COMMENTARIORVM IN ISAIAM PROPHETAM

Iuxta ſenſum litteralem & moralem.

CVM ANNOTATIONIBVS SS. PATRVM, ET ALIQVIBVS animaduerſionibus, in gratiam Prædicatorum in vnum collectis.

TOMVS SECVNDVS.

AVCTORE

R. P. M. F. Didaco Aluarez Metimnenſi, Prouiciæ Hiſpaniæ, Ord. Prædicatorum Romæ in Collegio Sancti Thomæ ſuper Mineruam, ſacræ Theologiæ profeſſore, & Regente.

Cum duplici Indice copioſiſſimo, alter eſt locorum ſacræ Scripturæ, alter rerum, & ſententiarum: quibus adiectis eſt Elenchus ſuper totum Iſaiam, ab eodem Auctore editus, in quo omnia eiuſdem Prophetæ loca Euangelijs totius anni adaptantur.

D. D. RODERICO ENRIQVEZ FEDERICI, MARIS PRAEFECTI CASTELLAE, DVCISQ. METIMNENSIS FILIO.

ROMAE, Ex Typographia Guilielmi Facciotti. M. DC. II.

SVPERIORVM PERMISSV.

D. D. RODERICO ENRIQVEZ
FEDERICI, MARIS PRAEFECTI
CASTELLAE, DVCISQ. METIMNENSIS FILIO.

F. DIDACVS ALVAREZ ORD. PRAED.
Summam Fœlicitatem prçcatur.

SI semper in referenda gratia, illud Hesiodi sequendum esset, eadem mensura reddere oportet, qua tibi delatũ est: quinimmò & agros fertiles immitari, qui multo plus agricolis adferunt, quàm acceperint: multorum sanè studia tardarentur, qui accepti beneficij gratiam referre nollent, cum id mutua compensatione remunerari se posse desperarent: atquè ita grati nõ discernerentur ab ingratis, & pessimũ illud vitium, retribuẽdi diffiicultate magna obtegeretur. Quod nunc vereor, nè mihi acccìderit. Qua enim mẽsura potero officio erga te meo satisfacere? Si quidem summa illa beneficia olim ab Aloysio auo, & a Federico patre tuo, in vtrumq. parentem meũ collata commemorem, nonne ad me ipsa vincula, quibus erãt illi tuis obstricti, cum ipsa natura quasi hereditario iure peruenerunt, & me tibi deuinctum tenent? Si illam tuam

 magni-

magnificentiam singularem, qua parentum tuorum imitatus splendorem, atque nobilitatem preclaris virtutibus ornatam, ad memoriam reuocem, qua conuentus sancti Petri Martyris patrocinium, humanissimè suscepisti, vbi ego (Deo donante) veteris hominis vestimenta deposui, noua vincula veteribus adiecta conspicio: & Matris spiritualis onera, quam tuo nomine decorare, & multis bonis, atque redditibus augere, dignatus es, singulariter me premunt, & compellunt: vt gratitudinis signum aliquod benefactori, et patrono suo exhibeam. Sed cum eadem mensura id praestare diffiderem: ne desperata remuneratione videar tot debita ingrati silentij tenebris inuoluere, sapientissimi Licurgij institutum sequar, qui Spartanae genti, quam optimis moribus instruendam susceperat, parui pretij sacrificia Superis dicanda concessit; ne rerum familiarium inopia hominum animos a diuino cultu seiungeret. Cum ergo secundum volumen Commentariorum super Isaiam Prophetam in lucem edere pararē; illud tibi dicare, atque offerre statui, tanquam iure debitum. Magnis equidem magna retribuere oportebat, sed à paruis non possunt nisi parua prodire munuscula. At fortasse magnum pro tua singulari benignitate, & clementia videbitur, tum quia Prophetae expositionem continet, qui cū sit ex Regia stirpe natus, tuae prosapiae nobilitati, & splendori respondet, tum quia magna vidit, & annunciauit mysteria gratiae: vnde & dictante Spiritu sancto; magni Prophetae cognomentum accepit. Accedit, quod obsequium istud paruulum, ex meo in te summo, ac singulari studio, & amore, quo sum mirabiliter inflammatus, emanat. Sicut ergo

Eccl. 48. d

Domi-

Gen. 3. *Dominus prius ad Abel quam ad munera eius respexit: & Redemptor noster, cum vidisset quandam viduam*

Lucæ 21 *pauperculàm æra minuta duo in gazophylatium mittentem dixit, Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plusquam omnes misit, nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei, hæc autem ex eo, quod deest illi, omnem victum suum, quem habuit, misit; ita & tu, qui à diuina clementia non procul abes, animum potius offerentis, quàm munus eius inspicies, & studium magis, quam meum tibi laborem oblatum, aut cum labore me ipsum, et hunc ipsum laborem, cum Isaiæ virtute, atque nobilitate spectabis coniunctum. Hoc igitur qualecunque munus, tanquã tot vinculis deuincti iam animi tributum, ea qua soles in omnes vti benignitate, suscipias, etiam, atq. etiam rogo: Cum præsertim idem sit & mea obseruantia erga humanissimum Patronum monumentum. Vale.*

AD LECTOREM.

SERA fortasse videbitur (optime Lector) iam diu promissi operis persolutio: at serum dici non debet, quod nulla negligentia est prætermissum. Sacræ enim Theologię numquam intermissę pręlectiones, aliarumquè rerum negotia ita me implicatum detinuerunt, & detinent, vt vix respirandi facultas concessa sit. Attamen malui incommodo meo, cum aliquid otij nactus sum, promissum exsoluere, quam cum commodo officium meum ab alijs desiderari. Cui etiam addidi commune, tum huic, tum primo tomo Elenchum, vt via facilior reperiendi apta loca Isaię pro Euangelijs totius anni concionatoribus aperiatur. Quidquid autem in his voluminibus tibi arriserit, id totum Deo in primis, a quo bona cuncta procedunt: deinde Sanctis Patribus, ex quorum fontibus has lucubrationes desumpsi, acceptum referas. Vale.

Facultas Reuerendissimi Patris Generalis.

NOS Frater Hieronymus Xauierre Cęsaraguſtanus Sacræ Theologię Professor, ac totius Ordinis Prędicatorum humilis Generalis Magister, & seruus. Viros doctrina insignes, virtuteq., ac morum integritate conspicuos, quos pro Christi gloria, animarum salute, Christianæq. religionis augmento in vinea Domini diu laboraſſe, & iugiter laborare cognoscimus, sicut sincera dilectione prosequimur, ita, ne ab incepto opere desistant, sed vt illud perficere studeant, monere, & hortari, &, vt nostri muneris est, animare solemus, quatenus de virtute in virtutem euntes, tandem videre liceat Deum Deorum in Syon. Porrò eis, qui iuxta talentum sibi à Domino traditum, nedum præsentes instruendo, sed & posteris doctrinæ suæ monimenta relinquendo, Christianæ quidem Reipub. plurimum vtilitatis, nostro verò ordini multum ornamenti afferre possunt, quæ nostrarum sunt partiũ libentiſsimè impartimur, in idq. incumbimus, vt laborum suorum fructus, & vigiliarum lucubrationes, ad communem omnium vtilitatem, in lucem diligenter edantur. Quemadmodũ

tenore

tenore præſentium noſtri auctoritate officij, tibi Admodũ R.P. Magiſtro Fr. Didaco Aluarez noſtræ Prouinciæ Hiſpaniæ, Regenti, noſtri celeberrimi Collegij Angelici Doctoris S. Thomę, in Conuentu noſtro Sanctę Mariæ ſuper Mineruam, huius almę Vrbis eiuſdem ordinis, cuius ſingularem eruditionem iam pridem perſpectam habemus, & multis experimentis cognitã, concedimus, quinimmò in meritum ſanctæ Obedientiæ, ſub formali præcepto mandamus, vt ſeruatis omnibus, quę iuxta Decretum Sacri Concilij Tridentini ſeſſ. 4. de editione, & vſu ſacrorum librorum ſeruari debent, quantò citius committere Typis, & pręlo mandare ſtudeas Commentariorum ſecundum Tomum a te editum, complectentem cap. 28. & ſequentia, vſque ad cap. vltimum Prophetię Iſaię. In nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti Amen. Quibuſcumq. in contrarium non obſtantibus. In quorum fidem, his noſtro ſigillo munitis, manu propria ſubſcripſimus. Dat. Romæ die 8. Nouembris 1602. Aſſumptionis noſtræ Anno ſecundo.

Fr. Hieronymus Xauierre, qui ſupra.

Fr. Ludouicus Iſtella Magiſter Prouincialis Terræ Sanctæ.

APPROBATIO.

Commentariorum in Iſaiam Prophetam Tomum ſecundum, à vigeſimo octauo capite, vſque ad finem, doctiſſimi Magiſtri Fratris Didaci Aluarez, in celebri Collegio ſancti Thomæ ſuper Mineruam, ſacræ Theologiæ profeſſoris, & Regentis, non ſine ingenti animi mei voluptate, & vtilitate, ex commiſſione Reuerendiſſimi P. Magiſtri Sacri Palatij, perlegi. Opus (mea quidem ſententia) non ſolum catholicum, verum etiam valde vtile ad dogmata Fidei Chriſtianæ confirmanda, & defendenda. In quo ſanè nihil niſi inſigne, eruditum, & Sanctorum Patrum grauiſſimis auctoritatibus, firmiſsimiſq. rationibus ſtabilitum inueni. Illud proindè ad communem ſacræ Scripturæ ſtudioſorum, & Diuini verbi concionatorum vtilitatem, vt in lucem prodeat, Typiſquè mandetur, cenſeo. Romæ, vigeſima ſecunda die Nouembris. Anno Domini Milleſimo ſexcenteſimo primo.

Magiſter Fr. Laurentius de Vera Abbas Benedictus, & Procurator Generalis Ord. S. Bernardi, & Hieronymi Hiſpaniarum.

Ego

EGo Frater Gregorius Seruantius Ordinis Prædicatorum, Sacræ Theologiæ Magister, ex commissione Reuerendissimi Patris nostri Generalis Magistri Fratris Hieronymi Xauierre, vidi, & legi accuratè hunc secundum Tomum R. A. P. & Magistri doctissimi Fratris Didaci Aluarez eiusdem Ordinis, & quantum iudico, nihil continet, quod non sit Catholicæ doctrinæ, & bonis Ecclesiæ moribus consentaneum: Opus priori simile, Auctore suo dignum, sacræ paginæ studiosis plusquam vtile, multiplici denique pietate, & eruditione plenum.

Sic testor. Frater Gregorius qui supra manu propria.

TOmum hunc secundum, complectentem expositionem in Isaiam à capitulo vigesimo octauo, vsque ad vltimum, quem edidit Admodum R. P. F. Didacus Aluarez Magister, & Regens in Collegio S. Thomæ in Cænobio S. Mariæ super Mineruam; ex commissione Reuerendissimi P. Magistri Generalis Ord. Præd. Fratris Hieronymi Xauierre Cæsaraugustani, ea qua decebat diligentia, atque animi attentione, totum perlegi. Et quidem non solum Fidei Catholicæ, ac bonis moribus nihil inueni contrarium, aut dissonum: quin potius sanam doctrinam, variam, multiplicemq. SS. Patrum expositionem, in explicandis oraculis miram dexteritatem, nouisq. conceptibus multa perlustrata. Quare illum approbo, dignumq. censeo, qui Typis excussus in communem vtilitatem, tam Prædicatorum, quàm Scholasticorum in lucem prodeat. In cuius rei fidem, præsentibus manu propria subscripsi. Romæ die tertia Nouembris 1602.

Ego F. Franciscus Cæsius Ord. Præd. S. Theologiæ Magister.

Imprimatur, si placet Reuerendiss. P. M. Sacri Palatij
B. Gypsius Vicesgerens.

Imprimatur

Fr. Angelus Baronius Venetus Magister, & Reuerendiss. P. Magistri Sacri Palatij Socius, Ord. Præd.

INDEX
LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE VTRIVSQVE TESTAMENTI QVAE IN HOC SECVNDO THOMO REFERVNTVR, ET EXPLICANTVR.

C. caput Isaiæ, N. designat numerum eiusdem capitis.

Ad Lectorem.

*QVAMVIS in hoc opere nonnulla Scripturæ sacræ loca obiter, absque speciali ponderatione adducãtur: conueniens tamen iudicaui omnia in hoc Indice referre, quoniã ex his, quæ super contextũ Isaiæ adnotantur, eorumdem locorũ intelligentiam facile poterit vnusquisque colligere: illa vero, quæ specialiter expenduntur, aut ex doctrina Sanctorum Patrum aliqua notabili ponderatione explicantur, huiusmodi asterisco * signata, atque notata inuenies.*

EX GENESI.

EX LIB. EXODI.

EX LEVITICO.

Ibant

Num-

Caro

Disper-

Pet-

Pro-

Omnis

Lau-

EX LIB. CANT.

EX LIB. SAPIENTIAE.

Non

EX LIB. HIEREM.

Qui

EX LIB. MALACHIAE.

EX I. LIB. MACHAB.

EX II LIB. MACHAB.

AVCTORITATES EX NOVO TESTAMENTO.

EX EVANGELIO MATTHAEI.

Eiecit

EX EVANGELIO MARCI.

EX EVANGELIO LUCAE.

Et

Dimi-

EX EVANGELIO IOANN.

De

Ille

EX EPISTOLA AD *Romanos.*

Quos

EX PRIMA EPISTOLA AD *Corinthios.*

EX II. EPISTOLA AD *Corinthios*.

EX EPISTOLA AD GALATAS.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

EX EPISTOLA AD *Philippenses.*

Salu-

Præ-

EX EPISTOLA AD TITVM.

EX EPISTOLA AD HEBRAEOS.

Acci-

EX EPISTOLA B. IACOBI.

EX I. EPIST. B. PETRI.

Quia

INDEX RERVM ET SENTENTIARVM,

QVAE IN HOC SECVNDO TOMO ISAIAE NOTANTVR IN MARGINE.

C. Caput Isaiæ. N. numerum designat eiusdem capitis.

A

Ange-

Chri-

D

F

G

Homo

L

N

Pecca-

Præ-

Q

R

Tribu-

ELEN-

ELENCHVS
IN QVO IVXTA MOREM ECCLESIAE ROMANAE, OMNIA QVAE IN COMMENTARIIS SVPER ISAIAM, TAM IN I. QVAM IN II. THOMO CONTINENTVR
AD CONCIONES
SECVNDVM ORDINEM EVANGELIORVM totius anni adaptantur.

AD LECTOREM.

Isai. 29. Orig. Hó. 12. super num. *Lucæ 3.*

PROPHETIA Isaiæ, breui quodam, & mirabili compendio omnium Prophetarum oracula, immo & totius Scripturæ summam continet: quod ex verbis illis eiusdem Prophetæ: Et erit vobis visio omnium, quasi visio libri signati, colligit Origenes. Stylus eiusdem Prophetiæ moralis est, & ad conciones valde accommodatus. Vnde sanctus Lucas Euangelista referens quendam huius prohetiæ locum, ait. Sicut scriptum est in libro sermonum Isaiæ Prophetæ. Vox clamantis in deserto, &c. In libro, inquit, sermonum, quoniam liber est sermonibus, & concionibus plenus. Quapropter, ea, quæ in primo, & secundo thomo super Prophetiam Isaiæ, Deo donante, atque adiuuante scripsi, Euangelijs, tàm de tempore, quàm de Sanctis per anni circulum occurrentibus, secundum sensum Isaiæ litteralem adaptare volui. Id enim Euangelij Prædicatoribus, in quorum obsequium hoc onus assumpsi, vtile fore, & pergratum, iudicaui.

DOMINICAE I. ADVENTVS.
Euangelium Lucæ 21. Erunt signa, &c.

1 PRO *introductione Euangelij:* In primo aduentu apparuit Saluatoris benignitas, sed in secundo eius indignatio apparebit, quæ talis erit, vt impij latibula quærant, secundū illud Isaiæ: Ingredere in petrā, abscondere in fossa humo &c. cap. 2. à num. 21. vsque ad 25. vide etiam cap. 42. num. 7. 8. 16. 17. 18.

2 *Erunt signa in Sole, & Luna, &c.* Quoniam iudex omnes vult homines inuenire paratos, ideo signa sui aduentus illis tribuit quamplurima, vt fugiant à facie arcus. cap. 1. nu. 63. cap 2. nu. 21. Ideo Isai. 10. dicitur. Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longe venientis? De longe enim venire est, à longe peccatorem districti iudicij comminatione admonere, vt caueat. Isai. 30. Ecce nomen Domini venit de longinquo, &c. cap. 10. num. 3. cap. 30. num. 49. & iterum ait: Dies enim vltionis in corde meo, annus retributionis meæ venit. cap. 63. nu. 6. Hinc iudicium arcus dicitur, quia quo magis protenditur, eo ab illo exit sagitta districtior. cap. 1. num. 63. De signis, quæ præcedent in Sole, & Luna, vide cap. 13. nu. 10. cap. 24. nu. 2. 3. 9. 28. Ex signis cæli Arioli vane prædicere futura conantur, cap. 44 num. 16. Deus autem ex signis cæli, cito adesse iudicium denunciat.

3 *Erunt signa in Sole:* Armauit Deus creaturas ad vltionem inimicorum, quoniam, vt dici-

dicitur Iob.15. Ipsi contra omnipotentem pingui ceruice armati sunt. cap.9 num.10. Vnde Isaias ait, quia indignatio Domini super omnes gentes,&c. cap.34 nu.2.3.4.

4 *Erunt signa*. De his signis inquit Isai. Quoniam stellæ cæli,& splendor earum non expandent lumen suum. cap.13. nu. 10. Et paulo inferius. Propter hoc cælum turbabo. ibidem nu.3. vide cap 34.nu.3.

5 *Erunt signa*. Isaias ait. Erubescet Luna, & confundetur Sol, vt videlicet, designent reproborum opera esse confusione digna, cap.24.num.28.

6 *Erunt sign a*. Purgabuntur in die iudicij omnia elementa,& nouo splendore fulgebũt Sol,& Luna,iuxta illud Isai. Et erit lux Lunæ, sicut lux Solis, &c. cap.30.num.47.48.cap.65, num.12.13.

7 *Arescentibus hominibus præ timore, & expectatione*. Prope est dies iudicij. Vlulate, inquit Isai. Quia prope est dies Domini. cap. 13.nu.6. Vbi explicatur, qua ratione dicatur prope. Vide cap.14.nu.2. vbi explicatur, quare dies iudicij dicatur dies Domini.

8 *Præ timore,&c* Quanta futura sit in terra pressura circa diem iudicij, & timor hominum,explicatur. cap.24.num.2.3.5.& 6.

9 *Et in terra pressura gentium, arescentibus hominibus*. Per terram intellige peccatores,qui in die iudicij contremiscent,iuxta illud Isaiæ. Confractione confringetur terra, contritione conteretur terra.cap.24.nu.20. & 21. Et iterum ait. Propter hoc omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis tabescet. cap. 13.nu.7.

10 *Præ timore*. De quo Isai. Propter hoc omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis tabescet,& conteretur. Torsiones & dolores tenebunt, &c. cap.13.nu.7.& 8. Vide quæ de hoc timore dicuntur.cap.19.num.15.16.17.

10 *Arescentibus hominibus*. Præ timore latibula quærent impij, vbi se abscondant a iudicis ira,neque inuenient. cap.2.num.21.22.& sequentibus,vsque ad finem capitis.

11 *Et expectatione*. Dies iudicij est incerta: quam filius dicitur nescire, eo quod alios scire illam non facit. cap.7.nu.31.

12 *Præ timore*. Isaias sanctus erat,& tamẽ futuram pœnam reproborum considerans,clamat. Secretum meum mihi. Væ mihi. Quomodo ergo non timebit peccator? cap.24. nu. 14.15.16.17.*

13 *Tunc videbunt filium hominis*. Maxime torquebuntur reprobi, cum viderint iudicem contra se iratum. Vnde Isaias. Exaltetur Domine manus tua,vt non videant.sed tatim zelo Dei repletus subdit. Videant, & confundantur zelantes populi, & ignis hostes tuos deuoret.cap.26.nu.19. Videbunt eum:sed sicut dicitur infra.ardens furor eius,& grauis ad portandum.cap.10.nu.3. & 4.Vide cap.66.nu.16.

14 *Tunc videbunt filium hominis, &c*. Veniet ad iudicium Dominus cum senioribus populi sui:& quia causa illius quasi impij iudicata est,causam omnium iudicabit. cap.3. nu.24. Fiet autem iudicium,Christo pro tribunali sedente. cap.6. nu.6. Congruit huic loco illud Isaiæ. Ego autem opera eorum, & cogitationes eorum venio, vt congregem cum omnibus gentibus, & linguis. Et venient, & videbunt gloriam meã. Quasi diceret,tunc videbunt Filium hominis.&c.cap.66.nu.18.

15 *Venientem in nube*. Iudex reprobis terribilis erit, electis autem desiderabilis. Quem S. Iob.31. cap. expectabat,cum diceret. Quis mihi tribuat adiutorem. vt desiderium meum audiat Omnipotens &c. cap.9.nu.2.

16 *Leuate capita*. Reprobi habent nunc caput erectum,electi humiliatum: sed tunc illorũ capita deprimentur,istorum exaltabuntur.cap. 2.num.23.*

17 *Leuate capita*. In die iudicij deridebũt iusti reprobos,eo modo quo Isai. excidium Regis Babylonis subsannauit,dicẽs:quomodo cessauit exactor,quieuit tributũ. &c. cap.14.à nu. 5.vsque ad 13.

18 *Leuate capita*. Hoc non dicetur filiabus Sion,quæ ambulauerunt erecto collo, de quibus Isaias. Pro eo quod eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collõ,&c.cap.3. num.27.

19 *Leuate capita,&c*. Cum reprobi maxima fuerint afflictione pressi, tunc electi securi erunt,sicut Isaias ait. Vade populus meus,intra in cubicula tua,claude ostia tua super te, &c. cap.26.nu.30.32. cap.32. nu.17.& 18.

20 *Leuate capita*. Consolatur Dominus electos,gaudium futurum illis annunciãs, quod Isaias his verbis declarat. Hi leuabunt vocem suam,atque laudabunt, cum glorificatus fuerit Dominus,hinnient de mari.cap.24.nu.12.13.*

21 *Leuate capita*. Iudicium reprobis terribile,sed electis suaue erit: reprobis erit nox, sed electis erit dies cap.13.nu.9.

22 *Leuate capita*. Cum leuauerint capita sua electi,humiliabuntur capita reproborum. Isai.13. Et visitabo super orbis mala,& contra impios iniquitatem eorum, & requiescere faciam superbiam infidelium,& arrogantiam fortium humiliabo.cap.13.nu.11.

23 *Leuate capita*. Deus,cum electorũ recordatur, statim iram tẽperat. vnde cum per Isaiam

Isai aduersus reprobos multa dixisset in cap. 1. nu. 16 & 17. sermonem conuertens ad electos ait: Dicite iusto, quoniam bene, cap. 3. à num. 18. vsque ad 21 Et Isai. 28. cum aduersus impios iratus dixisset: Audite viri illusores, &c. statim recordatus iustorum iram temperat, misericordia, Verbi incarnationem promittens, & subdens. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, &c cap. 28. nu 17. & cap. 30. nu. 49. postquam descripsit iram eius aduersus impios, dicens. Ecce nomen Domini venit de longinquo ardens furor eius, &c. statim consolatur iustos, subdens. nu. 50. Canticum erit vobis, &c. Tunc enim commutabuntur fortes reproborum, & electorum. cap. 30. citato.

24 *Leuate capita*. De securitate iustorum quam habebunt in die iudicij, vide cap. 26. num 30.

25 *Quia prope est æstas*. Dies iudicij prope est, sicut Isai. ait: Prope est dies Dominî, prope est dies tenebrarum. cap. 14. nu. 2. Christus autem dicitur nescire diem illum, nec horam: quia non facit alios scire. cap. 7 nu 31.

26 *Quia prope est æstas*. Consolatur Dominus iustos Isai. 14. spe futuri iudicij: ait enim. Prope est, vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Iacob, &c. cap. 14. num. 2. 3. & 5. & Isaiæ 51. nu. 6. Prope est iustus meus, &c.

27 *Cælum & terra transibunt*. cap 51. nu. 7. cap 54. nu 11.

DOMINICA II. ADVENTVS.

Euangelium. Matthæi 11.

CVM *audisset Ioannes, &c.* Ioannes tenebatur in vinculis: quia dixerat Herodi. Non licet tibi habere vxorem fratris tui. Prædicatores enim vitia principum reprehendere debent. Sic Isai. Audite verbum Domini Principes Sodomorũ, &c. cap. 1. nu. 34. Vide quæ de prædicatoribus notata sũt in festo S. Dominici.

2 *Renunciate Ioanni, &c.* Respondet verbis, & factis; quia erat Propheta magnus: Prophetarum autem non solum verba, sed & facta expendenda sunt. tom. 1. pag. 4. nu. 5.

3 *Cæci vident, &c.* Miraculis respondet Ioanni, vt omnes intelligerent Christum esse, de cuius aduentu prædixerat Isai. 35. Tunc aperientur oculi cæcorum, &c. cap 8. nu. 30. & cap. 9. nu. 30 cap. 35. nu. 8. & 9. Et iterum. Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum. cap. 42. nu. 12.

4 *Cæci vident*. Miracula quibus stabilita est lex Euangelica, excedunt signa, quibus lex antiqua confirmata est. cap. 42. num. 33. cap. 43. num. 14 15. cap. 51. num. 4.*

5 *Arundinem vento agitatam*. Arundo quia radices non habet, vento facile mouetur. Ioannes autem perseuerauit immobilis, quia fixas radices in Christo habuit. cap. 33. nu 5.

6 *Hominem mollibus vestitum*. Non solũ verba, sed vestimenta Prophetarum notanda sunt, quibus Dominus multa mysteria declarat. Vnde mittens Isaiam ad prædicandum ait. Vade, & solue saccum de lumbis tuis, & calceamenta tolle de pedibus tuis, &c. cap. 20. n 3. & 4 Vbi explicatur quid significent vestimenta Ioannis.

7 *Qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt*. Nam in domibus pauperum, qui propter Christum sunt pauperes, luxus vestimentorum contemnitur. cap. 20. nu. 3.*

8 *In domibus regum sunt*. Idest, in domibus magnis, & eburneis, quæ non decent peregrinos, & futuram ciuitatem inquirentes. vnde Isai. Væ qui coniungitis domum ad domũ, cap. 5 nu. 11 & 13.

9 *In domibus regum*. Principes superbi, cũ iusto Dei iudicio eorum palatia destruuntur, ea cõrra Dei volũtatẽ pretiosis lapidibus reædificare nitũtur, dicẽres illud Isai. Lateres ceciderũt, sed quadris lapidibus ædificabimus. c. 9 n. 82.*

10 *Et plusquam Prophetã*. Tribus rationibus Baptista dicitur plusquam Propheta, quæ explicantur. cap. 40. nu. 8. & 9.

11 *Qui preparauit viam*. Vide Dominica 3. & 4. Aduentus.

DOMINICA III. ADVENTVS.

Euangelium. Ioann. 1.

MISERVNT *Iudæi Sacerdotes, & Leuitas*. Sacerdotum peccatis euertitur ciuitas, vnde Isaias: Væ Ariel. idest altari. cap. 29. nu. 2. & 3. vbi explicatur, quanta debeant Sacerdotes sanctitate pollere Vide cap. 52. n. 15

2 *Miserunt Iudæi ab Hierosolymis, &c.* Sacerdotum & principum mores deprauati multum nocent populo: nam cum ad instar capitis conseruare deberent Rempublicam Christianã eam deuastant cap. 1. nu 26.

3 *Tu quis es?* De cognitione propria agit Isaias. cap. 38. nu. 1. cap. 40. nu 15. 16. 17.

4 *Propheta es tu*. Prophetarum oracula difficillima sunt, & magno indigent studio, vt intelligantur. tom. 1. pag. 2. nu. 2. 3. 4.

5 *Non sum*. Vide humilitatem Ioannis, qui nihil se esse agnoscit. Per superbiam vacuæ factæ sunt sedes Angelorum, & per humilitatẽ replentur. cap. 6. nu. 8. cap. 8. nu. 2. cap. 11. nu. 2.

6 *Ego vox*. Quæ nihil aliud est, quàm aer verberatus. Humiliat se Ioãnes, cum exaltatur,

ab

ab hominibus, quia humilis non habet vnde cadat. Vnde lucifer, quoniam super astra exaltare voluit sedem suam, audire meruit illud Isaiæ. Verumtamen ad infernum detraheris, in profundum laci. cap.14.nu.11.

7 *Ego vox clamantis*. Tanta huius fuit vocis efficacia, vt dicens. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, duos Apostolos ad Christum conuerteret, quorum vnus erat Andreas frater Simonis Petri. to 1. pag 9. n. 15.

8 *Ego vox*. Prædicator officiũ habet præconis. vnde Isai. Exalta in fortitudine vocem tuã. cap. 40. n 19 Et iterũ. Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, & annuncia populo meo scelera eorum, &c. cap. 58 nu. 1. *

9 *Ego vox clamantis in deserto* Inter alia signa aduentus Christi hoc constituunt Prophetæ, quod videlicet Baptista præiturus erat illum, vt præpararet vias eius. Malachiæ 3. Ecce ego mitto Angelum meum. Isai. 40. Vox clamantis in deserto: hoc autem signum iam fuisse adimpletum, ostendit præsens Euangeliũ. cap. 9 nu. 25. 26. *

10 *Ego vox*. Ideo Ioannes vox dictus est, non verbum, quia per illum nõ explicuit Deus abscondita mysteria, quæ per Verbũ suum post modum manifestauit. cap. 9. num. 26. Vide cap. 40. à nu. 8. vsque ad 13. vbi hic locus explicatur ex professo. *

11 *Ego vox*. Debet Prædicator peccata populi increpare. cap. 6. nu. 18 cap. 9. nu. 25 26. *

12 *In deserto*. Quare Ioannes in deserto prædicauerit, explicatur. cap. 40. nu. 11.

13 *Ego baptizo in aqua*. De baptismo Ioannis, vide in octaua Epiphaniæ.

14 *Dirigite viam Domini*. Iusti ambulant recta via, sicut Isai. ait: Semita iusti recta est, rectus calis iusti ad ambulandum. cap. 26 num 10. 11. 12. vbi explicatur, qualiter à Domino gressus hominis dirigantur. Vide Dominica sequenti.

15 *Viam*. Charitas via est, & semita, de qua Isaias. Erit ibi semita, & via sancta vocabitur. cap. 35. nu. 13

16 *Medius autem vestrum stetit, &c.* Vt sciamus Christum mediatorem Dei, & hominũ esse, sæpius in medio stetisse cõmemorat Scriptura. Vnde Isai. ait. Quia magnus in medio tui sanctus Israel. Et Ioann. 20. Venit Iesus, & stetit in medio, &c. cap. 12. nu. 14.

17 *Medius autem*. Christus quare medius dicatur. Vide Dñica infra octauã Epiphaniæ.

18 *Qui ante me factus est*. Isai. de Christo loquens, ait. Ego primus, ego nouissimus. cap. 48 num. 7. Et iterum. Ex tempore, antequam fierent, ibi eram. eodem cap nu. 10.

DOMINICA IV. ADVENTVS.

Euangelium. Lucæ 3.

ANNO *quintodecimo Imperij Tyberij Cæsaris, &c.* Notat Euangelista tempus aduentus Christi, & principes, qui tunc regnabant: erant enim impij, vt ex hoc magis commendabile redderetur incarnationis beneficium. cap. 7 nu. 2. Aliquando tamen propter peccata principum subtrahit Deus beneficia, quæ tamen, illis de medio sublatis, confert. Vnde Isai. mortuo Ozia qui fuit rex impius, singulare quandam visionem vidit. cap. 6. nu. 2. *

2 *Procurante Pontio Pilato, &c.* Tales principes ob propria delicta habuit ille populus. ca. 3. nu. 7. & 8. Vbi ostenditur, quales debeant esse populi Rectores: de quo etiam agitur latissime. cap 16. nu 6. & 7. *

3 *Procurante Pontio Pilato, &c.* Infelix Respublica, quæ tam peruersos principes habet & ministros, nam eorum exemplo paulatim populus ad impietatem accenditur. Isai 9. Succensa est enim quasi ignis impietas, &c. cap. 9 nu. 88. in principio, & nu. 89. per totum. Vnde Isai. Nobiles eius non erunt ibi, & omnes principes eius erunt in nihilum: id est multa damna inferent Reipublicæ. cap. 34 nu. 9 10.

4 *Prædicans baptismum pænitentiæ*. Vide Dominica infra octauam Epiphaniæ.

5 *Vox clamantis in deserto*. Vide Dominica præcedenti. nu. 6 7. 8. 9. 10. 11.

6 *Parate viam Domini*. Via Domini illa est, per quam Dominus ambulauit, via aspera, & laboribus plena c. 2. nu 9. 10 Vide Isai. 40. n. 12.

7 *Parate viam*. Dicit enim Isai. Prope est iustus meus, egressus est Saluator meus, &c. cap. 51. nu. 6. Et ipse Saluator ait: Ego qui loquebar, ecce adsum cap 52. nu 5.

8 *Parate viam Domini*. Consonat illud Isaiæ. Et dicam viam facite, præbete iter, declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei. cap. 57. nu. 14. (13. 14.

9 *Omnis vallis implebitur, &c.* Isai. 40 nu.

10 *Omnis mons, & collis humiliabitur*. Christus humili suo aduentu hominum humiliauit superbiam, iuxta illud Abac. 3. Contriti sunt montes sæculi, & incuruati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius. cap. 2. num 23. cap 64. nu 1. 2. Vide Isai. 40. nu 13.

11 *Videbit omnis caro*. Isai. 40 nu. 14. Vide Dominica 12. post Pentecostem. nu. 1. 2 Et Dominica in Albis, in illa verba: Vidimus Dñm.

12 *Et videbit omnis caro salutare Dei*. De quo Isai. ait: Parabit Dominus brachium sanctum suum, &c. Psal. 9. Notum fecit Dominus salutare suum. cap. 52. nu. 2.

IN

IN VIGILIA NATALIS Domini.

Euangelium. Matth.1.

1 *CVM esset desponsata*. Beata Maria terra est? quæ sublimè nobis protulit fructum, cap.4.nu.6.

2 *Inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto*. Sicut per Isai. dicitur. Ecce virgo concipiet, & pariet filium. quo testimonio, & alijs quamplurimis perpetua Beatissimæ Virginis comprobatur virginitas.cap.7.nu.21.& seq.

3 *Noli timere accipere Mariam,&c.* Iusti semper sunt pauidi. Vide in festo Purificationis in illa verba: Iustus & timoratus.

4 *Vocabis nomen eius Iesum*. Vide in Circumcisione Domini,de huius nominis excellentia,& veneratione.

IN DIE NATALIS Domini.

Euangelium primum. Lucæ 2.

Exijt edictum à Cæsare Augusto,&c.

1 *VT describeretur vniuersus orbis*. Nascitur Christus, quando pax erat in vniuerso,quia pacificare venit,quæ in cælis,& quæ in terris sunt. Vnde Isai. Conflabunt gladios suos in vomeres,&c. cap.2.nu.13.14. Nascitur in alieno loco, & alienas patitur calamitates, vt adimpleat illud Isai. Vt faciat opus suum alienum est opus eius,&c.cap.28.nu.29.30.

2 *Peperit filium suum primogenitum*. In cuius partu totus mundus exultat, sed præsertim beatissima Virgo,cui competit illud, quod Genes.30. dixit Lia nato Gad, & Aser: Feliciter, & hoc pro beatitudine mea, &c. cap. 8. num.8. *

3 *Peperit filium suum*. Cuius generatio non solum æterna, sed etiam temporalis mirabilis est, iuxta illud Isai. Generationem eius quis enarrabit? cap.53.nu.13.

4 *Peperit filium suum primogenitum*. Paruulum peperit, qui ex Patre natus fuerat magnus. Vnde Isai. Paruulus enim natus est nobis.Nobis,inquit:nam impijs,& infidelibus nondum natus est Christus. cap.9.num.16.17.18. lege à nu.20.vsque ad 42. vbi ex discursu Euangelij secundum Matth. ostenditur prædictam Isaiæ Prophetiam in Christo Domino impletam esse.

5 *Et pannis eum inuoluit*. Iob clamat. Quis conclusit ostijs mare? &c. Euangelista respondet, Dei Mater pannis eum inuoluit, &c. cap.5.nu.2. *Iob.*

6 *Pannis eum inuoluit*. De quo Isai. iuxta aliam litteram. Ascendet vt puer,latens facies eius.cap.53.nu.2.

7 *Et pannis eum inuoluit,&c.* Quam suauis,& benignus Christus venerit in primo aduentu, ostenditur ex vestimentis: quia fascijs inuolutus.Ex cibo: quia,vt Isai. ait. Butyrum & mel comedet.cap.7.nu.30.31. *Isai.*

8 *Et pannis eum inuoluit*. Isai. ait: Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet.Inuolutus est pannis,& inquit,in fortitudine veniet? Vtique: nam ibi abscondita est fortitudo eius. cap.40.num.21.

9 *Et reclinauit eum in præsepio,&c.* O beatissime paruulorum, quem quæris inter paleas & fœnum? respondebit vtique,fratres meos quæro, sicut olim Ioseph.Quærit Hieremias, & inquit. Expectatio Israel Saluator eius in tempore tribulationis. Quare quasi colonus futurus es in terra? Respondebit, quia in Aegyptum descendit populus meus,vt colonus esset ibi,&c.cap.19.nu.4. circa medium. *Abac. 2.* *Gen. 37.* *Hiere.14.* *Isai. 52.*

10 *In præsepio*. Vbi cognouit bos possessorem suum,& asinus præsepe Domini sui. Israel autem non cognouit. cap.1. nu. 13.14. Vide num.9.10.11.12.& cap.40.nu.17.

11 *Et reclinauit eum in præsepio*. Vide, ò homo,quo missus fuerit Dei filius propter te, & in quo loco constitutus,scilicet in Babylonē, iuxta illud Isai.Propter vos missi in Babylonē. Et Hierem.49. Ponam solium meum in Elam. cap.43.nu.12.

12 *Et pastores erant vigilantes*. Vide quæ de conditionibus veri pastoris dicuntur Dominica secunda post Pascha,in illa verba.Ego sum Pastor bonus.

13 *Et claritas Dei circumfulsit illos*. Iuxta illud Isai. vaticinium: Populus qui ambulabat in tenebris,vidit lucem magnam.cap 9 nu.5.6.

14 *Nolite timere*. Vide in communi Martyrum, in illa verba. Nolite timere eos, qui occidunt corpus.

15 *Natus est nobis hodie Saluator*. Isaias ait: Paruulus natus est nobis, & Filius datus est nobis.cap.9. à num. 16. vsque ad 42.

16 *Et hoc vobis signum.* Messiam in lege promissum aduenisse, illumque esse Christum Dominum,ostendit. S. Matt. in toto euangelio ex viginti duobus signis, in lege & Prophetis prædictis, quæ in Christo adimpleta esse declarat. de quibus.cap.9.à nu.21.vsque ad 42.

17 *Et hoc vobis signum*. Natiuitas Christi signum est per excellentiam, quia signum manifestum est bonitatis diuinæ,misericordiæ & iustitiæ

Iustitiæ eius, de quo Isai. Propter hoc dabit Dominus ipse nobis signum. Ecce virgo concipiet, &c. cap.7. nu.19. 20.21. * Vide Dominica infra octauam Natalis Domini.

18 *Inuenietis infantem pannis inuolutum*. Christus in stabulo, quasi labijs blesis nobis loquitur, & in lingua altera, iuxta Isai. Vaticinium. cap.28.nu.11.*

19 *Laudantium & dicentium*. Qui in se bonitatem,& misericordiam Dei fuerit expertus, continuo in Dei laudes prorumpit. Vnde Isai. postquam de Verbi incarnatione loquutus est, statim gratiarum actionem subiungit, cum ait: Et dices in illa die. Confitebor tibi Domine, &c. cap.12.num.2.3. Vbi multa dicuntur de diuinis laudibus. Vide cap.6.n.13. Et cap.48.nu.5. in illa verba. Et laude mea in frænabo te.

20 *Laudantium*. Angeli, & similiter homines ad laudes Dei concinendas creati sunt. cap.38. num.23. 24 vnde Ezechias. Domine saluum me fac, & psalmos nostros cantabimus, &c ibidem num. 25. Non ergo debent inepti, sed felices reputari,qui diuinis laudibus decantādis sunt addicti, ait enim Isai. Populum istū formaui mihi, laudem meam narrabit. cap.43. num 16. * Laudandus est autem à pluribus vno spiritu. cap.52.nu.9.

21 *Et in terra pax hominibus, &c.* Pax temporalis & spiritualis regnauit tempore incarnationis Christi, sicut ostenditur. cap. 2. num 13.14.

22 *Pax hominibus*. Quia lex Euangelica non armis bellicis, sed instrumentis pacificis est introducenda. cap 2.nu.15.

23 *Et in terra pax*. Hanc Christus attulit, propter quod princeps appellatur. Isai. 9. Hanc & moriens relinquit Ioan.14. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. cap. 9. num.75.76.

PRO EVANGELIO AVRORAE *Lucæ*. 2.

Pastores loquebantur ad inuicē, &c.

1 **V***IDEAMVS hoc verbum*. Hoc est verbum de quo Isaiæ 2. dicitur. Verbum quod vidit Isai. &c cap.2.nu.1.& 2.

2 *Et venerunt festinantes*. Vide in Visitatione B. Mariæ,super illud:cum festinatione.

3 *Maria autem conseruabat omnia verba hæc*. Dei beneficia, præsertim incarnationis misteria sunt profunda meditatione pensanda. cap.17. nu.7.

TERTIVM EVANGELIVM *Ioan.* 1.

1 **I***N principio erat verbum, &c.* Sicut Isai. cap 9. diuinitatem,& humanitatem Christi prælocutus est, ita & Euangelista in præsenti. Propheta, de diuinitate loquens, inquit. Et vocabitur nomen eius admirabilis, Euangelista vero ait. In principio erat verbum. Propheta humanitatem Christi agnoscens ait. Paruulus natus est nobis.&c. Euāgelista inquit. Et verbum caro factum est, &c. cap. 9. nu. 55. Vide de duplici Christi natiuitate, diuina, & humana eodem cap. 9 à nn. 19. vsque ad 29. & num. 35 item à nu. 45. vsque ad 73. in quibus ostenditur. Christum verum Deum, & hominem esse. & in oct. Epiph nu.5.

2 *In principio erat verbum*. Ne Christus Dominus vilesceret ex his, quæ temporaliter accepit ex matre, narrat ea, quæ æternaliter habet a Patre, sicut Isai. tractaturus de passione, præmittit generationem eius æternam, dicens,generationem eius quis enarrabit? cap. 53. nu. 13.

3 *In principio erat verbum*. De quo Isai. ait. Tantum in te est Deus, & non est Deus absque te, vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Saluator. cap.45.nu.13.14.

4 *Omnia per ipsum facta sunt*. Sicut Isai. ait. Quis mensus est pugillo aquas,&c cap.40. nu.24.cap 44.nu.15.

5 *Et lux in tenebris lucet*. De hac luce ait Isai. Habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis. cap.9. num. 5.6.7. Et iterum. Et Saluator eius, vt lampas accendatur. cap.62.nu.1. cap.2.nu.3.

6 *Fuit homo missus à Deo*. Admonet,Baptistam fuisse hominem,ne quis propter sanctitatem vitæ, eum existimet angelum. cap. 40. nu.8. Vide plura alia de Ioanne, Dominica 3. & 4. Aduentus.

7 *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem*. idest Iudæos, & gentes,iuxta illud Isai. Dedi te in lucem gentium. cap.49.n. 8.& c. 60. n. 1. ibi, surge, illuminare Hierusalem.

8 *In propria venit, & sui eum non receperunt*. Vnde, & ipse Saluator per Isai. conqueritur, dicens. In vacuum laboraui, & sine causa fortitudinem meam consumpsi. cap. 49. nu.6. Et iterum ait, Quibus non est annunciatum, de eo intelligent. cap.52 nu.18. Et Rursus. Domine quis credidit auditui nostro? cap. 53. num 1. 2.

9 *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Magna est excellentia filiorum Dei. De qua per

 Isai.

Isai. ait. Filios enutriui & exaltaui.cap.1.n.9.

10 *Verbum caro factum est*. Olim terribilis erat Deus, sed carne indutus, dilectus, & mansuetus factus est, sicut vnicornis in gremio virginis matris. cap.5.nu.2.*

11 *Verbum caro factum est*. Vt schoriam nostræ iniquitatis mundaret. vnde Isai. Et conuertam manum meam ad te, idest (incarnari faciam filium meum) & excoquam ad purum schoriam tuam, &c. cap. 1. num. 64. & cap. 2. num. 1.

12 *Verbum caro factum est*. Vt in illo tamquam in imagine clare agnoscamus omnia diuina attributa. Vnde ad Isai. Sume, inquit tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis, idest, stylo claro, vt ab omnibus possit intelligi. cap.8. nu.4. 5 7.8. Vide eodem cap. n.3. vbi visio Iacob Genes. 28. explicatur cum Ruperto, de incarnatione Verbi.

13 *Verbum caro factum est*. Christus dicitur os Patris, quia in illo duo labia, idest, diuina & humana natura, in eodem supposito sunt coniuncta. cap.1.nu.61.

14 *Verbum caro*. Christus non solum homo, sed etiam est verus Deus. Isai.9. Et vocabitur Deus fortis, cuius diuinitas ostenditur. ex Psal.2. Dominus dixit ad me, filius meus es tu. Psal. 88 Ipse inuocauit me, Pater meus es tu; & ex a ijs pluribus locis Scripturæ, quæ adducuntur. cap.9. a nu.45. vsque ad.nu.73.

15 *Verbum caro factum est*. Stylo hominis, idest plano, qui facile posset intelligi, scripsit Pater in verbo incarnato, quæ stylo diuino, & inaccessibili scripserat, cum ab æterno genuit Filium, de cuius generatione per Prophetam ait: Lingua mea calamus scribæ, &c. cap.8.num.7.* *Psal.44.*

61 *Verbum caro factum est*. In quo adimpletum est illud Psal.48. Simul in vnum diues, & pauper. cap.9.nu.45. Vide nu 46.47.48.49. vbi de generatione Christi æterna, & temporali explicatur illud Psal. 2. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Item nota quod propter reuerentiam Verbi incarnati, cum Angeli ante aduentum Christi, ab hominibus se permiserint adorari, postmodum nequaquam id permittere voluerunt. cap.9. nu. 52. De incarnatione, & aduentu Christi, vide cap.11. per totum.

17 *Verbum caro*. Verbum Dei nostræ humanitati vnitum est, vt capacitatem impleret illius. Cant.8. Pone me vt signaculum, &c. cap. 29.nu. 16.*

18 *Verbum caro*. Christus venit in similitudinem carnis peccati, vt hominem faceret Deo similem. cap.44.nu.4.

19 *Et verbum caro factum est, &c.* Vt hominem à seruitute peccati liberaret. Vnde Isai. gratis vænundati estis, & sine argento redimemini. cap.52.nu.3.4.5.*

20 *Et habitauit in nobis*. Cum colonus esset Dei populus, voluit colonus fieri Dei filius, & præ amoris magnitudine visus est, non quiescere in cælo: Ait enim Isai. 52. Et nunc quid mihi est hic, dicit Dominus, quasi dicat. Captus est in peccatis suis populus meus, & ego in cælo quiescam? cap.18.nu.8.

21 *Vidimus gloriam eius*. Quam spiritu Prophetico præuidit Isai. cum dixit. Vidi Dominum sedentem. cap.6 nu.4.5.7.

22 *Et vidimus gloriam eius*. Apostoli viderunt gloriam Domini, idest, Filium Dei carne tectum, sicut Isai. ait. Ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri. cap.35. num. 5.

23 *Vidimus gloriam eius*. Quam gloriam? viles pannos, præsepium, lachrimas, &c. dicis gloriam eius? vtique, quoniam hæc pro dilectis patiebatur. cap.5.nu.5. cap 6.nu.7.*

24 *Vidimus gloriam eius*. De qua Isai. ait. Ecce intelliget seruus meus, & exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit valde. cap. 52.num.17. Vide notata in Dominica 2. Quadragesimæ, pro transfiguratione Domini.

25 *Plenum gratiæ*. Quem Isai. vidit super omnes montes exaltatum. a quo omnes gratiam accipiunt, vt ostenditur. cap.2.nu.3.

DOMINICA INFRA OCTAVAS Natiuit. Domini:

Euangelium. Luc. 2.

1 ERANT *Ioseph, & Maria*. Maria Virgo, & Ioseph sunt duo Cherubim se & propitiatorium respicientia. tom. 1 pag. 1.

2 *Ecce positus est hic in ruinam, & resurrectionem multorum*. Nam credentibus factus est in sanctificationem, non credentibus in petram scandali. Vnde Isai Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israel, &c. cap. 8. num. 23. 24. cap. 28. numero 18. *Isai. 28.*

3 *Et in signum, &c.* Christi natiuitas signum fuit omnium signorum, de quo Dominus ad Achaz. Pete tibi signum à Domino, Deo tuo, &c. Et post pauca. Propter hoc dabit vobis signum. cap.7.nu.14.15.19.20. cap 8. nu.30. Vide in Euangelio 2. Natalis, in illa verba. Et hoc vobis signum.

4 Cui

4 *Cui contradicetur*. Iudæi in omnibus contradixerunt Christo. Vnde Psalmista: Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate. cap. 1. nu. 62 cap 8. nu. 30.

Psal. 54.

4 *Et hæc vidua erat vsque ad annos septuaginta quatuor*. Memor iam facit ætatis, vt iuuenes ad considerationem virtutum illius excitet: senioribus enim parere debent iuuenes. Vnde Isai. ruinam ciuitatis deplorans, ait. Tumultuabitur puer contra senem. &c. cap. 3. num. 9.

6 *Ieiunijs, & obsecrationibus vacans*. Magnum bonum ieiunium, quod secum habet comitem orationem. Ieiunantes mane surgunt ad vacandum Deo; carnales vero mane surgunt ad ebrietatem sectandam. De quibus Isaias: Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectādam. cap. 5. nu. 15. 16. * Et iterum ait. Et vocauit Dominus in die illa ad fletum, &c. & ecce gaudium, & lætitia occidere vitulos, &c. cap. 22. num. 8. 9. 10. Orationes quæ coniunctæ sunt operibus misericordiæ, efficacissimæ sunt. vnde postquam Isaias dixit: Frange esurienti panem tuum, &c. sequutus adiunxit: Tunc inuocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet, ecce adsum. cap. 58. num 9. 10. 11. 12. *

7 *Et obsecrationibus vacans*. Offerebat singulis diebus sacrificium orationis: quod est Deo gratissimum, si tamen ex puro corde procedat. c. 17. nu. 11 c. 1. n. 42. Meruit Anna suis orationibus Deum incarnatum videre. Tanta est enim orationis efficacia, vt Deum ipsum impetret. ait enim Isai. Clamabunt ad Dominū à facie tribulantis, & mittet eis Saluatorem, & propugnatorem, qui liberet eos. cap. 19. num 22. *

8 *Die ac nocte*. Semper est orandum, præsertim nocte, quæ aptissimum tempus est orationi. Vnde Isai. Super speculam Domini ego sum, stans iugiter per diem; & super custodiam meam ego sum. stans totis noctibus. cap. 21. num. 9. 11.

9 *Omnibus qui expectabant redemptionem Israel*. Omnes sperant in Christum, sed pauci sequuntur illum. Vnde Hierem. in plurali dicit, Bonus est Deus sperantibus in eum: sed subdit in singulari, animæ quærenti illum. cap. 6. nu. 9. in fine. Vide cap. 26. nu. 28 qualiter multi, iustorum desiderent mortem, qui vitam eorum abhorrent.

Tren. 3.

IN DIE CIRCVMCISIONIS Domini.

Euangelium. Lucæ 2.

POST quam consummati sunt dies octo. Vide Dominica infra octauas Epiphaniæ. num. 1.

2 *Vocatum est nomen eius Iesus*. Qualiter hoc cohæreat cum prophetia Isai. Et vocabitur nomen eius Emanuel, explicatur cap. 7. num. 29. * Vide Isai. 9. num. 44. in illa verba. Et vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, &c. Vide de nominibus Christi. cap. 8. nu 9. in illa verba. Voca nomen eius accelera, &c.

3 *Nomen eius Iesus*. Vide notata contra iuramenta. cap. 1. num. 20. vbi locus quidam Zachariæ 5. pulchre expenditur cum Chrisostomo. & cap. 2. nu. 1.

4 *Vocatum est, &c.* Iesus est Deus, & homo, sed Deus absconditus sub humanitate, iuxta illud Isai. 45. Quia in te est Deus, & non est Deus absque te. Vere tu es Deus absconditus, &c. cap. 9. nu. 53.

5 *Vocatum est nomen eius Iesus*. De hoc nomine dicit Isai. Mementote quoniam excelsum est nomen eius. cap. 12. num. 11. Idem qui ab Angelo dictus est Iesus, ab Isaia dicitur Emanuel. idest nobiscum Deus; vt ex ethimologia nominis spes nostra firmetur. cap. 7. num. 29.

6 *Nomen eius Iesus*. Iesus idem est, quod Saluator. Est ergo Deus, qui solus potest saluare quod perierat. cap. 9. nu. 57. vbi Isai. dicit. Ecce Deus Saluator meus, Hebraicæ habetur: Ecce Deus Iesus meus. cap. 12. nu. 5.

7 *Quod vocatum est ab Angelo*. Vide in annunciatione Dominica, in illa verba. Et vocabis nomen eius Iesum.

IN EPIPHANIA Domini.

Euangelium. Matth. 2.

CVM natus esset Iesus, &c. Christus natus ante quam sciret vocare patrem & matrem, deprædatus est à diabolo spolia, Magos ab Oriente ad seipsum trahens. cap. 8. nu. 9. 10. 11.

2 *Ecce Magi ab Oriente venerunt.* Sicut prophetatum fuerat Numerorum 24. Orietur stella ex Iacob. Et Isai 60. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, &c. cap. 9. nu. 23. De aduentu Magorum, & vocatione gentium loquitur ad litteram Isaias toto fere capite 60. vt ibidē ostenditur à nu. 1. vsque ad 20.* Venerunt de longe, iuxta illud. Filij tui de longe venient. cap. 60. num. 5.

3 *Ecce Magi.* Reprobatio Iudæorum salus fuit gentibus. cap. 2. nu. 17.

4 *Ecce Magi venerunt, &c.* Agnoscentes Magi Christum non solum hominem, sed etiā verum Deum, venerunt adorare illum. Iuxta illud Isai. 45. Transibunt ad te, & adorabunt te, &c. cap. 9 nu. 53. cap. 45. nu. 14.* Venerunt autem cum magno charitatis affectu, & festinatione: ita vt venientes admiretur. Isaias, dicens. Qui sunt isti, qui vt nubes volant, & quasi columbæ ad fenestras suas? cap. 60. numero 10.

5 *Ecce Magi ab Oriente venerunt.* Christus infantulus spolia abstulit Samariæ, cum pannis inuolutus Magos, ab Oriente ad se traxit, vt adimpleretur illud Isaiæ. Quia ante quam sciat puer vocare patrem suum, & matrem, &c. cap. 8. nu. 10. Vnde Psalmista de Christo loquens, ait. Et placebit Deo super vitulum nouellum cornua producentem, & vngulas, quibus videlicet prædam auferet a Diabolo, ibidem nu. 11. & cap. 42. nu. 9.

Psal. 69.

6 *Ecce Magi ab Oriente.* Ab Oriente vocauit Deus Abraham, iuxta illud Isai. Quis suscitauit ab Oriente iustum, &c. Et ab Oriente venit Christus. cap. 41. num. 2. 3. 4. cap. 41. num. 22.

7 *Vbi est qui natus est Rex Iudæorum.* Intrepide Magi quærunt Christum natum. cap. 8. nu. 11. cap. 2 nu. 6.

8 *Vidimus stellam.* Et infra *Videntes stellam gauisi sunt.* Stella iuxta Baruch vaticinium Magos illuminans, suo inseruiuit creatori. cap. 8 num. 11.* Vnde Isai. Omnes, scilicet stellas, ex nomine vocat. cap. 40. nu. 33.

Baruch. 3.

9 *Vidimus Stellam eius.* De qua Isai. ait, Habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis. cap 9. nu. 6. 7.*

10 *Vidimus enim stellam eius, &c.* Duæ stellæ seruierunt creatori suo, vt a longinquo Magos ducerent, & ad Christum traherent: altera interior, altera exterior. cap. 8. nu 11.* De vtraque stella dicit Isaias. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, &c. cap 60. nu. 13.

11 *Vidimus stellam.* Inter alia signa aduentus Christi, fuit apparitio stellæ, de qua Numerorum 24. Orietur stella ex Iacob. Et aduentus Magorum. cap. 9. nu. 23.

12 *Et venimus adorare eum.* Quod Isai. 2. prædicitur. Et fluent ad eum omnes gentes. cap. 2. nu. 6. 7. & 8. Vide cap. 49. nu. 8. in illud. Dedi te in lucem gentium.

13 *Audiens autem Herodes Rex, turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo, &c.* Nam Rex impius & tyrannus omnem Rempublicam turbat. cap. 3. num. 9. Necesse est enim, quod pereat Respublica principes habens iniquos. Vnde postquam dixerat Isai. Omne caput languidum, & omne cor mœrens, subdit, à planta pedis, vsque ad verticem, non est in eo sanitas. cap. 1. nu. 26. 27. Quales autem debeat Rex habere cōditiones, explicatur. cap. 16. nu. 6. cap. 22. a num. 16. vsque ad 24. Propter peccata populi sunt multoties Reges iniqui. cap. 3. nu. 7. 8.

14 *Turbatus est.* Cui consonat illud Isai. Viderunt insulæ, & timuerunt. cap. 41. nu. 6. Sed gentes illuminatæ sunt per Christum. cap. 42. num. 19.

15 *At illi dixerunt: In Bethlem Iuda.* Indicauerunt Iudæi locum, sed Christum adire noluerunt. Quorum subinde typum gessit Zaran, qui prius quàm Phares manum protulit in prophetis, vt Christum ostenderet, sed ipse in vtero legis mansit perclusus, & filo coccineo circumcisionis ligatus. cap. 1. nu. 29. Idem præfiguratum fuit multis alijs figuris veteris testamenti, quæ explicantur. cap. 29. num. 32. & 33. Vide quæ de reprobatione Iudæorum, & electione gentium habes in tabula communi, verbo Iudæi, & verbo gentes.

16 *Et tu Bethleem terra Iuda.* Hic locus explicatur. cap 9. num. 54.

17 *Gauisi sunt gaudio magno valde.* De gaudio illorum, qui inueniunt Christum, ait Isai. Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe. cap. 9 nu. 9. & 10.

18 *Et intrantes domum.* Ecclesia in aduentu gentilitatis admirans multitudinem filiorum, dicit per Isai. Quis genuit mihi istos, &c. Et per Psalmistam. Memor ero Raab & Babylonis scientium me, &c. cap. 49. numero 19.

Psal. 84.

16 *Inuenerunt puerum cum Maria matre eius.* Christus in sinu Patris filius, & in gremio matris seruus dicitur. Vnde Isai. Ecce seruus meus, suscipiam eum. cap. 42. numero 1.

20 *Et procidentes adorauerunt eum, &c.* Quod multo antea prædixerat Isaias. Vincti manicis pergent, & te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, & non

est

est absque te Deus, vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Saluator. cap. 45. nu. 13. 14.* & Isai. cap. 49. nu. 22. dicitur: Vultu in terram demisso adorabunt te. & cap. 60. nu. 18 Et venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerunt te.*

21 *Obtulerunt ei munera.* Tunc adimpletum est illud Isaiæ. Et cognoscetur Dominus ab Aegypto; Et cognoscent Aegyptij Dominum in die illa, & colent eum in hostijs & muneribus. Vota vouebunt Domino, & soluent. cap. 19. nu. 23.

22 *Obtulerunt ei munera.* Quorum significatio explicatur. cap. 45. nu. 14.

DOMINICA INFRA OCTAVAS Epiphaniæ.

Euangelium. Luc. 3.

1 CVM *factus esset Iesus duodecim annorũ.* Qui habitat æternitatem tempori voluit pro nobis subiacere. Vnde & signum futuræ in carnationis datum est Ezechiæ, in horologio Acaz, quo vita mẽsuratur humana. c. 38. n. 8. 9.

2 *In medio Doctorum.* Christus in medio sedet, quia mediator est Dei & hominum: vnde Isai. ait. Quia magnus in medio tui sanctus Israel. cap. 12. nu. 14. * Vide Dominica tertia aduentus. nu. 16. 17.

3 *Super prudentia, & responsis eius.* Sapientia Christi doctrina est pacifica, quæ aquis Siloe confertur. cap. 8. nu. 13. 14.

4 *Ego & pater tuus dolentes quærebamus te.* Cum dolore oportet vt quærat Christum, cum labore, & afflictione spiritus, qui eum inuenire desiderat, vnde Prouerb. 2. Si quæsieris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem Domini, & scientiam Dei inuenies. cap. 12. n. 9. Hinc per Psalmist. Quærite Dominum, & confirmamini, Quærite faciem eius semper. cap. 6. nu. 11. cap. 55. nu. 3. Magna tristitia afficiuntur electi, cum Dominus est absens, cum autem præsens est gaudent, iuxta illud: Exulta & lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui Sanctus Israel. cap. 12. nu. 13.* *Psal. 104.*

5 *Dolentes quærebamus te.* Psal. 104. dicitur. Letetur cor quærentium Dominum. Igitur, quærere Dominum, letitiam secum, & dolorem affert. c. 55. n. 3. vbi explicatur, qualiter Deus à nobis sit semper quærendus.*

6 *Quærebamus te.* Vita præsens est tempus aptum ad quærendum Dominum, vnde Isai. Quærite Dominum, dum inueniri potest. cap. 55. num. 11. vide num. 12. qualiter sit quærendus.

7 *Et mater eius conseruabat omnia verba hæc.* Diuina mysteria sunt profunda meditatione pensanda, & in corde conferenda.

8 *Proficiebat sapienti, &c.* Hoc intelligendum est de scientia experimentali: nam sapientia diuina illa summa erat, & infinita: de qua Psal. 146. Et sapientiæ eius non est numerus, idest sapientia Dei, vtpote infinita: non est multiplicabilis, sed vna & simplicissima, sic explicat Bernardus.

IN OCTAVA EPIPHANIAE.

Euangelium. Ioan. 1.
Vidit Ioannes Iesum, &c.

1 ECCE *agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Christus Dominus super se omnium hominum peccata portauit, iuxta illud Isai. Proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea. c. 38. n. 22. c. 1. n. 22. c. 9. n. 43. *Isai. 38.*

2 *Ecce agnus Dei.* Prædicatores imitantes Ioannem Baptistã debent ea quæ ad amorem Dei hominei inducunt prædicare, non curiosa & inutilia, ne sint sicut illi, de quibus Apostolus ait. Coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus. c. 40. n. 3. Tales enim Dominus per Hierem. acriter reprehendit, dicens. Prophetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia. cap. 30. n. 11. Vide Dominica 3. Aduent. nu. 7. *Hierem. 5.*

3 *Post me venit vir.* Christus Dominus vere est vir, de quo per Danielem dicitur. Leuaui oculos meos, & vidi, & ecce vir vnus vestitus lineis, & renes eius accincti auro obrizo, &c. cap. 59 n. 22.* *Dan. 10.*

4 *Post me venit vir qui ante me factus est.* Vide Dominica tertia in Aduentu.

5 *Qui prior me erat.* Docet hic locus Christum non solum esse hominem, sed etiam verũ Deum: quod late ostenditur. cap. 35. n. 7. cap. 40. num. 24. cap. 42. nu. 9. cap. 44. nu. 5. cap. 54. num. 6.*

6 *Quia vidi Spiritum sanctum descendentem.* Ioannes verus est Christi testis, quia quæ vidit, & audiuit, hæc testatur: cui subinde illud competit, quod Dominus per Isaiam ait, Vos testes mei, dicit Dominus. 43. n. 8.*

7 *Qui misit me baptizare in aqua.* Vide Dominica tertia Aduentus, in illa verba, Ego baptizo in aqua.

8 *Super quem videris Spiritum sanctum*

descendentem , & manentem, &c. Vide in Euangelio sequenti, ex cap. 3. Matthæi. num. 5. & 6.

IN OCTAVA EPIPHANIAE, secundum vsum antiquum Fratrum Prædicatorum.

Euangelium. Matth. 3.

1 VT *baptizaretur ab eo.* Christus Dominus mundauit aquas, virtutem illis tribuens, vt nos abluerent. Vnde Isai. Lauamini mundi estote. cap. 1. n. 44. vbi agitur de efficacia baptismi. De quo vide. cap. 4 n. 10. & c. 12. nu. 7. 8. in illa verba, haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris. Et cap 42. nu. 2. in illa verba, cum transieris per aquas tecum ero. Est baptismus flumen, & flumen violentum, quia omnia peccata diluit, de quo Isaias ait: cum venerit quasi fluuius violentus, quē spiritus Domini coget. cap 59. nu. 19. 20.

2 *Ego a te debeo baptizari.* Baptismus suū consequitur effectum, non quidem ex maiori, vel minori sanctitate ministri, sed ex Christi Domini virtute, c. 6. n. 25.

3 *Sic decet nos implere omnem iustitiam.* Inter alia signa Christi venturi, hoc vnum constituerunt Prophetæ, quod videlicet conuersatio eius inter homines futura erat humilis & pacifica. Isai. 42. Ecce seruus meus, suscipiam eum, &c. cap 9. n. 31.

4 *Aperti sunt ei cæli.* Et non solum ei, sed & hominibus propter eum. Vnde Isai. Aperite portas, & ingredietur gens sancta. Et Psalmista: attollite portas principes vestras, &c. (Psal. 23.) Sic ergo aperti sunt cæli, vt numquam deinceps claudantur iustis. cap. 26 num. 4. 5.* Sed diabolus contra baptizatos insurgit, fiduciam habens, quod influat Iordanis in os eius. cap. 49. num. 18.

5 *Et vidit spiritum Dei descendentem sicut columbam.* Sicut per Isaiam dicitur. Et requiescet super eum spiritus Domini. cap. 11. num 3. 4. 5.

6 *Et vidit spiritum Dei descendentem sicut columbam.* Ioanni dictum est, super quem videris spiritum descendentem, & manentem. (Ioan. 1.) In alijs sanctis descendit spiritus, sed in Christo descendit, & manet. c. 3 n. 26.*

7 *Hic est filius meus dilectus.* Deus fuit testis sanctitatis Christi, iuxta illud Isai. Vos testes mei, dicit Dominus, & ego testis. c. 43. nu. 10. 11. Vide Dominica secunda Quadragesimæ, in illa verba. Hic filius meus, &c.

8 *Filius dilectus.* De quo Isai. ait. Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei, &c. cap. 5. nu. 2. 3.

DOMINICA II. POST Epiphaniam.

Euangelium. Ioan. 2.

1 NVPTIAE *factæ sunt, &c.* Matrimonium, signum quoddam est coniunctionis Christi cum Ecclesia, quæ gaudēs, eo quod talem sortita sit sponsum, ait: Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo. Quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. cap. 61. num. 11. 12.*

2 *Nuptiæ factæ sunt, &c.* Vxor viro sit subiecta, non debet illi dominari, nec vir illam, vt seruam tractare, sed vt sociam. Ideo enim non ex capite, neque ex pedibus Adæ formata est: sed ex costa illius. cap. 3. nu. 22.*

3 *Nuptiæ factæ sunt.* Mulieres in suis ornamentis modestiam seruent, ne illis accidat iudicium, de quo Isaias. Pro eo quod eleuatæ sunt filiæ Sion, &c. cap 3. nu. 27. 28. 29. 30. vbi diffuse explicatur, qualiter mulieres se debeant habere cum viris suis, &c. *

4 *Et vocatus est Iesus, & discipuli eius ad nuptias.* Inuitatus venit Christus cum discipulis suis ad nuptias, vt matrimonium quod ipse instituerat, honoraret, non autem vt ipsum virginitati præferret. Est enim celibatus multo excellentior matrimonio, vti conuincitur ex illo Isaiæ. Quia hæc dicit Dominus Deus Eunuchis, qui custodierint sabbata mea: & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meū, dabo eis in domo mea. & in muris meis locum, & nomen melius à filijs, & filiabus, &c. cap. 56. nu. 4. 5. 6.

5 *Dicit mater eius ministris.* Ministrorum Dei octo conditiones statuuntur, & declarantur. cap. 22. a nu. 16. vsque ad 24.

6 *Aquam vinum factam.* Conuertens aquam in vinum, ostendit Christus, se Deum esse. cap. 9. nu. 56.

7 *Hoc fecit initium signorum.* De signis, & miraculis Christi. Vide Dominica secunda Aduentus, & Dominica tertia Quadragesimæ.

DOMINICA III. POST Epiphaniam.

Euangelium. Matth. 8.

Cum descendisset Iesus, &c.

1 DOMINE *si vis potes*. Voluntas Dei efficax est: hominis autem voluntas infirma, nihilque potest operari pertinens ad suam salutem, nisi moueatur, & adiuuetur à Deo, vt late ostenditur. cap. 10. nu. 10. 11. 12. cap. 26. nu. 10 11. *

2 *Tetigit eum*. Magnã habet tactus Christi virtutẽ. Tactu calculi qui significabat Christum, mundatur Isai. cap. 6. num. 23. 24. 25. Vide Dominica 23. post Pentecosten, in illud: si tetigero fimbriam vestimenti eius, salua ero.

3 *Nemini dixeris*. Quia margaritæ non sunt mittendæ ante porcos. Vnde Isai. secretum meum mihi. cap. 24 n. 15. Vide Dominica 2. Quadragesimæ, super illud, nemini dixeritis visionem. vide etiam Isai. 42. nu. 3. 4. in illud. Nec audietur vox eius foris.

4 *Sed vade ostende te sacerdoti*. Confessionis & pœnitentiæ insinuatur sacramentum. Quæ non per epistola sacerdoti absenti, sed ore ad os facien a est. cap. 43. nu. 22. Vide Dominica post 13. Pentecosten, in illud: Ite, ostendite vos sacerdotibus.

5 *Et male torquetur*. Diabolus torquet reprobos, sed male: Deus autem electos affligit, sed bene, quia multa bona potest ex eorum afflictionibus educere Vide in tabula communi, verbo tribulatio, & verbo tentatio.

6 *Domine non sum dignus*. Expende Centurionis humilitatem. Talis est hæc virtus, vt sedes Angelorum impleat, quas superbia fecit vacuas: vnde Isai. Et ea quæ sub ipso erant, replebant templum cap. 6. nu. 7. 8. hinc Dauid placuit Deo, quoniam filium Esai ex humilitate se esse agnouit. cap. 11. nu. 2. Vide quæ in detestationem superbiæ, & commendationem humilitatis habentur. cap. 14. nu. 11. Vide etiam Dominica 10. post Pentecosten, in illa verba. Qui se exaltat, humiliabitur.

7 *Non inueni tantam fidem in Israel*. Fides gentium, fidem confundit Iudæorum. cap. 52. nu. 18. cap. 55. nu. 9. 10. *

8 *Multi ab oriente, & occidente venient*. Sicut Isai. ait. Et fluent ad eum omnes gentes. cap. 2. num. 6. 7. 8. Et iterum ait, Ab oriente adducam semen tuum, &c. cap. 43. nu. 6. Vide Dominica in Septuagesima, in illa verba, Erunt primi nouissimi, &c.

9 *Filij regni eijcientur in tenebras exteriores*. Vide de pœnis damnatorum Dominica prima Aduentus & feria secunda post primam Dominicam Quadragesimæ. Et Dominica 24. post Pentecosten.

10 *Sicut credidisti fiat tibi*. Vide in Euangelio Cananææ, super illud. Fiat tibi sicut vis, habetur fer. 5. post Dominicã 1. Quadragesimæ.

DOMINICA IV. POST Epiphaniam.

Euangelium. Matth. 8.

1 ASCENDENTE *Iesu in nauiculã*. Hæc nauicula significat Ecclesiam. contra quam portæ inferi præualere non possunt, de quo vide in festo Apostolorum Petri, & Pauli.

2 *Et ecce motus magnus factus est*. Statim vt discipuli ingressi sunt nauiculam, sequentes Dominum, turbatur mare, quoniam aduersus iustos tentationes insurgunt, sic & Christus tentatus est post Baptismum: Baptizatos enim persequitur inimicus. Iuxta illud Iob 40. Absorbebit fluuium, & non mirabitur, &c. cap. 49. nu. 18. *

3 *Ipse vero dormiebat*. Dormire videtur Dominus, cum suos tentari permittit, sed tempore opportuno eos eripit: sicut artifex aurum ex igne purificatum educit quãdo alij arbitrantur consumptum esse. cap. 33. nu. 9.

4 *Ipse vero dormiebat*. Sed illum excitauerunt Apostoli, verbis Isaiæ. Consurge, consurge, induere fortitudinem brachium Domini cap. 30. num. 17. Quibus per Isaiam respondet: Nunc consurgam, &c. cap. 33. numero 9.

5 *Quid timidi estis?* Cum Dominus irascitur, miseretur, misericordia enim iram temperat, cap. 28. num. 17. * Vide in Ascensione Domini super illud. Et increpauit incredulitatem illorum.

6 *Imperauit ventis, & mari, &c.* Contra spiritum insurgunt passionum fluctus, quos verbo oris sui mitigat Dominus, iuxta illud Psal. Et siluerunt fluctus eius. cap. 30. numero 17.

7 *Quis est hic, quia venti & mare*. Obstupescunt omnes, videntes potentiam Christi, sicut ait Isai. Ecce intelliget seruus meus, & exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit valde: Sicut obstupuerunt super te multi, &c. cap. 52. num 17. *

8 *Quia venti & mare*. Contra Ecclesiam

quamplurimi hæretici insurgunt, atque innumeri excitantur fluctus, vt nauicula operiri videatur, sed Dominus verbo virtutis suæ tranquillitatem facit. Isai. 17. & increpabit eum, & fugiet procul. cap. 17. nu. 10.

DOMINICA V. POST Epiphaniam.

Euangelium. Matth. 13.

1 S*IMILE est regnum cælorum homini, qui seminauit bonum semen.* Vide Dominica in Sexagesima. num. 2. 3. 4. 23. & sequentibus.

2 *Cum autem creuisset herba.* Verbum Dei germinat, primo herbam in incipientibus. Secundo spicam in proficientibus. Tertio granum consumatum in perfectis. cap. 30. num. 40. *

3 *Tunc apparuerunt & zizania.* Vide Dominica in Sexagesima, in illud. Et simul exortæ spinæ, &c.

4 *Inimicus homo hoc fecit* Inimicus homo peior est, quam inimicus diabolus, ideo eius consortium vitandum. cap. 52. nu. 13.

DOMINICA IN SEPTVAGES.

Euangelium. Matth. 20.

1 S*IMILE est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exit primo mane, &c.* Mane est tempus aptum spiritualibus exercitijs, & laboribus, quibus vita comparatur æterna. Vnde Isai. acriter eos arguit, qui mane consurgunt ad ebrietatem sectandam. cap. 5. nu. 16. cap 50. num 8

2 *Primo mane.* idest in initio vsus rationis homines ad se vocat. Vnde Isai. esto brachium nostrum in mane. cap. 33. nu. 3

3 *Conducere operarios, &c.* Fides sine operibus non sufficit, ad regnum cælorum consequendum. Ideo bona opera sunt quotidie iteranda, sicut singulis diebus floribus conspergitur lectulus, vt fragrans sit. cap. 11. nu. 2. Vnde Isai. fiducialiter agam, & non timebo. cap. 12. nu. 6. Sed aduerte, quod opera extra charitatem facta, plantationes, & vites sunt inutiles. vnde Isai. Plantabis plantationem fidelem; & germen alienum seminabis. cap. 17. num. 7.

4 *Conuentione autem facta cum operarijs, &c.* Denarius iste est gloria beatorum, quæ promissa est laborantibus; de qua vide in festo omnium Sanctorum.

5 *In vineam suam.* Vinea Domini est Ecclesia, multo sudore, & labore plantata. de qua Isaias ait. Cantabo delicto meo canticum. &c. cap. 5. num. 3. 4. 8. Vide Euangelium de vinea, feria 6. post 2. Dominicam Quadragesimæ. Vinea est anima prælati, & vniuscuiusque fidelis, quam excolere oportet, & ab ea ramos ii utiles vitiorum amputare, vt fructus proferat in tempore suo. cap. 21. nu. 9. 10. De hac vinea ait Isai. Vinea meri cantabit ei. cap. 27. nu. 4. 5. 6.

6 *Ite & vos in vineam meam.* Conducti à Deo ad elaborandam vineam, hortum intra illam sibi ad delicias parant: qui ergo laborauerint in hortis suis, & non in vinea Dominica, confundetur. Isai. 1. Et erubescetis super hortis, quos elegeratis. cap. 1. nu. 70.

7 *Voca operarios & redde illis mercedem.* Merces reddetur operarijs in die Iudicij, nam per Isai. dies retributionis dicitur. cap. 34. nu. 6. & nu 8. in illa verba. Extendetur super ea mensura.

8 *Redde illi mercedem.* idest beatitudinem, quæ merces est bonorum laborum. Isai. 3. Dicite iusto, quoniam bene, quoniam fructum adinuentionum suarum comedet. cap. 3. num. 19. 20. 21.

9 *Erunt primi nouissimi.* Iudæi erant primi, sed facti sunt nouissimi. Gentes autem cum nouissimæ essent, primæ effectæ sunt secundū illud Isai. 11. Et secundum Septuaginta interp. Et super Moab primū manus mittent, filij autem Ammon primi obedient, in cuius signū. Ioan. 20. Ioannes venit prius ad monumentum, non tamen introiuit: Petrus autem venit postea, & introiuit in monumentum, &c. cap. 11. num. 22.

10 *Sic erunt primi nouissimi.* idest Israel, qui primus erat, factus est nouissimus, & gentiles qui erant nouissimi, facti sunt primi. Iuxta illud Isai. Vaticinium. In die illa erit Israel tertius Aegyptio, & Assyrio, &c. Et 1. Regum 1. Repleti prius pro panibus se locauerunt; & famelici saturati sunt. In cuius signum Genes. 48. Iacob, dexteram posuit super caput Ephrain minoris fratris, sinistram autem super caput Manasse, qui maior erat natu, commutans manus, &c. cap. 19. num. 26. *

11 *Erunt primi nouissimi, &c.* Quod in duobus filijs Rebecæ, qui collidebantur in vtero, fuit præfiguratum, & in Iacob, & Esau, ac demum in filijs Ioseph. Nam fratres minores maioribus præferuntur, vt ostenditur. cap. 19. nu. 32. 33.

12 *Erunt primi nouissimi,&c.* Sicut prædixit Isai. Ecce ego addam, vt commutem populum istum. Et commutabo eos.cap.29.nu.17.

13 *Multi sunt vocati,pauci vero electi.* Sicut Isaias ait: Multiplicasti gentem,& non magnificasti lætitiam cap 9.nu.8.

14 *Pauci vero electi.* Quos propterea paucis oliuis relictis contulit Isai. dicens: Quomodo si paucæ oliuæ,quæ remanserunt, excutiantur ex olea, &c. cap. 24.nu.11.

15 *Pauci vero electi.* Homines,quo sanctiores,eo sunt pauciores. Vnde eum Daniel dixerit. Millia millium ministrabant ei. Isai. Duo tantum Seraphim se vidisse testatur. cap. 6.num.9. circa medium.

16 *Pauci vero electi.* Qui ideo dicuntur relicti residui,& reliquiæ: quoniam pauci sunt,& eos mundus pro derelictis habet. cap.4.num.8. Colliget enim Dominus vnum electum ex vno loco,& alium ex alio, sicut Isai.ait: Et vos congregabimini vnus, & vnus filij Israel. cap. 27. nu.15. Et iterum ait: Pretiosior erit vir auro, & homo mundo obrizo, idest rarior; quia omne rarum pretiosum, cap.13.nu.12.

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

Euangelium. Lucæ 8.

1 CVM *turba plurima,&c.* Proponit Christus sub parabolis mysteria regni cælestis. quoniam sic prophetatum fuerat. Psal.77. Aperiam in parabolis os meum. tom. 1. in præfatione nu.2.cap.9.num.32.

2 *Exijt qui seminat seminare.* Cum hac parabola consonat locus ille Isai. Auribus percipite, & audite vocem meam, numquid tota die arabit arans,vt serat, &c. Quibus verbis significat tēpus vitæ præsentis, tempus esse arandi, & seminandi cap.28. à nu.33. vsque ad 36.

3 *Exijt qui seminat.* Apostoli disseminauerunt Euangelium super vniuersum orbem,de quibus Isai. Beati qui seminatis super omnes aquas immittentes pedes bouis,& asini. c. 32. nu.19.20.*

4 *Exijt qui seminat.* Christus exijt à Patre,vt verbum Dei seminaret,sed Apostoli postmodum impleuerunt faciem orbis semine,iuxta Isai. prophetiam. cap.27.nu.9.*

5 *Aliud secus viā.* Cor impiorum via est, per quam immūdæ transeunt cogitationes,iuxta illud Isai.Et dixerunt animæ tuæ incuruare, vt transeamus, &c. cap.51. nu.21.* Per corda namque iustorum incircumcisi non transeunt, vt habetur Isai.cap.52.nu.1.

6 *Aliud cecidit secus viam.* Ad hoc respicit Isai. cum dicit. Verbum misit Dominus in Iacob.& cecidit in Israel.cap.9.nu.81.

7 *Simul exorta spina.* Caro non solum in reprobis,sed etiam in Iustis spinas profert contra spiritum,in pœnam inobedientiæ Adæ.cap. 32.nu.11.12.cap.34 nu.10.

8 *Et simul exorta spina.* Si comburantur spinæ vtilis est cinis terræ,vt crescat triticum. Vnde Isai. Spinæ congregatæ igne comburentur.Vide Dominica in Septuages. nu.13.& seq.

9 *Aliud cecidit in terram bonam.* Quarta dumtaxat pars seminis fructum attulit, quia pauci sunt qui saluantur. Vnde Isai. Pretiosior erit vir auro. cap.13.nu.12.

10 *Aliud cecidit in terram bonam.* Verbum Dei non reuertitur vacuum, sed in aliquibus profert fructum, iuxta illud Isai. Non reuertetur ad me vacuum,&c. cap.55 nu.14.15.16.

11 *Clamabat.* Quomodo hæc cohæreant cum illo Isai. Non clamabit, nec audietur vox eius foris,explicatur.cap.42.nu.3.4.

12 *Clamabat, qui habet aures.* Clamat Christus. quia magna pars Euangelicæ prædicationis non profert fructum in cordibus audientium, sed prædicator non perdet mercedē suam. 1. Cor. 3. Vnusquisque mercedem accipiet secundum proprium laborem,non dicit secundum fructum,quem fecerit.cap.49.num.6.*

13 *Qui habet aures audiendi audiat.* Sicut Isai. ait: Non caligabunt oculi videntium, & aures audientium diligenter auscultabunt.cap. 32 n 3. Sunt enim qui aures habent,sed nō audiendi,de quibus Isai. Educ foras populum cæcum, & oculos habentem,surdum, & aures ei sunt cap 43.nu.7.

14 *Qui habet aures.* Isai. ait: Erigit mane mihi aurem,vt audiam quasi magistrum,&c. Nam Dei donum est,audire verbum Dei. cap. 50.num.8.

15 *Qui habet aures.* Isai. ait: Audite audientes,&c cap 6.nu.34 Et iterum. Qui apertas habes aures nonne audies? cap.42.nu.21.

16 *Qui habet aures audiendi audiat.* De auribus loquitur interioribus. Multi enim exterius audiunt verbum Dei, sed interius aures habent aggrauatas. De quibus Propheta. Et aures eius aggraua. cap 6. nu.35 46.

17 *Qui habet aures audiendi audiat.* Quia homo rationalis Dei verba audire contemnit, ad insensibilia Prophetæ conuertunt sermonē. Isai.ait: Audite cæli, & auribus percipe terra. Moyses dicit Deuth 32. Audite cæli quæ loquor. Et alius Propheta. 3. Reg. 13. Altare, altare.hæc dicit Dominus.cap.1.n 7.8.*

18 *Ceteris autem in parabolis, vt videntes* non

non videant, &c. Tunc adimpletum est illud Isai. Liga testimonium, signa legem in discipu lis meis.cap 8.nu.25.

19 *Ceteris autem in parabolis.* Quia vt inquit.Iob.37. Immanibus suis abscondit lucem, idest Iudæis Euangelium.Iob.9.Et stellas claudit sub signaculo cap.9.nu.8.38.

20 *Ceteris autem in parabolis.* Inter alia signa Redemptoris,hoc vnum fuit,quod parabolice loquuturus erat,&c.cap.9.nu.32.

21 *Ceteris autem in parabolis.* Reprobi namque sunt rudes,& tardi ad Dei legem addiscendam,iuxta illud Isai. secundum aliam literam,mandatum post mandatum, linea post lineam.cap.28.nu.10.

22 *Ceteris autem in parabolis.* Verbum quippe Dei est sanctum non dandum canibus, & margaritæ non mittendæ ante porcos, idest hæreticos, qui canes dicuntur, & porci.cap.30. num.43.

23 *Vt videntes non videant.* Hi qui videntes non vident, sunt homines à Deo excæcati, & obdurati,de quibus agitur. cap.6.nu.48.49.

24 *Est autem hæc parabola.* Scriptura sacra obscure loquitur, & multis est difficultatibus implexa,& Christo indiget expositore.to.1. pag.2.nu.2.3.4. Vide fer.2.Paschæ.

25 *Semen est verbum Dei.* Singula verba Scripturæ ponderanda sunt, quia singula plena sunt supernis mysterijs, vnde Isai. Vbi est legis verba ponderans? tom.1.pag.6.num.10. cap.33. num.15.

26 *Semen est verbum Dei.* Nam eandem virtutem habet.& proprietatem seminis, Quia sicut in semine arbor virtute continetur, ita & in verbo Dei spiritualis fructus.cap.27.num 9.* Est verbum Dei efficacissimum, est gladius, est sagitta potentis.cap.49. nu.2.3. est hamus,quo diabolus capitur.nu.4.

27 *Semen est verbum Dei.* Est & manna, est panis & aqua.est herba borith, est & aduersarius noster. de quo Matth 5. Esto consentiēs aduersario tuo.cap.30.nu.29 30.

28 *Semen est verbum Dei.* Multis nominibus explicatur in Scriptura efficacia verbi diuini. Dicitur semen,quia facit animam fructificare. Calculus, quo mundata sunt labia Isai. Aqua,quoniam animam interius mūdat. Ioan. 15.Iam vos mundi estis propter sermonem,&c. c.6.num.23.24.25.

29 *Semen est verbum Dei.* Ex semine nascuntur fructus secundum illius naturam:Si ergo semē est verbum Dei, ex illo vtique filij Dei nascentur per gratiam.cap.27.nu 9 circa finem

30 *Semen est verbum Dei.* Est & medicina efficacissima, quæ peccatores sanat, sicut aer propriæ patriæ salutem affert ægrotis. cap. 27.nu.9.

31 *Et hi radices non habent.* Quia sunt velut arundo vento agitata, de quo vide Dominica secunda Aduentus.

32 *Quod autem inter spinas.* Diuitiæ,spinæ sunt quæ suffocant verbum.cap.30.num.40. Terra nostra etiam in hominibus iustis spinas profert, iuxta illud Isai. Super humum populi mei spinæ, & vepres ascendent, quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultātis? Sed inter spinas suffocātur reprobi, non autem electi. cap.32.nu.11.12. *

33 *Audientes verbum retinent.* Iuxta illud Apoc. Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam.cap.28.nu.21.

34 *Et fructum afferunt in patientia.* Non statim, quod seminatur, semen fructum affert, sed suo tempore. Vnde Isai. Qui crediderit nō festinet (idest) non statim velit fructum diuini verbi in se experiri, expectet. sit longanimis. Iacobi 5. Ecce agricola expectat pretiosum terræ fructum,patienter ferens,&c. Sic expectarūt Abraham, & Ioseph, & diuinas promissiones viderunt impletas. cap.28.nu.21.22. * Vnde Isai. In silentio, & in spe erit fortitudo vestra. cap.30.n 16.*

35 *Fructum afferunt.* Iuxta illud Isai. Et dabitur pluuia semini tuo, vbicumque seminaueris in terra, & panis frugum terræ erit vberrimus,& pinguis. Germinat autem verbū Dei, vt notauit Greg. 1. herbam in incipientibus. 2. spicam in proficientibus. 3. granum consummatum in perfectis.cap.30 nu.40.cap 2.nu.10.

36 *Et fructum afferunt.* Hi similes sunt illis, de quibus Isai. ait. Et germinabunt inter herbas quasi salices iuxta præterfluētes aquas. cap 44.nu. 5.

37 *Et fructum afferunt.* Verbum Dei non reuertitur vacuum, sed in aliquibus semper affert fructum. Iuxta illud Isai. Sicut descendit imber, aut nix de cælo, &c. non reuertetur ad me vacuum,&c.cap.55.nu.15.16.

DOMINICA IN QVINQVAG.
Euangelium. Lucæ 18.

1 ECCE *ascendimus Hierosolymam.* Ad Hierusalem,nonnisi ascendendo perueni-tur, quia fundata erat in cornu filio olei. cap. 5.nu.3. Vide feria 4. post 2. Dominicam Quadragesimæ.

2 *Et consummabuntur omnia quæ scripta sunt,&c.* Omnes virtutes consummatæ sunt,& peruenerunt ad summum in passione Christi. Iustitia Dei, quoniam filium pro peccatis nostris

Ioan. 15. ftris morti tradidit: Charitas quoniam maiorem charitatem nemo habet, quàm vt animam suam ponat, quis pro amicis: Patientia, humilitas, & aliæ virtutes, &c. Vnde Isai. 10 dicitur. Consummatio abbreuiata inũdabit iustitiam. cap. 10. num. 19. *

3 *Tradetur enim gentibus, &c.* Libenter loquebatur Christus de passione sua, quia pro hominibus pati maximam gloriam reputauit. Hinc Isai. Et erit sepulchrum eius gloriosum. cap. 11. nu. 17.

4 *Illudetur, & flagellabitur.* Vide quæ circa hoc notata sunt feria 6. in Parasceue, & contra Iudæos illudentes Dominum, est insignis locus Isai. 57. super quem lusistis, super quem dilatastis os, & eiecistis linguam? cap. 57. nu. 7.

5 *Et ipsi nihil horum intellexerunt.* Quia mysterium crucis occultum est, vnde Apostolus. 1. Cor. 2. Loquimur enim Dei sapientiam in mysterio, quæ absconditá est. Mysterium enim aliud exterius repræsentat, aliud in occulto habet absconditum. cap. 5. nu. 4. cap. 29. nu. 21. *

6 *Nihil horum intellexerunt.* Quibus competit illud Isai Et erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati, &c. cap. 29. nu. 21.*

7 *Iesu fili Dauid.* Vocat Christum filium Dauid, vt ad misericordiam eum inclinet. cap. 7. num. 16. Peccatores enim non propter se, sed propter Dei nomen misericordiam consequuntur. cap. 48. nu. 5.

8 *Fides tua te saluum fecit.* Vide in festo Magdalenæ.

9 *Et sequebatur illum.* Quomodo sit Christus sequendus. Vide in cõmuni vnius Martyris in illud. Et sequatur me. Et in conuersione S. Pauli. super illa verba. Et secuti sumus te.

FERIA QVARTA CINERVM.
Ex Epistola. Ioelis 2.

1 CONVERTIMINI *ad me in toto corde vestro.* Vocat Dominus peccatores ad pœnitentiam, & ipsi in comessationibus, & ebrietatibus occupantur, iuxta illud Isai Et vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad planctum, ad caluitium, & ad cingulum sacci. Et ecce gaudium, & lætitia, occidere vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum. cap. 22. nu. 8. & 9. Et voce Domini neglecta se inuicem inuitant, dicentes illud Isai. Venite, sumamus vinum, & impleamur ebrietate, &c. cap. 56. nu. 14 cap. 5. n. 15. 16.

2 *Conuertimini ad me in toto corde vestro.* Pœnitentiæ locum concedit Deus peccatori, & multis modis conatur eum ad se conuertere. Vnde Isai. Additus est annus ad annum, idest, ad tempus peccati, additum est tempus pœnitendi. cap. 29. nu. 6.

3 *Conuertimini.* Clamat Dominus, conuertimini, &c. Et tamẽ ipse cõuertit nos, dicẽte Isai. Vias eius vidi, & sanaui eum, & reduxi eum, &c. cap. 57. nu. 18.

4 *In ieiunio, fletu, & planctu.* Pœnitentia & lacrymæ suaues sunt medicinæ, animam lauant, & recreant. Vnde Isai. Lauamini mundi estote. cap. 1. num. 44. 45. cap. 4 num. 11. cap. 15. num. 5. Ad pœnitentiam autem nos debet inducere peccatorum grauitas, quæ in Scriptura sacra multis nominibus exprimitur. cap. 40. n. 4. 5.

4 *Scindite corda vestra.* Scisio vestium magnum dolorem significat. cap. 36. nu. 12.

5 *Ecce nunc tempus acceptabile.* Tempus vitæ præsentis Deo est acceptabile ad pœnitentiam, de quo Isaias ait, vt prædicarem annum placabilem Domino. cap. 61. nu. 2. cap. 34. nu. 6.

6 *Memento quia cinis es.* Admonet Isai. filios suos, vt seipsos humiliter agnoscant: nam ex cognitione Dei, & sui, multa iustus acquirit bona. cap. 6. nu. 19.

Ex Euangelio. Matth. 6.

1 CVM *ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ.* Hic circa ieiunium, & orationem nos admonet non esse ad laudes humanas ordinanda, omnis enim aura humana vana est. c. 51. n. 89.*

2 *Cum ieiunatis.* Supponit Dominus ieiunandum esse: nam multa mala ex gula, & ebrietate oriuntur cap. 5. nu. 15. 16.

3 *Cum ieiunatis nolite.* Qualiter Christus detestaturus esset hypocrisim significatur. Isai. 11. Non secundum visionem oculorum iudicabit. &c. cap. 9. nu. 34. cap. 11. nu. 7. Vide in tabula communi verbo hypocrita.

4 *Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuũ.* Non satis est, si ieiunat corpus abstinens à cibo, nisi simul etiam à peccatis ieiunet anima. Vnde Iudæis dicentibus per Isai Quare ieiunauimus, & non aspexisti, &c. Respondit Dominus, Numquid tale est ieiunium, quod elegi. cap. 58. à num. 3. vsque ad 7. vbi explicatur, quas debeat ieiunium habere conditiones, vt sit Deo acceptum.*

5 *Faciem tuam laua.* Animam videlicet à peccatis interius mundando, iuxta illud. Lauamini, mundi estote cap 1 nu. 44. 45. 53. & 54.

6 *Thesaurizate vobis thesauros in cælo.* Sunt apud Deum absconditi thesauri iræ, sunt & misericordiæ. Qui peccata peccatis addunt, thesaurizant sibi iram in die iræ: at qui misericordiæ opera exercent, thesauros accumulãt misericordiæ. cap. 24. nu. 18. 19. *

FE-

FERIA QVINTA CINERVM.
Euangelium. Matth. 8.

1 CVM *introiisset Iesus Capharnaum*. Hoc Euangelium in quo agitur de fide Centurionis. Dominica 3. post Epiphaniam explicatum est.

FERIA SEXTA CINERVM.
Euangelium. Matth. 5.

1 AVDISTIS *quia dictum est antiquis*. Antiqui dicebant malum bonum, ponentes tenebras lucem, de quo eos arguit Isai. cap. 5. nu. 25. 26.

2 *Quia dictum est antiquis*. Falsa doctrina perseuerare non potest, iuxta illud Isai. 16. Aquæ Nemrim desertæ erunt, quia aruit herba, defecit germen, &c. Vbi Hieronymus per aquas, Nemrim doctrinam intelligit hæreticorum cap. 15. nu. 8.

3 *Et odio habebis, &c.* Præceptum charitatis corruptum fuerat ab antiquis, sed illud renouauit Christus, dicens: Ego autem dico vobis, &c. cap. 24. nu. 7. * Adulterabant Iudæi legem Domini, dicente Isaia. Argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mistum est aqua. cap. 1. nu 62. Sed Dominus stannum, & scoriam peruersæ doctrinæ ab auro separat diuinæ legis, sicut per Isaiam promiserat. Et conuertam manum meam ad te, & excoquam ad purum scoriam tuam, auferam omne stannum tuum cap. 1. nu. 64. Et iterum ait. Et ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura, idest regula Euãgelij, antiqua vestra mãdata corrigã. cap. 28. nu. 23. 24. * Vide cap. 30. nu. 45. in illa verba. Commixtum migma comedent, sicut in area ventilatum est. vbi ostenditur, Euangelium esse mundum migma. *

4 *Et odio habebis inimicum tuum*. Tales leges stabilientes reprehenduntur Isai 10. Væ qui condunt leges iniquas, &c. cap. 10. nu. 2. & cap. 1. nu. 64.

5 *Ego autem dico vobis*. Ego qui sum iudex, & legislator, de quo Isaias Dominus Iudex noster, Dominus legifer noster. & Iob 36. Nullus ei similis in legislatoribus. cap 33 nu. 20.

6 *Diligite inimicos vestros*. Præceptum charitatis latum est nimis, vt dicitur. Psal. 118. Quia non solum ad amicos, & proximos, sed etiam ad inimicos se extendit. In cuius signum Zachariæ 2. absque muro habitandam esse Hierusalem prædicitur, vt posset se extendere, &c. cap. 8 nu. 16 circa medium.

7 *Diligite inimicos vestros*. Quomodo diligent inimicos, qui amicos & benefactores, immò & fratres proprios dilacerant? de quibus Isai. 9. Vnusquisque carnem brachij sui vorabit. &c. cap 9. nu. 90.

8 *Diligite inimicos vestros, &c.* In laudem sponsæ dicitur. Cant. 4 Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias: quia non solum fratribus, sed etiam spinis pungentibus, idest, persecutoribus benefacit. cap. 10 num. 4 circa finem. *

9 *Diligite inimicos vestros*. Inimici sunt diligendi: nam per eorum persecutionem sanctificantur homines. Vnde Isai 13. dicitur. Ego mandaui sanctificatis meis, &c. vbi Medi, & Persæ sanctificati dicuntur, non formaliter, sed causaliter, eo quod multi persecutionibus eorum sanctificati sunt cap. 13. nu. 4.

10 *Vt sitis filij Patris vestri*. Qui non diligunt proximos suos, indigni sunt, quòd filij Dei, aut eius Populus nominentur cap 6 nu. 33. Peccatores veram pietatem erga Deum nõ habent, de quibus per Isaiam ait: Filios enutriui, & exaltaui; ipsi autem spreuerunt me. cap. 1. num 9. 10 11. & 12.

11 *Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, &c.* Vide in tabula communi, verbo vana gloria, & verbo hypocrisis.

12 *Cum facis eleemosynam*. Eleemosyna non est ex rapina facienda; quantum enim detestetur eam Dominus, ostenditur. cap. 1. nu. 40.

13 *Cum facis eleemosynam* Eleemosyna facienda est abundanter; quoniam quæ erogantur pauperibus, consecrantur Domino. cap 23. nu. 10. & sequentibus. liberat à morte ibid nu. 13. Quomodo eleemosyna sit facienda. cap. 21 nu. 15 cap. 23 nu. 13. 14. * cap 32. nu 21 22. *

14 *Cum facis eleemosynam*. Misericordes in pauperes adorant Christum in muneribus, & deprecantur ipsum, iuxta illud, Psal 44. Et filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur cap. 23. nu 14. *

15 *Noli tuba canere ante te*. Diuitiæ spirituales non sunt Babylonijs ostendendæ, sicut Ezechias ostendit temporales. cap. 39. num. 3. Vide num. 6 & 7. quæ mala sequantur ex vana gloria.

16 *Tu autem cum oraueris intra in cubiculũ tuum, &c.* Christus Dominus. Matt. 6. Instruit suos, primo circa ieiunium, secundo circa orationem, tertio circa eleemosynam; inter quæ oratio est Deo magis accepta: nam de corde procedit, &c cap. 18. nu. 11. circa finem. Debet oratio ex puro corde procedere, aliàs Deo grata non erit, ait enim: Cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos, &c. cap. 1. nu. 42. 43. De orationis efficacia, vide cap. 19. nu. 22. *

SAB-

SABBATO POST DIEM Cinerum.

Euangelium. Marci 6.

Cum sero esset factum, &c.

1 ET *Iesus solus in terra, &c.* Solus Christus erat comprehensor secundum animã, quamuis secundum corpus esset viator, alij autem omnes in mari erant periculis expositi, Vnde non erant securi, quibus illud competit non glorietur accinctus æquè, vt discinctus, cap.45. num.3.* (3. Reg.20.)

2 *Erat ventus contrarius, &c.* Fideles multas patiuntur perturbationes, habent enim magnum contrarium, diabolum videlicet impugnatorem, de cuius potentia agitur cap. 41. nu.12.cap.48.nu.13.cap.49.nu.23.cap.50.n.2. Sed non poterit plus tentare hominem, quàm Deus permittat. cap.37. nu.15. cap.56. n.10. cap.36 num.7.

3 *Ego sum, nolite timere.* Quis timebit, si secum habet Christum?

4 *Et cessauit ventus.* Christo protegente, omnis cessat persecutorum potentia, fluctus silent, & tempestates. de quo vide Dominica quarta post Epiphaniam.

6 *Erat cor eorum obcæcatum.* Vide quæ de cæcitate Iudæorum habentur. cap.6.a n.34. vsque ad nu.50.

6 *Cumque egressi essent de naui, continuo cognouerunt eum.* In naui huius sæculi, hoc est in Ecclesia militante, quæ cõfertur nauiculæ, videmus per speculũ in ænigmate, sed egressi de corpore, cum ad portum cælestis patriæ peruenerint, cognoscent Deum facie ad faciem. cap.3.nu.19.20.cap.25.nu.14.cap 56.nu.14.

7 *Quotquot tangebant eum, salui fiebant.* Vide Dominica 23. post Pentecosten: circa illud. Si tetigero fimbriam vestimenti eius, salua ero.

DOMINICA PRIMA Quadragesimæ.

Euangelium. Matth. 4.

1 DVCTVS *est Iesus a spiritu in desertum, vt tentaretur.* Ieiunium, & tentatio Christi prædicta fuerunt in Psalm. 108. Excussus sum sicut locustæ, scilicet in desertum. Vnde & sanctus Marcus Euangelista ait. Et statim spiritus expulit eum in desertum. Et Zachariæ 3. Et ostendit mihi Dominum Iesum sacerdotem, &c cap.9.nu.27.*

2 *Vt tentaretur à diabolo.* Magna est tentatoris fortitudo, & calliditas. Vnde, & Isai. eum vocat serpentem vectem. cap.27. num.3. Vide verbo tentatio. Et verbo diabolus.

3 *Vt tentaretur à Diabolo.* Statim post baptismum tentatur à diabolo, quia baptizatos persequitur inimicus, iuxta illud Iob. 40. absorbebit fluuium, & non mirabitur, &c.cap. 49.num.18.*

4 *Vt tentaretur.* Diabolus est faber sufflans ignẽ, cum peccatores tentat. de quo Isai. Ecce ego creaui fabrum, &c. sed à iustis deluditur, iuxta illud psal 103. Draco iste quem formasti ad illudendum ei, &c. cap.53.n.15.*

5 *Et accedens tentator.* Non plus tentat diabolus, quàm Dominus permittat. cap. 37. nu 15. Vnde Psalmo 103. dicitur, vt quærant à Deo escam sibi, idest, licentiam tentandi, vt explicat Augustinus. cap 56.nu.10.

6 *Si filius Dei es.* Diabolus conabatur inquirere, an in rei veritate Christus esset filius Dei, sed redemptor suam illi Deitatem occultauit, sudibus Scripturarum, sicut ait Iob. perforando nares eius. cap.5.num.4. Ita S. Greg. lib.33.moral.cap.8.

7 *Scriptum est: non in solo pane, &c.* Quibus armis munitus Christus diabolum superauerit, ostendit Isaias, dicens. Et saluabit sibi brachium suum, & iustitia eius ipsa confirmabit eum. Indutus est Iustitia, vt lorica, & galea salutis in capite eius, &c. cap. 59. nu. 17 18.* Respondet testimonijs Scripturæ. Vnde testimonia Scripturarum muniunt hominem aduersus insidias diaboli.

8 *Non in solo pane.* Verbum Dei panis est in locis obscuris, aqua in apertioribus. tom. 1. pag.3. num.3.*

9 *Mitte te deorsum, scriptum est enim, &c.* Hæretici à diabolo edocti locis Scripturæ male intellectis, atque truncatis vtuntur ad suos persuadendum errores. cap.30.n.12.*cap.30. nu. 45. vbi explicantur quatuor modi, quibus Hæretici diuinis abutuntur Scripturis. Vide cap. 32. nu. 20. vbi ostenditur doctrinam antiquam esse tenendam.

10 *Quoniam Angelis suis mandauit de te.* Angeli parati sunt, vt succurrant hominibus quos custodiunt. Vnde & Isai. volauit vnus de Seraphin. cap.6.num.22. Vide in festo Angelorum.

11 *Iterum assumpsit eum diabolus.* Tentat aduersarius noster iustos importunè, & victus iterum redit. cap.37.nu.6.

12 *Hæc omnia tibi dabo.* Diabolus promittit

mittit bona, quæ donare non potest, quoniam sua non sunt. cap.36.nu.10.

13 *Hæc omnia tibi dabo, si cadens, &c.* Aiatus in proximo est, vt colat idola: quia diuitiæ, & earum cupiditas cultum verum Dei relinquere faciunt. Vnde postquam Isaias dixit, repleta est terra eius argento. & auro, subdit: Et repleta est terra eius idolis. c.2, n.19.*

14 *Si cadens, &c.* Vide insaniam superbiæ diaboli, prius dixit, similis ero Altissimo, modo superior vult esse altissimo. cap. 14. nu. 10 11.*

15 *Et illi soli seruies* Maxima ergo reprehensione digni sunt Iudæi idola colentes, de quibus Isaias ait. Qui consolamini in dijs subter omne lignum frondosum, &c. c.57.nu 8 9. & 10. Vbi multa contra Idololatriā dicuntur.

16 *Tunc reliquit eum diabolus.* Diabolus neminem potest tentare, nisi quātum Deus illi concesserit. Vnde Apoc. 20. & ligauit eum per annos mille. Alligatur à Deo, ne aduersus iustos præualeat. cap.54.nu.16.*

FERIA SECVNDA POST Dominicam I. Quadragesimæ.

Euangelium. *Matth.* 25.

1 CVM *venerit filius hominis, &c.* Vide quæ de aduentu Iudicis, dicta sunt Dominica prima Aduentus. nu 13.14 15. Et Dominica 24 post Pentecosten.

2 *Tunc sedebit super sedem.* De iudiciaria Christi potestate, dicit Isaias. Stat ad iudicandum Dominus, stat ad iudicandos populos, &c. cap.3.num.4.*

3 *Et separabit eos ad inuicem.* Quod Psalmista prædixit Psal.49. Aduocauit cælum desursum, &c. Et Oseæ 13. Ipse inter fratres diuidet. cap.2.num.7.

4 *Separabit eos ab inuicem.* Quod & Matt. 3. designauit Baptista, dicens: Cuius ventilabrum in manu sua. cap.25 nu.5. Vnde Isaias. Sicut in monte diuisionum stabit Dominus. &c. Diuidet enim in die Iudicij bonos a malis. cap. 28.nu.28. & cap.1.nu.7.*

5 *Statuet oues a dextris.* De separatione, qua in Iudicio electi separabuntur à reprobis intelligitur, illud Psal.54. Lætabor, & diuidam Sichimam. cap.9. nu.2.*

6 *Tunc dicet his, qui a dextris eius erunt.* Consolatur Dominus electos suos, cum reprobi sunt in maximis pressuris constituti. Isai. 3. Dicite iusto, quoniam bene. cap. 3. num. 18. 19. 20. 21. Vide Dominica prima Aduentus à num. 16. vsque ad 26.

7 *Venite benedicti Patris mei.* Tunc adimplebitur quod Isai. ait. Et præcipitabit mortem in sempiternum, &c. cap.25. nu.17. Vide nu.18.& 19. quanta futura sit beatorum lætitia. & cap.66.nu.11.12.13.14.

8 *Venite benedicti, &c.* Reddet in Iudicio vnicuique, secundum opera eius. Vnde Isai. ait: Ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura. cap.28.nu 23.

9 *Percipite Regnum.* Iudicij dies dicitur annus retributionum; quia tunc reddet vnicuique, secundum opera eius. Vnde Isai. Dies vltionis Domini, annos retributionum iudicij Sion. cap.34.nu 6.& 8. in illa verba, extendetur super eam mensura.

10 *Esuriui enim, & dedistis mihi manducare.* Enumerat sigillatim opera bona electorum, & similiter reproborum peccata, vt omnes sciant, publicè propalāda esse in Iudicio vniuscuiusque merita, vel demerita, iuxta illud Isaiæ, Quia cataractæ de excelsis apertæ sunt. Et iuxta 70. quia fenestræ de cælo apertæ sunt. cap.24.nu 18.

11 *Esuriui enim.* Operibus misericordiæ promittitur beatitudo cælestis. Vnde postquā Isaias dixisset. Frange esurienti panem tuum, &c. Subdit statim. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, &c. cap.58 nu 8 9.*

12 *Esuriui, & dedistis mihi manducare.* Illi sunt magna reprehensione digni, qui bonis temporalibus abundantes, pauperes prætereunt, de his enim ait Iob. Fratres mei præterierunt me, sicut torrens, qui raptim vadit. cap.16.num 3. Vnde impijs in Iudicio contingет, quod accidit Balthasar Regi Babylonis. cap.21. nu.6. Vide quam gratæ sint Deo eleemosynæ. cap. 1.nu 34.& cap.23.nu 13.

Iob. 6.

12 *Hospes eram.* Ad opera pietatis sedulos oportet esse homines, & diligentes. cap.6. num. 11.

13 *Tunc dicet, his qui a sinistris.* Primo iudex electis retribuet præmium, deinde pœnam reprobis: nam punire, alienum est opus ab eo, ideo nouacula conducta vtitur ad puniendum, vt ait Isaias. cap 7.nu.34.

14 *Ite maledicti.* Modo reputatur à peccatoribus Deus tacens, & quasi non videns; iuxta illud Isaiæ: Ego tacens, & quasi non videns, sed in die Iudicij, vt parturiens loquetur, dicens. Ite maledicti. cap 57 nu.12.13. cap.42.nu 18. * Sententia hæc illa est, de qua Isaias ait: Sicut deuorat stipulam lingua ignis. &c. cap.5.nu 29 cap.1.nu.72.

15 *Ite maledicti.* Maxima pœna damnatorum est priuatio diuinæ visionis, de qua Isaias

Isaias: In terra sanctorum iniqua gessit, & non videbit gloriam Domini. cap. 26 nu. 17.

16 *Ite maledicti in ignem aeternum, &c.* Qualis futura sit pœna damnatorum, ex tribus constat, quæ in hac sententia notantur. Primum est pœna damni, quæ in carentia diuinæ visionis consistit: ideo ait: Ite, idest, a me separamini. Secundum est pœna sensus, quæ ex parte conuersionis respondet peccato, videlicet cruciatus, Ideo ait: in ignem æternum. Tertium est æternitas pœnæ, quæ significatur, cum ait, in ignem æternum. Hæc omnia Isaias enumerat, dicens: Et congregabuntur in congregatione vnius fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere, & post multos dies visitabuntur. cap. 24. n. 23. 24. 25. 26. Vbi plura loca adducuntur Scripturæ, ad pœnarum inferni æternitatem comprobandam.*

17 *Ite maledicti.* Sententia hæc gladius est, de quo Isaias: gladius deuorabit vos. c. 1. num. 60. & lapis qui abscissus est de monte sine manibus Danielis 2. statuam dissipauit humanæ gloriæ. cap. 17. nu. 10.

18 *In ignem aeternum.* Ignis ille caliginosus erit, comburet, sed non dabit lumen: nam separabit Deus ab ardore lucem, secũdum illud, Psal. 28 Vox Domini intercidentis flammam ignis, idest, diuidentis, & separantis lucem a calore illius, vt explicat Basilius in oratione de Iudicio.

19 *In ignem aeternum.* Hunc ignem tineã appellat Isaias, quæ exurit peccata, quibus nutritur. cap. 14 nu. 9.

20 *In ignem aeternum.* Ignis hic est in profundo laci, de quo Isaias: Verumtamen ad infernũ detraheris in profundũ loci c. 14. n. 11.

21 *In ignem aeternum.* Succendit Dominus vineam suam, quia non protulit fructum. ait enim Isaias: Gradiar super eam, succendam eam pariter cap. 27. nu. 5.

22 *In ignem aeternum.* Cuius nutrimenta, sicut dicit Isaias, ignis & ligna multa, & flatus Domini, sicut torrẽs sulphuris, succendẽs eum. cap. 30. nu. 52. 53. & iterum ait Isai. Et conuertentur torrentes eius in picem, & humus eius in sulphur, &c. cap. 34 nu 7.

23 *Qui paratus est diabolo, & angelis eius.* Angeli mali, & homines peruersi eadem sententia detrudentur in lacum, iuxta illud Isaiæ: Et erit in die illa, visitabit Dominus super militiam cæli in excelso, & super Reges terræ, qui sunt super terram. cap. 24. num. 22 & 25.* Et iterum ait. Præparata est ab heri ophet, idest gehenna, Regi præparata est, idest diabolo. c. 30. n. 51. 52.* Et rursus: Quia inebriatus est in cælo gladius meus, idest, in angelis. c. 34. n. 4. Vide multa alia notata circa iudicium, Dominica prima Aduentus, & Dominica 24. post Pentecosten.

FERIA TERTIA POST I. Dominicam Quadragesimæ.

Euangelium. Matth. 21. Cum intrasset Iesus, &c.

QVIS *est hic, &c.* & infra: *Hic est Iesus Propheta*, &c. Vide in festo Apostolorũ Petri, & Pauli, circa illud: Quẽ dicũt homines.

2 *Et eijciebat omnes vedentes, &c.* Ioannes Euangelista eandem referens historiam ait, quod fecit quasi flagellum, &c. Narrat Euangelista flagella, quibus Christus Dominus Iudæos corripuit, sed non dicit eos emendatos fuisse? Reprobi non corriguntur flagellis, quibus iusti erudiuntur. Vnde Isaias: Cum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discent habitatores orbis. cap. 26. nu. 16. cap. 1. nu 23. 24. 25.

3 *Quasi flagellum.* Non ait flagellum, sed quasi flagellum: nam flagella, quibus percutiuntur homines in hac vita, non flagella, sed quasi flagella reputanda sunt. Verum flagellum illud erit, quo animam, & corpus mittet in gehennam. cap. 9. nu. 6. Vnde Isai. Et erit transitus virgæ fundatus. cap. 30. nu 49.

4 *Quasi flagellum.* Impij securi viuunt arbitrantes, flagellum Dei nunquam super eos esse venturum. Vnde per Isaiam dicunt: flagellum inundans cum transierit non veniet super nos. cap. 28. nu. 15. 16. Sed Dominus illis contestatur dicens. Flagellum inundans cum transierit, eritis ei in cõculcationem ibid. n. 26.

5 *Quasi flagellum.* Ioannes 2. Fecisse hoc flagellum de funiculis. Notans in funiculis eos, qui trahunt iniquitatem in funiculis vanitatis, vt Isaias dicit, peccantes ex consuetudine, & peccata peccatis addentes: contra quos, vide cap 5. nu. 22. 23. 24.

5 *Eiecit de templo omnes vendentes, & ementes.* Vt auaritiam expelleret a templo suo. cap. 29. nu 8. cap. 2. nu. 18. 19. vbi multa dicuntur contra auaritiam. Auaritia cantui meretricio comparatur. cap. 23. n. 4 Vide quæ habentur. c. 1. nu. 14 contra eos qui nomen obtinent & locum sanctitatis, cum tamen impie viuant. Eiecit de templo vendentes & ementes, &c. In laudem Dauid dicitur quod abstulit cæcos. & claudos odientes animam eius, & eiecit eos de Hierusalem. Quid simile fecit Christus, eijciẽs de tẽplo vendentes & ementes, qui spirituliter cæci erant & claudi. c. 29. nu. 4. vide c. 50. n. 10.

7 *Et cathedras vendentium columbas euertit.* Cathedra pestilentiæ est Simonia, quam euertere conatur Christus, & mensæ numulariorum sunt auaritia sacerdotum. cap. 29. n. 8.

8 *Domus mea, domus orationis vocabitur.* Vide quæ de oratione dicuntur in tabula communi. verbo, oratio. Vide cap. 56. nu. 7. 8. vbi pulchræ expenditur hic locus.

9 *Vos autem fecistis eam speluncam latronum.* Cultus Dei facit Rempublicam inexpugnabilem, & sacerdotum sanctitas, sed his deficiétibus, ruinæ patet. Vnde Isai. Væ Ariel, idest altari, & sacerdotibus ministrantibus in altari. cap. 29. nu. 2. 3.

10 *Et accesserunt ad eum cæci & claudi, & sanauit eos.* Vt adimpleretur illud Isaiæ vaticinium. Tunc saliet claudus, &c. De quo vide supra dicta Dominica tertia Aduentus, super illud, Cæci vident, &c.

11 *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?* De signis Christi, vide fer. 4. post primam Dominicam Quadragesimæ, super illud, nisi signum Ionæ, & Dominica 3 Aduentus. super illud: Cæci vident, claudi ambulant.

12 *Et pueros clamantes in tẽplo Hosanna.* Tunc adimpletũ est illud Isaiæ, iuxtà septuaginta, & expedita erit lingua blæsorum. c. 35. nu. 9. Vide cap. 6 num. 13. qualiter per laudem infantium, hoc est, Ecclesiæ militantis, perficiatur laus, quam Ecclesia triumphans tribuit Deo. Vide Dominica in ramis Palmarum, circa illud: Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, &c.

13 *Et relictis illis abijt foras.* Nam, relictis Iudæis, elegit gentes: quod significatum est in Ioseph, qui nudus fugiẽs à domina sua, Christum Dominum à Synagoga discedentem designauit. cap. 29. nu. 36.* Hinc est illud. Ne declines in ira à seruo tuo, &c. cap 1. num 31. cap. 16. nu. 17. 18. Vide Dominica in passione, in illa verba. Abscondit se, & exiuit de templo. Et in tabula communi, verbo Iudæi. & verbo gentes.

Psal. 26.

FERIA QVARTA POST Dominicam I. Quadragesimæ.

Euangelium. Matth. 12.

Accesserunt ad Iesum Scribæ.

1 MAGISTER *volumus a te signum videre.* Loquitur Dominus ad Achaz, vt signum petat, & illo signum petere renuente, domui Dauid vltro signum dedit, & tamen Iudæos signum petẽtes reprehendit. Quid hoc significet explicatur. cap. 7. nu. 14. 15. 16. 19.* Vide cap. 38. nu. 17.

2 *Generatio mala, & adultera.* Consimilibus titulis populum Iudæorum notat Isai. dicens. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, filijs sceleratis. & cap. 1. a nu. 15. vsque ad 21.

3 *Generatio mala & adultera.* Iudæi sunt quos Ioannes vocauit genimina viperarum. Et Isaias, gentem peccatricem, filios sceleratos, semen nequam. cap. 1. a nu 15. vsque ad 20. Eosdem appellat viros illusores. cap 28. nu. 15. 16. & filios auguratricis, semen adulteri. cap. 57. num. 6.

4 *Generatio mala & adultera.* Docet hic locus, libere increpados esse peccatores à prædicatoribus Euangelij, & si opus fuerit verbis asperitatem redolentibus, sicut Isaias. Audite verbum Domini Principes Sodomorum, &c. cap. 1. num. 35. fine.

5 *Signum non dabitur ei.* Multa signa Redemptoris præcesserunt in Lege & Prophetis, quæ in Christo Domino adimpleta fuisse ostenditur. cap. 9. à num. 20. vsque ad 41. vide de Christi signis, & portentis. cap. 8. nu. 30.

6 *Nisi signum Ionæ.* Prophetia Ionæ contra Niniuen fuit comminatoria c. 25. n. 17. Ad vocem vnius Prophetæ agunt barbari pœnitentiam, & ad prædicationem Christi Apostolorumque eius Christiani pœnitentiam agere recusant: quos verba illa redarguunt Isai. Et vocauit Dominus ad fletum, & planctum, &c. cap. 22. nu. 8. 9. 10 & 11.

7 *Nisi signum Ionæ Prophetæ.* Cuius nauis, quia peccator erat mergebatur, pondus peccati illius ferre non valens: aggrauat enim animam peccatum, sicut Isaias ait. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate. cap. 1. num. 17.

8 *Viri Niniuitæ surgent, &c.* Barbari in die Iudicij confundent falsos Christianos, iuxta illud Isaiæ. Gentes, quæ te non nouerunt, ad te current. cap. 55. num. 9.

9 *Viri Niniuitæ surgent in Iudicio.* Vbi Pagani confundent Christianos peruersos. iuxta illud Isaiæ: erubesce Sidon ait mare. cap. 23. num. 3.

9 *Quia pœnitentiam egerunt.* Homo facillime virtute pœnitentiæ omnia vitat spiritualia damna, cap. 1. nu. 44. & 45. & 53. 54.* Pœnitentia est torcular, in quo vinum deuotionis exprimitur. cap. 5. nu. 9.

10 *Cum immundus spiritus exierit ab homine.* De diaboli fortitudine dictum est Dominica prima Quadragesimæ.

11 *Assumpsit septem alios spiritus nequiores*. Significant hæc verba statum peccatoris pessimum, in cuius animam ingreditur diabolus multis comitatus peccatorum agminibus tanquam in domum propriam, quibus ingredientibus, sicut dicit Isaias, nullus fuit qui moueret pennam & reperiat os,& gãniret.cap. 9.nu.9 Vide Dominica 3. Quadragesimæ.

12 *Ecce mater mea*. Anima iusti spiritualiter concipit, & parir Christum, ac mater eius spiritualiter efficitur. cap.26.nu.26. Vide Dominica 3.post Pascha. nu.8.9.10.

FERIA V. POST DOMINICAM primam Quadragesimæ.

Euangelium. Matth. 15.

1 EGRESSVS *Iesus secessit in partes Tyri,& Sidonis*. Fuit Tyrus olim opulenta Ciuitas, contra quam vaticinatus fuerat Isaias, sed modo Christus eam consolatur ad eam veniens. cap.23. per totum.

2 *Et ecce mulier Cananea*. Fides gentium, fidem confundit Iudæorum. cap. 52. num. 18. cap.55.nu.9.10.

3 *A finibus illis egressa*. Non est tutum cum infidelibus, aut peruersis hominibus habitare. vnde Isaias: recedite, recedite, exite in de, &c. cap. 52.nu.12.13.

4 *A finibus illis egressa*. Tribulationibus purgantur iusti, & corriguntur, vt ad Deum conuertantur; impij vero eisdem tribulationibus duriores fiunt. cap 1.nu. 23.24.*

5 *Clamauit.dicens ei*. Cum prospere omnia succedunt hominibus. obliuiscuntur Deum Isaiæ 26. Indulsisti genti Domine, indulsisti genti, numquid glorificatus es? At cum tributiones patiuntur, clamant ad Dominum sicut Cananæa. cap.26. nu.23.24.25. Hinc est illud Isaiæ: Vitam manus tuæ inuenisti, propterea non rogasti cap.57.nu.11.

6 *Miserere mei Domine fili Dauid*. Comitem Cananæa oratione secum portat, sciens hanc esse Deo acceptissimum sacrificium, inxta illud Oseæ 14. Conuertere Israel ad Dominum, quoniam corruisti in iniquitate tua: tollite vobiscum verba, &c. cap.1. nu. 36.* Vide circa efficaciam orationis. infra nu.16.

7 *Miserere mei Domine*. Clamat cum fiducia. Quia proprium est opus Dei misereri, alienum autem punire. cap 1. nu 63. Vide in tabula communi, verbo misericordia.

8 *Miserere mei*. Tribulationes Maximam iustis vtilitatem afferunt, quoniam ad Deum adire compellunt. cap. 29. num. 11.

9 *Fili Dauid*. Vocat Christum filium Dauid, vt ad misericordiam eum inclinet. cap 7. n.16. Peccatores enim non propter se,sed propter Dei nomen misericordiam consequuntur. cap 48.num.5.

10 *Fili Dauid*. Interponit sanctitatem Dauid,sciens, quia propter vnum iustum,multa bona tribuit peccatoribus. ait enim per Isai. Saluabo ciuitatem hanc propter me, & propter Dauid seruum meum. cap.37. num. 18. & multo latius. cap.43.nu.45.*

11 *Filia mea male à dæmonio vexatur*. Diabolus vexat homines male, quoniã ad malum eos inclinat. Deus autem bene, quia punit miserendo. cap. 27. nu.5. & 6. vide quæ de fortitudine dæmonis notata sunt Dominica prima Quadragesimæ.

12 *Qui non respondit ei verbum*. Vtiliter differt Dominus concedere quæ ab illo petimus, idque quadruplici ratione, quæ explicantur. cap.30. a nu.25. vsque ad 28.

13 *Dimitte eam quia clamat post nos*. Proprium munus est eorum, qui zelo Dei feruent pro peccatoribus exorare, sicut Moyses: Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo. vnde Isaias: An potius tenebit fortitudinem meam, faciet pacem mihi, &c. Iusti enim tenent Deum, ne peccatores disperdat. cap.27.num.7.

14 *Non sum missus nisi ad oues*. Sicut prædixerat Isaias: verbum misit Dominus in Iacob. cap.9.nu.80. Et iterum ait, nec audietur vox eius, idest prædicatio eius, foris, hoc est in gentibus. cap.42.nu 44.

15 *Domine adiuua me*. Christus Dominus Samaritanam quærit; & Cananæam videtur repellere,illi fons, isti puteus Christus fuit. cap.12 nu.8. in illa verba. Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris.

16 *Domine adiuua me*. Voluntas hominis à Deo dirigitur adiuuante,cui subinde omnia bona tribuenda sunt. cap.2. nu.10.11. Vide quæ notata sunt circa orationẽ feria 6. post Cineres.

16 *Fiat tibi sicut vis*. Magna est orationis efficacia, quæ à Deo impetrat quod vult. vnde Dominus ad Ezechiam. Audiui orationem tuam,& vidi lachrymas tuas. cap.38. n 6. Hinc idem Isaias ait: clamabunt ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Saluatorem, & propugnatorem, qui liberet eos. cap. 19. num. 22.

FERIA SEXTA POST Dominicam I. quadragesimę.

Euangelium. Ioan. 5.

Erat dies festus Iudaeorum, &c.

1 IN *his*, scilicet porticibus *iacebat multitudo magna languentium*. Lex cōtinebat infirmos, quia homines à peccato sanare non potuit. Ostendebat peccatum, sed non dabat vires cōtra peccatum: illi omnes expectabant Angelum, idest Christum, qui moueret aquas, & virtutem sacramentis nouæ legis tribueret ad sanandum infirmos à peccatis. Vnde Isaias infirmitatem legalium ostendens, ait. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, &c. c. 1. à nu. 25. vsque ad 41.

2 *Angelus autem Domini descendebat in piscinam*. Angelus iste designabat Christum, qui est magni consilij Angelus, ipse enim mouet animam interius per gratiam, vt sanetur. cap. 1. nu. 35. post medium. De ministerio Angelorum, vide in festo sancti Michaelis.

3 *Et qui prior descendebat, &c.* Vnus tantum sanabatur qui prius in piscinam descendebat, vt cōmendet vnitatem, quæ in vinculo charitatis consistit. cap. 11. nu. 13.

Erat autem quidam homo ibi 38. annos habens in infirmitate sua. In quo longa peccandi consuetudo designatur, contra quam multa inuenies. cap. 1. nu. 16. & 23. & cap. 5. nu. 22. & 23. in illa verba: væ, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis.

4 *Vis sanus fieri?* Voluntas hominis per peccatum maximè aggrauatur. cap. 6. n. 45. 46. 47. Ideo oportet, vt excitetur à Deo, & moueatur auxilio efficaci, vt sanari velit. cap. 10. nu. 11. & 12. Vbi ostenditur quod auxilium efficax præoperantis gratiæ non tollit, sed perficit, ac roborat voluntatem.

5 *Alius ante me descendit*. Non ergo pigri, sed soliciti consequuntur salutem. De quo vide in Visitatione Beatæ Mariæ, in illa verba: abijt in montana cum festinatione.

6 *Iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat*. Isaias ait. Et saluauit sibi brachium suum. Psalmista inquit. Saluauit sibi dextera eius. vbi Augustinus expendit, quod non dixit tantum sanauit, sed sanauit ei, multi enim sanantur sibi, non Deo, qui videlicet, salutē non conuertunt in obsequium eius: Ideo Christus admonet sanatum, ecce sanus factus es, iam noli peccare, vt non sibi sanetur, sed Deo. cap. 59. nu. 17.

DOMINICA SECVNDA Quadragesimæ.

Euangelium. Matth. 17.

1 ASSVMPSIT *Iesus Petrum, &c.* In his discipulis designatur, quales debeant esse, qui cum Christo ascēdent ad Patriam cælestem, quorum conditiones explicantur. cap. 33. nu. 12. 13.

2 *Duxit illos in montem excelsum seorsum*. Ascendit Christus, qui mons est, super montem, vt impleatur illud Isaiæ. Erit præparatus mons domus Domini in vertice montium. cap. 2. nu. 2. & 3.

3 *Duxit illos in montem excelsum seorsum*. Vt videlicet terram cernerent de longe, & omnia terrena despicerent, quæ nisi Iustus contemnat, particeps non erit consolationis cælestis. cap. 33 nu. 14.

4 *Et duxit illos in montem*. Via, qua ad videndam gloriam Domini peruenitur, aspera est & difficilis, de qua Isaias ait. Venite ascendamus ad montem Domini. cap. 2. nu. 9.

5 *Resplenduit facies eius sicut Sol*. In hoc splendore fundatur Ecclesia, iuxta illud: Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei; vbi in Hæbreo pro cornu habetur in splendore. cap. 5. nu. 5.*

6 *Et resplenduit facies eius sicut Sol*. Hic ostenditur, quale futurum sit præmium iustorum, quibus per Isaiam dicitur. Dicite iusto quoniam bene, quoniam fructum adinuentionum suarum comedet. cap. 3. nu. 19. 20.

7 *Et resplenduit facies eius sicut Sol.* In resurrectione ita fulgebunt Iustii, iuxta illud Isai. Erit lux solis septempliciter, sicut lumen septē dierum. cap. 30. nu. 48.

8 *Resplenduit facies eius sicut Sol*. Ab instanti conceptionis fuit anima Christi beata, iuxta illud, Ecce merces eius cum eo, &c. cap. 40. nu. 22. Sed hanc gloriam detinuit, ne communicaretur corpori, vt daretur locus passioni. Vnde & subditur. Et opus illius coram illo.

9 *Et resplenduit facies eius sicut Sol, &c.* Transfigurationis Christi gloriam, cum ignominia passionis eius confert Isai. dicens. Sicut obstupuerunt super te multi, sic in glorius erit inter viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominum. cap. 52. nu 6.*

10 *Vestimenta eius facta sunt alba.* Vestimēta Christi sunt iusti, de quibus scriptum est, quia omnibus his velut ornamento vestieris. tom. 1. pag. 7. nu. 11. & tom. 2. cap. 49. nu. 17.

11 *Et apparuerunt Moyses, & Elias loquentes*

quentes cum Iesu. Quia vbi excessus dilectionis, quem tot supplicia sustinendo demopstrauit, ibi claritas, ibi clarificatio, ibi splendor, ibi gloria. cap.5. nu.5. in fin.

12 *Apparuerunt Moyses, & Elias*. Vt excellentia Christi supra illos appareret. de qua vide cap.42. nu.28.

13 *Loquebantur de excessu*. Passionem Christi vocat excessum: nam abiecta Christi gloria sunt paradisi, iuxta illud, & ea, quæ sub ipso erant, replebant templum. cap.6. nu.7.

14 *Faciamus hic tria tabernacula*. Iusti securum habent tabernaculum, in quo ab estu concupiscentiæ se defendant, quia Deum habent protectorem. Impijs autem nullum relinquitur suffragium. Nam, vt inquit Iob. 8. capite, Tabernaculum impiorum non subsistet. cap.4. à nu.11. vsque ad 14.

15 *Faciamus hic tria tabernacula*. Nondum nouerat Petrus magnitudinem gloriæ cælestis, ideo dicebat, bonum est nos hic esse. In quo similis fuit dimidiæ tribui Manassæ, quæ terræ promissionis oblita, prope Iordanem habitationem elegit. cap.1. nu.57. *Iosua 13.*

16 *Faciamus hic tria tabernacula*. Militans Ecclesia tabernaculum est, quod ab vno loco in alium transfertur: sed Ecclesia triumphans tabernaculum est immobile, de quo Isai. ait: Tabernaculum quod nequaquam transferri poterit, &c. cap.33. nu.17.18.19. Vide cap. 45. nu. 30. vbi ostenditur tabernaculum nouæ legis excedere tabernaculum legis antiquæ.

17 *Faciamus hic tria tabernacula*. Angustã volebat Petrus esse Ecclesiam tribus tabernaculis, cum Isaias dicat: Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende. cap.54 nu.1.2 3.5.6.*

18 *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*. De quo Iob 23. Inueni in quo ei propitier. In Christo enim omnes peccatores propitiationem inueniunt. cap. 27. num. 8.

19 *In quo mihi bene complacui*. Idem dicit per Isaiam: Complacuit sibi in illo anima mea. cap.42. num.1. In quo mihi complacui. Isai. ait, Et dixit mihi, seruus meus es tu Israel, quia in te gloriabor. Christus, vt homo, seruus dicitur. cap.49. nu.5.

20 *Ceciderunt in faciem suam*. Iudæi, audita voce Christi dicentis: Ego sum, ceciderunt retrorsum. Apostoli autem, audita voce Patris, ceciderunt in faciem. Iusti enim in faciem cadunt, quia vident quo cadant, iuxta illud: Septies in die cadit Iustus, &c. cap. 48. num. 14.

21 *Nemini dixeritis visionem*. Maxime obseruanda est circumstantia temporis, in qua loqui, aut tacere oportet. Aliquando enim crimini datur silentium, aliquando verò laudatur. cap.6. nu.18.

22 *Nemini dixeritis visionem*. Quia margaritæ non sunt mittendæ ante porcos. Vnde Isai. A finibus terræ laudes audiuimus, gloriam iusti, idest Christi, & dixi: secretum meum mihi. cap.24. nu.15.*

FERIA II. POST DOMINICAM secundam Quadragesimæ.

Euangelium. Ioan. 8.

EGO *vado, & quæretis me*. Quidam Christum quærunt, vt eum morti tradant: alij vero, vt illum possideant, de quibus dictum est Dominica infra octauas Epiphaniæ.

2 *In peccato vestro moriemini*. De consuetudine peccandi, vide feria 5. & 6. post primam Dominicam Quadragesimæ.

3 *Principium, qui & loquor vobis*. Innuit mysterium Trinitatis, & ostendit, Patrem, & Filium esse vnũ Spiritus sancti principium. de quo vide in festo Sanctissimæ Trinitatis, & Dominica 4. post Pascha.

4 *Et ea quæ audiui ab eo, hæc loquor*. Christus Dominus testis fuit fidelissimus: nam quæ audiuit à Patre, & vidit, hæc testatur: vnde per Isaiam ait: vos testes mei, dicit Dominus, & ego testis. cap.43. nu.9. & cap.55. nu. 7. Et iterum ait: ego qui loquebar, ecce adsum. cap. 52. num.5.

5 *Quæ audiui ab eo, hæc loquor*. Verba Christi à Patre fuerunt accepta, iuxta illud Isaiæ 59. & verba quæ posui in ore tuo, &c. cap 59. num 21.

6 *Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, &c.* In morte Christi intelligentia Scripturarũ est manifestata, iuxta illud Ps. 103. Extendens cælum sicut pellem. cap. 3. nu.11. cap. 8. nu.5. cap 34. nu.3. cap 40 num.31. cap.41. nu.22. cap.48. nu. 11. Vide in vtroque festo sanctæ Crucis.

7 *A meipso facio nihil*. Quia enim Filius non habet esse à seipso, sed à Patre, etiam ipsum operari habet à Patre, quanto magis liberum arbitrium creatum, cũ non habeat esse à seipso, sed à Deo, ipsum velle, & ipsum operari habebit à Deo? cap.10. num.11.12.

8 *Et qui me misit, mecum est*. Sicut Isaias ait ad Christum loquens: in te est Deus, & non est Deus præter te, vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Saluator. cap.45. nu.13.14.

9 *Quia ego quæ placita sunt ei facio semper.* Quod per Isaiam ipse Pater testatur dicens: Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus comp'acuit sibi in illo anima mea. cap. 42. nu. 1. vide Euang. Transfigurationis, Dominica 2. Quadragesimæ.

FERIA TERTIA DOMINICAE II. Quadragesimæ.

Euangelium. Matth. 23.

Locutus est Iesus, &c.

1 SVPER *cathedram Moysi.* Prædicatores, & Magistri debent opere adimplere, quæ verbis docent. de quo plura inuenies in festo sancti Dominici, super Euangelium, Vos estis sal terræ.

2 *Sederunt Scribæ, & Pharisæi.* Cathedra Pharisæorum per doctrinam honorem ambientium, cathedra est pestilentiæ, in qua iustus non sedit, iuxta illud Psalmi primi: & in cathedra pestilentiæ non sedit. cap 29.nu.8.

3 *Dicunt enim, & non faciunt.* Prædicatores Euangelij faciendo discant, quæ alios doceant, vt sint potentes in opere, & sermone. cap. 1.nu.50 vide in festo sancti Dominici, vide etiam Dominica 7. post Pentecosten in illud: attendite à falsis prophetis.

4 *Alligant enim onera grauia, & importabilia.* Non sic Prædicatores Euangelici. De quibus Isaias ait. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. vbi signare legem, est illam digito alligare, idest, in operatione ostendere. cap.8. nu. 25. & 26 igitur Prædicatores vitam actiuam, & contemplatiuam debent amplecti. cap.26.nu.27. 28. Vide cap. 22. à n.17. vsque ad 24. quibus conditionibus Dei ministri pollere debeant.

5 *Omnia opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus.* Vide feria 4. & feria 6. Cinerum.

6 *Amant autem primos accubitus in cœnis.* Superborum proprium est primum locum, & supremum appetere: Deus autē in infimum superbos deijcit, sicut Lucifero contigit: dixit enim, ascendam super altitudinem nubium, &c. sed eius excidium his verbis denunciat Isa. Verumtamen ad infernum detraheris, in profundum laci. cap. 14. nu.10.11.

7 *Vnus est enim magister vester* Christus est verus, & vnus Magister, sicut ipse ait: vos vocatis me Magister, & Domine, & bene dicitis, sum etenim. Vide feria quinta in Cœna Domini.

8 *Qui maior est vestrum, &c.* vide in festo Angelorum, in illa verba: nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, &c.

9 *Qui se exaltat, humiliabitur.* Circa hæc verba plura notata inuenies Dominica 10. post Pentecosten.

FERIA QVARTA POST II. Dominicam Quadragesimæ.

Euangelium. Matth. 20.

Ascendens Iesus, &c.

DE prima parte huius Euangelij vide Dominica in Quinquagesima. De secunda vero, quæ incipit ab illo versiculo, *tunc accessit ad eum.* vide in festo sancti Iacobi. Præterea notanda sunt quæ sequuntur.

1 *Assumpsit 12. discipulos suos secreto.* Cum Christus publice passurus esset in Hierusalem, secreto tamen loquitur de passione sua cum discipulis, vt nos doceat, in illo publico passionis, quod oculis corporis videtur, maxima latere secreta, profunda meditatione pensanda. Ideo Crux dicitur mysterium, primæ Corinthiorum secundo, loquitur Dei sapientiam in mysterio. nam, vt notauit Chrisostomus, mysterium, aliud in publico, aliud in occulto continet. cap 5.nu.4.*

2 *Scitis, quia Principes gentium, &c.* vide in festo Angelorum, circa illa verba, nisi conuersi fueritis.

3 *Qui voluerit inter vos primus esse, &c.* vide Dominica in Septuagesima, in illa verba: Erunt primi nouissimi.

4 *Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.* Sicut per Isaiam ait, verumtamen seruire me fecisti in peccatis tuis, &c. cap.43. nu.18. & iterum ait, ecce seruus meus, suscipiam eum. cap 42.nu.1.

FERIA QVINTA DOMINICAE secundæ Quadragesimæ.

Euangelium. Luca 16.

Homo quidam erat diues, &c.

1 PRO *introductione Euangelij est insignis locus.* Isaiæ 57. nu.1.& 2. Vbi deplorat, quod peccatores abundent temporalibus.

Iusti

Iusti autẽ fame pereant:ait enim.iustus perit,& non est qui recogitet, sed statim eos consolatur; quia in morte requiescit iustus, vnde & subdit: Veniat pax,requiescat in cubili suo,&c.cap.57. à nu.1.vsque ad 5.

2 *Homo quidam erat diues*. Diuitiæ non damnant hominem,sed peruersus illarum vsus. similiter nec paupertas beatum efficit, sed bonus vsus illius: vnde Matt.24. Erunt duo in lecto vno,vnus assumetur,&alter relinquetur &c. cap.27.nu.15.Vide cap.23.nu.10.11.12.& 13. de recto vsu diuitiarum.

3 *Homo quidam erat diues*. Diuites,& auari non satiantur pecunia.cap.2.nu.18.14.Vnde auaritia principatu tyrannico dominatur hominibus,illis sua imponens præcepta,Dei mandatis contraria.cap.2.nu.19.

4 *Homo quidam erat diues*. Maxime timenda est prosperitas,vt patet in Ezechia cap. 39.num 1.

5 *Induebatur purpura & bysso*. Omnia temporalia comparantur bonis,quæ in somnijs homo se habere arbitratur, sed cum fuerit expergefactus,vacua inuenitur anima eius. Isai. Et sicut somniat esuriẽs,&c.cap.29.n.14.15.16 quod in diuite Epulone euidenter apparet. Vide Dominica 3. Aduentus super illud,hominem mollibus vestitum &c.

6 *Et induebatur purpura, &c* Vera nobilitas,& vera gloria non in splendore sanguinis, aut vestibus pretiosis, sed in virtute consistit, iuxta illud.Ps.44.Myrrha,& gutta,& casia,à vestimentis tuis, à domibus æburneis, ex quibus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo, In tuo inquit honore, non in suo.cap.28.nu.6.

7 *Epulabatur quotidie splendide*. Reprobis concedit Dominus hæc temporalia, & abundantiã illis tribuit terrestrium bonorum, quoniam postmodum gloriam Domini non videbunt. Vnde Isai. Misereamur impio, & non discet iustitiam, in terra sanctorum iniqua gessit, & non videbit gloriam Domini. cap. 26. num. 17.18.

8 *Et epulabatur quotidie splendide*. Multitudo ciborum non ad corporis valetudinem deseruit, sed multa homini parit incommoda cap.3.nu.4.vide cap.5.nu.15.quanta incommoda ebrietas afferat.

9 *Epulabatur quotidie*. Sed aliquando fame peribit, & siti. Sicut Isai. ait. Et nobiles eius interierunt fame.cap.5.nu 17.

10 *Epulabatur,&c.* Deliciæ carnales multa mala pariunt, Amos 6. Væ qui opulenti estis in Sion,&c. Isai.17. Et pinguedo carnis eius marcescet. Vt quid ergo homo factus ad imaginem & similitudinem Dei carnem suam impinguare satagit? cap.17. num. 4.

11 *Epulabatur quotidie*. De gula & multitudine ciborum,quos humana cupiditas inuenit.cap.3.nu 3.& 4. Vide cap 28.num.7. vbi explicatur,quanta mala ex gula, & ebrieta. te proueniant homini. Vide cap.5. nu.15 16. in illa verba. Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam,&c.& cap.56.nu.14.

12 *Epulabatur quotidie splendide*. Quale sit iudicium paratum his, qui ducunt in bonis dies suos,his verbis explicuit Isai. Super humum populi mei spinæ & vepres ascendent,quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis.cap.32.nu.11.12.

13 *Epulabatur quotidie*. Diuites impinguat diabolus, vt eos occidat, & manducet. vnde Isai. Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe, &c. cap. 34. numero 56.

14 *Epulabatur quotidie*. Sed veniet dies mortis,in quo non epulabitur,sed sitiet, & esuriet,& incidet in iudicium, quod accidit Babyloni,de quo Isai. ait. Descende, sede in puluere virgo filia Babylon.&c cap.47. à num.1.vsque ad 7. hinc Isai. In doloribus dormietis. cap. 10 nu.14.

15 *Et erat quidam mendicus*. Magna Dei prouidentia factum est,vt diuites secum pauperes semper haberent. Pauperes enim sunt diuitibus valde vtiles.cap.23. nu.13. Sed caueant pauperes, ne sub paupertatis habitu idolum auaritiæ habeant reconditum, sicut illi de quibus 2.Machabæorum 12.Inuenerunt autem sub tunicis interfectorum de donarijs idolorum, &c.cap.17.nu.5.

16 *Et nemo illi dabat*. Mendicus cupiebat saturari de micis,quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo dabat illi, cum tamen diuitiæ superfluæ consecrandæ sint Domino, vt pauperes manducent vsque ad saturitatem, & vestiantur vsque ad vetustatem. cap. 23. num. 10. 11. 12. 13.14.

17 *Mortuus est autem diues, & sepultus est in inferno*. Cui congruit illud Isaiæ. Cessauit gaudium tympanorum, quieuit sonus lætantium, &c. cap. 24. nu.9 10. Commurantur in morte fortes iustorum, & impiorum. Lazarus in vita esuriebat, diues epulabatur, & in morte ille potatur in sinum Abrahæ, iste in inferno iacet.ibid.nu.11.

18 *Mortuus est autem diues*. Mors eo est amarior, quo fuerit vita fœlicior, vnde Ezechias. Ecce, inquit, in pace amaritudo mea amarissima.cap.38 nu.21.

19 *Et sepultus est in inferno*. Vt quid ergo superbi corpori parant sumptuosa sepulchra,

g 3 cum

cum animæ eorum ſepultæ ſint in inferno, Dominus per Iſaiam inuehitur contra Sobnam præpoſitum templi & ait: Quid tu hic, aut quaſi quis hic, quia excidiſti tibi ſepulchrum? &c. cap. 22. nu. 13. 15. De pœnis inferni vide ſu per totum cap. 24 Iſaiæ, præſertim à nu. 23. vſque ad 26.

19 *Et ſepultus eſt in inferno*. Reprobi, dũ viuunt in hoc ſæculo, epulantur, & magna prefulgent gloria; ſed in morte incipiunt eorum miſeriæ: electi verò e contra, &c. Vnde Iſaias. Et erit, inquit, ſepulchrum eius glorioſum, capit. 11. nume. 17 * vbi latè explicatur, qualiter omnia commutentur in morte.

20 *Mortuus eſt autem diues, & ſepultus eſt in inferno*. Mors & iudicium repente accidet reprobis. qui toto tempore vitæ ſuæ ſecuros ſe eſſe putabant, dicentes illud Iſaiæ: Poſuimus mendacium ſpem noſtram, cap. 28. numero 16.

21 *Pater Abraham mitte, &c.* Confuſus eſt in inferno diues peccatis ſuis, ſed inutiliter: vnde Iſa. ait Quia non infernus confitebitur ti bi, &c. cap 38. nu 23. 24.*

22 *Quia crucior in hac flamma*. Vide quæ de igne inferni notata ſunt Dominica prima Aduentus, & feria ſecunda poſt ſecundam Dominicam Quadrageſimæ.

23 *Fili, recordare quia recepiſti bona* Recordatio conſolationis præteritæ maximè torquebit reprobos in inferno, cap. 13. num 8 circa fin.

24 *Recordare quia recepiſti bona in vita tua*. Reprobi proſperantur in hoc ſeculo, quibus tãquam deſperatis concedit Deus quæ inordinatè appetunt, cap. 33. nu. 1.

FERIA SEXTA POST Dominicam II. Quadrageſimæ.

Euangelium. Matth. 21.

1 HOMO *quidam erat Pater familias, qui plantauit vineam*. Vinea hæc eſt Eccleſia Chriſti ſanguine fundata, cui Iſaias Epithalamium cecinit. Cãtabo dilecto meo canticum patruelis mei vineæ ſuæ, cap. 5. à nume 2. vſque ad 10. vbi totum ferè hoc Euangelium expenditur. * vide num. 33.

2 *Qui plantauit vineam*. Iſaias ait. Et plantauit vineam electam, multo labore & ſudore; ſicut agricola, qui pro vinea plantanda, incommoda patitur quamplurima, cap. 5. nu. 8.

3 *Et ſepem circumdedit, &c.* Iſaias ait, Et ſepiuit eam. Qualis autem fuerit ſepes huius vineæ, explicatur. cap. 5. nu. 6.

4 *Et ſepem circumdedit ei*. Qui magna cuſtodia cauet peccata venialia, ſepe circumdatam habet animam ſuam. Nam qui minima negligit in maiora peccata paulatim decidet: ſicut Saul, Cain, Iudas Iſcarioth, & alij, cap. 9. nu. 88. * hinc patet, quantam curam Deus habeat vineæ ſuæ, de qua Iſaias ait. In die illa vinea meri cantabit ei, Ego Dominus qui ſeruo eam cap. 27. nu. 4. 5. 6.

5 *Ædificauit Turrim*. Velox eſt Dominus ad ædificandum, tardus autem ad deſtruendum, cap. 1. nu. 63.

6 *Et ædificauit Turrim*. Quid per Turrim intelligat, explicatur, cap. 5. nu 9.

7 *Cum autem tempus fructuum appropinquaſſet*. Fructus, quem expectat Dominus ex vinea animæ noſtræ, eſt ille de quo Iſa. 27. Et iſte omnis fructus, vt auferatur peccatum eius, &c cap. 27. nu. 12.

8 *Et agricolæ apprehenſis ſeruis eius, &c.* Vide in feſto ſancti Stephani in illa verba, Ecce ego mitto ad vos.

9 *Verebuntur forſitan filium meum*. O Dei miſericordiam, pro tot iniurijs maiora retribuit beneficia. Vnde Iſa. Suſcepit de manu Domini duplicia, pro omnibus peccatis ſuis. Et Pſal 102. Noli obliuiſci omnes retributiones eius. cap. 40. nu. 7.*

10 *Hic eſt hæres, venite occidamus eum*. Magna ingratitudo, præſumptio, & audacia, cõtra Dominum ſuum bellicare audent peccatores. ſicut Iſaias ait. Filios enutriui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me, cap. 1. nu. 11, 12. cap. 27. num. 11.

11 *Venite occidamus eũ*. Peruerſum conſilium, non Chriſto, ſed ſibi nocuerunt: dicit. n. Iſaias: Conceperunt dolorem, & pepererunt iniquitatem. Oua aſpidum ruperunt, &c. cap. 59 nu. 4. 5. 6. 7. 8. 9.*

12 *Venite occidamus eum*. Dominus ſicut ait Iſa. voluit vt magnificaret eum, ſcilicet populus Iudaicus Chriſtũ, & magnificaret legẽ Euangelicam, ſed ipſe populus Chriſtum occidit, cap. 42. nu. 22. 23. Ecce quem fructum fecit domino ſuo vinea tot laboribus plantata. Ecce labruſcas de quibus per Iſaiam ait. Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruſcas. c. 5. n. 10.

13 *Et apprehenſum eum eiecerunt extra vineam, &c.* Vide de paſſione Domini feria ſexta in Paraſceue.

14 *Malos male perdet*. Prius beneficijs ad ſe Dominus conatur homines trahere, ſed poſtmodum flagellis eos erudit, iuxta illud Iſaiæ. In lingua altera loquetur Dominus ad populum

populum istum, cap.28 num.12. Vnde inferius ait. Tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui, eod.cap. nu 26.

15 *Malos malè perdet*. Sicut per Isaiam ait. In mensura contra mensuram, cum abiecta fuerit, iudicabo, cap.27.num.11. Vide nu. 10.*Vnde & Iudæi fatentur:Peccata nostra responderunt nobis,cap.59.num.13 Ideo excæcati,& obdurati sunt à Deo, cap.6.nume 48.49. 50. Vnde suã vicẽ lamentantur dicentes:quate errare nos fecisti? &c.cap.63.nu.19.

16 *Malos malè perdet*. Sicut per Isaiam ait. Ciuitas enim munita desolata erit, &c. cap.27.nu.13.14. dissipauit enim vineam Iudæorum,vt latè ostenditur,cap.27.nu 5.6.7.

17 *Et vineam suam locauit alijs agricolis*. Sicut per Isaiam ait. Et relinquetur filia Sion sicut vmbraculum in vinea, cap 1.nu.30. cap.3.nu.5.

18 *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, &c.* Hic locus latè expenditur Isaiæ 8.nume.23.24. in illa verba. In lapidem autem offensionis,& cap.28.nu 20 in illa verba. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem,&c.

19 *Auferetur a vobis Regnum*. Id est intelligentia Scripturarum,quæ spolia dicuntur. Psal.118.Sicut qui inuenit spolia multa.Et Genes.49 Et vespere diuidet spolia: quoniam Iudæi sacris eloquijs, quibus ornati erãt, priuati sunt,cap 9 nu 11.

20 *Auferetur à vobis Regnum,&c.* Quod Isaias prædixit.Auferet à Ierusalem. & Iuda omne robur,&c.cap.3 nu.5.

21 *Qui ceciderit super lapidem istum,&c.* Christus Dominus fuit Iudæis lapis offensionis,& petra scandali iuxta illud Isaiæ. In lapidem autem offensionis,& petram scandali duabus domibus Israel. Et offendent ex eis plurimi,cap.8. nu.23.24.

22 *Super quem autem ceciderit,conteret eum*. Iudæi offenderunt in lapidem offensionis,& propterea deuastati sunt,cap.8.num.23. cap.28 num.20.

SABBATO POST II. Dominicam Quadragesimæ.

Euangelium. Lucæ 15.

Homo quidã habuit duos filios,&c.

1 ET *dixit adolescentior ex illis*. Adolescentis ætas virtutem robustorum significat, sicut Cant.1. adolescentulæ dilexerunt te nimis,cap.31. nume.7. hic autem significat eos, qui carnalibus volunt deseruire delicijs.

2 *Peregre profectus est*. Peccator enim elongat se à Deo. Vnde Isa. Abscondi à te faciem meam,& indignatus sum, & abijt vagus in via cordis sui,cap 57. nu.17.*

3 *Dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè*. Huic adolescenti & similibus dicit Isa.Quare apenditis argentum,& non in panibus,&c.cap.55.nu.4.

4 *Dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè*.Diuitiæ non in luxuriam,sed in vsus pauperum sunt consummandæ. cap.23. nu. 10. 11. 12. & 13

5 *Viuendo luxuriosè*. Peccata carnalia sunt veluti tinea, de qua Isa.ait. Tinea comedet eos.cap.50.nu.12.

6 *Vt pasceret porcos*. Seruientes diabolo intolerabili opprimuntur atque ignominiosa seruitute. Vnde Isa. Onus iumentorum Austri. cap.30.nu.5.

7 *Vt pasceret porcos*. Peccatores diuersis brutis animalibus conferuntur, cap 34.num.8. 10.& 11. Porcos pascit,& hœdos,qui carnalibus deditus est voluptatibus iuxta illud:Si ignoras te,ò pulcherrima mulierum, egredere, & pasce hœdos tuos iuxta tabernacula pastorum, cap.32.nu.20.c.57.nu.17.c.62. nu.5. **Cant.1.**

8 *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis*. Relinquentes Deum non vescuntur pane filiorum, nec vestimentis Christi operiuntur. Isaiæ 4.panem nostrum comedemus,& vestimentis nostris operiemur,&c. Sed si conuertantur ad Dominum,cibum,& stolam in domo patris,sicut filius prodigus,recipient, cap.4.nume.3.

9 *In se autem reuersus, &c.* Nota cum Petro Chrisologo, quod prius in se reuertitur filius prodigus quàm ad domum, patris reuertatur: nam prius à se ipso exierit quàm egredi vellet domum patris,cap.9. nu. 84 * Salus incipit à cognitione propria, & Dei, de qua multa dicuntur, cap.6. nu.19.

10 *Quanti mercenarij in domo patris mei &c.* Electi à domo paterna, idest à patria cælesti se absentes esse cognoscunt, ideo profugi dicuntur. Isa. 16. habitabunt apud te profugi mei,cap.16,nu.4.

11 *Surgam,& ibo ad Patrem meum*. Pœnitentia est vera quies de qua Isai. Si reuertamini.& quiescatis,salui eritis, cap. 30. nume. 15 16.

12 *Vidit eum a longè*. Homo longè est à Deo per peccatum, prope autem per gratiam. Vnde Isai. Ecce isti de longè venient, cap. 49. nume.13.

13 *Et date annulum in manu eius*. In quo significatur, quod opera mortificata reuiuiscunt per pœnitentiam. cap.44.nu.14.

14 *Indignatus est, & nolebat introire*. Nam de populo suo, qui per illum iuniorem fratrem significabatur, ait Isai. Educ foras cæcum, & oculos habentem, &c cap 43.nu 7. *

15 *Epulari autem, & gaudere oportebat*. Vnde acriter sunt reprehendendi Patres, qui filios impediunt, ne fiant religiosi, &c. vt ex Chrysost. ostenditur. cap.55.nu.17.

DOMINICA TERTIA Quadragesimæ.

Euangelium. Luc. 11.

1 ERAT *Iesus eijciens dæmonium, &c.* Christus de mundo eijecit diabolum, qui inique hominem tenebat captiuum. Isaia 27 In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi & forti super Leuiathan serpentem vectem. cap. 27. nu 2.3. *

2 *Et illud erat mutum, &c.* Peccatum homines, & crudeliter, & tyrannice gubernat, sicut diabolus hominem illum. Vnde Isaias 19. Tradam Aegyptum in manus domiuorum crudelium, & Rex fortis dominabitur eorum, &c. cap 19. num. 5. vbi multa dicuntur de tyrannide peccati, ex Augustino, & Chrysost. Alij Euangelistæ referunt, quod iste fuerit etiam surdus, & cæcus, quo insinuatur, vnum peccatum esse pœnam alterius cap.19. nu.6.

3 *Et illud erat mutum*. Confusionem & erubescentiam furatur diabolus ab hominibus dum peccant, vt liberius peccent, & tempore pœnitentiæ eam restituit, ne sua præ confusione confiteantur delicta. cap.1.nu.70.

4 *Et illud erat mutum*. Isaias appellauit diabolum serpentem vectem, quoniam sensus hominis aperit, vt iutret in animam eius, & post se claudit, ne exire per sacramentalem confessionem cogatur. Quod in hoc Euangelio manifestissime ostenditur. cap.27. nu. 3.

5 *Et illud erat mutum*. Aliquando diabolus loquaces, aliquando mutos facit peccatores, quia & nimis loqui, & nimis tacere peccatū est. vnde Isaias. Væ mihi, quia tacui. cap.6.n.28.*

6 *Et illud erat mutum*. Laudabile est triplex silentium, de quo Isai. ait: In silentio, & in spe erit fortitudo vestra. Sed huius dæmoniaci silentium erat perniciosum. Vnde & à Domino soluitur, & loquitur mutus cap.30 nu 16.17. 18. vbi agitur de silentio claustralium.

7 *In Beelzebub, &c.* Contra istam blasphemiam loquitur Isaias, dicens, super quem lusistis, super quem dilatastis os, & eiecistis linguam? numquid non vos filij scelesti, semen mendax cap.57. num 7. Et iterum. Peccare, & mentiri contra Dominum, &c. cap 59. nu. 14 In quo ad iracundiam Christū prouocauerūt, iuxta illud Isaiæ. Ipsi autem ad iracundiam eum prouocauerunt, & afflixerunt Spiritum sanctum eius, idest, Christi. cap.63. nu. 10.

8 *In Beelzebub principe dæmoniorum, &c.* Semper Iudæi contradixerunt Christo, doctrinæ, & miraculis eius; illa virtuti dæmonis tribuentes. Sed Isaias docet, à Domino exercituū miracula, quæ fecit, procedere. ait enim: Ecce ego, & pueri mei quos dedit mihi Dominus in signum, & in portentum Israel à Domino, Et Psalmista ait: Qui facit mirabilia magna solus. cap.8. nu. 30. *

9 *Et alij tentantes signum de cælo quærebant*. Vide ser. 4. post Dominicam Quadragesimæ in illa verba: Magister volumus à te signum videre.

10 *Omne regnum in se diuisum desolabitur.* Pax, & vnitas maxime necessaria sunt ad conseruationem Reipublicæ. Vide quæ de pace regni Christi notantur. cap.3. nu. 16.17. cap.57. nu. 20. Et quoniam pacem impij non habent, necesse est, vt eorum regnum dissipetur. Vide eisdem locis.

11 *Ideo & ipsi Iudices vestri erunt*. De Apostolis hoc dicit, de quibus per Isaiam ait: Et restituam iudices tuos sicut fuerunt prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus. cap.1. n.65.

12 *Cum fortis armatus, &c.* vsque *si autem fortior illo superuenerit*. Fortis erat diabolus, sed fortior illo superuenit Christus, & abstulit spolia eius, sicut Isaias ait: Velociter spolia detrahe. cap.8. nu.6.9.10. cap.9. n. 10. cap.49. n.23.

13 *In pace sunt omnia quæ possidet*. Diabolo adaptantur verba illa dicta de Rege Assyriorum, & inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum, &c. vsque & non fuit qui moueret pedem, & aperiret os, & ganniret. Et Iob, 41. reputabit quasi paleas ferrum, &c. c. 10. n. 9.

14 *Et spolia eius distribuit.* Hæc diuisit Christus, sicut Isaias ait, Ideo dispertiam ei plurimos, & fortiū diuidet spolia, &c. cap.53. n. 19. *

15 *Cum in mundus spiritus exierit ab homine*. cap.37. nu. 6. Vide circa hæc eadem verba, fer. 4. post 1. Dominicam Quadragesimæ. nu 10.

16 *Reuertar in domum meam* Suam appellat animam peccatoris, quia per peccatum se illi vendidit cap.8. nu.6.

17 *Et assumit secum septem alios spiritus nequiores se, & ingressi habitant ibi*. Sicut dicit Isaias, Et occurrent dæmonia, & Onocentaurus & Pilosus, & clamauit alter ad alterū. c.34. n.11

18 *Quinimmo, Beati qui audiunt verbum* Dei.

Dei, & custodiunt illud. Vide Feria 4. Dominicæ 1. Quadragesimæ. n. 12. & in Festo S. Dominici in illa verba, Qui fecerit & docuerit.

FERIA SECVNDA POST Dominicam III. Quadragesimæ.

Euangelium. Lucæ. 4.

1 DIXERVNT *Pharisæi ad Iesum.* Petebant Pharisæi a Christo signa, sed ea facere noluit, erant enim increduli, quibus illud congruit. Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei. de quo vide feria 4. post 1. Dominicam Quadragesimæ.

2 *Quando clausum est cælum annis tribus.* Quoniam ex terræ fructibus debitas pauperibus non facis eleemosynas, nec decimas Deo tribuis, terra tibi non profert fructum, nec cælum pluuiam. Vnde Isai. Decem iugera vinearum facient lagunculam vnam, & triginta modij sementis facient modios tres. c. 5. n. 14. Alia ratio propter quam terra non fructificat. ò homo fructus tibi est quoniam tu bona opera non fructificas Deo. Vnde Isai. Quia oblita es Dei Saluatoris tui, &c. in die plantationis tuæ labrusca, &c. cap. 17. n. 7. 8.

3 *Ad mulierē viduā* Magnā Deus viduarū habet curā. Vnde per Isaiā Iudices reprehedit ꝙ causa viduæ nō ingreditur ad eos. c. 1. n. 51.

4 *Nemo eorum mundatus est, nisi Nahamansyrus.* Lauacro mundatus est Nahamansyrus septies in Iordane seipsum abluens, in signū quod per lauacrum pœnitentiæ mūdantur homines à peccatis, iuxta illud Isaiæ. Lauamini mundi estote, &c. cap. 1. à n. 44. vsq; ad 54. Vbi hæc historia Nahaman expenditur.

5 *Et eiecerunt eum extra ciuitatem.* Vide feria 6. post secundam Dominicam Quadragesimæ in illa verba. Eiecerunt eū extra vineam.

6 *Vt præcipitarent eum.* In quo nimirum imitati sunt audaciam diaboli, qui statuit Iesū supra pinnaculū tēpli, vt mitteret se deorsū, de quo vide Dominica 1. Quadragesimæ. Diabolus dicebat, mitte te deorsum, sed Iudæi diaboli excesserūt malitiā, Christū præcipitare voletes.

FERIA TERTIA POST Dominicam III. quadragesimę.

Euangelium. Matth. 18.

1 SI *peccauerit in te Frater tuus.* Prælati debent se infirmitati subditorū accōmodare, & eos patienter supportare, & corrigere, tanquā pater filios, iuxta illud Isai. Et erit quasi pater habitantibus Hierusalem, & domui Iuda. cap. 22. num. 20. 21. 22.

2 *Corrige eum.* Caute corrigendus est proximus, ne dū cōsuere vis quod interruptum est scissuram deteriorem facias. cap. 22. n. 22.

3 *Si Ecclesiam non audierit.* Hæretici vitandi sunt & abijciendi. Vnde Isaias eos cōparat pulueri, quem proijcit ventus à facie terræ. Et erit, inquit, sicut puluis tenuis multitudo vētilantium te. cap. 29. n. 12.

4 *Sit tibi tanquā ethnicus & publicanus.* Idest eorum consortium deuita, nam eū huiusmodi periculosum est habitare. c. 52. n. 13.

5 *Quæcumq; alligaueritis super terrā.* Vide in festo Apostolorū Petri, & Pauli, in illa verba, quæcumq; ligaueris super terrā. & feria 6. post 4 Dominicā Quadragesimæ in illa verba, soluite eum. & Dominica in Ramis palmarum in illa verba, soluite & adducite mihi, & Dominica in Albis in illa verba, quorum Remiseritis peccata Vide etiā c. 22. n. 22. 23. in illa verba. Et dabo claues Domus Dauid super humerum eius.

6 *De omni re quamcūq; petierint* De efficacia orationes, vide Dominica 5. post Pascha, & feria 2. Rogationum.

7 *Vsq. septuagies septies.* Toties quoties peccauerit dimitte ei, sic explicat Aug. c. 30 n. 47. In quo maxime Dei misericordia & benignitas cōmēdatur. Vnde Psalmista. Benedic anima mea Dominum, & noli obliuisci omnes retributiones eius Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis &c. Et Isaias ait, suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis. cap. 28. n. 17. c. 40. n. 7.

Psal. 102. *Isai. 40.*

FERIA QVARTA DOMINICÆ tertiæ Quadragesimæ.

Euangelium. Matth. 15.

1 QVARE *Discipuli tui transgrediuntur, &c.* Non loti Iudæi, sed immundi arguebant Christum, quod discipuli eius non lotis manibus manducarent, sed Dominus per Isaiam eos admonet, dicens, lauamini, mundi estote &c. & tunc venite & arguite me &c. c. 1. n. 52. qualiter anima sit à peccatis abluēda, explicatur eodem capite. n. 44 & sequentibus vsq; ad 54.

2 *Quare discipuli tui transgrediuntur, &c.* Huius interrogationis nequitia aperitur. cap. 29 n. 25. 26.

4 *Quare discipuli tui, &c.* Nō est à Deo petenda ratio alicuius rei: dicit enim Isai. 2. qui contradicit factori suo testa de Samijs terræ, numquid dicit lutum figulo suo, quid facis, &c. cap. 45. n. 9. 10. c. 2 n 30.

4 *Quare & vos trāsgredimini.* Arguit Phariseos, vt impleatur illud Isa. 2. Et iudicabit gentes, & arguet populos multos c. 2 n. 12. Et inundnon

non secundum visionem oculorum iudicabit, &c cap. 9. num. 7. & 8 & illud, Et percutiet terram virga oris sui, eod cap. nu. 9.

5 *Quare & vos transgredimini, &c.* Respondet pro discipulis innocentibus, vt adimpleret illud Isaiæ vaticinium, capit. 11. Et arguet in æquitate pro mansuetis terræ. cap. 9. num 34. cap. 11. nu. 7. 8. 9 De Pharisæorum superbia, & hypocrisi, & sacrificijs, vide cap. 1. à nu. 34. vsque ad 44.

6 *Quare & vos transgredimini, &c.* Religio simulata Deo valdè displicet, & virtus externa sine interiori: vtraque enim est necessaria, vt ostenditur, cap. 29. nu. 24. 25

7 *Propter traditiones vestras.* Non ait, propter traditiones seniorum: nam traditiones antiquæ venerãdæ sunt, nouæ autem repellendæ, cap. 29. nu 26.

8 *Propter traditiones vestras.* Traditiones Pharisæorum sunt stannum, quia non bene sonant, de quo per Isaiam ait. Auferã omne stannum tuum. cap. 1. nu. 64.

9 *Hypochritæ.* De peccato Hypocrisis quã abominabile sit Deo, vide in tabula communi verbo Hypocrita.

10 *Populus hic labijs me honorat, &c.* Cultus Dei verus non in ore hominis sed in corde consistit, vnde Isa Si auerteris à Sabbato pedem tuum facere voluntatem tuam in die Sabbati, & vocaueris Sabbatum delicatum, &c. cap. 58. num 13. vide cap. 29. à num. 23. vsque ad 26. vbi prædicta verba Isa populus hic, &c. latè expenduntur.

11 *Docentes doctrinas, & mandata homi num.* Noua doctrina abijcienda est, & sequentia antiqua, cap 32. nu 10 21 Hæretici enim nouis doctrinis delectantur, transcendentes terminos Patrum, cap. 32 num. 20. cap. 36. nu. 8. Hinc Christus Dominus. Doctrina mea nõ est mea. quia videlicet à Patre eam accepit, iuxta illud Isaiæ. Dominus dedit mihi linguam eruditam, &c. cap. 50. num. 6. 7. & iterum ait. Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, &c. cap 59. nu. 21. 22. 23.

Ioan.

12 *Quia Pharisei, audito hoc verbo, scandalizati sunt.* Vide in festo Angelorum, in illa verba, Qui autem scandalizauerit, &c.

13 *Omnis plantatio, &c.* Iusti sunt plantatio Domini, de qua Isaias ait. Et plãtatio Domini ad glorificãdum: reprobi autem sunt plantatio, & agricultura diaboli, c. 61. nu. 3.

14 *Cæci sunt & duces cæcorum.* Iudæi in ipso lumine excæcati sunt, palpantes in meridie, cap. 29. nu. 20. cap. 53 nũ. 7. c. 6. à nu. 35. vsque ad nu. 50. in illa verba: excæca cor populi huius.

15 *Edissere nobis parabolam istam.* Christus est qui veram intelligentiam Scripturarũ Apostolis aperuit. de quo vide feria secunda Paschatis, in illa verba, Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent Scripturas.

FERIA QVINTA POST III. Dominicam quadragesimę.

Euangelium. Lucæ 4.

Surgens Iesus de Synagoga, &c.

ET *rogauerunt illum pro ea.* Efficacissimum remedium est oratio in quacunque tribulatione, nam à Deo impetrat sanitatem.

2 *At ille singulis manus imponens.* Christus manus est Patris, per quem omnia operatur, eius nutui obediunt omnia. de quo vide Dominica quarta post Epiphaniam, in illa verba tunc surgens imperauit ventis.

3 *Exibant autem dæmonia a multis.* Christus venit, vt diabolum foras eijceret. de quo vide Dominica tertia Quadragesimæ in illa verba, Erat Iesus eijciens Dæmonium.

4 *Quia tu es filius Dei.* Vide in festo Apostolorũ Petri & Pauli, in illa verba, Tu es Christus Filius Dei viui.

5 *Et detinebant illum, ne discederet ab eis.* Vide feria secunda Resurrectionis, in illa verba, Mane nobiscum Domine. & Dominica in passione in illa verba. Iesus autem abscondit se. Vide etiam feria tertia post primam Dominicam Quadragesimæ, nu 13. in illa verba. Et relictis illis abijt foras.

FERIA SEXTA DOMINICÆ tertiæ Quadragesimæ.

Euangelium. *Ioan.* 4.

Venit Iesus in Ciuitatem.

IESVS *autem fatigatus ex itinere.* Fatigatur Christus, vt vnam vitem, idest Samaritanam, ad vineam suam traheret. cap 5 nu 8. cap. 7. nu. 18. Fatigatur propter peccatores, vnde Isaias. Num parum est vobis fatigare homines, quia defatigatis etiam Deum meum? cap. 7. nu. 18. *

2 *Fatigatus ex itinere.* Fatigatur Christus, vt peccatores conuertantur, & ipsi obdurati manent. ideò conqueritur per Isa. Et ego dixi, in vacuum laboraui. & vanè fortitudinem meam consumpsi. cap. 49. nu. 6. *

3 *Sedebat*

3 *Sedebat sic supra fontem*. Fons est Christus, de quo Isai. 12. Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris. Et verè fons: quoniam vijs secretis peccatorum penetrat, & irrigat corda. cap. 12. nu. 8.

4 *Mulier da mihi bibere*. Antequam Samaritana peteret, Domine da mihi hanc aquā, &c. eam præuenit Christus sua vocatione, quæ gratis omnino fit. Vnde Isai. Non me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel. cap. 43. nu. 17.* Vbi ostenditur, naturæ, & legis opera non esse dispositiones ad gratiam.

5 *Mulier da mihi bibere*. Refrigerat Christum conuersio peccatorum, sed Psal. 21. obdurati dant in escam eius fel, in siti potant illum aceto. Vide Aug. super eundem Psal.

6 *Da mihi bibere*. Qui ad prædicationem Euangelij non conuertitur, potum sitienti Christo aufert, iuxta illud Isai. Vt vacuam faciat animam esurientis, & potum sitienti auferat. ca. 32. nu. 6. Et iterum ait, Egeni & paupceres quærant aquas, &c. cap. 41. nu. 17.

7 *Forsitan tu petijsses ab eo, & ipse dedisset tibi aquam viuam*. Ad hanc aquam omnes inuitat Isai. Omnes sitientes venite ad aquas, &c. cap. 55. à nu. 1. vsque ad 6.

8 *Et dedisset tibi aquam viuam*. Scriptura sacra aliquando cibus, aliquando potus dicitur, & aqua. cibus in difficilioribus locis, aqua verò in clarioribus. tom. 1. pag 2. num. 2. 3. & 4.

9 *Domine, neque in quo haurias habes*. Aquæ bonorum temporalium cum magna difficultate hauriuntur, aquæ verò cælestis gratiæ cum gaudio immenso, iuxta illud: Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris, cap. 12. nu. 7. 8. & 9.

10 *Et puteus altus est, &c.* Hæc est differentia inter puteum, & fontem, quod ex puteo multo labore educitur aqua, ex fonte non ita. Deus ergo aliquibus fons est, aliquibus puteus. cap. 12 nu. 8. Vide nu. 9. de diuersis fontibus Saluatoris.

11 *Non sitiet in æternum*. Non ait, non sitiet, sed, non sitiet in æternum, quoniam bona spiritualia maiorem sui in hac vita excitant desiderium. Vnde Isai. cum dixisset: Omnes sitientes venite ad aquas, subdit. Emite, & comedite. Per comestionem quippe sitis accenditur. cap. 55. nu. 3.*

12 *Aqua, quam ego dabo*. Spiritus sancti gratia per aquam designatur, quoniam concupiscentias mitigat carnales. cap. 43. nu. 2.

13 *Fiet in eo fons aquæ*. Bona spiritualia nō deficiunt, sed tamquam ex fonte perenni semper manant, temporalia verò vt gustantur, deficiunt, & sitim excitant. Ideò Canticorum, 1. spiritualia bona lacti, temporalia vino comparantur. ait enim: quia meliora sunt vbera tua vino. Hinc & Isaias: Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris. cap. 12. nu. 7. 8.

14 *Fiet in eo fons aquæ salientis*. Aqua cælestis gratiæ de sursum est descendens à Patre luminum; & ideo vsquæ ad cælestem patriam cor hominis facit ascendere. cap. 2. nu 8. *Iacob. 1.*

15 *Salientis in vitam æternam*. Quoniam qui semel gustauerint aquas cælestis gratiæ, nō solum de sua salute sunt soliciti, sed etiam alios saluare cupiunt cap. 12. num. 9

16 *Fiet in eo fons* Qui dicitur à fundendo, & loquitur de fonte aquæ spiritualis, de qua Isai. ait: Quia scissæ sunt in deserto aquæ, &c. cap. 35. num. 10.

17 *Domine da mihi hanc aquam*. De oratione, atque eius efficacia. vide feria 6. post Cineres, in illud. Tu autem cum oraueris, & in tabula communi, verbo oratio.

18 *Non habeo virum*. Illi ergo competit, quod ait Isai. Quia vt mulierem derelictam, & mœrentem spiritu vocaui te. cap. 54 nu. 7.

19 *Bene dixisti, Quia non habeo virū*. Confessarij debent cum pœnitentibus se prudenter gerere. cap. 39. nu. 5.

20 *Quia Hierosolymis oportet adorare*. In lege antiqua vnus locus præscriptus erat orationi; non autem in lege gratiæ. cap. 37. nu. 8.

21 *Ego alium cibum habeo*. Cibus prædicatorum esse debet, conuersio peccatorum. In prologo ad lectorem, paulo post principium, to. 1.

22 *Meus cibus est, vt faciam, &c.* Vnde Isai. ait. Pro eò quod laborauit anima eius, videbit & saturabitur, scilicet conuersione fidelium cap. 53. nu. 18. Vide etiam circa hoc. cap. 40. nu. 22.

23 *Ego misi vos metere, quod vos non laborastis*. Tempus legis antiquæ fuit tempus arandi; tempus autem gratiæ est tempus metendi. Vnde Isai. Numquid tota die arabit arans, &c. cap. 28 nu. 36. 37

24 *Rogauerunt eum, vt ibi maneret*. Vide feria 5. Dominicæ 3. Quadrag. nu. 5.

25 *Ipsi enim audiuimus & scimus*. Prius dixit audiuimus, & postea scimus, quoniam per auditum ad visionem peruenitur, iuxta illud. Psal. 44 Audi filia, & vide, & Psal. 47. Sicut audiuimus, sic vidimus. &. cap. 7. nu. 13. *

SABBATO POST III. Dominicam Quadragesimæ.

Euangelium. Ioan. 8.

1 PERREXIT *Iesus in montem Oliueti, & diluculo venit in templum*. Diluculo tem-

tempus est aptissimũ orationi. Orationes enim matutinæ sunt Deo gratissimæ. cap.33.num.3. cap.50.num.8. Vnde Isai. aeriter reprehendit eos, qui mane consurgunt, non ad spiritualia exercitia, sed ad ebrietatem sectandam. cap.5.nu. 15.16. cap.21.nu.11.

2 *Et sedens docebat eos.* Vide in die omniũ Sanctorum, in illa verba. & cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius, & aperiens os suum docebat eos, &c.

3 *Mulierem deprehensam in adulterio.* Mulier fidelitatem debet marito suo seruare, & illi in omnibus obedire; non enim domina est, sed socia, vnde Isaias ruinam Iudæorum deplorans inquit, & mulieres dominatæ sunt eis. cap. 3.num.12.*

4 *In lege autem Moyses mãdauit nobis.* Lege Moysi suam volebant malitiam operire. Zelabãt legalia, & odio pleni erant intus, & inuidia, vnde Isaias. Quo mihi multitudine victimarum vestrarũ, &c. vsque. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. cap.1.à nu.35. vsque ad 43. Vnde & statim subdit. lauamini mundi estote, &c. vsque, & venite & arguite me. ibidem à nu. 44. vsque ad 53. Pharisæi ergo non loti, sed pleni iniquitate arguere venerant adulteram.

5 *Qui sine peccato est vestrum.* Pharisæi pleni cum essent iniquitate, arguere venerant adulteram, quibus tamen per Isaiam dicitur. Lauamini, mundi estote, &c. vsque & venite, & arguite me, dicit Dominus. cap.1. à num. 44. vsque ad 54. * Idem nunc Pharisæis respondet Christus. Qui sine peccato est vestrum, &c. quasi dicat. Lauamini prius à peccatis vestris, & tunc venite. & arguite adulteram, & lapidate illam. Vide feria 4. post Dominicam tertiam Quadragesimæ in illa verba: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? & super illud, quare & vos transgredimini præceptum Dei.

6 *Neque ego te condemnabo.* Ostendit se Iudicem vniuersalem omnium, de quo vide Dominica prima Aduentus, & fer. 2 post primam Dominicam Quadragesimæ, & Dominica 24. post Pentecosten.

DOMINICA QVARTA Quadragesimæ.

Euangelium. Ioan. 6.

ABIIT *Iesus trans mare.* Vide in festo sancti Andreæ, nu.1.

2 *Et sequebatur eum multitudo magna.* Christus Dux est, & præceptor noster, de quo Isai. ait: Et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum, & aures tuæ audient vocem post tergum monentis, &c. Post tergum inquit, quia multitudo magna plebis sequitur Dominum. cap.30. à nu.33. vsque ad 37.

3 *Vnde ememus panes, vt manducent hi?* Magnam Deus suorum prouidentiam habet, quibus in tempore opportuno alimenta subministrat. cap.9.nu.60.

4 *Vnde ememus panes.* Magnam vniuersis facturus eleemosynam, inquirit, vnde panes possint emi: quoniam eleemosyna non ex alienis bonis, sed ex proprijs est facienda.

5 *Vnde ememus panes, vt manducent, &c.* Docet hic locus, quam soliciti debent esse homines, vt pauperes reficiant. vnde Isaias. Frange esurienti panem hunc, &c. cap 58.nu.7 *Vbi late ostenditur eleemosynam non esse ex alieno faciendam.

6 *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt.* Quia bona terrena non vera, sed ficta sunt bona, quæ subinde animã satiare non possunt. cap. 1. nu 56.57.

7 *Facite homines discumbere.* In hoc significatur magna quies, quam electi habebunt in patria, iuxta illud Isai. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis. cap 32.nu.17.

8 *Accepit Iesus panes, &c.* vsque *similiter, & ex piscibus quantum volebant.* Pane & piscibus suos sectatores Christus Dominus sustentat in via, nec potum illis dedisse fertur, vt designet, magis ac magis beneficijs acceptis sitim electorum exercitari. Sicut dicit Psalmista: Sitiuit anima mea ad Deum fontem, &c. In patria vero sitis extinguetur: nam, sicut ait Isai. bibent gaudium, bibent lætitiam. cap.25.nu.16

Psalm.

9 *Accepit panes.* Scriptura sacra, & præsertim Euangelium panis est, de quo Isaias ait: Et dabit vobis Dominus panem arctum. cap.30 nu. 29. Panis est Scriptura in locis difficilioribus cap 30.nu.29. Ideo eum frangit Christus, iuxta illud: Frange esurienti panem tuum. to. 1.pag.3.nu.4. Vide fer.2. Paschæ in illa verba, Et interpretabatur in omnibus scripturis, &c.

10 *Accepit Iesus panes.* Auertamus parũper oculos à pane materiali, quem Christus Dominus discumbentibus distribuit, & panem illum supersubstantialẽ expendamus, in quo seipsum tribuit suis in cibum. Vide in festo Corporis Christi.

11 *Similiter & ex piscibus quantum volebant. Vt autem impleti sunt.* Omnia temporalia sunt panes mendaces, quia non satiant hominis appetitum: Vera bona sunt spiritualia, quæ animam implent, & satiant. Hinc est illud, Cant. 1. Osculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt vbera eius vino, &c. cap. 1. num.61. cap.12.nu. 7. * cap.29. nu.14.15.*

12 Qui

12 *Qui venturus est in mundum*. Ex signis Christi collegerunt illum esse Prophetam magnum. de quo Moyses dixerat. Prophetam ex fratribus vestris suscitabit Dominus, &c. Sicut ipse Saluator Ioanni inquirenti: Tu es qui venturus es,an alium expectamus? Respondit. Euntes renunciate Ioanni,quæ audistis, & vidistis, cæci vident,&c. Vide Dominica 2. Aduentus.

FERIA SECVNDA POST Dominicam IV. Quadragesimæ.

Euangelium. Ioan. 2.

1 PROPE *erat Pascha Iudaeorum, & descendit Iesus Hierosolymam*. Vide Dominica in Sexagesima,in illa verba: Ecce ascendimus Hierosolymam.

2 *Et inuenit in templo vendentes oues,&c. vsque,& nolite facere domum Patris mei domũ negotiationis*. Vide fer.3. post 1.Dominicam Quadragesimæ. vbi omnia hæc verba expenduntur.

3 *Zelus domus tua comedit me*. Zelus amorem singularem designat.cap.63 nu.16.Hũc habent electi, qui gloriam Dei quærunt: nam eorum cibus est honor diuinus,& animarum cõuersio.cap.28 nu.35.cap.32.nu.6.*

4 *Cum ergo surrexit a mortuis, recordati sunt*. Post Christi mortem, & resurrectionem intellexerunt Scripturas: nam per illam apertæ sunt, cum antea essent clausæ: quia postquã implentur Scripturæ, intelliguntur facilius,ca. 34.n.3.12.quod illis verbis designatur Prophetæ: Extendens cælum (idest Scripturas) sicut pellem,&c. cap.3 nu.11. cap 8.nu.5.*

5 *Multi crediderunt videntes eius signa*. Eisdem miraculis quidam emolliuntur,quidam duriores fiunt.cap.33.nu.11. & ex eisdem principijs electi,& reprobi contrarias inferunt conclusiones.cap.22 nu.9 10.11. de quo vide feria 6 post Dominicam in passione.nu.3.

6 *Eo quod ipse nosset omnes*. & infra, *ipse enim sciebat,quid esset in homine*. Christus inquantum Deus omnia cognoscit, quæ sunt in aliqua differentia temporis cognoscit scientia scientia visionis, possibilia autem, quæ numquam erunt cognoscit scientia simplicis intelligentiæ. cap 41. num. 20. Et inquantum homo etiam habet scientiæ plenitudinem, qua intimas penetrat cogitationes cordium. cap.28.nu.7 cap 41.nu.19. cap.52.nu.17. Vnde potius cogitationibus respondebat, quã verbis.cap.32.nu.6.

FERIA TERTIA POST Dominicam IV. Quadragesimæ.

Euangelium. Ioan. 7.

IAM *die festo mediante ascendit Iesus in templum*. Festiuitates Sanctorum colẽdæ sunt bonis operibus cap.49.nu.23.Peccatores autem festiuitates expectant, vt in illis epulentur, & luxurientur, propter quod Dominus per Malachiam ait: Dispergam super vultum vestrũ stercus solemnitatum vestrarum. cap.1.nu.41. cap. 16.nu 11. & per Isai ait: Calendas vestras, & solemnitates vestras odiuit anima mea,&c.cap. 1.nu 41.42. & assignans rationem. subdit,manus enim vestræ sanguine plenæ sunt, ibidem num.43.

2 *Ascendit in templum, & docebat*. Sæpius Christus Dominus ascendit in templum, vt oraret,& doceret turbas: in quo insinuare voluit,templum his exercitijs dedicatum esse; orationes enim in templo sunt Deo gratissimæ. cap.37.nu.8. cap.56. nu 7. Quomodo hic litteras scit,cum non didicerit, &c. cap 50.nu.6.

3 *Mea doctrina non est mea*. Vnde per Isai ait: Dominus dedit mihi linguam eruditam &c. cap.50.nu.6.7.* cap.59.nu.21 Quia Dei filius non à seipso,sed à Patre,ideo à Patre se doctrinam suam accepisse fatetur, à quo æternaliter genitus est. Ex quibus collige primo, omne bonum esse Deo tribuendum, nec habere aliquid liberum arbitrium à seipso,quod non acceperit à Deo.Si enim Dei filius,quia non est a se,sed a Patre,ait: doctrina mea non est mea, & Filius nõ potest à se facere quidquã,quomodo liberũ arbitriũ creatũ sibi arrogare audet, quod à Deo accepit. cap.33 nu.2.* Collige secundo nouas doctrinas reijciendas esse, & antiquã sequendã,de quo agitur latissime c 32.nu.20.21.*

4 *Dæmonium habes*. Isaias ait: Blasphemauerunt sanctum Israel. cap.1. nu.20. 21 22. Hæc autem fuit blasphemia eorum, Dæmoniũ habes,&c. Vide Dominica in passione. vbi hæc eadem verba expenduntur.

5 *Mihi cur indignamini,quia totum hominem saluum feci* Iudæi oblatrabant contra Christum, sicut canes rabidi, qui in proprium Dominum insiliunt,vnde per Psalmist ait: Circumdederunt me canes multi,&c. cap.43.nu.7. Vide cap.30 nu 43 cap.56.nu.11.

6 *Rectum iudicium iudicate*. Isai ait: Quærite iudicium, subuenite oppresso,&c.cap. 1.num 51.

7 *Numquid vere cognouerunt Principes, quia hic est Christus?* Malitiose Iudæi contra Christum insurrexerunt cap.59.num.14 Nam cogno-

cognoſcentes Chriſtum, illum blaſphemauerunt, vnde & ſubdit. Et me ſcitis, & vnde ſim ſcitis.

8 *A me ipſo non veni.*& infra,*ipſe me miſit*. Quod ideo dixit quia non eſt a ſe, ſed a Patre: mitti enim in diuinis eſt perſonæ procedentis ab alia. Chriſtus mittitur a Patre, quia eſt à Patre. Spiritus ſanctus mittitur a Patre, & Filio, quoniam ab vtroq; procedit, cap. 48. num. 10. *

9 *Nondum venerat hora eius.* Horam eius appellat horam mortis eius, propter rationes quæ adducentur feria 5. in cœna Domini in illa verba. Quia venit hora eius.

FERIA QVARTA POST IIII. Dominicam Quadrageſimæ.

Euangelium. Ioan. 9.

1 PRÆTERIENS *Ieſus vidit hominem &c.* Chriſtus Dominus eſt de quo Petrus Apoſtolus ait, hic eſt qui pertranſiuit benefaciendo, & ſanando, &c. cap. 41. n. 4.

2 *Vidit hominem cæcum* Quam efficax ſit, & quanta bona cæco attulerit viſio Chriſti, cõſtat ex his quæ notabuntur in die Paraſceues in illa verba. Reſpexit Dominus Petrum. Et in Feſto S. Matthæi. nu. 1.

3 *Vidit hominem cæcum*. Cæcus iſte genus humanum deſignat, vel populum Iudæorum, de cuius cæcitate multa dicuntur animaduerſione digna, cap. 6. à num. 34. vſq; ad 50. Vbi explicatur, qualiter Deus peccatores dicatur excæcare.

4 *Cæcum a natiuitate*. Sunt alij cæci, ſed non a natiuitate, illi videlicet qui deſerentes lucem, tenebras dilexerunt, tales fuerunt Iudæi, qui per Iſai. dicunt. Palpauimus ſicut cæci parietem, &c. cap. 59. n. 11, 12. *

5 *Neq; hic peccauit, neq; parentes eius, &c.* Tribulationes, & infirmitates corporis miſericorditer immittuntur a Deo, ob præcedentia peccata, cap. 1. n. 31. cap. 26. num. 18. Aliquando vero non propter præcedentia delicta, ſed ad exercitium virtutis, & incrementum meriti, vt in ſuis glorificetur Dominus, cap. 29. n. 11.

6 *Quamdiu ſum in mundo, lux ſũ mundi.* Chriſtus eſt lãpas, a qua omnes Iuſti lumẽ participant ait enim Iſai. & Saluator eius, vt lampas accendatur. cap. 2. num 3. Vide in Feſto ſancti Dominici in illa verba, nec accendunt lucernam.

7 *Fecit lutum ex ſputo.* Hoc lutum myſterium incarnationis obumbrat, in quo ſaliua, hoc eſt diuina ſapientia, quę ex ore Altiſſimi prodiuit, vnita eſt luto humanitatis noſtræ, cap. 30. num. 44. Vide in Euangelio 3. Natalis Domini. in illa Verba, & verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis.

8 *Et liniuit lutum ſuper oculos*. Remedijs contrarijs ſanat Deus infirmitates noſtras, vt magis ſplendeat omnipotentia eius: Sic curauit vulnus Ezechiæ maſſa ficus, vt oſtenditur cap. 38. n. 26.

9 *Vade, & lauare in natatoria ſiloe*. Lauacrum illud typum gerebat pœnitentiæ, quæ ſuauiſſima medicina eſt. Vnde cum Iſai. dixiſſet. Vulnus & liuor, & plaga tumens, ſubdit, Lauamini mundi eſtote. Non inquit curamini, ſed lauamini, ac ſi diceret, non opus eſt ferro, non igne vrente, ſed lauacro animam recreante, cap. 1. à num. 44. vſq; ad 54. *

10 *Vbi eſt ille*. Præ odio & inuidia Chriſtum Ieſum nominare noluerunt, nam grauis erat illis etiã ad vidẽdũ c. 59. n. 14 c 30. n. 10.

11 *Non eſt hic homo à Deo, qui Sabbatum non cuſtodit*. Latrant contra Chriſtum innocentem Iudæi perfidi tanquam canes rabidi, cap. 3. n. 14. Vide Dominica 3. Quadrageſimæ, in illud. In Beelzebub Principe Dæmoniorum eijcit dæmonia.

12 *Qui Sabbatum non cuſtodit*. Arbitrabantur Iudæi veram obſeruationem Sabbati in ceſſatione dumtaxat ab externis operibus conſiſtere: Iſaias autem Sabbatum delicatum illud vocat, in quo a peccatis homo abſtinet, & cultu interno Deum colit, ait enim. Si auerteris à Sabbato pedem tuum facere voluntatẽ tuam in die ſancto meo, & vocaueris Sabbatum delicatum, &c. cap. 58. num. 13. 14. Vide cap. 56. num. 15. in illa verba. Hæc dicit Dominus Eunuchis, qui cuſtodierint Sabbata mea, &c.

13 *Hunc exaudit*: Quam efficax ſit iuſtorum oratio, vide Dominica 4. poſt Paſcha, & in tabula communi, verbo Oratio.

14 *Et procidens adorauit eum*. In diſcurſu huius Euangelij oſtendit Chriſtus ſe verum Deum eſſe ac propterea ab omnibus adorandum, cap. 9. n. 63.

FERIA QVINTA POST IIII. Dominicam Quadrageſimæ.

Euangelium. Lucæ. 7.

Ibat Ieſus in ciuitatem, &c.

1 PRO introductione Euangelij, ad explicandam fragilitatem vitæ humanæ, eſt inſignis

gnis locus Isai. videlicet. Omnis caro fœnum,&c. cap.40.nu.15.16.17.

2 *Pro alia introductions est locus Isai.* 28. Dum adhuc ordirer, succidit me, ex quo habetur,magna Dei prouidentia fieri, quod quidam statim nati, quidam in iuuentute, quidam in senectute moriantur, sicut Silabæ in cantu, quædam magis durant,quædam minus cap.38. nu.14. * Vide ibi nu.11.12.& 13.

3 *Et ecce defunctus efferebatur filius vnicus matris suæ*. Vana spes,quæ in præsidio temporali fundatur. Vnicum refugium erat matri filius ille, quo mortuo,nullum illi remansit solatium.Non ergo in homine, sed in Deo sperandum est. Vnde Isai. ait: non adijciet residuum Israel, & hi qui fugerint de domo Iacob inniti super eo,qui percutit eos, sed innitetur super Dominum, &c. cap.10. nu.18. Et iterum ait: Ecce confidis super baculum arundineum confractum istum, &c. cap.36. num.5. Vide etiam cap.22.num.25. in illa verba, auferetur paxillus,& id quod pependerat in eo.

4 *Hæc vidua erat*. Hæc spem suam constituerat in filio suo, quem tamen Dominus de medio sustulit, vt in Deo solum spem reponeret. Vnde Hierem. 17. Maledictus homo qui confidit in homine,&c.cap.20.nu.5. & Isai. Vt omnem spem nostram ab humanis præsidijs auertat, ait: Aegyptus homo,& non Deus, & equi eorum caro,& non spiritus.cap.31.nu 3.

5 *Quam cum vidisset Dominus, &c.* Magnam viduarum habet Deus curam, vnde per Isaiam ait. Defendite viduam. cap.1. nu.51. *

6 *Adolescens tibi dico, surge*. Vide fer.6. post 4. Dominicam Quadragesimæ in illa verba: Lazare veni foras.

FERIA SEXTA POST IV Dominicam Quadragesimæ.

Euangelium. Ioan.11.

1 ERAT *quidam languens*. Languidus Lazarus peccatorem designat, peccatum enim animam debilitat, & corrodit sicut tinea vestem.cap.50.nu.12 cap.30.nu.47.Quam graue sit peccatum.Vide cap.40.n.4.cap.43.nu.1.

2 *Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento*. Vide in festo Magdalenæ.

3 *Miserunt sorores eius*. Maria & Martha vitam contemplatiuam designant & actiuam. Vide in festo Assumptionis Beatæ Mariæ in illa verba, Et huic erat soror nomine Maria.

4 *Ecce quem amas, infirmatur*. In his verbis orandi modus, & forma, & affectus exprimitur,debet enim iustus suas calamitates & miserias verbis humilibus Deo proponere confidenter, & remedium ab eo expectare, sicut fecit Ezechias, qui vt Isai. refert,tullit libros de manu nunciorum, & legit eos, & expandit eos Ezechias coram Domino.cap.37.nu.4.8.9.Vide cap.1.nu.41. cap.19 nu.22. vbi explicatur, quanta sit humilis orationis efficacia.

4 *Ecce quem amas infirmatur*. Homo in oratione non sua merita,sed plagas proprias debet proponere, & Dei misericordiam implorare, sicut pauper eleemosynam petens. Vnde Psalmista. Iste.Pauper clamauit, & Dominus exaudiuit eum, pauper enim non pretiosas vestes ostendit, sed seminuda membra, aut vlcera.c.30.n.26. Vide Dominica 10.post Pentecosten in illa verba. Quia non sum sicut ceteri hominum.

5 *Infirmitas hæc non est ad mortem*. Vide fer.4 præcedenti nu.5.

6 *Vt ergo audiuit, quia infirmabatur.* Audiuit Dominus duarum sororum orationem, quibus quod petebant concedere statuerat, & tamen tunc mansit in eodem loco duobus diebus, & differt dare vitam mortuo, propter rationes quæ assignantur.cap.30. nu.25.27.

7 *Diligebat Iesus Martham, & sororem eius*. Vita actiua & contemplatiua in his duabus sororibus designatur. Vtrãque vitam simul diligit Deus,de qua vide in Assumptione Beatæ Mariæ.

8 *Lazarus amicus noster dormit*. Beatus ille qui moritur in Dei amicitia.Apoc.14. Beati mortui qui in Domino moriuntur. Vide in fine huius Elenchi in serm.Defunctorum.

9 *Et inuenit eum iam quatuor dies in monumento habentem*. Vide infr. num.12.

10 *Resurget frater tuus*. Spes resurrectionis maxime consolatur iustos, vnde Iob. Scio quod Redemptor meus viuit,&c. vsque reposita est hæc spes mea in sinu meo. cap.4. nu.5.

11 *Tu es Christus filius Dei viui*. Vide in festo Apostolorum Petri,& Pauli.

12 *Domine iam fœtet quatriduanus est enim*. Lazarus fœtens peccatorem designat longa consuetudine deprauatum, de qua vide cap. 1.nu.16.23.31.& cap.5.nu.22.23.24.& 25.cap. 6.nu.12. Tales peccatores excæcat Deus,vt explicatur.cap.6.à nu.45. vsque ad 50.

13 *Iesus autem eleuatis oculis*. Oratio præmittẽda est omnibus operibus,præcipue arduis. Cuius modum hoc loco præscribit Christus, de quo vide fer. 2. Rogationum.

14 *Lazare veni foras*. Vide cap.22.nu.23.

15 *Soluite eum,& sinite abire*. Prius Deus per gratiam suam peccatorem viuificat, sed post-

postmodum traditur soluendus discipulis: quo, vt notauit Greg. designatur, illos nos per pastoralem auctoritatem debere absoluere, quos auctorem nostrum cognoscimus per suscitantem gratiam viuificasse. cap. 22. nu. 28.

SABBATO POST IV. Dominicam Quadragesimæ.

Euangelium. Ioan. 8.

1 EGO *sum lux mundi*. Christus lux mundi est per essentiam, Apostoli autem, & omnes Iusti sunt lux per participationem: de quo vide in festo sancti Dominici, in illa verba, vos estis lux mundi, & super illud, neque accendunt lucernam.

2 *Testimonium tuum non est verum*. Vide Dominica in Passione, in illa verba: & dæmonium habes.

3 *Et si indico ego, iudicium meum verum est*. Dicit enim Isaias, Non secundum visionem oculorum iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ cap. 11. nu. 7. 8. & 9. Vide quæ circa iudicium vniuersale notantur Dominica prima Aduentus, feria secunda post primam Dominicam Quadragesimæ, & Dominica 24. post Pentecosten.

4 *Testimonium perhibet de me, qui misit me Pater*. Vide in octaua Epiphaniæ nu. 7. & Dominica secunda Quadragesimæ, in illa verba, Hic est Filius meus dilectus.

5 *Si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis*. Ostendit se verum Deum esse. c. 45. nu. 14. cap. 35. nu. 7. cap. 42 nu. 9. cap. 44. num. 5. cap. 40. nu. 24. cap. 54. nu. 6. Et mysterium Trinitatis declarat: de quo vide in festo sanctissimæ Trinitatis.

6 *Quia nondum venerat hora eius*. Mors dicitur hora Christi, quoniam in illa charitatem suam erga homines ostendit. de quo vide in feria 5. in Cœna Domini, in illa verba, in finem dilexit eos, & Dominica in Quinquagesima, nu. 22.

DOMINICA IN PASSIONE.

Euangelium. Ioann. 8.

1 PRO *Introductione nota*. Ecclesiam, his diebus sacris, recolere passionis Christi mysteria, & detegere sanguinem effusum illius, vt pro nobis clamans misericordiam obtineat. Vox sanguinis Abel clamabat de terra, sed petebat vindictam contra fratrem suum. Vox sanguinis Christi clamat, sed petit veniam. Vnde Iob 16. dicitur. Terra ne operias sanguinem meum, neque inueniat locum latendi clamor meus. cap. 19. nu. 22.

2 *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Intendit ostendere, se ex charitate pro alienis peccatis mori, & non propria culpa, quod sæpius Scriptura clamat. Psal. 68. Infixus sum in limo profundi, & non est substantia, idest culpa, quæ est proprium subiectum pœnæ. Psal. 62. quæ non rapui tunc exoluebam. Iob 34. Violenta sagitta mea absque vllo peccato, quasi violenter quippe sagitta percutit innocentem. cap. 10. nu. 19. & cap. 2. nu 14.

3 *Quis ex vobis arguet me*. Similem quæstionem proponit per Isai. Quis est qui condēnet me, &c. Ostendit se passurum mortem pro alienis peccatis, non pro sibi proprijs, quod multis locis Scripturæ ostenditur. cap 50. n. 11.

4 *Quis ex vobis arguet me, &c.* Christus peccare non poterat, qui spiritum permanentem habuit. cap. 11. nu. 3. & 4.

5 *Si veritatem dico vobis, quare vos non creditis mihi*. Veritas multos habet impugnatores. Vnde Isaias. Corruit, inquit, in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi, & facta est veritas in obliuionem, &c. cap. 59. nu. 15. 16. Vide cap. 1. nu. 62. & cap. 8. nu. 30. in illa verba Psal. 54. Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate, &c. propterea Iudæi oderant Christum, quia veritatem prædicabat illis. Veritas enim odium parit, vnde Hierem. 26. Iudicium mortis est viro huic, quia prophetauit contra ciuitatem istam. cap. 48. num. 2.

6 *Qui ex Deo est, verba Dei audit*. Vide Dominica in Sexagesima, à num. 12. vsque ad 17. in illa verba: qui habet aures audiendi, audiat.

7 *Quia Samaritanus es tu*. Vere Christus Samaritanus est, quod interpretatur custos. cap. 21. num. 12. 13. * Samaritanus est, qui transiens per viam, vulnera eius curauit, qui incidit in latrones. cap. 30. nu. 47. cap. 61. n. 1.

8 *Et dæmonium habes*. Ex ira & inuidia latrabant Iudæi contra Christum, vt canes. cap. 3. num. 14.

9 *Ego dæmonium non habeo*. Non clamat Christus, neque irascitur, sed pacifice respondet, vt adimpleret illud Isai. non clamabit, nec audietur vox eius foris: calamum quassatum nō conteret, & linum fumigans non extinguet. cap. 42. nu. 3. 4. 5. & 6.

10 *Ego dæmonium non habeo*. Non negat se esse Samaritanum, quod interpretatur custos,

stos, nam ipse est vere custos animæ nostræ, de quo ait Psalmist. Dominus custodit te, Dominus protectio tua, &c. & Isai. Custos quid de nocte? dixit custos; venit mane, & nox: si quæritis, quærite: conuertimini, & venite. Hæc enim omnia prædicauit nobis Christus. cap. 21. num. 12. 13.

Psal. 121.

11 *Si quis sermonem meum seruauerit*. Vide Dominica in Sexagesima, in illa verba: semen est verbum Dei.

12 *Abraham mortuus est, &c.* Vide in sermone de defunctis, in fine Elenchi.

13 *Exultauit, vt videret diem meum*, idest Euangelium, vt explicat Chrysostomus. cap. 9. nu. 6. cap. 30. nu. 16. cap. 38. nu. 16.

14 *Antequam Abraham fieret, ego sum*. Ostendit se esse Deum, & coeternum Patri. c. 9. nu 62. Vide in octaua Epiphaniæ nu. 5.

15 *Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum*. In quo nescientes obumbrabant Christũ finem esse, & terminum legis, quæ scripta fuit in tabulis lapideis, quod etiam, vt notauit Augustinus, significant verba illa Lucæ 22. ipse autem auulsus est ab eis, quantum iactus est lapidis. cap. 40. nu. 7.

16 *Et abscondit se ab eis*. Sicut prædixerat Isaias. Expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam à Iacob. cap. 8. nu. 28.

17 *Et exiuit de templo*, se a Iudæis elongans, iuxta illud Isai. Propter hoc elongatum est iudicium a nobis, &c. cap. 59. nu. 10. 15.

FERIA SECVNDA POST Dominicam in Passione.

Euangelium. *Ioan. 7.*

1 MISERVNT *Principes, & Pharisæi ministros*. Quam graui odio, & inuidia accensi fuerint Pharisæi cõtra Xpm, explicat Scriptura, cũ eos appellat canes de quo vide c. 3. n. 14.

2 *Vado ad eum, qui misit me*. Vide Dominica 4. post Pascha.

3 *Numquid in dispersione gentiũ iturus est?* Iam timebant Iudæi Apostolos, & ministros Domini relicturos esse Iudæã, & docturos gentes, quod in Scripturis sacris fuerat pronunciatũ, vt poteris videre in Epiphania Domini.

4 *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat*. Solus Christus, & spiritualia bona possunt satiare hominis appetitum, vt ostẽditur feria 6. post 3. Dominicam Quadragesimæ, in illa verba, omnis qui bibit ex aqua hac, &c.

Flumina de ventre eius. Prius bibit sitiens, dum venit ad Christum: postmodum de ventre eius fluunt aquæ viuæ cælestis doctrinæ. Vnde Isai. postquam dixit, haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris, subdit. Et dicetis in illa die, Confitemini Domino, & inuocate nomen eius. cap. 12. nu. 8. 9.*

FERIA TERTIA POST Dominicam in Passione.

Euangelium. *Ioan. 7.* *Ambulabat Iesus in Galilæam.*

1 TEMPVS *meum nondum aduenit*. Tempus suum appellat horam passionis, quia in illa suam ostendit misericordiam, patientiã, sapientiam, &c. vt ostenditur Dominica in Quinquagesima, in illa verba: & consummabuntur omnia.

2 *Me autem odit, quia ego testimoniũ perhibeo de illo*. Vide Dominica in Passione. n. 5.

3 *Ego autem non ascendam*. Celebrare dies festos, sanctum est, si tamen cultu interiori celebrentur, alias nihil prosunt, sed potius confusionem pariunt. Vnde Isai. hæc ait de Moabitis. Ingredietur ad sancta sua, vt obsecret, & non valebit. Et Malach. 2. Dispergam super vultum vestrum stercus solemnitatum vestrarum. cap. 16. nu. 11. Vide cap. 1. nu. 42. 43.

4 *Vbi est ille?* Præ odio, & inuidia noluut proprio nomine Christũ nominare, quia grauis erat eis etiam ad videndum. Vide feria 4. post quartam Dominicam Quadragesimæ, vbi hæc eadem verba expenduntur.

FERIA QVARTA POST Dominicam in Passione.

Euangelium *Ioan. 10.*

1 FACTA *sunt encænia in Hierosolymis, & hiems erat*. Notat tempus festiuitatis, vt significet, nullo calore spiritus dies festos celebrari à Iudæis. Ideo non erant accepti apud Deum, de quo vide fer. 3. præcedenti, nu. 3.

2 *Circumdederunt ergo eũ Iudæi*. Psal. 21. Circumdederunt me canes multi. Vt canes contra Christum pauperem latrabant Iudæi. cap. 3. nu. 14. Circumdederunt eum sicut apes, vt fauum mellis edificarent, cap. 7. num. 33.

3 *Opera quæ ego facio, &c.* Vide in festo sancti Dominici, in illa verba, qui fecerit, & docuerit, &c.

4 *Oues meæ vocem meam audiunt*. Oues Christi, sunt prædestinati. Prædestinatio autem

fors dicitur, quia sine præcedentibus meritis fit. cap.24.n.13. Audiunt oues Christi vocem pastoris sui, iuxta illud Isaiæ. Et aures tuæ audient vocem post tergum monentis.&c. cap. 30. nu. 35. 36. Vide Dominica 2. post octauas Paschæ.

5 *Et ego agnosco eas.* Electos suos agnoscit Christus, vnde Isaias ait. Et omnes ex nomine vocat. cap.40 nu 34.36.

6 *Et sequuntur me.* Vide Dominica 2. post Pascha.

7 *Et non peribunt in aeternum.* Est enim prædestinatio certa certitudine mediorum, vt ostenditur, cap. 54.nu. 10.

8 *Pater meus quod dedit mihi.* Ostendit se filium Dei esse, & mysterium Trinitatis declarat. de quo vide in festo Trinitatis.

9 *Vt lapidarent eum.* Vide Dominica in Passione num.15.

10 *Quem Pater sanctificauit, & misit in mundum.* Mitti est personæ præcedentis, Christus ergo quia est a Patre, missus a Patre dicitur. cap.40 num.10.

11 *Operibus credite.* Opera bona maiorem ad persuadendum efficaciam habent, quàm verba. de quo vide in festo sancti Dominici, super illud: qui fecerit, & docuerit, &c.

FERIA QVINTA POST Dominicam in Passione.

Euangelium. Lucæ 7.

ROGABAT *Iesum quidam Pharisæus.* Hoc Euangelium explicatur in festo sanctæ Mariæ Magdalenæ.

FERIA SEXTA POST Dominicam in Pasſione.

Euangelium. Ioan. 11.

1 COLLEGERVNT *Pontifices.* Contra se potius, quam contra Christum collegerunt concilium. cap.3.nu.17. Illi consiliabantur, vt Christum perderēt, sed Christi consilium erat eos redimere, sicut Psal. 118. canit Propheta. Etenim sederunt Principes, &c. eodem cap.& num. Vnde scriptum est. Congregamini populi, & vincimini. Vicit enim Christus populum Iudæorum, sicut olim Iacob angelum superauit. cap.8.num.17.18.*

2 *Collegerunt concilium.* Nihil absque consilio faciendum, sed oportet optimos esse consiliatores, alias consilium multa mala pariet. cap.1.num.66. Vbi explicantur conditiones optimi consiliatoris, Vide cap.32.num.8. qualiter consilium bonum etiam a barbaris datum sit excipiendum.*

3 *Collegerunt ergo.* Ex eisdem principijs contrarias inferunt conclusiones peccatores, & iusti: sicut ex hoc principio, breue est tempus vitæ nostræ, intulerunt reprobi hanc conclusionem. Sap. 2. Venite ergo, & fruamur bonis quæ sunt. Paulus autem infert contrariam ad Galatas 4. Cras moriemur, ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes. Iudæi ergo, quoniam auari erant, & inuidi, ex miraculis Christi intulerunt, ergo occidamus eum, hoc notauit Euangelista, cum dicit. Collegerunt ergo. cap.22.nu.9.10 11.*

4 *Collegerunt* contra Christum concilium, vt Christum perderent, sed a Domino dissipatum est, iuxta illud Isai. vaticinium; Congregamini populi, & vincimini; inite consilium, & dissipabitur. cap.8.nu.17.18.

5 *Collegerunt Concilium, &c.* Non solum est vitandum peccatum, sed neque ineundum consilium, vt fiat. Vnde Isai. Væ filij desertores, vt faceretis consilium, & non ex me. cap. 30. num. 1.

6 *Collegerunt.* De his consiliatoribus ait Isai. Fraudulenti vasa pessima sunt, &c. cap. 32.num. 7.

7 *Collegerunt, &c.* His competit illud Psalmist. Quousque irruitis in hominem, interficitis vniuersi vos. cap.38.nu.3.*

8 *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit.* Visis miraculis reprobi duriores fiunt. cap.33. nu.11.

9 *Quia hic homo multa signa, &c.* Psal. 21. Scribæ & Pharisæi, vnicornibus comparantur, quia multa Christi beneficia, & miracula domare non potuerunt illos cap.34 nu.5.

10 *Quid facimus, &c.* Noxium fuit Iudæis hoc consilium. de quo Isai. conceperunt dolorem, & pepererunt iniquitatem, oua aspidum ruperunt, &c. cap.59. nu.4.5.6.*

11 *Quia hic homo multa signa facit.* Signis Christi contradicere Iudæi audebant, sicut per Psalmist. ait. Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate. cap. 8.num.30.

12 *Et venient Romani, & tollent locum nostrum, &c.* Ex auaritia morti tradiderunt Christum, ne Regnum amitterent. Vide quæ contra auaritiam Pharisæorum notantur. cap. 1.nu.62.cap.2.nu.18.cap.3.nu.18.

13 *Venient Romani, &c.* Timore mundano Christum tradiderunt morti: & propterea ipsi morti traditi sunt. cap.25. nu. 24.

14 *Vos nescitis quicquam*. Erant Scribæ & Pharisæi excæcati, & spiritu compunctionis inebriati fluctuabant, & vacillabant, Christum videntes. dicit enim Isai. Obstupescite, & admiramini, fluctuate, & vacillate, &c. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, &c. cap. 29. à num. 17. vsque ad 22. & num. 28. Vbi multa dicuntur de inuidia, & cæcitate Iudæorum.

15 *Expedit vobis, vt vnus moriatur, &c.* Iudæi consiliati sunt occidere Christum, vt deleretur de terra memoria eius, sed eisdem medijs fuit exaltatus, quod explicatur exemplo Ioseph. Nam Deus comprehendit sapientes in astutia sua. Vnde Isai. Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint. cap 40. nu 32.

16 *Vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum*. Sicut per Isai. dicitur: Et leuabit signum in nationes, & congregabit profugos Israel. cap. 11. num. 18. 19. vbi multa alia explicantur circa hæc loca Scripturæ. Vide cap. 51. nu. 22.

17 *Qui erant dispersi, congregaret, &c.* Per peccatum dispersi fuerunt homines ad diuersa. Vnde Cain Genes. 4. postquam peccauit, vagus, & profugus fuit super terram, & de reprobis Iudæis dicit Psalmist. Psal. 58. Disperge illos in virtute tua, sed Christus moriens, dispersiones Israelis congregauit. Vnde Isai. In die illa adijciet Dominus secundò manum suam, ad possidendum residuum populi sui, &c. cap 11. num. 18. Et statim subditur, & leuabit signum in nationes, & congregauit profugos Israel, & dispersos Iuda colliget. eodem cap. 18. num. 19.

18 *Qui erant dispersi, &c.* A quatuor mũdi partibus gentes vocauit, iuxta illud Isai. Ab Oriente adducam semen tuum, & ab Occidente congregabo te, &c. c. 43. n 6. c. 49 n. 18.

19 *Congregaret in vnum, &c.* Sicut per Isai. ait. Et congregabit vos Deus Israel. cap. 52. nu. 16. Et iterum: Ecce accola veniet &c. cap. 54. n. 14. cap. 14 n 4. c. 56 n. 7. 8. Vbi dicit idem Isai. Adhuc congregabo ad eum congregatos eius, ideſt prædestinatos.

SABBATO POST DOminicam in Pasſione.

Euangelium. Ioan. 12.

1 COGITAVERVNT *Principes sacerdotum. vt Lazarum interficerent*. In hoc, inuidia & odium notatur Iudæorum contra Christum, atque eorum obduratio, & cæcitas, & ingratitudo. de quo vide cap. 1. à n. 9. vsque ad 12. & cap. 29. nu. 33. cap. 30. nu. 9. 10. cap. 59. Vide feria 6. præcedenti.

2 *Acceperunt ramos palmarum*. Vide Dominica in ramis palmarum.

3 *Et inuenit Iesus asellum*. Et paulo inferius: *ecce Rex tuus venit*. Vide Dominica in ramis à nu 7. vsque ad 14.

4 *Quando Lazarum vocauit de monumento*. Vide feria 6. post Dominicam Quadragesimæ, in illa verba. Lazare veni foras.

5 *Videtis quia nihil proficimus*. Vide feria 6. præcedenti. nu 8. 9. 10. 11. in illa verba: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?

6 *Erant autem quidam gentiles, &c.* Quando Iudæi de morte Christi tractabant, tũc gentiles eum videre desiderant: nam loco Iudæorum sunt electi. Gentium ergo fides Iudæorum incredulitatem confundit. cap. 52. nu. 18. cap. 55. nu. 9. 10. cap. 29. nu. 32. 33.

7 *Venit Philippus, &c.* Sancti debent pro peccatoribus intercedere, & eos ad Christum introducere, sicut Apostoli pro gentilibus istis, & pro Chananea. cap 27. nu. 7. Vide feria 5. post Dominicam primam Quadragesimæ. n. 13.

8 *Vt clarificetur filius hominis*. Mortem suam clarificationem dixit, quoniam pro claritate, & gloria reputabat mori pro hominibus. cap. 55. nu. 10. 16.

9 *Nisi granum frumenti, &c.* vsque *honorificabit eum Pater meus*. Vide in communi vni martyris, vbi totum hoc Euangelium explicatur.

10 *Et clarificaui & iterum, clarificabo*. Christus Dominus bis fuit clarificatus a Patre, in Transfiguratione videlicet, & in Passione. Propter vtramque clarificationem gentes ad Christum cucurrerunt, iuxta illud Isai. Gentes quæ te non cognouerunt ad te current, propter Dominum Deum tuum, & sanctum Israel, quia glorificauit te. cap 55. nu 9. 10.

11 *Nunc iudicium est mundi, &c.* Vsque ad versiculum: *vt filij lucis sitis*. Vide in exaltatione sanctæ Crucis. Vbi totum hoc Euangelium expenditur.

12 *Abijt, & abscondit se ab eis*. Vide fer. 3. post primam Dominicam Quadragesimæ. n. 13. & Dominica in Passione. nu. 16. 17.

DOMINICA IN RAMIS Palmarum.

Euangelium. Matth. 21.

1 CVM *appropinquasset Iesus, & venisset Bethfage*. Per incarnationem nobis appropin-

propinquauit, qui per peccatum ab eo longe recessimus. Fecit enim in incarnatione tres mixturas, de quibus agitur. cap.30.nu.44.

2 *Ite in castellum, quod contra vos est.* Illud castellum typum gerebat huius mundi, qui contra Christum pugnat, & contra discipulos eius, sicut per Psalmist. ait. Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate, &c. cap.1.nu 62 cap.8. nu.30. Vide Dominica vndecima post Pentecosten, in illa verba: videns ciuitatem, fleuit super illam.

Psal. 54.

3 *Inuenietis asinam alligatam.* De vinculis peccatorum. & peruersa consuetudine peccandi, vide feria 5. post primam Dominicam Quadragesimæ, super illud: qui facit peccatum, seruus est peccati; & fer. 6. Dominicæ quartæ Quadragesimæ, super illud: quatridua nus est enim.

4 *Soluite,& adducite mihi.* Asina alligata, est natura humana suis obligata peccatis, quibus constringitur anima, cum verba concionatorum irridet. Vnde Isai. Et nunc nolite illudere, ne forte constringantur vincula vestra. cap. 28 num. 31. vbi latissime explicatur cum Chrysostomo locus Eccli. 9. Agnosce, quod in medio laqueorum transis.*

5 *Soluite, &c.* Vide feria 6. Dominicæ quartæ Quadragesimæ,in illud,soluite,& finite abire. & in festo sanctorum Apostolorum Petri & Pauli,in illud. Quodcumque solueris super terram, &c.

6 *Vt adimpleretur quod dictum est.* cap. 19.num.37.

7 *Ecce Rex tuus.* Iam ergo Deum nostrum digito possumus ostendere; ne qu s deinceps fideli populo insultans dicat. Vbi est Deus tuus? Vnde Isai. Ecce Deus saluator meus,& iterum: Ecce Deus noster iste. cap.12.num.5.

8 *Ecce Rex tuus venit.* Christum esse Regem ostenditur. cap.9.nu.66.

9 *Ecce Rex.* Prophetæ Christi aduentum expectabant. Vnde Isai. Expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a domo Iacob, & præstolabor eum. cap 8.nu.28.

10 *Ecce Rex tuus, &c.* Quinq; debet conditiones habere Rex verus,& Princeps, quas in Christo Domino reperiri ostenditur. cap. 16. nu.6.& 7. & cap.23.à nu.17.vsque ad 24.

11 *Ecce Rex.* Ob peccata populi, tyrannos Principes,& pueros regnare facit Dominus,iuxta illud Isai:Dabo pueros Principes eorum.&c. c 3.n.7 8. Quæ autem mala sequantur,ex eorũ gubernatione ostenditur eodem cap. n 9 & seq.

12 *Sedens super asinam, &c.* In primo aduentu venit Christus humilis, & blandus peccatoribus.Vnde Isai. vt suauitatem,& benignitatem illius designaret,inquit,butyrum, & mel comedet. cap.7.nu.30.*

13 *Strauerunt vestimenta sua in via.* Vestimenta Christi sunt iusti, vnde in obsequium illius sunt conuertenda. tom.1.pag.7 nu.11.

14 *Turba aut,quæ præcedebat,& quæ sequebatur.* Christus a duobus populis portatur, Iudaico,& gentili,sicut olim botrus a duobus exploratoribus. cap.1.nu.30.*

15 *Clamabat Hosanna, &c.* Pueri etiã hoc clamabãt,vt impleretur illud Isai.iuxta Septuaginta:& expedita erit lingua Blesorũ. c.35.n.9.

FERIA QVINTA IN Cœna Domini.

Euangelium. Ioan.13.

Sciens Iesus, &c.

PRO introductione Euangelij, nota,feriã 5. hebdomadæ passionis Christi, correspondere feriæ 5. creationis mundi,propter symbolum quod habent opera,quæ in vtraque die patrauit Altissimus.cap.6. n.12.*

2 *Vt transeat ex hoc mundo ad Patrem.* Christus transiturus de hoc mundo ad Patrem, sacerdotium instituit secundum ordinem Melchisedech,offerẽs sub specie panis, & vini corpus suũ,& sanguinem in sacramento altaris,sub quo nobiscum permanet,vsque ad finem sæculi, Iuxta illud Ezech.48 Et nomẽ ciuitatis ex illa die, Dominus ibidem.cap.9.n.40 vnde sacerdotium nouæ legis,in multis præcedit sacerdotiũ Leuiticum, & sacerdotium Melchisedech, vt ostenditur cap.42.n.29.& 31.*

3 *In finem dilexit eos.* Ideo nõ misit Legatum,non Angelum qui redimeret homines, sed ipse redemit eos,sicut Isai ait:Nõ legatus, neq; Angelus: sed ipse Dominus saluabit eos, eo ꝙ diligeret eos,& parceret eis, ipse redemit eos. In dilectione sua,& in indulgentia sua. ipse redemit eos,& portauit eos cunctis diebus sæculi. cap.63 num.9.10.*

4 *In finem dilexit eos.* Quoniam modum inuenit,quo & transiret ad Patrem, & vsque ad cõsummationem sæculi nobiscũ maneret,quod & duo Seraphim innuere videntur. Dicitur enim de illis,quod stabant, & volabant. cap. 6. nu.12.cap.30 nu,32.33.*

5 *In finem dilexit eos.* Sap. 11, specialiter dicitur,quòd Deus amat animas. Hũc amorem ostendit transiturus ad Patrem, lauans pedes discipulorum,& nouum mandatum illis relinquens: ac demum sacramentum Eucharistiæ instituens. cap.9. nu.67.

6 *In finem dilexit eos*. Quia corpus suum illis reliquit, & sacerdotes ordinauit, vt consecrarent corpus eius, quibus illud competit. Iob. 40. Si habes brachium sicut Deus, & voce simili tonas, &c. cap.22.nu.18

7 *In finem dilexit eos* Quoniam tunc omnes cōsummauit virtutes, iuxta illud. Cōsummationem,& abbreuiationē faciet Dominus Deus exercituum in medio vniuersæ terræ. cap. 10. num. 19. & 20.

8 *In finem dilexit*. Dilectio, qua Deus nos diligit, causa est bonorum, quæ nobis tribuit. cap.43.nu.5.*

9 *Cum diabolus misisset in cor*. Post buccellam introiuit Sathanas in Iudam, quoniam indigne suscipientibus, in mortem conuertitur cibus vitæ. Vide in festo corporis Christi.

10 *Et ad Deum vadit*. Vide in festo Ascensionis Domini.

11 *Et extergere linteo*. Humilitas Christi Ecclesiam ornat, & cælos implet, iuxta illud Isaiæ. Et ea quæ sub ipso erant, replebant templum. cap.6. num.7.8. Vide cap. 52. num. 1. & 2.

12 *Cœpit lauare*. De humili conuersatione Christi. Vide cap.4. nu. 31. Sequamur ergo eius humilitatem, & erimus securi. Nam humilis non habet vnde cadat. cap.14. nu. 12.

13 *Et tergebat linteo, quo erat præcinctus*. Hanc Christi humilitatem designant illa verba Isaiæ Ecce seruus meus suscipiam eum,&c. cap.42.nu 1. 2.

14 *Nisi vt pedes lauet*. Scilicet a puluere peccatorum venialium, sine quibus humana vita non ducitur. Mortalia enim comparantur luto. Vnde Isai. Excutere de puluere,&c. cap. 52.num.2.

15 *Magister, & Domine*. Dominus est titulo creationis, & redemptionis. Vnde per Isai. ait. Redemite, & vocaui te nomine tuo meus es tu. cap.43.nu.1.

FERIA SEXTA IN PARASCEVE

De Passione Domini, secundum Matthæum, Marcum, Lucam, & Ioannem.

1 PASSIO *Domini nostri*. Tractaturus Isai. de Passione Christi, prius excellentiam diuinitatis eius commemorat, dicens. Et brachiū Domini, cui reuelatum est? cap 53.nu.1.& 13. Vide totum caput.

2 *Passio Domini* fimbria dicitur, quæ omnes sanat infirmitates nostras, sicut Marci 14. Tactu fimbriæ Dominicæ à fluxu sanguinis liberata est mulier. cap.6.nu.7 Huius passionis continua meditatio, Deo est acceptissima. Vnde Threnorum 3. ait. Recordare paupertatis meæ, &c. cap.17.nu.7.

3 *Passio Domini nostri Iesu Christi* vocatur commutatio, quia per illam nos de morte ad vitam commutauit, Et quoniam pro peccatis nostris ex iustitia commutatiua satisfecit. cap.1.nu.68.

4 *Vt quid perditio ista vnguenti*? Respondet Dominus huic obiectioni, vt adimpleat illud Isai. vaticinium. Arguet in æquitate pro mansuetis terræ. cap.11.nu.8.

5 *Noui testamenti*. In quo Deus renouauit omnia, iuxta Isaiæ vaticinium. Quæ prima fuerunt ecce venerunt, &c. cap 42.nu.14.

6 *Qui pro multis effundetur*. Quo ad sufficientiam, nam quantum ad efficaciam pro omnibus mortuus est Christus. cap.53. num.9.

7 *Iam non bibam de hoc genimine vitis*. Hoc genimen, iuxta Theodoret. sunt mysteria, quæ suis facie ad faciem reuelabit in patria. cap.25.nu.12.

8 *Reges gentium dominantur eorum*. Sancti autem viri, vt Greg ait. non præesse gaudent hominibus, sed prodesse, nec timeri desiderant, sed amari. De tyrannis enim scriptum est. & effiminati dominabuntur eis. cap.3.n 8.

9 *Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo*. Hoc votum non adimpleuit Petrus, quia in suo confidit libero arbitrio. Sed postea ex Dei gratia illud impleuit, iuxta illud Iob 22. Rogabis eum, & exaudiet te, & vota tua reddes. cap.19.nu.23.

10 *Auulsus est ab eis, quantum iactus est lapidis*. In quo significatur, Christum esse finem legis, quæ scripta erat in tabulis lapideis cap.40.nu.6.

11 *Tristis est anima mea*. Concordat hic locus cum illo Isaiæ. non erit tristis neque turbulentus. cap.42.nu.8.

12 *Factus in agonia prolixus orabat*. Huius agoniæ meminit Isaias, iuxta versionem Septuaginta, cum ait. Numquid parum vobis agonem exhibere hominibus, & quomodo Domino exhibetis agonem? cap 7.n.18.

13 *Et factus in angonia, &c*. Hæc Christi agonia ex nostris peccatis procedit, iuxta illud Isaiæ vaticinium. Numquid parum vobis agonem exhibere hominibus: Et quomodo Domino exhibetis agonem? cap.7 nu. 8.

14 *Factus est sudor*. Multa Christus pertulit, lassatus est,& sudauit, vt sanitatem reciperemus, vt purgaremur à peccatis & nihil nobis profuit. Ezech. 34. Multo labore sudatum

h 3 est,

est, &c. cap. 1. Isaiæ num. 24. & 25.*

15 *Et factus est sudor eius*. Sudabat Christus humorem nostrorũ peccatorum, & tamen malitiæ nostræ non sunt consumptæ. Ezech. 24. Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius. cap 49.n 6.c.1.n.23.24.

16 *Ceciderunt retrorsum*. Non super faciem suam, sicut discipuli in monte Tabor, sed retrorsum ceciderunt Iudæi, quoniam irreparabilis fuit eorum ruina, quoniam verbis Euangelij non crediderunt. Vnde Isaias. Et erit eis verbum hoc manda remanda, &c. vt vadant, & cadant retrorsum, &c. cap. 28. num. 14. Vide cap. 30. num. 35.36 in illa verba. Et aures tuæ audient verbum post tergum monentis.

17 *Sinite hos abire*. Sicut gallina, vt pullos seruet indemnes omnibus, seipsam exponit periculis, sic & Christus, vt suos seruaret incolumes, seipsum obiecit populo iracundo. cap. 3. nu. 11. in fine.

18 *Percutiam pastorem, & dispergentur oues*. In Christi persona pendentis in Cruce clamat Propheta: De ventre matris meæ, Deus meus es tu, ne discesseris à me. Quoniam tribulatio proxima est. Iam erat in tribulatione passionis, & ait: Quoniam tribulatio proxima est. Loquebatur ergo, vt Aug. ait, de ingratitudine populi, & discipulorum dispersione mox futura. cap. 1. nu. 15.

Psal. 21.

19 *Sequebatur eum à longe*. Sequi debent fideles Christum, non eum præcedere. Sequuntur autem eum sicut Petrus, a longe, vt notauit August. quia illi pro suis, Christus pro alienis patiebatur delictis. cap. 30. nu. 35.

20 *Et acceperunt triginta argenteos, & dederunt eos in agrum figuli*. Hæc verba explicantur. cap 6. nu. 36.41.42.

21 *Iesus stetit ante Præsidem*. Iuxta illud Isaiæ vaticinium. Stat ad iudicandum Dominus, idest vt iudicetur. cap 3 nu. 24.

22 *Non respondit ei verbum*. Blasphemantibus non respondendum, ne in maiores prorumpant blasphemias. cap. 36. nu 10.11. Item vt adimpleret illud Isaiæ. Quia ego tacens, & quasi non videns. cap 57. nu. 12. & illud: & non aperuit os suum. cap 53. nu. 10.11.

23 *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris*. cap 8. nu. 18.

24 *Ego palam loquutus sum mundo, & in abscondito loquutus sum nihil*. Idem denunciat per Isai. Non in abscondito loquutus sum in loco terræ tenebroso, cap 45. nu. 16. c. 48. n. 10.

25 *Gens tua, & Pontifices tui tradiderunt te mihi*. Pater tradidit filium suum morti. Et Christus ipse se tradidit. Tradidit eum Pilatus, tradiderunt Iudæi; aliter tamen, & aliter. cap. 53. num. 14. 20.

26 *Vt testimonium perhibeam veritati*. Isai. ait. Ecce testem populis dedi eum. cap. 55. nu. 8. cap. 43. nu 9.

27 *Vt testimonium perhibeam veritati*. Christus testis est, idest Martyr, qui veritatem sanguine suo confirmauit, de quo Isai. Vos testes mei, dicit Dominus, & seruus meus quem elegi. cap. 43. nu 9.10.11.*

28 *Regnum meum non est de hoc mundo*. Ideo per Isai. c. 9. appellatur Pater, non huius, sed futuri sæculi, Isaiæ 9. nu. 74.

Scidit vestimenta sua. Scissio vestium, magnum dolorem significat. cap. 36. nu. 12.

29 *Sedit pro Tribunali*. Cum tamen nulla forma Iudicij, in damnatione Christi fuerit seruata, sicut Isai. ait. De angustia, & de Iudicio sublatus est. cap. 53. nu 12.

30 *Facti sunt amici ab illa die*. Peruersi namque quantumuis sint inter se diuisi, vt Christum persequantur, & electos eius, conciliant inter se, vt Bernardus ait, inimicissimas amicitias, &c. cap. 15. nu. 2.

31 *Facti sunt amici ab illa die*. Inter se dissidebant Herodes, & Pilatus, sed vt Christum occiderent, inimicissimam amicitiam conciliauerunt. cap. 9. nu. 90.

32 *Flagellauit eum*. Ideo Christus per Psalmistam loquens. Corpus, inquit, aptasti mihi, idest aptum dedisti flagellis, &c. cap. 1. nu. 38. in fine.

33 *Flagellauit*. Et Christus Dominus libenter se obtulit flagellis, sicut per Isai. ait. Corpus meum dedi percutientibus, &c. cap. 50. num. 9.

34 *Flagellauit*. Isai. ait. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras. cuius passionem & vulnera Iob lepra percussus designauit, & Moysi manus leprosa, &c. cap. 53. num. 7. 8.*

35 *Ecce Homo* Isai. ait. Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominum. Vbi ignominiam passionis Christi tantam esse denunciat, quanta fuit magnitudo excellentiæ eius. cap 52. nu. 17.*

36 *Ecce Homo*. Talis apparuit, qualem illum depinxit Isaias. A planta pedis, vsque ad verticem non est in eo sanitas. cap. 1. num. 27. Et iterum. Non est species ei, neque decor, & vidimus eum, & non erat aspectus. cap. 53. num. 3. 4. 5.

37 *Ecce Homo*. In eo quod patitur, ostenditur homo; at in charitate, & patientia qua patitur cõstat, quod sit plusquã homo, est enim Deus homo. cap. 9. n. 35.* & 72. cap. 50. nu 9.

38 *Plectentes coronam de spinis*. Gloria huius mundi flori decidenti co fertur, & coronæ superbiæ, pro qua coronam spineam Christus pertulit. cap 28, nu 1.

39 *Sanguis eius super nos*. Filij puniuntur pœna temporali, propter iniquitatem patrum. Sic punitus est Nabuchodonosor, de quo Isai. 14. præparate filios eius in occisioni, in ini quitate patrum eorum. c. 14 n. 14 & c. 49. n. 24.

40 *Baiulans sibi crucem*. In qua omnia nostra portauit delicta, iuxta illud Isai. Vere languores nostros ipse tulit. Quem subinde hircus præfigurauit emissarius, iniquitates portans filiorũ Israel. c. 53. n. 6. *8. & 9. & 12.

41 *Baiulans sibi Crucem*. Christus seruiuit pro Ecclesia plusquam Iacob pro Rachel. Portans crucem, clamat ad nos Illud Isai. Seruire me fecisti in peccatis tuis, &c. c. 43. n. 18.

42 *Lamentabantur eum*. Consideratio terræ sanctæ, atque eorum quæ ibi pro nobis pertulit Christus Dominus, magnum timorem, & dolorem parit, secundum illud Isai. Et erit terra Iuda Aegypto in pauorem. cap. 19 n. 18.

43 *Ibi crucifixerunt eum*. Christus crucifixus est altare, de quo Isai. ait. In die illa erit altare Domini in terra Aegypti, & titulus Domini iuxta terminum eius erit in signum. cap 19. nu. 1. Vide quamplurima Crucis epitheta. cap 17. nu 6.

44 *Ibi crucifixerunt eum*. Christus extensus est in cruce, vt rugas tolleret Ecclesiæ, iuxta illud Apostoli. Non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi. cap. 1. num. 44.

45 *Ibi crucifixerunt eum*. Crucis sacrificium cruentum, non in templo, sed extra ciuitatem; non sub tecto, sed in excelso ligno immolatur propter rationes, quæ ex Chrisost. assignantur. cap. 17, nu. 11.

46 *Medium autem Iesum*. cap. 53. nu 21. Vbi adhibentur plures rationes, propter quas inter duos latrones fuerit crucifixus.

47 *Et cum iniquis reputatus est*. cap. 53. num. 21.

48 *Tenebræ factæ sunt super vniuersam terram*. Sicut per Isai. ait, Induam cælos tenebris, &c. cap 50. nu. 5

49 *Illudebant eum*. Hos arguit Isai. dicens. Super quem lusistis, super quem dilatastis os, & eiecistis linguam? cap. 57. nu. 7.

50 *Vah qui destruis templum Dei*. Blasphemantes Christum, acriter reprehẽdit Isai. dicens. Super quem lusistis, super quem dilatastis os, & eiecistis linguam, &c. cap. 57. nu 7.* Et iterum ait. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israel. cap. 1. nu. 20.

51 *Memento mei Domine*. cap. 53. n. 21. vbi multa notantur circa fidem, & confessionem latronis.

52 *Pater dimitte illis*. Isaias ait. Et pro transgressoribus rogauit. cap. 53. nu. 23.* *Lucæ 23.*

53 *In manus tuas commendo spiritum meum*. Christus simul fuit sacerdos, & hostia, vt ex Chrysost. ostenditur cap 19. nu. 21. Hinc Isai. ait: quod Christus tradidit in mortem animam suam. cap. 53 nu. 20.

54 *Consummatum est*. Idest, finitæ sunt omnes legales obseruantiæ, quod illis verbis notauit Isai. Et commota sunt super liminaria cardinum, a voce clamantis. cap. 6. nu. 15.

55 *Consummatum est*. In passione Christi adimpleta sunt diuersa Prophetarum oracula, quæ referuntur. cap. 9 nu. 41.

56 *Cum accepisset acetum, dixit, consummatum est*. Nam in morte Christi, finis est impositus legalibus ceremonijs. cap. 1. nu. 35.

57 *Emisit spiritum. & ecce velum templi scissum est*. Tunc adimpletũ est iuxta explicationem Hieron. illud Isai. 10. Ecce dominator Dominus confringet laguneulam in terrore, idest lagenam corporis Christi, non absque omnium creaturarum tremore. cap. 10. num. 27. 28.

58 *Emisit spiritum*. Christo morienti congruit illud Isai. Iustus perit, & non est qui recogitet in corde suo. cap. 57. nu. 1. 2.

59 *Emissa voce magna, expirauit*. Vt ostenderet, nullo læsiuo exteriori cogente, sed propria voluntate spiritum emisisse, sicut Isai. ait. Oblatus est quia ipse voluit. cap. 53. num. 10. Quomodo autem hoc cohæreat cum illo Isai. non clamabit, neque audietur vox eius foris explicatur. cap. 42. nu. 3. 4.

60 *Et velum templi scisum est*. In signum, quòd per mortem Christi, legi antiquæ imponebatur terminus. cap. 1. nu. 35.

61 *Erat autem titulus*. Titulo crucis Christi renouantur peccatores. Vnde titulus Psal. 59. in quo de instauratione spirituali agitur, talis est, in finem, pro ijs qui immutabuntur, in tituli inscriptionem ipsi Dauid in doctrinam. cap. 40. num. 40. * De hoc titulo ait Isai. In die illa erit altare Domini in medio terræ Aegypti, & titulus Domini iuxta terminum eius erit in signum. cap. 19. nu. 21.

62 *Non fregerunt eius crura*. In significationem mysterij, vt videlicet designaret, quod intus latens medulla diuinitatis, a nullo poterat in hac vita gustari. cap 25. nu 10.

63 *Lancea latus eius aperuit*. Ex hoc latere surrexit Ecclesia, iuxta illud Isai. & filiæ tuæ de latere surgent. cap 60. nu. 5.

64 *Lancea latus eius aperuit*. Quatuor in locis vulneratus est Christus, adhuc viuens in cruce, sed quintum vulnus pertulit, cum iam exspirasset, vt quintum fontem qui post mortem relinquitur iustis, commendaret. de quo Psalmo 41. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum. cap.12.nu.9 post medium.

65 *Exiuit sanguis, & aqua*. Quia passio Christi nos abluit, ait enim per Psalmist. Sicut aqua effusus sum Aqua enim cum effunditur, aut rigat, aut abluit. Vnde Isai. Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion &c c.1.n.44. cap.4.num 10. — *Psal. 21.*

66 *Et continuo exiuit sanguis, & aqua*. Iuxta illud Psal. Excidit petram, & fluxerunt aquæ. Petra enim est Christus. cap.48. n.14.

67 *Videbunt in quem transfixerunt*. Christi ignominiam omnes viderunt, sed gloriam eius pauci videbūt. Multi enim sunt vocati pauci vero electi. de quo vide Dominica in Septuagesima nu 13.14.15.16. Vide etiam cap.6.n.9. in illa verba Tren. 3. bonus est Dominus sperantibus in eum, &c.

68 *Videbunt in quem transfixerunt*. Loquens de passione ait Isai. in plurali. Vidimus eum, & non erat ei species. Loquens autem de gloria illius, ait in singulari. Vidi Dominum sedentem, nam ignominiam passionis indifferenter viderunt iusti, & peccatores, gloriam vero illius solum iusti obtinebunt. c.6.n.4.

69 *Posuerunt eum in monumento*. Ibi requieuit Christus ab vniuerso opere quod patrarat. Sepulchrum Christi corpus excipiens, tacitè clamat illud Isai. Veniat pax, requiescat in cubili suo. cap.57.nn.5.

70 *Posuerunt eum in monumento, &c.* Commendat Scriptura opus istud, vt doceat sepelienda esse cum pietate corpora defunctorum, sed non in sepulchris pretiosis, nam apud Isai. reprehenditur Sobnam, quod exciderit sibi sepulchrum. cap.22.nu 3.5.

IN DIE SANCTO Paschæ.

Euangelium Marci 16.

Maria Magdalena, &c.

1 PASCHA, dicitur transitus, quo admonemur, ne, post quadragesimalem obseruantiam, ad vomitum reuertamur, sicut illi de quibus Psalmista: in circuitu impij ambulant. cap.62.nu.12.* — *Psal. 11.*

2 *Surrexit Christus*. Surrexit ad modum ligni præcisi virtute radicis, hoc est diuinitatis, surrexit, sicut scriptum est: Lignum habet spem, si præcisum fuerit, rursum virescit cap.4.nu.5. Vide quæ de resurrectione illius dicuntur. cap. 9.num. 42. — *Iob. 14.*

3 *Surrexit*. Cum Christo resurgent iusti, numquam amplius morituri. Vnde Isaias. Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent. cap.62.nu.28.29.

4 *Surrexit*. Primo diluculo, cuius typum gessit vermis, quem præparauit Dominus in ascensu diluculi, & exaruit hedera Ionæ 1. Ita lex antiqua, vmbram habens futurorum bonorum, Christo resurgente, exaruit. cap.1. n.30. — *Iona*

5 *Surrexit*. Ad vocem illam Patris, psalmo 107. Exurge gloria mea, exurge psalterium, & cithara. cap.9. nu. 41. 42. Vnde Isai. Quomodo si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam, &c. cap 31.nu.4.

6 *Coopertum stola candida*. Quid significet stola candida, & quare Angeli appareant sub varijs figuris, explicatur. cap 6.nu.9.

7 *Surrexit*. Vt adimpleretur illud Psal. 2. Dominus dixit ad me, filius meus es tu: ego hodie genui te, quod de resurrectione explicat Hilarius, immo & Apostolus Paulus Actorum 13. cap.9.nu.48.

8 Custodientes sepulchrum. Mentiti sunt, dicentes, quia venerunt discipuli, & tulerunt corpus eius, quos Isaias appellat videntes vana cap.56.num.12.

FERIA II. PASCHAE.

Euangelium. Lucæ. 24.

Duo ex discipulis ibant, &c.

1 ET *ipse Iesus appropinquans*. O benignitas Dei, cum ipse tristis esset, & morti proximus, relicto eo omnes fugerunt, ait enim per Isai. Torcular calcaui solus, & tamen eos non dereliquit ambulantes, cum essent tristes, sed appropinquans ibat cum illis. cap. 63. nu. 5. 9.*

2 *Et nunc tertia dies est, &c.* Tertia dies, & tertius annus, significat resurrectionem futuram. cap. 37. nu.16.

3 *Sed & mulieres quædam ex nostris, &c.* Quia Pharisæi cæci extiterunt, mulieres factæ sunt veritatis magistræ, sicut Isaias ait. Mulieres venientes à spectaculo venite, &c. cap. 27. num. 14.*

4 *O stulti, & tardi corde*. Fidem Resurrectionis Christi, prius Ecclesia quam Sinagogate-

gate-

ga recepit, quod in Petro, & Ioanne venientibus ad monumentum ostenditur. Vnde Isai. ait, Filij autem Amon primi obedient. cap. 11. num. 22.

5 *O stulti, & tardi corde*. Idem ait per Isaiam. Audite me duro corde, qui longe estis à iustitia, &c. cap.46. nu.8.

6 *Interpretabatur illis in omnibus scripturas*. De consonantia veteris, & noui testamenti tom.1.in præfatione nu.1.

7 *Interpretabatur scripturas* Tædium laborum huius vitæ subleuat studium sacræ Scripturæ, in prologo ad Lectorem circa finem tom 1. Scriptura sacra difficilis est intellectu, atque inuoluta: in præfatione nu.2 & 3 pag 2. Ideo interpretatione Sanctorum, immo & ipsius Christi expositione indiget. Ibidem nu. 4 pag.3. octo documenta notantur ad Scripturæ intelligentiam, ibidem pag. 4. 5. 6. & 7. Omnia quæ in Prophetis habentur, ad octo capita redducuntur. ibidem pag. 8. & sequentibus.

8 *Scripturas, quæ de ipso erant*. Vetus, & nouum testamentum se inuicem, & Christū respiciunt, sicut duo cherubim. Exod. 25. in præfatione nu.1.pag.1.tom.1.

9 *Interpratabatur Scripturas*. Quas Iudæis clausit, iuxta illud Isaię 29. Claudet oculos vestros Prophetas, & Principes vestros.cap. 8. num. 5. Vnde & Isaias ait: Et erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati, &c. Quē tamen librum Apostolis aperuit, dum illis sacras Sripturas reseraiut, cap 29.nu.21 22.

10 *Scripturas*. In aduentu Christi manifestata sunt, quæ in lege veteri, velut in vmbra latebant mysteria. Vnde Ezechiel 2. dicitur. Et manus missa ad me, expandit illud, scilicet volumen coram me. cap.8 nu.5.

11 *Nonne cor nostrum ardens erat* Christi eloquium ignitum est, & auditores humiles ardere facit, cap.6.num.24.

12 *In fractione panis*. Christus est qui panem scripturarum suis frangit, occulta aperiens mysteria tom.1.pag 3 nu.4.

FERIA III. PASCHAE.

Euangelium. Lucæ 24.

1 STETIT *Iesus in medio*. Vide Dominica 3. Aduentus. nu.16.

2 *Pax vobis*. Vide Dominica in Albis. num.2.3.4.5.

3 *Quid turbati estis, &c.* Cogitationes quæ à terra in cor hominis ascendunt, turbant illum: quæ vero descendunt a Patre luminum, consolationem, & pacem illi afferunt.

4 *Palpate, & videte, &c.* Vide Dominica in Albis, in illa verba: infer digitum tuum, &c.

5 *Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent Scripturas*. Vide feria secunda post Pascha. nu 6 7.8 9.

FERIA IIII. PASCHAE.

Euangelium. Ioan.21.

Manifestauit se iterum Iesus, &c.

1 ET *illa nocte nihil prendiderunt*. Per totam noctem laborantes nihil capiunt homines, quia terrena quærunt, non cælestia, quibus Dominus ait, Mittite in dexteram nauigij rete, & inuenietis, & Apost. Colos. 4. Quæ sursum sunt, quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens. c.19.n.9. & 10. Vide Dominica 4. post Pentecosten. nu 3.

2 *Plenum magnis piscibus*. Ecclesia militans comparatur sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti, vt ostenditur in communi Virginum. Sed Ecclesia triumphans, quam designat rete post resurrectionem pisces continens, magnis piscibus est plena. Ita Aug. *Aug.li 83. q.q. 81. to. 4.*

3 *Non est scissum rete*. Ante resurrectionem Lucæ 5. miserunt Apostoli retia in mare, & cum traherent pisces, rumpebatur rete eorum. Sed post resurrectionem, non est scissum rete, in signum, quod in Ecclesia militante, multi rumpunt rete, post quam ingressi sunt Ecclesiam. Psalm 2. Dirumpamus vincula eorum: sed in Ecclesia triumphante nullus est qui rete conetur disrumpere. Ita Augustinus. *Aug. vbi supra.*

4 *Iesus accepit panem, &c.* Vide Dominica quarta Quadragesimæ, num 8.9.10.

5 *Hoc Iam tertio*. Multoties post resurrectionem suā Christus apparuit discipulis, vt suos testes confirmaret. De quo vide Dominica in albis num. 16.

DOMINICA IN ALBIS.

Euangelium. Ioan. 20.

1 VENIT *Iesus, & stetit in medio, &c.* Vide Dominica infra octauas Epiphaniæ super illud. In medio Doctorum.

2 *Pax vobis*. In Aduentu Domini, pacem maximam futuram esse denunciauit Isai. cum dixit. Conflabunt gladios suos in vomeres. cap.2.nu 13.14. Vnde Euangelium pacifice annunciandum est, nec ad illud suscipiendum sunt vi armorum cogendi Pagani. ibidem num.15. Hinc & Christus dicitur Princeps pacis. cap. 9. nu. 75. quem subinde arcus positus in nubibus in signum pacis, designabat. cap.2. num. 14. Hæc autem pax erit in patria perfecta, iuxta illud Isaiæ. Vetus error abijt, seruabis pacem, pacem, quia in te sperauimus. cap. 26. num 6.

3 *Pax vobis*. Pacem attulit, & annunciauit nobis Christus, iuxta illud Isaiæ. Creauit fructum labiorum pacem. pacem ei, qui longe est, & qui prope. cap 57.nu.1 .*

4 *Pax vobis*. Christus est caput nostrum, à quo vnguentum pacis descendit in barbam,& in oram vestimenti, hoc est in Apostolos & reliquos fideles, iuxta illud Psal.132. Ecce quam bonum, & quam iucundum, &c. cap.1. nu.26.

Psal. 132.

5 *Pax vobis*. Pacem veram nobis per passionem suam Christus attulit, iuxta illud Isai. Et erit opus iustitiæ pax. cap.32.nu.16.

6 *Ostendit discipulis manus, & latus*. Vt sciamus,habere Ecclesiam scriptam in manibus suis, sicut per Isaiam ait. In manibus meis descripsi te cap 49.nu.15.

7 *Insufflauit, & dixit eis, accipite Spiritum sanctum*. Ostendit in hoc se eandem cum Patre habere virtutem spiratiuam, atque ab vtroque Spiritum sanctum procedere. cap. 9. num. 73.

8 *Insufflauit*. Flatu dedit discipulis Spiritum sanctum, vt adimpleret illud Isai. Quia spiritus à facie mea egredietur,& flatus ego faciam. cap.57.nu.16.

9 *Insufflauit*. Loquens de Christo Domino Isaias ait. Quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus eius est, quia videlicet in sufflando dedit Apostolis Spiritum sanctum. cap. 2. nu. 26.

10 *Insufflauit*. Apostolis dedit prius Spiritum sanctum, vt essent recti Iudices. Vnde Isaias. Erit Dominus spiritus Iudicij, sedenti super Iudicium. cap.28 nu.6.

11 *Insufflauit*. Per flatum designatur Spiritus sanctus, iuxta illud Isaiæ. Qui dat flatum populo, qui est super terram, & spiritum calcantibus eam, idest contemnentibus terrena. cap.42.nu.10.

12 *Thomas non erat cum eis*. Ideo non meruit audire Christi salutationem, Pax vobis. Vnde postquam Isaias ait, creaui fructum labiorum pacem, &c. subdit. Non est pax impijs,dicit Dominus. cap 57. num.20.*

13 *Vidimus Dominum*. Læti Apostoli id clamabant. quibus competit illud Isai. Vox speculatorum tuorum, leuauerunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, scilicet Christum gloriosum. cap.52.nu.9.

14 *Nisi videro, non credam*. Cum tamen Isaias dicat, si non credideritis, non intelligetis. Electi credunt in via quæ videre sperant in patria, per auditum enim est transitus ad visum. Increduli autem prius videre voluit,quam audire, & credere. cap 7.nu 12.13.

15 *Non credam*. Cum tamen dicat Psal. Testimonia tua credibilia facta sunt nimis,cap. 45. nu.17.

16 *Deinde dicit Thomæ*. Christus in Resurrectione instaurauit testes suos. quibus per Isai. ait. Vos testes mei dicit Dominus. Et Iob. Instauras testes tuos contra me, &c. cap. 43. nu.8 9. 10 cap 61.nu.4.*

17 *Infer digitum tuum huc*. Sanctus Thomas Apostolus in foraminibus petræ, idest, in cicatricibus Domini fidelis effectus est, de quibus Cant. 2. Columba mea in foraminibus petre. cap 42.nu.15.cap.51.nu 1.*

18 *Mitte manum tuam in latus meum*. Apostolos Christus Dominus in Resurrectione suscendit, tamquam lignum fumigans, de quo Isai. Et lignum fumigans non extinguet. cap. 42. num.5.

19 *Dominus meus*. Confitetur Deum in foraminibus petræ, sicut illi de quibus Isai. Laudate habitatores Petræ. cap.42 nu 15.*

DOMINICA SECVNDA post Pascha.

Euangelium. Ioan. 10.

1 EGO *sum Pastor bonus, &c*. De quo Ezechielis 34. Sicut visitat Pastor gregem suum, &c. cap 9. nu. 33. Et Isai. 44. Qui dico Cyro Pastor meus es, &c. cap.44 nu.17.

2 *Bonus Pastor, animã suam dat pro ouibus suis*. Prælati sunt velut pelles Tabernaculi, qui defendunt hyacinthum, & Byssum, pluuias, & ventos tolerando: sunt velut gallina, quæ pro defendendis pullis vitam exponit. Sic Christus eam dedit pro ouibus suis.cap 3.n.11. Nomen Pastoris affectũ paternum denotat erga oues. Debet enim Prælatus esse vt Pater, sicut de Eliachim dicitur Isai.22. Et erit quasi pater habitantibus Hierusalem, & domui Iuda. cap.22. nu.20. & 21. Imitetur Iacob se infirmitatibus ouium accommodando.ibi n.23.

Sunt

Sunt Prælati tigna demortm, & gigantes, qui gemunt sub aquis. cap 41 nu. 18.

3 *Ego sum Pastor bonus*. De quo Isai. ait. Sicut pastor gregem suum pascet. cap 40.n.23. Vbi explicantur dvæ conditiones veri pastoris. Pastores Ecclesiæ humiles esse oportet, nam humiles in pastores elegit Christus. cap. 11. num. 12.

4 *Ego sum Pastor bonus*. Nam oues portat in humeris suis, iuxta illud Isai. Ego feci, & ego feram, ego portabo, & saluabo. cap. 46. num. 2. & 3.

5 *Bonus Pastor animam suam dat pro ouibus suis*. Christus Pastor optimus, qui non solum animam pro ouibus, sed & carnem dedit ouibus, illam in pretium, istam in cibum. cap. 1. num. 10.

6 *Bonus Pastor*. De conditionibus boni Pastoris agitur. cap.21. à nu.7. vsque ad 11. & cap.22 à nu.17 vsque ad 24.

7 *Mercenarius autem, &c.* Mercenariorum negligentia, oues pereunt, ipsi enim bestias vocant, vt dilanient oues, dicunt enim illud Isai. Omnes bestiæ agri, venite ad deuorandum, &c. cap.56. nu 10. Vide num.11. 12, & 13. de astutia, & auaritia mercenariorum.

8 *Et alias oues habeo*. Christus tamquam vniuersalis Pastor gentes vocauit, & suæ adiunxit Ecclesiæ, vt adimpleretur illud Isai. vaticinium, adiungetur aduena ad eos. cap. 14. nu.4. Vide cap.56. nu 8.

9 *Et vocem meam audient*. Hic tangitur certitudo prædestinationis, de qua vide cap. 40. nu.36. & fer. 4. Dominicæ in Passione.

DOMINICA TERTIA post Pascha.

Euangelium. Ioan. 16.

1 MODICVM, *& iam non videbitis me.* Tribulationes præsentis vitæ modico durant tempore, quibus tamen æternum gloriæ pondus correspondet. Vnde Isai. Ad punctū in modico dereliqui te, & in misericordia magna congregabo te, &c. cap 54.nu 8.

3 *Plorabitis, &c.* Permittit Dominus, quod plurima sui patiantur aduersa, sed non in perpetuum affligentur. Isai 10. noli timere populus meus habitator Sion ab Assur, &c. adhuc enim paululum modicūque & consummabitur indignatio mea, &c. 2. Cor. 4. Id enim quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, &c. cap.10 nu 22.23. Vbi explicatur quare gloria dicatur pondus.

2 *Plorabitis, & flebitis vos.* Plorant iusti, & plurimas patiuntur persecutiones, sed in illis magnum habent refugium, sicut Isaias ait. Super omnem enim gloriam protectio, & tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æstu, &c. cap 4 nu.13.14.

3 *Plorabitis, & flebitis.* Sed quid est quod dicit Isai. plorans, nequaquam plorabis, &c. cap.30. nu 23. vbi explicatur qualiter vtrumque cohæreat.

4 *Plorabitis, & flebitis vos.* Electos in pressuris constitutos consolatur Dominus. Clamant iusti in aduersis constituti, quare oblitus es mei, quare contristatus incedo, &c. Sed Deus ad patientiam eos hortatur. cap.40. a nu. 37. vsque ad 42. Et magnam illis consolationem, & lætitiam promittit per Isaiam. cap.51. nu.12.13. *Psal. 41.*

5 *Mundus autem gaudebit*. Fugiendus est mundus, iuxta illud Ierem. Recedite de medio Babylonis, &c. cap 13. nu 13.

6 *Tristitia vestra vertetur in gaudium.* Quia tribulationes iustorum breui durant tēpore, cap.10. nu.23. cap.17. nu 11. Vnde tribulationes dicuntur viæ iustorū, iuxta illud Isai. 26. Et in semita iudiciorum tuorum, Domine, sustinuimus te, quia videlicet ad sempiterna gaudia eos perducunt. cap. 26. nu. 13. Vnde summæ clementiæ Dei signum est, quod tribulationibus electos probet, cap.16. num. 17. 18. Vide quæ de gaudio electorum dicuntur. cap. 35. num. 1. 2. 3.

7 *Tristitia vestra vertetur in gaudium.* Sicut è conuerso gaudium reproborū pro sempiternis cruciatibus commutabitur, iuxta illud Isai. Et replebuntur domus eorum draconibus. cap. 13. nu. 15. 16.

8 *Mulier cum parit tristitiam habet.* Hac similitudine vtitur Isaias, cum ait, Sicut quæ concipit, cum appropinquauerit ad partum, dolens clamat in doloribus suis, &c. cap 26. num. 25.

9 *Quia natus est homo in mundo.* Quid enim prodest masculum concipere, nisi nascatur incolumis? Ita ergo nihil proderit, Christum spiritualiter concipere, nisi ad partum perueniat. Concipitur Christus per bonum propositum, paritur cum Dei mandata opere adimplentur. cap 26. nu. 26.

10 *Quia natus est homo.* Non dixit quia nata est mulier, sed homo. Mulier enim imperfectorum, vir typum perfectorum gerit. Ecclesia autem viros perfectos genuit Christo. Vnde Isai. Antequam veniret partus eius, peperit masculum. cap. 66. nu. 8.

11 *Et vos igitur nunc quidem tristitiam habe-*

habebitis, &c. In hoc sæculo multa patiuntur incommoda electi, sed postea lætitia perfruentur æterna. Vide Dominica prima Aduentus à nu 16. vsque ad 26.

12 *Et gaudium vestrum nemo tollet.* Omnia alia bona temporalia nobis nolentibus, aduersarij auferunt, gaudium autem. & pacem conscientiæ nullus potest inuitus amittere. cap 35. num. 1.

DOMINICA QVARTA POST Pascha.

Euangelium. Ioan. 16.

Vado ad eum, qui misit me, &c.

1 SI *autem abiero mittam eum ad vos.* Nam Christi Ascensio causa fuit aduentus Spiritus sancti, iuxta illud Isa. In die illa erit germen Domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ sublimis, & exultatio ijs, qui saluati fuerint de Israel. cap. 4. nu. 7. Vide de aduentu Spiritus sancti, in festo ipsius, quomodo autem mitti conueniat spiritui sancti, vide feria 3. post quartam Dominicam Quadragesimæ. n. 8.

2 *Tristitia impleuit cor vestrum.* Et recte quidem: nam quod gaudium relinquitur absente Christo. Vnde Exod. 33. cum dixisset Dominus ad Moysen: Non ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis est, aduertit Scriptura, & ait. Audiensque populus sermonem hunc pessimum, luxit, & nullus ex more indutus est culto suo. Pessimum sermonem vocat illum, in quo de absentia Dei agitur. Vnde è contrario Isai. ait. Exulta, & lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israel c 12. n 13.

3 *Tristitia impleuit cor vestrum.* Christus consolatur tristes, & pauperes, non diuites, & superbos. Isai. 40. Consolamini consolamini popule meus, cap. 40. num. 1. & 2.

4 *Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos.* Non vult Deus duplicem nos habere consolatorem. Qui ergo caret delectationibus sensibilibus, is consolationibus spiritualibus abundat. Vnde Isai. Quem docebit scientiam, aut quem intelligere faciet auditum? ablactatos a lacte, auulsos ab vberibus. cap 28. nu. 9. Vnde virga Aaron, virgas Magorum deuorauit, quia delectatio spiritualis, delectationes carnales absorbet. cap 29. nu. 28.

5 *Mittam eum.* Mitti est personæ procedentis: Spiritus sanctus mittitur a Patre, & Filio, quia ab vtroque procedit. cap. 48 n 10.

6 *Arguet mundum de peccato.* Scilicet infidelitatis, vt explicatur. cap. 40. num. 5.

7 *Docebit vos omnem veritatem.* Vide cap 41 nu 24.

8 *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet.* Significatur his verbis Spiritum sanctum à Filio procedere. cap. 48. nu. 10.

DOMINICA QVINTA POST Pascha.

Euangelium. Ioan. 16.

1 SI *quid petieritis Patrem in nomine meo.* In nomine Christi petit ille, cuius oratio ex puro cordis procedit, alias enim oratio Deo non erit acceptabilis, iuxta illud Isai. Et cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis. cap. 1. num. 42. 43. Vide cap 30. num. 25.

2 *Si quid petieritis in nomine meo.* Orationes nostræ, per Christum gratæ efficiuntur, in cuius signum Genes. 28. Iacob lapidē erexit in titulum, vt significaret, quod per Christum, peccatores misericordiam consequuntur. Vnde ad Ephes 2. per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad Patrem. cap 11. num 16. Vnde Ezechias orans, ad parietem faciem conuertit, idest ad Christum cap. 38. num. 3.

3 *Petite, & accipietis.* Tanta est enim orationis efficacia, vt quidquid a Deo petierit obtineat. Quid enim non impetrabit, quæ filium Dei ad terram fecit descendere, Propheta attestante. Clamabunt ad Dominum a facie tribulantis, & mittet eis saluatorem, & propugnatorem qui liberet eos? cap. 19. nu. 22. Oratio est gratissimū Deo sacrificium, de quo Isai. In tempore illo deferetur munus Domino, &c. cap 17 nu. 11. vide cap. 58. num. 9.

4 *Petite, & accipietis.* Hoc etiā per Isai. promisit dicens. Ad vocem clamoris tui statim vt audierit, respondebit tibi. cap. 30. nu. 24 & sequentibus. Vide feria 2. Rogationum.

5 *Quærite & inuenietis* Quomodo Christus sit quærendus. Vide Dominica infra octauas Epiphaniæ. nu. 4. 5. 6.

6 *Hæc in prouerbijs locutus sum.* Scriptura sacra metaphoris vtitur, & prouerbijs. propter rationes, quæ adducuntur. tom. 1. pag. 1. nu. 2. & 3 & cap 30. nu 29.

7 *Venit hora cum iam non in prouerbijs* In nouo testamento manifestata sunt, quæ latebant in veteri. cap 6. nu. 15. 16. Nunquam enim clarius sacra intelligitur Scriptura, quam cum impletur. cap. 34. nu. 12. cap. 3. num. 1. cap. 8. num. 5.

8 *Ipse*

8 *Ipse enim Pater amat vos.* Nec solum amare, sed & zelum habere probatur, id est excessum amoris, qui dixit, zelus Domini exercituus faciet hoc. cap. 9. nu. 79

9 *Exiui à Patre & veni in mundum.* Vide in Euangelio primo Natalis Domini à n. 10. vsq; ad 20. Et in Annūciatione Beatæ Mariæ.

10 *Iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.* Vide Dominica 3. & 4. post Pascha, & in festo Ascensionis Domini.

FERIA SECVNDA Rogationum.

Euangelium. *Lucæ* 11.

1 PRO introductione Rogationum est insignis locus Isai. 57. Vitam manus tuæ inuenisti, propterea nō rogasti, quibus verbis significatur, propter calamitates Ecclesiæ institutas esse Rogationes. cap. 57 n. 11. cap. 9. n. 84.

2 *Quis vestrum habebit, &c.* Vide de oratione quæ notata sunt Dominica præcedēti. *

3 *Omnis qui petit accipit.* Cum Moyses & Aaron clamarent ad Dominum, vt aquam tribueret populo sitienti, respondit. Loquimini ad petram coram eis, & illa dabit aquas, quasi diceret, Potēs est oratio ex saxo durissimo aquas educere. cap. 19. nu. 22. *

Num. 20.

4 *Omnis qui petit, accipit.* Differt multoties Pater cælestis dare quod petimus propter rationes quæ assignantur. cap. 30. n. 26. 27. *

5 *Omnis qui petit, accipit.* Orationes iusto rū statim exaudit Deus. Vnde Isa. ad vocē clamoris tui statim. vt audierit respōdebit tibi. c. 30. nu. 24 & iterū ait. Eritq; ante quā clament ego exaudiā. cap. 65. nu. 19 Reliqua quæ pertinent ad hoc Euangelium, explicata sunt Dominica præcedenti.

IN DIE ASCENSIONIS Domini.

Epistola. *Actuum* 1. *Primum quidem sermonem, &c.*

1 ASSVMPTVS *est.* Vide in Euangelio huius solemnitatis.

2 *Ioannes quidem Baptizauit aqua.* Vide in octaua Epiphaniæ.

3 *Accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti.* Vide in die Pentecostes.

4 *Et eritis mihi testes:* Vt testimoniū alicuius fidē faciat, duo requiruntur. Primo quod non sit infamis, sed probatæ vitæ: Secūdo quod ex visu & auditu testimoniū perhibeat. His conditionibus pollebāt Apostoli, de quibus per Isai ait. Vos testes mei, dicit Dominus. cap. 43. nu. 8. * Vide Dominica in Albis, nu. 16.

5 *Videntibus illis eleuatus est.* Sicut Isai. prædixerat. In illa die erit germen Domini in magnificētia & gloria, & fruct' terræ sublimis, id est, Xps, ex Maria Virgine natus in altū cōscēdens, c. 4. n. 5. & 6. Vide. n. 7. qualiter Ascensio Christi causa fuerit Aduentus Spiritus sancti.

6 *Et nubes suscepit eum ab oculis eorum.* Ab oculis, inquit, nā à corde Apostolorum non potuit nubes Christum tollere.

7 *Sic veniet quemadmodum, &c.* De Aduentu Christi ad Iudicium, vide Dominica 1. Aduentus, feria. 2. post. 1. Dominicam Quadragesimæ, & Dominica 24. post Pentecosten.

EODEM DIE.

Euangelium *Mar. vlt.*

Recūbētibus vndecim discipulis, &c.

1 INCREPAVIT *incredulitatem eorū, &c.* Vide feria 2. post Pascha, in illa verba; O stulti, & tardi corde, &c. Vide etiam. cap. 46. n. 8, in illa verba: Audite me duro corde, &c.

2 *Euntes in mundum vniuersum.* Ante mortē suam Dominus præceperat discipulis suis. In viam gentium ne abieritis: at post eius mortem & resurrectionē, dixit illis, Euntes docete omnes gentes: nam vbiq; disseminandum erat Euangelium. Psal. 59. In Idumæam extendam calceamentum meum. cap. 9. nu. 43. *

3 *Prædicate Euangelium omni creaturæ.* Nā Euangeliū non vni populo, sed vniuersis gētibus erat annunciādum. de quo vide in Tabula communi: Verbo gentes, & verbo Iudæi. *Omni creaturæ*, &c. Quoniā rationalis homo audire renuit verbum Dei, insensibilibus creaturis sæpe Scriptura loquitur. Vnde Isai. Audite cæli, & auribus percipe terra. & 3. Regum 13. Altare, altare, hæc dicit Dominus. ca. 1. n. 7.

4 *Qui crediderit & Baptizatus fuerit, &c.* De Baptismo atq; eius necessitate, vide in octaua Epiphaniæ.

5 *In nomine meo dæmonia eijcient* Christus discipulis suis dedit potestatē super omnia dæmonia, & vt lāguores curarent: quod per Isa. fuerat prophetatū, cū in persona Christi loquēs, ait: Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi Dominus in signū & in portentum Israel à Domino, &c. cap. 8, nu. 29. 30. Omnis potestas spiritualis & temporalis à Deo est. ca. 22. n. 19.

6 *In nomine meo*. Scribæ & Pharisæi Christum Dominum blasphemantes, dixerunt. In Beelzebub Principe dæmoniorū eijcit dæmonia. sed Saluator ait. In nomine meo dæmonia eijcient, &c. Vide Dominica 3. Quadragesimæ, in illa verba. In Beelzebub Principe dæmoniorum, &c.

7 *Linguis loquentur nouis*. Vide in festo Pentecostes circa Epistolam.

8 *Serpentes tollent*. Vide in festo sancti Dominici. num. 3. in illa verba. Vos estis sal terræ.*

9 *Assumptus est in cælum*. Post quam Christus opus Redemptionis nostræ perfecit, quieuit sedens ad dexteram Patris, secundum illud Isai. 18. Ego quiescam, & considerabo in loco meo, idest considerabo Ecclesiā in partuulam, & mittam illi Spiritum sanctum, vt doceat illam omnem veritatem, vnde & subditur. Sicut meridiana lux clara est. cap. 18. num. 8.

10 *Assumptus est in cælum*. Ascendens ad Patrem, non solum ianuam cælestem nobis aperuit, sed & portas abstulit, vt omnibus pateret, aditus ad cælestem patriam, dicente Psalmista. Tollite portas Principes vestras, &c. Non ait aperite, sed tollite. cap. 26. num. 5.*

11 *Assumptus est in cælum*. Quo ascendente, angelici spiritus præ admiratione dixerunt. Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de bosrha? Et Dominus, Ego qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum, &c. cap. 63. à n. 1. vsq; ad 7.

IN DIE SANCTO Pentecostes.

Epistola. Actuum 2.

Dum complerentur, &c.

1 FACTVS *est repente de cælo sonus*. Orantibus Apostolis, aduenit Spiritus sanctus rigans montes de superioribus suis. cap. 30. num. 46. *Psal.*

2 *Tamquam aduenientis spiritus vehementis*. Spiritus sanctus adueniens irrigauit vniuersam Ecclesiam, vt impleretur illud Isai. Quia scissæ sunt in deserto aquæ, &c. cap. 35. num. 10.

3 *Tamquam aduenientis spiritus vehementis*. De quo Isai. ait. Dans flatum populo, qui est super terram, & spiritum calcantibus eam. cap. 42. n. 13.

4 *Tamquam aduenientis spiritus vehementis, &c*. Deus ad puniendum tardus: sed ad viuificandum, & benefaciendum est velox, vt ex diuersis locis Scripturæ ostenditur. cap. 1. num. 36. ideo Spiritus sanctus repente venit, &c.

5 *Tamquam aduenientis spiritus vehementis, &c*. Aduentus Spiritus sancti super discipulos, effectus fuit ascensionis Filij. Vnde Isaias postquam dixit, erit fructus terræ sublimis, subdit, & exultatio ijs qui saluati fuerint de Israel. cap. 4. n. 7.*

6 *Dispertita lingua tamquam ignis*. Et Infra, *loquebantur varijs linguis*. Ad hoc donum linguarum iuxta interpretationem Chrysostomi respiciunt verba illa Isaiæ. In loquela enim labij & in lingua altera loquetur Dominus ad populum istum. cap. 28. nu. 11.

7 *Apparuerunt Apostolis dispertita lingua tamquam ignis*. Istæ sunt linguæ, de quibus Psalmista. Lingua canum tuorum ex inimicis. *Psal. 44.* ab ipso, lingua canum commendatur, eo quòd latentem in ossibus medulam degustat. cap. 25. num. 11.

8 *Seditq; supra singulos eorum*. De Christo dicitur Isai. 11. Et requiescet super eum spiritus Domini, &c. Sic etiam requieuit super Apostolos, sicut apes requiescunt, non super lutum, sed super flores. cap. 11. num. 3. 4. Vide num. 5. & 6. de septem donis Spiritus sancti.*

9 *Et cœperunt loqui*. Spiritu sancto adueniente exierunt Apostoli de cænaculo ad prædicandum Euangelium, sicut Isai. ait. Quia de Hierusalem exibunt reliquiæ, &c. cap. 37. num. 17.

10 *Et cœperunt loqui*. Spiritu sancto repleti simplices Apostoli diserte loquebantur. Vnde Isai. Et cor stultorum intelliget scientiā, & lingua Balborum velociter loquetur & plane. cap. 32. num. 4. cap. 35. num. 9. & 10.

11 *Prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis*. Linguas de cælo acceperunt Apostoli. vt non terrena, sed cælestia loquerentur, de quibus Isaias. In die illa erunt quinq; ciuitates in terra Aegypti loquentes lingua Chanaam, &c. cap. 19. nu. 19.*

12 *Stupebant omnes, & mirabantur*. Iuxta illud Isai. Viderunt insulæ, & timuerunt: extrema terræ obstupuerunt. cap. 41. n. 8. Et iterum, ait, Et timebunt qui ab Oriente nomen Domini, & qui ab ortu solis gloriam eius, cum venerit quasi fluuius violentus quem spiritus Domini coget. cap. 59. num. 19. 20.

13 *Stupe-*

13 *Stupebant*. Videntes Apostolos varijs linguis loqui, existimabant multi illos ebrios esse, quibus Petrus ait. Non sicut vos existimatis hi ebrij sunt cum sit hora diei tertia, insinuans grande peccatum esse, mane consurgere ad ebrietatem sectandam. Vnde Isai. væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, &c. cap. 5. num. 15. & 16. Vide cap. 29. num. 17. cap. 51. num. 20. Vbi explicatur, qui dicantur ab Isaia ebrij, & non à vino.

EODEM DIE.

Euangelium. Ioan. 14.

1 *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit*. Verbum Dei est profunda meditatione pensandum, vt intelligatur, & opere impleatur. tom. 1. pag. 7. n. 10. Vide Dominica in Sexagesima.

2 *Sermonem meum seruabit*. Ex obseruantia præceptorum multa proueniunt bona. Isai. Vtinam attendisses mandata mea, &c. cap. 48. n. 12.

3 *Et ad eum veniemus*. Deus in puris cordibus requiescit libenter. cap. 35. nu. 12.

4 *Et sermonem quē audistis, non est meus*. Vide fer. 4. Dominicæ Quadragesimæ, in illa verba: doctrina mea non est mea.

5 *Paraclitus autem Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo*. Mitti in diuinis est personæ procedentis, cum ergo Filius a Patre, & Spiritus sanctus ab vtroq; missus fuerit, sequitur, quod Pater a nullo, Filius a Patre, & Spiritus sanctus procedat ab vtroq; cap. 48. num. 10.

6 *Ille vos docebit omnia*. Vide Dominica 4. post Pascha.

7 *Pacem relinquo vobis*. Vide in Natali Domini, Euangelio primo, num 21. 22. 23. & Dominica in Albis. à nu. 2. vsq; ad 5.

8 *Non quomodo mundus dat ego do vobis*. Pax Christi est vera pax, sed illa quam mundus tribuit est falsa, & simulata. Vnde Isai. non est pax impijs, dicit Dominus. cap. 57. n. 20. c. 32. n. 16.

9 *Quia vado ad Patrem*. Vide in festo Ascensionis, & Dominica 4. post Pascha.

10 *Vt cum factum fuerit credatis*. Scriptura sacra perfectius intelligitur, cum impletur. cap. 34. n. 12.

11 *Venit enim Princeps mundi huius*. Vide in exaltatione S. Crucis, in illa verba, nunc Princeps mundi huius eijcietur foras.

FERIA SECVNDA POST Pentecosten.

Euangelium. Ioan. 3.

1 *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret*. Tale donum ex nimia charitate processit, sicut Isai. ait. Zelus Domini exercituum faciet hoc. cap. 9. num. 79.

2 *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, vt iudicet mundum*. In primo aduentu venit Christus mundum redimere, sed in secundo mundum, quem redemit iudicabit. Vide Dominica 1. Aduentus. nu 1.

3 *Qui autem non credit, iam iudicatus est*. Isaias ait, Tollatur impius, ne videat gloriam Dei. cap. 26. n. 19.

4 *Qui male agit, odit lucem*. Illam videlicet, de qua Ioan. ait. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem. Vide in die Natalis, Euangelio 3. n. 5. 7.

FERIA TERTIA POST Pentecosten.

Euangelium Ioan. 10.

1 *Qui non intrat per ostium in ouile ouium*. Ouile ouium est Ecclesia, cuius ostium est Christus, eo quod inter duo testamenta voluitur. cap. 6. num. 15. Per hoc ostium non intrant Heretici. Vnde & terminos patrum transcendere dicuntur, cap 32. num. 20. Ideo fures sunt, & latrones, immo & lupi dilacerantes oues. Vide Dominica. 7. post Pentecosten, in illa verba. Intrinsecus autem sunt lupi rapaces.

2 *Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium*. De conditionibus veri pastoris, vide Dominica. 2. post Pascha, in illa verba, Ego sum pastor bonus.

3 *Et proprias oues vocat nominatim*. Iuxta illud Isai. Qui educit in numero militiā eorū, & omnes ex nomine vocat, cap. 40. num. 33. 34 36.

4 *Proprias oues vocat nominatim*. Sic vocauit Paulum, dicens, Saule, Saule, quid me persequeris? *Act. 9.* vnde Isai 45. dicitur de Cyro, Vt scias quia ego sum, qui voco te nomine tuo, sanctus Israel. cap. 45. num. 5. Sic vocauit gentes, & introduxit ad fidem, iuxta illud Isaiæ, Adiungetur aduena ad eos. cap 14. nu. 4. Vide in festo Epiphaniæ.

5 Et

5 *Et cum proprias oues emiserit, ante eas vadit.* Hoc perfecit Christus Dominus sicut Isaias ait. Erunt oculi tui videntes praeceptorem tuum, & aures tuae audient vocem post tergum monentis, haec est via,&c. cap. 30. à num. 34. vsq; ad 38.

6 *Et oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius.* Vide feria 4. post Dominicam in Passione, in illa verba: Oues meae vocem meam audiunt, vide in commun Martyrum, super illud. Si quis vult post me venire,& in festo Magdalenae, in illa verba: Stans retro secus pedes eius.

7 *Ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet.* Praedicatores Euangelij tauri sunt, fideles autem agni,& pulli asinorum. Hos pascit Dominus doctrina sana, à paleis errorum purgata, iuxta illud Isai. Pascetur in possessione tua in die illa agnus spatiose: & tauri tui & pulli asinorum, qui operantur terram, commixtum migma comedent, sicut in area ventilatum est. cap. 30. à nu. 42. vsq; ad 45.

IN FESTO SANCTISSIMAE Trinitatis.

Euangelium. Ioan. 16.

1 DATA *est mihi omnis potestas.* Merito Passionis, sicut ait Iob. Causa tua quasi impij iudicata est, causam iudiciumq; recipies. cap. 3. num. 24. Hinc Apostolus. Propter quod, & Deus exaltauit illum,& dedic illi nomen, quod est super omne nomen. cap. 40. num. 32. cap. 45. num. 18. cap. 49. num. 9. cap. 52. num. 17.

2 *Euntes docete omnes gentes,* Prius dixerat Matth. 15. non sum missus nisi ad oues quae perierunt domus Israel,& Apostolis praeceperat, in viam gentium ne abieritis: & modo ait,euntes docete omnes gentes,vt ad emulationem Iudaeos incredulos prouocaret, vnde Isai. ait. Zelus Domini exercituum faciet hoc. cap. 9. num. 86. * & subditur: Verbum misit Dominus in Iacob, & cecidit in Israel, quia videlicet salutem missam Iudaeis apprehenderunt gentes, cap. 9. num. 81. * Hinc Isai. Accedite gentes, & audite, &c. cap. 34. num. 1. Et ad Apostolos. Recedite, recedite,scilicet à Iudaeis incredulis. cap. 52. num. 14. Vide in festo Ascensionis num. 2. & 3. in illa verba: Praedicate Euangelium omni creaturae.

3 *Baptizantes eos in nomine Patris.* Non administrum sacramenti Baptismi est sanctificatio referenda. Vnde cum Seraphim calculo,quem forcipe tulerat de altari, labia tetigisset Isai. non ait. Ecce ego tetigi labia tua; sed inquit. Ecce tetigit hoc labia tua. vt ad calculum, idest Christum, sanctificatio Prophetae referretur. cap. 6. nu. 25.

4 *In nomine Patris & Filij,* Quam incomprehensibile sit Trinitatis mysterium, indicauerunt Seraphim velando duabus alis facies suas,& duabus pedes. cap. 6. num. 10. Et quoniam in lege antiqua nondum fuerat perfecte explicatum, ideo postquam Propheta ter dixit sanctus, subdit. Et domus repleta est fumo. c. 6. n. 16. 17. Et iterum ait Quaerite Dominum,& confirmamini, quaerite faciē eius semper. vt incomprehensibilem Dei essentiam designaret. eodem cap. nu. 11. circa finem.

5 *In nomine Patris & Filij, &c.* Trinitatis mysterium significatur Isai. 6. cum terdicit sanctus, cap. 6. nu. 14. cap. 34. nu 12. Et similiter c. 35. n. 12. eā ter repetit idem nomen via. cap. 48. nu. 7. Vbi ter repetit, Ego, in symbolum Trinitatis. Innuitur idem mysterium. cap. 34. n. 12. cap. 45. n. 14 cap. 63. nu 10.

6 *In nomine Patris.* Mysteria fidei prius credenda sunt, vt intelligantur, iuxta illud Isa. si non credideritis,non intelligetis. cap. 7. nu. 12. 13.

7 *Et ecce ego vobiscum sum, &c.* Christus in sacramento Eucharistiae nobiscum manet vsq; ad consummationem saeculi, sicut per Isai. ait. & Dabit vobis Dominus panem arctum & aquam breuem, & non faciet vltra à te auolare praeceptorem tuum. cap. 30. num. 31. 32. & cap. 6. num. 9. in illa verba Seraphim stabant super illud. Et sanctus Ezechiel: & nomen, inquit, ciuitatis, ex illa die Dominus ibidem. cap. 30. num. 33. cap. 62. num. 4. Ezech. 48.

IN FESTO SACRATISSIMI Corporis Christi.

Euangelium. Ioan. 6.

1 PRO introductione Euangelij est insignis locus Isai. 55. à nu. 1. vsq; ad 7. Omnes sitientes venite ad aquas, &c.

2 *Caro mea vero est cibus.* Psalm. 33 ait Proph. Gustate & videte quoniam suauis est Dominus. Est ergo cibus suauis. vnde per Isai. Conuiuium pinguium, conuiuium medullatorum se facturum vniuersis populis Dominus repromittit. cap. 25. nu 10. 11.

4 *Caro mea verè est cibus, &c.* Quo cibo non

non solum nutriti, sed exaltati sunt Hebræi, iuxta illud Isai. Filios enutriui, & exaltaui. cap. 1. num. 9. Est Christus panis pinguis, de quo Isai. Et panis frugum terræ erit, vberrimus & pinguis. cap. 30. num. 41. 42. * Est & migma, de quo Isai. ait. Tauri tui, & pulli asinorum cōmixtum migma comedent, sicut in area ventilatum est. cap. 30. nu. 44.*

4 *Caro mea vere est cibus*. De quo Isai. ait, & dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem. cap. 30. num. 31. 32. 33. Vbi multa explicantur mysteria Eucharistiæ.*

5 *Caro mea vere est cibus*. Verbum Dei cibus est suauissimus iustis, sed amarus peccatoribus. cap. 1. num. 59. quando se nascens dedit socium diuinitatem suam, sub tegumento nostræ humilitatis occultauit: at dum conuescens se dedit in edulium, diuinitatem, & humanitatem velauit speciebus panis, & vini. cap. 6. num. 12.*

6 *Caro mea vere est cibus*. Verbum Dei aliquando aqua, aliquando panis dicitur, & quare. tom. 1. pag. 3. nu. 3.

7 *Et sanguis meus vere est potus*. Vinum habet fæces, sed potus quem suis offert Christus, omni caret amaritudine. Vnde Isai. vinum vindemiæ defæcatæ (hoc est) sine fæcibus, fidelibus repromittit. cap. 25. num. 12. vide vsque ad n. 16. quæ dicuntur de conuiuio Assueri. Vide de institutione huius sacramenti. cap. 9. nu. 40. & cap. 6. nu. 12.*

8 *Et bibit meum sanguinem*. Isai. 9. Iuxta Septuaginta, hoc primum bibe, velociter fac regio Zabulon. cap. 9. nu. 2. circa finem.

9 *Sicut misit me viuens Pater, &c.* Ostendit se esse verum Deum, & consequenter Eucharistiæ sacramentum esse adoratione latriæ adorandum, quod fideles humiliter faciunt, iuxta illud Isai. Post te ambulabunt, vincti manicis pergent, & te adorabunt, &c. cap. 45. nu 14. Sacerdotes quàm sancti esse debeant, explicatur. cap. 52. nu. 15.*

10 *Qui manducat hunc panem, viuet in æternum*. Multi panem istum manducant, sed robur panis non percipiunt, quia manducantes Christum, non imitantur vestigia eius. cap. 3. num. 6*

11 *Qui manducat hunc panem, &c.* Eucharistiæ effectus est vita, & delectatio spiritualis, sicut Isai. ait. Comedite bonum, & delectabitur in crassitudine anima vestra, audite, & viuet anima vestra. cap. 55. nu 5. & 6.

12 *Qui manducat hunc panem, viuet*. Si tamen digne manducet. Vnde Apostolus. Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, &c. Peccatoribus enim amarus est cibus iste, qui suauissimus est iustis. Vnde Isai. Ipsi autem inamaricauerunt me. cap. 1. num. 59. Peccatores sacramentum sumentes, rem non percipiunt sacramenti. Vnde Isai. Auferet Dominus à Iuda, & Hierusalem omne robur panis, & omne robur aquæ. &c. Non ait auferet panem, sed robur panis, &c. cap. 3. num. 6.

13 *Hunc panem*. Dicens, hunc, dignitatem indicat panis, in quo omnia nobis parauit. Vide Dominica secunda post Pentecosten, in illa verba, Et omnia parata.

DOMINICA I. POST Pentecosten.

Euangelium. Lucæ 6.

ESTOTE *misericordes*. Deus misericors est, iustis, & peccatoribus pluuiam tribuens, ipsum ergo imitemur eleemosynas pauperibus distribuendo. Vide Dominica quar- Quadragesimæ. Et feria sexta Cinerum. num. 12. 13. 14. 1

2 *Dimittite, & dimittemini*. Vide feria sexta Cinerum, in illa verba. Diligite inimicos vestros. Et Dominica vigesima prima post Pentecosten, in illa verba. Omne debitum dimisi tibi, &c.

2 *Date, & dabitur vobis*. Qualiter eleemosyna sit facienda. Vide Dominica quarta Quadragesimæ. nu. 12 13. 14.

4 *Mensuram bonam, & confertam, &c.* De qua Isaias ait. Et ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura. cap. 28. nu. 23. 24. cap. 51. nu. 12.

5 *Eadem quippe mensura*. Vide in festo omnium Sanctorum, quanta sint iustis bona præparata

6 *Quid autem vides festucam in oculo fratris sui*. Vide feria quarta post Dominicam tertiam Quadragesimæ, in ill d. Quare & vos transgredimini præceptum Dei &c & Sabbato post tertiam Dominicam Quadragesimæ, in illud. Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.

7 *Hypocrita eijce primum, &c.* Quid simile dicitur per Isaiā Iudæis, qui ceremonijs, & sacrificijs veteris legis, sanctos & mundos se esse putabant. Lauamini mundi estote auferte malum cogitationum vestrarū ab oculis meis, &c. Et venite arguite me, &c. cap. 1. à n. 44. vsq. ad 54. Vide locis citatis num. præcedenti.*

DOMINICA II. POST Pentecosten.

Euangelium. Lucæ 14.

1 HOMO *quidam fecit cœnam magnam, &c.* Hæc cœna per Isaiam conuiuium appellatur. ait enim, Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc conuiuium pinguium, conuiuium medullatorum, &c. cap. 25. à nu. 6. vsque ad 16. Vbi ex conuiuio regis Assueri, ostenditur magnificentia epularum cælestium.

2 *Cœnam magnam.* Cœnam vocat æternam beatitudinem, cuius satietas inenarrabilis, cuius lætitia inexplicabilis est. cap. 25. à num. 6. vsque ad 12. Vide ibi nu. 3. & sequentibus, vbi confertur hæc cœna cum conuiuio Regis Assueri, quod refertur Ester. 1.*

3 *Dicere inuitatis, vt venirent.* Vocauit multos, non solum Iudæos, sed etiam gentiles, de quorum vocatione, vide in festo Epiphaniæ, & in festo S. Stephani, in illa verba: Ecce ego mitto ad vos.

4 *Omnia parata.* In vno Eucharistiæ sacramento, & in vno conuiuio patriæ cælestis, omnia quæ desiderari possunt, parata sunt. Psal. 67. Parasti in dulcedine tua pauperi Deus. non explicat, quid parauit, quia omnia in vno parata sunt. cap. 1. nu. 10.*

5 *Et cœperunt se excusare.* Cum cælestia sint fidelibus repromissa, illa nolunt acceptare, terrena perquirentes. cap. 1. num. 57. Vnde à Deo vocati, respondent, venire nolumus, in quo ad iracundiam Deum prouocant, iuxta illud Isaiæ. Quod si nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis, &c. cap. 1. nu. 58. 59.

6 *Villam emi.* Propter vilem villam, idest, propter bona temporalia, quæ sitim animæ explere non possunt, relinquit homo regnum cæleste, cuius gloria satiat animam, cap. 25. numero 16.

7 *Compelle intrare.* Verbum compelle efficaciam denotat vocationis, qua Deus facit, vt faciamus, & operatur, vt operemur, actiue proprie ex nolentibus volentes faciens. cap. 10. n. 11. 12. Nec tamẽ per hoc aufertur, sed potius perficitur, & roboratur nostri arbitrij libertas, vt ostenditur cap. 10. num. 12. Reliqua quæ pertinẽt ad hoc Euangelium, expenduntur Dominica 19. post Pentecosten.

DOMINICA III. POST Pentecosten.

Euangelium Lucæ 15.

1 ERANT *appropinquantes ad Iesum Publicani, & peccatores, vt audirent illum.* Verbum Dei, quomodo sit audiendum, Vide Dominica in Sexagesima. Peccatores Deo appropinquant per pœnitentiam. Vide feria quarta Cinerum, in illud. Conuertimini ad me.

2 *Et murmurabant Pharisæi, & Scribæ.* Qui ideo canes dicuntur, quia latrabant cõtra Christum, iuxta illud Psal. 21. Circumdederunt me canes multi, &c. cap. 3. n. 14. cap. 43. nu. 7. cap. 30. num. 43.

3 *Quia hic peccatores recipit.* Nec mirum, quia Deo proprium est misereri semper, & parcere: punire autem alienum est opus ab eo. cap. 1. num. 63.

4 *Peccatores recepit.* Deus parcendo maxime & miserendo, suam potentiam manifestat. Vnde, & peccatoribus benefacit. cap. 22. num. 13.

5 *Nonne dimittit nonaginta nouem in deserto.* Hoc est in cælo, quod secundum Gregorium desertum dicitur, quia illud deseruit homo cum peccauit. cap. 40 n. 23.*

6 *Donec inueniat illam.* Christus multo labore, & dolore quæsiuit ouem perditam, donec inuenit eam, & nos similiter eadem sollicitudine Dominum quærere debemus. Sic eum quærebat, sponsa, dicens. Surgam, & circuibo ciuitatem, &c. cap. 12. nu. 8. Vide Dominica infra octauas Epiphaniæ. Can. 2.

7 *Et cum inuenerit eam, imponit super humeros suos gaudens.* Quod Isai. prædixerat dicens. Sicut Pastor gregem suum pascet, in brachio suo leuabit agnos, & in sinu suo leuabit, fœtas ipse portabit. cap. 40. nu. 23.*

8 *Imponit super humeros.* Iuxta illud Isai. Vsque ad senectam ego ipse, & vsque ad canos ego portabo, ego feci, & ego feram, ego portabo, & saluabo. cap. 46. nu. 2. 3.

9 *Et quærit diligenter.* Qualiter Deus sit quærendus, explicatur Dominica infra octauas Epiphaniæ.

10 *Gaudium erit in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente.* De efficacia pœnitentiæ, & suauitate illius. Vide cap. 1. n. 44. 45. & feria quarta Cinerum, in illa verba: Conuertimini ad me in toto corde vestro.

1 *Gaudium erit in cælo.* Isai. ait. Et addent mites in Domino lætitiam, hoc est. gaudebunt

debunt in conuerſione fidelium. cap. 29. num. 34. Vide cap. 35. numero 12. cap. 55. numero 34.

DOMINICA IV. POST Pentecoſten.

Euangelium. Lucæ. 5.

1 CVM *turba irruerent in Ieſum, vt audirent verbum Dei*. Vide Dominica 4. Quadrageſimæ, in illa verba, ſequebatur eum multitudo magna.

2 *Piſcatores autem deſcenderant, & lauabant retia*. Omnes retia ad piſcandum parant. Quidam. vt temporalia. quidam, vt ſpiritualia piſcentur. Vide in feſto ſancti Andreæ. num. 7. & feria quarta poſt Paſcha.

3 *Præceptor per totam noctem laborantes nihil cepimus*. Vide feria quarta poſt Paſcha. num. 1.

4 *Rumpebatur autem Rete*. Vide feria 4. poſt Paſcha nu. 3. in illa verba. Et cum tanti eſſent, non eſt ſciſum rete.

5 *Stupor enim circumdederat eum*. Sicut Iſai. ait. Cum feceris mirabilia. non ſuſtinebimus. cap. 64. nu. 3. *Ex hoc iam homines eris capiens*. Quia Regnum cælorum ſimile eſt ſagenæ miſſæ in mare, piſcatores autem ſunt Apoſtoli. de quo plura dicuntur cap. 19. nu. 10. Vide in feſto ſancti Andreæ, in illa verba. faciam vos fieri piſcatores hominum.

6 *Relictis omnibus ſequuti ſunt eum*. Vide in comuni Apoſtolorum, in illa verba. Ecce nos Reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te.

DOMINICA V. POST Pentecoſten.

Euangelium. Matth. 5.

NISI *abundauerit iuſtitia veſtra*. In noua lege debent homines perfectiores eſſe quàm in veteri, quoniam Chriſtum habent Magiſtrum, de quo Iſai. ait. Docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis eius. cap. 2. nu. 10.

2 *Niſi abundauerit iuſtitia veſtra*. Corrigit imperfectionem antiquam, nouæ legis iuſtitia, de qua Iſai. ait. Ponam iudicium ad lineam, iuſtitiam ad libramentum. cap. 28. nu. 23. 24.

3 *Audiſtis quia dictum eſt antiquis*. Vide de feria ſexta cinerum. nu. 1. 2. 3. & 4.

4 *Ego autem dico vobis*. Vide feria ſexta cinerum. nu. 5.

5 *Omnis qui iraſcitur*. Iracundi ſimiles ſunt titionibus fumigantibus, qui dum in alijs excitant lacrymas, ſeipſos calore, quo ardent, conſumunt. cap. 7. nu 8.

6 *Si ergo offers munus tuum ad altare*. Præcipit Dominus, vt ſacrifitia oblaturus mundetur prius, & reconcilietur fratri ſuo, quia non ſunt illi accepta munera impiorum, vnde per Iſai. ait. Quo mihi multitudinem victimarum veſtiarum? Plenus ſum, &c. cap. 1. à num. 36. vſq; ad 44.

DOMINICA VI. POST Pentecoſten.

Euangelium. Marc. 8.

1 CVM *turba multa eſſet cum Ieſu, &c.* Totum hoc Euangelium explicatum eſt Dominica 4. Quadrageſimæ.

DOMINICA VII. POST Pentecoſten.

Euangelium. Matth. 7.

1 ATTENDITE *à falſis Prophetis*. Docet, hæreticos eſſe cauendos, & nouas doctrinas, & eorum aſturias detegit, de quibus plura dicuntur. cap. 11. nu 13. cap. 26. num. 5. & 8.

2 *Attendite, &c.* Noua doctrina reijcienda eſt, & antiqua amplectenda. 1. Thimot. 6. O Thimotæe depoſitum cuſtodi, deuitans profanas vocum nouitates. cap. 11. num. 13.

3 *In veſtimentis ouium*. Nam hæretici humilitatem ſimulant, & pleni ſunt odio, atq; iracundia, vnde non immerito dicuntur cauda, propter adulationem. Iſai. atteſtante. Diſperdet Dominus ab Iſrael caput, & caudam incuruantem &c. cap. 9. num. 85. 86. 87. Vide feria tertia poſt Dominicam ſecundam Quadrageſimæ, in illud. ſuper Cathedram Moyſi, & in tabula communi, verbo Hypochryſis.

4 *In veſtimentis ouium, &c.* Hæretici ſe inuicem protegunt, & defendunt, vt oues gregis Dominici perdant, de quibus Iob 40.

Protegunt vmbræ vmbram eius, &c. cap. 26. num, 32.*

5 *Intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* De quibus Isai. 9. Quia omnis hypocrita est & nequam, & vniuersum os locutum est stultitiam, & Sophoniæ 1. Ecce dies Domini venit magnus, &c. super omnes ciuitates munitas, & super omnes angulos excelsos, idest, super omnes hypocritas, qui fallacij semper sunt offensione circundati, vt Gregorius explicat. cap. 9. num 87.

6 *Intrinsecus autem, &c.* Multi sunt qui exterius quidem loricati & armati ad debellandum, diabolum videntur, intrinsecus autē habēt ipsum absonditum, sicut illi de quibus 2. Machabæorum 12 Inuenerunt autem sub tunicis interfectorum de donarijs idolorum. cap. 17. num. 5 Vnde Iob 8. scirpo conferuntur, vt Gregorius explicat, & Psal. 128. comparantur fœno tectorum, quod prius quam euellatur exaruit. cap 17.nu.8.

7 *Intrinsecus autem.* Virtus externa sine interiori valde Deo displicet ad vtramque inducuntur homines varijs locis Scripturæ. cap. 29. num 24.

8 *Intrinsecus autem.* Psal. 67. dicitur: Increpa feras arundinis, vel vt legit Augustinus, Feras calami, idest hæreticos, qui veneNato calamo fidem Catholicam impugnant. cap 17. nu. 10

9 *Nunquid colligunt de spinis vuas.* Nisi voluntas sit bona, fructus bonos facere non potest. vnde sine auxilio gratiæ se ad gratiam nequit homo præparare. cap. 43, nu. 18. cap. 52. num 11.

10 *Excidetur, & in ignem mittetur.* De igne inferni, & iudicio reproborum, vide Dominica prima Aduentus, & feria secunda post primam Dominicam Quadragesimæ, & Dominica 24. post Pentecosten.

11 *Non omnis qui dicit mihi Domine Domine.* Vide in festo sancti Dominici in illa verba: qui fecerit & docuerit. Et in communi Virginum, in illa verba: nescio vos.

DOMINICA VIII. POST Pentecosten.

Euangelium. *Lucæ 16.*

1 HOMO *quidam erat diues, &c.* Vide in communi Cōfessorum circa Euangelium de talentis.

2 *Quasi dissipasset bona illius.* Vide Sabbato post secundam Dominicam Quadragesimæ num. 3. 4. & 5.

3 *Quid hoc audio de te?* Interrogando, superbiam Deus confundit hominum cap. 41. n. 2.

4 *Quid hoc audio de te.* Quid simile dixit Dominus per Isai. ad Sobnam Præpositum templi. Quid tu hic, aut quasi quis hic? &c Est enim ratio rigorose exigenda a sacerdotibus, & Prælatis Ecclesiæ, cap. 22. nu. 13. 14. 15. Vbi pœna infidelibus ministris infligenda taxatur, & explicatur, qualiter amouendi sint a ministerio suo.

5 *Quid hoc audio de te?* Prælati debent subditos negligentes corripere, cum discretione tamen, quia (vt notauit Chrysostomus) multoties dum volunt consuere quod interruptum est, scissuram deteriorem faciunt. cap. 22. num. 22. in fine.*

6 *Quia Dominus meus aufert a me villicationem.* Iusto Dei iudicio, sua dignitate priuantur multoties, qui abutuntur illa, sic depositus est Sobnā Præpositus templi, sicut Isai. ait. Vocabo seruum meum Eliacim filium Helciæ, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius. cap. 22. nu. 17. 18. 19.

7 *Filij huius sæculi prudentiores, &c.* Propter quod designantur per serpentem. de quo dicitur Genes. 3. Serpens erat callidior cunctis animantibus terræ. cap. 29 nu. 28. Vide cap. 27. nu. 2. 3. in illa verba: super Leuiatan serpentem vectem.*

8 *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Qui in proximos suos misericordes non sunt, acriter reprehenduntur in Scriptura sacra. Vnde Arabes arguuntur, quod non exceperint filios Israel, cum fugerent a facie gladij. cap. 21. n. 15. Vide de eleemosyna. cap. 23. à num. 10. vsque ad 14.

9 *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* sicut fecerunt Tyrij, de quibus dicit Isai. Et erunt negociatores eius, & mercedes eius sanctificatæ Domino, non recondentur, nec reponentur, quia his qui habitauerint coram Domino erit negotiatio eius: vt manducent in saturitatem, & vestiantur vsque ad vetustatem, cap. 23. à nu. 10. vsque ad 14. * Vide etiam fer. 6. post Cineres.

10 *Vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Diuites distribuendo bona sua pauperibus, seminant, vt multa bona colligant in patria. Vnde Isai. Beati qui seminatis super omnes aquas, &c. cap. 32. num. 21. 22.*

DO-

DOMINICA IX. POST Pentecosten.

Euangelium. Lucæ 19.

Cum appropinquasset Iesus, &c.

1 VIDENS *ciuitatem fleuit, &c.* Super eandem ciuitatem prius fleuerat Isaias. Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis. & Psalmista. Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate, &c. cap. 1. num. 62.* *Psal. 54.*

2 *Fleuit super illam.* Suam benignitatem ostendit Dominus nostras deflens miserias. c. 9. nu. 65. cap. 49. nu. 6.

3 *Fleuit.* Dolet Dominus, tum de ingratitudine populi, tum de pœna, quam pro peccatis debebat luere. Vnde per Isai. ait. Væ genti peccatrici. cap. 1. nu. 15. 16.

4 *Fleuit super illam.* Deflet pijssimus Dominus calamitates nostras, & suos aduersarios puniturus, præ dolore clamat. Isai. 1. Heu consolabor super hostibus meis. cap. 1. nu. 63.

5 *Fleuit.* Fidelium ruinam prædicatores Euangelij deplorare debent, iuxta illud Isai. Ecce videntes clamabunt foris, Angeli pacis amare flebunt. cap. 33. nu. 7.

6 *Fleuit super illam.* Sed quid vidit Dominus in ciuitate, vt ita doleat? Respondet per Prophetam. Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate, super muros eius iniquitas, &c. cap. 1. nu. 6. 8. 11. 30. Vnde Isai. quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi, &c. Et vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius. c. 59. n. 15. 16.* *Psal. 54.*

7 *Fleuit super illam.* Sicut Dominus fleuit mala ventura super ciuitatem, ita & Isai. cum ait. Recedite a me, amare flebo, nolite incumbere, vt consolemini me super vastitate filiæ populi mei. dies enim interfectionis, & conculcationis, &c. Idem deplorauit Ezechiel, & Hierem. atque alij Prophetæ, & Apostolus Paulus, nullam admittentes consolationem, ob cladis magnitudinem. cap. 22. num. 4. 5. & 6. Vide nu. 7. rationem propter quam vastata est ciuitas.

8 *Circumdabunt te inimici tui vallo, eo quod non cognoueris,* Consonat hoc cum Isai. Prophetia. Pro eo quod abiecit populus iste aquas siloe, &c. cap. 8. nu. 13. 14. 15. 16.

9 *Circumdabunt te inimici tui vallo.* Sicut prædixit Isai. Et circumuallabo Ariel, & erit tristis, & mœrens. cap. 29 nu. 7. & 8.

10 *Circumdabunt te.* Sanctæ ciuitatis excidium his verbis denunciauit Isai. Propterea erit vobis iniquitas hæc, sicut interruptio cadens, &c. cap. 30. nu. 13. 14. Vide c. 30. n. 29. & cap. 34. nu. 5. & 6. & c. 51. nu. 18. 19. 20.*

11 *Circumdabunt te.* Annunciare futura soli Deo competit. Vnde Isai. Priora ex tunc annunciaui, &c. cap. 48. nu. 3. 4.

12 *Ad terram prosternent te.* Ciuitates Moab deuastatæ sunt propter arrogantiam, propter perfidiam, & inhumanitatem, & ciuitas Hierusalem similiter. cap. 15. nu. 2.

13 *Ad terram prosternent te.* De vastitate Hierusalem. vide cap. 49. nu. 24.

14 *Non relinquent in te lapidem super lapidem.* Euersionem ciuitatis, & templi vaticinatur Isai. dicens. Væ Ariel, Ariel ciuitas quam expugnauit Dauid. cap. 29. nu. 1. 3. 4 Hoc impletum est tempore Titi, & Vespasiani, quando euersa est ciuitas, iuxta illud Isai. vaticinium. Terra vestra deserta, Ciuitates vestræ succensæ igni. cap. 1. nu. 29. 30. 31. 70. 71. 72. & c. 2. a nu. 20. vsque ad 26. & c. 3. n. 27. & sequentibus fit sermo specialiter contra mulieres Hierusalem, se ipsas ornantes superbè.

15 *Cœpit eycere vendentes.* Et infra: *Domus mea, domus orationis est.* Vide fer. 3. post primam Dominicam Quadragesimæ, & fer. 2. post Dominicam quartam.

DOMINICA X. POST Pentecosten.

Euangelium. Lucæ 18.

1 DVO *homines ascenderunt in templum.* Peruersi ascendunt in templum, vt suam quærant vanitatem, & deplorét amissa temporalia, sicut de Moab dicitur Isai. 15. Ascendit Domus, & Dibon ad excelsa in planctum: sed electi ascendunt, vt suas deplorent iniquitates. cap. 15. nu. 3.*

2 *Ascenderunt in templum, vt orarent.* Oratio præsertim in téplo Domini effusa, omnem tristitiam pellit, & omnes spirituales repellit nequitias. Vide Isai. Adducam eos in montem sanctum meū, & lætificabo eos in domo orationis meæ. Et sponsa Cant. 1. Introduxit me in cellam vinariam, idest, in domum orationis. c. 56. n. 6. 7.* Orationes cum mentis puritate sunt fundendæ, alias Deo valde displicent. cap 29. n 25. cap. 1. n. 42. & 43. & cap. 16. num. 11.

3 *Ascenderunt in templum.* Orationes in Ecclesia fusæ sunt Deo gratissimæ. Vnde Ezechias oraturus ascendit in domum Domini. c. 37. nu. 8. Et quamuis Deus intime omnia penetret, gratum habet quod nostras illi poponamus necessitates. ibidem.

4 *Vt orarent*. Orandi forma, & affectus ostenditur in oratione Ezechiæ, Moysi, & Danielis. cap.37.nu.3.8.9.*

5 *Pharisæus autem stans hæc apud se orabat*. Oratio quæ non ex puro, & humili corde procedit, sed arroganti, & immundo abominabilis est apud Deum.Isai.1.incensum abominatio est mihi, & cum extenderitis manus vestras, &c. cap.1.nu.41.42.43.*

6 *Gratias tibi Deus, &c.* Superbi fallaciter Deo gratias agunt, quia non illi, sed sibi tribuunt, quæ operantur bona: Humiles autem quicquid operantur bonum, in Deum referunt, vt late ostenditur cap.33. nu.2.& 4.

7 *Non sum sicut cæteri hominum*. Vide hominis arrogantiam, quam exprobrat Isai. Væ qui sapientes estis in oculis vestris. cap.5. num. 26.

8 *Quia non sum sicut cæteri hominū*. Multi apparent sancti in oculis hominum, & tamen coram Deo sunt imperfecti. Nullum Samuelis Scriptura narrat in particulari peccatum, & tamen punitus est a Deo ob aliqua delicta illi soli nota, iuxta illud Psal. 98. Moyses & Aaron in sacerdotibus eius, &c. cap.43.nu.20.

9 *Velut etiā hic publicanus*.Superbia huius Pharisæi similis est superbiæ Moab.de qua Isai. Audiuimus superbiam Moab, superbus est valde superbia eius, & arrogantia eius, & indignatio eius plusqua fortitudo eius.Indignabatur enim Pharisæus contra Publicanum,illum despiciēs. cap 16.n.8. vbi explicātur tres species superbiæ.

10 *Ieiuno bis in Sabbato*. De hypocrisi huius Pharisæi. vide c.1.n.43 eius oratio. quia ficta, Deo erat execrabilis, ibidem num.42.Vide verbo hypocrisis, verbo superbia, & verbo oratio.

11 *Ieiuno bis in Sabbato*. Iustus obliuiscatur bonorum operum quæ gessit, vt illarum Deus memoriam habeat. cap.1.num.48.

12 *Decimas do omnium quæ possideo*. Decimæ sunt debitæ in sustentationem ministris Ecclesiæ. Vnde Isai. de diuitijs Tyri loquens ait. Non recondentur, nec reponentur, quia his qui habitauerint coram Domino erit negotiatio eius. cap.23 nu.12.

13 *Decimas do omnium*. Quoniam diuites decimam partem fructuum terræ Deo non offerunt, neque ipsi decimam partem eorum quæ seminauerunt, colligent, iuxta illud Isai. Decem enim iugera vinearum facient laguncułam vnam, &c. cap.1.num.14. Vide cap.23. nu.12. qualiter sint decimæ soluendæ.

14 *Non audebat oculos ad Deum leuare*. Sed Dominus illum respexit, nec reuersus est vacuus. cap.16.nu.5.

15 *Deus propitius esto mihi peccatori*. Homo propria peccata debet semper præ oculis habere, vt Deus illa obliuioni tradat. Isai. 1. Auferte malum cogitationum vestrarū ab oculis meis. non inquit, ab oculis vestris, sed ab oculis meis. cap.1.nu.46.47 48.

16 *Mihi peccatori*. Statim vt peccator suam agnoscit culpam, Deus illam dimittit. Vnde Iob: Tædet animam meam vitæ meæ, &c. Et statim subdit. Dicam Deo, noli me condemnare. cap.1.nu.53.* Vide ibi. nu.54.

Iob.

17 *Descendit hic iustificatus ab illo*. Pharisæus quoniam in templum ascendit superbus, descendit vacuus, sicut de Moab dicitur Isai. 15. Omnis vlulatus descendit in fletum: Publicanus autem quoniam ascendit humilis in templum, descendit gaudens, sicut illi de quibus dicitur Psal.125. Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua: Venientes autem venient cum exultatione. cap.15.nu.5.

18 *Qui se exaltat, humiliabitur*. Populus Iudæorum, quoniam se exaltauit, humiliatus est, & populus gentium exaltatus est super illum, iuxta illud Isai. In die illa erit Israel tertius Aegyptio, & Assyrio. cap.19.nu.26.27.

19 *Qui se exaltat, &c.* Sic humiliatus est, qui dixit. In cælum conscendam, &c. de illo nāque dixit Isai. Verumtamen ad infernū detraheris, &c. Vnde Psal.72. dicitur: Deiecisti eos, dum alleuarentur. Et Psal.82. Deus meus, pone illos vt rotam. cap.14.nu.11.*

20 *Qui se exaltat humiliabitur*. Aegre fert Altissimus, quod exaltetur homo, & glorietur contra Deum, & sibi aliquod bonum tribuat. Vnde Isa.10. ait. Numquid gloriabitur securis contra eum qui secat in ea. cap. 10. nu.11.12. Vbi ostenditur in omni sua actione hominem indigere motione diuina.

21 *Qui se exaltat, humiliabitur*. Angelus superbus similis volens esse Altissimo, dissimilis ei factus est: & homo similiter, sed per humilitatem Christi assimilatur Deo, iuxta illud Isai. Et in nomine Israel assimilabitur. cap.44 n 4.

22 *Qui se exaltat, humiliabitur*. Superbia sedes Angelorum vacuas fecit, & humilitas cælum replet, secundum illud Isai.6. Et ea quæ sub ipso erant replebant templum. cap.6.nu.6. 7.8.* vbi in laudem humilitatis multa dicūtur.

23 *Qui se humiliat, &c.* Vnde Isai. Hæc dicit Dominus excelsus, &c. in excelso, & in sancto habitans, & cum contrito, & humili spiritu, vt viuificet spiritum humilium, &c. c.57.n.15.* Vide Dominica 4 post Pentecosten nu.6.

DOMINICA XI. POST Pentecosten.

Euangelium. Marc. 7.

Exiens Iesus de finibus Tyri, &c.

1 ET *adducunt ei surdum & mutum*. Per quem designatur peccator à Christo Domino merito passionis sanandus, de quo vide Dominica 3. Quadragesimæ, in illa verba, & illud erat mutum, à nu. 1. vsque ad 6.

2 *Et expuens tetigit linguam eius*. Saliua Christi diuinitatem significat, & sapientiam, de qua scriptum est: Ego ex ore Altissimi prodiui. Eccles. 24. cap. 15. nu. 16. per hanc ergo surdum sanat, sicut & cæcũ a natiuitate curauit lutum faciens ex sputo, de quo vide feria 4. post Dominicam 4. Quadragesimæ.

3 *Effeta quod est, adaperire*. Vide feria 6. post 4. Dominicam Quadragesimæ, in illa verba, Lazare veni foras.

4 *Et loquebatur recte*. Recte loquitur, qui loquitur cælestia: nam qui terrena loquuntur, lingua Aegyptiaca loquuntur, de quibus Isai. In die illa erunt quinque ciuitates in terra Aegypti loquentes lingua Chanaan. c. 19. n. 19

5 *Et loquebatur recte*. Melius est tacere, & mutum esse, quam peruerse loqui. De quo vide Dominica 3. Quadragesimæ, num. 5. 6. vbi agitur de triplici silentio.

DOMINICA XII. POST Pentecosten.

Euangelium. Lucæ 10.

1 BEATI *oculi qui vident, quæ vos videtis*. Apostoli dicuntur videntes ab Isaia: Ecce videntes clamabunt foris. Quia (scilicet) Verbum incarnatum viderunt. cap. 33. nu. 6.

2 *Multi Prophetæ, & Reges, &c.* Vide cap. 30. nu. 34. cap. 35 nu. 5. cap. 38. nu. 16. cap. 40. nu 9. cap. 52. nu. 18. cap. 53. nu. 4.

3 *Magister quid faciendo*. Et infra, *Ipse autem volens iustificare seipsum, &c.* Contra hypocritas, qui de magno mandato interrogant, cum nec minimum obseruent, ait Isai. Me etenim de die in diem quærunt, & scire vias meas volunt quasi gens quæ fecerit iustitiam. cap. 58. num. 2. Vide Dominica 17. post Pentecosten nu. 1.

4 *Et plagis impositis*. De quibus Isai. 1. A planta pedis, vsque ad verticem, non est in eo sanitas: vulnus, & liuor, & plaga tumens. cap. 1. num. 27.

5 *Accidit autem, vt sacerdos quidam*. Quales debeant esse sacerdotes, ostenditur ex analogia capitis, & cordis, quod vitam communicat toti corpori, sed Isai. ait. Omne caput languidum, & omne cor mærens. cap. 1. num. 26.

6 *Et viso illo præterijt*. Valde reprehendit Scriptura eos, qui in fratres suos non sunt misericordes. Isai. 16. reprehenduntur Moabitæ, eo quòd fugientes Iudæos non exceperint, & Iob 6. conqueritur de amicis suis: Fratres mei prætererunt me sicut torrens, qui raptim transit in conuallibus. cap. 16. nu. 3.*

7 *Samaritanus autem quidam*. Christus est hic Samaritanus, nam est fidelium custos; murus, & antemurale, cap. 9. nu. 6. de quo scriptum est Psal. 121. Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel. Ad quem respiciens ait Isai. Custos quid de nocte? cap. 21. nu. 12. 13.

8 *Alligauit vulnera, &c.* Hic sanauit hominem, iuxta illud Isai. vias eius vidi, & sanaui eum, & reduxi eum, & dedi consolationem ipsi, & lugentibus eius. cap. 57. nu. 18 Et cap. 60. inquit: Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me. Euangelizare pauperibus misit me, vt mederer contritis corde. cap. 61. num. 1. 2. & 3.*

9 *Alligauit vulnera eius*. Reprehendit Isai. synagogam, quod plaga eius non fuerit circumligata, nec curata medicamine, &c. cap. 1. nu. 28. Et ostendit quàm facili, & suaui medicina, vulnera peccatorum sanentur, lauachro, videlicet, baptismi, & pœnitentiæ. Isai. 1. Lauamini mundi estote, &c. c. 1. n. 44 & 45.

10 *Alligauit vulnera eius*. De quo Psal. 146. Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum, alligamenta hæc, vt ait August. sacramenta sunt Ecclesiæ, cap. 61. nu. 1.

DOMINICA XIII. POST Pentecosten.

Euangelium. Lucæ 17.

Cum iret Iesus in Hierusalem, &c.

1 QVI *steterunt a longe*. Præ humilitate, & in signum, quod peccator longe est à Deo, cap. 29. nu. 23. cap. 49. nu. 13.

2 *Et leuauerunt vocem*. Vide fer. 5. post 1. Dominicam Quadragesimæ.

3 *Iesu præceptor*. Christus est verus præceptor.

ceptor... de quo Isai. ait. Et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum,&c.cap.30.nu.33. 34. 35.

4 *Ite ostendite vos sacerdotibus.* Dum irent ad sacerdotes, mundati sunt, quia ex desiderio sacerdotis, & sacramentalis confessionis cõsequitur pœnitens spiritualem salutẽ; Psal. 31. Dixi confitebor aduersum me in iustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. vbi de futuro inquit. Confitebor, & de præterito,remisisti. cap. 1. num. 53. cap. 38. num. 19.* Vbi modus exprimitur pœnitentiæ.

5 *Ostendite vos sacerdotibus.* Hic sacramentum insinuatur pœnitentiæ, de quo multa dicuntur cap. 43. nu. 22. vbi ostenditur, confessionem factam per litteras sacerdoti absenti, & absolutionem similiter per litteras traditam ab illo,non esse sacramentalem.

6 *Vnus ex illis regressus est.* Iusti pro beneficijs acceptis gratias agunt, vt multis Scripturæ locis ostenditur cap. 1. nu. 11.

7 *Non est inuentus qui rediret, &c.* Peccatores ingrati sũt. De ingratis dicitur Isai. 1. Ipsi autem spreuerunt me. Primus ingratitudinis gradus est, beneficium obliuioni tradere. Secundus, benefactorem non agnoscere. Tertius, ipsum spernere, atque eisdem beneficijs in contemptum benefactoris vti. cap. 1. num. 14. De quo plura dicuntur eodem cap. num. 11. 12. 13.*

8 *Non est inuentus qui rediret.* Ingratitudo eò est maior,quò post plura beneficia subsequitur. Vnde Isai. Prius dixit, filios enutriui, & exaltaui, & statim Hæbreorum notat ingratitudinem,subdens. Ipsi autem spreuerunt me. cap. 1. num. 9.

9 *Nisi hic alienigena.* Alienigenarum fides, & deuotio ingratitudinem confundit Christianorum, iuxta illud. Erubesce Sidon, ait mare. Vide feria quinta post Dominicam primam Quadragesimæ nu. 2. in illa verba, & ecce mulier Cananæa.

10 *Fides tua te saluum fecit.* Vide in festo Magdalenæ.

DOMINICA XIV. POST Pentecosten.

Euangelium. Matth. 6.

1 **N**EMO *potest duobus Dominis seruire.* Dixit enim Isai. Coangustatum est enim stratum ita, vt alter decidat, & pallium breue vtrumque operire non potest. Vnde Cant. 1. dicitur. Lectulus noster floridus. Lectulus dicitur cor hominis, & non lectus, quia breue est,& vtrumque operire non potest. cap. 28. nu. 27. cap. 55. nu. 12.*

2 *Non potestis Deo seruire, & mammonæ.* De auaritia inquit Apostolus, quod est idolorum seruitus: sicut ergo idolo, & Deo nemo potest seruire: ita nec Deo, & diuitijs. Idolum est quidquid Deo præfertur, aut æquatur, & multoties latet sub humilitatis habitu, sicut 2. Machabæorum 12. dicitur. Inuenerunt autem sub tunicis interfectorum de donarijs idolorum. cap. 17. num. 5.* Vide quæ contra auaritiam dicuntur. cap. 29. num. 1.

3 *Non potestis Deo seruire, & mammonæ.* Ex auaritia sequitur idololatria. Vnde Isai. postquam dixit: Et repleta est terra argento, & auro, subdit: Et repleta est terra eius idolis. Auaritia habet sua præcepta, Dei præceptis contraria. cap. 1. num. 18. 19. Vbi multa inuenies contra auaritiam. Auaritia cantui meretricio comparatur, quia homines demenat. cap. 23 num. 9. Similis est aspidis morsui, quia dulcedine lucri, velut suauitate soporis,tenetur auarus, & moritur. cap. 23. nu. 13. in fine. Similis est hydropisi, vt ostenditur Dominica 16. sequenti.*

4 *Non potestis Deo seruire, & mammonæ.* Homo efficitur seruus pecuniæ per inordinatum vsum illius. Hanc seruitutem à se abijcit iustus, iuxta illud Isai. Abijciet vir idola argenti sui. cap. 31. num. 6. Non enim est solum auaritia proijcienda, sed etiam excutiendæ sunt manus ab omni munere. cap. 33. num. 12.*

5 *Et mãmonæ.* Auaritia est Idolorũ seruitus, hoc idolum sibi fabricant homines multis laboribus, & expensis. Dicit enim Isaias: Numquid sculptibile conflabit faber, aut aurifex auro figurabit illud, & laminis argenteis argentarius? Et iterum. Faber ferrarius lima operatus est, in prunis, & in malleis formauit illud,& operatus est in brachio fortitudinis suæ; esuriet,& deficiet,non bibet aquam & lassescet, &c. cap. 40. num. 29. cap. 44. num. 8. 10.

6 *Quærite primum Regnum Dei.* Patribus antiquis promissa fuerant terrena. Isai. 1. Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis, & ipsi terrenis oblitis, ad cælestia anhelabant: nos autem, quibus sunt cælestia repromissa, terrena perquirimus, cap. 1. nu. 56. 57.*

DOMI-

DOMINICA XV. POST Pentecoften.

Euangelium. Lucæ. 7.

IBAT *Iesus in ciuitatē Naim*. Hoc Euangelium explicatum eft feria 5. poft quartam Dominicam Quadragefimæ.

DOMINICA XVI. POST Pentecoften.

Euangelium Lucæ. 14. Cum intraret Iesus in domum cuiufdam Principis Pharifæorum, &c.

1 ET *ecce homo quidam hydropicus*. Hæc infirmitas typum gerit auaritiæ, de qua Ifai. ait. Et repleta eft terra argento & auro. cap. 2. nu. 18. Vbi oftenditur, quam infatiabilis fit pecuniæ apetitus. Vnde Dominica 14. poft Pentecoften.

2 *Homo hydropicus*. Temporalia bona auari fitim non extingunt, quia ad animam vbi eft fitis non pertingunt. Ecclef. 1. Non fatiatur oculus vifu, &c. Vnde Ifai. Repleta eft terra argento, & auro, & non eft finis Thefaurorum eius, quia auarus ficut hydropicus, quo magis bibit, eo amplius fitit, quod multis Scripturæ locis oftenditur. cap. 2. num. 18. 19.*

3 *Non difcumbas in primo loco, ne forte, &c.* Superbus fibi primum eligit locum, & eminentiorem, fed Dei potentia in infimum deijcitur, ficut Lucifer, qui dicebat in corde fuo: In cælum confcendam: & tamen ficut dicit Ifai. detractus eft in profundum laci. cap. 14. nu. 10. 11. Vide. cap. 32. nu. 4.

4 *Recumbe in nouifsimo loco*. Humilitas cælum replet, iuxta illud Ifai. Et ea quæ fub ipfo erant, replebant templum. vnde Exod. 24. dicitur, quod fub pedibus Dei erat, quafi opus lapidis fapphirini, & quafi cælum cum ferenum eft. Tales enim funt qui recumbunt in nouiffimo loco, qui propter Deum fubiecti funt omni humanæ creaturæ, & fub aliorum pedibus fe conftituunt. cap. 6. nu 8.

5 *Amice afcende fuperius*. Angelus defcendit per fuperbiam, homo per humilitatem afcendit. Vnde Iofeph, qui recubuit in nouiffimo loco, in quinque partibus exceffit fratres fuos, cap. 6. nu. 8. *Gen. 43.*

6 *Omnis qui fe exaltat humiliabitur*. Iuxta illud Ifai. Pedibus conculcabitur coronæ fuperbiæ, &c. cap. 28. num. 3. & 4. Vide Dominica 10. poft Pentecoften. a num. 18. vfque ad 23. Vbi hæc eadem verba expenduntur.

DOMINICA XVII. POST Pentecoften.

Euangelium. Matth. 22. Acceſſerunt ad Iesum Pharifæi.

MAGISTER *quod eft mandatum magnum in lege*? Simulantes fanctitatem, interrogant Pharifæi Chriftum de maximo mandato: quos per Ifai. acriter reprehendit dicens. Me etenim de die in diem quærunt: & fcire vias meas volunt, quafi gens quæ Iuftitiam fecerit, & iudicium Dei fui non dereliquerit. Rogant me iudicia iuftitiæ, appropinquare Deo volunt. cap 58. nu. 2.

2 *Diliges Dominum Deum tuum*. De præcepto dilectionis vide in communi Apoftolorum, in illa verba. Hoc eft præceptum meum, vt diligatis inuicem. & feria 5. in Cœna Domini, in illa verba. in finem dilexit eos. & Dominica 12. poft Pentecoften.

3 *In his duobus mandatis vniuerfa lex pendet*. Nam in præcepto dilectionis omnia alia comprehenduntur, iuxta illud Ifai. Confummatio abbreuiata inundauit iuftitiam. cap. 10. nu. 21. Hinc eft quod Cant. 8. dicitur. Fortis eft vt mors dilectio, dura ficut infernus æmulatio, quia videlicet animam infuperabilem efficit cap. 43. num. 3. Charitas obferuantiam aliorum mandatorum fuauem facit. de quo vide in fefto S. Matthiæ, in illa verba. Iugum meum fuaue eft, &c.

4 *Vniuerfa lex pendet & Prophetæ*. Lex, & Euangelium eundem Chriftum refpiciunt, ficut duo Cherubim fe inuicem, & arcam teftamenti refpiciebant. Tom. 1. pag. 1. & 2. *Exod 25.*

5 *Quid vobis videtur de Chrifto?* Sanctus Iob inquit: Si repente interroget, quis refpondebit ei; Et ipfe Dominus ait, Numquid qui contēdit cum Deo tam facile conquiefcet? oftendens neminem poffe cum eo difputare. ca. 29. num. 31.* *Iob 9.*

6 *Dicunt ei, Dauid*. Chriftus fpecialiter dicitur filius Dauid, vt manfuetudo illius, & benignitas commendetur. Vnde Cananæa. Miferere mei fili Dauid, cap. 7. num. 16. Vide fer. 5. poft Dominicam primam Quadragefimæ. *Matth. 15*

7 *Et nemo poterat refpondere*. Iuxta illud Iob. Non poterit ei refpondere vnum pro mille. Vide Dominica infra octauas Epiphaniæ. num. 2. 3.

DO.

DOMINICA XVIII. POST Pentecosten.

Euangelium. Matth. 9.

Ascendens Iesus in nauiculam transfretauit, &c.

1 CONFIDE *fili*. Filium vocat, cui sunt remissa peccata: peccatores enim filij Dei non sunt, quia pietatem erga illum non habent. Vnde Deut. 32. Peccauerunt ei & non filij eius in sordibus. cap. 7. nu. 17.* Vide etiam cap. 1 nu. 9 & cap. 6. nu. 33.

2 *Hic blasphemat*, Vide Dominica in Passione. in illa verba, Dæmonium habes.

3 *Cum vidisset cogitationes eorum*. Malas cogitationes cauere non possumus, sed tantum malum cogitationum, idest consensum. Vnde Isai. Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. cap. 1. nu 46. 47.*

4 *Vt vidit cogitationes*. Christus vt ostenderet se verum Deum, potius cogitationibus respondebat quàm verbis. cap. 32. num. 6. Vide fer. 2. post Dominicam quartam Quadragesimæ. nu 4.

5 *Vt quid cogitatis mala?* Christus non secundum visionem oculorum iudicabat, quia intuebatur corda hominum. cap. 11. nu. 7. 8. 9. Vbi late ostenditur, qualiter Deus hypocritas reprehendat.

6 *Quia filius hominis habet potestatem in terra dimitendi peccata*. Vere talem habet potestatem Christus Dominus, qui eam dedit Petro, dicens. Et quodcumq; ligaueris super terrã erit ligatũ & in cælis, &. Vide in festo Apostolorum Petri & Pauli, & Dominica in Albis, in illud. Quorũ remiseritis peccata, &c.

DOMINICA XIX. POST Pentecosten.

Euangelium. Matth. 22.

1 SIMILE *est Regnum Celorum homini Regi qui fecit nuptias filio suo*. Cum videlicet naturam humanam sibi copulauit. De quo vide in Natali Domini, super illud. Et Verbum caro factum est. Circa totum Euangelium vide quæ notata sunt Dominica 2. post Pentecosten.

2 *Et nolebant venire*. De ijs ait Iob. dixerunt Deo, recede a nobis; scientiam viarum tuarum nolumus.

3 *Ecce prandium meum paraui*. Omnia nobis Deus in vna Eucharistiæ buccella præparauit cap 1. nu. 10 *. Vide Dominica 2. post Pentecosten, & cap. 28. nu. 5. Vbi ostenditur, Iustos simul in Deo omnia possidere bona, quæ sunt in creaturis sparsa.

4 *Illi autem neglexerunt*. Vide Dominica 2. post Pentecosten, in illa verba. Et cœperunt omnes se excusare.

5 *Reliqui vero tenuerunt seruos eius, &c.* Vide in festo sancti Stephani super illud. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas.

6 *Ite ergo ad exitus viarum*. Hoc intelligitur de vocatione gentium, de qua Isai. Ecce gentem quam nesciebas vocabis, & cap. 55. nu. 9. 10. Vide in festo Epiphaniæ.

7 *Non habens vestem nuptialem*. Hæc vestis est Charitas & Iustitia, de qua Iob 29. Iustitia indutus sum, & vestiui me sicut vestimento, quia vt norauit Gregorius, ex omni parte debet homo iustitia protegi, sicut induitur vestimento. cap 22 nu. 18. *

8 *Mittite eum in tenebras exteriores*. De pœnis Inferni vide Dominica 1. Aduentus, & feria 2. post 1. Dominicam Quadragesimæ, & Dominica 24. post Pentecosten, & totum cap. 24. Isai. Vide etiam cap. 1. nu 69. super illud Isai. Conteret sceleſtos, & peccatores.

9 *Multi enim sunt vocati*. Vide Dominica in septuagesima super hæc eadem verba.

DOMINICA XX. POST Pentecosten.

Euangelium. Ioan. 4.

1 ERAT *quidam Regulus*. Solus Deus est Rex Regum, & Dominus dominantium, alij omnes sunt Reguli. vnde Isai. Væ coronæ superbiæ, &c. cap. 28. nu. 1.

2 *Rogabat eum, vt descenderet, &c.* Principes tribulationibus oppressi quærũt sanctos, sed nam in prosperis. cap. 39. nu. 4.

3 *Nisi signa, & prodigia videritis, non credit is*. Mysteria fidei credenda sunt, vt intelligantur. Vnde Isai.: Nisi credideritis non intelligetis. cap. 7, nu. 12. 13. Vide feria 4. Dominicæ 1. Quadragesimæ, super illud. Magister volumus à te signum videre. & in Natali Domini, super illa verba, & hoc vobis signum.

DOMINICA XXI. POST Pentecoſten.

Euangelium. Matth. 18.

1 SIMILE *eſt Regnum Cœlorum homini Regi*. Homo Rex Chriſtus eſt habens in femore ſuo ſcriptum Rex Regum,& Dominus dominantium Ipſe cũ ſeruis ſuis ratione dignatur ponere,qui per Iſa ait.venite,arguite me.c. 1.n.52.53. Et iterũ.Venite iudicemur,ſimul c. 43.n.18. Vide Dominica 8. poſt Pentecoſten.

2 *Miſertus autē dominus ſerui illius*. Maxima Dei miſericordia ſplēdet cū remitit peccata. Vnde Iſai.Suſcepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis ſuis. Et Pſal.102. Noli obliuiſci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, &c. cap.28.nu.17.cap.40.nu.7. *

3 *Serue nequam, &c.* Acriter Deus reprehendit eos qui ſunt inmiſericordes in fratres ſuos. ſic reprehendit Aſſur dicens. Aſſur virga furoris mei, & baculus ipſe eſt,&c. cap. 10. num. 4. 6. & 8.

4 *Omne debitum dimiſi tibi, &c.* Homines nullum in peccando terminum habent, & tamen Deus terminum ſuo imponit furori. Iſai. In obliuione eris ô Tyre ſeptuaginta annis:poſt ſeptuaginta autem annos erit Tyro quaſi canticum meretricis. cap.23.nu.7.

5 *Omne debitum dimiſi tibi*. Deus vere pœnitentibus veniam concedit toties quoties. cap.55.nu.13.

6 *Sic faciet Pater meus cœleſtis*. Non dicit Pater veſter, ſed Pater meus, quia peccatores indigni ſunt quod Dei filij nominentur, iuxta illud Deut. 32. Peccauerunt ei, & non filij eius in ſordibus. cap.7.nu.17.

DOMINICA XXII. POST Pentecoſten.

Euangelium. Matth. 22.

Abeuntes Phariſæi.

1 CONSILIVM *inierunt*. Cogitauerunt Iudæi contra Chriſtũ conſilia quæ non potuerunt ſtabilire.Geneſ 49.in conſilium eorum non veniat anima mea. cap. 3. nu. 17. quales debeant habere cõditiones Conſiliarij, explicatur cap. 1.nu.66.& feria 6. poſt Dominicam in Paſſione.

2 *Vt caperent eum in ſermone*. Iſti contra Chriſtum arguere volebant, ſed diſputatio hominis eſt Deo gratiſſima, quæ poſt peccatorũ pœnitentiã,ſequitur.Vnde Iſa. poſtquã dixit,lauamini,mundi eſtote,&c.ſubdit,& venite arguite me dicit Dominus.cap.1.nu.52.53.*

3 *Magiſter ſcimus quia verax eſt,&c.* His cõpetit illud Iſai.Stultus fatua loquetur & cor eius faciet iniquitatē,vt perficiat ſimulationē, & loquatur ad Dominũ fraudulenter,&c Fraudulēter enim ad Chriſtũ locuti ſunt.ca.32.n.6.

4 *Magiſter ſcimus quia verax es, &c.* Adulabantur Domino tanquam hypocritæ qui mel habent in ore, & fraudem moliuntur in corde.Vnde Iſai.Popule meus qui te beatum dicunt,ipſi te decipiunt. Hi ſimiles ſunt ſcorpionibus,& vulpibus.cap.3.nu 23. Aſſimilantur etiam caudis,quia blandiuntur.cap.9.nu. 85. *

5 *Non reſpicis perſonam hominum*. De illo namq; ſcriptum eſt, non ſecundum viſionem occultorum iudicabit, &c. cap. 1.nu.7.

5 *Cuius eſt imago hæc & ſuperſcriptio?* Homo ad imaginem Dei factus eſt, vnde capacitatem cordis eius ſolus Deus poteſt implere. ait enim Cant. 8. Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum. cap. 29 nu. 16.* Anima noſtra facta eſt ad ſimilitudinē Dei,non tamen poteſt ipſum per eſſentiam repræſentare aliqua ſimilitudo creata. Vnde per Iſai. ait. Cui aſſimilaſtis me, & comparaſtis me,& feciſtis ſimilem? cap.46.nu 4.

7 *Cuius eſt imago hæc & ſuperſcriptio?* Imago Dei per peccatum fœdatur in hominibus,qui imaginem adorant diaboli. Non enim ſolum beſtiam adorare nefas eſt, ſed & imaginem beſtiæ. cap.4 nu.3. *

8 *Reddite quæ ſunt Dei Deo*, Quoniam auarus homo non reddit ex terræ fructibus decimas & primitias Dei miniſtris debitas,iuſto iudicio terra illi fructum non profert, ſed ſicut dixit Iſai. Triginta modij ſementis facient modios tres. cap.5.nu.14.

DOMINICA XXIII. POST Pentecoſten.

Euangelium. Matth. 9.

Loquente Ieſu ad Turbas, &c.

ECCE *Princeps vnus*. Princeps & Prælatus quas debeant habere conditiones explicatur. cap 3 nu.8.

2 *Ecce Mulier*. Vide in feſto Magdalenæ ſuper hæc eadem verba

3 *Quæ fluxum ſanguinis patiebatur*.Fluxus ſan-

ctus sanguinis peccata significat idololatriæ, præsertim rapinæ, & homicidij, de quibus Isa. 1. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt, & Oseæ 4. Sanguis sanguinem tetigit, cap. 1. num. 4.

4 *Quæ fluxum sanguinis patiebatur duodecim annis.* De consuetudine peccandi, vide feria 6 post primam Dominicam Quadragesimæ, super illud: Triginta & octo annos habens in infirmitate sua. & feria 6. post quartam Dominicam Quadragesimæ, super illud. Domine iam fœtet.

5 *Accessit retro.* Peccatores subtrahunt se ex præsentia Dei. & se retro constituunt, iuxta illud Isai. Abalienati sunt retrorsum. cap 1. n. 2 1. 2 2. Vide in festo Magdalenæ, super illud, stans retro secus pedes eius.

6 *Tetigit fimbriam.* Tactu fimbriæ, hoc est humanitatis, & passionis Christi, mundantur peccatores. cap. 6. nu. 7.

7 *Confide filia, fides tua te saluam fecit.* Christus Dominus linum fumigans suis accen debat verbis, iuxta illud Isai. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. cap. 42. nu. 5.

8 *Et surrexit puella.* Vide quæ circa resurrectionem notata sunt in die Paschatis, & feria 6. post quartam Dominicam Quadragesimæ. Vbi agitur de resurrectione Lazari.

DOMINICA XXIV. POST Pentecosten.

Euangelium. Matth. 24.

1 CVM *videritis abominationem desolationis.* Circa totum hoc Euangelium vide Dominica prima Aduentus. & fer. 2. post primam Dominicam Quadragesimæ.

2 *Et qui in tecto.* Reprobi nullum habent tectum, nullum vmbraculum in quo se abscondant a turbine, & a pluuia, idest, ab ira Iudicis. Electi autem vmbraculum habent, & tabernaculum, in quo habitant securi, iuxta illud Isai. Super omnem enim gloriã protectio, &c. cap. 4 nu. 1 3. 1 4.

3 *Erit enim tunc tribulatio.* Christus futura prædicens, ostendit se esse verum Deũ. Vnde Isai. Annũciate quæ ventura sunt in futurũ, & dicemus quia dij estis vos. cap. 41. num. 19. 20. vbi agitur de scientia diuina. Vide cap. 51. num. 20. de tribulatione extrema. Et Dominica prima Aduentus.

4 *Sol obscurabitur & Luna non dabit lumen suum.* cap 14 nu. 6.

5 *Illic congregabuntur & aquilæ.* Iuxta illud Isaiæ vaticinium, & vos congregabimini, vnus, & vnus filij Israel. Hinc Saluator ait. Erunt duo in lecto, vnus assumetur, & alius relinquetur: diuitiæ namque non condemnant hominem, sed malus vsus earum. Nec paupertas hominem saluat, sed bonus vsus illius. cap. 17. num. 15.

6 *Stellæ cadent de cælo.* Quid sit stellas cadere, aut virtutes cælorum commoueri, explicatur. cap. 14. nu. 10. & cap. 34. nu. 3.

7 *Sicut enim fulgur exit ab Oriente, &c.* Sicut Balthasar repentinum accidit iudicium, ita etiam impijs eueniet in die mala. c. 21. n. 6.

8 *Tunc apparebit signum filij hominis.* Cuius iram vt caueamus nos Isai. admonet. Quiescite ergo ab homine, &c. cap. 2. nu. 26.

9 *Et videbunt filium hominis.* Videbunt, & omnia quæ commiserunt reprobi peccata, in libris propriæ conscientiæ scripta. De quibus Daniel 7. Iudicium sedit, & libri aperti sunt. cap. 26. n. 3 2. Vide Dominica prima Aduentus. nu. 1 3. 1 4 1 5.

10 *Et mittet angelos suos cum tuba, &c.* Sicut denunciauit Isai. Et erit in die illa, clangetur in tuba magna, &c. cap. 27. nu 16.

11 *Ab arbore autem fici discite parabolam.* Vide Dominica prima Aduentus à nu. 19. vsque ad 26.

12 *Quia prope est in ianuis.* Diem Iudicij Christus dicitur nescire, quia non facit alios scire diem illum. cap. 7. nu. 31 Alia, quæ pertinent ad hoc Euangelium, explicata sunt Dominica prima Aduentus, & feria 2. post primam Dominicam Quadragesimæ.

13 Igitur electi ibunt in vitam æternam, reprobi autem in ignem æternum. qui igne, & lignis peccatorum nutritur, & flatu Domini succenditur. iuxta illud Isai. Nutrimenta eius ignis, & ligna multa, & flatus Domini succendens eam. cap. 30 num. 52. 53. * Et iterum ait. Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis. cap. 50. nu. 14.

ANNO-

ANNOTATIONES IN EVANGELIA DE SANCTIS.

IN FESTO SANCTI Andreæ Apostoli.

Euangelium. Matth. 4.

AMBVLANS *Iesus iuxtà mare Galilæ*. In Galilæa prædicare cœpit Christus vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, &c. c. 9 n. 28.

2 *Vidit duos fratres, &c.* Per duos fratres, Moysem videlicet, & Aaron, populum Hæbræum eduxit ex Aegypto, vt legem scriptam illis daret in monte Sinai, misit illos binos, at Christus Dñs prædicaturus Euangeliũ binos, & binos fratres elegit, vt maior & perfectior, vnitas legis gratiæ signaretur. cap. 9. nu. 28. *

3 *Petrum, & Andream*. Hi fuerunt duo lapides fundamentales Ecclesiæ. Quibus illud competit. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem lapidem, idest Petrum, & Andream, in fundamento fundatum. hoc est in Christo, cap. 28. nu. 20. *

4 *Et vocauit eos* Scilicet ad Apostolatum. Nemo enim sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tamquam Aaron, vt dicitur Hæbræorum quinto. Vnde Isaias. Et vocabo, inquit, Eliachim filium Helciæ, &c. cap. 22. nu. 16. 17. *

5 *Et vocauit eos*. Vocatio hæc est occulta, non ex meritis, sed ex pura Dei misericordia, sicut & prædestinatio. cap. 29. num. 30. 31. vbi agitur de prædestinatione gratuita.

6 *Et vocauit eos*. Vocatio secundum propositum, effectus est prædestinationis: est enim duplex vocatio, altera sufficiens, altera efficax, quæ explicantur. cap 41. nu 9. *

7 *Faciam vos fieri piscatores hominũ*. Non dixit faciam vos rerum temporalium piscatores. Qui enim his intendũt piscationibus, nihil capiunt. Isaiæ 19. & mœrebuntur piscatores, & lugebunt omnes mittentes in flumen hamũ, &c. cap. 19 nu. 9. De piscatoribus autem hominum scriptum est Ieremiæ 16. Ecce ego mittam piscatores multos, & piscabũtur eos. ibidem num. 10 & 11. vbi contra piscatores diaboli, Deum mittere piscatores, ostenditur.

8 *Faciam vos fieri piscatores*. Hieremiæ. 16 promisit Dominus se missurum piscatores multos, deinde venatores multos, vt significet quod amore, & timore adducendi erant fideles ad fidem. Amor in piscatoribus, timor in venatoribus designatur. cap 7. nu. 37. *

9 *Faciam vos fieri piscatores hominum*. De hac piscatura spiritualiũ pisciũ agitur diffusè cap. 19. nu. 9. 10. & 11. Vide feria 4. Paschatis.

10 *Piscatores hominum* Olim Apostoli, in capturã animarũ laxabant retia, nõ in captura auri, vel argẽti, sicut auari faciunt c. 56. n. 13.

IN FESTO SANCTI Thomæ Apostoli.

Euangelium. Ioan. 20.

THOMAS *vnus de duodecim, &c.* Vide de toto Euangelio Dominica in Albis.

IN FESTO SANCTI Stephani Protomartyris.

Euangelium. Matth. 23.

ECCE *ego mitto ad vos Prophetas.* Iuxtà illud Isa. Primus ad Sion dicet, ecce adsũt, & Hierusalem Euangelistã dabo. cap. 41. n. 24. * Et iterũ ait. Quis cæcus nisi seruus meus, & surdus nisi ad quẽ nuncios meos misi? c. 42. n. 21.

2 *Quoties volui congregare, &c.* Prælati, & Pastores subditos suos protegere debent. & defendere, sicut Gallina pullos cap. 3 nu. 11.

3 *Sicut Gallina congregat pullos suos, &c.* Affectus omnes dilectionis quos erga pullos suos habet gallina, Christus in seipso erga nos ostendit cap. 3. nu 11. circa finẽ. Vnde per Isai. ait. Sicut aues volantes, sic proteget Dominus exercituum Hierusalem, &c. cap. 31. nu 5. Et similiter habet affectum matris. cap. 49. nu. 5.

4 *Ecce relinquetur domus vestra deserta*. Sicut prædixerat Isai. Terra vestra deserta, &c, cap. 1. num. 29. 30. 31. 32. 33. cap. 6. nu 51. 52.

cap. 3.

cap. 3. nu. 13. in illa verba, Ruit enim Hierusalem, & Iudas concidit. cap. 7. nu. 35. 36. 37. cap. 32. nũ. 13. iu illa verba, domus enim dimissa est, & cap. 34. nu. 6. in illa verba. Victima enim Domino in Bosra, &c. & nu 8. in illa verua, & possidebunt illam onocrotalus, &c. *

5 *Relinquetur domus vestra*. Summa ira Dei, & summa pœna peccati est, peccatorem relinquere cap. 1. nu. 31. *. Vide cap. 14. num. 15.

6 *Domus vestra*. Sumptuosa ędificia vindictam petunt contra superbos. Vnde Isaias, postquã dixit, in auribus meis sunt hæc, subdit Nisi domus multæ desertæ fuerint, grandes, & pulchræ. cap. 5. nu. 12. 13. Vide quæ de vastitate vrbis dicta sunt Dominica 9. post Pentecosten.

IN FESTO SANCTORVM Innocentum.

Euangelium. Matth. 2.

1 ANGELVS *Domini apparuit*. Angeli ministri sunt soliciti, nostram quærentes salutem. Vide in festo Angelorum.

2 *Fuge in Aegyptum, &c.* Vt in maiori abundantia Christus pro nobis effunderet sanguinem, noluit ab Herode occidi in tenera ætate: in cuius signum, Exod. 23. præcipitur, ne coquas agnum in lecte matris suæ. cap. 9. num. 24. *

3 *Fuge in Aegyptum*. Ingressus Domini in Aegyptum meminit Isaias, dicens: Ecce Dominus ascendet super nubẽ leuẽ, & ingredietur Aegyptum, &c. vbi per nubem leuem significatur humanitas Christi, vt ait Hieronymus, & Bernardus cap. 19. nu. 4. Ingrediens Aegyptum omnia idola confregit cap. 30. nu. 39.

4 *Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis*. Quantum damnum inferat reipublicæ Rex impius, ostenditur cap. 1. nu. 26. 27. de conditionibus Regis. & Iudicis, vide cap. 16. nu. 6. Vide etiam de Herodis ira, atq; turbatione, & Magorum constantia in festo Epiphaniæ.

5 *Misit, & occidit omnes pueros*. Sed Christus Dominus non fuit inter eos occisus, vt ad mpleretur illud Isaiæ in pharetra sua abscondit me videlicet ab Herodis ira. Pharetra enim humanitatem significat, sub qua Diuinitatis sagitta fuit abscondita, cap. 49. nu. 4.

IN CONVERSIONE SANCTI Pauli Apostoli.

Euangelium. Matth. 19.

ECCE *nos reliquimus omnia*. Vide in communi Apostolorum.

Epistola. Actuum. 9.

1 SAVLVS *adhuc spirans*. Saulus, vt leo persequebatur fideles, sed Christi voce in ouem conuersus est. cap. 29. nu 9. *

2 *Et subito circumfulsit eum lux de cælo*. Nam diuina gratia præuenit peccatorem, & mouet efficaciter, vt resurgat cap. 10. nu. 11. 12.* Vide quæ de gratia præueniente habentur in tabula communi, verbo gratia, & verbo auxilium.

3 *Et cadens in terram*. Christus Dominus sibi Paulum subijcens impleuit illud, Isai. Et adducet magistratus quasi lutum, & velut plastes conculcans lutum. Ex hoc luto fecit vas electionis, vt nomen eius portaret. cap. 41. num. 22.

4 *Cadens in terram*. assumptus est ad tertium cælum, & ibi vidit arcana verba, vt testis esset ocularis diuinitatis Christi, iuxta illud Isai. Vos testes mei dicit Dominus. cap. 43. nu. 10. 11.* Vide ibi. nu. 8. 9.

5 *Saule Saule*. Vocat eum ex nomine in signum dominij. Vnde Isai. Et omnes ex nomine vocat, cap. 40. nu. 34. 36. cap. 41. num. 22. Et iterum ait, Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo, & dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum, vt scias quia ego Dominus qui voco nomen tuum. Hæc ad literam dicta sunt de Cyro, sed applicantur. Paulo, cap. 45. num. 5.* Et rursus: ego, ego loquutus sum, & vocaui eum: adduxi eum, & directa est via eius. cap. 48. nu. 9. *

6 *Saule Saule, &c.* Paulo Apostolo potest adaptari illud quod dicit Isai. Vocans ab Oriente auem, & de terra longinqua virum voluntatis meæ. cap. 46. nu. 7. Ex Saulo factus est Paulus, quod interpretatur paruulus, cui poterit adaptari illud Isaiæ: minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortissimam. Pene dixisset Paulus. cap. 60. nu. 26. *

7 *Quid me persequeris*. Persequutiones iustorum suas reputat Dominus, quod, & per Isai. ostendit dicens, Cui exprobrasti, & quem blasphemasti? &c. cap. 37. nu. 11.

8 *Domine quid me vis facere?* Paulo competit illud Isaiæ; humiliaberis, de terra loqueris,

queris, & de humo audietur eloquium tuum, in tribulatione quippe cognouit Dominum, ca. 29. nu. 10. 11.

9 *Apertisq; oculis nihil videbat.* Quod ideo factum esse affirmat Chrysostomus, vt intelligeret, se iam deinceps legem antiquam nō visurum, vt carnales obseruantias custodiret, iuxta quod per Isaiam ait, liga testimonium signa legem in discipulis meis, idest, claude legem Moysi. cap. 8. nu. 27. cap. 42. nu. 22. vsque ad 33. vbi ostenditur legem antiquam cessasse adueniente lege gratiæ.

10 *Ecce enim orat.* Quasi dicat: non est timendum de eo qui orationi vacat, nam orationis efficacia maxima est. cap. 19. nu. 22. *

11 *Domine audiui à multis de viro hoc, &c.* Timebat Ananias accedere ad Paulum, quia lupus erat: timebat, quia non audierat illud Isaiæ: habitabit lupus cum agno. Lupus fuit Paulus, & lupus rapax, mane comedens prædam, sed vespere diuidens spolia. cap. 11. nu. 11. & 13.

12 *Vas electionis est mihi, vt portet nomen meum*, &c. Apostoli, & præsertim Paulus, humeri fuerunt super quos ascendit Christus, vt volaret per vniuersum mundum, secundum illud Isaiæ. 11. & volabunt in humeros Philistijm per mare, &c. Et Psalm. 17. Ascendit super Cherubin, & volauit. cap. 11. nu. 21.

13 *Vt portet nomen meum.* Non solum nomen Christi, sed & omnes fideles super humeros suos portauit Paulus, cui illud competit, quod de Eliacim dicitur per Isaiam, Et figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domui Patris sui, & suspendent super eum omnem gloriam domus Patris sui, &c. ca. 22. n. 24.*

14 *Vt portet nomen meum.* Sacerdotes, & prædicatores Euangelij portant vasa Domini, quibus dicitur per Isai. Mundamini, qui fertis vasa Domini. cap 52. nu. 15.

15 *Saulus autem multo magis conualescebat. &c.* Non solum Paulus confudit Iudæos, sed etiam in faciem restitit Principi Apostolorum Petro. cap. 42. nu. 25.

16 *Et confundebat Iudæos.* Magna erga Iudæos fuit charitas, & æmulatio Pauli, vt ex Chrysostomo ostenditur. cap. 55. nu. 10

IN PVRIFICATIONE Beatissimæ Virginis Mariæ.

Euangelium. Lucæ 2.

1 POSTQVAM *impleti sunt, &c.* De Beatæ Mariæ Virginitate, humilitate, & obedientia, vide verbo, Maria.

2 *Sicut scriptum est in lege Domini.* De consonantia legis, & prophetarum cum Euangelio a tom. 1. pag. 1. & 2.

3 *Sicut scriptum est in lege Domini.* Per ceremonias legis antiquæ homines imperfecti disponebantur, vt reciperent Euangelium: nullum tamen in illa præceptum conferebat salutē secundū illud. Ezech. 20. Dedi eis præcepta non bona. idest, quæ non sanctificant homines. Ideo Paulus cum dixisset, scimus quia bona est lex, subdit: si quis ea legitimè vtatur, in finē scilicet propter quem data est, idest vt per eam perueniant ad Christum. cap. 1. nu. 40. Vide feria 6. Cinerum.

4 *Par turturum.* Pauper erat, non potuit inuenire vnde offerret agnum. Ideo ex sua substantia offert par turturum. Ex quibus collige, quod non sunt gratæ Domino oblationes ex bonis pauperum factæ. Vnde Malach. 1. Et hoc rursum fecistis, operiebatis lacrymis altare meum 1. sacrificijs ex lacrymis pauperum, &c. cap. 1. nu. 34. 40. *

5 *Simeon iustus, & timoratus.* Coniunxit iustitiam cum timore, quia iusti valde timent, vide verbo iustus, & verbo timor.

6 *Et timoratus.* Magnum bonum est timor Domini, de quo Isa. Timor Domini ipse est thesaurus eius cap. 33. nu. 5. & 15. Timet iustus quia cadere potest, quoniam habet thesaurum in vase fictili, quoniam astutū habet aduersarium, &c. Sed Deus timentes se protegit. cap. 41. nu. 11. 12.

7 *Expectabat redemptionem Israel.* Quia vt dicit Isa. in silentio, & in spe erit fortitudo vestra, neq; spei terminum imposuit. cap. 30. nu. 16. Vide nu. 21. 22. Vtrum Deus expectet hominis voluntatem?

8 *Lumen ad reuelationem gentium.* Iuxta illud Isai. Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium. cap. 42. nu. 12.

IN FESTO SANCTI MATTHIAE Apostoli.

Euangelium. Matt. 11.

Confiteor tibi pater.

1 REVELASTI *ea paruulis.* Idest Apostolis, de quibus per Isaiam ait. Ecce ego & pueri mei. cap. 8. nu. 29. Eadem autem abscondit à sapientibus, iuxta illud Isa. per ibit enim sapientia à sapientibus. & cap. 29 nu. 28.

2 *Quoniam sic placitum fuit ante te.* Diuinæ

uinæ prædeſtinationis nulla datur cauſa ex parte noſtra, ſed in meram refunditur voluntatẽ, & miſericordiam Dei. cap. 29.nu.30.

3 *Et cui voluerit filius reuelare*. Vide in feſto Apoſtolorum Petri,& Pauli.nu.4.5.

4 *Venite ad me omnes, qui laboratis. Diſcite à me quia mitis ſum, & humilis corde*. Tanta fuit humilitas Chriſti, vt in vertice montium conſtitutus, ad eum fluere dicantur omnes gentes. cap 2.nu.6 *

5 *Venite ad me omnes, &c.* Ex magnitudine laboris, quo grauantur in via iniquitatis, peccatores ad ſe venire compellit.Iſai. 1.quieſcite agere peruerſe.cap. 1. nu. 49.*

6 *Venite ad me omnes qui laboratis*. Non debent prædicatores inutilia populo verbis compoſitis prædicare, ſed ea quæ ad virtutem inducunt,ſicut Chriſtus Vnde Iſai Loquimini ad cor Hieruſalem, &c.cap.40 nu 2.& 3.

7 *Tollite iugum meum ſuper vos.* Cuius ſuauitate allectus Sanctus Iob, dixit: Quis mihi tribuat adiutorem,vt deſiderium meum audiat omnipotens, & librum ſcribat,ipſe qui iudicat, vt in humero meo portẽ illum,&c. c.9. n.2. vbi ex Aug oſtenditur,quam ſuaue ſit iugũ Chriſti. (Iob. 31.)

8 *Et oneratis eius* iugo importabili legis antiquæ quod Iſaias iugum oneris, & virgam humeri, & ſceptrum exactoris eſſe dixit, pro quo iugum ſuaue legis gratiæ nobis impoſuit. cap 9 nu.12.

9 *Tollite iugum meum.* Prædicatores Euãgelij per boues, & aſinos deſignantur. Quia onera ſuper ſe, & iugum Domini libenter portant:de quibus Iſai. Beati qui ſeminatis ſuper omnes aquas,immittentes pedem bouis, & aſini.cap.32. nu. 19.*

10 *Iugum meum ſuaue eſt*. Iſaias inquit, venite,aſcendamus in montem Domini,& paulo ante præmiſerat, & fluent ad eum omnes gentes, innuens, quod perfectio Chriſtiana quamuis carni moleſta videatur, ad illam tamen ſpiritu Dei attracti magno impetu currunt omnes, cap 2.nu.9. poſt medium.

11 *Onus meum leue*. De quo Iſaiæ 9.primo tempore alleuiata eſt terra Zabulon. Onus eſt lex Euangelica, ſed leue, quia leuat ad cæleſtia,ſicut alæ volucrum, quæ onus habent, ſed animal ſubleuant. cap. 9. nu. 2.* in cuius ſignum Dominus adiuuaſſe Leuitas, vt portarent arcam,dicitur.1. Paral. 15. cap.4. nu.42.

12 *Et onus*. Lex antiqua iugum erat intolerabile; lex gratiæ iugum ſuaue, per quod illud ferreum ceſſauit. Iſaiæ 10. & erit in die illa:auferetur onus de humero tuo, & iugum eius de collo tuo, & computreſcet iugum à facie olei, .i. adueniente lege gratiæ, quæ deſignatur per oleum, onus legis antiquæ auferetur.cap. 10. nu. 25. Hoc eſt onus de quo Iſaias ait. Et omne onus diſrumpe. cap 58.nu.6. *

13 *Leue*. Opera noſtra dicuntur onus leue, & tamen gloria illis reſpondens dicitur pondus. 1. Cor. 4. id enim quod in præſenti eſt momentaneum, & leue, &c. cap. 10. nu. 23.

14 *Onus leue*. Præcepta Dei ſuauia ſunt cuſtodientibus ea.cap. 35. nu. 13. ſed inimicus repreſentat iuſtis mandatorum difficultates, vt eos deijciat.cap.36.nu.4.

15 *Et onus leue.* Quia leue illud facit charitas. Vnde Iſai. deficient pueri, & laborabunt,ideſt fortes deficient, iugum intolerabile peccatorum portantes, qui autem ſperant in Domino,mutabunt fortitudinem,&c. cap. 40. nu.40.41.42. *.

16 *Et onus leue*. De quo per Iſaiam ait. Primo tempore alleuiata eſt terra Zabulon, ideſt leui Euangelij iugo conſolata. cap 9.nu.2.

IN FESTO SANCTI THOMAE Aquinatis ordinis Prædicatorum.

Euangelium. Matt. 5.

1 VOS eſtis ſal terræ, &c. Vide in feſto ſancti Dominici.

IN FESTO SANCTI IOSEPH Sponſi B. Virginis.

Euangelium. Matt. 1.

1 CVM eſſet deſponſata Mater Ieſu Maria Ioſeph. Vide in Vigilia Natalis Domini.

IN ANNVNCIATIONE BEATÆ Mariæ Virginis.

Euangelium. Lucæ. 1.

1 MISSVS eſt Angelus. Conſiderans Iſaias mala,quæ patiebatur populus Iudæorum, quadam exclamatione, vt veniret ad defendendum ſuos. Dominum deprecabatur, dicens:ò Emanuel cap. 8. nu. 16.

2 *Miſſus eſt Angelus Gabriel*. Poſt multa ſanctorum Patrum ſuſpiria clamantium, Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum. cap.45.nu 8.

3 *Ad Virginem deſponſatam viro*. Prædictum fuerat in prophetis,Chriſtum Dominũ ex Vir-

ex Virgine nasciturum. Isai. 7. Ecce Virgo concipiet. Ezechiel. 44 Porta hæc clausa erit. Ideo Euangelista, virginem esse matrem Domini declarat. cap. 9. num. 22.

4 *Ad Virginem desponsatam viro*. De perpetua Beatæ Mariæ virginitate agitur latissimè. cap. 23. à num. 21. vsque ad 29. vbi explicatur locus Isaiæ. Ecce Virgo concipiet, & pariet filium. Vide in vigilia Nat. Domini, super illud: Cum esset desponsata. De Incarnatione Verbi, & Messiæ aduentu, & signis. c. 9. à num. 21. vsque ad 42.

5 *Dominus tecum*. Beata Virgo nubes est leuis, in quam ascendit Dominus, vt ingrederetur Aegyptum, idest mundum tenebris peccatorum obuolutum. cap. 19. num. 4.

6 *Dominus tecum*. Sacratissimæ Virginis typum gessit locus ille, de quo Genes. 28. dixit Patriarcha Iacob. Verè Dominus est in loco isto. &c. cap. 8. nu. 3.*

7 *Dominus tecum*. Non dixit, Deus tecũ, sed Dominus, vt Incarnationem Verbi esse supra totum naturæ cursum designaret. cap. 7. num. 20 *

8 *Ne timeas Maria*. Vide in festo Purificationis. num. 5. 6. Et in communi plurimorum Martyrum. super illud. Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus.

9 *Ecce concipies in vtero*. iuxta illud vaticinium. Ecce Virgo concipiet, & pariet Filium. Ex quibus verbis, atque alijs quamplurimis testimonijs Scripturæ perpetua virginitas Beatæ Mariæ comprobatur. cap. 7. à n. 21. vsque ad 28. *

10 *Ecce concipies, &c.* Incarnatio verbi inundatio est misericordiæ, de qua Isaias ait. Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam. cap. 10. nu. 19.* De hoc partu ait Isaias: Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. c. 11. n. 2. & iterum: Emitte agnũ Domine dominatorem terræ. cap. 16. nu. 2.

11 *Et vocabis nomen eius Iesum*. Isai. inquit: & vocabitur nomen eius Emanuel. quomodo hæc duo congruant. Vide cap. 7 nu 29.*

12 *Et Filius altissimi vocabitur, & regnabit in domo Iacob*. Sicut 2. Regum 7. fuerat Dauid repromissum, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, &c. Quem locum, ad literam, de Christo esse intelligendum, ostenditur. cap 9. num. 50. 51. 52.

13 *Et filius Altissimi vocabitur*. Sicut per Isai. ait. Ego primus, & ego nouissimus, & absque me non est Deus. cap. 44. num 5. cap. 9. num. 46. & sequentibus.

14 *Et Filius Altissimi vocabitur, & regnabit in domo Iacob*. De quo Rom. 1. qui prædestinatus est filius Dei in virtute. cap. 45. nu. 4. vbi adaptantur Christo Domino, quæ de Cyro dicuntur.

15 *Dabit illi Dominus sedem Dauid patris sui, &c.* Isai. 16. quinque conditiones legitimi principis assignat, quæ in Christo splendent maxime. Ait enim. Et præparabitur in misericordia solium, & sedebit super eum in veritate, in tabernaculo Dauid, iudicans, &c. cap. 16. num. 6. & 7. vbi explicatur locus Exod. 18. Prouide de omni plebe viros sapientes, &c.

16 *Dabit illi sedem Dauid patris eius*. Promissio facta Dauid de Salomone, impletur in Christo. tom. 1. pag. 5. nu. 7. & cap. 9. num. 50. 51. 52. *

17 *Regnabit in domo Iacob*. Iuxta illud Isaiæ. Ecce in iustitia regnabit Rex. c. 32. n. 1.

18 *Et regnabit in domo Iacob*. Non regno temporali, sed spirituali, quod in humilitate, in charitate, & pace consistit. cap. 9. num. 36.

19 *Et regni eius non erit finis*. De quo Isaiæ 9. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. In Hæbreo pro multiplicabitur, habetur, lemarbè, vbi in medio dictionis præter morem Hæbreorum ponitur mem clausum. ם. ad significandum æternitatem regni Christi. cap. 9. nu. 76. 77. 78. * vbi similitudo inter regnum Christi, & regnum Dauid expenditur.

20 *Quomodo fiet istud?* Isai. respondet: Ego Dominus creaui eum. & idem significat responsio Angeli: Spiritus sanctus superueniet in te, &c. cap. 45. nu. 9.

21 *Spiritus sanctus superueniet in te*. Cui consonat illud Psal. 84 etenim Dominus dabit benignitatem, &c. cap. 37. nu 16.

22 *Spiritus sanctus superueniet in te*. idest sine virili semine concipies, quod Isai denunciauit, dicens: Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitiente, idest, ex Virgine. cap. 53 nu. 2.*

23 *Virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Quia videlicet, concipies, absque vllo prorsus ardore concupiscentiæ. Vnde Isai. Et creauit Dominus nubem per diem. cap. 4. nu. 11. 12. 13

24 *Virtus Altissimi obumbrabit tibi* Quia concepit Verbum. de quo Thren. 4. scriptum est: spiritus oris nostri Christus, in vmbra eius viuemus inter gentes. cap. 4 num. 13.

25 *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*. idest, quod mente potest concipi, quãtumuis difficile videatur. cap. 2 nu. 1.

26 *Ecce Ancilla Domini*. Ad hanc vocem Verbum caro factum est iuxta illud Isai. Aperiatur

ratur terra, & germinet Saluatorem. cap. 49. num. 8.*

27 *Ecce Ancilla Domini.* Ad hanc vocem descendit Filius Dei in vterum Virginis, sicut pluuia in vellus. Vnde Isaias ait. Et quomodo descendit imber, aut nix de cælo, &c. cap. 55. num. 16.

28 *Ecce Ancilla Domini.* Beata virgo est nubes leuis, de qua Isaias ait: Ecce Dominus ascendet super nubem leuem, & ingredietur Aegyptum. cap. 19. nu.2.

IN FESTO SANCTI Marci Euangelistæ.
Euangelium. Lucæ 10.

1 DESIGNAVIT *Dominus & alios septuaginta duos.* Vide notata circa hoc Euangelium in communi Apostolorum.

IN FESTO SANCTI PETRI Martyris, Ordinis Prædicatorum.
Euangelium. Lucæ. 9.

1 SI *quis vult post me venire, abneget semetipsum.* Totum hoc Euangelium expenditur in communi vnius Martyris.

IN FESTO APOSTOLORVM Philippi, & Iacobi.
Euangelium. Ioan. 14.

1 NON *turbetur cor vestrum.* Vide feria 3. Paschæ nu.3. super illud: quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra?

2 *Et in me credite.* Nam Christus est verus Deus, vt ostenditur. cap. 9. à num. 45. vsque ad 73.

3 *Creditis in Deum, & in me credite.* Ostendit se esse Deum, in quem tãquam in vltimum finem tendunt fideles. cap 9 nu.68.

4 *Et in me credite*, idest, confidite. Qui enim in homine spem suam constituunt, maximè sunt reprehensibiles, sicut qui pedem figunt in aquis defluentibus. Vnde Ioseph detentus est in carcere, quia sperauit in homine. cap.30. num.2 3.4.& 5. Vide in tabula, verbo spes. Nam per Isai. ait. In silentio, & in spe erit fortitudo vestra. cap 30. nu.16.

5 *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Quas distribuet electis in die iudicij, qui per Isai. dies retributionum dicitur. ca.34 n.6.

6 *Vado parare vobis locum.* Vide in festo Ascensionis Domini, & Dominica quarta post Pascha, in illud. Vado ad eum qui misit me.

7 *Vbi ego sum, & vos sitis.* Vide in communi vnius Martyris, in illud. Vbi ego sum, & vos sitis.

8 *Si cognouissetis me, & Patrem meum vtique cognouissetis.* Nam Filius est imago Patris. De quo vide infra num. 11.

9 *Quomodo possumus viam scire?* Via virtutis plana est, & facilis: via peccatorum difficilis. càp. 1. nu. 49. Vnde Psalmista ait: Vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me. Cui respondet illud Prouerb. 3. Viæ eius viæ pulchræ, & omnes semitæ eius pacificæ. cap. 7. nu. 75.

10 *Et quomodo possumus viam scire?* Via ad vitam, quã humana cognoscit Philosophia, est natiuitas. Nullus enim viuit nisi nascatur, sed via ad vitam sempiternam est mors. de qua ait Psalmista. Notas mihi fecisti vias vitæ. cap. 26. num. 4.*

11 *Philippe, qui videt me, videt & Patrẽ.* Nam Christus est imago Patris, iuxta illud Sap 7. & imago bonitatis illius. abbreuiata est hæc imago sub corpore mortalitatis nostræ, vt in illa, Patris magnitudinem, bonitatem, & misericordiam possis intueri. cap.8.nu.7.*

12 *Pater in me manens, ipse facit opera.* Vnde Isai. Omnia opera nostra operatus es in nobis. cap.26.nu.20. & cap 10.nu.10.11.12.*

13 *Propter opera ipsa credite.* Opera magis persuadent, quàm verba, vt ostenditur in festo sancti Dominici, num.26. & seq.

14 *Et maiora horum faciet.* Vide in Ascensione Domini.n.5.6.*

15 *Quodcumque petieritis Patrem, &c.* Vide circa hoc Dominica quinta post Pascha, & feria 2. Rogationum.

IN FESTO S. ANTONINI Archiepiscopi Florentini, Ordinis Prædicatorum.
Euangelium. Ioan. 10.

1 EGO *sum pastor bonus.* Vide circa totum Euangelium Dominica secunda post Pascha.

IN INVENTIONE Sanctæ Crucis.
Euangelium. Ioan. 3.
Erat homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine.

1 ACCESSIT *ad Iesum nocte.* Nocte accedit, quoniam tenebris ignorantiæ erat in-

erat inuolutus: aut vero, quoniam ad noctem legis antiquæ pertinebat, in qua mysteria gratiæ sub vmbris latebant, & figuris. cap.6. n.16. 17. Vide in Euangelio præcedenti, num.1.

2 *Nemo potest hæc signa facere, quæ tu facis.* De signis Christi, vide cap.8 nu 30.

3 *Nisi quis renatus, &c.* Hoc etiam competit paruulis, nisi enim renascantur per baptismum, vitam beatam non habebunt. quidquid dicant Pelagiani, cap. 65.nu.13. Vide in octaua Epiphaniæ.

4 *Et renasci.* Aquilæ renouatio ostendit, qualiter homo vetus deponi debeat, & renouari per pœnitentiam. Vnde Isa. Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, &c Psal. 102. Renouabitur, vt aquilæ, iuuentus tua. Per crucem renouamur. cap. 40. nu 40.41.42.

5 *Quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Vide Dominica in Sexagesima. nu.26.29.

6 *Spiritus vbi vult spirat.* Vide in festo Pentecostes.

6 *Quomodo possunt hæc fieri?* Testimonio infallibilis veritatis fides innititur Christiana. Vnde mysteria illius prius credenda sunt, vt intelligantur, iuxta illud Isai. Si non credideritis, non intelligetis. cap.7.nu.12.& 13.

8 *Nemo ascendit in cælum.* Vide in festo Ascensionis.

9 *Sicut Moyses exaltauit, &c.* Ad ostendendam virtutem crucis Dominicæ, multa mirabilia per lignum olim operatus est Dominus. cap 38. n 26.* Crucis signo fugantur dæmones, & multa fiunt opera stupenda, sicut Isaias ait. Et erit Dominus nominatus in signum æternum, &c. cap. 55. num. 19. * Crux Christi vmbram illam causat, homines ab æstu concupiscentiæ protegentem, iuxta illud Isai. Et vmbra Petræ prominentis in terra deserta, &c. cap.32. nu.2. *

10 *Et sicut Moyses exaltauit serpentem.* Huic loco valde consonat illud Isai. Et leuabit signum in nationes, &c cap.11. nu.19. Vide quamplurima ex Chrysost. Crucis epitheta desumpta cap.17.num.6. Vide etiam in festo Inuentionis sanctæ Crucis, in illa verba: & ego si exaltatus fuero à terra.

IN FESTO SANCTÆ Catherinæ Senensis Ord. Præd.

Euangelium. Matt.13.

1 SIMILE *est regnum cælorum grano sinapis.* Christus Dominus, & Ecclesia, grano sinapis comparantur. Ille, quoniam exterius non erat ei species, neque decor: sed intus virtus latebat diuina, qua, vt Isai. ait; Ascendit sicut virgultum coram eo, &c. cap.4.n.5.

2 *Grano sinapis.* Iusti rebus minimis comparantur, sicut vermi. Isai. Noli timere vermis Iacob, &c. sed in eis latet virtus diuina. Vnde & subdit. Ecce posui te sicut plaustrum triturans nouum, &c. cap.41. nu. 15. in rebus minimis sapientiam suam, & potentiam ostendit Altissimus. cap.28.nu.37 *

3 *Cum autem creuerit, maius est omnibus oleribus.* Sic & Christus minimus quidem fuit, sed gentem protulit fortissimam, iuxta illud Isai. minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortissimam. cap.60 num.25.26.

4 *Maius est omnibus oleribus.* Iuxta illud Isai. Et germinabunt inter herbas quasi salices, iuxta præterfluentes aquas. cap 44.nu.3.

5 *Ita vt volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius.* In cordibus peccatorum habitāt dracones, sed in corde credentium, & diligentium Deum virtutes habitant, & Angeli. Vnde Isai. In cubilibus, in quibus prius dracones habitabāt, orietur viror calami, & iunci. c.35.n.12

6 *Simile est regnum cælorum fermento, &c.* Significatur his verbis, paruum Apostolorum numerum gentes ad fidem Christi cōuersurum esse. cap. 29. num 37.

7 *Et sine parabolis non loquebatur.* Vide Dominica in Sexagesima a nu.18. vsque ad 23. vbi explicatur, quare in parabolis Dominus loqueretur ad turbas.

8 Quam grata Deo fuerit virginitas Catharinæ, constat ex his quæ notantur in communi Virginum, circa Euangelium: Simile est regnum cælorum decem virginibus.

IN FESTO S. IOANNIS ante Portam Latinam.

Euangelium. Matth.20.

1 ACCESSIT *ad Iesum Mater filiorum Zebedæi.* Vide in festo S. Iacobi Apostoli, vbi totum hoc Euangelium expenditur.

IN FESTO S. BARNABAE Apostoli.

Euangelium. Ioan. 15.

1 HOC *est præceptum meum* Vide in communi Apostolorum in primo Euangelio.

IN NATIVITATE SANCTI Ioannis Baptistæ.

Euangelium. Lucæ. 1.

1 ELISABETH *impletum est tempus pariendi*. Ioannes Baptista, stella fuit matutina, quæ ortum solis, hoc est Christi annunciauit, cuius aduentum sicut, & Christi, plures prædixerunt Prophetæ. cap. 9. nu. 25.*

2 *Quia magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa*. Misericordia Dei eminet, & illustrior apparet inter omnia opera eius, & maxime ostenditur in hoc, quòd peccatoribus parcit. cap 22. nu. 13 cap. 23. nu. 7.

3 *Et factum est in die octauo, venerunt circumcidere puerum*. Vide in Circumcisione Domini.

4 *Et postulans pugillarem, scripsit, dicens*. Zacharias typum gerebat legis antiquæ, quæ signis legem indicat gratiæ. de quibus vide cap. 1. à nu. 35. vsque ad 43.

5 *Quis putas puer iste erit?* Respondet Angelus Lucæ 1. Erit magnus coram Domino, cum tamen Isai. dicat. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo. cap. 40. num. 26. 28.*

6 De laudibus Ioannis Baptistæ, vide quæ notata sunt Dominica 2. 3. 4. Aduentus, & in octaua Epiphaniæ.

IN FESTO APOSTOLORVM Petri, & Pauli.

Euangelium. Matt. 16.

1 QVEM *dicunt homines*. Petrus, & Paulus Romam, iugo legis Euangelicæ subdiderunt. de quo Isai. 25. Incuruabit habitantes in excelso, ciuitatem sublimem humiliabit, conculcauit eam pes pauperis, idest, Christi, gressus egenorum, idest, Apostolorum Petri, & Pauli. cap. 13. num. 3 cap. 26. num. 9. cap. 7. num. 37.

2 *Alij Ioannem Baptistam, &c.* Sed tamen sanctus Iob inquit, non est similis ei in legislatoribus. cap. 30. num. 33. *Iob. 36.*

3 *Tu es Christus filius Dei viui*. Confitetur Petrus Apostolus Christum verum Deum, & verum hominem, sicut prædixerunt Prophetæ. cap. 9. num. 25.

4 *Beatus es Simon Bariona*. Sācti Petri laudes, & officium explicantur. cap. 19. num. 20. Quia caro, & sanguis non reuelauit tibi. Reuelare multis modis sumitur. cap. 53. nu. 1.

5 *Sed Pater meus, qui in cælis est*. Doctrina cælestis à solo Deo inspiratur, iuxta illud Isaiæ. Vniuersos filios tuos doctos à Domino. cap. 54. nu. 12. 13.

6 *Tu es Petrus, & super hanc petram, &c.* Romana Ecclesia est ciuitas solis, de qua Isai. ait. Ciuitas solis vocabitur vna Et Romanus Pontifex, quid sit credendum, determinat, quid reijciendum. cap. 14. nu. 20 vbi optimè explicatur de Petro, & successoribus eius illud Iob 22. Dabit pro terra silicem, & pro silice torrentes aureos. *

6 *Aedificabo Ecclesiam meam*. Sicut per Isai. dicitur: Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, &c. cap. 3 nu. 10. & cap 54 num. Huius Aedificij lapis fundamentalis est Christus Deus, & homo, iuxta illud Isaiæ. Ecce ego mitto in fundamentis Sion lapidem, &c. cap 28. nu 20. Artifices huius ædificij fuerunt Apostoli. de quibus Isaias ait; & ædificabunt deserta à sæculo, & ruinas antiquas erigent, & instaurabunt ciuitates desertas, &c. c. 61. n. 4.

8 *Aedificabo Ecclesiam*. Artifex vtitur linea, vt ædificium sit rectum, non deficiens à regula; sic & Christus linea Euangelij veros à falsis discernit Christianis, iuxta illud Isai. Et ponam iudicium ad lineam, & iustitiam ad libramentum. cap. 18. nu 24.* Vnde, & Christus Dominus Ezechiel. 40. per virum illum designatur, cuius erat species, quasi species æris, & funiculus lineus in manu eius. cap. 34 nu. 8.*

9 *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiā meam*. Ecclesiam vt ædificaret Dominus, euertit ciuitatem Babylonis. iuxta illud Isai. qui dico Hierusalem, habitaberis, &c. cap. 44. num. 27.

10 *Aedificabo Ecclesiam meam*. Iuxta illud, quod sub persona Cyri dicitur de Christo, Ipse ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam dimittet. cap. 45. nu. 12.

11 *Aedificabo Ecclesiam meam*. Fideles sunt lapides huius ædificij, & lapides desiderabiles, Doctores autem Ecclesiæ sunt lapides sculpti. De his ait Isai. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, &c. cap. 54. nu. 12.* Sūt & ligna, quibus ædificatur Ecclesia, ait enim Isaias. Gloria Libani ad te veniet, abies, & buxus, & pinus simul. &c. cap. 60. nu. 17.

12 *Aedificabo Ecclesiam meam*. Iusti sunt lapides viui huius ædificij, de quibus scriptum est, & vos tanquā lapides viui super ædificamini domus spirituales, & Isai. 54. Ecce ego sternā per ordinem lapides tuos, &c. cap. 54. nu. 12.*

Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Deus ad ædificandum velox, ad destruendum est tardus. Homines autem è conuerso

uerſo cito deſtruunt, quæ multo labore ædificata ſunt, quod multis locis Scripturæ oſtenditur. cap. 1. nu. 63.

13 *Et porta inferi*. Ideſt hæretici, & perſequutores Eccleſiæ non præualebunt aduerſus eam. In cuius ſignum duo reges aſcenderunt in Hieruſalem ad præliandum contra eam, & non potuerunt debellare illam. cap. 7. num. 3. & 4. Vide in communi Doctorum ſuper illud; Non poteſt ciuitas abſcondi.

14 *Et porta inferi*. Eccleſia ſecundum Auguſtinum comparatur inſulis. Pſalm. 96. Lætentur Inſulæ multæ. Et hæretici ſuperbi conferũtur fluctibus, quoniam quantumuis impetere conentur Eccleſiam, eam frangere non poſſunt, ſed potius ab illa confringuntur, ſicut fluctus maris diſſipantur ab Inſulis. cap. 17. nu. 9. 10. vbi explicatur de hæreticis illud Pſal. 67. Increpa feras arundinis. Summus Pontifex omnes diſſipat feras arundinis: Nam in difiniẽdis rebus fidei errare non poteſt, quia in ore eius ponit Deus veritatẽ, iuxta illud Iſaiæ. & verba mea quæ poſui in ore tuo, &c. cap. 59. nu. 21. 22. Vnde Iob. Diſcernes rem & venient tibi, & in vijs tuis ſplendebit lumen. cap 19. nu 20. *

Iob 22.

15 *Et porta inferi non praualebunt aduerſus eam.* Quoniã Eccleſia mons eſt ſupra montem poſita, & fundata, quam nullius aduerſarius poterit commouere. De illa namq; ſcriptum eſt: Et erit in nouiſſimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium. cap. 2. nu. 4. 5.

16 *Non praualebunt aduerſus eam*. Deus Eccleſiam ſuam protegit in proſperis, & in aduerſis, ſicut Iſai. ait: Et creabit Dominus ſuper omnem locum montis Sion, & vbi inuocatus eſt, nubem per diem, &c. cap. 4. nu. 12. Ideo nullus poterit eam expugnare. Vnico enim verbo omnes eius perſecutores diſſipat iuxta illud. Increpauit ventum, & tempeſtatem aquæ, &c. Vnde per Iſaiam ait. Et increpauit eum, & fugiet. cap 17. nu. 10. & iterum, Et erit ſicut puluis tenuis multitudo ventilantium te. cap. 29. nu. 12. de perſecutionibus hæreticorum. Vide in tabula communi, verbo, Hæretici.

Luca 8.

17 *Et porta inferi non praualebunt*. Ait enim per Iſai. Ecce confundentur, & erubeſcent omnes qui pugnant aduerſum te, &c. cap. 41. nu. 13. 15. & iterum omne vas, quod conſictum eſt contra te, non dirigetur, &c. cap 54. nu. 17. Vide etiam nu. 15.

18 *Et porta inferi*. Habet diabolus ſtructores, qui Eccleſiam deſtruere conantur, ſed non præualebunt, ait enim. Iſai. Deſtruentes te, & diſſipantes à te exibunt. cap. 49. num. 16. 18.

19 *Tibi dabo claues, &c.* Quid ſimile dictum eſt Helciæ Iſai. 22. Et dabo claues domus Dauid ſuper humerum eius. cap. 22. nu. 22. vbi explicatur qualiter ſupportare debeant prælati infirmitates ſubditorum.

20 *Tibi dabo claues*. Apoſtoli à Deo facti ſunt principes Eccleſiæ & iudices eius, ſicut pmiſſum fuerat per Iſaiam. Et reſtituam tibi iudices tuos, ſicut fuerunt prius, & conſiliarios tuos ſicut antiquitus. cap. 1. nu. 65. 66. *

21 *Tibi dabo claues regni*. Tibi, olim peccatori, & piſcatori. Deus enim infirma mundi eligit, vt confundat fortia, ſed illi, qui extra Eccleſiam erant abiecti, in Eccleſia facti ſunt principes, iuxta illud Pſalm. 86. Dominus narrauit in ſcripturis populorum, & principum horum, qui facti ſunt in ea. cap. 1, nu 65.

22 *Tibi dabo claues*. Minoris momenti negotia per inferiores miniſtros ſunt exſequenda, grauiora reſeruantur Pontifici, iuxta illud Iſaiæ. Princeps quæ digna ſunt principe cogitabit. cap. 32. n. 8. 9.

23 *Quodcumque ligaueris*. Quid ſimile dictum eſt Eccleſiæ per Iſaiam. Et aperiet, & non erit qui claudat, & claudet, & non erit, qui aperiat. Vbi explicatur prudentia qua in vſu clauium vti debent prælati. cap. 22. 23.

IN VISITATIONE Beatiſſimæ Mariæ.

Euangelium. Lucæ. 1.

EXVRGENS *Maria abijt in montana cum feſtinatione*. Neſcit tarda molimina Spiritus ſancti gratia. Seraphin duabus alis volabant, vt deſignent ſedulitatem, quam in obſequium Dei habent iuſti: in domo eius omnes currunt, omnes feſtinant, vt patet in domo Abrahæ. cap. 6. nu. 11.

1

2 *Et ſalutauit Eliſabeth*. Hoc verbo, Deo gratias, creditur Beatiſſimam Virginem ſalutaſſe Eliſabeth. cap. 1. nu 11.

3 *Vnde hoc mihi?* Quo magis iuſtus Deum cognoſcit, eo plus ſeipſum deijcit. Vnde Iſaias, poſtquam vidit Dominum ſedentem, &c. ſe pollutum labijs cognouit. cap. 6. nu. 19.

4 *Magnificat anima mea Dominum*. Mariæ corpus Dominum peperit paruulum, Sed anima illum magnificauit, & quodammodo magnum effecit. cap. 8. nu. 3. circa finem.

5 *Magnificat anima mea Dominũ*. Laudãt Deum Angeli in Eccleſia triumphanti, laudant

& iusti in Ecclesia militante quorum vocibus laus illa cælestis Hierusalem perficitur Psalmista attestante. Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. cap.6.nu.13.

IN FESTO S. MARIÆ Magdalenæ.

Euangelium. Luca. 7.

Rogabat Iesum.

1 ECCE mulier. De Christo loquens, ait Pilatus: Ecce homo. Et de Magdalena ait Lucas: Et ecce mulier. Mulier erat peccatrix, Christus Innocens; sed mulier absoluitur propter merita Christi, & Christus morti traditur pro peccatis mulieris. cap. 53.nu.16.

2 *In ciuitate peccatrix.* Quidam sunt peccatores in domo, illi videlicet, qui occulte peccant: quidam in ciuitate, idest qui peccant publice, qui lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis, qui & verecundiam à se abiecerunt, de quibus Isaias ait. Agnitio vultus eorum respondebit eis, & peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt. cap.3.nu.14.15.

3 *Mulier quæ erat.* Multorum peccatorum occasio, est superfluus mulierum ornatus, quem subinde acriter reprehendit Isaias, dicens. Pro eo quod eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, &c. cap.3.à n.27. vsque ad 30.

4 *In ciuitate peccatrix.* De consuetudine peccandi, vide. cap.5.nu 22.& 23. & fer.6. Dominicæ 4. Quadragesimæ, in illud. Domine iam fœtet.

5 *In ciuitate peccatrix.* Peccatores publici sunt frænum erroris, quoniam suo exemplo alios ad peccandum trahunt, cap 30.nu.49.

6 *Stans retro.* Pœnitentia est vera quies peccatoris, de qua Isai. Si reuertamini, & quiescatis, salui eritis. cap 30 nu.15.16.

7 *Stans retro,* vt audiat verbum post tergum monentis: vt benedictionem quam Deus, post se relinquit, suscipiat. cap. 30. n.35.36. vt post tergum Christi omnia sua deponat peccata. cap.38.nu.2.

8 *Stans retro.* Vbi eam constituerant peccata illius. Peccatores enim subtrahunt se à præsentia Dei, & seipsos retro constituunt, vbi oculis misericordiæ diuinæ non videantur: sicut de quibusdam ait Isaias Abalienati sunt retrorsum. cap.1.nu.21.& 54.

9 *Lacrymis cœpit rigare.* Lacrymis abluũtur peccata, quãtumuis grauia sint & enormia Isai. 4. Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, &c. cap 4.nu.10. & cap. 1. nu. 23.& 24. Lacrymarum imbre pro vitijs oriri cœperunt virtutes in corde huius peccatricis, iuxta illud Isaiæ: pro saliuncula ascendet abies, & pro vrtica crescet myrtus. cap.55.nu.18.

10 *Lacrymis cœpit rigare.* Lacrymas excitat fumus ex igne progrediens. has ergo in Magdalena excitauit fumus compunctionis ex igne charitatis procedens, de quo Isaias: Et creauit Dominus fumum & splendorem ignis, &c. cap.4 nu.11.12.

11 *Lacrymis cœpit rigare.* Hæc immutatio dexteræ Excelsi: Deus enim sua omnipotentia transfert corda hominum ab odio in amorem, sicut transtulit cor Regis Assueri à voluntate lædendi, in voluntatem bene faciendi: nec per hoc læditur humani arbitrij libertas, sed potius perficitur, & roboratur. cap.10.nu.11.12.*

12 *Lacrymis cœpit rigare.* Lacrymæ medicinæ sunt efficacissimæ cõtra peccata, neque aliquid prosunt si pro bonis temporalibus effundantur, sed procedere debent à gemitu cordis, quo quis dolet Deum offendisse. Psalm. 37. rugiebam à gemitu cordis mei, cap.15.nu.3. * & nu. 4. vide cap. 38.nu.5. causas, propter quas fleuit Ezechias.

13 *Lacrymis cœpit rigare.* Accedit cum spe veniæ, sed comitem secum affert pœnitentiam, & multa bona opera, sine quibus spes esset præsumptio. cap.37.nu.1.*

14 *Lacrymis cœpit rigare.* Peccata nebula sunt, & nubes, quæ ardore solis, hoc est igne charitatis, soluuntur, iuxta illud Isai. Deleui vt nubem iniquitates tuas, & quasi nebulã peccata tua. cap.44. nu.11.12.13.14. vbi declaratur qualiter opera mortificata reuiuiscant per pœnitentiam.*

15 *Capillis capitis sui tergebat, & osculabatur, &c.* De illis qui ad Deum per pœnitentiam conuertuntur, ait Isaias. cap.40. Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, Videlicet conuertendo membra sua in obsequium Christi, quæ prius deseruierant peccato, iuxta quod Apostolus ait Rom. 6. Sicut exhibuistis membra vestra, &c. Maria autem Magdalena non sic, sed multo maiori fortitudine se conuertit in obsequium iustitiæ, quam antea seruierit peccato, iuxta illud Baruc. 4. Sicut fuit sensus vester, vt erraretis à Deo, ita decies tãtum conuertentes requiretis eum. c.1.n.49.cap.nu.41.42.* Vbi exemplo Aquilæ explicatur, qualiter renouetur anima per pœnitentiam. Hinc Isai. Conuertimini sicut in profundum recesseratis filij Israel. cap.31.n.6.

16 *Capillis capitis.* Olim signum luctus erat

erat comam abradere ac barbam, secundum illud Isa. 15. In cunctis capitibus eius caluitiū, & omnis barba radetur. Sed modo lugentes capillos nutriunt, & barbam atq; in terram dimittunt. Sic Magdalena in signum pœnitentiæ suos dimittit capillos. cap. 15. nu. 4.

17 *Vides hanc mulierem?* Respondet Christo pro muliere tacite dicente illud Ezechiæ Domine vim patior, responde pro me. cap. 38. nu. 18. cap. 42. nu. 5. & simul etiam repræhendit superbum Pharisæum, vt adimpleret illud Isa. Et arguet in æquitate pro mansuetis terræ. cap. 11. nu. 8. Sic etiam pro illa respondit, cum murmurabant quidam quod effudisset alabastrum vnguenti super caput Iesu. Et ait. Sinite illam, bonum opus operata est. eodem cap. & nu. *

18 *Vides hanc mulierem?* Hortatur vt mulieris qualitatem consideret, cui competit illud Isaiæ, quia vt mulierem derelictam, & mœrentem spiritu vocaui te. &c. cap. 54. nu. 7. Vbi ostenditur, quàm benigne Deus suscipiat pœnitentes. *

19 *Et conuersus ad mulierem.* Mulier præ confusione se retro constituit, sed Christus ad eam faciem conuertit. Vnde Isai. Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos? cap. 66. nu. 2.

20 *Remittuntur illi peccata multa, quia dilexit multum.* Vim amoris sui ostendit Maria Magdalena, cum videns hortulanum dixit. Domine si tu sustulisti eum, &c. Quem eum? nihil de Christo dixerat, & ait: Si tu sustulisti eum? Hoc facit vis amoris. Multa de illo dixerat corde; prius quam ore interrogasset, si tu sustulisti eum. Sic Rex Dauid Loquitur. Psalm. 87. Fundamenta eius in montibus sanctis. cap. 8. nu. 9

IN FESTO SANCTI Iacobi Apostoli.

Euangelium. Matt. 20.

Accessit ad Iesum.

DIC *vt sedeant.* Magnum malum est ambitio; & in non modico versantur periculo, qui dignitates Ecclesiasticas supra vires suas ambiunt. Iudicium. 9. oliua, & ficus, & vitis promoueri in regem aliorum arborum renuūt: & tamen rhamus plenus spinis, principatum acceptat, ex cap. 3. nu. 12.

2 *Dic vt sedeant:* Sedere cupiebant, & dominari; at Prælati Ecclesiæ non domini esse debent, sed iudices & consiliarij, simili Moysi, Eliæ, & Iosue, &c. cap. 1. nu. 65. 66. Vide cap. 3. nu. 10. 11.

3 *Dic vt sedeant.* Ambitio, & vanus appetitus propriæ excellentiæ etiam sanctos viros inuadit, sicut Ezechiam, &c. cap. 39. nu. 2.

4 *Potestis bibere calicem.* Calicem pro nobis bibit Christus, & nos pro Christo Calicem bibere oportet. Psalm. 115. Quid retribuam Domino, &c. cap. 40. num. 27. cap. 51. num. 17.

5 *Bibere calicem.* Bibentes calicem Domini consolatur Isaias, dicens. Eleuare eleuare, consurge Hierusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius, &c. Calici confertur tribulatio, quia cito transit. cap. 31. nu. 17. *

6 *Potestis bibere calicem.* Electi bibunt Calicem, sed non fæces, aut profundum calicis: hunc enim bibent reprobi, iuxta illud Isaiæ, Ecce tuli de manu tua calicem soporis, &c. cap. 51. nu. 20. 21.

7 *Potestis bibere calicem.* Calicem dixit passionem, quia breui durat tempore, sicut potus calicis. Vnde Isai. ad punctum in modico dereliqui te, &c. cap. 54. nu 8. 9. 10. *

8 *Potestis bibere calicem.* Bibentibus calicem passionis hæreditas promittitur æterna Psal. 15. Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei. cap. 54. nu. 18.

9 *Possumus.* Superbi, vt dignitatem obtineant Ecclesiasticam, multa se facturos pollicentur: humiles vero se excusantes minime ambiunt dignitates Ecclesiasticas, sed sibi oblatas humiliter recusant cum illis qui dixerunt. Non sum medicus, & in domo mea non est panis, nec vestimentum, nolite me constituere Principem populi. cap. 3. num. 12. cap. 6. nu. 31. *

10 *Non est meum dare vobis, &c.* Ecclesiasticæ dignitates, non consanguineis, sed dignioribus sunt conferendæ, illis videlicet, qui vestimentum habent, & panem. Isai. 3. Vestimentum tibi est, Princeps esto noster. cap. 3. nu. 11. & 12.

IN FESTO SANCTI DOMINICI & communi Doctorum.

Euangelium. Matth. 5.

VOS *estis sal terræ.* Sali conferuntur Prædicatores Euangelici, quoniam non debent adulari populum, sed reprehendere, & constringe-

ſtringere ſicut ſal vulnera. Illi enim qui blandiuntur populo,reprehēdūtur Iſai.9. & aſſimilantur caudæ.ait enim.Et Propheta docēs men dacium,ipſe eſt cauda: ſicut .n. canis non audet contra Dominum latrare, ſed cauda adulatur illi: ita & falſi Prædicatores, vt dicitur Ezechielis 13. propter pugillum ordei, & fragmen panis viuificant animas, quæ non viuunt, &c. cap 9 nu 85.86.

2 *Vos eſtis ſal terræ*. Sicut ſal indifferenter præſeruat carnes à corruptione, ita & Cōfeſſarij abſque perſonarum acceptione ad ſe venientes debent ſuſcipere, ne in iudicium incidant Arabum,quos arguit Propheta, quia nō ſuſceperunt filios Iſrael fugientes a facie gladij cap 21.nu.15.

Gen. 3.

3 *Sal terræ*. Olim dictum eſt ſerpenti:Terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Sed hanc terram Dominus cōuertit in ſalem,vt necaret ſerpentem: ſal enim ſerpentes occidit, vt Chryſ.ait. cap.65.nu.20.*

4 *Vos eſtis ſal terræ*. Sali & luci viri Euangelici conferuntur,quia & proximis per prædicationem prodeſſe, & cum Deo per contemplationem conuerſari debent, Angelos imitando aſcendentes, & deſcendentes ſuper filium hominis. In prologo ad Lectorem circa medium tom. 1.*

5 *Vos eſtis ſal terræ*. Miniſtri Euangelici debent habere conditiones, quæ enumerantur, & expenduntur cap.22.a nu. 16. vſque ad 24.* quas in hoc Euangelio inſinuat Chriſtus, ſi recte omnia illius verba expendantur.

6 *Vos eſtis ſal terræ*. Prælati ſuauiter ſuos debent gubernare ſubditos. cap.1.num.66 nec debent ſubditis dominari; ſicut illi, de quibus Iſaias ait, Et dabo pueros principes eorum, & effeminati dominabuntur eis. cap. 3. num. 7. 8.

7 *Vos eſtis ſal terræ. Vos eſtis lux mundi*. Sal per actiuam: lux per contemplatiuam vitā. Vtramque enim debent amplecti Eccleſiæ Prælati. vt oſtenditur. cap.6.n.27.

8 *Vos eſtis ſal terræ*. Sal mordet plagas, ſic & Prædicator peccatores. Vnde & cani latranti aſſimilantur Pſal. 67. Lingua canū tuorum ex inimicis ab ipſo. cap.25. nu.11. vide cap.22. à num. 17. vſque ad 24.vbi explicatur, quales eſſe debeant Eccleſiæ Prælati.

9 *Vos eſtis ſal terræ*. Non ergo conſentiant Prædicatores illis, qui dicunt, Loquimini nobis placentia, &c. ſed acriter arguant hominum crimina. cap. 30.nu.10.11.

10 *Vos eſtis lux*. Lux plura bona cauſat in inferioribus.per illam ſol operatur, & per viros Apoſtolicos ad populum deſcendunt ſpiritualia bona, ſicut à capite in membra, ſed heu omne caput languidum, &c. cap. 1. nu. 26.27.

11 *Vos eſtis lux*. Electi, ſoli comparantur & ſtellis. cap.40.nu 36.

12 *Vos eſtis lux*. Sol eſt lux publica vniuerſi:talis eſt doctrina Euangelica, quæ non in angulo, non in occulto prædicatur, ſicut hæreticorum dogmata, ſed palam, iuxta illud Iſai. Ecce videntes clamabunt foris, cap. 33. num. 6.*

13 *Vos eſtis lux*. Duæ poteſtates, ſcilicet Eccleſiaſtica, & ſæcularis ſunt duo luminaria magna,ſed luminare minus, ideſt ſecularis poteſtas,debet ab Eccleſiaſtica dirigi, & illuminari,atque illi deſeruire. cap.49 nu.22.*

14 *Ad nihilum valet vltra*. Valde enim reprehenſibiles ſunt, qui nomen, & locum ſanctitatis tenent, & ſanctitatis opera non exercent. cap.1.num.14.

15 *Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montē poſita*. Eccleſia mons eſt & ciuitas, de qua Pſal.67. Mons coagulatus, mons pinguis.Et ad Hebræos 12, ſed acceſſiſtis ad Sion montem, cap.2.num.4.

16 *Non poteſt ciuitas abſcondi*. Hæc ciuitas eſt Eccleſia,de qua Iſaias ait.Poſt hæc vocaberis ciuitas Iuſti,vrbs fidelis. Et iterum:ciuitas ſolis vocabitur vna. cap. 1. nu. 67. cap. 19. num. 20.

17 *Neque accendunt lucernam*. Prius dixerat, vos eſtis lux mundi, mox eos lucernam dicit,quæ accendi indiget, & extingui poteſt, vt agnoſcerent ſe nō eſſe lucem per eſſentiā,ſed ex Dei gratia. cap.9.nu.5.*

18 *Neque accendunt lucernam*. Peruerſi Prælati non lucerna ardens,& lucens, ſed titiones ſunt fumigantes, quia non illuminant ſibi ſubditos, ſed fumo ipſos lædunt, & offendunt, & ſeipſos conſumunt. cap.7 nu.8.*

19 *Nec ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum*. Prædicatores, & Prælati ſunt ſpeculatores Eccleſiæ, qui in loco eminenti cōſtituuntur,vt clament, & gregem dominicum defendant, iuxta illud Iſaiæ. Et clamabit leo. Super ſpeculam Domini ego ſum ſtans iugiter per diem,&c. cap.21 nu.8.9.& 10.

20 *Non veni ſoluere legem*. Ideo Iſaias nō dixit. Iugum enim oneris eius confregiſti, ſed, ſuperaſti. cap.9.num.12.vid. tom. 1. pag. 1. de conſonantia legis, & Prophetarum cum Euangelio.

21 *Non veni ſoluere legem*. Lex Domini ſemper eſt in memoria retinenda, vt adimpleatur. cap. 8 nu.26.

22 *Non veni ſoluere legem*. Per Euangelium, non eſt ſoluta lex antiqua, ſed impleta,quia

ta, quia quod lex promisit, Euangelium soluit. cap. 10. nu. 39.

23 *Non veni soluere legem.* Lex gratiæ multo excellentior est lege antiqua, ideo per Euangelium completa est lex, vt late ostenditur. cap. 42. a num. 22. vsque ad 33. Hine est quod nouum testamentum pactum dicitur, & fœdus sempiternum. vetus enim testamentum temporale fuit. cap. 55. n. 7.

24 *Sed adimplere.* Lex antiqua per nouã impleta est, quia lex noua consũmatio est, & recapitulatio legis antiquæ, iuxta illud Isai. 10. Consummationem, & abbreuiationem Dominus exercituum faciet in medio omnis terræ, idest, in Hierusalem dabit legem, quæ in vno dilectionis praecepto, omnia mandata legis complectatur antiquæ. cap. 10. num. 20. 21.

25 *Iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege.* Quod & Isaias pronunciauit, dicens. Requirite diligenter in libro Domini, & legite, vnum ex eis non defuit. cap. 34. nu. 12.

26 *Qui fecerit, & docuerit.* Cymbalum tinniens est prædicatio eius, qui, quod verbis prædicat, moribus impugnat. cap 18 nu. 2.

27 *Qui fecerit, & docuerit.* His verbis norma traditur Prælatis, iuxta quam debeant suas actiones dirigere, ita videlicet, vt aliorum intendentes vtilitati, non obliuiscantur sui. Vnde Isaias. super speculam Domini ego sum stans iugiter per diem, & super custodiam meã. ego sum stans totis noctibus. Sunt enim plurimi, qui vineam suam non custodiunt, cum tamen aliorum curam gerant. cap. 21. num 9. 10. & 11, vbi multa dicuntur de bonis pastoribus, qui gregem suum, & se ipsos custodiunt.

28 *Qui fecerit, & docuerit.* Prædicatores Euangelij prius facere debent, quæ prædicant alijs, iuxta illud Isaiæ: discite bene facere, &c. cap. 1. nu. 50. Vnde Isaias, non ait, cum audierit filios suos, sed, cum viderit filios suos sanctificantes nomen meum, &c. cap. 29. nu. 37.

29 *Qui fecerit, & docuerit.* Verbum Dei vermis efficitur in corde eorum, qui non seruant illud, sicut olim manna. Exod. 16. cap. 30. num. 29. *

30 *Qui fecerit, & docuerit.* Loquens Isaias de prædicatione Christi, prius dixit: erunt oculi tui videntes præceptorem tuum, & postea subdit: Et aures tuæ audiẽt, &c. Quia videlicet designat prius esse videnda bona opera, quam audienda Prædicatoris verba cap. 30. nu. 34.* Sit ergo prædicator prius discipulus, quàm magister. Vnde Psal 67. Dominus dabit verbum Euangelizantibus virtute multa, si dormiatis inter medios cleros, &c. cap. 40. nu. 18.*

31 *Qui fecerit, & docuerit.* Tria sunt fidelium genera, quidam legem Euangelicam prædicant, & eam non seruant: hi conferuntur canalibus. Alij eam seruant, sed non prædicant, qui similes sunt stagno. Alij & seruant eam, & prædicant, & tales fontibus conferuntur. de quibus Isai Quia scissæ sunt in deserto aquæ, &c. cap. 35. nu 10. 11.*

32 Proponit Ecclesia Patriarchas sanctos, vt eorum imitemur exempla. Vnde Isai. ait. Attendite ad petram, vnde excissi estis &c. cap. 51 nu. 1. 2. 3.*

33 Beato Dominico Patri nostro adaptatur illud Isaiæ. Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, &c cap 59 nu. 23. Vbi eidem adaptatur visio illa Dan. 10. Ecce vir vestitus lineis, &c.*

IN TRANSFIGVRATIONE Domini.

Euangelium. Matth. 17.

ASSVMPSIT *Iesus Petrum, & Iacobum, &c.* Vide Dominica 1. Quadragesimæ: Vbi totum hoc Euangelium explicatur. 1

IN FESTO SANCTI Laurentij Martyris.

Euangelium. Ioan. 12.

NISI *granum frumenti cadens in terram, &c.* Vide in communi vnius Martyris.

IN ASSVMPTIONE BEATÆ Mariæ Virginis.

Euangelium. Lucæ 10. Intrauit Iesus in quoddã Castellũ.

MVLIER *quædam Martha nomine.* In Martæ, & Mariæ vita designatur actiua, & contemplatiua, vtramque amplectitur vita perfecta. cap. 6. nu. 27. 1

2 *Huic erat soror nomine Maria.* De laudibus Magdalenæ, vide in festo ipsius. Verbum Dei audiendum est & suscipiendum humiliter. Vide Dominica in Sexagesima.

3 *Marta Marta solicita es.* In domo Iusti omnes diligentes sunt, & soliciti. cap. 6. n. 2. Vide in Visitatione B. Mariæ, super illud. Abijt in Montana cum festinatione.

4 *Porrò vnum est necessarium.* Necessaria est ad salutem vnitas, & dilectio, quam inter

se habere debent Christiani, iuxta illud. Habitabit lupus cum agno. cap.2. nu.13. cap.11. nu. 11. Vide feria 6. post primam Dominicam Quadragesimæ, super illud. Sanabatur vnus. De laudibus Beatissimæ Virginis. vide in festo Purificationis, Visitationis, & natiuitatis eius.

IN FESTO DECOLLATIONIS S. Ioannis Baptistę.

Euangelium. Matt. 6.

1 MISIT *Herodes & tenuit Ioannem, &c.* Quantum damnum inferat Reipublicæ Rex iniquus, hodiernum ostendit Euangelium: nam qualis Rector est Ciuitatis, tales est Ministri eius. Vnde postquam Isaias dixit, omne caput languidum, & omne cor mœrens, subdit, à planta pedis, vsque ad verticem, non est in eo sanitas. cap.1.nu.26.27.28.*

2 *Misit Herodes*. De conditionibus veri Regis,& Iudicis. Vide cap 16.nu.6.& 7.

3 *Dicebat enim Ioannes Herodi*. Execerabile est silentium in Prædicatoribus, qui aliquo humano respectu non arguunt publica peccata. Vnde Isaias silentium suum reprehendit, dicens. Væ mihi quia tacui, quia vir pollutus labijs ego sum. cap. 6. num. 18. 19.* Debent Prædicatores Principum peccata acriter reprehendere. cap.1.nu 34.circa finem.

4 *Non licet tibi*. Prædicator Euangelicus, nec cupiditate gloriæ mundanæ, nec timore aliquo debet auerti à veritate prædicanda. Vnde ad Ezechiel. Dominus ait,vt adamantem,& vt silicem dedi faciem tuam. c.6.nu.19.* Hinc Isaias ait. Lingua balborum velociter loquetur, & plane. cap.32.nu.4.

5 *Non licet tibi*. Illi Prædicatores qui metu, vel cupiditate non audent arguere peccatores, dicuntur ab Isaia, canes muti non valentes latrare.& canes impudentissimi,&c. cap.56. nu.10.11.12.13.& 14.*

6 *Herodes natalis sui cœnam fecit*. Ex comessationibus, & ebrietatibus multa oriuntur mala, de quibus vide cap.5. nu.15.16. cap.28. nu.7.cap 56.nu 14.

7 *Et iurauit illi, &c.* Incauta iuramenta afferunt mala quamplurima. Herodis enim vnum iuramentum indiscretum mortem attulit viro sanctissimo. Vide in festo Circumcisionis. num 3.

8 *Et posuerunt illud in monumento*. Vide feria 6. in Parasceue nu.69. 70. Quanta mala sequantur reipublicæ, cum viri Iusti ab illa tolluntur. cap.57.nu.1.& 2.

IN NATIVITATE BEATAE Mariæ Virginis.

Euangelium. Matth. 1.

Liber generationis Iesu Christi.

1 LIBER *generationis*. Hic liber est nouum testamentum, in quo scripta sunt mysteria a sæculo abscondita in Deo. De quo Isai. Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis. Grandis liber & extensus. iuxta illud Psal. 103. Extendens cælum sicut pellem. cap.8.nu.4.& 5.* Item liber grandis, est vterus Virginis, quæ cælum ipsum, immo, & Dominum cæli in se clausit, eodem capite.nu.3. Hoc Euangelium tot sanctis Patriarchis depictum, simile est cælo stellis illustrato,de quo ait Propheta: extendens cælum sicut pellem: Nam post Domini aduentum extensæ sunt, & explicatæ scripturæ, quæ ad instar pellis erant inuolutæ. cap.8.nu.5. *

2 *Filij Dauid, filij Abraham*. Primum signum Messiæ in lege promissi, fuit, propagatio ex regia stirpe. de quo Isai. 11. Et egredietur virga de radice Iesse, &c. Hieremiæ 25. Et suscitabo Dauid germen iustum. Et Psal. 131. De fructu ventris tui ponam, &c. Hoc autem Christo competere, ostendit præsens Euangelium cap.9.n.21.

3 *Filij Dauid*. Verè fuit Christus filius Dauid. Et tamen Isaias 11. de eius natiuitate loquens,non dixit. Egredietur virga de radice Dauid, sed de radice Iesse, ob humilitatem natiuitatis eius. cap. 11. nu.2. Vbi explicatur, qualiter Christus virga sit,& flos.

4 *Iesse autem genuit Dauid Regem*. De quo Isaias ait. Egredietur virga de radice Iessei. cap.11.num 2.

5 *Genuit Obed ex Ruth*. Vt adimpleretur illud Isaiæ. 16. Emitte agnum Domine,dominatorem terræ de petra deserti, hoc est, ex Ruth Moabitide.

6 *Ex qua natus est, &c.* Sicut ad capiendos pisces, linea quædam baculo alligatur, ex cuius extremitate hamus pendet coopertus esca, quam mordentes pisces,capiuntur: ita in hoc Euangelio quædam linea genealogiæ redemptoris contexitur, ex cuius extremitate Christus nascitur, cuius corpus dum leuiatam mordere voluit, transfixus est aculeo diuinitatis. cap.9.num 21.*

7 *Ex qua natus est Iesus*. Exiens per portam clausam, cuius meminit Ezechiel. 44.cap. 7. num. 24. Vide in tabula communi verbo Maria, & verbo virginitas.

8 *Ex qua natus est Iesus*. Maria virgo petra est, de qua Isa. 16. Emitte agnum Domine dominatorem terræ, de petra deserti ad montem filiæ Sion. cap. 16. nu. 2.

IN EXALTATIONE SANCTAE Crucis.

Euangelium. Ioan. 12.

Nunc Iudicium est mundi.

1 NVNC *Iudicium est mundi*. Ipsa Christi passio est iudicium mundi, de quo Isaias ait. Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, & sanguinem Hierusalem lauerit de medio eius, in spiritu iudicij, & spiritu ardoris. cap. 4. nu. 10. per hoc iudicium à potestate Principis tenebrarum erepti sumus, in præfatione. pag. 5. nu. 6. & cap 9. nu. 10.

2 *Nunc Princeps huius mundi eijcietur foras*. Christus Dominus præfiguratus fuit per Dauid, qui expugnauit Ciuitatem, iuxta illud 1. Isaiæ 29. Ariel Ciuitas quam expugnauit Dauid. cap. 29. nu 4.

3 *Nunc iudicium est mundi*. De hoc iudicio loquitur Isaias. Sion in iudicio redimetur, &c cap. 1. nu. 68.

4 *Si exaltatus fuero*. Canticorum primo dicit sponsus. Ego flos campi, & lilium conuallium, quia sicut flos odorem seruat succisus, & contritus accumulat, ita & Christus exaltatus in Cruce, & spinarum aculeis vulneratus odore suauissimo fragrat. cap. 11 nu. 2.

5 *Et ego si exaltatus*. Crux est signum eleuatum in montibus, de quo Isaiæ 18. Omnes habitatores orbis, & qui moramini in terra cum eleuatum fuerit signum in montibus, videbitis, &c. Signum est iustitiæ, & misericordiæ, signum potentiæ Dei, &c. cap. 28. nu. 6. vbi ex Chrysostomo quinquaginta epitheta Crucis numerātur *. est signum fœderis datum Noe. cap. 54. nu. 10.

6 *Et ego si exaltatus fuero, &c.* In excelso ligno, & non sub tecto immolatur Christus, vt etiam ipsius aeris natura mundetur. Terra suscipit fluentem sanguinem, vt sanctificetur, &c. cap. 18. nu. 11. vbi multa dicuntur de sacrificio Crucis, & de oblatione, quā Deo offerunt iusti cor suum in illa concremando.

7 *Et ego si exaltatus*. Christus Dominus affixus Cruci paxillus fuit, de quo Isaias ait Et figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domui patris eius, &c. cap. 22. n. 24.*

8 *Et ego si exaltatus fuero*. Patibulum exaltationem vocat, quia Crux principatus est Christi, iuxta illud Isaiæ. Et factus est principatus super humerum eius. cap. 9. nu. 43. cap. 11. nu 17. *

9 *Et ego si exaltatus, &c.* Exaltatus est Christus Dominus in Cruce, vt signum esset populis, & titulus, quo populus fidelis ab infideli distingueretur, de quo Isaias ait, In die illa erit altare Domini in medio terræ Aegypti, & titulus Domini, iuxta terminum eius erit in signum, & in testimonium Domini exercituum in terra Aegypti. cap. 19. nu. 21. Vide cap. 49. nu. 20.

10 *Et ego si exaltatus fuero à terra*. Si exaltatus fuero, inquit. Nam Crux eo est principatus, de quo Isaiæ 9. Et factus est principatus super humerum eius, de quo Sapientiæ. 13. benedictum lignum per quod fit iustitia. Nam per signum Crucis liberantur electi; Ezechielis. 9. Signa Tau super frontes virorum gementium, &c. cap. 9 nu. 43. *

11 *Et ego si exaltatus fuero*. Isai. ait. Ecce intelliget seruus meus, & exaltabitur, & eleuabitur, scilicet in Cruce. cap. 52. nu. 17.

12 *Si exaltatus*. Crux & sacrificium nouæ legis causa vniuersalis fuit nostræ salutis. cap. 42. nu 31.

13 *Oportet exaltari filium hominis*. Mysterium Crucis est exaltatio, de quo Isai. ait. Et eleuabit signum in nationes. &c. cap. 11. nu. 19. Vide quamplurima ex Chrysostomo Crucis epitheta desumpta. cap. 17. nu 6. Vide etiam cap. 52. nu 17. circa illud. Ecce intelliget seruus meus, & exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit valde, de quo plura dicta sunt in Inuentione sanctæ Crucis.

14 *Ambulate dum lucem habetis, &c.* Iudæi in ipso lumine excæcati sunt. Vnde Isaias loquens in eorum persona inquit. Palpauimus quasi cæci parietem, & quasi absq; oculis attrectauimus. cap. 59. nu. 11. Vide cap. 29. nu. 18. 19. 20. 21. 22. *

IN FESTO SANCTI Matthæi Apostoli.

Euangelium. Matth. 9.

1 CVM *transiret Iesus, vidit hominem sedentem*. In magno sunt auari periculo constituti, vt ostenditur feria 5. post Dominicam 2. Quadragesimæ super illud, homo quidam erat diues.

2 *Sequere me*. Vide in communi vnius Martyris, super illud, & sequatur me.

3 Non

3 *Non egent qui sani sunt medico.* Debent Prælati tanquam medici subditorum curare vulnera. cap.3.nu 12.

4 *Sed peccatores ad pœnitentiam*, de suauitate & efficatia pœnitentiæ, vide feria 4. cinerum circa Epistolam,& feria 4. post 4. Dominicam Quadragesimæ, in illa verba. Vade ad natatoria Siloe.

IN FESTO SANCTI Michaelis Archangeli.

Euangelium. Matt.18.

Accesserunt Discipuli ad Iesum.

1 QVIS *putas maior est in Regno Cælorũ.* In Regno Christi humiles sunt maiores. Vnde Isai. Nec fraudulentus appellabitur maior. cap.32.nu.5.

2 *Aduocans Iesus paruulum.* Virtus magna est humilitas,quæ sedes Angelorum ob superbiam euacuatas replet, iuxta illud Isaiæ. Et ea quæ sub ipso erant, replebant templum. cap.6.nu.7.cap 44.nu. 4. Vide quæ contra superbiam dicuntur. cap.16.nu.8.

3 *Et aduocans Iesus paruulum.* Tanta est paruulorum, idest, humilium excellentia, vt absque eorum laudibus imperfectam reputet cælestium spirituum melodiam.Psalm 8.ex ore infantium,& lactentium perfecisti laudem. cap 6. nu. 13. Paruulis committitur Ecclesiæ gubernatio, iuxta illud Isaiæ. Et puer paruulus minabit eos. cap.11.nu.12.

4 *Nisi conuersi fueritis,& efficiamini sicut paruuli.* Angelus de cælo per superbiam cecidit. cap.14.nu. 0.11. Per humilitatem ergo in cælum paruulus ascendet.

5 *Et efficiamini sicut paruuli.* Vult Dominus fideles suos, & ministros malitia paruulos esse: quoniam ipse cum esset magnus, vt nos duceret ad vitam æternam, paruulus effectus est. secundum illud. Et puer paruulus minabit eos. cap 11.nu.12.

6 *Sicut paruuli*, Christus paruulus magnam virtutem paruulis contulit, vt insidias diaboli superarent,& vim facerent regno Dei. Vnde Isaias.11. Et delectabitur infans ab vbere super foramina aspidis, &c. cap. 11. nu. 14.

7 *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum.* Idest, projice abs te quicquid Deo præfertur, iuxta illud Isaiæ. Abijciat homo idola argenti sui. cap.31.nu.6. *Qui scandalizauerit.* Qui scandalizat alium, conscientiam illius erudeliter percutit, iuxta illud 1. Corinth. 8. sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam,&c.ca 57.n.14.

8 *Videte ne contemnatis.* Electi contemptibiles sunt apud homines, sed in magno pretio apud Deũ semper sunt habiti.Nam & propter vnũ iustũ multitudini parcit, ca.43.n.4.5.

9 *Angeli eorum.* In tota sacra Scriptura nusquam fit mentio Seraphin,nisi apud Isaiam 6.cap.vbi duo tantum se uidisse testatur, cap.6. nu.9.10. Quam solliciti sint Angeli de nostra salute explicatur cap. 6. nu. 12. in illa verba. Et volauit ad me vnus de Seraphin. Angelorum celeritas ad iussa Dei exequenda ostenditur. cap. 6. nu. 11. in illa verba. Et duabus volabant.

IN FESTO SANCTI Francisci Confesoris.

Euangelium. Matt. 11.

1 CONFITEOR *tibi pater, &c.* Vide circa totum Euangelium,in festo S. Matthiæ Apostoli.

IN FESTO S. LVCAE Euangelistæ.

Euangelium Lucæ 10.

1 DESIGNAVIT *Dominus, & alios septuaginta duos,&c.* Vide in cõmuni Apostolorũ Ibi enim totũ hoc Euãgeliũ expẽditur.

IN FESTO APOSTOLORVM Simonis & Iudæ.

Euangelium. Ioan. 15.

1 HAEC *mando vobis vt diligatis inuicem, &c.* Vide in communi Apostolorum. in primo Euangelio.

IN FESTO OMNIVM Sanctorum.

Euangelium. Matt. 5.

Videns Iesus turbas, &c.

1 PRO introductione huius festiuitatis, notandus est locus Iob,5. Voca ergo,si est qui *Iob 5* tibi

tibi respondeat, & ad aliquem sanctorum conuertere. Olim nullus erat ex hominibus in cælo sanctus, qui suis nos posset precibus adiuuare: nunc autem non ad vnum duntaxat, aut duos, sed ad innumerabilem sanctorũ multitudinem se potest homo conuertere, & eos inuocare. hinc Isaias ait. Beatus qui habet in Sion semen, & domesticos in Hierusalem, hoc est, domesticos, & cognatos in patria. cap. 31. nu. 8. In ciuitate illa cælesti omnes sunt sancti, omnes iusti, iuxta illud Isaiæ: Populus autem tuis omnes iusti, &c. cap. 60. num. 24.

2 *Ascendit in montem*. Mons iste est Ecclesia, vel perfectio Euangelica, super quam est Christus. cap. 2. nu. 4. & 5.

3 *Ascendit in montem*. Mons est perfectio Euangelica, quam debet conscendere prædicaturus Euangelium. cap. 2. nu. 5. c. 40. n. 18.

4 *Ascendit in montem*. Doctrina cælesti irrigaturus Ecclesiam, ascendit in montem, vt impleretur illud Isaiæ. Et erunt super omnem montem excelsum, & super omnem collem eleuatum riui currentium aquarum, &c. cap. 30. num. 46.* Et illud: Super montem excelsum ascende tu qui Euangelizas. cap. 40. nu. 18. 19. Vide cap 49. nu. 11. 12.

5 *Ascendit in montem*. Vide in transfiguratione Domini. *Gaudete & exultate*. Gaudium electorum est indeficiens, de quo Isa. ait. Lætabitur deserta, & inuia, & exultabit solitudo, &c. cap. 35. nu. 12.

6 *Ascendit in montem*. Mons est Ecclesia, in qua perfectius reperitur quicquid in terra promissionis fuit gloriosum. Vnde Isai. Gloria Libani data est ei, &c. 35. nu. 4.

7 *Ascendit in montem* daturus legem Euangelicam, ostendens Euangelium palam esse annunciãdum, non in abscõdito. Isai. enim ait: Non in abscondito loquutus sum in loco terræ tenebroso, &c. cap. 45 nu. 16. c. 48. nu. 10.

8 *Accesserunt ad eũ Discipuli eius*. Immo & super montem constitutus traxit ad se omnes gentes. Vnde Isa. eleuabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes cap. 2. n. 6.*

9 *Et aperiens os suum docebat eos*. Erat enim legislator, & doctor, sicut prædixerat Oseas 10. Tẽpus autem requirendi Dominum cum venerit, qui docebit nos iustitiam. Psalmo 83. Etenim benedictionem dabit legislator. Iob. 39. Non est ei similis in legislatoribus. cap 9. nu. 29.

10 *Docebat eos*. Sicut per Isaiam dicitur: & docebit nos vias suas, &c. cap. 2 nu. 10.

11 *Docebat eos*. Christus Dominus est Præceptor noster, vias, idest, mandata, & semitas, idest, consilia docens, de quo Isai. Erunt oculi tui videntes præceptorem tuum, &c. cap. 30. nu. 34. 37 38.

12 *Docebat eos, dicens*. Sicut prædictum fuerat Isaiæ 48. Ego Dominus docens te vtilia. cap. 9. num. 61. cap. 48. num. 11. cap. 42. num. 9. in illa verba: legem eius insulæ expectabunt.*

13 *Docebat eos, dicens, Beati pauperes*. Clamauit Psalmista Psal. 24 vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me, vias docuit Christus cum dedit præcepta: semitas vero nunc docet, cum tradit consilia, de quibus Prouerb. 3. Viæ eius viæ pulchræ, & omnes semitæ eius pacificæ, cap. 9. num. 75.*

14 *Beati pauperes*. Illis enim competit illud Isaiæ. 14. Et pauperes fiducialiter requiescent. Et illud quod ibi subditur, quia Dominus fundauit Sion, & in ipsa sperabunt pauperes populi eius. cap. 14 nu. 21. 22.

15 *Beati pauperes spiritu*. De his pauperibus dicit Isaias. Iudicabit in iustitia pauperes. cap. 11. nu. 8.

16 *Beati pauperes spiritu*, qui propter Deum sunt pauperes: sunt enim quidam pauperes Dei, de quibus Isa. ait: Pauperum suorum miserebitur; quidam verò diaboli. cap. 49. num. 13.

17 *Beati pauperes*. Quales debeat habere conditiones iustus, vt regnum Dei possidere mereatur, explicatur. cap. 33. num. 12. 13. 14.*

18 *Quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Lex antiqua terrena suis sectatoribus promisit, quoniam pueris data est, qui rebus puerilibus delectantur, sed in lege gratiæ hæc excutiũtur de manibus nostris, sicut pater quædam concedit filijs in pueritia, quæ tamen ab illis aufert in perfecta ætate, cap. 1. nu 56.

19 *Quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Lex antiqua, terrena, lex gratiæ cælestia repromittit, sed Patres antiqui non terrena, sed cælestia perquirebant: nos autem cælestium repromissionum obliti, tota auiditate ad temporalia inhiamus. cap. 1. nu 56 & 57.*

20 *Beati mites*. De quibus dicit Isaias. Et arguet in æquitate pro mansuetis terræ. ca. 11. nu. 8. & iterum, & addent mites in Domino lætitiam. cap 29. nu. 34.

21 *Ipsi possidebunt terram*. Idest beatitudinem, quę terra dicitur propter stabilitatem. De hac inquit Isaias. Cernent terram de longe cap. 33. nu 14. Et iterum ait. Respice Sion Ciuitatem solemnitatis nostræ, ibidem. nu. 17. 18.

22 Beati

22 *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*. Lugentes consolari venit Christus, iuxta illud Isaiæ, vt consolarer omnes lugentes, vt ponerem lugentibus Sion: & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij prolutu, pallium laudis, pro spiritu mœroris, cap 61. n. 3.

23 *Ipsi Deum videbunt*. Non sicut eum vidit Isai. cum dixit. Vidimus eum, & non erat ei species: sed in decore suo, iuxta illud. Regem in decore suo videbunt. cap. 33. n. 13.

24 *Quoniam ipsi Deum videbunt*. Isai. ait. Hec est hereditas seruorum Domini, &c. & Psal. 15. Dominus pars hæreditatis meæ, &c. cap. 54. num. 18.

25 *Gaudete, & exultate*. Gaudium electorum duplici similitudine explicatur: videlicet, eorum qui lætantur in messe, & militum exultantium capta præda. cap. 9. nu 9. & 10.

26 *Quia nomina vestra scripta sunt in cælis*. Nomina prædestinatorum scripta in cælis dicuntur, idest, in libro vitæ, propter specialem curam, quam Deus habet eorum. Vnde Isaias: Sanctus vocabitur omnis, qui scriptus est in vita in Hierusalem. cap. 4 nu. 9.*

27 *Quia merces vestra copiosa est in cælo*. De gloria Beatorum, & gaudio, vide cap. 25. nu. 4. & seq. & cap. 26. à nu. 2. vsque ad 9. Psalmista inquit nomine iustorum: Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei, &c. quia merces eorum Deus est. cap. 57. nu. 8.

28 *Merces vestra*. Beatitudinis gloria ob immensitatem suam, sicut & perfectio Dei, potius per negationem, quàm per affirmationem exprimitur: sed aliquando explicatur nomine gaudij, vt Isai. Lætitia sempiterna super capita eorum. cap. 35. num. 16.*

IN FESTO SANCTI Martini Episcopi, & Confessoris.

Euangelium *Lucæ* 12.

1 SINT *lumbi vestri præcincti, &c.* Vide in communi Confessorum.

IN FESTO SANCTAE Catherinæ Martyris.

Euangelium. *Matt.* 25.

1 SIMILE *est regnum cælorum, thesauro abscondito in agro, &c.* Vide in communi Virginum, & feria quarta, & sexta Cinerum. Vbi multa contra vanam gloriam, & hypocrisim notantur.

IN COMMVNI APOSTOLORVM.

Euangelium. *Ioan.* 15.

1 HOC *est præceptum meum, vt diligatis, &c.* Præceptum charitatis inditum est cum natura, sed nunc dicitur præceptum Christi, quia illud renouauit, & suo exemplo specialiter commendauit hominibus. cap 24. nu. 7. Vide feria 6. post Cineres, in illa verba: diligite inimicos vestros. Et feria 5. in cœna Domini, in illa verba. In finem dilexit eos.

2 *Hoc est præceptum meum, &c.* Præceptum charitatis antiquum est, & nouum, quia renouatum in noua lege, nouis vinculis ligat homines. cap. 24. nu. 7.

3 *Vt diligatis inuicem.* Dilectio iustos facit insuperabiles, iuxta illud. Fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio. Ideo conferuntur adamanti. cap. 43. nu. 3. *Cant.* 8.

4 *Quia omnia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Commendat antiquitatem doctrinæ. Non enim noua, sed quæ accepit à Patre, docuit Christus. noua ergo doctrina abijcienda est, & sequenda antiqua. cap. 32. nu. 19. 20. Vide feria 3. post Dominicam quartam Quadragesimæ, nu. 3.

5 *Vt eatis, & fructum afferatis*. Discipulis suis dixit Christus Dominus. Alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis, quia tempus legis antiquæ fuit tempus laborandi, & arandi. tempus autem legis Euangelicæ, est tempus metendi: & quia lex antiqua cessauit, lege gratiæ adueniente, ait Isai. Numquid tota die arabit arans, &c. cap. 28. num. 36. Vide etiam num. 33. 34. 35.

6 *Vt quodcumque petieritis Patrem in nomine meo*. Vide Dominica quinta post Pascha. num 1. & 2. Et fer. 2. Rogationum.

Euangelium. *Lucæ* 10.

1 DESIGNAVIT *Dominus & alios septuaginta duos*. Primo elegit Apostolos, deinde septuaginta duos discipulos designauit: quia maiores causæ per Principes, minores per inferiores ministros sunt exequendæ. Vnde Isai. Principes verò ea, quæ digna sunt Principi cogitabit, & ipse super Duces stabit. cap. 32. nu. 8. & 9.*

2 *Quos & discipulos nominauit*. Hi septuaginta duo dicuntur discipuli: & olim Christiani vocabantur sancti, iuxta illud Rom. 1. Dilectis Dei vocatis sanctis, &c. cap. 4. nu. 8.

3 *In omnem ciuitatem & locum, quo erat ipse*

ipse venturus. Volauit per vniuersum mundum prædicatio Apostolorum, iuxta illud Isaiæ Et volabunt in humeros philistijm per mare. cap. 11. num. 21. Vnde inferius idem Isaias ad hoc ipsum designandum ait. Qui mittit in mare legatos in vasis papyri, super aquas. cap. 18. num. 3.

4 *In omnem locum*. Apostoli impleuerunt faciem orbis semine, iuxta illud Isaiæ. Et implebunt faciem orbis semine, scilicet, verbi diuini. cap. 27. nu. 9. Vnde Isai. iterum ait. Beati qui seminatis super omnes aquas, idest, super omnes populos. cap. 32. n. 19.*

5 *Rogate Dominum messis, vt mittat operarios*. Paucissimi inueniuntur, qui velint ire, & pro salute proximi periclitari. Vnde & Isai. Dei vocem audiuit dicentis: quem mittam, aut quis ibit nobis? cap. 6. nu. 26.

6 *Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos*. Vide in Euangelio sequenti.

7 *Pax huic domui*. idest Christus, qui est Princeps pacis. cap. 9. nu. 75. 76. cap. 2. n. 13. 14 vbi agitur de pace, quæ tempore aduentus Christi fuit maxima. Non ergo armis, sed pacifice annunciandum est Euangelium, eodem. cap. 2. num. 15.

8 *Pax huic domui*. Multi pacem prædicant, sed diuitijs insidiantur. Micheæ 3. qui mordent dentibus suis, & prædicant pacem. cap. 1. num. 62.*

9 *Edentes, & bibentes qua apud illos sunt*. Nam sustentatio est diuino iure debita Ecclesiæ ministris. cap. 23. nu. 12.

10 *Dignus est operarius mercede sua*. Vide Dominica in Septuagesima. num. 3. 4. 8.

Euangelium. Matth. 10.

Ecce ego mitto vos.

1 PRO introductione Euangelij est insignis locus Isaiæ 1. Et restituam Iudices tuos, vt fuerunt prius. cap. 1. nu 65. 66. 67.

2 *Ecce ego mitto vos sicut oues in medio*. Apostoli nuncij sunt, quibus per Isaiam dicitur. Ite Angeli veloces ad gentem conculsam, & dilaceratam, &c. cap. 18. num. 3. 4. & 5. & Isai. 18. Qui mittit in mare legatos. cap. 18. num. 3.

4 *Ecce ego mitto vos*. Pater misit Filium suum ad prædicandum Euangelium, & Filius discipulos, qui promptos se exhibuerunt huic ministerio, sicut ipse Filius per Isaiam ait. Ecce ego, & pueri mei. &c. cap 8 nu. 29.

4 *Mitto vos*. Non signat locum quo eos mittit, quoniam parati esse debent Prædicatores, quocumque missi fuerint, ire. Vnde Isaias, Ecce ego mitte me. cap. 6. num 30. & loquens de Apostolis ait. Beati qui seminatis super omnes aquas. cap. 32. num. 19, & cap. 60. ait. qui sunt isti, qui vt nubes volant, quia sicut nubes, quo Spiritus sanctus eos ducebat, disseminauerunt verbum Dei. cap. 60. nu 11. 12.

5 *Ecce ego mitto*. Apostoli miluis conferuntur, & ceruis. Miluis, quia cognouerunt tempus aduentus Domini. Hier. 8. Miluus in cælo cognouit tempus suum. Ceruis, quia ad prædicandum Euangelium missi à Domino, cucurrerunt. cap. 34. nu. 11. in fin. *

6 *Ecce ego mitto*. Non prius debent currere Ministri ad Euangelium prædicandum, quàm mittantur à Deo. Vnde Isaias. Ecce, inquit, ego mitte me. & Dominus. Ecce ego mitto vos. cap. 6. nu. 27. 28. 29. 30. 32. * Christus venit prædicare à Patre missus, sicut ipse ait. Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me, euangelizare pauperibus misit me, & peccatores voluit, ante quam mittantur, hoc munus assumere? cap. 61. nu. 1.*

7 *Sicut agnos inter lupos*. Valde commendabile est, quod quis inter peccatores habitans sit innocens. cap. 6. nu. 20.

8 *Sicut agnos*. Non ergo armis, sed pacifica prædicatione introducendum est Euangelium. cap. 2. nu 15.

9 *Sicut agnos inter lupos*. Oues fœtæ sunt Apostoli, quas inter lupos Christus protegit, iuxta illud Isai. fœtas ipse portabit. cap. 40. num. 23.

10 *Sicut agnos inter lupos*. Cum omnia, quæ sunt in vniuerso sub cælo, habeant contrarium, mirabiliter conseruantur, iuxta illud Isai. Præ multitudine fortitudinis, & roboris virtutisque eius, nec vnum reliquum fuit. cap. 40. nu. 35. *

11 *Sicut agnos inter lupos*. Sed eis suam promittit protectionem per Isaiam dicēs. Cum transieris per aquas (scilicet tribulationum) tecum ero, &c. Cum transieris per ignem non combureris. Ideo sæpe ab igne liberati sunt Martyres. Qui tamen postea gladio sunt occisi, vt magis assimilarentur morti Redemptoris, sanguinem pro illo fundendo. cap. 43 n 3.*

12 *Inter lupos*. Quia Ecclesia inter lupos habitat, dicitur contemptibilis. cap. 49. n. 9.

13 *Sicut agnos inter lupos*. Dilacerandi ergo erunt. Vnde Isai. pauperculam vocat Ecclesiam, & tempestate conuulsam. cap. 54. num. 14.

14 *Messis quidem multa, operarij autem pauci*. Lex antiqua fuit tempus arandi, lex autem gratiæ est tempus metendi. Vnde Isai.

Nun-

Numquid tota die arabit arans, vt ferat, &c. cap.28.nu.33 36. Vide feria 6. post 3. Dominicam Quadragesimæ. nu.23.

15 *Nolite portare sacculū neq; peram.* Nam Prædicatores debent terrena contemnere, vt audientes inducant ad amandum cælestia. cap. 29.nu.37.

19 *Pax huic domui.* Pacem, quam Christus attulit, annunciare debent Prædicatores Euangelij, de qua vide in Natiuitate Domini in primo Euangelio. nu.21.22.23. & Dominica in Albis, nu.2.3.4.5. Vide etiam in 1. Euang. Apostolorum. nu.7.8.9.

Euangelium. Matth. 19.

ECCE *nos reliquimus omnia.* Qui omnia propter Deum reliquit, & propriā voluntatē abnegare debet. cap.29.nu.34.*

2 *Ecce nos reliquimus omnia.* Terrena quantumuis magna, electis parua videntur, quoniam ea aspiciunt de lōge, iuxta illud Isai. Cernent terram de longe. ideo illa contemnunt. cap.33.num.14.

3 *Ecce nos reliquimus omnia.* Omnia propter Christum sunt relinquenda, etiam cupiditas ipsa. cap.55 nu.2.

4 *Reliquimus omnia.* Electis, quia sicut aquilæ ad cælestia eleuantur, parua videntur omnia temporalia; ideo ea despiciunt. vnde Isai. sustollam te super altitudinem terræ, &c. cap.58 nu. 13 14 cap.33.n.11 *

5 *Et sequuti sumus te.* Vide in communi vnius Martyris, in illa verba, si quis vult post me venire.

6 *Cum sederit filius hominis,* &c. Iusti in hoc sæculo videntur contēptibiles, sed in futuro excelsi erunt. Iob. 12. lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tempus statutum. cap.24.nu.19.*

7 *Sedebitis & vos iudicantes.* Viri Apostolici, principes sunt Ecclesiæ, de quibus Isai. ait. Et restituam iudices tuos, vt fuerunt prius, & Psal. 86 & principum horum qui facti sunt in ea. cap.1.nu.65.66.

IN COMMVNI VNIVS Martyris
Euangelium Lucæ 9. Si quis vult.

1 PRO Introductione Euangelij est insignis locus Isai. 30. Et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum, & aures tuæ audient vocem post tergum monentis, &c. cap.30.à nu.34. vsq; ad 38.

2 Martyres proprio sanguine subscribunt fidem, iuxta illud Isai. Et hic scribet manu sua Domino. Ita subscripsit. S. Petrus Veronensis. Credo in Deum, &c. cap.44.nu.4.*

3 *Si quis vult post me venire.* Christus Dominus sicut alter Gedeon milites suos hortatur, quodcumq; me videritis facere, facite. cap.9. nu. 13. Vbi tota historia Gedeon applicatur Martyribus.* *Iudicū 7.*

4 *Si quis vult, &c.* Deus non cogit hominem ad bonum, sed reliquit eum in manu consilij sui. Vnde per Isai. ait. Si volueritis & audieritis me. cap.1.nu.nu 55. Deus tamen suo efficaci auxilio voluntatem mouet, vt sequatur Dominum. cap.10.nu.11.12.

5 *Post me venire.* Iusti retro Christum Dominum se constituunt, vt audiant vocem post tergum monentis, hæc est via, ambulate in ea. cap.1.nu.22.cap.30.nu 34.35.36.

6 *Si quis vult post me venire.* Isai. ait. Post te ambulabunt, vincti manicis pargent, &c.cap.45.nu.14. *

7 *Si quis vult, &c.* Ait, si quis, vt designet paucos esse qui perfectionem sequuntur. Vnde Isai. Nobiles eius non erunt ibi, &c.cap. 34.nu.9

8 *Abneget semetipsum.* Idest non solum alia, sed & propriam voluntatem, & seipsum relinquat propter Deum. cap.29.nu.34.*

9 *Et sequatur me.* Secura est via, per quam nos præcedit Christus. Vnde Isai. Non erit ibi leo, & mala bestia, &c. Per hanc viā Angeli sunt custodes, qui socij erunt beatitudinis in patria.* cap.35.nu 15.16.

10 *Et sequatur me.* Sequi debent fideles Christum, non eum præcedere. cap. 30. num. 35.*

11 *Qui perdiderit animā suam propter me, inueniet eam.* Vnde per Isai. ad Martyres suos ait. Vos testes mei, dicit Dominus, & ego Deus, idest. Ego sum potens meliorem vitam retribuere, &c cap 43 nu 11. * Vbi multa dicuntur de Martyrum constantia. Vide eodem cap. nu.8.9.10.

IN COMMVNI VNIVS Martyris.

Euangelium. Ioan. 12.

Nisi granum frumenti, &c.

1 NISI *granum frumenti*, idest, Christus cadens in terram, hoc est ex Maria Virgine natus, mortuum fuerit, idest cruci affixus,

Virgine natus, mortuum fuerit, idest Cruci affixus, ipsum solum manet, idest, neminem saluabit. Quod Isai. 1. dicitur. Nisi Dominus exercituū reliquisset nobis semen, &c c.1.nu. 33.* Vbi ostenditur cumulatissimus Christi passionis fructus.

2 *Nisi granum, &c.* Granum frumenti in terram cadens, Verbum est incarnatum, de quo Isai. ait. Verbum misit Dominus in Iacob, & cecidit in Israel. cap.9 nu.81.

3 *Nisi granum, &c* Granum istud in terram cadens spinas & tribulos, quos propter peccatum primi parentis terra protulit, in benedictionem conuertit. cap 27.nu.12.

4 *Ipsum solum manet.* Tanta est Christi erga homines charitas, vt solum se esse asserat, nisi hominem saluet, & prosperitatem illius, propriam reputet. Vnde Isai. postquam dixerat: Et sicut descendit imber, aut nix de cælo, &c. Subdit, sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumq; volui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud. cap. 55. nu. 14.15.16r

5 Si *autē mortuum fuerit multum fructum affert.* Tyranni occidentes Martyres, non illis, sed sibi nocuerunt. Psal.36. Gladius eorum intret in corda ipsorum, &c. cap.32.nu.6.

6 *Multum fructum affert.* Sicut Isa ait Et quomodo descendit imber et nix, de cælo, &c. vsq; non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcūq; volui, & prosperabitur in his ad quæ misi illud. Vbi Deus prosperitatem nostram suam reputat. cap.55.nu 15.*

7 *Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Multum fructum attulit Christus mortuus, iuxta illud Isai. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum. cap.53.nu.17.18.19.* Vnde loquens ad Ecclesiam, ait, lauda sterilis quæ non paris, &c. cap. 54.nu. 1.2.3.4.5.6. Et iterum ait. Minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortissimam. cap.60.nu 26.*

IN COMMVNI PLVRIMORVM Martyrum.

Euangelium. Matth. 5.

1 VIDENS *Iesus turbas, ascendit in montem.* Vide circa totum hoc Euangelium in festo omnium Sanctorum.

Euangelium. Lucæ 12.

2 *Attendite a fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.* Vide Dominica 7. post Pentecosten, in illa verba, Attendite à falsis Prophetis, &c.

3 *Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus.* Pro introductione huius Euangelij est insignis locus, apud Isai. cap.18.nu.17 & 19. vbi agitur de constantia Martyrum, & qualiter vicerint tortores suos, & ostenditur Martyrium coronam potius esse, quàm cursum.*

4 *Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus.* Isai. ait ad domum Dauid, quæ duos Reges valde timuerat. Noli timere, & cor tuum ne formidet a duabus caudis titionū fumigātium istorum, cap.7.nu.6.& 8.* & Isai. 42. nu. 6 dicuntur Tyranni lignum fumigans.*

5 *Ne terreamini ab his, &c.* Multitudo populorum frementium aduersus Ecclesiam, multitudini aquarum confertur. Isai. 17. Væ multitudini populorum multorum, &c. sed Martyres cōferuntur insulis, quæ fluctibus sonantibus & strepentibus non mouentur, idest, hæreticorum ictibus, qui sunt fluctus feri maris, despumantes suas confusiones, vt dicitur Iudæ.1.cap.17.n.9.*

6 *Ne terreamini ab his, &c.* Qui vitam perdiderit, vt testificetur veritatem, vitam meliorem inueniet, Vnde Isa. Vos testes mei, dicit Dominus, & ego Deus, &c. cap 43.nu.11. & cap 51.nu.14. dicitur, Vbi nunc est furor tribulantis? &c.

7 *Ne terreamini, &c.* Magnum malum est timere inimicos Christi. Ideo Psalmista, Psal. 63. ait. à timore inimici eripe animam meam, non dixit ab inimico, sed à timore inimici. cap. 8. nu. 19. Vbi multa dicuntur de constantia Martyrum, qui dum victi videbantur, extiterunt victores.

8 *Timete eum.* Initium sapientiæ est timor Domini. Ideo alia dona requieuisse ait Isai. super Christum, sed de dono timoris loquens, ait, Et repleuit eum spiritus timoris Domini, vt timorem filialem commendaret, de quo Psal. 18. Timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi. cap.11 nu.6.

9 *Timete eum.* Milites suos timoratos esse vult Dominus: per illos enim vincit mundum, sicut olim Madian, cap.7.nu.6. In timore Domini fortitudo Martyrum consistit: vnde Isai. Dominum exercituum ipsum sanctificate Ipse pauor vester, & ipse terror vester. cap 8. num. 22. *.

10 *Habet potestatem mittere in gehennam,* Puniet ergo, in perpetuum tyrannos occidentes Martyres, qui Martyribus suis tormenta in mensura, & spiritum absq; mensura tribuit. Vnde per Isai. ait. In mensura contra mensu-

ram

ram,cum abiecta fuerit,iudicabo eam. cap. 27. num.

11 *Omnis quicumq; confessus fuerit me coram hominibus*. Martyr idem significat quod testis, qui proprio sanguine veritatem confirmat Euangelicam. Vnde Isai. Vos testes mei, dicit Dominus cap.43.nu 8.9.10.11.*

Euangelium Lucæ 21.

1 CVM *audieritis prælia*. Vide circa hoc Euangelium Dominicæ 24. post Pentecosten.

2 *Et terræmotus magni erunt*. Vide Dominica 1. Aduentus.à nu.1.vsq; 12.

3 *Ego dabo vobis os & sapientiam*. Martyres spiritu Dei pleni sapienter & constanter respondebant tyrannis.vnde Isai Vox clamantis in deserto, clamantis, inquit, nam in suis clamat Christus. cap. 40.nu. 11. vide cap. 49. nu.3 cap.59.nu.16.

4 *Circa illud, non veni pacem mittere, sed gladium*. Nota quod gladius iste Christus est, de quo Isai ait. Gladius deuorabit vos. cap.1.n.60.separat enim spirituales à carnalibus. Vnde Apostolus. Viuus est sermo Dei & efficax,& penetrabilior omni gladio ancipiti, cap.11.nu 9.

IN COMMVNI CONFESSORVM

Euangelium. Matt. 5.

1 VOS *estis sal terræ*. Vide circa totum Euangelium in festo sancti Dominici Patris nostri.

Euangelium. Lucæ.12.

SINT *lumbi vestri præcincti*. Idest,estote fortes & parati. Vnde Isai.23. dicitur de Tyro, non est cingulum vltra tibi, idest,omni robore destituta es,& auxilio.cap.23 nu.5.cap. 22.nu.18.

2 *Sint lumbi vestri præcincti*. Homines præcincti eos significant, qui in prælio aduersus spiritales nequitias fortiter dimicant, de quibus. 3. Regum 20. dicitur. Non glorietur accinctus æque, vt discinctus.cap.45.nu.3.*

2. Petr. 3. 3 *Quia si sciret Pater familias*. Dies Domini,sicut ait.Petrus,adueniet vt fur,ideo semper debemus esse parati, cap. 23. nu 9.cap.38. nu. 2. & 15.

4 *Ideo & vos estote parati. &c.* Quibusdam breue spatium pœnitendi,quibusdam magis diuturnum conceditur. Moabitis tres anni, Israelitis, trecenti & nonaginta conceduntur Ezechiel. 4. cap.16.nu.13.

Pro aliis diuersis Euangelijs Confessorum.

1 FIDELIS *seruus & prudens*. Prædicatores,& Pastores Ecclesiæ fideles sunt,cum faciunt prius quæ docent,prudentes,cum iuxta qualitatem audientium distribuunt Verbum Dei.cap.30 nu 42.43.*

2 *Vt det illis cibum in tempore*. Prædicatores Euangelij maxima prudentia sunt prædiri, vt sciant,quando loqui,quando retinere debeant verbum Dei.cap.50.nu 7.*

Matt. 25. 3 *Intra in gaudium Domini tui*. Quid simile dicitur per Isai. Vade populus meus,intra cubicula tua.Et obserua,quod non ait,gaudium intret in te, sed, tu intra in gaudium, vt magnitudinem præmij designet.cap 26.nu.30.

4 *Auferte ab illo mnam &c.* Vide Dominica 8. post Pentecosten. num. 6. in illa verba, quia Dominus meus aufert à me villicationem.

5 *Nolite timere pusillus grex*. Idem dicit per Isai. Noli timere vermis Iacob, &c. cap. 41.nu.15.*

Luca 19. 6 *Nolumus hunc regnare super nos*. Peccatores bellum contra Deum gerunt, vt coronam Regni, quantum in se est,à Deo auferant. cap.1.nu.12.

8 *Nolumus, &c.* Peccatores sunt Deo rebelles, & Deo dicenti,volo, libero suo arbitrio audacter respondent,nolumus. cap.1.n.58. Vide Dominica 2.&19 post Pentecosten in illa verba, & nolebant venire.

9 *Qui ædificauit domum suam super arenam*. Talem domum aquæ inundantes subuertent,iuxta illud Isai. Et subuertet grando spem mendatij, & protectionem aquæ inundabunt. cap.28.nu.25. *

IN COMMVNI VIRGINVM

Euangelium. Matt.25.

1 SIMILE *est Regnum Cœlorum decem Virginibus*. Virgines præferuntur coniugatis, si tamen vere Virgines sint: vnde Isai. Dabo eis (scilicet Eunuchis, qui se castrauerunt propter Regnum Dei), in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filijs, & filiabus,&c cap.56.nu.3.4.5.Quales debeant esse Virgines, & qualis earum modestia, &

compo-

compositio, ostenditur ex verbis Cypriani,& Ambrosij. cap.3 nu.28. vide ibidem nu.27. & 29.& 30 contra superbum ornatum, & luxum mulierum.

2 *Quinque erāt fatuæ, &c.* Peruersi Christiani Virginibus fatuis sūt similes: quia nomē duntaxat retinent Christi, Isaiæ 4 apprehendent septem mulieres, &c. vsque tantummodo inuocetur nomen tuum super nos. cap. 4. num. 2. & 3.

3 *Quinque erant fatuæ.* Multi nomen duntaxat habent sanctitatis, & virginitatis, qui non veram virtutem possident: contra quos dicit Isai. Audite hæc domus Iacob, qui gloriamini nomine Israel.cap.48.nu.12.*

4 *Tunc surrexerunt omnes Virgines illæ.* Electorum animæ de nocte consurgunt, & primo mane vigilant, vt se præparent ad sponsum suum digne suscipiendum, cum venerit. Vnde Isaias. Anima mea desiderauit te in nocte, sed & spiritu meo in præcordijs meis de mane vigilabo ad te.cap.26.nu.4.& 15.*

5 *Et clausa est ianua.* Fatuis occluditur ianua cælestis, quæ prudentibus, idest, electis aperitur, de quibus Isaias ait. Aperite portas & ingrediatur gens iusta custodiens veritatem. cap 26.nu.4.& 5.

6 *Nescio vos.* Fatuis Virginibus accidet iudicium Babylonis, de quo Isai. ait. Descende, sede in puluere virgo filia Babylon, &c. cap. 47. per totum, præsertim nu. 3.

7 *Nescio vos.* Qualis erit tunc confusio Virginum insipientum confundentur, inquit Isaias, ab idolis quibus sacrificauerunt, &c.cap. 1.nu.70 71.72.

8 *Nescio vos.* Illi, qui non propter Deum, sed propter homines virginitatem seruant, & bona operantur, in die retributionis nullam prorsus recipient mercedem, nec fructum colligent. Dicit enim Isaias. In die plantationis tuæ labrusca, & mane semen tuum florebit: ablata est messis in die hæreditatis.& dolebunt grauiter. Vnde S. Iob scirpo comparat vitam hypocritæ, &c.cap.17.nu.8. *

9 *Vigilate itaq., quia nescitis diem, neq; horam.* Mortis hora incerta est, vt homo semper vigilet. cap 38 nu 2.15. Vide in communi Confessorum, in illa verba, quia si sciret pater familias. Vide cap.40.nu.23.

Euangelium. Matt. 25.

1 SIMILE *est Regnum Calorum Thesauro abscondito.* Thesaurus absconditus inuentus absconditur, nam bona spiritualia non sunt manifestanda. cap. 24.nu.16.cap.39.nu.3.

2 *Et emit agrum illum.* Isai. ait. Emite absque argento, & absque vlla commutatione, &c. quia in comparatione illius omne aurum arena est exigua. cap. 55. numero 2. 3. *

3 *Simile est Regnum Calorum sagenæ missæ in mare.* Magnos pisces, idest, magnos peccatores sagena Euangelicæ prædicationis comprehendit, de quibus Iob. 40. Numquid implebis sagenas pelle eius? Quidam peccatores induuntur diabolo, illi videlicet, qui cadunt & resurgunt, & moribus induuntur illius, & postea per pœnitentiam vestem deponunt, &c. Quidam vero tamquam pelli diabolo adhærent, qui semper permanent in peccato, sed dum eos conuertit, sagenas suas implet Dominus pelle Beemoth, &c. cap. 19. nu. 10. circa finem.

4 *Ex omni genere piscium congreganti.* Sicut Isaias ait. Ad dexteram enim & ad læuam penetrabis. cap 54. num. 3. Boni quippe sunt malis permixti in Ecclesia, sicut triticum zizaniæ. cap. 54. num. 14. In patria autem omnes erunt iusti, omnes sancti, iuxta illud Isaiæ.populus autem tuus omnes iusti. cap. 60. num. 24. *

5 *Separabunt malos de medio iustorum.* Vide fer. 2. post Dominicam 1. Quadragesimæ in illud, separauit eos ab inuicem.

6 *Ibi erit fletus.* De pœnis inferni, vide cap. 1. num. 69. super illud. Et conteret scelestos. Et cap. 24. nu. 23. vsque ad 27. & feria secunda post Dominicam primam Quadragesimæ.

PRO DEFVNCTIS.

SCRIBE: *Beati mortui.* Scribi præcipiuntur in Scriptura, quæ sunt in memoria perpetuò retinenda. Isai. 30. Nunc ergò ingressus scribe ei super buxum, &c. cap. 30 num. 7. Mortis ergo & nouissimorum meditatio est valde vtilis cap.47.nu.5. — 1 *Apoc. 14.*

2 Generationes hominum assimilantur folijs arborum, & sepulcra Principum folia arefacta, idest, corpora in puluerem redacta continet.cap.28.nu.1.

3 *Beati mortui.* Cum primus Parens pulsus fuit e Paradiso, collocauit Dominus ante Paradisum Cherubim, & flammeum gladium, &c, vt designaret per mortem electos peruenire posse ad Paradisum cælestem. cap. 26. nu. 4. *Vide in die Apost. Phil. & Iacobi.nu.10. — *Gen. 3.*

4 *Beati mortui.* Mors electorum morti cygni: reproborum autem Syrenæ confertur. Nam cygnus cantans moritur, syrena

rabida

rabida morta perimitur. cap. 38. num. 4.

5 *Beati mortui*. Ante mortem Christi mors erat terribilis: postmodum verò facta est suauis.cap.38.nu.11.

6 *Vt requiescant à laboribus suis*. Iustorum mortem deplorans Isaias, ait. Iustus perit, & non est qui recogitet in corde suo. Multa enim mala eueniunt peccatoribus, quia de medio eorum tolluntur iusti. Ipsi enim deplorandi non sunt, quia in pace requiescunt, vnde & subdit, veniat pax, requiescat in cubili suo. cap.57.nu.1.2.3.4.5.

Finis Elenchi.

EX LIBRO THRENORVM.

Hæc loca omissa sunt ex incuria, in tabula locorum sacræ Scripturæ; adiungantur ijs, quæ in libro Threnorum sunt notata.

LIBER QVARTVS COMMENTARIORVM IN ISAIAM PROPHETAM.

Auctore

R. P. MAGISTRO. F. DIDACO ALVAREZ Metimnensi, Prouinciæ Hispaniæ, Ord. Præd. Romæ in Collegio S. Thomæ super Mineruam sacræ Theologiæ professore, & Regente.

DE QVATVOR COMMINATIONIBVS contra Gentis Iudaicæ quasdam speciales personas vaticinia Prophetarum illudentes.

POSTQVAM in libro præcedenti denuntiauit Isaias excidium totius vniuersi: electorum gloriam,& damnatorum supplicium:consequenter in hoc Libro Quarto, qui sex continet capita, inuehitur contra Gentem Iudaicam, eo quod nec promissionibus, nec minis a peccatis suis potuerunt auerti.& loquitur specialiter cōtra Principes, Sacerdotes, Scribas &.Pharisæos vaticinia Prophetarum illudentes, & continet quatuor væ, siue quatuor comminationes. In primo væ, quod incipit cap. 28. *Væ coronæ superbiæ &c.* comminatur Genti Israeliticæ, futurum excidium, & in eodem capite vertit se ad Christum, quem principaliter respicit presens prophetia; & ait: *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem pretiosum &c.* In 2. væ quod incipit *Væ Ariel*, cap. 29. comminatur etiam genti Iudaicæ, & vaticinatur euersionem ciuitatis per Nabuchodonosor & per Romanos factam, vbi de cæcitate Iudæorum, qui offenderunt in Christum, sermonem inserit. In tertio væ, quod incipit, *Væ filij desertores*,

Ex Petro Aureolo à compēdio Sacræ scripturæ.

cap. 30. vaticinatur contra reliquias populi, quæ post euersionem ciuitatis contra præceptum Domini descendere voluerunt in Aegyptum, & auxilium petere ab homine impio, quasi Deus non posset eos liberare. Continuatur eadem materia etiam in quarto væ, quod incipit 31.cap. *Væ qui descendunt in Aegyptum &c.* Sed in neutro capite obliuiscitur Redéptoris nostri: multa enim inter aduersa, quæ denuntiat populo duræ ceruicis, miscet colloquia cum iustis, ad eorum consolationem: & nonnulla explicat mysteria gratiæ, quæ in summa vniuscuiusque capitis tangentur. Vndè in capite 33. vaticinatur plura de aduentu Christi,& prædicatione Apostolorũ,nec non de aduẽtu Spiritus sancti, vt suo loco manifestum fiet.

CAPVT VIGESIMVM OCTAVVM.

1 VAE CORONAE superbiæ,ebrijs Ephraim, & flori decidenti, gloriæ exultationis eius, qui erant in vertice vallis pinguissimæ, errantes a vino. 2 Ecce validus & fortis Dominus sicut impetus grandinis: turbo confringens,sicut impetus aquarum multarum inundantium, & emissarum super terram spatiosam. 3 Pedibus conculcabitur corona superbiæ ebriorum Ephraim. 4 Et erit flos decidens gloriæ exultationis eius, qui est super verticem vallis pinguium, quasi temporaneum ante maturitatẽ autumni: quod cum aspexerit videns, statim vt manu tenuerit, deuorabit illud. 5.6 In die illa erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui: & spiritus iudicij sedenti super iudicium, & fortitudo reuertentibus de bello ad portam. 7 Verum hi quoque præ vino nescierunt,& præ ebrietate errauerunt: Sacerdos,& Propheta nescierunt præ ebrietate, absorpti sunt a vino, errauerunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignorauerunt iudiciũ. Omnes enim mensæ repletæ sunt vomitu sordiumquè, ita vt non esset vltra locus. 8 Quem docebit scientiam? & quem intelligere faciet auditum? 9 Ablactatos a lacte, auulsos ab vberibus. 10 Quia manda,remanda,manda,remãda,expecta,reexpecta,expecta,reexpecta,modicum ibi,modicum ibi. 11 In loquela enim labij. 12 & lingua altera loquetur ad populum istum. 13 Cui dixit: Hæc est requies mea, reficite lassum, & hoc est meum refrigerium: & noluerunt audire. 14 Et erit eis verbum Dñi: Manda,remanda,manda re-

1 Cor. 14. d.

da, remanda, expecta, reexpecta, expecta, reexpecta, modicum ibi, modicum ibi: vt vadant, & cadant retrorsum, & conterantur, & illaqueentur, & capiantur. 15 Propter hoc audite verbum Domini viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Ierusalem. Dixistis enim: Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos: 16 Quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. 17. 18. 19 Idcirco hæc dicit Dominus Deus: 20 Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum. 21.22 Qui crediderit, non festinet. 23.24 Et ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura: 25 Et subuertet grando spem mendacij: & protectionem aquæ inundabunt. 26 Et delebitur fœdus vestrum cum morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit: flagellum inundans cum transierit, eritis ei in conculcationem. Quandocumque pertransierit, tollet vos: quoniam mane diluculo pertransibit in die & in nocte, & tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui. 27 Coangustatum est enim stratum, ita vt alter decidat: & pallium breue vtrumque operire nō potest. 28 Sicut enim in monte diuisionum stabit Dominus: sicut in valle, quæ est in Gabaon, irascetur: 29.30 Vt faciat opus suum, alienum opus eius: vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo. Et nunc nolite illudere, ne forte constringantur vincula vestra. 32 Consummationem enim & abbreuiationem audiui a Domino Deo exercituum super vniuersam terram. 33 Auribus percipite, & audite vocem meã, attendite, & audite eloquiũ meum. 36 Numquid tota die arabit arans vt serat, proscindet & sarriet humum suam? Nonne cum adæquauerit faciem eius, seret gith, & cyminum sparget, & ponet triticum per ordinem, & hordeum, & milium, & viciam in finibus suis? 34 Et erudiet illũ in iudicio: Deus suus docebit illum. Non enim in serris triturabitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit: sed in virga excutietur gith, & cyminum in baculo. Panis autem comminuetur: 35 Verum non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustri, nec vngulis suis comminuet eum. 37 Et hoc a Domino Deo exercituum exiuit, vt mirabile faceret consilium, & magnificaret iustitiam.

Ps. 117. d.
Mat. 21. d.
Act. 4. b.
1. Pet. 2. a.
Rom. 9. g.

2. Reg. 5. c.
1. Par. 14. a.
Ios. 10. c.

SVMMA CAPITIS.

INVEHITVR, hoc capite Isaias contra decem tribus, specialiter contra illudentes vaticinia Prophetarum. Et in primis arguit eorum ebrietatem & luxum, qui Dei contemptum parit, iuxta illud. Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.

Exo. 32. b.

Secundo, euersionem illius ciuitatis denuntiat, versiculo, Ecce validus & fortis.

Tertio, incredulitatem duarum tribuum reprehendit, versiculo, Verum hi quoque præ vino nescierunt.

Quarto, illusores Prophetarum puniendos fore denuntiat, versiculo, Quia manda remanda.

Quinto, Iram suam Deus misericordia temperat, & aduentum vnigeniti sui repromittit, Versiculo, Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem.

Sexto, duabus similitudinibus vindictam explicat, quam contra illusores sumpturus est Dominus. Versiculo, Sicut enim in monte diuisionum.

COMMENTARIVM.

1 *VAE Corona superbiæ, ebrijs Ephraim, & flori decidēti gloriæ exultationis eius, qui erāt in vertice vallis pinguissimæ errantes à vino.* Apta similitudine comparat Propheta decorem, & gloriam Regni decem tribuum Israel coronæ floribus exornatæ, quam ebrius super caput suum portat, quia in ludibrium potius, quàm in honorem cedit illi. Sicut enim ebrius facilè in lutum cadit, & coronam fœdat, atque deturpat, & ipse ab omnibus irridetur: itá (inquit) continget Regno decem tribuum. Dissipabitur enim quamprimùm, & eò, cùm ceciderit, confusione perfundetur maiori, quò pulchrius antea videbatur floribus coronatum. Et sicut flos calore tactus, aut æstu marcescit, in terrā decidit, & à prętereuntibus conculcatur: sic Regnum illud, quod sublime apparebat, ac Regno Iudæ excelsius breui corruet, & despicabile fiet. Dicitur autem Regnum illud esse in vertice vallis pinguissimæ, quia Samaria, quæ metropolis erat decem tribuum, in monte fuerat constituta, vt ex 3. lib. Reg. cap. 15. manifestè constat, iuxtà quem montem vallem habebat pinguissimam. Vbi obserua, duplicem in sacris litteris recenseri coronam, humilitatis alteram, alterā superbiæ. Illa Regnum Christi, hæc Regnum mundi designat. Illa nunquam decidit, nec flores eius marcescunt: hæc *tanquam fœnum velociter arescet, & sicut olera herbarum citò decidet.* Nam Imperium Christi, & Regnū stabile est, & perpetuum: Regnum autem aliorū Principum volubile, & temporale. De illo

Gloria mūdi, flori decidenti cōfertur.

Christi regnū & corona spinea gloriosa.

illo namque scriptum est, quia *Regnum eius regnum sempiternum, & potestas eius in generatione, & generationem.* Vndè & milites *plectentes coronam de spinis posuerunt super caput Iesu*, vt scias, quia non solum spinis, sed & clauis solidissimis fixa est super caput Christi, quæ ab eo (vt dictum est supra) dimoueri non poterit. Reges autem huius sæculi flori decidenti, & folijs arescentibus conferuntur, quia nullus illorum in eodem statu permanet, sed quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra. *Generatio præterit, generatio aduenit* (inquit Salomon) *Terra autem in æternum stat*. quæ verba expendens S. Augustinus ait. *Videtis generationes hominum sic esse in terra tanquam in arbore folia, sed in arbore oliuæ, vel lauri, vel cuiuscumque alterius, quæ toto tempore fronde vestita est, sic tanquam folia genus humanum terra portat, plena est hominibus, sed cum alijs morientibus alij nascendo succedunt; semper enim arbor illa veste viridi ornata est. Sed subter attende, quàm multa calces arida folia. Ergo fuit generatio sub Adam, transijt. Nati sunt indè quidam futuri participes æternitatis Dei etiam illo tempore; Indè enim Abel, inde Seth, inde Enoch. Transijt illa generatio, venit diluuium, remansit vna domus. Et illa generatio dedit aliquos, ipsū Noe, & tres filios eius, & tres nurus eius: in tota enim domo ista octonaria solus vnus peccator inuentus est. Accessit numerus superiori generationi. Deindè de tribus filijs Noe, tanquam de tribus mensuris farinæ impletus est orbis.* Hoc ipsum in Regibus terræ contemplari licebit. Ascēdit flos de radice, Princeps de stirpe regia, & quamdiu in throno regni vixerit coronatus, viret, splendet, atque coruscat, sed tanquā folium postmodū velociter arescit, & cadens in puluerem vertitur, & alius succedit loco eius. Ingredere Principū sepulchra, & videbis, quot flores, & folia, quæ de eadem radice egressa sunt, iaceant prostrata, atque à prætereuntibus cōculcentur, & intelliges, flori decidenti comparādos esse. Vnde & subditur. *Pedibus conculcabitur corona superbiæ ebriorum Ephraim.*

Dan. 3. 8. Ioan. 19. c. 9. nu. 76. Iob. 10. Eccl. 1. Aug. super ps. 101. cōc. 2. post medi. tom. 8. Generationes hominum assimilantur folijs arborum. Gen. 4. Gen. 9. Sepulchra Principum qualia.

2 *Ecce validus, & fortis Dominus sicut impetus grandinis, turbo confringens: sicut impetus aquarum multarum inundantium, & emissarum super terram spatiosam.* Solet grando magno impetu de cœlo cadens ramos virētes succidere, & turbo consurgens flores excutere de cacuminibus arborum, & in terram deijcere, & nonnunquam arbores cōfringere, radicitus euellere, ac secū rapere. Aquæ similiter inundantes consueuere omnia euertere, & terrā ipsam & terrę fructus vberrimos dissipare. Cùm ergo Propheta in verbis præcedentibus regnum decem tribuum, & Principes eius flori decidēti contulerit: nunc his similitudinibus in terram proijciendos fore denuntiat. Id, quod factum est, & adimpletum, quando Regnum illud debellatum fuit per Nabuchodonosor, cuius exercitus potentissimus grandini comparatur, & turbini, ac multitudini aquarum inundantium, sicut & exercitus Sennacherib, vt notauimus cap. 8. nu. 13. & cap. 17. num. 9.

Ira Dei similis grādini, & aquæ inundanti.

3 *Pedibus conculcabitur Corona superbiæ ebriorum Ephraim.* Solent vilissima, & quæ pro nihilo reputantur, pedibus conculcari, & similiter ea, quæ in magno honore, & pretio prius habita fuere, consueue-

runt ex ira, & amaritudine animi in terram proijci, vt ludibrio sub omnium pedibus habeantur. Talis fuit corona, & gloria ebriorũ Ephraim. Cadauera enim Optimatum populi pedibus exercitus aduersariorum cõculcata sunt, propter ebrietatem, & luxum, propter superbiam, & impietatem, atq; alia vitia, quibus populus ille deditus erat. Ideo Principes Ephraim ebrios appellat: aut verò quià sicut Rex ebrius sceptrum non attendit, nec coronam, nec Regi debitam modestiam seruat, sed cum sui, & Regni dedecore huc se proijcit, atq; illuc: ità Principes illius populi coronam Regni confusione dehonestabant consimili.

Rex iniquus est si cut ebrius

4 *Et erit flos decidẽs gloriæ exultationis eius, qui est super verticem vallis pinguissimæ quasi tẽporaneũ ante maturitatem Autumni, quod cũ aspexerit videns, statim vt manu tenuerit, deuorabit illud.* Vtitur quadam similitudine satis pulchra, atq; non infrequenti apud Prophetas, ad significandum prosperum, & florentem illius Regni statum non diuturnum fore, sed breui ab hostibus prosternendum. Fructus præcoces non seruantur in posterum; eos enim subitò deuorant aut mulieres grauidæ, aut Principes, aut etiam viri minus alioqui abundantes victu, aut alius, quicumq; primò illos viderit, idq; cum maxima auiditate, & delectatione: sic (inquit) accidet Regno decem tribuum: nã ab hostibus ingruentibus deuorati sunt cum auiditate, absq; pietate, & misericordia, vt constat ex lib. 4. Reg. cap. 18. Quod hic exprimitur per illa verba, *quasi temporaneum ante maturitatem autumni*, significatur Hierem. 24. per ficus primi temporis, & Oseæ 9. per prima poma, atq; Micheæ. 7. per ficus præcoces. Hinc discant impij iudicia Dei timere, atq; à peccatis auerti; multoties enim acceleratur contra illos Dei iudicium; atq; non expectato autumno, hoc est die mortis, in quo generaliter omnes colliguntur, experiri incipiunt, quæ in perpetuum postmodum patietur. Præ oculis habeant pessimum illum Anthiocum, atq; sacrilegum, *quem subito apprehendit dolor dirus viscerum, & amara internorum tormenta*, vbi primùm animo deliberauit Hierosolymam opprimere; cũ tamen postmodum æternis cruciatibus addictus fuerit. Hinc & dominus per Moysen inquit. *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima.* Quem locũ explicans beatus Greg. ait *Quantum ad præsentem percussionem spectat, rectè dicitur: Ignis succensus est in furore meo. Quantam verò ad æternam damnationem aptè mox subditur: & ardebit vsq; ad inferni nouissima.* Hinc Hieremias ait. *Et duplici contritione contere eos.* Prima contritione conteruntur peccatores, dũ in hoc sæculo flagellantur. Secũda verò, dum in futuro æterno igni cruciandi traduntur. Propter quod & Iudas Apostolus de incredulis loquens, ait. *Iesus populum de terra Aegipti saluans, secũdo eos, qui non crediderunt, perdidit.* Secundo (inquit) vt scias, quia primo eos perdidit in hoc sæculo, dum flagellis, atq; plaga insanabili eos percussit, iuxta illud, quod scriptum est: *Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.*

Fructus præcoces pesiderabiles.

Iudicium Dei acceleratur aliquando.

2. Machab. 9. a.

Deut. 32. d.

Gre. 18. Moral. cap. 13.

Ierem. 17

Peccatorũ contritio duplex.

Iuda 1.

Hiere. 30. b.

5 *In die illa erit dominus exercituũ corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui, & spiritus iudicij sedenti super iudicium, & fortitudo reuertẽtibus de bello ad portam.*

Electi abundāt bonis quādo reprobi implētur malis.

portam. Prædixerat mala, quæ decem tribus passæ sunt, nunc recenset bona, quibus inter tot calamitates gaudebunt aliæ duæ tribus, vt opposita iuxta se posita magis elucescant, ac si apertuis dicat. Cum decem tribus mala superius enumerata expertæ fuerint, duæ tribus, quas residuum appellat, nihil patientur mali, sed magna potius fruentur pace. Nam plebi erit gloria, & exultatio: & Regi, qui sedet in solio, spiritus Iudicij; reddet. n. ius suum vnicuiq;, & militibus erit victoria. Per fortitudinem namq; victoria intelligitur, quam reportabunt reuertentes de bello ad portam, id est, ad Ciuitatem, per synecdochen accipiendo partem pro toto: aut verò quia in porta Ciuitatis consueuerunt victores cum magno honore excipi, & gloria. Obserua, quòd non dixit, residuum populi habebit coronam gloriæ, & sertum exultationis, & Rex spiritum Iudicij, & milites victoriā, sed ait. Erit dominus corona, sertum, spiritus iudicij, & fortitudo, vt scias, quoniam electi in vno summo bono omnia possident. Omnia, quæ magnificari solent ab omnibus, & desiderari, in illo inueniuntur vnita, de quo scriptum est. *Qui inuenerit me, inueniet vitam, & hauriet salutē à domino*, idest dominus erit ei promptuariū, ex quo accipiet homo quicquid sibi placuerit. Si scientiam, & salutem desiderat, in illo inueniet. *Dominus illuminatio mea, & salus mea*. si diuitias, & gloriam, *Lōgitudo dierum in dextera eius, & in sinistra illius diuitiæ, & gloria*. si honorem, & potestatem. *Nimis honorati sunt amici tui Deus, nimis cō fortatus est principatus eorum*. si vniuersalē aduersus inimicos victoriā, *Hæc est victoria, qua vincit mundū, fides nostra*. Quæ omnia profundissima consideratione tota nocte, in oratione eleuatus expendebat seraphicus Pater, cum diceret, ac sepius repeteret: Deus meus, & omnia mea. Deus meus, & omnia mea. Hæc autem est filiorum hominum insania, vt extra Deum, idest sine ipsa beatitudine beati, & sine gloria gloriosi, & sine diuitijs diuites esse velint.

In Deo omnia inueniūt electi.

Prou. 8. d.

Psal. 26

Prouer. 3. c.

Psalm. 138. d.

1. Ioan. 5. a.

Morale.

6 *Erit Dominus Corona gloriæ*. Expendant Principes, & Reges, qui in diuitijs gloriantur, atq; in corona, & sceptro regni sui, hæc omnia, & si quæ sunt similia, esse pro nihilo habenda, & quasi stercora reputanda, si cum illis Dominum non possideant. Non enim nobilitas sanguinis, non domus eburneæ, non sceptrum, & corona, sed sancta conuersatio, vita pura, innocentia vitæ, integritas iustitiæ Regem honorant, & Dominum delectant. Audi Prophetam. *Mirrha* (inquit) *& gutta, & cassia à vestimentis suis, à domibus eburneis, ex quibus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo*. In honore tuo (ait) non in suo; ne quis glorietur, patrem se habere Abraham, sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire, & nosse Dominum. Nec enim Reges censendi sunt, qui alijs præsunt, sed qui affectibus suis dominantur, & carnem spiritui subijciunt, isti sunt, qui delectant Christum. *Domos eburneas* (ait Augustinus) *quā uis domos magnas, quamuis domos regales dicat, quas si vis, elige, delectauerunt inde Christum filiæ regum. Vis domos eburneas spiritualiter accipere? Magnæ domus, & magna tabernacula Dei, corda sunt sanctorum. Ipsosq; Reges regentes carnem, subiugantes sibi turbas humanarum affectionum, castigantes corpus, & seruituti subijcientes, accipe*,

Nobilitas coniuncta virtuti, est laudabilis, sine illa non placet Deo.

Psal. 44. c.

Hier. 9. g.

Aug. super Ps. 44. tom. 8.

cipe, quia inde delectauerunt eum filiæ regũ. Etenim omnes animæ, quæ illis prædicantibus, & euangelizantibus natæ sunt, filiæ regum sunt, & Ecclesiæ. filiæ Apostolorum, filiæ regum sunt; Ille est enim rex regum. Illi autem reges, de quibus dictũ est. Sedebitis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel, prædicauerunt verbum veritatis, & genuerunt Ecclesias, non sibi, sed illi. Multi Patres, inter quos est Theodoretus, & Cirillus, præsentem locum ad Apostolos, & ad eos, qui crediderunt in Christum, dicunt esse referendum. quos supra cap. 1. 4. & 10. reliquias dixit, & in present cap. residuum. Illis enim Christus est, & crux eius, honor, gloria, & corona, & sertum eius spineum, sertum exultationis, & mors illius victoria. Per Christũ Apostoli, & successores eius Principes Ecclesiæ facti sunt, quibus Spiritum Sanctum de cœlo misit, vt potestatem ligandi, atq; soluendi, quam ab eo acceperunt, debite exercerent, & sic Spiritus Domini Spiritus iudicij est sedenti super iudiciũ. idest, spiritus, quo Iudices ab eo deputati ad ferendã sentẽtiam in foro pœnitentiali, iudicium exercent, de quo plura dicta sũt cap. 1. nu. 65. 66.

Mat. 19

Spiritus sanctus datur Apostolis vt sint recti Iudices.

7 *Verum hi quoq; præ vino nescierunt, & præ ebrietate errauerunt. Sacerdos, & Propheta nescierunt præ ebrietate; absorpti sunt à vino; errauerunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignorauerunt Iudicium.* Reprehendit etiam his verbis incredulitatem populi duarum tribuum, atq; alia peccata, propter quæ simul cum decem tribubus punitus est, præcipue ebrietatem, & luxum populi, Sacerdotum ignorantiam, & pseudoprophetarum malitiam. Nescierunt enim videntem, quia filium Dei in carne venientem ad liberandum eos agnoscere noluerunt. Ille enim est videns, qui occulta cordium intuetur, atq; cogitationes mortalium agnoscit. Ipse est videns, idest ille Propheta magnus, de quo Moyses prædixerat. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus. ipsum audies, vt petisti à Domino Deo tuo in Oreb.* Deniq; ipsi ignorauerunt, immò & peruerterũt Iudicium, dum innocentẽ Chistum reum esse mortis iudicauerũt. Quòd si præsens locus ad Apostolos, & ministros legis Euangelicæ (sicut vult Theodoretus) referatur, sic est accipiẽdus, vt pronomen, hi, referat Iudã Iscariotẽ, & eos, qui post susceptam veritatem Euangelicam redierũt ad vomitum. refertur etiam ad falsos Prophetas, qui non gloriam Christi, sed propriam quærunt, propriæ eccellentiæ elati desiderio. Multoties enim propter Sacerdotũ, & pseudo prophetarum peccata punitur populus, iuxta illud Tren. 4. *propter peccata Prophetarum eius, & iniquitates Sacerdotum eius, qui effudernnt in medio eius sanguinem iustorum.* Sequitur. *Omnes enim mensæ repletæ sunt vomitu, sordiumq; , ita vt non esset vltra locus.* Tanta (inquit) est eorum ebrietas, & comessatio, vt antequam recedant de mensa, euomere incipiant, quæ manducauerunt. Quod etiam irrationalibus animantibus non contingit. Vide, quæ contra ebrietatem, & luxum diximus cap. 4. num. 15. & 16.

Christus dicitur vidẽs q; oculta cordiũ intuetur.

Deu. 18.

Propter sacerdotũ pec. punitur populus.

Tren. 4.

in comessationibus homines excedunt bruta.

8 *Quem docebit scientiam? & quem intelligere faciet auditum?* Interius conqueritur Propheta quod nullus sit, qui reuelatis a Deo fideliter credat. *Domine* (inquit) *quis credidit auditui nostro? Et brachiũ Domini*

Isa. 53. a

mini cui reuelatum est? Vbi per auditum fidem intelligit, quæ est ex auditu, *auditus autem per verbũ Christi.* Non dissimiliter in pręsenti (inquit) quem docebit scientiam? ac si apertius dicat. Si decem tribus verba Dei, quæ loquus est per Prophetas, intelligere noluerunt, si duæ tribus scientiam Dei ignorauerunt, si Pastores & Prophetę errauerunt in ebrietate, quos docebit Dominus veram scientiam? qui erunt illi, quos dominus assumet ad seipsum, & intelligere eos faciet verba sua? Notandus est modus loquendi Scripturæ. Non enim ait, quis intelliget auditum? sed, quem intelligere faciet auditum? vt scias Deum esse, qui operatur in nobis velle & perficere pro bona voluntate: qui facit vt faciamus, & operatur vt operemur, sicut in Concilio Arausicano diffinitur. Ait enim, *Diuini est muneris cum recte cogitamus & pedes nostros à falsitate & iniustitia tenemus. quoties enim bona agimus, Deus in nobis, atque nobiscum, vt operemur, operatur.* Accedit authoritas Sancti Patris Augustini: is enim loquens de gratia, qua Deus peccatores ad se conuertit, & facit vt credant, atque intelligant verba eius, ait. *Certum est enim nos mandata seruare si volumus, sed quia præparatur voluntas à Domino, ab illo petendum est vt tantum velimus quantum sufficit, vt volendo faciamus. Certum est nos velle, cum volumus; sed ille facit vt velimus bonum, de quo dictum est, quod paulo ante posui, quod præparatur voluntas a Domino. De quo dictum est: a Domino gressus hominis dirigentur, & viam eius volet, de quo dictũ est: Deus est qui operatur in nobis & velle & operari.* Ad cuius maiorem explicationem notandum est cum Sancto Thoma, *quod causa aliquid mouẽs multipliciter dicitur: quãdoque enim dicitur causa, idquod est disponens, vel quod est consilians, vel quod est præcipiens: quandoque vero dicitur causa id quod est perficiens, & hæc proprie & vere causa dicitur, quia causa est ad quam sequitur effectus. Ad actionem autem perficientis statim effectus sequitur, non autem ad actionem disponentis, vel consulentis, vel imperantis. Suasio enim non cogit inuitum, vt Augustinus dicit in libro. 83. quæstionum.* Deus ergo non solum suadendo, sed actiuè propriè perficiendo, atque volũtatem immutando de mala in bonam, facit vt liberum consensũ Deo vocanti prębeamus. quod Sanctus Thomas sępius docet, sed præsertim secũda secundæ q. 6. art. 1. in corpore, vbi præter suasionẽ, quæ pertinet ad motionem moralem, docet esse necessariam ad actũ fidei motionem Dei interiorem, per quã eleuetur intellectus ad assentiendum ijs quæ excedunt facultatem suæ naturæ, sic enim ait. *Cum homo assentiendo, his quæ sunt fidei, eleuetur supra naturam suam, oportet quod hoc insit ei ex supernaturali principio interius mouente, quod est Deus: & ideo fides quantum ad assensum, qui est principalis actus fidei, est à Deo interius mouente per gratiam.* Et super epistolam ad Hebræos explicãs illud, *Deus autem pacis aptet vos in omni bono, vt faciatis eius voluntatem, faciens in vobis, quod placeat coram se per Iesum Christum*, ait. *Deus, quando immitit homini bonã voluntatem, aptat eum, idest facit ipsum aptum. Et ideo dicit, aptet vos in omni bono, vt faciatis eius voluntatem, idest, faciat vos velle omne bonum. Dupliciter autem aptatur*

Rom. 10 | *Phil. 2.* | Concil. Arausf. can. 9. | Aug. Lib. de gratia, & lib. arb. cap. 16. | S. Th. q. 3. de malo ar. 3. in corpore. | *S. Tho.* | *Heb. 13.* S. Thom. ibid. lect. 3

homo ad bene faciendum. Vno modo, exterius operando. & sic vnus homo aptat alium persuadendo, vel comminando. Alio modo, aliquid interius exhibendo, & sic solus Deus aptat voluntatem, qui solus ipsam potest immutare. *Prouer. 21.* *Cor regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud. Vnde dicitur: faciens in vobis.* *Phil. 2.* *Deus est qui operatur in nobis velle, & perficere. Quid autem faciet? quod placitum est coram se, idest faciet vos velle quod placet ei. Hæc autem sunt fides, & mansuetudo, & timor Domini.* Accedit ad hoc: nam Sacra Scriptura, & Concilia docēt, Deum facere, vt faciamus; & operari, vt operemur: sed qui aliquid operatur solùm suadendo, aut consulendo, non dicitur proprie illud facere, vt ex Sancto Thoma superius diximus, ergo non solum suadendo, sed etiam actiuè propriè facit Deus, vt intelligamus auditū, & credamus. Nec per hoc læditur in aliquo nostri libertas arbitrij, sed potius perficitur & roboratur, vt cap. 10. num. 12. ostensum est.

9 *Ablactatos a lacte, auulsos ab vberibus.* Sicut supra reprobati sunt, qui vacant voluptatibus sæculi, & de licijs carnis indulgent: ita in præsenti renuntiantes sæculo, cum delectationibus suis approbantur, & eliguntur, vt cælestis doctrinæ participes fiant. Sobrios enim, non ebrios animos: humiles, non superbos quærit Christus Dicit enim Apostolus. *Heb. 5.* *Omnis, qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ, paruulus enim est.* Per, lac, terrenas promissiones, & fluxas voluptates intellige, quibus paruuli, & insipientes maximè adhærent; nam viri perfecti solido vescuntur cibo, omnia propter Christum arbitrātes vt stercora. In cuius signum, cū creuisset puer Isaac, *ablactatus est, fecitq; Abraham grande conuiuium,* *Gen. 21.* in die ablactationis eius, vt scias quam magno gaudio celebranda sit spiritualis ablactatio, atq; separatio à voluptatibus sæculi. Obserua quòd non dixit ablactatos ab vbere, sed auulsos, quod vim quandam, & violentiam significat, vt designet, quia caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Sed vim maximam sibi inferunt electi, & renitente carne, ab eius delicijs auelluntur, vt spiritui deseruiant. Vide cum quanta difficultate arborem, quæ magnas in terram misit radices, auellant homines. Labore opus est, & industria, & vix tandem separari potest, & extrahi à terra, in qua nata est, & nutrita; quomodo ergo in delicijs natus tam facilè poterit illis omnibus renuntiare? quantumuis caro contradicat, quantumuis mundana desideria ligare contendant, ac detinere hominis mentem: non est recedendum à via salutis, nec carni acquiescendum, aut sanguini *Si te lactauerint peccatores* (ait Sapiens) *ne acquiescas eis.* *prou. 1. b.* Imitare animalia illa munda, vaccas videlicet, de quibus cum arcam Testamenti fœtæ portarent, & filios clausos domi relinquerent, hæc dicit Scriptura: *Ibant autē in directum vaccæ per viā quæ ducit Bethsames, & itinere vno gradiebantur pergentes, & mugientes, & non declinabant neq; ad dexteram, neq; ad sinistram.* *1. Reg. 6. c.* Greg. hom. 37. in Euang. *Greg.* *Quid ergo vaccæ, nisi fideles quosq; in Ecclesia designāt, qui dum sacri eloquij præcepta considerant, quasi superimpositam sibi Domini arcam portant? De quibus hoc etiam est notandum, quod fuisse fœtæ memorantur, quia sunt pleriq;, qui in via dei*

Spiritualibus delectationibus abundant qui rennūtiant carnalibus.

Lac significat aliquā voluptates sæculi.

Spiritualium virorum separatio à voluptatibus sæculi est cum gaudio celebranda.

Caro spiritui resistit

Præcepta Dei portant Iusti sicut vaccæ arcam testaméti.

via dei intrinsecus positi, foris carnalibus affectibus ligantur; sed non declinant à recto itinere, qui arcam Dei portant in mēte. Ecce enim vaccæ Bethsames pergūt, Bethsames quippe dicitur domus solis. Et Propheta ait. Vobis autem, qui timetis Dominum, orietur sol Iustitiæ. Si ergo ad æterni solis habitationē tendimus, dignum profectò est, vt de Dei itinere pro carnalibus affectibus non declinemus. Tota. n. virtute pensandū est, quòd Vaccæ Dei plaustro suppositæ pergunt, & gemunt. Dant ab intimis mugitus, & tamen ab itinere nō deflectunt gressus,

10 *Quia manda, remanda, manda remanda, expecta, reexpecta, expecta, reexpecta, modicum ibi, modicum ibi.* Reddit rationem, propter quam nullus ferè reperiatur, quem Dominus intelligere faciat auditum, quia videlicet omnes sunt derisores, & increduli. Ad cuius intelligentiam notandū est, quòd Sacerdotes, & populus, cum viderēt promissiones, & promissa Domini nondum expleri, deridebant Prophetarum oracula, nullam fidem eis adhibentes, repetebantq; per irrisionē eorum verba, & promissa: propter quod clamabant ad Dominum ipsi Prophetæ, vt quæ promiserat adimpleret, ne infideles, & mendaces à populo duræ ceruicis reputarentur. Da (inquit) *testimonium his, qui ab initio creaturæ sunt, & suscita prædicationes, quas locuti sunt in nomine tuo prophetæ priores. Da mercedem sustinentibus te, vt prophetæ tui fideles inueniantur, & exaudi orationes seruorum tuorum.* Igitur dicente Domino per prophetas, *Mādabo nubibus meis, ne pluant super eā. Ego mandaui sanctificatis meis, &c.* populus irridendo minas Domini, & Prophetas subsannando, eorum verba repetebat. *Manda, remanda, manda, remanda.* Ac si apertius dicerēt. Pluries audiuimus verba ista, & comminationes Domini auribus percepimus, sed nihil hactenus impletum videmus. Putasne verbis sicut pueros terrebit nos Dominus, ac minis fallacibus commouebit? Similiter etiam cum prophetæ clamarēt. *Apparebit Dominus in finem, & nō mentietur, si moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet, & nō tardabit. Expecta me in die Resurrectionis in futurum. Adhuc modicum & ego mouebo non solum cœlum, sed etiam terram,* hæc verba, & alia consimilia quasi per risum repetebant: *Expecta, reexpecta, expecta, reexpecta, modicum ibi, modicum ibi.* Ac si apertius dicerent: Parum, aut nihil adimpletum cernimus eorum, quæ per vos, ò Prophetæ, repromisit Dominus, non est cur deinceps vestris comminationibus, aut pollicitationibus fidem adhibeamus. Interpretatio est Diui Hieronymi. Translatio noua, quam multi interpretes sequuntur, sic habet. *Quandoquidem mandatum post mandatum, mandatum post mandatum, linea post lineam, modicum ibi, modicum ibi.* Iuxta quam trāslationem sensus est. Adeò insipientes sunt, & stolidi, vt si cut pueris oporteat eis tradere mādatum post mandatum, litteram post litteram, ac lineam post lineā, & nec sic quidem aliquid addiscent, quantumuis modicum. Sic interpretantur istum locum Vatablus, Isidorus Clarius, Franciscus Forerius, & alij, cōsonatq; translatio Pagnini quæ sic habet. *Nam est eis præceptū post præceptum; præceptum post præceptum: lineam post lineam; lineam post lineā: parum ibi, parum ibi.* sed prima

Eccl. 36

Isa. 5.

Isa. 13.

Aback. 3.

Soph. 3. b

Aggai. 2 b.

Reprobi rudes sunt & tardi ad Dei legem addiscendam.

prima interpretatio videtur textui magis conformis. Nam inferius in hoc cap. comminatur Dominus ipsis Iudæis pœnam condignam, propter temeritatem, & audaciam, qua Prophetarum oracula irridebant, vt patebit num. 14.

11 *In loquela. n. labij, & in lingua altera loquetur ad populũ istũ.* Aggrauat incredulitatem, & duritiẽ cordis eorum ex quodam singularissimo beneficio, quod eis exhibuit, vt ad fidem, & amorẽ sui eos alliceret. Ipse enim, qui multifarie, multisque modis loquebatur olim Patribus in Prophetis, locutus est eis per filium, quem saluatorem, & redemptorem misit, vt prædicaret pacem, ac recõciliationem. Sic enim locutus est in loquela labij, & in lingua altera Paulus Apostolus, cum ad recalcitrãtes, & incredulos Galatas loqueretur, ait. n. *Vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis*, sed ille ex eo cupiebat præsens esse apud Galatas, vt duriori correptione posset eos corrigere, & dolorem sui pectoris ostendere. Deus autem, qui diues est in misericordia, venit ad nos, & mutauit vocem suam, quia non iam aspera, sicut olim, non furore plena verba protulit, sed misericordia, benignitate, & mansuetudine, sicut solet nutrix ad paruulum prædilectum loqui, & cum balbutiente amoris magnitudine balbutire. Consonat hæc explicatio cum translatione Pagnini, quę sic habet: Quia balbutientibus labijs, & lingua altera loquetur Propheta ad populum hunc. Consonat & translationi Vatabli. *Quoniã labijs blesis, & lingua alia loquetur ad populum istum.* Nonne balbutire cœpit Altissimus, & quasi bleso sermone loqui, cum natus de Virgine primam vocem similem nobis emisit plorans. *Noli fugere* (inquit Bernar.) *noli timere, non venit cum armis, non puniendum, sed saluandum requirit, & ne fortè dicas etiã nunc: Vocem tuam audiui, & abscõdi me, ecce infans est, & sine voce. Nã vagientis vox magis miseranda est, quam tremenda. Aut si cui fortè terribilis, sed non tibi. Paruulus factus est, tenera membra Virgo mater pannis alligat, & adhuc timore trepidas? vel in hoc scies, quia non venit perdere te, sed saluare; eripere, & non ligare.* Sanctus Paulus hũc eundem locum Isaiæ allegans, ait: *In lege enim scriptum est, quoniam in alijs linguis, & in labijs alijs loquar populo huic, & nec sic exaudiẽt me, dicit Dominus.* Quibus verbis (vt glossa interlinealis aduertit) notat Apostolus, linguas esse datas in signũ infidelibus. Vnde statim subdit. *Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus.* Hinc & in die Pentecostes loquebantur varijs linguis Apostoli magnalia Dei: vt hoc miraculum videntes increduli, atque infideles, relictis Idolis, ad Christum humiliter cõuolarent. Et, vt Sãctus adnotauit Chrysostomus, ad hoc donum linguarum respicit præsens Isaiæ prophetia. Hinc ergo conijcere poteris, qualis fuerit, & quãta illius populi incredulitas, cui varijs linguis oportuit loqui, & tamen adhuc velamen positum est super cor eorum, ita vt cum in parabolis mysteria Regni cœlestis turbis tradiderit, quasi bleso sermone fuerit eis visus loqui, & balbutire.

12 *In lingua altera.* Possũt hæc verba aliter explicari, ita videlicet, vt in lingua altera locutus sit Dominus ad populum illum, quando flagellis eos corripuit. Prius enim verbis,

Marginalia: Heb. 1. a. — Gal. 4. — Christus Dominus in pſepio positus loquitur nobis quasi balba lingua. — Bernard. serm. 1. Natalis Domini. — 1. Cor. 14. — Spiritus sãctus quare datus in linguis. — Chrys. in demonstr. quòd Xps sit Deus, Tom. 5.

Tribulationib. corripit Dominus quos beneficia non emendat.

bis, ac minis, promissionibus, & pollicitationibus varijs eos per Prophetas à vitijs curauit retrahere. Sed quoniam eorum oracula irridebant, ad facta recurrit, tradens eos hostibus irridendos, conculcandos, & capiendos. Hæc est Dei lingua altera, vtpote ab eius benignitate, & misericordia aliena. Cum enim bona retribuit, cum peccatoribus miseretur, lingua propria, & connaturali sibi loquitur; quia proprium est illi misereri semper, & parcere: sed cum immittit flagella, cum de peccatis sumit vindictam, in lingua altera loquitur, quoniam alienũ est hoc opus eius ab eo, de quo plura diximus cap. 7. num. 34. in illa verba. *Radet Dominus in nouacula conducta*. Quid autem balbutientibus labijs, & in lingua altera loquutus fuerit Dominus ad populum illum, manifestat Propheta, cum subdit.

13 *Cui dixit. Hæc est requies mea, reficite lassum, & hoc est meũ refrigerium, & noluerunt audire.* Poslet quispiam seipsum excusare, & dicere. Sermones Domini sublimes sunt valde, & doctrina eleuata, nemo erit tãtæ eruditionis, qui possit eã intelligere. Sed huic obiectioni respondet, denuntians, maiestatẽ Domini talia in carne assumpta nobis proponere, quæ facile possẽt omnes percipere, & intelligere: quod Christus Dominus opere adimpleuit, cum interrogatus, quod esset mãdatum magnum in lege, respondit. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & proximum tuum sicut te ipsum.* Hæc est requies Domini, hoc eius refrigerium, reficere lassum, diligere misericordiã, & pietatis opera omnibus exhibere: & nec sic loquentem Dominum intelligere voluerunt.

Docuit Xp̃s quæ oẽs possẽt facile intelligere.

Mat. 5. 8.

14 *Et erit eis verbum hoc, manda, remanda, expecta, reexpecta, expecta, reexpecta, modicum ibi, modicum ibi, vt vadant, & cadant retrorsum, & conterantur, & illaqueentur, & capiantur,* idest, quoniam irridere non timuistis verba Domini, cum irrisione quoque puniemini: & non solum alij, sed & Dominus ipse irridebit vos, quia per quæ quis peccat, per hæc & punietur. *Quia vocaui* (inquit) *& renuistis; extendi manum meam, & non fuit, qui aspiceret: Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis: Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cũ vobis id, quod timebatis, aduenerit. Cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit: quãdo venerit super vos tribulatio, & angustia, tunc inuocabunt me, & non exaudiam; manè consurgent, & non inuenient me, eò quòd exosã habuerint disciplinam, & timorem Domini non susceperint, nec acquieuerint consilio meo, & detraxerint vniuersæ correptioni meæ.* Tale quid accidit Iudæis. Vocauit eos Dominus per vnigenitum suum, extendit ad eos manum suam, cum Verbum caro factũ est, & habitauit in nobis, manum (inquam) qua cœlum, & terram fabricauit, quam, vt de sinu patris ad nos descenderet, Propheta Regius deprecabatur, dicens. *Fiat manus tua, vt saluet me*, fiat caro, i. vt & caro, quæ corruperat viam suã, consequatur salutem. Consilia, & præcepta eis tradidit, increpauit illos, eorum auaritiam, hypocrisim, & superbiã redarguens. sed ipsi nec aspicere Dominum dignabantur, quin potius verba illius suauissima deridebant, præcepta pariter, & consilia despi-

Prou. 1.

Ps. 118.

despicientes, atque increpantem eorum scelera subsannãtes. Subsannãdi ergo, & irridendi erunt; ex contemptu enim verborum Domini ortum habuit perditio Iudæorum. Ideò ceciderunt retrorsum, contriti sunt, capti à Romanis, & illaqueati. Ideò & nunc quasi profugi, & vagi discur runt per orbem, non habentes legẽ, neque Regem, non Prophetam, non Sacerdotem, non consilium, nec prouidentiam. Cadere retrorsum omnium atrocissimam pœnã designat, qualis est eorum, qui traduntur in re probum sensum. Cadunt iusti, sed in faciem, non retrorsum. *Cecidit Moyses in faciem.* Ezechiel similiter. *Cecidi* (inquit) *in faciem meam.* Tres etiã Discipuli, cùm in Mõte Thabor paternam vocem audissent. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ceciderunt in faciem suam.* Iudæi autem, cùm Iesum quærerent comprehendere, & vocem illam Domini audissent: *ego sum,* ceciderunt retrorsum. *Ait enim: vt ergò dixit eis. Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.* Qui cadit retrorsum, periculosius cadit, & difficiliùs resurgit, quia nec videt, vbi cadat, nec manibus sibi potest succurrere, nè conteratur caput, vel aliud quoduis graue dam num patiatur. At qui cadit super faciem suam, videt, quo cadat, supponitq; facilè manum suam, ne vnquã offendat ad lapidem, nõ dico caput, sed nec pedem suum, atque adeò facilè resurgit. Ceciderunt Iudæi, & contriti sunt, quia ceciderunt retror sum: Ideò non adijciunt vt resurgãt; iustus autem *cum ceciderit, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam,* quia cadit in faciem, quia infirmitatem suam agnoscit. *Septies in die cadit Iustus* (ait sapiens) *& resurgit.* Ideò resurgit, quia cadit in die, quia casum suum videt, non sicut illi, de quibus scriptum est. *Via impiorum tenebrosa: nesciunt vbi corruant.* Vndè & Bernardus ait. *Denique septies cadit iustus, & septies resurgit, si tamen cadit in die, vt se cadere uideat, & cecidisse sciat, & resurgere cupiat, & requirat manum adiuuantis, & dicat: Domine in uoluntate tua præstitisti decori meo uirtutem, auertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus.* His coniunge, quæ notaui cap. 1. nu. 21. & 22. in illa verba. *Abalienati sunt retrorsum,* & nu. 69. in illa verba. *Et conteret sceleslos, & peccatores simul.* & cap. 8. num. 24. in illa verba. *Et cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur,* & scies, quàm grauis, & periculosa fuerit Iudæorum ruina.

Cadere retrorsum quid sit.

Nũ. 16.

Ezech. 2

Mat. 17

Io. 18. b.

Ps. 36. c.

prou. 24

Cadere in die, est in firmitatẽ & peccatũ suũ agnoscere.

Prou. 4. c.

Bern. ser. 17. in cãt. col. 1.

Psal. 26.

15 *Propter hoc audite verbũ Domini viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Hierusalem.* Non cum rudi plebe, ac vulgo loquitur præsens prophetia, sed cum Scribis, & Pharisęis, cum principibus, & Magnatibus, qui dominari populo, & eũ opprimere quęrebant, non regere, & gubernare. Hos illusores appellat, quia Prophetarum oracula subsannabant, & verba Domini deridebant. Propter hoc (inquit) id est, quia increduli fuistis, quia derisores, & tyranni, *audite verbum,* hoc est, sententiam, & iudicium Domini. *Dixistis enim: percussimus fœdus cum morte, & cũ inferno fecimus pactum.* Pagninus transfert, *& cum sepulcro fecimus pactum.* Nemo ex illis hæc verbis dixerat, sed factis. Ita enim erant securi, mortem non timentes, neq; infernum, ac si coniunctissimam cum illis amicitiam haberẽt: vnde per pa-

Iudæorum ruina grauissima.

ctum

ctum initum cum morte, & Inferno significat, quòd impunitatem in omnibus sceleribus, & impietatibus sibi promittebant, atq; adeò indies audaciores reddebantur, maiorem ad peruersè agendum sumentes licentiam, & contemnentes omnes minas, omnia flagella, & iudicia Dei, se extra omne discrimen positos esse præsumebant. Igitur, quamuis increduli hæc verba non proferant, rem ipsam, reproborumq; animos, non verba ore prolata considerauit Propheta. Quisquis enim sibi, suisq; vitijs applaudit, & occulta Dei iudicia contemnit, profitetur factis se cum morte pactum inijsse: quam etsi Dominus, qui verax est, immò & veritas ipsa, denuntiat reprobis, ipsi tamen minime reformidant. Ideò subditur ex eorum persona. *Flagellum inundans cùm pertransierit, non veniet super nos*. Vide eorum vecordiam, & arrogantiam. Inundantia flagella non timent. Quantumuis ad modũ fluminis de vulua exeuntis ad omnes alios pertingant, nos tamen (inquiunt) illæsi semper, & securi manebimus. Quæ est, o rebelles, hæc fiducia vestra? numquid securi estis, quia obseruastis in omnibus præcepta Domini? quia humiliastis animas vestras in cõspectu illius, & Deũ ipsum protectorem habetis? Si in hoc speratis, non erit vana confidentia vestra. Scio enim quoniam *qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur: Dicet Domino, susceptor meus es tu, & refugium meũ, Deus meus, sperabo in eum*. Qui ergò Altissimi refugiũ quærit, nõ est, cur timeat flagellum inundans, ait.n. *Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo*. Sed non in hoc sperabant increduli, sed in fraudibus, fallacijs, versutijs, astutijs, & dolis, quibus se euadere vniuersa putabant pericula. subditur enim.

Cum morte pactum inire dicuntur reprobi, quia secure viuunt.

Securitas impiorum quã vana.

Psal. 90

16 *Quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus*. Vatablus. *Posuimus enim mendacium refugium nostrum, & mendacio abscondemur*, idest, hac falsa opinione, qua credebant, nullum malum super eos esse venturum. vel per mendacium vanã intelligit confidentiam, qua legis sacrificijs credebant, Deum ità placari, vt securi esse possent omninò; sed quam vana fuerit hæc eorũ fiducia, satis diffusè ostensum est cap. 1. in illa verba, *Quo mihi multitudinẽ victimarũ vestrarum? Plenus sum*. Potest etiam per mendacium, illud intelligi, quòd Iudæi in suam defensionem afferre consueuerunt. *Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam*. Non ergo inducet super nos malum. Sed profectò mentiti sunt sibi; non enim est filius Abrahæ, nisi, qui fidẽ eius, & dilectionem imitatur. *Si filij Abrahæ estis* (ait Dominus ad eos) *opera Abrahæ facite*. Mendacio ergo protegebantur, non iustitia, & veritate. Hæc est spes, hæc fiducia impiorum. Audi, quid de illis dicat Scriptura. *Protegunt vmbræ vmbrã eius, circundabunt eum salices torrẽtis*. quia nimirum reprobi vnum mẽdaciũ alio operire, & viriditate frõdium sterilis salicis ignominiam suã velare contendunt, vt cap. 26. n. 32. latius diximus. Ità inquiunt modo Iudæi. Nos ità tuebimur causam nostram; sic operiemus, & palliabimus malitiam nostram, vt nullus valeat eam detegere, nec propter illam aliquod malum possit nobis accidere.

Sacrificia antiqua spes mendacij dicũtur, quia nõ saluãt.

Sup. c. 1. num. 35.

Ioan. 8. d.

Ibidem

Iob. 40.

Mendaciũ mendacijs defendunt reprobi.

17 *Idcircò hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego mittam in fundamẽtis Sion lapidem probatum angularem*

rem, pretiosum in fundamento fundatũ. Pagninus. *Ecce ego fundo in Sion lapidem, lapidem munitionis anguli pretiosi, fundamenti fundati.* Vatablus. *Ecce ego fundo in Sion lapidem, lapidem angularem, pretiosum, solidissimum fundamentum.* Attendenda est maximè in hoc loco connexio huius sententiæ cum præcedentibus verbis. Præmiserat enim verba aspera contra Principes populi, ira, atq; indignatione plena, eos tanquam irrisores increpans, & veluti pœnam condignam inferre volens, & ait. *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidẽ angularem.* Dicere (vt videtur) vtiq; debuisset: Ecce ego vos lapidibus obruam: ecce ego mittam in vos pestem, ignem, aut gladium; tradam vos in manus hostium, qui vestri nesciant misereri. Talia enim sperari poterant verba, & facta ex ira Domini iustè aduersus rebelles, & incredulos concitata, & tamen non ità loquitur. Sed, mittam (inquit) lapidem probatũ. Cùm irascitur Dominus, occurrit statim misericordia eius, & iram temperat, & interrumpere facit, & quasi obliuisci, quæ cœperat verba proferre, ira, atq; indignatione plena: & illum nobis reddit placatum, beneficum, mansuetum, & pium. *Cùm iratus fueris* (inquit Propheta) *misericordiæ recordaberis*, & iterum. *Quia calix in manu Domini vini meri, & plenus misto, & inclinabit ex hoc in hoc.* Habet Dominus in manu sua calicem iræ, habet & misericordiæ. Illũ in sinistra, istum in dextera tenet, E calice misericordiæ mittit in calicem iræ, & ex isto rursus mittit in calicem misericordiæ, vt in hoc sæculo habeat semper in manu mistũ calicem, & inclinet ex hoc in hoc, & sic omnes experiantur misericordiã pariter & iustitiam: atq; misericordia ipsa iustitiam temperet, & iustitia misericordiam. Consequitur Paulus misericordiam, & talem, qualis nulli alteri, aut paucis collata est. Cõuertit illum Dominus, cùm esset in fragrãti delicto, & *raptus est vsq; ad tertium cœlum, vbi audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui:* & statim manus Domini tangit illũ, & probat. Ait enim. *Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ Angelus Sathanæ, qui me colaphizet*, vt verax inueniatur, qui dixit: *Visitas eum diluculò, & subitò probas illũ.* Iustitia ergo Domini misericordiã temperat, & misericordia Iustitiam. Vnde Sanctus Thom. pro comperto habet, in omnibus operibus Dei misericordiam simul, & iustitiam reperiri; ità vt etiam in damnatis associentur, dum eorum delicta punit citra condignum. Cui consonat illud Prophetæ. *Vniuersa via Domini misericordia, & veritas.* Quis posset iram Domini sustinere, nisi sociam haberet misericordiam, & comitem? *Domine ne in furore tuo arguas me* (ait Psalmista) *neq; in ira tua corripias me*, ac si dicat. Argue mè Domine, sed non in furore: corripe me, sed non in ira, adijce & misericordiam, *quia non iustificabitur in cõspectu tuo omnis viuens*, temperet misericordia Iudicium. *Miserere mei, quoniam infirmus sum.* Inter alias plagas, quibus ira Domini Ægiptum conturbauit, hæc vna fuit, quæ conuertit aquas fluminis in sanguinẽ. *Et eleuans* (inquit) *virgam, percussit aquam fluminis corã Pharaone, & seruis eius, quæ versa est in sanguinẽ, & pisces, qui erant in flumine mortui sunt, cõputruitq; fluuius, &* non

Margin notes: Misericordia Dei iram temperat. — Abac. 3. — Psa. 74. — Paulo misericordia collata qualis. — Act. 9. — 2. Cor. 12. — Iob. 7. — S. Tho. 1. par. q. 21. ar. 4. — Psal. 24. — In omnibus operibus Dei iustitia splẽdet & misericordia — Psa 6.a. — Ps. 142. a. — Exod. 8.

non poterant Ægyptij bibere aquam fluminis, & fuit sāguis in tota terra Ægypti. Ecce populus afflictus ira Domini, aquam non habet ad bibendum. Sed sustine parum, & videbis, qualiter misericordia Domini iram temperet. Subditur enim. *Foderunt autem omnes Ægiptij per circumitū fluminis, aquam vt biberent*. Quid est hoc? Conuertit ira Dei aquas fluminis in sanguinem, & iuxta idem flumen dulces, & potabiles aquas inueniūt Ægyptij? vtiq; quoniam iuxta iram Domini inuenitur misericordia. Excluditur post peccatum Adā de Paradiso, sed in hoc ostēdit simul cum flagello misericordiam, vt notauit Chrysost. hom: 18. super Gen. quia videlicet non in terras longinquas illum expulit, sed habitare fecit è regione horti deliciarum, vt iugem dolorem haberet, quotidie cogitans, vnde exciderit, & in quem statum se coniecerit, & dolens aspectu continuo Paradisi, munitior, & cautior esset in alij. s vnde & Origenes ait. *Disposuit inter supplicia, quibus peccatores punit clemens hominum amator Deus, etiam visitationis suæ miscere pietatem, nec immoderata pœna miseros premere. Semper talis est Deus noster; excruciat nocentes: sed quasi pius pater tormentis clementiam sociat*. Non aliter in præsenti, prius inuehitur furor Domini in incredulos, & mendaces, & statim quasi oblitus indignationis, quam iustè conceperat, summam misericordiam illis exhibet, filium suū vnigenitum repromittens, dum ait. *Ecce ego mittam lapidem &c*, ac si apertius dicat. Vos illusores estis, & mendaces, sed ego mansuetus sum, & verax. vos indigni, quibus exhibeatur misericordia: ego autem non ad vos, sed ad me respiciens, misericors ero. Vos mortem promereri vestris delictis non timuistis: ego nō renuam vitam mittere, filium videlicet vnigenitum meum, qui à damnatione æterna in se credentes eripiat: vt ex vestra ingratitudine magis, ac magis mea benignitas splendeat. Hac phrasi, & modo loquendi non infrequenter in sacro eloquio Dei misericordia commendatur, sicut supra cap. 7. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium*; id est, quia increduli estis, & indigni, quòd vobiscum misericorditer agā, ego misericordiā, proprio filio meo non parcens, magnificabo. Eodem modo loquendi vtitur Oseas, dū ait. *Propter hoc, Ecce ego lactabo eam, & ducam in solitudinem, & loquar ad cor eius: & canet ibi iuxta dies iuuētutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Aegypti*. Præmiserat Propheta ingratitudinē Synagogæ, quā verbis illis notauit. *Et ibat post amatores suos, & mei obliuiscebatur, dicit Dominus*. Et statim subdit. *Propter hoc ecce ego lactabo eam*. O Dei misericordiam, o benignitatē. *Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius*. Retributiones (inquit) quia dignis morte vitam mittit, & pro delictis suis beneficia retribuit innumera. Nos peccatis illum præuenimus: nam cùm de bonis agitur, *quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* & ipse misericorditer reddit gratiā, vt verax inueniatur, qui dixit. *Suscepit de manu Domini duplicia, pro omnibus peccatis suis*.

Chris.

Orig. hom. 1 in ezec. tom. 2.

Adā è regione paradisi habitauit, vt vnde exciderat, memor esset.

Misericordia magis splendet, cū indignis benefacit.

Isai. 7.

Oseæ. 2.

Psal. 102.

Rom. 11 d

Isai. 40.

18 *Idcirco hæc dicit Dominus*. Possunt secundò hæc verba cum præcedentibus ità connecti, vt designēt maximum Dei beneficium, quale est incarnatio Verbi, in maximam Iudæorum

dæorum ruinam, & excidium, eorum malitia esse vertendum, quod summum malorum esse dubitari non potest. Ex iuxta hanc explicationem sensus erit, *Idcircò*, idest, quia increduli estis, & illusores, mittam filium meum, qui vobis erit lapis offensionis, & petra scandali, in quem non credentes offendetis, & cadetis, & contereminì, traditi ob delicta vestra in reprobum sensum. In illo satiabitur inuidia, & iracundia vestra, & irrisiones vestræ dirigentur ad illum. Non iam prophetarum vaticinia iuxta morē vestrum, sed & prophetarum dominum deridebitis, induentes eum purpura, & arundinem ponentes in manu eius, & coronam de spinis in capite illius, mouentes super eum capita vestra, & dicentes. *Vah, qui destruis templum Dei, & in tribus diebus reædificas illud. si filius Dei est descendat de cruce, & credimus ei. Dixit enim, quia filius Dei sum*, & alia multa, & consimilia iactantes in eum. Lapis erit angularis, electus, probatus, & pretiosus, sed à vobis, vtpote reprobis reprobabitur: atq; adeò in lapidem electum, & sanctum, & electos sanctificantem, lapides profana manu mittere attentabitis aliquando. Hoc erit iudicium vestrum, hæc pœna vltima, quam promeruistis. Hanc ergo iustè inferam vobis propter incredulitatem vestram. Consonat hęc explicatio cum multis Euangelij locis, ex quibus habetur, in condemnationem Iudæorum incarnationem Domini versam esse. Ait enim. *Si non venissem, & loquutus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo*; & iterum. *In iudicium ego veni in mundum, vt qui non vidēt, videāt, & qui vidēt cæci fiāt*. Deniq; Pet. Apost. *Vobis igitur honor credentibus; non credentibus autem lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, & lapis offensionis, & petra scandali, his, qui offendunt verbo, nec credunt, in quo & positi sunt*.

Iudæis in petrā scandali & supliciū fuit Christus, eorum malitia.

Matt. 27. e.

Io. 1. 15.

Ioan. 9.

1. Pet. 2.

19 Tertio potest textus coniungi, ità vt hęc verba: *Ecce ego mittam*. repodeant tacitæ obiectioni. Increpauerat enim in pręcedētibus optimates, & principes populi, eò quod spem suam constituerant in mendacijs, & versutijs, quibus se protectos esse credebant, ne ad illos flagellum inundans pertingeret. Et quia posset quis dicere: Si spes in nobis, atq; in industria nostra constituēda non est, nec in legis varijs baptismatibus, in quo ergo, aut cuius virtute saluabimur? Respōdet. In virtute Christi, quem pater misit, vt esset propitiatio pro peccatis nostris, in ipsum ergo credite, in illo sperate, ipsum diligite, & salui eritis. Hūc sensū videtur sequi Pet. Apostolus, cum adducit præsentem locū Isaiæ, & illum de Cristo Domino interpretatur, dicens. *Deponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, & inuidias, & omnes detractiones, sicut modò geniti infantes rationabiles, et sine dolo lac cōcupiscite, vt in eo crescatis in salutē, si tamē gustatis, quoniā dulcis est Deus. Ad quem accedentes lapidem viuum ab hominibus quidē reprobatū, à Deo autem electum, & honorificatum, & ipsi tanquam lapides viui superædificamini, domos spirituales in sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum. Propter quod continet Scriptura. Ecce ego ponam in Sion lapidem summum angularem, probatum, electum, pretiosum, & qui credide-*

Salus nostra i Christo tantum constituta est.

1. Pet. 2.

crediderit in eum, non confundetur. Vbi expende, quomodò tacitè vanam Iudæorum præsumptionẽ, quã in præsenti Propheta notauit, sapienter corripiat. Ille inquit: *Posuistis mendacium spem vestram, & mendacio protecti estis.* Petrus ait. *Deponentes omnem malitiam, & omnẽ dolum, & simulationem,* ac si dicat. Non malitia, & fraude, non dolo, & mendacio, non simulationibus, & astutijs vestris protegemini, nec vacuis legis veteris cæremonijs saluabimini, sed in nomine Domini nostri Iesu Christi. Expendamus iam singula verba Prophetæ.

20 *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem,* id est, non ædificabo Ecclesiam meam super arenam, sed super lapidem, idest Christum. Dicit enim Paulus: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id, quod positum est, quod est Christus Iesus.* Probatum videlicet à Deo patre, qui de illo perhibuit testimonium, dicens. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui.* Probatum in fame, & siti, in frigore, & nuditate, in passione, & morte, & (vt Paulus ait) *tentatum per omnia pro similitudine, absque peccato. Angularem,* quia duos parietes in vnum coniunxit, Iudaicum videlicet populum, & gentium, sicut ipse ait. *Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & uocem meam audient, & fiet unum ouile, & unus pastor.* Hic est lapis, de quo canit Psalmista. *Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, à Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.* Reprobauerunt lapidem istum ædificantes, Sacerdotes videlicet, & principes populi, quos nunc Prophe-

1. Cor. 3. Ecclesia supra Petrã firmissimã idest Christũ fundata est. Xp̃s probatus per omnia.

Heb. 4. d.

Ioan. 10 c.

Ps. 117.

Xp̃s lapis reprobatus ab hominibus, sed a Deo elect.

ta illusores appellat. Reiecerũt illũ, inutilem ad ædificium Ecclesiæ reputantes: & tamen constitutus est à Deo in caput anguli. Mirabile certè opus, & Dei maiestate dignũ videri debet, hominem tam abiectum, tam contemptum, & humilem ad eã sublimitatem peruenisse, vt primatum in ædificio Sanctæ Ciuitatis teneat: ita vt ab illo tota domus Dei singulariter pendeat. Paulus Apostolus loquens de hoc spirituali ædificio, ait. *Iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues Sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu.* Ipse est lapis angularis, ipse est fundamentum Ecclesiæ, vtrũq; illi singulariter, vtrumque ineffabiliter competit. Fundamentum est primus lapis, super quẽ cæteri ædificantur, totum sustinens ædificium: lapis autem angularis est vltimus, & supereminens quo domus perficitur, & consummatur. Christus ergo est alpha, & omega, principiũ, & finis totius spiritualis structuræ. Tanquam fundamentum portat omnia, & sustinet verbo virtutis suæ, & vt lapis angularis vna oblatione cõsũmauit in æternũ sanctificatos. *Pretiosum, quia in ipso sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi.* De quo scriptum est: *Nescit homo pretium eius; volucres quoque cæli latet.* Consueuerunt homines, cum magnificũ aliquod, & sumptuosum palatium ædificare incipiunt, sub primo, & fundamentali lapide ingentes diuitias auri, & argenti reponere; quæ tamen non sustinent ædificium, sed solum fundamentum, cui adhærent, exornant: at in Ecclesia Dei, ipse lapis, super quem ædificium construitur, pretiosior est auro, & tan-

Eph. 2. d.

Xp̃s fundamentũ, & lapis angularis Eccl.

Colos. 2. a.

Iob. 28. b.

quam lutum æstimabitur argentum in conspectu illius; quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Non est thesaurus extrinsecè illi appositus, sed intus existit, intus latet, intus splendet, intus coruscat: &, vt verius dixerim, ipse est thesaurus, sed absconditus, sed inuisus, de quo scriptum est. *Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel Saluator. In fundamento fundatum*, id est firmissimum, qui nullis persecutionum ventis moueri poterit.

Isaiæ. 45. c.

21 *Qui crediderit, non festinet.* fidem in Christum docet his verbis futuram longanimem, quæ videlicet nihil ambigat, sed certissimè teneat, quæ prædixit esse ventura: videnturque verba hæc significare, prophetiam prædictam de Christo non statim esse adimplendam, sed post aliquod tempus transactum. Ideò ait, *qui crediderit*, quod prædixi de lapide illo, videlicet Christo, *non festinet*, idest, non arbitretur, statim esse futurum. Cōsonat huic explicationi translatio Pagnini. *Qui credit, non festinet vt videat hoc.* Consonat & versio Vatabli. *Fidens non festinabit: quasi dicat, qui credit fore quod dico, ne expectet impletionem prophetiæ huius tam cito, & breui futurā.* Increduli autem, & infideles impatientes sunt, nec sustinent Dominū, & nullam fidem adhibentes promissionibus illius, dicunt, *festinet, & citò veniat opus eius*: nec attendunt quod scriptum est; *Ecce apparebit Dominus, & non mentietur; si moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet & non tardabit.* & iterum: *Expecta Dominum viriliter, agè, confortetur cor tuum, & sustine Dominum. Qui* ergo *crediderit, non festinet*, non sit impatiens, non dicat Deo, festinet. Expectet, sustineat, nec velit statim, festinanter, & intempestiuè verba Domini impleta videre. *Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam uestrum existimant.* Hinc & de electis, qui audiunt verbum Dei, ait Saluator. *Quoniam in corde bono, & optimo audiētes verbum retinent, & fructum afferunt in patientia.* In patientia (inquit) quia in longanimitate sustinentes Dominum, & semetipsos, perferunt fructus. Si agricola statim vt semen mittit in terram, vellet, vt ager fructificaret, & quoniam festinanter vna die non creuit herba, nec apparet spica, desperaret, & nullum subinde crederet fructum futurum, atque adeò dissiparet terram, nec deinceps vellet amplius habere curam illius, nonne stultus reputaretur, & stolidus? Amice patientiam habe, expecta, ne festines. Vade in domum tuam, quiesce paulisper, sine, vt descendat imber, aut nix de cœlo, & inebriet terram, & infundat eam, & germinare eam faciat. Reuertere post aliquos dies, & videbis natum semen, herbam virentem. Crescet, & statuto tempore percipies fructum. Hinc & Iacobus ait. *Patientes estote fratres, sperantes vsque ad aduentū Domini. Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneū, & serocinum.* Non ergo minus insipiēs reputari poterit, qui animo despondet, si non illico experiatur in semetipso fructum, quem attulit verbum Domini. Hinc & in parabola illa Euangelij, in qua de ficulnea, quæ per tres annos continuos fructum non fecerat, dicitur. *Domine dimitte illam & hoc anno, vsque dum fodiam circa illam, & mittā stercora; & si quidem fecerit fructum, sin autem in futurum succides eam.* Vbi admo-

Spes lōganimis esse debet & similiter fides.*

Isaiæ. 5.

Abach. 2: a.

Psal. 26. d.

2. Pet. 3.

Lucæ. 8.

Simile.

Iac. 5.

Luc. 13.

admonemur, non esse statim de salute alicuius desperandum, si primo anno, vel secundo, aut etiam tertio fructum non fecerit.

22 Septuaginta seniores sic trãsferunt istum locum. *Qui crediderit, non confundetur.* Eadem translatione vtitur Sanctus Paulus sub hoc tenore verborum. *Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali, & omnis, qui credit in eum, non confundetur.* Similiter Sanctus Petrus iuxta eandem translationem, eundem locum adducit, cum ait. *Propter quod continet Scriptura: Ecce ponam in Sion lapidem summum angularem, probatum, electũ, pretiosum, & qui credit in eum, non confundetur.* Vbi aliqua verba consulto addunt, desumpta ex alijs locis Scripturæ, & ad maiorẽ explicationem apposita. Etenim, vt adnotaui cap. 6. num. 39. Apostoli, & Euangelistæ in allegandis locis veteris testamenti sensum multoties magis referunt, quàm verba; semper tamen in huiusmodi allegationibus inconcussam veritatem seruant, vt in eodem cap. num. 38. dictum est. Igitur Paulus in prædicta authoritate addidit illud verbum, *offensionis, & petram scandali*, quod desumpsit ex capite octauo huius prophetiæ, vbi de Verbo incarnato loquens ait: *Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israel, & in laqueum, & in ruinam habitantibus Hierusalem. Et offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur; & irretientur, & capientur.* Quibus verbis consonant, quæ repetit in hoc capite dicens. *Vt uadant, & cadant retrorsum, & conterantur, & illaqueentur, & capiantur.* Petrus autẽ Apostolus superaddidit illud verbũ, *summum*, & illud verbum, *electum*, quæ ad maiorem deseruiũt explicationem. Vterque silent id, quod sequitur. *In fundamento fundatum;* & pro, *non festinet*, septuaginta interpretes secuti ponunt. *Non confundetur*, & sensus est: Qui omnem spẽ suam in Christo constituerit, qui firmiter crediderit verbis eius, non cedet ei in vanum, nec remanebit vnquam cõfusus, aut deceptus, nec defraudabitur à desiderio suo. Dicit enim Scriptura. *Omnes, qui sustinẽt te, non confundentur.* Et iterum. *Metuentes Dominum, sustinete misericordiam eius, & non deflectatis ab illo, ne cadatis. Qui timetis Dominum, credite illi, et non euacuabitur merces vestra. Qui timetis Dominũ, sperate in illum, & in oblectationẽ veniet vobis misericordia. Qui timetis Dominum, diligite illum, & illuminabuntur corda vestra. Respicite filij nationes hominum, & scitote, quia nullus sperauit in Domino, & confusus est.* Propter quod & Paulus ait. *Spes autem non confundit.* Vbi obserua, quòd cum de Verbi incarnatione loquuntur Prophetæ, spẽ erigunt, fiduciam excitant, animum roborant: tum quoniam hoc mysterium humana ratione comprehendi non potest, sed sola fide cognoscitur, estque valdè arduum, quod non natura, sed sola Dei omnipotentia potuit operari: tum etiam, quoniam hoc mysterio spes nostra maxime subleuatur; nam filius Dei carnem assumens, *factus est nobis iustitia, sanctificatio, & redemptio*, quia venit vt medicus, saluum facere, & sanare, quod perierat; præsentia namque medici spem in infirmo generat salutis. Denique ex hoc loco admonemur, non esse diffidendum, sed sperandum in Domino, etiamsi

[Margin notes: Rom. 9. — 1. Pet. 2. — Scripturæ loca allegant Apostoli, aliquando sẽsum retinendo, potius quàm verba. — Vide c. 8. num. 23. & 24. — Sperãs in Christum, nõ confundetur. — Psal. 24 — Eccli. 2. b. — Rom. 5. a. — 1. Cor. 1. d.]

Contraria promissionibus diuinis videantur accidere: quod elegantissimè sequentibus verbis notauit Origenes. *Intuere fidelis, Abraham cuiusmodi pollicitationem acceperit, & qualia facere sit iussus. Nam promissio quidem erat, ex Isaac, implendum esse orbem vniuersum; iussio autem, hunc ipsum Isaac immolare vrgebat, ex quo orbis totus erat implēdus. Quid igitur? Istudne perturbauit iustum virum? minime verò; immò, cùm tanta dissonantia, & repugnantia esset præcepti, & promissi, in nullo penitus turbatus est, nec hæsitauit, neque aliquid huiusmodi locutus est. Quid est hoc? Alia promisit mihi Deus, alia facere iubet? Ex puero isto nepotum ingentem mihi multitudinem promiserat, & hūc ipsum modo necare mibi præcepit? Quomodo igitur hoc erit, excisa radice? Fefellit me igitur, atque delusit? Nihil prorsus huiusmodi locutus est, sed ne cogitauit quidē. & meritò sanè. Cum enim Deus aliquid pollicitus fuerit, etiam si millia sunt, quæ pollicitationē huiusmodi obtundant, atque intercipiant, turbari minime conuenit, aut de fine dubitare. Hoc enim maxime Dei potentiam commēdat, dum in rebus ambiguis finem certum, atque exitum reperit.* In hoc ergo commendauit Apostolus fidem Abrahæ, quia contra spem naturæ, in spem credidit gratiæ. *Non solùm autem ipse, verum ipsius quoque pronepos Ioseph, cùm per longū tempus, & varios casus promissionē periclitari perspiceret, rigidus, atque immobilis perstitit; sola enim promissa intuebatur, neque humanis cogitationibus motus, de fine desperauit. nam & ostensa sibi visio, & fratrum, & patris adorationem pollicebatur; quæ verò illi cogitabant, non erant huiusmodi, sed ab his longissimè remota. Primùm enim illi ipsi fratres, quos se præuiderat adoraturos, in lacum illum proijciunt, ac barbaris hominibus venditum, in alienam, atque remotissimam regionem immittunt; atque adeò contraria promissis ea, quæ contingebant, videbantur, vt miseri illi dicerent; ecce somniator venit, venite occidamus eum, dicemusq; fera pessima deuorauit eum. Posteà verò hi, qui illum emerant, non saltem libero homini, sed seruo illum regio vendunt. Neque hactenus aduersa steterunt; sed in petulantis Domini calumniam incidit, damnatusq; carceres annos plurimos habitat, & fugientibus cæteris, ampliore illic tempore ipse perdurat. Cumq; tanta essent, quæ illius animum perturbare possent: constans tamen perseuerat, atque immobilis.*

Orig. Tō. 5. lib. 1. de prouidētia Dei.
Gen. 13.
Gen. 22.
Sperādū à Domino etiā si cōtraria promissionib. eius videātur accidere.
Abrahæ fides expenditur.
Ioseph fides mirabilis.
Gen. 37.

23 *Et ponam in pondere Iudicium, & iustitiam in mensura.* Nomine ponderis, & mensuræ in Sacro eloquio retributio designatur, sicut Lucæ 6. *Mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum: Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis.* & Apoc. 21. *Eadem erit mensura hominis, & Angeli.* Dicitur autem retributio mensura, quia iuxta qualitatem, & quantitatem meritorum confertur, sicut Paulus ait. *Vnusquisque mercedem accipiet secundum proprium laborem.* Et iterum dicit Scriptura. *Iuxta mensuram delicti, erit & plagarum modus.* Ait ergo Dominus, se condignam retributionem redditurum Iudæis, & iuxta eorum demerita puniturum: quod in euersione ciuitatis facta per Romanos impleuit. Id ipsum perficiet in

Lucæ 6.
Retributio nomine ponderis designatur.
Apoc. 21
1. Cor. 3

in vniuersali Iudicio, in quo reddet vnicuique iuxta opera sua. Possunt etiam hæc verba referri ad reformationem legis antiquæ. Illam quippè lapis angularis Christus à multis, quæ Iudæi peruersè introduxerant, (vt supra annotauimus) expurgauit. Docuit enim Dominus in Euangelio veram, perfectamque iustitiam, & Pharisæorum fictam reprobauit, dicens: *Nisi abundauerit Iustitia vestra plusquàm Scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis in Regnũ Cœlorum.* Christum ergo antiquæ legis reformatorem, ille vir, qui apparuit Ezechieli, designauit, de quo scriptum est. *Et ecce vir, cuius erat species, quasi species æris, & funiculus lineus in manu eius, & calamus mensuræ in manu eius.* Quo posteà mensus est lapides, parietes, & alia, quæ erant in ædificio templi. Hic vir (vt explicat. S. Hieronymus) est Christus, de quo scriptum est. *Ecce vir, oriens nomen eius,* & iterum. *Nouum creauit Dominus super terram, fœmina circumdabit virum.* Species æris soliditatem doctrinæ, & sonoram vocem designat illius. Hęc enim materia cunctis metallis vocalior est, & tinnitu suo longius resonat. Stabat autem in porta, quia per ipsum ad Patrem ingredimur, & sine ipso Ciuitatem Dei intrare non possumus. stat vt dignos suscipiat, indignos abijciat, *Ego* (inquit) *sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet.* Funiculus quoque erat lineus, siue Cæmentariorum in manu eius: de quo in Zacharia scriptum est, quod funiculũ habuerit geometricum, vt latitudinem, & longitudinem vrbis metiretur. Calamus mensuræ, quem habebat in manu, nouum designat testamentum, quo vniuersæ hominum actiones mensurantur: ne declinent ad dexteram, neque ad sinistram, sed regulæ diuinæ concordent. Tunc autem funiculum istum, & calamum mensuræ accepit in manu, cum cœpit facere, & docere, & vniuersa, quę verbo alijs prædicauit, prius ipse opere adimpleuit. Posuit ergo Dominus in pondere Iudicium, cum Pharisæorum iustitiam reformauit, & legis imperfectionem per Euangelij prædicationem abstulit.

Legẽ antiquã reformauit Christus *

Cap. 1. nu. 64.

Mat. 5. 8.

Ezech. 40.

Hier. li. 11 super c. 40 Ezech.

Zach. 6.

Hiere. 31

Christus est vir habens funiculũ mensuræ.

Ioa. 10. b.

Zach. 2.

Testamentum nouũ est calam° mẽsuræ, & quare. *

24 Consonat hæc explicatio cũ translatione noua, quæ sic habet: *Et ponam iudicium ad lineam, & iustitiam ad libramentum.* Pagninus vertit: *Et ponam iudicium lineæ, & Iustitiam mensuræ:* Vatablus. *Et iustitiam ad perpendiculum exigam, & Iustitiam ad trutinam.* Ac si dicat: Ego, qui artifex sum, & fundator ædificij spiritualis Ecclesiæ; Euãgelij veritate, & regula, quasi linea legis præcepta, & omnium facta mẽsurabo, atque librabo veluti statera ponderis: vt appareat, quis deficiat, quis verò ad amussim legem obseruet. Prosequitur enim in hoc loco metaphoram, quam proposuit. Dixerat quippè, Christum Dominum angularem lapidem ædificij spiritualis esse futurum. Nunc autem in eadem similitudine perseuerans; *Ponã* (inquit) *in pondere iudicium, & iustitiam in mensura.* id est, iudicabo, & discernam, quis verè super illum lapidem sit fundatus, sicut ædificantes, apposito ad parietes, & muros funiculo, & regula, lapides prominentes deprehendunt, & sua industria, vel reducunt ad regulam, aut penitus reprobant, atque ab ædificio reijciunt, eorum loco alios substituẽtes. Sic detexit, & corripuit Iesus Pharisæorum hypocrisim, dum à re-

Xps est mẽsura qua lapides edificij regulantur.

ẞitudine huis mensuræ eos esse longè, manifestè ostendit, dicens: *Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me.* Et iterum: *Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, quia decimatis mentham, & anethum, & cyminum, & reliquistis, quæ grauiora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidem. Hæc oportuit facere, & illa non omittere, Duces cæci excolantes culicem, camelum autem glutientes.* Et quoniam regulæ conformari noluerunt, illos ab ædificio reiecit, & alios lapides elegit. Hinc & Paulus eodē funiculo, ac mēsura vtēs ait. *Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, vt sapiens Architectus fundamentum posui. Alius autem superædificat. Vnusquisq; autem videat, quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id, quod positum est, quod est Christus Iesus: Si quis autem superædificat super fundamentū hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, vniuscuiusq; opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit: quia in igne reuelabitur, & vniuscuiusq; opus, quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit, quod superædificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.* Deniq; obserua, quod non dixit: Ponam iudicium in ponderibus, neq; in mensuris, sed in pondere, & mensura: quia *pondus, & pondus, mensura, & mensura, vtrumq; abominabile Domino.* Detestatur enim duplicitatem, seu inæqualitatem ponderis, & iniustitiam mensuræ, quæ secundum diuersitatem personæ variatur, itá vt vnū pondus pro diuite, aliud statuatur pro paupere.

Is. 29. d.

Mat. 23

1. Cor. 3. b.

Prouer. 20. b.

Pondera & mensuras variātes reprehēduntur.

25 *Et subuertet grando spem mendacij, & protectionem aquæ inundabunt.* Ecce quòd Paulus dixit: *Vniuscuiusq; opus manifestum erit; Dies enim Domini declarabit.* Quid declarabit? Quid? electos lapides in fide, & dilectione Christi fundatos. quid vnusquisq; super fundamētum à Deo positum in Sion superædificauerit: qualis fuerit spes, & fiducia, vaticinia Prophetarum irridentium: quàm vana, & mendax; quis super arenam, quis super solidam petram domum erexerit. Hoc inundantes aquæ ostendunt, venti, & tempestates ingruentes. ait enim Dominus: *Omnis, qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti qui ædificauit domum suam supra petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit. Fundata enim erat supra petram. Et omnis, qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit domum suam supra arenam, & descendit pluuia, & venerunt flumina & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina eius magna.* Talis fuit ruina Iudæorum, spem habentium in mendacio: ceciderunt enim, cum ad modum fluminis hostes cruenti, siue exercitus Nabuchodonosor, siue Romani, de quibus supra dixerat: Ecce adducet Dominus super vos aquas fluminis multas, & fortes, innundauerunt super eos. Nec mirum; fundati enim erant, non supra petram spem in solo Deo constituentes; sed super arenam, in mēdacijs videlicet, & astutijs, credentes, se per fraudes, & dolos euasuros vniuersa pericula.

Iudicij dies bonos a malis distinguet.

Mat. 7.

Id ipsum

Id ipsum accidet in Iudicio omnibus reprobis, quorũ ruina verè erit magna; quia irreparabilis, quia nullum erit latibulum, quo se abscondant, vt securi maneant: quia peribunt in ęternum, nec rursus reædificari poterunt. Ideò vocat excidium Ciuitatis, & diem Iudicij aquas Diluuij, seu fluminis inũdantes, vt ostẽdat, nullum contra illas esse in terra securum latibulum. Aquæ enim inundantes cauernas terræ, & omnia penetralia illius inuadunt, & implent, vt nullus alicui refugij locus in illa superfit. Illi autem soli liberantur, qui alta cõscendunt, & spem in adiutorio Altissimi constituunt. Scriptũ est enim. *Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione*, non mendacij, sed *Dei cœli commorabitur. Dicet Domino, Susceptor meus tu es tu, & refugium meũ: Deus meus, sperabo in eum. Quoniam ipse liberabit me de laqueo venantium, & à verbo aspero*, ab illo videlicet, quod contra reprobos insultans dicet inimicus: *præualui aduersus eum*, ab illo, quod contra eosdem iratus proferet Iudex. *Ite maledicti in ignem æternum*. Vtrumq; verbum durum, vtrumq; asperum; vtrumq; tremendum, atq; etiam ipsis electis, dum viuunt in hac peregrinatione, formidandum. *Quid enim tam pauendum* (ait Bern.) *quid tam plenum anxietatis, & vehementissimè solicitudinis excogitari potest, quàm iudicandum astare illi tã terrifico Tribunali, & incertam adhuc expectare sub tàm districto Iudice sententiam? Horrendum est incidere in manus Dei viuentis*. Sed in tanto discrimine non solum securi, sed & beati erunt omnes, qui sperant in Deo, Propheta dicente: *Cùm exarserit in breui ira eius, beati omnes, qui sperant in eo. Idest, cùm vindicta venerit, quæ impijs, & peccatoribus præparatur, non solum eos non attinget, qui confidunt in Domino, sed etiam ad regnum illis instruendum, & sublimandum proficiet. Nõ enim dixit. Cùm exarserit in breui ira eius, securi omnes, qui confidunt in eo: tanquam hoc solum inde habeant, quòd non puniuntur, sed beati* (*dixit*) *vbi est omnium bonorum summa, & cumulus*.

Iudicij dies aquis inundantibus confertur.

Ps. 90. a.

Ps. 12. b.

Mat. 25 d.

Ber. ser. 8. super psal. Qui habitat.

Heb. 10.

Psa. 2. c.

Aug. to. 8. super eundem psal.

In iudicio non solum securi, sed & beati erunt iusti.

26 *Et delebitur fœdus vestrum cum morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit*, idest mors, & infernus nõ agent vobiscum tanquam cum amicis secum confœderatis, vt venerat vobis in mentem, sed tãquã hostes contra vos insurgẽt, & armabunt se, vt vindictam sumant de peccatis vestris. *Flagellum inundans cùm transierit*, non solum veniet super vos, sed (quod deterius est) *eritis ei in conculcationem*. Semper enim maiora mala eueniunt impijs, quàm ipsi timeant. Illi dicebant: *Flagellum inundans cùm trãsierit, non veniet super nos*. Sed rectus Iudex Dominus ait. *Flagellum inundans cum transierit, eritis ei in conculcationem*, idest conculcabit vos, non pertransibit; nec vos relinquet, sed permanebit, & commorabitur in medio vestrum, & conculcabit vos, nec corriget tanquam filios, sed vt inimicos perdet in æternum. *Quandocumq; pertransierit, tollet vos*, idest nullas vobis concedet inducias, nec vos relinquet superstites, sed omninò tollet de medio terræ. *Quoniam manè diluculò pertransibit*, id est, valde manè. Hoc enim designat illa aduerbij geminatio. Sicut etiam supra repetendo: *Faciet pacem mihi, pacem faciet mihi*. significat, faciet magnam pacem. Sequitur. *In die, & in nocte*,

Impijs maiora sẽper eueniunt mala, quã ipsi timeãt.

Is. 27. b.

in nocte, ideſt omni tempore. Quaſi dicat. Hæc veſtra calamitas, hoc flagellum inundans non vna hora dũtaxat, aut vno die, ſed lõgo durabit tempore. Ex quo apparet, Prophetam loqui, non ſolum de flagello corporali, ſicùt eſt peſtis, vel gladius, aut etiam captiuitas temporalis, ſed multò magis de flagello ſpirituali, quo vſq; in hodierum diem cæcitate magna percutiuntur Iudęi, atq; animorum perplexitate, neſcientes, quid ſequantur, quid credant; vel cui adhæreant, cùm Regem non habeant, nec ſacerdotem, neq; Prophetam. Et qui gloriabantur, ſe filios Dei eſſe, & patrem habere Abraham, nunc in miſeram ſeruitutem redacti, in opprobium omnibus facti ſunt. In has anguſtias eos coniecit præſumptuoſa ſecuritas, & infidelitas deteſtanda; vt ſuis malis edocti diſcant flagellis attriti, quod in proſperitate agnoſcere noluerunt. Vnde & ſubditur. *Et tantũmodò ſola vexatio intellectum dabit auditui*. Vatablus. *Et fiet, vt dũtaxat vexatio faciat intelligere auſcultationẽ*. Accidet ergo, vt ipſa flagella inũdãtia faciãt vos credere, & contremiſcere: atq; intelligere, vera eſſe, quæ per Prophetas prædixi. Hactenus apud vos nihil exhortationibus meis profeci, nec minis: ſed iam nouam inueniam rationem, qua vos erudiam. Confugiam quippè ad plagas, & flagella, quibus vos doceam. Sic enim conſueuit pater alloqui rebellem filium: Cum meas admonitiones contemnas, te oportebit aliquando moneri à carnifice. & hoc eſt, quod ſupra dixerat. *In loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populum iſtum*. Sic locutus eſt ad illum, cum, *faciens quaſi flagellum de funiculis, omnes vendentes oues, & columbas, & nummularios ipſos eiecit de templo*. Quo facto mirabili deſignauit, Iudæos, ob ſuam auaritiam, & Idololatriã, longè à Deo proijciendos fore. Et fortaſſis illud propterea, non flagellum, ſed *quaſi flagellum* dixit, quoniam aliud flagellum verum, cuius in hoc capite fit mẽtio, vt ſupra diximus, deſignabat: illud videlicet, quo reprobi flagellabuntur in æternum. Hoc enim verum flagellum: alia quippe huius vitæ, quibus corripiuntur peccatores, quaſi flagella reputantur. Hinc habuit ortum illud commune proloquium, quod apud homines circumfertur. *Vexatio dat intellectum*. Per auditum verò prophetiam intelligit, ſicut etiam infrà, cum ait: *Domine quis credidit auditui noſtro?* Dicitur autem ipſa prophetia auditus, quoniam *fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei*.

Iudæi flagello ſpirituali vſq; in hodiernũ diẽ flagellantur.

Ioã. 8. c.

Plagella erudiunt quos beneficia non corrigunt.

Supra n. 11. 12.

Ioan. 2.

Supra c. 9. num. 6.

Vexatio dat intellectum, vnde ortum habuit.

Iſa. 53. a

Rom. 10. c.

27 *Coanguſtatum eſt enim ſtratum, ità vt alter decidat, & pallium breue vtrumq; operire nõ poteſt*. Illa cauſalis, *enim*, rationem reddit, propter quam Deus Iudæos non protexerit, ſed à ſe excluſerit; quia videlicet non verum Deum, ſed Idola colebant; quia, tanquam fornicarij, alteri, quam primo viro, cui per fidem à principio fuerant coniũcti, adhæſeruut. Dixerant ſupra: *Mendacio protecti ſumus*. Sed nunc Dominus ait ad illos: Veritas non proteget vos, nec operiet iniquitatem veſtram, non vos admittet, ſed reijciet, quia *non poteſtis calicem Domini bibere, & caliceẽ Dæmoniorum, non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ Idolorum*. *Quæ participatio iuſtitiæ cũ iniquitate? quæ ſocietas luci ad tenebras? quæ cõiunctio Chriſti ad Belial? quis conſenſus templo Dei cum idolis?* Loquitur

1. Cor. 10. c.

2. Cor. 6. c.

Hier. super c. 28. Isa. tom. 5.

quitur autem (vt inquit Hieronymus) *sub metaphora mariti pudicissimi, qui adulteræ dicit vxori: Vnus lectus me, & adulterum capere non potest, & palium breue maritum, & mœchum cooperire non præualet. O Igitur Hierusalem, si vis meis complexibus copulari, abijce Idola: si seruieris Idolis, me habere non poteris.* Abijce ergo & tu ò homo carnales concupiscentias, & mundi delicias. Amor enim Dei, & mundi cohærere non valent. Hinc est, quòd Ecclesia sponsum inuitãs, ait. *Lectulus noster floridus, tigna domorũ nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.* Lectulum nominat, non lectum, quia angustum est stratum, in quo Deus, & anima quiescunt. *Noster*, quoniam non sola requiescit in illo, sed socium habet Deum. Vndè Bernardus. *Quod ait, noster, & nostrarum, non vsurpationis est signũ, sed dilectionis, quod nimia videlicet fiducia charitatis, nihil eius, quem valdè diligit, à se æstimet alienum. Nec enim se sponsi contubernio, aut quietis eius putat arcendam consortio, quæ semper, non quæ sua, sed quæ illius sunt, quærere consueuit, & hæc est causa, cur sibi, & sponso simul siuè lectulum, siuè domos ausa sit pronuntiare communes. Dixit enim, lectulus noster, & tigna domorum nostrarum, & laquearia nostra, audacter se in possessione associans, cui iunctam non dubitat in amore. Non ità illa, quæ propria voluntati nondũ abrenuntiauit, sed per se iacet, per se habitat: magis autem non per se, sed cum meretricibus luxuriosè viuendo conuersatur, concupiscentias loquor carnis, cum quibus dissipat bona sua, & portionem substantiæ, quam sibi diuidi postulauit.*

cant. 1. d

Ber. ser. 46 in can. Deo ois habitatio est angusta.

Lu. 15. b

28 *Sicut enim in monte diuisionum stabit Dominus: sicut in valle, quæ est in Gabaon irascetur.* Explicat duobus appositissimis exemplis iram Domini, & vindictam, quam sumpturus erat de Iudæis Prophetarum oracula irridentibus. Primũ habetur lib. 1. Paralipomenon cap. 14. vbi legitur, quod cum Philistęi ascenderent in Baalpharasim, vt debellarent Dauid, quem Dominus super vniuersum Israel vnxerat in Regem, *percussit eos ibi Dauid, & dixit. Diuisit Deus inimicos meos per manum meã, sicut diuiduntur aquæ, & idcirco vocatum est nomen illius loci Baalpharasim*, quod significat mons diuisionum. Secundum exemplum habetur Iosue 10. vbi contra Gabaonitas, & quinque Reges pugnauit Iosue. Sic enim ait Scriptura. *Irruit itaque Iosue super eos repente, tota nocte ascendens de Galgalis, & conturbauit eos Dominus à facie Israel, contriuitq; plaga magna in Gabaon, ac persecutus est eos per viã ascensus Bethoron, & percussit vsq; Azecha, & Maceda. Cumq; fugerẽt filios Israel, & essent in descensu Bethoron, Dominus misit super eos lapides magnos de Cœlo vsque ad Azecha, & mortui sunt multò plures lapidibus grandinis, quam quos gladio percusserant filij Israel.* Ita (inquit) Terribilis erit Dominus Iudæis, sicut Philistæis fuit olim; nam quemadmodum Philistæos grandine, & lapidibus obruit, ità Iudæos incredulos grandine, atque inundantibus aquis de medio tollet, sicut prædixerat supra: *Et subuertet grando spem mendacij.* Possunt etiam hæc verba ad diem Iudicij vniuersalis referri, in quo *pluet super peccatores laqueos: ignis, sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Tunc. n. diuidet hædos ab ouibus, & repro-

1. paral. 14. c.

Iosue. 10 b.

Ira Dei cõtra Iud. & contra reprobos in die Iudicij.

ps. 10. l.

reprobos ab electis, vt explicatum est cap. 1. num. 7. Quia vero non ex animo, sed multitudine peccatorum compulsus hoc malum Iudæis inferre decreuerat, ideò subdit:

29 *Vt faciat opus suum, alienum est opus eius, vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo.* Opus Dei propriū est, misereri semper, & parcere; alienum autem opus, & peregrinum est, irasci in homines, eos punire, atq; de medio delere, vt ex varijs locis Scripturę ostendi cap. 1. num. 63. & cap. 7. num. 34. Non enim vult mortem peccatoris, sed, vt magis conuertatur, & viuat. Nè igitur Deo, sed sibi imputent reprobi, quòd à Deo puniuntur, aduertit, hoc opus esse peregrinum ab eo, qui qua si inuitus iram ostendit in reprobos, *vt faciat opus suum*, idest vt in illis appareat eius iustitia, & sic misericordia eius magis, ac magis in electis splendeat. Hæc enim est ratio, hic finis potissimus, propter quem Deus quosdam reprobat, & dilabi in quamplurima permittit peccata. Et, vt docet S. Tho. hanc causam assignat Apostolus ad Rom. 9. dicens. *Volens Deus ostendere iram, & vindictam iustitiæ, & notam facere potentiam suam, sustinuit, idest permisit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ peparauit in gloriam*, quod alijs locis Scripturæ ostendi supra cap. 25. num. 14. Consonat hæc explicatio cum tanslatione septuaginta Seniorum, quæ sic habet. *Cum furore faciet opera sua, amaritudinis opus, & furore eius alienè vtetur, & perditio eius aliena.* quibus verbis significatur, quod quasi cum dolore, & amaritudine animi perdit impios. Iuxta quod & ipse ait. *Heu consolabor super hostibus meis & vindicabor de inimicis meis.* de quo plura diximus cap. 1. num. 63.

Misereri est opus Dei, puni re alienū ab eo.

1. par. q. 23. ar. 5. ad 2.

Reprobationis finis est ostensio iustitiæ in reprobis, & misericordiæ in electis.

Isa. 1. f.

30 Secūdo potest intelligi præsēs locus ità, vt referatur ad id, quod in hoc eodem cap. prædixerat: *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem &c.* quo loco verbi incarnationem repromisit. Sed ne in hoc lapide scandalizarentur infirmi, & Iudæi increduli offenderent, videntes, quæ in carne assumpta passurus erat supplicia: aduertit, hæc omnia sustinere voluisse, *vt faciat opus suum*; idest, vt opus Redemptionis generis humani perficiat, quod est propriè opus suum, vtpotè saluatoris, & redemptoris, atq; mediatoris inter Deum, & homines, de quo ipse morti iam proximus ad Patrem loquens, dixit. *Ego te clarificaui super terram, opus consummaui, quod dedisti mihi, vt faciam.* Opus certè Dei clementia, atq; misericordia dignum, opus Saluatoris, opus redēptoris, quod nullus alius, nisi mediator Dei, & hominum homo Christus Iesus cōsummare poterat, & perficere, sed neq; incipere quidem: vt hoc (inquam) opus faciat, vt operetur hoc opus suum, alienum est opus eius ab eo, peregrinum est opus eius ab eo, id est, multa opera à Deo aliena, & peregrina operatus est. Peregrinum à Deo opus est, indui carne humana, in vtero vnius puellæ virginis concipi: peregrinum fascijs indui, & inter duo animalia in præsepio reclinari: peregrinum lachrymas, sicut alij infantes, effundere: peregrinum guttas lactis ab vberibus matris expectare: peregrinum in Ægyptum fugere: peregrinum baptizari à Ioanne cum peccatoribus, ac si esset vnus ex illis: peregrinum in Deserto à Diabolo tentari: peregrinum

Dei opus est saluare alienum mortem pati.

Ioa. 17. a.

grinum tradi in mortem à Discipulo: peregrinum flagellari, spinis coronari, ac deniq; inter duos latrones suspendi in patibulo: Et tamen hæc omnia operatus est Dominus in medio terræ, vt opus redemptionis nostræ perficeret. Hanc explicationẽ sequitur Beatus Gregorius. *Caro, inquit, factus est, vt nos spirituales faceret; benignè inclinatus est, vt leuaret; exijt, vt introduceret; visibilis apparuit, vt inuisibilia monstraret; flagella pertulit, vt sanaret; opprobria, & irrisiones sustinuit, vt ab opprobrio æterno liberaret; mortuus est, vt viuificaret. Agamus ergo gratias viuificanti, & mortuo, & ideò amplius viuificanti, quia mortuo. Vnde bene salutem nostram, & passionem illius Esaias contẽplatus ait. Vt faciat opus suum, alienum est opus eius, vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo. Opus etenim Dei est, animas, quas creauit, colligere, & ad æternæ lucis gaudia reuocare. Flagellari autem, atq; sputis illiniri, crucifigi, mori, atq; sepeliri, non hoc in sua substantia opus Dei est, sed opus hominis peccatoris, qui hæc omnia meruit per peccatum; sed peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum. Et qui in natura sua ante semper incomprehensibilis, in natura nostra comprehendi dignatus est, ac flagellari. Nisi ea, quæ erant infirmitatis nostræ, susciperet, nunquam nos ad suæ fortitudinis potentiã sublcuaret. Vndè ergo faciat opus suum? Alienum opus eius, & vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo: quia incarnatus Deus, vt nos ad suam iustitiam colligeret: dignatus est pro nobis tanquam peccator homo vapulare. Et alienum opus fecit, vt faceret proprium, quia per hoc, quòd infirmans mala nostra sustinuit, nos, qui creatura illius sumus, ad fortitudinis suæ gloriã perduxit.* Pagninus sic transfert præsentem locum. *Vt faciat opus suum, extraneum est opus eius: faciet inquam opus suum, & erit res stupenda.* significãs Verbi incarnationem, ob consilij diuini altitudinem, in stuporem, & admirationem futuram esse vniuerso mundo.

Greg. hom. 16. sup. Ezech. in fine.

Esa. 28.

31 *Et nunc nolite illudere, ne fortè constringantur vincula vestra.* Pagninus: *Et nunc ne deludatis vos, ne forte fortificẽtur vincula vestra.* Vatablus: *Nũc igitur ne vobis ipsis illudatis, ne forte validiora fiant vincula vestra.* Illa copulatiua, &, idem valet quod, ergo. Infert enim ex dictis, solùm in Deo sperandum esse, & illi adhærendum, siquidem in tot pericula incident, qui in mendacio spem constituunt. ac si dicat: Nolite ergò illudere verba Domini, nolite procrastinando pœnitentiã differre. Hoc enim non erit Dominũ, sed vosmetipsos deludere; nam constringentur vincula vestra. Iuxta quod & Apostolus ait. *Nolite errare, Deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionẽ.* Per vincula pœnas intelligit, atque afflictiones de cœlo missas, quibus à Deo tenentur peccatores, ne in maiora crimina dilabantur. Possunt etiam per vincula intelligi peccata. Dicit enim Sapiens. *Funibus peccatorum suorũ quisque constringitur.* Et iterum scriptum est. *Funes peccatorum circũplexi sunt me.* Hæc vincula, quãdiù peccator viuit in hoc sæculo, dissolui possunt per gratiam Dei, atque dirumpi, Propheta attestante. *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam*

Galat. 6. b.

Tribulationes sũt vincula quib' Deus fugientes tenet peccatores.

Prob. 6. d.

Ps. 118

Ps. 115.

hostiā laudis, & nomen Domini inuocabo. At si impœnitens quis vsque ad mortem perseueret, tunc ita hæc vincula constringuntur: vt iterum dissolui non valeant. S. Cirillus per vincula præcepta intelligit, atque cæremonias legis antiquæ: itá vt sensus sit. Nolite o Iudæi illudere Christum Dominum, nec eius verba, ne permittat vos Deus permanere conclusos in vinculis legis, atque graui iugo illius constringi. Sed quoniam illuserunt Dominum, induentes eum purpura, & conspuentes in faciem eius, & coronam de spinis constituentes in capite illius: vsque in hodiernum diem compedibus ferreis, atque graui iugo legis antiquæ manent conclusi. *Ne fortè constringantur uincula uestra.* Possunt etiam hæc verba cuilibet peccatori, qui imitatus Adam, peccata sua excusat, nec de illis pœnitet, adaptari. Sicut enim vulpes, aut auis, quæ in laqueum cadit, magis astringit nodum, atque implicatur, cùm sese explicare voluerit: sic impij tergiuersando, magis se, ac magis inuoluunt. Qui ergò stat, videat, ne cadat, & caueat, ne in laqueum incidat Diaboli. Potest enim homo per naturales vires arbitrij laqueo peccati se ipsum implicare, sed postquam ceciderit, non potest per vires naturæ laqueum conterere, aut nexum dissoluere. Vndè & Salomon vnumquemque admonet, dicens: *Agnosce, quòd in medio laqueorum transis, et super propugnacula urbium ambulas.* Quæ verba exponens B. Chrysostomus ait: *Non dixit. Aspice, quòd in medio laqueorum pertransis, sed agnosce. & quare dixit, agnosce? Obumbratus est (inquit) laqueus, quandoquidem non opertè mors apparet, neq; manifesta clades, sed vndiq; obtecta adiacet. Propterea dixit, agnosce. Multa tibi opus est agnitione, & diligenti scrutatione. Sicut enim pueri terra laqueos: sic Diabolus vita voluptatibus, peccata circumtexit. Sed agnosce perscrutans diligenter. Et si lucrum occurrerit, ne lucrum aspicias solùm, sed scrutare diligēter, ne forte mors, & peccatum intra lucrum sit absconditum: & si videris, refuge. Rursus, cùm delectatio, & voluptas occurrerit, ne voluptatum solam respicias, sed ne fortè iniquitas aliqua in voluptatis profundo obumbrata sit, diligenter considera, & si inueneris, resili. Siue consulat quispiam, siuè aduletur, siuè obsequatur, siuè honores polliceatur, siuè quodcūq; aliud, omnia cum diligentia examinemus, & vndiq; consideremus, ne fortè dānum aliquod, ne fortè periculum aliquod ex consilio, vel honore, vel obsequio nobis eueniat, & ne celeriter, & incōsideratè accurramus. Si enim vnus tantùm, & duo laquei forent, facilis esset custodia: nunc autē ipsorum multitudinem ostendere volens Salomon, quomodo dicit, audias. Agnosce, quòd in medio laqueorum pertransis. Non dixit, iuxta laqueos pertransis. sed in medio laqueorum. Vtrinq; nobis voragines, vtrinq; doli. Processit quispiam in forum, vidit inimicum, exarsit ex aspectu solo. Vidit amicum laudem consequentem, inuidit; vidit pauperem, contempsit; & despexit; diuitem, & inuidit. Quempiam vidit infestantem, & indignatus est; vidit speciosam mulierem, captus est. vidisti quot laquei? Ideò dicit: Agnosce, quòd in medio laqueorum transis. Et in domo laquei, & in concionibus laquei: Sæpius inconsideratè quis inter amicos confidens, locutus est aliquod*

Peccatorū excusationes sūt vincula, quibus magis implicantur.

Eccl. 9.

Chrys. ho. 15. ad pop. tom. 3. t. 5.

Laqueis plena est vita præsens.

quod verborum, quæ proferri non debẽt, & tale pertulit periculum, vt totam domum subuerteret. Vndique igitur res cum diligentia perscrutemur. Et vxor sæpè non aduertentibus laqueus est facta, sæpè filij, sepè amici, vicini sæpius. Et qua de re tot (inquit) *laquei? ne deorsum volemus, sed superiora quæramus: Etenim volatilia, donec altum aerem secant, non facilè capiuntur: ità tu, donec ad superiora respexeris, nec laqueo, nec vllis alijs facilè capieris insidijs. Venator est Diabolus. Fias igitur ipsius thalamis sublimior. In altum ascendens, non amplius vllam rerum admirabitur humanarum. Sed sicut postquam in mõtium verticem ascẽderimus, parua nobis, & vrbs, & mœnia esse videntur; & formicarum more nobis viri super terram ire videntur: sic postquam supra celsam Philosophiæ cogitationem ascenderis, nihil te terrenorum præcellere poterit, sed parua videbuntur omnia, & diuitiæ, & gloria, & potentia, & honor, & si quid aliud huiusmodi, cum cœlestia respicias: sicut scilicet et Paulo parua omnia videbantur, & mortuis inutiliora, quæ in præsenti vita sunt splendida. Propterea & clamabat, dicens: Mihi mundus crucifixus est. Propterea & nos admonet. Quæ sursum sunt sapite. Quæ sursum sunt, qualia dicis? dic mihi. vbi sol? vbi luna? Non, inquit? Sed vbi? Vbi Angeli? vbi Archangeli? vbi Cherubin, & Seraphin? Non, inquit. Sed vbi? vbi Christus est in dextera Dei sedens. Pareamus igitur, & illud cõtinuè ratiocinemur, quòd sicut auiculæ laqueo captæ vtilitas nulla, sed frustrà, & incassum alas concutit: ità tibi nulla ratiocinationum vtilitas, si ab improba penitus cupiditate captus sis, sed quantumcumque resilieris captus es. Propterea alæ sunt auiculis, vt effugiãt laqueos: propterea ratiocinationes hominibus, vt peccata fugiant. Quam igitur veniã habebimus, quam verò defensionem, cùm brutis simus dementiores? Auicula namq; semel capta laqueo, mox elapsa, & ceruus in rete decidens, & effugiens, ijsdem iterum difficilè capientur: nam cuique fit experientia cautelæ magistra. Nos sæpius ijsdem capti, in eadem cadimus. Neque brutorum prouidentiam, & solicitudinẽ nos ratione decorati imitamur.*

Gal. 6. d
Col. 3. a.

Laqueos euadit q alta conscendit.

Placuit omnia hęc verba sancti Chrysostomi in præsenti referre, quoniã digna sunt obseruatione maxima, deberentq; in omnium cordibus litteris aureis esse conscripta. Quibus consonat pulcher ille Sacræ Scripturæ locus, quo sanctus quidam insignis quæstionem alterius dissoluit. Cum enim diceret: Pater Ecce omnia plena sunt laqueis, & quis poterit effugere? tale fertur illi responsum dedisse. *Frustra iacitur rete ante oculos pennatorum*. significans, nullum aliud superesse refugium, nisi terrena despicere, & volare ad cœlestia. In translatione Vatabli & Pagnini expendatur illud. *Ne vobis ipsis illudatis*, Significat quippe, eos qui prophetarum irrident oracula, potius sibi ipsis, quam Prophetis illudere, aut Domino Prophetarum Iuxta quod Apost. ait. *Nolite errare, Deus non irridetur.*

Prou. 1. b

Gal. 6. b

32 *Consummationẽ enim & abbreuiationem audiui à Domino Deo exercituum super vniuersam terrã* Consimilia verba habẽtur suprà cap. 10. quæ ibi num. 19. 20. & 21. explicata sunt; in præsenti vero talẽ vidẽtur habere sensum. Consummabit Dominus id, quod promisit, non multũ diferet vos punire. Sed abbreuiabit tempus,

tempus, & captiuitatem, cæteraq; supplicia, quæ comminatus est, breui inducet super vniuersam terram, scilicet Iudææ. Itâ. n. audiui, itâ accepi à Domino Deo exercituum. AEquum ergo erit, vt imminentem iram eius pœnitentia præueniatis.

33 *Auribus percipite, & audite vocem meam, attendite, & audite eloquium meum*. Cum Dominus in Euangelio sub parabola Agricolæ, qui exit ad seminãdum semen suum, docuit turbas mysteria Regni Dei, exclamauit, dicens: *Qui habet aures audiendi audiat*. Non dissimiliter in præsenti eadem parabola vtens Propheta, audientes præmonet, vt auribus cordis percipiant, & attendant, atque considerent, quod dicturus est: insinuãs, se magnum aliquod, atque absconditum mysterium esse locuturum. Est autem hæc parabola: *Nunquid tota die arabit arans, vt serat, proscindet, & sarriet humum suam? nonne cùm adæquauerit faciem suam, feret gith, & cyminum sparget, & ponet triticum per ordinem, & hordeum, & milium, & viciam in finibus suis?* Hactenus docuit, qualiter Deus corripiat illusores, & reprobos: nunc iam ostendit vsq; ad finem capitis, quomodo probet, & purget electos. Ipsi. n. etiam à Deo affliguntur, sed longe alia ratione, quàm impij, & peccatores. Isti nãque arguuntur in furore, illi verò in misericordia. Vndè & quibusdam maiores, quibusdam minores tribulationes immittit, prout quisquè ad eas ferendas magis, vel minus est aptus. Dicit enim Paulus. *Fidelis Deus, qui non patietur, uos tentari supra id, quod potestis*. Iudicia autem Dei comparantur studijs, atque laboribus arantis agricolæ, serentis, ac triturantis. Proindè sicut agricola non omni tempore arat, neque seminat in omni loco, nec semper triturat, sed suum cuique labori tempus constituit, itâ Pater cœlestis, de quo filius ait. *Et Pater meus agricola est*, tempora distinguit, quibus in varijs laboribus electos exerceat. Arat quippe eorum corda, cum aliqua tribulatione ad se illos vocat, & aptos reddit ad audiendum, & suscipiendum verbum Dei. Proscindit, cum ad contritionem eos mouet. Serit gith, spargit cyminum, triticum, & hordeum, cum bona semina piarum cogitationum, atq; desideria immittit varios, & diuersos fructus perferendi, isti martyrij, illi continentiæ perpetuæ, alteri religionis, quæ omnia spiritu Sancto inspirante germinant (vt Ambrosius docet) & crescũt in electorum cordibus. Est autem gith genus quoddam leguminis, vt notauit Plinius lib. 20. naturalis Historiæ c. 17. estq; simile cymino, &, vt docet Hieronymus, per gith, & cyminũ, gentes Idololatrę alegoricè designantur; per triticum autem populus Iudæorum, quos varijs afflictionibus Dominus erudiuit. Vndè & subditur.

34 *Et erudiet illum Deus suus in iudicio docebit illum. Non enim in serris triturabitur gith, neque rota plaustri super cyminum circuibit. Sed in virga excutietur gith, & cyminum in baculo: panis autem comminuetur*. Ecce quanta prudentia, & benignitate vtitur Dominus in expurgandis electis, quod explicat persistendo in præassumpta similitudine agricolæ; *Et erudiet* (inquit) *illum*, videlicet agricolam, vt sciat, quomodò disponenda, & tractanda sint seminâ, & quæ huic terræ, quæ verò illi, vt fructum proferant, sint apta: ac denique quali tempore messis, &

Marginalia: Lucæ 8. a. — Aures præparãtur, vt Dei mysteria percipiant. — Electos Deus probat aliter quã reprobos. — 2. Cor. 1. d — Agricolæ confertur Deus. — Ioan. 15. a. — Plin. — Agricola in agricultura q obseruare debet.

ſis, & quibus inſtrumẽtis ſint fructus iuxta eorum diuerſitatem purgãdi. Hinc collige etiam artes non à nobis eſſe, ſed eas Deũ hominibus inſpiraſſe, quantumuis infimæ videantur, & viles. *Non enim in ſerris, &c.* Variæ ſunt excutiendarum ſegetum rationes, & varia inſtrumenta, quibus ab agricola expurgantur, iuxta diuerſã earum qualitatẽ, & diuerſum vſum regionum. Alicubi plauſtris, alibi equorum vngulis, & apud nos tribulis: cyminum autem, & gith non ſerris, non rota plauſtri, ſed virga excutitur, aut baculo. Sic ergo cœleſtis agricola nouit, quos plauſtris perſecutionum, quos aduerſariorum vngulis, & quos virga alicuius infirmitatis debeat emundare. Frumentũ, ex quo panis conficitur, atq; in horreum Dei eſt congregandũ, id eſt electi, triturantur grauioribus inſtrumentis, in plauſtrò, & in ſerris, quia fortiora pro Chriſto certamina ſuſtinent, vt puriores fiant. Inſurgunt cõtra illos equi, per quos filij tenebrarum deſignantur, plauſtris ſimiliter expurgantur, ſed *non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*, & dum hæc, atque alia quàmplurima incommoda patiuntur, panis ex eis mũdus efficitur, quo Deus reficitur, & cibatur. Vndè S. Ignatius Romam perductus, ac beſtijs expoſitus, ardore patiendi, cùm rugientes audiret Leones, ait. *Frumentum Chriſti ſum, dentibus beſtiarum molar, vt panis mundus inueniar.* Hinc & B. Sixtus ad Laurẽtium dixit. *Nos quaſi ſenes leuioris pugnæ curſum recipimus, te autem quaſi iuuenem manet glorioſior de Tyranno triumphus.*

Artes etiam minimæ à Deo ſunt.

Rom. 8. d.

Martyres Xp̃i panis efficiuntur tormẽtis.

S. Ignatij conſtãtia. Ex Hieronimo lib. de viris Illuſtrib.

35 Veruntamen non in perpetuum triturãs triturabit illum, neq; vexabit eum rota plauſtri, nec vngulis ſuis comminuet eum. Ex hoc loco Iſaiæ quidam deſumpſerunt occaſionem errandi, qui, vt Sanctus refert Auguſtinus, *crediderunt, damnatorum pœnas non eſſe perpetuas*, eò quòd in præſenti dicitur: *Numquid tota die arabit arans, Et non in perpetuum triturans triturabit &c.* Quibus verbis confirmare videtur Propheta id, quod ſupra dixerat de damnatis: & poſt multos dies viſitabuntur. Sed hæc ſententia contradicit euidentiſsimis teſtimonijs Sacræ Scripturæ, tum ex veteri, tum ex nouo teſtamento deſumptis, quæ adduximus cap. 24. nu. 24. & ſequentibus, in quibus exprimitur, pœnas damnatorum eſſe in perpetuum duraturas. Neque in verbis inductis oppoſitum inſinuatur. Nam hæc parabola de iuſtis, & electis intelligẽda eſt, non de impijs, & reprobis: iſti enim ad zizaniam pertinent, non ad frumentum in horreum Dominicum congregandum: ideò non excutiuntur, vt purgentur, & panis mundus ex ipſis conficiatur: ſed congregantur in faſciculos ad comburendum. Soli autem electi triticũ ſunt, & hordeum inter paleas & zizaniam, in area Domini, hoc eſt in Eccleſia militante occultatum, ex quibus cibus conficitur, cuius meminit Saluator, cum ad diſcipulos dixit: *Ego alium cibum habeo manducare quem vos neſcitis.* Ideò excutiuntur, vt purgentur; affligũtur temporalibus perſecutionibus, & anguſtijs, vt à Zizania ſeparentur, & paleis: de quo plura dicta ſunt cap. 1. num. 23. 24. Quid autem ſignificauerit Propheta illis verbis: *Et poſt multos dies viſitabuntur*, explicatum eſt cap. 24. num. 27. Hæc autem, quæ maxima eſt, ſolis electis relinquitur conſolatio,

Aug. 21. de ciu. Dei c. 17. Tom. 5.

Damnatorum pœnæ perpetuæ.

Triticum a zizania ſeparatur.

Ioan. 4. d

Tribulatio omnis iuſtorũ temporalis.

quod videlicet quantumuis vngulis ferreis proscindantur eorum corpora, & virgis percutiãtur, aut baculo, atque alijs quàmplurimis, & exquisitis tormentis à Tyrannis vexẽtur: non tamen triturabuntur in perpetuum, vt latius prosecuti sumus cap. 10 num. 23. & cap. 26. num. 30. Ne verò quis arbitretur, hoc incertum esse, aut indignum, cui fides adhibeatur: subdit. *Et hoc à Domino &c.*

36 *Nunquid tota die arabit arans.* Possunt etiam hæc & subsequentia verba sic explicari, vt designent, antiquam legem, tametsi àdhuc sub peccato Iudęos incredulos teneat cõclusos, non in perpetuum à Deo super humeros filiorum Israel, sed vsq; ad tempus legis Euangelicæ impositã fuisse, Paulo attestante. *Solummodò in cibis, & in potibus, & in varijs baptismatibus, & iustitijs carnis vsque ad tẽpus correctionis impositis.* Ac si diceret. Non in perpetuum hęc durabunt. *Sed cum venerit quod perfectum est, euacuabitur, quod ex parte est.* Fuit enim imperfecta lex antiqua, vtpotè lex paruulorum terrena repromittens, non cœlestia, peccata prohibens, atque detegens, concupiscentiam augens, sed non emundans conscientiam: atque adeò *nihil ad perfectum adduxit lex.* Venit Christus, non soluere legem, sed adimplere: quia quod illa promisit, executus est. Prædicauit legem Euãgelicam, per quam omnes obseruantias, & cęremonias antiquas eliminauit, & abstulit iugum oneris à ceruicibus hominum. Illud antiquæ legis erat tempus arandi, hoc metendi; ideò, dum filij Israel sub veteri testamento militabant, portabant iugum, & iugum grauissimum: quoniam veluti boues arabant terram, & laborabant, ut ad semen prædicationis Euangelicę suscipiendum corda disponerentur fidelium. Sed nũc ablatum est iugum durissimum, quia tempus messis aduenit, in quo, *lanceas suas in falces conflabunt* homines. *Alij laborauerunt* (ait Dominus ad discipulos suos) *& vos in labores eorum introiistis:* alij portauerunt pondus diei, & æstus, & nos prius denarium accepimus. Ait ergò: *numquid tota die arabit arans,* numquid totum cœlestis agricolæ munus erit, terram aratro proscindere, spinas exurere, herbas inutiles vellere? Nonne his præmissis semen illud, & granum frumenti, quod mortuum multum fructum afferet, mittet in terram? nonne messores conducet, qui in cœleste horreum triticum cõgregent? faciet vtique. Scriptum est enim. *Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt spolia; Iugum.n. oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrũ exactoris eius superasti, sicut in die Madian.* Abstulit iugum oneris, vt segetes colligerent, iuxta quod Princeps Apostolorum ait. *Nunc ergo quid tentatis Deum imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus?* Hæbręi expositores sic interpretantur istum locum, vt populus Israel fuerit in AEgypto campus incultus, & sentibus abundans. Deus autem velut agricola misit Moysen, & Aaron, qui signis, & miraculis induxerunt populum, vt Deum verum colerent, & sacrificarent illi in deserto: & tunc seminauit terram decem mandatis, & iudicijs ità, vt promitterent, se facturos omnia, quæ Dominus præcepisset. In Syna autem, non erant homines in æquali ordine constituti, sed quidam propinquiores, quidam

Hab. 9. b.

Lex antiqua vsque ad tps legis gratiæ ẽ imposita.

1. cor. 13 e

Heb. 7. c.

Isai. 2. b

Ioan. 4. e.

Ioan. 12 c. d.

Isai. 9. a.

Act. 15. b.

quidam remotiores à monte. Vnde (secundum illos) varietas seminum, & instrumentorum, quibus segetes ab agricola expurgantur, diuersam capacitatem significat auditorum: quæ omnia non multum distant ab his, quæ supra dicta sunt. Sed multò magis consonat Euangelio, si dicamus, quòd totum tempus legis antiquæ fuit tempus arandi, sed status legis Euangelicæ est tempus fructus afferendi, & metendi, secūdum illud.

Legis antiquæ status fuit tēps arādi, tēp⁹ gratiæ est metiendi.

Ioan. 4. d *Ego misi vos metere, quod vos non laborastis*. Et iterum scriptum est. *Lucæ 10 a* *Messis quidem multa, operarij autē pauci. Rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suā*. Vnde status veteris testamenti comparatur hyemi, status verò Euangelij æstati confertur Cant. 2. cum dicitur. *Cant. 2.* *Surge propera amica mea, columba mea, formosa mea, & ueni: iā enim hyems transiit, imber abÿt, & recessit, flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit, uox turturis audita est in terra nostra. ficus protulit grossos suos, uineæ florentes dederunt odorem suum*. Quia videlicet illud erat tēpus arandi, istud verò est tempus metendi, & colligendi vberrimos fructus, quos fideles proferunt gratia Dei, & charitate, quæ *diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis*. *Rom. 5. a.*

37 *Et hoc à Domino exercituū exiuit, ut mirabile faceret cōsilium, & magnificaret iustitiam*. Non solùm in supremis operibus, sed etiam in minutissimis rebus ostendit Deus suam maximam sapientiam, & prouidentiam, sub quibus abscondit mysteria cœlestia, dum *grano sinapis, quod minimum quidem est omnibus seminibus*, regnūm cœlorum, simile dixit, dum *sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congregant i* Ecclesiam militantem comparauit: vt ex his, quæ oculis cernimus, ad ea, quæ sunt nobis inuisa, oculos mētis erigamus. *Lucæ 13 d.* *Matt. 13 f.*

Regnum cælorū rebus minimis confertur, & quare.

Quia ergo absconditum erat à sæculis præteritis crucis mysterium, & mirabile valde, nec poterant sapientes huius sæculi capere ea, quæ nobis in Euangelio reuelata sunt, vt quòd filius Dei pro nobis passus est, & crucifixus, quòd electos suos in hoc mundo probat, cum tamen reprobos abundare temporalibus permittat: ideò nequis hæc audiens offendat, & blasphæmet, quasi Deus iniustum aliquid, aut rectæ rationi contrarium operetur, aduertit Propheta, quæ prædixerat in hoc capite, non à se adinuēta esse, aut somniata, sed à Domino Deo, qui mentiri non potest, exiuisse. Additque *à Domino Deo exercituum*, vt sciamus, quòd qui hæc promisit, potens est & facere. *Vt mirabile faceret &c. &*. Ecce finem potissimum, propter quem Deus electos saluat, & à temporalibus calamitatibus eripit, reprobos verò, & peruersos homines proficere in peius permittit, vt videlicet in illis appareat diuina misericordia, & consilium voluntatis suæ, quo nullis præcedentibus meritis, eos magnificare decreuit, in istis verò abūdantes diuitiæ iustitiæ suæ (vt cap. 25. num. 14. & in hoc eodem cap. num. 29. annotauimus) magnificè splendeant. Vatablus Sic vertit. *Et hoc a Domino exercituum proditum est, qui miro agit consilio & magnifico instituto*, idest, nullus obmurmuret contra Dominum, quoniam nihil contra rationem, nihil quòd non sit sapientissimè dispositum, operatur.

Reprobantur aliqui vt manifestetur Iustitia Dei.

CAPVT VIGESIMVM NONVM.

1.2.3 VAE Ariel.4. Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid: 5.6. Additus eſt annus ad annũ: ſollemnitates euolutæ ſunt. 7. Et circũuallabo Ariel, & erit triſtis & mœrens,8.9.Et erit mihi quaſi Ariel. Et circumdabo quaſi ſphęram in circuitu tuo, & iaciam cõtra te aggerem, & munimenta ponam in obſidionẽ tuam.10.11.Humiliaberis,de terra loquèris, & de humo audietur eloquium tuum: & erit quaſi pythonis de terra vox tua,& de humo eloquium tuum muſſitabit. 12. Et erit ſicut puluis tenuis multitudo ventilantium te:&. ſicut fauilla pertranſiens multitudo eorum, qui contra te præualuerunt. 13. Eritque repente confeſtim. A Domino exercituum viſitabitur in tonitruo, & commotione terræ, & voce magna turbinis & tempeſtatis, & flammæ ignis deuorantis. Et erit ſicut ſomnium viſionis nocturnæ multitudo omnium Gentium, quę dimicauerunt cõtra Ariel, & omnes qui militauerunt, & obſederunt, & præualuerunt aduerſus eam. 14. Et ſicut ſomniat eſuriens, & comedit, cum autem fuerit expergefactus, vacua eſt anima eius: & ſicut ſomniat ſitiens,& bibit,& poſtquam fuerit expergefactus, laſſus adhuc ſitit. 15.16.et anima eius vacua eſt:ſic erit multitudo omnium Gentiũ, quæ dimicauerunt contra montem Sion.17. Obſtupeſcite,& admiramini,fluctuate,& vacillate: inebriamini, & non a vino: mouemini, & non ab ebrietate. 18. 19. Quoniam miſcuit vobis Dominus ſpiritum ſoporis. 20. claudet oculos veſtros,Prophetas & principes veſtros, qui vident viſiones,operiet. 21.22.Et erit vobis viſio omnium ſicut verba libri ſignati, quem cum dederint ſcienti litteras,dicent: Lege iſtum:& reſpondebit:Non poſſum,ſignatus eſt.n. Et dabitur liber neſcienti litteras, diceturque ei: Lege & reſpondebit: Neſcio litteras. 23. Et dixit Dominus: Eo quòd appropinquat populus iſte ore ſuo, & labijs ſuis glorificat me. 24.25.26. cor autem eius longe eſt a me, & timuerunt me mandato hominum

Matth. 15.a *Mar. 7. b*

num

num & doctrinis. 27. Ideò ecce ego addā vt admirationem faciam populo huic miraculo grandi & stupendo. 28. Peribit enim sapientia a sapientibus eius, & intellectus prudentium eius abscondetur. 29. Væ qui profundi estis corde, vt a Domino ascondatis consilium: quorum sunt in tenebris opera, & dicunt: Quis videt nos, & quis nouit nos? 30. 31. Peruersa est hæc vestra cogitatio: quasi si lutum contra figulum cogitet, & dicat opus factori suo: Non fecisti me: & figmentum dicat fictori suo: Non intelligis. 32. 33. Nonne adhuc in modico & in breui conuertetur Libanus in Charmel, & Charmel in saltum reputabitur? Et audient in die illa surdi verba libri, & de tenebris & caligine oculi cæcorum videbunt. 34. Et addent mites in Domino lætitiam, & pauperes homines in sancto Israel exultabunt. 35. Quoniam defecit qui præualebat, consummatus est illusor, & succisi sunt omnes qui vigilabant super iniquitatem: qui peccare faciebant homines in verbo, & arguentem in porta supplantabant, & declinauerunt frustra a iusto. Propter hoc, hæc dicit Dominus ad domum Iacob, qui redemit Abraham: Non modo confundetur Iacob, nec modo vultus eius erubescet. 37. Sed cum viderit filios suos, opera manuum mearum in medio sui sanctificantes nomen meum, & sanctificabunt sanctum Iacob, Deum Israel prædicabunt, & scient errantes spiritu intellectum, & mussitatores discent legem.

1.cor.1.c
Abdia 1 c.

SVMMA CAPITIS.

PROSEQVITVR Isaias Vaticinium capitis præcedentis, et euersionem ciuitatis Hierusalem denuntiat atque destructionem templi: quæ duo, Ariel, nomine significat, vt in commentario huius capitis manifestum fiet. Diuiditurq; hæc cōminatio in sex partes. In prima, loquitur ingenerali contra ciuitatē, in principio cap. *Va Ariel.* In secunda aduentū exercitus Chaldæorum, aut etiam Romanorum denuntiat, quorum opera vsus est Dominus, vt ciuitatem euerteret, & peccata Principum, & Sacerdotum, Scribarum, & Pharisæorum puniret. Versiculo. *Et erit sicut puluis tenuis &c.* In tertia, ad consolationem Iudæorum, cōuertitur & cōtra vastatores ciuitatis, quorū prædicit interitū, Versiculo. *Et sicut somniat esuriens &c.* In quarta iterum loquitur contra Iudæos incredulos, qui falso sibi securitatem inter tot pericula promittebant; & eorum cæcitatem atque obdurationem aperit: nām Prophetarum oracula non intelligebāt. Versiculo *obstupescite.* In quinta simulatā religionē eo-

rum reprehendit, qui labijs & non corde appropinquabant Deo, Versiculo. *Et dixit Dominus, Eo quod appropinquat populus iste ore suo*. In sexta scrutatores maiestatis acriter reprehendit, eo quod temere iudiciorum Dei rationem inquirere præsumebant, Versiculo, *Væ qui profundi estis corde*: Quorum pęnam condignam statim subiungit: Versiculo, *nonne adhuc in modico* &c. Vbi de reprobatione Iudeorum, & de vocatione Gentium, in qua Dei misericordia & profunditas iudiciorum eius splendet maxime, sermonem instituit. Denique conuersionem Iudeorum ad Christum futuram in fine sæculi denuntiat, Versiculo, *propter hoc, hæc dicit Dominus ad domum Iacob*. Quod prosequitur vsque ad finem capitis.

COMMENTARIUM.

1 VAE Ariel. Iterum inuehitur Propheta aduersus Ciuitatē Hierusalem, & contra Sacerdotes, & Principes eius, quorum vastitatem sæpius inculcat. Idq; duplici efficit ratione. Primò, vt per repetitionem, & reiterationem eiusdem argumenti plures eiusdem Ciuitatis euersiones designaret. Nam, vt adnotauit Iosephus, priusquam à Romanis sub Tito, & Vespasiano fuerit deuastata, quinquies ab alijs contra eam insurgentibus euersa est, & postmodum in Turcarum tyrannidem est redacta, sub quorum potestate manet vsque in hodiernum diem. Secundo, vt, eisdem comminationibus repetitis, homines rebelles à peccato desisterent: in quo maximè Dei misericordia cōmendatur, qui iterū, atque iterum peccatores alloquitur, stans ad ostium, & pulsans, si forte cōuertantur, & viuant in æternum. Sic Sancti, Dei misericordiā imitati, peccata populi arguere non desistunt, donec ipsi vitam in melius commutauerint; nec requiescunt, donec omnes emendatos videant. Vndè & Chrysostomus quibusdam murmurātibus, & oblatrantibus, eo quòd de cupiditate quotidie misceret sermonem, auaros sæpius increpans, & redarguens, respondit. *Vtinam & singulis noctibus liceret, vtinam in foro prosequi, & ad mensam, vtinam mulieres, amici, filij, serui, agricolæ, vicini, & ipsum pauimentum, & parietes semper hac voce clamare possent, vt vel saltem hoc pacto acquiesceremus. Vniuersum n. orbē hic morbus, & omnium animos comprehendit magna pecuniarum vis. A Christo redempti sumus, & auro seruimus?* Et iterum, prauam consuetudinem iurandi detestans, ait: *Nemo mihi dicat, quòd multi iam correcti non iurant, hoc non est, quod quæritur, sed vt omnes; quousque hoc non videro, respirare non possum. Pastor ille centum oues habebat, & vna amissa, non sensit de nonaginta nouem salute delectationem, donec perditam inuenit, & gregi restituit. Ne igitur hoc dicas, quòd pauci quidam relicti sunt, qui non sunt correcti; sed illud considera, quòd isti pauci non correcti multos corrumpunt alios. Etenim & vnus erat apud Corinthios fornicatus, & tamē tantum gemebat Paulus, tanquam perdita ciuitate: & multum*

Iosephus lib. 7 de bello Iudaico c. 18

Hierusalē fuit sexies deuastata.

Peccatores pluries argruūtur vt resipiscant.

Chrysost. hom. 75. in Ioa. col. 3. tom 3.

Auari taxantur.

Chrysost. hom. 13. ad pop.

Matt. 18

Iuramenta reprehēduntur.

1. Cor. 5.

tum congruè. Sciebat etenim quod il lo non correcto, vitium procedens & omnes alios inuaderet.

2 *Ariel*, vt ait Hieronymus, interpretatur Leo Dei, siuè leo fortis, & significat in præsenti altare templi sacrificijs, & oblationibus deputatũ. In eadẽ acceptione sumitur Ezech. 43. cum dicitur. *Ipse autem Ariel quatuor cubitorum, & ab Ariel vsq; ad sursum cornua quatuor, & Ariel duodecim cubitorum in longitudine.* Vocabatur autem illud altare Ariel, siuè leo Dei; Nam sicut leoni mane, & vespere datur in cibum vitulus, vel agnus: ità & in altari Hierosolymitano manè, & vespere agnus anniculus offerebatur. Dicitur etiam altare templi leò Dei, vt sciamus, quòd fortitudo maxima, quã ad modum leonis habebat Ciuitas Sancta, & populus Iudaicus, ad omnes alias nationes debellandas, & subijciẽdas, ortum habebat ex cultu vnius Dei, & singulari pietate, & religione erga illum, quam altare templi, & sacrificia oblata in illo ostendebãt. Etenim quamdiu ille populus à vero Dei cul tu non recessit, semper velut leo fortissimus, pauorem, & timorem alijs ciuitatibus incutiebat, quia Deum habebat protectorem, qui pugnabat pro illis, & ab alijs bestijs agri defendebat. At cùm primũ Idololatriæ fuit deditus, statim fortitudinem omnẽ, & potentiam amisit: quia videlicet Deus ipse, in cuius virtute dimicabãt, recessit ab eis. Vnde Hieremias, vt imbecillitatem populi Israelitici, qui ob Idololatriam tradendus erat hostibus, designaret, inquit. *Dereliquit Dominus quasi leo tabernaculum suum:* quia videlicet recedente Deo, & populum suum deserente, statim ab ingruentibus hostibus, vt notauimus supra, superatus est. Igitur in hoc loco per, Ariel, Ciuitas Hierusalem, quæ alijs nationibus terribilis erat, designatur, accipiendo per synecdochen partem pro toto. Vbi obseruandum, quòd sicut Deus, propter suam maximam, & infinitam perfectionem, non vno dumtaxat, sed quãplurimis in sacris litteris significatur nominibus, cuius immensitatem his verbis Moyses explicuit: *Dominator Domine Deus, misericors, et clemẽs, patiens, & multæ miserationis, ac verax, qui custodis misericordiam in millia, qui aufers iniquitatem, & scelera, atque peccata, nullusq; apud te per se innocens est. Qui reddis iniquitatem patrum filijs, ac nepotibus in tertiam, & quartam progeniem:* ita Ciuitas sancta ob quandã singularem excellentiam, quam habuit, pluribus significatur nominibus. Dicitur.n. Vallis visionis supra cap. 22. *onus vallis visionis*. Appellatur Ciuitas Dei, psal. 86. *Gloriosa dicta sunt de te Ciuitas Dei*. Vocatur Hierusalem frequentissime in sacris litteris, & nunc Ariel nũcupatur, vt sciamus, quòd Iudicium Domini incipit non solùm (vt ait Petrus) à domo Dei, sed etiam ab altari Dei, quod sacrificijs, & oblationibus est dicatum. Et forsitan propterea altare Dei expressit Propheta, quoniam specialiter contra Principes populi, & contra Sacerdotes, & ministros, qui, vt Deo deseruirent in altari, consecrati erãt, loquitur in hoc capite, eorum ruinã, & cæcitatem deplorans, qui alios debuerant ab infidelitate retrahere. Ideò clamat. Væ Ariel, Væ altari, væ sacerdotibus, & ministris altari deseruientibus, quoniam omnibus imminet tremendum iudicium. Aut verò ideo meminit altaris, vt atrocitatẽ cladis designaret, quæ nec templum reliquit intactum, nec altare.

[Marginalia: *Ezech. 43.c* — Altare tẽpli Ariel. i. leo Dei. dicitur. — *Exod. 29.* — Cultus Dei facit remp. inexpugnabilẽ. — *Hiere. 25.* — *Cap. 1. 12. 21.* — Hierusalẽ dicitur Ariel. i. leo. quia alijs ciuitatib9 erat formidabilis. — *Exodi. 34.* — Hierusalem pluribus nominibus signi ficatur, ob suã eminentiam. — *1. Pet. 4.*]

3 Hinc

3 Hinc discant sacerdotes, & ministri Ecclesiæ cum timore, & tremore, ac mentis puritate Deo in altari deseruire: ne, propter eorũ peccata, altare ipsum, & ministerium despicabile habeatur. Sanctum est altare, sanctum ministerium: sit & minister sanctus. *Non temerè dico* (ait Chrysostomus) *sed vt affectus sum, ac sentio. Non arbitror inter sacerdotes multos esse, qui salui fiant, sed multò plures, qui pereant. In causa est, Quoniam res excelsum requirit animum. Multas enim habet causas, quæ depellant ipsum à suis moribus, & innumeris oculis illi opus vndique.* Si Abimelech, cui panes laicales deficiebãt, non prius panem sanctum propositionis ad edendum Regi, & pueris eius cõcessit, quam interrogaret Dauid: Dic mihi, o Dauid, *Si mundi sunt pueri maxime a mulieribus*? & cognouisset mundos esse ab heri & nudius tertius: quantò magis debent Sacerdotes ad venerandum altare, & ad sanctum sanctorum celebrandum, & sumendum mundi accedere? * *Si ergo interrogauit sacerdos, vtrum serui Dauid mundi essent propter panes propositionis accipiendos, quid facere nos debemus miseri sacerdotes propter corpus Domini accipiẽdum? O Fratres mei, sic & sacerdotes Paganorum, dum offerre debẽt Dijs suis incensa, ab omni malo, vt possunt, abstinent. Ego ego iam Episcopus Hipponensis eram, & cum quibusdam seruis Christi ad Aethiopiam perrexi, vt eis sanctum Christi Euangelium, prædicarem, & vidimus ibi multos homines, ac mulieres capita non habentes, sed oculos grossos fixos in pectore, cætera membra æqualia nobis habentes: inter quos sacerdotes eorum vidimus vxoratos, tantæ tamen abstinentiæ erant, quòd licet vxores sacerdotes omnes haberent, nunquam tamen nisi semel in anno eas tangere volebant, qua die ab omni sacrificio abstinebant. Vidimus & in inferioribus partibus Aethiopiæ homines vnum oculũ tantum in frõte habentes, quorum sacerdotes à conuersationibus hominum fugiebant, ab omni libidine carnis se abstinebant, & in septimana, in qua Dijs suis offerre debebant, ab omni labe carnis abstinebant se, nihil sumebant, nisi metretã aquæ per diem, & sic contenti manentes, dignè sacrificium suis Dijs offerebant. O grandis Christianorum miseria. Ecce Pagani doctores fidelium facti sunt, & peccatores, & meretrices præcesserunt fideles in regno Dei.*

Sacerdotũ peccatis altare despicabile redditur.

Chrisost. hom 3. in acta Apol. circa fin. tom. 3.

1. Reg. 21. a.

Eucharistia pura consciẽtia sumenda.

* Aug. ser. 37. ad Fratres i Eremo, tomo 10.

Sacerdotes quanta puritate debeãt accedere ad altare.

Sacerdotes Barbarorũ quãta præparatione sacrificabant idolis

Non prius Dominus daturus legem descendit, vidente populo, super montem, quàm sanctificaretur multitudo filiorum Israel. Dixit.n. ad Moysem. *Vade ad populum, & sanctifica illos hodiè, & cras, lauentq; vestimenta sua, & sint parati in diem tertium. In die.n. tertia descendet Dominus coram omni plebe super montem Synai.* Si ergo p biduũ sanctificabatur olim populus, vt coram eis die tertia descenderet Dominus super montem; quantò magis debent sacerdotes vna saltem die, vel ad minus vna hora prius sanctificari, & emundari, quàm Dominus maiestatis, non ad montem daturus legem, quæ iram operatur, sed ad manus ipsius Sacerdotis in sacro altaris sacramento inuisibiliter descendat, vt misericordiam, & gratiam ipsi Sacerdoti, & populo exhibeat, se in alimentum eis tribuendo, & vt offeratur Patri in sacrificium, & holocaustum pro peccatis nostris? Et (vt verbis vtar Beati Ambrosij) *si in figura tanta obseruantia, quãta in veritate? Disce sacerdos, quid sit lauare vestimenta tua, vt mundum*

Legẽ accepturus populus sanctificatur prius.

Exo. 19.

Ambros. lib. 1. offic. ca. 50. to. 4

corpus

corpus celebrandis exhibeas sacramentis. Si populus sine ablutione vestimentorum suorum probibebatur accedere ad hostiam suam, tu illotus mente pariter, & corpore audes pro alijs supplicare, audes pro alijs ministrare? Lege Chrysostom. hom. 3. super cap. 1. ad Ephes. in expositione morali, hæc elegantissimis verbis prosequentem. Conqueritur Dominus per Prophetam de sacerdotibus, sacrum in altari indignè offerentibus, & ait. *Ad vos, o sacerdotes, qui despicitis nomen meum, & dixistis. In quo despeximus nomen tuum?* Quibus respondet Dominus. *Offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis. In quo polluimus te?* significās sacrum, & immaculatum Christi Corpus polluere, qui illud pollutis manibus, & ore polluto contingit. Vndè & sanctus Hieronymus hunc eundem locum explicans ait. *Corripit sermo diuinus Episcopos, & Præsbyteros, et Diaconos negligentes in eo, quod offerant super altare Dei pollutum panem. Polluunt autem panem, id est corpus Christi, quando accedunt ad altare, & sordidi mundum sanguinē bibunt.* Si ergo Corpus Christi immundis manibus oblatum polluitur, quantò magis & altare? Non ergo mirum est, quòd Dominus contra ipsum altare irascatur, & dicat. *Væ Ariel,* Vę altari. Clamet ergo Propheta: *Altare, altare audi verbum Domini.* Scindatur altare, & templum Dei, quod erat in Hierusalē, corruat, quoniam per iniquos Sacerdotes pollutum est.

Mala. 1.

Hier. super c. 1. Malac. tom. 6.

3. Reg. 13.

4 *Ariel Ciuitas, quam expugnauit Dauid.* Ex his verbis constat, per Ariel, Ciuitatem Hierusalem in hoc capite designari: cui consonat translatio Vatabli. *Væ Arieli, Arieli ciuitati arci Dauidis.* Quamuis aliquī auctores, inter quos est Doctor quidā Louaniensis, nomine Adam Sasbout Delphius, qui Commentaria in Isaiā conscripsit, sentiant, quòd illud nomē Ciuitas, possit esse genitiui casus, vel etiā datiui, itā vt sensus sit. *Væ Ariel,* idest altari Ciuitatis, quam expugnauit Dauid. Asseruntq; hanc explicationem textui Hebræo consonam esse posse. Vnde & Chaldæus paraphrast. interpretatur Ariel, altare. Tangit autem Propheta historiam, quę refertur lib. 1. Paralip. 11. & 2. lib. Reg. cap. 5. in quo duo consideratione digna sacra narrat historia, alterum est, quod *filius triginta annorum erat Dauid cùm regnare cœpisset.* Alterum verò, quod abstulit cæcos, & claudos, odiētes animam eius, & eiecerat eos de Hierusalem. *Idcirco dicitur in prouerbio: Cæcus, & claudus non intrabunt in templum.* In vtroque nos admonitos esse voluit, vt ad illum, qui est verus Dauid, respiciamus, videlicet ad Christum Dominum, qui non vnam dumtaxat Ciuitatem, sed vniuersum orbem debellauit, dum principem huius mundi eiecit foras, & eleuatus a terra omnia traxit ad seipsum. Ipse. n. velut alter Dauid triginta annorum erat, cùm regnare cœpisset. *Erat enim incipiens quasi annorum triginta,* cum plenus spiritu sancto, regressus est à Iordane, sāctificās aquas, & conferens illis virtutem, vt tangendo corpus, animam abluerent, & emundarent. Anno trigesimo cœpit prædicare regnum Dei, & populum fidelem sibi acquirere. Ipse etiam abstulit, & eiecit de templo cæcos, & claudos, dum faciēs *quasi flagellum de funiculis omnes eiecit de templo, oues quoque, & boues, & numulariorum effudit æs, & mensas subuertit. Et his, qui columbas vēdebant, dixit. Auferte ista hinc, & nolite facere domum*

Adam Sasbout.

Dauid auferens cæcos & claudos, gessit typū Christi.

Luca 3.

Christus āno trigesimo cœpit prædicare.

Ioan. 2.

Mat 15 e. *mum patris mei domum negotiationis.* Omnes. n. illi erant cæci, de quibus veritas dicit. *Sinite illos, cæci sunt,& duces cæcorum: cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt.* Illi claudi, de quibus dicit Propheta. *Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.* Et iterum scriptum est. *Vsquequò claudicatis in duas partes.* Claudicabant enim, quia vno tantùm pede innitebantur, vetus testamentum admittentes, nouum autem abnegantes. Claudicabant, quia terrena solummodo perquirebāt, pro nihilo habentes cœlestia. Et claudicabant in duas partes, quia modò verum Deum, modò Idola colebant. Vndè & statim subditur. *Si Dominus est Deus, sequimini eum, si autem Baal, sequimini illum.* Vnde & Procopius Gazeus ait *Prædicitur hoc loco Christus deleturus Iudæos cæcos,& claudos, id est, eos, qui recto pede ingredi nolebant, auersabanturq; lumen Euangelij: cuius rei typus erat Dauid, cum obsidione cepit Hierosolymam, & cæcos, & claudos iussit trucidari.*

Vide sup. c. 8. nu 7.

Psal. 17.

3. Reg. 18. d.

Claudicare quid sit.

Procopi⁹ sup. c. 29. Isai.

5 *Additus est annus ad annum, solemnitates euolutæ sunt.* Hic locus variè explicatur à Doctoribus. Prima explicatio est. Causa potissima euersionis Ciuitatis vestræ, atq; altaris (o Iudæi) est Sacerdotum auaritia, & auiditas auri, & argenti, qua, additis annum ad annum, multiplicantes diuitias absq; termino, & congregantes ea, quæ in vsus pauperum oportuisset spargere. Hanc causam etiam tetigit Propheta cap. 1. illis verbis. *Et repleta est terra argento,& auro, & non est finis Thesaurorum eius.* Sic explicat Leo de Castro, cuius explicatio consonat translationi septuaginta Seniorum, quæ sic habet. *Congregate germina annū super annum: Comedetis enim cùm Moab.* id est, Congregate fructus multorum annorum, lanam huius anni super lanam alterius anni, triticum huius anni super triticum alterius, &c. Et sensus est. Quia hæc omnia impiè congregastis, comedetis cum Moab. Addiderunt Septuaginta verba ista ad maiorem explicationem, vt designarent execrationem illam, qua olim Moabitæ exclusi sunt de templo, typum fuisse exclusionis Iudæorum ab Ecclesia. In alijs autem verbis tangit aliam causam euersionis Ciuitatis, quæ fuit vana Iudæorū præsumptio, qua, Iudæi sacrificijs, & oblationibus antiquis, & euolutis solemnitatibus templi, se credebant protegendos fore, & emundandos. Hanc etiam causam insinuauit cap. 1. cum dixit. Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? vbi num. 35. & sequentibus multa adduximus ex sacris Doctoribus circa infirmitatem legalium. Ait ergò; *solemnitates euolutæ sunt.* idest frustra euoluentur; nam quamuis annuatim veniatis ad solemnitatem, quamuis sæpius iterentur sacrificia, frustrà hæc obsequia exhibebitis, cū intus pleni sitis rapina, & dolo: & fide vera, atque dilectione vacui. Potest etiam illud verbum: *Euolutæ sunt,* sic explicari, vt significet terminum, & finem illarum festiuitatum, ac si dicat. Solemnitates vestræ annuales terminabuntur, & non erūt amplius. Nam veniet tempus, in quo nec templum sit inter vos, neque altare, neq; lex, neque sacerdos, neque sacrificiū; quod nunc adimpletum videmus. Secundò sic explicatur. Ad annum culpæ additus est annus poenæ, vt iuxtà quantitatem delicti sit & plagarum modus. Tertio sic. *Additus est annus ad annum,* id est non longo post tempore,

Auaritia fuit causa euersionis Iudæorum

Leo. Cast.

Moabitarum exclusio typus fuit exclusionis Iudæorum. Deut. 23. & li. 1. Esd. cap. vlt.

Legis obseruantiæ non sanctificabant.

Isaiæ 1.

Lex antiqua termi nanda.

pore, sed inter annum, & annum, inter solemnitatem, & solemnitatem, intrà duos annos, hoc est intrà paucos, vastitas vobis eueniet, quam clamito. Familiare est enim vt per duos annos pauci intelligantur, sicut quando dicimus. Habeo tecum loqui duo verba, idest pauca. Sæpius Isaias admonuit Iudæos, in proximo esse tribulationem eorum, & euersionem Ciuitatis, ne vana securitate corda occuparentur eorum, sed resipiscerēt, & Dei iustitiam poenitentia præuenirent. Ait.n. *Subitò dum non speratur veniet contritio eius*.

Anni duo significat paucos.

Isai. 30. c.

6 Quarto poterit sic exponi. *Ad annum*, hoc est, ad tempus peccati *additus est annus*, nempe tempus pœnitendi. In quo maximè Dei misericordia commendatur, qui non statim, vt peccator delinquit, eum de medio tollit; sed suam peccanti adijcit clementiam, tempus pœnitendi illi concedens. Immò & offensus peccatorē rogat, & detinet, vt resipiscat, multa bona repromittens ei. Audi, quid per Prophetam dicat. *Transiēs autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo: Et dixi tibi, cum esses in sanguine tuo, viue. Dixi (inquam) tibi in sanguine tuo, Viue.* Vide quomodo iterum, atque iterum rogat cōculcatam in sanguine suo, ream pluri um mortalium criminum, vt conuertatur, & viuat, eam videns & prouocans ad pęnitentiam, quæ per peccatum Deo inuisam esse meruerat. Et iterum ait. *Et transiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum, tempus amantium: Et expandi amictum meum super te, & operui ignominiā tuam. Et iuraui tibi, & ingressus sū pactum tecum, ait* Dominus Deus. *& facta es mihi. Et laui te aqua, & emundaui sanguinem tuum ex te. Et vnxi te oleo, & vestiui te discoloribus & calciaui te hyacintho. Et cinxi te bysso, & indui te subtilibus, & ornaui te ornamento. Et dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collū tuum. Et dedi inaurem super os tuū & circulos auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo. Et ornata es auro, & argento, & vestita es bysso, & polymito, & multi coloribus. Similam, & mel, & oleum comedisti, & decora facta es vehementer nimis.* Quæ verba expendens Beatus Hieronymus ait. *Quanta clementia. Non suffecerat semel vidisse eam conculcatam in sanguine, & ad pœnitentiā prouocasse: sed peccantem rursum inuisit. Et quia erat nuda, & confusionis plena, rursus venit, & visitat. Et laui te (inquit) aqua.* Vide in quot benedictionibus dulcedinis præueniat peccatricem, quot spiritualia bona illi offerat, qualiter ornet tanquam sponsam eam, quæ relicto viro suo priori tanquam adultera transierat ad alienos. Nec solum hæc exequitur officia, sed ingratam etiam, & tanta dona spernentem prohibet, ne recedat, ne alios sequatur amatores. Ego (inquit) *quasi nutritius Ephraim portabam eos in brachijs meis*, vel, vt transferunt septuaginta. Interpretes. *Ego colligaui Ephraim: suscepi eum super brachium meum*. * *Ego clementissimus Dominus ligabā pedes Ephraim, ne à me longius fugeret. Hoc enim significat, ligabam*, vt super eundem locum notauit Hieronymus, *& quasi repugnantes vinculis meæ dilectionis adstrinxi.* Vndè & peccatrici dicenti. *Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas: lanam meam, & linū meum, oleum meum & potum meum:* occurrit exaduerso viam obstruens perditionis, & dicēs: *Propter hoc ecce ego sepiām viam tuam spinis, & sepiam*

Pænitētiæ locum concedit Deꝰ peccatori.

Eze 16. a.

Eodem ca. a. b.

Hier. sup. ezech. to. 5

Osee. 11. a.

* Hieron. ibid. to. 6.

Osea. 2. a.

Tribulationes trahūt peccatorē ad Deum

sepiam eam maceria. Et semitas suas non inueniet, & dicet: Vadam, & reuertar ad uirum meum priorem: quia benè mihi erat tunc magis quàm nūc. *Animaduerte* (ait Hieronymus) *opus Domini profecisse. Adultera.n. non inueniens viā suam, nec valens pergere quo volebat, necessitate obstricta, ad maritū reuertitur priorē, & confitetur, melius sibi in domo viri esse prioris, quā quondam apud amatores suos fuerat.* Obliuisci vtiq; debuisset pomi quo suffocata fuerat, & cū posteritate sua morti addicta, & recordari spinarum, quas propter ipsius inobedientiam germinauit terra, sed quoniam pomum suum nominauit, Dominus ex aduerso opponit illi spinas, vt resipiscat. Ex quo apparet, quod prouidentia Dei sæpè nobis accidant mala, ne habeamus ea, quæ cupimus, vt varijs calamitatibus, & miserijs hui9 sæculi ad Dei seruitutem redire cogamur. Iuxta illud, quod dicit Gregorius. *Mala, quæ nos premunt, ad Deum adire compellunt.* Vndè & Propheta Regius, qui per adulterium, & homicidium à Deo recesserat, non in delicijs, non in prosperitate conuersus est ad illum, sed in ærumna, ipso attestante. *Conuersus sum in ærumna mea, dum configitur spina.* Vide, quæ circa longanimitatem Dei, & patientiam ergà peccatores diximus cap.1.num.63.& cap.9.num.84. Quia verò peccatores ingrati diuitias bonitatis Dei, & patientiæ, & longanimitatis ipsius contemnunt, ignorantes, quoniam benignitas Dei eos ad pœnitentiam adducit: quasi coactus ad flagella recurrit. subdit enim.

Hier. super cap.5. Michææ. lib.2

Gen.3.c.

Greg.

Psal.31 a.

Rom.2. a.

7 *Et circumuallabo Ariel, & erit tristis, & mœrens, & erit mihi quasi Ariel. Et circundabo quasi sphæram in circuitu tuo, & iaciam contra te aggerem, & munimenta ponam in obsidionem tuam.* Describit euersionē Ciuitatis factam tum per Chaldæos, tum etiam per Romanos, qui post passionem Domini obsederunt Hierusalem. Huius obsidionis meminit Christus, cum *uidens Ciuitatem fleuit super illam, dicens. Quia si cognouisses & tu. Et quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo, & circundabunt te, & coangustabunt te vndique, & ad terram posternent te, & filios tuos, qui in te sunt. Et non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quòd nō cognoueris tempus visitationis tuæ.* Et (vt notauit Theodoretus) quod in hoc loco Isaiæ fuit prædictum, Sanctus Lucas in verbis inductis narrat impletum. Et quoniam antiquitus Iudæi non plenè intelligebant istam prophetiam, quam tamen posteà rei euentus aperuit, ideò dixit Euangelista. *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.* Vt autem constat ex his, quæ Iosephus refert. Exercitus Romanorum totam Hierosolymam circumcinxit, ne quis ex Iudæis posset euadere, nec adesset via, qua alimenta ipsis subministrari possent. Id ipsum etiam accidisse in euersione facta per Chaldæos, notissimum est. Illa ergò repetitio & geminatio, *& erit tristis, & mœrens*, magnitudinē designat, & varietatem moeroris. Ait autem. *Et circundabo, & iaciam contra te aggerem*, vt sciamus, quòd licet hęc omnia Chaldæi fuerint, & Romani exequuti, non eorum nutu, aut potentia, sed Dei fuerunt prouidentia peracta, atque eius fortitudine, & iussu perfecta. Ipse congregauit hostes aduersus Ciuitatem, ipse illos vocauit, & victoriam dedit illis, vt explicatum est cap.5.num.31. & c.7. num.33.

Lucæ19 f.

Theodoretus.

Lucæ19 f.

Iosephus lib 5. de bel. Iud c. 35

Victoriam consequitur exercitus tyrannorū virtute diuina.

num.33.& 34.& cap.10.num.10.11. & 12.vbi Dominus Regem Assyriorum Senacherib, & exercitum eius securi comparauit, & baculo, quia eorum ministerio ad sumendam vindictam de inimicis suis vsus est. Ideò ait, *circundabo, circumuallabo*, ac si dicat. Ego, ego ipse Dominus exercituum id faciam, contra quem nullus poterit præualere.

8 *Et erit mihi quasi Ariel*, id est tanta erit hominum occisio, tanta interfectio Iudæorum, vt tot à Ciuitas Hierosolymitana sit inundans sanguine hominum, sicut Ariel, hoc est, sicut altare inundare consueuerat sanguine sacrificiorum. Ipsa ergo Ciuitas (ait Dominus) erit quasi altare deseruiens mihi ad faciendã victimam, non hircorum, sed hominum. Et iste est sensus litteralis, & illum sequitur glosa interlinealis, cui consonat illa imprecatio Hieremiæ in persona Christi facta aduersus Iudæos. *Congrega eos, quasi gregem ad uictimam, & sanctifica eos in die occisionis.* Sanctus Hieronymus sic arbitratur verba hæc esse intelligenda, vt denuntient instaurationem templi, & altaris futuram, licet magnificentiam illam, & ornatum antiquum non sit habitura. Ideò non ait simpliciter: Et erit mihi Ariel, sed inquit, *& erit mihi quasi Ariel*, quia non pertinget ad primã dignitatem, & gloriam, sed eam vtcumque imitabitur. Quæ explicatio est valde consona misericordiæ diuinæ, quæ, vt supra diximus, læta tristibus miscet, & iram benignitate temperat: ne homines immoderata tristitia absorbeantur. Si autem hæc, quæ de altari, & templo Hierosolymitano ait Propheta iuxta interpretationem Hieronymi, ad statum Ecclesiæ Catholicæ referamus, apparebit, omnia; quæ in horis canonicis decantandis, in oblatione Corporis, & sanguinis Christi, & in alijs ministerijs altaris, & spiritualibus exercitijs his temporibus exhibent noui Testamenti ministri, non illam primitiuæ Ecclesiæ sinceritatem, non illum splendorem retinent, non illũ feruorem, & gloriam, sed quasi, idq; propter auaritiam: quæ multoties inter sacrificia, & exercitia Sancta succrescit. De quo plura diximus c. 3. nu.10. Vndè & Sanctus Chrysost. locum illum explicans Euangelij. *Et cùm intrasset in templum, cœpit eijcere vendentes, & ementes de templo: & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas subuertit*, sic ait. *Si hoc in Iudæis, quantò magis in nobis? si hoc in lege, quantò magis in Euangelio? Cœpit eijcere vendentes, & ementes. Et qui vẽdit, & qui emit similiter eijcitur. Non debet aliquis dicere. Ego, quod meum est, offero munera, Sacerdotibus do ego, sicut Deus præcepit. Legimus in alio loco scriptum: Gratis accepistis, gratis date. Gratia enim Dei non venditur, sed donatur. Non tãtùm ille in culpa est, qui vendit, sed & qui emit. Denique Simon Magus nõ quia vendidit, sed quia emere voluit, damnatus est. Vsque hodiè in templo multi sunt, qui vendunt, infelix est, qui vendit: infelix est, qui emit. Gratia enim Christi auro, & argento non potest comparari. Et mensas numulariorum. Mensas, vbi debebant esse panes propositionis, & gratiarum Dei, ibi auaritiæ victimæ sunt. Et mensas numulariorum. Auaritia Sacerdotum altaria non sunt altaria, sed mensæ numulariorum. Et cathedras vendentium columbas subuertit. Columbæ non includuntur vtique in cathedris, sed in caueis.*

Hiere. 12. a.

Hieronymus.

Fideles deficiunt a feruore primitiuæ ecclesiæ.

Mat. 21 a.

Chryso. hom.13. ex varijs in Mar. col.2. tom. 2.

Auaritia sacerdotũ taxatur.

Mar. 10 a.

Act. 8. c.

Emere & vendere spũalia dãnabile.

Altaria sunt mensæ numulariorum sacerdotũ auaritia

caueis. Nemo columbas in cathedris includit, sed in caueis. Et quomodò nunc dicit, & cathedras uendentium columbas subuertit? Videte, quod dicit. Qui vendebant, in cathedris sedebant. Super cathedrã (inquit) *Moysi sederunt Scribæ, et Pharisæi. De istis Cathedris & psalmus loquitur. Et in cathedra pestilentiæ non sedit. Vera cathedra pestilentiæ, quæ vendit columbas, vendit cathedram spiritus Sancti. Multæ cathedræ sunt vsque hodie, quæ vendunt columbas. Qui vendit columbas, non stat, sed sedet: non est erectus, sed contractus est. In eo. n. quòd vendit gratiam Dei, contractus est, & humilis est: sed Dominus noster, qui venit, vt saluaret, quod perierat, subuertit non eos, qui vendebant, sed cathedras uẽdentium: authoritatem subuertit, saluabit autem homines.*

Matth. 23. a.

Psal. 1. a

Catedra pestilentiæ é simonia.

9 *Et erit mihi quasi* Ariel. Nonnulli Sancti Patres hunc locum explicant de Christo, cui populus Iudæorum effectus fuit quasi Ariel, id est, quasi leo. Nam qui Dei auxilio, sicut leo, lacerabat omnes gentes, contra Deum ipsum postmodũ insurrexit, dum circundederunt eum sicut apes, & vt tauri pingues obsederunt eum, dum occiderunt Dominum, & fidelem populum persecuti sunt, sanguinem ouium Christi sitientes. Ariel enim & leo Dei, vel leo in Deum, interpretari potest, vt notauit Castro super istum locum. Cõsonat hæc explicatio cum verbis illis, quæ in persona Christi dicit Hieremias. *Dedi dilectam animam meã in manum inimicorum eius. Facta est mihi hæreditas mea quasi leo in silua: dedit contra me vocẽ: ideò odiui eam.* Quæ verba exponens Beatus Hieronymus ait. *Facta est hæreditas quondam Domini populus Iudæorum contra eum, quasi leo in sylua, quando pari aduersus illum in passione voce clamauit. Et quia dedit contra eum vocem suam, ideò eam odio habuit, & abiecit, & quæ quondam fuit dilecta, atque charissima, nunc appellatur odiosa.* Nonne vocem leonis contra Christum rugientis tibi videtur illam fuisse: Tolle, tolle, Crucifige eum? & illam, si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris? Aliàs quomodò Christus contra frementem populum orasset ad Patrem: *Tu autem Domine ne elongaueris auxilium tuum à me ad defensionem meam conspice: erue à framea Deus animam meam, & de manu canis vnicam meam: salua me ex ore leonis, & à cornibus Vnicornium vnicam meam?* Nonne Paulus Christi oues perquirebat, vt eas tanquã leo dilaniaret, dum *adhuc spirans minarum, & cædis in discipulos Domini, accessit ad Principem sacerdotum, & petijt ab eo epistolas in Damascum ad synagogas, vt si quos inuenisset huius viæ viros, ac mulieres vinctos perduceret in Hierusalem?* Sed huius leonis sæuitiam in mansuetudinem ouis cõuertit Christus, dum clamans de cœlo ait ad illum. *Saule, Saule quid me persequeris?* & tamen furorem Populi non mitigarunt toties repetita, & inculcata verba illa, quæ in persona Christi ait Propheta. *Ego plantaui te vineam electã, omne semen verum, quomodò ergo cõuersa es mihi in prauũ, vinea aliena? Popule meus qđ feci tibi, aut quid molestus fui tibi respõde mihi?*

Christo fuit Synagoga quasi leo in silua

Hier. 12

Hieron su per cap 12 Hieremiæ

Psal. 21.

Paulus vt leo Christi oues dilaniabat.

Act. 9. a.

Ibid. a.

Hier. 2. e.

Mich. 6. a.

10 *Humiliaberis, de terra loqueris: & de humo audietur eloquium tuum, & erit quasi pythonis de terra vox tua, & de humo eloquiũ tuũ mussitabit.* Quod Christus de euersione Ciuitatis loquens prædixit:

dixit: *Et ad terram prosternam te*, his verbis exprimit Propheta, quibus maximam angustiam, & oppressionem illius populi depingit. Ac si dicat. Ita eris deiecta, o Ciuitas sancta, & in terram prostrata, ità extenuata eris, & depressa, vt cadens in terram sub pedibus inimicorum tuorum, nec mutire audeas, nec valeas: Quòd si fortè aliquam vocem præ dolore emiseris, erit quasi pythonis ità exilis & tenuis, vt mussitare potius quàm loqui videaris. Eorum vocem, qui prius ità elati, & feroces erant sicut Leo, pythonum sermoni comparat: qui cùm oracula ederent, èdemisso quodam, & obstruso sub terram loco, obscurum, nescio quod, murmur edebant. Susurrabant enim potius, quàm articulate aliquid loquerentur. Hæc omnia quantum ad historiam acciderunt Ciuitati, tum in destructione facta per Chaldæos, tum etiam tempore Titi, & Vespasiani cum per Romanos fuit deuastata. Nam, vt refert Iosephus, tunc Iudæi fame, & peste per vias prostrati, & præ timore inimicorum quasi sicci, & exanimes voce tenuissima iam moribundi lamentabantur, & nitebantur loqui, vt in tanta calamitate auxilium peterent: & ne vocem quidem emittere poterant.

Pythonis vox quid significet.

Ioseph. li. 5. de bel. Iud. ca. 27. & 32. & li. 6. cap. 28

11 Vide fructus flagellorum Dei, quorum Primus est, vt humilientur homines, & de viribus suis omnino diffidant, & agnoscant in tribulationibus, sicut alter Anthiocus. æquum esse mortalem nõ paria Deo sentire. Secũdus est, vt de profundis clamemus ad Dominum, auxilium ab eo requirentes, sicut ille, qui ait. *Da nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hominis*. Et rursus, *ad Dominum cùm tribularer clamaui, & exaudiuit me*. Vbi obserua cum Beato Hieronymo, quòd, *non dixit, da nobis auxilium de delicijs, sed de tribulatione. Non dixit, cum essem in delicijs clamaui, aut dormiens clamaui, sed cùm tribularer clamaui. vis exaudiri à Domino? esto in tribulatione, clama, & exaudieris.* Ibat Paulus furijs inuectus, dirumq; toto pectore virus efflabat, & sanctorum sanguinem sine intermissione sitiebat, & iactabat contra Christum Dominũ superbas voces, & insolenter, dum perditionis viam curreret, contra Deum tonabat. Sed audi, quid in via acciderit illi. *Subito circumfulsit eum lux de cœlo, & cadens in terram, audiuit vocem dicentem sibi. Saule, Saule, quid me persequeris?* Quid autem Saulus humiliatus de terra locutus fuerit, audiamus. *Quis es Domine? Domine, quid me vis facere?* Ecce qui ascendens super equum erecto collo contra Deum procedebat, cadens in terram, tremens, ac stupens, quasi mussitare cœpit. Et humiliatus se totum Deo subdidit. Anthiocus ille, cùm omnia prospere cederent illi, *elatus in ira arbitrabatur, se iniuriam illorum, qui se fugerant, posse in Iudæos retorquere: ideoq; iussitagitari currum suum, sine intermissione agens iter, cœlesti eum iudicio perurgente, eò quòd ità superbè locutus est, se venturum Hierosolymam, & congeriem sepulchri Iudæorum eam facturum*. Ecce superbiam Regis, qui de fenestris, & tectis (vt aiũt) contra Deum, & sanctos eloquio superbo loquebatur. Sed vide, qualiter in terrã cadens mussitare cœperit. Subditur enim: *Sed qui vniuersa conspicit Dominus Deus Israel, percussit eum insanabili, & inuisibili plaga, & præcipiens accelerari negotium,*

Tribulatio nuũ vtilitates plures *

2. *mach.* 9. *b*

Ps. 59. *c*

Ps. 119. *a*

Hieronymus in illa verba psa. 107. & non exibis Deus in virtutibus nostris.

act. 9. *a*

Pauli conuersio mirabilis.

2. *Mac.* 9.

gotium, contigit illum impetu euntem, de curru cadere, & graui corporis collisione membra vexari. Cadens ergo in terram, & multo dolore, & fœtore vexatus ait. *Iustum est, subditum esse Deo, & mortalem non paria Deo sentire.* Hinc est illud, quod canit Psalmista. *In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur. Ideò tenuit eos superbia, operti sunt iniquitate, & impietate sua. Prodijt quasi ex adipe iniquitas eorum: transierũt in affectum cordis. Cogitauerunt, & loquuti sunt nequitiam: iniquitatem in excelso loquuti sunt. Posuerunt in cœlum os suum, & lingua eorum transiuit in terram.* Quot verba superbiæ, & arrogantiæ proferunt in Deum homines, qui non flagellantur à Domino, quot crimina perficere audent, sed verberati obmutescunt, & si loquuntur, voce demissa humilia verba proferunt. Antequàm Pharao immissis plagis fuisset afflictus, voce superba dicebat Moysi. *Nescio Dominum, & Israel non dimittam,* sed verberatus mutauit sententiã, *& vocauit Moysen, & Aaron, dicens ad eos. Peccaui etiam nunc, Dominus iustus, & ego, & populus meus impij. Orate Dominum, vt desistãt tonitrua Dei, & grando, & dimittam vos, & nequaquam hic vltrà maneatis.* Quæ verba expendens Orig. ait. *Ecce Pharao durissimus, tamen proficit verberatus. Ante verbera Dominum nescit, verberatus supplicari pro se Dominum rogat. Diabolus dicit. Nescio Dominum, & Israel non dimittam. Sed vide in Euangelijs, quomodò verberatus emendet hanc vocem. Scriptum est enim. Quia clamauerunt Dæmones ad Dominũ, & dixerunt. Quid venisti ante tempus torquere nos? scimus te quis sis, tu es filius Dei viui. Vbi tormenta senserunt, sciunt Dominum. Ante flagella dicit, nescio dominum, & Israel non dimitto, sed postea Israel dimittit, & non solùm dimittit, sed & ipse perurgebat eum exire.* Sanctus etiam Augustinus, *quoties Pharaonem* (inquit) *Dei plaga percussit, afflictus pœnituit. At vbi ei remissio diuina indulgentiam dedit, iterum se in superbiã elatus erexit. Hoc ergò credite fratres, quia quoties Dominus dixit, ego indurabo cor Pharaonis, non aliud intelligi voluit, nisi, Ego suspendo plagas meas, & flagella; vnde eum per indulgentiam meam contra me indurare permitto,* Irascitur impius Hieroboan contra Prophetam, & *cùm audisset sermonem hominis Dei, quem inclamauerat contra altare in Bethel: extendit manum suam dicens. Apprehendite eum.* Sed tactus de cœlo resipiscit, & humiliatur. Subditur.n. *Et exaruit manus eius, quam extenderat contra eum, nec valuit eam retrahere ad se. Altare quoq; scissum est, & effusus est cinis de altari, iuxta signũ, quod prædixerat vir Dei. Et ait Rex vt viri Dei: Deprecare faciẽ Domini Dei tui, & ora pro me, vt restituatur manus mea mihi. Orauit vir Dei faciẽ Domini, et reuersa est manus regis ad eũ, & facta est, sicut prius fuerat.* Viri Niniuitę, quã do securitate fruebantur, voluptatibus indulgentes, ità Deũ exacerbauerunt, vt minaretur, totam Ciuitatem se penitus euersurum: Cum verò vnius Prophetæ voce subuersionem Ciuitatis Dominus denũtiauit, commoti sunt, & humiliati: veram pœnitendi normam in omnibus sæculis futuris, atq; à Christo Domino prædicandam, in se ipsis ostendentes.

Margin notes: Psa. 72. — Exo. 5. a — Exod. 9. — Pharao verberatus supplicat, & resipiscere vult. — Orig. ho. 3 in Exod. tom. 1. — Mat. 8. — Aug. serm. 88. de tempore tom. 10. — 3. Reg. 13. — Iona 4.

dentes. Cùm de aduersitatibus liberatus est Rex Ezechias, & in prosperitate maxima constitutus, in altum cor eius eleuatum est: quando verò in ægritudinem, ac morbum decidit, tunc humiliatus est, tunc proximus factus est Deo. Quid plura? Ipse populus Hebræorum impinguatus à Deo Idololatriā sequebatur: sicut scriptum est. *Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus. Dereliquit Deum factorem suum, & recessit à Deo salutari suo:* at serpentibus traditus, redijt ad Dominum, propheta dicente. *Cum occideret eos, quærebant eum, & reuertebantur, & diluculo veniebāt ad eum.* Igitur angustiæ, flagella à Deo immissa, atq; hominum interfectiones, quædam spirituales sunt medicinæ. Vnde & Hieremias ait. *Congrega eos, quasi gregem ad victimam, & sanctifica eos in die occisionis.* vbi (vt notauit Hieronymus) *tormenta sanctificationem vocat eorum, qui torquentur. Sanctifica quippè eos (ait) in die interfectionis eorum, idest, per hoc, quòd interficis eos, sanctifica eos. Quem enim diligit Dominus, corripit, flagellat autem omnem filium, quem recipit.* Lege supradicta cap. 9. num. 89.

4. Reg. 20.

Deut. 32

Psal. 77.

Hiere. 12.

Hiero. ho. 8. in cap. 12. Hiere. tom. 2.

Heb. 12 a

12 *Et erit sicut puluis tenuis multitudo ventilantium te, & sicut fauilla pertransiēs multitudo eorum, qui contra te præualuerunt.* Hęc verba duplicem habent sensum. Possunt enim primò sic explicari, vt vaticiniū quoddā aduersus Sennacherib, & alios inimicos, qui præualuerunt aduersus Ciuitatem sanctam Hierusalē contineat ad consolationem Iudæorum: & in hac explicatione puluis tenuis, & fauilla ad confusionem refertur persequentium Israel. Ac si dicat. Quamuis tanta, & tam terribilis sit multitudo persequentium te (ò Israel,) illi tamen tam facilè peribunt, & euanescent, sicut puluis tenuissimus, & fauilla, quæ à vento rapitur, & dissoluitur. Sic peribunt, & dissoluentur Hæretici, qui contra Ecclesiam Christi pugnant, & eam subuertere conantur, sedentes super cathedram pestilentię, de quibus ait Propheta. *Nō sic impij, nō sic, sed tāquam puluis, quem proijcit ventus à facie terræ.* Proijcientur enim non solùm à terra viuentium, quam desiderabat Propheta, cùm diceret. *Portio mea Domine sit in terra viuentium*, sed etiam a terra militantis Ecclesiæ per excommunicationis sententiam separabūtur ne modicū, fermentum totam massam corrumpat. *Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & Idolis seruientes, & omnis, qui amat, & facit mendacium.* Expendendum est autem illud verbum, *ventilantium te*, quo designatur, hæreticos esse ventilatores Ecclesiæ, per quos Dominus probat electos suos: & sanctā, atque catholicam doctrinam efficit clariorem. Nam dum insurgunt, & aduersus eam fremere incipiunt, veritas fidei, puritas illius, & sinceritas magis elucescit: & aduersantium ventilabro, ac persecutionis vento triticum doctrinæ sanę à paleis mittendis in ignem, hoc est ab infidelium erroribus separatur. Iuxta quod & Paulus ait. *Oportet hæreses esse, vt qui probati sunt manifesti fiant.* Secundò potest hic locus explicari, ita vt non contra persequentes sanctam Ciuitatem, sed aduersus ipsos Iudęos loquatur, & explicet multitudinē maximam aduenientis exercitus, ac si dicat: ò Hierusalem, exercitus, qui te circundabit,

Hæretici peribunt, & proijciuntur de Ecclesia vt puluis.

Psalm. 1.

Ps. 141. d

Apoc. 22

Hæretici sunt ventilatores Ecclesiæ, per quos probantur fideles.

1. Cor. 11. d

bit, adeò erit ingens, & copiosus, vt innumerabili pulueri, & fauillæ, per aera volanti non immeritò valeat compararari. Sic explicat sanctus Hieronymus, cuius expositio consonat trāslationi septuaginta Interpretum, quæ sic habet. *Erunt sicut puluis de rota diuitiæ impiorum, & sicut lanugo, quæ rapitur, multitudo opprimentium te*. Vbi obserua, quàm magna sit virtus Dei, atq; omnipotentia illius, qui puluere minutissimo, & fauilla, seu lanugine, quæ debilissima sunt, & infirma, Ciuitatem munitissimam, & quæ olim erat tamquam leo fortis, debellat, vt sciant Iudæi, Deum esse, qui Ciuitatem oppugnabat, & dicant. *Digitus Dei est hic*. Dominus Deus exercituū pugnat pro illis aduersum nos. Nullum ergo relinquitur nobis effugium. vnde & subditur.

Hieron.

Dei fortitudo expēditur.

Exod. 8. d

13. *Eritque repentè, confestim; à Domino exercituum visitabitur in tonitruo, & commotione terræ, & voce magna turbinis, & tempestatis; & flamma ignis deuorantis*. Ecce quod supra dixerat. *Additus est annus ad annum*. Ecce quàm in proximo futura sint, quæ Dominus aduersus Ciuitatem comminatus fuerat. Ecce (inquit) venient *repentè, confestim*, sicut tonitruum, sicut cōmotio terræ. Nam in momento cōgregabit Dominus exercitum validum aduersus te (o Hierusalem) & dum securi fuerint, capientur tui. Sic accidit Iudæis, etenim, vt refert Iosephus, cùm ad celebrandum Pascha confluxissent ex omnibus Vrbibus Iudeæ, preter spem circumuallati sunt à Romanis. *In tonitruo* (inquit) visitabitur. Hæc tonitrua edita sunt, & similiter hæc aeris commotio, & terræ motus in prædicta euersione Ciuitatis, vt videre licebit apud Iosephum lib. 6. de bello Iudaico cap. 31. Sequitur: *Et erit sicut somnium visionis nocturnæ multitudo omniū gentium, quæ dimicauerunt contra Ariel: & omnes qui militauerūt, & obsederunt, & præualuerunt aduersus eam*. Explicat quod dixerat supra. *Eritque repentè, confestim*, & ait, adeò repentè, & extemplo aduenturos hostes, cum Iudæi se tranquilla pace frui, & longè ab omni periculo existimabant esse, vt somnium esse videatur. Sed quoniam partis victorijs fuerūt debellantes Israel in superbiam erecti, arbitrantes, in fortitudine brachij sui, & non Dei virtute Iudæos subiugasse, & eorum spoliis verè diuites factos fuisse, non attendentes omnia temporalia citò euanescere, nec satiare posse appetitum hominis, qui ad imaginem, & similitudinem Dei factus est, ideò subditur.

Lib. 6. de bello Iud. cap. penultimo.

Ioseph.

14 *Et sicut somniat esuriens, & comedit, cùm autem fuerit expergefactus, vacua est anima eius; & sicut somniat sitiens, & bibit, & postquàm fuerit expergefactus, lassus adhuc sitit, & anima eius vacua est. sic erit multitudo omnium gētium, quæ dimicauerunt contra montem Sion*. Sensus est. Obtinebunt quidem ò Iudæi, victoriæ palmam de vobis aduersarij vestri, Ciuitatem Sanctā debellantes, sed ipsis etiam durum aliquando superueniet iudicium, nec diuites, vt ipsi arbitrantur, euadent spoliis vestris, quia vacui, & sitibūdi, ac famelici remanebunt, non secus atque ille, qui, dum esurit, & sitit, se comedere somniat, & bibere, manè autem facto, cùm fuerit excitatus à somno, famelicus inuenitur, & sitiens, sicut antea: Ita (inquit) eueniet illis, qui aduersus vos dimicauerint. In hoc autem maximè roboratur

Bona omnia temporalia conferuntur somnio.

boratur, & erigitur spes electorum, qui persecutiones varias à tyrannis patiuntur: quia sicut qui somnians in aliquo putat se esse periculo constitutum, valdè timet, & expauescit: at euigilans, ab omni prorsus anxietate liberatur, & iterū gaudet, quia nullum reperit sibi detrimētum accidisse: ità electi, quantumuis nunc vexentur ab impiis, eorum tamen exitium erit vt somnium; nam cùm euigilauerint, cùm nox præsentis vitæ terminata fuerit, se prorsus illæsos inuenient, & deridebunt persecutores suos, videntes eorum ruinam, & considerantes, eorum gloriam, & potentiam vna nocte tanquam somnium euanuisse. Ad literā hoc ità contigit Sennacherib, cuius exercitus magna parturiens, vna nocte tanquam somnium periit. Idipsum quotidie experimur in diuitibus huius sæculi. Audi quid acciderit illi, cuius ager vberes fructus attulit. *Cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quia non habeo, quo congregem fructus meos? Et dixit. Hoc faciam, destruam horrea mea, & maiora faciam, & illuc congregabo omnia, quæ nata sunt mihi, & bona mea, & dicam animæ meæ. Anima habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare.* Sed quoniam omnia bona, quæ possidebat ille, erant vt somnia; dictum est ei. *Stultè hac nocte animam tuam repetent à te, quæ autem parasti, cuius erunt?* Somnias te habere multa bona reposita in annos plurimos, somnias, te quiescere, comedere, bibere, & epulari; sed cùm euigilaueris, vacua erit anima tua, sicut scriptum est. *Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarū in manibus suis,* Eos, qui thesaurizant in hoc sæculo,

Tribulationes præsentis vitæ sunt velut somnium.

Lucæ 12 c

Ps. 17.a

& non sunt diuites in Deum, viros diuitiarum dixit, quia diuitijs tanquam illarum serui, sunt subiecti, quia diuitiæ corda eorum possidēt, & sunt illis superiores: cùm tamen homo, vtpotè ad similitudinem Dei factus, præesse debuisset diuitijs. Necesse ergò erit, vt tandem ipsi cum diuitijs pereant. *Ecce ipsi peccatores* (ait Propheta) *& abundantes in sæculo obtinuerunt diuitias.* Abundantes eos vocat, sed in sæculo, sed in nocte præsentis vitæ, sed inter somnia. Nam cùm euigilassent, pauperes, & miseri inuenti sunt. Vndè, & cū quadam admiratione subdit. *Quomodo facti sunt in desolationem: subitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam. Velut somnium surgentium, Domine in Ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges.* Quem locum exponens Beatus Augustinus ait. *Quomodo defecerūt? Quomodo deficit somnium exurgentis. Fac hominem videre in somnis se inuenisse thesauros, diues est, sed donec euigilet. Veluti somniū exurgētis, sic defecerunt, quomodo somnium euigilantis. Quæritur igitur, & non est, nihil in manibus, nihil in lecto. Pauper dormierat, diues in somnis factus fuerat. Si non euigilasset, diues esset. Euigilauit, inuenit ærumnam, quam dimiserat dormiens. Et isti non inuenient miseriam, quam sibi comparauerant? Cùm euigilauerint de hac vita, transit illud, quod quasi somno tenebatur, veluti somnium exurgentis. Et ne diceretur: Quid ergò? Parua tibi videtur claritas eorum, parui tibi videntur tituli, imagines, statuæ, laudes, cunei clientum. Domine (ait) in Ciuitate tua imagines eorum ad nihilum rediges.* In Ciuitate tua (inquit) ad nihilum redigetur eorum imago, in

Psa. 72.

Aug to. 8. super eundem psal.

D 2 illa

illa videlicet Hierusalem cœlesti. Nam in Ciuitate sua magna videbatur, & splendida. Par igitur est ratio diuitum huius sæculi, & eorum, qui ditescunt in somno, immò & deterior; nam (vt obseruauit Chrysostomus) qui per somnum ditescit, caret quidem, quibus videbatur potiri, sed surgens nihil mali ex somno illi accidit. Diues verò & caret pecunia,& vitijs,quę comitantur opes, abundat.Rursum in somnis voluptas quædam est, hic autem extremam pœnam habent diuitiæ comitem, dũ possessor earum mille perturbationibus, curis, anxietatibus, conuitijs, & tumultibus est expositus. Nec dubitandum,quin spiritus sanctus propterea aquæ fluenti diuitias contulit, quia veluti aquæ fluminis dilabuntur. Ait.n. *Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere*. Si affluant (inquit) si ad modum torrentis pertranseant. *Admirare vocem* (ait Chrysostomus.) *Fluxa est diuitiarum natura, torrente citiùs præterlabitur habentes, alios alio modo apta mutare dominos. Quemadmodum fluuius, qui ab alto fertur, appropinquat quidem adstantibus ripæ, simul verò vt contingit, statim secedit; sic etiam diuitiarum promptitudo celerrimum, ac lubricum habet accessum, alios ex alijs permutare solens. Hodie huius est ager, cras alterius.*

Ex Sanct. Chrys. hom. 36. super primã Epistolam ad Corin. col. vltima to. 2.

Psal. 61.

Chrys. super eundẽ psal. to. 1.

Diuitiæ aquæ fluẽti conferũtur.

15 Sicut & anima eius vacua est. Creauit Deus hominem de limo terræ, vt admoneret, illum terram esse & in cinerem reuertendum. Cũ autem Deus cœlum perfectum, stellis ornatum,& absolutum creauerit, terram tamen deformem condidit, inanem, & vacuam. Ait enim. *In principio creauit Deus cœlum,& terram,terra autem erat inanis,& vacua.* Nec id temere factum est: sed vt sciamus,quoniam si terrena quærimus,& diligimus:inanes,& vacui,sicut est terra, de qua sumpti sumus, efficimur. Si. n. qui amat terram (vt Augustinus ait) terra est,inanis etiã, & vacuus erit,sicut & ipsa terra, quã amat, inanis, & vacua est. Hinc S.Chrysostomus nos admonet, vt cũ ex terra,bona,quæ profert,temporalia ad sustentationẽ vitæ suscipimus: non illa telluris imputemus naturæ, sed ei, qui terram ex nihilo creauit. Propterea namque inuisibilis creata est,& inculta,inanis, & vacua. Hinc etiam Salomon ait. *Vanitas vanitatum,& omnia vanitas,*quia sicut terra inanis erat,& vacua, ita omnia, quæ profert, quantumuis pulcherrima,& pretiosa videantur, vana sunt, immò & vanitas vanitatum,nisi ad illum,qui fecit cœlum, & terram referantur. *In hac uanitate intimanda,* (vt Augustinus ait) *totum librum Ecclesiastes vir sapientissimus deputauit, non vtique ob aliud, nisi vt eã vitam desideremus, quæ vanitatem non habet sub hoc sole sed veritatem sub illo, qui hunc fecit solem.* Si autẽ nosse desideras rationẽ, propter quã omnia bona creata animam nostram implere non possunt, nec appetitum illius satiare, sed vacua semper remanet, & inanis, quoad vsque suo principio per visionem beatam coniungatur, eam inuenies apud D.Thomam. Ait enim. *Potest voluntas moueri sicut ab obiecto,à quocumque bono,non autem sufficienter,& efficaciter,nisi à Deo; Non enim sufficienter aliquid potest mouere aliquid mobile,nisi virtus actiua mouentis excedat, vel saltem adæquet virtutem passiuam mobilis. Virtus autem passiua voluntatis se extendit ad bonum in vniuersali. est enim eius obiectum bonum vniuersale, sicut & intellectus obiectum*

Terra inanis & vacua creatur & quare.

Gen. 1. a

Chrys. ho. 2. in gen.

Eccles. 1

Aug. lib. 20. de ciu. Dei, cap. 3 tom. 5.

Bona temporalia nõ possũt voluntatẽ creatam satiare, & quare.

S.Thom 1 par q. 105. art. 4 in corpore.

ctum est ens vniuersale. Quodlibet autem bonum creatum est quoddam particulare bonum: solus autem Deus est bonum vniuersale. Vndè ipse solus implet voluntatem, & sufficienter eam mouet, vt obiectum. Sicut ergo nulla forma rerum corruptibiliũ, quantumuis in se ipsa sit perfecta, explet appetitum materiæ, quia non adæquat potentiam, & capacitatem illius: ita nulla res creata satiare potest appetitum intellectualis naturæ, quia non adæquat potentiam, & capacitatem illius. Materia autem cœli satiatur forma, quam habet, neque appetit vniri alteri formæ, quoniam satiatur, & expletur omnis eius capacitas, & potentialitas per actum, quẽ habet. Hinc est illud, quod dicit sapiens. *Non satiatur oculus visu, neque auris auditu impletur*, quia videlicet bonum illud, quod replet in bonis desiderium nostrum, est super omne visibile, vel audibile: immò & super omnia, quæ mens humana potest concipere, *sicut scriptũ est, Quòd oculus nõ uidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascẽdit, quæ præparauit Deus ijs, qui diligunt illum.* Sed Propheta Regius, *Satiabor* (inquit) *cùm apparuerit gloria tua*, innuens solùm illud, quod est omne bonum, hominem ad imaginem, & similitudinem Dei factum implere posse.

Eccl. 1. B.

1. Cor. 2. b.

Is. 64. b.

Ps. 16. d.

16 Vndè & sponsus in Canticis dilectam suam admonet dicens. *Pone me vt signaculum super cor tuũ, vt signaculum super brachia tua.* Figuram, & imaginem, ceræ, vel alteri cuicunque materiæ sigillo impressam nihil aliud satiare valet, neque adimplere, nisi ipsum sigillum, cuius similitudinem retinet. Quòd si aliud forsitã admoueris, nouam imprimet effigiem, & præexistentem delebit, aut deformabit. Cùm ergo ad imaginem Dei factus sit homo, secundum illud, quod canit psalmista. *Signatũ est super nos lumẽ vultus tui Domine, dedisti lætitiam in corde meo.* & similiter Angelus, de quo dicit Scriptura: *Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, & perfectus decore, in delitijs Paradisi Dei fuisti*, quis poterit vtriusque capacitatem implere, nisi solus Deus, qui imaginẽ suam, & similitudinem impressit in illis? Ideò ait. *Pone me vt signaculum super cor tuum*, ne, quem habes, decorem, & pulchritudinem amittas imaginis diuinæ. Superaddidit autẽ, *vt signaculum super brachia tua*, quia non solùm intus in mente, sed etiam exterius in operatione imaginem Dei oportet retinere. Vnde Bernardus *in corde* (inquit) *sunt cogitationes, & in brachio operationes; ergo super cor, & super brachium sponsæ dilectus in signaculum ponitur, quia in sancta anima, quantum ab ea diligatur, & voluntate, & actione designatur: quia amor Dei nunquam est otiosus, si verè est amor, magna operatur;* Et S. Greg. super cant. 5. idẽ & eisdem verbis dicit, sed subdit. *Signum quippe sancta mens interius & exterius Christum portat, quia dum in eius meditationibus assiduè laborat, in exteriori actione eum imitari non cessat, quo eius dilectam esse dubitari non debeat. De quo signo ipse sponsus discipulis suis aiebat: In hoc cognoscent omnes, quia vere mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.* Est & aliud in prædictis verbis mysterium reconditum, quod ille nobis adaperire dignetur, qui Apostolis suis aperuit sensum, vt intelligerent Scripturas. Habet quidem signum ex impressione sigilli in cera relictum partes, vacuas habet & plenas: & vtrasque in sigillo ipso

Cant. 8.

Volutatẽ hois solũ Deũ satiare posse explicatur exẽplo sigilli.

Psal. 4. a.

Ezech. 28. c.

Bern. lib. q inscribitur. Modo benè viuẽdi. ad soro rẽ, ser. 51.

Greg sup. c. 8. cant.

Virtus intus & extra splendeat.

Ioan.

cernere licet, aliter tamen, & aliter. Nam partes vacuę ſigni impreſsi cor reſpondent plenis ipſius ſigilli; è con uerſo autem illæ, quæ in ſigillo ſunt vacuæ, in imagine expreſſa plenæ relinquuntur. Itaque plenum ſigilli eſt vacuum in cera ſigillata, & vacuum ſigilli eſt plenum in illa. Hæc in præſenti reperies, ſi attentè ſigillum, & imaginem eius conſideres. Sponſus, (Cāt.8.b.) qui dixit. *Pone me ut ſignaculum ſuper cor tuum*, eſt Deus, & homo. Si diuinitatem ſpectes, omnia ſunt plena in illo, omnia perfecta, de quo teſtimonium perhibet, qui dixit. (Ioā.1.a.) *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* (Ibid. B.) *Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi unigeniti à Patre, plenū gratiæ, & ueritatis.* Et rurſus: (Coloſ. 2. b.) *In ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.* Ex his plenis capacitas quædam relicta eſt in anima noſtra, vt ad cognitionem, & dilectionem Dei ſupernaturalē eleuari poſſit, & ad viſionem beatificam illius; (Incarnatū verbū cōparatur ſigillo, aīa noſtra ceræ.) quia impreſſum eſt ſigillum plenitudinis diuinitatis ſuper illam. Vndè & Auguſt. ait, *poſſe habere fidem naturæ eſt hominū*, quia naturaliter ineſt illi quoddam vacuum reconditum, quod niſi viſione Dei clara impleri nequit. & in alio loco inquit. *Feciſti nos Domine ad te, & inquietum eſt cor noſtrum, donec perueniamus ad te.* Si verò humanitatem conſideres iam in illo reperies, vndè proueniat plenitudo, & perfectio animæ tuæ. (Iſai. 53. a.) *Non eſt ſpecies ei, neque decor* (ait Propheta) *& uidimus eum, & non erat aſpectus, & deſiderauimus eū, deſpectum, & nouiſſimum uirorum, uirum dolorum, & ſcientem infirmitatem.* Rurſus Apoſtolus ait. (Phil. 2. a.) *Exinaniuit ſe, formam ſerui accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus ut homo.* Ecce quę videntur in ſigillo vacua, quæ ap parent deſpecta, & infirma: ſed ex his oīs noſtra plenitudo procedit. (1.Cor.1. d.) Dicit enim idem Apoſtolus. *Quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus.* Et iterum. (1 Cor.1. d.) *Deſcendit in inferiores partes terræ, vt adimpleret omnia.* (Eph.4.b) Et qui vidit eum virum dolorū, & ſcientem infirmitatem, teſtificatur, dicens. (Iſa. 6.) *Et ea, quæ ſub ipſo erant, replebant templum*, innuens ex meritis humanitatis, & humilitatis eius, animam iuſti, quæ templum eſt Dei, & ſedes ſapientiæ, imminò & cœlum ipſum gloria repleri, de quo vide ſupra dicta cap. 6. nu. 7. 8. (Christi humilitas eſt plenitudo aīæ noſtræ)

17 *Obſtupeſcite, & admiramini, fluctuate, & vacillate, inebriamini, & non à vino, mouemini, & non in ebrietate; quoniam miſcuit vobis Dominus ſpiritum ſoporis.* Conuertit ſermonem contra Iudæos incredulos, & ſpecialiter cōtra Principes, & Sacerdotes, qui verba Domini, & Prophetarum oracula deridebant, falsò ſibi inter tot pericula ſecuritatem promittentes: denuntiatque illis vltimam pęnam, quam in hac vita ob multiplicata delicta intulit eis Dominus, tradendo eos in reprobū ſenſum. *Obſtupeſcite*, (inquit) id eſt obſtupeſcetis, ſeu ſtupore quodam manebitis inſenſibiles. *Admiramini*, id eſt, admirabimini, neſcientes cauſam, vndè ſtupor veſter proueneṙit. *Fluctuate, & vacillate*, id eſt fluctuabitis, & vacillabitis tanquam homines ignari, & expertes conſilij, neſcientes, quo poſſitis animum flectere. Omnia enim verba iſta, vt c. 6. num. 34. ſuperius diximus, & ſimiliter ſubſequentia, quamuis imperatiua, & præſentis temporis videantur, ſenſum tamen habent indicatiuum, & propheticum cæcitatis, & obſtinationis

tionis Iudæorum, multo post tempore futuræ, de qua ipse Dominus ait: *Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum. Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadent.* Nonne fluctuare, & vacillare visi sunt, cum dicerent: *Quid facimus quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eũ sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem.* Vatablus, pro obstupescite &c. transfert. *Facite vos ipsos tardos, & obstupescite: oblinite vobis ipsis oculos;* quibus verbis significatur, Iudæorum cæcitatẽ ex propria eorum volũtate malitiosè prodijsse. Et quoniam cæcitas ista & obduratio futura erat maxima, cũ tot miraculis, tot verbis, &, quod magis mirandum est, inculpabili vita, & cõuersatione Christi toties fuerint admoniti, neq; in eis hæc aliquid profuerint: ideò tot verborum apparatu eam explicat Propheta. Sed specialiter expẽde dissimilitudinem illam, qua in explicatione huius cæcitatis vtitur, videlicet. *inebriamini*, id est inebriabimini, & *non à vino: mouemini*, id est, mouebimini huc, atque illuc tanquam homines mente capti, *& non ab ebrietate*. Etenim vt obseruauit Gregorius Nazianzenus, hac phrasi voluit significare cæcitatem Iudæorum, multo tempore duraturam, donec videlicet plenitudo gentium intraret. ac si apertiùs diceret: Ebrietas vestra, o Iudæi, nõ erit sicut illa, quæ à vino, vel sicera procedit; hæc enim paruo durat tempore, quamdiu videlicet vinum digeritur, quo mens obruitur, & occupatur; illa autem vestra, non nisi cum Dominus sua misericordia voluerit auferre velamen de corde vestro, terminabitur, durabitque per generationes multas. Quod ad literam adimpletum videmus; nam (vt inquit Paulus) *Adhuc velamen positum est super cor eorum.* Eadẽ dissimilitudine vsus est Sanctus Petrus Apostolus dũ ad explicandum, non ad tempus, sed vt perpetuò maneret in Apostolis, & discipulis, quos confirmauit in gratia, aduenisse de cęlis Spiritum Sanctum, ait. *Non sicut vos æstimatis hi ebrij sunt, cum sit hora diei tertia: sed hoc est, quod dictum est per Prophetã Ioel: Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus: effundã de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filiæ uestræ, & iuuenes uestri uisiones uidebunt, & seniores uestri somnia somniabunt,* significans, ebrietatem illam non esse corporalem, quæ à vino procedit, & citò transit: sed spiritualẽ, qua Dei gratia repleti, & adhærentes Deo, vnus spiritus efficiuntur cum eo.

Mat. 15. b. — Ioã. 11. f. — Greg. Naziãz. i ser. de plaga grandinis. Iudæorum cæcitas lõgo tẽpore durabit. — 2. Cor. 3. d. — Act. 2. b. — Spiritu sãcto repleti quare dicãtur ebrij, sed non à vino.

18 *Quoniam miscuit uobis Dominus Spiritum soporis.* Vatablus, *Quoniam miscuit uobis Dominus Spiritum alti soporis.* Pagninus. *Quoniam operuit vos Dominus spiritu soporis.* Septuaginta interpretes. *Quoniam potauit vos Dominus spiritu compunctionis.* Et iuxta hanc translationem adducit Sanctus Paulus præsentem locum ad cæcitatem Iudæorum comprobãdam, cum ait. *Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus, electio autem consecuta est, cæteri uerò excæcati sunt, sicut scriptum est. Dedit illis Deus Spiritum compunctionis.* Quibus verbis alia superaddidit ad maiorem explicationem desumpta ex Isaiæ cap. 6. Videlicet. *Oculos ut non uideant, & aures, ut nõ audiant usque in hodiernum diem.* Igitur per spiritum soporis, somnum quendam mortalẽ intelligit, intellectum eorum, & volun-

Rõ. 11. b. — Iudæorum sopor quã grauis.

tatem oculos, & aures, cæterosque sensus tam interiores, quàm exteriores occupantem, à quo nec vocibus diuersis, quantumuis multiplicētur, nec plagis, nec varijs torturæ generibus potuerunt excitari. Talis fuit ebrietas, & sopor Iudæorum. Clamauerũt Prophetæ, clamauit Christus, clamauerunt Apostoli. Multa flagella venerunt super eos, fames, pestis, gladius, nec defuerunt exilia: & adhuc insensibiles remanent. *Percussisti eos* (ait Hieremias) *& non doluerunt: Attriuisti eos, & noluerunt accipere disciplinam, indurauerunt facies suas supra petram, & noluerunt reuerti*. In textu autē Hebræo habetur תַּרְעֵלָה, quod verbum, vt refert Leo de Castro, iuxta interpretationem Rabi Abraham significat vinum claudens cor, & excæcans: & secundum Rabi David designat vinũ venenatum, mortiferum, & tremoris, quia quando illud bibit homo, tremit moriturus, vi veneni concussus. Et (vt sentit Rabi Selomoh) significat vinum venenatum, operiēs cor, auferens intellectum, & sensum. Et certè est mirabile, quod peritissimi inter ipsos Iudæos hæc scribant de spiritu illo soporis, quem in præsenti loco illis denuntiauit Isaias: & tamen non intelligant, neque aduertant, se tali sopore occupatos esse, & oppressos. Illud autem verbum *compunctionis*, quod pro sopore transtulerunt Septuaginta, significat habitũ quendam animi in malo fixam tenētem ipsam animam, ac si aliquis clauis trabalib⁹ affigeretur alicubi. Sic interpretatur Beatus Chrysostomus. *Compunctionem* (inquiens) *hic dicit habitum quendam animæ ad id, quod peius est, immedicabiliter; & immutabiliter se habentem. Quandoquidem & David alibi dicit: Vt psallat tibi gloria mea, & non compungar: hoc est, non immutabor, non desistam. Quemadmodum enim is, qui in pietate compungitur, non facilè in aliud transfertur; sic & qui in malitia compungitur, non facilè immutatur. Compungi siquidem nihil est aliud, quàm quasi incusso clauo ad aliquid infigi, solideque compingi. Vt igitur immedicabilem mẽtis illorum morbum, immutabilemque significanter exprimeret, Spiritum soporis posuit.* Eadem est interpretatio Occumenij, & Theophilacti. Et, vt vnico verbo, quæ dixit Chrysostomus, comprehendam, spiritus compunctionis significat animam, seu mentem pertinacem, obfirmatam, & fixam in malo. Lege quæ de cæcitate, & obduratione Iudæorum notaui c. 6. à num. 34. vsque ad numerum 48. Quod autem ait, *dedit eis*, non operationem quandam Dei, quæ propriè sit causa excæcationis, & obstinationis Iudæorum, sed concessionem quandam, vt dicit Chrysostomus loco citato, seu permissionem, & subtractionem auxilij diuini significat. Quam explicat optimè S. Tho. 1.2. q. 79. ar. 3. Et nos cap. 6. num. 48. 49. & 50. alias duas ex multis Doctoribus adduximus interpretationes, quæ ad plenam intelligentiam huius loci maximè conducunt.

19 Potest etiam non inconuenienter per spiritum compunctionis zelus inuidiæ intelligi, pungens tanquam aculeus Iudæorum corda, & viscera eorum transfigens, atque dilacerans, dum vident gentes participes fieri spiritualium bonorum, quibus ipsi ob incredulitatem suam expoliati sunt. Hanc inuidiæ compunctionem prædixit Oseas, cum ait: *Voca nomen eius non populus meus, quia vos non populus meus, & ego non*

Hiere. 5 a.

Chrysost. hõ. 21. sup cap. 11 ad Rõ. col. 2.

Psal. 29 d.

Occumenius, Theophylactus.

Inuidiæ zelus compunctionis spũs dicitur quia pungit cor inuidi.

Osea. 1. d

non ero vester Deus. Et erit numerus filiorum Israel, quasi arena maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur. Et erit in loco, vbi dicetur eis, non populus meus vos: dicetur eis, filij Dei viuentis. Et illius meminit Apostolus, cum ait. *Nunquid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit. Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittã.* Esaias autem audet, & dicit. *Inuentus sum à non quærentibus me: palam apparui eis, qui me non interrogabant.* Ad Israel autem dicit. *Tota die expandi manus meas ad populũ non credentem, sed & contradicentẽ mibi.* Quę verba exponens Beatus Ambrosius ait. *Aemulatio illis data est inuidentiæ, dum vident gentem, quæ prius, quia sine Deo fuit, sensu bruta erat, Deum suum appellare, qui fuerat Iudæorum, & donum illis promissum assecutam, per quam zelum passi iracundia distenderentur, vt malitiæ, & incredulitatis suæ mercedem exsoluerent. Nulla enim res sic consumit hominem, nisi zelus, quem ideò Deus vltorem posuit incredulitatis, quia graue peccatum est; nam semper in ira missi excruciantur, quando audiunt legem, & Prophetas ad nos pertinere, qui in Christum credimus.* Hac ergo inuidia compuncti Iudæi recesserunt à fide, & noluerunt Ecclesiam Catholicam cum populo gentili intrare, non secus atque filius ille senior, qui indignatus, eo quòd pater eius in aduentu filij iunioris occidit vitulũ saginatum, & saluum illum recepit; appropinquauit domui, & nolebat introire. Consimili zelo Iudæos vsq; in hodiernum diem Deus excruciat. Nec tamen intelligas, Deum zelum istum, & inuidiam interius immisisse propriè in corda Iudæorum, sed occasio dumtaxat fuit illius, proponendo eis interiùs, & exterius innumerabilia beneficia misericorditer gentibus collata, inductiua secundũ se ad bonum, quibus tamen sua malitia Iudæi vsi sunt ad malum vt explicatum est cap. 6. num. 50.

Rom. 9. c.

Deuter. 32.

Esa. 65.

Ibidem. a.

Ambr. sup c 9. Rom. tom. 2.

Iudæi noluerũt Ecclesiã intrare.

Luc. 15.

20 *Claudet oculos vestros Prophetas, & Principes vestros, qui vident visiones, operiet*, id est, quoniã tanta est ebrietas vestra, cæcitas, & obduratio, vt verba Prophetarum, immò & ipsius Domini in carne assumpta vobis loquentis nolueritis audire, nec intelligere mysteria Regni cœlestis vobis proposita, ac multis miraculis confirmata; faciet vos Deus verè stupidos, & cæcos, & cælabit vobis verba Prophetarum, ne intelligatis mysteria ab illis prædicta. Hoc fuit ad litteram adimpletũ, cum interrogãtibus discipulis, quare loqueretur turbis in parabolis, respondit. *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: cæteris autem in parabolis, vt videntes non videant, & audientes non intelligant,* O Sors infœlix Iudæorum, o infęlicitas deploranda. Quando Sol Iustitiæ est ortus nobis, quando aperuit Apostolis sensum, vt intelligerent Scripturas, quando liber inuolutus fuit alijs expansus per mortem Christi, & explicatus, tunc obtusi sunt sensus, tunc excæcati sunt oculi eorum, & scripturæ sacræ illis magis clausæ, & inuolutæ. Quando agnus occisus est, aperuit librum, & soluit septẽ signacula eius, quando illuminauit omnẽ hominem venientem in hunc mundum, ipsi in luce eius magis, ac magis obtenebrati sunt. Sed non mirũ. Nam malitia eorum, & inuidia excæcauit eos. Nam inuidi in luce aliena obscurantur, atque in beneficijs alijs

Iudæis clausæ sũt scripturæ sacræ quæ referantur gentibus.

Mat. 13 b.

Luc. 8.

alijs exhibitis duriores fiunt. Tales fuerunt Iudæi, quos propterea Sanctus Iob (vt notauit Gregorius) lapidem caliginis, & vmbram mortis appellauit; quia crudelitate, & inuidia duri extiterunt, & infidelitate nebulosi, atque adeò diuisi,& separati à populo fideli,de quo Paulus ait. *Quamdiu sumus in hoc seculo,peregrinamur à Domino.* Vndè non immeritò poterit Scribis, & Pharisæis adaptari illud, quod de viris stultis scriptum est. *Per diem incurrent tenebras, & quasi in nocte sic palpabunt in meridie:* Super quem locum Beatus Gregorius, *Per diē (inquit) tenebras incurrunt, quia in ipsa veritatis præsentia perfidiæ errore cæcati sunt. Clarè quippè per diem cernitur, per noctē vero nostra acies obscuratur. Persecutores igitur Redemptoris nostri, dum diuinæ virtutis miracula cernerent, & tamen de eius diuinitate dubitarent, in die tenebras passi sunt, quia visum in luce perdiderunt Hinc est, quòd eos ipsa lux admonet, dicens. Ambulate, dum lucem habetis, ne vos tenebræ comprehendant. Hinc est, quòd de Iudæa dicitur: Occidit ei sol, cùm adhuc esset dies. Hinc est, quòd vocem pœnitentium in se Propheta iterum sumit, dicens. Impegimus meridie, quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui. Hinc iterum dicit: Custos quid de nocte, custos quid de nocte? Dixit custos. Venit manè, & nox. De nocte etenim custos venit, quia humani generis protector, & manifestus in carne apparuit, & tamen hunc pressa perfidiæ suæ tenebris Iudæa minimè cognouit. Vbi benè ex voce custodis additur: Venit manè, & nox, quia per eius præsentiam & noua lux mundo inclaruit; & tamen in corde infidelium vetusta cæcitas remansit. Benè autem dicitur: Quasi in nocte, sic palpabunt in meridie. Hoc quippè palpando exquirimus, quod oculis non videmus. Iudæi autem aperta eius miracula viderant, & adhuc eum quasi palpantes quærebant, eum dicerent. Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palàm. Ecce miraculorum lux ante oculos aderat, & tamen in cordis sui tenebras offendentes, adhuc requirendo palpabant.* Applaudit huic explicationi versio Vatabli. *Et constrinxit oculos vestros: prophetas vestros & præcipuos vestros videntes obtexit.* quasi dicat, Principes vestros, qui præuidere debebant incommoda, obruit ignorantia summa, quā per constrictos oculos designauit. Oculi namque clausi splendorem solis vtcunque sentiunt, quem, si constringantur, nullatenus persentire valent. Vt autem explicet accommodatissima similitudine obstinationem, & cæcitatem Iudæorū: & qualiter libri Prophetarum clausi & aperti illis remanserint, subdit.

Greg. 18. moral. 18.

2. Cor. 5. b.

Iob. 5. c.

Gregor. 6. mor. 23.

Iudæi in meridie palpant.

Ioan. 12

Hier. 15

Isa. 56.

Isa. 21.

Ioan. 10

21 *Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent; lege istum, & respondebit: Non possum, signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturq; ei: Lege, & respondebit. Nescio literas.* Duo in præsenti distinguit hominum genera, qui verba Dei, atque mysteria Regni cœlestis in Scriptura Sacra reserata intelligere non valent. Alterum eorum, qui sciunt literas, & verborū significationem cognoscunt; tamen in manibus eorū ponitur liber clausus, & signatus, quem cùm soluere, & aperire non possint, ieiuni manent, & ignari omnium eorum, quæ sunt in libro conscripta. His cōfert Iudæos, & potissimè Principes, & Pharisæos, atque

Iudæi sciebāt literas, sed liber scripturæ clausus erat eis.

atque legis Doctores, qui quantumuis eruditi fuerint in lege, & ab infantia sacras literas didicerint, & librum veteris testamenti in manibus habeant,& quotidie illum inspiciāt, & singulis sabathis in synagogis eorum proponatur: nihil tamen legere possunt, neque intelligere omnium eorum,quæ in libro cōtinentur,quoniam clausus est illis, & obsignatus. Librum quidem super humeros portant, & obstragulum, seu operimentum intuentur illius, atque eiusdem libri ornamenta exteriora,& figuras depictas,sed non datum est illis, nec concessum, quę scripta sunt in libro perlegere. Aliud verò genus est hominum, nescientium literas, quibus licet in conspectu omnium detur liber apertus, & reseratus, & dicatur illis: Legite, quæ scripta sunt intus in libro isto,respōdebunt: Nescimus literas, neque earum significationē cognoscimus. Isti sunt Pagani,atque cæteri infideles,quibus Christus crucifixus proponitur, & liber Scripturæ per mortem illius,vt cap.8. nu. 5. diximus reseratum. Intuentur librū, & lineamenta conspiciunt, sed quoniam scripturæ vim non intelligunt, neque agnoscunt,quid significet ea, quæ oculorum sensu percipiūt, chartam dumtaxat, & atramentum discernunt. Hinc & Paulus ait. *Loquimur Dei sapientiā in mysterio, quæ abscondita est, quam nemo Principū huius sæculi cognouit*. Nemo (inquit) cognouit Sapientiam, quam prædicamus,Christum videlicet crucifixum,qui virtus Dei est, & Dei sapientia. *Hæc enim* (vt inquit Iob) *abscondita est ab oculis omnium viuentium.* Latet Iudæos, quoniam liber, in quo scripta est, clauditur illis. Latet Paganos, quia nesciunt literas. Ideò sapientiam istam absconditam,mysterium esse dixit Apostolus;quoniam aliud quidem pręsefert in manifesto, & aliud reconditum habet, & latens in occulto, vt elegantissimè Beatus Chrysostomus explicat, cuius verba adduximus c. 5. nu. 4. His duobus generibus hoīum tertium adiūxit Sanctus Paulus, eorum quibus *datum est nosse mysteria regni cœlestis*, & librum apertum, & reseratum nō solum videre, sed etiā euoluere, & quæ in illo conscripta sunt,intelligere. Hi fuerunt Apostoli, & Euangelistæ, & omnes fideles sacra vnda baptismatis perfusi, de quibus Paulus ait. *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum,gentibus autem stultitiam; his autem, qui salui fiunt,idest nobis,Christum, Dei virtutem,& Dei sapientiam;* Et iterum: *Quod oculus non vidit,nec auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus his,qui diligūt illum, nobis autem reuelauit per Spiritum suum.* Et rursus loquens de dispensatione,& gratia Dei *Quod alijs generationibus* (inquit) *non est agnitum,* alijs hominum,sicut nunc, *reuelatum est sanctis Apostolis eius, & Prophetis in Spiritu,gentes esse cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium.* Vndè & Christus Dominus ad Patrem loquēs ait. *Confiteor tibi pater Domine cœli,& terræ,quoniam abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater,quoniam sic placitum fuit ante te;* Ecce quæ Iudæis inuoluta erant, quæ infidelibus sunt clausa, quæ principibus huius sæculi sūt incognita, nobis Deus misericorditer reuelauit. Hinc Hieremias ait. *In nouissimo die cognoscetis eum vos.* Quod adimpletum est, cùm

Marginalia: Pagani qui nesciunt literas,librū apertum.i. Christum non intelligunt. — 1. Cor. 2 b. — Iob. 28. d. — Apost. & fidelibus datū est nosse mysteria regni cœlestis. — 1. Cor. 1. c. — 1. Cor. 2. c. — Ephes. 3 a. — Mat. 11 — Hier. 23 e.

Hebr. 1. a. cum *nouissimè diebus istis locutus est nobis Deus in filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quẽ fecit & sæcula:* & specialiter complebitur in fine sæculi, quando à cordibus Iudæorum auferetur velamẽ, vt cognoscant Dominum, quem nescientes suspenderunt in ligno. Hinc *Dan. 12 b.* & Danieli dictum est. *Tu autem Daniel claude sermones, & signa librum, vsque ad tempus statutum, Plurimi pertransibūt, et multiplex erit scientia.* Et paucis interiectis. *Vade Daniel, quia clausi sunt, signatique sermones vsque ad præfinitum tempus: eligentur, & dealbabuntur, & quasi ignis probabuntur multi, & impiè agent impij, neque intelligent omnes impij, porrò docti intelligent*, id est: Librum, in quo hæc, quæ tibi reuelata sunt, scripseris, tege sigillis difficultatum, nec adeò apertè scribas, vt ab omnibus intelligantur. Claude librum, ne alij possint legere, & intelligere ista mysteria vsque ad tẽpus statutum, idest, vsque ad legem euangelicam, quando Christus, quibus voluerit, manifestabit illa. Ipse enim est, qui habet clauem Dauid, ad reserãdum arcana cœlestia; ipse aperit quibus vult, & nemo claudit; & ipse claudit, quibus sibi placuerit, & nemo aperit. In iudicium venit in hunc mundum, vt qui non vident videant, & qui vident, cæci fiant. Pagninus, vbi nos legimus, sicut verba libri signati, transfert, *Sicut verba epistolæ signatæ.* quibus verbis significatur, totam Sacram scripturam esse epistolam, qua sponsus sponsam suam Ecclesiam in valle lachrymarum degentem consolatur.

Sensũ Scripturæ aperuit Xps.

22 *Visio omnium.* Quid per visionem omnium intelligat Isaias, nõ conuenit inter Patres antiquos. Origenes intelligit totam ipsam Prophetiam Isaiæ, quam librum signatum dixit, eòquod subobscura sunt, quæ scripsit, ænigmatibus inuoluta, & figuris multis perplexa. Habet fundamentum hæc explicatio in eodem Propheta, qui ea, quæ scripsit, visionem appellauit, dicens. *Visio Isaiæ filij Amos.* Dicitur autem visio omnium, quia nihil ferè siue in alijs Prophetis, siue in lege reperitur conscriptum, quod vnicus Isaiæ liber non comprehendat. Vnde qui totam illius prophetiam penetrauerit, vniuersam legem, & Prophetas alios intellexisse putandus est. Sanctus Augustinus, & Cyprianus, atq; Hilarius, & Cyrillus per uisionem omnium, & per librum signatum vniuersam intelligunt legem, & Prophetas, quorum finis Christus est. & hæc explicatio est rationabilior, & communis inter sanctos. Etenim non solùm illa, quæ Isaias prædixit, fuerunt clausa, & inuoluta Iudæis: sed etiam quæ prædixerunt cæteri Prophetæ. Vndè per librũ tota in præsenti intelligitur Sacra Scriptura, quæ (vt Cyrillus ait) vnus liber est, ab vno, eodemq; spiritu afflata, quamuis diuersis calamis conscripta, secundum illud, quod dicit Propheta. *Lingua mea calamus scribæ, velociter scribentis.*

Orig. hõ. 13. super . 22. num.

Isaiæ prophetia est visio oĩum *Isa. 1. a.* *Ibidem.* *Aug. de altera Eccl. & synag. in fine.* *Cypr libr. aduer. Iud. cap. 4. Hilar. in prolo. sup psalm.* *Scriptura sacra vnus liber dicitur.* *Psal. 44.*

23 *Et dixit Dominus. Eò quòd appropinquat*, videlicet ad me, *populus iste ore suo, & labijs suis glorificat me; cor autem eius longè est à me: & timuerunt me mandato hominum, & doctrinis.* Istum locum adduxit Christus Dominus, ad impietatem Iudæorum, & hypocrisim arguendam. *Irritum* (inquiens) *fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Hypocritæ bene prophetauit de vobis Isaias dicens.*

Mat. 15

Populus

Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas, & mandata hominum. Et vsus est loco isto iuxta translationem Septuaginta virorum, quæ sic habet. *Appropinquat mihi populus iste ore suo, & in labijs suis honorant me: cor autem eorũ longè abest à me, frustra autem colunt me, docentes hominum præcepta, atq; doctrinas*. Igitur in hoc loco causam assignat Propheta, propter quam Deus miscuit Iudæis spiritum soporis, & clausit eorum oculos, atq; Prophetarum oracula obsignauit: & tangit duplicem rationem. Altera est, quia omnis eorum religio erat simulata, labijs enim suis colentes Deum, & cultu exteriori accedentes ad eum, corde atque interioribus studijs recedebãt ab illo. *Iudæorum populus*, vt Remigius ait, *Labijs, & ore Deo appropinquare & honorare eũ videbatur, quia vnius Dei cultũ se habere gloriabatur, sed corde lõgè à Deo recessit, quia visis signis, atq; miraculis, nec diuinitatem eius cognoscere, nec eum suscipere voluerunt*. Vel, vt ait Beda super eumdem locum, *labijs eum honorabant, quando dicebant, Magister scimus, quia verax es: sed cor eorum longè ab eo fuit, quando miserunt insidiatores, vt eum caperent in sermone*. Igitur appropinquandum est Deo, corde carneo, non lapideo. Vult enim Dominus omnia opera nostra esse charitate formata, alias non erunt accepta illi, sicut sacrificia Ephraim, de quib⁹ dicit Scriptura. *Nonne si rectè offeras, nõ autem rectè diuidas, peccasti*? Rectè offerri dicũtur opera secundum speciẽ bona, sed nõ rectè diuidit, qui opus exterius Deo tribuit, cor autem diabolo; non rectè diuidit, sed impie, qui labijs appropinquat Deo, sed mente atque spiritu recedit ab eo. *Spiritus est Deus. & eos, qui adorant Patrem, oportet adorare in Spiritu & veritate*. Hinc collige, quãtũ à Deo distet, qui nec labijs quidẽ colit illũ: dicit enim Ambros. *Populus iste nec labijs me honorat. Iudæus vel labijs, tu vero nec labijs. Si illius qui vel labijs honorat cor longe est a Deo, quomodo potest cor tuũ prope esse, qui etiã labijs non honoras*? Et vt scias, quonam modo peccator à Deo recedat, cum tamen Deus ipse vbiq; sit præsens, dicente Propheta: *Quo ibo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam. Si ascendero in cœlum, tu illic es, si descẽdero ad infernum, ades*; audi Augustinum. *Non loco* (inquit) *quisq; longe est à Deo, sed dissimilitudine. Quid est, dissimilitudine? Mala vita, malis moribus. Si enim bonis moribus propinquatur Deo, malis moribus receditur à Deo. Vnus ergo, idemq; homo corpore stans vno loco, & amando Deum accedit ad Deum, & amando iniquitatem recedit à Deo; nusquam pedes mouet, & tamẽ potest accedere. Pedes .n. nostri in hoc itinere, affectus nostri sunt. Prout quisq; affectũ habuerit, prout quisq; amorem habuerit, ita accedit, vel recedit ab eo. Nonne plerumq; dicimus, quando inuenimus aliqua dissimilia, hoc longè est ab illo? Quando aliquos duos fortè homines comparamus, duos equos, duas vestes, & dixerit aliquis simile: Hæc vestis talis est, qualis illa, aut, iste homo talis est, qualis ille, quid aliud dicit, qui contradicit? Absit, longè est ab illo. Quid est longè est ab illo? Dissimilis est illi. Et iuxta sunt, & tamen iste longè est ab illo. Duo verò iniqui pares vita, & moribus, si vnus sit in Oriẽte, alter in Occidẽte, iuxta inuicem*

Remig. super cap. 15. Matth.

Beda ibid.

Gen. 4. secundũ 70.

Ioã. 14. c

Ambr. ser. 19. sup. Ps. 148. tom. 2

Psa. 138.

Aug. super Ps. 94 col. 1. tom. 8.

Peccator à Deo recedit: cũ tamẽ Deus vbiq; sit præsens

inuicem sunt. Et duo iusti similiter: alter sit in Oriente, alter in Occidente, secum sunt, quia in Deo sunt. Contra *vnus iustus, alter iniquus, etiãsi vna catena ligentur, multum à se separati sunt. Duo homines ascenderunt in templũ, vt orarent, vnus Pharisæus, & alter Publicanus.* Sed Pharisæus in templo existens, longè erat à Deo, quia noluit Deum orare, sed se laudare; Publicanus autem de longīquo stabat, sed per humilitatẽ cordis Deo appropinquabat. Iudæi ergo, sicut Pharisæus ille, sæpius ascendebant in templum. plerumq; longas in angulis plateарũ simulabant orationes, & tamẽ multa mala machinabantur in corde, ita, vt etiam Dei filium cogitarent occidere. Ideo à se Deus abiecit illos.

Lucæ 18.

24 Hinc primò collige, quantũ Deo displiceat simulata religio, & mẽdax ostẽtatio virtutis, quæ in operibus splendet, & tamen interius mẽs plena est spurcitia, & omni iniquitate. In cuius signũ præcipitur in lege. Non indues vestẽ ex lana, linoq; cõtextam. *Per lanam quippe*, vt ait Gregorius, *simplicitas, per linũ verò subtilitas designatur. Et nimirũ vestis, quæ ex lana, linoq; conficitur, linum interius celat, lanã in superficie demõstrat. Vestem ergo ex lana, linoq; contextam induit, qui in locutione, vel actione, qua vtitur, intus subtilitatem malitiæ operit, & simplicitatem foris innocentiæ ostendit. Quia enim sub puritatis imagine deprehẽdi calliditas nõ valet, quasi sub lana grassitudine linũ latet.* Sed quid est, quod Salomon laudi tribuit mulieri forti, quod lanam quæsierit, & linum? *Quæsiuit* (inquit) *lanam, & linũ, & operata est consilio manuum suarum. Manum suam misit ad fortia, & digiti eius apprehenderũt fusum.* Si enim ex lana, linoq; contextã vestem induere non licet, quomodo erit laudabile, lanã, & linum quærere? Sed obserua, quod aliud est, eandẽ vestem ex lana texere, & lino, aliud verò intus vestem lineã, exterius autem laneam portare. Illud enim, vt dictum est, impium, istud verò necessarium reputatur. In ordine vestimẽtorum interiora sunt linea vestimenta, lanea verò exteriora. Quia ergo mulier fortis non solùm exterius per bona opera, sed etiam interius per charitatem, & feruorem spiritus ornatur; ideo lanam quærit, vt vestem exteriorem, & linum, vt interiorem conficiat. Ideo *omnes domestici eius vestiti sunt duplicibus*, interius videlicet & exterius, vt & duplicẽ stolam in patria suscipiant, animæ scilicet, & corporis, sicut scriptum est: *Propter hoc in terra sua duplicia possidebunt.* Vtraq; vestis laudabilis, vtraq; vtilis, vtraq; necessaria. Quod si altera forte deficiat, non vestiti apud Deum inueniemur, sed nudi. *Inuenis hominem* (ait Augustinus) *porrigentẽ manu eleemosynas pauperi nec tamen de Deo ibi cogitantẽ, sed hominibus placere cupientem, laneã vestem, quæ videri potest, habet, interiorem lineam non habet. Inuenis alium dicentem tibi, sufficit mihi cõscientia mea, Deum colo, Deum adoro, quid mihi opus est ad Ecclesiam ire, aut visibiliter Christianis misceri? lineam vult habere sine tunica. Non nouit, neq; commendat talia opera mulier ista. Inuenit hæc mulier lanam, & linum, & fecit vtile.* Vtroq; vestimento vestita est Ecclesia, in cuius laudem canit Psalmista. *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus in fimbrijs aureis circumamicta varietatibus.* Ab intus (inquit) quia vestem lineã in mente circumamicta varieta-

Morale

Religio simulata Deo displicet.

Deuter. 22.

Greg. 8. mor. 31.

Virtus nõ solũ exterius, sed potissime interius est habenda.

Prou. 31

Lanam & linũ quærere quid sit.

Ibid.

Isa. 61.

Aug. serm. 217. de tẽpore to. 10.

Psal. 44

varietatibus, quia vestem laneam exterius portat in opere. Qui ergo induuntur vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces, mentiuntur, & veritas in eis non est; nam aliud exterius, aliud verò profitentur interius. Quos similes Beatus Basilius esse dicit histrionibus, qui in scena fabulas agunt, & vt Reges, ac Principes sæpenumero ingrediuntur, cum neque Reges, neque Principes, & forsitan omnino neque liberi quidem existant. Hos, & consimiles sic alloquitur S. Chrysostomus. *Dicito mihi, hypocrita, si bonum est esse bonum, vt quid non vis esse, quod vis apparere? Si verò malum est esse malum, vt quid vis esse, quod non vis apparere? Nã quod turpe est apparere, turpius est esse, quod autem formosum est apparere, formosius est esse. Ergo aut esto, quod appares, aut appare, quod es.*

Mat. 7. c

Basil. hom. 24 ex var. tom. 1.

Hypocritæ histriones sunt.

Chrysost. hom. 45. imperfecti in Matth. tom. 2.

25 Collige secundò, quanta mẽtis puritate pollere debeant, quanta reuerentia, & humilitate, qui ad orãdum Deum, & laudes diuinas decantandum intrant Ecclesiam, ne oratio nostra vertatur in peccatum, & preces, quæ ad placandum Deum sunt institutæ, magis, ac magis illum ad iracundiam prouocent. *Discamus obsecro* (ait Chrysostomus) *quænam ea sint, quibus turpiter homines fœdantur. Discamus, oro, & fugiamus: in nonnullis enim iam Ecclesiis hunc morem corroboratum videmus, vt diligenter multi studeant, quomodo manibus loti, candidis induti vestimentis, in Ecclesiam ingrediantur, quomodo autem animam, atque mentem suam puram, atque defæcatam offerant Deo, nullam prorsus habent curam. Hæc dico, non quia lauare os, aut manus prohibeam: sed quia non aqua solum lauare os velim, verum etiam, vt aquius est, omni virtutis numero. Sordescunt quippè manus homicidio, cæterisq; operationibus prauis: os autem maledictione, blasphemia, contumelia, verbis iracundis, atque obscœnis, dissoluto risu, atque scurrilitate. Si ergo nullius horum tibi conscius es, neque his maculis obscœnus, ingenti accede fiducia: sin autem millies his sordibus te deturpasti, cur incassum laboras? Cur aqua os, atque linguam diligenter lauas, perniciosam verò, atque pestiferam maculam ipsorum non abstergis? Dic sodes, si stercore manus, atque cœno illitas haberes, auderesne ita sordidus orare? minimè, inquies. At qui hoc nullum tibi damnum afferet, illud omni peste perniciosius est. Quomodo igitur ea, quæ indifferentia sunt, vereris, quæ autem certam perniciem habent, ex desidia abijcis? Quid igitur? An non est orãdum? inquies. Orandum quidem tibi est, sed non corde sordido, neque ita deturpato; sed si casu lapsus fueris* (inquit) *quid faciendum censes esse? Deterge maculas tuas diligenter. Quo pacto? Largas effunde lacrymas, ingemisce, misericorditer pauperibus de tuis offeras, si iniuriatus cuipiam es, satisfacias abundè, reconcilia te illi, & ne magis oratione tua Deus irritetur, deterge linguam oraturus. Nam si quis pedes tuos stercore sordidatis manibus supplicando tangeret, non modò non exaudires, verum calcibus expelleres. Quomodo igitur audes tu hoc modo Deum orare? Nam qui orat, quasi manu lingua vtitur, qua genua Dei supplicando attingit. Nolite igitur ipsam maculare, ne Deus ad vos dicat. Si multiplicaueritis deprecationem, non exaudiam vos.* Vide supradicta c. 1. n. 42. & 43. & c. 16. n. 1.

Orationes cum mentis puritate fundendæ.

Chrysost. hom. 52. in Matth. post med. tom. 2.

Esa. 1. d.

26 Al-

26 Altera ratio, propter quam mala superius commemorata Deus intulit Iudæis, fuit vana superstitio, impietas, & inobedientia, qua propter traditiones nouiter inductas, & propter mandata hominũ, Dei præcepta contemnebant. *Et timuerunt me* (inquit) *mandato hominum*, & doctrinis, idest, propter quasdam nouas doctrinas introductas, propter traditiones hominum nouissimas, præcepta mea transgrediuntur antiqua: nec attendunt, quid mihi placitum sit, sed quid hominibus acceptum. Quicquid faciunt, non ideo faciunt, quòd præceptum sit à Deo, sed quia ab hominibus traditum. Conqueritur ergo Deus, eo quòd nõ ex corde, sed exterius Iudæi præcepta eius seruabant, quasi non intueretur occulta cordium. Hoc crimen innascerat Scribas, & Pharisæos. Dicebant enim ad Iesum. *Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones Seniorum? non enim lauant manus suas cum panem manducant. Ipse autem respondens ait illis. Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem, & matrem, & qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis. Quicumque dixerit patri, vel matri: Munus quodcumque est ex me, tibi proderit, & non honorificabit patrem suum, aut matrẽ suam, & irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.* Vbi duo, inter alia, consideratione digna reperies: alterum in Iudæorũ callidissima interrogatione, alterum in responsione prudentissima Christi. Illi interrogando, de senioribus mentionem faciunt, vt si eos despicere Christus videretur, quasi victum iam, atque confusum tenerent illum.

Mat. 15 a

Mandata Dei præferenda traditionibus hominum.

Vide (ait Chrysostomus) *qualiter & à sua interrogatione capiuntur. Non enim dicunt. Quare transgrediuntur legem Moysi, sed traditionem seniorum; vnde manifestum est, quod multa noua inducebant Sacerdotes; quamuis Moyses dixerit, Non adijcietis ad verbum, quod ego propono vobis hodie, & non auferetis ab eo: & quando oportebat eos ab obseruationibus liberari, tunc amplioribus obseruationibus se alligabant, timentes, ne aliquis eorum principatum auferret, terribiliores esse volentes, quasi & ipsi essent legislatores.* Christus autem respondens Pharisæis, nõ dixit. *Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem seniorum*, sed *propter traditionẽ vestram*, ne antiquas traditiones damnare videretur, sed illam dumtaxat, quæ ab iniquis hominibus contra legem Dei introducitur. Tales erant traditiones Iudæorum, talia præcepta Pharisaica circa oblationes templi, circa cibum, & potum, & circa baptismata manuũ. Volebant enim hæc minima inuiolabiliter obseruari, summam perfectionis in eis constituentes, non in puritate cordis, nec in charitate. Propter quod & Paulus ait. *Testimonium perhibeo illis, quòd æmulationem quidem Dei habent: sed non secundum scientiam. Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam volentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.* Iustitia Iudæorũ erat lauare manus, cum manducatur panis, offerre munera Domino, & sacrificare vitulos. Iustitia Dei est, cum munditia, & simplicitate cordis quærere Deũ, & nihil diligere in hoc sæculo præter eum. *Religio munda, & immaculata apud Deum, & patrem hæc est. Visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, & immacu-*

Chrys. hõ. 52. super Matth.

Traditiones antiquæ venerandæ.

Rom. 10 a

Iacobi. 1 d

maculatum se custodire ab hoc sæculo. Indicabo tibi, ò homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te. Vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cum Deo tuo. Sed illi veram iustitiam ignorabant, & Pharisaicam statuere volentes, iustitiæ Dei subiecti non erant. Hoc ergo est timere Deum mandato hominum, & doctrinis. Consonat cum his verbis Prophetæ, illud Apostoli: *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tamquam viuentes mundo decernitis? Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque contrectaueritis, quæ sunt omnia in interitum ipso vsu, secundum præcepta, & doctrinas hominũ, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione, & humilitate, & non ad parcendum corpori; non in honore aliquo ad saturitatem carnis*. Quod Isaias dixit: *Et timuerunt me mandato hominum, & doctrinis*, hoc Paulus explicuit, dicens: *Secundum præcepta, & doctrinas hominum*. *Vide* (ait Chrysost.) *quomodo eos obiurgat. Ne contrectaris, ne tetigeris, ne gustaris, tamquam si magna quædam tradatis, aut à magnis quibusdam abstineatis. Quæ omnia ipso abusu corruptioni patent. Inflationem, ac fastum multorum aciecit, & subiunxit: Iuxta præcepta, & doctrinas hominum. Quid dicis? Etiamsi legem obijcias; ea tamen ipsa iam deinceps humana doctrina est, elapso videlicet temporis sui præscripto. Aut hoc ideo dicit, quòd illam corrumpebant; aut traditiones Græcorum taxat: totum (inquit) humanum dogma est*. Ex quo apparet manifestè, hanc Prophetiam ad tempora Pharisæorum pertinere, & in illis fuisse ad literam impletam.

Michea. 6.c

Col. 2.

Chrys. ho. 7. ad Coloss. col 2.

27 *Ideo ecce ego addam, & admirationem faciam populo huic miraculo grandi, & stupendo*. Vatablus, *Ideo enim ipse quoque addam, vt mirificè agam cum populo isto, mira scilicet, & portentosa*. Cum emphasi ait: *Ecce ego*, vt omnes attendant, & timeant, quasi dicat: Expendite hoc mirabile, quod ego ipse, qui misericors sum, qui tot, & tanta beneficia ad salutem inuitantia hominibus exhibui, qui Iudæos eduxi de terra Ægypti, & in manu potenti in terram promissionis introduxi, ecce nunc tamdem propter innumera peccata sua eum affligere debeo, atque à me abijcere. *Ego addam*. Non explicat, quam pœnam velit illis infligere, nec dicit: Addam hoc, vel illud malum, sed absolutè inquit: *Ego addam*, vt quasi suspensus maneat omnium intellectus, & sciant summum malum esse illud, quod in præsenti Iudæis incredulis comminatur. Nec potuit aliud maius excogitari, quàm tradere in reprobum sensum, & à se proijcere populum antea prædilectum. Addam captiuitati obdurationem, ac mentis cæcitatem, addã pœnam pœnæ, & vulnus vulneri, sicut vos peccata peccatis addidistis; & vi doloris oppressus dicet aliquãdo populus duræ ceruicis: *Circundedit me lanceis suis, conuulnerauit lumbos meos, & non pepercit, & effudit in terra viscera mea. Concidit me vulnere super vulnus, irruit in me quasi gigas*. Nõ enim erit paruum malum, sed tale, vt omnes meritò in admirationem adducat, &, si sapiunt, & intelligunt, indè resipiscant, & nouissima prouideant. Quid mirabilius, quàm sapientissi-

Iob. 16.e

mos inter mortales, & religiosissimos viros in re maximè necessaria ad salutem animæ, qualis fuit incarnatio Verbi, stultos fieri, & stupidos? Quid rarius, quàm filios Regni eijci foras, & mitti in tenebras exteriores; è contra verò stultas nationes diuina impleri sapientia? &, sicut Christus ait: *Qui non vident, videant, & qui vident, caci fiant?* Hoc est miraculum grande, & stupendum (sicut explicat S. Cyrillus super istum locum.) Septuag. Interpretes sic trāsferunt sententiam istā. *Ecce ego addam, vt commutem populum istum, & commutabo eos.* Et sensus est. Illi, qui erant sapientes, fient stolidi; qui autem erant stolidi, sapientia replebuntur. Populus dilectus odibilis fiet mihi, & quem auersabar, gratus mihi erit. De populo Iudæorum scriptum est: *Voca nomen eius non populus meus; quia vos non populus meus, & ego non ero vester Deus.* Sed de populo gentium: *Vocabo non plebem meam plebem meam, & non dilectam dilectam, & non misericordiā consecutam misericordiam consecutam.* Ecce qualiter vtrumque populum commutauit Dominus. Audi Prophetam, eamdem commutationem intonantem. *Populus, quem non cognoui, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.* Et hoc est, quod inferius in hoc capite significare voluit Isaias, cum dicit. *Conuertetur Libanus in Carmel, & Carmel in saltum reputabitur.*

Ioan. 9.

Iudæi sapiētes fiūt insipiētes, & gentiles sapientes fiunt.

Osea. 1. D

Rom. 9. e

Psal. 17.

28 *Peribit enim sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentium eius abscondetur.* Vatablus, *peribit sapientia sapientum eius, & intelligentia prudentium eius sese abscondet.* Sic & Pagninus transfert. Hoc dupliciter explicatur. Primò ita vt ad Scribas, & Pharisæos referatur, & sit sensus: Omnis sapientia vestra, quam ex scripturis sacris habetis, excidet à mente vestra, neque aliquid proderit vobis. Siquidem cum præsentem haberetis Saluatorem in lege promissum, & videretis eius miracula, & doctrinam cœlestem sæpius audiretis, non cognouistis eum. Nec debet hoc miraculum vulgare reputari, sed maximum, & stupendum, sicut in admirationem adducerentur omnes, si virum peritissimum viderent repentè insipientissimum fieri. Et obserua, quòd non dixit: *Peribit sapientia à sapientibus,* absolutè, neque ab omnibus sapientibus, sed addidit *eius*, quoniam in Apostolis, atque in Ecclesia Christi, & Doctoribus eius permansit vera intelligentia Scripturarum, quæ ablata est à Scribis, & Pharisæis. Secundò, potest intelligi locus iste vniuersaliter, sicut interpretantur illum Clemens Alexandrinus, & Eusebius Cæsariensis, de sapientia, & prudentia humana, qualis fuit sapiētia Græcorū, & de sapientia carnis, quæ per Christum victa est, & destructa. Oportet autem ad salutem hanc sapientiam perire, & cruci affigi, captiuando intellectum in obsequium fidei. *Quoniam animalis homo non percipit, quæ sunt spiritus Dei.* Quis enim persuadebit alteri ratione naturali, ex nihilo aliquid fieri, vel esse resurrectionem mortuorum, aut Virginem intactam peperisse? Irridebit hæc sapientia humana, nisi reuelationi subijciatur diuinæ. Ait autem: *Intellectus prudentium abscondetur,* & non dixit,

scripturarū intelligentia excidit à Pharisæis: præsēte Christo.

Clem. Ale. 1. strom. Euseb. lib. 12. de præpar. Euang. cap. de huma. sapi.

sapiētia humana destruitur p Euangelicam.

xit, destruetur, vt sciamus, quoniam lumen fidei non contrariatur lumini naturali intellectus, nec destruit illud, sed potius ipsum intellectum perficit, & roborat, atque ad ea cognoscendum eleuat, ad quæ ratio naturalis non pertingit. Et sicut luna in præsentia solis retrahit, & abscondit lumen suum, cedens maiori, atque superiori luci, ita intellectus noster omnes suas rationes naturales subijcere debet fidei, tamquam lumini superioris ordinis: & in præsentia illius seipsum quasi abscondere, & obmutescere, *quoniam* (vt ait Gregorius) *fides non habet meritum, vbi humana ratio præbet experimentum*. In hac secunda explicatione adducit Paulus præsentem locum Isaiæ, cum ait. *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est: ijs autem, qui salui fiunt, idest nobis, Dei virtus est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapiẽtium, & prudentiam prudentium reprobabo. Vbi sapiens? vbi Scriba? vbi inquisitor huius sæculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?* Quibus verbis humanam superbiam contundit, & prudentiæ huius sæculi arrogãtiam, erigentem se aduersus scientiam Dei. Hanc perdit Deus, & reprobat, quia medium seruare nescit, nec modum, sed sicut *serpens erat callidior cunctis animantibus terræ;* ita *filij huius sæculi prudentiores filijs lucis in generatione sua sunt*. Prudentiores (inquit) non prudentes; quoniam terminos, & leges transgrediuntur prudentiæ diuinæ, quæ sola vera prudentia est. Deus ergo comprehendit sapientes in astutia sua, & dissipat serpentinam eorum prudentiam. In cuius signum *tulit Aaron virgam coram Pharaone, & seruis eius, quæ versa est in colubrum. Vocauit autem Pharao sapientes, & maleficos, & fecerunt etiam ipsi per incantationes Aegyptiacas, & arcana quædam similiter. Proieceruntq; singuli virgas suas, quæ versæ sunt in dracones. Sed deuorauit virga Aaron virgas eorum*, vt scias, quod sicut serpens Moysi deuorauit omnes serpentes Magorum, sic amor diuinus, & sapientia Dei, quæ diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, absorbet omnem sæculi prudentiam, & omnes carnales affectiones, & delectationes nostras, & consolationes, ita vt de labore requiem, de tribulatione lætitiam, & de contumelia gloriam habeamus, sicut explicat Bernardus Serm. 3. Ascensionis Domini. Quod si forsitan serpens Pharaonis, hoc est prudentia carnis, non fuerit à serpente Moysi; hoc est à prudentia spiritus deuoratus, necesse erit, vt tamdem à diabolo comprehẽsus interficiatur. quod his verbis S. Augustinus manifestat: *Prima* (inquit) *serpentis astutia est, quòd totius corporis venenum in gutture colligit, & ibi prudenter, docente natura, seruare studet, vt si aliquando sibi necesse fuerit, in prõptu habeat, vnde se defendere possit. Sed in hac parte serpens quandoque decipitur. Mustella enim semper serpenti aduersatur, & ante foramen cauernæ serpentis se ponit, & eũ prouocãdo tamdiu vmbra caudæ suæ solerter illudit, donec ipsum egredientẽ agnoscit. Tunc verò mustella desuper ascẽdit, insidias tendens, vt, cum serpentis caput viderit, capitalem vindictam sumat de hoste, quem numquam diligere potuit. Prouocatus itaq; serpens, extra cauernæ foramen* caput

Fides non contrariatur lumini nostri intellectus.

Fidei cedat ratio naturalis.

Gregor.

1. Cor. 1. e

Gen. 3.

Luca 16 b

Prudentia humana diuinæ contraria.

Exod. 7. b

Amor Dei consumit concupiscẽtias carnales.

Bern.

Aug. serm. 4. ad fratres in Eremo, tõ. 10.

Serpentis astutia.

Mustella serpentem necat.

caput emittit, & cum nihil deorsum videat, verso gutture respicit sursũ; sed mustella cernẽs tempus optatum, dentes imprimit circa venenum, sic absque periculo inimicum occidit. Hæc est prima serpentis astutia, in qua mundi sapientes notantur, quorum prudentia non in cœlestibus, sed in terrenis tota versatur, quibus diabolus in vmbra mutabilium rerum alludit, alludendo decipit, decipiendo occidit. Et ne fortè valeant aspirare in ipsis terrenis cupiditatibus, sæpe eos cogit exspirare. Tale quid eueniet Hæreticis, qui, vt decipiant rectos corde, & suos defendant errores, venenum in gutture sapientiæ humanæ, tamquam serpentes reponunt. Tale accidit Scribis, & Pharisæis, qui, vt suam defendant perfidiam, multa contra Deum loqui ausi sunt, & quotidie audent, de quibus subditur.

Hæretici serpentib. similes.

29 *Væ qui profundi estis corde, vt à Domino abscondatis consilium, quorum sunt in tenebris opera, & dicunt: Quis videt nos? & quis nouit nos?* Profundos corde appellat scrutatores maiestatis Dei, qui cõtra illud Domini præceptum: Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris, ingredi audent profundum abyssi iudiciorum Dei, & quærere rationem eorum, quæ facit, ac si essent doctiores, & sapiẽtiores Deo, & profundius penetrarẽt, quæ essent facienda, & laterent Deum consilia, quæ machinantur in corde suo. Væ vobis (inquit) qui conamini secreta Dei discutere, & ea, quæ ipse occulta esse voluit, rimari quæritis: & tam profundè descenditis, aut vos descẽdere arbitramini; vt altissimus vos non inueniat: atque ita procuratis consilia vestra, & peruersa opera abscondere ab illo, ac si non intueretur corda vestra. *Quis videbit nos* (inquiunt) aut *quis nouit nos?* Non aiunt, quis hominum, aut quis Angelorum, sed *quis?* vt etiam Deum ipsum comprehendant. Vel ideo inquiunt, *quis videt nos?* vt insinuẽt tanta securitate, & libertate se in peccando vti, ac si nullus posset eorũ opera deprehẽdere. O stulti, & cæci, numquã audistis Prophetã vestrum dicentẽ: *Qui plãtauit aurẽ, non audiet, aut qui finxit oculũ, non considerat? Qui corripit gẽtes, nõ arguet, qui docet hominẽ scientiã? Dominus scit cogitationes hominũ, quoniã vanæ sũt?* Non legistis illud, quod multò antea de vestra curiositate, & temeritate prædixit? *Narrauerunt, vt abscõderent laqueos, dixerunt, quis videbit eos? Scrutati sunt iniquitates, defecerũt scrutãtes scrutinio:* & iterum. *Et dixerũt. Non videbit Dominus, neq; intelliget Deus Iacob.* Adeò stupidi estis, & cæcutientes, vt in aquis limpidissimis Scripturarũ vestris oculis obiectis, pericula non præuideatis vobis imminentia? & quotidiè Prophetarum volumina versantes, non legatis, neque intelligatis in illis conscriptas machinationes vestras? Talia nè cogitant in corde suo legis periti, qui aliorũ doctores esse gloriantur? Quis, nisi insipiens, sicut ille, qui dixit in corde suo: *Non est Deus*, poterat similia verba proferre, *quis videt nos, & quis nouit nos?*

Scrutatores maiestatis profundi corde dicũtur.

Ps. 93. b

Psal. 63.

Psa. 23.

Psal. 13. a

30 *Peruersa est hæc vestra cogitatio: quasi si lutum contra figulum cogitet: & dicat opus factori suo: Non fecisti me, & figmentum dicat fictori suo: Non intelligis.* Vatablus pro *figmẽtũ* transfert *& figulinũ*, diminutiuè. Cũ Propheta in residuo huius capitis sermonem esset facturus de reprobatione Iudæorũ, & electione gentium, præuidẽs, multorum

Praedestinationis & reprobationis nulla datur causa ex parte nostra.

torum animos in hac prophetia esse turbandos, & curiosos, atque superbos homines, inquisituros rationem, propter quam Deus ex eadem massa istum trahat, illum non trahat; eligat istum, reprobet illum, aduertit has, & consimiles cogitationes, & curiosas inuestigationes vanas esse, immò & perniciosas, cum nos sapiēs admoneat. *Qui scrutator est maiestatis, opprimetur à gloria*. Non secus atque ille, qui in profundum maris ingredi audet, multitudine aquarum obruitur, & qui fixis oculis lumen solis intuetur, magnitudine luminis excæcatur. Vbi obserua cum Beato Bernardo, quod non dixit: Qui scrutator ē volūtatis, sed maiestatis: quoniā voluntas diuina scrutāda est, & inquirēda, vt præcepta eius implea mus. Scriptū est enim. *Da mihi intellectum & scrutabor legem tuam, & custodiam illam in toto corde meo*. Maiestas autem non scrutāda est, sed admiranda, ita vt cum Paulo dicamus. *O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius*. Non enim est nostrum de creatore conqueri, quod sic, vel sic nos fecerit, sed simpliciter debemus præceptis eius obedire, & voluntati illius nostram subijcere, scientes, quoniam non est iniquitas apud Deum, & quod omnia iudicia illius iusta sunt. Nec est inquirenda ex parte nostra aliqua ratio, propter quam istum trahat, & illum non trahat, istum eligat, & illum reprobet, sed sufficit voluntas illius, *qui cuius vult, miseretur, & quem vult, indurat*. Hinc & Augustinus clamat. *Quare istum trahat, & illum non trahat, noli velle diiudicare, si non vis errare*. Et rursus. *Iam si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet, cur illi ita suadeatur, vt persuadeatur, illi autem non ita: duo sola occurrunt interim, quæ respondere mihi placeat. O altitudo diuitiarum, & numquid iniquitas apud Deum? Cui responsio ista displicet, quærat doctiores, sed caueat, ne inueniat præsumptiores*. Et iterum. *Sit igitur hoc fixum, atque immobile in mente sobria pietate, atque stabili fide, quod nulla est iniquitas ad Deum: atque ita tenacissime, firmißimeq; credatur id ipsum, quod Deus, cuius vult, miseretur, & quem vult obdurat: hoc est, cuius vult miseretur, & cuius vult non miseretur, alicuius occultæ, atque ab humano modulo inuestigabilis æquitatis*. Et paucis interiectis: *Quare tamen & huic ita, & huic nō ita? Homo tu quis es? debitum si non reddis, habes quod gratuleris: si reddis, non habes quod queraris*. Et de bono perseuerantiæ. *Itaque misericordiam eius in his, qui liberantur, & veritatem in his, qui puniuntur, sine dubitatione credamus: neque inscrutabilia scrutari, neque inuestigabilia vestigare conemur*. Et paucis interiectis. *Dando quibusdam, quod non merentur, profecto gratuitam, & per hoc veram suam gratiam esse voluit. Non omnibus dando, quid omnes mererentur, ostendit. Bonus in beneficio certorum, iustus in supplicio cæterorum, & bonus in omnibus, quoniam bonum est, cum debitum redditur, & iustus in omnibus, quoniam iustum est, cum debitum sine cuiusquam fraude donatur*. Hinc Sanctus Iob, *Ipse* (inquit) *solus est, & nemo auertere potest cogitationem eius, & anima eius quodcumque voluit, hoc fecit. Cumque expleuerit in me voluntatem suam, & alia*

Marginal notes: *Prouer. 25. d.* — Bern. ser. 62. in cāt. — Scrutāda est volūtas Dei: sed non maiestas. — *Ps. 118.* — *Rom. 11* — Aug. lib. de spiritu & litera c. 34. tom. 3. — Lib. 1. ad Simpl. q. 2. post med. tom. 4. — Eadem. q. circa fin. — De bono perseu. ca. 11. — Eod. lib. cap. 12. — *Iob. 23. c.* — Iob humilitas.

multa similia præstò sunt ei. Hinc & Propheta Regius: *Si inuenero (*inquit*) gratiam in oculis Domini, reducet me, & ostendet mihi arcam, & tabernaculum tuum. Si autem dixerit mihi. Non places: præsto sum, faciat quod bonum est coram se.* Vide qualiter nullus obmurmurat contra voluntatem Domini, nullus reclamat, sed humiliter se illi subijciunt.

2. Reg. 15.

Dauid humilitas.

31 Sed quoniam superbi non quiescunt, eorum audaciam comprimit Apostolus. *Dicis itaq; mihi (*ait*) quid adhuc quæritur? volūtati enim eius quis resistit? O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam?* Ecce superbam querimoniam. *Quid* (inquit) *adhuc quæritur*, idest, quid ab hominibus exigitur, vt faciant bonū, & vitent malum? frustra enim requiritur ab aliquo, quod non est in eius potestate. Nihil autem in hominis potestate esse videtur, si omnia diuinæ voluntati, cui resisti non potest, adscribantur. Vel sic; *quid adhuc quæritur*, idest conqueritur Deus de hominibus, quando peccant. Non enim videtur querimonia rationabilis; nam ex voluntate eius, cui nullus potest resistere, totum procedit. Sed quid respondet Apostolus? Non ait: O homo, falsum est: quod dicis, propter istam rationem, aut illam; sed statim impudentiam quæstionis ita retundit: *O homo tu quis es, qui respondeas Deo?* Vnde sufficis ad respondendum ei, si voluerit tecum iudicio contendere? Scriptū est enim, *Si voluerit contēdere iudicio cū illo, non poterit ei respondere vnum pro mille.* Nescis, quid acciderit Iob sapientissimo, atque sanctissimo. Scire volēs, & inuestigare rationem iudiciorum Dei, propter quam innocentes sæpius puniat, & peccatoribus abundantiam temporalium concedat, dixit aliquando. *Disputare cum Deo cupio.* Et iterum. *Quis mihi tribuat, vt cognoscam, & inueniam illum, & veniam vsque ad solium eius? Ponam coram eo iudiciū, & os meum replebo increpationibus; vt sciam verba, quæ mihi respondeat, & intelligam, quid loquatur mihi.* Deus autem, vt omnem curiositatē illius cōprimeret, multas alias quæstiones minus difficiles ex rebus naturalibus proposuit, vt deprehendēs se ad nullam illarum respōdere posse, non amplius inquireret eorum rationem, quæ Deus secreta esse voluit, & occulta. *Vbi eras (*inquit*) quando ponebam fundamenta terræ? indica mihi, si habes intelligentiam. Quis posuit mensuras eius, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis dimisit lapidem angularem eius.* Et rursus. *Numquid cōnsiderasti latitudines terræ? indica mihi, si nosti omnia. In qua via lux habitet, & tenebrarum quis locus sit?* Et in hunc modum alia multa intellectu difficilia, vt responderet, proposuit. At cum ille obmutuisset *adiecit Dominus, & locutus est ad Iob. Numquid qui contendit cum Deo, tam facilè conquiescit? vtique qui arguit Deum, debet respondere ei. Respondens autem Iob Domino, dixit: Qui leuiter locutus sum, respondere quid possum? manum meam ponam super os meum. Vnum locutus sum, quod vtinam non dixissem*, videlicet, *Disputare cum Deo cupio:* & alterum scilicet. *Non peccaui*, &c. *Neque enim* repre-

Rō. 9. d.

S. Tho. ad Rom. 9. lect. 4.

Iob. 9.

Iob. 9.

Iob. 13. a.

Iob curiositas à Deo arguitur.

Iob. 38.

Iob. 39.

Iob duo locut° est de quibus pœnitet, & q̄ sint illa.

reprehēdit me cor meum in omni vita mea) quibus vltra non addam. Si Iob sanctus, & innocens tacet, si nihil respondet: *O homo* fragilis, & ignorās, & tenebris peccatorum obuolutus *tu quis es, qui respōdeas Deo? Si difficile æstimamus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt inuenimus cum labore, quæ in cœlis sunt autem, quis inuestigabit? Quis enim hominum poterit scire cōsilium Dei, aut quis poterit cogitare, quid velit Deus? Numquid dicit figmentū, &c.* Sensus est, sicut irrationabiliter omnino, & absque vlla causa diceret vas fictori suo. Quare me fecisti vas in contumeliā, & non in honorem? etenim pro sua dumtaxat voluntate potest figulus ex eadem massa luti sumere partem, & facere vas in honorem, & aliam partem facere vas in contumeliam: ita nullus poterit rationabiliter de Deo conqueri, si ex eadem massa naturæ corruptæ quosdam homines præparare in gloriam statuerit, quosdā verò in massa perditionis relinquere, vt sint vas in cōtumeliam. Quæ enim iniuria in hoc irrogatur alicui? Nos sumus lutum, & fictor noster est Deus. Scriptum est enim. *Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos domus Israel in manu mea:* Et iterum. *Et nunc Domine pater noster es tu, nos verò lutum, & fictor noster tu, & opera manuū tuarum omnes nos*. Sicut ergo figulus absque alicuius iniuria potest ex eadem massa vili facere aliud vas in honorem, aliud verò in contumeliā; quia ita voluit, sic Deus liberam habet potestatem, ex eadem corrupta materia humani generis quosdam misericorditer eligere ad gloriam, quosdam verò in sua perditione relinquere, quia sic placitum fuit ante illum. Hoc ipsum docere intendit Isaias in similitudine, quam affert luti, & figuli, & sensus est. Sicut esset peruersum, quòd lutum insurgeret contra figulum, & diceret: Non fecisti me, vel non me intelligis, aut, non nouisti me, aut, quare me fecisti sic? ita peruersa omnino est cogitatio vestra, dum arbitramini, quæ vos facitis in tenebris opera abscondita esse à Deo. *Qui enim plantauit aurem, non audiet, aut qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit gentes, non arguet, qui docet hominem scientiam? Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt*. Igitur per verba Pauli inducta debet præsens locus Isaiæ explicari, quoniam, vt notauit Ambrosius, ex hoc loco desumpsit id, quod quasi proprium posuit, vt ostēderet, contra auctorem suum opus eius conqueri non posse.

Sap. 9. d

Hier. 18. a

Isai. 64. d

De fictori & homines luto conferuntur.

Ps. 93. 1

Ambr. sup. cap. 9. ad Rom.

32 *Nonne adhuc in modico, & in breui conuertetur Libanus in Carmel, & Carmel in saltum reputabitur?* Vatablus. *An non adhuc breuissimo tempore, Libanus redigetur in agrum planum, & ager planus in syluam.* Vt docet Cyrillus, Libanus mons est Phœniciæ, cuius homines superstitiosi erant, & idolatriæ dediti, & quia incultus erat locus, & infructuosus receptaculum reputabatur ferarum: Carmel autem mons est Iudæç deliciosissimus, atque arboribus fructiferis consitus, vbi vites vberrimos afferebāt fructus. Vnde S. Hier: in cap 16. Isaiæ, *Idioma* (inquit) *Scripturarum est, vt montem Carmelum fertilitati comparet*. Sensus ergo est. Post modicum, & breue tempus eueniet, vt gentes idolatræ, & nullum fructum bonorum operum afferentes, conuertantur, atque commutentur in Carmel, hoc est, in homines fideles, & sanctos vberem fru-

Libanus, & mons Phœniciæ.

Hieron.

Iudæis reprobatis, eligūtur gētes.

cap. 35. Et Sermone 78. de tempore, vbi ait. *Quod autem dictum est: Populus populum superabit, & maior seruiet minori, secundum litteram in Esau, vel in Iacob nõ videmus impletum. Non enim corporaliter beato Iacob Esau seruisse commemorat Scriptura. Quomodo ergo hoc oportear intelligi, aut qualiter maior populus minori seruiat, spiritaliter debemus intelligere. Nisi enim fieret, non hoc sancta scriptura commemoraret. Quomodo ergo populus maior seruiat minori, hoc qui diligenter attendit, in Christianis, vel in Iudæis agnoscit. Maior enim, & senior populus Iudæorum, iuniori, idest, populo Christiano seruire probatur, dum per totum mundum libros diuinæ legis ad instructionem omnium gentium portare cognoscitur. Ideò enim per omnem terram Iudæi dispersi sunt, vt cum aliquem Paganum ad fidem Christi volumus inuitare, & ab omnibus Prophetis ipsum Christũ esse annuntiatum testamur, & ille resistens dixerit, à nobis potius, quam à Spiritu Sancto libros diuinæ legis esse conscriptos, nos habem⁹ vnde eũ redarguere certa ratione possumus, dicẽtes ei: Si de meis libris tibi dubitatio nascitur, ecce Iudæorum libros, vtiq; inimicorum nostrorum, quos certum est, si ego conscribere vellem, mutare non potuis, ipsos relege, & cum in ipsis hoc, quod in meis libris inueneris, noli esse incredulus, sed fidelis. Hoc ordine maior populus minori seruire cognoscitur, dum etiam per illorum libros ad credendum in Christo gentium populus inuitatur.* Multa Isaac de Iacob filio suo prædixerat, quem tamen præsentem non agnouit. *Expauit Isaac stupore vehementi, & vltrà quam credi potest admirans, ait.* *Quis igitur ille est, qui dudum captã venationem attulit mihi, & comedi ex omnibus, priusquam tu venires? Benedixiq; ei, & erit benedictus.* Quid est hoc, nisi quoddam præsagium populi Iudæorum, *qui* (vt inquit Gregorius) *& caligans oculis, & prophetans in præsenti filium non vidit, cui tamen multa in posterum prauidit. Quia nimirum Iudaicus populus prophetiæ spiritu plenus, & cæcus, eum de quo multa in futurum prædixit, in præsenti positum non agnouit.* Vbi obserua, quod Isaac non retractauit, sed potius confirmauit benedictionẽ Iacob, cum cognouit illum non esse Esau, quem se benedixere credebat. Ait enim. *Benedixiq; ei, & erit benedictus*, sed id fecit admirans, vltra quam credi potest; quia tunc reuelatum est illi mysterium, quo secũdum Dei dispositionem, & voluntatem benedictio erat in fratrem minorem, hoc est in populum gentilicũ transferenda. Vnde S. Aug. ait. Quod habẽt Latini codices, *Expauit autẽ Isaac pauore magno valde*, Græci habent. ἐξέστη δὲ Ἰσαὰκ ἔκστασιν μεγάλην σφόδρα vbi tanta cõmutatio intelligitur, vt quædã mẽtis alienatio sequeretur. Ipsa. n. propriè dicitur exstasis. Et quia solet in magnarũ rerum reuelationibus fieri, in hoc intelligendum est, factam esse spiritalem admonitionem, vt confirmaret benedictionem suã filio minori, cui potius irascendum fuit, quod fefellerit patrem. Sic & de Adam, cum prophetatur hoc Sacramentum magnum, quod dicit Apostolus: in Christo, & in Ecclesia erunt duo in carne vna, dicitur, quod exstasis præcesserit. Hactenus Aug.

Gen. 27. a.

Greg. ho. 10. super Euang.

Gentium benedictio in benedictione Iacob figuratur.

Aug. q. 80 super Gẽ. tom 4.

Exstasis quid sit.

33 *Tulit Ioseph duos filios suos de gremio patris, & posuit Ephraim ad dexteram suam, idest ad sinistram*

Iudæorũ popul' per Manassẽ & gentiũ p Ephraim designatur.

Gen. 48. *ſtram Iſrael, Manaſſen verò in ſiniſtra ſua, ad dexteram ſcilicet patris, applicuitq. ambos ad eum. Qui extendens manum dexteram, poſuit ſuper caput Ephraim iunioris fratris, ſiniſtram autem ſuper caput Manaſſe, qui maior natu erat, commutans manus. Benedixitq. Iacob filijs Ioſeph. Videns autem Ioſeph, quòd poſuiſſet pater ſuus dexteram manum ſuper caput Ephraim: grauiter accepit. Et apprehenſam manum patris leuare conatus eſt de capite Ephraim, & transferre ſuper caput Manaſſe. Dixitq. ad patrē. Non ita conuenit pater, quia hic eſt primogenitus, pone dexteram tuam ſuper caput eius.* Quid tanta ſollicitudo, & conſtantia patris benedicentis filium minorem deſignat? Quid illa manuum commutatio indicat, niſi commutationem populorū, quos ſupra diximus, inter ſe in vtero matris colluctari? Dicit enim Auguſtinus. *Quod ita benedicit nepotes ſuos Iſrael, vt dexteram manum minori imponat, maiori autem ſiniſtram: & hoc filio ſuo Ioſeph volenti corrigere, quaſi errantem, atque neſcientem, ita reſpondit: Scio fili mi, ſcio, & hic erit in populum, & hic exaltabitur, ſed frater eius iunior maior illo erit, & ſemen eius erit in multitudine gentium. Hactenus de Chriſto accipiendum eſt, quatenus etiam de ipſo Iacob, & fratre eius dictum eſt, quia maior ſeruiet minori. Secundum hoc enim ſignificauit aliquid prophetiçè, hoc faciendo Iſrael, quod populus poſterior per Chriſtum futurus regeneratione ſpiritali, ſuperaturus erat populum priorem, de carnali patrum generatione gloriantem.* Et ſuper Pſal. 77. de populo Iudæorum explicans illud: *Filij Ephren intendentes, & mittentes arcum conuerſi ſunt in die belli*, & in eius elucidationem adducens prædictum locum Gen. ait. *Satis intelligamus, quod etiam tunc ex verbis Patriarchæ Iacob longè aliud figurabatur, quàm prudentia carnis expectat. Figurabatur enim, quod futuri eſſent nouiſſimi, qui erant primi, & primi futuri eſſent, qui erant nouiſſimi per Saluatoris aduentum, de quo dictum eſt, qui poſt me venit, ante me factus eſt. Sic Abel iuſtus maiori prælatus eſt fratri: ſic Iſmaeli Iſaac: ſic Eſau congemino ſuo, ſed tamen prius nato, ipſe Iacob: ſic Phares & ipſe congemino ſuo, qui prius manum ex vtero miſerat, & cœperat naſci, & iam naſcendo præceſſit. Sic Dauid maioribus prælatus eſt fratribus: & propter quod iſtæ omnes, atque aliæ ſimilitudines non ſolùm dictorum, ſed etiam factorum parabolæ præceſſerunt. Sic populo Iudæorum prælatus eſt populus Chriſtianus, pro quo redimendo quemadmodum Abel à Cain, ſic à Iudæis occiſus eſt Chriſtus. Hoc præfiguratum eſt enim etiā cum Iacob decuſſatim porrectis manibus, dextera tetigit Ephren ad ſiniſtram conſtitutū, eumq; præpoſuit Manaſſæ ad dexteram conſtituto, quem ſiniſtra ipſe tangebat. Nam ſecundum carnem filij Ephren intendentes, & mittentes arcus, conuerſi ſunt in die belli. Quid ſit autē, quod ait, conuerſi ſunt in die belli, conſequentia docent, quibus id apertiſſimè expoſuit. Non cuſtodierunt (inquit) teſtamentum Dei, & in lege eius noluerunt ambulare. Ecce quid eſt, Conuerſi ſunt in die belli: non obſeruauerunt teſtamentum Dei. Vbi arcus tendentes, & mittentes, etiam promiſſionis verba promptiſſimè protulerunt, dicentes. quæcumq; locutus eſt Dominus Deus noſter, audiemus,*

Margin notes: Aug. q. 166 ſup. Gē. to. 4. — Pſ. 77 Aug. ibid. tō. 8. — Fratres maiores in Scriptura præferuntur minoribus. — Mat. 20 — Ioan. 1. — Gē. 4. & 21. & 25 b — Gen. 38. — 1. Reg. 16. — Gen. 4. — Gen. 48. — Pſal. 77. — Exo. 19. 1.

mus, & faciemus. Conuersi sunt in die belli, quia promissionem obedientiæ non auditio, sed tentatio probat.

Iud. 6.b Vellus Gedeonis qd significet. Ponitur in area vellus lanæ à Gedeone, & fuit ros in solo vellere, in omni autem terra siccitas, ita vt *nocte consurgens, expresso vellere concam rore impleuerit*. Commutantur vices, & postmodum solum vellus siccum fuit, & omnis terra rore madens. Et fuit (inquit) siccitas in solo vellere, & ros in omni terra. Ecce miraculum grande, requiramus mysterium. Et, vt verbis vtar Augustini. *Qui vellus complutum area* Aug. lib. 12. contra Faust. cap. 32. tom. 6. *sicca, & posteà compluta area sicco vellere, nisi primo vna gens Hebræorum, habens occultè in sanctis mysterium Dei, quod est Christus, quo mysterio totus orbis vacuus erat, nūc autem in manifestatione totus orbis id habet, illa vacuata est.* Idem docet tom. 3. lib. de mirabilibus sacræ script. cap. 5. & tom. 8. super ps. 71.

Hæc omnia simul Sanctus Iob obumbrauit, cum dixit. Iob. 12. *Commutans labia veracium, & doctrinam senum auferens. Effudit despectionem super principes, & eos, qui oppressi fuerant, releuat. Quod* (vt inquit Gregorius) Greg. 11. Mor. ca. 9. *de Iudæis potest intelligi, qui ante incernationem Domini veraces fuerunt, quia hunc venturum esse crediderunt, atque nuntiauerūt;* Labia veraciū qualiter Deus cōmuttet. *sed postquam in carne apparuit, hūc esse negauerunt. Labium itaque veracium mutatum est, quia quem venturum dixerant, negauerūt præsentem, & doctrina senum ablata est; quia nequaquā ea credēdo secuti sunt, quæ Patres suos prædixisse meminerunt. Vnde etiam Helia veniente promittitur, quod reducat corda filiorum ad patres eorum, vt doctrina senum, quæ nunc à Iudæorum corde ablata est, tunc miserante Domino, redeat, quando hoc intelligere de Domino cœperint filij, quod prædicauerunt Patres. Sin vero senes eosdem quoque Iudæos accipimus, qui suadēte perfidia, veritatis verbo contraire conati sunt, doctrina ablata est, postquam hanc Ecclesia ex gentibus videlicet iuuencula accepit, quæ per Psalmistam dicit. Super seniores intellexi.* Psa. 118 *Quam quia operando tenuit, qualiter super seniores intellexerit, ostendit dicens. Quia mandata tua exquisiui. Quia enim studuit operando implere, quod didicit, accepit intelligere, quod doceret. Vnde adhuc apte subditur. Effundit despectionem super principes, & eos, qui oppressi fuerant, releuat. Cum enim Iudæorum populus in legis mandato permaneret, & cuncta gentilitas nulla Dei præcepta cognosceret, & illi per fidem principari videbantur, & isti in profundo pressi iacuerunt per infidelitatem. Sed cum incarnationis dominicæ mysterium Iudæa negauit, gentilitas credidit, & principes in despectionem ceciderunt, & ij, qui oppressi in culpa perfidiæ fuerant, in vera fidei libertatem leuati sunt.* Ex quibus omnibus constat, hanc Isaiæ prophetiam tempore aduentus Christi fuisse ad literam impletam, quando Apostoli, relictis Iudæis cæcis, & obduratis, conuersi sunt ad gentes, & plures Ecclesias per totum orbem Christo Domino erexerunt, & prædicauerūt Euangelium omni creaturæ, & Christi fidē, quę vsq; nūc in cordibus fideliū vberrimos fruct⁹ per charitatē operatur. Nec te moueat, quod dicit Propheta *adhuc in modico, & in breui*, idest; post breue tempus erit hæc prophetia adimplenda; quoniam licet à tēpore Isaiæ, vsque ad aduentum Domini

Mat. 4. 11.

mini fuerint plusquam septingenti anni transacti, vt cap.1.nu. 6. obseruauimus; tamen mille anni ante oculos Dei sunt tamquam dies hesterna, quæ præterijt. Vnde id, quod spiritu prophetico quasi iam adimpletum viderat, breui tempore post futurum esse asserit. Vel dicendum, quod multò ante aduentum Christi cœperunt multitudine peccatorum excæcari, & obdurari Iudæi, quamuis tempore aduentus Christi consummata fuerit, & expleta eorum malitia. Vnde & Propheta regius eos admonuit dicens. *Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in irritatione secundum diem tentationis in deserto. Vbi tentauerunt me patres vestri, probauerũt, & viderunt opera mea. Quadraginta annis offensus fui generationi illi, & dixi semper hi errant corde. Et isti non cognouerunt vias meas, vt iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Vbi Augustinus ait. *Quadraginta annis viderũt opera mea, quadraginta annis exacerbauerunt me. Ante illos miracula in manu Moysi faciebam, & ipsi magis, magisq; corda obdurabant. Quadraginta annis proximus fui generationi huic. Quid est proximus fui? Præsentaui me in signis, & virtutibus meis. Non vno die, non duobus, sed quadraginta annis proximus fui generationi huic. Et dixi semper isti errant corde. Hoc significauerunt quadraginta anni; quod est semper.* Istam incredulitatem, & duritiam cordis imitati sunt semper eorum filij. Iuxta quod Stephanus, Iudæis continentibus aures suas, & impetum facientibus vnanimiter in eum, dixit. *Vos spiritui Sãcto semper restitistis. Semper* (inquit) non vna die vel duobus, non

Ps. 89.a

Psal. 94.

Aug. to. 8. sup eundẽ Psal.

Act. 7.

vno mense, vel anno, non in vna generatione, vel altera, sed quadraginta annis. Semper: Quia semper proficiebant in peius. Vnde & Christus Dominus, Scribis, & Pharisæis, dicentibus. *Si fuissemus in diebus Patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine Prophetarum,* respondit: *Itaq; testimonio estis vobismetipsis: quia filij estis eorũ, qui Prophetas occiderunt. Et vos implete mensuram Patrum vestrorũ. Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ?* Quia ergo malitiam, & obstinationem patrum suorum vsque ad summũ perduxerunt, occidentes Christum; ideo genimina viperarum dicuntur, idest, patribus suis deteriores. Deleti ergo sunt, & destructi, atque de regno eiecti, quando impleta est eorum malitia. Etenim aduertendum cum Diuo Thoma, *quòd omnia, quæ eueniunt ex certo Dei iudicio, non statim soluitur pœna, donec totaliter exaggeretur, & veniat ad cumulum: Vnde quantũ ad iudiciũ Dei, non adhuc erat impleta culpa eorum, vnde interfecerunt Prophetas, & nõ est adhuc impleta culpa, sed in Christo complebitur. Ideo ait, implete.* Quod (vt notauit Chrysostomus) *non hoc dicit, quasi iniungens, sed quasi prædicens quod futurum erat.*

Mat. 23 d

S.Tho.sup. c 23.Matt.

Iudæorum malitia impleta est in morte Xpi.

Chrysost. hom. 75. sup Matt.

34 *Et addent mites in Domino lætitiã, & pauperes homines in Sancto Israel exultabunt.* Loquitur de eisdem gentibus, conuersis ad fidem, quos mites appellat, quia in mãsuetudine susceperunt insitum verbum Dei; quia secuti sunt illum qui ait. *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Isti (inquit) cum ad Christum conuolauerint, cum, relictis idolis, adorauerint verum Deũ,

Matt. 11 d

non

non solum ipsi lætabuntur spe fœlicitatis æternæ, quam illis Dominus repromisit, dicens: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*, sed etiam addent lætitiam alijs, videlicet, Apostolis, & reliquijs Israel, quæ secundum electionem salutæ factæ sunt. Hoc adimpletum est, cum, prædicante gentibus Petro, & alijs Apostolis disseminantibus verbum Dei per vniuersam regionem, *discipuli replebantur gaudio, & Spiritu sancto*. Quod & Psalmista multò antea spiritu prophetico præuiderat. *Statuit* (inquit) *procellam eius in auram, & siluerunt fluctus eius, & lætati sunt, quia siluerunt*. Quid enim per fluctus maris, nisi corda gentilium designantur, quæ, vento superbiæ flante, aduersus nauiculam Ecclesiæ insurrexerũt, de quibus scriptum est: *Eleuauerunt flumina Domine, eleuauerunt flumina vocem suam. Eleuauerunt flumina fluctus suos à vocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris*. Si enim cor impij est quasi mare feruens, quod quiescere nõ potest, quomodo corda infidelium quiescent? At quoniam testimonia Dei illis credibilia facta sunt nimis, quoniã imperauit ventis, & mari, dicens illi, tace, obmutesce, quoniam superbiã gentium in mansuetudinem conuertit, siluerunt fluctus eius. & quia siluerunt, lætati sunt Angeli in cœlo, quia, *gaudium est Angelis super vno peccatore pœnitentiam agente*. Gaudent Apostoli, de quibus dictum est supra: *Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe*. Exultant omnes fideles, quia iucundum est cum mitibus, & simplicibus conuersari. *Addentes lætitiã*: Lætificant Deum, qui vnda baptismatis regenerati, offerunt Deo munera: sed addunt lætitiam, cum omnino sæculo renunciant, & se ipsos consecrant Christo, ac solemni voto Religionis adstringũt. In cuius signum Abraham fecit grande conuiuium in die ablactationis pueri, vt lætitiam, quam addunt Deo, & Ecclesiæ, illi, qui cupiditatibus sęculi renuntiant, designaret. Vndè & subditur: *Et pauperes homines in sancto Israel exultabunt*, illi videlicet, qui omnia reliquerunt, & semetipsos propter Deum: de quibus Petrus: *Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te*. Omnia (inquit) nihil reseruans, etiam propriam voluntatem. *Nec inutilis cõmutatio* (ait Bernardus) *pro eo, qui super omnia est, omnia reliquisse. Nam & simul cum eo donantur omnia, & vbi apprehenderis eum, erit vnus ipse omnia in omnibus, qui pro ipso omnia reliquerunt. Omnia sanè dixerim, non tantum possessiones, sed etiam cupiditates, & eas maximè. Plus enim concupiscentia mundi, quam substantia nocet. Et hæc fugiendarum causa diuitiarum præcipua est, quod aut vix, aut nunquam sine amore valeant possideri. Limosa siquidem, & glutinosa nimis non modo exterior, verum etiam interior substantia nostra videtur, & facilè cor humanum omnibus, quæ frequentat, adhæret. Age ergo, qui relinquere vniuersa disponis, te quoque inter relinquenda numerare me mento. Immò vero maximè, & principaliter abnega temetipsum, si deliberas sequi eum, qui exinaniuit se propter temetipsum*. Aequum autem est, vt qui nullam in hoc sæculo consolationem habent, neque lætantur in delitijs transitorijs, exultent in Deo. *Si enim* (vt Gregorius inquit) *tanto quisque à superno amore disiungitur, quanto inferius delectatur*, vtique

Marginalia: Mat. 5. a — Act. 3. f — Ps. 106. — Gentiliũ corda per fluctus maris designãtur. — Psal. 92. — Isa. 57. d. — Marci. 4. d — Luca 15. b — Isaiæ 9. — Seculo renũtiantes addunt lætitiam. — Gen. 21. a — Mat. 19 d — Bern. i declamat. sup Euang. Ecce nos reliquim' col. 1. — Relinquẽs omnia, relinquat se ipsum. — Gregor.

vtique è contrario, tanto delectabitur in Domino, quanto ab amore rerum corruptibilium separatur.

35 *Quoniam defecit, qui praualebat, cōsummatus est illusor, & succisi sunt omnes, qui vigilabant super iniquitatem, qui peccare faciebāt homines in verbo, & arguentem in porta supplantabant, & declinauerunt frustrà à iusto.* Assignat rationem, propter quam mites, & pauperes exultabunt; nam futurum est aliquando, vt Tyrannus, qui persequebatur illos, deficiat, & illusor cōfusus maneat. Hoc autem eueniet, quando regnum Cœlorū illis repromissum adepti fuerint. Tunc enim perfectissima perfruentur pace. Diabolus, atque illius ministri sunt, qui præualebant aduersus pauperes, & mites, non quidem animas, sed corpora dumtaxat eorum occidendo. Isti vigilant super iniquitatem, quia iniquis fauent, & peccatoribus, Hi peccare faciunt alios, suasione, atque exemplo, dum magistri iniquitatis fiunt. *Et arguentem in porta*, idest, Christum, qui publice reprehendebat eorum delicta, supplantare conabantur. Vel ex eò Christus dicitur arguens in porta, quoniam in die Iudicij omnium arguet crimina. Reliqua verba: *Et declinauerunt frustra à iusto*, possunt dupliciter explicari. Primo, vt ille ablatiuus, *à iusto*, sit in genere neutro. Et tunc sensus est. *Declinauerūt à iusto*, id est, ab eo, quod iustum est, & hoc frustra, id est, absque vlla causa: &, vt inquit Propheta, *propter pusillum hordei, & fragmen panis.* Secundò potest intelligi ita, vt ille ablatiuus *à iusto*, sit masculini generis, & tunc sensus est: *Declinauerunt à iusto*, hoc est à Deo, qui per essentiam iustus est. Declinauerunt à Christo. Quia dixerunt: *recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus.* Et iterum: *Auferte à me viam, declinate à me semitam, cesset à facie nostra Sanctus Israel.* Sed ij frustrà conabantur à Deo declinare: quoniam, vt sæpè docet Sanctus Thomas, peccatores, dum fugiunt vnum ordinem diuinæ prouidentiæ, incidunt in alium. Substrahunt se ab ordine diuinæ misericordię, & in ordinem incidunt iustitiæ. Scriptum est enim: *Fugient arma ferrea, & incident in arcum areum.* Vatablus, vbi nos legimus: *& succisi sunt omnes qui vigilabant super iniquitatem*, vertit: *Excidenturque omnes qui inuigilant, idest qui perseuerant in iniquitate*, vt transfert Pagninus.

Christus dicitur arguens in porta. idest in iudicio.

Ezech. 13. d

Iob. 21. b.

Isa. 30. e

Iob. 20. d

36 *Propter hoc hæc dicit Dominus ad domum Iacob: qui redemit Abraham. Non modo confundetur Iacob, nec modò vultus eius erubescet, sed, cum viderit filios suos, opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum, & sanctificabunt sanctum Iacob, & Deum Israel prædicabunt. Et scient errantes spiritu intellectum, & mussitatores discent legem.* Quidam doctores omnia ista verba interpretantur de gentilitate, annectentes illa verbis præcedentibus, ità vt sensus sit: *Propter hoc*, idest, ne aliquis decipiatur, credens statim fore adimplendum, quod supra dixi, *Et audient surdi verba libri*, hæc dicit Dominus: *Non modo confundetur Iacob*, idest, confusio, & abiectio Iudæorum non erit modo, nec similiter vocatio gentium, sed quando viderint filios suos, videlicet Apostolos sanctificātes nomen meum, quando repleti spiritu sancto loquentur magnalia Dei. Sic interpretatur istum locum

Nicolaus

Lyra.

Nicolaus de Lyra, & glossa interlinealis. Sed Sanctus Cyrillus, Sanctus Thomas, & multi alij Doctores hæc verba interpretantur de Iudæis, qui tandem conuertentur ad Christum in fine sæculi, quando à corde illorum auferetur velamen. Et iuxta hanc explicationem sensus est. Dominus, qui redemit Abraham, hæc dicit ad domum Iacob: sic enim cõstruenda est littera. Confundetur aliquando Iacob confusione illa, de qua scriptum est: *Est confusio adducens gloriam, & gratiam*. Erubescet vultus eius, quia peccauit, Dei filium morti tradens, resipiscet, & pœnitentiam aget. Hoc tamen non eueniet modo, sed cum plenitudo gentium intrauerit, cum viderint filios suos, hoc est, Apostolos, & prædicatores Euangelij, gentes Idololatras ad Deum conuertisse, atque adimpletum, quod dictum est supra. *Conuertetur Libanus in Carmel, & Carmel in saltum reputabitur.* Tunc errantes spiritu, idest, Iudæi, de quib⁹ dictum est, *Inebriamini, & non à vino*, scient intellectum, id est vere intelligent Scripturas, & librum clausum. Et mussitatores, de quibus supra dixerat: *Et de humo eloquium tuum mussitabit*, discent legem Euãgelij, & Christi præcepta obseruabunt. Hinc sanctus Iob: *Immanibus* (inquit) *abscondit lucem, & præcipit ei, vt rursus adueniat. Quod* (vt Gregorius ait) *intelligi specialiter de Iudæis potest, qui idcirco Redemptori nostro in carne venienti contradicere ausi sunt, quia apud semetipsos immanes extiterunt, sed his immanibus lux abscõsa est: quia superbi lumen veritatis, dum persequuntur, amiserunt. Sed quia in fine mundi ad fidem recipiẽdi sunt, rectè subiungitur*: Et *præcipit ei, vt rursus adueniat*. Vnde etiam per Esaiam dicitur. *Si fuerit numerus filiorum Israel, quasi arena maris, reliquiæ saluæ fient*. Tunc quippè ad eos lux reuertitur, cum ipsi ad cõfitendam Redemptoris nostri potentiam reuertuntur. Si autem, in manibus, nequaquam per datiuum casum vnum nomen, sed duas partes orationis accipimus, potest intelligi, quia in manibus lux absconditur, cum apud rectum Iudicem iniqui quique in suis operibus cæcãtur. Cui tamen præcipitur, vt rursus adueniat: quia, dum peccatores se suis viribus saluari non posse cognouerint, gratiæ lumen accipiunt, & protectionis intimæ radijs illustrantur, vt maiore ardore postmodum cœlestem patriam diligant, quam prius in terrena delectatione flagrabant.] Et in alio loco idem Sanctus Iob in persona Christi loquens, ait. *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc*, designans, Dominum non in perpetuum à synagoga recessurũ, sed in fine sæculi tamdem reuersurum ad illam, vt Iudæos ad se conuertat, & sibi obsequentes faciat. *Redemptoris mater* (inquit Gregorius) *iuxta carnem synagoga extitit, ex qua ad nos per corpus visibilis processit. Sed hunc intra se tegmine literæ adopertum tenuit, dum ad spiritalem eius intelligentiam mentis oculos aperire neglexit. Hũc, quia in carne humani corporis latẽtem videre Deum noluit, quasi in diuinitate nudum conspicere contẽpsit. Sed nudus de vtero matris exijt: quia à Synagogæ carne prodiens, conspicuus ad gentes venit. Quod bene Ioseph relicto pallio fugiente signatum est. Dum enim mulier adultera malè illo vti voluisset, relicto pallio, fugit*

Eccl. 4. c

Iudæorum conuersio quando futura.

Iob. 26.

Greg. 27. Mor. 7.

Isa. 10.

Iob. 1. d

Christus à synagoga exijt nud⁹.

Gregor. 2. Mor. 23.

Gen. 29.

Ioseph fugiës à Domina sua, Christũ fugiẽtẽ à Synagoga designat.

git foras; quia dum Synagoga Dominum purum hominem credens, quasi adulterino complexu constringere voluit: ipse tegmen literæ eius oculis reliquit, & ad cognoscendam diuinitatis suæ potentiam, conspicuum se gentibus præbuit. Vnde & Paulus 2.Cor.3. *dixit: Vsq; hodiè dum legitur Moyses, velamen est positum super cor eorum, quia videlicet adultera mulier apud semetipsam pallium retinuit, & quem malè tenebat, nudum amisit. Quia ergo à Synagoga veniens, fidei gentium conspicuus apparuit, ex vtero matris nudus exijt. Sed nũquid hanc omninò deseruit? Et vbi* Esai.10. *est, quod per Prophetam dicitur. Si fuerit numerus filiorum Israël quasi arena maris, reliquiæ saluæ fient?* Rom.11 Vbi est, quod scriptum est: *Donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret?* Erit ergo quandoque conspicuus, vt etiam Synagogæ appareat. Erit in fine mundi proculdubiò, quando gentis suæ reliquijs semetipsum, sicut est Dominus, innotescet. Lege supradicta cap. 9. num. 8. in illa verba. *Multiplicasti gentem, & non magnificasti lætitiam.*

Moral.

37 *Sed cum viderit filios suos, &c.* Expende quantam vim habeat, & energiam ad commouendos animos infidelium, vt fidem suscipiant, vita irreprehensibilis ministrorum Euangelij, & omnium rerum temporalium contemptus. Non enim ait, Iudæos in fine sæculi esse ad Christum venturos, cum audierint filios suos, sed cum viderint filios suos, opera manuum mearum in medio sui, sanctificantes nomen meum; quoniam ipsa prædicatorum sanctitas maximè attrahit obduratos ad fidem. Duodecim homines totam ferè mundi machinam instruxerunt in fide, & modicum fermentum tantam molem farinæ vniuersi fermentauit, secundum illud, quod dicitur in Euangelio, *Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermantatum est totum.* Mat.13 e & ecce modò prędicatores innumeri gẽtium reliquias conuertere non possunt. Sed dices, illos Apostolos fuisse. *Quid ad rem* (ait Chrisostomus) Chrysost. hom. 47. sup Matt. to. 2. *Nonne tecum eiusdem naturæ fuerunt? An forsan credis illos angelos natura, aut de cœlo lapsos fuisse? Mũdum conuerterunt, non propter miracula, quæ fecerunt, sed quia in ipsis erat verus gloriæ, atque pecuniæ contemptus, & quoniam nullam sæcularium harum rerũ curam habebant. Nam nisi hoc habuissent, si passionibus, veluti nos, seruissent, etiam si de morte innumeros homines suscitassent, non solum nihil vtilitatis fecissent, verum etiam seductorũ, atque deceptorum nomen nõ effugissent. Viuendi ergo disciplina est, quæ vbique fulget, quæ spiritus etiã gratiam attrahit. Quod enim signũ Ioannes fecit, qui tot, tantasque ciuitates erudiuit? Nam nihil miraculosè ipsum egisse, testatur Euangelista, dicens: Ioannes quidem nullum signum fecit.* Io. 10. g *Vnde autem Helias mirabilis factus?* 3. Reg. 18. c *Nonne quia Regem liberè alloquebatur? Nonne, quia nihil possidebat, clarius, quam per signa quoque perfecit? Iob autem illum quibus signis Diabolus admiratus est?* Iob.1.& 2. *Certè signo quidem nullo, vitæ autem mirabili disciplina, & robore animi excelso, atque inuicto.* Hinc dominus ipse mittens Apostolos ad prædicandum, dixit illis: *Nolite portare sacculum neque peram, neque calceamenta,* Luca 10 a vt videlicet per contemptum terrenorum, audientium animos inflãmarent, ad exquirendum regnum cœlorum. Et iterum

Prædicatorum vita inculpabilis plus mouet, quàm verba.

Mat. 5. rum ait. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est.* Non inquit, vt audiāt verba vestra, sed, vt videāt opera vestra bona. His enim prouocantur auditores ad glorificandū Deum, & ad suscipiendum, & venerandum legem, quæ tales nutrit ministros. Qui autem Christum prædicant, sed factis negant, ad blasphemandum potius nomen Domini gentes prouocant, sicut scriptum est: *Nomen Dei per vos blasphematur inter gentes.* Rom. 2. d Lege superius notata cap. 1. nu. 50. & cap. 6. nu. 28.

CAPVT XXX.

1. VAE filij desertores, dicit Dominus, vt faceretis consilium, & non ex me: & ordiremini telam, & non per spiritum meum. 2. 3. Vt adderetis peccatum super peccatum: qui ambulatis vt descendatis in Aegyptum, & os meum non interrogastis, sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciā in vmbra Aegypti. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem, & fiducia vmbræ Aegypti in ignominiam. 4. Erant enim in Taphnis principes tui; & nuncij tui vsque ad Hanes peruenerunt. Omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non potuit: non fuerunt in auxilium & in aliquam vtilitatem, sed in confusionem & in opprobrium. 5. Onus iumentorum Austri. In terra tribulationis & angustiæ leæna, & leo ex eis, vipera & regulus volans portantes super humeros iumentorum diuitias suas, & super gibbum camelorum thesauros suos ad populum, qui eis prodesse non poterit. Aegyptus enim frustra & vane auxiliabitur. 6. Ideo clamaui super hoc: Superbia tantum est, quiesce. 7. Nunc ergo ingressus scribe ei super buxum, & in libro diligenter exara illud. 8. Et erit in die nouissimo in testimonium vsque in æternum. 9. Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces, filij nolentes audire legem Dei. Qui dicunt videntibus: Nolite videre: & aspicientibus: Nolite aspicere nobis ea, quæ recta sunt: 10. 11. loquimini nobis placentia, videte nobis errores. Auferte à me viam, de-

clinate à me semitam, cesset à facie nostra sanctus Israel. 12. Propterea hæc dicit sanctus Israel: Pro eo quòd reprobastis verbum hoc, & sperastis in calumnia & in tumultu, & innixi estis super eo: 13. Propterea erit vobis iniquitas hæc sicut interruptio cadens, & requisita in muro excelso, quoniam subito, dum non speratur, veniet contritio eius. 14. Et comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione perualida: & non inuenietur de fragmentis eius testa, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fouea. 15. Quia hæc dicit Dominus Deus sanctus Israel: Si reuertamini & quiescatis, salui eritis: 16. 17. 18. In silentio, & in spe erit fortitudo vestra. 19. Et noluistis: & dixistis: Nequaquam, sed ad equos fugiemus: ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt, qui persequentur vos. 20. Mille homines à facie terroris vnius: & à facie terroris quinque fugietis, donec relinquamini quasi malus nauis in vertice montis, & quasi signum super collem. 21. 22. Propterea expectat Dominus vt misereatur vestri: & ideo exaltabitur parcens vobis: quia Deus iudicij Dominus: beati omnes qui expectant eum. 23. Populus enim Sion habitabit in Ierusalem: plorans nequaquam plorabis, miserans miserebitur tui: 24. 25. 26. 27. 28. Ad vocem clamoris tui statim vt audierit, respondebit tibi. 29. 30. 31. 32. Et dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem: 33. & non faciet auolare à te vltra doctorem tuum: 34. & erunt oculi tui videntes præceptorem tuum. Et aures tuæ audient 35. 36. verbum post tergum monentis: 37. Hæc est via, ambulate in ea: 38. Et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. 39. Et contaminabis laminam sculptilium argenti tui, & vestimentum conflatilis auri tui, & disperges ea sicut immunditiam menstruatæ. Egredere, dices ei: 40. Et dabitur pluuia semini tuo, vbicumque seminaueris in terra: 41. & panis frugũ terræ erit vberrimus, & pinguis. 42. 43. Pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiose: & tauri tui, & pulli asinorum, qui operantur terram, 44. 45. commixtum migma comedent sicut in area ventilatum est. 46. Et erunt super omnem montem excelsum, & super omnem collem eleuatum riui currentium aquarum in die interfectionis multorum cum ceciderint turres. 47. 48. Et erit lux lunæ sicut lux solis, & lux solis erit septempliciter sicut lux septem dierum in die, qua alligauerit Dominus vulnus populi sui, & percusuram plagæ eius sanauerit. 49. Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor eius, & grauis ad portandum: labia eius repleta sunt

indi-

indignatione, & lingua eius quasi ignis deuorans. Spiritus eius velut torrens inundans vsque ad medium colli ad perdendas gentes in nihilum, & frænum erroris, quod erat in maxillis populorum. 50. Canticum erit vobis sicut nox sanctificatæ solemnitatis, & lætitia cordis sicut qui pergit cum tibia, vt intret in montē Domini ad fortem Israel. Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, & terrorem brachij sui ostendet in comminatione furoris, & flamma ignis deuorantis: allidet in turbine, & in lapide grandinis. A voce enim Domini pauebit Assur virga percussus. Et erit transitus virgæ fundatus, quam requiescere faciet Dominus super eum in tympanis & citharis;& in bellis præcipuis expugnabit eos. 51. Præparata est enim ab heri Topheth, à Rege præparata, profunda, & dilatata. 52. Nutrimenta eius, ignis & ligna multa: 53. flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.

SVMMA CAPITIS.

VT constat ex libro quarto Regum cap. 17. decem Tribus auxilium postulantes ab Aegyptijs, captæ sunt ab Assyrijs, atque in Ciuitatem Medorum translatæ. similiter etiam duas Tribus, adhuc Isaia viuente, fiduciam habuisse in Aegyptijs, cognoscimus ex illis verbis cap. 20. huius prophetiæ. Et timebunt, & confundentur ab Aethyopia spe sua, & ab Aegypto gloria sua: *Tempore etiam Hieremiæ, qui 150. annis post Isaiam prophetauit, ad Aegyptum confugerunt contra præceptum Domini, reliquiæ captiuitatis Babylonis, vt ex cap. 42. 43: & 46. eiusdem colligitur. Igitur nonnulli arbitrantur huius cap. prophetiam loqui contra decem Tribus, quarum lib. 4. Reg. fit mentio. alij contra duas Tribus, de quibus cap. 20. sermonem fecit Isaias: sed D. Hieronymus, Theodoretus, & alij expositores communiter sentiunt, istam prophetiam contra eos dirigi, qui tempore Hieremiæ auxilium ab Aegyptijs contra præceptum Domini postularunt. Hæc explicatio est multò magis conformis contextui huius capitis, vt patebit, si littera illius cum his, quæ vbi supra dicit Hieremias, conferatur.*

Igitur caput præsens in septem diuiditur partes. Primò comminatur excidium reliquijs populi, quæ post destructionem Hierusalem in Aegyptum descenderunt, ostendens, nullum ex Aegyptijs auxilium reportare potuisse, sed potius confusionem & laborem, de quo agit à principio capitis, vsque ad versiculum: Nunc ergo ingressus, &c.

Secundo, ostendit condignam esse, & iustam pœnam, quam Dominus inferre illi populo statuerat, eo quod verba Domini irridebat. De quo ab illo versiculo: Populus enim ad iracundiam, &c. *vbi diffidentiam, & incredulitatem eius arguit.*

Tertiò grauitatem pœnæ describit, eam conferens interruptioni cadentis muri excelsi, atque lagenæ figuli confractæ, versiculo: Propterea erit vobis iniquitas hæc, &c.

Quartò, hortatur populum, vt suis malis edoctus ad Deum per pœnitentiã reuertatur, promittens illis non modicam quietẽ, & certiores eos faciens de misericordia Dei, qui ad se clamantibus respondere non differt, versiculo: Si reuertamini & quiescatis, &c.

Quintò, vt eos magis ac magis alliciat, promittit eis legem Euangelicam, quam, panem arctum, & aquam breuem dixit, eo quod in vno dilectionis præcepto penè innumera legis mandata perstrinxit. versiculo: Et dabit vobis Dominus panem arctum, &c. *Et occasione huius agit de aduentu Christi, qui tanquam doctor, & magister legem docuit Euangelicam. versiculo*: Et non faciet auolare à te vltra doctorem tuum.

Sextò, agit de effectibus prædicationis Euangelicæ. Et inter alios, quos enumerat, primus est exterminatio idololatriæ, atque idolorum exclusio, de qua agit versiculo: Et contaminabis laminas sculptilium, &c. *Secundus est abundantia doctrinæ sanæ, atque vbertas bonorum operum, de quibus agit ab illo versiculo*: Et dabitur pluuia semini tuo. *Sed quoniam multi increduli abusi sunt misericordia Dei, quam in primo ostendit aduentu, ideo in septima, & vltima parte huius capitis, agit de aduentu Domini ad iudicium; describitq. indignationem iudicis. versiculo*: Ecce nomen Domini venit de longinquo. *Vbi consequenter agit de gloria & lætitia beatorum. versiculo*: Cãticum erit vobis. *Ac demũ de gehenna diabolo, atq; omnibus reprobis præparata. versiculo*: Præparata est .n. ab heri Tophet, &c. *vsque ad finẽ capitis.*

COMMENTARIVM.

VAE *filij desertores dicit Dominus, vt faceretis consilium, & nõ ex me, & ordiremini telam, & non per spiritum meum*. Inter cætera præcepta Domini hoc vnũ erat Iudæis impositum, ne commiscerentur gentibus, neque auxilium peterent ab illis, sed in Deo solo sperarent. Voluit populũ suum à cõmercijs Aegyptiorũ separare, tũ vt cauerẽt à superstitione illius gẽtis, atq; ab idololatria: cõsortio .n. infideliũ imbibuntur mores eorũ pessimi: tum etiã, quoniam petẽtes auxiliũ ab Aegyptijs obliuiscebantur Dei Creatoris sui, atq; oĩum beneficiorũ eius: tũ deniq, quoniã egerrimè fert Altissim⁹, quòd ab alio, quàm ab ipso pendeamus, nec patitur nos recursũ ad creaturas habere, dũ sumus in necessitate cõstituti. Tantum .n. detrahimus à fiducia, quam in Deo collocare debemus, quantum in humanis auxilijs confidimus. Iudæi autẽ, contempto Domini mãdato, cum Aegyptijs fœdus inierunt; à quibus tamen sępissimè fuerunt delusi. Hæc .n. inter se consiliantes dicebant. Ecce magna est potentia Aegyptiorum, inexpugnabilis eorum exercitus, & sapientia singularis, quorum amicitiam in periculis spernere, esset Deũ tentare, & in quàmplurima pericula incide-

incidere. Securi ergo erimus, si eorum protegamur auxilio, nec audebit aliquis contra nos insurgere. Citò obliti sunt operum Dei, & mirabilium eius, quæ fecit, dum eos eduxit de terra Aegypti. Ideò non à Domino, sed ab Aegyptijs requirunt auxilium. Septuag. Interpretes pro, *Væ filij desertores*, transferunt, *Væ filij Apostatæ*, idest filij rebelles, impij, scelerati, recedentes à Domino, deserentes vitam, vt ad vmbram Aegypti confugiatis. Vatablus vertit: *Væ filijs defectoribus, idest, rebellibus*: nam per rebellionem à via veritatis, atque à salute sibi repromissa deficere voluerunt. Pagninus transfert: *Væ filijs declinantibus, idest, à Deo recedentibus, & confugientibus ad Aegyptum. Vt faceretis consilium*. Obserua, quod non ait: vt statueretis legem, vt stabiliretis decretum firmū, sed, *vt faceretis consilium*. Etenim in his, quæ sunt illicita, non solùm vult Dominus, quòd homines nullum statuant decretum, sed etiam cauet, ne aliquid attentēt, vel super tali re consilium habeant. Nam in talibus cōsilium habere, statutis constat derogare diuinis, quæ violari censentur, etiam solo consilio. Vndè & Iacob morti proximus ait: *In consilium eorum non veniat anima mea, & in cœtu illorum non sit gloria mea*. Non dixit, in decretum, non dixit, in electionem, quæ sequitur post consilium, non ait, in factum eorum pessimum, qui morti tradiderunt Christum, sed, in consilium, in illud videlicet, quod tractauerunt, dicentes. *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum; & venient Romani, & tollent locum nostrum, & gentem*. Quia non solum factum, non solum Christum occidere, sed etiam consiliari de hoc, erat detestandum. Hinc & in laudem iusti canit Psalmista: *Beatus vir, qui non abijt in consilio impiorum*. Si autem turpe non esset ad peccandum inire consilia, non vtique laudaretur iustus, qui nō abijt in consilio impiorum. Illud autem, quod subditur, *& ordiremini telam*, idem significat, quod facere consilium. Vndè illa geminatio ad maiorem ponitur explicationem, vt sciamus, quòd auxilium quærere ab hominibus, vel in ipsis sperare, nihil aliud est quam texere telas aranearum; quæ non subsistunt.

Peccatum non solum non est patrandum: sed nec ineundū cōsilium, vt fiat.

Gen. 49.

Ioā. 11. f

Psal. 1.

2 *Vt adderetis peccatum super peccatum. Qui ambulatis, vt descendatis in Aegyptum, & os meum non interrogastis*. Illa dictio, *vt*, non est accipienda causaliter, sed consecutiuè, & importat rei euentum, quasi dicat. Ineuntes prædictum consilium, peccatum peccato addidistis. Peccauerunt Iudæi, amittentes fiduciam, & spem, quam in Deo constituere debebant, sed addiderunt peccatum, cum Aegyptiorum requisiuerunt auxilium. *Qui ambulatis* (inquit,) *vt descendatis in Aegyptum*. Vide hominum dementiam. In Aegypto afflicti fuerant duris operibus luti, & lateris, & ab Aegypto auxilium requirunt? Cum educeret eos Dominus de terra Aegypti, & in terram duceret, lacte, & melle manantem, murmurabant, asperitatem itineris non sustinentes, nec laborem vastæ solitudinis, & tamen cum ad Aegyptum confugiunt, laboribus itineris non parcunt, nec sumptibus, vt satisfaciant insano desiderio suo. Non interrogant Dominum, neque consulunt Prophetas illius, sed omnium obliti, ad alienos confugiunt.

Spē in homine constituere est addere peccatum peccato.

Sperantes î homine, in vmbra sperant.

Sequitur: *Sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in vmbra Aegypti.* Vbi fortitudinem Pharaonis vmbrã appellat, quoniam omnis potentia humana *fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet*. Succiditur arbor, vel arescunt, & decidunt folia illius, & deficit vmbra protegens eos, qui sub illo requiescunt.

Iob. 14. a

Ionæ 4.

Sic accidit Ionæ. *Fecit sibimet vmbraculum ibi, & sedebat subter illud in vmbra, donec videret, quid accideret Ciuitati. Et præparauit Dominus Deus hederam, & ascendit super caput Ionæ: vt esset vmbra super caput eius, & protegeret eum (laborauerat enim) & lætatus est Ionas super hedera lætitia magna, Et parauit Deus vermẽ ascensu diluculi in crastinum, & percussit hederam, & exaruit: & cum ortus fuisset sol, præcepit Dominus vento calido, & vrenti, & percussit sol super caput Ionæ, & æstuabat.* Sic etiam accidit Iudæis. Subditur enim: *Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem, & fiducia vmbræ Aegypti in ignominiam.*

Ioseph detinetur in carcere qa sperauit î homine.

3 Hinc collige, quantũ Deo displiceant, qui, Dei obliti, humanum in suis tribulationibus requirũt auxilium, & quam vanum sit spem in alio, quàm in Deo constituere. Non ob aliam causam Sanctus Ioseph Patriarcha (vt notauit Chrysostomus) permissus est longiori tempore in carcere commorari, nisi quia spem in homine constituit. *Memento mei* (inquit) *cum tibi bene fuerit, & facies mecum misericordiam, vt suggeras Pharaoni, vt educat me de isto carcere, quia furtim sublatus sum de terra Hebræorum, & hic innocẽs in lacum missus sum.* Quod & Sanctus Ambrosius obseruauit, dicens.

Chrysost. hom 6. in Epist. ad Tit. in fine, tom. 4.

Gen. 40. a

Ambr. ser. 82. de tẽpore to. 10

Quia nondum scriptum erat: Bonum est sperare in Domino, quam sperare in homine, cum in omnibus Dei gratiã meruisset, surreptum est illi, vt ab homine auxilium peteret. Pro qua re additi sũt duo anni, quibus adhuc teneretur in carcere, tanquam diceret ei Deus: Ego tibi ostendo, vt magis à me, quam ab homine debeas auxilium postulare. Sine vlla enim dubitatione credendũ est, quod pro castigatione sancti Ioseph non permisit Deus magistrum pincernarum, vt in mente haberet, quod ei Sanctus Ioseph, quando de carcere dimissus est, supplicauerat. Hinc & Propheta Regius nos admonet dicens. *Nolite confidere in principibus, in filijs hominum, in quibus non est salus. Exibit spiritus eius, & reuertetur in terram suam: in illa die peribunt omnes cogitationes eorum. Beatus, cuius Deus Iacob adiutor eius: spes eius in Domino Deo ipsius, qui fecit cœlum, & terram, mare, & omnia, quæ in eis sunt.* Vide, qualiter spem nostram retrahit à principibus, & in solo Deo constituit. Illi deficiuut, & multoties sibi auxilio esse non possunt: quomodo ergo alios poterunt adiuuare? *Maledictus* ergo, *qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum, & à Domino recedit cor eius.* Carnem (inquit) quæ ossibus indiget, vt sustentetur; carnem, quæ non prodest quicqnam; carnem debilem, atque expositam corruptioni, & relinquit brachium æreum virtutis Dei, qui paratus est nobis auxiliari. *Vt quid cunctamur* (ait Bernardus) *abijcere omninò spes miseras, vanas, inutiles, seductorias, & huic vni tam solidæ, tam beatæ spei tota deuotione animi inhærere? Si quid illi impossibile, si quid vel difficile est, quære aliud,*

Psa. 117

Ps. 146.

Sperantes in homine reprehenduntur.

Ierem. 17. a

Bern ser. 9 supra psal. Qui habitat.

Sperandũ in Deo.

aliud, in quo speres. Sed verbo omnia potest. Quid facilius dictu? An verò de facilitate iam non dubitas, sed ipsa tibi est suspecta voluntas? Quando in se sperāti desit illa maiestas, quæ tam studiose monet, in se sperari? Plane non derelinquit sperantes in se. Adiuuabit eos (ait) & eruet eos à peccatoribus, & saluabit eos. Quare? Quibus meritis? Quia sperauerunt in eo. Dulcis causa, attamē efficax, & irrefragabilis. Quis sperauit in eo, & confusus est? Sed quod dicit, Tu es Domine spes mea, fortè amplius aliquid sonat, & sublimius, quod videlicet non modo in eo speret, sed eum. Conuenientius siquidem spes nostra dicitur, quod speramus, quam in quo speramus. Sunt autem fortè nonnulli, qui à Domino obtinere temporalia, seu spiritualia qualibet concupiscunt; sed perfecta charitas solum sitit quod summum est, tota desiderij vehementia clamat: Quid mihi est in cœlo, & à te quid volui super terrā? Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum. Beatus Iob inter alia crimina, quæ à se aliena fuisse testatur, hoc vnum enumerat, dicens. *Si putaui aurum robur meum, & obrizo dixi fiducia mea*, ostendens, in nulla re temporali, quantumuis stabilis, & pretiosa videatur, spem esse constituendam. Si in auro, & obrizo non est fidendum, quantò magis insanum erit, & turpe in aquis volubilibus, & defluentibus pedem figere? Aquæ multæ, populi multi, secundum illud, quod scriptum est. *Aquæ quas vidisti, populi sunt, & gentes, & linguæ.* Et rursus, *Omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur super terram.* Qui ergo in principibus, atque in regnis mundi figit pedem, quomodò subsistere poterit? Vnde & Gregorius ait: *Quasi in aquis defluentibus fundamentum ponere est, in rebus labentibus spei fiduciam velle solidare. Stante enim in perpetuum Deo, transeunt omnia. Quid ergo ab stante fugere est, nisi transeuntibus rebus inhærere? Quis namque vmquam decurrentium fluminū tumidis verticibus raptus manere ipse fixus potuit, deorsum vnda defluente? Quisquis ergo defluere deuitat, superest, vt quod defluit fugiat, ne per hoc, quod amat, in hoc cogatur peruenire, quod vitat. Qui enim rebus labentibus inhæret, illo videlicet trahitur. Prius itaque curandum est, nequis temporalia diligat, ac deinde in eisdem temporalibus, quæ non ad delectationem sibi, sed ad vsum retinet, fiduciam ponat. Quoniam coniunctus decurrentibus, mox statum suum animus perdit: nam valdè demens est, qui in vnda voluitur, & plantam figere conatur.* Hæc autem magis explicat verbis sequentibus.

[Margin: Psal. 36. — Spei nostræ obiectum est Deus. — Psa. 72. — Iob. 31. — Apoc. 17 — 2. Reg. 14. — Greg. 22. Mor. ca. 2. — Sperans i homine pedem figit i aquis defluentib.]

4 *Erant enim in Taphnis principes tui, & nūcij tui vsque ad Thanes peruenerunt: omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non poterat. Non fuerunt in auxilium, & in aliquam vtilitatem, sed in confusionem, & in opprobium.* Taphnis præcipua Ciuitas est Aegypti, vbi domus Pharaonis ędificata erat. Cuius Ciuitatis fit mentio in psalmo 77. cum dicitur. *Qui fecit mirabilia in terra Aegypti, in campo Thaneos.* Similiter etiam Thanes est alia Ciuitas Aegypti, in vltima parte illius, versus Aethyopes constituta. Cum ergo ad tam opulentas, & munitas Ciuitates nuncij filiorum Israel peruenissent, & ferè totam Aegypti terram perlustrassent, vt auxilium peterent cōtra hostes suos, nullum

[Margin: Ps. 77. b]

nulli prorsus inuenire potuerunt, sed confusi reuersi sunt, cum nullus esset auxiliator. Bene ergo vmbrā superi° eorum protectionem dixit, quoniam fugit, cum eam quis persequitur, nec manibus valet apprehendi. Et vt sciamus, quoniam non solùm vanum, sed etiam perniciosum est, & noxium, auxilium ab Aegyptijs petere, subdit.

5 *Onus iumentorum austri. In terra tribulationis, & angustiæ, leena, & leo ex eis; vipera, & regulus volans portantes super humeros iumentorum diuitias suas, & super gibbum camelorum thesauros suos ad populum qui eis prodesse non poterit. Aegyptus enim frustra, & vane auxiliabitur.* Pagninus, pro, *Onus Iumentorum*, Vertit, *Prophetia animalium Aegypti, quæ est ad meridiē Israel.* Mulier illa, cuius meminit Sāctus Lucas, *quæ in medicos erogauerat substantiā suam, nec ab vllo potuit curari*, solo tactu simplici fimbriæ Domini sanata est. Quo miraculo admonemur, eos prodigos esse, atque in vanum insumere omnem substantiam suam, cum à creaturis auxilium quærunt. Sic accidit Israelitis. Onerabant asinos, & camelos auro, & argento, atque alijs muneribus pretiosis: ea deferebant ad Aegyptios, ad conciliandum eorū animos, vt in tribulationibus imminentibus eos protegerent, & defenderent. periclitabantur in itinere, multas patiebantur difficultates, labores plurimos sustinebant, & tandem nullum poterant auxilium inuenire. Descendebant hi, qui in Austro, idest in terra Iuda, viciniores erant Aegypto, per viam desertam, quam vocat viam tribulationis, & angustiæ, in camelis, & asinis, & inibi impetebantur à leonibus, & ab alijs bestijs. Et tamen, cum his omnibus exponerentur periculis, vt auxilium quæreret ab Aegyptijs, nihil aliud in illis inuenire potuerunt, nisi laborem, & dolorem, & afflictionem spiritus. *Leo, & leena ex eis*, idest ex regione tribulationis, & angustiæ, per quam transibāt in Aegyptum. Ita Vatablus, cuius translatio sic habet. *Baiulauerunt iumenta onus per viam australem, per terrā discriminis & angustiæ, plenam e quibus prodeunt leones & leenæ, regulus, & præster vrens, ac volitans. Baiulauerunt inquam in humeris pulli facultates illorum: & in gibbis cameli thesauros eorum, ad populum qui prodesse non poterit.* Non ergo ab hominibus, sed à Deo est in tribulationibus auxilium requirendum. vnde & subditur.

Luc. 8. f

Auxilium humanum difficile inuenitur, & nihil prodest.

6 *Ideo clamaui super hoc. Superbia tantum est, quiesce.* Idest. Quoniam omnis potentia humana, vires corporis, atque ingenij industria, absque auxilio Dei nihil prosunt, ideò requirendum est adiutorium diuinum. Ideò clamaui, si fortè audiant, & suis malis, & periculis edocti resipiscant, & intelligant, quod superbia tantum est. supple, omnis potentia Aegyptiorum, sicut de Moabitis dictum est supra: *Superbia eius, & arrogantia eius plusquam fortitudo eius.* Possunt etiam hæc verba referri ad pertinaciam Iudæorum, ita vt sensus sit. Nihil aliud est, quàm superbia, & pertinacia intolerabilis, velle, sicut vultis, recurrere ad Aegyptios, contempto Deo, qui vos in brachiō extento de captiuitate Aegypti & seruitute Pharaonis liberauit. Quiescite ergo, silete, & sperate in Domino

Isa. 16. b

Auxilium Dei facile inuenitur

Domino, & nullus aduersarius praeualebit. *Quiesce* (inquit) vt sciamus faciliori via, magis suaui, ac nullis periculis exposita, nos posse verùm auxilium inuenire, quiete videlicet, atque animi requie, si à peccatis nostris quiescamus, secundum illud, quod dictum est supra: *Quiescite agere peruersè*, & in operibus virtutis occupemur. Tunc enim desuper erit auxilium nostrum, quo ab inimicis omnibus protegamur. Hinc collige, quam graue iugum sit, & onus importabile, relicto Deo, spem in saeculo constituere. Quot tribulationes, quot angustias patiuntur, in quot pericula animae, & corporis incidunt, qui à Deo recedunt, & fluxis saeculi voluptatibus inhaerere cōtendunt, & auxilium quaerere à rebus perituris. *Confusa est* (ait Propheta) *quæ concepit eos, quia dixit. vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, & lanam meam, & linum meum, & oleũ meum, & potum meum. Propter hoc ecce ego sepiam viam tuam spinis, & sepiam eam maceria. Et semitas suas non inueniet, & sequetur amatores suos; & non apprehendet eos, & quaret eos, & non inueniet.* Quaerebat delicias, & inuenit spinas; fugiebat arma ferrea, & incidit in arcum aereum. Ideo in praesenti aduersus Iudaeos loquens non ait, onus Iudaeorum, sed, *onus iumentorum austri*, vt designet, duplici onere eos praegrauari, qui iuxta carnis prudentiam, sui, suarumq. rerum videntur habere rationem. Primò enim tamquam iumenta pondere diuitiarum suarum grauantur, curis, & anxietatibus, & sollicitudinibus multis, dum in cumulandis diuitijs, & honore huius saeculi occupantur. Deinde vero alia onera grauissima sunt eis parata, de quibus subditur.

Isai. 1.

Osea. 2. a

Spem in creaturis constituere onus iumĕtorũ est

7 *Nunc ergo ingressus scribe ei super buxum, & in libro diligenter exara illud. Et erit in die nouissimo in testimonium vsque in aeternum.* Vatablus. *Nunc ergo vade, & scribe eam rem eis in tabulam, atque in librum concipe eam, vt duret ad dies posteros, & vsque in sempiternum*, Pagninus. *Et nunc ingredere, scribe in tabula eis, & in libro scribe illud. Et erit in die nouissimo in testimoniũ vsque in saeculum.* Omnes norunt, consuetudinem esse Scripturarum, vt illa praecipiant, vel desiderent scribi, quae in perpetua hominum memoria volunt permanere. vnde & Ioannes: *Audiui* (inquit) *vocem de cœlo dicentem mihi: Scribe. Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodò iam dicit Spiritus, vt requiescant à laboribus suis. Opera enim illorum sequuntur illos.* Iussum est illi, vt praedicta verba conscriberet, quoniam memoria resurrectionis, & retributionis iustorum in corde erat conseruãda. Iuxta quod & Paulus ad Timotheum scribens, ait: *Memor esto, Dominum Iesum Christum resurrexisse à mortuis secundum Euangelium meum.* Et vt memoria eiusdem resurrectionis imprimeretur in omnibus, haec, de illa loquens, ait sanctus Iob. *Quis mihi tribuat, vt scribantur sermones mei? Quis mihi det, vt exaretur in libro stylo ferreo, & plumbi lamina, vel celtè sculpantur in silice?* Quid autem scribendum desideret, audiamus. *Scio enim quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum. Et rursum circumdabor pelle mea. Et in carne mea videbo Deũ. Quem visurus sum ego ipse, & oculi mei*

Apoc. 14 c

Scribi praecipiũt quae sunt in mĕte perpetuo retinenda.

2. Thim. 2. a

Iob. 19.

mei conſpecturi ſunt, & non alius. Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo: vbi obſerua cum Beato Gregorio, quòd quia ea, quæ ſcribuntur in plumbo, ipſa metalli mollitie delentur citius, in ſilice etiam, à quo difficillimè auferuntur literæ, ſtylo ferreo exaratæ, optabat, quæ prædixit, verba conſcribi, vt in perpetua memoria remanerent. *Fac tibi librum grandem, & ſcribe in eo ſtylo hominis* (ait Dominus ad Iſaiam) quoniam de Verbo incarnato, quod à mentibus hominum nunquam debet excidere, ſermonem erat facturus. Denique vt ſciret populus Iuda, peccata illius in Dei memoria eſſe indelebiliter ſcripta, vt in die iudicij fierent omnibus conſpicua, ſic ait Hieremias: *Peccatum Iudæ ſcriptũ eſt ſtylo ferreo in vngue adamantino*. Ideo ait *in vnguine*, vt ſciamus in diem vltionis, ſiuè in diem vltimum iudicij, qui per vnguẽ, eo quòd finis eſt corporis, deſignatur, eſſe ſeruatum. *Adamantino*, quia in perpetuum ſic erit manifeſtum, ac ſi in adamantino lapide, qui duriſsimus eſt, ſtylo ferreo fuiſſet exaratum. In præſenti ergo; quia Dominus omnibus nationibus voluit illius populi duritiam, ingratitudinem, ac pœnã, quàm iuſtè promeruit, eſſe conſpicuã, præcipit Iſaiæ, vt eam ſcribat ſuper buxum, qui lignum eſt imputribile, & valdè aptum, vt in illo perfectiſsimè formentur litteræ. Sed quia lignum non ſufficeret, vt hæc omnia ſcriberentur in eo, addidit: *& in libro* (qui plura continet folia) *diligenter exara illud* ad perpetuam rei memoriam, vt omnibus manifeſtum fiat, quàm iuſtè puniat Dominus eorum delicta. Hoc enim denotant verba illa, *Scribe ei*, ideſt in teſtimonium euidentiſſimum contra populum illum ingratum, deriſorem, & incredulum. Vndè & ſubditur.

Greg. 14. Mor. 25.

Iſa. 8.

Hiere. 17.

8 *Et erit in die nouiſſimo in teſtimonium vſque in æternum*. Per diem nouiſsimum tempus intelligit aduentus Chriſti, & prædicationis Euangelicæ. de quo ſcriptum eſt: *Nouiſſimè diebus iſtis loquutus eſt nobis in filio.* Et iterum: *Nos ſumus in quos fines ſæculorum deuenerunt.* Et rurſus: *Chariſsimi nouiſsima hora eſt*, Tunc (inquit) erit præſens Prophetia conteſtatio perpetua contra omnes contemptores Prophetarum, quando impleta viderint, quæ tot antea ſæculis prædixi. Tunc Iudæi increduli derelinquentur à Deo, quando oportuerat ad eum accedere. Tunc fient cæci, quando decebat ambulare in lumine. Tunc deniq; obſtinati erunt, quãdo tot beneficijs à Deo vocati, tot miraculis excitati ac tantis auxilijs gratiæ præuẽti debuerant reſipiſcere. Tunc hæc, quæ ſcribo, erunt in teſtimonium Domino, Apoſtolis, & Euangeliſtis, vt vtantur illo ad conuertendas gẽtes. Vbi expende patientiam Dei, & longanimitatem, quæ ferè per octingẽtos annos à tempore huius prophetiæ ſuſtinuit populum rebellem, concedens illi ſpatium pœnitendi: ipſe autem diuitias bonitatis eius, & ſapientiæ, & longanimitatis contempſit, ignorans, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam adducebat illũ. Poteſt etiam per diem nouiſsimum iudicij dies vniuerſalis intelligi, de quo ait ſapiens. *Omnia in futurum reſeruantur incerta*; iuxta quod & Paulus ait. *Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadvſque veniat Dominus, qui & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium*. Tunc (inquit) confundentur in verbis meis, quæ prius

Euangelij tempus eſt dies nouiſſimus.

Heb. 1.
1. Cor. 10
1. Ioã. 2.

Scriptura ſacra teſtis eſt contra peccatores

Rom. 2.

Iudicij dies ẽ dies nouiſſim⁹.
Eccleſ. 9 a
1. Cor. 4. a

prius irridebant, tunc omnes peruersi, velint nolint, cognoscent absq; vllo fructu, quæ in præsenti cũ emolumento maximo intelligere potuerunt. Vnde & Sanctus Iob, de reprobo loquens, ait. *Quia in diem perditionis seruatur malus, & ad diem furoris ducetur.* Præmiserat autem: *Interrogate quemlibet de viatoribus, & hæc eadem illum intelligere cognoscetis. Hoc enim*, sicut ait Gregor., *non nisi qui est viator, intelligit: quoniam qui cor in præsentibus fixit, quæ iniquo seruantur, supplicia non deprehendit. De quo adhuc subditur. Quis arguet coram eo viam eius? Sæpe namque malus indignationem conditoris sui, quam in æternum passurus est, & in hac quoque vita positus experitur, dum prosperitatem, quam amat, amittit, & aduersitatem, quam formidat, inuenit. Et quamuis increpari de suis prauitatibus à iustorum lingua etiam in prosperis valeat: scimus tamen, quòd cum facta sua peruersum quemq. deijeiunt, iustorum increpatio conualescit.* Tale quid accidit Isaiæ cum populo duræ ceruicis. Sæpè increpauit eum, sæpè arguit viam eius peruersam, sæpè admonuit illum, & nihil profuerunt verba eius; sed tandem aliquando increpatio eius conualescet, videlicet in die iudicij, quando prostrati fuerint derisores, quorum malignitatem verbis sequentibus explicat.

Iob. 21. d

Gregor. 15 Mor. 35.

9 *Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces, filij nolentes audire legem Domini.* Vatablus: *Quod populus iste contumax est, filij mendaces, filij qui nolunt audire legem Domini.* Denuntiaturus pœnam, prius delicta populi commemorat, vt omnibus appareat, iustam esse, & condignam. Contradictores Prophetarum, & verborum Domini irrisores non solum inter malos computat, atque peruersos, sed inter eos, qui Deum ad iracundiam prouocant, & non solùm non faciũt legem, sed nec legis mentionem audire possunt, nec eos sustinere, qui eam prædicant. Tales fuerunt Iudæi, qui legem Euangelicam, quam prædicauerunt Apostoli, audire noluerunt: sed *vocantes eos denuntiauerunt, ne omnino loquerentur in nomine Iesu.* & cum Stephanus Iesum stantem à dextris virtutis Dei annũtiaret, *continuerunt aures suas, & impetũ fecerunt vnanimiter in eũ.* Similiter etiam sũstinere non poterant Prophetas, illis denuntiantes, ne descenderent in Aegyptum, ve auxilium quærerent à Pharaone, & futuram captiuitatem comminãtes. Vnde & Hieremias ait: *Factum est autem cum complesset Hieremias loquens ad populum vniuersos sermones Domini Dei eorum, pro quibus miserat eum Dominus Deus eorum ad illos: omnia verba hæc dixit Azarias filius Osaiæ, & Iohannan filius Careæ, & omnes viri superbi, dicentes ad Hieremiam. Mendacium tu loqueris: non misit te Dominus Deus noster dicens. Ne ingrediamini in Aegyptum, vt habitetis illic.* Et rursus dicebant: *Non prophetabis in nomine Domini, & non morieris in manibus nostris.* Et iterum: *Non prophetabis super Israel, & non stillabis super domum Idoli.* Et in alio loco: *Et propinabatis Nazareis vinum, & Prophetis mandabatis dicentes. Ne prophetetis.* Hos filios mẽdaces appellat, quia non veritatẽ diligebant, sed mendaciũ; quia Deo mentiebantur, cultu exteriori eum colentes, & animo, atque studio receden-

Iudæorum duritia.

Act. 4. d

Act. 7. g

Hier. 43 a

Hier. 11

Amos. 7.

Amos. 2.

cedentes ab eo, secũdum illud, quod ait Psalmista. *Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.* Sequitur. *Qui dicunt videntibus*, idest, prophetis, qui, vt supra notauimus, videntes in sacris literis dicuntur; *nolite videre. & aspicientibus: Nolite nobis aspicere ea, quæ recta sunt.* Nolite nobis vaticinari, quæ displicent nobis, nolite interdicere viam Aegypti, nec præcipere, ne ad auxilium Pharaonis confugiamus. Nolite legem Euangelicam prædicare, non Christum, non sacramenta illius: nec eius resurrectionem annũtietis. hæc enim non placent nobis. Vndè & cum quidam de militibus custodientibus sepulchrũ narrassent principibus Sacerdotum, quę circa resurrectionem Domini acciderant, illi mendacium diligentes, *& congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite, quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus.*

Psal. 17.

Cap. 1. nu. 1.

Mat. 28 c

10 *Loquimini nobis placentia: videte nobis errores, auferte à me viam, declinate à me semitam: cesset à facie nostra sanctus Israel.* In quibus verbis obseruandum primo, quod non dixit: loquimini oĩbus, sed, nobis. nec ait, auferte ab oĩbus viam, sed auferte à me viã: nã peruersi sibi tantũ parci volunt, non curantes, etiã si cæteri arguantur; aut vero id dixit, vt designaret, quod Iudæi impedire quidem potuerunt, ne sibi prædicarent Apostoli legem Euangelij, non tamen alligare valuerunt verbum Dei, ne gentibus annuntiaretur. Vnde & Paulus Apostolus, & Barnabas Iudæis contradicentibus Euangelicæ prædicationi, & blasphæmantibus, constanter dixerunt. *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ: ecce conuertitur ad gentes: sic enim præcepit nobis Dominus. Posui te in lucem gentibus, vt sis in salutem vsque ad extremum terræ.* Obseruandum secundo, quomodo mali homines, & seductores proficiant in peius, errantes, & in errorẽ mittentes. Prius enim viam, deinde semitam à se postulant auferri: quoniam qui viam mandatorum Dei superba contentione declinant, nequaquam quæ perfectiora sunt, & magis arcta, consilia obseruant. De quibus Iob 24. scriptum est. *Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias eius, nec reuersi sunt per semitas illius.* Vbi Gregor. *Angustior est* (inquit) *semita quam via. Qui autem bona manifestiora agere contemnunt, nequaquam ad subtiliora intelligenda perueniunt. Expectauit autem omnipotens Deus, vt per eius semitas pergerent: sed vtinam per eas vel reuerti voluissent, vt vitæ itinera quæ noluerunt per innocentiã, saltem per pœnitentiam tenerent.* E contra vero de illis qui sequuntur Christum, scriptum est supra: *Et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis eius.* Qui enim viam mandatorum Dei perambulant, statim & consilia seruare contendunt. Illud autem: *Cesset à facie nostra sanctus Israel*, idẽ significat, quod auferatur à nobis sanctus Israel, idest Christus sanctificans Israel. Vnde & præsentiam illius non sustinentes, dixerunt. *Tolle, tolle, Crucifige eum.* Et rursus. *Circumueniamus ergo iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis,*

Verbũ dei ligari non potest.

Act. 13. g

Esa. 49. b

2. Tim. 3. d

Peccatores proficiunt in peius.

Iob. 24.

Greg 16. mor. 24.

Isa. 2.

Iudæi Xp̃i presẽtiã sustinere nõ potuerũt.

Mat. 27 e

Sap. 2.

nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Promittit, se scientiam Dei habere, & filium Dei se nominat. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum. Grauis est nobis ad videndum: quoniam dissimilis est alijs vita illius, & immutatæ sunt viæ eius. Tanquam nugaces æstimati sumus ab illo, & abstinet se à vijs nostris, tanquam ab immunditijs, & præfert nouissima iustorum, & gloriatur, patrem se habere Deum. Ecce rationem, propter quam populus incredulus Christum Dominum sustinere non poterat, nec verba illius audire; quia videlicet patrem suum dicebat Deum. Ideo volebant illum lapidare. Dicebant enim: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia tu, homo cum sis, facis teipsum Deum.* Melius vtique dixissent, quia, Deus cum sis, hominem teipsum fecisti. Ideo enim pro nobis passus est, quia naturam humanam assumpsit, & pro peccatis nostris seipsum debitorem constituit. Septuagin. Interpretes vbi nos legimus, *Cesset à facie nostra sanctus Israel*, transferunt: *Auferte à nobis eloquium Israel*; ac si dicerent: Auferte à nobis Euangelium, quod ex ore Christi prodiuit. Ipse est enim verus Israel. Israel enim interpretatur videns Deum. Et quis adhuc viuens in carne mortali per modum permanentis vidit Deum, nisi solus ille, qui, cum esset Deus, pro nobis homo factus est? Ille solus ab instanti suæ conceptionis fuit beatus. Huius ergo eloquium ablatum est à facie Iudæorum, quando, illis relictis, Apostoli conuersi sunt ad gentes. cõsonat huic explicationi trãslatio Pagnini: *Loquimini nobis blanda. Videte illusiones, recedite de via, declinate de semita: cessare facite à facie nostra sanctum Israel.* Eadem ferè est translatio Vatabli. Vbi illud, *Videte* nobis *illusiones*, ad eos videtur referri, qui pecunijs corruperunt milites, vt dicerent, *quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus*. Matt. 28. Quid enim aliud fuit hoc, quam dicere custodibus: *Videte illusiones*, narrate somnia?

[Margin: Ioã. 10. f]

[Margin: A Iudæis ablatum ẽ verbũ Dei.]

11 Nec solum Iudæos, sed etiam in illis multos Christianos carpit locus iste, qui remissè, ac delicatè viuentes austeros ferre nolunt prædicatores, acriter arguentes eorũ crimina: sed potius diligunt adulatores, securitatem illis promittentes. Quos multò antea quasi digito notauit Apostolus, cum dixit: *Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus; & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.* Isti ergo, licet non verbis, factis tamen, & operibus dicunt: Nolite videre nobis quæ recta sunt, non prædicetis pœnitentiam, non vitam asperam, non gehennam, legis transgressoribus paratam, annuntiate, quæ nobis placent; vitam deliciosam concedite nobis; spiritũ cum carne concordate. Vt quid vociferamini, hæc dicit Dominus: *Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & planctu?* Cesset à facie nostra verbum istud. Hi sunt, de quibus scriptum est: *Dixerunt Deo. Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus.* Quæ verba exponens Beatus Gregorius ait: *Hæc verba dicere vel stulti minime præsumunt, sed tamen peruersi omnes Deo, recede, non verbis, sed moribus dicunt. Qui enim illa agunt,* quæ

[Margin: Morale.]

[Margin: Prædicatores arguẽtes crimina multi non sustinent.]

[Margin: 2. Cor. 4.]

[Margin: Ioel. 2. c]

[Margin: Iob. 21.]

[Margin: Greg. 15. Mor. 25.]

quæ Deus omnipotens prohibet, quid aliud faciunt, quàm suum animum contra omnipotentem claudunt? Sicut enim eius præcepta cogitare, eum ad se introducere est, ita eius mandatis obsistere, eum à cordis inhabitatione repellere est. Dicunt ergo: Recede à nobis, qui ei ad se aditum præbere recusant, eumq; prauis actibus impugnant: etiamsi verbis laudare videantur. Dicunt etiam: scientiã viarum tuarum nolumus: eo ipso, quo eius scientiam apprehendere cõtemnunt. Sunt namque nonnulli, qui ex eo, quod veritas dicit: Seruus, qui non cognouit voluntatem Domini sui, & facit digna plagis, vapulabit paucis, & seruus sciens voluntatem domini sui, & non faciens iuxta eam, vapulabit multis: nolunt scire, quod faciant, & quasi minus se vapulaturos existimant, si nesciant, quid operari debuerunt. Sed aliud est nescisse, aliud scire noluisse. Nescit namque, qui apprehendere vult, & non valet. Qui autem, vt nesciat, aurem à voce veritatis auertit, iste non nesciens, sed contemptor dicitur. Via autem Dei pax, via Dei humilitas, via Dei patientia est. Sed quia hæc omnia iniqui despiciunt, dicunt: Scientiam viarum tuarũ nolumus. Dum enim in præsenti vita superbiunt: dum honoribus inflantur, dũ etiam, si non habent, appetunt, vias Dei in sua cogitatione contemnunt; Quia enim via Dei in hac vita humilitas fuit: ipse hic Deus Dominus Redemptor noster ad probra, ad contumelias, ad passionem venit, & aduersa huius mũdi æquanimiter pertulit, prospera fortiter vitauit: vt & prospera doceret æternæ vitæ appeti, & aduersa præsentis vitæ non formidari. Sed quia iniqui gloriam vitæ præsentis appetunt, ignominiam

Luc. 12.

Ignorãtia affectata reprehenditur.

fugiunt, dicere memorantur: Scientiam viarum tuarum nolumus. Scire quippe nolunt, quod facere contẽnunt. Vnde & Hieremias ait: *Prophetæ prophetabant mendacium, & Sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia.* Vide, qualiter verba sua Spiritus sanctus agnoscat. Quod enim Isaias dixit: *Videte nobis errores,* hoc Hieremias quasi adimpletum illis verbis denuntiat: *Prophetæ prophetabant mendacium.* & quod Isaias tetigit, *loquimini,* inquiens, *nobis placentia,* hoc Hieremias commemorat, dum ait: *Et populus meus dilexit talia.*

Hiere. 5. 8

12 *Propterea hæc dicit sanctus Israel: Pro eo, quod reprobastis verbum hoc, & sperastis in calumniam, & in tumultum, & innixi estis super eo.* Septuaginta: *Propter hoc hæc dicit Dominus sanctus Israel. Quia non obedistis, vel credidistis verbis istis, & quia murmurasti, & confisus fuisti super verbo isto.* Iterum magis exprimit conditionẽ peccati, propter quod in tantas angustias inciderunt. Illud autem fuit incredulitas, & diffidentia. Incredulitas quidem, quoniam reprobauerunt prophetarum oracula prohibẽtium, ne in Aegyptum descenderent, & similiter Euangelium, atque Christum, secundum illud, quod ait Petrus: *Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus.* Spem autẽ, quam in Ægypto constituerant, appellat calumniam, & tumultum, quia in hominibus calumniatoribus, tumultuantibus, & superbis erat constituta. De illis namq; dicitur infra. *In Aegyptũ descendit populus meus in principio, vt colonus esset ibi, & Assur absque vlla causa calumniatus est eum.* In hoc autem versutias hære-

Act. 4. b

Isai. 52.

Hæreticorum versutiæ.

hæreticorum voluit detegere, qui dũ scripturis sacris vincere nõ possunt, nec auctoritatibus Patrum se munire, ad calumnias confugiunt, & clamores, & quos ratione superare non possunt, tumultibus conantur euincere. Hi sunt, qui videntibus dicũt, scripturis, & scriptoribus sacris, illis videlicet, de quibus scriptum est: *Effundam spiritum meũ super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ. Senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt.* His (inquam) dicunt; *Videte nobis errores.* Subministrate nobis testimonia, quibus nostros errores cõfirmemus, & blasphema quadam contentione, non solum volunt, quæ docent, defendere, sed eadem in sacris litteris cautantur esse tradita: mille calumnias inferentes veritati. Hanc astutiam pater mendacij suis sectatoribus docuit: Ille fuit primus, qui eiusmodi iniuriam sacris litteris intulit: dum in secunda tentatione, decipere volẽs primam veritatem, dixit. *Si filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim. Quia angelis suis mandauit de te, & in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuũ.* Vide antiqui Draconis temeritatẽ. Suadere nititur Christo Domino, vt de tẽpli pinnaculo se mittat deorsum, & ad hoc comprobandum testimonio vtitur scripturæ sacræ, peruersè intellecto, & corrupto, dicens. Scriptum est: *Quoniam angelis suis mãdauit de te, & in manibus tollent te. Quid scriptũ est maligne* (ait Bernardus,) *quid scriptum est? Angelis suis mandauit de te. Quid mandauit? Animaduertite, & videte, quoniã subticuit malignus, & fraudulentus, quòd malignitatis suæ cõmenta dissolueret. Quid enim mandauit? Nempe, quod in psalmo sequitur. Vt custodiant te in omnibus vijs tuis. Nunquid in præcipitijs. Qualis via hæc de pinnaculo templi mittere se deorsum? Non est via hæc, sed ruina, & si via, tua est, non illius. Frustra in tentationem capitis intorsisti, quod scriptum est ad corporis consolationem. Huic enim necesse est custodiri, cui timendum ne offendat ad lapidem pedem suum. Non est quod custodiatur, cui nòn est quod timeatur. quid verò taces & illud, quod sequitur: Super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem? Te enim hæc parabola tangit. Monstruosa malignitas monstruosis appellationibus conculcanda signatur. Nec modò ab ipso capite, sed etiam à corpore vniuerso.* Sic deprauant Scripturas ad suam ipsorum perditionem, indocti, & instabiles homines, de quibus per Ezechielem dicitur sub nomine Pharaonis: *Et ventilabas cornu in fluminibus tuis, & conturbabas aquas pedibus tuis, & conculcabas flumina earum.* Super quem locum Beatus Hieron: *Non vult* (inquit) *aquas siloe bibere, quæ vadunt cum silentio, sed aquas Aegypti turbidas, atque cœnosas, quæ antequam pedibus conculcarentur Draconis, puræ erant, & suo fluentes ordine. Postquam autem pedibus illius conturbatæ sunt, cursus sui ordinem perdiderunt. Neque enim vtuntur hæretici testimonijs scripturarum sibi cohærentibus, sed conturbant omnia.* Et rursus per eundem Prophetam pastores arguens, qui cum à Deo accepissent limpidissimam aquam doctrinæ, illam turbidam ouibus propinabant, inquit. *Insuper, & reliquias pascuarum vestrarum conculcabatis pedibus vestris, & cum purisi-*

Margin notes: Iobel. 2. g — Hæretici multis locis Scripturæ peruersè vtuntur ad suos cõfirmandos errores. — Matt. 4. a — Psal. 90. — Bernard. serm 14 super eundẽ Psalm. — Sacris lris puerse vtiẽ diabolus. — 2. Pet. 3. d. — Ezech. 32. a — Hier. lib 10 in Ezech. — Ezech. 34. e — Ibid.

rissimam aquam biberetis, reliquam pedibus vestris turbabatis. Et oues meæ his, quæ conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur, & quæ pedes vestri turbauerant, hæc bibebant. Hos respiciunt verba illa. *Væ qui potum dat amico suo, mittens fel suum, & inebrians, vt aspiciant nuditatem eius.* vbi Hieronymus: *Væ* (inquit) *tibi hæreticorum dogma peruersum, qui doctrinis tuis, & potione turbida inebrias populum deceptorum, & subuertis priorem fidem, dans eis potionem, non de Syloe, non de Iordane, non de fontibus Israel, sed de flumine Aegypti, de quo Hieremias dicit: Quid tibi vis in via Aegypti, vt bibas aquam Geon, seu turbidam, atque cœnosam? Quamuis enim de Paradiso Scripturarum flumina Aegypti exire credantur: tamen quia conculcantur pedibus Pharaonis, perdiderunt splendorem suum, & violata luto Aegyptio, versa sunt in torrentes, de quibus sanctus quòd euaserit, gratulatur. Torrentem pertransiuit anima nostra.* Vincentius quoque Lyrenensis scribens aduersus profanas omnium hæreseon nouationes, inquit. *Hic fortasse aliquis interroget, an & hæretici diuinæ scripturæ testimonijs vtantur? Vtuntur planè, & vehementer quidem; nam videas eos volare per singula quæque sancta legis volumina: per Moysi, per regnorum libros, per psalmos, per Apostolos, per Euangelia, per prophetas. Siue enim apud suos, siue alienos, siue priuatim, siue publice, siue in sermonibus, siue libris, siue in conuiuijs, siue in plateis, nihil vnquam penè de suo proferunt, quod non etiã Scripturæ verbis adumbrare conentur. Lege Pauli Samozateni opuscula, Priscilliani, Eunomij, Iouiniani, reliquarumq. pestium: cernas infinitam exemplorum congeriem, propè nullam omitti paginam, quæ non noui, aut veteris Testamenti sententijs fucata, & colorata sit. Sed tanto magis cauendi, & pertimescẽdi sunt, quanto occultius sub diuinæ legis vmbraculis latitant. Sciunt enim fœtores suos nulli ferè citò esse placituros, si nudi, & simplices exhalentur, atque idcirco eos cœlesti eloquio, velut quodam aromate aspergunt, vt ille, qui humanum facilè despiceret errorem, diuina non facilè cõtemnat oracula. Itaque faciunt, quod hi solent, qui paruulis austera quædam temperaturi pocula, prius ora melle circumlinunt, vt incauta ætas cum dulcedinem præsenserit, amaritudinem non reformidet. Quod & ijs curæ est, qui mala gramina, & noxios succos medicaminum vocabulis præcolorant: vt nemo ferè, vbi supra scriptum legerit remedium, suspicetur venenũ.* Sed de his infra redibit sermo. Pagninus sic vertit præsentem locum: *Pro eo quod spreuistis verbum hoc & sperastis in diuitijs ex rapina congregatis, & peruersitate, & innixi estis ei.* In quibus verbis tangere videtur eorum auaritiam, qui ne gentem suam & regnũ ammitterent, cogitauerunt Dominum vitæ morti tradere.

Abac. 2. a

Hiere. 2

Ps. 123.

Vinc. Lyren.

Hæretici colorant scripturis sacris suos errores.

13 *Propterea erit vobis iniquitas hæc sicut interruptio cadens, & requisita in muro excelso, quoniam subito, dũ non speratur, veniet contritio eius.* Pagninus: *Propterea erit vobis iniquitas hæc sicut ædificium cadens, locus tumens in muro excelso, cuius mox repente veniet cõtritio.* Exposita culpa, subiungit condignam pœnam eorum, qui prophetarum oraculis, atque Apostolorum prædicationi restiterunt. Op-

primen-

primentur (inquit) & conquassabuntur, sicut illi, qui ab excelso muro extemplò cadente obruuntur. Illi habebant fiduciam in muris validissimis Ciuitatis, sed quia spem in rebus terrenis constituerant, muri excelsi, eorum ruina facti sunt. Quod ad literam contigit Iudæis; nam, vt refert Iosephus, muri Ciuitatis Hierusalem absque bellicis instrumentis diuinitùs ceciderunt. Ideò additur nomen illud, *requisita*, Quoniam Iudæi videntes muros validissimos repentè cadere, statim insperatæ ruinæ causam requirebant, nec inuenire poterant, quia incredulitatem suam, propter quam muri corruerunt, non agnoscebant. Vbi expende, quàm præter spem, quàm repentè iudicium Dei occupet reprobos; eo quòd semper sunt imparati, nec recogitant vmquam nouissima sua, sed ita securè viuunt in delicijs suis, ac si nullum postmodum iudicium expectarent. Vnde eorum ruinam inopinatam considerans Beatus Iob, inquit. *Tenent tympanum, & cytharam, & gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad Inferna descendunt.* Vbi sanctus Gregorius: *Ecce (inquit) Beatevir, eorum gaudia diù narraueras, quomodo nunc asseris, quòd in puncto ad Inferna descendant, nisi, quòd omnis longitudo temporis vitæ præsentis punctus esse cognoscitur, cum fine terminatur? Cum enim ad extremum quisque perducitur, de præterito iam nil tenet, quia tempora cuncta delapsa sunt; in futuro nil habet, quia vnius horæ momenta non restant. Vita ergo, quæ sic angustari potuit, punctus fuit. Vt enim prædiximus, in puncto stylum ponimus, & leuamus. Quasi ergo in puncto vitam tetigit, qui hanc accepit, & amisit. Potest in puncto hoc quoque intelligi, quòd sæpe hi, qui diu in iniquitate tolerati sunt, subita morte rapiuntur, vt nec flere ante mortem liceat, quæ peccauerunt.* Qualis autem futura sit Iudæorum ruina, qui ab Aegyptijs requirebant auxilium, aptissima explicat similitudine, dum subdit,

Iosephus lib. 6. de bell. Iud. ca. 4.

Iudicium Dei semp repente occupat reprobos.

Iob. 21.

Greg. 15. Mor. 24.

Tēpus vitæ præsentis puncto cōfertur.

14 *Et comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione praualida, & non inuenietur de fragmētis eius testa, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fouea.* Sensus est: Ita desolabimini, o Iudæi, adeo grauis, & irreparabilis erit ruina vestra, vt merito comparari possit contritioni, & comminutioni lagenæ, cuius nec parua testa vtilis remanet ad hauriendum aquam de fouea, vel portandum ignitum carbonem de incendio. Consonant hæc verba cum illis Psalmistæ. *Reges eos in virga ferrea*, hoc est in iustitia inflexibili, *& tanquam vas figuli confringes eos*, idest, totaliter destrues. Et notandum, quod titulus illius Psalmi contra inimicos verbi inscriptus est: Contra illos videlicet, qui superba voce dixerunt: *Dirumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipsorum: Demus operam, vt non nos alliget, neque imponatur nobis Christiana religio*, sicut explicat Augustinus super eundem Psalmum. Talis ergo fuit contritio Iudæorum, tam magna, & irreparabilis: de qua plura diximus cap. 1. num. 69. in illa verba. *Et conteret sceleslos, & peccatores simul.* Quòd si hæc verba ad spiritualem, & interiorem Pharisæorum ruinam referantur,

In iudicio conterētur & comminuētur peccatores.

Psal. 2. b

Ibid. a

Iudæorum ruina.

G inue-

inuenies, multò maiorem fuisse desolationem animæ, quàm corporis. Ita enim conquassati sunt, vt nec vnum vas inueniatur inter eos, quod capiat ignem amoris de incendio dilectionis Christi, cuius ignis est in Sion, & caminus ignis in Hierusalem, vel quo parum aquæ diuinæ sapiẽtiæ de fontibus Saluatoris hauriatur. *Omnes declinauerunt simul & inutiles facti sunt, non est, qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.*

Ps. 13.a

15. *Quia hæc dicit Dominus Deus sanctus Israel, Si reuertamini, & quiescatis, salui eritis. In silentio & spe erit fortitudo vestra.* Pagninus. *In quiete, & requie salui eritis. In quiete, & spe erit fortitudo vestra.* Vatablus: *Sedendo, & quiescendo seruabimini, in vocando & fidendo erit robur vestrum*, quæ verba alludere videntur ad illud quod dicit Hieremias sanct. *Sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit se supra se*, & simul indicant orationis virtutem & efficaciã, quæ debiles quosque roborat atque confirmat. Septuaginta Interpretes sic transferunt. *Hoc dicit Dominus Deus sanctus Israel: cum conuersus ingemueris, saluus eris.* Detecta populi malitia, cum ad pœnitentiam prouocat, & ad quietem, & verum Sabbatismum. Hac faciliori via, & magis plana salutem affuturam denunciat. Veram pœnitentiam, qua auertimur à creaturis, & ad Deum conuertimur, quietem appellat, iuxta illud, quod dixerat supra: *Quiescete agere peruerse*: quoniam nulla in rebus peritubis, sed in solo Deo inueniri potest vera requies. Quod ergo in præsenti breuioribus verbis perstringit Isaias, videlicet: *Cum conuersus ingemueris, saluus eris.* hoc Ioel multo clarioribus testatur, dicens: *Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & planctu: & scindite corda vestra, & non vestimenta vestra: & conuertimini ad Dominum Deum vestrum, quia benignus, & misericors est, patiens, & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia.* Vnde & Cælestinus primus, hunc eundem Isaiæ locum explicans: *Vera (inquit) ad Deum cõuersio mente potius est æstimanda, quàm corpore, iuxta illud: Cum conuersus ingemueris, saluus eris.* Eandem explicationẽ sequuntur Gregorius Naziãzenus, Ambrosius, & Augustinus, qui ex hoc loco Isaiç colligunt, quæcumque peccata, etiam grauissima, posse in hac vita per pœnitentiam legitimam deleri. de quo plura diximus cap. 1. nu. 44. & sequẽtibus potissimè nu. 52. 53. & 54.

Thren. 3 d

Pœnitẽtia ẽ vera q̃s peccatoris

Isai. 1.

Ioel. 2. e

Cælest. 1. Epist. 2. ad Episc. Gall. cap. 2.

Gregor. Naz. in oratione ad Rép. naziãzenã Amb. lib. 1. de pœnit. cap. 4. Aug. lib. de fide ad Petr.

16 *In silentio, & in spe erit fortitudo vestra.* Familiare est apud Isaiam, ad silentium inducere eos, qui in afflictione maxima, & periculo sunt constituti. Vnde cum Acaz à duobus regibus infestaretur, ait ad eum: *Vide, vt sileas, noli timere, & cor tuum ne formidet*: ostendẽs non esse recurrendum ad Aegyptiorum tumultum, sed ad solum Deum, apud quem humile silentium, oratio quædam est perfectissima. Vnde & Hieremias ait: *Bonum est præstolari cum silentio salutare Dei.* Hoc autem silentium patientiam perseuerantem, & longanimitatem designat eorum, qui omnem spem suam in solo Deo constituunt. Licet enim videant promissa Domini retardari, aut contraria his, quæ Deus repromisit, accidere: non tamen propterea obmurmurant, nec conqueruntur de Deo, sed patienter sustinent,

Isai. 7. a

Thren. 3 c

Silentium spem firmã designat.

nent, scientes, quoniam ipse est auxiliator in tempore opportuno. Ideo in præsenti *in silentio, & in spe* ait Iudæorum fortitudinem esse constitutam. Ac si diceret. Tunc vere fortes eritis, & inexpugnabiles, cum quieti fueritis, & absque vllo peccato, quod internam pacem perturbat, dum cor vestrum non reprehenderit vos, nec vermis conscientiæ arguerit; dum collocaueritis fiduciam vestram in Domino: tunc enim ipse pugnabit pro vobis, & omnes inimicos vestros superabit. Hoc est quod trepidabat Achior Dux omnium filiorum Ammon, dum loquens ad Holofernem, filios Israel expugnare volentem, dixit: *Vbicumque ingressi sunt sine arcu, & sagitta, & absque scuto, & gladio Deus eorum pugnauit pro eis, & vicit. Et non fuit, qui insultaret populo isti, nisi quando recessit à cultu Domini Dei sui. Quotiescumque autem, præter ipsum Deum suum, alterum coluerunt, dati sunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium. Quotiescumque autem pœnituerunt, se recessisse à cultura Dei sui: dedit eis Deus cœli virtutem resistendi*. Hinc est, quòd in sacro eloquio grauiter arguuntur, qui silentium prædictum abijcientes, contra Dominum in aduersis murmurare ausi sunt, aut de misericordia ipsius dubitare. Cum Ozias promisisset, quòd, transacto quinto die, traderet ciuitatem Assyrijs, si Dominus intra hoc tempus non misisset auxilium, dixit Iudith: *Quod est hoc verbum, in quo consensit Ozias, ut tradat ciuitatem Assyrijs, si intra quinque dies non venerit vobis adiutorium? Et qui estis vos, qui tentatis Dominum? Non est iste sermo, qui misericordiam prouocet, sed potius, qui iram excitet, & furorem accendat. Posuistis vos tempus miserationis Domini, & in arbitrium vestrum diem constituistis ei*. Et post pauca: *Expectemus humiles consolationem eius, & exquiret sanguinẽ nostrum de afflictionibus inimicorum nostrorum, & humiliabit omnes gentes, quæcumque insurgunt contra nos: & faciet illas sine honore Dominus Deus noster*. Hinc & per Prophetam dicitur: *Non crediderunt verbo eius, & murmurauerunt in tabernaculis suis: non exaudierunt vocem Domini. Et eleuauit manum suam super eos, vt prosterneret eos in deserto. Et vt deijceret semen eorum in nationibus, & disperderet eos in regionibus*. Hinc deniq; prædicator gentium nos admonet, dicens: *Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt: neque murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore*. Hæc quantum ad literam.

Iudith. 5 e — In plio fortissimi sũt colentes Deum.

Iudith. 8.b — Spei nõ est termin' statuend', sed lõganimis est.

Ps. 105.

1. Cor. 10 b

Rom. 21 b

17 Vt autem cum Apostolis, & Christi discipulis spicas manibus cõfricantes, spiritualem sensum ad nostram ædificationem perquiramus, obseruandum, quòd triplex silentiũ in sacro eloquio commendatur. Primum est, quo ratio naturalis fidei reuelatæ subijcitur, dum in obsequium ipsius captiuatur intellectus. De hoc enim silentio loquebatur, qui dixit: *Dominus autẽ in templo sancto suo, sileat à facie eius omnis terra*. Dominus, qui per Prophetã dixit: *Cœlum sedes meã, terra autem scabellum pedum meorum*, in vterũ Virginis introiuit indutus carne humana: in ipso nouem mensibus, tãquãm in templo habitauit. Postmodũ verò transiturus de hoc mundo ad Patrẽ, corpus

Morale.

Silentium triplex.

Abac. 2. d

Fidei non obmurmuret ratio naturalis.

pus suum, & sanguinem sub speciebus panis,& vini sponsæ suæ Ecclesiæ dereliquit, vt in Sacramento mirabili nobiscũ habitaret in templo, vsque ad consummationẽ sæculi. Quia ergo hæc, & alia consimilia supra sensum nostrum ostensa sunt nobis, quæ humana ratione, haud possunt comprehendi, ideo sileat à facie eius omnis terra: non obmurmuret contra veritatẽ humana philosophia, sileat, obmutescat, cedat superiori lumini, silentio supernaturalia mysteria veneretur, quia *in silentio, & spe erit fortitudo nostra*. Vnde & Augustinus ait: *Numquid ideo negandũ est, quod apertum est, quia comprehendi non potest, quod occultum est? Numquid (inquam) propterea dicturi sumus, quod ita esse perspicimus, non ita esse, quoniam cur ita sit non possumus inuenire?* Hinc & Hieremias Propheta in laudem illius, qui ab adolescentia sua iugum Euangelij, quod est iugum suaue, & onus leue super humeros suos portat, inquit, *Bonum est viro, cum portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius, & tacebit, quia leuauit se super se*. Ideo tacebit, quia innitetur lumini, quod supra ipsum est: nec attendet, quid ratio naturalis dictet, sed quid fides doceat. Est & aliud silentium, quod factum est in Cœlo, quasi dimidia hora. Nec enim longo durat tempore, sed ad dimidiam horam vix conceditur, dũ caro, quæ concupiscit aduersus spiritum, illi subijcitur, nec audet contra eum leuare calcaneum suum, sed silet, & tacet, sicut scriptum est: *Et siluerunt fluctus eius, & lætati sunt, quia siluerunt*. Ex corde namque, quod est quasi mare feruens, eleuantur diuersarum passionum tumentes fluctus: & flantibus ventis infernarum

Aug. lib de bono pseu. ca. 14. to. 7

Thren. 3 e

Apoc. 8. a

Caro silet cũ spiritui non cõtradicit.

Psa. 106. e

Isa. 57. d

potestatum, conturbatur anima. Sed Dominus præcipit mari, vt taceat, & obmutescat, & voce virtutis suæ refrænat omnes motus carnis rationi aduersos, *& siluerũt fluctus eius*. Cum quanta putas electorum lætitia, cum quanto Angelorum gaudio? *& lætati sunt* (inquit) *quia siluerunt*. *Est enim silentium irreprehensibile* (ait Bernardus) *& laudabile magis. Est & sermo non bonus. Alioquin non diceret Propheta, bonum esse homini præstolari cum silentio salutare Dei. Bonum silentiũ à iactantia, bonũ à blasphemia, bonũ à murmure, & detractione. Alius .n. ob laboris magnitudinem, & pondus diei exasperatus, animo murmurat, dijudicat eos, qui pro anima sua peruigilant, tanquã reddituri vtiq; rationẽ. Clamor est, sed supra omne silẽtiũ clamor iste animi obdurati silere facit (quã audiri non patitur) vocem Verbi. Alius pusillanimitate spiritus in expectatione deficit, pessimũq; hoc, verbũ blasphemiæ est, quod nec in hoc sæculo remittitur, nec in futuro. Terti' in magnis ambulat, & in mirabilib' super se dicẽs: Manus nostra excelsa, putans, se aliquid esse, cum nihil sit. Quid loqueretur hic, qui loquitur pacẽs Dicit .n. quia diues sum, & nullius egeo. Porro veritatis sentẽtia est: Væ vobis diuitibus, quia habetis hic cõsolationem vestrã. Contra vero, Beati (inquit) qui lugẽt, quoniam ipsi cõsolabuntur. Sileat ergo in nobis lingua maledica, lingua blasphema, lingua magniloqua: quoniã bonum est in hoc triplici silẽtio salutare Domini præstolari, vt dicas. Loquere Domine, quia audit seruus tu'. Eiusmodi quippe voces non ad eũ sunt, sed aduersus eum, sicut legislator murmurãtibus ait. Non enim cõtra nos est murmur nostrum, sed contra Dominum.*

Marci 4. d

Bernar. in serm Natiu. B. Mariæ post med.

Thren. 3 c

Silentium bonũ quale sit.

Luc. 6. d

Mat. 5. a

1. Reg. 3. b

Exo. 16. b

Silentium claustrale quàm necessarium.

18 Est denique silentium claustralium, quo regularis vita illustratur valdè, & interior deuotio conseruatur, & fortitudo aduersus aereas potestates roboratur. Tunc in monasterijs, & viris religiosis splendent virtutes, quando silentium strictissimè custoditur. *Si quis autem putat, se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio.* Vnde & inferius Isaias ait: *Et cultus iustitiæ silentium.* Benè dixisset cultus: per silentium enim iustitia custoditur, & pax interior conscientiæ conseruatur. Et sicut odor vnguenti pretiosi, aut aquæ odoriferæ, quamdiù in vase operto reponitur, suauitas illius seruatur; cum autem vas discoopertum fuerit, statim euanescit, & omnem fragrantiam amittit; sic dulcedo spiritualis in cordibus eorum, suum multo tempore seruat odorem, qui silere norunt, nec loqui audent, nisi quando grauis necessitas vrget, aut fraterna charitas ad id cogit. Quòd si forsitan os per vanam locutionem dissoluatur, perit deuotio, perit & interna perfectio. In cuius signum vas, quòd non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum reputatur in lege; quia, vt interpretatur S. Gregorius, *tunc cor hominis sine operculo, & ligatura polluitur, quando per studiū ostentationis patens, nullo velamine taciturnitatis operitur.* Hinc & in laudem mulieris fortis scriptum est. *Os suum aperuit sapientiæ, & lex clementiæ in lingua eius*, vt sciamus, non mediocrem animæ fortitudinem esse, tunc tantùm os aperire, cum necesse fuerit ad docendam sapientiam, aut ad ea, quæ voluntatis Dei sint, loquendum. *Ad exemplum silentij* (ait quidam spiritualis Doctor) *præpone tibi serue Dei sæpè facta antiquorum Patrum: perge, si vis, perge mente ad tabernacula illorum, si fortè inuenire possis Abbatē Agathonem, qui iam tribus annis lapidem in ore pro rigore silentij portauit. Et magnum illum Arsenium si inueneris, illo tacente, loqui forsitā non audebis. Et alios quàm multos si quæsieris in cubiculis, & in speluncis terræ, solitarios, & silentio deditos potius reperies, quàm foris vagantes. Propterea non illud segniter debes tenere, vnde tam pretiosa religionis studia possunt tibi oriri. Quia per solitudinem, & silentium multi sanctorum ad quietem cordis perducti sunt, & inibi multoties didicerunt, quicquid alijs salubriter tandem prædicauerunt. Sic Antonius primo latuit: post vero gloriosus, & magnus Monachorum pater apparuit. Sic Benedictus Abbas, sic fecit in Monasterio suo sanctus Gregorius, ita & consequenter deuotissimus Bernardus, cum multis alijs viris perfectis.* Sciebant omnes antiqui Religionum fundatores, silentium esse validissimum murum regularis disciplinæ, quo prostrato, necesse est innumeris periculis expositam esse. Vndè & scriptum est. *Sicut vrbs patens, & absque murorum ambitu, ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. Quia enim murum silentij non habet, patet inimici iaculis Ciuitas mētis: & cum se per verba extra semet ipsam eijcit, apertam se aduersario ostendit, quam tanto ille sine labore superat, quanto & hæc eadē, qua vincitur, contra semetipsam per multiloquiū pugnat.* Sicut ergo in muris validissimis fortitudo Ciuitatis consistit: ita & in silentio fortitudo sita est obseruantiæ regularis. *In silentio, & spe*

Iacob. 1. d.

Isa. 32. d.

Simile.

Vas immūdū q̄ sit.

Nū. 19. c

Gregor. 23. Mor. c. 4.

Prou. 31

Thom. de Kēpis ser. 7. de bono silentij.

Prou. 24

Gregor. 7. Mor. 17.

Aug. serm. 3. ad fratres in Eremo.

& spe erit fortitudo vestra. Lege Beatum Augustinum serm. 3. ad Fratres in Eremo, vbi de silentio claustralium mirabiliter loquitur: Et quæ de oris custodia dixi cap. 6. num. 18.

19 *Et noluistis, & dixistis. Nequaquam, sed ad equos fugiemus: ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt, qui persequentur vos*. Vide creati arbitrij libertatem. Expende audaciam illius. Hortatur Dominus filios Israel, ne descendãt in Aegyptum, sed quiescant, & sileant, atque supernum expectent auxilium, & homines, contra factorem suum libero pugnantes arbitrio, nolunt obedire, sed impudenter respondent. *Nequaquam*. Non ità erit sicut Deus præcipit: nõ illius voluntatem sequemur, sed nostram. Non auxilium Dei nobis repromissum; sed equos Aegypti requiremus, vt in illorum fortitudine liberemur: & super veloces ascendemus. At quia humanum auxilium non potest eos liberare, quos Deus tradiderit hostibus debellandos, *ideo* inquit, *velociores erunt, qui persequentur vos*, vt sciatis, quia nihil vobis proderit super veloces ascendere: nam contra iram Dei nulla fuga velox, nulla armatura fortis. *Surrexit Ionas, vt fugeret in Tharsis à facie Domini*. sed statim incidit in manus illius. Iuxta quod dicit Propheta. *Quo ibo à Spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam?* Qui ergo confidunt in equis, se breui delusos inuenient. Scriptum est enim. *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus. Ipsi obligati sunt, & ceciderunt, nos autem surreximus, & erecti sumus*. Et rursus. *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, neque in tibijs viri beneplacitũ erit ei. Beneplacitum est Domino super timentes eum, & in eis, qui sperant in misericordia eius*. quasi dicat: Nõ qui ad equos confugiunt, sed qui ad Deum recurrunt, salui erunt. Qui timent illum, auxilium ab eo requirunt. Mira res. *Si times latronem* (ait Augustinus) *ab alio speras auxilium, & non ab eo, quem times. Si hic times, poscis auxilium ab eo, quem non times aduersus eum, quem times. Si sic times Deum, & ideo times Deum, quia peccator es, à quo accepturus es auxilium aduersus Deũ? Quo iturus es? Quid facturus? Vis ab illo fugere? Ad ipsum fuge. Vis fugere ab irato? fuge ad placatum. Placabis enim eum, si speres in misericordia ipsius*.

Iona 1. a

Ps. 138. Ab ira Dei nullus se potest abscondere.

Ps. 19. b

Ps. 146.

Sperandũ in Deo, qui simul timẽdus est.

Aug. sup. psal. 146. tom. 8.

20 *Mille homines à facie terroris vnius, & à facie terroris quinque fugietis, donec relinquamini quasi malus nauis in vertice montis, & quasi signum super collem*. Sensus est. Si vnus tantum ex hostibus quos ego mittam contra vos, non dico percusserit, aut visus fuerit, sed auditus dumtaxat, vos, etiam si mille sitis, fugietis à facie eius: & si paruus numerus hostium insonuerit, qualis est numerus quinque militum, ad solam eorum præsentiam vos omnes simul fugietis. Tantus erit metus vester, tanta infirmitas, & tenuitas, vt mille ex vobis vni cedant, & omnes bellatores vestri non possint militibus quinque resistere. Nam Dominus animum vestrum franget, & mittet in pinguibus Israel tenuitatem. Ex quo tria possumus colligere. Primum est, tantam in vnoquoque esse fortitudinem, atque animi firmitatem, quantam Dominus illi misericorditer concesserit: nam protinus debiles efficimur,

Fortitudinem tantã habet homo, quãtã Deus illi largitur.

mur, nisi ille sua nos virtute contineat. Secundum est, iusto Dei iudicio effici, vt à debilissimis terreamur hominibus, cum nec promissionibus, neque minis impetrare potuerit à nobis, vt ipsum timeamus. Tertium, non magno apparatu belli, aut militum multitudine Domino opus esse, vt nos deijciat, atque castiget. Nam, eo volente, quinque sufficiunt, ad expugnandam innumerabilẽ hominum multitudinem, etiam si fortissimi videantur. Propter quod superius: *Sibilauit* (inquit) *Dominus muscæ, quæ est in extremo fluminum Aegypti, & api, quæ est in terra Assur*. Vt scias, quoniam debilissimis muscis, & apibus potẽs est Deus prostrare fortissimos; sicut infestauit Pharaonem, mittendo contra eum cyniphes, de quibus Magi Pharaonis dixerunt: *Digitus Dei est hic*. Cum enim huiusmodi instrumentis, quantumuis aliàs sint debilissima, ad vindictam nostram vtitur Dominus, ira eius, & potentia in illis splendens pertimescenda est.

Isai. 7.

Exo. 8.

21 *Propterea expectat Dominus, vt misereatur vestri, & ideò exaltabitur, parcens vobis, quia Deus iudicij Dominus. Beati omnes, qui expectant eum*. Pollicitus fuerat salutem quiescentibus à peccatis, & sperantibus in eum. Ipsi autem nequaquam acquiescere voluerunt. Propter quod cum grauem pœnam demeruissent, longanimis tamen, & misericors Dominus suam patientiam, & benignitatem volens ostendere, adhuc expectauit eos, vt conuerterentur, & pœnitentiam agerent, & sic vinciret humanitas, quos non correxit iustitia. *Propterea* (inquit) *expectat Dominus*. Quod vt amplius explicet, subdit. *Exaltabitur parcens*. Idem est enim, Deum exaltari, & expectare, ac si quis manum exaltet, & eleuet in altum in similitudinem percussuri, & eam suspendat, atque à percutiendo retrahat, vt ille, qui percutiendus est, locum habeat fugiendi ab ira eius. Non aliter Deus exaltat manum suam, quasi percussurus peccatores, vt interim nos humiliati effugiamus iram eius. Dicitur autem Deus iudicij, vt interpretatur glossa interlinealis, quia *pater non iudicat quẽquam, sed omne iudicium dedit filio*. Aut verò id refert ad passionem Christi, per quam iudicatus est princeps huius mundi, secundum illud, quod per Ioannem ait: *Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eÿcietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum*. Vide qualiter inter se Propheta, & Euangelista conueniant. Ille ait: *Exaltabitur parcens*, idest, vt parcat vobis. iste vero: *Et ego si exaltatus fuero à terra, &c.* Ille inquit: *Deus iudicij Dominus*: iste. *Nunc iudicium est mundi*. Pagninus pro, *exaltabitur*, vertit, *exaltabit se*, Christus enim nullo compellente, sed propria voluntate ascendit patibulum, & vt Paulus ait: *propter nimiã charitatem, qua dilexit nos*.

Misericordia exaltat Deum.

Ioã. 5. d

Ioã. 12. e

Ioã. 12. e

Ephes. 2. a

22 *Expectat*. Quidam ex recẽtioribus ex hoc loco inferunt, Deum expectare nostrum liberum consensum, vt purgari velimus. Et cum in contrarium adducitur illa diffinitio Arausicani Concilij. *Si quis vt à peccato purgemur, voluntatem nostram Deum expectare contendit, non autem vt etiam purgari velimus, per sancti Spiritus infusionẽ, & operationem in nos fieri confitetur, resistit ipsi Spiritui sancto, per Salomonem dicenti. Præparatur voluntas à Domino, & Apostolo sa-*

Suarez lib. 3. de auxil. c. 13. nu. 12. c. 15. n. 11. 12. & in breui resol. num. 43. ar

Cõc. Arausic. 2. cap. 4

Phil. 2. *lubriter prædicanti. Deus est, qui operatur in nobis, & velle, & perficere pro bona voluntate,* respondent. quòd quando Concilium diffinit, Deum non expectare voluntatem nostram, intelligitur, quòd non eam expectat ante primam vocationem, eo quòd solus Deus est, qui peccatorem vocat, neque in hac vocatione aliquas partes habet nostrum liberum arbitrium: nihilominus post vocationem expectat Deus, vt homo aperiat, & liberè consentiat vocationi. Sed hæc explicatio non videtur ad mentem Concilij. Nam diffiniuit contra sententiam Massiliensium, qui affirmabant, quòd postquam Deus vocat peccatores ad pœnitentiam, & quamcumque aliam piam operationem, post susceptam fidem expectabat hominis voluntatem, vt ipse, si vellet, consentiret vocanti, non autem efficiebat, vt homo efficaciter, & infallibiliter præberet assensum. Id quod manifestè patet ex epistolis Prosperi, & Hilarij ad Augustinum: & ex eodem Augustino libro de prædestinatione Sanctorum cap. 1. vbi referens eorum sententiā, sic ait: *Peruenerunt etiam vt præueniri voluntates hominum Dei gratia fateantur, atque vt ad nullum opus bonum, vel incipiendum, vel perficiendum, sibi quemquam sufficere posse consentiant.* Ex quibus verbis constat, Massilienses constituisse, tanquam necessariam ad iustificationem, vocationem supernaturalem Dei præuenientem, & tempore antecedentem infusionem gratiæ iustificantis. Sed præter istam, quæ communis est tàm prædestinatis, quàm non prædestinatis, contendit S. Augustinus, esse constituendam aliam vocationem specialem, propriam prædestinatorum, seu illorum, qui actu conuertuntur, de qua Apostolus ait: *Non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia maior seruiet minori.* Quē locum ibi expendens Augustinus, ait: *Nunquid dixit, non ex operibus, sed ex credente? Prorsus etiam hoc abstulit homini, vt totum daret Deo. Dixit ergo, sed ex vocante, non quacumque vocatione, sed qua voeatione fit credens.* Ex illo autem fundamēto, quod Massilienses statuerant, videlicet, post vocationem sufficientem, qua Deus præuenit humanas voluntates, expectat liberum hominis consensum, inferebant, adiutorium gratiæ subdi nostro libero arbitrio. E contra vero sanctus Prosper persistebat contra Massilienses, ipsam gratiam sibi subijcere humanam voluntatem, eam humilem, & obedientem efficiendo, atque obsequentem vocationi Dei. Quod & S. Augustinus confirmauit dicens: *Multi audiunt verbum veritatis, sed alij credunt, alij contradicunt. Volunt ergo isti credere, nolunt autem illi. Quis hoc ignoret? quis hoc neget? Sed cum alijs præparetur, alijs non præparetur voluntas à Domino, discernendum est vtique, quid veniat de misericordia eius, quid de iudicio.* Vnde & in eodem Concilio, can. 6. sic diffinitur. *Si quis sine gratia Dei credētibus, volētibus, desiderantibus, & pulsantibus nobis, misericordiam dicit conferri, non autem diuinitus, vt credamus, velimus; vel hæc omnia, sicut oportet, agere valeamus, per infusionem, & inspirationem sancti Spiritus in nobis fieri confitetur, aut humilitati, aut obedientiæ humanæ subiungit gratiæ adiutorium, nec vt obedientes, & humiles simus ipsius gratiæ donum esse contendit*

Margin notes: Expectare Deū nrum liberū con sensū dicit aliqui. — Aug. lib. de prædest. sanc. cap. 1. Massilien-siū senten-tia contra necessitatē gratiæ. — Aug. eodē lib. cap. 16. — Rom. 9. — Aug. eodē lib. cap. 6. — Cōc. Araus. can.

1.Cor.4. *tendit resistit Apostolo dicenti. Quid habes, quod non accepisti? & , Gra-* Ibid.15. *tia Dei sum id, quod sum*, Ergo secũdum mentem Concilij non solum non expectat Deus humanam voluntatem, quantum ad primam vocationem, sed nec etiam quantum ad liberum consensum, quo Deo vocanti assentimur. Præterea nam Concilium non dicit, quod Deus non expectat voluntatem nostram, vt ipse vocet nos; sed ait, quod non eam expectat, vt purgari velimus, atque adeo intellexit, quod non expectat liberum consensum, quo à peccatis purgari volumus, Et ratio, propter quam non expectat huiusmodi consensum, assignatur in eodem Concilio, quoniam fit in nobis per spiritus sancti infusionem, & operationem, qua videlicet efficit, quod nos libere, & infallibiliter cõsentiamus Deo vocanti. Igitur quando dicit Isaias: *Expectat Dominus, vt misereatur vestri. Expectaui, vt faceret vuas,* & similia, non est sensus, quod Deus expectet à peccatore liberum cõsensum, quem prius non acceperit ex dono gratiæ efficaciter præmouentis voluntatem, sed per hæc verba designauit liberam cooperationem hominis, quam Deus exigit à peccatore, vt eum iustificet. Vnde quemadmodum Concilium Tridentinum ait: In sacris litteris cum dicitur, *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, libertatis nostræ admonemur cum respondemus. Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur, Dei nos gratia præueniri confitemur*. Ita proportionabiliter nos dicimus, quod cũm in sacris litteris habetur: *Expectat Dominus, vt misereatur vestri*, libertatis nostræ admonemur: cum autem Propheta respondet, *Expecta Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum*, gratia nos Dei præueniri fatetur. Vnde Isaias, vt in eodem contextu hanc interpretationem insinuaret, postquam dixerat: *Expectat Dominus, vt misereatur vestri*, ne quis sibi piam operationem, & consensum tribueret, sed agnosceret, à quo non solum posse bonum, sed & ipsum bonum velle acceperit, subdit. *Beati omnes, qui expectant eum*, vt sciamus, quoniam si expectat Dominus, vt misereatur nostri, profectò expectat dona sua, & beneficia sua, quibus nos dignatur liberare, sicut de præscientia dicit Augustinus. Expectat tempus, in quo prædiffiniuit sua liberali voluntate peccatoribus misericordiam præstare. Expectat ordinem à sua diuina prouidentia statutum, secundum quem, ea, quæ prædestinauit, impleuit. Exigit Deus à nobis, vt vocati consentiamus, sed hoc ipsum consentire nobis misericorditer ille tribuit. Præcipit, vt credamus, sed ipsum credere nobis largitur, vt verax inueniatur, qui dixit. *Quæ de manu tua accepimus, reddimus tibi. Quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Meum quidem est velle credere, sed hoc meum non erit meũ, nisi ille dederit. Meum est consentire, sed numquam consentiam, nisi consensum ipsum expectem à Patre luminum, à quo descendit omne datum optimum, & omne donum perfectum. Propter quod ait Propheta. *Expectans expectaui Dominum, & intendit mihi.* Et iterum. *Expectabam eum, qui saluum me fecit à pusillanimitate spiritus, & tempestate.* Audi August. defensorem gratiæ. *Sed cum dicitur* (inquit) *si credideris, saluus eris, vnum horum exigitur, alterum offertur*

Margin notes:

Nõ expectat Deus voluntatẽ nostram vt purgari velimus.

Can.4. Ci tato.

Cõc.Trid. sess.6. cap. 5. de Iustific.

Zach. 1.

Thren.5

Ps.26.d

Expectare Deum nostrã voluntatẽ, quo sensu sit verum.

1.Paral. 29.d

Rom.11 d

Expectat homo Deũ non econtra.

Ps.39. a

Aug. lib. de pdest. sanctor.ca. 10. tom. 7.

fertur. Quod exigitur, in hominis, quod offertur, in Dei est potestate. Cur non vtrúq; in Dei est, & quod iubet, & quod offertur? Rogatur enim vt det, quod iubet, rogant credentes, vt sibi augeatur fides, rogant pro non credentibus, vt eis donetur fides, vt & in suis incrementis, & in suis initijs Dei donum sit fides. Sic autem dicitur. Si credideris: saluus eris, quemadmodum dicitur, si spiritu facta carnis mortificaueritis: viuetis. Nam & hic ex his duobus vnū exigitur, alterum offertur. Si spiritu (inquit) facta carnis mortificaueritis: viuetis. Vt ergo spiritu facta mortificemus, exigitur; vt autem viuamus, offertur. Num igitur placet, vt facta carnis mortificare non donum Dei esse dicamus, neque id donum Dei esse fateamur; quoniā exigi audiuimus à nobis, præmio vitæ, si hoc fecerimus, oblato? Absit, ut hoc placeat participibus, & defensoribus gratiæ. Pelagianorum est error iste damnabilis: quorum mox Apostolus ora obstruxit, adiungens. Quotquot enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei, ne facta mortificare nos carnis, non per Dei, sed per nostrum spiritum crederemus. De quo Dei spiritu etiam ibi loquebatur, vbi ait, omnia autem hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult.

De⁹ donat quæ à nobis exigit.

Rom. 8.

1. Cor. 12

23 *Populus enim Sion habitabit in Hierusalem. Plorans nequaquam plorabis; miserans miserebitur tui.* Hebræi, & nonnulli alij expositores Catholici interpretantur hæc verba, & sequentia vsque ad finem cap. de reliquijs captiuitatis, videlicet de domo Ezechiæ, & de quibusdā alijs habitantibus in Sion, qui spem suā non in Aegypto, neque in fortitudine Pharaonis collocarūt, sed in solo Deo. Propterea inquiūt, omnium rerum fœlicitas eis promittitur, sicut reductio in propriam patriam, videlicet in ciuitatem sanctam Hierusalem, gaudium, & lætitia in vtroque homine, & Dei misericordia, qua statim exaudit suorum preces, sana doctrina, & Doctor irreprehensibilis, qui viam salutis eos doceat. Sed quoniam omnia in figura contingebant illis, sub typo illius populi principaliter respicit hæc prophetia Christianum populum, & Ecclesiam Catholicam, quam Apostolus Paulus ad Hebræos scribens, appellat Sion, dicens. *Sed accessistis ad Sion montem, & Ciuitatem Dei viuentis Hierusalem cœlestem, & multorum millium angelorum frequentiam, & ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis.* Et ideo ad vtrumque flectendi sunt oculi: ad typum videlicet, & ad rem significatam per typum. Sensus ergo est. Populus Sion, idest, Christianus quondam captiuus, & sub potestate peccati constitutus, sed iam nunc Christi sanguine redemptus, habitabit in Hierusalem, non quidem in illa terrena Ciuitate, antiquis Patribus repromissa, sed in Hierusalem cœlesti, & spirituali, idest, Ecclesia Christi. Habitabit, inquam, & gubernabitur ab vno Pastore, videlicet, à Romano Pontifice, qui Redemptoris nostri vices gerit. Hic ergo populus non plorabit plorans, venundatus sub peccato. Plorabit quidem, sed gaudens spe retributionis æternæ, secundum illud, quod per Ioannem ait. *Amen, Amen dico uobis, quia plorabitis, & flebitis uos: mundus autem gaudebit, uos autem contristabimini, sed tristi-*

Heb. 12. f

Pontifex Romanus suprem⁹ ē pastor Ecclesiæ.

Lachrymę iustorū plenæ sūt gaudio.

Ioan. 16 d

tristitia vestra vertetur in gaudiũ. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius, cum autem peperit puerum, iam non meminit pressura, propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis. Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

24 *Ad vocem clamoris tui statim vt audierit, respondebit tibi.* Vide misericordiam Dei, agnosce charitatem illius, qui vbi primum audierit, nos exaudit. *Statim* (inquit) *respondebit*, quoniam non differt humilis orationis exaudire clamorem. *Domine Deus meus clamaui ad te* (ait Propheta) *& sanasti me.* Quem locum expendens Beatus Basilius ait, *Vox hac, Domine Deus meus clamaui ad te, plena est fiducia affectu, & iustorum vox, quorum Dominus specialiter dicitur Deus. Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Clamaui ad te,& sanasti me;nihil medium, nullumque interuallum fuit inter meam vocem, & tuam gratiam, sed simul atque clamaui, & sanitas prodiјt. Etiam te adhuc loquente dicam. Ecce adsum.* Vnde & Hieremias ait. *Inundauerunt aquæ super caput meum, Dixi, perij. Inuocaui nomen tuum Domine de lacu nouissimo. Vocem meam audisti, ne auertas aurem tuam à singultu meo, & clamoribus. Appropinquasti in die quãdo inuocaui te: dixisti Ne timeas.* In die (inquit) qua vocaui te, exaudisti me, quia statim vt audierit; respondet, nec vnius diei moras patitur. Parum est, statim respondebit. parum est, eadem die: præuenit enim misericordia Dei suorum orationes, & antequam clament, exaudit eos; sicut scriptum est. *Eritq; antequam clament, ego exaudiam. adhuc illis loquentibus, ego audiam. Ita ergo nunc*, ait Bernardus, *non vocatus assuit, & delectatus verbis, præuenit preces. Arbitror, quod interdum nec verba expectat, sed solis cogitationibus aduocetur. Denique ait homo, qui inuentus est secundum cor Dei: Desiderium pauperum exaudiuit Dominus: præparationem cordis eorum audiuit auris tua.* Quid est exaudire desiderium, quid præparationes cordis audire, nisi, quod antequã ore clament, iam exaudiuit Dominus clamorem cordis, atque interna desideria percepit? Alias non orasset Propheta, dicens: *Intellige clamorem meum.* Non enim ait. Exaudi, sed *intellige*, vt scias spiritualem esse clamorem cordis, qui intellectu cognoscitur, non corporalem, qui corporeis auribus percipitur. Vnde Aug: *Dicens: intellige clamorem meum, bene ostẽdit, quis sit iste clamor, qui interiori de cordis cubili, sine strepitu corporis perueniat ad Deum: Quandoquidem vox corporalis auditur, spiritualis autẽ intelligitur. Intende voci obsecrationis meæ, idest illi voci, quam vt Deus intelligat, petit.* Vox sanguinis Abel absque verborum strepitu clamabat ad Deum de terra, petens aduersus fratricidam iustitiam, & vox cordis humiliantis se, absque exteriori sonitu clamat misericordiam obtinẽs. Iste est clamor, de quo ait Apostolus. *Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus abba pater.* Vnde & Hieremas ait. *Deduc quasi torrentem lachrymas per diem & noctẽ, non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui.* Vbi Hieron. *Vi-dete,*

Marginalia: Orationes iustorũ statim exaudit Deus. — Psal. 29. — Basil. hõ. 7. sup. eũdem psal. tom. 1. — Tren. 3. f — Orationes prius exaudit Deus quã effundantur. — Isa. 65. d — Bern. ser. 9. in Cant. — Psal. 9. — Psal. 5. — Aug. super eund. psal. to. 8. — Gen. 4. — Rom. 8. c — Thren. 2

Hier. sup. psal. 5. to. 8.

dete (inquit) quid dicat, non taceat pupilla oculi, clamat ad Deum, vtiq; si clamat, lingua clamat, non pupilla oculi, sed quomodo clamamus in cordibus nostris, quando cum gemitu Dominum deprecamur, sic quando lachrymas ad Deum fundimus, eo tempore pupilla oculi nostri clamat ad Dominum. Orat Moyses cum silentio. Intus in corde pro populo Deum deprecatur: nullum verbum ore protulerat, & ait illi Dominus, *Quid clamas ad me? Clamabat affectu pio,* ait Ambrosius, *& sensu profūdo, & personabat in cœlo. Vrgebat Pharao Hebræos. Hi querela miserabili strepebant, querela nihil prasidij ferens, plurimū offensæ afferens. Stabat Moyses mœstus, sollicitus, anxius populi & periculis, & querelis, expectans fidem cœlestium promissorum, & tacitus secum ipse voluebat, qua tandem Dominus ope iniuriæ immemor, memor gratiæ subueniret. Dicit ad eum Dominus. Quid clamas ad me? Sonum eius non audio, vocem eius agnosco, silentium eius lego. clamorem eius in operibus deprehendo. Clamabat populus, & non audiebatur, tacebat. Moyses, & audiebatur. Non populo dictum est, Quid clamas ad me? sed Moysi id dictum est. Tu solus ad me clamas, qui de me speras, tu solus ad me clamas, qui virtutē meā excitas.* Talem clamorem audit Dominus, in quo manus, & cor illi loquuntur.

Exo. 14. Ambr. ser. 19 super psal. 118. in illa verba clamaui in toto corde

25 Quod si multoties differt nobis donare quod petimus, aut speramus, semper cum lucro differt. Audi, quid contigerit Danieli. *Ego (inquit) Daniel lugebam, trium hebdomadarum diebus, panem desiderabilem non comedi, & caro, & vinum non introierunt in os meum.* Clamabat ad Dominum, & multis lachrymis deprecatus est eum tribus cōtinuis hebdomadibus, & postmodum apparuit illi vir vnus vestitus lineis, & dixit ei. *Noli metuere Daniel, quia ex die primo, quo posuisti cor tuum ad intelligendum, vt te affligeres in conspectu Dei tui, exaudita sunt verba tua, & ego veni propter sermones tuos.* Quærit Hieronymus, *si statim exauditus est, cur non statim ad eū missus est Angelus?* Et respondet: *Data est ei per moram occasio amplius Deum deprecandi, vt ex eo, quod plus desiderat, per laborem plus audiri mereatur.* Idipsum accidit Chananææ. *Clamauit dicens. Miserere mei Domine fili Dauid, filia mea malè à demonio vexatur.* Dissimulat Iesus, & *non respondet ei verbum.* Intercedunt pro ea Discipuli, *dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos,* & adhuc differt concedere, quod postulabat. Accedit illa, adorans eum, & dicens. *Domine adiuua me.* Cui respondit Dominus. *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus.* Tandem dum illa in oratione perseueraret, *respondens Iesus ait illi. O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia eius ex illa hora.* Vt quid enim distulit misericors Dominus, tot multiplicatos clamores huius mulieris exaudire, nisi vt cresceret fides, augeretur deuotio, & ostenderetur patientia, & humilitas Chananææ, & perseuerantia illius fieret omnibus conspicua, & sic efficeretur capacior, ac plus quàm postulabat acciperet? Vnde Augustinus ait: *quod desideras, nondum vides, sed desiderando capax efficeris, vt, cum venerit quod videas, implearis. Sicut enim si velles implere aliquem sinum, & nosti, quàm magnum est quod dabitur, extendis sinum*

Daniel 10. a. Orationes nostræ quare multoties nō audiātur à [illegible]

Ibid. e. Hieron. Mat. 15 c. Chananææ misericorditer distulit De' cōcedere q petebat. Aug. tra. 4. sup 1. Epist. Ioan. to. 9.

sinum vel sacci, vel vtris, vel alterius rei, & extendendo facis capaciorem, sic Deus differendo extendit desiderium, desiderando extendit animum, extendēdo facit capaciorem. Desideremus ergo fratres, quia implendi sumus. Videte Paulum extendentem sinum, vt possit capere quod venturum est, ait. Non quod iam acceperim, aut iā perfectus sim, fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Quid ergo agis in hac vita, si nondum apprehendisti? Vnum autem, quæ retro oblitus, in ea, quæ ante sunt, extentus, secundum intentionem sequor ad palmam supernæ vocationis. Extentum se dixit, & secundum intentionem sequi se dixit, minorem se sentiebat, ad capiēdum, quod oculus non vidit, nec in cor hominis ascendit. Et sanctus Gregorius. *Desideria (inquit) nostra dilatione extenduntur, vt proficiāt, proficiunt, vt ad hoc, quod perceptura sunt, conualescant: exercitantur in certamine, vt maioribus cumulentur præmijs in retributione: labor protrahitur pugnæ, vt crescat corona victoriæ. Suos ergo Dominus cum velociter non exaudit, quo repellere creditur, trahit. Internus quippe est medicus, & peccatorum in nobis contagia, quæ inesse medullitus reprobat, secat, abscindit virus putredinis ferro tribulationis; & quo voces ægri audire dissimulat, eo ægritudinis finem procurat. Hinc enim Propheta ait. Deus meus clamabo per diem, & non exaudies: & nocte, & non ad insipientiam mihi ac si diceret. Nequaquam mihi ad insipientiam proficit, quod die, ac nocte clamantem me continuo non exaudis: quia vnde me in temporali tribulatione quasi deseris, inde ad æternam sapientiam plus erudis.*

Philip. 3

2. Cor. 2.

Greg 26. mor. 15.

Psal. 21.

26 Est & alia ratio, propter quā Deus prouida dispensatione differt exaudire clamorem nostrum, & conferre nobis, quod petimus, ne videlicet donum illius cito datum vilescat, & vt magis, ac magis infirmitatem nostrā agnoscamus, & sciamus; quia nihil possumus, nisi auxilio diuino adiuuemur. Cum autem humiliauerit homo animam suam coram Deo, & paupertatem suam, atque indigentiam agnouerit, clamet ad Dominum, & statim exaudiet vocē eius. Scriptum est enim: *Iste pauper clamauit, & Dominus exaudiuit eum, & ex omnibus tribulationibus eius saluauit eum.* Non ait Iste diues clamauit, & Dominus exaudiuit eum, sed *iste pauper*, quia non exaudit Omnipotens superborū clamorem, nec eorum, qui arbitrantur, sibi sufficere, sed clamorem pauperum. Vnde & Augustinus ait. *Ideo non exaudiris, quia diues es, forte clamaueras, & non exaudiebaris. Inops clamat, & Dominus exaudit eum. Et Quomodo clamabo inops? Vt, etsi habes aliquid, non inde præsumas de viribus tuis, vt intelligas te indigē tem, vt intelligas te tamdiu esse pauperem, quamdiu non habes illum, qui facit te diuitem.* Nō clamauit vt pauper, sed tamquā diues superbus ille Pharisæus, qui ascendēs in templū, & *stans hæc apud se orabat. Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic Publicanus. Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium, quæ possideo.* Ideo non est exauditus, quia non vt pauper clamauit, sed vt diues omnium spiritualium bonorum abundantiā ostentans. Vnde Bernardus. *Propterea dico vobis charissimi, vtile est abscondere magis, quam ostentare, si quid*

De differendare q petimus, ne vilescat cito datū, & vt magis humiliet homo.

Psal. 33. b

Aug. to. 8. super eundem psal.

Luc. 18. c

Orō Pharisæi & Publicani.

Bern. ser. 4 adu. Dñi.

quid habemus boni, sicut & mendici, cum eleemosynas petunt, non pretiosas vestes ostendunt, sed seminuda membra, aut vlcera, si habuerint, vt citius ad misericordiam videntis animus inclinetur. Quam regulam Publicanus ille seruauit multò melius Pharisæo, & ideo descendit iustificatus ab illo, idest præ illo. Cananæa statim vt cognouit, se canem esse, & non filiam, audire meruit. *Fiat tibi sicut vis.* Illa existimabat Iudæos canes, seipsam reputans filiam, audiuit Dominum dicentem: *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus.* Ipsa respondet: Vtique Domine ego sum canis, Iudæi sunt Domini, sed *& catelli edũt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum.* Igitur vt suam indignitatem agnouit, statim quod optabat, accepit. Denique ex eo credimus, tot clamores Sanctorum Patrum, tot suspiria, tot lachrymas, tã crebra desideria expectantium Saluatoris aduentum fuisse per quinque millia annorum dilata, vt illi, qui medico cœlesti indigebant, infirmitatem suam prius agnoscerent, & multitudine peccatorum prostrati, indigere se liberatore longa experiẽtia deprehenderent. Dicit enim glossa. *Magno Dei consilio factum est, vt post hominis casum non illicò Dei filius mitteretur. Reliquit enim Deus prius hominem in libertate arbitrij in lege naturali, vt sic vires naturæ suæ cognosceret, vbi cum deficeret, legem accepit, qua data, inualuit morbus, non legis, sed naturæ vitio, vt ita cognita sua infirmitate, clamaret ad medicũ, & gratia quæreret auxilium.* Hanc rationem assignat inter alias S. Thomas, ad probandum, non fuisse conueniens, Deũ ab initio mundi incarnari.

Oret homo Deum sicut paup eleemosynam petit.

Mat. 15. e

Patrũ clamores, & petitiones distulit Deus, & quare.

Glos. in illud ad Galat. 3. ordinata p Angelos.

S. Th. 3. p. q. 1 art. 5. corp.

27 Tertia ratio, propter quam electorum clamores multoties differuntur, est, quoniam non modicum delectat Deum, suos videre pendentes ab ore eius, quotidie clamare, atque in pressuris omnibus ad eum recurerre: sicut pater dare vult, quod filius petit, & tamen differt datum, gaudens filium conspicere importunè, quod desiderat, postulantem. Expende misericordiam Dei, qui libentissimè audit multiplicatas preces, & delectatur, non quidem in perditionibus, sed in petitionibus nostris, nec tædet, nisi fortè tacueris. Vnde Chrysostomus: *Accedamus* (inquit) *importunè, immò hoc nũquam est importunè accedere. Sicut enim respirare importunè omnino numquam est, ita etiam non quidem petere, sed non petere potius importunum est. Sicut enim respirare hoc iugiter indigemus, ita etiam eo, quod à Deo præstatur auxilio. Quod si voluerimus, facile illud ad nos poterimus inflectere. Et hoc profectò declarans, atque ostendens, Deum promptũ esse semper ad beneficia largienda, dicebat, sicut diluculum paratum inueniemus eum. Quotiescumque enim venire, & ad illum voluerimus accedere, expectatas ab illo esse preces nostras continuo sentiemus. Si verò nihil de redundante illo fonte bonitatis haurimus, nostra est omnis culpa, nõ fontis. Hoc etiam Iudæis imputando dicebat. Misericordia vt nubes matutina, & sicut ros diluculò cadens. Quod vero dicit, huiusmodi est: Ego quidem, quæ à me petenda erant, cuncta largitus sum. Vos verò quasi quidam ventus vrẽs aduersus nebulam, roremq; contenditis, & idcircò retrahitur à vobis: ita præ nimia malignitate vestra facitis immensa liberalitatis Dei dona cohiberi,*

Orationes nſæ Deum delectant, ideo differt dare q petim'.

Chrysost. hom. 23. sup Matt. colum. vlt. to. 2.

Osea. 6. b & 13. a

ri, quod tamē ipsum dispensatio prouidentiæ est. Cum enim nos viderit non mereri, dignissimè proculdubio beneficia sua continet, ne vos vtique desides faciat, non dignè inquirentibus largiendo. Si verò paululum in meliora mutemur, & vel tantillum quidem, vt nos saltem peccasse doleamus, supra quàm omnes fontes subito ebullit, copiosius quàm omne prorsus pelagus effunditur. Quantoq; amplius acceperis, tātò ille plus gaudet, & hoc ipso ad dandum plura consurget: diuitias enim suas nostrā esse ducit salutem, & ipsam dandi petentibus largitatem: quod certè dicebat Paulus. *Qui diues est in omnibus, qui inuocant illum. Non enim nisi quando non postulamus, irascitur: tunc etiam nos solum, quando nō poscimus, auersatur. Propterea enim & pauper factus est, vt nos diuites faceret, & illa omnia sustinuit, vt nos ad petendum plenius incitaret.*

Rom. 10

2. Cor. 8.

Nec dubitandum, hanc ob causam cœlum filijs Israel in deserto nō subministrasse panem, nisi quantum sufficiebat pro singulis ad vnius diei victum, vna dumtaxat excepta die sexta, in qua collegerūt cibos duplices, vt eos constringeret singulis diebus ad Deum recurrere, panem quotidianum postulando, & scirent illud, quod scriptum est: *Oculi omnium in te sperant Domine, & tu das escā illorum in tempore opportuno, aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione.* Hinc & S. Iob considerans gaudium, quod Deus concipit ex assiduis clamoribus iustorum, ait: *Si flagellat, occidat semel, & non de pœnis innocentum rideat.* Vbi per risum Dei, lætitiam illius designat, qua de afflictorum petitionibus gaudet. Dicit enim Gregorius: *De innocentum pœnis Dominus ridere dicitur, quia quo à nobis ardentius quæritur, eo de nobis suauius lætatur. Quasi quoddam quippe ei ex pœna gaudium facimus, cum per sancta desideria pro eius nos amore castigamus. Hinc Psalmista ait: Constituite diem solennem in confrequentationibus, vsque ad cornu altaris. Solennem namq; Domino diem in confrequentationibus constituit, quisquis se assidue in eius desiderio affligit. Qui nimirum solennitatis dies vsque ad altaris cornu tendi præcipitur: quia tamdiù necesse est, vt quisque se afficiat, quousque ad superni sacrificij altitudinē, idest ad æterna gaudia pertingat. Iustus igitur vir, quia impleri desiderium suum appetit, non differri, humiliter dicit: Non de pœnis innocentium rideat. Ac si diceret: Vota nostra libenter accipiens, vltra non differat, sed ostendendo exhibeat eum, qui nos in sua expectatione castigat.*

Exo. 16. c

Ps. 144. Manna quare pro vna tātum die dabat.

Iob. 9. c

Gregor. 9. Mor. c. 5.

Innocētū pœnis gaudet Deus.

Ps. 117.

28 Vltima ratio est, quoniam etsi dare desiderat, quod petimus, differt tamen, vt tempore opportuno subueniat. Est enim adiutor in opportunitatibus, in tribulatione. Postulat obnixè infirmus à dilecto patre calicem aquæ frigidæ in febris incremento, lachrymatur, affligitur, æstuans succrescente calore. Pater audit clamores filij, sed misericorditer denegat, quod petit, non quia inuidus sit, aut auarus, sed quoniam opportuno tempore subuenire vult necessitatem patienti: ita Deus, etsi multiplicemus clamores, tacet, nihil respondet: videtur, quod poscimus, denegare: dabit autem cum expediens fuerit animæ tuæ. Rogauit Ioseph pincernam Pharaonis, postquā interpretatus est somnium illius, & dixit: *Tantum memento mei, cum tibi benè fuerit, & facies mecum miseri-*

Orationes exaudit Deus tpe opportuno

Simile.

Genes. 40. c.

sericordiam, vt suggeras Pharaoni, vt educat me de isto carcere: quia furtim sublatus sum de terra Hebræorum, & hic innocens in lacum missus sum. Et tamen permisit Deus, quod per duos annos oblitus esset pincerna interpretis sui, & interim Ioseph toto illo tempore affligeretur in carcere, vt cum maiori splendore, & gloria opportuno tempore educeretur ex illo. Vnde Chrysostomus. *Considera (inquit) quomodo post restitutionem illius duo anni præterierint. Opportebat enim expectari tēpus opportunum, vt maiori cum gloria indè educeretur. Si quidem præfectus pincernarū ante somnia Pharaonis recordatus fuisset, fortassis au ctoritate sua eum liberasset, & non tam perspicua fuisset alijs eius virtus. Nunc autem omnipotens, & sapiens Deus sciens sicut optimus artifex, quanto tempore in igne aurum debeat teneri, & iterum inde reduci, permittit ad tempus duorum annorum præfectum pincernarū illius obliuisci, vt & tempus somniorum Pharaonis veniat, & compellente necessitate ipsa, iustus ille in toto Regno Pharaonis notus fiat.*

Ioseph quare per duos annos detētus in carcere.

Chrysost. hom. 63. in Gen. col. 3.

29 *Et dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem.* Omissis varijs explicationibus, quæ non videntur antecedentibus verbis, & subsequentibus congruere, duas prosequar, magis communiter receptas inter Doctores. Prima est sancti Cyrilli, sancti Hieronymi, & Procopij, qui per panem arctum, & aquam breuem legem intelligunt Euangelicam, quæ vno dilectionis precepto multiplices obseruantias, & præcepta legis quamplurima compilauit, secundum illud, quod dicit Apostolus. *Qui diligit proximum, legem impleuit. Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatū, in hoc verbo instauratur,* idest, recapitulatur & resumitur, & veluti in compendium redigitur: *Diliges proximum tuum, sicut te ipsum.* Alludit autem ad id, quod dixerat supra: *Consummationem, & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ,* vbi, per consummationem, & abbreuiationem, legem intelligit Euangelicam, vt cap. 10. num. 21. dictum est. Vnde panis arctus idem est, quod panis abbreuiatus, seu verbum abbreuiatum: & similiter aqua breuis nihil est aliud, quàm sapientia omnibus antiquis oraculis correspondens. Iā ergo, postquam Dominus hunc panē, & aquam suæ reliquit Ecclesiæ, non dicetur vltra: *Mittam famem in terram, non famem panis, nec sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini: Et commouebuntur à mari vsque ad mare, & ab Aquilone vsque ad Orientem circuibunt, quærentes verbum Domini, & non inuenient.* Ecce enim in Ecclesijs quotidie prædicatur, ecce *in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Ecce Dominus *emittit eloquium suum terræ, velociter currit sermo eius.* Non audietur amplius vox illa: *Paruuli petierunt panem, & non erat, qui frangeret eis.* Scriptum est enim: *Et erit in die illa exibunt aquæ viuæ de Hierusalem. Medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouissimum, in æstate, & in hyeme erunt,* quia, vt ait Hieronymus, ita *erunt aquæ istæ, vt nec gelu constringantur hyemis, nec æstatis nimio calore siccentur. Aqua, quæ egreditur de Hierusalem,* hoc est, de *Ecclesia*

Cyrillus. Hieron. Procopius.

Ro. 13.

Lex Euangelica est panis arct' & aqua breuis.

Isa. 10.

Amos. 8. e

Psal. 18.

Ps. 147.

Thren. 4

Zach. 14 b

Hieron.

Esai. 2.

Ecclesia, doctrinam indicat Saluatoris. De Sion enim exiuit lex, & verbum Domini de Hierusalem, iuxta illud, quod alibi scriptum est: Repleta sunt omnia scientia Domini, sicut aqua multa operiens mare. Ista aquæ viuentes Ecclesiæ, & in pace, & in persecutione manare non cessant. In quo perpetuitas, & stabilitas Ecclesiæ intelligenda est. Dicuntur autem verba Dei panis, & aqua, sacro eloquio attestante: *Cibauit eum Dominus pane vitæ, & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potauit illum.* Panis est in obscurioribus locis, quorum intellectus, vt obseruauimus supra, multo labore aperitur, aqua in locis clarioribus, quæ intelliguntur facilius. Panis est quia confortat cor hominis, & spirituale robur illi tribuit. *Et panis cor hominis confirmet.* Aqua, quoniam refrigerat animam, & carnis concupiscentias extinguit. In cuius signū manna, quod, vt notauit Origenes, & Chrysostomus, typum verbi Dei gerebat, missum est in similitudinem pruinæ, vt sciamus, verbo Dei carnis ardorem superari. Aqua cum effunditur, aut rigat, aut abluit: ita & verbum Dei, vt obseruat Sanctus Bernar. ser. 22. in Cant. dū diffunditur in cordibus nostris, ea reddit foecunda, & à peccatorum sordibus lauat. Scriptum est enim: *Quomodo descendit imber, & nix de cœlo, & illuc vltra non reuertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti; sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo.* Et iterum: *Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis.* Vnde S. Hier. ait: Verbum Dei esse herbā Borith, conducens ad sordes animæ abluendas, de qua per Hieremiam dicitur. *Si laueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbam Boryth, maculata es in iniquitate tua coram me.* Septu. Interpretes sic transferunt istum locū. *Dabit Dominus vobis panem tribulationis, & aquam angustam.* Et consonat cum hac translatione id, quod in nostra Vulgata habetur. *Mittite virum istum in carcerem, & sustentate eum pane tribulationis, & aqua angustiæ.* Etenim in textu Hebraico habentur eadē verba in vtroque loco. Et quod interpres Latinus transtulit in lib. 3. Reg. illis verbis. Pane tribulationis, & aqua angustiæ, hic vertit, panem arctum, & aquam breuem. Nec mirum, quod panis, & aqua diuinæ sapientiæ sit panis tribulationis, & aqua angustiæ, & amaritudinis. Quamuis enim verba Dei sint electis suauissima, *& dulciora super mel, et fauum*; reprobis tamē, qui ea opere adimplere cōtemnunt, amara fiunt (vt obseruauimus supra) angustia; & tribulatione plena. Legitur de manna, quod talē saporem in ore vniuscuiusque reddebat, qualē appetebat ipse manducans. Scriptū est enim, *Angelorum esca nutriuisti populum tuum, et paratum panem de cœlo præstitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suauitatem. Substantiā enim tuam, et dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebas: et deseruiens vniuscuiusque voluntati, ad quod quisque volebat, conuertebatur.* Sed vbi filij Israel contra præceptum Domini absconderunt illud, & reseruauerūt vsque mane, *scatere cœpit vermibus, atque computruit.* Tale quid in verbo Dei cernere licet. Habet in se omne delectamentū, & omnis saporis suauitatē in illo reperies, si humiliter illud suscipias, & comedas,

Esa. 11. | Eccles. 15. | Script sac. est panis, & aqua. | Tom. 1. in præfat. nu. 3. & 4. | Ps. 103. | Orig hō. 7 in Exod. | to. 1. Chry. | Verbū Dei est manna. | Ber. ser. 22. in Cant. col 1. | Isa. 55. e | Ioā. 15. a | Hier. hom. 13. in ca. 2. Hierem. | Hiere. 2 | Verbū Dei est herba Borijt, q̄ lauat animam. | 2. Reg. 22 d | Ps. 18. e | Cap. 1. nu. 59. | Sap. 16. c | Exo. 16. | Verbū Dei habet oīs saporis suauitatem.

das,si statim exequaris quæ præcipit adimplenda. Si autem verbum Dei seruaueris vsque mane,si illud abscõdas velut alter seruus infidelis,qui in sudario reposuit pecuniã Domini sui, si post susceptum Dei sermonem,eius mandata contempseris,ipsum verbũ tibi vermis efficitur, qui tuam semper conscientiam fodiat, & arcana pectoris rodat,nec morietur ille vermis in æternum. quæ omnia sequentibus verbis declarat Origenes. *Tu si verbum* Dei, *quod in Ecclesia prædicatur, tota die, tota deuotione suscipias,fiet tibi ipsum verbum quodcumque desideras. Verbi gratia, si tribularis, consolatur te,dicens. Cor contritum, et humiliatum Deus non spernit. Si lætaris pro spe futura,cumulat tibi gaudia dicens. Lætamini in* Domino,*& exultate iusti. Si iracundus es,mitigat te, dicens. Desine ab ira,et derelinque furorem. Si in doloribus,sanat te, dicens.* Domin*us sanat omnes languores tuos. Si paupertate consumeris, consolatur te dicens. Dominus suscitat de terra inopem, et de stercore erigit pauperem.* Sic *ergo manna verbi* Dei *reddit in ore tuo saporem quemcumque volueris. Hoc tamen si quis infideliter suscipiat, et non comedat, sed abscõdat, vermes ex eo ebulliunt.Sicut enim de Christo Domino,qui vermis dicitur, scriptum est,quòd factus est in ruinã et resurrectionem multorum: ita et ipse est, qui nunc in manna fidelibus quidẽ dulcedo mellis, infidelibus autem vermis efficitur. Ipse est enim sermo* Dei,*qui iniquorum mentes arguit, et correptionum spiculis peccatorum conscientias terebrat.* Idem ferè eisdẽ verbis dicit Aug. & multa addit,quæ maximè deseruiũt ad plenam eiusdem loci intelligentiam, & inter alia,duo aduertit. Alterum est,

Isa. 66. Orig hõ.7 in Exod. tom.1.

Verbũ Dei vermis efficitur non seruãtibus illud.

Luca 2.

Aug. serm. 91. de tempore.

quòd in die Sabbati ex eo non pluebat Iudæis manna de cœlo,quia eorũ sabbata gratia cœlesti non fœcũdabantur,sicut fœcũdantur sabbata nostra. *Illud,ait,aduertite fratres,quòd Iudæorum sabbato de manna numquam omnino pluerit, nec meruerũt Iudæi, vt eorum sabbato gratia illis de cœlo descenderet. In nostra autem dominica die non solum semper venit manna, sed etiam ab ipso die veniẽdi initium fuit. Semper ergo nobis* Do*minus pluit manna de cœlo. Cœlestia namq; sunt eloquia ista,quæ nobis dicta sunt, & ideo nos,qui tale manna suscipimus, semper nobis manna datur de cœlo. Vnde infœlices Iudæi dolendi, & lugendi sunt, quia manna sicut Patres ipsorum non merentur accipere, illi numquam manna manducant. Non enim possunt manducare illud,quod est minutum sicut semẽ coriandri,& candidum sicut pruina. Nihil enim in verbo* Dei *minutum; nihil subtile,nihil infœlices Iudæi sẽtiunt spiritale,sed totum pingue,totũ crassum. Incrassatũ enim est cor populi huius.* Alterum verò est, quod illud manna,quod pro die sabbati reponebatur,non est corruptum,neque vermes ebullierunt in eo,sed permãsit integrum, in signum, quòd in hac vita debemus colligere cibum, quo in die sabbati,hoc est in futuro sæculo saturemur. Ideo præcipitur,vt in die sexta duplum colligatur in repositionem quantum sufficiat etiã sabbato. *Hoc*(ait Aug.)*secundum nostrã intelligentiam non ociosi, nec securi præterire debem⁹,sed per eleemosynas recondere,quantũ sufficiat, & in futuro die. Si quid.n.hic boni operis acquiras,si quid iustitiæ, misericordiæ, & pietatis recõdas,hoc tibi in futuro sæculo erit cibus. Deniq; hoc & Apostolus admonet,dicẽs. Quæ.n.seminauerit*

Mãna quare in die sabbati nõ pluebat cœlũ Iudæis.

In manna nihil spirituale sentiebãt Iudæi.

uerit homo, hæc & metet. Quid ergo agimus nos, qui magis illud recondere volumus, quod corrumpatur, non quod permaneat, & perduret in crastinum, idest in futuro sæculo? Diuites auari, & cupidi hæc recondunt, quæ in hoc sæculo, immò cum sæculo corrumpantur. Qui autem bona opera recondunt, illa permanent vsque in crastinum.

30 Hinc est, quod verbum Dei aduersarius noster dicitur in Scriptura, quia semper nobis, cum male agimus, aduersatur. semper reprehēdit peccatores, & tanquam vermis mordet eorū sine intermissione conscientiam. Ait .n. Dominus. *Esto consentiēs aduersario tuo citò dum es in via cum eo: ne forte tradat te aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro, & in carcerē mittaris.* Quem locum exponens S. Aug. ait. *Quæramus istum aduersarium, & cōsentiamus illi. Si peccas, aduersarius tuus sermo Dei est. Verbi causa, delectat te inebriari, dicit tibi, noli: delectat te nugari, adulterari, dicit tibi, noli: in quibuscumq; peccatis volueris facere voluntatem tuam, dicit tibi noli: aduersarius est volūtatis tuæ, o quàm bonus, & quàm vtilis aduersarius: non quærit nostram voluntatem, sed vtilitatem. Aduersarius est nobis, quamdiu sumus & ipsi nobis. Quamdiu tu tibi inimicus es, inimicum habes sermonē Dei: esto tibi amicus, & cōcordas cum illo. Non homicidiū feceris, audi, & concordasti, etc. In his omnibus cum tuo aduersario concordasti, dic mihi, quid perdidisti? Non solum nihil perdidisti, sed & te ipsum, qui perieras, inuenisti. Via, uita ista est. Si concordauerimus cum illo, si cōsenserimus illi, finita est via, non timebimus iudicē, ministrū, carcerē. Quia nescimus, quando via finiēda est, semper cū aduersario nostro debemus concordare. Si cōcordaueris in via, seruās aduersario bonam voluntatem, pro iudice inuenies patrē, pro ministro sæuo angelum ducentē in sinum Abrahæ, pro carcere paradisum, quàm cito in via cuncta mutasti, quia tuo aduersario consensisti?* Igitur verbum Dei est panis arctus, & aqua breuis, quibus, dum per fidē ambulant, cibantur fideles, atque legis disciplina coarctantur, & cōstringuntur. Quod satis aperte declarat translatio Vatabli, quæ sic habet. *Dabit quidem Dominus uobis panē angustiæ & aquas molestiæ*, & versio Pagnini. *Dabit quidē uobis Dominus panem angustiæ, & aquam oppressionis.* Qua ratione quippe aduersarius noster dicitur verbum Dei, eadē panis angustiæ & molestiæ nūcupatur, quia molestum est carni, & eius cōcupiscentijs aduersatur. Sed iam alium panem, & aquam sub eisdem verbis Isaiæ recondita inquiramus.

Verbū Dei aduersari⁹ noster dī.

Mat. 5. d

Aug. serm. 1 de verbis Dī. to. 10.

31 *Et dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuē.* Secunda explicatio huius loci est, quā tradit B. Basilius, & alij Doctores, qui p panem arctum, & aquam breuem sacrosanctū intelligūt Eucharistiæ sacram. in quo sub speciebus panis, & vini realiter continetur Corpus, & sanguis D.N. Iesu Christi, qui de se ipso loquens ait. *Ego sum panis vitæ, qui uenit ad me nō esuriet, & qui credit in me non sitiet in æternū.* Et rursus. *Caro mea uere est cibus, & sāguis meus uerè est potus: qui mādúcat meā carnē, & bibit meum sanguinē, in me manet, & ego in illo.* Et iterum: *Non Moyses dedit uobis panē de cœlo, sed pater meus dat uobis panē de cœlo uerū.* Panis .n. verus est, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo. *Manna illud è cœlo* (ait Ambr.) *hoc supra cœlum.*

Basil. super psal. 28.

Ioā. 6. d

Eucharistia est panis arctus, & aqua breuis.

lũ. Illud cœli, hoc Domini cœlorũ. Illud corruptioni obnoxium, si in diẽ alterum seruaretur, hoc alienum ab omni corruptione, quod quicumq; religiose gustauerit, corruptionẽ sentire non poterit. Et quamuis sub specie vini Christus Dominus fidelibus sanguinem suum tribuat in potum, aquã tamen repromittit, quoniam animã lauat, & purificat sãguis Christi, sicut scriptũ est. *Lauabit in vino stolã suã, & in sanguine vuæ palliũ suum. Lauabit* (inquit) & *in vino*, quia tãquam vinũ lætificat cor hominis, & vt aqua purissima illud lauat. Dicit. n. Origenes. *Stola Christi, quæ lauatur in vino, merito eius intelligitur Ecclesia, quã ipse mundauit sanguine suo, non habentem maculam, aut rugam. Non enim (inquit Apostolus) argento, vel auro redempti estis, sed pretioso sanguine vnigeniti à Deo. In huius enim sanguinis vino à Christo lauatur Ecclesia.* Et S. Chrys. *Hic sãguis* (inquit) *nostrarum animarum salus est, hoc lauatur anima, hoc ornatur, hoc incẽditur, hic igne, & sole clariorem animam nostrã reddit. Admiranda sanè Ecclesiæ mysteria, admirabile sacrariũ. Ex Paradiso fons scaturijt, à quo sensibiles fluuij emanarent A mensa hac prodijt fons, qui fluuios spirituales diffundit. Iuxta hunc fontem non steriles salices germinãt, sed quercus cœlum ipsum attingẽtes, quæ fructus tẽpestiuos, & solidos semper producunt. Si quis æstuat, ad hunc fontem se cõferat, & recreabitur. Mũdat squalorẽ, & sordes, æstus mitigat, non solares, sed quos ignita sagitta imprimũt. Multi huius fontis riui, quos paracletus diffundit.* Ideo ex latere Christi dormiẽtis in Cruce exiuit sanguis, & aqua, vt scias, quoniam cruor illius in potum simul, & lauacrũ exhibetur nobis. Vnde B. Ambr. *Tẽpore* (inquit) *Dominicæ passionis vnus de militibus lancea tetigit latus eius, & de latere eius aqua fluxit, & sanguis. Quare aqua? quare sanguis? aqua vt emẽdaret, sanguis vt redimeret. quare de latere? quia unde culpa, inde gratia, culpa per foeminam, gratia per Christũ.* In cuius rei signũ Sacerdos in calice consecrando parum aquæ miscet vino, vt singularem prærogatiuam sacramenti explicet Eucharistiæ, atque sacrificij, quod in Cruce obtulit Christus Dominus, in cuius memoriam quotidie in Ecclesia sub speciebus panis, & vini offertur, & sumitur. Fuit quidem sacerdotium Melchisedech figura quædam sacerdotij Christi, vt testatur Paulus ad Hebręos scribens: sed ille, vt notauit Ambr. solũ obtulit panem, & vinum, nec aquam legimus miscuisse, quia sacrificium illius vim non habebat animã abluendi, nec extinguendi spiritualem sitim; erant. n. vacua, & egena elementa omnia antiqua sacramẽta & sacrificia, tam legis naturæ quàm scriptæ. At sacrosanctum mysteriũ Eucharistiæ, quod sacramentum est, & sacrificium, vitã dignè sumẽtibus tribuit, animam lauat, explet sitim, & omnium spiritualium bonorũ est origo, atq. in corde credentium fit fons aquæ salientis in vitam æternã. Ideo ergo vino miscet Sacerdos aquam, quæ symbolum est speciale horum effectuum: Et eandẽ creditur Christum Dominũ, cum hoc sacramentum instituit, miscuisse, vt docent B. Iacobus in Liturgia, S. Clemens, Cyprian. quẽ refert Aug. Iren. & Conc. Carthaginense 3. Et colligitur ex illo. *Sapiẽtia ædificauit sibi domũ, excidit colũnas septẽ, immolauit victimas suas, miscuit uinũ, & proposuit mẽsam suã.* Et ad illã nos inuitãs ait: *Venite, comedite panem meum, & bibite uinum, quod miscui uobis.*

Ambr. lib. de his, qui initiantur mysterijs c. 9. tom. 4.

Gen. 49.

Orig. hõ. 17. in Gẽ. tom. 1.

Chrysost. hom 45. in Ioan. to. 3

Ioã. 19. f

Amb. lib. 5 de sacram. c. 1. to. 4.

Aqua miscetur vino in Eucharistia propter mysterium.

Ambr. vbi supra.

Melchisedech non obtulit aquam vino mistã.

S. Iacobus. S. Clem. li. 8. Constit. cap. 12. Cypr. lib. 2. epist. 3. alias 63. Aug 4. lib. de Trinit. cap. 21. Iren. lib. 4. c. 57. & l. 5 ca. 2. Conc. Cartag. 3. c. 24

Prou. 9.

Quem

Quem locum de sacramento Eucharistiæ interpretatur Hieronymus, & Cyprianus, & Nicolaus de Lyra, qui explicans verbum, *miscui*, illud refert ad calicem consecratum, in quo aqua admiscetur vino. Consentiunt aliqui ex Hebræis, inter quos est Rabi Samuel opusculo de Aduetu Messiæ cap. 20. & habetur in tomo 5. Bibliothecæ. Et forsitan hoc ipsum respexit Isaias in præsenti, cum aquam breuem nominauit, designans, aquã illam, quæ in calice dominico miscenda erat vino, in modica quantitate apponendam esse.

Hieron de quæst Hebraicis circa primũ lib. Paral. 11. Cyprian. epist. 63.

32 Denique circa hanc explicationem obseruanda sunt duo, alterũ est, quòd dicendo, *Dominus dabit*, admonitos nos esse voluit, sola Dei virtute supernaturali totam substantiam panis, & vini in substantiã corporis, & sanguinis Christi transire, remanentibus dumtaxat speciebus sacramentalibus. Vt enim obseruauimus supra cap. 7. num. 22. supremus omnium artifex quędam operatur vt Deus, quædam vt Dominus. Cum in sua operatione seruat naturæ leges, quas ipse statuit, operatur vt Deus: Cum autem efficit aliquid, quod totius naturæ excedit virtutẽ, operatur vt Dominus absolutus, in cuius potestate est constitutum, inclinationem naturalem, quam naturæ contulit, immutare, & illa vti ad quoscumque effectus. Quia ergo sacramentalis conuersio, quam optima ratione Concilium Tridentinũ transubstantiationem vocat, non fit actiuitate alicuius agentis naturalis, sed omnipotentis Dei virtute, cuius voluntati nihil potest resistere: ideò ait. *Dabit vobis Dominus*. Alterum verò est, quòd sacramẽtum Eucharistiæ dicitur panis arct', & aqua breuis; quoniam, vt notauimus supra, in illo se quodammodo coarctauit, & abbreuiauit verbum abbreuiatũ, diuinitatem, & humanitatem sub speciebus sacramentalibus velando: aut verò quoniam illud sacramentũ tempore maioris pressuræ, & angustiæ nobis reliquit Christus Dominus. Nam (vt ait Apostolus) *in qua nocte tradebatur, accepit panem. & gratias agens fregit, & dixit: Accipite, & manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur*. Potest etiam dici panis arctus, & aqua breuis, siue (vt transferunt Septuaginta) panis tribulationis, & aqua angusta, vel angustiæ, quoniam memoriale quoddam, & commemoratio est passionis Dominicæ, secundum illud. *Hoc facite*, idest, sacrificate *in meam commemorationem*. Hoc est sacrum conuiuium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis eius, mẽs impletur gratia, & futuræ gloriæ nobis pignus datur. Hoc est memoriale, de quo per Oseam dicitur. *Viuent tritico, & germinabunt quasi vinea. Memoriale eius sicut vinum Libani*. Vbi Hieronymus: *vinum Libani* (inquit) *possumus appellare mistum, & conditum tymiamate, vt odorem suauissimum habeat*. Per quod sacramentum Eucharistiæ intelligitur, quo multiplicantur fideles, & viuunt, iuxta illud. *Qui manducat hunc panem viuet in æternum*. Consonat hæc explicatio cum translatione Septuaginta virorum, qui pro, *viuent tritico*, transferunt, *confirmabuntur tritico*, idest pane cœlesti, & sacramento, cuius materia ex tritico perficitur. Iste panis est memoriale eius, quod in memoriam suam reliquit Ecclesiæ, secundum illud, quod canit Psalmista. *Memoriam fecit mirabilium suorum; misericors, & mise-*

Sup. cap. 6. nu. 12.

1. Cor. 11. e

Ibid.

Eucharistia est memoriale Ecclesiæ

Osea. 14. c

Ioan. 6.

Ps. 110.

miserator Dominus, escam dedit timentibus se, ac si dicat; talem panē tribuit se timentibus, in quo omniū mirabilium suorū recolitur memoria. Vnde & Clemens V. *Transiturus* (inquit) *de hoc mundo ad patrem Saluator noster Dominus Iesus Christus, cum tempus suæ passionis instaret, sumpta cœna, in memoriam mortis sua instituit summum, & magnificum sui corporis, & sanguinis sacramentum, corpus in cibum, & sanguinem in poculum tribuendo: Nam quoties hunc panem manducamus, & calicem bibimus, mortem Domini annuntiamus. In institutione quidem huius sacramenti dixit ipse Apostolis. Hoc facite in meam commemorationem, vt præcipuū, & insigne memoriale sui amoris eximij, quo nos dilexit, esset nobis hoc præcelsum, & venerabile sacramentum; memoriale (inquam) mirabile, ac stupendum, delectabile, suaue, tutissimum, ac super omnia pretiosum, in quo innouata sunt signa, & mirabilia immutata, in quo habetur omne delectamentum, & omnis saporis suauitas, ipsaq. dulcedo Domini degustatur, in quo vtique vitæ suffragium consequimur, & salutis. Hoc est memoriale dulcissimum, memoriale sacratissimum, memoriale saluificum, in quo gratam redemptionis nostræ recensemus memoriam, in quo à malo retrahimur, & in bono confortamur, & ad virtutum, & gratiarum proficimus incrementa, in quo profectò proficimus ipsius corporali præsentia Saluatoris.* Et paucis interiectis, sic concludit. *O adorandum, venerandum, colendum, glorificandum, præcipuis magnificandum laudibus, dignis præconijs exaltandnm, cunctis honorandū studijs, deuotis prosequendum obsequijs, & sinceris mentibus retinendum. O memoriale nobilissimum, intimis commendandum præconijs, firmiter animo alligandum, diligenter obseruandum in cordis vtero, & meditatione, ac celebratione sedula recensendum. Huius memorialis continuam debemus celebrare memoriam, vt illius, cuius ipsum fore memoriale cognoscimus, semper memores existamus, quia cuius donum, vel munus frequentius aspicitur, huius memoria strictiùs retinetur.*

In Clemētina si Dn̄m, de reliqijs, & veneratione Sanctorum.

1. Cor. 11 e

Eccli. 36. a

33 *Et non faciet auolare à te vltra doctorem tuum.* Vatablus: *Et non auolabit vltra doctor tuus.* Pagninus: *At non elongabitur vltra doctor tuus.* Doctor noster Christus est, qui præcepta salutis nobis tradidit, qui legem Euangelicā instituit, prædicauit, & docuit, cuius excellentiam commendauit, qui dixit: *Nullus similis ei in legislatoribus:* de quo ipse pater testimonium perhibet dicens: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite.* Et iterum: *Ecce testem populis dedi eum, ducem, & præceptorem gentibus.* Testis, vt Augustinus ait, est idem, quod martyr. Est ergo Christus testis, & præceptor, quia nouum testamentum quod sponsæ suæ Ecclesiæ reliquit, & veritatē, quam vt præceptor docuit, postmodum tāquam testis sanguinis effusione firmauit. *Vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatū est; alioquin nondum valet, dum viuit qui testatus est.* Fuit quidem Moyses præceptor, & magister, qui legem digito Dei scriptam in tabulis lapideis populo duræ ceruicis promulgauit; fuerunt præceptores Apostoli, quos secuti sunt sancti Doctores, Augustinus,

Iob. 39.

Mat. 17

Isa. 55. b

Aug. i illa verba Ps. 118. Ni & testimonia tua meditatio mea est.

Christus doctor, & testis.

Heb. 9. e

nus, Hieronymus, Ambrosius, Gregorius Magnus, & cæteri, qui in Ecclesia Dei admirabili doctrina claruerunt: sed solus Christus per excellentiam præceptor noster extitit, à quo alij omnes in lumine, quo fulgent, pendent, sicut sidera à sole. Vnde ipse ad discipulos loquens, ait. *Vos autem nolite vocari Rabi: Vnus est enim magister vester; omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terrã; vnus est enim pater vester, qui in cœlis est. Nec vocemini magistri, quia magister vester vnus est Christus.* Sicut ergo solus Deus est per excellentiam pater noster, ex quo omnis paternitas in cœlo, & in terra nominatur, ita solus Christus est magister noster, de cuius plenitudine acceperunt alij. Lætare ergo pia mater Ecclesia, quoniam accepisti, & vidisti præceptorem tuum à Patriarchis expectatum, à Prophetis prænuntiatum, desideratum cunctis gentibus. *Et filia Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem iustitiæ*, qui cum potestate doceat, qui legem præscribat, qui indicet, quid agendum sit, quid vitandum. Et non faciet eum vltra auolare à vobis, quia vobiscum erit, semper vos docebit, non vos deseret, neque derelinquet: ipse promisit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi*. Verax est, immò & veritas ipsa, negare seipsum non potest, ipse mittet vobis de cœlis Spiritum sanctum paraclitum, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæ prædixit vobis. Accepit Synagoga Moysen Prophetam, & præceptorem, sed ille mortuus est, & auolauit, nec viderunt amplius filij Israel corpus eius: accepimus & nos sanctos doctores, Cyprianum, Basilium, Chrysostomum, Athanasium, Gregorium Nazianzenum, Augustinum, Ambrosium, Hieronymũ, Gregorium Magnum, Thomam Angelicum; sed inimica mors Doctores istos de medio sustulit, auolauerunt à nobis. At præceptor tuus, ò Ecclesia Christiana, non auolabit à te. Mortuus quidem est ex infirmitate, sed resurrexit ex virtute Dei. Ascendit in cœlum, sed tecum simul permanebit sacro velamine indutus, & coopertus, quoadusque sine velamine facie ad faciem in patria illum videas. Ecce adimpletum, quod beata Seraphin, dum starent, & volarent, obumbrabant, Christum videlicet transiturum de hoc mundo ad patrem, & simul in sacro altaris mysterio tecum secundum realem præsentiam permansurum. Vnde & Hieremias, postquam descripsit terræ sanctæ diuisionem, subdit. *Et nomen Ciuitatis ex illa die Dominus ibidem*: quem locum etiam Hebræi explicant de sacramẽto Eucharistiæ, sub cuius speciebus Dominus maiestatis habitat in Ecclesia, & iuge sacrificium offertur Deo. Consentit Hieronymus, dicẽs: Nomen quoque ipsius ciuitatis nequaquam erit vt prius, Hierosolyma, quæ interpretatur visio pacis, sed Adonaisama, quod in Latinum sermonem vertitur Dominus ibidem: qui recedat numquam ab ea, vt à priori populo ante discessit, dicens ad discipulos: *Surgite, eamus hinc*. Et ad Iudæos. *Relinquetur vobis domus vestra deserta*: sed æternam habeat possessionem, & sit ei ipse possessio, iisdem discipulis repromittens: *Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi*. hactenus Hieronymus.

34 *Et erunt oculi tui videntes*

Mat. 23 b; Iohel. 2.; Mat. 28; Ioã. 14. d; 2. Cor. 13 b; Isai. 6. a; Hier. 48 Ecclesiæ nomẽ Dominus ibidem.; Hier. lib 14 sup ca. 48: Ezech.; Ioan. 14 d; Mat. 28

præceptorem tuum, & aures tuæ audient verbum post tergum monentis. ac si dicat. Vobis, ò Apostoli, & discipuli Christi, competet illud: *Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis. Dico enim vobis, quòd multi Prophetæ & Reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire, quæ auditis, & non audierunt.* Videbitis enim proprijs oculis, & auribus vestris audietis verba eius, vt oculati postmodū testes sitis omnium eorum, quæ fecit, & docuit, prædicantes Euāgelium per vniuersum mundum, dicentes: *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, & vita manifestata est: & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis. Quod vidimus, & audiuimus, annuntiamus vobis.* Et rursus: *Non indoctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem, & præscientiam, sed speculatores facti illius magnitudinis.* Obserua, quod prius dixit: *Erunt oculi tui videntes præceptorem tuum:* Et postea subdit: *Et aures tuæ audient verbum,* quoniam Christus prius cœpit facere, quàm docere, prius viderunt Apostoli irreprehensibilem vitam Christi, paupertatem, humilitatem, mansuetudinem, & charitatem, atque omniū virtutum exemplar: & postmodum audierunt præcepta, & consilia eius. Quo admonētur prædicatores Euāgelici, vt prius ipsi perficiant, quæ alijs persuadere conantur. *Qui enim fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in Regno Cœlorum.* Multum commouet audientium animos, videre optimos Oratoris affectus, ac motus manuum illius, & dispositionē totius corporis intueri: Est enim vox quasi mortua, dum concionator auditur, & non videtur. Gladius acutus est verbum Dei, secundum illud, quod dicit Apostolus. *Viuus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ, ac spiritus, compagum quoque, ac medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis.* Et, vt ait Aug. *ipse est gladius de quo Dominus dicit. Non veni pacem mittere in terram, sed gladium. Filius vult seruire Deo, Pater nō vult: venit gladius, venit sermo Dei, & separat filium à Patre: veniat gladius bis acutus, afferat promissionem vitæ præsentis & futuræ, consolationē temporalium, æternorum fruitionē. Quidquid temporaliter nobis promissum est, ad vnam partem gladij pertinet: quidquid in sempiternū, ad alteram partem gladij pertinet. Pater, mater, soror, vxor sit, amicus sit, non te retrahant, & vtilis tibi erit gladius bis acutus, vtiliter te ille separat, male te tu conglutinas.* Sed quid obsecro efficiet gladius iste, nisi manibus prædicatoris moueatur, & digitis apprehēdatur illius? Quomodo feriet inimicos, quomodo superabit hostes, qualiter peccatores subijciet, nisi ipse opere adimpleat, quæ alijs persuadere conatur? Audi quid dicat Propheta de ijs, qui verbo Dei tanquam gladio vniuersum orbem debellarunt: *Exultationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum. Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis. Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis.* Quem locum sanctus August. explicans; gladij

Marginal notes: Lucæ 10 d. — Apostoli testes Xpi oculares. — 1. Ioā. 1. a — 2. Pet. 1. e — Prædicatoris vita bona è prius videnda, & post audiendus. — Matt. 5. — Heb. 4. c — Aug. super psal. 149. to. 8. — Mat. 10 — Verbū Dei gladius. — Ps. 149.

Aug super eundē psal. to. 8.

gladij (inquit) *in manibus, & non in linguis. In manibus dixit, in potestate. Acceperunt enim sermonem Dei potestate, vt vbi vellent dicerēt, cui vellent dicerent, non timerent potestatem, non contemnerent paupertatem. In manibus enim habebant gladium, qua volebant vibrabant, versabant, percutiebant; & hoc totum erat in potestate prædicantium: Nam si non est in manibus sermo, ne forte aliquis dicat. Quomodo sermo est gladius bis acutus, & quomodo in manibus? Si ergo sermo non est in manibus, quare scriptum est: Factus est sermo Domini in manu Aggei Prophetæ? Numquid fratres sermonem suum Deus in digitis ipsius fecit? Quid est in manu ipsius factus est? In potestate illi datum est prædicare sermonem Domini. Postremo possumus etiam has manus aliter intelligere: nam qui loquuti sunt, in lingua habuerunt sermonem Dei, qui scripserunt, in manibus, & frameæ bis acutæ in manibus eorum.* Hinc est illud, quod in laudem Prædicatorum dicit sponsa. *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel. omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi,* Quia, vt inquit Gregorius, *dum verbum Dei opere complent, quod corde sciunt, magis, ac magis semper docti hostem suum, dæmonem scilicet, sapientia, & fortitudine vincunt. Per gladium enim verbum Dei designatur, per manus autem, quibus gladium tenent, ipsa opera figurantur, de quibus bene subditur. Vniuscuiusque ensis super femur suū propter timores nocturnos. Quid per ensem, nisi rigorem conuersationis, & quid per femur, nisi carnis appetitum accipimus? Electi ergo, quique, qui iam ad perfectionem vitæ prouecti sunt, semper ensem super femur suum ferunt, quia rigore conuersationis appetitum carnis assidue frangunt, ne hostis, quem in nocte huius mundi timent, repente veniēs, mollem aditum inueniat, & per voluptatis molitiem eo facilius, quo voluptuosiores inuenerit, ad grauiora peccata perducat.* Hinc & Bernardus ait: *Illius doctoris libenter audio vocem, qui non sibi plausum, sed mihi planctum moueat. Vere turturem exhibes, si gemere doceas. Et si persuadere vis, gemendo id magis, quàm declamando studeas, oportebit. Exemplum sane tum in alijs multis, tum vel maxime hoc in negotio verbo efficacius est. Dabit voci tuæ vocem virtus, si quod suades, prius tibi illud cognosceris persuasisse. Validior operis, quam oris vox. Fac vt loqueris, & non solum me facilius emendas, sed te quoque non leui liberas probro. Non iam pertinebit ad te, si quis dicat. Alligant onera grauia, & importabilia, & imponūt ea in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea mouere. Sed neque illud verearis oportet: Tu, qui alios doces, te ipsum non doces?* Lege supradicta cap. 29. num. 37.

Aggei 2.

Verbū Dei fieri in manu Prophetæ q d sit.

Cant. 3.

Ibi Greg.

Prædicatores portāt ensem super femur.

Bern. ser. 59. super Cant. col. 1

Prædicatoris vitæ pl[us] mouet q verba.

Mat. 23

Rom. 2.

35 *Verbum post tergum monentis.* Præcedit nos Christus siue per viam mandatorum, siue per semitā consiliorum ambulemus: nos autem sicut Petrus sequimur eum à longe, quia ille innocens est, nos autem in multis offendimus omnes. Ille pro peccatis alienis passus est, nos autē pro delictis proprijs. Vnde & Augustinus ait. *Quod ad passionē euntem Dominum à longe sequebatur Petrus, significat Ecclesiam secuturam quidem, hoc est imitaturam passionem Domini, sed longe differenter. Ecclesia enim pro se patitur, at ille*

Mat. 26

Aug. lib. 1. quæst. Euāgelicarum q. 46. to. 4. Christū se quitur à longe.

pro

pro Ecclesia. Sequimur à longe: nam quantumvis simus spiritu feruentes, quasi in infinitũ ab illius perfectione distamus. Nec tamen propterea debemus deficere, aut de salute nostra desperare. Dicit enim Apostolus: *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*. Sicut enim ego Christum sequor, & tamen ad perfectionem illius non pertingo; ita & vos me sequimini, tametsi longe sitis à meritorum cumulo, quæ per me operatus est Dominus. Vnde & Augustinus ait. *In Ecclesia iste est ordo, alij præcedunt, alij sequuntur: Et qui præcedunt, exemplum se præbent sequentibus, & qui sequuntur, imitantur præcedentes. Sed & illi qui se exemplum præbent sequentibus, numquid neminem sequuntur? Sequuntur Christum meliores quique in Ecclesia, quibus non remansit iam homo, quem imitentur, quia omnes proficiendo superauerunt; ipse Christus eis remanet, quem vsque ad finem sequantur. Et cernitis ordinatos gradus per Paulum dicentem: Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Ergo qui iam directos gressus habent in petra, forma sint fidelibus. Sed forma (inquit) estote fidelibus. Ipsi fideles sunt iusti, qui attendentes eos, qui se in bono præcedunt, imitando sequuntur*. Post tergum monentis vocem audient, quia non monet Christus eos, qui volunt illum præcedere, sed potius cõtra eos irascitur; nec ouium nomine mulcet, sed Sathanæ vocabulo terret. Vnde ad Patrem loquens ait. *Auertantur retrorsum, & confundantur cogitantes mihi mala*; & rursus: *Conuertantur retrorsum & reuereantur, qui volunt mihi mala*. Ac si diceret: *Non præcedant sed sequantur, non dent consilium, sed accipiant. Nam Petrus præcedere voluit Dominum, quando Dominus de passione sua futura diceret, consiliũ illi quasi salutis voluit dare, consilium salutis æger Saluatori. Et quid ait Domino de illa sua futura passione confirmanti? Absit à te Domine, propitius tibi esto, nõ fiet istud: Præcedere volebat vt Dominus sequeretur. Et ille inquit. Vade retro satana. Præcedendo satanas es, sequendo discipulus eris*. Ideo inquit *satana, quia vis antecedere eum, quẽ debes sequi, si enim retro fueris, & sequutus fueris, iam non eris satanas*. Cogitabat mala Domino. Sed quomodo mala cogitabat, qui eum à morte auertere volebat? Si nimiam charitatem expendisset illius, qui dixit: *Baptismo autem habeo baptizari, & quomodo coarctor vsque dum perficiatur?* deprehendisset vtique non modicum malum Christum reputasse, mortem, quam optabat, euadere. Electi ergo post tergum Christi ambulant, quoniam sequuntur illum quocumque ierit, & semper eum præ oculis habent: qui reprobis est grauis etiam ad videndum. Vnde & per Salomonem dicitur: *Oculi sapientis in capite eius, quia videlicet*, (vt Greg. ait) *sapiens quisque illum tota intentione considerat, cuius se membrũ esse per fidem pensat. Tunc enim in capite oculos habemus, cum vitam redemptoris nostri tacita cogitatione conspicimus, cum omnis nostra intentio in eius imitationem se erigit, ne si vias lucis aspicere oculus mentis neglexerit, statim clausus in tenebris erroris cadat. Ad huius similitudinem hominis surgere festinabat Propheta, cum diceret. In mandatis tuis exercebor, & considerabo vias tuas. Qui enim vias Domini tacite in mente considerat, quid* aliud

Marginal notes: Aug. super psal. 39. to. 8. — 1. Cor. 1. — 1. Tim. 4. — Sequi debent fideles Xpum, non eum præcedere. — Psal. 34. — Psal. 39. — Aug. super psal. 34 cõ. 1. to. 8. — Mat. 16. — Aug. super psal. 39. — Luc. 12. — Eccl. 2. — Greg. 17. Mor. 5. & hom. 2. sup Ezech. circa finé; — Sapientis oculi in capite eius. i. in Xpo. — Ps. 118.

aliud in semetipso, nisi imaginem noui hominis reformat? Hinc & de sanctis animalibus dicitur: *Similitudo hominis in eis*, quia videlicet, dum Christum imitantur, similitudinem exprimunt illius: Ecótra vero de stultis scriptum est: *Oculi stultorum in finibus terræ*, quia dum ad sancta sui redemptoris itinera leuare oculos recusant, tota cordis intentione conspiciunt, per quod ad finem terreni desiderij perducantur.

Ezech. 1

Prou. 17

36 Denique sequütur electi post tergum Christum, quia illam benedictionem tota auiditate obtinere desiderant, quæ illum sequentibus reseruatur, Propheta attestante. *Quis scit si conuertatur & ignoscat: & relinquat post se benedictionem*. Vnde Moyses, cum benedictionem illam, quæ omnem superat non solũ sensum, sed etiam intellectum, exoptaret, ac peteret, dicens: *Si inueni gratiam in conspectu tuo: ostende mihi faciem tuam*, non statim faciẽ Dei videre potuit, sed dictum est illi: *Facies mea præcedet te, & requiẽ dabo tibi*. Et iterum, *non poteris videre faciem meam, non enim videbit me homo, & viuet*. Et rursus: *Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris*. Tu faciem videre desideras, sed posteriora mea te prius oportet videre. Vis me antecedere, necesse est, quòd facies mea, hoc est, filius meus, in quem desiderant Angeli prospicere, præcedat te. Tu sequere prius vestigia eius, & teipsum constitue post tergũ illius; nam relinquet post se benedictionem. Vnde Bernardus ait: *Olim sanctus Moyses, quoniam multum præsumebat de gratia, & familiaritate, quam inuenerat apud Deum, aspirabat ad quandam visionẽ magnam, ita vt diceret Deo: Si inueni gratiam in oculis tuis: ostende mihi te ipsum. Accepit autem pro ea, visionem longe inferiorem, ex qua tamen ad ipsam, quam volebat, posset aliquando peruenire*. Et in alio loco inquit. *Habent etiam aliquid & posteriora Domini, quod videre delectet. Quis scit si conuertatur, & ignoscat Deus, & relinquat post se benedictionem. Erit cum ostendet faciem suam, & salui erimus. Sed interim præueniat nos in benedictionibus dulcedinis, illis vtique, quas post se relinquere consueuit. Nunc dignationis suæ posteriora demõstret, aliàs in gloria dignitatis faciem suã demonstraturus. Sublimis in regno, sed suauis in Cruce. In hac me visione præueniat, in illa adimpleat. Adimplebis me, ait, lætitia cum vultu tuo. Vtraq; visio salutaris, vtraque suauis, sed illa in sublimitate, ista in humilitate. Illa in splendore, hæc in pallore est.* Denique (inquit) *& posteriora dorsi eius in pallore auri. Quomodo non in morte pallescat? Sed melius pallens aurum, quàm fulgens aurichalcum, & quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. Aurum verbum, aurum sapientia est. Hoc aurum semetipsum decolorauit, abscondens formam Dei, & formam serui prætendens. Decolorauit & Ecclesiam, quæ ait. Nolite me considerare, quod fusca sim, quia decolorauit me sol. Ergo & posteriora ipsius in pallore auri, qua fuscum non erubuit Crucis, vstionem passionis non exhorruit, liuorẽ vulnerum non refugit. Et iam complacet sibi in illis, & optat, nouissima sua fore horum similia.* Hinc est etiam, quod sponsæ quærenti. *Indica mihi, quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie*, tale sponsus dedit responsum: *Murenulas*

Ioel. 2. c

Sequentes Xpũ obtinẽt benedictionem illius.

Exo. 33. e

Bern. ser. 34. in Cãt. colum. 1.

Et ser. 61. in Cant. col. vlt.

Psa. 79. b

Psal. 29. a

Passio Xpi nos ducit ad gloriã.

Ps. 15. a.

Ps. 67. e.

Cant. 1 e

Ibid.

las aureas faciemus tibi vermiculatas argento. vt eam doceret, per auditum, hoc est per obedientiam, & sequelam passionis eius, peruenturā esse ad meridiem claritatis æternæ. Vide supradicta cap.7.num.13.

37 *Hæc est via, ambulate in ea, & non declinetis ad dexteram, neque ad sinistram*. Loquens Dominus per Hieremiam Prophetam filijs Israel, ait: *State super vias, & videte, & interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, & ambulate in ea: & inuenietis refrigeriū animabus vestris*. Quem autem interrogare debeant, non explicat, vt eos solicitos redderet, & cupidos inquirendi præceptorē illum, olim repromissum in lege, & scirent, de cœlo expectandū esse. Vnde Ioannes ait: *Qui enim est de terra, de terra est, & de terra loquitur, qui de cœlo venit, super omnes est; & quod vidit, & audiuit, hoc testatur*. Ne verò alium requirant Doctorem, eos admonet Isaias, & ait. Præceptor ille, quem vos videbitis, & audietis, tanquam pastor præcedet vos, & admonebit, vt sequamini vestigia eius. Ille viā sternet, ille prius ambulabit in ea, vt opere ipso ostendat, planam esse, atque securam, & sequentibus se dicet. Hæc est via ducens ad vitam. Nec solum viam, sed & semitas antiquorum docebit. Hoc ad literam adimpleuit Christus, cum *videns turbas ascendit in montem, & cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius: & aperiens os suum docebat eos, dicens. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum:* Vias docuit, dum adolescenti interroganti; *Quid boni faciam, vt habeam vitam æternam?* Respondit. *Si vis ad vitam ingredi serua mandata*. Hæc est via ducens ad vitam, & non est alia, qua ad illam peruenias. Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices. Honora Patrem, tuum, & matrem, & diliges proximum tuum sicut te ipsum. Semitas ostendit, dum respondenti, *omnia hæc custodiui a iuuentute mea, quid adhuc mihi deest?* subiunxit. *Si vis perfectus esse, vade vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me*. Istæ sunt semitæ antiquæ, quas sequuti sūt Patres nostri, Benedictus, Augustinus, Hieronymus, Bernardus, Seraphicus Franciscus, & Beatus Pater noster Dominicus, post tergum Christi ambulantes, videlicet, paupertas voluntaria, obedientia, castitas, humilitas, pœnitentia, vita aspera. atque omnium abnegatio propter Christum crucifixum, propter quem Paulus Apostolus, omnia detrimentum fecit, & arbitratus est vt stercora. Per illas ingressi sunt quotquot ad perfectionis culmen peruenerunt, vocem audientes Christi post tergum monentis, *si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam*. Ecce adimpletum quod de Christo prædixerat supra. *Et docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius*. Ecce tempus adest acceptabile, tempus illud, de quo ait Oseas. *Tempus autem requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos iustitiam*, qui dicet, *hæc est via, ambulate in ea. Ambulate dum lucem habetis, vt non tenebræ vos cōprehendant*. Quod autem addit. *Et non declinetis &c*. Significat virtutes

Marginalia: Hiere. 6.d — Ioā. 3.d — Præceptor noster Xps est, viam & semitas docens antiquas. — Mat. 5.a — Mat 19. c — Religionū fundatores quas semitas sequuti fuerint. — Mat. 16 d — Isai. 2.a — Oseæ. 10. a — Ioā. 12.e

tutes

Virtutes morales in medio cōsistunt, non aũt Theologicæ.

Arist. 2. Ethic. 6. post med. tom. 5.

S. Th. 12. q. 64. art. 4. c

tutes morales, per quas gradimur, in medio consistere, atque adeo extrema vtpote vitiosa, esse maxime cauenda. Dicit enim Aristot. quod virtus moralis est habitus electiuus in mediocritate existens. Solum virtutes Theologicæ non consistunt in medio, quia vt ait S. Thomas. *Nunquam potest homo tantum diligere Deum, quantum diligi debet, nec tantum credere, aut sperare in ipsum, quantum debet, vnde multo minus potest ibi esse excessus, & sic bonum talis virtutis non consistit in medio, sed tanto est melius, quanto magis acceditur ad summum. Dicit enim Ecclesiast. Benedicentes Deum exaltate illum quantum potestis, maior enim est omni laude.* Modus ergo seruandus in dilectione Dei est, diligere illum sine modo, quia cum sit infinite diligibilis, nunquam ad summum dilectionis debitæ peruenitur.

Eccli. 43.

38 *Et non declinetis ad dexteram neque ad sinistram.* Possunt etiam per dexteram intelligi prospera, & per sinistram aduersa, & tũc locus iste nos admonet, vt recta semper gradiamur via, nec eleuemur prosperis, nec frangamur aduersis; Multi in aduersis deficiunt, sed multo plures cadunt in prosperis. Scriptum est enim. *Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis. Vtrunque nobis latus* (ait Bernardus) *tegendum est; si meministis, & Apostolus ipse per arma (inquit) iustitiæ à dextris, & à sinistris.* In vtroque metuebat cadere qui dixit. *Mendicitatem, & diuitias ne dederis mihi: tribue tantum victui meo necessaria; ne forte satiatus illiciar ad negandum, & dicam; quis est Dominus? aut egetate compulsus furer, & periurem nomen Dei mei.* Sed specialiter latus dextrum, in quo decem millia cadunt, custodiendum est Propheta dicente. *Prouidebam Dominum in cõspectu meo semper: quoniam à dextris est mihi ne commouear.* & iterum: *Dominus custodit te; Dominus protectio tua super manum dexteram tuam.* Super dexteram, inquit, non super sinistram; sciebat enim, multo maiora pericula in dextera esse, quàm in sinistra.

Iustus nec eleuatur prosperis, nec frãgitur aduersis.

Psa. 90. Bernard. ibid. ser. 7.

Prou. 30 b

Psalm. 15. b

Ps. 120. a

39 *Et cõtaminabis laminas sculptilium argenti tui, & vestimentum conflatilis auri tui, & disperges ea sicut immunditiã menstruata: Egredere & dices ei.* Inter alia signa aduentus Christi, hoc vnum prędictum est à Prophetis, quod videlicet præsentia eius omnia Idola subuertenda erant, iuxta illud quod dictum est supra. *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem, & ingredietur Aegyptum: & cõmouebuntur simulachra Aegypti à facie eius.* In cuius signum, cum arca Domini introducta esset in templum Dagon, statim Idolũ illud in terram cecidit. Scriptum est enim: *Tuleruntq; Philistiim arcam Dei, & intulerunt eam in tẽplum Dagon, & statuerunt eam iuxta Dagon. Cumque surrexissent diluculo Azotij altera die, ecce Dagon iacebat pronus in terra ante arcam Domini. Caput autem Dagon & duæ palmæ manuum eius abscissæ erant super limen. Porro Dagon solus truncus remanserat in loco suo,* non enim vult Deus alienum imperij sui habere cõsortẽ, nec patitur quod honor sibi debitus alteri tribuatur, *gloriam* (inquit) *meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.* Cum ergo Christi aduentum prędixisset, qui in præceptorem gentibus datus est, consequenter, Idola omnia abijcienda

Christi præsentia omnia destruuntur Idola.

Isai. 19. a

1. Reg. 5. a

Isa. 42. b

abijcienda esse denunciat. *Et contaminabis* (inquit) idest contaminata reputabis, & illa à te longe abijcies, tamquam rem abominabilem, & immundam, qualis est immunditia menstruatæ, cuius odorem corruptum nullus est qui valeat sustinere; atque adeo dices Idolo: *Egredere*, recede a me, quia immūdus es: ne polluatur in te anima mea. Vocat autem Idola, laminas sculptilium argenti tui, & vestimentum conflatilis auri tui; vt dementiam eorum arguat, qui argentum suum, & aurum suum tanquam Deum colunt: nec recogitant illud quod per Prophetam dicitur: *Simulachra gentium argentum & aurum: opera manuum hominum. Os habent, & non loquentur, oculos habent, & non videbunt. Aures habent, & non audient: nares habent & non odorabunt. Manus habent, & non palpabunt, pedes habent & non ambulabunt: non clamabunt in gutture suo*. Mira res. Ex eodem auro separat partem artifex, & facit calicem, quo in mensa vtitur ad bibendum: & partem aliam conflabit in Idolum? Ex eodem ligno sumit medietatem, & mittit in ignē, & calefactus est, & ex alia parte simulacrum faciet, & adorabit illud? Hac ratione vtitur infra, ad hominū insaniam confundendam, qui insensibiles Deos venerantur. *Artifex lignarius* (inquit) *extendit normam, formauit illud in runcina, fecit illud in angularibus, & in circino tornauit illud: & fecit imaginē viri quasi speciosum hominem habitantem in domo. Succidit cedros, tulit ilicem & quercum, quæ steterat inter ligna saltus. Plantauit pinum, quam pluuia nutriuit, & facta est hominibus in focum, sumpsit ex eis & calefactus est, & succendit, & coxit panes, de reliquo autem operatus est Deum & adorauit: fecit sculptile, & curuatus est ante illud. Medium eius combussit igne, & de medio eius carnes comedit, coxit pulmentum, & saturatus est, & calefactus est, & dixit: Vah calefactus sum, vidi focum, reliquum autem eius Deum fecit, & sculptile sibi. Curuatur ante illud & adorat illud; & obsecrat dicens: Libera me, quia Deus meus es tu. Nescierunt, neque intellexerunt: obliti sunt ne videant oculi eorum, & ne intelligant in corde suo. Non recogitant in mente sua, neque cognoscunt, neque sentiunt vt dicant: Medietatem eius combussi igni, & coxi super carbones eius panes, & coxi carnes & comedi: & de reliquo eius Idolum faciam, ante truncum ligni procidam?* Per Idolorum culturam, intellige omnem cultum impium, omnia adulterina dogmata: quæ omnia polluta esse declarare conuenit verbo Dei, & Ecclesiasticis doctrinis, vt appareat omnibus, vanitatem esse, & abominationem, quidquid Deo præfertur.

[Margin: Idola abijcienda. — Ps. 113. — Isa. 44. c]

40 *Et dabitur pluuia semini tuo vbicumque seminaueris in terra, & panis frugum terræ erit vberrimus, & pinguis*. Prius abijciuntur Idola, & postmodum pluuia cœlestis doctrinæ repromittitur, quia nisi illa primitus abijciātur, nullus locus relinquitur pluuiæ voluntariæ, quam segregauit Deus hæreditati suæ. In cuius signum, non prius data est pluuia terræ Israel, quam ab Elia interfecti fuissent pseudoprophetæ: *Ita & in præsenti loco* (ait Hieron.) *non prius dabitur pluuia semini spirituali, & panis terræ vberrimus, atque pinguissimus, nisi idola deargentata, & deaurata fuerint comminuta: & reputata in sterquilinium*.

[Margin: Idola prius abijcienda sunt, vt in nobis fructificet verbum Dei. — Hier. super ca. 30. Isa. — 3. Reg. 18.]

Per

Per panem vberrimũ intelligit verbum Dei, quod seminatum in corde fidelium vberrimos affert, & pacatissimos iustitiæ fructus. *aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum*. Ideo Dominus, in Euangelio, semini comparauit verbũ Dei in cuius virtute continentur fruges. Et Apostolus, efficaciam illius explicans, ait: *Non erubesco Euangeliũ, virtus enim Dei est in salutem omni credenti*. Et iterum: *Gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepissetis à nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non vt verbum hominum, sed (sicut est vere) verbũ Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis.* Quid operatur? salutem, multiplicationem fidelium, bonorũ operum abundantiam; quoniam fides est quæ per dilectionem operatur. *fides vero est ex auditu, auditus autẽ per verbum Christi*. Sed obserua, quod sicut semen cadens in terram, atque pluuia coelesti irrigatum, germinat, crescit, & fructificat primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumẽtum in spica, & cum ex se produxerit fructus, statim homo mittit falcem, quoniã adest messis, ita & verbum Dei in corde bono & optimo tanquam in terra iactatum, præueniente gratia Dei, cõsimili gradu ad perferendos fructus procedit. Dicit enim *Apostolus: Gratias agimus Deo, & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis orantes, audientes fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem quam habetis in sanctos omnes, propter spem quæ reposita est vobis in coelis, quam audistis in uerbo ueritatis Euãgelij, quod peruenit ad uos, sicut et in vniuerso mundo est, et fructificat, et crescit, sicut et in uobis, ex ea die qua audistis, et cognouistis gratiã Dei in ueritate.*

Mat. 13 a. Luc. 8. Rom. 1. 1. Thes. 2. c. Marc. 4 e. Colloss. 1.

Verbũ Dei multa bona operatur in homine.

Et si nosse desideras qualiter verbũ Dei crescat in nobis, & fructificet, audi Gregorium. *Herbam* (inquit) *producere est inchoationis bonæ adhuc teneritudinem habere. Ad spicam vero herba peruenit, cum se virtus animo concepta ad profectum boni operis pertrahit. Plenum vero frumentum in spica fructificat, quãdo iam intantum virtus proficit, vt esse robusti, & perfecti operis possit. Sed cum ex se produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest tempus messis. Omnipotens enim Deus producto fructu, falcem mittit, & messem suam desecat, quia cum vnumquemq; ad opera perfecta perduxerit, eius temporalem vitam per emissã sententiam incidit, vt granũ suũ ad cœlestia horrea perducat. Cum igitur desideria bona concipimus, semen in terrã mittimus. Cum vero operari recta incipimus, herba sumus. Cumque in eiusdem operationis perfectione consolidamur, iam plenum frumentum in spica proferimus. Herba enim Petrus fuerat, qui passionis tempore per amorem Dominum sequens, hunc confiteri ante ancillæ vocem timebat. Erat enim iam uiriditas in mente, quia credebat omnium redemptorem, sed valde adhuc flexibilis pede conculcabatur timoris. Iam in spicam surrexerat, quando eum, quem moriturum confiteri timuerat, nuntiante Angelo in Galilæa uiuentem uidebat. Sed ad plenum granum in spica peruenerat, quando veniente desuper spiritu, & suam mentem in illius amore roborante ità solidatus est, vt vires persequentium cæsus despiceret, & redemptorem suum libere inter flagella prædicaret. Nullus itaque, qui ad bonum propositum adhuc in mentis teneritudine esse cõspicitur,*

Greg ho. 15. in Ezech. col. 2.

Verbũ Dei herbã, spicã, & granũ pfectũ generat in corde.

Luc. 22. Mat. 26 Mar. 14 Ioan. 18

spicitur, despiciatur, quia frumentum Dei in herba incipit, vt granum fiat. Sic ergo panis frugum terræ sit vberrimus, & pinguis; quia non arescit in viriditate herbæ, non deficit, dum est in spica, sed solidum frumentum efficitur in horreum dominicum congregandum. Non sic impij, non sic, in quorum cordibus verbum Dei, cum primum germinare incipit, arescit, de quibus Saluator ait. *Qui supra petram, qui cum audierint, cum gaudio suscipiũt verbum. Et hi radices non habent, quia ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem inter spinas cecidit, hi sunt, qui audierunt, & à solicitudinibus, & diuitijs, & voluptatibus vitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum*. Contra istos loquebatur, qui dixit: *Fiant sicut foenum tectorum, quod priusquam euellatur, exaruit. De quo non implebit manum suam qui metet: & sinum suum qui manipulos colliget. Foenum tectorum,* (ait Augustinus) *herba est, quæ nascitur in tectis, in solario integulato: in alto videtur, & radicem non habet; quanto melius humilius nasceretur, & latius viresceret. Modo nascitur altius ad celeriorem ariditatem, nondum euulsum est, & aruit. Nondum finiti sunt in iudicio Dei, & ita non habent succum viriditatis. Attendite opera ipsorum, & videte, quia exaruerunt, & hic sunt, nondum ergo auulsi sunt. Aruerunt, sed nondum auulsi sunt. Facti sunt sicut foenum tectorum, quod priusquã euellatur, exaruit. Et venient messores, sed non de illis implẽt manipulos messores venturi sunt, & collecturi sunt triticum in horreum, & zizania alligabunt, & mittent in ignem: sic & foenum tectorũ expurgatur, & quicquid inde euellitur, in ignem mittitur, quia & priusquã euelleretur, aruit, non inde implet messor manus: sequitur enim & dicit: Non replebit manum suam messor, & sinum suum, qui manipulos colliget. Messores autem angeli sunt,* dicit Dominus. *Et non dixerunt transeuntes vitam. Benedictio Domini super vos, benediximus vobis in nomine* Domini. *Nostis enim fratres, quando transitur per operãtes, est consuetudo ut dicatur. Benedictio Domini super uos: Et magis ista consuetudo erat in gente Iudæorum. Nemo transibat, & videbat aliquos facere aliquod opus in agro, vel in vinea, vel in messe, vel aliquid eiusmodi, non licebat transire sine benedictione. Alij sunt, qui manipulos colligunt, alij sunt transeuntes vitam. Qui manipulos colligunt, non de illis replent manus, quia non colligitur ad borreum foenum tectorum. Qui sunt, qui manipulos colligunt? Messores. Qui sunt messores? Dominus dixit, Messores autem angeli sunt. Qui sunt transeuntes? Illi, qui iam per uiam istam, idest, per uitam istam transierunt hinc ad patriam. Apostoli transeũtes erãt in ista vita, Prophetæ transeũtes erunt, quos benedixerunt Prophetæ, & Apostoli? Illos, in quibus radicem charitatis uiderunt. Quos autem inuenerunt in tectis eminere, & superbire in ceruices scuti sui, dixerũt contra illos, quod futuri erant, benedictionem autẽ Domini super eos non dederunt. Ergo istos omnes malos, quos portat Ecclesia, qui legitis in scripturis, inuenitis maledictos designatos ad Antichristum pertinere, ad diabolum pertinere, ad paleam pertinere, ad zizaniam pertinere.* Et multa innumerabilia per similitudi-

Luc. 8.b Mat. 13

Diuitiæ spinæ sunt quæ suffocant verbũ

Ps. 128.

Aug. to. 8. sup. eundẽ psal.

Fœnũ tectorum superbos designat.

Mat. 23

Agrorum fructus colligẽtes benedicebãtur a transeuntibus.

Mat. 13

tudinem dicuntur de illis. Quia non omnis, qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum. Nullam inuenis Scripturam, quæ de illis benè loquatur, quia transeuntes viam, non illos benedixerunt. Transeuntes Prophetæ omnia mala de illis dixerunt. Ecce & iste, quem portamus, Dauid transiit viã: audistis, quid de illis dicat? Dominus iustus concidet ceruices peccatorum, confundantur, & auertantur retrorsum omnes, qui oderunt Sion. Hi profectò plangendi sunt, sed multo magis deplorandi sunt alij, qui, dum in eorum cordibus prosperatum fuerit verbum Dei, & profecerit, & creuerit semen vsque ad spicam, quasi in exitu ipso triticum perit, & nebula quadam inanis gloriæ marcescit, nec solidum profert fructum, & pinguẽ, sed vanum. Hi sunt, qui non propter Deum, sed, vt videantur ab hominibus, recta operantur. Quos nimirũ scirpo Beatus Iob comparauit, dicẽs:

Iob. 8. *Nunquid virere potest scirpus absque humore, aut crescere charectum sine aqua? Cum adhuc sit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas arescit. Sciendum est, quod*

Gregor. 8. Mor. 24. *iustorum bona, quia ex corde incipiunt, vsque ad præsentis vitæ terminum crescunt. Hypocritarum verò opera, quæ nequaquam sunt in occulto radicata, sæpè ante deficiũt, quàm præsens vita finiatur. Nam plerumque studio sacræ eruditionis insistũt, & quia hanc non præparandis meritis, sed promerendis fauoribus inquirunt, statim vt iudicium humanæ laudis arripiunt, & per hoc gratiam transitorij profectus assequuntur, tota mente secularibus curis inseruiũt, atque à sacra funditus eruditione vacuantur, & agendo post indicant, quantum temporalia diligant, qui sola prius æterna prædicabant. Plerumque autem assumptæ speciem maturitatis ostendunt, quiete silentij, longanimitate patientiæ, continentiæ virtute decorantur. Sed cum per hæc quæsiti culmen honoris attigerint, cumq; sibi iam reuerentia à cunctis impenditur, protinus se in lasciuiam voluptatis fundunt, & bona se non ex corde tenuisse, ipsi sibi testes sunt, qui hæc cito dimiserunt. Nonnunquã vero aliqui, quæ possident, tribuunt, atque indigentibus cuncta largiuntur, sed tamen ante vitæ terminum, auaritiæ prurigine accensi, aliena appetunt, qui sua largiri videbantur, & pertinaci post crudelitate ambiũt, quod ficta prius pietate reliquerunt.*

Hypocritæ suo scelere nomine designantur.

Lege, quæ superius cap. 17. num. 8. ex eodem Gregor. adduximus circa istum locum.

41 *Et panis frugum terræ erit vberrimus, & pinguis.* Potest etiam per panem vberrimum, & pinguem Sacramentum Eucharistiæ designari, quod ex fructibus terræ, hoc est ex pane triticeo conficitur. Hic est panis, ad quem respiciebat qui dixit: *Aser pinguis panis eius, & præbebit delitias regibus.* Per Aser, qui interpretatur Beatus, potest (vt ait glossa) significari Dominus noster Iesus Christus, qui non solum est beatus, sed etiam beatitudo sanctorum aliorum obiectiua. eius panis est pinguis, idest Sacramentum Eucharistiæ, in quo datur nobis Christus in nutrimentum spiritualis vitæ secundum illud: *Ego sum panis viuus, qui de coelo descendi.* Præbet autem hic panis delicias regibus, quia eos satiat, qui cum Deo regnant in æternum: & illos qui in hac vita seipsos regere norunt, & affectionibus suis dominari, spiritualem quandam tribuit dulcedinem, &

Gen. 49. Glossa Lyrani.

Eucharistia est panis pinguis.

Ioã. 6. e

insuperabilem fortitudinem: scriptum est enim: *Requies autem mensæ tuæ erit plena pinguedine. Requies mensæ* (ait Greg.) *est refectio satietatis æternæ: quæ pinguedine plena dicitur: quia in æternæ voluptatis delectatione præparatur. Huius mensæ epulas esuriebat Propheta, cum diceret:* Satiabor, dum manifestabitur gloria tua. *Huius mensæ pocula sitiebat, dicens: Sitiuit anima mea ad Deum viuum; quando veniam, & apparebo ante faciē Dei? Hoc est conuiuium pinguium, pinguium medullatorum*, quod iterum repromiserat supra: & quamuis sub velamine corporalium accidentium, eodem in Ecclesia militante satiātur fideles. Propter quod Dauid propheta, ad Dei laudes concinendas, inuitat Ecclesiam. *Lauda* (inquiens) *Hierusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion.* Quoniam non iam panibus hordeaceis, sicut antiquitus Synagogam, non asperitate legis, nō cibis & legalibus potibus, sed *adipe frumenti satiat te*, hoc est, pane illo qui de coelo descēdit, quo velut adipe & piguedine repletur anima iusti, vt & labijs exultationis laudet os ei⁹.

Iob. 36. Greg. 26. Mor. 24. Ps. 16. Ps. 41. Isa. 25. Ps. 147. Psal. 62.

42 *Pascetur in possessione tua in die illa agnus spatiosè, & tauri tui, & pulli asinorum qui operantur terram, commixtum migma comedent sicut in area ventilatum est.* Superius dixerat: *Et pascentur agni iuxta ordinem suum, & deserta in vbertatem versa aduenæ comedent:* modo ait, *& pascetur agnus &c.* vt vnitatem fidelium, quæ eadem doctrina Euangelica, & eodem pane cęlesti pascuntur, designaret. Quamuis enim sint plures fideles, & ex diuersis nationibus congregati, vnum tamē corpus mysticum efficiunt, cuius caput est Christus: ita vt, cum omnes cibentur, vnus tantum agnus pasci videatur. & verè sic est: nam Christus cum suis vnus est agnus. Illud autem aduerbium, *spatiosè*, significat agnos Christi, idest fideles latissima in Ecclesia pascua habituros, secundum illud quod dicit Saluator. *Per me si quis introierit, saluabitur, & egredietur & ingredietur, & pascua inueniet.* Igitur in præsenti non est principaliter sermo, de foelicitate & abundantia temporali, quæ ouibus & iumentis communis est, sicut volunt Hebræi; *Nunquid enim de bobus cura est Deo? an propter nos hac scripta sunt?* sed loquitur propheta de abundantia spirituali coelestis doctrinæ, qua omnes fideles pascuntur, siue pastores sint, siue subditi. Vnde per tauros doctores intelligit, quibus incūbit sua eruditione terrā colere, illam videlicet de qua inquit Apost. *Dei agricultura estis*, & aratro verbi Dei corda peccatorū proscindere. Ait.n. *Non alligabis os boui triturā ti.* Per pullos asinorum intelligit auditores simpliciores. Hos distinxit Propheta: *Homines* (inquiens) *& iumenta saluabis Domine, quemadmodum multiplicasti misericordiā tuā Deus:* Alius est cibus doctorum, alius simpliciorum. Illis datum est sacras scrutari scripturas, abscondita mysteria pandere, occulta prouerbiorū exquirere, & in absconditis parabolarum conuersari; istis verò communia fidei fundamenta cognoscere, & ea scire, quæ tenentur facere; nec.n. eadem omnibus congruunt, nec omnia omnibus sunt prædicanda. *Quis putas est fidelis dispensator, & prudens, quem constituit Dominus super familiam suam; vt det illis in tēpore tritici mensurā?* Fidelē requirit & prudentē ministrum. Fidelem qui Deū timeat, & mādata eius obseruet. Pru-

Isa. 5. Num. 21. Vnitas fidelium. Ioā. 10. 1. Cor. 9. Tauri significant doctores. 1. Cor. 9. Psal. 35. Eccles. 39. Luca 12 e Prædicator debet esse fidelis & prudens.

Prudentem, vt pro diuersitate auditorum, & pro varietate temporum mensuram dispenset Verbi diuini. Si dispensatores quęras mysteriorum Dei timentes illum, non multos inuenies: si prudẽtes quæras, inuenies aliquos; fidelis autem & prudẽs difficile inuenitur, et quo rarior, eo beatior. *Fidelis quaritur* (inquit Chrysost.) *vt faciat priusquam dicat, prudens autem, vt postquam fecerit, dicat: & dicat intelligens, cui, qualis doctrina conueniat, & quando. Idem fidelis quaritur, vt memor sit pauperum sicut Paulus; Prudens autem vt intelligat, cui, & quomodo debeat dispensare. Et hoc est quod dicit dare cibos in tempore, & spirituales, & corporales. Spirituales quidem animabus, corporales autem corporibus. Vt det cibos in tempore, idest in tempore opportuno. Quid est in tempore opportuno? quasi sit aliquod tempus quando nõ sit opportunum docere, cum dicat Salomon: Doctrina & flagella in omni tempore. Sed puto hoc intelligendum tempus opportunũ doctrinæ, quomodo dicit & Propheta: Tempore acceptabili exaudiui te, et in die salutis adiuui te. Quando misericordia Dei non est acceptabilis? sed præcipuè tunc est acceptabilis, quando necessitatis & angustiæ tempus est: sicut & pluuia semper bona est; maxime tamen grata est tempore siccitatis: & visitatio amicorum semper suauis est, multo tamen suauior in tempore luctus: sic doctrina & consolatio Sacerdotum semper opportuna est, maxime autem in tempore persecutionis*. Et post pauca. *In tempore opportuno, vt in persecutione magis instanter de veritate fidei doceamus, quam de iustitia conuersationis: in pace autem magis assiduè de iustitia conuersationis, quam de veritate fidei. Quoniam in persecutionibus quidem plus necessaria est doctrina fidei, quàm conuersationis: in pace autem plus necessaria est doctrina conuersationis, quàm fidei. Quoniam in persecutionibus, nõ propter conuersationem suam bonam, aut malam veniunt Christiani in periculum, sed propter fidei confessionẽ; in pace autẽ non propter fidem suam veram, sed propter conuersationem; quoniam in persecutione fides Christianorum periclitatur, in pace autem iustitia.*

Chrys. hô. 51. impsecti in Mat. vol. 4. to. 2.

Rô. 15. f

Eccli. 22. a

Isai. 49. e

Prædicatoris doctrina semper opportuna.

43 Hinc beatus Gregorius Pastoribus & prædicatoribus Ecclesiæ tradit regulas, quibus, auditorum ratione habita, singulos ad ædificationẽ hortari possint. A*liter*, inquit, *admonendi sunt viri, aliter fœminæ: quia illis grauia: istis uero iniungenda sunt leuiora. Aliter admonendi sunt iuuenes, aliter senes: quia illos plerunque seueritas admonitionis ad profectum dirigit; illos vero ad meliora opera deprecatio blanda componit. Scriptum quippe est. Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt Patrẽ. Aliter admonendi sunt inopes, atque aliter locupletes. Illis namq; offerre consolationis solatium contra tribulationem, istis verò inferre metum contra elationem debemus. Aliter admonendi sunt læti, aliter tristes. Lætis videlicet inferenda sunt tristia, quæ sequuntur ex supplicio; tristibus vero inferẽda sunt læta, quæ promittuntur ex regno. Aliter admonendi sunt subditi, atque aliter prælati. Illos, ne subiectio cõterat, istos, ne locus superior extollat*. Sic Sanctus Pontifex discurrit per singulos hominũ status, & velut prudentissimus & fidelissimus medicus animarũ, diuersis morbis peccatorum aptas applicat medicinas. Quod si forsitam

Greg. 3. p. pastoralis curæ, admonitione 1. & seq.

1. Tim. 5 a

Ecclesiastici doctores verbis Dei accommodatis ad commouendũ animum hominis pacifici, increpauerint iracundum, contra seipsos excitabũt odium, & Verbum Dei irrisioni patebit: Vnde Saluator noster eos admonet, dicens: *Nolite sanctum dare canibus, nec mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & canes conuersi dirumpant vos.* Sanctum est Verbum Dei, quod sanctos efficit, & mundos humiles auditores, & vt ait August. *Sanctum est, quod violare atque corrumpere nefas est.* Margaritæ sunt spiritualia mysteria sub cortice literæ recondita, quia in abdito latent, & veluti de profundo eruuntur, & in allegoriarũ integumẽtis quasi apertis conchis inueniuntur. Vna ergo, & eadem res sanctum, & margarita dicitur: sanctum, ex eo quod non debet corrumpi; margarita, ex eo quòd non debet contemni. Vnde sicut duobus vocabulis dignitatem verbi Dei explicuit, ita & duobus nominibus notauit impugnatorũ illius peruersitatẽ, canes eos appellãdo & porcos. Canes, quoniã insiliunt ad dilacerandum sanctum Dei verbum, & corrũpendum quod violare non licet: & quantum in ipsis est, si fieri posset, conantur perimere veritatem. Porci, quoniam margaritã pretiosam eiusdem veritatis, quam infringere non valent, conculcant atque contemnunt. Ideo vtrumq; animal immundũ reputatur in lege, & canis & porcus, quia nõ ruminat, & similiter immundi sunt oppugnatores verborum Dei, quia non ruminãt, & sitiunt, sed stomachantur, & fastidiunt veritatẽ. *Cauendum est ergo* (ait Aug.) *ne quid aperiatur ei qui non capit: melius .n. quærit quod clausum est, quã id quod apertũ est, aut infestat, aut negligit. Neque vero alia causa reperitur, cur ea quæ manifesta & magna sunt, nõ accipiantur; præter odium & contẽptum, quorum propter vnum canes, propter aliud porci nominati sunt. Nolite sanctũ dare canibus, nec mittatis margaritas vestras ante porcos.* Obseruãdum est autem cum eodem Aug. quod non dixit, ne forte canes conuersi dirumpãt sanctum, aut dilacerent pretiosas margaritas, sed ait. Ne canes conuersi dirũpant vos, quoniã quantumuis nitantur contra veritatem, coculcare eã poterunt, & occultare ad tẽpus, sed non infringere: dilacerare poterunt prædicatores, & defensores illius, & occidere; ipsa tñ veritas illæsa semper, & inuiolabilis permanebit in Ecclesia, quia portæ inferi non præualebunt aduersus eã.

Matt. 7.

Verbũ Dei est sanctũ non dandũ canibus.

Aug. lib. 2. de ser. Dñi in mont. c. 31. to. 4.

Verbũ Dei sanctum, & margarita dicitur, & quare.

Hæretici canes, & porci dicũt

August. vbi sup. ca. 32.

Hæretici cõtra fidem insurgunt, sed fidem infrigere nõ valent.

44 *Commixtũ migma comedent sicut in area ventilatum est.* Migma Græca vox est à miscendo dicta, & similiter vox Hebræa *balal*, miscere significat. Hinc trahit originẽ *belil*, quod vocabulũ hoc loco ponitur, & vt notauit Rabbi Dauid, significat pabulũ quodlibet mixtum ex diuersarũ specierum granis, sicut est triticum, & hordeum; dum tamen à palea separatũ sit. Significat ergo Propheta in præsenti, Apostolos, & Apostolicos viros suauissimè reficiẽdos fore, cũ videbũt ad prædicationẽ suam conuerti gentium populũ, & multos ex Iudæis ad fidem Christi, quorũ salus erit eis tã gratus cibus, sicut solet esse iumentis mundum migma à paleis purgatum. Hanc explicationem sequitur S. Hier. Lyranus, Adam Sasbout Louaniensis, & multi alij interpretes, & est magis conformis literæ, quàm expositio Glossæ interlinealis, quæ per *commixtum migma* intelligit hordeum cum palea, cui vidẽtur obstare verba subsequentia, *sicut in area ventilatũ est.*

Rabi Dauid in lib. radicum.

Prædicatorum cibus est conuersio animarum.

Migma quid.

Etenim

Etenim hordeum ventilatum in area atque purgatum, non est paleis permixtum, sed potius ab illis separatũ; igitur secundum Hieronymum sensus est. Mundum cibum comedent sicut est in area ventilatum, nec in illo erit palea vel aliquid terrenũ admixtum. Consonat huic explicationi translatio Pagnini, videlicet: *Et boues, & pulli operantes terram migma mundum comedent quod ventilatur pala, & ventilabro*, & similiter translatio Vatabli. *Tauri tui, & pulli qui terram colunt, farraginem sapidissimam comedent, quæ vento, & vanno ventilata est*. Potest etiam per *commixtum migma* sacrosanctum Eucharistiæ sacramentum intelligi, de quo superius mentionem fecerat. Nam sub speciebus sacramentalibus non solum Christi corpus & sanguis, sed etiam verbum ipsum diuinum fidelibus in cibum tribuitur. *Tria opera* (inquit Bernardus) *tres mixturas fecit omnipotens illa maiestas, in assumptione nostræ carnis ita singulariter mirabilia, & mirabiliter singularia, vt talia nec facta sint, nec facienda sint amplius super terram. Coniuncta quippe sunt adinuicem Deus & homo; Mater & Virgo; fides & cor humanum. Admirabiles istæ mixturæ, & omni miraculo mirabilius, quomodo tam diuersa, tamque diuisa abinuicem, inuicem potuerint coniugi*. Sed in institutione huius sacramenti mirabilis, has tres mixturas conclusit, & quartam insuper addidit. Est enim in illo Deus & homo, diuinitas & humanitas eodem nexu coniuncta, quo in mysterio incarnationis vnita fuerant in Verbo. Adest Mater, & Virgo, sancta videlicet Ecclesia. Virgo casta vni viro, idest Christo Domino desponsata, cui ipse sponsus suæ dilectionis memoriale reliquit. Hæc .n. sacro fonte baptismatis, plures filios quotidie absque sui corruptione generat Deo. Fides autem, & cor humanum ita coniunguntur in hoc mysterio, vt vbi deficiunt sensus, & humana ratio non sufficit, fides suppleat, atque ita firmet intellectum & subijciat sibi, vt, sicut ait Bernardus, *Iuuenes & virgines, senes cum iunioribus elegerint potius mille mortibus mori, quam vel ad momentum ab ista fide deficere. Et hæc quidem mixtura excellens, sed excellentior secunda, tertia vero excellentissima est*. Tu verò accipe quartam, qua Deus & homo, Christus Iesus, sacramẽtaliter vnitur corporalibus signis tam admirabili nexu, vt totus sit realiter sub tota hostia consecrata, & totus sub qualibet parte. Si contraxit se diuina maiestas cum *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*, multo magis se coarctasse credendum est, cum ipsum Verbum caro factum in cibum datum est nobis. Propter has ergo mixturas non incõuenienter dicitur *commixtum migma* Eucharistiæ sacramentum. Illud autem: *Sicut in area ventilatum est*, significat, hoc sacramentum etiã esse sacrificium, idemq. secundum substantiam cum illo, quod Christus obtulit Deo Patri, quando ventilabro crucis in area eleuatus est, sola ratione offerendi diuersum.

Eucharistia ẽ migma cõmixtum *.

Bern. ser. 3 in Vigil. Nat. Dñi à medio.

Mixturæ tres, in incarnatione & Eucharistia.

Bern. ibid.

Ioã. 1. b

Eucharistia sacrim est, & sacrificium.

45 *Commixtum migma comedent, &c.* Tertio, explicatur hic locus, de doctrina fidei, qua maiores & minores pascuntur in Ecclesia. Sicut enim *migma* est quoddam boum, atque iumentorum pabulum selectissimum, ex diuersorum generum granis commixtum atque confectum, separatum à paleis & purgatum: ita & doctrina Catholica, quæ fidelibus creden-

Fidei doctrina ẽ cõmixtũ migma, quo pascuntur fideles.

denda proponitur, ex purissimis, & varijs testimonijs vtriusque testamẽti colligitur, & corroboratur. V. g. prædicatur in Ecclesia Catholica, contra Iudæorum perfidiam, Christũ Dominum de Virgine esse natum: & statim hanc veritatem confirmãt diuersorum prophetarum oracula, sicut est illud. *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium*. & illud: *Porta hæc clausa erit, & non aperietur, & vir non transibit per eam, quia Dominus Deus Israel ingressus est per eam: eritq; clausa principi*. quod & sacra Euangelij narrat historia, dicens: *Cũ esset desp̃õsata mater Iesu Maria Ioseph: antequam conuenirent, inuenta est in vtero habens de spiritu sancto*. Annuntiatur, Christum non solum esse hominem, sed etiam verum Deum: vide ex quibus fontibus veritas hæc hauriatur. *Et vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, &c. Et egressus eius ab initio, à diebus æternitatis. Ipse inuocabit me Pater meus es tu*. Quibus consonãt testimonia Euangelica. *Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriã eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre. Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui. Qui cum sit splendor Patris & figura substantiæ eius, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*. Ecce qualiter ad conficiendum hoc migma Ecclesiasticæ doctrinæ diuersa grana paleis impermixta conueniant, atque iudicio sedis Apostolicæ ventilata, discussa, & approbata. Sed peruersi hæretici, vt ex sacris literis suos confirmẽt errores, paleas execrandæ doctrinæ, æterno igne cum diabolo exurendas, granis solidis diuinarum scripturarum miscere conantur, aut in peruersos sensus detorquere: vt cum

Isai. 7. c
Ezech. 44. a
Mat. 1. c
Isaia 9. e
Michea 5. a
Ps. 88. d
Ioan. 1.
Mat. 17 a
Heb. 1.

pabulo salutis, deglutiant fideles venenum mortiferum suarũ hæresum. Dicit enim Tertullianus. *Ista hæresis non recipit quasdam scripturas: & si quas recipit, adiectionibus, & detractionibus, ad dispositionem instituti sui, interuertit; & si recipit non recipit integras: & si aliquatenus integras præstat, nihilominus diuersas expositiones commentata conuertit. Tantum veritati obstrepit adulter sensus, quantum & corruptor stylus*. Quibus verbis intelligitur, hæreticos quatuor modis abuti diuinis scripturis. Primò, negando quasdam pro vt ipsis libet, asserẽdoq; non esse canonicas. Secundò, addendo aliquid scripturis, quas recipiunt. Tertiò, detrahendo. Quartò, adulterinos sensus, & à communi intelligentia Ecclesiæ alienos commentãdo: & iste abusus est inter illos frequentior. Ideo & Saluator clamabat. *Attẽdite vobis à pseudoprophetis, qui veniũt ad vos in vestimẽtis ouiũ, intrinsecus autem sunt lupi rapaces*. Quæ verba expendẽs Vinc. Lyrin. ait: *Quid est vestitus ouium nisi prophetarum, & Apostolorum proloquia: quæ ijdem ouili quadam sinceritate agno illi immaculato, qui tollit peccatum mundi, tanquam vellera quadã texuerũt? Qui sunt lupi rapaces nisi sensus hæreticorũ ficti & rabidi, qui caulas Ecclesiæ semper infestant, & gregem Christi quàquà possunt, dilacerant? Sed vt fallacius incautis ouibus obrepant: manente luporum ferocia, deponunt lupinam speciem, & sese diuinæ legis sententijs, velut quibusdã velleribus obuoluunt: vt cũ quis lanarum mollitiem præsenserit; nequaquam aculeos dentiũ pertimescat. Sed quid ait Saluator? A fructibus eorũ cognoscetis eos. Idest cũ cœperit illas voces non iã proferre tantũ, sed*

Tertull. li. de p̃scripe. hære. c. 17
Hæretici quatuor modis diuinis abutũt scripturis.
Matt. 7.
Vinc. Lyr. lib. aduers. profanas hæreseon nouationes.
Hæretici sub verbis Scripturæ abscondũt callidè suos errores.

sed etiam exponere: nec adhuc iactare solum, sed etiam interpretari: tunc amaritudo illa, tunc acerbitas, tunc rabies intelligitur, tunc nouitium virus exhalatur, tunc profanæ nouitates aperiuntur, tunc primum scindi sepem videas, tunc trãsferri Patrum terminos, tunc Catholicam fidem cædi, tunc Ecclesiasticum dogma lacerari. Tales erant hi quos percutit Apostolus Paulus dicẽs: Nam eiusmodi (inquit) Pseudoapostoli, operarij subdoli transfigurant se in Apostolos Christi. Quid est trãsfigurantes se in Apostolos Christi? Proferebant Apostoli diuinæ legis exempla: proferebant & illi. Proferebant Apostoli psalmorum auctoritates: proferebant & illi. Proferebant Apostoli sententias prophetarum; & illi nihilominus proferebant. Sed cum ea quæ similiter protulerant, interpretari non similiter cœpissent, tunc simplices à subdolis, tunc infucati à fucatis, tunc recti à peruersis, tunc demũ veri Apostoli à falsis Apostolis discernebantur. Et non mirũ (inquit) ipse enim Satanas transfigurat se in Angelũ lucis: non est ergo magnũ, si ministri eius trãsfigurantur sicut ministri Iustitiæ. Ergo secundum Apostoli Pauli magisterium, quotiescunque vel pseudo apostoli, vel pseudoprophetæ, vel pseudodoctores diuinæ legis sentẽtias proferunt, quibus male interpretatis errores suos adstruere conentur: non dubium est quin auctoris sui callida machinamenta sectentur, quæ ille nunquam profecto comminisceretur, nisi sciret omnino nullam esse ad fallendum faciliorẽ viam, quàm vt vbi nefarij erroris subinducitur fraudulentia, ibi diuinorum verborum prætendatur auctoritas. Hi nimirum non comedũt migma comixtum

2.Cor.11 e

sicut in area Ecclesiæ Catholicæ vẽtilatum est. ventilandi ergo erunt ab illo cuius ventilabrum in manu sua, vt emundet aream suam. & arcendi ab Ecclesia, ne modicum fermentum totam massam corrumpat. Vide supradicta hoc eodem cap. nu 12.

46 *Et erunt super omnem montem excelsum, & super omnem collem eleuatum riui currentiũ aquarum in die interfectionis multorum, cum ceciderint turres.* Hæc verba sicut & præcedentia sunt per metaphoram intelligenda: nec enim audiẽdi sunt Iudæi increduli, quia carnales cum sint, omnia carnaliter exponunt, & vt materialiter sonant, accipi volunt in sensu litterali, nescientes illud Apostoli: *Littera occidit, spiritus autem viuificat.* Igitur per *montem excelsum*, & per *collem eleuatũ*, Apostolos intelligit, & Apostolicos viros, cæterosque doctores Ecclesiæ, qui corpore habitantes in terra, cogitatione & auiditate in illa æterna patria conuersantur, & veluti montes, vitæ perfectione cæteros antecellunt. Per riuos aquarum currẽtium, diuinam intelligit sapientiã, & abundãtem Spiritus sancti gratiã, quæ in corde credentiũ fit fons aquæ salientis in vitam æternam. Dies interfectionis multorum, tempus designat prædicationis Euangelicæ, in quo interfecti sunt impij gladio ancipiti verbi diuini, secundum illud quod prædixerat supra. *Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium:* aut vero diem illũ, quo quadraginta annis post passionem Domini Iudæi a Romanis capti sunt & occisi. Quẽ propterea, diem occisionis appellauit Hieremias: *congrega eos* (inquiens) *quasi gregem ad victimam, & sanctifica eos in die occisionis.* Per

2.Cor.3. b

Apostoli montes & colles.

Isa.11.a

Hiere. 12.a

turres, Principes intelligit & potestates huius seculi, Idola gentium & eorum superbiam, aut etiam Scribas & Pharisæos vt August. explicat, quæ omnia ad prædicationem Euangelij ceciderunt. Sensus ergo est: Aduenientе Christo, & Spiritu sancto post mortem & ascensionem eius misso de cęlo, riui aquarum cœlestis sapientię decurrēt super Apostolos & Apostolicos viros, in tanta abundantia; vt vniuersam possint irrigare, & foecundare terram: & ad eorum prædicationem deficient impij & conuertentur ad Dominum, & omnis arrogantia humanæ sapientiæ extollentis se aduersus scientiam Dei deprimetur. Sic explicant istum locū S. Hieronymus, & Cyrillus, & Beatus Augustinus vbi supra. Obseruandum est autem, hanc esse differentiam inter terram planam, sicut sunt valles, & terram montuosam. Illa enim terrenis fontibus irrigatur: hæc vero pluuiam à Deo expectat de cœlo. Quia ergo carnales homines, qui de terra sunt, & terrena sapiunt, rebus temporalibus inhærent, & fluentibus delitijs huius seculi delectantur, non sitiunt spiritualem illam pluuiam voluntariam, quam segregauit Deus hæreditati suæ, sed potius eam fastidiunt, atque adeo non veniunt super eos riui currentium aquarū, de quibus hic loquitur Isaias. Montes autem & colles, hoc est, Apostolici viri, & illi, qui, relictis omnibus, Christum humilem sequuntur & pauperem: quia nullam sæculi voluptatem requirunt, pluuiam qua satientur, expectant de cœlis. Dicit enim Propheta. *Qui emittis fontes in conuallibus, inter medium montium pertransibunt aquæ: Potabunt omnes bestiæ agri, expectabunt onagri in siti sua: Super ea volucres cœli habitabunt, de medio petrarum dabunt voces. Rigans montes de superioribus suis: de fructu operum tuorum satiabitur terra.* Ecce distinxit montes a conualibus, & animalia quæ habitant super montes, ab illis quæ cōmorantur in vallibus. Aperit Dominus manum suam, & emittit fontes bonorum temporalium, quæ singulis annis terra producit. sed emittit hæc in conuallibus, diffundit ista super illos, quorum benedictio est in pinguedine terræ. Trāseunt aquę istæ inter medium montium, vt bibant ex eis omnes bestiæ agri, & satientur onagri in siti sua, peccatores videlicet superbi, qui iugum legis diuinæ a seipsis conantur excutere. Montes autem aqua ista non irrigantur, nec eam gustant volucres coeli. Sunt quædā volatilia, quę non habitant nisi super montes, spirituales videlicet quædā animæ, spiritualia corda, quæ aere libero perfruuntur & gaudent serenitate cœli, & ne à ventis tollantur, in montibus requiescunt, in Apostolis, in Prophetis, quia in montibus petras inueniunt eloquiorum Dei, ac promissionum cœlestium. Sicut enim vna illa petra Christus, est verbum Dei, ita & multa verba Dei multæ petræ sunt, inter quas spiritualis anima conclusa, & sitiens ad Deū fontem viuum clamat, emittēs ex intimis pręcordijs frequentes voces & suspiria, dicens cum Propheta. *Anima mea sicut terra sine aqua tibi*, & iterum: *Sitiuit in te anima mea, quā multipliciter tibi caro mea.* Alius desiderat argentum, alius desiderat possessiones, alius desiderat hæreditates, alius amplam pecuniam, alius multa pecora, alius domum magnā, alius vxorem, alius honores, alius filios, sed isti non sitiunt hæc in te, sed in sæculo. Ego autem non quæ cum

sæculo

Aug. quest. 105. vet. & nou. testamenti. to. 4

Ps. 103.

Contēnētes terræna, imbribus irrigātur cælestibus.

Ex Aug super eundē psal. tom. 8.

Spirituales animæ volatilia cœli dicūtur.

Ps. 142.

Ps. 62. 4

Ex Aug. ibi.

Anima & caro sitiūt Deum.

sæculo transeunt, sed te sitio, ideo sitiuit in te anima mea. Nec solum anima mea, sed & caro mea sitiuit in te quàmmultipliciter. Sitiuit anima, quoniam illi repromissa est beatitudo, quoniam *inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen:* Sitiuit & caro, quoniam illi repromissa est resurrectio. Ideo non quæro terrenam fœlicitatẽ, quam plerumque habent & latrones, & scelerati, sed tuis promissionibus innixa, *quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus*. Sic ergo electi de medio petrarum dabunt voces. Et quid sequitur statim? *Rigans mõtes de superioribus suis.* Currunt super montes riui aquarum, descendunt super corda fidelium charismata gratiarum, quibus non solum montes irrigentur & colles, sed etiam per eos satietur terra. Subditur enim: *De fructu operum tuorum satiabitur terra:* Sic accidit Apostolis & discipulis Domini. Post ascensionem Saluatoris *reuersi sunt Hierosolymam, & cum introissent in cœnaculum, ascenderunt vbi manebat Petrus & Ioannes, Iacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphei & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi. Hi omnes erant perseuerantes vnanimiter in oratione, & obsecratione, cum mulieribus, & Maria matre Iesu, & fratribus eius.* Ascenderunt, inquit, & erãt perseuerantes vnanimiter in oratione, expectantes Spiritus sancti aduentum, qui montes de superioribus suis irrigaret. De medio petrarum dabant voces, & petræ ipsæ diuinarum scripturarum reddebant voces eorum, & re-

Psal. 35. *Psal. 41* *Act. 1. b*

Spiritu sancto replenĩ Apostoli, & irrigant de superioribus.

sonabant. Et quid clamabant? *Emitte Spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ.* orabat Ecclesia paruula, sed sponsata Christo: *Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me.* Dum filius tuus ascendit in cœlum, corda nostra secum rapuit; abstulit à cordibus discipulorum suorum lætitiã, & gaudiũ, quo in eius præsentia fruebantur. Ipse nobis repromisit spiritum tuum, dicens: *Ego rogabo Patrẽ & alium paracletum dabit vobis.* Redde quod ille promisit, redde, donando Spiritum sanctum, lætitiam, quam abstulit, præsentiam suam corporalem subtrahendo. *Mitte sapientiam de cœlis sanctis tuis, & à sede magnitudinis tuæ, vt mecum sit, & mecum laboret, vt sciam quid acceptum sit apud te. Scit enim illa omnia & intelligit, & deducet me in operibus meis sobrie, & custodiet me in sua potentia, & erunt accepta opera mea, & disponam populum tuum iustè. Difficile æstimamus quæ in terra sunt; & quæ in prospectu sunt inuenimus cum labore: quæ in cœlis sunt autem quis inuestigabit? sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis?* Repetebãt sępius discipuli ad dilectũ magistrum, veluti antiquitus Elisæus ad Eliam, petitionem illam. *Obsecro vt fiat in me duplex spiritus tuus.* Ad istas voces volucrum cęli de medio petrarum clamantium, *prospexit de excelso sancto suo; Dominus de coelo in terram aspexit. Vt audiret gemitus compeditorum, & solueret filios interemptorum. Vt annuntient in Sion nomen Domini: & laudem eius in Hierusalem.* Et, vt qui propter metum Iudæorum conclusi erãt in cœnaculo, induerentur virtu-

Ps. 103. d *Psal. 50.* *Ioan. 14 b* *Sap. 9. c*

Spiritus S. aduentum implorant Apostoli.

4. Reg. 2 *Ps. 101.*

te ex alto, qua, absq; ulla trepidatione, prædicarent Christum crucifixũ: *Factus est repente de coelo sonus tã quam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totã domum vbi erant sedentes. Sonus multa pluuiæ auditus est, & facta est pluuia grandis.* Irrigati sunt mõtes de superioribus, vt & illi postmodum irrigarent, & fęcundarent cœlesti doctrina vniuersam terram.

Act. 2. a

3. Reg. 18.

47 *Et erit lux lunæ sicut lux solis, & lux solis erit septempliciter sicut lux septem dierum, in die qua alligauerit Dominus vulnus populi sui, & percussuram plagæ eius sanauerit.* Sanctus Hieronymus, Nicolaus de Lyra, & nonnulli alij Patres hæc verba referunt ad secundũ Christi aduentum, in quo cadent turres, & *non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.* Tunc enim innouabuntur omnia, & nouo splendore renouabuntur cœli, secundum illud quod dicitur infra: *Ecce ego creo coelos nouos, & terram nouam, & non erunt in memoria priora.* Quæ verba non ita intelligenda sunt, vt, destructis his coelis, nouos creandos esse credamus, sed de purgatione elementorum est ibi sermo, quibus innouatis & purgatis, coeli nouo splendore fulgebunt. Et iuxta hanc explicationem sensus est: In die iudicij lux lunæ erit sicut lux solis, quia non erunt in illa mutationes, quæ secundum decrementum, & augmentum singulis mensibus modo ex diuerso aspectu solis apparẽt in illa, sed plena semper erit & fulgida, eo quod talis mutatio non erit amplius ad generationes, & corruptiones rerum inferiorum necessaria: & lux solis erit tanta, ac si lumen septem dierum in vnum conueniret. & videntur hæc dicta per hyperbolem.

Mat. 24 a

Isa. 65. c

Elementorũ purgatio fiet in die iudicij.

Solis & lunæ splẽdor in die iudicij.

Hanc explicationem sequitur Vatablus, cuius translatio videtur huius loci commentarius. Sic enim habet: *Sed & lux lunæ erit sicut lux solis, & lux solis septies clarior erit: vt tanta sit quanta est lux septem dierum.* Dicitur autem tempus iudicij, dies, in quo Dominus alligabit vulnus populi sui, quia in resurrectione terminabitur omnis corruptio & pęnalitas electorum. Alligare enim vulnera idem significat quod sanare. *Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum:* Procopius Gazeus, & multi alij explicant hunc locum de primo Christi aduentu, in quo verè alligauit vulnus populi sui, idest curauit & abstulit peccata mundi, & sanauit proprio sanguine plagam eius, secundum illud quod dicitur infra: *& liuore eius sanati sumus.* Ipsum enim, vt notauit August. designauit Samaritanus ille, qui iter faciens venit secus hominem, qui descendens ab Hierusalem in Hierico incidit in latrones, *& videns eum, misericordia motus est: & appropians alligauit vulnera eius.* Quis est homo ille, qui incidit in latrones, nisi Adam, qui per inobediẽtiam in manus incidit diaboli & angelorum eius, qui iustitia originali exspoliauerunt illum, & multis plagis diuersorum criminum in tota posteritate eius impositis, abierunt, eodem semiuiuo relicto. Relictus est autem semiuiuus, *quia* (vt Augustinus ait) *ex parte qua potest intelligere, & cognoscere Deum, viuus est homo; ex parte vero qua peccatis contabescit, & premitur, mortuus est.* Semiuiuus relictus est, quoniam liberum arbitrium, quod est principium vitalis motus, mansit in illo, sed vulneratum, sed infirmum, sed inordinatum,

Ps. 147.

Secunda explicatio.

Isai. 53.

Aug. lib. 3. Hypognosticon.

Luca 10

Aug. ibid.

Peccata sunt latrones i quos incidit homo.

vel

vel, secundū Theodoretum, relictus est semiuiuus, quia secundum animā immortalis est, secundū corpus morti obnoxius remansit. Secus istū hominem venit Christus, quando filius Dei ad nos descendit in similitudinē carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum. Appropinquauit illi, quia quasi vnus ex nobis factus est, & vt ait Paulus: *Tentatus per omnia pro similitudine absque peccato*. Alligauit autē vulnera eius, cum pro peccatis nostris tot vulnera pertulit in carne sua. Iam non erit deinceps, cur Dominus conqueratur de populo suo, dicens: *vulnus & liuor, & plaga tumens. Nō est circumligata nec curata medicamine, nec fota oleo*. Ecce enim Saluator alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum desuper. Descendente ergo ad nos Dei filio in carne passibili: lux lunæ, idest Ecclesiæ, quam luna significat, secundum illud quod de illa in Canticis dicitur: *Pulchra vt Luna*. eo quod omnem suam claritatem omnem splendorem & virtutē a Christo accipit, velut luna à sole, *erit sicut lux solis*, quia videlicet Saluatoris splendorem, vitæ normam, & passionis tolerantiam imitabitur. *Et lux solis*, idest Christi, qui verus est sol iustitię, & lux vera, *quæ illuminat omnem hominem venientē in hunc mūdum.* erit septies, idest multo maior in infinitū, quam sit lux septē dierū, si conueniret in vnum, ponitur enim hic numerus finitus pro infinito, sicut: *Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies*. Idest toties quoties, vt Aug. explicat: *Audeo dicere* (inquiēs) *& omnino quoties peccauerit, ignoscas, & si centies: & omnino quoties peccauerit ignosce. Si enim Christus millia peccatorū inuenit, & tamen omnia donauit, noli subducere misericordiam*. Ait enim Apostolus: *Donantes vobismetipsis, si quis aduersus aliquem habet querelam, sicut & Deus in Christo donauit nobis*. Nonne septempliciter maior quàm sit claritas solis fuit lux illa: de qua dicit Euangelista: *Et vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt: & erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum?* Hæc est lux & claritas Dei, quæ circumfulsit pastores vigilantes & custodientes vigilias noctis super gregem suum. Hæc lux de cœlo circumfulsit Paulum, & mentem eius illuminauit. Denique lux nostra Christus Iesus assumens secum *Petrum & Iacobum, & Ioannem fratrem eius, duxit illos in montem excelsum seorsum, & transfiguratus est ante eos. Et resplenduit facies eius sicut sol: vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix*. Quid ni tanquā sol splendeat, qui solem ipsum creauit, & claritatem, qua fulget contulit illi? Quomodo non erūt alba eius vestimēta sicut nix, qui niui tribuit candorem? Quod si in resurrectione futura, quam expectamus, *Iusti fulgebant sicut sol in regno patris eorum*, mirum est, si Dominus ipse, cuius est regnum, fulgeat septempliciter sicut lumen septem dierum?

48 *Et erit lux Lunæ sicut lux Solis*. Legimus, in vtroque Domini aduentu, & maxime in secūdo, solem & lunā obtenebrandos esse. Loquens enim propheta Ioel de die illa, in qua Saluator veniet vt iudex viuos & mortuos iudicare, inquit: A *facie eius cōtremuit terra, moti sunt cœli; sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum*. & post pauca: *sol conuertetur in tene-*

bras

Heb. 4. d

Isai. 1.

Christ' est Samaritanus hominē sanans.

Ecclesia vt luna pulchra.

Ioan. 1.

Numerus finitus pro infinito.

Mat. 18 e

Aug. serm. 15. de verbis Dom.

Colos. 3. e

Ioā. 1. a

Luc. 2. b

Act. 9. a

Mat. 17

Trāsfiguratio Christi.

Mat. 13

Ioel. 2. e

Ante Iudicium erūt signa in sole & luna

bras, & luna in sanguinem: antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis. Cui consonat illud Euangelij: *statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stella cadet de cœlo, & virtutes cœlorum commouebuntur*. In tēpore etiā illo, quo in primo aduentu per passionem & mortem suam salutem nostram operatus est Dominus in medio terræ, *obscuratus est sol*. Si ergo in vtroque aduentu, quo liberatio populi adimpleta est, sol obscurabitur, & luna non dabit lumē suum, quomodo stare poterunt quæ hic docet Isaias, lucem videlicet lunæ futuram tunc esse sicut lux est solis, & lucem solis septempliciter sicut lumen septem dierum? Hāc quæstionem mouet & dissoluit S. Pater Aug. Et quidem, si iuxta secundam explicationem superius traditam verba hęc de primo Christi aduentu intelligātur, facilis est solutio. Dicendum est enim, quod ex parte adimpleta est tunc hæc prophetia etiam in sole materiali. Nam, vt refert S. Thomas, cum natus est Christus, *Romæ fluxit oleum, & in Hispania apparuerunt tres soles paulatim in vnum coeuntes*. Sed potissime adimpleta est in fidelibus, qui quasi stella matutina in medio nebulæ, & quasi luna plena in diebus suis, & quasi sol refulgens, sic effulserunt in tēplo Dei: Si autem iuxta primam explicationem, de aduentu ad iudicium intelligatur, etiā est sensus satis planus. Licet enim ante aduentum iudicis sol & luna obscurari debeant, interitum vniuersi, & potissime ipsius hominis, propter quē sunt condita, quasi plangendo; postmodum vero, elementis per ignem conflagrationis purgatis, multo maiori luce fulgebunt quàm antea. Sanctus tamen Aug. altiorem sensum in his verbis & magis reconditum inuenit. Supponit enim ex scripturis sacris, sanctos, mundi luminaria dici; & eorū opera luci conferri. Dicit enim Apostolus. *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo*. & rursus Saluator loquens ad discipulos ait. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est. Hi ergo* (inquit) *qui omnibus suis relictis dominum sequuntur, iustitiæ & sanctitatis causa, soli & lunæ comparantur, septies honorati, sicut dicit Dominus. nemo est qui relinquat domum, aut vxorem, aut filios, aut agros, qui non recipiet septies tantum in hoc seculo. Qui ergo ad præsens septies honorantur, potest intelligi, qui etiam in futuro septē partibus clariores cæteris futuri credantur, vt resurrectio eorum soli comparetur ac lunæ, cæterorum vero sicut stellæ sint. Claritas ergo sanctorum, quæ hic septies honoratur, in resurrectione aliud septies consequitur, vt qui hic claritatē lunæ habet, in futuro solis accipiat claritatem, & qui hic soli comparatur, septies tantum futurus credatur accipere. Propheta ergo Esaias solis & lunæ comparatione sanctorum merita augeri prædixit, nec immerito. Si enim ipse Dominus sol iustitiæ dictus est, sancti autem similes ei erunt, Ioanne Apostolo dicente: Cum enim apparuerit, similes ei erimus, conuenienter sanctos in sole esse significatos, septem tamen partibus maiorem solem quam lunam propheta supradictus ostendit: quando enim lunam sicut lumen solis futuram ostendit, solem autem septies tātum, ad modum vtique solis septies lunam augeri significat, vt talis sit tunc*

Marginalia: Mat. 24 c; Luc. 23. f; Aug. q. 105. ex vtroque test. to. 4; S. Th. 3. p. q. 36. ar. 3 ad. 3. Natiuitatis Domini dic Romæ fluxit oleū, & in Hispania apparuerunt tres soles.; Aug.; Philip. 2 b; Matt. 5.; Aug. q. 105 citata.; Luce. 18; Claritas beatorum.; 1. Ioā. 3.

tunc luna, qualis nunc est sol, quãuis sanctorum ratio hic vertatur, sub hac tamen causa luminarium ex parte prodidit quantitatem, vt post crementum solis & lunæ tantum iterum maior sit, quantum est sol, & quantum in præsenti distat sanctus à sancto, tantum distet in futuro post remunerationem? Alij sic exponunt. Sicut lumen septem dierum, idest sicut sol fulsit ab initio, dum conderetur mundus. Alij autem referunt istum septenarium numerum ad septem dies dedicationis domus Domini tẽpore Salomonis, eo quod Israeli nunquam similes acciderunt dies, quasi dicat: gloria & lætitia iustorũ in aduentu Domini erit sicut in diebus illis septem, idest erit maxima qualis non fuit ab initio mundi. Et quoniam nulla similitudo eam adæquare potest, ideo ad illam explicandam pluribus vtitur Scriptura: confertur enim messoribus supra, *Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in messe*, confertur lætitiæ eorum, qui de inimicis fortissimis obtinuerunt victoriam: sicut exultant victores capta præda, quando diuidũt spolia, confertur illis qui securi peruenerũt ad portum. *Hinnient de mari:* confertur denique lætitiæ omnium. *Sicut lætantium omnium habitatio est in te.*

Dedicationis templi dies festiui quales.

Sanctorum lætitia in resurrectione.

Isaiæ 9.

Num.

Isai. 24. nu. 13.

Psa. 86.

49 *Ecce nomen Domini venit de longinquo: ardens furor eius & grauis ad portandum: labia eius repleta sunt indignatione, & lingua eius quasi ignis deuorans.* Iste locus expositus est ex parte superius. In præsenti autem, quædam sunt obseruanda ad maiorem illius intelligentiam. Fecerat Propheta mẽtionem in præcedentibus aduentus Domini ad iudicium: nunc explicat quàm terribilis futurus sit reprobis aduentus eius. Illud verbum, Ecce, rem quandam nouam designat & insperatam, quoniam dies iudicij inopinate adueniet reprobis. Illi dum viuerent blasphemabãt Deum, quasi esset procul, & non posset suos iuuare, ideo loquitur iuxta mentem eorum, ac si dicat. Ecce ille qui hactenus habitus fuit à vobis quasi esset procul, & in longinquo habitaret, nec haberet prouidentiam eorum, quæ fiunt in terra. Ecce adest. Non enim perambulat circa cardines cœli (vt vos dicebatis aliquando) sed vestra cõsiderat, & reddet vobis iuxta opera vestra. *Ecce nomen*, idest, virtus Dñi & potentia illius Nomen.n.virtutem significat in sacris literis, sicut cũ dicitur: *Nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus*, idest, in virtute. *Et stabit & pascet eos in fortitudine Domini, in sublimitate nominis*, idest, virtutis *Domini Dei sui*. *Pater serua eos in nomine tuo*, idest, in potentia & fortitudine tua. Depingit autem iram iudicis sub specie hominis iracũdi, in cuius facie apparet ardor quidam, & ex oculis videntur scintillæ ignis prodire, tantumque terrorem in omnibus causat, vt quasi onus quoddam intolerabile videatur. Vnde Pagninus, vbi nos legimus, *& grauis ad portandum*, vertit, *& grauitas oneris*. Nomina enim abstracta habent magnã energiam, ad significandam rei magnitudinem. Vatablus, pro, *labia eius repleta sunt indignatione, transfert, labia eius plena sunt fremitu*. Lingua autem eius igni deuoranti assimilatur, quoniam illam terribilem sententiam proferens: *Ite maledicti in ignem æternum*, omnes reprobos mittet in gehennam. Sequitur: *Spiritus eius velut torrens inundans vsque ad medium colli, ad perdendas*

Sup. cap. 2 nu. 26. cap. 3. num. 18. cap. 5. nu. 39.

Iudicij dies reprobis veniet inopinate.

Iob. 22. b

Psal. 19

Michea. 5.

Dei nomẽ ẽ virtᵉ eius

Ioan. 17

Iudicis ira describitur

Mat. 25 d

dendas gentes in nihilum, & frænum erroris, quod erat in maxillis populorum. Sicut qui in rapido flumine aquis cooperitur vsque ad collum, sustinere non potest, sed absque vlla resistentia ab vndis rapitur, & submergitur: ita (inquit) eueniet peccatoribus in die iudicij, cum aduersus illos cõcitata fuerit ira Domini: non enim poterũt resistere iræ eius, quoniam erit in frænũ populis; non quidem in frænum correctionis, quo à malo retrahantur in bonum, sed in frænum erroris, quo eant in præceps, & pereant etiam nolentes, iuxta voluntatem Domini. Vnde & per Prophetam dicitur: *Nolite fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus. In chamo & fræno maxillas eorum constringe, qui non approximãt ad te.* Consonat hæc explicatio translationi Pagnini, & Vatabli. Nam Pagninus, vbi nos legimus, *& frænum erroris &c.* vertit, *& frænum errare faciẽs in maxillis populorum.* Vatablus transfert, *& vt frænum errare faciat in maxillis populorum.* Equus & mulus sũt reprobi, qui erecta ceruice contra Deũ recalcitrant, nec imitantur animalia illa de quibus dictum est supra: *Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui;* sed recesserunt a Deo, & auersi sunt ab illo auersione contentiosa: ideo constringetur os eorum & maxillæ in fræno & chamo, vt trahantur secundum voluntatem iudicis ad pœnam, qui voluntarie venire noluerunt ad eius misericordiam. Vnde & subditur. *Multa flagella peccatoris.* Sicut enim adhibito correctionis fræno electi reuertuntur ad Dominum, & obtinent misericordiã eius: ita & reprobi constricti fræno erroris separabuntur in perpetuum ab eo, & incident in iustitiam illius.

Simile.

Frænum erroris quid sit.

Psa. 31. c

Isa. 1.

Peccatores equus dicũtur & mulus.

Comparat autem iram Domini (vt notauit Forerius) inundationi torrentis, quæ violentior esse solet, & eo plus nocere, quo minus præuidetur. Possunt secundo, per *frænum erroris*, intelligi illi, qui non solum errauerũt à via veritatis, sed etiam alios errare fecerunt trahẽtes simplices veluti in chamo ad perditionem: hi nimirum eo maiori pœna torquebũtur, quo ex maiori malitia prodijt eorum culpa. Non autem ita ventilandæ sunt gentes, vt in nihilum redigantur. Desiderabunt enim mortẽ, & fugiet ab eis, nam, vt inquit August. *prima mors animam nolentem pelit à corpore, secunda mors animam nolentem tenet in corpore.* sed in nihilum redigi dicuntur, quoniam amplius nocere non poterunt, nec vllam sperare salutem. In nihilum, quoniam *ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus.* Et propter eandem rationem dæmones, licet in se subsistant, non esse tamen dicuntur, quia iã Deo perierunt. Dicit enim Propheta. *Adorant incensum super laterem dæmonibus, qui non sunt.* Quem locum iuxta 70 explicans B. Hieronymus ait. *Dicuntur dæmonia non subsistere, quia iam à Deo, qui vere est, exciderunt.* Vnde & Hester loquitur ad Dominum: *Ne tradas hæreditatẽ tuam his qui non sunt.* Et Sanctus precatur in psalmo: *Remitte mihi, vt refrigerer priusquam abeam, & amplius non ero. Qui enim, dum in hoc viuit corpore, veniam peccatorum non fuerit consequutus, & sic de vita excesserit, Deo perit, & illi esse desistit, licet sibi subsistat in pœnis.* Et quoniam in tanta pressura malorum, maxima consolatio reseruata est iustis, ideo propheta ad eos consolandos conuertitur, dicens.

Peccatores frænum dicuntur erroris, quia alios trahũt ad culpam.

August. 21. de ciuitate Dei ca. 3.

Mors secunda animã nolentẽ tenet in corpore.

Psa. 14.

Demones dicũtur nõ esse.

Isa. 65.

iuxta 70 Interp.

Hester. 14.

Psal 38.

50 *Canticũ erit vobis sicut vox sancti-*

sanctificatæ solemnitatis, & lætitia cordis, sicut qui pergit cum tybia, vt intret in montem Domini ad fortem Israel. Vatablus, *& erit vobis canticum quemadmodum in nocte, cum se ad diẽ festum sanctificãt: & lætitia cordis, vt eius qui ad tybiã incedit, vt veniat ad montem Domini ad petram Israelis*. Vt notauimus supra, in die iudicij sors reproborum commutabitur, & similiter sors electorum, vnde sicut premebantur electi & erant tristes, quando via impiorum prosperabatur in hoc sæculo, ita è conuerso, cum in die iudicij præmẽtur impij, maxima lætitia exultabunt iusti. & eam comparat lætitiæ, quam consueuerunt Hebræi in noctibus præcipuarum festiuitatum habere. Vbi obserua, quod canticum est in ore, lætitia verò in corde. Vtrumque ergo erit in electis; quoniam interius, & exterius gaudebunt, corde lætantes, & ore laudantes fortem Israel, qui in extinguendis hostibus seipsum manifestauit fortissimum. Non enim sibi, sed Deo tribueñt illam victoriam, qua superatis hostibus cõsequuti sunt palmã. Ideo *in montem Domini* (hoc est) in cœlestem illam Hierusalem ingredientur cum tybia, & laudãtes Deum, qui dedit illis victoriam. In cuius signum de bellatoribus illis, qui sub Iosue extiterunt victores, dicit Scriptura. *Et reuersus est vniuersus populus ad Iosue incolumis, & non mutiuit quisquam de filijs Israel in lingua sua. Qui enim sub Iesu militat* (inquit Origenes) *incolumis debet redire de prælio, non in corde pollui, non in cogitatione maculari, non per cupiditatem, non per iram dæmoniacis vulneribus locum dare. Quod addidit, quia nullus mutiuit in lingua sua, hoc ostendit, quod de victoria nemo se iactet, nemo suæ virtuti, quia superauit, ascribat, scientes quia Iesus est, qui victoriam tribuit, ipsi in lingua sua non mutiũt. Quod bene intelligẽs Paulus dicit. Non ego sed gratia Dei mecũ: & illud Euangelij huc tendit, Cum feceritis quæ præcepta sunt vobis, dicite, quia serui inutiles sumus*. Commendatur in hoc loco gratitudo: vult enim Dominus beneficia precibus impetrari, impetrata gratiarum actione multiplicari, & conseruari: nam, vt notauimus supra, multoties euanescunt propter illam ingratitudinem, dum homo sibi tribuit quod a Deo accepit. Sequitur. *Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, et terrorẽ brachij sui ostendet in comminatione furoris, & flamma ignis deuorantis: allidet in turbine & in lapide grandinis*. Exponit quãta vi, & fortitudine percussur' sit reprobos in die iudicij. Primũ terrebuntur ad vocem Dñi clamantis per Angelũ, surgite mortui, venite ad iuditiũ. Pauebunt ad sonitum tubæ, de qua dicit Apostolus: *Quoniam ipse Dominus in iussu & in voce Archãgeli, & in tuba Dei descendet de cœlo*. Arescẽt prę timore sonitus maris & fluctuum: in quibus omnibus iudicis maiestas & virtus apparebit. Deinde videbũt impij quomodo habeat Deus manum eleuatam vt percutiat, & brachium fortissimum vt eos perdat in ęternum. Denique omnia illa, furor videlicet, flãma ignis, allisio, turbo grandinis, seueritatem declarant diuinæ iustitiæ, & terribilem sententiã, quam inimici Dei euadere non valebunt.

49 *A voce enim Domini pauebit Assur virga percussus, & erit transitus virgæ fundatus, quam requiescere faciet Dominus super eũ in tympanis, & cytharis & in bellis præcipuis*

Sup. cap. 2. num. 23. & ca. 3. nu. 18.

In Iudicio cõmutabitur sors reproborũ & electorũ.

Electorum lætitia.

Victoria Electorum Deo tribuenda.

Iosue 10 d

Orig. hom. 12. in Iosue.

1. Cor. 15

Luc. 17.

Gratitudo cõmendatur.

Sup. cap. 1. num. 11. & 14.

Reproborũ terror i die Iudicij.

1. Thes. 4. d

In iudicij pauebunt reprobi.

puis expugnabit eos. Repetit supradicta, sed clarius explicat, quæ prædixerat, & quamuis ad Regem Assyriorum conuertat sermonem, secundum consuetudinem prophetarum, qua multoties, dum loquuntur de re figurata, ad figuram ipsam reuertuntur; tamen potissime loquitur de vltimo reproborum excidio, quod per ruinam Regis Assyriorum nocte factam per Angelum designatur. Primo ergo ponit pauorem Regis Assyriorum, & sub illo cuiuscumque reprobi: nam licet antea Assur fuerit virga qua percussit Dominus Israelem, secundum illud quod dictum est supra: *Assur virga furoris mei & baculus ipse est*. Postmodum tamen percutietur ipse, & confringetur. Secundo explicat quam grauiter percutiendus sit: non enim erit leuis plaga, & citò transiens, sed grauissima & permanens in æternum. Et cum percusserit, non leuabit virgam suam nec more cædentium cito transiet, sed transitus erit fundatus, idest, virga insidebit, & infigetur super carnes, eius, vt fiat plaga fundata, sũpta similitudine a percutientibus validè, quorum flagellũ adhæret corpori, & penetrat vsque ad ossa, nec facilè dimouetur: In quo perpetuam forè & irreparabilẽ designat damnatorum pœnam, atque insanabilem eorum fracturam, scriptum est enim. *Et dilexit maledictionem, & veniet ei, & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo. Et induit maledictionem sicut vestimẽtum, & intrauit sicut aqua in interiora eius, & sicut oleum in ossibus eius, fiat ei sicut vestimẽtum, quo operitur, & sicut zona qua semper præcingitur*. Intus & foris maledictio reprobum occupat, vt notauit Aug. *Foris sicut vestimentum, intus sicut aqua, quoniam in eius incidit iudicium, qui potest & corpus & animãs occidere in gehennam. Corpus fori & animam intus*. Intus intrat sicut oleum, foris perstringit sicut zona corporis membra. *Et sicut zona qua semper præcingitur*, quoniam nunquam soluentur dolores inferni, nec remittentur cruciatus corporis & animæ, vt latius supra dictum est. Illud vero quod sequitur, *in tympanis & cytharis*, significat, non in armis hominum, aut instrumentis bellicis, aut quovis alio auxilio humano vẽtilaturum Dominum inimicos suos: sed in fortitudine brachij sui. Possunt etiam accipi illa verba, ita vt significent gaudium speciale, quo exultabunt electi in punitione impiorum, secũdum illud quod dicit Psalmista. *Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris*.

[Margin: *Isa. 10.*] [Margin: Pœna inferni æterna.] [Margin: *Psa. 108*] [Margin: Aug. sup. psal. 108. tom. 8.] [Margin: Sup cap. 24 num. 24. & sequẽtibus] [Margin: Reproborũ dãnatio erit electorum gaudium.] [Margin: *Psal. 57. b*]

51 *Præparata est enim ab heri Tophet, à Rege præparata, profunda, & dilatata. Tophet*, est nomen Hæbraicum, significans idem, quod latine gehenna. Habetur huius nominis significatio lib. 4. Reg. cap. 23. vbi dicitur. *Contaminabit quoque Tophet, quod est in conualle filij Ennon, vt nemo consecraret filium suum, aut filiam per ignem Moloch*. Ex quo patet, locum illum infamem fuisse, & vilem, ac omni spurcitia infectum, cum ibi consueuissent Iudæi filios suos, & filias per ignem Idolo Moloch sacrificare: quam impietatem redarguit Propheta: *Immolauerunt* (inquiens) *filios suos, & filias suas dæmonijs*. Et rursus. *Effuderunt sanguinem filiorum suorum, & filiarum suarum, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan. Et infecta est terra in sanguinibus, & contaminata est in operibus eorum*.

[Margin: Tophet sig. gehennam.] [Margin: *4. Reg. 23.*] [Margin: *Ps. 105. f*]

Ab isto

Ab isto ergo loco nomen accepit infernus damnatorum, vt Tophet, & gehenna dicatur: & nescio, an alibi expressius in veteri testamento describantur qualitates illius. Primum enim gehenna *præparata* dicitur *ab heri*, idest à præterito tempore, videlicet, ab initio mundi. Multoties enim in sacris literis aduerbium, *heri*, significat æternitatem à parte ante, aut durationem continuam à principio temporis, sicut Hebræorum 13. *Iesus Christus heri, & hodie ipse, & in sæcula*. Dixit autem *ab heri*, & non ab origine mundi, vt sciás, gehennam illam nulla temporis antiquitate senescere, aut intermitti, sed ita esse validum ignē eius, & immensum, ac si heri succensus fuisset. Vel ideo dixit *ab heri*, vt designet, *quoniam mille anni ante oculos Domini tanquam dies hesterna, quæ præteriȳt*. Rabbi Salomon *ab heri*, ait, idem significare quod à die secundo post creationē mundi;& vt ex magnitudine illius, à quo gehenna est præparata, eius qualitatem conijcias, ait. *A Rege præparata est*, idest à Deo qui est *Rex regum, & Dominus dominantium*. In textu Hebræo præponitur nota datiui casus, vnde Hebræi sic legunt: *Regi præparata est*. Vt Vatablus vertit: *Hæc enim pro Rege præparata est*. Eodem modo vertit Pagninus: *Etiā ipsi regi præparata est*. Et iuxta istam lectionem sensus est, *Tophet*, idest, gehenna, regi præparata est, videlicet diabolo. *Ipse enim est Rex super vniuersos filios superbiæ*. Consonat hæc explicatio cum verbis illis Euangelij. *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo, & Angelis eius*. Secundò describitur, quod sit *profunda, & dilatata*, quoniam profundus nimis est infernus,& latus;quo multitudinem damnandorum significat. *Propterea* (inquit) *dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque vllo termino*. Profundus locus est gehenna,quoniam eos excipiet, de quibus prædixerat supra. *Væ qui profundi estis corde*. Profundus, quoniā habitatores eius maxime elongati sunt à Deo, qui habitat in cœlis, & ab Angelorum consortio separati. Profundus, quoniam nullo lumine illustratur, sed sicut centrum terræ tenebris perpetuis obuoluitur. Propter quod Beatus Iob appellat carcerem illum teterrimum, *terram tenebrosam, & opertam mortis caligine, terram miseriæ, & tenebrarum. vbi vmbra mortis, & nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat*. Quæ verba expendens B Gregorius ait. *Quid terræ tenebrosæ nomine, nisi tetra tartari claustra signantur, quæ æternæ mortis caligo operit, quia damnatos quosq; in perpetuū à vitæ luce disiungit. Nec immerito infernus terra dicitur, quia quicumq; ab eo capti fuerint, stabiliter tenentur. Rectè igitur inferni claustra tenebrosa terra nominantur, quia quos puniendos accipiunt, nequaquam pœna transitoria, vel phantastica imaginatione cruciant, sed vltione solida perpetuæ damnationis seruāt: Quæ aliquando etiam laci appellatione signantur, Propheta attestante, qui ait, Portauerunt ignominiam suam cum his, qui descendunt in lacum. Infernus ergo, & terra nominatur, quia susceptos stabiliter tenet, & lacus dicitur, quia hos, quos semel ceperit, semper fluctuantes, & trepidos tormentis circumfluentibus absorbet. Loca autem illa dicuntur miseriæ, & tenebrarum. Miseria ad dolorem pertinet, tenebræ*

Gehennæ pœna grauissima.

Heb. 13.

Gehenna diabolo pparata est.

Iob. 4.

Mat. 25 d

Isa. 5. d

Isa. 29. c

Iob. 10.

Gregor. 9. Mor 38.

Infernus ē locus tenebrosus.

Ezech. 16.

ad cæcitatem, quia foris dolor cruciat, quos diuisos à vero lumine intus cæcitas obscurat, vbi umbra mortis, & nullus ordo. Vmbra mortis est obscuritas diuisionis, quia damnatus quisque, cum æterno igne succenditur, ab interno lumine tenebratur. Natura ignis est, vt ex se ipso & lucem exhibeat, & concremationem. Sed vltrix illa flamma, vitiorum concremationem habet, & lumen non habet. Vnde tenebræ exteriores vocantur. Vnde Psalmista ait: Super eos cecidit ignis, & non viderunt solem. Ignis enim super impios cadit, sed sol igne cadente nõ cernitur, quia illos, quos gehennæ flamma deuorat, à visione veri luminis cæcat, vt & foris eos dolor combustionis cruciet, & intus pœna cæcitatis obscuret, vt simul corde, & corpore puniantur, & vtrobique pœnas sentiant, qui dum hic viuerent, prauis suis delectationibus ex vtroque seruiebant.

Mat. 22

Psal. 57.

52 *Nutrimenta eius ignis, & ligna multa.* Tertiò denuntiat habitaculum illud igneum esse, cuius nutrimenta erunt ignis, & ligna multa. Apud nos ignis numquam alio igne nutritur, sed materia extranea, lignis videlicet, & combustibilibus alijs: Ignẽ enim ignem comburere non docuit vnquam Aristoteles, nec Philosophia naturalis: at in loco illo, ignis ignem nutriet, ignis carnalis concupiscentiæ, ignis superbiæ, & inuidiæ, ignis voluntatis peruersæ, ignem sulphureum, atque tartareum fouebit. *Tolle propriam voluntatem* (ait Bernardus,) *& infernus non erit.* Hæc sunt ligna multa, multa videlicet peccata, & peccatores ipsi, qui vt Iudas Apostolus dixit, *sunt arbores autumnales bis mortuæ, eradicatæ.* quibus nutritur ignis ille.

Inferni ignis quibus lignis nutriatur.

Bern.

Iuda. d

Hi sunt, qui, velut quercus Bassan, defluentibus folijs, in incendium reseruantur æternum. Cupiditates enim peruersæ, & inordinatæ voluptates, quas pœnitentia salutaris in præsenti sæculo non purgauit, in futuro erunt vice lignorum, & carbonum idem incendium fouentium. *Isti fumus erunt in furore meo*, ait Propheta: *ignis ardens tota die.* Super quem locum B. Hieronymus. *Eritis (inquit) fumus, ignis ardens, qui de meo furore succensus est. Furorem autem obliuionem, iram, pœnitudinem ita in Deo debemus accipere, quomodo pedes, manus, oculos, aures, & cætera membra, quæ habere dicitur incorporalis, & inuisibilis Deus. Non quòd his pateat perturbationibus, qui eas dono gratiæ suæ extinguit in nobis, sed quòd per nostra verba,* Dei erga nos *intelligamus affectum. Neque enim ira, quæ est vltionis libido, ita definitur in Deo, vt in hominibus, quæ materiam habet in nostris vitijs, non in Domini voluntate: qui thesaurizamus nobis iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei: vt tribulos nostros, & spinas, & zizania, quæ pro semine Dei attulimus, ligna quoque, fœnum, & stipulam, quæ super fundamentum Pauli ædificauimus, sapiens flamma consumat. De hoc igne perpetuo, & in Moysi cantico legimus. Ignis accensus est de furore meo, & ardebit vsque ad infernum deorsum. Deuorabit terram, & genimina eius, comburet fundamenta montium, & sagittæ mea consument eos.* Cuius testimonij sensus est, quod ignis Dei, atque vindicta semper ardeat peccatoribus, & eos vsque ad inferos persequatur. *Qualis erat & diues ille in Euangelio purpuratus, qui, requiescente*

Isa. 65. a

Dei furor quid significet.

Rom. 2. a

1. Cor. 3. c

Deut. 32 c

Luca. 16 e

scente Lazaro in sinu Abraham, *æternis torquebatur ardoribus. Terram quoque, idest carnem nostram, & genimina eius, idest, carnis desideria eadem flamma comburet, & fundamenta montium, quæ se eleuãt contra scientiam* Dei. Vides qualiter ipsi damnati, atque eorum crimina sint fumus. & ignis nutriens, & fouens ignem gehennæ: nec deficiet flatus succendens illum. subditur enim.

53 *Flatus* Domini *sicut torrens sulphuris succendens eam*, scilicet gehennam; nam voluntas Domini ad instar follis ignem illum tartareum succendet, & inextinguibilem faciet. In quo æternitatem poenarum designat, quæ nullam remissionē admittent. Quando unque follibus, aut flatu hominis ignis succenditur, cum quadam intermissione succrescit, eo quod flatus ignem fouens, non potest esse continuus, necesse est enim spiritum attrahere, quo ignis excitetur vt ardeat: flatus autem Domini respiratione non indiget, ideo inspiratione continua absque vlla intermissione gehennam succendet. Vnde Innocentius 3. *Ignis gehennæ nec lignis nutritur, nec flatu succenditur, sed à Deo creatus est inextinguibilis ab origine mundi. Scriptum est enim. Deuorabit eum ignis, qui non succenditur. Creditur autem esse sub terris, secundum illud Isaiæ: Infernus subter conturbatus est in occursum aduentus tui. Sed & omnis locus reprobis est pœnalis, qui semper secum defert cruciatum, & vbique contra se tormentum incurrit. Producam, inquit, ignem de medio tui qui comedet te. Ignis autem inferni semper ardebit, & nunquam lucebit; semper vret, & nunquam consumet: semper afficiet, & nunquam deficiet*. Lege quæ de acerbitate, & diuersitate poenarum illius gehennæ, docet idem Innocentius eodem lib. cap. 4. Et sanctus Bonauentura in lib. dietæ salutis, titulo 10. cap. 1. sanctus Bernard. lib. meditationum cap. 3. siue lib. 1. de anima ad Hugonem. Et ser. 8. super psal. *Qui habitat*. De quibus redibit sermo cap. 66.

Innoc 3. lib 3. de cōtēptu mūdi cap. 6.

Isai. 14.

Ezech. 28.

CAPVT XXXI.

1. VAE qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes, & habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt: & super equitibus, quia præualidi nimis: & non sunt confisi super sanctum Israel, & Dominum non requisierunt. 2. Ipse autem sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit: & consurget contra domum pessimorum, & contra auxilium operantium iniquitatem. 3. Aegyptus, homo, & non Deus: & equi eorum, caro,

COMMENTARIVM.

1 VAE qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes, & habentes fiduciam super quadrigis, quia multa sunt: & super equitibus, quia praualidi nimis: & non sunt confisi super sanctũ Israel, & Dominum non requisierunt. Prosequitur propheta, id quod in capite praecedenti cęperat denuntiare, videlicet decem tribus deuastãdas fore, eo quod in periculis imminentibus non requisierunt à Deo auxilium, sed ad Aegyptios confugerunt. Illa ergo interiectio, *Vae*, exclamantis est, & etiam irridentis, ac si dicat, ò quam stultam rem egerũt, qui relicta Dei protectione, sub qua securi esse poterant & fortes ad debellandum omnes inimicos suos, ad Aegyptios descenderunt, &, relicta spe in Deum viuum, in multitudine equorum, & quadrigarum confidũt. Nominat autem sanctum Israel, vt Iudaeos confundat, qui sanctificatorem neglexerunt, nescientes quoniam qui à potestate principis tenebrarum, & à peccatorum tyrannide liberat in se sperantes, potens est eos à minoribus malis, & periculis, qualia sunt ea quae corpus respiciunt, liberare.

2 *Ipse autem sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit: & consurget contra domum pessimorum, & contra auxilium operantiũ iniquitatem*. Sensus est, sicut vos conamini vestrâ prudentia Dei iudicium effugere, & videmini in oculis vestris sapientes: ita Deus quoque suo consilio vos disperdet. Comprehendit enim sapientes in sua astutia. Verba sua non abstulit: nam implebit quae per prophetas suos prędixit, *Iota vnũ aut vnus apex non praeteribit à lege, donec omnia fiant*. (Matt. 5.) *Consurget*, vt percutiat fortiùs *cõtra domum pessimorum*, idest cõtra ingratum populum, & derisorem, idololatram, & contemptorem Dei sui, quem propterea domum pessimorum appellat. Fuit enim malus cum Deum offendit, peior cum perseuerauit in malo, pessimus cum Deum contempsit, & ab alienis quaesiuit auxilium. Et ne Aegyptus sit illis in scandalũ, etiam euertet eum, vt nullum deinceps Iudaei operantes iniquitatem in illo inuenire possint auxilium.

3 *Aegyptus, homo, & non Deus: & equi eorum, caro, & non spiritus*. Videtur omnino superfluum, quod Propheta tanta solicitudine illum populum admoneat, Aegyptum esse hominem, & non Deum; atque equos Aegypti carnem esse, & nõ spiritum, cum id sit omnibus per se notum, & quotidiana experientia compertum; Sed in hoc nos voluit admonere euenire multoties, quod, cũ homines cognitione Dei, atque humana sapiẽtia pollentes desideria cordis sui sequũtur: hebetes fiũt prorsus & stolidi, nõ aduertentes ad ea, quae prius tenere, & scire videbantur. Superbi ergo, & inflati talia ac tanta sibi promittunt, & tribuunt, vt iã se homines esse non putent, nec recogitent, in solo Deo sperandum esse. Scit absque dubio auarus, diuitias perituras hui' saeculi terram esse, ac de terra prodire: at cũ in illo creuerit immoderatus amor

numi, aurum tanquam Deum suum colit, & omnem spem in illo constituit. Propter quod de auaritia dicit Apostolus: *Quod est idolorum seruitus*. Cum ergo hanc in hominibus superbiam, & arrogantiã videamus: non est quod miremur Prophetam clamantẽ, Aegyptios non esse Deum, sed homines: ne Iudæi tribuerent illis, quod soli Deo tribuendum erat. Nemo potest à malis liberari, nisi adiuuante Domino, à quo est omne datum optimum, & omne donum perfectum. *Spiritus viuificat: caro autem non prodest quicquam*: Si ergo Aegyptus caro est, fragilis, & infirma, si equi illius carnei sunt, quid nitimini, ò Iudæi, in tam debili fundamento? *Maledictus vir qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum, & à Deo recedit cor eius*, Neque enim Redemptor mundi in se sperantes saluasset, si homo esset & non Deus. In nullo ergo alio sperandum est nisi in Deo. Nomine equorum, quicquid stabile & forte in Aegypto reperiebatur, intelligit: omne robur humanum caro est, & non spiritus, sola Dei potentia est insuperabilis. Vnde & subditur. *Et Dominus inclinabit manum suam, & corruet auxiliator, & cadet cui præstatur auxilium, simulque omnes consumentur*. Quasi dicat; Non erit opus quòd defatigetur plurimũ Dominus in vtroque perdẽdo, Aegypto videlicet auxiliatore, & populo qui confidebat in illo: ad solam enim extensionem vnius manus rem conficiet, & nutu suo vtrumq; pariter consumet: *Nolite* ergo *confidere in principibus, in filijs hominum, in quibus non est salus*.

Ephes. 5. a

Ioã. 6. g

Hier. 17 a

Ps. 145.

4 *Quia hæc dicit Dominus ad me. Quomodo si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam, & cum occurrerit ei multitudo pastorum, à voce eorum non formidabit, & a multitudine eorum non pauebit: sic descendet Dominus exercituum, vt prælietur super montem Sion, & super collem eius*. Prædixerat supra, in solo Deo sperandum esse: nunc autem, vt omnes ad huiusmodi spem inducat, ostendit, qualiter Dominus misericorditer liberet, in se sperantes, ab inimicis. Comparat autem ipsum Deum leoni, & catulo eius deuoranti prædam, & aui volanti super pullos suos, vt eos defendat. Confertur leoni, propter robur & animositatem inuictam; contemnit enim inimicos; nec terretur, siue occurrant ei pauci pastores, siue plures, vt de ore eius prædam auferant. Catulo autem assimilatur, qui morsibus ludit. Sic ergo (ait) deludet Dominus vniuersos, qui pugnauerunt contra Israel. Et loquitur contra Assyrios, vt arbitratur Vatablus, qui, vbi nos legimus, *vt prælietur super montem Sion, & super collem eius*, transfert. *Ad propugnandum pro monte Sion, & pro colle eius*, videlicet contra Assyrios, quorum interitus infra cap. 37. ab Isaia describitur. Hæc quantum ad literam. Ex qua poteris conijcere, qualiter Christus Dominus pro electis suis pugnauerit contra principes, & potestates tenebrarum harum, contra spiritualia nequitię in cęlestibus, quãdo opere adimpleuit id, quod spiritu prophetico prædixit Iacob. *Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti, vt catulus leonis requiescens accubuisti*. Ascendit enim in crucem, vt dormiens, atque in aera eleuatus aereas debellaret potestates. Vnde Origenes. *Iste catulus de Virgine natus est. Dormisse autem dicitur, quando mortuus est in passione,*

Gen. 49.

Orig. ho. 17. sup. ca. 49. Genes. tom. 1.

passione: dormiuit autem vt leo, quia mors Christi, oppressio, & triumphus dæmonum fuit, omnem namque prædam, quam leo ille contrarius inuaserat, prostrato homine, & deiecto, hic leo interripuit, destruxit omnia, destruens eum, qui habebat mortis imperium. Rugijt vt leo, cum *emissa voce magna exspirauit*. Ingressus est intrepidus locū, in quo electos mors tenebat captiuos, & deprædatus est prædam à Principe tenebrarum, nec multitudo dæmonū potuit eam eripere de manibus eius.

Marci. 15.d

5 *Sicut aues volantes, sic proteget Dominus exercituum Hierusalem, protegens, & liberans, transiens, & saluans*. Idest, vt aues illæ, quæ magna cura tutantur pullos suos: sic Dominus exercituum proteget populum suum: Superius rex Assyriorum minatus fuerat, nidos cum auibus se perditurum, *& inuenit* (inquiens) *quasi nidum manus mea fortitudinem populorum: & sicut colliguntur oua, quæ derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui:* Nunc autem Dominus promittit se defensurum suos, vt auis solet nidum suum. Ita Vatablus. Hoc autem ad literam impletum est, cum *egressus est Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia*. Sed multo perfectius id executus est Christus Dominus, cum sicut aquila prouocauit ad volandum pullos suos super eos volitans, cum à potestate Principis tenebrarum suos eripuit. Hinc ad Hierusalem. *Quoties* (inquit) *volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti?* de quo vide supra dicta cap. 3. num. 11. Et cum ait, *protegens*, innuit Christum Dominum, vt pro nobis satisfaceret, se

Isai. 10. c

Isa. 37. g

Mat. 23

obiecisse tanquam scutū ictibus iræ Dei, & nostras super se iniquitates portasse. Et cum subdit, *transiens, & saluans*, alludere videtur ad Angelum illum, qui trāsiuit percutiens Ægyptios, & ignoscēs filijs Israel, Christum significans, qui transiuit ex hoc mundo ad Patrem, & transiens saluos nos fecit, atque aduersarios nostros debellauit.

6 *Conuertimini sicut in profundum recesseratis filij Israel*. Interponit admonitionem, volens nos ad Deum redire, dum adhuc pœnitentiæ tempus est, dum protegere & saluare vult Dominus sperantes in eo, antequam disperdat omnes operantes iniquitatem, & adducat malum, quod denuntiauerat supra. In profundum descendimus per peccata, quæ suo pondere demergunt homines in lacum: per pœnitentiam autem & verum dolorem reuertimur ad Dominū, & ad illum cōuertimur. Tanta ergo sollicitudine vult, vt peccatores conuertantur per pœnitentiam ad Dominum, quanta per diuersa peccata recesserunt ab eo: de quo superius plura diximus. Et vt modum conuersionis explicet, subdit statim. *In die enim illa abijciet vir idola argenti sui, & Idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestræ in peccatum*. Vt sciant, qui per veram pœnitentiam conuertuntur, nihil esse Deo præferendum, quantumuis pretiosum, & magnum videatur: nec solum abijcienda esse Idola argenti & auri, sed etiam quidquid legi diuinæ contrariatur. Si enim propter aliquam creaturam præcepta Dei transgredimur, Idolum nostrum eam facimus, dum peccando a Deo auertimur, & in illa finem vltimum constituimus. Expendantur illa verba *argenti sui, & auri sui*,

Conuersio ad Deum qualis.

Sup. cap. 1 num. 49 & cap 9 nu. 10.

Idolū suū facit creaturā, q pec cat morta liter.

sui, non enim dixit abijciet vir Idola argenti, sed addidit, *sui*, vt confundat eos, qui, cum debuissent domini esse argẽti sui, & omnium aliarum diuitiarum, de quibus dicit Propheta: *omnia subiecisti sub pedibus eius, oues, & boues vniuersas, insuper & pecora campi*, earum tamen per inordinatam concupiscẽtiam & vsum efficiuntur serui: ita vt non iã homo sit Dominus auri, & argenti, sed aurum ipsum & argentum dominetur homini, eodem Propheta dicente: *Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis*. Sicut ergo apparet homo effœminatus & vilis, quando cor illius possidetur a diuitijs, atque subijcitur eis: ita ostendit se ipsum verè hominem & virum, cum omnia tenet subiecta, sub pedibus suis, & à se ipso abijcit quæ sunt illi in scandalum, & opere adimplet illud Domini præceptum. *Si autẽ manus tua vel pes tuus scandalizat te: abscinde eũ & proijce abs te. Bonum est tibi ad vitam ingredi debilem, vel claudum, quam duas manus, vel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, & proijce abs te: bonum est tibi vnum oculum habentem in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis*. Vir ergo abijcit Idola argenti sui & auri sui, qui tanquam fœmina, vel puer illa sibi fecerat in peccatum. Vatablus, pro, *quæ fecerunt vobis manus vestræ in peccatum*. Vertit, *quæ fecerant vobis scelerata manus vestræ*, innuens immane scelus esse argentum Dei & aurum, in cultum conuertere Idolorum.

Psal. 8. b

Homo efficitur seruus suarũ rerum per inordinatum vsum earum.

Ps. 75. a

Mat. 18 a

7 *Et cadet Assur in gladio non viri, & gladius non hominis vorabit eum, & fugiet non a facie gladij*. Iam supra adnotauimus, quod vbicumque Prophetæ sub aliquo typo, quæ futura sunt in statu legis Euangelicæ, aut in vltimis temporibus denunciant, ad vtrumque flectendi sunt oculi, videlicet & ad ipsum typum, & ad rem, quam obumbrat: multoties enim ab vno transeunt ad aliud. Cum ergo per excidium Regis Assyriorum, tanquam per typum, vltimam reproborũ vastitatem designet, explicat iã Propheta, qualiter Rex ipse Assyriorũ, & exercitus eius repente ceciderit. Non enim in armis bellicis, non in humano robore, vel auxilio (quæ omnia gladium viri appellare licet) peribit ille hostis populi Israelitici: sed diuina potentia atque inuisibili gladio, quo, vt sacra narrat historia, vna nocte a deuastãte Angelo centum octoginta quinque millia virorum ceciderunt. Ideo ergo inquit. *Cadet gladio non viri*, quia gladio Angeli corruit exercitus eius. Vatablus, vbi nos legimus, *& fugiet a facie gladij*, transfert. *Et fugam sibi consulet a gladio, idest, ab extento ense Angeli*. Si vero verba hæc ad Christum referantur, qui gladio spiritus, hoc est prædicatione Euangelica, nationes Deo patri subegit, tunc sensus est: Cadent gentes, & subijcientur Euangelio homines superbi, conuicti non gladio materiali, non armorum strepitu, quia sicut dictum est supra: *non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium*, sed efficacia verbi diuini, *Viuus est enim sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti*. Sequitur. *Et iuuenes eius vectigales erunt*. Pagninus. *Et iuuenes eius dissoluti erunt*. Vatablus. *Et electi eius vectigales erunt, idest, iuuenes*

4. Reg. 19. f

Verbi diui ni efficacia.

Isaia 2.

Heb. 4. a

iuuenes eius in liquefactionem erũt, vel animis destituentur. Pro, vectigales, habetur, Chald. *occisi.* Et apud Septuag. *victi*. Hoc referunt multi expositores ad iuuenes, idest, ad fortissimos Israel, qui primũ capti à Chaldæis, deinde à Medis, & Persis, qui Regnũ Chaldæorũ expugnarunt, vectigalia illis seu tributa soluebant, & ad eos, qui imminẽte captiuitate perierunt. Possunt etiam ad eos referri, qui, Euãgelica fide suscepta, Christo subiecti sunt, & Apostolis. Consonat hæc explicatio cum translatione Septu. virorum, quæ sic habet. *Et iuuenes erunt victi, seu præda*. Nam Christus Dominus, de quo prædixerat supra: *Voca nomen eius accelera, spolia detrahere, festina prædari*, prædã, quam iniuste princeps huius sæculi tenebat captiuam, tanquam fortissimus præliator deprædat' est. de quo plura dicta sunt cap. 8. num. 6. & cap. 9. num. 10. Vbi obserua, quod, vt notauit Greg. *Scriptura sacra sæpe adolescentiam pro nouitate vitæ ponere consueuit. Vnde veniẽti sponso dicitur. Adolescentulæ dilexerunt te nimis, idest electorum animæ gratia baptismatis renouatæ, quæ non in vita veteris vsu deficiũt, sed noui hominis conuersatione decorantur. Senectutem quippe veteris hominis inter vitia tabescentem deflebat ille, qui ait: Inueteraui inter omnes inimicos meos. Ecõtrario alios gaudere in virtutibus admonet dicens. Lætare iuuenis in adolescentia tua. Ac si diceret, fortis quisque gaudeat in renouatione sua, idest, lætitiam suam non in vita veteris voluptate, sed in conuersationis nouæ virtute constituat*. Qui ergo spirituale robur acceperint, Deo per gratitudinem tributa soluent, dicentes. *Tua sunt omnia: & quæ de manu tua accepimus, reddimus tibi.* sequitur.

Isai. 8. a — Greg. 24. moral. 4. — *Cant. 1.* — *Psal. 6. b* — *Eccles. 11. c* — *1. Paralip. 29. d*

8 *Et fortitudo eius à terrore trãsibit, & pauebunt fugientes*. Pagninus. *Et ad arcem suam præ timore transibit*. Sic etiam vertit Vatablus. Sensus est quod inimici Domini quantumuis fortissimi, attoniti & territi ad munitissimas petras confugient, tanta trepidatione commoti, quanta si eos persequerentur hostium agmina: Hoc autem fuit adimpletum, cum per Angelum debellauit Dominus Assyriorum exercitum. Cum enim multi præ timore fugere attentarent, decem tantum viros, sicut tradunt Hebræi, ex tam numeroso exercitu euasisse creditur. Quod si hæc referas ad diem illum, in qua Dominus armabit creaturam ad vltionem inimicorum, inuenies, ex tam innumerabili hominum multitudine paucissimos, idest electos, vix saluari. Impij ergo & peccatores vbi parebunt? Et ne quis existimet minus vera esse, quæ prædixit, subdit, Dominum, qui non mentitur, denunciasse illa. Ait enim: *Dixit Dominus, cuius ignis est in Sion, & caminus eius in Hierusalem*, obsignans prophetiam auctoritate Domini, qui fallere nequit, nec falli. Quidam autem per ignem intelligunt altare holocaustorum, eo quod in illo cremabantur sacrificia. Alij hæc referũt ad potestatem Ecclesiæ, quæ relapsos consueuit tradere igni, vt sciant Hæretici, non solum esse in Ecclesia spiritualem gladium, quo per sententiam excommunicationis membra putrida præscindantur, sed etiam ignem, quo, si oportuerit, resoluantur. Potest etiam per ignem intelligi iudicium Ecclesiæ, in quo tanquam aurum in fornace probatur vera

Angelus omnes milites Assyriorum occidit, decẽ exceptis.

Hæretici relapsi igne comburuntur.

vera & Catholica doctrina, atque adulterina dogmata, velut palæ conſumuntur. Eſt enim Summus Pontifex, cui iure diuino competit diſcernere inter lepram & lepram, atque ab auro ſanæ doctrinę, ſcoriam & ſtannum errorum ſeparare, ſecundum illud quod ſuperius prædixerat: *Et excoquam ad purum ſcoriam tuam: auferam omne ſtannum tuum.* Vnde ad Romanum Pontificem recurrere tenentur omnes fideles in dubijs, quæ circa fidem occurrunt, vt ab eo diſcant quid tenendum, quid vero reijciendum ſit, vt ex multis locis Scripturæ oſtenſum eſt. cap. 19. num. 20. Conſonat hæc explicatio tranſlationi Vatabli, qui ſic vertit: *Dicit Dominus cui lucerna fouetur in Sion, & caminus in Hieruſalem.* Septuaginta vero ſic transferunt: *Beatus qui habet in Sion ſemen, & domeſticos in Hieruſalem.* Quod referri poteſt ad eos, qui in Eccleſia triumphanti notos habent ſanctos ſibi olim domeſticos, & cognatos: eorum namque orationibus adiuti ad ipſorum peruenient ſocietatem, ſi tamen perſeuerauerint vſque in finem.

Iſai. 1.

Pontifex Romanus dubia reſoluit fidei.

CAPVT XXXII.

1

ECCE in iuſtitia regnabit rex, & principes in iudicio præerunt. 2. Et erit vir ſicut qui abſconditur à vento, & celat ſe à tempeſtate, ſicut riui aquarum in ſiti, & vmbra petræ prominentis in terra deſerta. 3. Non caligabunt oculi videntium, & aures audientium diligenter auſcultabunt. 4. Et cor ſtultorum intelliget ſcientiam, & lingua balborum velociter loquetur & plane. 5. Non vocabitur vltra is, qui inſipiens eſt, princeps: neque fraudulentus appellabitur maior: 6. 7. ſtultus enim fatua loquetur, & cor eius faciet iniquitatem, vt perficiat ſimulationem, & loquatur ad Dominum fraudulenter, & vacuam faciat animam eſurientis, & potum ſitienti auferat. Fraudulenti vaſa peſſima ſunt: ipſe enim cogitationes concinnauit ad perdendos mites in ſermone mendaci, cum loqueretur pauper iudicium. 8. 9. Princeps vero ea, quæ digna ſunt principe, cogitabit, & ipſe ſuper duces ſtabit. 10. Mulieres opulentæ ſurgite, & audite vocem meam: filiæ confidentes percipite auribus eloquium meum. Poſt dies enim, & annum vos conturbabimini confidentes:

con-

consummata est enim vindemia, collectio vltra non veniet. Obstupescite opulentæ, conturbamini confidentes: exuite vos, & confundimini, accingite lumbos vestros. Super vbera plangite, super regione desiderabili, super vinea fertili. 11.12. Super humum populi mei spinæ & vepres ascendent: quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis? 13. Domus enim dimissa est, multitudo vrbis relicta est, tenebræ & palpatio factæ sunt super speluncas vsque in æternum. Gaudium onagrorum pascua gregum, 14. donec effundatur super nos spiritus de excelso: 15. & erit desertum in charmel, & charmel in saltum reputabitur. Et habitabit in solitudine iudicium, & iustitia in charmel sedebit. 16. Et erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentium & securitas vsque in sempiternum. 17. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. 18. Grando autem in descensione saltus, & humilitate humiliabitur ciuitas. 19.20. 21.22. Beati, qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bouis & asini.

SVMMA CAPITIS.

VT iam pluries in superioribus obseruauimus, scopus potissimus Isaiæ, est Christi mysteria, atque Ecclesiæ Catholicæ denuntiare. Vnde cum ad alia vaticinanda se transfert, statim reuertitur ad Christum, & sermonem eius inserit. Cum ergo in præcedentibus mala prædixerit euentura Iudæis diffidentibus, atque ad auxilium confugientibus Aegypti: consequenter in hoc capite, ad electorum solatium verbum facit de aduentu Christi, ac de regno eius, necnon de Apostolorum prædicatione.

Circa quod; Primò multa prædicit de regno Christi, in principio capitis. Occasione cuius quatuor constituit proprietates veri principis, ostendens eas in Christo Domino *maximè splenduisse.*

Secundò, denuntiat Apostolos, licet alioqui balbutientes, & ignaros cœlesti scientia atque doctrina, Spiritu sancto adueniente, imbuendos esse. Versiculo; Et cor stultorum intelliget scientiam.

Tertiò, contraponit Apostolis impios & stultos, eorum describens proprietates, qui Euangelicæ prædicationi obstiterunt. Versiculo. Stultus enim fatua loquitur.

Quartò, declarat in quibus negotijs debeat princeps occupari, ostenditque non decere principem, quod relictis maioribus regni negotijs, in minimis occupetur. Versiculo. Princeps vero ea quæ digna sunt principe cogitabit.

Hinc

Hinc quintò loco se transfert ad duram quandam prophetiam, contra mulieres opulentas populi Israelitici, quas in captiuitatem ducendas fere denuntiat. Versiculo. Mulieres opulentæ surgite. *Et occasione huius mirificè describit vastam solitudinem, in quam vertenda erant post captiuitatem, ciuitates opulenta, vinea, & pomaria fructifera & delitiosa. Versiculo.* Super humum populi mei spinæ: *Et Versiculo.* Domus enim dimissa est.

Sextò, reuertitur ad nuntiandum læta, & tangit conuersionem futuram Iudæorum in fine sæculi. Versiculo. Et erit desertum in Charmel. *Vbi consequenter agit de præmio electis reseruato in die iudicij. Versiculo.* Et erit opus iustitiæ pax. *Ac de vltimo supplicio, quo afficientur reprobi. Versiculo.* Grando autem in descensione saltus.

In vltima parte huius cap. Quoniam sermonem fecerat de Apostolis, ac de eorum prædicatione: assignat modum, quem in prædicatione Euangelij Apostoli obseruauerunt, quem & seruare debent viri Apostolici. Versiculo. Beati qui seminatis super omnes aquas.

COMMENTARIVM.

1 ECCE *in iustitia regnabit Rex: & principes in iudicio præerunt.* Hebræi, quæ in hoc cap. dicũtur, tribuunt Ezechiæ, quo regnante destructus est Sennacherib, & exercitus eius: ac filij Israel vixerunt pacificè. Veruntamen, si diligenter inspiciatur litera, apparebit, hæc non fuisse plenè sub Ezechia impleta, nisi hyperbolicè exponantur multa. Nam quæ iustitia? quæ pax? quæ veritas illa fuit Ezechiæ, si id iustitiam, pacem, & veritatem Christi, qui in pectoribus fidelium suorum regnat, & tranquillas reddit conscientias eorum, conferatur? Sicut ergo in psalmo, sub nomine Salomonis describitur Regnum Christi, & status Ecclesiæ Catholicæ: ita in præsenti Spiritus sanctus alludens ad historiam regni Ezechiæ, regnum Christi Domini describit, & constituit quatuor proprietates veri principis, quæ in Christo Domino splendent maximè. Prima est quod Rex ipse iustus sit, & iustitiæ amator, & iuxta regulas iustitiæ ius suum vnicuique reddat: Christus autem non solum iustus est, sed & iustitia ipsa, secundum illud quod dicit Apostol. *Factus est nobis iustitia, & sanctificatio, & redemptio.* Hinc & Hieremias iustitiam eius commendans ait: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit Rex, & sapiens erit, & faciet iudicium, & iustitiam in terra.* Et post pauca: *Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster.* Ipse est, de quo prædictum est supra: *Et iudicabit in iustitia pauperes: & arguet in æquitate pro mansuetis terræ.* Secunda conditio est, quod iustus Rex habeat & subditos principes iustè iudicantes, absque munerum ac personarũ acceptione: quales Christus habuit Apostolos, quibus dedit pote-

Psal. 71

Principis quatuor cõditiones

1. Cor. 1. d

Hiere. 23. a

Xps Rex iustus.

Ibid. b

Isai. 11. nu. 7. & 8.

potestatem ligandi atque soluendi. Præsint ergo in iudicio Principes in persona propria, nec velint omnia per delegatos iudices exercere. Agnoscant ergo Episcopi vultum pecoris sui, & velut Principes fideles propriũ munus per se ipsos exerceant, gregem suum docendo, admonendo, visitando, & iuste iudicando. Imitentur Apostolum, qui cũ lacrymis filios suos monebat; exequantur illud quod scribens ad Timotheũ præcipit, dicens. *Argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina*. Qui enim volunt sibi honorem, & onera relinquunt alijs, non veri principes & pastores, sed mercenarij sunt. Consonat hæc explicatio cum translatione Pagnini. *Ecce ad iustitiam faciendam regnabit rex*. Idest, non debet rex hoc fine regnare, vt suam perquirat excellentiam, sed vt seruet iustitiam, & subditos in virtute contineat. Tertiam conditionem Regis statuit, quod videlicet in aduersitate sit refugium & protector omnium subditorum, vnde & subdit:

Episcopi per seipsos sua munia exerceant.

2.Tim.4 a

2 *Et erit vir sicut qui absconditur à vento, & celat se à tempestate, sicut riui aquarum in siti, & vmbra petræ prominentis in terra deserta*. Per ventum, tempestatem, sitim, & terram desertam, varias aduersitates intelligit, & tribulationes populi. Vrgetur à vento, qui iniustè persecutionẽ patitur ab alio: à tẽpestate obruitur, qui præ timore tabescit: siti perit, & æstu, qui immoderatis laboribus affligitur. In his ergo & consimilibus malis debet Rex sanctus seipsum exhibere populo in absconsionem & latibulum, in adiutorium & refrigerium, sicut sunt riui aquarũ sitiẽti, & vmbra petræ prominentis æstuanti in terra deserta. Talis fuit Christus Dominus verus Rex & Sacerdos. Nã sicut dictũ est supra dilectis suis est *in vmbraculũ diei ab æstu, & in securitatẽ & absconsionẽ à turbine & à pluuia*: ipse est de quo dicit Propheta. *Expectabam eum, qui saluũ me fecit a pusillanimitate spiritus & tempestate*, ipse est, qui verbo virtutis suæ tempestatem maris sedat, ipse est fons aquarum, ad quem cerui sitiũt, hoc est spirituales viri, qui cursu velocissimo vniuersas creaturas transcurrunt, & in solum Deum oculos mentis infigunt: ipse deniq; est petra eminẽs in Ecclesia, sub cuius vmbra requiescit sponsa, secundum illud Canticorum, *Sub vmbra illius quem desideraueram sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo*. Et rursus per Prophetam dicitur: *Scapulis suis obumbrauit tibi; & sub pennis eius sperabis*. Vtrumque enim sperant electi, à Domino, & fructus, & vmbrã, qua defendatur ab æstu cõcupiscentiæ carnalis, quia petra prominens est quã lapis ille signabat, quẽ tollens sanctus Patriarcha Iacob erexit in titulum, vt spiritualem petram in cruce erectam & eleuatã consideres, & ad ipsam in æstu cuiuscumque tentationis confugias. Et quoniã petra ista prominens non est sterilis, sed fœcunda, fructus etiã ab ipsa percipiũtur, vt verax inueniatur qui dixit: *Vt sugeret mel de petra: oleumq; de saxo durissimo*. Hinc collige, quanta securitate gaudeant qui ad Christum confugiunt, & sacra mysteria redemptionis contemplantur: Sicut enim quiescens sub tecto tempore hyemis aut tempestatis in nullo læditur: ita etiam qui proteguntur à Domino, non offendentur à diabolo: & sicut viatores longo itinere fatigati, cum ad fontem peruenerint, sitim extingunt, & solatium

Christ' refugium nostrũ in omni aduersitate.

Isa.4.a

Ps. 54.b

Cant. 2. a

Ps. 90.a

Gen 28. & 31.

Deut. 32. b

Simile.

solatium inueniunt, ita electi omniũ spiritualium bonorum suauitatem degustāt in Christo, tanquam in fonte peremni. Consonat hæc explicatio translationi Pagnini, videlicet. *Et erit vir ille sicut latibulum à vento, & sicut latibulum à turbine, sicut riui aquarũ in deserto.* Et transl. Vatablus. *Et erit vir ille vice latibuli à vento, & vice receptus à nimbo.* Vbi relatiuum *ille* habet emphasim, & designat Christum, qui per antonomasiam est vir: quoniam robustus & fortissimus, vt ab omni periculo suos defendat.

4. cōditio.

Principis sapientia qualis.

3 *Non caligabunt oculi videntium, & aures audientium diligēter auscultabunt.* Constituit quartam conditionem Regis: debet enim esse tanta prudentia & sapientia præditus, vt omnes subditi pendeant ab ore eius, & libentissime audiant illum. Sic audiebant Iob loquentem omnes habitatores terræ suæ. Ait enim. *In platea parabant cathedram mibi, videbant iuuenes, & abscondebantur: & senes assurgentes stabant, Principes cessabant loqui, & digitum superponebant ori suo: vocem suam cohibebant duces, & lingua eorum gutturi suo adhærebat, auris audiens beatificabat me, & oculus videns, testimonium reddebat mibi.* In laudem quoque Regis Salomonis, videns omnem sapientiam eius, hæc dixit stupefacta Regina Saba. *Verus est sermo quem audiui in terra mea super sermonibus tuis, & super sapientia tua, & non credebam narrantibus mibi, donec ipsa veni & vidi oculis meis, & probaui, quod media pars mibi nunciata non fuerit; maior est sapientia, & opera tua, quam rumor, quem audiui, Beati viri tui & Beati serui tui, qui stant coram te semper, & audiunt sapientiam tuam. Sit Dominus Deus tuus benedictus, cui complacuisti, & posuit te super thronum Israel, eo quod dilexerit Dominus Israel in sempiternum, & constituit te regem, vt faceres iudicium, & iustitiam.* Nō admiratur diuitias eius, non magnitudinem regni eius, sed sapientiam, & prudentiam, quæ ad rectè iudicādum est in Principe maxime necessaria. Vnde & Dominus ad Moysen loquens, ait. *Congrega mibi septuaginta viros de senibus Israel, quos tu nosti, quod senes populi sint ac magistri, & duces eos ad ostiũ tabernaculi fœderis, faciesq; ibi stare tecum, vt descendam & loquar tibi, & auferam de spiritu tuo, tradamq; eis, vt sustentent tecũ onus populi, & non tu solus graueris.* In quibus vtique senioribus quid aliud (vt ait Gregorius) *quam senectus cordis requiritur, cum tales iubentur eligi, qui senes esse sciantur. Si enim senectus in eis corporis quæreretur, à tantis sciri poterant, à quantis videri. Dum vero dicitur: Quos tu nosti quod senes populi sunt, profecto liquet, quia senectus mentis non corporis eligenda nunciatur.* Videlicet vitæ integritas, sapiētia, & prudentia, quæ propter longam experientiam in senioribus esse consueuit Spiritu sancto attestante: *quoniam in antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia.* Talis fuit Christus Regum omnium sapientissimus & in iudicijs ferēdis prudētissimus. Talem se exhibuit, dum accesserūt ad eum discipuli eius, & aperiens os suum docebat eos, dicens. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Omnes pendebant ab ore eius. Admirabantur omnes in doctrina & responsis eius. Tales & discipulos habuit, qui tanquam oues

Iob. 29. b

3. Reg. 10. a

Num. 11. a

Greg. 19. moral. cap. 11.

Senectus, mentis non corporis attendenda.

Iob. 12. d

Mat. 5. a

oues vocem pastoris sui agnouerunt, & sequebantur eum, nec potuerunt etiam metu mortis ab illo separari, nec mirum Habebat enim verba vitæ. Vnde ipso dicente ad discipulos. *Nunquid & vos vultis abire? respõdit Petrus. Domine quo ibimus? verba vitæ æternæ habes.* Non ergo caligauerunt oculi eorum, qui secuti sunt Dominum, non fuerunt cæci, non velamine legis operti, sed reuelata facie gloriam Domini speculantes in eius imaginem transformati sunt. Vatablus vertit. *Non allucinabantur oculi videntium* idest, non erunt sicut Iudæi increduli, qui in lumine excæcati sunt, & in ipsa veritate allucinati: sed vere cognoscent Dominum, subditur enim.

Ioan. 6. g

4 *Et cor stultorũ intelliget sciẽtiam, & lingua balborum velociter loquetur & plane.* Pagninus. *Et lingua balborum festinabit loqui nitida.* Vatablus. *Et lingua balborum festinabit loqui candida.* Quidquid dicant Iudęi, & pertinaciter Iudaizãtes, hæc non possunt intelligi de regno Ezechiæ, nec de subiectis imperio illius. Quis enim signare poterit stultos illius ætatis, qui scientiam intellexerint; aut balbos, qui velociter loquuti fuerint, & plane? intelligenda ergo sunt ad literã de Apostolis, ac de Christi fidelibus, de quibus prę dixerat supra. *Et audient in die illa surdi verba libri, & de tenebris & caligine oculi cæcorum videbunt.* Elegit Dominus quę stulta sũt huius mundi, vt confundat philosophorum sapientiam: vocauit piscatores, & pauperes, de quibus dicit Apostolus. *Nos stulti propter Christum, vos autem sapientes in Christo.* & post pauca: *Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium perypsema vsque adhuc.* His ergo datum est intelligere scientiam, quando repleti sunt omnes Spiritu sancto, qui docuit eos omnem veritatem, quando cęperũt loqui varijs linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Ideo in stuporẽ adducebãtur omnes nationes audiẽtes ignaros homines, & balbos linguis suis velociter loqui & plane. Vnde & dicebant. *Nonne ecce omnes isti, qui loquũtur, Galilæi sunt, & quomodo nos audiuimus vnusquisque linguam nostrã in qua nati sumus? Parthi, & Medi, & Elamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Iudæam, & Cappadociam, Pontum, & Asiam, Phrygiam, & Pamphyliam, Aegyptum, & partes Lybiæ, quæ est circa Cyrenem, & aduenæ Romani, Iudæi quoque & Proselyti, Cretes, & Arabes, audiuimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. Stupebant autem omnes & mirabantur dicentes, quidnam vult hoc esse? Alij autem irridentes dicebant, quia musto pleni sunt isti.* Consonat hæc explicatio cum translatione 70. seniorum, qui præsentem locum sic vertunt. *Et cor infirmorum attendet audire, & linguæ balbutientium cito discent loqui pacem.* Infirmi erant Apostoli, & cæteri discipuli, cum, foribus clausis, erant congregati propter metum Iudæorum. infirmum se esse ostendit Petrus Apostolus, cum ad vocem vnius mulierculæ, Christum cum iuramento negauit: similiter & Ioannes, & cæteri, antequam induerentur virtute ex alto, nesciebant loqui magnalia Dei, quoniam non intelligebant, quæ dicebantur. Prædixit illis Dominus patẽter & clare passionem suam, mortẽ, & resurrectionem, *Ecce* (inquiens) *ascendimus Ierosolymã, & consummabũtur omnia, quæ scripta sunt per Prophetas de filio hominis,*

Isai. 29. e

Spiritu sãcto repleti simplices Apostoli loquebanẽ diserte.

1. Cor. 4. b

Act. 2. a

Ioan. 20 e

Mat. 18 f

hominis, tradetur enim gentibus & illudetur & flagellabitur, & conspuctur, & postquam flagellauerint, occident eum, & tertia die resurget. Et ipsi nihil horum intellexerunt, & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebãtur. At cum *factus est de cœlo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis*, repente etiam adimpleuit intellectu Spiritus sanctus corda eorum, & accipiẽtes à Deo donum linguarum inuisibile, sub visibilibus linguis igneis, cito didicerunt loqui varijs linguis pacem, & Christũ, qui est pax nostra, constanter prædicare. Vbi obserua, quod prius cor Apostolorum attendit audire, & postea eorum linguæ loquebantur pacem, vt sciamus quod prius in silentio atque in secreto cordis debemus discere attente, & audire, quæ postmodum alijs in publico loqui volumus. Expendatur illud aduerbium, *plane*, quo etiam admonentur prædicatores Euangelij, vt planè & sine ambagibus annuncient veritatem, & verbis apertis confiteantur Christum etiam cũ periculo mortis, ac deniq; patenter & constanti animo publica & scandalosa arguant peccata, imitantes præcursorem Domini, qui clare ac manifeste dixit Herodi, *Non licet tibi habere vxorem fratris tui.* Velociter & plane loquebantur pacem, & Christum regem confitebantur Magi illi inuictissimi, qui omni propulsata trepidatione, *ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: Vbi est qui natus est Rex Iudæorũ? vidimus enim stellam eius in Oriẽte & venimus adorare eum.* Vide quã velociter loquantur de Christo, quã intrepide fateantur ipsum regem esse Iudæorum, & qualiter confundant incredulitatem eorum, & duritiem, qui dixerunt Pilato. *Noli scribere rex Iudæorum: sed quia ipse dixit. Rex sum Iudæorum.*

Act. 2.

Spiritus sãctus docuit Apostolos.

Prædicator discat priusquam alios doceat.

Marc. 6. c

Magi velociter & plane confessi sunt Christum

Matt. 2.

Ioã. 19. d

5 *Non vocabitur vltra is, qui insipiens est, Princeps, neque fraudulentus appellabitur maior.* Vocari, in sacris literis multoties idem significat quod, eligi, aut etiam in dignitate aliqua collocari: sicut ad Hebręos 5. *Nec quisquam sumit sibi honorẽ, sed qui vocatur à Deo tanquã Aarõ.* & apud Isaiam, *vocabo seruum meum Eliacim filium Helciæ, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius.* Illud autẽ nomen, *maior*, non accipitur in præsenti generaliter, vt significat maiorem comparatiue ad minorem, sed specialiter, vt est nomen dignitatis, secundum quod apud nonnullos & potissime apud Camaldulenses, qui præest alijs speciali vocabulo officij dicitur Maior; sicut in ordine nostro prælatus conuentus dicitur Prior. Tales ergo, inquit, constituet Dominus super Ecclesiam Principes, tales & pastores eliget, atque doctores, qui sapientes sint, & prudentes, atque vitæ claritate conspicui. Magnificabat olim Synagoga Scribas, & Pharisæos, & in magno pretio habebantur: appellabantur maiores & magistri, sedebant super cathedram Moysi, cum tamen insipientes essent, atque omni iniquitate repleti: at in regno Christi, & in Ecclesia Catholica pro nihilo reputabuntur, qui eiusmodi sunt; nec erunt Principes, nec appellabuntur maiores. Scriptum est enim: *Qui soluerit vnum de mãdatis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum: qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* Consonat

Vocari est eligi.

Heb. 5. a

Isa. 22. f

Maior est nomen officij.

Prælati Ecclesiæ sapiẽtes erũt

Mat. 5. c

sonat hęc explicatio cum translatione 70. interpretum, quæ sic habet. *Et non vltra dicent stulto, vt princeps sit: & non vltra dicent ministri tui, tace*, idest, non eligetur vltra, neque creabitur stultus in principem: non dicetur illi, esto princeps noster, neque ministri principis dicent alicui per iniuriam, tace. Videtur Propheta his verbis tacite reprehendere audaciam sacrilegam illius, de quo dicitur Ioan. 18. *Vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens, sic respondes Pontifici?* tales enim pōtifices tales habuerunt ministros, qui regem suum auderent collaphizare, & dicere illi, tace. Sic respondes? In textu Hebraico, vbi nos habemus insipiens, scribitur vox *Nabal*, & vbi nos legimus fraudulentus ponitur vox *Nadib*. Nabal autem significat non qualēcumque stultum aut insipientem, sed talem in quo simul stultitia cum impietate coniūgitur. Sic accipitur Deuteronomij 32 cum dicitur, *hæccine reddis domino popule stulte, & insipiens?* & paulo inferius. *In gente stulta irritabo eos:* & Iob. *Quasi vna de stultis loquuta es*, & psal. 12 *Dixit insipiens in corde suo non est Deus*. In quibus locis habetur in Hebræo prædicta vox, *Nabal*, Vox autem, *Nadib*, proprie significat voluntarium & liberalem. Designatque liberalitatem & magnificentiam voluntariam maxime cōgruere principibus, id quod in Christo Domino splēdet maxime, qui pro nobis seipsum tradidit, qui Spiritum sanctum suum de cœlo misit, qui sectatoribus suis cœlestia, & æterna repromisit. Vt autem explicet qualitates insipiētium, subdit.

Nabal significat stultū impium.

Deut. 32. a
Ibid. b
Iob. 2. c
Ps. 13. a

Christi liberalitas.

6 *Stultus enim fatua loquetur, & cor eius faciet iniquitatem, vt perficiat simulationem, & loquatur ad dominum fraudulenter, & vacuam faciat animam esurientis, & potum sitienti auferat.* Describit his verbis impiorum mores, ac stultorum proprietates: primū enim fatua loquūtur atque indigna homine mentis compote. Dicit enim Sapiens. *Os fatuorum ebullit stultitiam.* Quia, cum sit cor impij quasi mare ferues, quod quiescere non potest, necesse est, vt stultitiam, quam intus habet, per os ebulliat, & fatua verba depromat. Talia loquebantur Pharisæi, & Scribæ, quos specialiter tangit præsens prophetia. Dicebant enim Creatori suo. *Demonium habes*. Et iterum, *Alios saluos fecit, seipsum non pōt saluum facere*. & rursus. *Ecce homo vorax & potator vini, Publicanorū & peccatorum amicus.* Secundo mala cogitant in cordibus suis, & cum exterius appareant rudes, & simplices, atque ad mala perpetrandum inepti, intus pleni sunt malitia, & dolo. Hi nimirum, cum mel habeāt in ore, fel tamen, & venenum aspidum nutriunt in corde: de quibus dicit Propheta. *Qui loquuntur pacem cū proximo suo, mala autem in cordib. eorum.* Nec illis sufficit, alios homines simulate decipere, sed contra Deum ipsum fraudes machinātur audacter. Tales fuerunt Pharisæi, atque eorum discipuli, qui abeuntes *consilium inierunt, vt caperēt Iesum in sermone. Et mittunt ei discipulos suos cū Herodianis, dicētes: Magister, scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo: nō enim respicis personam hominum. Dic nobis, quid tibi videtur, licet censum dare Cæsari, an non? Cognita autem Iesus nequitia eorum, ait. Quid me tentatis hypocritæ?* Vide quam fraudulenter loquebantur ad Dominum, simplicitatem

Impiorum & stultorū proprietates.

Prou. 15

Mat. 27 e

Mat. 11

Psal. 27. l

Pharisæorum fraudes.

Mat. 22 b

tatem simulantes exterius, & desiderium addiscendi veritatem: & tamen discere nolebant, sed Christum capere in sermone, propter quod eos multoties arguebat Dominus, dicēs *Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Et vt ostenderet se tanquam verum Deum scire cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt, ad ea quæ moliebantur in corde, potius, quam ad verba exteriora respōdebat. His similes sunt hæretici, qui omnibus dolis & malignitatibus, aduersus Ecclesiam & fidem Catholicā insurgunt: venientes exterius *in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces*: & cum fatua loquantur & stulta, tumultibus volunt & fraudibus ea simplicioribus persuadere. Quibus illud competit Psalmistæ. *Gladium euaginauerunt peccatores: intenderunt arcum suū, vt deijciant pauperem & inopem: vt trucident rectos corde*, idest vt fidem diuidant, & vnitatem Ecclesiæ scindant. Sed gladius eorum intrabit in corda ipsorum, quoniam persecutores Ecclesiæ, corpus electorum occidere possunt, sed non spiritum, & trucidantes aliorum corpora, suam ipsi perimunt animam, intrat gladius in corpus Martyrum, sed corda persecutorum transfigit. Vnde Augustinus ait: *Desipiunt, contra se sæuiunt, insaniunt, non se vident, tanquam si vellet aliquis per corpus suū ferrum traijcere, vt concideret tunicam alterius. Attendis qua peruenisti, & non attendis qua traiecisti. Illius concidisti vestem, tuam carnē. Constat ergo plus esse quod se lædunt, & quod sibi nocent, quam quod sibi videntur nocere illis, quos oderunt. Framea ergo eorum intret in cor ipsorum. Sententia Domini est, aliter fieri non potest. Arcus eorum conteratur. Quid est arcus eorum conteratur? Insidiæ eorum frustrentur. Superius enim dixerat, gladium eduxerunt peccatores, intenderunt arcum suum. Gladij eductionem, intelligi voluit apertam oppugnationem: arcus autem intensionem, occultas insidias intelligi voluit. Ecce gladius eius peremit eum & dispositio insidiarum eius frustatur. Quid est frustratur? Nihil nocet iusto. Quomodo ergo nihil ei nocuit, verbi gratia, quem sic exspoliauit, cui tollendo res suas, ad angustias perduxit? Habet quod cantet. Melius est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas. Sed potentes, inquit, & multa faciunt, & suppetit eis rerum effectus, agendi celeritas, iussionum obedientia sequitur. Numquid semper sic? Quoniam brachia peccatorum conterentur. Brachia ergo eorum, potentia eorum. Quid facturus est in gehenna? An quod fecit ille diues, qui apud superos epulabatur, apud inferos torquebatur? Brachia ergo eorum conterentur. Confirmat autem iustos Dominus*. Quod ergo vnus propheta explicuit illis verbis: *Vt decipiant pauperem, & inopē, & trucident rectos corde:* Hoc alius designauit cum dixit. *Vt vacuam faciat animam esurientis, & potum sitienti auferat*. Est enim quædam fames & est quædam sitis: non fames panis nec sitis aquæ, sed audiendi verbum Dei, & cognoscendi veritatem. Qui ergo pro doctrina Catholica, falsa dogmata supponit inquirenti veritatem, animam eius vacuam efficit, & sitienti potum aquæ cœlestis doctrinæ aufert. Sicut explicat glossa interlinealis. Possunt etiā hæc verba sic interpretari, vt significent famem & sitim, quam Christus habuit salutis

Margin notes: Xp̄s potius cogitationib⁹ respōdebat quā verbis. — *Mat. 7. c* — Hæreticorū fraudes, & doli. — *Ps. 36. b* — Aug. concione 2. super eundē psal. — Hæreticorū iacula in corda eorum vertuntur. — Martyrib⁹ nihil nocuerunt persecutores. — Xp̄i fames & sitis salutis nr̄æ.

tis

tis nostræ, secundum illud quod dixit discipulis. *Ego cibum habeo manducare, quē vos nescitis. Meus cibus est vt faciā voluntatē eius qui misit me, vt perficiam opus eius.* Quem locum explicans B. Chrysostomus ait. *Hominum salutem hic cibum vocauit, ostendens quantum desiderii habet nostræ salutis. sicut enim nobis concupiscibile est comedere, ita ei saluare nos.* Addidit autem, *quem vos nescitis*, vt admoneret eos non de corporali cibo se loqui; sed de spirituali: sicut etiam de spirituali aqua sermonem fecerat cum muliere, & tamen illi hunc cibum non cognouerunt. Dicebant enim ad inuicem. *Numquid aliquis attulit ei manducare? Quid mirum* (Ait Aug.) *si mulier illa non intelligat aquam? Ecce discipuli nō intelligunt escam.* Qui ergo seducit populum ne credat in Christum, qui auertit cor simplicium, ne adimpleat præcepta eius, vacuam quantum in se est efficit quodammodo animam Saluatoris, & potum desiderabilem eidem aufert sitienti. Ex quibus collige, quanta sit erga nos Dei benignitas, quanta misericordia & dilectio, qua nos diligit anima Verbi incarnati, cum se reputet vacuam esse, nisi salute hominum prosperetur. Non reuertetur (inquit) ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud. De quo supra plura dicta sunt. Potest denique hic locus referri ad Christum Dominum pendentem in cruce, cui dicenti, *sitio*, Iudæi immisericordes abstulerunt potum, qui sitim eius extingueret, & obtulerunt ei per irrisionem ad ignominiam eius *myrrhatum vinum*.

Ioā. 4. d

Chrisost. hom. 33. in Ioā. to. 2.

Luc. 4. d

Aug. trac. 15. in Io. tom. 9.

Isa. 55. d

Sup. ca. 30. nu. 28.

7 *Fraudulēti vasa pessima sunt, ipse enim cogitationes cōcinnauit ad perdendos mites in sermone mendaci, cum loqueretur pauper iudicium.* Explicat amplius, his verbis, id quod de stultis & insipiētibus prædixerat, & amplificat immanitatem sceleris eorum, ex qualitate personæ, contra quam insurgunt. Indignius enim est, & atrocius circumuenire simplices, qui sibi cauere non possunt, quā astutos & veteranos. Deinde opponuntur pauperi, cuius inopiæ potius succurrendum erat. Tertio aduersantur illi i iudicio. Hoc enim est multo magis iniquū, quam siquis hominē aperta vi adoriatur. Iudicium debet esse asillum pauperi, & tamen insipientium principum malitia accidit multoties, quod latrocinium, aut expoliatorium illius fiat ineuitabile: nam viæ à latronibus obsessæ atque insidiæ ab ipsis paratæ aliqua ratione vitari possunt: at iudiciorum fraudes nullo modo. Notandæ ergo sunt in hoc loco omnes istæ circumstantiæ, nam maxime declarant Pharisæorum malitiam. Per *vasa* intelligit consilia, quibus impij contendunt simplices perdere. Glossa interlinealis explicat hoc de Pharisæis, & Sacerdotibus, qui cogitauerunt Christum mitem, & pauperem occidere. Et consonat hæc explicatio cum verbis illis Genesis 49. *Simeon & Leui, fratres: vasa iniquitatis bellantia, in consilium eorum non veniet anima mea, & in cœtu illorum non sit gloria mea, quia in furore suo occiderunt virum, & in voluntate sua suffoderunt murum.* Quem locum latius explicuimus supra capitulo 3. numero 17. & capitulo 5. numero 6. Cum Christus pauper loqueretur iudicium, cum prædiceret, *Nunc iudicium est mūdi, nunc princeps huius mundi*

Gen. 49. a

Ioan. 12

Ioan. 12 eijcietur foras, & ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsũ. Cum denuntiaret se iudicem esse viuorum, & mortuorum, cum dixisset in iudicio, Caipha pro tribunali sedente: *ammodo videbitis filium hominis sedentẽ a dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli*: tunc cogitabant quomodo eum damnarent, tunc *principes Sacerdotum, & omne cõcilium quærebant falsum testimonium contra Ipsum, vt eum morti traderent*, tunc clamabãt *reus est mortis, crucifigatur, crucifigatur*: & rursus. *Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit*. Vide quot calumnijs, & mendacijs, quot dolis & fraudibus conabantur circumuenire Christum, & innocentem ad mortem condemnare. Explicatis autem fraudulentijs principum infidelium, & peruersis eorum iudicijs, atque alijs operibus indignis regio diademate, denuntiat in quibus veri principes debeant occupari: Subditur enim.

Mat. 26 f — Mat. 27 c — Ioã. 19. b

8 *Princeps vero ea quæ digna sunt principe cogitabit, & ipse super duces stabit*, idest, se exercebit in illis ministerijs, quę decẽt principem, & continebit in pace duces sibi inferiores, qui rempublicam gubernant. Nõ enim expedit quod reges & principes & superiores Ecclesiæ prælati se occupent in rebus minimis, quæ cõmode per inferiores ministros proui deri possunt, & expediri? quoniã per hæc impediuntur, ne alias grauiores causas, quæ vniuersale bonum respiciunt, decidere valeant: Vnde & Apostoli *conuocantes multitudinem discipulorum dixerunt. Non est æquũ nos derelinquere verbum* Dei *& ministrare mensis. Considerate ergo, fratres, viros ex vobis boni testimonij septem, plenos spiritusancto & sapientia, quos constituamus super hoc opus. Nos vero orationi, & ministerio verbi instantes erimus. Sedit Moyses, vt iudicaret populum, qui assistebat Moysi à mane vsque ad vesperam. Quod cum vidisset cognatus eius, omnia scilicet, quæ agebat in populo, ait: Quid est hoc quod facis in plebe? Cur solus sedes & omnis populus præstolatur de mane vsque ad vesperam? Cui respondit Moyses, Venit ad me populus quærens sententiam Dei. Cum acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me, vt iudicem inter eos, & ostendam præcepta Dei, & leges eius. At ille nõ bonã, inquit, rem facis: stulto labore consumeris, & tu, & populus iste qui tecum est: Vltra vires tuas est negotium, solus illud non poteris sustinere. Sed audi verba mea, atque consilia, & erit Deus tecũ. Esto tu populo in his quæ ad Deũ pertinent, vt referas quæ dicuntur ad eum; ostendasque populo cæremonias & ritum colẽdi, viamquè per quam ingredi debeant, & opus quod facere debeant. Prouide autem de omni plebe viros potentes & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, & constitue ex eis tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui iudicẽt populum omni tempore: quidquid autem maius fuerit, referant ad te, & ipsi minora tantũmodo iudicent, leuiusque sit tibi, partito in alios onere. Si hoc feceris, implebis imperium Dei, & præcepta eius poteris sustentare: & omnis hic populus reuertetur ad loca sua cum pace. Quibus auditis, Moyses fecit omnia quæ illi suggesserat. Et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui iudicabant*

Prælati superiores res minimas committant inferioribus

Actor. 6 a

Exo. 18. a

Summo Pontifici reseruantur grauiores Ecclesiæ causæ.

eabant plebem omni tempore: quidquid autem grauius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo iudicantes. Ecce Moyses, qui, vt scriptura inquit omnium hominũ erat mitissimus, amicusque Deo, & in externa philosophia benè institutus, & non minus spiritualium intelligentia insignis, potens in verbo, & opere, alijsque virtutibus. Iethro autem socer eius homo erat alioquin barbarus & insipiens, quique in solitudine vitam agebat. Vbi videt Moysen quædam præter dignitatem facere, optimum præbet illi consilium. Quod Moyses cõsiderans, omni cum mansuetudine audiuit illum consulentem, ac dicentem sibi. *Fac tibi tribunos, centenarios, quinquagenarios; decanos, & si res aliqua grauior fuerit, referant ad te, sin leuior, iudicent ipsi*: & tamen principes & superiores prælati, qui nec in sapientia, & prudentia, nec in sanctitate vitæ & alijs virtutibus Moysen imitantur, tam salutare consilium suscipere renuunt, & vana quadam curiositate, ac labore stulto consumuntur, dum in rebus minimis, quæ inferioribus ministris committi debuissent, tota die occupantur, & absque vlla causa impedimentum præstant sibi ipsis, ne grauiora negotia expedire valeant. *Fili ne in multis sint actus tui* (inquit Sapiens) quibus verbis, (vt notauit Aug.) admonentur homines, & præcipue principes, & prælati, ne mens eorum in multis diuidatur, nã vt inquit Gregorius, *impar quisque inuenitur ad singula, dum confusa mente diuiditur ad multa*.

Ex Chrysost. hom. de ferẽdis reprehensionibus & cõuersione Pauli. columna 3. tomo 3.

Nu. 12. a

Consilium bonũ etiã à barbaris recipiendum.

Eccles. 11. d

August. li. 2. quest. in Exod tomo 4.

Gregorius in pastorali.

9 Sicut ergo Moyses prouidit de omni plebe viros potentes & timentes Deum, & constituit ex eis Tribunos, & Cẽturiones, & Quinquagenarios, & Decanos, qui iudicarent communes causas populi, alias verò grauiores reseruauit sibi, ita Romanus Pontifex, qui est caput vniuersalis Ecclesiæ Catholicæ, cum per seipsum non possit omnia fidelium negotia expedire, prouidet viros potẽtes & timentes Deum, qui ament veritatem, & odio habeant auaritiam, & ex illis creat Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales dignissimos, simul etiam Episcopos super diuersas totius Orbis ciuitates, & alios inferiores prælatos, & ministros constituit, per quos iudicat minores Ecclesiæ causas, & præcipit illis, vt res grauiores referant sibi: decernit autem per semetipsum dogmata fidei, iuxta potestatem quam accepit à Christo, & insignis Sanctitatis viros iam defunctos cathalogo Sanctorum adscribit, statuit Canones, & præcepta quæ ad bonam gubernationem vniuersalis Ecclesię conducunt, ac denique quędã alia grauiora negotia reseruat sibi. Inuigilat semper, & stat velut architectonicus super Reges, & principes, vt ipsi proprium munus fideliter exequantur. In suo etiam ordine Reges, & principes habẽt sibi subiectos Duces, Comites, Marchiones, Barones, & alios quamplures diuersis titulis decoratos, per quos diuersa negotia pertractant, comittẽtes illis vt iudicẽt inferiores causas, & ad Senatum regium transmittant grauiores. Si quis voluerit originem scire vniuscuiusque tituli ex prædictis, consulat fratrem Tadæum Perusinum Augustinianum in calce commentarij super caput 32. Isaiæ.

Sũmi Põtificis adiutores qui, & quales.

Reges qd p seipsos, qd p alios exercere debeant.

10 *Mulieres opulentæ surgite, & audite vocem meam, filiæ confidentes percipite auribus eloquium meum*. Præparat hoc versu animos auditorum ad sequentem prophetiam: & loquitur ad ciuitates Iudææ,

vt interpretatur Cyrillus, & Hieronymus, tanquam ad mulieres opulẽtas, eo quod illis temporibus abundabant diuitijs, & muliebribus affectionibus occupabantur: easdem etiã ciuitates filias confidentes appellat, quoniam gloriabantur in pulchritudine sua, & in abundantia rerum tẽporalium confidebãt. Per quandã allegoriam possunt etiã quæ sequuntur, ad fastum referri mulierum, quæ his tẽporibus intortis crinibus seipsas ornant, in purpura & bysso, atque aureis vestimentis. Has omnes hortatur, vt ad audiendam Domini sententiam surgant, vt attentius percipiant illam. Melius enim audimus stantes, quàm sedentes, eoquod sedẽtes facilime præoccupantur somno. Quid autem denunciare velit, audiamus. *Post dies* (inquit) *& annum vos conturbabimini confidentes, consummata est n. vindemia, collectio vltra non veniet*. Sensus est, nõ solum per diem vnum, aut annum, sed *post dies & annum*, hoc est, per multum tempus periclitabimini: & agri vestri, & vineæ deuastabuntur: atque aduersarij vestri deprædabuntur diuitias vestras, in quibus confiditis, & tãdem migrabitis captiuæ in exiliũ: non erit collectio fructuum in terra vestra, quia nullus vestrum remanebit, qui eos colligat. Quod si aliquis superstes fuerit, nihil inueniet. Vnde illa verba, *post dies, & annum*, significant calamitatem fore diuturnam, & intolerabilem. Nec enim leue solatium est in aduersis, cum statim prætereunt ea, quæ nobis sustinenda sunt, at cum nullus est, aut tardus finis, nulla dolorum alleuiatio, nulla cõsolatio remanet patiẽti. Sic explicat Pagninus, qui ita vertit. *Annum cum anno pauebitis, confidẽtes, idest plusquam per annum expauescetis vos, nũc confidentes. Vnius enim anni penuriam parum præ opulentia solebant timere*. Sic & Vatablus, *Diebus aliquot supra annum turbabimini, o securæ, quia deficiet vindemia, collector frugum vacuus redibit, idest congregatio non veniet, collectio fructuum siue messis nõ fiet*. Alij vero sic explicant, *post dies & annum*, idest, non post multum temporis. Et, vt magis declaret calamitatem futuram, quam denunciat, subdit: *Obstupescite opulentæ, conturbamini confidentes, exuite vos, & cõfundimini, accingite lumbos vestros; super vbera plangite, super regionẽ desiderabili, super vinea fertili*. Diuites erant ciuitates Iudææ, & confidebãt, nihil mali posse sibi accidere: verum pro diuitijs summa illis contigit paupertas, & pro vestimentis pretiosis, viles panni, quibus nuditatem suam vix possent operire. Vnde illud verbum, *obstupescite, conturbamini, exuite, & confundimini*, non deprecationem importat, aut exhortationem oratoriam, sed prophetiã, idest obstupescetis, conturbabimini, exuemini vestimẽtis vestris pretiosis, & confundemini in nuditate vestra, atque in deprædatione ornamẽtorum vestrorum, quã mulieres ęgriús ferre cõsueuerunt. Nudatio enim & expoliatio similis, mulieribus nobilibus & pudicis molestissima est, & onerosa, & maxime lacrymabilis. Nec terminabitur in ijs malis sors miserabilis vestra, sed post deuastatos agros, & vineas, post prædam omnium desiderabilium vestrorum, præparata est vobis captiuitas diuturna, ac quædam seruitus, quam illis verbis, *accingite lumbos vestros*, designauit. Hæc autem omnia sunt ad literam impleta in euersione ciuitatũ Iudæ facta per Chaldæos, sicut explicat

Mulierum ornatus superfluus reprehenditur.

Malorum diuturnitas intolerabilis.

Nudatio calamitatẽ magnã designat.

Hierusalē destructio.

explicat glosa Lyrani; aut vero in destructione facta per Romanos, quadraginta annis post passionem Domini, sicut alij explicant, & hæc interpretatio consonat maxime cum verbis illis, quæ Christus Dominus conuersus ad mulieres, quæ plangebant & lamentabantur eum, dixit. *Filiæ Hierusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, & super filios vestros. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent, Beatæ steriles, & ventres, qui non genuerunt, & vbera, quæ non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus; Cadite super nos, & collibus, operite nos. Quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Vbi Christus Dominus, quod propheta denũtiauit illis verbis: *super vbera plangite*, explicuit, dicens: *super vos ipsas flete, & super filios vestros.* Illud autem quod subdit: *si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* tacite declarat immanitatē vastitatis per Romanos futuræ: quasi dicat Iudæis, Si ergo in me lignum fructiferum iugiter virens, taliter sæuierunt Romani, quid non attentabunt erga populum, quasi lignum, aridum, priuatum viuificante virtute, nec vllum fructum ferentem?

Lucæ 23 d

11 *Super humū populi mei spinæ, & vepres ascendent: quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis?* Sensus planus est. Si super agros & vineas, & super pomeria populi mei, hoc est, super terram ciuitatis sanctæ Hierusalem, quæ fortissima est, & fructifera, quam dixit Dominus, esse terram lacte & melle manantem, captiuitate imminente, ascendent spinæ, & vepres, nec ex illa percipientur alij fructus, deficientibus hominibus, qui terrā colant & serant; quanto magis ascendent super domos gaudij, idest super terram aliarum ciuitatū Iudææ, quæ deputata erat choreis, & tripudijs, & ebrietatibus? Et est argumentum a fortiori: si enim tunc in locis cāpestribus, in quibus sunt homines simplices, & terram excolentes, nascuntur spinæ, & vepres, propter captiuitatem imminentē, multo magis multiplicabuntur in terra, in qua tātum congregantur homines otiosi, ac voluptatibus dediti. Vt notauit Lyranus, in Hebræo sic habetur: *super humum populi mei spinæ, & vepres ascendent, & etiam super omnes domos &c.* quasi dicat. Iam desolatæ manebunt ciuitates Iudææ, & solitariæ, ductis in captiuitatem habitatoribus eius, vt non solum humus repleatur vepribus & spinis, sed etiam domus altissimæ, & sumptuosa palatia. Iusto autem iudicio Dei factum est, vt super terram, & super domos, & palatia eorum ascēderent vepres & spinæ, qui ausi sunt coronā spineam super caput Domini sui imponere: vt per quæ quis peccat, per hæc & puniatur. Vatablus sic vertit. *Super tellurem populi spinæ & vepres exerescēt: quia in omnibus domibus lætitia est, & in vrbibus petulās exultatio.* Quibus verbis significatur, propter ebrietatem & luxum, necnon propter otiositatem ac corruptos mores, ciuitatem illam depredandam fore.

Lyranus.

Coronā spineā plectē-tes Christo spinis puniuntur.

12 S. Gregorius in sensu morali sic explicat istum locum. *Humum* (inquit) *populi sui Dominus electorum omnium mentem vocat, super quam spinas, ac vepres ascēdere perhibet: quia nec ipsam quoque esse absque punctionibus vitiorum videt. Domus vero gaudij ciuitatis exultantis est mens prauorum, quæ, dum vētura supplicia conspicere negligit,* in car-

Greg. 17. moral. cap. 10.

Caro tam in iustis quam in reprobis spinas profert contra spiritum, in pœnam inobedientiæ Adæ *

in carnis voluptate se deserens, inaniter bilarescit: ait ergo: Super humū populi mei spina & vepres ascendēt: quanto magis super omnem domum gaudij ciuitatis exultātis? ac si aperte dicat: si & illorum mentem vitia deprimunt, qui se pro cœlestis patriæ desiderio affligūt: quibus culpis substrati sunt, qui sine vlla formidine se in carnis voluptate derelinquunt? Sicut ergo ante peccatum terra homini vltro producebat fructus, sed postmodum in pœnam inobedientiæ Adæ illam incurrit maledictionem: *Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cūctis diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbā terræ. In sudore vultus tui vesceris pane, donec reuertaris in terrā de qua sumptus es:* Ita & caro nostra in statu illo felicissimo, in quo fuit à Deo creata, non germinabat spinas, & tribulos, sed fructus suauissimos, vtpote in omnibus spiritui subiecta, at post præuaricationē Adæ nihil aliud profert sponte, nisi vepres, & spinas, animā lacerantes, passiones videlicet, & motus inordinatos repugnantes rationi. *Caro enim concupiscit aduersus Spiritum, & Spiritus aduersus carnem*, nec solum in illis, qui maculantur peccatis, sed etiam in regeneratis per gratiam. Non tantum ascendunt spinæ & vepres super domos gaudij ciuitatis exultantis, hoc est super infideles, & peccatores, *quorum Deus venter est*, sed etiam super humum Domini eius sanguine irrigatā, & aratro verbi diuini excultam, super fideles & iustos. Sanctus erat Paulus, qui raptus est vsque ad tertium cœlum, vbi audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui, & tamen sæpius patiebatur stimulos pungentes carnis suæ. Ait enim,

Genes 3.

Gal. 5. c

Phil. 3. d

Sancti patiuntur stimulos carnis *

Ne magnitudo reuelationū extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ: Angelus sathanæ qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogaui, vt discederet a me, & dixit mihi: sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Et iterum: *video autem aliam legem in membris meis, repugnātem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Si in ligno viridi hæc faciunt, in arido quid fiet?* si adhuc igniculus viuit, & cor electorum rore cœlestis gratiæ irrigatum inuadere audet, quanto magis exardescet in cordibus eorū, qui incēdijs reseruantur æternis? Sed dicet aliquis. Si propter peccatum dictū est homini, *maledicta terra in opere tuo, spinas & tribulos germinabit tibi*, quare & post remissionē peccatorum labor hic permanet, & hæc dura & aspera parit etiam terra & caro fidelium? Hanc quæstionē tangit S. August. scribens contra Pelagiū, & eā dissoluit, *Respōdemus* (inqt) *ante remissionē esse illa supplicia peccatorū, post remissionē autem certamina exercitationesq; iustorū. ita & illis, quos de morte corporis similiter monet, respondere debemus, vt eam & peccato accidisse fateamur, & post peccatorum remissionem, vt magnus timor eius a proficientibus superetur, ad certamen nobis relictā esse, non dedignemur.* Nec tamen propterea existimandum est, terram non ante, sed post peccatum tantum spinas & tribulos germinasse, cum à principio dixerit Dominus, *Germinet terra herbam virentem & facientem semen*. Germinauit ergo ante peccatum terra ipsa spinas, & tribulos, non quidem in pœnam delicti,

2. Cor. 12. a

ad Rom. 7. d

Luca. 23 f

Aug. lib. 2. de pec. merit. & rem. cap. 33. tom. 7.

Gen. 1.

licti, quod nondum erat, sed in cibũ conuenientẽ aliquibus animalibus, vel ad ipsorum hominum aliquos vsus. Post peccatum autem cœpit terra ista producere ad maiorem hominis erumnam, qui cœpit in terra laborare. Vnde Augustinus ait. *Ante peccatum, & postea, in eisdem locis germinauit terra spinas & tribulos; prius tamen non homini, post autem homini, vt hoc significetur quod additum est, tibi, quia non est dictum, spinas & tribulos pariet, sed pariet tibi. Idest ut tibi iam ista nasci ad laborem incipiant, quæ ad pastum tantummodo alijs animalibus antea nascebantur.* Ex quibus colligitur, quod quamuis iusti, & peccatores, electi, & reprobi sentiant in cordibus suis huiusmodi spinas suboriri, tamen est maximum inter eos discrimen: nam iusti sentiunt spinas insurgentis carnis aduersus spiritũ, sed non eis consentiunt, sed viriliter resistunt; atque adeò maiorem postmodum reportant coronam, & illustriores fiunt ex pugna, atque clariores, ita vt, in laudem fidelis animæ fortiter pugnantis decantet sponsus: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Lilium candens, cum a circũstantibus spinis pungitur, maiorem ex se odorem emittit, ita & iusti cum tentantur, intus latentem fragrantiam diffundunt, & magis ac magis in vita spirituali proficiunt. Dicit enim Apostolus. *Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentum.* Peccatores autem non solum sentiunt spinas quas germinat caro, sed etiam eis libenter consentiunt, atque adeò spiritus inter ipsas spinas suffocatur, & ipsi tandem cum spinis suis mittentur in gehennam ignis, & ardebunt. Sed quia de his plura alias diximus, redeamus ad contextum literæ.

Aug. lib 3. de Gen ad liter. to. 3.

Spinas & tribulos germinauit terra ante peccatum.

1. Cor. 10. c

13 *Domus enim dimissa est, multitudo urbis relicta est: tenebræ, & palpatio factæ sunt super speluncas in æternum, gaudium onagrorum pascua gregum.* Explicat amplius, quod supra dixerat de captiuitate futura: It ait, relinquendas esse ab habitatoribus suis Ciuitates Iudeæ opulentas. Id quod & Saluator denuntiauit eis in Euangelio: *Relinquetur*, inquiens, *Domus uestra deserta*, quia videlicet in captiuitatẽ ducendi erant. Quod si aliqui ex eis relicti sunt, hi præ timore aduersariorum ingredientur in speluncas, in quibus palpabiles tenebræ possidebunt eos, vsque in æternum, idest, longo tempore. Remanebitque terra adeò desolata & inculta, atque spinis, & vepribns plena, vt locus qui gregum pascua esse consueuerat, fit onagrorum pascua, in quibus gaudeant, & delectentur bestiæ agri. Quod etiam iterum denuntiauerat supra, loquens contra Babylonem. *Nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi, sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus, & babitabunt ibi strutiones, & pilosi saltabunt ibi.* & eadem phrasi loquẽdi vtitur infra cũ dicit: *Et orietur in domibus eius spinæ, & vrticæ, & paliurus in munitionibus eius, & erit cubile draconum, & pascua strutionum &c.* quę locutiones videtur hyperbolicæ, ad explicandã maximam vastitatẽ; aut figuratiuę, ita vt per cõmemoratas feras, designẽtur homines moribus corrupti, qui recedentes à Deo, comparati sunt iumentis insipientibus, & similes facti sunt illis. Vt autem explicet tempus, quo imponetur ter-

Solitudo ciuitatũ Iudæ.

Mat. 23 d

Isai. 13. d

Infra cap. 34.

tur terminus calamitati prædictæ, subdit.

14 *Donec effundatur super nos Spiritus de excelso.* Hebræi sic exponunt istum locum. Tamdiu durabit hæc tribulatio, quamdiu Dominus voluerit. Quando Dei misericordia occurrerit iustitiæ illius, tunc finem habebunt hæc mala. Ac si dicat: Non est nostrum præscribere tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate, nec determinare horam in qua misericordia Dei succurrat nobis, hoc enim esset Deum tentare, & magis prouocare irã eius. Vnde Iudith, Oziæ, qui statuerat tradere Bethuliam, si intra quinque dies non habuissent auxilium, sapienter respondit. *Et qui estis vos, qui tentatis Dominum? Non est iste sermo, qui misericordiam prouocet, sed potius qui iram excitet, & furorem accendat.* Legitima tamen explicatio est. Tamdiu durabit desolatio prædicta ciuitatum Iudææ, tamdiu terra illa erit deserta, & habitaculũ onagrorum, donec Spiritus sanctus diffundatur super vos ò Iudæi, & auferatur velamen de cordibus vestris. Hoc autem fiet circa finem mundi, in quo perfidia Iudaica conuertetur ad Christum. Dicit enim Apostolus: *Quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est. Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me testamentum: cum abstulero peccata eorum.* Vbi (vt adnotauit S. Thomas,) illud aduerbium, *donec*, terminum designat cæcitatis Iudæorũ. Et sensus est. *Vsque tunc cæcitas Iudæorum durabit, quousque plenitudo gentium ad fidem intrabit: & huic concordat quod infra subdit de futuro remedio Iudæorum, cum dicit. Et tunc, scilicet cum plenitudo gentium intrauerit, omnis Israel saluus fiet, non particulariter sicut modo, sed vniuersaliter omnes.* Tunc ergo dabit illis Dominus nouũ testamentũ. Nunc pertinaciter adhærent literæ, quæ occidit, sed tunc dabit illis Dominus spiritum viuificantem. Nunc cum legitur Moyses, velamen positũ est super cor eorum, ne Christum, quem Moyses annuntiauit, agnoscãt, sed tunc auferetur velamen à cordibus eorum. Et sicut in die Pentecostes effusus est Spiritus sanctus de excelso super Apostolos, & intellectu adimpleuit corda eorum, ita & in fine sæculi diffundetur super Iudæos, & dabit legem suam in medio eorũ, vt ex terra deserta spinis & vepribus plena, fiant terra fructifera, & ex habitaculo dæmonum, Spiritus sancti templum fiant. Vnde subditur.

Iudith. 8.b

Rõ. 11. d

Iudæi conuertentur in fine mũdi.

Isa. 59.d

S. Tho. ibi. lect. 4.

15 *Et erit desertum in charmel, & charmel in saltum reputabitur.* Verba ista explicata sunt supra c. 29. Quod enim ibi per Libanum designauit, hic significat per *desertum*. Et sensus est: Quando in fine mundi ex carnali facta fuerit Synagoga spiritualis, quando diffusus fuerit super eam spiritus Domini, tunc *desertum*, idest Iudæa, quæ deuastata fuerat, & deserta, erit *in charmel*, idest terra multis arboribus fructiferis consita, per quas intelligit viros sãctos proferentes fructus spirituales. *Et charmel in saltum reputabitur*, quia ex eis multi erunt maioris sanctitatis, sicut ligna saltus sunt alijs maiora. Sequitur: *Et habitabit in solitudine iudicium, & iustitia in charmel sedebit.* Per *iudicium*, & *iustitiam* legem intelligit Euangelicam, per cuius sacramenta sanctificantur homines, & efficiuntur iusti: & similiter

Iudæorum sanctitas circa finẽ mundi.

1. Cor. 1 d ter fidem Iesu Christi, *qui factus est nobis sanctificatio, iustitia, & redemptio:* Hæc (inquit) *habitabit* simul *in solitudine*, ideſt, in gentilitate, & *in charmel*, ideſt in populo Iudæorũ: cum circa finem mundi fuerit conuersus ad Dominum, vt vna & eadẽ Ecclesia vtrumque populum cõplectatur, secundum illud quod saluator prædixerat. *Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient: & fiet vnum ouile, & vnus pastor.* Expendatur illud verbum, *sedebit*, significat enim quandam firmitatem, & stabilitatẽ fidei, & charitatis, quæ erit in cordibus credentiũ adeò radicata & fundata, vt multis persecutionibus etiam Antichisti ab ea dimoueri non possint, Apostolo dicente, *Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptum est. quia propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis, sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos.*

Ioan. 10 e

Rom. 8. f

Pax regni Christi qualis.

10 *Et erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silẽtium, & securitas vsque in sempiternum.* Sicut Christus Dominus est Rex pacificus, ita & regnum eius est regnum pacis, & securitatis summæ. Dicit .n. Apost. *Non est Regnum Dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in Spiritu sancto:* & iterum. *Non enim est dissensionis Deus, sed pacis: sicut & in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo.* & rursus: *Ipse autem Deus pacis sanctificet uos per omnia* Hæc autem pax non erit ciuilis, aut temporalis, quæ tantùmodo consistit in exterioribus, sed erit pax illa spiritualis, de qua Paulus dicit. *Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligẽtias vestras in Christo Iesu.* *Pax Dei*, inquit, *quæ exuperat omnem sensum*, quoniam non est corporalis pax, quæ sensu percipitur sed spiritualis, quæ percipitur intellectu fidelium, & pax Dei, quam Christus Dominus reliquit Apostolis, dicens. *Pacẽ relinquo uobis, pacem meã do vobis, non quomodo mundus dat ego do vobis.* Quia pax mundi est tantum apparens, simulata, & impfecta: pax aũt Christi perfecta est exterius cũ proximo, & interius cũ Deo, quam definiẽs Augus. ait. *Pax est serenitas mentis, tranquillitas animæ, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium charitatis:* Et de hac pace ait Isaias, quod, *erit opus*, ideſt effectus iustitiæ, quia solum iusti, qui legem Dei custodiunt, fruuntur hac pace. Scriptum est enim. *Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum*, & iterum, *Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax &c.* nam de impijs scriptũ est, *Non est pax impijs, dicit Dominus:* pax enim, vt ostendit S. Tho. est proprius effectus charitatis. Et siquis obijciat, nam Isaias in istis verbis videtur asserere pacem esse proprium effectum iustitiæ: Respondet S. Tho. *quod pax est opus iustitiæ indirectè, inquantum scilicet remouet prohibens: sed est opus charitatis directè, quia secundum propriam rationem charitas pacẽ causat. Est enim amor vis vnitiua, vt Dionysius dicit, pax autem est vnio appetitiuarum inclinationum.* Sed notandum cum eodem sancto Thoma, quod *iusti hanc pacem habent & habebunt in futuro, sed hic quidem imperfectè, quia nec ad nos, nec ad Deum, nec ad proximum pacem sine perturbatione aliqua possunt habere. Sed in futuro ha-*

Rom. 14 1. Cor. 14. g

1. Thes. 5. d

Philip. 4 b

Pax mũdi simulata.

Aug. lib. de verbis Domini.

Psa. 118

Galat. 5. a

Isai. 59.

S. Tho. 2 2 q. 29. art. 3

Vbi sup. ad. 3.

Dionysius cap. 4. de diuinis nominibus.

S. Th. lect. 7. sup. cap. 14. Ioan.

Pax Sanctorum qualis.

ro habebimus eam perfecte, quando sine hoste regnabimus, vbi nunquam poterimus dissentire. Pacem autem perfectam habebunt in patria, secūdum illud Isaiæ. *Declinabo super eam,* scilicet Hierusalem cælestem, *quasi flumen pacis.* Vnde & psalmista de illa ciuitate loquens, ait. *Qui posuit fines tuos pacem,* quem locum explicans B. Aug. ait. *Differamus omnes laudes pacis ad illam patriam pacis. Ibi enim plenius laudabimus, vbi eā plenius habebimus. Incboatā in vobis si sic amamus, perfectā quomodo laudabimus? Hierusalem visio pacis est, & omnes qui habent & amant pacem, benedicuntur in ea, & ipsi intrant, cum clauduntur portæ, & firmantur vectes. Hanc quam nominatā sic amatis, ipsam sectamini, ipsam desiderate, ipsam in domo, ipsam in negotio, ipsam in vxoribus, in filijs, in seruis, in amicis & inimicis diligite.* Alia autem verba quæ sequuntur, videlicet. *Et cultus iustitiæ silentium, &c.* Idem explicant, quod verba præcedentia. Nam verbum Hebraicum pro quo interpres Latinus transtulit *cultus*, vtrumque significat, & cultum, & opus, & sensus est: Sicut iustitiæ effectus est pax, ita & silentium, & quies atque securitas conscientiæ. Qui enim obediēs fuerit Deo, & omnem iustitiam adimpleuerit, spiritus eius suauiter requiescet in Christo, & in silētio fruetur dulcedine illius. de quo silentio plura diximus cap 30. num. 17. & 18. in illa verba, *in silentio & spe erit fortitudo vestra.*

Isaiæ 66

Ps. 147. a

Aug. sup. eund. psal. tom. 8.

Hierusalē visio pacis

17 *Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta.* Hæc promissio plenissime, (vt diximus) implebitur in patria, sed ex parte etiam contingit iustis in via. Pax Sanctorum in patria erit pulcherrima, suauissima, & modis omnibus absoluta: quia nihil erit ibi, quod possit eam perturbare. Sed in via pax est multis perturbationibus, & periculis exposita. Sedebunt nihilominus *in pulchritudine pacis,* quia nihil est pulchrius, nihil delectabilius, quàm animum quietum & pacatum habere: requiescent in tabernaculis fiduciæ, quia tabernacula in habitabunt, de quibus dicit psalmista; *Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum, concupiscit, & deficit anima mea in atria Domini.* Sunt hæc tabernacula *fiduciæ*, quoniam eos protegūt, qui per fidem ambulant & non per speciem, qui reformationē exspectant huius mortalis corporis, secundum illud quod dicit Apost. *Saluatorem exspectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformauit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.* In his tabernaculis fiduciæ habēt electi requiem opulentam, quoniam in sacro altaris mysterio omnium spiritualium bonorum abundantiam (in qua quiescunt) inueniunt, Propheta dicente. *Requies autem mensæ tuæ erit plena pinguedine.* Lege quæ diximus cap. 4. num. 13. & 14. circa securitatem quam habent quiescentes in tabernaculo Ecclesiæ.

Pax Sanctorum in patria.

Psal. 83.

Iob. 36. b

18 *Grando autem in descensione saltus, & humilitate humiliabitur ciuitas.* Septuaginta interpretes sic transferunt istum locum. *At grando si descenderit, non super vos veniet.* Quasi dicat, etiam si quid aduersitatis acciderit, in nihilo tanget iustos, qui in Ecclesiæ tabernaculis quiescunt, sed diuertet ab eis, & super peccatores irruet, veluti si grādo de Cœlo pluens non cadat super segetem

Ira Dei non tāget electos.

segetem agri, sed decidat in saltũ, vbi sunt ligna infructifera, nullum damnum segetibus infert, ita tribulatio, quã nomine grãdinis intelligit, nihil mali electis inferet, quoniã diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Sed conquassabit ligna saltus, videlicet superbos, & erectos peccatores, nullum fructum iustitiæ proferentes. Dicit enim Psalmista, *Iudicabit in nationibus implebit ruinas: conquassabit capita in terra multorum*, quia videlicet grando iræ Dei non cadet super terram electorum, qui præ paucitate numerari possunt, sed super terram stultorum, quorum infinitus est numerus, ideo conquassabit eorum capita. Et iterum ait. *Pluet super peccatores laqueos, ignis, sulphur, spiritus procellarum, pars calicis eorũ.* Hæc ergo est humilitas, hæc deiectio, qua humiliabitur ciuitas eorum, qui vocauerunt nomina sua in terris suis, & per amorem sui vsque ad contemptum Dei ædificant ciuitatem Babylonis: & de hac ciuitate loquitur Isaias in præsenti. Potest secundo hic accipi *ciuitas* in bonam partem, ita vt sensus sit. *Ciuitas*, idest Ecclesia ex Iudæis & gẽtibus congregata, non vltra habitabit in montibus, quæ sunt loca deputata siluis, & hominibus incultis, atque indomitis animalibus, sed humilitate humiliabitur & ædificabitur in humilibus locis, & campestribus, vt homines fint Dei agricultura pluuia cœlesti irrigata. Sic interpretantur istum locum Cyrillus; & Theodoretus. Et consonat explicatio hæc cum translatione septuaginta interpretum, qui sic vertunt istum locum. *Et erunt habitantes in siluis sicut qui in campestri*, idest, homines, qui antea erant inculti, & siluestres, erunt humiles, atque arastro Euangelij exculti; sicut colitur terra, quæ est in loco campestri. Vnde subditur.

Ps. 109.

Ibid.

Ecclesia vbique ędificanda.

19 *Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedes bouis, & asini.* Aquæ, in Sacris literis diuersos populos significant. Secundum illud Apocalypsis, *Aquæ quas vidisti populi sunt, & gentes, & linguæ.* de quibus etiam scriptum est. *Omnes morimur & quasi aqua dilabimur in terram:* Seminantes sunt Apostoli & cæteri Euangelij ministri. *Semen* autem *est verbum Dei.* Isaias ergo spiritu prophetico præuidens vberrimum fructum prædicationis Euangelij, quæ facta est per Apostolos, & alios doctores & pastores Ecclesiæ in vniuerso mundo, conuertitur ad illos per Apostrophẽ, & ait. Beati estis ò Apostoli, Beati Episcopi & prælati, Beati Doctores Ecclesiæ, qui doctrinam Euangelicã dissemi nastis super omnes populos, *immittentes pedem bouis, & asini*, idest introducentes ad cognitionem Euangelij populum Iudaicum, qui per bouem designatur, eo quod iugũ legis portabat: & populum gentilicũ figuratum per asinum, quod animal magis brutum, & stolidum, est ac voluptatibus deditum. Hanc explicationem sequitur B. Greg. dicens. *Super omnes aquas seminare, est cunctis populis fructuosa vita verba prædicare, pedem vero bouis & asini immittere, est vias Israelitici, & gentilis populi per præceptorum cœlestium vincula religare.* Expendatur illud verbum, *super omnes aquas*, quo admonentur Euangelij ministri, ne sint acceptores personarum in prædicatione verbi diuini, & sacramentorum administratione. Qui enim diuitibus tantum, aut nobilibus hæc exhibent ministeria, paupe-

Apoca. 17. d
2. Reg. 14. c

Apostoli omnibus populis pdicauerũt Christum.

Greg. 35. mor. ca 12

Act. 10.

res &

res,& ignobiles à se abijciendo,& remittendo ad alios, non seminant super omnes aquas: Et cũ Petrus Apostolus dicat, *In veritate cõperi quia non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet Deum, & operatur iustitiam, acceptus est illi*: Ipsi accipientes personas non ex omni gente ad se venientes suscipiunt. De quo lege cap. 6. nu. 3. Potest etiam hoc ita intelligi, vt pedem bouis & asini immittere, sit super se ipsum portare, atque opere adimplere, quæ alijs prædicantur seruanda. Sunt enim qui *alligant onera grauia & importabilia, & imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea mouere*. Item etiam in boue & asino præfiguratur maxima patientia, qua prædicator Euangelij sustinere debet imperfectiones populi increduli, vt per mansuetudinem ad fidem Christi rebelles conuertat. Scriptum est enim. *Bene patientes erunt vt annuntient*. Immo & charitate Christi vrgẽte, pro conuersione infideliũ multos labores sustinentes. Vnde & de Beato patre nostro Dominico hæc eius narrat historia. *Tanto autẽ charitatis igne erga proximos, tãque ardẽti siti salutis eorũ Beatus pater* Dominicus *æstuabat, vt nulli labori, nulli incõmodo parcens, die noctuque, opportune, & importune nẽpe à B. Apostolo edoctus, arguẽdo, obsecrando, & increpando, cum omni patientia, & doctrina, in vinea Domini laboraret: ita vt semel pro cõuersione paucarum mulierum ab Hæreticis seductarum, apud quas hospitabatur, totam quadragesimã solo pane & aqua contentus ieiunarit, & membra defessa nunquam nisi super nudam tabulam quiescere permiserit, quo illæ exemplo motæ ad veram catholicam fidem reuersæ sunt*. Vide quot labores gentium Apostolus pro Euangelij prædicatione & conuersione infidelium pertulerit. Ait enim. *In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modũ, in mortibus frequenter à Iudæis quinquies quadragenas, vna minus, accepi. Ter uirgis cæsus sũ, semel lapidatus sũ, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui, in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus. in labore & ærumna, in vigilijs multis, in fame, & siti, in ieiunijs multis, in frigore, & nuditate, præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum*.

Predicator non sit personarũ acceptor.

Mat. 23 a

Psal. 91

S. Dominicus quæ pertulerit pro animarum salute.

2. Cor. 11 e

20 Tertio *pedem bouis, & asini immittere*, est in via regia & consueta pedem figere, docendo cõmunem doctrinam, quam tradiderunt patres antiqui. Qui enim nouam viam aperire contendunt, non in tuto, sed in precipitio pedẽ figũt. Vnde & sapiẽs tale omnib. doctorib. præbet cõsiliũ. *Ne trãsgrediaris terminos antiquos quos posuerunt patres tui*. De illis autem qui fastidientes vetera, & communiter ab antiquis recepta, varijs doctrinis & peregrinis delectantur, dicit Propheta: *Alij terminos transtulerunt, diripuerunt greges, & pauerunt eos: Alij quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum, vigilantesquè ad prædam, præparãt panem liberis*. Quæ verba exponens B. Greg. ait. *Quos aliorum nomine, nisi hæreticos designat, qui à sancta Ecclesiæ gremio extranei existũt? Ipsi enim terminos transferunt, quia constitutiones patrum præuaricando tran-*

Doctrina antiqua se quirenda.

Prob. 22 d

Iob. 24 a

Grego. 16. Mor. 21.

Hæretici dicũtur terminos trãscendere.

do transcendunt. De quibus nimirum constitutionibus scri ptũ est. Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. Qui greges diripiunt & pascunt: quia imperitos quosque peruersis ad se persuasionibus trahunt, & doctrinis pestiferis ad interficiendum nutriunt. Nam quod gregum nomine imperiti populi designentur, sponsi verba testantur, qui sponsam suam alloquitur dicens. Nisi cognoueris te ò pulchra inter mulieres, egredere & abi post vestigia gregum, idest, nisi bonorem tuum, quo ad similitudinẽ Dei es condita, bene viuendo cognoueris, à conspectu meæ contẽplationis egredere, & imperitorum vitam imitare populorum. Alij quasi Onagri, &c. Onager agrestis est asinus. Et recte in hoc loco onagris comparantur Hæretici: quia in suis voluptatibus dimissi, à vinculis sunt fidei & rationis alieni. Vnde scriptum est: Onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui. Onager quippe in solitudine assuetus est: quia dum terram cordis sui disciplinæ virtute non excolit, ibi habitat, vbi fructus non est. Qui in desiderio animæ suæ ventum amoris sui attrahit: quia ea, quæ ex desiderio scientiæ in mente concipit, inflare præualent, non ædificare. Contra quos dicitur, Scientia inflat, charitas vero ædificat. Vnde hic quoque congrue infertur. Egrediuntur ad opus suum. Non enim Dei, sed suum opus peragunt, dum non recta dogmata, sed propria desideria sequũtur. Scriptum quippe est: Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat. Qui ergo non in via immaculata ambulat, sibi magis quam Domino ministrat. Sequitur: Vigilantes ad prædam præparant panem

Prou 22 d

Cant. 1 e

Hæretici onagris cõferuntur.

Greg. vbi sup. ca 22.

Hier. 2.

Ps. 100.

liberis. Ad prædam vigilant, qui verba iustorum ad sensum proprium semper rapere conantur, vt per hæc peruersis filijs panem erroris parent. De quo videlicet pane apud Salomonẽ verbis mulieris prauitatis hæreticæ typum gerentis, dicitur: Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior: Sed postea amara erit potio bibentibus eam, & panis eius conuertetur in fel aspidum in vtero illius. Dicit enim sapiens. *Qui fodit foueam, incidet in eam, & qui dissipat sepem, mordebit eam coluber.* Sepem scindunt, & dissipant, qui legem Domini diripere conãtur, & verba illius corrumpere; quibus intra vineam Domini continentur fideles; sepem scindunt, qui transgrediuntur terminos, quos posuerũt patres antiqui; & super iudicantes se iudicant, qui creditum sibi Dei verbum tanquam infideles administratores disseminant, non salutem animarum, & Dei gloriam quærẽtes, sed propriam. Et vt omnes cognoscerẽt, ad aliorum vtilitatem, & nõ propter propriã excellentiam esse prædicandum Dei verbum, ait Apostolus scribens ad Timotheum. *O Timothee depositum custodi.* Vbi Vincentius Lyrinensis, *Exclamatio* (inquit) *ista & præscientiæ est pariter, & charitatis; prauidebat enim futuros, quos etiam prædolebat, errores. Quis est hodie Timotheus, nisi vel vniuersa Ecclesia, vel specialiter totum corpus præpositum, qui integram diuini cultus scientiam vel habere ipsi debent, vel alijs infundere? quid est depositũ custodi? Custodi, inquit, propter fures, propter inimicos: ne dormiẽtibus hominibus superseminẽt zizaniã super illud tritici bonum semen, quod seminauerat filius hominis in agro suo. Depositũ, inquit, custodi, quid est deposi-*

Hæretici ad prædã vigilant.

Prou. 9.

Eccles. 10. b

1. Thim. 6 d

Vincenti Lyrinen.

Doctrina sana depositum dicitur.

depositum? id est, quod tibi creditum est, non quod à te inuentum: quod accepisti, non quod excogitasti: rem non ingenij, sed doctrinæ; non vsurpationis priuatæ, sed publicæ traditionis, rem ad te perductam, nō à te prolatam, in qua non auctor debes esse, sed custos: non institutor, sed sectator: non ducens, sed sequens. depositum, inquit, custodi, catholicæ fidei talentum inuiolatum illibatumque conserua. Quod tibi creditum est, hoc penes te maneat, hoc à te tradatur; Aurum accepisti, aurum redde: nolo mihi pro alijs alia subijcias. Nolo pro auro, aut imprudenter plūbum, aut fraudulenter æramēta supponas, nolo auri speciem, sed naturam plane. O Timothee, ô sacerdos, ô doctor si te diuinum munus idoneū fecerit ingenio, exercitatione, doctrina; esto spiritualis tabernaculi Beseleel, pretiosas diuini dogmatis gemmas exsculpe, fideliter coapta, adorna sapienter, adijce splendorem, gratiam, venustatem, intelligatur te exponente illustrius, quod antea obscurius credebatur. Per te posteritas intellectum gratuletur, quod antea vetustas non intellectū venerabatur; eadem tamen quæ didicisti, ita doce, vt cum dicas nouè, non dicas noua.

Doctor sit vt Beseleel.

Illi ergo semināt, *super omnes aquas immittentes pedem bouis, & asini,* qui in explicandis diuinis Scripturis viam antiquā & communem sequuntur, per quam ambulare consueuerunt boues, & asini. Consonat hæc explicatio cū translatione 70. interpretum, quæ sic habet. *Beati seminātes super omnem aquam vbi bos, & asinus calcat.* Et hoc est quod Isaias prædixerat supra. *Pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiose; & tauri tui, & pulli asinorum, qui operantur terram, commixtum migma comedent sicut in area ventilatum est.*

Septuaginta interpretes.

Isa. 30. e

21 *Beati qui seminatis super omnes aquas, &c.* In sensu morali possunt hæc verba eis adaptari, qui in necessitatibus omnibus pro sua possibilitate succurrunt pauperibus, misericordiam illis exhibentes. Seminare enim in sacris literis, est pietatis & misericordiæ opera exercere; sunt enim hæc quasi semina, quibus cumulatus fructus in alia vita respondet. Scriptum est enim. *Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in seculum seculi.* Et iterum. *Qui parce seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* Et post pauca. *Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit.* Et statim subditur, *& multiplicabit semen vestrū & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ.* Vnde & B. Ambr. *Esto (inquit) spiritalis agricola, sere quæ tibi pro sūt, si terra tibi reddit fructus vberiores quam accepit, quanto magis misericordiæ remuneratio reddet multiplicata quæ dederis?* Hinc & Chrysostomus ait. *Si agricolæ penu suum euacuant, & semina terræ concredunt, idque cum voluptate faciūt, spe maiora recipiendi se solantes: & quamuis sciant quod aeris intemperies nōnumquam, & terræ sterilitas, & alia multa accidentia, vt locustarum exercitus, & rubiginis insidiæ, à spe excidere faciāt, attamē bona spe sese alentes, ea, quæ in promptuarijs habent collecta terræ concredūt, multo magis nos, quæ absque vsu recondita sunt, dispergere in pauperū vsus & educationem conuenit. Hic nunquam spes eluditur, neque timenda aliqua terræ sterilitas. Dicit enim. Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet*

Morale.

Seminare est misericordē esse.

Ps. 111.

2. Cor. 6. b

Ibid.

Amb. l. de Naboth, Iezrhaelita cap. 7. tom. 1.

Chrisho. 55. in Gē. circa finē tom. 11

manet in sæculum sæculi. Breui tẽpore distribuit, et perpetuo sæculo iustitia eius permanet. Quid hoc beatius vnquam fuerit? & idcircò oro, vt iustitiam, quæ ex eleemosyna est, arripiamus: vt & de nobis dicatur. Dispersit dedit pauperibus: nam postquam dixit, dispersit dedit pauperibus, vt ne putes dispersa perire, ideò statim subdit. Iustitia eius manet in sæculum sæculi, Illis, inquit, dispersis, iustitia eius manet in sæcula & in omne sæculum se extendit. Hinc est etiam quod sapiens hoc salutare cuicunque diuiti præbet consilium. *Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post tempora multa inuenies illum. Da partem septem necnon & octo, quia ignoras quid futurum sit mali super terram.*

Eccles. 11. a

Quę verba si rectè expendantur, maximè consonant huic loco Isaiæ. Et in primis cum dicit, *mitte*, ostendit prompto animo bona temporalia esse in vsus pauperum eroganda, tanquã ad hoc accepta, vt ea super inopes diffundamus, & mittamus, non vt nobis reseruemus superflua, quæ congregata putrescunt, & disseminata multiplicãtur. Hæc est illa promptitudo de qua Paul⁹ ait. *Vnusquisque prout destinauit in corde suo; nõ ex tristitia aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.* Et quorundam liberalitatem & prõptitudinem laudans: *Altissima* (inquit) *paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum: quia secundum virtutem testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarij fuerunt.* & S. Augustinus ait: *Fratres charissimi nũquam recordor me legisse, mala morte perijsse illum qui libenter in hac vita opera charitatis vel pietatis voluit exercere, habet enim multos intercessores pius homo, & ille qui opera charitatis exercet hilariter.*

Eleemosyna prõpte & hilariter tribuẽda.

2. Cor. 9 b

2. Cor. 8. a

Aug. serm. 44 ad frat. in eremo in princ. to. 10

Misericordes nõ peribunt.

22 Expendatur verbum, *mitte*: mittere enim panem, aut triticum, seminare est. in qua acceptione sumitur in Psalmo. *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua.* Vndè mittere panem *super transeuntes aquas*, est seminare, quæ tempore suo colligenda sunt. Cum autem dicit, panem tuum, ostendit, eleemosynam non ex ære alieno, sed ex proprio faciendam esse: nam *qui offert sacrificium ex substantia pauperum quasi qui victimat filium in conspectu patris sui.* Per *aquas* vero *transeuntes*, intelligit pauperes, quia non habent domicilium certum in hac vita, sed ad instar aquarum decurrentium transeunt velut peregrini, non habentes hic manentem ciuitatem. Sãctus Hieronymus, per transeuntes aquas, intelligit terram irriguam, quę, dum seminatur, consueuit agricolis vberrimos fructus reddere. Sic & pauperes, dum eleemosynæ perceperint semen, cũ magno cumulo postmodũ reddunt illud, vt ostendimus supra ex varijs locis Scripturæ. Præterea nomine transeuntium aquarum, super quas seminare iubentur diuites, admonemur, vt ea bona temporalia quæ superfluunt, & diù nobiscum in hoc fæculo perdurare non possunt, ad nostram patriã cœlestem per manus pauperũ transmittamus, sumpta metaphora à negotiatoribus, qui peregrinas merces ad suam patriam, per mare in nauibus transportare consueuerunt. Vndè & in laudẽ fidelis animæ dicitur. *Facta est quasi nauis institoris de longe portans panem suum.* Monet ergo, vt per pauperes ad portum beatitudinis transferamus, quæ in exilio huius vitæ possidemus. Ipsi

Ps. 125. a

Eccli. 34. d

Eleemosyna non est ex ære alieno facienda.

Supra cap. 23. nu. 13.

Diuites p man⁹ pauperũ trãsmittunt suas diuitias in cælum.

Prou. 31

enim pauperes sunt velut naues, secundum illud quod B. Laurentius, ad impijssimum Tyrannum dixit: *facultates Ecclesiæ, quas requiris, in cælestes thesauros manus pauperum deportauerunt*. Quamquam ergò aquæ huius maris instabiles videantur & incertæ, ac naues fragiles, merces tamen sine periculo transmittuntur, quia dominus ipse, in cuius nomine tribuuntur pauperibus, super se suscipit earum periculum, vnde & in eius persona dicitur, *& post multum temporis inuenies illum*. Hæc omnia complectitur his verbis Chrysostomus. *Non adhortor vt omnia vestra abijciatis. Fruere omni prosperitate, & cù satisfeceris tuo vsui, quæ superuacua tibi, & otiosa iacēt, neceſſariaque sunt alijs, distribue fame laborantibus, & gelu rigescentibus, & per illorum manus in tuam patriam transmitte, in quam propediem tibi pergendum, vt ibi accipias. Illi enim plurimum tibi prodesse poterunt ad transuehendas illuc opes: vt quando abieris, omnia illic inuenias benè disposita, maiorique illic fruaris abundantia, videns ea à trāsuebentibus, immò à misericordia Dei ità multiplicata. Nullum laborem habet id negotij, nullam curam, nullam solicitudinem, ad hæc transuehenda nullo tibi opus est iumento, non custode, neque vllo alio. Nullus enim latro, vel fur hac via vadit, vt nocere queat ijs, quæ à te mittūtur illuc. Sed ea quæ reposueris in egenorū manus, illa in securum promptuarium, nempè manū* Dei *reposita erūt: quæ inuiolata, & custodita præbebit, cū redieris in patriam; quin illis redditis etiam prædicabit laudes tuas, & coronabit, & te in latitudine constituens, securum & felicem faciet. Effundamus ergo, precor, reposita in pauperum ventres, & seminemus dum tempus est, vt opportuno tempore & metamus, & ne transmissa temporis commoditate post hac frustrà pœniteamus. Haccine de causa misericors Deus plura tibi largitus est, vt in tuum solius vsum impendas quæ dedit, & reliqua in arculis, & promptuarijs recondas; non ea de causa sed, vt iuxtà Apostolicam admonitionem abundantia tua aliorum inopiam suppleat.*

Chrysost. homil. 20. super gen. colum. vlt. tom. 1.

Galat. 6

2. Cor. 8.

Finis Libri Quarti.

LIBER

LIBER QVINTVS COMMENTARIORVM IN ISAIAM PROPHETAM.

Auctore.

R. P. MAGISTRO F. DIDACO ALVAREZ Metimnensi, Prouinciæ Hispaniæ, Ord. Præd. Romæ in Collegio S. Thomæ super Mineruam sacræ Theologiæ professore, & Regente.

PROPHETIA CONTRA SENNACHERIB Regem Assyriorum, & Ezechiam Regem Iuda.

IN hoc quinto libro, qui partem quintam, & vltimam comminationem continet, iuxta distributionem superius à nobis factam, aduersus duos potētissimos Reges suam dirigit prophetiam, videlicet contra Senacherib Regem Assyriorum, cuius excidiū vaticinatur cap. 33. 36. & 37. & contra Ezechiam Regem Iuda cui mortem futuram annuntiat. cap. 38. & 39. Punito populo ob scelera impiorum consueuit Dominus capita dissipare; quoniam ex eorum incuria populus paulatim in quamplurima incidit crimina. Ratio autem specialis, propter quam contra hos duos Reges inuehitur Propheta, fuit superbia eorum & arrogantia. Quod enim Senacherib in hoc vitium inciderit, satis constat ex dictis cap. 10. Ezechiam autem non fuisse omnino ab hoc crimine immunem, manifestum fiet cap. 33. & 39. Vbi ad ostentationem gloriæ suæ, nuntijs missis à Rege Babylonis omnes, quos possidebat, thesauros ostendit. Inter hæc autē aduersa, multa de aduentu Christi, & prædicatione legis Euangelicæ, ad cōsolationem electorū, prædicit mysteria, præsertim c. 35. de quibus suo loco dicendū erit.

Tom. 1 in obseruationibus introductorijs nu. 22. pag. 11. & 12.

CAPVT XXXIII.

1 VAE qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis? & qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris? cum conſummaueris deprædationem, deprædaberis: cum fatigatus deſieris contemnere, contemneris. 2. Domine miſerere noſtri: te enim expectauimus: eſto brachium noſtrum in mane, & ſalus noſtra in tempore tribulationis. 3. A voce Angeli fugerunt populi, & ab exaltatione tua diſperſæ ſunt gentes. Et congregabuntur ſpolia veſtra ſicut colligitur bruchus, velut cum foſſæ plenæ fuerint de eo. 4. Magnificatus eſt Dominus, quoniam habitauit in excelſo: impleuit Sion iudicio & iuſtitia. Et erit fides in temporibus tuis: diuitiæ ſalutis ſapientia & ſcientia: 5. timor Domini ipſe eſt theſaurus eius. 6. Ecce videntes clamabunt foris, 7. angeli pacis amare flebunt. 8. Diſſipatæ ſunt viæ, ceſſauit tranſiens per ſemitam, irritum factum eſt pactum. proiecit ciuitates, non reputauit homines. Luxit, & elanguit terra: confuſus eſt Libanus, & obſorduit, & factus eſt Saron ſicut deſertum: & concuſſa eſt Baſan, & Carmelus. 9. Nunc conſurgam, dicit Dominus: nunc exaltabor, nunc ſubleuabor. Concipietis ardorem, parietis ſtipulam: ſpiritus veſter vt ignis vorabit vos. Et erunt populi quaſi de incendio cinis. 10. ſpinæ congregatæ igni comburentur. 11. Audite qui longe eſtis, quæ fecerim, & cognoſcite vicini fortitudinem meam. Conterriti ſunt in Sion peccatores, poſſedit tremor hypocritas. quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis? 12. Qui ambulat in iuſtitijs, & loquitur veritatem, *Pſ. 14.a* qui proijcit auaritiam ex calumnia, & excutit manus ſuas ab omni munere, qui obturat aures ſuas ne audiat ſanguinem, & claudit oculos ſuos ne videat malum. 13. Iſte in excelſis habitabit, munimenta ſaxorum ſublimitas eius: panis ei datus eſt, aquæ eius fideles ſunt. Regem in decore ſuo videbunt oculi eius, 14. cernent terram de longe. 15. Cor tuum meditabitur timorem:

rem: vbi est litteratus? vbi legis verba ponderans? vbi doctor paruulorum? 16. Populum imprudentem non videbis, populum alti sermonis: ita vt non possis intelligere disertudinem linguæ eius, in quo nulla est sapientia. 17. Respice Sion ciuitatem solemnitatis nostræ: 18. oculi tui videbunt Ierusalem, habitationem opulentam, tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit: nec auferentur claui eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur: 19. quia solummodo ibi magnificus est Dominus noster: locus fluuiorum riui latissimi & patentes: non transibit per eum nauis remigum, neque trieris magna transgredietur eum. 20. Dominus enim iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster: ipse saluabit nos. 21. Laxati sunt funiculi tui, & non præualebunt: sic erit malus tuus vt dilatare signum non queas. 22. Tunc diuidentur spolia prædarum multarum: claudi diripient rapinam. Nec dicet vicinus: Elangui: populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.

SVMMA CAPITIS.

DVRAM prophetiam contra Senacherib regem Assyriorum continet hoc caput.

Circa quam primò, comminatur talem pœnam Senacherib, qualem ipse intulit alijs. Versiculo. Væ qui prædaris, &c.

Secundò, mentem eleuat ad ea, quæ sub potestate principis tenebrarum fidelis populus patiebatur, & quasi per Apostrophem conuertitur ad Dominum, humiliter eius petens auxilium. Versiculo. Domine miserere nostri, &c.

Tertiò, reuertitur ad explicandum excidium exercitus regis Assyriorum, qui per Angelum debellatus est. Versiculo. A voce Angeli fugerunt populi; *Vbi consequenter ad Dei timorem omnes inducit. Versiculo.* Timor Domini ipse est thesaurus eius.

Quartò, vt magis appareat Dei potentia *in destructione hostis potentissimi, describit furorem, & fortitudinem regis, in cuius præsentia omnes trepidabant. Versiculo.* Ecce videntes clamabunt foris, &c.

Quintò, ostendit, tempore opportuno, quãdo nullũ videtur adesse refugium, Deum suos eripere ab hostibus ingruentibus. Versiculo. Nunc consurgam.

Sextò, conditiones describit eorum, qui iram Dei effugere, & eum ipso in perpetuum regnare digni erunt. Versiculo. Qui ambulat in iustitijs. *Et occasione huius mentem eleuat ad ciuitatem illam cœlestem, fideles exhortãs, vt oculos mentis fixos habeant in illa. Versiculo.* Respice Sion ciuitatem solemnitatis nostræ. *Vbi multa dicit de pace, tranquillitate, & sanctitate ciuium eiusdem ciuitatis, ab eodem versiculo vsque ad finem capitis.*

COMMENTARIVM.

1 VAE *qui prædaris, nõne & ipse prædaberis? Et qui spernis, nonne & ipse sperneris? cum cõsummaueris deprædationem, deprædaberis: cum fatigatus desieris contemnere, contemneris*. Varios affectus admiscet prophetijs, nunc aduersarium increpando, nunc electos consolãdo, interdum pro illis Deum deprecando, aliquando etiam pro beneficijs acceptis gratias agendo. Familiare namque est in Prophetis ab vno diuertere ad aliud, secundum quod mens eorum & lingua rapiebatur à Spiritu sancto. In hoc ergo versu insultat hosti populum Dei persequenti. Et ad literam loquitur contra Sennacherib regẽ Assyriorum, vt fatentur communiter expositores. Frãciscus Forerius sentit, quod multo verius de diaboli imperio intelligatur, quàm de rege Assyriorum. Nam quæ hic dicuntur, multo magis verificãtur de imperio principis tenebrarum: quod tunc cecidit, quando ad summum impietatis homines pertraxit, eorum animas deprędando. Alij explicant hunc locum de Antichristo. Alij verò de Sobna, & aduersarijs Ezechię, qui nullam ei seruauerunt fidem. Nos autem prosequemur primam explicationẽ, quia est magis communis inter doctores, quam, vt magis literalem, sequitur S. Thomas. Illa ergo interiectio, væ, comminantis est, aut etiam insultantis, ac si dicat. O crudelis, & impie deprædator, nemo te damno affecit, nemo obstitit impietati tuæ, & tu deprædatus es, & deuastasti totam Iudæam, primum decẽ tribus, postmodum alias duas præter ciuitatem sanctam Hierusalem: age iam, iusto Dei iudicio, nam vbi finem tyrannidis feceris, deuastaberis; & cum desieris spernere tam homines quam Deum, contra quem superbus extitisti, sperneris & ipse à filijs tuis, ab ipsis enim occidendus es. Peccata tua respondebunt tibi, & eadem mẽsura remetietur tibi Deus, qua dimensus es alijs. Idem iudicium eueniet omnibus impijs: scriptum est enim. *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*: Et iterum, *qui gladio occiderit, oportet eum gladio occidi*. Et rursus, *qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur*. Ex quibus collige, Dei prouidentia accidere, quod reprobi obtineant in hoc sæculo magnam prosperitatem, & abundantiam bonorum temporalium, & multoties permittit quod opprimendo pauperes illa obtineant, quoniam statutum est tempus, in quo non ad horam, sed in perpetuum deuastentur & ipsi. Dicit enim Propheta: *Quia zelaui super iniquos pacem peccatorum intuens. Quia non est declinatio in morte eorum, & firmamentum in flagello eorum. In laboribus hominum non sunt: & cum hominibus non flagellabuntur. Ideo obtinuit eos superbia, circumamicti sunt iniquitate, & impietate sua. Iam intellexi*, ait August., *quare, illi habent*

[Margin: Sennacherib excidiũ prædicit. — Matt. 7. — Apoc. 13 — Prouer. 21. b — Reprobi prosperantur in hoc sæculo. — Psal. 72. iux. 70.]

Aug. sup. vnde psa. nom. 8. f

habent pacem & florent in terra, quia morti eorum non est declinatio, idest, quia certa mors & æterna eis manet, quæ nec declinat ab eis, nec ipsi declinare ab ea possunt. Quia non est declinatio mortis eorum, & firmamentum in flagello eorum. Non est enim temporale flagellum eorum, sed firmum in sempiternum. Propter hæc ergo mala, quæ illis æterna futura sunt, modo quid? In laboribus hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur. Nunquid & ipse diabolus cum hominibus non flagellabitur, cui tamen æternum supplicium præparatur? propterea quid hinc isti, dum non flagellantur, dum non laborant cum hominibus? Ideo (inquit) *obtinuit eos superbia. Attende, illos superbos indisciplinatos, attende taurum deuotum victimæ permissum errare libere, & vastare quæ potest, vsque ad diem occisionis. Iam bonum est fratres, in ipsius Prophetæ verbis audiamus hunc quasi taurum, de quo dixit, sic enim illum & alibi Scriptura commemorat. Ducit eos tanquam ad victimam præparatos: & parcit eis ad malam libertatem, ideo dixit, obtinuit eos superbia. Quid est obtinuit eos superbia? Circumamicti sunt iniquitate, & impietate sua. Non dixit tecti, sed circumamicti, vndique cooperti impietate sua.* ideo dimittuntur secūdum desideria cordis eorum, vt vadant & inuoluantur in adinuentionibus suis. Et, vt notauit Greg. sicut desperatis ægris medici quidquid poposcerint dari præcipiunt; eis vero quos reduci posse ad salutem præuident, quæ inordinate appetunt, dari contradicunt: ita Deus bona temporalia a iustis subtrahit, quæ largo munere tanquā desperatis tribuit iniustis. Ideo bona temporalia vocantur diuitiæ, & gloria manus sinistræ, iuxta illud Prouerb. 3. *longitudo dierum in dextera eius, & in sinistra illius diuitiæ & gloria*, quoniam reprobis conceduntur ad sinistram collocandis in die iudicij. sic explicat istum locum Aug. super psal. 143. in illa verba, *& dextera eorum dextera iniquitatis*. Sed videbitur alicui parum esse, quod postmodum deprędentur in futuro sæculo, qui in isto deprædantur pauperes; non enim fit satis iustitiæ vindicatiuæ, si solum auferantur à latrone, quæ per vim ipse ab alijs abstulit. Cui similis cogitatio occurrerit, aduertat, nomine deprædationis, æternam damnationem intelligi in præsenti, in qua destituitur peccator & priuatur omni supernaturali auxilio, atque omni spe redeūdi ad pristinum statum, in quo poterat ad Deum conuerti, & diabolus tanquam leo rugiens deprædantis animam deprædatur. Multoties enim nomine deprædationis significatur in Scriptura summum malum quod homo potest incurrere, sicut Thren. 3. *Oculus meus deprædatus est animam meam*, idest omnia bona spiritualia à me abstulit, & in summum malum coniecit, & in extremā miseriam, cuius typū gerebat homo ille, *qui descendens ab Hierusalem in Hierico incidit in latrones, qui & exspoliauerunt eum, & plagis impositis abierunt, semiuiuo relicto.*

Reproborū flagellum quale.

Prou. 7.

Greg. 16. Mor. 9.

Reprobis tanquā desperatis cōcedit Deus quæ inordinate appetunt.

Prou. 3.

Deprædatio significat æternā damnationem.

Thren. 3 f

Luc. 10. f

2 *Domine miserere nostri: te enim expectauimus: esto brachium nostrum in mane, & salus nostra in tempore tribulationis.* Interserit Propheta orationem ad Deum, vt doceat quanta sit hostiū potentia, quāta etiam sit imbecillitas eorum, qui deprædantur, vt in tempore tribulationis

tionis ad diuinum confugiant auxilium: & loquitur in persona populi, qui erat in Hierusalē. *Domine miserere nostri*: quasi dicat. Iam de nostris viribus plane diffidimus, iam omni humano auxilio destituimur, ad tuum Domine humiliter recurrimus,& in te solo speramus, miserere nostri. *Te expectauimus*, idest, patienter sustinuimus: expectare enim sustinere est,& sperare in Deum patiēter, nec aduersitatibus imminētibus frangi. *Esto ergo brachium nostrum*, idest, fortitudo & potentia nostra, quæ maxime in brachio ostenditur: Esto auxilium nostrum in mane, idest, in principio cuiuscunque negotij, *vt cuncta nostra operatio à te semper incipiat, & per te coepta finiatur*. *Mane* ergo significat primum initiū rectæ operationis, quod Deo, atque actuali auxilio efficaci præuenienti,& non humano arbitrio tribuendum est. Licet enim voluntas humana libere velit, & currat,& piam operationem cooperetur, solus tamen Deus est, qui incipit tanquam prima causa simpliciter nostram piā operationem: Dicit enim Apostolus. *Deus est qui operatur in vobis velle, & perficere pro bona volūtate*. Et iterū. *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis*. Quæ verba (vt ait S.Th.) *non sic sunt intelligēda, quasi homo non velit, & non currat libero arbitrio: sed quia liberū arbitrium ad hoc non est sufficiens, nisi moueatur & iuuetur à Deo*. & sanctus Augustinus vtrumque locum explicans ait. *Cum proculdubio si homo eius ætatis est, vt ratione iam vtatur, non possit credere, sperare, diligere, nisi velit, nec peruenire ad palmam supernæ vocationis Dei, nisi voluntate cucurrerit, quomodo ergo non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, nisi quia & ipsa voluntas (sicut scriptum est,) à Deo præparatur? Alioquin si propterea dictum est, non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei, quia ex vtroque fit, idest, ex voluntate hominis, & misericordia Dei. vt sic dictum accipiamus, non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei: tanquam diceretur, non sufficit sola voluntas hominis, si non sit etiā misericordia Dei, non ergo sufficit sola misericordia Dei, si non sit etiam voluntas hominis, ac per hoc si recte dictum est, non volentis hominis, sed miserentis est Dei, quia id voluntas hominis sola non implet, cur non & è cōtrario recte dicitur, non miserentis est Dei, sed volentis est hominis, quia id misericordia Dei sola nō implet? Porrò si nullus Christianus dicere audebit, non miserentis est Dei, sed volentis est hominis, ne Apostolus apertissimè cōtradicat: restat, vt propterea recte dictum intelligatur, non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei, vt totum Deo detur, qui hominis voluntatem bonam & præparat adiuuandam, & adiuuat præparatam*. Hac ratione sancti patres totum bonum quod in nostris operationibus reperitur, Deo tribuunt, nō Deo ex parte, & homini ex parte, quia etsi liber. arbi. recte operetur & piè, solus tamen Deus est, qui suo auxilio operante efficit, quod liberum arbitriū piè operetur; & solus Deus est qui primo incipit piam operationem, vnde Augustinus de bono perseuerantiæ, *recte* (inquit) *viuimus si totum Deo demus, non illi ex parte & nobis ex parte*. & sanctus Hieronymus, explicans illud, *ecce sicut lutum in manu figuli &c.* postquam dixerat, gratiam saluari & liberum arbitrium in pijs operationibus, subdit.

Bonioperis initium & cōsūmatio est à Deo.

Phil. 2.

Rom. 9.

S.Tho. p.p. q. 83. ar. 1. ad 2.

Aug in enchirid. ad Laurētium cap. 32. to. 3.

Deo totū tribuendū.

Aug. de bo. no perse.

Hier. sup. c. 18. Hierē. columna 1.

dit: Nec statim totum erit hominis quod eueniet, sed eius gratiæ qua cuncta largitus est: ita enim libertas arbitrij reseruanda est, vt in omnibus excellat gratia largitoris, iuxta illud propheticum: *Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatē, in vanum vigilabit, qui custodit eam. Non enim volentis neque currētis, sed miserentis est Dei*. S. Gregorius Nazianzenus explicans eundem locum ad Rom. 9. ait. *Quoniam velle quoque ipsum à Deo est, iure optimo totum Deo assignauit*. S. Damascenus inquit. *Qui plus virtutis habebat, totum Dei gratiæ ascribebat*: & S. Cyprian. inquit. *Deo totum debemus, quod viuimus, quod mouemur, quod sumus*, & S. Anselmus. *Totum*, inquit, *imputandum est gratiæ, quia nec volentis est quod vult, nec currentis quod currit sed miserentis est Dei*. Similiter etiam S. Bernardus in tractatu de gratia, & libero arbitrio. *Verba* (inquit) *sunt non mea, sed Apostoli, qui omne quod boni esse potest, idest cogitare, & velle, & perficere pro bona voluntate, attribuit* Deo, *non suo arbitrio*, & post pauca *Ipsa liberum excitat arbitrium, cum seminat cogitatum, sanat, cum immutat affectum, roborat, cum perducit ad actum, seruat, ne sentiat defectum. Sic autem ista cum libero arbitrio operatur, vt tantum illud in primo praeueniat, in cæteris comitetur. Ad hoc vtique præueniens, vt iam sibi deinceps cooperetur. Ita tamen quod à sola gratia cœptum est, pariter ab vtroque perficitur: vt mixtim, non sigillatim, simul, non vicissim per singulos profectus operetur. Non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere indiuiduo peragunt. Totum quidem hoc, & totum illa: sed vt totum in illo, sic totum ex illa*. Denique S. Tho. tractans illam quæstionem, Vtrum gratia conuenienter diuidatur per operantem & cooperantem, cum obiecisset in secundo argumento: *Si gratia aliquid operatur in nobis, maxime operatur in nobis iustificationem: sed hoc non sola gratia operatur in nobis. Dicit enim Augustinus. Qui creauit te sine te, non iustificabit te sine te, ergo nulla gratia debet dici simpliciter operans*. Respondet, *quod Deus non sine nobis nos iustificat, quia per motum liberi arbitrij, dum iustificamur, Dei iustitiæ consentimus. Ille tamen motus non est causa gratiæ, sed effectus, vnde tota operatio pertinet ad gratiam*. Qui ergo hæc agnoscunt, humiles fiunt, & manè auxilium à Deo petunt, idest, statim in ipso initio boni operis clamantes. *Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandum me festina:* non expectant meridiem, aut vesperum, vt eis succurratur, vere sciētes, quod non solum in medio, aut in fine operis indigent Dei adiutorio: sed etiā in ipsius initio, sacro attestante Concilio. *Ipse Christus Iesus tanquam caput in membra, & tanquam vitis in palmites, in ipsos iustificatos iugiter virtutem influit, quæ virtus bona eorum opera semper antecedit, & comitatur, & subsequitur*. Obseruandum est autem, quod non solum petit à Deo, quod sit brachiū, sed etiā salus eorū. Differunt enim brachiū, & salus: nam brachiū accipitur pro virtute, qua electi in iustitia cōseruātur, salus vero in tēpore tribulationis sumitur pro redēptione, qua liberantur à peccato. Nulla .n. maior tribulatio homini potest accidere, quam cū per mortale

Marginal notes:

Ps. 126.

S. Gre. Nazianz. ho. in dictum. Matth 19 post med.

S. Damascenus in historia de Balaam & Iosaphat viris illustribus.

Cypr. ser. de ieiunio & tent.

Ansel. lib. de concor dia præde stinationis & lib. arbi. colum. 3.

Ber. tract. de gra. & lib. arbit. circa finē.

Gratia & lib. arb. nō sunt causæ partiales.

S. Tho. 1. 2. q. 111. ar. 2.

Aug. tra. 72. in Ioā. post med. to. 9. & de verbis Apost. ser. 15.

Psal. 69.

Conc. Tr. sess. 6. cap. 16. de iustificatione.

mortale peccatum separatur à Deo.

3 *Esto brachium nostrum in mane.* Tota vita præsens dicitur dies in sacris literis, eo quod in illa potest homo operari opera meritoria vitæ æternæ. Ait enim Saluator. *Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. venit nox, quando nemo potest operari.* Vbi vt notauit Chrysostomus, *Per diem totam intelligit vitam præsentem: cum enim homo missus fuerit in tenebras exteriores, nullum poterit meritum comparare.* Huius diei *mane* est tempus illud, in quo lumen rationis incipit elucescere: vespertinum tempus est illud, in quo incipit senescere. Petit ergo, vt vniuersis peruenientibus ad vsum rationis, sit Dominus auxiliator, & eos adiuuet, vt secundum rectam rationem vitam instituant, & ad Deum conuertantur. Tunc enim maximè indigent auxilio diuino, ne paruus error in principio, magnus fiat in fine. Vel per *mane* intelligit initium cuiuscumque diei, in quo, antequam aliud agere incipiat, debet homo ad Deum recurrere, & petere auxilium ab eo, vt omnes actiones suas dirigat. Sunt enim orationes factæ primo mane valde acceptæ Deo, & libenter exaudiuntur ab illo, Propheta attestante: *Quoniam ad te orabo Domine, mane exaudies vocem meam. Mane astabo tibi & videbo. Mane*, inquit, *astabo tibi:* non alijs, quoniam illa prima diei particula soli Deo consecrari debet, vt ipse solus nostri temporis primitias accipiat. *Mane astabo tibi*, vt postmodū stare possim, cum in expediēdis alijs negotijs occupat⁹ fuero. Sequitur. *A voce Angeli fugerūt populi, & ab exaltatione tua dispersæ sunt gentes. Et congregabūtur spolia vestra sicut colligitur bruchus, velut cum fossæ plenæ fuerint de eo.* Interposita oratione redit ad id, quod insultādo dixerat aduersus Sēnacherib Regem Assyriorum, videlicet spoliandum esse, sicut ipse expoliator extiterat. Ostendit autem quàm facilè sit à Deo tàm crudelis hostis deijciendus, videlicet vnius Angeli voce, & eleuatione manus suæ. Et sensus est: Fremat dumtaxat Deus contra hostes suos, vel manum exaltet, vt percutiat eos, & statim fugient timore perterriti, & dispergentur qui antea aduersus Dei populum congregati erant; ac tanta facilitate capientur, & colligentur eorum spolia, *sicut colligitur bruchus*, quando fuerit congregatus in fossis. Sic accidit ad literam Regi Sēnacherib, & exercitui illius potentissimo: nam *à voce*, idest à virtute *Angeli*, qui vna nocte occidit centū octuagintaquinque millia in exercitu Sēnacherib, fugerunt populi relicti, & remanserunt stupefacti in tam grandi miraculo: & cum Deus eleuauit manum, vt eos percuteret, dispersi sunt, qui aduersus Hierusalem obsidionem parabant: non enim indiget Dominus multis militibus, aut viris bellatoribus, neque instrumentis bellicis, vt suos deijciat inimicos, sed solo nutu voluntatis suæ, aut extensione manus eos disperdere potest: propheta dicente. *Exurgat Deus & dissipentur inimici eius, & fugiant qui oderunt eum à facie eius. Sicut deficit fumus, deficiant: sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei.* Vide quàm facile eos dissipet, & disperdat. Exurgendo, in fugam eos conuertit. Vide quàm facili negotio fumus in aera eleuatus deficiat: sic dissipabuntur impij à facie Dei, idest solo aspectu. Scriptum est enim: *Aspexit, & dissol-*

Vita nostra dies.

Ioan. 9. 4

Chrysost. hō. 55. super Ioan.

Mane, & vespere vitæ nostræ quid.

Orationes matutinæ sunt Deo acceptæ.

Psal. 5.

Sennacherib excidium.

Deus facile deijcit aduersarios suos.

Ps. 67. a

Abach. 3 *dissoluit gentes, & contriti sunt mõtes sæculi*. Surrexit à mortuis Christus Dominus gloriosus, & immortalis, & maximo splendore coruscans: & *præ timore eius perterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui*, & dissipati sunt omnes, qui quæsierunt animam eius. Defecerunt sicut fumus. *Extulerunt enim se ab ignibus odiorum suorum in superbiæ typum, & ponentes in cælum os suum, atque clamantes, crucifige, crucifige, captum illuserunt, pendentem irriserunt: & vnde victoria tumuerunt, mox victi euanuerunt.* Sic euanuit superbia Regis Assyriorum, sic dispersus est illius exercitus. Extulit se tanquam fumus, cum ascendens in Hierusalem, vt eam debellaret, & caperet Regem Ezechiam, dixit: *In multitudine curruum meorum ascendi excelsa mõtium in summitate Libani, & succidi sublimes cedros eius, & electas abietes illius, & ingressus sum vsque ad terminos eius, & saltum Carmeli eius ego succidi, & bibi aquas alienas, & siccaui vestigijs pedum meorum omnes aquas clausas*. Sed statim sicut fumus euanuit. Subditur enim: *Hæc dicit Dominus de rege Assyriorum: Non ingredietur vrbẽ hanc, nec mittet in eam sagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio. Per viam, qua veniet, reuertetur: & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus. Protegamq. vrbem hanc, & saluabo eam propter me, & propter* David *seruũ meum. Factum est igitur in nocte illa, venit Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octuagintaquinque millia. Cumque diluculo surrexisset, vidit omnia corpora mortuorum: & recedens abijt, & reuersus est Sẽnacherib Rex Assyriorum, & mansit in Niniue*.

Mat. 27

Aug in ps. 67. to. 8.

4. Reg. 19. e

Comparat autem Propheta exercitũ Regis Assyriorum brucho, & desolationem illius collectioni bruchi in foueis congregati. Hæc enim similitudo maximè explicat statum illius exercitus, tàm ante, quàm postquam percussus est ab Angelo. Ad cuius intelligentiam considerandũ est, quod, (vt notauit Adamus Sasbout Delphius, doctor Louaniensis) bruchus est quoddam genus vermis diuersum à genere locustarum, non multum tamen dissimile, maximam calamitatem afferens frugibus; vnde nomen accepit: dicitur enim *bruchus* à quodam verbo Græco, quod Latinè significat *comedo*: nascitur enim tanta multitudine, vt cogantur exire rustici, & colligere, eo quod omnia vastent; collectum verò in foueis reponunt, ac colligunt. Abulensis autem inquit quod bruchus vineas consumit, vniuersa comedens, & deuastans. sanctus vero Augustinus sentit, vnam plagam esse locustã, & bruchum, quoniam altera est parens, & alter est foetus. Huius animalis fit mentio in psalmo: *Dixit: & venit locusta & bruchus, cuius non erat numerus: & comedit omne fœnum in terra eorum, & comedit omnem fructum terræ eorum*. Et Naum. 3. *Deuorabit te vt bruchus, congregare vt bruchus, multiplicare vt locusta.* Fuit ergo rex Assyriorũ sicut bruchus, cũ Iudæã deuastauit, quia exercitus eius oĩbus ciuitatibus fuit infensus. At pcussus ab Angelo, decidit in foueã, & filij Israel in tãta multitudine collegerũt aduersariorũ spolia, in quãta colligere consueuit bruchos cõgregatos in fouea rusticus populus. Et quoniã ex deiectione regis superbi maxime splẽduit potẽtia Dei, & misericordia, qua ptegit in se sperãtes, subdit statĩ:

Adamus Louaniẽsis super cap. 33. Isaiæ.

Bruchus quid.

sup. ca. 28. Deut. q. 5. col 3.

sup. ps. 104

Ps. 104 c

Naum. 3. d

Sennacherib fuit vt bruchus viuẽs & moriens.

4 *Magnificatus est Dominus, quoniam habitauit in excelso: impleuit Sion iudicio, & iustitia.* Quasi dicat: non alteri, quam ipsi Deo ascribenda est hæc victoria. Nunc enim manifestata est gloria eius, qui prius blasphemabatur à rege Assyriorum, quasi non esset Deus. Et qui longe abesse credebatur à populo suo, ita vt nullam curam haberet ciuitatis Hierusalem, opere ostendit, se habitare in excelso, idest, in ciuitate sancta, quæ in loco eminente constructa est, & protectorem esse, atque defensorem illius. Ideo, *impleuit Sion iudicio, & iustitia*, illam vindicando ab hostibus suis. Et quoniā *Sion* fuit typus Ecclesiæ Christianæ, hęc omnia multo excellentius adimpleta sunt in aduentu Domini, qui sanguinē suum pro peccatis nostris abundanter effundens, ex iustitia nos redemit à peccatis nostris, & principem tenebrarum, qui deuastauerat vniuersum orbem, eiecit foras. Tunc ergo vere impleuit Dominus *Sion*, idest Ecclesiam, *iudicio, & iustitia*, idest, vera religione, & sanctitate. *Iudicio*, inquam, illo, *& iustitia*, de quibus prædixerat supra. *Et babitabit in solitudine iudicium & iustitia in Carmel sedebit.* Et iterum. *Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in iustitia.* Vnde per apostrophen conuersus ad Ecclesiā subdit. *Et erit fides in tēporibus tuis: diuitiæ salutis sapientia & scientia: timor Domini ipse est thesaurus eius*, idest. *tunc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis.* Quia in te regnabit veritas, fortitudo, sapientia, & scientia, & prudētia, timor Domini ac reliqua dona Spiritus sancti. designans per hæc verba plenitudinē gratiæ, & donorum spiritualiū, & cœlestiū super Ecclesiam effundēdam esse, quod ad literam impletum est in die Pētecostes, in quo omnibus spiritualibus diuitijs, atque thesauris impleta est Ecclesia. Obseruandum est autem, quod non dixit, sapientia, vel scientia Domini est thesaurus eius, sed inquit, *timor Domini ipse est thesaurus eius:* quoniam, *initium sapientiæ timor Domini.* Et *timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi*, non timor pœnę, seu timor seruilis, quem perfecta charitas mittit foras, sed timor filialis & reuerentialis maiestatis diuinæ. Lege quæ de his donis Spiritus sancti, & specialiter de timore, diximus superius.

Victoria Deo attribuenda.

Ecclesiam redemit Christus ex iustitia.

Isai. 35. e

Isai. 1. f

Isai. 1. f

Ps. 111.

Psal. 18.

Timor filialis est thesaurus animæ.

Sup. cap. 8. num. 22. & cap. 11. n. 3. & seq.

5 *Timor Domini ipse est thesaurus eius.* Vt notauit S. Thom. *Thesaurus*, est diuitiæ congregatæ: nam effusæ & sparsæ in diuersis, non dicuntur thesaurus, sed quæ in vno sunt. Vnde quia in sapientia diuina reperiuntur simul omnia bona, quæ in creaturis diuisa sunt, ideo dicitur *thesaurus;* Sap. 7. *Infinitus .n. thesaurus est hominibus, quo qui vsi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei.* Quia ergo in timore Dei multa bona spiritualia reperiuntur vnita in homine iusto, ideo ipse *timor* est thesaurus eius. Primo. n. timor Domini animā fixam tenet in bono, sicut profundæ radices tenent arborem, ne à vento tentationum commoueri possit. Dicit enim Chrysostomus. *Quemadmodum quercus altius dimissis radicibus, nullius venti viribus sternitur, ita animam diuino confixam timore, nullus tentationis ventus euellet: idcirco iniquit Propheta. Confige timore tuo carnes meas.* Hoc timore confixus erat, & immobilis Ioannes Baptista, quem aura illa popularis, & tentatio terribilis mutare non potuit, nec diuertere à veritate; sed volentibus illum tāquam verū Messiam

S. Tom. ad coloss. 2. lect. 1. in medio.

Thesaurus quid sit.

Sap. 7.

Timor q̄ bona causet.

Chrysost. hom. 53. in Ioan. co. 3.

Ioannis Baptistæ constantia.

siam recipere, constanter respondit quia non sum ego Christus. Propter quod in laudem ipsius dixit Saluator ad turbas. *Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam?* quasi diceret, non est Ioannes arundo leuis, & vacua, & absque profunda radice, vt declinet quocumque agitat eo vētus. Talis enim esse videretur, vt notauit Cyrillus, si quæ cognouit, ex leuitate se ignorare fateretur. Vnde timor Dei comparatur tignis imputribilibus, & solidis, quibus domus spiritualis sustinetur, ne vacillet, ne cadat, ait enim: *Tigna domorum nostrarum cedrina.* vbi Bernardus: *Curate* (inquit) *fratres spirituali huic ædificio (quod estis vos) ne forte, cum in superiora proficere cœperit, vacillet, & corruat si tignis fortibus non fuerit subnixū, & colligatum. Curate inquam illi tigna dare imputribilia, & immobilia, timorem videlicet* Domini *illum castum, qui permanet in sæculum sæculi.* Hinc & sapiens ait. *In timore Domini fiducia fortitudinis.* Et iterum. *Si nō in timore Domini tenueris te instanter, citò subertetur domus tua.* * *Omne namque virtutum ædificium illico vergit in præcipitiū, si huius gratiæ amiserit præsidium.* Vnde Salomon ait. *In timore Domini esto quotidie, quia habebis spem in nouissimo, præstolatio tua non auferetur.* Hinc & Apostolus. *Cum metu & tremore vestram salutem operamini:* sed quid plura? Connexa sunt timor & religio, nec manere potest alterum absque altero. Vnde Cornelius vir religiosus fuit ac timens Deum, & Simeon iustus & timoratus Hinc Salomon: *Deum* (inquit) *time, & mandata eius obserua.* Et, vt omnia vnico verbo percurram. Si delectatione quæris, & gaudium, aut longam vitā, *timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiā, & gaudiū, & longitudinem dierum.* Si gloriam; *timor Domini gloria, & gloriatio, & lætitia, & corona exultationis.* Si beatitudinē, *Beati oēs qui timent Dominum.* Denique *timor Dei super omnia se superposuit*, vt sciamus sub se omnia bona spiritualia tāquam thesaurum cōtinere, *quia nihil deest timentibus eum.*

Ioan. 1. c | Mat. 11. | Cyrillus. | Timor Dei comparatur tignis. | Cant. 1. | Bern. ser. 46. in cāt. | Prou. 14. d | Eccli. 27. a | *Ber. i ser. de 7. donis Spirit. Sancti ca. 1. | Phil. 2. a | Act. 10. e | Luc. 2. d | Eccles. 12. d | Eccli. 1. b | Ibid. | Psa. 127. | Eccli. 25. b

6 *Ecce videntes clamabūt foris: Angeli pacis amarè flebunt.* Vatablus, & Pagninus vertunt. *Ecce nunciȷ clamabunt foris.* Reuertitur Isaias ad Regem Sennacherib, & describit potentiam exercitus eius, & vim maximam, qua Ezechiam & vniuersam Iudæam opprimere contendebat, vt in destructione exercitus eius magis appareat potentia Dei; & splendeat misericordia eius, qua protegit in se sperantes. Et in primis declarat timorem & tristitiam, qua premebantur Iudæi, vidētes potentiam exercitus Assyriorum, quam explicat illis verbis. *Ecce videntes clamabunt foris*, idest, Iudæi habitantes in suburbanis, *clamabunt* fugientes ad ciuitatem, & auxilium petentes. *& Angeli pacis*, idest, nuncij missi ab Ezechia, vt pacem obtinerent à Rege Assyriorum, remittentur vacui, & sine honore, vt habetur infra: atq; adeò reuertentes ad Ezechiam *flebunt amarè:* nam propter malorum magnitudinem, præ dolore & tristitia, lingua eorum adhærebat palato, & lachrymis atque suspirijs superbiam Regis Assyriorum, & ruinam imminentem Iudæorum prodebant. Et hæc est explicatio literalis, quam sequitur S. Thomas, & plerique alij expositores. Quia verò per Regem Assyriorum designantur tyranni, qui Ecclesiam Christi perse-

Sennacherib. potentia. | Infr. cap. 36.

persequuntur, & per legatos missos ab Ezechia, mystice intelliguntur Apostoli,& viri Apostolici, qui missi sunt à Christo, vt pacem, quam moriendo nobis obtinuit, prædicarent in vniuerso mundo: ideo in sensu allegorico præsens locus explicatur à multis sanctis Doctoribus de prædicatione Euangelij: & iuxta hanc explicationem sensus est. *Ecce videntes*, idest Apostoli, qui (vt dicit Haymo) antonomastice dicuntur *videntes*, quia prædicauerunt, quæ vide-rũt proprijs oculis, & manibus contrectauerũt, Ioanne attestante. *Quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ: & vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & apparuit nobis, quod vidimus, & audiuimus, anunciamus vobis*. De quibus etiã Saluator ait. *Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis: dico enim vobis quod multi Prophetæ, & Reges voluerũt videre quæ vos videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt*. Hi ergo videntes Christum resurrexisse à mortuis, & omnia, quæ in lege promissa sunt, esse adimpleta, *clamabunt foris* prædicantes Christum non in angulo, non in occulto, non in abscondito, non in penetralibus, sed in publico, vbi omnes conueniunt, in plateis, vt omnes audiant verbum veritatis. Scriptum est enim. *Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam, in capite turbarum clamitat, in foribus portarum Vrbis profert verba sua, dicens. Vsquequo paruuli diligitis infantiam, & stulti ea, quæ sibi sunt noxia, cupient, & imprudentes odibunt scientiam? Conuertimini ad correptionem meam: en proferam vobis spiritum meum, & ostendam vobis verba mea*. Vnde & Christus Dominus, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi, de sua doctrina testimonium perhibens, ait. *Ego palam loquutus sum mundo, ego semper docui in Synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi cõueniunt, & in occulto locutus sum nihil*. Similiter etiam & Apostoli erant *in templo stantes & docentes populum*. Sciebant enim ad illos dictum esse, *vos estis lux mũdi*, idest, vos estis lux publica vniuersi, sicut sol illuminat totum mundum. è contrario verò, illi qui prædicant falsam doctrinam, non clamant foris, sed mussitant in occulto. non veniunt ad lucem, vt non arguantur opera eorũ, diligunt tenebras, quia fures sunt, & rapere volunt, non pascere Christi oues. Vincentius Lyrinensis, aduersus Hæreticos loquens latibula perquirentes, *Audias* (inquit) *quosdam, ipsorum dicere: Venite ò insipientes & miseri, qui vulgo Catholici vocitamini, & discite fidem veram, quam præter nos nullus intelligit, quæ multis ante sæculis latuit, nuper vero reuelata & ostensa est: sed discite furtim atque secretim, delectabit enim vos. Et item: cum didiceritis, latenter docete, ne mundus audiat, ne Ecclesia sciat: paucis namque concessum est, tanti mysterij capere secretum. Nõne hæc verba sunt illius meretricis, quæ apud Salomonis prouerbia vocat ad se prætereuntes viam, qui dirigunt iter suum: Qui est, inquit, uestrum insipientissimus, diuertat ad me. Inopes autem sensu exhortatur dicens: panes occultos libẽter attingite, & aquam dulcem furtim bibite*. Hos notauit Christus Dominus, cum dixit. *Et multi Pseudo-prophe-*

Marginalia: Apostoli videntes antonomastice dicuntur: — 1. Ioan. 1. a — Mat. 13 b — Apostolorũ prædicatio palã facta — Prou. 1. c — Ioã. 18. — Actor. 5 e — Mat. 5. — Hæretici non in publico sed occultè suas hæreses docẽt. — Vincenti Lyrinẽsis aduersus Hæreticos post mediũ libri. — Prou. 9. — Mat. 24 b

prophetæ surgent, & seducent multos: & post pauca: *Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim Pseudochristi, & Pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est, nolite exire; Ecce in penetralibus, nolite credere*. Quasi dicat: nolite credere illis, qui in deserto Christum prædicant, aut in penetralibus, quoniam veritas in Ecclesia, vbi omnes conueniunt, inquirenda est, & prædicanda.

7 *Angeli pacis amarè flebunt*. Vt docet S. Gregorius: *Angeli pacis* sunt Apostoli & prædicatores Euangelij, atque pastores Ecclesiæ, eo quod gloriam patriæ cælestis annunciant. Angelus enim non est nomen naturæ, sed officij; & significat nunciū. vnde Ioannes in Apocalypsi, septem Ecclesijs scribēs, earum Episcopos & prædicatores Angelos vocat. Et rursum per Malachiam dicitur. *Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est*, idest nuncius. Vnde & Hieronymus ait. *Angelus autem, idest nuncius, sacerdos Dei verissime dicitur, quia Dei & hominum sequester est; eiusque ad populum nunciat voluntatem. Et idcirco in sacerdotis pectore rationale est, & in rationali doctrina, & veritas ponitur, vt discamus, sacerdotem doctum esse debere, & præconem Dominicæ veritatis*. Denique sanctus Paulus, Angelos appellauit Apostolos & prędicatores Euangelij, cum scribens ad Timotheum ait. *Et manifestè magnum est pietatis sacramentū, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est gentibus*, vbi inter Angelos, & prædicationem Euāgelij, nihil medium constituit, vt sciamus, illum per Angelos intelligere prædicatores sanctos, idest, veritatis nuncios. Hi ergo *Angeli* qui prædicauerunt pacem, *amarè flebūt*, videntes tyrannos Ecclesiam Dei impugnare, & perditos homines post desideria cordis sui ambulare. *flebunt amarè*, commiserationis affectu peccata populi plangentes, & cum lachrymis rebelles adhortantes, vt reconcilientur Deo, ac simul pro illis misericordiam Dei implorantes. Scriptum est enim. *Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, & dicent: Parce Domine, parce populo tuo, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes*. Vnde & Paulus cum lachrymis populum sibi commissum hortabatur, vt conuerteretur ad Dominum. Clamabat enim. *Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*. & iterum. *Vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte, & die, non cessaui cum lachrymis monere vnumquemque vestrum*. Cum autem Iudæi nec verbis Pauli, nec lachrymis frangerentur, sed in sua obstinatione persisterent, tristitia maxima afficiebatur, dolens de eorum perditione, & ad deprecandum Deum pro illorū salute seipsum conuertens. Ait enim, *Veritatem dico in Christo Iesu, nō mētior, testimoniū mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto: quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ*.

Et ite-

Greg. 34. mor. 7.

Apostoli sunt Angeli pacis.

Apoc. 2. & 3.

Malac. 2. b

Hier. sup. cap. 2. Malachiæ.

Exo. 28

Sacerdos doctrina polleat.

1. Tim. 3. d

Prædicatores Euang. plorantes peccata populi prædicabūt Christum.

Ioelis 2. d

2. Cor. 5.

Act. 20.

Pauli charitas erga Iudæos.

Rō. 9. a

Rom. 10 a

& iterum: *fratres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro illis in salutē.* Talis debet esse affectus prædicatorum erga fideles, vt eorum infirmitates super seipsos suscipiant, & eorum ruinam tanquam propriā deplorent; & pietatis affectu dicant. *Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror?* de quo vide supra dicta. Vt autem Isaias explicet causam, propter quam *Angeli pacis amarè flebunt*, subdit.

2. Cor. 11 g

Sup. tom. 1 in prol. ad lectorem.

8 *Dissipatæ sunt viæ, cessauit transiens per semitam, irritum factum est pactum, proiecit ciuitates, non reputauit homines.* Refert verba legatorum, qui missi fuerant ab Ezechia, narrantium quæ viderant & audierant. & sensus est. Omnia itinera dissipata sunt, & deserta, nec reperitur aliquis, qui per eam transeat. Pactum etiam, quod Sennacherib inierat cum Ezechia, irritum factum est. Cōtempsit ciuitates Iuda, & à se proiecit, cum peterēt pacem, & homines eius pro nihilo reputauit. Hoc est quod amaro animo deflebat Hieremias. *Viæ Sion lugent, eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem.* Et iterum. *Filij Sion inclyti, & amicti auro primo, quomodo reputati sūt in vasa testea opus manuum figuli.* Hanc eandem calamitatem magis explicat Isaias, cū subdit. *Luxit & elanguit terra, confusus est Libanus, & obsorduit, & factus est Saron sicut desertum, & concussa est Basan & Carmelus.* Quasi dicat: tota terra deuastata est, & quoquo te verteris, nihil videbis nisi meram desolationem, non solum in principio, & in medio, sed etiā in omnibus finibus terræ Iudeæ. Vnde quatuor terminos Iudææ nominauit, in quibus vberes fructus

Thren. 1 a

Thren. 4 a

Iudææ desolatio.

producebat terra, videlicet Libanum ad Septemptrionem, de cuius loci amœnitate & vbertate plura prædixerat supra. Saron ad Occidentem, & est regio in qua latissimi campi tenduntur, & fertiles. Basan ad Orientem trans Iordanem, & est regio quam duæ Tribus & dimidia possederunt. Carmelum ad Meridiē. Quod si extremas partes Iudeę hostis non reliquit intactas, nec locis montuosis pepercit, quid sperandum erit de ciuitatibus Iudeæ, & de vineis atque hortis propinquis? hæc secundum literam. Si autem oculos ad sensum spiritualem flectamus, in quo Rex Sennacherib typum gessit diaboli, & Antichristi, hæc quam diximus, persequutio Assyriorum, desolationem populi Christiani designat, quam diabolus attentat & Antichristus suo tempore facere conabitur, & modo eam exequitur illius ministri. Videmus enim vias mandatorum Dei dissipatas, in quibus ambulant iusti, & semitam consiliorum, ac vitæ perfectæ solitariam atque inuiam. Olim impleta erant deserta viris excellentissimæ sanctitatis, qui sæculo renunciantes & carni, consilia Euangelica sequebantur; modo autem pauci reperiuntur qui per eam transire velint. *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est, qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.* Irritum factum est pactum, quod cū Deo fecerunt homines in sancto baptismate, abrenuntiando diabolo & pompis eius. *Quia trangressi sunt leges, mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum,* & tantus languor spiritualis totam terram occupauit, vt montes firmissimi, idest, illi qui in virtute sunt stabiles, concussi videātur, ita vt in ianuis sit tempus

Saron terra fertilis est.

Moralis

Trasgressores mandatorum quā plurimi.

Perfecti homines quā pauci.

Psalm. 13. a

Isai. 24 a

Vide cap. 9. num. 10.

tempus illud deplorandum, de quo multo ante prædixit Saluator. *Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebũt inuicem, & multi Pseudoprophetæ surgent, & seducent multos, & quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.* Et post pauca. *Et dabunt signa magna, & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi.* Inter hæc autem mala quid facient *Angeli pacis*, pastores videlicet Ecclesiæ, & prædicatores Euangelij, nisi flere *amare*, cum non possint prædicatione sua imminentes calamitates superare? Vnde & de S. August. hæc eius narrat Historia. *Anno Domini 440. cum Vuandali totam Africæ prouinciam occupassent, vastantes omnia, nec parcentes sexui, ordini, vel ætati, post hoc autem ad Hypponensem ciuitatem peruenientes ipsam manu valida obsedissent: sub hac tribulatione Augustinus, præ cæteris, suæ senectutis amarissimam & lugubrem duxit vitam. Fueruntq; sibi lachrymæ eius panes die, ac nocte, cum alios videret occisos, alios effugatos, Ecclesias sacerdotibus viduatas, ciuitates cum acolis dissipatas.* Consimili amaritudine plorabant Sacerdotes antiqui vastitatem ciuitatis Sanctæ Hierusalem, sicut Hieremias ait. *Omnes portæ eius destructæ, sacerdotes eius gementes, virgines eius squalidæ, & ipsa oppressa amaritudine.* Audisti periculum maximum, in quo erat constitutus rex Ezechias, & vniuersus populus Iuda, audi nunc Dei consolationem, & misericordiam eis exhibitam, quæ tanto solet esse gratior, quanto post maius periculum sequitur.

Mat.24 b

Ibi. c

Augustini mors.

Thren.1 a

9 *Nunc consurgam, dicit Dominus: nunc exaltabor, nunc subleuabor.* Pagninus. *Nunc surgam, dicit Dominus. Nunc exaltabo me, nunc eleuabo me.* Vatablus, *pro, subleuabor*, vertit. *Nunc sublimis ero.* Humiliato ergo & deiecto populo meo (ait Dominus) quando nullum videbatur illi superesse refugium, quãdo nullum credebatur adesse remedium: tunc miserebor illius. *Nunc consurgam*, quando me dormire cogitabant Assyrij, & nullam curam populi mei habere: *nunc exaltabor*, quando exaltati fuerant hostes mei, & in superbiam erecti: *nunc* sublimabor super illos, vt eos deijciam, sic enim exaltari consueuerunt aquilæ & subleuari: cũ prædam inter vngues capere appetunt: eleuantur in aera, vt maiori impetu super prædam descendant. In vanum cedent vobis ò Assyrij cogitationes vestræ, nec solum erunt vanæ, sed & vobismetipsis non modicum inferent nocumentum. Vnde & subditur. *Concipietis ardorem, parietis stipulam.* Cogitatio in Scripturis conceptio dicitur, partus vero, opus. Sic accipitur supra. *Concepimus & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum.* Vt explicuimus eodem loco, cogitabant Assyrij capere ciuitatem Hierusalem, & Ezechiam ducere in captiuitatem, sed eorum cogitatio, quantumuis feruẽs esset, siue ardore odij, & inuidiæ plena, peperit tamen vanum opus, & inane, vnde dicuntur grauidi esse stipula. Vbi obserua, cogitationes impias, stipulas esse: & similiter opera bona, quæ ex odio procedunt, quoniam vana sunt. Scriptum est enim. *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania.* Et iterum, *Dominus nouit cogita-*

Simile.

Isa.26.d nu. 25. & 26.

Impiorum cogitationes stipulæ assimilantur.

Psal.2.a

Scribæ & Pharisæi adhærere Xpo nō potuerunt. risæos, qui non magis potuerunt sanctitati Christi Redemptoris nostri, & doctrinæ illius associari, quam igni deuoranti, vel ardoribus sempiternis. Vnde & illum à se abijcere curarunt, & tradere in manus peccatorum.

12 *Qui ambulat in iustitijs: & loquitur veritatem, qui proijcit auaritiam ex calumnia, & excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas ne audiat sanguinem, & claudit oculos suos ne videant malum.* Respondet interrogationi propositæ, tacite increpans hypocritas illos, & arguens de peccatis, propter quæ ipsi non poterant habitare cum igne deuorante, & familiares Deo esse: & constituit quatuor conditiones seu qualitates eorum, qui absque vlla formidine coniunguntur Deo. Prima est, quod sit iustus. *Impius enim fugit, nemine persequente.* Hanc tangit illis verbis, *qui ambulat in iustitijs.* Secunda est, quod sit verax in omnibus verbis suis. Cum enim Deus sit prima veritas, necesse est, vt perdat omnes qui loquuntur mendacium. Tertia, quod non sit auarus, sed à se proijciat pecuniam *ex calumnia*, idest, quæ colligitur ex calumnijs, & oppressionibus pauperum: & excutiat manus suas, ne accipiat munera, quæ consueuerunt corrumpere iudicium. Vnde Psalmista loquens de impijs, qui à cœlestium participatione exclusi sunt, ait. *In quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta est muneribus.* ac si diceret, quamuis opera eorum videantur bona, tamen plus lætantur in muneribus, quàm in bonis operibus; magis volunt ab hominibus accipere dona, quàm à Christo æterna bona, vt Bernardus dicit. Sanctus etiam Hieronymus ait. *Dulces litteras, & sudariola, & crebra munuscula sanctus amor non habet*, & Sanctus Isidorus inquit. *Non potest oculus mentis alta videre, quem puluis claudit.* Ex quibus constat, quàm periculosum sit diligere munera, & humanas insequi retributiones. Vatablus vertit. *Excutiens manus suas, ne munus contrectent.* munera enim, quibus iustitia corrumpitur, non solum accipienda non sunt, sed nec tangenda quidem, aut contrectanda. Quarta, quod non sit iudex crudelis, admittens facile delatores, cupientes hominum sanguinem effundere; neque etiam sit nimis remissus, facile indulgens peccatoribus, & dissimulans eorum peccata: sed ita odio prosequatur illa, vt etiam claudat oculos *ne videant malum*, idest, ita auersetur impietatem, vt etiam videre eam non sustineat: & hanc tangit ab illis verbis *qui obturat aures suas, &c.* Sensus ergo est. Vos ò Iudæi hypocritæ non poteritis cum Deo habitare, quoniam iniusti estis, & mendaces: auari & crudeles, qui non solum non obturastis aures vestras ne audiretis falsum eorum testimonium, qui sitiebant sanguinem Christi, sed etiam clamastis *tolle tolle crucifige eum*, & impia contentione dixistis. *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* & ita dissimulabatis iniquitates populi, vt socij furum efficeremini. Quæ ergo societas poterit esse inter vos & Deum? aut quæ societas Christi ad Belial? Qui autem omnibus prædictis conditionibus præditus fuerit, iste non

Marginalia: Bern. de modo bene vinendi ad sororē cap. 61. — *Prou. 18 a* — Deo fruēt q. quatuor habuerint conditiones. — Munera excutiēda sunt. — *Psal. 25* — Hier. epist. 2. ad Nepotianum. to. 1. & in reg. monach. ad Paulam c. 20. — Iudicis qualitates. — *Marci 15. b* — *Mat. 27 e*

non solum poterit habitare cum Deo in hoc sæculo, sed etiam in perpetuū regnare cum illo. Consonat hic locus cum verbis Psalmistæ. *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Ecce quæstionem quam in superioribus verbis proposuerāt Scribæ, & Pharisæi; eadem enim est hæc interrogatio, ac si diceret, Domine quis habitabit *cum igne deuorante*, aut commorari simul *cum ardoribus sempiternis*? idest, in eodem tabernaculo quiescere cum Deo, qui ignis consumens est? Sed audi responsionem. *Qui ingreditur*, inquit, *sine macula, & operatur iustitiam. qui loquitur veritatem in corde suo. qui non egit dolum in lingua sua: nec fecit proximo suo malum, & opprobrium nō accepit aduersus proximos suos. qui iurat proximo suo & non decipit, qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, & munera super innocentem non accepit.* Expende omnia ista verba, & videbis continere omnes conditiones & virtutes, quas exigit Isaias in hoc loco, vt quis possit securè cum Deo habitare. Sicut ergo Propheta regius post prædicta verba concludit: *qui facit hæc non commouebitur in æternum*, idest, in æternum erit stabilis ante Deum, & pacificè fruetur eius præsentia: ita & Isaias consimilem infert conclusionem; subditur enim.

Psal. 14. a

Cœlū ascēsur. is quas debeat habere conditiones.

Ibidē. a

Ibid.

13 *Iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimitas eius: panis ei datus est, aqua eius fideles sunt.* Excelsa habitare, est confidenter viuere, & quasi in altis turribus, aut montibus, in quibus, saxis ipsis muniuntur homines, ne ab hostibus aliquid patiantur mali. Illi autem qui in turribus munitissimis habitant, non aliter superari possunt, aut capi, nisi fame aut siti compellantur se ipsos hostibus tradere. Sed hoc periculum non illis cōtinget, qui habitauerint in excelsis. Habent enim panem peremnem, quo satientur, & aquas fideles, hoc est indeficiētes, vt sitim extinguant. Nomine panis & aquæ, abundantiam omnium bonorū intelligit, & sensus est: Nihil illis deerit, qui habitauerint in excelsis. S. Greg. sic explicat hæc & præcedentia verba. *Quid est* (inquit) *obturare aures suas, ne audiat sanguinem, nisi peccatis suadentibus, quæ de sanguine, & carne nascuntur, non præbere consensum? Et quid est, ne malum videat, oculos claudere: nisi omne quod rectitudini aduersum est, non approbare? Iste in excelsis habitabit, quia quamuis eum adhuc caro in inferioribus retinet, mentem iā in sublimibus fixit. Munimenta saxorum sublimitas eius: quia qui obiecta desideria terrenæ conseruationis calcat, ad supernam patriam per præcedentium Patrum exempla se subleuat. Et quia per contemplationis donum gratia spiritali satiatur, apte subiungitur. Panis ei datus est, idest refectionem spiritalis gratiæ percipit: quia se à bonis infimis, cœlestia sperando, suspendit. Hinc etiam de sancta Ecclesia per Dauid Dominus dicit. Pauperes eius saturabo panibus: quia in illa mentes humilium positæ, spiritalium implentur refectione donorum.* Sequitur. *Regem in decore suo videbunt oculi eius.* Nōnulli referunt hæc verba ad Regem Ezechiam, quem tempore obsidionis viderunt Iudæi abiectum præ tristitia, & inuolutum sacco; sed postquam Dominus misericorditer illum eripuit de manu Regis Assyriorum, & tranquillitas reddita est & securitas ciuitatibus Iudę,

Securitas sanctorum

S. Greg. 23 moral. 17.

tionis ad diuinum confugiant auxilium: & loquitur in persona populi, qui erat in Hierusalē. *Domine miserere nostri*: quasi dicat. Iam de nostris viribus plane diffidimus, iam omni humano auxilio destituimur, ad tuum Domine humiliter recurrimus,& in te solo speramus, miserere nostri. *Te expectauimus*,idest,patienter sustinuimus: expectare enim sustinere est,& sperare in Deum patiēter, nec aduersitatibus imminētibus frangi. *Esto ergo brachium nostrum*, idest, fortitudo & potentia nostra, quæ maxime in brachio ostenditur: Esto auxilium nostrum in mane, idest, in principio cuiuscunque negotij, *vt cuncta nostra operatio à te semper incipiat, & per te coepta finiatur*. *Mane* ergo significat primum initiū rectæ operationis, quod Deo, atque actuali auxilio efficaci præuenienti,& non humano arbitrio tribuendum est. Licet enim voluntas humana libere velit, & currat,& piam operationem cooperetur, solus tamen Deus est, qui incipit tanquam prima causa simpliciter nostram piā operationem: Dicit enim Apostolus. *Deus est qui operatur in vobis velle, & perficere pro bona volūtate*. Et iterū. *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis. Quæ verba*(vt ait S.Th.) *non sic sunt intelligēda,quasi homo non velit,& non currat libero arbitrio: sed quia liberū arbitrium ad hoc non est sufficiens, nisi moueatur & iuuetur à Deo*. & sanctus Augustinus vtrumque locum explicans ait. *Cum proculdubio si homo eius ætatis est,vt ratione iam vtatur, non possit credere, sperare, diligere, nisi velit, nec peruenire ad palmam supernæ vocationis Dei, nisi voluntate cucurrerit, quomodo ergo non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, nisi quia & ipsa voluntas (sicut scriptum est,) à Deo præparatur? Alioquin si propterea dictum est, non volentis neque currentis,sed miserentis est Dei,quia ex vtroque fit, idest, ex voluntate hominis, & misericordia Dei. vt sic dictum accipiamus, non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei: tanquam diceretur non sufficit sola voluntas hominis, si non sit etiā misericordia Dei,non ergo sufficit sola misericordia Dei, si non sit etiam voluntas hominis, ac per hoc si recte dictum est, non volentis hominis, sed miserentis est Dei, quia id voluntas hominis sola non implet, cur non & è cōtrario recte dicitur, non miserentis est Dei, sed volentis est hominis, quia id misericordia Dei sola nō implet? Porrò si nullus Christianus dicere audebit, non miserentis est Dei, sed volentis est hominis,ne Apostolus apertissimè cōtradicat: restat,vt propterea recte dictum intelligatur,non volentis neque currentis,sed miserentis est Dei, vt totum Deo detur, qui hominis voluntatem bonam & præparat adiuuandam, & adiuuat præparatam*. Hac ratione sancti patres totum bonum quod in nostris operationibus reperitur,Deo tribuunt, nō Deo ex parte, & homini ex parte, quia etsi liber.arbi. recte operetur & piè,solus tamen Deus est, qui suo auxilio operante efficit, quod liberum arbitriū piè operetur; & solus Deus est qui primo incipit piam operationem, vnde Augustinus de bono perseuerantiæ, *recte* (inquit) *viuimus si totum Deo demus, non illi ex parte & nobis ex parte*. & sanctus Hieronymus, explicans illud, *ecce sicut lutum in manu figuli &c.* postquam dixerat, gratiam saluari & liberum arbitrium in pijs operationibus,subdit.

Boni operis initium & cōsūmatio est à Deo.

Phil.2.

Rom.9.

S.Tho.p.p. q.83. ar.1. ad 2.

Aug.in enchirid. ad Laurētium cap.32. to.3.

Deo totū tribuendū.

Aug. de bo. no perse.

Hier. sup. c.18. Hierē. columna 1.

dit: Nec statim totum erit hominis quod eueniet, sed eius gratiæ qua cuncta largitus est: ita enim libertas arbitrij reseruanda est, vt in omnibus excellat gratia largitoris, iuxta illud propheticum: *Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatē, in vanum vigilabit, qui custodit eam. Non enim volentis neque currētis, sed miserentis est* Dei. S. Gregorius Nazianzenus explicans eundem locum ad Rom. 9. ait: *Quoniam velle quoque ipsum à Deo est, iure optimo totum Deo assignauit*. S. Damascenus inquit. *Qui plus virtutis habebat, totum Dei gratiæ ascribebat:* & S. Cyprian. inquit. *Deo totum debemus, quod viuimus, quod mouemur, quod sumus*, & S. Anselmus. *Totum*, inquit, *imputandum est gratiæ, quia nec volentis est quod vult, nec currentis quod currit sed miserentis est Dei*. Similiter etiam S. Bernardus in tractatu de gratia, & libero arbitrio. *Verba* (inquit) *sunt non mea, sed Apostoli, qui omne quod boni esse potest, idest cogitare, & velle, & perficere pro bona voluntate, attribuit Deo, non suo arbitrio*, & post pauca *Ipsa liberum excitat arbitrium, cum seminat cogitatum, sanat, cum immutat affectum, roborat, cum perducit ad actum, seruat, ne sentiat defectum. Sic autem ista cum libero arbitrio operatur, vt tantum illud in primo præueniat, in cæteris comitetur. Ad hoc vtique præueniens, vt iam sibi deinceps cooperetur. Ita tamen quod à sola gratia cœptum est, pariter ab vtroque perficitur: vt mixtim, non sigillatim, simul, non vicissim per singulos profectus operetur. Non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere indiuiduo peragunt. Totum quidem hoc, & totum illa: sed vt totum in illo, sic totum ex illa*. Denique S. Tho. tractans illam quæstionem, Vtrum gratia conuenienter diuidatur per operantem & cooperantem, cum obiecisset in secundo argumento: *Si gratia aliquid operatur in nobis, maxime operatur in nobis iustificationem: sed hoc non sola gratia operatur in nobis. Dicit enim Augustinus. Qui creauit te sine te, non iustificabit te sine te, ergo nulla gratia debet dici simpliciter operans*. Respondet, quod *Deus non sine nobis nos iustificat, quia per motum liberi arbitrij, dum iustificamur, Dei iustitiæ consentimus. Ille tamen motus non est causa gratiæ, sed effectus, vnde tota operatio pertinet ad gratiam*. Qui ergo hæc agnoscunt, humiles fiunt, & manè auxilium à Deo petunt, idest, statim in ipso initio boni operis clamantes. *Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandum me festina:* non expectant meridiem, aut vesperum, vt eis succurratur, vere sciētes, quod non solum in medio, aut in fine operis indigent Dei adiutorio: sed etiā in ipsius initio, sacro attestante Concilio. *Ipse Christus Iesus tanquam caput in membra, & tanquam vitis in palmites, in ipsos iustificatos iugiter virtutem influit, quæ virtus bona eorum opera semper antecedit, & comitatur, & subsequitur*. Obseruandum est autem, quod non solum petit à Deo, quod sit brachiū, sed etiā salus eorū. Differunt enim brachiū, & salus: nam brachiū accipitur pro virtute, qua electi in iustitia cōseruātur; salus vero in tēpore tribulationis sumitur pro redēptione, qua liberantur à peccato. Nulla .n. maior tribulatio homini potest accidere, quam cū per mortale

Psal. 126.

S. Gre. Nazianz. ho. in dictum. Matth 19 post med. S. Damascenus in historia de Balaam & Iosaphat viris illustribus. Cypr. ser. de ieiunio & tent. Ansel. lib. de concordia præde stinationis & lib. arbi. colum. 3. Ber. tract. de gra. & lib. arbit. circa finē.

Gratia & lib. arb. nō sunt causæ partiales.

S. Tho. 1. 2. q. 111. ar. 2.

Aug. tract. 72. in Ioā. post med. to. 9. & de verbis Apost. ser. 15.

Psal. 69. a

Conc. Tr. sess. 6. cap. 16. de iustificatione.

mortale peccatum separatur à Deo.

3 *Esto brachium nostrum in mane.* Tota vita præsens dicitur dies in sacris literis, eo quod in illa potest homo operari opera meritoria vitæ æternæ. Ait enim Saluator. *Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. venit nox, quando nemo potest operari.* Vbi vt notauit Chrysostomus, *Per diem totam intelligit vitam præsentem: cum enim homo missus fuerit in tenebras exteriores, nullum poterit meritum comparare.* Huius diei *mane* est tempus illud, in quo lumen rationis incipit elucescere: vespertinum tempus est illud, in quo incipit senescere. Petit ergo, vt vniuersis peruenientibus ad vsum rationis, sit Dominus auxiliator, & eos adiuuet, vt secundum rectam rationem vitam instituant, & ad Deum conuertantur. Tunc enim maximè indigent auxilio diuino, ne paruus error in principio, magnus fiat in fine. Vel per *mane* intelligit initium cuiuscumque diei, in quo, antequam aliud agere incipiat, debet homo ad Deum recurrere, & petere auxilium ab eo, vt omnes actiones suas dirigat. Sunt enim orationes factæ primo mane valde acceptæ Deo, & libenter exaudiuntur ab illo, Propheta attestante: *Quoniam ad te orabo Domine, mane exaudies vocem meam. Mane astabo tibi & videbo. Mane*, inquit, *astabo tibi:* non alijs, quoniam illa prima diei particula soli Deo consecrari debet, vt ipse solus nostri temporis primitias accipiat. *Mane astabo tibi*, vt postmodū stare possim, cum in expediēdis alijs negotijs occupat' fuero. Sequitur. *A voce Angeli fugerūt populi, & ab exaltatione tua dispersæ sunt gentes. Et congregabūtur spolia vestra sicut colligitur bruchus, velut cum fossæ plenæ fuerint de eo.* Interposita oratione redit ad id, quod insultādo dixerat aduersus Sēnacherib Regem Assyriorum, videlicet spoliandum esse, sicut ipse expoliator extiterat. Ostendit autem quàm facilè sit à Deo tàm crudelis hostis deijciendus, videlicet vnius Angeli voce, & eleuatione manus suæ. Et sensus est: Fremat dumtaxat Deus contra hostes suos, vel manum exaltet, vt percutiat eos, & statim fugient timore perterriti, & dispergentur qui antea aduersus Dei populum congregati erant; ac tanta facilitate capientur, & colligentur eorum spolia, *sicut colligitur bruchus*, quando fuerit congregatus in fossis. Sic accidit ad literam Regi Sēnacherib, & exercitui illius potentissimo: nam *à voce*, idest à virtute *Angeli*, qui vna nocte occidit centū octuagintaquinque millia in exercitu Sēnacherib, fugerunt populi relicti, & remanserunt stupefacti in tam grandi miraculo: & cum Deus eleuauit manum, vt eos percuteret, dispersi sunt, qui aduersus Hierusalem obsidionem parabant: non enim indiget Dominus multis militibus, aut viris bellatoribus, neque instrumentis bellicis, vt suos deijciat inimicos, sed solo nutu voluntatis suæ, aut extensione manus eos disperdere potest: propheta dicente. *Exurgat Deus & dissipentur inimici eius, & fugiant qui oderunt eum à facie eius. Sicut deficit fumus, deficiant: sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei.* Vide quàm facile eos dissipet, & disperdat. Exurgendo, in fugam eos conuertit. Vide quàm facili negotio fumus in aera eleuatus deficiat: sic dissipabuntur impij à facie Dei, idest solo aspectu. Scriptum est enim: *Aspexit, & dissol-*

Marginal notes: Vita nīa dr dies. — Ioan. 9. 4 — Chrysho. 55. super Ioan. — Mane, & vespere vitæ nostræ quid. — Orōnes matutinæ sunt Deo acceptæ. — Psal. 9. — Sennacherib excidium. — Deus facile deijcit aduersarios suos. — Ps. 67.

Abacb. 3 *dissoluit gentes, & contriti sunt mõtes sæculi*. Surrexit à mortuis Christus Dominus gloriosus, & immortalis, & maximo splendore coruscans: & *præ timore eius perterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui*, & dissipati sunt omnes, qui quæsierunt animam eius. Defecerunt sicut fumus. *Extulerunt enim se ab ignibus odiorum suorum in superbiæ typum, & ponentes in cœlum os suum, atque clamantes, crucifige, crucifige, captum illuserunt, pendentem irriserunt: & vnde victoria tumuerunt, mox victi euanuerunt.* Sic euanuit superbia Regis Assyriorum, sic dispersus est illius exercitus. Extulit se tanquam fumus, cum ascendens in Hierusalem, vt eam debellaret, & caperet Regem Ezechiam, dixit: *In multitudine curruum meorum ascendi excelsa mõtium in summitate Libani, & succidi sublimes cedros eius, & electas abietes illius, & ingressus sum vsque ad terminos eius, & saltum Carmeli eius ego succidi, & bibi aquas alienas, & siccaui vestigijs pedum meorum omnes aquas clausas.* Sed statim sicut fumus euanuit. Subditur enim: *Hæc dicit Dominus de rege Assyriorum: Non ingredietur vrbẽ hanc, nec mittet in eam sagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio. Per viam, qua veniet, reuertetur: & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus. Protegamq. vrbem hanc, & saluabo eam propter me, & propter* Dauid *seruũ meum. Factum est igitur in nocte illa, venit Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octuagintaquinque millia. Cumque diluculo surrexisset, vidit omnia corpora mortuorum: & recedens abijt, & reuersus est Sẽnacherib Rex Assyriorum, & mansit in Niniue.* Comparat autem Propheta exercitũ Regis Assyriorum brucho, & desolationem illius collectioni bruchi in foueis congregati. Hæc enim similitudo maximè explicat statum illius exercitus, tàm ante, quàm postquam percussus est ab Angelo. Ad cuius intelligentiam considerandũ est, quod, (vt notauit Adamus Sasbout Delphius, doctor Louaniensis) bruchus est quoddam genus vermis diuersum, à genere locustarum, non multum tamen dissimile, maximam calamitatem afferens frugibus; vnde nomen accepit: dicitur enim *bruchus* à quodam verbo Græco, quod Latine significat *comedo*: nascitur enim tanta multitudine, vt cogantur exire rustici, & colligere, eo quod omnia vastent; collectum verò in foueis reponunt, ac colligunt. Abulensis autem inquit quod bruchus vineas consumit, vniuersa comedens, & deuastans. sanctus vero Augustinus sentit, vnam plagam esse locustã, & bruchum, quoniam altera est parens, & alter est foetus. Huius animalis fit mentio in psalmo: *Dixit: & venit locusta & bruchus, cuius non erat numerus: & comedit omne fœnum in terra eorum, & comedit omnem fructum terræ eorum.* Et Naum. 3. *Deuorabit te vt bruchus, congregare vt bruchus, multiplicare vt locusta.* Fuit ergo rex Assyriorũ sicut bruchus, cũ Iudęã deuastauit, quia exercitus eius oĩbus ciuitatibus fuit infensus. At pcussus ab Angelo, decidit in foueã, & filij Israel in tãta multitudine collegerũt aduersariorũ spolia, in quãta colligere consueuit bruchos cõgregatos in fouea rusticus populus. Et quoniã ex deiectione regis superbi maxime splẽduit potẽtia Dei, & misericordia, qua ptegit in se sperãtes, subdit statĩ:

[Marginalia: Mat. 27 — Aug in psal. 67. to. 8. — 4. Reg. 19. e — Adamus Louaniẽsis super cap. 33. Isaiæ. — Bruchus quid. — sup. ca. 28. Deut. q. 5. col. 3. — sup. ps. 104. — Ps. 104. c — Naum. 3. d — Sennacherib fuit vt bruchus viuẽs & moriens.]

4 Ma-

4 *Magnificatus est Dominus, quoniam habitauit in excelso: impleuit Sion iudicio, & iustitia.* Quasi dicat: non alteri, quam ipsi Deo ascribenda est hæc victoria. Nunc enim manifestata est gloria eius, qui prius blasphemabatur à rege Assyriorum, quasi non esset Deus. Et qui longe abesse credebatur à populo suo, ita vt nullam curam haberet ciuitatis Hierusalem, opere ostendit, se habitare in excelso, idest, in ciuitate sancta, quæ in loco eminente constructa est, & protectorem esse, atque defensorem illius. Ideo, *impleuit Sion iudicio, & iustitia*, illam vindicando ab hostibus suis. Et quoniã *Sion* fuit typus Ecclesiæ Christianæ, hęc omnia multo excellentius adimpleta sunt in aduentu Domini, qui sanguinẽ suum pro peccatis nostris abundanter effundens, ex iustitia nos redemit à peccatis nostris, & principem tenebrarum, qui deuastauerat vniuersum orbem, eiecit foras. Tunc ergo vere impleuit Dominus *Sion*, idest Ecclesiam, *iudicio, & iustitia*, idest, vera religione, & sanctitate. *Iudicio*, inquam, illo, *& iustitia*, de quibus prædixerat supra. *Et habitabit in solitudine iudicium & iustitia in Carmel sedebit.* Et iterum. *Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in iustitia.* Vnde per apostrophen conuersus ad Ecclesiã subdit. *Et erit fides in tẽporibus tuis: diuitiæ salutis sapientia & scientia: timor Domini ipse est thesaurus eius*, idest. *tunc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis.* Quia in te regnabit veritas, fortitudo, sapientia, & scientia, & prudẽtia, timor Domini ac reliqua dona Spiritus sancti. designans per hæc verba plenitudinẽ gratiæ, & donorum spiritualiũ, & cœlestiũ super Ecclesiam effundẽdam esse, quod ad literam impletum est in die Pẽtecostes, in quo omnibus spiritualibus diuitijs, atque thesauris impleta est Ecclesia. Obseruandum est autem, quod non dixit, sapientia, vel scientia Domini est thesaurus eius, sed inquit, *timor Domini ipse est thesaurus eius:* quoniam, *initium sapientiæ timor Domini.* Et *timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi*, non timor pœnę, seu timor seruilis, quem perfecta charitas mittit foras, sed timor filialis & reuerentialis maiestatis diuinæ. Lege quæ de his donis Spiritus sancti, & specialiter de timore, diximus superius.

Victoria Deo attribuenda.

Ecclesiam redemit Christus ex iustitia.

Isai. 35. e

Isai. 1. f

Isai. 1. f

Ps. 111.

Psal. 18.

Timor filialis est thesaurus animæ.

Sup. cap. 8. num. 22. & cap. 11. n. 3. & seq.

5 *Timor Domini ipse est thesaurus eius.* Vt notauit S. Thom. *Thesaurus*, est diuitiæ congregatæ: nam effusæ & sparsæ in diuersis, non dicuntur thesaurus, sed quæ in vno sunt. Vnde quia in sapientia diuina reperiuntur simul omnia bona, quæ in creaturis diuisa sunt, ideo dicitur *thesaurus*; Sap. 7. *Infinitus .n. thesaurus est hominibus, quo qui vsi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei.* Quia ergo in timore Dei multa bona spiritualia reperiuntur vnita in homine iusto, ideo ipse *timor* est thesaurus eius. Primo. n. timor Domini animã fixam tenet in bono, sicut profundæ radices tenent arborem, ne à vento tentationum commoueri possit. Dicit enim Chrysostomus. *Quemadmodum quercus altius dimissis radicibus, nullius venti viribus sternitur, ita animam diuino confixam timore, nullus tentationis ventus euellet: idcirco iniquit Propheta. Confige timore tuo carnes meas.* Hoc timore confixus erat, & immobilis Ioannes Baptista, quem aura illa popularis, & tentatio terribilis mutare non potuit, nec diuertere à veritate; sed volentibus illum tãquam verũ Messiam

S. Tom. ad coloss. 2. lect. 1. in medio.

Thesaurus quid sit.

Sap. 7.

Timor q̃ bona causet.

Chrysost. hom. 53. in Ioan. to. 3.

Ioannis Baptistæ constantia.

fiam recipere, constanter respondit quia non sum ego Christus. Propter quod in laudem ipsius dixit Saluator ad turbas. *Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam?* quasi diceret, non est Ioannes arundo leuis, & vacua, & absque profunda radice, vt declinet quocumque agitat eo vetus. Talis enim esse videretur, vt notauit Cyrillus, si quæ cognouit, ex leuitate se ignorare fateretur. Vnde timor Dei comparatur tignis imputribilibus, & solidis, quibus domus spiritualis sustinetur, ne vacillet, ne cadat, ait enim: *Tigna domorum nostrarum cedrina.* vbi Bernardus: *Curate* (inquit) *fratres spirituali huic ædificio* (*quod estis vos*) *ne forte, cum in superiora proficere cœperit, vacillet, & corruat si tignis fortibus non fuerit subnixũ, & colligatum. Curate inquam illi tigna dare imputribilia, & immobilia, timorem videlicet Domini illum castum, qui permanet in sæculum sæculi.* Hinc & sapiens ait. *In timore Domini fiducia fortitudinis.* Et iterum. *Si nõ in timore Domini tenueris te instanter, citò subertetur domus tua.* * *Omne namque virtutum ædificium illico vergit in præcipitiũ, si huius gratiæ amiserit præsidium.* Vnde Salomon ait. *In timore Domini esto quotidie, quia habebis spem in nouissimo, præstolatio tua non auferetur.* Hinc & Apostolus. *Cum metu & tremore vestram salutem operamini:* sed quid plura? Connexa sunt timor & religio, nec manere potest alterum absque altero. Vnde Cornelius vir religiosus fuit ac timens Deum, & Simeon iustus & timoratus Hinc Salomon: *Deum* (inquit) *time, & mandata eius obserua.* Et, vt omnia vnico verbo percurram, Si delectationẽ quæris, & gaudium, aut longam vitã, *timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiã, & gaudiũ, & longitudinem dierum.* Si gloriam; *timor Domini gloria, & gloriatio, & lætitia, & corona exultationis.* Si beatitudinẽ, *Beati oẽs qui timent Dominum.* Denique *timor Dei super omnia se superposuit,* vt sciamus sub se omnia bona spiritualia tãquam thesaurum cõtinere, *quia nihil deest timentibus eum.*

Ioan. 1. c | Mat. 11. | Cyrillus. | Timor Dei comparatur tignis. | Cant. 1. | Bern. ser. 46. in cãt. | Prou. 14 d | Eccli. 27. a | *Ber. i ser. de 7. donis Spirit. sancti ca. 1. | Phil. 2. a | Act. 10. e | Luc. 2. d | Eccles. 12. d | Eccli. 1. b | Ibid. | Psa. 127. | Eccli. 25. b

6 *Ecce videntes clamabũt foris: Angeli pacis amarè flebunt.* Vatablus, & Pagninus vertunt. *Ecce nuncij clamabunt foris.* Reuertitur Isaias ad Regem Sennacherib, & describit potentiam exercitus eius, & vim maximam, qua Ezechiam & vniuersam Iudæam opprimere contendebat, vt in destructione exercitus eius magis appareat potentia Dei; & splendeat misericordia eius, qua protegit in se sperantes. Et in primis declarat timorem & tristitiam, qua premebantur Iudæi, vidẽtes potentiam exercitus Assyriorum, quam explicat illis verbis. *Ecce videntes clamabunt foris,* idest, Iudæi habitantes in suburbanis, *clamabunt* fugientes ad ciuitatem, & auxilium petentes. *& Angeli pacis,* idest, nuncij missi ab Ezechia, vt pacem obtinerent à Rege Assyriorum, remittentur vacui, & sine honore, vt habetur infra: atq; adeò reuertentes ad Ezechiam *flebunt amarè:* nam propter malorum magnitudinem, præ dolore & tristitia, lingua eorum adhęrebat palato, & lachymis atque suspirijs superbiam Regis Assyriorum, & ruinam imminentem Iudæorum prodebant. Et hæc est explicatio literalis, quam sequitur S. Thomas, & plerique alij expositores. Quia verò per Regem Assyriorum designantur tyranni, qui Ecclesiam Christi perse-

Sennacherib. potentia. | Infr. cap. 36.

perſequuntur, & per legatos miſſos ab Ezechia, myſtice intelliguntur Apoſtoli,& viri Apoſtolici, qui miſſi ſunt à Chriſto, vt pacem, quam moriendo nobis obtinuit, prædicarent in vniuerſo mundo: ideo in ſenſu allegorico præſens locus explicatur à multis ſanctis Doctoribus de prædicatione Euangelij: & iuxta hanc explicationem ſenſus eſt. *Ecce videntes*, ideſt Apoſtoli, qui (vt dicit Haymo) antonomaſtice dicuntur *videntes*, quia prædicauerunt, quæ viderũt proprijs oculis, & manibus contrectauerũt, Ioanne atteſtante. *Quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitæ: & vita manifeſtata eſt, & vidimus, & teſtamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & apparuit nobis, quod vidimus, & audiuimus, anunciamus vobis.* De quibus etiã Saluator ait. *Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis: dico enim vobis quod multi Prophetæ, & Reges voluerũt videre quæ vos videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt.* Hi ergo videntes Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, & omnia, quæ in lege promiſſa ſunt, eſſe adimpleta, *clamabunt foris* prædicantes Chriſtum non in angulo, non in occulto, non in abſcondito, non in penetralibus, ſed in publico, vbi omnes conueniunt, in plateis, vt omnes audiant verbum veritatis. Scriptum eſt enim. *Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem ſuam, in capite turbarum clamitat, in foribus portarum Vrbis profert verba ſua, dicens. Vſquequo paruuli diligitis infantiam, & ſtulti ea, quæ ſibi ſunt noxia, cupient, & imprudentes odibunt ſcientiam? Conuertimini ad correptionem meam: en proferam vobis ſpiritum meum, & oſtendam vobis verba mea.* Vnde & Chriſtus Dominus, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi, de ſua doctrina teſtimonium perhibens, ait. *Ego palam loquutus ſum mundo, ego ſemper docui in Synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi cõueniunt, & in occulto locutus ſum nihil.* Similiter etiam & Apoſtoli erant *in templo ſtantes & docentes populum.* Sciebant enim ad illos dictum eſſe, *vos eſtis lux mũdi*, ideſt, vos eſtis lux publica vniuerſi, ſicut ſol illuminat totum mundum. è contrario verò, illi qui prædicant falſam doctrinam, non clamant foris, ſed muſſitant in occulto. non veniunt ad lucem, vt non arguantur opera eorũ, diligunt tenebras, quia fures ſunt, & rapere volunt, non paſcere Chriſti oues. Vincentius Lyrinenſis, aduerſus Hæreticos loquens latibula perquirentes, *Audias* (inquit) *quoſdam, ipſorum dicere: Venite ò inſipientes & miſeri, qui vulgo Catholici vocitamini, & diſcite fidem veram, quam præter nos nullus intelligit, quæ multis ante ſæculis latuit, nuper vero reuelata & oſtenſa eſt: ſed diſcite furtim atque ſecretim, delectabit enim vos. Et item: cum didiceritis, latenter docete, ne mundus audiat, ne Eccleſia ſciat: paucis namque conceſſum eſt, tanti myſterij capere ſecretum. Nõne hæc verba ſunt illius meretricis, quæ apud Salomonis prouerbia vocat ad ſe prætereuntes viam, qui dirigunt iter ſuum: Qui eſt, inquit, ueſtrum inſipientiſſimus, diuertat ad me. Inopes autem ſenſu exhortatur dicens: panes occultos libẽter attingite, & aquam dulcem furtim bibite.* Hos notauit Chriſtus Dominus, cum dixit. *Et multi Pſeudoprophe-*

Marginalia: Apoſtoli videntes antonomaſtice dicuntur: | 1. Ioan. 1. a | Mat. 13 b | Apoſtolorũ prædicatio palã facta. | Prou. 1. c | Ioã. 18. | Actor. 5 e | Mat. 5. | Hæretici non in publico ſed occulte ſuas hæreſes docẽt. | Vincentius Lyrinẽſis aduerſus Hæreticos poſt mediũ libri. | Prou. 9. | Mat. 24 b

propheta surgent, & seducent multos. & post pauca: *Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim Pseudochristi, & Pseudopropheta, & dabunt signa magna, & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est, nolite exire; Ecce in penetralibus, nolite credere*. Quasi dicat: nolite credere illis, qui in deserto Christum prædicant, aut in penetralibus, quoniam veritas in Ecclesia, vbi omnes conueniunt, inquirenda est, & prædicanda.

7 *Angeli pacis amarè flebunt*. Vt docet S. Gregorius. *Angeli pacis* sunt Apostoli & prædicatores Euangelij, atque pastores Ecclesiæ, eo quod gloriam patriæ cælestis annunciant. Angelus enim non est nomen naturæ, sed officij; & significat nunciũ. vnde Ioannes in Apocalypsi, septem Ecclesijs scribẽs, earum Episcopos & prædicatores Angelos vocat. Et rursum per Malachiam dicitur. *Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est*, idest nuncius. Vnde & Hieronymus ait. *Angelus autem, idest nuncius, sacerdos Dei verissime dicitur, quia Dei & hominum sequester est; eiusque ad populum nunciat voluntatem. Et idcirco in sacerdotis pectore rationale est, & in rationali doctrina, & veritas ponitur, vt discamus, sacerdotem doctum esse debere, & præconem Dominicæ veritatis*. Denique sanctus Paulus, Angelos appellauit Apostolos & prędicatores Euangelij, cum scribens ad Timotheum ait. *Et manifestè magnum est pietatis sacramentũ, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est gentibus*, vbi inter Angelos, & prædicationem Euãgelij, nihil medium constituit, vt sciamus, illum per Angelos intelligere prædicatores sanctos, idest, veritatis nuncios. Hi ergo *Angeli* qui prædicauerunt pacem, *amarè flebũt*, videntes tyrannos Ecclesiam Dei impugnare, & perditos homines post desideria cordis sui ambulare. *flebunt amarè*, commiserationis affectu peccata populi plangentes, & cum lachrymis rebelles adhortantes, vt reconcilientur Deo, ac simul pro illis misericordiam Dei implorantes. Scriptum est enim. *Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, & dicent: Parce Domine, parce populo tuo, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes*: Vnde & Paulus cum lachrymis populum sibi commissum hortabatur, vt conuerteretur ad Dominum. Clamabat enim. *Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*. & iterum. *Vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte, & die, non cessaui cum lachrymis monere vnumquemque vestrum*. Cum autem Iudæi nec verbis Pauli, nec lachrymis frangerentur, sed in sua obstinatione persisterent, tristitia maxima afficiebatur, dolens de eorum perditione, & ad deprecandum Deum pro illorũ salute seipsum conuertens. Ait enim, *Veritatem dico in Christo Iesu, nõ mẽtior, testimoniũ mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto: quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ*.

Et ite-

Marginalia: Greg. 34. mor. 7. — Apostoli sunt Angeli pacis. — *Apoc.* 2. & 3. — *Malac.* 2. b — Hier. sup. cap. 2. Malachiæ. — *Exo.* 28 — Sacerdos doctrina polleat. — *1. Tim.* 3. d — Prædicatores Euang. plorantes peccata populi prædicabũt Christum. — *Ioelis* 2. d — *2. Cor.* 5. — *Act.* 20. — Pauli charitas erga Iudæos. — *Rõ.* 9. a

Rom. 10 a

& iterum: *fratres, voluntas quidem cordis mei, & obsceratio ad Deum fit pro illis in salutẽ.* Talis debet esse affectus prædicatorum erga fideles, vt eorum infirmitates super seipsos suscipiant, & eorum ruinam tanquam propriã deplorent; & pietatis affectu dicant. *Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror?* de quo vide supra dicta. Vt autem Isaias explicet causam, propter quam *Angeli pacis amarè flebunt*, subdit.

2. Cor. 11 g

Sup. com. 1 in prol. ad lectorem.

8 *Dissipatæ sunt viæ, cessauit transiens per semitam, irritum factum est pactum, proiecit ciuitates, non reputauit homines.* Refert verba legatorum, qui missi fuerant ab Ezechia, narrantium quæ viderant & audierant. & sensus est. Omnia itinera dissipata sunt, & deserta, nec reperitur aliquis, qui per eam transeat. Pactum etiam, quod Sennacherib inierat cum Ezechia, irritum factum est. Cõtempsit ciuitates Iuda, & à se proiecit, cum peteret pacem, & homines eius pro nihilo reputauit. Hoc est quod amaro animo deflebat Hieremias. *Viæ Sion lugent, eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem.* Et iterum. *Filij Sion inclyti, & amicti auro primo, quomodo reputati sũt in vasa testea opus manuum figuli.* Hanc eandem calamitatem magis explicat Isaias, cũ subdit. *Luxit & elanguit terra, confusus est Libanus, & obsorduit, & factus est Saron sicut desertum, & concussa est Basan & Carmelus.* Quasi dicat: tota terra deuastata est, & quoquo te verteris, nihil videbis nisi meram desolationem, non solum in principio, & in medio, sed etiã in omnibus finibus terræ Iudeæ. Vnde quatuor terminos Iudææ nominauit, in quibus vberes fructus

Thren. 1 a

Thren. 4 a

Iudææ desolatio.

producebat terra, videlicet Libanum ad Septemptrionem, de cuius loci amœnitate & vbertate plura prædixerat supra. Saron ad Occidentem, & est regio in qua latissimi campi tenduntur, & fertiles. Basan ad Orientem trans Iordanem, & est regio quam duæ Tribus & dimidia possederunt. Carmelum ad Meridiẽ. Quod si extremas partes Iudeę hostis non reliquit intactas, nec locis montuosis pepercit, quid sperandum erit de ciuitatibus Iudeæ, & de vineis atque hortis propinquis? hæc secundum literam. Si autem oculos ad sensum spiritualem flectamus, in quo Rex Sennacherib typum gessit diaboli, & Antichristi, hæc quam diximus, persequutio Assyriorum, desolationem populi Christiani designat, quam diabolus attentat & Antichristus suo tempore facere conabitur, & modo eam exequitur illius ministri. Videmus enim vias mandatorum Dei dissipatas, in quibus ambulant iusti, & semitam consiliorum, ac vitæ perfectæ solitariam atque inuiam. Olim impleta erant deserta viris excellentissimæ sanctitatis, qui sæculo renunciantes & carni, consilia Euangelica sequebantur; modo autem pauci reperiuntur qui per eam transire velint. *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est, qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.* Irritum factum est pactum, quod cũ Deo fecerunt homines in sancto baptismate, abrenunciando diabolo & pompis eius. *Quia trangressi sunt leges, mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum*, & tantus languor spiritualis totam terram occupauit, vt montes firmissimi, idest, illi qui in virtute sunt stabiles, concussi videãtur, ita vt in ianuis sit tempus

Saron terra fertilis est.

Morale

Trasgressores mandatorum quã plurimi.

Perfecti homines quã pauci.

Psalm. 13. a

Isai. 24 a

Vide ca. 5. num. 10.

tempus illud deplorandum, de quo multo ante prædixit Saluator. *Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebūt inuicem, & multi Pseudoprophetæ surgent, & seducent multos, & quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum*. Et post pauca. *Et dabunt signa magna, & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi*. Inter hæc autem mala quid facient *Angeli pacis*, pastores videlicet Ecclesiæ, & prædicatores Euangelij, nisi flere *amare*, cum non possint prædicatione sua imminentes calamitates superare? Vnde & de S. August. hæc eius narrat Historia. *Anno Domini 440. cum Vuandali totam Africā prouinciam occupassent, vastantes omnia, nec parcentes sexui, ordini, vel ætati, post hoc autem ad Hypponensem ciuitatem peruenientes ipsam manu valida obsedissent: sub hac tribulatione Augustinus, præ cæteris, suæ senectutis amarissimam & lugubrem duxit vitam. Fueruntq; sibi lacbrymæ eius panes die, ac nocte, cum alios videret occisos, alios effugatos, Ecclesias sacerdotibus viduatas, ciuitates cum acolis dissipatas*. Consimili amaritudine plorabant Sacerdotes antiqui vastitatem ciuitatis Sanctæ Hierusalem, sicut Hieremias ait. *Omnes portæ eius destructæ, sacerdotes eius gementes, virgines eius squalidæ, & ipsa oppressa amaritudine*. Audisti periculum maximum, in quo erat constitutus rex Ezechias, & vniuersus populus Iuda, audi nunc Dei consolationem, & misericordiam eis exhibitam, quæ tanto solet esse gratior, quanto post maius periculum sequitur.

Mat. 24 b

Ibid. c

Augustini mors.

Thren. 1 a

9 *Nunc consurgam, dicit Dominus: nunc exaltabor, nunc subleuabor*. Pagninus. *Nunc surgam, dicit Dominus. Nunc exaltabo me, nunc eleuabo me*. Vatablus, *pro, subleuabor*, vertit. *Nunc sublimis ero*. Humiliato ergo & deiecto populo meo (ait Dominus) quando nullum videbatur illi superesse refugium, quādo nullum credebatur adesse remedium: tunc miserebor illius. *Nunc consurgam*, quando me dormire cogitabant Assyrij, & nullam curam populi mei habere: *nunc exaltabor*, quando exaltati fuerant hostes mei, & in superbiam erecti: *nunc* sublimabor super illos, vt eos deijciam, sic enim exaltari consueuerunt aquilæ & subleuari: cū prædam inter vngues capere appetunt: eleuantur in aera, vt maiori impetu super prædam descendant. In vanum cedent vobis ò Assyrij cogitationes vestræ, nec solum erunt vanæ, sed & vobismetipsis non modicum inferent nocumentum. Vnde & subditur. *Concipietis ardorem, parietis stipulam*. Cogitatio in Scripturis conceptio dicitur, partus vero, opus. Sic accipitur supra. *Concepimus & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum*. Vt explicuimus eodem loco, cogitabant Assyrij capere ciuitatem Hierusalem, & Ezechiam ducere in captiuitatem, sed eorum cogitatio, quantumuis feruēs esset, siue ardore odij, & inuidiæ plena, peperit tamen vanum opus, & inane, vnde dicuntur grauidi esse stipula. Vbi obserua, cogitationes impias, stipulas esse: & similiter opera bona, quæ ex odio procedunt, quoniam vana sunt. Scriptum est enim. *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania*. Et iterum, *Dominus nouit cogita-*

Simile.

Isa. 26. d nu. 25. & 26.

Impiorum cogitationes stipulæ assimilantur.

Psal. 2. a

Sennacherib excidiũ,& exercitus eius. Sup ca.30. nu 51.52 53.

gitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Item etiam dicuntur stipulæ, quoniam (vt latius ostendimus supra) fomentum sunt iræ Dei, & cibus, quo nutritur ignis gehennæ. Vnde & subditur. *Spiritus vester vt ignis vorabit vos*, (idest) cogitatio vestra ipsa erit ignis, qui vos consumet: nam propter illam mittet Dominus Angelum de cœlo, qui vos perdat. Sequitur. *Et erunt populi quasi de incendio cinis*. Exercitus Regis Assyriorum, & milites eius terribiles erant, atque insuperabiles. sicut lapides, qui durissimi sunt, antequam in fornacem calcis mittantur, igni autem decocti in calcem conuertuntur, & in aquam missi resoluuntur in cineres, ita (inquit) continget aduersarijs populi Israelitici, nam virtus eorum prorsus elanguescet, & vertetur in puluerem, cum ignis iræ Dei eos decoxerit. Consonat hæc explicatio cum translatione Pagnini, quæ sic habet. *Et erunt populi vt incendia calcis*. Consonat etiam translationi Vatabli, qui sic vertit. *Et reddentur populi exusti sicut calx*. Vbi expende, quam sit contemptibilis hostis, mox vt in auxilium venerit Dominus, & suos protexerit: nam aduersarius quantumuis alias fortissimus, & omnes eius machinationes comparantur stramini, & stipulæ, & Dei ira & fortitudo confertur igni. Nam sicut stramen aut stipula non valent igni resistere, ita neque aduersarij Deo. Et hac similitudine vsus est etiam supra cap. 5. cum dixit, *sicut deuorat stipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit: sic radix eorum quasi fauilla erit, & germen eorum vt puluis ascendet*. Denique illos comparat spinis, cum subdit: *Spinæ congregatæ igni comburentur*. Illi velut spinæ populis Iuda infestissimi fuerunt, & molesti, cum circuierunt terram illam, sed postmodum spinæ istæ congregatæ tradentur igni inextinguibili, iuxta illud quod dictum est supra. *Et congregabuntur in congregatione vnius fascis in lacum*. In lacum, inquam, vbi non est aqua, sed ignis ardens tota die. Consonat hæc explicatio cum translatione 70. virorum, qui vbi nos legimus, *concipietis ardorem &c.* transferunt. *Vana erit fortitudo spiritus vestri, ignis vos deuorabit, erunt gentes combustæ sicut spinæ in agro proiectæ, atque combustæ*. Vbi obserua quod spinæ, quando crescunt in agro inter triticum, maximum nocumentum inferunt semini, quia sicut dicitur Matthæi 13. suffocant illud, ne proferat fructum tempore suo, cæterum si eradicentur spinæ, si congregentur in agro, & tradantur igni, & conuertantur in cineres, faciunt terram vberius fructificare. Non aliter Rex Assyriorum & exercitus eius, cum discurrebant per vniuersam Iudæam, opprimebant tanquam spinæ filios Israel, istos pungentes, illos lacerantes, & conijcientes alios in desperationis periculum, sed cum ab Angelo occisi sunt, & eorum cadauera in agro congregata, vtiles esse cœperunt terræ, quia videntes quæ fecerat Dominus in hostibus suis, timebant & glorificabant illum; Vnde & subditur.

Reprobi cõferuntur spinis.

Isai.24. d

Mat. 13 c

11 *Audite qui longe estis, quæ fecerim, & cognoscite vicini fortitudinem meam*. Miracula sua

Deus

Ad verbū Dei audiē dum hortantur oēs

Deus omnibus vult esse nota, & propinquis, & distantibus, idest, fidelibus, & infidelibus, Iudæis, & gentibus, (vt explicat Beatus Cyrillus.) Et ad eundem modum loquendi allusisse videtur Apostolus, cum dixit ad Ephesios 2. *Et veniens euangelizauit pacem vobis, qui longe fuistis, & pacem ijs, qui prope.* Longinquorum autem est audire, propinquorum vero cognoscere, & videre, & manibus contrectare Dei mirabilia. Omnes inuitat, & hortatur, vt cognoscant & admirentur fortitudinem eius, ne alteri cuipiam adscribatur victoria, nisi soli virtuti illius. Duo autem consideratione digna proponit: alterum est repentina contritio Regis Assyriorum, quam prosequitur sequenti capite: Alterum vero est timor, qui inuasit omnes audientes ruinam exercitus eius. & de hoc agit in versu sequenti; subditur enim. *Conterriti sunt in Sion peccatores: possedit timor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? aut quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Ad claram intelligentiam huius loci, considerandum est, quod cum populus Iuda, & habitantes Hierusalem vidissent inopinatam, & insperatam Assyriorum vindictam, præsertim Doctores, & Scribæ, atque Sacerdotes, qui ad humana confugiebant auxilia, salutem ab hominibus, & non a Deo sperantes, non ad laudandum Deum, & illum colendum excitati sunt: sed sicut gentes idololatræ obstupuerunt, & erga Deum, qui sic punire potest, quasi male affecti, dicebant ad inuicem. *Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante?* Quasi dicerent: quis poterit sustinere Deum tam terribilem & fortem? quis illæsus poterit esse iuxta illum? Talem stuporem, & timorem conceperunt idololatræ, & in consimilia verba proruperunt, cum vidissent cadauera mortuorum, quos occidit arca Domini. Ait enim Scriptura. *Percussit autem de viris Bethsamitibus, eo quod vidissent arcam Domini, & percussit de populo Septuaginta viros, & quinquaginta millia plebis. Luxitque populus, eo quod Dominus percussisset plebem plaga magna. Et dixerunt viri Bethsamitæ: Quis poterit stare in conspectu Domini Dei sancti huius? Et ad quem ascendet a nobis? Miseruntque nuncios ad habitatores Cariathiarim, dicentes: reduxerunt Philisthijm arcam Domini, descendite & reducite eam ad vos.* Vide hominum pessimorum affectum. Cum viderent miraculum factum, debuissent ad Deum conuerti, & credere in eum, & ex toto corde diligere; insuper & arcam testamenti venerari: & tamen in stuporem conuersi, eam à se proijcere studuerunt. Non dissimili affectu Iudæi increduli videntes mirabilia, quæ per Angelum operatus est Dominus in Assyriorum exercitu, dicebant stupefacti, & conterriti, *quis poterit stare in conspectu Dei*, quis *cum igne deuorante* poterit commorari? Vide stoliditatem. Ab eo fugere conantur, qui de hoste potentissimo illos eripuit: Quasi exosam habentes Dei misericordiam, illum ignem deuorantem appellant, & ardoribus conferunt sempiternis. Videtur autem Propheta, appellando eos hypocritas, respexisse ad Scribas, & Pharisæos,

1. Reg. 6. d

Reprobi duriores sunt miraculis Dei visis.

Scribæ & Pharisæi adhærere Xpo nō potuerunt.

risæos, qui non magis potuerunt sanctitati Christi Redemptoris nostri, & doctrinæ illius associari, quam igni deuoranti, vel ardoribus sempiternis. Vnde & illum à se abijcere curarunt, & tradere in manus peccatorum.

12 *Qui ambulat in iustitijs: & loquitur veritatem, qui proijcit auaritiam ex calumnia, & excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas ne audiat sanguinem, & claudit oculos suos ne videant malum.* Respondet interrogationi propositæ, tacite increpans hypocritas illos, & arguens de peccatis, propter quæ ipsi non poterant habitare cum igne deuorante, & familiares Deo esse: & constituit quatuor conditiones seu qualitates eorum, qui absque vlla formidine coniunguntur Deo. Prima est, quod sit iustus. *Impius enim fugit, nemine persequente.* Hanc tangit illis verbis, *qui ambulat in iustitijs.* Secunda est, quod sit verax in omnibus verbis suis. Cum enim Deus sit prima veritas, necesse est, vt perdat omnes qui loquuntur mendacium. Tertia, quod non sit auarus, sed à se proijciat pecuniam *ex calumnia*, idest, quæ colligitur ex calumnijs, & oppressionibus pauperum: & excutiat manus suas, ne accipiat munera, quæ consueuerunt corrumpere iudicium. Vnde Psalmista loquens de impijs, qui à cœlestium participatione exclusi sunt, ait. *In quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta est muneribus.* ac si diceret, quamuis opera eorum videantur bona, tamen plus lætantur in muneribus, quàm in bonis operibus; magis volunt ab hominibus accipere dona, quàm à Christo æterna bona, vt Bernardus dicit. Sanctus etiam Hieronymus ait. *Dulces litteras, & sudariola, & crebra munuscula sanctus amor non habet*, & Sanctus Isidorus inquit. *Non potest oculus mentis alta videre, quem puluis claudit.* Ex quibus constat, quàm periculosum sit diligere munera, & humanas insequi retributiones. Vatablus vertit. *Excutiens manus suas, ne munus contrectent.* munera enim, quibus iustitia corrumpitur, non solum accipienda non sunt, sed nec tangenda quidem, aut contrectanda. Quarta, quod non sit iudex crudelis, admittens facile delatores, cupientes hominum sanguinem effundere; neque etiam sit nimis remissus, facile indulgens peccatoribus, & dissimulans eorum peccata: sed ita odio prosequatur illa, vt etiam claudat oculos *ne videant malum*, idest, ita auersetur impietatem, vt etiam videre eam non sustineat: & hanc tangit ab illis verbis *qui obturat aures suas, &c.* Sensus ergo est. Vos ò Iudæi hypocritæ non poteritis cum Deo habitare, quoniam iniusti estis, & mendaces: auari & crudeles, qui non solum non obturastis aures vestras ne audiretis falsum eorum testimonium, qui sitiebant sanguinem Christi, sed etiam clamastis *tolle tolle crucifige eum*, & impia contentione dixistis. *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* & ita dissimulabatis iniquitates populi, vt socij furum efficeremini. Quæ ergo societas poterit esse inter vos & Deum? aut quæ societas Christi ad Belial? Qui autem omnibus prædictis conditionibus præditus fuerit, iste non

Bern. de modo bene vinendi ad sororē cap. 61.

Prou. 18 a

Deo fruēt q quatuor habuerint conditiones.

Munera excutiēda sunt.

Psal. 25

Hier. epist. 2. ad Nepotianum. to. 1. & in reg monach. ad Paulam c. 20.

Iudicis qualitates.

Marci 15. b

Mat. 27 e

non solum poterit habitare cum Deo in hoc sæculo, sed etiam in perpetuũ regnare cum illo. Consonat hic locus cum verbis Psalmistæ. *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Ecce quæstionem quam in superioribus verbis proposuerāt Scribæ, & Pharisæi; eadem enim est hæc interrogatio, ac si diceret, Domine quis habitabit *cum igne deuorante*, aut commorari simul *cum ardoribus sempiternis*? idest, in eodem tabernaculo quiescere cum Deo, qui ignis consumens est? Sed audi responsionem. *Qui ingreditur*, inquit, *sine macula, & operatur iustitiam. qui loquitur veritatem in corde suo. qui non egit dolum in lingua sua: nec fecit proximo suo malum, & opprobrium nõ accepit aduersus proximos suos. qui iurat proximo suo & non decipit, qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, & munera super innocentem non accepit*. Expende omnia ista verba, & videbis continere omnes conditiones & virtutes, quas exigit Isaias in hoc loco, vt quis possit securè cum Deo habitare. Sicut ergo Propheta regius post prædicta verba concludit: *qui facit hæc non commouebitur in æternum*, idest, in æternum erit stabilis ante Deum, & pacificè fruetur eius præsentia: ita & Isaias consimilem infert conclusionem; subditur enim.

Psal. 14. a

Cœlũ ascẽsur.is quas debeat habere conditiones.

Ibidē. a

Ibid.

13 *Iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimitas eius: panis ei datus est, aquæ eius fideles sunt*. Excelsa habitare, est confidenter viuere, & quasi in altis turribus, aut montibus, in quibus, saxis ipsis muniuntur homines, ne ab hostibus aliquid patiantur mali. Illi autem qui in turribus munitissimis habitant, non aliter superari possunt, aut capi, nisi fame aut siti compellantur se ipsos hostibus tradere. Sed hoc periculum non illis cõtinget, qui habitauerint in excelsis. Habent enim panem peremnem, quo satientur, & aquas fideles, hoc est indeficiẽtes, vt sitim extinguant. Nomine panis & aquæ, abundantiam omnium bonorũ intelligit, & sensus est: Nihil illis deerit, qui habitauerint in excelsis. S. Greg. sic explicat hæc & præcedentia verba. *Quid est* (inquit) *obturare aures suas, ne audiat sanguinem, nisi peccatis suadentibus, quæ de sanguine, & carne nascuntur, non præbere consensum? Et quid est, ne malum videat, oculos claudere: nisi omne quod rectitudini aduersum est, non approbare? Iste in excelsis habitabit, quia quamuis eum adhuc caro in inferioribus retinet, mentem iã in sublimibus fixit. Munimenta saxorum sublimitas eius: quia qui obiecta desideria terrena conseruationis calcat, ad supernam patriam per præcedentium Patrum exempla se subleuat. Et quia per contemplationis donum gratia spiritali satiatur, apte subiungitur. Panis ei datus est, idest refectionem spiritalis gratiæ percipit: quia se à bonis infimis, cœlestia sperando, suspendit. Hinc etiam de sancta Ecclesia per David Dominus dicit. Pauperes eius saturabo panibus: quia in illa mentes humilium positæ, spiritalium implentur refectione donorum*. Sequitur. *Regem in decore suo videbunt oculi eius*. Nõnulli referunt hæc verba ad Regem Ezechiam, quem tempore obsidionis viderunt Iudæi abiectum præ tristitia, & inuolutum sacco; sed postquam Dominus misericorditer illum eripuit de manu Regis Assyriorum, & tranquillitas reddita est & securitas ciuitatibus Iudę,

Securitas sanctorum

S. Greg. 23 moral. 17.

viderunt eum in maiestate sua, & decore. At quoniam Ezechias typũ Saluatoris nostri gessit, illum potius hæc verba respiciunt. Et sensus est. Viderunt quidem proprijs oculis Christum Dominum in cruce despectum & contemptum, sicut dicitur infra: *Non est species ei neque decor, & vidimus eum, & non erat aspectus, & desiderauimus eum: Despectum & nouissimum virorum, virũ dolorum & scientem infirmitatem: & quasi absconditus vultus eius & despectus, vnde nec reputauimus eũ.* at postquam per mortẽ suam de potestate principis tenebrarum victor euasit, postquam gloriosus surrexit à mortuis, viderunt eum in decore suo. Vnde & præ magnitudine gaudij clamabant adinuicem, *vidimus Dominum.* Videbunt insuper illum in decore suo, cum venerit cum potestate magna, & maiestate. Sic explicat istum locum B. Prosper, & Cyprianus. Expendatur illud verbum *in decore suo.* Quo significatur, decorem & gloriam, fulgorem & splendorem, in quo aliquando videbitur, proprium esse suum, & sibi debitum, non autem acceptum ab alio gratuita donatione. Dicit enim Apostolus: *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem* Deo. Et rursus: *qui cum sit splendor patris & figura substantiæ eius, portansque omnia verbo virtutis suæ, sedet ad dexterã maiestatis Dei in excelsis.* Ex alieno apparuit inter nos despectus, & nouissimus virorum, sed ex proprio apparebit gloriosus. Non enim mutuatum, sed sibi proprium habet decorem: nos autem, qui natura sumus filij iræ, ex acceptis ab eo per gratuitam donationẽ decoramur. Scriptum est enim: *De plenitudine eius nos omnes accepimus.* Quid accepimus? nisi gratiam, fortitudinem, splendorem omnium virtutum, & decorem? Vnde & de muliere forti per quam Ecclesia, & fidelis anima designantur, inquit Sapiens. *Fortitudo & decor indumentum eius. Indumentum* (inquit) quoniam extrinsecus aduenit omnis decor eius, ab alio donatur, non est innatus, nec debitus naturæ, sed ex gratia acceptus. Hinc & Hieremias, vt insinuaret omnem decorem, quem habent iusti, ex Deo esse, inquit, *Dominus de excelso rugiet, & de habitaculo sancto suo dabit vocem suam: rugiens rugiet super decorem suum.* Omnis namque splendor, & decor, quo super cæteras nationes fulgebant Hebræi, non erat proprius ipsorum, sed Dei, & à Deo acceptus.

Isaiæ 53. — Resurrectionis Xpi splendor & gloria. — Ioa. 20. — Prosper de prædictionibus Dei. parte 3. promiss. 2. Cypr. lib 2. aduersus Iudæos. 28 — Philip. 2 a — Heb. 1. a — Christus ex alieno apparuit despectus, sed ex proprio gloriosus. — Ioan. 1. — Homo nihil boni ex se habet. — Prou. 31 — Hier. 25

14 *Cernent terram de longe.* Hæc verba possunt dupliciter explicari. Primo ita vt terra accipiatur pro terra viuentiũ, de qua dicit Psalmista, loquens cum Deo. *Tu es spes mea, portio mea in terra viuentium.* Dicitur Beatitudo illa cœlestis, terra, propter stabilitatem & immobilitatem quia videlicet in perpetuum stat. hanc enim immobilitatem habet terra, Salomone dicente: *Generatio præterit, generatio aduenit, terra autem in æternum stat.* Et tunc sensus est. Illi, qui habitauerint cum Deo, adhuc viuentes in carne mortali cernent, & à longe salutabunt patriam illam coelestem, quoniam peregrini & hospites erũt super terram, quoniam non habebunt hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirent: vnde & in laudem sanctorum Confessorum canit Ecclesia. *In hoc corpore constituti, cogitatione & auiditate in illa æterna patria conuersati sunt.* De longe cernebat patriam illam coelestem qui dixit: *Si oblitus*

Ps. 141. d — Beatitudo terra dicitur propter stabilitatẽ. — Eccls. 1. a — Patriæ cœlestis continuã memoriã habẽt electi.

Ps. 136. *oblitus fuero hic Hierusalem, obliuioni detur dexterа mea. Adhæreat lingua mea faucibus meis si non meminero tui. Si non proposuero tui Hierusalē in principio lætitiæ meæ.* Quid enim delectare poterit oculos eorum, qui peregrinantur à Domino ambulantes per fidem, & non per speciem, nisi patriæ prædilectæ continua meditatio? Non demisso capite, sicut cætera animantia, sed erecto creatus est homo, vt ipsa corporis dispositio doceret eum non terrena aspicere, sed cœlestia. Vnde non homines, sed iumenta insipientissima reputandi sunt illi qui *oculos suos statuerunt declinare in terram*. Psa. 16. e

Si vero terra accipiatur pro rebus terrenis, tunc sensus est. Ille qui in excelsis habitauerit, à longe aspiciet omnia, quæ in hoc mundo transeunt, nec reputabit ea magna, sed parua. Sicut qui in cacumine montium cōstitutus, respicit ea, quæ sunt inferius, & si magna sint, parua illa reputat, & exigua, vnde & Chrysostomus ait. *In altum ascendentes, non amplius vllam rerū admirabimur humanarum, sed sicut postquam in montium verticē ascenderimus, parua nobis & vrbs & moenia esse videntur, & formicarum more nobis viri super terram ire videntur: sic postquam supra celsam philosophiæ cogitationem ascenderis, nihil te terrenorū percellere poterit, sed parua videbuntur omnia, & diuitiæ & gloria, & potentia & honor, & si quid aliud huiusmodi, cum cœlestia respicias, sicut & Paulo parua omnia videbantur, & mortuis inutiliora, quæ in hac vita sunt splendida. Propterea & clamabat dicens. Mihi mundus crucifixus est. Propterea & nos admonet dicens. Quæ sursum sunt sapite. Quæ sursū sunt. Qualia dicis? dic mihi: vbi sol? vbi luna? non inquit. Sed vbi? vbi Angeli, vbi Archangeli? vbi Cherubin & Seraphin? non, inquit. sed vbi? vbi Christus est in dextera Dei sedens.* Qui ergo in tam sublimi loco habitauerit, terram cernet de lōge, & omnia terrena quasi nihilum reputabit.

Terrena parua vidētur electis quia à longe aspiciūt illa.

Chris. ho. 15. ad pop. tol. 4. to. 5.

Galat. 6 d

Colos. 3. a

15 *Cor tuum meditabitur timorem, vbi est literatus? vbi legis verba ponderans? vbi doctor paruulorum?* Paulus Apostolus eos, qui ex gentibus conuersi fuerant admonet dicens. *Qui stat videat ne cadat.* Et iterum ait. *Cum metu & tremore vestram salutem operamini.* Quia quantūuis aliquis meritis eximijs polleat, semper tamen, dum viuit in hoc corpore, multis periculis est expositus Habemus enim thesaurū istum in vasis fictilibus, vt sublimitas ex Deo sit, & non ex nobis. Cum ergo Isaias sermonem fecisset de his qui terrena despicientes, cœlestia solum præ oculis habent, ne securitate nimia desides efficiantur, hortatur eos ad timorem. Vbi obserua, quod non dixit, cor tuum timeat, vel, timebit, *sed cor tuum meditabitur timorem*, idest, causas timoris. Sicut qui in specula diligenter considerat, qua via possunt hostes impetere ciuitatem, & cū videt aliquos de longe venientes, meditatur, & discutit, vtrum amici sint vel inimici, semperq; est pauidus, quousq; veritatem comprehendat. Simili timore occupatur cor iusti, sciēs quoniā suo libero arbitrio potest amittere thesaurum gratiæ, & esse quamplurimos spirituales hostes, qui illū deprædari contendunt. Vnde & per Salomonem dicitur. *Beatus homo qui sēper est pauidus,* Et vt ad huiusmodi timorem eos inducat, propo-

1. Cor. 10. e

Phil. 2. b

Timor iustis necessarius.

Timorem meditari est causas timoris expendere.

Prou. 28 c

nit exemplum eorum, qui videbãtur esse sapientes, & multa Dei mysteria cognoscere, & tamen quia non in timore Dei fundati erant, perierunt, & eorum memoria non inuenitur amplius, nec potuerũt populum Iudæorum ab imminẽti periculo Regis Assyriorum liberare. Hoc designant illa verba. *Vbi est liberatus, &c.* Et in hoc sensu adducit ea Paulus Apostolus, cum ait. *Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius seculi? nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* Quis ergo non timebit, cum videat sapientes reprobatos à Deo, & stultos mundi, gratia Dei & sapientia repletos? *Quis non timebit te ô Rex gentium? tuum est enim decus inter cunctos sapientes gentium, & in vniuersis regnis eorum nullus est similis tui, pariter insipientes & fatui probabuntur: doctrina vanitatis eorum signum est.* Ac si apertius dicat. Ex tua misericordia & liberalitate pendet omne decus, & omnis sapientia: Et pro tua libera voluntate, sed iusta, abscondisti à sapientibus & prudẽtibus, quæ reuelasti paruulis; illos humilias, & istos exaltas, quis ergo *non timebit te?* Vt autem explicet Isaias, quanta bona spiritualia pariter cum timore Domini iustus possideat, & quam securus in medio laqueorum incedat, subdit.

1. Cor. 1. c

Hier. 10. a

16 *Populum impudentem non videbis, populum alti sermonis, ita vt non possis intelligere disertitudinem linguæ eius, in quo nulla est sapientia.* Multa exemplaria antiqua habent. *Populum impudentem non videbis.* Sed B. Hieron. & Haymo legunt, *populum impudentem*, & ita re vera legendum est, vt patet ex Biblia Vaticana Romæ impressa anno Domini 1593. In præsẽti ergo loquitur Propheta cũ viris timoratis, quos de manu Regis Assyriorũ Dominus liberauit. Et sensus est. Timebatis populum peregrinum, exercitum Sennacherib, populum impudentem, qui contra vos superba loquutus fuerat. Populum barbarum & peregrinæ linguæ, cuius sermonem intelligere non valetis: sed iam deinceps non videbitis illum intra moenia vestra. Ego enim disperdam eum, & longe proijciam. Hæc est cõmunis explicatio huius loci. Haymo vero per *populum impudentem*, intelligit Platonem, Aristotelem, & alios Philosophos gentiles, qui inuerecunde miscuerunt falsa veris. Possunt etiam intelligi Hæretici, qui frontem obfirmãt contra Ecclesiam, & in folijs verborum atque humana eloquentia potius confidunt, quã in spiritu, & veritate; qui dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Hos inquit non videbũt nec sustinere poterunt illi, qui timent Dominum, & protegũtur ab illo, sed longe eos repellẽt: ne modicum fermentũ totam massam corrumpat. Vnde & Apostolus ait. *Hæreticum hominem post primam & secundam admonitionẽ deuita.* & iterum. *Cum huiusmodi nec cibum sumere.* Hoc documentũ sequutus est B. Antonius Abbas. *Nunquã Schismaticorum se miscuit communioni. Nunquam Manichæis aut alijs Hæreticis saltim amicabilia verba largitus est: nisi tantum ea quæ eos possent ab iniquitatis errore reuocare, denuncians talium amicitias, atque sermones, perditionem esse animæ. Sic etiam Arrianos detestabatur, vt omnibus diceret, nec iuxta eos*

S. Hieron.

Haymo.

Hæretici nõ sunt sustinendi.

Titum 3 c

1. Cor. 5. d

eos quidem esse accedendũ. Quapropter dicebat: custodienda est pia fides in Christo, & patrum religiosa traditio, quam ex scripturarum lectione, & crebro meæ paruitatis didicistis admonitu.

17 *Respice Sion Ciuitatem solemnitatis nostræ.* Extincto per Angelum Assyriorum exercitu, & Rege Sennacherib in fugam conuerso, tantam repromittit filijs Israel fœlicitatem, & pacem, vt absque vllo impedimento, aut perturbatione omnes veniant ad solemnitatem in ciuitatem sanctam Hierusalem, & pro inopia præterita omnium rerum abundantiam habeant. Ideo Sermonem conuertens ad eos, de quibus supra dixerat, *qui ambulat in iustitijs & loquitur veritatem, &c. iste in excelsis habitabit*; hortatur eos, vt oculos mentis ad sanctam illam ciuitatẽ conuertant. Sed quoniam omnia in figura contingebãt illis, & nihil ad perfectum adduxit lex, non propter illos, nec propter ciuitatem terrenã, sed propter nos, & propter Ecclesiã Catholicam principaliter hæc scripta sunt, & possunt in duplici sensu accipi. Primo, ita vt intelligantur de Ecclesia Christi militante. Secundo, ita vt loquatur de Ecclesia triũphante. & in hoc duplici sensu prosequemur hæc verba, & sequentia vsque ad finem capitis. Igitur iuxta primam explicationem sensus est, O Sion, o fidelis qui credis in Christũ, qui ambulas in iustitijs, qui loqueris veritatem, qui proijcis auaritiã, qui claudis oculos tuos, ne videant malum, qui populum impudentem & se à Christo Domino auertentem sustinere nõ potes, eleua oculos tuos & respice, atque attente considera Ecclesiam sanctam Catholicã, intra quam, Dei misericordia, per baptismum regeneratus es. Respice ciuitatem supra montẽ, qui Christus est, positam, atque fundatã, *Ciuitatem solemnitatis nostræ*, extra quam nullum gaudium, nulla festiuitas, nulla lætitia nobis, qui fideles sumus esse potest: *Ciuitatẽ solemnitatis nostræ*, cuius dies festi nunquam conuertentur in lamentationem & luctum, sed coniungentur æternis gaudijs. Quid tibi cum solemnitatibus impiorum, & cum diebus solemnibus infideliũ? Memorare quem sint habituri finẽ. Ait enim Dominus per Prophetam: *Et conuertam festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum, & inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput caluitium, & ponam eam quasi luctum vnigeniti, & nouissima eius quasi diem amarum.* Nec solum attendas ad temporales festiuitates, quas per anni circulum Ecclesia celebrat, sed multo magis respice supernam illam ciuitatem nostram, quam inquirimus, & solemnitatem eius æternam. Quid enim prodest interesse festis hominum, si deesse contingat festis Angelorum? ait autem, *respice*, in singulari, & non, respicite, vt vnitatẽ eorum, qui sub vna fide, quæ per dilectionẽ operatur, ad patriam cœlestẽ properãt, designet: aut vero vt sciamus, paucos esse qui ex toto corde cœlestia perquirant. *Omnes enim declinauerũt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.*

Ecclesiæ Catholicæ excellẽtia.

Amos. 8. c

Ps. 13. b

18 *Oculi tui videbunt Hierusalem, habitationem opulentam, tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit: nec auferentur claui eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur.* Describit excellentias Catholicæ Ecclesiæ militantis, & sub illa gloriam designat trium-

Ecclesiæ habitatio opulenta.

triumphantis,& in primis asserit, habitationē eius esse opulentam. Quod Ecclesiæ competit Catholicæ, in qua pretioso corpore & sanguine Saluatoris nostri pascimur & potamur, & repleti sumus in illo omnibus spiritualibus diuitijs, Apostolo attestāte. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis*. & iterum: *In omnibus diuites facti estis. in omni verbo & in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil vobis desit in vlla gratia*. Quæ omnia multo excellentius contingent electis in Ecclesia triumphanti, vbi erit Deus omnia in omnibus. Cum enim beatitudo sit status omnium bonorum aggregatione perfectus, nihil deesse poterit Beatis. Deinde stabilitatem maximam & firmitatem Ecclesiæ ostendit, contra quam portæ inferi præualere non poterunt. Et appellat Ecclesiam *tabernaculum*, quia in loco pascuæ est constitutum, sicut illud erigunt pastores in deserto, vbi pascuntur oues, vt ab iniurijs temporis protegantur. Item etiam dicitur tabernaculum, vt sciamus Ecclesiam militantem eos protegere, qui tanquam aduenæ & peregrini per desertum præsentis vitæ ad gloriam properant triumphantis. Et sumitur similitudo à tabernaculis, quibus in deserto protegebātur filij Israel, cum ad terram promissionis dirigerent gressus suos. Horum tabernaculorum pulchritudinem admirabatur qui dixit. *Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel, vt valles nemorosæ, vt horti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedri prope aquas*. Denique cum posuisset Isaias Ecclesiam ciuitatē munitā super firmissimam petrā fundatā, consulto illius conditionem paxillorū similitudine explicuit, atque tabernaculi, cuius ea est natura, vt statī aliò transferri possit. In quo nos admonitos esse voluit, quod quamuis infirmus & instabilis Ecclesiæ status ab impijs, & infidelib' iudicetur, sciamus tamen moueri aut labefactari non posse. Nam aduersus turbines, & tempestates, aduersus omnium hostium impetus, præter apprehensionem aut spem ingenij humani, stabilis persistit. Et causam assignat, cur stabilis perseueret, cum sit tentoriū; quia videlicet in eo habitat Dominus. Quam rationem etiam tetigit Psalmista, *Sanctificauit* inquiens *tabernaculum suum altissimus. Deus in medio eius non commouebitur: adiuuabit eam Deus mane diluculo*. Ac si apertius dicat: ideò tabernaculum Ecclesiæ non cōmouebitur, quia Deus est in medio eius, ipsum sustinens, & immobilem tenens. Quod explicat Isaias ex similitudine ad tabernacula materialia, quæ in deserto in clauis ligneis in terra defixis fundantur, & funiculis fortissimis eisdē lignis alligantur, vt stabilia permaneāt & immobilia. Sic manet immobilis Christi Ecclesia, vt pote in Christo Domino fundata, & vinculis charitatis illi coniuncta, quæ nulla persequutio, nullus aduersarius disrumpere poterit. Hoc autem perfectius cōpetit Ecclesiæ triumphanti, vbi pro clauis & funiculis erit Deus ipse, qui ab omni mutabilitate, & corruptione suos liberabit.

19 *Quia solummodo ibi magnificus est Dominus noster: locus fluuiorum riui latissimi, & patētes, non transibit per eum nauis remigum, neque trieris magna transgredietur*

Marginalia: Coloss. 2. b — 1. Cor. 1. a — Ecclesia tabernaculū dicitur & quare. — Num. 24. a — Ecclesiam nulla aduersitas potest cōmouere. — Psalm. 45. b

dicitur eum. Reddit causam, propter quam tabernaculum Ecclesiæ solidū sit, stabile, & immobile. Et assignat duplicē huius firmitatis rōnem. Prima est, quia Dominus ipse magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, & faciens mirabilia habitat in ecclesia, eam protegit atque defendit, nec eam deseret aliquando: ait enim.

Ecclesiæ stabilitas vnde proueniat.

Mat. 28

Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi. Solummodo ibi est magnificus, idest, magna faciens, & salutem nostram operans, Psalmista attestante.

Ps. 47. a

Magnus Dominus & laudabilis nimis in ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius. Discurre per omnia opera Dei, considera vniuersam mundi machinam, & admirabilem ordinem vniuersi, & apparebit in illis Dei sapientia, potentia, & liberalitas. Sed si hæc cum opere redemptionis conferantur, & cum ædificio ordinatissimo, stabili, & mirabili suæ Ecclesiæ, quam proprio sanguine sanctificauit, quasi nihilum alia omnia reputabis, & vere cognosces, quia solummodo in illa est magnificus Dominus. Vnde S. August. explicans illud

Ioan. 14

Ioannis 14. *Qui credit in me, opera quæ ego facio ipse faciet, & maiora horum faciet*, inquit. *Prorsus maius hoc esse dixerim. Videlicet iustificare impium, quàm est coelum & terra, & quæcumque cernuntur in coelo, & in terra.* Cuius rationem assignat diuus Thomas. Quia opus aliquod dicitur magnum ex parte obiecti, propter magnitudinem eius quod fit; iustificatio autem impij terminatur ad bonum æternum participationis diuinæ; creatio vero cæli, & terræ terminatur ad bonum naturæ mutabilis, vnde ex parte obiecti multo maior est, & excellentior iustificatio impij, & constructio Catholicæ Ecclesiæ, quàm productio omnium rerum in esse naturæ; atque ita hoc vnum opus Dei adeò excellit inter cætera, vt solum propter illud verè dicatur magnificus Dominus. Quod si in iustificatione impij est magnificus Dominus, quàm magnus apparebit in glorificatione illius? Si, cum gratiam imperfectam largitur, magna operatur, quanto magis apparebit laudabilis, cum eandem in gloria consummauerit, cum opus redemptionis ad suam vltimam perfectionem perduxerit? Secunda ratio stabilitatis Ecclesiæ, desumitur ex abundantissimis & profundissimis aquis, quibus per circuitum defenditur & munitur. hanc tangit illis verbis, *locus fluuiorum, &c.* Et loquitur per similitudinem ad ciuitates, & earum moenia, quæ sanè magno aquarum gurgite circundantur, ita vt nec possint eas nauigia parua vel magna pertransire: ita (inquit) erit Ecclesia multis fluminibus vallata, quæ superare non poterūt omnia inferi nauigia. & intelligit per fluuios, Apostolos ipsos, siue Apostolorum doctrinā, (vt explicāt Hieronymus, & Cyrillus.) Per riuos latissimos, & patentes, designat sanctos Doctores, quorum doctrina ex fluminibus Scripturarum deriuatur. Per nauem remigum, significat Synagogam, siue Iudæorum perfidiam, quæ multitudine præceptorum, velut quibusdam remigijs super aquas Scripturarum, vt Christi Ecclesiam impugnent, pertransire contendunt. Denique per trierim magnam, totam aduersariorum intelligit potentiam, vel mundum, diabolum, & carnē, quibus, velut tribus remigijs, nauis tartarea aduersus Petri nauiculam mouetur.

Aug tract. 72 in Ioā. post mediū illius. to. 9.

S. Th. 1. 2. q. 113. art. 9. in corp.

Iustificatio impij, est maius opus, quā creatio mūdi.

Apostoli sunt Ecclesiæ fluuij. Doctores autē riui.

Iudæorum perfidia qualis.

20 *Dominus enim iudex noster: Domi-*

Dominus legifer noster: Dominus Rex noster: ipse saluabit nos. Indicat fontem, vnde fluuij, & riui, quorum mentionem in præcedentibus fecerat, dimanant, videlicet Christum Dominum. Ipse est enim de quo scriptum est. *Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis.* Et iterum: *Ecce enim declinabo super eam quasi fluuium pacis.* Ab ipso tanquam ex profundo mari omnis aqua doctrinæ cœlestis fluxit. *Omnis sapientia à Domino Deo est, & cum illo fuit semper, & est ante æuum.* Quatuor autem excellentias prædicat de Christo. Prima quod sit *iudex noster*, idest, vindex, qui nos à potestate diaboli liberauit. *iudex*, quia illud iudicium exequetur, de quo ipse prædixerat. *Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras: & ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum,* Iudex est viuorum & mortuorum, qui reddet vnicuique iuxta opera sua. Secunda, quod est *legifer noster*, qui nō in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus legem descripsit Euangelicam, de quo per Prophetā dicitur: *Ecce Deus excelsus in fortitudine sua, & nullus ei similis in legislatoribus. Legislator Moyses,* inquit B. Gregorius, *legislator Iosue, legislatores etiam prophetæ, legislatores cunctos dicere possumus, quos, ex lege admonuisse recta populum, scimus. Sed huic mediatori in legislatoribus similis nullus est, quia isti gratuito vocati ex peccatis ad innocentiam redeunt, & ab his quæ intra semetipsos experti sunt, prædicando alios reducūt. Redemptor autem noster, sine peccato est homo, filius sine adoptione, nec perpetrauit vnquam, quod redarguit, & sic mundo ex humanitate loquitur, vt tamen eidem mundo ante sæcula ex diuinitate dominetur. Hunc mediatorem Dei, & hominum quidam legislatoribus similem fuisse crediderunt: nā requirenti, quem dicunt homines esse filium hominis? responderunt discipuli dicentes: Alij Ioannem Baptistam. Alij Heliam. Alij Hieremiam, aut vnum ex Prophetis. Sed nimirum Petrus quàm excelsus in fortitudine esset, aperuit, cum eum veraciter intuens, à legislatorum æqualitate discreuit, dicens. Tu es Christus filius Dei viui.* Tertiam eius excellentiam declarat, cum inquit, *Dominus Rex noster*: ac si dicat: Ipse Dominus gubernabit nos per semetipsum, ipse pugnabit bella nostra, ipse proteget regnum suum, ipse à potestate diaboli nos liberabit, quia non solum est *Rex noster*, sed & Saluator, vnde & subditur. *Ipse saluabit nos.* Ideo nomen Iesus, quod saluatorem significat, imponitur illi. Ait enim: *Vocabis nomen eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.*

Eccli. 1. a

Isa. 66. d

Eccli. 1. a

Xp̄s Iudex legifer, rex & Saluator.

Ioan. 12

Iob. 36. c

S. Greg. 27 Moral. 1.

Legislatores fuerūt prophetæ.

Xp̄s inter legislatores excellentissim⁹.

Mat. 16

Petri confessio.

Matt. 1. d

21 *Laxati sunt funiculi tui, & non præualebunt: sic erit malus tuus vt dilatare signum non queas.* Septuaginta. *Disrupti sunt funiculi tui, quia non præualuerunt. Malus tuus inclinatus est: non demittet vela. non eleuabit signum, donec tradatur in direptionem.* Et loquitur ad Assyrios, & sub illis, ad potestates aduersas sermo dirigitur, in quorum nauibus funiculi *laxati* dicuntur, & extenti, propter studium perpetuum quod habent, vt perdant electos. Nā quanto magis à Deo diliguntur, tanto magis insidiantur, sed stultis conatibus, nam funiculi eorum inualidi erunt. Deus enim qui infatuat sapientiam huius sæculi, consilia

eorum

Funiculi Ecclesiæ, & peccatorum dissimiles.

Isaiæ.33

eorum irrita facit, & funiculos impiorum disrumpit. Vide qualiter opposita iuxta se posita magis elucescunt. De Ecclesię funiculis prædixerat supra, *& omnes funiculi eius non rumpentur*. At de funiculis peccatorum modo inquit, *disrupti sunt funiculi tui*, ac si dicat: non poterit subsistere tentorium Regis Assyriorum, funiculis corū disruptis. Quod si hæc ad Synagogam referas, casuram esse denuntiant. Et quoniam nauium aduersariorum meminerat, persistens in eadem metaphora, docet, detegendas esse eorum insidias, astutias comprehendendas, ne quantum volunt, nocere possint. Hoc explicat similitudine nauis, quæ habet quidem malum erectum, sed nullus potest in illo expandere vela, sine quibus nauis maximo exposita periculo, huc atque illuc iactatur à fluctibus, donec in rupibus conquassata pereat. Sic accidit Assyrijs & Synagogæ similiter, quæ tangens petram (idest) Christum Dominum occidens, in profundum, Romanis superuenientibus, demersa est. Possunt verba hęc specialiter conuenticulis Hæreticorum adaptari, qui veram nauim Ecclesiæ seipsos habere gloriantur, & malum crucis Christi Domini habere videntur erectum, & eleuatum, sed velis carent cœlestis doctrinæ, nec mouentur impulsu Spiritus sancti. Vnde & Chrysostomus hunc eundem locum explicans, ait. *Nauem hanc maris esse Isaias dixit, quia huiusmodi Ecclesia non Dei est, sed sæculi, quæ licet habere in se prædicationem Dominicæ crucis videatur, inualidam tamen hanc arborem eius ostendit, quia vbi non est veritas fidei, infirma crucis assertio est. Vnde inclinata, & laxata vela eius sunt ostēsa, quod nullo flatu sancti Spiritus diriguntur, & ideo huiusmodi nauis, hoc est Ecclesia Hæreticorum, amisso veræ fidei gubernaculo, dominantibus Spiritibus in naufragiū mortis æternæ demergitur, quæ gubernari à Christo Domino non meretur.*

Hæreticorū conuenticula nauis maris dicūtur ab Isaia.

Chrys. hō. 23. imperf. in Matth.

22 *Tunc diuidentur spolia prædarum multarum: claudi diripient rapinam. Neque dicet vicinus, elangui: populus qui habitabat in ea, auferetur ab eo iniquitas.* Tunc, aduersarijs deuictis, fiet diuisio spoliorum, quæ in tanta (inquit) abundantia erunt, vt non solum currentes velociter, sed etiam claudi, qui penè seipsos mouere non valent, manus impleant, & sinus ex eis. Quod si hæc referantur ad destructionem ciuitatis Hierusalem factam per Romanos, satis constat ex Iosepho, qualiter fuerint ad literam impleta; si autem ad Assyrios, etiam constat, quot spolia deprædati fuerint filij Israel, cum Angelus occiderit centum octuaginta quinque millia ex eorum exercitu. At multo perfectius hæc omnia adimpleta fuerunt in Apostolis, qui à diabolo deprædati sunt animas, quas ipse prius violenter deprædatus fuerat. Et per gratiam Christi cum ablata fuerit iniquitas, tantas vires resument qui prius fuerant infirmi, vt ad debellandas aereas potestates validissimi inueniantur. Vide benignitatem Dei, expende aduersariorum vicissitudinem, & electorum commutationem in melius. Sicut enim hostes, qui tantopere nocere studebant, ex fortibus infirmi sunt facti, ita vice versa, electi fideles pristinæ infirmitatis obliti, fortes in bello facti sunt ac validi, nec vnus quidem inter illos elanguit. Consonat huic interpretationi translatio

Iosephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 32. & 40.

Electorum fortitudo.

ſlatio Vatabli, quæ ſic habet. *Nec dicet vllus habitator: ægrotus ſum, &c.* Conſonat, & tranſlatio Pagnini. *Et non dicet habitator vrbis: ægrotaui: populus, qui habitat in ea, ſubleuatus eſt ab iniquitate.* Quod licet ex parte in Eccleſia militante, impleatur, perfecte tamen adimplebitur in Eccleſia triumphante, vbi nullus ciuis infirmus erit aut ægrotus: vbi non erit *amplius neque luctus neque clamor; ſed neque vllus dolor, quoniam prima abierunt.* Apoc. 21 b

CAPVT XXXIV.

1 ACCEDITE gentes, & audite, & populi attendite: audiat terra & plenitudo eius, orbis & omne germen eius: 2. quia indignatio Domini ſuper omnes gentes, & furor ſuper vniuerſam militiam earum. Interfecit eos: & dedit eos in occiſionem. Interfecti eorũ proijcientur: & de cadaueribus eorum aſcendet fœtor. 3. Tabeſcent montes à ſanguine eorum, & tabeſcet omnis militia cœlorum, & complicabuntur ſicut liber cœli: & omnis militia eorum defluet, ſicut defluit folium de vinea & de ficu: 4. quoniam inebriatus eſt in cœlo gladius meus. Ecce ſuper Idumæam deſcendet, & ſuper populum interfectionis meæ ad iudicium. 5. Gladius Domini repletus eſt ſanguine, incraſſatus eſt adipe, de ſanguine agnorum, & hircorum, de ſanguine medullatorum arietum. 6. Victima enim Domini in Boſra: & interfectio magna in terra Edom. Et deſcendent vnicornes cum eis, & tauri cum potentibus. Inebriabitur terra eorum ſanguine, & humus eorum adipe pinguium, quia dies vltionis Domini, annus retributionũ iudicij Sion. 7. Et conuertentur torrentes eius in picem: & humus eius in ſulphur, & erit terra eius in picem ardentem: nocte & die non extinguetur, in ſempiternum aſcendet fumus eius: à generatione in generationem deſolabitur: in ſæcula ſæculorum non erit tranſiens per eam: 8. & poſſidebunt illam onocrotalus & ericius: ibis, & coruus habitabunt in ea. Et extendetur ſuper eam menſura, vt redigatur ad nihilum, & perpendiculum in deſolationem. 9. Nobiles eius non erunt ibi: Regem potius inuocabunt, & omnes

omnes principes eius erunt in nihilum. 10. Et orientur in domibus eius spinæ, & vrticæ, & paliurus in munitionibus eius: & erit cubile draconum,& pascua struthionum: 11. Et occurrent dæmonia, onocentauris,& pilosus clamabit alter ad alterum. Ibi cubauit lamia,& inuenit sibi requiem. Ibi habuit foueam ericius, & enutriuit catulos, & circumfodit, & fouit in vmbra eius: illuc congregati sunt milui, alter ad alterum. Requirite diligenter in libro Domini, & legite: vnum ex eis non defuit, alter alterum non quæsiuit: quia quod ex ore meo procedit ille mandauit,& spiritus eius ipse congregauit ea: 13. Et ipse misit eis sortem, & manus eius diuisit eam illis in mensuram. Vsque in æternum possidebunt eam: in generationem & generationem habitabunt in ea.

SVMMA CAPITIS.

QVONIAM in capitulo præcedenti prædixerat Isaias, Dei potentia euertendum esse Regis Assyriorum exercitum, & eiusdem Regis superbiam humiliandam, occasione huius se transfert ad denuntiandum iudicij diem, in quo vniuersaliter exaltabuntur humiles, & capita superborum deprimentur. Quamuis sub typo excidij Regis Assyriorum, & exercitus eius id vaticinari videatur. Et primò omnes gentes, & populos vocat, eorum captans attentionem ad ea quæ dicturus est. Versiculo. Accedite gentes & audite.

Secundò, indignationem Domini declarat, & furorem, quem aduersus reprobos ostensurus est in die iudicij. Versiculo. Quia indignatio Domini, &c.

Tertiò, mentionem facit gehennæ, quæ præparata est diabolo, & angelis eius, cuius terram in picem ardentem conuertendam esse denuntiat. Versiculo. Et conuertentur torrentes eius in picem.

Quartò, vastitatem & desolationem Iudææ futuram annuntiat, quam vastæ solitudini confert, quæ non hominum, sed ferarum est habitaculum. Versiculo. Et possidebunt eam onocrothalus, &c. *Vbi sub typo desolationis Iudææ, vastitas annuntiatur totius orbis in vltimis temporibus futura. Denique certissimè euentura esse, quæ prædixit, ostendit in fine capitis, cum ait.* Requirite diligenter in libro Domini.

COM-

COMMENTARIVM.

1 ACCEDITE *gentes & audite, & populi attendite; Audiat terra & plenitudo eius, orbis & omne germen eius*. Prædixerat in capite præcedenti, non sine grandi miraculo liberatam fuisse ciuitatem Hierusalem ab Assyrijs: at in hoc capite maius & augustius miraculum exprimit: illud videlicet, quo per Christum vniuersus orbis ereptus est à tyrannide principis tenebrarũ. Conclusit enim omnia sub peccato, vt misereretur omnium. Ideò sermonem vertit ad vniuersum, in quo nihil esse vult adeò insensibile, cui præsens lateat Prophetia. Et non solum conuocat omnia, sed propius vult accedere, & diligenter auscultare, & corde percipere quæ dicturus est. Ideò ait: *accedite, & audite*. Ac si dicat. *Accedite ad eum & illuminamini, Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis*. *Accedite* per obedientiam & humilitatem, qui per superbiam recesseratis in profundũ: Inferius inquit: *Audite insulæ, & attendite populi de longe*. Modo ait, *accedite gentes & audite*: Vt sciamus quoniam lex Euangelica per quam de maledicto legis, & à potestate Principis tenebrarum nos eripuit Christus Dominus, non solum ijs, qui propè, sed etiam illis qui longe sunt, annunciatur, Apostolo dicente, *Et veniens euangelizauit pacem vobis qui longè fuistis, & pacem eis qui propè*. Per gentes autem, gentiles intelligit, & per populos, Iudæos.

Isai.49.

Euangeliũ vniuerso orbi prædicandum prædicit.

Ephes.2 d

Vbi obserua, quòd gentes in primo loco cõstituit, vt insinuet illud, quod postea clare denunciauit Christus Dominus. *Erunt primi nouissimi & nouissimi primi*. Deinde alloquitur terram, & plenitudinem eius, quoniam lex gratiæ non vni populo aut alteri, sed in vniuerso orbe prędicanda erat, sicut per Psalmistam dicitur. *Non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Legite actus Apostolorum* (inquit Augustinus) *quomodo veniente super eos Spiritu sancto, omnes impleti sunt illo, & loquebantur linguis omnium gentium, sicut spiritus dabat eis pronunciare. Ecce non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum, sed non ibi tantũ, vbi impleti sunt, sonuerunt. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ eorum. Ideò & nos hic loquimur: sonus enim ille ad nos vsque peruenit: sonus qui in omnem terrã exijt, etsi Hæreticus ad Ecclesiam non intrat. Ideo sonus in omnem terram exijt, vt tu in cœlum intres*. Ideò cum promulgatum est Euangelium in die Pentecostes, *erant in Hierusalem habitantes Iudæi, viri religiosi ex omni natione quæ sub cœlo est: Parthi, & Medi, & Elamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Iudæam, & Cappadociam, Pontum, & Asiam, Phrygiam, & Pamphiliam, Aegyptum, & partes Lybiæ, quæ est circa Cyrenem, & aduenæ Romani. Iudai*

Mat.19. d

Ps.18.

Aug. to.8. super eundem psal.

Sonus in orbẽ terræ exijt, vt hõ cœlum intret.

Act.2. a

dei quoque, & proselytæ, Cretes, & Arabes, quoniam omnes isti, & si qui sunt alij, ad legem admittuntur Euangelicam, & redemptionis, quæ est in Christo Iesu, efficiũtur participes. Ideo denique Christus Dominus, Apostolos ad prædicandum mittens, dixit. *Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creturæ*. Vbi (vt notauit Gregorius.) Omnis creaturæ nomine, omnem nationem gentium designauit. Ante enim dictum fuerat. *In viam gentium ne abieritis*, sed tunc repulsa ob suam perfidiam Synagoga, Apostoli ex præcepto Domini ad prædicandum gentibus conuertuntur.

Marci 16.
Greg. ho. 29. in Euãgelia.
Mat. 10
Homo est ois creatura.

2 *Quia indignatio Domini super omnes gentes, & furor super vniuersam militiam eorum: interfecit eos, & dedit eos in occisionem.* Consuetudo familiaris est apud Isaiam, vt, narratis historijs, quæ ad tẽpora eius pertinent, continuo subiungat ea, quæ Christi tempora concernunt, & maiorem possunt lætitiã afferre, aut tristitiam. Id quod in præsenti capite cernere licet. Cum enim in præcedenti destructionem exercitus Regis Assyriorum prædixisset, quæ suo tempore accidit, nunc excidium vniuersale totius orbis denunciat. Vnde Patres antiqui, inter quos est S. Cyrillus, & Hieronymus, præsens capitulum interpretantur de die Iudicij, quamuis transitum in contextu literæ admittant, à vastitate Iudææ ad calamitatem vniuersi futuram, & econtra. Et in primis iustam Domini indignationem, & furorem describit, & mala quæ inferet impijs. Hæc explicat nomine interfectionis & occisionis, quas voces pluries repetit, ad maiorem rei explicationem. Possunt autem hæc non inconuenienter referri ad bella quæ præcedent diem Iudicij. *Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentiæ & fames*. Eritque tanta interfectorum multitudo, vt sepulturæ commode tradi nequeant. Vnde & subditur. *Interfecti eorum proijcientur, & de cadaueribus eorum ascendit foetor*. Sanctus Hieronymus verba hæc interpretatur de multitudine peccatorum, atque eorum foetore: & iuxta illius explicationẽ, quæ magis moralis quàm literalis videtur, per hanc metaphoram corporum occisorum, & foetentium docet, malum nostrum fuisse immedicabile, ita vt vniuersam terram infecisse videatur. Scriptum est enim. *Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studijs suis, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.* Et iterum. *Et infecta est terra in sanguinibus*, hoc est in peccatis, *& contaminata est in operibus eorum*. Denique vniuersæ iustitiæ nostræ tanquam pannus menstruatæ.

S. Cyrill.
S. Hieron.
Mat. 24
S. Hieron.
Peccatorũ fœtor, & corruptio.
Ps. 13.
Ps. 105.

3 *Tabescent montes à sanguine eorum. Et tabescet omnis militia cœlorum, & complicabuntur sicut liber cœli. Et omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea & de ficu*. Vatablus pro *Tabescent montes à sanguine eorum*, vertit; *Cruoreque eorum montes colliquescent*. Pagninus transfert. Et *liquescent montes propter sanguinem eorum*. Explicat magis multitudinẽ interfectorũ, & inquit, in tanta quantitate futuram esse, vt non solũ campestria, sed etiã montes cadaueribus mortuorũ pleni sint, & eorũ sanguine madeant: & non solum montes, sed etiã cœlum ipsum, & omnia astra

O cœli

cœli eodem sanguine infecta videantur, ac præ timore defluere. Appellat autem astra cœlestia, militiam cœli, eo quod ad modum exercitus sunt ordinatissime dispositaæ; aut vero, quia in die iudicij ad vltionem inimicorum armata erunt, secundum illud. *Armabit creaturam ad vltionem inimicorum*. Quod si cum sancto Hieronymo referantur verba hæc ad multitudinem peccatorum, quæ, cum abundauerit iniquitas, & refrigescet charitas multorum, inundabunt circa vltima tempora, exponenda sunt per hyperbolen, ita vt sensus sit. Tanta erit calamitas, ea erit persecutio Antichristi, & satellitum eius, atque abundantia peccatorum, vt montes, idest, Angeli, & omnia luminaria cœlestia lacrymas sanguinis plorare videantur; tanta denique corruptio peccatorum, vt etiã stellæ mundæ, idest, electi (si fieri posset) infici timeant. Hoc est quod clarioribus verbis Saluator noster prædixit. *Surgent enim pseudochristi, & Pseudoprophetæ: & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi.* Complicabuntur autem cœli in die iudicij sicut liber, quia non mouebuntur amplius, nec poterunt homines ex astrorum aspectu aliquid coniectari. in quo tacite Idolatras reprehẽdit, & diuinos, qui solem, & lunam, ac sydera cœlestia colebãt tanquam Deum, & vana curiositate ab ipsis futurorum cognitionem petebant. Quod si ad vastitatem Iudææ verba hæc referantur, *cœli complicabuntur sicut liber*, idest Scripturæ sacræ post passionem Domini complicatæ erunt Iudæis, clausæ, & inuolutę, ne Dei mysteria intelligere queant, & gentibus per vniuersum orbem erunt expansæ, Psalmista attestante. *Extendens cœlum sicut pellem*. Quem locum diffuse expendimus supra. *Et Tabescet omnis militia cœlorum, &c.* hæc verba consonãt maxime cum illis Math. 24 *Stellæ cadent de coelo, & virtutes coelorum commouebuntur*. Et Lucæ 21. *Erunt signa in sole & luna & stellis*. Et 2. Petri 3. *Adueniet autem dies Domini vt fur: in quo coeli magno impetu transient; elementa vero calore soluentur terra autem, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur.* Et post pauca: *Coeli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent*. Quæ omnia eundem sensum retinent cum verbis illis: *Et erubescet luna, & cõfundetur sol, cum regnauerit Dominus exercituum in monte Sion*, vt supra explicatum est. Rationes autem, propter quas tot signa ante diem vltionis præmiserit Dominus, assignauimus supra capite 1. num. 63. & cap. 24. num. 28.

Stellæ militiæ dicũtur cœli quia ordinatæ.

Sap. 5. c

Antichristi persequutio qualis.

Mat. 24 b

Cœlũ cõplicari qd sit.

Sriptura clausa est Iudæis post passionẽ Christi.

Ps. 103

supra cap. 8. num. 5.

Mat. 24

Luc. 21.

2. Petri 3. a

Ibid.

Isai. 24.

sup cap. 24. nu. 28.

4 *Quoniam inebriatus est in coelo gladius meus*. Superius in generali prædixerat excidium futurum totius orbis, nunc in speciali descendit ad eos, quos gladius Domini cõsumet ex vtraque parte acutus, per quem vltimam iudicis sententiam (vt supra dictum est) designauit: & quoniam diabolus initium fuit omnis peccati, secundum illud: *Qui facit peccatum ex diabolo est: quoniam ab initio diabolus peccat*, ideo prius gladius Domini inebriatur in cœlo, idest, *contra spiritualia* nequitiæ in cœlestibus. Vnde nomine cœli, aereas (sicut Origenes explicat) intelligit potestates. Quod si Angelis in cœlo creatis nõ pepercit, quomodo hominibus de terra conditis, & terrenis voluptatibus deditis parcet?

Iudicium Dei primo in Angelos deinde in homines sæuiet.

1. Ioan. 3. b

Eph. 6.

Origen. hõ. 7. sup. num.

Iob. 4. c

cet? *Ecce qui seruiunt ei non sunt stabiles, & in Angelis suis reperit prauitatem, quanto magis hi qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur velut à tinea?* Vnde & sequitur. *Ecce super Idumæam descendet, & super populum interfectionis meæ ad iudicium*, idest, non solum ira Domini in diabolum exardescet, sed etiam in omnes gentes, quæ recesserunt à Deo: dicet enim. *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Angelis eius.* Specialiter autem puniet Idumæam, idest, Iudæos, & seuerius aget cum illis, eo quod maioribus beneficijs abusi sunt. Vt enim notauit Cyrillus, Iudæam vocauit Propheta Idumæam. Nam sicut Esau, quando vendidit primogenita, vocatus est Edō, idest, terrenus, eo quod pro bonis terrenis vendidit coelestia: ita Iudæa in præsenti, Idumæa nominatur, quia pro terrenis reliquit cœlestia nolens habere Regem nisi Cæsarem. Hanc appellat populum interfectionis ea phrasi, qua Iudas dicitur filius perditionis. Vatablus, vbi nos legimus, *& super populum interfectionis meæ ad iudicium*, vertit: *& super populum quem vltioni meæ deuoui.* Vbi insinuatur, Deum quædam vasa in honorem facere, quædam vero in contumeliam, vt in illis misericordia, in istis vero iustitia illius splendeat. Expendatur illud verbum, *inebriatus*, tunc enim gladius Domini inebriatur, quando plus solito vlciscitur, & maiori seueritate effundit sanguinem. Vnde & subditur.

Mat. 25 e

S. Cyrill. Iudæa Idumea dicitur.

Gladium inebriari est pl. solito seuire.

5 *Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe, de sanguine agnorum, & hircorum, de sanguine medullatorū arietum: victima enim Domini in Bosrra; & interfectio magna in terra Edom. Et descendent vnicornes cum eis, & tauri cum potentibus.* Ponit modum vltionis, & notat personas, cōtra quas sumenda est vindicta: per agnos, & hircos, per vnicornes, & tauros, potentiores populi designat, Principes videlicet, & Sacerdotes, Scribas, & Pharisæos. His enim nominibus & aliorum consimilium animalium, sacra consueuit eos scriptura notare: ait enim. *Circundederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me. Aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens & rugiens. Quoniam circunderunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me.* Et iterum. *Salua me ex ore leonis, & à cornibus vnicornium humilitatem meam.* Est autem vnicornis (vt notauit Plinius, & post illum Geminianus) similis elephanti in capite, & equo in corpore, in cauda vero assimilatur apro, rugitum emittit grauem, & vnum cornu duorum cubitorum habet in fronte, quo, ad saxa limato, se præparat ad pugnam, & cum aduersus alia dimicat animalia, cornu impetit eorum ventrē, quem scit molliorem, atque adeò facilius cędere ictui, estque tantæ ferocitatis, vt vix eum possint homines viuum capere: Tales fuerunt Scribæ, & Pharisæi, quos nulla miracula, nullæ plagæ, nulla beneficia, nulla prophetia, sed nec Prophetæ, prædicatione sua domare potuerunt. Tales sunt reprobis proprijs peccatis obdurati, qui veritati resistūt, ac vinculis præceptorum Dei ligari renuunt. *Nunquid volet rinoceros seruire tibi* (ait Dominus ad Iob,) *aut morabitur ad præsepe tuum? Nunquid alligabis*

Psal. 21 b

Vnicornis quale animal sit.

Plinius li. 11. ca. 46. Geminia. lib. 5. cap. 115.

Scribæ & Pharisæi vnicornib. comparantur.

Iob. 39. b

bis rhinocerotē ad arandum loro tuo, aut confringet glebas vallium post tē? vbi Greg. ita docet esse intelligendū, *ac si aperte dicat: nunquid potentes huius sæculi in sua fatua elatione cōfidentes ad laborem prædicationis diriges, & sub disciplina vinculo restringes, sicut ego, qui id egi, cum volui, qui persecutores meos, quos prius hostes pertuli, ipsos postmodum rectæ fidei defensores feci.* Nullus ergo erit quantumuis potens, & excelsus, quantumuis ferox & inuictus, qui iram Domini possit effugere. Per adipem & sanguinem medullatorum eos intelligit, qui terrenis cupiditatibus, & delectationibus carnis tradiderunt seipsos, de quibus per Prophetam dicitur: *Prodijt quasi ex adipe iniquitas eorum: transierunt in affectum cordis.* Sicut ergo animalia incrassantur, & impinguantur, vt in cibos hominum occidantur, ita potentes huius sæculi, & peccatores crassi multitudine peccatorum, æternæ morti sunt propinqui: ideo enim diabolus eos nutrit, & impinguat, vt eos postmodum in perpetuum occidat, & carnibus eorum vescatur in æternum. In hos ergo sæuiet gladius Domini, idest, vltio diuina, quam in Scriptura sacra significat gladius, sicut & mucro, iuxta illud Ieremiæ. *O mucro Domini vsquequo non quiesces? ingredere in vaginam tuam, refrigerare, & sile.* Sed videns iram Domini iustè aduersus impios esse concitatam, statim respondet. *Quomodo quiescet, cum Dominus præceperit ei aduersus Ascalonem, & aduersus maritimas eius regiones, ibique condixerit illi.*

Greg. 31. Moral. 3.

Rhinoceros quid significet.

Ps. 72. a

Adeps. qd significet.

Diuites impinguat diabolus, vt occidat.

Hierē. 47. d

6 *Victima enim Domini in Bosrra, & interfectio magna in terra Edom.* Designat locum in quo deuastandi sunt impij & occidendi, vt in illis iram suam, & iustitiam ostendat Dominus: Et iuxta explicationem Doctorum, qui arbitrantur in hoc capite loqui ad literam Prophetam contra Hierusalem, & vaticinari euersionem Iudæorum factam per Romanos post passionem Domini. per *Bosrra* intelligitur Hierusalem, & similiter per *Edom*. In hac enim acceptione sumuntur illa nomina inferius, cum dicitur. *Quis est iste qui venit de Edom: tinctis vestibus de Bosrra.* Ratio autem quare ciuitas Hierusalem dicatur *Edom*, assignata est supra. *Bosrra* dicitur quia ciuitas munitissima erat. *Bosrra* enim sicut & Bossor idem significat quod munitio: Iuxta explicationem autem aliorum, qui prophetiam huius capitis intelligunt de vniuersali iudicio: per *Bosrra*, & *Edom* designatur vniuersus orbis, qui à Deo solidatus est secundum illud, quod dicit Propheta: *Qui fundauit terram super stabilitatem suam; non inclinabitur in sæculum sæculi.* Et quoniam homines terreni, pro perituris commutauerunt cœlestia, sicut Esau pro vili edulio vendidit primogenita sua, (hac enim ratione vocatus est *Edom*, à quo, Idumæi duxerunt originem:) ideo interfectionem magnam in terra Edom futuram esse prædicit. Sequitur. *Inebriabitur terra eorum, sanguine, & humus eorum adipe pinguium, quia dies vltionis Domini, annus retributionum iudicij Sion.* Tanta inquit erit hominum incrassatorum occisio, tam magna strages fiet in illis, vt non solum *sanguine*, sed & *adipe* inebrietur terra. Potentes enim potenter tormenta patientur. *Dies vltionis* veniet Iudæis, & annus

Hierusalē Bosrra dr, & Edom.

Isa. 63. a

Hoc eodē num.

Ps. 103. a

annus retributionum quando ablata est ab eis cognitio Scripturæ, quādo facta est mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributionem, & in scandalum, quando relicta est domus eorum deserta, & derelicta est *quasi vmbraculum in vinea & quasi tugurium in cucumerario, & sicut ciuitas quæ vastatur*, vt explicatum est. * Hæc autem multo plenius implebuntur in die iudicij, qui per anthonomasiam appellatur *dies vltionis Domini, & annus retributionum*. Quia tunc *reddet vnicuique secūdum opera eius; ijs quidem, qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam: ijs autem, qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira, & indignatio. Tribulatio, & angustia in omnem animam hominis operantis malū*. Ideò non ait, retributionis, sed *retributionum*, quia & electis & reprobis fiet retributio. *Retributionum*, quoniam non omnibus iustis dabitur æquale præmium, sed maius, vel minus, secundum maiora, vel minora merita. Vnde & Christus Dominus ait: *In domo patris mei mansiones multa sunt*. Similiter etiam reprobis iuxtà mensurā delicti erit & plagarum modus. Preterea dicitur dies vel *annus retributionum*; non quia vno die vel anno integro iudicium vniuersale faciendum sit; sed loquitur per similitudinem ad mercenarios, quibus, transacto die, vel anno, soluitur stipendium, qua similitudine vsus est Christus Dominus in parabola illa Euangelij. *Cum sero autem esset factum, dicit Dominus vineæ procuratori suo: voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à nouissimis vsque ad primos*. Et licet omnes vniuersaliter iudicandi sint in die iudicij, meminit tamen specialiter iudicij Sion, quia seuerius iudicium reseruatur illis, qui *cum Deum cognouissent, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: sed euanuerūt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum*. Iuxtà quod & Dominus ait, *Ille autem seruus qui cognouit voluntatem* Domini *sui, & non fecit secundum voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo*. Vatablus sic vertit præsentem locum: *Nam dies est vltionis* Domino, *annus repensionum ad iudicium Sion*. Pagninus. *Quia dies vltionis Domini, annus retributionū ad iudicandum pro Sion*. Et iuxta hanc translationem, sensus est: Veniet tempus retributionis in quo Dominus iustus iudex feret sententiam pro Sion, separans oues ab hędis, atque dicens electis. *Venite benedicti patris mei, percipite regnum, quod paratum est vobis ab origine mundi*.

Psa.68.c

Isai. 1. c

Iudicij tēpus dicitur dies retributionum.

*Sup.ca.1. num. 29. 30. 31.

Rom. 2. a

Ioan.14.

Mat.20. a

Iudicium seuerius reseruatur Christianis peruersis.

Rom. 1. e

Luc.12.f

Mat.25

7 *Et conuertentur torrētes eius in picem, & humus eius in sulphur: & erit terra eius in picem ardentem. Nocte & die non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus eius: à generatione in generationem desolabitur; in sæcula sæculorum non erit transiens per eam*. Verba hæc, si ad vastitatem Iudææ referantur, per hyperbolem sunt accipienda, aut per metaphoram: & significant idē, quod verba illa capitis primi: *Terra vestra deserta, ciuitates vestræ succēsa igni &c*. Et hac Phrasi loquendi

Isai. 1.

tacite admonet, vastitatem illius regni multo maiorem futuram esse euersione Sodomorum: quia multo deterior fuit eorum perfidia, & execrabilius eorum peccatum, secũdum illud, quòd Ieremias ait. *Et maior effecta est iniquitas eius peccato Sodomorum*. Vnde æquum fuit, vt Iudæorum excidium desolationem Sodomæ superexcederet. Ideo ait *torrentes* aquarum *eius in picem*: & humum in sulphur conuertendam esse, & terram in picem ardentem; ac si apertius dicat: Sodoma, & Gomorra, atque habitatores eius igne de cœlo misso sunt exusti, at ignis ille non durauit in perpetuum; sed redactis illis ciuitatibus in fauillam, extinctus est. Ait enĩ Scriptura. *Igitur Dominus pluit super Sodomam, & Gomorram sulphur & ignem à Domino de cœlo, & subuertit ciuitates has, & omnem circa regionem, vniuersos habitatores vrbium, & cuncta terræ virentia*. Ignis autem, quo regionem Iudæorũ exuret, in perpetuum durabit, & eorum peccata ad modum torrentis picis & sulphuris, illũ semper nutrient. Hoc ad litteram in ipsis adimpletum videmus, in quorum cordibus ignis odij, & inuidiæ aduersus Christum, & Ecclesiam illius quotidie inardescit, & ardebit vsque ad inferni nouissima: Et quoniam in Spiritum Sanctum peccauerunt, ore sacrilego dicentes Saluatori: *In Belzebub principe dæmoniorum eÿcit Demonia*: peccatum eorum non remittetur, neque in hoc sæculo, neque in futuro, sed in sæcula sæculorum punietur. Hæc quoad historiam: Nam in sensu mystico, apud Iudæos torrẽtes verbi dei limpidissimi & purissimi conuersi sunt in picem, idest in obscuritatem & caliginem, & in retributionem, & in scandalum: nam qui se legem Dei habere, & voluntatem eius scire gloriabantur, cibus ignis facti sunt, & scientia inflans attulit eis perpetuũ concupiscentiæ ardorem, & famæ pessimæ, quæ per sulphur significatur, odorem intolerabilem. Alludit autem ad Iordanem, & ad alios fluuios limpidissimos Syriæ. Si vero ad excidium totius orbis hæc verba referantur, habent planum sensum; significant enim æternitatem, & magnitudinem pœnarum, quæ sunt incredulis & reprobis in gehennam ignis mittendis præparatæ. Ideo inquit torrentes illius, & terram in picem ardentem esse conuertendam; vt sciamus, Deum sua virtute ignem illum fecisse inextinguibilem, vt supra explicatum est. Vnde & propheta Euangelicus, locum illum, stagnum ignis, & sulphuris appellat, dicens. *Et apprehensa est Bestia, & cum ea pseudopropheta, & viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure*. Et iterum ait. *Et infernus & mors missi sunt in stagnum ignis*.

[Marginalia: Thren. 4 a — Iudæorum excidium Sodomæ excessit ruinam. — Genes. 19. e — Luca. 11 b — Scriptura Iudæis in caliginem versa est. — Sup. cap. 30. nu. 33. — Apoc. 19. d — Apoc. 20. d]

8 *Et possidebunt illam onocrotalus, & ericius: ibis, & coruus habitabunt in ea: & extendetur super eam mensura, vt redigatur ad nihilum, & perpendiculum in desolationem*. Tanta, inquit, erit vastitas, & solitudo Iudææ, vt terra illa (hominibus occisis, & in captiuitatem ductis) fiat habitaculum ferarum, & in ea maneant quasi heredes in possessionibus suis, omnes aues immundæ, & animalia ferocia, quæ in remotissimis locis habitare consuescunt, inter quæ numeratur primo loco onocratalus, cuius fit mentio Læuitici vndecimo, Deuteronomij 14. & Sophoniæ 2. De hoc animali inquit Plinius Oloris similitudinem habere, nec distare

[Marginalia: Peccatores diuersis animalibus sunt similes. — Leui. 11. — Deu. 14. — Sopho 2. — Plin li. 10. naturalis historiæ cap. 47.]

stare ab eo, nisi, quòd faucibus ipsis inest alterius vteri genus. Estq; animal valde rapax, & cupidum, ferturque ad modum asini ruditum habere. Secundo numeratur Ericius, qui alio nomine Erinacius dicitur: estq; animal spinis armatum, cuius meminit Plinius, & Arist. & diuus Gregorius in pastorali eius proprietates describit. *Cum apprehenditur*, inquiens, *& caput eius cernitur, & pedes videntur, & corpus omne conspicitur: sed mox vt apprehensus fuerit, semetipsum in sphæram colligit, & pedes introrsus subtrahit, caput abscondit, & intra tenentis manus totus simul amittitur, qui totus simul ante videbatur*. Tertium animal est ibis, cuius fit mentio Iob. 49. *Numquid nosti tempus partus ibicum in petris?* Huius animalis proprietates describit D. Greg. & Plin. Estq; animal ciconijs valde simile, & pascitur serpentibus, immundisque alijs animalibus. Quartum animal est coruus, auis nigra & impia, & vt Arist. refert, maxime odit prolem suam, & natam obliuiscitur, nec nutrit eam, quòd etiam refert D. Greg. in illa verba: *Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius ad Deum clamant vagantes, eo quòd non habeant cibos?* Quod autem subditur; *Et extendetur super eam mensura, &c.* significat, totaliter destruendam esse. Sicut enim in alijs ædificijs funiculus extenditur ad ædificandum, vt domus idææ correspondeat artificis, nec in aliquo deficiat ab ea, ita in Iudæa extensus est funiculus in desolationem, vt sicut Iudæi suorum delictorum adimpleuerunt mensuram, ita & Dominus eisdem delictis statutam inferat pœnam, vt verax inueniatur qui dixit. *Iuxta mensuram delicti, erit & plagarum modus*. Hac phrasi loquendi, & distinctione funiculi vtitur Scriptura cum de Dauid dicitur. *Et percussit Moab, & mensus est eos funiculo, coæquans terræ: mensus est autem duos funiculos, vnum ad occidendum, & vnum ad viuificandum*. In sensu autem mystico extensus est super Synagogam funiculus ad occidendum, & perpendiculum in desolationem, quãdo, permittente Deo, & gratiam suã, & custodiam ab illo populo duræ ceruicis auferente, dirupta sunt per falsos Prophetas, & peruersos Doctores, quæ à Sanctis olim fuerant multo labore ædificata, & longe alius funiculus extensus est super ædificia eorum, quàm olim. Deus autem qui diues est in misericordia, cum super Synagogam extenderetur funiculus, vt redigeretur in nihilum, ipse funiculum super Ecclesiam Catholicam extendebat, vt eam construeret ex lapidibus viuis, & sibi faceret acceptabilem: Vnde & per Ezechielem dicitur: *In vigesimo quinto anno nostræ transmigrationis, in exordio anni, decima mensis, quartodecimo anno postquam percussa est ciuitas in ipsa hac die facta est super me manus Domini, & adduxit me illuc. In visionibus Dei adduxit me in terram Israel, & dimisit me super montem excelsum nimis, super quem erat quasi ædificium ciuitatis vergentis ad Austrum, & introduxit me illuc, & ecce vir, cuius erat species quasi species æris, & funiculus ligneus in manu eius*. Vbi expende, quòd decima mensis, quartodecimo anno, postquàm percussa est ciuitas, in ipsa eadem die ostenditur Prophetæ mõs excelsus nimis, super quem erat quasi ædificium ciuitatis, & vir funiculum habens, & calamum mensuræ in manu sua; vt sciamus, quoniam eadem

Plin. lib. 8. cap. 37. Arist. lib. 9 de histor. animaliũ. D Greg. lib 3. pasto ralis curæ. cap. 12.

Greg. lib. 30. moral. cap. 9 Plin lib. 10 cap. 28.

Arist. lib 9 de histor. animaliũ. cap 31. S. Greg. li. 30. moral. cap. 8.

2. Reg. 8 a

Ezech. 40. a

dem die, qua super Synagogam extensus est funiculus ad occidendum & destruendum, eadem extensus est super Ecclesiam Catholicam ad ędificandum & viuificandum. Vt enim explicat. S. Hieronymus. Mons ille excelsus nimis, Christus est, qui omnes alios montes, idest sanctos Angelos, & homines superexcedit. De quo superius dictum est. *Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob.* & iterum: *Erit præparatus mons domus Domini in vertice mõtium, & eleuabitur super colles.* Super hunc montẽ ostenditur in die, quam prædiximus, ædificium ciuitatis vergentis ad Austrum, quia super illum ædificata est Ecclesia, de qua Christus Dominus ait, *Nõ potest ciuitas abscondi supra montem posita.* Et ciuitas illa vergit ad Austrum, quia, flante spiritu, flores & fructus producit bonorum operum. Vnde & in Canticis dicitur. *Exurge Aquilo, & veni Auster, & perfla hortum meum, & fluent aromata illius.* Fugatur enim (vt Hieronymus ait) de horto Domini Aquilo ventus durissimus, ne refrigeretur dilectionis calor, floresque marcescant. Vir funiculum lineum, & calamum habens mensurę in manu sua, Christus est, de quo per Prophetam dicitur. *Ecce vir oriens nomen eius, ipse in manu sua funiculum habet, vt mensuret omnes lapides templi.* Consonat hęc explicatio cum verbis sequentibus: subditur enim.

Hier. sup. ca. 40. Ezechielis.

Isaia 2.

Ibid.

Ecclesia super mõtem, idest Christum ædificata est.

Matt. 5.

Cant. 4.

Hier. vbi supra.

Aquilonẽ fugari quid sit.

Zach. 6. e

9 *Nobiles eius non erunt ibi, Regem potius inuocabunt, & omnes Principes eius erunt in nihilum.* Quasi dicat: olim erant nobiles quãplurimi in Hierusalem, ciuitatem gubernantes, & suo consilio regentes, quos merito tales vocare licebat; nunc verò non erunt ibi nobiles, aut Principes, nec Rex inuenietur in ea, qui ciuitatem protegat. Nec vocabitur vlterius Iuda regnum, sed nihilum; quoniam in nihilum redigetur. Olim iustitia habitabat in ea; nunc verò homicidæ. Olim fideles Reges regnabant, & consiliarij assistebant illis: habuit Abraham, habuit Iacob, habuit alios Patriarchas sanctos, habuit Prophetas, & doctores spiritu Dei plenos, nunc tales non sunt. Ideò calamitatem extremam ciuitatis deplorat Hieremias. *Et egressus est à filia Sion omnis decor eius: facti sunt Principes veluti arietes nõ inuenientes pascua, & abierũt absque fortitudine ante faciem subsequentis.* Et iterum. *Cui cõparabo te? vel cui assimilabo te filia Hierusalẽ? cui exæquabo te & consolabor te virgo filia Sion? magna est enim velut mare contritio tua: quis medebitur tui? Prophetæ tui viderunt tibi falsa & stulta, nec aperiebant iniquitatem tuam, vt te ad pœnitentiam prouocarent: viderunt autem tibi assumptiones falsas, & eiectiones. Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam: sibilauerunt & mouerunt caput suum super filiam Hierusalem: haccine est vrbs, dicentes, perfecti decoris, gaudium vniuersæ terræ?* Nec deest nobis occasio consimilia deplorandi: Regnabant olim in Ecclesia Apostoli, fulgebant Matyres zelo fidei succensi, atq; Doctores sacri, scientia & spiritu Dei pleni, quęrentes non sua, sed quæ Dei sunt: nunc autem vix reperitur qui pro Dei gloria periclitari velit. S. Hier intelligit de Apostolis verba illa. *Nobiles eius non erunt ibi*, quoniã derelinquentes Hierusalẽ ob Iudæorum perfidiam, dispersi sunt per vniuersum orbem, vt iuxtà mandatũ Dñi Euangeliũ gentibus nuntiarent.

Thren. 1 b

Thren. 2

Ecclesiæ antiquus feruor tepescit.

10 Et

10 *Et orientur in domibus eius spinæ, & vrticæ, & paliurus in munitionibus eius: Et erit cubile draconum, & pascua struthionum*. Respōdet tacitæ obiectioni. Posset enim quis dicere: etsi populus trangressus sit legem Domini, & mandata illius contempserit, Principes tamen & nobiles, qui in domibus habitant eburneis, prudentes erunt, & iusti, quorum protegemur auxilio, & ab ipsis requiremus consilium, & vias Domini cognoscemus. Hoc autem effugium excludit, asserens, domos nobilium ita futuras esse desertas, vt præ solitudine plenæ sint spinis, & vrticis, & feris animalibus: & quæ olim solebant esse splendida palatia & magnifica, in domicilia vertantur draconum, & in locum pascuæ struthionum. Simile quid apud Hieremiam reperies. *Forsitan* (inquit) *pauperes sunt & stulti, ignorantes viam Domini, & iudiciū Dei sui. Ibo igitur ad optimates, & loquar eis: ipsi enim cognouerunt viam Domini, iudicium Dei sui, & ecce magis hi simul confregerunt iugum, ruperunt vincula*. Et peiores facti sunt, quàm vulgares & priuati homines: ideò eorum domus dicuntur cubile draconum, quia multo magis nocent in republica quàm simplices, qui coruis, & erinacijs, alijsque auibus immundis conferuntur, sicut Pharao Rex Aegypti apud Ezechielem, draco magnus nominatur. Et quod magis mirandum est, cum sint moribus corrupti, volūt recti Principes apparere. Ideò struthiones dicuntur in domibus eorum pasci. struthio enim designat hypocritam: quoniam, vt docet Plinius, animal istud speciem quidem habet volandi, sed vsum volandi non habet: à terra eleuari non valet, & alas quasi ad volatum specietenus erigit, sed tamen nunquam se à terra volando suspendit. *Ita sunt omnes hypocritæ* (inquit Gregorius) *qui dum bonorum vitam simulant, imitationem sanctæ conuersationis habent, sed veritatem sanctæ actionis non habent: habent quidem volandi pennas per speciem, sed in terra repunt per actionem: quia alas per figuram sanctitatis extendunt, sed curarum secularium pondere prægrauati nullatenus à terra subleuatur. Speciem namq. Pharisæorum reprobans Dominus, quasi struthionis pennam redarguit, quæ in opere aliud exercuit, & in colore aliud ostēdit, dicens Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris quidē apparent hominibus speciosa, intus verò sunt plena ossibus mortuorum: ita & vos foris apparetis hominibus iusti, intus verò pleni estis auaritia & iniquitate. ac si diceret: Subleuare vos videtur species pēnæ, sed in infimis vos deprimit pondus vitæ. de hoc pondere per Prophetam dicitur. Filij hominum vsquequo graui corde*.

11 *Et occurrent dæmonia, onocētaurus, & pilosus clamabit alter ad alterum: ibi cubabit lamia, & inuenit sibi requiem. Ibi habuit foueā ericius, & enutriuit catulos, & circumfodit, & fouit in vmbra eius: illuc congregati sunt milui alter ad alterum*. Onocētaurus est quoddam animal mōstruosum, dictum ab onos quod Græce significat asinum, & tauro, quia partim assimilantur asinis, partim tauris. quamuis aliqui dicāt, animal istud in facie, & pectore speciem habere hominis. Pilosus est animal siluestre, quod toto corpore pilis abundat. Lamia, vt ex Chryso-

Marginalia: Sanctitas quæritur ī nobilibus Ecclesiæ, neque inuenitur. — Hier. 5. — Ezech. 29.a — Plin. lib. 10 cap. 1. — Greg. 31. Moral. 5. — Mat. 23. — Psal. 4. — Peccata diuersa diuersis animalib' siluestribus conferuntur.

Chrysostomo, & Dionysio docet Calepinus, sunt quædam feræ muliebri facie, vberibus, totoq. pectore adeo specioso, vt nullo pictoris ingenio effingi queant. Quibus retectis, homines in fraudem alliciunt, captosque deuorant. Quale animal sit ericius, iam supradictum est. Denique miluus animal est satis notum & vulgare, de quo Geminianus ait, quod propter gulositatem immundis vescitur, & pro modico ventris pastu, huc atque illuc circumfertur tota die. &, vt inquit Arist. est quoddam genus milui, quod in principio aues capit; postmodum vero crescēte ætate ita à sua natura degenerat, vt vix muscas aut vermiculos colligat, ac demum fame perit. Per hæc autem animalia, diuersa peccatorum genera designantur, quibus commaculati erant Iudæi, atque fœdati. His conferri possunt peccatores gratia Dei destituti, quorū alij in Ecclesia Christi sunt alijs deteriores. Isti sicut corui, gaudēt operibus mortuis, illi, tanquam ibices, serpentibus vescuntur, venenum odij, & inuidiæ semper in corde gestantes, quidam luxuriæ, sicut onocentauri; quidam gulæ, vt milui, quidam auaritiæ sunt dediti; alij denique alijs delectantur peccatis. Vnde S. Gregorius, hunc eundem locum Isaię in sensu mystico explicans, ait: *Quid namque per dracones, nisi malitia; quid vero struthionum nomine, nisi hypocrisis designatur? Struthio quippe volandi speciem habet, sed vsum volandi non habet: quia & hypocrisis cunctis intuentibus imaginem de se sanctitatis insinuat, sed tenere vitam sanctitatis ignorat. In peruersa igitur mente draco cubat, & struthio pascitur: quia & latens malitia callide tegitur, & intuentium oculis simulatio bonitatis antefertur. Quid vero onocentaurorum nomine, nisi & lubrici figurantur & elati? Græco quippe eloquio, onos, asinus dicitur, & appellatione asini luxuria designatur, Propheta attestante, qui ait: Vt carnes asinorum carnes eorum. Tauri autem vocabulo, ceruix superbiæ demonstratur, sicut voce dominica, de Iudæis superbientibus per Psalmistam dicitur: Tauri pingues obsederunt me. Onocentauri ergo sunt, qui subiecti luxuriæ vitijs, inde ceruicē erigunt, vnde humiliari debuerant. Qui carnis suæ voluptatibus seruientes, expulsa longe verecundia, non solum se amittere rectitudinem non dolent, sed adhuc etiam de opere confusionis gaudent. Onocentauris autē dæmonia occurrūt, quia maligni spiritus valde eis ad votum deseruiunt, quos de his gaudere conspiciunt, qua flere debuerunt; vbi apte subiungitur: & pilosus clamabit alter ad alterum. Qui namque, alij pilosi appellatione figurantur, nisi hi, quos Græci, Panas, Latini vero, Incubos, vocant? quorum nimirum forma ab humana effigie incipit, sed bestiali extremitate terminatur. Pilosi ergo nomine, cuiuslibet peccati asperitas designatur, quod etsi quando quasi ab obtentu rationis incipit, semper tamen ad irrationabiles motus tendit, & quasi homo in bestiam desinit, dum culpam per rationis imaginem inchoans, vsque ad irrationabilem effectum trahit. Nam sæpe edendi delectatio seruit gulæ, & seruire se simulat indigentiæ naturæ: cumque ventrem ingluuie extendit, membra in luxuriam erigit. Pilosus autem alter ad alterum clamat, cum perpetrata nequitia, ad aliam perpetrandam malitiam prouocat, & quasi quadam cogitationis voce, commissa*

Gemin. li. 4 ca 35. & 38.

Arist. in li. de animalibus.

Gregor. 7. Moral. 12.

Ezech. 24.

Psal. 21.

Peccatum vnum, ad aliud excitat.

missa iam culpa, culpam adhuc quæ comitatur inuitat. Sæpe namque, vt diximus, gula dicit: si abundãti alimẽto corpus non reficis, in nullo vtili labore subsistis. Cumque mentem per desideria carnis accenderit, mox quoquæ luxuria verba propria suggestionis facit, dicẽs: Si misceri Deus homines corporaliter nollet, membra ipsa coeundi apta vsibus non fecisset. Cumque hæc quasi ex ratione suggerit, mentem ad libidinum effrænationem trahit. quæ sæpe deprehensa, patrocinium mox fallaciæ & negationis inquirit, reamq. se esse non æstimat, si mentiendo vitam defendat. Pilosus ergo, alter ad alterum clamat, quando sub aliqua ratiocinandi specie, peruersam mentem culpa subsequens, ex occasione culpæ præcedentis, illaqueat. Cumque hãc peccata dura atque aspera deprimũt, quasi conuocati in ea concorditer pilosi dominantur: sicq. fit vt semper se gressuũ semitæ deterius inuoluant, dum mentem reprobã culpa per culpam ligat. Alter ad alterum clamat pilosus, dum vnum peccatum alterũ excitat, & ad inhabitandum cor impij secum trahit, iuxta illud: *Tunc vadit & assumit septem alios spiritus secum, nequiores se, & ingressi habitant ibi, & fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus.* de quo plura diximus supra. *Illic congregati sunt milui alter ad alterum.* Septuag. Interpretes transferunt, *illuc ceruæ occurrunt,* & hac lectione vtũtur multi sancti Patres, qui præsentẽ locum interpretantur de Apostolis: sic explicant illum S. Hieron. Cyrillus, & vtrumque nomen, milui, videlicet, & ceruæ congruit Apostolis. Milui dicuntur (vt inquit Ambros.) eo quod cognouerunt veris aduentũ, hoc est, Christi, iuxta illud Ieremiæ 8. *Miluus in cœlo cognouit tempus suum: turtur, & hirundo, & ciconia custodierunt tempus aduentus sui, populus autem meus nõ cognouit iudicium Domini.* Milui sunt, quoniam totum orbem rapuerunt Christo, salutis animarum cupidi & famelici. Milui sunt, quoniam peccatores occidebant, & manducabant, illos incorporantes Christo: sicut Petrus, cui dictum est, *Occide & manduca,* quem locum expendimus supra. Cerui sunt de quibus per prophetam dicitur: *Vox Domini præparantis ceruos:* Sicut enim ceruus serpentes interficit, & spiritu narium eos extrahit de cauernis, & superata pernicie, eorum delectatur pastu; ita & Apostoli spiritu oris sui occiderunt peccatores, & de cauernis & faucibus diaboli eos extrahentes, veneno peccati sublato, sibi, & Christo in cibum delectabilem parauerunt. Cerui sunt, quoniã more ceruorum alter alterius onera portantes adimplent (vt supra diximus) legem Christi. Cerui sunt quoniam ima despicientes in montibus cœlestibus commorantur, quia eorum cõuersatio in cœlis est. Nec solum ceruos, sed ceruas dixerim, quoniam inclinantur ad fœtum, & pariunt, & vagitus emittunt, pro salute animarum Dei contemplationem relinquentes, & cum lachrymis arguentes peccatores, vt eos in Christo parturiant: Vnde & vnus eorum ait. *Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.*

Luca. 11

Sup. c. 8 n. 6. c. 9. n 10

S. Hieron. Cyrillus.

Apostoli miluis conferũtur, & ceruis.

Ambr. ser. 6 sup ps. 118.

Hiere. 8

Act. 10. b

Sup. cap 2. nu. 7.

Psal. 28.

Simile.

Tom. 1. in prologo ad lect.

Gal. 4. c

12 *Requirite diligenter in libro Domini, & legite, vnum ex eis non defuit, alter alterum non quæsiuit, quia quod ex ore meo procedit, il le mandauit, & spiritus eius ipse cõgregauit ea.* Denunciat certissimè quæ prædixit euẽtura esse, & loquitur in persona propria ad filios Israel,

ac si

Scriptura Sacra, cum impletur, facilius intelligitur.

ac si dicat: Considerate diligenter librum meæ prophetiæ, & omnia verba eius expendite, & cum euenerint omnia, quæ anunciaui vobis, legite illa in libro isto, & videbitis qualiter verba factis, & facta verbis correſpondeant. Nec defluit vnum ex verbis, quæ ego loquutus ſum. Simile quid habetur Matth. 5. *Amen quippè dico vobis, donec tranſeat cœlum & terra, iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant.* Et Lucæ. 21. *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. Coelum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt.* Ita ergo erunt omnia verba mea plana atque perſpicua, cum id quod prædixi, euenerit, vt vnus ab altero eorum intelligentiam non requirat. Et aſſignat rationem: quoniam quæ prædixi, non à meipſo, ſed Domino mandante, & Spiritu ſancto inſpirante loquutus ſum. *Ipſe Spiritus congregauit ea*, videlicet verba, vel myſteria in ore meo. Innuitur in hoc loco myſterium Trinitatis. Pater enim ſignificatur, cum dicitur, ipſius; Filius verò deſignatur per, os, & Spiritus ſanctus per ſpiritum. Quid ſimile reperies in illis verbis Pſalmi 32. *Verbo Domini coeli firmati ſunt: & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum.* Vbi obſerua quod Spiritus ſanctus dicitur ſpiritus ipſius, ideſt, Patris, & aliquando ſpiritus oris eius, ideſt Filij, non quia procedat à ſolo Patre, vel à ſolo Filio; docet enim fides Catholica, pariter ab vtroque procedere, ſed vt ſciamus, quod non vt à duobus principijs, ſed vt ab vno Spiritus ſanctus procedit à Patre & Filio. dicit enim Auguſtinus quod Pater & Filius non ſunt duo principia ſed vnum principium Spiritus ſancti. Cuius rationem aſſignat S. Thomas, nam *Pater & Filius in omnibus vnum ſunt, in quibus non diſtinguit inter eos relationis oppoſitio. Vnde eum in hoc, quod eſt eſſe principium Spiritus ſancti non opponantur relatiue, ſequitur quod Pater, & Filius ſint vnũ principium Spiritus ſancti.*

Matt. 5.

Luc. 21.

Trinitatis myſteriũ innuitur.

Pſal. 32.

ſpiritus ſancti vnũ principiũ ſunt pater, & filius.

Aug lib. 5. de trin. ca. 14 tom. 3.

S. Th. 1. p. q. 36. ar. 4. in corp.

13 *Et ipſe miſit eis ſortem, & manus eius diuiſit eam illis in menſuram: vſque in æternum poſſidebunt eam: in generationem & generationem habitabunt in ea.* Idem Filius, qui ſupra, os Domini, appellatur, idem & nunc vocatur manus Domini, per quam Pater operatur. Nam *omnia per ipſum facta ſunt.* cui Pater omne iudicium dedit. Et quando audieris Dominum immiſiſſe hæc monſtra in Idumæam, non intelligas ipſum peccati auctorem eſſe. hoc enim repugnat diuinæ bonitati. *Quia omne peccatum eſt per receſſum ab ordine qui eſt in Deum, ſicut in finem. Deus autem omnia inclinat, & conuertit in ſe ipſum ſicut in vltimum finem, ſicut Dionyſius dicit de diuinis nominibus: vnde, impoſſibile eſt quod ſit ſibi, vel alijs cauſa diſcedendi ab ordine qui eſt in ipſum. Vnde non poteſt directè eſſe cauſa peccati. Similiter etiam neque indirectè; contingit enim quod Deus aliquibus non præbet auxilium ad euitandum peccata, quod ſi præberet, non peccarent: ſed hoc totum facit ſecundum ordinem ſuæ ſapientiæ, & iuſtitiæ, cum ipſe ſit ſapiẽtia & iuſtitia. Vnde non imputatur ei quod alius peccet, ſicut cauſæ peccati. Sicut gubernator non dicitur cauſa ſubmerſionis nauis ex hoc, quod non gubernat nauem, niſi quando ſubtrahit gubernationem, potens & debens gubernare*

Ioan. 1.

S. Th. 12. q. 79. ar. 1. in corp.

Cap. 1. de diu. nom. ad fin.

Peccati cauſa non eſt Deus etiam indirectè.

nare. Vnde Deus nullo modo potest esse auctor peccati. Cum ergo inquit Propheta, Deum misisse prædictam sortem obduratis Iudæis, loquitur de malis pœnæ, quorum Deus est causa: iuxta illud quod dicitur infra. *Ego Dominus & non est alter, formans lucem & creans tenebras, faciens pacem & creans malum: Ego Dominus faciens omnia hæc*. Et Amos 3. *Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit.* Quæ duo loca communiter explicantur à sanctis doctoribus de malo pœnæ: Quod si de malis culpæ intelligatur præsens locus, explicandus est eo modo quo verba illa Pauli. *Propter quod & tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis*. Quæ diffuse explicata sunt superius, vbi tradidimus diuersos modos, quibus Deus indurare dicitur, & excæcare peccatores. Dicitur autem pars reproborum, sors, sicut & prædestinatorum, quoniam ante omnia merita, vel demerita, etiam præuisa ex eadem massa quosdam misericorditer elegit ad gloriam, & alios iuste in massa perditionis reliquit, vt verax inueniatur qui dixit, *cuius vult miseretur, & quem vult indurat*. Sicut sors absque vlla industria & diligentia humana, ante omne meritũ vel demeritum accidit huic, & non illi: ita & prędestinatio & reprobatio est ante præuisa merita, vtraq; autem sors durabit in ęternũ; ideò subdit, *vsque in æternum possidebunt eam &c.* Hæc explicatio videtur magis literalis & conformis textui: quamuis non sit contemnenda interpretatio sancti Hieronymi, & Cyrilli, qui præsentem locum intelligunt de Apostolis, inter quos speciali dispensatione Christi, & Spiritus sancti inspiratione, quasi sorte diuisæ sunt partes orbis, vt vnusquisque ipsorum prædicaret Euangelium, & sic Ecclesia disseminatam per Apostolos retineret fidem, vt cõuersi ad Dominum in perpetuum habitarent in ea.

Isai. 24. a — *Amos. 3. c* — *Rom. 1. c* — Sup.cap.6. nu. 48.49. 50. — Prædestinatio sors dr. & quare. — *Rom. 9. c* — Apostolis diuisit Dominus vniuersum.

CAPVT XXXV.

1 LAETABITVR deserta & inuia, & exultabit solitudo, 2. Et florebit quasi lilium. 3. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans: 4. gloria Libani data est ei: decor Carmeli, & Saron. 5. Ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri. 6. Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate. Dicite pusillanimis: Confortamini, & nolite timere: 7. ecce Deus vester vltionem adducet retributionis: Deus ipse veniet, & saluabit vos.

8. Tunc

8. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus. 9. Et aperta erit lingua mutorum; 10. 11. Quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrentes in solitudine. Et quæ erat arida, erit in stagnum, & sitiens in fontes aquarum. 12. In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami & iunci. 13. 14. Et erit ibi semita & via, & via sancta vocabitur: non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita vt stulti non errent per eam. 15. Non erit ibi leo, & mala bestia non ascendet per eam, nec inuenietur ibi: & ambulabunt qui liberati fuerint. 16. Et redempti à Domino conuertentur, & venient in Sion cum laude: & lætitia sempiterna super caput eorum: gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.

SVMMA CAPITIS.

AGIT in hoc capite Isaias de vocatione gentium, & consolatione illis per Christum repromissa, de aduentu Saluatoris & signis, quibus tempus aduentus eius omnes possint dignoscere: diuiditurq. in quinque partes. Primo enim denunciat lætitiam & gloriam, qua Ecclesia Catholica ex gentibus congregata decorabitur in aduentu Domini: de quo agit in principio capitis.

Secundò denunciat, Apostolos oculo ad oculum visuros Redemptorē. Versiculo. Ipsi videbunt. *Et occasione huius conuertitur ad ipsos Apostolos, eos exhortās, vt prædicatione sua debiles confortent & pusillanimes, & illis annuncient Redemptoris aduentum; de quo agit ab illo versiculo.* Confortate manus dissolutas.

Tertiò, signa aduentus Redemptoris constituit. Versiculo. Tunc aperientur oculi cæcorum. *Vnde ipse Saluator discipulis Ioannis inquirentibus ab eo: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Respondit: Euntes renunciate Ioanni, quæ audistis, & vidistis: Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, mortui resurgent, &c. Innuens hoc Isaiæ vaticinium in illo adimpletum fuisse.*

Quartò, abundantiam cœlestis gratiæ atque doctrinæ, quæ per Christum diffusa est in cordibus fidelium, explicat, versiculo; Quia scissæ sunt in deserto aquæ.

Quintò, spirituales fructus tangit, quos fidelium mentes virtute aquarum coelestium proferunt, versiculo. In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, &c.

Deni-

Denique, viam, quam Christus Dominus aperuit nobis, vt per eam ad patriam perueniamus coelestem, securam esse, & planam ostendit; Versiculo. Non erit ibi leo, &c. *vsque ad finem capitis.*

COMMENTARIVM.

LAETABITVR *deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium.* Continent hęc, & subsequentia verba prophetiam Ecclesiæ Catholicæ, ex Iudæis conuersis ad Christum, idest, Apostolis & paruis reliquijs Israel, & ex gentibus congregatæ, cuius lætitiam, magnificentiam, & gloriã describit Propheta, atque Euangelij propagationem per vniuersum mundum. Licet enim aliqui interpretes per desertum intelligant Synagogã, quæ, cum deserta fuisset in captiuitate Babylonica, accepit postmodum instaurationem & consolationem per Christum, in quem crediderunt Apostoli, & reliquiæ Israel: alij autem, inter quos est Hieronymus, Iustinus martyr, & Cyrillus, intelligunt gentilitatem aridam olim, & desertam ac vacuam Dei gratia. Verumtamen multo magis congruit modo loquendi, & intentioni Prophetæ, vt per desertũ, Iudæam olim (sicut prædictum est in cap. præcedenti) in solitudinẽ versam & deuastatam, & gentilitatem prius abiectam intelligamus. Ad vtrunque videtur respexisse Propheta: & ne Iudæi prædictis calamitatibus attriti desperarent, consolatur eos, salutem, quæ est in Christo Iesu, repromittens. Et quoniam in locum eorum, qui in Hebræo populo duri, & obstinati in sua perfidia permanserunt, gentilitas misericorditer electa est à Deo, secũdum illud quod eius nomine dicit Apostolus: *Fracti sunt rami, vt ego inserar*, etiam illi futuram salutem, & gloriam denunciat. Appellat ergo Synagogam & gentilitatem desertam, inuiam, & solitudinem, propter præteritam vitam peccatricem eorum, qui recesserunt à Deo. Sed specialiter deserta fuit gentilitas, quoniam à Deo derelicta, & expers veræ cognitionis ipsius, atque omnibus cœlestibus donis, & influentijs destituta. Deserta, quoniam sylua erat infructifera, moribus corrupta, & feris animalibus, & venenosis diuersorum criminum plena. Inuia, quia nulla sancta cogitatio, nullum desiderium patriæ cœlestis per eam transibat. Vnde neque Angeli, neque Deus ambulabant per eam, sed dæmonia, & varia peccatorum genera. Solitudo, quia spinis, & vrticis suorum delictorum plena erat, atque salubribus aquis fontium destituta. Vnde & Propheta Regius animam Deo vacuam omnibus illis tribus titulis notat, dicens. *In terra deserta, & inaquosa, sic in sancto apparui tibi, vt viderem virtutem tuam & gloriam tuam.* Vbi Augu. *Sæculum istud* (inquit) *ipsa est Idumæa, hoc est, desertum Idumææ, vnde titulum psalmus accepit, In terra deserta. Parum est deserta, vbi nullus hominum habitat, insuper & sine via, & sine aqua: vtinam vel viam haberet*

Hieron. Iustin. in apologetico 2. pro Christianis. Cyrill. lib. 9. contra Iulian.

Ro. 11. c

Gentilitas dr deserta, inuia, & solitudo.

Psal. 62.

Aug. super eundẽ psa. to. 8.

haberet ipsum desertum, vtinam illuc homo incurrens, vel nosset quà inde exiret. Non videt hominem ad solatium, non videt viam qua careat in deserto. Ergo vbi diuertit? vtinam esset vel aqua vnde reficeretur, qui inde non potest exire. Malum desertum, horribile & timendum, & tamē Deus misertus est nostri & fecit nobis viam in deserto, ipsum Dominū nostrum Iesum Christum, & fecit nobis consolationem in deserto, mittendo ad nos prædicatores verbi sui; & dedit nobis aquam in deserto, implens Spiritu sancto prædicatores suos, vt fieret in eis fons aquæ salientis in vitam æternam. Et ecce habemus hic omnia, sed non sunt de deserto, idest de hoc mundo. *Ergo proprietatem deserti prius commendauit Psalmus, vt & tu cum audisses in quo malo esses, si quas hic habere posses consolationes vel sociorum, vel viæ, vel aquæ, non tribueres deserto, sed illi qui te visitare dignatus est in deserto*. Propterea ergo Isaias prius tot nominibus expressit Iudæorum desolationem & gentium, vt cum in meliorem fortunam essent deducti, non sibi tribuerent, sed Deo, à quo in tantam celsitudinem & gloriam sunt euecti. Notandum est autem quod cum potuisset, nomine salutis & gratiæ, atque cęlestium donorum statum felicissimum Ecclesiæ prædicere, maluit tamen illum nomine lætitiæ & exultationis explicare, dicens. *Lætabitur deserta & exultabit solitudo*, vt nos admoneat, verum gaudium, & lætitiam in solo Deo, in salute animæ, & testimonio pacatæ conscientiæ inueniri. Hoc est gaudium, quod nulla interrumpit aduersitas, nulla humana tristitia, nullus aduersarius deprædatur, sicut scriptum est. *Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tolet à vobis*. Hinc & per Prophetam dicitur. *Conuertisti planctum meum in gaudium mihi, concidisti saccum meum, & circundedisti me lætitia*, quoniam ipsæ lacrymæ pro patria effusæ cœlesti, & passiones huius temporis vsque ad concisionem omnium mēbrorum corporis toleratę, in gaudiū electis & lætitiam vertuntur. Hinc & Apostolus loquens cum electis, ait, *semper gaudete*. Et rursus. *Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete*. Non hoc impijs dicitur, non hypocritis, qui gaudent quidem, sed non semper, exultant, sed, ad horam, *& gaudium hypocritæ ad instar puncti*: iusti autem semper gaudent, quia non in seipsis, non in rebus perituris, sed in Domino gaudēt. Gaudere in valle lacrymarum, difficile; continue gaudere, impossibile videtur. Multæ nos tristitiæ comprimunt, multæ calamitates circundant, rerum temporalium iactura, fames, pestis, gladius, infamia, mors, & mors æterna. Inter hæc, omnes gaudium quærunt, omnes lætiam assequi cupiunt, sed non eam inueniunt, quia vnus in delitijs, alius in corporis voluptatibus, alter in honoribus & alijs consimilibus & perituris bonis eam quærit. Iustus autem lætatur, & exultat, & semper exultat, quia non in his, sed in Domino gaudet. Vnde & Chrysostomus ait: *In Domino gaudens ex accidenti nullo, voluptate hac excidere potest. Alia nempe cuncta, in quibus gaudemus, mutabilia sunt, & transitu facilia, & facile vertuntur; nec hoc solum habent molestum, sed etiam quod manentia non tantam afferunt nobis voluptatem, vt ex alijs nascentem tristitiam repellant, & obumbrent*.

Gaudiū iustorum est indeficiēs, reproborū ad istar pūcti.

Ioan. 16 e

Psal. 29.

1. Thess. 5. e

Philip. 4. a

Iob. 20

Gaudium electorū in quo consistat.

Chrys. hō. 18. ad populū colu. 2. tom. 5.

& obumbrent. Dei vero timor hæc habet vtraque, stabilisque est & immotus, & tantam emittit lætitiam, vt nullus nos aliorum sensus malorum capiat, Deum enim sicut oportet timens, & in ipso confidens, voluptatis radicem lucratus est. Et omnem habet lætitiæ fontem, & sicut in mare decidens immensum scintilla breuis facile deletur: sic quantacumque Deum timenti illi dantur, velut in vastum lætitiæ pelagus excidentia extinguuntur, atque perduntur. Et reuera hoc est maxime mirabile, quod cum adsint, quæ contristare solent, permanet ipse gaudens. Si nihil enim adesset tristificum, non esset ipsi magnum, semper posse gaudere. Multis autem incumbentibus, quæ in tristitiam impellant, omnibus esse superiorem, & in medijs tristibus lætari, hoc est admirabile. Et sicut tres pueros non arsisse miraretur nemo, si procul à Babylonica stetissent fornace, (quod enim omnes consternauit, hoc est, quod in igne tantum temporis versati, his qui non versati fuerant, egressi sunt minus læsi.) sic & in sanctis dicere licet, quod si nulla ipsis institisset tentatio, ipsos continuo gaudere non admiramur. Consternatione verò dignum, & supra naturam humanam hoc est, quod infinitis vndique vndis circundati, tranquillitate pura fruentibus melius dispositi sunt.

Dan. 2.

2 *Et florebit quasi lilium.* Magis explicat lætitiam, & gaudium Ecclesiæ Catholicæ, quo in Spiritu sancto replebuntur fideles, & illud comparat florenti lilio, sumpta à viridarijs metaphora, quæ tunc ridere & gaudere dicuntur, cum nitentibus pleni sunt flosculis. Specialiter autem confertur lilio. Habet enim lilium quatuor, quæ maxime congruunt Ecclesiæ, Primo decorem, est enim flos miræ pulchritudinis, quam habet ex candore, siue rubore. sunt enim lilia communiter alba, sed quandoque rubea, & purpurea. Ita Ecclesia est tã admirabilis pulchritudinis, vt decorem eius concupiscat spõsus, & in laudem cantet illius. *Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es*. Et iterum: *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te*. est alba in innocentibus, & virginibus. Ecclesiastici 40. *Pulchritudinem decoris eius admirabitur oculus*. Rubea, & purpurea in martyribus, qui proprio sanguine rubricãtur. Secundo habet lilium mirum fulgorem, quia splendent in illo aurea quædam grana septem hastulis sustentata. Vnde ex septem folijs candidissimis componitur, & septem granis aureis decoratur. Ita in Ecclesia septem reperiuntur virtutes adinuicem connexæ, quatuor cardinales, Prudentia videlicet, & Iustitia, Fortitudo, & Temperantia, & tres aliæ Theologales, Fides, Spes, Charitas, quibus septem correspondent grana aurea, idest, septem, quæ enumerauerat supra dona Spiritus Sancti, quæ septem fluminibus, idest, septem sacramentis irrigantur, ne forte aliquando fulgorem amittant, sed suum semper retineant candorem, sicut lilia quæ sunt in transitu aquæ. Tertio habet specialem odorem, qui bonam famam designat fidelium, de quibus Apost. *Christi* (inquit) *bonus odor sumus*. Denique lilium ipsas quoque sese pungentes, & circundantes spinas, proprio candore & decore illustrare, & venustare non cessat. Non dissimiliter Ecclesia aduersarios suos charitatis affectu prosequitur, & pro se perse-

Gaudiũ iustorũ floretí lilio cõfertur.

Gemin. 11. 3. cap. 8.

Ecclesiæ decor florenti lilio confertur pp marty.

Cant. 4.

Eccli. 40

Sap ca. 11. nu. 4 & 5.

Liliũ inter spinas est aia iusti.

2. Cor. 2. d

persequentibus orat, & cœlesti doctrina tyrannos ipsam pungentes ad Deum conuertit. propter quod in laudem illius dicitur. Canticorũ. 2. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*. Sic orauit Christus Ecclesiæ sponsus, qui pro crucifixoribus rogans ad patrem, ait, *Domine ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*. Et ad discipulos loquens. *Diligite* (inquit) *inimicos vestros, benefacite ijs qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos: vt sitis filij patris vestri, qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos*. Vnde & B. Stephanus pro se lapidantibus rogauit, & *positis genibus clamauit voce magna, Domine ne statuas illis hoc peccatum*.

Lucæ. 23

Matt. 5

Act. 7. 8

3 *Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans*. Fideles qui in Catholica Ecclesia lætantur, etiam fructificant; fides enim iusti non est otiosa, sed per dilectionem operatur, & continuo pariet opera quàmplurima, quibus exultat, & delectatur in Domino mens sibi conscia. Ideo ait: *germinans germinabit*, idest, continuo germinabit. Vnde & Apostolus fidem quorundã discipulorum suorum collaudans: *Gratias*, inquit, *agimus Deo, & patri Domini nostri Iesu Christi semper pro vobis orantes: audientes fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem, quam habetis in sanctos omnes, propter spem, quæ reposita est vobis in cœlis: quam audistis in verbo veritatis Euangelij: quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat, & crescit sicut in vobis, ex ea die, qua audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate*. Et vt intelligas de qua lætitia loquatur, & gaudio, inquit: Exultabit lætabunda & laudans. Iusti enim, & pij non de suis operibus lætantur, non gloriantur in libero arbitrio, nec sibi tribuunt quod sint sancti, sed gratiæ & misericordiæ diuinæ, & quidquid sunt, Deo acceptum referunt, clamantes cũ Paulo: *gratia Dei sum id quod sum*, & laudantes Deum, qui eos de tenebris vocauit in admirabile lumen suum.

Fides per dilectionẽ operatur.

Coloss. 1.

4 *Gloria Libani data est ei: decor Carmeli & Sarom*, Tanta ergo erit illius solitudinis fœlicitas, tanta abundantia, & vbertas habitantibus in ea, quanta fuit in terra promissionis trans Iordanem venientibus à deserto. Nam terra promissionis tribus limitibus seu terminis vberrimis distinguitur, Carmelo ad meridiem, Libano ad septemtrionem, Sarom ad occidentem. Quidquid olim habuit felicitatis terra promissionis, hoc nunc multo vberius habet Ecclesia Catholica, quę vere terra promissionis est, per illam priorem designata, sita vltra Iordanem, quoniam quæ retro sunt obliuiscitur, & ad anteriora se extendit ad brauium. Habet Ecclesia gloriam Libani, quia Libanus mons est altissimus, indeficientium aquarum, à quo originẽ ducunt fluuij maximi. Ex cuius radice oriũtur duo fontes, videlicet Ior, & Dan, qui, vt Hier. dicit, simul iuncti Iordanem efficiunt. Vnde & in Canticis dicitur. *Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano*. Ita & Catholica Ecclesia (sicut dictum est supra) mons est in vertice montium constitutus, à quo omnes fluuij sapientiæ salutaris deriuãtur. Hinc nascũtur duo fontes magni, vetus videlicet, & nouum testamentum, quæ ita sibi inuicem concordant, vt vnum & eundem Chri-

Ecclesia emulatius habet qd qd fœlicitatis fuit i terra promissionis.

Gemin. li. 1 cap. 55.

Cant. 4.

Cap. 2. n. 4.

Testamentum vetus, & nouum, duo fontes sunt Iordanis fontib. similes.

Christum prædicent, & enuncient: ex quibus postmodum varij riuuli sanæ doctrinæ dimanarunt, qui vniuersam irrigauerunt ecclesiam. Hinc aquam saluberrimam suæ doctrinæ desumpserunt sancti, Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Grego rius, sanctus Thomas, & cæteri sacri Doctores, qui etiam simul iuncti, non solum in doctrina, sed fere in verbis concordant. ex his aquis implentur putei profundissimi, idest, Doctores scholastici, qui profunda mysteria nostræ fidei Theologicis disputationibus explicant. Item in Libano sunt arbores odoriferæ, & suauissimæ herbæ, nascuntur ibi fructus vberrimi. quæ omnia quotidie germinant spiritualiter in ecclesia secundum illud Oseæ 14. *Ero quasi ros, Israel germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani. Ibunt rami eius, & erit quasi oliua, gloria eius,& odor eius vt Libani. Conuertentur sedentes in vmbra eius. Viuent tritico, & germinabunt quasi vinea, memoriale eius sicut vinum Libani.* Carmelus etiā mons est amœnissimus, cuius campus est Sarom consitus arboribus fructiferis,& vineis, ac deliciosissimis hortis, & significant decorem magnum quo suam Christus illustrauit ecclesiam.

Osea 14.

5 *Ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri.* Hoc refertur ad Apostolos, & ad discipulos Domini, qui Saluatorem nostrum proprijs oculis viderunt. et specialiter ad tres discipulos prædilectos, Petrum, Iacobum, & Ioannem fratrem eius, qui in montem Tabor ascendentes cum illo, eius gloriam, & claritatem conspexerunt. Vnde & Ioannes ait. *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis: Et uidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti à patre plenum gratia, & ueritatis.* Hac prærogatiua inter alias præcellit ecclesia Synagogam. Patribus enim antiquis non est datum videre in carne Redemptorem, nec maiestatem cernere & gloriam eius: quod tamen Apostolis misericorditer fuit concessum, ipsa veritate dicente. *Beati oculi qui uident, quæ uos uidetis. Dico enim uobis quod multi Prophetæ, & Reges uoluerunt uidere quæ uos uidetis, & non uiderunt, & audire, quæ auditis & non audierunt.* Propter quod & Paulus ait. *Nos uero omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem tamquam à Domini spiritu.* Quid est, *nos omnes*, nisi, nos Apostoli, nos, in quos fines sæculorum deuenerunt, nos primitias spiritus habentes, nos specialiter à Christo electi, vt testes simus resurrectionis eius, nos vidimus gloriam Domini, non Moyses & cæteri Prophetæ, non Reges antiqui. Nos vidimus gloriam Domini, & salutare Dei nostri, & quod vidimus, testamur, & testimonium nostrum verum est. Et ad Hebræos scribens, cum ipsi in hoc essent errore, vt legem Mosaycam præferrent euangelicæ, & cum illa assererent obseruandam esse, hac inter alias ratiocinatione vtitur, vt eos redarguat. *Multifariè multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis: nouissime diebus istis loquutus est nobis in filio, quem constituit heredem uniuersorum, per quem fecit & sæcula.* Ac si apertius dicat: nolite gloriari ò Hebræi in lege vestra, nolite illam euangelio præferre, quoniā à Deo instituta est, ministrata per An-

Apostoli viderunt gloriā Dñi i. filiū Dei carne tectum.

Ioan. 1.

Luca. 10 d

2. Cor. 3. d

Heb. 1.

Per prophetas multifariè loquebatur De⁹ antiquis, sed nobis loquitur p Filium.

gelũ, & per Prophetas prædicata. Lex vestra est à Deo, & nostra; loquutus est olim patribus vestris, & nobis sicut & vobis loquutus est Deus, & multo excellentius & clarius. Vobis enim *multifarie*, idest multis & diuersis verbis, *multisque modis*, idest per diuersas figuras & varia ęnigmata loquutus est per Prophetas. Scriptum est enim: *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum* Et iterum. *Senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt:* nobis autẽ vnico verbo suo quod ab æterno genuit, idest, per Filium vnigenitum loquutus est. Ipse legem condidit Euangelicam, ipse nobis eam tradidit, ipse non per somnium, non per ænigmata, sed palam nobis loquutus est, & quæ patribus antiquis sub figuris tradidit, nobis etiam sine velamine prædicauit. Vbi expendendum est maxime cum Beato Anselmo. quod Apostolus non sine magno mysterio coniunxit participium, *loquens*, quod est præsentis temporis, cum aduerbio, *olim*, quod tempus præteritum importat: sed vt sciamus, quod verba, quibus patribus per prophetas loquutus est, etiam nobis vsque in hodiernum diem loquitur in scripturis sacris, vt sicut ipsi, ita & nos eisdem verbis diuinis in spem erigamur vitæ æternæ. Dicit enim Apostolus. *Omnia quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus.* Et ipsa sapientia de se loquens, ait: *Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam, & relinquam illam quærentibus sapientiam, & non desinam in progenies illorum vsque in auum sanctum.* Et iterum ait.

Num. 12. — Osea 11. — Ansel. sup c. 1. ad Heb. — Rõ. 15. — Eccli. 24.

Scripturæ sacræ doctrina fons est indeficiens.

Adhuc consiliabor, vt enarrem. Adhuc (inquit) quia non solum olim diuina sapientia loquebatur patribus per Prophetas, sed vsque adhuc loquitur, & vsque in finem sæculi loquetur, vt ex Prophetarum oraculis & legis antiquæ figuris Christianę fidei veritatem comprobare valeamus. Hac eadem phrasi loquendi, qua in eadem oratione coniungitur aduerbium præsentis temporis cum participio aut verbo præteriti, vtitur Psalmista, ad designandam æternam generationem verbi diuini, cum in persona ipsius loquens ait. *Dominus dixit ad me filius meus es tu, ego hodie genui, te.* Quem locum fusius expendimus ca. 9. nu. 46. 47. 48. & 49.

Eccli. 39 b — Psal. 2.

6 *Confortate manus dissolutas, genua debilia roborate. Dicite pusillanimis: confortamini, & nolite timere.* Conuertit seipsum Propheta ad Apostolos, & prædicatores Euangelij, atque Doctores Ecclesiæ, & hortatur eos, vt legem annuncient Euangelicam, & verbo Dei robur spirituale tribuant debilibus, & pusillanimes confortent, & consolentur. In lege antiqua omniũ manus dissolutæ erant, & genua debilia, quoniam lex illa lex erat iræ, lex debilis & infirma, vacua, & egena; quoniam ostendebat quidem peccatũ, sed gratiã, qua vitaretur, nõ præstabat. Ideò hoĩes nutriebat; debiles & pusillanimes, qui nõ audebãt aggredi opa ardua, sed sub potestate peccati iacebãt captiui: At illucescente die, postquã ortus est sol iustitiæ Christus De⁹ noster, post quã à potestate Principis tenebrarũ proprio sãguine gen⁹ eripuit humanũ, & legẽ gratiæ suauissimã ꝓ importabili iugo legis antiquæ prædicauit, manus hominũ remissę, & genua debilia Dei verbo roborantur, & pusillamines cõfortãtur per gratiam Dei,

Apostoli pdicatione sua debiles confortauerunt, & pusillanimes.

Dei, & charitatē, quæ diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctū, qui datus est nobis. Nolite, inquit, timere, quoniam iam deinceps non eritis sub lege timoris, sed amoris. Nolite timere, quoniam per Christum victus est aduersarius vester, & Dominus ipse pugnat pro vobis. Theodoretus, hanc prophetiam inquit corporaliter & spiritualiter Christū Dominum compleuisse, cum verbo virtutis suæ paraliticos sanauit, & claudos, & simul eis tribuit spirituale robur ad actus virtutum, & cursum vitæ Euangelicæ. Vbi obseruādum, quanta sit efficacia verbi diuini, quod manus remissas confirmat, & genua trementia confortat, & animos corroborat pusillanimes. Hanc enim vim habet à Deo, vt aures penetrans corporis voluntatē interius flectat, & de mala in bonam transmutet, sicut scriptum est. *Dabit voci suæ vocem virtutis*. Et iterum. *Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia. Vox Domini confringentis cedros, & confringet Dominus cedros Libani.*

Theod. Psal. 67. Psal. 28.

7 *Ecce* Deus *vester vltionem adducet retributionis:* **Deus ipse veniet & saluabit vos.** Ecce (inquit) rationem, ecce causam, propter quam, ò gentes, & Iudæi venundati sub peccato, iam deinceps non debeatis timere, quoniam Deus vester qui vos creauit, veniet, & vindicabit vos de principe tenebrarum, & in veram libertatem filiorum Dei vos perducet; ipse vlciscetur in aereas potestates, & cōdignam sumet de illis vindictā, saluans vos. Consonat hæc explicatio cum illis verbis: ***Deus iudicium tuum regi da: & iustitiam tuam filio regis: Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes suos in iudicio. Iudicabit pauperes populi, &*** *saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem*. Quis enim calumniator, nisi diabolus, & sathanas, qui mille calumnijs, & tergiuersationibus genus humanum conatus est in interitum tradere, qui *accusator est fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum* Dei *nostri die ac nocte*. Vnde & Aug. ait. *Nullus melius quam diabolus hic calumniator agnoscitur. Calumnia eius est: Nunquid gratis colit* Iob *Deum? humiliauit autem illum* Dominus Iesus *gratia sua, suos adiuuās vt gratis Deum colant, idest delectentur in* Domino. *humiliauit etiam sic, quia cum diabolus, idest princeps huius mundi, nihil in eo inuenisset, occidit per calumnias* Iudæorum, *quibus est vsus calumniator, tamquam vasis suis operans in filijs diffidentiæ. Humiliatus est etiam, quia ille quem occiderant, resurrexit, & regnum abstulit mortis, cuius ille potestatem ita gerebat, vt ex vno homine quem deceperat, omnes per mortem traheret ad condemnationem. Sed humiliatus est, quoniam si ob vnius delictum mors regnauit per vnum, multo magis qui abundantiam gratiæ, & iustitiæ accipiunt in vita, regnabunt per vnum* Iesum *Christum, qui humiliauit calumniatores, falsa crimina, iniquos iudices, falsos testes, vt eū perderent, immittentes*. Deus *ipse veniet, &c.* Emphasis est in pronomine, *ipse*, sicut etiam in illo nomine demonstratiuo, *ecce*. & sensus est, non mittet angelum sicut antiquitus, vt præcedat populum, non Gedeonem aliquem, aut ducem alium, qui defendat suos, & pro illis pugnet: sed ipsemet Deus in propria persona veniet, *ipse saluabit nos*. Clamabat olim Moyses. *Obsecro Domine mitte quem missurus es*. Et iterum, *Præcipis vt educam*

Psal. 71. Diabolus calumniator est fratrum. Apoc. 12 c. Aug. super ps 71. to. 8. Iob. 1. Exod. 4 c.

Exod. 33. e *educam populum istum, & non indicas mihi quem missurus es mecum,* & rursus. *Si non tu ipse praecedas, ne educas nos de loco isto: in quo enim scire poterimus ego & populus tuus inuenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum, vt glorificemur ab omnibus populis qui habitant super terram?* Orabat Propheta Regius. *Emitte manum tuam de alto*, filium videlicet tuum vnigenitum. *eripe me, & libera me de aquis multis*, hoc est, à peccatis innumeris, quæ velut aquæ intrauerunt vsque ad animam meam. Eandem orationẽ geminabat Salomon. *Mitte illã de cœlis sanctis tuis* (diuinam videlicet sapientiam) *& à sede magnitudinis tuæ, vt mecum sit & mecum laboret, vt sciam quid acceptum sit apud te: scit enim illa omnia & intelligit, & deducet me in operibus meis sobrie, & custodiet me in sua potentia.* & ecce ad eorum clamorem Deus noster venit, *& ipse saluabit nos.* Ex hoc loco habes Christum Saluatorem nostrum in lege & Prophetis repromissum, verum Deum, & hominem esse. ait enim: *Deus ipse veniet & saluabit nos.* ergo Saluator noster, qui in quantũ homo natus est ex Virgine, idem ipse Deus est. Vnde & Augustinus ait. *Euigila Manichæe & vide, nubila tonant. Quid tonant? hic est filius meus dilectus. Vide in terra hominem verum, audi de cœlo Deum verum. Vide in terra hominis filium, audi de cœlo Dei esse filium. Vtrumque verum esse cognosce, idest, Deũ & hominem, filium Dei & filium hominis, vnum eundemque esse Deũ & hominem.* Et S. Athanasius. *Est ergo* (inquit) *fides recta, vt credamus & confiteamur quia Dominus noster Iesus Christus, Dei filius, Deus & homo est. Deus ex substantia patris ante sæcula genitus, homo ex substantia matris in sæculo natus. Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali & humana carne subsistens.* Hãc autem veritatem (quæ fundamentum est nostræ fidei) multis & apertissimis testimonijs vtriusque testamenti, contra Iudæos & Iudaizantes supra comprobauimus.

Ps. 143.

Sap. 9. d

Christus Deus est, & homo.

Aug. lib de quinque Hæresib. cap. 7.

Athan. in symbolo fidei.

Sup. c. 9 n. 45. & seq. vsque ad num. 73.

8 *Tunc aperientur oculi cæcorũ, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus, claudus, & aperta erit lingua mutorum.* Manifestum signum constituit aduentus Christi, ex quo Dominus ipse discipulis Ioannis interrogantibus: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus.* ostendit se mundi Redemptorem esse, Respondens. *Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundatur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur.* Potuisset quidem respondere, quoniam ego sum, quem venturum expectauerunt antiqui; sed, vt inquit Chrysostomus, *hoc obsisteret audientibus. Excogitassent enim (etsi non dixissent) quod Iudæi ad ipsum dixerũt: Tu de teipso testimonium perhibes. Propter hoc à miraculis fecit eos discere, insuspicabilem doctrinam faciens, & manifestiorem. Testimonium enim quod est à rebus, credibilius est testimonio quod est à verbis. Vnde confestim curauit cæcos, & claudos, & alios multos, non vt doceret Ioannem scientem, sed eos qui dubitabant.* Vnde ipse Saluator pertidiam Iudæorum redarguens. *Loquor* (inquit) *vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me.* Et post pauca. *Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi. Si autẽ facio, & si mihi nõ vultis credere, operibus*

Signa aduentus Christi.

Mat. 11 a

Chrys. hõ. 37. super Ioann.

Ioan. 10. e

Ibid.

Cæcos & claudos, tũ corporaliter, tum spiritualiter sanauit Christus.

ribus credite, vt cognoscatis & credatis quia pater in me est & ego in patre. Et quamuis ad literã verba hæc sint intelligenda de cæcis, & surdis, & claudis corporalibus, quorum infirmitates curauit Christus Dominus, nam in hoc sensu adducta sunt à Christo, nihilominus, etiam tunc completa sunt in cæcis, surdis, & claudis spiritualibus, & modo implẽtur quotidie, sicut Hieron. ait, *in gentibus. quando qui prius cæci erant, & in ligna, & lapides impingebant, veritatis lumen aspiciunt. Et qui scripturarum verba surdis auribus audire non poterant, nunc ad* Dei *præcepta lætantur. quando qui prius claudi erant, & rectam viam non tenebant, saliunt sicut cerui, imitantes doctores suos, & aperta erit lingua mutorum, quorum sathanas ora concluserat, ne possent vnum Dominum confiteri.* Hæc enim omnia, & alia consimilia vitia, Christus suo curauit aduentu.

a. Hier. super cap. 35 Isaiæ to 5

Laudes puerorũ q exclamarunt, Osanna, cõmendant.

9 *Et aperta erit lingua mutorũ.* Septuag. Interpretes transferunt, *& expedita erit lingua blæsorum.* Et videntur hæc verba respicere ad ingens illud miraculum, quo pueri vix scientes expedite loqui clamabant in templo, dicentes, *Osanna filio Dauid.* Quod prodigium animaduertẽtes principes Sacerdotum, & Scribæ, *indignati sunt, & dixerunt ei. Audis quid isti dicunt? Iesus autem dixit eis. Vtique. Nunquam legistis: quia ex ore infantium, & lactentiũ perfecisti laudem?* Vbi non solum laudem puerorum commendauit, sed & perfectam esse atque absolutam docuit, tacite arguens Scribarum duritiam, & Pharisæorum, qui in lege docti, non ad laudem, sed ad indignationem, & inuidiam commoti sunt, videntes miracula quæ fecit in templo, & tamen pueri nescientes loqui altissima mysteria, Spiritu sancto cor & linguam eorum mouente, sunt eloquuti. Possunt etiam hæc verba ad Apostolos, & Euangelij prædicatores referri, de quibus prædixerat supra. *Cor stultorum intelliget scientiam, & lingua balborum velociter loquetur & plane.* Hi enim cum essent velut muti, neque auderent Christum Dominum propter metum Iudæorum annuntiare, adueniente Spiritu sancto in igneis linguis, velociter & plane loquuti sunt, quæ à Christo audierant mysteria regni coelestis. Mutus erat Petrus Apostolus cum ad vnius mulierculæ vocem, se ex discipulis Christi esse negauit. At postquam eum in fide Spiritus sanctus confirmauit, audacter & absque vlla trepidatione Christum crucifixum Iudæis prædicauit, & gentibus: sicut acta Apostolorum testantur. *Stans autem Petrus cum vndecim leuauit vocem suam, & loquutus est eis.* Ecce qui præ timore ceciderat sibi relictus, indutus postmodum virtute ex alto, stat fortis & inuictus: & qui vnã vocem minimam in confessionem, & laudem Christi tertiò interogatus nõ protulit, vltro vocem suam eleuat, vt mortem & resurrectionem prædicet illius. *Viri Israelitæ, inquit, audite verba hæc. Iesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, & prodigijs, & signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut & vos scitis: hunc definito consilio, & præscientia Dei traditum per manus iniquorum affligentes interemistis: quem Deus suscitauit, solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo, &c.* Consonat hæc explicatio cum subsequentibus verbis. Subditur enim.

Mat. 23 b

Psal. 8. b

Isai. 32. a

Apostoli, adueniẽte Spũsancto, aperte pdicauerunt Christum.

Mat. 26 g

Act. 2. b

Ibid.

10 Quia

10 *Quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrentes in solitudine. Et quæ erat arida, erit in stagnum, & sitiens in fontes aquarum*. Reddit rationem, propter quam oculi cæcorum sint spiritualiter aperiendi, &c. Quia videlicet aquæ cœlestis doctrinæ, & donorum Spiritus sancti *scissæ sunt in deserto*, idest, in Ecclesia ex Iudæis & gentibus congregata, quæ prius deserta erat & sitiens. Inde scaturiunt fontes, & torrentes sapientiæ salutaris, vniuersam irrigātes superficiem terræ. Vnde & Christus Dominus ait. *Qui biberit ex aqua quam ego, dabo ei non sitiet in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*. Et iterum: *Si quis sitit veniat ad me & bibat. Qui credit in me (sicut dicit scriptura) flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*: Et ne quis perperam hæc de materialibus aquis interpretaretur, subdit Euangelista. *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum*. In sensu autem morali, hæc, quæ de vniuersa prædicūtur Ecclesia, possunt vnicuique peccatori, dum iustificatur, aptari. Natura quippe humana ante aduentum Christi, desertum erat & solitudo, & similiter anima quæ per peccatum à Deo recessit, facta cubile draconum: nihil in ea vere humidum, nihil fructiferum, sed omnia æstu concupiscentiæ torrida. sed Spiritus sanctus per gratiam adueniens, & cor auersum ad se conuertens, fontes aquarum cœlestium, (sicut dictum est) scaturire facit. Scriptum est enim. *Percussit petram & fluxerunt aquæ, & torrentes inundauerunt*. Et iterum: *Posuit desertum in stagna aquarum, & terram sine aqua in exitus aquarum*. Et rursus: *Mittet crystalum suam sicut bucellas ante faciem frigoris eius quis sustinebit? emittet verbum suum, & liquefaciet ea: flauit Spiritus eius, & fluent aquæ*. Quem locum expendimus supra. Obseruandum est autem, quod Isaias tribus nominibus explicuit abundantiā gratiarum, quā Spiritus sanctus adueniens super Ecclesiam effudit. Primò, per torrentes aquarum; secundò, per stagnum; tertiò, per fontes aquarum. Scinduntur in solitudine torrentes, stagnū in arida, fontes aquarum in terra sitienti. Est autem hæc differentia inter torrentes, stagnum, & fontes. quod torrentes nullam habent natiuam aquam, aut naturalem fontem, à quo dimanent, sed pluuijs implentur cœlestibus, & aquis descēdentibus tempore pluuiæ ex cacuminibus montium, quæ magno impetu in torrēte congregata, omnia secū rapit, terram corrodit, & vicina loca submergit. Stagnum dicitur, à stando, & significat aquam stantem seu congregatam in vno loco, & sermone Hispano dicitur: *Estanque, o agua represada*. Et Virgilius, stagnū pro parte maris profundissima posuit, quod ea minime moueatur, sed stet semper, & quiescat, ait enim, *Imis stagna refusa vadis*. Et in hac acceptione accipitur. Lucæ 5. cum dicitur, *& ipse stabat secus stagnum Genesareth*. Fons dicitur à fundendo, eo quod fundat aquam, & alijs per riuulos communicet: sicut fluuius dicitur à fluendo, eo quod per terram discurrens fluit in mare. Igitur Isaias, in solitudine torrētes scindendos esse, prædicit, vt sciamus, aquam gratiæ coelestis non esse nobis propriam, nec ex principijs naturæ prodire. (Eramus enim natura filij iræ) sed gratis & misericorditer, nullis nostris præcedētibus meritis

Marginalia: Ecclesiæ Catholicæ in quanta abundātia donata sit grā, & doctrina cœlestis. — *Ioan. 6.* — *Ioā. 7. f.* — Spūs sanctus quæ bona operetur in anima iusti. — *Ps. 77.* — *Ps. 106.* — *Ps. 147.* — Sup cap. 3. nu. 54. — Torrens, stagnū, & fons ī quo differant. — Virgil. 1. Æneid. — Fons à fundendo dī.

ritis à Deo donatam. Dicit enim Apostolus: *Si autem gratiâ, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia*. Et iterum scriptum est. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum de sursum est descendens à patre luminum*. Vnde, & Iob de hypocrita loquens, ait: *Nõ videat riuulos fluminis, torrentes mellis & butiri. Torrentes* dixit, quoniam non à seipsis iusti, sed ex dono Dei spiritualem accipiũt dulcedinẽ. Aqua hæc torrentis corda hominum secum rapit, & concupiscentiam terrenorum dissipat, atque omnia peccata submergit. Et sicut torrens siccus omnino in æstate manet, ita & anima relinquitur arida, atque gratia coelesti destituta, quamdiu ardor concupiscentię carnalis regnat in illa. Stagnum in arida scinditur, & fontes aquarum in terra sitienti, quo prædicatores admonentur Euangelij vt tanquam stagnum aquam cœlestis sapientiæ & gratiæ salutaris sibi retineant, qua velut arida irrigẽtur prius & satientur, vt postmodum salutem animarum sitientes, irrigent, tanquã fontes, aliorum corda fidelium. Vnde & per Prophetam dicitur: *Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt, & iustitia tua exultabunt.* Ecce prædicatores Euangelici prius replentur interius cibo coelesti, & postmodum ex abundantia cordis loquuntur. Vnde Augustinus ait: *Sic manduca, vt eructes, sic accipe, vt des: manducas cum discis, eructas cum doces: manducas cum audis, eructas cum prædicas: hoc tamen eructas quod manducasti. Denique ille auidissimus epulator* Ioannes *Apostolus, cui non sufficiebat ipsa mensa Domini, nisi discumberet super pectus* Domini, *& de arcano eius biberet diuina secreta, quid eructauit? In principio erat verbum, & verbum erat apud* Deum. Et paulo inferius. *Quia ergo memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt: intelligentes in se nihil boni esse quod à te non sit, nec potuisse conuerti ad te, nisi commonerentur abs te: nec reduci potuisse in memoriam tui, si tu obliuiscereris illorum. hæc considerantes, in gratia tua, & iustitia tua exultabunt. Hæc, inquam, in tua gratia considerantes, exultabunt iustitia tua, non sua. Fratres, si vultis eructare gratiam, bibite gratiam. Quid est, bibite gratiam? discite gratiam, intelligite gratiam*. Et sanctus Bernardus in illud Canticorum. Oleum effusum nomen tuum, ait. *Quicumque munere gratiæ exterioris perfusum se sentit, quo & ipse alijs refundere possit, etiam huic dicere est, oleum effusum nomen tuũ. Sed sane cauendum in his, aut dare quod nobis accepimus, aut quod erogandum accepimus, retinere. Rem profecto proximi retines tibi, si, verbi causa, plenus virtutibus cum sis, forisque nihilominus donis scientiæ, & eloquentiæ adornatus, metu forte, aut segnitie, aut minus discreta humilitate verbum bonum, quod posset prodesse multis, inutili, immo & dãnabili ligas silêtio, certe maledictus, qui frumenta abscondis in populis. Rursum, quod tuum est spargis, & perdis, si priusquam infundaris tu, totus semiplenus festines effundere, contra legem arans in primogenito bouis, & ouis primogenitum tondens. Nimirum vita atque salute, quam alteri das, te fraudas, dum sana vacuus intentione, gloriæ inanis uento inflaris, aut terrenæ cupiditatis veneno inficeris, & lethali apostemate turgens interis. Quamobrem si sapis, concham te exhibe-*

Rõ. 11. a
Iacobi 1. b
Iob. 20 c
Hypocrita non gustat spualẽ dulcedinem.
Prædicatores eructãt populo q̃ pri⁹ gustãt
Ps. 144.
Aug. super ps. 144. t. 8.
Ioan. 13.
Ioan. 1.
Ber. ser. 1 in cant.
Deut. 15 b

bibebis, & non canalem: hic siquidem pene simul & recepit, & refundit; illa vero donec impleatur expectat, & sic quod superabundat sine suo damno communicat, sciens maledictum, qui partem suam facit deteriorem. Et ne meum consilium contemptibile ducas, audi sapientiorem me. Stultus, ait Salomon, profert totum spiritum suum simul, sapiens reseruat in posterum. Verum canales multos hodie habemus in Ecclesia; conchas vero perpaucas. Tantæ charitatis sunt per quos nobis fluenta cœlestia emanant, vt ante effundere quam infundi velint, loqui quam audire paratiores, & prompti docere quod non didicerunt, & alijs præesse gestientes, qui seipsos regere nesciunt. Ego nullum ad salutem pietatis gradum illi gradui anteponendum existimo, quem sapiens posuit, dicens: Miserere animæ tuæ placens Deo. Quod si non habeo nisi parumper olei quo vngar, putas tibi debeo dare, & remanere inanis? seruo illud mihi, & omnino nisi ad prophetæ iussionem non profero. Si institerint rogitantes aliqui ex his, qui forte existimant de me supra id quod vident in me, aut audiunt aliquid ex me, respondebitur eis. Ne forte non sufficiat nobis, & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis.

Prou. 29 b

Eccli. 30 d

Mat. 25

11 Igitur in Ecclesia tria sunt fidelium genera. Quidam legem prædicant Euangelicam, & eam non seruant, hi torrentibus conferuntur & canalibus: quibus illud competit. *Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorũ.* Et illud. *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi. Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, seruate & facite: secundum opera verò eorum nolite facere: dicunt enim & non faciunt. Alligant enim onera grauia & importabilia, & imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere.* Hi nimirum totum quod accipiunt alijs subministrant, & nihil spirituale sibi reseruant: alijs sunt instrumenta vitæ, sed sibi sunt vasa mortis. Ore promunt abundantissimas diuinæ sapientiæ aquas, cum verbum Dei prædicant: sed corde sicci remanent & aridi. Alij sunt qui per omnia legem obseruant, sed non alijs verbum veritatis annunciant. Hos similes esse dixerim stagno: quia vitam contemplatiuam cum Deo ducentes pacificè, sibi duntaxat spirituales diuitias congregant. Hi præferendi sunt prioribus. *Quid enim prodest homini si mundum vniuersum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* Alij denique sunt perfectissimi, qui & legem obseruant Euangelicam, & eam proximis feruenter anunciant. de quibus scriptum est. *Qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* Tales conferendi sunt fontibus; quia prius ipsi aqua diuinæ gratiæ replentur, & postmodum cæteris per verbi prædicationem sunt vtiles:

Ecclesia tria continet fideliũ genera.

Matt. 5.

Mat. 23 a

Mat. 16 d

Matt. 5.

12 *In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami, & iunci.* Idest, in mentibus hominum, in quibus prius regnabãt dæmonia, atque diuersa peccatorum genera, quæ per animalia immunda & varias feras designauit, orietur viror calami & iunci, hoc est, herbæ suauis atque odoriferæ diuersarum virtutum. Ibi regnabit fides, ibi spes, ibi charitas, & gaudium in Spiritu sancto. Et pro feris immun-

immundarum cogitationum inhabitabunt Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, sicut veritas ait. *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Sicut enim diabolus ambulat per loca arida & inaquosa: ita è contrario, Spiritus sanctus in cordibus pluuijs cœlestibus irrigatis libenter requiescit. ideò *calami, & iunci* meminit Isaias, quoniã huiusmodi herbæ non nisi in humectis locis nascuntur. Septuaginta interpretes sic transferunt istum locum, *Illic lætitia auium, caula gregis, arũdinis & paludes.* Quæ verba alludunt ad id quod dicitur Matthæi 13. *Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod accipiens homo seminauit in agro suo: quod minimum quidem est omnibus seminibus; cum autem creuerit, maius est omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cœli veniant & habitent in ramis eius.* Sicut enim in cordibus infidelium, pilosus clamat alter ad alterum, & animalia siluestria quiescunt: ita fide, quæ per granum sinapis designatur, in hominum cordibus crescente, aues, seu volucres coeli, idest Angeli lætantur, & gaudent, secundum illud, quod Christus Dominus ait. *Dico vobis quod ita gaudium erit in cœlo super vno peccatore poenitentiam agente.* Et idem significant verba sequentia: nam vbi paludes sunt, ibi nascuntur arundines, ibi nascuntur herbæ quibus greges pascuntur, ibi garrientes auiculæ congregantur.

Ioan. 14

Sps sanctus i puris cordibus libẽter requiescit.

Mat. 13

Fides grano sinapis est similis.

Luca. 15 b

13 *Et erit ibi semita, & via sancta vocabitur; non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita vt stulti non errent per eam.* Pagninus, pro, *& via sancta vocabitur,* transfert, *& via sanctitatis vocabitur ipsa.* Lex Euangelica via est sanctitatis, & semita. Via in mandatis, semita in consilijs. Via est, quoniam per eam peruenitur ad patriam. Via, quoniam est lex, non timoris, sed dilectionis, de qua dicit Apostolus. *Aemulamini autem charismata meliora, & adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.* Et iterum. *Sectamini charitatem æmulamini spiritualia.* Via est, quoniam Christum, qui via, veritas, & vita est, digito ostendit & enunciat. Semita, quoniam omnia legis mãdata in vno charitatis præcepto abbreuiãtur. Via est latior, semita vero arctior, & quidẽ illis, qui nondum ingressi sunt per eam; sed à longe illam aspiciunt, arcta semita videtur, per quam pauci, & cum magna difficultate perambulant. Illis autem qui exercitati sunt per eam, non arcta via, sed lata iudicatur, & plana, ita vt absque offendiculo, & periculo errandi, etiã stulti, idest gẽtiles, qui stulti erant & stolidi, eam pertranseant. Vnde & Propheta eius latitudinem explicãs ait, *Omnis consummationis vidi finẽ: latum mandatum tuum nimis,* idest, spiritu prophetico legem Euangelicam præuidi, quæ finis est legis antiquæ, & omnis perfectionis consummationem continet, & non arctam viam, sed latam indicaui. Et iterum ait. *Desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum, & dulciora super mel, & fauum, etenim seruus tuus custodit ea.* Ac si apertius dicat. Propterea verba Dei, atque eius præcepta non apparent mihi amara, aspera, aut laboriosa, sed suauia, plana, & omni iucunditate referta: quoniam custodiui ea, atque experientia ipsa comperi, quoniam iugum eius suaue est, & onus leue. Legem ergo gratiæ, viam sanctam

1. Cor. 12 d

1. Cor. 14 a

Charitas via est, & semita.

Ps. 118.

Psal. 18.

Præcepta Dei suauia sunt custodientibus ea.

ctam dixit Isaias, & via, inquiens, *sancta vocabitur*, quia sanctos facit homines & perfectos. scriptum est enim. *Beati immaculati in via qui ambulant in lege* Domini. Et iterum. *ambulans in via immaculata*, idest in lege, quæ sanctos & immaculatos facit, *hic mihi ministrabat*. Non sic lex antiqua, non sic, nam lex per Moysem data est, gratia & veritas per Iesum Chhristum facta est. Vnde & Apostolus ait. *Scientes autem quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Christo Iesu credimus, vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis: propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro*. Et iterum. *Si enim data esset lex quæ posset viuificare, vere ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura, omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus*. Et rursus. *Nihil ad perfectum adduxit lex*. Et in alio loco ait. *Lex iram operatur*. Propter quod ad Philippenses scribens sic concludit. *Verumtamen existimo omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei: propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam, & inueniar in illo non habens meam iustitiam, quæ ex lege est, sed illam, quæ ex fide est Christi Iesu*.

Ps. 118. & 100.

Lex antiqua non iustificabat homines.

Gal. 2. d

Gal. 3. d

Heb. 7. c

Rõ. 4. e.

Philip. 3. b

14 Ex his collige, quam optimo iure, in laudem legis Euangelicæ Isaias prædixerit. *Non transibit per eam pollutus*. Cum enim sanctos & immaculatos suos sectatores faciat, & sacramenta illius per gratiã, quam causant, emundent conscientiam interius ab operibus mortuis, quomodo obsequentes illi erunt immundi? *hæc via Euangelica* (vt ait Cyrillus,) *ijs, qui nondum emundati sunt sacro baptismate, inaccessa est: oportet prius emundari sacro baptismate, vt per hanc viam ingrediaris*. Vnda sacra, ianua est, per quam immundi ingrediuntur Ecclesiam. Ibi deponuntur omnes peccatorum sordes, vbi initium est viæ sanctæ, per quam peruenitur ad patriam. At per legem antiquam, polluti interius & immundi pertransibãt, quoniam præcepta illius, sacrificia, & sacramenta non sanctificabant animam interius, sed tantum carnem exterius. Dicit enim Apostolus. *Iuxtà quam munera, & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis, & in potibus, & varijs baptismatibus, & iustitijs carnis vsque ad tempus correctionis impositis*. Et post pauca. *Si enim sanguis hircorum, & taurorũ, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis: quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatũ* Deo, *emũdabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum* Deo *viuenti*? Quibus verbis solùm tribuit sacramentis, & sacrificijs veteris testamenti virtutem quandam sanctificandi exterius ad emundationem carnis; non autem emundandi interius animam à peccatis. Denique obseruandum, quod loquens de lege Euangelica, ter eam nominauit viã. primo ait: *erit ibi via*, secundo subdit: *& via sancta vocabitur*: tertio inquit: *& hæc erit vobis directa via*. Nec hoc vacat mysterio: ideò namque ter nominauit viam, propter fidem sanctissimæ Trinitatis, cuius cognitio in lege Euãgelica expresse traditur sub proprijs

Lex gratiæ homines sanctificat.

Heb. 9. e

Ibid.

prijs nominibus, Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Vnde & Christus Dominus dixit discipulis. *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Et vt vnitatẽ essentiæ, quæ tribus cõmunis est personis, designaret, postquã ter nominauit viam, subdit in singulari, *ita vt stulti non errent per eam;* non ait per eas, sed *per eam,* vt sciamus quoniam *tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt.* Patrem intelligit, cum primo dixit *Via,* Filiũ, cum ait, *Via sancta,* quoniam per sanguinem eius sanctificati sumus, & redempti. Spiritum sanctum, cum subdit, *& directa via.* Quoniam ipse deducit homines errantes in viam rectam secundum illud quod scriptum est, *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.* Directam viam repromittit contra tortuosa itinera serpentis antiqui, & contra vias prauas filiorum Adam, vt (sicut dicitur infra) sint *praua in directa, & aspera in vias planas, & omnis caro videat salutare* Dei.

Mat.28 — Vide cap. 6. num. 14 — Trinitatis mysterium obũbratur — *1. Ioan. 5. b* — *Psal. 142*

15 *Non erit ibi leo, & mala bestia non ascendet per eam, nec inuenietur ibi: & ambulabunt qui liberati fuerint.* Tanta est erga nos Dei misericordia, vt non solum nobis faciat facultatem redeundi ad patriam cœlestem, cuius aditus per peccatum primi parentis omnibus fuerat præclusus, sed etiam prosperitatem, incolumitatem, & securitatem itineris repromittat. *Benedictus Dominus die quotidie* (ait Propheta) *prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum*: Et sicut in statu innocẽtię leones, & viperæ, & alia siluæ animalia nullum homini inferebant nocumentum; ita & in statu legis Euangelicæ tantam gratiam Deus confert electis, vt ab huiusmodi animalibus non lędãtur. Scriptum est enim. *Signa autem eos qui crediderint hæc sequentur: in nomine meo dæmonia eijciẽt, linguis loquentur nouis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint non eis nocebit.* & iterum, *Quoniam Angelis suis mandauit de te: vt custodiãt te in omnibus vijs tuis. In manibus portabunt te: ne forte offendas ad lapidem pedem tuum: Super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem.* Vide misericordiam & benignitatem Dei. Angelos suos, nostros vult esse in via custodes, quos socios beatitudinis habituri sumus in patria: Ipsos habent iusti adiutores, ne à malis bestijs lædantur in via, sed eorum pedibus subiaceant. id quod virtutis præmium nõ modicum esse videtur: æquum enim est, vt illis penitus bestiæ ferocissimæ subdantur, qui bestiales motus carnis rationi subijciunt, & voluntatem suam, & seipsos consecrant Deo. Ideò Daniel securus fuit in lacu leonum, ait enim. *Deus meus misit Angelum suum, & conclusit ora leonum, & non nocuerunt mihi: quia coram eo iustitia inuenta est in me.* Inuasit vipera manum Pauli, & cum *viderent barbari pendentem bestiam de manu eius, adinuicem dicebant. Vtique homicida est homo hic, qui cum euaserit de mari, vltio non sinit eum viuere. Et ille quidem excutiens bestiã in ignem nihil mali passus est.* Possunt etiam per leonem, & malam bestiam intelligi diuersorum peccatorum genera, aut etiam *aduersarius* noster *diabolus,* qui *tanquam leo rugiẽs circuit, quærens quem deuoret:* quem tamen Saluator noster ab ele-

Viam cœlestis patriæ securã reddit Christi gratia. — *Psal. 67* — *Marci 16. d* — *Psa. 90.* Angelis sũt custodes hominum in via & socij in patria. — Iustis bestiæ subdũtur, quia bestiales motus carnis superant. — *Daniel. 6. f* — Paulo non nocuit vipera. — *Act. 28. b* — *1. Petri 5. b*

ab electis suis procul pellit, vt securi possint, & absque vllo timore per viam salutis incedere. *Dicit piger. Leo est foris in medio platearum, occidendus sum*: sed ne iusti paueant: vicit leo de tribu Iuda, & tartarei leonis dentes contriuit. Quod si ad mores hæc referamus, videbimus leones, & malas bestias, idest, infideles principes, & tyrannos, iustos insequi, sed nihil eis nocere possunt. Nam etsi ad tempus corpus dilanient, animam autem non valent occidere. Vel per illa verba, *non erit ibi leo, & mala bestia*, significat, in illis qui legē obseruant Euangelicam, nullum fore leonis affectum, nullum iræ aut vindictæ dominatum, sed summam mansuetudinem, sicut decet agnos & discipulos illius qui dixit. *Discite à me quia mitis sum, & humilis corde*, & iterum. *Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum*. Hinc collige, Deum opus salutis nostræ non solum inchoare, sed & prosequi, & ad finem vsque perducere. Sicut enim viam ostendit, & aperit, ita & sternit eam, atque omnis generis impedimenta tollit: seque ducem, & protectorem in toto itinere præbet. Vnde & Ecclesia orat. *Gratia tua Deus semper nos præueniat, & sequatur: ac bonis operibus iugiter præstet esse intentos*. Et iterum. *Actiones nostras quæsumus Domine aspirando præueni, & adiuuãdo prosequere: vt cuncta nostra operatio à te semper incipiat, & per te cœpta finiatur*. Deniq; *De⁹ est qui operatur in nobis velle & perficere pro bona volũtate*.

Prou. 22. b

Mat. 11 d

Mat. 10 b

Phil. 2.

16 *Et redempti à Domino conuertentur, & venient in Sion cum laude & lætitia sempiterna super caput eorum: gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus*. Quia regnum Christi est regnum pacis & gaudij, ac totius securitatis: obseruantibus legem eius summa repromittitur lætitia, summum gaudium spirituale, & summa fœlicitas, quæ ex parte retribuitur iustis in pręsenti sęculo, sed multo perfectius, & plenius continget illis in futuro, vbi lætitia erit sempiterna, nulla tristitia, aut dolore interrupta. Vnde hæc verba potissime intelligenda sunt de Ecclesia triumphante, sicut explicant illa Tertullianus, Origenes, Augustinus. *Quid hac vita* (inquiens) *beatius, vbi non est paupertatis metus, non ægritudinis imbecillitas? nemo læditur, irascitur nemo, nemo inuidet. Cupiditas nulla exardescit, nullum cibi desideriũ, nulla honoris pulsatio, aut potestatis ambitio. Nullus ibi diaboli metus, insidiæ dæmonum nullæ, terror gehennæ procul. Mors ibi neque corporis, neque animæ erit, sed immortalitatis munere vita iocunda. Nulla erit tunc vsquam discordia, sed cuncta consona, cuncta conuenientia, quia omnium sanctorum vna concordia, pax cuncta, & lætitia continet, tranquilla sunt omnia, & quieta*. Obseruandum est autem, quod Isaias dupliciter explicat summam fœlicitatem illius status, videlicet per affirmationem, & per negationem. Per affirmationem eam explicat, cum inquit, *Venient in Sion cum laude, & lætitia sempiterna super caput eorum, gaudium & lætitiã obtinebunt*. Per negationem autem illam describit, cũ ait, *& fugiet dolor, & gemitus*. Cui consonat illud Apocalyp. *Et absterget Deus omnẽ lachrymam ab oculis eorum: & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quia prima abierunt*. Hoc habent res ineffabiles,

Tertul. de resurrectione carnis.

Orig. hõ. 17. & 23. sup. num.

Aug. ser. 37. de sãctis to. 10. Ecclesia triumphãs omnia pos sidet bona.

Beatitudo patriæ explicatur p affirmationem & negationẽ

Apocal. 21.

les,

S. Tho. 1. cōtra gēt. cap. 14.

les, vt negationibus, potiusquam affirmationibus explicari possint, & facilius cognoscimus, quid non sint, quàm quid sint. Vnde S. Thomas, de immensa Dei substantia tractare incipiens. *Est* (inquit) *via remotionis vtendum, præcipue in consideratione diuinæ substantiæ. Nam diuina substantia, omnem formam, quam intellectus noster attingit, sua immensitate excedit: Et sic ipsam apprehendere non possumus, cognoscendo quid est, sed aliqualem eius habemus notitiam, cognoscendo quid non est. Tanto enim eius notitiæ magis appropinquamus, quanto plura per intellectum nostrum ab eo poterimus remouere; tanto enim vnumquodque perfectius cognoscimus, quã to differentias eius ad alia plenius intuemur. sed quia in consideratione substantiæ diuinæ non possumus accipere quid quasi genus; nec distinctionem eius ab alijs rebus per affirmatiuas differentias accipere possumus, oportet eam accipere per differentias negatiuas. Sicut si dicamus, Deum non esse accidens, per hoc quod ab omnibus accidentibus distinguitur. Deinde si addamus ipsum non esse corpus, distinguemus ipsum etiã ab aliquibus substantijs. & sic de reliquis, quæ sunt præter ipsum.* Si autem dicere velimus, quid sit Deus, illum diffinire non possumus, quia est omnino illimitatus. Quia ergo illa fœlicitas patriæ cœlestis est incomprehensibilis lumine naturali intellectus creati, per negationes potius, quàm per affirmationes eã explicant scripturæ sacræ. Ait enim Paulus: Quod *oculus non vidit, neque auris audiuit; nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus ijs qui diligunt illum.* ac si apertius dicat. Non est oculis corporalibus visibile, nec auribus audibile, neque humana cogitatione cognoscibile summum illud bonum, quod Deus suis electis præparauit, sed est aliquid superexcedens totam facultatem naturę. Quod si interroges ab Apostolo, quodnam sit illud summũ bonum electis præparatum ab origine mundi, quæ sit illa fœlicitas, quam ad tertium vsque cœlum raptus expertus est. *Audiui* (inquit) *arcana verba, quæ non licet homini loqui*, idest, quòd nulla lingua humana potest dici (alias Deus non esset incomprehensibilis.) Vnde Augustinus ait: *Quod sit autem illud bonum quod promittit Deus sanctis suis, quis explicet verbis suis? facilius tamen possumus dicere in illa vita æterna, quid ibi nõ sit, quam quid ibi sit. Non est ibi mors, non est ibi luctus, non est ibi lassitudo, non est infirmitas, non est fames, nulla sitis, nullus æstus, nulla corruptio, nulla indigentia, nulla mœstitia, nulla tristitia. Ecce diximus quid ibi non sit. Quid autem ibi sit, vultis nosse? Hoc nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se. Si in cor hominis non ascendit, cor hominis illuc asendat. mundetur cor ab omni immunditia, vt possit portare Deum, qui est vera sempiternaque iustitia.* Hoc autem certissime cum eodem Augustino tenendũ est, quod tanta est pulchritudo iustitiæ, tanta iucunditas lucis æternæ, hoc est, incõ mutabilis veritatis, atque sapiẽtiæ, vt etiã si non liceret amplius in ea manere, quàm vnius diei mora, propter hoc solũ innumerabiles anni huius vitæ pleni delicijs, & circũfluentia tẽporalium bonorũ recte meritoq. contemnerentur. Non.n. falso, aut paruo affectu dictum est. *Quoniã melior est dies vnus in atrijs tuis super millia.*

Margin notes: Deum magis cognoscimus via remotionis, quã per affirmationem. — 1. Cor. 2. e — Isa. 64. a — 2. Cor. 12. a — Aug. lib. 3. de symb. ad cathecumenos col. vlt. ca. 10. tom. 9. — Deus bonũ est sensu imperceptibile. — Aug. lib. 3. de lib. arb. ca. 25. to. 1 — Psa. 83.

CAPVT

CAPVT XXXVI.

1 *4. Reg. 18.c.13. 2. Paral. 32.a.1.*

ET factum est in quartodecimo anno regis Ezechiæ, ascendit Sennacherib rex Assyriorum super omnes ciuitates Iuda munitas, & cepit eas. 2. Et misit rex Assyriorum Rabsacen de Lachis in Ierusalem. ad regem Ezechiam in manu graui, & stetit in aquæductu piscinæ superioris in via Agri fullonis. 3. Et egressus est ad eum Eliacim filius Helciæ, qui erat super domum, & Sobna scriba, & Ioahe filius Asaph à commentarijs. 4. Et dixit ad eos Rabsaces: Dicite Ezechiæ: Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quæ est ista fiducia, qua confidis? aut quo consilio vel fortitudine rebellare disponis? super quem habes fiduciam, quia recessisti à me? 5. Ecce confidis super baculum arundineum contractum istum, super Aegyptum: cui si innixus fuerit homo, intrabit in manum eius & perforabit eam: sic Pharao rex Aegypti omnibus, qui confidunt in eo. Quod si responderis mihi: In Domino Deo nostro confidimus: nonne ipse est, cuius abstulit Ezechias excelsa & altaria, & dixit Iudæ & Ierusalem: Coram altari isto adorabitis? 6. Et nunc trade te Domino meo regi Assyriorum, & dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te præbere ascensores eorũ. Et quomodo sustinebis faciem iudicis vnius loci ex seruis domini mei minoribus? 7. Quòd si confidis in Aegypto; in quadrigis, & in equitibus: & nunc numquid sine Domino ascendi ad terram istam vt disperderem eam? Dominus dixit ad me: Ascende super terram istam, & disperde eam. Et dixit Eliacim, & Sobna, & Ioahe ad Rabsacen: Loquere ad seruos tuos Syra lingua: intelligimus enim: ne loquaris ad nos Iudaice in auribus populi, qui est super murum. 8. Et dixit ad eos Rabsaces. Nunquid ad dominum tuum, & ad te misit me dominus meus, vt loquerer omnia verba ista; & non potius ad viros, qui sedent in muro, vt comedant stercora sua, & bibant vrinam pedum suorum vobiscum?

9. Et

9. Et stetit Rabsaces, & clamauit voce magna Iudaice, & dixit: Audite verba regis magni, regis Assyriorum. Hæc dicit rex: Non seducat vos Ezechias, quia non poterit eruere vos. Et non vobis tribuat fiduciam Ezechias super Domino, dicens: Eruens liberabit nos Dominus, non dabitur ciuitas ista in manu regis Assyriorum. Nolite audire Ezechiam: 10. Hæc enim dicit rex Assyriorum: Facite mecum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite vnusquisque vineam suam, & vnusquisque ficum suam: & bibite vnusquisque aquam cisternæ suæ, donec veniam, & tollam vos ad terram, quæ est vt terra vestra, terram frumenti, & vini, terram panum & vinearum. Nec conturbet vos Ezechias, dicens: Dominus liberabit nos. Nunquid liberauerunt dij gentium vnusquisque terram suam de manu regis Assyriorum? Vbi est Deus Emath, & Arphad? vbi est deus Sepharuaim? nunquid liberauerunt Samariani de manu mea? Quis est ex omnibus dijs terrarum istarum, qui eruerit terram suam de manu mea, vt eruat Dominus Ierusalem de manu mea? 11. Et siluerunt, & non responderunt ei verbum. Mandauerat enim rex, dicens: Ne respondeatis ei. 12. Et ingressus est Eliacim filius Helciæ, qui erat super domum, & Sobna scriba, & Ioahe filius Asaph à commentarijs ad Ezechiam scissis vestibus, & nunciauerunt ei verba Rabsacis.

SVMMA CAPITIS.

HISTORIAM narrat in hoc capite Isaias, iuxta quam Sennacherib Rex Assyriorum cum exercitu valido contra Hierusalem ascendit, vt debellaret eam, & continet quatuor partes.

In prima, denunciat qualiter Rex Assyriorum miserit Rabsacem nuncium ad Ezechiam, vt absque armorum strepitu se vltro, & ciuitatem illi traderet. de quo in principio capitis.

In secunda, legationem eiusdem Rabsacis explicat, quam misit ad Ezechiam, denuncians illi vanam esse fiduciam, quam in Rege Aegypti constituerat, ac si potens esset eum de manu Regis Assyriorum liberare: versiculo. Et dixit ad eos Rabsaces. *Vbi simul conatur ostendere, eum nullum posse à* Deo *auxilium sperare: quoniam ipse delegerat Regem Assyriorum, vt debellaret sanctam ciuitatem; quod in illo explicat versiculo.* Dominus dixit ad me; ascende super terram istam.

In tertia parte ostendit, qualiter Rabsaces populum commouere callide conatus est, ne audiret Ezechiam dicentem, Dominus liberabit nos; sed vl-

tro se traderet Regi Assyriorum. versiculo. Et stetit Rabsaces, & clamauit voce magna, &c.

In quarta parte declarat, qualiter Eliacim, & Sobna missi ab Ezechia, vt legationem audirent Regis Assyriorum, se gesserint cum eius internuncio, nihil enim responderunt ei, sed renunciauerunt Ezechiæ, quæ audierant ex ore Rabsacis missi à Rege Assyriorum, de quo agit ab illo versiculo. Et siluerunt, &c. *vsque ad finem capitis.*

COMMENTARIVM.

1 *ET factum est in quartodecimo anno regis Ezechiæ, ascendit Sennacherib rex Assyriorum super omnes ciuitates* Iuda *munitas, & cepit eas.* Quæ hactenus varijs inuolucris, & parabolis significauit propheta de Rege Assyriorū, & Ezechia, nunc in hoc capitulo, & sequenti manifeste explicat. Et licet tangat historiam, quæ refertur libro 4. Reg. c. 18. 19. & 20. atque in lib. 1. Paralip. c. 32. sub illa tamen multa alia designat prophetice, quæ in Ecclesia, & Christi regno adimplentur. Iam enim adnotauimus supra, quod vbicumque prophetæ historias referūt sui temporis, sub illis aliqua vaticinantur futura. Illud verbū, *& factum est*, habet emphasim: ac si apertius dicat. Magna & abscondita sacramēta regni Christi, & Ecclesiæ catholicæ, multo post tempore adimplenda, hactenus prædixi vobis, quibus vt fidem indubitatam adhibeatis, narrabo modo quæ me viuente contingēt, vt cum ea oīa, sicut prædixi, euenisse cernatis, reliqua adimplenda fore minime dubitetis. In hac autē historia obseruat numerum annorū regni Ezechiæ, in quo accidit, vt eius certitudo comprobetur. Quā ratione (vt supra diximus) etiam in visionibus propheticis, tempus regum, in quo factæ sunt, cōsueuit notare, ad maiorē prophetiæ certitudinem. Obseruat etiam, factū istud cōtigisse tempore regis Ezechiæ, qui fuit sanctus & acceptus Deo, vt sciamus, Deum multoties regnante principe iusto, bella permittere, & quamplures calamitates tēporales, vt corrigantur subditi, & admoneantur, sua malitia, & nō exemplo peruersi principis peccasse. De superbia autem & audacia regis Sennacherib, qua ascēdit ad debellādas ciuitates Iuda, multa prædixerat supra, nam cap. 7. eius exercitus comparatur api, c. 8. aquis fluminis confertur. ca. 10. virgæ assimilatur & baculo c. 17. per multitudinem & fremitum designatur populorum. c. 25. per faciem vinculi colligati. ca. 33. deuastator dicitur ac deprædator. hic autem proprio appellatur nomine, ac regia dignitas ipsius exprimitur, vt clarior appareat historia, & miraculū à Deo patrandū illustrius videatur. Expugnauit autem & cepit iste rex impius omnes ciuitates Iuda munitas, præter Ierusalē Ecclesiæ catholicæ figuram, vt denunciet quoniā portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Vnde & sup. c. 7. ait q *ascendit Rasim rex Syriæ, & Phacea filius Romeliæ in Hierusalē ad præliandū contra eam, & non potuerunt debellare eam.* Expendatur illud verbum

Sup. cap. 6. in princ.

Regis Assyriorū varia nomina.

bum *ascendit*, quod apposuit, tum ꝓpter naturam loci, quoniam ciuitates Iudæ, & Hierusalem in eminenti erãt loco fundatæ, secundum illud quod dixerat supra. *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei*, idest, in loco eminenti, & pingui, tum etiam ad notandã impietatem, & superbiã regis, qui dixit in corde suo. *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meũ, sedebo in monte testamenti in lateribus Aquilonis. ascendã super altitudinẽ nubiũ, similis ero altissimo*

Isaie 5.

Isaie. 14

2 *Et misit rex Assyriorum Rabsacem de Lachis in Ierusalem ad regẽ Ezechiam, in manu graui, & stetit in aquæductu piscinæ superioris in via agri fullonis. Lachis*, ciuitas est in tribu Beniamin proxima ciuitati Ierusalẽ. Rabsaces erat dux exercitus Assyriorum. Capta autẽ Lachis, & alijs ciuitatibus Iuda, non statim obsidet ciuitatem Ierusalem, sed prius adoritẽ eã dolis, & fallacibus ac vanis ꝓmissionibus, mittens Rabsacen ad Ezechiam in manu graui. i. cum exercitu potenti. in quo diaboli designantur fraudes, qui tanquam leo rugiens circuit quærens quẽ deuoret. Rabsaces autem typum gerit Antichristi, & satellitum eius, q conantur seducere (si fieri posset) etiã electos. Insuper stetit Rabsaces & exercitus eius in aquæductu piscinæ superioris, vt terribilior appareret, & magis formidanda potentia illius. Et in hoc superbiam exprimit Antichristi venturi, de quo dicitur, quod stabit in templo Dei, faciens sibi deferri diuinos honores. Huius aquæductus, & piscinæ fit mentio superius ca. 7. vbi *dixit Dominus ad Isaiã: Egredere in occursum Acaz tu, & qui derelictus est Iasub filius tuus ad extremũ aquæductus piscinæ superioris, in via agri fullonis.* Et eiusdem piscinæ fit mentio 4. Reg. ca. 18. Erat autem prope Ierusalem piscina quædam superior, vbi colligebantur aquæ ex montibus descendentes: ex qua rursus fluebant ad aliam piscinã inferiorem, quæ erat intra ciuitatem.

3 *Et egressus est ad eum Eliacim filius Helciæ, qui erat super domũ, & Sobna scriba, & Ioahe filius Rabsaph à commentarijs.* Qui, & quales fuerint Eliacim, & Sobna, explicatũ est supra. Alter .n. idest Eliacim, sanctus erat zelum Dei habens, & populi consolationem quærens; alter vero .i. Sobna, proprijs cõmodis intendebat. Isti cũ Ioahe egressi sunt ex mandato regis Ezechiæ, ad tractandas cum rege Assyriorũ, & stabiliendas conditiones pacis: & quãuis paulo ante donauerit ipse Ezechias regi Assyriorum oẽ argẽtum ꝙ repertum fuerat in domo Domini, & in thesauris regis, & confregerit valuas tẽpli Domini, & laminas auri, quas ipse affixerat, & dederit eas regi Assyriorũ, vt paci consuleret; nunc etiã eandem pacẽ quibus potest modis procurat. quo admonentur Principes Christiani bella fugere, & non nisi magna vrgẽte necessitate ea mouere. Tanta autẽ erat inopia virorũ bonorum Ierusalẽ, vt rex Ezechias sanctus, & iustus, cuius fidẽ hac aduersitate probauit Dominus, cogeretur cum Eliacim iusto Sobnã mittere, quẽ perfidum, & proditorem esse non ignorabat. Voluit Rex prudens, hac legatione illum ad amorem populi accendere, sed præcauẽs in futurũ, ne infideliter ageret, illũ cũ viro sãctissimo sociauit. Hinc collige, principes & prælatos suo muneri satisfacere, si ex possibilibus ministros digniores cõstituãt. quale respõsũ legatis Ezechię dederit Rabsaces, audiam.

Sup. ca. 22.

4. Reg. 18.

4 *Et dixit ad eos Rabsaces: Dicite Ezechiæ: hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quæ est ista fiducia, qua confidis? aut quo consilio vel fortitudine rebellare disponis? super*

quē habes fiduciam, quia recesſiſti à me? Cōtextus literæ eſt ita clarus, vt expoſitione aliqua non indigeat. Sed ad ſenſum altiorē hæc transferendo, apparebit, nihil hoſti ſuperbo animarum noſtrarum ita eſſe curæ, quam vt extinguat fidem, & ſpem noſtram in Deum, cuius auxilio protegēdi ſumus. Affert impius ille orator verba regis magni Sennacherib, non verba Dei. Hæc perpetua eſt ars impiorū & ſatellitum Antichriſti, opponere fidelibus difficultatem mandatorū Dei, ac legum diuinarum, vt iuſtos in ſuā partē trahant, & de conſequenda ſalute à Deo deſperare faciant. Imitantur patrem ſuum diabolum, qui cum primū Deus legem ſtatuit primis parentibus, ne ederēt de ligno vitæ. *Dixit ad mulierem. Cur præcepit vobis Deus, vt nō comederetis de omni ligno paradiſi?* Et reſpondente muliere: *de fructu ligni quod eſt in medio paradiſi, præcepit nobis Deus, ne comederemus, & ne tangeremus illud, ne forte moriamur.* Subiungit ſtatim. *Nequaquam morte moriemini. Scit .n. Deus quod in quocūq; die comederitis ex eo, aperiētur oculi veſtri: & eritis ſicut dij, ſcientes bonum & malū.* Vide ſerpētis aſtutiam, vide calliditatem, quot technis conatur mulierē ad transgreſsionē inducere præcepti diuini; quomodo illud aggrauat. Tantūm præceperat Dominus primis parentibus, ne manducarent de ligno ſcientiæ boni & mali: & ipſe procaciter ait. *Cur præcepit vobis Deus, vt nō comederetis de omni ligno paradiſi?* Veritas (quæ mentiri non poteſt) prædixerat homini. *In quocūque die comederis ex eo, morte morieris.* Et pater mendacij ſe opponēs veritati ait. *Nequaquam morte moriemini.* Talem ſequuntur magiſtrum, qui à via veritatis cōſimilibus fallacijs iuſtos reuocare cōtendunt. Quia verò multi ex Iudęis ſpem ſuam in auxilio regis Aegypti conſtituerant, alij cum ſancto rege Ezechia ſperabant in Domino exercituum, vtrāque ſpem Rapſaces conatur excludere. Ait enim. *Super quem habes fiduciam, &c.* Nō dixit ſuper quem hominum, aut ſuper quem angelorum, ſed, *ſuper quē,* abſolute, vt etiam ipſum Deum comprehendat, omne aliud auxilium vanum putans, ſi cum ſuo conferatur. In lib. 4. Regum cap. 18. hæc referuntur verba, Rabſacis. *Loquimini Ezechiæ: Quæ eſt iſta fiducia, qua niteris? forſitan iniſti conſilium, vt præpares te ad prælium. in quo confidis vt audeas rebellare?* Quem locum ſic transferunt 70. *Dixiſti tantum verba labiorum, conſilium, & virtus ad prælium. nunc igitur quo fretus rebellaſti in me?* Et videtur his verbis deridere ſpem Ezechiæ, ac ſi apertius diceret: Cogitaſti proſpere tibi ceſsurum propter verba labiorum, ideſt propter orationem tuā ad Deū. Ego autem dico tibi, quod non verbis aut precibus hæc res agitur, ſed conſilio, fortitudine, & multorum armorum apparatu.

Mandatorū difficultatē inimicꝰ fidelibus opponit, vt eos deijciat.

Gen. 3. a

Ibid.

Gen. 3. c

Ibid.

5 *Ecce confidis ſuper baculum arundineum confractum iſtū, ſuper Aegyptū: cui ſi innixus fuerit homo, intrabit in manū eius, & perforabit eam: ſic Pharao rex Aegypti, omnibus qui confidunt in eo.* In hoc bene dixit Rabſaces, vanam videlicet eſſe ſpem quæ in homine collocatur: ſcriptum eſt enim. *Maledictus homo, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum, & à Domino recedit cor eius.* Animus tamen, quo hanc veritatem protulit, plenus erat ſuperbia & impietate; quia non ſolum ab homine, ſed etiam à Deo ſpem Ezechiæ intendebat diuertere. Vnde & ſubdit. *Quod ſi reſponderis mihi: in Domino Deo noſtro cōfidimus: nonne*

Hiere. 17. a

nonne ipse est cuius abstulit Ezechias excelsa, & altaria, & dixit Iudæ, & Hierusalem: coram altari isto adorabitis? Vide dolos intentatos aduersus sanctum regem Ezechiam. Nam periculum facit Rabsaces, vbi non est periculum, & illic trepidare vult populum, vbi non est trepidandum. Nihil sanctius excogitari potuit quam è medio excelsa tollere, & ob hanc rem iustissimam, & sanctam nititur regis iusti spem infirmare, & coram populo eum traducere vt impium. Multi præcesserant in Israel reges, Iosaphat videlicet, Ioas, Amasias, Ioatan, & alij; vnus autem Ezechias dissipauit excelsa, contriuit statuas, succidit lucos, æneum confregit serpentem, & dicit Rabsaces: quam spem ponitis in Deo, cum rex vester altaria destruxerit, quæ in illius honorem fuerant erecta? Illene vos adiuuabit, cuius cultum dissipastis? Vide qualiter malignus insidiator callide taceat id, quod exprimendum erat: videlicet, mandato Dei illa omnia fuisse destructa: quod potissimum erat in hac causa. Non dissimiliter Pseudoapostoli, & Hæretici, cum fideles ad suos errores trahere volunt, adducunt aliquas causas secundum speciem & apparētiam bonas, vt simplices decipiant: dissimulatis illis, quæ maxime ad rem pertinent.

Hæretici dissimulāt quod corū errores detegit.

6 *Et nunc trade te domino meo regi Assyriorum, & dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te præbere ascensores eorum. Et quomodo sustinebis faciem iudicis vnius loci ex seruis domini mei minoribus?* Tendunt hæc, & sequentia verba ad resecādam omnino Iudæorum spem, vt necessitate compulsi vltro se traderent regi Assyriorum. Nunc (inquit) quando nullum tibi superest refugium neque in rege Aegypti, neque in Deo tuo, trade te regi Assyriorum, & fac illi rē iocundam & gratā, ac si apertius dicat. Si cuiusquam benificentiam expectas, quare nō regi meo te subdis, qui plures tibi equos liberaliter tribuet, quàm tu equites præstare possis? Nunquid Aegyptus tecum ita fideliter aget? nunquid tot equos præbebit? numquid milites ita fortes in auxiliū tuum mittet? Notat paucitatem virorum, qui in Israel periti erant in re equestri, quod ex eo acciderat, quia mādauerat Dominus, ne rex Israel vltra trecentos equites aleret, vt constat ex cap. 17. Deuter. Cum ergo tam paucos habeas exercitatos equites, *& quomodo* (inquit) *sustinebis, &c.* idest, quomodo poteris resistere fortitudini, & sustinere impetum Ducis vnius loci, &c. Per Iudicem enim intelligit Ducē, siue Satrapam, vt constat ex lib. Reg. Vbi hæc eadem narratur historia: ibi enim sic habetur. *Et quomodo potestis resistere ante vnum satrapam de seruis domini mei minoribus è*

Deut. 17

4. Reg. 18.

7 *Quod si confidis in Aegypto, in quadrigis, & in equitibus: & nunc nunquid sine Domino ascendi ad terram istam, vt disperderem eam? Dominus dixit ad me: ascende super terram istam & disperde eā.* Vltimo loco, tentationem proponit grauissimam filijs Israel, nempe Deū esse illis iratum. Nequit enim caro & sanguis sibi persuadere, hominem afflictum, & angustijs oppressum, amicum esse Dei. Iudicat enim prudentia humana, eos Deo esse odibiles, quos grauibus incommodis videt prostratos. hac arte adoritur Rabsaces Iudæos, dicens, illos esse à Deo abiectos, se autē Dei iussu venisse ad eos debellandos. Obserua, quod etiā Dei inimicus ipsa veritate coactus fatetur, se nihil posse absque Dei nutu & voluntate, qui

Tentatio non modica est quā diabol⁹ iustis suadet, Deū cōtra illos esse iratum.

Dei inimicus nihil nobis nocere potest absq; Dei nutu.

qui omnia opera nostra operatur in nobis,ne superbus, & inflatus homo glorietur,& dicat: *Quoniam manus nostra excelsa, & nõ Dominus fecit hæc omnia.* Sequitur. *Et dixit Eliaeim,& Sobna,& Ioabe ad Rabsacē, Loquere ad seruos tuos Syra lingua; intelligimus enim: ne loquaris ad nos Iudaice in auribus populi qui est super murum.* Legati Ezechiæ intelligentes stratagemata Rabsacis callidè conantis seditionem in populo Iudæorum excitare, orant, vt loquatur ad eos Syra lingua, & non Iudaica. Nam rudis populus, qui super murum ijs, quæ colloquebantur, attendebat, audiens excelsorum destructionem præter voluntatem Dei factam, subito vacillare poterat, & in sanctum regem Ezechiam, ac si tyrannus esset, insurgere. Hac enim via procurabat Rabsaces, si non totum populum, saltem bonam illius partem ad se trahere, & Ezechiam illis odiosum reddere. Vide in hoc figuratam astutiam dæmonis antiquam, qui prius Euam tanquam imbecilliorem seduxit, vt tandem per illam virum suum ad edendum de ligno vitæ falsa promissione pertraheret. *Eritis* (inquiens) *sicut dij, scientes bonum & malum.*

Gen. 3.

8 *Et dixit ad eos Rabsaces: nũquid ad Dominum tuum, & ad te, misit me* Dominus *meus, vt loquerer omnia verba ista, & non potius ad viros, qui sedent in muro, vt comedant stercora sua, & bibant vrinam pedum suorum vobiscum?* Ecce qualiter sub ouina pelle lupus lateat. Fingit Rabsaces seipsum amicum populi, & ideò missum, vt rebus illius bene esset per eum, si regi Assyriorum tradatur vltro & ab Ezechiæ potestate recedat. Reluctantibus autem & contradicentibus, duo terribilia porponit euentura, nempe, quod præ angustia, & timore exercitus regis Assyriorum in disenteriam resoluentur, & præ fame, & siti stercora sua comedent, & vrinam proprijs pedibus conculcatam bibent. In quo etiam exprimitur dolus diaboli, qui nititur per Hæreticos separare populum à veris pastoribus, & eum lupis dilacerandum tradere, videlicet falsis doctoribus, qui nec pure, nec vere docent verbum Dei, sed populum insipientem immunda comedere faciunt, & bibere.

Hæretici sub ouina pelle se cõtegunt.

9 *Et stetit Rabsaces, & clamauit voce magna Iudaice, & dixit: Audite verba regis magni, regis Assyriorum. Hæc dicit rex: Non seducat vos Ezechias, quia non poterit eruere vos. Et non vobis tribuat fiduciam Ezechias super* Domino, *dicens: Eruens liberabit nos* Dominus, *non dabitur ciuitas ista in manu regis Assyriorum, nolite audire Ezechiam.* Clamat Rabsaces, & Iudaice clamat, vt plebs super murum existens melius intelligeret, quæ loquebatur. Clamat, quia non rationibus, sed tumultibus ad se conatur Iudæos adducere: in quo superbia exprimitur philosophorum, contra fidem oblatrantium, qui solo clamore, ac tumultu, & inanis eloquentiæ strepitu vincere quærunt. Clamat Iudaice, vt magis animum populi cõcuteret. Vbi obseruandum, nullos esse nocentiores hostes, ijs, qui communi nobiscum lingua vtuntur, vt patet in Luthero, & sequacibus eius. Profitemur nos Catholici scripturam sacram; profitentur & illi. Loquimur lingua Prophetarum, Apostolorum, & Euangelistarum; loquuntur & illi. Adducimus in confirmationē nostræ fidei verba Chri-

sti, ca-

sti, eadem in confirmationem sui erroris adducunt & ipsi. Sed hac lingua loquẽtes, quot fideles ab obedientia Romanę Ecclesię auerterunt, omnes norunt. Loquebantur enim verba Scripturæ; sed non legitimum eius sensum retinebant, & tanquam lupi perdere intendebant gregem Christi, non viuificare eum, & saluare. Nolite (inquiunt) audire Ezechiam, quia seducit vos, nolite audire Romanam Ecclesiam, nolite credere sanctis eius doctoribus, quia seductores sunt: nos sequimini, doctrinam nostram tenete, vt bene vobis sit. Ponderanda est autem peruersitas, & malitia Rabsacis, qui legem nouerat, & miracula maxima, quæ in fauorem Israelis Deus fecerat, & omnia hæc tacet, & solum meminit afflictionis præsentis, neque causam attendit, aut narrat, propter quam Deus permisit, plebem suam talia pati: Et cum hactenus neque vnus quidem visus fuerit, qui in Deo fiduciam habẽs, derelictus fuerit ab illo, aut confusus, (Spiritu sancto attestante): *Respicite filij nationes hominum, & scitote quia nullus sperauit in Domino, & confusus est*; spem omnem, quam in Deo constituerat Ezechias, vanam esse mentitur, &, vt regem Assyriorum audiat. hortatur populum, vnde & subdit.

Eccli. 2. b

10 *Hac enim dicit rex Assyriorum: facite mecum benedictionẽ, & egredimini ad me, & comedite vnusquisque vineam suam, & vnusquisque ficum suam: & bibite vnusquisque aquam cisternæ suæ, donec veniam, & tollam vos ad terram, quæ est vt terra vestra, terram frumenti, & vini, terram panum, & vinearum.* Ac si apertius dicat, nolite à spe incerta pendere, accipite potius quod certum est, facite hanc rem mihi gratam, & tradite vos in manu mea, & ego vos cum pace & tranquillitate gubernabo. Permittam vt vnusquisque pacifice vineam suam colat, & fructus eius, atque alia quæ possidet comedat: donec vos transferam ad terram meam, quæ fertilissima est pane, & vino stabilita, quam, vt propriam, vos ipsi possidebitis. Hæc est liberalitas dæmonis mendax & fallax. Multa suis sectatoribus pollicetur: *hæc omnia* (inquiens) *tibi dabo, si cadens adoraueris me*. Et cum nihil possideat miser, nihil tribuit. Promittit bona terrena, & hæc in mensura, & modica: vt cœlestia, quæ omnem superant mensuram, auferat. Inducere satagit homines in regionem suam, foelicẽ esse & abundantem asserens, & tamen terra tenebrosa est & operta mortis caligine: terra *miseriæ & tenebrarũ, vbi vmbra mortis, & nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat.* Sequitur. *Nec conturbet vos Ezechias, dicẽs: Dominus liberabit nos. Numquid liberauerunt dij gentium vnusquisque terram suam de manu regis Assyriorũ? vbi est Deus Emath, & Arphad? vbi est Deus Sepharuaim? numquid liberauerunt Samariam de manu mea? quis ex omnibus dijs terrarum istarum, qui eruerit terram suam de manu mea?* Persistit impius in sua intentione peruersa, contendens populum à spe, quam in Deo constituerant, auerteret. Sed expende blasphemiam hominis superbi. Nullam maiorem vim aut virtutem habere Deum nostrum, ad liberandum in se confidentes, credit, quam habuerint dij gẽtium ad suos eruendum de manu regis Assyriorum. *Non est Deus noster vt dij eorum, & inimici nostri sint iudices.*

Matt. 4.

Iob. 10.

Idolorum imbecillitas.

Deut. 32. c

Psa. 95. Scriptum est enim. *Quoniam omnes dij gentium dæmonia: Dominus autem cœlos fecit*. Et iterum. *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent, & non loquentur, oculos habent, & non videbunt &c.* Vnde & beata Barbara tyranno dicenti: *Vide quomodo te diligunt dij, qui plagas tuas penitus sanauerunt*: tale subridens fertur dedisse responsum. *Et quomodo cum sint cæci, & muti, sibique ipsis esse auxilio non possint, curare mea vulnera potuerunt? non ipsi igitur, sed Dominus meus Iesus Christus mihi, quam cernitis, restituit sanitatem*. Sancta Margarita Olimbrio Præsidi, cum diceret, *magna est circa te Deorum patiētia*, sapienter respondit. *Tanta est in eis patientia, vt nullus sit in eis dolor vel sensus*. Sanctus etiam Theodorus, accusatus apud Præsidē, quod templum matris Deorum nocte ingressus succendisset, Respondit. *Quod feci non abnego: deam vestram succendi, quæ talis est, vt ignis possit eam succendere*. Nunquid quia tales dij sæpius inuocati, suis auxilio esse non potuerunt, ideo, Deus Israel non poterit Ezechiā, & populum eius à potestate regis Assyriorum liberare? O detestanda blasphemia, ò perfidia execranda, quam nuncij missi à sancto rege supportare non potuerunt, sed mysterioso silentio dolorem, quem ex tam sacrilegis verbis conceperant, ostenderunt. Vnde & subditur.

Ps. 113.

Martyres sapienter respondēt tyrannis.

11 *Et siluerunt, & non responderunt ei verbum. Mandauerat enim rex, dicens, ne respondeatis ei*. Ex quo manifeste colligitur, esse multoties sanum consilium, blasphemanti nihil respondere, ne in maiores Dei prorumpat iniurias. Vt enim verbis vtar Beati Hieronymi. *Ideò iusserat Ezechias, blasphemanti Assyrio non responderi, ne eum ad maiores blasphemias prouocaret. Vnde scriptum est. Ne succendas carbones peccatoris. Et in Psalmo legimus: Quum consisteret aduersum me peccator, obmutui, & humiliatus sum, & tacui de bonis*. Et iterum: *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium munitum labijs meis, ne declines cor meum in verba malitiæ*. Hinc etiam collige, verbum Dei non esse prædicandum blasphemis, nec margaritas mittēdas ante porcos, ne eas conculcēt. Misericorditer ab istis subtrahunt prædicatores verbū Dei, ne illius contemptu maioris culpæ rei fiant, & in grauiores prorumpant blasphemias.

Blasphemātibus si respōdeas in maiores prorūpūt blasphe... ...is.

Hier. sup. ca 36 Isa.

Eccli. 8.

Psa. 14.

Ps. 140.

12 *Et ingressus est Eliacim filius Helciæ, qui erat super domum, & Sobna scriba, et Ioahe filius Asaph à commentarijs ad Ezechiam scissis vestibus, & nunciauerunt ei verba Rabsacis*. Audita obsidione, & captiuitate imminente, nihil moti sunt nuncij Ezechiæ, aut conturbati, quoniam cor eorum erat fiduciam habens in Domino: Cum primum autem Rabsacem blasphemantem Deum Israel audierunt, scissis vestimentis suis reuertuntur ad Ezechiam. Quo facto admonemur, contemnendam esse nostram propriam ignominiā, & pro gloria Dei patienter sustinendam: at iniuriam, quæ irrogatur Deo, nullatenus esse à fidelibus dissimulandam. Ter cæditur Paulus Apostolus à Iudæis virgis, semel lapidatur, & pluries alijs iniurijs afficitur, nec commouetur animus eius. Cum autem vellent eum, & Barnabam viri Lycaonici tanquā Deos adorare, & Sacerdos Iouis tauros in eorum honorem sacrificare, concissis

Patienter pro Dei gloria sūt iniuriæ sustinēdæ.

concissis tunicis suis exilierunt in turbas, clamantes, & dicentes. *Viri quid hæc facitis? & nos mortales sumus, similes vobis homines, annunciantes vobis ab his vanis conuerti ad Deum viuum, qui fecit coelum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt.* Mitissimus erat Moyses super omnes habitatores terræ, at cum populum adorasse vitulum cognouit, tantam Dei iniuriam sustinere non valens: *Iratus valde, proiecit de manu tabulas & confregit eas ad radicem montis. Arripiensq. vitulum quem fecerant, combussit, & contriuit vsque ad puluerem, quem sparsit in aquam & dedit ex eo potum filijs Israel.* Et occidit in die illa quasi viginti tria millia hominum. Scissio vestium, indignationem summam testatur, & magnum dolorem, quem habent iusti, cum gloriam Dei, atque honorem illius vident conculcari. Vellent enim (& rationabiliter) omnia creata potius amittere, quàm quod minuatur in aliquo gloria Dei. Consuetudo namque valde obseruata fuit apud antiquos, scindere vestimenta, quando eorum corda magno præoccupabantur dolore ex auditu rei execrandæ. Vnde & Caiphas, audito verbo Christi, quod ipse reputabat esse blasphemiam, videlicet, *Amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus coeli*, scidit vestimenta sua, dicens (*blasphemauit*). Item etiam scindebantur antiquitus vestimenta tempore angustiæ, & doloris, vt cilicium latens, quod signum erat pœnitentiæ, alijs appareret, & sic ad consimilem dolorem mouerentur, vt constat ex his quæ habentur 4. lib. Reg. cap. 6. Et quoniam exteriora pœnitentiæ signa absque interiori dolore nullatenus placant Deum, nec sunt illi accepta, nos per Prophetam admonet, dicens. *Conuertimini ad me in toto corde vestro in ieiunio, & in fletu, & in plãctu. Et scindite corda vestra, & non vestimenta vestra, & conuertimini ad Dominum Deum vestrum.* Ac si apertius dicat. Scissio vestium à cordis scissione, & contritione procedat. Quid enim prodest, vestimenta rumpere, si cor durum, & impœnitens maneat. Scindunt ergo nuncij Ezechiæ vestes suas, scindit & Ezechias, & vt Deum placabilem reddant, ad pœnitentiam interiorem confugiunt, vt in sequenti capite explicat Isaias.

Act. 14. Dei honorē zelātur sancti. *Exod. 32.* Scindere vestimenta quid significet. *Mat. 25* *Ioel. 2.* Scindere cor quid sit.

CAPVT

CAPVT XXXVII.

1 4.Reg. 13.a.1.

ET factum eſt, cum audiſſet rex Ezechias, ſcidit veſtimenta ſua, & obuolutus eſt ſacco, & intrauit in domum Domini. 2. Et miſit Eliacim, qui erat ſuper domum, & Sobnam ſcribam, & ſeniores de ſacerdotibus opertos ſaccis ad Iſaiam filium Amos prophetam, & dixerunt ad eum: 3. Hæc dicit Ezechias: Dies tribulationis, & correptionis, & blaſphemiæ dies hæc: quia venerunt filij vſque ad partum, & virtus non eſt pariendi. 4. Si quo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rabſacis, quem miſit rex Aſſyriorum dominus ſuus ad blaſphemandum Deum viuentem, & exprobrandum ſermonibus, quos audiuit Dominus Deus tuus: leua erga orationem pro reliquijs, quæ repertæ ſunt. 5. Et venerunt ſerui regis Ezechiæ ad Iſaiam, & dixit ad eos Iſaias: Hæc diceris domino veſtro: Hæc dicit Dominus: Ne timeas à facie verborum, quæ audiſti, quibus blaſphemauerunt pueri regis Aſſyriorum me. Ecce ego dabo ei ſpiritum, & audiet nuncium, & reuertetur ad terram ſuam, & corruere eum faciam gladio in terra ſua. 6. Reuerſus eſt autem Rabſaces, & inuenit regem Aſſyriorum prælíantem aduerſus Lobnam. Audierat enim quia profectus eſſet de Lachis, & audiuit de Tharaca rege Aethyopiæ, dicentes: Egreſſus eſt vt pugnet contra te. 7. Quod cum audiſſet, miſit nuncios ad Ezechiam, dicens: Hæc diceris Ezechiæ regi Iudæ, loquentes: Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis, dicens: Non dabitur Ieruſalem in manum regis Aſſyriorum. Ecce tu audiſti omnia, quæ fecerunt reges Aſſyriorum omnibus terris, quas ſubuerterunt, & tu poteris liberari? Nunquid eruerunt eos dij Gentium, quos ſubuerterunt patres mei Gozam, & Haram, & Reſeph, & filios Eden, qui erant in Thalaſſar? Vbi eſt rex Emath, & rex Arphad, & rex vrbis Sepharuaim, Ana, & Aua? 8. Et tulit Ezechias libros de manu nunciorum, & legit eos, & aſcendit in domum Domini, & expandit eos Ezechias coram Domino. Et orauit Ezechias

chias

chias ad Dominum, dicens: 9. Domine exercituum Deus Iſrael, qui ſedes ſuper Cherubim: tu es Deus ſolus omnium regnorum terræ, tu feciſti cœlum & terram. Inclina Domine aurem tuam, & audi: aperi Domine oculos tuos, & vide, & audi omnia verba Sennacherib, quæ miſit ad blaſphemandum Deum viuentem. Vere enim Domine deſertas fecerunt reges Aſſyriorum terras, & regiones earum. Et dederunt deos earum igni: non enim erant dij, ſed opera manuum hominum, lignum & lapis: & comminuerunt eos. Et nunc Domine Deus noſter ſalua nos de manu eius, & cognoſcant omnia regna terræ, quia tu es Dominus ſolus. 10. Et miſit Iſaias filius Amos ad Ezechiam, dicens: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Pro quibus rogaſti me de Sennacherib rege Aſſyriorum: hoc eſt verbum, quod locutus eſt Dominus ſuper eum: Deſpexit te, & ſubſannauit te virgo filia Sion: poſt te caput mouit filia Ieruſalem. 11. Cui exprobraſti, & quem blaſphemaſti, & ſuper quem exaltaſti vocem, & leuaſti altitudinem oculorum tuorum? Ad ſanctum Iſrael. 12. In manu ſeruorum tuorum exprobraſti Domino: & dixiſti: In multitudine quadrigarum mearum ego aſcendi altitudinem montium, iuga Libani: & ſuccidam excelſa cedrorum eius, & electas abietes illius, & introibo altitudinem ſummitatis eius, ſaltum Carmeli eius. 13. Ego fodi, & bibi aquam, & exſiccaui veſtigio pedis mei omnes riuos aggerum. 14. Nunquid non audiſti, quæ olim fecerim ei? ex diebus antiquis ego plaſmaui illud: & nunc adduxi: & factum eſt in eradicationem collium compugnantium, & ciuitatum munitarum. Habitatores earum breuiata manu contremnuerunt, & confuſi ſunt: facti ſunt ſicut fœnum agri, & gramen paſcuæ, & herba tectorum, quæ exaruit antequam matureſceret. 15. Habitationem tuam, & egreſſum tuum, & introitum tuum cognoui, & inſaniam tuam contra me. Cum fureres aduerſum me, ſuperbia tua aſcendit in aures meas: ponam ergo circulum in naribus tuis, & frenum in labijs tuis, & reducam te in viam, per quam veniſti. 16. Tibi autem hoc erit ſignum: Comede hoc anno quæ ſponte naſcuntur, & in anno ſecundo pomis veſcere: in anno autem tertio ſeminate, & metite, & plantate vineas, & comedite fructum earum. 17. Et mittet id, quod ſaluatum fuerit de domo Iuda, & quod reliquum eſt, radicem deorſum, & faciet fructum ſurſum: quia de Ieruſalem exibunt reliquiæ, & ſaluatio de monte Sion: zelus Domini exercituum faciet iſtud. 18. Propterea hæc dicit Dominus de rege Aſſyriorum: Non intrabit ciuitatem hanc, & non iaciet ibi ſagittam, & non occupabit eam clypeus, & non mittet

in circuitu eius aggerem. In via, qua venit, per eam reuertetur, & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus: & protegam ciuitatem istam, vt saluem eam propter me, & propter Dauid seruum meum. 19. Egressus est autem angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia. Et surrexerunt mane, & ecce omnes, cadauera mortuorum. Et egressus est, & abijt, & reuersus est Sennacherib rex Assyriorum, & habitauit in Niniue. 20. Et factum est, cum adoraret in templo Nesroch deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius percusserunt eum gladio: fugeruntq. in terram Ararat, & regnauit Asarhaddon filius eius pro eo.

SVMMA CAPITIS.

C*ONTINET præsens capitulum planctum Ezechiæ, qui, auditis blasphemijs Rabsaris nuncij Regis Assyriorum, sacco indutus est, & auxilium à Domino Deo exercituum oratione sua impetrauit. Circa quod primo describit Propheta humilitatem, & pœnitentiam Regis, in principio capitis.*

Secundò recurrit ad Isaiam Prophetam, mittens ad eum seniores de Sacerdotibus opertos saccis, vt narrarent illi periculum, in quo ciuitas sancta erat constituta, & pro populo suo intercederet ad Dominum. versiculo. Et misit Eliacim. &c.

Tertiò subiungitur consolatio, qua Isaias Regem Ezechiam confortauit. versiculo. Et venerunt serui regis Ezechiæ ad Isaiam.

Quartò, narrat Propheta, quid interim fecerit Rabsaces, & qualiter nuncios miserit ad Ezechiam, vt se traderet Regi Assyriorum, & de adiutorio Dei desperaret. versiculo. Reuersus est autem Rabsaces.

Quintò, oratio subiungitur Regis Ezechiæ, qua à Domino aduersus potentiam Regis Assyriorum humiliter petijt auxilium. versiculo. Et tulit Ezechias libros de manu nunciorum.

Sextò, respondet Dominus per Isaiam orationi ac petitioni Ezechiæ, denuncians illi, in manu forti se prostraturũ potentiam exercitus Regis Assyriorum. versiculo. Et misit Isaias filius Amos ad Ezechiam. *Vbi ad confortandum debiles populi, & spem in Deum excitandam, narrat quæ fecerit Dominus mirabilia.*

Sextò, signum futuræ libertatis tribuit. versiculo. Tibi autem hoc erit signum, &c. *ac demum excidium exercitus Regis Assyriorum, & mortem eiusdem Regis enarrat. versiculo.* Egressus est autem Angelus Domini, &c. *vsque ad finem capitis.*

COM-

COMMENTARIVM.

1 ET factum est, cum audisset rex Ezechias, scidit vestimenta sua, & obuolutus est sacco, & intrauit in domũ Domini. Agit pœnitentiam Ezechias, quasi adscribens sibi omnia damna, & pericula, in quibus erat populus constitutus, & ad orationem recurrit, docens nos in omnibus calamitatibus Deũ precibus exorare: Et scissis vestimẽtis regijs, non vestitus, sed obuolutus est sacco, vt à nemine posit videri, implens illud quod Christus Dominus ait. *Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo qui est in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi*. Nomine autem sacci, intellige etiam ieiunia, & omnia quæ ad corporis castigationem pertinent. Et nè temere in Deo spem constituere videretur, assumit comitem pœnitentiam, & mortificationem carnis. Talis enim debet esse spes Christiana, vnde & scriptũ est. *Sacrificate sacrificium iustitiæ, & sperate in Domino*. Prius dixit, *sacrificate*, & postea: *sperate in Domino*, vt præsumptionem eorum condemnet, qui perditè viuentes, & absque vllo timore, velamine spei, quã in Deo habent, suas operiunt iniquitates. Vnde & Aug. *Ex vtroque* (inquit) *homines periclitantur, & sperando, & desperãdo: cõtrarijs rebus, contrarijs affectionibus. Sperando decipitur, qui dicit. Bonus est Deus, misericors est Deus, faciam quod mihi placet, quod libet, laxabo habenas cupiditatibus meis, implebo desideria animæ meæ: quare hoc? quia misericors est Deus, bonus est Deus, mansuetus est Deus: spe isti periclitantur. Desperatione autem, qui cum inciderint in grauia peccata, putantes sibi non posse iam ignosci pœnitentibus, & statuentes se ad damnationem sine dubio destinatos, dicunt apud semetipsos, Iam damnandi sumus, quare non quod volumus facimus? Animo gladiatorum, ferro destinatorum, ideò molesti sunt desperati. Iam enim quod timeant non habent, & vehementer timendi sunt. Istos desperatio necat, spes illos. Inter spem, & desperationem fluctuat animus, metuendum est ne te occidat spes, & cũ multum speras de misericordia, incidas in iudicium*. Et sanctus Bernardus: *sunt* (ait) *qui sperant quidem in Domino, sed frustrà: quia sic de misericordia eius sibi ipsis blãdiuntur, vt à peccatis suis non emendentur: vana est omnino spes ista, & hæc confundit, eo quod charitas desit. Contra hos Propheta: Maledictus, inquit, qui peccat in spe*. Patiens est Dominus, & multum misericors, sed etiam est iustus, & iustitiam diligens, in cuius laudem canit Propheta. *Et tu Domine Deus miserator & misericors, patiens, & multæ misericordiæ, & verax*. Vbi, nè impij de misericordia præsumerent, veritatem, & iustitiam Dei ad eorum memoriam reducit. Sanctus ergo Ezechias, licet spem haberet firmissimam in Dei misericordia repositam

Marginalia: *Matt. 6. b* — Spes coniũcta sit bonis operibus.* — *Psal. 4.* — Aug. tract. 33. i Ioan. circa finẽ. — Bern. ser. 1. sup. psal. qui habitat, col. 2. — *Psa. 85. d*

positam, pariter timet illius iustitiã, & eam multis lacrymis, & orationibus, atque aliorum precibus placare contendit. Vnde & subditur.

2 *Et misit Eliacim, qui erat super domum, & Sobnam scribam, & seniores de sacerdotibus opertos saccis, ad Isaiam filium Amos Prophetam, & dixerunt ad eum.* Non satis visum fuerat pio regi, per seipsum orare ad Dominum, nisi ad Isaiã Prophetam mitteret, vt intercedat pro eo; sciens quod multorum preces facilius exaudiuntur. Propter quod orationes, quæ in Ecclesia, vbi sunt alij fideles orantes, funduntur, Deo sunt magis acceptæ. Dicit enim Chrysostomus. *Etsi domi quoque datur orandi facultas, tamen fieri non potest, vt domi tam bene ores quàm in Ecclesia, vbi tot patres, vbi clamor fœlici societate exitus ad Deũ immortalem refertur. Non pariter exoras, cum solus Dominum obsecras, atque tuis cum fratribus. Est enim in hoc plus aliquid, videlicet concordia, conspiratio, copula amoris, & charitatis, sacerdotum clamores: præsunt enim ob eam rem sacerdotes, vt populi orationes, quæ infirmiores per se sunt, validiores illas complexæ simul in coelum euehãtur.* Aut verò quia sanctior erat Isaias, ideo recurrit ad illum, vnde rogandi sunt sancti, non solum defuncti, sed etiam viui, vt pro nobis intercedant. Verumtamen, vt aliorum nobis prosit intercessio, debemus & ipsi orare exemplo Ezechiæ. Ex quibus collige, quanta fuerit auctoritas & sanctitas Isaiæ, ad quem vniuersa confugiebat ciuitas in periculis constituta, & ab eius ore pendebat. Quod si figuram in eo aspicias, Christum mediatorem nostrum (vt supra diximus) figurabat, qui tã-

Hom 3. de incomprehensibili Dei natura circa finem to. 5.

Isaiæ auctoritas & sanctitas.

Sup. cap. 1. num. 4.

quam Pontifex animarum nostrarũ preces ad Deum fudit pro membris suis, & non cessat aduocatum agere apud Patrem. Potest & alia ratio assignari, propter quam Ezechias nuncios misit ad Isaiam, videlicet, vt nouo oraculo, in angustia illa cõsolaretur, & confirmaretur tam ipse, quam populus eius, ad sperandum salutem à Domino.

3 *Hæc dicit Ezechias: Dies tribulationis & correptionis, & blasphemiæ dies hæc: quia venerunt filij vsque ad partum, & virtus non est pariendi.* Narrat in primis Isaiæ periculum maximum, in quo erat constitutus, dicens. *Dies tribulationis.* (idest) quo affligimur, & tribulamur, dies *correptionis*, (idest) quo à Deo corripimur, & castigamur propter peccata nostra, dies *blasphemiæ* (idest) quo nomen Dei blasphematur inter gentes, est dies hæc. Duo prima vtcumque tolerabilia: postremum verò pijs hominibus, infernus est, & dolor maximus; nec immerito comparatus dolori parturientium, quæ parere propter debilitatem, & imbecillitatem nequeunt. Vruntur enim iusti zelo gloriæ diuinæ, & dolent atque tristantur, eo quod vindicare iniuriam illatam Deo non valeant. Vnde eorum nomine dicitur per Prophetam: *Defectio tenuit me, pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam.* Deinde moneri iubet Prophetam, vt pro ipso intercedat, atque pro vniuerso populo.

Dei honorem potius quàm propriũ quærunt sancti.

Psa. 118

4 *Si quo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rabsacis, quem misit rex Assyriorum dominus suus, ad blasphemandum Deum viuentem, & exprobrandum sermonibus, quos audiuit Dominus Deus tuus: Leua ergo orationem pro reliquijs, quæ repertæ sunt.* Pijssima, & iustissima

est hæc

Orādi modus, & forma, & affectus. est hæc oratio, quæ eo tendit, vt instā tissime deprecetur Deum, quod nomen eius vindicetur à blasphemia. Hac formula orandi vsi sunt sancti quamplurimi. Sic orabat Moyses Dominum Deum, dicens. *Cur Domine irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Aegypti, in fortitudine magna, & in manu robusta? Ne quæso dicāt Aegyptij: callide eduxit eos, vt interficeret in montibus, & deleret è terra: Quiescat ira tua & esto placabilis super nequitia populi tui.* (Exod. 32. c) (Oratio Ezechiæ Moysi, & Danielis, qualis fuerit.) Sic deprecatur Dauid. *Adiuua nos Deus salutaris noster, & propter gloriam nominis tui Domine libera nos, & propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum. Ne forte dicant in gentibus, vbi est Deus eorum, & innotescat in nationibus coram oculis nostris.* (Psal. 78 b) Et iterum. *Erubescant, & conturbentur in sæculum sæculi, & confundantur, & pereant. Et cognoscant quia nomen tibi Dominus, tu solus altissimus in omni terra.* (Psal. 82. b) Consimili affectu orabat Daniel. *Exaudi Domine, placare Domine, attende, & fac: ne moreris propter temetipsum Deus meus: quia nomen tuum inuocatum est super ciuitatem, & super populum tuum.* (Daniel. 9. c) Ita in hoc loco, petit Ezechias quod exurgat Deus, vt cesset blasphemia Rabsacis: & nos quotidie patrem nostrum cœlestem deprecamur, & dicimus. *Sanctificetur nomen tuum.* (Mat. 6. b) Manifestum erat, Assyrios multo audacius esse blaspematuros nomen Dei Israel, capta Hierosolyma, quando, nondum capta, in tam execrandas blasphemias proruperunt. *Leua* (inquit) *orationē pro reliquijs* (idest) feruentem orationem fac, quæ eleuetur, & ad cœlum vsque pertingat, nec maneat iacens in terrā. Populum autem Dei ad paruum numerum dicit redactum, quem reliquias vocat, vt ad misericordiam magis inclinetur Deus. (Electi, dicuntur reliquiæ, quo niam pauci sunt.) Hæc paucitas populi in multis locis huius prophetiæ prædicta est. Nam cap. primo dicitur semen relictum. cap. 8. pueri dati in signum, & portentum. cap. 17. racemus relictus, & excussio oleæ duarum, vel trium oliuarum in summitate rami, &c. cap. 30. *quasi malus nauis in vertice montis.* In præsenti dicitur reliquiæ, & in alijs pluribus locis, propter rationem assignatam cap. 4. num. 8.

5 *Et venerunt serui regis Ezechiæ ad Isaiam, & dixit ad eos Isaias: hæc dicetis Domino vestro: hæc dicit Dominus: Ne timeas à facie verborum, quæ audisti, quibus blasphemauerunt pueri regis Assyriorum me. Ecce ego dabo ei spiritum, & audiet nuncium, & reuertetur ad terram suam, & corruere eum faciam gladio in terra sua.* Non legimus, quod legati missi ad Isaiam quidquam ei loquuti fuerint: sed statim vt peruenerunt ad Prophetā, responsum ab eo accipiunt. Vnde verisimile est, quod spiritu prophetico (Deo reuelante) regis legationem cognouerit, ad quam statim respondet, vt cōfirmaretur rex, & populus eius magis ac magis in spe, quā in Domino constituerat; & sciret, quod antequā ore desideria cordis sui exprimerent, paratus erat Dominus, vt eos de manu regis Assyriorum liberaret. Obseruandum est autem, quod non dixit Isaias nuncijs, hæc dicetis Domino meo regi, sed, *Domino vestro*, tum quoniam ab eo missi fuerant, tum etiam propter sublimem gradum prophetiæ; loquebatur enim Dei nomine, & non proprio: vnde non debuit, quasi inferior, regi ter- (Prophetæ & Prædicatores i suo ministerio Regib' sūt superiores.)

gi terreno respondere. Quia ergo in hoc munere Prophetæ nihil terrenum habebat, nec dependebat à principe temporali, sed à Deo tantum, cuius erat minister, noluit in præsenti dominum suum regem appellare, vtpote superior legibus, & regibus in huiusmodi ministerio. Ait autem, non esse timendum à facie verborum, &c. vt designet omne robur, & potentiam exercitus regis Assyriorum, si cum Dei fortitudine conferantur, tanquam nihilum, & inane reputanda esse, & tanquam æs sonans, aut cymbalum tinniens, vel sicut verbum fluidum, quod cito trāsit. Et vt imbecillitatem Rabsacis, & militum eius designaret, non viros, sed pueros regis Assyriorum eos dixit. Per spiritum, intelligunt Hebræi volūtatem ipsius regis Assyriorum, quam Deus impulit interius, vt reuerteretur in terrā suam. quod etiam explicatur inferius illis verbis: *Ponam circulum in naribus suis*. Quomodo autem rex Assyriorum gladio corruerit in terra sua, constat ex calce huius capituli, vbi mors illius refertur,

6 *Reuersus est Rabsaces, & inuenit Regem Assyriorum prælliantem aduersus Sobnam. Audierat enim quia profectus esset de Lachis, & audiuit de Tharaca rege Aethyopiæ dicentes: Egressus est, vt pugnet contra te, quod cum audisset, misit nuncios ad Ezechiā, dicens.* Obseruādū est, quod cūm Sennacherib audisset aduentū regis Aethyopū contra ipsum cum magno exercitu, & potentia, fugit, & conuersus est ad præliandum contra Ezechiam, & populum Israel, quem arbitrabatur magis debilem, & imparatum esse: & conatur iterum eum fraudibus aggredi, atque à spe, quam in Deo constituerat, auertere. In quo diaboli insidiæ exprimuntur, & doli: qui à resistentibus viriliter fugit, secundum illud quod dicit Apostolus: Resistite diabolo, & fugiet à vobis. & ad tentandum debiliores se conuertit. Expendatur etiam, quomodo non statim finis tentationibus imponatur. nam quamuis confusus recesserit Rabsaces, sequutus est tamen Sennacherib eiusdem blasphemias, & non solum verbis, sed etiam literis missis, quæ plus habent auctoritatis, & diutius perseuerant, Ezechiam aggreditur. Vt scias, quod aduersarius noster diabolus tanquam leo rugiens, circuit semper quærens quem deuoret: & confusus recedens, prioribus tētationibus secūdas adijcit, atque tertias, si forte subuertere possit animam innocentis, & in perditionem perpetuam secum trahere. Magis semper ac magis accenditur eius inuidia, & machinamenta maiora perquirit, quo magis victus in priori congressu recessit. Scriptum est enim: *Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem, & non inueniens dicit: reuertar in domum meam vnde exiui. Et cum venerit, inuenit eam scopis mundatam, & ornatā: tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus*. Vide animositatem, & superbiam illius. Ipsum Dei filiū mortali carne indutum aggredi in deserto ausus est, & in prima, & secunda tentatione confusus, tertiam execrabiliorem adijcit: *hæc omnia* (inquiēs) *tibi dabo, si cadens adoraueris me*. In hac etiam parte dolus Hæreticorum notatur, qui super cathedram pestilentiæ (vt magistri iniquitatis) sedentes

Tentat importune iustos diabolus.

Lucæ 11 d

Tentator Christū audet tētare.

Matt. 4.

sedētes, libris scriptis, & per suos satellites, euulgatis, persuadere conantur, quæ vnus vel alter eorum discipulus verbo euomere ausus est. Et quod verbis transeuntibus docuerunt, ipsi varijs voluminibus, in fidelium cordibus imprimere conantur.

7 *Quod cum audisset, misit nuncios ad Ezechiam, dicens: hæc dicetis Ezechiæ regi Iudæ, loquentes: Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis, dicens: non dabitur Hierusalem in manu regis Assyriorum. Ecce tu audisti omnia, quæ fecerunt reges Assyriorū omnibus terris, quas subuerterunt, & tu poteris liberari? Nunquid eruerunt eos dij gentium, quos subuerterunt patres mei, Gozā, & Haram, & Reseph, & filios Heden, qui erant in Thalassar? vbi est rex Emath, & rex Arphath, & rex vrbis Sepharuaim, Ana & Aua?* Verisimile est, prophetiam Isaiæ proditione Sobnæ, vel alicuius alterius, Assyrijs reuelatam fuisse, quod videlicet rex Ezechias oraculo Prophetæ confirmatus fuerit, ne metueret, sibi, aut populo eius aliquod malum illaturum regem Assyriorum. Ideo Sennacherib vnum hoc agit, in hoc totus incumbit, vt per epistolas spē, quam in Deo habebat, infirmaret. Verum in vanum cessit conatus eius, vt patebit inferius. *Ecce* (inquit) *tu audisti, &c.* Omnes historiæ clamant, regnum Assyriorum olim florentissimum fuisse, & antiquissimum. In tantam autem superbiam proruperat Sennacherib, vt se præferret omnibus parentibus suis; & cum illi non potuerint contra Dei populum præualere, arbitratur, se posse illum subijcere sibi, tali vtens discursu. Si alia regna non potuerunt resistere parentibus meis; nec tu vales mihi aduersari. Non intelligebat rex impius, quantum esset discriminis inter filios regni, & perditionis, nec discernebat inter omnipotentem Deum, qui creauit cœlum, & terram, & Deos sculptiles, & conflatiles, quos ex argento suo, & auro suo, aut etiam ligno fabricauerunt sibi manus hominum impiorum. De Goza fit mentio 4. Reg. 17. De Sepharuaim legitur eodem libro inde colonos in Samariam fuisse translatos. De alijs autem regnis multa referunt Ptolemæus in descriptione orbis. & alij Cosmographi.

Sennacherib superbia.

4. Reg. 17.

8 *Et tulit Ezechias libros de manu nunciorum, & legit eos, & ascendit in domum Domini, & expandit eos Ezechias coram Domino. Et orauit Ezechias ad Dominum, dicens.* Olim Deus pollicitus fuerat Salomoni, se exauditurum preces effusas in templo suo, dicens: *Oculi quoque mei erunt aperti, & aures meæ erectæ ad orationem eius, qui in loco isto orauerit. Elegi enim & sanctificaui locum istum, vt sit nomen meum ibi in sempiternum, & permaneant oculi mei, & cor meum ibi cunctis diebus.* Vnde vbicumque orabant Iudæi, faciem vertebant ad templum, Daniel in Babylone versus templum orauit, & Ezechias existens, & orans in domo sua, cum Dei oraculum audiuit, *dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues,* faciem vertit ad parietem, qui templum Domini respiciebat. Nunc autem maxima pressus angustia, & zelo gloriæ Dei succensus, templum oraturus ascendit, secum afferens libros sibi à rege Assyriorum missos, vt eos expandens, & legens coram Domino, eum ad misericor-

Orōnes in Ecclesia fuse sūt Deo gratissimæ.

2. Paralip. 7. c

Isai. 38. a

diam inclinaret. Nomine librorum intelligit literas, quas ad eum misit rex Assyriorum, plenas blasphemijs, atque exprobrationibus aduersus Deum. Colligitur hoc ex lib. Paralippomenon. Vbi Spiritus sanctus eandem narrans historiam, ait: *Epistolas quoque scripsit plenas blasphemia in Dominum Deum Israel, & loquutus est aduersus eum: sicut dij gentium cæterarum non potuerunt liberare populum suum de manu mea, sic & Deus Ezechiæ eruere non poterit populum suum de manu ista.*

2. Paralip. 32. d

Ezechias non est cōmotus verbis Sennacherib.

Vbi notanda est prudentia, atque constantia Ezechiæ, qui superbi regis accipiens epistolas, nullatenus commotus est, nec eas legit coram rudi populo, ne audiens tyranni blasphemias, vacillaret fides illius, sed coram Domino, quem sciebat populi protectorem. Ex quo debent colligere principes, quædam regni negotia esse cum suis consiliarijs pertractanda, quædam cum solo Deo, nullum vero cum indocto vulgo, qui experientiam non habet, nec prudentiam. Hinc etiam nos discamus, quod quamuis Deus intimè omnia penetret, antequam ad eum clamemus, gratum tamen est illi & acceptum, quod omnes tribulationes nostras, & omnia negotia referamus, vt humiliati coram illo, & orantes ad suscipienda gratuita illius dona disponamur.

Principes negotia grauia non communicēt vulgo.

Ps. 61. b

Sperate in eo omnis congregatio populi (ait Propheta) *effundite coram illo corda vestra, Deus adiutor noster in æternum.* Et alius propheta, eos, qui ad orandum Deum ascendunt in templum, admonet, dicens. *Tollite vobiscum verba, & ite ad Dominum & dicite, omnem aufer iniquitatem, & suscipe bonum, & reddemus vitulos labiorum nostrorum.* Verba requirit Dominus, precibus delectatur. Sacrificium laudis acceptum est illi, in quo intima cordis per verba labiorum, vt dictum est supra, offeruntur Deo. Denique notandum, quod in veteri testamento maxime obseruabatur locus, in quo homines adorabant Deum, & preces fundebant in conspectu eius. Vnde & mulier Samaritana loquens ad Christum ait. *Patres nostri in monte hoc adorauerunt. Et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus vbi adorare oportet?* Et Moyses ad filios Israel, *ad locum* (inquit) *quem elegerit Dominus Deus vester, de cunctis tribubus vestris, vt ponat nomen suum ibi, & habitet in eo, venietis, & offeretis in loco illo holocausta & victimas vestras.* At in lege gratiæ non vnus locus præscribitur orationi, atque adorationi, & cultui diuino, sed vniuersus orbis locus erit accommodatus cultui, & venerationi diuinæ; iuxta illud quod veritas ait. *Mulier, crede mihi quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis patrem.* Et rationem huius discriminis reddens, subdit. *Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu, & veritate. Nam & pater tales quærit qui adorent eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Ac si apertius diceret: *Venit hora*, tempus videlicet Euangelij, quod iam instabat, quando ablata omni vmbra figurarum, veritas ipsa, pura luce toto orbe terrarum diffusa, mentes credentium

Osee. 14.

Sup. c. 1. nu. 36. & c. 17. nu. 12.

Ioan. 4. c

Deut. 12 a

Orōni non vnus locus præscribitē in lege grē

Ioan. 4.

Ibid.

Orō spūm reqrit purū, & qetū.

dentium illustratura est, & desinent homines in figuris Deum colere, & in spiritu & veritate adorabunt patrem. Et, vt Chrysostomus ait, *Dicens veros adoratores, excludit cum Samaritanis, Iudaeos; etsi enim Iudaei illis meliores essent, tamen futuris multo minores sunt, tanquam figura veritate. Sunt igitur veri adoratores, qui neque loco circumcludunt Dei culturam, & Deum in spiritu colunt*. Vnde & Apostolus ait. *Testis est mihi Deus, cui seruio in spiritu meo*. In spiritu meo (inquit) in lege, & templo spirituali, non in carnalibus obseruantijs aut in templo, vel monte carnali. Hinc & Augustinus, cum illis loquens, qui altum montem ad orandum perquirunt (ait). *O si inuenirem, dicebas, montem aliquem altum & solitariū: credo enim quia in alto est Deus, magis me exaudiet ex alto: quia in monte es, propinquum te Deo putas, & cito te exaudiri, quasi de proximo clamantem? In excelsis habitat, sed humilia respicit. Prope est Dominus, quibus? forte altis? his qui obtriuerunt cor? Mira res est, & in altis habitat, & humilibus propinquat. humilia respicit, excelsa autem à longe cognoscit, Superbos longe videt, eo illis minus propinquat, quo sibi videntur altiores. Quaerebas ergo montem, descende vt attingas: sed si ascendere vis, ascende: noli montem quaerere: ascensus (inquit) in corde eius: hoc psalmus dicit in conualle plorationis. Conuallis humilitatem habet: ergo intus age totum. Et si forte quaeris aliquem locum altum, aliquem locum sanctum, intus exhibe te templum* Deo. *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. In templo vis orare? in te ora. Sed prius esto templum* Dei, *quia ille in templo suo exaudiet orantem*. Non tamen propterea damnantur templa, quae in honorem Dei, & Sanctorum à fidelibus eriguntur: sed solum docemur, etiam extra templum esse Deo acceptabiles orationes nostras, si ex corde puro procedant. Iuxta quod & Paulus ait. *Volo ergo viros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione*. Qualis autem fuerit oratio Ezechiae, indicant eius verba. Subditur enim.

Chrys. ho. 32. sup Io.

Rom. 1. b

Aug. tract. 15. in Ioā. post med. tom. 9.

Ps. 137. b

Psal. 83.

1. Cor. 3.

1. Thim. 2.

9 *Domine exercituum Deus Israel, qui sedes super Cherubim: tu es Deus solus omnium regnorum terrae, tu fecisti caelum & terram. Inclina Domine aurem tuam, & audi. Aperi Domine oculos tuos, & vide, & audi omnia verba* Sennacherib, *quae misit ad blasphemandum Deum viuentem. Vere enim Domine desertas fecerunt reges Assyriorum terras, & regiones earum. Et dederunt* Deos *earum igni: non enim erant dij, sed opera manum hominum, lignum, & lapis: & comminuerunt eos. Et nunc Domine* Deus *noster, salua nos de manu eius: & cognoscant omnia regna terrae, quia tu es* Dominus *solus*. Ecce formam perfectae orationis, & petitionis humilis, quae ad duo ordinatur. Primo, vt Deum & nosmetipsos perfectissimè cognoscamus, & velut in speculo intueamur misericordiam illius, & miseriam nostram, & sic humiliemur in conspectu eius. Vnde & ratio loquens interius cum Augustino, dixit illi. *Potestas nostra ipse est. Itaque ora breuissime ac perfectissime quantum potes*. Cui Augustinus respondit. *Deus semper idem, nouerim me, nouerim te, oratum est*. Secundo ordinatur ad impetrandum à Deo illa, quae ad salutem animae nostrae, & ad gloriam ipsius Dei manifestandam

Orādi modus perfectus, qualis sit.

Aug. lib. 2. soliloq. c. 1. tom. 1.

conducunt. Hæc duo, in orationibus, quas singulis diebus decãtat Ecclesia, reperies, & eadem in hac Ezechiæ oratione (ordine mirabili) inuenies disposita. Nam primo, Dei magnitudinem cõtemplatur, eum venerans, & adorans, & orditur à nomine ineffabili tetragramaton, quod erat mirabile, secundũ illud Exodi 6. *Ego Dominus qui apparui Abrahã, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente. Et nomen meũ Adonay, non indicauit eis.* Ait, eum esse Dominũ exercituũ, quo nomine significantur exercitus, tã hominum, quàm Angelorum, de quibus dicitur. *Nũquid est numerus militũ eius?* Omnes hi deseruiunt illius voluntati, & ad eius nutum mouentur, & tanquam absolutus Dominus, potest ex illis quos voluerit dissipare. In illis verbis, *qui sedes super Cherubim*, fidem roborat. Erant enim Cherubim alata, tegẽtia propitiatorium. Et quia Deus promiserat, se futurum propitiatorem ingredientibus templum, & in eo orantibus, ideo meminit horum spirituũ, vt ad propitiationẽ Dei misericordiam inclinaret. Propitiatorium autem, & propitiatio nostra Christus est, *quem proposuit Deus propitiationem, per fidem in sanguine ipsius*, de quo Ioannes Apostolus ait. *Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Duo Cherubim, quæ talem tegunt propitiatorem, & se inuicem respiciunt, sunt duo testamenta, lex videlicet scripta, & Euangelium, (vt in præfatione huius operis obseruauimus,) quorum testimonijs, & promissionibus mirum in modum spes, & fides nostra roboratur. *Tu es Deus solus &c.* Iterum Deum inuocat, & collaudat, nomine quod immensitatem eius, & potentiam designat, & potestatem iudiciariam importat, ac si apertius dicat. Quamuis specialiter sis Deus noster, & nos tui (propter singularem cultum, & singularem legem, in qua populum istum adunasti,) tamen Deus est vniuersalis, & iudex regnorum omnium, Rex Regum, & Dominus Dominantium. Tu qui creasti omnia nutu voluntatis tuæ, eodem nutu poteris nos ab imminenti periculo liberare: & qui, ad ostensionem potentiæ, & bonitatis tuæ, ex nihilo orbem terræ creasti, facile poteris, ad ostensionem eiusdem gloriæ, nos prostratos, & quasi ad nihilum redactos erigere, & de potentia aduersarij tui, & nostri liberare. *Inclina Domine aurem tuam, & audi.* Vide regis sapientiam, repetentis verba, quæ Deus ipse dixerat Salomoni in templo exoranti. *Audiui* (inquit) *orationem tuam, & elegi locum istum mihi in domum sacrificij: si clausero cœlum, & pluuia non fluxerit, & mandauero, & præcepero locustæ, vt deuoret terram, & misero pestilentiam in populum meum: conuersus autem populus meus, super quos inuocatum est nomen meum, deprecatus me fuerit, & exquisierit faciem meam, & egerit pœnitentiam à vijs suis pessimis: & ego exaudiam de cœlo, & propitius ero peccatis eorum, & sanabo terram eorum. Oculi quoque mei erunt aperti, & aures meæ erectæ ad orationem eius, qui in loco isto orauerit.* Hæc eadem verba repetit Rex, & in hac Dei promissione innititur: quasi dicat: Deus meus qui fidelis es, & negare te ipsum non potes, aut promissiones tuas irritas facere, attende (obsecro) non ad me, sed ad verba tua.

Exod. 6. a

Iob 25.

Exod. 25.

3. Reg. 6

Rom. 3. e

1. Ioan. 2. a

Tom. 1. nu. 1. pag. 1.

2. Paralip. 7.

In oratione verba Dei repetere est valde vtile.

Promis-

Promisisti quod oculi tui erunt aperti, & aures tuæ erectæ ad orationem eius, qui in loco isto orauerit. Ecce Deus meus, in loco isto oro ad te, nõ in me, sed in tua misericordia confidens. Ecce ad te confugio, agens pœnitentiam, & inuolutus sacco: adest Sennacherib rex impius, qui deuorare vult, & dissipare terram istam; inclina ergo aurem tuam, & audi, sicut promisisti; aperi oculos tuos, & vide. Audi omnia verba Sennacherib, quæ scripta sunt in libro isto. Vide blasphemias, quas contra te euomere ausus est; salua nos de manu eius, vt omnes cognoscant, quia tu es Dominus solus. Ecce finem, ad quem debent dirigi principaliter omnes orationes piæ, & Christianæ petitiones, ad honoré videlicet, & gloriam Dei, vt omnibus sit notum, ipsum solum esse timendum atque colendum.

10 *Et misit Isaias filius Amos ad Ezechiam, dicens. Hæc dicit Dominus Deus Israel: Pro quibus rogasti me, de Sennacherib rege Assyriorum: hoc est verbum quod loquutus est Dominus super eum.* Deus suorum miseretur, nec sinit quempiã tẽtari supra id quod potest, nec preces afflictorum spernit, & ad vocem clamoris eorum statim vt audierit respondet. Sic respondet Ezechiæ per Isaiam Prophetam, & populus diuino confortatur oraculo. Nec solum respondet, sed Prophetam dignissimum mittit, vt scias, quanto honore prosequutus fuerit Dominus sanctum Regem, & quanta seueritate aduersarios puniat. Vnde & subditur. *Despexit te, & subsannauit te, virgo filia Sion: post te caput mouit, filia Ierusalem.* Plena est affectibus hæc prophetia. Alloquitur enim Dominus populum suum nomine Sion, & Hierusalem, tanquam teneram virginem, & delicatam filiã, quam pater contemni non patitur: ac si apertius dicat: Expendi mecum & consideraui, quomodo te dilectam & teneram filiam meam iniurijs affecerit hostis, & tamquam derelictam subsannauerit. Ego quidem permisi, vt te contemneret, & subsannaret, sed non patiar quod contra te præualeat. Mysticè, nomine Sion, & Hierusalem, intellige Ecclesiam Catholicam, quæ in hoc mundo ab Hæreticis deridetur & subsannatur, & est quasi omnium peripsema vsque adhuc, & à tyrannis principibus, aereis potestatibus infestatur. Permittit Deus quod dilaceretur in martyribus, & multas in suis filijs tribulationes patiatur, sed non in perpetuum obliuiscetur illius, sed faciet cum tẽtatione prouentum. Omnes præsentis vitę iniuriæ, omnes persecutiones, quæ contra Ecclesiam insurgunt, omnia genera tormentorum, quæ in fidelibus exercentur, nihil aliud reputanda sunt, nec maius nocumentum electis inferunt, quàm si impotens, & verbosus homo nos parum & ad tempus irrideat, postmodum perpetuis gaudijs laureandos: *in paucis enim vexati, in multis bene disponentur, quoniam* Deus tentauit eos, *& inuenit illos dignos se.* Illi potius deridendi sunt & subsannandi, qui ad horam in præsenti gaudent, atque in electorum exultant interitu, puniendi postmodum æternis cruciatibus. De talibus namque dicit Dominus. *Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cum id, quod timebatis, aduenerit.*

11 *Cui exprobrasti, & quem blasphemasti, & super quẽ exaltasti vocẽ, & leuasti altitudinem oculorum tuorum? ad sanctum Israel.* Sermonem conuertit ad Sennacherib regem Assyrio-

Orantes consolatur Deus, & illis statim respondet.

Morale.

Sap. 3. a

Prou. 1. c

ſyriorum,cuius crimen prius,& blaſphemias enarrat, vt poſtmodum condignam poenam ſubiungendam denunciet, ad conſolationem Hieruſalem. Nec paruam reputat impij regis iniuriam, quam in ſanctum Iſrael,dicit, irrogatam fuiſſe. Deus enim honoratur in ſanctis ſuis,& iniuria afficitur in illis, ſi lædantur ab aliquo. Vnde, & ad Saulum dixit: *Saule Saule quid me perſequeris?* Perſequebatur viros, ac mulieres credentes in Chriſtum. Oues illius tanquam lupus dilaniare quærebat, & (ait) *quid me perſequeris?* Vtique. Dicit enim per Zachariam Prophetam. *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.* Et augetur crimen & iniquitas regis,quoniã non per ſeipſum tantùm blaſphemauit Deum,& populum eius exprobrauit, ſed etiam per ſeruos ſuos, quos miſit vt in iniurijs afficerent populũ Iſrael, Vnde & ſubditur.

In hoibus iuſtis iniuria Deus afficitur.

Actor.9.

Zach.2.c

12 *In manu ſeruorum tuorum exprobraſti Domino: & dixiſti: In multitudine quadrigarum mearum ego aſcendi altitudinem montium,iuga Libani: & ſuccidam excelſa cedrorum eius, & electas abietes illius, & introibo altitudinem ſummitatis eius, ſaltum Carmeli eius.* In memoriã reuocat iactantiam regis Sennacherib, qui varie extollebatur, & gloriabatur, quod deuaſtauerit terram ſanctam,incipiẽs à iugis Libani, & pertigerit vſque ad Aegyptum. Per altitudinem montium, intelligit regionem circa Dan, aut principes, & primates populi, qui etiam ſignificantur per cedros, & electas abietes. Quidquid enim ſublime,& procerum fuit,potẽter abſtulit in Iudæa, & ſic pertranſiens venit vſque ad Hieruſalem, quæ Metropolis eſt totius terræ. Vnde & arroganter dicit: Si cæteras Iudæ ciuitates ſubegi, nihil obſiſtere poterit,quin & Hieruſalem, quam per ſaltum Carmeli intelligit, deuaſtem, atque ita totius terræ dominus ero. Sequitur.

13 *Ego fodi, & bibi aquam, & exſiccaui veſtigio pedis mei omnes riuos aggerum.* Gloriatur his verbis, ſe etiam vſque ad Aegyptum perueniſſe, & ad oſtia Nili, atque in tanta multitudine militum,& exercitu copioſo, vt tam magni fluminis aquas bibentes illum pæne exſiccauerint. Secundo poſſunt hæc verba ſic intelligi:Exſiccaui omnes riuos aggerum, ideſt, omnem terram Iuda pedibus meis ſubieci, igitur & fontem ipſum, hoc eſt, & Hieruſalem capiam. Similis eſt arrogantia diaboli, qui nec Chriſto, nec electis eius parcit, quin eos perſequatur, aut tentet, eo quod prius totum genus humanum ſibi ſubdiderat. Chriſtus enim altitudo eſt ſummitatis Eccleſiæ, quoniam *ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam, quæ eſt corpus eius, & plenitudo eius.*

Ephes.1. d

14 *Numquid non audiſti quæ olim fecerim ei? ex diebus antiquis, ego plaſmaui illud: & nunc adduxi: & factum eſt in eradicationem collium compugnantium, & ciuitatum munitarum.* Conuertit Propheta ſermonem ad Regem Sennacherib,& loquens in perſona Dei,illum admonet, vt in memoriam reducat omnipotentiam eius,quem blaſphemauit. & ſciat, quoniam ipſe eſt, qui ciuitatem ſanctam Hieruſalem fundauit, & habitatoribus illius fortitudinem dedit,vt diuerſas nationes ſuperarẽt, & munitas vrbes diruerent,& in aceruos lapidum conuerterent. Ait ergo: Nunquam audiſti ò Sennacherib,quę olim fecerim ei, ideſt, populo meo quem perſequeris, quomodo eduxerim

Deus quãta fecerit mirabilia ſæpe repetit Scriptura.

rim de terra Aegypti in manu forti & inimicos eius suffocauerim in mari rubro? Numquid non audisti quomodo quadraginta annis eos deduxerim per desertum, & pane de cœlo misso satiauerim eos? Nunquid non legisti beneficia maxima, quæ huic regno contuli? *Ego plasmaui illud*, (scilicet regnum Israel) *& nunc adduxi*, idest præteritis diebus, adduxi per desertum, & introduxi, in terram hanc. Et dicit, nunc, quoniam paucis retro annis adductus fuerat in terram promissionis populus Dei. *Et factum est*, hoc scilicet regnum, in eradicationem collium compugnantium, idest, in totalem destructionem, & desolationem diuersarum nationum inter se pugnantium. Quod enim totaliter destruitur, eradicari dicitur, sumpta metaphora ab arboribus, in quibus, si eradicentur, nulla relinquitur spes vlterius proferendi fructus. Sequitur. *Habitatores earum breuiata manu contremuerunt, & confusi sunt: facti sunt sicut fœnum agri, & gramen pascuæ, & herba tectorũ, quæ exaruit, antequam maturesceret*. Idest, tanta fortitudine muniui populum meum, vt habitantes vrbes inuictas ad eius præsentiam contremuerint, & præ timore seipsos vltro in manus eius tradiderint. Cum ergo hæc omnia ita se habeant, melius consultum erit tibi, ò Sennacherib, populum istum intactum relinquere, ne tibi deterius aliquid cõtingat. Possunt secundo hæc, & antecedentia verba aliter explicari, ita videlicet, vt admoneant Sennacherib, non sua fortitudine aut potentia tot superasse nationes, sed ordinatione diuina, quæ disposuit per illum, tanquam per virgam, & baculum sumere vindictam de aduersarijs suis. ac si dicat: Non fortitudini tuæ, sed mihi tribuas, quod victor aduersus tot nationes euaseris; ego enim sum Dominus exercituum, qui, cui volo, victoriam tribuo: & sicut te, & patres tuos aduersus nationes diuersas victorem feci, ita nunc populus meus, me protegente, aduersus te victor euadet. Ad idem tendunt verba illa capitis decimi: *Assur virga furoris mei, & baculus ipse est*, vt explicuimus ibi, numero 4. & 10. *Breuiata manu*, idem est, quod potentia aduersariorum concissa. Sicut enim manus grauis idem est, quod numerosus exercitus, & fortis, ita manus breuis seu breuiata idẽ est, quod exercitus debilis, & ad paruum numerum militum redactus. Et secundum Hieronymum, breuiata manu, idem est, quod, Deo contrahente manũ, & non præbente solitum auxilium. vtraque explicatio satis consonat cum phrasi loquendi Scripturæ. Dicitur enim infra, *non est abbreuiata manus Domini, vt saluare nequeat*, idest, non est facta debilis, aut retracta.

Victoria Deo adscribenda.

Isa. 59. a

15 *Habitationẽ tuam, & egressum, & introitum tuum cognoui, & insaniam tuam contra me. Cum fureres aduersum me, superbia tua ascendit in aures meas*. Sensus est. Vide ò Sennacherib, quòd sicut omnia, quæ ego volui, operatus sum per patres tuos; ita tu quoque nihil sine me egisti: Per me factum est, vt occupares terras illas, ad quas debellandas egressus fuisti. Nihil horum ignoraui. Et cum in his debuisses glorificare nomen meum, superbia elatum est cor tuum. Sed vt scias quod non poteris amplius transire, nisi quantum placuerit mihi, terminum ponam in vijs tuis, ne vlterius progrediaris, & te faciam velut in-

chamo, & fræno regredi per viam qua venisti: Vnde & subditur. *Ponam ergo circulum in naribus tuis, & frænum in labijs tuis, & reducam te in viam, per quam venisti.*

Tyranni vincuntur facile Dei virtute.

Loquitur, sumpta similitudine, à bubulis, aut bobus, in quorum naribus circulus ferreus imponitur, vt huc atque illuc facile trahantur, ac si apertius dicat; Tam facili negotio te recedere faciam, & reuerti per viam qua venisti, ac si circulum in naribus haberes. Hinc sunt duo colligenda. Alterum est, quod etiamsi diuina prouidentia gentes & regna in manus tyrannorum tradantur, vt vindictam sumat de peccatis eorum, tyranni tamen Principes hæc exequentes grauiter peccant; tum quia, non vt exequantur Dei voluntatem, sed ad quærendam propriam gloriam, & excellentiam operantur talia, & vt propriæ satisfaciant iræ. tum etiam, quia vltra sibi commissam facultatem prætergrediuntur.

Diabolus non plus tētat quàm Deus permittat.

Alterum est, aduersarios nostros, non posse plus in nos ipsos, quā Deus illis concesserit aut permiserit, etiā si inter illos numeres diabolū ipsum. Vnde non prius tentauit Iob, aut tetigit carnem eius, nisi postquam hoc fuit illi concessum à Domino. Cum enim sathan obijceret Deo contra sanctum Iob. *Extende paululum manum tuam, & tange cuncta quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi.* (Iob 1. b) *Dixit Dominus ad sathan: Ecce vniuersa quæ habet in manu tua sunt: tantum in eum ne extendas manum tuam.* Hac licentia supposita, dissipauit vniuersam substantiam eius, & filios, & filias illius tradidit morti: nec sic satiatus, alia peiora attentare cupiebat, nec tamē ausus est transgredi legem præscriptam; sed instat, vt potestas in carnē eius sibi concedatur. *Pellem* (inquit) *pro pelle, & cuncta quæ habet homo, dabit pro anima sua: alioquin mitte manum tuam, & tange os eius, & tunc videbis quod in faciem benedicat tibi.* (Iob 2. b) *Dixit ergo Dominus ad sathan: Ecce in manu tua est, verumtamen animam illius serua.* Egreditur sathan à facie Domini, & omnia executioni mandat, sed minime sanctum virum de medio tulit, quoniam potestatem à Deo in animā eius non acceperat. Non ergo aliquid contra homines operatur, nisi, quod Deus cōcesserit vel permisserit. Vnde & de illo spiritu, qui vexabat Saul dicit Scriptura, *Inuasit Spiritus Dei malus Saul, & prophetabat in medio domus suæ.* (1. Reg. 18. c) Vbi (vt notauit Gregorius) *vnus idemque spiritus, & Domini appellatur, & malus: Domini, videlicet, per licentiam potestatis iustæ; malus autem per desiderium voluntatis iniustæ. Formidari ergo non debet, qui nihil, nisi permissus, valet. Sola ergo vis illa timenda est, quæ cum hostem sæuire permiserit, ei ad vsum iusti iudicij & iniusta illius voluntas seruit.* (Greg. 2. mor. 6.)

16 *Tibi autem hoc erit signum: comede hoc anno, quæ sponte nascuntur, & in anno secundo pomis vescere, in anno autem tertio seminate, & metite, & plantate vineas, & comedite fructum earum.* Conuertit sermonem ad regem Ezechiā, & ad populum eius, confirmans grādi miraculo promissionem superius factam, & signum tribuit, vt firmiter credant, quæ prædixit, euentura esse super regem Assyriorum. Est autem signum tale. *Hoc anno*, idest, primo anno recessus Sennacherib, comede tu, & populus tuus, idest, comedes, quæ sponte nascentur, idest

idest pascentur ex illis seminibus relictis, quæ conculcauit exercitus regis Assyriorum. In tanta enim germinabunt abundantia, vt illis enutriri possitis. *In secundo anno pomis vescere*, idest, vesceris fructibus arborum, atque alijs quæ terra vltro producit. Non enim arare poteritis, nec seminare, aut metere. In tertio autem anno seminabitis, & coletis terram, & fructus colligetis illius, sicut antea, quoniam omnia erunt libera, & secura, obsidione laxata, atq; rege Assyriorum in fugam conuerso.

Resurrectioné designat annus tertius.

Hoc datur in signum veræ libertatis filiorum Dei. Et annus tertius typū gerit mysterij resurrectionis futuræ, quæ plenam pacem, & tranquillitaté secum affert, secundum illud quod dicit Apostolus. *Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*. Primus enim & secundus annus est totum tempus vitæ præsentis, in quo, corpore, & sanguine Christi pascimur, & potamur; ipse enim est fructus, qué terra nostra sponte produxit, quia non ex virili semine, sed mystico spiramine natus est ex Maria Virgine: in cuius laudem canit Psalmista. *Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum*. Prius dedit Dominus benignitatem, quia Spiritus sanctus superuenit in Virgine, & virtus altissimi obumbrauit eam, cuius virtute Deum nobis protulit, & hominem. Tertius autem annus est quietis futuræ. *Viuificabit nos post duos dies:* (ait Propheta) *in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius*. Quem locum licet ad literam de resurrectione Christi, quæ tertia die facta est, intelligant communiter sancti Patres, Cyrillus, Cyprianus, Augustinus, Gregorius, Bernardus, & Anselmus: potest nihilominus in sensu mystico ad nostram resurrectionem referri, cuius illa fuit exemplar & causa, vt ex varijs locis Scripturæ & sanctorum docet S. Thomas.

Rom. 8. d

Psal. 84. b

Oseæ. 6. a

Cyril. l. 2. in Ioan. c. 26. Cyp. l. 2. cōtra Iudæos ca. 24. Aug. ser. 90 de tēp. & l. 18. de ciu. Dei ca. 28. Gre. ho 20. in Ezech. Ber. ser 1. resurrect.

Anselm. in 1 c. 15. epi. 1. 1. ad Cor.

S. Th. 3. p. q. 56. ar. 1. & 2.

17 *Et mittet id quod saluatum fuerit de domo Iuda, & quod reliquum est radicem deorsum, & faciet fructum sursum. Quia de Hierusalem exibunt reliquiæ, & saluatio de monte Sion: zelus Domini exercituū faciet istud*. Prædicitur his verbis libertas habitantibus Hierusalem, & exitus prosper ac lætus, quem habuerunt post tribulationem obsidionis. Confugerant ad Hierusalem quàmplurimi ex Israelitis, vt defenderentur in ciuitate, coacti à potestate regis Assyriorum. Toto tempore obsidionis ibi tenebantur conclusi, nec poterant libere ad excolendos agros exire, & ad alia negotia exercenda: at per Angelum, aduersarijs occisis, exibunt (inquit) de Hierusalem vnusquisque ad negotia sua. In quo mysterium latet Ecclesiæ Catholicæ, quæ prius congreganda erat in Hierusalem, & postea per orbem spargenda. Nam reliquiæ per electionem (idest Apostoli) & alij qui ex Iudæis crediderunt in Christum, exierunt de Hierusalem post aduentum Spiritus Sancti, vt per vniuersum orbem legé disseminarent Euangelicam, secundum illud quod dictū est supra. *Quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem*.

Spū sancto adueniente de cœnaculo exierunt Apostoli ad prædicādū.

Isai. 2. a

Comparatur autem in hoc loco vita iustorum arbori excissæ, cuius radix & trūcus adhuc est viuens sub terra, à qua succum attrahit, tametsi contempta, & emortua primo aspectui videatur; pullulāt enim iterum, & copiosum apud Deum fructum proferunt, in fide radicati & fundati. Vnde & Apostolus ait. *Mortui enim estis*,

Iustorū vita arbori excissæ cōfertur.

Colof. 3. a — *estis, & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo.* De quo vide supra dicta.

Sup. cap. 4. num. 4. 5. 6.

18 *Propterea hæc dicit Dominus de rege Assyriorum: non intrabit ciuitatem hanc, & non iaciet ibi sagittam, & nō occupabit eam clypeus, & non mittet in circuitu eius aggerem. In via, qua venit, per eam reuertetur, & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus, & protegam ciuitatem istam, vt saluem eam propter me, & propter Dauid seruum meum.* Vide, qualiter opponat propheta verba Domini verbis impijs, ex sacrilegis aduersariorum. Pluries inculcauerant Rabsaces, & Sennacherib, insultātes aduersus Hierusalem, verba ista. *Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum:* Et nunc Propheta aduersus regem Assyriorum insultās, & superbiam eius deridens, ait. *Hæc dicit Dominus de rege Assyriorum.* Ille ore superbo clamauerat: *in multitudine quadrigarū mearum ascendam in saltum Carmeli eius,* idest, introibo in ciuitatem sanctam Hierusalem, & expugnabo eam: & veritas, quę non mentitur, ait: *non intrabit ciuitatem hanc.* Ille superba voce prædixerat, *non liberabit vos Dominus,* & tamen Dominus ait. *Protegā ciuitatē istam.* Obserua modum loquendi Scripturę, quo non solū libertatem Iudæorū, sed etiam excidiū regis Assyriorū denunciat. Ait.n. *Non iaciet ibi sagittā, & non occupabit eā clypeus* (idest) non habebit facultatem, & potestatem offendendi ciuitatem, nec defendendi se ipsum. Potestas offendēdi significatur per sagittas: defendendi vero, per clypeum. *In ciuitatem hanc non veniet;* nam die sequenti ciuitatem expugnare parabat, & tamen nocte præcedente exercitus ab Angelo extinctus est. Et

Tyrannos irridet Dominus per Prophetas.

quoniam Ezechias orans postulauit à Domino, quod defenderet ciuitatē, vt tanquam verum Deum agnosceret illum omnia regna terræ, prudentem, & humilem orationem quasi cōmendans ait, *saluabo ciuitatem hanc propter me*, idest, vt nomen meum quod blasphemauerunt Assyrij, admirabile fiat, & notum in gentibus. Addit autem, *& propter Dauid seruum meum*, vt sciamus, quoniā propter sanctitatem, & iustitiam patris defuncti, multa bona filijs viuētibus accidunt. Aut vero, vt in memoriam reuocaret promissiones factas Dauid: & populus miraculosam libertatem illi cōcessam intuens, agnosceret, fidelem esse Dominum in omnibus verbis suis. Et specialiter id dixisse videtur, propter illam promissionem psalmi 88. *Si autem dereliquerint filij eius legem meā, & in iudicijs meis non ambulauerint. Si iustitias meas profanauerint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergā ab eo: neque nocebo in veritate mea, neque profanabo testamentum meū, & quæ procedunt de labijs meis non faciam irrita.*

Orationē humilē cōmēdat Deus multa propter iustos faciens.

Ps. 88.

19 *Egressus est autem Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia. Et surrexerint mane, & ecce omnes cadauera mortuorum. Et egressus est, & abijt, & reuersus est Sennacherib rex Assyriorum, & habitauit in Niniue.* Egressus dicitur Angelus, scilicet de coelo, vel de vrbe, quam custodiebat, venitq; motu locali, vt disperderet superbū regis Assyriorum exercitum. Ecce quo fine claudantur omnia regna mūdi, & regis Assyriorum iactantia: ecce insigne

insigne illud miraculum tanto tempore in hac prophetia celebratum, nempe, liberandam Hierusalem, non humana, sed diuina manu à crudelissimis hostibus. Huius triumphi sub diuersis nominibus mentionem fecit in præcedentibus. Nam cap. 9. superandum prædicitur sceptrũ exactoris, & virgam humeri eius, sicut in die Madian. Cap. 10. ait. *Mittet dominator Dominus exercituũ in pinguibus eius tenuitatẽ, & subtus gloria eius succensa ardebit quasi combustio ignis.* Et paucis interiectis. *Et suscitabit super eum Dominus exercituũ flagellum, iuxta plagam Madian in petra Oreb.* Cap. 16. *Finitus* (inquit) *est puluis, consummatus est miser: defecit qui conculcabat terram.* Cap. 17. *Rapietur sicut puluis montium à facie venti, & sicut turbo coram tempestate. In tempore vesperæ, & ecce turbatio: in matutino, & nõ subsistet. hæc est pars eorum, qui vastauerunt nos, & sors diripientiũ nos.* Cap. 28. *Sicut in monte diuisionũm stabit Dominus, sicut in valle quæ est in Gabaon irascetur.* Cap. 29. *Et erit sicut somniũ visionis nocturnæ, multitudo omnium gentium, quæ dimicauerunt contra Ariel, & omnes qui militauerunt, & obsederunt aduersus eam &c.* Cap. 31. *Et cadet Assur in gladio non viri, & gladius nõ hominis vorabit eum, & fugiet non à facie gladij.* Cap. 33. *Cum consummaueris deprædationem deprædaberis. Cum fatigatus desieris contemnere, contemneris.* Et post pauca. *A voce Angeli fugerũt populi, & ab exaltatione tua dispersæ sunt gentes &c.* Hæc omnia, & alia consimilia vaticinia, vna nocte expleuit Angelus Domini. Tradunt multi, hæc facta fuisse nocte Paschatis, in qua & Aegyptiorum exercitus fuit submersus, in signum perfectæ libertatis, quam populus Christianus per Christum obtinuit. Ipse enim morte sua vicit mundum, & nos à seruitute Principis tenebrarum liberauit. Vnde & Aegyptiorum submersio, sacri baptismatis typũ gessit, in quo omnia nostra peccata demergũtur, & fideles sicco pede ad patriam sibi repromissam perambulant. *Et reuersus est Sennacherib &c.* Ecce impletum quod prædixerat supra: *Ecce ego dabo ei spiritum, & reuertetur ad terram suam.* Et post pauca. *Et reducam te in viam per quam venisti.*

superborũ ruina mul tis modis explicatur in Scriptura.

Isa. 9. d

Isa. 10. d

Isa. 16. a

Isa. 17. d

Isa. 28.

Isa. 29. b

Isa. 31. d

Isa. 33.

Isa. 37. g

20 *Et factum est, cum adoraret in templo Nesroch Deum suum, Adramalech, & Sarasar filij eius percusserunt eum gladio: fugeruntque in terram Ararat, & regnauit Asarbaddon filius eius pro eo.* Diuina prouidentia factum est, quod Sennacherib non interficeretur cum alijs ab Angelo propè Hierusalem, vt cum ignominia sua reuerteretur in terrã suã, factus testis ocularis operũ Dei. A suis proprijs filijs interficitur, qui Dei filios perdere quærebat, & gloriabatur, omnes Principes debellasse; & qui multas blasphemias in Deũ cœli, & terræ superbo ore protulerat, & ad deuastandum templum Domini pergere cupiebat, occiditur postea in templo, cum adoraret Idolũ suum: quoniam per quæ quis peccat, per hæc & punitur. Hæc est vicissitudo gloriæ mundi, hæc cõmutatio rerum huius sæculi, etiam in illis, quæ firmissima, & omni iucunditate plena videntur. Vna hora, & repente omnia pereunt.

Sennacherib excidium.

CAPVT

CAPVT XXXVIII.

IN diebus illis ægrotauit Ezechias vſque ad mortem: & introiuit ad eum Iſaias filius Amos propheta, & dixit ei: 2. Hæc dicit Dominus: Diſpone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues. 3. Et conuertit Ezechias faciem ſuam ad parietem, & orauit ad Dominum, & dixit: 4. Obſecro Domine, memento quæſo quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum eſt in oculis tuis fecerim. 5. Et fleuit Ezechias fletu magno. 6. 7. Et factum eſt verbum Domini ad Iſaiam, dicens: Vade, & dic Ezechiæ: Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui: Audiui orationem tuam, & vidi lacrymas tuas: ecce ego adijciam ſuper dies tuos quindecim annos: & de manu regis Aſſyriorum eruam te, & ciuitatem iſtam, & protegam eam.. 8. 9. Hoc autem tibi erit ſignum à Domino, quia faciet Dominus verbum hoc, quod locutus eſt: Ecce ego reuerti faciam vmbram linearum, per quas deſcenderat in horologio Achaz in ſole, retrorſum decem lineis. Et reuerſus eſt ſol decem lineis per gradus, quos deſcenderat. 10. Scriptura Ezechiæ regis Iuda, cum ægrotaſſet, & conualuiſſet de infirmitate ſua. 11. 12. Ego dixi: In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi. Quæſiui reſiduum annorum meorum. dixi: Non videbo Dominum Deum in terra viuentium. Non aſpiciam hominem vltra, & habitatorem quietis. 13. Generatio mea ablata eſt: & conuoluta eſt à me, quaſi tabernaculum paſtorum: Præciſa eſt velut à texente vita mea: 14. 15. dum adhuc ordirer, ſuccidit me: de mane vſque ad veſperam finies me. 16. Sperabam vſque ad mane, quaſi leo ſic contriuit omnia oſſa mea: De mane vſque ad veſperam finies me: 17. ſicut pullus hirundinis ſic clamabo, meditabor vt columba: Attenuati ſunt oculi mei, ſuſpicientes in excelſum: 18. Domine vim patior, reſponde pro me. Quid dicam, aut quid reſpondebit mihi, cum ipſe fecerit?

rit? 19: Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ. 20. Domine si sic viuitur, & in talibus vita spiritus mei, corripies me, & viuificabis me. Ecce in pace. 21. amaritudo mea amarissima. 22. Tu autem eruisti animam meam, vt non periret, proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea. 23. Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te: non expectabunt, qui descendunt in lacum, veritatem tuam. 24. Viuens viuens ipse confitebitur tibi, sicut & ego hodie: pater filijs notam faciet veritatem tuam. 25. Domine saluum me fac, & psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini. 26. Et iussit Isaias vt tollerent massam de ficis, & cataplasmarent super vulnus, & sanaretur. 27. Et dixit Ezechias: Quod erit signum quia ascendam in domum Domini?

SVMMA CAPITIS.

NARRAT infirmitatem regis Ezechiæ, orationem eius ad Dominum, & qualiter vitæ eius adiecti fuerint anni quindecim. Habetque præsens caput quinque partes principales.

In prima refertur ægritudo Ezechiæ, & Isaias denunciat illi mortem futuram, secundum naturalem dispositionem causarum. De quo in principio capitis.

In secunda proponitur oratio Ezechiæ, ac modus illius. versiculo. Et conuertit Ezechias faciem suam, &c.

In tertia mittitur Isaias à Domino ad Isaiam, vt enunciaret illi, orationem eius exauditam fuisse. Versiculo. Et factum est verbum Domini ad Isaiam.

In quarta signum competens prolongationis vitæ subiungitur. Versiculo. Hoc autem tibi erit signum.

In quinta describitur canticum Ezechiæ, in quo rex pius pericula narrat à quibus eum misericorditer Dominus liberauit, & in gratiarum actionem, pro tanto beneficio psalmos, & hymnos se cantaturum in perpetuũ pollicetur, & de hoc agit ab illo versiculo. Scriptura Ezechiæ regis Iuda, &c. *vsque ad finem capitis. Vbi notat medicinam, qua à vulnere suo sanatus est, videlicet massam de ficis eidem vulneri applicatam.*

COM-

COMMENTARIVM.

1 IN diebus illis ægrotauit Ezechias vsque ad mortem, & introiuit ad eum Isaias filius Amos Propheta, & dixit ei. Quidam expositores arbitrantur, hanc infirmitatem accidisse Regi eo tempore, quo Sennacherib obsidebat ciuitatem, antequam exercitus eius dissiparetur ab Angelo; & dicunt, voluisse Deum, vt insigni miraculo curationis eius, crederet, potestate diuina exercitum regis Assyriorũ delendum fore. Et quidem quod ante excidium regis Sennacherib acciderit morbus Ezechiæ, videtur colligi ex illis verbis, quæ dicũtur infra hoc eodem capite. *Et de manu regis Assyriorũ eruam te, & ciuitatem istã, & protegam eam.* Sed multo magis placet sententia Sancti Augustini, & Hieronymi, qui dicunt, diuina prouidentia factum esse, vt, post victoriam contra regem Sennacherib diuinitus concessam, Ezechias inciderit in morbum lethalẽ, ne cor eius post incredibiles triumphos eleuaretur. In quo etiam nos admonemur, multas, & varias tentationes sibi succedẽtes, quamdiu viuimus in hoc sæculo, patienter tolerandas esse. Nũc bellis, nunc morbis, nunc alijs ærũnijs probamur: ijsque alia, & alia succedũt mala, & tota vita assidue belligerandum est ita, vt cum ex aliquo periculo fuerint homines erepti, se ad aliud sustinendũ præparare oporteat. Item etiam voluit Dominus, vt hac infirmitate, regis patientia, humilitas, & lacrymabilis poenitentia omnibus fieret conspicua. Omnibus Regibus, & principibus tãquam exẽplar proponenda est vita huius viri, qui cum omnem operam restituendę religioni, & cultui diuino impẽdisset, grauissimas calamitates passus est, vt sciamus, quod, cum officio nostro probè functi fuerimus, ad omnis generis pugnas, & ærumnas sustinendas præparari oportet: neque turbemur, si primo conflictu pręualeant hostes, quasi nos protinus voraturi.

Ezechiæ infirmitas quo tẽpore acciderit.

Aug. lib. 2. de mirabilibus sacræ scripturæ cap. 28. Hieron.

2 *Hæc dicit Dominus. Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues.* Hoc prædicitur futurum secundum cursum causarum naturalium. Talis enim morbus inuaserat Ezechiam, vt humanitus non posset euadere mortem. Cum veritate autem huius prophetiæ stat, quod dispo suerit Dominus, a morte illum diuinitus liberare. Ad cuius euidentiam, considerandum est, quod, vt docet S. Thomas, *quandoque reuelatio prophetica est impressa quædam similitudo diuinæ præscientiæ, prout respicit ipsa futura contingentia in seipsis, & talia sic eueniunt, sicut prophetantur, secundum illud. Ecce virgo concipiet, &c. Quandoque vero prophetica reuelatio est impressa similitudo diuinæ præscientiæ, pro vt scilicet cognoscit ordinem causarum ad effectus: Et tunc quandoque aliter euenit quam prophetetur, nec tamen prophetiæ subest falsum. Nam sensus prophetiæ est, quod inferiorũ causarũ dispositio, siue naturalium, siue humanorum actuum, hoc habet, vt talis effectus eueniat: & secundum hoc intelligitur verbum Isaiæ, dicentis. Morieris, & non viues, idest, dispositio corporis*

Prophetia comminatoria, qualiter veritatẽ contineat.

S. Th. 22. q. 171. ar. 6. ad 2.

Isaiæ 7.

corporis tui ad mortem ordinatur. Et *quod dicitur Ionæ 3. Adbuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur, ideſt, hoc merita eius exigunt, vt subuertatur*. Præterea obſeruandum eſt, quod quando prophetiæ ſunt commi natoriæ, & in illis denunciatur malum aliquod futurum, ſemper debet in illis ſubintelligi conditio, niſi illi pœnitētiam egerint, contra quos loquitur prophetia. Id quod ex varijs locis ipſius Scripturæ conſtat. Dicit enim Propheta. *Repente loquar aduerſus gentem, & aduerſus regnum, vt eradicem, & deſtruam, & diſperdam illud: Si pœnitentiam egerit gens illa a malo ſuo, agam & ego pœnitētiam ſuper malo quod cogitaui vt facerem ei*. Iuxta quod ait Ambroſius. *Nouit Dominus mutare ſententiam, ſi tu noueris emendare delictum*. Quando autem decretum Dei eſt abſolutum, prophetia illud explicans ſemper impletur, nec alicuius precibus impeditur. Scriptum eſt enim. *Non eſt Deus quaſi homo, vt mentiatur, neque vt filius hominis, vt mutetur. Dixit ergo, & non faciet? loquutus eſt, & non implebit?* Et iterum per Ezechiam dicitur. *Fili hominis, terra cum peccauerit mihi, vt præuaricetur præuaricans, extendam manum meam ſuper eam, & conteram virgam panis eius: & immittam in eam famem, & interficiā de ea hominem, & iumentum: & ſi fuerint tres viri iſti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob, ipſi iuſtitia ſua liberabunt animas ſuas, ait Dominus exercituum. Quod ſi beſtias peſſimas induxero ſuper terram, vt vaſtem eam, & fuerit inuia, eo quod non ſit pertranſiens propter beſtias: tres viri iſti ſi fuerint in ea, viuo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt: ſed ipſi ſoli liberabuntur, terra autem deſolabitur*. Admonet igitur Iſaias regem. *Quia cras morieris*. Hæc eſt cauſa & ratio vrgens, propter quam ſemper debent homines eſſe parati, quoniam ſemper illis mortis periculum imminet, & non dico, cras, ſed forſitan in hac die, immo & in hac eadem hora morientur. Cum enim hora mortis ſit incerta, quamlibet debet homo pius putare vltimam. vnde & Saluator nos admonet, dicens. *Vigilate ergo, quia neſcitis qua hora dominus veſter venturus ſit*. Et iterum. *Ideo & vos eſtote parati, quia qua hora non putatis filius hominis veniet*. Hinc & B. Baſilius ait: *Semper ante oculos tuos verſetur vltimus dies. Cum enim diluculo ſurrexeris, ad ueſperum te ambigas peruenire; & cum in lecto ad quieſcendum membra tua poſueris, noli confidere de lucis aduentu, vt facilius te poſſis refrænare ab omnibus vitijs*. Et S. Hieronymus. *Facile*, inquit, *contemnit omnia, qui ſemper cogitat, ſe eſſe moriturum*. Et ſi rationem quæras, propter quam, cum certiſſimum ſit nos eſſe morituros, horam tamen mortis voluerit Dominus eſſe incertam, lege Chryſoſtomum, qui explicans verba illa: *De temporibus autem, & momentis, fratres, non indigetis vt ſcribamus vobis. Ipſi enim diligenter ſcitis, quia dies Domini, ſicut fur in nocte, ita veniet*; duas huius rei aſſignat rationes. Altera eſt, quia nemo virtutis vmquam in toto ſuæ vitæ diſcurſu curā haberet, ſed cognito conſūmationis ſuæ die, poſtquā innumera peccata perpetraſſet, tunc demum baptiſmi lauacrum acciperet, pœnitentiā differens vſque ad finem vitæ. Altera eſt, quoniam ſi cognouiſſet quiſquam, ſe nō moriturum ante talem diem, abſque vllo timore

Hier. 18

Amb. ſup. ca. 1. Lucæ

Num. 23.

Ezech. 14. c

Mortis hora incerta eſt, vt homo ſemper vigilet.

Mat. 24 d

Luca 12 c

Baſil. in quadam admonitione ad filiū ſpirituale, to. 2.

Hier. Epi. 1. ad Paul. tom. 1.

Chryſ. ſup. primā Epiſtolam ad Theſſ. hō. 9. colum. 2 tom. 4.

1. Theſ. 5.

timore quamplurima flagitia perpetrasset: quos voluisset, occidisset, seipsum vindicasset, milleq. mala egisset. Vide supradicta.*

*Sup.c.22. num.9. 10.

3 *Et conuertit Ezechias faciem suam ad parietem, & orauit ad Dominum, & dixit. Obsecro Domine, memento quaeso quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum est coram oculis tuis fecerim.* Multa erant, quae animum regis premebant aduersa. Primum, videbat se filijs orbatum mori, & regnum ad haeredes alienos transire. Secundo, corporis doloribus cruciabatur. Tertio, omnis spes recuperandae salutis aufertur ab illo: praedicente enim mortem Isaia, quid nisi mors speranda erāt? Quarto, morte regis imminente, maximam populus perturbationem patiebatur. quae omnia animum sancti regis pulsabant, nec tamen animo despondet, sed ad Deum recurrit more solito, orationem, & poenitentiam comitē assumens. *Conuertit faciem suam ad parietem* respicientem tēplum, sciēs quoniam Dominus repromiserat, auditurum se deprecationem orantiū in templo. Consonat huic explicationi translatio Chald. quae sic habet. *Conuertit faciem suam ad parietem domus sanctuarij.* Item etiam hoc gestu suum declarat affectum. Auertens enim faciem suam ab hominibus, nec terrena iam videre dignatus, se totū ad Deum conuertit, vt in eo penitus conquiescat. Quo admonemur, ne orantes, oculos nostros, & alios sensus in illis rebus occupemus, quae possunt mentem à Deo distrahere, vt liberius coram illo corda nostra effundere valeamus. Ad parietem se conuertit, vt propria defleret peccata, & illa prae oculis haberet. Sciebat enim illud, quod dicitur infra. *Iniquitates vestrae diuiserunt inter vos, & Deum vestrū, & peccata vestra absconderunt faciē eius à vobis, ne exaudiret.* Ideo lacrymis perfusus, parietem respicit suorum delictorum, quem Christus Dominus dissoluit. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriae soluens, inimicitias in carnae sua.* Vel per parietē, Christum venturum intellige, quem fide respiciens rex pius, orauit, sciens, quoniam meritis eius nostrae sunt Deo orationes acceptae. De hoc pariete loquebatur qui dixit. *Quousque irruitis in hominē, interficitis vniuersi vos tanquam parieti inclinato, & maceriae depulsae?* Vbi tantum spatium corporis in vno homine, vt possit interfici ab omnibus? Si idem homo ab omnibus vulnerandus esset, & occidendus, oportuisset montis magnitudinem in immensum excedere. Hoc in solo Christo potuit adimpleri, quem filij Adā vniuersi peccatis suis occiderunt. Vel (vt Augustinus ait) haec intelligenda sunt de capite cum membris. Vnde & quoddam membrum eius Paulus Apostolus ait. *Nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea, quae desunt passionum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est Ecclesia.*

Ezechias quare mori recusauerit.

Ezechias oraturus quare ad parietē cōuerterit faciem.*

Isa.59.a

Ephes.2 c

Psa.61. a

Aug. sup. psa.61.col. 2.tom.8.

Coloss. 1.

4 *Obsecro Domine &c.* Vt notauit Hieron. nouerat sanctus rex, orationem Salomonis idcirco placuisse Deo: quia non annos vitae petierit ampliores, non diuitias, non suorum inimicorum vindictam, sed sapientiam postulauerit: ideo rex Ezechias audiens se esse moriturum, non precatur vitam longiorem, sed totum seipsum Dei misericordiae committit, in eius liberalitate relinquens quidquid sibi expediat, & regno.

Occur-

Occurrunt autem statim in mortis periculo constituto, & oranti, quæ in toto vitæ discursu fecerat bona. Nihil enim maiorem consolationem potest morituro afferre, quàm bonorum operum, quæ incolumis fecit, recordatio. quia licet verissimum sit quod dicit Apostolus: *Nibil intulimus in hunc mundum: haud dubium quia nec auferre quid possumus.* & vt inquit Iob: *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc:* tamen non minus verum est quod in suis reuelationibus ait Euangelista: *Beati mortui qui in Domino moriuntur. Ammodo, iam dicit spiritus vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos.* Vnde cum corpora eorum nuda ingrediantur sepulchrũ, animæ suis bonis operibus vestitæ & ornatæ inueniuntur apud Deum. Regi ergo sancto in mortis articulo constituto occurrunt, quæ per discursum vitæ fecerat bona opera, & ait se ambulasse coram Deo *in veritate*, idest, sinceritate, non fictè. Econtrario autem impijs, & reprobis in mortis articulo occurrunt memoriæ, & distinctè repræsentantur crimina omnia, quæ in progressu vitæ commiserunt, de quibus nullam egerunt pœnitentiam; ideo timent (& valde timent;) & tristantur imminente morte, nec vllam possunt consolationem inuenire, atque adeo moriuntur maxima oppressi amaritudine: Iusti autem cum gaudio & lætitia. De Sirena referunt naturales, quod toto tẽpore vitæ suæ cantat suauissimè, ita vt dulcedine cantus hominem dormire faciat; sed morti appropinquans magna tristitia cor occupatur illius, & rabida morte perimitur: Cygnus autem, instante morte, lætatur, & canit suauissimè, & (sicut S. Ambrosius dicit) contra morem omnium animalium pro gemitu cantum reddit. Ratio naturalis huius discriminis est; nam Sirenæ sanguis in venis per totum corpus diffusus, est valde terrestris, & crassus, qui hora mortis cordi appropinquans, vt vitæ foueat principium, magnum dolorem causat, & angustiam: è contrario vero Cygnus sanguinem habet subtilissimum, & purum, & cum hora mortis totus fere sanguis corporis ad cor accedat, vt illud confortet, magnam lætitiam, & dilatationem quandam causat in illo, & ad cantus suauissimos moribundum excitat. In his duobus animalibus mortem dissimilem electorum & reproborum quasi depictam inuenies. Sanguis, quo vita hominis spiritualis nutritur, & roboratur, sunt opera. Qui ergo dum viuerent, in operibus pietatis exercuerunt seipsos, morti appropinquantes lætantur, & in hymnum laudis corda eorum prorumpunt, quoniam memoria vitæ præteritæ consolatur eos. Ideo *pretiosa est in conspectu Domini mors sanctorum eius.* Illi autem, qui tempus vitæ viuendo luxuriosè dissipauerunt, mortem appropinquantem non læti, sed trementes aspiciunt; quia recordatio præcedentium delictorum eos torquet, & in quandam desperationem inducit, & morte deploranda rapiuntur, Propheta attestante. *Mors peccatorum pessima.* Sequitur. *Memento quæso, quomodo ambulauerim coram te in veritate.* Non ex elatione animi, non ex superbia aut vana præsumptione proponit Deo bona quæ fecit, & merita vitæ suæ, sed

Morituri consolãtur maxime recordatione bonorum quæ gesserũt in vita.

1. Thim. 6.b

Iob 1.d

Apoc. 14. d

Simile.

S. Ambr.

Mors electorum cygni, reproborũ sirenæ morti confertur.

Ps. 115. a

Ps. 33. d

4. Reg. 20.a

ſed ex zelo quodam honoris diuini, & ex ardore fidei, & ſpei, quo erat ſuccenſus: ac ſi apertius diceret. O Domine, quia gratia tua & benignitate tribuiſti mihi, vt ego coram te iuſte viuerem, auferrem excelſa, & idola gentium de regno meo exterminarem, ſi nunc moriar abſque liberis, blaſphemaberis ab impijs, & crudelis in ſeruos tuos reputaberis ab incredulis, ac ſi nulla eſſent iuſtitiæ præmia. Memento quæſo, quod iuſte ambulauerim coram te, ne dicant impij; *Vanus eſt qui ſeruit Deo: & quod emolumentum quia cuſtodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum?* Ne permittas eos inflato & ſuperbo ore cauſari, *ergo nunc beatos dicimus arrogantes: ſiquidem ædificati ſunt facientes impietatem, & tentauerunt Deum, & ſalui facti ſunt.* Ne derelinquas populum tuum, quē elegiſti, nec illum tradas in manibus inimicorum eius.

Malac. 3.d

Ibid.

5 *Et fleuit Ezechias fletu magno.* Triplicem conſtituunt doctores cauſam huius fletus. Quidam dicunt, lacrymas illas ex ingenito vitæ amore proceſſiſſe. mors enim ante aduentum Chriſti, qui morte ſua mortis imperium deſtruxit, omnibus quantumuis iuſtiſſimis erat formidabilis: ſciebant enim, peccato primi parentis clauſam eſſe ianuam cœleſtem, nec ab alio, quàm à Redemptore mundi vnquam poſſe reſerari. Omnes poſt mortem tenebantur vinculis mortis; ideo mori totis viribus recuſabant: cum tamen poſt reſurrectionem Chriſti, qui aſcendens in cœlum, cœli ianuas ſuis aperuit, non ſolum viri, ſed etiam puellæ, omni trepidatione repulſa, morti lætanter pro Chriſti confeſſione ſe traderent. Alij dicunt, eam ob cauſam fleuiſſe, quia dolebat non relicta prole decedere, ex qua iuxta verbum Domini Chriſtus Dominus in lege promiſſus naſceretur. Tertia ratio huius doloris aſsignatur ab alijs, quia videbat vitam ſuam, ſuperna gratia, in gloriam Dei cedere, & in non modicam regni vtilitatem. quaſi dicat: Domine, te adiuuante, ego lucos abſtuli, & excelſa, atque idola omnia contriui; ex quo facto video gloriam tibi acceſsiſſe non paruam: at me mortuo periculum eſt, ne ad eadem populus reuertatur. Hanc diuini nominis obſcurationem deflebat vt iuſtus, & pius, & diutius ſuis prodeſſe cupiebat: quoniam nondum pacatus erat regni ſtatus, nec plene erga Deum ſtabilita religio; ideo plorabat, ideo horrebat mortem, non quod voluptate vitæ priuaretur.

Flet⁹ Ezechiæ tres cauſæ.

6 *Et factum eſt verbum Domini ad Iſaiam, dicens: vade & dic Ezechiæ: Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui: Audiui orationem tuam, & vidi lacrymas tuas. Ecce ego adijciam ſuper dies tuos quindecim annos. Et de manu regis Aſſyriorum eruam te, & ciuitatem iſtam, & protegam eam.* Vide quanta ſit vis humilis orationis, quanta efficacia lacrymabilis pœnitentiæ, propter quam Deus reuocat ſententiam, ſicut & apud Ionam fecit de ſubuerſione Niniue. Nec tamen propterea eſt Deus mutabilis reputandus; ſed, vt notauit optime Auguſt. mala, quæ ſecundum cauſas naturales ad maiorem probationem regis imminebāt, tempore iuxta beneplacitum ſuū opportuno auertere voluit, quando res omnino videbantur deſperatæ, vt magis cōmendabilis redderetur miſericordia eius. Hac via Chriſtus Dominus

Orōnis humilis quāta ſit efficacia.

Aug. lib. 6. de gen. ad lit. cap 17. Greg. li. 12 Moral. c. 6.

nus

nus fidē Chananææ fecit conspicuā, cum tamen prius eam repellere visus fuerit. *Audiui* (inquit) *orationem tuam, & vidi lacrymas tuas*. Expende qualiter respondeat Dominus petitioni Regis, ille orauerat. *Inclina Domine aurem tuam, & audi. Aperi Domine oculos tuos, & vide.* Et Dominus. *Audiui* (inquit) *orationem tuam, & vidi lacrymas tuas*. Non enim reuertitur iusti oratio vacua, sed eisdem verbis, quibus Deum pulsat, affert dona diuina. scriptum est enim: *O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.* & iterum: *Vade, & sicut credidisti fiat tibi.* penè dixisset, vade, & sicut petisti fiat tibi. Hoc facit maxime ad commendationem orationis. nam etsi Dominus de nostra salute sit semper solicitus, testatur tamen se precibus nostris concedere quidquid ex misericordia largitur; nosque hoc modo ad orandum impellit atque stimulat. Respondens Dominus Regis petitioni, seipsum nominat Deū Dauid, quoniam specialiter facta fuerat illi promissio diuina. *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam:* quasi diceret. Ego sum Deus, qui Dauid repromisi filium, per quem regnum eius stabiliendum erit. Non sum oblitus Dauid: memor sum verborum meorum, quæ promisi, tandem perficiam. Et vt notauit Aug. quindecim annos vitæ eius Dominus addidit, quia sufficiebāt, vt filius illius procrearetur, & adolesceret, vt regnum defuncti patris valeret gubernare. Obserua præterea quanti Deus faciat opera nostra, charitate formata: nam Deus respexisse dicitur lacrymas, & orationem Regis: vt hinc Lutherani, qui asserunt opera nostra esse inutilia, confundantur, & discant, Deum multum deferre bonis operibus, quibus iustam mercedem largitur. Præterea notandum, quòd licet inferius vulneri Ezechię ex mādato Domini fuerint apposita pharmaca, Deus tamen beneficium contulit sanitatis; ait enim. *Ecce ego adijciam, &c.* Ex quo duo documenta colligere licet. Alterum est, quod licet medici diuersa remedia ægrotis applicent, Deus tamen quibus vult salutem largitur, & vitam; dicit enim Propheta. *Domini est salus.* & iterum scriptum est. *Dominus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit.* Alterum est, non esse contemnendas medicinas humanas, quibus salus corporis reparatur; nec medicos repellendos, quorum ministerio nobis tribuit salutem, quam donare disposuit. Vnde & per Ecclesiasticum dicitur. *Honora medicum propter necessitatem: etenim illum creauit altissimus. A Deo est enim omnis medela: & a Rege accipiet donationem. Disciplina medici exaltabit caput illius, & in conspectu magnatorum collaudabitur: Altissimus creauit de terra medicamenta, & vir prudens non abhorrebit illa.* Denique obseruandum, quam fuerit Deo cara ciuitas sancta Hierusalem, quæ figura est Ecclesiæ Catholicæ, quandoquidem ad protectionem, & gubernationem illius tot mirabilia operatur, & repetitis verbis, se illius curam gerere testatur, vt magnum quid doceat de ciuitate illa credendum, quam Deus tanta diligentia custodit. Auerte parumper oculos à ciuitate illa terrena, & respice spiritualem Hierusalem, idest, Ecclesiam Catholicam, & videbis quæ pro defensione illius, & vt eam protegeret, & exaltaret, operatus fuerit. Proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus

Marginal notes: Mat. 15 c; Matt. 8. b; Ps. 131.; Aug lib. 2. de mirab. sacr. script. cap. 28.; Ezechiæ quare quindecim anni fuerint adiecti.; Psal. 3. b; 1 Reg. 2 b; Medicinæ contemnēdæ nō sunt; Eccli. 38 a; Hierusalē quam dilēcta fuerit Domino.; Ecclesiam diligit De⁹ valde.

bus

bus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? *Et protegam eam* (inquit) ac si apertius dicat: Ego descendam, & carne humana indutus, scutum fortissimum illius ero, &, vt eam saluam, & incolumem seruem, meipsum sagittis iustitiæ diuinæ obijciam, & omnia vulnera meorum super me suscipiã. Vnde & fidelibus populis, cum Abraham loquens, ait. *Ego protector tuus sum*, nec solum protector, sed & *merces tua magna nimis*. *Protector*, vt homo, *merces*, vt Deus, *protector*, vt saluans, *merces*, vt beatificans, sicut scriptum est. *Ecce merces eius cum eo: & opus illius coram illo*.

Gen. 51. a

Isai. 40. c

7 *Et de manu Regis Assyriorum eruam te, &c.* Dubitari potest, qualiter hæc promissio verum habeat, cum (vt supra diximus) iam Sennacherib rex Assyriorum occisus fuerit à filijs suis, & exercitus eius extinctus ab Angelo, quando Ezechias in illam incidit infirmitatem, quod etiam constat ex fine capitis præcedentis. Quomodo ergo ait Dominus: *De manu regis Assyriorum eruam te*, si iam rex Assyriorum, & eius exercitus perierat? Respondetur ad hoc iuxta sensum literalem, quod licet Sennacherib occisus esset, & eius exercitus dissipatus, viuebat tamen in Asarhaddon filio suo, qui non solum regnum, sed & tyrannidem, atque superbiam hæreditauit patris. & quoniam filius, (teste Aristotele) est aliquid patris, ideo prædicta Dei promissio verissima existit. Accedit, quod textus sacer non dicit, de manu Sennacherib eruã te, sed, *de manu regis Assyriorum*, illius videlicet, qui successit loco Sennacherib. Credendum est enim, illum fuisse succensum ira magna contra sanctam ciuitatem, & magnum exercitum præparasse, vt iniuriam, quæ suis videbatur facta, vindicaret; ideo Ezechias, & populus eius post tam insignem victoriam adhuc erat pauidus. Simile quid accidit sancto Ioseph, qui post persequutionem Herodis, admonitus ab Angelo, vt reuerteretur in terram Israel, quia defuncti erant, qui quærebant animã pueri; *Consurgens accepit puerum, & matrem eius, & venit in terram Israel. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illò ire: & admonitus in somnis secessit in partes Galileæ*. In sensu autem morali admonemur, semper nos esse pauidos debere, quamdiu in hoc mortali corpore viuimus, etiam si gloriosas aduersus diabolum, & mundum fuerimus consequuti victorias: non enim dormiunt inimici nostri, sed adhuc semel deuicti, iterum, atque iterum animã nostram impetere audent; propter quod semper indigemus auxilio, & protectione diuina. Vult etiã Deus, quod beneficia præterita tanquam præsentia habeamus, scientes, quod qui eruit nos de potestate tenebrarũ, & sanctificauit per vnigenitum filium suum, ipse quam donauit misericordiam conseruat, & conseruabit salutem, quo suum subtrahẽte auxilium, protinus in nihilum redigeretur iustus, quantumuis super astra exaltatus. Ideo ait, *eruam te*, ac si dicat. Iam liberaui, & iterum, *eruam*, & nunc teipsum in vita conseruo, & populum tuum, in pace quam possidet.

Matt. 2. d

Iusti semp sunt pauidi, & quare.

8 *Hoc autem tibi erit signum à Domino, quia faciet Dominus verbum hoc, quod loquutus est. Ecce ego reuerti faciam vmbram linearũ, per quas descenderat in horologio Achaz in sole, retrorsum decẽ lineis;*

Et

Et reuersus est sol decem lineis per gradus, quos descenderat. Consueuit Dominus infirmitatem suorum signis confirmare, & spem erigere varijs portentis. Attemperat se diuina bonitas imbecillitati nostræ, quam deprimit, vt agnoscamus nos ipsos: & eandem erigit sua benignitate, vt commendabilis fiat misericordia eius. *Dominus deducit ad inferos, & reducit. Dominus pauperem facit, & ditat: humiliat, & subleuat.* Cum ergo lethalem infirmitatem super Ezechiam induxerit, ex qua populus vacillare videbatur, pristinam illi repromittit sanitatem; & vt infirmos in fide confirmet, & regis spem roboret, miraculo non vulgari, & signo mirabili, quæ promiserat subscribit: vt cum signum impletum viderent, etiam quod per illud significabatur, implendum esse non dubitarent. Datur autem signum in horologio, & non in quocumque, sed in horologio Achaz, qui fuit rex impius, & signum salutis populi à Deo petere renuit: cum enim diceretur illi. *Pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundum inferni, siue in excelsum supra.* Respondit. *Non petam, & non tentabo Dominum.* Fuit autem hoc miraculum. Fecerat rex Achaz quoddam horologium, quod postmodum communi vocabulo horologium Achaz dicebatur. Reges enim, & principes sua consueuerunt habere horologia. In hoc autem horologio Achaz ita erant lineæ distinctæ, vt ab vna in aliam vmbra spatio vnius horæ integræ, decurrente sole, transiret, vt affirmat Theologorum princeps Dionysius Areopagita in Epistola ad Polycarpum. Quamuis aliqui arbitrentur, quamlibet lineam illius horologij dimidiam tantum horam cursus solis signasse.

1. Reg. 2. b

Signū quare i horologio Achaz datū fuerit Ezechiæ.

Isa. 7. b

Ibid.

Dionys.

Sed multo magis adhærēdum est sententiæ Dionysij, qui à Paulo Apostolo fuit instructus. In hoc ergo horologio, Deo imperante, sol atque vmbra illius reuersa est retrorsum decem lineis, & ita prolongata est dies illa per viginti horas integras. Etenim decem horas consumpsit in retrogressu versus Orientem, & alias decem in motu, quo reuersus est ad punctum à quo regredi cœperat. Magnum certe miraculum, & prodigium singulare, cui simile, nec antea visum est, neque in futuris temporibus fiet. Semel stetit sol tempore Gedeonis ipso imperante, atque dicente. *Sol contra Gabaon ne mouearis, & luna contra vallem Ayalon.* Ad cuius vocem *stetit sol in medio cœli, & non festinauit occumbere, spatio vnius diei,* donec vlcisceretur de inimicis suis. Iterum etiam stetit sol ad preces cuiusdam viri famosi de cognatione Sela. de quo dicitur. *Et qui stare fecit solem.* Vt dicunt Rabanus, & glossa ordinaria, atque Abulensis. Iste, propter quem stetit sol, fuit Elimelech maritus Noemi, cuius fit mentio in capite primo Ruth, vtrumque miraculum fuit admirabile; sed neutrum singulare. At hoc prodigium, hoc signum, quod datur Ezechiæ, singularissimum fuit; nunquam enim visum est, sed neque auditum, quod sol retrocesserit, & versus Orientem motus sit, nisi tempore Ezechiæ. Fuit hoc congruum signū salutis regis: cum enim adhiberetur ad designandam prolongationē vitæ, conueniens fuit, vt in horologio, quo mensuratur vita hominis, daretur signum: sicut enim sol ad occasum properans retrocessit per decem lineas, ita Ezechias, cum esset morti propinquus, quasi retrocessit, quindecim annis ad dies suos adiectis.

Sol ter per miraculū cursum interrupit naturalem

Iosue 10. c

1. Paral. 4. d

Abul. q. 8. sup. c. 4 lib. Paralip.

Et hæc est huius signi ratio literalis.

9 Quia vero non tantum salutē regis, sed principalius salutē humani generis illud signum respiciebat, etiā assignanda erit in altiori sensu ratio congruentiæ illius signi. Reuertitur sol decem lineis per gradus, vt in horologio Achaz vmbra manifestat, vt sciamus, quoniam pro salute nostra, Dei filius, qui est sol iustitiæ, descendit de cœlis: *Et homo factus est*. Cū enim nouem choros angelorum in infinitum transcenderet, secundum diuinitatem, postmodum secundum humanitatem minoratus est paulominus ab angelis, & quasi retrogrediendo, nouem lineas pertransiens, idest, nouem angelorum choros, in decima linea, idest in humanitate vmbram fecit; quia vt dicit Apostolus. *Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit*. Ideo in horologio signum tribuit, quoniā vita illius, qui pro nobis homo factus est, mensuranda erat secundum carnem eodem tempore quo aliorum hominum vita mensuratur, ita vt vere dicatur infans vnius diei, & circūcidatur octauo die, & puer sit duodecim annorum. Et cum S. Iob diuinitatem illius considerans dixerit. *Numquid sicut dies hominis, dies tui, aut anni tui sicut humana sunt tempora?* Apostoli tamen, & Euangelistæ eum indutum carne mortali videntes, dies eius, & annos, sicut & aliorum hominum numerauerunt. Scriptum est enim: *Et ipse Iesus, erat incipiens quasi annorum triginta*. Et iterum. *Cum factus esset Iesus annorum duodecim ascendentibus parentibus eius Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi, consummatisq. diebus, cum redirent, remansit puer Iesus in Hierusalem*.

Incarnationis verbi cōnectēs signū fuit q: datū est Ezechiæ.

Heb. 2. d

Xp̄s vt hō eodem quo nos mensuratur tpe.

Iob 10. a

Luca. 3. e

Luca. 2. a

Et obserua quod in horologio Achaz datur signum excellentissimi beneficij, vt magis splenderet misericordia Dei, qui in horologio regis impij, & nolentis signum petere à Domino, ne magnificaretur nomen eius, signum salutis nostræ constituit. Præterea etiam meminit Achaz, vt ad memoriam reuocaret illud signum mirabile, datum tempore illius domui Dauid. *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel*: quo rex Ezechias firmiter crederet, se nō esse moriturum sine prole, ex qua filius Dei secundum carnem nasceretur. Denique tota hæc historia mysterium Crucis, & resurrectionis Christi præfigurat. Christus enim rex iustus, & verus Ezechias pro nobis ægrotauit, & iudicium mortis in cruce suscepit, secundum illud, quod dicitur infra. *Vidimus eum despectum, & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem*. Ad orationem autem eius clamantis, & dicentis: *Caro mea requiescet in spe, quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*: adiecti sunt ei, & per ipsum nobis anni quindecim, idest, omnis longæuitas vitæ, per numerum quindecim annorum designatā. Iste enim numerus ex septenario, & octonario componitur. Per septenarium omne tempus intellige vitæ præsentis, quod numero septem dierum hebdomadæ voluitur, per octonarium vero, tempus futuri sæculi designatur. Pro octaua enim multi inscribuntur psalmi, in quibus de futura beatitudine agitur. Vnde vterque numerus simul omnē longitudinem vitæ designat. Quod si paulo diffusius volueris hæc exponere secundum sensum moralem, significat-

Isai. 7.

Ezechias typum Xp̄i gessit.

Isa. 53. a

Ps. 15. c

gnifi-

gnificare videtur hoc signum mirabile, quod, quantum in nobis habuimus molestiæ, & periculi propter decidentem vmbram, ideſt propter imminentes aduerſitates obnubilantes animas noſtras, quas vmbræ mortis contulit regius Propheta, cum diceret, *Quoniam humiliaſti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos vmbra mortis*, tantumdem credamus aſcenſuram animam ad admirabile lumen internæ conſolationis; ſicut ſcriptum eſt. *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo conſolationes tuæ lætificauerunt animã meam*. Vnde & Apoſtolus ait: *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis, qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra: vt poſſimus & ipſi conſolari eos, qui in omni preſſura ſunt, per exhortationẽ, qua exhortamur & ipſi à Deo. Quoniam ſicut abundant paſſiones Chriſti in nobis: ita & per Chriſtum abundat conſolatio noſtra*. Vbi vmbræ deſcenſum expende, & aſcenſum illius. Deſcendunt dolores mortis, ſicut horologij vmbra, & paſsionis Chriſti, ideſt, propter Chriſtum toleratæ in corda fidelium, ſed aſcendet vmbra per eoſdem gradus; dum iuxta multitudinem dolorum conſolationes illius lætificant animã iuſti. Aſcendet vmbra, & ex toto deficiet, *cũ abſterget Deus omnem lacrymã ab oculis eorum, & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quia prima abierunt*; quando iuxta verbum ſponſæ *aſpirabit dies, & inclinabuntur vmbræ*, & claritas Dei illuminabit illos: quando indicauerit ſuis, immo & in loco paſcuæ collocauerit: quem eadem ſponſa requirebat cum diceret: *Indica mihi, quem diligit anima mea, vbi paſcas, vbi cubes in meridie, ne vagari incipiam poſt greges ſodalium tuorum*.

[Margin: Pſ. 43. d] [Margin: 2. Cor. 1. a] [Margin: Vmbra horologij Achaz quid ſignificet.] [Margin: Apoc. 21 b] [Margin: Cant. 2. d] [Margin: Cant. 1. b]

10 *Scriptura Ezechiæ regis Iuda cum ægrotaſſet, & conualuiſſet de infirmitate ſua*. Rem æterna memoria dignam pius rex ſcriptis commendat, vt ad gratiarum actionem poſteros inducat, & non poſsit tale beneficium vlla obliuione deleri. Verba enim tranſeunt, ſcriptura vero permanet, & ſemper clamat. Talia vero ſunt Dei dona, vt pro ipſis non ſemel, ſed pluries ſint gratiarũ actiones repetendæ. Vnde, vt notauit Sixtus Senenſis, quod interpres vulgatus tranſtulit, *ſcriptura Ezechiæ*, alij vertunt *gratulatio*, ſiue *gratiarum actio in ſcriptura*. Præter hanc ſcripturam (vt refert idem Sixtus) ſcripſit Ezechias de feſto Paſchatis extra tempus in lege inſtitutum, hoc eſt quartadecima die menſis ſecundi celebrando, epiſtolam vnam, cuius mentio fit lib. 2. Paralippomenon: Scripſit etiam (vt quidam arbitrantur) hiſtoriam libri Iudicum, in quo maxime commendatur pietas regis, qui multis, & miris modis religionẽ & cultum Dei propagare curauit, quod etiam in omnibus regibus, & principibus Chriſtianis fulgere debet. Vnde & in laudem ipſius hæc (inter alia) dicit Sapiens. *Spiritu magno vidit vltima, & conſolatus eſt lugentes in Sion, vſque in ſempiternum, oſtendit futura, & abſcondita antequam euenirent*. In hoc ergo cantico laudis, deſcribit primo acerbitatem morbi, qui laborauit, explicans, qualiter ſe in eo geſſerit, quid cogitauerit, quid orans cum lacrymis Deo dixerit. Secundo enarrat modum, quo ſanitas fuerit illi à Deo reſtituta. Tertio, pro tanto beneficio, continuas quo ad vixerit,

[Margin: Sixtus li. 2 Biblioth. litera e, in fine.] [Margin: Ezechias quos libros ſcripſerit.] [Margin: 2. Paralip. 30.] [Margin: Eccli. 48. d]

gratiarum actiones pollicetur, quæ omnia, sequentia verba demonstrant.

11 ***Ego dixi in dimidio dierum meorũ vadam ad portas inferi: quæsiui residuum annorum meorum, dixi:*** *Non videbo Dominum Deum in terra viuentium. Non aspiciam hominem vltra, & habitatorem quietis.* Explicat quid secum mente tractauerit, quid dixerit in corde suo, quid cogitauerit in mortis periculo constitutus, & ait. *Ego dixi*, idest persuasum mihi habui, iam actum esse de vita mea, & hoc ipsum multis, & varijs modis enunciat. Nihil enim est aliud ire *ad portas inferi*, quàm in mortis periculo ineuitabili per causas naturales constitutum esse. & idem significant alia verba sequentia. Et quoniam tunc erat ætatis triginta nouem annorum, ideò ait se mori, *in dimidio dierum meorum*: sciebat enim illud, quod prædixerat Dauid pater eius. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: si autem in potẽtatibus octoginta anni, & amplius eorum labor, & dolor*. Vbi notandum est cum B. Hieronymo, *quod sancti implent dies suos, qualis fuit Abraham, qui mortuus est in senectute bona, proue-ctaque ætatis, & plenus dierum. Peccatores vero, & impij in dimidio suorum dierum moriuntur*, de quibus & *Psalmista loquitur. Viri sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos. Non enim implent opera virtutum, nec student pœnitentia emendare delicta. Vnde in medio vitæ cursu, & in errorum tenebris ducentur ad tartarum*. Vbi expende modum loquendi antiquorum patrum. Quantumuis enim essent sanctissimi, morti appropinquantes, se ad portas inferi, siue ad inferos properare dicebant. Quæ periphrasis hinc nata videtur, quod illo tempore nondum pateret aditus ad regnum cœlorum, sed post purgationem perfectam suorum delictorũ, vincti in Limbo patrum tenebantur electi, vsque ad Saluatoris aduẽtum, qui moriens in cruce, & descendens ad inferos, eos à mortis vinculis liberauit. Vnde & S. Iacob sibi persuadens, Ioseph filium suum mortuum esse, noluit consolationem accipere, sed ait. *Descendam ad filium meum lugens in infernum*. Et iterum, ad filios suos loquens. *Non descendet (inquit) filius meus vobiscum, frater eius mortuus est, & ipse solus remansit, si quid ei aduersi acciderit in terra, ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos*. At postquam coeli ianuas, deuicta morte, Saluator mundi reserauit, lęto vultu iusti, & sancti aspiciebãt mortem, scientes quod per illã non ad inferos descendebant cum dolore, sed ad superos cum gaudio properabant. Vnde & Chrysostomus ait. *Admirare conditorem vniuersi, qui tanta erga nos est misericordia, quod mortem iustis illis, & sanctis tunc terribilem, eandem nunc ità contemptibilem fecerit Christus, vt quàm formidabant illi virtute elati, & tanta erga Deum fiducia freti, nunc derideant, & iuuenes, & teneræ virgines. Nihil enim mors est vltra, quàm somnus, & peregrinatio, & transmigratio à deterioribus ad meliora. Mors enim Domini immortalitatem nobis donauit, & vt descẽdit in infernum, eripuit; dissoluit eius neruos, & robur destruxit: & quod anteà terribile erat, & implacabile, hoc nunc contemptibile fecit, adeò, vt & multi exiliãt, et festinent, cum est hinc migrandũ. Proinde, & Paulus*

Psal. 89. b

Hier. sup. ca. 38. Isa.

Genes. 25. a

Psa. 54.

Patrib' antiquis non patebat adit' ad regnũ cœlorum.

Mors antiquis Patrib' terribilis, nobis suauis.

Genes. 37. g.

Genes. 24. g

Chrysost. hom. 45. sup ca. 20. genes. columna 2.

Mors suauis est post passionem Christi & prius erat terribilis.

Philip. 1 c

Paulus clamat, dicens, dissolui cupio, & cum Christo esse multo melius. Verũ hac quidem nunc post Christi aduentũ, postquam cõfracta sunt portæ inferi æreæ, postquã sol iustitiæ vbiq; terrarum affulsit. Tunc autem terribilem adhuc habebat faciem, concutiebatque iustorum illorum virorum mentem: immo & omnia alia ferebant leuiter, etiam quæ intolerabilia esse videbantur.

12 *Dixi, non videbo* Dominum *Deum &c.* Ecce rationem potissimã, propter quam pius rex erat tantopere vitæ cupidus. Desiderabat enim quod ex suis posteris, iuxta diuinam promissionem, Dei filius nasceretur; desiderabat eum videre carne mortali indutum super terram sanctam ambulantem; desiderabat viuens Deum cum alijs in tẽplo collaudare, & dolet, quod moriens his defraudetur bonis. Cõsonat hæc explicatio cum translatione septuaginta virorum, quæ sic habet. *Dixi non iam, non, non videbo salutare Dei in terra viuentium*, non videbo Christum ex posteritate mea natum. Christus enim (vt docet Augustinus) frequenter in sacris literis salutare Dei nominatur, Lucæ 2. *quia viderũt oculi mei salutare tuum*. & Psal. 84. *Ostende nobis Domine misericordiam tuã, & salutare tuum da nobis*. Quo nomine in cap. 40. eum appellat Isaias, cum ait: *& reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro salutare Dei*. Quod autem subdit. *Non aspiciam habitatorem quietis*, idem est, ac si dicat: Ecce populus, & ciuitas mea fruetur pace, Assyrijs per Angelum occisis; & Sennacherib à filijs suis interfecto, & ego morior; quando optata victoria, & amica pace fruendum erat. Et ad idem tendunt verba illa, quæ dicit infra. *Ecce in pace amaritudo mea amarissima*, idest ecce cum amaritudine morior in media pace, & tranquillitate populo meo reddita miseratione diuina. Ecce quando alij gaudent ob consequutam victoriam, ego amaritudine premor ob imminentem mortem. Iuxtà translationem autem Septuaginta interpretum, qui pro, *Non aspiciam hominem vltra, & habitatorem quietis*, vertunt. *Non iam non videbo hominem cum habitantibus*. Sensus est: Cũ iam iam sim moriturus, non videbo hominem Christũ cum habitantibus super terram conuersantem, illum inquam, qui *in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est*. Ipse enim solus inter omnes mortales vere homo dicẽdus est; nam alij, cum in honore essent, comparati sunt iumentis insipientibus, & similes facti sũt illis. Ipse solus fuit habitator quietis, & pacis, quia solus fuit simul viator, & comprehensor, solus fuit rex vere pacificus, vt potè pacificans per suum sanguinem, siue quæ in coelis, siue quæ in terris sunt. Hæc ergo fuit causa digna tanta pietate regis, propter quã fleret amarè, videns se in throno Dauid prolem non relinquere, ex qua Christus in lege præsignatus, & Dauid repromissus nasceretur.

Aug. 22. de ciuit. Dei cap. 29 & serm. 3. de verb. Apostol.

Luca 2. e

Psa. 84. b

Isa. 40.

Baruc. 3 d

13 *Generatio mea ablata est, & conuoluta est à me quasi tabernaculũ pastorum.* Pastores, quoties locum mutant, & greges transferũt ad alia loca, conuoluunt subito tabernaculum suum, sub quo protegebantur ab iniurijs cœli, & illud huc, atque illuc secum portant, quoniam non habent fixas sedes, sed pro conditione necessitatis mutantur, & vagantur: ita (inquit) est mihi agendũ modo, quia necesse est ex hoc sæculo transire ad aliud. Ad hanc similitudinẽ videtur etiam

Corpus iusti tabernaculum dicitur.

etiam allusisse Petrus Apostolus, cum loquens de morte sua inquit. *Certus quod velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod & Dominus noster Iesus Christus significauit mihi*. Sequitur. *Præcisa est velut à texente vita mea, dum adhuc ordirer, succidit me. De mane vsque ad vesperam finies me*. Comparat vitam humanam telæ instabili, quæ orditur, & texitur, & succiditur, non quando tela vult, sed quando placet textori. Ipse enim pro sua voluntate succidit filum, cum sibi videtur. Filum vitæ nostræ voluitur absque intermissione vlla super orbes cœlestes, qui nunquam quiescunt. Vnde & sanctus Iob inquit. *Dies mei velociores trãsierunt, quàm à texente tela succiditur*. Quem locum explicans S. Gregorius ait. *Congrua valde similitudine tempus carnis telæ comparatur, quia sicut tela filis, sic vita mortalis diebus singulis proficit, sed quo ad augmentum proficit, eo ad incisionẽ tendit: quia sicut & superius diximus, cum tẽpora præsentia prætereũt, ventura breuiantur, & de vniuerso vitæ spatio, eo fiunt pauciora, quæ veniunt, quo multa sunt, quæ transierunt. Tela quippe infra supraque ligata, duobus lignis innectitur, vt texatur: sed quo inferius texta inuoluitur, eo superius texenda deplicatur: & vnde se ad augmentum multiplicat, inde fit minus quod restat. Sic nimirum vitæ nostræ tempora, & transacta quasi inferius inuoluimus, & ventura à superiori deplicamus: quia quo plus fiunt præterita, minus esse incipiunt futura. Sed quia nec tela ad expressionem nostri temporis sufficit, nam eius quoque festinationem, vitæ nostræ velocitas transit, rectè nunc dicitur: Dies mei velocius transierunt, quam à texente tela succiditur. Tela quippe tarditatem profectus habet: vita autem præsens moram defectus non habet. In illa quoque cum laborantis manus figitur, aduentus termini elongatur: in ista vero, quia tempus semper desinens indesinenter cõsumimus, ad finem nostri itineris, etiam quiescendo peruenimus, & per cursum nostri transitus etiam dormientes imus*. Tela humanæ vitæ incipit ordiri à die natiuitatis hominis: textor est Deus, in cuius manu, & potestate est vita; est enim dominus vitæ, & mortis. Cum placet illi, filum secat, telam scindit, nec protrahitur amplius, quam ipse disponat. Quidam statim post ortum rapiuntur, de vtero translati ad tumulum; quidam in pueritia, quidam in adolescentia, quidam in iuuentute, quidam in virili ætate, quidam in senectute, & vnicuique periodum vitæ certum statuit Dominus, ad quem pertinget, & non procedet vlterius. Scriptum est enim. *Breues dies hominis sunt: numerus mensium eius apud te est: Constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt*. Vnde & antiqui philosophi paganorum, vt notauit Aug. ad designandam incertitudinem, & volubilitatem humanæ vitæ, tres Parcas, seu *tria Fata constituebant, in colu, & fuso, digitisque, filum ex lana torquẽtes, propter tria tempora: præteritum, quod in fuso iam netitum, atque inuolutum est: præsens, quod inter digitos nentis traijcitur: futurum in lana, quæ colu implicata est, quod adhuc per digitos nentis ad sursum, tanquam per præsens ad præteritum, traijciendum est*. Et vt ait idem Aug. Parcæ dicebantur sic ab antiquis per antiphrasim, eo quod nemini parcant. Sicut dicitur aliquando dulce, quod aci-

2. Petr. 1.c

Vita humana telæ comparatur.

Iob 7.

S Greg. 8 Moral. 7.

Iob 14.

Augu. 20. contra Faustum. 9.

Aug. li. cõtra mẽdaciũ ad Cõsentiũ c. 10

acidum est; & lucus, eo quod non luceat. Igitur Ezechias telæ similitudine vtens, dolet, quod ante tempus,& in flore ætatis suæ succidatur, & dum adhuc ordiretur: expectabat enim finem telæ, idest, generationis suæ videre,finem (inquam) illum, de quo Apostolus ait. *Finis legis Christus in salutem omni credenti.* Finē, qui de seipso testimonium perhibet. *Ego sum alpha & omega,principium & finis.*

Rom. 10

Apoc. 1. b

14 *Dum adhuc ordirer &c.* Nullus potest rationabiliter conqueri, quod in principio, vel in medio flore vitæ suæ rapiatur. & hoc propter duo. Primo, quia pertinet ad ordinem, & perfectionem vniuersi,vt quidam breuiori,quidā vero longiori viuant tempore, & vna generatio succedat alteri. Dicit enim August. *Cōnubia propter filios: filij propter successionem,successio propter mortem. Vbi ergo mors non est, neque connubia. Sicut enim nunc sermo noster descendētibus, & succedentibus syllabis peragitur, atque perficitur: ita & ipsi homines quorum sermo est, decedendo ac succedendo peragunt, atque perficiunt ordinem huius sæculi, qui temporalium rerum pulchritudine contexitur. In illa autem vita quoniam verbū Dei est, quo fruemur, nulla decessione, & successione syllabarum completur, sed omnia, quæ habet semper manendo simul habet: ita participes eius, quibus ipsum solum erit vita, neque moriendo sibi decedent, neque nascendo succedent.* Sicut ergo ad orationis pulchritudinem pertinet, quod quædam syllabæ breues,quædam vero sint lōgæ, quædam contracta voce,quędam producta proferantur; ita etiam ad ordinem vniuersi spectat,quod quidā breuiori, quidam longiori durent tempore, vt ex diuersitate periodorū vitæ hominis, speciei humanæ, atque totius vniuersi pulchritudo resultet. Quod etiā cernere licet in artificioso cantu, in quo ex diuersitate vocū, & varia eorum duratione armonia consurgit, & concentus suauissimus. Est ad idem alia ratio consideratione digna. Cum enim propter peccatum primi parentis,tota illius posteritas morti sit in pœnam addicta (dicente Deo) *In quacumque die comederis ex eo, morte morieris*, non mediocris liberalitas, & gratia fit cum filijs Adæ, si vel modico tempore vita concedatur illis. Quæ enim vita debetur malefactoribus, & reis crimine læsę maiestatis? Nonne gratia magna fieret illis, si per mensem saltem, aut annum viuere permittantur? Vnde & Beatus Ambros. De *immaturitate mortis* (inquit) *non est ratio conquerendi, cum semel in naturam nostram per peccatum ingressa mortalitas, obnoxium sibi omnem vitæ nostræ fecerit diem. Esset enim quomodo secundum aliquē modū immortalitatis dici homo posset si esset tēpus intra quod mori omnino nō possit: sed nūquam corruptio ita incorruptionis est particeps, vt non semper obnoxium sit defectioni, quod debetur occasui. Vita huius principiū, mortis exordiū est; nec prius incipit augeri ætas nostra, quàm minui. Cui si quid adijcitur spatij tēporalis, non ad hoc accedit, vt maneat, sed in hoc transit, vt pereat. Quod ergo ab initio sui sic mortale est, qualibet occidat die, non contra legem mortalitatis occumbit, nec vmquam ei vicinius est posse viuere, quàm posse deficere. Et siue morbis, siue debilitatibus, siue vulneribus, non solum anni, aut menses, vel dies ætatis humanæ, sed & omnes horæ, omniaque momenta*

Moriuntur quidā statim nati, quidam in iuuentute quidam in senectute *

Aug lib. 2. quæstionū Euang. q. 49.

Vitæ humanæ duratio durationi syllabarum cōfertur.

Genes. 2.

Mortis immaturæ nō est quærēda ratio.

Ambr. lib. 2 de vocatione gentium cap. 8

momenta subiecta sunt.

15 *Dum adhuc ordirer &c.* Præsens locus mortales homines admonet, ne telas aranearum texere audeant, & in incerto vitæ habeant cõfidentiam, multa, & varia in posterum disponentes, & mente tractantes, cum tamen ignorent, quid futura pariat dies. Incipiunt enim quã plurimi temerario ausu telas ordiri, quas postmodum perficere nequeũt: nam mors ex abrupto veniens omnes interrumpit cogitationes eorũ, & omnem sensum ad vitam longam intentum. Sic accidit auaro diuiti. Disponens enim seruare in posterum vberes fructus ex agro suo collectos, & intra se cogitans, atque dicens. *Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit. Hoc faciam: Destruam horrea mea, & maiora faciam. Et illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea, & dicam animæ meæ: Anima habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare:* tale inopinatè accepit responsum. *Stulte hac nocte animam tuam repetent à te, quæ autem parasti, cuius erunt?* Ac si diceretur illi, stulte hac nocte præscindetur tela vitæ tuæ, quomodo ergo perficere poteris, quæ mente pertractas. Hinc & per Psalmistam dicitur. *Nolite confidere in principibus, in filijs hominum, in quibus non est salus. Exibit spiritus eius, & reuertetur in terram suam; in illa die peribunt omnes cogitationes eorum.*

Mortis dies incertus, & quare.

Lucæ 12 c

Ps. 145. b

16 *Sperabam vsque ad mane, quasi leo sic cõtriuit omnia ossa mea: De mane vsque ad vesperam finies me.* Explicat his verbis Ezechias, quam grauis fuerit, & periculosa infirmitas eius. Et se ipsum comparat ægroto desperato, qui sibi vltra vesperam non pollicetur salutem; secumque cogitans, dicit: hoc vespere moriar: & in vespere ait, non videbo mane; ante lucem enim moriar, & hoc est quod dicit: *Sperabã vsque ad mane*, scilicet, terminum vitæ meæ, & tunc morbus validus, quo laboro, conteret omnia ossa mea, & mori me faciet, nullamque mecum misericordiam habebit, sicut leo, qui parcere nescit, sed inuentam prædam consumit. Hac eadem phrasi loquendi vsus est Iob, ad designandũ propriæ vitę periculum, cum dixit. *Ecce nunc in puluere dormiam, & si mane me quæsieris non subsistam.* Ac si apertius diceret. *Domine ad adiuuandum me festina.* Domine succurre mihi in puluere iacenti, ne differas vsque mane misereri. Præualet enim infirmitas, & si vsque mane distuleris succurrere, non inuenies me, vtpote iam doloribus consumptum. Possunt etiam aliter hæc verba accipi, ita videlicet, vt designent desiderium sancti regis Ezechiæ, & spem videndi filium Dei carne mortali indutum, & legem prædicantem Euangelicam, quæ per mane designatur, secundum illud quod dicit Apostolus. *Nox præcessit, dies autem appropinquauit.* Vbi, vt notauit sanctus Thomas, totum tempus præcedens Christi incarnationem comparatur nocti, quia vera lux illuminans omnem hominem venientem in hũc mundum, nondum erat manifestata, sed sub quadam caligine, & sub vmbris, & figuris legis antiquæ repromissa; vnde & Apostolus ait. *Nemo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum: quæ sunt vmbra futurorum: corpus autem Christi.* Et iterum. *Vmbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem,*

Iob 7. d

Ps. 69. a

Lex gratię per mane designatur sicut antiqua p noctem.

Rom. 13 a

S. Th. ibi lect. 3.

Colos. 2. c

Heb. 10 a

nem verum: tempus autem ab incarnatione Christi comparatur diei, propter præsentiam spiritualis solis in mundo, de quo dicit Malachias. *Vobis timentibus nomen meum orietur sol iustitiæ.* Sanctus ergò Ezechias se in nocte legis antiquæ mori considerans; antequam ex semine Dauid ortus esset Christus Deus noster, ait. *Sperabam vsque ad mane*, desiderabam diem videre, & ortam lucem eliminantem tenebras mundi, & ecce in nocte morior, & quasi à longe salutans, & aspiciens, quod videre prope nō est mihi concessum. Eiusdem diei claritatem & splendorem desiderauit videre sanctus Patriarcha Abraham: de quo cum Iudæis loquens testimonium perhibuit Christus. *Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum; vidit, & gauisus est.* Non timuit, sed exultauit, vt videret, credens vtique exultauit, sperando exultauit, vt intelligendo videret diem meum, non solum diem illum, qui ortum nescit, & occasum non habet, in quo ab æterno de patre natus sum sine matre, sed etiam temporalem diem, quo in carne mortali de matre natus sum sine patre. Vtrumque enim diem credidit, vtrumque per fidem exultans agnouit, vtrumque expectauit: sed vnum ex illis facie ad faciem postmodum vidit, cum erutus per mortem Christi à potestate Principis tenebrarum ad patriam claritatis æternę euectus est; alterum verò videre non meruit nisi per fidem, ipsa veritate attestante. *Beati oculi, qui vident quæ vos videtis: dico enim vobis, quod multi prophetæ, & reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.* Inter hos reges computatur Ezechias, qui mane aduentus Domini, & diē natiuitatis eius, quem fide cognouit, proprijs oculis videre non meruit, sed cum lacrymis postulauit, vnde subditur.

Mala. 4

Diē Christi qualiter exultando viderit Abraham.

Ioan. 8. 8

Ex August. tract. 43 in Ioan.

Luca 10

17 *Sicut pullus hirundinis, sic clamabo, meditabor vt columba: Attenuati sunt oculi mei, suspicientes in excelsum.* Morbo grauissimo correptus confugit ad Deum precibus ardētissimis, quas comparat clamori hirundinis, aut columbæ, vt designet, prę debilitate se non posse Deū alta voce inuocare, sed submisso cantu, & lacrymabili, ad similitudinem pullorum hirundinis. Et quoniā morbus inualescebat, ita vt nullo posset humano auxilio alleuiari, oculos suos in cęlum dirigit, sciens, quoniam *Dominus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit.* In quo patris sui Dauid imitatus est fidem, qui in consimilibus periculis oculos suos leuabat ad Dominum. ait enim. *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi. Auxilium meum à Domino, qui fecit cœlum, & terram.* Et iterum. *Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. Ecce sicut oculi seruorum in manibus Dominorum suorum. Et sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ità oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.* Ecce, tacente lingua, oculi loquuntur, & misericordiam à Deo petunt, & veniam impetrant. Propter quod Hieremias ait. *Non taceat pupilla oculi tui.* Nonne Christus Dominus oculis suis respiciens Petrum, tacite increpauit peccatum illius? Sicut ergo oculi Domini Dei nostri corda penetrāt seruorum suorū, ita oculi nostri in Deo fixi, atque pendentes ab eo, misericordiam excitant illius.

Oratio Ezechiæ quare confertur clamori hirundinis, & meditationi columbæ.

1. Reg. 2

Ps. 120.

Ps. 122.

Thren. 2

18 *Domine vim patior, responde*

pro me: quid dicam, aut quid respondebit mihi cum ipse fecerit? Ecce breuem, & humilem Regis orationem. *Vim* (inquit) *patior* ab infirmitate mea: quæ ad vltimum vitæ me perducit, & nolentem mori compellit. *Vim patior* à peccatis meis, *responde pro me*, suscipe tanquam aduocatus causam meam, vt pro me respondeas. Alij legunt, *Sponde pro me*, sic habetur Hebr. & in biblia Complut. ac si dicat. Esto fideiussor meus, ego tanquam seruus ingratus mortem promerui, nec habeo vnde soluam debitum, quod incurri, age vt pro me moriens me ipsum vitæ restituas, & ab imminente morte eripias. *Quid dicam*, idest, nihil habeo quod proponam ante illum, nec possum conqueri, quod me ad extremum vitæ perduxerit, quod si forsitan piam querelam velim contra illum adducere, & illum arguere; *ipse quid respondebit mihi?* ac si dicat, nihil inuenio quod in fauorem sit respondendum, *cum ipse fecerit*, idest, plasmauerit me, vnde tanquam Dominus absolutus vitæ, & mortis, poterit absque alicuius iniuria meipsum de medio tollere. Si autem iuxtà quosdam codices legamus, *cum ipse fecerim*, sensus est; Quid in defensionem meã respondere poterit, cum ego ipse causam dederim, propter quam tot calamitates incurri? Hanc lectionem & interpretationem sequitur Bernardus, qui vim, quã à peccatis suis homo patitur, explicans, & quam sine causa de Deo conqueratur, ait. *Interueniente peccato, patitur quandam vim & ipse, sed à voluntate, non à natura, vt nec sic quidẽ ingenita libertate priuetur: Quod enim voluntarium, & liberum. Et quidem peccato factum est, vt corpus, quod corrumpitur, aggrauet animã, sed amore, non mole. Nam quod surgere anima per se iam non potest, quæ per se cadere potuit, voluntas in causa est, quæ corrupti corporis vitiato, ac vitioso amore languescens, amorem pariter iustitiæ non admittit. Ita nescio quo prauo, & miro modo ipsa sibi voluntas, peccato quidem in deterius mutata, necessitatem facit, vt necessitas, cũ voluntaria sit, excusare non valeat voluntatem, nec voluntas, cum sit illecta, excludere necessitatem. Est enim necessitas hæc quodammodo voluntaria. Est fauorabilis vis quadam, premendo blandiens, & blandiẽdo premens, vnde sese rea voluntas, vbi semel peccato consenserit, nec excutere iam per se, nec excusare tamen vllatenus de ratione queat. Inde querula illa vox veluti gemẽtis sub onere necessitatis huius, Domine (inquit) vim patior responde pro me. Sed rursus sciens, quod non iuste causaretur aduersus Dominũ, cum volũtas sua ipsius potius in causa foret, attende quid sequutus intulerit. Quid dicam, aut quid respondebit mihi, cum ipse fecerim? Premebatur iugo, non alio tamen quam voluntariæ cuiusdã seruitutis; & erat pro seruitute quidem miserabilis, sed pro voluntate inexcusabilis. Voluntas enim est, quæ se cum esset libera seruũ facit peccati, peccato assentiendo; voluntas nihilhominus est, quæ se sub peccato tenet voluntarie seruiendo.* Et paulò post. *Miser ego homo, quis me liberabit à calumnia huius pudendæ seruitutis? miser, sed liber: Liber, quia homo: miser, quia seruus: Liber, quia similis Deo: miser, quia contrarius Deo: O custos hominum quare posuisti me contrariũ tibi? Posuisti enim, cũ non prohibuisti: Alioquin ipse me posui, & factus sũ mihimetipsi grauis. Iustissime quidem,*

Christus fideiussor est, qui nos à morte eripit, & pro nobis respondet.

Bern. ser. 81. in cãtica. post medium.

Sap. 9. d

Iob 7. d

dem, vt hostis tuus, hostis sit & meus: & qui tibi repugnat, repugnet mihi. Ego vero, qui tibi, ego qui mihimet contrarius factus sum, atque in mēbris meis inuenio, quod contradicat, & menti meæ, & legi tuæ. Quis me liberabit de manibus meis? non enim quod volo, hoc ago, sed me nō alio prohibente, & quod odi, illud facio, sed me non alio compellente. Et super cāticum Ezechiæ iuxtà vtrāque lectionem eundem locum enarrās, inquit, *Domine vim patior. Domine non sponte, sed inuitus retrahor, & arceor à tua cōtēplatione, quia corpus quod corrumpitur aggrauat animam. & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.* Responde ergo tu ô conditor pro me, qui nosti naturæ conditionem. aut si peccata mea hoc faciunt, nec est culpa naturæ, sed meæ pessimæ consuetudinis, etiam sic nihilominus responde pro me, affigens peccata cruci, & sanguine tuo delens, vt non sit, quod me impediat contemplantem. *Nam quid dicam, aut quid respōdebit mihi cum ipse fecerit?* ad quem me videlicet alium vertam, aut quis alius respondebit pro me, cum ipse, non alius hanc mihi difficultatē, immo impossibilitatem imposuerit, dando super me illam sententiā: in sudore vultus tui comedes panē tuum? Quod si non fecerit legitur, sed, fecerim, arguit se, quod quasi culpam in auctorem retorserit, cum de natura causatus est: totum sibi imputat, & suis peccatis, dicens: *quid dicā, aut quid respondebit mihi, cum ipse fecerim?* hoc est, id quod patior, peccando meruerim. Quamobrem vnum est, quod facere possum. hæc Bern.

Bern. ser. de cantico Ezech. post medium.

Sap. 9. d

19 *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ.* Non sum dignus, vt valeam te recogitare cum dulcedine, faciam quod possum, cogitabo me ipsum in amaritudine animæ meæ. Lucem habitas inaccessibilem, nequeo diu infirmam mentis aciem radio tui fulgoris infigere, & ob hoc confusus redeo ad consuetas, & familiares mihi tenebras vitæ meæ pristinæ: non quidem in eis iterum iacendo cum mortifera delectatione, sed puniēdo eas, & recogitando in amaritudine animæ meæ. Oportebat quidem, si fieri posset, reuiuere me (vt ita loquar) denuo quod male vixi: sed quia hoc non possum, saltem *recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ*, faciam recogitando, quod reoperando non possum. Recogitabo autem tibi, quia tibi soli peccaui, vt in quo ego me condemno, tu iustificeris, & vincas misericordia, cum de me iudicabis.] Hinc collige, quanta sit vis, & efficacia pœnitentiæ, quanta pietas & misericordia diuina, quæ omnia peccata nostra condonat, cum primum à nobis in amaritudine animæ recogitantur. Et quoniā ad amplificationē huius plura loca scripturæ sacræ & sanctorum Patrum adduxi cap. 1. num. 44. & sequentibus vsque ad num 54. in præsenti vnum tantum referam, quē elegantissime sanctus expendit Augustinus. Titulus Psalmi 44. inscribitur, *In finem, pro ijs, qui commutabūtur filijs Chore ad intellectum, Canticum pro dilecto.* Psalmus vero sic incipit. *Eructauit cor meum verbum bonum.* In quibus verbis tangit Propheta admirabilem pœnitentiā, & orationem, qua tres filij Chore, videlicet, Asser, Elchanam, Abiasaph, quorum fit mentio Exodi 6. cōuersi sunt ad Dominum, in corde suo clamantes, & Dei misericordiam implorantes. Ad cuius euidentiam, consi-

Bern. vbi supra.

Pœnitētiæ efficacia.

Psa. 44.

Abulens. sup. cap. 6. Exod. versus finem.

considerandum est, quod, vt notauit Abulensis super caput 6. Exodi. Isti tres non consenserunt seditioni patris sui, contra Moysen, cuius fit mentio Exodi 16. Vnde cum absorberetur à terra pater, cum ipso tabernaculo, manserunt filij pendentes in aere, donec ingens illa terræ vorago quę dissiluerat, in se reclusa est. Huius miraculi fit mentio Numerorum 26. *Isti sunt Dathan, & Abiron Principes populi, qui surrexerunt contra Moysen & Aaron in seditione Chore, quando aduersus Dominum debellauerunt, & aperiens terra os suum deuorauit Chore, morientibus plurimis, quando combusit ignis ducentos quinquaginta viros. Et factum est grande miraculum, vt Chore pereunte filij illius non perirent.* Cum ergo filij Chorę essent in tabernaculo cum patre suo, & viderent terram inhiantem, vt deglutiret patrem suum, subita mutatione cõuersi sunt ad Dominum, & cum adhuc non possent verbis corporalibus, quæ ad sui prolationem temporis moram requirũt, orare Dominum, corde loquuti sunt illi, misericordiam postulantes, quibus Dominus cõcessit quod penduli manerent in aere, donec terra in se reclusa sustentaret illos. In huius beneficij memoriã decantauerunt Psalmum. *Eructauit cor meum verbum bonum*, quia dum corde loquerentur, exauditi sunt, antequam verbum ore proferrent. Ideo inscribitur Psalmus ille *in finem pro his qui commutabuntur filijs Chore in intellectu, cãticum pro dilecto*. Commutati enim sunt, & conuersi ad Dominum, & orauerunt in intellectu, quibus illud congruit dictum Psalmistæ. *Tibi dixit cor meũ, exquisiuit te facies mea*. Et illud, *Et erit, antequã clament, ego exaudiã*. Tale quid accidit peccatoribus, dum corde recogitant omnes annos suos in amaritudine animæ, quoniam (vt obseruauimus supra) antequam ore confiteantur quæ cõmiserunt peccata, cordis clamore veniam consequuntur eorum. Vnde & Augustinus ait. *Vnusquisque nostrum fratres ex vetere homine in nouum mutatur, ex infideli fidelis fit, ex raptore largitor, castus ex adultero, beneficus ex malefico. Ergo cantetur nobis pro ijs, qui commutabuntur, & sic incipiat ascribi, per quem commutati sunt.* Canamus ergo canticum *in finem*, idest, in Christum, qui *finis legis est in salutẽ omni credenti*, qui *cũ dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos*, agnoscamus dilectum, cuius meritis delentur peccata nostra, cuius sanguine dealbati sumus; sed agnoscamus in intellectu: *nam*, vt Augustinus ait, *dilectus ille visus est à persequutoribus suis, sed non in intellectu. Si enim cognouissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent. Ad hunc intellectum oculos alios quærebat ipse, cũ diceret, Qui me videt, videt & patrẽ.* Hunc dilectum agnouit sanctus Ezechias, qui etiam cecinit canticũ laudis, non in seipsum, sed in solum Deũ acceptum referens beneficium, & sæpe recogitans peccata, propter quæ in extremam illam incidit infirmitatem. Aliter possunt illa verba, *recogitabo tibi omnes annos meos*, interpretari, ita vt sensus sit. Recogitabo omnes annos regni mei, & omnia prospera, quæ in illis acciderunt mihi, & ea conferam cum amaritudine quam patior, quæ talis est, ac tanta, vt in comparatione illius pro nihilo habeam omnem fœlicitatem regni mei præteritam; nam moriens video præscindi lineã, ex qua nasciturus est Saluator mundi. Ex quo

patet

Num. 26. — *Psa. 44.* — *Ps. 26. e* — *Isa. 65 d* — Pœnitẽtibus in corde verè antequã ore clamẽt dimittitur culpa. — Aug. sup. Psa. 44. col. 1. tom. 8. — *Rom. 1. b* — *Ioan. 12* — Aug. vbi supra. — *Ioan. 14*

hanc fuisse potissimam causam, propter quam pius rex mortem refugiebat. Quidam interpretes, pro *recogitabo tibi omnes annos meos*, vertunt. *Mouebo recogitans omnes annos meos*, & verbum *mouebo* agitationem capitis significat, sicut quando quis à magno periculo liberatus caput mouere solet, ac si dicat. Recolens acceptum beneficium, annos vitæ mihi concessos iugiter admirabor, & adhibebo operam ne infructuosi transeant, sicut elapsi sunt anni, quos in amaritudine animæ recogito.

20 *Domine si sic viuitur, & in talibus vita spiritus mei, corripies me, & viuificabis me.* Idest, si talis est hominis conditio, si ad hoc natus est, vt patiatur qualia in me ipso expertus sum, si vita quam viuimus in talibus versatur miserijs, ecce me, paratus sum quæ volueris sustinere. *corripies me*, idest, corripe me, sicut volueris; sed tamen *viuificabis me*, idest, viuifica me. *Ecce in pace amaritudo mea amarissima*, idest in media pace, & tranquillitate populo meo reddita amarissimam mortem patior: vel, *in pace*, idest, in florentissima ætate triginta nouem annorum, quæ omnibus gratissima esse consueuit, limina mortis introeo. Vel, *in pace*, idest, inopinata morte rapior, quando pacifice vitam possidere videbar. *In pace*, idest, in magno illo gaudio propter partam diuinitus victoriam contra Regem Sennacherib, ecce acerba, & mortalis ægritudo. Hinc monemur, nihil stabile, ac firmum esse in hac vita, si gaudemus in prosperis, si optata fruimur pace, si bonis temporalibus abundamus, inopinata succedit aduersitas, quæ velut latro nostram furatur quietem. Cum igitur tranquillo rerum statu perfruimur, aduersum recogitare oportet. Vnde & sapiens tale nobis præbet consilium. *In die bonorum ne in memor sis malorum.* (Eccli. 11 e)

21 *Amaritudo mea amarissima.* Vocat sanctus Rex mortem suam imminentem amaritudinem amarissimam, vt sciamus quod quanto status vitæ est fœlicior, eo mors sit amarior: dicit enim Sapiens. *O mors quã amara est memoria tua homini pacẽ habenti in substantijs suis: viro quieto, & cuius viæ directæ sunt in omnibus, & adhuc valenti accipere cibum. O mors bonum est iudicium tuum homini indigenti, & qui minoratur viribus, defecto ætate, & cui de omnibus cura est, & incredibili, qui perdit patientiam.* Eadem mors, quæ bona est, & suauis homini pauperi, & indigenti, qui multas dum viuit patitur ærumnas, eadem amara est diuiti, qui bona vtitur valetudine. Quod si omnibus diuitibus amara est non solũ mors, sed & mortis memoria, quanto magis potentissimo principi, qui omnibus affluit oblectamentis? Erit vtiq; non solum amara, sed & *amaritudo amarissima*. Vnde & Origenes ait. *Mors regi terribilis est, eadem philosopho minime molesta. Eum enim qui diuitias, voluptatem, delitias (quorum gratia vitam agitare multi concupiscunt) despicit, necesse est migrationem ab hoc orbe ægre ferre.* Et vt designaret quam amara sit, & tremenda mors principis, eam specialiter propheta regius tribuit Deo; cum tamen omnium vitam, cum sibi placet, præscindat ipse. Ait enim: *Terribili, & ei qui aufert spiritum principum, terribili apud Reges terræ.* Specialiter autem deplorandæ sunt ab omnibus subditis, & velut amarissimæ reputandæ mortes

Margin notes: Mors eo amarior quo vita fœlicior fuerit. — Eccli. 41 a — Principis mors, quã tremenda. — Orig. li. de comparatione regis & monachi to. 5. — Ps. 75. b

mortes immaturæ Christianorum Principum, qui viuentes, non tam sui regni dilatationi, quàm propagationi fidei, & religionis Christianæ sunt intenti: Vnde & B. Ambrosius mortem Theodosij Imperatoris deplorans. *Dilexi*, inquit, *virum, qui cum iam corpore solueretur, magis de statu Ecclesiarũ quam de suis periculis angebatur. Conteror corde, quia ereptus est vir, quem vix possumus inuenire. Sed tamen tu solus Dominus inuocandus es, tu rogandus, vt eum in filijs repræsentes*, idest, vt tales filios successores habeat Imperij, qualis ipse extitit Imperator. Et de obitu Valentiniani loquens. *Mors*, inquit, *Valentiniano obesse non potuit, eo quod odor prædicationis vniuersorum ore celebrabilis fœtorem omnem mortis aboleuit. Flet igitur Ecclesia pignus suum, & lacrymæ eius in maxillis eius. Istæ sunt genæ, in quibus solet nitere verecundia, pulchritudo fulgere, in quibus aut flos iuuentæ, aut perfectæ ætatis insigne est. In obitu ergo fidelium Imperatorum, quidam fidei pudor, quædam Ecclesiæ verecundia est, & in tam immatura morte piorũ principum omnis Ecclesiæ mœstior pulchritudo est. Plorat Ecclesia in sapientibus suis, qui velut caput Ecclesiæ sunt; oculi enim sapientis in capite eius: plorat in oculis, hoc est, in suis fidelibus, quia scriptũ est: oculi tui sicut columbæ, extrà taciturnitatem tuam, eo quod & videant spiritualiter, & nouerint tacere mysteria: plorat in sacerdotibus suis, qui sunt sicut genæ* Ecclesiæ, *in quibus est barba Aaron, idest, barba sacerdotalis, in quam de capite descendit vnguentũ: Isti sunt, in quibus est pulchritudo Ecclesiæ, in quibus flos eius gratior, in quibus ætas perfectior.*

Ambr. in oratione de exitu Theodosij tom. 3.

Ambrosi tom. 5.

Thren. 1

Cant. 4. a

22 *Tu autem eruisti animam meam, vt non periret: proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea*. Id Dei misericordiam refert acceptum beneficium, ac si dicat. Ego peccatis meis debitum mortis incurri: sed tu misericorditer me ipsum à morte liberasti. quod tam de tẽporali morte, quàm spirituali potest intelligi: Agnoscit enim Christum Redemptorem suum, & sub beneficio sanitatis corporalis sibi concessę, salutẽ spiritualẽ, quam peccatores per Christum obtinẽt, obũbrat. Ego peccaui, sed tu obliuioni tradidisti omnia peccata mea. Abstulisti à me omnia delicta mea, & proiecisti post tergum tuum, vt pro illis satisfaceres. Ideo vnigenitus filius Dei flagellatus est; ideo super humeros suos crucem portauit, quoniã post tergũ suum proiecit omnia peccata nostra. Quæ nõ rapuit, exsoluit, quia tanquam fideiussor debitum nostrum super seipsum suscepit: de quo plura diximus superius. Ideo mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, importabilẽ sarcinã suorum peccatorũ volens deponere, cũ lacrymis ad Iesum veniens accessit retro, sciens quoniã post tergũ suũ susceperat omniũ peccata: ibi deposuit onus, quo premebatur, ibi veniã suorũ peccatorum obtinuit. *Proiecisti post tergũ*. Culpa cœpit in Oriente, vbi primus parens cõditus est; vbi contra præceptum Domini comedens de ligno vitæ totum peremit genus humanum. Et vt omnes agnoscerent, Christũ Redemptorem nostrum post tergũ suum proiecisse omnia peccata mũdi, & debita, quæ purus homo non poterat soluere, super seipsum suscepisse, eleuatus in cruce mortuus est, Orientẽ à tergo habens, vt ipsa dispositione corporis ostenderet, se esse agnum Dei, qui tollit peccata mundi.

Christus post tergũ suũ portat peccata nostra.

Sup. cap. 8. nu 22. cap. 9 num. 43

Maria Magdalena stetit retro, & quare.

23 Quia

23 *Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te: non expectabunt, qui descendunt in lacum veritatem tuam.* Chald. vbi nos legimus, *infernus*, habetur, *qui habitant in inferno*, idest in sepulchro. Alludit ad illud, quod dicit Psalmista. *Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in infernum; sed nos qui viuimus benedicimus Domino: ex hoc nunc, & vsque in sæculum.* Et alibi. *Saluum me fac propter misericordiam tuam. Quoniam nō est in morte, qui memor sit tui: in inferno autē quis confitebitur tibi?* Factus est homo ad imaginē & similitudinem Dei, vt opera eius agnosceret, & laudes decantaret illius: Sicut scriptum est. *Omnem, qui inuocat nomen meum, in laudem meam creaui eum.* Ideo ergo inquit *eruisti animam meam; vt nō periret,* ideo *remisisti omnia peccata mea*, vt viuēs enarrē omnia mirabilia tua; viuens corpore, viuēs & spiritu: vt te laudē viuens corpore, eruisti animam meam de morte; sed vt laudem viuens spiritu, proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea. Dixerat supra. *In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi*: sed nunc ait. *Eruisti animam meam, quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te.* ac si diceret. Vt te viuens laudarem, ab inferis liberasti me. *Confessus est in inferno ille diues* (ait Aug.) *de quo Dominus dicit, quia Lazarum vidit in requie, se autem in tormentis, dolebat. Vsque adeo confessus, vt etiam moneri suos vellet, vt se à peccatis cobiberent, propter pœnas, quæ apud inferos esse non creduntur. Quamuis ergo frustra, confessus est tamen, sibi merito illa accidisse tormenta, quando etiam suos, ne in hæc inciderent, doceri cupiebat. Quid ergo est, quod dicitur: quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te?* Et respondet statim, quod per infernum, & mortem intelligit peccatum, quod contempta diuina lege committitur; *in qua morte, hoc est esse immemorem Dei, legem eius, & præcepta contemnere. Vt infernum dixerit cacitatem animi, quæ peccantem, idest morientem excipit, & inuoluit. Sicut non probauerunt (inquit) habere Deum in notitia, dedit illos Deus in reprobum sensum. Ab ista morte, & ab isto inferno tutam se præberi anima deprecatur, dum molitur confessionem ad Deum.* Expendantur cum S. Bernardo illa tria nomina, quibus ad maiorem amplificationem eundem statum peccatoris explicuit, videlicet, *mors, infernus,* & *lacus*: *mors siquidem est iacenti in peccatis ante conuersionem: infernus succumbenti tentationibus post acceptam remissionem: locus vero desperanti post expertam contemplationē. Nam quanto quis ad altiora profecerit, tanto grauius, si corruerit, colliditur, quando ruit. Non itaque infernus confitebitur tibi, hoc est, qui iam quidem sunt conuersi, sed tentationibus superātur. Neque mors laudabit te. hi vtique, qui necdum conuersi sunt, aut confessi, lætantur potius cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis. A mortuo quippe, quasi qui non sit, perit confessio. Nec expectabunt, qui descendunt in lacum, veritatem tuam: quos de fastigio diuinæ contemplationis in lacum propria diffidentia forte deuolui contigerit; quod proculdubio fit, cum minima quis tristitia post acceptam tantam lætitiam absorbetur.* Potest etiam per veritatem, Christus in lege promissus intelligi, quem

Psal. 113. d

Psal. 6. a

Ad laudes Dei cōcinendas factus est homo.

Isa. 43. b

Aug super psal. 6.

Lucæ 16.

Diuitis auari cōfusio in inferno.

Rom. 1.

Bern. super cāt. Ezech.

non inferi, sed illi, qui viuunt, expectauerunt.

24 *Viuens viuens confitebitur tibi, sicut & ego hodie, pater filijs notam faciet voluntatem tuam.* Non otiosa est repetitio, sed profunda consideratione digna. Bis repetit, *viuens*, quoniam viuens corpore, & spiritu, condignas Deo laudes concinit. Vnde & Bernardus ait. *Est qui viuens carne, mortuus est spiritu, & est qui mortuus est carne, nihilominus mortuus est spiritu: sed horum neuter laudabit te, aut confitebitur tibi. Qui videlicet non tantum carne, sed & spiritu viuit, ipse confitebitur tibi, sicut & ego hodie hac me duplici vita tuo munere viuere confido. Sequitur: Pater filijs notam faciet veritatem tuam. Non reuelatur seruo veritas, quia seruus nescit quid faciat dominus eius. Sed nec mercenarius rapitur ad contemplandum veritatem, qui propriam quærit vtilitatem. Filio autem pater notam faciet veritatem suam, quē audit dicentem: Veruntamen non quod ego volo, sed quod tu pater. Reuelatur itaq; seruo Dei potestas, mercenario fœlicitas, filio veritas.* Igitur pius pater nō solum in persona propria, sed etiam in filijs suis Deum laudare desiderat, & mirabilia eius cognoscere, & ad hoc alios inducere conatur, sicut dicit Propheta. *Quanta mādauit patribus nostris nota facere ea filijs suis, vt cognoscat generatio altera. Filij, qui nascentur, & exsurgent, & narrabunt filijs suis, vt ponant in Deo spem suam, & non obliuiscantur operum Dei, & mandata eius exquirant.* Vnde & subditur.

Laudant Deum viui non mortui.

Bern. sup canticum Ezechiæ col. vlt.

Mat. 26 d

Ps. 77. a

25 *Domine saluum me fac: Et psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini.* Ecce finem, propter quem vir sanctus vitam corporalem desiderat: Non enim eam appetit, vt mercenarius, propter commodum, sed vt filius, propter honorem patris. * *Domine saluum (inquit) me fac. Quare? ne ardeat in inferno. forte ne fraudetur præmio? non, inquit, sed psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini. Non, inquit, quæro salutem, vt pœnas vitem, aut in cœlo regnem: sed vt te in æternum cum illis laudem, de quibus scriptum est. Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Seruus dicit: Vadam ad portas inferi. Mercenarius: Non videbo Dominum Deum in terra viuentium. Filius, Psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini. Cui simile est illud. Aperite mihi portas iustitiæ, & ingressus in eas confitebor Domino. Et qui timet ire ad portas inferi, & qui Deū cupit videre propter quietem sui, vterque profecto quærit quæ sua sunt. Porro qui Psalmos cantare desiderat in domo Domini, non sua vel pericula fugit, vel lucra appetit, sed illum proculdubio diligit, quem laudare gestit cunctis diebus vitæ suæ.* Idque in domo Domini, quoniam etsi Deo sint laudes acceptæ, illæ tamen gratiores sunt ei, & magis gratæ, quæ alternatim decantantur in templo, ad similitudinem Seraphin, qui clamabant alter ad alterum, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum. De quo plura diximus cap. 6. num. 18.

Vitā desiderāt iusti vt Deū laudent, & illi seruiāt.

*Bern. vbi supra.

Ps. 83. a

Ps. 117. e

Laudes in Choro de cātatæ sūt gratæ Deo

26 *Et iussit Isaias vt tollerent massam de ficis, & cataplasmarent super vulnus, & sanaretur.* Tradunt expositores, cataplasma illud cōtrarium fuisse apostemati Ezechiæ, cui quæcun-

quæcumque dulcia siue in cibo sumpta, siue corpori exterius apposita, nociua creduntur. Voluit autem Dominus hoc remedium Regi adhiberi, vt omnes cognoscerent, non aliunde, quam ex sola Dei gratia, salutẽ fuisse illi restitutam; ideo signum contrarium promissioni exhibet, vt in illo virtus agnoscatur diuina. Sicut enim cœlestis arcus in nubibus positus signum fuit, quo Deus significauit, nunquam deinceps futurum esse diluuium inundans terram; cum tamen rem omnino contrariam præsignare videatur; nam tunc apparet, cum densissimi imbres imminent: ita in præsenti, per remedium, quod morbo Regis non consentiebat, significatur, Deum sua omnipotenti virtute, ad vitam Ezechiam reuocasse. Hinc est quod antiquitus per salem sanata est sterilitas aquæ, cum tamen sal ad sterilitatem causandam medium sit efficacissimum. *Venerunt filij Israel in Mara, nec poterant bibere aquas de Mara, eo quod essent amaræ, vnde & congruum loco nomen imposuit, vocans illum Mara, idest amaritudinem. Et murmurauit populus contra Moysen, dicens: quid bibemus? At ille clamauit ad Dominum, qui ostendit ei lignum: quod cum misisset in aquas, in dulcedinem versæ sunt.* Vbi per lignum, quod natura sua erat amarum, amaritudinem aquarum abstulit; & eas dulces effecit. Denique hominem cæcum à natiuitate, mirabili & inusitato remedio curauit Christus Dominus. *Exspuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutum super oculos eius, & dixit ei: vade, laua in natatoria Siloe, (quod interpretatur missus). Abijt ergo & lauit, & venit videns.* In quibus obumbratur, placuisse Deo, per lignum Crucis, & per stultitiam prædicationis saluos facere credentes, eo quod non cognouit mundus per sapientiã Deum. Vnde Augustinus ait. *Quid dulcius, quid suauius vel cogitari vel dici potest, quam sanctæ Crucis mysterium, per quam non solum ab inferis reuocari, sed etiam in cœlos eleuari meruimus? quia sine vlla dubitatione, vbi caput nostrum Christũ ascendisse credimus, membra illius sequutura esse confidimus. Ligni crucis etiam vmbra vel figura in veteri quoque testamento plurimum valuerunt. Nullum Moyses signum sine ligni sacramento peregit. Vt enim signa, & prodigia in Aegypto faceret, virgam accepit à Domino, & ad signa quæque diuinitus audiebat, & dicebatur ei: Eleua virgam tuam. non vtique Deus virga auxilio indigebat, sed erigebatur, vt scire possimus quantum esset illud futuri ligni mysterium, cuius fuerat vmbra figuratum virgæ illius sacramentũ. Forte si rubrũ mare diuidendum est, iubetur Moyses eleuare virgam, & mare cognoscens venturi ligni figuram, mox iter populo pandit insuetum. Si ad aquam Mara amaram venitur, nisi lignum in se susceperit, non dulcescit. Quæ res erat in indicio, amaritudinem gentium per lignum crucis in vsum dulcedinis quandoque esse vertendam. Si autem non habet aquam populus vnde bibat, petra ligno percutitur, & dat per gratiam quod non habuerat per naturam. Si Amalech sæuus hostis occurrit, Iesus filius Naue virgam tenere manu iubetur, & Moyses brachia sua in modum crucis extendere, ac sic per figuram crucis vincitur insuperabilis inimicus. Sed nec Elisæus ligni huius mystici virtutem penitus ignorauit, qui securim de manubrio in gurgitem*

Infirmitates sanat De⁹ remedijs contrarijs, vt virtus eius magis splẽdeat.

Gen. 9. b

4. Reg. 2 d

Exod. 15 d

Crucis lignũ amara in dulcedinem vertit

Ioa. 9. a

Aug serm. 101 de tẽpore to.10.

Crucis signo etiam olim mirabilia fecerũt sancti.

Exod. 4.

Exod. 14

Exo. 15.

Exo. 17.

Ibid.

4. Reg. 6

gilem lapsum misso in flumine ligno de profundo euocauit, significans vtique dura corda & ferreas hominum ceruices de profundo emersas errore, ligno crucis esse in posterum subiugandas.

27 *Et dixit Ezechias. Quod erit signum quia ascendam in domū Domini?* Quibusdam videtur verba hæc Ezechiæ non esse posita suo loco, sed pertinere ad ea quæ supra dicta sunt: *Ecce ego adijciam super annos tuos quindecim, &c.* & tunc interrogasse de signo, quo certificaretur de repromissa sanitate. Et ita colligitur aperte ex lib. 4. Reg. vbi primo allata est massa ficorum, & imposita super vlcus Regis. Deinde petitio signi Ezechiæ refertur, & datur signum linearum superius explicatum. Nec tamen propterea reprehensione dignus putandus est Ezechias, aut incredulus, eo quod signum suæ libertatis petijt; quoniam non ex infidelitate, sed ex animi gaudio, & hilaritate spiritus processit talis petitio; atque ex zelo gloriæ diuinæ; sciebat enim pius Rex, Achaz prædecessorem suum iure fuisse reprehēsum, eo quod contra mandatum Domini signum repromissæ victoriæ à Deo petere noluit. Obseruandum est autem quod cū tria per Prophetam fuissent sancto Regi promissa, videlicet salus corporalis, adiectio quindecim annorum ad periodum vitæ suæ, & liberatio à Rege Assyriorum, non suæ salutis signum petit, non liberationis à prædicto Rege, sed quo dignoscat se ascensurum esse in domum Domini; vt sciamus, non ad alium finem, sed ad Dei cultum augendum, & ad laudes eius decantandum vitam optasse. Ex quibus collige, in magno pretio semper habitas fuisse diuinas laudes quæ in templo, vbi omnes conueniunt, decantantur. Nec debent veluti ociosi reputari, vel inutiles in Ecclesia, qui huiusmodi ministerio sunt addicti, sed potius tanquam fœlices & beati. Scriptum est enim. *Beati qui habitant in domo tua Domine in sæcula sæculorum laudabunt te.* Vbi Augustinus ait. *Hoc erit totum negotium nostrum, sine defectu, Alleluia cantare. Si tanta alacritate, in ipsa pressura & fragilitate carnis, laudamus quod credimus, quomodo laudabimus quod videbimus? Securi ergo simus fratres, non nos satiabit, nisi laus* Dei, *si deficias ab amore, deficies à laude: si autem amor sempiternus erit, quia illa insatiabilis pulchritudo erit, noli timere, ne non possis semper laudare, quem semper poteris amare.*

4. Reg. 20.b

Signū laudabiliter petijt à Domino Ezechias.

Laudibus deputati diuinis fœlices sunt reputandi.

Psal. 83.

Aug. super eundē psal. to. 8.

CAPVT

CAPVT XXXIX.

1. IN tempore illo misit Merodach Baladan filius Baladan rex Babylonis, libros & munera ad Ezechiam: audierat enim quòd ægrotasset, & conualuisset. 2. Lætatus est autem super eis Ezechias, & ostendit eis cellam aromatum, & argenti, & auri, & odoramentorum, & vnguenti optimi, & omnes apothecas supellectilis suæ, & vniuersa quæ inuenta sunt in thesauris eius. 3. Non fuit verbum quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua, & in omni potestate sua. 4. Introiuit autem Isaias propheta ad Ezechiam regem, & dixit ei: Quid dixerunt viri isti, & vnde venerunt ad te? 5. Et dixit Ezechias: De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone. Et dixit: Quid viderunt in domo tua? Et dixit Ezechias: Omnia, quæ in domo mea sunt, viderunt: non fuit res, quam non ostenderim eis in thesauris meis. 6. 7. Et dixit Isaias ad Ezechiam: Audi verbum Domini exercituum. Ecce dies venient, & auferentur omnia, quæ in domo tua sunt, & quæ thesaurizauerunt patres tui vsque ad diem hanc, in Babylonem. 8. Non relinquetur quidquam, dicit Dominus. Et de filijs tuis, qui exibunt de te, quos genueris, tollent, & erunt eunuchi in palatio regis Babylonis. 9. Et dixit Ezechias ad Isaiam: Bonum verbum Domini quod locutus est. Et dixit: Fiat tantum pax, & veritas in diebus meis.

SVMMA CAPITIS.

POSTQVAM Ezechias conualuit ab infirmitate sua, & notum factum est miraculum illud grande, quod in signum futuræ sanitatis datum est à Domino: misit Rex Babylonis nūcios, vt congratularentur illi de obtento beneficio, quod in hoc capite narrat Propheta. Et in primis nomen exprimit Regis Babylonis, qui literas & munera misit ad Ezechiam; de quo in principio capitis.

Secundo, explicat, quàm grate eos exceperit Ezechias, & quomodo ostenderit illis omnes thesauros suos. Versiculo. Lætatus est autem super eis Ezechias.

Tertio, denunciat Propheta pœnam, quam pro ostentatione illa promeruit, dum quærens propriam excellentiam & gloriam, nuncijs Regis Babylonis ostendit omnia quæ habebat in domo sua: & vt Ezechias sui agnosceret leuitatem animi, ad illum ingreditur Isaias, & prudenter inquirit ab eo, quid dixerint ei nuncij, & vnde venerint. Agit de hoc, ab illo versiculo. Introiuit autem Isaias Propheta.

Quarto, responsio subiungitur Ezechiæ, qua humiliter iustam Domini acceptauit sententiam, versiculo. Et dixit Ezechias.

COMMENTARIVM.

1 *IN tempore illo, misit Merodach Baladan, filius Baladan, rex Babylonis, libros & munera ad Ezechiam.* Totum caput continet historiā, quæ refertur in libr. Reg. Nec debet otiosa videri repetitio: quoniam (vt supra obseruaui,) quotiescunque prophetæ aliquā enarrrant historiam, aut ab alijs enarratam, commemorant, mysterium aliquod sub illa designant. Hæc autem historia nos admonet, quanto periculosior sit aduersitate prpsperitas. Nā Ezechias, in aduersis perseuerauit iustus, & à potentissimo Rege Assyriorum superari non potuit; in prosperitate autem à vento ambitionis, & vanæ gloriæ victus est. Idipsum accidit Oziæ. Nam cum omnia prospere cederent illi, cor eius eleuatum est in interitū. Ait enim Scriptura. *Egressum est nomen eius procul, eo quod auxiliaretur ei Dominus, & corroborasset illum. Sed cum roboratus esset eleuatum est cor eius in interitum suum; & neglexit Dominum Deum suum, ingressúsque templum Domini, adolere voluit incensum super altare thymiamatis.* Dauid quoque, cū in Hierusalem esset pacificus, adulter factus est, & homicida, & in superbiā elatus, vana curiositate numerauit populū Israel. Propter quod *ab altitudine diei* timendum, hoc est à prosperitatibus huius seculi, nos docuit.

4. Reg. 20.

Sup. in præfat. nu. 4. nom. 1.

Prosperitas timenda.

2. Paral. li. 26. C.

Ps. 55. a

Quod

Quod vero attinet ad literam, iste Merodac, (vt arbitrantur Hebræi,) pater fuit Nabuchodonosor: libros ergo ad Ezechiã misit cum muneribus, eodem anno quo ab infirmitate sua liberatus fuit. Vnde & subditur. *Audierat enim quod ægrotasset, & conualuisset.* In hac autem legatione, Rex Babylonis congratulatus est propter bonam valetudinẽ Ezechiæ, & inquirere voluit de portẽto, quod in infirmitate illius acciderat. Cum enim Chaldæi peritissimi essẽt astronomi, & solis cursum commutatum vidissent, &, fama per omnes volitante, audissent, hoc fuisse factum propter Ezechiam, qui ægrotauerat, in signum sanitatis recuperandæ, voluit Rex Babylonis, per ipsum Ezechiã, de hoc miraculo certior fieri. Constat hoc ex lib. 2. Paralip. Vbi dicitur de Ezechia. *In legatione principum Babylonis, qui missi fuerant ad eum, vt interrogarent de portẽto, dereliquit eum Deus, vt tentaretur, & nota fierent omnia, quæ erant in corde eius.* Misit ego Rex Babylonis. *libros*, idest Epistolas, sicut vertunt Septuaginta, sic etiã habetur Chald. Misit etiam munera quamplurima, quibus tentatus est Ezechias. Disce ex hoc loco, dona spiritualium inimicorum merito esse suspecta. Quem enim Babylonij armis non potuerũt superare, muneribus postmodum vicerunt: vt hinc omnes agnoscant, non solum mundum persequentem, sed multo magis blandientem esse timendum.

2. Paralip. 32.

2 *Lætatus est autem super eis Ezechias, & ostendit eis cellam aromatum, & argenti, & auri, & odoramentorum, & vnguenti optimi, & omnes apothecas supellectilis suæ, & vniuersa quæ inuenta sunt in thesauris suis. Non fuit verbum quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua, & in omni potestate sua.* Cum debuisset Ezechias in hac legatione de gloria Dei, & non propria lætari, & ad exaltationem nominis eius enarrare mirabilia, quæ Deus Israel fecerat cum illo, & legatos hortari, vt illum agnoscerent, & adorarent: his omnibus prætermissis, atque damnabili obliuioni traditis, gloriæ propriæ totus incumbit. Et vt magis magnificaretur à Legatis, omnes thesauros manifestauit illis, non solum qui in palatio suo, sed etiam qui in templo erant reconditi. *Non fuit verbum*, idest, nulla fuit res, quã non ostenderet illis. Hæc fuit retributio, quam pro acceptis beneficijs Deo reddidit. Recalcitrauit enim contra benefactorem suum. Vnde, & in lib. Paralip. dicitur. *In diebus illis ægrotauit Ezechias vsque ad mortem, & orauit Dominum: exaudiuitque eum, & dedit ei signum. Sed non iuxtà beneficia quæ acceperat retribuit, quia eleuatum est cor eius: & facta est contra eum ira, & contra Iudam, & Hierusalem.* Vide qualiter vanus appetitus propriæ excellentiæ, & ambitio detestanda etiam sanctos principes inuadat, & pium Regem, qui ad Dei laudes decantandas vitam optabat, breui delectatione dementet. Nullum fere inuenies, quem vanæ gloriæ non tangat cupiditas. Angelos infecit in cœlo, & postmodum paruos, & magnos, nobiles, & ignobiles inuadit in terra. *Fabula*, teste Hieronymo, *ferunt de quodam, quod cum vulgo esset ignotus, & nihil boni posset facinoris excogitare, quo nobilis fieret, Dianæ incendisse templum, & nullo prodente sacrilegium, fertur ipse in medium processisse clamitans sese incendium subiecisse.* Seiscitantibus

Ibid. f

Ambitio & propriæ excellẽtiæ appetitus etiam sanctos inuadit.

Hier. lib. aduersus Heluidiũ de ppetua virginitate B. Mariæ tom. 2.

Dianæ tẽpli quidã succendit, vt memorabilis fieret.

Ephesi principibus, quam ob causam hoc facere voluisset, respondisse, vt quia bene non poteram, male omnibus innotescerem, & hoc quidẽ Græca narrat historia. Ex quo colliges quantorũ malorum sit causa ambitio, in illo qui tam grandem deæ (quã talem credebat) irrogauit iniuriam, tamen vt inde, si non claram cum laude notitiam reportaret, vel notus in mundo esset nobilis factus in scelere. Hinc est illud dictum Virgilij. *Vicit amor patriæ, laudumque immensa cupido*, Hinc & Bernardus ait. *O ambitio ambientium crux, quomodo omnes torquens, omnibus places? Nihil acerbius cruciat, nihil molestius inquietat, nihil tamẽ apud miseros mortales celebrius negotijs eius*. Et vt dignoscas, quantum aduersetur hoc crimen pietati & religioni Christianæ, audi quid in detestationem eorum, qui (gloria Dei contempta) quærunt propriam, dicat veritas in Euangelio. *Quomodo* (ait) *vos potestis credere, qui gloriam ab inuicẽ accipitis, & gloriã, quæ à solo Deo est, nõ quæritis?* Quibus verbis ostendit, ꝙ etiã fidei ambitio insidiatur vt pereat, & gloriæ diuinæ dilatationẽ non patitur, vt propriã quærat.

Virg. 6. Aeneid.

Bern. lib. 3 de cõsideratione, ad Eugenium

Ioan. 5. g

3 *Non fuit verbum quod non ostenderet eis, &c.* Docet hic locus, sanctum non esse dandum canibus, nec margaritas mittendas ante porcos, nec omnia esse omnibus manifestãda. Si ergo in apotheca animæ tuæ habueris thesauros Dei, si diuitijs spiritualibus plen⁹ fueris, noli statim ea prodere, noli manifestare Babylonijs, *nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua*, ne ventus vrens spirituales fructus marcescere faciat. *Mysterium regis abscondere bonum est*. Vnde & Christus Dominus simile dicit *regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui inuenit homo abscondit*. Thesaurum absconditum abscondit homo, nec mirum, quia homo est, qui inuenit illum, homo inquam, de quo dicit Psalmista. *Homo vanitati similis factus est*. Et iterum. *Verũtamen vniuersa vanitas omnis homo viuens. Thesaurus iste* (ait Ambrosius) *eloquia Domini sunt, eloquia casta, argentum igne examinatum, quibus ipsum regnum acquiritur. Hunc ergo thesaurum sapientiæ, & cogitationis absconditum in agro, in quo plantata sunt verba scripturarum cælestium, cum inuenerit homo, abscondit illum in corde suo, nec diuulgat eum, sciens quia si diuulgauerit Babylonijs thesaurum Dei, magnam offensam contrahet, vt dicatur ei sermone prophetico: De semine tuo accipient, & facient spadones in domo regis. Per quæ significatur, quia is, qui prodiderit diuina mysteria, posteritatem animæ suæ, seminariumque meritorum habere non possit. Caue ergo ne diuitias tuas perfidis prodas, etsi amicitiam simulent, non illis aperias interiora domus tuæ, non referes thesauros regios, quos Babylonij scire non debent, ne veniant, & capiant posteros tuos, & seminarium virtutis abscindant*. De quo plura diximus supra, in illa verba, *secretum meum mihi*.

Secretum seruandũ, nec oĩa oĩb⁹ manifestanda.

Mat. 6. a

Tob. 12.

Mat. 15. e

Psal. 143. a

Psa. 38.

Amb. to. 5. ser. 2. sup. Psal. 118.

Isai. 39.

Sup. ca 24. num. 15.

4 *Introiuit autem Isaias Propheta ad Ezechiam regem, & dixit ei: Quid dixerunt viri isti, & vnde venerunt ad te?* Prius, cum summis angustijs Ezechias premeretur, tum Rabsaces insultaret aduersus Israelẽ, Rex misit nuncios opertos saccis ad Isaiam, & petijt, vt apud Deum intercederet pro illo, & consolatione aliqua dolores mitigaret populi: modo autem

Tribulationib⁹ oppressi principes quærũt sãctos, sed nõ in prosperis.

Isa. 37. a

autem, cum omnia prospere cederet Regi, non mittit ad Isaiam nuncios, nec recordatur illius; sed Propheta non vocatus ad Regem ingreditur: Quoniam in rebus aduersis quæruntur prophetæ, & sacerdotes, in prosperis vero contemnũtur,& reijciuntur à sectatoribus sæculi, eo quod suis monitionibus, & increpationibus hilaritatẽ eorum turbare videantur, ac mœroris causam afferre. Vnde & *cum Hieremias complesset loquens omnia, quæ præceperat ei Dominus, vt loqueretur ad vniuersum populum, apprehenderunt eum sacerdotes & prophetæ, & omnis populus, dicens, morte moriatur. Quare prophetauit in nomine* Domini, *dicẽs, sicut Silo erit domus hæc, & vrbs ista desolabitur, eo quod non sit habitator?* Ingreditur autem Isaias ad Ezechiam, sicut Nathan ad Dauid, vt eum ad confessionem, & pœnitentiam sui delicti prouocaret: & quasi nescius, sciscitatur ab illo, *quid dixerunt viri isti? & vnde venerunt?* Quasi dicat, qui hactenus Deũ blasphemauerunt, quomodo ipsum nunc glorificabũt? Qui semper impia sunt loquuti, quomodo nunc sancta, & honesta dicent? Quid tibi cum Babylonijs? nescis Babylonem æmulam esse ciuitatis huius? Verum superbi difficile corriguntur: habet enim superbia excusationes plurimas, & sub prætextu beneuolentiæ, hospitalitatis, vel alterius virtutis delitescit inanis gloria, & parens illius amor proprius. Vnde & Ezechias tale interrogationi Prophetæ dedit responsum.

Hier. 26 b

Ambitio & superbia sub pietatis specie abscõditur

3 *Et dixit Ezechias. De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone.* Vide ambitionem Regis, & vanam gloriã sub hospitalitatis specie. Ad me (inquit) venerunt tanquam ad Regem; ad me venerunt, vt munera afferrent, & gloriam regni mei prospicerent, & tacet id quod ad Dei gloriam pertinebat. Potuisset vtique respondere, venerunt, vt exploratum haberent portentum, quod Dominus cœli, & terræ, fecit in sole, vt sciret, qualiter à mortis periculo, in quo eram, liberatus fuerim: venerunt, vt glorificarent Deum pro signi magnitudine, & tamen, his omnibus prætermissis, seipsum tantum cõmemorat, *ad me* (inquiens) *venerunt, de terra longinqua*, vt gloriosior appareret aduentus. Vbi obserua quod duo interrogauerat Isaias: Ezechias autem ad vnum respondet, altero prætermisso. Interrogat iterum Isaias, & *dixit. Quid viderunt in domo tua?* Et dixit Ezechias: *Omnia quæ in domo mea sunt, viderunt: non fuit res, quam non ostenderem eis in thesauris meis* Ecce dimidiatam Regis cõfessionem. Fatetur partem eorum quæ Babylonijs ostendit, & partem silentio præterit, illam videlicet de qua verebatur offensam: fatetur quod viderint omnia, quæ in domo eius erant, subticens quæ viderant in domo Domini. In quo notantur illi, qui non integre confitentur peccata, quorum memoriã habuerint, & admonẽtur confessarij quod prudentibus interrogationibus iteratis, conscientiam excutiant peccatoris, sicut Christus Dominus mulierem Samaritanam blando sermone ad confessionem suorum peccatorum induxit, *vade* inquiens *voca virum tuum*. Notandum præterea, qualiter Rex Ezechias tacita reprehẽsione percussus, sibi adhuc placeat, seipsum iactans de thesauris suis, & de Babyloniorum principum aduentu, eo quod ambitionis affectus in eo præualebat, neque agnosceret se peccasse. Adeo fallit

Confessio dimidiata displicet Deo.

Confessarij interrogẽt prudenter pœnitẽtes.

Ioan. 4. c

fallit ambitio, vt sua dulcedine inebriet homines, & dementet:

6 *Et dixit Isaias ad Ezechiam. Audi verbum Domini exercituum. Ecce dies venient, & auferentur omnia quæ in domo tua sunt, & quæ thesaurizauerunt patres tui vsque in diē hanc, in Babylonem: non relinquetur quidquam, dicit Dominus.* Vt notauit Tertulianus, irā Dei Ezechias incurrit, quoniā diuitijs inflatus, & thesauris, in his potius apud Babylonios, quàm in Deo, & beneficijs acceptis gloriatus fuerit, contra illud Domini præceptum, *Non glorietur sapiens in sapientia sua, & nō glorietur fortis in fortitudine sua, & nō glorietur diues in diuitijs suis: sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam, & iudicium & iustitiam in terra: hæc enim placent mihi, ait Dominus:* Cui consonat illud Apostoli. *Qui gloriatur, in Domino glorietur. Nouerat Apostolus* (ait Bernardus) *gloriam propriā esse Creatoris, qui dicit: gloriam meam alteri non dabo, sed considerauit rationalem creaturam adeo affectare gloriam, vt aut vix, aut nunquam ab hoc compesci desiderio possit. Propterea secundum datam sibi à Deo sapientiam, saluberrimum adinuenit consilium, dicens: quandoquidem persuaderi à nobis non potest, non gloriari, saltem qui gloriatur, in Domino glorietur.* Igitur Ezechias hanc legem transgressus pœna saluberrima punitur, & peccato Regis satis cōgrua. Quia enim Rex plus æquo thesauris suis inhærebat animo, & diuitias plurimas reposuerat filijs suis, non attendēs illud dictum Prophetæ: *Thesaurizat, & ignorat cui congregauit ea,* & gloriam quæsiuit apud Babylonios: ob id audit, auferēdas esse diuitias eius in Babylonem: nec solum diuitias, sed & filios quoque ipsius Regis in captiuitatem esse ducendos, vt inimicis suis inseruiant. Vnde & subditur. *Et de filijs tuis, qui exibunt de te, quos genueris, tollent, & erunt Eunuchi in palatio regis Babylonis.* Colligunt Hebræi ex hoc loco, Danielem, Ananiam, Misaelem, & Azariam, qui fuerunt de regio semine, eunuchos factos esse, quos Nabuchodonosor in Babylone ministrasse in palatio ipsius, constat ex prophetia Danielis. Per eunuchos autem (vt notauit Forerius) eos intelligit, qui Regi erant à negotijs aulicis, maxime autem curandis cubiculis: & licet illi interdum castrarentur, vt de incontinentia minus suspecti essent, tamen non omnes erant spadones, vt ex aliquibus locis Scripturæ constat.

7 Ex hoc loco admonemur, quāplurima mala vanam gloriam nobis inferre. Primo enim omnia bona spiritualia furatur latenter, & omne meritum dissipat, & præmium: cuius typum in Rege Ezechia videre poteris: nam propter vanam gloriam omnes illius thesauri, & filij eius, per quos fructus bonorum operum designantur, in Babylonem translata sunt, vbi ipsi, qui gloriæ Regis, & thesaurorū eius testes fuerant, postmodum deprædatores facti sunt. Tale quid accidit illis, qui gloriam ab hominibus quærunt: Dicit enim Chrysostomus. *Ipsi quos ad testimonium tuæ liberalitatis citas, latrones à te constituuntur, qui te regno cœlorum spoliāt; immo vero non ab ijs hoc patimur, sed à nobis. O nouæ calamitatis genus. O furiosam hanc turbationem, quæ tinea corrodere non potest, nec fur violare, ea inanis gloria omnino dispergit, Hæc est tinea cœlestis*

Tertul. lib. 4. contra Marcio. ca. 21.

Hier. 9. g

1. Cor. 1. d

Ber. in ser. de triplici gloria.

Vanā gloriā prohibet Apostolus, concedens quod gloriemur, sed in Domino.

Ps. 38. b

Dāiel, Ananias, Misael & Azarias, qui fuerūt.

Gloria vana quæ mala inferat.

Chrys. ho. 72. sup. Matth.

lestis thesauri; hic est fur, qui æterna regna furatur, qui immarcescibiles à nobis diuitias aufert, qui tanquam contagiosus morbus omnia corrumpit. Et B. Basilius. *Fugienda* (inquit) *inanis gloria est, quæ non ante labores à laborũ nos susceptione deterret (siquidem leuius hoc esset malum) sed ijs iam transactis mercedis premijs exuit, spoliatq;*. Et post pauca. *Age igitur, quando hæc ita sunt, fugiamus inanem gloriam, dulcem spiritualium operũ exspoliatricem, iucundum animarum nostrarum hostem, tineam virtutũ, blandissimam bonorum nostrorũ deprædatricem, eandẽq. mellis illitu fraudis suæ veneni coloratricem, & mortiferi hominum mentibus poculi porrectricẽ, quod, opinor, ea de causa facit, vt vitio se illi auidius ingurgitet, nec vlla illius expleantur satietate*. Hinc & Saluator nos admonet, dicens. *Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis; alioqui mercedẽ non habebitis apud patrem vestrum, qui in cœlis est. Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in Synagogis, & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus. Amen dico vobis receperunt mercedem suam*. Et iuste quidem mercede priuantur apud Deum, qui nihil propter Deum operantur. Dicit enim Chrysostomus. *Vnusquisque vbi seminat, ibi metet, & quod seminat, hoc & metet. Propter homines orant, non propter Deum, sic & ab hominibus, non à Deo laudantur. Speciem vacuam religionis vendunt, & verbum vacuum laudis emunt: mendaciter orant, cum non orent, & mendaciter laudantur, cum non sint laudabiles. Sicut oratio eorum Deum non delectat, sic nec laus hominum eos adornat. Quod enim in verbo positum est, tamdiu est, quamdiu dicitur verbum, cum autem finitum fuerit verbum, finitur & bonum, quod positum erat in verbo*. Vide pro quã breui honore æterna gaudia commutet hypocrita.

Basil. lib. de correct. monastica cap. u, to 2

Mat. 6. a

Chrys. hō. 13. imperfecti in Mat. to. 2.

8 *Non relinquetur quidquam &c.* Constantia Isaiæ, & animi magnitudo apparet in hoc loco, quia nõ formidat in cõspectu Regis, morbum eius detegere, & iudicium Dei apertis verbis denunciare. Nec mirum, quoniam non hominis, sed Dei personam attendebat, in cuius loquebatur nomine: ideo auctoritatiue loquitur, quasi potestatem habens; vt omnes Principes agnoscant, nihil tã sublime esse, quod Dei maiestati, & ministris eius subijciendum non sit. Hinc discant prædicatores Euangelij, cum opus fuerit, Principibus se opponere, nec sint tanquam *canes muti non valentes latrare*.

Prædicatores peccata Principũ detegãt sicut Isaias.

Isai. 56. d

9 *Et dixit Ezechias ad Isaiam: Bonum verbũ Domini quod loquutus est: Et dixit: fiat tantum pax, & veritas in diebus meis.* Verba sunt hæc hominis in flagella parati, & errorem suum agnoscentis. Humiliatus enim est Ezechias ad correptionem prophetæ, & pœnitentiam egit ipse, & populus eius, sicut habetur. 2. libro Paralipp. vbi dicitur. *Facta est contra eum ira, & contra Iudam, & Hierusalem. Humiliatusque est postea, eo quod exaltatum fuisset cor eius, tam ipse quàm habitatores Hierusalem: & idcirco non venit super eos ira Domini in diebus Ezechiæ*. Igitur pius Rex non obmurmurat, non contendit, non litigat cum Propheta, sed paratum seipsum præbet, vere agnoscens iustũ esse Dominum, & merito iram Dei incurrisse. Et quoniam sanctus Rex sperabat hæc

2. Paralip. 32.

bat hæc aduerſa populo profutura, potiſſimè cum expertus fuiſſet, multo ſanctius in aduerſis homines viuere, quàm in proſperis, non orat Deũ, vt à populo ſuo auerteret iram ſuã, ſed ait: *fiat tantum pax & veritas in diebus meis*. Quod deprecatiue accipiendum exiſtimo, ideſt, obſecro vt fiat pax, & veritas in diebus meis. *Pax* ad corpus, *veritas* ad animam pertinet. Vel per veritatem intelligit fidelitatem, quam Deus ſeruat, dum promittit aliquid: Et ſenſus eſt: Adimpleat Dominus quod promiſit mihi, det mihi prolem, vt ex illa deſcendat Chriſtus ſecundum carnem: ſeruet meum regnum pacifice, ne aduerſarij contra ciuitatem ſanctam præualeant. Orandum ergo eſt *pro regibus & omnibus qui in ſublimitate ſunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate, & caſtitate: hoc enim bonum eſt, & acceptum coram ſaluatore noſtro Deo*. Eſt & alia ratio, propter quam patienter tulit ſententiam prolatam ore prophetæ de futura captiuitate, poſt obitum illius. Cum enim ſibi eſſet repromiſſum tempus vitæ ſufficiens, vt vſque ad pubertatem natum filium educaret, ex quo Chriſtus Saluator mundi oriretur; cætera omnia contemnere, & pro nihilo habere oſtendit, Dei ſententiæ annuens. Hanc rationem tangit Iuſtinus. Diſcamus nos, parere Deo, etiam cum damnat; quem enim diligit, corripit, diſcamus ſpiritualia perquirere, omnibus terrenis contemptis, diſcamus amare veritatem, & pacem, & Deus pacis & dilectionis erit nobiſcum. cui ſit honor, & gloria in ſæcula ſempiterna. Amen.

1.Thim. 2. a

Iuſtin. aduerſus Tripho. cap. 40.

Finis Libri Quinti.

LIBER

LIBER SEXTVS COMMENTARIORVM IN ISAIAM PROPHETAM.

Auctore.

R. P. MAGISTRO F. DIDACO ALVAREZ Metimnensi, Prouinciæ Hispaniæ, Ord. Præd. Romæ in Collegio S. Thomæ super Mineruam sacræ Theologiæ professore, & Regente.

DE REGNO CHRISTI, ET ELECTORVM libertate.

POSTQVAM in prima parte principali huius prophetiæ, iuxta partitionem superius assignatam, egit Isaias de superborum deiectione; iam incipit tractare in hac secunda parte principali de humilium exaltatione, reparatione electorum, & consolatione, ad quam regnum Christi potissime ordinatur, tanquam ad effectum proprium. Tangit autem Propheta duplicem consolationis caussam; alteram spiritualem principaliter intentam in præsenti prophetia, videlicet liberationem nobis concessam per Christum à peccato: alteram vero corporalem, nempe libertatem, qua Cyrus rex Persarum filios Israel à captiuitate Babylonis liberauit. Et quoniam hæc libertas, illius, quam nobis Redemptor noster attulit, typum gessit, ideo multoties ab vna fit transitus ad aliam: sed multo magis immoratur Propheta in annuncianda libertate spirituali electorum, eo quod illam principaliter intendit declarare, quoniam maioris & excellentioris conso-

In præfatione nu. 22. to. 1.

Ex Petro Aureolo in compẽdio sacræ scripturæ.

consolationis est causa. Igitur omnia, de quibus à cap. 40. vsque ad finem suę prophetiæ agit Isaias, ad duo (sicut superius diximus) capita seu membra reducuntur.

Primo enim agit de libertate nobis concessa per Christum à peccato, à cap. 40. vsque ad 44. inclusiue. Nam in cap. 40. agit de prædicatione Ioannis Baptistæ, qui fuit præcursor Domini, & viam illi præparauit in Eremo; de prædicatione Apostolorum, de vocatione gentium, & maiestate Dei vocantis, cui nullum idolum comparari potest. In cap. 41. tractat de duarum naturarum in eadem persona Verbi vnione, de resurrectione & ascensione Christi, & vanitate idolorum. In cap. 42. tractat de Verbi incarnati benigna conuersatione, de electione gentium, & reprobatione Iudæorum. In cap. 43. explicat dignitatem testium, per quos Euangelium prædicandum erat in vniuerso mundo, vbi iterum agit de cæcitate Iudæorum, & fide gentium. In cap. 44. vaticinatur aduentum Spiritus sancti, quo repleti sunt Apostoli in die Penthecostes, tanquam testes fidelissimi prædicare cœperunt Euangelium Christi, humanitatem, & diuinitatem illius. In omnibus autē istis quinque capitulis, inuehitur Propheta contra idololatriam, ne quis reputet, adorationē illius hominis, de quo loquitur, & quem prædicat esse Deum, idololatriam fore, sicut hodie putant errantes Iudæi. Hæc autem in magnam sine dubio consolationem cedunt electorum.

Secundo, annunciat liberationem filiorum Israel ex captiuitate Babylonis; circa quam primo introducit huius libertatis instrumentū & organum, Cyrum videlicet Regem Persarum, cuius potentiam describit cap. 45. & occasione illius se vertit ad Christum Redemptorē nostrum, illius humanitatem explicans, & diuinitatem. Deinde in cap. 46. docet, auctorem præcipuum illius libertatis fuisse Deum, ne quis incredulus beneficium illud idolis tribueret principaliter, aut Cyro, cuius ministerio vsus est Dominus.

Tertio describit liberationis modum, qui in destructione Babylonis, & regni eius consistit, quam vaticinatur in cap. 47. Denique magnam fuisse Dei charitatem ostendit ex prædicta libertate: cum enim populus Iudæorum Deum offendisset, ipse nihilominus consolatus est eum multoties per prophetas, futuram libertatem prædicens, antequam eueniret. de quo in cap. 48. sermonem instituit, in quo Liber hic 6. terminatur. Sed quia, vt dictum est, liberatio corporalis à captiuitate Babylonis, signum fuit libertatis spiritualis à captiuitate peccati, iterum reuertitur ad explicandam libertatem, qua Christus Redemptor noster à tyrannide principis tenebrarum per mortem, & passionem suam nos eripuit, & de hac libertate agit à cap. 49. vsque ad 66. vt in initio statim libri septimi manifestum fiet.

CAPVT

CAPVT XXXX.

1. CONSOLAMINI, conſolamini popule meus, dicit Deus veſter. 2. 3. Loquimini ad cor Ieruſalem, & aduocate eam: 4. 5. 6. quoniam completa eſt malitia eius, dimiſſa eſt iniquitas illius: 7. Suſcepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis ſuis. 8. 9. 10. 11. 12. Vox clamantis in deſerto: Parate viam Domini, rectas facite in ſolitudine ſemitas Dei noſtri. 13. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas. 14. Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum eſt. 15. 16. Vox dicentis: Clama. Et dixi: Quid clamabo? Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quaſi flos agri. Exſiccatum eſt fœnum, & cecidit flos, quia ſpiritus Domini ſufflauit in eo. 17. Vere fœnum eſt populus: exſiccatum eſt fœnum, & cecidit flos: Verbum autem Domini noſtri manet in æternum. 18. Super montem excelſum aſcende tu, qui euangelizas Sion. 19. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Ieruſalem: exalta, noli timere. Dic ciuitatibus Iuda. 20. Ecce Deus veſter. 21. Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur. 22. Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. 23. Sicut paſtor gregem ſuum paſcet: in brachio ſuo congregabit agnos, & in ſinu ſuo leuabit, fœtas ipſe portabit. 24. Quis menſus eſt pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit? quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in ſtatera? 25. Quis adiuuit ſpiritum Domini? aut quis conſiliarius eius fuit, & oſtendit illi? Cum quo iniit conſilium, & inſtruxit eum & docuit eum ſemitam iuſtitiæ, & erudiuit eum ſcientiam, & viam prudentiæ oſtendit illi? 26. 27. 28. Ecce gentes quaſi ſtilla ſitulæ, & quaſi momentum ſtateræ reputatæ ſunt: ecce inſulæ quaſi puluis exiguus. Et Li-

banus non sufficiet ad succendendum, & animalia eius non sufficient ad holocaustum. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum & inane reputatæ sunt ei. 29. Cui ergo similem fecistis Deum? aut quam imaginem ponetis ei? 30. Nunquid sculptile conflauit faber? aut aurifex auro figurauit illud, & laminis argenteis argentarius? Forte lignum, & imputribile elegit: artifex sapiens quærit quomodo statuat simulachrum, quod non moueatur. Nunquid non scitis? nunquid non audistis? nunquid non annunciatum est vobis ab initio? nunquid non intellexistis fundamenta terræ? 31. Qui sedet super gyrum terræ, & habitatores eius sunt quasi locustæ: qui extendit velut nihilum cœlos, & expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum. 32. Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, iudices terræ velut inane fecit: & quidem neque plantatus, neque satus, neque radicatus in terra truncus eorum: repente flauit in eos, & aruerunt, & turbo quasi stipulam auferet eos. 33. 34.35.36. Et cui assimilastis me, & adæquastis, dicit sanctus? Leuate in excelsum oculos vestros, & videte quis creauit hæc: qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat: præ multitudine fortitudinis & roboris, virtutisq. eius, neque vnum reliquum fuit. 37. 38. Quare dicis Iacob, & loqueris Israel: Abscondita est via mea à Domino, & à Deo meo iudicium meum transiuit? 39. Numquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus Dominus, qui creauit terminos terræ: non deficiet, neque laborabit, nec est inuestigatio sapientiæ eius. Qui dat lasso virtutem: & his, qui non sunt, fortitudinem & robur multiplicat. 40. 41. Deficient pueri, & laborabunt, & iuuenes in infirmitate cadent. Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.

SVMMA CAPITIS.

C*ONSOLATIONEM spiritualem, quam Christus Dominus suo aduentu hominibus attulit, denunciat Isaias in hoc capite; vnde in principio illius introducit* Dominum *quasi pastorem verum curantem gregem suum, atque dicentem.* Consolamini consolamini popule meus, &c.

Secundò, ad prophetas, Apostolos, & reliquos Prædicatores Euangelij sermonem conuertit, eos exhortans, vt consolationis verba ad cor Hierusalem loquantur, & libertatem futuram atque redemptionem à peccatis, & salutem annuncient. Versiculo. Loquimini ad cor Hierusalem.

Tertiò,

Tertiò, vaticinatur præcursoris Domini aduentum, qui viam illi præparauit in eremo, & agnum Dei qui tollit peccata mundi annunciauit, & digito ostendit. Versiculo. Vox clamantis in deserto.

Quartò, vt omnes gentes, ad digne suscipiendum venturum Redemptorem, per humilitatem disponeret, infirmitatem proponit carnis nostræ, vt sciant, omnes peccatores esse, & indigere gratia Dei. De hoc agit ab illo versiculo. Vox dicentis, clama.

Quintò, quoniam foelix istud nuncium prædicandum erat non in Iudæa tantum, sed in vniuerso mundo, prædicatores Euangelicos hortatur, vt super montem excelsum ascendant, & alta voce Christum annuncient; occasione cuius, conditiones viri Apostolici, quas habere debet prædicator veritatis, insinuat; versiculo. Super montem excelsum ascende tu.

Sexto, summam charitatem declarat, & singularem curam, qua Saluator mundi, tanquam verus pastor animarum nostrarum, oues suas & pauit; & fouit, atque de ore leonis liberauit. versiculo. Sicut pastor gregem suum pascet.

Septimò, quoniam multa dixerat circa aduentum Domini, quæ superbis mentibus possent apparere incredibilia, omnipotentiam Domini, *apud quem non est impossibile omne verbum, declarat, atque multa mirabilia, quæ olim ad ostensionem suæ virtutis sapienter operatus est, sigillatim enarrat: versiculo.* Quis mensus est pugillo aquas.

Octauò, eos reprehendit, qui omnipotentem Deum *sculptilibus conferunt, aut dijs gentium. versiculo:* Cui ergo similem fecistis Deum. *Et versiculo:* Et cui assimilastis me & adæquastis?

Nonò, effectus describit aduentus Christi, ostendens, quanta fortitudine & virtute pollere debeant, qui in illum crediderint, & sperauerint: versiculo. Deficient pueri & laborabunt.

COMMENTARIVM.

1 CONSOLAMINI, *consolamini populæ meus, dicit Deus vester.* In fine capitis præcedentis denũciauit propheta Ezechiæ, filios suos, vna cum thesauris domus suæ, abducendos esse in Babylonẽ captiuos. Sumpta ergo occasione huius corporalis captiuitatis, sub Rege Babylonis, transit ad captiuitatem spiritualem filiorum Adam, qui propter inobedientiã illius, sub potestate principis tenebrarum tenebãtur captiui, & sub typo liberationis à captiuitate Babylonica facta per Cyrum, denunciat veram libertatem filiorum Dei, quam per Christum Dominum sunt consequuti. Vtramque captiuitatẽ, & liberationem è captiuitate ita miscet Isaias, vt de vna sæpissime trãseat ad aliã, nec sit facile dignoscere, ad quã verba illi⁹ immediate respiciãt. Hoc vnum est semper habendum pr̨e oculis, quod principaliter respiciunt verba prophetæ, libertatem spiritualem nobis concessam per Christum; vnde ea, qųe in sequẽtibus dicũtur de Cyro

Captiuitas Babylonis captiuitatis peccati typũgessit.

Rege Persarum, multo excellentius impleta sũt per Christũ. Igitur Isaias, præuidens totum orbem in captiuitatem spiritualẽ per peccatum traditum, ac detentũ, & talibus vinculis cõstrictum, vt à nemine alio, quã à Xpo liberari posset, & respiciẽs fęlicissimũ illud tempus, quo *Deus misit filium suũ natum ex muliere, factũ sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret*, mira exultatione adhortatur Apostolos, sacerdotes, & vniuersum populũ, vt libertatis gaudium celebrẽt, & annuncient. Ait ergo: *Consolamini, consolamini*, vt maximam cõsolationem, quam populus Christianus obtinuit, per Christum, designet. *Consolamini* consolatione spirituali, consolamini etiã gaudio corporali, quoniã & animæ & corporis gloriam accipietis p Christũ. Item etiam bis dicit *consolamini*, vt duplicẽ consolatorẽ insinuet; videlicet Spiritũ sanctũ Apostolis missum, & Christum Dominũ. Vt.n. docet Aug. non solum Spiritus sanctus paracletus dicitur .i. cõsolator, sed etiã Christus: alias nõ dixisset. *Ego rogabo patrẽ, & alium paracletum dabit vobis.* Dicẽs ergo *aliũ*: ostendit, & seipsum esse paracletũ. Vnde & de Noe, per quẽ Christus Dominus designatur, scriptum est. *Iste consolabitur nos ab operibus & laboribus manuum nostrarũ, in terra cui maledixit Dominus. Popule meus.* Per populum meũ eos intelligit, qui in Christũ sunt credituri, siue Iudæi sint, siue gentes, de quo per Oseã dicitur. *Et erit in loco vbi dicetur eis: non populus meus vos. dicetur eis: filij Dei viuentis.* His repromittitur consolatio, nõ Iudęis incredulis. 70. interpr. transferũt. *Consolamini populum meum*: Et similiter Pagni. & Vatab. & hac translatione vtitur Ambr. & Basil. Iuxta hanc lectionem, sermo prophetæ cõuertitur ad Apostolos & prædicatores Euangelij, per quos gaudiũ Natiu. Christi annunciandum erat vniuerso mũdo. Et sensus est: *Consolamini* .i. accipite vos, ò Apostoli, & prædicatores Euãgelici, spiritualem consolationem, & ex plenitudine vestra redundet ad alios consolatio. Ideo adiecit secundo, *Cõsolamini populum meũ.* Consonat hoc cum verbis Apostoli. *Benedictus Deus, & pater D. N. Iesu Christi, Pater misericordiarũ, & Deus totius cõsolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra: vt possimus & ipsi cõsolari eos, qui in omni pressura sũt, per exhortationẽ, qua exhortamur & ipsi à Deo.* Ecce qualiter Apostoli pri° à Deo consolationẽ accipiunt, & post modũ alijs eam communicant. Ecce qualiter non omnibus indifferenter, sed illis q in omni pressura sũt, vera, quæ per Christũ est, promittitur consolatio. Nam de alijs scriptũ est. *Væ vobis diuitibus, quia habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis: quia esurietis. Væ vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis.* * *Vtinam nos dilectissimi, in eo populo inueniri semper optemus, non cui dicit væ; sed quem consolatur Dominus Deus suus. Quid enim consoletur eos, qui suam habent consolationẽ? non consolatur Christi infantia garrulos; non consolantur Christi lacrymæ cachinnãtes; non consolantur pãni eius ambulantes in stolis; non cõsolantur præsepe & stabulum amantes primas cathedras in Synagogis; sed æquanimiter forte vniuersam hanc consolationem expectantibus in silentio, Dominum lugentibus, pannosis pauperibus cedere videbuntur. Cæterum audiant, quod & ipsi quoque Angeli non alios consolantur; vigilantibus enim pastoribus, & custodientibus vigilias noctis Euangeli-*

Galat. 4 a

Spus sanct° consolator est, & similiter Xp̃s Dominus. Aug. tract. 74. super c 14 Ioan.

Io. 14. b

Gen. 5. d

Osea 1. d

Ambr. ser. 10 super psal. 118. Basil. lib. 2. de ieiunio.

2. Cor. 1. a

Cõsolatio iustorum qualis sit.

Luc. 6. d

* Ber. ser. 5. natalis Domini.

Cõsolatur Xp̃s humiles & pauperes, non diuites & superbos.

gelizatur gaudium nouæ lucis, & eis natus dicitur esse saluator. Pauperibus atque laborantibus, non vobis diuitibus, qui vestram habetis consolationem.

2 *Loquimini ad cor Hierusalem, & aduocate eam.* Loqui ad cor, inter alias acceptiones, duo significat in Scripturis. Primo enim significat, blanda, consolatoria, & suauitate plena verba loqui, quæ non aures solum demulceant, sed & cor inclinent, & moueant, atque delectent. Et in hac acceptione (vt obseruauit Hieronymus) sumitur Genesis 34. Cum Sychem corrupta Dina, loquutus est ad cor eius, & consolatus est eam. Etenim vbi nos legimus, *Tristemque deliniuit blanditijs*, habetur in Hebræo, *& loquutus est ad cor adolescentulæ.* Secundo significat verba spiritualia loqui, quæ nō à carnalibus percipiuntur, sed ab illis dūtaxat, qui sæculo cum pōpis eius renunciauerunt. In hac acceptione sumitur Oseæ 2. *Ecce ego lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius.* Vnde & Apostolus ad Corinthios scribens. *Non potui* (inquit) *vobis loqui, quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Et in vtraque acceptione sumitur in præsenti, & sensus est: Date operam ò Apostoli & viri Euangelici, vt tristitiam omnem & mœrorē ex fidelium cordibus expellatis, blande alloquētes illos, non imperioso, & tremendo sermone. *Loquimini ad cor Hierusalem*, non eam legem antiquam, & durum iugum, quod *nec nos, nec patres nostri portare potuimus*, sed Euā gelium prædicando sequimini vestigia præceptoris vestri, qui maxima tristitia oppressis, & peccatis suis oneratis dixit. *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.* De Angelo, per quem Dominus Zachariæ loquebatur, ait ipse Propheta. *Et respondit Dominus Angelo qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria*, vt per illum, magnum consilij Angelum intelligamus, de quo ait Apostolus. *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, nouissime diebus istis loquutus est nobis in filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & sæcula.* Christus enim, in prædicatoribus Euangelicis, loquitur nobis verba bona, verba consolatoria, Apostolo dicente. *An experimentū quæritis eius, qui in me loquitur Christus?* Et iterum. *Sapientiam autem loquimur inter perfectos: sapientiam vero non huius sæculi, neque principum huius sæculi, qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinauit Deus ante sæcula in gloriam nostram: quam nemo principum huius sæculi cognouit.* Ac si diceret. Loquimur ad cor Hierusalem ea mysteria, quæ *nec oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus ijs qui diligunt illum: nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum.* Superius Isaias infirmitatem populi deplorans, dixerat. *Omne caput languidum, & omne cor mœrens.* Vbi, per cor, principes intelligit, & sacerdotes (vt supra notauimus:) modò autem medelam adhibere intendens, à corde incipit, *loquimini* (inquiens) *ad cor Hierusalem.* Illud autem, *& aduocate eam*, idem

Marginalia: Loqui ad cor, quid sit: — Genes. 34. a — Osea 2. c — 1. Cor. 3 a — Act. 15. b — Mat. 11. d — Zach. 1. c — Heb. 1. a — Christus loquitur per sāctos suos. — 2. Cor. 13. a — 1. Cor. 2 b — 1. Cor. 2 c — Isai. 1. — Sup cap. 1 num. 26.

idem significat, quod vocate eam, ne suorum peccatorum confusione afflicta fugiat, sed Dei agnoscens misericordiam, ad illum redeat.

3 *Loquimini ad cor Hierusalē.* Damnat hic locus vanam solicitudinem eorum, qui verbum Dei prædicantes, et proferunt in medium, quæ audientium aures demulceant, & delectēt, non quæ cor tāgant interius, & moueant; & relictis vtilibus, curiosa sectantur, nec loquuntur ad cor, sed sunt *prurientes auribus*. Tales notauit Chrysostomus, & se ipsum inter illos deflens, ait: *Flosculos verborum, & compositionem, & armoniam curiosius sectamur, vt canamus, non vt prosimus, vt simus in admiratione, non vt doceamus, vt oblectemus, non vt compungamus, vt plausu, & laudibus obtentis abeamus, non vt mores componamus. Credite mihi, non dicerem alioquin, quoniā quando inter dicendum plausum excito, per illud quidem tempus humanum quiddā mihi accidit (cur enim verū quis non dicat?) & distrabor, & diffundor: vbi autem domum redeo, & intelligo plaudentes sine fructu abiysse, & si fructum accipere poterant, à plausu, & laudibus periysse: ploro & gemo, & lacrymor, & quasi frustra omnia dixerim, sic afficior, mihique ipsi dico. Quæ sudorum meorum vtilitas, si auditores è verbis meis nullum fructū accipere volunt? Et sæpius cogitaui ponere legem plausus prohibentem, & suadentem, vt cum silentio, & conuenienti decentia audiatis. Sed sustinete, oro, & credite mihi, & si placet hanc nunc legem firmabimus, ne quis auditor plaudat, quamdiu nos loquimur. At si voluerit admirari, admittetur silens, nemo est qui prohibeat. Omne autem studium, & alacritas in id collocatur, vt quæ dicuntur accipiantur.* Et loquens ad populum Antiochenum, ait. *Hæc Ecclesias subuertit, quoniam nec vos sermonem audire quæritis compunctiuū, sed qui delectare sono valeat, & verborum compositione, tanquam citharedos, & citharistas audientes. Et nos segniter, & ærumnose facientes, vestras sequimur concupiscentias, cum sit opus eas excidere.* Quod per Prophetam Ezechielē improperans filijs Israel, vana curiositate, & non sincero animo verba Dei audiētibus, ait. *Et tu fili hominis: Filij populi tui, qui loquuntur de te, iuxta muros, & in ostijs domorum, & dicunt vnus ad alterum vir ad proximum suum loquentes: venite, & audiamus, quis sit sermo egrediens à Domino. Et veniunt ad te, quasi si ingrediatur populus, & sedent corā te populus meus, & audiunt sermones tuos, & non faciunt eos: quia in canticum oris sui vertunt illos: & auaritiam suam sequitur cor eorum. Et es eis quasi carmen musicū, quod suaui, dulcique sono canitur: & audiunt verba tua, & non faciunt ea.* Ex quibus verbis apparet, non solum in prædicatoribus, sed etiam in auscultatoribus, reprehensibilem esse vanam curiositatem. Vnde & sanctus Hieronymus hunc locum Ezechielis explicans, ait. *Iubet Dominus Prophetæ, vt dicat populo, qui in Babylone versatur, & habitat cum eo, & arguat eos super insidijs blandientibus, qui Prophetæ verba desiderant, non ad animæ salutem, sed ad aurium voluptatem. Isti iuxta muros sedebant, & in ostijs domorum, nequaquam in sensum prophetæ intrare cupientes. Istiusmodi mihi videntur eorum similes, qui theatralibus ludunt carminibus, & vel* tragœdos

Prædicatores reprehēduntur q inutilia prædicant.

2. Thim. 4.

Chrysf hō. 30 in acta Apostolorū tom. 3.

Chrysf hō. 38. ad pop.

Prædicator non sit nimis intentus verborū cōpositioni.

Ezech. 33. g

Hieron.

tragœdos audiūt, vel comœdos, & ibi cum voluptate palpantur: ita cum egressi fuerint à te, replicent ea, & decantent, & dulci sono se decipiant.

4 *Quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius*. alia litera hab●, *quoniam completa est militia eius*. Septuaginta interpretes transferunt. *Quia repleta est humilitas eius: solutum est eius peccatum*. Et iuxta primam lectionem, quæ magis communis est in editione vulgata, vt patet ex impressione Vaticana, assignat Propheta, his verbis, rationem, propter quam Dei populus in aduentu Christi consolari debeat, & gaudere; quia videlicet per passionem illius, & mortem, cōpleta est, & deleta iniquitas eius; Christus enim (sicut dicit Apostolus) *factus est nobis iustitia, sanctificatio, & redemptio*. vnde & ad Titum scribens, ait. Cum autem *benignitas, & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei: non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit*. Vbi est maxime aduertendum, quod sicut perfectio naturæ diuinæ, propter infinitatem illius, non potest perfecte vnico nomine explicari, sed pluribus, & diuersis vtuntur Theologi, vt iuxta humanam capacitatem exprimāt attributa diuina, & ea quæ formaliter reperiuntur in Deo: ita & peccatum, & grauitas ipsius non potest exacte vno nomine explicari, propter infinitatem quam habet ex magnitudine ipsius Dei, contra quē committitur. Vnde tam in sacris literis, quam à sanctis Doctoribus diuersis nominib' significatur. Dicitur .n. vitiū, malitia, peccatum, iniquitas, culpa, delictū, crimē, scelus, impietas, facinus, & flagitiū. Quæ oīa vocabula sunt breuiter explicanda, vt quasi à facie colubri fugiamus peccatum, mala expendentes illius. Vitium ergo (vt notauit Caietanus) in sua prima & propria significatione, accipitur pro habitu vitioso, non autem pro actu. Sic accipit hoc nomen Cicero, *vitium*, inquiens, *est habitus, aut affectio animi in tota vita inconstans, & à seipsa dissentiens*. Vnde & Aristoteles, Vitium comparat hydropisi, quia est morbus continuus, & confirmatus. & Christus Dominus, peccatores ex habitu delinquentes comparat hydropico, dum sub huius infirmitatis specie eorum designauit naturam. Et in eadem acceptione vsus est Lactantius hoc nomine vitium, & Ambrosius. Aliquando vero accipitur vitiū, pro actu vitioso, per metonymicam loquutionem, qua effectus nomine causæ designatur. Malitia aliquando accipitur pro macula relicta in anima per peccatum; quæ (vt docet S. Thomas,) est defectus nitoris gratiæ, propter recessum à lumine rationis, vel diuinæ legis. In hac acceptione sumitur Hieremiæ 4. cum dicitur: *Laua à malitia cor tuū*, idest à macula in anima post peccatum relicta, quæ ipsam fœdat, & deturpat. Aliquando vero sumitur malitia pro ipso habitu vitioso, quo quis peccat ex electione mali. Et sic dicitur peccatum ex malitia, quod procedit ex habitu: in quo distinguitur à peccato ex ignorantia, vel passione, in quo prima radix mouens ad peccandum, est ignorantia, vel passio. Accipitur etiā pro actu peccati ex habitu procedente, sicut Hieremiæ 2. *Arguet te malitia tua*. Et pro quadam imperfecta inclinatione ad malum; quæ aliquibus competit à natiuitate, ratione cuius dicitur Sapientiæ 12. *Naturalis malitia ipsorum*. Sed generaliter

Marginal notes: 1. Cor. 1. d | Tit. 3. | Peccati grauitas. multis nominib' exprimutur. | Vitiū qd significet. | Caiet. p. 2. q. 71. a. 1. | Cicero li. 4. Tusculanarū quæst. paulo ante medium. | Arist. 7. Etic. 5. & 8 | Lactant. Firmi. li 5 diuin. institut cap 16 | S. Amb li. de paradiso, cap. 12. | S. Th. p. p. q. 86. a. 2. in corpore | Hier. 4. | Malitia qd significet. | Hier. 2. | Sap. 12.

generaliter accipitur malitia, pro omni eo quod bonitati opponitur virtutis, sicut malum opponitur bono.

Peccatum quot modis accipiatur.

Rom. 7.

Conc. Tri. sess. 5. can. vlt. de pecc. origin.

Ambr. ad Rom. 6. & 7

5 Peccatum accipitur, Primo, pro fomite peccati; quia est effectus illius. sicut ad Romanos 7. *Iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum*, idest, fomes peccati, vt explicat Concilium Tridentinum. & dicitur fomes peccatum, quia inducit ad illud. Vnde & diabolus vocari solet peccatum, ab effectu (vt aduertit Ambrosius.) quia inducit ad peccandum. Secundo, accipitur peccatum, pro motibus inordinatis, qui ex fomite concupiscentię antecedenter ad actum voluntatis consurgunt. & isti motus appellantur ab Apostolo, passiones peccatorum, vt interpretatur Augustinus. Tertio, solet accipi peccatū pro materia & obiecto, quod est occasio peccati, vel circa quod est peccatum. Sic accipitur Deuteronomij 9. cum dicitur. *Peccatum vestrum quod feceratis, igne consumpsi*, idest, vitulum, in quo peccastis, vt ibi explicat glossa. Quarto, sumitur peccatum, pro hostia, vel sacrificio, quod offertur pro peccato. sicut Oseæ 4. *Peccata populi comedent sacerdotes*, idest, hostias quæ offeruntur pro peccatis, vt interpretātur Augustinus, Gregorius, & sanctus Thomas. Vnde & Apostolus, loquens de Christo, qui pro peccatis nostris oblatus est, inquit. *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit*, idest, se obtulit in hostiā pro peccato, sicut explicat sanctus Augustinus. Quinto, accipitur pro similitudine carnis peccati, vt ad Romanos 8. *Et de peccato damnauit peccatum*. Ita explicat Augustinus. Sexto, accipitur pro pœna peccati. In qua acceptione vtitur hoc nomine Augustinus. Septimo, accipitur magis propriè pro quolibet actu malo, qui est contra rationem, & legem Dei; & sic definitur ab Augustino. *Peccatum est dictum, vel factum vel concupitum contra legem Dei*. Verum est, quod aliquando sumitur in hac acceptione, specialiter pro peccato infidelitatis, quasi per anthonomasiam; sicut Ioannis 16. *Ipse arguet mundum de peccato*, idest, de infidelitate, vt exponit Augustinus, & Pagninus in Isagoge ad mysticos Scripturæ sensus, lib. 3. cap. 26. Iniquitas, communiter sumpta, idem significat quod peccatum, vt patet ex illo primæ Ioannis 3. *Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit, & peccatum est iniquitas*. Sed si sumatur iniquitas specialiter, distinguitur à peccato: nam, vt docet Hieronymus, & glossa, peccatū dicitur illud, quod post susceptionem baptismi committitur; iniquitas vero dicitur peccatū commissum ante baptismum. Culpa, vt docet S. Thomas, significat actum inordinatum, secundum quod imputatur agenti. Delictum, vt docet Augustinus, Gregorius, & Rupertus, dicitur à delinquendo, & significat desertionem boni, de qua per Hieremiā dicitur. *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas*. Vel, secundum eundem Gregorium, dicitur illud malū, quod solo actu interiori perpetratur; aut vero peccatum, quod ex ignorantia vel fragilitate committitur. De peccatis enim interioribus dicit propheta. *Delicta quis intelligit: ab occultis meis munda me*. De alijs vero, quæ ex ignorantia aut fragilitate patrantur, inquit. *Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris*. Crimen, vt docet Augusti-

Rom. 7. S. Aug. li. 3 cont. Iul. c. 26. li. 6. c. 5

Deut. 9.

Oseæ 4. S. Aug. li. 3 cont. duas Epist. Pelag. c. 6. s. Greg. ho. 7. in Euāg. s. Th. 3. p. q. 15 a. 1. ad 4. & sup. 2. epist. ad Corint. c. 5. in fine.

2. Cor. 5. S. Aug. ho. 6. de verb. Apost t. 10

Rom. 8. Aug. lib. 3. cōt duas epist. Pelag. c. 6. citato.

5 Aug. Li. con. Faust. cap. 3. 4. 5.

Aug. li. 22. cōt. Faustū c. 27. prin.

Ioan. 16

Aug. lib. 3. cōt. duas epist. Pelag. cap. 3. Pagnin. in Isagoge.

1. Ioa. 3. Iniquitas quid sit.

Hie. sup c. 8. Oseæ Glossa sup psal. 31.

S. Th. 12. q. 21. ar. 2. S. Aug. li. 3 quæst. sup. Leuit. q. 20 s. Greg. ho. 21. super Ezech. Ruper. li. 1. sup. Leuit. ca. 32.

Hier. 2. c

s. Greg. ho. 21. super Euang. & L. 11. Moral. cap. 23.

Psal. 18.

Psal. 24. Aug. in Enchirid. ad Laur. c. 64.

S.Greg.21. Moral.9. gustinus,& Gregorius,significat grauiora peccata, quæ extinguũt animã. Vnde & peccatum in Regem cõmissum, dicitur crimen læsæ maiestatis. Scelus idem videtur significare,quod a Greg 25. Mor.ca.13. crimen. Impietas, vt docet Gregorius, proprie significat peccatum illud,quod contra fidem & religionem Hylar.sup psal.1. Christianam committitur. Consentit Hylarius, & Hieronymus. Facis.Hier.sup eundẽ psa. & sup.c.10 nus significat peccatum, quod committitur contra alterum. Flagitium Oseæ i fin. vero dicitur peccatum illud, quod & l.1.cont. quis contra seipsum committit, ita Pelag. post med. docet Augustinus. Et neque his oms.Aug.li.3. de doctrin. Christ. ca. 10. nibus nominibus explicantur exacte mala, quæ secum affert peccatum. Propheta autem Isaias in præsenti, grauitatem illius tribus nominibus explicuit, videlicet, malitia, iniquitas, & peccatum, vt sciamus, quoniã Peccato offenduntur tres personæ Trinitatis. tribus personis Trinitatis fuit illata per peccatum iniuria,pro qua perfecte Christus Dominus satisfecit. A malitia abluitur homo sanguine Christi, & per infusionem gratiæ macula aufertur peccati. Iniquitas dimittitur, siue iniuria illata contra Deum, cum relaxatur propter dilectionem,quam tamen ipse misericorditer infundit: sicut de Magdalena legitur *Lucæ 7.* Lucæ 7. *Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum.*

6 *Quoniam completa est militia eius*. Iuxta hanc lectionem,quam sequuntur Iustinus, & Tertullianus, & Iust.dialogo aduers. Triphonẽ. Tert.lib.4. aduersus Marcionẽ. Amb. sup ps.118.ser.10 Ambrosius super psalm. & nonnulli alij, sensus est, finita est militia eius, idest, lex antiqua, quæ erat lex iræ, Apostolo dicente, *lex iram operatur*. Terminata est lex, in qua nulli Lex antiqua cessauit adueniẽte lege gratiæ. patebat aditus ad regna cœlestia, & per legem gratiæ, quæ est lex pacis, & dilectionis,completa. Scriptum est enim. *Finis legis Christus in salutem omni credenti*. Et iterum: *Lex* Rom.10 a *& prophetæ vsque ad Ioannem*. Vnde & Christus Dominus cum dixisset discipulis: *Orate ne intretis in tentationem; Et ipse auulsus est ab eis* Luc. 22. e *quantum iactus est lapidis*: in hoc eos admonens, sicut dicit Augustinus, *vt in eum dirigerẽt lapidem, idest, vsque ad eum perducerent intentionem legis,quæ scripta erat in lapide. Vsque ad illum enim potest peruenire ille lapis, quoniam finis legis est Christus ad iustitiam omni credenti.* Aug. lib. quæst.Euã. q.50. to.4. Igitur iam nunc finita est militia Synagogę,quoniam nõ est tempus belli,sed pacis, secundum illud quod Lapidis Iactus quid significet. dictum est supra. Isai. 2.b *Conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces. Non leuabit gens contra gentem gladium, neque exercebuntur vltra ad prælium*. Finita est militia eius, quoniam non poterũt amplius homines sub obseruãtijs legalibus Deo militare, nec Synagoga pertinebit deinceps ad Ecclesiam militantem, sicut pertinebat antiquitus; Xps venit postquam homo expertus est, quid posset sine gr̃a quoniam dimisso peccato per passionem Christi, & adueniente veritate, vmbris terminus est impositus. Trãslatio autem Septuaginta virorum hunc sensum habet: Repleta est humilitas eius, idest,suam infirmitatem agnouit,& longa experientia compe-rit,quid tam in lege naturæ, quãm in lege scripta posset sine gratia:& cum prostrata, & humiliata peccatorum multitudine, vidit se indigere gratia Dei, tunc misit Redemptorem, qui peccatum solueret illius.

7 *Suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis*. Consolatur Hierusalem, prius afflictam duplici pœna, animæ videlicet, Beatis dat duplex stola. & corporis, vt explicat sanctus Thomas. Sicut enim corpus & anima fuerunt participes culpæ; ita secun-

dum

dum ordinem diuinæ iustitiæ, fuerunt consortes in pœna. Vnde & per Hieremiam dicitur. *Duplici contritione contere eos Domine.* Et vt magis splendeat misericordia Dei Saluatoris nostri, qui *non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suā misericordiam saluos nos fecit*, statum, in quo erat genus humanum, describit, & mala quæ in anima & corpore patiebatur pro peccatis suis. Hebræi per *duplicia*, duas intelligūt captiuitates, quibus pro peccatis infidelitatis, & idololatriæ punita est ciuitas sancta Hierusalem; semel enim per Chaldæos, & iterum per Romanos fuit in captiuitatem ducta. Alij vero expositores, inter quos est Adamus Sasbout Delphius, per *duplicia*, intelligunt duplicia dona Ecclesiæ misericorditer collata, videlicet libertatem à spirituali captiuitate peccati, & Spiritus sancti charismata: ita vt sensus sit. Cum pro peccatis suis iram Dei promeruisset, & sempiternā mortem, tanta extitit Dei misericordia, vt pro illis retribuerit duplicata dona, in quo eius misericordia & liberalitas splendet maxime, quam expendens propheta Regius, inquit. *Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te in misericordia & miserationibus.* Expendatur illud verbum; *retributiones eius*. Retribuere quippè est, tribuenti prius aliquid tribuere. Vnde qui retribuit, prius accepit, & postmodū pro acceptis retribuit. *Quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Quid habet homo, quod non prius à Deo acceperit? *Tua sunt omnia*, inquit, *& quæ de manu tua accepimus, reddimus tibi.* Scio quid homo prius dederit Deo, quod non acceperit, peccata videlicet, pro quibus ille mortuus est; hæc enim non à Deo, sed à mala hominis voluntate procedunt. Pro his accepit duplicia, pro his retribuit bona immensa, filium suum mittens *in similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum. Qui ergo proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit? Noli* ergo ò homo *obliuisci omnes retributiones eius*. Vnde & Augustinus ait: *Non dixit tributiones, sed retributiones, aliud enim debebatur, & redditum est quod non debebatur: vnde & ille. Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? non ait, quæ tribuit mihi, sed quæ retribuit mihi. Retribuisti tu mala pro bonis, & retribuit ipse bona pro malis. Quomodo retribuisti tu homo Deo mala pro bonis? Qui prius fuisti blasphemus, & persecutor, & iniuriosus, retribuisti blasphemias. Pro quibus bonis? Primo quia es, cum nō esses, sed est & lapis: deinde quia viuis, sed viuit & pecus. Quid retribues* Domino *pro eo quod super omnia pecora, & super omnia volatilia fecit te ad imaginem & similitudinē suam? Noli quærere quid ei retribuas: similitudinem ipsius retribue illi, non plus quærit, nummum suum exigit. Tu autem pro gratijs agendis, pro humilitate, pro obsequio, pro cultu religioso, idest pro his omnibus bonis, quæ debebas Domino Deo tuo, pro bonis quæ accepisti quid ipsi retribuisti? blasphemias. Quid ergo ille? Confitere, ignosco, retribuo & ego, sed non quod tu retribuisti. Tu retribuisti mala pro bonis, & ego retribuo bona pro malis.* Cogita ergo anima omnes

Marginalia: *Hier. 17* — *Tit. 3.* — Adam. Sasbout Delphius. — Misericordia Dei retribuit nobis duplicia bona p peccatis. — *Ps. 102.* — *1. Paralip. 29. d* — Deus bona nobis pro malis retribuit. — *Rom. 8. f* — Aug. super ps. 102. t. 8 — *Ps. 115.* — *1. Tim. 2.* — *Gen. 1.* — *Mat. 22*

omnes retributiones **Dei,** ***cogita omnia mala facta tua. quam multa enim mala facta tua, tam multa bona retributiones eius.***

8 *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri.* Omnes quatuor Euangelistæ consentiũt, hanc esse propheciã præcursoris Domini, videlicet Ioannis Baptistæ. Habuit enim hanc excellentiam super alios Prophetas, quia non solum ipse prophetauit de Christo, illum digito ostendens, sed etiam de illo prophetauerunt alij, nec vnus solus, aut alter, sed tres ex præstantissimis prophetis: Malachias ait. *Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam.* Propter quem locum multi (vt refert Cyrillus) arbitrati sunt, Ioannem Baptistam non hominem natura, sed Angelum fuisse humano corpore indutum. Et Beda attribuit hunc errorem Origeni. Vt autem errorem istum excluderet Euangelista, consulto illum appellauit hominem, vt notauit idẽ Cyrillus, *fuit homo,* inquiens, *missus à Deo, cui nomen erat Ioannes.* Igitur Baptista dicitur Angelus, non quidem natura, sed officio, & perfectione vitę. Angelus enim, vt docet sanctus Thomas, non est nomen naturæ, sed ministerij, & significat idem quod nuncius. Ioannes ergo (vt Theophilactus docet, & Eutimius, Angelus propterea dictus est, quia nuncius fuit Verbi, & non qualiscumque nuncius, sed angelicæ vitæ & puritatis. Dicit .n. Chrys. *Puto, si non est audacia dicere, gloriosior fuit Ioannes, quia fuit homo, & propter meritũ virtutis angelus est vocatus, quam si nomine angelus, & natura fuisset. Prophetauit de eodem præcursore David Propheta, cum dixit. Illuc producam cornu Dauid, paraui lucernam christo meo.* Vbi iuxta interpretationem Augustini, per lucernam, Ioannẽ intelligit Baptistam, de quo Dominus ait. *Ille erat lucerna ardens, & lucens.* Hanc parauit, hanc accendit Dominus, vt ante faciem Domini nostri Iesu Christi tanquam præcursor eius pręcederet. Denique Isaias in hoc loco prophetauit de eo, vt ex testimonio, quod ipse Ioannes perhibuit de seipso, huius prophetiæ sensum intelligerent. Cum enim Scribæ, & Pharisæi, huius loci Isaiæ memores, misissent ad Ioãnem in deserto prædicantem, vt interrogarent eum. *Tu quis es?* ipse respondit. *Ego vox clamantis in deserto: dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta.* Et sanctus Matthæus idipsum confirmat, ait enim: *hic est qui dictus est per Isaiam Prophetam dicentem. Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius.* Propterea ergo Christus Dominus Ioannem appellauit plusquam Prophetam, quia Propheta fuit, & de illo insuper prophetatum est. Hæc ratio insinuatur in ipso contextu Euangelico. Ait enim: *Sed quid existis videre? hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiũtur, in domibus regũ sunt. Sed quid existis videre? Prophetã? etiam dico vobis, & plusquã prophetam. Hic est enim de quo scriptũ est. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.*

9 Vel, secundum Augustinum, ex eo dicitur plusquam Propheta, quia vidit quod prædixit, & digito demõstrauit Christũ Dominũ; cuius præcursor extitit. *Ecce,* inquiens, *agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi,* Alij prophetauerunt de Christo, sed in car-

Marginalia: Ioannis Baptistæ prædicatione vaticinati sunt plures prophetæ. — *Malac.* 3.a — Cyrill. li. 1 in Ioã. c. 7. — Beda super c. 1. Marci. — Ioannes quare homo dicatur. *Ioan.* 1. — S. Th. 2. d 9 ar. 4. ad 2. — Theoph. & Eutim. sup. ca. 11. Matt. — Chrys. ho. 27. imperfecti in Matt. — *Ps.* 131. — *Ioan.* 5. f — *Ioan.* 1. c — Ioannes Baptista plusquã propheta, & quare. — *Mat.* 11 — *Malac.* 3. a — Aug lib. 2. contra literas Petiliani. c. 37.

in carne illum videre non meruerũt, iuxta illud quod ipse dixit discipulis suis. *Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis, quia multi Reges, & Prophetæ voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt*. Ioannes autem, & tetigit, & quod amplius est, baptizauit. Eandem rationem assignant Chrysost. Gregorius, & Caiet. Tertio dicitur plusquam Propheta, quoniam alij, postquam nati sunt, prophetauerunt in adulta ætate, Ioãnes vero in vtero conclusus Christum cognouit, vt Augustinus dicit, & adhuc puer de ipso prophetauit. Vnde cum Hieremias Prophetæ munus à Deo sibi oblatum recusaret. *A. A. A.* inquiens, *Domine Deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum*, subintulit Dominus. *Noli dicere quia puer ego sum*. ac si apertius dicat, non tibi excellentia hæc, sed Ioanni reseruatur, quod puer sit, & Propheta. In laudem enim illius canet aliquando pater eius. *Et tu puer Propheta altissimi vocaberis: praibis enim ante faciem Domini parare vias eius*. Has tres rationes vnico contextu comprehendit Chrysostomus. *Propheta est*, inquiens, *de Christo prædicare. Nunquid Propheta fuit, vt in vtero constitutus Deum in vtero cognosceret? Propheta est pro merito conuersationis, & fidei prophetiam accipere, numquid Propheta fuit, vt prius fieret Propheta, quam homo, & ante gratiam acciperet? Propheta est beneficium à Deo accipere, numquid Propheta est beneficium baptismatis Deo donare? Propheta est verbum ante tempus significare de Christo, & nũquid Propheta est facie ad faciem digito Christum ostendere? Propheta est vt ipse de Deo prophetet, numquid Propheta est, vt Deus de illo prophetet, dicens, Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam?* Iam ad expendenda singula verba huius loci procedamus.

Luca 10 d

Chrys. ho. 38. i Mat. Greg ho. 6 in Euãg. Caiet. sup c. 11. Matt.

Aug Epist. 57. ad Dardan.

Hier. 1.

Ioannes puer propheta.

Zach. 2.

Luca 1. Chrys. ho. 27 imperfecti in Matth.

10 *Vox*. Vox est quoddam instrumentum exprimens verbum seu conceptum mentis. Per illam velut per quoddã vehiculum eiusdem cõceptus cognitio deriuatur ad alios, nec potest inter homines aliter quã per vocem conceptus exprimi. Ioannes ergo Baptista vox est, quia Verbum æternum patris veniens in mundum prædicauit, & maiestas illius per Ioannis vocem omnibus innotuit. Vnde & Sanctus Lucas ait. *Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset Christus, respondit Ioannes, dicens omnibus: Ego quidem aqua baptizo vos: Veniet autem fortior me, cuius non sum dignus soluere corrigiam calciamentorum eius: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni*: Et Euangelista testimonium perhibet de Baptista, *Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine*. Magna certe excellentia Ioannis, quod omnes per illum in Christum credant; quod, quasi proprio vehiculo, per illum cognitio Verbi ad alios perueniat. *Scriptura sancta (inquit Aug.) verbum esse diffiniunt, quod intra animi silentium mente concipimus: verbum esse diffiniunt ipsam cogitationem, quæ adhuc intra conscientiæ secreta retinetur: vocem vero, per quam verbum profertur in mediũ: Vox sonus est index cogitationis: verbum vero ipsa cogitatio; sicut enim, quando verbum corde concipimus, necessaria*

Ioannes Baptista vox est verbi diuini, & quare.

Luca 3. d

Ioan. 1.

Aug. serm. 1. in natiu. Ioan. Bap.

vox

vox quasi quoddã vehiculum verbi: & quauis verbum ipsum per oris sonum ad alium transferamus; tamen illud integrum etiam intra nos, idest clausum à loquente transfertur, vt in sua sede teneatur: Ita & omnipotens Pater innotescere nobis volens sapientiam,& verbum illud quod in principio erat Deus apud Deum, sicut ipse testatur,eructauit cor meum verbum bonum, beatum Ioannem quasi vocem, per quam ad nos verbum suum proferret,assumpsit. Quod quidem verbum de illa sede ita ad nos descendit, vt in sinu, idest in profundo paterni pectoris permaneret, terrena visitans, & cœlestia non relinquens. Vox est Ioannes, & vox verbi, quia exacte non explicat verbum patris. nec mirum; quoniam inexplicabile est, & immensum. Vnde & Chrysostomus ait. *Vox est sonus cõfusus, nullum secretũ cordis ostendens, sed hoc tantũmodo significans, quia vult aliquid dicere ille qui clamat. Verbum autem est sermo rationabilis, mysterium cordis aperiens. Adhuc vox inter animalia,& homines communis est, verbum autem, hominum tantum. Ideo ergo Ioannes dictus est vox,non verbum: quia per Ioannem, neque misericordias suas Deus, neque iustitias, neque ante constitutionem mundi præparata consilia demonstrauit: sed hoc tantummodo, quia aliquid magni facere Deus in hominibus meditabatur. Postea autem, per filium suum plenissimum mysterium suæ voluntatis aperuit, ideo & dictus est verbum.* Vox est Ioannes, quia maximè coniunctus est verbo,& vitæ perfectione simillimus. Christus, natura mirante,de virgine natus est,Ioãnes de sterili. Christi natiuitatem Angelus Gabriel nunciauit virgini, Ioannis natiuitatem Angelus Gabriel nunciauit patri. Christus sanctificatus est, antequam natus, & Ioannes antequam ex vtero nasceretur, sanctus per Christum effectus est. Vnde & Augustinus ait. *Hic Ioannes non inuenitur inter discipulos Domini, sed inuenitur potius, discipulos habuisse cũ Domino. Quid est hoc? quis est iste homo? homo tantum. Quis homo tantus? quantus, tantus homo? Tamen non sequebatur inter discipulos Dominum, & sequebantur eum discipuli. absit vt dicam contra Dominum, sed tamen quasi extra Dominum. Discipulos habebat Christus, discipulos habebat Ioannes. Docebat Christus, docebat Ioannes. quid iam dicam? baptizabat Ioannes, baptizabat Christus. Plus hic, de baptismo dico, à Ioanne baptizatus est Christus.* Hinc Bernardus, *tanto* (inquit) *propinquior Deo Ioannes, quanto vox verbo vicina, cui nulla voce alia media, quod foris sonet, oportet intimari, neque enim Ioannem prædicatio, sed inspiratio docuit quem repleuit in vtero Spiritus matris suæ.*

Psal. 44.

Chys. hõ. 3. imperfecti in Mat. column. 2.

Aug. ser. 3 in natiuitate Bap. qui est 23. de tempore.

Ioãnes Baptista discipulos habet cũ Domino.

Ber. in ser. natiuitatis S. Ioã. Bap.

11 *Clamantis in deserto.* Nomine clamoris, feruentem designat prædicationem Euangelij, (vt explicatur inferius in hoc capite). Et non ait vox clamans, sed *clamantis*, vt designet, prædicatoribus Euangelij dari verba diuinitus, quibus peccatores ad Deum conuertant. In illis enim loquitur Christus (sicut Paulus ait) *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus?* Et Christus Dominus loquens ad Apostolos inquit. *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: Dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris*

Prædicatores vox sunt Christi loquentis.

2. Cor. 13. a

Mat. 10 e

patris vestri, qui loquitur in vobis. Vbi, vt notauit Remigius, *duo dicit, quomodo, aut quid, quorum vnum refertur ad sapientiam, alterum ad oris officium: Quia enim & ipse subministrabat verba quæ loquerentur, & sapientiam qua ea proferrent, non fuerat necesse sanctis prædicatoribus cogitare quid loquerentur, aut quomodo.* Spiritu sancto inspirante, loquuti sunt sancti Dei homines, ideo clamor eorum, clamor Dei esse dicitur, à quo est omnis sapientia, & omnis veritas quæ annunciatur. Per desertum, ad literam intelligit desertum materiale, in quo prædicauit Ioannes, vt mundum desertum, & virtutibus vacuum designaret. *Illud in eo mirandum est* (inquit Hieronymus), *quod eremum elegerit, Domini prædicaturus aduentum: non in templis, non loquitur in plateis, multitudinem multitudini profuturus horrescit. Et cur vox est clamantis, si declinatur auditor? Opus est vtique multitudo doctori. Et qua re in eremo multitudo? sine dubio nulla. Et quid facit Propheta, qui & vox est, & vox clamantis? Elegit, ni fallor, locum, non vbi eum nullus audiat, sed ad quem populos de natura corrupta conuersatione reducat, vt in Propheta nouam vitam videntes, diuinam mirari discant, seque omnibus vitijs circumcisos in eremo esse patiantur. Locus ergo ipse forma doctrinæ est, & ipsa prædicatio solitudo est virtutum. Operatur habitatio, dum vrbium sequentia solicitus relinquit auditor, & eremum, à contagione mundi, velut à theatro hoc voluptatum auulsus, ingreditur.* Sanctus Augustinus, per desertum, gentium populum intelligit, de quo dictum est supra. *Et erit desertum in Carmel*, aut etiam mundum vniuersum. *Vacua enim timore Dei pectora, & Spiritu sancto carentia, deserto squalentis eremi comparantur. Desertum enim erat hic mundus, ab omni cultura fidei, & timoris Dei, & peccatorum spinis obsitus squalebat tanquam ager incultus, & nullam penitus bonorum operum fœcunditatem attulerat, nullum imbrẽ gratiæ spiritalis acceperat. Mittitur Beatus Ioannes, qui eum per propheticam, atque Apostolicam prædicationem, annunciando poenitentiam, quasi rudem campum proscinderet, fœcundaret, & excoleret, diuini verbi seminibus impleret, & ad maturam frugem, idest ad regenerationis gratiam præpararet.* Denique (vt notauit Eusebius) Prædicaturus serpentibus Ioannes, & dicturus: *Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira?* desertum, quod abundat serpentibus, locum suæ prædicationis elegit.

Remigius.

Hie Epist. de vera circuicisione.

Ioães Baptista qua re in eremo prædicauit.

Aug. ser. 20. de sanctis to. 10.

Isai. 32.

Eusebius. Cæs lib. 9. demonst. Euangeli. cap. 5.

Luc. 3.

12 *Parate viã Domini.* Chald. *Parate viam Domino*, idest Christo venturo. Sunt qui dicant, verbum istud ad Cyrum, & ad Persas dirigi, qui captiuum Dei populum tenebãt. Ij, cum alieni essent à cultu Dei, & obsequio, coguntur eius populum liberare, & parare iubentur, ac sternere viam, vt in Iudæam captiuus populus reducatur, ac si dicat. Ex inuijs peruia facite. Ex quo magna filiorum Dei consolatio subsequitur; cũ videant ipsum profanorũ hominũ vti opera in eorum salutem. Sed (vt superius diximus) altiorẽ videtur habere Propheta sensũ, & vias illas spirituales respicere, quas in cordibus nostris per pœnitentiã paramus Domino. Via est, obseruatio mandatorũ, semita, consiliorum dilectio. Viam ambulauit Dominus, cum se in creaturas diffudit, propter quod Angelus qui

Via præparãda Domino qualis sit.

Christus vias ambulauit & semitas.

Iob 40. qui primo creatus est, *principium* dicitur *viarum Dei*. Sed percurrit semitas, cum in vterum Virginis est ingressus; cum pro nobis suspensus est in patibulo. *Vias tuas Domine* Psal. 24 *demonstra mihi*, (ait Propheta) *& semitas tuas edoce me*. cui respon- Prou. 3. dens Sapiens, inquit. *Viæ eius, viæ pulchræ, & omnes semitæ eius, pa-* Gen. 3. *cificæ*. Via Domini fuit, cum deambulabat ad auram post meridiem, cum in montem Synai, legem datu- Viæ Domini pulchræ & semitæ pacificæ. rus descendit: Viæ quidem pulchræ, & gressus maiestatem Dei redolentes. At semitæ eius pacificæ, cum Phili. 2. a videlicet *exinaniuit se, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo*, cum introiuit in vterum Virginis, & exijt per clausam portam, cum pannis inuolutus reclinatur Luc. 2. a in præsepio, *quia non erat ei locus in* Phili. 2. a *diuersorio*, cum factus est *obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis*. Istæ sunt semitæ pacificæ, quia venit per suum sanguinẽ pacificare, Colos. 1. e *siue quæ in coelis, siue quæ in terris sunt*. Vnde & Rex pacificus merito dicitur magnificat' super omnes Reges terræ. Vias Domino paramus, cum Dei præcepta custodimus, cum opere adimplemus verbum illud Baptistæ, Luca 3. b *facite fructus dignos poenitentiæ*, cum omne offendiculum, & scandalum tollimus: rectas facimus semitas eius, cum consilia sequimur, & perfectionem vitæ ad illum dirigimus. Sunt enim semitæ tortuosæ, & obliquæ, quas perambulant illi, qui, non propter Deum, sed vt videantur ab hominibus, faciunt bona opera, simulantes longas orationes, & vitæ perfectionem profitentes, sequuti serpentẽ tortuosum, qui recta nesciuit progredi via, quorum error eo est deterior, quo magis sub pietatis specie detegitur. *Parate* (inquit) *& rectas facite*, vt nos admoneat, hominem non inuitum, sed libera voluntate præparari ad gratiam, & vias suas ad Deum dirigere: quia vero hæc præstare nõ valet, nisi prius id acceperit à Deo, petendum est, vt ipse præparet corda nostra, & gressus nostros dirigat. Scriptum est enim. *Præparatur voluntas à Do-* Prou. 8. *mino*. Et iterum: *Apud Dominum gressus hominis dirigentur, & viam* Psal. 36. *eius volet*. & rursus Apostolus ait. Heb. 13 d *Deus autem pacis aptet vos in omni bono, vt faciatis eius voluntatem*.

13 *Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons, & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aspera in vias planas*. Sicut Christus Dominus dicit in Euangelio. *Iugũ meũ* Mat. 11. d *suaue est, & onus meum leue*, ita & nunc Propheta testatur, facilia fore præcepta Euangelica, & viam illius ita planam, vt etiam paruuli absque offensione illã possint perambulare, secundum illud quod dictum est supra, *Hæc erit vobis directa* Isa. 35. d *via, ita vt stulti non errent per eam*. Prius ad consolationem populum induxerat, nunc vero docet, quod merito sunt consolandi fideles, quia videlicet, ea quæ hactenus onera erant importabilia, & aspera, Dominus, aduentu suo, portabilia, & suauia reddidit, atque dulciora super mel & fauum. Arduus mons, & conscensu difficilis videtur, animam ponere pro fratribus suis, abnegare seipsum, & tollere crucem suam, & Christum Dominum sequi, renunciare carni, & sanguini, inimicos diligere, omnia mundi gaudia contemnere, & ad cœlestia anhelare: at postquam Christus Dominus pro nobis mortuus est, nihil horum credentibus in illum, atque vitam æternam sperantibus

rantibus

Legis iugũ in suaui atẽ legis Euangelicæ cõmutauit Christus.

rantibus est difficile. Has vias, & semitas, etiam puellæ & virgines delicatæ tanta facilitate percurrerunt; ac si omnia plana essent, & peruia. Iugum intolerabile lex erat antiqua, de quo Petrus Apostolus ait. *Quid tentatis Deum, imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri, portare potuimus?* Sed illud in suauitatem legis Euangelicæ Christus Dominus commutauit. Possunt per valles, intelligi humiles, & per colles, & montes, superbi. Illos exaltauit Christus Dominus suo aduentu, cum humilitatem, & paupertatem erexit; istos depressit, & humiliauit, iuxta illud quod in suo cantico cecinit virgo. *Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.* Vnde & per Prophetam dicitur. *Contriti sunt montes sæculi, & incuruati sunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius.* Quibus verbis, vt superius obseruaui, designat, in aduentu Domini superbos conterendos esse, & in nihilum redigendos. Per praua & aspera, pectora eorum poteris intelligere, qui moribus erant corrupti, & à mansuetudine Euangelica omnino alieni; quorum Dominus adaptauit corda, vt legem susciperent Euangelicam.

Act. 15. b

Lucæ 1.

Abac. 2.

sup. cap. 2. nu. 23.

14 *Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini loquutum est.* Sensus est. Hactenus tenebræ erant super faciem terræ, & Christus Dominus, qui gloria est Dei patris, etiã apud Iudæos sub velamine legis cognoscebatur, sub vmbris & figuris antiquis; at postquam venit plenitudo temporis, reuelata est gloria Dñi, quoniã *apparuit benignitas, & humanitas Saluatoris nostri Dei,* vt nõ solũ populus Iudæorũ, sed *omnis caro,* idest, omnis populus Christum Dominum agnoscat. Vnde & Apostolus ait. *Nos vero omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à Domini spiritu.* Quid est, *nos omnes,* nisi *omnis caro,* omnes qui in Christum credimus, & legem Euangelicam profitemur, qui relictis vmbris, & figuris, sequimur veritatem. *Omnes,* siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui, siue domini; *non enim est apud Deum distinctio Iudæi, & Græci.* Omnes videmus, gloriam Domini, ac si diceret, in nobis adimpletur propheticum dictum: *Et reuelabitur gloria Domini, &c.* Septuaginta interpretes, pro, *quod os Domini loquutum est,* transferunt, *salutare Dei.* & redit in eundem sensum. nam siue dicas, *quod os Domini loquutum est,* siue, *salutare Dei,* Christum oportet intelligas, qui verbum est Dei patris, ex vtero ante Luciferum genitus, & salutare Dei, in quo est omnium hominum salus, sicut dicit Petrus Apostolus. *Et non est in alio aliquo salus. Neque enim aliud nomen est sub coelo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.* Expendatur illa vox, *caro,* significat enim eos, qui doctrinam suscipiunt Euangelicam, non habere cor lapideum, sed carneum, idest, cor docile, & humile, non proteruum, & inflatum. Vnde per Ezechielẽ dicitur. *Et dabo eis cor vnum, & spiritum nouum tribuam in visceribus eorum, & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneũ: vt in præceptis meis ambulent, & iudicia mea custodiant, faciantque ea.* Prius aufert Dominus cor lapideum, & tribuit homini cor carneũ, quàm

Titi 3. b

2. Cor. 3 d

Lex Euãgelica absque vmbris veritatẽ docet

Rõ. 10. b

Ps. 109.

Act. 4. b

Cor carneum non lapideum veritatem agnoscit, & suscipit

Ezech. 11. c

quàm legem eius suscipiat, & obediens sit mandatis eius. Lex antiqua in tabulis lapideis scripta fuit; quoniam populo duræ ceruicis imposita: Lex autem gratiæ, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus scribitur; quoniam hominibus datur captiuantibus intellectum in obsequium fidei. *Dabo* (inquit) *legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.* Vnde & Apostolus ad Corinthios scribens ait. *Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur, & legitur ob omnibus hominibus. manifestati quod epistola estis Christi, ministrata à nobis, & scripta non atramento, sed spiritu* Dei *viui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Igitur, vt ait Hieronymus, illa caro videbit salutare Dei, de qua per Ioelem dicitur. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem.*

Hier. 31 f

2. Cor. 3. a

Ioel. 2.

15 *Vox dicentis: Clama. & dixi: Quid clamabo? Omnis caro foenum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exsiccatum est foenum, & cecidit flos. quia spiritus Domini sufflauit in eo.* Quemadmodum filius Dei, non prius carnem assumpsit, quàm genus humanum tam in lege naturæ, quàm in lege scripta longa experientia cognosceret, se indigere gratia Redemptoris, nec posse suis viribus à peccatis resurgere, & ad patriam peruenire cœlestem: ita nūc propheta loquuturus de incarnationis mysterio, & de lege gratiæ, per quam à delictis omnibus emundamur, proponit prius fragilitatem carnis nostræ, & humanæ naturæ infirmitatem, vt omnes agnoscant, quid ex natiuitate carnali habeant, quid ex regeneratione spirituali; quæ fit per gratiam Saluatoris nostri Iesu Christi. Ex illa habent, quod sit fœnum, quia *omnis caro foenum*, ex ista habent, quod sint filij Dei, non ex meritis naturæ, sed ex gratia. Sicut scriptum est. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Ideo sæpius inculcat propheta, carnem nostram esse foenum, vt non glorietur omnis caro coram illo, nec suis meritis tribuat, quod Dei verbum factum sit caro. Ait ergo. *Clama*, non remissa, sed alta voce prædica, vt omnes audiant, omnes agnoscant, se peccatores esse, carnales, & fragiles, & per humilitatem & cognitionem propriam, ad vitæ immortalitatem peruenient, quam per superbiam amiserant. Est autem homo compositus ex corpore & anima, ex carne & spiritu, & ex vtroque magnam habet humilitatis materiam. Si carnem spectet, *omnis caro foenum*; si animam, *omnis gloria eius quasi flos foeni*, gloriatur caro in pulchritudine sua, gloriatur anima propter animi virtutes, propter scientiam & sapientiam, propter prudentiam, & alia spiritualia bona, sed hæc omnia cito transeunt, & deficiunt, quia *omnis caro foenum*, fragilis & caduca, & sicut dicit Hieron. *Qui dudum infans, subito puer, qui puer repente iuuenis, & vsque ad senectutem per spatia mutatur incerta: & ante se senem intelligit, quàm iuuenem non esse se miretur. Pulchra mulier quæ adolescentulorum post se trahebat greges, arata fronte contrahitur: & quæ prius amori, postea fastidio est, quod & apud*

Xps venit postq̄ homo expertus est, q̄d posset p naturam.

Ioan. 1.

Caro est quasi flos fœni.

Hieron.

Hominis fragilitas.

apud Græcos egregius scribit Orator: speciem corporis aut tempore deficere aut languore consumi. Vnde sanctus Iob, hominis fragilitatem describens: *Homo* (inquit) *natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miserijs, qui quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra, & numquam in eodem statu permanet.* Quem locum explicans Gregorius, ait. *De muliere natus quid in se habebit fortitudinis, qui prodijt ex infirmitate? Quasi flos etenim egreditur, quia nitet in carne; sed conteritur, quia redigitur in putredinem. Quid enim sunt nati homines in mundo, nisi quidam flores in campo? Tendamus oculos cordis in hanc latitudinem mundi præsentis, & ecce quasi tot floribus, quot hominibus plenus est. Vita itaque in carne, flos in fœno est. Vnde bene per psalmistam dicitur: Homo sicut fœnum dies eius, tanquam flos agri, sic efflorebit, Isaias quoque ait. Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius sicut flos agri. Homo etenim more floris procedit ex occulto, & subito apparet in publico: qui statim ex publico per mortem retrahitur ad occultum. Carnis nos viriditas ostendit, sed ariditas pulueris ab aspectibus retrahit. quasi flos apparuimus, qui non eramus: quasi flos arescimus, qui temporaliter apparebamus. Et quia per momenta homo quotidie compellitur ad mortem, recte adiungit: & fugit velut vmbra, & numquam in eodem statu permanet.* Ne inflaretur homo, sed suam fragilitatem & imbecillitatem carnis agnosceret, repletur multis miserijs vita humana, & ab infirmis & minimis animalibus, culicibus, muscis, & vermibus infestatur sẽper; hæc enim omnia Deus creauit, vt superbiam hominis retunderent. Vnde & Augustinus ait. *Propter superbiam instituit Deus istam creaturam minimam & abiectissimam, vt ipsa nos torqueret: vt cum superbus fuerit homo, & se iactauerit aduersus Deum, & cum sit mortalis, mortalem terruerit: & cum homo sit, proximum hominem non agnouerit, cum se erexerit, pulicibus subdatur. Quid est quod te inflas humana superbia? homo tibi dixit conuitium, & timuisti, & iratus es: pulicibus resiste, vt dormias: cognosce quid sis. Nam vt noueritis, fratres, propter superbiam nostram domandam creata ista, quæ molesta nobis essent. Populum Pharaonis superbum potuit Deus domare de vrsis, de leonibus, de serpentibus: muscas & ranas illis immisit, vt rebus vilissimis superbia domaretur.* In quo magis apparet sapientia Dei, & fortitudo, cum rebus infirmis potentiam hominis succumbere facit. Propter quod hæc minima animalia, fortitudo Dei magna dicuntur, propheta attestante. *Reddam vobis annos quos comedit locusta, & bruchus, & rubigo, & eruca, fortitudo mea magna, quam misi in vos.* Vbi non solum fortitudinem Dei, sed & fortitudinem magnam, vermiculos dixit. In illis Dei fortitudo maxime splendet, & hominis imbecillitas demonstratur. Vnde & Hieronymus ait. *Quomodo potentia Dei in Aegyptijs plagis ostensa est per parua animalia, & præcipue cyniphes, qui tam parui sunt culices, vt vix cernantur oculis, sic & nunc in paruo, tardoque vermiculo, qui vix moueri potest, & leni tactu conteritur, Dei potentia, & humana fragilitas demonstratur. nõ quòd Deus ad nutum suum, & potentia maiestatem nequeat terras subuertere, & operire*

Iob 14. a

Greg. 11. Moral. 26.

Ps. 102.

Aug. tra. 1. in Io. in illa verba oia p ipsũ facta sunt. circa finẽ.

Animalia parua infestãt hominem vt humilietur.

Animalia parua, Dei fortitudo dicuntur.

Ioelis 2.

Hier. sup Ioelem.

operire cuncta diluuio, vel fulmine concremare, sed per parua, & vt ita dicam, puncta corporum, ostendit humanam fragilitatem. Si autem eruca paruusque vermiculus fortior homine est, quid gloriatur terra, & cinis, & elata per superbiam (cum ex humo sit, à quo homo appellatur) humana contemnit?

10 Quod si terræ oblitus, ex qua conditus est homo, ad virtutes animi contemplandas se conuertat, nihil tam excellens in se reperiet, quod non cito marcescat, & pereat, nisi manu creatoris conseruetur. Nihil habet homo proprium, totum accepit à Deo, etiam anima, qua mouetur, & viuit, quia spiritus Domini insufflauit in eo, secundum illud quod habetur in Genesi. *Formauit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem.* Potest etiam per flatum, quo Deus sufflauit in fœnum, sententia illius intelligi, qua propter peccatum primi parentis, homo obnoxius est morti, sicut scriptum est. *In quacumque die comederis ex eo, morte morieris.* Multoties enim in sacris literis, ira & sententia Dei, flatus dicitur, sicut ait Iob. *Vidi eos qui operantur iniquitatem, & seminant dolores, & metunt eos, flante Deo perijsse, & spiritu iræ eius esse consumptos. Flante*, idest, ferente sententiam. Potest denique, per flatum, intelligi leuis aura, qua multoties carnis pulchritudo marcescit, in grauem incidens infirmitatem, quæ omnem rapit decorem illius. Ex quo magis apparet fragilitas eius, cum æstu solis, aut leui flatu intereat. Iuxta quod Iacobus Apostolus ait. *Quæ est enim vita nostra? Vapor est ad modicum parens.* Vnde & subditur.

Gen. 2. a

Flatus Dei quid significet.

Gen. 3.

Iob 4. b

17 *Vere fœnum est populus: exsiccatum est fœnum, & cecidit flos. Verbum autem Domini nostri manet in æternum.* Applicat fœni similitudinem, & inquit, populum, & illius potentiam, quantumuis floreat, nihil aliud esse, quàm fœnum instabile; * *quia nimirum carnalis gloria dum nitet, cadit: dum apud se extollitur, repentino intercepta fine terminatur. Sic namque aurarum flatu in altum stipula rapitur, sed casu concito ad ima reuocatur. Sic ad nubila fumus attollitur, sed repente in nihilum tumescendo dissipatur. Sic ab infimis nebula descendendo se erigit: sed exortus hanc solis radius ac si non fuerit abstergit, sic in herbarum superficie nocturni roris humor aspergitur, sed diurni luminis subito calore siccatur. Sic spumosæ aquarum bullæ incohantibus pluuijs exsiccatæ ab intimis certatim prodeunt, sed eo celerius dirupta depereunt, quo inflatæ citius extenduntur. Cumque excrescunt vt appareant, crescendo peragunt ne subsistant. Fœnum est populus*, & fœnum illud quo diabolus vescitur, sicut de illo dixit Dominus loquens ad Iob. *Ecce Behemoth quem feci tecum, fœnum quasi bos comedet*, quia carnalibus hominibus & humanæ gloriæ cupidis delectatur. At hoc vnum illis restat solatium, quia verbum Domini manet in æternum, verbum inquam illud, de quo ait Euangelista: *Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Fragiles quidem sumus, & caduci, sed stabile atque æternum est verbum Dei. In nobis deficimus, sed in illo permanemus. Ex meritis nostris

Iacobi 4 d

*Greg. 17. Moral. 5.

Fœnum significat populum carnalem.

Iob 40. b

Ioan. 1.

esca satanæ facti sumus, sed gratia illius Dei cibus efficimur: Igitur non aliunde petenda est consolatio, quàm à Deo, qui manet in æternum, vt æternitate perfruamur illius. Vnitur verbum diuinum fœno fragilitatis humanæ, & natum ex Maria Virgine, super paleas & fœnum reclinatur in præsepio, vt flos fœni deinceps non decidat, sed maneat in æternum.

Christus natus quare sup fœnum sit positus.

18 *Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Ierusalem: exalta, noli timere. Dic ciuitatibus Iuda: Ecce Deus vester.* Describit qualitates prædicatoris Euangelici, & explicat quibus sit annunciandũ Euangelium, ac denique scopum, ad quem omnis prædicatio dirigitur. Prædicanti Euangelium præcipitur, quod super excelsum montem ascendat. Mons excelsus, (vt superius diximus) Ecclesiam designat Catholicam, supra montem positam, & perfectionem Euangelicam, qua electi omnium terrenorum obliti, ad cœlestia capescenda tota mentis auiditate conscendunt. Significat etiam mons diuinam Theologiam, quæ, vt Gregorius Nyssenus inquit, mons arduus est, ac difficilis, ad cuius radices multitudo vix potest peruenire. Et iuxta istas tres acceptiones, tria documenta debent Euangelij prædicatores colligere. Primũ enim oportet, quod prædicator sit fidelis, suum in obsequium fidei captiuans intellectum, sit Ecclesiæ Catholicæ membrum, vt alijs prodesse possit, vnde infideles & hæretici, qui ab vnitate Ecclesiæ separant semetipsos, tolerandi non sunt, neque audiendi. Secundo debet vitæ perfectione sicut mons alios transcendere; est enim speculator, sicut ad Ezechielem dicitur. *Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel.* Speculator autem nõ est, qui in immo iacet, sed qui in alto stat super speculam. Quisquis ergo ad munus prædicationis eligitur, in alto debet stare per vitæ perfectionẽ, vt alijs possit prodesse. Vnde & Greg. ait. *Qui prædicationis locum suscipit, ad altitudinem bonæ ascendat actionis. Ad excelsa transeat, & eorum, qui sibi commissi sunt, opera transcendat, vt subiectorũ vitam tanto subtilius videat, quanto & terrenis rebus, quas despicit, animum non supponit O quã dura mihi sunt ista quæ loquor, quia memetipsum loquendo ferio, cuius neque lingua (vt dignũ est) prædicationem tenet, neque inquantũ tenere sufficit, vita sequitur linguam. qui ociosis verbis sæpe implicor, & ab exhortatione atque ædificatione proximorũ torpens, & negligens cesso. qui in cõspectu Dei factus sum mutus, & verbosus: mutus in necessarijs, uerbosus in ociosis. Sed ecce sermo Dei de speculatoris vita cõpellit vt loquar. Tacere non possum, & tamen loquẽdo me ferire pertimesco. Dicam, dicam, vt etiã cõtra me sermo Dei sonet per me. Ego reum me esse non abnego: torporem meum atque negligentiam video. Erit fortasse apud pium iudicem impetratio veniæ ipsa cognitio culpæ.* Et post pauca: *Quis ergo ego, vel qualis speculator sum, qui non in monte operis sto, sed adhuc in valle infirmitatis iaceo? Potens vero est humani generis Creator & Redẽptor indigno mihi & vitæ altitudinẽ, & linguæ efficaciam donare, pro cuius amore in eius eloquio nec mihi parco. Esse ergo speculatoris vita & alta debet semper, & circumspecta. Ne enim terrenarum rerum amori succumbat, alta sit: ne occulti hostis iaculis feriatur, ex omni latere circumspecta. Neque enim* specu-

Sup. cap 2. nu. 4. & 5.

Greg. Nyssen. lib. de vita Moysi

Prædicatoris Euangelici conditiones.

Ezech. 3 d

Greg. ho. 11. super Ezech col. 2.

Vide sup. c. 21. nu. 9.

speculatori sufficit, vt alte viuat, nisi & loquendo assidue ad alta auditores suos pertrahat, eorumque mentes ad amorem cœlestis patriæ loquēdo succendat. Tertio necesse est, quod qui prædicatione sua alios instruere cupit, prius ipse montem sacræ theologiæ, & diuinarum Scripturarū conscendat, nec velit prius fieri aliorū magister, quàm fuerit ipse discipulus. Sunt enim quamplurimi, qui prædicationis officium ardenter appetunt, cum tamen ea quæ dispensare debent ignorent: hauriant ergo ex fontibus Scripturarum, quæ animarum saluti apta fuerint, & tunc eorum prædicatio vberrimos fructus afferet in Ecclesia. Scriptum est enim. *Dominus dabit verbum Euangelizantibus, virtute multa. Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi eius in pallore auri.* Quorum verborū, sensus est: O prędicatores Euangelij, qui estis pennæ columbæ, idest Ecclesiæ, per quas eleuatur ad cœlestia, & pennæ deargentatæ, eloquijs videlicet diuinæ sapientiæ, de quibus dicitur, *eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum: probatum, terræ purgatum septuplum. Si dormiatis inter medios cleros*, si scrutemini Scripturas, & in contemplatione duorum testamentorū quiescatis; Dominus dabit vobis verbum euangelizantibus, virtute multa. *Magnum aliquod bonum est* (ait August.) *dormire inter medios cleros: quæ nonnulli duo testamenta esse voluerunt, vt dormire sit inter medios cleros, in eorum testamentorum auctoritate requiescere, idest vtriusque testamenti testimonijs acquiescere, vt quando aliquid ex his profertur, & probatur, omnis cōtentio pacifica quiete finiatur. Quod si ita est, quid aliud admonere videtur Euāgelizantes virtute multa, nisi quia tunc eis Dominus dabit verbum, vt Euangelizare possint, si dormiant inter medios cleros? Tunc eis verbum veritatis datur, si auctoritas ab eis duorum testamentorum non relinquatur, vt ipsi sint & pennæ columbæ deargentatæ, quorum prædicatione in cœlum gloria fertur Ecclesia.*

Prædicator sit prius discipulus quàm magister.

Psa. 67.

Ibid.

Prædicatores sunt pennæ columbæ deargentatæ

Ps. 11.b

Aug. sup. Psal. 67. tom. 8.

Dormire inter medios cleros quid sit.

19 *Exalta in fortitudine vocem tuam.* Prædicatores Euangelij exaltare vocem præcipiuntur, quoniam non vni genti aut alteri, sed vniuerso mundo annunciandum est: ideo ascendit super montem, vt omnes audiant, omnes intelligant. Quod autem ait, *noli timere*, coincidit cum verbis Saluatoris. *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, & non habent amplius quid faciant.* Nec enim est propter timorem, aut alium affectum carnalem veritas occultanda, sed potius coram aduersarijs voce intrepida prædicanda. Vnde & Isaias iterum atque iterum prædicatorem admonet, dicens, *Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.* **Præconis officium suscipit, quisquis ad munus prædicationis accedit, vt ante aduentum iudicis clamādo gradiatur. Sacerdos ergo si prædicationis est nescius, quam clamoris vocem daturus est præco mutus? Hinc est enim quod super pastores primos in linguarum specie Spiritus sanctus insedit: qui nimirum quos repleuerit, de se protinus loquentes facit. Hinc Moysi præcipitur, vt tabernaculum sacerdos ingrediens, tintinnabulis ambiatur: vt videlicet voces prædicationis habeat, ne superni spectatoris iudicium ex silētio offendat. Scriptum quippe est: Audiatur sonitus, quando ingreditur, vel egredi-* tur

Mat. 10

Prædicator, præconis habet officium.

*Greg. in pastorali. part. 2. ca. 4.

Act. 2.

Exod. 28.

Ibidem.

tur sanctuarium in conspectu Domini, & non moriatur. Sacerdos namque ingrediens moritur, si de eo sonitus non auditur: quia iram contra se occulti iudicis exigit, si sine sonitu prædicationis incedit. Annunciatio autem Euangelij prædicitur, facienda Sion, & Hierusalẽ, & ciuitatibus Iuda, quia primo prædicandũ erat Euangelium populo Iudæorum, secundum illud quod dicit Apostolus, *Vobis oportebat primũ loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus.* Prædicandum ergo erit Euangelium ciuitatibus Iuda, idest confitentibus nomen Domini: Iuda enim confessio interpretatur. Et iuxtà hanc explicationem, Sion, & Hierusalem est datiui casus. Sed iuxtà translationem B. Hieronymi, videlicet, *Super montẽ excelsum ascende tu, quæ Euãgelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, quæ Euangelizas Hierusalem*, nomen Sion, & Hierusalem est vocatiui casus, & sensus est. O Sion, ò Hierusalem, quæ Euangelizas Christũ, exaltare, ascende super mõtem, quia tu eris magistra orbis terrarum. Ex te exiet prædicatio Euangelij, secundum illud quod dictum est supra. *Quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem.*

Act. 13. g — S. Hieron. — Isaia 2.

20 *Ecce Deus vester.* Hoc clamauit vox illa, quæ audita est in deserto, hoc prædicauit Ioannes, cum dixit, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, hoc annunciauit Petrus, & cæteri Apostoli, qui Christum Dominum esse verum Deum, & Saluatorem mundi prædicauerunt. Ait enim. *Tu es Christus filius Dei viui.* Et iterum. *Et non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.* Hic ergo locus aperte designat incarnationẽ Verbi, & aduentum filij Dei, qui humanam naturam sibi vniuit, ita vt vere dicatur Deus, & homo. Iudæus dicit. *Nonne hic est faber, filius Mariæ, frater Iacobi, & Ioseph, & Iudæ, & Simonis? Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem?* Gentilis ait. *Ecce homo.* Ita dixit Pilatus turbis, cum adduxit Christum foras portãtem coronam spineam, & purpureum vestimentum: vere enim agnoscebat hominem, quem flagellatũ videbat, alapis cæsum, & spinis coronatum; nos autem annunciãtes, dicimus. *Ecce Deus vester*, & Christum Domini diu expectatum iam aduenisse gaudemus. Lege circa istum locum supra dicta.

Ioan. 1. d — Mat. 16 e — Act. 4. c — Marci. 6. a — Ioan. 6. e — Ioan. 19 a — Sup. ca. 12 num. 5. ca. 25. nu. 18.

21 *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur.* Nequis scandalizaretur, audiens, Dei filium ad nos venire carne indutum mortali, & diceret infirmum esse, & impotentem ad liberandum hominem à peccato, docet venturum esse in fortitudine, quia quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Venit in fortitudine, quoniam fortem armatum custodientem atrium suum, hoc est, Principem tenebrarum deuicit, & vniuersa arma eius abstulit, in quibus confidebat, & spolia eius distribuit, vt iam latius diximus. Venit in fortitudine, quoniam tanquam potestatem habens, dæmonibus imperauit, mari, & ventis, & statim obediebant ei; quoniam tanquam Dominus vitæ, mortuos suscitauit, infirmos sanauit, & alia multa mirabilia fecit; quoniam *mortem nostram moriẽdo destruxit, & vitam resurgendo reparauit*; quoniam

Sup. cap 9. num. 10.

niam tanquam fortis debellator descendit ad inferos, & vectes ferreos confregit, & suos, qui mortis vinculis captiui tenebantur, absoluit. Crucifixus est ex infirmitate, quia caro pro nobis factus est: suspensus est patibulo, sed *ibi abscondita est fortitudo eius, ante faciem eius ibit mors.* Ipso adueniente non regnabit peccatum in nostro mortali corpore, non erimus amplius sub tyrannide principis tenebrarum, sed *brachium eius dominabitur*, idest, gratia, & fortitudo Dei, ipsa erit in auxilium nostrum, vt nos protegat, & defendat. ita vt homini infirmo clamare liceat cum Paulo. *Omnia possum in eo qui me confortat.*

2. Cor. 13. b

Abac. 3. a

Philip. 4 c

22 *Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo.* Vox est mutuæ inter nos exhortationis, quasi dicat. Agite viros fortes, non despõdeatis animo; nam qui de cœlo venit in adiutorium nostrum, in manu habet mercedem operis & laboris, quã dabit strenue laborantibus, & pro fide certantibus vsque ad mortem. Nemo irremuneratus abibit. & bis repetit eandem sententiam; nam opus, idem est, quod merces operis. Sic accipitur Leuitici 19. *Non morabitur opus mercenarij tui apud te vsque mane.* Ex quibus collige, opera esse ad salutem necessaria; merces enim debetur operibus: Deus autem qui ea remunerat, gratiam donat vt valorem accipiant, & sicut Augustinus ait. Nostra vult esse merita, quæ sunt ipsius dona. Merces in hoc loco ad vtrumque pertinet, & ad bonum, & ad malum, ita vt sensus sit, in promptu habet præmium, quod retribuat bonis, videlicet vitam æternam, & opus quod malis reddat, nẽpe damnationem æternam. Præmium electorum mercedem dixit, & retributionem peccatorũ, opus, quia onus est intolerabile. Possunt aliter hæc verba accipi, ita videlicet, vt merces eius referatur ad gloriam animę, quã ab instanti suæ conceptionis habuit Christus, vt ex illis verbis Euangelij, *Scio eum, & mandata eius seruo*, probat S. Thom. *Opus* (inquit) *eius refertur ad opus passionis & redemptionis generis humani, de quo ad Patrem loquens ait. Opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam.* & ad discipulos. *Meus cibus est vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius.* de quo etiam superius dixerat. *Vt faciat opus suum, alienum est opus eius: vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo.* Et sensus est. Cum Redemptore mundi est merces eius, videlicet visio beatifica, quæ debita erat animæ illius, non quidem propter merita præcedentia, cum ab instanti conceptionis eam habuerit, sed propter vnionem hypostaticam, ratione cuius debebatur animæ illius. Et quamuis semper frueretur diuina essentia, incessanter habebat præ oculis mortem, quam pro totius mundi peccatis sustinere voluit. Vnde & Christus, cum primum conceptus est in vtero Virginis, agnoscens beneficia, quæ animę illius collata sunt à Patre, in gratiarum actionem morti se obtulit libenter; Apostolo attestante. *Ingrediens mundum dicit: Ecce venio, vt faciam Deus voluntatem tuã.* Quem locum expendimus supra.

Leuit. 19 c

Aug.

Xpi animæ ab instanti conceptionis ei fuit beata

S. Tho. 3. p. q. 9. ar. 2.

Ioan. 8.

Ioan 4.

Isai. 28.

Nu. 40.

Xps mortẽ præ oculis semper habuit.

Heb. 10. b

Sup. c. 1. nu. 28.

23 *Sicut Pastor gregem suum pascet: in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, fœtas ipse portabit.* Prædixerat Ezechias Rex Israel, *fiat tantum pax in diebus meis*, non curãs de salute populi, neque filiorum paci & prosperitati consulens, sed suæ dumtaxat inten-

Isa. 39. d

dens. Modo autem pastor repromittitur Israeli, qui curam habeat illius, ac si aperte dicatur. Ex quo Reges vestri, alioqui iusti & sancti, nō curant de vobis, ego vos consolabor, ego vobiscum omnia pastoris munia adimplebo. Pastor iste Christus est, qui de semetipso testimonium perhibens, ait. *Ego sum pastor bonus.* Nos quidem sumus populus eius, & oues pascuæ eius, oues ignorantes, & errantes, inermes, & prædæ luporum expositæ: Christus autem nostri curam agit, vt bonus pastor animam suam ponens pro ouibus suis. *Mercenarius autem & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum venientem, & fugit; & lupus rapit, & dispergit oues.* Vnde duas constituit veri pastoris conditiones, quæ in Christo Domino splenduerūt maxime. Prima est, quod gregem suum pascat: qui ergo non pascunt oues, sed semetipsos; qui non quærunt earum salutem, sed proprium commodum, non pastores sunt, sed raptores, de quibus scriptum est. *Pastores tui lupi vespere non relinquent in mane.* Et iterum. *Principes eius in medio illius quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, & ad perdendas animas, & auare ad sectanda lucra.* Contra istos supremus omnium pastor dicit. *Væ pastoribus, qui disperdunt, & dilacerant gregem pascuæ meæ, dicit Dominus. Ideo hæc dicit Dominus Deus Israel ad pastores, qui pascunt populum meum: Vos dispersistis gregem meum, & eiecistis eos, & non visitastis eos: Ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum,* ait Dominus. Et rursus ad Ezechielem ait. *Fili hominis, propheta de pastoribus Israel: propheta & dices pastoribus: Hæc dicit* Dominus Deus: *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos: nonne greges à pastoribus pascuntur? Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis: gregem autem meū non pascebatis.* Christus autem oues suas carne propria & sanguine pascere dignatus est, animam pro ouibus tribuens, & carnem ouibus. Secunda cōditio veri pastoris est, quod ouium infirmitati se accommodet, & fragilitati vniuscuiusque condescendat, super humeros suos portans istā, & in sinu suo fouens illam, nulli parcens incommodo, vt curam habeat earum. Talem affectum gerebat erga oues, seu greges Laban, sanctus Patriarcha Iacob. Ait enim. *Viginti annis fui tecum, oues tuæ & capræ steriles non fuerunt, arietes gregis tui non comedi, nec captum à bestia ostendi tibi; ego damnum omne reddebam: quidquid furto peribat, à me exigebas: die noctuque æstu vrgebar & gelu, fugiebatq. somnus ab oculis meis.* Et ad Esau loquens, ait. *Nosti Domine mi, quod paruulos habeā teneros, & oues, & boues foetas mecum: quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur vna die cuncti greges. Præcedat Dominus meus ante seruum suum: & ego sequar paulatim vestigia eius, sicut videro paruulos meos posse, donec veniam ad Dominum meum in Seir.* Talem se exibuit Christus Dominus erga gregem suum; agnos enim, idest humiles, qui infirmitatem suam agnoscunt, leuauit brachio virtutis suæ, illos corroborās; alios vero, idest, magis teneros ac debiles in sinu fouet, & oues fœtas super humeros suos portat. Agnos inquit, & oues, non serpentes, & viperas, non basiliscos, & tauros, qui simplicitatē nesciunt, & mansuetudinem: sed quandam feritatem

Ioan. 10

Pastoris duæ conditiones.

Sophoniæ 3.

Ezech. 22. f

Hier. 23 a

Ezech. 34. a

Pastor & Prælatus subditorū infirmitati condescendat sicut Iacob. Vide c. 22. num. 22.

Gen. 31.

Ibid.

ritatem præ se ferunt. Non enim est ferarum Pastor, sed ouium, ait enim. *Saluabo gregẽ meũ, & non erit vltra in rapinã, & iudicabo inter pecus, & pecus: & suscitabo super eas pastorẽ vnum qui pascat eas, seruum meum Dauid, ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem.* Per oues autem fœtas intelligit Hieronymus, Apostolos, & Apostolicos viros, qui per Euangelium multos filios generant Christo, iuxta illud quod dicit Apostolus. *Nam in Christo Iesu per Euangeliũ meum ego vos genui.* Et iterum ait. *filioli mei quos iterũ parturio, donec formetur Christus in vobis.* Vnde, & apud Iob, per parturientes ceruas designantur, quæ incuruantur ad fœtum, pariunt, & vagitus emittunt, vt ex sancto Gregorio obseruauimus in prologo ad lectorem. Tanto denique charitatis affectu prosequutus est Christus ouem perditam humanæ naturæ, vt dimiserit nonaginta nouem in deserto, & venerit ad illam quæ perierat, donec inuenit eam, & cum inuenisset, imposuit super humeros gaudens. Reliquit enim nouem angelorum choros in deserto, hoc est in cœlo, (quod desertum dixit,) vt notauit Gregorius, quia illud deseruit homo, cum peccauit; aut vero, quia desertum reputatur à Deo, nisi ab hominibus inhabitatum fuerit: & vnam humanam naturã assumpsit, iuxta quod & Paulus ait. *Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit.* Quid ad hæc dicent pastores, nullam curam habentes ouium, pro quibus Christus mortuus est? *Quod infirmum fuit, non consolidastis* (ait ad illos Dominus per Prophetam) *& quod ægrotum, non sanastis, quod confractum est, non alligastis, & quod abiectum est, non reduxistis, & quod perierat non quæsistis: sed cum austeritate imperabatis eis, & cum potentia, & dispersæ sunt oues meæ, eo quod non esset pastor: & factæ sunt in deuorationem omnium bestiarum agri, & dispersæ sunt. Errauerunt greges mei in cunctis montibus, & in vniuerso colle excelso: & super omnem faciem terræ dispersi sunt greges mei, & non erat qui requireret, non erat inquam qui requireret.* Vide qualiter præ dolore animi eandẽ bis sententiam repetat, non erat qui requireret, non erat inquam qui requireret.

Ezech. 34. — Apostoli sunt oues fœtæ. — 1 Cor. 4. c — Galat. 4. c — Vide tom. 1. in prol. ad lect. — Luc. 15. a — Cœlũ desertum dicitur, & quare. — Heb. 2. d — Ezech. 34. a

24 *Quis mẽsus est pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit? quis appendit tribus digitis molẽ terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera?* Quoniam in præcedentibus multa prædixerat Isaias, quæ difficilia videbantur, & ab humano intellectu incognoscibilia, sicut est illud, *Deus veniet ad saluandum nos*: & illud, *& videbit omnis caro salutare Dei*: neque enim humana ratione inuestigari potest incarnationis mysterium à sæculis absconditũ in Deo; ideo, in præsenti, magnitudinẽ Dei, & immensitatem potentiæ ipsius declarat, vt omnes cognoscant, non esse *impossibile apud Deum omne verbũ.* Item etiam quoniam fides Catholica (sicut Athanasius ait) nos obligat, *vt credamus, & confiteamur, quia Dominus noster Iesus Christus Dei filius, Deus & homo est, Deus est ex substãtia patris ante secula genitus: homo est ex substantia matris in sæculo natus: Perfectus Deus, perfectus homo: ex anima rationali, & humana carne subsistens*; antequam ea, quæ in quantum homo passurus erat, prædiceret, explicat quæ illi cõpetunt secundum quod Deus, vt omnes expendant misericordiam eius, qui

Isa. 35. b — Luc. 3. b — Luc. 1. d — Athanas. in symbolo fidei. — Christus Deus & homo.

qui, Deus cũ sit, & omnipotens, homo pro hominibus factus est. Et in primis ostendit, illum esse creatorem, qui omnia fecit in numero, pondere, & mensura, omnia per sapientiam disposuit. Ex eo autem quod aquas congregauit in locum vnum, dicens: *Congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt, in locum vnum, & appareat arida*, dicitur illas dimetiri in mensura pugilli. & quia extendit cœlum sicut pellem, dicitur cœlos palmo ponderasse, aut quia, sicut dicit Orig. *totum cœlum minima suæ potestatis particula comprehendit, quem sermo propheticus figurate palmum appellauit.* aut vero quia nihil superfluum condidit, tantã producens multitudinem stellarum, & singulares virtutes, vt in hæc influant inferiora, eis tribuens: Propter quod in laudem eius canit Psalmista. *Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat*, idest, proprietatem, & virtutem earum, iuxta quam nomen imponitur, ipse cognoscit. Montes denique, & colles, quos produxit ex nihilo, & magnam eorum molem tanta facilitate conseruat, & sustinet, vt tres eius digiti sufficiant ad terræ molem sustinẽdum, nec opus sit totam brachij adhibere virtutem, quod nullus alius, nisi solus ipse, valet perficere. Hoc designant repetitæ interrogationes prophetæ. *Quis mensus est pugillo aquas*, nisi solus Deus? *quis appendit tribus digitis molem terræ*, nisi ille, *qui extendit aquilonem super vacuũ, & appendit terram super nihilum: qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum.* Tribus digitis appendit molem terræ, idest trium personarum opere indiuiso. Consimilibus interrogationibus ostendit Deus suam potentiam, & immensitatem, loquens ad Sanctũ Iob. *Vbi eras* (inquit) *quando ponebam fundamenta terræ? Indica mihi si habes intelligentiam. Quis posuit mensuras eius, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis dimisit lapidem angularem eius.* & alia multa naturæ secreta perquirit, ad quæ vir sanctus nec verbum audet respondere, sed manum suam ponit super os suum, & se leuiter fuisse loquutum agnoscit. Vbi obseruandum cum Beato Gregorio, quod aperiendo nobis quædam, atque claudẽdo quædam, nos interrogat Deus, sicut per Psalmistam dicitur: *Palpebræ eius interrogant filios hominum*, (Palpebris quippe apertis cernimus, clausis nihil videmus,) vt homines qui se nesciunt, sibimetipsis innotescant, quatenus, dum quædam intelligendo comprehendunt, quædam vero cognoscere omnino nõ possunt, seipsos humilient, & Dei magnitudinem, quæ vincit scientiã nostram, admirentur. sic & Paulus, cum secreta Dei iudicia de repulsione Iudæorum, & gentium vocatione discuteret, atque ad ea peruenire non posset, Deo se in ipsa sua ignorantia sciẽnter inclinauit, & profunditatem iudiciorum Dei admiratus, dixit. *O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei: quam incomprehẽsibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius: quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: Ipsi gloria in secula. Amen.*

25 *Quis adiuuit spiritum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo iniit consilium,*

Gen. 1.a
Orig. lib. de Spiritu sancto.
Ps. 146.
Deus quã facile mũdũ gubernet.
Iob 26.c
Iob 38.a
Greg. 28. mor. ca 5.
Psa. 10.
Cognoscit homo qdã de Deo, qdã ignorat vt humilietur.
Rom. 11

filium, & instruxit eum, & docuit eum semitam iustitiæ, & erudiuit eum scientiam, & viam prudentiæ ostendit illi? Vt constat ex auctoritate Apostoli, ad Romanos vndecimo, modo inducta, & ex illis verbis: *Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis instruxit eum?* ex quibus probat quod *animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei*, constat, hæc Isaiæ verba eo tendere, vt denuncient profunditatem iudiciorũ Dei, & sapientiæ ipsius immensitatem, cuius secreta nullus est qui cognoscat, nullus qui inuestigare valeat. Multa sunt Regum mysteria, quæ vulgus ignorat, & nobiles latent; illi tamen, qui Regi sunt à consilijs, & illum instruunt, sicut rex ipse, ea cognoscunt. Deus autem cum nullum habeat adiutorem, nullum consiliarium, aut instructorem, ita exaltatus est, & eleuatus, vt vias eius nullus inuestigare valeat, aut cognoscere. Quis instruxit illum, & docuit, bonum esse mundum istum visibilem creare, & bonitatem suam super alios diffundere? nam cum res non essent, quomodo ipsum, ad creandum illas, inducere potuerunt? Et postquam ex nihilo sunt productæ, quid potuerunt suo creatori prodesse? quid cõferre? in quo eum adiuuare valebunt? quid sunt coram eo?

1.Cor.2.

Dei iudicia quã sint profunda.

26 *Ecce gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt: Ecce insulæ quasi puluis exiguus. Et Libanus non sufficiet ad succendendum, & animalia eius non sufficient ad holocaustum. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum & inane reputatæ sunt ei.* Superius induxerat hominem, vt suam fragilitatem agnosceret, & intelligeret, se esse fœnum, & omnem gloriam eius florem fœni, quæ cito marcescit; nunc autẽ, vt funditus humanam superbiam adhuc de se præsumentem euertat, ostẽdit quid sit homo, si cum Dei magnitudine conferatur. Et primo comparat omnes gentes stillæ situlæ. Si omnes gentes, quotquot à principio mundi natæ sunt, & nascentur vsque ad finem sæculi, nihil aliud sunt coram Deo, quàm parua gutta, quid erit vnus homo coram Deo? *Repete* (ait Chrysostomus) *omnes gentes, complectere animo Syros, Cilices, Capadoces, Bithynios, Mysios, Phryges, Lycios, Pamphylos, Assyrios, Arabes, Indos, Aegyptios, Aethyopes, Hispanos, Gallos, Germanos, Sarmatas, Pannonios, Sauromatas, Massagetas, Scythas, Albanos, Iberos, Bactrianos, Medos, Persas, Parthos, Armenos, Ponti Euxini vicinos omnes, & incolas Thraces, Macedonas, Græcos omnes, Daciam, Dalmatiam, Italiam, Insulas omnes, tam interioris maris, quam exterioris, cæterasque innumerabiles gentes, quarum ne nomina quidem nouimus, hæc omnia mortalium genera instar guttæ labentis de situla coram Deo versari autumat. Accipe accuratius, dic quæso, quota eius guttæ particula sis?* Secundò, comparat gentes momento stateræ, quod nullius fere ponderis est, ac denique insulas confert pulueri exiguo, qui, flante vento, proijcitur à facie terræ, & omnino euanescit. Duas priores comparationes auget Sapiens; & non solum omnes gentes confert guttæ, & momento stateræ, sed vniuersum orbem terrarum his rebus minimis comparat, vt magis homini superbo quod nihil sit innotescat. *Tamquam momentum* (inquit) *stateræ, sic est ante te orbis terrarum, & tamquam gutta roris antelucani, quæ descendit in terram.*

Gẽtes oẽs quasi nihilum sunt corã Deo.

Chrysost. 2. de incõprehensib. Dei nat. to.5.

Sap.11. d

Hinc

Chryſ. ho. 2. de incõprehenſib Dei natu. to. 5.

Hominis fragilitas quanta.

Hinc & Chryſoſtomus ait. *Intellige homo quidnam ſis. Homo es, terra, cinis, caro, ſanguis, fœnum, floſculus herba, fumus, vmbra, vanitas, & ſi quid ijs exilius, vilius atque abiectius. Prophetæ multa dixerunt huiuſmodi, non vt genus noſtrum vituperarent, notarentque, ſed quo furentium hominum inſolentiam & petulantiam compeſcerent, atque ablegarent.* Et S. Bernardus. *Memento homo quid fuiſti, quid es, & quid eris. quid fuiſti, quia ſperma foetidum. quid es, quia vas ſtercorum. quid eris, quia eſca vermium.* Quid ergo ſuperbit terra & cinis?

S. Bern.

27 *Et Libanus non ſufficiet, &c.* Tanta (inquit) eſt Dei omnipotentia, tanta ipſius magnitudo, & excellentia, tantus illi debetur honor, & cultus, vt ſi holocauſta & ſacrificia eſſent illi pro eius dignitate offerenda, omnia ligna Libani non ſufficerent ad comburendum holocauſta, neque armenta omnia, quæ in Libano paſcuntur, ſatis eſſent ad offerendum. illi; cum enim illa omnia, & alia quamplurima fuiſſent oblata, tandem neceſſe eſt humiliter fateri, *Tua ſunt omnia, & quæ de manu tua accepimus, reddimus tibi.* Vnde & propheta Regius Dei conſiderãs magnitudinẽ, cuius maieſtas in arca teſtamẽti ſplẽdebat. *Adduxit arcam Dei de domo Obededom in ciuitatem Dauid cum gaudio: & erant cum Dauid ſeptem chori, & victima vituli. Cumque tranſcendiſſent qui portabant arcam Domini ſex paſſus, immolabant bouem, & arietem, & Dauid ſaltabat totis viribus ante Dominum.* Et in libro 1. Paralipp. dicitur. *Cumque adiuuiſſet Deus Leuitas, qui portabant arcam foederis Domini, immolabantur ſeptem tauri, & ſeptem arietes.* Ideo tot multiplicabantur holocauſta, tot offerebant Deo ſacrificia, vt ſaltem minimam partem adimplerent eorum, quæ Deo ſunt debita, pro acceptis beneficijs. Tandem vt illi poſſent homines condignã retributionem facere, & æqualem pro omnibus, quæ acceperant, filium ſuum vnigenitum miſit, *in ſimilitudinem carnis peccati, & pro nobis omnibus tradidit illum*, vt in ara crucis oblatus in ſacrificium & holocauſtum, ad æqualitatem pro omnibus debitis noſtris ſatisfaceret Deo patri. Idem ſacrificium ſub ſpeciebus panis & vini, tranſiturus de hoc mundo ad patrem, nobis gratuita donatione reliquit, in quo tantum bonum quotidie offerimus Deo, quantum ab illo accepimus. Vnde propheta clamat. *Quid retribuam Domino, pro omnibus quæ retribuit mihi?* Attendebat quanta ſibi eſſent præſtita à Domino, non ſolum temporalia, ſed & ſpiritualia bona; & quærens, quid pro omnibus retribueret, non inueniebat: quia quidquid retribuere voluiſſet, ab ipſo acceperat, neque erat aliquid condignum, quod omnia accepta à Deo beneficia adæquaret. Sed tandem vnum reperit, quod pro omnibus retribueret. *Calicẽ* (inquit) *ſalutaris accipiã, & nomen Domini inuocabo*, id eſt, calicem paſſionis & mortis eius, per quam ſeipſum obtulit patri; calicem, de quo duobus fratribus loquens, ait: *Poteſtis bibere calicem, quem ego bibiturus ſum?* De quo etiam orans ad patrem, ait. *Pater ſi vis transfer calicem iſtum à me: verumtamen non mea voluntas, ſed tua fiat.* Iſtum calicem accipiã, illum Deo offeram, & pro omnibus quæ à Deo accepi, vna oblatione retribuã. Qui me totum, ait Bern. *& ſemel dicendo fecit, in reficiendo profecto dixit multa, geſſit mira, & pertullit*

1. Paral. 29. d

2. Reg. 6 e

1. Paral. 15. d

Holocauſta olim quamplurima offerebantur Deo, & quare.

Rom. 8.

Pſ. 115.

Gratitudo exigit quod homo ſeipſum offerat Deo.

Ibid.

Mat. 20

Luca 22 e

Bern. in li. de diligẽdo Deo.

tulit dura: nec tantum dura, sed Ps. 115. *& indigna. Quid ergo retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? in primo opere me mihi dedit, in secundo se: & vbi se dedit, me mihi reddidit. Datus ergo, & redditus, me pro me debeo, & bis debeo, quid Deo retribuam pro se? nam etiam si me millies rependere possem, quid sum ego ad Deum?* Retribuam ergo patri filium suum vnigenitum, quem ipse mihi donauit, sed illum offeram alapis cæsum, sputis oblitum, spinis coronatum, ac denique cruci affixum, & mortuum, vt hac vna oblatione pro omnibus quæ debeo satisfaciam.

28 *Omnes gentes quasi non sint &c.* Multum honoris visum est Prophetæ se homini tribuisse, cum omnes gentes esse dixit quasi stillam situlæ, aut momentum stateræ, si cum Deo conferantur: quia cùm vtrumque aliquam habeat quantitatem, in infinitum secundum se diuisibilem, partes quantumuis minimæ adhuc retinent esse: ideo in his verbis, non minutissimæ guttæ, quæ in terram defluit, non momento stateræ, quod esse habet, confert omnes gentes, sed nihilo confert. *Quasi nihilum, & inane* (inquit) *reputatæ sunt ei*, idest in præsentia, & comparatione illius. Hac phrasi, & modo loquendi vsus est Propheta regius, ad æternitatem Dei, & breuitatem humanæ vitę designandam, dum ait. Psa. 89. *Quoniã mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna quæ præterijt, & custodia in nocte, quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt.* Non instãti quod esse habet, licet indiuisibile, confert tempus vitæ nostræ appositum æternitati, sed diei præteritæ, quæ nullum iam esse habet; & pro nihilo haberi ait annos nostros. Nec mirum, cum enim ipse homo compositus Deo reputetur nihilum & inane, quomodo tempus, quo illius vita mensuratur æternitati collatum aliquid poterit reputari? Deniq; vt agnosceret homo ex se, nihil esse, & in nihilũ tendere, nisi manu cõditoris conseruetur, plasmauit illũ de terra, & nõ de terra qualibet, sed de limo, & terram ipsam produxit ex nihilo; ac si diceret: Agnosce ò homo quę sit mater tua, & quis sit pater tu*; noli superbire, noli gloriari, *quia puluis es, & in puluerem reuerteris,* filius terræ es, & nepos nihili. Ex nihilo ducis originem, & superbire audes? hoc vnum in præsenti est maxime ponderandum, quod cum omnes gentes reputentur coram Deo quasi nihilum, & inane, vna vox quæ verbum præcessit, vnus Baptista præcussor Domini magnus apparet coram Domino, Angelo attestante. *Erit enim magnus coram Domino, & vinum & siceram non bibet, & Spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ, & multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum, & ipse præcedet ante illum in Spiritu, & in virtute Eliæ: vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem perfectam.* Vere magnus, qui tam magna operatus est: magnus coram Domino, qui magni consilij angelum & digito ostendit, & baptizauit.

Homo filius est terra, & nepos nihili.

Gen. 3. d

Luc. 1 b Ioãnes Baptista magnus est coram Domino.

29 *Cui ergo similẽ fecistis Deũ: aut quam imaginem ponetis ei? nunquid sculptile cõflauit faber, aut aurifex auro figurauit illud, & laminis argenteis argentarius? Forte lignum, & imputribile elegit: artifex sapiens quærit, quomodo statuat simulachrum, quod non moueatur.* Postquam enarrauit Propheta immensam

mensam Dei magnitudinem, in cuius comparatione quasi nihil est totus orbis terrarū, idololatras reprehendit, qui arbitrantur, Dei maiestatem posse hominum imaginatione concipi, aut idolis & sculptilibus cōparari: ostenditque, Deum tam immensum esse, vt nullis terminis circumscribi, nulla arte eius imago exprimi possit: ideo confert verum Deum, cum gentium simulachris, & ostendit, Deos gentium minus potentes hominibus illis esse, quorum dij dicuntur. Idola enim ab hominibus sunt facta, & ne citò corrumpantur, fiunt ab artifice in auro vel argento, aut etiam in ligno solido, & imputribili: & cum inanimata sint, & motu careant, sibi ipsis auxilio esse non possunt. Deus autem immensæ virtutis est, & supra omnem creatam mentem & cognitionem naturalem, non solum hominum, sed etiam angelorum, sicut scriptum est. *Neque oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparauit* Deus ijs, *qui diligūt illum*. Tanta est igitur hominum vesania, tanta stultitia gentium, vt in illis dijs confidant, quos fabricauerunt manus eorum. Diuites aurea idola parant, aut laminis argenteis confingunt, pauperes lignea, & minus pretiosa efficiunt: illi aurificem quærunt, qui fingat idolum; isti artificem, qui ex ligno forti formet simulachrum, ne putrefiat, & opera manuū suarum tanquam Deos adorant. Simile quid in idolis spiritualibus inuenies, in quibus magna reperitur varietas. Nam, secundum quod quis plus potest, vel minus, idola fabricat sibi. Alij honorem & ambitionem, alij diuitias habent pro idolo, quod sectentur, & colant: Alij vero infimæ conditionis homines idolo ligneo sunt contenti, inuidia videlicet, aut odio, aut carnali quadam delectatione, aut vindicta, qua fruuntur, secundum possibilitatem suam. Hi nimirum idolū ex ligno imputribili factum venerantur, dum raro, aut nunquam ex corde suo conceptam pellunt inuidiam, & vindictam; verum ad perditionem omnes tendunt, qui magna vel parua fouent vitia. Neque enim minus vituperādus est Esau, qui pro leui edulio vendidit primogenita sua, quam si pro magnis diuitijs ea cōmutasset, nec leuius deliquit Adā, pro esu vnius pomi, Dei præceptum transgrediens, & statum iustitiæ originalis contemnens, quàm si, pro acquirendis regnis, Dei obedientiam violasset.

Idola maxime distāt à Deo.

1. Cor. 2. b

Idola diuersa sibi fabricant homines peccatores multis laboribus & expensis.

30 *Numquid non scitis? nūquid non audistis? numquid non annunciatum est vobis ab initio? numquid non intellexistis fundamenta terræ?* Sensus est. Vidistis, quam sordidos Deos sibi gentes parent, & quanto studio adorent illos, cum nihil numinis habeant, nihil possint suis prodesse cultoribus. Ab initio lege naturali vos docui, & postmodum in lege scripta per Moysen contestatus sum, idola nihil esse, & quod vnus solus sit verus Deus, mundi auctor, & conditor; quod si hæc ignoratis, attendite ad fundamenta terræ; considerate vniuersas creaturas, & discite, quod mea potentia ac virtute omnia creauerim. Omnia testantur conditorem suum; *Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas.* Omnes populi clamant, *Ipse fecit nos, & non ipsi nos*. Gentes in reprobum sensum propterea traditæ sunt, quia hæc cogitare, & intellige-

Rom. 1. c

Ps. 99. a

Rom. 1. e telligere noluerūt: sed *cū cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium*; his animalibus similem facientes Deum, & imaginem volucrum, & serpentium ponentes illi.

21 *Qui sedet super gyrum terræ, & habitatores eius sunt quasi locustæ: qui extendit velut nihilum cœlos, & expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum*. Arguit eos, qui ad idola confugiunt, arbitrantes, quod Deus *circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat*, & ait, cum esse vbique præsentem, & cuncta prospicere; atque ita sedet super terræ circulum, cum tamen nullo valeat contineri loco, aut circumscribi. Habitatores autem terræ, si ad ipsum conferantur, ait esse sicut locustas, & velut quædam contemptibilia animalia. Stultum ergo erit, in locustis spem ponere, & tantam negligere maiestatē, cuius talis est potentia, vt per eam cœlum non secus extendatur, ac si esset tela quædam, aut pellis. Sicut enim extendunt homines papiliones, vt sub illis habitent, ita expandit Deus cœlos, vt habitaremus sub illis. Vnde & per Prophetam dicitur. *Extendēs cœlum sicut pellem, &c.* Idest facilè, sicut facilè pellis complicata extenditur. Idem significat extendere cœlos sicut nihilum, idest, ita facilè, & absque vlla eorū resistentia, ac si essent nihil. vel ideo ait, sicut nihilum, quia ex nihilo creati sunt. Stultum ergo est, talem Deum negligere, & idolis, quæ nullius potētiæ sunt, inhærere.

Iob 22. b

Ps. 103.

32 *Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, iudices terræ velut inane fecit: & quidem neque plantatus, neque satus, neque radicatus in terra truncus eorum: repente flauit in eos, & aruerunt, & turbo quasi stipulā auferet eos.* Ostendit ex alio signo Dei omnipotentiam; quia videlicet, sapientes, & robustissimos homines atque potentes in nihilum redigit, perdit sapientiam sapientium, & qui hodie imperat centum prouincijs, cras in sepulchrum proijcit, idque simplici flatu hoc est, nutu, & iussu voluntatis suæ, quo eorum memoriam ita delet de terra, ac si nunquam plantatus fuisset, neque satus, aut radicatus in terra truncus eorum. Vnde nulla apparet eorum potestas, cum Deus voluerit eos disperdere. Nullus turbo tam facilè stipulam aufert, sicut ira Dei potentes disperdit, & eos, qui scrutatores sunt maiestatis illius. Ipse est *qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum quod cœperant. Qui apprehendit sapientes in astutia eorum, & consilium prauorum dissipat*. Nam, vt Gregorius notauit, eisdem consilijs, & medijs, quibus ipsi sua peruersa desideria perficere cupiunt, eisdem à Deo in contrarios fines adducuntur: & dum sapientes huius sæculi studijs suis diuinæ voluntati cōtraire conantur, inde voluntatem Dei peragunt, vnde hanc immutare contendunt, atque omnipotentis Dei consilio, dum resistere nituntur, obsequuntur. Ionas prudenter sapere arbitratus, cum ad prædicandam Niniuitarum pœnitentiam mitteretur, officium implere recusauit. Propterea, vt fugeret à facie Domini, nauim petijt, & in Tharsis elegit properare.

Iob 5. b

Gregor. 6 mor. 12.

Sapientes huius sæculi cōfundit Deo eos cō prehendo in astutia sum.

Ion. 1. a

rare: sed eadem via, tempestate vrgente, missus in mare, & à bellua deuoratus, quia auctori suo obedire renuit, ad locum, quo missus fuerat, suo reus carcere portatus appulit. Scribæ, & Pharisæi tale contra mundi redemptorem inierunt consilium. *Mittamus lignum in panẽ eius*, idest *morte turpissima condemnemus eũ, & eradamus eum de terra viuentiũ.* ne videlicet nomen eius memoretur amplius. Et hac morte exaltatus est Christus, & non solum in terra, sed etiam in cœlo obtinuit nomen, *quod est super omne nomen.* Dicit enim Apostolus. *Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen: vt in nomine Iesu omne genuflectatur, cœlestium terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia* Dominus *Iesus in gloria est* Dei patris. Vidit Ioseph somnium, quod referens fratribus, *dixit ad eos. Audite somnium meum quod vidi: putabam nos ligare manipulos in agro, & quasi consurgere manipulum meum, & stare, vestrosque manipulos circunstantes adorare manipulum meum. Responderunt fratres eius: nunquid rex noster eris? aut subijciemur ditioni tuæ?* Fratres autem inuidia atque odio commoti, ne, quod viderat in somnis frater, impletum postmodum viderent, tale inierunt consilium: *Ecce somniator venit: venite occidamus eum, & mittamus in cisternam veterem: dicemusque: fera pessima deuorauit eum, & tunc apparebit, quid illi prosint somnia sua.* Tandem ad preces Rubent, in hanc deuenerunt sententiam, vt extractum de cisterna, prætereuntibus Ismaelitis, venderẽt viginti argenteis. Mira res. Venditur Ioseph Ismaelitis, ducitur in Aegyptum, & via mirabili à Deo in Aegypto exaltatur, & secundus à Rege constituitur: Inualescente fame, fratres eius pergunt in Aegyptum, vt emerent alimenta sibi, & patri, & nescientes quisnam esset, illum adorant proni super terram. *Pensemus ergo gestæ rei ordinẽ* (ait Gregorius) *Pensemus quomodo sapientes in sua astutia vis diuina comprehendat: Ideo ab eis venditus fuerat Ioseph, ne adoraretur, sed ideo est adoratus, quia venditus. Astute namq. aliquid agere ausi sunt, vt Dei consilium mutaretur, sed diuino iudicio, quod declinare conati sunt, renitendo seruierunt. Inde quippe coacti sunt Dei voluntatem peragere, vnde hanc moliti sunt astute commutare. Sic, sic diuinum consilium, dum deuitatur, impletur: sic humana sapientia, dum reluctatur, comprehenditur. Timuerunt fratres, ne Ioseph super eos excresceret, sed hoc, quod diuinitus dispositum fuerat, cauendo factum est vt eueniret. Humana ergo sapientia in se ipsa comprehensa est, quæ volũtati* Dei *vnde per intentionem resistit, inde eius impletioni militauit.*

33 *Et cui assimilastis me, & adæquastis, dicit sanctus? leuate in excelsum oculos vestros, & videte quis creauit hæc: qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat: præ multitudine fortitudinis, & roboris, virtutisq. eius, neque vnũ reliquum fuit.* Ex magnitudine cœlestium corporum, Dei excellentiam & virtutem commendat, ostendens, nullam creaturam, etiam incorruptibilem & cœlestem illi posse comparari, vel adæquari; eo quod nulla sit proportio creati ad increatum, finiti ad infinitum. Et respondet tacitæ

Marginal notes: Hier. 11 d. — Phili. 2. a — Genes. 37. b. — Ioseph. eisdẽ medijs fuit exaltatus, quibus eũ fratres voluerũt deijcere. — Ibid. — Greg. vbi supra.

citæ obiectioni. Posset enim aliquis opponere, & procaciter aduersus verum Deum insultans, dicere: Ita est, quod neque homines, neque idola aurea, vel argentea, aut etiam lignea, quæ sibi manus eorum fabricauerunt, quidquam possunt, nec valent periclitantibus subuenire: at Sol, & Luna, & alia cœlestia luminaria, & planetæ, atque cœlorum virtutes, ad quorum excellentiam designandam, talia formantur idola, hæc inferiora gubernant; vnde non mirum, quod militiæ cœli deificos tribuamus honores, venerantes Venerem, adorantes Iouem, & ante eorum simulachra genua flectentes: nec videtur alienum à ratione, cum omnia inferiora ex lationibus pendeant superiorum corporum, & per media elementa omnis inde virtus nostra gubernetur, quod fatum asseramus, & fortunam, illis varios euentus tribuentes. Contra illam vanam excusationem hominum insurgit in præsenti Isaias, ostendens, superiora non minus à Deo pendere, & gubernari, quàm inferiora, cum omnia voluntati, & potestati Creatoris subiaceant. Id quod ex ordine mirabili, quo superiora corpora sunt disposita, declarat. Sicut enim dux magnum ordinat exercitum, & ordinatissime disponit milites, ex quibus nunc istum, nunc illum, nunc totum exercitum conuocat, & ad eius imperium, & nutum omnes mouentur, ita Deus cœlum, sicut & terram creauit, & omnia luminaria eius (quæ propterea militiam cœli appellat) ordinate disposuit, & hodie istam stellam vocat, & cras alteram, atque ad eius voluntatem hodie oritur ista, & cras illa, ac denique ad eius nutum omnes mouentur, & varijs influentijs foecundant terram, Propheta attestante. *Qui emittit lumen, & vadit, & vocauit illud, & obedit illi in tremore. Stellæ autem dederunt lumen in custodijs suis, & lætata sunt: vocatæ sunt, & dixerunt: adsumus: & luxerunt ei cum iocunditate, qui fecit illas. Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius aduersus eum.* Ac si diceret: Leuate in excelsum oculos vestros, & videte. Videte summam obedientiam coelestium corporum, atque stellarum, quæ silenter prædicant, vnum esse omnium conditorem, cuius prouidentia gubernantur. *Columnæ cœli contremiscunt, & pauent ad nutum eius.*

Corpora cœlestia militia dicũtur quia ordinate disposita.

Baruch. 3.d

Iob 26.e

34 *Et omnes ex nomine vocat.* Vocare aliquem proprio nomine, est naturam eius perfecte cognoscere. Nomen enim imponitur rebus, iuxta propriam vniuscuiusque naturam. Vnde primus omnium parens Adam, qui perfectam creaturarum cognitionem habuit infusam, cunctis animantibus terræ, & vniuersis volatilibus coeli nomen imposuit, *& omne quod vocauit Adam animæ viuentis, ipsum est nomen eius*, idest, nomen, quod naturæ illius congruit, (vt explicat sanctus Thomas.) Secundo, est signum perfecti dominij: vnde, quoniam Adæ collatum est à Deo, super omnia animalia, iuxta illud: *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, & bestijs, vniuersæque terræ, omnique reptili, quod mouetur in terra: Formatis de humo animantibus terræ, adduxit ea ad Adam, vt videret quid vocaret ea.* Et quoniam mulier sub potestate viri remanet, etiam Euæ nomen imposuit. Ait enim: *Hoc nunc*

Vocare aliquẽ proprio nomine, est perfecte naturã eius cognoscere

Gen. 2. c

S.Tho.p.p. q 96. art 1. ad 3

Nomẽ imponere est signum dominij.

Gen. 1. e

Gen. 2. f

Gen. 2. d *os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hac vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est*. Quia ergo Deus est, titulo creationis, & conseruationis rerum, absolutus earum dominus, & ad quos fines vnamquamque aptauerit, comprehendit: ideo omnes ex nomine vocare dicitur. Consonat hoc cum verbis Psalmistæ. *Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat*. Nec mirum quod ille, quas creauit, numeret stellas, à quo & capilli capitis numerati sunt, qui omnia in numero, pondere, & mensura disposuit.

Ps. 146. a

35. *Præ multitudine fortitudinis, &c.* Alia ratione ostendit diuinam potentiam, & sapientiam admirabilem; ex incorruptibilitate videlicet totius vniuersi: cum enim in istis rebus inferioribus tanta sit varietas, tanta contrarietas, & pugna, dum hæc generantur, illa corrumpuntur, semper tamen omnes species, quæ per se ad pulchritudinem pertinent vniuersi, conseruantur, & persistunt. Non miremur, quod cœlestes orbes, Sol, & Luna, & alia sydera, cum moueantur continue, semper in suo esse persistant, nec minima pars earum vnquam fuerit consumpta; hoc enim illis competit ex propria natura: quæ incorruptibilis est, & ingenerabilis, eo quod materia satiatur forma quam habet, nec aliam extraneam appetit. Miremur, inter corruptibilia consistentiam intueri, & inter contraria vnitatem. *Contra malum bonum est*, (ait Sapiens,) *& contra mortem vita: sic, & contra virum iustum, peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi. Duo contra duo, & vnum contra vnum*. Quem locum explicans glossa. *Inuestigator* (inquit) *operum Dei, inuenit in ipsis quandam contrarietatem, sed mirabiliter à Deo ordinatam. Non est ergo mali conditor Deus, qui fecit omnia bona valde, nec mortem fecit, nec lætatur in perditione mortuorum, sed vniuersitatis est mirabilis ordinator*. Et sanctus Chrysostomus. *Omne quod est in rebus, habet aliquid quo corrumpi possit, ac lædi, verbi gratia. Ferrum rubigo lædit; lanam tinea, ouium greges lupus, vinum aceti permutatio, dulcedinem mellis amaritudo corrumpunt, æra segetibus nocet, grando vineam lædit, virgulta ac diuersa plantaria locustæ, ac bruchi exercitus vastant, & singulis quibusque corporibus, vt ne, in enumerando omnia, longius producatur oratio, variæ morborum species inferunt corruptelam: sic enim corruptela erga vnumquodue eorum habet, quo noceri possit, & status eius, incolumnitasque corrumpi*. Et tamen, nihil deesse ex his, quæ Deus creauit, conspicimus. Hoc admiratur his verbis propheta, quæ istum habent sensum. Tantam fortitudinem & robur atque virtutem contulit Deus his, quæ creauit, vt nec vnum quidem ex illis deficiat. Possunt etiam explicari, ita vt designent tam prompta obedientia, omnia suo deseruire creatori, vt nec vnum quidem ex illis detrectet munus suum implere: quod maxime apparet in corporibus coelestibus; dixit enim Deus. *Fiant luminaria in firmamento coeli, & diuidant diem ac noctem, & sint in signa, & tempora, & dies & annos: vt luceant in firmamento coeli, & illuminent terram. Et factum est ita*. Hinc & propheta. *Ordinatione* (inquit) *tua perseuerant dies, quoniam omnia seruiunt tibi*. O super-

Vniuersũ mirabiliter cõsistit eũ ex contrarijs cõstet.

Eccli. 33 b

Contrariũ habet vnaquæque res sublunaris.

Glossa ordinaria.

Chrys. to. 5 ho. 9. ex varijs. col. 2. d

Creatori deseruiunt omnia.

Gen. 1. b

Ps. 118.

O superborum hominum proteruiam, ò arrogantiam filiorum Adam, res insensibiles obtēperant creatori, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum faciunt verbum eius, & solus homo, propter quem omnia sunt condita, rebellis, & contumax esse audet.

Ps. 148.

36 Quod de stellis, & planetis dictum est, nihil prohibet de sanctis Angelis intelligi, qui Deo ministrāt, & eius deseruiunt voluntati. *Omnes enim sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis.* Id ipsum potest electis hominibus adaptari, qui soli conferuntur, & stellis, eo quod nullas patiuntur peregrinas impressiones, nullas perturbationes cordis, Daniele attestante: *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Nec solum fulgebunt, cum in resurrectione splendenti corpore fuerint induti, & inter angelos collocati, sed etiam nunc in medio nationis prauæ, & peruersæ lucent sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes. Hos vocat ex nomine, hos numerat & agnoscit, & tamquam oues proprias signatos habet, nec vnus peribit ex eis. Ait enim. *Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ.* Et iterum. *Oues meæ vocem meam audiunt, & ego agnosco eas, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea.* Et ad patrem loquens, ait. *Pater, quos dedisti mihi non perdidi ex eis quemquam.* Vide, qualiter hic locus cohæreat cum verbis Prophetæ. Ille ait, *omnes ex nomine vocat*; hic dicit, *& proprias oues vocat nominatim, & educit eas.* Ille inquit, *nec vnū reliquum fuit*, quod videlicet, periret; hic autem ait, *& non peribunt in æternum.* Ille Dei sapientiam & potentiam commendauit, & perfectam cognitionem, qua stellis, & planetis nomen imposuit: hic etiam ait, *& cognosco oues meas*, illa videlicet cognitione, qua approbauit, dilexit, & prædestinauit electos; de qua etiam Apostolus ait. *Firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: cognouit Dominus qui sunt eius.* Hinc & Augustinus, explicans illud: *Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat: Sunt (ait) stellæ, sunt quædam lumina in Ecclesia consolantia noctem nostram, de quibus dicit Apostolus. In quibus apparetis tamquam luminaria in mundo. In ista (inquit) natione tortuosa, & peruersa illas stellas numerat Deus. Omnes secum regnaturos, omnes aggregandos corpori vnigeniti sui numeratos habet, & numerat eos. Qui indignus est, nec numerabitur. Et multi crediderunt, multi se qualicumque obumbrata specie fidei populo eius applicuerunt, nouit tamen ille quid numeret, & quid ventilet. Animaduertat quisque, vtrum luceat in tenebris, vtrum in iniquitate sæculi tenebrosa non seducatur. Si non fuerit seductus, nec victus, tamquam stella erit, quam iam numerat Deus. Habemus nomina apud Deum: vt nouerit Deus nomina nostra, hoc optare debemus, hoc agere, hoc satagere quantum possumus, non de alijs rebus gaudere, nec de donis quibusdam spiritualibus. Multa dona*

Angeli ad nutū Deo deseruiūt.

Heb. 1. d

Electi soli conferuntur & stellis.

Daniel 12. a

Philip. 2. b

Ioan. 10

Ibidem e

Ioā. 17. d

Oues suas agnoscit Christus.

2. Tim. 2. c

Aug. sup. Psal. 146. tom. 8.

Electi stellis similes

dona sunt in Ecclesia, sicut Apostolus dicit. Alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alij fides in eodem spiritu, alij donatio curationum, alij diiudicatio spirituum, idest, diiudicet inter bonos, malosque spiritus, alij linguarum genera, alij prophetia. Quanta dixit, quam multa dixit? multi donis talibus male vsi, audient in fine, non noui vos. Et quid dicturi sunt in fine, qui audient, non noui vos? Domine nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? In nomine tuo omnia ista? Et quid dicet eis? Numquam noui vos, discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Et paulo inferius. *Cum redirent discipuli qui missi erant, exultauerunt, & dixerunt: Domine, ecce spiritus immundi subiecti sunt nobis propter nomen tuum, & ille qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat, sciens multos dicturos esse: Nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus, quibus dicturus est in finem, non noui vos, quia eos non numerauit in multitudine stellarum, nec eis nomina vocauit. Nolite* (inquit) *in hoc gaudere, quia spiritus vobis subiecti sunt, sed gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælo.*

1. Cor. 12

Matt. 7.

Luca 10

37 *Quare dicis Iacob, & loqueris Israel: abscondita est via mea à Domino, & à Deo meo iudicium meum transibit?* Adhuc reluctatur animalis homo, & noua semper affert inconuenientia, & vanas multiplicat rationes, ne Dei prouidentiam credat, ne illum curam nostrum habere agnoscat, quibus in præsenti satisfacit propheta. Posset quispiam tacitis inter se cogitationibus obijcere. Verum est, magnam esse Dei potentiam, ineffabilem sapientiam, summam bonitatem, sed ego non sum talis, cuius Deus curam agere dignetur, aut me velit adiuuare. Non sum certus de eius voluntate. Si mihi esset exploratum, quod me amore prosequitur, consolarer vtique, & omnem spem meam in illo reponerem, neque ad Deos recurrerem alienos. Si vult me adiuuare, quare captiuum apud Assyrios me esse permittit? Si tanta est virtus eius, tanta excellentia maiestatis eius, vt omnes gentes quasi nihilum & inane reputatæ sint coram illo, quomodo gentes in populum suum sæuire patitur? Talibus querimonijs occurrit propheta, & verbis blandis, & commiserationem redolentibus, Dei nomine, populum suum alloquitur, quē vocat Iacob, & Israel, eo quod elegerit eum, & elegerit sicut elegit Iacob, nullis præcedentibus meritis, iuxta illud quod ait Apostolus. *Cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, (vt secundum electionem propositum Dei maneret,) non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: quia maior seruiet minori, sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui:* Ac si apertius diceret. O popule meus, quem non minus diligo, quā olim Iacob, cui augens beneficia, & Israelis nomen dedi, quid loqueris desperationis verba? quid obmurmuras, dicens, abscondita est via mea à Domino, idest, tanto tempore in tribulationibus versor, vt Dominus plane vel oblitus mei, vel certe nescire

Rom. 9. c

Electos in pressuris cōstitutos consolatur Dominus.

nescire viam meam, & captiuitatem meã videatur. A Deo meo, qui me eripere debuisset ac liberare, transibit iudicium meum, idest non curat iudicare me, & vindicare ab hostibus impijs, & barbaris, ab Assyrijs videlicet, qui & veritatem eius, & me simul persequuntur? quare ita loqueris ò Iacob, cur Israel Deum agnoscens, & in lege illius instructus hæc suspicaris? Si gentes autem nationes barbaræ similia loquerentur, turpe esset: at quod Dei populus desperationis verba secum cogitet, & ore promat, intolerabile apparet. Consimili affectu propheta Regius seipsum reprehendens ait. *Quare oblitus es mei? & quare contristatus incedo, dum affligit me inimicus? Dum confringuntur ossa mea, exprobrauerunt mihi, qui tribulant me inimici mei. Dum dicunt mihi per singulos dies: Vbi est Deus tuus? quare tristis est anima mea? & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei, & Deus meus.* Onus tribulationis sentiens, & præ magnitudine tempestatis, & pusillanimitate spiritus deficiens, vimque aduersariorum sustinere non valens, se conuertit ad Deum, & ait.

Ps. 41. c

Ibid.

38 *Quare oblitus es mei*? quare nimia tristitia aggrauor? quare inimicus aduersus me præualet? quare non solum carnẽ contundit, sed & ossa mea confringit, omnem à me fortitudinem auferens? quare non solum mihi, sed etiã tibi exprobrare audet, vbi est Deus tuus, inquiens, vbi recessit? vbi abijt? siquidem te in aduersis dereliquit; ad me ipsum anima mea turbata est, & tacitis cogitationibus secum dicit: Si Deus est verax, vbi sunt promissiones eius? si illi placent viæ meæ, quomodo aduersum me præualere permittit inimicum? si odio habet peccatores, & iniquitates eius, *quare via impiorũ prosperatur: bene est omnibus, qui præuaricantur, & inique agunt? Plantasti eos, & radicem miserunt: proficiunt & faciunt fructum.* Et quod magis in admirationem adducit, hoc vnum est, quod cum præcepta tua transgrediantur, & inimici sint & hostes tui, tu exaudis orationes eorum, & quæcumque desiderãt, perficiunt. *Prope es tu ori eorum, & longe à renibus eorum*, idest, cum longe sis ab eis, ori tamen eorum appropinquas: illos autem qui se humiliãt coram te, & mandata tua obseruant, quasi derelictos video. Quid mirũ, quod aduersus electos impij insultantes dicant. *Vanus est qui seruit Deo: & quod emolumentum quia custodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus tristes coram Domino exercituum? ergo nunc beatos dicimus arrogantes: siquidem ædificati sunt facientes impietatem, & tentauerunt Deum, & salui facti sunt.* Istæ sunt carnis querimoniæ, hæc obmurmurat animalis homo, qui non sapit ea quæ Dei sunt. Sed statim ad animam suam conuersus ait. *Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me?* ac si diceret: Quod caro tales proponat querimonias, non est mirum, quod animalis homo aduersus Dei prouidentiam obmurmuret, esset vtcumque tolerabile, at tu ò anima mea, cui repromissa sunt bona cœlestia, cui incerta & occulta sapientiæ suæ manifestauit Dominus, quare desperas? quare non habes firmissimam spem in Deo tuo? quod si fidem adhibes ijs quæ Dominus repromisit, si nõ terrena quæris, sed cœlestia, quare tristis incedo dum affligit me inimicus? Spera in Deo & pro nihilo re-

Iustos reputat mũdus infœlices, quia temporaliter tribulantur.

Hier. 12 a

Ibid.

Malac. 3. d

Anima fidelis dissoluit querimonias quas ponit caro

puta vanas promissiones carnis. Cōtemne, contemne aduersariorum insultationes, despice oppressiones eorum, quoniam adhuc in modico consolaberis, & gloriam tibi repromissam videbis, & Deum laudans clamabis, & dices, *salutare vultus mei Deus meus*. Tale quid accidit sponsæ. Cum enim magna solicitudine perquireret locum, vbi esset dilectus illius, post modicum laboris eum inuenit. Ait enim. *In lectulo meo per noctes quæsiui quem diligit anima mea: quæsiui illum, & non inueni. Surgam & circuibo ciuitatem, per vicos, & plateas, quæram quem diligit anima mea: quæsiui illum, & non inueni. Inuenerunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem. Num quem diligit anima mea, vidistis? paulùlum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea: tenui eum: nec dimittam*. Quod enim dixit Propheta: *Quoniam adhuc confitebor illi*: hoc ait sponsa: *Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea*.

Can. 3. a

Inuenitur dilectus cū contēnuntur terrena

31 *Nunquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus Dominus, qui creauit terminos terræ: non deficiet, neque laborabit, nec est inuestigatio sapientiæ eius*. Nunc respondet propositæ obiectioni: Scire (inquit) debebas, dilecte popule, ex scripturis sacris, quas audisti, & legisti, Deū esse omnipotentem, & sempiternū Dominum, qui creauit omnes terminos terræ, atque adeo omnium prouidentiam habere. Et cum sit conditor sæculi, & gubernator, etiam est Iudex omnium: qui ergo totum mundum iudicat in æquitate, & tuā causam iudicabit; qui enim vnius vermiculi curam habet, quomodo in se sperantes despiciet? *Non deficiet neque laborabit*, quia non est illi operosum omnibus prouidere, & de omnibus iudicare, neque enim multitudo creaturarum impedit prouidentiam eius, nec laborat attendens omnibus. Et quamuis differat suis aliquando subuenire, tempore tamen constituto, secundum ordinē suæ diuinæ sapientiæ, (quæ non est ab homine inuestigabilis,) certissime præbebit auxilium. Quod si dicas, quomodo confidam, tanto tempore neglectus? Respondet, longanimitate opus esse, & patientia: non est enim nostrum iudicare, aut discernere rationem prouidētiæ eius, quare differat subuenire. Nec est nostrū, *nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate*. Tuum est ô Israel mandata Dei seruare, & non præscribere illi tempus, quo te adiuuet; ipse enim est, qui tempore opportuno adiuuat infirmos. Vnde & subditur: *qui dat lasso virtutem: & his, qui non sunt, fortitudinem & robur multiplicat*. Ac si dicat: non solum non laborat Deus, nec deficiet suis prouidendo creaturis, sed etiam lasso tribuit virtutem, *& ijs qui non sunt*, (idest) qui in hoc sæculo videntur esse quasi nihil, tribuit fortitudinem, & eam in dies auget, & multiplicat. Possunt secundo hæc verba explicari, ita vt sensus sit: Assyrij, qui populum meum tenent captiuum, videntur pueri, & iuuenes in robore, & potentia: populus autem meus lassus est, & vexatus præ multitudine seruitutis, & quasi nihilum ab Assyrijs reputatur: sed ego populo meo infirmo, & lasso fortitudinem tribuam, & robur, & iuuenes fatigari faciam, & grauiter impingere, & cadere, ne tibi vlterius sint molesti, vnde & subditur.

Deꝰ specialem habet suorū prouidentiā.

Act. 1.

40 *Deficient pueri, & laborabunt, & iuuenes in infirmitate cadent*.

cadent. Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current, & non laborabunt, ambulabunt, & non deficient. Mutare fortitudinem, idem significat, quod innouare fortitudinem, seu instaurare, & idem significatur in sacris litteris, nomine immutationis, vel commutationis. Vide & Apostolus, resurrectionem eorum, qui in beatam vitam renouati euigilabunt, immutationem dixit. Ait enim. *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.* Idem enim est immutari, quod incorruptionem induere, & immortalitatem. Eadem phrasi loquendi vsus est sanctus Iob, vt transitum de mortali vita, & ærũnis plena, ad vitam immortalem, & beatam designaret. *Putas ne* (inquit) *mortuus homo rursum viuet*, & caussam suæ consolationis adiungens, ait. *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea.* Et apud Isaiam eundem loquẽdi modum reperies, quo immutare, pro innouare accipitur, vt cap. 9. *Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus: sycomoros succenderunt, sed cedros immutabimus.* Idest, pro sycomoris destructis, subrogabimus magnas cedros, & fortes, & instaurabitur fortitudo nostra. Et apud Iob, vbi nos legimus, *Lignum habet spem: si præcisum fuerit, rursum virescit*, in Hebræo habetur verbum, quod significat immutare, aut innouare, idest, *præcisum immutabit, & innouabit se*, ramis videlicet nouis exortis, floribus, frondibus, & fructibus. Et cap. 29. *Gloria mea semper innouabitur, & arcus meus in manu mea instaurabitur.* Vbi etiam in Hebræo pro *innouabitur*, est verbum quod significat, *immutabitur.* Denique in psalmo 59. vbi de instauratione agitur spirituali, talis præponitur titulus. *In finem pro his qui immutabuntur, in tituli inscriptionem ipsi Dauid in doctrinam, &c.* quæ verba expendens Augustinus, ait: *In finem quid sit nostis; finis enim legis Christus est. Eos qui immutabuntur nostis; qui enim, nisi qui à veteri vita in nouam transeunt? Absit enim, vt hic culpanda immutatio intelligatur, nõ quomodo immutatus est Adam à iustitia ad iniquitatem, & à lætitijs ad laborem: sed quomodo mutantur illi quibus dictum est, Fuistis enim aliquãdo tenebræ, nunc autem lux in Domino. Immutantur autem isti, in tituli inscriptionẽ: nostis tituli inscriptionem? Titulus infixus est super crucem Domini scriptus: hic est Rex Iudæorum. Mutantur in huius tituli inscriptionem, qui in regnum Christi transferuntur à regno diaboli. Bene mutãtur in huius tituli inscriptionem. Mutantur autem, sicut sequitur, in doctrinam; cum enim dixisset pro ijs qui immutabuntur in tituli inscriptionem: addidit, ipsi Dauid in doctrinam, idest mutantur non sibi, sed ipsi Dauid, & mutantur in doctrinam; non enim ita rex Christus, quasi sæculo regnaturus, cum aperte dixerit: Regnum meum non est de hoc mundo. Ergo in eius gratiam & doctrinam transeamus, si volumus in conscriptionem tituli commutari non nobis, sed ipsi Dauid, vt qui viuunt iam, non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis*

Margin notes: Immutari est renouari. — 1. Cor. 15. g — Iob 14. — Isa. 9. b — Iob 4. — Iob 29. d — Psal. 59. — Aug. ibi colum. 2. — Rom. 14 — Gen. 3. — Ephes. 5 — Mat 27 — Ioan. 19 — Crucis virtute renouantur fideles. — Ioan. 18 — 2 Cor. 5

ipsis mortuus est & resurrexit. Igitur Isaias explicat in hoc loco, qualiter renouētur, & instaurentur vires eorum, qui omnē spem suam in Deo constituunt,& in suis viribus minime præsumentes, ad Dei confugiunt auxilium. Prosperabuntur (inquit) in via Domini, mutantes fortitudinem, idest quotidie seipsos renouantes, & crescentes in agnitione, & dilectione Christi, atque fortiores ad voluntatem Dei exequendam seipsos exhibētes. Disponent ascensiones in corde suo, & Dei auxilio innixi in dies in vita spirituali proficient, secundum illud quod canit Psalmista. *Beatus vir, cuius est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit, in valle lachrymarum in loco quem posuit. Etenim benedictionem dabit legislator, ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion.* Vide qualiter duo præstantissimi Prophetæ consonent inter se. Vnus ait, *mutabunt fortitudinem*; alter inquit; *ibunt de virtute in virtutem*: vnus dicit: *videbitur Deus deorum in Sion*, idest in virtute perseuerabunt, quousque Deum deorum videant in Sion: alter ait: *ambulabunt & non deficient*, idest, ab incepto proposito non desistent, quousque ad terminum suæ peregrinationis perueniant.

Ps. 83. b

Mutabunt fortitudinem, &c. Possunt etiam aliter hæc verba interpretari, ita videlicet, vt mutare fortitudinem idem sit, quod fortitudinem veterem omnino relinquere, & nouā assumere: sicut ille dicitur mutare vestem, qui, vna deposita, induit aliā. quam explicationem sequitur B. Gregorius, aduertens, quod *dum non dixit, accipient, sed, mutabunt, aperte ostendit, quia alia est fortitudo quæ deponitur, & alia quæ nouiter inchoatur; habent enim sancti viri suā in hac carne positi fortitudinem, cum vel pro fide certantes, tormenta omnia constantiæ virtute despiciunt, vel tentationes diabolicas armis spiritualibus protecti repellunt. De eis namque per Salomonem scriptum est. En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt, ex fortissimis Israel. Lectulum quippe Salomonis fortes ambiunt, quia intimam nostri redemptoris requiem sancti quique indefessa desiderij sedulitate contemplantur. Hinc de sancta Ecclesia electorum dicitur: fortitudo, & decor indumentum eius. Qui enim ita se in virtutibus decorū exhibet, vt tamen tentationum impugnationibus non repugnet, hic nimirum decore ad tempus induitur, sed fortitudine nequaquam vestitur. Quia vero sancti Dei, & ex operibus iustitiæ fulgidi, & ex aduersariorum apparent impugnationibus vestiti, recte de eis sub typo Ecclesiæ dicitur: fortitudo, & decor indumentum eius. Quisquis ergo infirma carnis fortitudine contempta, in virile spiritus robur animum excitat, quasi lateres in saxa, quibus muri Hierusalem ædificentur, commutat.*

Fortitudinē mutare est veterē consuetudinē relinquere.

Greg. to. 2. sup 4. psal. pœnitētialem. in illa verba. vt ædificētur muri Hierusalem.

Cant. 3.

Prou. 31

41 Vtitur autem Isaias pulchra similitudine aquilæ, vt explicet, quomodo sperantes in Domino, in dies robustiores fiant. Et eadem similitudine vtitur Psalmista. *Renouabitur* (inquiens) *sicut aquilæ iuuentus tua.* Aquila (vt refert Gemin.) in senectute magnā in oculis caliginē patit, & in alis defectū pp quod aquę fontem diligēter inquirit, super quē volando quātum potest, ascendit: & sic ex labore, & calore veris, stomachus in ca lescit fortius, & postmodum poris, & pennis laxatis, subito se permittit in fontem cadere, vbi mutatis plumis, & oculorum caligine expurgata, vires

Ps. 102. Aquila quomodo renouetur. Gemin. li. 4. cap. 78.

res resumit, & quasi renouata iuuenescit. Est & aliud consideratione dignum, quod de hoc animali refert Augustinus. *Aquila (inquit) cum senectute corporis pressa fuerit, immoderatione rostri crescentis cibum capere non potest. Pars enim rostri eius superior, quæ supra partem inferiorem aduneatur, cum præ senecta immoderatus creuerit, lõgitudo eius incrementi non finit eam os aperire, vt sit aliquod receptaculi interuallum inter inferiorem partẽ, & vncũ superiorem. Nisi enim aliquod interuallum pateat, non habet morsus quasi forcipem, vnde velut tondeat, quod transmitat in fauces. Crescente itaque superiore parte, & nimis aduncata, non poterit os aperire, & aliquid capere. Hoc ei facit vetustas. Pergrauatur languore senectutis, & inopia comedendi languescit nimis, vtraque re, ætate, & egestate accedente. Itaque modo quodam naturali in mensura reparandæ quasi iuuentutis, aquila dicitur collidere, & percutere ad petram ipsum quasi labium suum superius, quo nimis crescente edendi aditus clauditur, atque ita conterendo illud ad petram excutit. & caret prioris rostri onere, quo cibus impediebatur, accedit ad cibũ, & omnia reparantur, erit post senectutem tãquam iuuenis aquila. Redit vigor omnium membrorum, nitor plumarum, gubernacula pennarum, volat excelsa sicut antea, fit in ea quædam resurrectio. Propterea ergo adducta est similitudo aquilæ, vt intelligamus, quia quod nos impedit, petra nobis aufert. Non ergo præsumas de viribus tuis, firmitas petræ tibi excutit vetustatem; petra autem erat Christus. In Christo renouabitur sicut aquila iuuentus nostra. Etenim inueterauimus inter inimicos nostros, sicut nota est vox Psalmi. Inueteraui, inquit, in omnibus inimicis meis. Vnde inueterauimus? carne mortali, carne ista fœnea, & primo percussum est sicut fœnum, & aruit cor meum, quia oblitus sum mãducare panem meum. Creuit vetustas, os clausit, atteratur in petra. Vetustas tibi os clausit, propterea petra data est, vbi, vetustate contrita, renouetur iuuentus tua sicut aquilæ, vt possis manducare panem tuum, illum, qui ait, ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. Renouabitur iuuentus tua sicut aquilæ, a tunc satiaberis in bonis.* Sed antequam ad gustandum panem angelorum accedas, à terrenis te cupiditatibus abstrahe, & imitatus aquilam, ad cœlestia eleuare, atque compunctione tuorum peccatorum succensus, in fontem lacrymarum te ipsum dimitte, vt iuxtà præceptum Apostoli, veterem hominem exuas, & nouum induas, qui secundum Deum creatus est.

Aug. sup. psal. 102. tom. 8.

Aquilæ renouatio renouationẽ spiritualẽ designat.

1. Cor. 10. a

Psa. 6. b

Ioan 6.

Ps. 102.

42 Qui ergo sicut aquilæ suam mutauerint fortitudinem, current, vt supra diximus, absque labore; nã seruire Deo regnare est, hilaresque absque fatigatione crucem Domini portabunt, experientia ipsa verum esse agnoscentes, quod sectatoribus suis dixit Saluator. *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum, & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meũ suaue est, & onus meum leue.* In cuius signum Dominus adiuuisse dicitur eos, qui portabant arcam fœderis. Ait enim Scriptura. *Cumque adiuuisset Deus Leuitas, qui portabant arcam fœderis Domini, immolabantur septem tauri,*

Sup. cap. 5 num. 23

Iugũ Christi efficit leue charitas.*

Mat. 11 d

1. Paral. 15.

Lyra. Arcā Domini vt portarent Dominus iuuabat Leuitas, & qualiter.

tauri, & septem arietes, quem locum exponens glossa Lyrani, sentit. *Quod vt dicunt Hebræi, istud adiutorium intelligitur per hoc quod arca portabat seipsam, quia diuina virtute sic portabatur, quod Leuitæ portatores eius nullum pondus sentiebant, & pro illo miraculo facta fuit immolatio*. Si ergo, qui sub importabili iugo legis antiquæ militabant, nullum pondus sentiebant arcam Domini portantes: quanto magis in lege gratiæ, in qua spiritus adiuuat infirmitatem nostram, iugum Domini suaue, & onus leue absque fatigatione portabunt fideles? *Current, & non laborabunt: ambulabunt, & non deficient.* Tandem, vide progressum virtutis expressum hoc carmine. Primus gradus est, in Domino spem omnem constituere, & propter occurrentes labores, aut impugnationes aduersas, à spe concepta non desistere. Secundò, augetur fortitudo ad iter agendum. Tertiò, assumunt electi pennas aquilæ, quibus, absque vlla mora, ad coelestia eleuantur. Quarto, currunt sine labore, & fatigatione, quia suaue est illis iugum Domini. Quinto, & vltimo, non deficiunt, sed perseuerant vsque in finem, vt immarcescibilem coronam accipiant, *qui enim perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit*. Vnde & Apostolus nos admonet, dicens. *Bonum autem facientes non deficiamus; tempore enim suo metemus non deficientes*. Istum electorum progressum breui oratione sanctus Gregorius comprehendit. *Mutant* (inquiens) *fortitudinem: quia fortes student esse in spirituali opere, qui dudum fuerant fortes in carne. Assumunt autem pennas vt aquilæ: quia contemplando volant. Currunt, & non laborant: quia velocibus magna celeritate prædicant. Ambulant, & non deficiunt: quia intellectus sui velocitatem retinent, vt tardioribus condescēdant. In cunctis verò bona quæ accipiunt, quanto alijs libenter accommodant, tanto ipsi incommutabiles in nouitate perdurant, & qui tenues à radice incohationis exeunt, fortes in culminis perfectione conualescunt*. Lege supradicta to. 1. in prol. ad lect.

Mat. 10

Galat. 6 b

Greg. 19. Moral. ca. 19.

Pennas vt aquilæ assumunt iusti.

CAPVT

CAPVT XLI.

1. TACEANT ad me insulæ, & gentes mutent fortitudinem: accedant, & tunc loquantur, simul ad iudicium propinquemus. 2.3.4. Quis suscitauit ab Oriente iustum, vocauit eum vt sequeretur se? dabit in conspectu eius Gentes, & reges obtinebit: dabit quasi puluerem gladio eius, sicut stipulam vento raptam arcui eius. Persequetur eos, transibit in pace, semita in pedibus eius non apparebit. 5. Quis hæc operatus est, & fecit, vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus & nouissimus ego sum. 6. Viderunt insulæ, & timuerunt, extrema terræ obstupuerunt, appropinquauerunt, & accesserunt. 7. Vnusquisque proximo suo auxiliabitur, & fratri suo dicet: Confortare. Confortauit faber ærarius percutiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis, dicens glutino, bonum est: & confortauit eum clauis, vt non moueretur. 8. 9. 10. Et tu Israel serue meus, Iacob quem elegi, semen Abraham amici mei: in quo apprehendi te ab extremis terræ, & à longinquis eius vocaui te, & dixi tibi: Seruus meus es tu, elegi te, & non abieci te. 11. 12. Ne timeas, quia ego tecum sum: ne declines, quia ego Deus tuus: confortaui te, & auxiliatus sum tibi, & suscepit te dextera iusti mei. 13. Ecce confundentur & erubescent omnes, qui pugnant aduersum te: erunt quasi non sint, & peribunt viri, qui contradicunt tibi. Quæres eos, & non inuenies, viros rebelles tuos: erunt quasi non sint: & veluti consumptio homines bellantes aduersum te. 14. Quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, dicensq. tibi: Ne timeas, ego adiuui te. 15. Noli timere vermis Iacob, qui mortui estis ex Israel: ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus: & redemptor tuus sanctus Israel. Ego posui te quasi plaustrum triturans nouum, habens rostra serrantia: triturabis montes, & comminues: & colles quasi puluerem pones. Ventilabis

tilabis eos, & ventus tollet, & turbo disperget eos. 16. Et tu exultabis in Domino, in sancto Israel lætaberis. 17. Egeni, & pauperes quærunt aquas, & non sunt: lingua eorum siti aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Israel non derelinquam eos. Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporum fontes: ponam desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum. 18. Dabo in solitudinem cedrum, & spinam, & myrtum, & lignum oliuæ: ponam in deserto abietem, vlmum, & buxum simul: Vt videant, & sciant, & recogitent, & intelligant pariter quia manus Domini fecit hoc, & sanctus Israel creauit illud. 19. Prope facite iudicium vestrum, dicit Dominus: afferte, siquid forte habetis, dixit Rex Iacob. Accedant, & nuncient nobis quæcumque ventura sunt: priora quæ fuerunt nunciate: & ponemus cor nostrum, & sciemus nouissima eorum, & quæ ventura sunt indicate nobis. 20. Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dij estis vos. bene quoque aut male, si potestis, facite: & loquamur, & videamus simul. 21. Ecce, vos estis ex nihilo, & opus vestrum ex eo; quod non est: abominatio est qui elegit vos. 22. Suscitaui ab Aquilone, & veniet ab Ortu solis: vocabit nomen meum, & adducet magistratus quasi lutum, & velut plastes conculcans humum. 23. Quis annunciauit ab exordio vt sciamus: & à principio vt dicamus: Iustus es? non est neque annuncians, neque prædicens, neque audiens sermones vestros. 24. Primus ad Sion dicet: Ecce adsunt, & Ierusalem euangelistam dabo. 25. Et vidi, & non erat, neque ex istis quisquam qui iniret consilium, & interrogatus responderet verbum. Ecce omnes iniusti, & vana opera eorum: ventus & inane simulachra eorum.

SVMMA CAPITIS.

QVAESTIONEM ***proponit in hoc capite aduersus idola, & eam dissoluit, ostendens, vnum solum esse verum Deum, & quem misit Iesum Christum, idola autem omnia figmenta hominum esse, nullamque virtutem habere, vt suos cultores protegant & defendant. Id quod (vocatis ad iudicium procuratoribus idolorum) quatuor rationibus ostendit.***

Prima ratio est, quoniam solus Deus fuit, qui olim iustum Abraham vocauit, & tantam virtutem illi contulit, vt plures Reges potentissimos vinceret,

teret, quod tamen idola minime potuerunt facere. Et de hoc agit à principio capitis, vsque ad versiculum. Viderunt insulæ, &c.

Secundò, quoniam Deus nullam habet causam priorem se, ad idola à fabris ærarijs percutientibus malleo fabricata sunt. Versiculo. Confortauit faber ærarius.

Tertiò, quia solus Deus est, qui prædicatione Euangelij, ad se traxit ab extremis terræ omnes gentes, quod idola facere non possunt, & occasione huius se conuertit ad Ecclesiam, & multa illi repromittit bona, videlicet consolationem spiritualem per aduentum Christi, per resurrectionem & ascensionem eius, de quibus agit ab illo versiculo. Et tu Israel serue meus: *Ac denique per Apostolorum prædicationem, quorum doctrina comminuta est regum superbia, sicut plaustro teruntur paleæ. De hoc agit ab illo versiculo.* Ego posui te quasi plaustrum, &c. *Et occasione huius denunciat abundantiam gratiarum, & coelestis doctrinæ, quam per aduentum Spiritus sancti, & Apostolorum prædicationem consequutæ sunt gentes. Versiculo.* Aperiam in supremis collibus flumina, &c.

Quartò, iterum idola conuocans ad iudicium, vt sua proferant argumenta, quartam proponit, eamque efficacissimam rationem, qua omnes conuicti fateantur vnum solum verum Deum: Est autem ratio hæc. Ille solus venerandus est, & colendus tamquam Deus, cui proprium est certo scire, aut annunciare futura contingentia, antequam fiant. Hoc autē nullus ex idolis gentium fecit vmquam: Deus autem noster omnia futura præcognoscit, & annunciauit ea priusquam euenirent, ergo solus vnus Deus venerandus est & colendus, qui fecit cœlum & terram. Prosequitur rationem istam ab illo versiculo. Accedant, & nuncient nobis quæ ventura sunt: *vsque ad finem capitis. vbi consequenter agit de mysterijs gratiæ, qua per Apostolos & Euangelistas nota fecit nobis.*

COMMENTARIVM.

1 T*ACEANT ad me insulæ, & gentes mutent fortitudinē: accedant, & tunc loquantur, simul ad iudiciū propinquemus.* Loquitur propheta in persona Dñi, & cōuocat ad iudiciū, & disceptationē oēs populos: vt discernatur causa præcedenti capite proposita: vt, rationibus pro vtraque parte discussis, appareat manifeste, an sint idola colenda, an vero, ipsis reiectis, vnus Dominus sit tamquam verus Deus venerandus, & lex Euangelica, quam incipit insinuare, humiliter suscipienda. Non dedignatur Deus, potentiam, & misericordiam suam, quasi coram iudicibus exponere, exhortans gentes, vt idipsum faciant, & idolorum suorum enarrent fortitudinem. Nec debet ociosa huiusmodi discussio reputari, ad quam libenter accedit Deus, vt maiorem suorum erga se amorem excitet, & vanitatem idolorum ostēdat esse maximam. Ordo autem iudicij

Deus suam causam rationibus discutere cū hominibus non dedignatur.

dicij expostulat, vt seorsum loquatur vnusquisque: nam si omnes simul clament, mira perturbatio sequeretur, nec iudicium posset, sed tumultus reputari. Hinc monemur, nos ideo non satis honorifice de potentia Dei, bonitate, sapientia, alijsque attributis illius sentire, quia, ipso loquente, non præbemus ei pium auditum, sed obmurmurantes, atque multitudine peccatorum obstrepentes, tumultum excitamus, ne audiatur verbum illius. Ideo silentium indicit, & aures attẽtas poscit. *Taceant* (inquiens) *ad me insulæ*. Idest, silentium præstent, *ad me*; idest, me loquente. *& gentes*, idest, nationes barbaræ, *mutent fortitudinem*, idest, confortentur, se præparent, & accingant, & rationibus atque responsis arment, vt habeant vnde causam idolorum defendant, atque ijs, quæ contra illa obijciũtur, respondeant. Ego, verum protectorem, & liberatorem me esse, prædixi, qui, cum voluero, possum meos à captiuitate qua tenentur liberare, illi me imbecillẽ arbitrantur, & nullam meorum prouidentiam habere: simulachra autem sua credunt esse fortiora, & magis benefica. Accedant, & loquantur pro illis, & discutiantur merita huius causæ. Per insulas, S. Augustinus (vt obseruauimus supra) intelligit Ecclesias, eo quòd tumentes Hæreticorum fluctus frangunt, & ipsæ immobiles perseuerant in fide. Idem dicit Theodoretus, & Cyrillus. Per *gentes*, Omnes alias designat nationes. Alij per insulas, populos remotissimos intelligunt. In qua acceptione videtur accipi hoc nomen infra, cum dicitur. *Audite insulæ, & attendite populi de longe*. & in hoc eodem capite, *Viderunt insulæ & timuerunt: extrema terræ obstupuerunt, appropinquauerunt & steterunt*. Et fortassis insulis & gentibus propterea silentium indicit, & vt taceant hortatur; quoniam Euangelium non solum Iudæis, sed etiam gentibus annunciandum erat. Prius dictum fuerat populo Iudæorum. *Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est*. Nunc autem dicitur. *Audite hæc omnes gentes, auribus percipite qui habitatis orbem. Quique terrigenæ, & filij hominum, simul in vnum diues & pauper*. Audiant insulæ, & gentes auscultent.

Insulæ qd significẽt.

Sup. cap. 17. num. 9.

Theodoretus, Cyrillus.

Isai. 49.

Deut. 6. a

Euãgeliũ vniuerso mũdo pdicandum.

2 *Quis suscitauit ab Oriente iustum, vocauit eum, vt sequeretur se? dabit in conspectu eius gentes, & reges obtinebit: dabit quasi puluerem gladio eius, sicut stipulam vento raptam arcui eius. Persequetur eos, transibit in pace, semita in pedibus eius non apparebit*. Interrogando tantum, hominum superbiam confundit, & in astutia sua comprehendit sapientes. Talia perquirit Dominus, vt ad illa nullus hominum respondere valeat. *Vere scio quod ita sit, & quod non iustificetur homo compositus Deo: si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei vnum pro mille*, idest, neque ad vnam quidem interrogationem ex omnibus poterit homo respondere ei, vt ibi explicat Gregorius. Per millenarium quippe numerum perfecta vniuersitas designatur; sicut in Apocalypsi dicitur. *Et regnabunt cum eo mille annis*. Vt ergo potentiam suam, & idolorum fragilitatem ostendat, interrogationẽ, quæ mysterio non vacat, proponit, ad cuius explicationem notandum, quod Hebræi per iustum, in hoc loco, intelligunt Abraham, quem in mediũ videtur Dominus adducere, vt exemplo

Superbiã hominum, interrogãdo eos, confundit Deus.

Iob 9. 4

Greger. 9. mor. 2.

Apoc. 20.

Millenarii vniuersitatem designant annorum.

pio illius discant gentes infideles, vnum esse verum Deum, qui suorum curam gerit specialem. Hanc explicationẽ tamquam literalem sequitur Forerius; & videntur Abrahæ congruere, quæ in his verbis proponuntur. Primo enim ab Orientali plaga vocauit eum Dominus, vt sequeretur eum. Ait enim ad illum: *Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram quam monstrabo tibi, faciamque te in gentem magnam, & benedicam tibi. & magnificabo nomen tuum, erisque benedictus*. Fuit iustus, & fidelis, quia *credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam*. Et vt mandatum Domini adimpleret, proprio filio suo non pepercit, sed *extendit manum, & arripuit gladium, vt immolaret filium suum*. Hunc fecit iustitiæ præconem, quocumque pergeret. Nam in omni loco, vbi pes eius pertransiens stetit, vocauit exemplo suo gentes; & populos ad iustitiam, & veritatem, ab impio cultu idolorum omnes auertens, verum Dei cultum stabiliuit, &, quod non sine admiratione dici potest, inter idololatras pagens, & multas persequutiones patiens, numquam animo despondit, sed intrepidus in fide, & cultu vnius Dei perseuerauit, & sicut ait Paulus. *Contra spem in spem credidit*. Attende, quot altaria varijs in locis Deo erexerit, quot sacrificia illi obtulerit. Cum primum in terram Chanaã peruenisset, & transijsset vsque ad conuallem illustrem; *Aedificauit ibi altare Domino, qui apparuerat ei. Et inde transgrediẽs ad montẽ, qui erat contra Orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum suum, ab Occidente habens Bethel, & ab Oriente Hai: ædificauit quoque altare Domino, & inuocauit nomen eius*. Cum egrederetur *de Aegypto ipse, & vxor eius, & omnia quæ habebat, & Loth cum eo ad australem plagam, in loco altaris, quod fecerat prius, inuocauit ibi nomen Domini*. Iterum separatus à Loth, ædificat altare in conualle Mambre. Item Genesis 15. ad mandatum Domini * tulit vaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque, & columbam, & diuisit ea per medium, & vtrasque partes contra se altrinsecus posuit, aues autem non diuisit.] Rursus. *Abraham plantauit nemus in Bersabee, & inuocauit ibi nomen Domini Dei æterni*. Denique cum ab angelo fuisset admonitus, ne extenderet manum suam super puerũ; *Leuauit Abraham oculos suos, viditque post tergum arietem inter vepres hærentem cornibus, quem assumens obtulit holocaustum pro filio*. Ex quibus, & alijs omnibus, admirabilis Abrahæ religio, fides stabilis, & iustitia apparet. Dedit in cõspectu eius gentes: nam propter Abraham punitus est Rex Aegypti, & Abimelech Rex Gerarorum, & quatuor Reges, qui quinque deuicerant, parua manu Abrahæ, & vernaculorũ eius prostrati sunt, idque absque labore & periculo, quia nec vnus quidem seruorũ defatigatus fuit. Scriptum est enim: *Cum audisset Abraham captum Loth fratrem suum, numerauit expeditos vernaculos suos trecentos decem & octo: & persequutus est vsque Dan. Et diuisis socijs, irruit super eos nocte: percussitque eos, & persequutus est eos vsque Hoba, quæ est ad læuam Damasci: Reduxitque omnem substantiam, & Loth fratrem suum cum substantia illius, mulieres quoque, & populum*. Et hoc est quod dicit: *Dabit quasi puluerem gladio*,

Gen. 12. a
Abraham egreditur ad præceptũ Domini de terra sua.
Gal. 3. a
Gen. 22. b
Rom. 4. c
Gen. 12. b
Gen. 13. a
Gen. 24.
* Gẽ. 15.
Gen. 21. d
Gen. 22. e
Gẽ. 14. c

gladio, id est, Reges gladio eius conuertentur in puluerem, & idem significant verba sequentia, quæ ad maiorem deseruiunt amplificationem.

3 Multi doctores, & alij expositores, inter quos est sanctus Thomas, & Franciscus Adamus doctor Louaniensis, verba ista interpretantur de Cyro Persarum Rege, quem ab Oriẽte suscitauit Dominus, vt à captiuitate solueret filios Israel. Persæ enim respectu Iudęorũ in parte sũt Orientali. Habet hæc explicatio magnum fundamentum in ipso sacro cõtextu. Nam in lib. 2. Paralippomenon, & in lib. 1. Esdræ, vbi Cyri narratur historia, habetur verbum suscitauit, quod in præsenti apposuit Isaias, sic enim ait. *Anno autem primo Cyri Regis Persarum, ad explendum sermonem Domini, quem loquutus fuerat per os Hieremiæ, suscitauit Dominus spiritum Cyri Regis Persarũ: qui iussit prædicari in vniuerso regno suo, etiam per Scripturã, dicens: Hæc dicit Cyrus rex Persarum. Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cæli, & ipse præcepit mihi, vt ædificarem ei domum in Hierusalẽ, quæ est in Iudæa: Quis ex vobis est in omni populo eius? sit Dominus Deus suus cum eo, & ascendat.* Præterea etiam maxime congruunt Cyro Regi quæ in præsenti dicuntur, nam vt patebit 45. capite, multas, & insignes victorias, Deo auxiliante, ea facilitate obtinuit, per aduersariorum exercitus tanta agilitate pertransiens, vt nullum in via laborem sentiret. Nec te moueat, quod in præsenti appellatur iustus, cum tamen fuerit infidelis, & barbarus: quoniam sicut inferius idem Rex Christus Domini dicitur, eo quod vnctus fuerat in Regẽ, vel potius quoniam populum Iudæorum eruens à captiuitate Babylonica, Christi redemptoris nostri typum gessit, qui genus humanum à peccati captiuitate liberauit: etiam potuit iustus dici quoniam iustum Christum designauit: multoties enim res figurata, nomine figuræ appellatur, & ẽ cõuerso. Et iuxta hanc explicationẽ, sensus est: Vos insulares, audite vt intelligatis potentiam meam, & vos Iudæi, qui diffiditis potentiæ meæ, & confugitis ad falsos Deos. Quis effecit, vt Cyrus Rex Persarum à Iudæis alienus ita bene mereretur de eis? hoc, vestra studia (ò Iudæi) efficere non possent; hoc neque dij vestri, ò gentes, præstare poterant, solius Dei opus est, qui in rebus ita desperatis suscitauit spiritum Cyri, à Iudæorum populo prorsus alieni, & vocauit eum, vt sequeretur se, hoc est vt pareret suæ iussioni, & bellum susciperet aduersus Babylonios. Ex quibus constat, centum & quinquaginta annis prius quam Cyrus nasceretur, Isaiam de illo prophetasse. Etenim, vt ex lib. 2. Paralip. constat, & ex 25. cap. Hierem. Cyrus anno primo regni sui laxauit populi captiuitatem, quam Hieremias prædicit per septuaginta annos futuram esse in Babylone. Inter Isaiam autem, & Hieremiam intercesserunt 150. anni.

4 Quia vero multa dicuntur in hoc capite & sequentibus maiora, quàm possint Abrahæ aut Cyro conuenire, multi patres illum locum explicant de Christo, vt Origenes. S. Cyrillus, & Theodoretus. Consonat hæc explicatio cum translatione Septuaginta interpretum, qui sic trãsferunt illum locum. *Quis suscitauit de Oriente iustitiam, vocauit eã ad pedes suos, & vadit? Dabit in conspectu gentiũ, & reges obstupefaciet: & dabit in terram gladios eorum, &* sicut

S. Thom. Adamus.

2. Paralip. 36 & 1. Esdræ 1. 4

Isai. 45.

Adamus Delphius sup. ca. 41. Isaiæ.

2. Paralip. cap. vlt. Hiere. 25.

Orig. ho. 6. in Isai. S. Cyrillus Theodor.

sicut stipulas proiectas arcus eorum: & persequetur eos: transibit in pace via pedum eius. Vbi non solum iustum, sed & iustitiam ipsam Christũ dixit, quoniam, Apostolo attestante, *Factus est nobis iustitia, sanctificatio, & redemptio.* Ab Oriente suscitatus est, idest, de cœlo, vt explicat Hieronymus; quẽ sequutus est Dionysius Carthusianus. Vnde & ipsum Christum, Orientem Zacharias appellat, dicens. *Ecce vir oriens nomen eius.* & pater Baptistæ, Deum Israel collaudans, *quia visitauit & fecit redemptionem plebis suæ*, Saluatorem nostrum Orientem nuncupauit. *Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos, oriens ex alto.* Haymo, per Orientem, Iudæam intelligit, quoniam in partibus Orientalibus sita est. Ab hoc Oriente suscitatus est Christus, cum resurrexit à mortuis, cum *de Sion exiuit lex, & verbum Domini de Hierusalem.* Gentes obtinuit & Reges, cum verbo virtutis suæ, & euangelica prædicatione, superborum colla subegit sibi; cum, sicut dictum est supra, percussit terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interfecit impios. *Persequetur* (inquit) *eos*, idest, hypocritas & superbos, quos sæpius in Euangelio reprehendisse legimus. Transibit in pace, quoniam, sicut ait Petrus Apostolus. *Pertransiit b. nefaciendo & sanando omnes oppressos à diabolo;* quoniam per passionem, & mortem suam pacificauit, siue quæ in cœlis, siue quæ in terris sunt. quoniam transiturus de hoc mundo ad patrem, pacem suis reliquit. *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Quæ omnia tanta facilitate operatus est, vt in pedibus eius nullum vestigium appareat itineris, nullum lassitudinis signum, nec pedes eius in itinere tumuerunt, aut contraxerunt callum. Nam, etsi resurgens à mortuis, loca clauorum ostendit discipulis, & manus perforatas, & pedes, hæc tamen non tumoris, sed amoris signa extiterunt. Accedant idola, audiant hæc idolorum cultores, quis eorum tam insignes obtinuit victorias? quis vnquam talia potuit perficere?

[1.Cor. 1. d] [Hieron.] [Dion. Carthus.] [Haymo.] [Isa. 2.] [Isa. 11. a] [Act. 10. f] [Ioan. 14 d]

4 *Quis hæc operatus est, & fecit, vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus & nouissimus ego sum.* Ac si dicat: quis tam insignia præstare potuit, nisi ego solus, qui facio vnam generationem alteri succedere, & vnicuique tempus, in quo nascatur, præstituo; qui omnes prædestinatos voco, & ad me conuerto: id quod ab exordio sæculi in Abel iusto cœpi perficere, & continuis temporibus vsque ad finem mundi perficiam? Ego sum qui facio mirabilia, ego primus, & ego nouissimus, quia vltra me non est alius. Vel Sic: ego primus, idest, ego sum, qui in temporibus pristinis auxiliatus sum eis, qui omnem spem suam constituerunt in me, Abraham eduxi de Vr Chaldæorum; Loth de Sodomis, & flamma ignis liberaui, Danielem de lacu leonum; Susannam de falso crimine; Tres pueros de camino ignis ardentis, & Dauid de manu Goliæ: & ego nouissimus, qui etiam nunc & in diebus nouissimis in me sperantes ab imminentibus periculis eripiam.

6 *Viderunt insulæ, & timuerunt, extrema terræ obstupuerunt: appropinquauerunt, & accesserunt.* Idest, remotissimi populi viderunt hunc iustum sic suscitatum, & potentiam eius, qua potentissimos quosque aduersarios deuicit, & conterens

terens eos in puluerem vertit, & timuerunt. Ex quibus constat, hæc de Christo potius, quàm de Abraham, aut Cyro intelligenda esse; quia numquam legimus, extremas insulas, aut terminos terræ, auditis victorijs Regis Persarum, aut Abrahæ, timuisse, vel appropinquasse illis. Viderunt ergo insulæ, & timuerunt, dum viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri, dum *in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*; (*Psal. 18.*) dum audientes Euangelium, recesserunt ab idolis, appropinquauerunt Christo, & accesserunt ad Deum; Non à longe, sed prope ea considerauerunt & inspexerunt, quæ Christus Dominus pro redemptione mundi operatus est, ne quis diceret illos fuisse deceptos: Obstupuerunt & timuerunt, considerantes altitudinem consilij diuini super salutem generis humani. Vnde & per Psalmistam dicitur. (*Ps. 47. a*) *Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt: tremor apprehendit eos.* Audiuit Herodes, Christum Dominum natum esse in Bethleem Iudæ, & timuit: vidit Magos ab Oriente venisse Hierosolymam, inquirentes, & dicentes: (*Matt. 2. a*) *Vbi est qui natus est Rex Iudæorum? & turbatus est & omnis Hierosolyma cum illo.* Viderunt Iudæi miracula quæ fecit Christus, viderunt mortuos suscitatos, leprosos mundatos. Viderunt turbatum mare ad nutum illius quiescere, & obstupuerunt, dicentes. (*Matt. 8. d*) *Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei. Mirabantur Maria mater eius, & Ioseph, super his quæ dicebantur de illo.* (*Luca 2. e*) Et cum esset sedens in templo in medio Doctorum, audiens illos, & interrogans, *stupebant omnes qui* (*Ibidem g*) *eum audiebant, super prudentia & responsis eius, & videntes admirati sunt.* Similiter etiam & *turbæ admirabantur super doctrina eius. Erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum, & Pharisæi.* (*Matt. 7. d*) Denique cum omnes barbaræ nationes, quæ erant Hierosolymis, audissent Apostolos loquentes lingua vniuscuiusque magnalia Dei, ita vt ab omnibus gentibus plane intelligerentur, *stupebant omnes, & mirabantur,* (*Act. 2. b*) *dicentes: nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Gallilæi sunt? Et quomodo nos audiuimus vnusquisque linguam nostram, in qua nati sumus?*

7 *Vnusquisque proximo suo auxiliabitur, & fratri suo dicet: confortare. Confortauit ærarius percutiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis, dicens: Glutino bonum est: & confortauit eum clauis, vt non moueretur.* Illi ergo, qui prædicationem audientes Euangelicã, & videntes miracula quæ fecerunt Christus, & Apostoli eius, admirati & trementes fidem suscipient Euangelicam, non solum seipsos, sed & alios confortare & saluare contendent, sicut prædixerat supra. *Et fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob: & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius.* (*Isa. 2. a*) Ita in præsenti, venientes ad Christum, fratres suos (inquit) inuitabunt, confortantes eos in fide, & à vano idolorum cultu retrahentes. Videte (inquient) & considerate, qualia sint idola, ab hominibus malleo facta, & clauis confixa, vt non moueantur. Quomodo ergo vobis auxiliari

xiliari poterunt? Quid vobis proderit, colere simulacrum à fabro compositum, & clauis parieti affixum? Non sine irrisione idolorum hoc dictum est: is enim solus, tamquam verus Deus est adorandus, qui hominum ministerio non indiget, sed ipse sibi sufficit, manens semper immutabilis, & omnibus periculis superior. Sic explicant istum locum communiter sancti Patres. Hieronymus, Theodoretus, & Cyrillus. Alij vero sic verba ista interpretantur, vt conspirationem eorum importent, qui aduersus Apostolos, & alios Euangelij prædicatores insurrexerunt, sibi inuicem præbentes auxilium, & talia inter se loquentes. Ecce conantur Apostoli omnia nostra idola euertere, atque vnius hominis crucifixi cultum inducere, dicentes illum esse verum Deum, qui à captiuitate peccati mundum eripuit. Hæc non sunt à nobis sustinenda, sed neque audienda, nullus animo despondeat, nullus deficiat, resistamus fortiter hominibus istis. Talis videtur fuisse conspiratio Iudæorum, qui audientes Petrum, & Ioannem, Christum Dominum annunciantes, & in confirmationem suæ doctrinæ miracula facientes; *conferebant adinuicem, dicentes. Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum factum est per eos omnibus habitantibus Hierusalem: manifestum est, & non possumus negare. Sed ne amplius diuulgetur in populum, comminemur eis, ne vltra loquantur in nomine hoc vlli hominum*. Et cum Christus Dominus surrexisset à mortuis, principes Sacerdotum *congregati cũ senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: dicite, quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit à Præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus*. Vide qualiter vnus alterum confortet, & omnes inter se conueniant, & aduersus Christum conspirationem faciant Horum audaciam admiratus propheta, inquit. *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum, aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. Dirumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipsorum*. Illi volunt à nobis abijcere idola, sed nos eos abijciamus, & iugum Euangelij conemur disrumpere. Ad hanc vocem (inquit) plures homines conuenient, vt sua conficiant idola. Primo faber lignarius formauit idolum, quod obduxit postea aurifex auro. Istum sequutus est alius, qui malleo aurum complanauit. Alius opus factum laudauit, illud affirmans esse solidum. Alter denique clauis idolum affixit. Ex quo apparet, quanto studio contra pietatem insurgant homines. Alius consilium, alius operam, alius opes, alius alia confert auxilia; sed omnes frustra nituntur, quia non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum.

Hieron. Theod. Cyrill.

Apostolorũ prædicatione impedire non potuit mũdus.

Act. 4. c

Mat. 28 e

Psal. 2.

Idola quali hominũ fiant industria.

8 *Et tu Israel serue meus, Iacob quem elegi, semen Abraham amici mei: in quo apprehendi te: ab extremis terræ, & à longinquis eius vocaui te, & dixi tibi: Seruus meus es tu, elegi te, & non abieci te*. Hæc verba & sequentia magnam fidelibus consolationem afferunt, illis præcipue, qui om-

 nem

nem spem suam constituunt in Domino, & nihil requirunt præter eum. Conuertit Propheta ad Israel sermonem: non quidem ad Israel carnalem, hoc est, ad eos qui gloriabantur patrem se habere Abraham, sed ad spiritualem Israel, qui vere imitantur fidem Abrahæ, qui velut Iacob dilecti sunt à Domino. *Non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israelitæ: neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semen: idest, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis æstimantur in semine.* Ad istos loquitur, hos consolatur, dicens: O Israel, ò Iacob, noli timere, sicut enim Abraham adiuui, ita & te protegam semper: non enim minus dilectus es, quàm ipse. O Iacob constans esto, quamuis inimici validissimi te persequantur, quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines præualebis? Ideo te insectantur aduersarij, quia seruus meus es. Ideo persequuntur, quoniam elegi te de mundo, & misericorditer prædestinaui. Vnde & Christus Dominus, loquens ad discipulos ait. *Si mundus vos odit: scitote, quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis: mundus quod suum erat diligeret; quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis: non est seruus maior domino suo. Si me persequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt, sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum: quia nesciunt eum qui misit me.* Quod autem ait, in quo

Rom. 9. b

Electos cõsolatur Dominus, ne animo despondeat.

Ioa. 15. c

apprehendi te, videtur alludere ad illud, quod postmodum dixit Apostolus. *Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit,* significans, ex semine Abrahæ Verbum Dei humanam naturam esse sumpturum. Vbi expendendum est verbum *apprehendi*, quod significat fugientem capere, aut erranti & infirmanti manus porrigere adiutrices.

Verbũ ex semine Abrahæ naturam assumpsit humanam.

9 *Vocaui te, &c.* Prius dixit *elegi te*, & postmodum *vocaui te*, vt designet, ex dilectione Dei & prædestinatione, quâ, nullis præcedentibus meritis, prędestinauit nos in vnigenito filio suo, tamquam ex primo fonte, dimanare omnia dona spiritualia, quibus electi in vitam perducuntur æternam. Hinc vocatio, hinc iustificatio, hinc glorificatio nostra procedit. Vnde & Apostolus ait. *Nam quos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & magnificauit.* Vbi obseruandum, duplicem esse Dei vocationem, alteram communem, quæ etiam reprobis non denegatur, & huic possunt homines resistere etiam in sensu composito, ita vt hæc duo sint compossibilia simul, iste homo vocatur à Deo ad fidem, siue ad pœnitentiam, & de facto resistit. Etenim quod vocatus à Deo possit resistere in sensu composito, nihil aliud est, quàm quod vocatio Dei, & actualis resistentia peccatoris, possint esse simul in eodem peccatore. Hæc Dei vocatio, appellatur à Theologis auxilium sufficiens tantum

Vocatio primus prędestinationis effectus.

Rom. 8. e

Vocatio Dei duplex alia sufficiens, alia efficax.

tantum, cui homines impedimentum præstant, secundum illud, *ipsi fuerunt rebelles lumini*, iuxta quod per Salomonem dicitur. *Quia vocaui & renuistis: extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret: despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis; ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cum vobis id quod timebatis, aduenerit*. Alia est vocatio supernaturalis, propria prædestinatorum, qua illis tribuitur misericorditer à Deo, quod efficaciter, infallibiliter, & libere conuertantur ad illum, piè operentur, & perseuerent in gratia vsque in finem. quæ quidem vocatio, communi vocabulo dicitur à Theologis, auxilium efficax actuale, quo Deus actiue proprie, siue efficienter præmouet voluntatem, & efficit vt pie operetur. Hæc vocatio siue hoc auxilium est talis naturæ, provt venit à Deo, atque ex absoluto & efficaci illius decreto conuertendi hominem, vt virtute illius infallibiliter homo cõuertatur. Potest quidem homo, motus à Deo tali auxilio, eidem vocationi dissentire, & resistere, si velit, & non operari bonum illud, ad quod mouetur; sed producere contrarium actum, vt Concilium Tridẽtinum aperte diffiniuit; alias enim non saluaretur humani arbitrij libertas, siue vsus libertatis in eius operatione. Et hoc est quod Theologi dicunt, vocatum à Deo auxilio efficaci, posse dissentire in sensu diuiso. In sensu tamen composito impossibile est, quod habens tale auxilium efficax, actu resistat. Hoc enim tribuitur homini per auxilium efficax, quod cum possit dissentire, non dissentiat; & cum possit resistere, non resistat; sed consentiat Deo vocanti, & excitanti; secundum illud, quod in laudem iusti diuitis Ecclesiasticus dicit: *Qui potuit transgredi, & non est transgressus, facere malum, & non fecit*. Vnde per hanc Dei vocationem efficacem, (vt superius notauimus) non destruitur, sed perficitur & roboratur humani libertas arbitrij, quia absolutam relinquit in homine facultatem, qua potest non operari, si velit. Immo vt Augustinus ait: *Subuentum est infirmitati voluntatis humanæ, vt diuina gratia indeclinabiliter, & insuparabiliter ageretur: & ideo quamuis infirma non deficeret, neque aduersitate aliqua vinceretur, sed ipso donante, inuictissime, quod bonum est, vellet, nec hoc deserere inuictissime nollet*.

Prou. 1. e

Auxilium efficax diuinæ grãæ in quo cõsistat.

Dissentire potest homo motus auxilio efficaci, sed numquam dissentiet. Conc. Trid. sess. 6. de iustificatione ca. 5. & can. 4.

Eccli. 31 b

Sup. ca. 10. nu. 12.

Aug. li. de correptione, & gra. ca. 12. to. 7

10 Hanc duplicem vocationem distinguit verbis disertissimis idem S. Augustinus, secundus post Apostolum prædicator & defensor gratiæ. *Vocat* (inquiens). *Deus prædestinatos multos filios suos, vt eos faciat membra prædestinati vnici filij sui, non ea vocatione, qua vocati sunt qui noluerunt venire ad nuptias. Illa quippe vocatione & Iudæi vocati sunt, quibus Christus Crucifixus scandalum est; & gentes, quibus Christus Crucifixus stultitia est: sed ea vocatione prædestinatos vocat, quam distinxit Apostolus, dicens ipsis vocatis Iudæis, & Græcis, prædicare se Christum Dei virtutem, & sapientiam. Sic enim* ait, *ipsis autem vocatis: vt illos ostenderet non vocatos, sciens esse quandam certam vocationem eorum, qui secundum propositum vocati sunt, quos præsciuit & prædestinauit conformes imaginis filij sui. Quam vocationem significans*, ait, *Non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei*, quia

Vocatio duplex ex Aug. statuitur.

Aug. li. de prædestin. sanct. c. 16.

Lucæ 14

1. Cor. 1.

Rom. 8.

Rom. 9.

quia maior seruiet minori. Numquid dixit, non ex operibus, sed ex credente? prorsus etiam hoc abstulit homini, vt totum daret Deo. Dixit ergo, sed ex vocante, non quacumque vocatione, sed qua vocatione fit credens. Et vt vocantis misericordiam magis cõmendabilem redderet Isaias, aduertit, non vndecumque, sed ab extremis terræ, & à longinquis suos vocasse, idest, cum per culpam quasi in infinitum distarent à Deo: quod etiam repetit inferius. *Ab Oriente* (inquiens) *adducam semen tuum, & ab Occidente congregabo te. Dicam Aquiloni: Da: & Austro: noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ.* Hanc misericordiã põderabat qui dixit. *Cõmendat autẽ charitatẽ suã Deus in nobis: quoniã cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius: multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius.* Vnde & gratias agens pro illis, qui à Deo fuerãt misericorditer vocati, inquit. *Nos autem debemus gratias agere Deo sẽper pro vobis fratres dilecti à Deo, quod elegerit vos Deus primitias in salutem, in sanctificatione spiritus, & in fide veritatis: in qua & vocauit vos per Euangelium nostrum, per acquisitionẽ gloriæ Domini nostri Iesu Christi.* Denique Petrus Apostolus conuersos ad fidem exhortans, vt misericordiam vocantis expenderent, & dignitatem, ad quam sunt euecti, ait, *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis: vt virtutes annunciẽtis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum. Qui aliquando non populus Dei, nunc autẽ populus Dei: qui nõ consequuti misericordiam, nunc autem misericordiã consequuti.* Discant hoc loco omnes Christiani, immẽsas gratias Deo reddere, & humiliter eius misericordiam agnoscere, quod cum potuissent inter idololatras, & barbaros nasci, vbi non annunciatus est Christus, aut agnitus, absque vllis meritis proprijs, hæc sors contigit illis, vt ex parẽtibus fidelibus inter Christianos nascerentur, vbi clara, & explicita redemptoris nostri Iesu Christi prædicatur cognitio, & veritas lucet Euangelica.

Vocare homines à lõginquis quid sit.

Isa. 43. a

Rom. 5. b

Misericordia Dei in peccatoribus splẽdet.

Thess. 2. e

1. Petr. 2. b

Nasci inter Christianos magna est misericordia.

11 *Ne timeas, quia ego tecũ sum: ne declines, quia ego Deus tuus: confortaui te, & auxiliatus sum tibi, & suscepit te dextera iusti mei.* Cum ergo electos suos Deus ab æterno dilexerit, & in tempore beneficia præparet, per quæ certissime liberantur, quicumque liberantur, & eorũ protector sit, & defensor, non est cur timeant, ideo ait, *ne timeas, quia ego tecum sum.* Hinc Apostolus. *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Et Psalmista. *Si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecũ es.* Neque aduersantur huic loco Isaiæ verba Apostoli: *Cum metu, & tremore vestram salutem operamini.* aut celebris illa Sapiẽtis sententia. *Beatus qui sẽper est pauidus.* Ad duo enim possũt electi respicere: primum ad Dei gratiam, & misericordiam, & ad ea quæ ad illum spectant. Et hæc certa sunt, nec poterit vllus ex parte illius esse defectus, qui *vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.*

Electorum securitas.

Rom. 8. f

Ps. 22. b

Philip. 2. b

Prob. 28 b

1. Tim. 2 b

Alterum

Alterum verò est, quod nos concernit, & nostrum liberum arbitrium, secundum se in bonum, & in malum flexibile; quod nisi misericordia Dei in bono conseruetur, suis relictum viribus infallibiliter deficiet. Et ex hac parte humiles nos esse oportet, cautos, & pauidos, nec vllam conuenit nobis certitudinem aut securitatem polliceri; quoniam etiamsi nihil nobis conscij simus, non tamen in hoc iustificati sumus. Et *nemo scit vtrum odio, vel amore dignus habeatur: sed omnia in futurum seruantur incerta*. Vnde & Apostolus nos admonet, dicens: *qui stat, videat ne cadat*. Stat iustus, quia Dominus statuere illum misericorditer voluit. Non cadit in hoc peccatum aut illud, vel in alia quamplurima, in quæ cernit alios ruere, timeat, contremiscat, quoniam & ipse cadere potest. Quod si stat, Dei auxilio, & misericordia stat, non sua industria. Vnde non debet alios despicere, aut seipsum extollere. Hinc & Apostolus, gentium superbiam redarguens, qui Iudæos despiciebant, eo quod tanquam inutiles rami reprobati sunt & excisi, ait. *Noli gloriari aduersus ramos: quod si gloriaris: non tu radicem portas, sed radix te. Dices ergo: fracti sunt rami, vt ego inserar. Bene: propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate, alioquin & tu excideris. Sed & illi, si non permaserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus iterum inserere illos.* Et rursus. *Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Domino suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus statuere illum*.

Liberum hominis arbitrium ex se est flexibile in malũ & bonũ.

Timet iustus, quia cadere pôt ex se.

Eccli. 9. a

Rom. 11 e.

Humilitatis causa est cognitio Dei & propria.

Rom. 14 a

12 Sibi ergo omnes timere debent, & propter instabilitatem sui arbitrij trepidare. *Habemus enim thesaurum istum in vasis fictilibus*. Ita tamen vnusquisque timere debet, vt interim respiciat diuinam bonitatem, misericordiam, & potentiam illius, qui omne opus bonum operatur in nobis, initium, progressum, & finem piæ operationis tribuens, & vires aduersariorum reprimens, atque comminuens. Vbi expendantur illa tria verba, *confortaui te, auxiliatus sum tibi & suscepit te dextera iusti mei*. Confortat enim electos suos Deus, cum vires efficacissimas, & robur spirituale, ad pie operandũ, contra debilitatem naturæ, & fragilitatem carnis illis tribuit, quo robore confortatus Apostolus; *Omnia* (inquit) *possum in eo qui me confortat*. Et ad Ephesios scribens, ait. *De cætero fratres confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli*. Auxiliatur, cum in prosequutione boni operis iustos adiuuat. Suscipit dextera iusti; cum virtute & meritis Christi, qui per essentiam iustus est, & alios iustificans, perseuerãtiam vsque in finem misericorditer tribuit. Septuaginta interpretes transferunt. *Et roboraui te dextera iusta mea*; Reddunt hæc verba eundem sensum; quia sicut Christus manus dicitur, & brachium patris, nam per ipsum omnia facta sunt; ita etiam appellatur dextera, per quam virtus, & potentia designatur. Possunt denique verba illa, *suscepi te dextera iusti mei*, ad Verbi incarnationem referri, ita vt sensus sit. Noli timere, ò homo, aduer-

2 Cor. 4 b

Timor & spes sociẽtur simul.

Cõfortare Deum electos qd sit.

Philip. 4 c

Ephes. 6 b

aduersarios tuos, quoniam vnigenitus filius meus humanã pro te naturã assumet, & ad tantam dignitatem sublimabit, vt idem vere sit homo & Deus. Consonant huic explicationi verba illa Psalmistæ. *Et in velamento alarum tuarum exultabo, adhæsit anima mea post te, me suscepit dextera tua*; idest, quia filius tuus naturam humanã suscepit, quia *verbum caro factum est, & habitauit in nobis*, ideo exultabo, ideo securus ero, ideo sub protectione alarum tuarum sperabo. Quia vero posset aliquis despondere animo, & de consequenda victoria desperare, malitiam, astutiam, & potentiam suorum aduersariorum considerans; & expendens illud quod dicit Apostolus: *Quoniam nõ est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem: sed aduersus Principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarũ harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus*; quorum versutias, calliditates, & potentiam expertus Iob (inquit) *Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est vt nullum timeret*; Et iterum: *Absorbebit fluuium, & non mirabitur; & fiduciam habebit quod influat Iordanis in os eius:* Ideo pollicetur Dominus, qui non permittit nos tentari supra id quod possumus, se contriturum nostrorum aduersariorum potentiam. Vnde subditur.

Psal. 62. — Ephes. 6 b — Diaboli potentia & astutia. — Iob 41. d

13 *Ecce confundentur, & erubescent omnes, qui pugnant aduersum te: erunt quasi non sint, & peribunt viri qui contradicunt tibi, quæres eos, & non inuenies viros rebelles tuos, erunt quasi non sint, & veluti consumptio homines bellantes aduersum te*. Magnum sane prodigium, & non contemnendum miraculum, quod potentes huius sæculi, & infideles, atque Hæretici, legem impugnantes Euangelicam, verbo Dei non solum confundantur, sed & annihilentur: quod ad maiorem amplificationem pluribus explicat nominibus. *Erunt* (inquiens) *quasi non sint, peribunt*, non eos inuenies, erunt veluti *consumptio*, idest, totaliter destruentur. Quod vt notauit Cyrillus, & Theodoretus, ad literam impletum est in tyrannis principibus, & Romanis imperatoribus, qui Apostolorum tempore, & initio nascentis Ecclesię aduersus Christianos pugnauerunt, veritati contradicentes Euangelij, & lumini rebelles facti. Omnes enim perierunt, & non sunt. Vbi est Nero? vbi Dacianus? vbi Diocletianus? vbi cæteri persecutores Ecclesiæ? Euanuerunt sicut fumus, & locus eorum non est inuentus amplius. Sanctus Hieronymus de Iudęis incredulis hunc locum interpretatur, qui legem oppugnant Euangelicam, & aduersus Christi Ecclesiam rebellare non cessant, quibus maxime congruũt verba Prophetæ, quæ multis modis explicant eorũ proteruiã. Primo .n. ait. *Ecce confundentur, & erubescent* Quod nunc experiẽtia ipsa testatur, Iudæis per vniuersũ orbẽ dispersis accidisse. Videmus enim illos omnes cõfusos & erubescentes, atque in opprobrium conuersos, iuxta imprecationem Domini per Prophetam dicentis: *Confundantur qui me persequuntur, & non confundar ego: Paueant illi, & non paueam ego: induc super eos diẽ afflictionis, & duplici contritione contere eos*. Et iterum: *Erubescant, & reuereantur simul, qui gratulantur malis meis. Induantur confusione, & reuerentia qui magna loquuntur super me*. Vbi, vt notauit Augustinus, *Confundantur, & reuereantur*,

Verbo Dei confundũtur Hæretici, & annihilãtur. — S. Cyrill. Theodor. — Imperatores martyres persequẽtes cõtriti sunt. — S. Hieron. — Iudæorum legẽ impugnantium Euangelicã cõfusio. — Hier. 17 c — Psal. 34. d — Ibi Aug. tom. 8.

tur, idē significant quod confundentur & reuerebuntur. & ita factum est: nam multi salubriter confusi sunt, multi reueriti à persecutione Christi, & ad societatem membrorum eius deuota pietate transierunt: & non fieret hoc nisi confunderentur & reuererentur. Ergo bene illis optauit. Sed quia duo sunt genera eorum qui vincuntur, duobus enim modis vincuntur: aut ad hoc vincuntur vt conuertantur ad Christum: aut adhoc vincuntur vt damnentur à Christo. Sic victi sunt Iudæi, sic confusi sunt, confusione videlicet, quæ adducit mortem. Secundo ait: *Erunt quasi non sint.* Quod etiam Iudæis excæcatis competit, qui pro nihilo habentur. facti opprobriū hominum, & abiectio plebis. Tertio eos appellat viros bellantes & rebelles, quia contra Christum dimicauerunt, iuxta illud quod per Psalmistam dicit. *Concalcauerunt me inimici mei tota die, quoniam multi bellantes aduersum me.* Vnde & ad Patrē loquens ait: *Iudica Domine nocentes me, expugna impugnantes me. Apprehende arma & scutum & exsurge in adiutorium mihi. Effunde frameam, & conclude aduersus eos, qui persequuntur me: dic animæ meæ salus tua ego sum.* Illi impugnauerūt me; sed expugnare non potuerunt, sed tu pater eos expugna. Illi cum faculis & laternis, cum fustibus & gladijs aduersum me appropinquauerūt & steterunt, vt me comprehēderent. sed tu apprehende arma, & scutum, vt exsurgas in adiutorium meum. Illi frameam suscitare voluerunt super pastorem tuum, & super virum cohęrentem tibi, & percutere pastorem, vt dispergerentur oues; sed tu effunde frameam super eos. Illi me absque vlla causa coniecerunt in carcerem, & reum esse mortis iudicauerunt; sed tu tanquam iustus iudex in carcere tenebroso conclude eos. Illi succlamabant, *crucifigatur, crucifigatur, tolle, tolle crucifige eum*, & longe à salute mea verba iactabant, sed tu dic animæ meæ *salus tua ego sum.* Denique si expendatur verba Protomartyris Stephani, qui Iudæorum incredulitatem exprobrans, ait: *Dura ceruice, & incircumcisis cordibus, & auribus, vos semper Spiritui sācto restitistis, sicut patres vestri, ita & vos. Quem prophetarū non sunt persequuti patres vestri? & occiderunt eos, qui prænunciabant de aduentu iusti, cuius vos nunc proditores, & homicidæ fuistis: qui accepistis legem in dispositione angelorum, & non custodistis;* luce clarius apparebit, quam rebelles Deo, & mandatis eius extiterint. Ne autem tam insignes victorias, & admirandos triumphos aduersus Iudæos, & persecutores Ecclesiæ sibi tribueret aliquis, & non Deo; aduertit Propheta, non virtute propria, sed Dei auxilio contra hostes suos fideles præualere. Vnde & subdit.

Ps. 55. a

Psal. 34.

Zach. 13 e

Act. 7. f

14 *Quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, dicensq. tibi: ne timeas, ego adiuui te.* Ac si apertius diceret. Non quia tu voluisti, deiecisti inimicos tuos, sed quia ego apprehendi te, docens manus tuas ad prælium, & digitos tuos ad bellum. Non quia persistere voluisti in fide & dilectione, & perseuerare vsque in finem, ideo credidisti & perseuerasti, sed quoniam ego ad hęc omnia peragenda, auxiliatus sum tibi. *Quid enim habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Ex quo patet, quod discretio credentis à nō credente, iusti à peccatore, perseue- rantis

Ps. 143. a

1. Cor. 4.

Discretio iusti à peccatore est à solo Deo tamquam à primo incipiente.

rantis à non perseuerante, à solo Deo est, tanquam à causa per se primo efficiente; licet enim homo libere credat, conuertatur, & perseueret in gratia vsque in finem, solus tamen Deus est, qui facit eum credere, conuerti, & perseuerare, qui solus tribuit voluntati vires efficacissimas, & facit vt faciamus. Vnde prædicta discretio nullo modo referenda est, etiam minus principaliter, in naturalem facultatem liberi arbitrij, neque in aliquid quod sibi competat ex innata libertate, sed in illud tantum quod ex gratia Dei accepit. Hoc significant verba Pauli, qui, ne supra quam scriptum est, vnus aduersus alterum infletur pro alio, inquit. *Quis enim te discernit? quid autem habes, quod non accepisti? &c.* Quæ verba expendens Beatus Augustinus, ait: *Hoc Apostoli testimonium, vbi ad reprimendam hominis inflationem dixit, quid enim habes quod non accepisti? non sinit quemquam fideliũ dicere, habeo fidem quam non accepi, reprimiturque omnino his Apostolicis verbis tota huius responsionis elatio. Sed ne hoc quidem potest dici: Quãuis non habeam perfectam fidẽ, habeo tamen eius initiũ quo in Christum primitus credidi: quia & hic respondetur. Quid autem habes quod non accepisti? si autem & accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Et paulo inferius, vt ostenderet, eum, qui conuertitur, semper habere aliquod auxilium gratiæ, quod non habet alter, qui in peccato persistit; nec posse vllo modo in aliquid naturale prædictam discretionem referri, stantibus ex parte Dei auxilijs gratiæ antecedentis conuersionem, tam ordine temporis, quàm naturæ, omnino æqualibus, subdit: *In hac Apostoli euidentissima intentione, qua contra*

1. Cor. 4. b

Aug. li. de prædestin. sanct. ca. 4. to. 7.

humanam superbiam loquitur, ne quisquam in homine, sed in Domino glorietur: dona Dei naturalia suspicari, siue ipsam totam perfectamq. naturam, qualis in prima conditione donata est, siue vitiatæ naturæ qualescumque reliquias, nimis, quantum existimo, absurdum est. Numquid enim per hæc dona, quæ omnibus communia sunt hominibus, discernuntur homines ab hominibus? hic autem prius dixit, quis enim te discernit? & deinde addidit, quid autem habes quod non accepisti? posset quippe dicere homo inflatus aduersus alterum: discernit me fides mea, iustitia mea, vel si quid aliud. Talibus occurrens cogitationibus bonus doctor: quid autem habes, inquit, quod non accepisti? à quo nisi ab illo qui te discernit ab alio, cui non donauit, quod donauit tibi: Si autem & accepisti, ait, quid gloriaris quasi non acceperis? numquid quaso, ait, aliud, nisi vt qui gloriatur, in Domino glorietur? nihil autem huic sensui tam contrarium est, quàm de suis meritis quemquam gloriari, tanquam ipse sibi ea fecerit, non gratia Dei: sed gratia, quæ bonos discernit à malis: non quæ communis est, & bonis & malis. Hoc etiam magis explicant verba Isaiæ sequentia.

Ibid. c. 5.

Gratia nõ respondet naturalib. quia est supra totam naturam.

15 *Noli timere vermis Iacob, qui mortui estis ex Israel: ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus: & redemptor tuus sanctus Israel. Ego posui te quasi plaustrũ triturans nouum, habens rostra serrantia: triturabis montes, & comminues: & colles quasi puluerẽ pones. Vẽtilabis eos, & ventus tollet, & turbo disperget eos.* Iacob, per quẽ electi designãtur, vermiculus dicitur, quia contemptus est coram mundo, & sicut Paulus ait. *Tamquam purgamenta huius mundi, &*

Iusti vermes dicunt quia contẽptibiles videntur.

di, & omnium peripsema facti sunt *vsque adhuc*. Quod de Iacob dicit, hoc de Israel intelligendum voluit. Eandem enim sententiam ad maiorem confirmationem bis repetit. Vnde mortui ex Israel, eos designant, de quibus Paulus Apostolus ait. *Mortui enim estis, & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo.* Mortui sunt electi mundo, mortui cupiditatibus huius sæculi, mortui carni & sanguini. Mortificationem Iesu Christi in corpore suo circumferentes, vt & vita ipsius manifestetur in illis. His dicit, *nolite timere*, quoniam ego auxiliatus sum vobis. Ecce repetit rationem, propter quam iusti timere non debent. Ecce virtutem, in qua vermiculi magnalia operantur, & iugo Euangelij superbos Principes subijciunt, & omnes arrogantes humiliant. *Ego posui te &c.* hoc etiam verbo nos admonet, quod ab illo procedit omnis virtus, & potentia iustorum, & non ab arbitrij eorum innata libertate. *Ego* (inquit) *posui te*, non ergo tu te posuisti, aut statuisti proprio arbitrio. Ego te misericorditer elegi, non tu me prius elegisti. Vnde & ad discipulos ait. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos, vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat*. Est autem pulcherrima similitudo, qua vtitur propheta ad explicandam vim, & energiam verbi diuini, & prædicationis Euangelicæ, atque Apostolorum, & Martyrum cõstantiam declarandam. Comparat enim illos plaustris, & tribulis potẽtissimis, qui non paleas dumtaxat, idest, vulgares homines, sed etiam montes & colles, idest, reges, & principes huius sæculi triturabunt, & cõminuent, atque in puluerem vertent. Hoc autem est valde mirabile, quod

Colo. 3. a

Gratia, & omnis virtus iustorũ a Deo est.

Ioan. 15 e

vermes, qui ab hominibus facillime conculcantur, & occiduntur, hæc oĩa Dei virtute perficiant, & qui vermes sunt conculcanti, sint & plaustrum se conculcantes comminuens, & dura superborum proscindens pectora, vt in vermiculis virtus agnoscatur Diuina. Vnde & Hieronymus ait. *Vermis vocatur Apostolorũ chorus, propter humilitatem atque cõtemptum, imitans Saluatorem, qui loquitur in Psalmo. Ego autem sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis. Sicut enim vermis terram penetrat, ita sermo Apostolicus penetrauit gentium ciuitates, & ingressus est prius corda durissima.* Recordare illius vermis, quem præparauit Deus ascensu diluculi in crastinum, & percussit hederam Ionæ, & exaruit, & videbis, quid virtute verbi Diuini operati fuerint Apostoli in vniuerso mundo. Aruit enim omnis gloria illius ad prædicationem Apostolorum, & in puluerem, qui à vento rapitur, conuersa est. Nec mirum, quoniam verba Domini quasi ignis sunt, & quasi malleus. Ait enim. *Num quid nõ verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus: & quasi malleus conterens petram*. Vt ignis, omnem carnis viriditatem exsiccat, & in cinerẽ vertit, & vt malleus, corda peccatorum durissima frangit. Vnde & Saluator ad discipulos suos loquens. *Ponite* (inquit) *in cordibus vestris non præmeditari quemadmodum respondeatis. Ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere aduersarij vestri*. Sicut enim paleæ aridissimæ non possunt resistere plaustro nouo trituranti, ita Principes sæculi obsistere nõ valuerunt prædicationi Euãgelicæ. Denique conferuntur Apostoli boui trituranti, vt sciamus quoniam

Apostoli dicuntur vermis Iacob, propter humilitatem.

Hier. sup. cap. 41. Isa iæ tom. 4.

Psal. 21 b

Ion. 4.

Verbũ Dei ignis, & malleus.

Hiere. 23. f

Luc. 12. e

Apostoli plaustro conferũtur & boui trituranti.

1. Cor. 9.

niam prædicatio Euangelij plaustrum est corda superborum comminuens.

16 *Et tu exultabis in Domino, in sancto Israel lætaberis.* Iterum atque iterum admonet suos, ne suis viribus tribuant, quæ per eos operatur Dominus, nec glorietur aut exultent in propria virtute, sed in eo, à quo omne datum optimum, & omne donum perfectum descendit. Quibusdam discipulis præ gaudio dicentibus. *Domine etiam dæmonia subijciuntur nobis in nomine tuo,* respondit Dominus. *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici: & nihil vobis nocebit. Verùtamen in hoc nolite gaudere quia spiritus vobis subijciuntur: gaudete autem quod nomina vestra scripta sunt in cœlis:* Ostendens, in solo Deo electos exultare, cuius gloriam magnificari vident, cum aduersæ potestates subijciuntur illis. Super aspidem, & basiliscum iusti ambulant, & conculcant leonem, & draconem, quæ cum perfecerint, non in se, sed in Deo gloriantur, cuius viribus victoriam sunt assequuti, ideo non solum ipsi propter hoc Deum collaudant, sed etiã suo exemplo ad laudandum Deum alios prouocant. Vnde, & subditur.

Dæmonia virtute Dei subijciuntur Iustis, sed nõ in hoc gloriandum.

Luc. 10.

17 *Egeni, & pauperes quærent aquas, & non sunt: lingua eorum siti aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Israel nõ derelinquam eos. Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporum fontes: ponam desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum. Egeni* sunt Apostoli, & Apostolici viri, Christi Euangelium prædicantes, & animarum salutẽ sitientes, de quibus prædixerat supra: *Conculcabit eam pes, pedes pauperis gressus egenorum.* Ipsi etiam sunt pauperes spiritu, quibus repromissum est regnum cœlorũ. Isti (inquit) *quærent aquas.* idest, cõuersionem infidelium sitient. Aquæ enim multæ (vt supra obseruauimus) sunt populi multi, & gentes, & regna quibus Apostoli prædicauerũt Euangelium. Et sicut sitibundis graue est & onerosum, aquã in solitudine quærere, & nullam inuenire, sicut de Agar legimus, ita & Apostolis, atque Euangelij prædicatoribus non mediocrem adferebat angustiã Iudæorum duritia, & infidelitas gentium, qui relicta veritate ad peruersa dogmata conuertebantur. Hinc & Apostolus, sitiens conuersionem Iudæorum, ait. *Veritatem dico in Christo, non mentior: testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto: quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem.* Et cum expertus fuisset multipliciter eorum duritiam, ad Deum conuertebatur, pro illis exorans. *Fratres* (inquit) *voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem.* Dominus autem in præsenti, desideria eorum, qui conuersionem infidelium sitiunt, se exauditurum promittit, & in consimili angustia plus daturum, quàm petant. *Aperiam* (inquit) *in supremis collibus flumina.* In altis locis flumina aperiri, quæ in vallibus alioqui consueuerunt transire, argumentum est magnæ abundantiæ, & multitudinis aquarum. Vt igitur vberrimum fructum prædicationis Euangelicæ conijcere possis, non solum in supremis collibus flumina esse aperienda denunciat, sed & in medio campo-

Apostoli egeni sunt esurientes salutẽ animarum.

Isa. 26.

Gen. 16.

Rom. 9. a

Pauli charitas erga Iudæos.

Rom. 10 a

Prædicationis Euangelicæ vberrimus fructus.

camporum, qui natura sunt inaquosi, & in terra inuia, docet futuras esse abundantissimas aquas: ita vt in aridis locis stagna inueniātur aquarum, & arbores plurimæ, quæ in locis tantum crescunt humectis. Ex quibus omnibus magna Dei misericordia lucescit, & tanta benignitas, & potentia, vt omnes fateantur, manum Domini hæc omnia perfecisse. Sanctus Hieronymus, per egenos, & pauperes, gentium populum intelligit, & homines barbaros, qui non habebant legem, & Prophetas, nec aliquem doctorem, qui viam vitæ ostenderet illis. Isti (inquit) quærent, per varia philosophorum dogmata, salubres aquas, idest, scientiam veritatis; & non inuenient, quia non sunt vera eorum dogmata. Lingua eorum siti aruit sine legé, & Prophetis, & absque pluuia illa cœlesti, quam Deus hæreditati suæ segregauit. Sed Dominus sua misericordia largissimas aquas cœlestis doctrinæ, & riuulos salutares excidit illis in montibus, & collibus, in campis, & locis inuijs, idest, vbique terrarum. Quod tempore Apostolorum, & successorum eius ad litterā fuit impletum, cum *in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*. Et sicut olim *Fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum, qui inde diuiditur in quatuor capita*: ita in paradiso cęlestis Ecclesiæ Catholicę, vnum agnoscimus fluuium, videlicet Christum Dominū, qui per quatuor Euangelistarum doctrinam, vniuersam irrigat Ecclesiam.

Hieron.

Psa. 18.

Gen. 2. b

Xps Fluui' est paradisi q. p quatuor Euāgeliorū flumina Ecclesiam irrigat.

18 *Dabo in solitudinem cedrum & spinam, & myrtum, & lignum oliuæ: ponam in deserto abietem, vlmum, & buxum simul: vt videant & sciant, & recogitent, & intelligant pariter, quia manus Domini fecit hoc, & sanctus Israel creauit illud*. Per hæc ligna varia, iuxta communem explicationem doctorum, Origenis, Hieronynimi, & Cyrilli, & aliorum plurium, varietatem intelligit virtutum, & abundantiam gratiarum: designans, nihil defuturum in Ecclesia, quod ad esum, vel refrigeriū pertineat. Arbores enim proceras, & magnas varijs vsibus ac commodatas producit, idest, Apostolos, & Martyres inuictos, Confessores, & Virgines, atque alios sanctos, quorum exemplo infirmi sustinentur in fide, & fortes fortiores fiūt. Ex his arboribus, quædam vmbras præstant, sub quibus transeuntes viā requiescant, & ab æstu solis se defendant, sicut abies, & vlmus: aliæ ad ædificia deseruiunt, & ad domos construendas sicut cedrus, & spina, quæ arbores sūt imputribiles. Teste enim Plinio, Spina Aegyptia etiā in aquis durat incorrupta, & propterea vtilissima costis nauium reputatur. Nā vt dicit Hieronymus, Setim arbor est quæ nascitur in eremo, spinæ albæ in colore & folijs similitudinem habens, & tantæ magnitudinis, atque fortitudinis, vt omniū lignorum fortitudinem superet. Est præterea lignum leuissimum, quod propterea facillime supernatat aquis. & ex ea confecta est arca tabernaculi, & dicitur Setim, quæ perpetua seruare dicitur folia. Aliæ magnū emittunt odorem, vt myrtus. Aliæ denique suauem proferunt fructū, sicut oliua. In Ecclesia ergo hęc omnia spiritualiter præstant sancti: nam quidam ab æstu solis concupiscentiæ carnalis nos defendunt, alij Ecclesię sustinent ędificium, sicut Apostoli, & doctores, & vniuersi prælati, qui ad curam assumuntur animarum. Alij bonæ famę profe-

Orig. ho. 26 in Leuiticum.

Iustorū diuersitas p diuersitatē arborū designatur.

Plin. lib. 13 naturalis Historiæ.

Arca tabernaculi ex qua materia fuerit composita.

proferunt odorem: alij denique alios perferunt spirituales fructus, & varijs vsibus Ecclesiæ deseruiunt. Sed obseruandum, quod in primo loco cedrum posuit, & spinam, vt sciamus, primum locum in Ecclesia obtinere prælatos, qui tamquam cedrus sunt fortissimi, ad sustinendos infirmos, & veluti spina sub aquis imputribiles perseuerant. Vnde & in Canticis dicitur. *Tigna domorum nostrarum cedrina. Laquearia nostra cypressina.* Quem locum explicans sanctus Bernardus, ait. *Domos populares conuentus intellige Christianorum, quod hi qui in sublimitate positi sunt, Christiani vtique vtriusque ordinis principes, quasi tigna parietes, iustis impositis legibus fortiter, stringunt, ne sua quisque lege vel voluntate viuentes, tamquam parietes inclinati, & maceria depulsæ dissiliant à semetipsis. & sic omnis structura ædificij corruens dissipetur. Et cedrus quidem, quoniam imputribile est, nec non & odoriferum, alteque proceritatis lignum, satis indicat quales oporteat assumi viros in vices tignorum. Ergo validos, & constantes necesse est esse eos, qui super alios ordinantur, necnon & longanimes in spe, vsque ad supernæ mentis verticem atollentes, quod est bonum fidei suæ, & conuersationis vbique odorem spargentes, dicere cũ Apostolo possint. Christi enim bonus odor sumus Deo in omni loco.* Audisti, quid, tamquam cedri, efficiant prælati; attende, qualiter sicut spina sint solidi. spina (vt diximus) perseuerat sub aquis incorrupta, sic & prælati Ecclesiæ sub aquis imputribiles persistunt, & fortes. De illis Propheta dicit. *Ecce gigantes gemunt sub aquis*, idest, prælati sub populis, vt ex Gregorio diximus supra.

Cant. 1. d

S. Ber. ser. 46. in cãt. columm. 1. Tigna, & laquearia quid signi ficent.

Ps. 61. a

Prælati sunt tigna domorum idest Ecclesiarum.

2. Cor. 2 d

Prælati sunt gigantes sub aquis gementes.

Iob 26.

Gemunt quidem sub aquis, & vim põderis sentiunt, sed non putrescunt. *Vt videant, & sciant &c.* Ecce iterum admonet, quod sæpius prædixerat supra, videlicet, hæc omnia mirabilia in Deum esse referenda. Non enim patitur Dominus, qui omnium est auctor, & conditor, quod gloriam sibi debitam, temere quis rapiat, vel sculptilibus tribuat, aut dijs alienis, ait enim. *Ego Dominus, hoc est nomen meum: gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.* Vnde, ad iudicium vocat idola, & idolorum cultores, & hortatur eos, vt in medium proferant, si quid habent in defensionem eorum: subditur enim.

19 *Prope facite iudicium vestrum, dicit* Dominus: *afferte, si quid forte habetis, dixit Rex Iacob. Accedant, & nuncient nobis quæcumque ventura sunt: priora quæ fuerũt nunciate: & ponemus cor nostrum, & sciemus nouissima eorum, & quæ ventura sunt indicate nobis. Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dij estis vos. Bene quoque aut male, si potestis, facite: & loquamur, & videamus simul.* Loquitur irrisorie aduersus Iudæos, & omnes alios idolorũ cultores, ac si apertius dicat. Ego iam in medium protuli virtutes meas, & mirabilia, quæ à mundi exordio operatus sum: Enarrent nunc idola potentiam suam, sapientiam, & scientiam, vt omnes sciant, an vere sint Dij. Et quoniam alia miracula vtcumque imitabantur idolorum cultores, & simulachra virtute dæmonum, actiua passiuis applicantium, vt deciperent homines, & à cultu vnius Dei eos retraherent, sicut constat ex Magis Pharaonis, qui plura miracula per Moysen facta fingebant se facere: ideo

Sup. cap. 5 num. 7.

De' gloriã suam non vult vt alter accipiat.

Isa. 42 b

Cognoscere occulta cordium, & futura est Dei proprium.

ideò hortatur, vt priora quæ facta sunt, annuncient, & vaticinentur futura, ea vel maxime quæ ex contingentibus causis, aut hominum voluntate dependent: hoc enim solus Deus annũciare potest, qui profunda cordium intuetur, & *vocat ea quæ non sunt tamquam ea quæ sunt*. Nam vt Paulus ait. *Non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda, & aperta sunt oculis eius*. Præterita nunciauit Dominus Deus noster, cum per Moysen Prophetam, mundi creationem in temporis initio factam enarrauit, dicens. *In principio creauit Deus cœlum, & terram, terra autem erat inanis, & vacua:* futura vero, cum per alios prophetas futuram Verbi incarnationem prædixit, & alia mysteria à sæculis abscondita. Annuncient hæc, inquit, dij gentium, & tunc poterunt tamquam verus Deus reputari, & coli. Vnde & Christus Dominus, vt ostenderet Petro, se verum Deum esse, quem postmodum illa altissima confessione veneratus est. *Tu es Christus filius Dei viui:* futura sæpius illi prædixit. Ait enim. *Tu es Simon filius Iona, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus*. Et iterum. *Amen dico tibi quia in hac nocte antequam gallus cantet ter me negabis*. Et loquens cum Samaritana, vt ad cognitionem Diuinitatis eius, animum illius erigeret, præterita, & occulta, quę habebat in corde suo, declarauit illi, cum dixit. *Bene dixisti quia non habeo virũ, quinque enim viros habuisti, & hunc quẽ habes non est tuus vir, hoc vere dixisti*. Quibus verbis stupefacta mulier dixit: Domine, video quia propheta es tu; & prædicatrix illius effecta, relinquens hydriam suam, Christum annunciauit Samaritanis. *Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcunque feci. numquid ipse est Christus? Et multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimoniũ perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcũque feci*. Quasi diceret. In hoc cognoscetis quoniam ipse est Christus filius Dei, quoniam occulta cordis mei propria virtute cognouit. Igitur solius Dei est occulta cordiũ cognoscere, & futura antequam eueniant prædicare. *Multa hominis afflictio*, ait Sapiens, *quia ignorat præterita, & futura nullo scire potest nuncio*, vnde & Chrysostomus ait. *Hoc vel maxime Dei opus est, quod neque dæmones imitari possunt, quãuis maiorem in modum adnitantur. In miraculis enim sæpe sub veritatis vmbra decipi possumus: prædictio futurorũ immortalis Dei duntaxat opus est: quod si quando dæmones aliquid prædixerunt, stultum & incautum vulgus deceperunt: eorum namque vaticinia passim falsa deprehenduntur*.

Rom. 4. c — Heb. 4. d — Gen. 1. a — Christus suam diuinitatẽ ex cognitione cordis humani, & futurorum contingentium ostẽdit — Mat. 16 e — Ioan. 1. f — Mat. 26 e — Ioan. 4. e — Ibid. d — Eccles. 8 a — Chrys ho. 18. sup. ca. 1. Ioã. co. 2

20 *Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia Dij estis vos*. Quoniam cognoscere futura signum (vt diximus) proprium est Diuinitatis, explicandum est, qua ratione futura soli Deo sint cognita, & per quam scientiam cognoscantur ab eo. Ad cuius euidentiam considerandum est cum S. Thoma, quod futurum dupliciter potest cognosci, Vno modo in sua causa, & sic, futura, quæ ex necessitate proueniunt ex suis causis, per certã scientiam cognoscuntur, non solum ab angelis, sed etiam ab hominibus: sic cognoscitur Eclipsis lunæ futura tali vel tali tempore. & isto modo non est propriũ solius Dei futura cognoscere. Alio modo cognoscuntur futura,

S. Th. 1. p. q. 57. a. 3. in corpore & q. 14. a. 9. — Deus qualiter futura cognoscat.

tura,

tura, in se ipsis, & sic solius Dei est futura cognoscere, eo quod soli Deo sunt omnia præsentia in æternitate sua, quæ, cum sit simplex, toti tempori adest, & ipsum concludit: & ideo vnus Dei intuitus fertur in omnia quæ aguntur per totum tempus, sicut in præsentia; & videt omnia vt in se ipsis sunt: omnis autem intellectus creatus deficit ab æternitate diuina. vnde non potest ab illo naturaliter cognosci futurum, vt est in suo esse. Est autem in Deo duplex scientia, vt sæpe docet Sanctus Thomas, & Doctores antiqui: altera est simplicis intelligentiæ, quæ communi vocabulo dicitur scientia naturalis, eo quod naturaliter est in Deo, quoniam antecedit omnem actum liberum suæ voluntatis. Per hanc cognoscit omnia possibilia, existentia in potentia Dei vel creaturæ, quæ tamen, nec sunt, nec erunt, nec fuerunt. Per eandem scientiam, cognoscuntur certo, & infallibiliter à Deo, omnia futura cōditionata, quorum consequens necessario sequitur necessitate consequentiæ, ex antecedenti si ponatur in esse. Cognoscit enim Deus scientia naturali, quod si voluisset alium creare mundum, creasset, & similiter cognoscit per eamdem scientiam, quod si ipse vellet efficaciter cōuertere Petrum, & saluare, conuerteret illum, & saluaret. si dedisset Iudæ auxilium de se efficax, vt perseueraret, perseuerasset infallibiliter: quia cognoscit vim & efficaciam suæ voluntatis, qua omnia, quæ vult, facit, fortiter disponēs omnia, & suauiter. Cognoscit etiam per eandem scientiam, quod si Petrus esset in Hispania, non esset Romæ. Scit enim esse impossibile, quod vnum corpus simul existat in duobus locis adæquatis. Altera vero, est scientia visionis, quæ alio nomine dicitur scientia libera, eo quod præsupponit liberum decretum suæ voluntatis. Per hanc scientiam cognoscit certo, & infallibiliter omnia quæ sunt, quæ fuerunt, & erunt, in mensura temporis, aut æui angelorum, eo quod omnia sunt Deo in æternitate præsentia. Præter has duas scientias, nulla alia reperitur in Deo; quoniam scientia media, qua aliqui dicunt, Deum altitudine sui intellectus comprehensiue cognoscere ante omne decretum suæ voluntatis, quid voluntas creata, pro innata sibi libertate, operatura sit, ex hypotesi, quod constitueretur à Deo in tali ordine rerum, & cum talibus auxilijs, nō prædeterminantibus eādem voluntatem ad istum vel illum actum, non potest habere rationem scientiæ, sed cuiusdam imperfectæ & coniecturalis cognitionis: atque adeo omnino est indecens, quod attribuatur Deo. Nec per hoc subtrahimus aliquid ab infinitate scientiæ diuinæ. sicut enim verissime asseritur, esse impossibile, quod Deus faciat id quod est infactibile, nec per hoc derogatur omnipotentiæ Diuinæ, ita verissime affirmamus, absque præiudicio infinitatis scientiæ Diuinæ, Deum nō cognoscere, ante decretum suæ volūtatis, futura conditionata, quorū consequens non sequitur necessario ex antecedenti posito in esse, quoniam tale conditionatum non est cognoscibile vt futurum, sed tantum vt possibile. Cuius ratio est. Quia tale futurum conditionatum, non est cognoscibile in decreto voluntatis Diuinæ absoluto, aut conditionato, quo Deus antecedenter decreuerit, talem actum esse futurum, si poneretur conditio: nam, vt supponitur, scientia media antecedit omne decretum voluntatis Diuinæ, respectu talis actus futuri

S.Th. 1. p. q. 14. a. 9.

Sciētia duplex est in Deo, simplicis intelligentiæ, & visionis

Sciētia naturali quæ Deus cognoscat.

Scientiam mediā in Deo reperiri esse impossibile, ostenditur

futuri. Licet enim, iuxta auctores scientiæ mediæ, præcesserit in Deo eandem scientiam decretum conditionatum creandi hominem, & constituendi illum in talibus, vel talibus circunstantijs; tamen (vt ipsi etiam fatentur) nullum antecessit in Deo etiam conditionatum decretum, quo ante illam scientiam mediam statuerit, quod si Petrus (verbi gratia) ponatur in talibus circunstantijs, producat determinate istum actum, & non alium. Iam enim semel diximus, quod si hoc decretum antecedat, futura conditionata sunt vere scibilia; quoniam eorum consequens necessario sequitur ex antecedenti, necessitate illationis, si poneretur in esse; ac per consequens certo & infallibiliter cognoscuntur à Deo. Neque etiam est cognoscibile in voluntate creata. Non enim aliquid scibile est, quod non sit aliqua necessitate necessarium, & determinatum ad vnam partem; ergo in voluntate omnino indeterminata & indifferenti, etiã in quibusuis circunstantijs posita, non potest certo & infallibiliter ab vllo intellectu cognosci, quid sit determinate facturа, quia etiam in illis circunstantijs posita est omnino indifferens, & indeterminata, in qua subinde non potest certo, & infallibiliter cognosci determinatus effectus, vt docet expresse S. Thomas 1. p. vbi sic ait, *Contingens, vt est in sua causa, consideratur vt futurum, & vt contingens nondum determinatum ad vnũ, quia causa contingens se habet ad opposita, & sic contingens non subditur per certitudinem alicui cognitioni. Vnde quicumque cognoscit effectum contingentem in causa sua tantum, non habet de eo nisi coniecturalem cognitionem*. Et idem docet alijs locis quàmplurimis. Dices, Deum supereminenti altitudine sui intellectus infallibiliter cognoscere, vt futurum sub conditione, id quod in seipso est incertum, & indeterminatum ad alteram partem, antequam à voluntate creata determinetur. Et ego dico propter eandem rationem, Deum non cognoscere in voluntate creata huiusmodi futura determinatè. Cum enim supereminens intellectus Dei comprehensiuè cognoscat creatam voluntatẽ in quibusuis circunstantijs positam, & cognitio illius falli non possit, impossibile est, quod cognoscat creatam voluntatem aliter quàm est, aut esset, si poneretur in talibus circunstantijs. Intellectus enim cognoscens rem aliter quam est ex parte obiecti, falsus est. Voluntas autem creata, si poneretur in talibus circunstantijs, & cum talibus auxilijs non prædeterminantibus illam ad vnam partem contradictionis, maneret omnino indifferẽs, & indeterminata, atque contingens, & indifferenter se habens ad vtramque partem contradictionis; ergo impossibile est, quod cognoscatur etiam à Deo, nisi vt indifferenter se habens ad opposita, & tamquam potentia, quæ potest operari, vel non operari, alias cognosceret rem aliter quàm est: ergo implicat, quod determinate cognoscat voluntatem creatam, si poneretur in eisdem circunstantijs esse infallibiliter operaturam hoc in particulari, & non illud. Sed quoniam in præsenti non est nostrum institutum de his quæstionibus Theologicis ex professo tractare, sufficiat dixisse id, quod circa scientiam Dei certissimum esse arbitror. Forsitan in alio tractatu Theologico quæstionem istã, Deo auxiliante, pressius discutiam. Igitur ad prophetæ contextum re-

Futurũ cõtingens, vt contingẽs, non subditur cognitioni infallibili.

S. Tho. 1. p. q. 14. ar. 13 in corp.

Ibid q. 57. ar. 3 q. 86. art. 3. in c. & ar. 4. in corp.

uertentes, constat ex dictis, quòd non poterunt gentium simulachra, se Deos esse, ostendere; quoniam futura prædicunt; & multo minus, quoniam bene possunt facere in se spectantibus, aut inferre mala his, qui execrantur illa. Cum enim se mouere non possint, aut auxiliari sibi, quomodo poterunt alijs auxilium præstare? hoc ostendunt clarius verba sequentia. Subditur enim.

21 *Ecce vos estis ex nihilo, & opus vestrum ex eo quod non est: abominatio est, qui elegit vos.* Infert ex dictis intentam conclusionem, idola, videlicet, ex nihilo esse, vtpote ex rebus materialibus ab hominibus facta, quæ ex nihilo tamdem duxerunt originem. Formantur simulachra ex auro & argento; argentum & aurum, de terra oriuntur: terra autem ex nihilo creata est; ergo de primo ad vltimum, idola ex nihilo sunt. quod & clarioribus verbis Paulus explicuit: *Scimus* (inquiens) *quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est Deus nisi vnus. Nam si sunt qui dicantur dij, siue in cælo, siue in terra (siquidem sunt dij multi & domini multi:) nobis tamen vnus Deus, Pater, ex quo omnia, & nos in illum: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.* Vbi non solum ex nihilo, sed nihil esse idolum dixit. Qui ergo in idolis confidunt, spem in nihilo constituunt, & qui relicto vero Deo eligunt idola, & contempta veritate doctrinis varijs, & peregrinis abducuntur, non solum abominabiles sunt, sed abominatio ipsa. *Non est Deus noster sicut dij eorum, & inimici nostri sint iudices. Quoniam omnes dij gentium dæmonia*, quorum virtus ita ligata est, vt nihil mali possint hominibus inferre, nisi secundum quod Deus permiserit, nec vera prædicere valent, qui semper mendacium dilexerunt. Et cum obtenebrati sint per superbiam, ita vt plerumque de præsentibus non recte iudicent, quomodo possūt futura dignoscere? Hinc confutantur arioli, & pytones, qui à dæmonibus quærunt responsa, circa ea quæ euentura sunt. hæc enim certo dignoscere proprium est solius Dei, qui de seipso loquens subdit.

Idola ex nihilo esse qualiter intelligatur.

1. Cor. 8 a

Spem in nihilo cōstituunt, qui in idolis confidunt.

Deut. 32

Ps. 95. a

Arioli, & Pytones nō cognoscūt certo futura.

22 *Suscitaui ab Aquilone, & veniet ab Ortu solis: vocabit nomen meum, & adducet magistratus quasi lutum, & velut plastes conculcans humum.* Vide prudentiam Isaiæ, & sapientiam Dei, qui per os illius loquebatur. Proposuit quæstionem idolis, atque idolorum cultoribus, vt responderent. Ipsis autem præ confusione subticentibus, affert in medium admirabile vaticinium, quale numquam à dæmonibus excogitari potuit. Prædicit autem aduentum Christi, & incarnationem Verbi, ad cuius præsentiam idola corruerunt. Et primo inquit: *suscitaui*, nec indicat, quem suscitauerit, vel quando, sed hoc capite sequenti declarat, & cap. 45. Per Aquilonem autem intelligit cœlum, eo quod à nobis est remotissimum. Et in hac acceptione videtur accipi Iob 26. cum dicitur. *Qui extendit Aquilonem super vacuum.* Quod alijs nominibus Dauid explicuit, dum ait. *Extendens cœlum sicut pellem.* Aquilonem ergo extendit Deus super vacuum, quoniam cœlum ad modum tentorij super aerem extendit, & super spatium existens inter cœlum & terram, quod vulgus arbitratur vacuum, & communi vocabulo sic appellatur; sicut theca vacua dicitur, quan-

Christi aduētus prædicitur.

Iob 26.

Ps. 103.

quantumuis aere sit plena. Per ortum Solis, designat illam cœli partem, à qua Sol egreditur, vt mundum illuminet, vel (vt inquit Cyrillus) Christum Dominum illis verbis respicit, qui ab ortu Solis est, immo & Sol ipse oriens ex alto, de quo per prophetam dicitur. *Ecce vir oriens nomen eius*. Et iterum: *Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto*. Ait ergo: Quis ex dijs vestris sicut ego, qui Redemptorem suscitaui, & misi de cœlo, qui feci vt veniret ab ortu Solis, & tantam illi dedi potestatem, vt vocans & prædicans nomen meum, ad se adduceret magistratus & principes sæculi, & eos sibi quasi lutum subijceret, & sub pedibus conculcaret, faciens ex eis velut figulus, vasa quædam in honorem, quædam vero in contumeliam? Nonne magistratus adduxisse visus est, & velut plastes lutum pedibus suis subiecisse, cum natus in Bethleem Iudæ, stella duce, Magos adduxit ab Oriente. Et tanta fide succendit eorum pectora, vt intrantes domum, & inueniẽtes puerum cum Maria matre eius, procidentes adorarent eum, & apertis thesauris suis, munera offerrent illi, aurum, thus, & myrrham. Nonne velut plastes conculcans humum, & adducens lutum reputari debuit, cum Saulum persequutorem, iter facientem, vt Christi oues comprehenderet, & dilaniaret, prostrauit in via, atque illa voce, *Saule Saule, quid me persequeris? Ego sum Iesus quem tu persequeris*, ita mutauit, vt ex vase contumeliæ efficeret illũ vas electionis? quis idolorum talia operatus est, quis similia prædixit? Vana ergo sunt omnia simulachra, vanus & abominabilis qui veneratur illa. Ex quibus constat, scientiam infallibilem futurorum contingentium nullatenus dæmonibus esse concessam, sed soli Deo esse reseruatam, quamuis ex coniecturis fallibilibus possint ab illis vtcumque dignosci. Septuaginta interpretes sic transferunt istum locum. *Ego autem suscitaui eum, qui ab Aquilone est, & qui ab ortu solis: vocabuntur nomine meo. Veniant principes; & sicut lutũ figuli, & sicut figulus conculcans lutum; sic conculcabimini.* Cui translationi consonat explicatio eorum, qui verba illa, *ego suscitaui eum qui ab Aquilone, &c.* referunt ad vocationẽ gentium, quæ ab Aquilone, & ab ortu Solis, ad prædicationem Christi, & Apostolorum congregatæ sunt: iuxta quod & Caiphas, *cum esset pontifex anni illius, prophetauit quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantũ pro gente, sed vt filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum*. Vnde & Christus Dominus fidem admiratus Centurionis, qui gentilis erat, *sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inueni tantam fidem in Israel. Dico autẽ vobis, quod multi ab Oriente & Occidẽte venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum; filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores*. Et ad Pharisæos loquens, ait: *Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile & vnus pastor*. Cum ergo virtutem vocantis audierint gentes, & verum Deum agnouerint, sicut lutum figuli conculcabunt vos, ô idola, & pro nihilo reputabunt, vere scientes, quia nullus in vobis est sensus, nulla potentia, nulla scientia, qua futura cognoscere aut prædicere valeatis: sed nec præsentia quidem, & ea quæ ad faciẽ sunt. Nicolaus de Lyra sequutus Hebræos præsentem locum explicat de Cyro

Zach. 6. e

Luc. 1. g

Xps natus pedib' suis subiecit potentes Reges.

Matt. 2. b

Act. 9. a

Paulũ conuertens Xps, fuit plastes conculcans humum.

Ioa. 11. g

Centurionis fides.

Matt. 8. b

Ioan. 1. d

Cyro Rege Persarum, quem Dominus suscitauit ab Aquilone, & ab Oriente, idest, à Persia, quæ, vt dicit Sasbouth, partim est Aquilonaris, partim Orientalis, eo quod inter Aquilonem, & Orientem versus Hierusalem sita est. Forerius autem interpretatur de Abraham, iuxta superius dicta. Et quamuis vtraque explicatio sit valde literalis, tamen principalius hæc prophetia respicit Christum, cuius excellentiam sub typo & figura Patriarchæ Abraham, & Regis Persarum, qui populum Israel de captiuitate Babylonis eripuit, varijs modis prædicere intendit, & tamquam quintus Euangelista enarrare.

Adam Sasbouth.

Forerius.

23 *Quis annunciauit ab exordio vt sciamus: & à principio vt dicamus: Iustus es? non est neque annuncians, neque prædicens, neque audiens sermones vestros.* Septuaginta sic transferunt. *Quis enim annunciabit ea, quæ à principio sunt, vt cognoscamus ea, quæ ad faciem sunt? & dicemus, quia vera sunt? non est, qui prædicat, neque qui audiat verba vestra.* Quoniam nihil respondebant idolorum cultores, nihil in defensionem deorum suorum adducebāt, iterum atque iterum subridens, & contra illos insultans eos interrogat, ne vanam possint excusationem aliquam habere. Quis ex dijs vestris annunciauit futura ab exordio? quis prædixit illa antequam fierent? *Vt dicamus iustus es?* idest, verax. iustus enim accipitur in præsenti pro veritatem seruante in sermonibus suis; sicut sumitur in Psalmo 144. *Iustus Dominus in omnibus vijs suis.* Nullus est alius Deus, qui annunciet futura, nullus qui prædicat ventura, sed neque qui præsentia cognoscat, aut verbis valeat exprimere illa. *Domine non est similis tui* (ait Propheta Regius,) *& non est alius Deus absque te, ex omnibus quos audiuimus auribus nostris.* Et in cantico suo, adorans Deum, ait Anna. *Non est sanctus vt est Dominus: neque enim est alius extra te, & non est fortis sicut Deus noster.* Vnde tacito silentio stellæ cum reliquis creaturis clamant. *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius aduersus eum.* Non est alius qui futura denunciet. Vnde & subdirur.

Ps. 144.

1. Paral. 17. e

1. Reg. 2. a

Baruch. 3. d

24 *Primus ad Sion dicet: Ecce adsunt, & Hierusalē Euangelistā dabo.* Quasi dicat: Cū idola non possint futura prædicere, nec prophetam aliquē instituere, aut Euangelistā dare, qui veritatem doceat. Ego *primus*, Deus enim est simpliciter primus, in quem, tamquam in causam, omnia reducuntur. Vel, ego *primus*, videlicet, ero, & ego nouissimus, quoniam extra me non est alius. Ego dicam Sion, idest, Ecclesiæ Catholicæ per Sion designatæ: *Ecce adsunt*. Multi Codices antiqui habent. *Ecce adsum*, sed legendum est, *adsunt*, ita enim habetur in Biblia Vaticana excusa nouissime: & ita habetur in Hebræo. Et sensus est. *Ecce adsunt* Apostoli, & prædicatores Euangelici, qui à me edocti futura prædicent, & quæ ventura sunt, annunciabunt. Ego clarificabo filios tuos, & dabo illis spiritum meum, vt loquatur in eis, quibus illud competit, quod dixit Christus. *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur à semetipso, sed quæcumque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annunciabit vobis.* Ego dabo spirituali Hierusalem Euangelistam, nec vnum tantum, sed quatuor, qui fideliter enarrent mirabilia, quæ feci. Et

Ioa. 16. b

Euāgelistæ ꝑmittunť Ecclesiæ.

ei. Et notanter dicit, *Euangeliſtam* in ſingulari, & non Euangeliſtas in plurali, quoniam licet quatuor dederit Eccleſiæ ſuæ Chriſtus Dominus Euangeliſtas, omnes tamen eodem ſpiritu afflati loquuti ſunt, & ita ſibi inuicem concordant, vt, cum quatuor perlegeris, vnum tantum legiſſe Euangeliſtam videaris. Vel ex eo dixit in ſingulari *Euangeliſtam*, quoniam omnes vnum Chriſtum reſpiciunt, & ad eundem ſcopum diriguntur, ſecundum illud quod dicit Apoſtolus. *Et ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem Prophetas, alios vero Euangeliſtas, alios autem paſtores, & doctores, ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterij, in ædificationem corporis Chriſti: donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis filij Dei, in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.*

Epheſ.4 b

25 *Et vidi, & non erat neque ex iſtis quiſquam, qui iniret conſilium, & interrogatus reſponderet verbum. Ecce omnes iniuſti, & vana opera eorum: ventus & inane ſimulachra eorum.* Conqueritur Dominus de Iudæis incredulis, atque de idolorum cultoribus, exprobrans eorum duritiam; cum enim Prophetas miſerit, qui annunciarent futura, & Hieruſalem Euangeliſtas dederit, qui legem ſcriberent Euangelicam, & idolorum cultum tamquam execrabilem damnarent, obturauerunt aures ſuas, declinauerunt à veritate, & inutiles facti ſunt. Nec erat ex eis, qui cum Chriſto iniret conſilium, & ſequeretur veritatem, niſi paucæ reliquiæ Iſrael. Iudæi dicunt, petra ſcandali mihi eſt Chriſtus Crucifixus: Gentes aſſerunt, ſtultitia eſt prædicatio Euangelij, &, relicto Deo, inania ſimulachra ſunt ſequuti: *Non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum.* Omnes homines iniuſti ſunt: vnus tantum eſt per eſſentiam iuſtus, iuſtus, & Saluator, quem verba illa ſequentis capitis deſignant. *Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea.*

Pſ.13 a

Iſa.42.a

CAPVT XLII.

1\. ECCE seruus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. 2. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. 3. 4. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris. 5. 6. 7. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet: in veritate educet iudicium. 8. 9. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium: & legem eius insulæ expectabunt. 10. Hæc dicit Dominus Deus creans cælos, & extendens eos: firmans terram: & quæ germinant ex ea: dans flatum populo, qui est super eam, & spiritum calcantibus eam. 11. Ego Dominus vocaui te in iustitia, & apprehendi manum tuam, & seruaui te. 12. Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium: vt aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris. 13. Ego Dominus, hoc est nomen meum: gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus. 14. Quæ prima fuerunt, ecce venerunt: noua quoque ego annuncio: antequam oriantur, audita vobis faciam. 15. Cantate Domino canticum nouum, laus eius ab extremis terræ: qui descenditis in mare, & plenitudo eius, insulæ, & habitatores earum. Subleuetur desertum, & ciuitates eius: in domibus habitabit Cedar: laudate habitatores Petræ, de vertice montium clamabunt. Ponent Domino gloriam, & laudem eius in insulis nunciabunt. 16. 17. Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir præliator suscitabit zelum: vociferabitur, & clamabit: super inimicos suos confortabitur. 18. Tacui semper, silui, patiens fui, sicut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul. Desertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exsiccabo: 19. Et ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam. Et ducam cæcos in viam, quam nesciunt, & in semitis, quas ignorauerunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram

eis in

eis in lucem, & praua in recta: hæc verba feci eis, & non dereliqui eos. 20. Conuersi sunt retrorsum: confundantur confusione qui confidunt in sculptili, qui dicunt conflatili: Vos dij nostri. 21. Surdi audite, & cæci intuemini ad videndum. Quis cæcus, nisi seruus meus? & surdus, nisi ad quem nuncios meos misi? quis cæcus, nisi qui venundatus est? & quis cæcus, nisi seruus Domini? Qui vides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures, nonne audies? 22. Et Dominus voluit vt sanctificaret eum, & magnificaret legem, & extolleret. Ipse autem populus direptus, & vastatus: laqueus iuuenum omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat: in direptionem, nec est qui dicat: Redde. 23.24.25.26.27.28.29.30.31.32.33. Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat, & auscultet futura? Quis dedit in direptionem Iacob, & Israel vastantibus? nonne Dominus ipse, cui peccauimus? Et noluerunt in vijs eius ambulare, & non audierunt legem eius. Et effudit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum, & combussit eum in circuitu, & non cognouit: & succendit eum, & non intellexit.

SVMMA CAPITIS.

IAM in hoc capite expressius agit de aduentu Christi, & de mysterijs gratiæ, quæ in noua lege per Euangelij prædicationem innotuerunt mundo; & in primis denunciat, humilem futuram esse, & benignam conuersationem Christi, quam describit à principio capitis, vsque ad versiculum. Legem eius insulæ expectabunt.

Secundò, vaticinatur conuersionem gentium. Susceperunt enim humiliter Euangelium, quod Iudæi increduli audire noluerunt. De hoc agit ab illo versiculo. Hæc dicit Dominus Deus.

Tertiò, agit de diuina potentia, enarrans multa mirabilia eius, vt credentium fidem confirmet, & spem roboret; Versiculo. Ego Dominus, hoc est nomen meum.

Quartò, excellentiam explicat, quam habet supra legem Mosaicam lex gratiæ: ne quis arbitretur, legales cæremonias simul esse cum Euangelio obseruandas. Versiculo. Et Dominus voluit, vt sanctificaret eum.

Denique, condignam pœnam incredulitatis Iudæorum subiungit. Versiculo. Ipse autem populus direptus, & vastatus.

COMMENTARIVM.

1 ECCE *seruus meus suscipiã eum; electus meus, cõplacuit sibi in illo anima mea*. Quoniam in capite præcedenti conuicti sumus, omnes vanos esse, & iniustos, & natura filios iræ, & perditionis, Deumque conclusisse omnia sub peccato, vt omnium misereretur, introducit iam fidem, & cognitionem vnius iusti, qui Deo placuit, qui & omnes alios iustos sanctificat, videlicet cognitionem Iesu Christi Domini nostri, cuius sanctitatem, & iustitiam, misericordiam, & sanctam cõuersationem vaticinatur in hoc capite, iuxta explicationem S. Hieronymi, Epiphanij, & vtriusque glossæ, quæ communis est inter sanctos doctores, &, vt patebit infra, tradita est prius, à Scriptorib. sacris interpretantibus de Christo nõnulla verba huius capitis, & in illo adimpleta esse dicentibus. Nec possunt cõuenire Abrahę, & multo min' Cyro Regi Persarũ multa, q̃ in isto capite dicuntur. Vnde non sunt audiendi Hebręi, q. istud caput cũ sequenti explicant de Cyro Rege Persarũ, & de libertate à captiuitate Babylonica per illum concessa. Ait ergo. *Ecce seruus meus*. Illa demonstratiua interiectio, *Ecce*, rem mirabilem designat, & magna consideratione dignam. Quid est hoc? vnigenitum Dei filium appellat seruum. Pater de cœlis loquens, ait. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*. & per Prophetam in terris loquentem dicit. *Ecce seruus meus*. Vtique, quoniam in cœlis existens in sinu Patris, filius est vnigenitus eius; in terris gremio susceptus matris, seruus est. De Patre ante luciferum genitus filius est æqualis Patri; sed in terra natus de virgine matre seruus est Patris. Itaque idem mediator Dei & hominum Christus Iesus, filius est, & seruus Patris. Filius secundum diuinitatem; seruus, secundum humanitatem. Filius est per naturam: *seruus* per assumptam carnem. Filius quia *cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: seruus*, quia *semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, quia humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis*. Seruus est, quoniam *non venit ministrari, sed ministrare, & dare animã suam in redemptionem pro multis. quia in passione minoratus est paulo minus ab angelis*. Seruus est, quoniam vsque ad mortem seruiuit pro peccatis nostris. Vnde & inferius ait *Seruire me fecisti in peccatis tuis: præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis*. Seruus est, quoniam non voluntatem suam fecit, sed patris, & se illi subiecit in omnibus. Electus, quia *prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis*. Quia singulari modo electus est, & prædestinatus. Quia exemplar est, & causa prædestinationis nostræ. Exemplar quidem, quantum* *ad bonum, ad quod prædestinamur. Ipse enim est prædestinatus ad hoc*

Hier. q. 2. ad Algasiã Epiphan. lib. 2. contra hæref.

Xps in sinu Patris filius, sed in matris gremio seruus dicitur.

Philip. 2. a

Mat. 20

Heb. 2. c

Isa. 43. d

Rom. 1. a

Prædestinatio Xpi causa est nostræ pdestinationis

* S. Th. 3. p. q 24. a. 3. in corp.

hoc quod esset Dei filius naturalis: nos autem prædestinamur ad filiationem adoptionis, quæ est quædam participata similitudo filiationis naturalis. Unde dicitur Rom.8. Quos præsciuit, hos prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Causa vero, quoniã, sicut Paulus ait, *Prædestinauit nos in adoptionem filiorum, per Iesum Christum, in ipsum secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo; in quo habemus redemptionem per sanguinem eius.* Vnde sanctus Thomas hac ratione probat, Christum esse causam nostræ prædestinationis, quia sub prædestinatione æterna non solum cadit id, quod est fiendum in tempore, *sed etiam modus & ordo, secundum quem est complendum in tempore.* Deus autem prædestinauit nostram salutem, ab æterno prædestinando, vt per Iesum Christum compleretur; vnde vere est causa prædestinationis nostræ, non quidem quantum ad actum Diuinæ voluntatis, sed quantum ad terminum ipsius prædestinationis. Igitur singulariter est Christus Dei electus, quoniam per ipsum omnes alij sunt electi, & in gloriam adducti. *Complacuit sibi &c.* Olim *videns Deus quod multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum quod hominem fecisset in terra. Et tactus dolore cordis intrinsecus: Delebo (inquit) hominem quem creaui à facie terræ, ab homine vsque ad animantia, à reptili vsque ad volucres cœli. Pœnitet enim me fecisse eos.* Displicuit sibi in hominibus, eo quod omnis caro corruperat viam suam, sed inuenit in quo nos reconciliaret sibi. *Inueni* (inquit) *in quo ei propitier.* complacuit sibi in vnigenito filio suo, in quo nos gratificauit. Quod ergo in præsenti ait; *Complacuit sibi in illo anima mea*: hoc ipse Pater testatus est in Iordane, cum dixit. *Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi.* Quod etiam confirmauit in mõte, cum vox Patris audita est *de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite.* Vnde constat ad literã de Christo Domino loqui in isto capite Isaiam. Quod expressius testatur Euangelista, dum enarrans consilium Pharisæorum perdere volentium Redemptorem, qui suam magnam benignitatem ostendens, curauit omnes qui sequuti sunt eum, *& præcepit eis ne manifestum eum facerent*, aduertit hoc factum esse, *vt adimpleretur quod dictum est per Isaiã Prophetam, dicentem: Ecce puer meus quẽ elegi, dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ.* Vbi plura alia verba refert huius capitis, quæ, ostendit, in Christo Domino esse completa.

Rom.8. — Ephes.1 a — S.Th. 3.p. q. 24. a. 4. in corp. — Prædestinatio Xpi causa est nostræ prædestinationis. — Gen.6.a — In Christo complacuit pater. — Isa. 33. c — Luc. 3. e — Mat. 17 a — Mat. 12 b

2 *Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet.* Hoc est quod prædixerat supra. *Et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, &c.* quod ad literam impletum esse, cum *Iesu baptizato, & orante, apertum est coelum, & descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum*, testatur sanctus pater Augustinus, sanctus Hieronymus, Cyrillus, & alij patres. Accepit autem spiritum, vt nos doceret, & Euangelium gentibus prædicaret; vt hinc discant homines, & caueant, ne prius velint aliorum fieri magistri, quàm Spiritum sanctum suscipiant, qui eos doceat

Isaiæ 11 — Luc. 3. e — S.Au.l.20 de ciuitate Dei ca. 30. — S.Hieron. — S. Cyrill.

doceat, & instruat. Vnde Christus Dominus, priusquam Apostolis potestatem ligandi ac soluendi tribueret, *insufflauit, & dixit eis: Accipite spiritum sanctum*. Apellatur autem ipsum Euangelium *iudicium* propositum gentibus, quoniam per illud didicerunt, verum Dei cultum à superstitioso idolorum discernere. Vel per iudicium, illud intelligit, de quo ipse ait. *Nunc iudiciū est mundi: nunc princeps huius mundi eijcietur foras*. Et sensus est: Sententiam feret pro gentibus, partes eorū agens atque diabolū ab eorū cordibus procul pellens. Denique verba ista eundem videntur habere sensum cum illis. *Et iudicabit gentes, & arguet populos multos*. quæ iam superius explicata sunt. Et secundū Hieronymū *Iudicium* in præsenti pro illo iudicio accipitur, de quo Saluator per Ioannem ait. *In iudiciū ego veni in mundum, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant*. Iudicauit gentes, cum eos illuminauit: Iudicauit Iudæos, cum in reprobum sensum eos tradidit, excæcans eos, vt dictum est.

Ion. 20. f — Ioa. 12. e — Isa. 2. — Ioan. 9. — Sup. cap. 6. num. 45.

3 *Non clamabit, neque accipiet personam, neque audietur vox eius foris*. Idest, non contentionibus, & clamoribus, nō armis, & tumultibus, sed pacifice prædicabit Euangelium. Quod etiam prædixerat supra. *Et conflabunt gladios in vomeres, & lanceas suas in falces: non leuabit gens contra gentem gladium, neque exercebuntur vltra ad prælium*. In primo enim aduentu mansuetus apparuit, placidus, & benignus, blandis sermonibus alliciens peccatores: de quo per Prophetam dicitur. *Speciosus forma præ filijs hominum, diffusa est gratia in labijs tuis. Non clamabit*, vt contendat: *clamabit* autem, vt veritatem annunciet, suadeat, & defendat. Ideo turbis parabolā seminantis semen suum proponens, *Clamabat: qui habet aures audiendi, audiat. Non clamabit*, vt iudicet quēquā; sed, vt preces ad Patrem pro nobis effundat: ideo *In diebus carnis*, idest mortalitatis, & passionis *suæ, preces supplicationesque ad Deum, qui possit illum saluū facere à morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia. Non clamabit*, vt reos mortis morti tradat, sed vt mortem ipse innocens pro reis sustineat. Ideo *clamans voce magna Iesus ait. Pater in manus tuas commendo spiritum meum: & hæc dicens exspirauit*. Ideo *circa horam nonam clamauit voce magna, dicēs Eloi, Eloi lamma sabacthani*. Ideo iterum *clamans voce magna, emisit spiritum*. At in secundo aduentu *clamabit* ita, vt foris audiatur vox illa tremenda, quam proferet iustus Iudex. *Ite maledicti in ignem æternum*. Non accepit personam, quia se tractabilem omnibus exhibuit, omnibus prædicauit, omnes misericorditer ad se vocauit. Non exclusit pauperes à regno cœlorum, non eos contempsit, sed potius agnouit; ait enim: *Spiritus Domini super, me eo quod vnxerit me; Euangelizare pauperibus misit me*, non illis prætulit diuites & potentes. Cum publicanis, & peccatoribus dignatus est manducare: pueros ad se venientes amplexatus est. scriptum est enim. *Et offerebant illi paruulos, vt tangeret illos. Discipuli autem comminabantur offerentibus. Quos cum videret Iesus, in digne tulit, & ait illis: sinite paruulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium enim est regnum Dei. Amen dico vobis, quisquis non receperit regnum Dei velut paruulus,* non

Christi cō uersatio pacifica. — Isa. 2. a — Psal. 44 — In iudicio audiet vox Christi. — Luc. 8. — Heb. 5. e — Luc. 23. f — Mat. 27 — Ibid. f — Isa. 61. a — Marc. 10. a

non intrabit in illud. Et complexans eos, & imponens manus super illos, benedicebat eos. Latroni in cruce paradisum repromisit,& vt misericors Samaritanus, illum,qui incidit in latrones,non præterijt. Nec est apud illum distinctio Iudæi & Græci. Vnde & Petrus Apostolus ait. *In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus: sed in omni gente qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptus est illi.* Ex hoc loco sanctus Basilius colligit, quod non ex æmulatione, aut inuidia, & contendendi studio, aut alio humano affectu prædicandum est Euangelium, sed ex charitate & zelo honoris Diuini. Vnde & Apostolus ait. *Quidam quidem & propter inuidiam, & contentionem: quidam autem & propter bonam voluntatem Christum prædicant. quidam ex charitate: scientes quoniam in defensionem Euangelij positus sum. Quidam autem ex contentione Christum annunciant, non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis.* Multorum voces exaudiuntur foris, quoniam ex contentione veritas annunciatur,& vnusquisque quæ sua sunt quærit, non quæ Iesu Christi. Quod à vera religione & pietate omnino alienum esse his verbis ostendit Chrysostomus. *Laudatur quispiam virtute probatus, quæ ad sanam pertinent doctrinam loquens, & Ecclesiam verbo prædicationis ædificans, Nos huic protinus inuidemus: quia quæ Dei sunt gerit. Videmurq. inuidere illi quidem, verum liuor ipse noster transit in Dominum maiestatis, dum ædificationem illam non per alios, sed per nos fieri volumus: non propter Christum, sed nostri gratia. Nam si Christi vrgeret affectus, siue id per nos, siue per alios fieret, nibil moueremur. Dic enim, quæso, si quispiam medicus filium habens cacitati proximum, ipse nihil remedij adhibere posset: alium vero fortasse reperiret, qui hoc posset, num illum repulisset? nequaquam: sed ipsi quodammodo ita loqueretur: Siue per te sanitas, siue per me contingat, nihil refert. cur id? Quia non quæ sua sunt quærit: sed quid filio expediat, studiose prosequitur: Ita & nos si Christum toto animi affectu amaremus, diceremus profecto: siue per nos, siue per alios quoslibet, quod expedit fiat: nibil ad rem, siue veritate, siue occasione, inquit, Christus annunciatur. Audi denique dicentem sanctum Moysen ad eos, qui eum irritare volebant, cum Eldad & Medad prophetare nunciarentur: Nolite, inquit, pro me æmulari: Quis mibi det vt omnis populus Domini prophetet? nempe ista omnia ex gloria vanitate procedunt.* Discant secundo ministri Euangelij, in confessionibus audiendis,& prędicatione verbi Dei, non præferre diuites pauperibus, aut ignobilibus nobiles; sed charitatis affectu, omnes indifferenter suscipere, sicut & Christus suscepit nos. De quo vide supra dicta.

[Act. 10. c]
[Basil. lib. mor. sent. cap. 25. Euangeliũ non est ex contentione prædicandum.]
[Philip. 1. c]
[Chrys. hõ. 3. in primã epist. ad Tim. circa finẽ.]
[Philip. 1. c]
[Num. 11 f]
[sup. c. 6. n. 30. c. 11. n. 7. 8. ca. 22. nu. 21.]

4 *Nec audietur vox eius foris.* Satis clare indicat locus iste, intra Ecclesiam tantum veritatem prædicari Euangelicam, & verba Dei à fidelibus, qui intra Ecclesiam sunt, exaudiri: foris autem, idest, in conuenticulis Hæreticorum, in delubris idolorum, & Synagogis sathanæ, in tumultibus & confusione Babylonis non audiuntur verba Christi, nec vox eius exauditur, nec prædicatur. Intra Ecclesiam sunt oues Christi, quæ pastoris sui vocem audiunt,& sequũtur illum, quia cognouerunt vocem eius: *foris* autem sunt *canes, & venefici*

[Fidei veritas intra Ecclesiam pdicatur, non foris.]

Appoc. 22. c

nefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis qui amat & facit mendacium. Ij non vocem Christi, quam ignorant, sed alienorum sequuntur: & quoniam mendacium amant, & faciunt, diabolum, qui est pater mendacij, libenter audiunt, non Christum, qui author est veritatis, & veritas ipsa. Hoc ergo significant verba prædicta: *Nec audietur vox eius foris*, sicut explicat Augustinus. *Non est audita* (inquiens) *foris vox eius, nec auditur, quandoquidē ab eis, qui foris ab eius corpore præcissi sunt, non illi obeditur.* Et quoniam tales vocem Christi audire contemnunt, iusto Dei iudicio ab eorum auribus subtrahitur, vt fame consumantur & pereant, iuxta illud Prophetæ vaticinium. *Mittam famen in terram: non famen panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini. Et commouebuntur à mari vsque ad mare, & ab Aquilone vsque ad Orientem: circuibunt quærentes verbum Domini, & non inuenient. In die illa deficient virgines pulchræ, & adolescentes in siti.* Vnde & Christus Dominus Apostolos suos & discipulos prohibens, ne verbum veritatis annunciarent indignis, qui illud conculcaturi sunt, ait: *Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & conuersi dirumpant vos.* Et Paulus Apostolus prædicator veritatis, & doctor gentium; *De ijs* (inquit) *qui foris sunt, quid ad nos,* S. Tho. aliter explicat istum locum. *Non audietur vox eius foris*, idest, in propria persona non exhibebit seipsum nisi Iudæis, non prædicabit per seipsum gentibus. Ait enim. *Non sum missus nisi ad oues quæ perierūt domus Israel.* Non enim promissus fuit gentibus, sed Iudæis, Apostolo attestante. *Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei, ad confirmādas promissiones Patrum: gentes autem super misericordia honorare Deum.*

Verbum Dei digne subtrahitur ab indignis.

Aug. 20. de ciuitate Dei ca. 30. tom. 5.

Amos. 8. d

Mat. 7. a

Xp̄s in ppria persona nō pdicauit nisi Iudæis. S. Th. sup. cap. 15. ad Roma lec. *Mat. 15*

Rom. 15.

5 *Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet: in veritate adducet iudiciū. Quoniam Christus Dominus*, (vt Augustinus ait). *Ipsos quoque persequutores Iudæos, qui calamo quassato, perdita integritate, & lino fumāti, amisso lumine comparati sunt, nec contriuit, nec extinxit, quia pepercit eis, qui à nondū venerat eos iudicare, sed ab eis iudicari: in veritate sane iudiciū protulit, prædicens eis, quando puniendi essent, si in sua malignitate persisterent.* Et in libro primo quæstionum Euangelicarum, aduertit; *Arundinem quassatam Iudæos dici, quoniam & vnum erāt, & ab inuicem discrepabant.* Aduertit etiam, quod in lino fumigante notatur fœtor intolerabilis conscientiæ ipsorum, cuius similitudinem linum fumigans præfert, eo quod, amisso lumine, ex se fumum fœtidum emittit, quem vix homines sustinere valent. Hoc ad literam impleuit Christus, cum conquassatos Iudæos debiles & infirmos non fregit; sed verbis oris sui corroborauit, cum ad se venientes paucas reliquias Israel benigne suscepit; cum mulieri infirmæ dixit. *Confide filia, fides tua te saluam fecit.* Cum Petrum, qui ad vocem vnius mulierculæ negauit illum, ad se conuertit, & in fide solidauit. Cum Apostolos pene extinctos, & in fide dubios, resurgens à mortuis instaurauit, & ostendēs illis vulnera clauorum, corroborauit in fide. Potuit quidem Iudæos omnes ira & odio succensos

Aug. 20. de ciuitate Dei ca. 30 tom. 5.

Iudæi calamo quassato conferuntur.

Lib. 1. q. Euang ca. 3. tom. 4.

Linū fumigans, fœtorēde signat cōscientiæ.

Mat. 9.

Apostoloc in resurrectione tāquā linum fumigans succendit Christus.

censos, & infernali inuidia fumigantes, qui illũ morti tradere volebant, ea facilitate disperdere, qua potest homo calamum quassatum cõterere, aut linum fumigans extinguere, & eodem verbo, Ego sum, cuius virtute *abierunt retrorsum & ceciderunt in terram*, si voluisset, occidisset eos. Potuit Patrem suum orare, & ipse exhibuisset illi statim plusquã duodecim legiones angelorum. Sed vt implerentur Scripturæ, eos patiẽter sustinuit, & blando sermone Iudæis furore suo fumigantibus respõdit. *Dixi vobis quia ego sum: si ergo me quæritis sinite hos abire*. Et iterum. *Tamquam ad latronem existis cum gladijs, & fustibus comprehendere me: quotidie apud vos sedebam docens in templo, & non me tenuistis*. Hinc duo documenta valde necessaria colligere poteris. Alterum est, quod infirmi & imperfecti non sunt à perfectioribus despiciendi, cõtristandi, aut exprobrãdi, etiam si in aliquibus deficiãt & confracti in virtute videantur, aut pene extincti, sed affectu charitatis fouendi & confortandi, vt in virtute crescant, & ad statum perfectionis perueniant, ne abundantiori tristitia absorbeantur, qui eiusmodi sunt: & fumigantes, atque ad perfectionem anhelantes penitus extinguantur, & confracti conterantur. Vnde & Apostolus spirituales admonet, dicens. *Fratres, etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi*. Et iterum. *Infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum*. Et iterum. *Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonũ ad ædificationẽ. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptũ est. Improperia improperantium tibi ceciderũt super me. Propter quod suscipite inuicẽ, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei*. Et rursus. *Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes*. *Cum esset Iesus Bethaniæ in domo Simonis leprosi, & recumberet, venit mulier habens alabastrum vnguẽti nardi spicati pretiosi, & fracto alabastro, effudit super caput eius. Erant autem quidam indigne ferentes infra semetipsos, & dicentes. Vt quid perditio ista vnguẽti facta est? Poterat enim vnguentum istud venundari plusquam trecẽtis denarijs, & dari pauperibus. Et fremebant in eam. Iesus autẽ dixit: sinite eam, quid illi molesti estis? bonum opus operata est in me*. Illi linum fumigans, & cor mulieris Christi amore succensum extinguere volebant; at Christus illud magis in suo amore inflãmauit. Linum quippe fumigans extinguunt, qui contra illud præceptum Apostoli: *Spiritum nolite extinguere*, detractionibus suis, & calumnijs incipientium deuotionem suffocant. Vnde & Basilius ait. *Per quassatum calamum illum intelligi arbitror, qui non ea qua oportet animi sinceritate mandatum Dei exequitur, quem non cõterere cõuenit, nec abscindere. sed sanare potius, sicut Apostolus præcipit dicens: Omnia facite sine murmurationibus, & disceptationibus. Linũ vero fumigans est, quotiescumque quis mandatum quidem exequitur, sed non ardenti desiderio, aut pleno studio*:

Xpi patiẽtia cũ captus est expenditur.
Ioan. 18 a
Mat. 26 e
Ioan. 18 b
Mat. 26 e
Perfecti nõ debent imperfectos despicere, sed eos supportare.
Gal. 6 a
Rom. 14 a
Rõ. 15. a
1. Tesal. 5. c
Marc. 14. a
Magdalenã defẽdit Christus.
Vide sup. ca. 11. nu 8
Mandata Dei obseruantes, nõ tamen sincero animo, contemnendi non sunt.
Basil. lib. regularũ breuiũ, responsione 291.

studio, sed segnius quodammodo ac lentius, qui ideò non est deterrēdus, sed excitandus potius admonitione assidua iudiciorum Dei, & promissorum ipsius. Imitemur ergo paternum illius affectum, qui frigidos carbones calescere & fumigare facit fumo lacrymabilis pœnitentiæ: & fumigantes igne charitatis succendit, Propheta attestante. *Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarsit, carbones succensi sunt ab eo*. Quem locum expendimus supra. Et imperfectos quosque & fractos consolidare: curemus ne aduersum nos iratus consurgat Dominus, dicens. *Quod infirmum fuit non consolidastis, & quod ægrotum non sanastis. Quod confractum est non alligastis, & quod abiectum est non reduxistis, & quod perierat non quæsistis*.

Ps. 17. a / Sup cap. 2. num. 3. ca. 4. num. 12. / *Ezech. 34. a*

6 Alterum documentū est. Quod cū viderimus aduersarios nostros cō tra nos iratos, & odio atque inuidia succensos, sciamus illos linum fumigans esse, quod igne quo ardet consumetur cito, atque adeo non multū curemus illis resistere: Sicut enim superius loquens ad Achaz dixit: *Noli timere, & cor tuum ne formidet duabus caudis titionum fumigantium istorum*, vbi duos Reges aduersus Achaz ira succensos titiones fumigantes dixit, quia breui tēpore erant destruendi sicut titiones, qui absq. aduersario extrinseco, igne quo ardent rediguntur in cineres: Ita in præsenti admonentur electi, vt patienter inuidiam aduersariorum, & iram sustineant, quoniā spiritu furoris, quo ardent, sicut *linum fumigās* consumentur. Vnde & Apostolus ait: *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes: non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ. Scriptum est enim. Mihi vindictam: & ego retribuam, dicit Dominus*: ac si apertius dicat. Non extinguatis linum fumigans: finite illud, expectate paulisper: Nolite malum pro malo reddere, nec maledictum pro maledicto, date locum, vt ira aduersariorum transeat, quia zelus, quo ardent, consumet eos. *Vidi eos* (ait Iob) *qui operantur iniquitatem, & seminant dolores, & metunt eos, flante Deo periisse & spiritu iræ eius esse consumptos*: Hinc est quod sponsa, cum multa opprobria à suis aduersarijs audisset exprobrātibus, quòd tribulationū multitudine denigrata esset, patienter respondet, eorum calumnias sustinens. Ait enim. *Nigra sum, sed formosa filiæ Hierusalem, sicut tabernacula Cedar: sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare, quòd fusca sim: quoniam decolorauit me sol*: **Ex quibus verbis patet quod detraherent ei, nigredinem improperantes, sed aduerte sponsæ patientiam ac benignitatem: non modo enim non reddidit maledictum pro maledicto, sed insuper benedixit, filias Hierusalem vocans, quæ magis pro sua nequitia filiæ Babylonis, vel filiæ Baal, aut si quod aliud nomen improperij occurrisset, appellari meruerant. Sane didicerat à Propheta, immo ab ipsa vnctione, quæ docet suauitatem, calamum quassatum non conterendum, & linum fumigans non extinguendum. Propterea non putauit amplius irritandas satis commotas per se, nec quidquam addendum stimulis inuidiæ qua torquebantur. Magis autem cum his qui oderunt pacem studuit esse pacifica, sciens se etiam insipientibus debitricem. Maluit ergo ipsas fauorabili demulcere vocabulo, quia curæ fuit ei infirmarum potius operam dare saluti,* quàm

Martyres psequētes tyranni linū sunt & titio fumigans * / *Isaiæ 7. num. 8.* / *Rom. 12 d* / *Iob 4. b* / *Cant. 1. b* / * Ber. ser. 25. in cāt. col. / Iusti patiēter ferunt aduersātiū opprobria. / *Ps. 119. b*

quam propria vltioni. Hac igitur ratio cur sponsa filias Hierusalem dicat eas ipsas, quas maleuolas sustinet atque maledicas, videlicet vt in blando sermone deliniat murmurantes, commotionem sedet, sanet liuorem. Scriptum est enim: lingua pacifica compescit lites.

Prou.15 c

7 *In veritate educet iudicium.* Hæc verba subiciuit S.Matthęus cap. 12.referens bonam partem huius capitis. sed iam diximus supra, Euangelistas & Apostolos ex veteri testamento sensum potius adducere, nec anxios fuisse in referendis singulis verbis, quoniam vbi de spiritu constat,non oportet verba multiplicare. Admonemur autem hoc loco, vt iudicium futurum timeamus:quoniam licet Christus infirmos subleuet, & omnibus se exhibeat benignũ in hoc sæculo, tamen lõge abest à blanditijs quibus vitia nutriuntur; & licet sit mansuetus, odio habet peccatores. Corrigẽda igitur sunt peccata,& cauẽda extrema, ne vel nimia securitate torpeāt peccatores,vel austeritate immoderata frãgamus debiliũ animos.Misericordiã ergo & iudiciũ simul habere oportet præ oculis,& cum Propheta. *Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine.* In primo aduentu eduxit misericordiã suam, & hominibus diuitias ostendit illius, & occultum habuit iudicium, & adeo occultum,vt ipse ab hominibus iudicio impio condemnaretur ad mortem. At in secundo aduentu educet foras iudicium in veritate: quoniam, sicut dicit Propheta. *Iudicabit orbem terræ in æquitate, & populos in veritate sua.* Aperientur libri, & omnium opera quantumuis occulta, manifestabuntur, siue bona fuerint,siue mala,& in vasis irę iram, quam sibi impij thesaurizauerunt, ostendet. In præsenti *nemo scit,vtrũ odio vel amore dignus habeatur, sed omnia in futurum seruãtur incerta.* Paleis in ignem mittendis permixtũ est triticum, in cœleste horreũ congregandum: tunc autem ventilabit Dominus aream suam, & separabit oues ab hædis,& zizaniam de medio tritici. & omnes agnoscent, quinam odio, vel amore digni habeantur.

Xp̃s licet mansuetus acriter cõtra peccatores inuehitur.

Psa.100 a

Xp̃s in primo aduẽtu misericordiã, sed in secũdo iustitiã ostendet.

Psal.95.

Eccles.9 a

8 *Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudiciũ: & legem eius insulæ expectabunt.* Hæc verba magis explicant gratam omnibus & benignam conuersationem Christi, qui æqualitatem vultus omni tempore conseruauit. Aquila, & Theodocio transferunt,*non obscurabit, & non curret;donec ponat in terra iudicium.* Et sensus est, iuxta interpretationem Hieronymi. *Nullum vultus tristitia deterrebit, nec festinabit ad pœnam, qui iudicij veritatem vltimo tempori reseruauit.* Non negat Propheta,Christum in se ipso habuisse tristitiam, cum ipse Saluator dixerit tribus discipulis. *Tristis est anima mea vsque ad mortem.* & scriptum sit. *Coepit contristari & mœstus esse.* Et iterum, *coepit Iesus pauere & tædere.*Sicut enim dolor sensibilis vere fuit in appetitu sensitiuo Redemptoris nostri, quia dispensatione diuina factum est, vt delectatio contemplationis beatæ retineretur in mente illius, & non deriuaretur ad vires sensitiuas,ne dolor sensibilis excluderetur ab illis, sed corpus maneret morti subiectũ, ita etiam propter eandem rationem, relictus est locus in eodem appetitu, vt vere tristari posset,& tædere,propter nociua seu mala interius apprehensa, quæ sunt obiectum tristitiæ: Vnde sicut in Christo fuit verus dolor, causatus ex flagellis & illatis vulneribus:

Mat.26 Ibidem. d

Marc. 14. d

S. Th. 3.p. q.15. a. 6. & 7.

Christ' tristitiam habuit verã.

neribus: ita fuit vera tristitia ex apprehensione imminẽtis passionis suę, & dispersionis discipulorum, & ex apprehensione peccati Iudæorũ occidentium ipsum. Solum ergo excludit à Christo illam tristitiam, quæ est cum quadam mentis caligine, & perturbatione animi, vel defectu viriũ, qualis consueuit esse in illis, qui repentinis motibus iræ agitantur, quæ & vultus repentina mutatione, & obductis superciliis significatur. Hoc autem fuit in Christo mirabile, quod cum tot causas tristitiæ, dum conuersaretur cum populo ingrato, & duræ ceruicis, habuerit, semper tamen eandem vultus benignitatẽ seruauit. De Beato Antonio refertur, quod *numquam hilaritate nimia resoluebatur in risum, numquam recordatione malorum tristia ora contraxit, sed æqualitatem vultus seruauit omni tempore. in quo specialiter sequutus est magistri sui benignitatem, mansuetudinem, & modestiam, qui sequentibus se dixit. Discite à me quia mitis sum & humilis corde.* Et vt sciamus, nullam virtutem esse laudandam, nisi perseuerantiam habuerit vsque in finẽ, subdit. *Donec ponat in terra iudicium.* Et sensus est. Toto decursu vitę suæ perseuerabit Saluator in eadem animi benignitate, mansuetudine, & modestia, quousque in terra fiat illud iudicium, de quo ipse ait: *Nunc iudicium est mundi, nunc Princeps huius mũdi eycietur foras: & ego, si exaltatus fuero à terra, omnia trahã ad me ipsum*, idest, vsque ad mortem in eadem benignitate persistet. Non commouebitur iniuriis sibi illatis ab impiis Iudæis, clamantibus, & dicentibus. *Dæmonium habes. Ecce homo vorax, & potator vini, Publicanorũ, & peccatorum amicus.* Non conturbabitur, neque irascetur flagellis percussus, spinis coronatus, & cruci affixus, sed *tamquam agnus coram tondente se, non aperiet os suum.* Dicẽs ergo: *donec ponat in terra iudicium*, satis innuit, quod cum posuerit iudicium in cœlo, cum venerit iudicare viuos & mortuos & sæculum per ignem; tunc irascetur aduersus hostes suos, & indignatum vultum ostendet illis, sicut in hoc eodem capite inferius explicat, cum dicit. *Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir præliator suscitabit zelum: vociferabitur, & clamabit, super inimicos suos confortabitur. Tacui semper, silui, patiens fui, sicut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul.* Vnde & Chrysostomus super Matthæum, illud verbum, *donec*, expendens, ait. *Clementiam autem ipsius mirabilem, inauditam mansuetudinem, incredibilem humanitatẽ prædicendo, inquit. Non litigabit, neque clamabit. Nam ipse quidem optabat cum eis esse, atque eos curare: renuentibus autem ipsis, atque adeo repellẽtibus resistere, atque reluctari noluit. Deinde Propheta, vt virtutem Christi, & illorum imbecillitatem ostenderet, arundinẽ (inquit,) contritam non franget, sic certe ipse omnes frangere facile poterat vt arundinem, nec vt arundinem simpliciter, sed vt arundinem iam contritam. Et linum fumigans non extinguet. Hic accensam illorum irã, atque furorem præ oculis ponit: & virtutem Christi tantam esse confirmat, vt comprimere, ac extinguere facile possit: quod cum non fecerit, immensa humilitate, ac mansuetudine fecisse cõprehenditur. An igitur semper hæc ita erunt, semper quę feret eos, qui singulari furore concitati hæc insidiantur? nequaquam: sed cum*

Marginalia: Tristitia q̃ à Christo excluditur qualis sit. — S. Antonii grauitas & modestia. — Mat. 11 — Ioan. 12 e — Ioan. 8. — Mat. 11 e — Isa. 53. e — Christus in iudicio cõtra hostes suos irascetur. — Chrys. ho. 41. sup ca. 12. Mat. circa mediũ tom. 2.

cum sua omnia optatum exitum fuerint consequuta, tunc etiam illos castigabit. quod inde significatur: donec, inquit, emittet in victoriam iudicium eius, & in nomine eius gentes sperabunt, vt & Paulus quoque dicit: Parati sumus, inquit, omnem inobedientiam vlcisci, cum completa fuerit vestra obedientia. Quid autem est, Cū emiserit in victoriam iudicium eius? Cum sua omnia implebit, videlicet, tunc vltionem consummabit, tunc grauia nimis, duraq; aderunt omnia, cum ipse clarum trophæū statuerit; cum iustificationes suæ victoriam nactæ fuerint: cum denique nullam, etiam si impudentissimi sint, responsionem sibi relictam viderint.

2.Cor.10 b

9 *Legem eius insulæ expectabūt.* Septuaginta transferunt: *in nomine eius gentes sperabunt.* Et hac translatione vtitur sanctus Paulus, cum ait: *Et qui exsurget regere gentes: in eum gentes sperabunt.* Est autem differentia inter legem Moysi, & legem Euangelicam: nam illa vni populo, hæc vniuerso mundo prædicata est. Illa nullam continebat subministrationem spiritus, hæc spiritum viuificantem administrat: de illa scriptum est: *Lex iram operatur;* de ista vero. *Lex spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Lex per Moysen data est: gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* Ideo solus populus Israel expectabat legem ad verticem montis, *cum ascēdit Moyses, vt tabulas lapideas & legem scriptam acciperet de manu Domini.* Non expectabant legem illam insulæ, idest, gentes, quæ (vt supra diximus) insularum nomine designantur. Sed legem Christi non solum Iudæi, sed etiam insulę expectarūt. Nulla spes salutis erat in lege scripta, nec in Moyse sperabant, sed neque sperare

Rom.15 c

Lex Moysi vni populo, lex Xpi vniuerso mūdo data est.

Rom. 8. a

Gratia per Xpūm, lex per Moysē data est.

Ioan. 1.

Exo.24.

poterant homines venūdati sub peccato; quoniam *maledictus homo qui sperat in homine, & ponit carnē brachium suum:* at in lege Christi, & in nomine illius sperant omnes; Patres in Limbo, animæ in Purgatorio existentes, & qui in hoc sæculo fidē profitentur illius, siue Iudæi, siue gētiles. quia *non est in alio aliquo salus. nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.* Constat ex hoc loco, Christum Dominum non solum esse hominem, sed etiam verum Deum; quod Cyrillus, & Epiphanius hoc probant argumento. Qui confidunt in homine, maledicuntur à Deo: at qui spem suam constituunt in Christo, non sunt maledicti, sed potius laudantur & replētur omni benedictione spirituali in cœlestibus. Christus ergo non est purus homo, sed etiam verus Deus. Sed quoniam hanc veritatem, quæ basis est & fundamentum religionis Christianæ, satis diffuse cōprobauimus supra illic remittimus lectorem. Deniq; obserua, hanc prophetiā etiā Iudæos (nisi cæcutire velint) proprijs oculis videre impletā, cū ipsa experiētia eos doceat, quamplurimas gentes ex toto orbe ad Christi Euangelium conuolasse, & in nullo alio sperare, nisi in ipso. Ex hoc loco sic contra Iudæos perfidos arguit Augustinus. *Per hoc certè quod negari non potest, etiam illud credatur, quod impudenter negatur. Quis enim speraret, quod etiam hi, qui nolunt adhuc credere in Christum, iam nobiscum vident: & quoniā negare non possunt, dentibus suis fremunt, & tabescunt? quis, inquam, speraret, gētes in Christi nomine speraturas esse, quando tenebatur, ligabatur, cædebatur, illudebatur, & crucifigebatur, quando & ipsi discipuli spem perdiderant, quam in illo habere iam*

Hier.17 a

Acto.4.c

Xp̄s verus est Deus.

Cyrill de incarnatione vnigeniti ca 22. Epiph. li. 3 aduers. hæres.

Sup. c.9 n. 41 & seq. vsq; ad 73.

Crucifixi potētia in vocatione gentium ostenditur. Aug. 20 de ciu. Dei c. vlt. col. vlt. tom. 5.

Ps. 111.

Mat. 27 Lucæ 24 Lucæ 23

re iam cœperant? Quod tunc vix vnus latro sperauit in cruce, nunc sperant gentes longè latèque diffusæ. Et ne in æternum moriantur, ipsa, in qua ille mortuus est cruce, signantur.

10 *Hæc dicit Dominus Deus creans cœlos & extendens eos: formãs terram, & quæ germinant ex ea: dans flatum populo qui est super terram, & spiritum calcantibus eam.* Præmittit in hoc versu potentiam creatoris, à quo omnia dependent, siue cœlestia, siue terrestria, tam sensibilia, quàm insensibilia, tam viuentia, quàm non viuentia, vt ex mirabilibus, quæ vt creator condidit, fiãt magis credibilia, quę dicturus est circa incarnationem Christi, & alia mysteria gratiæ à sæculis in Deo abscõdita: quasi dicat: Sicut verum est quod creauerim cœlum & terram, ita vera sunt quæ proponam statim. Distinguit autem inter *flatum*, & *spiritum*, & intendit, quod ipse dat vitam hominibus, & bestijs, quæ in terra ambulant, flatum hominibus, & spiritum bestijs tribuens. Per *flatum* ergo, animam rationalem designauit, eo quod à principio *formauit Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculũ vitæ, & factus est homo in animam viuentem.* Per *spiritum* vero, vitam cæterorum animalium, quæ respiratione fouetur: de quibus dixit Deus: *Producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ secundum species suas.* Sanctus Athanasius, per *flatum*, & *spiritum*, quem Deus dat calcantibus terram, Spiritum sanctum intelligit, qui datus est Apostolis in terra, cum Christus Dominus insufflauit, & dixit: *Accipite Spiritũ sanctum, quorũ remiseritis peccata remittuntur eis.* Cum *factus est repente de cœlo sonus tamquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totam domũ vbi erant sedentes.* Et fundat in ipso contextu hanc explicationem. Quoniam populus qui est super terrã, iam habet animam per quam viuit, & similiter calcantes terram. Cum ergo his Deum dicat flatum dare, & spiritum, non de anima loquitur, per quã viuunt vita naturali, sed de spiritu, quo ad vitam spiritualem eleuantur. Et eadem est explicatio Augustini, ait enim: *Quidã sane ex prædecessoribus nostris in nouo testamento obseruauerunt, quod sicubi spiritus nominatur sine adiectione ea, qua designat qualis sit spiritus, de Spiritu sancto debere intelligi: vt puta, fructus autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, &c. Item ibi: cum cœperitis spiritu, carne consummamini. Nos verò etiam in veteri testamento putamus distinctionem istam posse seruari, sicut cum dicit: qui dat spiritum populo qui est super terram, & spiritum his qui calcant eam: sine dubio enim omnis qui calcat terram, idest terrena & temporalia, particeps est Spiritus sancti, à Deo eum accipiens.* Eamdem explicationem acceptat alibi: quamuis asserat, temere negari de anima hominis esse dictũ. Ibi etiam refert quosdam, *qui hæc verba prophetica sic intelligunt, vt quod ait, dedit flatum populo super eam, idest super terram, non nisi animam hominis velint accipi flatum. quod vero adiunxit, & spiritum calcantibus eam: Spiritum sanctum significatum arbitrantur, illo scilicet ordine, quo & Apostolus dicit, Non primum quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale.* Quam explicationem approbat ibi, sed semper inclinat, quod per *spiritum* in hoc

Euangelij fides quam fit infallibilis.

Flatus, animam rationalem designat.

Gen. 2. a

Gen. 1. c

Athan lib. de fide vnitatis, & Trinitatis circa finem.

Ioan. 20

Spũs sãct aduẽtus p flatũ designatur.

Act. 2.

Aug. lib. 1. de incarn. Verbi. c. 17. tom. 4.

Galat. 5.

Mat. 11

Aug. lib. 1. de anima & ei' orig. cap. 14.

1. Coloss. 15.

hoc loco, multo magis debet intelligi Spiritus sanctus, quem qui accipiunt, amore cœlestium contemnunt terrena, quoniam *animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei*. Vnde & Christus Dominus loquens ad discipulos, ait: *Et ego rogabo patrem, & alium paraclitum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum, spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum*. Vbi per mundum, immundis cogitationibus deditos, & carnis delicijs maculatos (vt notauit Basilius) intelligit. *Mundus* (inquit) *non potest eum accipere. hoc est carnis cupiditatibus dedita vita, velut oculus imbecillis non ferens solis radios, spiritus gratiam non recipit. Mundus ergo non potest Spiritum sanctum capere, sed qui mundum odierunt, sicut Isaias ait: Dedit spiritum populo qui est super terram, & spiritum calcantibus eam. Nam qui conculcant terrena, eisque superiores euaserunt, digni prædicati sunt dono Spiritus sancti*. De quo plura diximus cap. 11. num. 4.

1. Cor. 2. d

Ioan. 14 b

Mundus carnalibus cupiditatib° deditos significat Basil. lib. de Spu sâcto. cap. 12. to. 1

Sup cap. 11 n. 4.

11 *Ego Dominus vocaui te in iustitia, & apprehendi manum tuam & seruaui te*. Loquitur Pater æternus cum filio suo, quem vocauit in iustitia, cum Saluatorem eum misit in mundum, vt esset pontifex, & sacerdos, & nos in iustitia sua à seruitute peccati liberaret, iuxta quod Apostolus ait. *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tamquam Aaron. sic & Christus non semetipsum clarificauit, vt pontifex fieret, sed qui loquutus est ad eum: Filius meus es tu: Ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Cui congruit nomen *Melchisedech*, quod *interpretatur rex iustitiæ*. Deinde autem & Rex Salem (quod est) Rex pacis. *Pacificauit enim per suum sanguinem, siue quæ in cœlis, siue quæ in terris sunt*. Consonant huic explicationi verba Hieremiæ. *In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam Dauid germen iustitiæ, & faciet iudicium, & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Hierusalem habitabit confidenter, & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster*. Apprehendit manum eius, cum corpus illius non vidit seruauit mortuum, ne videret corruptionem, iuxta illud quod ad patrem loquens dicit per Prophetam: *Quoniam non derelinques animam meam in inferno: nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*. cum eum tertia die resuscitauit à mortuis: & sumitur metaphora ab illis, qui, vt iacentes in puluere erigant, manus eorum apprehendunt. Et quoniam resurgens à mortuis gentes sibi reconciliauit, quibus per Apostolos prædicatū est Euangelium, subdit.

Christū pater misit in mundum.

Heb. 5. b

Ps. 2. b

Ps. 109.

Heb. 7. a

Christ° est Melchisedech. i. rex pacis.

Col. 1. c

Hier. 33 c

Xpi corpus non vidit corruptionem.

Ps. 15. c

12 *Et dedi te in fœdus populi in lucem gentium: vt aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris*. Hæc satis sunt clara, & conuersionem gentium respiciunt, atque libertatem spiritualem, quam vniuersus orbis per Christum obtinuit. Ipse enim est *fœdus populi*, qui filios iræ confœderauit Deo, immo & signum fœderis: ad quem pater respiciens, ait. *Nequaquam vltra maledicam terræ propter hominem*, idest, propter filium

Christ° maledictionē abstulit peccati.

Gen. 8. d

-lium meum, qui propter vos homines, & propter vestram salutem, *descendit de cœlis, & incarnatus est ex Maria Virgine; Et homo factus est*. Datus etiam est *in lucem gentium*, quia, sicut cecinit sanctus Simeon, fuit *lumen ad reuelationem gentium & gloriam plebis suæ Israel*. Vnde & Pater cum filio loquens, ait. *Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*. Dixit Dominus ad Abraham. *Hoc est pactum meum quod obseruabitis inter me & vos, & semen tuum post te: Circumcidetur ex vobis omne masculinum: & circumcidetis carnem præputij vestri, vt sit in signum fœderis inter me & vos*. Si ergo tot sæculis ante aduentum Christi iniuit fœdus cum Abraham, quomodo Christus datus est in fœdus populorum? *Dedi te* (inquit) *in fœdus populi*, quoniam, etsi prius fuerit initum fœdus cum Abraham, in Christo tamen stabilitum est, & firmatum, atque effectu ipso sancitum. Hæc enim sunt fœderis verba. *In semine tuo benedicentur omnes gentes*. quæ adimpleta sunt in semine Abrahæ, idest in Christo, in quo benedixit nos Deus omni benedictione spirituali in cœlestibus. In signum fœderis, circumcisus est Abraham, & filij eius circumcisi sunt, vt signo illo profiterentur quem expectabant Redemptorem. Tunc initum est fœdus in carne, sed per Christum in spiritu & veritate sancitum est. iuxta quod Apostolus ait. *Sed conclusit scriptura, idest* lex scripta, *omnia sub peccato: vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus*. Credentibus (inquit) non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus: quia non est distinctio Iudæi, & Græci. Vnde ad Ephesios scribens, ait. *Quòd alijs generationibus non est agnitum filijs hominum, sicut nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius, & Prophetis in spiritu, gentes esse cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium*. Vide qualiter, secundum Apostolum, promissio facta Abrahæ, & semini eius, fuerit in gentibus adimpleta: Septuaginta interpretes transferunt. *Et dedi te in testamentum generis, &c.* Et apud Cyrillum additur *mei*. Et in Complutensi ponitur, *Generis Israel*. Et potest sumi testamentum pro re, per testamentum relicta, aut promissa. Christus enim per vetus testamentum repromissus est filijs Abrahæ, idest, illis, qui per veram fidem sunt filij eius; & per dilectionem operantur. Tales enim, nomen merentur filiorum Abrahæ; tales sunt generis diuini, quia videlicet, *non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri; sed ex Deo nati sunt*. Vnde & Apostolus ait. *Genus ergo cum simus Dei, &c.* Genus sumus ipsius, regenerati per baptismum in aqua, & Spiritu sancto. Illa autem verba, vt aperires oculos cæcorum; explicat Eusebius indifferenter de cæcis animo, & corpore: sed multò magis consonat literæ, si de cæcis mente explicentur. Dicitur enim infra, hoc eodem capite. *Quis cæcus nisi seruus meus?* Hæc est cæcitas, de qua Dominus ait. *In iudicium ego veni in mundum, vt qui non vidēt, videant, & qui vident, cæci fiant*. Per vinctum, genus humanum

Marginalia: Lucæ 1. — Psal. 2. — Gen. 17. b — In gentiū vocatione impleta est promissio facta Abrahæ. — Abrahæ fœdus cum Deo initū quale fuerit. — Gal. 3. c — Ephes. 3 a — Testamēt significat rem testamento relictam. — Dei genus sunt iusti. — Ioan. 1. — Act. 17. f — Euseb. li. de demonstratione Euangel. cap. 15. — Ioa. 9. f

manum intellige, quod peccatorum vinculis erat ligatum, nec solui poterat per seipsum. Omnes iusti quantumuis ad plenum purgati, conclusi erant in Limbo, sedebant in tenebris, habitabant in domo carceris, quousque per mortem suam, Saluator noster eorum vincula disrupit, omnes vectes ferreos confregit, &, deuicta morte, de faucibus illius electos eripuit. Hic commendatur maxime misericordia Christi, qui pro nobis non solum mori, sed etiam ad inferos descendere dignatus est. Et sicut nos à morte eripuit, moriens, ita & ab inferno, in infernum descendens. Similis locus habetur Zachariæ 9. *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.*

Patres antiqui vincti tenebantur in Limbo.

Zach. 9.

13 *Ego Dominus, hoc est nomen meum: gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.* Hoc loco ponuntur duæ dictiones Hebraicæ, quarum vna significat *Adonai*, alia est *Hu*, quam quidã vertunt, *ipsum est*, & Hebræi dicunt significari, solius Dei substantiam per se stabilem, & immutabilem esse, nec successioni temporis obnoxiam, sed vno & perpetuo nunc æternitatis manentem. Hoc (inquit) nomen, hanc gloriam non dabo alteri, videlicet Deo, non idolis aut simulachris; sed mihi soli debitam esse, sciant omnes. Ex hoc loco arguunt Iudæi, non esse in Diuinis Trinitatem personarum, sed non aduertunt, quod in præsenti loquitur Deus communis tribus personis. Vnde illud pronomen, alter, non demonstrat alteram personam vtcumque, sed alterum Deum. Licet enim Pater omnem substantiam, & gloriam suam per æternam generationem dederit Filio, sicut ipse testatur; *Pater quod dedit mihi, maius omnibus est.* & vterque simul per actum amoris gloriam suam dederint Spiritui sancto: tamen nec alteri Deo communicauit Pater gloriam suam, cum Filium genuit; nec Pater & Filius cum vnica virtute spirauerunt Spiritum sanctum. Ad refellendos autem Iudæos Trinitatẽ negãtes personarũ, plura superius dicta sunt. Hinc collige quam maxime zelet Dominus gloriam suam, cum non patiatur alteri tribui. Solus ergo vnus Deus est colendus: nihil ergo veneremur nisi vnum Deum, aut propter Deum. Si honore prosequimur principes, si adoramus Reges, aut quamcumque aliam creaturam, memores semper existamus illius, propter quẽ honore sunt dignæ, vt tandem omnis honor & gloria in honorem cedant, & gloriam Dei, secundum illud quod dicit Apostolus. *Regi autem sæculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor, & gloria in sæcula sæculorum. Amen. Soli Deo* (inquit) quoniam soli Deo, propter seipsum, honor debetur & gloria.

Gloriam suam Deus alteri non tribuit, & quare.

Ioan. 10

Sup. c. 6. n. 17. c. 9. nu. 55. & seq.

1. Tim. 1 d

14 *Quæ prima fuerunt, ecce venerunt: noua quoque ego annuncio: antequam oriantur, audita vobis faciam.* Multa prædixit Deus per Prophetas suos futura ante aduentum Christi, quæ omnia euenisse (ait) eo modo, quo fuerunt prædicta: Hinc ergo colligere possumus ventura esse & alia, quæ prædicturus est circa nouũ statum legis Euangelicæ. Hæc enim etiam annũciauit per Prophetas suos antequam euenirent. Vnde per, *prima*, intelligit captiuitatem decẽ tribuum prædictã per Hieremiã, liberationem à captiuitate, cuius fit mentio c. 45. & alia consimilia, quæ ad statum pertinebant veteris testamenti: Per

Noua dicũtur, quæ ad statũ legis Euangelicæ pertinent, alia vetera censentur.

noua, intelligit mysteria gratiæ, quæ concernunt statū legis Euangelicæ, de quibus Paulus testatur. *Si qua ergo in Christo noua creatura, vetera transierunt: ecce facta sunt omnia noua*. Et B. Ioannes Euangelista. *Prima* (inquit) *abierunt: ecce noua facio omnia*. Vnde & inferius dicitur. *Ecce ego creo cœlos nouos, & terram nouam; & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor*. Nonne noua, & inaudita à sæculo nunciauit qui dixit; *Quia creauit Dominus nouum super terram: fœmina circundabit virum*? Quis audiuit vnquam tale, aut quis vidit huic simile? *Quomodo potest homo nasci cum sit senex? Nunquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, & renasci?* Nondum intellexerat quid sibi vellent verba Prophetæ. *Noua quoque ego annuncio*. Nos autem à Spiritu sancto edocti, cognoscimus, quoniam Dei filius, cum ab æterno semel fuerit ex patre natus, vt iterum in tempore nasceretur ex matre, introiuit in vterum virginis, & natus in Bethleem Iudæ pannis inuoluitur, & reclinatur in præsepio. Noua sunt ista, sed verissima. Et cum noua sint, nouum canticum requirunt. Vnde & subditur.

2.Cor. 5

Appoc. 21.

Isa. 65. c

Hier. 31 d

Ioan. 3.

15 *Cantate Domino canticum nouum, laus eius ab extremis terræ: qui descenditis in mare, & plenitudo eius, insulæ, & habitatores earum. Subleuetur desertum, & ciuitates eius: in domibus habitabit Cedar: Laudate habitatores petræ, de vertice montium clamabunt. Ponēt Domino gloriam, & laudem eius in insulis nunciabunt*. More suo Propheta, post tantum beneficium enarratum, quale Deus contulit mūdo, filium suum mittens, vt legem annunciaret Euangelicam, & veterem hominem sua morte renouaret, ad Dei laudes cōcinendas orbem inuitat vniuersum. Neque eos dumtaxat qui in solitudine habitant, & quiete, vt Deum laudent, hortatur, sed etiam eos, qui in arcibus, villis, & populosis ciuitatibus habitant. Per plenitudinem maris, ciuitates intelligit maritimas, quæ populosiores sunt, & remotas magis. Per desertum, gentes: & per *habitatores Petræ*, habitatores intelligit arcium, quæ in petris, & altis montibus sunt exstructæ: omnes hortatur, vt plaudant ad Euangelij prædicationem, & se præparent, vt cantent canticum nouum, quod sine dubio solum illi canere possunt, qui veterem vitam relinquentes, nouum induunt hominem. Possunt etiam per *habitatores petræ*, illi designari, qui mente habitant in foraminibus petræ, illius videlicet, de qua dicit Apostolus: *Petra autem erat Christus*, & vulnera Redemptoris profunda meditatione considerant. Ibi enim vox laudis magis resonat. Inde ad alios magis diffunditur. Vnde & sponsus sponsam suam Ecclesiam alloquens, ait. *Surge amica mea, speciosa mea, & veni: colūba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ, ostende mihi faciē tuam, sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis, & facies tua decora. Foramina petræ* (inquit Bernardus) *vulnera Christi sunt, nam Christus petra est. Bona foramina, quæ fidem astruunt resurrectionis, & Christi Diuinitatem. Dominus* (*inquit*) *meus, & Deus meus. Vnde hoc reportatum oraculum, nisi ex foraminibus petræ? in his passer inuenit sibi domum, & turtur nidum*

Gratiarū actionem subiungit Isaias post vaticiniū mysteriorū gratiæ.

Vulnera Xpi contēplantes dicuntur habitatores petræ.

1.Cor.10 a

Cant. 2. d

Bern. ser. 61. in cantica.

Ioan.10 d

Psa. 83. a

S. Th. Apostol. in foraminibus petræ didicit veritatem.

nidum, vbi reponat pullos suos. In his se columba tutatur, & circumuolitantem intrepida intuetur accipitrem. Et ideo ait, columba mea in foraminibus petræ. Vox columbæ. In petra exaltauit me. et itẽ: Statuit, inquit, supra petram pedes meos. Vir sapiens ædificat domum suam supra petram, quod ibi nec ventorũ formidet iniurias, nec inundationem. Quid nõ boni in petra? in petra exaltatus, in petra securus, in petra firmiter sto. Securus ab hoste, fortis à casu, & hoc quoniã exaltatus à terra, anceps est enim, & caducum terrenũ omne. Conuersatio nostra in cœlis sit, & nec cadere, nec deyci formidamus. In cœlis petra, in illa firmitas atque securitas est. Petra refugiũ herinacys. Et reuera vbi tuta firmaq; infirmis securitas, & requies, nisi in vulneribus saluatoris? Tãto illic securior habito, quanto ille potentior est ad saluandum. Fremit mundus, premit corpus, diabolus insidiatur, non cado; fundatus enim sum supra firmam petram. Peccaui peccatum grande, turbatur conscientia, sed non perturbabitur, quoniam vulnerum Domini recordabor. Nempe vulneratus est propter iniquitates nostras. Quid tam ad mortem, quod non Christi morte saluetur? Ego vero fidenter quod ex me mihi deest, vsurpo mihi ex visceribus Domini, quoniam misericordiæ affluunt, nec desunt foramina, per quæ affluant. Foderunt manus eius, & pedes, latusque lancea forauerunt, & per has rimas licet mihi sugere mel de petra, oleumque de saxo durissimo, idest, gustare & videre, quoniam suauis est Dominus. Cogitabat cogitationes pacis, & ego nesciebam. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? At clauis reserans

Psal. 26 b

Psal. 39 a

Mat. 7. d

Xpi vulnera inhabitãs secur' est ab insidijs diaboli.

Ps. 103. b

Foramina habẽt manꝰ Christi vt effluant charismata gratiarũ

Psal. 33 b

Hier. 29 e

clauus penetrans factus est mihi, vt videam voluntatem Domini. Quid ni videam per foramina? Clamat clauus, clamat vulnus, quod vere Deus sit in Christo mundum reconcilians sibi, ferrum pertrãsiit animam eius, & appropinquauit cor illius, vt non iam non sciat compati infirmitatibus meis. Patet arcanũ cordis per foramina corporis, patet illud magnum pietatis sacramentum, patent viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Quid ni viscera per vulnera pateant? In quo enim clarius, quam in vulneribus tuis eluxisset, quod tu Domine suauis, & mitis, & multæ misericordiæ? Maiorem enim miserationem nemo habet, quam vt animam suam ponat quis pro addictis morti, & damnatis. Vide quanta bona ex foraminibus petræ procedant, quàm suauis sit, & Deo grata vox laudis, quæ formatur in illis. Ponent Domino gloriam, idest, ponent in corde, immo & in ore suo, & testabũtur, solius Dei esse gloriam, nihilque laudandum præter Deũ, aut propter Deum. Et laudem eius &c. Idest, non cõtenti erunt, quod ipsi soli Deũ glorificent, sed & alios ad laudandũ Deum prouocabunt; hoc est enim, laudem eius in insulis nunciare, insulas videlicet ad concinendas Dei laudes excitare. Quid autem nomine Cedar significet in præsenti, constat ex cap. 21. Huius Prophetæ, vbi dicitur. Auferetur omnis gloria Cedar. Sũt enim Cedareni, qui ab Ismaele duxerunt originem. Hi habitabant in solitudine maxima, & tabernaculis vtebantur pro domibus, & incertis sedibus vagabantur. Vnde & Psalmista, ad designandum se nõ habere in hoc sæculo manentem ciuitatem, sed futuram inquirere, inquit. Heu

Per vulnera viscera patent Xpi

Luc. 1. g

Sup. cap. 21.

Cedar. designat peccatores.

Ps.119.b *mihi, quia incolatus meus prolongatus est, habitaui cum habitantibus Cedar: multum incola fuit anima mea.* Igitur per *Cedar*, gentes intelligit, per diuersa dogmata vagantes, nec verum Deum, sed idola colentes, in quarum domibus, Dominus habitare dignatus est, cum ad prædicationem Euangelij conuersæ sunt ad Christum.

16 *Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir præliator suscitabit zelum, vociferabitur, & clamabit, super inimicos suos confortabitur.* Causam ponit tantæ iubilationis, quia videlicet, Dominus veniet, vt auxilietur suis; quia aduersarios suos gloriose debellabit; egredi enim, aut exire, est absque timore bellum aggredi. Nam timidi in domibus latent, sicut ante aduentum Spiritus sancti, propter metum Iudæorũ latebant Apostoli. Et possunt hæc verba ad primum aduentum Domini referri, de quo per Prophetam dicitur. *Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cœlo egressio eius.* Et iterum: *Egressus es in salutem populi tui: in salutem cum Christo tuo.* Et rursus: *Et tu Bethleem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: Ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel.* Vbi egredi, idem significat quod incarnari. Latebat prius in sinu patris, sed cum ingressus est mundum, nobis apparuit visibilis. Venit præliaturus aduersus principem tenebrarum. Vnde & Hieremias ait. *Dominus autem mecum est, quasi bellator fortis: idcirco qui persequuntur me, cadent, & infirmi erunt.* Quàm potiori iure poterũt Christi fideles aduersus diabolum insultãtes, illa Ezechiæ verba proferre; *Nobiscum Dominus Deus noster, qui auxiliator est noster, pugnatq. pro nobis.* Suscitare zelum, siue æmulationem, idem est, quod vltionem sumere de inimicis. Hanc sumpsit Christus, cũ mortem moriendo destruxit: cum, sicut ait Apostolus, *Chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, tulit de medio, affigens illud Cruci, & exspolians principatus & potestates, traduxit confidenter, palam triumphãs illos in semetipso.* Reliqua verba insignem Christi designant victoriã, quæ clamoribus à militibus cõsueuit celebrari. Vel possunt referri ad prædicationem Euangelij, cuius virtute confracta sunt idola, & hominum superbia detracta vsque ad puluerem. Cui explicationi consonat translatio septuaginta virorum, videlicet: *Et clamabit super inimicos suos cum fortitudine.*

Egredi est bellũ absq timore aggredi.

Ps.18.b

Abac.3.c

Michææ 5.a

Xpi egressus, significat eius incarnationẽ

Hiere.20.c

2.Para.32.b

Coloss.2.e

17 Sanctus Cyprianus præsentẽ locum explicat de vniuersali iudicio, & congruit eius explicatio verbis sequentibus. In qua considerandum est valde, quàm diuersos affectus in primo, & secundo aduentu Christus ostendat, quod ex contextu huius capitis colligi potest. Nam loquens Isaias de primo aduentu, inquit: *Non clamabit, nec audietur vox eius foris:* at nunc sermonem faciens de secundo aduentu, ait. *Vociferabitur & clamabit.* Neque erit qui possit sustinere vocem illã tonitrui eius. *Ite maledicti in ignem æternum.* De primo aduentu dictum est: *Calamũ quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet.* de secundo autem: *super inimicos suos confortabitur.* Vtriusque aduentus discrimen verba demonstrant sequentia, subditur enim.

Cypr.ser.3 de bono patientiæ circa finem.

Christi aduẽtus primi & secundi diuersi effectus.

Mat.25

18 *Tacui semper, silui, patiens fui, sicut parturiens loquar, dissipabo & absorbebo simul. Desertos faciam montes, & colles, & omne gramen*

men eorum exsiccabo. Quoniam poterant aduersarij in Deo speranti temere obijcere. Quid est quod credis Deo, aut speras, quod tanquam fortis debellator adueniet ad expugnandos inimicos tuos? Vide quod multo tẽpore eos prosperari permittit, te autem affligit, & in manibus inimicorum tuorum derelinquit: ideo respõdet Dominus. Verum est quod aliquandiu dissimulaui, & sustinui in multa patientia vasa iræ apta in interitum. Verum non semper feram aduersariorum calumnias, sed vociferabor *sicut parturiens*, idest, omni conatu incumbam, vt tribuam salutem populo meo, & hostes eius disperdam. Per *montes, & colles* intelligit prinpes: reliquos autem per *gramen*, per flumina, & stagna. Omnes ergo aduersarios euertet, à minimo vsque ad maximum, omnes dissipabit. Similitudine autem parturientis, propensum Dei erga nos, & paternum affectum exprimit, qui etsi puniat inimicos suos, id tamen non lætus aut gaudens in eorum perditione facit; sed cum ingenti animi dolore, ad similitudinem parturientis. *Et tactus dolore cordis intrinsecus delebo (inquit) hominem quem formaui à facie terræ*, de quo vide supra dicta.

Deus, cum punit, loquitur vt parturiẽs.

Gen. 6.

Sup. cap. 1. nu. 15. 63.

19 *Et ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam. Et educam cæcos in viam, quam nesciunt, & in semitis, quas ignorauerunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, & praua in recta: Hæc verba feci eis, & non dereliqui eos*. Tangit ab hoc versu reprobationem Iudæorum, & electionem gẽtium, quam superius multoties vaticinatus fuerat, & sensus est. *Stagna arefaciam*, videlicet, populum Iudæorum, ne aqua cœlestis doctrinæ fœcundentur, sed aridi maneant, & sicci, & facile comprehendantur, siue à diabolo, siue etiam à Romanis, sicut pisces, qui exsiccato stagno manent in fæcibus: In insulas vero, hoc est, in populum gentilium currere faciam flumina doctrinarum; & non solum liberabo eos ab hostibus suis, sed & insuper, omnem eis prosperitatẽ dabo, quamuis nũc videantur cæci, & ignorent, quo sit ambulandum: ducam tamen eos in viam, vt non amplius versentur in ignorantia veritatis, sed veniant ad lucem, idest, ad Christum, apud quem est omnis fœlicitas. Et, vt huius promissionis sint certissimi, subdit. *Hæc verba feci eis*, idest, quæ prædixi complebo. Consonat hęc explicatio cum septuaginta interpretum translatione, quæ sic habet. *Et adducam cæcos in via, quã nesciunt, & semitas, quas ignorauerunt, calcare eos faciam: faciam in eis tenebras in lucem, & praua in directum, hæc verba faciam, & non derelinquam eos*. Per viam, præcepta; per semitas, consilia intelligit Euangelica, quæ Christus suis ostendit, vt ambularent in eis, sicut cap. 30. num. 35. 36. 37. & 38. dictum est. Potest etiam sic explicari illud: *Hæc verba feci eis*, ita vt sensus sit. Multos Prophetas præmisi, per quos hæc prædixi: iuxta illud. *Misi ad vos omnes seruos meos Prophetas per diẽ consurgens diluculo, & mittens*, & Oseę 3. *In manibus prophetarum assimilatus sum*. Expendatur illud verbũ; *Non dereliquam eos*, quod magnam Christi fidelibus consolationem affert. Congregauit olim populum Israel, quem multis auxit beneficijs, & illum educens de captiuitate Ægypti, per desertum deduxit in terram promissionis: at quia ingrati, & rebelles suo extiterunt creatori, tandem

Iudæi stagnis arefactis, gentes fluminibus conferuntur.

Hier. 7.

Osea 3.

dem dereliquit eos, ficut ait Propheta. *Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis.* sed postquam ad se vocauit populum gentium, numquam dereliquit eum.

Ps. 80. c

20 *Conuersi sunt retrorsum, confundantur confusione qui confidunt in sculptili, qui dicunt conflatili: vos Dij nostri.* Sicut Deus suos non derelinquit, sed eos semper protegit & defendit: ita è contrario (inquit) idola nō poterunt suos iuuare cultores; sed omnes idololatræ cōfundentur, & fraudabuntur à desiderio suo: atque à Dijs suis derelicti, experientia ipsa cognoscent, quia non sunt Dij. Vnus ergo Deus solus venerandus est in cœlo, & in terra. Prævidens autem Propheta, Iudæos excæcandos fore, & sua malitia obdurandos; cumtamen gentes, quæ non nouerant Deum, fidem susceperint Euangelicam, ad increpādam eorum obstinationem conuertitur, dicens.

21 *Surdi audite, & cæci intuemini ad videndum. Quis cæcus, nisi seruus meus? & surdus, nisi ad quem nuncios meos misi? quis cæcus, nisi qui venūdatus est? & quis cæcus, nisi seruus Domini?* Ac si apertius diceret, ò Iudæi increduli, cæci, duri, atque ingrati, cur ad tantas admonitiones Domini surdi estis, & in tam portētoso miraculorum spectaculo, qualia inter vos operatus est Christus, cæci estis? Audite ergo tandem, & videte. Videte, dum Christo Domino impletas Scripturas; attendite quot gentes ab Oriente, & Occidentes, venerunt, vt fidem susciperent Euangelicam. Agite iam: *quiescite agere peruerse*, & vmbram relinquentes, sequimini veritatem. Ea est autem Iudæorum perfidia, vsque hodiernum diem, ea obstinatio, & proteruia, vti cum in tenebris sedeant, & lumen cœli nō videāt, omnes alios cæcos æstiment, & se in lumine ambulare mentiantur. Vnde & omnes increpationes prophetarum contēnunt, nec ad se pertinere putant, sed alios infideles concernere. Vndedum tanquam cæci arguuntur, respōdent audacter. Vos soli cæci estis, vos surdi & increduli. Nos Moysi discipuli sumus, & patrē habemus Abraham. Legem quam à Deo accepimus, quam veneramur, & seruamus. Et non attendunt miseri, nec recordantur verborum, quæ aliquando dixit eis Christus. *Est qui accusat vos Moyses in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi. De me enim ille scripsit.* Vt ergo agnoscant Iudæi, ipsos reuera cęcos esse, pluries repetit: Quis cęcus nisi seruus meus? Quod verbis clariorib' septuaginta interpretes trāstulerunt. *Et quis est cæcus nisi pueri mei, & surdi nisi qui dominantur eorum? Et excæcati sunt serui Dei,* idest illi, qui in lege seruiebant Deo & singulariter in cultum illius separati erant, excęcati sunt. Vnde & subditur. *Qui vides multa, nonne custodies, & qui apertas habes aures, nonne audies?* Sæpe apud Isaiam mutantur personæ, & à tertia in secundam transit non semel, & è contra, vt discamus, non ad vnum dirigere sermonem, vel ad præsentes tantum, sed ad omnes, vel ad multos. Sicut si diceretur. Audi tu, audiat ille, audiant & alij. Et videntur hæc verba illud significare quod clamans dixit Christus. *Qui habet aures audiendi audiat.* Sensus ergo est. O Iudæe, qui (loquente Domino per Prophetas suos) mandata eius cognouisti, cur non humiliter custodis ea. Qui apertas aures te habere cōfidis, cur

Iudæorū incredulitas reprehenditur.

Ioan. 5. g

Mat. 13 a

cur non Deo obedientiam præstas? Confidis in lege, attende, quia *non auditores legis iusti sunt apud Deũ, sed factores legis iustificabuntur.* Vnde per Iacobum dicitur. *Estote factores verbi, & non auditores tantum, fallentes vosmetipsos. Quia si quis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo: considerauit enim se, & abyt, & statim oblitus est qualis fuerit.*

Rom. 2.

Iacob. 1. d

21 *Et Dominus voluit vt sanctificaret eum, & magnificaret legem, & extolleret. Ipse autem populus direptus & vastatus: laqueus iuuenum omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat: in direptionem, nec est qui dicat: redde.* Explicat in quo cæcus fuerit, & surdus populus Israel, atque inobediens Deo, quia non in rebus minimis, sed in maximis fuit rebellis. *Voluit* (inquit) Dominus, vt vnigenitum filium suum, quem in Redemptorem misit, reciperet cum gratiarum actione, & *sanctificaret eum*, idest, tamquam sanctum & iustum, atque sanctificantem alios prædicaret. *voluit* etiam, quod idem populus *magnificaret legem* Euangelicam, & supra legem antiquam *extolleret*, atque adeo, relictis vmbris, apprehenderet veritatem: *Ipse autem populus*, æmulationem Dei habens, sed non secundum scientiam, & vltra modum pro antiquis traditionibus zelator existens, sacrilegus in suum extitit conditorem. dixit enim: *Hic est hæres. Venite occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius: & apprehensum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt.* Et iterum: *Dirũpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipsorum.* Excutiamus iugum Euangelij à ceruicibus nostris, & vincula præceptorum eius dirumpamus. Non attendebant, quàm graui iugo legis premerentur, quod nec ipsi, nec patres eorum portare potuerunt: & elegerunt potius suorum vinculis peccatorum constringi, quàm suaui iugo Euangelij subdi. Ideo *vocantes Apostolos, denunciauerunt, ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Domini Iesu.* Sed dum vinculis suauissimis Euangelij ligari renuunt, & Christum tamquam Redemptorem suscipere, timentes, ne Romani venirent, & eorum regnum tollerent, & gentem, in manus Romanorum inciderunt, locum amiserunt & gentem, & drepti sunt, & vastati. quod varijs modis denunciat verbis illis. *Ipse autem populus direptus, &c.* Ne autem excæcatus populus, hæc de alijs causaretur dicta: subdit statim.

Lex gratiæ excellentior est lege antiqua.

Mat. 21 d

Psal. 2. a

Iugũ legis Euangelicæ excutere voluerũt Iudæi à se.

Act. 4. c

23 *Quis est in vobis qui audiat hoc: attendat & auscultet futura? Quis dedit in direptionem Iacob & Israel vastantibus? Nonne Dominus ipse est cui peccauimus?* Ac si apertius dicat. Hæc quæ prædixi ita sunt clara, vt facile possint omnibus persuaderi: at populus ingratus ipsa euidentia rerum excæcatur, & in lumine vult offendere; nec est qui audiat hæc, & intelligat. Non à casu vel fortuna, quæ prædixi euenient, sed Dei prouidentia & voluntate. Non iam deinceps tamquam Pater, ò Iudæi, vos proteget; sed vt iudex seuerus, in quem peccastis, vos puniet. Iacob olim electus in Dei populum, & Israel legem eius agnoscens & sciens, in direptionem dabitur Romanis vastantibus. Sequitur. *Et noluerunt in vijs eius ambulare, & non audierunt legem eius.* Illa coniunctio &, idem

idem valet, quod quia, idest, quia Iudæi noluerunt legem Euangelicam audire, & in vijs, quas Christus Dominus illis ostendit, ambulare, ideo in direptionem traditi sunt. Potest etiam, per *legem*, intelligi lex antiqua, quam non audierunt Iudæi, eo quod per illam non peruenerunt ad Christum, qui *finis legis est in salutem omni credenti*. Si enim legem audissent, in Christum vtique credidissent, quem lex, & prophetæ prædicauerunt venturum. Quia ergo populus incredulus vtramq; legem transgressus est, ideo in manibus inimicorum est traditus: subditur enim. *Et effudit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum, & combussit eum in circuitu, & non cognouit: & succendit eum, & non intellexit.* Vide quanta fuerit cęcitas populi Iudæorum, quanta insensibilitas, & durities; Traditur ob Christi mortem in captiuitatem. Igne comburuntur ciuitates Iudæ: & non cognoscit, effusam esse super eum iram Domini, sed stolidus manet & stupidus vsque in hodiernum diem.

Rom. 10

DISCVRSVS
TOTIVS EPISTOLAE
AD HEBRAEOS.

In qua legem Euangelicam, antiqua excellentiorem esse demonstratur.

Isaia 42 *Et Dominus voluit, vt sanctificaret eum, & magnificaret legem, & extolleret.*

24 QVONIAM in his verbis, *Dominus voluit, &c.* vt nu. 22. obseruauimus, Propheta Euangelicus dignitatem explicat, atque excellentiam legis Euangelicæ supra Mosaicam legem, & de eodem argumento Paulus Apostolus Epistolã ad Hebræos conscripsit, non erit ab re eiusdẽ Epistolæ discursum stylo breui præ oculis ponere, vt ex collatione eorum, quæ Apostolus docet, ad ea quæ Isaias prædicit, vtriusque intelligentia fiat planior. Ad cuius introductionem obserua, quod, vt sanctus Thomas aduertit, cum primum Hebræi conuersi sunt ad fidem Christi, ortus

S Tho. sup. c. 1. ad Heb.

ortus est inter eos quidam error, quo asserebant, legem Mosaicā multo excellentiorem, & digniorem esse lege gratiæ, ac per consequens legalia omnia esse cum lege Euangelica tanquam necessaria ad salutem obseruanda. Illi enim, qui in primitiua Ecclesia ex Iudaismo ad fidem Christi conuertebantur, sic adeo legem venerabantur Mosaicam, vt licet Euangelicam admitterent, ab obseruatione legaliū auelli non possent. Propter quod B. Petrus, qui Apostolus Iudæorum institutus est, sicut & Paulus gentium, videns Hebræos nō facile legem admittere Euangelicam & obseruare, si ab antiquæ legis dimouerentur amore, atque obseruantia, permisit illis ad tempus legalia obseruare, vt facilius ad legem traheret Euangelicam, & paulatim eos diuelleret ab obseruatione antiquæ. In hanc simulationem Petri, etiam Barnabas ducebatur, vt Apostolus dicit, scribens ad Galatas. Postmodum vero quidam *descendentes de Iudæa docebant fratres: Quia nisi circumcidamini, secundum morem Moysi, non potestis saluari.* Post quos *surrexerunt quidam de hæresi Pharisæorū, qui crediderunt, dicentes. Quia oportet circumcidi eos, præcipere quoque seruare legem Moysi.* Et vt refert Augustinus, & Alphonsus de castro, Nazaræi, dignitatem legis antiquę, & eius excellentiam attendentes, pertinaciter afferuerunt, omnia illius præcepta simul esse cum lege Euangelica seruanda. Hinc in primitiua Ecclesia magna persequutio est exorta. Conijciebantur in vincula, qui solam legem gratiæ obseruabant, & post multas pro fide Christi perpessas iniurias, diffinitione Petri quieuerunt omnes. Scriptum est enim. *Facta ergo seditione non minima Paulo, & Barnabæ aduersus illos, statuerunt vt ascēderent Paulus, & Barnabas, & quidam alij ex alijs ad Apostolos, & presbyteros in Hierusalē super hac quæstione.* Et post pauca. *Conueneruntque Apostoli, & seniores videre de verbo hoc. Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos. Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meū audire gentes verbum Euangelij, & credere. Et qui nouit corda Deus, testimoniū perhibuit, dans illis Spiritum sanctū, sicut & nobis, & nihil discreuit inter nos & illos, fide purificans corda eorum. Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? sed per gratiam Domini Iesu Christi credimus saluari, quemadmodum & illi. Tacuit autem omnis multitudo: & audiebant Barnabam, & Paulum narrantes, quanta Deus fecisset signa, & prodigia in gentibus per eos.*

Pauli Epistola ad Hebræos exponitur

Gal. 2.

Legalia cū Euangelio seruanda esse multi crediderunt.

Gal. 2.

Act. 15. a

Ibid. b

Aug. lib. de hæresibus. Castro li. 9. aduers. hæreses. Verbo, lex heri. 1.

Act. 15. a

Nazaræorum error circa obseruantiā legalium.

25 Paulus ergo Apostolus iam legis Christi multo amplius æmulator existens, quam paternarum suarum traditionum, videns prædictam simulationem Petri, neque ad horam cedens subiectioni, vt veritas Euangelij permaneret, *in faciem (inquit) ei restiti, quia reprehensibilis erat.* Et post pauca. *Cum vidissem quod non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus. Si tu cum Iudæus sis gentiliter viuis, & non Iudaicè quomodo gentes cogis iudaizare?* Ex quibus colligunt SS. Augustinus, & Gregorius, Beatum Petrum in illa simulatione peccasse venialiter, nimis inhærendo parti Iudæorū, ad euitandum eorum scandalum, & vere fuisse

Paulus in faciem restitit Petro.

Gal. 2. c

Petr. Apostolus peccauit venialiter, permittēs obseruationē legalium.

Aug epist. 8. & 9. ad Hieronymū tom. 2

repre-

reprehensibilem. Quam sententiam sequitur S. Tho. quamuis S. Hieronymus, Chrysostomus, Theodoretus, Teophilactus, Eusebius Emissenus in commentarijs super idem cap. 2. ad Galatas, & Cassianus teneant, nullum in simulatione illa Petrum commisisse peccatum. Nec est in hac parte silentio prætereunda, sed maxime notanda modestia Petri Apostoli, & humilitas, qui Pauli reprehensionem collaudauit. Dicit enim Gregorius: *Idem Apostolorum primus, cum multa discipulos admoneret, atque à quibusdam detrahi Pauli scriptis agnosceret, dicit: Sicut charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti, & instabiles deprauant, sicut cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem. Ecce Paulus in Epistolis suis scripsit Petrum reprehensibilem, & ecce Petrus in Epistolis suis asserit Paulū in his quæ scripserat admirandum. Certe enim nisi legisset Petrus Pauli Epistolas, nō laudasset. Si autem legit, quia illic ipse reprehensibilis dicitur, inuenit. Amicus ergo veritatis laudauit, etiā quod reprehensus est, atque ei hoc ipsum placuit, quia in his non placuerat, quæ aliter quam debuerat sensit.* Sicut ergo Paulus restitit Petro, eius simulationem redarguens, ita & ad Hebræos scribens, errorem, quem diximus, confutare intendit eisdem argumentis, quibus illi legem Moysi magnificabant, & legi gratiæ præferebant, ostendens, legem Euangelicam excellentiorem esse antiqua, & digniorem, atque adeo illam non esse deinceps obseruandam, vtpote post sufficientem Euangelij promulgationem mortiferam.

Greg. ho. 18 super Ezechielē col. 5. S. Th. sup. cap. 2. ad Gala. lect. 3. Cassianus collatione 17 cap. 20

Greg. vbi supra.

2. Petr. 3.

Petri Apostoli humilitas & modestia.

26 Argumenta autem Hebræorum, quibus adhuc conuersi ad fidem Christi, iudaizare, & legis antiquæ dilatationem procurare nitebantur, simul & Christianæ fidei puritatem obscurare, sunt octo, in quorum confutatione tota præsens consumitur Epistola. Primum argumentum desumitur ex dignitate Legislatoris; fuit enim lex antiqua à Deo stabilita, & digito ipsius in tabulis lapideis conscripta. Nam & Patribus per Prophetas antiquitus loquebatur, cō scriptam legem explicando, & ad eius obseruantiam inducendo; quod quidem in magnam excellentiam eiusdem legis cedere videtur. Ad quod argumentum, in exordio statim Epistolæ, vnico verbo respondet Apostolus, ostendens, etiam legem gratiæ esse à Deo institutam, & *in tabulis cordis* conscriptam: & in hoc insuper antiquam præcedere, quod per filium suum vnigenitum nobis loquutus est, in illa mysteria fidei explicitè tradendo, qui olim signis & figuris Patribus per Prophetas loquebatur, quasi mysteria gratiæ sub velaminibus occultando. In cuius signum velamen positum est super faciem Moysi implētis sermones, quos loquutus est Dominus ad illum, ne filij Israel claritatem viderent vultus eius; quoniam, vt notauit Augustinus, in lege illa fidei sacramenta filij Israel sub velamine acceperant occultata: nobis autem non sub velamine, sed aperte, & reuelata facie per vnigenitum suum loquutus est Dominus. Quod idem Apostolus ad Corinthios scribens, satis apertè declarat, dicens. *Habentes igitur talem spem, multa fiducia vtimur: & non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in faciem eius,* quod

Legē Mosaicā excellentiore Euangelio esse octo rationibus probant Hebræi.

2. Cor. 3.

Exod. 34. b

Au. tract. 9 in Isai. in princ. tom. 9.

2. Cor. 3 c d

quod euacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. Vsque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, (quod in Christo euacuatur) sed vsque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conuersus fuerit ad Dominũ, auferetur velamen. Quibus verbis ostẽdit manifeste, cõuersos ad Christum claram sacramentorum intelligentiam donatam habere in statu gratiæ, quæ tamen sub frigida, & insipida littera erant antiquitus in lege velata.

17 Secundum argumentum desumitur ex Angelorum excellentia, per quos legem Hebræorum ordinatam esse, & ministratam, ipse sanctus Paulus fatetur, cum ait. *Ordinata per Angelos in manu mediatoris.* Angeli autem præcellunt omnes creaturas, cum sint spiritus ministri Dei, igne charitatis accensi, & multis specialibus donis, vt explicat S. Thomas, à Deo in sua creatione præditi. Lex ergo non poterit nõ esse dignissima, quę fuit per Angelos ministrata. Hoc argumentum confutat S. Paulus, opponens Angelis excellentiam Christi, per quem lex gratiæ ordinata fuit, & ministrata; ostenditque in toto capite. 1. illum multo meliorem esse, & excellentiorem spiritibus angelicis, ac per consequens, ex hac parte nouam legẽ esse præferendam antiquæ. Ex quo infert intentam conclusionem, legem videlicet Euangelicam esse potius obseruandam. Si enim tam efficax fuit lex ab Angelis ministrata, vt propter tales ministros reuerenter susciperetur, & eius transgressiones acerba morte punirentur, quanto magis lex per vnigenitũ Dei ordinata, & prædicata, est reuerenter suscipienda, & diligenter sub pœna mortis æternæ obseruanda? Sed quia possent Hebræi opponere contra excellentiam Christi illud Psalmi, *Minuisti eum paulo minus ab Angelis.* Respondet S. Paul. ab illo versiculo capitis 2. *Eum autẽ qui modico,* &c. non concludi ex illo loco, Christum esse absolute minorem Angelis, sed secundum quid fuisse minoratum, videlicet in passione, & morte; propter quod tamen gloria, & honore est coronatus, fratres suos per illam ab æterna damnatione misericorditer liberando: Vnde, & hoc ipsum quod pati voluit, & mori, in quo paulo minus ab Angelis minoratus est, in magnam excellentiam cedit ipsius Christi: quod ostendit vsque ad finem capitis 2.

Gal. 3. — S.Th. 1. p. q. 50 & infra vsq. ad q. 62. — Christ' excellentior est angelis — Heb. 2. — Exod. 19. — Psal. 8. — Xps in passione minorat' est paulo minus ab angelis.

18 Tertium Hebræorum argumentum desumitur ex auctoritate Moysi, qui mediator antiquę legis appellatur. *Erat enim Moyses vir mitissimus super omnes homines qui morabãtur in terra.* erat *dilectus Deo, & hominibus*: erat *vir magnus in terra Aegypti coram omni populo*; fuit dux populi Israel, deduxitque Dominus populum suum *in manu Moysi, & Aaron.* Ascendebat solus in montem, & cum Deo facie ad faciem tanquam amicus loquebatur: Deum iratum suis orationibus placabat, & furori eius constanti animo resistebat, *aut dimitte* inquiens *populo hanc noxam,* aut dele *me de libro vitæ.* Sed quam inefficax sit hoc argumentum, manifestat S. Paulus in toto cap. 3. ex collatione Moysi ad Christum, qui mediator fuit noui testamenti: & ostendit, Christum esse Moysi præferendum. Excellentiã autem, quam habet Christus supra Moysem, ostendit duplici ratione. Prima est: Nam ille, qui fabricauit

Deut. 5. — Gal. 3. — Num. 12 — Eccli. 45. — Exod. 11. — Psa. 76. — Christus excellentior est Moyse. — Heb. 8. 9. 12.

aliquam

aliquam domum, & eam inhabitat vt propriã, tanquam filius, excellentior est illo, qui habitat in ea vt in aliena, tanquam famulus: Christus autem domum Dei fabricauit, & eã vt filius inhabitat; Moyses vero domum à Deo fabricatam in habitat vt famulus: Amplioris ergo gloriæ Christus *præ Moyse dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domo, qui fabricauit illam*. Ex quo infert, magis esse obediendum Christo quàm legi Moysi, adducens ad id comprobandum auctoritatem Psalmi; *Hodie si vocem eius audieris &c.* & eã late explicans vsque ad finẽ capitis 3. & in principio 4. Secunda ratio est, nam Moyses seruantibus legem, bona terræ promisit tanquã paruulis. *Si volueritis, & audieritis me* (inquit Propheta) *bona terræ comedetis*. Christus autem pœnitentibus, & legem gratiæ seruantibus requiem, & gloriam æternam pollicitus est, eos introducens ad illam, quæ per requiem terræ promissionis præfigurata fuerat, & per diem septimam; in qua *requieuit Deus ab omni opere quod patrarat*. De hoc agit Apostolus vsque ad finem cap. 4. Ex hac ergo parte, lex Euangelica legi Mosaycæ erit præferenda.

Psal. 94.

Isaiæ 1.

Genes. 2

29 Quartum Argumẽtum desumitur ex dignitate Põtificatus Aarõ, & sacerdotij legis antiquæ, cuius maiestas describitur: Eccl. 45. Vestimẽta namque, quibus summus sacerdos induebatur, magnam eiusdem sacerdotij dignitatem prę se ferebãt. Cum autem lex, & sacerdotium adinuicẽ connectantur, vt idem Paulus infra ostendit, videtur legem illam esse omnibus præferendam, cuius sacerdotium est præstantius. Sed huic argumento occurrit S. Paulus, adducens ex aduerso excellentiam pontificatus Christi Domini, & maiestatẽ sacerdotij legis Euangelicæ, ostendẽs esse præferẽdum sacerdotio legis antiquę: Ad cuius euidẽtiam adducit in principio c. 5. conditiones, & qualitates sacerdotis, inquiens; *Omnis põtifex ex hominibus assumptus, pro hominibus cõstituitur in his quæ sũt ad Deum: vt offerat dona, & sacrificia pro peccatis &c.* Deinde probat conditiones sacerdotis perfectius reperiri in Christo; ostenditq. sacerdodotium ipsius Christi multo pfectius esse sacerdotio legali. Ad φ probandũ quatuor adducit rationes. Prima ratio est: Nam sacerdotium secundum ordinẽ Melchisedech, per quod sacerdotium Christi fuit figuratum, iuxtà illud; *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, eo quod panem, & vinum obtulit, præstabat sacerdotio Leuitico; Primo, quia Leuiticum decimas obtulit Melchisedech per Abraham, in cuius lumbis erat Leui; decimas autem offerre est inferioris. & de hoc agit S. Paulus in principio cap. 7. & S. Tho. 2.p.q.22.ar.6. Secũdo quia sacerdotium secundum ordinem Melchisedech, est sub iuramento institutum, vt dicit Psalmista: *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech*. Illud autem, quod iuramento firmatur est magis stabile, & perpetuum, quàm illud quod sine iuramento instituitur. Hoc ostendit S. Paulus eodem cap. in illo versiculo, & *quantũ est non sine iure iurando*. Tertio quia sacerdos secundũ ordinẽ Melchisedech est vnus, Christus, videlicet, qui est principalis sacerdos nouæ legis; legales vero sacerdotes erant plures sibi succedentes: ex quo infertur, sacerdotium legale esse corruptibile, transitorium, & im-

Eccl. 45

Exod. 28.

Heb. 7.

sacerdotiũ Christi præcedit sacerdotiũ Leui.

Cap. 5.

Ps. 109. a

Cap. 7.

Ps. 109.

Cap. 7.

& imperfectum: sacerdotium vero Christi esse incorruptibile, perfectum & perpetuum. Proprium est enim incorruptibilium, vnicum tantum indiuiduum habere, sicut corruptibilium est propriũ habere plura indiuidua. Ostendit hoc S. Paulus eodem cap. ab illo versiculo. *Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes*. Secunda ratio principalis est, nam sacerdotes legales, cũ essent & ipsi peccatores, prius pro se, deinde pro peccatis populi hostias quotidie offerebant; pontifex autem noster Christus, cũ sit sanctus, impollutus, segregatus à peccatoribus, non pro suis delictis hostias, sed pro peccatis nostris obtulit seipsum in cruce, quod in fine cap. ostendit. Tertia ratio est, nã sacerdos, qui meliora sacramenta administrat, & sacrificium præstantius offert, est dignior; sacerdos enim ad offerendum munera & hostias constituitur; sed Christus instituit, & administrauit in noua lege meliora sacramenta, & obtulit præstantius sacrificium, scilicet sacrificium crucis, est ergo dignior sacerdos. Hanc rationem adducit S. Paulus. c. 8. Quarta ratio desumitur ex parte ipsius testamenti; etenim sacerdos noster Christus sortitus est ministerium melioris testamenti; quod probat ex duplici capite. Primo quia illud testamentum est melius, quod potiora & meliora bona repromittit; testamentum autem nouum promittit multo meliora bona quàm vetus, quod insinuat sanctus Paulus in illis verbis, *quod in melioribus repromissionibus sancitum est*. Secundo quia testamentum vetus scriptum erat in tabulis lapideis, nouum autem est in cordibus fidelium scriptũ spiritu Dei viui. In cuius confirmationem adducit auctoritatem Scripturæ. *Ecce dies venient, dicit Dominus: & feriã domui Israel, & domui Iuda foedus nouum. Non secundum pactum, quod pepigi cũ patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti: pactũ, quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus: Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel. Post dies illos, dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorũ, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum, &c.* Denique ex ipsa etymologia nominis cõcludit in fine capitis octaui, vetus testamentum esse prope interitum, cum inquit: *Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est*.

Cap. 7. | Ibid. | Cap. 8. in princ. | Hier. 31 | Testamentum vetus per nouum terminatur | Cap. 8.

30 Quintum argumentum adducit in defensionem legis antiquæ præstantiam tabernaculi veteris testamenti, tam primi, in quo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes, vbi erant candelabra, & mensa, & propositio panum; quàm etiam secundi, quod dicitur sancta sanctorum, vbi erat turibulum aureum, arca testamenti, & Cherubim gloriæ: in quod quidem tabernaculum intrabat semel in anno solus Pontifex, vt sanguinem offerret, pro sua & populi ignorantia, vt habetur in Scriptura. Constituit hoc argumentum S. Paulus cap. 9. in principio. Cui argumento opponit statim, esse in noua lege alia duo tabernacula præstantiora, scilicet primum, & secundum. Tabernaculum primum est ipsa militans Ecclesia. Secundum autem est, Ecclesia triumphans. Ostẽdit autem hæc tabernacula, esse præstantiora, ex eo quod in Ecclesia Christi militante, quę est primum tabernaculum, continentur potiora bona quàm in priori tabernaculo legis antiquæ. Sunt enim in illa sacramẽta,

Tabernacula duo fuerunt in lege, quib⁹ alia duo respondẽt in Euangelio. | Exo 26. | Cap. 9.

altaris sacrificium, & panis consecratus, sub cuius specie corpus Christi continetur: insuper etiam sacerdotes quotidie intrant eandem Ecclesiam, potiora sacrificia offerentes. In secundum etiam tabernaculum, scilicet in Ecclesiam triumphantē, quod est tabernaculum perfectius, vtpote non manu factū, introiuit semel Christus tamquam pontifex futurorū bonorum, non per sanguinem taurorum aut hircorum; sed per proprium sanguinem æterna redemptione inuenta. Manifestat hoc Apostolus eodē cap. 9. ab illo versiculo. *Christus autem assistens pontifex futurorum bonorū, &c.* ostendens vsque in finem capitis efficaciam, quam habet sanguis Christi; tum ad emundandas conscientias nostras, tum etiam ad firmandum nouum testamentum, vt in æternum permaneat: & cum voluntas testatoris, & testamentum ipsum non nisi morte interueniente ratum, & firmum habeatur, consequens est nouū testamentum esse firmius quàm vetus; quia nouum testamentum fuit morte testatoris firmatum, per quod primum reuocauit. & hoc est quod S. Paulus explicare intendit vsque ad finem capitis noni, maxime in illis verbis. *Vbi enim testamentum est mors necesse est intercedat testatoris.*

31 Sextum argumētum quo Hebræi legē antiquam legi gratiæ præferebant, desumitur ex efficacia sacrificiorum, quibus illi omnia peccata populo remitti credebant: de quibus agitur in toto Leuitico. Ad quod argumentum respondet Apostolus, opponens ex aduerso excellentiam sacrificij legis Euangelicæ, ostendēsque præstantiam illius supra vetera sacrificia: nam sacrificia antiqua nullam habebant virtutem ad mundandum hominem interius à peccatis, quā tamen habet sacrificiū sacerdotij Christi in ara crucis oblatum; est enim vniuersalis nostræ salutis causa. quod confirmat ex illo; *Hostiam & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi. Holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio.* Ex quo infert intentam conclusionem, videlicet magis esse obediendum Christo in omnibus, & per omnia, atque eius Euangelio, quàm legi Mosaicæ: subdit enim. *Habentes itaque fratres fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiauit nobis viam nouam, & viuentem per velamen, idest carnem suam: & sacerdotem magnum super domum Dei; accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala: & abluti corpus aqua mūda, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem.* Et vt metu pœnarū, & magnitudine præmij Hebræos ad obseruantiam legis Christi alliciat, proponit in residuo eiusdem capitis damnationem æternam, quam incurrunt, & meritò, transgressores eiusdem legis, & magnitudinem præmij, quod obedientes Christo promerentur apud Deum.

Heb. 10. Sacrificiū in cruce oblatū est vniuersalis causa nostræ salutis.

Psal. 39.

Heb. 10. d

32 Septimum argumentum desumitur ex sanctitate & religione, quam Patres antiqui nutriti sub lege scripta sunt consequuti, de qua & ipsi Iudæi gloriabantur, cum dicebant, *semen Abraha sumus, & nemini seruiuimus vmquam*; lex autem, quæ viros adeo perfectos producit, magnā in se perfectionem habere necessariū est. Sed ad hoc respondet S. Paulus cap. 11. illos non ex legis operibus, sed per fidem potius Iesu Christi placuisse Deo, & promissiones ab illo accepisse: quod de fide formata intelligendum est. Ad cuius euidentiam, primo

Heb. 11. Patres antiqui placuerūt Deo per fidem Iesu Christi viuam.

primo proponit definitionem fidei in principio cap. 11. cum ait. *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.* Secundo probat, antiquos ex fide (quę per dilectionem operatur) placuisse Deo, adducens, ad id comprobandũ, exemplum, tum eorum qui ante legem datam floruerunt, sicut Abel, & Enoch, Noe, Abraham, Isaac, & Iacob; tum etiam eorum qui fuerunt tempore datæ legis, sicut Moyses: tũ denique illorum qui fuerunt post legem datam tempore Iudicum, & Prophetarum, quorum omnium virtutes & magnalia describit vsque ad finem cap. 11. Ex quo infert in cap. 12. in fide Christi perseuerandum esse, & eius legi obtemperandum, Hebræorum incuriam redarguens, & eos exẽplo Christi, & sanctorum Patrum ad virtutem, & tribulationum tolerantiam inducens: quam doctrinam vsque ad finem cap. 12. prosequitur, testimonijs Scripturæ, & aliquibus rationibus eam confirmans.

Heb. 12.

33 Octauum argumentum Hebræorum erat, nam lex antiqua fuit à Deo multis signis & miraculis confirmatã, vt habetur Exod. 19. eius auctoritatem ostendit Deus tonitruis, & tubæ sonitu, & alijs multis prodigijs, quod in magnam eiusdem legis excellentiam cedit. Ad quod tamen respondet Apostolus, potiora esse, & magis commendanda miracula & signa, quibus lex Euangelica fuit confirmata: etenim signa antiqua, sicut & ipsa lex, adeo aspera erant, vt perfectos quosque terrerent, etiam Moysen; signa vero legis gratiæ omni suauitate sunt plena, ita vt etiam sanguis Christi, quo lex ipsa fuit confirmata, non vltionẽ à Deo, sicut sanguis Abel, sed misericordiam & reconciliationem peccatorum expostulet. Tangit hoc argumentum Apostolus eodem cap. 12. ab illo versiculo. *Non enim accessistis ad tractabilem & terribilem ignem & procellam, & tubæ sonitum, &c.* Ex quibus omnibus concludit in fine eiusdem cap. legi Euangelicæ esse immobiliter adhærendũ. Sed quia dixerat in cap. 11. Sanctos per fidem placuisse Deo, ne quis existimaret, solam fidem sine operibus sufficere ad salutem, sicut Hæretici arbitrantur, ad charitatem, ad hospitalitatem, & ad alia diuersa virtutum opera Hebræos inducit cap 13. Et eorum orationes humiliter expostulans, Epistolam more solito concludit, dicens. *Gratia cum omnibus vobis. Amen.* Constat ex his omnibus, mortuo Christo Domino, vetus testamentum esse consummatum, & legalia mortua fuisse, immo & post sufficientem Euangelij promulgationem, mortifera. Quapropter ijs, qui obseruant ea, Christus (vt dicit Apostolus) nihil proderit. Quia ergo Hebræi ipso lumine excæcati, vmbram corpori, & figuram veritati prætulerunt, ideo eorum excidium sæpe denunciat Isaias; sed præcipue verbis inductis ex hoc capite, & in alijs, quæ in capite primo, numero 29. fusius explicata reliquimus.

Exod. 19

Lex antiqua & noua qualib' signis fuerint promulgatæ.

Heb. 12.

Heb. 13.

Legalia mortuo Xpo sunt mortua.

CAPVT XLIII.

1. ET nunc hæc dicit Dominus creans te Iacob, & formans te Iſrael: Noli timere,quia redemi te, & vocaui te nomine tuo: meus es tu. 2.3. Cum tranſieris per aquas,tecum ero,& flumina non operient te: cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te: Quia ego Dominus Deus tuus ſanctus Iſrael ſaluator tuus. 4. Dedi propitiationem tuam Aegyptum, Aethiopiam, & Saba pro te. 5. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, & glorioſus: ego dilexi te,& dabo homines pro te, & populos pro anima tua. 6. Noli timere, quia ego tecum ſum: ab Oriente adducam ſemen tuum, & ab Occidente congregabo te. Dicam Aquiloni: da: & Auſtro: Noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ. Et omnem, qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, & feci eum. 7. Educ foras populum cæcum, & oculos habentem: ſurdum, & aures ei ſunt. 8.9. Omnes gentes congregatæ ſunt ſimul,& collectæ ſunt tribus: Quis in vobis annunciet iſtud, & quæ prima ſunt audire nos faciet? dent teſtes eorum, iuſtificentur,& audiant,& dicant: Vere. Vos teſtes mei, dicit Dominus,& ſeruus meus, quem elegi: vt ſciatis,& credatis mihi, & intelligatis quia ego ipſe ſum. 10.11. Ante me non eſt formatus Deus, & poſt me non erit. Ego ſum, ego ſum Dominus, & non eſt abſque me ſaluator. Ego annunciaui,& ſaluaui: auditum feci,& non fuit in vobis alienus: vos teſtes mei, dicit Dominus,& ego Deus. Et ab initio ego ipſe, & non eſt qui de manu mea eruat: operabor, & quis auertet illud? 12. Hæc dicit Dominus redemptor veſter, ſanctus Iſrael: Propter vos miſi in Babylonem, & detraxi vectes vniuerſos, & Chaldæos in nauibus ſuis gloriantes. Ego Dominus ſanctus veſter, creans Iſrael rex veſter. 13. Hæc dicit Dominus, qui dedit in mari viam, & in aquis torrentibus ſemitam. Qui eduxit quadrigam & equum: agmen & robuſtum, ſimul obdormierunt, nec reſurgent: contriti ſunt quaſi linum, & extincti

tincti sunt. Ne memineritis priorum,& antiqua ne intueamini. 14. Ecce ego facio noua,& nunc orientur, vtique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, & in inuio flumina. 15. Glorificabit me bestia agri, dracones & struthiones: quia dedi in deserto aquas,flumina in inuio, vt darem potum populo meo, electo meo. 16. Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit. 17. Non me inuocasti Iacob,nec laborasti in me Israel. Non obtulisti mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis non glorificasti me: non te seruire feci in oblatione, nec laborem tibi præbui in thure. Non emisti mihi argento calamum, & adipe victimarum tuarum non inebriasti me. 18. Verumtamen seruire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me,& peccatorum tuorum non recordabor. Reduc me in memoriam, & iudicemur simul: 19. 20. &c. Narra si quid habes vt iustificeris. Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui præuaricati sunt in me. Et contaminaui principes sanctos, dedi ad internecionem Iacob, & Israel in blasphemiam.

SVMMA CAPITIS.

M*AGNA in hoc capite repromittitur fidelibus per Christum Dominum consolatio, illis præsertim, qui,excæcatis Iudæis, crediderunt ex gentibus. Et in primis loquitur, sub nomine Iacob & Israel,cum vniuersis fidelibus,Dei protectionem atque auxilium, ne in tentationibus succumbant,repromittens, de quo à principio capitis, vsque ad versiculum.* Noli timere, quia ego tecum sum.

Secundò agit de vocatione gentium,quas ex omnibus orbis partibus ad Ecclesiam adduxit. Versiculo. Ab Oriente adducam semen tuum.

Tertiò denunciat, populum Iudæorum incredulum foras proijciendum esse. Versiculo. Educ foras populum cæcorum, &c. *Et occasione huius, iterum agit de idolorum vanitate, eorum sectatores conuocans,vt testes afferant & testimonia in defensionem eorum.*

Quartò, suos Deus profert testes, qui eius diuinitatem, & potentiam prædicaturi erant, videlicet Apostolos,per quos Euangelium annunciatum est viuerso mundo. Versiculo. Vos testes mei, dicit Dominus. *Vbi iterum cõmemorat, quæ fecerit olim mirabilia, & qualiter annunciauerit futura antequam euenirent, quod diuinitatis eius indicium est certissimum.*

Quintò, se in noua lege multo maiora, & magis noua se facturum denunciat in vocatione gentium, dracones & alias bestias agri, in mansuetissimos agnos per Euangelij prædicationem commutando. Versiculo. Ne memineritis priorum.

 Sextò,

Sextò, ingratitudinem populi reprehendit, qui non solum pro acceptis beneficijs sacrificia non obtulit, sed Saluatorem suum morti tradidit, à versiculo. Non me inuocasti Iacob. *vsque ad finem capitis.*

COMMENTARIUM.

ET *nunc hæc dicit Dominus creans te Iacob, & formans te Israel: Noli timere quia redemi te, & vocaui te nomine tuo, meus es tu.* Nunc iam misericors Dominus, Euangelio consolatur eos, quos lege terruerat, ac conuicerat de peccato, & miseria tanta, vt Redemptoris humiliter auxilium requireret. Dixerat in calce præcedentis capitis, omnes rapinæ ac direptioni expositos esse, nec reperiri qui eos posset eruere. Nam, sicut ait Apostolus, *Conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.* Loquitur autē non cum carnali Iacob, aut Israel (vt carnales Iudæi exponunt) sed cū spirituali, qui angelos ascendentes & descendētes super filium hominis videre promeruit. *Nunc* (inquit) *noli timere*, quoniam non sub lege timoris, sed amoris militabis; non eris deinceps conclusus sub peccato, quoniam videbis Redemptorem, quē ego mittam, vt liberet te. Bono ergo animo nos esse iubet in præsentia Saluatoris, quo in nobis per fidem & dilectionem regnante, non regnabit peccatum in nostro mortali corpore. Ex quibus collige, nihil esse quod ita terreat, vt peccatum. Si eius abominationem & grauitatem intelligas, disces plane, peccatorem filium esse, iræ Dei obnoxium, diabolo atque æternis incendijs deputatum, quo nihil intolerabilius. Quam graue sit peccatum vel ex hoc coniectare poteris, ex magnitudine videlicet illius, qui nos à peccato liberauit. Non potuit purus homo nos redimere, nec pro peccatis nostris ad æqualitatem satisfacere, non Angeli, vel Archangeli, sed nec Cherubin aut Seraphin. Ipse qui nos condidit, pro nobis factus homo nos redemit. *Ego* (inquit) *redemi te.* Idq. non corruptibilis auri, vel argenti cō mutatione, sed proprij effusi sanguinis pretio, & vitæ propriæ dispendio. nā, vt viueres, mortuus sum. Nec solum redemi te, sed & peculiarem populum feci, atque singularem curam, & prouidentiam tui habeo. Nomine proprio vocans te, & dicens *meus es tu.* Meus inquā populus, filius meus, meus hæres, & amicus. Ideo nō dixit, meus filius es tu, aut meus populus, sed *meus es tu*, vt complecteretur omnia. *Meus es tu* titulo creationis, quoniā creaui te, sed multo magis titulo redemptionis, quoniam *redemi te.* Vt Creator, te formaui de limo terræ, & inspiraui in faciem tuam spiraculum vitæ, & factus es in animam viuentē; sed vt redēptor eduxi te de lacu miseriæ, & de luto fæcis, tribuēs tibi spiritum viuificantē. Præmisit autē: *Hæc dicit Dominus creās te Iacob*, ne quis mysterium in Deo à sæculis abscōditum audiens, atque rei magnitudine stupefactus, de veritate prophetiæ dubitaret. Expendatur illud, *creās te Iacob.* Hac .n. phrasi loquēdi significari voluit hominem, absque vllis præcedētibus meritis, talem suscepisse Redemptorē, sumpta à creatione metaphora, quæ nullū præsupponit subiectum,

Gal. 3. d

Peccatum quam graue sit.

Xp̄s est Dominus noster titulo creationis & redemptionis.

Gen. 2.

ctum, quia ex nihilo fit quod creatur.

2 *Cum transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te. Cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te.* Per *aquas, & flumina,* vndæ intelliguntur baptismatis, per quas omnes fideles pertranseunt, sordes omnium peccatorum deponentes, vt Christi membra efficiantur. Cum per aquas istas transieris, ò Iacob, *tecum ero* (inquit). Nam prius, tecum erat Diabolus, per peccatū originale in te regnans; sed per aquas sanctificationis pertransiens, expulso Diabolo, ego ero tecum: & sicut olim aquæ maris rubri operuerunt Aegyptios, sed non filios Israel, qui sicco pede transierunt securi, ita & sacrum baptisma non te operiet, sed peccata tua. Quoniam charitas quæ per Spiritum sanctum tunc infunditur in corda fidelium, operit multitudinem peccatorum. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.* Quia vero, dimisso per baptismum originali peccato, atque alijs omnibus actualibus, quibus sordescunt adulti, adhuc manet fomes peccati ad exercitium virtutis, quamuis debilitatus vtcumque, & semper insurgunt tentationes, & caro concupiscit aduersus spiritum, ideò, ne tentationum magnitudine imperfecti succumbant, suam repromittit protectionem, & gratiam. *Non combureris* (inquit) igne concupiscentiæ, & flamma amoris carnalis: & si aliquando, instante aduersario, excitata fuerit, aut succensa, *non ardebit in te, quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel saluator tuus.* Ego insurgentes flammas extinguam, & aqua cœlestis gratiæ, ignem consumam. Non ergo desperet fidelis, cum se multitudine tentationum oppressum viderit, agat viriliter, resistat diabolo, & non succumbat, quia nulla illi nocebit aduersitas, si nulla dominetur iniquitas.

Baptismus à peccatis mundat.

Psa. 31.

Spirit⁹ sãctus extinguit concupiscentias carnales.

3 *Cum transieris per aquas &c.* Solet etiam in Scriptura sacra, per aquam, & ignem, per flumina, & flammas, tribulationum diuersitas designari, præcipue quando supra modum crescunt, & opprimunt hominem. In hac acceptione, his vtitur Psalmista nominibus, cum ait. *Transiuimus per ignem, & aquam,* hoc est, per ingentes tentationes, & varias, quæ sibi inuicem pugnare videbantur; sicut pugnare solent ignis & aqua iuxtà quod dicitur; *Frigida pugnabant calidis, humentia siccis: Et eduxisti nos in refrigerium.* Vnde & Christus Dominus, multitudine tribulationum tempore passionis circumdatus, per eundem Prophetam ad Patrem loquitur. *Saluum me fac Deus: quoniam intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi: & non est substantia. Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me.* Tantam ergo diligentibus Deum, atque in illum sperantibus securitatē promittit, tantam fortitudinem, & constantiam, vt per omnes tribulationes securi transeant, & ardentibus flaminis commoueri non valeāt, aut consumi, sed nec ab illis lædi aut contristari; quia cœlestis gratia proteget illos, & defendet. Hinc est quod tres pueros missos in fornacem Babylonis, ignis non tetigit, aut contristauit, sed aduersarios eorum cōbussit. Dicit n. Scriptura. *Tūc Nabuchodonosor repletus est furore: & aspectus faciei illius immutatus est super Sidrach, Misach, & Abdenago, & præcepit vt mitterent eos in*

Tribulationes graues per aquam designātur & ignem.

Ps. 65.c

Psa. 68.

Electi per ignem, & aquam tribulationū securi transeunt.

Daniel 3.c

Ignis non nocet sanctis.

fornacem ignis ardentis,& confestim viri illi cum braccis suis, & tiaris, & calceamentis, & vestibus missi sunt in medium fornacis ignis ardentis. Nam iussio regis vrgebat: fornax autem succensa erat nimis. Porro viros illos, qui miserant Sidrach, Misach,& Abdenago, interfecit flāma ignis. Viri autem hi tres, idest Sidrach, Misach, & Abdenago, ceciderunt in medio camini ignis ardentis, colligati. Et ambulabant in medio flammæ laudantes Deum, & benedicētes Domino. Iubet Aspasius, igne copioso accenso, beatam Agnetem in medio iactari. Quod cum fuisset factum, flamma in duas partes diuisa, ipsam in nullo cōtingebat incendium: sed ministros exurebat. Denique Ioannes Apostolus in doliū feruentis olei missus, Diuina se protegente gratia, illæsus exiuit. Vbi est obiter obseruādum, eam ob causam Deum multoties martyres suos in medio flammarum intactos seruasse, ne perirēt incendio; quos tamen gladio postmodum occidi permisit, vt Redēptoris morti assimilarentur magis, qui pro nobis suum super terrā sanguinem fudit. Omnes ergo tentationes insurgentes, omnes aduersitates, & pericula Dei virtute superant electi. Iuxtà quod Apostolus ait: *Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persequutio? an gladius? sicut scriptum est. Quia propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos. Certus sum.n. quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.* Propter quod non immerito adamanti comparantur electi. *Ecce* (inquit Amos,) *stabat Dominus super murum adamātinum, & in manu eius adamas: & dixit Dominus ad me. Quid tu vides Amos? & dixi: Adamantem. & dixit Dominus ad me. Ecce ego pono adamantem in medio populi mei Israel. Adamas* (inquit Hieronymus) *lapis est, quem latine indomitum possumus appellare, eo quod nulli cedit materiæ, nec ferro quidem: nam si ponatur super incudem,& graui ictu feriatur mallei, antea incus & malleus vulnus accipiunt, quàm adamas conteratur. Cumque ignis omnia domet, vniuersa metalla consumat, reddit adamantem duriorem. Vidi & in auro adamantem magnitudine milij, cumque vicinum consumatur aurum longo vsu, ac nimia vetustate, solus adamas non atteritur, & nulla lima imminui potest, sed è contrario limam terit. Dicitur quoque, in electri similitudinem, venena deprehendere,& maleficis resistere artibus. Talis est Christus Dominus, qui stat supra murum adamātinum, super Apostolos, quibus donauit, vt & ipsi adamantes vocarentur, & à nullo superati, dicerent. Quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio, an angustia, an persequutio, an periculum, an gladius?* Et vt scias, quàm durum sit, & forte, inflexibile,& immobile cor eorum, in quos per spiritum sanctū diffusa est charitas, audi quid sponsus dicat. *Fortis est* (inquit) *vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio, lampades eius lāpades ignis atque flammarum. Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem,*

Martyres quare ab igne sæpe liberati gladio sūt occisi.

Rom. 8.

Ps. 43. d

Adamanti comparantur electi.

Amos 7. Iuxta translationē 70 interpretū.

Hieron. ibidem.

Adamātis proprietates.

Cant. 8. b

Dilectio fortis vt mors quare dicatur.

ritatem, nec flumina obruent illam. Sicut enim mortem nullus superat, nec infernum potuit vnquam aliquis flectere, ita legem Dei æmulantes nulla persequutio cōmouere potest. Et sicut corda charitate Christi firmata, nec ferro cedunt, aut igni, sed ad instar adamantis aduersantium ictibus solidiora fiunt, ita & exterius, in facie, fronte, & ore eandem firmitatem ostendunt vt intrepide verbum veritatis annuncient. *Ecce* (inquit) *dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorū. Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam*: Denique sicut aurū non consumit flamma, sed purificat magis; ita & tribulatio electos efficit clariores.

Ezech. 3 b

4 *Dedi propitiationem tuam Aegypto, Aethiopiam, & Sabba pro te*. Reuocat ad memoriam, quomodo Aegyptios vicerit, & Aethiopes, vt spem nostram confirmet. Nam propter Abraham puniuit Deus Pharaonem, & Abimelech. Propter filios Israel Aegyptios proiecit in mare, Aethyopes, & Sabæos, atque infideles populos deuastauit, vt populum suum exaltaret, & in terram duceret, lacte, & melle manantem. Quæ omnia vnico verbo complexus est Propheta. *Et corripuit*, inquiens, *pro eis reges*. Id ipsum significat præsens locus (nam, *Dedi propitiationem tuam Aegypto*, idem est, quod corripui Aegyptum.) Correptionem vocat propitiationem; vt scias quod non absque clementia delinquentes castigat, sed tanquam pius pater, vt eos corrigat. Vnde & correptio ipsa, & indignatio, hostia Domini dicitur per Prophetam. *Silete à facie Domini Dei, quia iuxta est dies Domini, quia præparauit Dominus hostiam, sanctificauit vocatos suos. Et erit: in die hostiæ Domini, visitabo super Principes, & super filios regis, & super omnes qui induti sunt veste peregrina*. Sicut enim victimæ ad propitiationem immolantur, ita & Deus irascitur, & corripit peccatores, vt propitius sit illis. Vel exponatur sic cum sancto Thoma. *Dedi propitiationem*, idest; vt propitientur tibi, aduersarios tuos morti tradidi, & quasi permutatione facta, vt te seruarem, illos perdidi. Vnde & per Salomonem dicitur. *Iustus de angustia liberatus est, & tradetur impius pro eo*. Consonat hæc explicatio cum septuaginta interpretum translatione, quæ sic habet. *Feci commutationem tuam Aegyptum, & Aethyopiam, & Sobonē, vel Syenem*, (vt legit Hieronymus,) *pro te*. Ex quo poteris colligere, sic pios omnes charos Deo esse, vt pluris ipsos quàm vniuersum orbem faciat. Ita electos suos magni æstimat, vt omnibus alijs creaturis præferat, & ab omnibus periculis eripiat. Et, vt rationem singularis prouidentiæ, quam habet electorum, assignet, subdit.

Gen. 12. Gen. 20. Ps. 102. Sophoniæ 1. b Prou. 11

Iustū vnū pluris æstimat Deus quàm vniuersū mundum.

5 *Ex quo honorabilis factus es in oculis meis: Ego dilexi te, & dabo homines pro te, & populos pro anima tua*. Causa omnium bonorum spiritualium, quæ Deus in tempore suis confert, est electio ipsius, & dilectio, qua, nullis præexistentibus meritis, etiam præuisis, elegit eos, dilexit, & prædestinauit. Vnde & Ioannes ait: *In hoc est charitas Dei, non quasi nos dilexerimus Deū, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & misit filium suum propitiationem pro peccatis nostris*. Prius ait, *dilexit*, postmodum inquit, *misit filium suum*, quoniam ex nimia charitate Dei, tantum, & tam eximium prodijt benefi-

Dei dilectio, qua nos diligit, causa est bonorū, q̄ nobis contulit.

1. Ioan. 4. b

beneficium, quod idem Ioannes illis verbis testatur. *Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam aternam.* Cui consonat illud Apostoli. *Quod autem nunc viuo in carne: in fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.* Et ad Romanos octauo: *Nam quos præsciuit, & prædestinauit cōformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & magnificauit.* Vide auream cathenã, cui vltimus prędestinationis effectus, qui est glorificatio, connectitur. Deus eligit, diligit, prædestinat, vocat, & glorificat suos. Hanc eandem in præsenti constituit Isaias. dicens enim: *Ego dilexi te*, primam radicem, & causam tangit bonorum, quæ conferuntur electis. Omnia enim in liberam electionem, & dilectionem Dei, atque in voluntatem efficacem illius, tanquã in primum fontem sunt referenda, nequis glorietur, & inflectur aduersus fratrem suum. Cum autem inquit: *ex quo honorabilis factus es*, & gloriosus, effectus tangit dilectionis Diuinæ, per quam electus populus fit honorabilis, & gloriosus, seu vas in honorem, & gloriam. Nã, vt docet sanctus Thomas, hæc est differentia inter voluntatem Dei, & nostram. *Quia enim voluntas nostra non est causa bonitatis rerum, sed ab ea mouetur, sicut ab obiecto: amor noster, quo bonũ alicui volumus, non est causa bonitatis ipsius, sed è conuerso, bonitas eius vel vera, vel æstimata, prouocat amorem, quo ei volumus & bonum conseruari quod habet, & addi quod non habet: & ad hoc operamur. Sed amor Dei est infundens, & creans bonitatẽ in rebus.* Homo hominem diligit, quia bonus est qui diligitur, vel apparet bonus in oculis eius, quia honorabilis est, & gloriosus; Deus autem non ideo diligit hominem, quia homo honorabilis est, & gloriosus (*Eramus enim omnes natura filij iræ*) sed ideò honorabilis est homo, & gloriosus in oculis Dei, quia Deus dilexit illum, & diligendo, eum honorabilem facit, & gloriosum. *Saluum me fecit* (ait Propheta) *quoniam voluit me.* Non inquit, quoniam sanus eram, aut saluus, ideo voluit me, ideo dilexit, sed ait: *Saluum me fecit, quoniam voluit me*, vt in voluntatem Diuinam referret salutem. Nec te moueat, quod prius dixit Isaias, *ex quo honorabilis factus es*, & posteà inquit, *ego dilexi te*, quibus verbis ad radicem videtur recurrere, propter quam Deus dilexit populum suum, quia videlicet honorabilis est, & gloriosus, quoniam illud verbum, *ex quo &c.* non est sic accipiendum, vt causam antecedentem dilectionis Dei importet ex parte nostra, sed effectum, per quem dilectio Dei manifestatur, per quem etiam constituitur homo obiectum dilectionis Dei, qui diligendo cõtulit rebus bonum quod diligit. Quod autem subditur: *Et dabo homines pro te, & populos pro anima tua*, causam finalem insinuat ex parte Dei, propter quam quædam vasa in contumeliam facit, tam innumerabilem multitudinem stultorum reprobando, vt videlicet in paruo numero electorum magis splendeat misericordia eius, Secundo potest sic intelligi. *Dabo homines pro te*, idest, in comparatione tui, homines, & populos pro nihilo habeo. Plus enim diligit, & pluris æstimat vnum

Ioan. 3.

Galat. 2 d

Rom. 8. d

S. Th. 1. p. q. 20. ar. 2. in corpore

Voluntas nostra supponit bonũ qđ amat: voluntas Dei illud causat.

Ephes. 2 a

Psal. 17

Pro iusto vno, aut duob^9 multitudini parcit De^9

vnum iustum, quàm multitudinem populorum; immo & quàm cæteras creaturas. Pro vno iusto, aut duobus, parcit multitudini; & vt vnum colligat electum, plurimos sustinet peccatores & reprobos in multa patientia. Nam, cum omnes, quos prædestinauit, nati fuerint, & sibi paratam gloriam promeruerint, veniet finis vniuersi. Expendatur illud: *In oculis meis*. Quod adiectum fuit à spiritu sancto, vt, cum viderimus filios Dei, & dilectos pro nihilo haberi in hoc sæculo, & reputari tamquam purgamenta huius mundi, & esse omnium peripsema vsque adhuc, profunda mente pensemus, illos abiectos & contemptos in oculis hominum, qui solum vident ea, quæ parent honorabiles esse, & gloriosos valde in oculis Dei. Vnde & Dominus ait. *Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis: dico enim vobis, quia angeli eorum in cœlis semper vident faciem patris mei, qui in cœlis est*. Angeli eorum nunc vident, & semper vident faciem Dei, sed & ipsi pusilli, quos mundus contemnit, certissime videbunt faciē patris sui, propheta Euangelico attestante. *Videte qualem charitatem dedit nobis pater, vt filij Dei nominemur & simus. Propter hoc mundus non nouit nos: quia non nouit eum. Charissimi nunc filij Dei sumus: & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est*. Quod & S. Iob prophetico impulsu cognouit: nā de electis loquens, ait. *Lampas cōtēpta est iustus, sed apud cogitationes diuitum, parata ad tempus statutum*. Contemnunt diuites reprobi electos pauperes, quia non cognoscunt dignitatem eorum. *Lampas contempta*, est iustus, sed *apud cogitationes diuitum*: nam in oculis Domini honorabilis est, & gloriosus: & quem nunc contemnunt diuites cogitationibus suis, tempore statuto, hoc est, in die iudicij admirabuntur. Tunc .n. iustos *videntes, turbabūtur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis, dicentes intra se, pœnitentiam agentes, & præ angustia spiritus gementes: Hi sunt quos habuimus aliquādo in derisum, & in similitudinem improperij. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore: Ecce quomodo computati inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est*.

Mat. 18 b

1. Io. 3. a

Electi contemnuntur à mūdanis sed à Deo in magno habentur pretio.

Iob 12. a

Sap. 5. a

6 *Noli timere, quia ego tecum sum: ab Oriente adducam semen tuū, & ab Occidente congregabo te. Dicam Aquiloni: da: & Austro: noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ*. Hic clarissime describitur gentium vocatio à quatuor mundi plagis, & reprobatio Iudæorum, de qua Christus Dominus. *Dico autem vobis, quod multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum: filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores*. Quod ergo in præsenti dicitur: *ab Occidente congregabo te*, hoc apud Ioan. 11. prophetauit, qui dixit, *quia Iesus moriturus erat pro gente, & non pro gente tantum, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum. Ab Oriente* venerunt Magi *Hierosolymam, dicentes: Vbi est qui natus est Rex Iudæorum?* ab Occidente, ab Aquilone, & Austro venerunt quamplurimi, quos in vnum ouile Ecclesiæ Catholicæ, & sub vno pastore Romano Pontifice congregauit Christus; quia lex Euangelica non vni populo, sed vniuerso

Gentium vocatio à quatuor mundi partibus prædicitur.

Matt. 8. b

Ioan. 11

Matt. 2.

uerso mundo prædicata est, & omnes nationes indifferenter amplectitur. *Non enim est distinctio Iudæi, & Græci: nam idem Dominus omnium diues in omnes qui inuocant illum.* Et vt efficaciam Diuinæ vocationis agnoscas, quæ ita cor electorum mouet, & impellit suauiter, vt nulla possit difficultate itineris aut labore superari, nec aduersantium potentia detineri, ne vocati ad Christum properēt, aduertit, à longinquo, & ex remotissimis terræ partibus conuolare ad Christum magno impetu, & ea cōstantia, vt nec Aquilo, nec Auster nec aduersa, nec prospera, cursum eorum potuerint impedire, vt cap. 2. num. 6. 7. in illa verba: *Et fluent ad eum omnes gentes*, superius obseruauimus. Et quoniam electio & vocatio facta est gratis, nullis gentium præcedentibus meritis, subdit: *Et omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, & feci eum.* Iam enim diximus, nomine creationis gratuitā Dei misericordiam designari, qui vt prædestinaret electos, ad nullam ex parte eorum respexit causam, sed solum bonitatem & gloriam suam, quam vt commendabilem & ab omnibus admirandam & prædicandam ostenderet, ex eadem massa fecit *aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam.* Quid autem de reprobatione, atque excæcatione Iudæorum dicat, audiamus.

Rom. 10 c

Vocationis Diuinæ efficacia qualis sit.

Vocatio fit absq. præcedentibus meritis.

Rom. 9. e

7 *Educ foras cæcum, & oculos habentem, surdum, & aures ei sunt.* Per populum cæcum, populum intelligit Iudæorum, de quo dixerat supra. *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat.* Et iterum. *Quis cæcus nisi seruus meus, & surdus nisi ad quem nuncios meos misi?* Sunt cæci, qui nullos habent oculos, idest Prophetas, qui videntes in Scriptura dicuntur. Hi sunt gētiles, & nationes barbaræ, quibus non est annunciatus Christus, quorum cæcitas aliquam videtur excusationem habere. *Quomodo enim credent ei quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante?* Sunt autem alij cæci, qui habentes oculos videre nolunt: sunt qui legem Dei agnoscentes, & Prophetas audiētes quotidie, obedire renuunt, & credere. Quibus Christus dixit: *Qui habet aures audiendi audiat.* Hi nimirum sunt Iudæi, qui cæci vsque in hodierum diē manent, & proterui, palpantes in meridie doctrinæ Euangelicæ, quæ *sicut meridiana lux clara est.* Ait ergo. *Educ foras*, idest, educendum foras esse populum cæcum denuncia. Quod ad literam impletum est, cum, plenitudine gentium in Ecclesiam Catholicam intrante, atque in ouile Christi, Iudæi foris eiecti sunt, quos, vt supra diximus, designauit Ioannes, qui vidit in monumēto posita linteamina, non tamen introiuit. Videns enim populus Iudæorum Christum mortuum, Ecclesiam Catholicam credendo intrare distulit. In cuius signum frater ille senior, cum veniret de agro, & appropinquaret domui, & agnouisset quod frater eius iunior venisset, & occidisset pater vitulū saginatū, quia saluum illum recepit, *indignatus est, & nolebat introire.* Vbi per iuniorem fratrem, populus gentium; per seniorem autem, populus designatur Iudæorum. Iudæi nāque prius nati sunt, prius cognouerunt Deum; gentes venerunt posterius. reuersus est populus gentium ad Dominum, à quo per idololatriā peregre profectus fuerat in regionē longinquam, vbi dissipauit substantiam

Isaiæ. 6.

Isai. 42. o

Cæci habentes oculos, & non habentes qui dicant.

Rom. 10. c

Mat. 13

Isai. 18. e

Iudæi vt canes eiecti sunt foras.

Sup. ca. 11. nu. 22.

Ioan. 20.

Luca 15 f

Gentiū populus p iuniorē fratrē, & Iudæi p maiorem designantur.

tiam suam viuendo luxuriose. Intrat domum patris sui, & omnes domestici gaudent in aduentu eius: solus frater senior stat foris, & indignatus non vult intrare, quia scriptum est. *Educ populum cæcum & habentem oculos*. Persequutus est Christum populus Iudæorum tamquam canis, secundum illud quod dicit Propheta: *circundederunt me canes multi*, & ideo eiectus est foras. Vide supra dicta cap. 29. n. 16.

Psal. 21.

8 *Omnes gentes congregatæ sunt simul, & collecta sunt tribus: quis in vobis annunciet istud, & quæ prima sunt audire nos faciet? dent testes eorum, iustificentur, & audiant, & dicant: vere. Vos testes mei, dicit Dominus, & seruus meus quem elegi: vt sciatis, & credatis mihi, & intelligatis quia ego ipse sum*. Superius in capite 41. vidimus, Deum causam suam quasi coram iudicibus agere, & cum idolis contendere, ostendendo, se tantum esse verum Deum. Et vt omnes hoc ipsum iudicare possent, defensores Idolorum ac sectatores hortatus est, vt rationes proferrēt in mediū, quibus suorum Idolorū deitatem comprobarent. Nunc autem magis stringit causam, pro se testes afferendo, & idola hortando, vt si quos habent, in medium proferant. Ego (inquit) prædixi, quod ad prædicationem Euangelij, ex omnibus mundi partibus congregabuntur filij Dei, & venient ad Ecclesiam Catholicam. En profero testes omni exceptione maiores. Testes sunt Apostoli, quibus dixit Saluator. *Accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ*. De quibus etiam scriptum est. *Instauras testes tuos contra me*. Dispersi fuerant passionis tempore testes Christi, Apostoli videlicet, & alij Discipuli, atque in fide fluctuabant, sicut scriptum est. *Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis*. Vnus Princeps Apostolorum ad vnius mulierculæ vocē negauit se Christi Discipulum esse, & quod deterius est, *cœpit anathematizare, & iurare, quia nescio hominem istum quem dicitis*. Alius tamquam incredulus, narrantibus discipulis, *quia vidimus Dominum*, pertinaciter dixit. *Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam*. Sed istos testes instaurauit Christus, cum illos in fide solidauit. Instaurauit Petrum, cum respexit illum, cum rogauit Patrem, ne fides eius deficeret, cum dixit ei, *& ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non praualebunt aduersus eam*. Instaurauit Thomam, cum ei dixit, *infer digitum tuū huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus sed fidelis*. Instaurauit duos discipulos euntes in Emaus, cum illorum incredulitatē redarguens dixit ad eos. *O stulti, & tardi corde ad credendū in omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ. Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam?* instaurauit denique vndecim Apostolos, cum *nouissime recumbentibus illis apparuit, & exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderunt*. Et vt in testificatione Euangelij cōstantes essent, & immobiles, Spiritu sancto misso de cœlo in die Pentecostes confir-

Apostoli, & martyres testes sunt Christi.

Act. 1. b

Iob 10. e

Christ' in resurrectione instaurauit testes suos.

Zach. 13 c

Marc. 14. g

Ioan. 20 f

Mat. 16 c

Ioan. 20 f

Luc. 24. d

Marc. 16. e

Spirit' sanctus adueniēs testes resurrectionis Christi confirmauit.

confirmauit eos, ne corrumperentur, neque corrumpi possent aduersariorum potentia. Vide duorum testium constantiam. Dolentes sacerdotes, & magistratus templi, & Saducei, quod Petrus, & Ioannes docerent populum, & annunciarent in Iesu resurrectionem ex mortuis, *vocantes eos, denunciauerunt, ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Iesu. Petrus vero, & Ioannes respondentes, dixerunt ad eos: Si iustum est in conspectu Dei, vos potius audire quàm Deum, iudicate. Non enim possumus quæ vidimus, & audiuimus non loqui.* Et iterum B. Ioannes tãquam fidelissimus, & ocularis testis tale nobis de Deo & Christo Iesu testimonium perhibet. *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ: & vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & apparuit nobis: quod vidimus, & audiuimus, annunciamus vobis, vt & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum patre, & cũ filio eius Iesu Christo.* Non testificantur solum ex auditu, sed ex visu & tactu. *Quod vidimus* (inquit) *& audiuimus, & manus nostræ contrectauerunt, annunciamus vobis.* Et iterum ait. *Vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis, & aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius. Et ille scit quia vera dicit: vt & vos credatis.* Ecce tribus sensibus percipiunt, visu, auditu, & tactu, quod postmodum notum facerent vniuerso mũdo, nequis diceret, ipsos deceptos fuisse, aut fingere quæ testificabantur mysteria. *Non indoctas fabulas secuti* (ait Petrus) *notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem, & præscientiã, sed speculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim à Deo Patre honorem, & gloriam, voce delapsa ad eum huiuscemodi à magnifica gloria. Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacuit, ipsum audite. Et hanc vocem nos audiuimus de cœlo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto.* Quasi diceret: Testes sumus eorum quæ Christus Dominus operatus est. Annunciamus impleta, quæ Prophetarum oraculis prædicta sunt, & promissa. Illi ergo sunt testes de quibus nunc ait Isaias: Vos testes mei, dicit Dominus. Duodecim elegit Apostolos, vt testificarentur, Deum fidelem esse in omnibus verbis suis, & impleta esse quæ olim annunciauit futura: ex quo facile omnes possunt agnoscere ipsum solum esse verum Deum: Et quoniam diabolus vnum ex his testibus corrupit, ne sacratus numerus duodenarius deficeret, loco illius alius testis eligitur. *Oportet ergo, ex istis viris* (ait Petrus) *qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intrauit, & exiuit inter nos Dominus Iesus, incipiens à baptismate Ioannis, vsque in diem quo assumptus est à nobis, testem resurrectionis eius nobiscum fieri vnũ ex istis.* Quis ex omnibus dijs gentiũ tales testes poterit in iudicium producere? Quis annunciauit futura, antequam euenirent? Congregentur gentes, & tribus in vnũ conueniant. Si vnquam idola prædixerunt quæ ventura erãt, dent testes eorum, qui dicant, vere. Omnia adimpleta vidimus, quæ annunciauerunt idola; manibus contrectauimus quæ denunciauerunt ab initio; & testes afferendo iustificentur, idest appareant iusti ac fideles in dictis suis. In hoc sensu accipitur

Act. 3. d

1. Ioan. 1. a

Apostolice testes fuerũt eorũ, quæ viderunt & audierũt.

Ioan. 19. f

2. Petr. 1

Act. 1. d

cipitur verbum, iustificari, in Psalmo 50. cum dicitur, *vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris*.

Psa. 50.

9 *Vos testes mei, dicit Dominus, & seruus meus, quem elegi*. Quoniam posset aliquis proteruus obijcere aduersus Deum nostrum, testes quos elegit, homines esse viles, pauperes, & abiectos, piscatores, & peccatores; quibus subinde nulla est ad hibenda fides; alium adducit testem quo nullus dignior esse potest, aut veracior, vnigenitum videlicet filium suum caro factum, qui non solum verax est, sed & veritas ipsa, qui filius est ex diuinitate, seruus ex humanitate. Seruus quidem, sed electus, quia electus est, & *prædestinatus filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis*. De quo superius dixerat. *Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus: cõplacuit sibi in illo anima meã*; De quo etiam sponsa in canticis perhibet testimonium. *Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus*. Hic est testis fidelissimus, de quo pater ait: *Ecce testem populis dedi eum, ducem & præceptorem gentibus*. Cuius dignitatem & excellentiam describens *Ioannes Euangelista septẽ Ecclesijs, quæ sunt in Asia*: *Gratia vobis*, inquit, *& pax ab eo, qui est & qui erat, & qui venturus est: Et à septẽ spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt: & à Iesu Christo, qui est testis fidelis primogenitus mortuorum, & Princeps regum terræ*. Testis, inquit, fidelis, quoniam quæ vidit, & audiuit à patre, hæc testatur. Ait enim. *Ego quod vidi apud patrem meum, loquor*. Et iterum. *Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus sum, quam audiui à Deo*. Numquid ex omnibus Dijs gentium talem poterit quis pro se inuenire testem? Septuaginta interpretes sic transferunt istum locum. *Estote mihi testes, & ego testis, dicit Dominus, & seruus meus quem elegi*. Et sensus est. Vos ò Apostoli testes mei estis, qui proprijs oculis vidistis quæ fecerim mundo, & quam veraciter adimpleuerim quæ olim prædixi futura: & ego sum testis vester, qui omniũ corda intueor, nec potest alicuius me latere cogitatio. Sic explicat istum locum B. Ambrosius, colligens ex illo, vnumquemque fidelem hac meditatione continua debere omnes occasiones peccandi superare, atque peccata omnia procul repellere. Deus intuetur cor meum, ipsum habeo testem omnium cogitationum mearũ. Omnia nuda sunt, & aperta oculis maiestatis eius: non possum latere si peccauero in tenebris, non possũ me abscondere aut occultare sub tecto. Et si nullus hominum me videat peccantem, vident me angeli, videt me Deus, qui aliquando reuelabit abscõdita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Quomodo ergo possum consentire peccato? Hominem vereor præsentem, & Patris, & Filij, & Spiritus sancti non verear præsentiam? Hoc secum mente sæpius reuoluebat qui dixit. *Ecce in cœlo est testis meus, & conscius meus in excelsis*. *Noli ergo sicut cæcus oculis* (ait Ambrosius) *aut sicut surdus, qui eo quod non potest videre, neque audire præsentes, solum esse se credit, & in plurimorum cœtu, dum putat nullum esse præsentem, perpetrare adoritur, quod arbitratur esse secretum*. *Similiter & tu mentis cæcatus oculis, noli æstimare, quod sine teste delinquas, quia hominis præsentiam declinare potuisti*. *Plures sunt*

Christ' testis fuit eorũ quæ prædicauit.

Rom. 1. a

Isa. 42. a

Cant. 5. e

Isa. 55 b

Apoc. 1. a

Ioan. 8. e

Ibid.

Cor intuetur Deus, ideo peccata omnia cauẽda sũt

Ambr. sup Psa. 118. in illa verba Beati qui scrutantur rom. 2.

Iob 16. d

Ambr. vbi supra.

sunt qui redarguant, quam quos cauere potuisti, ipsum te fugere tui accusatorem non potes, quem conuenit propria conscientia, & si negas alijs, tibi non negas. Elisæo assistebãt angeli, quos videbat, & ideo agmina hostium non timebat, sed timebat puer eius, qui angelos non videbat.

10 *Ante me non est formatus Deus, & post me non erit. Ego sum, ego sum Dominus, & non est absque me saluator. Ego annunciaui, & saluaui: auditum feci, & non fuit in vobis alienus: Vos testes mei, dicit Dominus, & ego Deus. Et ab initio ego ipse, & non est qui de manu mea eruat: operabor, & quis auertet illud?* Concludit intentam conclusionem, quod videlicet solus ipse sit verus Deus, omnipotens, ante quem nullus est alius, neque post illũ erit. nam idola, quæ sibi formauerũt homines, dæmonia sunt, & non Deus; Ad maiorem autem asseuerationem dicendorum bis repetit. *Ego sum, ego sum Dominus,* nec solum se dicit Dominũ, sed & Saluatorem. Ipse enim qui titulo creationis est Dominus, ipse titulo redemptionis saluator existit. Ex quo poteris colligere, Christum, non solum hominem, sed etiam verum Deum; quoniam solius Dei est saluare. Si nomen Domini, atque saluatoris honorem non patitur alijs communem esse creaturis, quanto minus dæmonibus inimicis suis, atque idolis attribui permittet? Et quoniã dixerat supra. *Annunciate quæ futura sunt in futurum, & sciemus quia Dij estis vos;* nunc ostendit se Deum esse, quoniã annunciauit ventura, & illa postmodũ opere adimplẽdo, verum esse cõprobauit, quod dixit. *Annũciaui* (inquit) *& saluaui,* idest toties prędixi, quod liberabo vos, & saluabo, & sicut prædixi, ita & vos liberaui. Hæc autem non fecit Deus alienus. Hoc significant illa verba. *Et non fuit in vobis alienus,* scilicet Deus, qui annunciaret salutem, & sanaret. Ideo necesse est vt vos contestemini, me verum Deum esse, & Deũ immutabilem, qui ab initio semper idem ipse permaneo. Vos estote testes meæ potentiæ, cui nullus poterit mortalium resistere, nec illum perdere, quem seruare, & saluare voluero. Vnde & per Ioannem ait. *Et ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Vos testes mei, dicit Dominus, & ego Deus.* Bis repetit in hoc capite, *vos testes mei.* Quoniam *testes* fuerunt Apostoli diuinitatis & humanitatis illius. *Testes* transfigurationis, & passionis eius, *testes* gloriæ, & *testes* humilitatis, *testes* mortis, & *testes* resurrectionis. Audi testimonium principis Apostolorum. *Et nos testes sumus omnium quæ fecit in regione Iudæorum, & Hierusalem, quem occiderunt, suspẽdentes in ligno. Hunc Deus suscitauit tertia die, & dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo: nobis, qui manducauimus, & bibimus cum illo postquam resurrexit à mortuis. Et præcepit nobis prædicare populo, & testificari quia ipse est, qui constitutus est à Deo iudex viuorum & mortuorum. Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes, qui credunt in eum.* Et vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum, attende aliud consimile testimonium Pauli Apostoli, qui vt testis esset eorum quæ prædiximus, à Christo de cœlo vocatus est. Referens enim, quid in sua mirabili conuersione acciderit, ait: *Ananias autem*

Isa. 41. f

Ioan. 10 e

Apostoli testes fuerũt diuinitatis & humanitatis Christi.

Act. 10. f

Act. 22. c — Paulus testis fuit ocularis diuinitatis Christi.

autem quidam veniens ad me, & astans, dixit mihi: Saule frater respice. Et ego eadem hora respexi in eum. At ille dixit: Deus patrum nostrorum praeordinauit te, vt cognosceres voluntatem eius, & videres iustum, & audires vocem ex ore eius: quia eris testis illius ad omnes homines, eorum quae vidisti, & audisti. Testis (inquit) *eris eorum quae vidisti & audisti.* Quid vidit Paulus? quid audiuit? Raptus vsque ad tertiũ cœlum vidit essentiam Diuinam, vidit Iesum filium Dei, quem antea persequebatur, vidit beatorum gloriam, electis preparatã ante originem mundi. Audiuit gratiæ mysteria, quæ prædicaturus erat vniuerso mundo. Audiuit vocem ipsius veritatis loquentem sibi. Ipse qui vidit & audiuit hoc

Ibid. b.

testatur; ait enim. *Factum est autem, eunte me, & appropinquante Damasco, media die subito de cœlo circumfulsit me lux copiosa, & decidens in terram, audiui vocem dicentem mihi: Saule Saule, quid me persequeris? Ego autem respondi: quis es Domine? dixitq. ad me: Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris.*

2.Cor.12 a

Et ad Corinthios scribens. *Scio* (inquit) *hominem in Christo ante annos quotuordecim, siue in corpore, siue extra corpus nescio, Deus scit, raptum huiusmodi vsque ad tertium cælum. Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore, siue extra corpus nescio, Deus scit: quoniam raptus est in Paradisum: & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui.* Vt ergo testimoniũ perhiberet apud omnes homines, eorum quæ vidit, & audiuit, reuelata sunt illi secreta cælestia per visum, & auditum, vt eius testimonium dignum esset, cui fides ab hominibus adhiberetur. Vnde & Chrysost. prædicta verba Actor. 22. enarrans, & qualis esse debeat testis, quem Deus ad munus prædicationis elegit explicans, ait. *Vide vt rem extollit. Quia eris, inquit, testis illius. Igitur propter hoc nõ amittes visum, & auditum. Super his, quæ vidisti, & quæ audisti; vtrisque illis sensibus datur nobis scientia. Et nunc quid cunctaris? surgens vt baptizeris & abluas peccata tua, inuocato nomine illius. Hic magnum quiddam loquutus est. Non dixit, vt in nomine illius baptizeris, sed inuocato nomine Christi, per quod monstrat illũ Deum esse. Neque enim alium quam Deum inuocare fas est. Postea ostendit etiam se non coactum, dum dicit: Dominus autem dixit ad me: Vade in Damascum, & ibi tibi dicetur, q̃d te oporteat facere. Nihil sine testimonio, sed ciuitatis totius testimonium adducit, quæ scilicet etiam viderat illum ad manus duci. Vide etiã prophetiam egressam, quam audiuit, se testem fore Domini. Reuera enim testis illius fuit, & qualem esse oportebat, & per ea, quæ operatus est, & quæ loquutus est. Tales & nos oportet esse testes, & non prodere ea, quæ concredita sunt nobis, non de solis dogmatibus, sed etiam de vita loquor. Vide enim, quod vidit, quodque audiuit, testatur cunctis mortalibus, & nihil prohibuit illum. Et nos audiuimus, quod est resurrectio, & innumera bona: igitur debemus hoc testificari omnibus hominibus. At dicet quis. nonne testificamur, & credimus? Dic oro mihi, si quis se diceret Christianũ, deinde deficiẽs saperet Iudaica, numquid sufficeret testimonium illud? minime. nam ab operibus testimonium quærerent. ita certe & nostra est causa. Si dicimus, quod resurrectio est, ac innumera bona, deinde etiam cõtemnimus ea, & indigna hac præsentia præstigimus,*

Chrys. ho. 47. in Acta Apost. post med.

mus, quis nobis credet? Omnes enim animaduertunt non quæ dicimus, sed quæ operamur. Testis eris, inquit, apud omnes homines, non apud domesticos duntaxat, sed etiam apud infideles. Testium enim est persuadere, nõ scientibus, sed nescientibus. Fiamus igitur fide digni testes. Quomodo autem erimus fide digni testes? à vita. Insidiabantur illi Iudæi, insidiantur nobis passiones, quæ iubent non annunciare testimonium, sed ne pareamus, testes sumus à Deo missi. Iudicatur apud homines quosdam, Deus non esse Deus. Misit nos testificaturos sibi. Testificemur, & persuademus cõtendentibus. Si non testificabimur, sumus & nos erroris illorum rei. Si autem in sæcularium negotiorum iudicio non suscipitur testis multis flagitijs notatus, multo magis hic, vbi de talibus rebus consideratur. Nos dicimus quod audiuerimus Christum, & crediderimus his, quæ annunciauit: dicunt illi: Ostendite hæc per opera. Vita vestra contraria testatur, quod non creditis. Vultis ne in vsurarios, auaros, & rapaces videamus? in lugentes, plorantes, ædificantes, omniaq. agentes, quasi nunquam morituros? si igitur quod moriamini, non creditis, qua re nihil certius, quomodo vobis credam testantibus? Ex quibus verbis colligat Euangelij prædicator, quãta sanctitate vitæ, ac morum honestate pollere debeat, vt testimonium illius in theatro mundi tanquam fidelissimum recipiatur. Vt enim obseruauimus supra, plus exemplum prædicatoris mouet quàm verbum: plus flectunt auditorum animos, plus corda eorum commouent recta opera suadentis, quàm longa & ordinata orationis eloquutio. Vnde & Christus Dominus loquẽs cum Apostolis, ait. *Sic luceat lux vestra corã hominib⁹, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est.* Non ait, vt audiant eloquia vestra composita, sed *vt videant opera vestra bona, & glorificẽt patrem vestrum*: per illos enim, qui verbis dicunt, se nosse Deum, factis autem negant, non glorificatur, sed potius blasphematur nomen Dei inter gẽtes.

Sup. c. 1. n. 50. c. 6. nu. 28.

Matt. 5.

11 *Vos testes mei*, &c. Martyr, vt notauit Aug. idẽ significat quod testis. *Et testimonia, Græcè, martyria nuncupantur, quo verbo iam vtimur pro Latino eloquio. Vnde illos, qui propter testimonium Christi diuersis passionibus humilitati sunt, & vsque ad mortem pro veritate certarunt, nõ testes, quod Latinè vsque possemus, sed Græcè vtique martyres appellamus.* Igitur Apostolos, & omnes prædicatores Euangelij, testes appellat, & testes suos, vt sciant, quoniam proprio sanguine, si opus fuerit, suũ testimonium cõfirmare debent, & dictis suis subscribere. Nõ enim merentur testes Iesu Christi honorificum nomen, nisi qui pro fide, quam prædicant, martyrium subire parati sunt. Hinc & *Apostoli virtute magna reddebant testimonium resurrectionis Iesu Christi Domini nostri*: & pro Euangelio ꝓprium sanguinem fundere non dubitauerũt. Hinc & S. Petrus martyr hæreticorũ malleus, & insectator acerrimus, ab ipsis gladio & pugione ꝑcussus, cũ loquela deficeret, & verbis fidem catholicã, pro qua patiebatur testificari non posset, digito proprio sanguine intincto eam confirmauit, super terram scribens. *Credo in vnũ Deum, patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ.* Vnde & Apostolus ad Hebręos scribens, qui multas pro religione Christiana passi sunt tentationes, atque aduersariorum impugnationes, ait. *Nondũ vsque ad sanguinem*

Aug. super ps. 118. cõcione 9. to. 8.

Martyr idẽ significat quod testis.

Act. 4. g

S. Petrus martyr vt testis subscripsit fidẽ ꝓprio sanguine.

Heb.12. b

guinem restitistis, aduersus peccatũ repugnantes: & obliti estis consolationis, quæ vobis tãquam filiis loquitur, dicens: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autẽ omnem filium quem recipit. In disciplina perseuerate. Tamquam filiis vobis offert se Deus: quis enim filius, quem non corripit pater? Quasi dicat: Non satis est pro testificanda fide, & religione Christiana tuẽda, mediocres persequutiones perpeti; ipsã etiam omnium terribilium mortem oportet tolerare. Nondum vsque ad sanguinis effusionem pugnastis; obliti estis consolationis, immo & coronæ, quæ pro iustitia vsque ad mortem certantibus repromissa est. Spes victoriæ milites fortissimos efficit, & vitæ propriæ contemptores, & vt acquirãt mortalem apud homines gloriã, mortis pericula non expauescunt, quanto magis pro immarcescibili corona obtinenda, contemnenda est vita præsens? Vt ergo, spe immortalitatis, & gloriæ, testes suos Deus in confessione veritatis solidaret, postquam dixit, *Vos testes mei*, subdit iterum atque iterum: *Et ego Deus, dicit Dominus*. Ac si apertius diceret. Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & non habent amplius quid faciant: ne contristemini, cum videritis vos abiectos in mundo, principes tenebrarum contra vos insurgere, & variis tormentorum generibus, aut vanis pollicitationibus, velle testes meos corrumpere, & in partem suam trahere. *Vos testes mei*, & vt fideles, inueniamini, interrogati à tyrannis principibus, propter constantẽ fidei Catholicæ confessionem, nunc igni tradentur corpora vestra, nunc vrsis, & leonibus, nunc tortoribus cruentis.

Luca 12 a

Testes Xpi vitã exponentes pro fide, meliorem accipiunt.

Sed attendite quod ego sum Deus potens, pro mortali sempiternã vitã, pro ignominia vnius diei honorem perpetuum, & pro momentaneo & leui tribulationis, æternum gloriæ pondus retribuere. Quis enim auderet ad iudicium vocatus ferre testimonium, sciens in idem coincidere, esse testem & martyrẽ, nisi Deus esset, pro cuius gloria, & veritate tuenda talia testes patiũtur incõmoda? *Vos testes mei, & ego Deus*. Huius repromissionis certissima expectatione, tortoribus suis fortiores martyres extiterunt. Parũ dico, etiam ipsa tormenta superauerunt. Vnde & de Beatissimo Vincentio ait Aug. *In huius corpore variis pœnis exarato, iam tormenta defecerant, & adhuc membra durabant*. & ipse Vincentius inuictus ad tyrannũ: *Insurge* (inquit) *& toto malignitatis spiritu debacchare, videbis me Dei virtute plus posse, dum torqueor, quã possis ipse qui torques*. Theodoret. etiã constantiã, & inuictum animũ describens eorũ, qui fœlici commercio pro terrenis cœlestia, pro perituris commutantes cœlestia, inter tormentorũ supplicia steterunt imperterriti, ait. *Neque vero tenuem, ac superinnatãtem fidem fecerunt, sed adeo profundis nixam radicibus, vt magna hominum multitudo pro his dogmatis retinẽdis mortẽ libentissimè sustinuerit, eaq. inficiari volentibus, non linguas ad defensionem obiecerit, sed flagris humeros, sed lãpadibus latera, ferreis quẽ vngulis, & ceruices gladiis supposuerit, tympanis ac fidiculis extenta fuerit, palis infixa constiterit, ab immanibus se feris laniari conspexerit. Iure igitur qui certamina hæc proposuit, inextĩcta illos gloria illustrauit, memoriã quẽ factorũ nunciã tribuit, qua potẽs sit vires temporis superare. Nam cum cætera oĩa paulatim mar-*

Vincentii martyris constantia.

Martyrum constantia

Theodoretus oratione de martyrib.

cescere abolerique instituerit, borũ tamen gloriam incorruptã seruauit. Ac animæ quidem triumphatorum martyrum in cœlesti nũc patria vitã agunt, Angelorum choris interfitæ. Eorũ vero corpora non singula quidẽ singulis monumentis conduntur, sed ciuitates, opida, paganique conuẽtus hæc inter se sortitò partiti sunt, laborantibusq. animis, ad ægrotis corporibus salutares eos consiteri nõ cessant. Nihiloq. secius vrbium custodes, ac locorum præsides venerantur, quorũ precibus, & interuentu apud Deum vtentes, per eos demũ diuina munera consequuntur. Adducit hunc locum ad nostrum propositum, & illum expendit Reuerẽdissimus D. Franciscus Peña sacræ Rotæ insignis Auditor, & de religione Christiana benemeritus, in additione ad historiã martyrũ Iaponensium, editam per fratrem Ioannem de Sancta Maria sacri ordi. minorum, qui in secundo cap. agit mirabiliter de constantia martyrum, ostendẽs in illis sex venerabilibus patribus, propter Christum, & prædicationem Euangelij, cum alijs viginti Iaponẽsibus Christianis cruci affixis, vnde ortum habeat constantia martyrum, & qualiter spes coronæ, atque Diuinæ gratiæ efficacia eos immobiles in confessione Catholicæ fidei teneat. Ibi allegat ad idem propositum S. Clementem Papam, & S. Dionysiũ Areopagitã. Quid inter hæc dicemus nos miseri, qui tantam habẽtes interpositam nubem testiũ, nequaquã currimus *per patientiam ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorẽ fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucẽ confusione contempta?* Qualis erit eorum confusio, qui testes Christi sunt infideles, & pro breui delectatione ipsum negant, quem constanter, etiam cum mortis dispendio, fateri tenebantur? De his loquens S. Chrysost. ait. *Non parua pœna nobis quidẽ ad confessionẽ vocatis, sed testari non valentibus ea, quæ vidimus. Vidimus & nos oculis angelos, & manifestius his qui viderũt. Igitur testificabimur Christo; etenim non illi soli martyres, sed etiã nos. Eã propter illi dicũtur martyres, quia cum iuberentur confiteri, omnia sustinuerint, vt veritatẽ dicãt: & nos quando affectiones nostræ iubent confiteri, succumbimus. Aurum dicit, dic quod Christus non est Deus: ne igitur audi tu, quasi Deũ, sed contemne illius præcepta. Concupiscẽtiæ malæ idẽ dicũt, sed tu ne persuadeare: sta fortiter, ne etiã de nobis dicatur, Deũ confitentur scire, operibus autẽ negant. Hoc.n. non est testium, sed aduersariorum: & quod alij quidem negant, non est mirabile: quod autem nos, qui ad confessionẽ vocati sumus, negamus, valde graue est, & onerosũ.*

S. Clem. li. 2. constitu. tion. Apostolic. c. 24. li. 5. cap. 1. S. Dion. ca. 7. de diuin. nominib. Heb. 12. a

Chrys. ho. 47. super Acta Apostolorum post med.

Martyres confusio sunt tepiditatis nostræ.

Tit. 1. d

12 *Hæc dicit Dominus redẽptor vester, sanctus Israel: Propter vos misi in Babylonẽ, & detraxi vectes vniuersos, & Chaldæos in nauibus suis gloriantes. Ego Dominus sanctus vester, creans Israel rex vester.* Ex hoc loco incipit commemorare, quomodo sit liberaturus filios Israel à captiuitate Babylonica, de qua nõnulla interserit, vt ad verã libertatẽ, quæ à peccato facta est, per Xp̃m denunciãdã perueniat. Hæc oĩa cũ superiorib⁹ cohærent: nam hactenus loquutus est propheta de falsitate idolorũ, & peruersitate hominũ, qui in simulachris confidunt. Babylon autem officina præcipua dęmoniorum erat: ideo adhuc iudicio cõtendit cum idolis, quæ Babylonij colebant, & in subuersione Babylonis, suam potentiam illis manifestam reddit, & ostendit metuendam: nam cum liberaret ex captiuitate

nitate Babylonica filios Israel, & in Hierusalem reduceret, fugere coacti sunt ciues Babylonis, quibus nullum idola præstare potuerunt auxilium: & sensus est. *Propter vos*, ò Iudæi, misi in Babylonem Cyrum Regem Persarum, vt omnia vestra dirumperet vincula, & fugere Chaldæos feci, qui in potentia sua, & in multitudine nauigiorum suorum gloriabantur. Quia vero, vt superius diximus, per Cyrum Regem Persarum Christus Dominus in hac prophetia designatur, etiam illum hæc verba respiciunt: in quibus Pater cœlestis nos omnes alloquitur, admonetque, ne simus ingrati. *Propter vos* (inquit) ò homines peccatorum vinculis colligati, ac potestati principis tenebrarum subiecti, propter vos misi filium vnigenitum meum in Babylonem, hoc est in confusionem huius sæculi, vt mundum redimeret à peccato, & mortis confringeret vectes ferreos, atque in Hierusalem cœlestem eductos de carcere introduceret electos suos. Consonat huic explicationi illud quod per Ioannem Saluator ipse testatur. *Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum*. Consonat & illud Apostoli. *Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus*. Nō enim patiebatur diuina bonitas, absque hominum consortio, inter angelos esse: & quoniam per peccatum ianuæ cœlestes clausæ fuerant, ne inobediens homo paradisum posset intrare, ipse conditor cœli dignatus est coelum disrumpere, & ad nos homo factus descendere, vt mortalis conuersaretur inter mortales homines in medio Babylonis, & dispersos Israel ad coelestem patriam reduceret. Vnde & per Hieremiā ait. *Et ponam solium meum in Aelam, & perdam inde Reges, & Principes, ait Dominus. In nouissimis autē diebus reuerti faciam captiuos Aelam, dicit Dominus*. Ille, quem viderat Isaias sedentem super solium excelsum & eleuatum, ait per Hieremiam. *Ponam solium meum in Aelam*, hoc est in mundo, vt in populo meo regnem, & aduersarios eius disperdam, atque in Hierusalem coelestē reuerti faciam electos meos captiuos. In quo apparet maxime benignitas eius, quī non thronum aureum, sed soliū crucis elegit, vt inter nos regnaret occisus, & viam qua coelum ingrederemur, ostenderet. *Ego Dominus, &c.* idest, quamuis Babylonij derelicti sint à dijs suis, ego tamen vos non derelinquam, sed vt Rex & Dominus protegam populum meum, & ab aduersarijs suis liberabo. Ego Dominus, quoniam omnia tradita sunt mihi à patre meo. Et sicut Cyrus dixit: *Omnia regna terræ dedit mihi Dominus*, ita & Saluator ait. *Data est mihi omnis potestas in coelo, & in terra.*

Xps cuò missus fuerit propter homines.

Ioan. 3. b

Gal. 4. a

Hier. 49 g

Solium ponere in Aelā quid sit.

Christi & Cyri collatio.

Mat. 28 d

13 *Hæc dicit Dominus, qui dedit in mari viam, & in aquis torrentibus semitam. Qui eduxit quadrigam & equum: agmen & robustum, simul obdormierunt, nec resurgent: contriti sunt quasi linum, & extincti sunt*. Occasione sumpta ex liberatione filiorum Israel facta per Cyrum à captiuitate Babylonis, redit ad denunciandam, quam nobis attulit Christus libertatem. Cum enim gentes in vniuerso mundo essent dispersæ, idololatriæ deditæ, & innumeris subiectæ peccatis, eas Euangelij prædicatione ad se adduxit, atque in vnam Ecclesiam sub vno pa-

store congregauit, quod non vulgare miraculum; sed maximum reputari debet. Si enim vt SS. Augustinus & Thom. affirmant, iustificatio vnius impij est maximum opus Dei, ita vt excedat creationem vniuersi, quid de conuersione tot populorum quotidie ad fidem Christi confluentium sentiendum erit? Vt autē hoc miraculum reddatur credibilius, & excellentius appareat, antequā illud vaticinari incipiat, duo alia Diuinæ potētię narrat miracula, ex quibus omnes conijcere valeant, & sibi persuadere, non esse impossibile apud Deum, quæ promisit implere. Et in primis reducit in memoriam, quid fecerit, quando populum suum olim in Aegypto captiuū adduxit in brachio extento, & viam dedit illi peruiam in mari rubro, vt sicco pede transiret, submersis Aegyptijs in aquis validis: quod quidem opus celebratum fuit & notum in vniuerso mundo. Aliud miraculum præmittit, & aliud opus manifestatiuum omnipotentiæ Diuinæ, illud videlicet, quo percussit exercitum Sēnacherib regis Assyriorū, vna nocte occidens per angelum centum octoginta quinque millia. Quam historiā tetigit Isaias, vel, vt melius dicam, denunciauit supra, & nunc eam commemorat, cum ait. *Qui eduxi quadrigam & equum &c.* Exercitus enim regis Assyriorum absque vlla resistentia consumptus est, sicut linum ab igne consumitur. Vno momento perierunt omnes, vt Dei opus fuisse dignosceretur: & vt virtus Diuina eluceret magis in eorum excidio, aduertit, illius exercitus potentiam fuisse maximam, positā in quadrigis, equis, & equitibus, & robustissimis bellatoribus, quos nullus mortalium expugnare poterat, sed neque impugnare quidem, aut illis resistere. At contra Deū nulla est potentia, nulla fortitudo: quoniam *omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum, & inane reputatæ sunt ei*. Et quoniam vna nocte contriti sunt, ideo ait. *Simul obdormierunt*, idest obdormisse credebantur ab alijs: Sed non resurgent (inquit) quia nocte transacta, cum alij fuerunt à somno excitati, apparuerūt super terram cadauera mortuorum, omnibus in stuporem redactis, & admirationem maximam, nesciētes cuius virtute, aut quo debellante contrita fuerit regis Assyriorum potentia. Id quod superius breui comprehendit sermone. *Et surrexerunt mane: Et ecce omnes cadauera mortuorum.*

Aug. tract. 72. in Ioa. post med. tom. 9. S.Th. 1.2. q.113.ar.9 Iustificatio impij est maximum opus Dei.

Sup. ca.10. 36. & 37.

Isa. 40. d

Exercitus Sennacherib excidiū

Isa. 37. g

14 *Ecce ego faciā noua, & nunc orientur, vtique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, & in inuio flumina.* Incipit iam vaticinari atque explicare nouum illud miraculum, quod omnia antiqua simul sumpta præcedit, in cuius comparatione, priora obliuioni tradenda videntur. Fecit Deus miraculum nouum, cum filium suum misit in mundum, in similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum, cum Spiritum sanctum misit de cœlo, & Apostolorum corda confirmauit in gratia, cum prædicatione Euangelij, & humilium Apostolorum ministerio, Christum crucifixum annunciantium, qui Iudæis est scandalum, gentibus autem stultitia, mundum rebellem, idololatriæ deditum fidei Christianæ subegit. Et hæc sunt noua miracula, nunc oriuntur, nunc experientia cognoscimus illa. Ponam, inquit, in deserto viam. Qui Christum ignorant, qui idolis seruiunt, & peccatis suis in deserto sunt feris animantibus pleno, viam nesciunt, aqua potabili

Rom. 8. d

1. Cor. 1. c

tabili carent. Via enim Christus est, sicut ipse ait. *Ego sum via, veritas, & vita*, ipse est fons sapientiæ, qui aquã salutarem ad se venientibus tribuit, de qua ad Samaritanam loquẽs dixit. *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei non sitiet in æternum: Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*. Hanc viam (inquit) ponam in deserto, idest in gentilitate, & flumina sapientiæ, & gratiæ cælestis, in populo inuio. Inuius enim est populus, & desertus, quem Deus deserit, quem Angeli repellunt, per quem sanctæ cogitationes non transeunt, nec habitant in illo desideria patriæ cœlestis. Et vt magis explicet hoc miraculum subdit.

Ioan. 14

Ioan. 4.

15 *Glorificabit me bestia agri, dracones, & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in inuio, vt darem potum populo meo, electo meo*. Olim aperuit populo suo viam in mari rubro, sed iam deinceps (inquit) non in mari rubro, sed in deserto totius mundi viam aperiam Euangelio, vt ad omnes gentes perueniat. Olim vnũ fontẽ de petra virga Moysi bis percussa erumpere fecit; nunc autem, non vnum flumen, sed flumina in deserto scaturire facit, ac plures fontes, de quibus dixerat supra. *Hauriẽtis aquas in gaudio de fontibus saluatoris*. Aquas, non quæ corpora, sed animas sitientes reficiant. Olim filij Israel, & fideles glorificabant Deum: sed iam deinceps, etiam bestiæ agri, *dracones, & struthiones*. per quos gẽtiles, quos (vt notauimus supra) hæc & alia siluæ animalia designant, glorificabunt me. *Quis audiuit vmquam tale, aut quis vidit huic simile?* Quod si ad Christum Dominum super fœnum, & paleas, in medio duorum animaliũ positum oculos mentis conieceris, videbis bruta animalia tacito silentio, atque obsequio mirabili, modulo suo glorificasse Dominum, secundum illud quod dixerat supra. *Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui*. Specialiter autem per dracones, malitiosæ mentes, vt notauit Gregorius, designantur, *quæ per terram semper in infimis cogitationibus repunt; per struthiones vero hypocritæ, qui se bonos simulant, qui sanctitatis vitam, quasi volatus pennam, per speciem retinent, sed per opera non exercent. Glorificari itaque se Dominus à dracone, vel struthione asserit: quia & aperte malos, & ficte bonos, plerumque ad sua obsequia ex intima cogitatione conuertit*. Hæc sunt noua miracula, & signa singularia dilectionis Diuinæ, de quibus Sapiẽs ad Deum loquens, ait. *Innoua signa, & immuta mirabilia. Glorifica manum, & brachium dextrum*. His cedant omnia portenta, quæ in lege antiqua fecit omnipotẽs. Illa non memorentur amplius, vt hæc in perpetua maneant memoria, & eximijs laudibus celebrentur. Quod & Hieremias plenius declarauit, dicens: *In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter: & hoc est nomen, quod vocabunt eũ, Dominus iustus noster. Propter hoc ecce dies veniunt, dicit Dominus, & non dicent vltra: viuit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti: sed viuit Dominus qui eduxit, & adduxit semen domus Israel de terra Aquilonis, & de cunctis terris, ad quas eieceram illos illuc: Et habitabunt in terra sua. Propter hoc* (inquit,) idest, quia Dei filius missus est in mundum, & fecit iudicium & iustitiam in terra; quia per passionem & mortem eius saluus factus est spiri-

Isai. 12.

Isai. 66. c

Isaiæ. 1. a

Dracones. malitiosæ mentes designant. Greg. 31. moral. 5.

Eccli. 36. a

Hier. 23 b

tualis Israel à seruitute peccati, ideo non recordabuntur amplius libertatis, quam obtinuerunt per Moysen à seruitute Aegypti, nec iurabũt, Viuit Dominus, qui eduxit nos de seruitute Pharaonis: sed, Viuit Dominus, qui eduxit nos de seruitute diaboli, & dispersos per vniuersum orbem electos suos in vnam congregauit Ecclesiam. Ex quibus collige, miracula & signa legis antiquæ non esse conferenda cum signis & miraculis legis gratiæ. Sicut enim nouum testamentum tanto excellentius est veteri, quanto *in melioribus repromissionibus sancitum est*: ita & miracula, quibus cõfirmatum est clariora sunt, & admiranda magis. Vetus testamentum, & nouum sanguinis effusione firmatum est, sed illud sanguine vitulorum, & hircorum: istud sanguine agni immaculati. De illo dicit Apostolus. *Lecto enim omni mandato legis à Moyse in vniuerso populo: accipiens sanguinem vitulorũ & hircorum cum aqua & lana coccinea, & hyssopo, ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit, dicens: Hic sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus.* De isto vero ait ipse Saluator. *Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Et quoniam tantum beneficium, & tam insigne miraculum, voluit æterna celebrari memoria, Subdit.

Legis antiquæ miracula conferenda nõ sunt cũ mirabilibus legis grãæ.

Heb. 8. c

Heb. 9. e

Mat. 26. e

16 ***Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit.*** Ac si apertius dicat. Ideo dedi potum populo meo sitienti, ideo populum istum elegi, & formaui mihi, vt me laude perpetua dignũ esse annunciaret populis, & pro acceptis beneficijs grãtias ageret immensas. Quod & Petrus Apostolus docet, cum ait. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis: vt virtutes annuncietis eius qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum. Qui aliquando non populus: nunc autem populus Dei: qui non consequuti misericordiam, nunc autem misericordiam consequuti.* Quæ verba, si cum Isaiæ contextu conferantur, eundem prorsus sensum habere erit perspicuum. Isaias ait, Deum elegisse populũ suũ & formasse sibi in laudem suam. Petrus vero vocat eundem populum genus electum, & populum acquisitionis, idest à Deo acquisitum, atque proprio redemptum sanguine, vt virtutes annuncient illius. Ex quibus collige, Diuinas laudes, quæ alternatim die ac nocte decantantur in Ecclesia, non esse contemnendas, nec censendos inutiles eos, qui deputati sunt choro, & in decantandis horis canonicis occupantur. Licet enim maioris perfectionis opus sit, docere populum, & sacris studijs incumbere, ad defendendam fidem Catholicam ab impugnationibus hæreticorum, intendere confessionum audientiæ, & salutem proximorũ procurare: multo tamẽ perfectius opus est, & excellentius hæc facere, & illa nõ omittere. Perfectissimę charitatis erat Propheta regius, maxima cum diligentia regnum sibi subiectum gubernabat, docebat ignorantes, consolabatur afflictos, placabat iratos, & inter fratres cõponebat discordias, & tamen die ac nocte, statutis temporibus, Diuinis laudibus assistebat. Ait enim. *Septies in die laudem dixi tibi super iudicia iustitiæ tuæ.* Et iterum. *Media nocte surgebam ad confitendum tibi propter iudicia iustificationis tuæ.* Et rursus. *Vespere, & mane, & meridie narrabo, & annunciabo.*

1. Pet. 2. b

Laudes Dei vt canent, eligũt homines à Deo.

Choro deputati vt Deo canãt inutiles nõ sunt, sed fœlices.

Dauid licet occupatus, laudibus intendebat Diuinis.

Ps. 118. x

Ibid.

Ps. 54. e

nunciabo. Patres nostri antiqui fundatores vitæ monasticæ, atque religionis Christianæ defensores, S. Augustinus, S. Hieronymus, & Bernardus, S. Pater Dominicus, S. Petrus martyr, S. Thomas de Aquino, S. Bonauentura, & alij sancti, ac celeberrimi Doctores aliarum religionum, quorum doctrina fulget Ecclesia, vt Sole & Luna, multũ dediti erant studio sacrarum literarum, atque scholasticæ doctrinæ, valde occupati in legendo, prædicando, & animarum saluti intendendo, & tamen laudibus Diuinis cũ alijs fratribus assistebant, scientes electos esse à Deo, vt laudes decantarent illius. Quod munus cũ sit proprium angelorum in cœlo, non debent illud in terra negligere, aut despicere homines, qui ad statum perfectionis anhelant.

17 *Non me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel. Non obtulisti mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis non glorificasti me: non te seruire feci in oblatione, nec laborem tibi præbui in thure. Non emisti mihi argento calamum, & adipe victimarum tuarum non inebriasti me*. Reddit magis commendabilem Dei misericordiam, qui, nullis nostris præcedentibus meritis, sed demeritis plurimis, sua nos mera liberalitate reparauit, & vocauit. Vnde vocatio Dei nullo modo ascribenda est viribus naturalibus nostri arbitrij, aut vllis bonis operibus moralibus præcedentibus gratiam, seu gratuitam Dei motionem. Quamuis .n. liberum nostrum arbitriũ, virtute suæ naturæ, aliqua bona opera moralia posit operari post lapsum, cũ nõ fuerit extinctum per peccatum, sed læsum; tamen nullum opus naturæ habet ordinem ad gratuitam Dei vocationem, neque ad gratiam, nec potest esse proprie loquendo, dispositio illius, etiam remota, nec meritum illius de condigno, vel de congruo. Nec est infallibile, quod prima dona gratiæ dentur bene operantibus, aut facientibus totum quod in se est, ex sola facultate naturæ. Cuius ratio est, quam assignat S. Thomas. *Nam donum gratiæ excellit omnem præparationem virtutis humanæ*. Et sicut lutum, quantumuis sit ex natura sua bene dispositum, non consequitur infallibiliter artificialem formam, sed aliquando introducitur in illud, aliquando non, prout placet artifici: ita & Deus, ex duobus hominibus æqualiter per naturam præparatis, & dispositis, vnum misericorditer vocat, & ad se trahit, alium iuste in sua perditione relinquit. Habet enim potestatem, *ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam*. Sicut ergo gratiæ habituali repugnat, quod detur ex operibus, nam, vt argumentatur Apostolus, *si ex operibus, iam gratia non est gratia*, ita etiam repugnat, quod prima dona gratiæ præuenientis dentur ex operibus naturæ, aut cum illis ex certa lege infallibiliter connectantur. Nam vt idem Apostolus ait: *Ei qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum*. Licet ergo Christus Dominus omnes admoneat; *Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis*: Et Paulus dicat; *Idem Dominus omnium diues in omnes qui inuocant illum, Omnis enim quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit*, tamen quod petamus, quod quæramus, quod pulsemus, quod inuocemus Deum, sicut oportet, vt infallibiliter prima dona gratuita, vel iustificationis gratiam consequamur,

opus

Marginal notes: Vocatio Dei est absque vllis nris pcedẽtibus meritis. — S. Tho. 1a. q. 111. a. 3. in corp. — Rom. 9. a — Rom. 11 a — Rom. 4. a — Lucæ 10. b — Rom. 10. d — Petere, desiderare, & pulsare nõ potest homo absque auxilio gratiæ.

opus est misericordiæ Diuinæ, & auxilij eius, qui gratis omnino nos præuenit, vt hæc omnia faciamus. quod sacrum Concilium Arausicanum determinat, dicens. *Si quis per inuocationem humanam gratiam Dei dicit posse conferri, non autem ipsam gratiam facere vt inuocetur à nobis, contradicit Isaiæ prophetæ, vel Apostolo idē dicenti: inuentus sum à non quærentibus me, palam apparui his qui me non interrogabant.* Et capite 6. *Si quis sine gratia Dei credentibus, volentibus, desiderantibus, & pulsantibus nobis misericordiam dicit conferri, non autem diuinitus, vt credamus, velimus, vel hæc omnia sicut oportet agere valeamus, per infusionem & inspirationem sancti Spiritus in nobis fieri confitetur, aut humilitati, aut obedientiæ humanæ subiungit gratiæ adiutorium, nec vt obedientes, & humiles simus, ipsius gratiæ donum esse consentit, resistit Apostolo dicenti: Quid habes quod non accepisti? Et gratia Dei sum id quod sum.* Et capite 7. *Si quis per naturæ vigorem bonum aliquod, quod ad salutem pertinet vitæ æternæ, cogitare vt expedit, aut eligere, siue saluari, idest Euangelizanti prædicationi consentire posse confirmat, absque illuminatione & inspiratione Spiritus sancti, qui dat omnibus suauitatem in consentiendo, & credendo veritati, hæretico fallitur spiritu, non intelligens vocem Dei in Euangelio dicentis: Sine me nihil potestis facere. Et illud Apostoli: non quod idonei sumus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Ex quibus constat, gratiam Dei, seu motionem gratuitam, præuenire hominis voluntatem in peccato iacentis, vt medicum quærat, vt petat, & inuocet Deum, & sanari appetat, & desideret. Id quod in præsenti loco manifestissime tradit Isaias, omnia opera naturæ, in negotio gratiæ, & iustificationis impij omnino excludens, ne glorietur omnis caro coram Deo. In primis excludit inuocationem humanam, cũ ait. *Non me inuocasti Iacob*, quia nobis non inuocantibus, sed peccatoribus existentibus, ac reluctantibus Deo, ipse misericorditer nos præuenit in benedictionibus dulcedinis, vt illum inuocemus, vt petamus, & desideremus salutem. quod Concilium Arausicanum locis allegatis docuit. Secundo excludit omne opus ex solis viribus naturæ procedens, cum ait. *Nec laborasti in me Israel*, idest, labor operum, quæ non procedunt ex auxilio meo speciali, nihil valet in ordine ad tuam iustificationem & salutem, vt verax inueniatur qui dixit. *Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit.* Tertio excludit legis omnia sacrificia, omnes oblationes, & victimas, quasi omnino inutiles, vt propter hæc iustificationis gratia, aut Diuina misericordia concedatur. *Non obtulisti* (ait) *mihi arietem, &c.* idest, quãuis obtuleris ouem, & mactaueris victimam, & holocaustum igne consumpseris, non tamen propter hæc salutem consequeris, & gratiam. Non hæc à te requiro, quia *misericordiam volo, & non sacrificium.* Nolo referas vllo modo spiritualem salutem in literam, quæ occidit, sed in spiritum viuificantem, qui desiderium salutis, fidem, & dilectionem inspirat: vnde & superius dixit. *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus, plenus sum. Holocausta arietũ, & adipem pinguium, & sanguinem vitu-*

Margin notes: Cõc. Arau. 2. cap 3. — Isai. 65. — Rom. 10 — Idē Conc. cap. 6. — 1. Cor. 4. — Ibid. 15. — Idem ca. 7. — 1. Io. 15. a — 2. Cor. 3. b — Naturæ opera nihil valent de se ad consequutionẽ gratiæ. — Tit. 3. b. — Matt 9. b — Legis opera nihil cõducunt ad consequutionẽ grã. — Isai. 1. c

vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quæsiuit hæc de manibus vestris, vt ambularetis in atrijs meis? Quarto excludit omnem oblationem aliarum rerum, quæ in cultum Dei exterius offeruntur, thuris videlicet, & calami, ostendens minime his rebus Deum placari: Quod dicens *non inebriasti me*, aptissime explicuit. Hac enim phrasi loquendi significare voluit id quod per Psalmistam dixit. *Nũquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?* idest, non me lætificant, non sunt mihi grata hæc sacrificia, aut oblationes, quæ ex rebus materialibus offeruntur. Cor contritum, & humiliatum requiro. *Sacrificium Deo* (inquit Psalmista) *spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despicies*. Sed quod humiliatum sit cor & contritum, ille largitur, quia *præparatur voluntas à Domino*. Per *calamum* autem, glosa intelligit surculum, aut ramusculum cuiusdam arboris aromaticæ, quo in sacrificijs vtebantur. Nicolaus de Lyra *Calamus* (inquit) *est vna de quatuor speciebus aromaticis, quæ ponebantur in thymiamate*. Plinius consentit, & ait, *calamum similem arundini esse, tactu mollem, & suauissimi odoris*.

Ps. 49. c

Psal. 50.

Prou. 8.

Calamus quid sit.

Plin. lib. 12 naturalis hist. ca. 20.

18 *Verumtamen seruire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor.* Hebræi præsentem locum exponunt de patiẽtia Dei, longaminiter peccatores ferente. Verumtamen multo melius cohęrent sequentia cum præcedentibus, si de Christo Domino intelligantur. Quia enim homo per se ipsum non poterat Deo pro peccatis suis satisfacere, aut aliquid illi acceptabile offerre, filius Dei formam serui accepit, *in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo*. Et in seruili habitu multos pro peccatis nostris labores pertulit, & dolores. Ait enim Apostolus. *Quanto tempore heres paruulus est, in nihilo differt à seruo*. Dei filius, heres per naturam est patris, sicut ait Apostolus. *Nouissime diebus istis loquutus est nobis in filio, quem constituit heredem vniuersorum, per quem fecit & sæcula*. & cum esset magnus, pro nobis ex virgine natus est paruulus, in nihilo distans à seruo. Natus, plorat vt seruus, patitur vt seruus, circumciditur vt seruus, inter peccatores baptizatur vt seruus, ieiunat vt seruus, flagellatur vt seruus, ac denique inter duos latrones cruci affigitur vt seruus, *cum sit Dominus omnium*. Igitur in persona Christi ad peccatorem loquens, ait, *seruire me fecisti* ò homo *in peccatis tuis*. Hæc fuerunt tua merita, hæc dona, quæ ex tuo obtulisti mihi, peccata videlicet, quæ me seruum fecerunt, & compulerũt mori. Non ergo tibi tribuas, quod saluus sis factus, & mundatus à peccato, & reconciliatus Deo. *Ego sum* qui te misericorditer creaui, *ego sum* q̃ gratis te redemi & pro nihilo, .i. absq; tuis præcedẽtibus meritis, saluũ feci. Non propter te, nõ propter bona opera, sed *propter me* iniquitates tuas portaui. Iacob pro Rachel septem annis seruiuit; tu autem triginta tribus *seruire me fecisti* pro peccatis tuis. Seruiui, & laboraui, vt mihi Ecclesiam tamquam sponsam sociarem, pro qua propriũ sanguinem effudi, vt eam redderem gloriosam, *non habentem maculam aut rugã, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit*

Philip. 2. a

Xp̃o multos dolores præbuit homo.

Galat. 2. a

Heb. 1. a

Ibid.

Peccata habet homo à seipso.

Xp̃s pro Ecclesia seruiuit 33 annis, sicut Iacob 7. pro Rachel.

Ephes. 5. f

vt ſit ſancta, & immaculata. Venũdatus eſt Ioſeph, & ſeruus factus in Aegypto, vt Chriſtum Dominũ, qui pro peccatis noſtris triginta argenteis diſtractus eſt, deſignaret. Vnde & Ambroſ. ait. *Venditus eſt Ioſeph in Aegypto, quia Chriſtus venturus erat ad eos, quibus dictum eſt: peccatis veſtris venditi eſtis, & ideo ſuo ſanguine redemit, quos propria peccata vẽdiderant. Sed venditus Chriſtus conditionis ſuſceptione, non culpa: peccato alieno tenetur, quia peccatum ipſe non fecit*. Pretio igitur noſtro debitum, non ſua era contraxit. *Chyrographum ſuſtulit, fœneratorem remouit, exuit debitorem, vnus exſoluit quod ab omnibus debebatur. Non licebat nobis exire ſeruitio, ſuſcepit hoc ille pro nobis, vt ſeruitutem mundi repelleret, liberta tem paradiſi reſtitueret, gratiam nouam, conſorty ſui honorem relinqueret*. Ex his manet confutata hęreſis Pelagiana, quæ, teſte Auguſtino, aſſeruit, gratiam ſecundum merita noſtra dari, libero tribuens arbitrio, quod in ſolam Dei miſericordiam, & in gratuitã electionem illius referendũ erat. Nos autem ab Apoſtolo edocti, & à ſancto Auguſtino, & alijs doctorib' ſacris, humiliter fateamur, nõ propter iuſtitias noſtras, aut propter bona opera moralia antecedentia, ſed propter magnam miſericordiam ſuam, de tenebris nos vocaſſe in admirabile lumen ſuum *vt in ſaculis ſuperuenientibus oſtẽderet abũdantes diuitias gratiæ ſuæ in bonitate ſuper nos, in Chriſto Ieſu*. In cuius ſignum loquens Moyſi, ad Iſrael ait. *Ne dicas in corde tuo, cum deleuerit eos Dominus Deus tuus in conſpectu tuo: propter iuſtitiam meam introduxit me Dominus, vt terram hanc poſſiderem, cum propter impietates ſuas iſta deleta ſint nationes. Neque enim propter iuſtitias tuas, & æquitatem cordis tui ingredieris vt poſſideas terras earum: ſed quia illa egerunt impie, introeunte te deleta ſunt: & vt compleret verbum ſuum Dominus, quod ſub iuramento pollicitus eſt patribus tuis Abraham, Iſaac, & Iacob Scito ergo, quod non propter iuſtitias tuas Dominus Deus tuus dederit tibi terram hanc optimam in poſſeſsionem, cum duriſsima ceruicis ſis populus. Memento, & ne obliuiſcaris quomodo ad iracundiam prouocaueris Dominum Deum tuum in ſolitudine. Ex eo die, quo egreſſus es ex Aegypto vſque ad locũ iſtum, ſemper aduerſum Dominum contendiſti*. Si ergo Deus non ſuſtinet, quod filij Iſrael ſibi tribuant, aut propriæ virtuti, quod trans Iordanem terram poſſederint optimã, quã deteſtabiles atque odibiles erũt Deo, qui in errorem Pelagij declinantes, propriæ induſtriæ, vel operibus tribuunt, quod educti à ſeruitute peccati, ad gloriam peruenerint, & libertatem filiorum Dei? *Ego ſum*, Dicit Dominus, *ego ſum ipſe qui deleo iniquitates tuas propter me*.

Ambr. lib. de B. Ioſeph.

Aug. epiſt. 107. to. 2.

Opera bona moralia peccatoris ad quid valeant.

Eph. 2. b

Deut. 9.

19 *Reduc me in memoriam, & iudicemur ſimul, narra ſi quid habes vt iuſtificeris. Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui præuaricati ſunt in me. Et contaminaui Principes ſanctos: dedi ad internecionem Iacob, & Iſrael in blaſphemiam*. Vocat ad iudiciũ peccatores, vt oſtendat, quod non propter præcedentia eorum merita, ſed propter ſuam miſericordiam eos redimere, & à peccatis liberare decreuerit. *Iudicemur ſimul* (inquit) ideſt, ſtemus in iudicio, narra quã feciſti iuſtitiã, vt propter illam, miſericordiam conſequaris, & gratiam. Conſidera opera tua

ra tua, & inuenies, nullum apud me valorem habere, vt veraciter dicere possis. *Omnes iustitiæ nostræ tamquam pannus menstruatæ*. Peccatore autem præ confusione tacente, & nihil in se inueniente, quo possit Deum placare, contra illum obijcit Dominus. *Pater tuus primus peccauit*: ac si apertius dicat. In hoc cognosces, me non propter te, aut patres tuos, sed *propter me*, Saluatorem in mundum misisse; quia *pater tuus primus*, idest Adam, *peccauit*, à quo peccatum originale traxisti. Quid ergo ex corrupto capite, nisi corruptionem hereditare potuisti? Nec solum ille primus omnium parens peccauit, & peccato suo totam cõmaculauit naturam, sed etiam *interpretes tui*, idest, Moyses, & Aaron, qui inter te & me ad modũ interpretum medij loquebantur, *prauaricati sunt*. Vnus enim ex illis insanienti populo, & idolum quærenti, permisit vt fieret: alter vero primam fortasse vitam habuit peccatricem; nam percussum Aegyptium abscondit in sabulo. Principes etiam tuos contaminaui, idest contaminari permisi, ita vt ex omnibus viris bellatoribus, qui egresfi sunt ex Aegypto, pauci ad terrã promissionis intrauerint. Denique dilectum meum Iacob, idest populum meum electum ob peccata sua mortti tradidi, & Israel passus sũ incidere in peccatum blasphemiæ: in quo ergo poteris habere fiduciam? Igitur non propter te, aut parentes tuos, non propter cognatos, & principes tuos, non propter sacerdotes, & duces antiquos, sed propter memetipsum auxiliatus sum tibi, *omnes enim peccauerunt, & egent gratia Dei*.

Isa. 64. b

Exod. 32.

Rom. 3. e

10 Hinc colligitur, non oportere nos esse anxios, vt patres illos veteres à peccatis leuibus excusemus, quandoquidem *septies in die cadit iustus*, & resurgit. Non ergo mirum quod Dauid secundum cor Dei semel aut iterũ grauiter deliquerit, & quod alij viri quamplurimi sanctitatis insignis, aliquando à propria concupiscentia victi fuerint. Collige secundo, multoties accidere, eos, qui in oculis hominum apparent sancti, & irreprehensibiles, apud illum qui intuetur cor, multis imperfectionibus commaculatos esse, etiam si Moyses aut Abraham, aut Samuel adducantur in medium. Quod & Propheta regius his verbis declarauit, dicens: *Moyses, & Aarõ in sacerdotibus ei⁹, & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius. Inuocabant Dominum, & ipse exaudiebat eos, & in columna nubis loquebatur ad eos. Custodiebãt testimonia eius, & præceptum quod dedit illis. Domine Deus noster tu exaudiebas eos: Deus tu propitius fuisti eis, & vlciscens in omnes adinuentiones eorum.* Vide quot & quanta bona de tribus viris sanctissimis dixerit, eos inter perfectos enumerando, & inter spirituales viros, cum quibus loquutus est Dominus, quorum & orationes audiuit. Sed quoniam in conspectu Dei non iustificatur omnis viuens, eorum adinuentiones, & peccata commemorat, *& vlciscens* (inquit) *in omnes ad inuentiones eorum*. Quæ fuerint peccata Moysi, & Aaron, ex Scripturis sacris superius adductis manifestissimum est: at Samuelis nullam adinuentionem, nullum delictum sacra narrat historia. *Quid fecit Samuel infans* (ait Augustinus) *ad templum datus? omnes ætates suas inter sancta Sacramenta Dei peregit, ab ineunte ætate famulus Dei: nihil vmquam dictũ est de Samuele, nihil ab hominibus.*

Prouer. 24. d

Sãcti multi apparẽt in oculis hominũ q apud Deũ reprehensibiles sunt.

Psa. 98. b

Moyses, Aaron, & Samuel quales fuerint.

Samuel punitur à Deo, & qualiter

Aug super Psalm. 98.

Nouerat

Nouerat ibi forte Deus aliquid quod purgaret: quia & quod perfectum iam videtur hominibus, illius perfectioni adhuc imperfectum est. Pleraque faciunt artifices, & ostendunt imperitis, & cum iam iudicauerint imperiti esse perfecta, expoliunt illa artifices, qui nouerunt adhuc quod illis desit, vt mirentur homines tantam expolitionem rebus accidisse, quas iam perfectas pronũciauerunt. Fit hoc & in ædificijs, & in vestibus, & prope in omni genere artium, primum iudicant illud iam quasi perfectum esse, vt oculi eorum amplius nihil desiderent. Sed aliud iudicat oculus imperitus, aliud iudicat artificis regula. Sic & illi sancti versabantur ante oculos Dei, tamquam sine culpa, tanquam perfecti, tamquam angeli: nouerat autem quid illis deesset, qui vindicabat in omnes affectiones eorum. vindicabat autem non irascens, sed propitius, ad hoc vindicabat, vt perficeret coeptum, non vt damnaret eiectum. Cũ ergo Deus sit supremus virtutis, & sanctitatis artifex, qui solus per naturam est sanctus, & per gratiam alios sanctificat, ipse solus perfecte poterit iudicare, quid sanctis viris deficiat, vt conformes sint imaginis filij sui.

Simile.

21 *Tu autem memento vt iudicemur simul. Narra si quid habes vt iustificeris.* Septuaginta interpretes sic transferunt istum locum. *Tu vero memento & iudicemur. Dic tu iniquitates tuas primus, vt iustificeris*. S. Hieronymus aduertit, *illud, iniquitates tuas primus*, additum esse à septuaginta senioribus, nec haberi in textu Hebræo. Hac translatione vtuntur communiter veteres Patres. Ambrosius lib. 2. de pœnitentia cap. 6. & 7. Aug. serm. 130. de tempore. Hieronymus in præsenti. Chrysost. in illa verba Psal. 50. *auerte faciem tuam à peccatis meis*. Hylarius, super Psalm. 125. qui præsentem locum interpretantur de Sacramento pœnitentiæ, de quo superius diximus, esse intelligenda verba illa eiusdem Prophetæ. *Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationũ vestrarũ ab oculis meis, quiescite agere peruerse, & venite arguite me: dicit Dominus: Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntr: & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt*. Quæ duo loca, si adinuicem conferantur, parum inter se distare apparebit, & ambo simul vim & efficaciam sacramenti pœnitentiæ, sicut à Christo Domino institutum est, & conditiones illius manifestissime explicare. Ad cuius euidentiam considerandum est, quod sacramentum pœnitentiæ, est quoddam spirituale iudicium, in quo sacerdos nomine Christi locum tenet iudicis. Ab illo enim habet potestatem ligandi atque soluendi, secundum illud quod dixit Apostolis, *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis retenta sunt*. Peccator autem est reus, accusator, & testis. Vt reus, iudicatur; vt accusator, & testis, seipsum accusat, sacerdote pro tribunali sedente, & propria delicta profert, & testificatur ore proprio in præsentia iudicis, & tandem à ministro Christi, & Ecclesiæ absoluitur, post suorum delictorum lacrymabilem confessionem absoluitur, vel si impœnitens fuerit, & à peccatis resipiscere noluerit, ligatur. Hæc omnia in verbis inductis Isaiam prænũtiasse reperies. Quod enim sacramentum pœnitentiæ sit quoddam iudicium inter peccatorem, & Deum, quod

Ambro. Aug. to. 10. Hieron. Chrysto. Hylarius. *Isa. 1. c* Sacramẽti pœnitẽtiæ natura. *Ioan. 20* In pœnitẽtiæ sacramento peccator est ac cusator & testis.

quod in præsentia sacerdotis peragitur, ostendunt verba illa, quæ ponderauimus cap. 1. *& venite, arguite me.* Sed clarius id explicat, cũ ait. *Iudicemur simul.* De⁹ obijcit peccatori innumera beneficia, quę misericorditer cõtulit illi, & ingratitudinẽ maximã, qua talem & tã magnificũ benefactorẽ innumeris peccatis offendit: ꝓpter q̃ pœnã inferni toties promeruit ęternã. Peccator verò Dei clementiam & bonitatẽ agnoscens, suã deflens infirmitatem cum amaritudine animi, ad memoriã reuocat q̃ cõmisit peccata, ea detestando ꝓpter Deũ, cum spe veniæ obtinendæ, & ꝓposito cauendi in futurũ, & nullam inueniens suæ ingratitudinis excusationem, humiliter, & patenter illa detegit sacerdoti, se accusat, & confitetur clare & distincte oĩa peccata, eorũ grauitatem expendendo; in quo munus accusatoris exequitur, testis, & rei. Sed dũ hęc operatur præuentus auxilio gratiæ diuinæ, causã suã tuetur, sibi obiectis ex parte Dei in iudicio respondet, & se pręparat, vt causam vincat, & sententiã fauorabilẽ obtineat. Quæ oĩa breui sermone cõprehendit Propheta, cũ in ꝑsona Dei loquens ait. *Tu aũt memẽto vt iudicemur simul.* præparationẽ .n. insinuat, qua peccator debet ad sacramentalẽ cõfessionẽ accedere: Memento, inquit, quasi interruptũ, & cõcissum relinquens sermonẽ, vt pœnitentes admoneat, esse quãplurima, q̃ illos oportet in illo articulo ad memoriã reuocare: ac si apertius dicat. *Memento q̃a malũ, & amarũ est reliquisse te Dñm Deum tuũ. Memẽto creatoris tui, in diebus iuuẽtutis tuæ, antequã veniat tẽpus afflictionis, & appropinquent anni de q̃bus dicas, nõ mihi placent. Memẽto iræ, q̃a nõ tardabit. Memor esto vnde excideris, & age pœnitẽtiã, & prima opera fac: Sin aũt, venio tibi, & mouebo candelabrũ tuũ de loco suo nisi pœnitentiã egeris.* *Memẽto* q̃ feceris mala, & omnia tua peccata, diligẽti inquisitione præmissa, ad memoriã reuoca. Memor esto Dñi Dei tui, *quia benignus, & misericors est, patiẽs, & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia.*

Sup. cap. 1. num. 52.

Peccatorũ consideratio ꝓmittẽda ante sacramentũ pœnitẽtiæ.

Hier. 2. d

Eccl. 12. a

Eccli. 7. b

Apoc. 2. b

Ioel. 2. c

22 Cum aũt subdit. *Dic tu iniquitates primus*, oris confessionẽ declarat, qua peccator sacerdoti peccata sua detegit: *ore .n. confessio fit ad salutẽ. Dic primus*, inquit. in quibus verbis duo insinuat cõsideratione digna. Alterũ est, cõfessionẽ sacramentalem debere esse volũtariã, prõptam, & assiduã, ita vt peccator tẽpus cõfessionis ab Ecclesia statutum ꝑueniat. Dic tu prius iniquitates tuas. *Non tardes conuerti ad Dñm, nec differas de die in diem*, noli esse inimicus propriæ salutis. Accede libenter ad pedes sacerdotis, medicus est .n. animæ tuæ. Narra illi infirmitatem tuam: *dic tu prius iniquitates tuas*, reuela plagas animæ tuæ. non expectes q̃ minister Christi importunis interrogationib⁹ peccata extorqueat de ore tuo: esto prius sollicitus in dicẽdo, ne ille molestus sit tibi interrogãdo. Alterũ vero est, confessionẽ sacramentalẽ verbis faciendã esse ꝑsenti sacerdoti, nõ autem ꝑ scripturã sacerdoti absenti, Ideo inquit, *Dic iniquitates tuas, narra si q̃d habes*: nõ inquit, Scribe: mitte litteras, sed *dic, narra*. In cuius signum leprosis mundandis, vt notauit Aug. præcepit Saluator. *Ite, & ostendite vos sacerdotibus, &c.* Vnde sacerdos qui pœnitẽtẽ absentẽ absolueret ꝑ litteras, etiã in casu extremæ necessitatis, & grauiter peccaret, & verum nõ conficeret sacramentũ, nec opposita sententia vllã probabilitatẽ habet, Sed de hoc in 4. sententiarum, doctores scholastici agunt ex professo.

Rom. 10 b

Eccl 5.

Aug. lib. de vera & falsa pœnitẽtia. & refertur cap. quem pœnitet. de pœnit. d. 1.

Lucæ 17

Absolutio per litteras non est sacramentalis, nec in aliquo casu licita Doct. in 4. d. 17. & 18

C A-

Non recogitant in mente sua,neque cognoscunt, neque sentiunt, vt dicant: Medietatẽ eius combussi igni,& coxi super carbones eius panes:coxi carnes,& comedi,& de reliquo eius idolum faciã?ante truncũ ligni procidam? Pars eius cinis est: cor insipiens adorauit illud, & non liberabit animam suam,neque dicet:Forte mendaciũ est in dextera mea. 11. Memento horũ Iacob,& Israel, quoniã seruus meus es tu.formaui te,seruus meus es tu Israel,ne obliuiscaris mei. 12.13.14. Deleui vt nubem iniquitates tuas,& quasi nebulã peccata tua: reuertere ad me,quoniã redemi te. 15. Laudate cœli,quoniam misericordiam fecit Dominus: iubilate extrema terræ, resonate montes laudationem, saltus & omne lignum eius: quoniam redemit Dñs Iacob, & Israel gloriabitur. Hęc dicit Dominus redẽptor tuus, & formator tuus ex vtero:Ego sum Dñs,faciens omnia,extendens cęlos solus,stabiliens terrã,& nullus mecum. 16. Irrita faciens signa diuinorum, & ariolos in furorẽ vertens.Conuertens sapientes retrorsum: & scientiã eorũ stultam faciens. Suscitans verbum serui sui,& consilium nunciorum suorum complens. Qui diço Ierusalem: Habitaberis; & ciuitatibus Iuda: Aedificabimini, & deserta eius suscitabo. Qui dico profundo: Desolare, & flumina tua arefaciam. Qui dico Cyro: Pastor meus es,& omnem voluntatem meam complebis. 17. Qui dico Ierusalem: Aedificaberis; & templo: Fundaberis.

SVMMA CAPITIS.

PROSEQVITVR *Isaias in hoc capite materiam praecedentis. Et in principio illius blandè alloquitur electos Dei, misericordiam illis repromittens, & aquas largissimas gratiæ, quibus,Spiritu sancto de cœlo veniente, tota irrigetur Ecclesia, & fructus proferat spirituales. Vbi simul etiam agit de baptismo, cuius virtute regenerantur homines in spem vitæ æternæ. De quo à principio capitis,vsq; ad vers.* Et germinabũt inter herbas.

Secundò,explicat in quo summa religionis consistat Catholica, quia non in iustitijs carnis, sed in fide,spe,& in dilectione posita est: quarum virtutum normam tribuit. Versiculo. Iste dicet, Domini ego sum.

Tertiò,sermonem transfert ad id,quod in capite praecedenti de vanitate dixerat idolorum,ostendens,non posse Domino conferri. A versiculo. Hæc dicit Dominus rex Israel. *vsque ad versiculum.* Memento horum Iacob. *Vbi latissimè ostendit,omnia idola opera esse manuum hominum, ex diuersis materijs,multò labore & industria,ac non modicis expensis fabricata.*

Quartò,sermonem ad populum Christianum conuertit,illum exhortãs, vt abiectis idolis,in Deo omnem spem suam constituat: quoniã ipse solus deleuit iniquitates eius. Vers. Memento horum Iacob. *Vbi more suo ad gratiarum*

tuam. Cōsonant hęc verba cum, illis quæ in superiori capite prædixerat. *Ponā in deserto viam, & in inuio flumina, glorificabit me bestia agri, dracones & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in inuio, vt darē potum populo meo, electo meo*. In vtroque loco admonemur, nos aridos esse & steriles, &, sicut ait Propheta, *terra deserta, inuia, & inaquosa*, ita vt omnes dicant Deo. *Anima mea sicut terra sine aqua tibi*. Quē fructū proferet terra inculta, & agrestis, arida, & sicca? At misericors Dominus, quibus cōdonauit peccata, aquas largissimas repromittit, aquas salutares, quibus arida terra in delitias, & sterilis in fœcunditatē vertatur, videlicet aquā cælestis sapientiæ, atq. aliorum donorū, aquam viuam salientē in vitam æternā. *Effundam* (inquit,) non erunt *sicut stillicidia stillantia super terram*, nō ad mensuram dabit Deus spiritum, sed, iuxta Ioelis vaticiniū, effundet illum super oēm carnē, abundēter, affluēter, sicut expertus fuerat qui dixit, *Oleum effusum nomen tuū*. *Et, charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctū, qui datus est nobis*. Et notādū, quod eosdem appellat Propheta, semen, & germen, idest, posteritatem Iacob, quos prius dixerat sitientē, & aridā, quia potens est Deus de arida, & terra sitiēti, immo & de lapidibus istis filios Abrahæ, & Iacob suscitare. Per aquas & flumina, Spiritū sanctum intelligit, sicut ipse Propheta exponit. Prius .n. dixit, *effundam aquas*, & statim subdit, *effundā Spiritum meum*, vt sciamus, per aquas Spiritum sanctū designari, sicut & Ioan. 7. *Si quis sitit veniat ad me & bibat, qui credit in me (sicut dicit Scriptura) flumina de ventre eius fluēt aqua viua. Hoc autē dixit de spiritu, quē accepturi erant credentes in eū*. Quē autē fructū terra proferat, super quā diffusus est spiritus Domini, manifestat, cū subdit.

Isai. 43. e

Psal. 62. a

Gratia carens terra est arida.

Ps. 142. a

Psal. 71 d

Cant. 1. a

Abrahæ filios ex lapidibus facit Deus.

Ioan. 7. f

3 *Et germinabunt inter herbas quasi salices iuxta præterfluentes aquas*. Sensus est. Florebit Israel atque in viriditate perpetua permanēs, spirituales proferet fructus, non secus quam si seminatus esset inter herbas, quæ cito crescūt: Et, sicut salices, iuxta fluentes aquas plātati perpetuum succum habebūt, & humorē spiritus. Salices in sacris literis, in bonā accipiuntur & in malā partē. In bonam, propter viriditatē, in malā, propter sterilitatē. Vnde & Greg. ait. *Infructuosa quidē arbores sunt salices, sed tamē tātæ viriditatis sunt, vt arescere vel abscissæ radicitus; & proiectæ vix possint. Vnde in sacro eloquio salicū nomine, aliquādo pro viriditate boni, aliquādo pro sterilitate reprobi designātur. Nisi electorū vitā per cōstantiam suæ viriditatis exprimerent, nequaquam de sancta Ecclesia filijs Propheta dixisset: Germinabūt inter herbas, sicut salices iuxta præterfluentes aquas. Sāctæ .n. Ecclesiæ filij inter herbas sicut salices germinant, dū inter arescentē vitā carnaliū hominū, & multiplici numerositate, & perpetua mentis viriditate perdurāt. Qui bene iuxta præterfluētes aquas germinare perhibentur: quia vnusquisq; eorū vbertatē ad fructū percipit ex doctrina sacri eloquij, quæ tēporaliter percurrit. Et rursum, nisi per sterilitatē salicū, vita peccantiū signaretur, nequaquā ex voce prædicantiū contra Babyloniā Psalmista dixisset: In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra. Babylonis quippe medio inesse salices describuntur: quia nimirū infructuosi quique, atq; ab amore patriæ cælestis alieni, totis visceribus cordis in hac sæculi cō*fusio-

Salices, in bonam, & malā partē accipiūtur

Greg. li. 33 mor. cap. 5

Carnales Salicibus cōferūtur.

Ps. 136.

vsque ad hæc nostra tépora, ac denique alia omnia, quæ à S. Pontificibus S. Romanę Ecclesiæ, aut per cócilia sacra legitime cógregata diffinita sút. Commendat etiã sanctam Euangelistarũ solicitudiné, & antiquorum Patrum pietatem, qui non solum verbo, sed & scripto fidei doctrinam docuerũt mundũ, & illam proprio sanguine subscripserunt. Commendat specialiter S. Petri Martyris Veronensis constantiam, qui cum verbo non posset fidem, pro qua patiebatur, fateri, digitũ in proprio sanguine, intingẽs, scripsit super terrã: *Credo in vnũ Deũ Patrem omnipotentem creatorem cœli, & terræ, visibilium omniũ, & insibilium.* Charitatem autẽ, quæ radix est omnium virtutum, & finis seu cósummatio religionis Christianæ, de qua dicit Apostolus, *Si tradidero corpus meum ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest*, insinuat Propheta, cùm ait. *Et in nomine Israel assimilabitur*. Cui, nisi Sancto Israel .i. sanctificanti Israel? Christo assimilabitur, agno immaculato, vt vere sit discipulis eius. Assimilabitur autẽ in charitate, in dilectione: Ait enim. *In hoc cognoscẽt omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionẽ habueritis adinuicem*. Appetijt primus Angelus assimilari altissimo: Dicebat enim in corde suo. *In cœlũ cóscendam super astra Dei exaltabo solium meum sedebo in monte testamẽti, in lateribus Aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo.* Et dũ ascendere voluit, corruit in terram, cupiensque assimilari Deo, dissimilis à se ipso effectus est. Postmodum serpens antiquus suadẽs mulieri, vt de ligno vetito manducaret, dixit ei. *Scit Deus quod in quocũque die comederitis ex eo aperientur oculi vestri, & eritis sicut Dij scientes bonũ & malum. Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis, aspectuque delectabile: & tulit de fructu illius, & comedit: deditque viro suo, qui comedit.* Et ecce qui ad imaginem, & similitudinem Dei facti fuerant, eiecti de paradiso, in regionem dissimilitudinis appullerũt. *Fecit quoque Dominus Deus Adæ & vxori eius tunicas pelliceas, & induit eos.* Et eorum insaniã quasi deridens, ait. *Ecce Adã quasi vnus ex nobis factus es, sciẽs bonum, & malũ.* Vt ergo misecors Dominus similitudinem Diuinam, quam primi parentes deformauerant, repararet, venit ad nos tunica nostrę mortalitatis indutus, & sicut ait Paulus. *In similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. Humiliauit semetipsum factus obediens vsq, ad mortem, mortem autem crucis*, vt qui similes Deo esse quærebant, similes fiant similitudini mortis eius: mortificationem illius iugiter in suo corpore circumferentes. Illi ergo assimilãtur electi, *quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*. Pro hac ergo similitudine accipitur in præsenti verbum illud *assimilabitur*.

Euãgelistæ scripto do nãres Euãgeliũ laudantu.

Symb. fi.

S. Petrus martyr sub scripsit fidẽ proprio sanguine.

1. Cor. 13 a

Ioan. 13 d

Isa. 14 e

Angel⁹ cupiens similis esse altissimo, dissimilis factus est.

Gen. 3. a

Homo cupiens cum similitudinem Dei, dissimilis factus est illi.

Ibid. e

Philip. 2. a

Chri⁹ venit in similitudinem carnis peccati, vt homines faceret similem Deo.

Rom. 8.

5 *Hæc dicit Dominus rex Israel & redemptor eius Dominus exercituũ. Ego primus, & ego nouissimus, absque me non est Deus.* Redit ad illud, quod proposuit superius, nempe, nullam esse potentiam idolorum, nullam eorum virtutem, nullamque Diuinitatem habere. Et in primis, suam ipsius ostendit potẽtiam. deinde subsanare incipit idolorum vanitatem, & stultitiam hominũ, qui colunt illa. Quando mentio fit idolorum, intellige per idola, non solum saxea simulachra, lignea, vel argentea, sed quid

Peccatum omne mortale idolũ est Iongis.

quid

sura; & suis terminis circumscripti, vt summa in summis, & infima in infimis locis sint. Per populum antiquũ, Hebręi intelligunt angelos, & stellas, quas ipse Isaias superius dixerat militiam cœli, & dicuntur populus antiquus, quia duratio eorum est sempiterna, eo quod secundum substantiã suam corruptioni non subiacent, aut mutationi. Alij vero per antiquũ populum, intelligunt Israeliticum, ad quem misit Dominus Prophetas, qui futura prædicerent. Eum autem Populum antiquum vocat, eo quod omnibus alijs præferatur. Alios quidem antiquiores fuisse certum est. Sua Aegyptij gloriabantur vetustate, similiter & Archades, & alij quamplurimi. Antiquitas ergo Israelis, non ex anno rum numero, aut externo rerũ statu, sed ab electione Dei æstimanda est. Vnde etiam fundamenta Hierusalem æterna dicuntur, eo quod ab æterno præparata sunt: & iuxta hanc explicationem sensus est. Ego, antequã fabricarentur Idola ab hominibus, ab æterna constitui, & decreui, me ædificarũ populum fidelem, & Ecclesiam fundaturum, quæ in æternum permaneret. Quis ex Dijs gentium talia disponere, quis vniuersum mundũ potuit gubernare? Cum enim omnes sint immobiles, quomodo alia mouebũt, aut disponent? *Annuncient ventura, & futura.* Inter ventura, & futura hoc interest, quod vẽtura de propinquis, futura autẽ de his dicantur, quæ multo post euentura sunt: idola igitur stulta reputari debent, quæ nobis neque in proximo futura, neque in vltimis tẽporibus euentura possunt annunciare. Stulti ergo & insipientes sunt, qui illa vel timẽt, ũel adorant: ille nãque solus timẽdus est, & adorãdus, qui fecit cœlũ, & terrã, & quæ ventura sunt annunciauit nobis. Vnde & subditur.

7 *Nolite timere, neque conturbemini: ex tunc audire te feci, & annunciaui: vos estis testes mei: nũquid est Deus absque me, & formator, quem ego nõ nouerim?* Ac si dicat. Ne timeatis Idola insensibilia & fatua, me solum timete, & glorificate, qui ex tũc, idest, quando aliquid facere decreui, significaui vobis per Prophetas, & antequam fieret, annunciaui vobis. Hæc non fecerunt idola, sed nec facere potuerũt, cui[9] rei vos testes estis. Quæcumque prædixi, vera esse nostis; eueniebant enim omnia sicut prædixerã. Spiritu igitur vehementi perquirit: nũ est De[9] præter me? & grauitate magna respondet. Nõ est formator mihi ignot[9], quasi dicat. Ego solus sũ De[9], & cõditor, qui me ipsũ perfecte cognosco, & omnia alia à me cõprehẽdo. Illa autẽ idola nesciũt semetipsa.

Idola timẽda non sunt, nec aliquid aliud præter Deum.

8 *Plastæ idoli omnes nihil sunt, & amantissima eorũ, nõ proderunt eis, ipsi sunt testes eorũ, quia non viderit, neque intelligunt, vt confundãtur. Quis formauit Deum, & sculptile conflauit ad nihilum vtile?* Cum ergo idola se ignorent, ego (inquit) vanitatem illorum ob oculos ponam, & quã execrabiles sint fabricatores eorum. Et, vt aptius cohæreãt, & melius intelligantur dicẽda, confert vanitatem idolorum cũ potentia Dei. Deus omni caret principio, sicut veritas dicit. *Ego principium, qui & loquor vobis,* Idola autem, Plastas, idest, formatores, & factores habẽt, qui, cũ ipsi vani sint, vanum etiã opus conficiunt. Pręterea, vniuersa quæ fecit Deus, bona sunt. *Vidit* enim *cuncta quæ fecerat, & erant valde bona* Omnia creatori suo deseruiũt, suis vsibus accommodata, quãtumuis infima, & ocibsa videantur. Econtrario vero, quod pulcherrimum est in idolis, & maxime desiderabile, sicut aurum, argentũm,

Ioa. 8. d

Gen. 1.

Creaturæ omnes etiã minimæ suo deseruiunt creatori.

expectant donec ad debitam perueniant magnitudinem, & aptæ sint ad formandum simulachrum. Hęc exprimit, vt horrendam insaniam eorum omnes admirentur. Cum autem ait. *Sumpsit ex eis & calefactus est, &c.* ostendit vsum, & abusum talium arborum. Vsus enim, in quem Deus ligna produxit, est, vt homini deseruiant, & sint ignis nutrimenta ad decoquendos cibos, atque ad ipsorum hominum solatium. Sed ecce hominum abusum, qui aduersus creatorem vtuntur creatura, non est factum lignum, vt fabricetur idolum; sed vt per illud, sicut & per reliquas creaturas, agnoscamus Deum.

10 *Medium eius combussit igni, & de medio eius carnes comedit, &c.* vsque: *forte mendacium est in dextera mea.* Eandem sententiam repetit eodem ordine, vt magis memoriæ commendetur. Primo enim ponit vsum, deinde abusum lignorũ, ex quibus formantur idola: & tandem cæcitatem mentis describit eorum, qui procidunt ante opera manuum suarum, cum subdit. *Nescierunt neque intellexerunt, &c.* Hæc est enim pœna condigna idololatrarũ, vt in reprobum tradantur sensum. *Quia* (vt dicit Apostolus) *cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immunditiam: vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis: qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt, & seruierunt creaturæ potius quàm Creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen.* Sunt autem obseruanda nomina diuersa, quibus spurcitiam designat idolorum, & quantum illa detestetur Deus. Vocat enim ea, abominationem, mendacium, truncum lignum, & pascentia cineres, eo quòd ad nihil aliud valeant. Dicuntur præterea mendacium, & mendacium forte, quia multa promittunt beneficia, & nullum exhibent. Vnde & Hieremias: *Stultus factus est* (inquit) *omnis homo à scientia, confusus est artifex omnis in sculptili: quoniam falsum est quod conflauit, & non est spiritus in eis. Vana sunt, & opus risu dignum: in tempore visitationis suæ peribunt.* Et Baruch, multis & elegantissimis verbis, eorum vanitatem & imbecillitatem depingit. Et inter alia inquit, *Habet etiam in manu gladium, & securim, se autem de bello, & à latronibus non liberat. Vnde vobis notum sit quia non sunt dij. non ergo timueritis eos. Sicut enim vas hominis confractum inutile efficitur, tales sunt & dij illorum.* Multa etiam circa idolorum superstitiosum cultum habentur sapientiæ 13. cap. & 3. Regum 18. ex quibus plenius intelligentur, quæ in hoc capite dicit Isaias. Videantur etiam supra dicta capite 40. nu. 29. 30.

Rom. 1. c

Idolorum spurcitia varijs nominibus explicatur.

Hier. 10. e

Baruch 6. per totũ cap.

Sap. 13.

11 *Memento horum Iacob & Israel, quoniam seruus meus es tu, formaui te, seruus meus es tu Israel, ne obliuiscaris mei.* Vt sedulo & perpetuo in cultu Dei persistamus, duo proposuit, nempe ipsius Dei poten-

tiam, & vanitatem idolorum, quæ duo iubet, vt recordemur ne desimus officio nostro; insuper nos admonet memores esse, quod peculiaris eius populus simus. Dicit enim ac repetit, *seruus meus es tu, seruus meus es tu*. Nulli autem iustius seruimus quàm Domino & creatori. Et ne quis ab eius seruitio desistat, testatur iam se bonitate sua deleuisse mūdi peccata, sanguine videlicet vnigeniti filij sui, sicut calor solis nubes dispergit & nebulam. Comparantur enim peccata nubi: Threnorum 3. *Opposuisti nubem, ne transeat oratio*, quia peccata nostra se interponunt inter nos & Deum, ne lumen solis videre valeamus. Vnde & inferius dicitur. *Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis, ne exaudiret*. At oriens ex alto Christus Dominus visitauit nos, vt per calorem dilectionis eius, soluerentur peccata nostra, & nebulæ dispergerentur. Vnde & subditur.

Peccata nubi conferuntur.

Thren. 3

Isa. 59. a

12 *Deleui vt nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua: reuertere ad me, quoniam redemi te*. Notandus est Canon scripturæ, quo prophetæ per modum præteriti loquentes vaticinantur futura. *Quasi de præterito* (inquit Augustinus) *loquebatur, sed solet fieri, vt de præterito loquens, futura prænunciet propheta. Nam quasi de præterito loquebatur, cum in alio psalmo diceret, foderunt manus meas & pedes meos, & dinumerauerunt omnia ossa mea. Non dixit, fossuri sunt; non dixit, dinumerabunt; non dixit, diuident sibi vestimenta mea; non dixit, super vestimentum meum mittent sortem*, futura enim erant, & quasi facta cantabantur, omnia enim quæ futura sunt, Deo iam facta sunt. Superius dixerat. *Ego sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me*. Vbi de præsenti loquitur. Et statim subdit loquens de futuro. *Et peccatorum tuorum non recordabor*: Nunc autem de præterito ait, *deleui vt nubem iniquitates tuas*, vt sciamus quoniam ipse Redemptor omnium peccata abstulit, tam eorum qui præcesserunt, quam eorum qui sunt, & in futurum nascentur. *Omnes enim peccauerunt, & egent gratia Dei. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* (ait Baptista.) Vbi, vt notauit Theodoretus, non dixit peccata mundi, sed peccatum, vt videlicet per hoc quod dixit peccatum, vniuersaliter peccatum videretur innuere: sicut consueuimus dicere quod homo eiectus est de paradiso, idest omne genus humanum. Et inquit de præsenti, *tollit*, quia semper tollit peccata. Tempus enim præsens symbolum quoddā est æternitatis, quæ non habet successionem, sed semper est.

Prophetæ multa dicunt futura per modū præteriti.

Aug. super ps. 125. t. 8

Ps. 21. e

Isai. 43. d

Ioan. 1.

Teodoret.

13 *Deleui vt nubem*, &c. Duplici similitudine vtitur ad explicandum quomodo peccata deleat, & vtraque est consideratione digna. Altera est nubis, quæ calore solis, & impulsu austri flantis resoluitur in pluuiam, terram fœcundantem, semina nutrientem, & impinguantem. Non dissimiliter peccatorum corda, & peccata ipsa inspiratione Spiritus sancti, & calore in lachrymas resoluuntur doloris, quibus anima irrigatur, & quasi rore cœlesti perfunditur, ac fœcundatur. Vnde & Propheta nubem suorum peccatorum considerans clamauit ad Dominum.

Pœnitētia resoluit peccata, sicut gelu auster liquefacit.

Ps. 125. minum: *Conuerte Domine captiuitatem nostram, sicut torrens in Austro*. Quæ verba expendens Beatus Augustinus, ait. *Sicut conuertuntur torrentes in Austro, sic conuerte captiuitatem nostram. Quærebatur quid sit, sed patebit modo, adiuuante Domino, & vestris orationibus. Quodam loco dixit scriptura, cum præciperet & moneret de operibus nostris bonis: ait enim, sicut glacies in sereno, ita soluentur peccata tua. Ergo peccata ligabant nos. Quomodo? quomodo frigus ligat aquam ne currat, ita & nos alligati frigore peccatorum gelauimus. Auster autem calidus ventus est. Quando flat Auster, liquescit glacies, & implentur torrentes. Torrentes autem dicuntur flumina hyemalia. magno enim impetu repentinis aquis impleta currunt. Gelaueramus ergo in captiuitate, constringebant nos peccata nostra, flauit Auster Spiritus sanctus, dimissa sunt nobis peccata, soluti sumus à frigore iniquitatis, tanquam glacies in sereno. sic soluuntur peccata nostra. Curramus ad patriam quasi torrens in Austro*. Vide supradicta capite primo, numero 54. super illud psalmi. *Emittet verbum suum, & liquefaciet ea, flauit Spiritus eius & fluent aquæ*. Est & aliud considerandum in nube, quæ ex maritimis aquis generata, siuè ex vaporibus ex aquis amaris exhalata beneficio solis aquas dulces distillat, in symbolum lachrymabilis pœnitētiæ, quæ ex amaritudine peccatorum, dulces Deo & Angelis lachrimas distillare facit. de quibus plura diximus supra. Deniq; debemus aduertere, esse quasdam nubes tetras, atque ex crasis vaporibus formatas, quæ non in aquam resoluuntur, sed in grandinem: & fulgura causant, & tonitrua. Tales sunt peccatores, qui obdurati multitudine peccatorum, & frigore impœnitentiæ finalis congelati, magnam sibi tempestatem parant. *Pluet* enim *super peccatores laqueos, ignis, sulphur, spiritus procellarum, pars calicis eorum*.

Aug. ibid.

Eccli. 3. c

Pœnitētia reuiuiscūt opera mortificata.

Ps. 147.

Sup. ca. 15. num. 3.

Psal. 10.

14 *Et sicut nebulam peccata tua*. Ecce alteram similitudinem qua peccata nebulæ comparantur, quia sicut nebula flores & germina vinearum corrumpit, & fructus terræ dissipat, & marcescere facit, ita & peccatum omne meritum disperdit, sicut scriptum est. *Si fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono quod loquutus vt facerem ei*. Et iterum: *Ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina*. Super quem locum B. Gregorius: *Genimina* (inquit) *sunt animæ operationes bonæ. Cui tamen si peruerso ordine caro dominatur, igne luxuriæ omnia bene prolata concremantur. Nulla quippe ante omnipotentis Dei oculos iustitia pietatisque sunt opera, quæ corruptionis contagio monstrantur immunda. Quid enim prodest si pie quisquam necessitati compatitur proximi, quando impie in semetipso destruit habitationem Dei? Si ergo per cordis munditiam libidinis flamma non extinguitur, incassum qualibet virtutes oriuntur, sicut per Moysen dicitur: Ignis exarsit ab ira mea, & ardebit vsque ad inferos deorsum: comedet terram & nascentia eius. Ignis quippe terram atque eius nascentia comedit, cum libido carnem, atque per hanc omnia acta consumit. Nam quidquid procedit* ex fru-

Peccata nebulæ cōferuntur.

Hier. 18 b

Iob 31.

Greg. 21. Moral. c. 9.

Opa mortua sunt quæ fiunt in p. m.

ex fruge rectitudinis, hoc nimirum concremat flamma corruptionis. Dicet ergo: Ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina: quia si corruptionis malo non resistitur; & illa proculdubio pereunt quæ bona videbantur. Cui consonat illud Ioelis vaticinium. *Ignis comedit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna regionis. Sed & bestiæ agri quasi area sitiens imbrem, suspexerunt ad te; quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, & ignis deuorauit speciosa deserti.* Quæ verba (vt Hieronymus explicat.) *ad iustum quondam virum referri possunt, qui cum declinauerit, & fecerit malum, nequaquam ei virtutes pristinæ proderunt, sed iudicabit eum Dominus; in quibus inuenerit. Flamma, quæ succendit omnia ligna regionis, illa credenda est, quæ immittitur ardentibus diaboli sagittis, vt nihil in nobis bonarum frugum remaneat, sed cuncta incendio consumãtur.* Deniq; Hieremias lugubri lamẽtatione animæ vastitatem deplorans, quæ per peccatum spiritualia omnia perdidit lucra: *Defecit* (inquit) *gaudium cordis nostri: versus est in luctum chorus noster. Cecidit corona capitis nostri, væ nobis, quia peccauimus.* At misericors Dominus, eadem facilitate qua ventus fugat nebulam, omnes delet per poenitentiam iniquitates nostras, & annos, quos comedit locusta, & bruchus, restaurat, opera mortificata iterum viuificans, vt ad patriam nos perducant cælestem, sicut repromiserat per Ioelem. *Et reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna, quam misi in vos. Et comedetis vescentes & saturabimini, & laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum: & non confundetur populus meus in sempiternum.* Qui ergo talia experti sumus Dei beneficia, iustum est, vt ad illum toto corde reuertamur. Reuertere ad me, quoniã liberaui te.

Ioel. 1. d

S. Hieron.

Thren. 5 e

Pœnitẽtia fugat peccata, vt vẽtus nebulã.

Ioel. 2. f

15 *Laudate cæli, quoniam misericordiam fecit Dominus: iubilate extrema terræ, resonate montes laudationem, saltus & omne lignum eius: quoniam redemit Dominus Iacob, & Israel gloriabitur. Hæc dicit Dominus redemptor tuus, & formator tuus ex vtero: Ego sum Dominus, faciens omnia, extendens coelos solus, stabiliens terram, & nullus mecum.* Quoniam beneficium maximum est, gratis nobis dimitti peccata, qui tanto ære alieno detinebamur, ideo more suo propheta in iubilum erumpit, atque in gratiarum actionem, cupiens secum omnes creaturas laudare Deum, propter redemptionis beneficium exhibitum Ecclesiæ suæ, in qua nomen eius prædicabitur. Et vt credibilior fiat liberatio populi à seruitute Babylonica, & tyrannide peccati, & hæc reddatur certior prophetiã, inquit, *Hæc dicit Dominus*, &c. Iterumque atque iterum ad memoriam reuocat Dei potentiam, & prius exhibita beneficia commemorat, & omnia quæ fecit in cælo, & in terra. *Ego Dominus faciens omnia.* Cui consonat illud Apostoli. *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in sæcula. Amen.* Et 1. Corinthiorum 8. *Scimus quòd nullus est Deus nisi vnus. Nam & si sunt qui dicantur dij,*

Deus oĩa operatur, qui vnicũ est rerum principiũ.

Rom. 11. d

1. Cor. 8. b

siue

siue in cœlo, siue in terra (siquidem sunt dij multi, & Domini multi:) nobis tamen vnus est Deus, Pater, ex quo omnia, & nos in illum: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Aduertit autem semel, & iterum Isaias in hoc loco, solum Deum omnia condidisse, vt errorem illorum excludat, qui Angelis dixerunt demandatam fuisse mundi creationem, aut duo esse rerum principia, alterum bonorum, alterum malorum, sicut Manichæi posuerunt. Vtrumque errorem refert, & impugnat S. Thom. Et cum ait, *extendens cœlos solus,* non excluditur Filius, & Spiritus sanctus, cum scriptum sit. *Quando præparabat cœlos aderam cum eo cuncta componēs,* sed solum excluduntur idola, & omne illud quod non est Deus, siue homo sit siue Angelus. Nec obstat illud Genesis 1. *faciamus hominem ad imaginē & similitudinem nostram.* Non enim cum Angelis Deus ibi sermonem fecit, sed inter Diuinas personas initum est illud consilium. Hinc etiam colligitur, angelos non fuisse creatos ante mundum istum corporeum, sed simul cum illo: quod etiam constat ex illo Genesis primo. *In principio creauit Deus cœlum, & terram:* quod non esset verum, si aliquid creasset antea. & Iob quadragesimo dicitur. *Ecce Behemoth quem feci tecum.* Ex quo loco sanctus Gregorius, probat, Angelos fuisse in initio temporis creatos. quam doctrinam latius probat lib. 32. moralium cap. 20. 24. & 25. eandem sententiam tenet August. Epiphanius, Teodoretus & S. Thomas, enim ait. *Non est probabile, vt Deus, cuius perfecta sunt opera, vt dicitur Deuteron. 32. creaturam angelicam seorsum ante alias creaturas creauerit, quamuis contrarium non sit reputandum erroneum, præcipue propter sententiam Gregorij Nazianzeni, cuius tanta est in doctrina Christiana auctoritas, vt nullus vmquam eius dictis calumniam inferre præsumpserit, sicut nec Athanasij documentis, vt Hieronymus dicit.*

S. Th. 1. p. q. 46. ar. 3. — Prou. 8. d — Gen. 1. — Gen. 1. a — Iob 40. — Greg. 32. mor. cap. 9 — S. Aug. lib. 1. de ciuit. Dei, cap. 6. & 9. lib. 12 ca. 15. & 16. — Epiphan. lib 2. cont. hæres. hæres. 65. — Theodor. q. 3. in gen. — S. Th. 1. p. q. 61. ar. 3. in corp. — Gre. Naz. & Athanasij auctoritas.

16 *Irrita faciens signa diuinorum, & ariolos in furorem vertens. Conuertens sapientes retrorsum: & scientiam eorum stultam faciens. Suscitans verbum serui sui, & consiliū nunciorum suorum complens.* Hæc eadem prædixerat supra, quæ tamen nunc quasi per recapitulationem iterum commemorat, ne vmquam à nostra memoria excidant. Et in prima huius versiculi parte, exprimitur Dei consilium aduersus Ariolos: In secunda vero nos reddit certiores, quod absque dubio euenient omnia quæ Deus decreuit fieri. Ait ergo, quod non solum erunt irrita consilia diuinorum, sed & ipsos diuinos in furorem conuertendos, ita vt omnibus appareant insipientes & stolidi, quasi homines extra se positi, & iudicio rationis priuati. Hinc collige, contemptibilem esse astrologiā iudiciariam, & diuinandi curiositatem damnabilem. Vnde & per Hieremiam dicitur. *Iuxta vias gentium nolite discere: & à signis cœli nolite metuere quæ timent gentes: quia leges populorum vana sunt.* Sicut ergo dissipauit Dominus in Ægypto Magorum signa, qui in tertio signo defecerunt, & ipsa veritate coacti confessi sunt, *digitus Dei est hic,* & Moysē prodigijs clarificauit, & portentis: ita & in Babylone ariolos ostēdit stultos, claris euadentibus tribus pueris, Daniele, & socijs eius. In secunda parte, quā prosequitur vsque ad finem capitis, ostendit euentura

Arioli diuinantes q̄ vani sint. — Hier. 10 a — Exodi 8 c

esse quæ prædixit circa aduentum Christi, & promulgationem legis Euangelicæ. *Suscitans*, idest explens, *verbum serui sui*, hoc est Christi, *& concilium nunciorum complens*, idest, consilium Apostolorum, qui in Spiritu sancto congregati inter se orbem terrarum diuiserunt, vt Christi Euangelium gentibus nunciarent; vt muri Hierusalem reædificarentur.

Christum Prophetă futerű prædixit Moyses.

Potest etiam per verbum *serui sui*, verbum illud Moysi intelligi. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies, vt petisti à Domino Deo tuo in Horeb*, & paucis interiectis. *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui: & ponam verba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi: qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam*. Consonatque verbũ verbo. Ibi enim ait. *Prophetam suscitabit, Prophetam suscitabo eis*. Hic autem inquit. *Suscitans verbum*, idest, promissionem illam de Propheta suscitando. Consonat etiã vocabulum illud *serui sui*, quo Moyses in sacris literis nominari cõsueuit. Sicut ad Hebræos 3. *Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius, tãquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erãt*. Per nuncios autem, cæteros Prophetas intelligit, quos iussit annunciare reædificationem vrbis, & templi, non illius dumtaxat materialis, sed & spiritualis Hierusalẽ. Adimpleuit olim, quę loquutus est per Prophetas, reædificans templum suum, & reparans ciuitatem sanctam, & nunc quoque in reparanda Hierusalem cœlesti, ministris suis aderit, & sicut Apostolis dedit Spiritum sanctum suum, vt Ecclesiam Catholicam, quã suo proprio sanguine fundauit Christus, cõstruerent ex lapidibus viuis, & quadratis, ita & Apostolorum successores adiuuabit, vt fideles crescant in templum sanctum in Domino, iuxta illud verbum Apostoli. *Iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei: superædificati super fundamentum Apostolorum, & prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu: In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templũ sanctũ in Dño, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto*. Prædixit per Prophetam. *Aedificans Hierusalem Dominus dispersiones Israelis cõgregabit* hoc absq; dubio implebit. Promisit se desolaturum Babylonem, nõ excidet verbum eius, nec solum desolabitur Babylon, sed & flumina eius arescent. Vnde & subditur.

Deut. 18 e

Ibid.

Heb. 3.

Ephes. 2 d

Ps. 146.

17 *Qui dico Hierusalem: habitaberis; & ciuitatibus Iuda: ædificabimini, & deserta eius suscitabo. Qui dico profundo: desolare, & flumina tua arefaciam: Qui dico Cyro: pastor meus es, & omnem voluntatẽ meam complebis. Qui dico Hierusalem: ædificaberis, & templo: fundaberis*. Per Hierusalem, & ciuitates Iuda, Ecclesiam intelligit Catholicam, in qua vna est ciuitas Roma, vnus summus Põtifex Romanæ Ecclesiæ, legitimus successor Petri, & vicarius Christi, cui omnes, iure Diuino subiecti sunt particulares Pontifices singularum Ecclesiarum, quarum typum gerebant ciuitates Iuda, quarum caput erat Hierusalem. Per profundum, ciuitatẽ intelligit Babylonis, eo quod non in mõtibus, sicut Hierusalem; sed iuxta flumina ædificata erat. Vnde & filij Israel, qui captiui detinebantur in Babylone, ex infimo, quo iacebant loco, ad Sion suspirantes, dicebant.

Ecclesia Romana est mater omniũ Ecclesiarum.

Super

Ps. 138. a *Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion. In salicibus in medio eius suspẽdimus organa nostra.* Aedificãs ergo ciuitatem Hierusalem, destruxit ciuitatem Babylonis per Cyrum regẽ Persarum, & per exercitũ eius, & eius flumina exsiccauit. Videtur autem hic modus loquendi hyperbolicus, quo prędicuntur flumina exsiccanda. Significat enim ingentem vastitatem futuram, & talem, vt flumina arefacta videantur, & vniuersa terra in sterilitatem, aquis defficientibus, versa. Quod accidit in vastitate illius ciuitatis, hoc ipsum euenire cernimus in euersione spiritualis Babylonis, & ciuium eius, qui per amorem sui, vsque ad contemptum Dei eam ædificant. Ad prædicationem enim Euangelij, & erectionem Ecclesiæ Catholicæ arefacta est, & destructa sapientia huius sæculi, & turris Babel quam ædificabant, confusione linguarum penitus euersa, Basilius autem exponit hunc locũ, de fine mũdi: & iuxta hanc explicationem, per Hierusalem, intelligenda est cœlestis illa Hierusalẽ, *quæ ædificatur vt ciuitas, cuius participatio eius in idipsum* Huius ciuitatis quam magnificũ sit, & solidum ędificiũ, quam pretiosis lapidibus constructum, quam pacificis, & nobilibus ciuibus ornatum, in suo Apocalypsi ostendit mirabiliter Ioannes Euangelista, qui etiam desolationẽ Babylonis propheticè descripsit. *Qui dico Cyro &c.* Cyrum Regem Persarum pastorem suum nominatim vocat, qui multo post tempore nasciturus erat, non quidem in Iudæa, sed in terra non parũ distanti. Hic alienigena nomen pastoris obtinuit, nec immerito, eo quod directurus erat populum Israel, non vt tyrãnus Princeps, sed tamquam pastor benignus, qui non suã quęrit, sed ouiũ vtilitatẽ, qui & filios Israel de captiuitate Babylonis eduxit, & liberum illis aditum concessit, vt reuerterentur in Hierusalem. Huius regis mentionem fecerunt Historici vetustissimi, Xenophon, Iustinus, Herodotus, & alij. *Legamus* (ait Hieronymus) *Xenophontis octo librorum Cyri maioris historiam, & prophetiã Isaiæ cernemus impletam.* Hic Babyloniam, & Lydiã subegit, Aegyptum insuper, & Aethiopiam, vsque ad Sabaim; cui Deus tam insignes concessit victorias, vt liberos dimitteret Iudæos ad reædificandam ciuitatẽ Hierusalem, & templum diruptum à Nabuchodonosor rege Babylonis. Quæ omnia Christum Dominum respiciunt, ipse enim verè est pastor noster, & bonus pastor, qui animam suã dat pro ouibus suis, qui & totum pene vniuersum orbem Euangelij prædicatione subegit, efficiens, vt idololatræ conuerterentur ad Deum, & intellectum captiuarent in obsequium fidei: per quem à peccatorũ nostrorum tyrannide liberati, translati sumus in admirabile regnum suum. *De quo nobis grãdis est sermo, & interpretabilis ad dicendum.* Vt in sequentibus manifestum fiet.

Ecclesiam ædificans Dominus euertit ciuitatẽ Babylonis.

Basilius 3. Hexamerõ

Ps. 121. a

Apoc. 21. 22. & 18

Cyrus pastor dicitur, & quare.

Christ' verus est pastor.

Heb. 5. c

CAPVT XLV.

1\. HAEC dicit Dominus christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subijciam ante faciem eius gentes, & dorsa regum vertam, & aperiam coram eo ianuas, & portæ non claudentur. 2.3.4.5. Ego ante te ibo: & gloriosos terræ humiliabo: portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum: vt scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel. Propter seruum meum Iacob, & Israel electum meum, & vocaui te nomine tuo: assimilaui te, & non cognouisti me, 6. Ego Dominus, & non est amplius: extra me non est Deus: accinxi te, & non cognouisti me: Vt sciant hi, qui ab ortu solis, & qui ab occidente, quoniam absque me non est: Ego Dominus, & non est alter, formans lucem, & creans tenebras. 7. faciens pacem, & creans malum: ego Dominus faciens omnia hæc, 8. Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet saluatorem: & iustitia oriatur simul. 9. Ego Dominus creaui eum. Væ qui contradicit fictori suo, testa de samijs terræ: numquid dicet lutum figulo suo: Quid facis, & opus tuum absque manibus est? 10. Væ qui dicit patri: Quid generas? & mulieri: Quid parturis? 11. Hæc dicit Dominus sanctus Israel plastes eius: Ventura interrogate me super filios meos, & super opus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram, & hominem super eam creaui ego: manus meæ tetenderunt cœlos, & omni militiæ eorum mandaui. 12. Ego suscitaui eum ad iustitiam, & omnes vias eius dirigam: ipse ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam dimittet, non in pretio, neque in muneribus, dicit Dominus Deus exercituum. 13.14. Hæc dicit Dominus: Labor Aegypti, & negotiatio Aethiopiæ, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: Post te ambulabunt, vincti manicis pergent: & te adorabunt, teq. deprecabuntur:

cabuntur: Tantum in te eſt Deus, & non eſt abſque te Deus. Vere tu es Deus abſconditus, Deus Iſrael ſaluator. 15. Confuſi ſunt, & erubuerunt omnes: ſimul abierunt in confuſionem fabricatores errorum. Iſrael ſaluatus eſt in Domino ſalute æterna: non confundemini, & non erubeſcetis vſque in ſæculum ſæculi. Quia hæc dicit Dominus creans cœlos, ipſe Deus formans terram, & faciens eam, ipſe plaſtes eius: non in vanum creauit eam: vt habitaretur, formauit eam. ego Dominus, & non eſt alius. 16. Non in abſcondito locutus ſum in loco terræ tenebroſo: non dixi ſemini Iacob: Fruſtra quærit me. ego Dominus loquens iuſtitiam, annuncians recta. 17. Congregamini, & venite, & accedite ſimul qui ſaluati eſtis ex Gentibus: neſcierunt qui leuant lignum ſculpturæ ſuæ, & rogant Deum non ſaluantem. Annunciate, & venite, & conſiliamini ſimul: quis auditum fecit hoc ab initio, ex tunc prædixit illud? numquid non ego Dominus, & non eſt vltra Deus abſque me? Deus iuſtus, & ſaluans non eſt præter me. Conuertimini ad me, & ſalui eritis omnes fines terræ: quia ego Deus, & non eſt alius. 18. In memetipſo iuraui, egredietur de ore meo iuſtitiæ verbum, & non reuertetur: quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. Ergo in Domino, dicet, meæ ſunt iuſtitiæ & imperium: ad eum venient, & confundentur omnes qui repugnant ei. In Domino iuſtificabitur, & laudabitur omne ſemen Iſrael.

SVMMA CAPITIS.

SERMONEM inſtituit Iſaias in hoc capite de Cyro Rege Perſarum, qui Redemptoris noſtri typum geſſit, eo quod à captiuitate Babylonis liberauit filios Iſrael, per quam captiuitas deſignabatur peccati: cuius Redemptor Chriſtus extitit. Vnde ſub perſona Cyri multa vaticinatur de Chriſto. Igitur in principio capitis explicat, qualiter Dominus vocauerit Cyrum, & magnam potentiam tribuerit illi & virtutem, vt inſignes aduerſus potentiſſimos Reges obtineret victorias.

Secundò, quaſi per apoſtrophem ad cœlos conuertitur, aduentum Chriſti deſiderans, vt mundum vniuerſum erueret à captiuitate peccati: Verſiculo. Rorate coeli deſuper.

Tertiò, duram prophetiam contra Regem Babylonis interſerit, cuius in præſenti mentionem facit, quoniam dura ſeruitute populum oppreſſit Iſrael. Verſi-

Versiculo. Væ qui contradicit factori suo.

Quartò, prosequitur quæ in initio capitis cœperat vaticinari de Cyro, denuncians, eius industria laxandam esse captiuitatem Babylonis. Versiculo. Ego suscitaui eum ad iustitiam.

Quintò, facit transitum à Cyro ad Christum: nam diuinitatem eius explicat, virtutem atque efficaciam qua gentes vniuersas ad se traxit. Versiculo. Labor Aegypti, & negotiatio Aethyopiæ, &c.

Sextò, agit de vanitate idolorum, ostendens, non posse cum Deo vero conferri. Deus enim est vere Saluator, idola autem nullum possunt cultoribus suis auxilium præstare. Agit de hoc ab illo versiculo. Congregamini, & venite, *vsque ad finem capitis.*

COMMENTARIVM.

HAEC dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram vt subijciam ante faciem eius gentes, & dorsa regum vertam, & aperiam coram eo ianuas, & portæ non claudentur. Vt notauimus supra, quæ dicuntur in hoc capite de Cyro Rege Persarum sunt principaliter de Christo intelligenda, cuius, ille typum gessit. In hac autem prophetia hoc est mirabile inter alia, quod Isaias proprio nomine Cyrum alloquatur, qui centum quinquaginta annis post illum natus est. Hoc enim tempus intercessit inter Isaiam, & Hieremiam, qui prædixit, populum Iuda in Babylone futurum captiuum septuaginta annis. Continet ergo versiculus præsens insignes victorias, quas Deus daturus erat Cyro Regi propter Israel, quem postmodum à captiuitate Babylonis liberauit, & vocatur christus, idest vnctus, quia vnctus est à Deo in regem, vt Babylonem subuerteret, vt liberaret Iudæos, & templum Domini instauraret (sicut Theodoretus explicat) aut vero quia typus erat Christi, quem vnxit Deus oleo lætitiæ præ participibus suis. Eadem ratione dictus est pastor in capite præcedenti. propter pastorem nostrum Christum Dominum, quem mystice designabat. *Cuius apprehendi dexteram*, idem est, ac si diceret, quem adiuui, quem exaltaui, quē sustinui fortitudine mea, ne caderet in prælio, sed imperio suo multos alios reges subiugaret, triumphans, & agens prospere aduersus illos, ac tanta illum potentia roboraui, vt nullus posset ab illo se defendere, nec illi repugnare, ianuas saltē ciuitatis claudendo: omnia erunt ei peruia, & cum modica suorum militum iactura, reges potentissimos facile superabit.

Sup ca. 41. n. 3. & 4.

Cyrus proprio nomine prædicitur 150. ann.

2. Para. cap. vlt. Hier. 25

Isai. 44. d

2 *Ego ante te ibo: & gloriosos terræ humiliabo: portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum: vt scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel. Propter seruum meum Iacob, & Israel electum meum, & vocaui te nomine tuo: assimilaui te, & non*

& non cognouisti me. Promittit nonnulla Cyro Regi. Primum est, auferenda illi esse de medio omnia offendicula, & impedimenta, quantumuis grauia sint, etiam si videantur vectes ferrei, aut portæ æreæ. Nihil ei obstabit, nihil poterit impedire, quominus ingrediatur cum exercitu suo quam voluerit ciuitatem, & eam sibi subijciat. Omnia hæc fecit Cyrus, sed Deus se facturum illa repromittit, quoniam eius virtute, atque potentia eiusmodi consequutus est victorias, cuius nutu & voluntate aduersus barbaras nationes dimicauit. Secundo pollicetur illi immensos thesauros, & thesauros absconditos, idest, à nullo hactenus inuentos & consequutos. Ferunt historiæ, potentissimum fuisse Cyrum, & ditissimum: cepit enim reges opulentissimos, cepit & ditissimã Babylonem, in qua multos & pretiosissimos inuenit thesauros, cepit & multarum gentium spolia, Deo mirabiliter adiuuante, & ante faciem Cyri præeunte. Quid non subiecisset sibi, qui talem habuit præeuntem custodem? Loquens Dominus ad filios Israel, quos eduxit de terra Aegypti, vt in terram duceret repromissam, ait. *Ecce ego mittam angelum meum, qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat in locum quem paraui. Obserua eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes: quia non dimittet cum peccaueris, & est nomen meum in illo. Quod si audieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligentes te. Præcedetq. te Angelus meus, & introducet te ad Amorrhæum, & Hethæum, & Pherezæum, Chananæumq. & Hauæum, & Iebusæum, quos ego conteram.* At cum Cyro loquens, non Angelũ, qui præcedat eũ, repromittit: sed *ego* (inquit) *ante te ibo*, vt oculos conijciamus ad illum, de quo Apostolus ait. *Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Per *arcana secretorum*, idem intelligit, quod per *thesauros absconditos. Vt scias, &c.* Tertio, promittit illi cognitionem, qua certo intelliget se à Deo adiuuari. Persuasum sibi habuit Cyrus diuinum fauorem; agnouit, non sua potentia, sed Dei virtute sibi regna mũdi subiugasse: vnde & apud Esdram ait. *Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cœli, & ipse præcepit mihi, vt ædificarem ei domum in Hierusalem, quæ est in Iudæa.* Alij autem reges, vt Nabuchodonosor, & Sennacherib, ignorauerunt Deum, per quem reges regnant, & conditores legum iusta decernunt. Est etiam celebratum historijs, quod multis ante annis fuerit Cyrus prophetatus, & nomen illius proprium expressum, & vocatus à Deo nunc christus nũc pastor, quod ex fine capitis præcedentis, & initio huius satis constat. Propterea ait. *Ego Dominus qui voco nomen tuum*, idest, qui tibi nomen impono, antequam in vtero natus sis, & tale nomen, tamque honorificum, & præclarum, quale est nomen pastoris, & Christi mei. Qualis ergo gloria nostra erit, qui à Christo Christiani dicimur? ille pastoris nomen assumpsit, officium, & solicitudinem; nobis autem ouium pascuæ suæ dignitatem concessit, sicut ait Propheta. *Nos autem populus eius, & oues pascuæ eius.*

4 *Propter seruum meum Iacob, & Israel electum meum, & vocaui te nomine tuo: assimilaui te, & non cognouisti me. Ego Dominus, & non est amplius. Extra me non est Deus: accinxi te, & non cognouisti me:*

Marginalia: Cyro Regi quanta promiserit Dominus. — Exo. 23. d — Angelus præcessit filios Israel non Xps. — 2. Cor. 5. d — 2. Paral. 36. d — 1. Esdræ 1. a — Psal. 94

me: vt sciant hi, qui ab ortu solis, & qui ab occidente, quoniam absque me nõ est. Ostẽdit se tot beneficia exhibiturum Cyro, propter populum Israel sibi dilectum, vt videlicet à captiuitate Babylonis eum eriperet, & in ciuitatem sanctam Hierusalem introduceret: sic & Aegyptijs multa bona contulit propter Ioseph; tãto enim amore electos suos Deus prosequitur, vt, propter illos, etiam extraneis multa impendat beneficia. Toties autem repetit se esse Dominum, vt omnes agnoscant, à quo Cyrus tot consequutus fuerit beneficia, ac si apertius dicat: Vide ò Cyre, & considera, quod omnem potentiam, & virtutem à me habes, non à te ipso, nec à dijs gentium. Ego *assimilaui te* illis personis, quarum nomina, antequam nascerentur, prædixi. *Assimilaui te* Christo, cuius figura extitisti, te vocans pastorem populi mei. *Et non cognouisti me*, quia nondum fueras natus, cum *vocaui te nomine tuo.* Ego accinxi te ad bellũ, & virtute magna corroboraui te, quod in vniuerso mũdo erit notissimum. Me ergo tamquam Deum verum, & non idola, te oportet adorare. Sed tu *non cognouisti me*. Vbi notandum, quod accingere aliquem, est vires illi addere, & potentiam. In qua significatione frequenter accipitur in sacris literis, vt in Psalmo 92. *Dominus regnauit, decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem, & præcinxit se*. Et Psalmo 64. *Præparans montes in virtute sua accinctus potentia*. Vel *accinxi te*, idem est, quod ad pugnam paraui. Sic accipitur hoc nomen *accinctus* tertij Regum 20. *Ne glorietur accinctus æque vt discinctus.* Et Lucæ 12. *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris, & vos similes hominibus, exspectantibus Dominum suũ quãdo reuertatur à nuptijs.* Quæri autem potest, quomodo verum sit illud, *& non cognouisti me*, cum constet ex libris Paralip. & Esdræ, illum cognouisse Dominum Deum. Scriptum est enim: *Anno autem primo Cyri Regis Persarum ad explendum sermonem Domini, quẽ loquutus fuerat per os Hieremiæ, suscitauit Dominus spiritum Cyri Regis Persarum, qui iussit prædicari in vniuerso Regno suo, etiam per scripturam, dicens: Hæc dicit Cyrus Rex Persarum: Omnia Regna terræ dedit mihi Dominus Deus cœli, & ipse præcepit mihi, vt ædificarem ei domũ in Hierusalẽ, quæ est in Iudæa. quis ex vobis est in omni populo eius? sit Dominus Deus suus cum eo, & ascẽdat*. Quæ verba iterum repetuntur in ipso initio primi libri Esdræ. Sed respondetur cum glosa Lyrani, illud verbum, *& non cognouisti me*, non esse referendũ ad tempus, in quo Cyrus dixit, & scripsit ad vniuersum regnum, quæ prædicta sunt verba, sed ad tempus, in quo per Isaiã prophetauit, & vocauit Cyrum nomine proprio; tunc enim, cum nondum esset natus, Deum cognoscere non potuit. Postmodum vero, cum prophetiam Isaiæ legisset, admodum beneuolus effectus est filijs Israel, & familiaris, & tanta pietate cœpit Deum colere, vt liberam concesserit Iudæis facultatem, vt reædificarent templum, & diceret. *Quis est in vobis de vniuerso populo eius. Sit Dominus Deus illius cum ipso. Ascendat Hierusalem quæ est in Iudæa: & ædificet domum Domini Dei Israel, ipse est Deus, qui est in Hierusalem, & omnes reliqui in cunctis locis vbicumque habitant adiuuẽt eum viri de loco suo, argento, & auro, & substantia, & pecoribus:*

Cyro multa bona cõtulit Dominus propter populum Israel, vt eum liberaret.

Psal. 92. a

Psal. 64.

3. Reg. 20. c

Lucæ 12 e

2. Paral. 36. d

1. Esdræ 1. a

Cyrus vtrũ habuerit cognitionẽ Dei veram

1. Esdræ 1.

ribus: excepto quod voluntarie offerunt in templo quod est in Hierusalem. In quibus verbis magna fides regis, (vt inquit Beda) *magna claret pietas, fides quidem: quia populum Isael præ ceteris Dei esse intellexit. Pietas: quia, nullo excepto, omnes qui vellent liberos in patriam redire permisit. Fides, quia eundem Deum, & habitare in cœlis, & esse in Hierusalem, & cum singulis reuertentibus ascendere posse confessus est. Patet enim quia non corporeum & loco comprehensibilem, sed spiritum & vbique præsentem credidit: quem ita Hierosolimis, & in templo habere locum confessus est: vt simul eum cæli regno præsidere nō dubitaret: ita in cœlis regnare credidit, vt cum suis fidelibus esset in terra, eorumque animos, & manus ad salutaria dirigeret opera* Secundo potest dici, quod Cyrus, licet cognouerit Deum auctorem naturæ, non tamen habuit fidē illius, vt est auctor supernaturalis, nec conuersus est ad illum per regenerantem gratiam, & charitatem. Tactus quidem fuit Dei notitia, vt hoc opus Dei, videlicet liberationis filiorum Israel à captiuitate Babylonis, exequeretur, sed ipse in sua permansit infidelitate, & cupiditate regnādi multos oppressit, vnde (vt obseruauit Lyranus) *legitur in chronicis, quod Cyrus multis regnis impugnatis, & principibus superatis Scythas bello impetebat; Tamyris autem regina Scytharū, dissimulato dolore filij sui, quem iam Cyrus in bello truncauerat, dolose conuiuium præparauit, vbi temulentum, cum ducentis militibus Persarum enecauit: caput vero Cyri amputari, atque in vtrem humano sanguine plenum proijci iussit, satia te (inquiens) sanguine quem quæsisti.*

Venerab. Beda.

Lyra super prolog. Aggæi.

Tamyris regina scytharū occidisse dicitur Cyrū.

4 Hęc autem omnia, quę de Cyro dicuntur, non est difficile de Christo Domino exponere, cuius ille typus fuit, & figura. sic explicat Athanasius: Iesus enim est vere Christus Domini, vnctus oleo letitiæ præ participibus suis. Ille fuit verus Messias in lege promissus & prophetis, pastor, & pontifex animarum nostrarum. Ille vir dexteræ Dei, quem Deus apprehendit, & suscepit, sicut per Prophetam dicitur. *Adhæsit anima mea post te: me suscepit dextera tua.* Et iterum: *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltauit me, dextera Domini fecit virtutem.* Vere illi vt regi regum subiecti sunt omnes reges terræ; vere per illum cōfracti sunt vectes ferrei peccatorum nostrorum, quibus tenebamur captiui, & portæ inferi apertæ, quas nullus, præter ipsum, valuit reserare. De quo canit Psalmista, *Et eduxit eos de tenebris, & vmbra mortis, & vincula eorum dirupit. quia contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit.* De quo & superius dixerat. *Et dabo clauem domus Dauid super humerum eius: & aperiet, & non erit qui claudat, & claudet, & non erit qui aperiat.* Ille accepit thesauros absconditos in Limbo, videlicet sanctos patres, quos ab inferis eduxit. Accepit & à Patre dona, quæ mundo fuerant abscōdita, & illa distribuit discipulis, secundum quod dicit Psalmista, *Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus.* Et vt Paulus ait: *In ipso sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ* absconditi. Quod autem addit, *& non cognouisti me*, ad humanitatem refertur Saluatoris, cui, antequam assumeretur à Verbo in vnitatem personæ, antequam esset in rerū natura, aut posset Deum

Athanas. lib. 2. de vnitate sanctissimæ Trinit.

Psa. 62. c

Ps. 117. e

Christo adaptātur quæ de Cyro dicūtur.

Ps. 10. e

Isa. 22. f

Psa. 67.

Colo. 2. a

set Deum cognoscere, gratis, absque vllis præcedentibus eiusdem humanitatis meritis, ab æterno suprema dona gratiæ præparata sunt. *Propter Israel, & Iacob.* Idest, vt nos redimeret à peccatis, & in Christo natura gratificaretur humana, quæ in Adam fuerat per peccatum corrupta: ideo enim Verbum Dei factũ est caro, vt carnem, quæ corruperat viam suam, sanctificaret, vt nos iustificaret, & mundaret. Quod & Paulus Apostolus fatetur, cum ait. *Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.* Quorum verborum sensus est, *Quamuis ipsa persona Christi, semper fuerit filius Dei per naturam, prædestinatus tamen est ab æterno, & in temporis plenitudine factum est, per ineffabilem Dei gratiam humanæ naturæ collatam, vt existens in humana natura, esset filius Dei. Vnde & Apostolus, prius filium* Dei *incarnatum esse præmiserat, & postea ei prædestinationem attribuit, vt intelligatur prædestinatus esse secundum quod factus est ex semine Dauid secundum carnem.* Prædestinatus autem est filius Dei secundum spiritum sanctificationis, idest, vt homines redimeret, & diffundendo super nos Spiritus sancti dona, peccatores sanctificaret. *Quæ quidem sanctificatio* (vt ait S. Thomas) *incepit ex resurrectione mortuorũ Iesu Christi Domini nostri, idest, ex mortuis, secundum illud Ioannis 7. Nondum erat Spiritus sanctus, quia nondum Iesus fuerat glorificatus. Quod* (vt notauit idem S. Thomas) *non sic est intelligendum, quasi nullus ante Christi resurrectionem spiritum viuificantem acceperit: sed quia ex illo tempore quo Christus resurrexit, incepit copiosius, & communius spiritus sanctificationis dari.* Hic ergo fuit incarnationis finis: venit enim vt medicus, ad sanandas infirmitates nostras: vnde & in symbolo Nizeno canit Ecclesia, *Qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit de cœlis, & incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis, passus, & sepultus est.*

Rom. 1. a

Ex S. Th. sup. cap. 1. ad Rom. lect. 3.

Christus qualiter prædestinatus fuerit filius Dei.

S. Tho. ibi.

Ioan. 7.

Symbol. fidei.

5 Quia vero iuxta regulã Tyconij, quæ cõpetunt capiti, possũt adaptari membris, Paulo Apostolo cõgruunt valde hæc quæ de Cyro ad literã dicta sunt. *Ego* (inquit) *ante te ibo.* Postquam Christus Dominus in carne immortali ascendit in cœlum, iterum corporaliter descẽdit in terram, vt Saulum persequentem conuerteret, & Apostolum efficeret ex persequutore. Quod sanctus Thomas expresse asserit, & colligit ex verbis illis eiusdem Apostoli, *Nouissime autem omnium tãquam abortiuo visus est & mihi*: & postqnam effecit illum vas electionis, capta præda, reuersus est in cœlum, & Paulum secum rapuit, sicut ipse ait. *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore, siue extra corpus nescio, Deus scit, raptum huiusmodi vsque ad tertium cœlum.* Præcedit Christus, & rapiens Paulum ait illi. *Ego ante te ibo,* iter pandẽs, ianuas cœli aperiens, vt videas, & annuncies quæ præparauit Deus diligentibus se. *Et gloriosos terræ humiliabo,* ac si diceret, tantis fauoribus & priuilegijs decorabo te, tot dona spiritualia conferam, vt gloriosi Principes terræ, immo & Ecclesiæ, corã te quasi humiles appareant.

Paulo Apostolo adaptantur quæ Isaias dicit de Cyro.

1. Cor. 15.

2. Cor. 12. a

Paulus cæteris Apostolis confertur.

Quod

Quod eiusdem Apostoli testimonio comprobatur: *Quibus neque ad horã cessimus subiectioni, vt veritas Euãgelij permaneat apud vos: Ab ijs autem, qui videbantur esse aliquid, (quales aliquando fuerint nihil mea interest, Deus personam hominis non accipit) mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt, sed è contra, cum vidissent quod creditum est mihi Euangelium præputij, sicut & Petro circuncisionis: (qui enim operatus est Petro in Apostolatum circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes) & cũ cognouissent gratiam quæ data est mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi & Barnabæ societatis, tantum vt pauperum memores essemus.* Princeps Ecclesiæ humiliter accepit id quod Apostolus Paulus dixit. *Cũ autem venisset Cephas Antiochiã in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venirent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahebat, & segregabat se, timens eos, qui ex circuncisione erant. Et simulationi eius consenserunt cæteri Iudæi, ita vt & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu cum Iudæus sis gentiliter viuis, & non Iudaice, quomodo gẽtes cogis Iudaizare?* Lege attente quæ de se ipso referat Paulus primæ ad Corinthios vndecimo, & duodecimo, & videbis quanta de se dicat Apostolus, conludens in hæc verba. *Ego enim à vobis debui commendari: nihil enim minus fui ab ijs, qui sunt supra modum Apostoli: tametsi nihil sum: signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis, & prodigijs, & virtutibus.* Lege & caput quintũdecimum Epistolæ primæ ad Corinthios, vbi se præfert in laboribus quos pro Christo passus est, alijs Apostolis: *Gratia Dei* (inquit) *sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui: non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Et cum talia testimonia de se perhibeat Apostolus: *Nos* (inquit) *non in immensum gloriabimur, sed secundum mensurã regulæ, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingẽdi vsque ad vos. Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos: vsque ad vos enim peruenimus in Euangelio Christi, non in immensum gloriantes in alienis laboribus.* Nonne thesauros absconditos dedit Paulo, cum dedit illi cognoscere, & amare Christũ & hunc crucifixum, in quo sunt omnea thesauri sapientiæ, & scientiæ Dei absconditi: in quo & inhabitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter? tanto ardore charitatis flagrabat erga nomẽ Domini Iesu Christi, quẽ olim persequebatur, amplius æmulator existens paternarum suarũ traditionum, vt in quatuordecim Epistolis suis, nomẽ Iesu Christi 460. vicib' nominauerit, vt notauit Georgius Ederus. nec mirũ, cum ipse Dominus dixerit Actorum 9. *quoniam vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filijs Israel.* Arcana secretorum reuelauit illi, quando *raptus est in paradisum, & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui.* Confer verba sequẽtia huius textus, videlicet, *vt scias, quia ego Dominus, qui voco nomen tuum &c.* cum verbis, quæ habentur Actorum 9. & videbis, quomodo inter se cohæreãt.

Galat. 2 a · *Ibid. c* · *1. Cor. 11. & 12* · *2. Cor. 10. d* · Georgius Ederus li. 4. partition. theologic. · *2. Cor. 12. b* · *Act. 9. a*

Subito

Subito (inquit) *circumfulsit eum lux de cœlo: & cadens in terram audiuit vocem dicentem sibi: Saule Saule, quid me persequeris? Qui dixit: quis es Domine? & ille: Ego sũ Iesus quem tu persequeris, durum est tibi contra stimulum calcitrare. Et tremens, ac stupens dixit: Domine quid me vis facere? & Dominus ad eum: surge, & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.* De Cyro dictum est. *Ego Dominus qui voco nomen tuum*, & *vocaui te nomine tuo.* Paulum vero Apostolum etiam vocauit Christus nomine proprio: *Saule Saule quid me persequeris?* De illo dicitur, *vt scias quia ego Dominus*: Paulo vero inquirenti, *quis es Domine?* Respondit Christus: *Ego sum Iesus quem tu persequeris*. De illo dicitur, *assimilaui te & accinxi te*, sed multo perfectius cernere id ipsum licet in Paulo, quem Dominus cinxit, vt portaret nomen eius *coram gentibus, & regibus, & filijs Israel*. Quem assimilauit lupo, Genesis 49. vt Tertulianus explicat lib. 5. contra Marcionem. & Gregorius magnus, cuius verba adduximus supra capite 3. numero. 5. & capite 9. num. 11. Assimilatus est vasi electionis, Actorum 9. Dictus est & appellatus gentium doctor, primæ ad Timotheum 2. Magister eorundem 2. ad Timotheum 1. Apostolus gentium ad Rom. 11. minister Christi inter gentes ad Rom. 15. vocatione inter Apostolos nouissimus, & minimus 1. Corint. 15. Et ipse Apostolus confert se ipsum abortiuo. *Nouissime autem omnium tãquam abortiuo visus est* (inquit) *& mihi*. Viterbien. vocat Apostolum Angelum gẽtium. Chrysostomus, qui de se ait, *fateor me flagrare amore huius viri*, idest Pauli, illum assimilari docet non solum perfectissimis viris, qui antecesserunt eum, sed etiam Angelis supremis. *Cui te ò Beate Paule iustorum veteris testamenti, vel noui audeam comparare? Omnium quippe virtutem quasi in arca quadam, sed cum multo prorsus cumulo condidisti. Denique, etiam si totum cõtra te aliquis sigillatim iustorum appendat chorũ, inueniat trutinam virtutum ponderibus à tua parte depressam. Paulus vero secundus Abel, verum non semel, sed per dies singulos immolatus. Paulus alter Noe, sed absque arca insurgẽtes aduersus se vndas impietatis enauigans. Paulus alter Abraham, non modo à patria, vel gente, sed post vocationem suam ab ipsa etiam vita prorsus abscissus. Paulus alter Isaac, sponte in hostiam colligatus. Paulus alter Iacob quasi pro vno quodam totius mundi grege semper inenigilans. Paulus alter* Ioseph, *spirituali fame, tabescẽte mundo, veritatis alimenta distribuens. Paulus alter Moyses, qui omnes gentes à tyrannide diaboli reduxit ad Christũ. Paulus alter Aaron, totius mundi populus inunctus sacerdos. Paulus alter Phinees impietatem Iudæorum atque gentilium, quasi fornicationẽ mentium, vno fidei mucrone confodiens. Paulus alter David, qui velut quendam Goliam in certamine diabolum prouocat. Paulus alter Helias, clarius raptus in cœlos Paulus alter Helisæus, qui gentes ab interiore lepræ pollutione mundauit. Paulus alter Ezechias, qui ad vnã fidẽ Christi diuersos populos attraxit. Paulus alter Iosias, qui abominationes gentilium dissipauit ac perdidit. Paulus alter Ioannes, pro Christo capite truncatus. Paulus alter Petrus, non de cœlo vocatus ad credendum. Paulus alter Gabriel, qui Christi ortum cunctis*

Paulũ proprio nomine vocat Christus de cœlo.

Ibid.

Pauli epitheta.

Tert lib. 5. cõtra Marcionẽ sub initium.

Ex Georg. Edero. l. 4. partitionũ theologicarum. tabula 30.

Viterbien. in chronicis part. 4

Chrysost. 8. de laudibus aul. tom. 3.

Paul. præfertur Ioseph patriarchæ, Dauid, & alijs

cunctis gentibus annunciauit. Paulus alter Michael, qui Christianorum dux esse sortitus est. Etiam si Angelorum: etiam si iustorum hominum circumuolem choros, non inuenio comparationem, cui non tamen cumulo meritorum Paulus occurrat. Alia quamplurima de laudibus Pauli docet Chrysostomus per diuersas homilias, præsertim homilia quinquagesima tertia in Genesim. homilia vltima in Acta Apostolorum & homilia secunda super Psalmum 50. sed reuertamur ad contextum literæ.

6 *Ego Dominus, & non est alter, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malũ. Ego Dominus faciens omnia hæc.* Ostendit, solum Deum esse primum omnium rerum principiũ, nec reperiri aliquid in rebus creatis rationem entis habens, quod inquantum huiusmodi, non reducatur in ipsum, tamquam in primam causam. Cum enim omne ens creatum, sit ens per participationem, necessario debet reduci in ens per essentiam, quod est Deus. Nec tamen intelligas (vt hæretici dicunt) Deum ita esse primum omnium rerum principium, vt mala culpæ operetur in nobis, seu peccata, sicut operatur opera bona: hoc enim asserere est impium, & contra expressam diffinitionem Concilij Tridentini, vbi sic habetur. *Si quis dixerit non esse in potestate hominis, vias suas malas facere, sed mala opera ita vt bona Deum operari, non permissiue solum, sed etiam propriè & per se, adeo vt sit proprium eius opus nõ minus proditio Iudæ, quam vocatio Pauli, Anathema sit.* Et Concilium Arausicanum secundum. *Aliquot* (inquit) *ad malum diuina potestate prædestinatos esse non solum non credimus, sed etiam si sunt qui tantum malum credere velint, cum omni detestatione in illis Anathema dicimus.* Neque cõtra istam duplicem diffinitionem infertur aliquid ex sententia illorum, qui cum Diuo Thoma affirmant, peccatum, seu malum morale, esse pro formali aliquid positiuum. Hæc enim argumentatio, quam nonnulli arbitrantur efficacissimam esse, nihil concludit, videlicet, Deus est causa cuiuscumque entis positiui, sed peccatum pro formali est aliquid positiuum, ergo peccatum pro formali est à Deo. Hoc enim argumentum facillimè dissoluitur, dicendo, quod omne ens positiuum est à Deo. Si autem tale ens sit positiuum deficiens, erit quidem à Deo inquantum positiuum, & inquantum ens, non autem inquantum est deficiens. Quia Deus, cum sit summe bonus & perfectus, nemini est causa deficiendi, sed efficiendi: defectus enim solum in causam deficientem debet reduci. Effectus autem, & omne ens per participationem, reducendum est, tamquam in primam causam, in ipsum Deum. Vnde istæ propositiones sunt absolutè negandæ, Deus est causa peccati. Deus est causa mali moralis, Deus mouet hominem ad peccandum. Deus causat actum peccati, inquantum est malus moraliter: omnes enim istæ, & aliæ huiusmodi assertiones sunt impiæ. Istæ verò possunt concedi cum addito, peccatum inquantum actus, inquantum natura quædam positiua, & inquantum ens, est à Deo, nam sub hac ratione, peccatum est quoddam bonum, & consequenter à primo bono, quod est Deus. Hæc est expressa sententia sancti Thomæ. Ait enim.

Mala culpæ nõ operatur De⁹.

Conc. Tri. sess. 6 cã. 6. de iustif.

Concil. Arauf. 2. can. 25.

Caiet. 1. 2. q. 18. art. 5. & q. 71. ar. 6.

Et 2. 2. q 6 ar. 2. super solutione ad 2.

Bannes. 1. 1. q 48. a. 1. & q. 49. ar. 2.

Peccatũ pro formali est natura qdam positiua.

Peccatũ vt ens à Deo est, quia vt sic bonum est.

S. Tho. 2. sent. dist. 37 q. 2. art. 2 in corp.

Quod actus in quantum actus à Deo est, & vt sic non habet aliquid, quod deformitatem habeat: quod qualiter sit, ita considerari potest. In omnibus enim, in quibus incidit defectus ex causa secunda, & non ex causa prima, oportet quod quidquid est in effectu deficiente, essentia & bonitatis, totum à prima procedat: quod autem defectus reducatur in causam secundam deficientem, patet in claudicatione, quæ est à virtute gressiua mediante tibia, per cuius scilicet tibiæ curuitatem, obliquitas in gressu claudicantis relinquitur: vnde quicquid est ibi de gressu, totum est à virtute gressiua, sed defectus, vel obliquitas gressus non est à virtute gressiua, sed à tibia tantum. Similiter etiam est ordo Dei ad voluntatē causatam, sicut causa primæ ad causā secundam. Ideo ex parte Dei nullus defectus incidere potest. Voluntas autem causata ad defectum, possibilis est: & ideo quicquid est in actu deficiēti, scilicet peccato, de ratione actus, & entis, & boni, totum hoc à primo agente, scilicet Deo procedit mediante voluntate: sed ipse defectus, qui est in actu, hoc modo est à voluntate, quod à Deo non procedit, & ideo quodcumq; nomen deformitatem simul cum actu significat, siue in generali, siue in speciali, non potest dici, quod hoc à Deo sit simpliciter: vnde non potest dici absolute, quod peccatū sit à Deo, vt homicidium, aut aliquid huiusmodi, nisi cum hac additione, inquantum est actus, & in quantum est ens.

S. Tho. 2. sent. ad Anibald d 37. q. vnica ar. 1. in corp.

Idem docet in alio secūdo libro sententiarum ad Anibaldū, vbi pertractans illam quęstionem: Vtrum omne ens sit à Deo, respondet, *quod hæreticum est dicere, aliquod ens, inquantum ens, non esse à Deo.* Peccatum ergo, inquantum ens, à Deo est. Et omissis alijs pene innumeris locis eiusdem sancti Doctoris, notanda est maxime ad plenam intelligentiam huius controuersiæ, doctrina quam tradit libro tertio contra gentes. Cum enim in capite 7. hanc statuisset conclusionem, quod videlicet *malum non est aliqua natura positiua*, & in capite octauo proposuisset primum argumentum contra prædictam determinationem. (*Nam ex propria differentia specifica, vnumquodque speciem sortitur. Malum autem est differentia specifica in aliquibus generibus, scilicet in habitibus, & actibus moralibus: Sicut enim virtus, secundum suam speciem, est bonus habitus, ita contrarium vitium, est malus habitus secundum suam speciem: & similiter de actibus virtutum, & vitiorum: malum igitur est dans speciem aliquibus rebus: est igitur aliqua essentia, & aliquibus rebus naturalis*) Postea in capite nono sic respondet. *Contingit, quod est malum vni, esse bonum alteri: & ideo nec malum, secundum quod est differentia specifica in genere moralium, importat aliquid, quod sit secundum essentiam suam malum: sed aliquid quod secundum se est bonum: malum autem homini, inquantum priuat ordine rationis, quod est hominis bonum. Ex quo etiam patet, quod malum & bonum sunt contraria, secundum quod in genere moralium accipiuntur: non autem simpliciter accepta, sicut secunda ratio proponebat: sed malum priuatio est boni, inquantum est malum.* Itaque peccatum, inquantum est quædam natura, à Deo est, sed inquantum peccatum, non habet aliam cau-

S. Tho. 3. cont. gent. cap. 7. 8. 9.

sam

sam, nisi voluntatem deficientem. Hanc doctrinam desumpsit sanctus Thomas ex sancto Patre Augustino, libro secundo de libero arbitrio, capite decimonono, & vigesimo, vbi hanc proponit, & dissoluit quæstionem. Ait enim. *Sed tu fortasse quæsiturus es, quoniam mouetur voluntas, cum se auertit ab incommutabili bono ad mutabile bonum, vnde ei iste motus existat, qui profectò malus est, tametsi voluntas libera, quia sine illa nec rectè viui potest, in bonis numeranda sit. Si enim motus iste, idest, auersio voluntatis à Domino Deo, sine dubitatione peccatum est, num possumus auctorem peccati Deum dicere? non erit ergo iste motus ex Deo. Vnde igitur erit? Ita quærenti tibi, si respondeam nescire me, fortasse eris tristior; sed tamen vera responderim: sciri enim non potest quod nihil est. Tu tamen pietatem inconcussam tene, vt nullum tibi bonum, vel sentienti, vel intelligenti, vel quoquo modo cogitanti occurrat, quod non sit ex Deo. Ita enim nulla natura occurrit, quæ non sit ex Deo. Omnem quippe rem, vbi mensuram, & numerum, & ordinem videris, Deo artifici tribuere ne cuncteris. Nulla ergo natura est, quæ non sit ex Deo. Motus ergo ille auersionis, quem fatemur esse peccatum, quoniam defectiuus motus est, omnis autem defectus ex nihilo est, vide quo pertineat, & ad Deum pertinere non dubites. Qui tamen defectus, quoniam est voluntarius, in nostra est positus potestate.* Quibus verbis, omnem entitatem, quæ in actu peccati reperitur, Deo tribuit, malitiam

August.

autem moralem, & defectum, in solam voluntatem deficientem reducit. Quomodo autem Deus humanam dicatur obdurare voluntatem, aut mentis oculos excæcare, explicatum est superius capite 6 nu.48.

7 *Faciens pacem, & creans malum &c.* Vt ergo ad contextum propius accedamus, obseruandum est, quod malum est duplex, aliud culpæ, de quo in præcedenti numero diximus, aliud est malum pœnæ, quod Dominus iuste infligit, cum illud male agentibus, & peccatoribus in flagellum immittit. *Formans* igitur *lucem, & creans tenebras dicitur,* (vt ait Gregorius,) *quia cum per flagella exterius doloris tenebræ creantur, intus per eruditionem mentis lux accenditur. Faciens pacem, & creans malum, quia tunc nobis pax cum Deo redditur, cum hæc, quæ bene sunt condita, sed male concupita, in ea, quæ nobis mala sunt, flagella vertuntur. Per culpam quippe, discordes Deo existimus: dignum ergo est, vt ad pacem illius per flagella redeamus: vt cum vna quæque res bene condita nobis in dolorem vertitur, correcti mens ad auctoris pacem humiliter reformetur.* Augustinus autem contra Adimanthum, illud verbum, *Faciens pacem*, ad bonitatem Dei refert: *creans malum*, ad seueritatem & iustitiam. & eodem modo explicat in capite vigesimosexto, de malo pœnæ, illud Amos tertio. *Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit.* Eodem modo explicat vtrumque locum, Amos videlicet, & Isaiæ, sanctus Chrysostomus. *Neque enim* (inquit) *hic malitiam voluit intelligi, sed pestilentiam*

Malum pœnæ est à Deo, non malum culpæ:

Gregor. 2. mor. cap. 9

Augu lib cōtra Adimanthum ca. 27 to 6

Amos 3.

Chrys ho. 23. super Matth. 3 medio.

tiam profectò, & famem, cæteraq. huiusmodi, quæ mala esse putantur à plurimis. De ijs etiam malis intelligitur illud. *Bona & mala, vita & mors, paupertas & honestas, à Deo sunt*. Ex quibus omnibus impugnatur error Manichæorum, ponentium duo prima rerum principia, alterum bonorum, alterum malorum, de quo in capite præcedenti dictum est.

Eccli. 11. b

8 *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra & germinet saluatorē: & iustitia oriatur simul: Ego Dominus creaui eum.* Post lætum nuncium, quo, per Cyrum liberandos esse Iudæos à captiuitate Babylonis, prædixerat, & multo fœlicius per Christum, conuertitur propheta per apostrophem ad coelos, optans, accelerari tempus redemptionis promissæ. Consimili affectu conuertitur infra ad Saluatorem repromissum: *Vtinam* (inquiens) *disrumperes coelos & descenderes*. Ac si diceret. O vtinam coelestia & terrestria nos adiuuent, vt tandem voti compotes efficiamur, & videamus desideratum cunctis gentibus. O vtinam tollatur maledictio, qua propter peccata nostra coelum nobis factum est æneum, & terra ferrea. O vtinam gratiam suam dent coelestia, quam suscipere non detrectent, qui sunt in terra. Peccata nostra diuiserunt inter nos & Deum, opposuimus nubem, ne ascenderet oratio. Superexaltet iam misericordia iudicium, & vbi abundauit malitia, superabundet & gratia. dissoluantur solis ardore peccata nostra, omnia impedimenta de medio tollantur. Pluant coeli rorem illum, qui olim super vellus Gedeonis descendit, rorem inquam diu à nobis exspectatum. Pluant nubes iustum, idest Christum iustificantem mundum; fiat terra nostra idonea, ad suscipiendum & germinandum Saluatorem: veniat tempus salutis, quo iustè vindicet nos Deus ab hostibus nostris. Hac igitur deprecatione affectuosa vaticinatur simul, & explicat modum, & ordinem incarnationis Dominicæ, quem sanctus Lucas Euangelista iam adimpletum narrauit; *Missus est* (inquiens) *Angelus Gabriel à Deo, in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazaret, ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, & nomen Virginis Maria*. Vbi sanctus Euangelista nuncium in primis introducit, Angelum videlicet, qui à Deo missus est, vt Dei voluntatem, & decretum, quo ab æterno statuit pro hominibus in plenitudine temporis incarnari, notum illi faceret. Deinde ipse Angelus quædam commemorat prophetarum oracula, quæ de Christo & eius regno loquebantur: ac tandem constituit prudentissimum virginis responsum, hac prompta obedientiâ, & profundissima humilitate consensum præbentis, & dicentis. *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.* Et post illius consensum. *Verbum caro factum est*: cuius natiuitatem enarrat ipse Euangelista, cum ait. *Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio: quia non erat ei locus in diuersorio*. Hæc omnia eodem ordine vaticinatur in præsenti Isaias, vt his verbis explicat sanctus Ambrosius. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra, & germinet Saluatorem.* *Dicendo, rorate cœli desuper, mysterium*

Aduentus Christi, maxime fuit desideratus.

Isa. 64. a

Thren. 3 o

Luca 1. e

Angelus mittitur ad Mariã.

Ibid.

Ioan. 1.

Luca 2. a

Amb. li. 3. de officijs diuin. ca. 6. to 3.

rium Angelicæ expressit alloquutionis, qua Verbum Deus in interiorem aurem credulæ virginis, sicut pluuia in vellus descendit. & per hoc quod ait, & nubes pluant iustum, se, atque cæteros Prophetas, qui vt nubes iustum, scilicet Christum, & fideles eius in terra cordis nostri doctrina depluunt. Aperiatur (inquit) terra suscipiendo verbum, & dicendo, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum: & germinet saluatorem benedicta in æternum, Deũ nobis proferens, & hominẽ. Consonat hęc explicatio cũ textu Hebraico, vbi pro, *aperiatur terra, & germinet saluatorem*, habetur, aperiat se terra, & pullulet Iesum, & illam tradit S. Augustinus, qui pluribus in locis verba hæc interpretatur de filij Dei incarnatione, & natiuitate; & præsertim in oratione de quinque hæresibus cap. 4. docet, quæ in hoc loco dicuntur eundem habere sensum cũ illo. *Paruulus natus est nobis, filius datus est nobis.* Quod autem ait. *Et iustitia oriatur simul*, ad illud videtur referendum, quod Saluator ipse per Ioannẽ testatur. *Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terrã mortuum fuerit, ipsum solum manet. Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Quem locum explicatum dedimus cap. 1. num. 33. Valet plurimum locus iste, ad confirmandos pios homines in spe futuræ redemptionis. Quocumque populus intuebatur olim, nihil præter desperationem videbat, attendendo ad peccata quibus inuolutus erat. Si in cœlum conuertebat oculos, illic ira Dei: si in terram, illic etiam plagæ, & flagella apparebant, iuxta Domini sentẽtiam, *maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi.* Nihil ergo cœlum & terra, præter minas, & terrores ostendebant peccatori. Nunc autem omnia in benedictionem esse dicit commutanda. Nam cœlum desideratum tribuet rorem, & terra, non iam spinas, & tribulos, sed saluatorem & salutem hominibus germinabit. Et est notandus ordo contextus. Vt enim terra fruges producat, necesse est, vt è cœlo virtutem accipiat, atque ex nubibus pluuiam, qua fęcũdetur, deinde herbas producit & fruges hominibus, & animantibus cæteris: ita & in Verbi incarnatione prius cœlum, idest virtus Spiritus sancti, Mariam Virginem foecundauit, ac postmodum concepit, & peperit Saluatorem. Eundem ordinem apud Psalmistam inuenies, cum ait. *Etenim Dominus dabit benignitatẽ, & terra nostra dabit fructum suũ.* Quod autem Maria virgo designetur per terram, & terram nostram, explicatum est superius in illa verba, *& fructus terræ sublimis*: qui locus conducit maxime ad plenã istius intelligentiam.

Annunciatio Dominica prædicitur ab Isaia.

Aug. ser. 12 de těp. de festo natiuitatis saluatoris sermone 9.

Isai. 9.

Ioan. 12 d.

Gen. 3. e

Psal. 84.

Sup. cap. 4. num 6.

9 *Ego Dominus creaui eum.* Vox est Domini desiderijs Prophetæ respondentis, ita vt sensus sit. Quod tu optas tantopere, quod obortis lacrymis postulasti, *ego Dominus creaui*, idest, creabo, & in temporis plenitudine certissime præstabo. Mittam enim saluatorem populo meo, mittam Christum meum, qui non à captiuitate Babylonica, sed à tyrannide Principis tenebrarum populum captiuum eripiet, venundatum sub peccato. Illud nomen. *ego Dominus.* magnam habet Emphasim. *Ego* (inquit) *ego* qui Dominus sum absolutus, & creator vniuersi, cui omnia obediunt ad nutum, *ego* per-

Incarnatio op⁹ fuit omnipotẽti Dei. & misericordiæ.

ficiam opus istud. Non ergo diffidas, ne cuncteris, si non appareat vnde sit venturus Saluator, si non videris cœlos, vt petisti, diruptos, aderit enim per me salus populo. Tu quidem postulas, vt cœlum in hoc opere deseruiat; & terra aer, *& nubes*, vt videlicet oriatur Messias, vt oriantur quæ prædixit & opere compleantur. Ego autem nō ratione naturali perficiam opus meum, sed creabo eum, virtutem atque omnipotentiam meā ostendens in illo. *Ego Dominus creaui eum* iustum, & Saluatorē, .s. Christū. Ideo ergo ait: *Creaui*, vt ostenderet, hoc incarnationis mysterium solius omnipotentiæ Diuinæ opus esse, sicut & creatio, ad quam (vt probat S. Thomas) nulla creatura potest de potentia Dei absoluta assumi, non solum, vt causa principalis, sed nec vt instrumentum quidem. Eodem verbo creandi vsus est propter eandē rationē qui dixit *Quia creauit Dominus nouum super terram, fœmina circundabit virum*. Quo etiam ostenditur, absque vllis humanitatis Christi præcedentibus meritis, in tantam dignitatem euectam fuisse, vt diuinæ substātialiter vniretur naturæ in eadem persona Verbi, sumpta similitudine a creatione, quæ fit ex nihilo, nullo præsupposito subiecto, nullis dispositionibus præuijs.

S. Thom. 1. p. q. 45 ar. 5.

Hier. 31 d

10. *Væ qui contradicit factori suo, testa de Samijs terra: numquid dicet lutum figulo suo: quid facis, & opus tuum absque manibus est? væ qui dicit patri: quid generas? & mulieri: quid parturis?* Sumpta occasione prophetiæ, qua tam magna eloquutus est de Cyro rege Persarū, qui populum Israel à captiuitate Babylonis liberauit, cōuertitur ad prophetandum cōtra regem Babylonis, qui eundem populum tenebat captiuum. & sensus est: Sicut prospere cedent omnia Cyro regi, ita & maledictio obueniet Balthasar regi Babylonis, qui oblitus se esse lutum & puluerem, obmurmurare ausus est contra Deum factorem suum, & illum multis modis blasphemare. *Væ* & illis q̄ penetrare præsumūt abscondita mysteria, & inaccessa, & dicere Deo, *opus tuū absque manibus est*, (idest,) male factum aut distortum, ac si pedibus fabricatum fuisset, & nō manibus. Qui curiose inquirūt & causam quęrūt, quare Cyrum hominem gentilem ad liberandum captiuum populum elegerit, & regem Babylonis eadem gentilitate detentum, tot mala infligere populo Israelitico permiserit, & per Cyrum postmodū penitus destruxerit. Iniquum certe esset, si lutum diceret figulo. *Quid facis?* aut Filius Patri, *Quid generas?* & Matri, *quid parturis?* Si quis enim filius talia diceret, omni maledictione dignus esset. Hoc testimonio vsus est Paulus, ad increpādam hominum superbiam, qui impiè conqueruntur de Deo, eo quod pro sua dumtaxat voluntate istum misericorditer elegerit, illum in massa perditionis reliquerit. *O homo*, (inquit) *tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?* Lege supra dicta. nā ex varijs locis Scripturæ, & sanctorum Patrum ostendimus id, quod in pręsēti aperte insinuat Isaias, nullā videlicet ex parte nostra dari causam prædestinationis, & reprobationis. Porro *testa de Samijs terra*, vasa quædam significat in Samos insula fabricata, de quibus Plinius, Samia vasa Romæ laudantur. Erant vasa

Rom. 9. e

Sup. cap. 29. nu. 30.

Homo testa est de Samijs.

vasa illa delicata & fictilia, qualia ex Insulis Lusitaniæ asportantur. Sanctus autem Hieronymus accipit hoc nomen in præsenti, vt genericum, pro quibuscunque vasis fictilibus, seu terreis, quæ explicuit Apostolus cum dixit: *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus: vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis.*

2. Cor. 4. b

11 *Hæc dicit Dominus sanctus Israel plastes eius, ventura interrogate me, super filios meos, & super opus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram, & hominem super eam creaui ego: manus meæ tetenderunt cœlos, & omni militiæ eorum mandaui.* Hoc loco iterum loquitur cum gentibus, exprobrans eorum idola, quæ nihil possunt efficere, aut futurorum aliquid prædicere. Illud autem relatiuũ, *eius*, refert Israel, idest, hæc dicit plasmator Israel. Potest etiam referre Cyrum regem, aut Christum Saluatorem nostrum, quem in quantũ est homo plasmauit, corpus eius formans ex terra illa, de qua dixerat supra, *aperiatur terra, & germinet Saluatorem.* Hortatur autem, vt interrogent super futuris idola sua, quandoquidem in ipsis gloriãtur, ac si numinis aliquid haberent, & omnium cognitionem. *Mandate mihi*, idem est, quòd interrogate me, vt ex ore meo cognoscatis futura, idest ex prophetis, & scripturis, qui, vt superius obseruauimus, os ipsius Dei dicũtur, & labia, quibus nobis loquitur abscondita à sæculis mysteria. *Ego feci terram, &c.* Narraturus Dominus inauditam rem, & nouam, manifestat in primis potentiam suã, dicens se conditorem esse cœli & terræ, cuius nutu facta sunt vniuersa, qui de terra creauit hominem, & Dominum effecit illius, dicens. *Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subÿcite eam, & dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, & vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram.* Qui ad modum pellium tetendit cœlos, sicut per Psalmistam dicit: *Extendens cœlum sicut pellem*: qui militiam eorum, idest stellas vocat, quas ideo militiam nominat, eo quod ad instar militum ordinem seruent, dum quædam oriuntur, quædam occidunt, disponente Deo & ordinante, sicut explicuimus supra, vbi eadem prædixerat Isaias quæ modo repetit, vt firmius nostræ adhæreant memoriæ.

Isaiæ 45 b

Sup. cap. 1. num. 61.

Gen. 1. d

Ps. 103. a

Sup. ca. 40. nu. 33.

12 *Ego suscitaui eum ad iustitiam, & omnes vias eius dirigam. ipse ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam dimittet, non in pretio, neque in muneribus, dicit Dominus Deus exercituum.* Loquitur de Cyro Rege Persarum, de quo supra dixerat. *Quis suscitauit ab Oriente iustum, vocauit eum vt sequeretur se.* Cui interrogationi nihil respondentibus idolis, & præ confusione subticentibus idolorum cultoribus, Dominus ipse respondet. *Ego suscitaui eum.* Ego excitaui, & vocaui, tangens & mouens cor eius, vt perficiat quæ præcepi illi. Excitabo autem ad iustitiam, idest, vt iustitiam faciat populo meo, liberando illum ab iniusta captiuitate Babylonis, & regnum illud, & regem eius puniendo. In hoc quidem minister erit meæ iustitiæ & executor. Ego adiuuabo illum, & dirigam, ne contra eum possint Babylonij præualere, vias eius planas faciam, & iter prosperum; ipse ædificabit ciuitatem meam Hierusalem. Quod ad literam impletum est, cum Cyrus larga manu suppeditauit aurum & argentum, vt ædificaretur templum sanctum Domini, literis conscriptis vniuersos hortans

Isai. 41. a

tans

rans Iudæos vbique terrarum disperſos, vt conuenirent in Hieruſalem, & muneribus ſuis voluntariè oblatis pium opus adiuuarent. Ait enim. *Quis eſt in vobis de vniuerſo populo eius? Sit Deus illius cum ipſo. Aſcendat in Hieruſalem, quæ eſt in Iudæa, & ædificet domũ Domini Dei Iſrael, ipſe eſt Deus, qui eſt in Hieruſalem. Et omnes reliqui in eunctis locis vbicumque habitant, adiuuent eum viri de loco ſuo, argento, & auro, & ſubſtantia, & pecoribus, excepto quod voluntariè offerunt templo Dei, quod eſt in Hieruſalem.* Ipſe denique captiuitatem dimiſit, nõ pretio aliquo, ſed mere gratis. Hæc omnia multo excellentius competunt Chriſto, vt ex ſupra dictis patet. Ipſe enim fecit iudicium & iuſtitiam, nos à poteſtate diaboli eripiens. ſicut per Ioannem ait. *Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eÿcietur foras, & ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum.* Ille ædificauit ciuitatem, Eccleſiam videlicet Catholicam. *Tu es Petrus* (inquit) *& ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam.* Ille demum gratis populum ſuum liberauit à captiuitate peccati, ſicut inferius dicitur: *Gratis venundati eſtis, & ſine argento redimemini.* Et per Apoſtolum ait. *Non ex operibus iuſtitiæ, quæ fecimus nos: ſed ſecundũ ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit.* Eramus ſerui peccati, & liberos nos fecit, inopes, & ditauit, exules, & ad patriam reduxit cœleſtem.

Ioan. 12

Mat. 18

Iſa. 52.a

Titi 3.b

13 *Hæc dicit Dominus: Labor Aegypti, & negotiatio Aethiopiæ, & Sabaim viri ſublimes ad te tranſibunt, & tui erunt: poſt te ambulabunt, vincti manicis pergent: & te adorabunt, tiq. deprecabuntur: tantum in te eſt Deus, & non eſt abſque te Deus. Vere tu es Deus abſconditus, Deus Iſrael ſaluator.* Omnia hæc ad Iſrael dicta ſunt, vt nonnulli exponunt, qui dicũt, in præſenti prophetam loqui de pecunia tributaria, in ſumptus templi ab iſtis populis oblata, videlicet ab Aegypto, Aethiopia, & Sabaim. Sed multo magis quadrat contextui, ſi de Cyro Rege Perſarum verba hæc intelligantur, & principalius explicentur de Chriſto, cuius ille typum geſſit. nam omnes populi prædicti, tributarij fuerunt Cyro, qui regnauit vſque ad Aethiopes, inter quos eſt & Sabaim. Vnde poſtea viſa reductione mirabili filiorum Iſrael à captiuitate Babylonis in ciuitatem ſanctam Hieruſalem, & templi amplitudine, & gloria, laudauerunt Deum, verè agnoſcẽtes, ipſum ſolum eſſe, qui in ſe ſperantes liberat ex omnibus anguſtijs & periculis. Vnde illa verba, *Et te adorabunt,* ad Deum Iſrael diriguntur, & ſenſus eſt. Cum viderint Aegyptij, Aethiopes, & ſublimes viri Sabaim, prouidentiam magnam & curam, quã tui populi electi habes, ò Deus Iſrael, adorabunt te, & colent in muneribus, & agnoſcentes confitebuntur plane, te ſolum eſſe verũ Deum Iſrael, & dicent, *Verè tu es Deus abſconditus,* quaſi dicerent. Olim Deus occultus eras, cum populus affligeretur in Babylone, & putabaris non eſſe Deus, nec prouidentiam tuorum habere. Vnde & quidam hæc de te mentiebantur. *Circa cardines cœli perambulat, nec noſtra conſiderat.* Nũc autẽ cum miris modis populum tuũ à captiuitate Babylonis liberaſti, manifeſtum eſt, te eſſe Deum & ſaluatorem Iſrael. Quæ enim feciſti mirabilia, obteſtantur, & omnipotentiam tuam clare oſtendunt. Erat Deus abſcon-

Cyro ſubiecti fuerũt quamplurimi.

Iob 22.b

absconditus gentibus, sed non populo Israel. Dicit enim Propheta. *Magnus Dominus & laudabilis nimis in ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius.* Et iterũ: *Notus in Iudæa Deus: In Israel magnum nomẽ eius.* Hæc secundũ historiã ita contigerũt.

Ps. 47.a

Ps. 75.a

14 Quia vero (vt sæpius diximus) Cyrus Rex Persarũ figura Redemptoris nostri fuit, multo conuenientius, & magis propriè hæc explicantur de Christo, sicut explicãt Ambrosius, S. Hieronymus, & Tertulianus, Cyprianus, & Epiphanius & alij sancti Patres quamplurimi. Iuxta quorum explicationem loquitur Dominus per Prophetam cum Christo, gentium conuersionem illi repromittẽs, & sensus est. Aegyptij, Æthiopes, & viri sublimes Sabaim, per quos gentiles idololatræ intelliguntur, & principes idola colẽtes, relicta vana superstitione, & confractis suis simulachris, ad prædicationem Euãgelij, ad te conuertentur, *ad te transibunt*, & serui tui erunt. Ambulabunt post te *vincti manicis*, nõ ferreis, sed suauissimis vinculis præceptorum tuorum (sic enim interpretatur Hieronymus) & vinculis charitatis astricti. Mundi vincula ferrea sunt, & intolerabilia; *Christi autem vincula* (vt ait Hieronymus ad Fabiolam) *volũtaria sunt, & vertuntur in amplexus. Quicũque fuerit colligatus, dicet: sinistra eius sub capite meo, & dextera eius amplectitur me.* Te sequentur, post te ambulabunt, te audient præcedentem, & dicentem. *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucẽ suam, & sequatur me.* Audient vocem post tergum monentis, *hæc est via, ambulate in ea, & non declinetis ad dexteram neque ad sinistram. Te adorabunt* tamquam verum Deum, *te deprecabuntur*, & per te obtinebunt quæcumque petierint in nomine tuo. Te agnoscent tamquam verum Deum, coæternum Patri, & consubstantialem, sed Deũ absconditum sub forma serui, quam accipies *in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo*, absconditum sub speciebus sacramentalibus, sub quibus Deus, & homo te ipsum tribues in cibum ouibus tuis, & permanebis cum illis in vno Ecclesiæ Catholicæ ouili vsque ab consummationẽ sæculi. Nõne hæc adimpleta vidimus, cũ Apostoli sequuti sunt Dominum, cum *Magi ab oriente venerunt Hierosolimam, dicentes. Vbi est qui natus est Rex Iudæorum: Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum?* Paulus Apostolus testatur, se esse Christi seruum, & vinctum in Domino: sæpius clamat in suis Epistolis. *Paulus seruus Iesu Christi. Ego Paulus vinctus in Domino.* Et vere seruus, vt pote in prælio iusto à Christo captus. sed gloriosa seruitus. *Nam qui in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini.* Petro Apostolo præcedere volẽti, dixit Christus, *vade retro sathana*, vt in memoriam illius reuocaret, quod in præsenti dicit Isaias. *Post te ambulabunt.* Cum Magi procidentes adorauerunt Christum, & *apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham*, quid aliud perfecisse credendi sunt, nisi quod in hoc loco prophetatum est: & adorabunt te, *teque deprecabuntur?* illis muneribus confessi sunt, Christum esse verum Deum, verum hominem, & verum mundi redemptorem, qui pro nobis passus est, & sepultus; vnde & in eorum laudem canit Ecclesia: *Tria sunt munera pretiosa, quæ obtulerunt Magi Domino*

S. Amb. li. vnico, de fid cap. 2. S. Hier in præsenti. Tertul. lib. aduers. Praxeam. ca. 9 Epiphan. lib. 2. cap. cont. Nouatian.

Christũ sequutæ sũt omnes gẽtes vinctæ manicis.

Hieron. in epist. ad Fabiolam mãsione 27. tom. 3.

Mat. 16 d

Isa. 30. e

Phil. 2.

Matt. 2

Ephes. 4 a

1. Cor. 7.

Marc. 8 d

Christus orãdus est vt Deus.

Magorum munera quid significent.

In 9. respõsorio Epiphaniæ.

Domino in die ista: & habent in se diuina mysteria. In auro ostenditur regis potentia, in thure, sacerdotem magnum considera, & in myrrha Dominicam sepulturam. Ecce adimpletum quod multo antea cecinit Psalmista. *Et dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine, vsque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Aethiopes: & inimici eius terram lingent. Reges Tharsis, & insulæ munera offerent: reges Arabum, & Saba dona adducent. Et adorabunt eum omnes reges: omnes gentes seruient ei.* Considera quæ fiunt in sacra solemnitate corporis Christi, & videbis adimpletam istam prophetiam. Omnes enim deuote ambulant post sacratissimam Eucharistiam, omnes pergunt *vincti manicis*, vincti, & conuicti tam immenso beneficio, quod liberaliter nobis exhibuit, omnes inseruiunt ei, siue nobiles, siue ignobiles, siue reges, siue plebæi, iste flores sternendo per viã, ille ornamentis pretiosis parietes vestiendo, illi pallium portando, isti diuersa alia obsequia læti exhibendo, & omnes simul humiliter, & veraciter confitendo, quia *in te est Deus*, in Eucharistia videlicet sub sacris velaminibus occultatus. *Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel saluator.* Vide quæ circa hoc diximus supra, vbi hæc eadem verba explicuimus de Christo Domino.

Ps. 71.

Xpi corporis solemnitas quãtis celebratur tripudijs.

Sup. cap 9. nu. 53 cap. 11. nu. 16.

15 *Confusi sunt & erubuerunt omnes: simul abierunt in confusionem fabricatores errorum: Israel saluatus est in Domino salute æterna: non confundemini, & non erubescetis vsque in sæculum sæculi. Quia hæc dicit Dominus creans cælos, ipse Deus plastes eius: non in vanũ creauit eam: vt habitaretur, formauit eam, ego Dominus, & non est alius.* Hoc testabuntur vniuersi populi, cum conuersi fuerint ad Dominum, & Christi Euangelium susceperint, Babylonios nẽpe, & omnes idololatras magna cum ignominia perituros; Israelem autem solum saluandũ. nam peribit mundus, & omnes amatores eius; spiritualis vero Israel salutem æternam consequetur & gloriam. Scriptum est enim. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui vero non crediderit, condemnabitur.* Et iterum: *Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei.* Collige ex hoc loco, perpetuum fore regnum Christi, omnium autem aliorum, tẽporale esse: nam per eum condita sunt vniuersa, & omne iudicium dedit ei pater. Ipse solus est Rex sæculorum, & rex immortalis, habens in femore suo scriptum. *Rex regũ, & Dominus dominantium, cuius Regni non erit finis.* Sequitur. *Quia hæc dicit Dominus creans cælos, &c.* Vrget adhuc idola, & idolorum cultores, probans iterum, se solum esse verum Deum, vt magis cõuincatur eorum vanitas & dementia. quasi dicat, Ego Dominus, qui coelum & terram creaui, atque ita eam disposui, vt continuo fructificaret, & arboribus ornaretur in hominis seruitium, & animantibus. Accommodaui eam, vt aptum esset habitaculum filiorum Adam, separans aquas in locum vnũ, præcipiens vt appareat arida vitæ animalium conueniens. Ex quo satis aperte colligitur, mundum non fuisse æternum (vt quidam ex philosophis posuerunt) sed initium habuisse, iuxta illud Genesis 1. *In principio*, (idest) in initio temporis, *creauit Deus cælum & terram.* Hinc etiam improbatur hæresis illorũ, qui singu-

Marci. vlt.

Ioan. 3.

1. Tim. 6
Symbolum Nizen.

Gen. 1.

singulis creaturarum speciebus, suos Deos ineptissime tribuerunt, alium panis, alium vini, alium aquarum asserentes conditorem & custodem. Quibus omnibus manifeste repugnat, quod hic dicitur. *Ego Dominus & non est alius.*

16 *Non in abscondito locutus sum in loco terræ tenebroso: non dixi semini* Iacob: *frustra quærite me, ego Dominus loquens iustitiam, annunciãs recta.* Cõfert Deum verum cum idolis, & assignat discrimẽ inter eos. dæmones quippe respondent in suis latibulis, in tenebris, & in antris, Deus autem non in abdito, sed aperte in monte Synai loquutus est, sonantibus tonitruis, micantibus fulgoribus, & buccinis strepentibus. Idola, vanis promissis suos lactabant cultores; Deus vero non vana promisit Iacob, nec ille frustra Deũ quæsiuit, & inuocauit, sed libertatem, pacem, & felicitatem æternam illi repromisit, & tribuit. Dæmones loquuntur mendacia, in adulterijs gloriantur, & rapinis, Deus autem quæ recta sunt loquitur, & annunciat. Vnde & per Psalmistam dicitur. *Omnia mandata tua æquitas.* Et iterum, *æquitas testimonia tua.* Leges idolorum tyrannicæ, *lex* autem *Domini immaculata, cõuertens animas, testimonium Domini fidele sapientiam præstans paruulis, iustitia Domini rectæ iustificantes corda: præceptum Domini lucidum illuminans oculos. Quod si ministratio mortis literis deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita vt non possent intẽdere filij Israel in faciem Moysi propter gloriã vultus eius, quæ euacuatur: quomodo nõ magis ministratio spiritus erit in gloria? Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria.*

Christ⁹ palã loquutus est, non in abscondito

Psa. 118

Psa. 18.

2. Cor. 3 b

Lex Euangelica, non in abscõdito publicata, sed palam.

Sicut ergo lex antiqua non in abscõdito data est, sed in monte tradita Moysi, ita & lex Euãgelica per Christum prædicata est super montem: Nam *videns Iesus turbas, ascendit in montem, & cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius, & aperiens os suum docebat eos, dicens. Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorũ est regnum cœlorum.* Et ad discipulos loquens, ait: *quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis, prædicate super tecta:* Et ad Pontificem. *Ego palam loquutus sum mundo. Ego semper docui in Synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus sum nihil.* Quæ verba expendens B. Cyrillus, *Reuocat* (inquit) *in memoriam Christus, quid de sua persona prædixerit per Isaiam: non in occulto loquutus sum in loco tenebroso. Quid enim aliud est, ego palam loquutus sum mundo, ego semper docui in Synagoga, & in templo, & in occulto loquutus sum nihil?* Idẽ docet Hieronymus. *Melius* (inquit) *hoc dictum est de Euangelica prædicatione: Moyses enim in abscondita solitudine vni tantum loquutus est populo. Apostolorum autem sonus in vniuersum orbem exijt, & verba eorum vsque ad terræ terminos peruenerunt.* Vide qualiter verba Saluatoris propheticæ respondeãt Isaiæ. Numquam dixit Christus; frustra quærite me; sed magnum præmium & æternũ sequentibus se repromisit. *Gaudete* (inquit) *& exultate, quia merces vestra multa est in cœlis.* Et iterum scriptum est. *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cũ probatus fuerit, accipiet coronam vitæ quam repromisit Deus diligentibus se.* Quamuis ergo iusti seruiant Deo non quidem ex Gehennæ metu, aut propter

Mat. 5. a

Mat. 10 e

Ioan. 18 e

Cyrill⁹ lib. 11. in Ioa. cap. 40.

S. Hieron.

Mat. 5. b

Iacobi 1

propter mercedem, quam sperant, sed quia Deus mandauit præcepta seruari; & quia Deus ipse bonus est, & super omnia diligendus: eorum tamē seruitia irremunerata non erant. Lege totum Euangelium, & præsertim caput 5. Matthæi 6. & 7. in quibus iustitiam reprehendit Pharisæorum, & iustitiam quæ ex Deo est prædicat Christus Dominus, & annūciat, & videbis de illo fuisse per Isaiam dictū. *Ego Dominus loquens iustitiam, annuncians recta*. Lex enim Euangelica est vere lex iustitiæ annuncians recta, idest docens, in quibus rebus vere sit cultus Dei constitutus.

17 *Congregamini, & venite, & accedite simul qui saluati estis ex gentibus: nescierunt qui leuant lignum sculpturæ suæ, & rogant Deū, non saluantem. Annunciate, & venite & consiliamini simul: quis auditum fecit hoc ab initio, ex tunc prædixit illud? numquid non ego Dominus, & non est vltra Deus absque me? Deus iustus, & saluans non est præter me*. Quia Iudæi audire noluerūt Euangelium, vocat gentes, vt ad se accedant, & cum illis loquens, iterum arguit vanitatis cultores idolorum, adesseq. iubet omnes, & pronunciare de dijs suis, quos portant, & stultè nihilominus adorant, an talia prædicere potuerint, an iusta præceperint, an mercedem se colentibus retribuerint, an saluauerint eos, vt appareat quod ipse solus est verus Deus, futura prædicens antequam fiant, iusta præcipiens, & in se sperantes misericorditer saluans, vt superius dictum est. *Consiliamini* (inquit) *simul*, non enim vult Dominus nolentes cogere ad fidem, aut quod temere credamus nobis proposita. *Qui enim cito credit, leuis est corde*, idest, qui credit irrationabiliter, non expendendo signorum euidentiam, & alia huiusmodi, ex quibus apparet euidenter, quod res fidei sunt credibiles, iuxta illud dictum prophetæ. *Testimonia tua credibilia facta sunt nimis*. Vnde sanctus Thomas dicit, *quod ea quæ subsunt fidei, in generali considerata, scilicet sub communi ratione credibilis, sunt visa ab eo qui credit. Non enim crederet nisi videret ea esse credenda, vel propter euidentiam signorum, vel propter aliquid huiusmodi.* Ideo ergo Dominus iubet, vt consilium super hac re secum habeant, & deliberent attente considerantes, legem Euangelicam, & fidem Christianam non esse aduersam lumini naturæ, sed illi consonam: & sic relinquant vanum idolorum cultum, & conuertantur ad Deum. Vnde & subditur. *Conuertimini ad me, & salui eritis omnes fines terræ: quia ego Deus & non est alius.* Ne quis putaret Deum esse personarum acceptorem, vel ad solum carnalem Israelem promissiones factas fuisse, cæteros autem à regno coelorum excludendos esse, omnes fines terræ ad fidem inuitat, omnes barbaras nationes ad Euangeliū vocat, & omnes gentes hortatur, vt relictis idolis conuertantur ad eum; omnibus salutem promittit æternā, si illum vt solum Deum venerentur, si poenitentiā agant de peccatis suis: ipse enim pastor est, & Episcopus animarum nostrarum, nullum repellens ad se venientem; vult enim omnes homines saluos fieri, & ad agnitionē veritatis venire, sed quod isti venire velint, ex Deo est, & ex auxilio gratiæ eius, ipsa veritate attestante. *Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum*.

Eccli. 19 a

Fidei mysteria credibilia sūt nimis.

Ps. 92. a

S. Tho. 2. 2 q. 1. art 4. ad 2.

Ioan. 6.

18 *In memetipso iuraui, egredietur de ore meo iustitiæ verbum, & non reuertetur: quia mihi curuabitur*

bitur omne genu, & iurabit omnis lingua. Ergo in Domino, dicet, meæ sunt iustitiæ & imperium: ad eum venient, & confundentur omnes qui repugnant ei. In Domino iustificabitur, & laudabitur omne semen Israel. Confirmat iuraméto id quod simplici assertione superius dixerat, videlicet, se solum esse verum Deum, qui mittere statuit verbum suum, vt caro factum, homines à tyrannide peccati liberaret. Quod autem ait. Egredietur de ore meo iustitiæ verbum, & non reuertetur, distinctioné indicat personalem, quæ est inter patrem, & filium, vt notauit Augustinus. Dicitur autem filius Dei, verbum iustitiæ, quia factus est nobis iustitia, sanctificatio, & redéptio. Egressũ igitur verbũ non reuertetur, quia pater pater est, & filius filius est, nec filius est pater, nec pater filius, ne impudenter Sabellius dicat, ipse est pater, qui & filius. Reliqua verba quæ sequuntur, vaticiniũ continent illud, quod clarioribus verbis tãquam ad impletum enarrauit Paulus, cũ dixit. *Propter quod & Deus exaltauit illũ, & donauit illi nomen quod est super omne nomẽ: vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestiũ, terrestriũ & infernorũ, & omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus in gloria est Dei patris.* Anacletus autẽ Pontifex hæc ad vltimum refert iudicium, in quo victi, vel spontanei omnes subijcientur Deo: quam explicationem

Christus verbum iustitiæ dicitur.

Aug. in oratione de quinque hæresibus.

Phil. 2. b

Xpo omnes subijciẽtur in iudicio.

Anacletus tom. 1. conciliorũ ep. prima.

desumpsit ex Apostolo dicẽte. *Omnes stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim: viuo ego, dicit Dominus, quoniã mihi flectetur omne genu: et omnis lingua confitebitur Deo.* Vbi, vt notauit Franciscus Adamus Sasbout, in suis breuissimis, sed præclarissimis cõmentarijs: super Isaiã, non eisdem verbis, sed eodem prorsus sensu allegauit istum locũ Isaiæ. Pro eo enim quod Isaias habet, *in memet ipso iuraui*, Apostolus inquit, *viuo ego, dicit Dominus*, & pro eo quod ille dixit, *omnis lingua mihi iurauit*, Paulus inquit, *omnis lingua cõfitebitur Deo.* Ex quo apparet, iuramentũ non esse malum secundum se, sed actũ potius religionis, si debitæ adsint circunstantiæ, de quibus superius dictũ est. Denique omnes electi acceptam referent iustitiam suã Deo, à quo omne bonum procedit, nec in se gloriabuntur, sed in Domino, quoniam etiã si opera bona liberi arbitrij sint in adultis ad salutem necessaria, non tamen erunt propter illa arrogantes, sed verè agnoscent, omnem piũ vsum propriæ voluntatis ex solius efficacis gratiæ dono, & ex misericordia Dei tãquam ex prima radice procedere. Licet enim homines volentes credãt, volentes opera meritoria vitæ operentur æternæ, Deus tamen est, qui in nobis, atque nobiscum vt operemur operatur, & vt dicit Apostolus, *Deus est qui operatur in nobis velle & perficere pro bona voluntate.*

Rom. 14 b

Sasbout.

Philip. 2

Sup. cap. 1. num. 20.

Philip. 2

Lege supra dicta cap. 28 num. 8. 9.

CAPVT XLVI.

1. CONFRACTVS est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulachra eorum bestijs & iumentis, onera vestra graui pondere vsque ad lassitudinem. Contabuerunt,& contrita sunt simul: non potuerunt saluare portantem, & anima eorum in captiuitatẽ ibit. 2. 3. Audite me domus Iacob, & omne residuum domus Israel, qui portamini à meo vtero, qui gestamini à mea vulua. Vsque ad senectam ego ipse, & vsque ad canos ego portabo: ego feci, & ego feram: ego portabo, & saluabo. 4. Cui assimilastis me, & adæquastis, & comparastis me, & fecistis similem? Qui confertis aurum de sacculo, & argentum statera ponderatis: conducentes aurificem, vt faciat Deum: & procidunt, & adorant. 5. Portant illum in humeris gestantes, & ponentes in loco suo: & stabit, ac de loco suo non mouebitur. sed & cum clamauerint ad eum, non audiet: de tribulatione non saluabit eos. 6. Mementote istud, & confundamini: redite præuaricatores ad cor. Recordamini prioris sæculi, quoniam ego sum Deus, & non est vltra Deus, nec est similis mei: Annuncians ab exordio nouissimum,& ab initio quæ necdum facta sunt,dicens: Cõsilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet: 7. Vocans ab Oriente auem, & de terra longinqua virum voluntatis meæ, & locutus sum, & adducam illud: creaui, & faciam illud. 8. 9. Audite me duro corde, qui longe estis à iustitia. Prope feci iustitiam meam, non elongabitur, & salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, & non in Israel gloriam meam.

SVM-

SVMMA CAPITIS.

QVONIAM in praecedenti capite comminatus fuerat Isaias excidium ciuitatis Babylonis, quoniam filios oppresserat Israel, consequenter in hoc capite, euersionem denuntiat cuiusdã idoli, quod tamquam Deum suum colebant Babylonij, & communi vocabulo dicebatur Bel. Cuius occasione multa dicit contra eos qui idola colunt, ostendens eorum imbecillitatem, & omnes exhortans, vt verum Deum agnoscant, qui potens est in se sperantes liberare atque saluare.

COMMENTARIVM.

1 *CONFRACTVS est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulacbra eorum bestijs, & iumentis, onera vestra graui pondere vsque ad lassitudinem. Contabuerunt, & contrita sunt simul: non potuerunt saluare portantem, & anima eorum in captiuitatem ibit.* Continet caput praesens propheriam comminatoriam contra idolum, quod Babylonij colebant tamquam Deum, videlicet contra Bel, quod ita colebant increduli, vt ei victimas humanas non solum captiuorum ignobilium immolarent, sed etiam proprios filios offerrent illi. Loquitur etiam contra Nabo, quod erat idolum Chaldaeorum, quorum vtrumque dissipatum est in contritione Babylonis, *Confractus* (inquit) *est Bel, &c.* Ac si dicat: sicut Deus liberauit fideles suos, ita & impios atque idolatras cum idolis suis disperdet. Nihil enim illa proderũt, nec iuuare poterunt, aut saluare, nõ solum alios, sed nec seipsa, sed corruent sicut Dagon in Azoto ad Dei praesentiam, eruntque onera iumentorum, quia videlicet, ipsis confractis, portabunt aurum & argentum, ex quibus fuerant fabricata. Ridiculi sane dij, quos fures & latrones diripiunt, & asini huc gestant, atque illuc. Cum ergo idola in captiuitatem sint redigenda, quomodo poterunt quempiã à captiuitate liberare? *Anima* ergo *eorum*, idest, sacerdotes idola portantes, & sperantium in simulachris suis, *in captiuitatem ibit*.

Bel idolũ erat Babyloniorum.

1.Reg.5. Dagõ corruit coram arca.

2 *Audite me domus Iacob, & omne residuum Israel qui portamini à meo vtero, qui gestamini à mea vulua. Vsque ad senectam ego ipse, & vsque ad canos ego portabo: ego feci, & ego feram: ego portabo, & saluabo.* Alloquitur Dominus reliquias

quias populi Israel, deterrens eos à cultu idolorum, proponens innumera beneficia, quæ suis electis exhibet. *qui portamini* (inquit) *a meo vtero:* quasi dicat. Quæ mater erga filium suum præstat, quem tenerrime diligit, hæc ego, & multo maiora vobis exhibebo amoris signa. Mater curam filij deponit tandem, quando videlicet factus fuerit vir, portat filium in brachijs quamdiu paruulus est, non autem quando grandis est factus: Ego autem semper portabo vos in brachijs meis, à vulua *vsque ad senectam*, & numquam derelinquã vos. Infirmioris ætatis sunt pueritia & senium, in quibus maiori cura indigent homines: in vtraque ætate suum patrocinium promittit fidelibus. Vnde & Dauid. *Quoniam tu es qui extraxisti me de ventre spes mea ab vberibus matris meæ: in te proiectus sum ex vtero. De ventre matris meæ, Deus me' es tu, ne discesseris à me.* Et in alio loco ait. *Ne proijcias me in tempore senectutis, cũ defecerit virtus mea ne derelinquas me.* Notandus est in hoc loco mirabilis Dei erga homines affectus. Agit enim officium matris, obstetricis, pædagogi, custodis, propugnatoris, & fit baculus senectutis nostræ. Vnde & Deo tribuere debemus initium, medium, & finem bonorum operum. Portat nos *ab vtero*, vel *à vulua*, dũ sua nos misericordia præuenit. Portat *vsque ad canos*, dum eadem subsequitur, & ad maiora incrementa perducit. Inter pueritiam & senium non desinit portare, nam media etiam Deo tribuenda sunt. Qui ergo omnia portat verbo virtutis suæ, & hominem vtique, propter quem mundus iste visibilis factus est, portabit semper: Et sicut pastor fœtas oues portat in humeris suis, & agnos leuat in sinu suo: ita (inquit) ego portabo peccatores, & leuabo. Hoc superius propheta prædixerat. *Sicut pastor gregem suum pascet: in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, fœtas ipse portabit.*

Christus vt nutrix fouet suos

Psal. 21

Psal. 70

Dei affectus mirabilis erga homines.

Isa. 40.

3 *Ego feci, ego feram, ego portabo &c.* Ostendit tacite in hoc loco discrimen inter verum Deum & idola. Prius enim prædixerat, idola iumentis vehi, atque gestari, ita vt eorum pondere aggrauarẽtur, & lassarentur vsque ad sitim, Deus autem noster tantum abest, vt sit oneri populo suo, vt potius ipsum super humeros suos portet, & sustineat, & eorum pondera (idest) peccata, super se suscipiat, de quibus Propheta. *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me.* Homines fabricauerunt idola manibus suis, ideo portant illa, Deus autem est conditor hominum; vnde & homines portat, & sustinet. *Ego feci, & ego feram, Ego* creaui hominem de limo terræ, sciens futurum peccatum illius. *Ego feram* pœnas illi debitas, & ego auferam culpas illius, *ego portabo* iudicium, & ego saluabo hominem quem creaui. Consonat hæc explicatio cum translatione septuaginta interpretum, qui sic transferunt istum locum. *Ego sustineo vos, ego feci, & ego dimittam, ego suscipiam & saluabo vos.* Et quia omnia per verbum Dei facta sunt, congruum erat, quod per idem verbum caro factum restaurarentur. Nec erat decẽs, sed nec possibile, quod vnus esset hominis creator, & alius redemptor illius. Lege supradicta cap. 1. vbi diuersis locis Scripturæ probatum reliquimus, Christum Dei filium peccata mundi super se portare.

Psf. 37.a

Sup. cap. 1. num. 22.

4 Cui

4 *Cui assimilastis me, & adaquastis, & comparastis me, & fecistis similem? Qui confertis aurum de sacculo, & argentum statera ponderatis: conducentes aurificem, vt faciat* Deum: *& procidunt, & adorant.*

Dei similitudo creata dari nõ poteſt.

Loquitur ad eos qui ex Iudęis in idololatriam inciderunt, & ad omnes alios colentes idola, oſtendens, nullũ Deum gentium eſſe ſimilem ſibi; nec poſſe aliquam creaturam illi comparari. Ex quo Dei maieſtatem colligere poſſumus, ad cuius excellentiam nihil aliud pertingere poteſt. quod & propheta Regius cecinit, dicens. *Non est similis tui in dijs* Domine *non est secundum opera tua*. Et iterum ait. *Omnia ossa mea dicent, Domine quis similis tibi*. Similis eſſe voluit altiſſimo Lucifer in cœlo, ſed ſtatim ad infernum detractus eſt, in profundum laci. Promiſsit ſerpens antiquus primis parentibus Dei ſimilitudinem, ſi ederent de ligno vitæ, dicens ad mulierem. *In quocumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij scientes bonum & malum*, & illico proiecti ſunt de paradiſo. Auſi ſunt Philiſtæi arcam teſtamenti iuxta Dagon conſtituere: & audaciæ ſuæ condignam pœnam receperunt. Non enim patitur Deus quod creatura ſuo velit adæquari creatori. Hinc probat S. Thomas, per nullam ſpeciem intelligibilem creatam poſſe Deum clare videri, quia, videlicet, nulla forma creata poteſt eſſe ſimilitudo repræſentans videnti Dei eſſentiam vt in ſe eſt. quod triplici ratione demonſtrat. *Primò, quia per similitudines inferioris ordinis rerum, nullo modo superiora possunt cognosci. Sicut per speciem corporis non potest cognosci essentia rei incorporea. Multo igitur minus per speciem creatam quamcumque potest essentia Dei videri. Secundo, quia essentia Dei est ipsum esse eius, vt supra ostensum est. quod nulli forma creata competere potest. non potest igitur aliqua forma creata esse similitudo repræsentãs videnti Dei essentiam. Tertiò, quia diuina essentia est aliquod incircumscriptum, continens in se supereminẽter quidquid potest significari, vel intelligi ab intellectu creato. Et hoc nullo modo per aliquam speciẽ creatam repræsentari potest: quia omnis forma creata est determinata secundum aliquam rationem vel sapiẽtiæ, vel virtutis, vel ipsius esse, vel alicuius huiusmodi. Vnde dicere, Deum per similitudinem videri, est dicere diuinam essentiam non videri*. Quia vero filij Iſrael proni ad idololatriã erant, iterum oſtendit vanitatem idolorum, & ſtultitiam eorum, qui colunt illa. *Qui confertis aurum de sacculo, &c.* Ac ſi apertius dicat. Si vultis me conferre cum idolis, & ſimilem cum illis efficere, demonſtrabo vobis illorum originem, cum vos non poſſitis meum oſtendere. Illa enim non ſunt æterna, ſed ab hominibus confic̃ta. contribuunt enim homines alioqui auari, aurum & argentum congerunt: conductoque aurifabro, Deum conflant, cui honorem mihi ſoli debitum impendant. Vbi taxatur illorum prodigalitas, in fabricandis idolis, quam etiam notauerat ſupra. Aurum quippe pretioſiſſimum, quaſi aquam de marſupio effundunt, & argentum in menſura ampliori ponderant, vt videre licet in filijs Iſrael, qui ad vocem vnius Aaron dicentis: *Tollite inaures aureas de vxorum, filiorumq. & filiarum vestrarum auribus, & afferte ad me*; ſtatim populus inaures detulit, vt formaret ex eis vitulum conflatilem,

Margin notes: Pſ. 85. b; Pſ. 34. b; Gen. 3. a; S. Tho. 1. p. q. 12. ar. 2.; Dion. li. 1. de diuinis nominib.; Idolorum cultores taxantur.; Exo d 32.

lem, quem adorauerunt. Ecce idolū extorquet ornamenta pretiosa à filijs Israel, quæ alioqui vix alius impetrasset.

5 *Portant illum in humeris gestantes, & ponentes in loco suo: & stabit, ac de loco suo non mouebitur, sed & cum clamauerint ad eum, non audiet: de tribulatione non saluabit eos*. Ostensa origine idolorum, modo eorum imbecillitatem, atque impotentiam declarat. Adeò enim sunt infirma & inualida, vt nec ambulare possint, nec moueri, sed homines miseri portant ea: & si deposita fuerint, immobiliter stant, quomodo ergo poterunt auxiliari in se sperantibus, aut vires debilibus subministrare. Non ergo simulachra vos portant, ò idololatræ, non saluant in angustijs, sed nec audiunt clamantes. *Vsquequo ergo claudicatis in duas partes, si Dominus est Deus, sequimini eum: si autem Baal, sequimini illum*. Attendite qualiter Elias euidenter cōprobauerit, idola vestra esse figmenta, & vnum solum adorandum esse verum Deum. *Inuocate* (inquit) *nomina deorum vestrorum, & ego inuocabo nomen Dei mei, & Deus qui exaudierit per ignem ipse sit Deus*. Placuit populo Eliæ propositio, & prophetæ Baal, cum essent numero quadringenti & quinquaginta viri, *inuocabant nomen Baal de mane vsque ad meridiem, dicentes: Baal exaudi nos: & non erat vox, nec qui responderet: transiliebantq. altare quod fecerant. Cumque esset iam meridies, illudebat illis Elias, dicens: Clamate voce maiori: Deus enim est, & forsitan loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere, aut certe dormit, vt excitetur. Clamabant ergo voce magna, & incidebant se iuxta ritum suum cultris, & lanceolis, donec perfunderentur sanguine: nec audiebatur vox, nec aliquis respondebat, nec attendebat orantes*. Clamauit vnus Elias, & orauit ad Dominum Deum suum, & Dominus exaudiuit vocem eius. *Exaudi me* (inquit) *Domine, exaudi me: vt discat populus iste, quia tu es Dominus Deus, & tu conuertisti cor eorum iterum. Cecidit autem ignis Domini, & vorauit holocaustum, & ligna, & lapides, puluerem quoque, & aquā, quæ erat in aquaductu lambens. Quod cum vidisset omnis populus, cecidit in faciem suam, & ait: Dominus ipse est* Deus, *Dominus ipse est Deus*.

3. Reg. 18. d — Ibid. — Ibid. f.

Elias deridet sacerdotes Baal.

6 *Mementote istud, & confundamini: redite praeuaricatores ad cor. Recordamini prioris saeculi, quoniam ego sum* Deus, *& non est vltra* Deus, *nec est similis mei: annuncians ab exordio nouissimum, & ab initio quæ necdum facta sunt, dicens: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet*: Iterum atque iterū reuocat in memoriam, quæ de vanitate prædixerat idolorum, ac de sua ipsius maiestate, & hortatur idololatras, vt *ad cor* redeant: idest, ad mētem. nam (vt notauit Hieronymus) qui simulachra venerantur, velut furiosi sunt, & velut pueri, aut ebrij extra se positi. Neque enim homo ad imaginem Dei, & similitudinem factus, à Deo discederet, & adoraret idola, nisi prius mente à seipso recessisset. *Recordamini* (inquit) idest, conferte tempus illud, in quo fabricatus est Bel, aut Nabo, cum illis antiquis sæculis, & apparebit quod non sit alius Deus præter me. Ego solus annuncio quæ futura sunt in nouissimis temporibus, & illa certissime euenient, quia omnis voluntas mea fiet, nec illi potest quis resistere. Omnia enim quæcumque volui feci in cœlo

Idola colentes, mēte capti sunt.

coelo & in terra. Vnde consilium de Cyro mittendo, ad liberandum filios Israel ex captiuitate Babylonica, erit stabile & immobile; & similiter consilium meum, quo misericorditer decreui filium meum vnigenitum mittere, vt hominem perditum ad coelestia reuocaret: idola autem nihil efficiunt, & ita nihil prædicunt. Quod si dæmones intra idola ipsa loquentes aliquid futurum annunciant, sæpissime falluntur, & fallunt, & facile irritatur eorum consilium.

7 *Vocans ab Oriente auem, & de terra longinqua virum voluntatis meæ; & loquutus sum, & adducam illud: creaui: & faciam illud.* Interrogauerat supra idolorum cultores. *Quis suscitauit ab Oriente iustum, vocauit eum vt sequeretur se?* (Isa. 41. a) Quibus præ confusione tacentibus nunc respondet. Ego sum *vocans ab Oriente auem*, & simul explicat, quod nam sit consilium, quod ipse statuit. Nempe vocare Cyrum, qui tamquam auis citissime aderit. Superius illum iustum dixit, quia vindicauit filios Israel, regnum subuertens Babylonis: hic autem *auem* illum appellat, & virum voluntatis suæ: *auem* quidem, nam adeo repentinus atque inopinatus Cyri aduentus fuit, ad liberandum filios Israel à captiuitate Babylonis, vt tamquam auis aduolasse ex terra longinqua videretur. (Cyrus auis dicitur, & quare.) Virum voluntatis suæ, quoniam decretum Domini, & voluntatem, qua statuit Babylonem subuertere, exequutus est. Hoc consilium, quod Deus statuit, opere adimpleuit. Sed multo magis conijciendi sunt oculi ad consilium illud, quod Deus statuit ab æterno circa salutem generis humani, quam nobis contulit per passionem & mortem vnigeniti filij sui. Christus enim tamquam auis de terra longinqua *ab Oriente* (hoc est) de coelo cursu velocissimo ad nos venit, (Christus aui confertur & giganti.) secundum illud quod canit Psalmista. *Exultauit vt gigas ad currendā viam, à summo cœlo egressio eius.* (Ps. 18.) Ipse est vir voluntatis patris, quoniam in omnibus factus est obediens illi, & *obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.* (Philip. 2) Congruit huic explicationi verbum illud *creaui*, quo, vt obseruauimus supra, mysterium incarnationis designatur. Lege supradicta cap. 41. num. 4. vbi ea, quæ dicuntur de Cyro, ad Christū principaliter aduertimus esse referenda.

8 *Audite me duro corde, qui longe estis à iustitia. Prope feci iustitiam meam, non elongabitur, & salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, & in Israel gloriam meam.* Ne forsan Iudæi causarentur, & dicerent: Credimus equidem quod Deus veniet & saluabit nos, sed longo iam tempore differtur salus, interim mala quamplurima patimur, & incommoda: ideo eos increpat, sicut increpauit Christus *incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quia ijs qui viderant eum resurrexisse non crediderunt.* (Mar. 16) Et sicut ille duobus discipulis euntibus in Emaus dixit: *O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ loquuti sunt prophetæ:* (Luc. 24. d) ita & nunc incredulitatem Iudæorū arguens. *audite me* (inquit) *duro corde*, qui non solum *à iustitia*, quæ est per fidem, longe estis, sed etiam *à iustitia* legis Mosaicæ. Tales non attendunt Deum esse longanimem, nec respiciunt nisi præsentia, aut quæ prope futura sunt. Expendere vtique debuissent illud quod per Abachuc prophetam Dominus ipse testatur: *Quia adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur, si* (Abac. 2. a) *moram*

moram fecerit, expecta illum: quia veniens veniet, & non tardabit. Sed dicunt increduli: quomodo non tardabit, si procul veniet, & in finem apparebit visio? quibus respondetur, quod mille anni ante oculos Dei, Ps. 89. a *tanquam dies hesterna quæ præterijt.* Quamuis ergo *procul* esse videantur impijs, quæ Deus repromisit electis, tamen *propè* sunt, quæ statuto à Deo tempore infallibiliter venient. Ideo subdit, *prope feci iustitiam meam*, idest, sicut Cyrus, tamquam auis de terra longinqua euenit velociter ad liberandum vos de captiuitate Babylonis, ita & filius meus, qui vobis 1. Cor. 1. d erit *iustitia, sanctificatio, & redemptio*, tamquam velox prædator aduebiet, Cant. 2. b *saliens in montibus, transiliens colles, similis capreæ, hinnuloq. ceruorum*, vt eruat vos de potestate principis tenebrarum, & transferat in admirabile regnum suum. Vos increduli dicitis: longe est iustitia, longe redemptio, & salus nostra; ego autem *propè faciam iustitiam meam*, citò mittam Saluatorem, & dabo in Sion salutem, illam videlicet, quam per Messiam futuram esse prædixi, *Et in Israel* dabo *gloriam meam*, idest, vnigenitum filium meum. nam Prouer. 10. a *filius sapiens gloria est patris.* Per Sion & Israelem, intelligendus est populus Christianus, siue Ecclesia Catholica, intra quam reperitur salus, & non extra; cuius symbolum præcessit in arca Noe: sicut enim tempore diluuij nullus saluus factus est, præter Noe, & qui cum illo erant in arca; ita & modo nullus salutem cõsequitur æternam, nisi per fidem Iesu Christi Ecclesiam intret Catholicam. Missus quidem fuit Redemptor noster *ad oues quæ perierunt domus Israel*, Mat. 15 e sed congregatis paucis reliquijs, post resurrectionem præcepit Apostolis. *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Mat. 28 d

9 Omnia, quæ de idolis, atque idolorũ cultoribus dicta sunt in hoc capite & præcedentibus, poteris secundum moralem sensum satis commode explicare, si per idola intelligas vitia, quibus magnis sudoribus, & expẽsis peccatores inseruiunt, propter quę importabilia sustinent onera, & maximis sunt expositi periculis; cum tamen eos tempore tribulationis adiuuare non possint, nec ab imminentibus periculis eripere. Ad cuius amplificationem recolenda sunt quæ circa hæc diximus supra cap. 17. num. 5.

CAPVT

CAPVT XLVII.

1. DESCENDE, ſede in puluere virgo filia Babylon, ſede in terra: non eſt ſolium filiæ Chaldæorum, quia vltra non vocaberis mollis & tenera. 2. 3. Tolle molam, & mole farinam: denuda turpitudinem tuam, diſcooperi humerum, reuela crura, tranſi flumina. Reuelabitur ignominia tua, & videbitur opprobrium tuum: vltionem capiam, & non reſiſtet mihi homo. 4. Redemptor noſter, Dominus exercituum nomen illius, ſanctus Iſrael. 5. Sede tacens, & intra in tenebras filia Chaldæorum: quia non vocaberis vltra domina regnorum. Iratus ſum ſuper populum meum, contaminaui hæreditatem meam, & dedi eos in manu tua: non poſuiſti eis miſericordias: ſuper ſenem aggrauaſti iugum tuum valde. Et dixiſti: In ſempiternum ero domina: non poſuiſti hæc ſuper cor tuum, neque recordata es nouiſſimi tui. Et nunc audi hæc delicata, & habitans confidenter, quæ dicis in corde tuo: Ego ſum, & non eſt præter me amplius: non ſedebo vidua, & ignorabo ſterilitatem. 6. Venient tibi duo hæc ſubito in die vna, ſterilitas & viduitas. vniuerſa venerunt ſuper te, propter multitudinem maleficiorum tuorum, & propter duritiam incantatorum tuorum vehementem. Et fiduciam habuiſti in malitia tua, & dixiſti: Non eſt qui videat me. ſapientia tua & ſcientia tua hæc decepit te. Et dixiſti in corde tuo: Ego ſum, & præter me non eſt altera. Veniet ſuper te malum, & neſcies ortum eius: & irruet ſuper te calamitas, quam non poteris expiare: veniet ſuper te repente miſeria, quam neſcies. Sta cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laboraſti ab adoleſcentia tua, ſi forte quid proſit tibi, aut ſi poſſis fieri fortior. Defeciſti in multitudine conſiliorum tuorum: ſtent, & ſaluent te augures cœli, qui contemplabantur ſidera, & ſupputabant menſes, vt ex eis annunciarent ventura tibi. 7. Ecce facti ſunt quaſi

ſtipula, ignis combuſſit eos: non liberabunt animam ſuam de manu flammæ: non ſunt prunæ, quibus caleſiant, nec focus, vt ſedeant ad eum. Sic facta ſunt tibi in quibuſcumque laboraueras negotiatores tui ab adoleſcentia tua, vnuſquiſque in via ſua errauerunt: non eſt qui ſaluet te.

SVMMA CAPITIS.

PROSEQVITVR in hoc capite Prophetiam contra ciuitatem Babylonis, quam in capite 45. breui ſermone tetigerat. Et in primis denunciat humiliandam eſſe, atque dura ſeruitute affligendam. De hoc agit in principio capitis.

Secundò aſſignat tres rationes propter quas in tantam miſeriam cecidit Babylon, quarum prima eſt. Quoniam afflixit nimis filios Iſrael, dum eos teneret captiuos. Hanc tangit ab illo verſiculo. Iratus ſum ſuper populum meum, &c. *Secunda eſt, quoniam multis maleficijs, & incantationibus dedita erat. Hanc aſſignat ab illo verſiculo.* Vniuerſa venerunt ſuper te, &c. *Tertia fuit ſuperbia, atque arrogantia eius, quam tangit. Verſiculo.* Et dixiſti in corde tuo, &c.

Tertiò, denunciat malum imminens Babyloni ineuitabile eſſe, à quo neque augures, neque conſiliarij, nec ditiſſimi negotiatores eam potuerunt liberare. Agit de hoc ab illo verſiculo. Sta cum incantatoribus tuis. *vſque ad finem capitis.*

COMMENTARIVM.

DESCENDE, ſede in puluere virgo filia Babylon, ſede in terra: non eſt ſolium filiæ Chaldæorum, quia vltra non vocaberis mollis & tenera. Congruo ordine, poſtquam propheta in capite præcedenti, idolorum, quæ Babylonij colebant, prædixit ruinam, iam in hoc capite ipſius Babylonis denunciat excidium: conſueuit quippe Dominus, prius idola deſtruere, ac poſtmodum idolorum cultores diſſipare. Vt conſtat ex lib. 1. Reg. vbi hæc ſacra refert hiſtoria. ***Tulerunt Philiſtijm arcam Dei, & intulerunt eam in templum Dagon, & ſtatuerunt eam iuxta Dagon. Cumque ſurrexiſſent diluculo Azotij altera die, ecce Dagon iacebat pronus in terra ante arcam Domini: & tulerunt Dagon, & reſtituerunt***

Idola prius deſtruit Dominus & poſtea idolorum cultores.

1. Reg. 5.

tuerunt eum in locum suum. rursumq. mane die altera consurgentes, inuenerunt Dagon iacentem super faciem suam in terra coram arca Domini: caput autem Dagon, & duæ palmæ manuum eius abscissæ erant super limen: porro Dagon solus truncus remanserat in loco suo. Ecce in primis percussus est Dagon propter peccatum quod Philistæi in Deum commiserant, arcã testamenti iuxta idolũ statuentes: & statim populus morti traditur. Subditur .n. *Aggrauata est autem manus Domini super Azotios, & demolitus est eos, & percussit in secretiori parte natium Azotum, & fines eius. Et ebullierunt villæ, & agri in medio regionis illius, & nati sunt mures, & facta est confusio mortis magna in ciuitate.* Igitur *in præsenti loco*, (vt dicit Hieronym⁹) *sub persona captiuæ mulieris, quæ quondam regina fuerat, Babylonis seruitus indicatur: diciturq. ei vt descendat de regni superbia, & in puluere sedeat. Virgo autẽ appellatur, & filia: vel quia omnes homines creaturæ* Dei *sumus, nec est Babylonis, iuxta hæreticos, natura damnabilis: vel ob luxuriam & ornatum vrbis quondam potentissimæ. quæ cum senuisset, & vicina esset occasui, virgunculam ac puellam se esse iactabat.* Aut vero virginem ex eo eam appellat, non quod pudica esset, aut casta: sed quia molliter ac delicate instar virginum educata, quia nullam vim passa fuerat ab hostibus, sicut de Sydone dictum est supra. Et quoniã à Chaldæis condita erat Babylon, ideo filia Chaldæorum nuncupatur. Huic dicitur, *descende, sede, &c.* Iam tempus est, vt relinquas fastigium pompæ tuæ: sicut te exaltasti, ita & humiliaberis, vt cum rubore nouissimum locũ teneas, *non est soliũ filiæ Chaldæorum*, .i. iam non erit in solio, sicut domina, sed in terra sedebit, quod pudoris indicium est. Vel sic, *non est solium*, idest nulla misericordia fiet Babyloni, sed in mensura qua mensa est alios, remetietur & ipsi. Afflixit supra modum filios Israel, affligetur & ipsa sine modo. In delicijs erat, nullumque experta laborem; sed tamquam tenera, & delicata mollibus gradiebatur vestita, sed iam seruiet alienis, nuda & pudore suffusa. Vnde & subditur.

Ibid. b

Hier. sup. cap. 47. Isaiæ.

Babylon quare virgo dicatur

2 *Tolle molam, & mole farinam; denuda turpitudinem tuam, discooperi humerũ, reuela crura, transi flumina.* Quæ nunc (inquit) domina es, venundaberis, & serua eris vilissima, ac multis ærumnis, laboribus, & cõfusionibus vexaberis. Officium asinorum exercebis, moles quippe farinam, quod iumentorum est propriũ, non manebis in patrio regno, sed abduceris in regionem ignotam. Præpara igitur te ad iter: solue ligaturas, discalcea pedes tuos, & nudando reuela crura, vt trãseas flumina, deerũt carinæ, vrgebit te hostis vt transeas. *Reuelabitur ignominia tua & videbitur opprobrium tuum: vltionẽ capiã, & nõ resistet mihi homo.* Idest, nullum reperies hominẽ misericordem, qui pro te oret, qui tuæ occurrat miseriæ, qui mederi velit vulnera tua, sed omnes à te recedent etiã ipsi angeli custodes, dicentes. *Curauimus Babylonẽ, & non est sanata, derelinquamus eam.* Tale iudicium veniet aliquando mundanis hominibus, sicut contigit diuiti epuloni, *qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendide*: Descendit enim postmodum in puluerem, *mortuus est & sepultus in inferno*, & transiuit ignea flumina, sessurus in extremis tenebris summa cum ignominia

Babylonis euersio.

Hier. 51 a

Luc. 16. d

minia, vt molat, & sũma patiatur mala. Nam labor abit in æternum, & viuet adhuc in finem. Iam non erit tener ac delicatus, sed sitiens in flammis clamabit, & obsecrabit, vt Lazarus intingat extremũ digiti in aqua, vt refrigeret linguã eius, nec obtinebit. Vbi tumor pristinus? vbi delitiæ antiquæ? vbi purpura & byssus? vbi pompa domus, vbi thesauri repositi? vbi honor & gloria mundi? Omnia repente commutata sunt in ignem, & opprobrium perpetuum.

Greg. lib. 6. mor. cap. 11.

3 Quę hactenus dicta sunt de Babylone, explicat in sensu morali B. Greg. de mente reproba: *hoc loco* (inquies) *humana mẽs virgo non incorrupta (vt arbitror) dicitur, sed infœcunda. Et quia Babylon confusio interpretatur, rectè infœcunda mẽs Babylonis filia vocatur: neque in eo quod nequaquam bona opera germinat, dum nullo ordine rectæ vitæ cõponitur, quasi confusione matre generatur. Cui aptè per increpationem dicitur diuina voce, Descẽde, In alto quippe humanus animus stat, quando supernis retributionibus inhiat: sed ab hoc statu descendit, cum turpiter victus, sese defluentibus mundi desiderijs subijcit. Cui bene mox additur, sede in puluere. Descendens enim in puluere desidet, quia cœlestia deserens, terrenis cogitationibus aspersus, in infimis vilescit. Vbi adhuc ingeminando subiungitur: sede in terra. Ac si aperte exprobrans dicat: quia cœlesti conuersatione noluisti te erigere, sub temetipso prostratus in terrenis actibus humiliare. Vnde & protinus additur. Nõ est solium filia Chaldæorum, quia videlicet, qui se terrenis concupiscentijs subijcit, sedẽ iudicij amittit: nullique apud se solio præsidet, qui examine discretionis caret, & quasi à iudicij sui sessione repellitur, quia per exteriores concupiscentias vagatur.* Et post pauca. *Chaldæorum filia mollis & tenera non vocatur, quia mens prauis desiderijs dedita, in eo quod anxie appetit, huius sæculi labore relinquitur, vt foris mundo velut ancilla seruiat, quæ intus Deum vt filia nequaquam amat. Vnde & molam tollere, ac farinam molere iubetur. Mola in gyrum ducitur, & farina profertur. Vnaquaque autem mundi huius actio mala est, quæ dum multas curas congerit, humanas mẽtes quasi per gyrũ vertit: atque ex se quasi farinã proijcit, quia seducto corde, semper minutissimas cogitationes gignit. Non numquam vero qui quietus alicuius esse meriti creditur, positus in qualibet actione denudatur, vnde illic protinus subinfertur*: Denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, reuela crura, transi flumina. *In administratione quippe operis turpitudo denudatur, dum vilis mens abiectaquè in actionis ostentatione cognoscitur, quæ quieta prius magna putabatur. humerum mens discooperit, quãdo opus sui, quod ignorabatur, ostendit. Crura reuelat, quia quibus desideriorũ passibus, lucris mũdi inhiet, manifestat. Flumina etiam transit, quia actiones huius sæculi, quæ quotidie ad terminum defluunt, indesinẽter appetit, dumque alias relinquit, alias exequitur, quasi de flumine semper ad flumen tendit.*

Peccator Babyloni confertur.

Farinam molere qd sit

4 *Redemptor noster, Dominus exercituum nomen illius, sanctus Israel.* Iubilum interserit Propheta mente reuoluẽs Dei misericordiam, qua filios Israel de captiuitate Babylonis liberauit, & iustitiam eius qua Babylonem disperdidit, vt hinc duo colligamus: Alterum est, quod *lætabitur iustus* in die iudicij, *cum viderit vin-*

Ps. 57. b

rit vindictam, & manus suas lauabit in sanguine peccatoris: Alterum vero est, electos non in propriam virtutem, sed in Dei misericordiam debere suam referre salutem, & dicere: *Redēptor noster* saluos nos fecit, *Dominus exercituum* victoriam nobis contulit, *sanctus Israel* nos sanctificauit: vnde non in se gloriabuntur, sed in Domino, cum se viderint à captiuitate peccati liberatos. Lege quæ de Sanctorum lætitia diximus cap. 25. num. 23.

5 *Sede tacens, & intra in tenebras filia Chaldæorum, quia non vocaberis vltra domina regnorum. Iratus sum super populum meum, contaminaui hæreditatem meam, & dedi eos in manu tua: non posuisti eis misericordias: super senem aggrauasti iugum tuum valde: Et dixisti: In sempiternum ero domina: non posuisti hæc super cor tuum, neque recordata es nouissimi tui. Et nunc audi hæc delicata, & habitans confidenter, quæ dicis in corde tuo. Ego sum, & non est præter me amplius: nō sedebo vidua, & ignorabo sterilitatē.*

Babylonis vicissitudo.

Insultat Babyloni captiuæ, magnam exprimens tristitiā illius, ideo iubet illam sedere, tacere, & in tenebras intrare, vt suam deploret miseriam. Illi enim qui magna premuntur angustia, tenebrosa quærunt latibula, ne videant seipsos. Superius dixerat *descende, sede*; modo ait, *sede tacens*; quasi dicat. Semper insurrexisti contra populum meum, nunc tandē sede etiam inuita, ac inuoluntaria. Prius omnibus nationibus eras formidini, nunc amplius lædere alios non poteris. Insultasti captiuis tuis, nunc autē silere te oportet, & nec gemitu quidē dolorem tuum manifestabis, sed intra temetipsam tristitia consumeris. Eras domina gentium, nunc autem vilissima reputaberis, & tamquam ancilla seruies alienis. Si causā huius vicissitudinis scire desideras, attende quid feceris cū populo meo. Ego iratus tradidi illum in manus tuas: non vt eum occideres, sed castigares; tu autē absque vlla clementia maiora addidisti supplicia, nullā populo captiuo exhibens misericordiam, nā & senē oppressisti iugo grauissimo, qui propter ætatem misericordia dignus erat, & afflicto afflictionem addidisti. Clamabis ergo tu in afflictione consimili, & nullus audiet vocem tuam. Audi & aliam tuæ vastitatis rationem. *Dixisti: in sempiternum ero domina*, (idest) semper regnabo. Superbia ergo tua deiecit te: corruisti, quia non es recordata finis tui, nec considerasti nouissima tua. Hinc collige, quantum prosit ad salutem animæ nouissimorū meditatio, cū ideo ceciderit Babylon, quoniam recordata non est nouissimi sui. Vnde & Sapiens ait, *Memorare nouissima tua, & in æternū non peccabis*. Et Moyses. *Vtinam saperent & intelligerēt ac nouissima prouiderent*. Tandem Hieremias. *Sordes eius in pedibus eius, nec recordata est finis sui*, idest, quia Hierusalem non est recordata finis sui, *ideo sordes eius*, scilicet peccata *in pedibus eius*, idest, vsque ad finem vitæ, quæ in pedibus designatur, permanserunt in illa. Quod autem ait: *Contaminaui hæreditatem meam*, dupliciter explicatur. Primo *contaminaui*, idest, contaminari permisi, vt explicat glossa interlinealis, vel, *contaminaui*, idest, peccatis suis contaminatam esse ostendi, cum illam tradidi in captiuitatem. Duas ergo assignat causas euersionis Babylonis, prima est immisericordia illius; secunda est superbia & arrogātia. Odit Deus maxime superbos, & in

Nouissimorum meditatio quā vtilis.

Eccli. 7. d

Deuter. 32. d

Thren. 1 c

& in se ipsis fidētes, quales erant Babylonij, nec mirū, nā superbia fons est immisericordiæ, inuidiæ origo, & radix omniū peccatorum. dū sola vult laudari, cōtemnit omnes, & dum superbus suam non agnoscit fragilitatem, æternitatem sibi pollicetur. Dicit Babylon, *ego sum*, nullus *præter me* regnabit, non ero *vidua* vel sterilis, sed populosa & diues; semper seruabo tyrannidem regni mei, omnibus nationibus leges dabo; omnes Reges soluent mihi tributa, nullus mecum contendet dignitate. sed audi iudicium eius. Subditur enim.

6 *Venient tibi duo hæc subito in die vna, sterilitas, & viduitas: vniuersa venerunt super te, propter multitudinem maleficiorum tuorum, & propter duritiam incantatorum tuorum vehementem. Et fiduciam habuisti in malitia tua, & dixisti: non est qui videat me: sapientia tua, & scientia hæc decepit te. Et dixisti in corde tuo: Ego sum, & præter me non est altera.* Vide qualiter iuxta mensuram delicti, sit & plagarū modus. Dixerat Babylon in corde suo: *Nō sedebo vidua, & ignorabo sterilitatem*, sed Dominus ait. *Sterilitas & viduitas venient tibi in die vna*, idest tempore vno. *sterilitas*, quia orbaberis filijs; *viduitas*, quia occidetur Rex tuus: fietque hoc repente nam Babylon perijt; inter pocula occiso Balthasar, quod magis mirum fuit, videlicet hoc accidisse extemplo Babyloni, in qua tam copiosa erat augurum multitudo, qui nihil tale prædicere potuerunt, quin potius illi causa fuerunt totius obdurationis, & cæcitatis Babyloniæ, quoniam suis mendacijs ciues & principem dementabant illius, & hortabantur eos, vt populum Israeliticum affligerent: quod ex prophetia Danielis satis constat, ex qua poteris colligere, quanta Babylonij consilio incantatorum machinati fuerint in ministros Dei, & seruos illius, qui erant in captiuitate. Hæc est sapientia, & scientia, quæ decepit Babylonē; hæc merces deceptoriæ scientiæ, quæ inflat, obdurat, excæcat, & plane Deum esse negat, si rem expendas: Quid enim est dicere Deo, non vides, nisi dicere, nō es Deus? Quid est fateri, *non est qui videat me*, quam Dei prouidētiam abnegare, & Deum cæcum facere, non sine magna iniuria creatoris? Sequitur. *Veniet super te malum, & nescies ortum eius, & irruet super te calamitas, quam non poteris expiare &c.* Clarius explicat, quam repētinus futurus sit interitus Babylonis, quam vani, quam mendaces fuerint, & infirmi malefici, & incantatores eius, quam stulta eorum consilia: si quidem malum imminēs ciuitati præcauere non potuerunt, aut præuidere. *Sta cū incātatoribus tuis &c.* Vox est ironiæ plena contra ariolos, & magos Babyloniæ, quos ciuitas illa magnificabat; quos ab adolescentia sua magnis sumptibus nutriuit Babylon; quorum consilio faciebat vniuersa. Cætera patent vsque ibi.

7 *Ecce facti sunt quasi stipula, ignis conbusSit: non liberabunt animam suam de manu flammæ: non sunt prunæ, quibus calefiant, nec focus, vt sedeant ad eum. Sic facta sunt tibi in quibuscumque laboraueras: negotiatores tui ab adolescentia tua, vnusquisque in via sua errauerunt: non est qui saluet te.* Explicat, ad quantam miseriam deuenerint augures, & incantatores Babylonis. Et sensus est. Ecce sapientes tui, ò Babylon, nihil proderunt tibi, cum sibi ipsis adiutorio esse non possint;

Augures & Incantatores qua pœna puniendi.

possint; quia tam facile consumentur sicut perit stipula, & absumitur ab igne, & non sicut stipes, vel truncus, diu ardens, & vtilis vt vel quis in eo sedeat, vel illum conburendo, se ad ignem calefaciat, sed absque vlla vtilitate peribunt. Hi sunt in qui sperasti, *vnusquisque* diuertet, & fugere attentabit per viam suam, vnus ad Orientem aspiciet, alius ad Occidentem. Iste contemplabitur vnam plagam cœli, ille alteram, vt saluti suæ consulat si forte ex astris possit aliquid boni coniectari: sed errabūt, quia nullum prorsus inuenient præsidium. Vide plura alia quæ circa subersionem Babylonis notata sunt cap. 13. num. 5.

CAPVT XLVIII.

1. AVDITE hæc domus Iacob, qui vocamini nomine Israel, & de aquis Iuda existis, qui iuratis in nomine Domini, & Dei Israel recordamini non in veritate, neque in iustitia. 2. De ciuitate enim sancta vocati sunt, & super Deum Israel constabiliti sunt: Dominus exercituum nomen eius. 3. Priora ex tunc annunciaui, & ex ore meo exierunt, & audita feci ea: repente operatus sum, & venerunt. Sciui enim quia durus es tu, neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea. 4. Prædixi tibi ex tunc: antequam venirent indicaui tibi, ne forte diceres: Idola mea fecerunt hæc, & sculptilia mea, & conflatilia mandauerunt ista. Quæ audisti, vide omnia: vos autem num annunciastis? Audita feci tibi noua ex tunc, & conseruata sunt quæ nescis: nunc creata sunt, & non ex tunc: & ante diem, & non audisti ea, ne forte dicas: Ecce ego cognoui ea. Neque audisti, neque cognouisti, neque ex tunc aperta est auris tua.. scio enim quia præuaricans præuaricaberis, & transgressorem ex vtero vocaui te. 5. Propter nomen meum longe faciam furorem meum: & laude mea infrenabo te, ne intereas. 6. Ecce excoxi te, sed non quasi argentum, elegi te in camino paupertatis. Propter me, propter me faciam, vt blasphemer: & gloriam meam alteri non dabo. 7. Audi me Iacob, & Israel quem ego voco: ego ipse, ego primus, & ego nouissimus.

8. Ma-

audiendum Euangelium, & credant, illum esse verum Deum, & mundi redemptorem, quem Pater misit, vt liberaret populum suum. Versiculo. Accedite ad me, & audite hoc.

Sextò, enumerat bona, quæ populus ille adeptus fuisset, si attendisset ad mandata Domini, & Euangelium eius humiliter excepisset. Agit de hoc ab illo versiculo. Vtinam attendisses mandata mea, *vsque ad finem capitis.*

COMMENTARIVM.

1 AVDITE *hæc domus Iacob, qui vocamini nomine Israel, & de aquis Iuda existis, qui iuratis in nomine Domini, & Dei Israel recordamini non in veritate, neque in iustitia.* Docuit hactenus Propheta, Babylonios nihil suis incantamentis, suis diuinationibus, & maleficijs, quibus seducti sunt, profecisse, nunc ad Iudæos sermonem conuertit, eorum hypocrisim redarguens, qui nomine Israelitæ dicebãtur, & gloriabantur, se nosse Deum, factis vero negabãt. *Audite* (inquit) ò Iudæi descẽdentes ex Iacob, qui appellari gaudetis honestissimo nomine Israelis, cui luctanti cum Deo virtus hoc nomen dedit, sed illius imaginem in nullo refertis, quique gloriamini nomine Iuda, cui principatus inter filios Iacob datus est; de illo enim dictum est. *Iuda te laudabunt fratres tui, manus tua in ceruicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filij patris tui. Qui iuratis* insuper *in nomine Dei*, & illum præ labijs habetis, ac si toto corde diligeretis illum. Verum hæc non in veritate facitis, nec in iustitia, sed solo ore appropinquatis Deo, corde autem longe estis ab illo. Appellamini Israelitæ, Iudæi habitatores vrbis Hierusalem, populus Dei electus, & alijs vocabulis honorificentissimis decoramini; cum tamen vita vestra non sit illis conformis. Multi sunt etiã inter Christianos, qui in nomine Christi gloriãtur, cum tamen vocari Christiani nõ mereãtur, similes facti illis. de quibus dictũ est. *Panẽ nostrũ comedemus, & vestimentis nostris operiemur: tantummodo inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum.* Vide supra dicta cap. 29. num. 24. in illa verba *populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me.* Constat ex hoc loco, veritatem, & iustitiam esse conditiones necessario requisitas ad religiosum iuramentum. Reprehenduntur enim Iudæi, quod iurarent in nomine Domini, non in veritate, neque in iustitia. Oportet ergo in veritate & iustitia iurare. *Iurabis* (inquit Hieremias) *viuit Dominus, in veritate, in iudicio, & in iustitia. In veritate*, ita vt nihil falsum iures; *in iustitia* iurabis, si nihil iures illicitum, quod iustitiæ generaliter dictæ aduersetur: *in iudicio* iurat, qui non leuiter iurat, sed ex necessaria causa, & cum discretione rationis. *Iudicio caret iuramentum incautum; veritate, iuramentum mendax; iustitia*

Nomẽ Dei in ore, & corde portandum.

Gen. 49. b

Isai. 4. a

In iuramẽto requiritur veritas & iustitia.

Hier. 4. a

iustitia autem, iuramentum iniquum siue illicitum (vt S. Thomas dicit.)

S.Tho.22. q.89.ar.3.

2 *De ciuitate enim sancta vocati sunt, & super Deum Israel constabiliti sunt: Dominus exercituum nomen eius.* Erat & alia vana gloriatio inter Iudæos: iactabant se, quod vocarētur ciues vrbis sanctæ Hierusalem, quam Deus peculiariter cultui suo dicauerat, & se protecturum promiserat. Et quia sanctam terram inhabitabant, sanctiores se esse credebant, nec patiebantur contra ciuitatem illam aliquem prophetare, aut mala futura prædicere. Vnde quia Hieremias denūtiauit. *Dabo domum istam sicut Silo, & vrbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ, locuti sunt sacerdotes, & prophetæ ad principes, & ad omnem populum, dicentes: iudicium mortis est viro huic: quia prophetauit aduersus ciuitatem istam, sicut audistis auribus vestris.* In nomine ergo ciuitatis sanctæ, & in nomine Domini exercituum, quem ore dicebant Deū suum, sed non vt oportet colentes, se constabilitos, & securos esse putabāt. Nostra autem Hierusalem, & ciuitas sancta, Ecclesia est, de qua non solum est nobis gloriandum, fidelium nomen assumendo, sed singulariter curandum est, vt membra viua simus huius corporis mystici. Quid enim prodest domesticos Dei appellari, & dici, nisi res cōcordet nomini, & opera exequamur ciuium tam sanctæ ciuitatis?

Homo suis viribus nō innitatur.

Hiere. 26. b

Veritas odium parit

3 *Priora ex tunc annunciaui, & ex ore meo exierunt, & audita feci ea: repente operatus sum, & venerunt. Sciui enim quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua, & frōs tua area.* A capite 40. vsque ad istum locum, sæpius inculcauit Isaias, opus solius Dei esse, & non idolorum, futura prædicere, & ea facere euenire repente. Sunt enim qui prædicunt, se facturos aliqua, sed non possunt ea postmodum præstare. Sunt & alij, qui subito faciunt aliqua, sed non potuerunt ea prædicere antequam euenirent; ideo ait, Deo conuenire prædicere facienda, & illa exequutioni mādare, vt illius opera esse cognoscantur. Sed Iudæi proterui impudenter resistebant Deo, etiam videntes miracula, & vaticinia prophetarum audientes; ideo duræ ceruicis esse dicūtur. Et Christus Dominus eos vocauit generationem adulteram & peruersam, semper signa quærentem: tales etiam sunt peccatores suis obdurati delictis. Qui non cōuertuntur ad Dominū, sed impœnitētes permanent vsque ad finem vitę, ceruicem habent ferreā, non audientes vocem Dei ad pœnitentiam vocantis: & quod peius est, sicut non respiciunt ad bonum, ita faciem obfirmant ad malum, omnem vincentes impudentiam, cum non eos pudeat ignominiosa vitia committere, & pro nihilo habeant æternam damnationem incurrere. De quibus per Ezechielem dicitur. *Fili hominis mitto te ad filios Israel, ad gentes apostatrices, quæ recesserunt à me, ipsi & patres eorum præuaricati sunt pactum meum vsque in diē hanc. Et filij dura facie, & indomabili corde sunt: ad quos ego mitto te.* Vbi Gregorius, *Ecce* (inquit) *est una culpa superbiæ, quia præuaricati sunt pactum. Ecce altera obstinationis, quia vsque ad diem hāc. Ecce in iniquitate filiorū culpa grauis impudentiæ, quia dura facie: quoniam mala quæ faciunt, iam non erubescunt, & numquam vel post culpas ad pœnitentiam redeunt: quia indomabili corde sunt.* Igitur tam Isaias, quam

Annūciare ventura soli Deo cōpetit.

Iudæorum duritia nō liquefiebat bonis operibus Christi.

Mat. 12

Ezech. 2 b

Greg hō. 9 sup. Ezechielem.

Peccatum fuge, sed postquā cōmissū fuerit, pudeat te peccasse

quã Ezechiel in verbis inductis impudentiæ notat filios Israel, nescientes erubescere, quod desperatæ malitiæ signum est.

4 *Prædixi tibi ex tunc: antequã venirent, indicaui tibi, ne forte diceres: Idola mea fecerunt hæc, & sculptilia mea, & conflatilia mandauerunt ista. Quæ audisti, vide omnia: vos autem num anunciastis? Audita feci tibi noua ex tunc, & conseruata sunt quæ nescis: nunc creata sunt, & non ex tunc: & ante diem, & non audisti ea, nè fortè dicas: Ecce ego cognoui ea.* Miracula & signa atque prophetarũ oracula eò tendunt, vt credamus esse vnum solum verum Deum, vt colamus eum, & salutem nostram ab ipso esse cognoscamus, & occludatur os impiorum, qui hæc tribuunt idolis suis. Ita enim clamabant fabricatores vituli. *Hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerũt de terra Aegypti.* Ideo ergo inquit, se prædixisse futura *antequã euenirent,* vt illi, & nõ idolis adscribantur: quæ propterea nunc *idola*, nunc *sculptilia*, nunc *conflatilia* vocat, vt idololatriæ insaniam, & idolorũ imbecillitatem, ac vanitatem ostendat. Ecce (inquit) non poteris inficiari, quam plurima miracula à me esse facta. Audisti signa & prodigia quæ feci per Moysem in Aegypto: nosti quod mare rubrum diuiserim, & sicco pede per medium maris te fecerim transire. Sed fortasse dicturus es, hæc cũ temporibus antiquis esse præterita, & pene tradita obliuioni. Audite ingrati, & duro corde, audite noua, quæ *ex tũc* prædixi. Ecce in proximis diebus præteritis prædixi, & operatus sum miraculũ illud insigne, quod omnibus nationibus fuit notissimũ. *Ecce ego reuerti feci vmbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz, in sole retrorsum decem lineis. Et reuersus est sol decem lineis per gradus quos descẽderat.* Exercitus etiam Sennacherib vna nocte centũ octuaginta quinque millia virorum per manum Angeli percussi. Quis ex vobis tam euidentissimis signis nuper factis contradicet? Ecce ista *nunc creata sunt*, (idest,) proximis diebus præteritis acciderunt; adhuc viuunt qui obsessi fuerunt à Rege Sennacherib & exercitu illius. Quod si non te mouent miracula recenter facta, & ante diem. *Ecce conseruata sunt quæ nescis,* (idest,) alia quamplurima signa, & prodigia habeo in futurum reseruata, vt suo tempore perficiam illa per vnigenitum filium meum, qui factus homo cæcos illuminabit, leprosos mundabit, & mortuus vitam restituet: sed his omnibus aggrauabis aures tuas, nec audies me vocantem, & misereri volentem. Vide ergo, quam inexcusabile fuerit peccatum Iudæorum, & quam ferream ceruicem habuerint, cum tot signis & miraculis reuersi nõ fuerint ad Dominum. Vnde & subditur. *Neque audisti, neque cognouisti, neque ex tunc aperta est auris tua: scio enim quia præuaricans præuaricaberis, & transgressorem ex vtero vocaui te.* (Idest) ab initio vocaui te transgressorem, propter peccatum originale, quod ab vtero contraxisti: vel ab vtero, (idest) à tempore quo vocaui te in deserto, transgressor fuisti præceptorum meorum.

5 *Propter nomen meum longe faciam furorem meum: & laude mea infrænabo te, ne intereas.* Qui tam impiè & scelerate vitam duxit, merebatur vtique pœnis æternis continuo cruciari; sed Diuina bonitas & longanimitas non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniqui-

Marginalia: *Exod. 32. a* — Laus soli Deo dãda. — *Isa. 38. b* — *Isa. 39.* — *Luc. 7. e* — *Luc. 17. e* — *Ioa. 11. e* — Iudæorum peccatum quã inexcusabile. — Peccatoribus parcit Deus propter nomẽ suum. — *Ps. 102. b*

iniquitates nostras retribuit nobis. Non ergo propter nos, aut propter merita nostra, nam illa erant multa, sed mala: *sed propter nomen meum*, vt scilicet ab omnibus glorificetur, cum viderint beneficia populo duræ ceruicis à me exhibita, auertam iram meam & seruabo te, ac liberabo de captiuitate Babylonis. Vnde & Dauid his verbis Diuinam interpellat misericordiam. *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum, cito anticipent nos misericordiæ tuæ: quia pauperes facti sumus nimis. Adiuua nos Deus salutaris noster: & propter gloriam nominis tui Domine libera nos: & propitius esto peccatis nostris, propter nomen tuum: ne forte dicant in gentibus: vbi est Deus eorum? & innotescat in nationibus coram oculis nostris.* Et plerumque in orationibus suis, vt notauimus cap. 37. num. . sancti antiqui, non propter se, sed propter Deum & nomen illius, petebant à Deo auxilium in calamitatibus imminentibus. Eandem sententiam repetit, dicens, *& laude mea infrænabo te*, (idest,) vt ego lauder, vt nomen meum agnoscatur, & celebretur inter gentes, refrenabo iram meã, non permittens te in peccata dilabi, & perire; id quod accideret, si exardescerem aduersum te, & continerem in ira mea misericordiam. Tu quidem es populus duræ ceruicis, ego benignus & mitis; tu frontem habes æneam; ego autem longanimẽ tibi exhibebo meipsum, si forte igne charitatis meæ liquefiat duritia cordis tui. Vel *laude mea infrænabo te*, (idest,) animum tuum ad peccandum longa cõsuetudine pronensum, & ad idololatriam inclinatum contineam. Et sicut dicit Bernardus. *Infrænabo os tuum laude mea, ne interitu facinorum tuorum nimiã incurras tristitiam, atque instar effrenis equi desperatus in præceps ruas & pereas. Freno te inbibebo indulgẽtia mea, & meis laudibus erigã, respirabisq; in bonis meis, qui de tuis confunderis malis, dum me sane benigniorem, quam te culpabiliorem inuenies. Hoc freno si infrenatus fuisset Cain nequaquam desperando dixisset. Maior est iniquitas mea quam vt veniam merear.* Absit, absit, maior est enim Dei pietas, quam quęuis iniquitas. Ideo iustus non continue, sed tantũ in principio sermonis accusator est sui. Postmodũ autẽ in Dei laudẽ, extrema sermonis claudere consueuit. Videte denique iustũ hoc ordine procedentem. *Cogitaui* (ait) *vias meas, & conuerti pedes meos in testimonia tua*, vt videlicet qui contritionem & infelicitatẽ in vijs proprijs perpessus fuerat, in via testimoniorum Dei delectaretur, sicut in omnibus diuitijs. Et vos igitur exemplo iusti, si de vobis in humilitate sentitis, sentite & de Domino in bonitate. Sic enim legitis apud Sapientem. *Sentite de Domino in bonitate, & in simplicitate cordis quærite illũ.* Lege quę de Diuinis laudibus diximus supra.

6 *Ecce excoxi te, sed nõ quasi argentum, elegi te in camino paupertatis. Propter me, propter me faciam, vt non blasphemer: & gloriam meam alteri non dabo.* Sensus est, Nolui te totum perire. Nam si te probassem sicut probatur aurum vel argentum, à quo omnis scoria amouetur per ignem, nullus pene in te mansisset, paucissimi salui essent: sed probaui te *in camino paupertatis* & afflictionis, in captiuitate Babylonis, in fame, & peste, atque alijs tribulationibus plurimis. Ex quo beatus Hieronymus colligit, *diuitijs & paupertate plerosque*

Marginalia: Ps. 78. b — Sup ca. 37. num. 4. — Laudes Dei hominem continẽt, ne peccet. — Bern. ser. 11. in cant. — Gen. 4. b — Ps. 118. — Sap. 1. a — Sup. cap. 6. num. 3 ca. 11. num. 2. & 3. — Tentantur homines paupertate & diuitijs. Hieron.

Hieron. *rosque tentari. Propter quod & Salomon diuitias, & paupertatem habere* Prou.30 *non vult, sed tantum necessaria postulat, ne aut illis eleuetur cor eius in superbiam, aut in ista compellatur facere quod non vult, & Deum pressus* 1.Tim.5. *inopia blasphemare. Vnde & Apostolus: habentes, inquit, victum & vestimentum, his contenti simus.* Vide ergo afflictionum & paupertatis vtilitatem, hæc enim mala pœnæ, & alia consimilia à Deo misericorditer immittuntur, vt à peccatis retrahamur, & à Deo ira, & indignatio auertatur. Et aduertit iterum atque iterũ, *propter me, propter me* hoc *faciam*, idest, propter nomen meum, *& gloriam meam*, quam *alteri non dabo*; non enim permittam, quod dij gentium glorientur propter opera, & miracula quæ non fecerunt illi, sed ego. Hoc ipsum prædixerat supra. *Ego Dominus hoc est nomen meum, gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.* Isa.42.b Solum illos Deus vult suo nomine honorare, quos diligit tamquam filios suos, de quibus ait Propheta. Psal.81.b *Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes*; nec dicitur alteri gloriam dare, qui filiũ glorificat sua gloria, per quem, & nos in filios adoptatos, eiusdem gloriæ voluit esse participes. Vnde & in Deo gloriabimur, & Deus in nobis gloriosus apparebit.

7 *Audi me Iacob, & Israel quem ego voco: ego ipse, ego primus, & ego nouissimus.* Hæc eadem prædixerat supra. Sup.ca.41. & 44. Et nunc eadem repetit, & vt Israel diligentius audiat liberationẽ suam ex captiuitate Babylonis, rursus eum reddit attentum, & rem futuram probat ex sua æternitate & potentia. Vocat eum nominatim *Iacob*, ob familiaritatem; & Israelem, ob singularem dilectionem. Hoc enim nomen dedit olim Iacob, cum apparuit illi reuertẽti de Mesopotamia Syriæ, *benedixitq. ei, dicens, non vocaberis vltra Iacob, sed Israel erit nomẽ tuũ.* Gen.35.b Obserua quod in præsenti, postquam dixit, *ego voco*, ter repetit, *Ego Ego Ego*: Mysterium Trinitatis innuitur. tum vt mysterium Trinitatis in essentiæ vnitate designet; tum etiã vt tria tempora complectatur, Dei æternitatem ostendentia, sicut & Ioannes ait. *Gratia vobis, & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est:* Apoc.1.a Ac si diceret: Gratia vobis ab eo qui semper est, nec principium habet, nec finem. quod alijs verbis explicuit Paulus. *Iesus Christus heri, & hodie ipse & in sæcula.* Heb.13.b Deus enim proprie loquendo est supra omne tẽpus, & vno nunc perpetuo, & immobili omne æuum possidet, & omnia tempora.

8 *Manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea mensa est cœlos: ego vocabo eos, & stabunt simul.* Sicut Ioannes suum exorditur Euangelium, dicens. *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deũ, & Deus erat verbum.* Ioan.1.a vt doceret, Dei filium fuisse ab æterno, quando nullũ erat tempus: ita & nunc Isaias docet Deum ante sæcula extitisse: quia cœlum, cuius motus tempus mẽsura est, condidit, terramq. fundauit. Docet insuper, Dei omnipotentiam, qui simplici verbo cœlum & terram produxit. *Vocabo* (inquit) *eos, & stabunt simul*, idest, cœlum & terra ad Dei prẹceptum simul prodierunt, & suo funguntur ministerio, stabunt, & perseuerabunt, Deo conseruante. Sequitur. *Congregamini omnes vos, & audite: quis de eis annunciauit hæc?* Ergo cum tantus ego sim, æquum est, vt omnes congregemini, & libenter audiatis mira quæ facturus sum, & prædixi antequam euenirent, qualia nullus ex dijs Babylonis suspicatus est,

nec prædicere potuit, ne dum facere. Miraculum autem quod audiri iubet, est hoc. Sicut Deus sua potẽtia creauit cœlum & terram; ita & ipse conteret regnum Babylonis, & excitabit aliud, vt liberentur dilecti sui. Vnde & subditur.

9 *Dominus dilexit eum, faciet voluntatem suam in Babylone, & brachium suum in Chaldæis. Ego ego locutus sum, & vocaui eum: adduxi eum, & directa est via eius.* (vt dicit Hieronymus,) de Cyro sine dubio explicandus est ad literam præsens locus, quem Dominus dilexisse dicitur; quantum ad bonum Regni, & Monarchiæ, quia multa bona illi cõtulit, & quia tamquam ministrum illum elegit, vt populum suum à captiuitate Babylonis liberaret. Dicitur enim Dominus eos diligere, per quos suis benefacit, quibus & temporalem prosperitatem tribuit. *Ego loquutus sum*, de Cyro videlicet, antequã nasceretur, & annunciaui per Isaiã ortũ illius, quẽ idola non potuerunt prædicere: *Et vocaui eum*, .f. Cyrũ nomine suo, vt superius prædixi, vel *vocaui*, idest euocaui, & excitaui eum, vt cõtra Babylonios pugnaret, ego adduxi illum & direxi viam eius, vt expugnaret Babylonem. Non fecerũt hæc idola, caue ergo, ne hanc libertatem illis tribuas, sed mihi, qui redemptor tuus sum. Ego adduxi & reduxi dispersiones Israel in ciuitatem sanctã. Hoc miraculum non contemnendum esse, sed memoria perpetua magnificandum, docuit Psalmista, cum dixit: *Cantate Domino quoniam bonus est psalmus, Deo nostro sit iocunda decoraq; laudatio. Aedificans Hierusalẽ Dominus dispersiones Israelis cõgregabit*, idest, filios Israel, qui erant dispersi, & in Babylone captiui, congregabit in ciuitatem sanctam Hierusalem. Inter hæc tamen, memores semper nos esse oportet Saluatoris nostri, quem Cyrus designauit. Ipse enim vere est quem pater dilexit, qui & ipsius voluntatem perfecit, mundũ à tyrannide peccati eripiens; ipso attestante. *Quia ego quæ placita sunt ei, facio semper*. De illo loquutus est per prophetas suos, & vocauit eum per Isaiam proprio nomine, antequã nasceretur. Ait enim: *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel*. Vnde & Angelus ad Mariam loquens, ait. *Ecce concipies in vtero & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum*. Et Lucas Euangelista. *Vocatum* (inquit) *est nomen eius Iesus, quod vocatum est ab angelo priusquam in vtero conciperetur*. Denique filium suum pater adduxit, cum illum ad nos misit carne humana indutum, *& directa est via eius*, quia nihil distortum cõmisit, quia *peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius*, quia prospere illi cesserunt omnia, victoriãq; aduersus mundum reportauit, sicut testatus est discipulis suis. *In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum*.

Ps. 146. a

Nomẽ Iesu Christi semper memoria retinendum.

Ioa. 8. d

Xps præuntiatus fuit ante eius aduentum.

Luca 1. e

Luca 2. e

1. Pet. 2. d

Ioa. 16. d

10 *Accedite ad me, & audite hoc: non à principio in abscondito locutus sum: ex tempore antequam fieret, ibi eram: & nunc Dominus Deus misit me, & spiritus eius*. Vt glossa interlinealis aduertit, filius in præsenti loquitur ad gentes, sicut & Matthæi 11. *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis; & ego reficiam vos. Accedite* (inquit) *& audite*, (scilicet) Euangelium meũ. Quæ nunc loquor in carne humana, iam à principio loquutus sum per os prophetarum, non in abscondito, sed palam (vt superius dixi) nec mirum, nam ego, qui tũc loquutus sum per prophetas, aderam,

Mat. 11

Doctrina Christi nõ furtim pdicata fuit nec in occulto.

ram, non solum eo tempore quo illi prædixerunt futura: sed etiam ab æterno, quando illa prædestinauerat Deus. Vnde & diuina sapientia, per quam omnia condidit Pater. *Ab æterno* (inquit) *ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret. Nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram: nec dum fontes aquarum eruperant: necdũ montes graui mole constiterant: ante omnes colles ego parturiebar: adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ. Quando præparabat cœlos, aderã: quando certa lege, & gyro vallabat abyssos: quando æthera firmabat sursum, & librabat fontes aquarum: quando circumdabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis, ne trãsirent fines suos: quando appendebat fundamenta terræ: cum eo eram cuncta componens*: Sed *nunc Dominus misit me*, quia incarnari me constituit, *misit me in mundum*, non vt iudicem mundum, sed vt per me saluetur mundus, *& spiritus eius*, idest, patris, quod quidem qualiter sit intelligendum, non conuenit inter doctores. Aliqui enim dicunt, quod persona diuina non mittitur nisi ab eo, à quo est æternaliter. & cum filius Dei missus dicitur à Spiritu sancto, respondent, hoc esse referendum ad humanam naturam, secundum quam missus est etiam à Spiritu sancto ad prædicandum, cui etiam specialiter opus incarnationis tribuitur, secundum illud, quod in Symbolo fidei canit Ecclesia. *Qui conceptus est de Spiritu sancto, Natus ex Maria Virgine, Et homo factus est.* Aug. autẽ censet, quod filius mittitur & à se & à Spiritu sãcto vt sic mitti in diuinis, non conueniat cuilibet personæ, sed solum personæ ab alio existenti: mittere autem conueniat cuilibet personæ. At sanctus Thomas *vtrumque* (inquit) *habet aliquo modo veritatẽ: quia cum dicitur aliqua persona mitti, designatur & ipsa persona ab alio existens, & effectus visibilis, aut inuisibilis, secundum quem missio diuina personæ attenditur. Si igitur mittens designetur, vt principium personæ, quæ mittitur, sic non quælibet persona mittit, sed solum illa, cui conuenit esse principium illius personæ. Et sic Filius mittitur tantum à Patre, Spiritus sanctus autem à Patre & filio. si vero persona mittens intelligatur esse principium effectus, secundum quem attenditur missio, sic tota Trinitas mittit personam missam.* Præterea obseruandum est, quod in hoc loco Isaiæ omnes tres personæ sanctissimæ Trinitatis exprimuntur: nam persona Filij loquitur, & dicit, se missum à Domino, idest, à Patre. Filius enim mittitur à Patre, non tamquam inferior quatenus Deus, cum sit illi cõsubstantialis: sed quia est à Patre. Vnde & ad Pharisæos loquens dixit. *Ego ex Deo processi, & veni, neq; enim à me ipso veni, sed ille me misit.* Spiritus sanctus exprimitur illis verbis, & spiritus eius, idest, Patris. Est autẽ Spiritus sanctus, spiritus Patris, quia æternaliter ꝓcedit à Patre. Nec tamen per hoc intelligendũ est, Spiritum sanctum à Filio non procedere. Fides enim Catholica docet oppositũ, vt patet ex illo Ioannis. *Cum autẽ venerit paraclitus, quem ego mittam vobis à Patre, spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimoniũ perhibebit de me.* Ecce Filius se missurũ ait Spiritum sanctum, atque adeo satis clare manifestat Spiritum sanctum procedere à Filio. Et cap. 16. ait. *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis*: Vna autem persona diuina nihil

Marginal notes: Sap. 8. c | Xps à Patre missus est in mundum. | Aug. lib. 2. de Trinit. cap. 5. to. 3. | S. Tho. 1. p. q. 43. ar. 8. in corp. | Missio ĩ diuinis quomodo intelligatur. | Ioan. 8. e | Spsſanctus à Patre & Filio procedit. | Ioan. 15. d | Ioan. 16.

hil accipit ab alia, nisi per processionem. Relinquitur ergo, Spiritum sanctum procedere à filio. Item in pluribus locis sacræ scripturæ, Spiritus sanctus dicitur spiritus veritatis, (idest) Filij, vt patet Ioannis 13. Ad Romanos 8. & ad Galatas 4. Procedit igitur à filio. Hac enim ratione colligũt Doctores ex hoc loco Isaiæ, Spiritum sanctum procedere à patre; quia dicitur spiritus eius. Vnde vniuersalis Ecclesia in Symbolo fidei canit. *Credo in Spiritum sanctum Dominum & viuificantem, qui ex patre filioque procedit: qui cũ Patre & Filio simul adoratur & cõglorificatur.* Nec obstat quod in præsẽti & in alijs Scripturæ sacræ locis, præcipue veteris testamenti, non inueniatur verbis expressis, quod Spiritus sanctus procedat à Filio, sufficit enim quod inueniatur hoc quantum ad sensum, sicut & reperitur, præsertim in locis inductis ex nouo testamento. *Regulariter etiam in sacra scriptura:* (vt ait S. Thomas,) *tenendum est, quod id, quod de Patre dicitur, oportet de Filio intelligi; etiã si dictio exclusiua addatur; nisi solum in illis, in quibus Pater & Filius secundum oppositas relationes distinguntur. Cum n. Dominus, Matthæi 11. dicit. Nemo nouit Filium, nisi Pater, non excluditur quin filius seipsũ cognoscat. Sic igitur cum dicitur quod Spiritus sanctus à Patre procedit, etiam si adderetur, quod à solo Patre procedit, non excluderetur inde Filius: quia quantum ad hoc quod est esse principium Spiritus sancti, non opponuntur Pater, & Filius: sed solum quantum ad hoc, quod hic est Pater, & ille Filius.*

Ioan 13 / Rom. 8. / Galat. 4

S. Th. 1. p. q. 36. ar. 2. ad 1.

Diuinæ personæ nõ distingũt inter se, nisi per relationes.

12 *Hæc dicit Dominus redemptor tuus sanctus Israel: Ego Dominus Deus tuus, docens te vtilia, gubernans te in via, qua ambulas.* Iterum prædicit, misericorditer liberaturũ ex captiuitate Babylonis populum suum: in quã incidisse constat propter peccata sua. Si attendisses (inquit) ad ea quæ docui te in lege naturæ, siue in lege scripta, siue in lege gratiæ, & non fuisses transgressus præcepta mea, nihil tibi euenisset mali. Semper enim docui te *vtilia*, mandata legis naturæ proponens, & legem adijciens, in qua cæremonias institui, & sacrificia, quibus me coleres tamquam verum Deum: *vtilia* sane & accõmodata, vt viam præpararem legi Euangelicæ; *vtilia*, vt bona possideres temporalia, sicut prædixeram supra. *Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis:* Ego sum doctor fidelissimus, non te seducens, sed *docens*. Sed quamuis me non audieris, castigatum tamen te ex captiuitate Babylonica emittam, magna cum fœlicitate, & in terram sanctam deducam te, *gubernans*, & dirigens in patriam tuam. Ego *redemptor*, non Idola, & *redemptor tuus*, (idest.) Quamuis Babylonij pereant, quamuis alias dissipet nationes, tuus tamen est *redemptor*, in te suum nomen sanctificans. Nobis autem, cœlestis pater per vnigenitum filium suum viã aperuit excellentiorem, per quam electos suos dirigit & gubernat, vt ad patriam perueniant æternam, Christus enim est *via, veritas, & vita*: Lex naturæ præcepta dedit insita cum ratione, lex scripta alia plurima superaddidit, sed neutra præstabat vires ad obseruandum illa. Sola lex spiritus *adiuuat infirmitatem nostram: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Hæc nos gubernat, dirigit, & iuuat, vt quod

Bona vniuersa habet qui legem Dei custodit.

Isai. 1.

Ioan. 14

Rom. 8.

Lex gratiæ via est ad vitã æternam.

vt quod iubet, opere impleamus: de qua statim subditur.

12 *Vtinam attendisses mandata mea: facta fuisset sicut flumen pax tua, & iustitia tua sicut gurgites maris, & fuisset quasi arena semen tuũ, & stirps vteri tui, vt lapilli eius: non interijsset, & non fuisset attritum nomen eius à facie mea.* Enumerat bona, quæ consequuntur seruantes Dei mandata, illa præcipue quæ tradita sunt in lege Euangelica. quorum primũ est *pax*: & *pax* abundantissima, instar fluminis, ꝙ per diuersos riuulos se diffundit. *Pax multa diligentibus legem tuam,* ait Psalmista, *& nõ est illis scandalum.* Qui enim seruat mandata, pacem habet cum Deo, cũ angelis, cum proximis, & cũ se ipso. Nam vermis conscientiæ nullum bellum contra rationem mouet, non latrat, non obmurmurat contra illam. Secundũ bonum est *iustitia* copiosissima *sicut gurgites maris,* huc, illucque redundantes. Tertio repromittit seruantibus legem, magnam sobolis posteritatem, qualis & Abrahæ promissa est, iuxtà multitudinem arenæ maris, quæ dinumerari nõ potest, aut sicut puluis terræ; sicut dictum est ad Iacob. *Erit semen tuum quasi puluis terræ: dilataberis ad Occidentem, & Orientem, & Septemtrionem, & Meridiem.* Repetitque alijs verbis eandem similitudinem, qua multitudinem posteritatis designet. *Fuisset* (inquit) *stirps vteri tui,* (idest) filij tui, *vt lapilli eius,* (idest) maris: (vt explicat Lyranus) vel *vt lapilli eius,* (idest) arenæ, (hoc est) multiplicarentur filij tui, vt minutissimæ arenæ maris. & est loquutio hyperbolica. Ex quibus collige, patres, multoties ob peccata sua orbari filijs, morique nullo relicto successore, & relinquere alienis diuitias suas. Quia enim in vita sua obliti sunt conditoris sui, iusto Dei iudicio, nulla eis conceditur posteritas, in qua nomen eorum, & memoria perseueret. Vltimum bonum, quod accidisset Iudæis, si Dei præcepta seruassent, explicat, cum dicit, *non fuisset attritum nomen eius à facie mea,* (idest,) nõ fuissent expulsi, aut educti filij tui à Hierusalem, in cuius templo facies Dei esse dicitur, quia ibi cognitum erat nomen eius, ibi colebatur, & venerabatur maiestas illius.

Ps. 118. — Isai. 66. — Gen. 15. b — Rom. 4. d — Gen. 28. e

Pater orbatur prolein pœnã suorum delictorum.

13 *Egredimini de Babylone, fugite à Chaldæis, in voce exultationis annunciate: auditum facite hoc, & efferte illud vsque ad extrema terræ. dicite: Redemit Dominus seruũ suũ Iacob. Non sitierunt in deserto, cum educeret eos: aquã de petra produxit eis, & scidit petram, & fluxerunt aquæ. Non est pax impijs, dicit Dominus.* Hortatur filios Israel, vt festinent exire de Babylone, vbi tenebantur captiui, quod & per Hieremiam repetit. *Fugite* (inquit) *de medio Babylonis, & saluet vnusquisque animam suam:* Et iterum. *Egredimini de medio eius populus meus, vt saluet vnusquisque animã suam ab ira furoris Domini.* Non enim est tutũ cũ peccatoribus habitare. Vrgebant Angeli Loth, vt egrederetur à Sodomis, ne puniretur cum impijs, & nos vrgent Scripturæ, vt de cõfusione istius mundi egrediamur. Nec solum eos vt egrediantur, hortatur, sed vt fugiant in voce exultationis, quia non solum fugiendum est velociter: sed & cum exultatione, & perpetua gratiarum actione collaudantes Deum, qui nos eripuit de potestate tenebrarũ. *Non sitierunt in deserto &c.* Hebræi præsentem locũ exponunt, dicentes, eadem facta fuisse miracula in exitu à Babylone, quæ fecit Deus olim in

Hier. 51. a — Ibid. e

Societas improba causa est multoties ruinæ, & perditionis

exitu Israel de Aegypto. Sed si hoc firmum haberet fundamentũ, meminisset vtique Esdras horũ mirabiliũ. Alij exponunt locũ istum per hyperbolẽ, qua mira prosperitas iustorũ insinuatur, & talis, vt etiam in medijs solitudinibus, & in sũmis periculis nullam experiantur penuriã, secundum illud quod dicit Psalmista. *Iunior fui etenim senui, & non vidi iustum derelictũ, nec semen eius quaerens panẽ:* Peccatoribus autẽ nulla tranquillitas remanet, nulla bonorũ abundantia, quib' sẽpiternus imminet interitus.

Psal. 36. c

14 De electis, praedixerat supra, esset *sicut flumen pax tua*; sed nũc de reprobis ait. Quoniã *non est pax impijs, dicit Dominus.* Alij denique, quibus magis adhaerendũ videtur, inter quos est S. Aug. & Cyprianus, haec referũt ad populũ Christianũ, & videtur Propheta transitũ facere à figura & typo, ad rem per typum designatã, ab Israele carnali, ad spiritualem, & à Cyro rege Persarum, ad Christũ redemptorẽ nostrum. Et sensus est. *Egredimini de Babylone* (hoc est) à regno diaboli, *fugite à Chaldaeis,* qui vos hactenus sub peccato tenuerunt captiuos: Dicite quia *Dominus redemit seruum suum Iacob,* populũ vide licet Christianũ, electum à Domino, & dilectum. Quod autem subdit. *Nõ sitierunt in deserto &c.* Commemoratio quaedam est beneficiorum, quae Deus exhibuit Iudaeis, cũ eos eduxit de terra Aegypti; vt ex illis conijciamus, maiora esse beneficia, quae Deus nunc exhibet fidelibus suis, aquã de petra producens, quam Christus suis sectatoribus repromisit, dicẽs, *si quis sitit veniat ad me & bibat, & flumina de ventre eius fluent aquae viuae.*

Aug. ser. 2 feri. 3. post 3. domin. i quadrag. & ser. 93. de temp. Cypr. lib. 2 epistolarũ epist. 3.

Diaboli potestas per Babylonẽ & Chaldaeos designatur.

Ioan. 7. f

& iterum: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum: sed aqua quam ego dabo ei fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternã. Excidit petrã* (inquit) *& fluxerunt aquae;* quia (vt Hieronymus ait). *Scinditur sermo Diuinus & in multas partes diuiditur, vt quem totũ suscipere non possumus, sumamus in partibus.* Scinditur petra vt fluant aquae, quia lãcea scissum est, & perforatũ latus Christi dormientis in cruce, *& continuo exiuit sanguis & aqua,* à quo & septẽ fluxerunt Ecclesiae sacramenta, quibus corda fidelium fęcũdantur. *Fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum, qui inde diuiditur in quatuor capita.* Et Dei filius egressus est de paradiso, & sicut praedictum est supra, tãquam fluuius pacis ad nos declinauit, vt vniuersa irrigaretur eius Ecclesia. Vnde & per Ecclesiasticum ait. *Ego sapientia effudi flumina Ego quasi trames aquae immẽsae de fluuio. Ego quasi fluuius dorix, & sicut aquae ductus exiui de paradiso. dixi: rigabo hortum meũ plãtationum, & inebriabo prati mei fructum.* Est ergo Christus Dominus petra scissa, ex qua fluxerunt aquae, & torrentes inundauerunt, vt biberent in deserto huius saeculi, qui per fidem ad patriam tendũt cęlestem, sicut Apostolus ait: *Quoniam Patres nostri omnes sub nube fuerũt, & omnes mare transierũt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari: & omnes eandem escam spiritalẽ manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt: bibebant autem de Spiritali, consequente eos, petra: petra autem erat Christus, cui sit honor in saecula.*

Ioan. 4. b

Hieron. Petra Christus nuncupatur.

Ioa. 19. f

Gen. 2. b

Ecclesi. 24. d

1. Cor. 10. a

Finis Libri Sexti.

LIBER

LIBER SEPTIMVS COMMENTARIORVM IN ISAIAM PROPHETAM.

Auctore.

R. P. MAGISTRO F. DIDACO ALVAREZ Metimnensi, Prouinciæ Hispaniæ, Ord. Præd. Romæ in Collegio S. Thomæ super Mineruam sacræ Theologiæ professore, & Regente.

DE REGNO REGIS REGVM Domini Nostri Iesu Christi.

IAM, Deo auxiliante, peruenimus ad septimum huius prophetiæ sigillum, in quo per 18. capita sine velamine & figuris aperte vaticinatur Isaias de regno Christi, & aduentu Redemptoris, consentientibus etiam Hebræorum expositoribus; in hoc tamen à nobis diffidentibus, quod illi adhuc cæci Messiam in lege promissum expectant, quem nos plenum gratia & veritate iam aduenisse: firmissime credimus. Ex sequentibus autem multa addiscemus mysteria fidei nostræ, quæ non tam vt propheta prædicere, quam vt Euangelista videtur enarrare. Et vt notauit Petrus Aureolus, & post illum Georgius Ederus in hac vltima parte huius prophetiæ, deducit Isaias de Christo Domino conclusiones duodecim.

Georgius Eder[*]. partitionum Theologicarum li. 2 tab. 174. & tribus sequentibus.

Petrus Aureol[*] in cōpendio sacræ scripturæ super Isaiam.

Primò namq. exequitur quæ pertinent ad Saluatoris infantiam, & absconsionem. Nam per triginta annos, vsque ad annum prædicationis, conuersatus est in mundo quasi ignotus, sicut & alius purus homo: & hoc Propheta

deducit cap. 49. cum ait. *In pharetra sua abscondit me, & dixit mihi*. & per totum capitulum describit excellentiam illius sicut latentis, & absconsi.

Secundo vero exequitur ea, quæ pertinent ad multiplicem iniuriam, quam passus est, ac persequutionem, cap. 50. quod incipit: *Hæc dicit Dominus, quis est hic liber?* Sequitur: *Dominus Deus aperuit mihi aurem, corpus meũ dedi percutientibus & genas meas vellentibus, &c.*

Tertiò exequitur ea quæ pertinent ad sapientiam, & prædicationem Christi, in cap. 51. & 52. Vbi dicit: *Audite me qui sequimini quod iustum est, & quæritis Dominum*. Et sequitur. *Audite quia lex à me exiet, & iudicium meum in lucem populorum*. Et infra: *posui verba mea in ore tuo*. Et post hoc sequitur: *Propter hoc sciet populus meus nomen meum, quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum*. Vbi alia multa dicit quæ pertinent ad Christi prædicationem.

Quartò verò exequitur ea quæ spectant ad Christi tolerantiam, passionem & patientiam, & mortis perpessionem, circa finem cap. 52. *Ecce intelliget seruus meus, sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus eius*, & per totum 53. caput, vbi dicitur. *Non est species neque decor, &c.*

Quintò exequitur ea quæ pertinent ad Ecclesiam, & ipsius formationem, & hoc ordine congruo, quia formata est de latere Christi dormientis in cruce. Et ideo 54. capitulo incipit: *Lauda sterilis quæ non paris*, & statim sequitur in cap. 55. *Omnes sitientes venite ad aquas*. Post hoc etiam cap. 56. ostendit quomodo Ecclesia non arctatur ad vnum populum, vnde incipit. *Hæc dicit Dominus: beatus vir qui facit hoc, & filius hominis qui apprehendit istud. Et non dicat filius aduena qui adhæret Domino, dicens: Separatione diuidet me Dominus à populo suo*. Deinde vero 57. & 58. ponit informationem moralem, & omnia ista pertinent ad Ecclesiam.

Sextò verò exequitur ea quæ spectant ad Christi gloriam & resurrectionem, & hoc 59. cap. & 60. vbi dicitur: *Ecce non est abbreuiata manus Domini, vt saluare nequeat, &c.* Et sequitur. Quod saluauit sibi brachium suum, indutus est iustitia vt lorica, & galea salutis in capite eius, & continuando cap. 60. additur. *Surge illuminare Hierusalem, &c.* vsque in finem, quæ pertinent ad Christi gloriam, & resurrectionem.

Septimò exequitur ea quæ pertinent ad Christi famam per orbem diffusam, atque opinionem & disseminationem per orbem, cap. 61. per totum. *Spiritus Domini super me*, vbi agitur de discipulis disseminatis per orbem, ad portandam famam Christi. Vnde ibidem dicitur, quod omnes qui viderint eos, cognoscent eos, quia *isti sunt semen cui benedixit Dominus*.

Octauò verò exequitur ea quæ spectant ad nominationem nouam, & ad intitulationem nominis Christi. quia hoc nomen nouum & gloriosum impositum est credentibus: & hoc cap. 62. per totum, quod incipit: *Propter Sion non tacebo*. Sequitur: *Et vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit, & eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis vltra derelicta, &c.*

Nonò exequitur ea quæ spectant ad regressum in cœlum, & gloriosam ascensionem, cap. 63. *Quis est iste qui venit de Edom?*

Decimò,

Decimò exequitur ea, quæ ſpectant ad Iudæorum nequitiam & excæcationem, Chriſto aſcendente in cœlum: & hoc circa medium cap. 63. *Miſerationum Domini recordabor:* Vbi reducit ad memoriam beneficia omnia quæ Deus contulit Iudæis, præcipue beneficium eductionis de Aegypto, & aduentus Chriſti, in principio 64. cap. *Vtinam diſrumperes cœlos, & deſcenderes*: & non obſtantibus beneficijs his excæcati ſunt. Et deplorat eorum excæcationem, vbi ait cap. 63. *Attende Domine de cœlo, & vide de habitaculo ſancto tuo. quare errare nos feciſti de vijs tuis? indurasti cor noſtrum, ne timeremus te*. Sequitur cap. ſequenti: *Abſcondiſti faciem tuam à nobis, & alliſiſti nos in manu iniquitatis noſtræ, &c.*

Vndecimò exequitur ea, quæ ſpectant ad finalem miſericordiam,& ad reuerſionem Iudæorum ad Chriſtum, cap. 65. per totum, quod incipit: *Dixi, Ecce ego ad gentes*. Sequitur: *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum*. Et infra: *Sic faciam propter ſeruos meos, vt non diſperdam totum, & educam de Iacob ſemen, & de Iuda poſſidentem montes ſanctos meos*.

Duodecimò, & vltimo exequitur ea, quæ ſpectant ad finale iudicium, & præmium bonorum, ac malorum punitionem, cap. 66. quod incipit: *Hæc dicit Dominus, cœlum ſedes mea*. & ſequitur de gloria bonorum: *Lætamini cum Hieruſalem, & replemini ab vberibus conſolationis eius*. & de pœna damnatorum: *Vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur*: & ſic finitur ſecundus tractatus, & totus liber. Hactenus Aureolus.

CAPVT XLIX.

1. AVDITE inſulæ,& attendite populi de longe: Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei. 2. 3. 4. Et poſuit os meum quaſi gladium acutum: in vmbra manus ſuæ protexit me, & poſuit me ſicut ſagittam electam: in pharetra ſua abſcondit me. 5. Et dixit mihi: Seruus meus es tu Iſrael, quia in te gloriabor. 6. Et ego dixi: In vacuum laboraui,ſine cauſa, & vane fortitudinem meam conſumpſi: ergo iudicium meum cum Domino,& opus meũ cum Deo meo. 7. Et nunc hæc dicit Dominus, formans me ex vtero ſeruum ſibi, vt reducam Iacob ad eum, &

Israel non congregabitur: & glorificatus sum in oculis Domini, & Deus meus factus est fortitudo mea. 8. Et dixit: Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Ecce dedi te in lucem Gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. 9. Hæc dicit Dominus redemptor Israel, sanctus eius, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad seruum dominorum: Reges videbunt, & consurgent principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, & sanctum Israel qui elegit te. 10. Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui: & seruaui te, & dedi te in fœdus populi, vt suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas: vt diceres his, qui vincti sunt: Exite: & his, qui in tenebris: Reuelamini. 11. 12. Super vias pascentur, & in omnibus planis pascua eorum. Non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus & sol: quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos. Et ponam omnes montes meos in viam, & semitæ meæ exaltabuntur. 13. Ecce isti de longe venient, & ecce illi ab Aquilone & mari, & isti de terra australi. Laudate cœli, & exulta terra, iubilate montes laudem; quia consolatus est Dominus populum suum, & pauperum suorum miserebitur. 14. Et dixit Sion: Dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei. 15. Numquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te: muri tui coram oculis meis semper. 16. Venerunt structores tui: destruentes te, & dissipantes à te exibunt. 17. Leua in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: viuo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi sponsa. 18. Quia deserta tua, & solitudines tuæ, & terra ruinæ tuæ nunc angusta erunt præ habitatoribus, & longe fugabuntur qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filij sterilitatis tuæ: Angustus est mihi locus, fac spatium mihi vt habitem. 19. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi istos? ego sterilis, & non pariens, transmigrata, & captiua: & istos quis enutriuit? ego destituta & sola: & isti vbi erant? 20. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signũ meum. 21. Et afferent filios tuos in vlnis, & filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritij tui, & reginæ nutrices tuæ: 22. Vultu in terram demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego Dominus, super quo non confundentur

dentur qui expectant eum. 23. Numquid tolletur à forti præda? aut quod captum fuerit à robusto, saluum esse poterit? Quia hæc dicit Dominus: Equidem, & captiuitas à forti tolletur: & quod ablatum fuerit à robusto, saluabitur. Eos vero, qui iudicauerunt te, ego iudicabo, & filios tuos ego saluabo. 24. Et cibabo hostes tuos carnibus suis: & quasi musto, sanguine suo inebriabuntur: & sciet omnis caro, quia ego Dominus saluans te, & redemptor tuus fortis Iacob.

SVMMA CAPITIS.

INTRODVCIT in hoc capite Christum Dominum, Ecclesiam sanctam, quam per insulas & populos designat, alloquentem, denuntiatque illum à Patre ad salutem totius generis humani esse missum. Circa quod, Primò ponit verba ipsius redemptoris in principio capitis.

Secundò, conqueritur de illis, in quibus ob eorum malitiam passio ipsius, & mors nullum sortita est effectum. Versiculo. Et ego dixi in vacuum laboraui.

Tertiò, subiungitur consolatio, qua pater æternus filium suum vnigenitum alloquitur, illi ostendens innumerabilem ex gentibus multitudinem, quæ ad Ecclesiam Catholicam peruentura erat, & Euangelium susceptura. Versiculo. Et nunc hæc dicit Dominus.

Quartò, declarat quam abundanti doctrina sint fideles in Ecclesia pascendi; quam copiosa Spiritus sancti gratia fouendi. Versiculo. Super vias pascentur, &c.

Quintò, proponit immensum pietatis affectum, quo Dominus curam suorum habet multo maiori amoris ardore, quam mater soleat vnigenitum suum diligere. Versiculo. Numquid obliuisci potest, &c. *Vbi consequenter eiusdem Ecclesia humilitatem proponit vere agnoscentis, non sua, sed Domini virtute tot filios genuisse. Versiculo.* Et dices in corde tuo, &c. *Ac denique eius gloriam, & excellentiam declarat, quam principes vultu in terram demisso adorabunt, cuius nutritij reges & nutrices reginæ erunt. Quod prosequitur vsque ad finem capitis.*

COM-

COMMENTARIVM.

a AVDITE insulæ, & attendite populi de lõge, Dominus ab vtero vocauit me: de ventre matris meæ recordatus est nominis mei. Ecclesiæ suæ loquitur Christus, quæ ex populis insularibus & remotioribus, ex Iudæis, & gentibus congregata est. Rem autem omnium maximam dicturus, silentium omnibus indicit, vocemque ita extollit, vt in insulis & remotissimis locis, qui non audierant, auribus percipiant verba eius. Incipit autem à mysterio incarnationis, quod initium fuit salutis humanæ, & principium regni Christi, qui, antequam ex vtero virginis nasceretur, rex fuit regum, & Dominus dominantium; quod & Magi illum quærentes agnouerunt, dum ab Oriente venerunt Hierosolymam dicentes: *Vbi est qui natus est Rex Iudæorum?* Quod autem ait, *Dominus ab vtero vocauit me*, illud respicere videtur quod refert Lucas Euangelista. *Vocatum est nomen eius Iesus, quod vocatum est ab Angelo priusquam in vtero conciperetur.* Vel vocari ab vtero, idem est, quod electum fuisse, & destinatum ad salutem generis humani. Vnde & superius dixerat. *Voca nomen eius, accelera spolia detrahere: festina prædari. Quia antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suã, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum.* Et est phrasis vsitata in Scriptura, secundum quam, ab vtero vocari dicuntur, qui ad magnum aliquod ministerium sunt electi, sicut ad Galatas primo. *Cum autem placuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, vt Euangelizarem illum in gentibus.* Tertio possunt hæc verba accipi, vt Diuinitatem significent Christi, ita vt sensus sit, *Dominus ab vtero vocauit me*, filium videlicet suum vnigenitum; siue per vterum intelligas virginis vterum, ex quo temporaliter Deus & homo natus est, siue secundum intellectũ Patris, per cuius actum genitus est ab æterno Dei filius, secundum illud quod ipse testatur per Psalmistam. *Tecum principium in die virtutis tuæ: in splendoribus sanctorum ex vtero ante luciferum genui te.* Et iterum. *Ipse inuocauit me: Pater meus es tu: Deus meus, & susceptor salutis meæ: & ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ.* Consonat huic explicationi illud Apostoli. *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tamquam Aaron. Sic & Christus non semetipsum clarificauit vt Põtifex fieret: sed qui loquutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Sequitur hanc explicationem B. Ambrosius: *ex vtero* (inquiens) *vocauit Dominus nomen meum, illud nempe Ecce virgo in vtero concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel, idest nobiscum Deus, quod* quid

Christus ante ortũ Rex fuit. *Matt. 2.*

Luc. 2.

Vocari ab vtero quid significet.

Isai. 8. a

Gala. 1. a

Ps. 109. a

Psal. 88. d

Heb. 5. a Honores non sunt quærendi.

Amb. sup. Psal. 35.

quid est aliud, nisi quod filius Dei nomen est Christi, quod & angelus explicuit, dicens ad virginem, Ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.

Lucæ 1.

2 *Et posuit os meum quasi gladium acutum: in vmbra manus suæ ptexit me, & posuit me sicut sagittā electā: in pharetra sua abscondit me.* Docet his verbis initium regni Christi à prædicatione cœpisse Euangelij, in quo maxime virtus illius ostenditur & potentia: nam multo magis gloriosum est, regnum simplici verbo sibi subiugare, quàm gladio, qui enim gladio vtuntur aduersus rebelles; impotētiam suam ostendunt, qui autem omnia verbo efficiunt, vere potentes manifestantur. Verbo creauit Deus vniuersum: *Quia ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Dixit Deus fiat lux, & facta est lux. Dixit quoque Deus fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis, & factum est ita.* Eodem etiam verbo, quo mūdum creauit, illum conseruat, Apostolo dicente, *portansque omnia verbo virtutis suæ.* Voluit ergo, non armorū strepitu, sed verbi prædicatione rebelles homines, & idololatras sibi subijcere: & ad se conuertere: vnde & Apostolus ait. *Non erubesco Euangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti.* De quo idem Propheta prædixerat supra, *& percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.* Multis nominibus in sacro eloquio virtus & efficacia verbi Diuini exprimitur, & prædicationis Euangelicæ. Dicitur semen Lucæ 8. *Semen est verbum Dei,* quia (vt notauimus supra) animam sterilem efficit fœcundam. Appellatur aqua seu pluuia, quoniam inebriat corda fidelium, & germinare ea facit; quoniam animam mundat & lauat, secundum illud Ioannis 15. *Iam vos mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.* Malleo confertur, & igni, quoniam dura peccatorū pectora contundit & frangit. Hierem. 23. *Nūquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, & quasi malleus conterens petrā?* sed præsertim gladius dicitur, & sagitta electa. Et quidem verbum Christi esse gladiū acutū ex multis locis scripturæ constat. Dicit enim Apostolus. *Et galeam salutis assumite, & gladiū spiritus quod est verbum Dei.* Et iterum. *Viuus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis.* Quod autē verbum Dei etiam sit sagitta, constat ex Psalmista dicente. *Quid detur tibi aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatorijs.* Vbi Augustinus. *Sagittæ (inquit) potentis acutæ, verba Dei sunt. Ecce iaciuntur, & transfigunt corda: sed cum transfixa fuerint corda sagittis verbi Dei, amor excitatur, non interitus comparatur: Nouit Dominus sagittare ad amorē: & nemo pulchrius sagittat ad amorem, quàm qui vere sagittat: immo sagitat cor amantis, vt adiuuet amantē: sagittat, vt faciat amantem. Sagittæ autem sunt, cū agimus verbis. Carbones autē vastatores, qui sunt? Parum est, verbis agere contra linguam subdolam & labia iniqua: parum est verbis agere, & exemplis agendum est. Exempla sunt carbones vastatores. Accepisti tu præceptū Euangelicum? habes sagittam, sed carbo-*

Ps. 148. Gen. 1. a. Verbo Domini vniuersa creata sunt. Hebr. 1. Rom. 1. Isa. 11. a. Verbū Dei adeò efficax est, vt corda durissima ad se conuertat. Ioan. 15. Hier. 23. Verbū Dei gladius dicitur. Ephes. 6. Heb. 4. e Verbū Dei sagitta. Ps. 119. Aug tom. 8 sup eundem Psal. Deus vtitur sagittis tamquā vastator animarum.

Prædicatoris verba sagittæ sunt potentis acutæ. Sed facta carbones sunt desolatorij

carbones nondum habes. Timendum est ne sagitta sola non valeat aduersus linguam dolosam. Sunt & carbones vtputa: incipit enim tibi dicere Deus; Tu non potes, quare ille potestl quare alter potuit? Numquid tu delicatior es illo senatore? Numquid tu infirmior es illo senatore? Nūquid tu infirmior es illo aut illo in valetudine? Nūquid tu infirmior es fœminis? fœmina potuerunt, viri non possunt? delicati diuites potuerunt, pauperes non possunt? Alia litera, quam Scholiastes tribuit Aquilæ (vt constat ex Biblia septuaginta interpretū, Romæ excusa, 1588.) transfert, cum carbonibus iuniperinis, & S. Hieronymus scribit: *cum carbonibus Iuniperorum. Fertur autem lignum hoc* (vt ibidem aduertit idem sanctus Doctor) *ignem multo tempore conseruare: ita vt si pruna ex eius cinere fuerint opertæ, vsque ad annum perueniant. Ex quo discimus, post sepulchra concupiscentiæ, & vestibula, transire ad nos lignū, quod multo tempore calorem tenet, vt simus feruentes spiritu, & claro sonitu atque alta voce Euangelium Domini prædicemus. Posuit me* (inquit) *sicut sagittam electam,* (idest,) misit me, vt essem sagitta munda, nullam habens rubiginem, nihilque ad mitterem falsitatis, sed eloquia proferam, qualia descripsit Psalmista. *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum probatum terræ purgatum septuplum.*

Hier. ad Fabiolā mansione 15. tom. 3.

Ignis in Iuniperomnito tēpore conseruatur.

Ps. 11. b

3 Ex quibus poteris colligere, quanta auctoritate & potestate Christus prædicauerit Euangelium, cui nullus, quantūuis esset illi aduersus, objicere potuit crimen aliquod, aut maculam opponere, per quam ipsum verbum Dei obscuraretur. Audi quid de illius doctrina dicāt Euangelistæ. Matthæus ait. *Factum est, cum consūmasset Iesus verba hæc, admirabātur turba super doctrina eius. Erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum, & Pharisæi.* Quod & Marcus repetit. Et sanctus Lucas. *Stupebant* (inquit) *in doctrina eius, quia in potestate erat sermo ipsius.* Duo discipuli euntes in Emaus, adhuc in fide fluctuantes, dixerunt, quod Iesus Nazarenus *fuit vir Propheta potens in opere & sermone coram Deo & omni populo.* Scribæ & Pharisæi verbis Redemptoris confusi, *amplius non audebant eum quicquam interrogare.* Eadem virtus verbi Dei non solum in Christo, sed etiam in discipulis eius resplenduit, quibus ipse ait: *Ego dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij uestri.* Vnde & de Beato Stephano hæc refert Lucas Euangelista. *Surrexerunt autem quidam de Synagoga, quæ appellatur Libertinorum, & Cyreneensiū, & Alexandrinorum, & eorum qui erāt à Cilicia, & Asia, disputantes cum Stephano: & non poterant resistere sapientiæ, & spiritui, qui loquebatur.* Denique, per signum crucis, omnis superbia mundi humiliata est, & sapientia huius sæculi, quæ inimica est Deo, infatuata. Meminit autem non solum gladij acuti, sed & sagittæ, quia vicinos & remotos virtute verbi subegit: illos verbo tamquam gladio vulnerans, hos tamquā sagitta transfigens, Propheta attestante. *Sagitta tua acuta, populi sub te cadent in corda inimicorum regis.* Super quæ verba sanctus Hieronymus scribens ad Principiam virginem. *Hic versiculus* (inquit) *tibi potissimum aptus est, quæ iaculo Domini*

Verbum Christi tā tā habuit auctoritatē, vt nullus dolus aduers⁹ illud valeat præualere.

Mat. 7. d

Mar. 1. c

Luc. 4. e

Luc. 24. c

Luc. 20. g

Luc. 21. d

Act. 6. a

Potestas verbi Diuini etiam in discipulos transmissa est.

Psa. 44.

Hieron. in epist. ad Principiā virginem sup. Ps. 44. tom. 3.

mini vulnerata, cum sponsa in cantico canis: *Vulnerata charitate ego sum*. Nec mirum si sponsus tuus habeat plures sagittas: de quibus in Psalmo dicitur: *Sagitta potentis acutæ cum carbonibus desolatorÿs*: cum patris ipse sit iaculũ: & loquatur in Isaia: *Posuit me quasi sagittam electam: in pharetra sua abscondit me*. His sagittis & Cleophas in itinere cum altero vulneratus aiebat: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas?* Et in alio loco legimus: *sicut sagittæ in manu potentis, ita filÿ excussorum*. His sagittis totus orbis vulneratus & captus est. Paulus sagitta fuit Domini: qui post quam ab Hierosolymis vsque ad Illyricum missus, arcu Domini huc illuc volitauit, ad Hispanias ire festinat: vt velox sagitta sub pedibus Domini, Orientem, Occidentemque prosternat. Et quia plures sunt potentissimi regis inimici, qui vulnerati fuerant ignitis sagittis diaboli, & quasi ceruus spiculo percussi in iecore, sagittæ Domini mittuntur ignitæ cum carbonibus desolatorÿs, vt quicquid vitÿ in corde inimicorum regis fuerit, excoquant, & salutari igne ignem eÿciant perditorem.

Cant. 2. Ps. 119. Luc. 24. Ps. 126.

Annũciantes verbum Christi, sagittæ appellantur.

4 *In pharetra sua abscondit me*. Sicut Deus Christum ad hoc elegit, & misit in mundum, vt testimonium perhiberet veritati: ita & seruauit illum & custodiuit, vt opportuno tempore suum expleret munus, & officium. Neque enim defuit persequutionis æstus, ignis probationis. Nam & Herodes persequutus est Christum recenter natum, & vt inter infantes illum occideret, morti tradidit omnes pueros *qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius à bimatu & infra, secundum tempus, quod exquisierat à Magis*. Propter quod in Aegypto quasi exul à propria patria commoratus est, & multa passus incommoda. Et cum Iudæi duxissent postmodum Iesum vsque ad supercilium montis, vt præcipitarent eum, ipse *transiens per medium illorum ibat*. Deus enim tamquam sagittam in pharetra illum custodiebat, vt suo tempore principem tenebrarum debellaret. Eadem consolatio relinquitur verbum Dei annunciantibus, quorum nec pilus quidem de capite peribit, quoniam omnes numerati sunt. *Custodit Dominus omnia ossa eorum* (ait Psalmista) *vnum ex his non conteretur*. Possunt secundo hæc verba referri ad humanitatem Christi, in qua Diuinitas est abscondita, tamquam sagitta in phraretra. Quã explicationem sequitur Chrysostomus. *Sagitta* (inquiens) *electa verbum Dei est ante sæcula ex patre natum. Nam occultauit in pharetra corporis dignitatem deitatis à dracone*, vt videlicet draconem ipsum interficeret. Eadem ratione verbum Dei incarnatum hamus dicitur, vt explicuimus supra, quia sub infirmitate carnis abscondit aculeum Diuinitatis, quo Leuiatam, idest diabolus captus est.

Veritate orta malitia & inuidia infidiatur illi.

Mat. 2.

Luc. 4. a

Xps in pharetra positus, significat Deum in humanitate reclusum.

Ps. 33. d

Chrys. ser. aduers' hæreticos to. 5. colun. 2.

Verbũ Dei appellatur hamus. Sup. cap. 5. num. 4. ca. 9. num. 11

5 *Et dixit mihi: seruus meus es tu Israel, quia in te gloriabor*. Israel idem significat quod videns Deum. Vnde in præsenti pro Christo Domino accipitur, (iuxtà explicationem Ambrosÿ:) quoniam anima Christi ab instanti conceptionis, vidit Deum per essentiam. Vel (secundum Hieronymum) ex eo Christus Dominus Israel dicitur, quoniam ex Israel descendit, secundum carnem, secundum quam seruum in præsenti illum pater appellat, de quo etiam prædixerat supra, *Ecce seruus meus, suscipiam*

Israel quid significet.

Amb. lib. 7 epistolarũ epist 47. ad Hirenæũ.

Isa. 24.

piam eum, electus meus cõplacuit sibi in illo anima mea. Constituit autem differentiam inter Israel carnalem, & spiritualem, *In te* (inquiens) *gloriabor*; ac si apertius dicat: Posteritas alterius Israel carnalis, non me glorificauit, sed potius reliquit, & ad colendum idola se transtulit: tu autem ita mihi inseruies, vt & spiritualem populum præpares, & subijcias mihi. Vide quanta sit dignitas huius nominis, siquidem & Christus, qui secundum Diuinitatem coæternus est Patri & coequalis, secundum humanitatem seruus illius dicitur & est, & hoc nomine gloriatur. *Filius hominis non venit ministrari sed ministrare, & dare animam suam in redemptionẽ pro multis.* Seruus quidquid est, Domini est, non suam voluntatem facit, non propriã gloriam quærit; sed Domini, Christus ergo quoniam inquantum homo seruus est Patris, minoratus in pasione *paulo minus ab angelis*, non fecit voluntatem suam, nec propriam gloriã quæsiuit: sed patris qui misit illum, ait enim *sicut mandatum dedit mihi pater sic facio.* Et alibi, *qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum, quia ego quæ placita sunt ei facio semper.* Et rursus. *Ego non quæro gloriam meam: est qui quærat & iudicet.* Hinc & Scriptura sacra nomen serui specialiter filiis Dei tribuit & electis eius: quia *seruire Deo regnare est.* Vnde & Dominus ad Sathan inquit: *Numquid considerasti seruum meum Iob.* Et Paulus Apostolus in suis Epistolis alios titulos quasi pro nihilo habens, istum vt magis honorificum & gloriosum assumit. *Paulus seruus Iesu Christi. Paulus vinctus in Domino*, & bene seruus, vt pote in bello iusto captus, & Christi sanguine redemptus.

Mat. 20 d

Christus quatenus homo seruus dicitur patris.

Ioan. 8. d

Ibid. f

Iob 2. a

Rom. 1. a

Ephes. 4 a

6 *Et ego dixi: in vacuum laboraui, sine causa & vane fortitudinem meam consumpsi: ergo iudiciũ meum cum Domino, & opus meum cum Deo meo.* Conqueritur Christus, & iuste sane, quod cum tot labores pro salute hominum perpessus fuerit, illi adhuc in suis peccatis obdurati maneant tãquam ingrati. Dolet quod abusi fuerint peccatores benignitate sua: & quod in vanum laborauerit vsque ad mortem, mortem autem crucis. Vnde & Iudæorum impœnitentiam atque ingratitudinem deflebat Christus. *Væ*, (inquiens) *tibi Chorozaim, væ tibi Betsaida: quia si in Tyro & Sydone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Videns* etiam *ciuitatem, fleuit super illam, dicens, quia si cognouisses & tu.* Ac denique incredulitatem Iudæorum redarguens, *dixit. O generatio infidelis & peruersa, vsquequo ero apud vos & patiar vos?* Eundem affectum hæc verba, quæ in persona Christi profert Isaias, ostendunt. *In vacuum laboraui*, fatigatus sum ouem perditam requirens, cœlestem doctrinam docui, innumera in confirmationem illius miracula feci, tanta passus sum, tam ignominiose occisus sũ, & nihil adhuc profeci apud gentem istam: Tanta est ingratitudo & obduratio eius. Eandẽ querimoniam per Hieremiam repetit: *Defecit* (inquit) *sufflatorium in igne consumptum est plumbum, frustra conflauit conflator, malitiæ enim eorum non sunt consumptæ.* Et rursus per Ezechielem ait. *Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, neq; per ignem.* Quæ loca latius explicuimus supra. Quia vero prædicator Euangelij

Mat. 11 c

Luc. 10. c

Christus flet miserias & obdurationes nostras.

Luc. 9. f

Hier. 6.

Ezech. 24.

Sup. cap. 1, nu. 23. 24.

gelij, non perdet mercedē suam, etiāsi audientes illum nihil proficiant, ideo ait, *ergo iudicium meum cum Domino, &c.* ac si dicat: Dominus nouit innocentiam meam, fideleq. ministerium, & opus quod pro salute hominum consummaui, ab illo ergo mercedem meam recipiam. Hinc plurimum consolari debent ministri Euangelij, cum viderint verbum Dei in audientium cordibus perire, nullumque fructum afferre. Quamuis enim prædicatione sua alijs videantur inutiles; sibi tamen magnam coronam acquirunt. Dicit enim Apostolus. *Vnusquisque propriam mercedem accipiet secundum proprium laborem.* Vbi obseruandum, quod nō dixit, vnusquisque propriam mercedem accipiet, secundum rerum euentum, aut secundum fructum quem proferunt auditores: *sed secundum proprium laborem;* quoniam merces operarij non minuitur ex malitia aliorum. Consonat hæc explicatio cum translatione septuaginta virorū, quæ sic habet. *Propter hoc, iudicium meum apud Dominū, & labor meus coram Deo,* idest, *labor meus* erit nihilominus gratus Deo. Appellat autē opus suum quicquid operatus est, vt redimeret homines: videlicet angores, fatigationem, sitim, famem, paupertatem, passionem & mortem. de quibus omnibus loquutus est, cum dixit: *Opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam.* Vnde & Chrysostomus ait. *Numquid frustra currimus, frustra laboramus? numquid super petram semen iacimus? numquid secus viam? an inter spinas latent semina cadentia? Contendimus enim, & maiorem in modum formidamus, ne agricultura nobis sterilis euadat. Neque hoc dico, quod verear, ne in laboris huius mercede capiam detrimentum: non enim eadem conditione, qua agricolæ, sunt verbi Diuini præceptores. Siquidem agricolæ post annuos sudores, & miseram illam laboriosamq. vitam, si terra aliquando pro operis in se impensis non respondeat, nemo alius eius damnum instaurare potest, sed pudibundus, tristisq. ab area domum ad vxorem, & filios reuertitur, & quem longi laboris mercedem petat, habet neminē: in nobis autem nihil huiusmodi vsu venit, sed licet culta terra nullum afferat fructum, & eius, & noster Dominus vana nos spe dimissos non frustratur, sed remunerat. Vnusquisq; enim (inquit) propriam mercedē accipiet secundum proprium laborem, non secundum rerum euentū. Et tu, inquit, fili hominis testificare populo huic, si forte audiant, si forte intelligant: & per Ezechielem: si voluntas prædicat, quid fugere, quid eligere oporteat, animam tuam libera, quamuis nemo attendat. Verum enimuero licet firmum hoc solatium, & remunerationis fiduciam habeamus, cum nihil vos bene operando proficere videamus, nihilo melius afficimur, quā agricolæ illi, qui demisso vultu, & rubore perfusi anguntur, & suam deflent calamitatē. Hoc magistri misericordia est, hoc patris cura.* Possunt aliter explicari verba illa: *Ergo iudiciū meum cum Domino:* ita vt sensus sit. Postquam nihil proficiunt Iudæi verbis meis & miraculis, quæ in medio eorum operatus sum, conuertar ad Dominum, orans pro illis, quod & Christus opere adimpleuit, cum clamans ad patrem dixit. *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciūt.* Quod & S. Paulus imitatus est, frequentibus orationibus deprecans Deum, vt à cordibus eorum auferret velamen. Ait enim: *Fratres, voluntas quidem* cordis

Prædicator Euangelij magnū præmium recipiet.

1. Cor. 3. b

Ioan. 17. a

Chrysost. hom. 12. in Ioā. in princip. tom. 3.

Prædicator veritatis non perdet mercedē ex eo q audientes rent: ãt veritatem.

Ezech. 3 e

Orandum semper est pro errantibus à via.

Rom. 10 a

cordis mei, & obsecratio ad Deum, sit pro illis in salutem.

7 *Et nunc dicit Dominus, formans me ex vtero seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum, & Israel non congregabitur: & glorificatus sum in oculis Domini, & Deus meus factus est fortitudo mea.* Tangit præmium, quod per passionem suam & mortem cōsequutus est Christus Dominus, etiam si Iudæi cæci in sua permanserint incredulitate. Illa autem particula, *& nunc*, videtur aduersatiua, ita vt sensus sit. Miserat quidē me pater cœlestis ad oues quæ perierunt domus Israel, vt eas ad patriam cęlestem reuocarem, in propria persona minister fui circumcisionis, idest, Iudæis circumcisis prędicaui propter veritatē Dei, ad confirmandas ꝓmissiones patrum: sed Israel congregari noluit, nec vocē meam audire: nihilominus tamen ego consequutus sū coronā, quam per passionem & mortem promerui, nam *& glorificatus sum in oculis Domini*, idest, gloriā corporis cōsequutus in resurrectione, *& Deus meus factus est fortitudo mea*, tertia die me suscitans à mortuis, & vindicans me de inimicis meis. Hæc fuit merces Christi, hoc præmium ꝙ postulauit à patre, cum dixit. *Ego te clarificaui super terrā: opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciā: & nūc clarifica me tu pater apud temetipsū, claritate quam habui, priusquā mundus esset apud te. Idest, illam claritatē quā habui apud te in prædestinatione tua, tēpus est vt habeam etiā viuēs in dextera tua*, vt Aug. explicat super Ioan. Vel vt dicit Hilar. *Orabat vt id ꝙ ex tēpore erat, gloriæ eius quæ sine tpe est, claritatē acciperet, vt in Dei virtutē, & spiritus incorruptionem transformata, carnis corruptio absorberetur.* Hanc claritatē & gloriam p passionem & mortē suam Christum Dominum consequutū fuisse testatur Apostolus. *Humiliauit* (inquiens) *semetipsū factus obediēs vsque ad mortē, mortem autem crucis. Propter ꝙ & Deus exaltauit illū, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen: vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus in gloria est Dei patris.*

Ioa. 17. a

Aug. tract. 105. super Ioan. to 9. Hilar. de Trinit. l. 3

Philipp. 2. a

Qui se humiliat exaltabitur.

8 *Et dixit: parū est, vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Ecce dedi te in lucē gentiū, vt sis salus mea vsque ad extremū terræ.* Postquam in versiculo præcedenti explicuit prēmium, quod in propria persona Christus accepit ꝓpter meritū passionis & mortis, nunc iam vaticinatur prēmium ꝙ in corpore suo mystico suscepit; videlicet in Ecclesia Catholica ex Iudæis & gentibus congregata, in qua illum glorificauit pater; nam quamuis pleriq; ex Iudæis in sua permāserint incredulitate, reliquiæ tamen secundū electionē saluæ factæ sunt. *Cæcitas ex parte contigit in Israel* (ait Apost.) *donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret*, idest, salui fierēt omnes qui pertinēt ad spiritualē Israelem. *Non autē ꝙ exciderit verbū Dei. Non .n. omnes q ex circūcisione sūt Israel, ij sūt Israelitæ; neq; qui semē sunt Abrahæ, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semen: idest, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.* Hi ergo sunt hæreditas Christi, quā sibi proprio sanguine acquisiuit. Hi sunt possessio illius & merces, de qua pater ad filium per prophetā loquēs ait. *Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatē tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* quem locū expli-

Rom. 11 d

Rom. 9. b

Ecclesiam Catholicā Xps suo sāguine hæreditauit.

Psal. 2.

Aug lib. de vnitate Eccles. cap 8. & 7.

explicās Aug. *Quis*(inquit)*Christianus vmquā dubitauit hoc de Christo esse prædictum, aut hanc hæreditatem aliud quam Ecclesiā esse intellexit?* Hinc est illud quod in laudem Redēptoris canit idem propheta. *Ascendisti in altum, cœpisti captiuitatē, accepisti dona in hominibus.* Quem locū; vt ait Aug. Apostolus sic commemorat, sic exponit de Domino Christo loquens, *vnicuique autem vestrum*, (inquit) *gratia data est secundū mensuram donationis Christi, propter q̄ dicit: Ascendit in altum, captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus: quod autē ascendit, quid est nisi quia & ascendit in inferiores partes terræ? qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cœlos, vt adimpleret omnia. Christo ergo sine dubitatione dictum est, ascendisti in altū, captiuasti captiuitatem, accepisti dona in hominibus. Nec moueat quod Apostolus idem testimonium commemorans non ait, accepisti dona in hominibus: sed, dedit dona hominibus. Ille quippe auctoritate Apostolica secundum hoc locutus est, quod Deus filius cum patre fecit. Secundum hoc quippe dedit dona hominibus, mittens eis Spiritū sanctum, qui Spiritus est Patris & Filij: secundum illud vero quod idem ipse Christus in corpore suo intelligitur, quod est Ecclesia, propter quod & mēbra eius sunt sancti & fideles eius: vnde eis dicitur: Vos autem estis corpus Christi & membra, proculdubio & ipse accepit dona in hominibus. Christus quippe ascendit in cœlū, & sedet ad dexteram patris: sed nisi & hic esset in terris, non inde clamasset. Saule Saule quid me persequeris? Cū idem ergo ipse dicat: quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis; quid dubitamus eum accipere in membris, quæ dona mēbra eius accipiunt?* Igitur non in modicam gloriam Christi cedit & claritatem eius, quod in nomine eius salui fiāt non solum Iudæi, sed etiam gentes, quarum conuersionē in præsenti vaticinatur, sicut Paulus & Barnabas explicauerunt: dicētes. *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniā repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus: posui te in lucem gentium, vt sis in salutem vsque ad extremum terræ.* Per fæces Israel illas paruas reliquias intelligit populi Israelitici, quæ secundum electionem saluę factæ sunt. Fæces quidē reputabantur à mūdanis hominibus, abiecti & contemptibiles: de quibus dicit Apostolus. *Vsque in hanc horā & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, & laboramus operātes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus: tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc.* Sed gloriosi & honorabiles facti sunt apud Deum, propheta attestante. *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus: nimis confortatus est principatus eorum.* Vnde & subditur.

9 *Hæc dicit Dominus redemptor Israel, sanctus eius, ad contemptibilē animam, ad abominatam gentem, ad seruum Dominorū: Reges videbunt, & cōsurgent principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, & sanctum Israel qui elegit te.* Loquitur cum Ecclesia ex Iudæis, & gentibus congregata, quam contemptibilem animam appellat, abominatam gentem, & seruum Dominorum, quia cō-

[Marginalia: Psal. 67 — Aug. sup. eundē Psa. tom. 8. — Ephes. 4 — Corp⁹ Xpi Ecclesia ē: mēbra eius sunt sancti — 1. Cor. 12. — Act. 9. — Mat. 25 — Act. 13. g — 1. Cor. 4 — Incurnatur homo in hoc sæculo vt in futuro exaltetur. — Ps. 138. e]

tẽptibilis apparet in hoc sæculo, humilis & abiecta, & illam aduersæ potestates conculcare, & in seruitutem redigere conantur, & in martyribus dilacerare; in cuius nomine ait propheta. *Quia propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis*. Et iterum: *Miserere nostri Domine, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione. Quia multum repleta est anima nostra: opprobrium abundantibus, & despectio superbis*. Vnde & superius. *Ite* (inquit) *angeli veloces ad gentem conuulsam & dilaceratam, ad gentem expectantem & conculcatam*. Vbi, vt obseruauimus eodem loco, Ecclesia sponsa Christi conuulsa dicitur, dilacerata, & conculcata, propter maximas tyrannorum persecutiones contra illam insurgentium. Ipsa est *Lampas contempta apud cogitationes diuitum*, quam mundus abominatur, & odio prosequitur; sicut & discipulis suis Christus enunciauit, dicens. *Si mundus vos odit: scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis: mundus quod suum erat diligeret: quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis: non est seruus maior domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur; si sermonem meũ seruauerunt, & vestrum seruabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meũ: quia nesciunt eum qui misit me*. Sed sicut Christus contemptibilis fuit in passione, ac despectus vultus eius, & tamquam vermis conculcatus: postmodum vero in resurrectione exaltatus est: ita vt in nomine eius *omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris*; sic & Ecclesia passa est à principio pressuram maximam in electis, in Apostolis, & Martyribus, quorum vitam reprobi insaniam reputabant, & finem eorum sine honore: nunc vero Reges, & principes consurgunt, immo & procidentes venerantur Ecclesiam, Christi Vicarium in terra adorantes, Romanum videlicet Pontificem, & pedes osculantes illius, vere agnoscentes, quoniam Dominus Deus cum suis habitat in Ecclesia, quam vnius visibilis capitis ministerio dirigit & gubernat. Quod & Zacharias sub nomine Hierusalem multo antea prædixerat. *Et venient populi multi, & gentes robustæ ad quærendum Dominum exercituum in Hierusalem, & deprecandam faciem Domini. Hæc dicit Dominus exercituum: in diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium; & apprehendent fimbriam viri Iudæi, dicentes: Ibimus vobiscum: audiuimus enim quoniam Deus vobiscum est*. Quem locum sanctus Hieronymus, & Cyrillus de aduentu Saluatoris dicunt esse intelligendum. Et sensus est. Non pauci, sed populi multi venient ad Christum, & sequentur illum, prædicantibus Apostolis: nec ignobiles dumtaxat, sed etiam robustissimi principes, qui armis subijciebant orbem, se libentissime Euangelio subijcient & Ecclesiæ. Venient ex omnibus linguis gentium decem homines, idest, plurimi, (numerus enim denarius multitudinem significat in Scriptura, secundum Cyrillum: sicut cum ait. Sed

Marginal notes (left column): *Ps. 43. d* — *Ps. 122.* — *Isa. 18. a* — Sup. ca 18. nu 4 & 5. — Ecclesia cõuulsa dicitũ propter tyrannos. — *Iob 12.* — Vide supra c. 24. n. 19. — *Ioa. 15. c* — Persequutiones patienter sũt ꝓpter gloriam Xp̃i tolerandæ. — *Philip. 2*

Marginal notes (right column): *Zach. 8. d* — Hieron. Cyrillus. — Numerus denarius, quid significet.

Gen. 31. *Sed & Pater vester circumuenit me & mutauit mercedem meam decem* Iob 19. *vicibus*, ideſt multis. & Iob inquit *En decies confunditis me*, ideſt pluries. Hi ergo venientes fimbriam viri Iudæi apprehendẽt, ideſt Petri Apoſtoli, & cuiuſcũque Romani Pontificis, qui vicarius eſt Chriſti ex Iudæis nati, inſeruient illi, fimbriam humiliter portantes, & illum præcedentem ſequentes, tamquam ſerui Dominũ. Hũc autem honorem Romanis Pontificibus exhibebunt reges & principes: quoniam Deus cum illis eſt, quia vicarij ſunt Chriſti, quia claues obtinent regni cœlorum, & *quodcumque ligauerint ſuper terrã, erit ligatum & in cœlis; & quodcumque ſoluerint ſuper terram, erit ſolutum & in cœlis*. Quod & Iſaias in præſenti clarius explicuit, dum ait. *Et adorabunt propter Dominum quia fidelis eſt*, opere adimplẽs quod promiſit, *& ſanctum Iſrael qui elegit te*: ac ſi dicat. Attende ò Eccleſia vnde tãta gloria tibi proueniat, vnde procedat qua polles dignitas, non tibi eã tribuas, ſed Chriſto, de cuius plenitudine accepiſti quicquid in te honore dignum inueneris & gloria. *Pulchra vt luna* prædicaris, quoniam à Sole, ideſt à Chriſto, claritate, qua ſplendes, participas.

Pontificis fimbriam portãt principes.

Pontifici Romano tradita eſt plena poteſtas ligandi & abſoluendi.

Beneficia omnia quæ mater Eccleſia habet, à Chriſto accepit

10 *Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudiui te, & in die ſalutis auxiliatus ſum tui: & ſeruaui te, & dedi te in fœdus populi, vt ſuſcitares terram, & poſsideres hæreditates diſsipatas: vt diceres his, qui vincti ſunt: exite: & his, qui in tenebris: Reuelamini*. Etiam in hoc verſiculo Propheta loquitur cum Eccleſia Catholica, & per tempus placitum ac diem ſalutis, tempus intelligit aduentus Chriſti & prædicationis Euangelicæ, vt Auguſtinus explicat, id quod ex Apoſtolo colligit, qui iuxta translationem ſeptuaginta virorum præſentem locum adducẽs, inquit. *Adiuuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Ait enim: tempore accepto exaudiui te, & in die ſalutis adiuui te*. Et vt explicaret quodnam eſſet illud tempus acceptabile, & qui eſſent dies ſalutis deſiderabiles, ſubdit. *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis*. Quaſi dicat. Tempus hoc eſt acceptabile & beneplacitum Deo, in quo vnigenitus filius proprio ſanguine nos reconciliauit patri, in quo & ſalus, quam cœleſtis medicus attulit nobis, annũciatur in vniuerſo mundo. Quamuis enim ſemper Deus miſericors fuerit, tempus tamen determinatum conſtituit, in quo maiora ſuæ benignitatis oſtendit ſigna, & annum placabilem deſtinauit: de quo inferius ait. *Spiritus Domini ſuper me, eo quod vnxerit Dominus me: ad annunciandum manſuetis miſit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clauſis apertionem: vt prædicarem annum placabilem Domino*. In hoc ergo tempore acceptabili *exaudiui te* (inquit) ò Eccleſia. Nam cum Apoſtoli poſt aſcenſionem Chriſti eſſent perſeuerantes vnanimiter in oratione, & expectantes aduentum Spiritus ſancti qui cõfirmaret eos, ego exaudiui orationes eorum, & in linguis igneis miſi Spiritum ſanctum meum, vt purificaret corda eorum; & infirmitatem puſillorum adiuuaret, quo protegente, ſeruati ſunt Apoſtoli à perſecutione inimicorum, & tanta virtute roborati ſunt, totque miraculis claruerunt, vt facti fuerint in fœdus populi, vt per eos gentes confœderarentur Deo. Prius illi coniuncti ſunt

Aug. lib. de vnitate Eccleſiæ cap. 7. à principio tom. 7.

2. Cor. 6. 4

Ibid.

Tẽpus acceptabile dicitur in quo Xps nos ſuo proprio ſãguine redemit

Iſa. 61. a

Actor. 1

Iesu Christi accedere, & quotidie in vita spirituali proficere, gaudio spirituali repletur. Lætãtur eius ministri *sicut qui latãtur in messe: sicut exultãt victores capta præda, quãdo diuidũt spolia.* At cũ tyrannos dilacerantes intuetur fideles suos, & filios quos diligit persequentes, cum peccatores considerat à Deo recedẽtes, qui vincula præceptorum Dei disrumpere conantur, & fidei vnitatem scindere, eorum deflet miseriam, & se quasi orbatam deplorat, non secus atque Elias propheta, qui à persecutione Iezabel fugiens, *perrexit in desertum viã vnius diei. Cumque venisset, & sederet subter vnam iuniperum, petiuit animæ suæ vt moreretur, & ait. Sufficit mihi, Domine, tolle animam meam: neque enim melior sum quam patres mei.* Et cum peruenisset ad montem Dei Oreb, interrogatus à Domino: *quid hic agis Elia? Ille respondit: zelo zelatus sum prò Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filij Israel: altaria tua destruxerunt, prophetas tuos occiderunt gladio, derelictus sum ego solus, & quærunt animam meam vt auferant eam.* Sicut ergo Elias zelo Domini repletus tristatur quod solus fuerit relictus; ita & nũc Ecclesia se tamquam derelictam deplorat. Sed audiamus qualiter Dominus consolatus fuerit Eliam. *Et dereliqui* (inquit) *mihi in Israel septem millia virorum, quorum genua non sunt incuruata ante Baal, & omne os, quod non adorauit eum osculans manus.* Arbitrabatur Elias se solum esse derelictum, & Dominus ait, se reliquisse sibi in Israel septem millia virorum, qui & si ignoti essent Eliæ, ipsi tamen Deo erant cogniti. Non dissimiliter cõsolatur Dominus in hoc loco Ecclesiam suam, quæ se dicit derelictam: Subditur enim.

Isai. 9. | *3. Reg. 19.a* | *Ibid. d*

15 *Numquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui.* Ac si apertius dicat: quid conquereris ò Ecclesia, quod te obliuioni tradiderim, putas ne quod dereliquerim te, vel oblitus tui fuerim aliquãdo? nihil tale suspicari licet de fonte misericordiæ. Nulla quippe mater tanto prolem quam peperit amore prosequitur; sicut ego te diligo. Quid vmquam propter filios suos passa est mater; quid vmquam fecit, quod ego propter te operatus non fuerim? Mater ieiunat, vt pascatur filius; vigilat vt ille dormiat; fert inopiam, vt ille ditetur; contemni se patitur, vt ille gloriosus sit & excelsus. Hæc eadem & multo maiora pertuli propter te incommoda. Nam cum iniquis reputatus sum, & inter duos latrones positus, vt te inter angelos collocarem; sitim extremam passus sum, & in siti, felle, & aceto potatus, vt te aqua cœlestis gratiæ satiarem: laboraui, seruiui, mortuus sum, vt filios tuos sanctos redderem, & liberos, & à morte perpetua liberarem. Quod si mater exuat maternum erga filium suum affectum, ego tamen semper ero tui memor. Nam quomodo nostri poterit obliuisci *qui proprio filio suo nõ pepercit: sed pro nobis omnibus tradidit illũ? quomodo non etiam cũ illo omnia nobis donabit?* Sequitur. *Ecce in manibus meis descripsi te: muri tui coram oculis meis semper. Venerunt structores tui: destruentes te, & dissipantes à te exibunt.* Ostendit signo manifesto id, quod dixerat. *Ego tamen non obliuiscar tui.* Ea enim quorum obliuisci nolumus, manibus circumferimus, aut eorum memoriale digitis apponimus, vt oculis semper

Sicut mater cum filio, sic Ecclesia cum fidelibus suis se gerit.

Christus quãta pro nobis passus sit.

Rom. 8.f

uersum. Non enim est grati animi beneficia Dei tradere obliuioni. Iustorum ergo erit gratiarum actionibus sibi augere beneficia. Est autem specialiter laudandus Dominus, quia pauperum suorum misertus est. Suorum (inquit:) sunt enim pauperes qui non Dei, sed diaboli pauperes sunt: qui non propter Deum, sed propter gloriam mundi renunciant diuitijs, sicut antiqui philosophi, q vt nomen sibi acquirerēt perpetuum, & ab hominibus laudarentur, diuitijs, & delicijs renunciarunt. Pauperes Dei sunt, qui propter Deum reliquerunt omnia; qui abnegantes semetipsos semper mortificationem Iesu Christi circumferunt in corde suo. Tales pauperes consolatur Dominus. Tales consolatus est Christus, cum dixit. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati mites, quoniā ipsi possidebunt terrā. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*. Et iterum. *Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum*. Vnde & cum Petrus Apostolus, nomine suo, & omniū qui diuitijs renunciauerunt & sæculo, dixisset ad Iesum. *Ecce nos reliquimus omnia & sequuti sumus te, quid ergo erit nobis?* ille respondit. *Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cū sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicātes duodecim tribus Israel. Et omnis, qui reliquerit domū, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit*. Vide quam solicitus sit Christus, vt consoletur pauperes, & quomodo adimpleat id quod inferius clare prædixerat per Isaiam. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me, ad annunciandum mansuetis misit me*. vel, *Euāgelizare pauperibus misit me*, vt transferunt septuaginta. Quod & duobus discipulis Ioannis respondit, cum dixit. *Euntes renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur*. Aequum enim erat, vt qui propter Christum omnes abnegauerant delicias, & vanitates sæculi, à Christo consolarentur, & primi audirent bonum nuncium.

Pauperes Dei quidā sunt, quidā diaboli.

Matt. 5.

Luc. 12. d

Mat. 10 d

Isaiæ. 61

Mat. 11 a

14 *Et dixit Sion: Dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei*. Proponit Deo quandam piam querimoniam Ecclesia, quæ se luget ab eo derelictā atque obliuioni traditam. Sed poterit alicui talis querela videri irrationabilis, cum in verbis præcedentibus prædixerit Propheta, consolatum fuisse Dominum populum suum, & ex quatuor mundi partibus ad Ecclesiam quam plurimos adduxisse. Quomodo enim derelictam se dicit, quæ tot filijs abundat? Quomodo obliuioni est tradita, quam Dominus consolatus est? non ne vna est omnium sæculorum Ecclesia, vna domus Dei, vnū ouile? sed bonos & malos intra se cōtinet. *Simile est enim regnum cœlorum*, idest militans Ecclesia, *sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti*. Gaudet igitur Ecclesia, exultat, lætatur, electos quos nutrit considerans, quos & consolatur Dominus; sed propter reprobos, & peccatores se derelictā dicit, & obliuioni traditam. Item etiam propter varios rerum euentus modo lætatur pia mater Ecclesia, modo plorat. Cum videt quamplurimos ad fidem

Ecclesia lætatur i electis, sed pter reprobos contristatur.

mur, quam antiqui patres in deserto: Nam illi manducauerunt manna & mortui sunt: Sed *qui manducat hunc panem, viuet in æternum*. Sunt & nobis fluenta gratiarum Spiritus sancti dona, de quibus ait Christus. *Si quis sitit, veniat ad me & bibat. Qui credit in me (sicut dicit scriptura) flumina de vētre eius fluēt aquæ viuæ. Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum.* Hæ sunt veræ diuitiæ, & stabilis rerum abundantia, quam spiritus tribuit, cuius gratia in cordibus nostris diffusa, omnes difficultates superamus; & via quæ ducit ad vitam, facilis fit nobis & peruia: eius virtute omnia sustinēt electi, omnia credunt, omnia sperant, ac denique in omnibus exhibent semetipsos, *sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma iustitiæ à dextris, & à sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famā: vt seductores, & veraces, sicut qui ignoti, & cogniti: quasi morientes, & ecce viuunt: vt castigati, & non mortificati: quasi tristes: semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem locupletantes: tamquam nihil habentes, & omnia possidentes.*

Ioan. 7. f

2. Cor. 6 b

Christi vestigia sectātes. omnes labores sustinent.

13 *Ecce isti de longe venient, & ecce illi ab Aquilone & mari, & isti de terra Australi. Laudate cœli, & exulta terra, iubilate montes laudem: quia consolatus est Dominus populum suum, & pauperum suorum miseribitur.* Loquitur ad literam de vocatione gentium ad veritatem Euangelicam, & conuersione totius fere orbis ad Christum (vt explicat S. Augustinus, & Hieronymus.) Et consonat hic locus cum illo Matth. 8. *Dico autem vobis quod multi ab Oriente, & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum.* Notanda est autē phrasis, qua Isaias explicat multitudinem gentium ex omni plaga mundi ad Christum conuolantium: *Isti* (inquit) *de longe venient*, (idest) ex remotissimis terræ partibus, ex tenebris venient ad lucem, ex idololatria ad veritatem Euangelicam, quibus & Apostolus ait. *Memores estote quod aliquādo vos gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea quæ dicitur circuncisio in carne, manu facta: quia eratis in illo in tempore sine Christo, alienati a conuersatione Israel, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu vos, qui aliquādo eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Illi venient ab Aquilone*, (idest,) venient ex terra illa frigida. de qua Propheta dixerat: *ab Aquilone pandetur omne malum supra omnes habitatores terræ.* Possunt etiam & magis ad literam verba illa: *de longe, ab Aquilone, & mari, & terra Australi*, sic accipi vt significent omnes quatuor orbis plagas: & sensus est, *venient de longe*, (idest) ab Oriente, *ab Aquilone* (idest) à Septemtrione, *à mari*, ab Occidente, *de terra Australi* (idest) à meridie: vt sciamus, ex omnibus mundi partibus ad Euangelium gentes conuenisse. *Laudate cœli &c.* More suo, præ gaudij magnitudine, vberrimos fructus considerans, quos in mundo attulit prædicatio Euangelij, ad gratiarum actionem inuitat vniuersum.

Aug. lib. de vnitate Eccles. cap. 7. tom. 7.

Mat. 8. b

Venire de longe quid sit.

Ephes. 2 c

Longè est homo à Deo p peccatum; prope autē per gratiam.

Hier. 1. c

Euangeliū diuulgatū est per vniuersum orbem.

semper obiecta numquam excidant à memoria. Nihil ergo aliud significare vult illis verbis; *In manibus meis descripsi te*, quam quod in memoria Dei æterna est iustus, semperq. illi præsentissimus. Omnia nuda sunt, & aperta oculis maiestatis eius, omnia intuetur. Sed specialiter *oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum, vt eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame*. Descriptos eos habet in manibus, non atramento quod deleri possit, non literis corruptibili calamo formatis, sed proprio sanguine & stilo ferreo. Ideo & clauorum vulnera, pedibus & manibus obsignata, resurgens à mortuis delere noluit, nec latus lancea perforatum conclusit, vt in pedibus eius & manibus fideles se viderent descriptos. Ingressus est Iesus, postquam resurrexit à mortuis, ad discipulos suos ianuis clausis, & *stetit in medio eorum & dixit eis: Pax vobis: ego sum, nolite timere. Conturbati vero & conterriti existimabant se spiritum videre. Et dixit eis. Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes, quia ego ipse sum. Palpate, & videte, quia spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habere: Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus & pedes*: ac si diceret. Ne arbitremini, me ita per resurrectionis gloriam mutatum fuisse, vt alius sim ab eo, cũ quo prius conuersati estis. Deposui quidem mortalitatem, sed non pietatem & misericordiam. Ego ipse sum magister, & pastor vester: *Ecce* vulnera, quæ pro vobis pertuli, ipsa testimonium perhibent de me, *Ecce vos descripsi in manibus meis*, nec obliuioni tradidi ciuitatem sanctam Hierusalem, idest Ecclesiam, ad quam ædificandam veni in mundũ: *nam muri tui coram oculis meis semper*. Orabat propheta Regius. *Benigne fac in bona voluntate tua Sion, vt ædificentur muri Hierusalem*, idest, vt ædificetur ciuitas spiritualis, quæ ex fidelibus constat tamquam ex lapidibus quadratis, & sectis, de qua sanctus Gregorius. *Huius*(inquit) *Hierusalem muri ædificantur, cum fideles ad vitam prædestinati, ad perfectionem iustitiæ deducuntur. figurã autem huius ciuitatis illud Salomonis templum gestauit, in cuius ædificatione lapidibus exstructa, mallei sonitus auditus non fuit. In sacris enim ædificijs permansuri, adhuc foris per flagella tundimur, vt in templo Domini postmodum sine aliqua percussione disciplinæ disponamur: quatenus quicquid in bonis superfluũ aut distortum est, modo percussio resecet, & tunc sola in cœlesti ædificio concordia veritatis liget. Nec mirum si templum eadem ciuitas dicatur, quæ etiam tabernaculum dicitur, sicut scriptum est: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus*. Huius ciuitatis ædificium & muros eius præ oculis semper habet Christus, super quos constituit custodes, angelos videlicet, qui muros ipsos & ciuitatem protegant & defendant.

16 *Venerunt structores tui: destruentes te, & dissipãtes à te exibũt*. Structura spiritualis est Ecclesia, structores Ecclesiæ sunt Apostoli, & Apostolici viri. Vnde & vnus illorũ ait. *Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui, alius autem superædificat.* Hi venerunt ad Christum qui est supremus artifex, & structor Ecclesiæ, qui ædificauit sibi domum, & ab eo edocti, per vniuersum orbem dispersi

Psal. 33. c

Xpi sangui ne scripti sumus oẽs in mente Dei.

Luc. 24. e

Psal. 50

Greg. sup ps. 4 pœnitentiale. m. tom. 2.

Templum aliquando sumitur p ciuitate.

Apoc. 21.

1. Cor. 3. b

Hierusalē spiritualis ædificatio per Christum facta.

dispersi sunt, vt lapides colligerent destinatos à Deo, vt ex eis cœlestis Hierusalem ædificaretur. Destructores Ecclesiæ fuerunt Scribę & Pharisæi, per traditiones suas præcepta Dei dissipantes. destructores sunt Hæretici, & Schismatici scindētes fidem, Ecclesiam impugnantes, & pacem perturbātes illius: hi nimirum, exibunt ab Ecclesia, quia, licet per characterem ad eam pertineant, per excommunicationis tamē sententiā sunt ab illa, tāquam membra putrida, separati, & foras proiecti, ne modicum fermentum totam massam corrumpat. *A nobis prodierunt* (inquit Ioannes) *sed non erant ex nobis, nam, si fuissent ex nobis, per mansissent vtique nobiscum: sed vt manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis.* Ex quibus collige, semper Ecclesiam habere aduersarios, quamdiu militat in hoc sæculo. Semper insurgunt impedientes eius ædificia, & parietes illius euertere volentes. Vnde oportet manu vna ædificare, altera destruere potestates aduersas: nam semper nobiscum habitat Iebusæus, & *aduersarius noster diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret.*

Hierusalē destruētes sunt Hæretici, & eius persecutores.

1. Ioan. 2. c

17 *Leua in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: Viuo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi sponsa.* Superius dixerat, gentes venturas esse ad Ecclesiam ex quatuor mundi partibus: Nunc eam hortatur, vt in circuitu eleuet oculos suos, ad Orientem respiciendo, ad Septemtrionē & Meridiem, & videat maximam multitudinem veniētium ad fidem, vt in vno tamquam oues congregentur ouili. *Viuo ego &c.* Etiā iurare hoc dignatur Dominus, quoniam res magna erat, & pene incredibilis, congregandas videlicet gentes in vnam Ecclesiam, &, relicta Idololatria, Euangelium fore humiliter suscepturas. Vt ergo fidem faciat, & firmum maneat quod prædixit, iurat per semetipsum, & hoc testatur quod Ecclesia induenda sit, & ornanda fidelium aduenientium multitudine, sicut ornatur sponsa monili suo. Rationem autem propter quam fideles, Christi & Ecclesiæ vestimenta dicuntur, assignauimus supra, vbi moralem explicationem huius loci videre poteris.

1. Pet. 5. c

Congregatio fideliū facta ex vniuerso orbe.

Ecclesiam Deus iuramento firmauit.

Sup. tom. 1 in obseruationib. introduct. ad intelligentiam Prophetarum num. 11.

18 *Quia deserta tua, & solitudines tuæ, & terra ruinæ tuæ nunc angusta erunt præ habitatoribus, & longe fugabūtur qui absorbebant te.* Explicat amplius, quanta sit futura multitudo credentium, & quanta securitas & pax. Tantus (inquit) erit credentium numerus, vt eos capere non possint deserta loca & solitudines tuæ: *& terra ruinæ tuæ* (idest) quæ præ timore ruinæ habitari non poterat. Est hæc loquutio hyperbolica, qua mirifice explicatur maxima gentium multitudo venientium ad Christum: de qua superius fuerat loquutus. Tanta insuper erit securitas & abundantia pacis, vt non solum foras mittantur inimici Ecclesiæ, sed etiam longe fiant *qui absorbebant* eam, idest satellites & ministri illius. de quo scriptum est. *Absorbebit fluuium & non mirabitur: & habebit fiduciam quod influat Iordanis in os eius.* Quem locum sanctus Gregor. explicans ait. *Fluuij nomine, humani generis decursio designatur, quæ velut a fontis sui origine nascendo surgit, sed quasi ad ima defluens moriendo pertransit. Appellatione autem Iordanis, fideles intelliguntur, qui iam imbuti sunt sacramento*

Loca deserta replebūtur multitudine fidelium.

Sup. cap. 2. num. 6.

Iob 40. c

Greg. 33. mor. cap. 6.

mento baptismatis? Quia enim redemptor noster in hoc flumine baptizari dignatus est, eius nomine debent omnes baptizati exprimi, in quo hoc ipsum contigit sacramentum baptismatis inchoari. Quia igitur Behemoth iste à mundi origine exortum (vix paucis electis euadentibus) humanum genus in ima desfluens, vsque ad redemptoris tempora quasi quendam in se fluuium traxit, bene nunc dicitur: absorbebit fluuium, & non mirabitur. Quia vero & post mediatoris aduentum quosdam qui recte viuere negligunt, etiam fideles rapit, recte subiungitur: Et habet fiduciam quod influat Iordanis in os eius; ac si aperte diceretur: Ante redemptorem mundi mundum non miratus absorbuit, sed quod est grauius, etiam post redemptoris aduentum quosdam, qui baptismatis sacramento signati sunt, deglutire se posse confidit. Alios namque sub Christianitatis nomine positos deuorat, quia in ipso eos fidei errore supplantat. Alios à rectitudine fidei nequaquã deuiat, sed ad vsum praua operationis inclinat. Alios quantum vult in operatione immunditiæ inflectere non valet, sed apud semetipsos intus in studio intentionis intorquet: vt dum à charitate mentem diuidunt, rectum non sit quicquid intrinsecus operentur. Et fidem tenent, sed vitam fidei non tenẽt: quia aut aperte illicita faciunt, aut ex peruerso corde quæ agunt, praua sunt, etiam si sancta videantur. Hic ergo Behemoth, qui electos absorbere conatur, fugabitur à Domino, ne iustis noceat: quod ex parte adimpletum est in Ecclesia militante; quando Christus Dominus in cruce exaltatus aereas debellauit potestates, & principem huius mũdi eiecit foras; sed in patria perfectissime complebitur, quando fiet quod scriptum est. *Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruiẽtes, & omnis qui amat, & facit mendaciũ.* Sequitur. *Adhuc dicent in auribus tuis filij sterilitatis tuæ: angustus est mihi locus, fac spatium mihi vt habitem.* Explicat magis verbis istis quod de multitudine credẽtiũ prædixerat, quæ tanta erit, vt angustus locus, quem inhabitãt, videatur: atque adeo ampliari petant, & extendi. Quod iterum abundantius explicat, cum à Ecclesiam loquens. *Dilata* (inquit) *locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne pareas: longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida. Ad dexteram enim & lauã penetrabis: semen tuum gentes hæreditabit, & ciuitates desertas inhabitabit.* Hoc ipsum verba illa Zachariæ significãt. *Absq; muro habitabitur Hierusalẽ præ multitudine hominũ, & iumentorũ*, vt supra explicatum est. Per filios autem sterilitatis, filios intelligit sterilis, abstracto sumpto pro concreto, idest filios Ecclesiæ Catholicæ, de qua infra inquit. *Lauda sterilis quæ non paris: decanta laudem, & hinni quæ non pariebas; quoniam multi filij desertæ magis quam eius quæ habet virum, dicit Dominus.* Erat olim fœcunda Synagoga: multos filios Deo genuerat Iudæa: quos recenset Apostolus ad Hebræos. Sterilis erat gentilitas & deserta; nondum enim tempus aduenerat, quo per baptismum filios pareret. Paruula erat, vbera non habens: at postquam Christus sponsus eius eam sibi in fide dispõsauit, postquam *seipsum tradidit pro ea, vt illã sanctificaret, mundans lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem macu-*

Vestis non facit monachum.

Mors redẽptoris venenũ fuit diabolo.

Apoc. 22 c

Isai. 54. a

Zach. 2

Sup cap. 2. num. 15.

Isai. 54. a

Sterilis & fœcunda quæ sint.

Ephes. 5 f

Pulchritudo Ecclesiæ describitur.

maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata, vices commutatæ sunt; nam sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est. Tot filios & filias repente genuit, & peperit sterilis, vt in magnam admirationem prorumpat. Vnde & subditur.

19 *Et dices in corde tuo. Quis genuit mihi istos? Ego sterilis, & non pariens, transmigrata & captiua. Et istos quis enutriuit? Ego destituta & sola. Et isti vbi erant?* Similis est hæc admiratio illi, quæ habetur in Psalm. 86. *Memor ero Raab & Babylonis scientium me. Ecce alienigenæ & tyrus & populus Aethiopum hi fuerunt illic. Numquid Sion dicet homo, & homo natus est in ea, & ipse fundauit eam altissimus?* Vbi iuxta interpretationem S. Augustini, & communem Patrum, sermo est de Ecclesia Catholica, cuius fundamenta Deus constituit in montibus, hoc est super Apostolos, & Prophetas. Et loquitur Psalmista nomine Ecclesiæ, quæ in se congregatas videns barbaras nationes, & alienigenarum populos, quos per Raab, Babylonem, alienigenas, & populos Aethiopũ designauit, præ admiratione dicet. Nũquid homo, & homo natus est in ea. (idest) numquid iste homo natus est hodie in me, & ille homo, & alij pene innumeri, quos perpetua successione Deo generare me video? Vnde mihi tanta filiorum multitudo? Vnde ista immensa proles? Et respondens huic interrogationi, subdit. Ipse fundauit eam Altissimus, idest nõ ex me, sed virtute Altissimi, cum essem sterilis, fœcundissima effecta sum. Vnde & *Sion* ciuitas Dei nominatur, quia sicut ciuitas, non in vno, sed in multis ædificijs consistit; ita & Ecclesia ex multitudine fidelium constat. Sanctus Hieronymus fere hoc modo explicat locum istum, sub his verbis. *Quoniam dixit. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei, & tamen ipsam ciuitatem Ecclesiam intelligimus de gentibus congregatam, propterea nunc de vocatione gentiũ dicitur. Memor ero Raab, & Babylonis scientium me. Quicumque peccator est, securus sit. Dominus memor fuit Raab. Securũ dixi, si reuertatur ad Dominum. Cæterum securitas sine lacrymis non habet remedium. Memor ero Raab. Raab illius meretricis, quæ suscepit exploratores Iesu, quæ erat in Hiericho, quo venerat Iesus, & misit duos exploratores. Hiericho mũdus iste, qui in septem diebus subuertitur.* Et paucis interiectis. *Iuxtà Anagogem, Raab dupliciter interpretatur: aut interpretatur latitudo, aut certe interpretatur superbia. Ergo videte quid dicat illa quæ quõdã ambulabat in lata & spatiosa via quæ ducit ad mortẽ, illa quæ superba erat & habebat impetum ad ruinam, postea conuersa est in humilitatem. Memor ero Raab & Babylonis. Babylon interpretatur confusio. Videte quid dicat: non solum Raab memor ero, sed etiã Babylonis: quæcumq; anima à vitijs peccatisq. cõfusa est. Raab & Babylonis sciẽtium me. Videte qd dicat. Licet aliquis Raab fuerit, licet Babylon fuerit: tamen memor ero quicumque me scierit. Ergo si fuerimus Raab & Babylon, etiã debemus esse securi, & dicere. Deus dixit: Memor ero Raab & Babylonis. Sed videte quid sequitur: scientium me. fuerunt Raab & Babylon, sed postea conuersi sunt ad me. Memor ero Raab & Babylonis, scientium me. Illa quæ quondam erat in latitudine peccatorum, ascendit postea ad me-*

Psa. 86.

Apostoli, mõtes dicuntur.

Sion ciuitas Dei dicitur.

S. Hieron. in Psal. 86 tom. 8.

Iosue 2.

Raab quid significet.

ad memoriã Dei. Hucusque quasi per ænigma locutus est: nunc vero apertius loquitur ad vocationem gentiũ. Videte enim quid dicat. Ecce Alienigenæ &c. Alienigenas vocat, ad distinctionem Israel. Nos enim sumus alienigenæ, & Tyrus. Tyrus interpretatur tribulatio, hoc est zor: Et populus Aethiopum, niger, & in peccatorum sordibus inuolutus. Et populus Aethiopum. Hoc est quod dicitur: Aethiopia præueniet manus eius Deo. Ecce alienigenæ, & Tyrus & populus Aethiopũ. Quod dicitur, hoc est, illi: qui ante alieni erant in tribulatione: qui erant positi in corde maris. Dicitur enim de Tyro, Tyrus posita in corde maris. Illi igitur qui prius erant in mari, & fluctibus tundebantur, postea inuenti sunt in Ecclesia. Et populus Aethiopum: nos quondam Aethiopes fuimus: Aethiopes vitijs atque peccatis: quoniam peccata nos nigros fecerant, sed postea audiuimus, lauamini mundi estote. Et diximus: lauabis me, & super niuem dealbabor. Nos ergo Aethiopes versi sumus in candorẽ. Ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Aethiopũ, hi fuerunt illic. Vbi fuerunt? vbi gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei. De his ergo Ecclesiæ filijs loquitur in præsenti Isaias, & eorũ innumerabilẽ multitudinem admiratur. Cuius prophetiam iam adimpletam esse videbis, si Christi fideles, qui nunc sunt, cũ filijs compares synagogæ. Isti enim tam pauci erant, & exigui, vt eos reliquias sæpius dixerit, & fæces Israel, illi vero in tanta multitudine surrexerũt, vt omnes in admirationem adducant. Expendatur illud verbum, *quis enutriuit:* non enim dicit Ecclesia, quomodo viuunt, aut conseruantur hi filij mei quos Domino genui? sed, *quis enutriuit eos*, vt res appareãt mirabilior. Satis quidem esset mirabile, inter tot persequutiones hostium, inter tot insidias diaboli, inter tot falsos fratres, ac inter tot discrimina Ecclesiam persistere, & eius filios adhuc viuere: at non solum subsistit Ecclesia inter hęc aduersa, sed multiplicãtur, & nutriuntur atque educantur eius filij: vt intelligas, nihil defuisse illis in medijs angustijs ad delicatissimam eorum educationem: tantum abest, vt mundus, vel quę in mũda sunt offendicula, augmentum Ecclesiæ potuerint impedire.

Tyrus, alienigenæ, & popul' Aethiopum, quid significent.

Psa. 50.

20 *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce leuabo ad gentes manum meã, & ad populos exaltabo signum meũ. Et scies quia ego Dominus, super quo non confundentur qui expectant eũ.* Prædicit aliud non minori admiratione dignum, quod videlicet vocaturus sit gentes, & ad Ecclesiam tracturus, non in sapientia verbi, sed per stultitiam prædicationis, sicut scriptum est. *Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* Per crucem suam vniuersum orbem ad se ipsum traxit Christus, ipso attestante. *Nunc iudicium est mundi, nunc Princeps huius mũdi eijcietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum.* Quod in præsenti versiculo denunciat Isaias. Nam leuare manum, signum vocationis est per verbum. Leuauit igitur Christus Dominus ad gentes manum suam, cum per Apostolos gentes ad fidem vocauit, cum eos misit per vniuersum orbem, dicens: *Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ. Euntes ergo docete omnes gentes: baptizantes eos in nomine Patris,*

1. Cor. 1. e

Ioan. 12.

Leuare manum quid significet.

Mar. 16 e

Mat. 28 d

tris, & Filij, & Spiritus sancti: docentes eos seruare omnia quaecumque mandaui vobis: Potest secundo verbum istud, *leuabo manum meam,* referri ad crucis mysterium, in qua manus suas leuauit Christus, & aperuit brachia, vt peccatores ad se venientes susciperet & complecteretur, sicut inferius ait. *Ecce ego ad gentē, quae non inuocabat nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas.* Quod autem ait *exaltabo signum meum*: ad signum crucis referendum est, cuius exaltationem celebrat Ecclesia, hoc enim est signum, hoc vexillum, sub quo militant Deo omnes Christi fideles, & congregantur qui sunt per orbem dispersi vt superius explicatum est.

Isai. 65.

Armi quibus fideles defenduntur ab inimicis, sunt signū crucis.

Sup. ca. 11. num. 19. & cap. 18. num. 6.

21 *Et afferent filios tuos in vlnis, & filias tuas super humeros portabunt. & erūt Reges nutritij tui, & Reginae nutrices tuae:* Explicat qualiter, & à quibus nutriendi sint & educandi filij Ecclesiae, & constituit differentiam inter Synagogam, & illā. Synagoga quippe tales filiorum suorum habuit nutrices, quae suam potius quàm filiorum quaererent vtilitatem. non enim lactabant paruulos lacte puro caelestis doctrinae, sed multis erroribus permixto. Hi erant Scribae, & Pharisaei, & pseudoprophetae, de quibus Christus Dominus. *Vae (inquit) vobis Scribae, & Pharisaei hypocritae, quia clauditis regnum caelorum ante homines, vos enim nō intratis, nec introeuntes sinitis intrare. Vae vobis Scribae, & Pharisaei hypocritae: quia comeditis domos viduarum, orationes lōgas orantes: propter hoc amplius accipietis iudicium. Vae vobis Scribae, & Pharisaei hypocritae, quia circuitis mare, & aridā, vt faciatis vnum proselytum: & cū fuerit factus, facitis eum filium gehennae duplo quam vos.* At filios Ecclesiae non Scribis, & Pharisaeis, aut pseudoprophetis commisit nutriendos, sed Apostolis, & principibus, Reginis, & Regibus, qui inseruierūt Ecclesiae, vt in remotissimis insulis propagaretur Euangelium, & filios eius portauerunt in vlnis suis. Comparat Reges conducticijs hominibus, qui alienos liberos alunt, & Reginas nutricibus, quae operam suam locant; quoniam Reges & Reginae omnia necessaria ad alendam Ecclesiae sobolē subministrabunt. Nam cum antea Christum è finibus suis eiecerint, eum deinceps agnoscent summum Regem, omnemque honorem & obsequiū illi exhibebunt, & fidelibus suis eos in humeris portando. Quod in Helena, & Constātino & Regibus Catholicis adimpletum vidimus; omnē quippe dederunt operam, vt religio propagaretur Christiana. Nec mirum, quod Reges, & Reginae eos nutriant, atque in vlnis suis portent quos nutriuit Dominus, & super humeros suos portauit, ipso attestante. *Ego quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachijs meis: & nescierunt quod curarem eos.* Hinc colligant pastores & praelati Ecclesiae infirmis condescendere, & eorum imbecillitatem portare, sicut Christus qui agnos suos leuauit in sinu, & ouē perditam super humeros suos portauit. de quo videantur supra dicta.

Mat. 23 b

Hypocritarum simulationes reprehenduntur.

Osea 11. a

Praelati necessitatib' egenorum subuenire debent.

Sup. ca. 22. nu. 22. cap. 40. nu. 23.

22 *Vultu in terram demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego Dominus, super quo non confundentur qui expectant eum.* Denunciat futurum esse, vt tanta reuerentia Reges, & Reginae venerentur Ecclesiam, *vt vultu in terram demisso* adorent eā.

quod

Pontifici Romano cuncti curuantur tamquam Xpi Vicario. Psal. 71. Lyra.

quod ad literam videmus impletum, cum pedem Sanctissimi exosculantur principes, & Christi Vicariū Romanum Pontificem venerantur. *Coram illo procedent Aethiopes* (ait propheta,) *& inimici eius terram lingent*, *idest Aethiopes qui prius erāt inimici eius per idololatriā, inclinauerunt se ad adorandum Christum deuotè, ac si terram prae deuotione & humilitate vellent lingere*, vt explicat glossa Lyrani super eundem Psal. 71. Hinc primum collige, potestatem Ecclesiasticam non esse à potestate saeculari cōtemnendā; sed Pontifices omnes à regibus & principibus esse maximè venerandos & colendos. Vnde cū Imperator Constantinopolitanus, Constātinopolitanum Patriarcham minus reuerēter, quam par esset, tractaret; Innocētius tertius, super hoc illū grauiter reprehendit, ostendens, Episcopos non debere subesse principibus; sed praeesse. *Potuisses* (inquit) *praerogatiuam sacerdotij ex eo potius intelligere, quod dictū est, non à quolibet, sed à Deo, non regi, sed sacerdoti, non de regia stirpe, sed de sacerdotali prosapia descendenti, de sacerdotibus videlicet, qui erant in Anathot: Ecce constitui te super gentes & regna, vt euellas, dissipes, & adifices, & plantes. Praeterea nosse debueras, quod fecit Deus duo magna luminaria in firmamento coeli, luminare maius, vt praeesset diei, & luminare minus, vt praeesset nocti: vtrumq. magnum, sed alterum maius. Ad firmamentū igitur coeli hoc est vniuersalis Ecclesiae fecit Deus duo magna luminaria, idest duas instituit dignitates: quae sunt pontificalis auctoritas, & regalis potestas. Sed illa quae praeest diebus, idest spiritualibus, maior est, quae vero carnalibus, minor: vt quanta est inter solem & lunam, tāta inter pontifices & reges differentia cognoscatur. Hac autē si prudenter attenderet imperatoria celsitudo, non faceret, aut permitteret Constantinopolitanum Patriarcham, magnum quidem & honorabile membrum Ecclesiae, iuxta scabellum pedum suorum in sinistra parte sedere: cum alij reges & principes Archiepiscopis & Episcopis suis sicut debent reuerenter assurgant, & eis iuxta se venerabilem sedem assignent.* Collige secūdo, in quanto pretio Deus velit sanctos suos haberi, quos ita videmus reges & principes venerari. Ne ergo impij Lutherani cultui sanctorum detrahant, cum tot retro saeculis certissimum sit, sanctis Dei cultoribus etiam viuentibus tantum honoris deferri. Ex quibus omnibus satis constat Deum esse verum Dominum, qui quaecumque promiserit, potens est & facere; ac propterea nullatenus confundentur, qui expectant illius promissa, etiamsi quandoquè longo tempore differri videātur.

Ecclesiastici ex res sum ma reuerētia venerādae sunt.

Innocen. 3 in cap. solitae benignitatis de maioritate & obedien. habet li. 1. decretaliū tit. 33.

Secularis potestas nō audeat vllo modo Ecclesiasticis praeferri.

Hier. 1. Gen. 1.

Potestas Ecclesiastica & secularis differunt sicut sol & luna.

De⁹ magni a stimat venerationē sanctorum.

Deus non deficit in promissis.

23 *Nūquid tolletur à forti praeda? aut quod captum fuerit à robusto, saluum esse poterit? quia haec dicit Dominus: Equidem, & captiuitas à forti tolletur: & quod ablatū fuerit à robusto saluabitur. Eos vero qui iudicauerunt te, ego iudicabo, & filios tuos saluabo.* Aliam constituit Ecclesia obiectionem, qua se derelictam à Domino causatur, & traditā impijssimis hostibus, atque fortissimis in praedā, ita vt impossibile appareat ab ipsis vindicari, aut eorum captiuitatem effugere & saluari. Cui tamen Dominus respōdet: quia ego fortior superueniā, & à forti praedam rapiam, & liberabo de manibus eius filios meos, & (nemine resistēte) saluabo. Per fortem autem & robustum, diabolum intelligit, qui omnes nationes suo subiugauerat imperio: Christus autem

Ecclesia & si videatur abiecta, fiduciā tamē habet, cum protegatur à Domino.

Diabolus, fortis dicitur.

fortior est illo, qui principẽ tenebrarum superauit, & vicit, & spolia abstulit de manu eius. Consonant huic loco verba illa Redemptoris nostri. *Cũ fortis armatus custodit atrium suum in pace sunt ea quæ possidet. Si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet.* Hanc explicationem sequitur B. Hieron. *Fortis*, inquiẽs, *& gigas diabolus est: qui omnes gentes suo subiugarat imperio, audens dicere Saluatori. Hæc omnia mihi tradita sunt, & dabo tibi ea, si procidens adoraueris me. Mundus enim in maligno positus est, quem nullus iustorum vincere potuit. nec iuxta Amos, prædam de ore leonis auferre. Proposita igitur quæstione, quod nullus possit fortem & gigantem vincere, nec saluare quod ab eo raptum erat: respondit Dominus suo aduentu omnia perpetrãda: quod scilicet captæ prius gentes à gigante tollantur, & omnis illius supellex, vniuersaq familia Apostolis diuidatur. Impleto illo quod scriptum est. Rex virtutum dilecti dilecti, & speciei domus diuidere spolia. Iste est n. qui ascẽdens in altum, captiuam duxit captiuitatẽ: dedit dona in hominibus, quia videlicet q prius capti erant in mortem, recepit in vitã. Vnde manifestius interpretatus est Symmachus: Sed & captiuitas fortis auferetur, & rapina horribilis salua erit: fortem atque horribilem, diabolũ volens intelligi, qui Domini virtute superatus est*: Vide superius adnotata.

Luc. 11. Hier super cap. 49. Isaiæ. Mat. 11 Ibid. 4. Ioan. 5. d Amos 3. a Ps. 67 b Sup c. 8. n. 6. c 9. n. 10.

24 *Et cibabo hostes tuos carnibus suis, & quasi musto sanguine suo inebriabuntur: & sciet omnis caro quia ego Dominus saluans te, & redemptor tuus fortis Iacob.* Idest ita torquebo hostes tuos, vt præ fame brachia sua deuorare velint, & sanguine suo inebriari. Grauissimis malis affligam eos, nimirum conscientiæ morsibus, æternisq. supplicijs; eritq. tandem iustitia Dei perspicua: quoniam humiles exaltabuntur, & impij in æternum peribunt. Vbi obseruandum, quod in sacris literis maxima fames futura designatur, cum homines prædicuntur carne humana, qua vesci refugit natura, cibandi: Sicut supra dixerat. *Vnusquisque carnem brachij sui vorabit.* Et Threnorũ 4. *Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos: facti sunt cibus earum in contritione filiæ populi mei.* Aliqui, inter quos est Leo de Castro, hæc referunt ad vindictam, quam per Romanos Imperatores Vespasianum & Adrianũ, Deus sumpsit de Iudæis perfidis, quadraginta annis post passionem Domini, eo quod Dei filium tradiderunt morti. Tunc enim illa maledictio, *sanguis eius super nos & super filios nostros*, super eos cecidit. Et quoniam sanguinem iusti iniuste effuderunt, iusto Dei iudicio sanguis eorum in tanta abundantia effusus est, vt eo inebriata corpora illorum viderentur. Et tunc apparuit Christus *fortis Iacob*: quoniam aduersus Iudæos victor euasit: ac se dominatorem terræ & saluatorem ostendit.

Isa. 9. Thren. 4 Leo. Mat. 27 e

CAPVT

CAPVT L.

1. HAEC dicit Dominus: Quis est hic liber repudij matris vestræ, quo dimisi eam? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? ecce in iniquitatibus vestris venditi estis,& in sceleribus vestris dimisi matrem vestram. 3. Quia veni,& non erat vir: vocaui,& non erat qui audiret. 4. Numquid abbreuiata & paruula facta est manus mea, vt non possim redimere? aut non est in me virtus ad liberandum? Ecce in increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum: computrescent pisces sine aqua, & morientur in siti. 5. Induam cœlos tenebris, & saccum ponam operimentum eorum. 6. 7. Dominus dedit mihi linguam eruditam vt sciam sustentare eũ, qui lassus est verbo. 8. Erigit mane, mane erigit mihi aurem,vt audiam quasi magistrum. Dominus Deus aperuit mihi aurem,ego autem non contradico: retrorsum non abij. 9. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus, & conspuentibus in me. 10. Dominus Deus auxiliator meus, ideo non sum confusus: ideo posui faciem meam vt petram durissimam, & scio quoniam non confundar. 11. Iuxta est qui iustificat me, quis contradicet mihi? stemus simul, quis est aduersarius meus? accedat ad me. Ecce Dominus Deus auxiliator meus: quis est qui condemnet me? 12. Ecce omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos. 13. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem serui sui? qui ambulauit in tenebris, & non est lumen ei, speret in nomine Domini, & innitatur super Deum suũ. 14. 15. Ecce vos omnes accendentes ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis, quas succendistis: de manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.

SVMMA CAPITIS.

PROPONIT in hoc capite quandam Iudæorum querimoniam, asserentium, Deum absque vlla prorsus ratione ab eis recessisse, & gentibus fuisse coniunctum. Quam obiectionem reijcit, ostendens, se propter innumera populi peccata illum reliquisse, quod probat in principio capitis, condignam incredulitatis Iudæorum pœnam subiungens. Deinde aduentum Christi vaticinatur, qui lingua erudita prædicauit Euangelium, & quæ dixit, opere adimpleuit. Versiculo. Dominus dedit mihi linguam eruditam.

Tertiò, passionis eius immiscet sermonem, commemorans alapas, & flagella, ac plagas, quas pro nobis pertulit in carne sua. Versiculo. Corpus meum dedi percutientibus. *Vbi maximam virtutem Christi Domini declarat, qui mortem nostram moriendo destruxit, & vitam resurgendo reparauit.*

COMMENTARIVM.

HAEC dicet Dominus: quis est hic liber repudij matris vestræ, quo dimisi eam? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi matrem vestram. Excæcationem Iudææ prædicit his verbis Isaias futuram; eo quod Christum Dominum eam vocantem non audiuit. Erat quidem olim Synagoga & filia regni, & Dei sponsa, secundum illud. *Et sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia, & in miserationibus. Et sponsabo te mihi in fide; & scies quia ego Dominus:* Sed p idololatriã postmodum à Deo recessit, dicens. *Vadã post amatores meos, qui dant panes mibi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum;* & suum redemptorem morti tradidit, propter quod illam dimisit: sed absque libello repudij. non enim tam iratus fuit misericors Dominus, vt omnino eam repelleret & repudiaret, ne pateret ad sponsum suum reditus. Nam sicut ait Apostolus: *Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit.* Non ex toto dimisit eã, quãdoquidem reliquiæ in Apostolis seruatæ sunt, & in illis paucis, q ex Iudæis crediderunt in Christũ. Hoc designat præsens interrogatio, qua Dominus ad Synagogam sermonem conuertens, ait. *Quis est hic liber repudij, &c.* Ac si apertius dicat. Quid obmurmuras cõtra me, dicens: *Dere-*

Oseæ 2.d Synagoga olim chara erat Deo; nunc autẽ odio habita propter malitiam. *Ibid. a*

Rom. 11 a

Isa. 49. d *Deriliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei*, cum tu prius me reliqueris, & ad Deos transieris alienos. Quod si in perpetuum te esse derelictam arbitraris, ostēde quæso libellum repudij, aut in quo tecum im misericorditer egerim, sicut fœneratores facere consueuerunt, qui, dum illis non redditur vsura, vxores & pueros vendere solent. Cum ergo misericors ego sim, & diues, qui nullius egeo, certum est, ò Iudæi, vos fuisse propria culpa dimissos, peccata vestra vos diabolo vendiderunt, non ego. Iniquitates vestræ diuiserunt inter me, & vos, & sicut filius prodigus dissipauit substantiam suam *viuendo luxuriose:* ita & vos fornicati estis cum amatoribus plurimis. Constat ex hoc loco, nullum à Deo iniuste damnari, nullamque posse homines coram eo rationabilem excusationē obtendere, nec illi esse tribuendum, quod pereant reprobi, sed malitiæ, & iniquitati eorū, qui Dei beneficijs abusi sunt, & eum vocantem audire nolunt. Vnde per Hieremiam ait. *Arguet te malitia tua, & auersio tua increpabit te. Scito, & vide quia malum & amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum, & non esse timorem mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum. A sæculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea, & dixisti, non seruiam.* Hinc est illa vox filiorum Israel. *Domino Deo nostro iustitia, nobis autem confusio faciei nostræ: sicut est dies hæc omni Iuda, & habitantibus in Hierusalē, Regibus nostris, & principibus nostris, & sacerdotibus nostris, & patribus nostris. Peccauimus ante Dñm Deum nostrū, & non credidimus, diffidentes in eum: & non fuimus subiectibiles illi, & non audiuimus vocem Domini Dei nostri, vt ambularemus in mandatis eius quæ dedit nobis.*

Deus nemi nem dereliquit.

Luc. 15. e

Deus nemi nem iniuste punit.

Hier. 2. d

Baruch. 1. e

2 *Quis est hic liber repudij &c.* Notandum est, quod libellus repudij dabatur vxoribus, quæ repudiabantur iuste. & in illo maritus contestabatur, vxorem pudicè atque honestè vixisse, vt constaret, nullam aliam esse repudij causam, quam q̃ mulier nō placeret marito. Dicitur. n. Deut. 24. *Si acceperit homo vxorem, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius, propter aliquā fœditatem: scribet libellum repudij, & dabit in manu illius, & dimittet eam de domo sua.* Et vt notauit Abulēsis super Matthæū, Iudæi pro quacumque causa repudiabant vxores: immo & sine causa, scilicet, ex eo tantum quod displicerent eis. Erat autem libellus repudij, quædam parua charta, per quam vir ostendebat quod à se abijciebat vxorem. Ostendit ergo Dominus, se non esse auctorem diuortij, sed propria culpa nos ab illo diuertisse, & secutum fuisse vnumquemque libidines suas, ita vt coniugij vinculum penitus abruperit. Est inter nos & Deum coniugiū spirituale, quod eius fide consecratū est, & Christi sanguine obsignatum. Et quemadmodum nos velut charissimam coniugem recipit, cum fidem illi seruamus: ita & cum fidem frangimus eidem, velut maritus vxorem adulteram, nos reijcit, propter peccata nostra.

Deut. 24. a

Abul. sup. cap. 5. Mat. post quæst. 251.

Liber repudij quid sit

Peccator propria culpa perit.

3 *Quia veni, & nō erat vir: vocaui, & non erat qui audiret.* Docet hoc versu quæ fuerit iniquitas Iudæorū, propter quam à Deo repulsi sunt, quia videlicet non susceperunt Christum Dominum, nec vocem illius audire voluerunt, sicut Ioannes ait. *In propria venit, & sui eum non receperunt.* Venit Christus in mundum

Ioan. 1.

dum, & magnam inuenit solitudinē: nullus enim apparebat homo, qui agnosceret tempus visitationis suæ, nullus respondebat clamanti, & ad pœnitentiam vocanti, sed auctorem salutis deridebāt, dicentes: *quia Samaritanus es tu & dæmonium habes.* Et iterum, *in Belzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia.* Et rursus. *Vah qui destruis templum Dei, & in triduo illud reædificas: salua temetipsum, descendens de cruce.* Similiter *& Principes sacerdotum illudentes cum scribis, & senioribus dicebant. Alios saluos fecit, seipsum non potest saluū facere: si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credimus ei: Confidit in Deo: liberet nunc, si vult, eum: dixit enim: quia filius Dei sum.* Quorum obiectionibus verba sequentia respondent.

Ioan. 8. f

Luc. 11. b

Mat. 27 e

Christus ex eo quod veritatem docebat, cōtemnebatur.

4 *Numquid abbreuiata & paruula facta est manus mea, vt non possim redimere? aut non est in me virtus ad liberandum? Ecce in increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum: computrescent pisces sine aqua, & morientur in siti.* Quorum verborum sensus est. Non est debilis virtus Domini, vt se & alios liberare non possit, & captiuos redimere tam à captiuitate Babylonis, quàm à seruitute peccati. Quod vt euidenter ostendat, profert in medium suæ omnipotētiæ signa, & quæ olim fecit miracula, ex quibus omnes agnoscant, eadem nunc facere posse, & multo maiora: & in primis commemorat potentiam suam, qua sicco pede per mare rubrum traduxit filios Israel in terrā promissionis. *Ecce* (inquit) *in increpatione mea desertum faciam mare,* (idest) desertum feci, & exsiccaui. Sicut enim in prophetis multoties ponitur præsens, aut præteritum pro futuro, ob certitudinē prophetiæ: ita non infrequenter futurū scribit pro præterito, vt sciamus, præterita miracula respicere futura, & eorum esse præsagium. Consonant huic explicationi illa verba Psalmistæ. *Et increpuit mare rubrum, & exsiccatum est: & deduxit eos in abyssis sicut in deserto.* Quod enim Dauid enarrat per modū præteriti, hoc Isaias denunciat per modum futuri. Ille ait, *increpuit mare rubrum, & exsiccatum est*, iste inquit, *increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccū.* Et loquitur de Iordane exsiccato Iosue 3. quem postquam, arca fœderis Domini præcedente, sicco pede transierunt filij Israel, tulit Iosue de Iordanis alueo duodecim lapides, *& posuit eos in Galgalis, & dixit ad filios Israel: Quando interrogauerint filij vestri cras patres suos, & dixerint eis: quid sibi volunt lapides isti? docebitis eos, atque dicetis: Per arentem alueum transiuit Israel Iordanem istum, siccante Domino Deo vestro aquas in conspectu vestro, donec transiretis: sicut fecerat prius in mari rubro, quod siccauit, donec trāsiremus: vt discant omnes terrarum populi fortissimam Domini manum, vt & vos timeatis Dominum Deum vestrum omni tempore.* Nec huic obstat explicationi quod in plurali dicitur: *Ponam flumina in siccum:* Quoniam Iordanis nomine, intelliguntur & alia flumina, quæ in Iordanē fluunt, sicut in Psalmo. *Tu siccasti fluuios Ethā,* quibus exsiccatis pisces mortui sunt. Ille ergo qui olim siccauit Iordanem, potens est & nunc facere, vt per Iordanem, hoc est per sacrum baptisma sicco pede ad patriā transeamus cœlestem.

Virtus Diuina quam magna.

Ps. 105. b

Iosu 4. d

Lapides quos tulit Iosue de Iordane quid significent.

Ps. 73. c

Per Iordanem sacrū baptisma intelligit.

5 *Induā cœlos tenebris, & saccū ponam operimentum eorū.* Commemorat

morat aliud non contemnendum miraculũ,quod per Moysẽ fecit Dominus in terra Aegypti. *Extende* (inquit) *manum tuam in cœlum,& sint tenebræ super terram Aegypti tã densæ vt palpari queant. Extenditque Moyses manum in cœlum: & factæ sunt tenebræ horribiles in vniuersa terra Aegypti tribus diebus. Nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco in quo erat: vbicumque autem habitabant filij Israel lux erat.* Ex hoc miraculo ad aliud non minoris admirationis nos vult respicere,quo, excæcatis Iudæis, gentes misericorditer illuminauit. Possunt etiam hæc verba respicere prodigiũ illud, quod Christo moriente accidit in Hierusalem, de quo Euangelista. *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super vniuersam terram vsque ad horam nonam.* Sensus ergo est. Ego ipse qui olim tenebras immisi in Ægyptum,fortis ero & potens, vt cæcitate percutiam obduratos Iudæos, qui doctrinam Euangelij suscipere noluerunt.

Exod.10 f

Excæcatio populi Aegypti,figura fuit excæcationis quæ modo est in Iudæis.

Mat.27 e

6 *Dominus dedit mihi linguam eruditam, vt sciam sustentare eum, qui lassus est, verbo*: Obijcit Iudæis infidelitatis peccatum, & duritiam cordis eorum magis execrabilẽ esse demonstrat, ex summa eloquentia & sapientia Christi,atque ex admirabili humilitate, & patientia, qua velut innocens agnus conuersatus est inter eos. Vnde verba hæc non de ipso Isaia,(vt volunt Hebræi, attestante Hieronymo,) sed de Christo Domino sunt ad literam intelligẽda,cui Deus pater dedit *linguam eruditam*, linguam cœlesti doctrina ornatam. Diffusa enim erat gratia in labijs eius. Vnde omnis populus pendebat ab ore eius, omnes admirabantur super prudentia & responsis eius. Vnde interrogante Domino, & loquente ad duodecim. *Numquid & vos vultis abire? respondit ei Simon Petrus: Domine ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.* Et vt inimici nostri sint iudices, hoc ipsum ministri Pharisæorum, publica voce confiteri, auditis sermonibus illius, coacti sunt. Dicebant enim. *Numquam sic loquutus est homo, sicut hic loquitur.* Verum non cum omnibus, sed cum lasso loquebatur, idest cum sitientibus, & audire cupientibus verba vitæ, quos, ne deficiant, verbo virtutis suæ sustinet atque confortat. Per lassum etiam eos intelligit, qui lassati sunt in via iniquitatis, qui & ambulauerunt in vias difficiles. Hos enim Christus Dominus,doctrinam prædicans Euangelicam,iam pene deficiẽtes erexit, & appropinquãtes ad portas mortis in viam salutis reuocauit. Videtur hic locus tacitè respondere admirationi Iudæorum, dicentium. *Vnde huic literas,cum non didicerit.* Et sensus est; Non miremini,quòd tã admirabili doctrina fulgeam; non enim humano studio ab hominibus hæc didici, sed à patre meo,qui mihi & sapientiam, & *linguam eruditam* tribuit. Vnde & interrogantibus; *Quomodo hic literas scit,cum non didicerit?* Respondit. *Doctrina mea non est mea, sed eius qui misit me*, idest non à meipso, sed à Patre, à quo habeo esse,habeo & doctrinam quam doceo. Septuaginta interpretes, vbi nos legimus, *vt sciam sustentare eum,&c.* transferunt,*vt sciam quando oporteat loqui verbum.*

Ioa. 6. g

Virtus verbi Dei.

Ioan.7.g

Ioan.7.c

Scientia Xpi multũ differt ab humana.

7 Ex quo apparet,quanta prudẽtia debeant esse prædicti Euãgelij prędicatores, vt sciant, quando loqui, quando retinere debeant verbũ Dei, vt illud annuncient in tempore suo. Hinc Psalmista. *Domine* (inquit) *labia*

Psal. 50 — *bia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam.* Quæ verba exponens Beatus Gregorius ait: *Non aliter iustitiam tuam proferre potero, nisi tu labia mea aperias. Tu es enim qui ora superborum obstruis, & linguas infantium disertas facis. Hactenus os meum ego ipse aperui, & ideo ex vaniloquio peccatum contraxi. nunc vero vt tu aperias desidero, quia nihil, nisi quod suggesseris, loqui concupisco. Illius labia Deus aperit, qui non solum quid loquitur, sed etiam quando, & vbi, & cui loquatur attendit. Sapientia namque Dei dicit: Dominus dedit mihi linguam eruditam, quando scilicet oporteat sermonem dicere. Merito ergo sapiens est, quia accepit à Domino quo tempore sibi loquendum sit. Vnde non inconueniēter ait scriptura: Homo sapiens tacebit vsque ad tempus. Hinc rursum scriptum est: Ori tuo fac ostium & vectem, & in verbis tuis iugum & stateram. Et fortasse hoc ostium sibi propheta postulabat à Domino, cum dicebat: Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labijs meis. Debemus enim os nostrum claudere, & diligentius obserare, ne quis in iram excitet vocem nostram, & contumeliam rependamus contumeliæ. Iugum etiam in verbis nostris esse, & statera præcipitur, vt omne quod loquimur, & humilitate condiatur, & mensura ponderetur. Proferamus ergo sermones examinatos libra iustitiæ, vt sit grauitas in sensu, modus in verbis, pondus in sermone. Nec prius loquendo os aperiamus, quam expediat; sed examinemus verba nostra, si tacendum hoc, si dicendum aduersus hunc, si tempus sit sermonis huius, postremo si à virtute modestiæ non dissentiat. Nihil indecens, nihil inhonestum, nihil inuidum sonans erumpat.* Audi quidnam de illis qui opportuno tempore verbum Christi prædicant, Sapiens dicat. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. Sacra eloquia rectissime lectis comparantur argenteis: lectis videlicet, quia requiem præstant animabus audientium. Argenteis autem, quia splendida fulgent virtutibus patrum. Vnde scriptum est: Eloquia Domini eloquia casta, argentū igne examinatum. quorum ornatui lectorum, mala superaddit aurea, quisquis eadem diuina eloquia, & spiritualibus plena sensibus, & mysterijs exponendo demonstrat. Qui nimirum sensus apte mala vocantur, quia de arbore vitæ, idest Dei sapientia sunt orti. Apte aurea mala, quia notitiā amoremq. perpetuæ claritatis mentibus infundunt. Mala ergo aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo; quia qui verbū Dei opportune nouit iuxta audientiū capacitatem prædicare, modo exempla ac dicta patrum, per quorum custodiam ad requiem perueniatur æternam, iuxta literam explicant, modo suauiores in his sensuum spiritualiū fructus, quibus pia audientium desideria pascat, remoto literæ velamine pandit.* In huius rei signum, inter alias benedictiones hæc vna legem Dei seruantibus repromittitur, quod pluuiam in tēpore suo sint accepturi. Scriptum est enim. *Si in præceptis meis ambulaueritis, & mandata mea custodieritis, & feceritis ea, dabo vobis pluuias temporibus suis: & terra gignet germen suum, & pomis arborum replebuntur.* Quod (vt ait Origenes) de temporali pluuia intelligi non valet, quia de hac scriptum est: *Quia pluit Dominus super iustos & iniustos; sed intelligendum est de pluuia*

Marginalia: S.Greg. — Homo ad bonum faciendū, nō est sufficiens incipere, nisi diuino adiuuetur auxilio. — Eccli. 20 — Eccli. 28 — Ps. 140. — Verba pensanda sunt antequam proferant. — Prou. 25 b — Hier. super cap. 25. prouerb. to. 7. — Ps. 11. b — Leuit. 26. a — Legem Dei custodiētibus repromittitur aqua cœlestis gratiæ. — Orig. ho. 16. sup ca. 26. Leuit. tom. 1. — Matt. 5.

pluuia spirituali, de qua in Deuteronomio dicitur. Audite cœli quæ loquor, audiat terra verba oris mei. Concrescat vt pluuia doctrina mea: fluat vt ros eloquium meum: quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina. Dabo ergo (inquit) vobis pluuiam in tempore. Necessario addit & in tempore, sicut enim imber iste terrenus, si importune veniat, idest cum messis colligitur, cũ frumenta teruntur in areis, obesse magis, quam prodesse videbitur: ita & ij, quibus pluuia verbi Dei ministranda committitur, obseruare debent id, quod dicit scriptura: vt in tempore præbeant, idest, ne ebrio, ne occupato in alijs animo, cum attentus esse non potest, vel cum alieni vitij languore constrictus est, & non doctori, sed morbo proprio interior præstatur auditus. Prudenter ergo conijciat, vbi potest vacare mens, vbi sobrius, vbi intentus auditor est, & ibi pluuiam ministret in tempore, sicut & tritici mensuram seruus fidelis, & prudens in Euangelio conseruis dare iubetur in tempore. Sed & aliter possumus intelligere quod mandatur imber in tempore dandus. Puer est aliquis, & paruulus in fide, indiget pluuia sed lactis pluuia. Sicut n. dicit ille, qui sciebat pluuias in tpe dispensare. Lac vobis potum dedi non escam, nondum enim poteratis. Profecit post hæc in fide, creuit ætate & sapientia, aptus sine dubio factus est, qui solidiorem percipiat cibum. Oportet ergo metiri doctrinam pro viriũ qualitate. Lege Hieronymum in illa verba Iob 26. *qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum.* Lege. & S. Gregorium in pastorali, qui optime hanc prosequũtur materiam.

Deut. 32

Mat. 24

1. Cor. 3

Heb. 5.

S Greg. in pastorali 3 p. cap. 5.

8 *Erigit mane, mane erigit mihi aurem, vt audiam quasi magistrum. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico: retrorsum non abij.* Hæc verba sunt etiam ad literam de Christo Domino intelligenda, qui quod verbis docuit, opere adimpleuit. Prædicauit hominibus obedientiam: Et ipse *factus est obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.* Hanc eius obedientiã in præsenti significat Isaias nomine erectionis & apertionis auris: quã eisdẽ fere verbis Saluator ipse p Psalmistã ad patrem loquens expressit, dum dixit. *Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi,* vel, vt transferunt nonnulli alij interpretes, *aures autem fodisti mihi,* aut *perforasti mihi:* quod signum est perfectissimæ subiectionis, & humilitatis eximiæ. Nam seruis cõsueuerũt aures perforari, vt admoneantur, Dominis suis esse subiectos atque in omnibus obedientes. Quod autem ait, *Mane, & mane erigit mihi aurem,* idem significat quod semper, seu quotidie. In omnibus enim voluntatem patris sui fecit Christus, sicut ipse ait. *Tunc cognoscetis quia ego sum, & à me ipso facio nihil, sed sicut docuit me pater, hæc loquor: & qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum: quia ego quæ placita sunt ei, facio semper.* Iuxtà explicationem Lyrani, *mane, & mane* duplex mane significat, aliud æternitatis, in quo diuinam scientiam cum natura diuina, aliud generationis temporalis, in quo scientiam inditã cum natura humana accepit à Patre. Potest aliter accipi *mane & mane,* ita vt significet valde mane, idest ab instanti conceptionis meæ, in quo ingrediens mundum dixi. *Ecce venio vt faciam Deus voluntatem tuã.* Vbi duo sunt valde notanda. Alterum

Phili. 2.

Obediẽtia Christi.

Ps. 39 b

Heb. 10.

Mane & mane quid significet.

Ioan. 8. d

Lyra.

rum est, Deum sua misericordia, antequam ipsi volendo ad eum recurrant, desiderando, pulsando, homines præuenire vocando, aures illis aperiendo, illuminando, fidem inspirando, atque sui amorem infundendo. Quod & sacrum Concilium aperte definiuit, dum ait. *Si quis sine gratia credentibus, volentibus, desiderantibus, & pulsantibus nobis misericordiam dicit conferri, non autem diuinitus, vt credamus, velimus, vel hæc omnia sicut oportet agere valeamus, per infusionem & inspirationē sancti spiritus in nobis fieri confitetur, aut humilitati, aut obedientiæ humanæ subiungit gratiæ adiutorium, nec vt obedientes & humiles simus, ipsius gratiæ donum esse consentit, resistit Apostolo dicenti: Quid habes quod nō accepisti? & gratia Dei sum id quod sum.* In cuius signum regnū cœlorum simile esse dicitur *homini patrifamilias, qui exijt primo mane conducere operarios in vineam suam,* quoniam illucescente vsu rationis, illuminat omnem hominem venientē in hunc mundum, & illum in benedictionibus præuenit dulcedinis. Alterum vero est, tempus matutinum aptissimum esse ad vacandum Deo, & consequendum misericordiam illius. Eos enim qui *manè* vigilant, exaudit. Scriptum est enim. *Quoniam ad te orabo Domine, manè exaudies vocem meam. Manè astabo tibi & videbo:* Et iterum. *Qui mane vigilant ad me, inuenient me.* Illi ergo vituperandi sunt valde, qui *manè* surgunt ad ebrietatem sectandam, & tempus aptum spiritualibus exercitijs in delicijs consumunt & voluptatibus carnis. contra quos plura dicta sunt cap. 5.

Conc. Arauf. 2. can. 6.

Nihil habet homo quod non sit à Deo.

1. Cor. 4. Ibid. 15.

Mat. 20

Orones matutinæ sunt nimis gratæ Deo.

Psal. 5.

Prou. 8. b

Sup cap. 5. nu. 15. 16.

9 *Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus, & conspuentibus in me.* Ostendit qualis fuerit, & quanta obedientia Christi, pro qua tot sustinuit flagella, tot plagas, tot opprobria, qualia in passione pertulisse quatuor narrant Euangelistæ. Vnde hic locus nō de Isaia (vt imaginantur Hebræi;) sed de Redemptore nostro est ad literam intelligendus, vt communiter explicant sancti Patres, Ambrosius, Cyprianus, Augustinus, S. Leo Papa, & alij. Et cum potuisset propheta mortem Christi commemorare, & crucem; non huius meminit, sed flagella refert, alapas quas pertulit, & sputa, vt Iudæorum notaret insaniam. Cū enim Christus inter illos sapientissime loqueretur, abscōdita à sæculis in Deo mysteria proferēs, illi magistrum suum vt insipientem percutiebant, & mille afficiebant ignominijs, quæ omnia patientissime pro nobis ipse pertulit. Et cum sputamentum pro extrema habeatur iniuria, hanc etiam Christus sustinuit, vt opprobrijs saturaretur, sicut Hieremias clamat. *Dabit percutienti se maxillam: saturabitur opprobrijs.* Septuaginta interpretes sic transferunt istū locum. *Dorsum meum dedi ad flagella, & genas meas ad alapas, & faciem meam non auerti à confusione sputorum.* Cui consonat illud, quod in persona Christi dicit Psalmista: *Quoniā ego in flagella paratus sum, & dolor meus in conspectu meo semper. Quoniam iniquitatē meam annunciabo, & cogitabo ꝑ peccato meo.* Verè enim Christus in flagella paratus erat, dum manibus in columna ligatis, verbera quæ promeruerāt peccata nostra humiliter expectabat. Dolebat, & vere dolebat, nō de vulneribus proprijs, sed de peccatis alienis, quæ super se suscepit. Ideo adhuc flagellatus

Amb. ser. 5 in ps. 118. Cypr. li. 2. aduers. Iudæos c. 12. Aug. serm. 114. de tpe. Leo ser. 4. & 15. de passione Domini.

Thren. 3

Ps. 37. d

gellatus, alapis cæsus, sputis oblitus, & spinis coronatus, atque amictu illu soriæ vestis delusus pro peccato suo cogitabat: cogitabat vtique patibulũ crucis subire, & pro se crucifigẽtibus mori. Habes ex hoc loco, Christũ Dominũ nõ solũ Deũ esse, sed etiã verũ hominẽ. Deitatis ipsius testimoniũ peribent eximia charitas eius, qui cum diues esset, pro nobis egenus factus est, patientia & constantia eximia, qua tot sustinuit supplicia: humanitatem verò indicant flagella, quæ pertulit, dolores, opprobria, & mors, quæ omnia S. Aug. scribens ad sororẽ his verbis prosequitur. *Sequere* (inquit) *Christũ meum vsque ad atrium Principis sacerdotũ, & speciosissimã eius faciẽ, quam illi sputis illinunt, tu lacrymis laua. Intuere quam pijs oculis, quam misericorditer, quã efficaciter tertio negantẽ respexit Petrũ, quando ille conuersus, & in se reuersus fleuit amare. Vtinam, bone Iesu, tuus me dulcis respiciat oculus, qui te toties ad vocẽ ancillæ procacis carnis meæ pessimis operibus, affectibusque negaui. Sed iam mane facto, traditur Pilato. Ibi accusatur, & tacet: quoniã tanquã ouis ad occisionem ducitur, & sicut agnus corã tondente se, sic nõ aperuit os suũ. Vide, attẽde, quomodo stat ante præsidem inclinato capite, demissis oculis, vultu placido, sermome raro, paratus ad opprobria, promptus etiã ad verbera. Scio non potes vlterius sustinere, nec dulcissimũ dorsum eius flagellis atteri, nec faciẽ alapis cædi, nec venerandũ illud caput spinis coronari corona spinea, nec dexterã, qua cœlum, & terram continet, arũdine dehonestari, tuis oculis aspicere poteris. Ecce educitur flagellatus, portans spineã coronam, & purpureum vestimẽtũ. Et dicit Pilatus: Ecce homo. Verè homo est, quis dubitet? testes sunt plagæ virgarum, liuor vlcerum, fœditas sputorum. Iam nunc cognosco, Zabule, quia est homo: vere homo est, inquis. Sed quid est, quod in tot iniurijs non irascitur vt homo, nõ mouetur vt homo, non suis tortoribus indignatur vt homo? ergo plus est quã homo, si quis cognoscit illũ. Cognoscitur certe homo, impiorũ iudicia sustinens: sed cognoscetur Deus, iudiciũ faciens.* Hinc & Centurio, vidẽs quia Iesus sic clamãs exspirasset, ait. *Vere hic homo filius Dei erat.* Quibus verbis vere filium Dei, & vere hominẽ esse Christum fatetur. Hominẽ, quia mortuus est: Deũ quoniam cum clamore valido tãquã Dominus vitæ & mortis, cum voluit, *emisit spiritum.*

Aug. lib. de vita eremitica ad sororẽ ca. 59 tom. 1. in impressione Lugdunens.

Pasionis Christi cõtemplatio deuotissima.

Christi patientia illũ Deum esse ostendit.

Ioa. 19. a

Marci. 15.

10 *Dominus Deus auxiliator meus, & ideo nõ sum cõfusus: ideo posui faciẽ meam vt petram durissimã: & scio quoniam non confundar.* Ostẽdit constantiã, & fortitudinem, qua passionẽ & mortẽ aggressus est Christus Dominus, sciens se tertia die resurrecturũ, & minime confusum iri. Hanc constantiam designat, dum ait, Dominũ Deum vt petram durissimã posuisse faciẽ suam, quod alijs verbis explicuit Euangelista, dum ait. *Et ipse faciem suam firmauit, vt iret in Hierusalem.* Hac phrasi loquẽdi vtitur frequẽter Scriptura, ad animi cõstantiam designandã. sicut Ezechielis 3. *Ecce dedi faciẽ tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorẽ frontibus eorum. Vt adamantẽ, & vt silicẽ dedi faciem tuã, ne timeas eos neque metuas à facie eorum.* In omnibus ergo Deus pater auxiliatus est Xpo Domino & insuperabilẽ fecit atque victorẽ, confusis oĩbus falsis testibus, & hostibus eius deuictis: vnde & præcipua in redarguẽdo auctoritate est vsus aduersus Pharisæos, & hypocri-

Obfirmare faciẽ qd significet. Luc. 9. f

Ezech. 3 b

pocritas, contra numularios, ac cæteros templi profanatores, nam *cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oues quoque, et boues, & numulariorum effudit æs, & mensas subuertit. Et his, qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei, domum negotiationis.* Non est cõfusus Christus, quia innocens mortuus est, quia nullam commisit culpam, quæ sola confusionem parit.

Ioan. 2.c

Templum Dei locus est orõnis, non negotiationis.

11 *Iuxta est qui iustificat me, quis contradicet mihi? stemus simul, quis est aduersarius meus? accedat ad me. Ecce Dominus Deus auxiliator meus: quis est qui condemnet me?* Ostendit his verbis Christus Dominus, in cuius persona loquitur Isaias, se iustum & innocentem esse, atque adeo non pro peccatis proprijs, sed alienis flagella, & opprobria (vt prædixerat) sustinuisse. Vnde & ad iudicium suos vocat aduersarios, vt opponant, & obijciant, si quid contra eum habent. *stemus simul*, idem est, quod diiudicemur, disceptemus in iudicio. *Iuxta* (inquit) *est qui iustificat me*. Qui me sanctificauit & misit in mundum. quis contradicet mihi? si sanctificatis per Christum dicere licuit. *Libera me Domine, & pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me:* Si Paulus Apostolus, omnium electorum nomine, confidenter ait: *Si Deus pro nobis, quis contra nos? quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet?* quanto magis Christus Dominus, per quem omnes sanctificati sunt, qui non solum iuxta patrem est, sed vnum cũ patre, dicere poterit; *Quis contradicet mihi, quis est qui condemnet me?* Similem quæstionem, antequam pateretur, proposuit aduersarijs suis, dicens. *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Decebat enim vt omnes agnoscerent illũ innocenter pati, & absq; vlla causa. Vnde & ad patrẽ loquens ait. *Iudica me Deus & discerne causam meam de gente non sancta: ab homine iniquo & doloso eripe me.* Vbi vt notauit Augustinus, non dixit, discerne pœnam meam, sed *causam meam*; illã videlicet pro qua patior: nam martyrem non facit pœna, sed causa. Non discernebatur in pœna Christus à latronibus, inter quos medius appensus est patibulo, vnde & inferius dicitur; *& cum iniquis reputatus est.* sed discernebatur in causa. Discreuit illum vnus ex latronibus dicens ad alterum. *Neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es. Et nos quidem iustè, nam digna factis recipimus, hic vero nihil mali gessit.* Ecce nõ discernit pœnam innocentis; sed in eadem damnatione esse ait: cũ latrone, sed discernit causam. *Hic vero* (inquiens) *nihil mali gessit*, cũ nos digna factis recipiamus. Hinc est illa vox sæpius repetita Præsidis. *Ego nullam inuenio in eo causam.* Quomodo enim causam mortis inueniret in vita, aut peccatum in eo qui venit peccata mundi delere? Vnde & Petrus Apostolus ait: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum vt sequamini vestigia eius. qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius: qui cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur: tradebat autem iudicanti se iniuste: qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum: vt peccatis mortui, iustitia viuamus: cuius liuore sanati estis.* Vnde & per Psalmistam ait: *Multiplicati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me gratis.* Hoc est enim *gratis*, sine causa, quod alijs verbis statim explicat, cum subdit.

Xps nõ ꝑpria culpa pertulit flagella, sed aliena.

Iob 17.d

Rom. 8.f

Ioan. 8.f

Ps. 42.a

Martyrem non facit pœna, sed causa.

Marc. 15.e

Luc. 23.f

Xpi inimici, ipsum confessi sũt innocentẽ.

Ioa. 18.g

1. Pet. 2.d

Ps. 68.

Con-

Ibid. ***Cõfortati sunt qui persecuti sunt me inimici mei iniuste: quæ non rapui, tunc exsoluebã.*** Quod enim prius dixerat, *oderunt me gratis,* hoc iterũ replicant sequentia verba, *qui persequuntur me iniuste.* Quod ergo *gratis,* hoc est, *iniuste. Talis est vox martyrum* (ait Aug.) *non in pœna, sed in causa, non persecutionẽ pati, non teneri, non flagellari, non includi, non proscribi, non occidi laus est, sed habẽdo causam bonã ista pati, hæc laus est. Laus .n. est in causæ bonitate, non in pœnæ acerbitate. Nam quantacũque fuerint supplicia martyrum, nũquid æquãtur supplicijs omniũ latronum, omnium sacrilegorum, omniũ scelera torum? quid enim? & hos odit mũdus? odit plane. Excedunt enim mũdi medietatem amplitudine malitiæ, & ab ipsa mundanorum quodammodo hominũ societate alieni sunt, infestantes pacẽ etiam æternam, & patiũtur multa mala, sed non gratis. Denique vide vocẽ illius latronis cum Domino in cruce pendentis, cum insultaret ex alia parte vnus duorũ latronum Domino crucifixo, & diceret, si filius Dei es libera te: compescuit illum alter & dixit: Tu non times Deum, vel quia in eadẽ damnatione positus es? & nos quidẽ recte pro factis nostris. Ecce non gratis, sed confessione effudit ex se sanguinẽ, & factus est aptus cibo Domini. Exclusit iniquitatem suã, accusauit eam, & caruit ea. Ecce ibi duo latrones, & ibi Dominus: & illi crucifixi, & ille crucifixus: & illos odio habuit mundus, sed nõ gratis: & illum odio habuit, sed gratis. Quæ nõ rapui tunc exsoluebam.) hoc est gratis, non rapui, & exsoluebam, non peccaui & pœnas luebam. Solus enim ipse talis, ipse vero nihil rapuit, sed etiã quod nõ de rapina habebat, hoc se euacuauit, vt ad nos veniret. Non enim rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, & tamen semetipsũ exinaniuit, formã serui accipiens. Omnino non rapuit. Sed quis rapuit Adã. Quis rapuit primo? ille ipse qui seduxit Adam. Quomodo rapuit diabolus? Ponam sedem meã ad Aquilonem, & ero similis altissimo. Vsurpauit sibi quod non acceperat. ecce rapinam: vsurpauit sibi diabolus quod non acceperat, perdidit quod acceperat, & de ipso calice superbiæ suæ, ei quẽ decipere volebat, propinauit. Gustate, inquit, & eritis sicut Dij. Rapere voluerunt Diuinitatem, perdiderunt fœlicitatem, ille ergo rapuit & ideo exsoluit. Ego autem, inquit, quæ non rapui tunc exsoluebam. Ipse Dominus propinquans passioni, in Euãgelio sic loquitur, Ecce venit Prĩceps huius mũdi, (idest diabolus,) & in me nihil inueniet (idest) quare me occidat non inueniet. Sed vt sciant omnes quia voluntatem patris mei facio, surgite eamus. Et ijt ad passionẽ soluere quod non rapuit. Quid est enim in me nihil inueniet? Nullam culpam.*

Aug. to. 8. sup. eundẽ Psalm.

Luc. 24.

Philip. 2

Debitũ primi parẽtis Christ' sua morte persoluit.

Gen. 3.

Isai. 14.

Gen. 3.

Ioan. 14

12 ***Ecce omnes quasi vestimentũ conterentur, tinea comedet eos.*** Comparat persequutores Christi vestimẽto veteri, quod comeditur à tinea, vt designet, post passionẽ eius breui cõsumendos fore. Quandiu Dominus vtitur vestimento, bene se habet vestis, ornat corpus, ac vicissim ornatur: si verò abijciatur in angulum, veterascit, & a tineis deuoratur. Tales fuerunt Iudæi, qui dum adhærebant Deo, colentes illum & glorificantes, mũdi erant & nitidi: at proiecti propter incredulitatẽ suam, à Romanis cõsumpti sunt. S. Hieronymus, per tineam, cõscientiam peccati intelligit, seu vermẽ conscientiæ, qui peccatorum corda corrodit atque cõsumit, sicut tinea vestimentum. Tinea non aliunde

Iudæi dilecti erãt ante Christi mortẽ, post vero odio habiti sũt.

aliunde quàm ex vestimento, quod conterit, nascitur, ita & peccatū cor hominis, à quo prodijt, mordet. Vnde Gregor. *Homo quasi putredo consumitur, dum carnis suæ corruptione cōteritur. Cui quia immūda tētatio non aliunde, sed à semetipso nasci tur, more tineæ carnē tentatio, quasi vestem de qua exyt consumit. In semetipso quippe habet homo vnde tentetur. Quasi ergo tinea vestem consu mit, quæ ex veste eadē processit. Sciendum quoque, quod tinea sine sonitu perforat vestimentum, & plerumque cogitatio ita transfigit mentē, vt mēs ipsa non sentiat, nisi postquam fuerit eius aculeo transfixa. Bene ergo dicitur quod homo tamquam vestimentū à tinea consumitur, quia nonnunquā tentationum nostrarum vulnera non agnoscimus, nisi postquam ab eis confossi in mente fuerimus.*

S. Greg. 11 mor. ca 25

Peccatū de ftru e animam, ficut tinea veftē

13 *Quis ex vobis timēs Dominū, audiens vocē serui sui qui ambulauit in tenebris, & non est lumen ei, speret in nomine Domini & innitatur super Deū suum.* Alloquitur his verbis Propheta eos, qui per ignorantiam peccauerunt, occidentes Christum: pro illis enim orauit Saluator, *Pater dimitte illis, quia nesciūt quid faciunt.* Et Petrus Apostolus. *Et nūc fratres scio quia per ignorantiā fecistis, sicut & Principes vestri. Deus autē, quæ prænunciauit per os omniū prophetarum, pati Christum suū, sic impleuit. Pœnitemini igitur, & conuertimini, vt deleanī peccata vestra:* Sensus ergo est. Si quis ex vobis peccauit per ignorantiam, & non fulsit ei lux fidei, sed ambulauit in tenebris & postmodum audierit vocem serui sui, (idest Christi) quem misit pater hora cenæ dicere inuitatis vt venirent, quia parata sunt omnia, confidat in nomine Domini, & innitatur firma spe in Deum, & diligat illū: nō enim derelinquetur à Domino. Nam peccatum quod est in filium, remittitur facile: peccatum autem quod est in spiritum sanctum, non remittetur, scriptum est.n. *Omne peccatū & blasphemia remittetur hominibus: spiritus autem blasphemiæ nō remittetur. Et quicumque dixerit verbum cōtra filium hominis, remittetur ei, qui autem dixerit contra Spiritum sanctū, nō remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro.* Sapiētia, cui opponitur ignorantia, attribuitur filio; bonitas, cui aduersatur malitia, Spiritui sancto appropriatur. Qui ergo contra filium blasphemiam per ignorantiam dixerit, veniam consequetur. Qui autem contra bonitatem Spiritus sancti per malitiam deliquerit, non consequetur misericordiā. *Qui prius blasphemus fui,* (ait Apostolus) *persecutor, & contumeliosus: sed misericordiā Dei consequutus sum: quia ignorans feci in incredulitate.* Si ergo misericordiam consequutus est, q̄a ignorans, ergo qui nō ignorās, sed ex certa sciētia, & ex malitia blasphemus est, & persecutor, & impœnitens, non consequetur misericordiā, neque in hoc sæculo, neque in futuro.

Luc. 23. e

Act. 3. c

Peccatum cū committit quis, festinet per pœnitentiam agere de illo.

Mat. 12 c

Peccatum per malitiam commissum nō dimittitur

1. Tim. 1. c

14 *Ecce vos omnes accendentes ignē accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis, quas succendistis: De manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.* Loquitur Christus contra Iudæos, & obstinationem cordis eorum redarguit, quia non solum non sunt conuersi ad prædicationem Euangelij, sed peccata peccatis addētes magis ac magis ignem iræ Dei succendebāt, thesaurizantes sibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei. Hæc referunt Cyrillus, & Hieronymus ad ignem, quo vniuersa Iudæa

quadra-

quadraginta annis post passionē Domini flagrauit, quem ipsi Iudæi sæuiẽtes in Christũ, in Apostolos, & Martyres succenderunt multis criminibus quasi lignis. Origenes præsentē locum refert ad ignem inferni, qui peccatis damnatorum nutritur, secundum illud quod dictũ est supra. *Nutrimenta eius ignis & ligna multa: & flatus Domini sicut torrẽs sulphuris succendens eam.* Qem locum supra cap. 30. num. 52. 53. diffuse expendimus. Quod autem ait: *Ambulate in lumine ignis uestri*, irrisio quædam est, ac denunciatio futuri supplicij. Prædixerat Iudæis Christ° Dominus, & exhortatus fuerat illos. *Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant: & qui ãbulat in tenebris, nescit quo vadat, dum lucem habetis, credite in lucem, vt fily lucis sitis.* Sed quoniam illi prædicantem Dominũ & spreuerunt & illuserunt, per irrisionem & ipsis dictum est, *Ambulate in lumine ignis vestri*, agnoscite in tormentis, quod addiscere noluistis in psperis, scitote in flammis, me esse Dominum Deũ, quem furore & inuidia succensi iniquè damnastis ad mortem, clamantes & dicẽtes, *Tolle tolle crucifige eũ.* Et ne Iudæi increduli ab alio quam à Domino hæc dicta esse putarent, *de manu mea* (inquit) *factũ est hoc vobis*, vel vt transferunt 70. *Per me facta sunt hæc vobis*, idest, fient, non alius inferet vobis pœnam istam: sed ego ipse quem contempsistis, quem blasphemastis, quem suspendistis in ligno. *In doloribus dormietis* qui dormistis, & lasciuistis in lectulis eburneis, qui induebamini purpura & bisso, & delicijs affluere consueuistis, eruntque dolores vestri sempiterni, neque erit, qui vos eruat, quoniam sicut vsque in finẽ dormistis in culpa, sine fine dormietis in pœna. Iacebitis in dolore, nemo vestri miserebitur, nemo vos iuuabit, nec erit qui vobis manus porrigat adiutrices, vt à flammis aliquando possitis liberari.

Isa.30.g

Ioa.12.e

Luc.23.e

Delicijs in hoc seculo affluentes in futuro non habebunt hæreditatem.

15 Ex toto discursu huius capitis colligere possumus, quodnam sit officium Christiani sacerdotis. Debet enim habere conditiones in hoc capite expressas. Loquatur constanter verbum Dei, veritatem prædicãs & annuncians. Temporis opportunitatem obseruet, sitientibus, & esuriẽtibus, non porcis, aut canibus eloquia Diuina dispenset. Doctus sit à Domino, mandatis ipse prior obediat; Deo non obmurmuret, constanter ignominias & afflictiones ferat. Innocentia vitæ sit conspicuus & irreprehensibilis. Zelo ferueat, & impios citrà adulationem, aut personarum acceptionem redarguat. Talem enim dispensatorem diligit Deus: talem confitebitur in cœlis coram angelis suis, & potestatem illi super decem tribuet ciuitates.

Sacerdotis proponuntur conditiones.

Luca 19 e

CAPVT

CAPVT LI.

1. **A**VDITE me qui ſequimini quod iuſtum eſt, & quæritis Dominum: attendite ad petram vnde exciſi eſtis, & ad cauernam laci, de qua præciſi eſtis. 2. 3. Attendite ad Abraham patrem veſtrum, & ad Saram, quæ peperit vos: quia vnum vocaui eum, & benedixi ei, & multiplicaui eum. 4. Conſolabitur ergo Dominus Sion, & conſolabitur omnes ruinas eius: & ponet deſertum eius quaſi delicias, & ſolitudinem eius quaſi hortum Domini. Gaudium & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio, & vox laudis. 5. Attendite ad me popule meus, & tribus mea me audite: quia lex à me exiet, & iudicium meum in lucem populorum requieſcet. 6. Prope eſt iuſtus meus, egreſſus eſt ſaluator meus, & brachia mea populos iudicabunt: me inſulæ expectabunt, & brachium meum ſuſtinebunt. 7. Leuate in cœlum oculos veſtros, & videte ſub terra deorſum: quia cœli ſicut fumus liqueſcent, & terra ſicut veſtimentum attereturm, & habitatores eius ſicut hæc interibunt: Salus autem mea in ſempiternum erit, & iuſtitia mea non deficiet. 8. Audite me qui ſcitis iuſtum, populus meus lex mea in corde eorum: nolite timere opprobrium hominum, & blaſphemias eorum ne metuatis. 9. Sicut enim veſtimentum, ſic comedet eos vermis: & ſicut lanam, ſic deuorabit eos tinea: Salus autem mea in ſempiternum erit, & iuſtitia mea in generationes generationum. 10. Conſurge, conſurge, induere fortitudinem brachium Domini: conſurge ſicut in diebus antiquis, in generationibus ſæculorum. Numquid non tu percuſſiſti ſuperbum, vulneraſti draconem? 11. Numquid non tu ſiccaſti mare, aquam abyſſi vehementis: qui poſuiſti profundum maris viam, vt tranſirent liberati? 12. Et nunc qui redempti ſunt à Domino, reuertentur, & venient in Sion laudantes, & lætitia ſempiterna ſuper capita eorum, gaudium & lætitiam tenebunt, fugiet dolor & gemitus.

13. Ego,

13. Ego, ego ipse consolabor vos: quis tu vt timeres ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœnum ita arescet? 14. Et oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit cœlos, & fundauit terram: & formidasti iugiter tota die à facie furoris eius, qui te tribulabat, & parauerat ad perdendum: vbi nunc est furor tribulantis? 15. Cito veniet gradiens ad aperiendum, & non interficiet vsque ad internecionem, nec deficiet panis eius. 16. Ego autem sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, & intumescunt fluctus eius: Dominus exercituum nomen meum. Posui verba mea in ore tuo, & in vmbra manus meæ protexi te, vt plantes cœlos, & fundes terram: & dicas ad Sion: Populus meus es tu. 17. Eleuare, eleuare, consurge Hierusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius: vsque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti vsque ad fæces. 18. Non est qui sustentet eam ex omnibus filijs, quos genuit: & non est qui apprehendat manum eius ex omnibus filijs, quos enutriuit. Duo sunt quæ occurrerunt tibi: quis contristabitur super te? vastitas, & contritio, & fames, & gladius, quis consolabitur te? 19. Filij tui proiecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum, sicut oryx illaqueatus: pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui. 20. Idcirco audi hoc paupercula, & ebria non à vino. Hæc dicit dominator tuus Dominus, & Deus tuus, qui pugnabit pro populo suo: Ecce tuli de manu tua calicem soporis, fundum calicis indignationis meæ, non adijcies vt bibas illum vltra. 21. Et ponam illum in manu eorum, qui te humiliauerunt, & dixerunt animæ tuæ: Incuruare, vt transeamus: & posuisti vt terram corpus tuum, & quasi viam transeuntibus.

SVMMA CAPITIS.

AD fideles diriguntur, quæ Isaias dicit in hoc capite, illos enim hortatur, vt obedientiam Abrahæ imitentur, quam superius commendauerat. Hoc proponit in ipso statim initio capitis.

Secundò denunciat, legem Euangelicam à Domino esse prædicandam in salutem, non solum Iudæorum, sed etiam gentium. Versiculo. Attendite ad me populus meus.

Tertiò, consolatur electos, illos exhortans ne timeant eos, qui occidunt corpus, sed omnem spem suam in Deum constituant, cuius potentia aduersarij eorum consumentur. Versiculo. Audite me qui scitis iustum.

Quartò, futuræ libertatis beneficium annunciaturus, Ecclesiam hortatur, vt eleuetur & consurgat, eam in hoc docilem reddens & attentam. Versiculo. Eleuare, eleuare.

Quintò denique, futuram libertatem denunciat, non solum à captiuitate Babylonis, sed multo magis à seruitute peccati, quam docet non per filium aliquem ciuitatis Hierusalem, sed per Christum Dominum esse futuram. Versiculo. Idcirco audi hoc paupercula & ebria.

COMMENTARIVM.

1 *AVDITE me qui sequimini quod iustum est, & quæritis Dominum: attendite ad petrā vnde excissi estis, & ad cauernam laci, de qua præcisi estis.* Postquam in præcedenti capitulo, Pharisæorum perfidiam declarauit, iam nunc fideles reliquos ad fidem Iesu Christi, ad patientiam, & longanimitatem adhortatur, proposito in medio exemplo fidei, atque patientiæ Abrahæ, ne inter degeneres filios habeantur. Fuit autem Abrahæ tanta spes in diuinis promissis exspectādis, vt ad triginta annos peseueraret in patientia, & ad centesimum accedens, de prole sibi promissa non desperaret, licet tam ineptus ad generationem esset ac petra, propter quod Apostolus tale de illo testimonium perhibet. *Qui contra spem in spem credidit, vt fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: sic erit semen tuū. Et non infirmatus est fide, nec cōsiderauit corpus suum emortuū, cum iā ferè centum esset annorum: & emortuam vuluam Saræ: in repromissione etiā Dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriā Deo: plenissime sciens quia quæcūque promisit, potens est & facere.* Sensus ergo est. O vos Apostoli, & Christi discipuli, verè filij Abrahæ, qui non succēditis ignem iræ Dei cum impœnitentibus

Abrahæ fides proponitur.

Rom. 4.

bus Pharisæis, sed sectamini quod iustum est, idest, Christi Euangelium, & fidem, in quo perfecta continetur iustitia. vel *quod iustum est*, idest, Christum, qui per essentiam iustus est, à quo & omnis nostra iustitia deriuatur: *Factus enim est nobis, iustitia, sanctificatio, & redemptio*. Vos qui inquiritis Dominum, vt voluntatem eius faciatis, *audite me* obsecro, & respicite *ad petram vnde excisi estis*. Abraham appellat petram, & Sarã cauernam laci, quoniam tam inepti ad generationem videbantur, sicut duræ & insensibiles petræ. Potest etiã esse ista simplex metaphora, sumpta à lapidibus excisis ex rupe, qua significat Iudæos ex Abraham & Sara eductos esse multo labore, sicut lapides ex rupe atque cauerna exciduntur. S. Hieron. per petram Christum intelligit, de qua Apostolus ait. *Petra autem erat Christus*. De quo & scriptũ est: *statui supra petram pedes meos*. Et iterum. *In petra exaltauit me*: & per cauernã laci, vulnera Saluatoris, & latus lancea perforatum. *Possumus etiam* (inquit) *excissam petram, sepulchrum dicere saluatoris, in quo conditus est: & resurgens à mortuis, innumerables filios genuit: & appellatus est Abrahã, idest pater multarũ gentium: sicut Sara prius sterilis, interpretatur Ecclesia, quæ alio nomine appellatur Sion, quam Dominus consolatus est, & posuit deserta eius quasi paradisum. Plures enim filij desertæ magis, quam eius quæ habet virũ.* Cõsonat hæc explicatio cum translatione 70. virorum, quæ sic habet. *Inspicite in solidam petrã quam excidistis, & in foueam laci quam fodistis*, iuxta illud Patriarchæ Iacob vaticinium, quod de Simeon, & de Leui fratribus prædixit, *quia in furore suo occiderunt virum, & in voluntate sua suffoderunt murum*. Hæc explicatio spiritualis videtur. Prima vero est literalis, quam etiam sequitur sanctus Hieronymus, & est magis conformis contextui. Subditur enim.

Xp̃s appellatur iust' antonomasticè.

Petra' Xp̃s est, partes petræ fideles.

1. Cor. 10 a

Ps. 39. a

Psal. 26.

Vulnera Xp̃i cauerna laci dicuntur.

Ecclesia nũcupatur Sara, & Sion figuratiuè.

Gen. 49.

2 *Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram, quæ peperit vos: quia vnum vocaui eum, & benedixi ei, & multiplicaui eum.* Hic versus exponit præcedentem. Etenim quod prius dixerat: *attendite ad petram vnde excisi estis*, modo ait, *attendite ad Abraham patrem vestrum*: & quod præmiserat, *& ad cauernam laci de qua præcisi estis*, explicant hæc verba. *Et ad Saram quæ peperit vos*, clarè ostendens, Abraham esse petram, & Saram cauernam laci, de qua loquebatur. *Vnum* (inquit) *vocaui eum*, idest solum, quia solus vocatus est Abraham, qui nondum habebát sobolem, cum dixit Dominus ad illum. *Egredere de terra tua & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, quam monstrabo tibi. faciamque te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, erisque benedictus. Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi, atque in te benedicentur vniuersæ cognationes terræ.* Solus vocatus est, & sine liberis exijt de terra sua, verum postea benedixit eum Deus in semine suo, idest Christo, & multiplicauit sicut stellas coeli, & sicut arenam quæ est in littore maris. Dixit enim ad illum: *Suspice cœlum, & numera stellas si potes. Et dixit ei: Sic erit semen tuum. Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Propter hoc ergo Abraham commendatur ab Apostolo, quod non

Gen. 12. a

Gen. 15. b

hæſitauerit diffidentia, neque conſiderauerit corpus ſuum emortuum, cum iam ferè centum eſſet annorum, ſed contra ſpem naturæ in ſpem credidit gratiæ, innixus promiſsioni Diuinæ, cum videretur ipſe ſilici perſimilis, & vxor eius cauernæ æqualis.

Miracula antiquorũ quare cõmemoret ſcriptura.

Hinc collige in ſacris litteris recenſeri multoties miracula, virtutes, & opera inſignia ſanctorum, qui multis retrò ſæculis præceſſerunt, vt vidẽtes quanta per illos operatus ſit Dominus, ad eorum imitationem accendamur, fidem, ſpem, charitatem, & longanimitatem eorum ſectantes.

Baſil. ho. 9. in Gordianum martyrem to. 1

Quemadmodum enim ex igne naturaliter emicat ſplendor, ex vnguento quoque præſtanti diffunditur odor, ſic è ſanctorum commemoratione, geſtorum ad omnes prouenit vtilitas.

*Baſi. epiſt. 1. ad S. Gregor. Theologum.

* *Et ſicut pictores cum imaginem ex imagine pingunt, exemplar idemtidem reſpectantes, lineamenta eius transferre conantur magno ſtudio ad ſuum opificium, ita qui ſeſe meditatur omnibus numeris virtutis abſolutum reddere, veluti ſimulachra quædam ſpirantia, ac actuoſas ſanctorum vitas aſpicere oportet, probaque opera illorum, ſua imitando facere.* In cuius ſignum; *Tollens Iacob virgas populeas virides, & amygdalinas, & ex platanis, ex parte decorticauit eas: detractiſque corticibus, in his quæ ſpoliata fuerant candor apparuit: illa verò quæ integra fuerant, viridia permanſerunt: atque in hunc modum color effectus eſt varius. Poſuitque eas in canalibus, vbi effundebatur aqua: vt cum veniſſent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, & in aſpectu earum conciperent: factumque eſt, vt in ipſo calore coitus, oues intuerentur virgas, & parerent maculoſa, & varia, & diuerſo colore reſperſa.* Quæ

Gen. 30. f

Iacob quare ante canales virgas poſuerit.

verba exponens B. Gregorius, ait. *Quid eſt virgas virides & amygdalinas, & ex platanis ante gregum oculos ponere, niſi antiquorum Patrum vitas, atque ſententias in exemplum populis præbere? Quæ nimirum, quia iuxta rationis examen rectæ ſunt, virgæ nominantur. Quibus ex parte corticem ſubtrabit, vt in his, quæ exſpoliãtur, intimus candor appareat, & ex parte corticem ſeruet. Ante conſiderationis enim noſtræ oculos præcedentium patrum ſententiæ, quaſi virgæ variæ ponuntur. Has aſpicientes oues, quia rationales noſtri ſpiritus, dum in earum intẽtione defixi ſunt, tales operum procreant, qualia exempla præcedentium conſiderant.* Et in alio loco explicans illa verba. *Fili hominis oſtende domui Iſrael templum, vt confundantur ab iniquitatibus ſuis, & metiantur fabricam, & erubeſcant ex omnibus quæ fecerunt: Templum* (inquit) *Dei filijs ad confuſionem oſtenditur, quando vniuſcuiuſque anima iuſti, quam inſpirando Deus inhabitat, quanta ſanctitate fulgeat, ad confuſionem ſuam peccatoribus demonſtratur, vt in illa bonum quod negligunt, videant, & in ſe ipſis malum quod operantur, erubeſcant. Metiri verò fabricam, eſt penſare ſubtiliter iuſtorum vitam. Sed dum metimur fabricam, neceſſe eſt, vt ex cunctis quæ facimus, erubeſcamus, quia bonorum vitam, quanto ſubtilius penſando diſcutimus, tanto ſeuerius in nobis omnia iniquè geſta reprobamus. Bene autem Propheta dicitur, vt oſtendat templum. Quia enim iuſtorum rectitudinem conſiderare peccator diſſimulat, ſaltem hanc ex voce prædicantis agnoſcat. Templũ quippe peccatoribus oſtendere, eſt ſponte*

Greg. 21. moral. 21.

Virgæ amygdalinæ & virides quid ſignificent.

24. moral. cap. 6.

Ezech. 43. c

Quid ſit metiri fabricam.

sponte sua considerare nolentibus re-ctorum opera narrare. Qui itaque sicut diximus, perduci ad summa desiderant, semper necesse est, vt meliorum profectibus intendant, quatenus tăto districtius in se culpas iudicent, quanto in illis altius quod admirentur, vident. Lege Augustinum in illa verba, *Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatorijs,* & S. Hieronymum de institutionibus Monachi.

S. Aug. in comment. sup. Psal. 139. S. Hieron. epist. 13. ad Paulin. to. 1.

4 *Consolabitur ergo Dominus Sion, & consolabitur omnes ruinas eius: & ponet desertum eius quasi delicias, & solitudinem eius quasi hortum Domini.* Ideo Propheta exēplum Abrahæ proposuit, qui cum absque liberis esset, tempore quo à Deo vocatus est, innumerabiles postmodum, ob fidem suam, habuit filios, vt ex hoc Ecclesia Catholica, quæ deserta videbatur & sterilis, suam in Deum spem erigat. Quamuis enim afflicta iudicetur & sterilis, innumerabilē tamen fidelium multitudinem habituram esse denunciat. *Consolabitur ergo* (inquit) *Dominus Sion.* Ac si apertius dicat: Si Abrahā filijs orbatum consolatus est, si Saram sterilem, fœcundam effecit, diuinitus illi sobolem tribuens multo ergo magis *cōsolabitur Dominus Sion,* (idest) Ecclesiam suam Catholicam. Quamuis enim nunc omnia colapsa videantur, atque in solitudinem redacta, adueniente tamen Christo, ita reflorebunt deserta, vt cum paradiso voluptatis conferri possint. Sequitur. *Gaudiū & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio & vox laudis.* Prædicit gaudium, & lætitiam, quam habituri erant Apostoli, ac cæteri discipuli Christi Domini, in gloriosa resurrectione eius, atque in die sancto Pentecostas, de quibus dicit Euangelista. *Gauisi sunt discipuli, viso Domino.* Et iterum. *Et ipsi adorātes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno, & erant semper in templo laudantes & benedicentes Deum.* Et iterum scriptum est. *Discipuli quoque replebantur gaudio, & Spiritu sancto.* Ecce gaudium, ecce lætitiam, ecce gratiarum actionem, ecce vocem laudis, quam in Sion futuram esse prædicit, hoc est in Ecclesia militante. Possunt etiā hæc referri ad Ecclesiam triūphantem, in qua verum gaudium nullis periculis ex positum inuenitur, vera lætitia & gratiarum actio, *quoniam absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum: & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quia prima abierunt.* Tunc omnes electi adorabunt Deum, dicentes. *Benedictio, & claritas; & sapientia, & gratiarum actio, honor, virtus, & fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorū amen.*

Simile.

Ioa. 20. e. Luc. 24. g. Act. 13. g. Apocal. 21. b. Apocal. 7. e.

5 *Attendite ad me popule meus, & tribus mea me audite: quia lex à me exiet, & iudicium meum in lucem populorum requiescet.* De rebus magnis sermonē facturus, de aduentu videlicet redemptoris, & prędicatione legis Euangelicæ, attentos reddit auditores & dociles; magnitudo enim rerum dicendarum id exigit. & quoniam in versiculo præcedenti, præmiserat consolaturum esse Dominum Sion, nunc ostendit modum salutis & consolationis eius, quoniā videlicet daturus erat legem Euangelicam, non in metu & terrore, sicut olim in monte Synai; sed in spiritu dilectionis. Vnde & Apostolus ait. *Non enim accessistis ad tractabilē mōtem, & accensibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & vocem verborum,*

Lex gratiæ nō in tonitruis data est, sed in spiritu dilectionis.

Heb. 12. e.

quã qui audierunt, excusauerunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur: sed accessistis ad Sion montẽ, & ciuitatẽ Dei viuentis, Hierusalem cœlestẽ, & multorum millium angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitiuorũ, qui cõscripti sunt in cœlis, & iudicem omnium Deum, & spiritus iustorũ perfectorum, & testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel. Hæc est lex spiritus, de qua per Hieremiam ait. *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens: cognosce Dominũ: omnes enim cognoscent me a minimo eorum vsque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius.* Et sicut supra prædixerat de lege gratiæ; *Quia de Sion exibit lex, & verbũ Domini de Hierusalem*: Ita & nunc ait, *quia lex à me exiet*, (idest) ex visceribus meis prodibit, quoniã nõ erit lex timoris, sed amoris, in cui⁹ lumine requiescẽt populi. Vbi manifeste docet, gentes ad Euangelium vocandas esse. Lex antiqua quieuit in populo Iudæorũ, quia illi solummodo data est; Lex autem gratiæ quoniam non vni populo, sed in vniuerso mundo prædicanda erat, nõ quieuit in populo Iudæorum; sed *requiescet* (inquit) *in lucem populorum*, idest cum populos illuminauerit vniuersos. Verbum ergo Domini & iudicium Dei, quo per crucem nos saluos fecit, quo iudicauit mundum, & principem illius eiecit foras, gentibus lucem affert. Quod & sanctus Simeon puerum Iesum suscipiens decantauit, dicens. *Quia viderũt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum: Lumen ad reuelationẽ gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.* Ne autem quis arbitraretur, longo post tẽpore quod promiserat esse futurum, Subdit.

Hier. 31 f

Lex Moysi scripta fuit in lapidib⁹; lex autem gratiæ in cordib⁹ carneis.

Isai. 2. a

Lex gratiæ est lex amoris.

Lex antiqua data est vni populo, lex vero gratiæ vniuerso orbi.

Luc. 2. d

6 *Prope est iustus meus, egressus est saluator meus, & brachia mea populos iudicabunt: me insulæ expectabunt, & brachium meum sustinebunt*: Superius adhortatus fuerat, vt exemplo fidei Abrahæ salutem expectemus certissime futuram, quam suis Dominus repromisit. Nunc autem, ne frangeretur eorum spes, inquit, non longe esse saluatorẽ, sed *prope egressus* (inquit) *est saluator*, ac si dicat. Iam e domo sua egressus est, iam est in itinere, iam appropinquat nobis. *Apparebit in finem & non mentietur, si moram fecerit, expecta illum: quia veniens veniet, & non tardabit*. Sequitur. *Brachia mea populos iudicabunt*. Dicit brachia, in plurali, vt indicet admirabilem fortitudinem suam ad expugnandos inimicos, populi autem quos iudicabunt brachia Dei, illi sunt de quibus loquitur Psalmista. *Quare fremuerunt gentes & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum: aduersus Dominum & aduersus Christum eius*. De quibus etiam prædixerat supra. *Et iudicabit gentes, & arguet populos multos*. Sequitur. *Me insulæ expectabunt*. Iacob prædixerat, Christum futurum gentium expectationem, & spem omnium populorum. *Non auferetur* (inquit,) *sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium*. Per insulas, habitatores insularum intellige, gentes videlicet

Abach. 2. a

Psal. 2. a

Isa. 2. a

Gen. 49. Signum aduent⁹ Christi.

delicet in finibus terræ existẽtes, quæ longe à Deo erant, & à cognitione veritatis: nam & illis prædicatum est Euangelium, sicut dicit Apostolus. *Et veniens euangelizauit pacem vobis, qui longe fuistis, & pacem ijs qui prope.* Nec solum *expectabunt*, sed etiam *sustinebunt*, idest, magna expectatione atque longanimitate se conuertent ad brachium meum, vt illius auxilio adiuuentur, quod & nũc adimpletum esse videmus: nam quod Israel non est consequutus, electio consequuta est, nã salutem quam Iudæi accipere renuerunt, gentes obtinuerunt per Christum.

Ephes. 2 d

Brachium Domini Xp̃s est.

7 *Leuate in cœlũ oculos vestros, & videte sub terra deorsum: quia cæli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum atteretur, & habitatores eius sicut hæc interibunt: Salus autem mea in sempiternũ erit, & iustitia mea non deficiet.* Firmat his verbis spem nostram, ne de promissione Diuina dubitemus, quam magis firmam atque indefectibilem esse asserit, quam sit cœlum & terra. Et sensus est: Respicite cœlos, terram considerate, illi, cum sint incorruptibiles, potius deficient sicut fumus, & terra consumetur tamquam vestimentum, potiusquam deficiant verba mea, & salus quam repromisi. Vnde & Saluator ait. *Amen dico vobis, donec transeat cœlum & terra, iota vnũ aut vnus apex non præteribit à lege donec omnia fiant: cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Hanc eandem sententiam eisdem fere verbis expresſit psalmista, dum ait: *Initio tu Domine terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes sicut vestimentũ veterascent. Et sicut opertorium mutabis eos & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* Vide quam magni faciat salutem nostram, cum potius cœlum, & terram perdere velit, quam quod salus nobis repromissa deficiat. In cõparatione quippe illius omnia alia creata quasi pro nihilo reputat.

Sperantes in Domino certissime liberabunt.

Matt. 5.

Ps. 101. d

8 *Audite me qui scitis iustum, populus meus lex mea in corde eorũ: nolite timere opprobrium hominum, & blasphemias eorum ne metuatis.* Consolatur iterum electos suos, auferens ab illis humanum timorem, & rursus exhortatur ad audiendum, commendans eos à lege Euangelica, quæ est lex spiritus, scripta non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Vos (inquit) qui cognoscitis *iustum*, idest Christum, qui legem meam Euangelicam in corde vestro habetis conscriptam, ne timeatis *opprobrium hominum*, nec *blasphemias eorum* metuatis. Quod & Christus Dominus discipulos suos pluries admonuit. *Beati estis cum maledixerint vobis, & persequuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos mentientes, propter me: Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis: Sic enim persequuti sunt prophetas, qui fuerunt ante vos.* Et iterum: *Si mundus vos odit: scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis: mundus quod suum erat diligeret: quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis: non est seruus maior Domino suo. Si me persequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meũ: quia nesciunt eum, qui misit me.* Non minimum obstaculum atque impedimentum est

Timor inimicorũ nõ apprehendet sperantes in Dño

Matt. 5. a

Ioa. 15. c

virtuti, pendere ab humana laude. Sunt enim qui paupertatem, ægritudinem, tormenta, & alia duriſſima faciliime ferant, ſola autē irriſione aut murmuratione hominum ab instituto deterrentur: & quod non potuerūt obtinere ſupplicia, ſubſannatio inſanientium hominum impetrauit. Ideo meminiſſe oportet documenti Apoſtoli. *Si hominibus placerem, Christi ſeruus non eſſem.* Non enim contēptus hominum, vere contemptus eſt, dummodo probemur à Domino. Et Sapiens non ſimpliciter laudari hone ſtum putat, niſi laudemur à bonis: immo male audire apud mundanos, ſumma laus eſt, atque beatitudo. Contemnenda ſunt opprobria hominum, ſicut & laudes eorum, & præconia, illa nihil nocent; hæ ad nihil conducunt, ſed coronis ex fœno confectis comparantur. *Quemadmodum enim pueri ludentes ex fœno coronas inuicem imponunt, coronatum autem ſæpenumero eius rei ignarum, poſt tergum irrident: ita ſane & nunc, qui te in faciem prædicant, apud ſeipſos clanculum ſubſannant. Atque ita quid aliud ſit, quam quod & nobis inuicem fœnum coronantes imponimus? Et vtinam nihil aliud, quam fœnum. Nunc autem multo etiam nocumento plena eſt hæc noſtra corona: nam omnia noſtra recte facta perdit Conſiderata itaque ipſius inutilitate, damnum iſtud effugito. Sed dic quæſo, quot velis habere laudatores? centum? ſeu bis, ſeu ter, ſeu etiā quater totidem? immo ſi volueris, pone, vel decies, vel vigeſies totidem: quin ſint duo millia, aut etiam quatuor, vel ſi ita placuerit, innumeri qui applaudant, nihil tamen illi omnes à graculis deſuper garrientibus different. Immo ſi Angelorum theatrum perpenderis, apparebunt illi vermibus etiam viliores, illorumque præconium aranearum textura, fumoque, & ſomnijs infirmius. Audi vero quomodo Paulus iſta diligenter confirmet, non ſolum inania hæc non quærens, ſed & deprecans, cum dicit: mihi vero abſit gloriari, niſi in cruce Domini. Hanc itaque gloriationem tu quoque æmulare.*

Sanctitas ſimulanda non eſt, ꝑpter humanam laudē.

Galat. 1. b

Chryſ. ho. 17 ad Rō circa finē.

Gloria mūdi vana eſt, ideo fugiēda.

9 *Sicut enim veſtimentum, ſic comedet eos vermis: & ſicut lanam, ſic deuorabit eos tinea: ſalus autem mea in ſempiternum erit, & iuſtitia mea in generatione generationum.* Aſſignat rationē, propter quam ſtultum eſt timere homines, aut illorum opprobria & blaſphemias: id quod ex eorum imbecillitate demonſtrat. quaſi dicat. Nonne ſtultum eſt timere eum qui à vermiculis corroditur & abſumitur, & quem manet grauis interitus? tam facile enim peribunt homines te blaſphemantes, ſicut veſtimentum conteritur à tinea. Eſt autem impiorum hominum tinea, aut vermiculus conſcientiæ cruciatus & remorſus, qui illos perpetuo torquebit. Igitur opprobria hominum contemnenda ſunt, ſicut & laudes, quoniam cito tranſeunt. Vnde & Chryſoſtomus. *Illud* (inquit) *perpendas, quod multorum ſententia ſit corrupta, corruptumq. iudicium: immo non ſolum corruptum, ſed & quod ſubito marceſcat. Nam etiamſi ad horam admirentur, puncto tamen temporis vix præterito, omnium obliuiſcuntur. Atque ita ſit, vt à Deo ſibi datam coronam eripiant, & eam quam ab ipſis expectabas, conſeruare tibi nequeant. Quamquam etiam ſi manſerit, multa tamen miſeriæ fuerit, diuinam illam iſta commutaſſe. Cum vero nec iſta maneat, ſed prorſus diffluat, quā habebimus excuſationem, qui propter inſta-*

Chryſ ho. 17. ſuper epiſt. ad Rom. 4.

Laus humana in puncto perit.

instabilem, perpetuã illam perdimus, propter paucorum praeconia, tanta bona perdentes? Quamquam, etiam si multi fuerint laudatores, & ipsi tamen quoque digni sunt, qui velut miseri non aestimentur: idque tum magis cum plures sunt qui hoc faciunt. Si vero mirum videtur quod dico, audi Christum ipsum idem censentem. Vae enim vobis, inquit, quando laudauerint vos homines: & valde merito: Si enim cuiuis arti, nõ quosuis, sed ipsos opifices iudices requiris, quomodo virtutis probationẽ multis committis, & non prae omnibus vni illi, qui cum omnia sciat, solus etiam vel exturbare, vel coronare potest? hoc itaque Christi verbum inscribamus, & parietibus, & ianuis, & menti, dicamusque continue nobis ipsis: Vae nobis *si quando laudauerint nos omnes homines. Nam ipsi etiam laudatores te postremo velut vanae gloriae, vani honoris, praeconijque, quod ab ipsis fit, stulte amantem vituperabunt.* Opponit autem Propheta statim ex aduerso veram gloriam, quae ex Deo est, & verã salutem, quam sperare debemus, vt pote immarcescibilem & perpetuam, atque timere, ne illam in sempiternum amittamus. *Salus,* inquit, *mea in sempiternum erit.* Idest, non sicut gaudium hypocritę, quod est ad instar puncti; ideo me timere debetis, qui virtutem habeo ad viuificandum in aeternum & saluandum; qui possum & animam, & corpus mittere in gehennam. Vnde & Saluator ait. *Dico autem vobis amicis meis: ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, & post haec non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis quem timeatis: timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam, ita dico vobis, hũc timete.*

Laus & corona à Deo expectãda est, non ab homine.

Lucae 6.

Luc. 12.

Mortẽ corporis ne timeas, animae autem caue.

10 *Consurge, consurge, indue re fortitudinem brachium Domini: consurge sicut in diebus antiquis, in generationibus saeculorum.* Vertit Propheta sermonem ad brachiũ Domini, quod est Christus, cuius aduentus futurus erat salus populorum in generationes generationum. *Per brachium* ergo *Domini* (sicut Tertulianus explicat) intelligit Christum, de quo ait Psalmista. *Saluauit sibi dextera eius & brachium sanctum eius.* Aut per *brachium* auxilium intelligit diuinum, cuius virtute saluamur. *Consurge* (inquit) *ô brachium Domini,* excitare (ait) quasi dormiat. Dormire videtur, quando permittit populum suum ab aduersarijs exprobrari, atque innumeris persequutionibus opprimi. Nec mireris quod tanto affectu optet vindicari ab improperijs hominum: non enim tamquam proprij cõmodi studiosus id facit populus Dei, aut ex ira inimicorum suorum & odio, sed zelo gloriae Diuinae, quae in contẽptu seruorũ eius obscuratur. Vnde Propheta regius, cũ multa mala, quae ab inimicis suis patiebãtur electi, retulisset, clamauit ad Dominum. *Exsurge, quare obdormis Domine? exsurge, & ne repellas in finem. Quare faciẽ tuam auertis, obliuisceris inopiae nostrae? Quoniam humiliata est in puluere anima nostra: cõglutinatus est in terra vẽter noster. Exsurge Domine, adiuua nos propter nomẽ tuum. Propter nomen tuum* (inquit) vt videlicet nomen tuum notum fiat in gentibus, & omnes agnoscã̃t, *quia nõ est alius qui pugnet pro nobis, nisi tu Deus noster.* Surge *sicut in diebus antiquis,* idest, quã olim virtutẽ tpe Moysi ostendisti, eandẽ & nũc declara. & hoc bis dicit, nam dies antiquos vocat generationes saeculorũ.

Christus brachium Dei est.

Tertul.

Ps. 97. a

Ps. 43. d

11 *Num-*

11 *Numquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem? Numquid tu non siccasti mare, aquã abyssi vehementis: qui posuisti profundum maris viam, vt transiret liberati?* Hæc referenda sunt ad brachium Domini, cuius admiranda gesta cõmemorat: vt ex illis erigamur ad maiora expectanda. Nonne (inquit) ille es tu qui olim percussisti Aegyptum superbam, nonne virtute tua *draconem*, idest regem Aegypti vulnerasti, submergẽs illum in aquis vehementibus? *draconem* vocat regem Aegypti, sicut Ezechielis 29. *Ecce ego ad te Pharao rex Aegypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis, meus est fluuius, & ego feci memetipsum.* Et dicitur, *draco*, propter dolositatem, *magnus*, propter potestatem. Tu siccasti mare rubrum, per quod filij Israel transierunt secure, & liberati sunt ab equitibus Pharaonis. Eãdem igitur (oramus) vt potentiã ostẽdas nunc in nobis, aduersus eos qui nomen tuum blasphemare non cessant. Concepta autem fiducia impetrandi quod postulat, subdit statim.

Rex Aegypti appellatur draco. *Ezech. 29. a*

12 *Et nunc qui redempti sunt à Domino, reuertentur, & venient in Sion, laudantes, & lætitia sempiterna super capita eorum, gaudium & lætitiam tenebunt, fugiet dolor & gemitus.* Idest, sicut olim filij Israel euaserũt minas Pharaonis, & opprobriũ Aegypti, ita & nunc quoque liberabo vos à peccatis vestris, à laqueis, & tentationibus principis tenebrarum; & sicut illos transacto mari rubro in terram introduxi lacte & melle manantem, ita & per lauacrum regenerationis ad patriam vos deducam cœlestem, vbi secure laudabitis Deum, vbi nullus erit dolor aut gemitus, sed *lætitia sempiterna*, quæ talis erit, ac tanta, vt superexcedat capita vestra. Quod & saluator his verbis explicuit. *Date, & dabitur vobis: mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & superfluentem dabunt in sinum vestrum.*

Luc. 6. e

S. Hieronymus præsentem locum de gaudio explicat eorum, qui renunciantes sæculo & delicijs carnis, reuertuntur ad Dominum, *hanc enim* (inquit,) *habebunt coronam, istoque diademate protegẽtur, vt semper gaudeãt & laudent Dominum, quia pro dolore, mœrore, & gemitu successerint gaudia.* Lætitia iustorũ est sempiterna, tum quia non interrumpitur morte, sed in patria cõsummatur cœlesti, tum etiam quia nulla humana tristitia perturbatur. Solis iustis illud competit, quod dicit Apostolus, *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete.* & illud, *quasi tristes, semper autem gaudentes: nam de impijs scriptum est. Non est gaudere impijs, dicit Dominus.* Hinc est illud quod de lætitia iustorum canit Psalmista. *Conuertisti planctum meum in gaudium mihi: concidisti saccum meum & circumdedisti me lætitia, vt cantet tibi gloria mea, & non compungar. Domine Deus meus in æternum confitebor tibi.* Quæ verba exponens Beatus Basilius ait. *Non cuilibet animæ gaudium à Deo insignitur, sed ei quæ peccatum suum vehementi luctu, & assidua lamentatione plorauerit, veluti si seipsum mortuum lugeat, qui sane fletus postremo in gaudium reuertitur. Sed & lamentantur nobis Prophetæ, ad luctum nos prouocantes, vt simul ad consensionem, & cognitionem peccatorum nostrorũ delati, ex propheticis sermonibus nostrũ lugeamus exitium, laboribus multis, & ærumnis nostrã carnem*

S. Hieron.

Lætitia iusti æterna est, quia nõ terminatur morte.

Phil. 4. a

2. Cor. 6.

Isai. 57.

Psa. 29.

Basil. ho. in Psal. 29. to. 1.

carnem affligendo. Et sane qui talis est, lugubris vestis disrumpitur, quã sibi circumposuerat, suum lugens peccatum. Huic tandem circumponitur amictus lætitiæ, & pallium salutis, splendida hæc, & nuptialia indumenta, quibus si quis fuerit ornatus, non excludetur aditu nuptialis thalami. Saccus ad pœnitentiam facit, cum sit humilitatis signum. olim namque patres in sacco & cinere sedentes, pœnitentiam egerunt. Scinditur saccus pœnitentiæ, & apparent indumenta lætitiæ. *Circumdedisti me lætitia*, non ait, dedisti, sed *circumdedisti*, vt scias, gaudium electorum esse plenum, & vndequaque perfectum; quia procul est peccatũ quod pungebat. Vnde & subdit, *vt cantet tibi gloria mea, & non compungar; stimulis* videlicet *peccatorum* (vt explicat Augustinus.) *Gemit tibi humilitas mea, cantabit tibi gloria mea. Iam in finem, Domine Deus meus, in æternum confitebor tibi. Quid est in æternum confitebor tibi? in æternum laudabo te, quia diximus esse confessionem & in laudibus, non tantum in peccatis. Confitere ergo modo, quod tu fecisti in Deum, & confiteberis quid tibi fecerit Deus. Quid fecisti? peccata. quid Deus tibi confitenti iniquitatem tuam? dimittit tibi peccata, vt ei postea laudes ipsius confitens, in æternum non compungaris peccato.*

Aug. super ps. 29. to. 8.

13 *Ego, ego ipse consolabor vos: quis tu vt timeres ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœnum ita arescet?* Maximam hic versiculus affert consolationem electis, quos per seipsum in aduersis se consolaturum Dominus pollicetur. *Ego, ego ipse consolabor vos*, inquit: quasi dicat: Nõ mittam Angelum ad liberandum vos, non Archangelum, aut aliam quantumuis supremam creaturam, sed vnigenitum filium meum, qui moriens, æternam vitam vobis tribuet, & à damnatione peccati liberabit. Ipse Paracletum vobis mittet, postquã in cœlum conscenderit. me ergo semper consolatorem habebitis. *Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Ex quibus collige quam propriũ sit Deo misereri semper, & parcere. Ideo enim hæc per seipsum exhibet, vt sciamus, opera misericordiæ ex intimis visceribus illius procedere; cum tamen non per seipsum, sed per Angelos malos peccatores puniat, secundum illud Psalmistæ. *Immissiones per Angelos malos*. Quẽ locum explicatum dedimus supra. Cum ergo solus Deus possit nos in omni tribulatione nostra consolari, ille solus amandus est, ille timendus, non homo, qui mortalis est, qui quasi fœnum egreditur & conteritur. Septuaginta interpretes, vbi nos legimus. *Quis tu, vt timeas ab homine mortali*; transferunt: *Scito quæ fueris, vt timeas ab homine mortali.* Vbi non in masculino, sed in foeminino genere loquitur, vt tacite increpet nostram timiditatem foemineam; ac si apertius dicat. Quæ est ista muliebris pusillanimitas tua, aut quæ timiditas foeminea? Cum tantum solatium à me spectes, cum tantam in me potentiam agnoscas, adhuc times hominem, quem necesse est mori, qui *fugit velut vmbra, & numquam in eodem statu permanet?* Solus ergo Deus timendus est, sicut prædixerat supra. *Et timorem eius ne timeatis; neq; paueatis: Dñm exercituũ ipsum sanctificate, ipse pauor vester, & ipse terror vester.* de quo plura diximus*.

2. Cor. 1.

Psal. 75

Sup. c. 1. n. 63. c. 6. nu. 49.

Iob. 14. a

Isa. 13. c

*sup. c. 8. n. 22. c. 7. n 8. c. 11. n. 6.

14 Et

14 *Et oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit cœlos, & fundauit terram, & formidasti iugiter tota die à facie furoris eius, qui te tribulabat, & parauerat ad perdendum: vbi nunc est furor tribulantis?* Vt confirmet adhuc spem in Deum, reducit ad memoriam omnipotentiam eius, qui solo verbo creauit cœlos, qui extendit eos sicut pellem, & fundauit terram. Recolit etiam sæuitiã exercitus Pharaonis in profundum maris demersi, & regis Assyriorum, qui Diuino miraculo vna nocte extinctus est, interficiente Angelo centum octoginta quinque millia virorum, quamuis insaniret & fureret, minans se subuersurum Hierusalem. Hos (inquit) *formidasti* non semel aut iterum, sed *iugiter tota die*, & non timuisti Dominum factorẽ tuum. *Vbi nunc est furor tribulantis?* Vbi Pharao? vbi currus & equites eius? vbi Rex Assyriorum? vbi Principes & robusti eius? Omnes contriti sunt; omnes quasi fœnum aruerunt. Sequitur. *Cito veniet gradiens ad aperiendum, & non interficiet vsque ad internecionem, nec deficiet panis eius.* Adducit aliam rationem, propter quam non mortalis homo, sed solus Deus est metuendus: quia videlicet in potestate eius sunt corda Principum, & Dominus potest ab ira transferre ea in lenitatem, & à voluntate occidendi, in voluntatẽ benefaciendi, sicut scriptum est.

Homo nullo modo est metuendus, sed solus Deus.

Prou. 21 *Cor regis in manu Domini, sicut diuisiones aquarum, quocumque voluerit vertit illud.* Quod & in Rege Assuero est videre. Ingreditur Esther non accersita, *& stetit contra regem, vbi ille residebat super solium regni sui, indutus vestibus regijs, auroque fulgens, & pretiosis lapidibus, eratque terribilis aspectu. Cumque eleuasset faciem, & ardentibus oculis furorem pectoris indicasset, regina corruit, & in pallorem colore mutato, lassũ super ancillã reclinauit caput. Conuertitque Deus spiritum regis in mansuetudinẽ, & festinus ac metuens exiliuit de solio, & sustentans eam vlnis suis, donec rediret ad se, his verbis blandiebatur: Quid habes Esther? Ego sum frater tuus, noli metuere. Non morieris: non enim pro te, sed pro omnibus hæc lex constituta est.* Ecce qualiter Dominus occulta potestate transtulit cor regis ab odio in lenitatem, vt supra elegantissimis S. Augustini verbis declaratum est. Ait ergo. *Cito veniet gradiens* (idest) ecce Dominus coget inimicum, qui tribulat te vt idem è captiuitate liberet: quantũ enim sæuijt, tantũ nunc accelerat, vt Israel non moriatur in captiuitate: & qui fame cruciabat, ecce properat vt te cibet pane: & cum sit tãta multitudo existentium in captiuitate, non *deficiet panis eius.* ergo cũ sit tam potens Dominus Deus tuus, tam debilis inimicus, & iam iam appropinquet redemptio tua, quare tam pusillaminis es? quare deficit spes tua? Ex his constat, Deum multoties ad ostentationem potentiæ, & virtutis suę liberare ab afflictionibus electos suos per manus ipsas affligentium illos. Sic accidit in Aegypto filijs Israel, opprimebant eos Aegyptij in operibus duris luti & lateris, & induratum est cor Pharaonis, Dominus autẽ tot multiplicauit in Aegypto plagas vsque ad interfectionem omnium primogenitorum: vrgebat Deus Pharaonem, & Aegyptios, & ipsi tandẽ vrgere cęperunt filios Israel vt exirent de Aegypto. Nam *uocatis Pharao Moyse & Aaron nocte, ait: Surgite, & egredimini à populo meo,*

Esther. 15. b

sup. cap. 10 num. 11.

Exod. 12

meo, vos & filij Israel: ite, immolate Domino sicut dicitis. Oues vestras & armēta sumite vt petieratis, & abeuntes benedicite mihi. Vrgebantque Aegyptij populum de terra exire velociter, dicentes: Omnes moriemur. Tulit igitur populus conspersam farinā, antequam fermentaretur: & ligans in palijs, posuit super humeros suos. Feceruntque filij Israel sicut praeceperat Moyses: & petierunt ab Aegyptijs uasa argentea & aurea, uestemque plurimam. Dominus autem dedit gratiam populo coram Aegyptijs, vt commodarent eis. Et spoliauerunt Aegyptios. Ad hanc ergo liberationem ex Aegypto alludere videntur verba illa *nec deficiet panis eius;* prius enim quā consumeretur panis, quē populus Israel secum ex Aegypto deferebat, vindictam sumpsit Deus de inimicis suis. Vide dispensationem eius & potentiā, quis tam sapiēs est, & misericors, vt ex malis eliciat bona, & quo maiori diligentia inimicus persequitur electos, eo magis per eum vult accelerare salutem. Aegyptij vrgebant Israelitas, vt exirent, & illa festinatione obtinuerunt sibi mortem: tantū abest, vt quis possit ad internecionem vsque persequi in Diuino confidentes auxilio.

15 *Cito veniet gradiens, &c.* 70. interpretes sic transferunt istum locum, *In saluando te non morabitur neque tardabit, & non occidet in corruptionem, & non deficiet panis eius.* Symmachus vero sic vertit. *Cito infernus aperietur, & nō morietur in corruptionem.* Et est sermo de Christo, vt nonnulli explicant expositores: Ipse enim pro nobis moriens velociter in infernum descendit, vt captiuos liberaret a morte. Mortuus quidem est, sed *non in corruptionem:* quia non est in cineres redacta caro eius. Ait enim ad patrem, *Quia non derelinques animam meam in infernum; nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Denique panis eius, idest cœlestis doctrina non deficiet, quia ne deficeret, orauit ad Patrem, sicut Petro Apostolo testatus est, dicens, *Ego pro te rogaui, Petre, vt non deficiat fides tua.* Poteris etiam per panem eius, Sacrosanctum intelligere Sacramentum Eucharistiae, de quo Iacob morti propinquus ait, *Pinguis est panis eius, & praebebit delicias regibus.* Hic panis nunquam deficiet in Ecclesia, quoniam in altari pro viuis & mortuis offertur quotidie & sumitur, vnde & Saluator ait. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem saeculi.*

Christi descensus ad inferos, corpore incorrupto manēte.

Ps. 15. c

Gen. 49.

Matt. 28.

16 *Ego sū Dominus Deus tuus qui conturbo mare, & intumescunt fluctus eius: Dominus exercituum nomen meum. Posui verba mea in ore tuo, & in vmbra manus meae protexi te, vt plantes caelos, & fundes terram, & dicas ad Sion: populus meus es tu.* Iterū commemorat prodigia, quae fecit Dominus in exitu Israel de Aegypto, in quo Moyses & Maria, & alij cantauerūt Domino liberationis canticum, dicētes, *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est: equum & ascensorem proiecit in mare. Fortitudo mea, & laus mea Dominus: & factus est mihi in salutē, &c.* Haec enim sunt verba quę posuit Dominus in ore Israel, vt glorificaret Christum, & enarraret mirabilia eius. Possunt etiā haec verba referri ad illa, quę Christus Dominus loquutus est in Euāgelio: Haec enim posuit in ore Ecclesiae, vt plātaret caelos, idest Apostolos, & Apostolicos viros, quorum conuersatio in caelis est: & fundaret terram, idest

Exod. 15. a

cate-

cæteros fideles; q velut terra imbribus irrigantur coelestibus, & fructus proferunt bonorum operum. Vel sic, Protexi te vt plantes coelos, idest tãdiu te defendam & protegam, donec in coelum te transferam, & ibi ad me ipsum te recipiam. Alij vero sic exponunt: protexi te, donec veniat tãta rerum innouatio, vt coelum nouũ & terram nouam plantatam esse videatur, sicut dicitur infrà. *Ecce ego creo cœlos nouos & terram nouam*. Chaldæus paraphrastes sic ait, *donec surgat populus qui conferetur stellis cœli*, in puritate videlicet & claritate, & confirmetur in eadem puritate, sicut terra, quæ immobilis perseuerat & in æternũ stat, & agnoscatur Sion, idest, filia Siõ mira gratulatione gaudens, se Dei populo adiunctam. Igitur cum toties polliceatur Deus, se protecturum populum suum, magna stultitia est, timere homines morituros, ab eo iudicandos, & forsitã damnandos. Non tamen propterea intelligas, non esse metuendos homines in vniuersum: non enim loquitur de ministris Dei, aut rectis hominibus; hi enim timendi sunt & venerandi. Scriptum est enim. *Qui vos audit, me audit, & qui vos spernit me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.* Et iterum, *vis non timere potestatem? bonum fac & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: Nõ enim sine causa gladiũ portat. Dei enim minister est: vindex in iram ei qui malum agit*. Sed loquitur de illis qui obstaculo sunt vitæ iustorum atque impedimento, qui peruersi sunt & proficiunt in peius, de quo vide supra dicta cap. 30. num. 47.

Isa. 65.

Ministri Dei timendi sunt & venerandi.

Luc. 10. e

Rom. 13 a

17 *Eleuare, eleuare, consurge Ierusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius: vsque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti vsque ad fæces*. Prius quam Propheta liberationis beneficium denunciet, Hierusalem admonet, idest populum Dei, vt consideret in quanta iacuerit miseria, idque similitudine explicat calicis epotati: & nomine calicis, intelligit flagella à Deo inmissa, & afflictionem maximam quã in captiuitate passus fuerat: eo quod sicut vino status mentis euertitur, sic & afflictiones, quæ bibuntur, ita hominem concutiunt, vt omnibus suis viribus destitutus videatur. Hinc & Saluator, passionem suam calicem dixit. dum orauit ad patrem: *Pater si possibile est trãseat à me calix iste*. & Hieremias Propheta vim huius similitudinis explicans, ait. *Quia sic dicit Dñs exercitum Deus Israel: Sume calicẽ vini furoris huius de manu mea: & propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te, & bibent, & turbabuntur, & insanient à facie gladij, quem ego mittam inter eos. Et accepi calicem de manu Domini, & propinaui cunctis gentibus, ad quas misit me Dominus: Hierusalem, & ciuitatibus Iuda, & regibus eius, & principibus eius: vt darem eos in solitudinem, & in stuporem, & in sibilum, & in maledictionem, sicut est dies ista*: Bibent, inquit, & turbabuntur, & insanient, vt sciamus, magnitudine tribulationis quasi vino inebriandas esse gentes. Potare calicem vsque ad fæces, est consummare passionẽ, cum nihil relinquitur bibendũ. Sicut enim Christus Dominus pro nobis passus, nihil reliquit eorum quæ de ipso scripta fuerant, sed omnia cõsummauit, & dixit. *Consummatũ est*, ita & Deus calicem afflictionum vsque ad vltimum epotandum suis propinat, vt postmo-

Miseria antiqua cõsideranda sẽper.

Mat. 26 d

Hier. 25 d

Tribulatio vino inebrianti cõfertur.

Calix tribulationis calicẽ gloriæ promeretur.

postmodum in perpetuum gaudeant calice retributionis æternæ, cum dicetur illis. *Comedite amici, & bibite & inebriamini charissimi*. Obseruanda est autem vulgaris metaphora, qua Dominus pœnam, quam infligit suis, potionem vocat & passionem, calicem. Hoc enim ad moderationem Diuini iudicij exprimẽdam facit, quoniam si durius animaduertere in populum suum videatur, modum tamen adhibet & mensuram, nec patitur electos tentari vltra id quod possunt. Dat fine mensura spiritum qui adiuuet infirmitatem nostram; sicut testatur Ioannes. *Non ad mensuram dat Deus spiritum*. At tribulationes in mensura suis epotandas tribuit, Propheta attestante. *Cibabis nos pane lacrymarum, & potum dabis nobis in lacrymis in mensura. Quid est in mensura?* (ait Augustinus,) *Apostolum audi. Fidelis Deus, qui non vos permittit tentari, supra quam potestis ferre. Ipsa est mensura pro viribus tuis, ipsa est mensura vt erudiaris, non vt opprimaris.* Est & alia ratio, pp quã omnes afflictiones hui° sęculi nomine calicis significare voluit, qa videlicet cito transeunt, nec diutius durant quam potus calicis: Propter quod Apostolus, omnia torméta quæ passi sunt Martyres, momentaneum, & breue tribulationis esse dixit. *Id .n. quod in præsenti est momentaneũ & leue tribulationis nostræ, supra modũ in sublimitate æternũ gloriæ pondus operatur in nobis, nõ contẽplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videntur, tẽporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt.* Cui consonat illud quod dicitur infra. *Ad punctum in modico dereliqui te. & in miserationibus magnis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui.* Calicem denique passiones, quæ sustinẽtur pro Christo, esse agnosces, si constantiam Martyrum consideres. Terribile quidem erat pati, terribile & mori, immo & terribilium omnium terribilius: at postquam Christus Domin° pro omnibus gustauit mortem, iam non terribilis electis, sed suauis, non secus atque calix aquæ frigidæ reputatur. Vnde & Psalmista in persona omnium Martyrũ ait. *Quid retribuã Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam: & nomen Domini inuocabo. Calicem salutaris* vel salutis, dicit mortem, per quam fit trãsitus ad vitam. *O homo quis tibi dedit calicem salutaris*, ait Augustinus, *quem accipiens & inuocans nomen Domini retribues ei, pro omnibus quæ retribuit tibi? quis, nisi ille qui ait. Potestis bibere calicem quẽ ego bibiturus sum? Quis tibi dedit imitari passiones suas, nisi qui propter te passus est prior? ideoque pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Emit enim eam sanguine suo, quẽ prior fudit pro salute seruorũ, ne pro nomine Domini serui fundere dubitarent.* Vbi obseruandum cum Chrysostomo, quod non dixit, pro omnibus quæ retribuit nobis, sed, quæ retribuit mihi; quoniam *hic est affectus serui fidelis, vt beneficia Domini sui, quæ cõmuniter data sunt omnibus, quasi sibi soli præstita reputet, & quasi ipse sit omnium debitor. Hoc fecit vt Paulus, qui mortem Domini, quæ pro vniuerso impensa est mundo, soli sibi præstitam dicit. Qui tradidit semetipsum pro me.* Hoc autem dicebat, non coangustare volens altissima per orbem terra-

Marginalia: Cant. 5. a — Calici confertur tribulatio, & quare. — Ioan. 3. — Psa. 79. — Aug. sup. eundẽ Psa. — 1. Cor. 10. — 2. Cor. 4. — Isa. 54. — Ps. 115. a — Aug. sup. eundẽ Psa. tom. 8. — Mat. 20 — Chrys. lib. 2 de compũct. cord. tom. 5. — Galat. 2.

terrarum diffusa Christi munera, sed quasi qui pro omnibus se solum iudicaret obnoxium. Et reuera, quid interest, si & alijs præstitit, cum quæ tibi præstita sunt, ita integra sint, & ita perfecta, quasi nulli alij ex ijs aliquid fuerit præstitum? Ideo denique & illa boni pastoris parabola, non dicit; quia venit oues multas quærere, sed vnam: vna namque est, quia sic omnibus, quasi vni, Diuina *beneficia conferuntur*.

18 *Non est qui sustentet eam ex omnibus filijs quos genuit: & non est qui apprehēdat manus eius ex omnibus filijs quos enutriuit*. Sensus est. Vide ò Hierusalem, qualis & quāta fuerit calamitas tua, cum iratum aduersum te Deum habuisti. Omnes enim simul perierunt, nec erat qui te sustentare posset aut consolari. Non satis erat affligi, deerat & consolator, deerat & rector, nec filius audebat matri succurrere, nam omnes inuoluerat eadē calamitas, omnes oppresserāt aduersarij. Quod ad literam impletum est in vastitate Iudæorum, & euersione sanctæ ciuitatis post passionem Domini, cuius calamitatem deplorauit Ieremias. *Non est*, (inquit) *qui consoletur eam ex omnibus charis eius*. Et vt magis explicet eius ruinam, subdit. *Duo sunt quæ occurrerūt tibi, quis cōtristabitur super te? vastitas & contritio, & fames, & gladius, quis consolabitur te?* Duplicem afflictionem narrat qua oppressa fuit ciuitas Ierusalem, altera interna, nam domi manentes premebat fames; altera externa, nam eos qui egrediebantur, foris vrgebat bellum: vnde nullibi tuti esse poterant aut securi. Cum ergo vndique fuerit ciuitas oppressa, intus videlicet. & foris, quis consolabitur eam? Nec solū de fame, quæ corpus cruciat, sunt hæc intelligēda; sed etiam de illa quæ animam debilitat, videlicet de fame audiendi verbum Dei, de qua per Prophetam dicitur. *Mittam famen in terram non famen panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini*. Animæ autem quæ huius panis cœlestis patiuntur famem, interius sæuitiam, foris tyrannidem & gladium experiuntur inimici.

Hierusalē calamitas qualis fuerit.

Thren. 1

Amos 8. d

19 *Filij tui proiecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum, sicut oryx illaqueatus: pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui*. Probat quod superius dixerat, *non est qui sustentet eam ex omnibus filijs quos genuit*: nam omnes natura erant filij iræ. Filij tui præstantiores non solum defecerunt, sed absque omni misericordia prostrati sunt, & cum seipsos iuuare non valeant, quomodo tibi auxiliari poterunt? Et vt magis explicet eorum miseriam, eos comparat boui siluestri irretito, hoc enim animal significat *Oryx*, (vt dicunt Hebræi,) vel secundum alios, *Oryx* est animal quoddam ex caprarum genere. Sed quidquid significet, sensus huius metaphoræ legitimus est. Sicut bestia agri, aut taurus, vel ceruus lassatus, & irretitus à canibus comprehenditur & occiditur, ita filij tui capientur ab hostibus te persequētibus, & tradentur morti; nec erit vlla euadendi spes. Hoc fuit ad literam impletum in euersione ciuitatis post passionem Domini, & spiritualiter adimpletur quotidie in illis, qui funibus peccatorum suorum cōstricti atque illaqueati capiuntur à diabolo, qui tamquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret. Denique, vt grauitatem cognoscamus iudicij, quo Deus filios Hierusalem hostibus tradidit, iustam Domini indignatio-

Oryx animal est siluestre.

Iudæi capti sunt sicut bestiæ agri

gnationem, subiungit, quam duobus nominibus explicat, *indignatione* videlicet, & *increpatione*. *Pleni*, inquit, *indignatione Domini*, vt nullus sit misericordiæ locus. Et iuste quidem, nam sibi ipsis mala quæ passi sunt imprecari non trepidauerunt, sed audacter dixerunt. *Sanguis eius super nos & super filios nostros*. Nicolaus de Lyra, & alij nonnulli hæc referunt ad tempora Antichristi, in quibus, Deo permittente, quamplurimas patietur tribulationes Ecclesia, vt, qui probati sunt, manifesti fiant. quæ interpretatio non est reijcienda, quoniam omnia mala, quæ hucusque passa est Ecclesia, signa sunt quædam eorum, quæ in vltimis temporibus iminebunt illi.

20 *Idcirco audi hoc paupercula & ebria, non à vino. Hæc dicit dominator tuus Dominus, & Deus tuus, qui pugnabit pro populo suo: Ecce tuli de manu tua calicem soporis, fundũ calicis indignationis meæ, non adÿcies, vt bibas illum vltra*. Iterum monet, vt in memoriam reuocet afflictionem futuram, vt beneficij magnitudinẽ tanto pluris faciat, quanto post maiora pericula fuit subsequutum. Ebriam vocat illam, & *non à vino*, vt magnitudinem calamitatis designet, quæ nulla consolatione releuari potuit, nam qui vino inebriantur, letari solent, & vna nocte digesto, ebrietas transit: in illa autem tribulatione nisi Deus adiuuisset miseros, actum esset de illis, quoniam nulla alia apparebat via, qua posset occurri periculis imminentibus. Et si hæc ad Antichristi tempora referantur, sensus est satis planus, nihil enim aliud præsens locus significat, nisi quod in Euangelio Christus Dominus explicuit, dicens: *Erit enim tũc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet: Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi*. Si verò ad euersionem ciuitatis, sensus est: *Dominator tuus* peculiaris, qui alioqui vniuersorum est Dominus, *& Deus tuus*, qui olim contra Pharaonem, & Sennacherib pro populo suo dimicauit, nõ erit immemor tui, quãtumuis ab inimicis sis oppressa. Plagis tuis finem imponam. Non enim in perpetuum tribulaberis. bibes quidem *calicem soporis*, sed non *fundum calicis indignationis meæ*; nam fæces eius bibent omnes peccatores terræ, illi videlicet, qui tribulauerunt te. Hoc reprobis cõtingit, ignibus æternis cruciandis, qui, dum sunt in hoc seculo, calicem Domini non bibunt; liberi enim sunt ab omni afflictione, lætantur cum male fecerint, ducunt in bonis dies suos, sed in puncto ad infernum descendunt; vbi *calicem indignationis* Dei potabunt in æternum. Iusti autem in hoc mundo calicem passionis cum Redemptore bibunt, sed post mortem calicem istum Dominus ab eis tollit, ne deinceps vllam ab inimicis tribulationem patiantur.

Ebrij, & non à vino qui dicantur.

Mat. 24 a

Fæces bibere quid sit.

21 *Et ponam illum in manu eorum, qui te humiliauerunt, & dixerunt animæ tuæ: incuruare, vt transeamus, & posuisti vt terram corpus tuum, & quasi viam transeuntibus*. Sensus est: Non solum liberabitur populus Dei à plagis quas patitur in hoc seculo, sed eas in hostes suos conuertet omnipotens: in eos videlicet, qui dixerunt, *incuruare vt transeamus*. Verba hæc insolentiam designant tyrannorum, qui sibi quiduis licere in sanctos Dei arbitrantur, & vltra modum affligunt illos, pedibusque suis conculcant eos, absque vlla

Tyrannorum crudelitas in sãctos.

misericordia super illos ambulantes, sicut homines transire solent per plateas,& lutum earum conculcare. Hæc autem mysticè intelliguntur de aduersis potestatibus, qui dicunt animę nostræ; *incuruare vt transeamus*. In quo notãdum est cum B. Hieronymo, quòd non eam incuruãt inimici coactam, nec vim inferunt ei, vt prius erecta inclinetur in terram, sed proprio arbitrio relinquunt, illa autem volũtate sua ponit ceruices, vel dorsum, siue totum corpus suum ijs, qui eam conculcant. Vnde Beatus Gregorius: *Recta*, inquit, *stat anima, cum superna desiderat, & nequaquã flectitur ad ima. Sed maligni spiritus cum hanc in sua rectitudine stare conspiciunt, per eam transire non possunt: transire namque eorum, est immunda illi desideria spargere. Dicunt ergo, incuruare vt transeamus: quia, si ipsa se ad ima appetenda non deijcit, contra hanc illorum peruersitas nullatenus conualescit: & transire per eam nequeunt, quam cõtra se rigidam in superna intentione pertimescunt. Nos ergo fratres charissimi, nos viam malignis in nobis spiritibus damus, cum terrena concupiscimus, cum ad temporalia appetenda curuamur. Pudeat ergo terrena concupiscere, & dorsa mentium ascendentibus aduersarijs præbere. Terram semper intuetur, qui curuus est, & quo præmio sit redemptus, non meminit qui ima quærit. Hinc etiã per Moysen dicitur, vt qui gibbo premitur, nequaquam ad sacerdotium prouehatur. Et quotquot Christi sanguine redempti sumus, membra eiusdem summi sacerdotis efficimur. Vnde & nobis per Petrum dicitur: Vos autem genus electum, regale sacerdotium. Sed qui gibbum tolerat, ima semper intuetur. A sacerdotio ergo repellitur: quia quisquis solis terrenis intentus est, ipse sibi testis est, quod membrum summi sacerdotis non est. Hinc rursus pisces, qui pinnulas nõ habent, ab esu fidelis populi prohibentur. Pisces qui pinnulas squamarum habent, dare etiam saltus super aquas solent. Quid ergo pinnatis piscibus nisi electæ animæ figurantur? Quæ profectò solæ in cælestis Ecclesiæ corpus transeunt. quæ modo virtutum pinnulis fultæ, saltus dare per cæleste desiderium sciunt, vt superna per contemplationem appetant, quamuis in seipsis iterum ex mortali carne relabantur. Si ergo iam bona cælestis patriæ agnouimus, displiceat nobis, fratres charissimi, quod curui sumus.*

Hieron.

Greg. ho. 31. in Euang. to. 2.

Homo faciẽ in cælum erecta quare creatus sit,

Leuit. 21

1. Pet. 2.

Leuit. 12

Pisces pinnulas habentes electos designant.

CAPVT

CAPVT LII.

1. CONSVRGE, consurge, induere fortitudine tua Sion, induere vestimentis gloriæ tuæ Ierusalem ciuitas sancti: quia non adiiciet vltra vt pertranseat per te incircumcisus & immundus. 2. Excutere de puluere, consurge; sede Ierusalem: solue vincula colli tui captiua filia Sion. 3. Quia hæc dicit Dominus: Gratis venundati estis, & sine argento redimemini. 4. Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit populus meus in principio, vt colonus esset ibi: & Assur absque vlla causa calumniatus est eum. Et numquid mihi est hic, dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis? Dominatores eius inique agunt, dicit Dominus, & iugiter tota die nomen meum blasphematur. 5. Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum. 6. 7. 8. Quam pulchri super montes pedes annunciantis & prædicantis pacem: annunciantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus. 9. Vox speculatorum tuorum: leuauerunt vocem, simul laudabunt: quia oculo ad oculum videbunt, cum conuerterit Dominus Sion. 10. Gaudete, & laudate simul deserta Ierusalem: quia consolatus est Dominus populum suum, redemit Ierusalem. 11. Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium Gentium: & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri. 12. 13. 14. 15. Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere: exite de medio eius, mundamini qui fertis vasa Domini. 16. Quoniam non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis: præcedet enim vos Dominus, & congregabit vos Deus Israel. 17. Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit valde. Sicut obstupuerunt super te m[illegible]i, sic inglorius erit inter viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominum. 18. Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum:

quia quibus non est narratum de eo, viderunt: & qui non audierunt, contemplati sunt.

SVMMA CAPITIS.

EXCITAT Isaias Ecclesiam Catholicam, vt se praeparet ad excipiendum Christum, vincula peccatorum excutiens, & se nouis ornamentis induens, quam exhortationem in principio capitis constituit.

Deinde sub Aegypti captiuitate corporali, spiritualem describit, qua omnes sub peccato captiui tenebantur. Ad quam soluendam venit Christus, Versiculo. In Aegyptum descendit populus meus, &c.

Tertiò, denunciat Christi aduentum, & Apostolorum praedicationem commendat, ac multa reserat gratiae mysteria. Versiculo. Propter hoc sciet populus meus, &c. *Vbi specialiter explicat excellentiam Christi, gloriam & diuinitatem illius, vt opprobrium passionis, de qua sermonem statim erat facturus, & ignominia mortis eius magis appareat.*

COMMENTARIVM.

1. *CONSVRGE, consurge, induere fortitudine tua Sion, induere vestimentis gloriae tuae Ierusalem ciuitas sancti, quia non adijciet vltra, vt pertranseat per te incircũcisus & immundus.* In superiori capite multa de tribulationibus, quas in hoc seculo patitur Ecclesia, praedixerat Isaias; iam nunc de fine earundem incipit agere, ac de Redemptore, cuius virtute liberantur fideles à captiuitate peccati, & pressuris huius seculi. Et primo Ecclesiam inuitat, vt surgat, quam Sion appellat, & Ierusalem ciuitatem sancti (idest) Christi, qui per essentiam sanctus est: vel, ciuitatem sanctam (vt transferunt Septuaginta.) Verè enim sancta est Ecclesia, quam sanctificauit Christus, & proprio sanguine mundauit, sicut dicit Apostolus: *Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret, mundans lauacro aquae in verbo vitae, vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi.* Per vestimenta gloriae, virtutes intelligit, de quibus Apostolus. *Induimini Dominum Iesum Christum.* His enim gloriosa redditur Ecclesia. *Consurge* ergo, inquit, in baptismo: *Consurge* per nouitatẽ vitae, & contra potentiã daemonum fortis esto: si enim contra illos praeualueris, non nuda apparebis in iudicio, sed induta vestimentis gloriae

Eph. 5. c

Ecclesiam, vt consurgat, hortatur Isaias.

Rom. 13.

gloriæ, & eris secura, & non timebis hostes tuos, quia nullus tunc erit inimicus, nullus pollutus, qui te persequatur, & intelligit per incircumcisos, illos qui corde incircumcisi sunt, idest tyrannos, & carnales homines voluptatibus atque delitijs deditos, aut etiam infideles. quos Stephanus incircumcisos auribus dixit. Vel per incircūcisum intelligit diabolum, qui post diem iudicij non poterit amplius in electos sæuire. Vnde quæ dicuntur in hoc loco, non sunt referenda ad tempora Constantini, vt vult Lyranus, nec ad statum Ecclesiæ militantis post primum Christi aduentum, vt explicat Sasbouth Delphius, & nonnulli alij expositores: sed potius ad tempus Ecclesiæ triumphantis, vt interpretatur Augustinus: *Quomodo ergo* (inquit,) *testimonium propheticum quod in sua responsione posuerunt, quãdo Ecclesiæ dictum est: Non adyciet vltra per te transire incircumcisus & immundus, ad hoc tempus pertinere intelligitur, quando Ecclesia retibus comparata est, quibus in mari adhuc positis pisces malos bonis permixtos, vel occultos esse confessi sunt? Vnde manifestum est, nonnisi de futuro seculo post iudicium, nullum incircūcisum & immundũ per Ecclesiam trãsiturum violentiã veritati inferentẽ, qua suos non in carne, sed in corde torquet inimicos, vt illã etiam confiteantur inuiti.* Nota vim illius verbi, pertransiet, quasi dicat: Omnes electos meos exposui ludibrijs, & opprobrijs hominum, vt conculcarentur quasi lutum platearum: sed iam deinceps non poterunt eos tangere, aut contristare. Et videtur hoc verbum respondere illi sententiæ capitis præcedentis: *Et dixerunt animæ tuæ, incuruare vt transeamus:* ac si dicat, non vltra incuruaberis, vt transeant per te inimici tui, & te conculcent. In sensu spirituali hæc de anima possunt intelligi, quæ exuens veterem hominem, induit nouum, qui secundum Deum creatus est. Cum enim surrexerit à peccato, & induta fuerit fortitudine, nequaquam vltra transiet per eam incircumcisus & immundus, idest malignus spiritus, sed ipsa potius super aspidem & basiliscum ambulabit, & conculcabit leonem & draconem. Sicut enim Saluator discipulis suis dixit. *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici: & nihil vobis nocebit,* ita & iustis hæc facultas cōceditur, vt spiritualia nequitiæ, ac diuersa genera peccatorum, quæ per huiusmodi animalia designantur, cōculcent, & subijciant.

Incircumcisi dicuntur peccatores. & dæmones.

Act. 7.

Lyra.

Sasbouth

Aug. lib. vno cōtra Dōatistas cap. 8. to. 7 Ecclesiam triumphãtem nullus inhabitabit immūdus.

Renouati per gratiã diabolum superant.

Psal. 90

Luc. 10 e

2 *Excutere de puluere, consurge; sede Ierusalem: solue vincula colli tui captiua filia Sion.* Comparat Hierusalem mulieri volutatæ in luto, aut puluere, & hortatur eam, vt illum excutiat, & vincula peccatorũ, quibus tenebatur, dissoluat, & se præparet ad Euangelium suscipiendum, & Christum, per quem à captiuitate peccati erant homines liberandi. Puluis sunt peccata venialia, à quibus mundi esse non possumus, dum sumus in hoc mortali corpore. Lutum autem, peccata mortalia designat, quæ animam sordidam efficiunt. Qui ergo redemptorem expectat, & eum digne intra hospitium cordis vult suscipere, non tantum lutosam atque immundam debet per pœnitentiam abstergere animam: sed etiam à pedibus puluerem leuium peccatorum excutere. *Nam qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet.* Potest etiã per puluerem intelligi lex antiqua, quia

Peccata venialia conferuntur pulueri, mortalia luto.

Ioan. 13

quia non cœlestia promittebat, sed terrena, quæ pulueri assimilantur. Quam etiam designant vincula colli, eo quod lex illa constrictum tenebat hominem sub peccato, nec vires aduersus illud subministrabat. Aut vero quoniam iugum erat importabile, de quo Petrus Apostolus dixit. *Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus?* Vt ergo se præparet ad Euangelium, hortatur Ierusalem excutere iugum legis antiquæ: hæc enim seruari non potest, adueniente lege gratiæ, Apostolo dicente, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Pro vinculis ergo colli, quæ signa sunt seruitutis, gestemus monilia sponsæ, quæ signa sunt libertatis. Vel per vincula intelligit peccata, nam *funibus peccatorum suorum quisque constringitur*.

Lex antiqua pulueri cõferi.

Act. 15. b

Gal. 5. a

Prou. 5.

3 *Quia hæc dicit Dominus: Gratis venundati estis, & sine argento redimemini.* Alludit ad id quod supra dixerat: *Quis est creditor meus cui vendidi vos?* Hic eodem modo testatur, gratis venundati estis. quasi dicat, se nihil pretij accepisse, nec obstrictum esse creditori, qui possit eos veluti iure mancipij retinere. Hoc autem valet plurimum ad diuinam promissionem confirmandam, & spē corroborandam in Deum: nam dubitare poterant Iudæi de libertate illis repromissa, quod iam diuturna possessione ipsos retinuisset Chaldęi, qui potentissimi erant omnium nationum, aut etiam princeps huius mundi, de quo per Prophetam dicitur: *Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est, vt nullum timeret.* Captiuauerat quippe genus humanum, & per peccatum ipsum suæ addixerat seruituti. Huic dubitationi occurrit Dominus, dicēs: Ego vos eis non vendidi, neque alienaui: possum ergo vosmetipsos repetere, quia nullo iure Chaldæi vos retinere, aut libertatem vestram impedire possunt. Inuidia diaboli mors intrauit in mundum, & accedente culpa primorum parentum, illius potestatem accepit. Vnde per Salomonem ait. *Deus mortem non fecit, sed nec lætatur in perditione viuorum. Impij autem manibus, & verbis accersierunt illam.* Ideo ergo ait, suos gratis venditos esse, quia nihil in Deo poterimus inuenire, de quo iure conqueramur. Nostra enim sponte venditi sumus vilissimo mancipio. & sicut gratis venditi; ita & gratis redempti sumus per misericordiam Dei, non corruptibilibus auro & argento, sed pretioso sanguine agni quasi immaculati. Clamat Apostolus tyrannidem sentiens inimici. *Video autem aliam legem in mēbris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Et nullum alium Redemptorem, præter Christū & gratiam illius agnoscens, subdit. *Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.*

Isai. 50.

Iob 41. d

Sap. 1. d

Gratis vēditi. gratis & redēpti sumus.

Rom. 7. d

4 *Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit populus meus in principio, vt Colonus esset ibi: & Assur absque vlla causa calumniatus est eum. Et nunc quid mihi est hic, dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis? Dominatores eius iniquè agunt, dicit Dominus, & iugiter tota die nomē meum blasphematur.* Promittit libertatem populo suo tum à captiuitate Babylonica, tum etiam à seruitute peccati. Et

per

per Assur populum Aegypti designat, qui ex Assyrijs fuit oriundus, vnde Ezech. 31. Aegyptij Assyrij dicuntur. Potest etiam per Assur Rex intelligi Assyriorum, & eius exercitus, qui postea infestissimi fuerunt filijs Israel. & vbi nos legimus, *calumniatus*, &c. Chald. habetur, *oppressit eũ.* Argumentatur ergo à minori ad maius in hunc modum. Si Dominus in Aegyptios animaduertit, quod acerbè, & inique populum suum tractauerint, opprimendo illum operibus duris luti, & lateris; multo magis puniet Chaldæos, qui crudeliter in ipsum sæuierunt: nam imperiũ Pharaonis in Iudæos fuit ortum ex causa iusta, eo quod Iacob spontè in Aegyptum cum sua familia descendit, & subditus effectus est potestati Pharaonis, qui ob beneficium à filio suo Ioseph acceptum, regionem illi amplam dedit. Postmodum vero successores Pharaonis extiterunt ingrati, & immemores Ioseph, atque accepti ab illo beneficij totam posteritatem varijs modis afflixerunt. Sed longe indignius facinus fuit Chaldæorum, qui debellantes iniquè filios Israel, & à proprijs eijcientes, in duram seruitutem rapuerunt. Si igitur Aegyptios ingratos puniuit Dominus; an non vlciscetur in Chaldæos crudeles? non obstitit Pharao, quamuis legitimus esset Dominus terræ Aegypti, an violenti prædones mihi obstabunt? Ex vtraque autem captiuitate, à qua misericorditer eripuit filios Israel, vult principaliter spem nostram erigere, vt credamus & speremus firmiter, ipsum verè esse Redemptorem, qui nos liberabit à seruitute peccati, quæ verè seruitus est dicenda, & iniqua seruitus: nam diabolus nullum habet ius in animas, sicut nec Babylonij habuerunt in corpora. Gratis peccatores se tradiderunt diabolo, & à legitimo Domino in potestatem tyranni propria se voluntate transtulerunt, cum non possent dominium sui à primo Domino auferre, & alteri tradere. Vnde cũ liber esset homo, propria volũtate seruus factus est: nam *qui facit peccatũ, seruus est peccati*. Iuxta quod Apostolus ait. *Nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius, cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam.* * *O miserabilis seruitus, plerumq; homines cum dominos malos patiuntur, venales se petunt, non quærentes Dominum non habere, sed saltem mutare: seruus peccati quid faciet? quem interpellet? Apud quẽ se venalem petat? Deinde seruus hominis aliquãdo sui domini duris imperijs fatigatus, fugiendo requiescit: seruus peccati quo fugiet? secum se trahit quocumque fugerit, non fugit seipsam mala conscientia, non est quo eat, sequitur se, immo non recedit à se, peccatum enim quod facit, intus est. Fecit peccatum, vt aliquam corporalem caperet voluptatem, voluptas transit, peccatum manet, præterit quod delectabat, remansit quod pungat: mala seruitus. Ad Christum omnes fugiamus, contra peccatum Deum interpellemus: venales non petamus, vt eius sanguine redimamur, Dicit enim Dominus: Gratis venundati estis, & sine argento redimemini: sine pretio, scilicet vestro, quia meo. Hoc Dominus dicit, ipse enim pretium dedit, non argentum, sed sanguinem suum; nam nos & serui & egeni remanseramus. Liberat ergo ab hac seruitute solus Dominus: qui illam non habuit, ipse de illa liberat, solus enim in hac carne venit sine peccato: nam quos videtis in manibus*

Peccati seruitus ẽ vera captiuitas.

Ioan. 8. d

Rom. 6.

*Aug. tra. 41. in Ioa. to. 9.

nibus matrum paruulos fieri, nondum ambulant, & iam sunt compediti, traxerunt enim de Adam quod saluatur à Christo. Pertinet etiam ad ipsos cum baptizantur ista gratia, quam Dominus pollicetur, quia de peccato solus liberare potest, qui venit sine peccato, & factus est sacrificiū pro peccato. Ait ergo Saluator. *Et nunc quid mihi est hic, dicit Dominus?* Quare hominem à captiuitate peccati non libero, sicut à seruitute Pharaonis liberaui? Blasphematur nomen meum iugiter, quia nōn libero populum meum. Septuaginta. *Propter vos nomē meum blasphematur in gentibus semper.* Vt quid ergo immoror? quare ad liberandum hominem non descendo? Maximum affectum dilectionis erga nos ostendit, qua nos visitauit oriens ex alto. Non enim patiebatur eximia Dei charitas, hominem sub peccato videre captiuum, & illum solum relinquere. Vnde & subditur.

Christi affectus erga homines.

Vide circa hoc supra ca. 18. n. 8.

5 *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum.* Idest quia multas patitur calumnias populus meus, *ego* veniam & liberabo eos. Non mittam Prophetam, non angelum, sed *ego ipse qui loquebar*, & salutem repromiseram infirmis, & libertatem captiuis, *Ego ipse* adero & conuersabor cum illis. *Ego* ero vobiscum Deus, vnde & Emanuel dictus est. Inique agebant dominatores populi Israelitici, Aegyptij videlicet, & Babylonij, supplicijs afficiebant captiuos, alligando eis onera grauia & importabilia: ibi erat crudelitas hostium, & humanarum imbecillitas virium, quæ omnia figura erant & signa captiuitatis, qua princeps huius mundi sibi per peccatum subiecerat vniuersum; at Dei filius, *Ecce*, inquit, *adsum*, *Ego* affuturus sum in carne mortali, & non propter merita vestra, sed propter bonitatem meā redimam vos, vt sciatis nomen meū. *Ego ipse* superbiam comprimam aduersariorum vestrorum, & eorū crudelitatem dissipabo, ac vobis vires efficacissimas tribuam, ne aduersus vos præualere valeant. Consonat hic locus verbis Apostoli dicentis. *Multifariam multisq. modis olim Deus loquens patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & secula.* Quod enim per Prophetam inquit. *Ego ipse qui loquebar*, Apostolus explicat. *Multifariam multisq. modis olim Deus loquens patribus in prophetis*, & quod ille ait, *Ecce adsum*, hoc designant verba illa, *Nouissime diebus istis loquutus est nobis in filio*. Ait ergo: *ego qui loquebar multifariè, multisque modis*. ego qui redemptionem populo meo promiseram, *Ecce adsum*. Vbi obseruandum, quod illud aduerbium, *Multifariè*, (vt interpretatur Anselmus) ad varios modos loquendi per verba refertur. Aliquando enim loquebatur Deus per verba propria: aliquando verò per metaphoram, qua sæpe vsus est Spiritus sanctus in sacro eloquio. nam (vt ait S. Thom.) *Deus omnibus prouidet secundum quod competit eorum naturæ: est autem naturale homini, vt per sensibilia ad intelligibilia veniat: quia omnis nostra cognitio à sensu initium habet. Vnde conuenienter in sacra scriptura traduntur nobis spiritualia sub metaphoris corporalium, & hoc est, quod dicit Dionysius primo capitulo cælestis hierarchiæ: Impossibile est nobis aliter lucere diuinum radium, nisi varietate sacrorum velaminum.*

Filius Dei vt nos redimeret, nō angelū misit, sed ipse venit.

Heb. 1. a

Anselm. sup cap. 1. Hebr.

S. Th. 1. p. q. 1. ar. 9. in corp.

Sensibilia ducūt hominem ad cognitionē spiritualiū

Dion. ca. 1. cæle. hier. circa med.

laminum reuelatum. Aliquando loquebatur blandiens, vt amore ad Diuina præcepta obseruanda nos alliceret, aliquando mutans vocem loquebatur, terrens, vt metus pœnarũ à peccatis arceret, quos amor emolire non potuit. Nec solum *multifariè*, sed etiam *multis modis* loquebatur olim, quod ad diuersos modos loquendi per res exteriores refertur, hos varios modos loquendi Oseas tetigit, dum ait. *Et loquutus sum super prophetas, & in manu prophetarum assimilatus sum*. Quem locum sancti Doctores interpretantur de Christo, qui in diuino eloquio per ministerium prophetarum fuit rebus multis assimilatus, nunc agno Isaiæ 26. *Emitte agnum domine dominatorem terræ*. nunc vermiculo, Psal. 21. *Ego autem sum vermis, & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis*. nunc pastori, Isaiæ 40. *Sicut pastor gregem suum pascet* His & alijs quam pluribus rebus sensibilibus assimilatus est Christus in veteri testamento, vt omnibus simul aliquo modo eius excellentia nota fieret hominibus. Nunc autem omnes varios loquẽdi modos vnico verbo absoluit, cũ ad nos veniens dixit *Ecce adsum*. cum aperiens os suum docebat discipulos suos, dicens: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum, &c.* Quod satis aperte expressit qui dixit. *Hic adinuenit omnem viam disciplinæ, & tradidit illam Iacob puero suo. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est*. Et notandum valde cum B Anselmo quod non sine magno mysterio coniunxit Apostolus tempus præteritum cum præsenti, dicens, *olim loquens*, olim quippe aduerbium est, tempus præteritũ importans, loquens, verò est participium præsentis temporis, vt sciamus quoniam verba, quæ Deus patribus per prophetas loquutus est, omnia etiam nobis vsque in præsentem diẽ loquitur in scripturis, vt sicut ipsi, ita & nos, eadem credendo, atque opere complendo, vitam cõsequamur æternam. *Omnia quæcumque scripta sunt* (ait Apostolus) *ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patiẽtiam, & consolationem scripturarum spem habeamus*. Vnde & sapientia ipsa de se loquens, ait. *Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam, & relinquam illam quærentibus sapientiam, & non desinam in progenies illorum vsque in æuum sanctum*, Et iterum. *Adhuc consiliabor, vt enarrem*. Adhuc inquit, quoniam non solum olim diuina sapientia antiquis patribus loquebatur in prophetis, sed *adhuc* loquitur, & vsque in finem seculi loquetur, vt ex eisdem verbis, quibus patribus locutus est *olim* fidei Christianæ veritas comprobetur, & credamus, venisse iam, & adesse, qui *multifariè, multisq. modis loquebatur*.

Christus multis rebus assimilatur per prophetas.

Osea 12.

Isai. 26.

Psal. 21.

Isai. 40.

Matt. 5. a

Baruch. 3.

Anselm. super ca. 1 ad Hebr.

Scriptura sacra oibus loquitur.

Rom. 15

Eccles. 24.

6 *Quam pulchri super montes pedes annunciantis, & prædicantis pacem: annunciantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion, regnabit Deus tuus*. Verba hæc, (vt notauimus supra), de Apostolis sunt ad literam intelligenda, & de prædicatoribus Euangelij, qui bonum nuncium attulerunt mundo, annunciantes iam aduenisse Saluatorem, & pacem nobis attulisse, & regnasse super nos, principe tenebrarum deuicto. Cum enim aduentum prędixisset Redemptoris nostri, æquum erat, vt sermonem de nuncijs, & præcursoribus illius institueret, de illis videlicet, quos Christus Dominus *misit binos ante faciem suam in omnem ciuitatem*.

cap. 7. n. 19

Prædicatorum pedes quam speciosi.

Luca 10 a

tem, & locum, quo erat ipse venturus. Sic explicat istum locum Apostolus ad Rom. 10. *Quomodo* (inquit) *credent ei quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante? quomodo vero prædicabunt nisi mittantur?* Sicut scriptum est: *Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona, sed non omnes obediunt Euangelio*. Vbi prædicta verba explicat de prædicatoribus Euangelij, de quibus etiam dicitur. Nahum. 1. *Ecce super montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem*. Ait ergo *quam pulchri, &c.* Quasi dicat, fœlix atque dignitatis eximiæ erit ille, qui tam læta annunciauerit vniuerso mundo, qui rem tot retro seculis expectatã prædicauerit. *Fidelis sermo* (inquit Apostolus) *& omni acceptione dignus, quia Iesus Christus venit in hunc mundum peccatores saluos facere*. Quid magis gratum poterat nunciari, quàm salus infirmis, venia peccatoribus, pax inimicis, & libertas captiuis? Quod ergo ait, *quam speciosi pedes*: (vt explicat sanctus Thomas) dupliciter potest intelligi. Vno modo, vt per pedes intelligãtur eorum gressus, quia scilicet ordinatè procedunt, non vsurpantes sibi prædicationis officium. Canticorum 7. *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis*. Alio modo possunt intelligi per pedes affectus, qui rectitudinem habẽt, dum non intentione laudis, aut lucri verbum Dei annunciant, sed propter hominum salutem, & Dei gloriam. Ezech. 1. *Pedes eorum pedes recti*. Poteris etiam per pulchritudinẽ pedũ, summam vitæ sanctitatem intelligere, qua Euangelij prædicatores pollere debent, ita vt non solum caput sit mundum, sed etiam pedes, qui terram contingunt. Propter quod Christus Dominus discipulorũ suorum pedes lauit, vt eos admoneret, Euangelium mundos etiam pedibus ministros requirere, vnde & Petro dicenti: *Domine non tantum pedes meos, sed & manus & caput*: Respondit Dominus. *Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet*, (idest) extremam corporis partem, quæ magis exposita est periculo, & facilius sordibus maculatur. Adiunxit autem propheta, *super montes*, nam Euangelium ita aperte est prædicandum, ita clare & distincte, vt ab omnibus audiri possit & intelligi, nam qui super montes clamant, latè audiuntur. Sicut enim Christus *veniens euangelizauit pacem vobis, qui longè fuistis, & pacem ijs qui prope*, ita & prædicatores Euangelij alta voce annunciare debent pacẽ, vt ab ijs qui prope, & ab ijs qui longe sunt audiantur. Vnde & superius ait. *Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Sion: Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Ierusalem: Exalta, noli timere. Dic ciuitatibus Iuda; Ecce Deus vester. Noli timere* (inquit) libere & aperte prædica veritatem, non taceas timore, aut vanis pollicitationibus coactus. Denique *super montem* prędicaturus ascendit, qui in culmine perfectionis constitutus atque diuinarum scripturarum speculator factus, Christum annunciat, vt superius diximus. supra montes prædicat, quia & Christus legem daturus Euangelicam, super montem ascendit, quia viam excellentiorem nobis demonstrauit.

7 *Prædicantis pacem*. Tangit his verbis prædicationis materiam, *quæ quidem* (vt ait sanctus Thomas) *est duplex. Prædicant enim ea quæ sunt vtilia ad vitam præsentem, quod desi-*

[Margin notes: Rom. 10 — Nahū. 1 — 1. Tim. 4 c — S. Thom. super c. 10. ad Rom. lect. 2. — Cant. 7. — Ezech. 1 — Ioan. 13 a — Ephes. 2 — Isa. 40. b — Sup. c. 40. nu. 18. — S. Th. cap. 10. ad Rõ. lect. 2.]

designat, cum dicit, euangelizantium pacem, scilicet triplicem. Primo quidem annunciant pacem, quam Christus fecit inter homines & Deum. 2.Cor.5. *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. Et posuit in nobis verbum reconciliationis.* Rom.5. *Pacem habeamus per Iesum Christum ad Dominum. Secundo, annunciant pacem habendam cum omnibus hominibus.* Rom.12 *Si fieri potest quod ex vobis est cum omnibus hominibus pacem habentes. Tertio, annunciant ea per quæ homo potest habere pacem in semetipso.* Ps.118. *Pax multa diligentibus legem tuam ait Proph. Et sub his tribus continetur omnia quæ in hac vita sunt utilia ad salutem, vel quantum ad Deum, vel quantum ad proximum, vel quantum ad seipsum. Prædicant etiam ea quæ speramus habere in alia vita, & quantum ad hoc dicit, euangelizantium bona.* Potest etiam per *pacē*, Christus intelligi, quem annunciauerunt Apostoli. Eph.2.c *Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum.* Et consonat hæc explicatio cum textu Hebraico, vbi in singulari habetur. *Annunciantis bonum;* & ita transfert editio vulgata, quamuis Septuaginta interpretes vertāt in plurali *euangelizantis bona*; Vbi Origenes, per Orig. in præfatione sup.Ioann. *bonum*, Christum intelligit, quem qui euangelizat, omnia bona annunciat, seu bonum per essentiam, ipse est enim summum bonum, omnia cōtinens bona, quoniam in ipso *inhabitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter.* Coloss.2.b Idem significant verba sequentia, *prædicantis salutem*, ideſt; Iesum, seu Saluatorem. Sic enim habetur Hebraicè, vt notauit Eusebius Eusēb.li.6. demonstr. Euāgelica cap.24. Cæsariensis. Christus est salus nostra, vt sæpius tradit Scriptura. potissime Actorum 4. Actor.4 *Et non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.*

8 *Dicentis Sion, regnabit Deus tuus*, Sion est vocatiui casus, ac si dicat: O Sion. Potest etiam esse datiui dicentis Sioni, videlicet Ecclesiæ Catholicæ. Regnabit Deus tuus. hoc est, Christus, de quo Angelus Gabriel ad Virginem loquens ait. Luca 1. *Et regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Regnauit* (vt inquit Apostolus,) Rom.5.c *mors ab Adam vsque ad Moysem etiam in eos, qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri.* Venit Christus, & destruxit eum qui habebat mortis imperium, Ibid.d *vt sicut regnauit peccatum in mortē: ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.* Hoc ergo est bonum nuncium quod *Sion* (ideſt) Ecclesiæ annunciauerunt Apostoli. *Regnabit Deus tuus;* non iam peccatum regnabit in vestro mortali corpore, non dominabitur vobis diabolus, nam princeps huius mundi eijcietur foras; sed regnabit in vobis Dominus Deus vester & corda fidelium gubernabit. Cui consonat illud Psalmistæ. Ps.145. *Regnabit Dominus in secula, Deus tuus Sion in generatione & generationem.* Chald. pro Regnabit. habetur: *Reuelatum est regnum Dei tui*: Rex erit manifestus, non iam sub velamine, nec sub vmbris legis antiquæ.

9 *Vox speculatorum tuorum: leuauerunt vocem, simul laudabunt: quia oculo ad oculum videbunt, cum conuerterit Dominus Sion.* Prædicabunt, inquit, alta voce Apostoli, non solum quæ à longe videntur, vt speculatores faciunt; sed quæ viderunt ipsi proprijs oculis, & contrectauerunt manibus suis. Vnus ex speculato-

culatoribus istis nomine omniũ aliorum ait. *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ: & vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & apparuit nobis. Quod vidimus, & audiuimus, annunciamus vobis, vt & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum patre, & cum filio eius Iesu Christo.* Alius clamat. *Non enim doctas fabulas secuti notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem & præsentiam; sed speculatores facti illius magnitudinis.* Leuantes vocem *simul laudabunt*, quia cum magno gaudio, atque mentis iubilo annunciabunt Christum, cuius oculos proprijs oculis viderunt, non solum in vita mortali, sed etiam postquam surrexit à mortuis. Audi vocem *speculatorum* (idest) Apostolorum, qui ad se ingredientẽ Christum ianuis clausis viderunt. *Vidimus*, inquiunt, *Dominum*. Et iterum: *Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni*. Præ gaudio enim nihil aliud dicere poterant aut repetere, nisi quod oculo ad oculum viderant. Ipsi laudauerunt simul, qui simul congregati confessi sunt Christum Dominum à mortuis surrexisse. Hinc primum collige, laudes Diuinas eò esse magis gratas Deo, quò à pluribus in vnũ congregatis procedunt. Vbi obserua, quod cum in plurali speculatores nominauerit, & in plurali dixerint, *simul laudabunt*, vocem tamen in singulari posuit; *Vox* (inquiens) *speculatorum tuorum leuauerunt vocem. Vocem* (inquit) non, voces, quoniam vno spiritu, vno ore laudare cõdecet Deum, ita vt, cum plures sint, vnius tantum vox audiri videatur. Vnde & Ioannes, cum vidisset agnũ, *& cum eo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius scriptum in frontibus suis*, vnam vocem omnium se audisse testatur. *Et audiui* (inquit) *vocem de cælo, tamquam vocem aquarum multarum, & tamquam tonitrui magni: & vocem quam audiui, sicut citharœdorum citharizantium in citharis suis. Et cantabant quasi cãticum nouum ante sedem, & ante quatuor animalia & seniores.* Aut vero ideo dixit, leuauerunt vocem, quoniam eandem veritatem, idem Euangelium, eundẽ Christum annunciauerunt Apostoli, quod & facere tenentur eorum successores, atque alij viri Apostolici, quos alloquens Paulus ait. *Obsecro autem vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi: vt idipsum dicatis omnes, & nõ sint in vobis schismata, sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia.* Collige secundo, quod viri Apostolici hæc duo simul debent coniungere in seipsis, videlicet prædicationem Euangelij, & Diuinas laudes, vt simul doctorum & Angelorum officium exerceant, vtrumque enim in præsenti coniunxit Isaias, *Vox*, inquit, *speculatorum*. Ecce doctorum officium. *simul laudabunt*. Ecce munus Angelorum. Vnde non sunt audiendi, sed nec tolerandi qui dicunt, contemptibiles in Ecclesia atque inutiles, qui alios docere non possunt aut instruere, esse choro deputandos, atque Diuinis laudibus, quasi hoc munus esset alienum à viris perfectis & Apostolicis, cum tamen ab antiquis temporibus, nullus perfectam doctoris Euangelici fuerit vitam consequutus, qui non simul prædicationi, & doctrinæ laudes associauerit diuinas. Petrus summus

1.Io.1.a

2.Pet.1.e

Ioan.20

Laudãdus Deus vno spiritu.

Apoc.14 a

1.Cor.1.b

mus Ecclesiæ pastor & doctor, atque Ioannes occupatissimi erant in conuertendis & erudiẽdis populis, atque animarum saluti deditissimi, & tamẽ ascendebant *in templum ad horam orationis nonam*, & suis temporibus in diuinis occupabãtur laudibus, memores Regis sancti Dauid, qui curis regni laudes associabat diuinas: ait enim. *Media nocte surgebam ad confitendum tibi super iudicia iustificationis tuæ*. Et iterum: *Vespere & mane, & meridie narrabo & annuntiabo*. Et rursus: *Septies in die laudem dixi tibi super iudicia iustitiæ tuæ*. Lege supradicta cap. 6. nu. 13. Pro, *speculatorum*, vertunt 70. *custodum*, Chald. *gubernatorum*, quia Prælati, atque omnes prędicatores Euangelij, custodes vineæ Dominicæ, & gubernatores fidelium oportet vt sint. Quod autem ait, *cum conuerterit Dominus Sion*; idem est ac si diceret, cum proprio sanguine redemerit Sion & saluauerit, vt ex verbis subsequentibus constat.

Act. 3.a

Ps. 118.

Ps. 54. e

10 *Gaudete, & laudate simul deserta Ierusalem: quia consolatus est Dominus populum suum, redemit Ierusalem*. Prouocat ad laudem loca deserta Ierusalem, per quæ gentilitatem intelligit, sicut inferius, cum ait: *quia multi filij desertæ, magis quam eius quæ habebat virum*. Et gaudij causam esse ait, quia videlicet Christus Dominus redemit Ierusalẽ, non illam carnalem, quæ quadraginta annis post passionẽ Domini euersa est, sed spiritualem, per quam Ecclesiam suam intelligit. Vbi obserua, quod eandem rem, ob sui magnitudinem, diuersis nominibus explicat. Quod enim in versu præcedenti dixerat: *Cum conuerterit Dominus Sion*, hoc in præsenti vocat consolationem populi sui, & redemptionem

Isa. 54. a

Ierusalem Ecclesiam designat.

Israel. Glossa interlinearis, per *deserta Ierusalem*, reliquias intelligit Iudæorum, Apostolos videlicet, & alios paucos, quos superius idẽ propheta *residuum* dixit. Glossa ordinaria inquit, per hæc verba prophetam cõsolari primitiuam Ecclesiam, ad quam, excæcatis Iudæis, in locum eorum gentes subintrauerunt. quæ explicatio est valde conformis contextui. Subditur enim.

Isa. 46. a

11 *Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium: Et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*. Septuaginta interpretes, *reuelauit* (inquiunt) *Dominus brachium sanctum suum in conspectu cunctarum gentium. Et videbunt omnes fines terræ salutem, quæ est à Deo nostro*. Quibus verbis significat propheta, Deum manifeste, & non in abscondito liberaturum populum vniuersum, nec concludendam esse salutem in Iudæa, sed extendendã vsque ad fines terræ. Vnde & per Psalmistam ait: *Notum fecit Dominus salutare suum: in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. Notum fecit* (vt ait Augustinus) *ipsum brachium, ipsam dexteram ipsum salutare, idest, Dominum nostrum Iesum Christum. De quo dictum est. Et videbit omnis caro salutare Dei. De quo etiam dixit ille Simeon, qui infantem accepit in manus. Nunc dimittis Domine seruum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Notum fecit Dominus salutare suum. Cui notum fecit? parti, aut vniuerso? non parti alicui. nemo fallat, nemo decipiat, nemo dicat: ecce hic est Christus, ecce illic Qui dicit, ecce hic est, ecce illic, partes ostendit. Cui notum fecit Dominus salutare suum? Audi quid sequitur: Ante conspectum gentium reuela-*

Brachium parare qd sit.

Ps. 97.

Aug. super eumdem tom. 8.

Luca 3. & 2.

Salutare Dei visum est, quando Christus in terram descẽdit.

Mat. 24

reuelauit iustitiam suam. Dextera Dei, brachium Dei, salutare Dei, & iustitia Dei, Dominus est Saluator noster Iesus Christus. Ad hunc locum videtur allusisse sanctus Simeō, cum post verba inducta subdit: *Quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem gentiū, & gloriam plebis tuæ Israel.* Vbi expressum vides verbum, parauit, quo vsus est Isaias, vt significaret, non ex proprijs meritis, sed ex Dei misericordia hanc processisse salutem. Iuxta quod Apostolus ait. *Gratia estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis: Dei enim donum est, non ex operibus, vt nequis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus.* Vbi, *præparauit*, idem significat, quod ante parauit, ante secula omnia, ante omne opus bonum nostri arbitrij, etiam præuisum, ne glorietur omnis caro coram illo.

Eph. 2. b Opera nostra nō præcedunt gratiā, quæ sola Dei misericordia datur.

12. *Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere: exite de medio eius, mundamini qui fertis vasa Domini.* Hæc verba diuersimode à doctoribus interpretantur. Primo, ita, vt sit quædam vox Apostolorum, quos superius speculatores nominauit, adhortantium fideles, vt Babylonem spiritualem relinquant, & veterem hominem deponant. *Recedite*, inquiunt. Nec satis erat, hoc semel dixisse, sed iterum atque iterum id ipsum repetit, vt maximum periculum ex prauorum hominum consortio illis imminere designet. Quod & per Hieremiam clarius admonet, dicens: *Recedite de medio Babylonis, & de terra Chaldæorum egredimini. & estote quasi hædus ante gregē.* Et Ioānes Euāgelista idipsum explicuit, dū ait. *Nolite diligere mundū, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo: quoniā omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: quæ non est ex Patre, sed ex mundo est. Et mundus transit, & concupiscentia eius.* Non sit vobis consuetudo cum pollutis, & impijs, cum sceleratis, & idolis seruientibus, ne inquinemini ab eis. Hunc locum Isaiæ commentari videtur Apostolus, scribens ad Corinthios. *Nolite iugum ducere cū infidelibus. quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? quæ autem conuentio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? qui autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei viui, sicut dicit Deus: quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erūt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis: & ego recipiam vos: & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.* Et iterum ait: *Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite.* Et si nosse desideras, quid sit non communicare operibus infructuosis tenebrarū; quid sit recedere inde, & pollutum non tangere; audi Augustinum. *Duobus modis, inquit, non te maculat malus, si ei non consentias, & si redarguas: hoc est non communicare, non consentire. Cōmunicatur quippe, quando facto eius consortium voluntatis, vel approbationis adiungitur: hoc ergo admonens Apostolus ait: Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem & redarguite. Et quia parum erat*

Hiere. 50. b

1. Io. 2. c

Res humanæ & cœlestes non se compatiūtur simul.

2. Cor. 6. c Societas improba fugienda.

Ephes. 5 Boni quādo à reprobis nō maculentur.

Aug. serm. 18. de verb. Domini circa finē to 10.

Pollutum non tāgere quid sit.

Peccatores à iustis arguendi.

erat non consentire, si sequeretur negligentia disciplinæ, magis autem, inquit, & redarguite. Vide te quemadmodum vtrumque complexus est, nolite communicare, magis autem & redarguite. Quid est, nolite communicare? nolite consentire, nolite laudare, nolite approbare. Quid est, magis autem & redarguite? Reprehendite, corripite, coercete, & paulo inferius. *Quomodo ergo malos pro pace tolerabimus, à quibus exire & recedere iubemur, ne tangamus immūdum? nos istam recessionem spiritaliter intelligimus, illi corporaliter. nam & ego clamo cum propheta: & qualiacumque sumus vasa, vtitur nobis Deus in dispensatione vestra. Clamamus & nos & dicimus vobis. Recedite, exite inde, & immundum ne tetigeritis, sed contactu cordis, non corporis. Quid est enim tangere immundum, nisi consentire peccatis? quid est autem exire inde, nisi facere quod pertinet ad correptionem malorum, quantum pro vniuscuiusque gradu atque persona salua pace fieri potest? Displicuit tibi quod quisque peccauit, non tetigisti immundum. Redarguisti, corripuisti, monuisti, adhibuisti etiam, si res exigit, congruam, & quæ vanitate non violet disciplinam, existi inde*. Et in fine eiusdem sermonis sic concludit. *Si ergo, fratres mei, quotquot habebitis inter vos, qui adhuc amore sæculi pergrauantur, auaros, periuros, adulteros, spectatores nugarum, consultores mathematicorum, phanaticorum, augurum, auspicum, ebriosos, luxuriosos, quidquid inter vos malorum esse nostis, quantum potestis improbate, vt corde recedatis, & redarguite, vt exeatis inde, & nolite consentire, vt immundum non tangatis.* Septuaginta pro, *mundamini*, vertūt, *separamini*, scilicet à peccatis & peccatoribus. in quo sanctitas notatur qua pollere debent altaris ministri, sic Christus dicitur *Segregatus à peccatoribus*. Chald. habetur, *electi estote*, & in idem redit, eligitur enim id quod est optimum.

Cum peccatoribus habitare, quam periculosum sit.

13 Hinc collige, non esse tutum cum scorpionibus habitare, & cum peruersis hominibus consuetudinem ducere; nam *modicum fermentum totam massam corrumpit*, & cū peruersis peruertuntur multoties etiam sancti. propter quod sapiens tale nobis præbet consilium. *Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso: ne forte discas semitas eius, & sumas scandalū animæ tuæ*. Magnum miraculum reputauit Scriptura, quod filij Israel ambulauerunt per siccum in medio mari; sed vt notauit Basilius, Opus maiori admiratione dignū est, quod iustus in medio nationis prauæ, atque peruersæ tutus viuat sine macula, & in medio peccatorum incedentē nulla libidinis vnda respergat. De quo plura diximus supra. Collige secundo, quanta diligentia & sollicitudine velit Dominus nos præcauere peccata, siquidem non solum prohibet ne immunda faciamus, sed etiam ne tangamus immunda, nec appropinquemus illis, sed longe ab eis recedamus. quod & sanctus Chrysostomus aduertit. *Et non dixit* (inquiens) *ne facito immunda, sed maiorem diligentiam requirens dicit: ne tetigeritis neque appropinquaueritis. Qui enim tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicauerit superbo, induet superbiam. Et qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum, quid proficit lauatio illius?* Solo tactu mundus immūndos reddit homines: quapropter recedere

Prouer. 22.

Basil. ho. 6 super c. 16 Exod to. 1.

Sup. cap 6. nu 20. cap. 23. nu. 8.

Chrys. ho. 13. super secūdā epist. ad Corin. post med.

Eccli. 13 a

Ibid. 34 a

dere debet ab illo, qui mundus apud Deum esse desiderat. In cuius signũ tactus rerum immundarum, sicut erãt cadauera mortuorum, mẽstruatæ fœminæ, & à bestijs occisi, prohibebatur in lege, alioqui tangentes ea iudicabantur immundi. quæ omnia immunditiam significabãt peccati, à qua valde remotos nos vult esse Dominus. Quãplurimi sancti inter peruersos cohabitantes, vix vnum peccatorem sanctificant; & vnus impius, plures sanctificatos coinquinat. *Factum est enim verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: interroga sacerdotes legem, dicens: Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, & tetigerit de summitate eius panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: numquid sanctificabitur? Respondentes autem sacerdotes, dixerunt: Non. Et dixit Aggæus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, numquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes, & dixerunt: Contaminabitur. Et respondit Aggæus, & dixit: Sic populus iste, & sic gens ista ante faciem meã, dicit Dominus, & sic omne opus manuũ eorum: & omnia quæ obtulerũt ibi, contaminata erunt.* Quæ verba exponens August. *Tactus* (inquit) *ille opera significat. Si sãctus, inquit, tetigerit immundum, non sanctificabitur, si immundus tetigerit sanctũ, inquinabitur, idest facilius sanctus, qui iunctus fuerit genti huic pessimæ pessimatur, quàm gens ista in melius cõmutatur, quia procliuius ad imitationem malorum curritur, quam ad virtutes bonorum animus excitatur, sicut melli plurimo parum absinthij iniectum, velocem amaritudinem trahit, mellis verò etiam si duplum inijciatur, non poterit eius obtineri dulcedo. Exeundum ergo nobis est è medio malorum mẽte, non carne: operibus, non corporibus.*

Aggæi 2

Aug. lib. cont. Fulg. Donatist. cap. 16.

14 *Recedite, &c.* Secundo explicatur iste locus de Apostolis: ita vt Christus Dominus ad eos sermonem conuertat, & sensus sit. *Ego elegi vos, & posui, vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat:* Ego præcepi vobis, *in viam gentium ne abieritis*, quia *non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel* prędicate illis & annunciate salutem: at postquam excæcati sunt filij Israel & obdurati, nec volunt vos audire, sicut nec me audierunt, *recedite, recedite* ab eis, relinquite illos: & *euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*. Sic interpretatur istum locum Tertullianus, & Adamus Sasbout Delphius, & nonnulli alij expositores, quorum explicationi consonat illud, quod Paulus & Barnabas dixerunt Iudæis. *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ: ecce conuertimur ad gentes, sic enim præcepit nobis Dominus.* Tertiò explicatur hic locus de filijs Israel existentibus in captiuitate Babylonis, quibus recedendum esse aliquando ab illa captiuitate denunciat, interim eos admonens, ne idolis gentium, ac prauis eorum moribus inquinentur. Sic interpretantur Hebræi; sed prima & secunda interpretatio est magis cõmunis inter patres, & potissimè ab Isaia intenta, qui sub nomine captiuitatis Babylonis, tyrannidem (vt supra diximus) describit peccati, à qua gratia Dei nos per Iesum Christum liberauit.

Ioa. 15. a

Mat. 10 a

Mat. 15 c

Mat. 28

Tertull. li. 3 aduers. Marcionē. Adamus Sasbout.

Act. 13. g

Apostolis vt à Iudæis recedant præcipitur

15 *Mundamini qui fertis vasa Domi-*

Domini. Hebræi explicant hæc verba de vasis templi, quæ adducenda erant in Hierusalem, captiuitate Babylonis soluta: quasi dicat: Videte & attendite, vt portaturi ex Babylone vasa templi, mundi sitis, quandoquidem Balthasar abutens illis, atque in profanos vsus conuertens interijt vna nocte. Sed multo melius hæc intelligũtur de Apostolis & prælatis Ecclesiæ, de prædicatoribus & ministris Euangelij, quos mundos vult esse Dominus, vt aliorum sordes abstergant. Sic explicat sanctus Gregorius. *Vasa* (inquit) *Domini ferunt, qui proximorum animas ad æterna sacraria perducendas in suæ conuersationis fide suscipiunt. Apud semetipsos ergo quantũ debeant mundari conspiciant, qui ad æternitatis templum vasa viuentia in sinu propriæ sponsionis portant. Hinc diuina voce præcipitur, vt in Aaron pectore rationale iudicij vittis ligantibus imprimatur: quatenus sacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxæ possideant, sed ratio sola constringat, ne indiscretum quid vel inutile cogitet: qui est ad exemplum alijs constitutus, ex grauitate vitæ semper debet ostendere, quantam in pectore rationem portet. In quo etiam rationali vigilanter adiungitur, vt duodecim nomina Patriarcharum describantur. Ascriptos etenim patres semper in pectore ferre, est antiquorum vitam sine intermissione cogitare. nam tunc sacerdos irreprehẽsibiliter graditur, cum exempla patrum præcedentium indesinenter intuetur, cum sanctorum vestigia sine cessatione considerat, & cogitationes illicitas deprimit, ne extra ordinis limitem operis pedem tendat.* Portant etiam *vasa Domini* sacerdotes, quoniam septem Ecclesiæ sacramenta, quæ velut totidem vasa oleum Diuinæ gratiæ continent, & eam digne suscipientibus conferunt, populo administrant: Aut vero quoniam electi sunt, vt portent nomen Christi per vniuersum mundum; sicut vni illorũ dictum est. *Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filijs Israel.* Et quoniam mortaliter peccant, qui sacramenta nouæ legis in peccato mortali administrant; ideo admonentur sacerdotes, vt mundentur prius, ne, dum alios mundant, seipsos deturpent. Præterea etiam *vasa Domini*, vt docet Chrysostomus in illa verba Dauid. *Quis ego sum*, sunt omnes fideles pleni Dei gratia, qui Deũ portant in cordibus suis: omnibus enim dixit Apostolus. *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus*. Et speciali quadam ratione vasa Domini, sunt electi, & vasa in honorem facta; quoniam prædestinati sunt in adoptionem gloriæ filiorum Dei; his ergo ait. *Mundamini*, sanctificamini, sicut & supra dixerat. *Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite agere peruerse, &c.* Mundandi ergo sunt, qui portant illum ante cuius conspectum cælum ipsum non est mundum, nec stellæ. Scriptum est enim. *Quid est homo, vt immaculatus sit, & vt iustus appareat natus de muliere? Ecce inter sanctos eius nemo immutabilis, & cæli non sunt mundi in cõspectu eius.* Et iterum. *Numquid iustificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere? Ecce luna etiam non splendet, & stellæ nõ sunt mundæ in conspectu eius: quanto magis homo putredo, & filius hominis vermis?* Hinc & Ioannes Euangelista nos admonet, dicens: *Qui ius-*

Marginalia: Vasa Domini portantes mũdetur pri⁹. — Cõfessarij, & prædicatores, qui aliorũ sordes tergũt, non sint immundi. — Greg in 2. parte curæ pastor. c. 2. tom. 1. — Exod. 28. — Rationale iudicij in pectore Aaron quid significet. — sacerdotes vasa Dñi portant, id est septem Ecclesiæ sacramenta. — Act. 9. c — Sacramẽta administrãtes in peccato .m. peccant m. — 2. Cor. 4 b — Iusti sunt vasa Dñi — Isai. 1. — Mundus nullus est in conspectu Dei. — Iob 15. b — Iob 25. a

stus

Apoc.22 c *stus est, iustificetur adhuc: & sanctus sanctificetur adhuc.* Hinc & Apostolus ait: *Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Téplum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Et iterum: *An nescitis quoniam membra vestra, templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno. Glorificate, & portate Deum in corpore vestro.* Alij denique per *vasa Domini,* intelligunt arma Domini, illa videlicet, quibus Apostolus armatos vult esse fideles, dum ait: *Propterea accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam iustitiæ, & calceati pedes in præparatione Euangelij pacis: in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere: & galeam salutis assumite: & gladium spiritus, quod est verbum Dei.*

1.Cor.3.

1.Cor.6. d

Vasa Dñi, sime Dñi signficāt.

Eph.6. c

16 *Quoniam non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis: præcedet enim vos Dominus, & congregabit vos Deus Israel.* Reddit rationem eius quod supra dixerat: *Recedite, recedite, exite inde.* Et iuxta explicationem S. Hieronymi, sensus est: Recedetis quidem à Ierusalé ò Apostoli, non vt victi à Iudæis, sed vt victores, excutientes puluerem pedum vestrorum in testimonium illis. Nec vt timidi properabitis ad prædicandum gentibus Euangelium, Præcedet enim vos Dominus tanquã dux & auxiliator vester; nec permittet quod portæ inferi aduersus vos præualeant, quin potius, vestro ministerio congregabit in vnam Ecclesiam filios Dei, qui erant dispersi, non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, *vt fiat vnum ouile & vnus pastor.* Si autem verba hæc ad omnes fideles referantur, sensus est. Quantumuis aduersarij vestri aduersus vos præualere videantur, in exilium vos mittentes, aut corpora vestra trucidantes, non tamen victi exibitis de hoc mundo, sed victores, quoniam Dominus Deus vester potenter sua vos misericordia liberabit. Non opus erit armis aduersus inimicos vestros pugnare in tumultu, sicut dum ex Aegypto ascendistis: quoniam Dominus præcedet vos, & pugnabit bella vestra. Christus enim prior mortuus est, & mortem deuicit, resurrexit primogenitus mortuorum, vt & nos resurgamus, *ascendit in cælum,* vt præpararet nobis locum, congregauit nos exaltatus in cruce, & omnia trahens ad seipsum. Populo Israel dictum est olim, & Moysi, *præcedet te Angelus meus.* Apostolis autem, & eorum successoribus, atque omnibus qui credituri erant per illos in Christum, dicitur, *præcedet vos Dominus:* Et iterum: *Ascendet pandens iter ante eos: diuident & transibunt portã, & ingredientur per eam: & transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum.* Vnde & Esdras, dũ rediret ad Iudæam, noluit ab hominibus vlla expetere suffragia, quoniam antea prædicauerat, suos Diuino auxilio profecturos. Ne ergo illi derogari videretur, omnia humana præsidia contempsit. Aliter potest intelligi verbum illud *non in tumultu,* hoc est pacifica erit, & quieta liberatio facienda per Christum, quia non strepitu fiet armorum, sed suppliciorum tolerantia, de quibus subditur.

Apostoli puluerem pedum excutiunt Iudæis.

Ioa.11.

Victores contra tyrannos euasferunt martyres.

Exod. 23. e

Michaa 2. d

17 *Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis*

mis erit valde. *Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominum*. Ponit modum libertatis repromissæ, quam futuram esse ait per passionē ignominiosam, & mortem vnigeniti filij Dei:& comparat ignominiam passionis eius cū excellentia omnium donorum, quæ habuit Christus præ participib' suis, vt ex eorum eminentia, ignominiæ magnitudinē colligamus. Fuit quidem exaltatus Christus super omnes, inquantū homo, quoniā habuit omnē plenitudinem scientiæ, & omnē gratiam; vnde & super eum multi admirantes obstupuerunt. Scriptum est enim. *Stupebant autem omnes, qui eum audiebant, super prudentia & responsis eius*. Et iterum. *Stupebant autem omnes in magnitudine Dei: omnibus mirantibus in omnibus quæ faciebat*. Et multi præ stupore dicebant: *Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei*. & hoc est quod ait. *Ecce seruus meus*, ideſt Christus, qui secundum humanitatē seruus est Dei patris, eo quod *non venit ministrari sed ministrare, & dare animam suam in redemptionem pro multis*. *Ecce intelliget*, idest, omnem habebit plenitudinem scientiæ. Intellexit enim & cognouit omnia, quæ Deus scit, scientia visionis, vsque ad occultas cogitationes cordium. Exaltatus est & eleuatus; *quoniam ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimplet*. Et quoniam *Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris*. Sicut ergo in donis gratiæ & gloriæ omnes alios excessit, ita & in ignominia passionis. sic interpretatur hunc locum sanctus Thomas. Aduertens *quod similitudo ista attenditur, non quantum ad numerum passionum & gratiarum, sed quantum ad magnitudinē vtriusque: quia sicut sublimatus est in donis gratiæ super alios, ita deiectus est infra alios per ignominiam passionis*. Cōsidera, quantum se deiecerit Dominus maiestatis, quantumque se exinanierit, propter te formam serui accipiens: siquidem propheta modum non reperit, quo ignominiam passionis eius exprimeret, nisi eam conferendo magnitudini claritatis illius. Gloriam suam in monte Tabor tribus dilectissimis ostendit discipulis. *Assumpsit enim Petrum & Iacobum, & Ioannem fratrem eius, & duxit illos in montem excelsum seorsum, & transfiguratus est ante eos*. Ignominiosam vero mortem illius in monte Caluario omnes viderunt nationes. Ibi resplenduit *facies eius tamquam Sol, vestimenta autem eius, facta sunt alba sicut nix*. Hic species illius deformata est, secundum illud quod dicitur infra. *Vidimus eum, & non erat species, neque decor*. Ibi inter duos prophetas emicuit, hic medius inter duos latrones pependit. Ibi vox patris audita est. *Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, ipsum audite*, hic voces sacrilegæ Iudæorum audiuntur, per irrisionem dicentium, *si filius Dei est descēdat nūc de cruce, & credimus ei*. Ibi eius vestimenta candida, hic proprio sanguine conspersa. Sicut ergo ibi apparuit gloriosus, ita hic fuit cōtumelijs quamplurimis, & opprobrijs expositus. *Nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehen-*

Passionis Xpi ignominia simi lis magnitudini diuinitatis ei'.

Luc. 2. g

Luc. 9. e

Mat. 8. c

Scientiæ plenitudo in Christo

Eph. 1. d

Eph. 2. b

S. Tho. 3 p. q. 46. ar. 5. ad secundū

Mat. 17 a

Transfigurationis Xpi gloria cum ignominia passionis eius confertur.

Isai. 53.

Mat. 17 a

Mat. 27 c

Heb. 2. d

prehendit, & tamen inter Angelos sublimis est atque excelsus, & inter filios hominum abiectus.

18 *Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suũ: quia quibus non est narratum de eo, viderunt: & qui non audierunt, contemplati sunt*. Pro, *asperget*, alij vertunt, *stillabit*. stillare autem in Scriptura pro, loqui, accipitur, sicut Ezechielis 20. *Fili hominis, pone faciem tuam contra viam Austri, & stilla ad Aphricum, & propheta ad saltũ agri meridiani*. Et Amos 7. *Non prophetabis super Israel, & non stillabis super domum idoli*. Et sensus est. Excæcatis Iudæis, & obduratis, *asperget* Dominus *gentes multas*, (idest) alloquetur gentes, docens illas viam veritatis; Vel, *asperget*, idest, mundabit aqua baptismatis, de qua per Ezechielem ait. *Et effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab vniuersis idolis vestris mundabo vos*. *Asperget* etiam lauachro pœnitentiæ, quo emundari exoptabat propheta Regius, dicens: *Asperges me Domine hysopo, & mundabor, lauabis me, & super niuem dealbabor*. Chald. pro, *asperget*, habetur *disperget*, hoc est dilatabit Ecclesiam suam, eam vbique terrarum amplificans, vt omnes gentes eum venerentur. Et non solum *gentes*, sed etiam Reges Christum Dominum tamquam excelsum & sublimem colent, & vt verum Deum, nec audebunt contra fidem illius obmurmurare, aut aliquid loqui, sed captiuabunt intellectum in obsequium fidei; cum tamen Iudæi multa procaciter contra Redemptorem suum superbo ore conuitia iactauerint. In quo profecto manent inexcusabiles: nam gentes, quibus non erat repromissus Christus, aut annunciatus, crediderunt in illum. Iudæi autem quibus fuit donatus Saluator, inter quos natus est, conuersatus, & mortuus, blasphemauerunt illum, & eijcientes extra castra, occiderunt. Qui non legerunt Moysem, & Prophetas, cognouerunt Christum, & in lege docti atque enutriti, qui in figuris acceperunt illum, ad se venientẽ ignorauerũt. Hoc designat propheta, cum ait, *quia quibus non est narratum de eo, &c*. In quibus verbis, vt notauit sanctus Thomas, denunciat, *quoniam gentiles, excellentiori modo ad cognitionem Dei essent peruenturi, quàm Iudæi, qui antea cognouerant. Primo, nam Iudæi in notitiam mysteriorum Christi peruenerunt per verba annunciata eis à prophetis, secundũ illud: Prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, scrutantes id quod, vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, prænuncians eas quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias. Sed gentiles huiusmodi Christi mysteria iam realiter impleta vident, ideo dicunt: Quoniam gentes, quibus non est annunciatũ per prophetas de eo, idest de Christo, sicut annunciatũ est Iudæis, videbũt res iam impletas. Multi Reges & prophetæ voluerũt videre quæ vos videtis, & non viderunt*. Secũdo, etiam habuerunt excellentiam quantum ad modum cognoscendi, quia Iudæi ex annunciatione prophetarum solum auditum habebant. *Auditum audiuimus à Domino, & legatos ad gentes misit*. Sed gentiles ex visione intellectum perceperunt. Vnde dicitur, & gentiles, scilicet qui ante non audierunt prænũciari Christum per prophetas, contẽplati sunt, siue intelligent, vt transferunt Septuaginta interpretes. In quo profunda

Stillare qd significet.

Ezech. 20. g

Amos 7. d

Aspergere est mũdare.

Ezech. 36. e

Psal. 50.

Iudæos cõfudit fides gentiũ

Gẽtes excellentiorẽ Xpi cognitionem habuerunt q̃ Iudæi *

S. Th. sup cap. 15. ad Rom. lect. 2. in fine.

1. Pet. 1.

Luca 10.

Abdiæ 1.

funda notatur meditatio, & deuotio humilis, qua legem susceperunt Euangelicam, & Christi se iugo voluntarie subdiderunt.

CAPVT LIII.

1\. QVIS credidit auditui nostro? & brachium Domini cui reuelatum est? 2. Et ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti: 3. non est species ei, neque decor: & vidimus eum, & non erat aspectus, 4. & desiderauimus eum: Despectum, & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem: 5. & quasi absconditus vultus eius & despectus, vnde nec reputauimus eum. 6. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit: 7. & nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum a Deo & humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: 8. disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. 9. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. 10. Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum: 11. sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. 12. 13. De angustia, & de iudicio sublatus est: generationem eius quis enarrabit? quia abscissus est de terra viuentium: 14. propter scelus populi mei percussi eum. 15. Et dabit impios pro sepultura, & diuitem pro morte sua: eo quòd iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius. 16. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate: 17. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum, & voluntas Domini in manu eius dirigetur. 18. Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit & saturabitur: in scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit. 19. Ideo dispertiam ei plurimos: & fortium diuidet spolia, 20. pro eo quòd tradidit in mortem ani-

niam suam, & cum sceleratis reputatus est: 21. & ipse peccata multorum tulit, 22. & pro transgressoribus rogauit.

SVMMA CAPITIS.

IAM in particulari agit *Isaias de passione Domini nostri Iesu Christi, describens dolores immensos, & plagas, quas pro peccatis nostris erat passurus, vsque ad crucis supplicium. Circa quod primo vaticinatur in principio capitis, paucissimos futuros esse, qui tanto remedio ad suam vtentur salutem.*

Secundò, commemorat Verbi incarnationem, vt omnes agnoscant, illum, qui inique tradendus erat morti, natum fuisse temporaliter ex Maria Virgine, & æternaliter à Patre genitum. Ibi. Et brachium Domini, &c. *Et Versiculo.* Et ascendet sicut virgultum coram eo.

Tertiò, agit in generali de ignominia passionis, eam multis nominibus describens, quam exactè explicare non poterat. Versiculo. Non est species ei neque decor.

Quartò, agnum innocentem eum qui patiebatur esse declarat, quia non pro peccatis suis, sed pro nostris mortem pertulit, quæ non rapuit exsoluens in carne sua. Versiculo. Vere languores nostros ipse tulit. *quod late prosequitur, vsque ad versiculum.* Sicut ouis ad occisionem ducetur.

Quintò, fructum innumerabilem passionis eius futurum designat. Versiculo. Generationem eius quis enarrabit? *Et Versiculo.* Si posuerit pro peccato animam suam, &c. *Vbi de conuersione gentium agit consequenter.*

Sextò, prædicit, cum iniquis Dominum maiestatis reputandum esse, quod ad literam impletum est; cum comparatus Barrabæ dignus morte iudicatus est, & inter duos latrones Cruci affixus.

Septimò, prædicit futuram orationem Christi, quam in Cruce effudit pro crucifixoribus suis. Versiculo. Et pro transgressoribus rogauit.

COMMENTARIVM.

1 QVIS *credidit auditui nostro? Et brachium Domini cui reuelatũ est?* Passionem Christi & mortem, ac si iam vidisset expletã, enarraturus propheta, deplorat in primis paucitatem fidelium, præsertim eorum, qui ex Iudæis credituri erant in eum. Fuit enim Christus crucifixus, sicut dicit Apostolus *Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitia.* Sunt autem in hoc capite præterita commixta futuris: nam de futuris loquitur per modum præteriti, vt scias, firmissimam esse rei quam prædicit certitudinem, & præ nimio affectu erga Christum Dominum, & omnes fideles, suum incipit ab exclamatione vaticinium. *Quis credidit auditui nostro?* Hoc est, quis credet auditis à nobis, quis prædicationi Euangelicæ humiles præbebit aures? quam pauci erunt qui credent, filium Dei factum hominem, & humiliatum esse vsque ad mortem, mortem autem crucis! Vnus aut alter ex Iudæis, & gentibus credent ea, quæ sum de Christo dicturus. Quo dicendorum magnitudinẽ notare voluit. *Auditui nostro*, inquit, vt aduertit Chrysostomus, & non, doctrinæ nostræ, eo quod non propria loquatur, sed quæ prius per spiritum propheticum audiuit à Domino, & quasi iam adimpleta vidit. *Præuidit enim* (vt ait sanctus Thomas) *Iudæorum infidelitatem futuram, secundum illud Ecclesiast. 48. Spiritu magno vidit vltima.* Idem autem iterat alijs verbis: *Et brachiũ Domini cui reuelatum est?* Quæ iteratio prodit apertè magnitudinem affectus prophetæ, quo declarat, quã sit necessarium, his, quæ dicturus est, adhibere fidem. *Per brachium Domini*, (vt docet Augustinus) Christũ intelligit, qui *brachium* dicitur, sicut robur, potentia, & virtus Patris. Per illum quippe nos lapsos erigere voluit, per quem vniuersa creauit. Dicit Christum *brachium Domini*, vt designet non fuisse à Patre separatũ, etiam si ad nos venerit carne mortali indutus: sicut *brachium* à pectore à quo procedit non seiungitur, sed semper in illo manet. vnde ad Philippum dixit, *Nõ credis quia ego in Patre & Pater in me est?* Poteris etiam per *brachiũ Domini*, opus intelligere incarnationis, quod nullis viribus humanis effici poterat, sed potentia & brachio Patris indigebat, ad nos mittẽtis filium suum, vt homo factus, solueret pœnas peccatis nostris debitas: *Cui reuelatum est*, (idest) cui persuasum est? Reuelare enim, multoties accipitur in Scriptura pro hoc quod est fidem infundere, aut interius rem persuadere, ita vt sequatur assensus credentis: sicut Matthæi 16. *Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cælis est.* Et primæ ad Corinthios secundo. *Nobis autem reuelauit per spiritum suum.* Multis prædicatum est Euangelium, à Christo, ab Apostolis, & eorum discipulis.

[Marginalia: 1.Cor.1.c — Philip.2 — Chrys. in demonstr. q Christus sit Deus tom.5. — S.Tho. sup. cap. 10. ad Rom. lect. 2. in fine. — Eccli.48 — Aug. cõtra sermonem Arrian. — Ioa.10.g — Ioa.14.b — Reuelare quibus modis sumat. — Mat.16 c — 1.Cor.2.]

Psal. 18 scipulis. Nam *in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*, sed pauci crediderunt. *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi*. Celebris est hic locus, atque à Ioanne Euangelista allegatur iuxta prædictum sensum, & à Paulo Apostolo. Ioannes ait: *Cum* Io. 12. e *autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum: vt sermo Isaiæ prophetæ impleretur, quem dixit: Domine quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui reuelatum est?* Apostolus ait: *Sed non omnes* Rom. 10 g *obediunt Euangelio, Isaias enim dicit: Domine quis credidit auditui nostro?* Nota piam querimoniam prophetæ, qui Christum desiderabat omnibus notū esse, atq; interea paucos post videns qui fidem adhiberent Euangelio, ingemiscens exclamauit, *quis credidit auditui nostro?* Ingemiscamus ergo & nos, & conqueramur cum propheta, atque etiā cruciemur, si minus fructuosum nostrum cernimus laborem, & dicamus cū Apostolo, *qs infirmatur & ego non* 2. Cor. 11 g *infirmor? quis scādalizatur & ego nō vror?* Sic .n. affecti debēt esse pij ministri, si fidēter opus suū exequi velint.

2 *Et ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti*. Hactenus proœmium vaticinio sequenti præmisit aptissimum, iam vaticinium ipsum aggreditur de morte ac passione Redemptoris nostri, cuius memoria animus prophetæ commotus, tam tristem historiam, & lugubrem quasi horret ingredi. Ideo tractaturus de iniquitate iudicij, quo fuit Christus à Iudæis diuexatus, de causa mortis illius, de māsuetudine eius atque obediētia prius interserit nonnulla, post quæ paucis tādem (quod affecti solent animi) percurrit, quomodo salutis nostræ auctor in carcerem conijciendus, damnandus, suspendendus in patibulo, ac denique sepeliendus esset. Primo igitur Verbi incarnationem commemorat, qua filius Dei homo factus est, *natus ex Maria Virgine* absque virili semine, sed sola Spiritus sancti virtute. Et hoc est quod dicit, *& ascendet*, scilicet Christus, cuius mortem prædicturus erat, sed reticuit nomen propheta, doloris magnitudine impeditus, vel certe vt videntes Iudæi non viderent, & audientes non intelligerent. Tamquam *virgultum*, illud videlicet quod nasci solet in terra arida. Terram autē aridam vocat, vterū Virginis Mariæ, quæ obūbrante Spiritu sancto sine vllo semine virili concepit Christū, sic explicat istū locū sexta Synodus Constātinopolitana, & Euseb. S. Cyril. & Hier. & cōmuniter alij sācti patres, & hoc est quod dicit, *coram eo*, siue spectante illo, scilicet Domino, (idest) Deo ita disponente, & efficiente quod Christus conceptus de Spiritu sancto natus sit ex Maria Virgine. Consonat hæc explicatio cum textu Hebraico, in quo (vt nonnulli transferunt) sic habetur. *Ascendit sicut puer lactens facies eius*, vel (vt Theodotion vertit:) *ascendet vt puer lactens coram ipso*. Vbi quidquid mentiantur Hebræi, manifestissime est sermo de Christo, quem simul Deum & hominem fatetur propheta. Deum, quia brachium Domini esse agnoscit: hominem, quia puerum lactentem confitetur, de quo prædixerat supra. *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis*. Moralem huius loci expositionē inuenies supra. vbi fusius cum Augustino aliqua verba illius expendimus. Eæ, quæ de natiuitate Christi dicta sunt, aptè possūt de toto regno illius intelligi, quod simile futu-

Passionis Christi vaticinium.

Christus virgulto cōfertur.

Syn. Cōst. Act 8. in fi. Euseb. l. 3. demonstr. Euangel. cap. 2.

Xps puer lactens.

Theodot.

Xps Deus, & homo.

Isai. 9.

Sup. cap. 4. nu. 5.

Xpi regnū virgulto confertur. futurū esse dicit virgulto è terra arida nascēti, quod ad debitam magnitudinem numquam peruenire videtur; quasi planta sit tenera pullulans in terra nullo humore disposita; facile enim arescet, sole incalescēte. Tale poterat videri regnū Christi, si eius consideremus initium, & quorum opera sit vsus ad stabiliendū illud. Non enim elegit fortes, sed cōtemptibiles homines, Apostolos videlicet, & paucos discipulos, qui non gladio, sed verbo Dei superbas subigerent nationes, & tamen sic stabilitū est & erectum, ne humanis rationibus de illo iudicemus, sed virtutē agnoscamus diuinam, & incomprehensibilem illius sapientiā, *qui infirma mundi elegit, vt confundat fortia.* 1.Cor.1.d

3 *Non est species ei neque decor, & vidimus eum & nō erat aspectus.* Reliquum erat, vt, postquam propheta prædixerat quod Christus Dominus *conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine, & homo factus est*, subiungeret id, quod in Symbolo fidei canit Ecclesia; *Passus sub Pontio Pilato, Crucifixus mortuus, & sepultus est.* Verum quasi horrens tam horrendum vaticinium, non continuo hanc lugubrē texit historiam, sed illam luctuosis verbis velut circumloquitur, quod affecti animi consueuerunt facere: & præ dolore eandē sententiā repetit, ostendens, illum, qui speciosus est forma præ filijs hominum, taliter in passione fore diuexandū, vt nulla species, decor nullus in facie appareret illius. *Nō erat ei species*, quia videlicet, (vt expendit Hier.) propter flagella, sputa, & alapas, & alias iniurias, ille qui erat *speciosus forma præ filijs hominū*, absq; specie visus est. quibus verbis, acerbitatē indicat passionis: nam sputis oblitus, & sanguine proprio toto corpore perfusus, ac spinis coronatus, facies illius ita est immutata, vt Pilatus admirans diceret: *Ecce homo.* hoc est: Si regi inuidetis, iam parcite, quia abiectum videtis: feruet ignominia, frigescat inuidia. Timebatis, ne Rex euaderet Iudæorū, sed ecce nec species est illi hominis neque decor. Sed *deformitas Christi* (ait Aug.) *te format, ille .n. si deformis esse noluisset, tu formā quam perdidisti nō recepisses, pendebat ergo in cruce deformis, sed deformitas illius pulchritudo nr̄a erat. In hac ergo vita deformē Christū teneamus. Quid est deformē Christum? Absit mihi gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quē mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Hæc est deformitas Christi. Numquid dixi me aliquid scire in vobis nisi viā? Hæc est via, credere in Christū crucifixū. Huius deformitatis signum in fronte portamus: de ista deformitate Christi nō erubescamus. Hanc viā teneamus, & ad speciē perueniemus.* Quod autē ait, *& non erat aspectus*, idē est, ac si diceret: Cū videremus illū, statim præ dolore oculos à facie auertebam' illius. Vel sic, ita immutata erat facies eius, vt ex aspectu, dignosci non posset. Quis .n. crederet, Dei filiū, coæternū, & cōsubstātialē patri, alapis cæsū, sputis oblitū, morti cōdemnatū, & inter iniquos reputatū? Quare autē in plurali dixerit, *vidimus*, loquēs de passione Dn̄i, cū tn̄ sermonē instituens de gloria illius; nō in plurali, sed in singulari dixerit. *Vidi Dn̄m sedētē*; sup. dictū est.

Symbolum fidei.

Passionis Christi acerbitas quanta.

Ps.44.a

Ioa.19.a Aug.tract. 116.in Io.

Aug serm. 22. de ver. Apost.c.10

2.Para. 18.d Sup.c.6.n. 4.

4 *Et desiderauimus eū despectū, & nouissimū virorum, virum dolorū & scientē infirmitatē.* Per, *nouissimū*, intelligit abiectissimū *virorū*. Talis, nobis erat necessarius. *Virū dolorū*, idest, doloribus expositū, vt ex his quę passus est, disceret misericordiam.

Multis

Multis verbis describit ignominiam passionis, vt inexplicabilem esse designet. Et præterea, ne Iudæi peruersi aliquam possent suæ incredulitatis obtendere excusationem. Cum enim tot retro seculis prædixerit Christi passionem & mortem, quam postmodum ipsi machinati sunt contra illum, quæ excusatio relinquitur eis? *Quid dicent contra ista Iudæi?* (ait Augustinus.) *Nonne mirum est audire eos ista, habere illos ista, legere illos ista? non inueniri de quo dici potuerunt, nisi de illo vno, qui in Euāgelio prædicatur per orbem terrarum, & adhuc non esse Christianos, sed sic esse illos cæcos aduersus euidentissima eloquia prophetarum?* Dionysius Carthusianus refert illud verbum, *& desiderauimus eum, &c.* ad desiderium prophetarum. Eundē enim, quem auersati sunt Iudæi, & qui prima facie minime desiderabilis apparebat, desiderauerunt videre prophetæ, & reges, iuxta illud Euangelij. *Multi prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis & non viderunt, & audire quæ auditis & non audierunt.* Desiderauerunt, inquam, eum despectum, &c. quia talis decebat, vt nobis esset Pontifex, talis & Saluator nobis erat necessarius, qui despectus inter homines, nos honorabiles faceret inter Angelos, & factus nouissimus virorum, nos primos efficeret in regno cælorum: ac deniquē *vir dolorum*, (idest) doloribus plenus, & sciens ipsa experientia infirmitatem, nobis æternam tribueret sanitatem. Sciebat quidem olim Deus infirmitatem nostram, qui optime nouerat, ex qua massa formasset hominem: vnde & per prophetā ait. *Quoniam ipse cognouit figmentum nostrum. Recordatus est quoniam puluis sumus: homo sicut fœnum: dies eius tanquam flos agri sic efflorebit.* Sed nesciebat infirmitatem per experientiam, quia impassibilis erat: At voluit fratribus assimilari, vt misericors fieret, *tentatus per omnia pro similitudine absque peccato.* Talem eum videre desiderauit Abraham, de quo ipse Saluator loquens ad Iudæos, dixit: *Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum. Vidit & gauisus est.* Vbi, vt notauit Chrysostomus, Diem suum, dicit, diem crucis ab ipso desideratum & expectatum, vt suam in illo ostenderet misericordiam: ideo enim diem suum dixit, quem Abraham in oblatione arietis, & Isaac præfigurauit: nisi enim vidisset diem passionis, non vtique æternam salutem, & gloriam quam expectabat obtinuisset. Dictus est autem Redemptor noster, *nouissimus virorum*, quia postremo loco inter homines est habitus, ita vt Barrabas latro anteponeretur illi. Vnde & per prophetam ait. *Ego autē sum vermis & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis.* Ita enim abiectus fuit in passione, ita conculcatus à Iudæis & humiliatus, vt non homo reputaretur, sed vermis, quem pro nihilo habemus conculcare.

5 *Et quasi absconditus vultus eius & despectus, vnde nec reputauimus eum.* Nisi enim absconditus esset vultus eius, non vtique esset despectus. *Si enim cognouissent, numquā Dominum gloriæ crucifixissent*, ideo ergo Iudæi despexerunt Christum, quia vultum eius non cognouerunt. Quod & translatio Septuaginta virorum manifestat. Sic enim habet. *Quia auersa est facies eius*, idest abscondita à Iudæis, *despecta est & nō reputata.* Facies Christi & vultus, est Diuinitas illius, in quem desiderant Angeli prospicere. Vnde & Pro

[Marginalia: Passionis Christi ignominia quanta. — Aug li. 50. homil. ho. 36. circa med. to. 10. — Carthus. — Patrū desideria circa aduentum Christi. — Mat. 13 c — Ps. 102. c — Heb. 4. d — Ioa. 8. g — Chrys. ho. 54. super Ioann. — Christus dicitur nouissimus virorum & sciens infirmitatē. — Ps. 21. a — 1. Cor. 2. b — Christi facies dehonestata in passione.]

Psal.66.a Propheta, *Deus* (inquit) *misereatur nostri, & benedicat nobis: illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri.* Et iterum. *Signatum est* Psal.4. *super nos lumen vultus tui Domine.* Sicut enim per vultum Imperator, ita & per Filium Pater cognoscitur. Vultum ergo suum abscondit, (idest) Diuinitatem sub humanitate occultauit, vt despici posset, alapis cædi, flagellis cruciari: ac denique suspendi, & occidi. Vnde & superius dixerat. Isa.45.c *Tantum in te est Deus, & non est absque te Deus. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel, Saluator.* Quod ergo ibi dixit. *Vere tu es Deus absconditus*, id repetit, *& quasi absconditus vultus eius.* Ait autem, *quasi*, vt sciamus, quoniam non ita potuit latere Diuinitas eius, quin inter flagella, & opprobria, inter iudices iniquos, & latrones, aliqua suæ Diuinitatis atque innocentiæ ostenderet signa. Pilatus repetita sententia dixit. *Ego nullam inuenio in eo causam.* Mat.27 b *Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicēs: nihil tibi & iusto illi: multa enim passa sum per visum propter eum.* Latro in cruce latronem increpat. Lucæ 23 f *Neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es? & nos quidem iuste, nam digna factis recipimus, hic vero nihil mali gessit.* Ibid.f *Clamans Iesus voce magna, emisit spiritum. Et ecce velum templi scissum est in duas partes à summo vsque deorsum, & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt.* Scindebantur creaturæ insensibiles, deitatem morientis quasi agnoscētes, cum rationales homines ad imaginem Dei, & similitudinem facti, sui conditoris occiderunt corpus. Mortui virtutem sentiūt morientis, quem Iudæi agnoscere noluerunt, patientiam illius, & mansuetudinem videntes. Denique *Centurio, & qui cum eo erant, custodientes Iesum, viso terræmotu, & his, quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere filius Dei erat iste.* Ibid.f Ecce qualiter latere non potuit, quin filius Dei agnosceretur, & innocens; ideo ergo non absconditus, sed quasi absconditus dicitur vultus eius, & despectus.

Xpi diuinitas cognita est in morte eius

6 *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit.* Septuaginta, pro *languores*, vertunt *peccata*. Illud aduerbium *vere*, ponitur ad differentiam illius animalis, qui in lege, non vere, sed figuraliter dumtaxat portauit iniquitates filiorum Israel. Præcepit enim Dominus Pontifici, quod *postquam emundauerit sanctuarium, & tabernaculum & altare, tunc offerat hircum viuentem: & posita vtraque manu super caput eius, confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, & vniuersa delicta atque peccata eorum: quæ imprecans capiti eius, emittet illum per hominem paratum in desertum: Cūque portauerit hircus omnes iniquitates eorum in terram solitariam, & dimissus fuerit in deserto, reuertetur Aaron in tabernaculum testimonij.* Leuit.16 d Ille hircus non vere, Christus autem qui hircus etiam dicitur, propter similitudinem carnis peccati, vere portauit languores nostros & dolores, per quos intelligit peccata, quæ maximos animæ afferunt dolores, & morbi lethales sunt detestabiliores omni peste mortifera. Verba, *tulit*, & *portauit*, translata sunt ab his, qui grauia onera super humeros portāt: & significant, Christum Dominū grauissima nostrorum peccatorum onera super se portasse: Vnde & Ioannes ait: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit* Ioan.1. *peccata*

Xps hirco emissario præfiguratus est.

peccata mundi. Vide qualiter verba Baptistæ verbis correspondeant prophetæ: Vnus dicit, *tollit peccata mundi*, alter vero, *tulit*, idest abstulit *dolores nostros*; vt discas, omnium peccata Christum super se portare, tam eorum qui præcesserunt hominum, quam illorum qui modo sunt, & erũt vsque ad finem seculi. Quod & Theodoretus aduertit, dicens. *Ille quidē agnus typicus nullius omnino peccatum sustulit, hic vero peccatum vniuersi orbis terrarum, periclitantem enim mundum eruit ab ira Dei*, vnde subdit. *Ecce qui tollit peccata mundi. non autem dixit, qui tollet, sed qui tollit peccata mundi, quasi semper hoc faciente ipso: non enim tunc solum tulit cum passus est, sed ex illo tempore vsque ad præsens tollit, non semper crucifixus, vnā enim pro peccatis obtulit oblationem, sed semper purgans per illam.* Quod fere eisdem verbis prius adnotauit Chrysostomus, cuius sectator & quasi compilator fuit Theodoretus. Ait enim. *Neque dixit, qui tollet aut tulit; sed, tollit peccata mundi, vt quotidie ea tollere intelligatur. Non enim cum passus est, solum nostra abstulit peccata; sed ex illo hactenus tollit. Non semper crucifigitur. vnum namq. pro peccatis nostris tulit sacrificium, sed semper per illud nos purgat.* Lege quæ circa hæc diximus supra. Denique cum dicit: *Languores nostros ipse tulit, &c. & dolores nostros ipse portauit*; non solum indicat, Redemptorem nostrũ omni prorsus caruisse peccato, sed pro his etiam, qui illum contemnebant, & tam acerbe tractabant, tales sustinuisse dolores. Est enim magna Emphasis in pronomine, ipse, sæpius repetito. Sanctus Matthæus præsentem allegans locum, refert illum ad

Theod. sup ca. 1. Ioan.

Christus tollit peccata mũdi.

Chrys. ho. 17. sup. c. 1. Ioan. ante med.

Sup. c. 9. n. 43. c. 38. n. 22.

morbos, & infirmitates corporis quas Christus Dominus depulit ab hominibus, vt suæ doctrinæ veritatem comprobaret, ait enim. *Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes: & eyciebat spiritus verbo: & omnes malè habentes curauit: vt adimpleretur quod dictũ est per Isaiam prophetam dicentem: ipse infirmitates nostras accepit: & ægrotationes nostras portauit.* Et sic etiam interpretatur istum locum S. Basilius, Augustinus, & multi alij sancti Patres. Sanctus autem Petrus Apostolus illum explicat de spiritualibus laboribus, idest peccatis: dum ait. *Tradebat autem iudicanti se iniuste: qui peccata nostra ipse per tulit in corpore suo super lignum: vt peccatis mortui, iustitiæ viuamus, cuius liuore sanati sumus.* Hęc autem explicatio consonat translationi Septuaginta virorum, quæ sic habet. *Iste peccata nostra portat, & pro nobis dolet.* Vnde ad vtrumque referri potest præsens locus, & ad morbos corporis, & ad lãguores animæ, quos Christus Dominus ad nos veniens tamquam medicus sanauit: sed principaliter loquitur propheta de languoribus animæ; propter illos namq. curandos venit principaliter cælestis medicus. Vnde & Chrysostomus prædictum locum Matthæi, & verba Isaiæ declarans, videlicet, quoniam infirmitates nostras accepit, & ægritudines nostras portauit, inquit. *Non dixit, dissoluit, aut, curauit: sed accepit, atque, portauit: quod de peccatis mihi dictũ à propheta videtur, vt cum Ioanne conueniat dicente. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Cur ergo, inquies, de morbis, aut ægrotationibus id dictum Euangelista in hoc loco scripsit? Certe aut historicè testimonium propheta ac-*

Christus morbos corporales, etiã abstulit.

Matt. 8. b

S. Basil. in regul. breuior. ad interrog. 117 Aug. tract. 91. sup. c. 15 Ioan. to. 9

1. Pet. 2. d

Chrys. ho. 28. super Mat. paulò post principiũ to. 2

Ioan. 1.

ta accepit, aut subaperire voluit, plurimas ægrotationes ab animi peccatis originem trahere. Nam si mors, quæ morborum omnium fons, caputque est, à radicibus peccati pullulauit: quid mirum est, si ægrotationes quoque multæ inde nascantur, vnde vel ipsa ægrotandi potestas egressa est? Et Theophilactus. *Propheta* (inquit) *de peccatis hoc dicit, Matthæus de morbis est interpretatus, quod plurimi morbi ex peccatis oriantur.*

Theophil. sup. cap. 8. Matth.

7 *Et nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo & humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra.* Ostendit quanta fuerit populi cæcitas, & ingratitudo, qui non agnouit, neque considerauit causam, propter quam tam crudeliter tractaretur Christus, sed ob propria ipsius scelera cæsum à Deo esse existimarũt & humiliatum: cum tamen ipse iudex, iniquus alioqui, innocẽtiæ eius testimonium perhibuerit, dicens: *Innocens ego sum à sanguine iusti huius.* Et iterum: *Quid enim mali fecit iste, nullam causam mortis inuenio in eo.* Cum ergo innoxium hominem pœnas luere intelligant eorum scelerum, quæ non admisit, cur non cogitant aliquid secretum in illo latere? Vulneratum & abiectum vident, & causam huius nõ inquirunt, sed solummodo iuxta ea quæ parent, vt solent stulti, iudicium ferunt. *Et nos* (inquit) *Nos* Iudæi, eum tamquam *leprosum* reputauimus, hoc est, dignum, qui ad instar leprosi à conuersatione hominum pelleretur, sicut in lege expellebãtur leprosi: æstimabamus illum *percussum à Deo* ob peccata sua. De hoc igitur tam peruerso hominum iudicio, his verbis conqueritur Isaias, quod tam acerbæ passionis Christi causã non recogitent homines, quasi dicat: Populus meus arbitratus est, Christum esse aliquem sceleratum hominem, quem Deus propter crimina propria tam graui supplicio, & contumelioso voluerit affici. Hinc illi Iudæorum impij clamores. *Reus est mortis, Reus est mortis. Si non esset hic malefactor, non eum tradidissemus tibi.* Et tamen, res contra se habebat, quia non solum ipse expers erat omnis peccati, sed pro nostris etiam sceleribus tam acerbum propria voluntate subijt supplicium. *Leprosum & percussum à Deo*, idem significat: nam *leprosum* appellant Iudæi, hominem quacũque plaga percussum, eo quod ex illa ad modum lepræ signa quædam relinquuntur in corpore. Talia fuerunt signa, quæ ex flagellis, & vulneribus in corpore Christi remanserunt, ita vt *à planta pedis vsque ad verticem non fuerit in eo sanitas.* In cuius signum Iob, cum esset *vir simplex & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo, & adhuc retinens innocentiam* ministerio Sathanæ lepra percutitur: Ait enim. *Egressus igitur Sathan à facie Domini percussit Iob vlcere pessimo, à planta pedis vsque ad verticem eius: qui testa saniem radebat, sedens in sterquilinio. Quia* (vt dicit Origenes,) *typus erat illius, qui in nouissimo tempore descendens de cælis Dei vnigenitus, terreni corporis testa ex Virgine se induens, totius mundi saniem, immunditiam quoque ac putredinem rasit, atque mundauit, omniũ peccata supportando, & postmodum pro impietatibus eorum in mortem deductus est, cuius liuore omnes sanati, atque mundati sunt, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius.* Idem obumbrauit manus Moysi leprosa. Dixit enim Domi-

Iudæorum cæcitas & ingratitudo.

Mat. 27 c

Luca 23 c

Mat. 26 Ioan. 18. f

Iob lepra percussus signũ fuit passionis Christi.

Iob. 2. a

Ibid. b

Orig. trac. 2. super Iob tom. 2.

Exod.4. b Dominus ad eum. *Mitte manum tuam in sinum tuum, quam cum misisset in sinum, protulit leprosam instar niuis. Retrahe, ait, manum tuã in sinum tuum. Retraxit, & protulit iterum, & erat similis carnis reliquæ.* In quo (vt notauit Ambrosius) significauit fulgorem Diuinitatis, quẽ in sinu patris habuit Christus, & susceptionem carnis, quam protulit ex sinu matris. Christus enim manus est æterni Patris, per quam omnia facta sunt. Descendit in vterum Virginis, & prodijt leprosa; quoniã in similitudinẽ carnis peccati natus est, vt de peccato damnaret peccatum in carne sua. Mortuus est, & surrexit à mortuis absque vllo lepræ contagio: quia *Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur, quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quod autem viuit, viuit Deo.* Illud verbum, *Attritus est:* alludit ad granum illud frumenti, quod cadens in terram mortuum est & attritum. Mortuum, vt nos redimeret, & multũ fructum spiritualem afferret: attritum, vt nos cibaret. Granum enim conteritur & comminuitur, vt panis fiat ex illo. Vnde Beatus Ignatius tortores suos alloquens. *Frumentũ,* inquit, *Christi sum, dentibus bestiarum molar, vt panis mundus efficiar.* Sic attritus est Christus, sic commolitus, sicut granum frumenti. Septuaginta, pro, *attritus,* vertunt, infirmatus, & videntur alludere ad similitudinem illam, qua ipse Saluator gallinę confertur, quæ, vt nutriat pullos, infirmatur.

Moysi manus leprosa, Christi passionem significabat.

Amb. li. 3. officio. ca. 14. to. 4.

Rom. 6. b

Xpi mors vita nostra fuit.

8 *Disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus.* Sensus est iuxta explicationem Hieronymi. Quod nos pro nostris debebamus sceleribus sustinere, ille pro nobis passus est, pacificans per sanguinem crucis suæ, *siue quæ in terra, siue quæ in cælis sunt. Ipse est enim pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ, soluens inimicitiam in carne sua, & liuore eius sanati sumus. Ex quo perspicuum est, sicut corpus flagellatum atque laceratum signa iniuriæ in vibicibus ac liuore portabat: ita & animam vere doluisse pro nobis, ne ex parte veritas, & ex parte mendaciũ credatur in Christo.* Gratis ergo reconciliati sumus Deo patri; quia Christus Dominus pacis nostræ pretium soluit. Vnde & Apostolus ait: *Iustificati ergo ex fide pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrũ Iesum Christum, per quem & habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* Per liuorẽ intelligit propheta, magnos illos cruciatus, quos Saluator noster sustinuit in corpore suo, vt mystici corporis Ecclesiæ suæ plagas sanaret, & vulnera, de quibus superius dixerat: *Vulnus, & liuor, & plaga tumens, non est circumligata neque curata medicamine, nec fota oleo.* Quia videlicet nondum aduenerat cælestis medicus, qui alligaret vulnera hominis, qui incidit in latrones, & infunderet oleum, & vinum desuper. Hinc constat, peccata nostra diuidere inter nos & Deum, & dissidium æternũ causare, ex quo nobis quamplurima & grauissima accidũt mala, quæ non aliter nisi per sanguinem Christi deleri possunt.

Eph. 2. a

Christus gratis nos Deo recõciliauit. Hieron.

Rom. 5. a

Isaiæ 1.

9 *Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit, & posuit Dominus in eo iniquitates omnium nostrum.* Repetit quod supra dixerat. *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros*

nostros ipse portauit, ne vmquam à nostra excidat memoria tantum beneficium. Dicens autem, *omnes nos errauimus*, neminem excipit, *omnes enim peccauerunt, & egent gratia Dei*. Hinc Augustinus. *Non sint ingrati homines gratiæ Dei, pusilli cum magnis, à minori vsque ad maiorem. Totius Ecclesiæ vox, erraui sicut ouis perdita: Omnium membrorũ Christi vox est, omnes vt oues errauimus, & ipse traditus est pro peccatis nostris*. Omnes errauimus instar ouiũ ductu pastoris carentium, hac & illac errantium; singuli propria studia sumus sectati, & varijs nos peccatis vniuersi constrinximus. Secuti sumus viam nostram quæ ducit ad mortem, viam tenebrosam, viam perditionis, de qua Sapiens ait. *Via impiorum tenebrosa, nesciunt vbi corruant*. Viam, quam experientia ipsa reprobi laboriosam agnouerunt & difficilẽ. *Lassati*, inquiunt, *sumus in via iniquitatis, ambulauimus in vias difficiles*. Hæc enim vere est via nostra, quam ex proprio arbitrio defectibili nobis eligimus, & quæ in nobis ex nobis est, & non ex Deo, propheta attestante. *Perditio tua Israel, tantummodo in me auxilium tuum*. In hanc viam declinauit vnusquisque, se auertens à via veritatis, à via salutis, à via quæ ducit ad vitam. Scriptum est enim. *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnũ*. Et iterum: *Vnusquisque quæ sua sunt quærit, non quæ Iesu Christi*. Hinc illę cõtentiosę excusationes eorum, qui ad cœnam sunt inuitati. *Primus ait: Villam emi, & necesse habeo exire, & videre illam: rogo te habe me excusatum*. Alter dixit: *Iuga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te habe me excusatum*.

Rom. 3. c

Aug lib. 1. de peccatorũ meritis, & remissione c. 27 circa fin. tom. 7.

Via impiorũ qualis.

Prou. 4. e

Sap. 5. a

Osea 13. e

Psa. 13. a

Phil. 2. c

Luca 14 d

Alius dixit, *vxorem duxi, & ideo nõ possum venire*. Sic contempserunt Deum homines ingrati, & abeuntes, quamplurima in illum commiserunt peccata; sed pater cælestis *posuit in eum*, (idest) super eum *iniquitates omnium nostrum*: Alludit ad metaphoram ferentium onera grauia, omnia enim peccata mundi translata sunt, & imposita super humeros Christi. Et cum dicit, *omnium nostrum*, peccatores omnes ostendit, & infinitum sanguinis Christi, passionis illius & mortis valorem indicat: nam pro omnibus mortuus est Christus, pro omnibus satisfecit superabundanti, immo & infinita satisfactione: sicut scriptum est. *Copiosa apud eum redemptio &. vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia*. Satisfecit pro omnibus quantum ad sufficientiam. omnibus enim auxilium tribuit sufficiens, quo saluari possint, omnibus suum prædicauit Euangelium, pro omnibus sacramenta salutis instituit: quantum ad efficaciam vero, solum pro illis satisfecit, qui re ipsa consequuntur salutem. Quam distinctionem desumpserunt Theologi ex sancto Augustino dicente. *Cum itaque per vnam omnium naturam, omnium causa à Domino nostro in veritate susceptam, redempti omnes recte dicantur, non tamen omnes captiuitate sunt eruti; redemptionis proprietas haud dubium penes illos est, de quibus princeps huius mundi missus est foras, & iam non vasa diaboli, sed membra sunt Christi. Cuius mors non impensa est humano generi, vt ad redemptionem eius, etiam qui regenerandi non erant, pertinerent, sed ita quod per vnicum exemplum gestum est pro vniuersis, per singulare sacramentum celebraretur in singulis. Poculum quippe immortalita-*

Ps. 129. Rom. 5. d

Christus p oibus quo ad sufficiẽtiam, pro electis quo ad efficaciam satisfecit.

Aug. in responsione ad articulos sibi falso impositos li. vnico, colu. 1. tom. 7.

Satisfactio duplex quo ad sufficiẽtiam, & quo ad efficaciam.

talitatis, quod confectum est de infirmitate nostra, & virtute Diuina, habet quidem in se, vt omnibus prosit, sed si non bibitur, non proficit. Habet etiam hæc distinctio fundamentum in sacris litteris, ait enim Ioannes. *Aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.* Vbi distinguit eos, pro quibus satisfecit Christus quantum ad efficaciam, ab illis, pro quibus solum quantum ad sufficientiam satisfecit. Quod & in consecratione calicis ostendit Christus, cum dixit. *Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Pro multis,* inquit, quantum ad efficaciam; nam quoad sufficientiam, *pro omnibus* (sicut dicit Apostolus) *mortuus est Christus.* Illustrari potest hæc doctrina, exemplo sumpto à medicinis, quæ sunt in apotheca, sufficiẽtissimis omnibus, at solum proficiunt vtentibus illis. Ita & passio Christi pro omnibus continet sufficiens remedium; sed nisi per fidem & charitatem applicetur hominibus, nihil illis Christus proderit, non quia insufficiens medicina; sed quia non vult illa vti humana superbia. Septuaginta interpretes, vbi nos legimus: *Et posuit Dominus in eum iniquitates omnium nostrum.* Transferunt. *Et Dominus tradidit eo iniquitatibus nostris.* Ex quibus verbis constat, peccata nostra occidisse Christum: nam ipse traditus est peccatis nostris, quasi canibus dilacerãdus, & occidendus: quod & Saluator ipse passioni proximus insinuauit, cum dixit tribus discipulis dormientibus. *Dormite iam & requiescite: Ecce appropinquauit hora: & filius hominis tradetur in manus peccatorum.*

[Margin: 1. Ioan. 2. a — Mat. 26 e — 2. Cor. 5. e — Peccata nostra occiderunt Christum. — Mat. 26 d]

10 *Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum:* Duo nobis in hoc loco proponit propheta profunda meditatione pensanda, atque æterna celebranda memoria. Alterum est, Christum Dominum, nulla causa cogente, nullis nostris præcedentibus meritis, sed propria liberalitate, ex mera gratia, & misericordia, se in sacrificium pro peccatis nostris obtulisse. Quod & Apostolus expendens; *Dilexit* (inquit) *me, & tradidit semetipsum pro me.* Prius inquit *dilexit me,* & postmodum *tradidit semetipsum pro me*; sicut Apocalypsis 1. *Dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.* & ad Ephesios 5. *Sicut Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit pro ea,* vt sciamus, quoniam ex charitate atque propria liberalitate seipsum tradidit pro nobis. *Deus enim qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatẽ suam qua dilexit nos, & cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, cuius gratia estis saluati, & cõresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu: vt ostenderet in seculis superuenientibus abundantes diuitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Iesu. Gratia enim estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis: Dei enim donum est, non ex operibus, ne quis glorietur.* Præterea etiam *oblatus est, quia ipse voluit,* eo quod nullum læsiuum corporale, nullum vulnus quantumuis lethale inflictum potuit animã Christi nolentem pellere à corpore, nisi ipsa corpus relinquere voluisset. Iuxta quod ipse Saluator ait. *Ego pono animam meam, & iterum sumam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono*

[Margin: Morti se Christus ex mera charitate, obtulit. — Galat. 2 d — Apoc. 1. — Ephes. 5 — Eph. 2. a — Christus mortuus ẽ quãdo ipse voluit, & quomodo voluit. — Ioan. 10. d]

pono eam à meipso, & potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Quibus verbis, (vt sanctus notat Augustinus) demonstrauit, Christum mortuũ esse; non quia Iudæi voluerunt, nec quando voluerunt; sed quia ipse voluit, quando voluit, & quomodo voluit. Vnde Chrysostomus. *Quia enim multoties consiliabantur eum interficere, dicit, quoniam nolente eo inutilis erat hic labor. Ita enim habeo potestatem animam meam ponere, vt nullus possit me inuito facere, quod in hominibus non est.* Quod quidem qualiter verum habeat, sic explicat sanctus Thomas. *Spiritus* (inquit) *eius, idest Christi, habebat potestatẽ conseruandi naturam carnis suæ, ne à quocumque læsiuo inflicto opprimeretur: quod quidem habuit anima Christi, quia erat verbo Dei coniuncta in vnitate personæ: vt Augustinus dicit in 4. de Trinitate. Quia ergo anima Christi non repulit à proprio corpore nocumentum illatum: sed voluit quod natura corporalis illi nocumento succumberet, dicitur suã animam posuisse, vel voluntarie mortuus esse. Et vt Christus ostenderet, quod passio illata per violentiam, eius animam non eripiebat, naturam corporalem in sua fortitudine conseruauit, vt etiam in extremis positus voce magna clamaret, quod inter alia miracula mortis eius computatur. Vnde dicitur Marci 15. Videns autem Centurio qui ex aduerso stabat, quia sic clamans exspirasset, ait: Vere hic homo filius Dei erat. Fuit & mirabile in Christi morte, quod velocius mortuus fuit alijs, qui simili passione afficiebantur. Vnde dicitur Ioannis 19. Quod eorum qui cũ Christo crucifixi erant fregerunt crura, vt cito morerentur: ad Iesum autẽ cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. Et Marci 15. dicitur, quod Pilatus mirabatur, si iam obijsset. Sicut enim eius voluntate, natura corporalis cõseruata est in suo vigore vsque ad extremum, sic etiam quando voluit, subito cessit nocumento illato.* Denique cum Euangelista inquit, quod Iesus *emisit spiritum*, voluntariam fuisse illi mortem, ostendit: nam emittere spiritum, animam significat propria voluntate pellere à corpore. Vnde Hieronymus. *Diuinæ potestatis iudicium est emittere spiritum, vt ipse quoque dixerat: nemo potest tollere animam meam à me, sed ego pono eam à meipso, & rursum accipio eam.*

Aug. lib. 3. de Trin. c. 13. to 3.

Chrys. ho. 59. in Ioa.

Xpi animã nullũ læsiuum potuit pellere à corpore, nisi ipsa exire voluisset.

S. Tho. 3 p. q. 47. ar. 1. in corp.

Aug. lib. 4. de Trin. c. 13. to. 3.

Ibid. ad 2.

Xp̃s quare voce magna emisit exspirauit.

Marci 15.

Ioan. 19

Marci 15.

Spiritum emittere é voluntarie mori.

Mat. 27

Hier. super c. 27. Mat.

11 *Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum.* Alterum quod Propheta nos semper vult habere præ oculis, est patientia summa & benignitas, quam erga crucifixores suos Christus Dominus ostendit, dum passus est. Numquam repugnauit, numquam contradixit, sed obedientissimus semper extitit, & subiectus voluntati patris. Vnde & Propheta in persona illius loquens ad patrem, ait: *Propter verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras*, idest, vias laboriosas mortalitatis humanæ, atque passionis, vt S. explicat August. Nec solum patri se obedientem exhibuit, sed etiam suis aduersarijs illum ad mortem inique damnantibus. ligatus tacet vt agnus, exutus propria veste, non aperuit os suum, nec iratus est. *Et cum accusaretur à principibus sacerdotum & senioribus, nihil respondit. Dicit illi Pilatus; non audis quanta aduersum te dicunt testimonia? & non respondit ei ad vllum verbũ, ita vt miraretur*

Xpi benignitas erga crucifixores suos.

Psal. 16.

Aug. ibi.

Mat. 27 b

Præses vehementer. Denique dũ affigeretur cruci, non recalcitrauit, sed tanquam agnus obmutuit, patienter sustinens pro nobis mortem,& mortẽ crudelissimam atque abiectissimã, vt perseuerãter vnusquisque discat tollere crucẽ suam, & Christum tanquã ducem sequi. *In hoc vocati estis*(inquit Petrus Apostolus,) *quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum vt sequamini vestigia eius. qui peccatum non fecit,nec inuentus est dolus in ore eius: qui cũ malediceretur,non maledicebat: cum pateretur, non cõminabatur: tradebat autem iudicanti se iniuste*: Comparat autem Christum agno, vt fructum passionis eius insinuet, alludens ad agnum paschalem cuius fit mentio Exodi 12. *Christus enim* (vt ait Hieronymus.) *agnus est, in cuius typo immolabatur agnus, cuius cruor linitus in postibus, exterminatorem fugabat Aegypti. Qui non solum sanguine suo nos redemit, sed & lanis operuit, vt algentes infidelitate, sua veste calefaceret, & audiremus Apostolum nobis loquentem: quot quot in Christo baptizati estis, Christum induistis. Et in alio loco: Induimini Dominum Iesum Christum.*

1.Pet.2. d

Christus agno pascali cõfertur. Exod.12 b

Hier.super c.53.Isaiæ tom.9.

Galat.3. g

Rom.13. d

12 *De angustia, & de iudicio sublatus est. Generationem eius quis enarrabit? quia abscissus est de terra viuentium*. Postquam Propheta se paululum exonerauit à præcedentibus verbis, luctuosis quidem, sed historiam rei prædicendæ, quam horrebat animus illius,leuiter attingentibus, iam tandem historiam penitus ingreditur, sed paucis (quod affecti solent animi) totum passionis Christi tempus percurrens, & multa vnico verbo comprehendens. Primo igitur captus est Redemptor noster, & coniectus in carcerem: *Et ad Annam Caiphæ socerum, ac deinde ad Caipham ex Annæ transmissione perducitur, & post insanas calumniantium voces, post commentitias subornatorum testium falsitates, ad examen Pilati Pontificum delegatione transfertur*. Conspuitur, flagellatur, iudicatur reus mortis, ac deinde crucifixus est, & mortuus inter duos latrones, & postremo translatus ad hortum, in quo erat sepulchrum nouum, vbi repositum est corpus eius. Hæc omnia duobus verbis complectitur, *de angustia*, inquiens, idest post angustiam quam passus est nocte passionis, quando *factus in agonia prolixius orabat, & factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram: & de iudicio*, idest, post iniquam sententiam iudicis, contra illum datam, *sublatus est* à nobis per mortem, eleuatus in cruce, ac postmodum in sepulchro positus. Septuaginta. *In humilitate iudicium eius sublatum est*. Quorum translatióne vtitur S. Lucas, Actorum 8. Quæ verba eundem fere sensum reddunt. In *humilitate*, idest, præ humilitate & mansuetudine Christi, qui passus est iudicari inique, & damnari ad mortẽ, *iudicium eius sublatum est*, idest, iudicio iniquo,nulla forma iuris seruata, absque vlla prorsus causa à falsis testibus accusatus, traditus est morti. Sic interpretãtur istum locum S. Chrysostomus & Tertullianus. Cum ergo ad hoc tam lugubre vaticinium perueniffet propheta, non potuit non interrumpere sermonem, & in vehementem quandam exclamationem erumpere, vt iniquitatẽ impietatem reprehenderet,& crudelitatem hominum illius ætatis, qua occisus est Christus. *Generationem eius*, idest, generationem prauam & peruer-

Passionis Christi descriptio.

Historia passionis.

Leo Papa serm. 8. de pass. Dñi.

Lucæ 22 e

Iudicij forma in pass. Christi nõ est seruata

Chry.or.3 aduers. Iudæos to 5. Tertull.li. aduers.Iudęos de clarit.gentiũ.

peruersam illius seculi, quis poterit enarrare? Quasi dicat: O gentem iniquissimam, ò ingratos,& rebelles, ò peruersos,& impios, quis inuidiam vestram, quis odium & sæuitiam, qua aduersus agnum sine macula insurrexistis, poterit explicare? & addit causam suæ iustæ exclamationis, *quia abscissus est de terra viuentium*, id est, de medio hominum sublatus; vel *quia tollitur de terra vita eius*. (vt vertunt Septuaginta.) vbi verbū succissus magnam habet emphasim, sumpta similitudine ab arboribus, quæ à proprijs radicibus succiduntur: & in hoc certam spem tribuit resurrectionis Dominicæ, in qua, virtute radicis, idest, Diuinitatis Christi, iterum pullulauit virgultum succissum, cuius meminerat supra. Scriptum est enim: *Lignum habet spem: si præcissum fuerit, rursum virescit, & rami eius pullulant. Si senuerit in terra radix eius, & in puluere emortuus fuerit truncus illius, ad odorem aquæ germinabit, & faciet comam quasi cum primum plantatum est*. Quem locum cum sancto Gregorio de Christo explicuimus supra. Hæc explicatio est satis consona textui Hebraico, vbi vox Hebræa, pro qua vulgata editio transtulit *generationem*, seculum significat, & Latini, ætatem appellant, idest homines vno seculo, & ætate viuentes, *de vna era*. (vt dicitur Hispane,) Hinc ortum habuit ille Hebraismus, quo frequenter vtitur Scriptura. *In generatione & generationem*, idest, in secula infinita.

Resurrectionis spes indicatur Xpi, cū succissus dicit

Iob 14.b

Sup. cap. 4. nu. 5.

Ps. 32. c

13 *Generationem eius quis enarrabit, &c.* Alias duas explicationes satis frequentes apud sanctos Patres habet præsens locus. Altera est sancti Cyrilli, & Chrysostomi, quam sequitur sanctus Clemens Papa, atque alij plurimi sancti Doctores, qui de generatione Christi æterna explicant hæc verba, & satis ad literam: Propheta quippe, ne Christus in passione vilesceret ex his quæ habuit ex matre, æternam statim illius generationem proposuit, vt honorabilis fieret ex his quæ æternaliter accepit à patre, quando de substantia illius *abscissus est*, idest, genitus sine matre Deus de Deo, lumen de lumine, Deus verus de Deo vero. Altera vero explicatio est sancti Athanasij, & Tertulliani, & aliorum, qui de generatione temporali Christi, qua de Virgine natus est sine patre, hæc explicant verba. Vtraque generatio est ineffabilis, vtraque inexcogitabilis, inenarrabilis vtraque. De æterna dicit Apostolus: *Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus ijs qui diligunt illum: nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum*, immo & per filium, Euangelista attestante: *Vnigenitus qui est in sinu patris ipse enarrauit*. Sed quis valeat comprehendere qualiter de Virgine sit natus, matre incorrupta manente? Vnde & ipsa cælesti admonita oraculo; *Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum: Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur*, dixit ad Angelum. *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco*? ineffabile reputans, & incomprehensibile mysteriū absconditum à seculis in Deo, quod nec superiores potestates scire potuerunt, ideo de effectu nō dubitās, qualitatē ipsius quæsiuit & modum. Et cū ait Propheta, *quoniā abscissus est de terra viuentium*, alludere videtur ad illud, quod postmodum prophetauit Daniel de lapide abscisso de monte sine manibus, *qui percussit statuā in pedibus eius ferreis & fictilibus, &* com-

Cyrill li. 2 de Trinit. Chrys. lib. de incomprehēsibili Dei natura Clem ep. 1. to. 1. cōcil.

Xpi gñatio æterna inenarrabilis & similiter tēporalis.

Athan li. de incarn. Verbi. Tertull. li. de claritate gentiū, aduers. Iudæos.

1. Cor. 2.

Ioan. 1. c

Luca 1. c

Daniel. 2. e

comminuit eos. Per quem lapidem, vt notauimus sup. significatus est Christus, qui de Virgine sine manibus, .i. absque virili semine natus est. Sicut ergo Daniel beatam Virginem montem dixit, propter virtutis cumulum atque eminentiã sanctitatis, qua omnes alios sanctos, & spiritus excessit angelicos: ita Isaias terram viuentiũ nuncupauit; quoniam mater est omnium qui spiritualiter viuunt: sicut Eua eorũ qui viuunt secundum carnẽ. Ideo enim Euæ nomen prima mulier accepit, quoniam mater fuit omnium viuentium. Sicut scriptum est: *Et vocauit Adam nomen vxoris suæ, Heua: eo quod mater esset cunctorũ viuentium.* Vtramque explicationẽ his verbis S. prosequitur August. *In humilitate iudicium eius sublatũ est, & ne contemnas, generationem eius quis enarrabit? quam generationem? Ante luciferum genui te. Ecce vna generatio. Ante luciferum, ante omnia quæ facta sunt, ante omnes Angelos, ante omnem creaturam. quare? quia omnia per ipsum facta sunt. Sed forte eius secũda generatio narratur. quis illã narrat? fide concipitur, masculus non accedit, vterus Virginis tumet, procedit tanquam sponsus de thalamo suo: mirabilis ista generatio, mirabilis ista humana, quia sine patre, mirabilis illa, quia sine matre.* Est quarta explicatio huius loci, quã super caput primum prosequuti sumus, vbi verba hæc de multitudine filiorũ, quos Christus Dñs moriẽs genuit, hanc explicuimus prophetiã: ita vt sensus sit. *Generationẽ eius*, .i. perpetuã successionem fideliũ, & multitudinẽ spiritualium fructuũ, quos granum frumẽti cadens in terrã & mortuũ attulit, qs poterit enarrare? quis numerare sufficiet? Hinc habemus p̃clarum testimoniũ ad perpetuitatem Ecclesiæ comprobandã, & continuã successionem fidelium, de qua plura diximus super in illa verba. *Et fluent ad eum omnes gentes, &c.*

Sup. c. 2. n. 2.

Maria Vir. mater est viuentium spũaliter, sicut Eua viuentiũ carnaliter.

Gen. 3. d

Aug. li. 50. homil. ho. 36. to. 10.

Ps. 18.

Ioan. 1.

Sup. cap. 1. nu. 33.

Ioan. 12

Sup. c. 2. n. 6. 7. 8.

14 *Propter scelus populi mei percussi eum.* Iterum repetit quod prædixerat supra; *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est p̃pter scelera nostra,* & alijs verbis idipsum explicat, vt innocẽtiæ Christi, atque eximiæ charitatis eius, *qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illũ,* semp memores existamus. Percussit Christum Dñm pater æternus, percusserũt Iudæi, tradidit morti filium suum Pater æternus, sicut Apostolus dicit. Tradidit & ipse filius seipsum, sicut inferius dicitur. *Et fortium diuidat spolia, pro eo quod tradidit in mortẽ animam suam.* Tradidit Iudas, vt habetur Ioan. 6. *Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est? Dicebat autẽ Iudam Simonis Ischariothẽ: hic enim erat traditurus eũ, cum esset vnus ex duodecim.* Tradiderunt illum Iudæi, sicut testatus est Pilatus ipse, cum dixit ad Iesum: *Gens tua & Põtifices tui tradiderũt te mihi.* Pilatus denique illum tradidit, vt crucifigeretur, sicut dicitur Ioan. 19. aliter tamen & aliter.* *Pater enim tradidit Christum, & ipse semetipsum ex charitate; Iudas autem tradidit illum ex cupiditate; Iudæi autem ex inuidia: Pilatus autem ex timore mundano, quo timuit Cæsarem.* Qualiter autem Pater æternus percusserit filium suum, aut morti tradiderit, his verbis explicat, Sanctus Thomas. *Christus passus est voluntarie ex obedientia patris. Vnde secundum tria Deus pater tradidit Christum passioni. Vno quidem modo, secundum quod sua æterna volũtate præordinauit passionẽ Christi* ad bu-

Rom. 8. f

Rom. 8.

Ioan. 6. g

Ioan. 18

*S. Th. 3. p. q. 47. art. 3. ad 3.

Morti Xpũ pater tradidit ex charitate, Iudæi ex inuidia.

S. Th. ar. 3. citato in corp.

Morti Pater Xpũ tradidit secundũ tria.

ad humani generis liberationem, secundum illud quod dicitur Isaia 53. Dominus posuit in eo iniquitatẽ omnium nostrum. Et iterum: *Dominus voluit conterere eum in infirmitate. Secundo, inquantum inspirauit ei voluntatem patiendi pro nobis, infundendo ei charitatem, vnde ibidem sequitur: Oblatus est, quia ipse voluit. Tertio, non protegendo eum à passione, sed exponendo persequentibus. Vnde & legitur Matth.* 27. *quod pendens in cruce Christus dicebat, Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? quia scilicet potestati persequentium eum statuit, vt Augustinus dicit, de gratia noui testamenti.*

Mat. 27

Aug. In ep. 120 ex ca. 6.&10.to.2

15 *Et dabit impios pro sepultura, & diuitem pro morte sua: eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius.* Per *impios*, vt placet Tertulliano, intelligit milites, qui deputati sunt, vt custodirent sepulchrum. Vere enim fuerunt impij, (vt explicat glossa interlinearis) quia mendacium vendiderunt, *mendaciũ* cæci cæcis, vt ait Augustinus. *Dicite (dictum est illis) quia dormientibus nobis venerunt discipuli eius, & subtraxerunt illum. O vanitas vendens vanitatem, vanitatem audituris, vanis credituris. Hodieq. hoc est apud Iudæos, sic habetur ipsa fama vana, quàm falsa, quàm inani. Testimonium martyrum nolunt audire, vt viuant, & testimonium dormientium audiunt, vt pereant. Si dormiebant custodes, vnde scire potuerunt, quis illum tulerit de sepulchro? aut quid vigilabas male? O male, de quo non sine causa dixit propheta, dabo malos pro sepultura eius. O mali, ò pessimi, aut vigilabatis & custodire debuistis, aut dormiebatis & quid sit factum nescitis. Impletum est enim quod Spiritus sanctus per psalmistam multum ante prædixerat. Cogitauerunt consilium, quod non potuerunt stabilire. Dedit* ergo *impios pro sepultura,* (idest illos qui *abeuntes munierunt sepulchrum signantes lapidem cum custodibus.* Dedit etiam *diuitem pro morte sua*; quoniam sanctum Iosephum ab Arimathia excitauit, vt illum de cruce deponeret, & honorifice sepeliret. Sic explicat Augustinus vbi supra, ait enim: *Diues ille* (inquit) *ab Arimathia Ioseph, cum Dominus penderet in cruce, intrauit ad Pilatum & petijt corpus eius, obsecutus est vt sepeliret, dati sunt diuites pro morte eius, sepeliuit pauperem in quo diuitias requirebat. Ergo diuites propter mortem eius. Quod postea dixit primo factum est, quod primo dixit postea factum est, malos pro sepultura eius.* Est & alia explicatio satis cõmunis inter patres, videlicet, tradet impios Iudæos Romanis vastandos, propter impietatem commissam cõtra Christũ, quem tradiderunt morti, cum esset innocens, nec vllam inuenirent in eo causam. Sic explicat Chrysostomus, Eusebius Cæsariensis, & Procopius. Vel sic: *dabit impios,* idest, *tradet in gehennam.* Sic enim habetur Chald. *pro sepultura*, idest, *quia iniquè illum tradiderunt morti, & diuitem, scilicet Pilatum, & sacerdotum principes etiam tradet in gehennam pro morte sua,* idest, quia illum damnauerunt ad mortem.

Tertull. li. 3. aduersus Marcionẽ.

Aug. li. 50. homil. ho. 36. to. 7.

Mat. 28 e

Xpi sepulchrũ custodientes taxantur.

Psal. 20.

Mat. 27 f

Ioseph ab Arimathia pietas erga Christum.

Chrys. ho. 52. in Ioa. & orone. 3. aduersus Iudæos.

16 *Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate.* Vt aduertit Augustinus, pluries in hoc capite eãdem rem inculcat Isaias, & iterum atque iterum commendat, eo quod cum superbis hominibus, & contentiosis loquebatur. Quod ergo superius

Aug. lib. 1. de peccato rum meritis, & remissione c. 27. tom. 7.

rius dixerat: *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra*, hoc ipsum repetit his verbis. *Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate*, (idest) in passione, qua pro nobis doluit & infirmatus est. quibus verbis tacitæ videtur occurrere obiectioni. Posset quippe aliquis dicere: quid est in causa, quod homo innocentissimus, qui iniquitatem nõ fecit, nec dolus inuentus est in ore eius, tot sit perpessus supplicia, & morte turpissima condemnatus? Respondet, non propter peccata propria esse punitum; nam omni peccato ipse carebat, sed quia Pater voluit Christum mori, vt nostra in illo peccata puniret, & nos ad perennem vitam reuocaret, sicut per Ioannem ait. *Ipse prior dilexit nos, & misit filium suum propitiationem pro peccatis nostris*. Hinc est quod mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, dimittitur, & audire meruit, *fides tua te saluam fecit, vade in pace*: Christus autem innocens capitur, ligatur, & occiditur. *Ecce homo*, ait Pilatus. Homo quidem erat, sed iustus, & innocens, & sicut ait sponsa. *Candidus, & rubicundus, electus ex millibus*. Euangelista vero Mariæ Magdalenæ pœnitentiam describens, ait: *Ecce mulier*, & qualis fuerit mulier ostendit, subdens. *Quæ erat in ciuitate peccatrix*. Quæ ergo æquitas patitur, quæ iustitia, vt homo innocens crucifigatur, & mulier *peccatrix* dimittatur in pace? Hoc certe opus est misericordiæ, consilium Diuinæ iustitiæ. Tolle peccata mulieris, & super humeros transfer hominis innocentis, & videbis, quod secundum leges Diuinæ iustitiæ homo ille debet mori, licet iustus, licet agnus sine macula. Transfer etiam in mulierẽ peccatricem satisfactionem, & merita illius, qui cum esset diues, pro nobis egenus factus est, & omnia erunt consona. *Mulier* ergo *peccatrix* iuste dimittitur propter innocentiam hominis iusti, & homo iustus iuste traditur morti à patre propter peccata mulieris peccatricis. Ex quo Dei iustitia commendabilis redditur & seueritas: nam peccatum hominis sine pęna dimittere noluit, quin propter illud proprio filio suo nõ pepercit. & similiter apparet bonitas eius & misericordia in eo quod cum homo sufficientem offerre satisfactionẽ non posset, quantumuis pęnã immensam pateretur, ei satisfactorẽ dedit, & pro nobis omnibus tradidit illum.

1.Ioan.4 b

Ioa.19.a

Mulier peccatrix dimittitur, & homo innocẽs morti traditur.

Cant.5.c

Luca 7.f

17 *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum, & voluntas Domini in manu eius dirigetur*. Iam propheta denunciat vberrimum fructũ passionis & mortis Christi, quem pater illi promittit. Et habent hæc verba eumdem sensum cum illis Ioannis duodecimo. *Nisi granum frumenti cadens in terrã mortuum fuerit, ipsum solum manet: Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Si posuerit* (inquit) *pro peccato animam suam*, (idest,) si se obtulerit in sacrificium expiatoriũ pro peccato: alludit enim ad sacrificia veteris legis, quæ offerebantur pro peccato, insinuans, non illa, sed vnicum nouæ legis sacrificiũ in ara crucis oblatum vim habere mundandi hominem à peccato, iuxtà illud quod ipse Saluator loquens per psalmistam ait: *Holocaustum & pro peccato non postulasti, tunc dixi ecce venio*. Videlicet vt me offeram in sacrificium acceptum pro peccato. Hinc Apostolus. *Superius dicẽs: quia hostias, & oblationes, & holocaustomata pro peccato noluisti, nec placita*

Ioan.12

Psal.39.

Heb.10. l

placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi: Ecce venio, vt faciam, Deus, voluntatem tuã: aufert primum, vt sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel. Obseruandum est autem, quod non dixit, si posuerit pro peccatis animam suam; sed *pro peccato*: quoniam licet omnia venerit delere peccata, principalius tamen incarnatio Christi facta est ad tollendum peccatum originale; cuius rationem assignat Sanctus Thomas: nam peccatũ originale est peccatum totius naturæ, & malũ vniuersalius, atque adeo oppositum eminentiori bono, quod Christus principalius venit promouere: Vnde & glossa venerabilis Bedæ presbyteri, exponens illud Ioannis primo. *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*, ait. *Peccatũ mundi dicitur originale peccatum, quod est commune totius mundi*. Sequitur: *Videbit semen longæuum*. Idest fideles filios. vnde *semen longæuum*, idem est quod semen vitæ longeuæ, seu longo viuens tempore. Alij *semen longæuum* plurimos dicunt significare fideles & innumerabiles, qui erunt perpetuis sæculis, vsque ad finem mundi. *Et voluntas Dei in manu eius*, (idest) per manum illius seminis *dirigetur*, (idest,) prospere incedet, & prosperabitur in omnibus iuxta illud: *Potens in terra erit semẽ eius: generatio rectorum benedicetur.* Vide q̃ sup. de hoc semine dicta sũt.

Originale peccatum venit Xp̃s delere principaliter.

S. Tho. 3. p. q. 1. ar 4. in corp.

Beda.

Ioan. 1.

Ps. 111.

Sup. cap 1. nu. 33.

18 *Pro eo quod laborauit animà eius, videbit, & saturabitur: in sciẽtia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit*. Magis explicat quod versiculo prædixerat anteriori, & iterum atque iterum inculcat passionem Christi, ad maiorem vehementiam, & vt magis memoria illius nobis inhæreat. Videtur propheta eũdem in hoc capite affectum exprimere, quem ostendit Apostolus cum dixit: *nihil arbitratus sum me scire inter vos nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum*. Sensus ergo est. *Pro eo quod laborauit*, idest, quoniam tã acerbã, tam laboriosam atque ignominiosam mortem pertulit, *videbit*, idest, obtinebit in præmiũ, quidquid voluerit. Consequetur omne illud, ad quod passionem suam & mortem ordinauerit: *Saturabitur* vidẽs credentium multitudinem, atque conuersionem fidelium, quam esuriuit semper & sitiuit. Saturatus est opprobrijs, in passione: *saturabitur*, & in resurrectione gloria & exultatione. *Saturabitur*, cum viderit animas sanctorum patrum gloriosas, quas proprio sanguine redemit, atque eduxit de lacu, in quo nõ erat aqua: cum viderit gentes, idolis relictis, amplecti Euangelium, atque Ecclesiam Catholicam toto orbe terrarum diffusam consurgere: Hæc enim sunt & similia quibus saturatur anima Christi, sicut ipse ait. *Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius*. Videbit immensum suæ passionis fructum, quo saturabitur. Non potuit propheta melius exprimere nimiam erga nos charitatem Christi, quàm cum significat ipsum vnice oblectari salute nostra, atque in ea, vt in fructu laborum suorum requiescere, velut is qui eam rem consequutus est, quam maxime optabat. Et hoc est quod statim subdit propheta. *In scientia sua*, idest, fide, quæ per dilectionem operatur. Fides enim *scientia* dicitur, propter certitudinem & infallibilitatem, sicut Iob 19. *Scio*, idest credo, *quod redemptor meus viuit*. Vel, *in sciẽtia sua*,

1. Cor. 2 a

Fideliũ multitudine saturatur Xp̃s.

Ioan. 4. e

Fides ob certitudinẽ sciẽtia dĩ.

Iob 19. d

sua, ideſt doctrina ſua, & prædicatione Euangelij, *ipſe iuſtus ſeruus meus*, ideſt Chriſtus, qui inquantum homo, ſeruus dicitur, & *factus eſt obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis*, *ipſe* inquam *iuſtus*. *Iuſtificabit multos*: Vnde non in ſacrificia legis antiquæ, ſed in legem gratiæ noſtra ſanctificatio eſt referenda. *Multos* inquit, & non omnes: quoniam licet pro omnibus mortuus ſit Chriſtus; virtus tamen paſsionis eius non omnibus efficaciter applicatur, ſed illis dumtaxat, qui fidei & charitatis eius participes fiunt.

Philip. 2

19 *Ideo diſpertiam ei plurimos: & fortium diuidet ſpolia, pro eo quod tradidit in mortem animam ſuam*. Senſus eſt, quoniam Chriſtus cum iuſtus eſſet, pro impijs in mortem ſeipſum tradidit; propterea *diſpertiam ei plurimos*, ideſt, in partem & ſortẽ hæreditatis ſuæ dabo *ei plurimos*, tamquam fructus paſſionis eius, iuxtà illud. *Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ*. Cui explicationi conſonat translatio 70. interpretum, qui pro, *diſpertiam*, vertunt, *poſſidebit plurimos*, & dicit *plurimos*, non omnes; quia non omnes ſunt prædeſtinati ad vitam æternam, neque omnes obediunt Euangelio. *Diſpertiam plurimos*, non ex Iudæis tantum, ſed etiam ex gentibus. *Diuidet* etiam *ſpolia fortium*, hoc eſt dæmonum, quod ad literam impleuit, cum ſanctos Patres eduxit de mortis carcere, cum aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. Hinc collige, Chriſti merita à Patre præuiſa, cauſam eſſe meritoriam prædeſtinationis noſtræ, quod & Apoſtolus ad Epheſios primo manifeſte docet, cum ait. *Qui prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum, in ipſo ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ*. Cuius rationem aſſignat ſanctus Thomas; nam ſub prædeſtinatione Dei æterna non ſolum cadit id, quod eſt faciendũ in tempore, ſed etiam modus, & ordo, ſecundum quem eſt in tempore complendum: ſed Deus præordinauit noſtram ſalutem, ab æterno prædeſtinando, quod per Ieſum Chriſtũ compleretur, de cuius plenitudine nos omnes accepimus. ergo merita Chriſti noſtræ prædeſtinationis extiterunt cauſa. Illi ergo omnes efficaciter conſequentur vitam æternam, quos ipſe in hæreditatem ſuam poſtulauit à patre, pro quibus & quantum ad efficaciã, ſuam applicuit paſſionem & mortem. Quod autem ait, *& fortium diuidet ſpolia*, ad diuiſionem refertur Apoſtolorum. Et ſenſus eſt: Gentes quas deprædatus fuerat diabolus, diripiet Chriſtus, & diuidet inter Apoſtolos ſuos: nam Petro Iudæorum, Paulo gentium curam commiſit, ſicut ipſe teſtatur. *Cum vidiſſent quod creditum eſt mihi Euangelium præputij, ſicut & Petro circumciſionis: qui enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum circumciſionis, operatus eſt & mihi inter gentes*. Thomæ Apoſtolo ſorte contigit Indorum cura, *Iacobus in Hiſpania prædicauit*, & ſic de alijs. Hanc explicationem ſequitur Auguſtinus. *Iam*, inquiens, *in hæreditate poſſidet multos, & fortium partitur ſpolia, cum ea quæ diabolus & dæmones poſſidebant, per Eccleſiarum ſuarum fabricas, & quoslibet neceſſarios vſus, illis expulſis perditisq., diſtribuit*. Conſonat hæc explicatio cum loco illo Euangelij. *Cum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt omnia quæ poſſidet: ſi autẽ fortior*

Pſal. 2.

Spolia fortiũ fuere ſancti Patres quos ab inferis eduxit Xps

Prædeſtinationis noſtræ cauſa fuerũt Xpi merita.

Epheſ. 1.

S. Tho. 1. p. q. 25. art. 4. in corp.

Apoſtolorũ diuiſio.

Gal. 2. b

Teſte Iſidoro.

Aug. lib. 1. de conſenſ. Euangeliſt. c. 31. in fin.

Lucæ 11.

fortior illo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Super quæ verba legenda sunt quæ superius adnotauimus. Possunt etiã, per *spolia fortium* intelligi virtutes & dona cælestis gratiæ, quibus propter suã superbiam spoliatus est Lucifer cum consortibus suis, quæ quidem inter suos diuisit Christus Dominus: Sicut ait Apostolus. *Diuisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus: & diuisiones ministrationũ sunt, idem autem Dominus: & diuisiones operationum sunt: idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem datur manifestatio spiritus ad vtilitatem. Alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ: alij vero sermo scientiæ secundum eundem spiritum: alteri fides in eodem spiritu: alij gratia sanitatum in vno spiritu: alij operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur vnus & idem spiritus, diuidens singulis prout vult.* Tertia explicatio est aliorum, qui, per *spolia fortium*, intelligunt pr[æ]mium, quod fortiter pugnantibus pro iustitia distribuitur electis, sumpta similitudine à militibus, quibus parta victoria, spolia eorum, qui prostrati sunt, conceduntur, & sensus est. Quoniam Christus morti tradidit animam suam, quoniam inique ab hominibus iudicatus est ipse, *fortiũ*, idest, fortibus, *diuidet spolia*. Nam propter meritum passionis, *constitutus est à Deo iudex viuorum & mortuorum*, vt reddat vnicuique secundum opera eius. Cui consonat illud Iob. *Causa tua quasi impij indicata est: causam iudiciumq. recipies*. Vt supra explicatum est.

Sup. c. 8. n. 6. c. 9. n. 10.

Virtutes dicuntur spolia fortium.

1. Cor. 12 a

Beatitudo significatur per spolia fortium.

Act 10. g

Iob. 36.

Sup. ca. 3. n. 24.

20 *Pro eo quod tradidit in mortem animam suam*. Qui scire voluerit, qualiter Christus seipsum morti tradiderit, legat sanctum Thomam. & recolat quæ diximus hoc eodem capite num. 14. Ex quibus constat, Christum Dominum tripliciter seipsum morti tradidisse: primo quidem inquantum Deus, quatenus videlicet ab æterno habuit voluntatem communem cum Patre, & Spiritu sancto, quia pro salute generis humani mortem decreuit pati, iuxta illud, quod Petrus dixit: *Conuenerunt enim vere in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quem vnxisti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum gẽtibus, & populis Israel, facere quod manus tua, & consilium tuum decreuerunt fieri*. Secundo inquantum homo; nam ex obedientia Patris mortem voluntarie acceptauit; iuxta illud Apostoli. *Humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Quod quidem* (vt ait sanctus Thomas) *conueniebat iustificationi humanæ, vt sicut per vnius hominis inobedientiã peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius hominis obedientiam iusti constituantur multi*. Tertio, inquantum sacerdos nouæ legis. Ad sacerdotem enim pertinet dona offerre & sacrificia pro peccatis. Dicit enim Apostolus: *Omnis pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad Deum, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis*. Cum ergo ipse Christus simul fuerit sacerdos & hostia, ad ipsum pertinebat, speciali quadam ratione seipsum patri in sacrificium offerre, sicut reuera se obtulit, (Apostolo attestante:) *Si enim sanguis hircorum, & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad*

S Tho. 3. p. q 47. art. 1. 2. & 3.

Xps morti tripliciter seipsũ tradidit.

Act. 4. f

Phil. 2. a

S. Th. art. 2 cit. in corp.

Rom. 5.

Christus sacerdos & hostia.

Heb. 5.

Heb. 9. d

eat ad emundationem carnis: quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti?

Heb. 9. g

Et paulo inferius: *Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata.* Nec obstat, quod sacerdotis est hostiam quam offert occidere, Chistus autem non seipsum occidit, non ergo fuit simul sacerdos, & hostia. Respondet enim Sanctus Thomas, *quod licet Christus non se occiderit, tamen seipsum voluntarie morti exposuit; secundum illud Isaiae 53. Oblatus est, quia ipse voluit: & ideo dicitur seipsum obtulisse.* Secundo respondetur ex doctrina eius sancti Doctoris, quod licet *Christus non se occiderit directe, hoc enim modo persecutores illius eum occiderunt, quia sufficientem causam mortis intulerunt ei cum intentione occidendi, & ipso effectu in re subsequuto: indirecte tamē ipsemet Christus fuit causa suae mortis, eo quod eam potuit impedire, & non impediuit, vt supra dictum est*, & ex hac parte aliquid operatus est indirecte circa rem oblatam, atque adeo vere fuit simul sacerdos & hostia.

S Tho. 3. p. q. 22 art 2. ad 1.

S. Th. 3. p. q. 47 art. 1. in corp.

Xps suae mortis causa fuit indirecte.

21 *Et cum sceleratis reputatus est.* Ecce apertum vaticinium ignominiae, quam passus est Christus, dum cum eo crucifixerunt duos latrones, vnum à dextris, & alium à sinistris eius. *Tunc enim* (vt ait Marcus) *impleta est scriptura, quae dicit. Et cum iniquis reputatus est.* Sed dubitari potest, quomodo verificetur, Christum fuisse inter iniquos reputatum, cum vnus illorum, qui crucifixus erat cum illo, alium blasphemantē Dominum increpauerit, dicens: *Neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es? Et nos quidem iuste, nam digna factis recipimus: hic autem quid mali gessit*: Et conuersus ad Iesum dixerit illi; *Domine memento mei dum veneris in regnum tuum.* Cui Dominus, *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso?* Si ergo non vterque, sed alter dūtaxat Christum blasphemauit, si vnus electus fuit, & alter reprobus, quomodo inter iniquos reputatus est; dum fuit in medio illorum crucifixus? Respondet Hieronymus, explicās illud Matthaei. *Idipsum autem & latrones, qui crucifixi erant cum eo conuiciabantur ei. Hic per tropum pro vno latrone vterque inducitur blasphemasse. Lucas vero asserit, quod altero blasphemāte, alter confessus sit, & è contrario increpauerit blasphemātem. Non quod discrepent Euangelia, sed quod primum vterque blasphemauerit: dehinc, sole fugiente, terra commota, saxisq. disruptis, & ingruentibus tenebris, vnus crediderit in Iesum, & priorem negationem sequenti confessione emendauerit. In duobus latronibus vterque populus, & gentilium, & Iudaeorum primum Dominum blasphemauit. Postea signorum magnitudine alter exterritus, egit poenitentiam, & vsque hodie Iudaeos increpat blasphemantes.* Obseruandum est autem cum Diuo Thoma, *quod alia ratione, quantum ad intentionem Iudaeorum, Christus inter latrones crucifixus est, & cum sceleratis reputatus, alia vero quantum ad Dei ordinationem. quantum enim ad intentionem Iudaeorū, duos latrones vtrimque crucifixerunt, sicut dicit Chrysostomus, vt eorum suspicionis fieret particeps: sed non ita euenit, nam de illis nihil dicitur: huius autem vbique crux honoratur: reges diademata deponentes, assumūt crucem*

Christus cū iniquis deputatur.

Marci. 15. c. & Lucae 23 e

Lucae 23 f

Ibid.

Hier. super c. 27. Mat. to. 9.

Latro bonus an blasphemauerit Christum.

S. Tho. 3. p. q. 46. ar. 11 in corp.

Xps quare inter duos latrones suspensus.

Homil. 88. in Mat. aliquantulū à princ. to. 2.

crucem

crucem in purpureis, in diademati-bus, in armis, in mensa sacrata, vbique terrarum crux emicat: quantum vero ad Dei ordinationem, Christus cum latronibus crucifixus est; quia vt Hieronymus dicit super Matthæum, sicut pro nobis maledictum crucis factus est Christus, sic pro omnium salute inter noxios, quasi noxius crucifigitur. Secundo, vt dicit Leo papa in sermone de passione, duo latrones, vnus ad dexteram, & alius ad sinistram crucifiguntur, vt in ipsa patibuli specie monstraretur illa, quæ in iudicio ipsius omnium hominum facienda est discretio. Et Augustinus dicit super Ioannem. Ipsa crux, si attendas, tribunal fuit, in medio enim iudice constituto, vnus qui credidit, liberatus, alius qui insultauit, damnatus est: iam significabat, quod facturus est de viuis & mortuis, alios positurus ad dexterã, alios vero ad sinistram. Tertio, secundum Hilarium duo latrones leuæ ac dexteræ affiguntur, omnem humani generis vniuersitatem vocari ad sacramentum passionis Domini ostendentes: sed quia per diuersitatẽ fidelium ac infidelium, fit omnium secundum dextram sinistramq. diuisio, vnus ex duobus ad dexteram eius situs, fidei iustificatione saluatur. Quarto, quia, vt Beda dicit super Marcum, latrones, qui cũ Domino crucifixi sunt, significant eos, qui sub fide & confessione Christi vel agonẽ martyrij, vel qualibet arctioris disciplinæ instituta subeunt: sed qui hoc pro æterna gloria gerunt, dextri latronis fide designantur: qui vero humanæ laudis intuitu, sinistri latronis mentem imitantur & actus.

Hier. Mat. 27. sup. illud, qui dr Golgotha tom. 9.

Leo ser. 4. de passione

Aug. tract. 31. in Ioan. in fin. to. 9.

Hilar. c. 33 in Matth. circa med.

Beda super c. 15. Marci

22 *Et ipse peccata multorum tulit.* Ter inuenies hoc capite repetita hæc verba. Principio enim dixerat: *Vere languores nostros ipse tulit.* prope finem capitis ait: *Et iniquitates eorum ipse portauit.* Et nunc tertio inquit: *Et peccata multorum tulit*, vt triplicis generis peccata abstulisse cognoscas, cordis videlicet, oris, & operis: aut vero, vt tres differentias temporis comprehendat, præteritum, præsens, & futurum. Tulit enim Christus omnium peccata, & eorum, qui præcesserunt, & eorum qui sunt, & qui nascentur vsque ad finem seculi. Nec obstat, Prophetam dixisse, quod Christus tulit peccata multorum, & non ait omnium. Nam, vt notauit Augustinus, Scriptura sacra frequenter accipit multos pro omnibus. Nam *Abrahæ dictum est, patrẽ multarum gentium posui te; cui tamen & alio loco, in semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes.* Sic etiam dicitur Ioannis 4. *Deus multæ miserationis* (idest) omnis. & Lucæ 7. *Remittuntur ei peccata multa,* (idest) omnia. nã vnũ peccatum mortale non potest sine alio dimitti. Præterea etiam ideo dixit, *peccata multorum tulit*, quia quantum ad efficaciam non prodest omnibus passio Christi, quamuis in se sufficiens sit ad omnium hominũ delenda peccata, vt hoc eodem capite dictum est.

Multi aliquando significat omnes.

Aug. li. 20. de ciu. Dei ca. 23.

Gen. 17.

Gen. 22.

Ioan. 4.

Lucæ 7.

23 *Et pro transgressoribus rogauit.* Prophetia est aperta orationis Christi, qua in cruce pendens pro se crucifigentibus orauit ad Patrem, dicens: *Pater dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt.* In quo nimirũ, & humilitatis exemplum, & eximiæ cuiusdam charitatis nobis dedit, vt pro inimicis nostris orationem faciamus; quod & verbis prius docuit, cum dixit: *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos; & orate pro persequentibus, & calumnian-*

Lucæ 23

Oro Xpi p trãsgressoribus effusa

Mat. 5. g

niantibus vos: vt sitis filij patris vestri, qui in cælis est. Sic dilexit inimicos suos Christus, *& pro transgressoribus orauit. In ipsa eleuatione manuum tuarum* (inquit Bernardus,) *cum iam sacrificium matutinũ in holocaustum vespertinum transiret, in ipsa, inquam, virtute incensi, quod cælos ascendebat, terram operiebat, inferos respergebat, exaudiendus pro reuerentia tua clamas. Pater ignosce illis. O quam multus es ad ignoscendum. O quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine. O quã longe cogitationes tuæ à cogitationibus nostris. O quam firma est etiam super impios misericordia tua. Mira res, ille clamat ignosce, Iudæi crucifige: molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula. O charitas patiens, sed & compatiens. charitas patiens est, sufficit. charitas benigna est, cumulus est, noli vinci à malo. charitas abundans, sed vince in bono malum. superabundans est, non enim sola patientia, sed & benignitas Dei Iudæos ad pœnitentiam adduxit, quia benigna charitas etiã quos tolerat, amat, & amat tam ardenter. Patiẽs charitas dissimulat, expectat, sustinet delinquentem, sed benigne trahit, adducit, conuerti facit ab errore viæ suæ, denique cooperit multitudinem peccatorum.* Ex toto discursu huius capitis colligere debemus, qualiter à nobis imitandus sit Christus. Dicit enim Petrus Apostolus. *In hoc vocati estis: quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius.* **Christus qui peccatum non fecit, innocens, & immaculatus, pro nobis sacrilegis, & peccatoribus, & æterno supplicio mancipatis, tamquam atrocissimus reus ab iniquis iudicio sistitur, flagellis cæditur, sputis irridetur, & ille pro salute nostra dorsum verberibus, sputaminibus faciem, maxillas palmis non confunditur parare, & nos pro eo leue etiam confundimur audire conuicium? Gaudeamus potius & lætemur, si pro tam magnis eius, & pro nostra salute passionibus, vel parua sustineamus. Coronatus est spinis, vt nos qui ante spinei, & infructuosi fueramus, fructum bonæ arboris apportaremus. felle & aceto potatus est, vt in nobis iam nec fellis amaritudo, nec aceti esset asperitas.*

Ber. in fer. fer. 4. hebdom pænos.

Ps. 54. d

Xpi mortificatio à nobis qualiter imitanda.

1. Pet. 2.

*Hie. in ep. ad Oceanũ de ferendis opprobrijs.

CAPVT

CAPVT LIV.

1. LAVDA sterilis quæ non paris: decanta laudem, & hinni quæ non pariebas: quoniã multi filij desertæ magis quàm eius, quæ habet virum, dicit Dominus. 2. Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida. 3. Ad dexteram enim, & ad læuam penetrabis: & semen tuum Gentes hæreditabit, & ciuitates desertas inhabitabit. 4. Noli timere quia non confunderis, neque erubesces: non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiæ tuæ obliuisceris, & opprobrij viduitatis tuæ non recordaberis amplius. 5. 6. Quia dominabitur tui qui fecit te, Dominus exercituũ nomen eius: & redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur. 7. Quia vt mulierem derelictam & mœrentem spiritu vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescentia abiectam, dixit Deus tuus. 8. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te. 9. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui: dixit redemptor tuus Dominus. 10. Sicut in diebus Noe istud mihi est, cui iuraui, ne inducerem aquas Noe vltra supra terrã: sic iuraui vt non irascar tibi, & non increpem te. 11. Montes enim commouebuntur, & colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non mouebitur, dixit miserator tuus Dominus. 12. Paupercula tempestate conuulsa, absque vlla consolatione. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua: & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. 13. Vniuersos filios tuos doctos à Domino: & multitudinem pacis filijs tuis. Et in iustitia fundaberis: recede procul à calumnia, quia non timebis: & à pauore, quia non appropinquabit tibi.

bit tibi. 14. Ecce accola veniet, qui non erat mecum, aduena quondam tuus adiungetur tibi. 15. 16. Ecce ego creaui fabrum sufflantem in igne prunas, & proferentem vas in opus suum, & ego creaui interfectorem ad disperdendum. 17. Omne vas, quod fictum est contra te, non dirigetur: & omnem linguam resistentem tibi in iudicio, iudicabis. 18. Hæc est hæreditas seruorum Domini: & iustitia eorum apud me, dicit Dominus.

SVMMA CAPITIS.

IN capite præcedenti prædixerat Isaias fructum dominicæ passionis: nunc eandem materiam latius prosequitur. Agit enim de gloria ac excellentia Ecclesiæ Catholicæ, ex Iudæis & gentibus congregatæ, & in primis, multitudinem illi pollicetur filiorum, ex omnibus quatuor mundi partibus ad fidem Christi confluentium, quod multis verbis prosequitur, à principio capitis, vsque ad versiculum. In momento indignationis, &c.

Secundò, iuramento confirmat, id quod promiserat, videlicet Catholicam Ecclesiam ex omnibus gentibus esse à Deo congregandam, defendendam, & ex lapidibus viuis ædificandam, de quo agit ab illo Versiculo. Sicut in diebus Noe, *vsque ad versiculum.* Ecce accola, &c.

Tertiò, firmitatem describit Ecclesiæ Catholicæ, contra quam portæ inferi praualere non poterunt, nec eam insurgentes hæreses dissipare; omnes enim iudicio sedis Apostolicæ conterentur, & redigentur in nihilum; Agit de hoc ab illo Versiculo. Ecce ego creaui fabrum. *Vsque ad finem capitis.*

COM-

COMMENTARIVM.

1 LAVDA sterilis, quæ non paris: decanta laudem, & hinni quæ non pariebas: quoniam multi filij desertæ, magis quam eius, quæ habet virum, dicit Dominus. Describit in hoc capite Isaias, quantum fructum attulerit granum frumenti cadens in terram ac emortuum, Christus videlicet passus, mortuus, & sepultus. Fructus enim passionis eius, est Ecclesiæ congregatio, tam ex Iudæis, quàm ex gentibus: quàm tantã dicit esse futuram, & tam innumerabilem filiorum multitudinem, vt sua cogatur tabernacula dilatare. Olim parua erat Ecclesia in Iudæa, quamuis maritata videretur & fęcunda, at nunc multo amplior est & fęcũdior, & toto orbe terrarum diffusa. Igitur per sterilem, & desertam, intelligit gentilitatem, quæ ante aduentũ Domini deserta erat à Deo, & nullum spiritualem genuerat filium. Mulier autem virum habens, erat Synagoga, quam sibi in fide iuxta vaticinium Oseæ desponsauerat, cuius filijs per Hieremiam dicit. *Conuertimini filij reuertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester*. Plures ergo (inquit) erunt, & multo plures *filij desertæ*, id est gentilitatis, quàm Synagogæ fuerint antiquitus; quod & superius denunciauerat, dicens: *Et erit desertum in Carmel, & Carmel in saltum reputabitur*. Et iterum. *Ponam desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum*. Sic explicãt istum locum S. Augustinus, Hieronymus, & Paulus Apostolus ad Galatas 4. & ibi Chrysostomus. *Quæ igitur* (inquit) *sterilis, & quæ deserta? An non perspicuum est, hanc esse Ecclesiam ex gentibus, quæ ante hac Dei cognitione fuit priuata? Quæ vero est illa quæ habet virum? nonne liquet hanc esse Synagogam? Attamen hanc multitudine liberorum superauit vidua, sterilis siquidem hæc vnam dumtaxat habebat gentem. Cæterum Ecclesiæ filij, Graciã, Barbariam, terram, mare, denique orbẽ vniuersum implent. Vides vt factis quidem Sara, verbis autem propheta nobis futura subnotarint? Sed & illud considera. Sterilem appellauit Isaias, & hanc ostendit factam complurium liberorum matrem. Idem sub figura accidit in Sara. Nam & hac cum esset sterilis, numerosæ sobolis mater est facta*. Huic dicitur, *lauda*, vel *lætare*, (vt vertunt Septuaginta.) *Hinni*. hoc est exulta, iubila præ gaudio. Consonat huic explicationi illud Samuelis. *Donec sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est*. Et illud Psalmistæ. *Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum lætantem*. Et illud: *Quis genuit mihi istos? Ego sterilis, & non pariens, transmigrata & captiua. & istos quis enutriuit? Ego destituta & sola. & isti vbi erant? Sed & hoc notandum* (cum Beato Hieronymo,) *quod, quando dicit: Plures filij desertæ, magis quam eius quæ habet virum, non penitus Synagoga excluditur à partu, sed multitudo ei gentium præfe-*

Ioan. 12

Fructũ magnũ attulit Christus mortuus.

Oseæ 2.d

Hier. 3.d

Isa. 32.d

Isa. 41.e

Aug. l.1. de consen. Euangelist. ca. 32. to. 4. & lib. de vnit. Eccl. ca. 7. to. 7.

1. Reg. 2.a

Ps. 112.

Isa. 49.f

Hier. super ca. 54 Isai.

praferatur: & ipsa enim in Apostolis, & per Apostolos primum populũ genuit de Iudais. Vnde duo Apostolorum principes, agmina sibi credentium in Christo, circumcisionis, & gentium diuiserunt, vt ex vtroque populo desertam prius, atque pauperculam ædificarent Hierusalem. Quod autem Hebraicum pro lætitia, hinnitum posuit, gaudij significat magnitudinem, in similitudinẽ hinnientis equi ad victoriam. Vnde & superius, ad designandum gaudium magnum beatorum, inquit. *Hi leuabunt vocem suam, atque laudabũt: cũ glorificatus fuerit Dominus, hinnient de mari.* Sanctus Augustinus per, desertam, Ecclesiam intelligit triumphantem, & Hierusalem cælestem, quam lætari debere ait: quia sine gemitu, & doloribus multo plures filios habet, quàm Hierusalem terrena, quæ cum lacrymis generat carnaliter: quam ideo desertam dicit, quia vitauiuit quam deseruit Adã primus, & secutus est mortem. Cum ergo regenerantur homines, reuertuntur ad eam quam deseruerant vitam. Vnde & in Euangelio legimus, quod *reliquit nonaginta nouem oues in deserto*, idest, nouem Angelorum choros, vbi desertũ vocat cælũ ipsum quia illud, peccando deseruit homo.

Isa. 24. c

Aug. q. 40. de vet. test. tom. 4.

Luca 15.

2 *Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extẽde, ne parcas: lõgos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida.* Magis explicat multitudinem filiorum, quos post passionem Christi genuit Ecclesia ex gentibus congregata, & denũciat, dilatandam esse per vniuersum orbem. *Ne parcas,* inquit, aut non negligas, consolida clauos, idest, fortiter fige. Et vtitur similitudine tentorij atque tabernaculi, quod dilatari præcipit, solidari, & extendi, vt eos, qui generandi sunt ab Ecclesia, filios capere possit. Cõsimilibus verbis vsus est superius, cum dixit: *Quia deserta tua, & solitudines tuæ, & terræ ruina tuæ nunc angusta erũt præ habitatoribus, & longe fugabuntur qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filij sterilitatis tuæ: Angustus est mihi locus, fac spatium mihi vt habitem.* Vnde & per Zachariam dicitur. *Absque muro habitabitur Ierusalem, præ multitudine hominum, & iumentorum in medio eius.* Et per Hieremiam. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & ædificabitur ciuitas Domino à turre Hananeel vsque ad portam anguli. Et exibit vltra norma mensuræ in conspectu eius super collem Gareb: & circuibit Goatha, & omnem vallem cadauerum, & cineris, & vniuersam regionem mortis, vsque ad torrentem Cedron, & vsque ad angulum portæ equorum Orientalis: sanctum Domini non euelletur, & non destruetur vltra in perpetuum.* Vterque propheta de amplitudine loquitur Ecclesiæ Catholicæ: nam (vt ostendit Hieronymus,) verba inducta non possunt de materiali Hierusalem verificari: illa enim muros habuit fortissimos, nec apparet quomodo post captiuitatem temporibus Zorobabel, & Esdræ, quod Hieremias ait, fuerit ciuitas aliqua materialis ædificata à Domino. *A turre Hananeel, vsque ad portam anguli, &c.* Loquitur ergo (vt Hieronymus explicat, & communiter Sancti Patres) de ciuitate spirituali, hoc est, de Ecclesia Catholica, cuius gloriam & excellentiam admiratus propheta. *Gloriosa*, inquit, *dicta sunt de te ciuitas Dei*. Et iterum: *Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei*. Aedificatur itaque Ecclesia à turre obedientiæ,

Ecclesia tẽtorio confertur.

Isa. 49. c

Zach. 2. a

Hier. 31 g

S. Hieron.

Ibidem.

Psal. 68. b

Psal. 45. a

Ecclesia qualiter dilatanda.

dientiæ, fiuæ gratiæ & donorum Dei, hoc enim significat *Hananeel*, *usque ad portam anguli. Et circuiuit Ioatba, &c.* (idest) ædificabitur toto orbe terrarum, etiam in angulis vbi Christus annunciatus nō fuerat, nam *in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Vide quanta habeat loca Ecclesia, & qualiter filios suos in vniuerso mundo multiplicat. Mysticum sensum aliorum nominum, quę in auctoritate adducta exprimit Hieremias, require apud sanctum Hieronymum. Nec vacat mysterio, quod, ad explicandam multitudinem credentium, vsus est Isaias similitudine illorum, qui in tabernaculis habitant & tētorijs. Admonitos enim nos esse voluit, nō habere iustos hic manentē ciuitatem, sed futuram inquirere: nō ergo debemus terrenas ædificare ciuitates, sicut illi, qui vocauerunt nomina sua in terris suis: sed tabernaculis, quæ transferuntur, sūmus contenti, scientes nos peregrinos esse super terram & hospites. Eorum sequamur vestigia, de quibus dicit Apostolus. *Fide demoratus est*, scilicet Abrahā, *in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitādo cum Isaac, & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem: cuius artifex, & conditor Deus.* Et post pauca: *Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quia peregrini, & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Ne parcas.* Perseuerat in eadē similitudine, quasi dicat. Clama ne cesses, strenue labora in dilatando tentorij loco, *ne parcas* expēsis, laboribus, & vigilijs,

Psal. 18

Heb. 13 e

Heb. 11 b

extende pelles, idest, Apostolos & ministros Euāgelij, qui, vt dictū est sup. tanquam *pelles*, totum Ecclesiæ tabernaculum defendunt à puluere, & à pluuia; qui multos sustinent labores, vt in pace & electione Dei fideles cō seruent. Vide quanta sit differentia inter tabernaculū veteris testamenti & tabernaculū Ecclesię Catholicę. Locus illius erat Hierusalem, istius vero vniuersus orbis. Illius oraculū *Habebat viginti cubitos longitudinis, & viginti cubitos latitudinis, & viginti cubitos altitudinis*, ac vnius tēpli breui spatio claudebatur, nec poterat ad exteras nationes extendi. Hoc vero nullis circumscribitur terminis, nullis limitibus cōcluditur. Subditur enim.

Sup cap. nu 11.

Tabernaculū veteris testamēti, & Ecclesiæ conferuntur.

3. Reg 6.

3 *Ad dexteram enim, & ad læuā penetrabis: & semen tuum gentes hæreditabit, & ciuitates desertas inhabitabit.* Chald. *Ad Austrū, & Aquilonem penetrabis*, idest, vbique terrarum dilataberis, & non vnam dūtaxat ciuitatem, aut regnum sicut olim, sed vniuersum orbem habebis subiectum & longissimè distātes regiones inhabitabis & desertas. Deserta erat ante aduētum Christi tota Italia, deserta Hispania, deserta & desolata, & similiter alia regna & ciuitates, in quibus nūc religio viget Christiana; quę omnia Ecclesia hæreditauit Catholica, & sibi per semen prędicasionis Euangelicæ acquisiuit. S. Aug. per *dexteram* veros, & per *læuam* fictos intelligit Christianos, quibus vbiq. terrarum constat Ecclesia: nam dum est in hoc seculo, bonos habet malis permixtos, sicut triticū, dum est in area, permixtū est palleis: vnde similis dicitur *sagena missa in mari, & ex omni genere piscium congreganti, quam cum impleta esset educentes, & secus litus sedentes elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt.*

Aug lib. 1. de cōsensu Euang. 32 tom. 4.

Mat. 13

4 *Noli timere quia non confunderis, neque erubesces: non enim te pudebit, quia cõfusionis adolescentiæ tuæ obliuisceris, & opprobij viduitatis tuæ non recordaberis amplius.* Dum peccator suam semper indignitatem considerat, nec audet præ humilitate, & timore oculos in cælum leuare, aut sibi polliceri condonata sua esse peccata: misericors Dominus illum sperare iubet, ac bono animo esse, quoniam peccata post condignam pœnitentiam, nullam hominibus quantumuis sceleratis confusionem pariunt, sed gloriam; iuxta illud quod superius dixerat: *Lauamini, mundi estote, &c. Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur; & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt*: non enim improperat Dominus peccata præterita, quorum macula sanguine Christi est ablata. Cũ ergo gentilitas multis fuerit commaculata peccatis, post peractam pœnitentiam, eam consolatur Dominus & spem illius roborans ait: *noli timere*, quia vbi non est peccatum, nihil timendum. *Non confunderis*, peccatis videlicet præteritis adolescentiæ tuæ, idest, peccatis idololatriæ, & infidelitatis pristinæ. Vidua fuisti olim, absque Deo, & opprobrijs plena: sed iam deinceps Deo tamquam viro copulaberis. iuxta quod & Apostolus ait. *Aemulor enim vos Dei æmulatione; despondi enim vos vni viro Virginem castam exhibere Christo.* Hinc collige, nihil esse damnosius, nihil ignominiosius, quàm propter adulteriũ à tali & tam nobili sponso repudiari, atque adeo nihil esse gloriosius, & excellẽtius quã ab eodẽ recipi & honorari. Et ne infidelis anima quæ Deũ propter alios amatores reliquit, vlla ratione dubitet de benignitate cælestis sponsi, eã, vt redeat, hortatur per prophetã, dicens. *Tu autẽ fornicata es cum amatoribus multis: tamen reuertere ad me, dicit Dominus, & ego suscipiam te.* Quæstio tamen est, quam in Præsenti tangit Hier. Quomodo opprobriũ aliquando gentilitas habuerit *viduitatis*, cũ eam in præcedentibus, desertam dixerit, & nullum prorsus habuisse virũ, quem tamẽ habuit Synagoga. Sed respondetur, in primis, nomen *viduitatis* accipi in hoc loco cõmuni vocabulo, pro ea, quæ numquam fuit viro nupta. Secundo respondetur, quod inter gentiles nonnulli fuerunt antiquitus iusti & sancti, ac Deo per fidẽ & dilectionem tamquam viro coniũcti, licet nullam haberent legem scriptam: sicut sanctus Iob, & alij. Ideo nomẽ *viduitatis* potest illi populo cõpetere, sicut & Synagogæ, quæ tamẽ speciali quadam ratione virum habuisse dicitur, quia videlicet habuit legẽ, sacerdotiũ, & sacrificia specialia à Domino instituta, & ceremonias, quibus sub vnius Dei cultu continebatur, tãquã mulier viro subiecta & despõsata.

Peccata dimissa non improperat Dominus.

Isa. 1. e

2. Cor. 11. a

Hier. 3. a

Quæstio.

5 *Quia dominabitur tui qui fecit te, Dominus exercituũ nomẽ eius, & Redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur.* Ostendit his verbis, quib⁹ vinculis Deo sit Ecclesia obligata & adstricta, vt nullũ alium præter illum agnoscat virũ, nulliq; Deo alieno inseruiat. Primo enim tenetur Deũ colere titulo creationis, quẽ tangit his verbis, *quia dominabitur tui, qui fecit te*. Secundo titulo redemptionis, quem tangit, cũ dicit: *& Redemptor tuus sanctus Israel.* Tertio quoniã ab omnibus iniurijs & calumnijs, quibus opprimebatur, dũ esset sub tyrannide principis tenebrarũ, vindicauit eã, ideo inquit, *Dominus exercituum nomen eius*, ac demum

Ecclesia per totũ orbẽ dilatanda prædicitur

demũ cũ dicit, *Deus omnis terræ vocabitur,* ostendit toto orbe terrarum esse dilatandã Ecclesiam, vt vbique agnoscatur, & adoretur Christus Dominus, tanquam verus Deus. Cui cõsonat illud psalmistæ. *Et dominabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarũ.* Quem locum exponens Aug. ait. *Si Ecclesia hic rectè significatur vocabulo lunæ, cõsequenter ostendit, quã late eandem Ecclesiam fuerat diffusurus, cum adiecit, & dominabitur à mari vsque ad mare. Mari quippe magno cingitur terra, qui vocatur Oceanus, de quo influit quiddã exiguũ in medio terrarum, & facit ista maria nota nobis, quæ nauigijs frequẽtãtur. Proinde à mari vsque ad mare, à quolibet fine terræ, vsque ad quemlibet finẽ dominaturũ dixit, cuius nomen, & potestas toto orbe fuerat prædicãda, multumq. valitura. Quod ne aliter posset intelligi, à mari vsque ad mare; cõtinuo subiecit, Et à flumine vsque ad terminos orbis terræ. Quod ergo ait, vsque ad terminos orbis terræ, hoc ante dixerat, à mari vsque ad mare. Qđ vero nunc ait, à flumine, euidẽter expressit, inde voluisse Christũ potestatẽ suam iam commendare, vnde & discipulos cœpit eligere: à flumine, scilicet Iordane, vbi supra baptizatum Dñm cum descenderet Spiritus sanctus, sonuit vox de cælo. Hic est filius meus dilectus. Hinc ergo doctrina eius incipiens, & magisterij cælestis auctoritas dilatatur vsque ad terminos orbis terræ, cũ prædicatur Euangeliũ regni in vniuerso orbe, in testimoniũ omnibus gẽtibus, & tunc veniet finis.* Qđ ergo Isaias dixit, *Deus omnis terræ vocabitur;* hoc psalmista denũciat cũ ait: *Et dominabitur à mari vsq; ad mare etc.*

Ps. 71. b

Aug to. 8. super eundem psal.

Matt. 3.

6 *Deus omnis terræ vocabitur.* Prædixerat superius Ecclesiæ ex Iudæis, & gentibus cõgregatę, *dilata locũ tentorij tui, &c.* nunc cõsequenter his verbis ostẽdit, quousque sit Ecclesia Catholica dilatãda, videlicet vsq; ad vniuersos terminos terræ: quod & Aug. notauit, præsentẽ explicãs locũ. *Ecce,* inquit, *quousque iussa est extendere funiculos, donec Deus eius Dñs Israel vniuersæ terræ vocetur.* Hic locus efficacissimus est (vt notauit Procopius) ad probandã diuinitatẽ Xpi, aduersus Iudæorũ perfidiã, & aduersus Ebionis, & Cherinthi impiũ errorem; etenim de Redẽptore Israel, qui proculdubio est Christus Dñs, inquit, *Deus omnis terræ vocabitur.* Quod & translatio 70. virorum euidẽtius demonstrat. sic.n. vertunt præsentẽ locũ. *Et qui redemit te ipse Deus Israel, Deus omnis terræ vocabitur.* Et in Biblijs Complutensibus sic legitur. Nec est, quod Iudæi, & iudaizantes tergiuersentur, cum secundũ expositionem omnium patrũ, quibus & pleriq. Rabbinorum consentiunt, ad literam in præsenti de Christo Redemptore nostro loquatur propheta. Vide testimonia, quæ ad probandã diuinitatẽ ipsius adduximus, c. 9. nu. 45. & sequen. vbi etiam ex toto discursu Euangelij S. Ioannis, nu. 55. & sequen. eandem catholicã veritatem cõprobauimus.

Aug. li de vnit. Eccl. ca. 7. to. 7.

Procopius.

Xps verus Deus, & homo.

7 *Quia vt mulierem derelictam, & mœrentem spiritu vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescentia abiectam, dixit Deus tuus.* Idest, non te abiecit olim Dominus, vt mulierem omnino viduam, cuius vir est mortuus, sed propter peccata idololatriæ te dereliquit mœrentẽ diebus multis, & à se repulit, non tamen in perpetuum; nam iterum te vocabit, & ad se venientem suscipiet in vxorẽ, & multis ornamentis decorabit. Eris igitur sicut mulier, quæ, licet ad tempus displiceat marito, & eijciatur fo-

ras, non tamen in perpetuum reprobatur, sed iterum vocatur, & mansuete recipitur. Ita (inquit) *vocabit te Dominus*. Quomodo enim mulier ingrata, & adultera in domum viri sui rediret, nisi ab ipso viro clementer vocaretur, & blande? Hinc collige Dei misericordiam, qui in benedictionibus dulcedinis præuenire nõ cessat, & ad se vocare peccatores, qui reliquerunt illum, & ad virum alienum transierunt. Qualiter autem ad se vocet, inuitet, & trahat; & quam benigne ad se venientem vxorem adulteram suscipiat Dominus, his verbis explicat per Ezechielem.

Pœnitẽtes Deus benigne suscipit.

Ezech. 16.a

Eras nuda, & confusione plena. Et transiui per te, & vidi te: Et ecce tẽpus tuum, tempus amantium: & expandi amictum meum super te, & operui ignominiam tuam. Et iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum: ait Dominus Deus: & facta es mihi. Et laui te aqua, & emundaui sanguinem tuũ ex te: & vnxi te oleo. Et vestiui te discoloribus, & calceaui te ianthino: & cinxi te bysso, & indui te subtilibus. Et ornaui te ornamento, & dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum. Et dedi inaurem super os tuum, & circulos auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo. Et ornata es auro, & argento, & vestita es bysso, & polymito, & multicoloribus: similam, & mel, & oleum comedisti, & decora facta es vehementer nimis: & profecisti in regnum. & egressum est nomen tuum in gentes, propter speciem tuam: quia perfecta eras in decore meo, quem posueram super te, dicit Dominus Deus. Quibus verbis mirabiliter depingit, & miserum statum animæ peccatricis, & Dei misericordiam, eam ad se trahentis, & recipientis. Expendamus (cum Origene) singula verba. *Eras, inquit, nuda & confusione plena, quia qui non est Iesum Christum indutus, hic nudus est: qui non est indutus viscera miserationis, benignitatis, humilitatis, mansuetudinis, iste dehonestatus est. Tu vero eras nuda, & dehonestata, & transiui per te. Secunda vice venit ad eam, vidit eam peccantem; iterum propter peccata discedit; & tamen rursus reuertitur: iterum visitat clemens, & benignus Deus. Et veni ad te, & vidi te; & ecce tempus tuum tempus diuertentium. Quid est hoc quod ait tempus tuum? Tempus significat adolescentum, in quo iam per ætatem possunt fornicari. Et paulo post. Venit ergo tempus tuum, & tempus diuertentium. Et Dominus Iesus rursus visitat animam peccatricem. Expandi alas meas super te. Beatus cuius alis Deus protegit, & operit confusionem. Et iuraui tibi in testamentum, & intraui in testamentum tecum. Post tanta, ob quæ rursum reuertitur, rursum recedit, post tam frequentẽ visitationem, nunc primũ ingreditur cum ea in testamentum. Et facta es mihi, & laui te in aqua, laui te in salutem, & ablui sanguinẽ tuum abs te, & vnxi te oleo. Christos nos vult facere Deus. Et indui te versicoloria. Quanta est benignitas Dei in vnamquamque animarum, nõ vnius coloris tunicam, sed multæ varietatis largitur credentibus sibi. Hanc versicolorem tunicam iam tũc in signum fecit Iacob, induens filium suum Ioseph. Et calceaui te Hyacintho. vult calceamenta nostra esse florentia. Et præcinxi te bysso; iuxta quod dicit Apostolus: stantes præcincti lumbos vestros in veritate. Et imposui tibi armillas circa man' tuas dans tibi occasionem honorum actuũ, & ca-*

Orig. ho 6 sup. ca. 16. Ezech.

Gen. 37. a

Ephes. 6

& catenam circa collum tuum. Si me post gesta iustitiæ intellectu ornauerit veritatis, tunc mihi ornamentum nuptiale, tunc catena collo decora circumdat: & ornata es auro, idest diuinis sensibus, & argento, idest sermonibus sacris. Quid post hæc facit magnus & hominum amator Deus? alit eam delicatis cibis, similam, & mel, & oleum manducasti, non hordeaceum panem. Sed miserabilis Hierusalem, post similam, post mella, post oleum, rursum quasi meretrix increpatur: Idcirco caueamus attētius, ne forte nos post verba munda similæ, post sermones dulcissimos prophetarum, post oleum, quod lætificat faciē, quo voluimus perungere caput, vt ieiunium nostrum acceptabile fiat, iterum delinquamus. Et facta es pulchra valde nimis. Laudat pulchritudinem eius. Et directa es ad regnum. Quantus profectus, vt etiam ad regnum dirigatur. Et exijt nomen tuū in gentibus. Hæc apta sunt ei, qui postquam liber esse cœpit à mundo, in conuersatione proficiens ad beatam vitam, nomen queque gloriosum in seculo consecutus est. Vide, ex quanta miseria, in quantam gloriam, Dei gratia, anima adducatur peccatrix. Quid simile denunciat hoc loco Isaias Ecclesiæ ex gentibus congregatę. Statum enim illius pristinum in verbis iam adductis descripsit, eam vocans mulierem derelictam, & vxorem abiectam: sed in sequentibus, quot bonis à Deo cumulata fuerit, ostendit: ait enim.

8 *Ad punctum in modico dereliqui te: & in miserationibus magnis congregabo te.* Quæ verba duplicem possunt habere sensum. Primus est, *ad punctum in modico*, idest paruo tēpore & modico dereliqui te, cū videlicet dedita esses idololatriæ. quæ explicatio consonat translationi Septuaginta virorum, quæ sic habet. *Tempore modico reliqui te.* & loquitur ad gentilitatem olim à Deo auersam, & innumeris commaculatā peccatis. Sed misertus tui *congregabo te*; in vnam Ecclesiam Catholicam filios tuos adducens, vt fiat vnum ouile, & vnus pastor: quod & Ioannes Euangelista, referens prophetiā Caiphæ, declarauit dicens. *Hoc autem à semetipso non dixit, sed cum esset Pōtifex anni illius, prophetauit quod Iesus moriturus esset pro gente: & non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.* Secunda explicatio est Beati Ambrosij, hæc ad Ecclesiam verba referentis, quæ dum militat in hoc seculo, quasi derelicta à Deo reputatur, & obliuioni tradita, eo quod multas à tyrannis persecutiones patitur in sanctis martyribus & alijs electis, quam tamen cōsolatur Dominus, dicens: *Ad punctū*, idest, breui spatio præsentis vitæ, q̄ æternitati collatum, punctum dicitur indiuisibile: Sicut & apud Iob legitur. *Gaudium hypocritæ ad instar puncti.* Et Psalmo 89. *Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna quæ præterijt.* Et bene inquit, *tanquam dies hesterna*; quoniam respectu æternitatis pro nihilo habentur mille anni, & sicut dies præterita, cuius, nec vnum quidem relinquitur punctum indiuisibile. *Ad punctum*, inquit, *dereliqui te.* Nec solum *ad punctum*; sed *in modico*, idest, in rebus modicis & paruis, & quasi nullius æstimationis, quales sunt res temporales, quæ cum seculo transeunt. Nam qui spiritualiter relinquuntur à Deo, qui dimittuntur ab illo secundum desideria cordis eorum, vt carnis sequantur concu-

*Ioan. 11 & *Ambr. li. de viduis.* Tēpus vitæ præsentis quā breue. *Iob 20. a* *Ps. 89. a* Res temporales q̄ viles.

Peccatores qualiter derelinquat Deus.

concupiscentias, etsi *ad punctum* relinquantur; non tamen *in modico*; sed in re magna & inæstimabili relinquuntur. Tales sunt illi, de quibus dicit propheta. *Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis*. Et iterum scriptum est. *Curauimus Babylonem, & non est sanata, derelinquamus eam*. Non sic derelinquuntur electi, non sic, sed *ad punctum in modico*: Cui explicationi consonat illud Apostoli. *Id enim quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. Quod enim Isaias dixit; *ad punctum in modico dereliqui te*, hoc explicat Apostolus, per *momentaneum & leue tribulationis nostræ*. Quid aliud est *ad punctũ*, nisi *momentaneum?* Et quid est, *in modico*, nisi *leue tribulationis nostræ*? Quod & Sapiens his verbis declarat. *In paucis vexati, in multis bene disponentur*. *In paucis* vexantur electi, cum *ad punctum in modico*, siue in momentaneo, & leui tribulationis derelinquuntur, sed *in multis bene disponentur*; cum in miserationibus magnis congregabuntur in illa Hierusalem cælesti, cum æternum gloriæ pondus, pro momentaneo & leui tribulationis fuerint consequuti. Hoc ipsum magis explicat Isaias in verbis sequentibus.

Ps. 80. c

Hier. 51 a

2. Cor. 4. d

Sap. 3. a

9 *In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui: Dixit Redemptor tuus Dominus*. Quod dixerat antea, *ad punctum in modico dereliqui te*; hoc iterum repetit, dicens: *In momento indignationis*, videlicet persequentium te, *abscondi faciem meam parumper à te*. Quod impletum videtur in Ecclesia, quando paruo numero fuit apud Iudæos; quando illam persequebatur Paulus, obsequiũ arbitrans se præstare Deo: quando Petrus Apostolus ab Herode coniectus est in carcerem; quando Apostoli morti sunt traditi, propter nomen Domini nostri Iesu Christi: tunc enim Deus ab Ecclesia suam auertisse faciem visus est: sed *parumper, in momento, ad punctum*: nam postmodum, gentibus ad Ecclesiam conuolantibus, multiplicata est Ecclesia, & regnantibus principibus Christianis pacem obtinuit, & non modicam gloriam. Vnde & Ecclesia ipsa Christi sponsa: *Nigra*, inquit, *sum, sed formosa, filiæ Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare quod fusca sim, quia decolorauit me sol*: Habet Ecclesia nigredinem: sed in pelle, foris, & in cute nigra, non intus, quoniam *omnis gloria eius filiæ regis ab intus, in fimbrijs aureis circumdata varietatibus*, idest varijs virtutum coloribus ornata. Intus innocentiæ candor, decor virtutum, feruor charitatis; sed foris hæc omnia denigrauit æstus persequutionis. Talis quippe fuerat & sponsus eius. Nigrescit Christus zelo, nigrescit in passione: *Sed* (vt inquit Bernardus) *multos candidos facit vnius denigratio, non cum tingitur culpa, sed cum afficitur cura. Expedit, inquit, vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. Expedit vt vnus pro omnibus denigretur similitudine carnis peccati. Splendor & figura substantiæ Dei obnubiletur in forma serui pro vita serui. Candor vitæ æternæ nigrescat in carne purgãda. Speciosus forma præ filijs hominũ, pro filijs hominũ illuminandis obscuretur in passione, turpetur in cruce,* palleat

Ecclesiæ persequutio.

Ecclesia nigra, sed in pelle non intus.

Cant. 1. b

Psal. 44

Bern. serm. 28. in Cãt. colu. 1.

Ioan. 11. f

Xp̃s in passione denigratus, cãdidos electos efficit.

palleat in morte, ex toto non sit ei species, neque decor, vt sibi speciosam, atque decoram acquirat sponsam Ecclesiam sine macula, & sine ruga. Agnosco pellem Salomonis, immo ipsum in pelle foris nigra Salomonem amplector. Habet & Salomon nigredinem, sed in pelle. Foris niger, in cute niger, non intus. Intus diuinitatis candor, decor virtutum, splendor gloriæ, innocentiæ puritas. Sed tegit hæc despicabilior infirmitatis color, & quasi absconditus vultus eius & despectus, dum tentatur per omnia pro similitudine absque peccato. Agnosco denigratæ formam naturæ. Agnosco tunicas illas pelliceas, protoplastorum peccantium habitum. Denique semetipsum denigrauit, formã serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. Agnosco sub pelle hædi, (qui peccatum significat,) & manum quæ peccatum non fecit, & collũ per quod mali cogitatio non transiuit. Ideoq. non est inuentus dolus in ore eius. Noui quod sis leuis natura, mitis, & humilis corde, blandus aspectu, suauis spiritu. Et quidem vnctus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Vnde ergo nunc instar Esau pilosus, & hispidus? Cuiusnam rugosa, & tetra imago hæc, & vnde hi pili? mei sunt, nam pilosæ manus similitudinẽ proximi exprimunt peccatoris. Meos agnosco hos pilos, & in pelle mea videbo Deum Saluatorem meum. Non tamen Rebecca sic illum induit; sed Maria, tanto digniorem qui benedictionem acciperet, quanto sanctior quæ peperit. * Hinc Orig. *Quod cũ ita sit, pulchrè sponsa conuertit sibi ad gloriam, quod ei pro opprobrio ab æmulis intorquetur, non modo formosam, sed & nigram esse se gloriãs. Non enim erubescit nigredinem, quã nouit præcessisse & in sponso, cui similari, quantæ etiam gloriæ est? Nihil sibi gloriosius proinde putat, quàm Christi portare opprobrium. Vnde vox illa prorsus exultationis, & salutis. Absit mihi gloriari nisi in cruce Domini mei Iesu Christi. Grata ignominia crucis ei, qui crucifixo ingratus non est. nigredo est, sed forma & similitudo Domini.* Hinc discant electi, nõ despondere animo, etiam si nunc derelicti videantur à Domino, & quamplurima patiantur mala: Hæc enim omnia illis accidũt, vt conformes fiant similitudini mortis Christi, similes postmodum futuri corpori claritatis eius. Ad punctum derelinquit iustos in tribulatione, sed non in perpetuum eos deserit. *Iustificationes tuas custodiam* (ait Propheta) *nõ me derelinquas vsquequaque.* † *Derelinqui igitur se,* ait Gregor. *sed ad modicũ, posse vtiliter nouerat, qui ne vsquequaque relinqueretur, petebat. Sanctos etenim suos Dominus veniendo adiuuat, derelinquendo probat, donis firmat, tribulationibus tentat.*

Philip. 2. a — Isa. 53. c — Ps. 44. b — Iob. 19. d — *Orig. ho. 25. super Cant. — Galat. 6 — Ps. 118. — †Greg. lib. 20. Moral. cap. 19.

10 *Sicut in diebus Noe istud mihi est, cui iuraui, ne inducerem aquas Noe vltra super terram: sic iuraui vt non irascar tibi, & non increpem te.* Iuramento firmat id quod Ecclesiæ Catholicæ pollicitus fuerat, videlicet *in miserationibus magnis congregabo te, & in misericordia sempiterna misertus sum*, idest, miserebor tui, vt spes electorum reddatur firmior. Et sensus est: Quemadmodum olim mundo vniuerso per aquas dissipato, *iuraui* Noe, numquã deinceps inducendum esse diluuium super terram, & promissio mea numquam hactenus irrita fuit: ita *iuraui* Ecclesiæ, quod *non irascar* illis, quorum semel misertus fuero, & lo-

Gen. 8. d

Prædestinationis certitudo. quitur de electis, quorum prædestinatio certissima est, & infallibilis certitudine mediorum, quæ Deus suis præparauit. Licet enim ad punctum in modico irascatur contra illos, non tamen in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur ignem æternum, quibus regnum suum parauit ab origine mundi. Expende similitudinem; *Sicut Noe* (inquit) dedi signum fœderis, ita dabo & tibi. Illi dedi iridem, vt esset signum fœderis sempiterni; sed tibi dabo vnigenitũ filium meum; arcum olim posui in nubibus, quem respiciens, memor essem fœderis, quod pepigi cum Noe; sed tibi dabo vnigenitum meum in cruce pendentẽ, ad quem aspiciens, electos meos seruabo, ne pereant in æternum. In sanguine & aqua, quæ exiuit de latere illius, testamentum feci tecũ, immo & sanguine, ac morte eius obsignaui. Tantus terror inuaserat Noe ex diluuij terribili aspectu, vt ad quemuis timuisset imbrem, ne secundo superueniret diluuium, nisi Dominus animum illius prædicto signo firmasset. Vt ergo sciamus, salutem repromissam electis certissime affuturam, iuramento promissionem confirmat, & signo summæ dilectionis, quod nobis tribuit. Hinc Apostolus ait. *Firmum fundamentũ Dei stat, habens signaculum hoc. Cognouit Dominus, qui sunt eius.* Et iterum. *Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mortuus est, immo qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis ergo nos separabit à charitate Christi?* Sequitur. *Et non increpem te.* Increpat suos Deus, sed in præsenti, dũ eos arguit; nam & *recumbentibus illis vndecim apparuit: & exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quia ijs, qui viderant eũ resurrexisse, non crediderunt.* Sed non increpabit eos in iudicio, quin potius laudabit, & dicet. *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: sitiui & dedistis mihi bibere; hospes eram, & collegistis me, nudus, & cooperuistis me, infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me.*

Ps. 102. b

Gen. 9. b

Xpi passio signũ fœderis inter Deum & homines.

2. Tim. 2 c

Rom. 8. f

Increpat Deus suos & qualiter

Marci. 16. e

Mat. 25 c

11 *Montes enim commouebuntur, & colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet à te: & fœdus pacis meæ non mouebitur, dixit miserator tuus Dominus.* Sensus est. Certissime euenient quæ prædixi: facilius erit montes immobiles commoueri, & colles stabiles contremiscere, quam aliquid deficere eorum, quæ loquutus sum. Quid simile dixit Christus Dominus, suorum verborum stabilitatem ostendens. *Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Hic locus valde spem nostram corroborat, & multum conducit ad pusillanimes confortandos, dum Deus promissionibus suis omnem adijcit firmitatem. Dicit enim Apostolus. *Volẽs Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum, vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam.*

Promissiones Dei infallibiles

Mat. 24 c

Heb. 6. d

12 *Paupercula tempestate conuulsa, absque vlla consolatione. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidẽ propugnacula tua: & por-*

& portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles: vniuersos filios tuos doctos à Domino: & multitudinem pacis filÿs tuis. Iterum consolatur Ecclesiã, vt præsentem afflictionem, quam patitur in martyribus, æquo animo ferat; eam vocat pauperculam, idest nullo splendore diuitiarum nitentẽ, sicut fuit à principio: tempestate cõuulsam, idest, hæreticorum persecutione, aut tyrannorum principum potestate oppressam, sumpta metaphora ab arboribus, quas tempestatem videmus euellere, & Chald. habetur, *iniuria affecta*. Superius eam dixerat conuulsam, & dilaceratam, absque vlla consolatione, quoniam multis angustijs est plena: sicut eius filijs prædixerat Dominus. *Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini*. Hanc autem paupertatem, & ignominiam cũ summa prosperitate, & honore esse commutandam pollicetur, & omnem tristitiam in gaudium conuertendã. Sensus ergo est. Quia fuisti paupercula, & dilacerata, ecce pro paupertate tua domum inhabitabis regiam, cuius pauimẽtum margaritis, & sapphiris sit stratum: cuius parietes & muri lapidibus pretiosis ædificentur. Vbi nos legimus, *in lapides sculptos*. Septuaginta vertunt, *in lapides crystalli*, & pro, *desiderabiles*, transferunt, *electos*. Per hos *lapides* intelliguntur fideles, ex quibus mysticum Christi corpus componitur, & Ecclesia Catholica construitur, sicut dicit Petrus Apostolus. *Et vos tanquam lapides viui superædificamini domos spirituales*. Dicuntur autem *lapides*, propter stabilitatem & firmitatem quam habent in virtute. Fundamentum Christus est, Apostolo dicẽte: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positũ est, quod est Christus Iesus*. Structores sunt Apostoli, iuxta illud: *Nonne opus meum vos estis in Domino*: Superædificantur autem, & sternuntur electi tanquam lapides; *Ecce ego sternam, &c.* * *Strauit in Ecclesia per ordinem lapides*, ait Gregor. *quia in ea sanctas animas meritorum diuersitate distinxit. Fundauit eam in sapphiris, qui scilicet lapides, coloris aërei in se similitudinem tenent: quia robur Ecclesiæ in animabus cælestia appetentibus solidatur. Et quoniam iaspis viridis est coloris, iaspidem propugnacula eius posuit: quia illi contra aduersarios pro sanctæ Ecclesiæ defensione obiecti sunt, qui internis desiderÿs virentes, nulla temporis reproba ariditate marcescunt. Portas vero eius posuit in lapides sculptos. Hi quippe portæ sunt Ecclesiæ, per quorum vitam atque doctrinã intrat in eam multitudo credentium. Qui pro eo etiam, quod magnis operibus pollent, & id quod loquentes asserunt, viuentes ostendunt, non puri, sed sculpti lapides esse memorantur. In quorum enim vita recta operatio cernitur, quasi in eisdem ipsis exprimitur, quod egerunt. Vbi omnem quoque sanctorum numerum generali collectione concludens, subdidit: Omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Et tanquam si audientes ista peteremus, vt hos lapides quos diceret, indicaret, adiunxit dicens: Vniuersos filios tuos doctos à Domino*. Vbi notanda est differentia inter cælestem doctrinam, & omnes alias humanas scientias: nam hæc à solo Deo inspiratur interius, & docetur, illæ vero per humanam disciplinam acquiruntur. Hæc vere *doctos* efficit, *& doctos à Domino*, illæ

Marginalia: In martyribus iniuria afficit Ecclesia. — Isa. 18. a — Ioan. 16 e — Fideles sũt lapides desiderabiles — 1. Pet. 2. — Ecclesia ex fidelib⁹ cõstruitur tã quam ex lapidibus. — 1. Cor. 3 c — 1. Cor. 9 a — * Greg. 18. Mor. c. 19. — Vide sup. dicta ca. 3. nu. 10. — Doctores Ecclesiæ sculpti lapides. — Doctrina cælestis, & humana qualiter differant.

no, illæ vero, nisi charitati associentur, superbos reddũt & stultos: nam *scientia inflat, charitas vero ædificat.* Audi quid de hac doctrina, qua in Christum creditur, dicat cælestis magister. *Nolite*, inquit, *murmurare in inuicem: nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis, qui audit à Patre, & didicit, venit ad me.* Vbi duo consideranda proponit. Vnum est, sine cælesti magistro interius docente, & cor ad credendum efficaciter præmouente, neminem hanc doctrinam salutarẽ adiscere. Alterum est, tam efficacem esse disciplinam, in qua Deus magistrum se exhibet, vt omnis qui audit & didicit à patre, veniat ad Christum. Vnde & Augustinus ait. *Quid est omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me, nisi, nullus est qui audiat & discat à patre, & non veniat ad me? Si enim omnis qui audiuit à patre & didicit, venit, profecto omnis qui non venit, non audiuit à patre, nec didicit: nam si audisset & didicisset, veniret. Neque enim vllus audiuit ac didicit, & non venit: sed omnis, vt ait veritas, qui audiuit à patre, & didicit, venit. Valde remota est à sensibus carnis hac schola, in qua pater auditur, & docet, vt veniatur ad filium. Ibi est & ipse filius, quia ipse est verbũ eius, per quod sic docet, nec agit hoc cum carnis aure, sed cordis. Simul est & ibi Spiritus Patris & Filij: neque enim ipse non docet, aut separatim docet, inseparabilia quippe didicimus esse opera Trinitatis. Et ipse est vtique Spiritus sanctus, de quo Apostolus dicit: Habentes autem eumdem Spiritum fidei. Sed ideo patri hoc potissimum est attributum, quia de ipso est genitus vnigenitus, & de ipso procedit Spiritus sanctus. Beatus homo, quẽ tu erudieris Domine, & de lege tua docuerit eum.*

1.Cor.8. — Ioan.6.e — Aug.lib de præd.sanc. ca. 8 & 10. — Schola Xpi à sensibus carnis remota. — Psal.93

13 *Vniuersos filios tuos doctos à Domino, & multitudinem pacis filijs tuis.* Bene coniunxit vtrumque, doctrinam videlicet Euangelicam, quã à Christo Domino immediate Apostoli didicerunt, *& pacis multitudinem*, idest, multam pacem filijs Ecclesiæ Catholicæ repromissam, vt sciamus differentiam inter hanc, & cæteras disciplinas: Hæc enim *pacẽ*, aliæ contentionem pariunt. *Pax multa diligentibus legem tuam* (ait propheta,) *& non est illis scandalum.* Lex antiqua, lex fuit timoris, lex contentionis & prælij: Ait enim, *Oculum pro oculo, dentem pro dente*, vnde Apostolus: *lex*, (inquit,) *iram operatur.* Lex autem Euangelica lex est amoris, lex vnionis & pacis; quoniam per sanguinem suum pacificauit Christus, *siue qua in cælis, siue quæ in terris sunt.* Propter quod (vt obseruauimus supra,) tempore prædicationis Euangelij cõflandos prædixit gladios in vomeres, & lanceas in falces conuertendas, ob multitudinem pacis futuræ, quam hac metaphora designauit. Et de regno Christi loquens, postmodum inquit, *Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis.* Sequitur. *Et in iustitia fundaberis: recede procul à calumnia, quia non timebis: & à pauore, quia non appropinquabit tibi.* Apostolus inquit. *Non est regnum Dei esca & potus; sed iustitia & pax, & gaudium in Spiritu sancto.* Ciuitas ergo Dei, in qua Christus regnat, fundanda prædicitur *in iustitia*, idest, in Christo, *qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & san-*

Sciẽtia Xpi pacem generat. — Ps. 118. — Mat. 5.f — Rom.4.e — Col. 1. — Cap.2.nu. 13. — Isa.2. — Isa.9.b — Rom.14 c — 1.Cor.1. d

& sanctificatio, & redemptio. Qui ex iustitia commutatiua nos redemit. Vel, *in iustitia*, idest, in lege iustitiæ homines iustificante, de qua dicit Apostolus infidelitatem Iudæorum arguens. *Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Finis enim legis, Christus, ad iustitiam omni credenti.* De hac etiam iustitia Isaias dixerat supra. *Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in iustitia*, idest, in lege Euangelica, vt adnotauimus supra. Tertio explicatur sic, *in iustitia*, (idest) in præceptis iustitiæ, quæ ascendens in montem prędicauit Christus contra legis corruptelam, dicens. *Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. Audistis quia dictum est antiquis: non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri suo, Raca, reus erit consilio. Qui autem dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis.* Et iterum. *Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuũ. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos: & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos: vt sitis filij patris vestri, qui in cælis est.* Cum ergo Ecclesia *in iustitia* sit fundata, hortatur eam vt recedat *procul à calumnia*, quæ aduersatur iustitiæ. Sic explicat sanctus Hieronymus, qui talem dicit hæc verba sensum habere. *Non vis timere inimicos tuos? fac ista, quæ dico, recede procul à calumnia, siue ab iniquitate: quia omnis iniquitas, & rapina de calumnia nascitur, & non timebis, tremorque &*

Iustitia Dei quæ sit.

Rom. 10 a

Isaiæ 1. f

Sup. cap. 1. nu. 68.

Mat. 5. c

Ibid. g

Hieron.

pauor non appropinquabunt tibi: vt nequaquam homines, sed Deum timeas, dicens cum Moyse: Tremens sum ego & meticulosus. Sic etiam explicat Glossa interlinearis. Alij vero dicunt, illud verbum, *recede*, non continere præceptum, sed prophetiã, ita vt sensus sit. *Recede*, idest, recedes *procul à calumnia*, quia non habebit locum in patria. Sic explicat Lyranus. Cuius explicationi consonat illud. *Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis qui amat, & facit mendacium.* Hoc in Ecclesia triumphãti complebitur, sed ex parte etiam in Ecclesia Catholica militante adimpletur, in qua per passionẽ suam, & mortem, iuxta prophetæ vaticinium, Christus Dominus saluos fecit filios pauperum, & humiliauit calumniatorem. Et sensus est: *Recede procul à calumnia*, idest, ab huius calumniatoris calumnia, cui hactenus fuisti obnoxia, iam deinceps *procul* eris, similiter *& à pauore*, nã *princeps huius mundi eijcietur foras*, & filij tui docti à Deo non formidabunt, nec timebunt eos qui occidunt corpus, & non habent amplius quid faciant: sed intrepidi pro fide pugnabunt vsque ad mortem.

14 *Ecce accola veniet, qui non erat mecum, aduena quondam tuus adiungetur tibi.* Quid simile prædixerat supra. *Adiungetur aduena ad eos, & adhærebit domui Iacob. Et tenebunt eos populi, & adducent eos in locum suum: & possidebit eos domus Israel super terram Domini in seruos & ancillas.* Vtrobique est aperta prophetia de gentibus, quæ relicta idolatria adhæserunt Ecclesiæ Catholicæ, & adiunctæ sunt populo Dei, per veram fidem & dilectionem, vt verax inueniatur qui dixit. *Iam non*

Ecclesiæ triũphanti quanta sit pax futura

Apoc. 22 c

Ps. 71.

Ioa. 12. e

Isa. 14. a

Eph. 2. *non estis hospites & aduenæ, sed ciues sanctorum & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu.* Sic Tertullianus, sic Hieronymus explicat, & alij sancti Doctores, quorum interpretatio consonat translationi Septuaginta virorum. *Ecce proselyti accedent tibi per me, & coloni erũt tui, & ad te confugient.* Cum ergo ait: *Ecce accola veniet, qui non erat mecum*, de gentilibus loquitur, qui antea seruierunt idolis. Cum autem subdit, *aduena quondam tuus adiungetur tibi*, de hæreticis, qui recesserunt à fide, quam professi sunt quondam, & postmodum per veram pœnitentiam ad Ecclesiam reuertuntur. Hi sunt de qnibus Ioannes loquitur. *Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: nam, si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum: sed vt manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis.* Et sponsa in Canticis; *Filij matris meæ pugnauerũt cõtra me, posuerunt me custodem in vineis.* Hi sunt calumniatores & oppressores bonorum, & falsi fratres, qui quærunt quæ sua sunt, non quæ Iesu Christi, quos Apostolus, inimicos dicit crucis Christi, *quorum finis interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt.* Ne ergo quis crederet, propter bona Ecclesiæ Catholicæ repromissa, nullum in ea futurũ aduersarium, ideo propheta notauit his verbis domestica mala, & zizaniam cum tritico simul crescentem, quam vsque ad tempus messis permittit Dominus, ne, cum eradicatur zizania, eradicetur simul & triticum. Idest, ideo hęreticis atque infidelibus tempus concedit pœnitentiæ, vt ex zizania triticum fiant in horreũ Dominicum congregandum.

Tertull. l. 3 aduersus Marcionẽ.

1. Ioã. 2. c

Cant. 1.

Phil. 2. d

Ibid. 3. d

Boni permixti sunt reprobis in Ecclesia sicut triticũ zizaniæ

Mat. 13 e

15 *Ecce ego creaui fabrum sufflantem in igne prunas, & proferentem vas in opus suum, & ego creaui interfectorem ad disperdendum.* Explicat, qui nam sint illi, qui persequũtur Ecclesiam, & pacem illius perturbare volunt, & à quo excitentur, vt aduersus illam insurgant, & vtitur similitudine fabri formantis vasculũ in opus suum. Per fabrum, diabolum intelligit, qui sufflat *in igne prunas*, (idest) concupiscentiam excitat in reprobis, odium, & inuidiam aduersus electos, propheta attestante. *Halitus eius prunas ardere facit, & flãma de ore eius egreditur.* Quem locum explicãs Beatus Gregorius ait: *Quid enim prunas nisi succensas in terrenis concupiscentijs reproborum hominũ mentes appellat? Ardẽt enim cum quodlibet temporale appetunt, quia nimirum vrunt desideria, quæ quietum ac integrum esse animũ non permittunt. Toties igitur Leuiathã halitus prunas accendit, quoties eius occulta suggestio humanas mentes ad delectationes illicitas pertrahit. Alias namque superbiæ, alias inuidiæ, alias luxuriæ, alias auaritiæ facibus inflammat. Superbiæ quippe facem menti Euæ supposuit, cum hãc ad contemnenda verba Dominica iussionis instigauit. Inuidiæ quoque flamma Cain animum succendit, cum de accepto fratris sacrificio doluit, & per hoc vsque ad fratricidij facinus peruenit. Luxuriæ facibus cor Salomonis exussit, quem tanto mulieribus amore subdidit, vt vsque ad idolorum venerationem deductus, dum carnis delectationem sequeretur, cõditoris reuerentiæ obliuisceretur. Auaritiæ quoque igne Achab animũ concremauit, cum eum ad appetendã alienam vineam impatientibus desiderijs*

Martyrum persecutores fabro conferũtur

Iob. 41.

Greg. 33. Mor. c. 28.

Diabolus é faber sufflãs ignem, cum peccatores tẽtat

Gen. 3.

Gen. 4.

3. Reg. 21.

Ibid.

derijs impulit, & per hoc vsque ad reatum homicidij pertraxit. Tanto igitur Leuiathan iste halitu in prunis flat, quanto annisu suggestionis occultæ humanas mentes ad illicita inflammat. Et paulo post. *Tunc eius halitus vehementius eius prunas ardere facit, quia reproborum mentes, quas iam calentes amore gloriæ tēporalis inuenerit, suggestionis suæ flatibus vsque ad nequitiam exercendæ crudelitatis incendit. Tunc de ore eius flamma egreditur: quia quidquid per se: quidquid per prædicatores suos loquitur, ignis est, quo infructuosa ligna concremantur. Igne autem terrenæ concupiscentiæ eorum mens tangitur, qui nequaquam fieri pretiosa metalla concupiscunt*. Quod si halitus eius prunas ardere facit, quid flatus vehemens, quid spiritus montes commouens? Hic ergo faber profert *vas in opus suum*, cum hæreticos suscitat in Ecclesia, vt pacē eius perturbent, & vnitatem scindant, cū tyrannos commouet, vt aduersus fideles insurgant. Sed obseruandum est, quod ad probandum electos, vtitur Deus dæmonis opera, & tyrannorum principum industria, tamquam baculo, ipsi autem in alium finē peruerse ordinant opera sua; neque enim volunt id quod Deus vult. Voluit Deus pati Christum suum, voluerunt & Scribæ & Pharisæi, sed Deus voluit mortem illius, vt genus humanū redimeret: Iudæi autem, vt Christum deijcerent, & nomen eius delerent de terra viuentium. Pharao Rex Aegypti, operibus duris luti & lateris opprimere intendebat filios Israel; Deus autem probare, Sathan in sterquilinio posuit sanctum Iob, vt illum ad impatientiam prouocaret: Deus autem misericorditer vsus est ministerio eius, vt in vniuerso mundo sanctū & iustum commendabilem faceret. Ait ergo. *Ecce*, idest, aduertite & considerate magnum miraculū. *Ego creaui fabrum*, idest, diabolum, qui quantum ad naturam bonus est, & in bonos vsus factus; sed, sua malitia, vtitur potestate quam habet, vt suam expleat inuidiam. *Et ego creaui interfectorem*. Eundem diabolum *interfectorem* vocat: quoniam, vt ait Saluator. *Ille homicida erat à principio*. Sed non intelligas, Deum hac intentione creasse naturam diaboli, vt homines disperderet, aut eos ad malum excitaret, sed hoc consecutum est ex malitia diaboli, qui bono naturæ vtitur ad malum. Est enim in Scriptura sacra satis frequens modus loquendi, quo præpositio, ad, effectum significat consecutum; non finem à Deo intentum, sicut Psal. 103. *Draco iste quem formasti ad illudendum ei*. Vbi, vt notauit Lyranus, *non est intelligendū, quod ly, ad, teneatur causaliter: quasi ad hoc Leuiathan formaliter sit formatus, sed tenetur consecutiue: quia ad eius formationem consecuta est illusio illa. Ex hoc enim quod Leuiathan factus est à Deo in corpore tā magno, sequitur quod necessaria sit ei magna cibatio ex alijs piscibus maris, quos deuorat: propter quod alij pisces cetum videntes, ex instinctu naturali fugiunt versus ripā, vbi cetus natare non potest propter aquæ paruitatem: & ideo cetus eos insequens impingit ad terram, & à piscatoribus ibi occiditur: quia non potest se mouere: & sic illusus sua spe frustratur*.

16 Ratio autem, propter quā nos admonet, se esse creatorem omnium persequentium nos, siue sit diabolus, siue hæretici, siue tyranni principes, siue reprobi, qui electis sunt in Ecclesia permixti, ea est, ne paueamus ab eorum

Hæretici sunt vasa à diabolo fabricata.

Exod. 1. c

Iob. 2. b

Diabolus quo ad naturam à Deo est.

Ioan. 8. f

Ps. 103.

Lyra.

Diabolus qualiter illudatur à iustis.

eorum potentia; ac si apertius dicat. Non te deijciat fortitudo diaboli, nec te moueat eius inuidia, non est quod timeas ab eo, quoniam ipse est creatura mea, ipse in manu mea est, nec plus poterit nocere quàm ego permisero. Ideo inquit Apostolus. *Fidelis autem Deus est, qui non patitur vos tentari supra id, quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentũ, vt possitis sustinere.* Quod si liberam diabolus nocendi, quantũ vult, potestatem habuisset, non vtique ligatus esset, nec oporteret Antichristi temporibus illum soluere, vt noceret gẽtibus, quod tamen est contra illud Apoc. 20. *Et apprehendit Draconem serpentem antiquum, qui est diabolus & Satanas, & ligauit eum per annos mille: & misit eum in abyssum: & clausit, & signauit super illum, vt non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni; & posthæc oportet illum solui modico tempore.* Vnde inferius dicitur. *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur satanas de carcere suo, & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris.* Super quem locum S. Augustinus. *Alligatio* (inquit) *diaboli, est, non permitti exercere totam tentationem, quam potest, vel vi vel dolo ad seducendos homines, in partem suã cogendo violenter, fraudulenterve fallendo. Quod si permitteretur in tam longo tempore, & tanta infirmitate multorum, plurimos tales, quales Deus id perpeti non vult, & fideles deijceret, & ne crederent, impediret. Quod ne faceret, alligatus est. Tunc autem soluetur, quando breue tẽpus erit. Nam tribus annis & sex mensibus legitur, totis suis suorumq. viribus sæuiturus: & tales erunt cum quibus ei belligerandum est, vt vinci tanto eius impetu insidijsq. non possint. Si autem numquam solueretur, minus appareret eius maligna potentia, minus sanctæ ciuitatis fidelissima patientia probaretur: minus denique perspiceretur, num magno eius malo tam bene fuerit vsus omnipotẽs Deus, qui eum nec omnino abstulit à tentatione sanctorum, quamuis ab eorum interioribus hominibus, vbi in Deum creditur, foras missum: vt forinsecus eius oppugnatione proficerent, & in eis qui sunt ex parte ipsius alligauit: ne quantã posset effundendo & exercendo malitiam, innumerabiles infirmos, ex quibus Ecclesiam multiplicari & impleri oportebat, alios credituros, alios iam credentes à fide pietatis hos deterreret, hos frangeret. Et soluetur in fine, vt quàm fortem aduersarium Dei ciuitas superauerit, cum ingenti gloria sui Redemptoris, adiutoris, liberatoris aspiciat. In eorum sane, qui tunc futuri sunt, sanctorum atque fidelium comparatione quid sumus? quandoquidem ad illos probandos tantus soluetur inimicus, cum quo nos ligatos tantis periculis dimicamus: quamuis & hoc temporis interuallo, quosdam milites Christi, tam prudentes, & fortes fuisse, atque esse non dubium est, vt etiam si tunc in ista mortalitate viuerent, quando ille soluetur, omnes insidias eius, atque impetus, & cauerent prudentissime, & patientissime sustinerent.* Et in quodam sermone de tempore. *Ante aduentum enim Christi, fratres charissimi, solutus erat diabolus: veniens Christus fecit de eo, quod in Euangelio dictum est, nemo potest intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem. Venit ergo Chri-*

Nocere iusto nullus potest nisi quantum Deus permittit.

1. Cor. 10. c

Apoc. 20 a

Diabolus ligatur, ne quantum vult impugnet iustos.

Ibid. b

Aug. li. 20. de ciu. Dei ca. 8. to. 5.

Dan. 1.

Aug. serm. 197. de temp. t. 10

Christus, & alligauit diabolum. Sed dicet aliquis, si alligatus est, quare ad huc tantum praeualet? Verum est fratres chariſſimi, quia multum praeualet, sed tepidis & negligentibus, & Deum in veritate non timentibus dominatur. Alligatus est enim tanquã innexus canis catenis, & neminem potest mordere, nisi eum, qui se illi mortifera securitate cõiunxerit. Iam videte, fratres, quam stultus est homo ille, quem canis in catena positus mordet. Tu te illi per voluntates & cupiditates saeculi noli coniungere, & ille ad te non praesumet accedere. Latrare potest, sollicitare potest, mordere omnino non potest, nisi volentem. *Non enim cogendo, sed suadendo nocet, nec extorquet à nobis consensum, sed petit.*

Canis ligatus est, diabolus.

17 *Omne vas quod confictum est contra te non dirigetur, & omnẽ linguam resistentem tibi in iudicio, iudicabis.* Vasa conficta à diabolo, non quidem secundum naturam, sed secundum suggestionem malitiae, sũt haeretici, & infideles philosophi, Vasa in contumeliam, vasa irae apta in interitum, vasa mortis contra Ecclesiam fabricata, & à principe tenebrarum congregata, quorum lingua & doctrina manifestiſſimis Ecclesię definitionibus resistit. Haec vasa, inquit, non dirigentur contra te, ò Ecclesia, idest, non praeualebunt, vt explicat glossa interlinearis, nec prosperabũtur: vel, non dirigentur, idest, sua frustrabuntur intentione, vt exponit Lyra, in vanum quippe cedent diabolo, & satellitibus eius omnia machinamenta, & omnes eorum conatus frustrabuntur, quoniam *portae inferi non praeualebunt aduersus eam.* *Et omnem linguam, &c.* Videntur haec verba apertum continere vaticinium eorum, quae in sacris Conciliis, atque in tribunali sanctiſsimae inquisitionis facit Ecclesia, cuius iudicio iudicantur haeretici, & damnantur, ne eorum peruersa doctrina serpat vt cancer, & alios inficiat. Dicendo, *omnem linguam*, nullam excipit. Et cum ait, *Iudicabis*, potestatem indicat, quam habet Ecclesia ad discernendum inter lepram & leprã, inter verum & falsum, & ad separandum pretiosum à vili, atque ad definiendas controuersias exortas circa dogmata fidei, & stabiliendas veritates catholicas. Quae auctoritas in Petro residet, & successoribus eius, videlicet in Pontificibus Romanis, vt latius ostendimus supra. Consonat haec explicatio cum versione Chald. & complut. Nam pro, *iudicabis*, vertunt, *condemnabis*, pro quo Septuag, transferunt, *vinces*.

Haeretici aduersus Ecclesiam non praeualebunt.

Glossa.

Lyra.

Mat. 16

S. Põtifex res fidei determinat.

Sup. ca. 19 nu. 20.

18 *Haec est haereditas seruorum Domini, & iustitia eorum apud me, dicit Dominus.* Conclusionem continent haec verba omnium quae dicta sunt in hoc capite. Et sensus est. *Haec*, quae vobis polliceor, & ventura esse denuncio, *haec*, quae non à me inuenta aut excogitata sunt, sed à Domino inspirata, *haec* sũt *haereditas* & pars *seruorum Dei*, idest electorum eius. nihil ergo aliud eos oportet inquirere, nec cum Petro Apostolo Dominum interrogare. *Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te; quid ergo erit nobis?* haec est enim haereditas illa, de qua in persona Christi dicit Psalmista. *Dominus pars haereditatis meae. & calicis mei: tu es qui restitues haereditatem meam mihi. Funes ceciderunt mihi in praeclaris: etenim haereditas mea praeclara est mihi.* Ac si apertius dicat. * *Possidebunt mecum haereditatem ipsum Deum. Eligant sibi alij partes, quibus fruantur, terrenas & tempo-*

Marci 10. d

Psal. 15

Aug. super ps 15. to. 8

temporales, portio sanctorum Dominus eternus est. Et calicis mei. Bibant alij mortiferas voluptates, portio calicis mei Dominus est. Quod dico mei, adiungo Ecclesiam, quia vbi caput, ibi & corpus. Nam in hæreditatem congregabo conuenticula eorum, & per calicis ebrietatem obliuiscar nomina vetera eorum. Tu es qui restitues mihi hæreditatem meam, vt nota sit & his, quos libero, claritas qua eram apud te priusquam mundus fieret, non enim restitues mihi quod non amisi, sed restitues his, qui amiserunt eius claritatis notitiam, in quibus quia ego sum, mihi restitues. Funes ceciderunt mihi in præclaris. Limites possessionis meæ in tua claritate tamquam sorte ceciderunt. velut possessio Sacerdotum & Leuitarum Deus. Etenim hæreditas mea præclara est, non omnibus, sed videntibus, in quibus quia ego sum, mihi est. Benedicam Dominum qui mihi tribuit intellectum. Benedicam Dominum qui mihi tribuit oculum, quo ista hæreditas videri, & possideri potest. Et iustitia eorum apud me. Per iustitiam, idem intelligit, quod per hæreditatem, videlicet cæleſtem gloriam, quam Apostolus coronã iustitiæ dixit, eo quod tamquam merces bene operantibus debetur ex iustitia. Hæc autem merces ex iustitia debita apud Deum est, quia *nec oculus vidit, nec aures audiuit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparauit Deus ijs, qui diligunt illum.* Nec enim alio obiecto quam seipso satiat beatos. Potest etiam per iustitiam, quæ generalis est virtus, sanctitas designari, per quam electi ad hæreditatem perueniunt cælestem, iuxta illud Apostoli. *Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Hæc* (inquit) est *apud me*, quoniam omnis iustitia Deo est adscribenda tamquam auctori salutis nostræ, per quem saluati & liberati sumus: nihil enim habemus boni, quod non procedat ex dono ipsius, Apostolo dicente. *Quid autem habet quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Denique hæc omnia velut signaculo confirmat, dum inquit à Domino esse dicta, quod pluries in hoc capite repetit, ne quis de certititudine eorum possit dubitare.

Hæreditas iustorum Deum est.

Ps. 15. b

1. Tim. 4

1. Cor. 2 b

Heb. 12 d

1. Cor. 4 b

CAPVT

CAPVT LV.

1.2.3. OMNES ſitientes venite ad aquas: & qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite: venite, emite abſque argento, & abſque vlla commutatione vinum & lac. 4. Quare appenditis argentum non in panibus, & laborem veſtrum non in ſaturitate? 5. 6. Audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in craſsitudine anima veſtra. Inclinate aurem veſtram, & venite ad me: audite, & viuet anima veſtra. 7. Et feriam vobiſcum pactum ſempiternum, miſericordias Dauid fideles. 8. Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorem Gentibus. 9. 10. Ecce gentem, quam neſciebas, vocabis: & Gentes, quæ te non cognouerunt, ad te current propter Dominum Deum tuum, & ſanctum Iſrael, quia glorificauit te. 11. Quærite Dominum, dum inueniri poteſt: inuocate eum, dum prope eſt. 12. Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas, & reuertatur ad Dominum, & miſerebitur eius, & ad Deum noſtrum: quoniam multus eſt ad ignoſcendum. 13. Non enim cogitationes meæ, cogitationes veſtræ: neque viæ veſtræ, viæ meæ, dicit Dominus. Quia ſicut exaltantur cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à vijs veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris. 14. 15. 16. Et quomodo deſcendit imber, & nix de cælo, & illuc vltra non reuertitur, ſed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat ſemen ſerenti, & panem comedenti: Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non reuertetur ad me vacuum, ſed faciet quæcumque volui, & proſperabitur in his, ad quæ miſi illud. 17. Quia in lætitia egrediemini, & in pace deducemini: montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu. 18. Pro ſaliunca aſcendet abies, & pro vrtica creſcet

myrtus: & erit Dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur.

SVMMA CAPITIS.

EGIT Isaias in capite præcedenti, de excellentia, & gloria Catholicæ Ecclesiæ, atque innumerabili multitudine filiorum eius: nunc consequenter agit de baptismo, per quem regenerantur fideles, & de misericordia Dei, qua benigne peccatores ad se vocat, & venientes cum mansuetudine recipit. Circa quod ad aquas baptismi, & prædicationis Euangelicæ omnes inuitat, eos arguens, qui negligentes sunt in negotio propriæ salutis: de quo in principio capitis.

Secundò, repromittit illis nouum testamentum, & vnigenitum filium Dei, qui illud prædicauit, & effusione proprij sanguinis confirmauit. Versiculo. Et feriam vobiscum pactum. *Et Versiculo.* Ecce testem populis dedi eum.

Tertiò, vt ad æmulationem Synagogam prouocet, agit de vocatione gentium, & obedientiam earum describit. Versiculo. Ecce gentem quam nesciebas, vocabis &c.

Quartò, à temporis opportunitate Iudæos inuitat, vt conuertantur ad Dominum, quia benignus, & misericors est. Versiculo. Quærite Dominum dum inueniri potest.

Quintò, ad maiorem confusionem Iudæorum, qui Euangelicæ prædicationi restiterunt proteruè, agit de efficacia verbi Diuini, quod, vbi Deus vult, vacuum non reuertitur, sed fructum affert, sicut imber aut nix de cælo descendens. Conuertit enim gentes, Iudæis in sua perfidia manentibus. Versiculo. Et quomodo descendit imber, & nix de cælo, &c. *Vsque ad finem capitis.*

COM-

COMMENTARIVM.

1 OMNES *sitientes venite ad aquas: & qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite: venite, emite absque argẽto, & absque vlla commutatione vinum & lac.* Quoniam multa prædixerat in capite præcedenti de vocatione gentium, ac de Ecclesiæ Catholicæ claritate: nunc omnes inuitat vt veniant ad eã, vt incorporentur Christo, & redemptionis ipsius participes fiant. Inuitat omnes *sitientes*, siue ex Iudæis, siue ex gentibus sint. *Sitientes* vocat, sicut & Saluator mundi. *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quẽ accepturi erant credentes in eum.* Qui ergo delectationibus replentur carnalibus, spiritualia bona fastidiũt; & cui res temporales sunt fastidio, huic sitis innata est à Deo bonorum cælestium. Vnde & superius dixerat. *Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus. Beati ergo qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Per *aquas* Christum intelligit, qui omnium gratiarum fons est & origo, à quo & septem fluxerunt sacramenta, in quibus quasi in totidem fontibus abluuntur fideles & reficiuntur: alias non dixisset propheta; *Quemadmodũ desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.* Aqua est Diuina gratia, & doctrina Euangelica, eo quod in persecutionis æstu, quæ vel à carne est, vel à diabolo, vel à mundo, nos refrigerat. Qui ergo veniunt ad Christum, qui gratiã quærunt illius, *ad aquas* veniunt, quibus lauantur, reficiuntur, & irrigantur, vt fructum proferant tempore suo. Dicens, *venite*, libertatem nostri designat arbitrij. Trahit nos Deus sicut dicit Saluator: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum*, quoniam auxilio gratiæ suæ nolentes præuenit, & volentes ex nolentibus facit, eos interius efficaciter mouendo, vt ad Christum veniant, & libere veniant, ideo inquit, *venite*. Nos enim venimus, sed ille facit vt veniamus. nos volumus, sed ipse facit vt velimus, qui per prophetam ait. *Faciam vt in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea custodiatis, & operemini.* Ex quibus cõstat, gratiam, & liberum arbitrium, non pugnare inter se, sed esse concordes, vt cap. 10. nu. 11. latius explicuimus. *Vinum & lac*, vocat idipsum quod per *aquas* designauit. *Vinum*, est verbũ Dei, & eius gratiã, eo quod exhilarat, ac lætificat cor, pacificans conscientiam interno gaudio & lætitia, quam solus nouit ille qui accipit. Hoc vinum depellit tristitiam, quam appetitus fluxarum rerum in nobis causat. *Lac* dicitur, eo quod nutriat paruulos, & faciat crescere in mensurã ætatis plenitudinis Christi. *Lac* est incipientibus, aqua proficientibus, vinũ perfectis. *Absque argento, & absque vlla commutatione* hæc nobis offeruntur, quoniã gratia gratis datur, nullis nostris præcedentibus meritis. *Si enim ex operibus, iam gratia* non

Ioan. 7. f

Terrena despiciẽtes gustant cælestia.

Isa. 28. c

Matt. 5.

Ps. 41. a

Ioan. 6. e

Ezech. 36. f

Verbũ Dei est vinum, & lac.

Rom. 11

non est gratia. *Absque argento*, quia quamuis pauperes simus & indigni, non tamen nos repudiat: immo nemini dat bona sua, nisi humilibus & pauperibus spiritu, qui nihil de se præsumunt, nihil sublime de se sentiunt, vt sciamus, gratia Dei nos esse quod sumus.

2 *Emite*. Dubitari potest, qua nam ratione dicat *emite*, cum statim subiungat, *absq. argento* & auro, immo *& absq. vlla cõmutatione*. Quod enim emitur, pro pretio cõmutatur. Ille enim emit, qui, data pecunia, rem venalem acquirit, & suam facit. Si ergo, vt emat *aquas*, hortatur, si *vinum & lac*, mercari suadet, quomodo *absque argento*, absque auro, *absq. vlla cõmutatione*? Nostras requirit volũtates, nam gratia Dei non datur inuitis, sed eius vocationi consentiẽtibus, & se disponentibus per actũ liberi arbitrij, detestantibus peccata sua, renunciantibus seculo, & se toto corde ad Deũ conuertentibus. Ideo inquit, *Emite*, quoniam aliquid damus, aliquid offerimus Deo, quod ex dono ipsius accepimus. Quoniam vero omnia opera nostra antecedẽtia infusionem gratiæ, secundũ quod procedunt ex libero arbitrio nostro, nullam habent proportionem, nullam cõdignitatem, aut infallibilem connexionẽ, cum gratia; sed solum, quatenus procedunt ex auxilio Dei supernaturali, nostram præparante voluntatẽ, ideo *absq. argento*, *& absq. vlla commutatione*, nostra videlicet, datur gratia: nullo pretio nostro, sed ære alieno emitur, sanguine videlicet Iesu Christi, ille meruit nobis gratiã, ille soluit pretium: nos autẽ, cum simus natura filij iræ, quid possumus offerre Deo acceptũ, vt suam nobis retribuat gratiã? *Quis prior dedit illi, & retribuetur ei? quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sũt omnia*. Hinc est illud quod in Canticis dicitur. *Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam*. Hinc ait Sapiens: *Quoniam omne aurum in comparatione illius, arena est exigua, & tãquam lutũ æstimabitur argentum illius*. Hinc & sanctus Iob ait. *Non dabitur aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione eius. Non conferetur tinctis indiæ coloribus, nec lapidi sardonycho pretiosissimo, vel sapphiro. Non adæquabitur ei aurum, vel vitrum, nec cõmutabuntur pro ea vasa auri*. Ex quibus locis inæstimabilem esse constat Dei sapientiã, inæstimabilem & eius gratiam, quam nec auro, nec argento possumus emere, nec vllis bonis operibus promereri. Item etiam inquit, *emite absque vlla cõmutatione*, quoniã licet prima gratia habitualis, & auxilia omnia, quibus ad eam consequendam præparamur, omnino gratis donentur nobis, tamquam indignis & filijs iræ, semel tamen iustificatis, & strenue operantibus, & augmentũ gratiæ, & gloriã, quæ gratia est consummata, tãquam merces redditur, iuxta illud quod dicit Apostolus, *de reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quã reddet mihi Dominus in illa die, iustus iudex: nõ solum autem mihi, sed & ijs qui diligunt aduentum eius*. In cuius signum regnum cælorum simile esse dicitur *thesauro abscondito in agro, quẽ qui inuenit homo, abscondit, & præ gaudio illius vadit, & vendit vniuersa, quæ habet, & emit agrum illum*. Et iterum: *Simile est regnum cælorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas. Inuenta autem vna pretiosa margarita, abijt & vẽdidit omnia quæ habuit, & emit eam*. Ecce, vẽditis omnibus, & dato pretio, ager cælestis.

Marginalia: Ad grãm sine auxilio grã se non põt homo disponere. — Rom. 11 d — Cant. 8. c — Sap. 7. a — Iob 28. — 2. Tim. 4 b — Mat. 13 f

cælestis emitur quoniam renunciando carnalibus voluptatibus atque terrenis desiderijs comparatur. Vnde & Petrus omnia reliquit, & secutus est Christum, vt vitam æternam possideret. *Ecce* (inquit) *reliquimus omnia & secuti sumus te, quid ergo erit nobis?* Cui Dominus. *Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Omnibus renunciant, omnia relinquunt, omnia vendunt, vt omnia possideant. * *Sed fortasse aliquis tacitis sibi cogitationibus dicat: Ad vocem Dominicam vterque iste piscator quid aut quantum dimisit, qui pene nihil habuit? Sed hac in re, fratres charissimi, affectum debemus potius pensare quam censum. Multum reliquit, qui sibi nihil retinuit: multum reliquit, qui, quantũlibet parũ, totum deseruit. Certe nos & habita cum amore possidemus: & ea quæ minime habemus, ex desiderio quærimus. Multum ergo Petrus & Andreas dimisit: quando vterque etiam desideria habendi dereliquit. Multũ dimisit: qui cum re possessa etiam concupiscentijs renunciauit: A sequentibus ergo tanta dimissa sunt, quanta à non sequentibus concupisci potuerunt. Nemo igitur, etiam cum quosdam conspicit multa reliquisse, apud semetipsum dicat: Imitari mũdi huius contemptores volo: sed quod relinquam, non habeo. Multa fratres relinquitis, si desiderijs terrenis renunciatis. Exteriora etenim nostra Domino quamlibet parua sufficiunt: cor namq. & non substantiam pensat. Nec perpendit, quantum in eius sacrificio, sed ex quanto proferatur. Nam si exteriorem substantiam perpendamus: ecce sancti negotiatores nostri perpetuam Angelorum vitam datis retibus & naui mercati sunt. Aestimationem quippe pretij recte non habet: sed tamen regnum Dei tantum valet, quantum habes. Valuit namq. Zacchæo dimidium substantiæ. quia dimidium aliud ad hoc quod iniuste abstulit restituendum in quadruplum reseruauit. Valuit Petro, & Andreæ dimissis retibus & naui. Valuit viduæ duobus minutis. Valuit alteri calice aquæ frigidæ. Regnum itaq. Dei, vt diximus, tantũ valet, quantum habes.*

Mat. 19

Relinquẽda sunt oĩa pp Xp̃m etiam ipsa cupiditas.

*Greg ho. 5. in Euangelia.

Luca 19

Luca 21

Matt. 9.

3 Comedite. Notandũ est ꝙ cum ad aquas inuitasset *sitientes*, & *vinũ* obtulisset, & *lac*, modo inquit, *comedite*. vt sciamus, quoniam ipse Christus aqua & panis est nobis. Quod Beatus Hieronymus his verbis notauit. *Mirum* (inquit) *in modum emunt aquas absque pecunia, & non bibunt eas, sed comedunt. Ipse enim & aqua & panis est, qui de cælo descendit. Ergo quod in quibusdam exemplaribus legitur: Emite & bibite, ab imperitis scriptoribus immutatum est, qui putauerunt esse consequentius, si biberentur potius aquæ, quam comederentur.* Præterea (inquit) *comedite*, vt sitim, quam in anima iusti excitant bona spiritualia degustata, designet Qui enim comedit, sitim accedit. aqua ergo cælestis gratiæ comeditur, quia sui desiderium quo amplius possidetur, inflammat sicut scriptum est. *Qui edunt me, adhuc esurient, & qui bibunt me, adhuc sitient.* Vt enim verbis vtar sancti Hieronymi, *nullus vmquam talibus expletur epulis, nec aliquando patitur de satietate fastidium. Tanto vnusquisque capacior, tanto auidior erit, quanto inde plus hauserit.* Hinc

Xp̃s, aqua est, & panis

Hier. super c. 55. Isaiæ.

Sitis iusti qua Deum desiderat.

Eccli. 24

Hier. epist. 1. quæ est ad Demetriadem.

& Propheta Regius nos admonet, dicens. *Letetur cor quærentium Dominum: quærite Dominum & confirmamini: quærite faciem eius semper*. Vbi Augustinus. *Videtur* (inquit) *quod semper quæritur, numquã inueniri; & quomodo iam lætabitur, & non potius contristabitur cor quærentium, si non potuerint inuenire quod quæritur? non enim ait: Lætetur cor inuenientium, sed quærentiũ Dominum, & tamen Dominũ Deum inueniri posse, dum quæritur, testatur Isaias propheta; dum dicit: quærite Dominum, & mox vt inueneritis inuocate eum: & cum appropinquauerit vobis, derelinquat impius vias suas, & vir iniquus cogitationes suas. Si ergo quæsitus inueniri potest, cur dictum est: quærite faciem eius semper? An & inuentus forte quærendus est? Sic enim sunt incomprehensibilia requirenda, ne se existimet nihil inuenisse, qui, quam sit incomprehensibile quod quærebat, potuerit inuenire. Cur ergo sic quærit, si incomprehensibile comprehendit esse quod quærit, nisi quia cessandum non est, quamdiu in ipsa cõprehensibilium rerum inquisitione proficitur, & melior meliorque fit quærens tam magnum bonum, quod & inueniendum quæritur, & quærendum inuenitur? nam & quæritur, vt inueniatur dulcius; & non inuenitur, vt quæratur auidius. Secundum hoc accipi potest, quod dictum est in libro Ecclesiastici, dicere sapientiam: Qui me manducant adhuc esurient, & qui bibunt me adhuc sitient. Manducant enim & bibunt, quia inueniunt, & quia esuriunt ac sitiunt, adhuc quærunt.* Lege quæ circa hæc diximus supra.

Psal. 104. | Aug. lib. 15 de Trin. c. 2 to. 2. | Quærẽdus est Deus semper. | Eccles. 24. | Sup c. 6 n. 1. c. 25 n. 16.

4 *Quare appenditis argentum, & non in panibus, & laborẽ vestrum, non in saturitate?* In versiculo præcedenti nos misit propheta ad verum doctorem, qui potest præstare discipulis suis aquam viuam, paruulis *lac*, & *vinum* perfectis: nunc autem à falsis doctoribus nos remouere intẽdit, in quibus nostram insumimus substantiam, nostras vires & vitam, cum tamen nihil proficiant ad pietatem; non secus atque *mulier* illa, quæ *erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogauerat omnem substantiam suam, nec ab vllo potuit curari*. Christus sectatoribus suis aquam tribuit, & panem verum, quod satiare potest animas nostras: falsi vero doctores tribuunt nobis panem mendacij, qui saturitatem promittit, & nullam tribuit. *Hi sunt in epulis suis maculæ conuiuantes sine timore, semetipsos pascentes, nubes sine aqua, quæ à vẽtis circumferuntur, arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri maris, dispumantes suas confusiones, sydera errantia: quibus procella tenebrarum seruata est in æternum.* Tales ergo deuitandi sunt: quia nihil aliud nobis possunt afferre, nisi laborem & dolorem, & afflictionem spiritus. Sanctus Gregorius Iudæis solam literam seruantibus dictum putat: *Quare appenditis argentum, & non in panibus? ac si diceret: Pensatis sacra eloquia, sed non in refectione: quia dum solam literæ speciẽ custoditis, de spiritali intelligentia pinguedinẽ internæ refectionis amittitis. Vnde illic apte subiungitur, & laborem vestrum non in saturitate*. Alius sensus & planior est. *Quare appenditis, &c.* Idest, quare insumitis substantiam vestram in bonis temporalibus, quæ satiare non possunt animam, & non in spiritualibus, quæ vere nos beatos efficiunt? Quæ explicatio, consonat cum verbis

Doctores falsi vitãdi. | Luca. 8. f | Iudæ 1. c | Gregor. 25 Mor. c. 15.

bis sequentibus, subditur enim.

5 *Audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in crassitudine anima vestra. Inclinate aurem vestram, & venite ad me: audite, & viuet anima vestra.* Valeant ergo philosophorum placita, valeant traditiones Scribarum, & Pharisæorum, & audiamus illum, qui est *via, veritas, & vita*, Christum videlicet Redemptorem nostrum, de quo vox paterna testimonium perhibuit: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite.* Hunc ergo audiamus, hunc sequamur, & imitemur: audite me (inquit) & comedite, quia non solum audiendus est Christus, sed & comedendus in sacrosancto Eucharistiæ Sacramento, in quo sub speciebus panis & vini carnem suam reliquit nobis, & sanguinẽ ad manducandum, & bibendum, *accipite*, inquiens, *& comedite, hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur. Comedite bonum*, idest, quod per essentiam bonum est, idest, me Deum & hominem. Sumimus ergo in hoc sacramento corpus Christi, ex vi sacramenti, sub speciebus panis; & sanguinem, sub speciebus vini: diuinitatem autem, siue Deum, ex reali concomitantia. Septuaginta interpretes transferunt: *Comedite bona.* Et recte quidem, quoniam, vt superius diximus, in hoc vno bono, omnia alia, quæ desiderari possunt, bona continentur. *Et delectabitur, &c.* Assignat proprium effectum sacrosancti sacramenti Eucharistiæ, qui est quædam actualis refectio, & dulcedo spiritualis. *Cum enim in illo tradatur corpus, & sanguis Christi, per modum cibi, & potus, omnem effectũ quem cibus & potus materialis facit, quantum ad vitam corporalem, quod scilicet sustentat, auget, reparat, & delectat, hoc totum facit.* Et quoniam in eodẽ sacramento continetur Christus, qui *via est, veritas, & vita*, etiam confert nobis vitam, secundum illud quod ait Ioannes. *Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me. Hic est panis, qui de cælo descendit. Non sicut manducauerũt patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum.* Vnde & Cyrillus dicit. *Viuificatiuum Dei verbum, vniens seipsum propria carni, fecit ipsam viuificatiuam. Decebat ergo eum nostris quodammodo vniri corporibus per sacram eius carnem, & pretiosum sanguinem: qua accipimus in benedictionem viuificatiuam in pane, & in vino.* Cum ergo ait, *& delectabitur in crassitudine anima vestra*, dulcedinem spiritualem, quam percipiunt accedentes ad Dominum puro corde, designat. Cum autem subdit, *audite, & viuet anima vestra*, vitam spiritualem, quã Christus se manducantibus confert, manifeste ostendit. Nullus enim huius vitæ efficitur particeps, nisi in re, vel in voto Eucharistiæ suscipiat sacramentum. Ait enim: *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem; non habebitis vitam in vobis.* Comedamus ergo, & adipe frumẽti, atque pingui illo sacrificio, qui Christus est pro nobis immolatus, saturemur, oblectemur pinguedine charitatis, & bonis spiritualibus pinguescat anima nostra, & crescamus in bonis operibus, vt tandem peruenire mereamur ad mensurã ætatis plenitudinis Christi.

6 *Audite, & viuet anima vestra.* Constituit etiam his verbis differentiam inter legem antiquam, & legem gratiæ, ad quam in præcedentibus verbis

Marginalia: Ioan. 14 a. — Mat. 17 a. — Xps audiẽdus est, & comedẽdus. — 1. Cor. 11. e. — Sup cap. 1. nu. 10. — Euchariſtiæ effect⁹ est delectatio spūalis. — S. Tho. 3. p. q. 79. — Ioan. 14. — Ioan. 6 f. — Euchariſtia virtutẽ viuificandi habet. — S. Cyrill. l. 4. in Ioan. c. 12. & 14. — S. Tho. 3. p. q. 79 art. 1. ad 1. — Ioan. 6. g. — Lex antiqua nõ viuificabat, sed lex grãe viuificat.

verbis inuitauerat omnes: illa enim suis sectatoribus bona promittebat temporalia, & vitam corporis longæuam; hæc vero, bona spiritualia confert, & vitam animæ tribuit. De illa scriptum est. *Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis.* De hac vero. *Si quis sermonem meũ seruauerit, mortem non videbit in æternum.* Et iterum. *Qui fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.* Illius sacramenta erant vacua, & egena elementa, quæ nullam prorsus habebant virtutem ad emundandas cõscientias ab operibus mortuis (Apostolo dicente,) *iuxta quã & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis, & in potibus, & varijs baptismatibus, & iustitijs carnis vsque ad tempus correctionis impositis*: huius vero sacramenta (sacro decernente Concilio) gratiam continent, & illam digne suscipientibus conferunt. Consonat hæc explicatio cum ipso contextu. Subditur enim.

Isai. 1. e

Ioan. 8.

Mat. 5. c

Heb. 9. c

Cõc. Trid. sess. 7. de sac in Gen. can. 6. 7. 8.

7 *Et feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias Dauid fideles.* Vt notauit Hieronymus, pactum seu fœdus, idem significat, quod testamentum: Vnde *pactum sempiternum* idem est quod testamentum æternum. Et sic transferunt Septuaginta interpretes: *Et ponam vobis testamentum æternum.* Sensus ergo est secundum Hieronymum, dabo vobis testamentum nouum, non quod in aliquo determinato tempore sit abolendum, sicut fuit vetus testamentum Iudæorum: sed testamentum sempiternum, in perpetuum duraturum. Hoc est illud pactum, de quo Hieremias ait: *Ecce dies venient, dicit Dominus: & feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum: non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorũ, in die qua apprehendi manum eorũ, vt educerẽ eos de terra Aegypti: pactum, quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel: post dies illos, dicit Dominus: dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populũ. Et non docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum, ait Dominus: quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius.* Quibus verbis Apostolus ostẽdit, vetus testamentum, per nouum, quo illius figuræ implentur, abolitum esse, & completum: quod latius probat in capite septimo, octauo, & nono. Ait enim: *Dicendo autem nouum, veterauit prius. Quod autem antiquatur, & senescit, prope interitum est.* Et iterum. *Aufert primum,* scilicet testamentum, *vt sequens statuat,* idest, vt nouum stabiliat in æternum. Quod autem ait: *Misericordias Dauid fideles*; interpretatio est huius pacti sempiterni, quod intercedente morte testatoris, (idest Christi) firmatum est: Ac si apertius dicat. Pactum illud & testamẽtum, quod promissum est Dauid, & misericorditer repromissum, ego præstabo, & fideliter adimplebo verba mea. *Misericordias* ergo *Dauid fideles* eas dicit, quas ipse Dauid cecinit, dicens. *Misericordias Domini in æternum cantabo. In generatione, & generationem annunciabo veritatem tuam in ore meo. Quoniam dixisti, in æternum misericordia ædificabitur in cælis: præparabitur veritas tua in eis.*

Hier. super c. 3. ad Gal.

Pactũ & fœdus significãt idẽ quod testamẽtũ.

Hier. 31 f

Heb. 10. c

Testamentũ vetus tẽporale, nouũ, sempiternum.

Ibid.

Heb 8. d

Psal. 88.

Dispo-

Disposui testamẽtum electis meis, iuraui Dauid seruo meo: vsque in æternum præparabo semen tuum. Et ædificabo in generatione & generationem sedem tuam. Et post pauca. *In æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi.* Ecce *misericordias Dauid fideles*, ecce testamentum fidele Dauid repromissum, ecce *pactum sempiternum*, quod iniji nobiscum, *pactum* pacis, fœdus salutis, testamẽtum nouum, quod stabiliuit in æternum: quod, non sanguine arietum, hircorum, aut vitulorum, sed sanguine vnigeniti Filij sui confirmauit. Igitur per *misericordias Dauid fideles*, misericordiam Dauid repromissam intelligit, *misericordias fideles*, idest, stabiles, nam certissime, quæ promisit, implebit.

8 *Ecce testem populis dedi eum: ducem ac præceptorem gentibus*. Inuitauerat supra nationes omnes, vt ad aquas cælestis doctrinæ, & prædicationis Euangelij properarent: nunc doctorem indicat, per quem adducẽdæ sunt gentes ad veram Dei cognitionem, & loquitur in persona Patris, de Christo Domino. *Ecce* (inquit) *dedi eum testẽ populis*, idest, Redemptorem, & martyrem, qui absq. vlla causa tradetur morti, pro populis saluandis. qui, vt testimonium perhiberet veritati, natus est, & vt eam proprio sanguine confirmaret, mortuus. Testis enim, vt ex Augustino notauimus supra, idem est quod martyr: Vnde significat his verbis illud quod dicit Apostolus; quoniam *proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*. Dedi testem, vt videlicet, testificaretur populis, quæ vidit, & à me audiuit, & tanquam testis ocularis annunciaret quæ præparata sunt bona diligẽtibus Deum: nam, vt supra latius ostendimus, omnes proprietates, & conditiones testis perfectissime repe: riuntur in Christo. Dedi testem, vt videlicet esset euidentissimum testimonium paternæ erga nos dilectionis, qua maior certe esse non potuit, quam, vt seruos redimeret, filiũ suum vnigenitum tradere. Vnde & Apostolus ait. *Deus autem qui diues est in misericordia, propter nimiã charitatem suam, qua dilexit nos, & cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo*. Consonat hæc explicatio cum translatione Septuaginta interpretum, quæ sic habet. *Ecce testimonium gentibus dedi eum*. Cui etiam annuit Augustinus, explicans enim illud Psalmi: *In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitijs* (inquit). *Viã testimoniorum Dei nihil citius, nihil certius, nihil breuius, nihilq. grandius intelligimus esse quàm Christũ, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Inde & iste ait se iocundatum vel delectatum in hac via, quasi in omnibus diuitijs. Testimonia quippe Dei sunt, quibus quantum nos diligat, nobis probare dignatur. Commendat autem suam charitatem Deus in nobis, quoniam, cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Cum ergo ipse dicat: Ego sum via, & humilitas eius carnalis natiuitatis, atque passionis, euidentia sint testimonia diuina erga nos dilectionis, procul dubio via testimoniorum Dei, Christus est. Per hæc quippe testimonia, quæ in illo videmus impleta, etiam futura erga nos, quæ sempiterna promissa sunt, expectamus, & speramus implenda. Qui enim proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non etiã cum*

Marginalia: Prima explicatio. — Xp̃s testis dicitur. — Sup. c. 43. nu. 9. — Rom. 8. — Secunda explicatio. — Ca. 43 cit. — Tertia explicatio. — Ephes. 2. — Ps. 118. — Aug. super ps. 118. cõcione 6. to. 8. — Coloss. 1. — Rom. 5. — Ioan. 14 — Rom. 8.

um illo omnia nobis donabit? Vltima explicatio est, qua nomen testis accipitur passiue, pro eo quod omnes prophetæ testificati sunt: & tunc sensus est. *Ecce testem*, idest, testificatum omnium prophetarum oraculis, *ecce* Saluatorem in lege repromissum, ipse est enim de quo Petrus Apostolus ait. *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eum.* Nec solum *testem*, sed & *ducem* eum esse ait, *& præceptorem*. *Ducem*, quoniam suos præcedit milites, dicens: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*. De quo etiam prædixerat supra. *Et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum: & aures tuæ audient verbum post tergum monentis: Hæc est via, ambulate in ea: & non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. Præceptorem*: quoniã præcepta Euangelica tribuit, & legem charitatis statuit, non solum *populis*, idest, Iudæis, sed etiam *gentibus*.

Act. 10. g

Xp̃s Dux & pceptor.

Lucæ 9. e

Isa. 30. e

9 *Ecce gentem, quam nesciebas, vocabis: & gentes, quæ te non cognouerunt, ad te current propter Dominum Deum tuum, & sanctum Israel, quia glorificauit te.* Alloquitur his verbis Pater Filium, promptam gentium obedientiam commendans. Omnem Deus mouet lapidem, vt ad credendum in Christum Iudæos alliciat, & sequendum legem Euangelicã, relictis antiquis cæremonijs. Non potuit Deus mouere pollicitationibus. & miraculis, ideo zelo eos prouocat, vt veniant, proponens illis gẽtes idololatras, quæ, suis erroribus relictis, veritatem secutæ sunt: ac si apertius dicat. Vide ò Iudæe quoniam doctorem tuum, quem suspendisti in ligno, gentes susceperunt humiliter tamquam ducem & præceptorem, *Ecce gentem*; mira res, Iudæi in lege nutriti, & à Deo in populum specialem electi, offendunt in luce, & gentes incultæ amplectuntur fidem Christi. Ad Christum ergo conuersus, ait propheta, in persona Patris loquens. *Ecce vocabis* videlicet, per Apostolos, *gentem quã antea nesciebas*, idest, quam non habebas pro gente tua & populo tuo, quã ignorabas tãquam infidelem, & idololatriæ deditam, nec erunt gentes Iudæis similes, qui obdurati sunt ad sermones tuos, sed statim vt te audierint, ad te current, te suscipient tamquam verum Deum, sicut dictum est supra. *Et fluent ad eum omnes gentes. Current*, inquam, non propter bona temporalia acquirenda, non ex timore mundano; sed ex charitate, *propter Dominum Deum tuũ, & sanctum Israel*, idest, sanctificantem Israel. Dicitur Dominus Deus Christi, secundum humanam eius naturam: cum enim Dominus sit Deus omnium, speciali tamen quadam ratione est Deus Christi, secundũ quod homo: quia eius humanitati in vnitate personæ Verbi coniunctus est. Hac etiam phrasi loquendi vsus est Apostolus cum dixit. *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei*. Et iterum ait: *Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, &c.*

Gentes fideles Iudæos confundunt.

Isaiæ 2.

1 Cor. 3.

Ephes. 1 a

10 *Et sanctum Israel, quia glorificauit te.* Proponit aliud motiuũ, propter quod gentes, vano idolorum cultu relicto, sequutæ sunt Christum legem suscipientes Euangelicã, quia videlicet Deus pater *glorificauit* filium suum, & talem gentibus eum ostendit, vt vestigia sequerentur illius. *Glorificauit* autem Pater æternus vnigenitum suum, primo in trãsfigura-

Xp̃s glorificatus est à Patre in transfiguratione.

figura-

Mat. 17 figuratione, cum *splenduit facies eius sicut sol, vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix*; cum vox de nube audita est: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite*. Secundo in passione, Ioa. 17. a cum orauit ad Patrem. *Ego te clarificaui super terram, opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam. Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum, claritate quam habui priusquam mundus esset apud te.* Ioan. 12 Cum venit vox de cælo: *Et clarificaui, & iterum clarificabo*. Quorum verborũ, vt Augustinus explicat, sensus est. *Et clarificaui antequam facerem mundum, & iterum clarificabo, cũ resurget à mortuis, & ascendet in cælum. Vel aliter intelligi potest, & clarificaui, cũ de Virgine natus est, cum virtutes operatus est, cum cælo indice per stellam à Magis adoratus est, cum à sanctis Spiritu sancto plenis agnitus est, cum descendente spiritu in specie columbæ declaratus, cum voce de cælo sonante monstratus, cum in monte transfiguratus, cum miracula multa fecit, cum multos sanauit atque mundauit, cum de paucissimis panibus tantam multitudinem pauit, cum ventis & fluctibus imperauit, cum mortuos suscitauit: & iterum clarificabo, cum resurget à mortuis, cũ mors ei vltra non dominabitur, cum exaltabitur super cælos Deus, & super omnẽ terram gloria eius.* Quia ergo gentes hanc audierunt claritatem Christi, prædicantibus Apostolis, & Deo interius reuelante, ideo ad Christum cucurrerunt, & admodum fluminis magno impetu ad Ecclesiam confluxerunt. Humilem itaque fidem gentium, & promptam eorum obedientiam obijcit Iudęis, vt eos ad æmulationem prouocet: non secus atque

Aug tract. 52. super Ioan. to. 9.

Xps bis clarificatus.

Iudæi ad æmulationem adducuntur gẽtium conuersione.

Apostolus Paulus, qui gentibus ad fidem conuersis ait: *Quod si delictũ illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentiũ, quanto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico gentibus: Quamdiu quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis*. Vbi Chrysostomus. *Videtur* (inquit) *eos quidem, qui ex gentibus erant, obiurgare, mentesq; illorũ humiliare: sensim tamen Iudæum vellicat. Circumquaque quidẽ quærit, quomodo tantã illorum perditionem componat, ac mitiget: sed nihil inuenit propter rerum ipsarum naturam. Nam & ex ijs ipsis, quæ dixit, maiore reddebantur accusatione digni, quoniã quæ illis apparata fuerant, cæteri, qui longe ab illorũ sorte deficiebant, receperunt. Propterea relictis Iudæis ad gentes transit. Denique hisce medium interponit sermonem, ostendere volens, quod hæc omnia in hoc dicat, vt ad modestiam eas instruat: Nam duplici nomine, inquit, vos laudo, primùm, quod necessitas hoc exigat, vt cui vestrũ concreditum est ministeriũ; deinde, vt per vos alios quoque saluos reddam. Et non dicit, fratres meos, cognatos meos, sed, carnem meam. & post, vt contentionem Iudæorum demonstret, non dicit, vt persuadeam, sed, vt ad æmulandum prouocem, saluosq. reddam. Et neque hic dicit omnes, sed aliquos ex ijs, adeò scilicet duri erant.* Consimili æmulatione adhortus est filios Israel per Oseam, dicens: *Et miserebor eius, quæ fuit absque misericordia. Et dicam non populo meo, populus meus es tu. & ipse dicet, Deus meus es tu. Et erit in loco vbi dicetur eis: non populus meus vos: dicetur*

Rom. 11 b

Chrys. ho. 19. super epist ad Rõ. circa med.

Pauli charitas erga Iudæos.

Oseæ 2. d

Oseæ 1. d

tur eis, filij Dei viuentis. Quem locum referens Apostolus ait. *Quos & vocauit, nos non solũ ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osea dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectã: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit: in loco, vbi dictum est eis: non plebs mea vos: ibi vocabuntur filij Dei viui*. Vide, quomodo inuitando gẽtes, & ad fidem vocando, ad æmulationem Iudęos perfidos adducit. Nec solum Apostolus, & prophetæ hac via aggressi sunt populum incredulum; *sed etiam in Euangelijs*, (vt notauit Chrysostomus,) *idem volunt Christi parabolæ. Nã & qui filio suo nuptias parauerat, quoniam qui vocati erant, venire nolebant: tunc videlicet eos, qui in triuijs erant, vocauit. Et qui vineam plantauerat, cũ hæredem occidissent agricolæ, tunc vineam suam alijs locauit*. Vocat extraneos, inuitat mercenarios, vt vel sic erubescat filius, & ad se reuersus dicat. *Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo. Surgam & ibo ad patrem meum & dicam ei: Pater, peccaui in cælum, & coram te: iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnum de mercenarijs tuis*.

Rom. 9. f

Oseæ 2.

Chrys. vbi sup. colu. 41

Mat. 22 a

Luca 15 d

11 *Quærite Dominum, dum inueniri potest; inuocate cum dũ prope est*. Mille modis mutat vocem suam propheta, & nunc vna via, nunc alia, suadere conatur Iudæis salutem, vt nullam possint incredulitatis suæ excusationem obtendere. In præsenti ergo, ab opportunitate temporis eos ad pœnitentiã hortatur; locus enim est ad persuadendum valde efficax, & non infrequens in sacra Scriptura: quo vtitur Apostolus ad Romanos scribens. *Et hoc scientes tempus: quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus*. Et ad Corinth. *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, nemini dantes vllã offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum. Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia*. Et Dominus in Euangelio. *Ambulate* (inquit) *dum lucem habetis, vt non tenebræ vos comprehendant*. Totum vitæ præsentis tempus aptum est ad quærendum Dominum, in quo locus est pœnitentiæ, in quo *prope est Dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate*; **Erit tamen absque dubio tẽpus cum inueniri non poterit, & ideo addit, vt inuocetur, dum prope est, quia futurum est, iam non prope futurum. A quo enim tunc requireretur? Mibi inquit curuabitur omne genu, nec tamen inuenietur ab impijs, quos vltores Angeli arcebunt profecto, & tollent, ne videant gloriam Dei. Cæterum nunc tempus acceptabile, nunc dies salutis, tempus planè quærendi, & inuocandi, quando plerumque & antequam inuocetur, adesse sentitur*. Possunt etiam hæc verba ad tempus illud referri, quo Christus inter Iudæos conuersatus est, de quo superius dixerat: *In tẽpore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui*. Et sensus est: Non vos prætereat, ò Iudæi, tempus illud placabile, tempus misericordiæ, in quo Filius Dei veniet ad vos, propter nos homines homo factus. Quærite illũ & inuocate; nam prope est iam, cito

Rom. 13 d

Tẽporis opportunitate adducũtur hoĩes ad pœnitẽtiam.

2. Cor. 6. a

Quadragesimæ tẽpus acceptabile

Ioan. 12. e

Ps. 144. d

* Bern ser. 75. in Cãt.

Isa. 49. c

veniet

veniet, & non tardabit, vel, dum prope est. Sanctus Augustinus mouet quæstionem super istum locum; quomodo verum sit, quod nunc ait Propheta. *Quærite Dominum dum inueniri potest*, cum psalmista dicat. *Quærite Dominum & confirmamini, quærite faciem eius semper*. Si enim Dominus inueniri potest, quomodo semper quærendus est? Sed istum nodum iam supra, hoc eodem capite, verbis eiusdem Augustini dissoluimus. Qualiter autem Deus à nobis quærendus sit, subsequentia indicant verba.

Ps. 104.

12 *Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrũ: quoniam multus est ad ignoscendum.* *Non satis est quærere Dominum, & dum pœnitentiæ tempus est, inuenire, atque inuocare eum, dum prope est, nisi reliquerit impius vias suas pristinas & cogitationes antiquas, quibus à Domino declinauerat*. Necesse est ergo, vt peccator Deum quærens, & ipsum oratione sua inuocans, vere pœniteat vitæ præteritæ. Relinquat *viam suam*, idest, peccandi consuetudinem, & omnia quæ ad peccatum inducunt: nec solum ore, & opere, relinquenda est via iniquitatis, sed etiam corde, immo prius à corde amouenda est iniquitas. Absint ergo procul carnalia desideria, quæ militant aduersus animam. Absint cogitationes immundæ, absint insidiæ proximorum, vt cõuertamur ad Dominum. Non enim duabus vijs incedere, nec duobus Dominis seruire possumus. Cum ait: *Reuertatur ad Dominum*, insinuat, non coacte, sed propria voluntate peccatorem ad Deum conuerti; hanc tamen voluntatem præcedit misericordia diuina, quæ facit vt velimus, & ad Deũ conuertamur. Nec obstat quod posteriori loco posuit, *& miserebitur eius*. Per hoc enim ostendit, quod misericordia Dei, quæ nos præuenit vt velimus, ipsa nos comitatur & subsequitur, vt Concilium Tridentinum determinat. Inter omnia autem quæ peccatorem alliciunt ad pœnitentiã, præcipuum obtinet locum misericordia diuina, quam in præsenti omnibus offert; ideo ait, *quoniam multus*, .i. totus propensus *est ad ignoscendũ*. Vel multum ignoscens, toties quoties peccator ingemuerit: quod alijs verbis explicuit Ioel, dicens: *Conuertimini ad Dominum Deum vestrum, quia benignus & misericors est, patiens & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia*. Cui consonat illud Ioannis. *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate*. Hinc collige, non solum opera exteriora contra legem Dei facta, esse peccata, & consequenter vitanda; sed etiam peruersas cogitationes, quæ nullo actu exteriori manifestantur: alias enim satis fuisset dicere, *derelinquet impius viã suam*, nec oportuisset addere, *& vir iniquus cogitationes suas*. frustra etiam dixisset superius: *Auferte malum cogitationũ vestrarum ab oculis meis*.

*Hieron. Deus qualiter à nobis sit quærendus.

Dñis duobus nemo seruire potest.

Conc. Tri. sess. 6 c. 16. de iustif.

Ioel. 2.

1. Ioan. 1. d

Isai. 1.

13 *Non enim cogitationes meæ, cogitationes vestræ: neque viæ vestræ, viæ meæ, dicit Dominus. Quia sicut exaltantur cæli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à vijs vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris.* Dixerat, Dei misericordiam esse magnam ad ignoscendum, & inuitauerat peccatores ad pœnitentiam, promittens illis salutem: nunc autem, ne incredibile videatur, impium posse

per

per pœnitentiam saluari, præsertim cum longo tempore offenderit Deũ, confirmat multis spem nostram, & sensus est secundum Hieronymum. Nolite putare quod vana vobis promittam, & similem offeram amicitiã, qualem vos soletis inire, aliud ore loquentes, & aliud corde tractantes. Vos homines sæpe promissi pœnitentes, veterem voluntatem nouella cupiditate subuertitis; ego autem quod semel decreui, perficiam: *Et quæ procedunt de labijs meis non faciam irrita*. Vos semel aut iterum peccantibus condonatis culpam; quod si tertio adiecerint vos offendere, implacabiles estis: ego autem, quoties ingemuerit peccator, & ad me reuersus fuerit, suscipiam illum. Si peccauerit in me, non dico vsque septies, sed vsque septuagies septies dimittã ei, si pœnitentiam egerit, toties quoties. *Si impius egerit pœnitentiam, ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, & custodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium & iustitiam, vita viuet, & non morietur. Viuo ego, dicit Dominus Deus, nolo mortem impij, sed vt conuertatur impius à via sua, & viuat. Conuertimini, conuertimini à vijs vestris pessimis, & quare moriemini domus Israel?* Hoc ergo est quod in præsenti suadere conatur Propheta, quàm cælum à terra, tam distare misericordiam Dei ab hominum misericordia. Quod & Psalmista cecinit dicens. *Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Quoniam secundum altitudinem cæli à terra, corroborauit misericordiam suam super timentes se. Quantum distat Ortus ab Occidente, longe fecit à nobis iniquitates nostras*. Vide quantum superexcedat nos Dei misericordia, quantum emineat super cogitationes hominum. *Sicut exaltantur cæli à terra: Secundum altitudinem cæli à terra*. Quod Isaias dixit: *Sicut exaltantur cæli à terra, &c.* hoc Psalmista explicuit, cum ait. *Secundum altitudinem cæli à terra corroborauit misericordiam suam super timentes se*; quod iuxta explicationem sancti Augustini hunc habet sensum. *Si aliquando potest cælum abscedere à protectione terræ, aliquando poterit Deus non protegere timentes se. Attende & cælum, vbique, atque vndique protegit terrã, & nulla pars terræ est, quæ non cælo protegatur. Peccant homines sub cælo, faciunt omnia mala sub cælo, tamen proteguntur cælo. Inde lux ad oculos, inde aer, inde spiritus, inde pluuia ad terram propter fructus, inde omnis misericordia à cælo. Tolle auxilium cæli à terra, statim deficiet. Sicut ergo protectio cæli permanet super terram, sic protectio Domini permanet super timentes eum.* Vnde Chrysostomus. *Quid*, inquit, *huic dispensationi, huic clementiæ, huic bonitati comparari, aut simile excogitari possit? Propterea & ipse dicebat. Quantum distat cælum à terra, tantum distant viæ meæ à vijs vestris. & cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Dauid quoque mitissimus, cum de clementia illius loqueretur, aiebat: Secundum altitudinem cæli à terra corroborauit Dominus misericordiam suam super timentes se. Quantum distat Ortus ab Occidente, longe fecit à nobis iniquitates nostras. Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se: quod non comparans dicit. quæ enim humana clementia diuinæ bonitati conferri possit? Sed quia exemplum summæ affectionis*

Marginalia: *Ps. 88.* — Pœnitẽtibus offensam remittit Deus toties quoties. — *Ezech. 18. e* — *Ezech. 33. e* — *Ps. 102. b* — *Ibid.* — Aug super eundẽ Psal. tom. 8. — Timentes se protegit Deus, sicut cælũ terrã. — Chrys. li. 1 de prouid. Dei circa med. to. 5. — *Ps. 102.*

fectionis nullum nos maius nouimus, quam patris ad filios. Nisi fortassis Isaias maius aliquid docuit, qui matris potius exemplo vsus est, quæ erga natos suos longe misericordius afficitur, quàm pater. Dixit enim. Nūquid obliuiscetur mulier infantuli sui, vt non misereatur filio vteri sui? Sed etsi illa oblita eius fuerit, ego tamen tui non obliuiscar, dicit Dominus: ostendens Dei misericordiā affectus omnes naturales longissime excedere. Et propheta quidem sic. Ipse autem Dei filius, cum Iudæis loqueretur, aiebat. Si autem vos cum sitis mali, nostis bona dare filijs vestris: quanto magis pater cælestis dabit bona petentibus se? Nihil profecto aliud per ista significans, nisi tantam esse Diuinæ prouidentiæ, & gubernationis paternæ differentiam, quantum interest inter bonos & malos.

Isai. 49.

Matt. 5. b

14 *Et quomodo descendit imber, & nix de cælo, & illuc vltra non reuertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti: sic erit verbum meū quod egredietur de ore meo: non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, & prosperabitur in his, ad quæ missi illud.* Vtitur comparatione desumpta ex quotidiana pluuia, quæ terram irrigat, & fœcundat, vt verum esse ostendat, quod superius dictum est, *quoniam secundū altitudinem cæli à terra corroborauit misericordiam suā super timentes se.* Videte, inquit, quantum fructum afferant pluuiæ. Meo iussu de cælo descendunt, & terram irrigant, & fœcundam reddunt, cuius virtute ex paucis seminibus tantam agricolæ messem percipiunt, vt inde cum sua familia viuant, & semen habeant reseruatum in annum sequentem: cur non & alia similia, & multo maiora faciet vobis verbum meum, quod ad vos mittam incarnatum? Pluuiam quam mandaui terræ non reuoco, & promissiones vobis factas irritabo? imber & nix descendentes de cælo, suum consequuntur finem, & verbum meum, quod egreditur de ore meo, reuertetur vacuum? non sane; faciet enim quæcumque volui. Hinc habes, efficaciam vocationis diuinæ reduci tamquam ad primam radicem, ad efficaciam diuinæ voluntatis, non autem ad aliquam præscientiam, quæ eiusdem voluntatis decretum antecedat. Non enim dixit, faciet quæcumque præsciui homines pro sua libertate facturos, si tali vel tali tempore, aut in talibus circumstantijs vocarentur, sed *faciet quæcumque volui*. Omnia enim quæcumque voluit Dominus, fecit in cælo, & in terra. Sed de hoc plura diximus cap. 28. num. 8.

Verbū Dei imbri confertur, & niui.

Vocationis Dei efficacia.

Ps. 134. b

15 *Sic erit verbum meum, &c.* Aliqui vtuntur hoc loco ad probandum prædicationis verbum numquā carere fructu, sed semper suum in aliquo, vel aliquibus effectum sortiri. Et sane tale est verbum Dei, quod per illud non stat, quin fructum vberrimum afferat, quandoque sexagesimū, quandoque centesimum: *virtus enim Dei est in salutem omni credenti*; attamen dispositio praua terrenæ voluntatis in causa est, quod multoties reuertatur vacuum: Vnde & discipulis suis dixit Christus: *Quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo, vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris*. Et Paulus Apostolus. *Terra*, inquit, *sæpe venientē super se bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis, à quibus coli-*

Verbū Dei non reuertitur vacuū

Rom. 1.

Mat. 10 b

Heb. 6. b

colitur, accipit benedictionẽ à Deo: proferens autem spinas, ac tribulos, reproba est, & maledicto proxima: cuius consummatio in combustionem. Et in hoc eodem propheta, Dominus ipse suam amarè deplorat vineam, quod summa diligentia exculta, non vuas fecerit, sed labruscas.

Isai. 5.

16 *Non reuertetur ad me vacuũ*. S. Cyrillus istum locum explicat de Verbo incarnato, quod tamquam granum frumenti cadens in terram & mortuum multum fructum attulit. Quæ explicatio est literalis, & valde conformis contextui, cum propheta in hoc capite sermonem de Christo Domino instituerit. Accedit, quod non de quocumque verbo loquitur Pater, nec inquit, sic erit *verbum*, sed addidit, *meum, quod egredietur de ore meo*, idest, quod ego mittam in carne mortali. Egressus est Dei Filius à Patre, cum ex vtero ante luciferum illum genuit. Scriptũ est enim: *Et egressus eius ab initio, à diebus æternitatis eius*. Et iterum: *Fluuius igneus rapidusq. egrediebatur à facie eius*. Vnde & sapientia ipsa diuina de se loquens ait. *Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam*. Sed in plenitudine temporis egressus est de vtero matris, *tãquam sponsus procedens de thalamo suo. Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cælo egressio eius*. Comparat autem Verbi incarnationem imbri ac niui descendenti de cælo, & inebrianti terram: quia blande descendit absque strepitu, secundum illud Sapientiæ. *Cum enim quietum silentium continerent omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus de cælo à regalibus sedibus, durus debellator in mediam extermi nij terram prosiliuit*. Hinc & Psalmista, *descendet* (inquit) *sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram*. Vide quam blande descenderit in vterum Virginis, *sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram*; non illud comparat alluuioni, à qua (sicut inquit Iob,) terra consumitur, sed imbri, aut pluuiæ terram penetranti, atque fœcundanti. *Viuus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationũ, & intentionũ cordis. Guttæ distillantes super terram, virtutes sunt* (vt ait Chrysostomus) *quibus Dominus noster Iesus Christus dignatus est terram veniens implere*. Quibus diuites facti sumus, secundum illud Apostoli. *Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu: quod in omnibus diuites facti estis in illo in omni verbo, & in omni scientia: sicut testimoniũ Christi confirmatũ est in vobis: ita vt nihil vobis desit in vlla gratia*. Ideo inquit, *non reuertetur ad me vacuum, sed prosperabitur*. Reuersus est Christus Dominus ad Patrem, cum ascendit in cælum, sed non vacuus reuersus est, quoniam multum fructum secum attulit. Cum prosperitate maxima reuersus est, quoniam ascendens in altum, captiuã duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Ascendit comitatũs Angelorum agminibus, & sanctorũm cœtu quos proprio sanguine redemerat. Sed dicet aliquis. Numquid vacuus potuit ascendere ille *in quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter?* Numquid pauper, & absque vlla prosperitate reuerti potuit ad Patrem Filius vnigenitus, *in quo sunt*

Ioan. 12

Michea 5. a

Dan. 7.

Eccli. 24.

Ps. 18.

Incarnatio Imbri cõfertur.

Sap. 18. c

Ps. 71.

Iob. 14.

Heb. 4. c

Chrys. sup Ps. 71. to. 1.

1. Cor. 1. a

Xps prosperitatẽ hoĩs suã reputat

Coloss. 2. b

Ibid. a *sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi?* O Dei misericordiã, ò inæstimabilem caritatem. Nostram prosperitatem, suam reputat, & *vacuum* se dicit, nisi cælum hominibus impleat. Disce ergo ò homo Deum diligere, & illum omnibus præferre; nec te existimes esse plenum diuitijs, aut prospere tibi omnia succedere, nisi Deum habeas, sine quo anima tua vacua est.

17 *Quia in lætitia egrediemini, & in pace deducemini: montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu.* Hæc est promissio non irritanda, & verbum quod egredietur, & non reuertetur vacuum, nempe quod liberandi simus à graui iugo & captiuitate peccati, à qua solus Dei filius nos liberare potuit. Ait ergo: *In lætitia egrediemini*, videlicet à captiuitate peccati: vel ex mundo isto maligno, & in pace deducemini, ad patriam, nempe cælestem, (vt explicat glossa interlinearis,) congratulantibus Angelis in cælo, qui gaudent *super vno peccatore pænitentiã agente*: & sanctis omnibus congaudentibus, quorum iubilationem explicuit, dicens per hyperbolen *montes, & colles*, cantaturos laudem. Quidam per *montes* intelligunt reges, per *colles*, populos, & per *ligna* siluarum homines plebeios. Glossa interlinearis, per *montes*, Angelos, per *colles*, Patriarchas, Prophetas, & Apostolos, intelligit, & per *ligna siluarum* fideles, qui sunt tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum. Omnes *cantabunt*, omnes lætabuntur, quoniã ouis quæ perierat inuenta est. Congruit hic locus religiosis hominibus, qui relicto sæculo, vitam profitentur Euangelicam, abnegantes semetipsos, &

Luc. 15. b

Christum Dominum sequentes. Hi nimirum cum lætitia egrediuntur de terra sua & cognatione sua, & in pace deducuntur per semitas iustitiæ, & ad alta conscendentes securi manent, & euadũt omnes terræ laqueos, in quos incidunt, terrena diligentes. Vnde merito deplorandi sunt patres & matres, qui filios suos deplorant, eo quod relicto seculo ad religionem confugiunt. *Non enim lamentationibus dignus est filius tuus* (inquit Chrysostomus,) *verum plausibus coronisq. clarissimis, qui ex tantis mũdanorum fluctuum motibus, ad tranquillissimam vitam, portumq. serenissimum se recepit. At exprobrant tibi patres plurimi filios habentes sæculo addictos, teq. digito denotant, ac sibi inuicem ostendunt alij, cum vident, atque irrident alij. Cur non tu eos magis & irrides, & misereris? neque enim id intuendum est, an irrideant & obiurgent nos, sed an recte & iuste id faciant. Quod si digni fuerimus qui irrideamur, etiamsi nõ illi irrideant, nos tamen lugere merito debebimus: sin vero id iniuste & inique faciant, etiam si omnes rideant, nos tamen beatos esse sentiamus: illorum vicem doleamus, quippe hui cunctis infeliciores sunt, & nihilo insanis meliores. Insanorum enim est & eiusmodi morbo laborantium, eum, qui plurimis & coronis & laudibus sit dignus, irridere.*

Patres qui filios impediunt, ne fiant religiosi taxantur.

Chrys. li. 2 aduers. vituperatores vitæ monasticæ col. vlt. t. 1.

18 *Pro saliunca ascendet abies, & pro vrtica crescet myrtus.* Hoc est, *mala vertentur in bona, & pro vitijs nascentur virtutes, id est pro iniquitate iustitia, pro temeritate fortitudo, pro luxuria temperantia, pro stultitia prudentia.* (vt explicat S. Hieronymus.) Cuius interpretatio consonat Chaldaico paraphrasti, sic legenti. *Pro impijs surgent iusti,*

Saliuncula & vrtica quid significent.

& pro iniquis pij. Et sensus est. Vbi prius viuebãt impij,& nocentes, qui, velut saliuncula, amari erant saporis, & odoris teterrimi, consurgent iusti,boni odoris & famæ. Et vbi vrtica pungens nascebatur, virtus suauissima orietur. Hoc ad literam impletum est in conuersione Apostolorum, & aliorum fidelium.Quid enim Paulus persecutor Ecclesiæ, quid tyranni principes, oues Christi lauiantes,nonne vrticæ, persecutionũ aculeis lacerantes fideles? Nonne saliũculæ amaræ? Conuertit eos Dominus, & facti sunt abies,& myrtus odoris optimi, & in varia opera necessarij, spinarum carentes aculeis, ac bona reddẽtes pro malis acceptis. Vnde & de illis dicit Apostolus. *Christi bonus odor sumus*. Et in Canticis scriptum est. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Quibus verbis (vt notauimus supra,) odor bonæ famæ significatur Ecclesiæ, & mansuetudo fidelium, qui ipsas quoque pungentes se spinas proprio candore venustare non cessant.

2.Cor.2. d

Cant. 2. a

Sup. cap. 10. n. 4.

19 *Et erit Dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur*. Idest, posthæc perpetuo laudabitur Dominus, qui tam admiranda suæ misericordiæ ostendit signa. Omnes magnificabunt Christum, & ab eo fideles dicentur Christiani. Consonat huic explicationi translatio septuaginta interpretum, quæ sic habet. *Et erit Dominus in nomen, & in signum sempiternum, & non deficiet*. Fuit quidem in *signum* Iudæis, sed in *signum cui contradicetur*. Gentibus stultitia reputatum est verbum Crucis, sed gentibus pereuntibus: his autem qui salui fiunt, idest nobis, *signum* est misericordiæ, *signum* salutis, *signum* gloriæ. S. Hieronymus hæc verba ad signum Crucis refert. per quod victoriam aduersus peccatum consequuntur fideles. In cuius signum, quamdiu Moyses ad modum crucis extensas, & eleuatas tenebat manus, vincebat Iosue Amalechitas. Scriptum est enim. *Cumque leuaret Moyses manus, vincebat Israel: sin autem paululum remisisset, superabat Amalech*, quia nimirum typum gerebant crucis Dominicæ, in cuius virtute aereas superamus potestates. Vnde Iustinus Martyr. *Cum populus bellum gereret aduersus Amalech, & Naue filius, Iesu nomine cognominatus, inter primos pugnaret, Moyses ipse Deum orabat, manibus vtrimque expansis: Hur autem & Aaron eas toto die sustinebant, ne ipso defatigato dimitterentur. nam si quicquam remittebatur de signo isto crucem imitante, prout in Moysi literis est scriptum, populus vincebatur, sin in statu isto permanebat, Amalech superabatur: & qui fortis erat per crucem, fortis rem præclare gerebat. Non enim propterea quod Moyses ita orabat, populus in prælio superior erat; sed quod nomine Iesu in prima acie versante, ipse crucis signum designabat*. Hinc Origenes: *Quid timent dæmones? quid tremiunt? sine dubio crucem Christi, in qua triumphati sunt, in qua exuti sunt principatus eorum & potestates. Timor ergo & tremor cadent super eos, cum crucis signum in nobis viderint fideliter fixum*. Hinc & Constantino, vt refert Eusebius Cæsariensis, & Cyrillus Hierosolymitanus Episcopus. *Sole post meridianũ tempus paululũ inclinato apparuit in aere crucis signũ ex lucis splendore figuratũ, in quo inscriptionem consignatã vidit hæc verba cõplectentẽ. In hoc signo vinces*. Hostes enim visibi-

Crux Xpi signũ dẽi.

Exod. 17 c

Iustin. dialogo cũ Triphone.

Crucis signo munientes à plurimis liberantur malis.

Orig. ho. 6 in Exod.

Euseb. vita Constant. li. 1. c. 22. 23 Cyrill Hieros. Ep. ad Constant. de signo crucis Hierosolymis in cælo apparente.

visibiles & inuisibiles crucis signaculo profligantur. Ita tremit diabolus crucis signum, vt Antichristus (sicut notauit Hippolytus) suis sectatoribus *daturus sit characterem in dextera manu, & fronte, ne quis dextera sua pretiosam illam crucem pingat in fronte*. Vnde Ioannes Damascenus. *Crux* (inquit) *nobis signi loco in fronte data est, haud secus ac circumcisio Israeli. Per hanc enim nos qui fide præditi sumus, ab infidelibus distinguimur, atque agnoscimur. Hæc clypeus, atque armatura, & tropheum est aduersus diabolum. Hæc sigillum, vt ne exterminator Angelus nos tangat, velut scripturæ sacræ monumentis proditum est. Hæc iacentium excitatio est, stantium fulcimentum, infirmorum baculus, ouium virga, resipiscentium adminiculum, proficientium perfectio, animæ & corporis salus, malorum omnium depulsio, bonorum omnium causa, peccati extinctio, resurrectionis planta, vitæ æternæ lignum*. Et sanctus Hieron. ad Demetriadem scribens, hoc inter alia hoc ei præbuit documentum, ab omnibus fidelibus obseruandum. *Claudas cubiculum pectoris, & crebro signaculo crucis munias frontem tuam, ne exterminator Aegypti in te locum reperiat, sed primogenita, quæ apud Aegyptios pereunt, in tua mente saluentur*. Vide supradicta, cap. 9. num. 43. in illa verba. *Et factus est principatus super humerum eius*. Et cap. 18. nu. 6. in illa verba. *Cum eleuatum fuerit signum in montibus*. Et lege Athanasium libro de incarnatione Verbi, eiusque corporali ad nos aduentu. Et in vita Antonij, Basilium Magnum, libro de spiritu sancto, cap. 27. Gregorium Nazianzenum oratione 3. quæ est in Iulianum Apostatam, & Ioannem Chrysostomum, demonstratione aduersus gentiles, quod Christus sit Deus, & sanctum Augustinum serm. 19. de sanctis, vbi multa de signo crucis Dominicæ luculenter docent, quibus amplificari poterit præsens locus.

Hippolyt. de consummatione mundi. claruit tẽpore Clementis Alexandrini.

Damasc. li. 4. fid. orthodoxæ c. 12

Exod. 12

Hier. ep. 18 ad Demetriad. c. 6.

Ibid.

Athanas.

Basilius.

Greg. Nazianz.

Chrysost.

S. August.

CAPVT LVI.

1. HAEC dicit Dominus: Cuſtodite iudicium, & facite iuſtitiam: quia iuxta eſt ſalus mea vt veniat, & iuſtitia mea vt reueletur. 2. Beatus vir, qui facit hoc, & filius hominis, qui apprehendit iſtud: cuſtodiens ſabbatum ne polluat illud, cuſtodiens manus ſuas ne faciat omne malum. 3. 4. 5. Et non dicat filius aduenæ, qui adhæret Domino, dicens: Separatione diuidet me Dominus à populo ſuo: Et non dicat Eunuchus: Ecce ego lignum aridum. Quia hæc dicit Dominus Eunuchis, qui cuſtodierint ſabbata mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum: Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filijs & filiabus: nomen ſempiternum dabo eis, quod non peribit. 6. Et filios aduenæ, qui adhærent Domino, vt colant eum, & diligant nomen eius, vt ſint ei in ſeruos: omnem cuſtodientem ſabbatum ne polluat illud, et tenentem fœdus meum: Adducam eos in montem ſanctum meum, et lætificabo eos in domo orationis meæ: holocauſta eorum, & victimæ eorum placebunt mihi ſuper altari meo: 7. 8. quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis: Ait Dominus Deus, qui congregat diſperſos Iſrael. 9. Adhuc congregabo ad eum congregatos eius. 10. 11. 12. Omnes beſtiæ agri venite ad deuorandum, vniuerſæ beſtiæ ſaltus. Speculatores eius cæci omnes, neſcierunt vniuerſi: canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes, & amantes ſomnia. 13. Et canes impudentiſſimi neſcierunt ſaturitatem: ipſi paſtores ignorauerunt intelligentiam: omnes in viam ſuam declinauerunt, vnuſquiſque ad auaritiam ſuam à ſummo vſque ad nouiſſimum. 14. Venite, ſumamus vinum, & impleamur ebrietate: & erit ſicut hodie, ſic & cras, & multo amplius.

SVMMA CAPITIS.

IN hoc capite, moralem sermonem proponit Isaias, populum Christianum ad Diuina præcepta seruanda inducens, & consilia Euangelica sequenda, atque futuram beatitudinem Christi sectatoribus repromittens, de quo agit in principio capitis.

Secundò comparat virgines, & eos, qui propter regnum Dei se castrauerunt, coniugatis, ostendens, multo excellentiorem esse statum continentium, statu filios procreantium. Versiculo. Quia hæc dicit Dominus Eunuchis, &c.

Tertiò, se congregaturum electos suos repromittit, & Iudæos perfidos, bestijs traditurum ad deuorandum, præsertim Scribas & Pharisæos, qui cum à peccatis populum auertere debuissent, deteriores omnibus facti sunt, luxum & ebrietatem sequentes. Agit de hoc ab illo Versiculo; Adhuc congregabo ad eum congregatos eius; *vsque ad finem capitis.*

COMMENTARIVM.

1 *HAEC dicit Dominus: custodite iudicium, & facite iustitiam: quia iuxta est salus mea vt veniat, & iustitia mea vt reueletur.*

Mortis memoria multa affert bona.

Quemadmodum Apostolus ad omne virtutum genus inducit fideles, hanc inter alias rationem assignans, quia *Dominus prope est*, ita & nunc propheta, ex propinquitate aduentus Christi, & salutis nostræ, admonitos omnes esse vult, vt se præparent, custodiendo iustitiam, ad illum digne suscipiendum. Ille inquit: *Gaudete in Domino semper: iterum dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus prope est. Nihil solliciti sitis: sed in omni oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Et iterum: *Et hoc scientes tempus: quia hora est iã nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis; sicut in die honeste ambulemus: non in commessationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitijs, non in contentione, & æmulatione: sed induimini Dominũ Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desiderijs.* Sed hæc omnia vnico verbo complexus est Isaias, cum ait. *Custodite iudicium &c.* Præmittit autem more solito,

Philipp. 4.a

Ibid.

Rom. 13 c

hæc dicit Dominus, quasi dicat: Quę vobis breui cõpendio sum dicturus, non à meipso eloquuturus sum, sed illud accepi à Domino: non præceptum meum, sed Domini est, ad cuius nutum omnia mouentur, quod vobis impono, *custodite iudicium*. Custodire iudicium, & facere iustitiam, est omnia verba legis implere, & recte in omnibus operari, (vt Cyrillus explicat.) nam qui in vno offenderit, factus est omnium reus. Est quædam iustitia generaliter dicta, quæ (iuxta mentem sancti Thomæ) includit omnes virtutes, sicut totum integrale includit partes. Hanc ergo propheta, vt custodiant homines, hortatur, quia iuxta est salus, (idest) Christus, qui est salus nostra & iustitia, iuxta illud Apostoli. *Factus est nobis iustitia, sanctificatio, & redemptio*. de quo & per Psalmistam dicitur. *Notum fecit Dominus salutare suum: in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam*; idest Christum Dominum, vt ibi explicat August.

Iustitia generalis oẽs includit virtutes.

S.Th. in 4. d 17. qu.1. ar.1.q.1.in corp.

Ps. 97. a

2 *Beatus vir, qui facit hoc, & filius hominis, qui apprehendit istud: custodiens sabbatbum ne polluat illud, custodiens manus suas ne faciat omne malum*. Idem dicit Psalmista. *Beati qui custodiunt iudicium, & faciunt iustitiam in omni tempore*. Expendatur illud verbum *apprehendit*, pro quo Septuaginta Interpretes posuerunt verbum, quod significat mordicus tenere, & amplecti. Et sensus est, iuxta explicationem Hieronymi. Filius hominis quantumuis fragilis, & formatus de limo terræ *beatus* erit, si non solum faciat quod præceptum est: sed & stricta teneat manu, & custodiat sabbatum, ne polluat illud. Cui consonat vox Hebræa, quia construitur cum Beth adhæsionis, vt notauit Pagninus in thesauro linguæ sanctæ, in voce Hasaph. *Beatus* ergo, qui totus incumbet in hoc, vt ista præstet; cui vnicum studium est seipsum præparare, vt digne recipiat Saluatorem. Custodire sabbatum, est manus seruare innoxias, & ab omni iniustitia abstinere, atque ab omni specie mali. Festiuitates enim eorum odit Dominus, quorum cœtus sunt iniqui, quorum manus sanguine plenæ sunt. Per *sabbatum* ergo, non corporale sabbatum intelligit Mosaicum, sed spirituale, idest otium & quietem à vitijs, vt ostendunt verba sequentia, *custodiens manus suas ne faciat omne malum*.

Ps. 105.

Hieron.

Pagni.

Isai. 1.

3 *Et non dicat filius aduenæ, qui adhæret Domino, dicens: Separatione diuidet me Dominus à populo suo. Et non dicat Eunuchus: Ecce ego lignum aridum. Quia hæc dicit Dominus Eunuchis: qui custodierint sabbata mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meũ: dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filijs & filiabus: nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit*. Respondet cuidam tacitæ obiectioni. Posset enim dicere homo miser: quæ mihi spes veniendi ad Deum, aut Christum digne intra hospitium cordis mei recipiendi, cum meritis caream, & bonis operibus, non solum proprijs, sed etiam alienis, parentum videlicet meorum? Non possum iactare fidem patrum, qui me genuerunt, sicut illi qui gloriabantur, patrem se habere Abraham: Et dicebant. *Nos Abrahæ filij sumus & nemini seruiuimus vmquam*. Ego enim non sum filius Abrahæ, sed alienigena, & *filius aduenæ*. Scriptum est autem, quod Moab, & Amon non intrabunt in domum Domini vsque ad decimam generatio-

Ioan. 8. d

nerationem. Ego Eunuchus, cui nulli prorsus sunt filij, idest, propria opera bona, vnde rursus imminet mihi maledictio, quoniam scriptum est. *Maledictus homo qui non reliquerit semen in Israel*. Si minora consecutus non sum, quomodo sperabo maxima? Dominus ergo vtrosque consolatur, & inquit: Nullus conqueratur aut desperet, quoniam alienigena est, aut Eunuchus. nō dicat Græcus sum, barbarus, aut Scitha, vel cuiuscumq; alterius nationis, aut sexus: non sum semen Abrahæ, sed natus ex gentibus barbaris, & ideo non pertinēt ad me promissiones factæ per prophetas. Non, inquam, dicat hæc, *dicit enim scriptura: omnis, qui credit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi & Græci: nam idem Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant illum. Omnis enim, quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit*. Hinc & Apostolus ait. *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudæus, neque Græcus: non est seruus, neque liber: non est masculus, neque fœmina. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu. Si autē vos Christi, ergo semen Abrahæ estis, secundum promissionem hæredes*. Quibus verbis, manifeste ostendit, omnes indifferenter promissionis diuinæ, & salutis æternæ esse posse participes, si tamen seruauerint mandata Domini & tenuerint fœdus eius, (idest) firmiter adhæserint legi Euangelicæ. Si hæc fecerint, duo illis promittuntur. Alterum est quod habebunt locum in Ecclesia militante, sicut alij fideles. Alterum vero, quod *in muris meis* (idest) in Ecclesia triūphanti *nomen* habebunt gloriosum, & multo excellētius ac nobilius, quā si filios & filias generassent. Hoc est dare *nomen melius à filijs, & filiabus*, (vt explicat glossa interlinearis.) Secundo potest sic intelligi, *dabo eis nomen melius à filijs & filiabus*, (idest) non minus honorificum, quam sit nomen filiorum aut filiarum. Vel per *nomen*, intelligit præmium, & gloriam quandam excellentem, quæ datur virginibus in patria, idest virginitatis laureolam. In Ecclesia militanti dicētur Christiani à Christo, quod est nomen honorificum, quo decorari cupiebat qui dixit: *Tantummodo inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum*. In Ecclesia vero triumphanti *nomē* obtinebunt *sempiternum, nomen* sanctorum, *nomen* ciuium cælestis Hierusalem, *nomen* electorum, nomen Virginum, quæ sequuntur agnum quocumque ierit.

Rom. 10 b. Galat. 3. d. Isa. 4.

4 *Et non dicat Eunuchus, &c.* Multi sancti Doctores, inter quos sunt, Augustinus, & Gregorius, interpretantur præsentem locum de Eunuchis, non quidem corporalibus, sed spiritualibus, qui seipsos castrauerunt propter regnum cęlorum, abstinentes per virginitatis custodiam ab omni concupiscentia carnali, de quibus per Ioannem dicitur: *Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt. hi sequuntur agnum quocumque ierit*. Talibus inquit paratam esse in domo Dei, (siue Ecclesiā intelligas militantem, siue cælestem Hierusalem,) palmā victoriæ incorruptibilem, atque etiam *nomen*, & *locum* multo excellentiora, quam sit nomen eorum, & locus, qui matrimonio sunt coniūcti, & filios generant ac filias: *Nam cum dicit, dabo eis locum multo meliorem, ostendit & coniugatis dari, sed multo inferiorem*, vt optime notauit Augustinus. Vnde & Sapiēs ait: *Quo-*

Aug. lib. 1. de sancta Virginitate, ca. 24. & 25. to. 6. Greg. li. 3. pastoralis curæ c. 29. Apoc. 14. b. Aug. ca. 1 cit.

Sap. 3. 1.Cor.7

Quoniã felix est sterilis: & incoinquinata quæ nesciuit thorum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum: & spado, qui non operatus est per manus suas iniquitatem, nec cogitauit aduersus Deũ nequissima: dabitur enim illi fidei donũ electum, & sors in templo Dei acceptissima. Hanc explicationem prosequitur elegantissime Basilius Magnus, qui præsentem locum Isaiæ virginibus approprians, ait. *Pro humano nomine Angelorum immortalium eis nomen dabo, quod non deficiet, vt cælum, & cæli pulcherrimã partem habeant ad immorandum, atque in cæli pulcherrima sede, (hoc est) in domo mea, intra septa habitantes, non Angelorum iam naturã tantum ac dignitatem perpetuæ successionis accipiant, ipsi sibi in æterna vita pro successione generis sufficientes, verum & locum inter Angelos habebunt illustrem atque insignissimum, nomenq. pro eximia virtutis splendore indelebile, &c.* Et S. Bern. eandem sequitur explicationem, ait enim. *Sine dubio qui casti perseuerant, & virgines, Angelis Dei erunt æquales. Virgines feliciores erunt in æterna beatitudine, Isaia attestãte, qui ait: Hæc dicit Dominus Eunuchis, dabo eis in domo mea, & in muris meis locum.* Vnde & Apostolus virginitatem prætulit matrimonio, tamquam maius bonum. Et rationem assignat D. Thomas propter quam virginitas sit excellentior.

Basil lib. de vera virginit. statim à pric.

Bern de modo bene viuendi ser. 21. de virginib.

S.Tho 2.2. q.152 a.4.

Etenim *bonum Diuinum est potius humano bono: tum quia bonum animæ præfertur bono corporis, tum etiã quia bonum contemplatiuæ vitæ præfertur bono actiuæ. Virginitas autẽ ordinatur ad bonum animæ, secundum vitam contemplatiuam, quod est cogitare ea quæ sunt Dei. Cõiugiũ autem ordinatur ad bonum corporis, quod est corporalis multiplicatio generis humani, & pertinet ad vitam actiuam: quia vir & mulier in matrimonio viuentes necesse habent cogitare quæ sunt mundi, vt patet per Apostolum. Vnde indubitanter virginitas præferenda est continentiæ cõiugali.* In cuius signum, canticum in cælo cantare dicuntur virgines, quod nullus alius cantare potest. *Et cãtabant* (inquit) *quasi canticum nouũ ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores, & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra.* Quem locum explicans B. Gregorius ait. *Singulariter quippe canticum agno cantare, est cũ eo perpetuum præ cunctis fidelibus etiam de incorruptione carnis gaudere. Quod tamen electi cæteri canticum audire possunt, licet dicere nequeant: quia per charitatem quidem in illorum celsitudine læti sunt, quãuis ad eorum præmia non assurgant. Audiant peccatorum carnis ignari, quod per semetipsam de hac integritate veritas dicit: Non omnes capiũt verbum hoc. quod eo innotuit summum esse, quo denegauit omnium: & dum prædicit, quia difficile capitur, audientibus innuit, captum cum qua cautela teneatur.* Et sicut nemo potest cantare canticum illud nouum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, idest, virgines mente & corpore: ita non sequuntur agnum immaculatum quocũque ierit, nisi virgines. Vnde Augustinus. *Ite* (inquit) *in hæc scilicet gaudia, sequimini agnum, quia & agni caro vtique virgo. Hoc enim in se retinuit auctus, quod matri non abstulit conceptus & natus. Merito eum sequimini virginitate cordis & carnis, quocumque*

Virginitas matrimonio præfertur.

1 Cor.7

Apoc.14 a

S Greg vbi sup.

Virginitatis laudes.

Aug.li.vno de sancta virginitate ca.27.to.6.

eumque ierit. Quid est eum sequi, nisi imitari? quia Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplū, sicut ait Apostolus Petrus, vt sequamur vestigia eius. Hunc in eo quisque sequitur in quo imitatur, non inquantum filius Dei est vnus, per quē facta sunt omnia: sed inquantum filius hominis, quæ oportebat in se prabuit imitanda: Et multa in illo ad imitandū omnibus proponuntur, virginitas autem carnis non omnibus, non enim habent quid faciant vt virgines sint, in quibus iam factū est vt virgines non sint. Sequantur ita agnum cæteri fideles, qui virginitatem corporis amiserunt: non quocumque ille ierit, sed quousque ipsi potuerint. Possunt autem vbique, præter cum in decore virginitatis incedit. Hinc & Ambrosius laudes virginitatis prosequens. *Digna* (inquit) *virginitas, quæ apibus comparetur, sic laboriosa, sic pudica, sic continens. Rore pascitur apes, nescit concubitus, mella componit. Ros quoque virginis est sermo diuinus, quia sicut ros Dei verba descendunt. Pudor virginis est intemerata natura. Sume alas virgo, sed spiritus, vt superuoles vitia, si contingere cupis Christum. In altis habitat, & humilia respicit. Amat generari fons iste in hortis, in quibus eum Susanna, dum deambularet, inuenit, mori prius, quam violari parata. Qui sint autem horti, ipse demonstrat, dicens: Hortus conclusus, fons signatus: eo quod in hortis huiusmodi impressam signaculis imaginem Dei sinceri fontis vnda resplendeat, ne volutabris spiritualium bestiarum sparso cœno fluenta turbentur. Hinc ille murali septus spiritu pudor clauditur, ne pateat ad rapinam. Itaque sicut hortus furibus inaccessus vitem redolet, fragrat oleam, rosam renidet, vt in vite religio, in olea pax, in rosa pudor sacratæ virginitatis inolescat. Hic est odor, quem Iacob Patriarcha fragrauit, quando meruit audire: Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni. Accingere itaque virgo, & si vis huiuscemodi tibi vt hortus aspiret, propheticis eum claude præceptis. Pone custodiam ori tuo, & ostiū circumstantiæ labijs tuis, vt dicere possis: Veniat dilectus meus in hortum suum, vt comedat fructum pomorum suorum.*

1. Pet. 2. — Ioan. 1. — Amb. lib. 1. de virgin. ad Marcellam. — Cant. 4. — Gen. 27. — Ps. 140. — Cant. 5.

5 *Eunuchis qui custodierint sabbata mea, &c.* Notandum, quod non quibuscumque Eunuchis promittuntur, quæ supra diximus bona; sed illis dumtaxat, qui propter regnū cælorum, & propter maiorem vitæ perfectionem, abstinent à delectationibus carnis, & vt seipsos exhibeant Deo hostiam viuam, sanctam, Deo placentem. Ideo alloquitur Eunuchos, qui custodiunt sabbata, idest, qui virgines sunt, vt melius sabbatum spirituale custodiant, & contemplationis fruantur otio. Vnde Augustinus ait. *Nec nos hoc in virginibus prædicamus, quod virgines sunt, sed quod Deo dicatæ pia continentia sunt virgines.* Sunt enim qui virginitatem custodiunt, non propter regnum cælorum, sed propter præsens sæculum, quia videlicet coniugatæ, terrenis curis pluribus atque arctioribus distenduntur, qua molestia virgines, & continentes carent. Sunt & aliæ virgines, quæ integritatē seruant, non quidem pia voluntate, sed magna necessitate. Et de his loquens sanctus Doctor ait. *Non temere dixerim, feliciorem mihi videtur nupta mulier, quam virgo nuptura: habet enim iam illa quod ista adhuc cupit, præsertim si nondum vel sponsa cuius-*

Eunuchi pp Deum qui dicant. — Aug. lib. de sancta virgin. ca. 11. — Aug. vbi sup.

cuiusquam sit. Illa studet vni placere cui data est, hac multis incerta cui danda est: hoc vno pudicitiam cogitationis defendit à turba, quod non adulterum, sed maritum quærit in turba. Illa igitur virgo coniugatæ merito præponitur, quæ nec multitudini se amandam proponit, cum amorem vnius ex multitudine inquirit: nec se vni iam componit inuento, cogitans quæ sunt mundi, quomodo placeat viro: sed speciosum forma præ filijs hominum sic amauit, vt qui eum sicut Maria concipere carne non possit, ei corde concepto etiam carnem integram custodiret. De ijs spadonibus loquitur Isaias in præsenti. Hi sunt qui nobiliorem locum obtinent in Ecclesia super his, qui filios & filias genuerunt. Ex his manet impugnatus error Iouiniani, qui, vt referunt Sancti Hieronymus, Augustinus, & Thomas, matrimonium adæquauit virginitati. Quam hæresim sequutus est postmodum Eluidius, qui eodem Hieronymo testificante, eiusdem voluit esse gloriæ virgines, & maritatas. Faustus etiã Manichæus (vt August. refert,) reprehendit Catholicos, quod ad virginitatis professionem certatim incitarent, & illam dæmoniorum doctrinã vocat. Martinus etiam Lutherus. *Votum* (inquit) *continentiæ contra verbum, & opus Dei susceptum, vt impossibile & impiũ, nullius momenti est: Deus reprobat illud, non secus ac si vouissem Dei matrem me fieri velle, aut nouum cælum condere velle.* Et in alio loco ait. *Decima facies Antichristi, est insignis ille cælibatus, & castitatis monasticæ multitudo, plane angelica facies, sed diabolica res.* Lutheri errorem sequutus est Bucerus, cuius verba refert in suo thesauro Catholico Iodocus Coccius Canonicus Iuliacensis, qui in colligendis erroribus hæreticorum, & illis expugnandis auctoritatibus Conciliorum & Sanctorum Patrum, à tempore Apostolorum vsque adhæc nostra tẽpora summam adhibuit diligentiam. Horum hæreticorum insaniam redarguit manifeste præsens locus Isaiæ. Cui consonat illud Matth. 19. vbi de illis qui virginitatem seruant veritas ait; *Non omnes capiunt verbũ istud, sed quibus datum est. Sunt enim Eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt, & sunt Eunuchi qui facti sunt ab hominibus, & sunt Eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorum. Qui potest capere capiat.* Et Paulus Apostolus, postquam multa in laudem dixerat virginitatis, sic concludit. *Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit, & qui non iungit, melius facit.* Quo testimonio Clemens Alexandrinus, Ephrem, Chrysostomus, Cyrillus, Tertullianus, Ambrosius, & Hieronymus probant, matrimoniũ quidem esse bonum, sed virginitatem illi esse præferendam. Quam doctrinam vnanimi consensu docuerunt omnes sancti Patres, à tempore Apostolorũ, vsque ad hæc nostra tempora, qui miris laudibus virginitatem efferunt, & castitatem. S. Ignatius inquit. *Eas quæ in virginitate degunt in pretio habete, velut Christi sacerdotes: Viduas in pudicitia manentes, vt altare Dei.* Et ad Heronem scribens. *Virgines* (inquit) *serua vt pretiosa Christi monilia.* Iustinus Martyr, loquens de illis, qui incorrupti, & in cælibatu perdurant, ait: *Glorior me per omne genus hominum nostrorũ, tales monstrare posse.* Athanasius. *Saluator noster Iesus Christus, inter cætera dona sua, largitus est nobis in virginitate exemplar Angelicæ sanctita is*

1.Cor.7.

Hier. lib 1. cont. Ioui. non longe à princ. c. 3 Aug l. adu. hæres. her. 82. S. Tho. 22. q 186. ar. 2 Hier. adu. Heluid ca. 10. Aug. li. 30. con. Faust. cap. 4. Lutherus epist. ad Vuolfgangum Reissenburch, & li. cont. Amb. Catherin.

Bucerus ad ca. 1. Matt.

Nuptias virginitati præferẽtes impugnantur.

Mat. 19

1.Cor. 7. g

Clẽ. Alex. li 3 strom. Ephrem serm. de virginit. Chrys. l. de virg. ca. 12. & 34. Cyrill. Alex lib. 1 1. in Gen. Tertull li. 1. ad vxorẽ cap. 3. Amb. ep. 81 Hier. lib. 1. adu. Iouin. ca. 7. & ep. 22. ad Eustoch. de custodia virginit. ca. 8. S. Ignatius Epist. ad Tharsẽses. Iustin. Martyr apologia 2. ad Antoninũ pium. Athanas. in Apolog. ad Imper. Constãtiũ.

ctitatis: certe puellas ea virtute praeditas sponsas Christi Ecclesia appellare solita est, quas Ethnici conspectas vt templum verbi admiratione prosequuntur. Ioannes Damascenus multa in laudem virginitatis scribit. *Quid* (inquit) *tres pueri? nonne cum virginitatem coluissent, ignis ardorē superarunt? id videlicet per virginitatem adepti, vt eorum corpora igne confici minime possent. nam quid de Daniele dicam, cuius corpus virginitate ita obduratum est, vt ferarum dētes ei infigi nequiuerint?* Lege Augustinum lib. de sancta virginitate cap. 13.

Dam. li. 4. fid. ortodoxæ. 25.

6. *Et filios aduenæ, qui adhærent Domino, vt colant eum & diligant nomen eius, vt sint ei in seruos: omnem custodientem sabbatum ne polluat illud, & tenentem fœdus meum, adducam eos in montem sanctum meum, & lætificabo eos in domo orationis meæ: holocausta eorum, & victimæ eorum placebunt mihi super altari meo*. Si ergo Eunuchi & aduenæ custodierint sabbathum spirituale, si opera seruilia non fecerint, idest peccata, quæ vere seruum efficiunt hominem, si voluntati Dei fuerint subiecti, si apprehenderint testamentum eius, idest legem Euangelicā, quam non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus conscripsit, si mandata eius seruauerint, *adducam eos in montem sanctum meum*, idest, in Ecclesiam Catholicam, quæ, vt supra ostendimus, mons est inconcussus, quia inconcussæ veritatis fidem docet, & ibi eos *lætificabo*: Ibi accepta erunt mihi *holocausta & victimæ eorum*, idest, sacrificium Dominici corporis & sanguinis quod offertur super altari meo. Appellat autem hoc sacrificium holocausta, & victimas in plurali, (vt notauit Lyranus,) quoniam altiori modo omnium sacrificiorum veteris legis perfectionem continet. Per hoc admirabile sacrificium in ara crucis oblatum, placatus est Dominus, per hoc redempti sumus à peccato: nam sanguine hircorum aut vitulorū deleri non potuit, vt dictum est. Glossa interlinearis, per holocausta, sacrificium intelligit Eunuchorum, qui se totos consecrant Domino nihil sibi reseruantes. Ex his collige, extra Ecclesiam nullum esse verum sacrificium, nullam victimam Deo acceptā. Collige secundo, veram lætitiam in Deo esse, & orationē, quæ corā eo funditur, maxime in Ecclesia, esse remedium efficacissimum ad pellendum omnem animæ mœrorem. Scriptum est enim. *Tristatur aliquis vestrum? oret: æquo animo est? psallat*. Sicut enim ros matutinus penè adustas herbas calore solis, & plantas virescere facit: ita & oratio, (vt notauit Chrysostomus,) animas languentes ardore carnis refrigerat, & nimia tristitia grauatas lætitia perfundit cælesti. Propter quod S. Bernardus cellæ vinariæ orationem docet esse comparandam, in quam sponsus suam sponsam introducit, & musto cælestis cōsolationis atque dulcedinis delectat. *An non tibi cella videtur fuisse vinaria illa domus, in qua erant discipuli pariter congregati, cum factus est repente de cælo sonus, tamquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit tōtam domum vbi erant sedentes, adimpleuitq. prophetiam Ioelis? nonne vnusquisque illorum exiens inebriatus ab vbertate domus illius, & torrente voluptatis tanta potatus, dicere merito quibat, quoniam introduxit me rex in cellam vinariam?* Quod ergo nunc pollicetur per prophetam, *adducam eos in montem sanctum*

Sup. c. 2. n. 4.

Lyra.

Sup. c. 1. n.

Iacobi 5.

Chrys. ho. 26. in acta in fine t. 3.

Bern. ser. 49. in Cāt. Oro est cella vinaria.

Cant. 2.

Act. 2.

sanctum meum, & lætificabo eos in domo orationis meæ, hoc ipsum sponsa in se completum agnoscit, cum ait *Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem.* Hinc S. Chrysostomus, post multa, quæ elegantissime de efficacia orationis prædixerat, sic concludit. *Qui afflictus mœstusq. orat, hic lætitia plurimum post orationem sibi potest conciliare. Et vt frequentia nubium principio cælum obfuscat: vbi vero per crebras dimiserit stillas, iã & humore seposito, serenum cælum & dilucidum facit: sic mœror animi dũ intus versatur, caligine cogitationem nostram obducit: cum autem verbis orationis & lacrymis, quæ solent comitari orationem, foras versus euaporatus difflatusq. euanuit, plurimũ iam inde splendoris afferri in animũ solitum est, fauore scilicet humanissimi & liberalissimi Dei, veluti radio quodã in eius qui orat animum ingruente, ac luce afficiente lætissima.* Et post pauca. *Si apud homines suos quempiam casus dixisse, suasq. calamitates narrasse affert nonnihil consolationis, quasi difflatio quædã malorum per ipsam narrationem agеretur: longe magis, cum Domino illi communi ægritudines animi tui communicaueris, consolationem atque remediũ capies. Homo enim vel grauatur plerumque tædio alienæ querelæ, & luctus repellit, fugitq. hominem miserum: at uero Deus non ita agit nobiscum, sed inuitat, ducit, hortatur, acceptat. Et si totum diem in communicandis cum eo tuis calamitatibus cõsumpseris, ita te magis magisq. diliget, & tuis precibus liberalius annuet. Et quidem hoc ipse Dominus explicans, id dicebat. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam. Vocat, obsequamur: inuitat, accedamus: si peccatis innumerabilibus detinemur, cursum ob eam rem maiorem in modum eò agamus. Tales enim homines ad se uocat. Non ueni, inquit, iustos vocare, sed peccatores ad pœnitẽtiam. Homines oneratos, oppressos, fessos, fatigatos pondere peccatorum. Deus enim dicitur cõsolationis, Deus misericordiarum: quoniam hoc eius officium est perpetuum, vt homines dolentes, mœrentes, afflictos consoletur atque hortetur, etiamsi peccata commiserint innumerabilia. Modo nos ipsos ei dedamus, modo accedamus, nec negligamus, re ipsa experti sciemus eorũ, quæ proposui, veritatem omnium. Nihil penitus nos dolore afficere poterit, si orationem intentã, exquisitamq. habeamus: quicquid enim acciderit, facile per eius orationis facultatem repellemus.* Lege eundem Chrysostomum lib. 1. & 2. *de orando Deum,* vbi multa de oratione dicit mirabiliter.

Cant. 1.

Chrys. ho. 5. de incõprehẽs. Dei natura, cir ca fin. to. 5.

Orõ, omnes spirit' profligat afflictiones

Mat. 11

7 *Quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus.* Explicat quænam sit *domus orationis,* in qua lætificandi erant orationi vacantes: & inquit, hanc esse domum suam, idest, ecclesiam, quæ *domus orationis* dicitur, eo quod dicata est, & consecrata in cultum Dei: & vt orationes fidelium, quæ funduntur in illa, Deo sint magis acceptabiles. Hoc testimonio vsus est Christus Dominus, cum intrans in templum *eiecit omnes vendentes, & ementes in templo, & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas euertit, dicens: Scriptum est: Domus mea, domus orationis uocabitur. Vos autem fecistis illã speluncam latronum.* Quo nimirum admirabili facto, opera iniqua Scribarum, & Pharisæorum redarguit, eorum taxans auaritiam, qui

Orationis domus est templum.

Mat. 21 b

qui domum orationis in speluncam vertunt latronum. Hic locus non solum tangit Iudæos, qui olim templum Dei suis negotiationibus violabant, sed etiam obiurgat Christianos, qui nihil minus faciunt in Ecclesia, quam id, ad quod instituta est, & consecrata, de quibus Chrysostomus ait: *Quondam etiam domus, Ecclesiæ erant, nunc vero Ecclesia domus, immo domo qualibet profana magis: nam in domo quidem ordo seruari solet. Hera thronum occupat, omni cum venustate famulæ tacitæ sedentes texunt, familiarium quisque quod imperatum est in manibus habet: hic vero magnus tumultus, magna confusio, nihilq. à caupona differunt nostra, tanta turba, tantus risus, quantus in balneis, quantus in foro clamantibus, tumultuantibus omnibus, atque hæc quidem in vrbe nostra solum: nam alibi, ne amicũ quidem, in quem post longum tempus incidisti, compellare licet, sed foris ista fiunt, & recte quidem: neque enim tonstrina, aut vnguentaria taberna Ecclesia est, aut officina forensis: sed locus Angelorum, locus Archangelorum, regia Dei, cælum ipsum: Quemadmodum igitur si cælũ quispiam in angustum redactum illuc inducat, etiamsi patrem, etiamsi fratrem videas; tamen præ stupore non alloquare: sic neque hic aliud quicquam quàm sancta sonare decet.* Et super acta Apostolorum, eos reprehendens qui indisciplinatis moribus alios in Ecclesia perturbãt, ait. *Nonne vt damnosos, vt fures, vt corruptos & perniciosos tales, & innumeris malis plenos, ab Ecclesia exigi oportebat? Vnde hi qui horrenda hora rident, abstinebunt à risu? Vnde abstinebunt à nugis, qui in tempore benedictionis garriunt? non reuerentur præsentes, nec Deum timent. Non sufficit nobis quod ipsa mente sumus ignaui, neque quod orantes, aliò euagamur, sed etiam risum, & cachinnos multos afferimus. Nũquid theatrica sunt hæc, quæ hic geruntur?*

Chrys. ho. 36. sup. 1. epist. ad Cor. post med. to. 4.

Templum Dei profanantes taxantur.

Hom. 24. super acta Apost. in fine to. 3.

8. *Cunctis populis.* Nota differentiam inter templũ Domini, quod erat antiquitus, & Ecclesiam Catholicam, in qua nunc Christus colitur, & adoratur. Olim exclusi fuerant Eunuchi à templo Domini, & aduenæ: nec licebat illis illuc ingredi etiã ad orandum: Scriptum est enim. *Non intrabit Eunuchus, vel amputatis testiculis, & absciso veretro, ecclesiã Domini. Non ingredietur Mãzer, hoc est, de scorto natus, in ecclesiam Dñi, vsque ad decimã generatione. Ammonites, & Moabites etiã post decimam generationem non intrabũt ecclesiam Domini in æternum.* Nunc autem cunctis populis, tribubus, & linguis patet aditus in domum Dei. *Non est distinctio Iudæi, & Græci: nam idem Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant illum.* Vnde & subditur: *Ait Dominus Deus qui congregat dispersos Israel,* idest, omnes electos in vnitate charitatis & fidei, (vt Lyranus explicat.) Vel, qui congregat in vnum ouile Ecclesiæ, oues suas, (vt explicat Glossa interlinearis.) Cui consonat illud. *Et alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.* Et illud. *Cum esset Pontifex anni illius prophetauit, quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.* Igitur per *dispersos Israel* non solum intelligit Iudæos per vniuersum orbem sparsos, iuxta illud regium vaticinium: *Di-*

Templi antiqui, & Ecclesiæ Christianæ differentia.

Deut. 23 a

Rom. 10 c

Ioa. 10. c

Ioa. 11. g

Ps. 58. c *sperge illos in virtute tua: & depone eos protector meus Domine.* Sed etiam gentes per varios errores *dispersas*: quotquot enim ex illis conuersi sunt ad Dominũ, ad Israel pertinent, non quidem carnalem, sed spiritualem. Vnde & Petrus Apostolus 1. Pet. 1. a *electis aduenis dispersionis Ponti, Gallatiæ, Cappadociæ, Asiæ, & Bythiniæ*, gratiam imprecatur & pacẽ. Vbi per aduenas dispersionis, etiam gentes intelligit, per baptismum regeneratas in spem vitæ æternæ.

9 *Adhuc congregabo ad eum cõgregatos eius.* Idest, quos in æterna prædestinatione iam congregaueram & elegeram, *congregabo* in tempore, *ad eum*, idest, ad Christum. vel ad montem sanctum meum, sicut pollicitus sum, idest, ad Ecclesiam Catholicam. quæ explicatio communis est inter Doctores. Possunt etiam hæc verba accipi in eodem sensu, in quo illud Apocalypsis. Apoc. 22 e *Qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus sanctificetur adhuc.* Et sensus est. *Adhuc congregabo* amplius, & magis ac magis vnum cum Christo efficiam *congregatos eius*. Orauit Christus ad Ioa. 17. b Patrem. *Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi: vt sint vnum, sicut & nos.* Et iterum ait: Ibid. e *Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me: vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint.* Sicut ergo in Diuinis cum reali personarum distinctione vnitas omnimoda seruatur essentiæ: ita nos vult hanc vnitatem imitari, vt in multis fidelibus vnus sit spiritus, vna dilectio. Ideo *congregatos* & vnitos sibi, *adhuc* magis ac magis congregat, & vnit sibi per charitatem: vt omnes vnum corpus efficiamur in Christo. Iuxta quod Apostolus ait: Eph. 1. b *Sicut corpus vnum est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, vnum tamen corpus sunt: ita & Christus. Etenim in vno spiritu omnes nos in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui, siue liberi: & omnes in vno spiritu potati sumus. nam & corpus non est vnum membrum, sed multa.*

Prædestinati cõgregantur.

Vnitas inter fideles qualis esse debeat.

10 *Omnes bestiæ agri venite ad deuorandum, vniuersæ bestiæ saltus. Speculatores eius cæci omnes, nescierunt vniuersi: canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes, & amantes somnia.* Postquam veri pastoris Christi, qui oues dispersas congregauit, & pro illis animam suam posuit, curam descripsit: nunc consequenter mercenariorum negligentiam redarguit, præsertim Scribarum & Pharisæorum, quorum negligentia lupus rapit, & dispergit oues. Et sensus est: *omnes bestiæ agri venite ad deuorandum* oues. liberã enim mactandi atque occidendi potestatem habebitis: siquidem nullus est canis, qui vos impediat, nullus pastor, qui vigilet super gregem suum. Et loquitur, sumpta metaphora à gregibus materialibus, quorum oues, si pastores dormiant, si canes latrare non audeant, absque vllo impedimento dilacerant lupi, leones, & vrsi, atque aliæ consimiles bestiæ siluarum. Per bestias agri, intelligit dæmones, de quibus dicit Psalmista. Ps. 37. d *Ne tradas bestijs animas confitentes tibi, & animas pauperum tuorum ne obliuiscaris in finem.* Et Petrus Apostolus. 1. Pet. 5. c *Aduersarius vester diabolus, tamquam leo rugiens circuit quærẽs quem deuoret. Bestiæ* etiam sunt, & *bestia* siluæ, bestiales homines, qui non ratione, sed carnis desiderijs ducuntur,

Mercenariorũ negligentia circa oues taxatur.

Peccatores bestijs conferũt siluæ.

cuntur, qui lucem oderũt, & tenebras diligunt noctis. Verbum *Venite*, non est præcipientis, aut imperantis, sed permittentis, & licentiam concedentis, sine qua etiam ipse tenebrarum princeps nocere non potest, Propheta attestante: *Posuisti tenebras & facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiæ siluæ. Catuli leonum rugientes, vt rapiant & quærant à Deo escam sibi.* Vbi, vt Augustinus ait: *Ideo dicit, vt quærant à Deo escam sibi; quia nec tentari quis potest à diabolo, nisi permittente Deo. Iob sanctus ante diabolum erat, & tamen longe ab illo erat: aspectu ante illum erat, potestate remotus ab illo. Quando auderet tentare vel carnem, vel facultates eius quas possidebat, nisi acciperet potestatem? Quare autem datur potestas? aut ad damnandos impios, aut ad probandos pios. Iuste hoc tamen actum, totum Dominus agit, & in neminem habet diabolus potestatem, vel in aliquid eius, nisi ille concedat, cui est potestas summa, & sublimis. Sic diabolo, sic homini nulla est potestas in hominem, nisi desuper detur. Stabat iudex viuorũ & mortuorum ante hominem iudicẽ, & inflauit se homo iudex videns ante se Christum, & ait. Nescis quia potestatem habeo occidendi & dimittendi te? At ille qui venerat & eum docere à quo iudicabatur: non haberes, inquit, in me potestatem, nisi esset tibi desuper data. Et homo & diabolus, quòd qualibet dæmonia non nisi accepta potestate nocent: sed proficientibus non nocent. Malis ita sunt tamquam ignis fœno: bonis ita sunt tamquam ignis auro. Manducatus est Iudas vt fœnum, probatus est Iob vt aurum.*

Ps. 103. Aug. to 8. super eũdẽ psal. Iob 1. Diabolus non plus tentat quã permittat Deus. Ioan 19

11 Sanctus Hieronymus, & Theodoretus, per bestias agri, Romanorũ exercitum intelligunt ex varijs gentibus congregatum, quem Dominus vocat ad deuastandam ciuitatẽ sanctam, & templum eius euertendum, propter corruptos mores Sacerdotũ, & Pontificum templi, atque Scribarum, & Pharisæorum, qui Christum Dominum tradiderunt morti. Et in primis eorum cæcitatem arguit. Oportebat quidem Pontifices, & Pharisæos, legis esse *speculatores*, qui tẽpus aduentus promissi Redemptoris exploratum haberent: qui populum tempore suo ab hostium incursibus præmunirent, Spiritu sancto attestãte: *Quod si speculator viderit gladium venientem, & non insonuerit buccina, & populus se non custodierit, veneritq. gladius, & tulerit de eis animam: ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autẽ eius de manu speculatoris requiram.* Oportebat etiam *canes* esse vigiles, qui latratu suo a caula gregis Dominici lupos arcerent, & oues diligerẽt & custodirent. Oportebat denique sobrios, ac bonos pastores, concreditarum sibi ouium quærere commoda: verum, his omnibus neglectis, stolidi facti sunt, & *cæci*, solum nomẽ pastorum & speculatorum retinentes. *Cæci* (inquit) sunt *omnes* speculatores eius, videlicet Hierusalẽ; quia indocti sunt, & verbo Dei destituti, quod illuminat oculos. *Cæci* quia non præuiderunt mala ventura. Excæcauit autem eos auaritia; quia *oculos suos statuerunt declinare in terra:* Excæcauit eos & inuidia: nam sicut Ioannes ait, *qui odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quo eat, quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.* Excæcauit eos ambitio & vana gloria: vnde & Saluator quibusdam illorum dixit. *Quomodo vos potestis credere, qui*

Scribarũ & Pharisæiũa negligẽtor arguitur. Ezech. 33.b Ps. 16.e 1. Ioa. 2.b Ioan.

qui gloriam adinuicem accipitis; & gloriam quæ à solo Deo est non quæritis? Canes muti fuerunt Scribæ, & Pharisæi, quoniam damnabili silentio peccata populi dissimulauerunt: quoniam Christum Dominum agnoscentes, & Prophetarum vaticinia in illo adimpleta esse cernentes, timore mundano veritatem subticuerunt. Ab his ergo cauere monet Apostolus, cum ait. *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. Videte*, idest, obseruate, notate, & ab illis cauete, quia canes sunt, non quidem laudabiles, qui fidem seruant domino suo, & pro domo illius contra inimicos latrant, & latrones; sed detestabiles, *canes* rabidi: vnde & Epiphanius, vbi nos habemus, *canes muti*, legit, *canes rabidi*. Est autem similium canum hæc natura, vt eorum mutentur sensus, & proprium dominum ignorent, & domesticos eius; & in ipsos irruunt tãquam in alienos, aut etiam inimicos. Tales fuerunt Iudæi, qui in rabiem contra Dominum conuersi, irrationabiliter irruerunt in eum, & in Apostolos & discipulos illius, vt dictũ est.

Canes muti cauẽdi. *Philip. 3.d*

Epiph. li. 3. cõ Anthidicomaritas.

Sup. c. 3. n. 14.

12 *Videntes vana, &c.* Etiam improperat Scribis, & Pharisæis, quod æmulationem Dei habentes, sed non secundum scientiam, nimis adhæserunt legalibus cæremonijs legis antiquæ, apprehendentes vmbram, & relinquentes veritatem. Sacramenta legis antiquæ appellauit Paulus vacua, & egena elemẽta, eo quòd nullam in se continebãt gratiam, nec illam conferebant. Iudæi autem, vacuam legem potius dilexerunt, quàm legem gratiæ. Ideo *videntes vana* dicuntur: aut vero quoniam pecunijs corruperunt custodes, vt dicerent *quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus.* quibus etiam promiserunt. *Si hoc auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus.*

Custodes sepulchri pecunijs corrũpẽtes arguuntur.

Mat. 28 e

13 *Et canes impudentissimi nescierunt saturitatem: ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam: omnes in viam suam declinauerunt, vnusquisque ad auaritiam suam, à summo vsque ad nouissimum.* Explicat causam, propter quam non potuerunt latrare canes gregis Dominici, videlicet, propter *auaritiam* quam secuti sunt omnes: erant enim insatiabiles vt canes. Ideo *ignorauerunt*, seu potius se ignorare simulauerunt veram intelligentiam scripturarum, quæ testabantur, Christum Dominum esse verum Messiam, in lege promissum, à prophetis prædictum, & ab omnibus iustis expectatum. *Ignorauerunt* intelligentiam illius decreti, quod non à semetipso *dixit* Pilatus, *sed cum esset Pontifex anni illius. Vos nescitis quidquam, nec cogitatis, quia expedit vobis, vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Ideo latrare & veritatem loqui non potuerunt, sicut qui immissam habẽt in os offam aut buccellam panis. Tota sacra Scriptura plena est sententijs grauissimis aduersus auaritiam Principum, & Sacerdotum, vt omnes sciãt Deo esse maxime exosam. De illis enim loquens per Ezechielem ait. *Munera acceperunt apud te ad effundendum sanguinem: vsuram & superabundantiam accepisti, & auare proximos tuos calumniabaris: meiq. oblita es, ait Dominus Deus.* Et paulo inferius. *Coniuratio prophetarum in medio eius, sicut leo rugiens, rapiensq. prædam, animas deuorauerunt, opes & pretium acceperunt, viduas eius multiplicauerunt in medio illius.* Et Micheæ 3. *Principes eius in muneribus iudicabant: & sacerdotes*

Prædicatores lucra tpalia quærentes arguuntur.

Ioa. 11. f

Ezech. 22. b

Ibid. e

Michea 3 d

dotes eius in mercede docebant, & propheta eius in pecunia diuinabant, & super Dominum requiescebant, dicentes. Numquid non Dominus in medio nostrum? non venient super nos mala. Et Sophoniæ 3. *Principes eius in medio eius quasi Leones rugientes: iudices eius lupi vespere, non relinquebant in mane. Ipsi pastores.* Expendatur illud pronomen, *ipsi*, habet enim Emphasim, ac si apertius dicat. Pastores qui pro ouibus suis animam suam ponere debuerant, oues proprias tamquam lupi dilacerant, & deuorant. *Ipsi pastores* qui pascunt semetipsos, cũ verbo, & exemplo, oues proprias pascere oportuisset. Præsens locus est valde accõmodatus ad prælatorum auaritiam redarguendum, qui (sicut notauit Bernardus) non in capturam animarũ (sicut olim Apostoli) sed in capturam auri, & argenti laxant retia. *Quis mihi det*, inquit, *antequam moriar, videre Ecclesiam Dei, sicut in diebus antiquis: quando Apostoli laxabant retia in capturam, non in capturam argenti, vel auri, sed in capturam animarum.* Non bona subditorum quærere debet bonus pastor, sed animarum salutem concupiscere: in cuius signum de sancto Samuele dicit Scriptura, *Et nouacula non ascendet super caput eius.* Quod explicans S. Gregorius ait: *Quid enim per capillos, qui corpori superfluunt, nisi abundãs terrenæ substantia copia designatur? Et quid per nouaculam, nisi malorum pastorum cupiditas exprimitur? Qua nouacula nati filij caput raditur, cũ bona subditorum per prædicatorum cupiditatem rapiuntur. Hinc namque & delinquenti Iudææ per Prophetam dicitur: Pastores tui lupi vespere, non relinquentes in mane. Vespere namque pastores lupi fiunt: quia tenebrescente, atque decrescente in fine isto sæculo, rapere subditorum bona non metuunt, qui in mane non relinquũt: quia dum temporalibus inhiant, inalbescente aduentu futuri iudicis, danda sibi præmia non reseruant. Quos nimirum Micheas denotat, dicens: Propheta qui seducunt populũ meũ, qui mordent dentibus suis, & prædicant pacem, & si quis non dederit in ore eorum quippiam, sanctificant super eum prælium. Prophetæ quippe populum Domini seducunt, cum prædicatores reprobi auditorum suorum iudicia confundunt. Et mordentes dentibus pacem nunciant: quia in appetitu suæ rapacitatis, dum terrena, flagitiosorum dona suscipiunt, eis diuinæ indulgentiæ securitatem pollicentur. Super ipsos autem prælium sanctificant, qui in ore eorum aliquid non dant: quia iustos etiam districtis sententijs terrent, qui eis pro voto terrena non exhibent. Qui nimirum super caput filij nouaculã ponunt, dum prætextu charitatis cælestia prædicãt, vt eis terrena per cupiditatẽ tollant. Hanc certe nouaculam, quod sancta Ecclesia in prædam subditorum non habeat, doctor egregius in semetipso ostendit, dicens: Non quæro datum, sed quæro fructum. Hinc item dicit: Qui Euangeliũ annunciat, de Euangelio viuat. Ego autem non sum vsus hac potestate. Qui enim necessaria non curat à subditis alimenta percipere, ostendit plane, qua mundani contemptus sublimitate, lucra turpia, & illicita dona confutaret.* Lege circa hoc supra dicta.

14 *Venite, sumamus vinum, & impleamur ebrietate: & erit sicut hodie, sic & cras, & multo amplius.* Assignat aliud vitium principum, &

Marginalia: *Soph. 3. a* — Bernard. op 238 ad Eugenium Papam, circa finem. — *1. Reg. 1* — Greg. lib. 3. sup. cap. 1. Regum. colum. 13. — *Soph. 3.* — *Michea. 3.* — *Phil. 4.* — *1. Cor. 9.* — Sup. cap. 1. nu. 62 cap. 3. nu. 7. — Ebrij taxantur.

Sacerdotum, seu pastorum, quos redarguerat supra, propter quod ciuitatem sanctam in captiuitatem tradidit, videlicet ebrietatem, & luxum, cui deditissimi erãt antiquitus. *Venite*, inquiunt, *sumamus vinum*. Hæc vox est pseudoprophetarum, & prælatorum, quorum Deus vēter est; quibus nulla est cura gregis sibi commissi, sed vnicum studium vt quotidie epulentur splendide, & vinum bibant selectũ. Nec satis illis est ebrietas sua, nisi ad eandem alios prouocent & inuitent. ij nimirum similes facti sunt illis, de quibus Sapiens ait: *Dixerunt enim cogitantes apud se non recte: exiguum & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reuersus ab inferis: quia ex nihilo nati sumus, & post hoc erimus tamquam non fuerimus &c. Venite ergo, & fruamur bonis quæ sunt, & vtamur creatura tamquam in iuuentute celeriter. Vino pretioso, & vnguentis nos impleamus: & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis, antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. Nemo nostrum exors sit luxuriæ nostræ: vbique relinquamus signa lætitiæ: quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors.* Boni autem pastores non ad ebrietatem, sed ad sobrietatem, & ad sanctitatem alios inuitant. Non est hæc vox illorum, *Venite, sumamus vinum, &c.* nec dicunt, *Venite ergo & fruamur bonis quæ sunt, & vtamur creatura tamquam in iuuentute celeriter.* Sed inquiunt, *Venite ascendamus ad montem Domini & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius.* Et iterum. *Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Domini.* Non enim tantum salutis propriæ, sed etiã aliorum sunt soliciti. *Et erit sicut hodie, &c.* Vide qualiter illi qui vino sunt dediti, quotidie ad bibendum illud auidiores fiant, & magis soliciti. Hoc solum cogitant, quomodo nunc hic, nunc illic ventrem satient; quomodo se vino pretioso ingurgitent, & desiderium suum expleant voluptatibus. Non hæc decent viros religiosos, sacerdotes, & ministros Ecclesiæ. Vnde & Apostolus ait. *Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum: non litigiosum, non cupidum, sed suæ domui bene præpositum.* Et post pauca. *Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes: habentes mysterium fidei in conscientia pura.* Hinc & Amos propheta, principum & sacerdotum delicijs affluentem vitam redarguens, ait. *Væ qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel.* Et post pauca. *Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti. Qui canitis ad vocem psalterij: sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici. Bibentes vinum in phialis, & optimo vnguento delibuti: & nihil patiebantur super contritione Ioseph.* Denique ipse Isaias id ipsum improperauit superius principibus, & Sacerdotibus, atque omnibus ciuibus vallis visionis, idest Hierusalem, dicens, *Et vocauit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad*

Sap. 2.

Pastores peruersi ad ebrietatẽ, recti ad sanctitatẽ suos inuitant.

Isai. 2. a

Ibid. b.

1. Tim. 3 b

Ibid. b

Amos. 6. a

Ibid.

Isai. 22. c

ad planctum, & ad caluitium, & ad cingulum sacci: & ecce gaudium & lętitiam, occidere vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum. Comedamus & bibamus, cras enim moriemur. Lege quæ de ebrietate notauimus supra.

Sup. cap. 5 nu. 19. 16.

CAPVT LVII.

IVSTVS perit, & non est qui recogitet in corde suo: & viri misericordiæ colliguntur, quia non est qui intelligat, à facie enim malitiæ collectus est iustus. 5. Veniat pax, requiescat in cubili suo qui ambulauit in directione sua. 6. Vos autem accedite huc filij auguratricis: semen adulteri, & fornicariæ. 7. Super quem lusistis? super quem dilatastis os, & eiecistis linguam? numquid non vos filij scelesti, semen mendax? 8. qui consolamini in dijs subter omne lignum frondosum, immolantes paruulos in torrentibus, subter eminentes petras? In partibus torrentis pars tua, hæc est sors tua: & ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificium. numquid super his non indignabor? 9. Super montem excelsum, & sublimem posuisti cubile tuum, & illuc ascendisti vt immolares hostias. Et post ostium, & retro postem posuisti memoriale tuum: quia iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum: dilatasti cubile tuum, & pepigisti cum eis fœdus: dilexisti stratum eorum manu aperta. 10. Et ornasti te regio vnguento, & multiplicasti pigmenta tua. Misisti legatos tuos procul, & humiliata es vsque ad inferos. In multitudine viæ tuæ laborasti: non dixisti: Quiescam: 11. Vitam manus tuæ inuenisti, propterea non rogasti. 12. Pro quo solicita timuisti, quia mentita es, & mei non es recordata, neque cogitasti in corde tuo: quia ego tacens, & quasi non videns, & mei oblita es. 13. Ego annunciabo iustitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi. Cum clamaueris, liberent te congregati tui, & omnes eos auferet ventus, tollet aura. Qui autem fiduciam habet mei, hereditabit terram, & possidebit montem sanctum meum. 14. Et dicam: Viam facite, præbete iter, declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei. 15. Quia hæc dicit Excelsus, & sublimis, habitans æternitatem: & sanctum nomen eius in excelso, &

 in San-

in sancto habitans, & cum contrito & humili spiritu: vt viuificet spiritum humilium, & viuificet cor contritorum. 16. Non enim in sempiternum litigabo, neque vsque ad finem irascar: quia spiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam. 17. Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus sum, & percussi eum: abscondi à te faciem meam, & indignatus sum: & abijt vagus in via cordis sui. 18. Vias eius vidi, & sanaui eum, & reduxi eum, & reddidi consolationes ipsi, & lugentibus eius. 19. Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei, qui longe est, & qui prope, dixit Dominus, & sanaui eum. 20. Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem & lutum. Non est pax impijs, dicit Dominus Deus.

SVMMA CAPITIS.

OSTENDIT, Iustos qui Dei mandata custodiunt, & consilia Euangelica obseruant, quamuis perire oculis insipientium videantur; magnam tamen coronam apud Deum habere repositam: quod ostendit statim in principio capitis.

Secundò, sermonem contra idololatras conuertit, qui relicto Deo vero, idolis adhaserunt, offerentes illis sacrificia soli Deo debita. Versiculo, Super montem excelsum & sublimem.

Tertiò, ad prædicatores Euangelij sermonem conuertit, exhortans eos, vt populum Christianum ad patriam absque offendiculo deducant cælestem. Versiculo, Et dicam, viam facite, præbete iter.

Quartò, denunciat Dominum, contra populum Iudaicum indignatum esse, propter auaritiam eius, & illum à se velle repellere, non tamen in perpetuum; nam vere pœnitentibus præstabit veniam. Versiculo, Propter iniquitatem auaritiæ eius.

Quinto, affirmat fructum Euangelicæ prædicationis, pacem esse, qua electi gaudebunt: nam impijs nulla vera pax esse potest. Versiculo, Creaui fructum labiorum pacem, &c. *vsque ad finem capitis.*

COM-

COMMENTARIVM.

1 IVSTVS perit, & non est qui recogitet in corde suo, & viri misericordiæ colliguntur, quia nõ est qui intelligat, a facie enim malitiæ collectus est iustus. Quæ in præsenti dicit Isaias, sic connectũtur cum superioribus. Hortatus fuerat vniuersos, in initio statim præcedentis capituli, vt custodirent iudicium, & facerent iustitiam: nunc autem quandam ponit obiectionẽ, quæ multos retrahit à via veritatis. Nam vitæ huius felicitas, vt plurimum cõtingit impijs & peccatoribus, cũ inglorij sæpissime iusti moriantur. Quod perfectissimos quosque mouere constat ex scripturis sacris. Dicit enim Psalmista. *Quam bonus Israel Deus: his qui recto sunt corde? Mei autem pene moti sunt pedes: pene effusi sunt gressus mei. Quia zelaui super iniquos: pacem peccatorum videns. Quia non est respectus morti eorum: & firmamentum in plaga eorum. In labore hominũ non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur.* Et post pauca. *Ecce ipsi peccatores & abundantes in sæculo: obtinuerunt diuitias: Et dixi, ergo sine causa iustificaui cor meũ, & laui inter innocentes manus meas.* Et Hieremias. *Iustus quidem tu es Domine, si disputem tecum: verumtamen iusta loquar ad te. Quare via impiorum prosperatur: bene est omnibus, qui præuaricantur, & inique agunt? Plantasti eos, & radicem miserunt: proficiunt & faciunt fructum: prope es tu ori eorum, & longe à renibus eorum.* Similem querelam proponit Iob, dicens: *Quare ergo impij viuunt, subleuati sunt, confortatiq. diuitijs? Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba, & nepotum in conspectu eorũ. Domus eorum securæ sunt & pacatæ, & non est virga Dei super illos. Bos eorum concepit, & non abortiuit: Vacca peperit, & non est priuata fœtu suo. Egrediuntur quasi greges paruuli eorum, & infantes eorum exultant lusibus, tenent tympanum & citharam, & gaudent ad sonitum organi.* Non aliter Isaias piam proponit querimoniam, & inquit. *Iustus perit*, & iniuste occiditur: *nec est qui recogitet*, vel consideret quãtum hoc sit flagitium. Regnat in diuitijs & voluptatibus impius, & viri misericordiæ, & pij colliguntur ad patres suos, (idest) moriuntur: in hac enim acceptione sumitur frequenter in sacris litteris. Genes. 25. dicitur de Ismaele. *Mortuus est, & appositus ad populum suum.* & de Isaac. *Consumptus ætate mortuus est, & appositus est populo suo, senex & plenus dierum.* Iacob etiam *obijt appositusque est ad populum suum*. Perit iustus, sed apud cogitationes diuitũ, & in oculis insipientium, qui vitam illius æstimauerunt insaniam, & finem eius sine honore: nam apud Deum, mors illi est introitus ad vitam. scriptum est enim. *Pretiosa in conspectu Domini, mors sanctorum eius. In conspectu* (inquit) *Domini*,

[Marginalia: Iustorum pia qrela. — Ps. 72. a — Hier. 12 a — Iob 21 a — Gen. 25. — Gen. 35. — Gen. 49. d — Iustus perit sed apud cogitationes diuitũ non apud Deum. — Ps. 115. b]

non in conspectu stulti, vnde & ad Iob dixit Themanites. *Recordare obsecro te, quis vmquam innocens periÿt, aut quando recti deleti sunt?* Quem locum explicans B. Greg. ait. *Sæpe hic & innocentes pereunt, & recti funditus delentur, sed tamen ad æternam gloriam pereundo seruantur. Si enim nullus innocens periret, propheta non diceret: Iustus perit, & nemo est qui recogitet. Si rectos Deus prouidendo non raperet, nequaquam de iusto sapientia dixisset: Raptus est, ne malitia mutaret intellectum illius. Si iustos animaduersio nulla percuteret, Petrus minime praenuntiaret, dicens: Tempus est vt incipiat iudicium à domo Dei.*

Iob. 4. Greg. lib. 5 moral. c. 14. Sap. 4. 1. Pet. 4.

2 *Et viri misericordiæ colliguntur. Viri misericordiæ*, dicuntur electi, quoniam à Deo supremam illam sunt misericordiam consecuti, qua nullis eorum præcedentibus meritis prædestinati sunt in adoptionem filiorum Dei, propter quod Apostolus, vasa misericordiæ appellat illos: aut vero quia misericordes extiterunt & ipsi, secundum illud: *sed & illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt*. Vnde & Dominus ait: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*. Præterea etiam dicuntur iusti, *viri misericordiæ*, quoniam propter illos multitudini parcit impiorum, & misericordiam peccatoribus exhibet. Vnde & Dominus ad Abraham loquens, propter decem iustos, si inuenti fuissent in illis quinque ciuitatibus, promisit non euersurum Sodomam, & Gomorrham. *Non delebo* (inquit) *propter decem*. Vnus iustus multorum valet malitiam tegere. Vnum iustum requirebat Dominus in ciuitate sancta Hierusalem, vt propter sanctitatem illius propitius fieret peccatoribus. *Circuite* (inquit) *vias Hierusalem, & aspicite, & considerate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem: & propitius ero ei*. Quem locum explicans Beatus Hieron. ait. *Grandis amor iustitiæ, vt nequaquam iuxta interrogationem Abrahæ, & responsionem Dei pro decē viris Deus liberauerit ciuitatem: sed si vnum inuenerit, iam iamq. peritura Hierusalem, qui faciat iudicium, & quærat fidem: siue vt Symmachus transtulit, veritatem, tamen Deus misereatur Hierusalē*. Et vt notauit sanctus Chrysostomus, sæpe quando non est inuentus in præsenti vita iustus, propter defunctorū virtutem, viuentium miseretur, & curam habet. Vnde clamat, dicens: *protegam ciuitatem hanc propter me, & propter Dauid puerum meum*: quasi diceret; licet ipsi indigni sint, & nullam salutis habeant occasionē; tamen quia solitus sum misericorditer agere, & ad miserandum promptus sum, propter meipsum faciam, & puerum meum Dauid, qui ante hos annos è vita migrauit: hic auctor erit salutis his, qui sua sese perdiderunt desidia. *Vidisti misericordiam Domini, quomodo eos, qui virtute pollent, toti multitudini opponit, & rependit?* In huius rei signum, Genesis 9. arcum Deus posuit in nubibus, ad quem aspiciens, recordaretur fœderis, quod pepigit cum Noe, ne vltra disperderet aquis diluuij omnem carnem, vt sciamus quod propter iustos peccatoribus parcit. quod & sanctus Augustinus notauit, dicēs, arcum illum significare iustos, pro pter quos *Deus non perdit orbem diluuio spiritali, dum est eorum memor, quorum illuminata nubes figuram*

Prædestina dicuntur viri misericordiæ. Eccli. 44. Matt. 5. Gen. 18. d Iustū vnum quærit Deus vt multitudini parcat. Hier. 5. a S. Hier. sup c. 5. Hiere. Gen. 18. d Chrys. ho. 42. in Gen. circa fin. c. 1. 4. Reg. 19 & 20 b. & g. Gen. 9. Aug lib. 1. con aduersar. legis & Prophet. c. 20. to. 6. Luca 10

ram gerunt: horum enim nomina scripta sunt in cælis. vt sit eorum pater qui est in cælis. quoniam non de suo lucere se sciunt, sed de sole iustitiæ, sicut illæ nubes de sole visibili.

3 Ex his constat, magnum auferri à ciuitatibus propugnaculum, cum viri iusti & sancti de medio tolluntur, quorum morte immatura peccata punire consueuit impiorum: Vnde cum dixisset Isaias, *& viri misericordiæ colliguntur*, causam huius statim subindicat; dicens. *quia non est qui intelligat, &c.* quasi dicat: ideo colliguntur, quia non merentur impij, & insipientes illos habere socios. Quod autem subdit. *A facie enim malitiæ, &c.* aliam cōtinet causam, propter quam mors præuenitur iustorum, ne videlicet impiorum consortio inquinentur, & eorum commaculentur malitia. Scriptum est enim. *Placens Deo factus est dilectus, & viuens inter peccatores translatus est, raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius.* Et post pauca. *Placita enim erat Deo anima illius: propter hoc properauit educere illum de medio iniquitatum.* Ita explicat sanctus Thomas. Vel sic explicari potest cum glossa interlineari. Collectus est à facie malitiæ, vt videlicet mala sæculi non videat. Nihil enim magis torquet electos, quam inter reprobos habitare, & peccata quæ in Deum cōmittuntur proprijs oculis cernere. Quod & Iudas Machabæus ostendit, cum dixit. *Accingimini, & estote filij potentes, & estote parati in mane, vt pugnetis aduersus nationes has, quæ conuenerunt aduersus nos disperdere nos, & sancta nostra: quoniam melius est nos mori in bello, quam videre mala gentis nostræ, & sanctorum.*

Iusti morte rapiunt. ne à reprobis coinquinētur.

Sap. 4. b

1. Mach. 3. 8

4 Sanctus Cyprianus, Theodoretus, & Tertullianus, præsentem locum interpretantur de Christo, qui iustus est per essentiam: & per viros misericordiæ Apostolos intelligunt & Martyres. Quam explicationem etiam sequitur glossa interlinearis. Mortuus est Christus, & quasi perire visus est, & nullus Iudæorum recogitauit in corde suo, quis & qualis esset, qui patiebatur inter duos latrones. Nullus attendit eius innocentiam, immaculatam vitam, doctrinam cælestem, & charitatem eximiam, qua pro peccatoribus mori dignatus est. Propter quod Apostolus ad Hebræos scribens, eos hortatur, dicens. *Recogitate eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem.* Vbi verbum, recogitare, significat iterum atque iterum cogitare, & sedula meditatione pensare, quæ sub Crucifixi specie latent mysteria, eo modo quo Beatissima Virgo meditabatur, quæ circa natiuitatem vnigeniti sui acciderant, secundum illud: *Maria autem conseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo.*

Cypr li. 2. aduer Iud. cap. 13. Theodor. Tertull. l. 3 aduer. Marcion.

Mortē Xpi quā pauci recogitēt.

Heb. 12. a

Luca 2. c

5 *Veniat pax, requiescat in cubili suo, qui ambulat in directione sua.* Contra obiectionem superius positā, subiungit consolationem, quæ reseruatur iustis. quasi dicat. Nemo in his rebus moueatur, tamquam nulla essent pijs hominibus bona reposita, & iniuste Deus agat cum illis: etenim quamuis perire insipientibus videantur, æterna pace fruuntur in morte: nam *beati mortui qui in Domino moriuntur.* Cui consonat illud. *Visi sunt oculis insipientium mori, illi autem sunt in pace.* Quia ergo in vita iusti, pax cum eo ambulauit, merito illi obuiam veniet in morte. vt cum illo in cubili suo requiescat

Apoc. 14 c

Sap. 3. a

Sepulchro fuit requies Christi.

ideſt, in ſepulchro illius qui ambulauit *in directione ſua*, ideſt, per viam rectam mandatorum Dei. Conſonat hæc explicatio cum tranſlatione Septuaginta interpretum, quæ ſic habet. *Erit in pace ſepultura eius*, ideſt, iuſti. Quod ſi iuſtis in morte *pax*, & felicitas manet, quanto magis Chriſto, qui de ſeipſo loquens per prophetam ait: *In pace in idipſum dormiam & requieſcam*? Vere in pace factus eſt locus eius, cuius habitatio eſt in Sion. Hæc eſt vera conſolatio electorum, hæc ſpes vnica inter aduerſa. Compleuit Deus die ſeptimo opus ſuum quod fecerat: & requieuit die ſeptimo ab vniuerſo opere quod patrarat. Et benedixit diei ſeptimo, & ſanctificauit illum: quia in ipſo ceſſauerat ab omni opere ſuo quod creauit Deus, vt faceret. Sabbatum, in quo Deus quieuit, diē quietis deſignat, in quo electi quieſcunt ab operibus ſuis, ſicut & à ſuis Deus, vt ex hoc loco deducit Apoſtolus, dicens, *itaque relinquitur ſabbatiſmus populo Dei: qui enim ingreſſus eſt in requiem eius, etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis, ſicut & à ſuis Deus*. Cui conſonat illud Ezechielis. *Inſuper & ſabbata mea dedi eis, vt eſſent ſignum inter me, & eos, & ſcirent quia ego Dominus qui ſanctifico eos*. Ex quibus verbis colligit Auguſtinus, Sabbatum illud ſanctificatum, ſignum quoddam fuiſſe ſabbatiſmi, in quo Deus electos ſuos quieſcere facit ab operibus ſuis. Idem ſignificat, quod ſeptimus ab Adā Enoch tranſlatus eſt ad Deū, & raptus in paradiſum, vt notauit idem Auguſtinus: quoniam *ſeptima die requies promittitur ſanctis. Et in ſexta ætate ſaculi reformantur in agnitionem Dei, vt transferantur ad requiem*. Tunc enim *pax* requieſcet *in cubili ſuo*, & in pace dormient, qui dum viuerent, meruerunt, vt cum populo Dei ſederent in multitudine pacis, & in requie opulenta. Denique notandum, quod non dixit, quieſcat pax in foro, in plateis, vel in domo ſua; ſed ait, quieſcat *in cubili ſuo*; quoniam requies electis repromiſſa, & pax, qua in vita fruuntur & morte, ſecreta eſt, & abſcondita ab oculis eorum qui terrena quęrunt: quoniam in ſecreto cordis poſſidetur, ſicut dicit Apoſtolus: *Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ*. Nō eam agnoſcit caro, ſed ſolus ſpiritus ipſe, qui teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filij Dei. *Si autem filij, & heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Chriſti*.

Ezech. 16.b

Pax iuſtorū occulta.

Mat. 12

Rom. 8.a

Iſa. 56.d

Ioan. 8.e

6 *Vos autem accedite huc filij auguratricis: ſemen adulteri, & fornicariæ*. Poſtquam in verbis præcedētibus docuit, quam pretioſa ſit mors iuſtorum, nunc conſequenter oſtendit, quale iudicium maneat impios, quibus iubet vt ad ſe accedant audituri ſententiam. & loquitur ad principes Sacerdotū, ad Scribas, & Phariſæos, qui dicebant adinuicem. *Venite, ſumamus vinum, & impleamur ebrietate: & erit ſicut hodie, ſic & cras, & multo amplius*: qui Chriſtū iuſtum tradiderunt morti, & perſequuti ſunt diſcipulos eius. Hos vocat filios auguratricis, ideſt Synagogæ, vel ciuitatis augurijs deditæ; ſemen adulteri & fornicariæ, ſicut ſuperius dixerat: *Væ genti peccatrici populo graui iniquitate, ſemini nequam: filijs ſceleratis*. Et dicuntur *ſemen adulteri*, ſcilicet populi, *& fornicariæ* mulieris, eo quod fidem fregerūt Deo, quo cum deſponſati fuerant in fide, & ad Deos alienos tranſierunt. Vnde & Oſeæ 1. fornicarij dicuntur, *quia fornicans fornicabitur terra à*

Iudicium reproborū terribile erit.

Iſa. 56.d

Iſa. 1.a

Subſannātes Xpem arguuntur.

Oſeæ 1.

Domi-

Domino. Et Ezechie lis 16. *Et tulisti vasa decoris tui de auro meo atque argento meo quod dedi tibi: & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis.* Propter quod Redemptor noster loquens ad Pharisæos & Scribas, dixit. *Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei nisi signum Ionæ prophetæ.* Et Ioannes Baptista, *Genimina viperarum* eos censuit appellandos. Forsan adulteros & fornicarios vocat malos pastores, quos in præcedenti capite redarguerat, dicens: *Ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam, &c.* Nam sua doctrina genuerunt sibi similes infideles filios, iuxta illud dictum prophetæ. *Generatio peruersa est, & infideles filij.* Vnde cum Iudæi dixissent: *Nos ex fornicatione non sumus nati, vnum patrem habemus Deum. Dixit eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me. Ego enim ex Deo processi, & veni:* Innuens illos fornicarios esse, & fidem fregisse Deo & Abrahæ, cuius filios se esse gloriabantur, & tamquam fornicarios ab eo recessisse. Fornicarij etiam sunt & adulteri, vt notauimus supra, Euãgelij prædicatores, qui non ex zelo generandi Deo spirituales filios, sed ex contentione Christum annũciant: non intendentes commodum animarum, sed quæstum proprium & gloriam.

Ezech. 16.b

Mat. 12 e

Isa. 56. d

Ioan. 8. e

7 *Super quem lusistis? super quẽ dilatastis os, & eiecistis linguam? numquid non vos filij scelesti, semen mendax?* Obijcit prædictis filijs adulteris & fornicarijs, quod prophetarum oracula irriserint, quod Christum Dominum lingua sacrilega, & rugata nare, oreq. dilatato subsannauerint. Et licet verba hæc, generaliter possint referri ad eos, qui vacant conuiuijs & delectationibus carnis, & irrident concionatores, eorum vitia arguentes: specialiter tamen iuxta interpretationem Hieronymi, referenda sunt ad Iudæos, blasphemantes, & subsannantes Christum Dominum. Et sensus est. *Super quẽ* o impij *lusistis*, conspuentes faciem eius, barbamq. vellentes: & *super quem dilatastis*, & aperuistis *os vestrum, & linguam eiecistis*, dicentes ei: *Samaritanus es, & dæmonium habes?* Et iterum: Ille non eijcit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Et postea in passione: *Crucifige, crucifige talem.* Et rursum: *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* Et alibi: *Vah, quod destruit templum, & in triduo instaurat illud: Alios saluos fecit, se ipsum saluum facere non potest: descendat nunc de cruce, & credimus ei.* Existimabatis Christum, quem affixistis cruci, non esse Deum, sed hominem imbecillem, qui non posset se & alios à morte liberare. *Mendax* fuit hæc vestra sententia, non estis loquuti tamquam filij Abrahæ, sed vt *filij scelesti*, idest diaboli, sicut ipse Saluator dixit. *Vos ex patre diabolo estis: & desideria patris vestri vultis facere: ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit: quia non est veritas in eo: cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax est & pater eius.* Septuaginta interpretes, vbi nos legimus, *filij scelesti*, transferunt, *filij perditionis*, quo nomine notatus est Iudas Scharioth, dicente Domino. *Quos dedisti mihi, custodiui: & nemo ex eis perijt, nisi filius perditionis, vt Scriptura impleatur.*

Subsannãtes Xpũm arguuntur.

Hieron.

Ioan. 8. f

Mat. 12. b

Luca. 23 c

Mat. 27 e

Marci. 15. e

Ioan. 8. a & f

Ioan. 17 b

8 *Qui consolamini in dijs subter omne lignum frondosum, immolantes paruulos in torrentibus, subter*

eminen-

eminentes petras? In partibus torrentis pars tua, hæc est sors tua: & ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificium: numquid super his non indignabor? Superius obiecerat auaritiam Iudæis, ebrietatem & luxum, nunc consequenter exprobrat idololatriam illorum, quæ talis erat, vt neque apud gentes vmquam fuerit audita. Vitium idololatriæ ex voracitate subsequitur, ex ebrietate & luxu, ait enim Scriptura. *Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerũt ludere. Qui consolamini,* inquit, *in dijs.* Alia litera habet. *Qui concalefacti estis in dijs,* videlicet in fœditate congressus fornicarij, idest, idololatriæ: (vt enim obseruauimus supra) frequentissime in Scriptura sacra, cultus idolorum appellatur fornicatio, quo nimirum feruentem Iudæorum impietatẽ significat, & idololatriam detestandam, quæ talis erat, vt in montibus inter ligna frõdosa dijs sacrificarent alienis: atque illis tanto studio, totq. impensis inseruirent, vt non solum aurum & argentum suum offerrent illis, sed & proprios filios immolarent. Quod & Psalmista illis obijcit, dicens: *Et commisti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorũ: & seruierunt sculptilibus eorum: & factum est illis in scandalum. Et immolauerunt filios suos, & filias suas dæmonijs. Et effuderunt sanguinem innocentem: sanguinem filiorum suorum, & filiarum suarum, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaã. Et infecta est terra in sanguinibus, & contaminata est in operibus eorũ: & fornicati sunt in adinuentionibus suis.* Sed sacrificantes idolis ò Iudæi inter ligna frondosa, nõ potuistis eorũ folijs vestram ignominiã operire, sicut nec primi parentes tegere valuerunt folijs ficus nuditatem suam.

[margin: Cor. 10] [margin: Idololatria dicitur fornicatio.] [margin: Ps. 105.]

Et quod magis aggrauat eorum stultitiam, est qualitas idolorum, quæ sibi elegerunt. Non enim immolauerunt filios suos soli, non lunæ, non simulachris auri vel argenti, sed lapidibus in torrentibus inuentis, quos erigebant in Deos. & hoc est quod dicit: *In partibus torrentis pars tua hæc est sors tua*, idest Deus tuus. Sic Dauid inquit, *Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei.* & ita Hebræi vertunt, non sine sale & lepore, *in lapilis leuibus fluminis portio tua.* Et cum Dauid non aliam portionem suam agnouerit & desiderauerit, quàm *in terra viuentium*, ait enim: *Clamaui ad te Domine, dixi: Tu es spes mea, portio mea in terra viuentium*: illi non *in terra viuentium* inter angelos, sed in terra morientium inter lapillos torrentis suã constituerunt portionem. *Quis audiuit vmquam tale? aut quis vidit huic simile?* Quæ gens fuit tam barbara, quæ lapides fluminis erigeret in Deum? *Numquid super his nõ indignabor?* Numquid talia mihi placere poterunt? Præsens locus etiã arguit eos qui infinitis penè laboribus & sudoribus seruiunt vanitati, sibi in idolum erigentes, & Deum, alij honores, alij pecunias, alii ebrietatẽ & luxum, de quibus dicit Apostolus. *Multi ambulant quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus, venter est.* Et iterum auaritiam vocat idolorũ seruitutem, eo quod auari pro idolo habent aurum, cui non solum filios & filias; sed etiam semetipsos sacrificare non cessant.

[margin: Pars iustorũ Deus est.] [margin: Ps. 15. b] [margin: Ps. 141. b] [margin: Philip. 3 d]

9 *Super montem excelsum & sublimem posuisti cubile tuum. & illuc ascendisti, vt immolares hostias. Et post ostium, & retro posuisti memoriale*

riale tuum: quia iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum: dilatasti cubile tuum, & pepigisti cum eis fœdus: dilexisti stratum eorum manu aperta. Præter idololatriam, taxat hoc loco maximam Iudæorum impudentiam, qui inuerecunde gloriabantur in illa, ascendentes in montem excelsum, ad immolandum idolis, & in foribus sacrificia illis offerentes, vt omnibus eorum fornicatio esset conspicua. *Dilatasti*, inquit, *cubile tuum*, idest, altaria construxisti maiora, vt pluribus idolis locum dares. Vide quomodo in omnibus, & per omnia aduersentur mandatis Dei. Deus enim præceperat, vt per gradus sacerdos nõ ascẽderet ad altare, ne reuelaretur turpitudo eius: illi autem super montem excelsum & sublimem ascenderunt, vt sacrificarent idolis. Deus mandauerat, ne in omni loco indifferenter offerrẽtur illi hostiæ, sed in templo ad hoc destinato: ipsi autem per singulas domorũ portas sacrificabant victimas, post ostiũ, & retro postem, &, quod deterius est, in præsentia ipsius Dei susceperunt *adulterum*, idest idolum. Iussit Dominus legem scriptam in foribus meditari: ipsi vero contra hoc mandatum, in foribus, pro lege, collocauerunt idola. Iussit ne imitarentur gẽtes: illi vero offerebant sub omni ligno frondoso, ritum gentium imitãtes. Prohibuit Deus, adorare sculptilia; & illi fœdus pepigerunt cum eis, & dilexerunt *stratum*, idest, altare eorum *manu aperta*, idest, liberali, ad expensas faciendas in cultum idolorum. Quæ omnia ad mores poterunt adaptari: in tantum enim malitia hominũ percrebuit, vt non tantum peccatis sint dediti, relinquentes Deum fontem aquæ viuæ, & fodientes sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas: sed etiam lætentur, cum malefecerint, & exultent in rebus pessimis, ostentantes mundo suam impietatem, vt qui in sordidus est, sordescat adhuc.

10 *Et ornasti te regio vnguento, & multiplicasti pigmenta tua, misisti legatos tuos procul, & humiliata es vsque ad inferos*. Ostendit, nullũ suæ impietatis Iudæos terminum habuisse. Non enim satis fuit illis, quod dijs seruirent alienis, verum etiam omnem fiduciam à Deo alienauerũt, & muneribus conciliauerunt sibi regum exterorum amicitiam; plus cõfidentes in brachio carneo, quàm in Deo. *Ornasti te regio vnguento, &c.* Idest varia ornamẽta quæsisti visu & odore, vt ad instar meretricis impudentissimæ prouocares adulteros. Et amplius rem exaggerat, quia non miserunt prædicta dona vicinis proximis, scilicet Idumæis, & Amonitis, sed longinquis, & existentibus procul. Et hoc dicit factum tanta abiectione animi, vt *vsque ad inferos* visi fuerint se humiliare. Hoc maioris infamiæ atque dedecoris argumentũ est, quod dona dentur indignis, & cũ magna animi submissione. Sequitur. *In multitudine viæ tuæ laborasti, nec dixisti, quiescam*. Insuper & hoc testatur malitiam tuam: nam potuisses absque laboribus tuã eligere perniciem. Non habuisti pro onere quicquid in seruitium idolorum impendisti, aut in obsequium regum alienigenorum: nec dixisti vmquam: Fatigatus sum, quiescam.

11 *Vitam manus tuæ inuenisti, propterea non rogasti*. Exprobrat Iudæis, quod abundantia rerum temporalium repleti, obliti fuerint orationes ad Deum fundere, & rogare vt adiuuaret eos, & defenderet. Talis enim abundantia contemptum Dei parit,

Orare desistunt qui abundãt tẽporalibus.

parit, & obliuionem instabilitatis humanæ. Vnde & scriptum est. *Incrassatus est dilectus & recalcitrauit, incrassatus & impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, & recessit à Deo salutari suo*. Econtra vero *mala quæ nos premunt*, (sicut dicit Gregorius) *ad Deum adire compellũt*, quod multis locis Scripturæ sacræ sup. ostẽdimus. Ideo ergo Dominus multas suis electis tribulationes immittit, vt eum rogare cogantur: Hinc solemnes preces, & rogationes Ecclesiæ, quæ institutæ sunt ad postulandam pluuiam, & temporales fructus, quibus vita sustentatur humana. Hinc etiam Dominus ipse misericorditer differt quod postulamus; quoniam semper nos vult orare, & non deficere.

Deut. 32 c

Sup. c. 9. n. 84.

12 *Pro quo sollicita timuisti, quia mentita es, & mei non es recordata, neque cogitasti in corde tuo? quia ego tacens, & quasi non videns, & mei oblita es*. Præterea ad hæc mala accedit, (ait Dominus) quod timorem meum prorsus abieceris, eousque tua creuit impietas, & infidelitas. Quod si causaris, timorem Dei in te esse dic mihi, *pro quo sollicita timuisti*, vel quando? non ergo me timuisti, sed idola & reges gentium, qui fecerunt te esse sollicitam. Si me securta fuisses ò Hierusalem, magnam habuisses pacem & quietem. Dixisti, omnia quæcumque locutus est Dominus, faciemus, sed *mentita es*. vtrũque tibi familiare est, & mentiri, & mei obliuisci, atque timorem meum abijcere. Nũquam cogitasti in corde tuo, quod puniturus essem te, aliquando: abuteris forsan longanimitate mea, *quia ego tacens, & quasi non videns*, idest, quia non statim cõtra te meam iram ostendo; timebis eundem iratum, quem despexisti longanimẽ & misericordem. Nonnulli, inter quos est Theodoretus, hæc ad tempora referunt Christi, qui interrogatus à principe Sacerdotum: *Nihil respondes ad ea quæ isti aduersum te testificantur? tacebat*. Et iuxta hãc explicationem, hoc obijcit Christus Synagogæ, quòd eum non agnouerit, quòd oblita fuerit prophetarũ, quorum oracula patientiam testificabantur illius. *Ego* (inquit) *tacens* corã pontifice, *ego quasi non videns*, & quasi agnus ductus sum ad victimã, & non es recordata mei. De me enim locutus est qui dixit. *Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum*: S. Hieronymus sic explicat illũ locum: *Ego tacens, &c.* idest ego sum *qui semper tacui peccata tua, & scelera quæcũque faciebas, quasi non viderem, dissimulatione neglexi: vt si non timore mei, saltem patientia ad me redires, qui non oculis, sed palpebris interrogo filios hominum*. Eadem est explicatio sancti Gregorij. Quia vero Synagoga diuitias bonitatis, & longanimitatis Dei contempsit, ideo indignationem eius iustam subinfert.

Deus à peccatoribus, non videns reputatur, quia tacet.

Theodor.

Mat. 26 f

Isa. 53. b

Hieron.

S. Greg. in 2. par pastoral. curæ cap. 10.

13 *Ego annunciabo iustitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi. Cum clamaueris, liberent te congregati tui. Et omnes eos auferet ventus, tollet aura*. Ironice loquitur, & quasi subsannando impietatem populi, vt notauit Hieronymus: velut si quis in sceleribus deprehenso dicat. Vide bona opera quæ fecisti; considera iustitiam quam operatus es. Ac si apertius dicat: Tu confiteri renuisti peccata tua, & ego manifestabo illa, & annunciabo iustitiam tuam, idest scelera tua, & transgressionem tuam: loquitur enim (vt diximus) per Ironiam. Noluisti agere pœnitentiam, nec me

nec me rogare tempore opportuno, sed contempto Deo tuo, confugisti ad idola. Adueniet tibi tempus aliquando, in quo clamabis & non exaudiam te; sed ad idola remittam, in quibus habuisti fiduciam, & dicã, *liberent te congregati tui*, (idest) simulachra, quæ in magna multitudine congregasti tibi, Omnia congregentur in vnum, vt liberent te. Certè nullum tibi poterunt auxilium aliquãdo præstare dij tui, quos elegisti, cum se ipsos iuuare non valeant: nam disperibunt quouis vento aut aura flante. Eodem modo loquitur per Hieremiam. *Vbi sunt Dij tui, quos fecisti tibi? Surgant, & liberent te in tẽpore afflictionis tuæ: secundum numerum quippe ciuitatũ tuarum erãt Dij tui Iuda*. Et Deuteronomij trigesimosecundo. *Vbi sunt Dij eorum: in quibus habebant fiduciam? De quorum victimis comedebant adipes: & bibebant vinum libaminum? Surgant, & opitulentur vobis: & in necessitate vos protegant.* Nõ sic eueniet in me sperantibus, non sic. Subditur enim. *Qui autem fiduciam habet mei, hereditabit terram, & possidebit montem sanctum meum*. Videte (inquit) ò ingrati, quanta sit differentia inter sperantes in idolis, aut regibus gentium, & eos qui omnem fiduciam suã in me constituunt, illi peribunt, nec erit qui liberet eos; isti autem etsi perire ad tempus videantur, verè hereditabunt terram viuentium, & vitam consequentur æternam, vbi tamquam in monte requiescent, nec erit qui pacem eorum & gloriam perturbare possit.

Hier. 2. f

Deut. 32

14 *Et dicam: viam facite, præbete iter, declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei*. Reprobatis falsis pastoribus & mercenarijs, ac pseudoprophetis & prædicatoribus, describit virum Apostolicum, & eius munus proprium & officiũ. Summa autem prædicationis Euangelicæ est pœnitentia & remissio peccatorũ, à qua suę prædicationis initium sumpserunt, Ioannes Baptista, & Christus Dominus. Ioannes ait, *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum*. Eadem verba pro themate suæ prædicationis delegit Christus, (vt sanctus refert Matthæus) dicens: *Exinde cœpit Iesus prædicare, & dicere: Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnum cælorum*. Hoc ergo est quod in præsenti denunciat. *Et dicam*: videlicet per Ioannem Baptistam, per chorum Apostolorũ, prædicatoresq. Euangelij, *viã facite*, idest, parate viam Domino. hoc clamauit Ioannes in deserto. aut *viam facite*, idest, sternite viam, planam illam facite, & expeditam populo meo, vt absque offendiculo iter faciat in regnum cælorum. *Declinate de semita*, idem significat quod, *præbete iter*, seu expedite viam: sic enim habetur in Hebræo, vt notauit Lyranus. *Auferte offendicula*, (idest) tollite lapides *de via populi mei*. Loquitur, sumpta metaphora ab his qui præparant vias, tollendo impedimenta, in quæ prætereũtes possent offendere, vt explicat Rabbi Dauid. Quod etiam ipse Isaias inferius repetit, dicens. *Præparate viam populo, planum facite iter, & eligite lapides, & leuate signũ ad populos*. Lapides sunt, corda dura. Offendicula, sunt omnia, quæ a Dei cultu nos remouent, aut retardant; omnia scandala, in quibus simplices populi impingunt: Quæ omnia remouenda sunt à via Dei. Væ enim illis qui paruulos scandalizant. Christus clamat: *Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, vt suspendatur mola*

Apostoliti viri conditiones.

Matt. 3. a

Matt. 4. c

Scandala sunt tollenda.

Rabbi Dauid in cõmẽt. in lib. Radicum.

Isai. 62.

Matt. 18 a

mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Væ mundo à scandalis. Necesse est enim vt veniant scandala: verumtamen væ homini illi per quem scandalum venit. Hinc & Apostolus, scandalizantes fratres suos illis confert, qui hominem percutiunt infirmum, & Christo Domino iniuriam irrogant. Ait enim: *Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam infirmam, in Christum peccatis.* Vbi Chrysostomus notat, *quod nō inquit scandalizantes, sed percutientes, vt verbi significantia crudelitatē ostenderet. Quid inhumanius existimari potest, qui ægrotum verberat? Etenim omni plaga grauius scandalizare est, nam sæpenumero & mortem affert. Et quomodo in Christum peccant? vno quidem modo, quod quæ seruorum sunt, ipse pro se accipit. Altero autem, quod in corpus eius & membra faciunt qui percutiunt. Tertio quod opus eius, quod propria morte absoluit, ij propria ambitione destruunt. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnes in æternum, ne fratrem meū scandalizem. Hoc magistri optimi est officium, suo exemplo erudire quæ dicit. & non dicit, siue iustè siue iniuste: sed quomodocumque. Et non dico, inquit, idolothytum, quod & propter aliam causam probibetur: sed si quod licet & permittitur, scādalizat, etiā ab illis abstineo: neque vna aut altera die, sed toto vitæ tempore. Non enim manducabo, inquit, carnes in æternum.* Et sanctus Augustinus. *Diaboli (inquit) Filij sunt, qui homines ab Ecclesia seducendo interficiunt, qui alios ad peccandum inducunt, qui fratres scandalizant.* Nam sicut ille in paradiso homicida erat ab initio, primum hominem occidendo, non gladio corporali stringendo, aut vim corpori inferendo, sed suadendo peccatum, & occasionem præbendo ruinæ: ita & isti consimili gladio in Ecclesia mortem spiritualem afferunt fratribus.

1.Cor.8.

Chrysost. homil. 20. sup. primā ep. ad Corint. circa finem. to. 4.

Aug. lib. 2. contra literas Petilia. tom. 7.

Ioan. 8.

15 *Quia hæc dicit Excelsus, & sublimis, habitans æternitatem. Et sanctum nomen eius in excelso, & in sancto habitans, & cum contrito & humili spiritu: vt viuificet spiritum humilium, & viuificet cor contritorum.* Magnam hæc verba consolationem afferunt humilibus & contritis corde. In illis, inquit, habitat in terra, qui in cælis habitaculum habet in sanctis. Tales eligit, vt viuificet eorum spiritum, qui erant propter peccatum mortui. Loquitur autem Propheta iuxta visionem suam, qua vidit *Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum, & Seraphim clamantes alterutrū, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum.* Igitur, vt cælestium munerum digni efficiamur, magna humilitate opus est. Impijs enim & superbis resistit Deus, *humilibus autē dat gratiam.* Consonat hic locus cū verbis Psalmistæ: *Quoniam excelsus Dominus, & humilia respicit, & alta à longe cognoscit.* Præmisit autem, *hæc dicit Excelsus*, vt sciamus, nō terrena, sed cælestia, non infima, sed suprema electis suis bona promittere. Qui de terra est, de terra loquitur, & repromittit terrena: qui autem de cælo est, excelsa donat, sicut & ipse excelsus est. Ex quo patet, non esse in hoc capite sermonem de libertate terrena, vel de reditu à captiuitate Babylonica, (vt volunt Hebræi) sed de libertate spirituali, qua Christus Dominus à tyrannide peccati nos eripuit. Id quod etiam ostendunt verba sequentia. Subditur enim.

Isai. 6.

1.Petr.5 b

Psal. 112 a

16. Non

16 *Non enim in sempiternum litigabo, neque vsque ad finem irascar: quia spiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam.* Eramus omnes nos natura filij iræ, & per peccatum inimicus Dei effectus est homo, & bellum perpetuum illi indixit: Deus autem qui diues est in misericordia, gratiam suam humilibus repromittit, & contritis corde, atque offendicula de via auferentibus. *Nō litigabo*, inquit, *in sempiternum* vobiscum, ò humiles corde, à litibus aliquando abstinebo. Scio enim qui dixit: *Nō in perpetuū irascetur, neque in æternum comminabitur*: Sed spiritum meum ponam in medio vestri, vt ex corde lapideo faciam cor carneum, & hoc est, quod dicit, *Spiritus à facie mea egredietur* (idest) mittam ad vos Spiritum sanctum, qui à me procedit, & ipso inspirante, *flatus ego faciam*, idest, spiritualia desideria excitabo in vobis, vt sequamini cælestia, & terrenis renuncietis affectibus. *Flatus faciam*, vt, tamquam naues spiritualibus onustæ mercimonijs, per mare huius sæculi turbulenti nauigantes, ad portū cælestis patriæ securi perueniatis. Hinc est illud, quod canit Psalmista: *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.* Hinc & Apostolus ait: *Qui spiritu Dei aguntur hi sunt filij Dei.* Possunt etiam hæc verba ad Christū referri, qui post resurrectionem suam apparens Apostolis, *insufflauit, & dixit eis: accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt.* Et notandum, quod non in singulari, sed in plurali dixit, *flatus ego faciam*, vt sciamus, flatu suo non solum corpus viuificasse; sed animam. *Formauit Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius, spiraculum vitæ, & factus est homo in animā viuentem. Insufflauit* Christus discipulis suis. Et tribuit illis spiritum viuificantem. Vtrumque breui sermone complexus est Apostolus, dicens: *factus est primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem.* Denique dicendo, *flatus ego faciam*, intimum designat amorem, ex quo donum illud emanauit. Flatus enim iste, quem ore & naribus efflamus, ex intimis visceribus procedit.

Ps. 102. | Spiritus sanctus spiritualia inspirat desideria. | Ps. 142. b | Ioan. 20 f | Gen. 2. a | 1. Cor. 15

17 *Propter iniquitatem eius iratus sum, & percussi eum: abscondi à te faciem meam, & indignatus sum: & abijt vagus in via cordis sui.* Assignat causam, propter quam reliquit Dominus populum suum, videlicet, propter auaritiam eius, per quam omnem iniquitatem intelligit, vt constat ex translatione septuaginta virorum, quæ sic habet: *Propter peccatum, modicum quid tristitia affeci eū.* Et, ad maiorem amplificationem, irā Dei pluribus verbis significat, videlicet dicēdo, Iratus sum, &c. Hæc enim est maxima ira Dei, cum peccatores à se repellit, cum eos relinquit, & deserit. Percussi eum, scilicet, populum meum, plaga illa de qua scriptum est, *Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.* De qua etiam superius dixerat. *A planta pedis vsque ad verticē non est in eo sanitas. vulnus, & liuor & plaga tumens;* Et ait, *Percussi*, non quia Deus in nobis plagas spirituales causat, peccata videlicet, seu malum culpæ, sed quoniam in pœnā præcedentium peccatorum, superbos tradit in reprobum sensum, eos deserendo & dimittendo, quoad numerū suarum iniquitatum compleant. Deinde, tertiam personam in secundam iuxtam morem Scripturæ mutans, inquit, *Abscondi à te faciem meam,* (idest)

Hier. 10 b | Isa. 1.

est) fauorem meum & gratiam, *& indignatus sum* contra populum meum propter multitudinem iniquitatum eius, ex quo statim subsequitur, quod homo vagus fiat, & profugus super terram, similis factus Cain, qui recedens à Deo dixit. *Ecce eÿcis me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero vagus & profugus in terra.* Abire in via cordis sui, est, carnales concupiscentias sequi, & quo nos ducit cor nostrum absque freno rationis pergere. Vnde & in Canticis sponsæ se ignoranti dicit sponsus. *Si ignoras te ô pulcherrima inter mulieres, egredere & abi post vestigia gregum, & pasce hædos tuos iuxta tabernacula pastorum. Dura & aspera increpatio* (ait Bernardus) *quod dicit egredere, hoc enim verbum serui audire solent à valde irascentibus, & indignantibus dominis, cum illos offenderint, exi hinc, egredere à conspectu meo, & à domo ista. Hoc ergo verbo aspero & amaro, satisque increpatorio vtitur modo sponsus contra dilectam, sub conditione tamen, si seipsam ignorauerit. Nihil quippe validius, efficaciusve ad terrendum potuit in eam intendere, quàm vt egredi minaretur. Quòd & tu aduertere potes, si bene attendas, vnde, quo egredi iubeatur. Vnde enim? quo putas, nisi de Spiritu ad carnem, de bonis animi ad sæcularia desideria, de interna requie mentis, ad mundi strepitum, & inquietudinẽ curarum exteriorũ, in quibus omnibus non est nisi labor, & dolor, atque afflictio spiritus? Talis inquam anima, nescio an vel ipsam gehennam ad tempus experiri horribilius, pœnaliusve ducat, quam post spiritualis studÿ huius gustatam semel suauitatem, exire denuo ad illecebras vel potius ad molestias carnis, sensuumque inexplebilem repetere curiositatem, &c. Terribilis proinde & nimis formidolosa cõminatio, egredere, & pasce hædos tuos, egredere de sanctuario meo corde tuo, vbi secretos, sacrosque veritatis, ac sapientiæ sensus dulciter haurire solebas, & magis, tamquam vna de sæcularibus, pascendis, & oblectandis tuæ carnis sensibus intricare.* Hoc ipsum est, quod per Prophetam inquit, *Dimisi eos secundum desideria cordis eorũ: ibunt in adinuentionibus suis: ire* quippe *in adinuentionibus suis*, est, pascere hædos suos, & abire in viam cordis sui.

Gen. 4. b

Cant. 1.

Bernard. serm. 35. in Cant.

Concupiscentiæ carnales inferius sunt iu[...]is.

18 *Vias eius vidi, & sanaui eũ, & reduxi eum, & reddidi consolationes ipsi, & lugentibus eius.* Descripta miseria populi, subiungit Dei misericordiã, ex cuius præuenienti gratia incipit salus nostra. Et primo respicit vias nostras pessimas, à quibus ipse solus nos potest reuocare, qui venit, vt ouem perditam requireret; Ipse sanat omnes infirmitates nostras, ipse nos ad se cõuertit: nostrum quippe liberum arbitrium, vtpotè per peccatum vulneratum & læsum, non potest ad Deum redire, nisi Deus sua misericordia illud conuertat. Vnde & Propheta suam infirmitatem agnoscens, clamauit ad Deum. *Conuerte nos Deus salutaris noster, & auerte iram tuam à nobis.* Et Hieremias: *Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur. Vias*, inquit, *eius vidi, & sanaui eum.* Hic amplificat Deus suam misericordiam, quasi dicat. Ego populum hunc flagellis ad pœnitentiam reuocare curaui, cum præceps in cupiditates suas rueret: sed contumacem & indomitum seipsum præbuit. Possem equidem, & meritò ipsum perdere, sed sanare potius, & conseruare volo, vt meam in illo misericordiam ostendam. Vbi nos legimus,

Hædos pascere quid sit.

Ps. 80. c

Ps. 84. a

Thren. 5 d

gimus, *& reduxi eum*, alia littera habet, *& minaui eum*, videlicet, ad locum pascuæ cælestis; sicut pastor deducit gregem suum in loca virentia. *Minaui eum* per viam salutis, ne viam sequeretur *cordis sui*. *Et reddidi consolationes ipsi*, videlicet, populo, *& lugentibus eius*, idest, eiusdem populi. Septuaginta, sic transferunt istum locum, *& consolatus sum eum, & dedi ei consolationem veram.* Hæc enim lugentibus repromittitur iuxta illud, *Beati qui lugent, quoniã ipsi consolabuntur.* Hanc consolationem requirebat qui dixit, *Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me*. Vbi (vt notauit Augustinus.) Non quamcumque exultationem petijt, non lætitiã diuitum, qui habent hic consolationẽ suam, exquisiuit: Sed lætitiam *salutaris tui*, idest, lætitiam Iesu Christi; seu lætitiam quæ est in Christo Iesu. Lætitia namque *salutaris*, est lætitia Iesu Christi, quam ipse suis tribuit electis. Quod enim Hebraice Iesus, hoc Latinè *salutaris* dicitur, vt ibidem docet Augustinus. Magnæ autẽ sunt consolationes, quæ crucem & ignominiam suauem faciunt.

Matt. 5. a

Psal. 50.

Aug. serm. 35. de sanctis. to. 10.

19 *Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei, qui longe est, & qui propè, dixit Dominus, & sanaui eum.* Sensus est iuxta interpretationẽ Hieronymi, Impleui quod pollicitus erã dicens: *Viuo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat*: siue *omnia tribui, quæ antea promiseram*. Cui explicationi consonat illud Psalmi: *Et quæ procedunt de labijs meis nõ faciam irrita*. Promiserat autem suis pacem dicens, Pax erit in terra nostra cum venerit. & Psalmo 71. *Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis*. Hanc ergo reddidit Christus *pacificans* per

Hieron. in cap. 56 Isaiæ.

Ezec. 33

Psal. 88.

Psal. 71.

Colos. 1 c

sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt. Et dicit, *creaui*, vt ostendat, nullis nostris præcedentibus meritis, per sanguinem Christi reconciliatos esse cum Deo, & salutem cõsequutos fuisse. Hæc pax hæc salus, ex parte contingit iustis in hoc sæculo, vbi caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, vbi clamant iusti. *Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis*. Sed perfectè eam consequentur in patria, quia nullum ibi erit bellum, infirmitas nulla, sed pax & salus perfecta. Et quoniam non solum Iudæis; sed etiã gentibus pax ista promittitur, ideò inquit, *creaui pacem ei qui longe est*, idest, populo gentili: *& qui propè*, idest, populo Iudaico, vt cõstat ex auctoritate Apostoli, qui loquens de populo gentilico ait. *Nunc autem in Christo Iesu vos qui aliquando eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi?* Et post pauca. *Et veniens Euangelizauit pacẽ vobis, qui longè fuistis, & pacem ijs, qui propè, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad Patrem*. Bis autem inquit, *pacem, pacem*, vel, vt transferunt Septuaginta, *pacem super pacem*; vt duplicem pacem significet, corporis videlicet & animæ: aut verò, *pacem* quam habent iusti in hoc sæculo, & *pacem* quæ superueniet illis in futuro. Vtramque pacem geminatione eiusdem vocis suis reliquit Christus, *Pacem* (inquit) *relinquo vobis, pacem meam do vobis*, quem locum explicans Augustinus, ait: *Hoc est quod legimus apud Prophetam, pacem super pacem, pacem nobis reliquit iturus: pacem suã nobis dabit in fine venturus: pacem nobis relinquit in hoc sæculo: pacem*

Pax iustorum perfecta erit in patria.

Rom. 7. d

Eph. 2. c

Ibid. d

Pax Iustorũ duplex.

Ioan. 14

Aug. tract. 77. super Ioan. to. 9

suam nobis dabit in futuro sæculo: pacem nobis relinquit, in qua manentes, hostem vincimus: pacem suam nobis dabit, quando sine hoste regnabimus: pacem relinquit nobis, vt etiam hic inuicem diligamus, pacem suam nobis dabit, vbi nunquam dissentire possimus. pacem relinquit nobis, ne de occultis nostris inuicem iudicemus, cum in hoc sumus mundo. pacem suam dabit nobis, cum manifestabit cogitationes cordis, & tunc laus erit vnicuique à Deo. In illo tamen atque ab illo nobis est pax, siue quam nobis relinquit iturus ad patrem, siue quam nobis dabit nos perducturus ad patrem. Vbi etiam expendit sanctus Doctor, quod prius dixit, *pacem*, deinde adiunxit, *pacem meam*, per illam intelligens, *pacem*, quam iusti habent in hoc sæculo: illa enim pax nostra dicenda est potius, quàm ipsius, quia pax imperfecta; *quia talem pacem nunc habemus, in qua adhuc dicamus: Dimitte nobis debita nostra.* Dicendo autem *pacem meam*, pacem illam designauit felicitatis æternæ, quæ talis erit, qualem Christus possidet, quæ nulla poterit dissensione turbari. Denique bis repetendo *pacem*, significare voluit, duos populos, Iudaicum videlicet, & Gentilicum, per sanguinem Christi pacificatos fuisse, & cum Deo, & inter semetipsos, Apostolo dicente. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens inimicitias in carne sua; legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso.*

1.Cor.4.

Ephes.2. c & d

20 *Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem & lutum. Non est pax impijs, dicit Dominus.* Denunciat, pacem, quam repromiserat supra, non contingere impijs, & peccatoribus: quos eleganti similitudine mari comparat turbulento. *Mare* intra semetipsum turbatur, & vento impellente tempestatibus horrendis agitatur, fluctus reciproci bellum in eo inter se gerũt continuum, & reuoluuntur ad littora, atque iterum resorbentur: Non dissimiliter impij intra semetipsos turbantur intestino malo, quod in ipsorum animis defixum est. Accusat eos, & deterret mala conscientia, qua nullum maius tormentum, nulla tempestas diuturnior, nullus carnifex sæuior esse potest. Modo tument, deijciuntur statim, & sicut dicit Propheta: *Ascendunt vsque ad cælos, & descendunt vsque ad abyssos: anima eorum in malis tabescebat. Turbati sunt, & moti sunt sicut ebrius: & omnis sapientia eorum deuorata est.* Hos vocat Iudas Apostolus; *Fluctus feri maris dispumantes suas confusiones.* Et sicut aqua ex mari redundans fluctibus agitata, fimum, & lutum eijcit in littus, quod est in cõculcationem: ita & impij, conscientiæ inquietudine commoti, sordida, & immunda ex seipsis producunt opera. *Non est pax impijs.* Vel vt transferunt Septuaginta. *Non est gaudere impijs, dixit Dominus Deus meus.* Ac si apertius dicat: Reprobi frustra quærunt pacem, quibus vbique bellum occurret: frustra gaudium requirunt; quia intra semetipsos habẽt causam suæ tristitiæ. Nihil magis cupiunt, quam securi esse, & sopire conscientias suas, vt liberè, & absque vllo impedimento suis indulgeant voluptatibus: ob id memoriam repellũt iudiciorum Dei, & stuporem diligunt

Pax vera non est in impijs.

Simile

Psal.106. c

Iud. 1.

cor-

cordis. Pacem inter se conciliant, sed pax eorum ficta est, sicut & gaudium: Vnde & Augustinus ait: *Gaudere quod vocant impij, non est gaudere. Quale gaudium nouerat, qui hoc gaudium improbabat? Credamus illi fratres, homo erat, sed ambo gaudia nouerat. homo erat, vtique nouerat gaudia calicis: quia homo erat, nouerat gaudia mensæ, nouerat gaudium lecti, nouerat gaudia ista sæcularia & luxuriosa. Ille qui nouerat illa, ait, præsumens, nõ est gaudere impijs, dicit Dominus: Sed non dicit homo, dicit Dominus: Sed ex veritate Domini, non est gaudere impijs: Nam illi sibi videntur gaudere: nõ est autem gaudere impijs, dicit, non homo, sed Dominus. Vnde ille ipsum gaudium videns, ait: Et diem hominum non concupiui, tu scis. Qui mihi alium diem ostendis, qui me aliam lucem doces, qui me alia iocunditate perfundis, qui aliud mihi intus insinuas, fecisti me non concupiscere diem hominum. Vtique videbat Esaias, homines in potatione, in luxuria, in theatris, & in spectaculis totum mundum luxuriari varijs nugis, & tamẽ clamabat, non est gaudere impijs, dicit Dominus. Si hoc non est gaudere, quale gaudium videbat, in cuius comparatione hoc non erat gaudium? Tamquam si tu nosses solem, & alicui laudanti lucernam diceres, non est ista lux, &c. Quare? quia aliam nosti. Sed dicis, Ego illam quam videbat Esaias non video. Crede, & videbis, forte enim non habes vnde videas: est enim oculus vnde illa pulchritudo videatur. Nã quomodo est oculus carnis vnde lux ista videatur, sic est oculus cordis vnde illa iucũditas videatur.* Quicũque ergo diros impiorum cruciatus vult effugere, & secura cum iustis conscientia gaudere, pacem à Domino oblatam non reijciat. Nisi enim cupiditatibus renunciaueris carnis, & hanc pacem admiseris, perturbari miserè & cruciari necesse est, cum illis de quibus per Ezechielem dicitur. *Ergo & tu porta confusionem tuam, qua vicisti sorores tuas peccatis tuis, sceleratius agens ab eis.* Pro quo Septuaginta sic transtulerunt. *Ergo & tu sustine tormentũ tuũ, quod corruperis sorores tuas in peccatis tuis, quibus inique egisti super eas.* Portat autem tormentum suum, vt notauit Hieronymus, qui propria torquetur conscientia, & in isto sæculo sustinet propria voluntate cruciatum. Vndè & sanctus Iob in persona peccatoris loquẽs, ait: *Quare lacero carnes meas dentibus meis? quare tacens consumor. Tacens consumitur* (inquit Gregorius) *qui de stulta se cogitatione reprehendens, apud semetipsum dente conscientiæ mordetur. Ac si apertè dicat: sic vixi, vt accusatorem exterius nullum timerem: vtinam sic vixissem, vt intra memetipsum accusatricem conscientiam non haberẽ. Tacens enim consumitur, qui intus in se inuenit vndè vratur.*

Aug. sup. Psal. 96. in illa verba, & rectis corde læti tia. to. 8.

Gaudium impiorum fallax.

Hier. 17

Ezech. 16. f.

Hieron.

Iob. 13. c

Greg. 11. moral. ca. 19.

CAPVT LVIII.

1. CLAMA, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam,& annũcia populo meo ſcelera eorum, & domui Iacob peccata eorum. 2. Me etenim de die in diem quærunt, & ſcire vias meas volunt: quaſi gens, quæ iuſtitiam fecerit, & iudicium Dei ſui non dereliquerit: rogant me iudicia iuſtitiæ. & appropinquare Deo volunt. 3. Quare ieiunauimus, & non aſpexiſti: humiliauimus animas noſtras, & neſciſti? Ecce in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas veſtra, & omnes debitores veſtros repetitis. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis,& percutitis pugno impie. 4. Nolite ieiunare ſicut vſque ad hanc diem, vt audiatur in excelſo clamor veſter. 5. Numquid tale eſt ieiunium, quod elegi, per diem affligere hominem animam ſuam? numquid contorquere quaſi circulum caput ſuum, & ſaccum,& cinerem ſternere? numquid iſtud vocabis ieiunium, & diem acceptabilem Domino? 6. Nonne hoc eſt magis ieiunium, quod elegi? diſſolue colligationes impietatis, ſolue faſciculos deprimentes, dimitte eos, qui confracti ſunt,liberos,& omne onus dirumpe. 7. Frange eſurienti panem tuum, & egenos, vagoſq. induc in domum tuam: cum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris. 8. Tunc erumpet quaſi mane lumen tuum,& ſanitas tua citius orietur, & anteibit faciem tuam iuſtitia tua,& gloria Domini colliget te. 9. Tunc inuocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet: Ecce adſum. 10. ſi abſtuleris de medio tui catenam,& deſieris extendere digitum, & loqui quod non prodeſt. Cum effuderis eſurienti animam tuam, & animam afflictam repleueris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt ſicut meridies. 11. Et requiem tibi dabit Dominus ſemper, & implebit ſplendoribus animam tuam,& oſſa tua liberabit, & eris quaſi hortus irriguus,& ſicut fons aquarũ,cuius non deficient aquæ. 12. Et ædificabuntur in te deſerta ſæculorum: fundamenta gene-

venerationis suscitabis : & vocaberis ædificator sepium, auertens semitas in quietem . 13. 14. Si auerteris à sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo, & vocaueris sabbatum delicatum, & sanctum Domini gloriosum, & glorificaueris eum dum non facis vias tuas, & non inuenitur voluntas tua, vt loquaris sermonem: Tunc delectaberis super Domino, & sustollam te super altitudines terræ, 15. & cibabo te hereditate Iacob patris tui. Os enim Domini locutum est.

SVMMA CAPITIS.

MORALEM sermonem proponit in hoc capite Isaias, instruens populum circa iustitiam, eleemosynam, & orationem, atque alias virtutes, & in primis, simulationem eorum reprehendit, qui de viis perfectionis inquirunt, cum tamen mandata Dei seruare negligant. de quo in principio capitis.

Secundò, explicat, in quo verum atque Deo acceptum consistat ieiunium; non enim in subtractione dumtaxat corporalis alimenti, sed multo magis in mortificatione propriæ voluntatis, & omnium passionum subiectione est positum, & in operibus misericordiæ, quæ Deo acceptissima esse declarat. Agit de hoc ab illo versiculo, Quare ieiunauimus & non aspexisti? *vsque ad versiculum,* cum videris nudum, operi eum.

Tertiò, denunciat magnum præmium in patria cælesti misericordiam diligentibus paratum esse. Versiculo. Tunc erumpet quasi mane.

Quartò, tantam vim atque efficaciam misericordiæ esse affirmat, vt orationes faciat Deo acceptas; qui enim pauperes clamantes exaudiunt, exaudientur & ipsi, cum ad Deum preces effuderint. Versiculo, Tunc inuocabis & Dominus exaudiet te. *Vbi etiam multa priuilegia eorum, qui liberales sunt in pauperes, subscribit.*

Quintò, Explicat, in quo verus Dei cultus consistat, & declarat, quale futurum sit præmium eorum, qui in spiritu & veritate adorant Deum. Versiculo. Si auerteris à Sabbato pedem tuum, &c. *vsque ad finem capitis.*

COMMENTARIVM.

5. CLAMA, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, & annuncia populo meo scelera eorũ, & domui Iacob peccata eorum. Quanto maior fuerit ægritudo populi, & obduratio eius diuturnior, tanto vehementior adhibenda est medicina. Quia ergo malitia creuerat Scribarum & Pharisæorũ, ideo Dominus alta voce clamare iubet contra eos Prophetam, & liberè absque vlla trepidatione peccata eorum arguere, etiam si illi prohibeant, & contra clamantẽ insurgant, obediendum enim est Deo magis quàm hominibus. Quod Isaiæ præcipitur, omnibus prædicatoribus Euangelij dictum puta. *Clama*, idest, ne frigidè arguas peccatores, & in ænigmatibus atque obscurè, sed vocem apertam pronuncia, quæ facile possit ab omnibus percipi. *Ne cesses*, si ad verba tua non fuerit peccator conuersus, iterum atque iterum *Clama*, *Prædica verbum opportunè, importunè: argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina*. *Quasi tuba exalta vocem tuam*. Aquila & Symmachus transferunt: *Guttur tuum verte in buccinam*. Vox tubæ sonora est, virilis, & intrepida: Talis ergo sit prædicatio tua, ne seruiliter aduleris, ne veritatem celes, quod est serui infidelis opus. Iuxta explicationem Hieronymi, quasi tuba exaltare vocem Propheta iubetur: quoniam bella ventura erat annunciaturus; aut vero quoniam loquuturus erat cũ populo qui morabatur deorsum. *Clama* (inquit) quoniam periculum est tacere, & blandè loqui obduratis inutile. Vulgares iam ac placidas redargutiones sæpius audierũt, & contraxerunt collum ad illas. *Exalta vocem* acriter arguendo. *Ne cesses*, ne parcas: *annuncia populo meo*, idest, qui vult videri meus, & apparere bonus, cum sit iniquus. Secundum Hieronymum, *appellatur populus Dei, vt discat, qualem patrem perdiderit, qui etiam peccatorem vocat populum suum*. Dicito illi *scelera eorum*, quæ ipsi non vident, nec considerant: *Et domui Iacob*, quæ vitam contemplatiuam, cuius Iacob typum gessit, se elegisse gloriatur. huic detege quæ cõmisit peccata, ne inter canes mutos *non valentes latrare* computeris: & socius eorum sis, quos Dominus per Ezechielem redarguit. *Non ascendistis ex aduerso, nec posuistis murum pro domo Israel, vt staretis in prælio in die Domini*. vbi Gregorius: *Ex aduerso* (inquit) *ascendere, est pro defensione gregis voce libera huius mundi potestatibus contraire. Et in die Domini in prælio stare, est prauis decertantibus ex iustitia amore resistere. Pastori enim recta timuisse dicere, quid aliud est quam tacendo terga præbuisse? Qui nimirum, si pro grege se obijcit, murum pro domo Israel hostibus opponit. Hinc rursum delinquenti populo dicitur: Prophetæ tui viderunt tibi falsa & stulta, nec aperuerunt iniquitatem tuam, vt te ad pœnitentiam prouocarent. Prophetæ* quip-

[Margin notes: Prædicatorũ vox sit intrepida. — 2.Tim.4. — Hieron. — Isa. 56. — Ezech. 13. — Greg.lib.a pastoralis curæ.ca.4. tom. 1. — ascendere ex aduerso quid sit.]

quippe in sacro eloquio, nonnumquam Doctores vocantur, qui dum fugitiua esse præsentia indicant, quæ sunt ventura manifestant. Quos Diuinus sermo falsa videre coarguit: quia dum corripere culpas metuunt, incassum delinquentibus promissa securitate blandiuntur, qui iniquitatem peccantium nequaquam aperiunt: quia ab increpationis voce conticescunt. Clauis quippe apertionis, sermo correptionis est: quia increpatio culpam detegit, quam sæpe nescit ipse etiam qui perpetrauit: Hinc Paulus ait: vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt redarguere.

1.Tim. 3

2 *Me etenim de die in diem quærunt, & scire vias meas volunt: quasi gens, quæ iustitiam fecerit, & iudicium Dei sui non dereliquerit:* Assignat rationem propter quam clamare debuit Propheta: Quia videlicet cum Scribis & Pharisæis, cum hypocritis, & peruersis hominibus erat loquuturus. Hypocritæ namque difficilius corriguntur, etiam si cælestis doctrinæ & disciplinæ se simulent cupidissimos. Duplex est eorum iniquitas: nam abominabiles sunt apud Deum, & iustos se esse mentiuntur. Vnde eo grauius peccatum comittunt quo magis cũ veritate pugnant. Hi sunt qui frequentant templa, qui simulant longas orationes in angulis platearum, qui in examinandis mandatis Dei seipsos occupant, cum tamẽ *iudicium Dei*, (idest) veram iustitiam dereliquerint: quorum personã agens, *interrogauit Iesum vnus ex eis legis doctor tentans eum, Magister, quod est mandatum magnum in lege? Simplicissimus interrogator, & malignantissimus insidiator de magno mandato interrogat, qui nec minimum obseruat: Ille enim debet interrogare de maiori iustitia, qui iam minorem compleuit.* Non minori calliditate, quidam alius legis peritus surrexit, tentans Iesum; & dicens, *Magister quid faciendo vitam æternam possidebo?* Hos tangunt, immò, & transfigunt verba sequentia. *Rogant me iudicia,* (idest) præcepta iustitiæ, *& appropinquare Deo volunt,* non quidem voluntate efficaci, sed velleitate quadam, & simulata voluntate. Vocat *iudicia*, præcepta ipsa, quoniam per illa iudicabuntur reprobi. Scriptum est enim. *Quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.* Tales ergo iubet Dominus reprehendere, & peccatorum annunciari, clara, alta, & intelligibili voce.

Hypocritarũ duplex iniquitas.

Matth. 22. d

Chrysost. hom. 42. imperfecti in Matth. post med. tom. 2.

Luc. 10.

Rom. 2. b

3 *Quare ieiunauimus, & non aspexisti: humiliauimus animas nostras, & nescisti? Ecce, in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra, & omnes debitores repetitis. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impie.* Proponit his verbis quandam impiam hypocritarum querimoniam, & eam sapienter dissoluit. Soliciti erant Iudæi circa externum Dei cultum, seruabant ieiunia statutis diebus, orabant, & nihil externæ iustitiæ se arbitrabantur præterire: Ex alia parte multos patiebantur aduersariorum inflictus, innumerisque periculis se videbant expositos. Fluctuabant ergo, & conquerebantur, quod seruantibus legem, & iustitiam facientibus tot acciderent mala, & dicebant: *quare ieiunauimus, & non aspexisti?* (idest) quare non suscepisti benignè ieiunia nostra, nec misertus es nobis iustitiam facientibus. aspicere enim Dei, misereri est. Non diu latet hypocrisis, & superbia, sed signis & verbis, suam facile malitiam detegit. Proprium est

Hypocrisis diu latere non potest.

hypocritis, intumescere, & sua magnificare ieiunia, atque bona opera ostentare. Vnus ex illis *stans, haec apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut caeteri hominum; raptores, iniusti, velut etiam hic publicanus. Ieiuno bis in Sabbato, decimas do omnium quae possideo*. Iniuria denique se affici arbitrantur, si non exaudiantur eorum orationes, & contra Deum obmurmurant in aduersis, fiduciamque in proprijs operibus habent, nec vllum reputant hoc esse peccatum. Humiliare animas, est castigare corpus, & saccũ, vt inferius dicitur, & cinerẽ sternere. Dominus autẽ respõdet illis: *Ecce in die ieiunij vestri, &c.* Ac si apertius dicat. Ieiuniũ mihi gratum & acceptum, est abstinentia à prauis affectibus, à cupiditatibus, & vitijs carnalibus, ab auaritia & contentione, ab odio & inuidia. At vos ò Pharisaei, ò hypocritae, interim dum ieiunatis, vestram expletis voluntatem, non desistitis ab auaritia & rapina, à contẽtionibus & pugnis, & cum ieiunio crescit vestra in pauperes crudelitas: nam litigatis & contenditis cum fratribus, atque in carcerem conijci facitis. Ex hoc loco elicitur, non semper esse cum fratribus litigandum, quamuis aliquando propter iniuriam, & violentiam vitandam, ne laedatur iustitia, & innocens iniuria afficiatur, id sit licitum. Propter quod Apostolus hortatur, vt iuri nostro cedamus aliquando, propter bonum charitatis & religionis Christianae. *Frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud infideles? Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis iniuriam patimini?* Ieiunare ad contentiones, est ex contẽtione ieiunare, & singularitate quadam perniciosa ieiunium ostentare, atque animo explendi propriam voluntatem, quod Hispane dicitur, *ayunar por tirria*, Quod etiam alijs verbis Zacharias explicuit, dicens: *Cum ieiunaretis, & plangeretis, in quinto & septimo per hos septuaginta annos: numquid ieiunium ieiunastis mihi?* Non enim Deo, sed sibi ieiunant, qui non Dei, sed suam ieiunando adimplent voluntatem. Vnde Bernardus: *Qui in sua fortè inuicti obstinatione perdurant indiscretius abstinentes, & singularitate mutabili conturbantes eos cum quibus habitare debent vnius moris in domo, haud scio sanè an se existiment pietatem retinere, cum huiusmodi mihi videantur & longius abiecisse. Nam qui sapientes in oculis suis decreuerunt apud se nec consilio acquiescere, nec praecepto, videant quid respondeant, non mihi, sed dicenti, quoniam quasi peccatum ariolandi est, repugnare; & quasi scelus Idolatriae, nolle acquiescere. Praemiserat autẽ, quia melior est obedientia quàm victima, & auscultare magis quam offerre adipem arietum, idest abstinentiam contumacium. Vnde Dominus per Prophetam: Numquid manducabo, ait, carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Significans minime sibi accepta fore ieiunia superborum, vel immundorum*. Et explicans illud, *capite nobis vulpes paruulas, quae demoliũtur vineas*. Notabilem quorumdam fratrum suorum, superstitiosamque abstinentiam damnat, ex qua se omnibus, sibique omnes molestos reddũt.

4 *Nolite ieiunare sicut vsque ad hanc diem, vt audiatur in excelso clamor vester*. Docet, ieiunium & orationem, quae pietatem comitem habet & iustitiam, efficacissimam esse apud Deum: Vnde Angelus Raphael Tho-

[Marginalia: Luc. 18. c — Ieiunium Deo gratũ quale sit. — 1. Cor. 6. b — Ieiunare ad contentiones quid sit. — Zac. 7. b — Bernard. serm. 33. in Cant. post med. — 1. Reg. 15. c — Ibid. e — Cant. 2. d — Idem ser. 64. in Cãt. colum. 2. — Ieiunium quam sit vtile.]

Tob. 12. Tobiæ: *Bona* (inquit) *est oratio cum ieiunio & eleemosyna magis quàm thesauros auri recondere*. Ex quibus verbis infert Augustinus. *Vt accepta ergo possit esse oratio, consortium vult secum habere ieiunij. Et quia nihil horum sine pietate firmum est, adiecit, & eleemosyna cum iustitia: vt eleemosyna, seruata iustitia, commendet orationem cum ieiunio. Denique orationem & ieiunium Cornelij misericordia commendauit. Ipse enim abundans operibus seu copijs ieiunabat, sed & non habentes pascebat, vt illorum saturitas, ieiunium eius faceret acceptabile. Nullis ergo indigere, & nonnullis carere debet ieiunium, vt possit mereri quod postulat.*

Aug. q. 120 de vtroque mixtim in fine. to. 4.

Ieiunia Ecclesiastica damnant Lutherani

Ex hoc tamen loco Isaiæ, impij hæretici Lutherani, occasionē ineptè sumpserunt damnandi ieiunia Ecclesiastica, non aduertentes, Prophetam, nō ieiunium damnare, sed vanam præsumptionem eorum, qui ex eo quod ita ieiunarent, credebant se sanctos & immunes à peccato, etiam si fratrem pro recuperanda pecunia suffocarēt, & pugno contenderent aduersus eū. Ideò non dixit absolute, *Nolite ieiunare*; sed addidit, *sicut vsque ad hanc diem*. Quasi dicat: non abstineat solum corpus à cibo, sed multo magis anima ieiunet à peccato. Vndè & subditur.

5 *Numquid tale est ieiuniū quod elegi, per diem affligere hominem animam suam? Numquid contorquere quasi circulum caput suum, & saccum, & cinerem sternere? numquid istud vocabis ieiunium, & diem acceptabilem Domino*. Graphice depingit superstitiosum Pharisæorum ieiunium, notans habitum eorum & gestus. Pallore quodam & tristitia vultus ostentare cupiunt internum dolorem. Et ideò Dominus: *Cum ieiunatis*, (inquit) *nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Exterminant enim facies suas*, (idest) à propria & naturali dispositione distrahunt, *vt appareant hominibus ieiunantes*. Caput demittūt, atque in terram deflectunt vt appareant humiles. hoc enim est, *contorquere quasi circulum caput*. quod Pagninus vertit. *Numquid vt curuet quasi iuncum caput suum*? Et loquitur, Sumpta similitudine à iunco qui flacescere incipit & se dimittere, atque in terram cadere. Narrat præterea alia externa pœnitentiæ signa, vt spargere caput cinere, cilicio vti, & dormire in puluere: quibus nimirum testantur homines summam humilitatem. verum Deus qui intuetur cor, hæc omnia pro nihilo habet, nisi adsit pietas erga Deum, & misericordia circa proximū. *Quid enim prodest tenuari abstinentia corpus, si animus intumescat superbia? Quam laudē merebimur de pallore ieiunij, si inuidia simus liuidi? Quid virtutis habet, vinum non bibere, & ira atque odio inebriari?*

Ieiunium superstitiosum notatur.

Matt. 6. b

Hieron. ep. 14. ad Celantiā to. 1

6 *Nonne hoc est magis ieiunium, quod elegi? dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes, dimitte eos, qui cōfracti sunt, liberos, & omne onus dirumpe*. Reprobato superstitioso ieiunio, ostendit, quale ieiunium sit Deo acceptabile, illud videlicet, quod est cum charitate & pietate coniunctum, & misericordiæ operibus ornatum. Et in primis vult ne simus debitoribus molesti, præsertim pauperibus, nec imitemur crudelitatem serui illius, qui *egressus inuenit vnum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios, & tenens suffocabat eum, dicens, redde quod debes*. Noli ergo, propter paruam pecuniæ quantitatem, fratrem conijcere in carcerem, aut bona illius vilius ven-

Ieiunium quas debeat habere conditiones.

Matth. 18. d

vendere, vel per excommunicationē à mensa dominica arcere, cum decem millium talentorum sis debitor. Quo modo enim debiti tui remissionem impetrabis à Domino, si tam seuerus in fratres tuos fueris exactor? Et specialiter prohibet, ne fœnore iniquo, atque exactionibus iniustis indigentes oneremus. Hoc significant verba illa, *dissolue colligationes impietatis*, (idest) chyrographa simul ligata, & creditorum obligationes, iniquas vsuras continentes, (vt exponit Hieronymus) quas etiam appellat *fasciculos deprimētes, & omne onus*, eo quod pauperes deprimant, & onerent supra vires suas. Huic explicationi applaudit translatio septuaginta interpretum: *Solue omnem colligaturam iniquitatis: dissolue obligationes violentarum cautionum, dimitte confractos in remissione, & omnem scripturam iniquam conscinde*. Pro quo Symmachus transtulit. *Et omnem cautionem falsam disrumpe*. Quod autem ait, *dimitte eos qui confracti sunt liberos*, idem est, quod, ne detineas in carcere eos qui non possunt soluere: quos nimirum confractos dicit; quia fidem fregisse videntur, statuto tempore non soluendo; aut vero, quoniam fractæ sunt eorum vires, qui in summam paupertatem inciderunt. hos Hyspano sermone dicimus, *Hombres que han quebrado*. Aliter, per *colligationes impietatis*, possunt intelligi impietates colligantes animam, idest peccata, quibus ligatur animus, iuxta illud, *funibus peccatorum suorum quisque constringitur*. Et idem significant, *fasciculos deprimentes, & omne onus*: quia (vt superius diximus) nihil magis aggrauat animam quam culpa. Vt ergo ieiunia nostra sint Deo grata, non solum ieiunare debet corpus, à cibis abstinendo, sed multo magis anima, repellendo peccata, atque de illis verè pœnitendo: Vnde Bernardus. *Si gula sola peccauit, sola quoque ieiunet, & sufficit: si vero peccauerunt & membra cætera, cur non ieiunent & ipsa? Ieiunet ergo oculus, qui deprædatus est animam, ieiunet auris, ieiunet lingua, ieiunet manus, ieiunet etiam anima ipsa. Ieiunet oculus à curiosis aspectibus, & omni petulantia: vt benè humiliatus, coerceatur in pœnitentia, qui malè liberè vagatur in culpa. Ieiunet auris nequiter pruriens à fabulis, & rumoribus, & quæcumque otiosa sunt, & ad salutem minimè pertinentia. Ieiunet lingua à detractione, & murmuratione, ab inutilibus, vanis, atque scurrilibus verbis. Ieiunet manus ab otiosis signis, & ab operibus omnibus quæcumque non sunt imperata. Sed multo magis anima ipsa ieiunet à vitijs, & propria voluntate sua. Etenim sine ieiunio hoc cætera à Domino reprobantur*. Ieiunauerunt Iudæi, ieiunauerunt Niniuitæ, sed illi magis ad iracundiam Deum concitauerunt, isti verò malum, quod illis decreuerat inferre Dominus, auerterunt. Et quomodo, inquis ieiunauerunt? ad vnius Prophetæ vocem clamantis, *Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. Crediderunt viri Niniuitæ in Deū, & prædicauerūt ieiunium, & vestiti sunt sacco à maiori vsque ad minorem. Et peruenit verbum ad Regem Niniue: & surrexit de solio suo, & abiecit vestimentum suum à se, & indutus est sacco, & sedit in cinere. Et clamauit, & dixit, in Niniue ex ore Regis & principum eius, dicens: homines, & iumenta, & boues, & pecora non gustent quidquam: nec pascantur, & aquam non bibant. Et operiantur saccis homines, & iumenta, & cla-*

Hieron.

Prou. 5.

cap. 1. nu. 17.

Bern. ser. 3. de ieiunio Quadragesimæ

Iona 3. b

& clament ad Dominum in fortitudine, & conuertatur vir à via sua mala, & ab iniquitate, quæ est in manibus eorum. Quæ verba exponens Chrysostomus ait: *Quid est quod ineuitabilē illam iram soluit, num ieiunium solum & saccus? Non est dicendū, sed totius vitæ mutatio. Vnde hoc manifestū? Ab ipsis propheticis verbis De Dei enim ira locutus, & illorum ieiunio, idem conciliationē & cōciliationis causam dicens, sic inquit; & vidit Deus opera ipsorum. qualia opera? quod ieiunauerunt? quod saccum induerunt? Nihil horum, sed hæc omnia tacens, inquit; quoniam conuersus est quisque à vijs suis malis, pœnituit mali, quod dixerat facere ipsis Dominus. Cernis quod non ieiunium periculo eripuit, sed vitæ mutatio Deū barbaris placatum, & beneuolū reddidit?*

Chrysost. hom. 3. ad populū circa med. to. 5.

7 *Frange esurienti panem tuum, & egenos, vagosque induc in domum tuam: cum videris nudum, operi eū, & carnem tuam ne despexeris.* Ostendit, vt ieiunium nostrum sit Deo acceptum, non satis esse declinare à malo, sed etiam oportere bonum facere. Vera enim iustitia, vtrumque completitur. vtrumque præcipit, *declina à malo & fac bonum*. Non sufficit illos dimittere, quos affligis iniustè: benefaciendum est insuper illis, qui tua indigent misericordia. Hinc per Ioelem dicitur, *Sanctificate ieiuniū*, operibus videlicet misericordiæ. *Ieiunium quippe sanctificare*, (vt notauit Gregorius) *est, adiunctis bonis alijs, dignam Deo abstinentiam carnis ostēdere. Frange esurienti*, (idest) cuicumque indigēti, absque delectu, etiam extraneo, *panem tuum. Frange panem* (inquit Augustinus) *non dixit, vt integrum daret, cum fortè pauper ille alium non haberet; sed frange (inquit) hoc est dicere. Etiam si tanta paupertas tibi est, vt non habeas nisi vnum panem, ex ipso tamen frange, & pauperi tribue.* Vnde & Tobias filio suo, *Quomodo potueris, ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue. Si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri stude. Frange panem.* Et, vt notauit Hieronymus, propterea addidit *tuum*, vt te admoneat, ne de rapina facias eleemosynam, iuxta illud, *Redemptio animæ viri, propriæ diuitiæ*. Hinc sanctus Tobias filio suo tale documentum reliquit. *Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli auertere faciem tuā ab vllo paupere: ita enim fiet, vt nec à te auertatur facies Domini.* Et Sapiens, *Honora* (inquit) *Dominum de tua substantia, & de primitijs omnium frugum tuarum da ei. De substantia tua*, (inquit) non ex substantia aliena: nam talis eleemosyna abominatio est apud Deum. Vndè Augustinus: *Multi sunt, qui de alienis lacrymis eleemosynas facere se sperant, vnum exspoliant, alterum vestiunt, vnum inanem faciunt, alium alienis reficiunt. Eleemosyna cum iniquitate acquisita abominatio est apud Deum. Qui de iniquitate misericordiam facere putant, nihil est apud Deum.* Et sanctus Hieronymus: *multi multa pauperibus, sed de aliena substantia, ac frugibus, quas vi, vel fraude rapuerunt, tribuunt. Multi largiuntur de suo, sed largiendo Dominum non honorant, quia fauoris humani, & non amore superni inspectoris faciunt. Qui ergo proficuum sibi eleemosynæ fructū fore desiderant, & de suis proprijs, & in Conditoris honorem tribuant.* Lege quæ circa hoc diximus supra. Dicit præterea, *panem tuum*, vt significet, illam partem

Psal. 36. c

Ioel. 1.

S. Greg. hom. 16. in Euang. & lib. 3 pastoral. cap. 20.

Aug. serm. 62. de tēp.

Tob. 4. a

Prou. 13

Tob. 4. b

Prou. 3. b

Aug. serm. 62. ad fratres in Eremo. to. 10.

Eleemosyna qualiter faciēda sit.

S. Hieron. sup. hunc locum.

Sup. cap 1. nu. 34. 40

pa-

panis, quam non comedis, quia ieiunas, pauperibus esse tribuendam, non ex auaritia reseruandam. Quod pulchrè his verbis notauit Ambrosius, *Illud etiam fratres ad perfectionem ieiunij tacendum non est, vt qui abstinemus, & minimè prandemus, hoc tempore prandia nostra pauperibus prærogemus. Hæc enim est vera iustitia, si, te esuriente, de cibo tuo alius satietur, & in prædictis tuis ieiunijs Dominum roges, & ille pro te satiatus exoret. Vtrumque tibi proficiet, & tua fames, & saturitas mendicorum. Cæterum qui sic abstinet, vt nihil pauperibus de suis epulis largiatur, videtur quæstum sibi suum fecisse ieiunium.* Et sanctus Gregorius. *Admonendi sunt abstinentes, vt nouerint, quia tunc placentem Deo abstinentiam offerunt, cum ea quæ sibi de alimentis subtrahunt, indigentibus largiuntur. Solerter namque audiendum est, quod per Prophetam Dominus redarguit, dicens: Cum ieiunaretis, & plangeretis in quinto & septimo mense, per hos septuaginta annos, numquid ieiunium ieiunastis mihi? Et cum comederitis, & biberitis, numquid non vobismetipsis bibistis? Non enim Deo, sed sibi quisque ieiunat, si ea quæ ventri ad tempus subtrahit, non egenis tribuit, sed ventri postmodum offerenda custodit.* Sequitur. *Et egenos vagosque, &c.* Inuitandi enim sunt pauperes, & contemptibiles, qui te reinuitare nequeunt. Non expectes, quod pauper ad domum tuam clamans accedat. præueni illum: nam, vt Augustinus ait: *Perfecta misericordia est, vt ante occurrat esurienti cibus, quàm roget mendicus. Non enim est perfecta misericordia, quæ precibus extorquetur, sed si tacet mendicus loquitur pallor in facie.* Occurre ergo illis, idquè ex quodam charitatis affectu, & non ex tristitia, aut ex necessitate. *Hilarem enim datorem diligit Deus.* Ideo subdit; *Et carnem tuam ne despexeris*, vt sciamus, quod sicut, *nemo vmquam carnem suam odio habuit: sed nutrit, & fouet eam*, ita fouendi sunt pauperes, & nutriendi velut *caro* propria, iuxta illud Domini præceptum: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Præterea etiam significare voluit, consanguineos non esse despiciendos, quia pauperes sunt & egeni, quoniam, cæteris paribus, magis grata Deo est eleemosyna pauperibus consanguineis ex charitate facta, quàm extraneis. Quod si forsitan panem non habes, vt tribuas indigenti, nec vestimentum, quo nudum operias, est tamen tibi domus, saltem in vno angulo eius præpara lectulum peregrino. *Ideo namque* (vt notauit Augustinus) *subiunxit, & egenos vagosque induc in domum tuam.*

Ambr. ser. 33 de Quadragesima.

Greg. lib. 3 past curæ, admonitione 20 & homilia 16. super Euãgelia.

Zach. 7.

Aug. hom. 39. tom. 1.

Eph. 5.

Aug. serm. 62. de tẽp.

8 *Tunc erumpet quasi mane lumen tuũ, & sanitas tua citius orietur, & anteibit faciem tuam iustitia tua, & gloria Domini colliget te.* In Euangelio operibus misericordiæ æterna promittitur beatitudo. *Dicet enim Rex ijs, qui à dextris eius erunt. Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: Sitiui, & dedistis mihi libere: hospes eram, & collegistis me: in carcere eram, & venistis ad me.* Non aliter Isaias vitam æternam promittit, & lumen indeficiens, misericordiam facientibus. *Tunc* (inquit) cum omnia quæ prædixi perfeceris, *Tunc erumpet lumen tuum. lumen*, inquam, beatificum, *lumen gloriæ*, de quo scriptum est, *Et in lumine tuo videbimus lumen.* Vbi notandum cum beato Chrysostomo, *quod non*

Matth. 25. 6

Psal. 35.

non dixit. Tunc apparebit, sed tunc erumpet, vel vt ipse Chrysostomus legit, *tunc scindetur matutinale lumen tuum, vt velocitatem scilicet, & copiam dantis exprimeret: vtque hoc verbo intelligamus valdè illũ nostræ salutis cupidum esse, quodque muneribus plenus ex largiendi festinatione quasi prorumpit, cũ nihil sit, quod inæstimabile dandi desiderium prohibere possit. quibus omnibus infinitam profectò bonorum copiam paratam nobis esse ostendit.* Tunc sanitas tua, idest sanctitas, quæ salus est animæ, & cupiditates carnis, quæ impeditam habebãt animam ab omni motu iustitiæ, procul pellit, orietur in te citius. Et sanitas illa perfecta, qua corpora beatorum fruĕtur in patria, vbi: *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: Et mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quia prima abierunt.* Vbi reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Denique *iustitia tua*, idest eleemosyna, præibit ante te, & parabit tibi locum in cælesti patria. Anteibit te illuminando, viam parando, & ostendendo, atque etiam deducendo ad portum salutis. In summa, si misericors fueris, *gloria Domini*, (idest) gloriosus Dominus, *colliget te* (idest) congregabit ad populum suum, atque in sinu sanctorum constituet. vel, iuxta Septuaginta, *& gloria Domini circumdabit te*, Alij sic explicant: *Colliget te*, idest, tuos cineres, in quos mortale corpus resolutum est. Sed prima explicatio altior est, & magis communis. Addam aliã, quæ forsitan non displicebit. *Gloria Domini colliget te* (idest) in cælesti gloria totus eris in vnum collectus, qui in vita mortali distractus eras in plura. Cor tuum, & caro tua exultabunt in Deum viuum, & omnia ossa tua dicent, *Domine, quis similis tibi?* Omnes vires animæ tuæ in vno summo bono quiescent, nec oculi tui deprędabuntur amplius animam tuam. Vide quot bona parata sint illis, qui sunt misericordes in pauperes. Hinc colligit Augustinus magnum prædestinationis signum esse misericordiã. *Numquam recordor* (inquit) *me legisse mala morte perijsse, illum qui libenter in hac vita opera charitatis, vel pietatis voluit exercere. Habet enim multos intercessores pius homo, & ille, qui opera charitatis exercet hilariter. Quid enim aliud de pijs hominibus dicere poterimus, nisi id quod frequenter legimus. Opera enim illorum sequuntur illos? Quare, nisi, quia multos habent intercessores. Ideò impossibile est, vt preces multorum nõ exaudiantur, &c.* Et infra. *Cupis autẽ ò homo, vt tui misereatur Deus? fac vt proximo miserearis. Nam tantum tibi miserebitur Deus, quantum & tu misereberis proximo. Tantum recipies in alia vita, quantum facies in præsenti vita.* Vndè & Tobias ait: *Quoniam eleemosyna, ab omni peccato, & à morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras. fiducia magna erit coram summo Deo eleemosyna omnibus facientibus eam.*

9 *Tunc inuocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet: Ecce adsum.* Vide contrapositionem rerum. Cum ieiunas, & castigas corpus tuum, reseruans auaritiæ, nec pauperi tribuens, quod à proprio corpore detraxisti, non exaudiris à Deo, quamuis clames, quamuis ieiunes; Verumtamen esto misericors, dilige proximum tuum sicut teipsum, foue illum velut carnem tuam, & clama, atque inuoca Dominum, & videbis, quod exaudieris statim, aderitque

Domi-

Chrysost. hom. 55. sup Matt. col. vlt.

Beatitudo patriæ qua lis.

Apoc. 21 b

Ps. 34. b

Eleemosynas facientes non peribunt in æternum. Aug. serm. 44. ad frat. in eremo in principio. to. 10.

Apoc. 14

Tob. 4. b

Orationes iustæ eleemosynis sunt efficacissimæ.

Prou. 21 b. Dominus, vt te adiuuet. *Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur*. Qui vero abscondit eleemosynam in sinu pauperis, propitium, cum clamauerit, inueniet Dominum. *Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hac pro te exorabit ab omni malo.* Eccl. 29. b

Luc. 11. Hinc & Saluator: *Pulsate* (inquit) *& aperietur vobis*. Prius dixerat: *Petite, & dabitur vobis, quærite, & inuenietis*. & postmodum adiecit: *Pulsate*, operibus videlicet misericordiæ, *& aperietur vobis*, ianua cælestis. *Pulsat enim Deum* (vt Chrysostomus ait) *qui facit bona opera ante Deum, oratione, ieiunijs, & eleemosynis. Sicut enim, qui pulsat ostium, non tantum voce clamat, sed & manu, sic qui bona opera facit, quasi manu pulsat Deum operibus bonis. Scriptum est enim; concupisce sapientiam, serua iustitiam, & Deus præbebit eam tibi.* Et homilia 67. ad populum. *Ascendentibus in templũ, vt orarent, dictũ est. Nõ apparebis vacuus corã Domino Propterea pauperes ante fores positi sunt, nequis vacuus ingrediatur, vt introeat cum eleemosyna. Si vt misericordiam consequaris, intras, prius miserere. Fac tibi Deum debitorem, & tunc eum pete, vt cum fœnore recipias. Mutua, & tandem Deum repete. Non in manuum extensione satis est audiri. Extende manus tuas non in cælum, sed ad pauperum manus. si ad pauperum manus extenderis manum, ipsum cæli verticem tetigeris: qui enim illic sedet, eleemosynam suscipit; si vero porrexeris vacuas, nihil proficies. Cum ergo defeceris orans, & non acceperis, cogita, quoties pauperem audisti te petentem, & non exaudisti, & indignatus ille non est, nec te contumelijs affecit. Et tu quidem hoc ex crudelitate facis, Deus autem ex benignitate.*

Chrysost. homil. 18. imperfecti, in Matth. colum. 2.

Eccli. 1. d

Idẽ homil. 79 ad pop. colum. 1.

10 *Si abstuleris de medio tui catenam, & desieris extendere digitum, & loqui quod non prodest. Cum effuderis esurienti animam tuam, & animam afflictam repleueris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt sicut meridies.* Idest, si *de medio tui*, & de congregatione tua, *catenam* peccatorum tuorum, quibus ligatus es, abstuleris. vel, *catenam* (idest) tyrannidem, & iugum, quo egeni grauantur, & pauperes. *Si desieris extendere digitum*, idest, mala aduersus proximum machinari. aut in electionem indigni consentire. Per extensionem manus, aut digiti, intelligit impias confœderationes, &, vt vocãt, practicas in ordinãdis & creãdis magistratibus, clericis, vel Episcopis. In hoc sensu asserit Hieronymus, verbum illud esse accipiendum: quia plerique pro digito, ordinationem clericorum transtulerunt, quæ ad impositionem manus impletur. Iuxta illud. *Manus citò nemini imposueris.* Digiti etiã extensio omnes significat species iniuriæ. Dicimur enim emittere digitum, cũ minamur proximis, aut crudeliter ipsos tractamus, & loquitur sumpta metaphora ab hominibus iratis, & cum alijs contendentibus, qui digitos extendunt, quasi volentes eorum oculos eruere. ita Forerius. Multo magis propria videtur aliorum explicatio qui dicunt, *extendere digitum*, idem esse quod proximum infamare, & notare defectus illius. sicut faciunt nonnulli, qui cum prætereuntem viderint eum irrident, & digito ostendunt, & dicunt, ecce qui seminat inter fratres discordias, ecce mendacem, ecce adulterum. Nonne digitum extendere aduersus Christum Dominum visi

digitũ extendere quid sit.

1. Tim. 5

sunt

Matt. 11 e sunt Iudæi, cum dicerent. *Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum, & peccatorum amicus.* Sic Hieronymus, cuius explicationi applaudunt verba sequentia, *& loqui quod non prodest*. Pagninus pro, *si desieris extendere digitum*, transfert, *vt non mittas digitum in rem alienam:* quod ad eos refert, qui opprimendo pauperes, ab eis auferunt eorum bona. *Cum effuderis esurienti animam tuam,* idest, beneficia hilari vultu illi contuleris, paratus & ipsam animã seu vitam impartiri, atque exponere, cum opus fuerit, pro salute proximi: quod quidem est diligere illum, non verbo & lingua, sed opere & veritate. Vnde effundere animã esurienti, nihil aliud est, quàm eius miserijs condolescere, & ita affici egestate eius, ac si illam in proprio corpore sustineres. Si hæc, inquam, perfeceris, *orietur in tenebris lux tua*, idest, quamuis nunc in aduersitatibus viuas; quamuis in tenebris ignorantiæ ambules, statim illustrabit te Dominus, & non patietur te errare in via salutis: nec erit vulgaris *lux tua*; sed qualis esse solet in meridie. *& tenebræ tuæ erunt sicut meridies,* (idest) conuertentur in meridianam lucem. ita vt possis dicere cum Propheta, Ps. 138. e *quia tenebræ non obscurabũtur à te, & nox sicut dies illuminabitur, sicut tenebræ eius, ita & lumen eius.* Vel, sic: Tenebræ tuæ, atque vmbræ legis antiquæ in lucem conuertentur Euãgelij, de qua prædixerat supra, *sicut* Isa. 18. c *meridiana lux clara est.*

11 Et requiem tibi dabit Dominus semper, & implebit splendoribus animam tuam, & ossa tua liberabit: Septuaginta. *Et erit Deus tuus tecum semper, & impleberis sicut desiderat anima tua, & ossa tua pinguescent.* Magis explicat prooemiũ, quod promiserat facientibus misericordiã & ait: Requiem semper habituros in hoc sæculo initiatiuè, quia pacem & tranquillitatem mentis obtinebũt, & in medijs fluctibus securi erunt: in futuro autem completiuè, vbi æterna beatitudine fruentur. Hoc versio Septuaginta significat, cũ ait: *Et erit Deus tuus tecum semper*. Quid enim mali accidere poterit homini, cum quo est Deus? Ex eius præsentia multa bona spiritualia proueniunt animæ. Lux cælestis, pinguedo spiritualis, & fortitudo ad opera virtutum exequenda. Quæ omnia, & alia consimilia verbis sequẽtibus complexus est. *Et implebit splendoribus animã tuam* (idest) varijs virtutibus, ac donis Spiritus sancti, quibus re vera decoratur anima, & splendet, ac lucet sicut lucernæ in caliginoso loco. Trãslatio Septuaginta, videlicet, *& impleberis sicut desiderat anima tua*, abundantiam significat omnium bonorum, quæ ad votum suum consequentur à Deo misericordes; atque orationis efficaciam, quæ quidquid petierit, impetrabit, si comitem habeat misericordiam. *Et ossa tua liberabit*. Videlicet ab infirmitate, vel à morte perpetua. Et per *ossa*, intelligit corpora, quorum sustentaculum sunt *ossa*. Designant etiam *ossa*, omnes interiores animæ vires iuxta illud Psalmistæ: *Omnia ossa mea dicẽt. Domine quis similis tibi?* Hæc ergo ossa liberabit à peccatis, & corruptione, infundendo gratiam qua firmentur ad opera virtutum exequenda, & pinguescant. In summa, eris (inquit) *quasi hortus irriguus, & sicut fons aquarum, cuius non deficient aquæ,* idest, nunquam destituet te gratia Dei, quæ instar fluminis perpetuò irrigabit animam tuam. Sicut enim homini misericordi nunquam deest,

Ossa quid significẽt.

Ps. 34. b

quod

quod pauperibus largiatur, sed ad similitudinem fontium, semper in pauperes ex se diffundit bona temporalia, quibus famem, & sitim eorum extinguat: ita & Deo numquam deerũt bona spiritualia, quæ pro fœnore retribuat facientibus misericordiam. dicit enim Sapiens. *Fœneratur Domino qui miseretur pauperis: & vicissitudinem suam reddet ei.* *O magna vis misericordiæ, quæ Deum sibi constituit debitorem fœnerãti. Dicit Deus, non credis huic per inopiam, mihi per diuitias crede. Ego, quod dedisti illi restituam cum vsuris.

Prou. 19 e

Chrysost. hom. 5. de pœnitent. tom. 5.

12 *Et ædificabuntur in te deserta sæculorum: fundamenta generationis, & generationis suscitabis: & vocaberis ædificator sepium, auertens semitas in quietem.* Sicut auaritia fertilissima quæque loca deuastat, & fructifera in sterilitatem redigit: ita misericordia dissipata instaurat, & inculta deserta in vbertatẽ vertit. Ait ergo, si misericors fueris, *ædificabuntur in te*, (idest) per te *deserta sæculorum*, hoc est ab antiquis sæculis collapsa. Restitues innocentiam, iustitiam, fidem, & pietatem; Abrahæ, Moysi, aliorumque antiquorum Patrum virtutes renouabis, & cognominaberis reparator patriæ, *ædificator sepium*, idest, defensor illius, prohibens bestias, & fures perturbantes pacem illius, atque iram Dei à populo tuo auertens, vt quietè viuat & pacificè; hoc enim est, auertere *semitas in quietem*, vt explicat Hieronymus. Consonat translatio Symmachi, qui pro, *vocaberis ædificator sepium*, legit, *vocaberis murum opponens cadenti.* Hoc faciunt misericordes, cum se inter Deum & populũ constituunt, vt indignationem eius in pietatem conuertant. Murus populi Israelitici, fuit Moyses orans ad Dominum, & dicens: *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti.* *Murus fuit Aaron, murus Samuel, qui iræ Domini restiterunt, & quasi ædificato muro indignationi eius posuerunt terminum. Quod & Hieremiæ dicitur: nec occurrat Domino, ne iræ eius velit resistere, & indignationem ita precibus quasi quodã muro intercludere.* Hæc omnia tamquam in viuo speculo inuenies completa in sancto Patriarcha nostro Dominico, atque in Seraphico Francisco, quorum pijs studijs instaurata est Ecclesia, quorum ornamenta manent in posteris, & nomen eorum non delebitur in sæculum sæculi.

Misericordia erga pauperes instaurat dissipata.

Hieron.

Exo. 32. g

Hieron.

Hiere.

13 *Si auerteris à Sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo, & vocaueris Sabbatum delicatum, & sanctum Domini gloriosum, & glorificaueris eum, dum non facis vias tuas, & non inuenitur voluntas tua, vt loquaris sermonem. Tunc delectaberis super Domino, & sustollam te super altitudines terræ.* Postquam ostendit Propheta, qualiter sit misericordia in proximos exercenda, sine qua ieiunia, & orationes nostræ non respiciuntur à Domino, consequenter sermonem instituit de cultu Dei vero, declarans in quo consistat, & ait: Non satis esse ad obseruationem Sabbati, à laboribus corporalibus abstinere, qui aggrauant corpus, sed multo magis recedendum esse à peccatis, atque à concupiscentijs carnalibus, quæ deprimunt animam. Non consistit Sabbatum Domini in externo otio; sed in vera abnegatione voluntatis propriæ, & interiorum affectuũ animi, ad quam in præsenti fideles inducit. Auertere pedem à Sabbato, est non conculcare Sabbatum: nec illud iniustè viuendo

do violare. Et notandum, quod illud verbum, *si auerteris*, repetendum est cum verbo facere: ita vt sensus sit: *Si auerteris* (idest) desieris facere voluntatem tuam in die sancto. quod ex noua translatione Vatabli colligitur: sic enim habet. *Si auerteris pedem tuum Sabbato, quominus facies tuam voluntatem in die meo sancto*. Sabbatum delicatum illud dicitur, in quo Deus colitur vera obseruantia mandatorum eius, & sanctificatur delicatis, & spiritualibus colloquijs, spiritualibus cogitationibus & operibus; is enim verum Sabbatum custodit, qui cogitatione, verbo, & opere, non suam voluntatem, sed Dei facit. Hebraice, vbi nos legimus, *& vocaueris Sabbatum delicatum, &c.* habetur. *Et vocaueris Sabbatum delicias tuas*. Quibus verbis significatur, veras hominis delicias in Deo esse constitutas in cultu & veneratione eius. Vnde & subditur. *Tunc*, idest, si hæc perfeceris, *delectaberis super Domino*, ait enim Psalmista. *Mansueti autem hereditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis*. Spiritualia enim gaudia, spiritualia bona, & cælestia lex promittit Euangelica, nō corporalia & terrena, sicut lex antiqua, cuius promissiones supra his verbis explicuit. *Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis*. Nūc autem Deus seipsum in præmium promittit, & delectationes quæ sunt in dextera eius vsque in finem. Consequitur autem delectatio ista spiritualis ex cognitione & amore summi boni, quæ ex parte habetur in via, & perfecta erit in patria, *Videbimus enim eum sicuti est*. Septuaginta interpretes, pro, *tūc delectaberis super Domino*, transferunt, *& eris confidens super Domino*. Et recte quidem, nam misericordia erga proximum, & cultus Dei, spem nostram erigunt atque corroborant. Scriptum est enim. *Sacrificate sacrificium iustitiæ, & sperate in Domino*. Prius dixit, *sacrificate* (idest) vosmetipsos Deo offerte, & postmodum adiecit, *sperate in Domino*. Aliter enim spes esset præsumptio. Quod autem subdit, *Sustollam te super altitudines terræ*. idem est iuxta quorumdam Hebræorum sententiam, quod ducam te, atque habitare faciam in terra sancta, (idest) Iudæa, quæ ceteris altior esse dicitur. Quorum explicatio consona videtur translationi Vatabli. *Et ego veham te super excelsa terræ*. Et alludit ad illud Deuteronomij 32. *Cōstituit eum super excelsam terram, vt comederet fructus agrorum*. Sed multo magis placet explicatio Hieronymi, qui, per *altitudinem terræ*, cælestem intelligit Hierusalem, in quam Deus misericordes euehit cultores suos. Potest etiam hoc aliter intelligi, ita vt sensus sit. Faciam vt omnia terrena despicias, & longe ab illis omnes affectus tuos transferas. Sic explicat Gregorius. *Super altitudinem* (inquit) *terræ sustollitur, qui & ipse quæ alta & gloriosa præsentis videntur sæculi, per mentis despectum calcat*. Hoc proprium est eorum, qui delectantur in Domino, & iocunditatem spiritus sentiunt. Sicut enim (iuxta Gregorij sententiam) tanto quis à superno amore disiungitur, quanto inferius delectatur: ita è conuerso, quo magis ac magis delectatur homo in Dei amore, eo longius ab amore rerum inferiorum abscedit.

14 Hinc Dominus sub figura aquilæ perfectorum vitam designare volens ait ad Iob. *Numquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum?* Vbi Gregorius. *Ad præceptum* (inquit) *Dei*

Sabbatum delicatum quid sit.

Psal. 36

Isai. 1. d

1. Cor. 13 d

Psal. 4.

Deut. 32.

S. Gregor. lib. 1. epist. cap. 5.

Iob 39

Greg. lib. 31. moral. cap. 19.

Aquila perfectorum vitam designat.

Dei eleuatur aquila, dum iussionibus diuinis obtemperans, in supernis suspenditur fidelium vita. Quæ & in arduis nidum ponere dicitur: quia desideria terrena despiciens, spe iam de cælestibus nutritur. In arduis nidum ponit: quia habitationem mentis suæ in abiecta & infima conuersatione non construit, &c. Videamus aquilam nidum spei sibi in arduis cõstruentem, qui ait: nostra conuersatio in cælis est. Et rursum: qui conresuscitauit, & consedere nos fecit in cælestibus. In arduis habet nidum: quia profecto in supernis figit consilium. Non vult mentem in ima deÿcere, non vult per abiectionem conuersationis humanæ in infimis habitare, &c. Hinc est, quod sequenti se anima per Prophetam Dominus dicit: Sustollam te super altitudines terræ. Quasi quædam namque inferiora terræ sunt, damna, contumeliæ, egestas, abiectio, quæ ipsi quoque amatores sæculi, dum per latæ viæ planitiẽ ambulant, vitãdo calcare non cessant. Altitudines autem terræ sunt, lucra rerum, blandimenta subditorum, diuitiarum abundantia, honor & sublimitas dignitatum: quæ, quisquis per ima adhuc desideria incedit, eo ipso alta æstimat, quo magna putat. At si semel cor in cælestibus figitur, mox quàm abiecta sint cernitur, quæ alta videbantur. Nam sicut qui in montem conscendit, eo paulisper cetera subter iacentia despicit, quoad altiora gressum amplius tendit: ita qui in summis intentionem figere nititur, dum annisu ipso nullam præsentis vitæ gloriam esse deprehendit, super terræ altitudines eleuatur, & quod prius in imis desiderÿs positus super se credidit, post ascendendo proficiens sibi subesse cognoscit.

Phil. 3. Eph. 2.

15 *Et cibabo te hereditate Iacob patris tui, os enim Domini loquutum est.* Ideſt, ad conuiuium illud cæleste perducam, quo Iacob fruitur, de quo Euangelium loquitur, *multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob.* Meminit autẽ specialiter Iacob, quia supplantator fuit, & viriliter pugnauit cum Angelo, vt sciamus quod supplantantibus mundum, & pro iustitia vsque ad mortem decertantibus, paratum est conuiuium illud ab origine mundi. Multa de hoc conuiuio diximus cap. 25. num. *6.* & sequent. Ne autem populus incredulus vera esse, quæ dicta sunt dubitaret, adiecit, Dominum, qui nec fallere potest, nec falli, ea omnia prædixisse. Quid intelligat per *os Domini*, explicatum est. cap. 1. num. *61.*

Matt. 8. b

CAPVT

CAPVT LIX.

1. ECCE non eſt abbreuiata manus Domini, vt ſaluare nequeat, neque aggrauata eſt auris eius vt non exaudiat: Sed iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos & Deum veſtrum, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis ne exaudiret. 2. Manus enim veſtræ pollutæ ſunt ſanguine, & digiti veſtri iniquitate: labia veſtra locuta ſunt mendacium, & lingua veſtra iniquitatem fatur. 3. Non eſt qui inuocet iuſtitiam, neque eſt qui iudicet vere: ſed confidunt in nihilo, & loquuntur vanitates: 4. conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem. 5. 6. 7. Oua aſpidum ruperunt, & telas araneæ texuerunt: 8. qui comederit de ouis eorum, morietur: & quod confotum eſt, erumpet in regulum. Telæ eorum non erunt in veſtimentum, neque operientur operibus ſuis: opera eorum opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum. 9. Pedes eorum ad malum currunt, & feſtinant vt effundant ſanguinem innocentem: cogitationes eorum cogitationes inutiles: vaſtitas & contritio in vijs eorum. Viam pacis neſcierunt, & non eſt iudicium in greſſibus eorum. ſemitæ eorum incuruatæ ſunt eis: omnis qui calcat in eis, ignorat pacem. 10. Propter hoc elongatum eſt iudicium a nobis, & non apprehendet nos iuſtitia: expectauimus lucem, & ecce tenebræ: ſplendorem, & in tenebris ambulauimus. 11. Palpauimus ſicut cæci parietem, & quaſi abſque oculis attrectauimus: impegimus meridie quaſi in tenebris, in caliginoſis quaſi mortui. 12. Rugiemus quaſi vrſi omnes, & quaſi columbæ meditantes gememus. expectauimus iudicium, & non eſt: ſalutem, & elongata eſt a nobis. 13. Multiplicatæ ſunt enim iniquitates noſtræ coram te, & peccata noſtra reſponderunt nobis. quia ſcelera noſtra nobiſcum, & iniquitates noſtras cognouimus, 14. peccare & mentiri contra Dominum: & auerſi ſumus ne iremus poſt tergum Dei noſtri, vt loqueremur calumniam & tranſgreſſionem: con-

cepimus, & locuti sumus de corde verba mendacij. 15. Et conuersum est retrorsum iudicium, & iustitia longe stetit: quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in obliuionem: & qui recessit a malo, prædæ patuit: 16. & vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius, quia non est iudicium. & vidit quia non est vir: & aporiatus est, quia non est qui occurrat: 17. & saluauit sibi brachium suum, & iustitia eius ipsa confirmauit eum. 18. Indutus est iustitia vt lorica, & galea salutis in capite eius: indutus est vestimentis vltionis, & opertus est quasi pallio zeli. Sicut ad vindictam quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinem inimicis suis: insulis vicem reddet. 19. Et timebunt qui ab Occidente, nomen Domini: & qui ab ortu solis, gloriam eius: cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini cogit: 20. Et venerit Sion redemptor, & eis, qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus. Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus: 21.22.23. Spiritus meus, qui est in te, & verba mea, quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, & de ore seminis seminis tui, dicit Dominus, amodo & vsque in sempiternum.

SVMMA CAPITIS.

PROSEQVITVR materiam præcedentis capitis, denuncians, eleemosynas, ieiunia, & orationes Iudæorum non esse Deo accepta: quoniam innumeris obuoluti erāt peccatis; quæ taxat statim in principio capitis, vbi præsertim inuehitur contra effundentes sanguinem, contra mendaces, & raptores, & contra iniquos iudices. quod prosequitur vsque ad versiculum. Et vidit Dominus.

2. *Secundò, commendat valde Dei misericordiam. Nam his omnibus peccatis nihil obstantibus, Filium suum misit in similitudinem carnis peccati, vt sicut ait Apostolus, de peccato damnaret peccatum in carne sua. agit de hoc ab illo versiculo.* Et saluabit sibi brachium suum, *vsque ad finem capitis. Vbi multa interserit de vocatione gentium, de aduentu Spiritus sancti, & de prædicatione Apostolorum, & firmitate Catholicæ Ecclesiæ, ex cuius ore Spiritus veritatis non deficiet vsque in sempiternum.*

COM-

COMMENTARIVM.

1. ECCE non est abbreuiata manus Domini, vt saluare nequeat, neque aggrauata est auris eius, vt non exaudiat: *sed iniquitates vestræ diuiserunt inter vos & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis ne exaudiret*. In præcedenti capite hortatus fuerat Iudæos, vt à peccatis abstinerent, & misericordiam diligerent, atque ex corde Deũ colerent, vt ieiunia eorum & orationes acceptabiles fierent apud eum: nunc autem eos arguit tamquam legis diuinæ transgressores, atque in eorũ peccata refert mala pœnæ quibus premebantur. Ait ergo: Non ideò Dominus vos non liberat, quòd potentia eius ad saluandum sit immĩnuta, aut manus abbreuiata: idem enim Deus permanet per omnia sæcula; & sicut liberauit Abraham, potens est vos etiam liberare: nec ideò preces & clamores vestros repellit, quoniã obsurduerit, & temporis longitudine aggrauatæ fuerint aures eius, ne audire possint preces vestras: sed *iniquitates vestræ* interposuerũt murum, ne vos aspiciat, & deprecationes vestras exaudiat. Vana est ergo vestra querimonia, qua Deum arguitis, quoniam ieiunia, orationes, & sacrificia vestra non respicit. Hæc est plana huius loci intelligentia, quã confirmat translatio Septuaginta interpretum: *Numquid non potest manus Domini saluos facere? aut aggrauata est manus eius, vt non exaudiat? Sed peccata vestra separant inter vos & Deum, & propter peccata vestra auertit faciem suam à vobis, vt non misereatur*. Et translatio noua Pagnini, quæ sic habet. *Ecce manus Domini non est mutila, quò minus seruare possit, neque aggrauata auris eius, vt non exaudiat: Sed iniquitates vestræ diuellunt inter vos & inter Deum vestrum, & peccata vestra abscondunt vultum eius à vobis ne exaudiat*. Consonat huic loco illud *Trenorum* 3. *Nos inique egimus, & ad iracundiam prouocauimus: idcirco tu inexorabilis es. Operuisti in furore, & percussisti nos: occidisti, nec pepercisti. Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio*. At Christus moriens dissoluit maceriam, & medium parietem disrupit, & nos reconciliauit Deo Patri. (Tren. 3.)

2. *Manus enim vestræ pollutæ sunt sanguine, & digiti vestri iniquitate: Labia vestra locuta sunt mendaciũ, & lingua vestra iniquitatem fatur.* Conuincit Iudæos suarum iniquitatum, eas enumerando, & ostendit, eos peccatores esse, & loquutione, atque cogitationibus, & desiderijs internis: & in primis eorum arguit iniustitiã, homicidia & furta; hæc & consimilia peccata vnico verbo perstringẽs, quæ fusius iam supra enarrauerat dicens; *Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt, Principes tui infideles, socij furum, &c.* Per *manus* ergo *sanguine* pollutas, intelligit homicidia, aut reliqua peccatorum genera aduersus proximum commissa, vt supra num. 47 & 62. explicari (Isai. 1.)

sup cap. 1. nu. 43.

explicatum est. Quod subdit, *& digiti vestri iniquitate*, vel, vt transferunt Septuaginta, *& digiti vestri peccatis*, idem significat. Et specialiter explicat rapinas Iudæorum, & furta; digitis enim bona rapiuntur aliena: aut vero quædam detestanda peccata, quæ ob suam enormitatem & insignem malitiam dicuntur digitis facta, sumpta similitudine à rebus studiose cõpositis; digitis enim cõplētur. Vnde & Propheta, cælos opera digitorum Dei esse dixit, ob eorum pulchritudinem & perfectionem. Possunt etiam hæc verba, *& digiti vestri iniquitate*, ad illud referri, quod digiti ostensione superius explicuit, cum dixit; *si desieris extendere digitum, &c.* Deinde opponit illis peccata locutione commissa, mendacia videlicet, susurrationes, detractiones, murmurationes, quibus inique atque iniuste fama obscuratur proximi, falsa testimonia, & his similia. Ac si apertius dicat: Quomodo exaudiet pater cælestis orationes vestras, aut respiciet manus vestras extensas, cũ adhuc pollutæ sint sanguine filiorum eius ac Prophetarum quos trucidastis, & digiti contaminati sint iniquitate, per iniqua & peruersa suffragia, & ordinationes digitis vestris subscriptas? Et sicut manus vestræ sunt impiæ; ita & linguæ mendaces falsum perhibentes testimonium, longeque aliud loquentes quàm sentiatis corde. quomodo ergo acceptabilem poterunt orationem effundere?

Psal. 8.

sup cap. 58 nu. 10.

3 *Non est qui inuocet iustitiam, neque est qui iudicet verè: sed confidunt in nihilo, & loquuntur vanitates.* Idest, cum talia inter vos committantur delicta, nemo tamen reperitur qui arguat illa. *Non est* qui increpet proximum suum, cũ male fecerit, increpet, inquam, iuste, & vt par est. Ita Vatablus explicat illud, *Non est qui inuocet iustitiam* (idest) qui clamet prò iustitia, & arguat delinquentes: Omnes sunt adulatores, omnes participes eorũdem criminum. Vel sic, Non est qui eruat pauperem, & inopem à calumnia, & seruet iustitiam. atque adeo his verbis nouum illis exprobrat crimen. Consonantque verba sequentia, *non est qui iudicet vere*, idest, nullus reperitur verus & iustus iudex, omnes sunt corrupti. quod & superius illis obiecerat, dicens: *Principes tui infideles, socij furum. Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad illos;* Et cum talia essent eorum opera, confidebant *in nihilo*, vel in rebus vanis (vt transfert Vatablus) vel in vanis (vt transferunt Septuaginta) hoc est, in vacuis & egenis elementis, atque cæremonijs legis antiquæ, in ieiunijs & orationibus, quæ nisi adsit pietas erga Deum, & charitas proximi, pro nihilo reputantur. Secundo explicatur sic. *Confidunt in nihilo*, idest, credunt, hæc ipsorũ opera abscondita esse à Deo, arbitrãtur numquam punienda fore. Quod crimen superius obiecerat illis, eos vocans viros illusores, quia dicebant: *Percussimus fœdus cum morte, & cũ inferno fecimus pactum. flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos: quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus.*

Isa. 1.

Isa. 28.

4 *Conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem.* Cogitationem comparat conceptui; verba autem, & opera externa, confert partui. Quales cogitationes hominum, talia & eorũ opera. Qui ergo mala cogitãt in cordibus suis, non iustitiam, sed iniquitatem pariunt. Concipere laborem est,

Cogitationes conceptui, opera partui conferuntur.

est, peruersa concipere, quæ exequutioni mandata, laborem & dolorem afferſit homini. Vnde Gregorius explicans illud, *Concepit dolorem, & peperit iniquitatem*, ait: *Dolorem concipit, qui peruersa cogitat. Iniquitatem parit, cum explere cœperit, quod cogitauit. Inuidendo dolorem concipit, derogando iniquitatem parit*. Tales fuerunt Iudæi, qui ex inuidia concilium collegerunt, vt Christum morti traderent. Conceperunt laborem, cum dixerunt, *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit: si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent locum nostrum, & gentem*. Pepererunt iniquitatem, cum in hãc iniquam sententiam deuenerunt, *Vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat*. Hanc Scribarum, & Pharisæorum malitiam explicant verba sequentia.

Iob. 15. Greg. lib. 12. moral. cap. 25.

Ioan. 11 f

Luc. 23.

5. *Oua aspidum ruperunt, & telas aranea texuerunt*. Ostendit quam noxium Iudæis fuerit, & inutile eorum consilium, quod aduersus Dominum cogitauerunt. Idque explicat duplici similitudine. Altera est eorum, qui frangunt *oua aspidum* in suum proprium, & aliorum damnum: Nam rupto ouo, erumpit aspis; quæ linguæ vulnere venenum infigit effractori. Altera vero est texentium telas aranearum: quorum opus est inutile, vtpotè fragile, & nulli prorsus vsui aptum; quia neque ad ornatum, neque ad operiendam nuditatem deseruit. Tale fuit consilium Iudæorum, quod cõtra Dominum collegerunt, noxium ipsis, & inutile. noxium quidem; nam mortem sempiternam illis attulit, & maledictionem, quam super se imprecati sunt, qui dixerunt. *Sanguis eius super nos, & super filios nostros*. Inutile, quoniam finem intentum non sunt consequuti. Dicebant enim ad inuicem: *Si dimittimus eum sic; omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent locum nostrum & gentem*. Moriatur ergo homo iste, occidamus eum, *& eradamus de terra viuentium*, ne quis credat in eum, ne veniant Romani, & tollant nostrum locum. Sed ecce in vanum texuerunt telam suam; nam & morti tradiderunt Christũ, & ipso mortuo, omnes gentes crediderunt in eum, & venerunt Romani, & abstulerunt locum eorum & gentem.

Oua aspidum quid significent.

Matth. 27. e

Luc. 23. Ioan. 11 f Iere. 11. d

6 Possunt hæc aliter intelligi, atque omnibus peccatoribus adaptari. Comparat enim Propheta his verbis cogitationes pessimas, ouis regulorum, quæ, vbi ad consummationẽ venerint, proferunt basiliscos (idest) mortalia opera, quibus ipsi peccatores & alij pereunt. Reguli excidentes oua rostro, paulatim eorum duritiem decutiunt, donec pullus appareat, donec basiliscus exeat in publicum. Nõ aliter impij cogitationes malas aliquo tempore versant in cordibus, donec in opus suum prodeant, & mortem generent. Quod sanctus Iacobus his verbis declarat. *Vnusquisque vero tentatur à concupiscentia sua abstractus, & illectus. Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum; peccatum verò cum consummatũ fuerit, generat mortem*. Verũ opera illorũ tanto labore patrata, tamque perniciosa sollicitudine, rectè comparantur telæ aranearum, quia non durãt, neque proderunt, sed cum araneis ipsis scopa mortis de medio tollentur. Iuxta illud Prophetæ vaticinium. *Et tabescere fecisti sicut araneã animam eius: verumtamen vanè conturbatur omnis homo. Conturbatur homo*, vt pecunias congreget, vt acquirat diuitias, vt sua expleat

Cogitationes pessimæ ouis regulorũ cõferuntur.

Iacob. 1. c

Psal. 38 c

pleat desideria, sed *varie conturbatur*: quia sicut araneæ, & aranearum telæ tabescunt omnia, & deficiunt. Vnde Origenes, *Omnia quæ texit, & agit peccator, tam nihil scias esse, quã sunt illa, quæ texit aranea, licet varia videantur, & composita, licet exquisita quadam arte digesta. Quanta texuerunt illi diuites, qui ante nos fuerunt, qui diuitias varijs artibus, & callidis adinuentionibus congregabant, qui magistratus, qui honores, qui consulatus ambitione quærebant, isti omnes telas araneæ texuerunt. Tam enim vana, tam friuola, quam est araneæ textrina, fuerunt omnia, quæ gerebant, & propterea tabefactæ sunt, sicut aranea, anima eorum.*

Origenes hom. 2. sup. Psal. 38.

Aranearũ tela opera designat peccatorũ.

Psal. 38

7 Oua aspidum, &c. Per *oua aspidum*, quæuis opera designat improborum. Quidquid enim ab ipsis prodit, mortiferum est, ac lethale. Et sicut vipera ouum ponere nequit, nisi veneficum, sic isti, nihil nisi maleficij plenum depromunt; nihil rectum aut sincerum est ab ipsis expectandum, nihil humanitatis, nihil charitatis præstant ijs; inter quos versantur: quos Apostolus, *repletos* esse dicit *omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque misericordia.* Et sicut ipsi peruersi sunt, ita & peruertunt eos, cum quibus conuersantur. subditur enim.

Opera praua sunt oua aspidũ.

Rom. 1.

8 Qui comederit de ouis eorum, morietur: & quod confotũ est, erumpet in regulum. Telæ eorum non erũt in vestimentum, neque operientur operibus suis: opera eorum, opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum. Prosequitur duas iam positas similitudines. Et sensus est. Sicut, qui oua reguli comederit, statim moritur: ita & omnes quibus mala impiorum opera placuerint, vel eis consenserint, peribunt: nã digni sunt morte, non solum, qui faciunt; sed etiã qui consentiunt faciẽtibus. *Quod confotum est, &c.* idest, si quis fouerit peruersa impiorum consilia, inde *regulum* educet. Et loquitur per similitudinem ad animalia, quæ super oua incubant, & illa fouent, vt pullos ex eis producant. Septuaginta interpretes, pro, *Et quod confotũ, erumpet in regulũ.* vertũt *frangens ventilatũ reperit, & in ipso regulum.* Et sensus est; licet quis per inconsiderationem, pede calcans oua aspidum, excutiat regulum, ab eo nihilominus circumligatur, & occiditur. Tale quid eueniet illis, qui absque circumspectione offendunt in consilijs impiorum, circumligati delictis manebunt: tam mortiferi sunt cogitatus illorum. Denique sicut nullus ex telis aranearum vestes conficit, vt suam operiat nuditatem: ita neminem opera locupletabunt impia, nihilque proderunt in die iudicij, quando cũ veste nuptiali occurrere oportebit Saluatori. Ideo appellat eorum opera, *inutilia*, & opera *iniquitatis*, idest fraudulentijs, rapinis, & crudelitate plena. Hæc inueniet iudex in eorum manibus cum venerit, (*Cogerles ha con el hurto en las manos.*) Et retribuet illis secundum opera eorũ. Consonat huic explicationi translatio Vatabli. *Oua reguli excludunt, & aranea telam texunt: Qui de ouis eorum ederit, morietur: Si vero quis* conculcauerit, excludetur vipera. Et telis eorum non conficitur vestis, vt operibus suis sese tegant.

9 Pe-

9 *Pedes eorum ad malum currũt, & festinant, vt effundant sanguinem innocentem: cogitationes eorum cogitationes inutiles: vastitas, & contritio in vijs eorum. Viam pacis nescierunt, & non est iudicium in gressibus eorum, semitæ eorum incuruatæ sunt eis: omnis qui calcat in eis, ignorat pacem.* Allegat hæc carmina Paulus Apostolus ad Romanos scribens, quibus totum humanum genus peccatis obnoxium esse probat, & indigere gratia Dei, *Veloces*, inquit, *pedes eorum ad effundendum sanguinem: contritio & infelicitas in vijs eorum, & viam pacis nõ cognouerũt, non est timor Dei ante oculos eorum.* Docet autem Propheta hoc loco, homines toto studio eniti, vt malefaciant, & affligant proximos, & sanguinem fundant innocentem, nihilque agant pacifice, sed *viam pacis* odio habeant. *Vastitas & contritio in vijs eorum* (idest) quocũque ierint, omnia vastant, omnia conterunt, nec sexui, nec ætati parcentes, odio habentes pacem & iustitiam, & diligentes iniquitatem. Porrò omnia in suũ damnum conuertunt: Nam *semitæ eorum incuruatæ sunt eis*, (idest) in scandalum factæ, vt ipsi cadant in laqueos, quos parauerunt alijs. Attende quod Paulus his verbis religiosissimos Iudæos taxat, & varijs criminibus fatetur obnoxios: vt hinc colligas, quid sit de ceteris hominibus sentiendum, quando præcipui in sanctitate talibus sunt commaculati peccatis. Sanctus Hieronymus, & Cyrillus præsentem locum referunt ad studium Scribarum & Pharisæorum, qui sanguinem Christi innoxium cogitauerunt effundere, & in hanc vnanimiter deuenerunt sententiam, *vt vnus moriatur homo pro populo, ne tota gens pereat*. In quorum vijs *vastitas* fuit & *contritio*; quoniam in illud inciderunt iudicium, quod imprecati sunt, cum dixerunt, *Sanguis eius super nos, & super filios nostros*. Quoniam post passionem Domini à Romanis ciuitas eorum vastata est, & contrita. *Nescierunt* sane *viam pacis*: quia semitas Christi pacificas, atque Euangelium pacis, quod prædicauit, ignorauerunt, & absque iudicio legalibus cæremonijs adhæserũt: diligentes magis tenebras, quam lucem. Vnde & subditur.

Rom. 3.

Peccato subiacent omnes filij Adæ.

Cyrillus.

Luc. 23.

10 *Propter hoc elongatum est iudicium à nobis, & non apprehendet nos iustitia: expectauimus lucem, & ecce tenebræ: splendorem, & in tenebris ambulauimus.* Ostendit Iudæorum peccata, quæ enarrata sunt, causam esse excæcationis eorum. Vndè in persona illorum, qui ex Iudæis suã agnouerũt miseriam, ait, *Propter hoc*, idest, quia manus nostræ pollutæ sunt sanguine; quia loquuti sumus mendacium: quia festinauimus ad effundendum sanguinem, & viam pacis nesciuimus, & iniustitiam operati sumus; ideo *elongatum est iudicium à nobis*, illud videlicet, de quo ait Saluator: *Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras*, quoniam liberati non sumus à potestate principis tenebrarum. Secundò explicatur sic, *elongatum est iudicium*, idest, Filius cui omne iudicium dedit Pater. Ita Glossa interlinearis. Et dicitur elongatus; quoniam Iudæos relinquens, transiuit ad gentes. Idem significant sequentia verba, *Et non apprehendet nos iustitia* (idest) Christus, qui *factus est nobis iustitia, sanctificatio & redemptio*. Per iustitiã legem intelligit Euangelicam, seu legem gratiæ, per quam ex iustitia à potestate peccati Christus nos liberauit. de qua Apostolus cum Iudæis lo-

Ioan. 12.

Christus à Iudæis elongatus est.

1. Cor. 1.

loquens, ait, *Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quaerentes statuere, iustitiae Dei non sunt subiecti*. Poteris etiam per iudicium & iustitiam, iustitiae executionem intelligere, & iustitiae habitum, cum Lyrano. Iudicium enim est actus iustitiae, quae habitum virtutis importat, per quem homo reddit vnicuique quod suum est. Expectauimus lucem, idest Christum, qui est lux vera, illuminans omnem hominem venientē in hunc mundum. vel, expectauimus lucem Euangelij: *& ecce tenebrae*, idest, obtenebrati sumus peccatis nostris, *& in tenebris ambulauimus*, idest, in vmbra & in figuris legis antiquae. Secundum Vatablum sic exponitur. *Exspectauimus lucem, &c.* idest pro felicitate quā exspectabamus, calamitatem sumus consequuti.

Lyran.

11 *Palpauimus sicut caeci parietē, & quasi absque oculis attrectauimus: impegimus meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui*. Propriū est caecorum tentare manu, antequam gradiantur per viam, & semper timent, ne offendant in ea & cadant. Hac ergo phrasi significat Propheta Iudaeorum miseriam, qui legales caeremonias obseruantes, ieiunia, & solemnitates statutas, causam suarum calamitatum ignorabant. Ideò dicunt, *Palpauimus sicut caeci, &c.* Potest hoc etiam referri ad eorum perfidiam, qui manifestè veritati repugnarunt, qui videntes lucem meridianam, in tenebris palpant, dum conantur Scripturis caliginem offundere, & densissimas tenebras, atque in verbis Dei lucidissimis, tamquam si obscura essent, impingunt. Tales fuerunt principes sacerdotum Scribae & Pharisaei, qui videntes Prophetarum oracula in Christo Domino adimpleri, se non videre simulauerunt, & quasi palpantes atque in ipso lumine offendentes, interrogauerunt Dominum. *Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam?* Et iterum. *quod signum ostendis nobis, vt videamus & credamus?* Et rursus: *Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus filius Dei.* Vide quomodo palpent tamquam caeci *in meridie*, & manu tentēt *parietem*, idest, Christum, atque impingant *in meridie* lucis Euangelicae. *Impegimus* (inquiunt) *in meridie*: nam in toto terrarum orbe Sole iustitiae rutilante, & Christi Euangelio propagato, in varios incidimus errores. nec solum, inquiūt, versamur *in tenebris*, sed & mortuis similes sumus: non quidem nuper defunctis, sed illis qui in desertis sepulchris & caliginosis iacent. Quia non bona opera vitalia, & meritoria vitae aeternae fecimus: sed ad instar mortuorum facti sumus, foetorem intolerabilem, putredinemque ac vermes cum magna aspicientium abominatione generantes. Hinc & Saluator, *Vae* (inquit) *vobis Scribae & Pharisaei hypocritae: quia similes estis sepulchris dealbatis, quae à foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia*. His similes sunt peccatores, qui non spiritu Dei aguntur, sed carnis: nam corpore viuentes mortuis sunt miserabiliores, & foetorem maiorem emittunt quam putrida cadauera, & vermibus plena. Vatablus, vbi nos legimus, *in caliginosis quasi mortui*, transfert: *In locis neglectis, ac sordidis, vt mortui*. Quibus verbis significat, multis eos calamitatibus obrui, sicut *mortui* in sepulchris neglecti, quibus nulla est spes ad meliorem fortunam redeūdi.

Palpare in meridie, est repugnare veritati agnitae.

Ioan. 2.

Matth. 26. f

12 *Rugiemus quasi vrsi omnes, & quasi columba meditantes gememus,*

in-

expectauimus iudicium, & non est; salutem, & elongata est à nobis. Verba hæc possunt, & in malam partem, & in bonam accipi. Et quidem, si in malam partem accipiantur, significãt crudelitatem Iudæorum rugientium contra Christum, & Apostolos ac discipulos eius, vt interpretantur sancti Hieronymus, & Theodoretus. Rugiẽrunt Iudæi *quasi vrsi*, cum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius fremuerunt, cum oues persequuti sunt illius, & nomen eius blasphemauerũt. Hanc rabiem eorum natura vrsi declarat: nam (vt dicit Plinius) nulli animali tantam natura dedit solertiam ad malefaciendum, sicut vrso. Est præterea vrsus animal impatiens & iracundum, appetens se de singulis vindicare, & cum vnum inuaserit, si alius eum tangat, primo dimisso, statim illum aggreditur. Quæ omnia Iudæis competunt: nam per inuidiã tradiderunt Christum, & multis modis mortem procurauerunt illius, impatienter clamantes. *Tolle tolle crucifige eum.* Non pepercerunt Apostolis, nec modo parcunt Christianis: modo istum, modo illum inuadunt, & si quis eos tetigerit, contra illum insiliunt. Per columbas (vt idem Theodoretus notauit) loquacitas designatur Iudæorum, qui in medio luctu calamitatis, quam patiuntur, aduersus Deum murmurare non cessant, & contra Euangelium Christi procaciter fari. Hieronymus. *Et quasi columbæ meditantes gememus* (idest) *absque sensu & intelligentia Scripturarum, tantum verba meditantes, quæ decantant memoriter.* Columbis conferuntur, non in simplicitate, sed in stultitia sicut per Prophetam dicitur. *Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor.* Pro quo Septuaginta transtulerunt. *Et erat Ephrem quasi columba insipiens, non habens cor*, vel, *non habens sensum* vt legit Hieronymus. In quo insensibilitatem, & insipientiam notauit Iudæorum. Nam vt idem Hieronymus inquit. *Aues cætera pullos suos etiam cum periculo vitæ suæ protegere festinant, & cum ad nidum suum accipitrem, colubrum, coruum accedere viderint, huc, illucque volitant, & immittunt se morsu, & unguibus lacerant, & dolorẽ parentis querula voce testantur. Sola columba ablatos pullos non dolet, non requirit. Et ideò rectè comparatur Ephraim, quod vastatum per partes populum non sentiat, sed negligens sit salutis suæ.* Quod autem subdit: *Expectauimus iudicium, &c.* exponendum est, sicut superius explicata sunt verba illa. *Propter hoc elongatum est iudicium à nobis.* Secundò explicatur hic locus in bonam partem: ita vt significet pœnitentiam eorum, qui ex Iudæis conuersi sunt ad Dominũ, & conuertentur, postquam plenitudo gentium ad fidem intrauerit. Rugitus enim lacrymabilem significat pœnitentiam; secundum illud. *Rugiebam à gemitu cordis mei. Rugiemus* ergo, inquiunt, *quasi vrsi*, præ magnitudine doloris, quoniam à Deo fuimus derelicti, quoniam excecati, & obdurati tot sæculis permansimus. Et bene inquit. *quasi vrsi*; licet enim vrsus animal sit inuidum, impatiens, & iracundum; catena tamen ligatus, verberibus edomatur: ita & Iudæi in exilium missi, & longa captiuitate detenti, ac multis verberibus à Deo afflicti, tandem edomati, in fine sæculorum mansuescent, & conuertentur ad Dominum. Et notandum, quod ideo dixit, *rugiemus omnes*, vt vniuersalem eorum designet conuersionem; de qua Apostolus ait: *Nolo enim vos igno-*

Marginalia: Vrsus in bonã sumitur, & in malã partem. — Prima explicatio. — Psal. 2. — Vrsi solertia qualis. Geminianus lib. 5. de animalibus terrestribus. cap. 68. & 71. — Theodoretus. — Hieron. — Osea 7. c — Iudæorũ insensibilitas. — Hieron. sup cap 7. Oseæ. — Secũda explicatio. — Psal. 37. — Vrsus verberibus domatur. — Rom. 11 d

ignorare fratres mysterium hoc: (vt non sitis vobis ipsis sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, Et sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. Et quasi columbæ meditantes gememus, idest, in gemendo pristinum statum nostrum, tales nos præstabimus, quales videmus columbas, quæ iterant sine intermissione gemitũ. Consonat translatio Vatabli. *Et sicut columba inconstanter gemebamus*, idest, gememus. Expendatur illud verbum *meditantes*, significat enim, dolorem verè pœnitentium ex meditatione assidua, ac profunda cogitatione suorum peccatorum generari, quam sanctus Ezechias in suo Cantico explicuit, dum dixit: *Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor vt columba*. Hanc secundam explicationem sequitur Cyrillus, qui hæc, & sequentia verba ait esse Iudæorum, reuertentium ad fidem in occasu sæculi.

Pœnitentiũ dolor qualis.

Isai. 38.

13 *Multiplicata sunt enim iniquitates nostra coram te, & peccata nostra responderunt nobis: quia scelera nostra nobiscum, & iniquitates nostras cognouimus*. Iterum atque iterum fatentur causam, propter quã sunt à Deo derelicti, in ipsis esse, non in Deo; quia videlicet, *multiplicata sunt iniquitates eorum*. Peccauerũt (inquiunt) patres nostri, peccauimus & nos, atque peccata peccatis adiecimus. *Multiplicata sunt iniquitates nostra coram te*, idest, manifestiora sunt peccata nostra, quàm vt ea tergiuersari valeamus, aut simulata religione operire. Vel ideo dicit, *coram te*, vt tacite notet hypocritas, qui ieiunantes, atque longas orationes simulantes, hominibus quidem apparent religiosi, immaculati, & sancti; coram Deo autem, qui intima cordis penetrat, pleni sunt iniquitate. Hinc ait Psalmista: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci*. Hinc filius prodigus, ad patrem rediẽs, dixit ei: *Pater peccaui in cælum & coram te, iam nõ sum dignus vocari filius tuus. Coram te*, inquit, *peccaui, coram te*, quem vt patrem reuereri debueram, atque præsentiam illius recogitans, ab iniquitate elongari. Coram maiestate tua, in cuius oculis omnia nuda sunt & aperta. Vnde Chrysostomus, ostendit hunc patrem non hominem intelligi debere, sed Deum: *quando non solum cælum nominat in confessione peccatorum pænitens supplex: sed adiecit, in conspectu tuo. Deus enim est inspector omnium solus, à quo nec in corde meditata peccata abscondi possunt: scrutans, inquit, corda, & renes Deus*. Sequitur. *Et peccata nostra responderunt nobis*: Quia videlicet, conquerentibus nobis, & dicentibus, *Quare ieiunauimus & non aspexisti, humiliauimus animas nostras & nescisti: quare errare nos fecisti Domine de vijs tuis, indurasti cor nostrum, ne timeamus te?* quare tot mala nos opprimunt in conscientijs nostris? peccata nostra respondent, quod pœnam illam, & longe acerbiorem promeriti sumus. Contra nos enim stant peccata nostra, & nos accusant, ac pro Deo respondent. Si interrogarentur peccata, quid aduersus auctores suos agendum esset, omnia vna voce clamarent, pereant, pereãt. Sic clamauit aduersus Cain vox sanguinis Abel, Domino attestante. *Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra*. Consonat huic explicationi translatio septuaginta interpretum, qui vbi nos legimus: *Et peccata nostra responderunt nobis*, Trãsferunt.

Peccata corã Deo quid sit.

Psal. 50

Luc. 15. e

Chrysost. hom. de patre & duobus filijs, sup. cap. 15 Lucæ. to. 2.

Psal. 7. e

Peccata respondere peccatoribus quid sit.

Isa. 63. d

Peccata peccatores accusant.

Gen. 4.

runt. *Et peccata nostra steterunt contra nos*. Quo ergo ibit peccator, qui Deum habet iratum, quem propria arguit conscientia, neque est qui illũ defendat. Præterea dicuntur peccata respondere peccatoribus, cum, propter illa, condignam pœnã recipiunt. Stipendium .n. peccati mors. hæc est merces quæ respondet peccantibus, iste fructus, quem pro suo labore percipiunt. Quæ autem fuerint scelera Iudæorum, indicant verba sequentia.

14 *Peccare & mentiri contra Dominũ: & auersi sumus ne iremus post tergũ Dei nostri, vt loqueremur calũniam, & transgressionem cõcepimus, & loquuti sumus de corde verba mendacij*. Crescente simulatione & hypocrisi, crescit mendacium, & cætera multiplicantur peccata, sicut multiplicata sunt in Scribis, & Pharisæis. *Peccare & mentiri*, idest, peccauimus, & mentiti sumus contra Dominum; nam infinitiuus sumitur pro indicatiuo, & sic vertunt Septuaginta. *Impie egimus & mẽtiti sumus*; quod S. Cyrillus ad impia illa refert mẽdacia, quæ aduersus Dominũ euomuerunt, cũ dicerent, *In Belzebub principe dæmoniorũ eijcit dæmonia*. Et iterũ, *Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?* Et rursus, *Hunc inuenimus subuertentẽ gentem nostram, & prohibentẽ tributa dari Cæsari*. Præterea mẽtiti sunt contra Dominum: nam promiserunt illi, *omnia quæ præcepit nobis Dominus faciemus*, & nihil minus operati sunt postmodum. Vnde & Dominus iuste conqueritur, dicens, *Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis*. Sequitur. *Et auersi sumus, &c*. Significant hæc verba, auersionem illam, de qua Hieremias ait: *Quare ergo auersus est*

Cyrillus. | Luc. 11. | Ioan. 8. f | Luc. 23. e | Psal. 17 | Hier. 8. b

populus iste in Ierusalem auersione contentiosa? Non enim ex zelo honoris diuini, sed ex contentione malitiosa, ex odio & inuidia, facies suas auerterunt à Domino, & persecuti sunt eũ dicentes. *Circumueniamus ergo iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Promittit se scientiam Dei habere, & filium Dei se nominat. factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum. Grauis est nobis etiam ad videndum, &c*. Et cum clamaret Christus, *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*: illi auersi sunt, & elongati à via veritatis, & post tergum monẽtis ire noluerunt. Quod autem subdit, *Vt loqueremur calumniam, &c*. repetitio est eius, quod dixerat, *Peccare & mentiri contra Dominum*, Et refertur ad tergiuersationes, quibus Iudæi calumniabantur Christi miracula. Nunc asserentes in Belzebub principe dæmoniorum eijcere dæmonia; nunc eum arguentes, quod in Sabbato curaret. Nunc eum blasphemantes, & dicentes: *Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum, & peccatorum amicus*. Expendatur illud verbum *de corde*. Significat enim, non ex ignorantia, sed ex inuidia, ex odio, ex malitia, mendacia illa & calumnias Pharisæorum processisse. Quod magis explicat translatio Vatabli. *Praeuaricari, & mentiri aduersus Dominũ, deficere post tergum à Deo nostro, loqui calumniam & defectionem, eiaculari, & concinnare ex corde falsos sermones*. Verbis enim suis, tamquam iaculis Iudæi impetere Christum conabantur; sed frustra, & in proprium damnum: nam in caput suum retorque-

Sap. 2. | Matt. 8 d | Iudæi malitiose contra Christũ insurgebant. | Matth. 11. c

quebantur iacula, in petram, ideſt, Chriſtum, iactata. Hæc de Iudæis dicta ſunt: ſed omnibus competũt peccatoribus, qui proximos ſuos calumniantur, & eos decipere curant, prodere, mordere, & conuitijs infamare. Et verbum, iaculari, immanitatem quandam & crudelitatem ſignificat, qua iniqui aggrediuntur innocẽtes, iuxta illud Pſalmiſtæ, *Quoniã ecce peccatores intenderũt arcũ, parauerũt ſagittas ſuas in pharetra, vt ſagittẽt in obſcuro rectos corde. Quoniã quæ perfeciſti, deſtruxerũt, iuſtus autẽ quid fecit?*

Pſal. 10.

15 *Et conuerſum eſt retrorſum iudicium, & iuſtitia longe ſtetit: quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta eſt veritas in obliuionem: & qui receſſit à malo, præda patuit.* Vatablus. *Iudicium retroactum eſt, & iuſtitia à longe ſtat, quia concidit in plateis veritas, & æquitas nequit prodire. factũque eſt, vt, veritate exulante, quicumque à malo recedit, prædæ ſeſe exponat.* Per iudicium & iuſtitiam, tutelam Dei & protectionem ſignificat, qua ſuos protegit, & defendit, & arguit in æquitate pro mãſuetis terræ. Iuſtitiam vocat, cum eos tuetur, ne quis illos iniuſte lædat. iudicium cũ vlciſcitur iniurias ſuis illatas. Significat ergo in præſenti, Deum abieciſſe curam populi Iſraelitici, & deſtituiſſe illum auxilijs & protectione ſua, in magnam eius perditionem. Et cum ait, *Conuerſum eſt retrorſum iudicium, &c.* ſignificat, Iudæis derelictis, Dominum ad gentes tranſiſſe. Cui conſonat illud, quod Paulus & Barnabas Iudæis incredulis dixerũt. *Vobis oportebat primum loqui verbũ Dei: ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.* Senſus ergo eſt. In tanta impietate Iudæorũ,

Act. 13. 8

inter tot calumnias, & mẽdacia, quod *iudicium*, quæ *iuſtitia*, quæ ſalus expectari poteſt? *Quia corruit in platea veritas*, ideſt, etiam ſi veritatẽ quis liberè velit docere, ac publicè, & in plateis prædicare, non permittunt maiores, ſed mox talem, vt aduerſarium, indicta cauſa, & non reddita ratione in carcerem conijciunt. Exempla Sanctorum quamplurima ſunt ad manum, quos principes tyranni, ſtatim vt Chriſtum Dominum publice confitebantur, in tetros carceres detrudebãt, magnis pollicitationibus eos allicientes, vt veritatem quam nouerant, abnegarent. Quod ſi in ſua cõfeſſione fortes perſiſterẽt, adhibebant, tormenta, & multa mala minabantur, vt veritatem opprimerent. Sic Iudæi *conuocantes Apoſtolos, cæſis denunciauerunt, ne omnino loquerentur in nomine Ieſu.* In plateis ergo *corruit veritas*, quoties nullus publice eam audet docere, vel teſtimonium perhibere veritati, ſed in corde manet percluſa, aut in domo, quod eſt omnium malorum grauiſſimum. *Circuite vias Hieruſalem* (ait Hieremias,) *& aſpicite, & conſiderate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem: & propitius ero ei. In plateis* (inquit) quoniam nullus inueniri potuit, qui *in plateis*, hoc eſt in publico ſeruaret fidem, & confiteretur veritatem: ideo æquitas non potuit ingredi, ne à peruerſis carperetur. ideo veritas ſtetit ſurſum, ne male tractaretur deorſum. Vnde Pſalmiſta. *Domine in cælo miſericordia tua, & veritas tua vſque ad nubes. Vſque ad nubes*, inquit, quoniam *in plateis* male tractatur: nam & conuerſante in terris cũ hominibus Chriſto Domino, qui via eſt, veritas, & vita, præualuit iniquitas, & ipſe iniuſte

Veritatis publica oppreſſio notatur.

Act. 5. 8

Hier. 5. a

Pſal. 35

ab

ab hominibus occisus est. Vnde non mirum, quod obliuioni traderetur veritas, & recedentes à malo, paterent prædæ, more videlicet spoliorum.

16 Et vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius, quia nõ est iudicium. Idest, valde displicuit ei, quod in terra esset tanta rerum omnium deordinatio, ac pauperum oppressio; & nullus inueniretur qui peccatores argueret. Sequitur. *Et vidit quia nõ est vir: & aporiatus est, quia non est qui occurrat*. Ostendit, nos omnes conclusos sub peccato esse, indigereque gratia Dei, Saluatore, & Redemptore, de cælo misso, ad quem recurrere oportet, vt consequamur salutem. *Et vidit* (inquit) *quia non est vir*, idest, vidit nos omnes destitutos virtute, ac maximis oneratos peccatis. *Vidit*, non esse virum vllum præstantem, dignumque nomine viri, qui ob vitæ sanctimoniam aliquid valeret apud Deum, qui & communibus malis occurreret, & causam iustitiæ & veritatis ageret. *Omnes enim declinauerũt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.* Et hæc videns *aporiatus est*, idest, contristatus de infidelitate eorum. Ita glosa interlinealis. Vel de miseria & infelicitate eorum molestatus, vt explicat Lyranus. Pagninus vertit *admiratus est*: & in thesauro linguæ sanctæ exponitur, *obstupuit*. Significatque, Deum ad modum admirantis, atque obstupescentis se habuisse. ac si diceret: Hicne est populus quem elegi, quem eduxi de Aegypto, cui in monte Synai legem dedi, quem in terram lacte & melle manantem introduxi? Tot illum peccatis, tot oppressionibus pauperum video obuolutũ, vt quasi perplexus maneam, & inops consilij, nec viam inueniẽs, qua grassantibus malis occurram. Verbum *aporior* idem significat, quod, hæreo. in qua significatione illo vsus est Vulgatus, 2. ad Corinthios 4. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur*. Pagninus, vbi nos legimus, *quia non est qui occurrat*, transfert, *quia nullus est qui oret*, Et vox Hebræa vtrumque significat, & occurrere, & orare. Propter hoc aporiatus est Dominus: quia nullus erat, qui irã eius placaret. Cum ergo nullũ aliud superesset remediũ, Filium vnigenitum misit, vt populum suum à peccatis redimeret: subditur enim.

Psal. 13 a

Aporiari quid significet.

2. Cor. 4

17 Et saluabit sibi brachium suũ, & iustitia eius ipsa cõfirmauit eum. Commendat maxime locus iste eximiam Dei misericordiã. Cum enim post tot populi peccata, post oppressiones & calumnias pauperum, post innumera mendacia, nihil expectaretur aliud quàm intolerabilis ira Dei, & mors hominum impiorum, atque tremendum iudicium; præter omnẽ humanam expectationẽ occurrit Dei misericordia, pro morte vitam, & pro inferno paradisũ largiẽs. *Et saluabit sibi brachiũ suũ*, idest, Filiũ suũ mittet carne humana indutũ, qui suo robore sustinebit mundum vniuersum, & à malis imminentibus eripiet. *Saluabit sibi* (idest) sibi innixus, & propriæ virtuti, vindictam sumet de inimicis nostris, & de peccato damnabit peccatum in carne sua. Simili phrasi loquendi vtitur Psalmista, cum ait: *Saluabit sibi dextera eius, & brachium sanctum eius*. Per *brachium*, Filium intelligit, de quo prædixerat supra. *Et brachium Domini cui reuelatum est*? Ipse est brachium Patris, dextera & iustitia eius. Et dicendo, *Saluabit sibi*, innuit salutem, quam nobis attulit, spiritualem esse,

Psal. 97

Isai. 53.

non

non corporalem; animæ, non corporis. Quod sanctus Augustinus his verbis notauit. *Non enim dixit tantũ, orbem terrarũ sanauit dextera eius: sed, sanauit ei. Multi enim sanantur sibi, non ei. ecce quam multi cupiunt sanitatem istam corporalem, & ab illo accipiunt, & ab illo sanantur, & non illi sanantur? Quomodo ab illo sanantur, & non illi sanantur? Accepta sanitate lasciuiunt, qui ægroti casti erant, sanati adulteri fiunt. qui cum ægrotarent neminem lædebant, receptis viribus inuadunt, & opprimunt innocentes: sanati sunt, sed non ei. Quis est qui sanatur ei? qui intus sanatur. quis est qui intus sanatur? qui credit in eum, & cũ interius fuerit sanatus, in nouum hominem reformatur, postea & hoc quod languet ad tempus, caro ista mortalis, recipiet in finem & ipsa suam perfectissimam sanitatem. Sanemur ergo ei. Vt autem sanemur ei, credamus in dextera eius, quia sanauit ei dextera eius, & brachium sanctum eius*. Præterea etiam *saluauit sibi*; quia nullis nostris præcedentibus meritis, *non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos: sed secundum misericordiam suam, saluos nos fecit. Et iustitia eius, &c.* Per iustitiam eius, Christum intellige, qui *factus est nobis iustitia, sanctificatio, & redemptio*, per quem adimpletæ sunt promissiones patribus olim factæ. Dicit enim Apostolus: *Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis, propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrũ.* Poteris etiam per iustitiam, Christi passionem intelligere, per quam (vt notauimus supra) dato pretio ex iustitia commutatiua nos redemit, atque ad æqualitatem Deo pro iniuria ab homine illata per peccatum satisfecit. Ex iustitia confirmauit eum, scilicet Deum. Vel, vt transferunt Pagninus, & Vatablus, *fulciuit eum*, vt videlicet ad finem vsque perduceret decretum, quo statuit saluare homines. Idque perfecit innixus sua bonitate, non alienis meritis. & loquitur, sumpta similitudine ab ijs, qui dum iter faciunt, humeris aliorum innituntur. sic Vatablus. Aliter possunt hæc verba explicari, ita vt illud relatiuum, eum, referat brachiũ eius, idest, Christum. Et sensus est, *Iustitia*, idest, sanctitas ipsius, quam habet à Patre tamquam vnicus & naturalis eius filius; *ipsa*, inquam, confirmauit, sustinuit, fundauit, & stabiliuit eũ, ne posset à principe tenebrarum superari: sed virtute diuina sibi propria omnes aereas debellaret potestates, mortem vinceret, & infernum spoliaret. Ex quibus constat, Christum Dominum, non solum hominem, sed etiam esse verum Deum: nam purum hominẽ, quomodò posset propria, & connaturalis sibi sanctitas stabilire, atque insuperabilem facere, cum omnes sint natura filij iræ, omnes peccatores, & egeant gratia Dei. Consonant huic explicationi verba sequentia.

Aug. sup. Psalm. 97. tom. 8.

Sanari Deo quid sit.

Tit. 3.

Rom. 15 b

Sup. cap. sum.

Christum diabolus superare nõ potuit.

18 *Indutus est iustitia vt lorica, & galea salutis in capite eius: indutus est vestimentis vltionis, & opertus est quasi pallio zeli.* Ostendit, quibus armis debeat Christus vti, congressurus cum dæmone, & qua virtute sit illum expugnaturus, videlicet, humilitate, patientia, longanimitate, & cæteris virtutibus, quibus se præcinxit, atque occulta potentia diuinitatis. Vtitur autem similitudine militum, qui proprium corpus armis muniunt, vt ictus aduersariorum sustinere valeant. Qua similitudine vsus est etiam Apostolus, cum fideles aereas debellaturos potestates armare vo-

Christus quibus armis diabolum superauit.

re vo-

Eph.6. c re volens dixit. *Propterea accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam iustitiæ, & calceati pedes in præparatione Euangelij pacis: in omnibus sumẽtes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere: & galeam salutis assumite: & gladium spiritus (quod est verbum Dei)* Dicitur autem *iustitia* lorica, secundum sanctum Thomã: quia sicut lorica tegit membra, ita iustitia virtutes omnes. Sapientiæ 5. *Induet pro thorace iustitiã, & accipiet pro galea iudicium certum. Galea salutis*, cæteras significat virtutes, quibus caput Christi, idest, diuinitas eius tegebatur. Caput enim Christi, Deus. Vestimenta *vltionis* fuerunt humanitas eius, & vestis illusoria, qua opertus est à Iudæis: sic enim *indutus*, vindicauit iniuriã, quam homo per peccatum Deo intulit, & imperium mortis destruxit, ac principem mundi huius eiecit foras. Trucidaturi enim alios, vestes induunt viles, ne pretiosiores maculentur sanguine occisorũ: Ideo declarans Dominus, se potenter debellaturum hostes generis humani, inquit, quod induet vestes, quibus vti non soleat, nisi quando sæuit in inimicos. Vnde inquirentibus Angelis, *quare rubrum est indumentum tuũ; & vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Respondit. Torcular calcaui solus, & de gentibus non est vir mecum: Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea; & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui.* Idque *opertus quasi pallio zeli*; quoniam zelans pro gloria Patris, hæc omnia operatus est: aut vero ex zelo, & nimio amore salutis nostræ, & sicut Paulus ait: *Propter nimiam charitatem, qua dilexit nos.* Quod etiam superius innuit, cum dixit. *Zelus Domini exercituum faciet hoc.* Quidam, vltionem istam dicunt, illam esse, quam post passionem suam Dominus contra Iudæos sumpsit, eos per Romanos deuastans. Alij volunt hæc verba illos respicere, qui prædicationi Euãgelicæ obtemperare noluerint: talibus enim suæ incredulitatis condignam pœnam retribuet. At contextus Prophetæ magis videtur dirigi contra principem tenebrarum, qui per peccatum & mortẽ, mundum vniuersum tenebat captiuũ. Eius enim opera dissoluere venit Christus, Ioanne dicente, *In hoc apparuit Filius Dei, vt dissoluat opera diaboli.* Contra illum ergo aciem suam direxit Christus: Regnũ peccati destruxit, deleuit mortem, atque infernum ipsum exspoliauit. Hæc est retributio, quam meruit princeps huius mundi, hæc vindicta, quam sumpsit Dominus de inimicis suis. Huic explicationi applaudit Vatablus, & eã prosequitur Forerius.

Iustitia dicitur lorica.

Sap. 5.

Galea salutis virtutes designat.

Vestimenta vltionis quæ dicantur. *

Isai. 63.

Eph. 2. b

Isai. 40.

1. Ioan. 3. b

Insulis vicem reddet. Per insulas, gentes intelligit, à cultu, & agnitione veri Dei remotissimas, atque hostibus humani generis subiectas. his ergo *vicem reddet.* quod sumitur in bonam partem, ita vt sensus sit. Pro malis retribuet gentibus bona: & vindicta quam sumet contra principem tenebrarum, qui gẽtes tenebat captiuas, non erit absque magno earumdẽ gentium, atque inæstimabili lucro: nã idololatriã destructa, ad vnius Dei cultum insulas reducet. Sunt qui in malam partẽ hæc interpretentur verba, quasi dicat. Nullus, qui in præsenti vim sanctis, & iniuriam Deo intulerit, impunitus abibit, etiam si in remotissimis terræ partibus vitã agat.

Nam vbilibet fuerint iusti, protegentur à Deo, & ab hostibus suis vindicabuntur, non sine magno totius orbis timore & tremore. Subditur enim.

19 *Et timebunt qui ab Occidente, nomen Domini: Et qui ab ortu Solis, gloriam eius: Cùm venerit quasi flumen violentus; quem spiritus Domini cogit.* Hoc loco Iudæi, qui temporale Christi regnum expectant, nobis credentibus obijciunt. Dic Christiane, vbinam illi sunt, de quibus vindictam sumpsit Dominus? Vbi reddidit vicissitudinē hostibus suis, vt omnis mundus timeat nomen eius? Verum ex aduerso nos illis respōdemus. O cæci & duro corde, nonne retribuit vobis ipsis? nonne vos illi estis, qui contra Christum Domini insurrexistis, & populum eius persequuti estis? An non ira Dei efusa est in vos? Vbi templum vestrum? vbi Hierusalem ciuitas sancta? Vbi lex? Vbi Sacerdotium? Vobis ergo excæcatis illustratus est mundus: Et qui in Oriente & Occidente Idolis seruiebant, nunc, illis reiectis, Patrem cælestem adorant in spiritu & veritate. Neque ignoramus, hostes nostros per Christum in mari Rubro esse demersos, dū aquis baptismatis nostra deleuit peccata. Scriptum est enim, *Deponet iniquitates nostras, & proijciet in profundum maris omnia peccata nostra.* [Michea 7.]

Igitur per fluuium violentum, sacram intelligit vndam baptismatis, per quā Dominus vim infert diabolo, & ipsū cogit, vt à cordibus fidelium recedat. [Baptismus est flumen violentum] Loquitur autem Propheta, sumpta similitudine ab aquis fluminis, quarum impetum spiritus vehemens, seu ventus, adiuuat: Illis namque nullus potest resistere, aut earū cursum impedire. Tales ergo sunt aquæ baptismi, quas spiritus Domini adiuuat, dū accedit verbum ad elementum, & fit Sacramentum, cuius virtuti si se opponat ex aduerso diabolus, prosternitur, atque deijcitur. Vbi notandum, quod verbum Hebræum, pro quo Vulgatus transtulit, *cogit*, significat, eleuare, quo innuitur, materiam Sacramenti, ablutionem videlicet per formam Sacramentalem eleuari, vt Spiritus sancti virtute corpus tangat, & cor abluat. Alij per fluuium violentum, prædicationem intelligunt Euangelicam, quæ, Spiritu sancto flante, ad instar fluminis inundantis breui totum orbem terrarum percurrit, & regnum diaboli subuertit, [Prædicatio Euangelij est flumē violentum.] *Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.* [Marci. 16.] In huius rei signum, *dum complerentur dies Pentecostes, factus est repente de cælo sonus tamquā aduenientis spiritus vehementis*, [Act. 2.] vt per illum impulsum intelligeremus spiritum Domini, fluuiū prædicationis Euangelicæ impellentem, cuius cursum nullus potuit detinere, secundum illud, quod discipulis suis dixit Saluator: *Ego dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes aduersarij vestri.* Leo Castrensis sequutus Theodoretum, & Cyrillum, hæc verba refert ad euersionem sanctæ ciuitatis, quam post passionem Christi, ira Dei ad instar rapidissimi fluminis superueniens dissipauit. [Luc. 21. c]

20 *Et venerit Sion redemptor, & eis, qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus.* Explicat tempus, quo adimplenda sunt quæ prædixit, videlicet, cum *venerit Sion redemptor*, idest, qui redimet Sion, & auertet impietatem à Iacob, idest, à fidelibus, qui velut Iacob mundum supplantauerunt. Apostolus refert hanc Prophetiam ad Iudæos, qui sublato velamine conuertētur in fine sæculi, dum ait: *quia cæcitas ex parte contigit* [Rom. 11 d]

in

in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est. Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. Sequitur. *Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus.* Septuaginta. *Hoc eis à me testamẽtum, dicit Dominus.* Paulus Apostolus. *Et hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum.* Ex quibus constat, *fœdus* in præsenti pro nouo accipi testamento, cuius vnico sacrificio totius mundi deleantur peccata: nam sanguine taurorum, & hyrcorum auferri impossibile esse iudicauit Apostolus. Hinc & Saluator. *Hic est* (inquit) *sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Hoc* est *fœdus*, hoc pactum, quod per Hieremiam pollicitus fuerat. *Ecce* (inquit) *dies venient, dicit Dominus: & feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum: non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti: pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel: post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eã: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.* Apostolus autem, auctoritati quam iuxta Septuaginta interpretũ translationẽ adducit ex Isaia, superadidit illa verba; *cum abstulero peccata eorum*, quæ quidem videtur desumpsisse ex verbis illis Ieremiæ subiunctis in auctoritate inducta. *Quia propitiabor iniquitati eorũ, & peccati eorum nõ memorabor amplius.* Si nosse desideras, quale sit *fœdus*, quod cum eis pepigit Dominus, audi quod sequitur.

Heb. 10

Matth. 26.

Hiere. 31. f

Ibid.

21 *Spiritus meus, qui est in te, & verba mea, quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, Et de ore seminis seminis tui, dicit Dominus, amodo & vsque in sempiternum.* Vatablus. *Spiritus meus qui super te est, & verba mea, quæ inserui ori tuo, numquam excident de ore tuo, neque de ore seminis tui, neque de ore nepotum, ac pronepotum tuorum, dicit Dominus, porrò in sempiternum.* Sanctus Hieronymus arbitratur, verba hæc dirigi ad Isaiam. Procopius Gazaeus, & Cyrillus, sentiunt verba esse Patris ad vnigenitũ eius Filium directa. Alij existimant in præsenti, per apostrophem, Patrem & Filium ad Ecclesiam sermonẽ conuertere, ex cuius ore numquam defecit neque deficiet veritas. Explicatio sancti Hieronymi non est spernenda. Aliæ duæ expositiones textui cõsonæ videntur. Et iuxta explicationẽ Procopij sensus est. *Spiritus meus,* (idest) Spiritus sanctus *qui est in te,* (Spiritus enim sanctus spiritus est Patris, & Filij; quoniam pariter ab vtroque procedit) *& verba mea quæ posui in ore tuo* (idest) *verba* Euangelicæ prædicationis, de quibus superius dixerat, *fœdus meum cum eis, nõ recedent de ore tuo.* Prædicauit enim Christus doctrinam quam Pater posuit in ore eius, idest, quam accepit à Patre, ipso attestante: *Doctrina mea non est mea; sed eius qui misit me Patris.* Et iterum. *Veritatem vobis loquutus sum quam audiui à Deo.* Nec solum *de ore tuo* non recedent, sed nec *de ore seminis tui,* idest, Apostolorum, de quibus inferius dicitur: *Quia isti sunt semẽ, cui benedixit Dominus.* Parum dixi. Aliquid restat superaddendum, neque etiam *recedẽt de ore seminis seminis tui* (idest) de ore eorum, qui succedent Apostolis,

Hieron. Procop. Cyrillus lib. 1. de spiritu. & litterá.

Spiritus sanctus à Patre, & Filio procedit.

Ioan. 7. b

Ioan. 8. e

Isai. 61

qui pro patribus suis nascetur in Ecclesia, iuxta illud. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram.* Vbi perpetua successio Pontificum, & prædicatorum Euangelij futura in Ecclesia designatur. Quorum doctrina fideles nutriuntur, & fides Catholica defenditur,& roboratur.

Psal. 44

22 Si vero, iuxta vltimam interpretationem, ad Ecclesiam Catholicam hæc verba referantur, sensus etiã est satis planus; duo enim promittuntur illi, alterum est perpetua assistentia Spiritus sancti, cuius instinctu atque impulsu dirigitur semper, & gubernatur. Sicut enim Filius de seipso loquens dixit: *Ecce ego vobiscũ sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi,* ita & de Spiritu sancto sermonem instituens ait: *Et ego rogabo Patrem, & alium paraclytum, dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum, spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum: vos autẽ cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.* Alterum vero est, inconcussa,& indefectibilis veritas, contra quam portæ inferi prævalere non poterunt; atque infallibilitas in definiendis rebus fidei, quæ in vno residet Romano Pontifice, ex cuius ore omnes fideles pendent, parati credere, quod ipse decreuerit esse credendum,& reijcere, quod reijciendum iudicauerit. Vnde ab illo petendæ sunt sanctiones, & definitiones in controuersijs fidei, ac legitimæ Scripturarum interpretationes: quoniam solus ille habet infallibiliter assistentem sibi Spiritum sanctum, cui dictum est. *Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua; & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos.* Expendatur illud verbum in

Matth. 28.

Ioan. 14 b

Veritas ab Ecclesia deficere non potest

Pontificis Rom. ex ore petendæ sunt definitiones fidei. *

Luc. 2 3

translatione Pagnini, videlicet, *quæ inserui ori tuo*: significat enim Spiritum sanctum suggerere, atque inserere ori Romani Pontificis, non solũ sensum Catholicum, sed etiam verba quibus aptè & congruè determinet controuersias fidei. Lege quæ circa hoc notata sunt in illa verba, *ciuitas Solis vocabitur vna.*

Sup. cap. 19. nu. 20.

23 *Spiritus meus qui est in te.* Possunt hæc verba non inconuenienter aptari Patriarchæ nostro sancto Dominico, qui Spiritu sancto afflatus, ordinem Prædicatorum instituit. Verba enim Euangelicæ prædicationis, quæ Deus posuit in ore eius, ex ore filiorum eius non recesserunt, nec recedent vsque in sempiternum. Vnde similem illum viro esse dixerim, quem sanctus Daniel vidit vestitum lineis. *Leuaui* (inquit) *oculos meos, & vidi; & ecce vir vnus vestitus lineis, & renes eius accincti auro obrizo, & corpus eius quasi chrisolytus, & facies eius velut species fulguris, & oculi eius vt lampas ardens, & brachia eius, & quæ deorsum sunt vsque ad pedes, quasi species æris candentis, & vox sermonum eius, vt vox multitudinis.* Oculos suos leuauit Propheta, vt virum illum videret: & nos oculos nostros leuare oportet, vt in culmine perfectionis Euangelicæ Patrem nostrum tamquam in specula constitutum videamus. Patrem dixerim, an virum? Vtrumque plane. Pater enim est, qui tot spirituales filios genuit in Christo: vir, quoniam robustus & fortis, qui nullo potuit dæmonis incursu superari. *vir vnus,* quia perfectionis singularis; *vnus,* quoniã vnitatẽ dilexit semper, & pacẽ, quam pro testamento dilectis filijs reliquit. Nam in ipso iam fere mortis articulo constitutus, *hæc,* ait, *sunt fratres charissimi, quæ vobis tamquam filijs here-*

Daniel. 10.

S. Dominicus confertur viro quẽ vidit Daniel lineis vestitum. *

hereditario iure possidenda relinquo. Charitatem habete, humilitatem seruate, paupertatem voluntariam possidete. Vestitus erat ***lineis***, hoc est, vitæ innocentia ornatus, atque virginitatis decore. *linum enim* (vt Augustinus ait) *quia sine carnis voluptate de terra procreatur, ideo castitatis imaginem præferre videtur, in tantũ vt Sacerdotes veteris testamẽti ex præcepto legis, propter castitatis indicium, lineis femoralibus vterentur.* Poteris etiam per lineam vestem, laboriosam vitam & rigidam intelligere, cuius vestis linea typum gerit, propter innumera tormenta quæ patitur linum, vt ad ornamentum homini deseruiat. Sanctus Augustinus per lineam vestem, interiora inquit ornamenta designari, idest, puritatem conscientiæ, charitatem, & interiores virtutes, quibus apud Deum fulgent fideles. Nam vestis linea intus portatur ad carnem. Lanea autem vestimenta, quibus exterius vtuntur communiter homines, exteriora opera virtutum designant: nam in oculis aliorum fideles ornant. Auro obrizo accincti renes, viri Euangelici præparatum animum designant, vt per orbem terrarum discurrat, & nomen portet Iesu Christi coram gentibus, & regibus, & filijs Israel. *Corpus* autem *eius quasi chrisolytus* esse perhibetur, quoniam Dominicana familia multis fulget sanctorum radijs, & frequenti prædicatione ad instar chrisolythi scintillat. Vere *facies eius*

Augu. ser. 234. de tẽpore tom. 10

***Exod.* 28.**

Linea vestis & lanea quid significẽt.

fuit velut *species fulguris*, in cuius fronte splendor apparuit, cuius sermones ardebant quasi faculæ *pro zelo pereuntium*. Vnde *matri suæ carnali adhuc eum in vtero gestanti præmonstratus est in figura catuli, accensam in ore faculam baiulantis: matri vero spirituali apparuit, quasi gestãs stellam in fronte*. In brachijs *quasi æris candentis*, fortitudo designatur ad labores plurimos pro Christi nomine & animarum salute sustinendos. Denique *vox sermonum eius*, vt vox multitudinis; quoniam non solum per seipsum, sed etiã per multitudinem fratrum suorum (quos per orbem dispersit) Euangelium prædicauit. Verba ergo quæ Deus posuit in ore eius, numquam recesserunt de ore eius, neque ex ore seminis eius, nec recedent de ore seminis seminis eius vsque in sempiternum. Annunciabunt illa *filij qui nascentur, & exurgent, & narrabunt filijs suis. Vt ponant in Deo spem suam, & non obliuiscantur operum Dei, & mandata eius exquirant*. Narrauit ea sanctus Petrus martyr, sanctus Antoninus, sanctus Hyacinthus, & sanctus Raymundus. narrauit & Thomas Angelicus, quem os Dominicanæ familiæ non immeritò dixerim. Dedit enim illi Dominus linguam eruditam, vt sustentaret debiles, doceret ignorantes, atque arcana diuinæ Sapientiæ mundo manifestaret vniuerso.

S. Dominici stella.

Ps. 77.

Isai. 50. b

CAPVT LX.

1. SVRGE illuminare Ieruſalem: quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. 2. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: ſuper te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. 3. Et ambulabunt Gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui. 4. Leua in circuitu oculos tuos, & vide: omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi: 5. filij tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere ſurgent. 6. Tunc videbis, & affIues, mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conuerſa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo Gentium venerit tibi: 7. Innundatio camelorum operiet te, dromedarij Madian & Epha: 8. omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annunciantes. 9. Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabaioth miniſtrabunt tibi: offerentur ſuper placabili altari meo, & domum maieſtatis meæ glorificabo. 10. 11. Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant, 12. & quaſi columbæ ad feneſtras ſuas. 13. Me enim inſulæ expectant, & naues maris in principio, vt adducam filios tuos de longe: argentum eorum, & aurum eorum cum eis nomini Domini Dei tui, & ſancto Iſrael, quia glorificauit te. 14. Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & reges eorum miniſtrabunt tibi: in indignatione enim mea percuſſi te: & in reconciliatione mea miſertus ſum tui. 15. Et aperientur portæ tuæ iugiter: die ac nocte non claudentur, vt afferatur ad te fortitudo Gentium, & reges earum adducantur. 16. Gens enim & regnum, quod non ſeruierit tibi, peribit: & Gentes ſolitudine vaſtabuntur. 17. Gloria Libani ad te veniet, abies & buxus, & pinus ſimul ad ornandum locum ſanctificationis meæ, & locum pedum meorum glorificabo. 18. Et venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt veſtigia pedum tuorum omnes, qui detrahebant tibi, & vocabunt te Ciuitatem Domini, Sion

ſancti

sancti Israel. 19. Pro eo quòd fuisti derelicta, & odio habita, & non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam sæculorum, gaudium in generationem & generationem: 20. & suges lac Gentium, & mamilla regum lactaberis: & scies quia ego Dominus saluans te, & redemptor tuus fortis Iacob. Pro ære afferam aurum, & pro ferro afferam argentum: & pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum: 21. & ponam visitationem tuam pacem, & præpositos tuos iustitiam. Non audietur vltra iniquitas in terra tua, vastitas & contritio in terminis tuis, & occupabit salus muros tuos, & portas tuas laudatio. 22. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. 23. Non occidet vltra sol tuus, & luna tua non minuetur: quia erit tibi Dominus in lucem sempiternã, & complebuntur dies luctus tui. 24. Populus autem tuus omnes iusti, in perpetuum hereditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum. 25. 26. Minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortissimam: 27. ego Dominus in tempore eius subito faciam istud.

SVMMA CAPITIS.

E*XHORTATVR in hoc capite Ecclesiam Catholicam, vt surgat, & nouæ lucis splendorem recipiat; quoniam multitudo gentium ad eam intrabit. De quo agit à principio capitis vsque ad versiculum*. Omne pecus Cedar.

Secundò, admiratur celerem cursum Apostolorum, qui vt annunciarent Euangelium, totum peragrarunt vniuersum. versiculo. Qui sunt isti, qui vt nubes volant.

Tertiò, agit de ædificatione murorum cælestis Hierusalem vers. Et ædificabunt filij peregrinorum.

Quartò, denunciat, Ecclesia felicitatem futuram esse maximam, de qua agit ab illo versiculo. Pro eo quod fuisti derelicta, &c. *vsque ad finem capitis*.

COMMENTARIVM.

1. SVRGE *illuminare Hierusalem, quia venit lumẽ tuum, & gloria Domini super te orta est*. In hac Prophetia, magis in speciali prosequi tur Isaias ea, quæ in superioribus de Regno Christi & Ecclesiæ cœperat pertractare, denuntiatque, eamdem Ecclesiam per Euangelij prædicationem congregandam esse in vniuerso mundo, atque omnibus spiritualibus bonis ampliandã. Spiritu ergo prophetico, quasi per apostrophem, conuertitur ad eam, quæ olim in paruo numero fideles continebat, & propterea in humilitate sedebat, ac mœrore. Et ait: *Surge* tamquam libera & læta ad nouum nuncium, & ad nouam Euangelij claritatem percipiendam. & causam tantæ lætitiæ subdit. *Quia venit lumen tuum*, idest, salus tua, redemptio tua, adest Christus, qui morte sua iram Dei placabit, & resurrectione sua vitam nostram reparabit. Ipse est lux, & *lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, lux admirabilis, de qua Petrus Apostolus electis aduenis scribens, *Vos*, inquit, *genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis: vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumẽ suũ*. Lux est nullas admittens tenebras: filij lucis, sunt omnes fideles, sicut scriptum est. *Vos autem fratres non estis in tenebris, vt vos dies illa tamquam fur comprehendat: Omnes enim vos filij lucis estis, & filij diei: non sumus noctis, neque tenebrarũ. Igitur non dormiamus sicut & ceteri, sed vigilemus, & sobrij simus*. Et non dixit simpliciter *lumen*: sed *lumen tuum*. habent enim pronomina emphasim, & innuunt, oues vocem pastoris agnoscere, & qui ex Deo nati sunt lucem illam suscipere. Per gloriam Domini, filium Dei intelligit, qui gloria est Patris sui. Nam vt notauit Cyrillus, *Christus in sacris litteris, gloria Domini appellatur, eo quod in ipso, & per ipsum, & cum ipso glorificetur Pater*. De hac gloria testatur Apostolus, ad Rom. 3. *Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei*. Vatablus transfert. *Surge lucida esto*. Et ait, quod Propheta alloquitur primitiuam Ecclesiam, & hortatur illam ad fidem in Christum. quasi dicat: da operam, vt consequaris fidem. Pagninus, verbum illud, *illuminare*, idem esse ait, quod *ædificare ò Hierusalem*. & redit eumdem sensum: quoniam fides est primum fundamentum totius ædificij spiritualis ciuitatis Dei. Septuaginta interpretes bis repetunt, *illuminare, illuminare Hierusalem*, & geminatio illa non modicam habet emphasim: ac si dicat: non solum exterius verba Euangelicæ prædicationis te oportet audire, sed multo magis lumen fidei interius suscipere, ac Dominum tuum præsentem agnoscere, & venerari, atque gloriam eius speculari, vt in eamdem imaginem transformeris à claritate in claritatem, tamquam à Domini spiritu. Quod & Christus Do-

Ecclesiã alloquitur vt surgat. | Ioan. 1. | 1. Petr. 2. | 1. Thes. 5. a | Cyrillus. | Rom. 3.

Dominus in Euãgelio satis expressit, cum dixit, *Ego sum lux mundi*. & iterum. *Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis.*

Ioan. 8. b
Ioan. 12 e

2 *Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: Super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur*. Omnes aliæ gentes, omnes nationes extraneæ in tenebris erunt, & tenebris operientur, & in caligine populi ambulabunt: Tu sola ò Hierusalem, ò Ecclesia primitiua, quæ suscepisti Christum, cælesti perfunderis lumine, super te orietur sol iustitiæ, te illuminabit, & proteget, in te videbitur gloria & magnificentia miraculorum eius. Ex quibus patet, in præsenti non esse sermonem de veteri Hierusalem, quæ occidit Prophetas, & lapidat eos, qui ad se missi sunt: de illa namque dicit Euangelista. *In propria venit, & sui eum non receperunt*: sed de noua Hierusalem, idest, de reliquijs illis, quæ susceperunt Christum, de quibus statim subdit Euangelista, *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*. Magna igitur lætitia nunciatur paruæ Ecclesiæ, quæ subito in magnam exsurrectura erat lucem. Vide quæ de hac luce diximus in illa verba. *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam*.

Ioan. 1. b

Sup cap. 9 nu. 5. & 6.

3 *Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui*. Vatablus, *venientque gentes ad lucem tuam, & reges ad splendorem tibi exorientem*. Ecce manifestam prophetiam vocationis gentium, quarũ primitiæ fuerunt Magi, qui ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: *Vbi est qui natus est Rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum*. Illi vero ambulauerunt in lumine: quoniã secuti sunt ducem stellam, *quæ antecedebat eos vsque dum veniens staret supra, vbi erat puer*. Vel secundum Vatablum, *Ambulabunt in lumine tuo*, idest, *imitabuntur fidem tuam in Christum, quam docebis*. Nec solum gentes, sed & reges in splendore ortus Solis ambulaturos denũciat, quod ad maiorem pertinet claritatem Ecclesiæ: neque enim ignobiles aut vulgares homines dumtaxat, sed & reges & principes Ecclesiæ deseruiunt, sicut superius dixerat: *Et erunt reges nutritij tui, & reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demisso adorabunt te*. Quod etiam inferius repetit hoc eodem capite, cum ait: *Et suges lac gentium, & mamilla regum lactaberis*. Poteris etiam, per reges, Magos intelligere de quibus canit Psalmista. *Reges Tharsis & insulæ munera offerent: reges Arabum, & Saba dona adducent*. Iuxta versionem Vatabli, per lucem & splendorem, Christus est intelligendus, de quo idem Propheta inferius ait: *Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem nõ quiescam, donec egrediatur, vt splendor iustus eius, & Saluator eius vt lampas accendatur*: De quo Apostolus. *Qui cum sit splendor Patris, & figura substantiæ eius*. Ad hunc ergo splendorem venerunt reges. Ait autem, exorientem tibi; quoniam Ecclesiæ ortus est Christus, fidelibus ortus est, Psalmista attestante. *Exortum est in tenebris lumen rectis, misericors, & miserator, & iustus*. Et iterum. *Lux orta est iusto, & rectis corde lætitia*. Iustis, inquit, & re-

Magi primitiæ gentium.
Matt. 2
Ibid.
Isai. 49.
Ps. 71. b
Christus lux est, & splendor.
Isai. 62. a
Hebr. 1. a
Ps. 111. a

& rectis corde, qui non in manifesto dumtaxat, sed in occulto atque in secreto mentis recti sunt apud Deum: nam reprobis non est ortus Christus: ipsis attestantibus, *Ergo errauimus à via veritatis, & iustitia lumen non luxit nobis, & Sol intelligentia non est ortus nobis*. Sap. 5. a

4 *Leua in circuitu oculos tuos, & vide: Omnes isti congregati sunt, venerunt tibi*. Hæc eadem formalia verba habentur supra cap. 49. quæ iã ibi, num. 17. explicata reliquimus. Hoc vnum in præsenti obserua: Prophetam quasi digito Ecclesiæ demonstrare fidelium multitudinem, qui ex omnibus orbis partibus ad eius magisterium confugerunt, atque in vnũ Christi ouile congregati sunt; ac si apertius dicat. Noli ò Ecclesia, demissis oculis terram aspicere, noli in puluere sedere. *Surge*, eleua *oculos tuos*, *Vide* Apostolos principes tuos, vide fortissimos atque inuictissimos Martyres; conijce oculos in sanctos Doctores tuos. Ecce innumerabilẽ Confessorum multitudinem, ecce quam plurimas virgines, quæ relicto sæculo adhæserunt sponso suo prædilecto Christo. *Omnes isti* dispersi erant, *Omnes* erant natura filij iræ; sed Dei gratia *congregati sunt*, atque vnum effecti cum Christo. Vnde & Ecclesia, cõgregatio fidelium nuncupatur. Animis quippe congregati sunt filij Dei, fide, & dilectione, etiam si corporibus sint remotissimi, vtpotè eiusdẽ regni conciues. Omnes *venerunt tibi*, idest, in gloriam & laudem tuam, vt per te, & in te consequãtur vitam, qui in protoparente suo incurrerant mortem. Pagninus vertit. *Omnes ipsi congregauerunt se, venerunt ad te*. vbi illud verbum, *congregauerunt se*, voluntariam designat fidelium conuersionem, qui attracti à Deo, non coactè, sed voluntariè venerunt ad illum. Congregabuntur ergo, non vi armorum, sed pacifica prædicatione, vt cap. 2. num. 15. dictum est. Isai. 49.

5 *Filij tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere surgent*. quidam legunt, *de latere sugent*. Septuaginta. *Ecce venerunt omnes filij tui de longe, & filiæ tuæ super humeros portabuntur*. Pagninus. *Filij tui de longe venient, & filiæ tuæ iuxta latus nutrientur*. Vatablus. *Filij tui de longinquo venient, & filiæ tuæ ad latus fouebuntur*. Placuit has omnes trãslationes referre: quoniam ad maiorem nostræ vulgatæ amplificationem deseruiunt. Sanctus Hieronymus in præsenti, & glos. interlin. per filios, robustiores, per filias infirmiores intelligunt, atque imbeciliores, quibus omnibus aditus patet ad Ecclesiam. Sed filij robusti de longe venerunt, quia multas pro Christo tribulationes patiuntur, & multis laboribus à longe peruenerunt ad Ecclesiam. De quibus Apostolus ait: *Vos qui eratis longe facti estis prope*. Vnde & Magi tamquã fortes & robusti *ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes, Vbi est qui natus est Rex Iudæorũ? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum*. Filiæ autem quæ imbecilliores sunt, & pro fragilitate sexus, necdũ ad virũ peruenere perfectum, Apostolorum portantur humeris, vt vertunt Septuaginta. Vel lac sugent, vt legit Hieronymus. Lac Apostolorum, illud videlicet, de quo Apostolorũ princeps ait: *Quasi modo geniti infantes rationabiles sine dolo lac concupiscite*. Et Paulus, *Tamquam paruulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis: sed nec nũc quidem potestis*. Et ad Hebræos scribens. *Imbecilles (inquit) facti estis* Eph. 2. Matt. 2 1. Pet. 2. 1. Cor. 3 a Hebr. 5. d

ad

Pauli affectus erga fideles. *ad audiendum. Etenim cum debere-tis magistri esse propter tempus: rursum indigetis, vt vos doceamini quæ sint elementa exordij sermonum Dei: & facti estis quibus lacte opus sit, nō solido cibo. Omnis enim, qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ, paruulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus: eorum, qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.* Quod autem vertit Pagninus. *Et filiæ tuæ iuxta latus nutrientur*, eumdem redit sensum, cui consonat illud Apostoli. *Facti sumus paruuli in medio vestrum, tamquam si nutrix foueat filios suos. Ita desiderantes vos, cupidè volebamus tradere vobis, non solum Euangelium Dei, sed etiam animas nostras: quoniam charissimi nobis facti estis.* Quod Vatablus transfert, Et filiæ tuæ ad latus fouebuntur, emphasim habet non modicam. Sicut enim gallina fouet oua calore suo, vt inde pullos educat: ita inquit, fouebunt Apostoli filios suos, donec in illis Christus formetur, vt dicitur ad Galatas 4. Hinc collige Ecclesiæ amplitudinem, quæ non iam in aliquo vno mundi angulo constringitur, sed tam longe & late extenditur, vt orbem impleat vniuersum; nō enim prope dumtaxat, sed & quam longissime nascūtur ei filij, in vltimis videlicet terræ finibus. Secundò sic exponitur. *Filiæ tuæ de latere surgent*, idest, ex latere Christi dormientis in cruce. *Perforato enim in cruce Domini latere, effluxit sanguis redēptionis, & aqua baptismi, de quibus facta est Ecclesia sicut ex costa lateris Adæ mater omnium Eua.* Sic explicat glosa ordinaria. Hinc discant fideles, ex vulneribus pendere Redemptoris, & sugere ex latere illius fluēta donorum cælestium, vt nutriantur sanguine quo sunt redēpti, & ad perfectionem vitæ perueniant Euangelicæ. Ceciderunt in Adam; sed in Christo surgent; mortui sunt in Adā, sed in Christo viuificabuntur, vt dicitur ad Romanos 5.

1. Thes. 2. b

Gal. 4.

6 *Tunc videbis & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi.* Idest, cum ita turmatim ad te confluent vndique populi, cum ad te conuenerint ad instar fluuiorum omnes gentes, tūc videbis eos, & afflues, vel vt transfert Pagninus. Innundabis multitudine aquarum, idest populorum ad te confluentium. Et dilatabitur cor tuum præ gaudij magnitudine, sicut antea dolore & mœrore fuerat constrictum. Nihil magis oblectat vere Christianos, quam cum vident Ecclesiam augeri, & nomen Dei quam maxime dilatari, & à pluribus sanctificari. Primum enim quod petimus in oratione Dominica, est exaltatio nominis illius sanctissimi, *Sanctificetur nomen tuum.* Dolor & angustia premunt electorum corda, dū experiuntur tot fideles seduci, tot excidere à fide, tot obdurari, & excæcari sua malitia, & Deum omni dilectione dignum à pluribus offendi. Apostolus ait: *Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror?* Et iterum. *Veritatem dico in Christo, non mentior: testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto; quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ.* Tristabatur, & continuo afficiebatur dolore cum cerneret fratres suos, Iudæos inquā, pro quibus mortuus est

Rom. 9. a

Chri-

Christus in dies deteriores fieri,& nomen Iesu, quod maximo prosequebatur amore, ab ingrato populo blasphemari; nec vlla poterat consolari ratione. Verum vbi triumphare agnoscebat Euangelium,& Christi nomen exaltari, nouo atque inenarrabili gaudio perfundebatur. Ait enim: *Nam & si corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum: gaudens, & videns ordinem vestrum, & firmamentum eius, quæ in Christo est, fidei vestræ* Et iterum. *Itaque fratres mei charissimi, & desideratissimi, gaudiũ meum, & corona mea: sic state in Domino, charissimi*: Talem affectum decet habere fideles, vt & de offensis Dei doleant,& in amplificatione gaudeãt honoris diuini. Sequantur sponsæ vestigia, quæ inter blasphemãtes viuẽs, & in medio nationis prauæ atque peruersæ, loquens ad sponsum suum, inquit: *Recti diligunt te*. *Bona profecto consolatio* (ait Bernardus) *cum blasphemamur à malis, bene faciẽtes, si recti diligant nos. Omnino sufficit aduersus os loquentium iniqua opinio bonorum cum testimonio conscientiæ*. Adde & solatium solatio, & attende; quod & si nullus hominũ Deũ diligeret, Deus tamen seipsum diligit; quantum diligibilis est. Igitur Ecclesia in conuersione gentium dilatatur, videns multitudinem maris ad se venire, & fortitudinem gentium Euangelium amplecti. Septuaginta, vbi nos legimus, *Tunc videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum*; Vertunt, *Tunc videbis, & timebis, & stupebis corde*. quibus verbis significatur solicitudo Ecclesiæ, quæ hortatur fideles ad Dei timorem, dicens per Apostolum, *Qui stat, videat ne cadat*. Vocat multitudinem maris, innumerabiles populos, qui ex maritimis regionibus colla sua iugo Euangelij subdiderunt, innuens, vsque ad extrema terræ Ecclesiam dilatandam. Per fortitudinem gentium idẽ intelligit, quod per multitudinem maris. Vsusque est hoc vocabulo, ad designandam constantiam qua innumerabiles martyres ex gentibus ad Christum conuersi fidem Catholicam confessi sunt; ita vt mori pro illa non dubitarent.

Colos. 2. a
Philip. 4. a
Cant. 1.
Bern. ser. 24. in Cãt.
1. Cor. 10. d

7 *Innundatio Camelorum operiet te, dromedarij Madian, & Epha; Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annunciantes*. Commemorat Orientales, quos cum suis facultatibus accessisse ad Ecclesiam Catholicam dicit, & adorasse Dominum, & pretiosa quæque obtulisse illi. Peculiare autem est illis populis, vehi camelis, & dromedarijs, quos Hebræi vocant camelos minores, & sunt miræ agilitatis. Ait ergo, illos pretiosis varijsque muneribus oneratos, properare Hierusalẽ in tanta multitudine, vt terram quasi operire videantur, atque ad instar aquarum fluentium inundare. *Madian & Epha*, regiones sunt trans Arabiam, fertiles camelorum, totaque prouincia (vt docet Hieronymus) Saba appellatur. Quod autem subdit. *Omnes de Saba venient, &c*. Manifestam continet Magorum prophetiam, qui, vt Matthæus refert, ab Oriente venerũt Hierosolymam adorare Dominum,& pretiosa illi munera obtulerunt. Ita sentiunt Chrysostomus, & Prosper Aquitanicus, qui in aduentu Magorũ asserunt adimpletã esse vtriusque Prophetiam,& Psalmistæ canentis, *Reges Tarsis, & Insulæ munera offerent, Reges Arabum, & Saba dona adducent*: atque Isaiæ dicentis: Omnes de Saba venient ferentes aurum, thus, & lapidem pretiosum,& salutare Domini bene nuncia-

Magorum aduentus.
Matt. 2
Chrysost. hom 2. su. per Matt. & hom. 1. ex varijs in eumdẽ Matt. Prosper de prædictionibus Dei par. 3. promissione. 6.
Ps. 71. b

ciabunt. Sic refert Prosper textum Isaiæ, quem sic vertunt Septuaginta: *Omnes de Saba venient ferentes aurum, & thus, & salutare Domini Euangelizabunt.* Applaudit huic interpretationi, communis fidelium consensus, atque vniuersalis Ecclesiæ consuetudo, quæ in die Epiphaniæ tũ in matutinario officio, tum in missa præsentem decantat Prophetiam. Porro ex contextu Matthæi Apostoli, satis manifeste colligitur, in Magorum aduentu fuisse completã. Quod enim Propheta prædixit futurũ, hoc Euangelista narrat impletum, vt patebit, si singula singulis conferantur. Isaias ait: *Omnes de Saba venient.* Matthæus inquit, *Ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam.* Saba autem ad Orientalem plagam pertinet. Nec te moueat, Isaiam dixisse, *Omnes venient*; cum tamen Matthæus solum de tribus magis mẽtionem faciat. Nam iuxta consuetudinem Scripturarum illa distributio, *omnes*, idem significat quod, plures, aut aliquot. Propheta inquit, *Aurũ & thus deferentes*: & Euangelista testatur, hæc eadem Magos Christo Domino obtulisse. Ait enim. *Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera aurum, thus, & myrrham.* Et quãuis in allata Prophetia nõ fiat mentio myrrhæ expressa, nomine thuris eam comprehendisse videtur. Denique quod in sermone prophetico legitur, *Et laudem Domini annunciantès*: Vel, vt transferunt Septuaginta, *& salutare Domini Euangelizabunt*, hoc in historia Euangelica inuenies. Euãgelizauerunt quippe Magi Iudæis salutare Domini, idest Christum, intrepide illum regem confitentes, & dicentes, *Vbi est, qui natus est Rex Iudæorum? vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum.*

Matth. 2.

Ibid.

Ecce Magi Euangelizauerunt Christum Iudæis incredulis, propter quod sanctus Chrysostomus non immerito eos Euangelistas vocat. loquens enim cum Christo Domino, & multa loca Scripturæ adducens, quæ de vocatione gentium intelliguntur, sic ait: *Nam & ipse in aduentu tuo Magos ab Oriente vocasti. & principia gentilitatis per illos cessare fecisti, & Euangelistas eos ad sua remisisti.* Euangelizauerunt ergo salutare Dei, & lapidem pretiosum, illum videlicet, de quo dictum est supra. *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum.*

Chrysost. homil. 17. ex varijs in Matth. in illa verba, non sũ missus, &c. col. 3.

Isai. 28. d

8 *Omnes de Saba venient, &c.* Secunda explicatio huius loci, est sancti Hieronymi, Cyrilli, & Theodoreti, & aliorum quamplurium expositorum, qui vniuersaliter hoc explicant vaticinium, de conuersione gentium, quæ ex diuersis mundi regionibus venerũt ad Christum, se, & omnia sua offerentes illi, atque laudem illius annunciãtes. Per *aurum*, intelligunt charitatem. per *thus* odoris optimi, orationem, de qua dicit Psalmista, *dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* & alia opera pietatis, quibus odorẽ bonæ famæ ex se emittunt electi, iuxta illud Apostoli; *Christi bonus odor sumus in omni loco.* Omnibus ergo viris iustis hoc est speciale studium, vt se, & omnia sua referãt in Deum, atque in obsequiũ conuertant illius, siue spiritualia bona spectes; siue diuitias temporales. Quidquid penes se habent, cõsecrant Deo. Hinc est, quod in primitiua Ecclesia, vt habetur Actorum 2. *Omnes qui credebant, erant pariter, & habebant omnia communia. Possessiones & substantias vendebant, & diuidebant illa omnibus, prout cuique opus erat.*

Ps. 140. a

2. Cor. 2. d

Act. 2.

Ex

Et cap. 4. *Quotquot enim possessores agrorum, aut domorum erant, vendentes, afferebant pretia eorum, quæ vendebant, & ponebant ante pedes Apostolorum: Diuidebatur autem singulis prout cuique opus erat*. Impij autem abutuntur Dei beneficijs ad luxum, & ebrietatem, atque ea quantũ in se est corrumpunt, dum non in obsequium creatoris, illis vtuntur, sed in offensam illius.

9 Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabaioth ministrabunt tibi: offerentur super placabili altari meo, & domum maiestatis meæ glorificabo. Cedar regio est Arabiæ, similiterq. *Nabaioth*. Sanctus ergo Hieronymus, non carnaliter hæc, sed spiritualiter docet esse intelligenda. Per *arietes Nabaioth*, eos intelligit, qui de gentibus electi in Sacerdotiũ, ministri sunt Saluatoris, & seipsos offerunt Deo hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem. Et dicuntur *arietes*, eo quod gregẽ Domini præcedunt, & tamquam ministri supremi pastoris oues Christi ad locum pascuæ deducũt cælestis; de quibus scriptum est, *Afferte Domino filij Dei: afferte Domino filios arietum: Afferte Domino gloriam & honorem, affer te Domino gloriam nomini eius: adorate Dominum in atrio sancto eius*. Vbi notandum quod prius dixit, *afferte Domino filij Dei:* & postmodum subiunxit, *afferte Domino filios arietum: Quoniam*, vt dicit Basilius, *non cuiusuis donum est Domino Deo acceptum, sed eius tantum, qui corde puro offert illud, ideo dicit, vt offerant illud, qui filij sunt Dei. Non enim est accepta oblatio ex meretricis mercede. Ideo Psalmus, prius nos vult esse filios Dei, deinde vltroneos accedere ad offerenda Deo dona*. Simile quid denunciat in hoc loco Isaias, videlicet filios arietum, idest, filios Apostolorum & prædicatorum Euangelij, quos quidem filios per omne pecus Cedar intellexit congregãdos esse in Ecclesia, & offerendos Deo spiritualiter in altari placabili, idest in Christo, & per Christum, per quem preces nostræ, & oblationes nostræ acceptæ sunt Deo. Et quoniam ex his oblationibus, & sacrificijs magnus decor, & gloria resultat in Ecclesia, ideo subdit. *Et domum maiestatis meæ glorificabo*. Cui consonat illud. *Adhuc vnum modicum est, & ego cõmouebo cælum, & terram, & mare, & aridam. Et mouebo omnes gentes: Et veniet desideratus cunctis gentibus: & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum. Meũ est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquam primæ, dicit Dominus exercituum. Et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituũ*. Quæ enim fuit prima domus Dei, nisi Synagoga; quæ vero secunda, nisi Catholica Ecclesia, vt Cyrillus ait, Ambrosius, & Augustinus? Huius ergo domus, multo maior est gloria quam primæ: quoniam in illa Deo Patri Christus offertur: & per illum seipsos offerũt in Dei obsequium omnes fideles, siue ex Iudæis, siue ex gentibus congregati. Assignat autem hoc loco Propheta differentiam inter statum legis antiquæ, & legis gratiæ, atque inter vtriusque templum sanctum. Tunc enim nõ licebat alienigenis, Deo hostias & sacrificia in templo Dei offerre: quod si forte obtulissent, non erãt illi accepta. At in lege gratiæ non est distinctio Iudæi & Græci, omnibus patet aditus ad Ecclesiam; omnes, placabiles hostias illi offerũt, qui per fidem, & charitatem adhærent Chri-

Hieron. | Ps. 28. a | Basil homil. 5. in Psalm. 28. tom. 1. | Aggei 2 b | Cyrill. lib. 5. in Gen. Amb. lib. 3. cap. 12. Augu. 18. de ciuitate 45. 48.

Heb. 13 c

Christo. *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, idest, fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficientiæ autem, & communionis nolite obliuisci. talibus enim hostijs promeretur Deus.*

10 *Qui sunt isti, qui vt nubes volant, & quasi columbæ ad fenestras suas?* Videns Isaias spiritu prophetico multitudinem fidelium confluentium ad Ecclesiam ex varijs mundi regionibus, ex Madian, Epha, & Saba, atque ex Cedar, & Nabaioth, ex Oriente & Occidente, à Septentrione & Meridie, eorum admiratur celeritatem, ac promptam obedientiam: nam verbo Dei attracti, non currere, sed volare videntur. Et conuersus ad Ecclesiã, quasi obstupefactus inquit. *Qui sunt isti*, ò Hierusalem, qui *volant*, subaudi, ad te, & volant *vt nubes; & tamquam columbæ ad fenestras suas?* idest, columbarij sui. Ac si apertius dicat. Quam velociter veniunt, & transeunt nubes, vento flante, & quam celeri volatu ad nidos suos columbæ tendunt; tam velociter ad vocem prædicationis Euangelij fideles, relictis omnibus, ad Ecclesiam veniunt, & cœtui Sanctorũ se aggregant. Vtraque similitudo est aptissima ad explicandum quod intendit Propheta. Conferuntur fideles nubibus, & nubibus volantibus; quoniam calore Solis eleuantur à terra, & à Spiritu sancto mouentur, vt perquirant cælestia. Columbis autem volantibus comparantur, vbi, non de exitu, sed de reditu columbarum est sermo, vt velocissimum cursum designet fidelium. Vnde Chald. sic legitur, *& quasi columbæ, quæ reuertuntur ad columbaria sua.* Columbæ nãque celeriori volatu repetunt nidos, quam ex eis egrediantur ad agros: nam aues sunt erga pullos suos singularem habentes amorem. Vnde cum ad nidos suos reuertuntur, affectus filiorum eas impellit. In quo nimirum charitas commendatur, & dilectio quam erga fratres suos debent habere Christiani: cuius symbolum gerunt columbæ; nam gregatim volãt, & in eodem congregantur columbario. Columbæ dũ in agris sunt sparsæ, nihil à feris auibus differre videntur, multisque sunt periculis expositæ: at cum in columbarium propriũ se conferunt, agnoscunt cœtum suum, & ibi suos secure filios procreant: ita & fideles, si inter se diffideant, & diuidantur, brutis animantibus sunt deteriores, & eorum anima periclitatur: si autem tamquam fratres, & eiusdem fidei participes habitent in vnum, quamplurimos proferunt spirituales fructus. Scriptum est enim, *Ecce quam bonum, & quam iucundum habitare fratres in vnum: sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbam, barbã Aaron. Quod descendit in oram vestimenti eius: sicut ros Hermõ, quod descendit in montem Sion. Quoniam illic mandauit Dominus benedictionem, & vitam vsque in sæculum.* Bona vnitas, iucunda vnitas, sonus dulcis, & vt Augustinus ait, *tam dulcis est, quam dulcis est charitas, quæ facit fratres habitare in vnum.* Nulla ibi molestia, sed summa iucunditas: ibi vnguentum gratiæ, & consolationis spiritualis, quod à capite in membra, à superioribus in inferiores deriuatur. Ibi odor bonæ famæ; ibi pluuia spiritualis, terram cordis humani irrigans, atque fœcundans; pluuia volũtaria, quã segregauit Deus hereditati suæ. Voluntariã dixit, vt notauit August. quia nõ ex meritis nostris, sed illius voluntate procedit. *Quid enim boni meruimus peccatores? quid boni*

Gentes velociter ad Ecclesiam venerunt.

Charitas erga proximos qualis esse debeat.

Ps. 132. a

Vnitas commendatur.

Aug. ibid. tom. 8.

Psal. 67

Augu. vbi supra.

boni meruimus iniqui? Illic benedictio Domini, idest, omnium spiritualium donorum abundantia: Ibi vita, non quæ cum sæculo transit, sed vita sempiterna.

Secunda explicatio Theod. in illa verba Cant. Surge, veni propinqua mea.

11 *Qui sunt isti, qui ut nubes volant, &c.* Theodoretus, præsentem locum de sanctis Apostolis interpretatur, ac de prædicatoribus Euangelicis, qui vniuersum terrarum orbem tamquam aligeri peruolantes verbũ Dei prædicauerunt. Et in primis, assimilantur nubibus, quoniam pluuiã portant cælestis doctrinæ, quam super corda fidelium effunduut. De illis namque scriptum est. *Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum*, Vbi Hieronymus, *Nubes* (inquit) *sanctos Doctores interpretamur Ecclesiæ, qui aquas Euangelij portant populis effundendas, & gubernãdas à Spiritu sancto: deferunt, vt irrigentur terræ populorum, & de hac cælesti pluuia, virtutum fruges spirituali operatione multiplicentur. Quas aquas de superna abundantia defluentes ligat Deus in nubibus suis: vt vnicuique, secundũ capacitatem cordis sui, tantum doctrinæ, tamquam aquam effundat, quantum suscipientis poßibilitas patitur, ne simul fortaßis effusæ, obsint cordibus minus valentibus abundantiorẽ suscipere doctrinam*. Et super Psalmum 35. *Reuera fratres; nubes sunt prædicatores verbi Dei. Vsque ad nubes veritas tua venit; ideo nobis per nubes potuit nunciari misericordia Dei, quæ in cælo est, & non in terra. Et reuera, fratres, nubes sunt prædicatores: quando minatur per prædicatores Deus, tonat per nubes; quando miracula facit per prædicatores Deus, coruscat per nubes, terret per nubes, & irrigat per pluuiam*. Et sicut de nubibus fulgura exeunt, & coruscationes, quibus contremiscunt habitantes in terra, ita & ex Apostolis, contemptibiles cũ essent, vt nubes, quãplurima prodierunt miracula, quibus peccatores contremiscere faciebant. Audi Prophetam: *Illuxerunt* (inquit) *fulgura eius orbi terræ, vidit, & commota est terra*. Quem locum explicans Augustinus, ait: *Vnde fulgura? de nubibus. Quæ sunt nubes Dei? prædicatores veritatis. Vides autem nubem in cælo nebulosam, obscuram, & habet intus nescio quid latens. Si coruscet de nube, emicat splendor. ex eo ipso, quod continebas, inde exiliuit quod expauescas. Misit ergo Dominus noster Iesus Christus Apostolos suos, prædicatores suos sanctos velut nubes, videbãtur homines, & contemnebantur, quomodo videntur nubes, & contemnuntur, antequam de eis exiliat quod mireris. Erant enim illi primum homines carnem portantes infirmi, deinde idiotæ, indocti, ignobiles, sed erat in illis quod fulguraret, erat in illis quod coruscaret. Accedebat Petrus homo piscator, orabat, & surgebat mortuus. Forma humana nubes erat, splendor miraculi coruscatio erat. Sic in verbis, sic in factis, cum miranda dicunt, & miracula faciunt, apparuerunt fulgura eius orbi terræ: vidit & commota est terra*. Si enim nõ est verum, *si non tota terra iam Christiana clamat, amen, commota fulgoribus de illis nubibus erumpentibus: Vidit & commota est terra*. Has nubes contemplatus Isaias, earum admiratur celeritatem. *Qui sunt isti*, inquit, *qui vt nubes uolant?* Nullas habent alas nubes, & volant. Vadunt quo eas duxerit ventus: Sic & Apostoli, tamquam nubes, ferebantur Dei spiritu, à quo & ab vno loco rapiebantur in alium. Audi, qualiter Spiritus san-

Job 26.c

Hieron. ibid. to. 7.

Apostoli nubibus similes discurrentes, per mundum vniuersum.

In illa verba, & veritas tua vsque ad nubes. to. 8.

Ps. 96. b

Aug. ibid. tom. 8.

Prædicatores nubibus similes.

Act. 9.

sanctus quandam nubem impulerit, vt annunciaret verbum Dei. *Vir Aethiops, eunuchus potens Candacis Reginæ Aethiopū, qui erat super omnes gazas eius, venerat adorare in Hierusalem: & reuertebatur sedens super currum suum, legensque Isaiā prophetam. Dixit autem Spiritus Philippo, Accede & adiūge te ad currum istum. Accurrens autem Philippus, audiuit eum legentem Isaiam prophetam.* Et cum annunciasset illi Iesum, & credentem baptizasset; *Spiritus Domini rapuit Philippum, & amplius non vidit eum eunuchus. Ibat autem per viam suam gaudens. Philippus autem inuentus est in Azoto, & pertransiens euangelizabat ciuitatibus cunctis donec veniret Cæsaream.* Alias duas nubes segregauit Spiritus sanctus, & in Seleuciam deduxit, vt ibi pluerent verbum Dei. Erant Antiochiæ Prophetæ & doctores, &c. *Ministrantibus autem illis Domino, & ieiunantibus, dixit illis Spiritus sanctus: Segregate mihi Saulum, & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos. Tunc ieiunantes, & orantes, imponentesque eis manus, dimiserunt illos. Et ipsi quidem missi à Spiritu sancto abierunt Seleuciam; & inde nauigauerunt Cyprum, & cū venissent Salaminam, prædicabant verbum Dei in synagogis Iudæorū.* Et vt scias, non quò volunt nubes; sed, quo spiritus Domini eas impulerit, volare, vt annunciēt Euangelium. *Transeuntes* Paulus videlicet & Timotheus *Phrigiam, & Galatiæ regionem, vetati sunt à Spiritusancto loqui verbum Dei in Asia. Cum venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam, & non permisit eos spiritus Iesu.* Ecce volantes nubes, sed impetum sequentes spiritus, & vbicumque eos deduxerit tendentes.

Act. 8. e

Philippus conuertit eunuchū.

Act. 13. a

Act. 16. a

Prædicatores vt nubes volant quo eos impellit Spiritus sāctus.

Vnde de quatuor illis animalibus, quæ vidit Ezechiel, scriptum est. *Vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec reuertebantur dum ambularent.* Quia nimirum prædicatores Euangelici illuc volando perueniunt Verbum Dei annunciaturi, quo Spiritus sanctus vexerit.

Ezech. 1. c

12 *Et quasi columbæ ad fenestras suas.* Congruit etiam similitudo columbarum Apostolis, quibus Saluator dixit: *Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.* Est columba pietatis æmula, & circa pullos suos magnum amoris ac solicitudinis ostendit affectum. Alienos insuper pullos nutrit, atque alias columbas errantes sibi associat & colligit. Est iniuriæ immemor: nam & sublatis pullis à nido proprio, damna illata non recolens eodem in loco nidificat. Tales fuerunt Apostoli, ac viri Apostolici, qui non quærentes, quæ sua sunt; sed quæ Iesu Christi, Charitatis affectu solicitam curam habebant spiritualium filiorum, pro quibus nutriendis, atque in fide confirmandis omnem operam impendebant. Dicit enim Apostolus. *Scripsi vobis ad manifestandam solicitudinem nostram, quam habemus pro vobis coram Deo.* Et iterum, *In labore, & ærumna, in vigilijs multis, in fame, & siti, ieiunijs multis, in frigore, & nuditate, præter illa, quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum: Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror?* Et sanctus Iudas, *Charissimi omnem solicitudinē faciens scribendi vobis de communi vestra salute, necesse habui scribere vobis deprecans supercertari semel traditæ sanctis fidei.* Nulla persequentium iniuria prohiberi potuerunt, quin suis etiam

Matth. 10. c

Geminianus lib. 4. cap. 79

Columbæ proprietates Prædicatorū designāt affectus.

2. Cor. 7. c

2. Cor. 11. f

Iudæ 1. a

etiam aduersarijs multa exhiberent beneficia, charitatis visceribus amplexantes, quoscumque ab errore suo conuerti ad Deum conspicerent, pro quibus etiam animas suas tradere non dubitabant. Consonat huic explicationi translatio Septuaginta interpretum. Videlicet. *Et quasi columbæ cum pullis suis.* Quibus verbis significatur, Apostolos & Apostolicos viros ad cælestia aduolantes secum pullos, idest filios suos spirituales rapere: non enim tantum suæ salutis sunt soliciti, sed etiam aliorum, vt salui fiant.

13 *Me enim Insulæ expectant, & naues maris in principio, vt adducã filios tuos de longe: argentum eorum & aurum eorum cum eis, nomini Domini Dei tui, & sancto Israel, quia glorificauit te.* Per Insulas, gentes intelligit remotissimas à vero Dei cultu. Me, inquit, expectabunt, qui sum expectatio gentium, salus earum, & refugium: nec solum gentes in insulis habitantes; sed etiam naues maris, idest homines perpetuo in mari versantes, & negotiationibus temporalibus intendentes; quantumuis à cultu Dei elongati videantur: ac si apertius dicat. Non existimes ò Ecclesia, vicinos tantum homines ad fidem esse conuertendos, Syros videlicet, & Moabitas, aut alios qui prope fuerint: conuertam namque etiam eos, qui in medio mari, atque inter fluctus sæculi videntur habitare. Filios tuos adducam de longe, idest, prædestinatos, vbicumque fuerint inuenti, ibi eos traham, & conuertã. *Argentum eorum, &c.* Sensus est, quidquid gentes habuerint pretiosum, siue aurum sit, siue argentum, siue scientia, siue potentia, se denique & omnia sua conuertẽt ò Ecclesia in obsequium tuum. Item, per *aurum & argentum*, intellige varia dona Spiritus sancti, Ecclesiæ concredita: quæ enumerat Apostolus. 1. Cor. 12. quibus Ecclesia construitur. Apostoli enim ipsi, & doctores sunt architecti, per quos vere ædificatur Ecclesia. ait enim. *Dei enim sumus adiutores: Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui: alius autẽ superædificat. Vnusquisque autem videat, quomodo superædificet. fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem superædificat super fundamentũ hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, vniuscuiusque opus manifestum erit.* Omnia ergo dedicabũt nomini Domini Dei tui: *quia glorificauit te* idest, gloriosam te esse voluit non habentem maculam, neque rugam, aut aliquid huiusmodi. Offerent omnes animo volenti diuitias suas, vt ædificentur domus tuæ. Subditur enim.

Naues maris homines peruersi dicũtur.

1. Cor. 12.

1. Cor. 3

14 *Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi.* Idest filij gentium, quos peregrinos dicit; quoniam extra Ecclesiam nati, sumptuosissima templa construent tibi. Hoc ad litteram impletum est in Constantino Magno, atque in alijs principibus, qui ad fidem conuersi basilicas non paucas erexerunt, & Ecclesiæ Romanæ summam præstiterunt obedientiam; summo Pontifici, tamquam Vicario Christi ministrantes. Vatablus vbi nos legimus, *filij peregrinorum*, vertit, *filij alieni.* Pagninus transfert; *filij alienigenæ.* & eumdem reddit sensum. Poteris etiam per filios peregrinorum, filios Apostolorum intelligere, qui non habent hic ma-

Constantinus conuersus ad fidem basilicas Dea extruxit.

nen-

nentem ciuitatem, sed futuram inquirunt, & tamquam aduenæ, & peregrini habitant super terram, dicẽtes cum Apostolo. *Quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur à Domino: Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Et confitentes, quia peregrini & hospites sunt super terram*. Appellauit autem Ecclesias ipsas à Principibus ædificandas, muros; quoniã fideles quos intra se continet ab hostium impetu defendit. Hinc & Psalmista. *Benigne fac in bona voluntate tua Sion, vt ædificentur muri Hierusalem*. Poteris etiam per muros, cum sancto Augustino, & Gregorio, virtutes intelligere fidei, spei, & charitatis, &c. per quas anima iusti à diaboli insidijs protegitur. Hos enim muros ædificãt filij peregrinorum, cum suo exemplo, studio, atque potentia, principes Christiani subditos suos in iustitia cõtinent atque cõseruant. *In indignatione enim mea percussi te: & in reconciliatione mea misertus sum tui*. fere eamdem sententiam dixerat supra. *Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui*. Sensus ergo est: Quamuis olim contra te fuerim indignatus, quamuis multis plagis te percusserim, atque in captiuitatem tradiderim, idque propter peccata tua; at ex misericordia mea redimam te *in reconciliatione mea*, idest, in passione, seu per passionem meam & mortem, per quam reconciliata es cum Deo, & sanctificata. Docent hæc verba, Deũ iustè contra nos irasci propter peccata nostra, & misericorditer nos redemisse; non propter aliqua merita nostra præcedentia, sed propter liberalem dumtaxat misericordiam suam. Vnde & Apostolus ait: *Nõ ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos: sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit*. Consonat illud Prophetæ, *Perditio tua Israel, tantummodo in me auxilium tuum*. Consonat etiam trãslatio Septuaginta. *Propter iram meam percussi te: & propter misericordiam dilexi te*. In quibus verbis tangitur finis potissimus propter quem iram suam exercet in istos, & misericordiam in illos; vt videlicet in istis splendeat iustitia eius; in illis autem ostentet abundantes diuitias gratiæ suæ: Sicut Apostolus ait: *Quod si Deus volens ostendere iram, & notam facere potẽtiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, &c.*

[Margin: 2. Cor. 5 b; Heb. 11 e; Ecclesia murus dicitur, & quare.; Psal. 50; August. Greg.; Isai. 54.; Mors Christi dicitur reconciliatio.; Tit. 3.; Osee 13.; Prædestinationis, & reprobationis quis sit finis potissimus.; Rom. 9. e]

15 *Et aperientur portæ tuæ iugiter: die ac nocte non claudentur, vt afferatur ad te fortitudo gentium, & reges earum adducantur*. Significat his verbis, pacem Ecclesiæ futuram maximam. Clauduntur enim portæ ciuitatis, cum fuerit in maximo periculo constituta, cum aduersantium exercitus eam impetit: at cum pace magna perfruitur, portæ eius patentes sunt, & apertæ die ac nocte. Non autem loquitur de pace illa, quam mundus dat; sed de ea quam Spiritus sanctus suis tribuit, de qua etiam prædixerat supra. *Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium*. Et iterum. *Multiplicabitur eius imperiũ, & pacis non erit finis*. Præterea etiã denunciat, pietatem Ecclesiæ fore maximã: nam portæ eius erunt sem-

[Margin: Isai. 2. a; Isai. 9. b]

per apertæ ingredi volentibus ad fidem, aut per veram pœnitentiam reuertentibus, quantumuis antea peccatores extiterint, & moribus corrupti. Fortitudo autem gentium allata est, atque introducta in Ecclesiam, quando per stultitiam prædicationis infatuauit Deus sapientiam huius mundi, & prudentiam prudentium reprobauit, vt qui olim serui fuerant diaboli, obsequentes deinceps fiant Deo, & qui reges erant, & principes sedentes in eburneis thronis, pedites ad adorandum Christum veniant, & pedes humiliter exosculentur Romani Pontificis. Tales fuerunt Magi, Constantinus Magnus, & alij, qui con tempto sæculo maluerunt opprobriũ ferre Crucis Christi, quam temporali gloria triumphare. Sic & *Moyses grandis factus negauit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere iucunditatem: maiores diuitias æstimans thesauro Aegyptiorum improperium Christi: aspiciebat enim in remunerationem.* Denique dum ait portas Ecclesiæ numquam esse claudendas, multitudinem innumerabilem gentium ad Ecclesiam venientium designat, quã superius inundantis fluminis aquis superuenientibus contulerat, dicens. *Et fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, & dicent, Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob; & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius.* Per fortitudinem ergo gentium, potentissimos quosque sæculi designat. Chald. autem habetur, *diuitiæ gentium*. & consonat translatio Vatabli. *Vt adducant ad te opes gentium, & reges eorum ad te ducantur*. Quod impletum fuisse asserit, cum additi sunt Ecclesiæ Romani: & per *opes gentium*, bellicosissimas gentes intelligit.

Crucis Christi opprobrium, præstătius est, quam mundi gloria.

Heb. 11. e

Isai. 2. nu. 6. 7. & 8.

16 *Gens enim & regnum, quod non seruierit tibi, peribit: & gentes solitudine vastabuntur*. Reddit rationem propter quam fortitudo gentium ad Ecclesiæ magisterium conuolabit: quia videlicet nulli extra Ecclesiam patet salus, sicut nec tempore diluuij salui facti sunt, nisi illi, qui in arca Noe erant cõclusi. Nulla est vita spiritualis, nisi vbi Christus Dominus Deus noster regnauerit. Ideo non ait Propheta perituros eos, qui contra Ecclesiam pugnant, aut populum Dei persequuntur: sed etiã eos, qui non seruiunt illi. Omnis benedictio, & salus à Christo est, qui beatos etiam eos facit, qui vel vni ex minimis credentium potum dederit aquæ frigidæ. Eos autem qui vnum ex istis minimis contempserint, cum diabolo in ignem æternum mittet. Nam quod vni minimorum suorum factum inuenerit, sibi factum reputabit. Ait enim: *Amen dico vobis, quamdiu fecistis vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis*.

Extra Ecclesiã nulli patet salus.

Matth. 25. d

17 *Gloria Libani ad te veniet, abies & buxus, & pinus simul ad ornandum locũ sanctificationis meæ, & locum pedum meorum glorificabo.* Sicut superius de gentibus Idololatris, de Babylonijs atque alijs infidelibus dixerat, pauperes quibus non est aurum, nec argentum viles materias elegisse, atque præparasse ad fabricandum idola, ferrum videlicet, cedros, & quercum, quæ steterat inter ligna saltus, pinum quoque quam pluuia nutriuit: Ita in præsenti, ad cultum Dei pauperes etiam in Ecclesia admittendos fore denunciat, ac materias viles ab ipsis oblatas, vt exstruantur templa, nempe cedros Libani, abietes, buxos, & pinum

Isai 44. b c

Ligna diuersa varietatem designant iustorum.

simul

simul. Quod ad litterã videmus impletum, cum fideles ecclesijs offerunt diuitias suas, atque in cultum Dei conuertunt; quidam argentum, & aurum, & lapides pretiosos, quidam vestimenta & ligna, quidam aromata diuersa, quidam oleum ad luminaria concinnanda, sicut olim fecerunt filij Israel ad faciendum opus tabernaculi testimonij. Obtulerunt enim hæc mẽte prõptissima atque deuota. Quod si non de materiali Ecclesiæ ædificio, sed de spirituali ædificatione intelligantur verba ista, per gloriam Libani, designat sanctos Doctores, qui proceres sunt in Ecclesia, & aliorum fidelium sustinent infirmitatem, vnde Hieronymus: *Vir sanctus & eloquentissimus martyr Cyprianus, & nostri temporis confessor Hylarius, nonne tibi videntur excelsæ quondam in sæculo arbores ædificasse Ecclesiam Dei?* Per abietem, buxum, & pinum, alios inferiores intellige fideles, ex quibus omnibus vna constat Ecclesia Catholica, Apostolo attestante. *Iam non estis hospites, & aduenæ: sed estis ciues Sanctorum, & domestici Dei: superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu.* Poteris etiam per abietem, buxum, & pinum, diuersas virtutes intelligere, in quibus se fideles exercent. Igitur, cui non est aurum sapiẽtiæ, offerat cedrum constantiæ, atque patientiæ, cui non est cedrus, is vel pinum afferat, vel buxum. Nemo appareat vacuus ante conspectum Domini Dei sui: nemo in vacuum gratiam Dei recipiat, sed in commodum sui, & vtilitatem proximi talentum acceptum impendat, vt & Dominus veniens cum vsuris recipiat illud. Hæc omnia in gloriam, & honorem cedunt Ecclesiæ, quam locum esse ait sanctificationis Dei, idest locum, in quo Deus sanctificatur, & sanctus prædicatur: Dicitur etiam locus pedum Dei: nam per fidem & obedientiam subiecta est illi. vnde inferius ait: *Cælum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum.*

Ecclesiæ ædificium quale.

Hieron. super c. 60. Isaiæ.

Eph. 2. d.

Isai. 66.

18 *Et venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi: & vocabũt te ciuitatem Domini Sion sancti Israel.* Magna sane vicissitudo, quod ex inimicis, & persecutoribus adiutores fiant, & obsequentes Ecclesiæ Catholicæ. Gentes enim quæ semper exosam habuerunt pietatem, & cultum Dei, ad fidem conuersæ laudant, adorant, & venerantur Ecclesiam Catholicam, & sub pedibus humiliantur Romani Pontificis, ac serui seruorum Dei esse cupiunt. Qui prius dicebant Israeli, *Incuruare vt transeamus*, nunc incuruantur Ecclesiæ, ac pedibus eius se subijciunt. Vide autem nominis mutationẽ: nõ enim ait, vocabunt te Hierusalem: sed ciuitatem Domini, & Sion, & non simpliciter Sion, sed Sion sancti Israel, idest, Ecclesiam Christi sanctificantis Israel, ne quis intelligat, hanc prophetiam respicere Hierusalem illam veterem; sed nouam Hierusalem Christi sanguine consecratam & fundatã. Illa enim ascendit ex Aegypto; hæc de cælo descendit sicut Ioannes ait: *Et ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Hierusalem nouam, descendentem de cælo, à Deo paratam, sicut spõsam ornatam viro suo.*

Isai 51. g

Apoc. 21. a

19 *Pro eo quod fuisti derelicta, & odio habita, & non erat qui per te*

transiret, ponam te in superbiam sæculorum, gaudium in generationem & generationem. Comparat statum Ecclesiæ ante prædicationem Euangelij, cum statu eiusdem post Euangelium promulgatum: antea quippe ita erat multis exosa, vt nemo illam alloqui dignaretur: tam deserta & inuia, vt nullus per illam transiret: tam derelicta, vt paucissimos ex suis haberet conspicuos. At vbi Christus annunciauit Euangelium, & Sol iustitiæ mundum illuminauit vniuersum, nemo illius gloriam & magnificentiam satis miratur, nec laudare potest eius celsitudinem. Vnde omnes fideles perpetuis præconijs celebrabunt excellentiam eius, gaudentes, talem se habere ciuitatem. Illud ergo, *ponam te in superbiam sæculorum*, idem est, quod, tot & tanta beneficia tibi conferam, vt omnia sæcula in te, & de te ita glorientur, vt quasi superbire videantur. Cui explicationi consonat translatio Pagnini. *Ponam in gloriam sæculi, gaudium generationis & generationis*. Consonat & translatio Vatabli. *Claram te reddam in perpetuũ, & lætam in omni posteritate*. Quod ad litteram impletũ est, cum Christus Dominus proprio sanguine mũdauit Ecclesiã, Apostolo attestante, *Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, vt eam sanctificaret, mundans lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata*. Vnde in Canticis sponsus ait: *Pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es*. Et quasi admirans, vel potius alios in admirationem pulchritudinis eius inducens ait. *Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es*. Ita explicant præsens Isaiæ vaticinium, Nycena Synodus, Basilius, & Origenes.

Ecclesiæ gloria post Euangelij promulgationem.

Eph. 5. f

Cant. 4. Ibid. 1. d

Ibid. 4 a

Synod. Nycen 2. act. 6. Basil. in Psalm. 4. Orig.

20 *Et suges lac gentium, & mamilla regum lactaberis: & scies quia ego Dominus saluans te, & redemptor tuus fortis Iacob: pro ære, afferã aurum: & pro ferro, afferam argentum: & pro lignis, æs, & pro lapidibus, ferrum*. Secundum Vatablũ sensus est. *Tunc frueris bonis gentium, & regum earum: alent enim te gentes, & reges earum qui crediderint in Christum*. Hac ergo parabola docet, Ecclesiæ felicitatem futurã esse maximam. Ac si apertius dicat. Vide ô Ecclesia, quod omnes gentes fouebunt te, sicut parẽtes solent pueros suos fouere tenerrimos. Quod superius iterum prædixerat. *Et afferent filios tuos in vlnis, & filias tuas super humeros portabunt, & erunt reges nutricij tui, & reginæ nutrices tuæ*. Ecce, gentes quæ prius deuorabant terram tuam, nunc te lacte pascent, & adipe frumenti; & reges qui te spoliabant, viceuersa ditabunt te; & *pro ære* ablato, *aurum* reddent, *pro ferro, argentum, pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum*. In summa multo maiora bona afferent tibi, quam abstulerint. Quidam sentiunt hæc ad secundam templi ædificationem esse referenda; ita vt sensus sit. Cum abducti fueritis ô Iudæi in captiuitatem Babylonis, deplorabitis ruinam templi; sed ego efficiã, vt multo præstantius, & pretiosius à vobis exstruatur: Nam *pro ære* erit *aurum*, & *pro ferro, argentum*, & *pro lignis, æs, & pro lapidibus ferrũ*. Omnia denique erunt solidissima, omnia magnificentiæ, & splendoris plena. Omnia prætiosa erunt in templo, quod in prioris locum substituã. Sed præsentem prophetiam numquã fuisse impletam in externa illa populi re-

Isai. 49.

li restitutione, sequitur ad litteram loqui de præstantia templi spiritualis, hoc est Ecclesiæ Catholicæ, in quo abunde Dominus effudit dona Spiritus sancti. Per *aurum*, charitas; per *argentum*, sapientia; per *æs*, & *ferrũ*, constantia Martyrum designatur, atque alia virtutum opera, quibus ædificium spirituale construitur.

21 *Et ponam visitationem tuam pacem, & præpositos tuos iustitiam.* Vatablus. *Præfectos tuos constituam pacem, & exactores tuos iustitiam*; idest, *pro his, qui tibi solent præfici, vt à te pecuniam & operas exigāt, præficiam tibi homines æquissimos, & pacis studiosissimos: in Ecclesia nemo afferet vim proximo suo.* Quod superius etiam prædixerat. *Et restituā iudices tuos, vt fuerunt prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus.* Olim habuisti exactores sæuissimos: nunc erunt pastores pacifici. Iam non audietur rapina in te, aut exactio; neque vllus hostis erit in terminis tuis: sed in muris tuis, & portis audietur iugis laudatio, & salus occupabit fines tuos. Omnia denique erunt secura, omnia pacifica. Subditur enim: *Non audietur vltra iniquitas in terra tua, vastitas & contritio in terminis tuis, & occupabit salus muros tuos, & portas tuas laudatio.* Itaque omnia ista ad internam & externam Ecclesiæ Catholicæ felicitatē & gloriam referuntur: nam & spiritualibus bonis, & corporalibus abundat, æternis, & temporalibus. Quod si ad spiritum hanc referas prophetiam: Deus electis suis aliquando lac, aliquando est solidus cibus secundum incrementum virtutis. Afferetur pro ære, aurum, idest, pro figura, veritas, pro vmbra, corpus, pro terrenis, cælestia. Si quid in obsequium Dei obtulisti, centuplum recipies. Amisisti lignum propter Christum? accepturus es aurum. Vitam perdidisti temporalem propter Euangelium? inuenies æternam. Incedis tristis in hoc sæculo? gaudebis in futuro. Contemptus es apud homines? gloriosus eris apud Angelos. Trepidabat prius conscientia tua? nunc internā pacē, & tranquillitatē, quæ omne gaudium superat, consequeris.

Vatablus.

Isai. 1. g

22 *Non erit tibi amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternā, & Deus tuus in gloriam tuam.* Quæ sequuntur vsque ad finem capitis pertinent præcipuè ad Ecclesiam triumphantem, quæ non Sole materiali illuminabitur, aut Luna; sed Deus ipse illuminabit eam, sicut Ioannes ait: *Et ciuitas non eget Sole neque Luna, vt luceant in ea: Nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius est Agnus.* Et iterum. *Et nox vltra non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine Solis, quoniam Dominus Deus illuminabit illos, & regnabunt in sæcula sæculorum.* Si verò hæc ad Ecclesiam militantem referantur, sensus est. Agnito Christo à fidelibus, qui sunt in te, non vltra rationem naturæ dumtaxat sequentur; sed lumen naturale, fidei agnitioni subijcient, cuius illustrationē sequentur, captiuantes intellectus in obsequium illius.

Ecclesiæ triumphātis felicitas.

Apoc. 21 g

Ibid. 22 a

23 *Non occidet vltra Sol tuus, & Luna tua non minuetur: quia erit tibi Dominus in lucem sempiternā, & complebuntur dies luctus tui.* Pollicetur electis, Deum illis minime defuturum in fine. Nam, etsi multoties obnubilari videantur eorum mētes, & septies in die cadat iustus, resurget tandem, & non peribit, quia Dominus finaliter eriget eum, diriget, &

Psal. 12. illuminabit oculos eius, *ne vmquam obdormiant in morte*. Et cum vitam in pace finierit, complebuntur dies luctus eius, idest dies peregrinationis, tempus angustiæ. Non enim sunt electis dies gaudij, & lætitiæ dies præsentis sæculi: sed dies lacrymarum, dies fletus, & luctus. Sicut scriptum est. *Plorabitis, & flebitis vos, mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini: sed tristitia vestra vertetur in gaudium.* Electorum est vox illa. *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi per singulos dies, vbi est Deus tuus?* *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, habitaui cum habitantibus Cedar, multum incola fuit anima mea.* Lugent, quoniam à patria cælesti se vident elongatos, nec sunt propriæ salutis certi aut securi; nesciunt vtrum digni sint odio, vel amore: ideo timent, ideo contristantur: sed veniet *dies*, in quo *absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quia prima abierunt.* Quidã per Solem prosperitatem, per Lunam gloriam intelligunt Ecclesiæ, iuxta quã acceptionem, sensus est. Cuncta prospere cedent Ecclesiæ, & semper illius regnum prosperabitur, nec minuetur vmquam splendor eius & gloria, quoniam Dominus clarificabit illam, & illuminabit vsque in sempiternum.

Psal. 41 a

Ps. 119. a

Apoc. 21 b

24 *Populus autem tuus omnes iusti, in perpetuum hereditabunt terram, germen plantationis meæ ad glorificandum.* Primò explicatur præsens prophetia de Ecclesia triumphãte, cuius ciues omnes sunt iusti, omnes sancti, quia nihil inquinatum introibit in eam, sicut Ioannes ait. *Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis qui amat, & facit mendacium.* ita explicat glossa interlin. & glossa Lyrani, & sanctus Hieronymus, & alij Patres quamplurimi. Secundò exponitur de statu primitiuæ Ecclesiæ, in quo omnes ferè Christiani erant sancti. Vndè & Apostolus Paulus communi vocabulo fideles in suis epistolis vocat sanctos: ait enim: *Paulus vocatus Apostolus Iesu Christi, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi sanctificatis in Christo Iesu vocatis sanctis.* Et iterum, *non enim est dissensionis Deus, sed pacis: sicut & in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo*, idest in omnibus *Ecclesiis Christianorum*. Et rursus. *De collectis autem quæ fiunt in sanctos, idest, in Christianos.* Et ad Philippẽses. *Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt.* Et hac phrasi loquendi vtitur sępissimè in suis epistolis: sicut ad Colossenses. *Paulus Apostolus, ijs qui sunt Colossis sanctis, & fidelibus fratribus in Christo Iesu: gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.* Et primæ ad Timotheum 5. *Si sanctorum pedes lauit.* Et iuxta hanc explicationem, illud pronomen, *omnes*, idem significat, quod plures, siue quamplurimi; Neque enim omnes in vniuersum, qui ad Ecclesiam pertinent, sunt iusti, vt Lutherani arbitrantur, qui eos dumtaxat de numero inquiunt esse Ecclesiæ, qui in charitate existunt. quod Lutherus ipse tali argumento probare nitebatur: In Symbolo habetur, *Credo sanctam Ecclesiam*, quod non est aliud, quàm, credo, nullum esse amplius peccatum, nullam mortem in Ecclesia. Sed non aduertit miser, Ecclesiam areæ in Euangelio conferri, in qua sunt paleæ tritico permixtæ, & simile esse *regnum cælorum sagenæ*

Iusti sunt omnes in patria.

Apoc. 22

Christiani sancti dicebantur. glosa.

1. Cor. 1 a

2. Cor. 14. f

2. Cor. 16. a

Philipp. 4. d

Colos. 1.

1. Tim. 5.

Lutherus sup. cap 3. ad Galat.

Matth. 13.

næ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti, quam, cum impleta esset, educentes, & secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt. *Sic* (ait Christus) *erit in consummatione sæculi, exibunt Angeli, & separabunt malos de medio iustorum*. In Ecclesia ergo, sunt mali bonis permixti, &, tamquam in magna domo quædam vasa sunt in honorem, vt ait Apostolus; quædam vero in contumeliam. Ecclesia ergo sancta est: quoniam sponsum habet sanctum, & per lauacrum regenerationis filios sanctos Deo generat: & extra illam nullus est iustus. Igitur, sicut vere dicitur, quod *Deus vult omnes homines saluos fieri* quia nullus fit saluus, nisi quem Deus voluerit, vt Augustinus explicat: &, sicut vere affirmat Euangelista, *erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, quoniam nullus illuminatur nisi quem Deus sua misericordia illuminare vult: ita & in præsenti, vere asseritur; *Populus tuus omnes iusti*: quia nullus est iustus, nisi ad Ecclesiam pertineat. Hi autem in perpetuum hereditabunt terram. terram inquam illam, de qua scriptum est. *Portio mea in terra viuentium*. Nec mirum, quoniam germen sunt plantationis diuinæ: de alijs enim Veritas dicit. *Omnis plantatio quam non plantauit Pater meus cælestis, eradicabitur*. Et ne quis suo tribuat libero arbitrio, quod plantatus in domo Domini, fructum attulit in tempore suo, subdit statim. *Opus manus meæ ad glorificandum*, idest, Quod electi germinent, & salui fiant, non est opus humanum, ex vigilantia liberi arbitrij procedens, secundum suam naturalem virtutem, sed est opus gratiæ, atque omnipotentiæ diuinæ. Iuxta quod Apostolus ait, *Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Pagninus, vbi nos habemus, *ad glorificandum*, transfert, *vt glorificer*. Iste est enim finis potissimus prædestinationis hominum & Angelorum, vt videlicet in illis glorificetur Dominus, & abundantes diuitiæ splendeant gratiæ diuinæ, vt supra dictum est.

Boni sunt malis permixti.

Aug.

Ioan. 1.

Ps. 141.

Matth. 15. b

1. Cor. 3 b

25 *Minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortissimam*. Non loquitur de vna dumtaxat persona, sed de vno populo, videlicet Christiano, qui cum à principio nascentis Ecclesiæ minimus esset, paruulus & contemptus, in maximum creuit, & splendidissimum populum, & multiplicatus est nimis prædicatione Apostolorum, ac virtute vnius hominis crucifixi, sed hominis Dei. Et quem Christus Dominus pusillum gregem dixit, *Accedite*, inquiens, *pusillus grex, quoniam placuit Patri vestro dare vobis regnum*, iam videmus toto orbe terrarum multiplicatum, sicut promissum est Abrahæ: *Benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & velut arenam, quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ*. Paruæ reliquiæ multiplicatæ sunt nimis, & vinea à Christo Domino plantata, & sanguine illius irrigata, *extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumen propagines eius*. Consonant huic explicationi omnes tres versiones, septuaginta interpretum, Pagnini, & Vatabli. Nam Septuaginta sic transferunt. *Paucissimus erit in millia, & minimus in gentem magnam*. Pagninus sic vertit. *Parua*

Fidelium multiplicatio quanta.

Genes. 22. d

Psal. 79

ua familia erit in mille, & parua familia erit in gẽtem fortem. Vatablus. *Paruus sobolescet in mille, & exiguus in gentem robustam*. Ideſt, in gentem illam, de qua dictũ eſt Abrahæ, quod *futurus* ſit in gentem *magnam, ac robuſtiſſimam, & benedicenda ſint in illo omnes nationes terra*. Et ſicut explicant ſanctus Cyrillus, & Procopius, quod dictum fuit Moyſi, *Dimitte me, vt iraſcatur furor meus contra eos, & deleam eos, faciamque te in gentem magnam*. vaticinium quoddã extitit Eccleſiæ futuræ, quæ veram intelligentiam, & ſenſum tenet eorum, quæ per Moyſen de Chriſto Domino ſcripta ſunt. Nã Synagoga litteræ, quæ occidit, adherẽt; ſpiritum autem, qui viuificat, apprehendere noluit.

Gen. 18.
Exod. 32. b

26 *Minimus erit in mille*. Secundo explicatur de Chriſto præſens locus, qui cum eſſet magnus, pro nobis factus eſt paruulus: nam & *paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis*. Et de ſeipſo loquens, ait, *qui autem minor eſt in regno cælorum, maior eſt illo*. Vbi iuxta explicationem Chryſoſtomi, & Auguſtini, per minorem *ſeipſum ſignauit, qui naſcendi tempore minor erat Ioanne, maior autem Diuinitatis æternitate, & Dominica poteſtate*. Cum ergo eſſet minor in regno cælorum, opprobrium hominum, & abiectio plebis, mortuus & ſepultus ſurrexit: & fuit in millia, cum gentes ad ſe conuertit. Hinc eſt illud, *niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit ipſum ſolum manet, ſi autem mortuum fuerit multum fructum affert*. Et apud Matthæum grano ſinapis confertur. *Quod minimum quidem eſt omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant, & habitẽt in ramis eius*. Nonne gentem fortiſſimam protulit, cum Apoſtolos vocauit, & confirmauit in fide, atque dilectione ſua, Spiritu ſancto de cælo miſſo: & Martyres in confeſſione illius ſolidauit, & robuſtiſſimos milites effecit, vt Eccleſiæ Catholicæ reges ſubiugarent, & principes? Valeant Imperatores Romani, Duces, & bellatores ſuperbi; valeant partæ Cæſaris induſtria victoriæ: nam hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra. Denique per regulam Tyconij, quod dictum eſt de Chriſto, poterit membris illius adaptari, præſertim Apoſtolis, & Apoſtolicis viris, inter quos Paulo Apoſtolo congruunt ſingulari quadam ratione verba iſta, *minimus erit in mille*. Nam & Paulus, idem, quod paruulus ſignificare videtur, & ipſe de ſemetipſo teſtimonium perhibet. *Ego enim ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam Dei*. Et iterũ, *quoniam quidem epiſtolæ*, inquiunt, *graues ſunt & fortes: præſentia autem corporis infirma, & ſermo contemptibilis*: ſed quos populos minimus hic Apoſtolorum non conuertit ad Chriſtum? quos fideles non lucratus eſt? Congruit etiam hic locus beatiſſimo ac ſeraphico Patri Franciſco, ordinis Minorum inſtitutori, ac fundatori. Paruulus enim cum eſſet in oculis ſuis, caput in tribubus conſtitutus eſt, & Eccleſiam Dei nouo ſemper fœtu multiplicat, ſanctitate, doctrina, atque zelo religionis Chriſtianæ illuſtres viros ac fortiſſimos proferens. Quicumque ergo humiliauerit ſe ſicut paruulus iſte, hic maior eſt in regno cælorum: hic erit in mille, hic & in gentem fortiſsimam.

Iſai. 9.
Matth. 11. b
Chryſoſt. hom. 38. in Matth. Aug. lib. 2 con. aduerſ. ſarium, le gis, & pro ph. cap. 5.
Ioan. 12 granũ frumẽti mortuum, multum fructũ attulit
Matth. 13.
Paulus paruulus interpretatur.
2. Cor. 15. b
2. Cor. 10. c

27 *Ego Dominus in tempore eius ſubito faciam iſtud*. Septuaginta, *Ego Dominus in tempore congregabo eos*.

Pagni-

Pagninus. *Ego Dominus in tẽpore suo accelerare faciã istud.* Vatablus. *Ego Dominus accelerabo istud tempore suo.* Alloquitur Ecclesiam, ne de dilatione huius promissionis doleat, si hæc non statim contingant, suo enim tempore fient. Et ait, *subito*, quoniam *mille anni ante oculos Dei, tam quam dies hesterna, quæ præterijt.* (*Psal. 89*) Plusquam septingẽti anni elapsi sunt à tempore huius prophetiæ vsque ad aduentum Christi; & ne fideles desponderent animo, inquit: *Subito faciam istud, in tempore eius*, idest in tempore incarnationis Verbi, in tẽporis plenitudine, in tempore illo, de quo dicit Apostolus, *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Hoc est tempus illud à Patriarchis expectatum, & longe antea per Prophetas prædictum. Isaiæ 49. (*Isai. 49.*) *In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui.* Oseæ 10. (*Osea 10*) *Tempus autem requirendi Dominũ, cũ venerit, qui docebit vos iustitiam.* Quod transferunt Septuaginta: *Ego Dominus in tempore congregabo eos*, ad illud refertur, quod Christus Dominus testatur in Euangelio. *Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.* (*Ioan. 10*) Quod & Caiphas cum esset Pontifex anni illius, prophetauit, dicens. *Vos nescitis quidquam, nec cogitatis, quia expedit vobis, vt vnus moriatur homo pro populo, ne tota gens pereat. Hoc autem à semetipso non dixit: sed cum esset Pontifex anni illius, prophetauit, quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.* (*Ioan. 11*)

CAPVT LXI.

SPIRITVS Domini super me, eo quòd vnxerit Dominus me: ad annunciandum mansuetis misit me, 2. vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem: Vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro: 3. Vt consolarer omnes lugentes: vt ponerem lugentibus Sion: & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris: & vocabuntur in ea fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandum. 4. Et ædificabunt deserta à sæculo, & ruinas antiquas erigent, & instaurabunt ciuitates desertas,

tas, dissipatas in generationem & generationem. 5. Et stabunt alieni, & pascent pecora vestra: & filij peregrinorum agricolæ & vinitores vestri erunt. Vos autem Sacerdotes Domini vocabimini: Ministri Dei nostri, dicetur vobis: 6. Fortitudinem Gentium comedetis, & in gloria earum superbietis. 7. Pro confusione vestra duplici, & rubore laudabunt partem suam: 8. propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, lætitia sempiterna erit eis. 9. Quia ego Dominus diligens iudicium, & odio habens rapinam in holocausto: & dabo opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum feriam eis. 10. Et scient in Gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes, qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus. 11. Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo: quia induit me vestimentis salutis: & indumento iustitiæ circumdedit me, 12. quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. 13. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram vniuersis Gentibus.

SVMMA CAPITIS.

INTRODVCIT Isaias in hoc capite Christum Dominum de seipso loquentem, & dicentem se à Patre missum fuisse, vt euangelizaret pauperibus, & medelam ferret contritis corde: de quo agit in principio capitis.

Secundò, describit fructum aduentus Domini, & prædicationis Apostolorum, versiculo: Et ædificabunt deserta à sæculo.

Tertiò, explicat gaudium quo Ecclesia exultauit, videns se desponsatam esse Christo, ac multitudine filiorum decoratam: de quo agit ab illo versiculo: Gaudens gaudebo in Domino, *vsque ad finem capitis.*

COM-

COMMENTARIVM.

1. *SPIRITVS Domini ſuper me, eo quod vnxerit Dominus me: ad annunciandum manſuetis miſit me*. Cum Chriſtus Dominus de ſemetipſo hanc explicuerit prophetiã, nõ oportet in allegandis doctoribus pro eius intelligentia multum laborare. *Traditus enim eſt illi liber Iſaiæ prophetæ, & vt reuoluit librũ, inuenit locum vbi ſcriptum erat. Spiritus Domini ſuper me: propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus miſit me, &c. Et cum plicuiſſet librũ reddidit miniſtro, & ſedit: cœpit autẽ dicere ad illos, quia hodie impleta eſt hæc prophetia in auribus veſtris*. Ait ergo, *Spiritus Domini ſuper me*, id-eſt, Spiritus ſanctus, qui eſt ſpiritus Patris *ſuper me* deſcẽdet, ſicut ſupra cap. 11. prædixerat, *Et requieſcet ſuper eum Spiritus Domini, ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilij & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis, & repleuit eum ſpiritus timoris Domini*. Quod eodem capite à num. 3. vſque ad 6. explicatum eſt. Quod autem ſubdit, *eo quod vnxerit me*; vnctionem illam deſignat, de qua per Pſalmiſtam dicitur. *Speciosus forma præ filijs hominum, diffuſa eſt gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternum: Dilexiſti iuſtitiã, & odiſti iniquitatẽ: propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis*. Vnde & Chriſtus vnctus interpetatur, & vt notauit Heſichius, *ipſe Chriſtus erat, qui vngebat Prophetas, ipſe qui vngebatur: vngens verbo diuinitatis ſecundum quam ei omnia communia cum Patre & Spiritu ſunt, à quo vngi dicitur. Nam Dauid Patrem vngentem dixit, cum ait. Propterea vnxit te Deus Deus tuus. Iſai. autem vnctionem filij ad Spiritum retulit, dicens: Spiritus Domini ſuper me eo quod vnxit me. Quæ autem Pater & Spiritus, hæc eadẽ & Filius facit. Ergo ratione diuinitatis ipſe eſt ſemetipſum vngens, & ipſe eſt qui vngitur, diſpenſatione humanitatis*. Merito autem his dictis oſtendit ſe à Patre miſſum fuiſſe, ad annunciandum Euangelium, vt oſtenderet, ſe nõ eſſe ex eorum numero, de quibus Hieremias ait. *Non mittebam Prophetas, & ipſi currebant: non loquebar ad eos, & ipſi prophetabant*. Ideo ait ſæpius in Euangelio, quod Pater cæleſtis miſerit illum, vt Ioannis 5. Quia *non quæro voluntatem meam, ſed voluntatem eius, qui miſit me*. Et paulo inferius. *Ipſa opera quæ ego facio teſtimonium perhibent de me, quia Pater miſit me*. Et iterum. *Ego ſcio eum, quia ab ipſo ſum, & ipſe me miſit*. Et rurſus, Ioannis 8. *Ego enim ex Deo proceſſi & veni: neque enim à me ipſo veni, ſed ille me miſit*. Continuo autem pergit docere, quodnã fuerit munus à Patre illi iniunctum, videlicet euangelizare pauperibus. Moyſes legiſlator fuit, ſed legis, quæ non viuificat, Chriſtus autem eſt legiſlator legis vitæ. Vndè Apoſtolus, miniſtrationem mortis legem Moyſi eſſe affirmat, legem autẽ Chriſti miniſtra-

Luc. 4. c

Iſai. 11.

Pſ. 44.

Heſichius lib. 2. in c. 8. Leuit.

Chriſtus vnctus, & vngens.

Hiere. 23. c

Ioan. 5. e & f

Ibid.

Ioan. 7.

Ioan. 8.

nistrationem spiritus. Ait enim, quoniam *idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non littera, sed spiritu: littera enim occidit, spiritus autem viuificat. Quod si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur: quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? nam si ministratio damnationis gloria est: multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria*. Missus est ergo Christus ad annunciandum mansuetis, idest, vt pauperibus spiritu, & humilibus corde annunciaret bona. Vnde ad Patrem loquens ait: *Confiteor tibi Pater [illegible] cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis: Ita Pater quoniam sic placitum fuit ante te*. Vide autem quam sint omnia iucunda: Incideramus in latrones, & semiuiui relicti, ac saucij, despe rabamus. Spernebat Sacerdos præteriens, spernebat Leuita: & misertus est nostri Samaritanus, & obligauit vulnera nostra. Ita enim annunciat Christus spiritualia bona, vt simul medelam tribuat contritis corde. De illo namque scriptum est, *qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum*. Et si nosse desideras, quænam sint alligamenta, quibus Samaritanus alligat vulnera nostra, audi Augustinum. *Alligamenta*, inquit, *medicinalia sunt contritionis nostræ, sacramẽta interim temporalia, quibus habemus consolationem: & ista omnia quæ loquimur vobis, ipsa quæ sonant, & transeunt: quidquid in Ecclesia geritur temporaliter, alligamenta sunt contritionum. Quemadmodum enim medicus perfecta sanitate detrahit ligaturam, sic in illa ciuitate Hierusalem, cum æquales angelis facti fuerimus. Nam quid putatis? ibi nos accepturos esse, quod hic accipimus? Aut ibi recitandum est nobis Euangelium, vt fides nostra permaneat? aut imponenda est manus ab aliquo præposito? Ista omnia ligamenta fracturæ sunt, sed perfecta sanitate detrahentur: sed ad eam nõ peruenirent, nisi alligarentur, sanat ergo contritos corde, & alligat contritiones eorum*. Hoc ipsum in præsenti Isaias denunciat, cum subdit.

2 *Vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam*. Eramus captiui sub legis seruitute, captiui & vincti sub tyrannide peccati, aduenit Cyrus, idest, Christus Dominus Deus noster, & nos à captiuitate Babylonis liberauit. An non consuetudo peccãdi carcer est, & dura captiuitas? sed ab illa Christi gratia erepti sumus; prædicauit enim indulgentiam, & remissionem peccatorum etiam obmurmurantibus Pharisæis atque dicentibus, *Quis est hic qui etiam peccata dimittit?* Hinc de peccatrice lacrymante ad Pharisæũ loquens, ait: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multũ*. Hinc ad paralyticum dixit. *Confide fili; remittuntur tibi peccata tua*. Pagninus sic vertit, *vt oblinirem contritos corde, vt prædicarem captiuis libertatem, & vinctis apertionem carceris*. Vatablus. *Vt obligem vulnera corde contritorum, vt proclamem captiuis libertatem, vinctis apertionẽ & cætis visum*. Et in scholijs ait sensum esse: *Vt illis medear, vt consoler, & confirmem eos, qui pene de salute sua desperabant. sumpta à Chirurgis metaphora, qui fasciolis suis fracta, & contusa alligant sanitatis causa*. Sequitur. *Vt prædicarẽ annum placabilem Domino, & diem vltio-*

2. Cor. 3 b

Matth. 11. d

Christus Samaritanus est, sanans vulnera nostra.

Ps. 146

Aug. super eumdem Psal. to. 8.

Matth. 22.

Luc. 7.

Matth. 9. a

vltionis Deo nostro. Pro quo Pagninus vertit. *Vt prædicarem annum voluntatis Domino, & diem vltionis Deo nostro*. Vatablus. *Vt proclamem annum beneplaciti Domini, & diem vltionis Dei nostri*. Et per annum voluntatis, intelligit annum, in quo pro nobis mori dignatus est Saluator noster, vt nos reconciliaret cũ Deo. fuit enim tempus illud, tempus placabile, tempus reconciliationis, de quo Paulus ait: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*. Hic est annus Iubilæi, quem expectauerunt omnes patres antiqui, vt à captiuitate liberarentur peccati. annus in quo Deus *misit filium suum propitiationem pro peccatis nostris*, in quo Christus pacificauit *per sanguinem Crucis siue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt*. Dies vltionis ad idem potest tempus referri: Nam de principe tenebrarum, qui iniustè humanum genus tenebat captiuum, condignam vltionem sumpsit. Vel refertur ad diem iudicij, cum sancto Hylario, & Vatablo. Duo enim in præsenti denunciantur tempora, alterum reconciliationis, in quo per veram pœnitentiam Deus efficitur placabilis; alterum vero est vltionis, in quo vindictam sumet de transgressoribus legis. Annus placabilis, est totum tempus vitæ præsentis: vltionis vero erit, dies futuri iudicij. In illo diuitias gratiæ suæ Deus ostendit: in hoc autem diram iram suam manifestabit. Septuaginta interpretes vbi nos habemus, *& diem vltionis*, vertunt, *& diem retributionis*: nam tunc reddet vnicuique secundũ opera eius; electis dicet. *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi*. Reprobis vero. *Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius*. Sanctus Hieronymus, & Eusebius Cæsariensis, diem vltionis referunt ad diẽ illum, in quo post Christi passionem fuerunt Iudæi per Romanos destructi. Hunc diem annunciauit Saluator, cum *videns ciuitatem, fleuit super illam, dicens: Quia si cognouisses et tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autẽ abscondita sunt ab oculis tuis. quia veniet dies in te: & circumdabunt te inimici tui vallo: & ad terram prosternent te, & filios tuos, qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem: eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ*. Quoniam vero misereri semper & parcere proprium est opus illius, punire autem alienum est opus ab eo: ideo annum misericordiæ ac benignitati, & diem vltioni eius assignat. Vide supradicta.

Iudicij dies est dies vltio nis.

2. Cor. 6

1. Io. 4.

Hylar. super Psalm. 52. & 64.

Matth. 25. c

Ibid.

Euseb. lib. 9. demõst. Euang. 13.

Luc. 19. f

Sup. cap. 34. nu. 6.

3 *Vt consolarer omnes lugentes: vt ponerem lugentibus Sion: & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris*: Ad hoc etiam Christus Dominus dicit se missum à Patre, vt videlicet Prophetis ac doctoribus lugentibus ruinam Sion, & plorantibus super abominationibus, quę factæ sunt in medio Hierusalem coronam tribueret, & consolationem non modicam: Vnde & ad Ezechielem ait: *Transi per mediam ciuitatem Hierusalem: & signa thau super frontes virorum gementium, & dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius*. Hi notantur, vt liberentur, & consolentur à Domino. Et sicut lugẽtes puluere, & cinere se asperserunt: ita decorem induunt liberati. Sicut fuerunt in mœrore ac luctu: ita vngunt se oleo, quod gaudij signum est, & lætitiæ: & sicut fuerant spiritu afflicto indu-

Lugentes cõsolatur Christus.

Ezech. 9. b

induti saccis: ita nunc induetur pallio laudis, idest, festiuis vestibus, quibus publice laudatur Deus. Erunt denique in summa gloria: nam vocabuntur fortes iustitiæ, idest, columnæ Ecclesiæ: quia virtute sua iustitiam conseruabunt: & plantatio Domini ad glorificãdum, idest, per quã glorificabitur Dominus, qui talia per ministros suos operatur. Hæc est plantatio, de qua Psalmographus canit. *Et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo*: Et iterum. *Iustus vt palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur; plantati in domo Domini: in atrijs domus Dei nostri florebunt*. Septuaginta interpretes sic transferunt. *Et vocabuntur generationes iustitiæ plantatio Domini in gloriam*. Idest, quamplurimos filios Domino in iustitia generabunt. Pagninus & Vatablus, vbi nos habemus, *fortes iustitiæ*, vertunt, *arbores iustitiæ*. Chald. habetur, *principes iustitiæ*. Verbum autem illud *Plantatio Domini*, quod transtulit Vulgatus, legitur in omnibus ferè translationibus, habetque reconditum mysterium, quod Christus Dominus explicuit, cum dixit, *Et Pater meus agricola est*. Dei agricultura sumus nos, & plantatio, Apostolo dicente. *Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis*. Sicut ergo plantatio non vnã arborem aut duas, sed quamplurimas, varios fructus perferenres significat: ita etiam electi in Ecclesia à Deo plantati, atque in charitate radicati & fundati, (vt Cyrillus & Eusebius explicant) diuersa producunt virtutũ opera, cælesti odore fragrantia, iste martyrij, ille castitatis & innocentiæ, alter pœnitentiæ. Denique anima iusti plantatio Domini est, in qua (sicut Origenes ait) arbores sunt iustitiæ, prudentia, fortitudo, temperantia, & aliæ virtutes quæ fructum proferunt in tempore secundũ genus suum. E contra vero anima cuiuscumque reprobi plantatio est, & agricultura diaboli: Nam vitia diuersa amarissimos proferunt fructus. Sicut scriptum est. *De vinea Sodomorum, vinea eorum, & de suburbanis Gomorrhæ: vua eorum, vua fellis, & botrus amarissimus. Fel draconum vinum eorum: & venenũ aspidum insanabile*. Et iterum, *Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas*. Sed tamen adulterinæ plantationes non dabunt radices altas. Scriptum est enim. *Multigena autem impiorum multitudo non erit vtilis, & spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile fundamentum collocabunt. Et si in ramis in tempore germinauerint, infirmiter posita, à vento commouebuntur, & à nimietate ventorum eradicabuntur. Confringentur enim rami inconsummati, & fructus illorũ inutiles, & acerbi ad manducandum & ad nihilum apti*. Vnde & Saluator, de quadam adulterina plantatione loquens, ait: *Omnis plantatio, quã non plantauit Pater meus cælestis eradicabitur*. Et iterum. *Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet*.

4 *Et ædificabunt deserta à sæculo, & ruinas antiquas erigent: & instaurabunt ciuitates desertas, dissipatas in generationem, & generationem*. Hæc ad Apostolos referuntur, ad Doctores, & prędicatores Ecclesiæ, per quos Ecclesia olim deserta, reparata est. Nam ad eorum prædicationem, tot sunt ad fidem Christi conuersi, vt loca hactenus deserta & in-

Marginalia: Psal. 1. a; Psal. 91 b; Plantatio Domini dicuntur Iusti.; 1. Cor. 3 b; Cyrill. lib. 4. de spir. & litt. Euseb Cæsar. lib. 6. demonst. Euang. 18; Agricultura diaboli sunt reprobi.; Deut. 32; Isai. 5.; Sap. 4. a; Matth. 15. b; Ioan. 15 a; Apostoli reparauerunt Ecclesiam.

& inculta habitentur ab hominibus, eamdem rem quater repetit, & diuersis nominibus explicat, vt magis ac magis cõmendet miraculum. Idipsum prædixerat supra. *Et ædificabuntur in te deserta sæculorum, fundamenta generationis, & generationis suscitabis*. Christus Dominus morte sua instaurauit omnia, quæ per peccatum primi parentis fuerãt collapsa: Dicit enim Apostolus: *Instaurare omnia in Christo, quæ in cælis, & quæ in terra sunt, in ipso*. Sed vt suos magnificaret Apostolos, huius instaurationis eos voluit esse ministros. Vnde & dicere audent. *Dei adiutores sumus*, hinc & Paulus: *Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui, alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat, quomodo superædificet*. In sensu spirituali possunt hæc animæ nostræ adaptari. Multoties namque experientia ipsa conspicimus diuina fieri permissione, vt ad tempus multi destituti sint cognitione veritatis, & quamplurimis peccatis implicati, qui tandem per doctores, & prædicatores Euangelij, quãdo minus sperabatur salus eorum, instaurantur. Sic instauratus est Paulus Apostolus, & Thomas, qui de resurrectione Dominica dubitauit, & contentiosis verbis dixit condiscipulis. *Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam*. Sic instauratus est beatissimi Ambrosij prædicatione B. Pater Augustinus, quem de tenebris gentium lumẽ Ecclesiæ suæ vocauit Dominus. Sic instaurati sunt alij, iuxta illud Iob. *Instauras testes tuos contra me*, de quo vide supradicta cap. 43. num. 9.

Isai. 58 · *Eph. 1. a* · *1. Cor. 3 b* · *Ibid.* · S. Thomas Apostolus instauratur à Christo. · *Ioan. 20 f* · *Iob. 10*

5 *Et stabunt alieni, & pascent pecora vestra: & filij peregrinorum agricolæ, & vinitores vestri erunt. Vos autem sacerdotes Domini vocabimini: ministri Dei nostri dicetur vobis*. Distinguit ordinem eorum, qui in Ecclesia Catholica habitabũt. Erunt enim, qui solum Dei laudibus vacabunt, à strepitu externorum negotiorum prorsus sequestrati. Hos sacerdotes, & Dei ministros vocat, qui decimis pascũtur, vt liberius possint Deo vacare, sicut olim tribus Leui. Erunt alij, qui externa & corporalia opera curabunt, & suis laboribus, atque oblationibus inseruient ministris Domini. Hos dicit extraneos, siue alienos, & filios peregrinorum. Contemplatiui namque ex genere Israel sunt, qui Dominum facie ad faciem vident: Actiui autem ex gentibus assumuntur, qui humilioribus fungũtur officijs, atque externis intendũt ministerijs. Et in hunc modum sunt in Ecclesia, alij qui contẽplatiuam, alij qui actiuam agant vitam, quos Maria & Martha, necnon duæ vxores Iacob, Lya, & Rachel præsignarunt. Nec tamen hi duo status ita inter se distinguntur, quin vni & eidem possint simul competere. Idẽ Iacob Lyam & Rachel habuit vxores. Et in eadem domo duæ sorores, Martha videlicet, & Maria cohabitabant. Cum ergo nos simus ex duplici natura compositi, spirituali, & corporali, spirituali debemus in Dei amore & contemplatione proficere, Rachelis pulchritudinem, & Magdalenæ quietem imitantes: corporali vero proximorum necessitatibus occurrere cum Martha, ac fratribus nostris solicite inseruire.

6 *Fortitudinem gentium come-*

detis: & in gloria eorum superbietis. Ideſt, quidquid eſt apud gentes inſigne, in gloriam conuertetis religionis Chriſtianæ, reges, principes, & omnes eorum diuitias, quibus Eccleſia Catholica ita magnificabitur, vt quaſi ſuperbire eius magnificentia videamini, ſicut explicatum eſt ſupra, in illa verba. *Ponam te in ſuperbiam populorum*, vbi nomen ſuperbiæ, non vitium importat, ſed potentiam, magnificentiam & gloriam. Vnde Septuaginta ſic transferunt iſtum locum. *Et in diuitijs earum eritis admirabiles*, (ideſt) in diuitijs ſpiritualibus, de quibus Apoſtolus. *Gratias ago Deo meo ſemper pro vobis in gratia Dei, quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu: quod in omnibus diuites facti eſtis in illo in omni verbo, & in omni ſcientia, ſicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis: ita vt nihil vobis deſit in vlla gratia: expectantibus reuelationem Domini noſtri Ieſu Chriſti*. Pagninus ſic transfert. *Opes gentium comedetis, & in gloria eorum exaltabimini*. Vatablus, *& in gloria eorum oblectabitis vos ipſos*. Et vtraque tranſlatio eumdem habet ſenſum.

Iſai.60.

1. Cor. 1 a

7 *Pro confuſione veſtra duplici, & rubore laudabunt partem ſuam*. Vatablus. *Pro confuſione veſtra duplex erit præmium, & pro ignominia veſtra iubilabunt de portione ſua*. Ideſt, pro pudore, quo afficiemini ab hoſtibus Chriſti, duplicem honorem conſequemini, & pro ignominia ſiue improperio Crucis Chriſti, quod ſuſtinebitis, iubilabunt, ſcilicet fideles, de portione, ideſt, de portione ſua, quia magnum reportabunt commodum ex conſtantia veſtra. Loquitur autem doctoribus & prædicatoribus Euangelij lugentibus Sion, & annunciat illis gaudium maximum futurum ex diſcipulorum conuerſione. Sicut enim confunduntur in illis, & eos lugent, cum recedentes à Deo ſuas ſequuntur cōcupiſcentias: ita gaudio magno afficiuntur, cum eos vident, contempto ſæculo, ad Deum conuerti. Deplorauit Apoſtolus Galatas, cum ab ea, quam ſuſceperant, fide receſſerunt; & rubore, atque confuſione ſuffundebatur in illis. Ait enim. *Vellem autem eſſe apud vos modo, & mutare vocem meam: Quoniam confundor in vobis*. At cum filios ſuos in fide atque dilectione Chriſti ſciebat proficere, non modico gaudio exultabat. Hinc ad Coloſſenſes ait: *Nam etſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum gaudens, & videns ordinem veſtrum, & firmamentum eius, quæ in Chriſto eſt, fidei veſtræ*. Et ad Philippenſes. *Si qua ergo cōſolatio in Chriſto, ſi quod ſolatium charitatis, ſi qua ſocietas ſpiritus, ſi qua viſcera miſerationis: implete gaudium meum, vt idem ſapiatis, eamdem charitatem habentes, vnanimes idipſum ſentientes*. Gaudebat ergo, quod pro infidelitate fides, pro impietate iuſtitia, pro vitiis virtutes ſuccreſcerent, & pro blaſphemijs audiebantur laudes Dei. Sanctus Hieronymus ſic præſentem locum interpretatur. Pro eo quod duplicem habuiſtis confuſionem tā ſuper populum Iudæorum, qui à Deo receſſerat, quàm ſuper nationibus, quæ idolis ſeruiebant, videbitis eos conuerſos ad timorem Dei laudare partem ſuam, ideſt Dominum, de quo loquebatur Pſalmiſta. *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei*. Et iterum. *Deus cordis mei, &*

Galat. 4 c

Coloſ. 2. a

Philipp. 2. a

Hieron.

Pſal. 15

Pſal. 72 d

& pars mea Deus in æternum.

8 *Propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, lætitia sempiterna erit eis.* Sensus est: in terra sua, id est, in cælesti Hierusalem, possidebunt *duplicia*, idest duplicem stolam, corporis videlicet immortalitatem, & beatitudinem animæ. Eadem est explicatio sancti Augustini, & Gregorij, de qua plura diximus, cap. 40. num. 7. in illa verba. *Suscepit de manu Domini duplicia.* Secundo explicatur sic. *Possidebunt duplicia*, idest, maxima quæque, & eximia bona. Sic etiam accipitur in versiculo præcedenti, *Pro confusione duplici*, idest magna: frequenter namque in sacris litteris vsurpatur in hac significatione: sicut Hieremiæ 17. *Duplici contritione contere eos*, idest, contritione magna. Zachariæ 9. *Duplicia reddam tibi*, idest, magna præmia. Et 1. ad Timotheū, *Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur*, idest, honore maximo. Quod autem subdit: *Lætitia sempiterna erit eis*, explicatio est eius quod dixerat, *duplicia possidebunt*, quoniam non temporale, sed æternum erit præmium.

Aug. serm. 4. de Innocent. Greg. 35. mor. 9. & sup. Psal. 50 in illud Auditui meo dabis gaudium.

Hier. 17

Zach. 9.

1. Tim. 5

9 *Quia ego Dominus diligens iudicium, & odio habens rapinam in holocausto, & dabo opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum feriam eis.* Quasi dicat. Ideo perficiam quæ prædixi, quia iustus sum, & iustitiam diligo, non patitur iustitia mea, quod multa mala sustinentibus propter nomen meum mercedem non reddam laborum suorum, quod populum seruientem mihi ad me clamantem, & gloriam meam in omnibus quærentem perire sinam, aut illi duplicia bona in terra sua non rependam. Hinc est illa Euangelica promissio. *Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit.* Hoc ipsum in præsenti promittit, cum ait: *Et dabo opus eorum*, idest mercedem operis *in veritate*, reddam centuplam mercedem. Reddere enim mercedem condignam, est operari in veritate, & iustitia, & seruare promissum. Iuxta quod Apostolus ait: *Non enim iniustus Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius.* Secundo potest accipi verbum illud, *in veritate*, vt sit iurantis, quod dabit mercedem laborantibus, & mala sustinentibus pro nomine eius. Fœdus autem perpetuum pepigit nobiscum Deus Pater in morte vnigeniti Filij sui; quoniam per illam reconciliauit nos sibi. Vel per fœdus (vt Hieronymus explicat) nouum intelligit testamentum, de quo per Hieremiā ait: *Ecce dies venient, dicit Dominus: & feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum: non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti: pactum, quod irritum fecerunt; & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel: post dies illos dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eā: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.* Et vt notauit Iustinus, dum nouum testamentum vocat fœdus perpetuū, satis apertè innuit, vetus testamentum temporale fuisse, ac

Matth. 19. d

Merces operis qualis.

Heb. 6.

Hieron.

Hier. 31 f

Iustinus in dialogo aduersus Triphonē.

ac Euangelij prædicatione, vt supra diximus, terminandum.

10 *Et scietur in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum. Omnes qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus.* Pagninus per semen, & germen, fideles intelligit filios Apostolorum, qui ad prædicationem Euangelij multiplicati sunt nimis, non absque Apostolorum immensa lætitia. Sensus ergo est. Lugentes Apostoli ibunt & flebunt, seminantes Euangelium in lacrymis & afflictionibus plurimis: Sed non frustra laborabunt; reddam quippe illis mercedem in discipulis suis, in quibus amplam, atque gloriosam messem colligent. Manifesti erunt in vniuerso mundo: ex charitate enim eorum, patientia, humilitate, & pace, ceterisque virtutibus cognoscentur, qui sint vere Christiani, fide non ficta. Nihil est, quod tam expositum sit omnium oculis, vt vita iustorum, qui latere non possunt, quam tumuis suum velint occultare splendorem. *Surgens* Christus Dominus, *abijt in fines Tyri, & Sidonis, & ingressus domum, neminem voluit scire, & non potuit latere.* Consonant huic explicationi verba illa Psalmistæ. *Potens in terra erit semen eius, generatio rectorum benedicetur. Gloria & diuitiæ in domo eius, & iustitia eius manet in sæculum sæculi.* Nec mirum, quod semen illud sit potens, cui benedixit Dominus, sicut scriptum est: *Etenim benedictionem dabit legislator. Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus Deorum in Sion.* His virtutibus gloriosi efficiuntur fideles, excelsi & conspicui; ita vt omnibus noti sint, & admirabiles. Vnde Augustinus: *Iste vir qui timet Dominum, & in templum sanctum Dei conuersione recti cordis optatur, nec gloriam hominum quærit, nec terrenas diuitias concupiscit, & tamen gloria & diuitiæ in domo eius. Domus enim eius, cor eius est, vbi Deo habitante, opulentius habitat cum spe vitæ æternæ, quam homines habitantes in marmoratis laqueatisque tectis cum timore mortis æternæ. Huius enim iustitia manet in sæculum sæculi: ipsa eius gloria, ipsæ diuitiæ. illius enim purpura, & byssus, & epulæ splendidæ, & cum præsto sunt, transeunt, & cum ad finem venerit, aquæ guttam e digito stillantem desiderans, ardens lingua clamabit.*

Marc. 7

Psal. 111.

Psal. 83.

Aug. sup. eundē Ps. 111.

11 *Gaudens gaudebo in Domino, & exultauit anima mea in Deo meo. Quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis.* Hic fit mutatio personæ. Hactenus enim locutus est Christus; nunc autem sermones eius suscipit Ecclesia, exultans & iubilans in promissionibus sibi factis à Domino. Illa geminatio, *Gaudens gaudebo*, magnitudinem lætitiæ significat. Gaudebo, inquit, non in rebus perituris, in quibus mundus lætari solet, qui dicit malum bonum, & bonum malum, qui iudicat amarum dulce, & dulce reputat amarum, qui ponit tenebras lucem, & lucem tenebras, sed *gaudebo in Domino*, & in gloria ac magnificentia eius, qui saluam me fecit de inimicis meis, qui per Vnigenitum suum, à perpetua me liberabit morte. Vt enim supra diximus, familiare est Ecclesiæ, post accepta beneficia in

Cap 12. num 2. 12. & 13.

in gratiarum actionē prorūpere, ab eo accepta enarrādo beneficia: quod in præsenti efficit, dicens. *Quia induit me vestimentis salutis*, fide videlicet, spe, & charitate, ac ceteris virtutibus, quibus anima decoratur, & hoc est internum ornamentum: nam externum est iustitia, qua donat, vt erga proximos simus iusti. Vtroque indumento ornatur Iustus: vnde postquam dixit, *quia induit me vestimentis salutis*, idest interioribus ornamentis, subdit de exterioribus, *& indumento iustitiæ circumdedit me*, cui consonat illud Psalmistæ. *Omnis gloria eius filiæ Regis ab intus in fimbrijs aureis circumdata varietatibus*, quæ omnia à Deo accepta esse humiliter agnoscit. Vbi obserua, quod non dixit, dedit mihi vestimenta salutis, sed *induit me vestimentis salutis*, vt non solum vestimenta, sed etiam vestimentorū vsum bonum in Deum referamus. Quia, vt dicit Apostolus, *non est volentis, nec currentis, sed Dei miserentis*. Quem locum explicans beatus Anselmus ait. *Totum imputandum est gratiæ, quia neque volentis est, quod vult, neque currentis, quod currit, sed miserentis est Dei. Omnibus enim solo Deo excepto dicitur, quid habes, quod non accepisti?* & post pauca hoc ipsum explicat exemplo, subdens. *Velut cum aliquis nudo, cui nihil debet, & qui nullum à se potest vestimentum habere, dat vestem, non tamen, quamuis ipse habeat potestatem & non vtendi, & vtendi accepta veste, si ea vtitur, imputandum est induto, quia indutus est, sed danti vestem, quapropter ita dici potest, non est induti, quod est indutus, sed miserentis, idest vestem dantis: multo vero magis hoc diceretur, si ille qui dedit vestem, dedisset etiam potestatem seruandi eam, & vtendi sicut Deus homini, cum dat rectitudinem sæpe factam, dat etiā potestatem seruandi & vtendi.*

Psal. 44

Vsus bonus lib. arbitr. est à Deo

Rom. 9.

Ansel. lib de concordia præd est. & lib. arbit. c. 3.

12 *Quasi sponsum.* Non modica est inter Doctores sanctos difficultas, Quanam ratione Ecclesia, cuius hæc omnia sunt verba, seipsam dicat sponsum. Sanctus Hieronymus respondet, Ecclesiam esse sponsum in viris perfectis, qui vtuntur solido cibo, & spōsam in incipientibus, atque imperfectis, quibus opus est lacte. familiare quippe est in sacris litteris, animas perfectas atque robustas masculino significari nomine, imperfectas vero femineo vocabulo, eo quod debilem & infirmam habeant naturam. Vnde & sponso corona, quæ signum est partæ victoriæ, & sponsæ monilia, quæ mulierum ornamenta sunt, conceduntur. *Perfectus* (inquit) *erat Paulus, qui quasi sponsus decoratus, corona, siue coronandus dicebat: Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui, de reliquo reposita est mihi corona iustitiæ: incipiens autem erat comparatione plenitudinis, quando ex persona incipientium loquebatur. Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus, cogitabam vt paruulus: Et ideo sponsæ assimilatur ornatui, quæ ornatur monilibus suis.* Sanctus autē Augustinus aliter respondet, primam constituens regulam Tyconij, iuxta quam à capite fit transitus ad corpus, vel à corpore ad caput, absque eo, quod recedatur ab vna eadēque persona, & constituit exemplum in hoc loco Isaiæ: *Vna* inquiens *persona loquitur, dicens: sicut sponso imposuit mihi mitram, & sicut sponsam ornauit me ornamento: & tamen quid horum duorum capiti, quid corpori, idest, quid Christo, quid Eccle-*

Hieron.

Ecclesia sponsus dicitur & sponsa.

1. Thim. 4.

1. Cor. 13. d

August li. 3. de doct. Christ. c. 31.

ſiæ conueniat, *vtique intelligendum eſt*. Chriſtus ergo ſponſus eſt Eccleſiæ,quam ſibi in miſericordia & miſerationibus copulauit, & mirifice officio ſponſi functus eſt: nam reliquit patrem & matrem, adhæſitque vxori ſuæ,pro qua proprium ſanguinem fudit, *vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam Eccleſiam non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſancta, & immaculata*. Vbi interpres vulgatus legit *decoratam*,Hebræi habent vocem ſignificantem præfecturam ſacerdotalem,qua ornata eſt Eccleſia,vt obſeruauit Pagninus,& recte quidem. Nā Chriſtus in cruce corpus ſuum pro nobis obtulit, ſummumque egit ſacerdotem, Eccleſiam vnica oblatione ſanctificantem, vt idem poſtmodum offerret ſacrificium ſola ratione offerendi diuerſum.

Chriſtus eſt ſpōſus Eccleſiæ.

Eph. 5.

11 *Sicut enim terra profert germen ſuum, & ſicut hortus ſemen ſuū germinat, ſic Dominus Deus germinabit ſtultitiam,& laudem coram vniuerſis gentibus*. Loquitur Propheta in perſona Chriſti, denūcians ſponſam eius, hoc eſt Eccleſiam ſic decoratam & ornatam, tanta fertilitate germinaturam opera pietatis, ac charitatis, quanta ſolent horti irrigui &exculti proferre fructus ſuos. Nam licet olim terra arida,& infructifera viſa fuerit, ſponſus tamen illius de cælo veniens, & annuncians Euangelium, ſponſam ſuam benedicet omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus, ſicut prædixerat ſupra: Vnde illud,*Dominus Deus germinabit iuſtitiam*, idem ſignificat, quod germinare faciet iuſtitiam & laudē, idque non in vno populo, ſicut olim, ſed in vniuerſis gentibus, quia non ſolum Iudæis, ſed vniuerſo mundo annunciatum eſt Euangelium.

CAPVT LXII.

1. PROPTER Sion non tacebo,& propter Hieruſalem non quieſcam, donec egrediatur vt ſplendor iuſtus eius, & ſaluator eius vt lampas accendatur. 2. Et videbunt Gentes iuſtum tuum,& cuncti reges inclytum tuum: & vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit. 3. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. 4. Non vocaberis vltra Derelicta: & terra tua non vocabitur amplius Deſolata: ſed vocaberis Voluntas mea in ea, & terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te: & terra

terra tua inhabitabitur. 5. Habitabit enim iuuenis cum virgine, & habitabunt in te filij tui. 6. Et gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit super te Deus tuus. 7. Super muros tuos Hierusalem constitui custodes. 8. tota die, & tota nocte in perpetuum non tacebunt. 9. Qui reminiscimini Domini, ne taceatis, & ne detis silentium ei, donec stabiliat, & donec ponat Hierusalem laudem in terra. 10. Iurauit Dominus in dextera sua, & in brachio fortitudinis suæ: 11. Si dedero triticum tuum vltra cibũ inimicis tuis: & si biberint filij alieni vinum tuum, in quo laborasti. Quia qui congregant illud, comedent, & laudabunt Dominum: & qui comportant illud, bibent in atrijs sanctis meis. 12. Transite, transite per portas, præparate viam populo, planum facite iter, eligite lapides, & eleuate signum ad Populos. 13. Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ: Dicite filiæ Sion: Ecce saluator tuus venit: 14. ecce merces eius cum eo, & opus eius coram illo. 15. Et vocabunt eos, Populus sanctus, redempti à Domino. Tu autem vocaberis quæsita ciuitas, & non derelicta.

SVMMA CAPITIS.

AFFECTVM singularem, & desiderium aduentus Christi, nomine omnium Prophetarum exprimit Isaias in huius capitis initio.

Secundò pollicetur Ecclesiæ Catholicæ magnam felicitatem, ac filiorum multitudinem quos proferet, cum fuerit Christo desponsata. de quo agit ab illo versiculo, Non vocaberis vltra Derelicta.

Tertiò, prouidentiam singularem exprimit, quam Deus habet Ecclesiæ suæ, super cuius muros vigiles constituit, & custodes fortissimos. versiculo, super muros tuos Hierusalem.

Quartò, quædam subiungit specialiter circa aduentum Domini, non solum in carne mortali, cum visibilis inter nos apparuit, sed etiam in glorificato corpore, cum apparebit in iudicio, & reddet vnicuique secundum opera eius. à versiculo, Iurauit Dominus in dextera sua, *vsque ad finem capitis.*

COMMENTARIVM.

1\. PROPTER Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam: donec egrediatur vt splẽdor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur. Nomine omnium Prophetarum, aduentum Redemptoris ardenti desiderio expectantium, pollicetur Ecclesiæ Catholicæ, se non taciturũ, donec promissa à Deo impleantur. Non tacebo, inquit, idest, non cessabo deprecari Saluatorem, vt veniat. vel, non tacebo, sed iterum atque iterum annunciabo aduentum iusti, hoc est Christi, qui per essentiã iustus est, donec veniat. Aduentum autem Christi non optat solum vt alij Prophetæ, sed manifestum cupit esse in carne, vt idem ipse qui est splendor Patris, & figura substantiæ eius, in splendoribus sanctorum ante luciferum genitus, splendorem suæ lucis diffundat, non super Iudæos solum, sed etiam super gentes. Non tacebo, nec finem loquendi faciam, donec Saluator eius, idest Vnigenitus Filius eius accẽdatur vt lampas, lucem diuinitatis intra vitream causulam humanitatis ostendens, vt sicut supradictum est, ad manũ vnusquisque possit illum habere. Lampas accenditur, vt nocte luceat, vt in tenebris sedentes consoletur. Sic accensus est Christus, de quo Zacharias cecinit. *Illuminare his qui in tenebris, & in vmbra mortis sedent, ad dirigẽdos pedes nostros in viã pacis.*

Sup. cap. 2. nu. 3.

Luc. 1.

2 *Et videbunt gentes iustum tuum, & cuncti Reges inclytum tuũ. Et vocabitur tibi nomen nouũ: quod os Domini nominauit.* Denunciat Propheta iustum, quẽ vt lampas accendi petierat, in vniuerso mundo agnoscendum esse, quia videlicet omnes gentes, & Reges videbunt eum, & adorabunt; quorum mirabili conuersione nouo gaudio perfruetur Ecclesia, & nouo etiam nomine vocabitur. Tanta enim erit eius felicitas, tanta & innouatio per Christum, vt nomẽ pristinum obliuioni tradatur. Olim dicebatur misera, & afflicta Hierusalẽ, sed iam deinceps nouo nomine decorabitur: nam à Christo Ecclesia dicetur Christiana, & gloriosa, non habens maculam, neque rugam, nec aliquid huiusmodi. Iam nõ dicent amplius, assumentes septem mulieres virum vnum: *Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo inuocetur nomẽ tuum super nos, aufer opprobrium nostrum.* Nam & nomen Christi super fideles inuocabitur, & à Christo nominabuntur Christiani, & panem eius comedent, idest Sacramentum Eucharistiæ, & vestimentis operientur illius, virtutibus videlicet, & optimis moribus. Hoc nomine cognominati sunt primum Antiochiæ discipuli, secundum illud. Et *docuerunt turbam multam, ita vt cognominarentur primũ Antiochiæ discipuli Christiani.* Igitur cum ait, & *vocabitur tibi nomen nouum*, loquitur ad Ecclesiam, vt explicat Hierony-

Isai. 4.

Act. 11. d

Hieron.

ronymus, & nomen eius nouum, est illud, quod Christus explicuit, cum dixit ad Petrum. *Super hanc petrã ædificabo Ecclesiam meam.* aut vero nomen Christianismi, vt supra dictum est. Quod etiam per nomen nouum significari sentiunt, Clemens Alexandrinus, & Eusebius Cęsarien. Poteris etiam per nomen nouum illud intelligere, de quo paulo inferius hoc eodem cap. subditur, *sed vocaberis Voluntas mea in ea.* Ita Adamus Sasbout. Alij vero, inter quos est Cyrillus, sentiunt, Prophetam his verbis per apostrophem ad Christũ sermonem conuertere, ita vt sensus sit. Vocabitur tibi ò Christe nomẽ nouum, illud videlicet, de quo Gabriel Angelus ad Virginem loquens dixit: *Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabitur nomen eius Iesus.* nomen certe nouum numquã auditum in terra nostra, nomen redemptionis, nomen salutis. Ait autem, *quod os Domini nominabit,* quoniam Angelus nomen illud de cælo afferens in persona Domini loquebatur, sicut Propheta, qui propter eamdem rationem, cum multa aduersus populum incredulum denunciasset, inquit: *Quia os Domini loquutum est.* Prima explicatio est magis conformis contextui huius capitis.

Matth. 16. — *Clem. Alexand. c. 5. pedag. Euseb. lib. 2. demõst. Euang. c. 49.* — *Luca 1.* — *Iesus est nomen nouum.* — *Isai. 1.*

3 *Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Confert Ecclesiam coronæ, quoniam ad instar coronæ contexta est ex diuersis lapidibus pretiosis, ex Apostolis, Martyribus, & viris sanctis: vt notauit Cyrillus, aut vero quoniam variarum virtutum flosculis decoratur. Hæc est corona, de qua dicit Psalmista. *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, & campi tui replebuntur vbertate.* Hanc contraponit coronæ superbiæ, de qua dixerat supra. *Ve coronæ superbiæ, ebrijs Ephraim, & flori decidẽti.* ac si apertius dicat: Iam deinceps non eris corona superbiæ, sed corona gloriæ, illa enim conculcata est sub pedibus ebriorum Ephraim, hæc vero non sub pedibus erit, sed in manu Domini, hoc est sub eius custodia & protectione, ne possit ab aliquo rapi, aut deturpari. Scriptum est enim. *Iustorum animæ in manu Dei sunt, & non tanget illos tormentum mortis:* Et iterum: *Et non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea.* Portat Dominus hanc in suis manibus coronam, quoniam aspectu illius delectatur, & in contẽplatione pulchritudinis eius. Nec mirum, quod in manibus portet, quã in manibus descripsit, Propheta attestante. *In manibus meis descripsi te.* Per diadema regni idem intelligit, quod per coronam, sed diuersis nominibus eamdem rem explicuit, vt magnitudinem gloriæ Catholicæ Ecclesiæ, pro qua Christus est mortuus, designaret. Poteris etiam per diadema regni chorum Apostolorũ specialiter intelligere, quos tamquã diadema regni sui Christus Dominus elegit.

Cyrillus. — *Ps. 64. c* — *Isai 28.* — *Sap. 3.* — *Ioan. 10 f* — *Isai. 49. d* — *Apostoli corona regni Christi sunt.*

4 *Non vocaberis vltra Derelicta: & terra tua non vocabitur amplius desolata. Sed vocaberis Volũtas mea in ea, & terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te: & terra tua inhabitabitur.* Sensus est, Olim terrestris illa Hierusalem deserta mansit, & deuastata. Quoniam inobediens extitit preceptis Domini: tu autem ò Ecclesia nõ patieris hæc mala, sed gaudebis multitudine filiorum, qui habitabunt in te, gaudebis & præsentia Dei tui, ipse enim tecum permanebit vsque ad cõsumma-

matione sæculi, iuxta quod per Ezechiel. dictum est. *Et nomen ciuitatis ex illa die Dominus ibidem*. Ex cuius præsentia tantam obtinebit dignitatem & gloriam, vt vocetur hoc nomine, *Voluntas mea in ea*. hoc est, voluntas mea erit habitare in ea, erit nomen tuum paradisus Domini & deliciæ eius. Cui consonat illud Prophetæ. *Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo, etenim Dominus habitabit in finem*. Et illud. *Deliciæ meæ esse cum filijs hominum*. Vel sic, Voluntas mea in ea, quasi dicat: Hæc est sponsa quam tenerrime diligo, pro qua & animam meam pono: appellaberis ergo, non derelicta, sed dilecta à Domino, non desolata, sed inhabitata: vel, *voluntas mea in ea*, scilicet implebitur, vt in oratione Dominica ipsa semper postulat Ecclesia, *Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra*. Septuaginta interpretes vbi nos legimus *Et terra tua inhabitabitur*, vertunt, *& terra tua maritabitur*, quia videlicet vni erit desponsata viro, & Christo Domino per fidem & dilectionem copulata, vocabitque Deum virum suum, sicut Oseas ait. *Et erit in die illa, ait Dominus, vocabit me vir meus*. Hoc est, Ecclesia vocabit me virum suum, quam & Apostolus se despõsasse gloriatur, dicens: *Despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo*. Quomodo ergo derelicta poterit esse, aut desolata, quæ talem ac tantum habet virum? Ne autem sibi tribuat, aut proprijs meritis adscribat, quod ad talem gloriam euecta est, inquit. *Quia complacuit Domino in te*, hoc est, quia Dominus suam voluit in te misericordiã ostendere, quia sibi ita placuit, sicut Saluator ait: *Ita Pater, quoniam sic placitum fuit ante te*. Vatablus vertit, *quia Dominus propensus est tibi*, id est, valde te diligit.

Ezech. 28. — Psal. 67 — Prou. 8. b — Matth. 6. b — Osea 2. — Matth. 11.

5 *Habitabit enim iuuenis cum Virgine, & habitabunt in te filij tui.* Septuaginta sic vertunt. *Et sicut habitans iuuenis cum virgine, sic habitabunt filij tui*, & in aliquibus codicibus additur *tecum*. Ostendit, quam grata futura sit & iocunda omnibus fidelibus habitatio in Ecclesia. Quã gratum, inquit, est iuueni, habitare cum virgine sibi desponsata, ita & filij tui, ô Ecclesia, Apostoli videlicet, pastores, atque rectores tui, ac ceteri fideles tecum exultabundi habitabunt. Vnde Psalmista, *Sicut lætantiũ omnium habitatio est in te*. Habitaberis à legitimis filijs, non ab exteris & impijs populis: & sicut puellæ virgini contingit feliciter sponsus iuuenis, qui plures ex ea possit accipere filios, (non enim decet iuuenculam maritus senex, aut ætatis decrepitæ) ita & tibi desponsabuntur non steriles, sed boni doctores, qui per Euangelium Christo generent spirituales filios. Non erunt vagi & profugi super terram filij tui, sicut ille, de quo scriptum est; *Vagus & profugus eris super terram*. non egredientur ex te, vt hœdos suos pascãt iuxta taberna cula pastorum: vel cum filio prodigo suam viuendo luxuriose substantiam dissipent, sed habitabunt in te, vt verax inueniatur qui dixit, *Vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ, & filij tui sicut nouella oliuarum in circuitu mensæ tuæ*. Et iterum. *Lauda Hierusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion, quoniam confortauit seras portarũ tuarum, benedixit filijs tuis in te*. In te inquit, non extra te: nam extra Ecclesiam existentes non filij sunt, sed aduersarij, quibus, non benedictio, sed maledictio reseruatur. Vatablus sic

Simile — Psal. 68 — Gen. 4. — Cant. 1. — Luc. 15. — Ps. 127. a — Ps. 147.

sic transfert. *Sicut enim adolescens virginem sibi maritat, sic maritabũt se tibi filij tui*. Quibus verbis maxima significatur dilectio, qua fideles Ecclesiam prosequuntur Catholicã, ac si dicat. Numquam carebit filijs qui eam ornent, diligant atque defendant, & cum illa libenter habitent.

6 *Et gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit super te Deus tuus.* Septuaginta. *Et erit, sicut lætatur sponsus super sponsa, sic lætabitur Dominus super te.* Eodem modo vertũt Vatablus, & Pagninus, & sensus est satis planus. Quemadmodum sponsus lætatur, cum sponsam suam ab omnibus laudari conspexerit, & castam, atque speciosam inter omnes feminas prædicari: ita in te ô Ecclesia Catholica gaudebit Deus tuus. Odio habet sponsus sponsam adulteram, amat autem castam & virginem: Et Christus Dominus castam & virginẽ Ecclesiam diligit, quam proprio sanguine redemit, quã speciosam & decoram effecit, non habentem maculã neque rugam, aut aliquid huiusmodi, & eam sibi in fide desponsauit. Lætentur ergo filij sponsi. *Numquid possunt filij sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus?* Gaudeat & Ioannes Baptista harum paranimphus nuptiarum, qui se amicum dixit sponsi. Ipsum audiamus dicentem: *Nõ sum ego Christus, sed quia missus sũ ante illũ. Qui habet sponsam sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meũ impletum est.* Denique sicut sponsus gaudet, cum magnum sponsam filiorum numerum viderit procreare, sic gaudet super Ecclesiam Deus fideles quam plurimos proferentem, atque nutrientem; ex quibus alij Apostoli, alij Euangelistæ, alij Martyres, alij Pastores & Doctores, alij Virgines prodierunt, mysticum eiusdem Ecclesiæ corpus, velut pretiosi lapides ornantes.

Matth. 9. Ioannes Baptista est amicus sponsi. *Ioan. 3. d*

7 *Super muros tuos Hierusalem constituit custodes, tota die & nocte non tacebunt.* Ostendit, quantã Ecclesiæ suæ Catholicæ habeat prouidentiam, super cuius muros constituit custodes. Et loquitur, sumpta metaphora à munitissimis ciuitatibus, ad quarum custodiam duo excubitorum genera designantur. Quidam enim constituuntur, vt die noctuq. circumeant ciuitatem, & considerẽt, qua via eam possint hostes impetere. Hi communi vocabulo dicuntur circitores, quorum munus & officium eleganter Cassiad. descri bit. Quin & sponsa in Canticis eorum meminit dicens. *Inuenerunt me custodes qui circumeunt ciuitatẽ.* Alij vero dicuntur vigiles, qui & stationarij appellari consueuerunt, eo quod per certas vigilias diuisi, super muros stantes custodiunt ciuitatem, nocturno præsertim tempore, ne fures & latrones intrent, aut aliquod periculum ab hostibus suis ciues patiantur. Non dissimiliter Deus super custodiam Ecclesiæ suæ vigiles constituit, & custodes, ne aduersarij eam deuastent, ne diabolus intret. Per custodes sanctus Hieronymus Angelos intelligit, vel Apostolos, atque omnes Principes, & Doctores Ecclesiæ, quorum munus proprium, & officium est, perpetuo vigilare super gregem suum, præsertim noctis tempore, atque aduersitatis, cum maiora Ecclesiæ imminent pericula. Sic vigilabat qui dixit: *Super speculam Domini ego sum stãs iugiter per diẽ: & super custodiam meam ego sum stans totis noctibus.* Vtitur ministris suis Deus ad gubernationem

Cassiad. lib. 7. variar. & epist. 8. *Cant. 5.* Hieron. Angeli sũt custodes nostri. *Isai. 21. b*

Ecclesiæ suæ, excitatque illos vt curam fideliũ habeant, vt eos doceant, & ad virtutum inducant incrementa, & clament tota die ac nocte, hoc est in prosperis rebus & aduersis. Vsque in hunc diem clamant Petrus & Paulus in epistolis suis. Vnus illorum inquit: *Attendite vobis, & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiã Dei, quam acquisiuit sanguine suo*. Et iterum: *Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri*. Alius inquit. *Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus*. Et iterum. *Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis*.

Act. 20. f

Rom. 12

1. Pet. 5.

8 *Tota die & nocte non tacebunt*. Possunt aliter hæc verba explicari, ita vt sensus sit. Custodes, quos super Ecclesiam meam ego cõstituam, non tacebunt assidue pro bono eiusdem Ecclesiæ orantes, atque preces feruentissimas pro illius augmento fundentes, quod Apostoli perfecerunt, zelo Ecclesiæ succensi, id quod indefesse faciunt veri pastores, imitantes Paulum qui ad Romanos scribens ait: *Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo in Euangelio filij eius, quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis*. Et iterum. *Fratres voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro illis in salutẽ*. Apostoli ergo, ac ceteri Prædicatores Euangelici quamplurimos olim conuertebant ad Christum, quoniam parum clamabant, & multũ orabant: nunc autem quia multum clamamus, & parum oramus, Euangelicæ prædicationis fructum minime videmus. Hanc explicationem insinuat vtraque gloss. interlinearis videlicet, & Lirani, cum dicunt. *Non tacebunt, scilicet à precibus & prædicatione*. Et consonat explicatio cum subsequẽtibus verbis. Subditur enim.

Rom. 1.

Rom. 10 a

Prædicatores plures orãdo, quam clamando cõuertunt.

Gloss.

9 *Qui reminiscimini Domini, ne taceatis, & ne detis silentium ei, donec stabiliat, & donec ponat Hierusalem laudem in terra*. Vide causã, quam ponit certissimam, quod futuri sint in Ecclesia boni pastores, & cõcionatores, quia videlicet pro grege sibi commisso orabũt Deum. Hinc Dominus in Euangelio nos admonet dicens: *Rogate Dominum messis, vt mittat operarios in messem suã*, operarios inquam, qui zelum habeant, qui orent pro populo, qui clament cum Moyse, *aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti*. orare ergo vocatur, reminisci Dominum. *Reminiscimini* (inquit) idest, ne obliuiscamini eius, induimini zelo amoris gregis Dominici, & cuncta prospere succedent vobis: *Ne detis silentium ei*, idest, ne sileatis, perseuerate in oratione, clamate, donec impleta sint Dei promissa, donec stabiliat Sion, & super solidissimam petram Ecclesiam Catholicam firmiter statuat, donec mundus audiat verbum illud. *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam* donec ponat Hierusalem laudem in terra. Hoc est. donec laudabilem, & omnibus conspicuam faciat Ecclesiam suam: quod alijs verbis explicuerat supra, cum dixit: *Ponam te in superbiam populorum, gaudium in generatione generationum*. Vel sic, donec Ecclesia continuis laudibus pro acceptis beneficijs glorificet Dominum. Hæc autem omnia eo ardẽtius ministri Dei debent perficere, quo certius euentura esse, quæ Dominus promisit, agno-

Exo. 32

Matth. 16.

Isai. 60. c

agnouerint, vnde & subditur.

9 *Iurauit Dominus in dextera sua, & in brachio fortitudinis suæ.* Ac si apertius dicat. Neminem laborum pigeat, nemo desperet, nullus sibi persuadeat, in vanum orationes & preces ad Deum se fundere: quia non solum promisit, sed & iurauit per dexterã suam, idest, per Filiũ suum, per quem creauit cælos. per quem portat & moderatur vniuersa, quod ædificabit muros Hierusalem, & Ecclesiam fundabit Catholicam. Et non solum iurauit se ædificaturũ Ecclesiam, sed ita defensurum, vt portæ inferi non præualeant aduersus eam. Ergo prædicate doctrinã Catholicam, annunciate confidenter Euangelium in vniuerso mundo, seminate in gaudio verbum Dei, & in exultatione metite. Nolite cogitare, aut inter vosmetipsos dicere. Fortassis hostes subuertent, & auferent laborem nostrum. Non enim hoc fiet. Dominus suos custodiet, & inimici non poterunt eos disperdere. Quid nocuerũt martyribus tyranni? Nonne sanguinem pro Christo fundentes, vitam æternam lucrati sunt, & persecutores suos ad Deũ sæpius conuerterunt? Hanc ergo securitatem sectatoribus suis Dominus repromittit, cum subdit.

10 *Si dedero triticum tuum vltra cibum inimicis tuis: & si biberint filij alieni vinum tuum in quo laborasti: Quia qui congregabunt illud comedent, & laudabunt Dominum: & qui comportant illud, bibent in atrijs sanctis meis.* Sanctus Hieronymus hanc repromissionem spiritualiter docet esse intelligendam, eam referens ad illos, qui seminantes in lacrymis, postmodum in exultatione metent, de quibus dicit Psalmista: *Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in vijs eius. labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit. Quando ergo dicit: Nequaquam vltra dabo triticum tuũ inimicis tuis, & vinum tuum alienigenæ non bibent in quo laborasti, ostendit* (vt ait Hieronymus) *laborem antea Iudæorum, & omnia opera eorum à dæmonibus fuisse possessa, quando inter Deum, & idola fluctuabant: quando eis dicebat Helias: Vsquequo claudicatis vtroque pede? Si Dominus est Deus, sequimini illum. Hoc est autem triticum, & hoc vinum, quod non comedent, nisi laudantes Dominum, & non bibent, nisi in atrijs sanctis eius. de quo Dominus in passione dicebat: Amen amen dico vobis: Non bibam de genimine vitis huius, donec illud bibam nouum in regno Patris mei. Quæ ex parte complentur in Ecclesia, quando dicit Dominus discipulis suis: Bibite amici mei & inebriamini fratres: quod vinum lætificat cor hominis, & in plena luce atque meridie bibitur à Ioseph cum fratribus suis, & complebitur plenius, quando inebriabitur terra benedictionibus Domini.* Vbi obseruandum, quod ideo dixit, bibent illud *in atrijs sanctis meis*, vt differentiam assignet inter statum legis antiquæ, & legis gratiæ. Olim quippe solebat populus in atrijs stare, quia ingredi ad interiora, solis concedebatur sacerdotibus: nunc autẽ Deus, sicut pollicitus est, colligit populum suum in domum suam, vt comedat & bibat labores manuũ suarum, idque cum maxima securitate & pace. Neque enim bona iustorum rapinis hostium patebunt: solida enim & vera sunt, quæ ab inimicis auferri non possunt. Vnde Dominus ad discipulos ait: *Nolite thesaurizare.*

Marginalia: Hieron. — Psal. 127. — Hieron. — 3. Reg. 18. d — Mar. 14. c — Cant. 5. a — Matth. 26. c — Gen. 43. g — Matth. 6. b

Zare vobis thesauros in terra: vbi ærugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo: vbi neque ærugo, neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiũt, nec furantur. Secundo explicat hũc locum sãctus Hieronymus de sacrosancto Eucharistiæ Sacramento, in quo Christi caro in cibũ sub speciebus panis, & sanguis eius, sub speciebus vini datur in potũ. Hoc enim triticum non comedent alieni, nec vinum istud bibent; quoniam non alieni, sed filij fructum percipiunt illius. Alij denique hanc promissionẽ existimant esse temporalem, quasi diceret. Laborabis ò Hierusalem, & seminabis agros tuos, & triticum, & vinum in magna abundãtia colliges, & pacince comedes & bibes illud: nõ enim hostes tui deprædabuntur hæc de manu tua, nec tibi continget illa maledictio. *Seram, & alius comedat, & progenies mea eradicetur*; sed explicatio sancti Hieronymi est contextui magis conformis.

Eucharistiæ fructũ non percipiunt peccatores.

Iob 31. a

10 *Transite, transite per portas, præparate viam populo, planum facite iter, & eligite lapides, & leuate signum ad populos*. Alia consimilia verba præmiserat supra, cum ait: *& dicam: Viam facite, præbete iter, declinate de semita: auferte offendicula de via populi mei*. quæ verba cap. 57. explicata reliquimus. Igitur in præsenti hortatur iterum concionatores & pastores Ecclesiæ, vt alios excitent ad virtutem, & reliquos fideles vitæ exemplo antecedant, debent enim ministri Domini primi esse, & primi pro fide quam prædicant periclitari, vnde & arietes, & duces gregis Dominici in Scriptura dicuntur, vt præeuntes viam parent, & alios post se trahant. Calcare ergo debent prius vias mandatorum, & semitas consiliorum pedibus sternere, atque ex locis saxosis lapides eijcere, qui exasperant viam, & eam difficilem poterant reddere; sic enim populus secure incedet per eam, nec vmquam offendet ad lapidem pedẽ suum. Hoc perfecit Christus, iuxta illud, quod dictum est supra. *Et erũt oculi tui videntes præceptorem tuũ, & aures tuæ audient vocem post tergum monentis: Hæc est via, ambulate in ea, & non declinetis ad dexteram, neque ad sinistram*. Hoc adimpleuit, cum dixit: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos: Tollite iugum meũ super vos, & discite à me quia mitis sum, & humilis corde, &c.* Lapides & offendicula à via abstulit, cum errores à Iudæis legi admixtos eliminauit, dicens: *Audistis quia dictum est antiquis: diliges proximum tuũ, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, benefacite ijs, qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos*. Et iterum: *Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum non intrabitis in regnum cælorum*. Et rursus. *Quare & vos transgredimini mandata Dei propter traditiones vestras?* Christum ergo supremũ ducem, pastores & doctores Ecclesiæ imitentur, peruersas doctrinas abijcientes, & omnia offendicula, & scandala de medio viæ auferentes cũ Paulo, qui gregis Dominici amore succensus dixit. *Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnes in æternum, ne fratrem meum scandalizem*. Sequitur, *Et leuate signum ad populos*. Hoc est vexillũ erigite, vt sciant, qui ad patriam properant, vbi sint, & quibus se aggregare de-

Isai. 57. e

Prædicatores arietes dicuntur.

Isai. 30.

Matth. 11.

Matth. 5.

Ibid.

Matth. 15.

1. Cor. 8 d

re de-

re debeant. Hoc signum est Christus crucifixus, quem vt ducem & consummatorẽ respicere debemus, iuxta illud Apostoli. *Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem, Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet*. Hinc (vt arbitror) ortum habuit quod signa & vexilla plebi præferantur, quibus admonentur, militiam esse vitam hominis super terram, & perpetuum cum principe tenebrarum, cum mundo, & carne esse bellum indictum. Vide quæ de signo Crucis diximus supra.

Heb. 11 a

Sup. cap. 17. nu. 6.

11 *Ecce Dominus auditum fecit in extremum terræ. Dicite filiæ Siõ: Ecce Saluator tuus venit, ecce merces eius cum eo: & opus eius coram illo*. Hæc eadem verba habentur supra cap. 40. quæ ibi diffuse explicata sunt: in præsenti autem quædam se offerunt superaddẽda quibus, & hic locus, & ille planior fiat. Alloquitur ergo Isaias in præsenti omnes Prophetas & concionatores verbi Dei, eos exhortans, vt certo futuram esse redemptionẽ annuncient: ac si apertius dicat: Ita certam salutem esse prædicate, & annunciate, ac si iam adesset, & Saluator in carne mortali apparuisset, & Euangelium eius per vniuersum orbem fuisset annunciatum, dicite, inquit, filiæ Sion. *Ideo* secundum Hieronymum, *appellatur filia Sion, quia primum orta est ex Iudæis, de qua dicit in Cantico Canticorum: filij matris meæ pugnauerunt aduersum me. vel certe propterea filia, quia à Deo adoptionis nomẽ accepit. Quotquot enim susceperunt eum, dedit eis potestatem, vt filij Dei fierent. Ecce*, inquit, *Saluator tuus venit*. Illud pronomen, *ecce*, vt notauimus supra, rem ad sensum demonstrat, vt sciamus, Deum Saluatorem nostrum in carne mortali, & visibili aduenire, vt nobiscum sit, & nobiscũ laboret. Ecce venit, nõ vt iudex, sed vt Saluator, non vt perdat, sed vt pro peccatis nostris satisfaciat. Secum pretium affert, & mercedem quam pro nobis soluet, & opus redemptionis nostræ coram illo. Opus nostrum vocat opus suum, & merito, quoniã peccata nostra super se suscepit, & salutem nostrã reputat suam. reliqua videantur cap. 40. citato.

Cant. 1.

Ioan. 1.

Cant. 1.

Ioan. 1.

Cap. 52. nu. 5.

13 *Et vocabunt eos populus sanctus: redempti à Domino. Tu autẽ vocaberis quæsita ciuitas, & non derelicta*. Omnino, inquit, implebuntur Dei promissa: nam per Euangelij prædicationem cessabit ignominia populi Dei, atque Ecclesiæ Catholicæ apparebit gloria: nam vocabunt fideles sanctos; vtpote à Domino redemptos. Sic eos sæpius vocat Apostolus, statim in initijs epistolarũ suarum. Sancti sunt propter Christũ: nam Ecclesiam ipse proprio sanguine sanctificauit, mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ. *Tu autem, &c.* illud pronomen *tu*, designare potest ciuitatem Hierusalem, filiam Sion, & Ecclesiam Catholicã, & quidem, si ciuitatem designet Palestinæ, sensus est. Tu ò ciuitas quæ multis ante sæculis quasi perdita fuisti, & deuastata, *vocaberis quæsita ciuitas*, verum in paucis, quia reliquiæ secundum electionem in te saluæ fient, cæteri vero excæcati permanebunt, quousque ab oculis eorum Deus auferat velamen, eris quæsita ciuitas in Apostolis, quos Dominus quæsiuit, & elegit, vt per eos crederent vniuersi. Si autem ad Ecclesiam hæc verba referantur, sensus est planus: Tu quidẽ olim derelicta vocabaris, sterilis, & odio

odio habita, nunc autem diceris ciuitas quæsita per Christũ, ipse enim venit quærere & saluare quod perierat. Vox Ecclesiæ est illa. *Erraui sicut ouis quæ periit, quære seruum tuum Domine, quia mandata tua nõ sum oblitus.* cui pastor respondet: *Ecce ego ipse requiram oues meas, & visitabo eas, sicut visitat pastor gregem suum in die, quando fuerit in medio ouium suarum dissipatarum: sic visitabo oues meas, & liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersa fuerant in die nubis, & caliginis. Et educam eas de populis, & congregabo eas de terris, & inducam eas in terram suam.* Hinc & Saluator dimisit nonaginta nouem oues in deserto, & venit ad ouem quæ perierat, donec inuenit eam, & cum inuenisset eam, imposuit in humeros suos gaudens, & veniens domum conuocauit amicos & vicinos, dicens, congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quæ perierat.

Ps. 118.

Ezech. 30. a

Luc. 15. a

CAPVT LXIII.

1. QVIS est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? 2. iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ. 3. Ego, qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum. 4. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari? 5. Torcular calcaui solus, & de Gentibus non est vir mecum: calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea: & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui. 6. Dies enim vltionis in corde meo, annus redemptionis meæ venit. 7. Circumspexi, & non erat auxiliator: quæsiui & non fuit qui adiuuaret: & saluauit mihi brachium meum, & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi. Et conculcaui populos in furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea, & detraxi in terram virtutem eorum. 8. Miserationum Domini recordabor, laudem Domini super omnibus, quæ reddidit nobis Dominus, & super multitudinem bonorum domui Israel, quæ largitus est eis secundum indulgentiam suam, & secundum multitudinem misericordiarũ suarum. Et dixit: Verumtamen populus meus est, filij non negantes:

tes: & factus est eis saluator. 9. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, & angelus faciei eius saluauit eos: 10. in dilectione sua, & in indulgentia sua ipse redemit eos, & portauit eos, & eleuauit eos cunctis diebus sæculi. Ipsi autem ad iracundiam prouocauerunt, & afflixerunt spiritum sancti eius: & conuersus est eis in inimicum, & ipse debellauit eos. 11. Et recordatus est dierum sæculi Moysi, & populi sui: 12. Vbi est qui eduxit eos de mari cum pastoribus gregis sui? vbi est qui posuit in medio eius spiritum sancti sui? 13. Qui eduxit ad dexteram Moysen brachio maiestatis suæ, qui scidit aquas ante eos, vt faceret sibi nomen sempiternum: 14. Qui eduxit eos per abyssos, quasi equum in deserto non impingentem. Quasi animal in campo descendens, spiritus Domini ductor eius fuit: sic adduxisti populum tuum vt faceres tibi nomen gloriæ. 15. Attende de cælo, & vide de habitaculo sancto tuo, & gloriæ tuæ. Vbi est zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum? super me continuerunt se. 16. Tu enim pater noster & Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos: tu Domine pater noster, redemptor noster, à sæculo nomen tuum. 17. Quare errare nos fecisti Domine de vijs tuis: indurasti cor nostrum ne timeremus te? conuertere propter seruos tuos, tribus hereditatis tuæ. 18. Quasi nihilum possederunt populum sanctum tuum: hostes nostri conculcauerunt sanctificationem tuam. Facti sumus quasi in principio, cum non dominareris nostri, neque inuocaretur nomen tuum super nos.

SVMMA CAPITIS.

TRIVMPHVM gloriosum, & victoriam depingit Isaias in hoc capite, quam aduersus peccatum, Christus *mortuus reportauit; ideo in initio capitis describit Christum humano more sanguine aduersariorum suorum cruentatum.*

Secundò, in gratiarum actionem pro tanto beneficio prorumpit, versiculo Miserationum Domini recordabor.

Tertiò, magnificat Dei misericordiam, quia tot discrimina pro ingratis hominibus, & dignis mortem passus est. versiculo, in dilectione sua, &c.

Quartò, se ad Deum conuertit, illum suppliciter deprecans, vt rebelles, & ingratos ad se conuertat, atque obduratorum hominum tamquam pius pater emolliat corda, versiculo, Attende de cælo, &c. *vsque ad finem capitis.*

COMMENTARIVM.

1. **Q**V I S *est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?* Docet præsẽs prophetia qualiter Christus Dominus, de omnibus inimicis suis, non solum Pharisæis, sed etiã de persecutoribus fidei triumphauerit. Habẽt hæc cum superioribus cõsequentiam: admonuerat quippe custodes murorũ Prophetas, & ministros Domini, vt perseueranter orarent, clamarent constanter, viam populo præpararent, & offendicula de medio tollerent; hæc enim sunt concionatorum officia. Cæterum quoniam frequentes in itinere sunt hostes, & aduersarij obsistentes in via, pulchre introducit Christum propugnatorem, qui omnes illos potentia sua prosternat, atque conculcet. Vnde ad Apostolos loquens, ait: *In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum.* Introducit autem Dominum venientem ex Edõ rubricatis, & cruentatis vestibus, graduq. virili, & graui incedentem. Edom uero nomen est regionis, in qua Esau regnauit, quam Græci Idumaeam vocant. Bosra ciuitas est in Moab. Porro, vt ex Scripturis sacris constat, Idumæi, & Moabitæ vehemẽter fuerũt infesti Iudæis, & hostes eorum perpetui, sequentes nimirum Esau patrem suum: nam & ipse sanctum Iacob fratrem suum persequebatur. Ideo isti gerunt typum aduersariorum Christi, & omnium persequentium Euãgelium, ac ministros & prædicatores illius. Venientem ergo Dominum ab Idumæorum, & Moabitarum strage admiratur Propheta, dicens, *Quis* & quantus *est iste*, qui licet aspersus sanguine, & cruore coinquinatis vestibus, magnificus tamen, & fortitudine accinctus incedit? Sanctus Dionysius Areopagita, docet hanc esse interrogationem Angelorum admirantium gloriosam Ascensionem Christi, ac triũphum eius mirabilem. Idem sentit Hieronymus. Consentit Cyrillus Alexandrinus. *Cælorum* inquiens, *virtutes incarnationis mysterium ignorantes, magno affectæ stupore, cum ascendere Dominum repente vidissent, exclamabant. Quis est iste qui venit de Edom, idest, de terra? quas non dimisit indoctas Spiritus sanctus, sed iussit, vt ei quasi Regi, ac Domino cælestes portas patefacerent, dicens per Prophetam. Attollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ.* Sed consurgit statim difficultas, qua ratione Christus Dominus dicatur venire, seu ascendere de Edom, & Bosra, cum re vera Bosra sita non sit in Edom, sed in Moab: Quomodo ergo ex diuersis locis potuit ascendere? Ad hoc respondetur, quod Isaias per Edom Iudæam, & per Bosram Hierusalem intelligit, vsus figuratiue his nominibus, ad designandam impietatem illius ciuitatis, quæ non solum Prophe-

Ioan. 16 c

Dion. cap. 7. cælestis Hierarch.

Hieron. ad cap. 3. epi. ad Eph. Cyrill Alex. lib. 9. in Ioan. c. 31.

Psal. 23

phetas, sed & Prophetarum Dominum occidit. Edom quippe, vt ait Hieronymus, in lingua nostra, & terrenus, & cruentus exprimitur. Ideo significat terrenam Iudæam. Bosra autem interpretatur firma atque munita. Ideo significat ciuitatem Hierusalem muris firmissimis circũdatam, in qua passus est Dominus, vel etiam infernum, eo quod validissimis custodijs est munitus. à quo tamen victor ascendit, educens de lacu animas sanctorum Patrum, quas diabolus tenebat captiuas.

Hieron.

2 *Iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine virtutis suæ.* Adamus interrogatiue putat hoc esse legendum, quis est iste formosus in stola sua? sic etiam legit Vatablus. & sic habetur in multis codicibus. Per stolam suam, humanitatem, seu corpus gloriosum, in quo ad Patrem triumphator ascendit, intelligunt communiter Patres antiqui, vt Theodoretus, Gregorius Nazianzenus. & iure quidem formosus in stola sua, quæ sine commixtione concepta est, & de Virgine nata est; quæ in sepulchro dissoluta non est, sed die tertia resuscitata, quadragesima in cælum assumpta, omni die (quod super omnia mirandum, & amandum) in salutis cibum credentibus proposita. Hæc est illa stola, de qua Iacob sanctus morti propinquus dixit: *Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuae pallium suum.* Poteris etiam per stolam suam intelligere innumerabilem Sanctorum multitudinem, qua comitatus ascendit: de illis namque dictum est supra, *viuo ego dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris.* Consonat huic explicationi translatio septuaginta interpretum, quæ sic habet, *sic formosus in stola? violentia cum fortitudine*; fuit enim violentus deprædator, captiuam ducens captiuitatem, quam violentus inimicus tenebat captiuam: Vnde & hoc nomen obtinuit, *Accelera, spolia detrahe, festina prædari.*

Theodoret. in illud Cant. Quæ est ista, quæ ascendit.

Greg Nazianz. oratione in S. Pascha.

Gen. 49.

Isai. 49.

Isai. 8. 4

3 *Ego qui loquor iustitiã, & propugnator sum ad saluandum.* Respondet Christus Dominus interrogationi propositæ. Quid admiramini ò cælestes spiritus. Ego ille sum, qui auxilium promisi, ego salutem hominibus pollicitus sum, & ego adimplebo verba mea. Non mendacium loquor, sed iustitiam, ecce adsum, seruans promissum, neque id mihi difficile est, aut onerosum, quoniam propugnator sum, hoc est magnæ, immo & infinitæ potentiæ ad saluandum. in me ergo spem suam constituant omnes, quia extra me non est salus. Superius dixerat Propheta. *Clamabunt ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis saluatorem, & propugnatorem, qui liberet eos*: nunc autem Dominus ipse testatur, se esse Saluatorem illum, & Propugnatorem. *& Propugnator* inquit, *sum ad saluandum.* bonus Propugnator, qui pro nobis pugnauit bella nostra: *vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus illi.*

Isai. 19.

Luc. 1.

4 *Quare ergo rubrum est indumentum tuum?* quærit iterum Propheta in persona Angelorum loquẽs, qui Ascensionem Christi, & triumphum gloriosum mirabantur. Si tam potens es ò Domine ad saluandum, quid est in causa, quòd proprio sanguine sis conspersus, quidue sibi volunt vestes tuæ rubicundæ, & cruentatæ? Cruorne ille tui corporis est,

an alterius? hoc indicium est passionis tuæ: nam & caro tua vulnerata est. quæ igitur fiducia nostra erit, si tanta ipse passus es, tam insolita, & atrocia? neque enim vulgaris est aspersio sanguinis, quo vestimenta tua videntur maculata: sed sicut eius, qui in torculari calcat, & decurrenti musto est aspersus. Huic rursus interrogationi respondet benigne Dominus. *Torcular calcaui solus: & de gentibus non est vir mecum. Calcaui eos in furore meo: & conculcaui eos in ira mea: & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea: & omnia indumenta mea inquinaui.* Ac si apertius dicat: Hinc potius debet spes vestra confirmari: non enim hæc infirmitatis, sed potentiæ indicia sunt maxima. *Torcular* enim *calcaui*, hoc est inimicos tanta facilitate vici, quanta quis in torculari vinum exprimit. & vt potentiam calcantis agnoscas: Ego solus hoc perfeci. Ego solus comparaui mihi hanc victoriam. Ego solus aereas contriui potestates. Ego solus vectes ferreos confregi, & infernum ipsum exspoliaui. Ego solus ex Patre absque matre ante sæcula genitus, & de matre absque patre temporaliter natus. Ego solus absque peccato, solus Deus, & homo, & solus inter mortuos liber. Non asciui in auxilium meum alium fortem virum *ex gentibus*, hoc est, ex vniuersitate hominum, nec leuiter percussi aduersarios meos. *calcaui eos in furore meo*, hoc est, perfectè conculcaui, sumpta metaphora ab eis, qui non modica ira succensi, in suos irruunt inimicos. Vici mundum, diabolum superaui, mortem destruxi, infernum exspoliaui, quin & Iudæos qui me tradiderunt morti, & persequuti sunt Apostolos meos; tanto furore disperdidi, vt paucissimi superstites in terra remanserint. Hoc te doceat cruentatio vestis meæ, hæc est aspersio sanguinis, quo inquinata videntur indumenta mea. Igitur hæc non sunt infirmitatis, sed patientiæ, & potentiæ signa. Quamuis enim in Cruce caro Domini sanguine aspersa, & tota rubicunda fuerit, magnum tamen inde fortitudinis eius habemus argumentum: nam, *quod infirmum est Dei, fortius est hominibus*. Mortuus quidem est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. Vt agnus occisus est, sed resurrexit vt leo. Exaltatus est in patibulo, & mortuus, sed Principem huius mundi eiecit foras. Factus est sacrificium vespertinum pro peccato, sed de peccato damnauit peccatum in carne sua, *donans nobis omnia delicta; delens, quod aduersus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis. & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci: & exspolians principatus, & potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.* Ideo ergo non dicit, in torculari calcatus sum, quod est patientis, sed calcaui, quod agentis est, & potentis, atque sumentis vindictam contra hostes suos. in qua acceptione sumitur Trenorum 1. cum dicitur: *Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Sion*, idest, graue supplicium illi intulit.

1.Cor. 1

Colos. 2.

Tren. 1. f

5 *Torcular calcaui solus*. Commendat hic locus Dei misericordiã, & nostram aperit ingratitudinem, in passione, relictus est solus, sicut scriptum est: *Tunc relicto eo omnes fugerunt*, & per Prophetam dicitur. *Percutiam pastorem, & dispergẽtur oues.*

Morale

Matth. 26. f

Zach. 13 e

oues. Solus autem Petrus *sequebatur eũ à longe:* vnde & ad turbas loquẽs ait: *Si ergo me quæritis, sinite hos abire.* Sed post resurrectionem, cum discipuli eius nece sui Domini essent tristes, non reliquit eos solus. Nam cum duo ex eis irent ipsa die resurrectionis in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, *& fabularentur, & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis, & ait ad illos. Qui sunt hi sermones, quos confertis ad inuicẽ ambulantes, & estis tristes?* Solus relinquitur, cum tristis esset anima eius vsque ad mortem, & non relinquit solos ambulantes, cum essent tristes, sed appropinquans ibat cum illis. In Hebræo vbi nos legimus *de gentibus*, habetur nomen *Ammin*, quod significat totum humanum genus siue vniuersitatem hominũ, quia ab omnibus derelictus est in passione Dominus, ita vt ad patrẽ clamans dixerit, *Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me?*

Luc. 24.

6 Dies enim vltionis in corde meo: annus retributionis meæ venit. Ideo, inquit, vestimenta mea sunt rubicunda, & sanguine rubricata, quia vltionem sumpsi de inimicis meis, & vindictam quam olim in corde conceperam, quoniam reddidi retributionem hostibus meis, vnde & sanguine eorum sum aspersus. Hactenus passus sum, quod peccatum regnet, & mors in omnes filios Adæ, de cætero id non patiar. eripiam enim in me sperantes de manu mortis, & his qui oderunt me retribuam. Consonat hæc explicatio cum translatione septuaginta interpretum, quæ sic habet. *Dies enim retributionis venit eis, & annus redemptionis adest.* Per diem retributionis Cyrillus, Hieronymus, & Theodoretus intelligunt illum diem, quo, quadraginta annis post passionem Domini, Iudæi à Romanis deuastati sunt, sicut prædixerat ipse Saluator: *quia venient, dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo, & circundabunt te, & coangustabunt te vndique, & ad terrã prosternent te, & filios tuos, qui in te sunt: & non relinquent in te lapidẽ super lapidem: eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ.* Sanctus Isidorus Hispalensis hæc verba explicat de die Iudicij: *Iudicij diem* inquiẽs, *nouit Christus, sed in Euangelio discere, & scire discipulos noluit. Nam dum dicit idem Dominus per Prophetam: Dies vltionis in corde meo, indicat se, non nescire, sed nolle indicare.* In eodem sensu explicauimus supra alia consimilia verba Prophetæ dicentis, *quia dies vltionis Domini annus retributionis Iudicij Sion.* & cap. 61. *vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro.* Et quæ in vtroque loco dicta sunt adaptari poterũt huic versui.

Cyrillus. Hieron. Theodoretus.

Luc. 19.

Isidorus lib. 1. de summo bono cap. 30

Isai. 34. b

7 Circumspexi, & non erat auxiliator, quæsiui, & non fuit, qui adiuuaret. Et saluauit mihi brachium meum: & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi. Et conculcaui populos in furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea: & detraxi in terram virtutem eorum. Hic locus est satis clarus, explicat enim quod dixerat, *torcular calcaui solus.* Et sensus est. Non alterius, sed meum proprium fuit redemptionis opus: nemo enim erat, qui captiuis succurreret: nemo saluare poterat hominem qui perierat: nemo pro illo poterat intercedere, omnes enim erant natura filij iræ: omnes peccauerant, & egebant gratia Dei. Ideo ego ipse mihi & meis consului, & robore bra-

chij mei saluaui perditos, & indignatio quam contra peccatum conceperam, & zelus amoris aduersarios meos prostrauit. Conculcaui eos in furore meo, ita vt resurgere nequirent. Inebriaui eos poculo iræ meæ, quod coacti sunt bibere. Denique mortis virtutem detraxi, & robur inferni, ac principis tenebrarum, ne deinceps aduersus hominem, quem redemi, præualeant. Consonat huic explicationi illud Psalmistæ, *saluauit sibi dextera eius, & brachiũ sanctum eius*. Isaias ait: *Saluauit mihi brachium meum*. Psalmista inquit, *saluauit sibi dextera eius*. *sibi*, inquiunt, cum tamen salus contingat nobis, qui infirmi, & morti eramus addicti: quoniam salutem nostram propriam reputat. sibi sanauit, quoniam in gloriam eius, vt notauit Augustinus, hæc sanitas cedit.

Psal. 97.

Aug. ibid. to. 8.

8. *Miserationum Domini recordabor: laudem Domini super omnibus quæ reddidit nobis Dominus, & super multitudinem bonorum domus Israel, quæ largitus est eis secundum indulgentiam suam, & secundum multitudinem misericordiarum suarum*. Intelligens Propheta, populũ Iudæorum excæcandum esse in aduẽtu Domini, eiusque indignatione cõculcandum: ne omnino gloria nominis Dei obscuraretur in populo suo, orat pro reliquijs Israel, vt saluentur, & per eas exstruatur spiritualis Hierusalem. Exorditur autem à commemoratione beneficiorũ antiquorum, quæ olim Deus exhibuerat populo suo, vt eum inducat, ne à solita desistat clementia. Porro qui orat, debet orare in spiritu, & veritate; spiritum autem præterita beneficia maxime excitant, & confirmant. Ideo ait, *miserationum Domini recordabor*, hoc est operum misericordiæ; quæ à sæculo exhibuit non secundum merita nostra, sed secundum indulgentiam, & misericordiam suã: ideo & laudabo Dominũ. Aequũ est enim, ne Dei beneficia obliuioni tradantur, ea præsertim, quæ mortem promerẽtibus tribuit, sed perpetuis laudibus celebrentur. Sequitur. *Et dixit: Verumtamen populus meus est, filij non negantes: & factus est eis Saluator*. Respondet Dominus orationi Prophetæ, & ait: *Veruntamen populus, &c.* quorum verborum sensus est. Etiam si quamplurimi ex Iudæis post tot beneficia accepta aduersarij mei fuerint, & me tradiderint morti, agnosco tamen inter illos reliquias secundum electionem. Hi sunt *filij non negantes*, sed recipientes, & venerantes filium meum, qui factus est eis Saluator. Hoc adimplerũ est in Apostolis, & in alijs paucis, qui ex Iudæis crediderũt in Christum.

9. *In omni tribulatione eorum nõ est tribulatus, & angelus faciei eius saluauit eos, &c.* Hebræi communiter legunt affirmatiuè: *in omni tribulatione eorum ipse est tribulatus*, & iuxta hanc lectionem sensus est. Tãta dilectione prosequutus est Dominus populum suũ, sic affectus semper fuit erga filios Israel, vt eorum tribulationem, propriam reputaret. Et cum molestiam pateretur populus eius, perinde se habebat, ac si in persona propria ipse pateretur, & grauaretur. Hinc vox illa affectum paternæ charitatis exprimens. *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei*. Et cum Paulus persequeretur fideles, Dominus ipse de cælo quasi condolens, & eorum pressuram sentiens, ait: *Saule, Saule quid me persequeris?* persequebatur electos suos, & ait, *quid me persequeris?* Nec mireris,

Zachar. 2. c

Act. 9.

reris, quod Propheta dicat, angustia tum fuisse Deum, & tribulatum in omni tribulatione eorum. Est enim Scripturę tropus, quo significatur eximia Dei erga nos dilectio, sicut Iudicum 10. *Doluit Dominus super miserijs eorum*, hoc est filiorum Israel. Poteris etiam hæc referre ad tribulationem, & angorem, quibus in passione sua propter peccata nostra afflictus est Dominus: tunc enim vere in tribulatione eorum est tribulatus, cũ tam accerbissimam pro eorum delictis pertulit passionem, cum ad discipulos loquens dixit: *Tristis est anima mea vsque ad mortem, sustinete hic, & vigilate mecum*. Omnis tribulatio hominis est peccatum, quoniam ex illo quidquid molestiã infert, ortum habuit. Post inobedientiam protoparentis dictum est: *Spinas & tribulos terra germinabit tibi, & in sudore vultus tui vesceris pane tuo*. Cum ergo grauaretur populus Dei omni tribulatione, hoc est omnium peccatorum sarcina, tunc & filius Dei tribulatus est in tribulatione eorum: nam *pro nobis doluit & infirmatus est*. Tunc fuit patibulo affixus. Iuxta lectionem autẽ vulgatam, quæ transfert negatiue, videlicet, *non est tribulatus*, significatur etiam Dei benignitas, & misericordia, qui licet multas induxerit super populum suum calamitates, & tribulationes non leues, id tamen ex affectu processit paterno, vt in aduersis quærerent Dominum, quem in prosperis negauerunt, & abiecerũt. Non ergo est tribulatus, idest commotus, vel mutatus, cum afflixit eos, sed misericors semper mãsit & pius. Sequitur. *Et Angelus faciei eius saluauit eos: in dilectione sua, & in indulgentia sua ipse redemit eos, & portauit eos, & eleuauit eos cunctis diebus sæculi*. Olim Deus filios Israel protexit, defendit, & in terram promissionis deduxit, per angelos suos. Nam in deserto præcessit eos Angelus per diem in columna nubis, & per noctem, in columna ignis. Scriptum est enim. *Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diẽ in columna nubis: & per noctem in columna ignis: vt dux esset itineris vtroque tempore. Numquam defuit columna nubis per diem, neque columna ignis per noctem coram populo*. Angelus prȩibat, & ait, *Dominus præcedebat eos*, tum quia ex mandato Domini id perfecit Angelus, vices & personam gerens illius; tum etiam, vt oculos conijciamus ad magnum illum consilij Angelum, hoc est Dei Filium, qui per seipsum dignatus est hominem saluare. Hanc explicationem illustrat mirabiliter translatio septuaginta interpretum. Sic enim vertunt præsentem locum Isaiæ. *Non legatus, neque Angelus, sed ipse Dominus saluauit eos, eo quod diligeret eos, & parceret eis, ipse redemit eos*. Hoc est, noluit Dominus seruum mittere, vt liberaret hominem à peccato: non legatum, non Angelum, aut creaturam aliquam delegit, cui opus redemptionis committeret, sed ipse Deus, qui nullius ministerio, sed per seipsum creauit hominẽ, per seipsum dignatus est illum reparare. Non enim decebat, vt alium creatorem, alium redemptorem haberet. Ex his verbis aduersus Iudæos, & Iudaizantes colligunt sancti Patres, Christum Redemptorem nostrũ non solum esse hominem, sed etiam verũ Deum. Ita colligit sanctus Augustinus tractatu vigesimoquarto, super caput sextum Ioannis. Cyprianus libro secundo aduersus Iudæos cap. 6. Cyrillus libro quinto aduersus hæreti-

Iud. 10. d

Matt. 26.

Gen. 3.

Exod. 13. d

S August. to. 9.
Cyprian.
Cyrillus.

reticos cap. 7. & libro 12. capite 10. Athanasius lib. 1. de fide Vnitatis, & Trinitatis. Epiphanius lib. 3. de hæresibus, ac denique Pelagius Papa epistola ad Vigilium Episcopũ, quæ habetur in 2. tomo Conciliorum, idipsum confirmat. Sed quoniam istã veritatem, quæ fundamentum est Religionis Christianæ, iam a nobis c. 9. superius multis testimonijs scripturæ sacræ, atque ex toto discursu Euãgelij Sancti Ioannis luculenter comprobauimus, ad ulteriora progrediamur.

Athanasius. Epiphanius. Pelag. Pap.

Sup. cap 9 nu. 55.

10 *In dilectione sua, & in indulgẽtia sua ipse redemit eos, & portauit eos cunctis diebus sæculi.* Repetit quod superius dixerat, num. 8. videlicet, non ex nostris meritis sed sua misericordia Deum hominem perditum liberasse. *Et portabit eos*, inquit. Alludit ad id, quod superius dixerat: *Ego feci, & ego feram, ego portabo, & saluabo.* Portauit ouem perditam super humeros suos, non vna die, aut duobus, sed cunctis diebus, nam, & quotidie auxilio indigemus illius, & quotidie deprecamur eũ: *Dimitte nobis debita nostra.* Sequitur. *Ipsi autem ad iracundiã prouocauerunt, & afflixerunt Spiritum sancti eius: & conuersus est eis in inimicum, & ipse debellauit eos.* Commemoratis Dei beneficijs, recẽset peccata Iudæorum, quibus promeriti sunt iram Dei, & Christu n ad iracundiam prouocauerunt. Non enim solum irriserunt, & persecuti sunt Prophetas, sed & Dominum Prophetarum blasphemauerunt, dicentes: *In Beelzebub Principe Dæmoniorum eijcit Dæmonia*: & hæredem Regni, morti tradiderunt. Afflixerũt, inquit, Spiritum sancti eius, idest, spiritum Christi: vt Hieronymus explicat. Vnde & Saluator eorum incredulitatem non sustinens, ait. *O generatio infidelis & peruersa, vsquequo ero apud vos, & patiar vos?* Alij hæc verba explicant de Moyse, cuius spiritum exacerbauerunt, & afflixerunt Iudæi increduli, iuxta illud Psalmistę: *Et irritauerũt Moysen in castris Aarõ sanctũ Domini; & irritauerunt eum ad aquas contradictionis, & vexatus est Moyses propter eos, quia exacerbauerunt spiritum eius.* Tertio potest hoc ad Spiritum sanctum referri, quem affligere, & contristare dicuntur peccatores, eius inspirationibus obsistentes, iuxta phrasim, qua vtitur Apostolus, dicens. *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis.* Vbi, vt inquit sanctus Thomas, *est metaphorica locutio. Sicut enim Deus dicitur irasci propter similitudinem effectus, ita etiam dicitur contristari: quia sicut quando aliquis contristatur, recedit a contristante, ita Spiritus sanctus a peccante. Et sic est sensus: Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, idest, nolite eũ fugare, vel expellere per peccatũ. Sapien. 1. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, & auferet se a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu, & corripietur à superueniente iniquitate. Igitur non est contristandus Spiritus sanctus, & hoc propter beneficium signi salutaris. Ideo subiungit. In quo signati estis, idest reformati estis, & ab alijs distincti.* Consonat hæc explicatio translationi septuaginta interpretum. *Ipsi autem non crediderũt, & exacerbauerunt Spiritum sanctũ eius.* Consonat & translationi Vatabli, quæ sic habet. *Porrò ipsi cum rebellarent, & exasperarent spiritũ eius sanctum, in hostem conuersus est eis, ita vt ipse pugnaret cõtra eos.*

Isai. 46. b

Matt. 6.

Luc. 11.

Luc. 9. e

Ps. 105.

Eph. 4. g

S. Tho. ibi lectione 10

Et

Et eodem modo vertit Pagninus. *Ipsi autem rebelles fuerunt, & irasci fecerunt spiritum sanctitatis eius, & effectus est eis inimicus, ipse pugnauit contra eos.* Deniq; Sanctus Athanasius, hæc verba intelligit de Spiritu sancto, ex illis concludens, illũ esse verum Deum. Et ex eodem loco probat sanctæ Trinitatis mysterium. Siue enim legamus, cum vulgato interprete: *& afflixerunt spiritum sancti eius*, siue cum septuaginta, *& exacerbauerunt Spiritum sanctum eius*, congrue significatur Spiritus sanctus: ipse enim est spiritus eius, hoc est Filij, quoniam ab illo procedit. Sed, præsertim iuxta Vulgatam expressius omnes tres designantur Sanctissimæ Trinitatis personæ, illis videlicet nominibus, spiritum sancti eius; quibus etiam exprimitur processio, qua Filius a Patre, & Spiritussanctus ab vtroque procedit. Nã cum dicit *spiritum sancti*, satis declarat, Spiritum sanctum procedere a Filio, qui speciali quadam ratione sanctus dicitur; nam per sanguinem suum nos sanctificauit. Addendo autem illud pronomen *eius* Patrẽ voluit intelligi, a quo Filius procedit, & Spiritus sanctus, alter per intellectus, alter per voluntatis actum. de quo plura dicta sunt cap. 6. nu. 14. 16. 17. Vbi vtriusq; testamenti locis apertissimis, Trinitatis mysterium comprobauimus. Quia ergo Iudei Spiritui sancto semper restiterunt, & Trinitatis mysterium noluerunt credere, propterea conculcati sunt ira Dei, sicut vuæ in torculari, quæ in ignem proijciuntur, postquam ab eis fuerit vinum expressum, & omnis prorsus virtus detracta. Sic combusti sunt Iudæi, atque igni traditi, postquam ex vinea eorum collectus est Christus, & vinum, quod desiderabamus, expressum, vt cap. 1. nu. 30. adnotauimus.

Athanas. cõtra Apollinariũ de natura humana suscepta.

Trinitatis misterium insinuatur.

11 *Et recordatus est dierum sæculi Moysi, & populi sui*. Tanto miserior fuit populus Iudæorum, quanto a maiori dignitate, & felicitate excidit. Ideo, vt suam penitus miseriam agnoscant, in qua nunc viuunt, in memoriam eorum reducit pristina sæcula felicissima. Vnde, cum ait, *& recordatus est*, &c. idem est, ac si diceret, & recordari eos fecit dierũ sæculi Moysi, &c. sicut Genes. 12. *nunc cognoui*, hoc est cognoscere alios feci *quod timeas Dominum*. Sicut ergo Sanctus Iob, dum in suprema esset constitutus miseria, ad maiorem sui doloris significationẽ, felicitatis pristinæ recordatus est, dicens: *Ego ille quondam opulentus repente contritus sum*: ita Iudæi constituti in captiuitate dura, prosperitatis antiquæ recordantur, vt in qua iacebant calamitatem deflerent. Secundo possunt ad ipsum Deum hæc verba referri, ita vt sensus sit. Cum Dominus conuersus esset filijs Israel in inimicum, cum debellaret eos, & hostibus traderet, recordatus est misericordiæ suæ, atque ad memoriam reuocauit, quod ille populus, quem debellabat populus erat olim dilectus, pro quo in diebus Moysi tot mirabilia operatus est, cum illum eduxit de terra Aegypti, & in terram lacte, & melle manantem introduxit. Ideo non in totum perdidit eum, sed paruas reliquias sibi reseruauit. Vt enim superius obseruauimus, misericordia Dei iram illius temperat, & occurrit statim ex aduerso, vt hominem defendat, & a morte liberet. Tertio possunt altius hæc verba explicari cũ sancto Athanasio, sic videlicet: *& recordatus est dierum sæculi Moysi*, &c. hoc est.

Gen. 12.

Iob. 16.

Supra cap. 28. n. 17.

Athan.

Recor-

vt faceres tibi nomen gloriæ. In hoc, inquit, admirabilis olim & magnæ potentiæ apparuisti; quoniam iter securum in mari, & in terra præbuisti populo tuo. Sicut enim equus per terram aridam, & planam non impingit, & sicut iumentum in campo, vbi non est lutum, aut lapidum offensio, secure graditur, ita & populus tuus per mare rubrũ sicco pede absque offensione ambulauit, & per terram desertam absque offendiculo processit. Nec mirum, nam spiritus tuus, idest Angelus, vt interpretatur Hieronymus, du-ctor illius fuit. Hinc est illud, *Dux fuisti in misericordia populo, quem redemisti*. Securi ergo ad patriam peruenient cælestem omnes electi, quos Spiritus sanctus deducit iuxta illud Psalmistæ, *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam*, de quibus Apostolus ait: *qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei*. Aguntur autem non solum suasione, qua obiectum amabile congrue proponitur, sed etiam interiori impulsu, atque auxilio efficaci præoperãtis gratiæ, quo Deus actiue proprie facit, vt faciamus, & operatur, vt operemur. Nec tamen propter hoc humani aufertur libertas arbitrij, sed perficitur, & roboratur. Vnde Augustinus. *Non se itaque fallant qui dicunt, vt quid nobis prædicatur, atque præcipitur, vt declinemus à malo, & faciamus bonum, si hoc nos non agimus, sed id velle, & operari Deus operatur in nobis? sed potius intelligant, si filij Dei sunt, spiritu Dei se agi, vt quod agendum est, agant, & cum egerint, illi à quo aguntur, gratias agant: aguntur enim, vt agant, non vt ipsi nihil agant*. Sed de hoc plura superius dicta sunt.

Psal. 79.

Ps. 142.

Rom. 8. e

Aug. lib. de correptione & gratia cap. 2. Gratia Dei agitur libe rum arb. vt agat.

Sup. c. 10. nu. 11. 12.

15 *Attende de cælo, & vide de habitaculo sãcto tuo, & solio gloriæ tuæ. vbi est zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum? super me continuerunt se*. Continent hæc verba orationem Prophetæ, nomine Iudæorum in captiuitate existentium effusam. Qui ad memoriam reuocantes beneficia patribus antiquis à Deo exhibita, obnixe deprecantur, vt & similia illis dignetur præstare. Ita quotidie orant Iudæi, & non exaudiuntur, quia velamen positum est ante oculos eorum. Cælum habitaculum Dei, & solium gloriæ dicitur illius, quia ibi suam gloriam electis ostendit, vnde & in oratione Dominica clamamus, *Pater noster qui es in cælis*: aut vero, quia perpetuum est cælũ, & incorruptibile, æternitatẽ Dei speciali quadã ratione repræsentans. Attende, inquiunt, de cælo, hoc est, vide misericorditer in quantis versemur malis. Respice nos de solio, non quidem iustitiæ, sed misericordiæ, vt nos eruas à malis, quæ patimur. *vbi est zelus tuus?* Quasi dicat. Olim non patiebaris populum tuum affligi ab hostibus suis, tanquã filium primogenitum, singulari dilectione illum prosequens, nos autem prorsus contemni, & conculcari permittis. Hic est zelus, de quo Zacharias ait: *Zelatus est Dominus Siõ, & Hierusalem zelo magno*, de quo ipse Isaias dixerat supra. *Zelus Domini exercituũ faciet hoc, idest*, amor singularis, quo prosequitur populum suũ. *Vbi est fortitudo tua?* Quasi infirmus iudicaris ab hostibus nostris, qui eripere non possis ad te clamantes, & sperantes in te. Vbi viscera misericordiæ tuæ? crudelis ne factus es nobis? Quare viscera misericordiæ tuæ non manifestas?

Matt. 6.

Zach. 1. c

Isai. 37.

16. *Tu enim Pater noster, & Abraham*

ham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos. *Tu Domine Pater noster, & redemptor noster à seculo nomen tuum.* Quasi dicat. Pater miseretur filiorum suorum. Qui ergo fieri potest, vt tu non audias preces nostras? Nos ergo consoletur vox illa Prophetæ. *Quomodo miseretur Pater filioru misertus est nobis Dominus timētibus se, quoniam ipse cognouit figmentum nostrum.* Deum vt Patrem agnoscimus, Abraham, & Israel nesciunt nos, ipsi nunc sua quiete fruentes, atque obdormientes in pace. At tu Deus noster omnipotēs viuis in æternum, & tuorum curam agis perpetuam, nec vnquam obdormis. Scriptum est enim: *ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel.* Tu solus Pater & redemptor, cuius nomen perpetuo inuocamus. Quare ergo deseris nos? Hic est valde obseruandum circa illud verbum *Abrahā nesciuit nos,* quod in veteri testamento numquam implorata sunt à viuis mortuorum suffragia, nec legimus in tota scriptura veteri, aliquē orationē suam ad sanctos direxisse, qui ex hac vita decesserant: nunc autem postquā Christus Dominus mortuus est pro nobis, postquam in cælum conscendit, non solum priuatis, sed etiam publicis precibus suffragia imploramus Sanctorū. Huius discriminis ratio potest ex hoc loco Isaiæ desumi, quia videlicet ante aduentum Domini omnes tenebantur vinculis mortis captiui, quantūuis perfecti essent, & sancti: omnes sedebant in tenebris, nec orationes viuentium cōmuniter percipiebāt, aut vota. Ideo dicunt Iudæi, *Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos,* quia videlicet tunc non videbant calamitates eorum, nec sciebāt in quibus essent periculis cōstituti, vt Aug. docet lib. de cura pro mortuis gerēda cap. 15. & seq. nunc autem regnante Christo, atque ad dexteram Patris sedente, Sancti cum illo regnantes, in Deo, tanquam in speculo clarissimè omnia, quæ ad eorum statum pertinent, vt S. Thomas cum schola Theologorum docent, intuentur: vnde & calamitates quas patimur, Deo reuelante, cognoscunt, & orationes nostras, & vota percipiunt, & nobis tanquā fidelissimi amici succurrunt.

Ps. 102. Ps. 120. S. Th. 1. p. q. 12. art. 9. & 10.

17 *Quare errare nos fecisti Domine de vijs tuis? indurasti cor nostrum ne timeremus te? conuertere propter seruos tuos tribus hæreditatis tuæ:* Hæc verba possunt accipi in duplici sensu. Primo ita, vt in persona Iudæorum intelligantur dicta, in Deum blasphema quadam contentione referentiū, quod in tot fuerint prolapsi peccatis. quasi dicant, sicut causantur Pelagiani. Tu quidem Domine potuisses nobis eā gratiā cōferre, quā alijs peccatoribus præstitisti, si voluisses, direxisses vtique nos in viam rectam, & cor nostrū præparasses, vt timeremus te, & custodiremus vniuersa præcepta tua, sed noluisti nobis opem ferre. Est ne hoc officium patris? potuisses facere ex corde lapideo carneum, sed e conuerso indurasti pectora nostra: potuisses timorem tui pariter, & amorem nobis infundere, tuum est enim dare timorem, tuum est amorem largiri, sicut per Malachiam dixeras. *Pactum meum fuit cū eo vitæ & pacis, & dedi ei timorem, & timuit me, & à facie nominis mei pauebat.* At cor nostrū aggrauasti ne timeremus, & diligeremus te: tibi ergo, & non nobis imputandum erit quod peccatis simus obnoxij. Nec mirum quod Iudæi cæci, & obdurati has, & consimiles orationibus suis immisceant blas-

Malachiæ 2.

blasphemias, qui Spiritui sancto semper restiterunt, & agnitam veritatē impugnauerunt proterue. Secundo, & multo congruentius accipiuntur hæc verba, tanquam dicta in persona iustorum, qui plane agnoscūt sui infirmitatem arbitrij, & absque auxilio gratiæ nihil posse non solum facere, sed nec cogitare quidem ad salutem pertinens, vnde fatentur se, subtracto Dei auxilio, nihil aliud à seipsis habere, nisi errare, incidere in peccata, atque obdurationem cordis. Quadā ergo pia querimonia de profundis ad Deum clamantes, dicunt. Quare Domine recessisti à nobis. Quare permisisti nos peccare, Quare non emollis corda nostra, & ad te conuertis? Ecce sine te nihil possumus. veritas ipsa clamat: *Quia sine me nihil potestis facere*. Conuerte ergo, & nos ipsos ad te conuerte, non quidem propter nos: nam in te peccando mortem promeruimus, non gratiam; sed propter seruos tuos Abraham, Isaac, & Iacob, & propter promissiones illis factas. Igitur in sensu catholico Deus dicitur cor indurare permissiuè tantum, quia non emollit, sed indurari permittit, vt ex professo declaratum est cap. 6. nu. 48. vbi iuxta sanctorum Patrum sententiam, alias duas huius loci explicationes adhibui: illuc pium lectorem remitto; & iuxta easdem explicationes interpretanda sunt quamplurima loca Scripturæ sacræ, in quibus habetur, quod Deus errare faciat homines, quod eos tradat in reprobum sensum, aut obduret, vel excęcare statuat. Sicut Ezechielis 14. *Propheta cū errauerit, & loquutus fuerit verbum, ego Dominus decepi Prophetā illum*. & Hieremiæ 13. *Omnis laguncula implebitur vino. Ecce ego implebo omnes habitatores terræ huius: & Reges qui sedent de stirpe Dauid super thronum eius, & Sacerdotes, & Prophetas, & omnes habitatores Hierusalem ebrietate: & dispergam eos virum a fratre suo: & patres, & filios pariter, ait Dominus*. Et libro 3. Regum. *Nunc igitur, ecce dedit Dominus spiritum mendacij in ore omnium Prophetarum tuorum, qui hic sunt, & Dominus locutus est contra te malum*, & ad Romanos primo. *Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam*, &c. Et in hoc eodē Propheta dicitur. *Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis. Et errare fecit Aegyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius, & vomens*. Et iterum, *quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis*, &c. Videantur quæ in vtroque loco notata sunt.

Ioan. 15 · Ezech. 14 · Hier. 13 · 3. Regū vltimo. · Rom 1. · Isai. 19. · Isai. 29.

18 *Quasi nihilum possederunt populum sanctum tuum hostes nostri, conculcauerunt sanctificationem tuam: facti sumus quasi in principio, cum non dominareris nostri, nec inuocaretur nomen tuū super nos*. Sensus est. Tot sumus calamitatibus oppressi, tot peccatis attriti, atque ab hostibus nostris ita despecti, & conculcati, vt iam non pertinere ad populum tuum videamur. Hostes nostri possederunt populum sanctum tuum, quem tu sanctificasti, quem elegisti. Et ita despectum habent illum, vt quasi nihilum possideant, hoc est, pro nihilo reputant populum tuū, ita vilem, & abiectū à te esse existimant. Nec solum populum, sed & *sanctificationem tuam*, id est, templum tuū, & sanctuarium cōculcauerunt. *Facti sumus quasi à principio*. nam eiecti sumus à regno tuo, & perinde reputati, ac si numquam fuissemus serui tui, vel quasi nulla fuisset nobis facta promissio libertatis.

CAPVT LXIIII.

1. VTINAM dirumperes cęlos,& descenderes: 2. a facie tua montes defluerent. Sicut exustio ignis tabescerent, aquæ arderent igni, vt notum fieret nomen tuum inimicis tuis: a facie tua gentes turbarentur. 3. Cum feceris mirabilia, non sustinebimus: descendisti, & a facie tua montes defluxerunt. 4. A sæculo non audierunt, neque auribus perceperunt: oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te. 5. Occurristi lætanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. 6. Ecce tu iratus es, & peccauimus: in ipsis fuimus semper, & saluabimur. 7. Et facti sumus vt immundi omnes nos, & quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ: 8. Et cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos. 9. Non est qui inuocet nomen tuum: qui consurgat, & teneat te: 10. Abscondisti faciem tuam a nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ. 11. Et nunc Domine, pater noster es tu, nos vero lutum: & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos. 12. Ne irascaris Domine satis, & ne vltra memineris iniquitatis nostræ: ecce respice, populus tuus omnes nos. 13. Ciuitas sancti tui facta est deserta, Sion deserta facta est, Ierusalem desolata est. Domus sanctificationis nostræ, & gloriæ nostrę, vbi laudauerunt te patres nostri, facta est in exustionem ignis, & omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas. 14. Numquid super his continebis te Domine, tacebis, & affliges nos vehementer?

SVMMA CAPITIS.

NOMINE omnium Prophetarum desiderium ardentissimum explicat aduentus Christi in principio capitis. Deinde effectum eiusdem aduentus designat. versiculo, à facie tua.

Tertiò, quanta sint bona præparata Deum expectantibus, ostendit. versiculo. A sæculo non audierunt.

Quartò, omnia opera nostra, si cum Dei sanctitate conferantur, immunda esse ostendit. versiculo, Et facti sumus vt immundi.

Quintò, nomine omnium fidelium infirmitatem humanæ agnoscit naturæ, humilem orationem subiungens, qua deprecatur Dominum, vt ciuitatem sanctam Hierusalem conseruet, protegat, atque defendat. versiculo, Et nunc Domine, vsque ad finem capitis.

COMMENTARIVM.

1 VTINAM dirumperis Cælos, & descenderes, à facie tua montes defluerent: Sicut exustio ignis tabescerent: aquæ arderent igni, vt notum fieret nomen tuum inimicis tuis, à facie tua gentes turbarentur. Perseuerat adhuc Isaias in luctu Iudæorum, quo profundissimis desideriis suum deplorant exilium. Vtinam, inquiunt, cum eijceremur è terra nostra, dirupisses cælos, & descendisses, sicut olim cum dedisti legem in monte Sinai, atque ita nos potenti brachio tuo liberasses. Nam cum olim montes à facie tua fluxerint, & moti sint, quis restitisset etiam nunc potentiæ tuæ, si nos liberare à captiuitate voluisses? videtur alludere ad illud Psal. 113. *Montes exultastis, sicut arietes, & colles sicut agni ouium: à facie Domini mota est terra, à facie Dei Iacob.* Et Psal. 17. *Commota est, & contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt, & commota sunt quoniam iratus est eis.* Vocat autem ignem validum in monte ardentem exustionem ignis, aquas ebullire facientẽ, quia ignis in Syna existens sic ardebat, vt aquas nubis videretur exurere: ait enim Scriptura. *Totus autem mons Sinai fumabat, eo quod descendisset Dominus Deus super eũ in igne, & ascenderet fumus ex eo quasi de fornace. Eratq; omnis mons terri-*

Ps. 113.

Exodi 19. c

terribilis, &c. & paulo antea inquit. *Iamque aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat, & ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes densissima operire montem. clangorque buccinæ vehementius perstrepebat, & timuit omnis populus, qui erat in castris.* Non aliter (inquit) turbarentur, & defluerent omnes inimici nostri, si ad liberandum nos de cęlo descendisses, & potentiam tuam ostendere voluisses in deiectione aduersariorum nostrorũ. Cælos disrumpere dicitur Deus, cum aliquod signum præbet suæ virtutis, & orationes ad se clamantium exaudit. Cuius locutionis ratio est, quoniam homines, dum grauius premuntur aduersis, solent in cælũ oculos conijcere, vnde auxilium expectant. vnde Psalmista. *Leuaui*, inquit, *oculos in montes, vnde veniet auxilium mihi, auxilium meum à Domino, qui fecit cælum, & terram.* Et iterum: *Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cælis, ecce sicut oculi seruorũ in manibus Dominorũ suorum, sicut oculi ancillæ in manibus Dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.* Videtur autem Deus in cælo permanere conclusus, cum nullum prabet auxilium, ac ea negligere, quæ aguntur in terra. propter quod quidam impie dixerunt: *circa cardines cæli ambulat, nec nostra considerat.* Cum autem nobis clamantibus opportune subuenit, & virtute sua protegit, cælos dicitur aperire, ac disrumpere, & descendere; non quod locum mutet, aut moueatur, cum suos liberat, sed hoc genere locutionis effectum explicat misericordiæ diuinæ.

Cælos disrumpere est misereri.

Ps. 120.

Ps. 122.

Iob 22.

2 *A facie tua gentes defluerent.* Quoniam liberatio populi Israelitici ab exilio temporali, signum fuit spiritualis libertatis, quam per Christum Dominum cõsequuntur fideles: ideo præsens locus congruenter explicatur à sanctis Patribus, ita vt referatur ad intima desideria, & clamores, quibus Patriarchæ, & Prophetæ, atque omnes iusti, præsertim illi, qui existebãt in Limbo, aduentum Christi exoptabãt, vt eos à vinculis mortis liberaret, ac si dicerent. Vtinam tam veloci cursu aduenires, vt cælos ipsos disrumperes, nec portam aperiendam expectares, vt descenderes. Si venisses, & carnem humanam ad nos liberandum assumpsisses, montes à facie tua defluerent. non quidem montes materiales, qui vtique, cum Christus Dominus ex virgine natus est, non defluxerunt, sed montes spirituales, hoc est regna superba, potentia humana, & quidquid se extollit aduersus scientiam Dei. Caderent superbi Philosophi, sapiẽtia huius sæculi periret, & omnes Principes humiliarentur. Quod alijs verbis explicuit, qui dixit, *contriti sunt montes sæculi, & incuruati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius.* Aquæ arderent igni, hoc est, frigida pectora, & fluida, atque in Religione languida arderẽt calore ignis spiritualis. Et sumitur metaphora ab igne materiali, qui calore suo aquam congelatam liquescere, atque feruere, & ebullire facit: ita, inquit, tuo aduentu dura emollirentur pectora, & igne sancti Spiritus arderent, qui in corde credentium fit fons aquæ salientis in vitam æternam. Hanc explicationem sequitur sanctus Hieronymus. *Si tu*, inquiens, *descenderes, & tua promissa compleres, tabescerent (iuxta Symmachũ,) aqua maris, & omnem salsuginem earum ignis ille consumeret: de quo & in alio*

Abach. 3

Hieron.

Psal.67 a alio Psalmo scriptum est. *Sicut defi-cit fumus; deficiant: sicut consumitur cera à facie ignis, sic pereant pecca-tores à facie Dei*. Cum autem hæc perfecta fuerint, tunc nomen tuum notum fiet inimicis tuis, Principibus videlicet, & aduersis potestatibus te-nebrarum harum, quæ verè Christo regnanti erunt subiectæ, ita vt, sicut Philip. 2.b Apostolus ait: *In nomine Iesu om-ne genu flectatur, cælestium, terre-strium, & infernorum, & omnis lin-gua confiteatur, quia Dominus Ie-sus in gloria est Dei Patris*.

3 *Cum feceris mirabilia non su-stinebimus. descendisti, & à facie tua montes defluxerunt*. Sensus est: Sicut olim descendens, vt legem da-res, timore, ac tremore correpti sunt montes, & à facie tua defluxerunt: ita cum propter nos homines, & propter nostram salutem de cælis descendi-sti, homines superbi conturbati sunt, & commoti. Descendisti, cum Ver-bum caro factum es, & habitasti in nobis, & à facie tua humili defluxe-runt montes. Quis enim non defluat, & contremiscat, videns Dei filium temporaliter natum, pannis inuolu-tum, & positum in præsepio, lacry-mantem, esurientem, & guttas lactis à virgineo pectore expectantem? Ver bum illud, *non sustinebimus*, secun-dum Hieronymum, in persona profer tur Iudæorum. Plane enim fatentur se gloriam aduentus Christi ferre nō potuisse, quod clarè indicant verba illa clamantium, & dicentium. *Tolle tolle crucifige eum*. Et iterum: *Hic autem nescimus vnde sit*.

Christi na tiuitas su-perbos hu miliat.

Hieron.

Ioan.19

Ioan. 9.

4 *A sæculo non audierunt, nec au-ribus perceperunt: oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti expe-ctantibus te*. Sanctus Paulus præsen tem locum allegat sub his verbis: 1.Cor.2 b *Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præ-parauit Deus ijs qui diligunt illum*. quibus verbis docet, non minora, sed ampliora Christū perfecisse per ver-bum Crucis, quàm olim Deus in mō-te Sinai operatus fuerit, cum legem tribuit. Illa enim oculis cerneban-tur corporeis, hæc autem ita sunt nō solum à sensibus nostris, sed etiam ab intellectu cuiuscūque creaturæ eleua ta, vt non nisi spiritu Dei reuelante possint cognosci, vnde subdit Aposto lus, *nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum*. Locum istum inter-pretatur sanctus Thomas de visione beatifica, quæ tamquam merces re-tribuitur diligentibus Deum. *Osten-ditur*, inquit, *illa gloria visionis, a-pertè ab hominibus ignorari duplici-ter. Primò quidem, quod non subia-cet humanis sensibus, à quibus omnis humana cognitio initium sumit. Et ponit duos sensus. Primo, visionis, quæ deseruit inuentioni, cum dicit: Quod oculus non vidit. Iob 28. Semitam eius ignorauit auis, nec intuitus est eam oculus vulturis, & hoc ideo, quia non est aliquid coloratum, & visibi-le. Secundò ponit sensum auditus, qui deseruit disciplinæ, dicens, Nec auris audiuit, scilicet ipsam gloriam, quia non est sonus, aut vox sensibilis. Ioan. 5. Neque speciem eius vidistis, neque vocem eius audistis. Deinde excludit notitiam eius intellectualē, cum dicit, Neque in cor hominis a-scendit. Quod quidem potest intel-ligi vno modo, vt ascendere in cor hominis dicatur, quidquid quocum-que modo cognoscitur ab homine, se-cundum illud Hieremiæ 51. Hieru-salem ascendat super cor vestrum, & sic oportet, quod cor hominis accipia-tur pro corde hominis carnalis, secun dum illud, quod ait Apostolus. Cum sint inter vos zelus, & contentio, non-ne*

S. Thom. lect. 2. su-per primā epistolam ad Cor. cap. 2.

Ascendere in cor, quid sit.

ne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? est ergo sensus, quod illa gloria non solum sensu non percipitur, sed nec corde hominis carnalis, secundum illud, Ioan. 14. Quem mundus non potest accipere, quia nõ videt eum, nec scit eum. Alio modo potest exponi secundũ quod propriè dicitur in cor hominis ascẽdere id, quod ab inferiori peruenit ad hominis intellectum, puta à sensibilibus de quibus prius fecerat mentionem. Res enim sunt in intellectu secundum modũ eius, res igitur inferiores sunt in intellectu altiori modo quam seipsis: & ideo quando ab intellectu capiuntur, quodammodo in cor ascendunt. Vnde dicitur Isaiæ 5. Non erunt in memoria priora, nec ascendent super cor. Illa vero quæ sunt in intellectu superiora, altiori modo sunt in se ipsis, quam in intellectu. Et ideo quando ab intellectu capiuntur, quodammodo descendunt. Iacobi 1. Omne donum perfectum de sursum est descendens à Patre luminũ: Quia igitur illius gloriæ notitia non accipitur à sensibus sensibilibus, sed ex reuelatione diuina, ideo signanter dicit, nec in cor hominis ascendit, sed descendit, id scilicet, quod præparauit Deus, idest prædestinauit diligentibus se: quia essentiale præmium æternæ gloriæ charitati debetur, secundum illud. Ioan. 14. Si quis diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. in quo perfectio æternæ gloriæ consistit. & Iob 36. Annunciat de ea, idest de luce gloriæ, amico suo, quod possessio eius sit. Placuit hæc verba sancti Thomæ in præsenti referre, quoniam mirabiliter singula Prophetæ verba declarant. Alij Doctores præsentem interpretantur locũ de mysterio incarnationis & passionis Dominicæ, per quod ad patriã cælestem iusti perueniunt: est enim à sensibus hominum remotissimum, & omnem cognitionem naturalem excedens, non solum hominum, sed etiã Angelorum. Et in hoc sensu videtur Apostolus illum adducere, ait enim: *Loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinauit Deus ante sæcula in gloriã nostram. Quam nemo Principũ huius sæculi cognouit. Si enim cognouissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent, sed sicut scriptũ est, Quia oculus non vidit, nec auris audiuit, &c.* (1. Cor. 2)

5 *Occurristi lætanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es, & peccauimus: in ipsis fuimus semper & saluabimur.* Proponit Propheta nomine omnium fidelium humanæ infirmitatem naturæ, quæ sua virtute non poterat peccatis mederi, nec auxilium præstare peccatoribus, vt diuinam excitet misericordiam, & Deum commoueat, vt cito veniat ad liberandũ hominẽ à peccato: & sensus est. *Occurristi lætanti*, &c. hoc, est sustulisti ex hac vita lætantẽ, idest lætantes in diuinis mandatis, & faciẽtes iustitiam, qui tui habebãt memoriã, Moysen videlicet, & Aaron, & alios quamplurimos, qui precibus suis te placatũ reddebant, sed hodie nullus adest, qui intercedat pro nobis, & auertat irã tuam. quod iterũ superius deplorauerat, dicens: *Iustus perit, & non est qui recogitet in corde suo, & viri misericordiæ colliguntur, quia non est qui intelligat.* (Isai. 57.) Nunc ergo Domine succurre nobis in tot miserijs constitutis, veni, & salua nos: *Ecce tu iratus es, & peccauimus.* Illa coniunctio, &, exponitur causaliter, vt notauit Cyrillus, (Cyrillus.) idest, quia nos peccauimus, tu iratus fuisti. sic etiã acci-

Luc. 1. accipitur Lucæ primo: *Benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui*, hoc est, quia benedictus est fructus ventris tui, ideo benedicta tu in mulieribus. Alij id exponunt simpliciter, quasi dicat. Mirares est, quod adhuc perseueremus in peccatis, quamuis iram Dei experiamur quotidie. Sed nihil mirum quoniam omnes eramus natura filij iræ, *in ipsis fuimus semper*, idest, in peccatis à sæculo fuimus, & multa interim beneficia Dei accepimus, & nec sic sumus consecuti salutem, sed in dies efficimur deteriores. Ideo non in nostris meritis, sed in tua misericordia confidimus: nam *cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est*. Ideo ait: in peccatis fuimus semper, & saluabimur, videlicet gratia tua, nō meritis nostris. Vt glosa explicat interlin.

Rom. 5.

6 Et facti sumus, vt immundi omnes nos, & quasi pannus menstruatæ omnes iustitiæ nostræ. Ostendit id quod dixerat, videlicet, gratia Dei non meritis proprijs hominem saluari, quoniam in peccatis nati sumus, & peccata peccatis semper adijcimus; & ea quæ recta nobis videntur, & iusta, si cum Dei mundicitia conferantur, immunda quasi pannus mēstruatæ apparebunt. *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est*, & bona opera, quæ facimus, multis sunt imperfectionibus admixta, non enim ea puritate, nec eo feruore fiunt, quo Deum diligere debemus. Ex hoc loco Isaiæ colligunt Lutherani, iustum in omni opere suo peccare. Sed eorum sententia impia est, & hæretica, vtpotè apertissimis locis Scripturæ sacræ, decretis Pontificum, & Conciliorum, & sanctorum Patrum testimonijs contraria: dicitur enim de quibusdam operibus Iob: *In omnibus his, nō peccauit Iob labijs suis, nec stultum aliquid contra Deum loquutus est*. & Psalmographus inquit: *Quia custodiui vias Domini, nec impie gessi à Deo meo*. & Lucæ 11. *Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te*. Hinc & Apostolus ait: *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus*. & in actis Apostolorum dixit Petrus, *Qui timet Deum, & operatur iustitiam, acceptus est illi*. Vnde in Concilio Tridentino sic definitur. *Si quis dixerit, opera omnia, quæ ante iustificationem fiunt, quacumque ratione facta sint, vere esse peccata, vel odium Dei mereri; aut quanto vehementius quis nititur se disponere ad gratiam, tanto eum grauius peccare, anathema sit*. Et iterum. *Si quis in quolibet bono opere, iustum saltem venialiter peccare dixerit, aut, quod intolerabilius est, mortaliter, anathema sit*. Sancti Patres hanc eandem confirmant doctrinam, præsertim Hieronymus libro 3. aduersus Pelagianos, sanctus Augustinus libro de spiritu, & littera, cap. vltimo, & sanctus Bernardus libro de præcepto, & dispensatione. Nec præsens locus Isaiæ aliquid fauet Lutheranis; diuersimode enim explicatur à sanctis Patribus. Prima explicatio est sancti Hieronymi, qui hæc verba tāquam dicta accipit à Iudæis tempore afflictionis, in quo derelicti propter peccata sua erant à Deo. nec licet inferre, omnia opera Iudæorum quocumque alio tempore facta, fuisse peccata, si ea quæ in aliquo determinato tempore fecerunt, erant coinquinata. Consonat

1. Ioan.

Opera iustorum nō sunt omnia peccata.

Iob. 1.

Ps. 17. c

Luc. 11.

Eph. 2.

Conc Tridentinum sess. 6. de iustificatione, can. 7.

Ibid. can. 25.

Hieron.

August.

Bern.

hęc explicatio cum ipso cõtextu, subditur. n. *Ciuitas sãcti tui facta est deserta. Siõ deserta facta est, Hierusalẽ desolata est, Domus sãctificationis nostra, & gloria nostra, ubi laudauerũt te patres nostri*. Quibus verbis satis aperte innuit, multa opera bona facta fuisse olim in illa Ciuitate à patribus antiquis. Secunda explicatio est, qua præsens locus intelligitur, nõ de omnib' operibus Iudęorũ, qui ob sua peccata in captiuitatẽ sũt traditi, sed de illis dũtaxat, quæ ipsi iustitias esse putabãt, vt sacrificia, holocausta, kalẽ dę, & solemnitates externæ, quibus se putabãt mũdos, & sãctificatos. Tales iustitiæ nõ habebãtur in precio, quoniã in exteriori dumtaxat cultu cõsistebãt, de quibus dicitur in Euãgelio. *Vos estis qui vosmetipsos iustificatis coram hominibus*, & iterum, *Nisi abundauerit iustitia vestra plusquã Scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis in Regnum cælorum*. Et Paulus Apostolus, *vt inueniar in illo non habens meam iustitiam, quæ ex lege est, sed eã quæ ex fide est Iesu Christi*. De iustitijs istis prędixerat supra. *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? plenus sum: holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Cum veniretis ante conspectum meũ, quis quæsiuit hæc de manibus vestris, vt ambularetis in atrijs meis? ne offeratis vltra sacrificiũ frustra incensum abominatio est mihi; Neomeniam, & sabbatum, & festiuitates alias nõ feram, iniqui sunt cœtus vestri*. Consonat etiam hæc explicatio cum ipso contextu. Non enim ait, omnia opera nostra quasi pannus menstruatæ, sed inquit: *Vniuersæ iustitiæ nostræ*, vt non de omnibus operibus, sed de iustitijs carnis & cæremonijs legis, quæ non poterãt hominem iustificare, aut animam interius emũdare ab operibus mortuis, intelligeretur, esse sermonẽ. Tertiò explicatur locus ille de operibus, quæ licet in seipsis bona essent, & Deo grata, tamen si ad Dei iustitiam, & sanctitatem conferantur, quasi immunda apparent, & infecta, vt superius varijs testimonijs sacrarum literarum, atque auctoritate sancti Gregorij comprobauimus. estque phrasis scripturæ sacræ; ea quæ in se bona sunt & magna, comparatione Dei quasi nihilũ reputare. Sic vt Isaiæ 40. *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum, & inane reputata sunt ei*.

Luc. 16. d — Matt. 5 — Philip. 3 — Isai. 1. — Sup cap. n 54. c. 4. nu. 10. — Isai. 40.

8 *Et cecidimus quasi foliũ vniuersi, & iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos*. Vt notauit Sanctus Augustinus, generationes hominum folijs arborum conferũtur, quæ tempore Autumni, vẽto flante in terram decidunt, & alia postmodum verno tempore succrescunt. Igitur Propheta nomine Iudæorum loquẽs iniquitatibus contra Deum commissis tribuit, quod à tanta dignitate in terram ceciderint, velut folia arida vento flante, quæ à prætereuntibus conculcantur. De iustis dicit Propheta. *Et folium eius non defluet, & omnia quæcumque faciet, semper prosperabuntur*. De peccatoribus autem subdit statim: *Nõ sic impij non sic, sed tanquam puluis, quem proijcit ventus à facie terræ*. Vbi eadem similitudine, qua Isaias, vtitur ad explicandam impiorum ruinam.

Aug sup. Psal. 101. conc. 2. post med. to. 8. — Psal. 1.

9 *Non est qui inuocet nomen tuum, qui consurgat, & teneat te*. Signum quoddam constituit, quo Iudæi se à Deo esse derelictos, & obliuioni traditos credebant, quia videlicet nullus reperiebatur inter illos, qui preces funderet pro populo, qui consur-

consurgeret, & Deum iratum teneret, & placaret. Olim Moyses cum irasceretur Dominus aduersus Israelem, surrexit, & clamauit, orans ad Dominum, & illum tenẽs, ***aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro, quem scripsisti***. Si enim illum iratum non tenuisset, non vtique Dominus dixisset. ***Dimitte me vt conteram eum, & deleam nomen eius de sub cælo, & constituam te super gentem, quæ hac maior & fortior sit. Stetit Phinees, & placauit, & cessauit quassatio***. modo, inquit, sic derelicti sumus, sic attenuati, & abiecti, vt nullus inueniatur, qui inuocet nomen tuum; qui consurgat, & teneat te.

Deut. 9. c *Ps. 105. e*

10 ***Abscondisti faciem tuam à nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ***. Abscondere faciem, est nullum signum misericordiæ, aut benignitatis præbere, sicut e conuerso faciem ostendere, est misereri, & saluare, sicut dicit Psalmista: ***Ostende faciem tuam, & salui erimus***. Iudæi ergo in miserijs magnis se esse deplorant, & Deum iustè ad iram concitatum esse ostendunt, dum illũ faciem suam ab eis abscondisse fatentur. Ex quo quid aliud sperandum erat, quam captiuitas, & mors? ***Allisisti nos***, inquiunt, ***in manu iniquitatis nostræ***, quasi dicerent, peccata nostra iustam vindictam sument de nobis, quod & ad literam impletum videmus in Iudæis per vniuersum orbem dispersis sine rege, sine lege, absque sacerdotio & sacrificijs: facti sũt namque propter peccata sua opprobrium hominum, & abiectio plebis.

Faciẽ abscondere quid sit.

Psal. 79

11 ***Et nunc Domine pater noster es tu, nos vero lutum, & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos***. Interponit Propheta suo nomine, piam orationem ad Deum effusam, videns statum Iudęorum patere ruinæ, & indignos esse, qui à Deo audiantur. Agnoscens ergo nullum inter Iudæos intercessorem inueniri, & vana esse, sicut explicatum est, eorum opera, confugit ad Patrem cælestem, obsecrans ne opera manuum suarum derelinquat, aboleat, & de medio tollat, quasi dicat: Maior est ò Domine misericordia tua, quam peccata populi, quæ subinde quantũuis multiplicentur, vincere non poterunt bonitatem tuam, & benignitatem paternam superare. ***Et nunc***, inquit, hoc est quando facti sumus, vt immundi omnes nos, & quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. ***nunc***, quando cecidimus quasi folium vniuersi, quando iniquitates nostræ, quasi ventus, abstulerunt nos, ***nunc***, quando auersi sumus, tu nihilominus pater noster es titulo creationis, & nos opera manuum tuarum sumus: non ergo perdas opus tuum, sed refice, & perfice quod formasti. Sicut ergo sanctus Iob, vt Deum ad misericordiam prouocet suam fragilitatem proponit, dicens: ***Memento quæso quod sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me. non ne sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti?*** ita & Isaias vilem materiam, ex qua factus est homo, commemorat, vt Dei viscera ad clementiam inclinet; Nec erit otiosa deprecatio in qua humiliter agnoscit homo suã miseriam; talem enim orationem exaudiendam esse comprobauit, qui dixit. ***Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quoniam ipse cognouit***, idest cognoscere nos fecit ***figmentum nostrum. Recordatus est, quoniam puluis sumus: homo, sicut fœnum dies eius: tamquam flos agri, sic efflorebit***. Vbi obseruandum, quod Deus

Iob 10.

Ps. 102.

fictori, seu figulo; homo autem luto confertur, quoniam quemadmodum lutum non seipsum facit vas in honorem, sed fit à figulo, ita proportionabiliter homo fit à Deo ex impio iustus. Hac similitudine vsus est etiã per Hieremiam, dicens. *Surge, & descende in domum figuli, & ibi audies verba mea: & descendi in domũ figuli, & ecce ipse faciebat opus super rotam, & dissipatum est vas quod ipse faciebat è luto in manibus suis. Cõuersusque fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis eius, vt faceret*. & hanc explicans similitudinem subdit. *Numquid sicut figulus iste non potero vobis facere domus Israel? ait Dominus. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos Domus Israel in manu mea.* Vbi notandum, quod cum Scriptura sacra comparat hominem insensibilibus rebus, vt luto, baculo, & alijs huiusmodi, talis similitudo non tenet in omnibus, sed in aliquo, vel in aliquibus. Est enim magna differentia: nam lutum ita fit vas à figulo, vt nullo modo concurrat actiuè ad præparationem, qua disponitur ad illam formam suscipiendam, nec vllo modo se mouet ad illam. Liberum autẽ hominis arbitrium motum à Deo, se mouet libere, & actiuè producit dispositionem ad gratiã: similitudo autem tenet in hoc, quod sicut lutum, nisi moueatur à figulo, & formetur, nullam habet formam vasis, ita proportionabiliter liberum hominis arbitrium, nisi moueatur à Deo, non se mouet ad bonum, vt latius explicatum est superius.

Hier. 18.

Supra cap. 10. nu. 10. 11. 12.

12 *Ne irascaris Domine satis, & ne vltra memineris iniquitatis nostræ, & respice, populus tuus omnes nos*. Fatemur Domine, quod peccatis nostris iram tuam promeruimus, non tamen propterea desperare debemus: licet enim peccatores simus, adhuc tamen sumus creaturæ tuæ: nõ ergo irascaris satis, hoc est ne adijcias valde irasci, sed respice, & attende quod fuimus aliquando populus tuus, & nunc creaturæ tuæ sumus, quamuis, vt lutum, conculcatæ. Consimili oratione deprecatus est Dominum publicanus, dicens: *Deus propitius esto mihi peccatori*. prius dixit *mihi*, deinde subiũxit *peccatori*, vt in substantiam, quam creauit bonam, & non in peccata, quibus corrupta est, primum oculos conijceret, ne peccatorum multitudine prouocaretur ad iram.

Luc. 18.

13 *Ciuitas sancti tui facta est deserta, Sion deserta facta est: Hierusalem desolata est: domus sanctificationis nostræ, & gloriæ nostræ: vbi laudauerunt te patres nostri, facta est in exustionem ignis, & omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas*. Orat Propheta Dominum, vt attẽdat ad gloriã nominis sui, cuius rationem maximam omnes semper habuerunt sancti. In destructione templi deplorat sanctorũ paucitatẽ. Non solum, inquit, Ciuitas sancti tui, idest, tuo sancto nomini dicata: vel sancti tui, hoc est, Dauid, cuius sanctitas omnibus erat conspicua, sed etiam *domus sanctificationis exusta est*, nec mirum, quoniã de medio sublato numero iustorum laudantium Deum, & colentium, atque numero peccantium, & blasphemãtium illum multiplicato, necesse erat, vt Ciuitas rueret, & templum traderetur igni. Tẽplum materiale exustum est igne corporeo, at viua Dei templa ignis quotidie concupiscentiæ exurit. *Et omnia desiderabilia, &c.* Desiderabilia quæ erant in templo, quis ignoret panes propositionis esse, mensam, lucernas, turibula, & cætera instrumenta

menta

menta quibus colebatur Deus? hæc ablata sunt, & cõculcata ab hostibus sanctæ ciuitatis: sed spiritualiter multo maiora principes tenebrarum à fidelibus auferunt bona, cum eos ad peccata inducunt. Pereunt enim omnia eorum merita, nisi per gratiam Dei fuerint viuificata: Vnde scriptũ est: *Si autem auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes quas operari solet impius, numquid viuet? omnes iustitiæ eius quas fecerat: non recordabuntur: in præuaricatione qua præuaricatus est, & in peccato suo, quod peccauit, in ipsis morietur.*

Ezech. 18.

14 *Numquid super his continebis te Domine, tacebis & affliges nos vehementer*. quasi dicat. Cum hæc ita se habeant, durusne eris nobis, & affliges nos, & calcabis gentem tuam sicut in torculari? nullane prorsus erit Iudæis spes? numquid continebis in ira tua misericordiam tuam: numquid tacebis, nullum verbum consolationis proferens, nullam indulgentiam tribuens? affliges nos vehementer, calamitates calamitatibus adijciẽdo? Ignosce Domine populo tuo, ostende nobis Domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis.

CAPVT LXV.

1 QVAESIERVNT me qui ante non interrogabant, inuenerunt qui non quæsierunt me. dixi: Ecce ego, ecce ego ad Gentem, quæ non inuocabat nomen meum. 2. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas. 3. Populus qui ad iracundiam prouocat me ante faciem meam, semper: qui immolant in hortis, & sacrificant super lateres: qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum dormiunt: qui comedunt carnem suillam, & ius profanum in vasis eorum. 4. Qui dicunt: Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es: 5. Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Ecce scriptum est coram me: non tacebo, sed reddam & retribuam in sinum eorum iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum simul, dicit Dominus, qui sacrificauerunt super montes, & super colles exprobrauerunt mihi, & remetiar opus eo-

rum. 6. Hæc dicit Dominus: Quomodo si inueniatur granum in botro,& dicatur: Ne dissipes illud, quoniam benedictio est: sic faciam propter seruos meos, vt non disperdam totum. 7. Et educā de Iacob semen,& de Iuda possidentem montes sanctos meos:& hereditabunt eam electi mei,& serui mei habitabunt ibi. 8. Et erunt campestria in caulas gregum, & vallis Achor in cubile armentorum populo meo,qui requisierunt me. 9. Et vos,qui dereliquistis Dominum,qui obliti estis montem sanctum meum, qui ponitis Fortunæ mensam, & libatis super eam. Numerabo vos in gladio, & omnes in cæde corruetis: pro eo quod vocaui, & non respondistis: locutus sum, & non audistis: & faciebatis malum in oculis meis, & quæ nolui, elegistis. 10. Propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce serui mei comedent, & vos esurietis: ecce serui mei bibent, & vos sitietis: Ecce serui mei lætabuntur,& vos confundemini:Ecce serui mei laudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus vlulabitis. Et dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis: 11. & interficiet te Dominus Deus,& seruos suos vocabit nomine alio. 12. In quo qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo amen: 13. quia obliuioni traditæ sunt angustiæ priores,& quia absconditæ sunt ab oculis meis. Ecce enim ego creo cælos nouos, & terram nouam: & non erunt in memoria priora,& non ascendent super cor. Sed gaudebitis & exultabitis vsque in sempiternum in his,quæ ego creo: 14. quia ecce ego creo Hierusalem exultationem, & populum eius gaudium. Et exultabo in Hierusalem,& gaudebo in populo meo: & non audietur in eo vltra vox fletus & vox clamoris. 15. Non erit ibi amplius infans dierum, & senex qui non impleat dies suos: quoniam puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit. 16. Et ædificabunt domos,& habitabunt: & plantabunt vineas, & comedent fructus earum. Non ædificabunt,& alius habitabit: non plantabunt,& alius comedet: 17. secundum enim dies ligni,erunt dies populi mei, & opera manuum eorum inueterabunt: 18. electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbatione: quia semen benedictorum Domini est, & nepotes eorum cum eis. 19. Eritque antequam clament, ego exaudiam: adhuc illis loquentibus, ego audiam. 20. Lupus & agnus pascentur simul, leo & bos comedent paleas: & serpenti puluis panis eius: 21. Non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus.

SVM-

SVMMA CAPITIS.

De vocatione gentium, & reprobatione Iudaeorum agit Isaias in hoc capite. Circa quod primo ostendit gentium vocationem gratis esse, nullis eorum meritis praecedentibus factam. In principio capitis.

Secundò, varia enumerat Iudaeorum peccata, propter quae à Deo fuerunt derelicti, praesertim ob infidelitatem, Idololatriam, & superbiam, de quibus agit ab illo versiculo. Expandi manus meas tota die.

Tertiò, condignam poenam peccatis eorum debitam subiunxit. versiculo: Isti fumus erunt.

Quartò, ostendit, non in totum fuisse Israelem abiectum, & reprobatum, quoniam reliquiae secundum electionem saluae factae sunt. vers. Quomodo si inueniatur, &c.

Quintò, Gentes Iudeis praeferendas esse denunciat. vers. Propter hoc.

Sextò, agit de Ecclesia Catholica, quam caelum nouum, & terram nouam appellat, denuncians, non pueros sicut olim sub lege, sed viros perfectos futuros esse, atque in charitate feruentes Ecclesiae filios, quorum orationes se exauditurum pollicetur. Agit de hoc ab illo vers. Ecce enim ego creo caelus nouos, *vsque ad finem capitis.*

COMMENTARIVM.

1 *QVAESIERVNT me qui ante non interrogabant: inuenerunt, qui non quaesierũt me. dixi, ecce ego ecce ego ad gentem, quae nesciebat me: & quae non inuocabat nomen meum.* Orauit Isaias in calce praecedentis capitis, vt iram Dei auerteret à populo suo, Ciuitatis sanctae ruinam, & templi exustionem deplorans: Dominus autem in hoc capite consolatur eum, instaurationem templi denuncians, atque Ecclesiam Catholicam se aedificaturum promittens, ad quam gentes in maxima multitudine vocatae conuenient, vt vicem, & locum suppleant Iudaici populi increduli. Hic est scopus praecipuus huius prophetiae, quem subinde in calce operis sui Isaias constituit, nempe vocandas esse à Deo gentes

Vocatio gratiæ fit gentes ad fidem. ostenditque vocationem fieri ex sola Dei misericordia, nullis prorsus præcedētibus meritis. Id quod euidenti argumento demonstrat, quoniam cum gentes in tenebris essent, antequam Deū quærerent, interrogarent, aut inuocarēt, cum suæ salutis prorsus essent oblitæ, Deus præuenit eas in benedictionibus dulcedinis. Istum locum adducit Apostolus ad Romanos 10. illum explicans de gratuita vocatione gentium. dum ait: *Isaias audet, & dicit: Inuentus sum à non quærentibus me: palā apparui ijs qui me nō interrogabant.* Vbi obseruandum est cum sancto Thoma, longe diuersum fuisse modum, quo Christus Dominus gentibus apparuit, ab eo quo Iudæis olim manifestatus fuit. Iudæis enim in ænigmatibus, & figuris, & vmbris, & sicut ait Apostolus: *multifariè multisque modis*, gentibus autem palam apparuit. Hinc Apostolus, *apparuit gratia Saluatoris nostri Dei omnibus hominibus erudiens nos*. & ipsi discipuli ad Dominum loquentes. *Ecce*, inquiunt, *palam loqueris, & prouerbium nullum dicis.*

Rom. 10

S. Thom. lect. 3. super c. 10. ad Rom.

Heb. 1.

Tit. 2.

Ioan. 16

2 *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona, post cogitationes suas.* Ex Pauli Apostoli interpretatione constat, hæc verba non de gentibus, sed de Iudæis incredulis esse dicta. Cum enim præmisisset de gentibus loquens. *Isaias autem audet, & dicit. Inuentus sum à non quærentibus me: palam apparui his qui me interrogabant*: subdit de Iudæis. *Ad Israel autem dicit. tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi.* Quæ verba secundum sanctū Thomam tripliciter possunt intelligi. primo *de expansione manuum Christi in cruce, qua quidem dicitur fuisse in cruce tota die, idest principali parte totius diei, scilicet ab hora sexta vsque ad vesperas. Matt. 27. Et quamuis eo expandente manus in cruce sol sit obscuratus, petræ scissæ, monumenta aperta: Iudæi tamen in sua incredulitate permanserunt, eum blasphemantes, vt dicitur. Matt. 27. Vnde subdit, Ad populum non credentem, sed contradicentē mihi. Heb. 12. Recogitate eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem. Alio modo potest referri ad extensionem manus Dei in miraculis faciendis. Act. 4. In eo, quod manum tuam extendis ad sanitates & signa, & prodigia fieri per nomen sanctum filij tui Iesu. vt sit sensus: Tota die, idest, toto tempore prædicationis meæ expandi manus meas, miracula faciendo ad populum non credentem, etiam miraculis visis. Ioan. 15. Si opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Sed contradicentem mihi, idest meis miraculis detrahentem: Secundum illud. Matth. 12. In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Osea 4. Populus tuus sicut hi qui contradicūt sacerdoti. Tertio potest intelligi de extensione manus Dei ad beneficia illi populo exhibita, secundum illud. Prouerb. 1. Extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret. vt sit sensus: Tota die, idest toto tempore legis & Prophetarum, expandi manus meas ad dandū beneficia ad populum non credētem, sed contradicentem mihi. De quo per Moysem dictum est, semper cōtentiose egistis contra Dominum.* Vide supradicta in illa verba, *quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate*, vbi ex sancto Augustino ostendimus, qualiter in omnibus Iudæi

Rom. 10

S. Thom. lect. 3. citat.

Deut. 31

Sup. ca. 1 n. 62. c. 8. n. 30.

dæi suo contradixerint Redemptori.

3 *Populus qui ad iracūdiam prouocat me, ante faciem meam semper: qui immolant in hortis, & sacrificāt super lateres: qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum dormiunt: qui comedant carnem suillā & ius profanum in vasis eorum.* Enumerat peccata Iudęorum, præsertim Idololatriam, quam libri Regū, & Paralip. sæpius commemorant. In hortis enim, & super lateres sacrificabant idolis, qui in templo super altari Deo victimas offerre debuerant. Et in tantum creuit eorum impietas, vt etiam in templo, in quo Deus colebatur, idola statuerent, atque in ipsa Dei præsentia venerarentur. *Ante faciem meam*, inquit, quod maximæ impudentiæ indicium est. *Qui habitant in sepulchris, &c.* Aliud crimen obijcit Iudæis: nam responsa à dæmonibus quærebant, oracula reijcientes diuina, quibus per Prophetas erudiebantur. Ideo sæpius adibant sepulchra, diuinationes in mortuis arte phitonica, & alijs superstitionibus, vt Lyranus explicat, quærentes, dormiētesque in delubris idolorum, vt per somnium futura cognoscerent: quod ad aliud genus superstitionis pertinet. Et sicut mentem superstitionibus, ita & corpus voluptatib' polluebāt illicitis, videlicet, comessationibus, crapula, & ebrietate; quasi omnis vitæ felicitas in esu ac potu esset constituta. Testabantur id vasa eorum, calices, patinæ, & his similia. Appellat ius profanum ius porcinum, seu carnium suillarū, quia videlicet erat lege prohibitū. Quod quidem in alterum diem in quibusdam vasis reseruatum auidè deuorabant. Denique omnis correctionis impatientes erant: nam irridebant Prophetas, & verba contemnebant eorum, seipsos sanctificantes, & dicentes: Vos ne docetis nos, qui multo sanctiores vobis sumus? nolite nobis appropinquare, vnde & subditur.

Lyra.

4 *Qui dicunt, recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es.* Hæc dicebant Prophetis eorum increpantibus peccata. Non est quod immundos nos esse dicatis, quoniam carnem manducamus suillam; nam sacrificijs & oblationibus, quas Deo semper offerimus, sanctificati sumus, nec vestris correctionibus indigemus. Vos potius immundi estis, qui Dei creaturas immūdas putatis. Vbi cum glosa interlineali expendenda est Iudæorum impudentia, qui Dei legem transgredietes, & iniquè agentes superbiebant in alios. Nicolaus de Lyra explicat istum locum; ita vt ad Gentiles dirigant sermonem Iudæi. Illos namque reputabant immundos, quia non communicabant cum eis. Sed quia simulata sanctitas duplex est iniquitas, vt ait Hieron. ideo subditur debita punitio.

Glossa.

Lyra.

5 *Isti fumus erunt in furore meo: ignis ardens tota die. Ecce scriptum est coram me. Non tacebo, sed reddam, & retribuam in sinu eorū iniquitates vestras, & iniquitates patrū vestrorum simul, dicit Dominus, qui sacrificauerunt super montes, & super colles exprobrauerunt mihi: & remetiar opus eorum primum in sinu eorum.* Tales (inquit) transgressores legis, & exacerbatores impœnitentes agnitam veritatem impugnantes, & Spiritui sancto obsistētes, æternis supplicijs in furore meo puniam. Omnes enim fumus erunt *tota die*, id est perpetuo, quibus dicturus sum aliquando. *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis eius.* Fumus erunt, quoniam tamquam fumus deficient. Erunt fumus,

Matth. 25.

mus, quoniam tanquam titiones fumantes, igne gehennæ ardebunt, iuxta illud quod dictum est supra. *Nutrimenta eius ignis, & ligna multa, & flatus Domini succendens eam*. Fumus erunt, quoniam in Tartarea iacebunt caligine, vbi ignis ardebit, nullo refulgens splendore. Nam cum igni & calor vrens, & lux splendens sint proprii, diuina tamen virtute, lux à calore diuidetur: iuxta illud Prophetæ. *Vox Domini intercidentis flammam ignis*. Ita facere decreuit. *Ecce*, inquit, *scriptum est coram me*, ac si dicat. Non ero immemor vindictæ, quã sumpturus sum de peccatis eorũ. Ea enim quæ in memoria homines retinere volũt, mãdant scriptis, ne vnquam obliuioni tradantur. *Non tacebo*, &c. Alludit ad id quod dixerat supra. *Tacui, semper silui, patiens fui: vt parturiens loquar*. Cum Deus non punit, tacere dicitur & silere; cum autem vindictam sumit, dicitur, loqui, & non tacere, nec dissimulare. Non tacebo, inquit, sed vociferabor, dicens, *ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis eius*. Et sicut illi me non audierunt, sed cõtempserunt me, ita & ego retribuam. *Et remetiar opus eorum in sinu eorum*. Loquitur, autem sumpta similitudine ab his, in quorum sinu empta secundum quantitatem pretij reponuntur. Si enim multam pecuniam dederint, multa illis in sinu traduntur mercimonia. Quia ergo Iudæi multa commiserunt peccata, multis etiã punientur, quia *secundũ mensurã delicti erit & plagarũ modus*. multas iniquitates congesserunt, multam & ego vindictam parabo. Consonant hæc cum verbis illis Euangelij. *Ille seruus qui cognouit voluntatem Domini sui, & non se præparauit, & non fecit secundum voluntatem eius: vapulabit multis. Qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis*: idest secundum quantitatem culpæ erit quantitas pœnæ. Eademque proportio in præmiorum distributione, quæ fit electis, seruatur. Nam & in sinu eorum qui multum laborauerunt magna reponentur præmia. Scriptum est enim. *Mensuram bonam & confertam & coagitatam & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis*. Quod autem ait. *Et remetiar primũ*, &c. aperte significat, Iudæos, qui morti tradiderunt Christum, primo in se ipsis fuisse punitos, dum quadraginta annis post passionem Domini debellati sunt à Romanis. Deinde etiam in posteris suis adhuc puniri, iuxta illam audacem eorum imprecationem. *Sanguis eius super nos & super filios nostros*. Primo dicunt super nos: deinde adijciũt, & super filios nostros, vt in se ipsis adimpletum fuisse ostenderent vaticinium hoc Isaiæ, *& remetiar opus eorum primum in sinu eorum*.

Isai. 30. — *Ps. 28.* — *Isai. 42.* — Silere Dei quid signi ficet. — *Matth. 25.* — *Luc. 12. f* — *Luc. 6. f* — *Matth. 27. e*

6 *Hæc dicit Dominus: Quomodo si inueniatur granum in botro, & dicatur. Ne dissipes illud, quoniam benedictio est: sic faciam propter seruos meos: vt non disperdam totum*. Ad Romanos 11. inquit Apostolus. *Nũquid repulit Dominus Deus populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham de tribu Beniamin. Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit. An nescitis in Elia, quid dicit Scriptura, quemadmodum interpellat Deũ aduersum Israel? Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid*

Rom. 11

dicit

dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei saluæ factæ sunt. Quibus verbis planè ostendit, non omnes Iudæos reprobatos fuisse, sed paucas reliquias reseruatas, quas superius in cap. 1. relictum semē Isaias vocauit, cum dixit, *Nisi Dominus exercituū reliquisset, nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus*. Hoc ipsum denunciat præsens locus. Orauerat Propheta pro Ecclesia Catholica ex reliquijs ædificāda, & Dominum deprecatus fuerat, ne ex toto disperderet Israel. *attende*, inquiens, *de cælo, & vide de habitaculo sancto tuo, & solio gloriæ tuæ. Vbi est zelus tuus, & fortitudo tua: multitudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum? super me continuerunt se. Tu enim Pater noster, &c.* & post pauca: *Cōuertere propter seruos tuos tribus hereditatis tuæ*, cui Dominus in præsenti respondet. Quamuis malos ita disperdam, & tamquam vuas in torculari conculcem, non tamen cum impijs iustos abijciam, sed electos ex Iudæis mihi reseruabo, Apostolos videlicet, & paucas reliquias, per quas Ecclesiam meam instaurabo. vbi obseruādū, quod eisdē verbis, quibus Isaias petierat, ne totum destrueret populum Iudaicum, respondet Dominus, se nonnullos sibi seruaturum esse ex populo illo. Isaias orauerat. *Conuertere propter seruos tuos*: Dominus respondet, *Sic faciam propter seruos meos, vt non disperdam totum*. Vtitur autem Propheta pulchra similitudine. Quemadmodum si quis tempore maximæ siccitatis, aut perpetuæ pluuiæ, in botro aliquo, vel vua totius vitis, quæ corrupta est, casu granum vnum reperiat illæsum, & dicat alteri, ne tangas illud, sed dimitte, vt crescat, quoniam benedictio Dei est, quod in tanta acinorum copia solum hoc euaserit siccitatem: ita (inquit) de Iudæorū innumerabili multitudine paucos tantum reseruabo, & hoc *propter seruos meos*, videlicet, propter Abrahā, Isaac, & Iacob, quibus promisi, quod non totum Israel reijcerem. Ex quibus duo poteris colligere. Alterum est, quod licet prædestinationem suā nullus possit de condigno, nec etiam de congruo promereri; prædestinationem tamen alterius, quantum ad integrum illius effectum benè potest vnus virtute gratiæ, alteri mereri, vt sæpius docet sanctus Thomas: Sic meruit Stephanus conuersionem Pauli, si enim Stephanus non orasset, Ecclesia vtique, vt Augustinus ait, Paulum Apostolum nō habuisset. Alterum vero est, paucissimos ex Iudæis reseruatos fuisse. Quod similitudo proposita satis indicat.

Isai. 63. — S. Thom. 1. p. q. 23. ar. 8.

7 *Et educam de Iacob semen: & de Iuda possidentem montes sanctos meos, & hereditabunt eam electi mei: & serui mei habitabunt ibi*. Per semen intelligit Apostolos, & paucas reliquias ex Iudæis reseruatas. Nam ad instar seminis per vniuersum orbem sparsi, & propter Christum mortui magnum postmodum attulerunt fructum. De hoc semine prædixerat supra. *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, &c.* Et iterum. *Isti sunt semen, cui benedixit Dominus*. Montes vocat iustos, quos Apostoli conuerterunt ad Dominum, aut etiam Ecclesiam Catholicam, iuxta illud. *Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium*. Quamuis enim vna sit vniuersalis Ecclesia, & vnus mons,

Isai. 1. — Isai. 61. — Isai. 2.

mons, sicut est vna Fides, & vnũ Baptisma, plures tamen sunt Ecclesiæ particulares, quæ in præsenti montes dicuntur. hos montes, inquit, possidebunt electi mei: quoniam per Apostolos, & illas paruas reliquias gubernata est Ecclesia. Illam enim possederunt, & hereditauerunt à Christo, qui Petro Apostolo, & successoribus eius eam gubernandam reliquit, & in illa tamquam serui fideles habitauerunt.

8 *Et erunt campestria in caulas gregum, & vallis Achor in cubile armentorum populo meo, qui requisierunt me*. Sensus est. Quamuis paruæ sint reliquiæ quas ex Iudæis elegi, illas tamen ita multiplicabo, vt vniuersum impleant orbem, & præ multitudine inhabitantium Ecclesia dilatanda sit ad campestria. Pascent enim gregem suum in Achor, idest in partibus remotissimis, pabulo cælestis doctrinæ fideles pascent ex gentibus ad Christum reuertẽtes. Achor enim vallis est, cuius mentio fit Oseæ 2. *Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam spem. Et canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Aegypti*. Ad intelligentiam huius loci notandum, quod propria huius nominis, Achor, significatio habetur Iosue 7. vbi & ratio eius exprimitur: ex eo enim quod Achan, qui furatus fuerat de anathemate, & spolijs Hiericho, turbauit populum, locus ipse in quo hoc accidit Achor, idest turbationis, & tumultus nomen accepit. *vocatumque est*, inquit, *nomen loci illius vallis Achor, vsque hodie*. Cum ergo ait Oseas, & *Vallem Achor ad aperiendam spem*, ad vallem illam plane alludit: & sensus est. Olim ademit Iudæis vallis Achor spem, siue ostium spei ingrediendi terram promissionis, eo quod turbatus ibi fuerit Iosue, & omnis Israel cum illo: sed adueniente Domino, etiam vallis illa, in qua tumultus magnus fuerat, & turbatio eadem, aperiet Apostolis ostium spei: nã læti prædicabunt ingentibus Euangelium pacis, vbi quondam nihil aliud, nisi tumultus audiebatur, atque turbatio. Iuxta quod Apostolus ait, *Cum venissem autem Troadem propter euangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino, &c.* Et iterum. *Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, propter quod etiam vinctus sum, vt manifestem illud, ita vt oportet me loqui*. & Act. 14. *Retulerunt* (scilicet Paulus, & Barnabas) *quantum fecisset Deus cum illis, & quia aperuisset gentibus ostium fidei*. Ex his facile intelligitur præsens Isaiæ locus: sensus enim est. Ecclesia Catholica ita per vniuersum orbem dilatabitur, vt etiã vallis Achor cubile sit armentorum, vbi quiescant Fideles. Talis erit Christianismus, quod populus spiritu Christi præditus in ipsis passionum tumultibus in medijs tentationibus, in valle Achor suauiter conquiescat, Christum habens auxiliatorẽ, cuius virtute omnes aduersariorum impetus facillime superabit.

9 *Et vos qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis montem sanctum meum, qui ponitis Fortunæ mẽsam, vt bibatis super eam, numerabo vos in gladio, & omnes in cæde corruetis: locutus sum & nõ audiuistis, & faciebatis malum in oculis meis, & quæ nolui elegistis*. Sicut Deus non abijcit bonos propter impios quos punit, ita nec parcit impijs, & impunitos relinquit, propterea, quod electis benefacit. Ait ergò. Quamuis multa bona electis meis conferam, vos

Oseæ. 2.

Achor quid significet.

Iosue 7.

1. Cor. 2.

Colos. 4.

Act. 14.

vos tamen qui dereliquistis Dominũ, nihil tale reportabitis; non enim multum suaue in botro vestro, sed fel est & venenum aspidum insanabile. Nam vos primum dereliquistis Dominum, & Deos alienos adorastis, & obliti estis montem sanctum meum, Per montem, secundum Hieronymũ, intelligit Christum, *qui mons est, & sanctorum mõtium sanctus: vel montem Syon, & ciuitatem Dei viuentis Hierusalem cælestem*; aut etiam templum ciuitatis sanctæ Hierusalem, ac si diceret: Noluistis ascendere in templum, vt coleretis Dominum, sed mensam posuistis Fortunæ ad cultum illi exhibendum. Erat autẽ Fortuna, stella Iouis, vt Rabbi Moyses arbitratur, vel secundum alios erat planeta in genere, vel stella cæli, vnde quidam transferunt: *qui ponitis exercitui cæli mensam*. Est autem notandum valdè cum Beato Hieronymo; *quod est in cunctis vrbibus, & maximè in Aegypto, & in Alexandria idololatriæ vetus consuetudo, vt vltimo die anni & mensis eius, qui extremus est, ponant mensam refertam varij generis epulis, & poculum mulso mixtum, vel præteriti anni, vel futuri fertilitatem auspicantes. Hoc autem faciebant & Israelitæ, omnium simulacbrorum portenta venerantes: & nequaquam altari victimas, sed huiuscemodi mẽsæ libamina fundebant*. Item etiã libabant, &, vt Pithagorici, diuinitatem quãdam dabant numeris, quamplurima libamina eis offerẽtes. propterea inquit, *numerabo vos in gladio*. Elegans cõtrapositio. Quia vos numerum obseruastis, vt illi honorem debitum Deo exhiberetis, ego vos numerabo ad cædem, & gladio vnumquemque disperdam. Vos incuruati estis, vt adoraretis idola, & vos curuabimini, & prosternemini, vbi pro victimis vos immolauero. Ita enim par erit retributio: quandoquidem numquam me audire, & beneficia mea suscipere voluistis: sed dedita opera, quæ sciebatis mihi displicere, ea coram oculis meis faciebatis, & elegistis quæ nolui, in omnibus vestræ obsequentes volũtati, mei prorsus obliti.

Hieron.

Fortuna quod.

Numeris libabant Iudæi.

10 *Propter hoc hæc dicit Dominus Deus. Ecce serui mei comedent: & vos esurietis. Ecce serui mei bibent, & vos sitietis. Ecce serui mei lætabuntur, & vos confundemini. Ecce serui mei laudabũt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus vlulabitis, & dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis*. Antithesim lepidam proponit, impiorum supplicijs opponẽs iustorum gaudia; opponit impiorum fami saturitatem iustorum; siti ebrietatem; confusioni & tristitiæ, gloriam & lætitiam; vlulatui iubila, & tripudia; summę ignominiæ, honorem summum. Quæ de cibo & potu dicuntur electorum, nequaquam sunt materialiter intelligenda, ita vt in regno cælorum, beatus cibo indigere corporali intelligatur. Nam vt dicit Apostolus: *Non est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto*. Spiritualem cibum hic per fidem manducamus eundem in gloria cum Beatis, absque velamine manducaturi. *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*. Panis qui in via satiat iustos, ille est qui descendit de cælo, quem qui dignè manducauerit, viuet in æternum. Aqua electos refrigerans illa est, quæ salit in vitam æternam: vinũ inebrians ineffabili dulcedine, illud est, de quo canit Psalmista, *& calix tuus inebrians quam*

Rom. 14 e

1. Cor. 13. d

Ioan. 4.

Ps. 22. b

quàm præclarus est: nec enim in medijs turbatur fluctibus, aut tribulationibus insurgentibus, sed præclarior efficitur. *Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ.* Secura gloria, quæ non ab hominibus, sed à Deo est, & ab Angelis eius. Impij autem omnibus istis carebunt bonis, pereuntes in desiderijs carnalibus, hic ignominiosam ducentes vitam, & inquietam conscientiam habẽtes, & doloribus plenam, & hæc quidem initia sunt dolorum: nam in alio sæculo, multo maior, & diuturnior eos expectat cruciatus, *Ibi* enim *erit fletus & stridor dentium. Et dimittetis nomen vestrum, &c.* Glosa ordinaria sic explicat hæc verba. Talis, ac tanta erit calamitas vestra, vt in detestationem illius dicturi sint fideles in vestrum succedentes locum. *Si aliter fecero, contingat mihi, sicut Iudæis Romanorum gladio occisis.* Hanc explicationem sequitur Vatablus, *quasi dicat*: Faciam, *vt nomen vestrum in malis imprecationibus locum habeat, dicantque homines qui sibi male precabuntur: Ita mihi contingat, vt Iudæo idololatræ: vel, Disperea͂, vt Iudæus Idololatra, si non id fecero.* Tanta erit ignominia vestra, vt si quis posthac voluerit iurare, & iurando, se, vel alium execrari, dicet iurans: Occidat te Dominus, sicut Iudæos occidit. Consimilẽ execrationẽ inuenies apud Hieremiam, ait enim. *Et assumetur ex eis maledictio omni trasmigrationi Iuda, quæ est in Babylone, dicentium. Ponat te Dominus, sicut Sedechiam, & sicut Achaz, quos frixit Rex Babylonis in igne, pro eo quòd fecerint stultitiã in Israel: & mœchati sunt in vxores amicorũ suorum, & locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandaui.* Verum alia ratio longe diuersa erit seruorum Dei, & nominis eorum. nam si quis alicui bene precari voluerit, bene faciat (inquiet) tibi Dominus, sicut illi seruo Dei. Septuaginta interpretes vertũt: *Relinquetis nomen vestrum in saturitatem electis meis.* Et sensus est. Nomen vestrum adeo erit abominabile, & odibile omnibus fidelibus, & spiritualibus Israelitis, vt illud sustinere non possint, vel audire, sed ad nauseam eos prouocet. Sic explicãt Procopius, & Cyrillus. Fœtebit nomen vestrum electis meis. Fœtet enim, & ignominiosum est Christianis omnibus Iudæorum nomen. Doctissimus Pater Magister Frater Thadæus Perusinus Augustinianus, sic arbitratur hæc verba esse intelligenda. Quia tam horrenda, & execranda audiuimus de Iudæis, & vsque adeo abominabilia, vt nolimus quicquam amplius audire, saturati sumus, & pleni obturabimus potius aures, quã velimus de eorum flagitijs, & facinoribus quicquam aliud sentire, & sic nomen eorum erit in saturitatem electis Dei. Quæ explicatio mihi videtur textui valde conformis.

2. Cor. 1. c

Glosa

Vatablus.

Hier. 29. c

Fr. Thadæus Perusinus.

11 *Et interficiet te Dominus Deus, & seruos suos vocabit nomine alio.* Verbum, *interficiet*, non solum significat occisionem, qua materiali gladio fuerunt à Romanis transuerberati Iudæi, sed multo magis necem spiritualem designat eorum: nam & gladio illo peribunt, ex vtraque parte acuto: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius.* Hic est gladius, de quo supra dictum est. *Quod si nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos.* Nomen autem aliud, quo seruos suos vocandos esse prædicit, est nomen, quo à Christo Christiani dicuntur, quo nomine

Matth. 25.

Isai. 1.

mine primo insigniti sunt Antiochiæ discipuli, vt dicitur Actorum 11., sic explicat S.Hieron., Hilarius,& Germanus Episcopus, & consonat hæc explicatio cum septuaginta interpretum translatione, sic enim vertunt. *Seruientibus mihi vocabitur nomen nouum*. Illud videlicet de quo superius prædixerat: *Et vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit*. Tempore legis antiquæ serui Dei dicebantur Israelitæ, Ephraim, Iudæi, &c. at in lege gratiæ Christiani dicuntur, quod est nomen multo excellentius, & nobilius. Adamus Sasbouth, licet hanc explicationem admittat. *Vero similius*, inquit, *est Prophetam respexisse potius ad rem, quam ad nomen. Vt sensus sit, erunt alij homines, erit noua creatura*. Olim erant paruuli, nunc viri perfecti;tunc lacte,nũc solido cibo vescuntur fideles. vnde Apostolus ait. *Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus; quando autem factus sum vir, euacuaui quæ erant paruuli*.

12 *In quo:qui benedictus est super terram benedicetur in Deo amen. Et qui iurat in terra, iurabit in Deo Amen*. Sæpe dictum est, ab Ecclesia Dei. Christo regnante abijcienda esse Idola,& cultum delendum eorum, ac soli Deo gloriam tribuendam:iuxta quod Apostolus ait. *Regi autem sæculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria*. Et Ioannes Apostolus: *Filioli cauete ab Idolis*. Hoc ergò denunciat Propheta in præsenti. Omnes, inquit, iurabunt in Deo, debitum honorem illi reddentes, nemo vrgebit ad iurandum in nomine Idolorum, Iouis, videlicet, aut Mercurij, nullus talem honorem illis tribuet, sed Deo: eritque perfecta, & plena pax, & omnium spiritualium bonorũ benedictio, & abundantia,nullusque benedictus reputabitur super terram, nisi qui in Deo fuerit benedictus. Illud autem verbũ, *Amen*,nota est & signum optantis apud Hæbreos, vt dicunt qui in lingua sancta sunt versati: quod ex lib. Tobiæ manifeste colligitur. Cũ enim Gabellus Thobiam benedixisset, dicens: *Benedicat te Deus Israel, quia filius es optimi viri & iusti, & timentis Deum,& eleemosynas facientis,& dicatur benedictio super vxorẽ tuã, & super parentes vestros, & videatis filios vestros, & filios filiorum vestrorum, vsque in tertiam, & quartam generationem, &c.* omnes dixerunt, *Amen*. Est & signum asserentis, & confirmantis,quod dicitur,vt constat ex Euangelij contextu, vbi Christus Dominus sæpissimè suis præmisit verbis, Amen geminatum,sicut apud Ioannem. *Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre Regnũ Dei* Et iterum, *Amen amen dico vobis:quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati*. Et rursus. *Amen amen dico vobis,qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet,&c.* Vnde Apostolus ait. *Quot quot enim promissiones Dei sunt, in illo est, ideo & per ipsum, Amen Deo ad gloriam nostram*, idest,hanc veritatem confirmantes dicimus, *Amen Deo*,hoc est ad honorem Dei, manifestantes eius veritatem *ad gloriam nostram*, quia gloria nostra est conuersio vestra, vel *ad gloriam nostram*, quia gloria nostra est ostendere, & prædicare verbum Dei.Sic explicat S. Thomas super 2. Epistolam ad Corint.

13 *Quia obliuioni tradita sunt angustiæ priores: & quia absconditæ sunt ab oculis nostris. Ecce enim*

Margin notes: 1.Tim 1 — Amẽ quid significet. — Thob. 9. d — Ioan. 3. a — Ioan. 8. d — Ioan. 14 b — 2.Cor. 1. — S.Tho. super cap. 1. epist. 2. ad Corinth. lect. 5.

ego creo cælos nouos, & terram nouã: & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor, sed gaudebitis & exultabitis vsque in sempiternum, in his quæ ego creo. Iuxta interpretationẽ sancti Hieronymi transitus fit in præsenti ab Ecclesia militante ad triumphantem, & reddit Propheta causam, propter quam fideles omnia abijcient Idola, vnum solum verum Deum colentes. Aliciuntur enim ad hoc spe futuræ beatitudinis, in qua omnia mala præterita, etiam peccata obliuioni tradentur. Licet enim iusti etiã post resurrectionem calamitates maximas, quas in hoc sæculo sunt perpessi, & errores pristinos, & peccata habituri sint in memoria, nullum tamen inde dolorem reportabunt, aut tristitiam: sed consolationem & gaudium, quia videlicet per Dei gratiam, omnia præterita euaserunt pericula. Vnde in persona electorum, qui laqueos præsentis sæculi effugerunt, gratias agens superius dixit Isaias: *Vetus error abijt, seruabis pacem, pacem, quia in te sperauimus.* quod cap. 26. nu. 6. explicatum est. Per cælos nouos, & terram nouam, Ecclesiã intelligit triumphãtem, de qua Ioannes in Apoc. ait: *Vidi cælum nouum, & terram nouã. Primum enim cælum, & prima terra abijt, & mare iam non est. Et ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Hierusalem nouam descendentem de cælo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo.* ita explicat Augustinus, & alii quamplurimi. quæ explicatio est valde conformis textui Isaiæ, nam, vt inferius patebit, statim declarat, quale sit futurũ gaudiũ beatitudinis. Alij verò per cælos nouos, & terram nouam, nouam intelligunt creaturam, quoniam, nobis innouatis per gratiã, noua erunt omnia, secundum quod dicit Apostolus: *Si qua ergo in Christo noua creatura est, vetera transierunt: ecce facta sunt omnia noua.* Vbi notandum cũ sancto Thoma: *quod innouatio per gratiam dicitur creatura. Creatio enim est motus ex nihilo ad esse. Est autem duplex esse, esse naturæ, & esse gratiæ. Prima creatio facta, fuit, qua creaturæ ex nihilo productæ sũt à Deo in esse naturæ: & tunc creatura erat noua, sed tamen per peccatum inueterata est. Tren. 3. Vetustam fecit pellem meam, &c. Oportuit ergo esse nouam creationem, per quam producerẽtur in esse gratiæ: quæ quidem creatio est ex nihilo, quia qui gratia carent, nihil sunt.* 1. Cor. 13. *Si nouerim mysteria omnia, &c. charitatem autem nõ habeam, nihil sum. Iob. 18. Habitent in tabernaculo illius socij eius, qui non est, idest peccati.* Aug. *peccatum enim nihil est, & nihil fiunt homines, cum peccant. Et sic patet, quod infusio gratiæ est quadam creatio.* Sicut ergo Apostolus nouam creaturam appellat animam renouatam per gratiam, ita & Isaias cælos nouos, & terram nouam creari denunciat, cum nouam vitam, veteri abiecta, per Christum inchoant, abijcientes veterem hominem, & induentes nouum, qui secundum Deũ creatus est. Quanta igitur lætitia post hoc sæculum perfruentur electi, si solo gustu spiritus tanta in eis gaudia oriuntur? Si tanta exultatio in exilio, quãta erit in patria, vbi omnis creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorũ Dei? Tertiò explicatur hic locus de innouatione mundi, quæ fiet in consummatione sæculi, de qua Petrus Apostolus ait. *Adueniet autem dies Domini, vt fur: in quo cæli magno impetu transient, elementa verò calore*

Marginalia (left column): Hieron. — Beati qualiter malorum præcedentium sint memores. — Isai. 26. — Cælũ nouum, & terra noua, est cælestis patria. — Apoc. 21 — August. 20. de ciuitate Dei cap. 26.

Marginalia (right column): 2. Cor. 5. d — S. Th. ibid. lect. 4. — Iustificatio dicitur creatio, quia sine meritis fit. — Mundi innouatio futura in fine sæculi qualis sit. — 2. Pet. 3.

lore soluentur, terra autem & omnia quæ in ipsa sunt opera exurentur. Cum igitur hæc omnia dissoluenda sint: quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus, & pietatibus, expectantes, & properantes in aduentum diei Domini, per quem cæli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent. nouos vero cælos, & nouam terram, & promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat. Sic explicat Eusebius Cæsariensis. *de consummatione*, inquiens, *& mutatione mundi apertè, & magna voce Scriptura prædicante cognouimus, quia complicabitur cælum sicut liber. & rursus, erit cælum nouum, & terra noua. & rursus: præterit enim figura huius sæculi.* Eadem est explicatio S. Hieronymi in præsēti, qui adducēs in confirmationē illud Psalmi. *A principio terram tu fundasti Domine, & opera manuum tuarum sunt cæli: ipsi peribunt. tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & quasi amictum inuolues eos, & mutabuntur*, inquit, *In hoc perspicuè demonstratur, perditionem & interitum, non abolitionem in nihilum, sed commutationem sonare in melius. neque enim illud, quod in alio loco scriptum est: Luna fulgebit vt Sol, & Sol septuplum lumen accipiet, interitum significat pristinorū, sed commutationem in melius: quod vt possit intelligi, nostræ conditionis ponamus exempla. Infans cum in puerum creuerit, & puer in iuuenē, & iuuenis in virum, & vir in senem, nequaquam per singulas ætates perit: idem enim est qui prius fuit: sed paulatim immutatur, & ætati pristinæ periisse dicitur. Quod intelligens & Paulus Apostolus, loquebatur: præterit enim figura huius mundi. Consideremus quid dixerit: figura præterit, non substantia.* Idem docet S. Augustinus, & vterque Cyrillus Hierosolymitanus videlicet, & Alexandrinus, Eutimius, & Isidorus Hispalensis. *Elementa*, inquiens, *idest, cælum & terram, non credamus abolenda per ignem: sed in melius commutanda: figuram autem mundi, idest, imaginem, non substantiam transituram.* Idem confirmant S. Anselmus & Haymo ad caput septimum prioris epistolæ ad Corinthios, & omnes Theologi cum Magistro in 4. dist. 47. Sed tunc insurgit difficultas: ad quid innouatio mundi, cælum nouum, & terra noua, si nullus hominū propter quos hæc sublunaria creata sunt, inhabitaturus est terram? Hanc difficultatē se dissoluere arbitratur Ambrosius Catherinus, dicens. *Idcirco congruentissimè creditur à multis, eos, qui peccato proprio non merebuntur infernum, nec tamen Christo recepti fuerint per gratiā (quales pueri, absque baptismo decedentes) hanc nouam multo pulchriorem terrā puram ab omni inquinamento, & corruptione possessuros, vbi perpetuo laudabunt Dominum Deum.* Quam sententiam quidam modernus Theologus ita defendit, vt de paruulis absque regenerationis lauacro decedentibus affirmet, *quod post diem Iudicij, cū ipsorum animæ suis fuerint corporibus restitutæ, ab omnibus molestijs, & ærumnis, quibus in hac mortali vita subiacemus, supernaturaliter liberabūtur, melioremque in naturalibus vitam, vitio omni mentis, & corporis immunem, & in perpetuas æternitates ducent, quam vllus vmquam mortalium duxerit.* Sed hanc sententiam omnino reijcit sanctus Augustinus. Scribens enim contra Pelagium, qui extra cælū, paruulis sine baptismate decedentibus vi-

Eusebius lib. 11. de præpar. Euang. c. 17

Isai. 34.

Ps. 101.

1. Cor. 7

Aug. li. 20. de Ciuit. Dei c. 14.

Cyrillus Hierosol. Catheche. 15.

Cyrillus Alex. in il lud quia cæli sicut fumus, &c.

Eutim. super Ps. 101

Isidorus de doctrina, & fide. c. 36.

Ambr. Cather. ad c. 3. Epist. 2. D. Petri.

Molina. 1. p. q. 23. ar. 4. 5. disp. 1 mem. 9. in princ.

Aug. lib. 1 cōtra duas epistolas Pelagianorum c. 22. tom. 7.

tam quamdam concedebāt beatam, ſic ait. *Gratiam Chriſti, inquiunt, omnibus neceſſariam, & maioribus, & paruulis confitemur, & eos qui dicunt de duobus baptizatis natum nō debere baptizari, anathematizamus. Nouimus quomodo non ſecundum Paulum Apoſtolum, ſed ſecundum Pelagium hæreticū iſta dicatis, paruulis videlicet baptiſmum neceſſarium, non propter remiſſionem peccatorum, ſed tantummodo propter regnum cælorum. Datis enim eis extra regnum Dei locum ſalutis, & vitæ æternæ, etiamſi non fuerint baptizati. Nec attenditis quod ſcriptum eſt, Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit, qui autem non crediderit, condemnabitur. Propter quod in Eccleſia Saluatoris per alios paruuli credunt, ſicut ex alijs ea, quæ illis in baptiſmo remittuntur, peccata traxerunt. Nec illud cogitatis, eos vitam habere non poſſe, qui fuerint expertes corporis, & ſanguinis Chriſti, dicente ipſo. Niſi manducaueritis carnē meam, & bibetis ſanguinem meum, non habebitis vitam in vobis. Aut ſi Euangelicis vocibus cogimini cōfiteri, nec vitam ſalutemque poſſe habere paruulos de corpore exeuntes, niſi fuerint baptizati, quærite cur compellantur non baptizati ſecūdæ mortis ſubire ſupplicium, iudicante illo, qui neminem damnat immeritum, & inuenietis, quod non vultis, originale peccatum.* Ex quibus verbis S. Doctor concludit, quod ſi paruuli non baptizati extra regnum cælorum felicem habent, & beatam vitam, non erunt in morte, atque adeo peccatū originale non habebunt; quod tamen aſſerere Fides Catholica prohibet. Igitur innouatio mundi, quæ iam cōmemorata eſt, ad perfectionē & pulchritudinem deſeruiet vniuerſi, aut etiam, vt glorificatis electorum congruet corporibus. *Talia quippe*, vt Auguſtinus ait, *illis inerunt corpora, vt illic ſint, vbi eſſe voluerint.* Vnde Anſelmus. *Tunc*, inquit, *figura mundi quotidie ſeneſcentis perfecte præteribit, quando conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus noſtris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt, atque ipſa mundi ſubſtantia qualitates habere incipiet, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione cōueniāt, vt ſcilicet mundus in melius innouatus, apte accommodetur hominibus, etiam carne in melius innouatis.* Quę verba ex ſancto Auguſtino lib. 20. de ciuitate Dei, cap. 16. mutuatus eſt.

Paruuli decedentes ſine baptiſmate non habebunt poſt iudicium vitā felicem.

Matth. 19.

Ioan. 6.

Aug. li. 20 de Ciuita te Dei ca. 18.

Anſel. ad cap. 7. prioris epiſtol ad Cor.

14 *Quia ecce creo Hieruſalem exultationem, & populum eius gaudium: & exultabo Hieruſalem, & gaudebo in populo meo, & non audietur in ea vltra vox fletus, & vox clamoris.* Ex his verbis conſtat, in præcedenti verſiculo, ſermonem eſſe de Eccleſia triumphāte, in qua, ſicut Ioannes ait: *Abſterget Deus omnem lacrymam ab oculis ſanctorū, & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quæ prima abierunt.* Appellat autem ipſam ciuitatem Hieruſalem, *exultationem, & populum eius gaudium*, quia omnia in illa beatitudine erunt gaudio, & exultatione plena, ſicut ſcriptum eſt. *Bibent gaudium, bibent lætitiam.* Et iterum. *Gaudium, & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor, & gemitus.* Et rurſus. *Gaudium, & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio, & vox laudis.* Iuxta quod non a diuitibus, non epulantibus, non ludētibus, non ſaltantibus, aut alijs bonis temporalibus fruentibus, gloriā beatorum, ſed lætantium omnium gaudio

Apoc. 21 b

Beatorum fœlicitas.

Iſai. 35.

iux. 70. Iſai. 35.

d Iſai. 51.

dio

dio Psalmographus cõtulit. ait enim. *Sicut lætantium omnium habitatio est in te*. Vbi Augustinus. *Quo modo potuit, dixit lingua humana, tamquam iucundatorum omnium habitatio in te. Quid est tamquam? Quare tamquam? Quia talis ibi erit iucunditas, qualem hic non nouimus. Video hic multas iucũditates, & multi gaudent in saeculo, alij hinc, alij inde, & non est quod illi gaudio comparent; sed tamquam iucunditas erit: nam si dicat, iucunditas incipit homini occurrere, talis iucunditas, qualem solet habere in poculis, in prandijs, in auaritia, in honoribus saeculi; extollũtur enim homines, & lætitia quadã insaniunt; sed non est gaudere impijs, dicit Dominus. Est enim iucunditas quædam, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. tamquã iucundatorũ omniũ habitatio in te. ad aliud gaudium nos paremus, quia & hic tamquam simile inuenimus*. Quod autem ait, *& exultabo in Hierusalem, &c.* magnum designat affectũ amoris, quo Deus homines prosequitur. Tunc enim exultare, & gaudere dicitur, cum nos exultantes, & gaudentes facit; gaudium enim hominis, proprium reputat, vt superius dictũ est. Reliqua verba eadem sunt, & eundẽ habent sensum cum illis, quæ ex cap. 21. Apocalip. adduximus.

Psal. 86

Aug. sup. Psal. 86. to. 8.

Beatitudo lætãtium omnium gaudio cõfertur.

1. Cor. 11.

Sup. cap. 55. nu. 16.

15 *Non erit ibi amplius infans dierum, & senex qui nõ impleat dies suos. Quoniam puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit*. Hæc verba duplicem habent sensum, primus est. In cælesti patria nulla erit ætatũ diuersitas, non erit distinctio pueri, & senis, nullus præ senectute deficiet, nullus tamquam puer indigebit lacte, vt ad perfectam perducatur ætatem. Sed omnes cum surrexerint fiorebunt, *in mensuram ætatis plenitudinis Christi*, omnes erunt viri perfecti. Ita explicat Hieronymus, *illud*, inquiens, *quod in Apocalypsi Ioannis legimus, post resurrectionem exhiberi præsentiæ Iudicis paruos, & magnos, non ætatum, sed meritorum significat differentias*. Hac phrasi satis indicat Isaias immortalitatẽ Beatorum, & vitam eorum æternam; non enim erit ibi aliqua vicissitudo, nulla reperietur annorum successio, sed omnes in eodem statu permanebunt. Secundo explicatur de ætate, quatenus importat non materialem annorum numerum, sed meritorum cumulum, & perfectionem. Ad cuius intelligentiam est obseruandum, quod electi quantumuis in puerili, atque immatura ætate rapiantur, semper tamen in Scripturis sacris implere dicuntur dies suos. *Senectus enim venerabilis est, non diuturna, neque annorum numero computata: cani autem sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata*. Quapropter illi qui pleni bonis operibus moriuntur, non in puerili ætate, sed in senectute bona, aut ætate perfecta decedere putandi sunt, sicut scriptum est. *Consummatus in breui expleuit tempora multa*. Hinc de Abraham legimus, quod *mortuus est in senectute bona, prouectæque ætatis, & plenus dierũ*. Quod propter plenitudinem meritorum potissime dictum est. Reprobi autem quantumuis ad dies Mathusalem pertingant, pueri nihilominus reputantur: vnde & scriptum est. *Viri sanguinum, & dolosi nõ dimidiabunt dies suos*, hoc est, ad plenitudinem illam non peruenient, in qua electi rapiuntur, sed neque ad medietatem quidem. Sensus ergo Isaiæ planus est: In cælesti beatitudine nullus

Puer centum annorum quis dicatur.

Ephes. 4 c

Apoc. 20 d

Canities hominis est vita immaculata.

Sap. 4 b

Ibi l. c

Gen. 25. a

Moriũtur iusti pleni dierũ, non autem peccatores.

Psal. 54

erit infans, aut senex, qui non impleat dies suos, hoc est, omnes ad plenitudinem gloriæ peruenient, ad quam prædestinati sunt à Deo, & plenitudinem meritorum illi proportionatam reportabunt. Peruersi suas implent iniquitates, cum numerum peccatorum, quæ Deus statuit permittere, attingunt. Vnde & de quibusdam scriptum est, *Non sunt completæ iniquitates Amorrhæorum.* Iusti autem implent dies suos, cum merita, per quæ consequuturi sunt vitam æternã, expleuerint. Sequitur *quoniam puer, &c.* Puer centum annorum ille est, qui cum ad senectã peruenerit, puerilibus tamen semper inhæret, & praua consuetudine peccandi consenescit. Peccator centum annorum est, qui per annos centum, hoc est per multos annos in suis peccatis perseuerat. Talis nimirum morietur in æternum, & maledictus erit, illa videlicet maledictione terribili, quam iratus Dominus aduersus impios in iudicio proferet: *Ite maledicti in ignem æternum.* Sic explicat istum locum Sanctus Gregorius, dicens. *Vita quidem pueri in longum trahitur, vt à factis puerilibus corrigatur: sed si à peccati perpetratione, nec temporis longinquitate compescitur, hæc ipsa vitæ longinquitas, quam per misericordiam accepit, ei ad cumulum maledictionis crescit. Vnde necesse est, vt cum nos diutius expectari conspicimus ipsa prorogatæ pietatis tempora, quasi damnationis argumenta timeamus, ne ex clementia Iudicis crescat supplicium peccatoris: & vnde quisque eripi à morte poterat, inde grauius ad mortem tendat.* Hinc oritur difficultas, qualiter verbis Prophetæ verba cohæreant Apostoli dicentis, *Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem.* Si senior obsecrandus est, non increpandus, quomodo Isaias tàm dura increpatione aduersus Senes centum annorum inuehitur? Hanc difficultatem idem sanctus Gregorius, qua solet profunditate scribens ad Ianuarium, dissoluit. ait enim. *Prædicator omnipotentis Domini Apostolus dicit: Seniorem ne increpaueris. Sed hæc eius regula tunc obseruanda est, cum culpa senioris exẽplo suo non trahit ad interitum corda iuniorum. Vbi autem senior iuuenibus exemplum ad interitum præbet, ibi districta increpatione feriendus. Nam scriptum est: Laqueus iuuenum omnes vos. Et rursus Propheta dicit: Et puer centum annorum maledictus est. Tanta autem nequitia ad aures meas de tua senectute peruenit, vt eam, nisi adhuc humanitus pensaremus, fixa iam maledictione feriremus.*

Gen. 15. d

Puer centũ annorum quis dicatur.

Matt. 25.

Greg. 17. moral c. 4

1. Tim. 4 a

Senes quãdo sint increpandi.

Greg. l. 7 Epistolarũ indictione 1. epist. 1.

16 *Et ædificabunt domos, & inhabitabunt: & plantabunt vineas, & comedent fructus earum. Non ædificabunt, & alius habitabit: non plantabunt, & alius comedet.* In præsenti sæculo domos ædificamus spirituales, quas construimus virtutibus, fide videlicet, spe, & charitate, atque alijs pietatis operibus, propter quod Apostolus ait. *Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis, Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui, alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est: quod est Christus Iesus. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos, fœnum, stipulam, vniuscuiusque opus manifestum erit.* Vineas plantamus, cum variarum virtutum vi-

1. Cor. 3. b

tes in corde statuimus, in patria autem ædificatas domos pacifice inhabitabimus, & fructus vinearum comedemus, sicut scriptum est. *Labores manuum tuarum quia manducabis: beatus es, & bene tibi erit.* Vnde & electis suis dicet Dominus. *Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi.* Sensus ergo huius loci est. Ipsi, qui ædificauerint domos, inhabitabunt eas in æternum, non alieni, non extranei: & qui plantauerint vineas, fructum earum comedent, alij autem eijcientur foras, & famem, ac sitim patientur in æternũ, *pluet super eos laqueos, ignis, sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum*: Nec mirum quia nullam sibi ædificauerunt domum, qua ab his protegerentur, & defenderentur periculis. Consonat hæc explicatio cum verbis illis, quæ prædixerat supra. *Iurauit Dominus in dextera sua: & in brachio fortitudinis suæ. Si dedero triticum tuum vltra cibum inimicis tuis: & si biberint filij alieni vinũ tuum in quo laborasti. Quia qui congregant illud comedent, & laudabũt Dominũ: & qui cõportant illud, bibẽt in atrijs sanctis meis*, vt ex his quę diximus c. 62. n. 10. manifeste constat.

Ps. 127.

Cant. 5.

Psal. 10

Isai. 62. 6

17 *Secundum enim dies ligni erunt dies populi mei, & opera manuum eorum inueterabũt electi mei.* Explicat Isaias diuturnitatem vitæ beatæ: electi namque in sempiternũ viuent, quod ex analogia ad lignum vitæ positum in Paradiso voluptatis declarat, ac si diceret. Sicut homo in statu illo felicissimo, esu ligni vitæ, vitam duxisset immortalem, ita & electi mei viuent in æternum esu diuinæ sapientiæ, de qua Salomon ait. *Lignum vitæ est his, qui apprehenderint eam, & qui tenuerint eam, beati.* Sic explicat sanctus Augustinus, & Hieronymus, quorum explicatio cõsonat translationi septuaginta interpretum, quæ sic habet: *secundum enim dies ligni vitæ, erunt dies populi mei.* Consonat & translationi Chaldaicæ eodem modo vertenti. Vel secundum alios loquitur, sumpta similitudine ad arbores, quæ in siluis positæ, ad quingentos annos durare dicuntur. In ædificijs verò multo diuturniori tẽpore persistunt. Quod autem subditur, *& opera manuum eorum inueterabunt electi mei*, id ipsum significat, videlicet, diu durabunt fructus illi, quos ex vinea sua electi colligent: non enim deficient in æternum. Phrasis satis communis est in Scriptura, qua veterascere idẽ significat, quod durare in æternum, sumpta similitudine à re vetusta, quæ longo tempore durauit. *Opera* ergo, idest fructus operum *manuũ eorum inueterabunt electis meis.* & eiusdem lectionis meminit Haymo. Alij, inter quos est Adamus Sasbout, legunt, *& opera manuum eorum inueterabunt*. facientes hic finem, & postea subdunt. *Electi mei non laborarunt frustra*: quæ lectio habetur in magnis biblijs Colinei, anno Domini 1541. & apud septuaginta interpretes in exemplaribus Græcis, quæ circumferuntur. Sed in editione vulgata, cui standum est, legitur, *& opera manuum eorum inueterabunt electi mei.*

Beatitudo durabit in æternum.

Prou 3.

Aug li. 20. de Ciuit. Dei. c. 26.

Hieron.

18 *Non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbatione: quia semen benedictorũ Domini est, & nepotes eorum cum eis.* Significat his verbis, mercedem magnam esse reseruatam electis, quod sanctus Paulus his verbis explicuit. *Scientes, quod labor noster non est inanis in Domino.* Quod enim Isaias dicit: *non laborabunt frustra*, hoc Paulus declarat

1. Cor. 15.

Labor impiorũ inanis est, non labor iustorum.

clarat dicens, *Labor noster non est inanis*. Inanis est labor impiorum, quoniam frustra laborant in via iniquitatis. quærentes enim felicitatem in summam incidunt miseriam, iuxta quod Salomon ait. *Cumque me conuertissem ad vniuersa opera, quæ fecerant manus meæ, & ad labores in quibus frustra sudaueram: vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole*. Et iterum. *Risum reputaui errorem, & gaudio dixi, quid frustra deciperis?* Frustra sudant qui lætantur in via iniquitatis. & ambulant vias difficiles: quærunt enim requiem animæ suæ, & non inueniunt. Electi autem non laborant frustra, quoniam mercedem suorũ laborum accipient, & requiem, quam quærebant, inuenient. nec solum ipsi, sed filij etiam, & nepotes eorum, labores manuum suarum manducabũt: subditur enim. *Neque generabunt in conturbatione*; hoc est, non generabunt filios turbationis, aut perditionis, sed filios pacis, semen benedictorum. Sic Paulus per Euangelium multos filios pacis genuit Christo, ipso attestante. *Nã in Christo Iesu per Euangelium meũ ego vos genui*. Qui secundum carnẽ generant, in conturbatione generãt: quoniam in educanda prole conturbationes patiuntur, & molestias quãplurimas. Qui autem generant secundum spiritum, sine conturbatione generant, quoniam pace fruũtur Spiritus sancti, & gaudio. Quidam expositores hæc ad generationem referunt bonorum operum, ita vt sensus sit. *Non generabunt in conturbatione*, idest festinanter, & celeriter, sed quidquid aggredientur, cum cõsilio, maturitate, & iudicio efficient, *quia semen benedictorum Domini est*, idest, quia electi mei sunt noua creatura: quia, *non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*. *Et nepotes eorum cum eis*; idest, non solum ipsi hæc facient, hæcquè possidebunt bona, sed & filij, & nepotes eorum in secundam, & tertiam generationem, sicut dicitur in Psalmo. *Generatio, & Generatio laudabit opera tua, & potentiã tuam pronunciabũt*.

Eccls. 2. d

Ibid. a

1. Cor. 4 c

Ioan. 1.

Ps. 144.

Orationes Iustorum statim exaudiũtur.

19 *Eritq; antequam clament, ego exaudiam. adhuc illis loquentibus ego audiam*. Aliud priuilegium concedit iustis: pollicetur enim se illico exauditurum orationes eorum. cui consonat illud Euangelij. *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam. petite, & accipietis. quærite, & inuenietis, pulsate, & aperietur vobis, omnis enim qui petit, accipit*. Clamare est ardenti, & veraci desiderio Deum orare; non ergo differetur oratio sic clamantiũ: adhuc enim in corde erit votum, & clamor vocis nondum ad os perueniet, & iam exauditum erit vtrumque, Psalmista attestante. *Desiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationes cordis eorum audiuit auris tua*. De quo latius dictum est cap. 30. nu. 24. vbi explicata sunt alia consimilia verba Isaiæ dicentis. *Ad vocem clamoris tui statim vt audierit, respõdebit tibi*, & eodem cap. a. n. 15. vsque ad 28. quatuor expendimus rationes, propter quas prouida dispẽsatione Deus aliquando, quæ iusti petunt, differt concedere.

Ps. 9. g

20 *Lupus & agnus pascentur simul: & leo, & bos comedent paleas: & serpenti puluis panis eius. Non nocebunt, neque occidẽt in omni monte sancto meo, dicit Dominus*. Exprimit sub metaphora istorum animalium summam concordiam & pacem Regni Christi. Mirabile quippe est, & di-

Pax inter fideles quãta sit.

& diuinæ virtuti attribuẽdum, quod in tantam concordiam conuenerint Gẽtes, & Iudæi in Ecclesia, qui prius inter se capitalibus odijs dissidebãt: ita vt Samaritana Christo Domino petenti, *da mihi bibere*, responderit. *Quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim coutuntur Iudæi Samaritanis*. Sicut ergo mirum esset, quod lupus & agnus pascantur simul, & leo & bos pacifice in eodem præsepio paleas comedãt, ita est admiratione dignum, quod in vno Christi ouili gentes & Iudæi eodem cibo vescantur, & pacifice conuersentur. Hic locus satis diffuse explicatus est supra cap. 11. nu. *11*. *12*. & 13. Vbi hæc fere eadem verba prædixerat Isaias, his dumtaxat exceptis. *Et serpenti puluis panis eius*. quibus significatur, non electis, sed reprobis serpentem tortuosum, idest diabolum nociturũ: puluis enim, idest peccatores, qui sũt *tamquam puluis quem proijcit ventus à facie terræ*, erunt panis, idest cibus eius, serpentis videlicet: reprobos enim absorbebit, electis nocere non poterit, sicut de ouibus suis Veritas ait. *Et ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquã de manu mea*. Olim dictum est serpẽti: *super pectus tuum gradieris, & terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ*, modo Isaias ait: *Serpenti puluis panis eius*. Graditur super pectus suum, & reptat super terram, ne ascendentes in altum, & cælestia quærentes inficere possit. Terram comedit, & puluere vescitur, sed hanc terram Dominus, qui dixit discipulis suis; *Vos estis sal terræ*, in salẽ conuertit, vt terra ipsa, quæ olim erat cibus, venenum esset serpenti. Hinc de sale Agrigentino, de quo Augustinus ait, quod in igne fluit, & in aqua crepitat, referunt aliqui, quod super terram cuiusdam insulæ, quæ abundabat serpentibus, sparsum omnes serpentes necauit. Quid ergo mirum, quod terra in salem verbo Domini immutata, serpentem antiquum occidat. Vnde Chrysostomus explicans illud. *Dominus regnauit, exultet terra*. *Iam ego*, inquit, *non timeo; Terra es, & in terram reuerteris. In baptismate enim deposui terram, & cælum indui: & nunc audio, Cælum es, & in cælum ascendes. Dominus ergo regnauit, exultet terra, lætentur insulæ multæ. Non iam sub terra iaceo, non iam in abstrusis, & silentibus, tenebrosisque diaboli speluncis, & labyrinthis in inferno detineor. Meum est post hac nubes transcendere, & propter regnantem Christi gratiam sursum in cælum currere. Cuius rei testimonium non deest. Rapiemur in nubibus*, inquit *Paulus, in occursum Domini, sicque semper cum Domino erimus. Dominus regnauit, exultet terra, lætentur insulæ multæ. Non iam Heua timet Adam approbantem, nam in maribus eius ruina reparata est. Non iam timeo serpentem aliorsum caput inclinantem, superque ventrem euntem, ac calcaneum obseruantem. Non iam timeo ictum virulentum: non enim sum vltra terra, sed sal: serpenti enim dicit Dominus maledicturus: Terram comedes iuxta dies vitæ tuæ. Ante Christi aduentum terra eram, comedebar à serpente: Vbi autem venit Dominus, in salẽ me mutauit. Disce dilecte, quomodo sal fit: vt cum didiceris quomodo fiat, te ipsum in re illa agnoscas. Sal ex aqua fit, & vento. Sal merito appellauit nos Dominus: quoniam ex aqua & Spiritu regenerauit*. Cum ergo hæc ita sint, optime nunc dicit Isaias, *non nocebunt*.

[Marginalia: Ioan. 4. — Samaritani inimici erant Iudæorum. — Psal. 1. — Ioan. 10 — Gen. 3. — Matt. 5 — Sal Agrigẽtinum in ignẽ fluit, & in aqua crepitat. — August. lib. 1. de ciuitate Dei cap. 5 to. 5 — Chrysost. super Psal. 96 to. 1. — Gen 3. — 1. Thess. 4. d — Sal necat serpentes. — Gen. 3. c]

bunt, scilicet serpentes, *neque occidēt* electos *in omni mōte sancto meo*, vt eorum nutriantur interitu, quoniā sal Euangelicæ prædicationis inuenient sparsum in suam perditionem. vel sic, *non nocebunt*, *&c.* idest, in omni Ecclesia mea, quam superius contulit monti, non nocebunt, neque occident, quia nullus aduersus alium insurget, sed perpetuam inter se concordiam seruabunt, & pacem, iuxta illud, quod idem Propheta prædixerat, *& conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces. Nō leuabit gens contra gentem gladium, neque exercebuntur vltra ad prœliū.* Cōfirmat autem hæc omnia Dei subscriptione, subiungens, *dicit Dominus*, vt omnes fidem oraculo adhibeant Prophetæ, scientes, quoniam qui hæc dixit, potens est, & facere. Ipsi gloria in sæcula sempiterna.

Isai. 2. *Isai. 2.*

CAPVT LXVI.

1. HAEC dicit Dominus: Cælum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum: quæ est ista Domus, quam ædificabitis mihi? & quis est iste locus quietis meæ? Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt vniuersa ista, dicit Dominus. 2. Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos? 3. Qui immolat bouem, quasi qui interficiat virum: qui mactat pecus quasi qui excerebret canem: qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat: qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. 4. Hæc omnia elegerunt in vijs suis, & in abominationibus suis anima eorum delectata est. 5. Vnde & ego eligam illusiones eorum: & quæ timebant, adducam eis: quia vocaui, & non erat qui responderet: locutus sum, & non audierunt: feceruntquè malum in oculis meis, & quæ nolui elegerunt. 6. Audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum eius: dixerunt fratres vestri odientes vos, & abijcientes propter nomen meum: glorificetur Dominus, & videbimus in lætitia vestra: ipsi autem confundentur. 7. Vox populi de ciuitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis. 8. Antequam parturiret, peperit: antequam veniret partus eius, peperit masculum. 9. Quis audiuit vmquam tale? & quis vidit huic

huic simile? numquid parturiet terra in die vna? aut parietur gens simul, quia parturiuit & peperit Sion filios suos? 10. Numquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam, dicit Dominus? si ego, qui generationem ceteris tribuo, sterilis ero, ait Dominus Deus tuus? 11. Lætamini cum Hierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam: gaudete cum ea gaudio vniuersi, qui lugetis super eam, vt sugatis, & repleamini ab vbere consolationis eius: vt mulgeatis, & delicijs affluatis ab omnimoda gloria eius. 12. Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego declinabo super eam quasi fluuium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam Gentium, quam sugetis: 13. ad vbera portabimini, & super genua blandientur vobis. 14. Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, & in Hierusalē consolabimini. 15. Videbitis, & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba germinabunt, & cognoscetur manus Domini seruis eius, & indignabitur inimicis suis. 16. Quia ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ eius: reddere in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis: quia in igne Dominus dijudicabit, & in gladio suo ad omnem carnem, & multiplicabuntur interfecti à Domino, 17. Qui sanctificabantur, & mundos se putabant in hortis post ianuam intrinsecus, qui comedebant carnem suillam, & abominationem & murem: simul consumentur, dicit Dominus. 18. Ego autem opera eorum, & cogitationes eorum: venio vt congregem cum omnibus gentibus & linguis: & venient & videbunt gloriam meam. 19. Et ponam in eis signum, & mittam ex eis, qui saluati fuerint, ad Gentes in mare, in Africam, & Lydiam tendentes sagittam: in Italiam & Græciam, ad insulas longe, ad eos, qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam. 20. Et annunciabunt gloriam meam Gentibus, & adducent omnes fratres vestros de cunctis Gentibus donum Domino in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis, ad montem sanctum meū Ierusalē, dicit Dominus, quomodo si inferant filij Israel munus in vase mundo in domum Domini. 21. Et assumam ex eis in sacerdotes, & leuitas, dicit Dominus: Quia sicut cæli noui, & terra noua, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus: sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum. 22. Et erit mensis ex mense, & sabbatum ex sabbato: 23. veniet omnis caro vt adoret coram facie mea, dicit Dominus. 24. Et egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me: 25. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: 26. & erunt vsque ad satietatem visionis omni carni.

SVMMA CAPITIS.

IN hoc vltimo capite (vt finis principio respondeat) conatur Isaias, Iudaos à carnali amore templi, & nimio studio, atque obseruantia religionis Mosaica auertere, vt ad amorem Christi, & legis Euangelica, in quibus vera salus consistit, eos inducat. Hoc ipsum in capite primo huius prophetia pramiserat, infirmitatem legalium ostendens, qua non poterant à peccato animam interius emundare. Igitur in ipso initio huius capitis ostendit templum illud Hierosolymis fundatum domum esse paruam Dei magnitudini.

Secundò, consequenter denunciat, non holocaustorũ aut victimarum multitudine, sed vera humilitate cordis, & spiritus contritione Deum placari. Versiculo, ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum? &c.

Tertiò. Idipsum exemplo declarat, sermonem ad Apostolos, & paruas reliquias, qua ex Iudais in Christum crediderunt, conuertens, & spiritualium multitudinem filiorum, & alia bona quam plurima illis repromittens, quoniam ad verbum Domini tremebant. Versiculo. Audite verbum Domini, qui tremitis, &c.

Quartò. Vniuersos fideles inuitat, vt cum Ecclesia Catholica tot filios generanti collatentur. Versiculo: Lætamini cum Hierusalem, &c.

Quintò. Transfert sermonem ad explicandam iram Dei, qua in die Iudicij omnibus reprobis suorum delictorum pœnam inferet condignam. Versiculo: Quia ecce Dominus in igne veniet.

Denique gloriam electorum, & reproborum sortem infelicem, currenti calamo describit, terminum in eo (vt Augustinus dicit) sua imponens prophetia, ad quod terminabitur saculum. Versiculo: Quia ecce Dominus in igne veniet, &c.

Aug. li. 20. de Ciuit. Dei. c. 11.

COM-

COMMENTARIVM.

1\. HAEC *dicit Dominus: Cælū sedes mea: terra autem scabellum pedum meorum. Quæ ista domus quamædificabitis mihi: & quis iste locus requietionis meæ? Omnia hæc manus mea fecit: & facta sunt vniuersa ista, dicit Dominus*. Pollicitus fuerat in capite præcedenti, se non damnaturum iustum cum impijs, sed opera eius bona acceptaturum: nunc consequenter docet, quæ sint opera bona Deo grata, & quibus sacrificijs delectetur. Non enim ad templum materiale respicit, si fides desit, & interior cultus, nec hostijs corporalibus placatur. Non hæc à nobis requirit, sed spiritum contritum, & humiliatum. Vnde Christus Dominus ad Samaritanam dixit. *Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu, & veritate: nam & pater tales quærit, qui adorent eū. Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare*. (Ioan. 4) Nec tamen per hoc intelligas, Deum templū materiale, quod exstruēdum iusserat velle respuere, sed vult, vt vere in eo sanctificetur nomen eius, & ibi conueniant omnes ad laudandum eum. Alioquin si solo templo sine cultu Dei contenti sumus, digni erimus, qui à Domino abijciamur. Non ergo satis est secundum speciem bene operari, aut Deum colere, sicut hypocritę faciūt, qui volunt videri iusti, & cultores Dei, sed esse iusti, & veri adoratores nolunt. Hoc vitium obijcit nunc Iudæis. Confidebant enim in templis deauratis, ac proprijs expensis fabricatis, confidebant in sacrificijs, & holocaustis externis, neglecta misericordia, & fide, ac vera pietate. Quibus Dominus respondet, quodcumque templum manu factum, angustum esse locum maiestati suæ. Cum enim cælum & terram ipse impleat, quomodo poterit vnius templi spatio contineri? Hinc Apostolus ad istum locum Isaiæ alludens, ait. *Deus qui fecit mūdum, & omnia quæ in eo sunt, hic cæli & terræ cum sit Dominus, non in manu factis tēplis habitat, nec manibus humanis colitur indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam, & inspirationē, & omnia*. (Act. 17. f) Hinc & sanctus Stephanus suam Hypocrisim, & impietatem Iudæis exprobrās, hunc eundem locum Isaiæ allegauit; *David*, inquiens, *inuenit gratiam ante Deum, & petijt, vt inueniret tabernaculum Deo Iacob. Salomon autem ædificauit illi domum. Sed excelsus non in manu factis habitat, sicut per Prophetam dicit. Cælum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum. Quam domū ædificabitis mihi, dicit Dominus, aut quis locus requietionis meæ est? Nōne manus mea fecit hæc omnia? Dura ceruice, & incircuncisis cordibus, & auribus, vos sem-* (Act. 7. f)

Templum materiale, absque spirituali cultu non placet Deo.

semper Spiritui sancto restitistis: sicut patres vestri, ita & vos. Hinc & Salomon in oratione sua, Dei magnitudinem admirans, ait: *Ergone putandum est, quod vere Deus habitet super terram? Si enim cælum, & cæli cælorum te capere non possunt: quanto magis domus hæc, quam ædificaui tibi? Sed respice ad orationem serui tui, & ad preces eius, Domine Deus meus*. Incorporeus enim est Deus, & nullo potest contineri loco. Intra & extra, circa, supra, & infra omnia est. & quamuis Deus sit vbique; cælum tamen appellat sedem eius, eo quod eius gloria magis in cælis appareat, vbi maiestatem suam clare ostendit electis. propter quod in oratione Dominica dicitur. *Pater noster, qui es in cælis, &c.* Terra autē dicitur scabellum pedum eius, quia inter omnia creata infimum obtinet locum. Hæc spiritualiter intelligenda sunt: Deus enim corpus non habet vt sedeat, nec pedes vt super terram eos constituat. Nihil ergo aliud hac phrasi loquendi significat, nisi quod cælum, & terrā ipse impleat, ac naturam incomprehensibilem habeat, vt Athanasius explicat, & Hilarius. In altiori autem sensu, per cælum poteris cum Augustino animam iusti, quæ sedes est sapientiæ, aut sanctorū Angelorum mentes intelligere, in quibus Deus per gratiam & gloriam speciali quadam ratione inhabitat: per terram autem humanitatē Christi: hæc enim scabellum est pedum Altissimi, de qua per Psalmistā dicitur. *Adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctum est*, nō enim iubet nos terram istam, quam pedibus calcamus, adorare, cum scriptum sit, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies*, sed Christum Dominum. Sic explicat sanctus Augustinus. *Suscepit*, inquit, *de terra terram, quia caro de terra est, & de carne Mariæ carnem accepit. Et quia in ipsa carne hic ambulauit, & ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit: nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adorauerit: inuentū est, quēadmodū adoremus, vt tale scabellum pedum Domini, & non solum non peccemus adorando, sed peccemus non adorando*.

3.Reg.8

Vbique præsēs est Deus.

Terra scabellum est pedū Dei.

Athan. lib. de vnitate & sempiterna substantia Trinitatis.

Hilarius lib. 1. de Trinitate.

Aug super Psalm 98. paulo post principiū. to 8. & epist. 222. tom. 2.

Psal. 98

Deut. 6.

Matt. 4

Scabellum pedū Dei est humanitas Christi.

Aug. super eundē Ps. circa med. tom. 8.

2 *Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos?* Sanctus Gregorius iuxta vetustam translationem sic dicit esse legēdum. *Super quem requiescet Spiritus meus nisi super humilem, & quietum, & trementem sermones meos?* Et ita vertunt septuaginta. Quibus verbis significari docet ab iracundis Spiritum sanctum radium suæ cognitionis abscondere, & super humilem, & quietum, & trementem sermones eius libenter quiescere. Vnde Ambrosius. *Isto*, inquit, *humilis & quietus, vt in tuo Deus requiescat affectu, qui non dicitur requiescere in bestijs, nec requiescit in pectore bestiali. Non requiescit in his de quibus Dominus ait: Veniunt ad vos in vestitu ouiū, & intus sunt lupi rapaces*. Vnde & de Christo Domino, qui humilis super omnes fuit, & quietus, superius dixerat: *Et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, &c.* Quod ibidem num. 4. explicatum est. Quietum ergo illum vocat, qui à peccatis quiescit iuxta illud, quod dixerat supra, *quiescite agere peruerse*, qui & Sabbatum delicatum agere non renuit. Nam propria voluntate euacuatos sua gratia visitare, & consolare dignatur. Iuxta editionem vulgatam idipsum significatur. Per pauperculum, pauperes

Gregor 5. moral 31.

Spirit' sanctus super humiles, non super iracundos quiescit.

Ambr. lib. 6 exam. c 8

Mat. 7.

Isai. 11.

Isai. 1.

peres illos intelligit, qui in Scriptura laudantur, cum dicitur. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*. de quibus plura superius dicta sunt. Contritos spiritu eos dicit, qui ita dolent pro peccatis suis, vt præ afflictione spiritus cor suum conterant, & in minutissimas partes diuidere censeantur, opere adimplentes illud præceptum. *Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra*. De his namque scriptum est *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum, & humiliatum Deus non despicies*. Addens autem, & trementem sermones meos, significare voluit, quam grata sit Spiritui sancto anima iusti timens, & tremens separari ab eo. Istum affectum specialiter causat in electis suis Spiritus sanctus: propter quod, cum simpliciter de alijs donis eius in Christo quiescentibus, dixisset superius: *Et requiescet super eum Spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, &c.* ad timorem Domini perueniens stylum mutat, & ait. *Et replebit eum spiritu timoris Domini*. Spiritus sapientiæ requiescit super Christum, sed spiritus timoris Domini replet illum. Vide quæ de hoc timore notauimus. cap. 8. nu. 22. & cap. 11. nu. 6.

Mat. 5. Supra cap. 32. nu. 3. cap. 49 nu. 13 ca 52. num 5.

Ioel 2. Ps. 50.

Timor cō mendatur

Isai. 11.

3 *Qui immolat bouem, quasi qui interficiat virum: qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem: qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat: qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo*. Quasi dicat, non solum vestris sacrificijs non placor, sed magis ac magis exasperor. Confert homicidio sacrificium Iudæorum, quoniam vtrumque ex eodem crudelitatis fonte procedebat. De substantia enim pauperum Deo victimas offerebant. quod, vt superius ostendimus, detestabatur Altissimus. Canem offerre erat in lege prohibitum, quoniam animal est immundum, & abominabile coram Deo, eo quod sanguine se oblectet, in quo nimirum symbolum est obtrectatorum, & calumniatorum. Porcus etiam immundus est, & in luto seipsum volutans, ac stercora vorans, in quo typum carnalium gerit, & epulonum, atque aliorum, ante quos non sunt margaritæ mittendæ. Sicut ergo offerre Deo canem, aut sanguinē suillum, execrabile erat, ita, inquit, execror vestra sacrificia, & oblationē thuris vestri detestor, sicut benedictionem, aut cultum idoli. Deus ergo præcissa, & nuda sacrificia fide, & charitate destituta, quibus interius colitur, non secus reijcit, quàm reijceret res quibus comparātur immundas. Possunt etiam hæc referri à tempus legis Euāgelicæ, in quo, legalibus mortificatis, sacrificia legis antiquæ offerre, abominabile est coram Deo, vt latissime supra ostensum est.

Porcus significat carnales & epulones.

Sacrificiorum antiquorū infirmitas.

Sup. c. 1. à nu 31. vsque ad 43

4 *Hæc omnia elegerunt in vijs suis, & in abominationibus suis anima eorum delectata est. Vnde & ego eligam illusiones eorum: & quæ timebant adducam eis*. Sensus est. Condignam pœnam Iudæis hypocritis retribuam, & in nudis sacrificijs legis confidentibus. Irriserunt me, & ludibrio habuerūt, & ego irridebo eos, & subsannabo: nam dabo eos in reprobum sensum, & quidquid timuerunt, inducam super eos. Quod ad litteram videtur impletū, cum à Romanis quadraginta annis post passionem Domini capti sunt. Ipsi enim timentes, ne forte venirent Romani, & tollerent locum eorum & gentem, morti tradiderunt Christum; & tamē quia occiderunt Christum, venerunt Romani, & abstulerunt locum eorum

Ioan. 11

& gen

Iob.

& gentem. Timuerunt pruinam, & irruit super eos nix. Ipsi elegerunt peccata, & ego eligam eorum flagella. Ipsi delectati sunt in abominationibus suis, & ego *consolabor super hostibus meis, vindicabor de inimicis meis.*

Isai. 1.

5 *Quia vocaui, & nõ erat qui responderet: locutus sum, & non audierunt. feceruntque malum in oculis meis: & quæ nolui elegerunt.* Reddit causam propter quam tot malis vsque in hodiernum diem sunt attriti Iudæi, quia videlicet venit Christus, & vocauit eos ad se, & multis miraculis, atque innumeris eos præuenit beneficijs, & tamen respondere noluerunt, nec se ad Deum conuertere, sed obdurati, & excæcati permanserunt in oculis, atque in pręsentia eius, Spiritui sancto resistentes, & ea quæ Deo non placebant eligentes. Loquitur autem Propheta in persona Christi, Ego inquit, *vocaui, & non erat qui responderet,* &c. Vocat Dominus, & respondere non vult seruus, loquitur Dominus, & seruus irridet eũ, quod insignis impudentiæ est indicium. Ideo excusationem non habent de peccato suo, sicut Veritas ait: *Si nõ venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit, & Patrem meum odit. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem & viderunt, & oderunt, & me, & Patrem meũ.* Ideo & in direptionem traditi sunt. Consonant huic loco verba illa, quæ per Salomonem dicit. *Quia vocaui, & renuistis: extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret; despexistis omne consilium meum: & increpationes meas neglexistis: ego quoque in interitu vestro ridebo: & subsannabo, cum vobis id quod timebatis aduenerit. Cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit.* Similem querelam aduersus Iudæos incredulos iterum atque iterum proposuerat supra, dicens. *Quia veni, & non erat vir, vocaui & non erat qui audiret.* Et rursus. *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas.* Vt hinc discas, quàm obdurata fuerint eorum corda, quibus sæpius repetita correctio nihil profuit. de quo lege supradicta cap. 1. nu. 23. 24. in illa verba, *super quo percutiam vos vltra, addentes præuaricationem.*

Vocationi Dei resistẽtes puniũtur.

Ioan. 15 d

Prou. 1. f

Isai. 50. a

Isai. 65. a

6 *Audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum eius. Dixerunt fratres vestri odiẽtes vos, & abijcientes propter nomen meum: Glorificetur Dominus, & videbimus in lætitia vestra: ipsi autem confundentur.* Superius dixerat hoc eodem capite. *Ad quem autem respiciã, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos:* nunc autem eisdem veram consolationem repromittit, & loquitur ad Apostolos & paruas reliquias, quę ex Iudæis crediderunt in Christum: & mira consolatione eos, qui humiles sunt, & mundo exosi atque despecti, erigit, quasi dicat. Vos qui persecutionem patimini propter Euangelium, non solum ab hostibus, & extraneis, sed etiã ab amicis, & fratribus vestris, qui aduersus vos consistunt propter nomen meum, vos abijcientes, & arbitrantes se obsequium in hoc præstare Deo, vos ergo æquo animo estote, nã prope adest redemptio vestra. *Dixerũt fratres vestri, &c.* fratres Apostolorum fuerunt Iudæi, vtpote ex eodem genere nati. Vnde Paulus, *optabam,* inquit, *ego ipse anathema esse à Christo*

Rom. 9.

sto pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secũdum carnem, fratres erãt, sed falsi fratres odientes Apostolos, & eos à se abijcientes, quia Christum crucifixum prædicabant, & dicebant, veram lætitiam & gloriam in abnegatione rerum temporalium, & crucis Christi amore consistere, qui virtute propria surrexit à mortuis, & discipulis suis gloriosus apparuit. Isti fratres inquit, *dixerunt, per irrisionem, glorificetur Dominus*, idest, ostendat ipse Iesus, qui se dicit filium Dei, & manifestet in publico gloriam suam, & videbimus in lætitia vestra. Vos promittitis vobis magnos triũphos in Christo, videamus eos, vt in lætitia vestra gloriam cognoscamus, ac veneremur Christi vestri. Consimilia dixerunt Iudæi ad Christum Dominum. *Quod signum*, inquiunt, *ostendis nobis, vt videamus & credamus?* Cum ergo hæc & similia dixerint vobis ò Apostoli, ne terreamini, *plorabitis quidem & flebitis vos, mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium*, illi autem peribunt, vnde & subditur; *ipsi autem confundentur*, videlicet, cum a Romanis capti fuerint, vel cum dies Domini aduenerit, *qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit vnicuique à Deo*. Nec longe abest tempus confusionis illorum, & consolationis vestræ, subditur enim.

Ioan. 16 d

1. Cor. 4. a

7 *Vox populi de ciuitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis*. Ac si dicat. Prope est dies Domini, dies retributionis, in qua vicem hostibus suis retribuet Dominus. Ecce iam sonat vox populi de ciuitate, idest, *iam auditur fremitus militaris obtinentis ciuitatem Hierusalem. Nam radix vocis Hebreæ, quam noster interpres vertit, populum, significat fremere militaliter*. Ita explicat Adamus Sasbouth. Eandem explicationem non obscure innuit Cyrillus, qui quasi hostium deuastantium vrbem clamorem, & Iudæorum gemitus & lamenta hoc loco describi asserit, quæ talia erunt, vt in vrbe, & in templo edita, à longinquis tamen locis audiantur. Potest etiam non inconuenienter explicari præsens locus, de triplici voce. Prima est vox populi suam plangentis ruinam. Secunda est vox de templo, Angelorum ad inuicem dicentium. Migremus hinc. Nam vt superius diximus, hæc vox Angelorum in templo audita est, antequam euerteretur à Deo. Tertia est vox Domini, quæ virtutem eius designat ad suos debelandum inimicos. Quod si hæc ad diem Iudicij referantur, prima vox erit in Sole, & Luna, & Stellis: Nam signis præcedentibus, diem futurum annunciabũt Iudicij, & excidium plangent vniuersi, vel si magis placet, prima vox erit *sonitus maris, & fluctuum*, quæ antecedet tempus Iudicij. Secunda est vox Archangeli clamantis & dicentis, Surgite mortui, & venite ad Iudicium. De hac voce scriptum est. *Quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo, & mortui qui in Christo sunt resurgent primi*. Et iterum. *In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba, canet enim tuba, & mortui resurgẽt incorrupti, & nos immutabimur* Tertia est vox Domini reddẽtis retributionẽ inimicis suis, idest reprobis, inimicis crucis Christi, quibus dicturus est. *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius*. Ideo ter ponitur in hoc versiculo nomen, vox, vt

Adamus.

Cyrillus.

Luc. 21. e

Vox Archãgeli dicentis, surgite mortui, qualis.

1. Thess. 4. d

1. Cor. 15 g

Matth. 25.

Eee tripli-

triplicem vocem prædictam designet audiendam.

8 *Antequam parturiet peperit: ante quã veniret partus eius, peperit masculum.* Postquam Isaias in versiculo præcedenti, mala ventura denunciauit reprobis, consequenter annunciat bona, quæ contingent electis, familiare est enim Isaię, tristibus, læta miscere. Significat ergo hoc enigmate, diem salutis subito futurum, ita vt ante quam parturiat, ante quã videatur tempus partus adesse, res per agatur, iuxta illud quod Apostolus ait. *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur, in momento in ictu oculi.* Non ergo est cur electi sint anxij, & soliciti, aut Dominum interrogẽt dicenres: *Dic nobis quando hæc erunt & quod signum aduentus tui, & consumationis sæculi?* Nã subito dum non speratur, adueniet. Est & aliud, quod sub hac metaphora mulieris parientis masculum, significare voluit; videlicet Ecclesiam primitiuam Apostolorum prædicatione quamplurimos filios subito habituram: non expectato longo tempore, ac si mulier statim vt concipit, pareret masculum. Quod iam adimpletum esse constat ex sacris litteris. Scriptum est enim: *Dominus augebat, qui salui fiebãt quotidie in id ipsum.* Et iterum: *Et appositæ sunt in die illa animæ circiter tria millia.* Et *Adhuc loquente Petro Verba hæc cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum. Et obstupuerunt ex circumcisione fideles qui venerant cum Petro, quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.* Adhuc loquente, inquit, ac si diceret. Non expectato longo interuallo, antequam parturiret peperit, sine doloribus partus, absque operoso nixu, cum magno gaudio.

1. Cor. 15

Mat. 24

Iudicij tẽpus repente aduenict.

Act. 2. g

Act. 10. g

Partus Ecclesiæ mirabilis.

Deplorauerat supra statum antiquũ Sinagogæ dicens. *Dies tribulationis, & correptionis, & blasphemiæ, dies hæc, quia venerunt filij vsque ad partum, & virtus non est pariendi,* eam comparans pregnanti mulieri, quæ ædere conatur fætum, & non potest, in quo maximam angustiam Israelitici populi expressit. At Ecclesia Catholica nõ solum appropinquãs ad partum masculum parit, sed etiam ante quam parturiret peperit, hoc est antequam tempus adesset dolorum partus, peperit. Ait autem peperit masculum. Non enim abortum fecisse, propter quem proles ad debitam quantitatem nõ perducitur, nec feminam peperisse docet, quæ infirmitatis, atque imperfectionis typum gerit, sed masculum, hoc est virũ perfectum. Sic Cyrillus quodetiã innuit manifeste Christus Dominus, hac enim eadem similitudine vtens ait. *Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius. cum autem peperit puerũ, iam non meminit præsuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundo.* Peperit, inquit, puerum, & natus est homo, vt designet, ex ipso die, quo in Christo regenerati fuerunt Apostoli, & virtute ex alto induti, homines fuisse, & viros perfectos. Aliter potest hic locus intelligi de partu illo felicissimo, quo Beatissima Virgo non ex virili semine, sed mistico spiramine peperit sine dolore Saluatorem sæculorum. Ita explicat Gregorius Nissenus. ellucidans enim illud canticorum 1. *Dilectus meus candidus, & rubicundus electus ex millibus: Recte, inquit, appellatur electus ex vniuersis myriadibus, quo quidem significatur, non ex coniugali thoro ipsum existere. Nam huius solius generatio partuiginem non habuit, quemadmodum*

Isa. 37. a

Cyril. li. 3. & 4 de spiritu & litera.

Ioan. 16

Greg. Niss. ho. 13. in cant.

Partus beatiss. Virginis fuit sine dolore.

& si-

& sine coniugio cœpit existere. Neque enim propterea parturiginis vocabulum vsurpari de illa incorrupta & coniugium non experta potest, propterea quod virginitas, & parturigo in eadem concurrere nequeât. Nimirum vti datus est nobis, absque patre filius: sic etiam puer hic, absque parturigine natus est: vtque virgo ipsa non cognouit, quo pacto in corpore ipsius corpus illud diuinitatem recipiens coaluerit; sic ne partum quidem sensit, etiam Isaia vate de illa testante, quod parturigo ipsius doloris expers fuerit, cum ait: Prius quam labores parturiginũ venissent, liberata mare peperit. Idcirco & electus fuit, & vtraque parte naturæ ordinem innouauit. Nec enim e voluptate cœpit existere, neque per dolores in lucem prodijt.

9 *Quis audiuit vnquam tale, & quis vidit huic simile? Nunquid parturiet terra in die vna: aut parietur gens simul, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos?* Magnum, inquir, miraculum, nec potuit alia, quam diuina virtute fieri, quod Sion, hoc est Ecclesia catholica simul quamplurimos per euangelium genuerit filios, idquè ministerio Apostolorum, quos mundus insipientes reputabat, & stultos. Non enim id fieri potest virtute naturæ. Terra enim non germinat vna die herbarum multitudinem, aut arborum ingentes fructus, nec mulier parit simul eadem die vnam familiã integram, aut populum, sed successiue vnum filium post alium, idquè plurium annorum curriculo. Quod ergo natura non potest efficere, hoc potuit gratia, vnde Beatus Ambrosius. *Habet*, inquit, *filios Ecclesia sine partus dolore, vnde & dicitur de Ecclesia. Quis audiuit, si parturit terra die vno? vno die terra non parturit, sed parit gratia. Venit pascha dies, in toto orbe baptismi sacramenta celebrantur, vno ergo die sine aliquo dolore multos filios, & filias solet Ecclesia parturire. Ideoque pulchra dicitur, & gens nata est simul de populo consecrato.* Verum in hoc apparuit omnipotentia Dei, cuius virtuti nemo potest resistere. Obserua quod pri⁹ dixerat, *antequã parturiret peperit*, & modo ait, *quia parturiuit, & peperit Sion filios suos*: quæ duo non videntur sibi cohærere. Si antequam parturiret peperit, quomodo parturiuit, & peperit filios suos? Sed in hoc nulla est re vera contradictio. Significat enim his verbis Propheta, partum Ecclesiæ fuisse perfectum, nec aliquid defuisse, quod ad perfectionem prolis suæ pertineat, sicut in aborsu contingit. Nec obstat, quod Apostolus dicit. *Nouissime autem omnium, tamquam abortiuo visus est & mihi*. Id enim, vt S. Thomas explicat, propterea dixit, quia *extra tempus aliorum Apostolorum renatus est in Christo, nam alij Apostoli renati sunt Christo ante aduentũ Spiritus sancti, Paulus vero post. Aut vero, quia præhumiliate cordis, reputabat se alijs minorem, & non peruenisse ad virtutem aliorum Apostolorum, & ideo quasi rationem assignans dicit. Ego sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Quod, si iuxta ea quæ diximus versiculo præcedenti, hæc verba ad diem Iudicij referantur, explicanda sunt de regeneratione illa felicissima, qua mortale hoc induet immortalitatem, nam vno eodemque temporis momẽto immutabuntur electi, & in corpore gloriosо resurgent: resurrectio enim iustorum partus quidam, & regeneratio

Ambr. in exortatione ad virgines.

1. Cor. 15. a

S.Thom. ibid. lect. 1.

Paul⁹ abortiuum se dicit, & quare.*

dicitur. Vnde Saluator ad discipulos loquens, ait. *In regeneratione cū federit filius hominis in fede maiestatis suæ, &c.* Omnis creatura ingemiscit, & parturit expectans diem illum, in quo à corruptione liberabitur. Parturiunt & electi quandiu viuunt in hoc sæculo, redemptionē corporis expectantes, iuxta quod Apostolus ait. *Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorū Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc. Non solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionē filiorum Dei, exspectantes redemptionem corporis nostri.* Dies autem vltimus erit dies partus, in qua Sion pariet simul filios suos, nam omnes electos ad vitam immortalem & beatam perducet. Si autē de partu Beatissimæ Virginis, cum Gregorio Nisseno explicetur hic locus, satis manifeste apparet, quam magnum miraculum numquam antea visum, vel auditum illud fuerit, quo de Virgine natus est, illius enim magnitudinem admirans quidam Propheta dixit. *Quia creauit Dominus nouum super terram, feminam circundauit virū.* Sicut ergo ille obstupescit, quod virgo virum perfectum pepererit, ita & Isaias nunc miratur, quod in die vna simul Deum, & hominem, absque dolore genuerit.

Iudicij diē expectant oēs creaturæ.

Rom. 8.

Gre. Niss.

Hier. 31 d

10 *Numquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam, dicit Dominus? Si ego qui generationem cæteris tribuo, sterilis ero: ait Dominus Deus tuus?* Ostendit, diuina virtute factum esse, quod Sion vna die tot Christo genuerit filios. Quasi dicat: Ego qui omnibus creaturis generationem tribuo corporalem, seu carnalem, potens vtique ero, vt mihi faciam parere spiritualiter vna die plures filios. Ego, qui cæteris rebus tribuo, vt fœtus suos procreent, nonne & ego faciam Ecclesiā parere? Consonat huic explicationi translatio Pagnini, quæ sic habet. *Nunquid ego, qui ad partum perduco, non facerem parere?* & Vatablus talem putat esse sensum. *Ego ne qui ad partum perduco, non facerem parere, Dicit Dominus? Ego ne qui parere facio, (sup. mulieres) prohibebo? sup. ne pariat. q. d. Qui do vim pariendi mulieribus, prohibebo ne, vt Ecclesia non pariat? non: imo faciam vt illa pariat.* Vbi consideranda est valde eximia charitas, qua Deus diligit filios Ecclesiæ, sterilem quippe se esse reputat, nisi spirituales filios ex illa suscipiat, vt latius expendimus cap. 55. num. 16. in illa verba: *Non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, & prosperabitur in his, ad quæ missi illud.*

Vatabl. in comment. num. 17.

11 *Lætamini cum Hierusalem: & exultate in ea omnes, qui diligitis eam: Gaudete cum ea gaudio vniuersi, qui lugetis super eam, vt sugatis, & repleamini ab vberibus cōsolationis eius, vt mulgeatis; & delitijs afluatis ab omnimoda gloria eius.* Inuitat omnes fideles, vt cum Ecclesia lætētur in multitudine filiorum eius, & specialiter adhoc inducit eos, qui lugent afflictionem illius, sicut sanctus Simeon, qui expectabat consolationē Israel & Spiritus sanctus erat in eo. Iusti non ob aliam causam plorant & tristantur, nisi quia vident obscurari gloriā Dei, & nomen Christi blasphemari, pereunte ac deficiente po-

Luc. 2.

te po-

te populo illius, his autem summam repromittit consolationem. *Vt sugatis inquit, &c.* idest, quia vos deplorastis calamitates Ecclesiæ, ideo eritis & consolationum eius participes, & sugetis sicut pueri Ecclesiæ vbera: nam in hac vita donis abundabitis gratiarum, & in futura bonis omnibus affluetis. *Vt sugatis, & mulgeatis*, quibus verbis ostendit maximam, & indeficientem esse consolationem iustorum, quam delectationi confert pueri sugentis vbera matris eius. Vide quæ circa hanc similitudinem notauimus ex Sācto Bernardo. cap. 12. nu. 7.

12 *Quia hæc dicit Dominus. Ecce ego declinabo super eam quasi fluuium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugetis.* Scimus, regnum Christi, regnū esse pacis. Non enim est Deus dissensionis, sed pacis. Pacem annunciauerunt Angeli, cum ex virgine natus est. Pacem prædicauit Christus, & pacem attulit discipulis, cum dixit eis: *pax vobis.* Et superius Isaias de Regno eius loquens, inquit. *Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis.* In præsenti ergo magnam electis suis repromittit pacem, & omnium spiritualium bonorum abundantiā, atque inæstimabiles diuitias. Vnde Paulus Apostolus congratulatur Corinthijs. *Gratias*, inquiens, *ago Deo meo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu, quia in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia, ita, vt nihil vobis desit in vlla gratia.* Quidam hanc prophetiam etiam ad Ecclesiā militantem pertinere, alij vero, inter quos est sanctus Augustinus, in Ecclesia triumphante adimplēdam esse arbitrantur, vbi abundantia pacis,

Ioan. 20

Isai. 9. Vide ibi n. 75. 76.

1. Cor. 1. 4

Aug lib. 20 de Ciuit. Dei. c. 21.

quæ per fluuiū pacis designatur, perfruentur electi, necnon inundante, atque ab anima in corpus redundante gloria, quam per torrentem designauit. Cui explicationi consonat illud Psalmistæ. *Inebriabūtur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* Prima explicatio, quā sequitur beatus Hieronymus. est valde conformis ijs, quæ idem Propheta dixit supra cap. 60. & 61. de gloria, & magnificentia Ecclesiæ Catholicæ, ex Iudæis, & Gentibus cōgregatæ. Secunda vero habet magnum fundamētum in Apocalypsi Ioannis, vbi de Ecclesia triumphanti scriptum est: *Et ambulabūt gentes in lumine eius, & reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illa.* Quod enim Isaias dixit: *& quasi torrentem inundantem gloriam gentium*, hoc Ioannes verbis inductis explicuit, quibus significat, quod quidquid insigne est apud gentes, in gloriam cedit patriæ cælestis.

Psal. 35.

Apoc. 21 g

13 *Ad vbera portabimini, & super genua blandientur vobis.* Persistit in eadem similitudine pueri sugētis vbera matris suæ; & sensus est: Sicut mater filiū, quē diligit, ad vbera portat, & super genua blāditur illi, multa verba dulcedine plena atque amore proferens, quibus lacrymantem & plorantem reddit quietum, ita & vos omni suauitate fruemini, atque dulcedine spirituali. Sciunt hæc vera esse, qui dulces sancti Spiritus afflatus persentiunt, & eius semper ardēt amore. Da amantē, da terrena contemnentē, da desiderantē, & ad æterna properantē, & sentit ꝗ dico. Si aūt frigido loquor, nescit q̄d loquor Audi qualiter sponsus blādiatur animæ. *Ecce tu pulchra es amica mea*

Cant. 1.

ecce tu pulchra, oculi tui columbarũ. Quæ verba exponens Bernardus, ait. *Adeſt dilectus, amouetur magiſter, rex diſparet, dignitas exuitur, reuerentia ponitur. Cedit quippe faſtus, vbi inualeſcit affectus. Et ſicut quondam quaſi amicus ad amicum Moyſes loquebatur, & Dominus reſpondebat: ita & nunc inter verbum, & animam, ac ſi inter duos vicinos, familiaris admodum celebratur confabulatio. Nec mirum. Ex vno amoris fonte vtique influit, diligere inuicem, confoueri pariter. Ergo dulciora melle volant hinc inde verba, mutuo in ſe totius ſuauitatis feruntur aſpectu ſancti indices amoris. Denique is illam amicam nuncupat, pulchram pronunciat, pulchram iterat, eadem ab illa viciſſim recipiens. Nec otioſa iteratio, quæ amoris confirmatio eſt.* Hunc affectum mutuum ſponſi, & ſpōſæ magis explicant verba ſequentia.

Bern. ſer. 45. ſuper cant. col. 1.

14 *Quomodo ſi cui mater blandiatur, ita & ego conſolabor vos, & in Hieruſalem conſolabimini.* Sanctus Auguſtinus, qui dicta in hoc capite de iuſtorum gaudio, & conſolatione, de Eccleſia triumphante docet eſſe intelligenda, ſic interpretatur iſtum locum. *Hieruſalem,* inquit. *non illam, quæ ſeruit cum filijs ſuis, ſed liberam matrem noſtram intelligamus, ſecundum Apoſtolum, æternam in cælis: vbi poſt labores ærumnarum, curarumque mortalium conſolabimur, tanquam paruuli eius in humeris, genibuſque portati. Rudes enim nos, & nouos blandiſſimis adiutorijs inſolita nobis illa beatitudo ſuſcipiet.* Quia vero, vt ſuperius diximus, hæc etiam in iuſtis, qui peregrinantur à Domino, complentur ex parte, poterit hic locus ſic explicari, vt geminam conſolationem illis promittat, alteram a Spiritu ſancto, qui paraclitus eſt & conſolator, magnaque fiducia facit, vt electi clament Abba Pater, iuxta quod Apoſtolus ait. *Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis, iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus Abba Pater.* Alteram vero à Hieruſalem, quæ eſt mater viuentium, vbi Deus quotidie ſuos multis promiſſionibus conſolatur, eorum lacrymas tergit, labores alleuiat, & iugum quod portant, ſuaue reddit, & onus leue, quia *non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Tertio poſſunt accipi hæc verba tanquam dicta in perſona Chriſti, ita vt ſenſus ſit. Ego ipſe conſolabor vos, ego deſcendam de cælis, & ero vobiſcum, veſtros ſuper me ſuſcipiam labores, & ærumnas, & ſuauiſſimis verbis confortabo; ſed, quoniam, poſt mortem, & reſurrectionem meam oportet quod in cælum glorioſus aſcendam, *ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, vt maneat vobiſcum in æternum, ſpiritum veritatis.* Et in Hieruſalem conſolabimini: ibi enim manebitis, donec induamini virtute ex alto, ibi aduenientem in igneis linguis accipietis Spiritum ſanctum. Dicens autem, *& alium Paracletum,* hoc eſt conſolatorē dabit vobis, oſtendit plane, ſe etiā cōſolatorē eſſe, vt notauit Alcuinus. *Paracletum,* inquiens, ideſt *conſolatorē: habebant enim & tunc vnũ conſolatorem, qui miraculorum dulcedine, & prædicatione eos erigere, & cōfortare ſolebat.* Vnde & ipſe Saluator morti propinquus pro diſcipulis ſuis orauit Patrem. *Ego,* inquit, *pro eis rogo. Non pro mundo rogo: ſed pro his quos dediſti mihi: quia tui ſunt. Et mea omnia tua ſunt: & tua mea ſunt, & clarificatus ſum in eis.* Et iam

Aug. li. 20. de Ciuit. Dei. ca. 21. in princip.

Rom. 8. c

Ibidem.

Ioan. 14 b

Alcuinus.

Ioan. 17

Et iam non sum in mundo: & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sãcte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi: vt sint vnum, sicut & nos. Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, ego custodiui: & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, vt Scriptura impleatur. Ac si diceret. Cum essem cum discipulis meis, ego cõsolabar illos, nunc autem mitto Spiritum sanctum, qui in Hierusalem super eos descẽdens, sit cõsolator eorũ. Quod & obtinuit: *nam factus est repente de cælo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totam domum, vbi erant sedentes.*

Act. 1.

15 *Videbitis, & gaudebit cor vestrum: & ossa vestra, quasi herba germinabunt: & cognoscetur manus Domini seruis eius: & indignabitur inimicis suis.* Sanctus Augustinus in sua explicatione persistendo, qua hæc ad statum refert Ecclesiæ triumphantis, hũc locum interpretatur de visione beatifica, & gloria beatorum in hæc verba. *Ibi videbimus, & gaudebit cor nostrum. Nec expressit, quid videbimus. Sed quid, nisi Deum, vt impleatur in nobis promissũ Euangelicum: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt? Et omnia illa, quæ nunc non videmus, credentes autem pro modulo capacitatis humanæ, longe minus, quàm sunt, atque incõparabiliter cogitamus? Et videbitis, inquit, & gaudebit cor vestrum. Hic creditis, ibi videbitis. Sed quoniam dixit. Et gaudebit cor vestrum, ne putaremus illa bona Hierusalem, ad nostrum tantummodo spiritum pertinere: Et ossa, inquit, vestra, vt herba exorientur. Vbi resurrectionem corporum strinxit, velut quod non dixerat: reddens. Neque enim cum viderimus, fient, sed cũ fuerint facta videbimus, & c. Et cum dixisset. Et ossa vestra vt herba exorientur, vt resurrectionem quidem carnis, sed tantum bonorum, se nunc commemorare mõstraret, adiunxit. Et cognoscetur manus Domini colentibus eum. Quid est hoc, nisi manus distinguẽtis cultores suos à contemptoribus suis? De quibus sequentia contexens. Et comminabitur, inquit, contumacibus: siue, vt ait alius interpres, incredulis. Nec tunc comminabitur. sed quæ nunc dicuntur minaciter, tunc efficaciter implebuntur.*

Aug. vbi supra.

Exponendo autem hæc verba etiam de electis, quãdiu viuunt in hoc sæculo, eundem videntur habere sensum cum illis, quę Christus Dominus suis discipulis dixit. *Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.* Verba sequentia: *Et ossa vestra germinabunt,* idem explicant gaudium. Sicut enim mœrore dicuntur arefieri ossa, ita hilaritate reassumere succum, & virescere, iuxta illud. *Animus gaudens ætatem floridam facit: spiritus tristis exsiccat ossa.* Consonat illud quod de resurrectione ossium apud Ezechielem habes: ait enim. *Fili hominis, ossa hæc vniuersa domus Israel est. Ipsi dicunt. Aruerunt ossa nostra, & periit spes nostra, & abscissi sumus: Propterea vaticinare, & dices ad eos. Hæc dicit Dominus Deus. Ecce ego aperiã tumulos vestros, & educã vos de sepulchris vestris populus meus, & inducam vos in terram Israel: & scietis, quia ego Dominus: cum aperuero sepulchra vestra: & eduxero vos de tumulis vestris popule meus: & dedero spiritum meum in vobis, & vixeritis: & requiescere vos faciã super humum vestram: & scietis, quia ego Dominus locutus sum, & feci,*

Ioan. 16

Prouer. 17.

Ezech. 37

ei, ait Dominus Deus. Quibus verbis, vt explicat glosa, manifeste ostenditur, per consolationem spiritus ossa humiliata, atque exsiccata reuiuiscere, & nouo quodam gaudio virescere. Confirmat etiam hic locus Ezechielis, futuram resurrectionem carnis, quam, iuxta explicationem Augustini, denunciat in hac parte Isaias; ad illam enim comprobandã visione Ezechielis inducta, sanctus Ambrosius vtitur, & Origenes, atque alij quamplurimi Doctores antiqui.

Glosa.

S. Amb. in orat. de fide Resurrectionis tom. 4. Origen. Epist. ad Pamac. aduersus errores Ioan. Hierosolymit. to. 2.

16 *Quia ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadriga eius, reddere in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flãma ignis: quia in igne Dominus diiudicabit, & in gladio suo ad omnem carnem: & multiplicabuntur interfecti à Domino.* Concors sanctorum Patrum sententia est, in præsenti sermonem esse de aduentu Christi Domini ad iudicium. Ita sentiunt sanctus Hieronymus. Theodoretus. Cyprianus, & Augustinus. Vbi considerandus est diuersus affectus, quem in illa die electis ostendet, & reprobis. Loquens enim de electis paulo ante prædixerat: *Ecce ego declinabo super eam quasi fluuium pacis:* de reprobis vero nunc subiungit: *quia ecce Dominus in igne veniet.* Idem enim Dominus electis benignum, reprobis autem iratum se ostendet. *In igne veniet*: nam ignis conflagrationis vniuersi aduentum præcedet illius: scriptum est enim. *Ignis ante eum præcedet, & in circuitu eius tempestas valida.* Quadrigæ eius sunt Angeli, quorum ministerio vtetur Dominus in die illa. Ita Augustinus: ait enim. *Currus vero eius, qui pluraliter dicti sunt, angelica ministeria non inconuenienter accipimus,* quæ turbini conferuntur. Veniet autem, vt inimicis suis pœnam condignam retribuat, quam pluribus nominibus explicat, indignationis videlicet, furoris, increpationis. Veniet in flamma ignis, & in igne iudicabit: nam idem ipse, qui vno verbo milites in horto se capturos prostrauit, dicens: *ego sum*, sola sua præsentia reprobos cõfundet, & plusquã ignis torquebit. Insuper, & sentẽtia illa dura, quã iratus aduersus eos proferet: *Ite maledicti in ignẽ æternũ, qui paratus est diabolo, & angelis eius,* quolibet igne vt superius diximus, erit terribilior. Veniet in gladio suo *ad omnem*, idest contra omnem *carnem*: non enim spirituales, sed carnales, qui spiritui Dei restiterunt, disperdet gladio illo ex vtraq; parte acuto, quo animã, & corpus mittet in gehennam, sicut prædixerat supra. *Quod si nolueritis, & me ad iracundiã prouocaueritis, gladius deuorabit vos, quia os Domini locutũ est.* Ita S. August. ait enim. *Non hic spirituales intelligamus, & sanctos, sed terrenos, atq; carnales, de quibus dictum est. Qui terrena sapiunt, & sapere secundum carnem mors est, & quales omnino caro appellantur à Domino, vbi dicit, non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt.* Hinc sapiens ait. *Et pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.* Contra insensatos, inquit, idest contra illos, qui aures suas obturauerunt, & corda, ne vocantem Dominum audirent: non contra obedientes mandatis eius. Et vt stultorum designet infinitum numerum, subiungit. *Et multiplicabuntur interfecti à Domino. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.* Qui autem sint multi illi occidendi à Domino, continuo explicat, cum subdit.

Hieron. Theodor. Cyprian. serm. 3. de bono patientiæ. August. 20 de Ciuit. Dei 21.

Psal. 49

August vbi supra.

Ioan. 18

Mat. 25

Supra ca. 30. nu 49.

Isai. 1.

Phili. 3. Rom. 8. Gen. 6.

Sap. 5.

Mat. 20

17 Qui

17 *Qui sanctificabantur, & mundos se putabant in hortis post ianuã intrinsecus: qui comedebant carnem suillam, & abominationem, & murem: simul consumentur, dicit Dominus.* Sub nomine Iudæorum, qui cum innumeris peccatis essent coinquinati, mundos tamen se arbitrabantur esse, omnium reproborum describit interitum. Tanta erat Iudæorum hypocrisis & arrogantia atq; in peccatis committendis licentia, vt contra præceptum legis comederent in hortis carnem suillam, & alia immunda animalia, atq; in contemptum Dei sacrificarent idolis; & tamen *sanctificabantur*, idest sanctos, & mundos se esse putabant: quoniam in quibusdam fontibus, seu piscinis, quas in hortis post ianuam præparatas habebant, statim seipsos diligenter lauabant, arbitrabantur enim externis illis baptismatibus ab omni inquinamento interius emundari. Per abominationem, & murem intelligit quidquid inmundum erat, & lege prohibitum: nam illud comedere, aut sacrificare, abominatio erat coram Domino. Igitur in hoc loco duo genera peccantium notat. Quidam enim sunt hypocritæ, qui se externis operibus sanctificant, & in oculis hominum apparent iusti, sed intrinsecus pleni sunt impietate, & immunditia: quos propterea Christus Dominus sepulchris confert dealbatis, dicens. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia mundatis quod deforis est calicis & paropsidis: intus autem pleni estis rapina, & immunditia. Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis, vt fiat & id quod deforis est mundum. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorũ, & omni spurcitia: sic & vos à foris quidem paretis hominibus iusti: intus autem pleni estis hypocrisi, & iniquitate.* Similes illis erant quinq; virgines fatuæ, quæ lampades habebant, & nomen virginum, sponsum venturum expectantium, sed oleũ in vasis suis, hoc est pietatis opera non habebant. Alij sunt qui impudenter peccãt, comedentes carnem suillam, & murem, quia nihil est tam immundum & impurum, quo non polluantur, sicut gẽtiles, qui idololatriam sequuntur, & comedunt idolotyta & omnem abominationem faciunt, nullam inexpertam carnalem delectationem relinquentes, assimilati muribus ac talpis, quæ animalia in terra se recondũt, & sicut sues in luto se versant ac edunt stercora. Vtriq; simul cõsumentur, dicit Dominus. Nihil enim prodest Iudæũ professione aut Christianũ fuisse, si desit charitas, propter quod Apostolus ait. *Quicumq; enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: & quicumq; in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur: non enim auditores legis iusti sunt apud Deum: sed factores legis iustificabuntur.*

Mat. 23 c

Mat. 23

Rom. 2

18 *Ego autem opera eorum, & cogitationes eorum venio, vt, congregem cum omnibus gentibus & linguis. Et venient & videbunt gloriam meam.* Quoniam arbitrabantur Iudæi, & cum illis omnes hypocritæ, suam posse iniquitatẽ externis ceremoniis contegere, aut suis lotionibus abluere, ostendit Dominus se rectum iudicem esse, qui in die iudicij *manifestabit absconditũ tenebrarum, & reuelabit consilia cordium*, retribuens vnicuiq; secundũ opera eius. Non solum opera, sed & cogitationes intimas. *venio* (inquit)

quit) *vt congregem*, ideſt vt omnibus ſimul præſentes faciam, & reuelem. Sum enim inſpector cordium. Vnde Auguſt. *Sed etſi lateat & à nemine hominum videatur, quid faciet de illo deſuper inſpectore, quem latere nihil poteſt?* Et per Hieremiam ipſe Dominus teſtatur. *Numquid abſcondet ſe in abſconditis homo, & ego ignorabo?* Quod autem ſubdit. *Et venient, & videbunt gloriam meam*, manifeſta prophetia eſt eius, quod dicitur Lucæ. 21. *Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum poteſtate magna, & maieſtate.*

Aug. in regula.

Hiere.

19 *Et ponam in eis ſignum, & mittam ex eis qui ſaluati fuerint ad gentes in mare, in Aphricam, & Lydiam tenentes ſagittam, in Italiam, & Græciam, ad inſulas longe ad eos qui non audierunt de me: & non viderunt gloriam meam.* Hic fit tranſitus ab vniuerſali iudicio, ad vniuerſalem vocationem Gentium, cuius mentionem fecerat ſupra, verſiculo, *antequam parturiret, peperit, &c.* Nunc autem eam magis explicat. & in primis, *ſignum*, inquit, *ponam eis*, videlicet ſignum Crucis, vt explicat Theodoretus, & Euſebius Cæſarienſis, ſub quo, tamquam ſub vexillo militant Chriſtiani. Hoc eſt ſignum illud, de quo prædixerat ſupra. *Et leuauit ſignum in nationes, & congregauit profugos Iſrael.* Et iterum: *Cum eleuatum fuerit ſignum in montibus videbitis, & clangorem tubæ audietis.* De quo plura notauimus. cap. 55. nu. 19. vel per ſignum, Chriſtum Dominum intellige cum Cyrillo: de illo namq; ſcriptum eſt. *Ecce hic poſitus eſt in ruinam, & in reſurrectionem multorum in Iſrael, & in ſignum cui contradicetur.* Huic explicationi cõſonat illud, quod Iſaias dixerat ſupra. *Et erit Dominus nominatus in ſignum æternum, quod non auferetur*, Sanctus Auguſtinus, & Hieronymus per ſignum intelligũt miracula per Chriſtum facta, & per Apoſtolos eius, ſingulari numero pro plurali accepto. Alij deniq; per ſignũ, Spiritum ſanctum Apoſtolis miſſum intelligunt, de quo ait Paulus. *Nolite cõtriſtare Spiritum ſanctum Dei, in quo ſignati eſtis.* Eſtque explicatio ſatis conformis tranſlationi ſeptuaginta interpretum, quæ ſic habet. *Et ego veniã congregare omnes gentes & linguas: & venient, & videbunt gloriam meam, & dimittam ſuper eos ſignum.* Quod ad litteram impletum eſt, cum Spiritus ſanctus adueniens per diuerſitatem linguarum multarum, gentes diuerſarum nationum in vnitatem fidei congregauit. Deinde ſe ad omnes mundi partes Apoſtolos, & Prædicatores miſſurum eſſe denunciat, vt Gẽtibus Euangelium annuncient. Quod ad litteram impletum eſt, cum Chriſtus Dominus poſt Reſurrectionem ſuam Apoſtolis dixit. *Euntes in mundum vniuerſum prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur.* Nominat autem in præſenti præcipuas nationes, quæ in quatuor mundi partibus ſunt conſtitutæ, ad Orientem videlicet, & Occidentem: ad Septemtrionem, & Meridiem. Has omnes ſolicitè percurrerunt Apoſtoli, & eorũ diſcipuli, vt ex Epiſtolis Pauli, & Actibus Apoſtolorum ſatis conſtat. Tertio, vim explicat atq; efficaciam verbi diuini, & Prædicationis Euangelicæ, dum Apoſtolos tendentes ſagittas vocat. Ipſa enim prædicatio arcui, & verbum Dei ſagittis confertur ſupra capite ſeptimo, cum

Theod. Euſeb. Ceſ. li. 6. dẽ. Euan. cap. 25.

Iſai. 11.

Iſai. 18. b

Vide ibi. nu. 6.

Lucæ. 2.

S. Auguſt. Hieron.

Mar. 16

mo, cum dicitur. *Cum sagittis, & arcu ingredientur illuc*, vt eodem. cap. nu. 37. explicatum reliquimus. Vt ergo non ad Iudæos tantum, sed ad omnes fuisse missos Apostolos intelligas, subdit, *ad insulas longe, ad eos, qui non audierunt de me*, idest, ad gentes remotissimas, quæ legem Dei non acceperunt, & de Christo nihil prorsus audierūt: quod supra, denunciauerat dicens. *Quia quibus non est narratum de eo, viderunt: & qui non audierunt, contemplati sunt.*

Isa. 52. d Vide ibi nu. 18.

20 *Et annunciabunt gloriam meam gentibus: & adducent omnes fratres vestros de cūctis gentibus donum Domino: in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis ad montem sanctum meum Hierusalem, dicit Dominus. Quomodo si inferant filij Israel munus in vase mundo in domum Domini.* Explicat quod versu præcedenti de gentium vocatione prædixerat, & Apostolorum munus, & officium describit. Primo enim ab omni debent esse acceptione personarum immunes, & non solum amicis, sed etiā extraneis gentibus annunciare gloriam Christi, & indifferenter omnes fratres ad illum adducere, idest, vt non solum diuitibus, sed etiam pauperibus se Dei ministros exhibeant. Ideo ait, *de cunctis gentibus*, non de hac solum gente, aut illa, sed indiscriminatim de omni. Per fratres vestros, vt explicat Augustinus, intelligit gentes à Deo electas: sunt enim fratres Apostolorum, atque Israelitarum, cum vere sint & ipsi Israelitæ, non secundum carnem, sed secundum spiritum. Secundo offeruntur fratres Domino in sacrificium. Non iam de inceps sacrificabunt oues, aut boues, aut cætera animantia, quæ offerebantur in Lege, sed exhortando, & docendo adducent Domino populos & gentes. Tertio docet Apostolos, ne infideles cogant ad fidem, sed suauiter ad eam voluntarie suscipiendam inducant: ideo ait, *in equis & in quadrigis, in lecticis*, &c. Vel per hæc verba suauitatem legis Euangelicæ designauit, cuius iugum suaue est, & onus leue: nam lex antiqua iugum erat grauissimū, quod nec filij Iudæorum, nec Patres corū portare potuerunt. Sanctus Augus. hæc vehicula, & iumenta, adiutoria, inquit esse diuina: ait enim. *Adducturos autem ex omnibus gentibus munus Domino, in iumentis, & vehiculis, quæ iumenta, & vehicula bene intelliguntur adiutoria esse diuina, per cuiusq; generis ministeria Dei, vel angelica, vel humana, in ciuitatem sanctam Hierusalem, quæ nunc in sanctis fidelibus est diffusa per terras. Vbi enim diuinitus adiuuantur, ibi credunt: & vbi credūt, ibi veniunt.* Pro qua explicatione faciunt quæ superius. cap. 40. nu. 43. adnotauimus. Quarto, prædicatores hortatur Euāgelij, vt religiosa diligentia suo fūgātur munere, non minori cura quàm sacerdotes olim, qui pro filijs Israel Domino oblationes offerebāt in vase mundo. Hoc autem fiet, si hi qui Euangelium prædicant, & annunciant, sanctam & mundam vitam habeant: iuxta illud quod dixerat supra. *Mundamini qui fertis vasa Domini.*

Aug. li. 20. de ciuit. Dei ca. 21.

Aug. li. 20. de ciuit. Dei ca. 21.

Isai. 52.

21 *Et assumam ex eis in sacerdotes, & Leuitas, dicit Dominus: quia sicut cæli noui, & terra noua, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus Deus, sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum.* Docet gentes ad fidem conuersas à sacerdotio minime repellendas esse. Vnde etiam

ex gen-

ex gentibus multi Spiritu ſancto de cælo miſſo repleti ſunt. Quale autem futurum ſit nouæ legis ſacerdotium, quanta ſacerdotum nobilitas, & gloria, explicat, cum ſubdit, *quia ſicut cæli noui. & terra noua, &c.* quaſi dicat. Illud ſacerdotiũ non erit temporale, ſicut ſacerdotium legis antiquę, ſed perpetuum, quod nulla vetuſtate delebitur: & ſicut cælum, quod ego creaui nouum, ſemper mihi miniſtrat, & terram fecundat, ita & ſacerdotes, & leuitæ, quos ego aſſumam, ſemper mihi miniſtrabunt, atque in Eccleſia ſuper fideles pluuiam cæleſtis doctrinæ indeficienter effundent, & genus veſtrum & ſemen faciam ſempiternum. Vbi, vt notauit Theodoretus, ſemen eos deſignat, qui per Apoſtolos crediderunt in Chriſtum. De hoc ſemine Scriptum eſt, *Potens in terra erit ſemen eius: generatio rectorum benedicetur:* de quo etiam plura ſuperius dicta ſunt. *Et nomen veſtrum.* Nomen de quo loquitur in præſenti, vt Auguſtinus notauit, illud eſt, cuius meminit ſupra, *& nomen æternum dabo eis.*

Theodor. | Pſa. 111 | Sup. ca. 61. nu. 10. | Aug. li. 20. de ciuitat. Dei ca. 22 | Iſai. 56.

22 *Et erit menſis ex menſe, & ſabbatum ex ſabbato: Veniet omnis caro, vt adoret coram facie mea, dicit Dominus.* Senſus eſt. Fideles Chriſtiani, quos per omnem carnem intelligit, eo quod, vt notauit Auguſtinus, ex omni genere hominum populus conſtat fidelis, non celebrabunt more Iudæorum ſabbata, neq; diſcernent inter dies, ſicut Iudæi, ſed perpetuas habebunt ferias, non facientes opera ſeruilia, ideſt, peccacata, ſed ſemper laudabunt Deum in ſpiritu & veritate, & continuum celebrabunt ſabbatum illud delicatum, de quo ſupra dictum eſt. *Si auerteris a ſabbato pedem tuũ facere voluntatem tuam in die ſancto meo, & vocaueris ſabbatum delicatum, & ſanctum Domini glorioſum, & glorificaueris eum, dum non facis vias tuas, & non inuenitur voluntas tua, vt loquaris ſermonem: tunc delectaberis ſuper Domino, &c.* Hoc ergo ſignificant illa verba, *& erit menſis ex menſe, &c.* ideſt, ſemper erit feſtum, nouilunium, & ſabbatum non interpolatum. Sanctus Cyrillus his verbis ſignificari docet, à principio prædicationis Euangelij, vſq; ad finem mundi, ſemper continua ſucceſſione venturos ad Eccleſiam credentes in Chriſtum, iuxta illud quod prædixerat ſupra, *Et fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent: venite aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob.* Alij doctores iſtam prophetiam ad Eccleſiam referunt triumphantem, in qua cõtinuum alleluia cantabitur, & requiem æternam atque indeficientem obtinebunt iuſti. Sic explicat ſanctus Auguſtinus. *Et erit,* (inquit,) *menſis ex menſe, & ſabbatum ex ſabbato, tanquam luna ex luna, & requies ex requie, quorum vtrumq; ipſi erunt, cum ex his vmbris veteribus, & temporalibus, in illa lumina noua, ac ſempiterna tranſibunt.* Eandem explicationem ſequitur Theodoretus, quam latius proſequitur Radulphus Flauiacenſis, in hæc verba. *Triplex eſt ſabbati figura. Nam in præſenti vita dupliciter obſeruatur: in futuro autem ſabbatum ſabbatorum, Deo promittente, ſperatur. Erit enim tunc, vt Iſaias teſtatur, menſis ex menſe, & ſabbatum ex ſabbato. In menſe ſiquidem fiet dierum collectio: dies autem virtus intelligitur, ſicut & peccatum nox. Quantumcumq; ergo iuſtus,* dum

Iſ. 58. d | Cyrillus. | Iſai. 2. | Aug li. 20. de ciuitat. Dei ca. 22. | Radulph. flauiacẽſis l. 16. in leuit. c. 1 claruit anno Dñi 950.

dum hic viuit, virtutibus abundet: illi tamen virtutum plenitudini non valet æquari, cum replebimur in bonis domus Dei: quia mensis illic erit ex mense, id est, a mensium cæterorum exceptus numero, & omnem vitæ præsentis transcendens profectum sanctitatis perfectio. Erit & sabbatum ex sabbato: quia sanctorum quies hic inchoatur, illic vero qualibet ex parte perficitur.

23 *Et egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me.* Quasi dicat. Aderit summa securitas iustis, per Crucem Christi omnibus aduersarijs deuictis: morientur enim in æternum suæ impietatis luentes supplicia. Et *lætabitur iustus cum viderit vindictam: manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* Nomine *virorum*, mares, & feminas intelligit, vt Augustinus explicat dicens. *Neque enim quisquam dicturus est, peccatrices feminas in suplicijs æternis non futuras. sed ex potiore præsertim, de quo femina facta est vterque sexus accipitur.* Neq; intelligas, damnatorum corpora esse insensibilia futura, quoniam cadauera dicta sunt. Hic enim, vt sanctus obseruauit Augustinus, cadauera a cadendo esse appellata certissimum est, eo quod in mortem inciderunt secundam. Ait autem, *egredientur*, scilicet electi ad videndum reproborum supplicia, vt significet, eos, qui cruciabuntur, extra futuros, secundum illud quod in Apocalipsi scriptum est. *Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis qui amat, & facit mendacium.* Egredientur ergo, non beatas sedes relinquendo, sed per scientiæ cognitionem, & quæ patientur reprobi in locis pœnalibus mala, clare videbunt, & gaudebunt cum viderint vindictam: quod non obscure in Apocalipsi. S. Ioannes Apostolus denunciauit dicens. *Et vidi vnum Angelum stantem in sole, & clamauit voce magna, dicens omnibus auibus, quæ volabant per medium cœli: Venite, & congregamini ad cœnam Dei: vt manducetis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum, & seruorum, & pusillorum, & magnorum.* Mira res. Inuitat aues, hoc est, iustos, quorum conuersatio in cælis est, & cælestia contemplantur, ad cœnam magnam Dei, quam electis suis præparauit ante sæcula sempiterna, & carnes Regum, & tribunorum, carnes fortium, & equorum, carnes liberorum, & seruorum, pusillorum, & magnorum comedendas proponit? Vtique. nam & cruciatibus delectabuntur impiorum, videntes splendorem diuinę iustitiæ, vt super eundem locum glossa interlinearis explicat.

Psal. 57. — *Aug. c. 21. cit.* — *Augus. vbi supra.* — *Apoc. 22 c* — *Apoc. 19* — *Glo. inter-linearis.*

24 *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Hic vermis, iuxta sententiam Hieronymi, & Augustini, & aliorum Sanctorum Patrum, remorsus est cōscientiæ, quę in suplicis æternis torquebit reprobos, non secus, ac si vermis cor hominis incessanter roderet. Et sicut vermis animam interius, ita etiā ignis inextinguibilis dammatorum exterius corpora torquebit. Hinc S. Augustinus ait. *Miseris mors est sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu: quia et mors semper viuet, & finis semper incipiet, & defectus deficere nesciet: mors perimet, & non extinguet: dolor cruciabit, & pauorem non fugabit: flāma comburet, sed tenebras nō discutiet.*

Hieron. — *Aug. c. 21. citato.* — *Aug. lib. de spiritu, & anima, ca. 56. tom. 3.*

tiet. Erit enim in igne obscuritas, in obscuritate pauor, in combustione dolor. Ita reprobi ignibus inferni traditi, in supplicijs dolorem sentiẽt, & in doloris angustia, pauore ferientur, & semper tolerabunt, & semper timebunt quia sine fine semper cruciati viuent sine spe veniæ, & misericordiæ, quod est miseria super miseriam. Si enim post tot milia annorum, quot capillos habuerunt omnes quicunque fuerunt, & erunt, pœnas suas finiri sperarent, multo leuius eas sustinerent. Sed quia spem non habent, nec habebunt, desperatione deficient, & ad tormenta non sufficient. De his per Isaiam scriptum est: vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, quia nec ipsi consumentur. Vermis conscientiam corrodet, ignis carnem comburet: quatenus qui auctori suo corde, & corpore deliquerunt, corde simul & corpore puniãtur, cum anima à beata vita separata erit, & corpus æternis supplicijs subiacebit. In anima hæc patientur reprobi statim post mortem, corpore autem post diẽ Iudicij. Propter quod Sophonias ait: *A prima porta exit clamor, & à secũda vlulatus.* Quę verba exponens Innocentius Tertius inquit. *Prima porta dicitur, quando anima mala quàm cito egreditur a corpore, tam cito rapitur a malignis spiritibus ad æterna supplicia. Secunda porta dicitur, quando post diem Iudicij punientur in corpore, & anima sine fine. Puniuntur enim mali in anima tãtum in prima separatione corporis, & animæ: post Iudicium vero in anima, & corpore punientur, sicut scriptum est: Et duplici contritione contere eos*, Nec est dubitandum, ignem illum esse corporeum, in quo certum est spiritus cruciari, multis miris, vt idem Augustinus ait, sed veris modis. Ignis autem ille ardebit quidem, & torquebit impios, sed nõ lucebit, ne videant vnde gaudeant, quamuis ea, quæ pœnam eorum augere possunt, illuminet, vt videant, & confundantur. Vnde Isidorus ait. *Sicut ignis Babylonis non arsit ad comburenda colligamina vinculorũ: ita ignis gehennæ, & lucebit miseris ad augmentum pœnarum, vt videãt vnde doleant: & non lucebit ad consolationem, ne videant vnde gaudeant.* Et si nosse desideras, qualiter vermis viscera impiorũ torqueat in inferno, & quibus cogitationibus eorum corda dilaniet, audi Innocentium Papam Tertium, ait enim. *Dabit Dominus ignem, & vermes in carnes eorum, vt vrantur, & sentiãt vsque in sempiternum. Vermis conscientiæ tripliciter lacerabit: affliget memoria, sera turbabit pœnitentia, torquebit angustia. Venient enim in cogitationem peccatorum suorum timidi, & traducent illos ex aduerso iniquitates eorum dicẽtes. Quid profuit nobis superbia, & iactantia diuitiarum, quid contulit nobis? transierunt illa omnia tamquam vmbra, & sicut nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non est inuenire vestigium, sic & nos nati continuo desiuimus esse.* Hinc fideles discant corpus per abstinentiam domare, ne illud incrassantes vermium materiam generent, quibus crucientur in æternum, nam vt dicit sapiens, *vindicta carnis impij ignis & vermis.* De ęternitate ignis inferni, vide quę notauimus sup. cap. 22. à nu. 24. vsq; ad 27.

25 *Et erunt vsque ad satietatem visionis omni carni.* Infelicem, ac miserabilem damnatorũ hæc verba explicant statum, nullus erit, qui mise-

[Marginalia: Soph. 1. — Innoc. 3. li. 2. de contemptu mũdi cap. 42. — Hier. 17 — Aug li. 21 de ciuitat Dei. — Dan. 3. — Isidor. Hispalen. lib. 1 de sum. bono. cap. 3. — Innocẽt. 3. li. 3. de cõtẽptu mundi. cap. 2. — Sap. 5. — Eccl. 7.]

miſereatur, nullus qui condoleat patientibus. Omnibus, & etiam ſibi ipſis erunt odibiles,& cũ extremis cruciatibus, ignominiam quoq; perpetuam ſuſtinebunt, ita, vt in faſtidium, & nauſeam ſint omnibus, vt Vatablus, & Pagninus ſua verſione explicant, ſic enim transferunt iſtum locum. *Et erunt faſtidio, & opprobrio omni carni*. Tunc apparebit magnificentia,& gloria Regni Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti,& imperium excelſum illius, cũ inimicos ſuos ſub pedibus ſuis ſubiectos poſuerit,cum implebitur illud,quod ait Apoſtolus. *Deinde finis, cum tradiderit Regnũ Deo & Patri, cum euacuauerit omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius. Nouiſſima autem inimica deſtruetur mors, omnia enim ſubiecit ſub pedibus eius. Cum autem dicat, omnia ſubiecta ſunt ei, ſine dubio præter eum, qui ſubiecit ei omnia. Cum autem ſubiecta fuerint illi omnia,tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei, qui ſubiecit ſibi omnia, vt ſit Deus omnia in omnibus*. Cui poteſtas ſit,& imperium, honor, & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

1.Cor.15 b

Finis Prophetiæ Iſaiæ.

Omnia correctioni ſanctæ Romanæ Eccleſię,Catholicę,atq; Apoſtolicæ humiliter ſubijcio.

Errata ſic corrige.

Pagina.17.columna.1 linea.26.in alij: ſunde,lege,in alijs. Vnde pag.47.col.1.in margine.tribulationuum.lege,tribulationum. pag 48.col.2.lin.31.Rex,vt virum,lege,Rex ad virum.pag 53.col. 2.lin.28.cant.5.lege,cant.8. pag.101.col.1.lin.13 Bene dixiſſet cultus lege,Pene dixiſſet cuſtos. pag.154.col.1.in margine,re oluit.lege,reſoluit pag 199.col.1.lin.1 fuero hic,lege,fuero tui.pag. 209.col.1.lin.1.pro ſelitæ. lege,pro ſe lyti.pag.217.col.2.lin.4 ſilueſtræ;lege,ſilueſtre.pag.296.col. 1.lin.42.prpſperitas.lege,proſperitas. pag.308. col.2.lin. 31. implentis ſermones. lege, impletis ſermonibus pag.323.col.1.lin.10.num.10.lege.num.16.pag.335.col.2 in margine, Confundit deo eos comprehendo in aſtutia ſum. lege. Confundit Deus eos comprehendendo in aſtutia ſua. pag. 377 col 2.lin.1 in margine.Iac.33.lege.Iob.33.pag.386.col.2.lin.39,in margine,1.Coloſſ.15.lege 1.Cor.15.pag.397.col.1.lin.26.in margine.Galat.2.lege.Galat.5.pag.411.col.2 lin.15. computatis inter filios Dei.lege.computati ſunt inter filios Dei.pag.465.col.2.lin.11.in margine,Banes.1. 2.lege.Bannes.1.parte.pag.472.col.1.lin.27 in margine,Math. 18.lege,Matth.16.pag.510.col.1. lin.22.in marg. Iuniperomnito,lege,Iunipero multo.pag.529 col 1 lin.5. procedent,lege procident.pag 621.col 2 lin.22.fœmaſti,lege,formaſti.pag 655.col.2.in marg. Phariſæuia negligentor arguitur.lege.Phariſæorum negligentia arguitur.pag.757.mereri ſaltem de congruo.lege. mereri de congruo pag 812 lin.46.Si auertis,lege Si auerteris.In Elencho Dominica in ſexageſima col. 2.lin.53.Eſaul,lege.Eſau.In tabula locorum Sacræ Scripturæ in lib.Thren.omiſſa ſunt aliqua loca. quæ adijciuntur in fine Elenchi.adiungantur ijs,quæ ſuo loco.in Threnis Ierem.notata ſunt.

Regeſtum.

* a b c d e f g h i k.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T
V X Y Z

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn
Oo Pp Qq Rr Sſ Tt Vu Xx Yy Zz.

Aaa Bbb Ccc Ddd Eee.

Omnes ſunt quaterniones, præter * quę eſt duernio, & k quinternio, & E e duernio.

ROMAE, Ex Typographia Guilielmi Facciotti. M.DC.II.

SVPERIORVM PERMISSV.